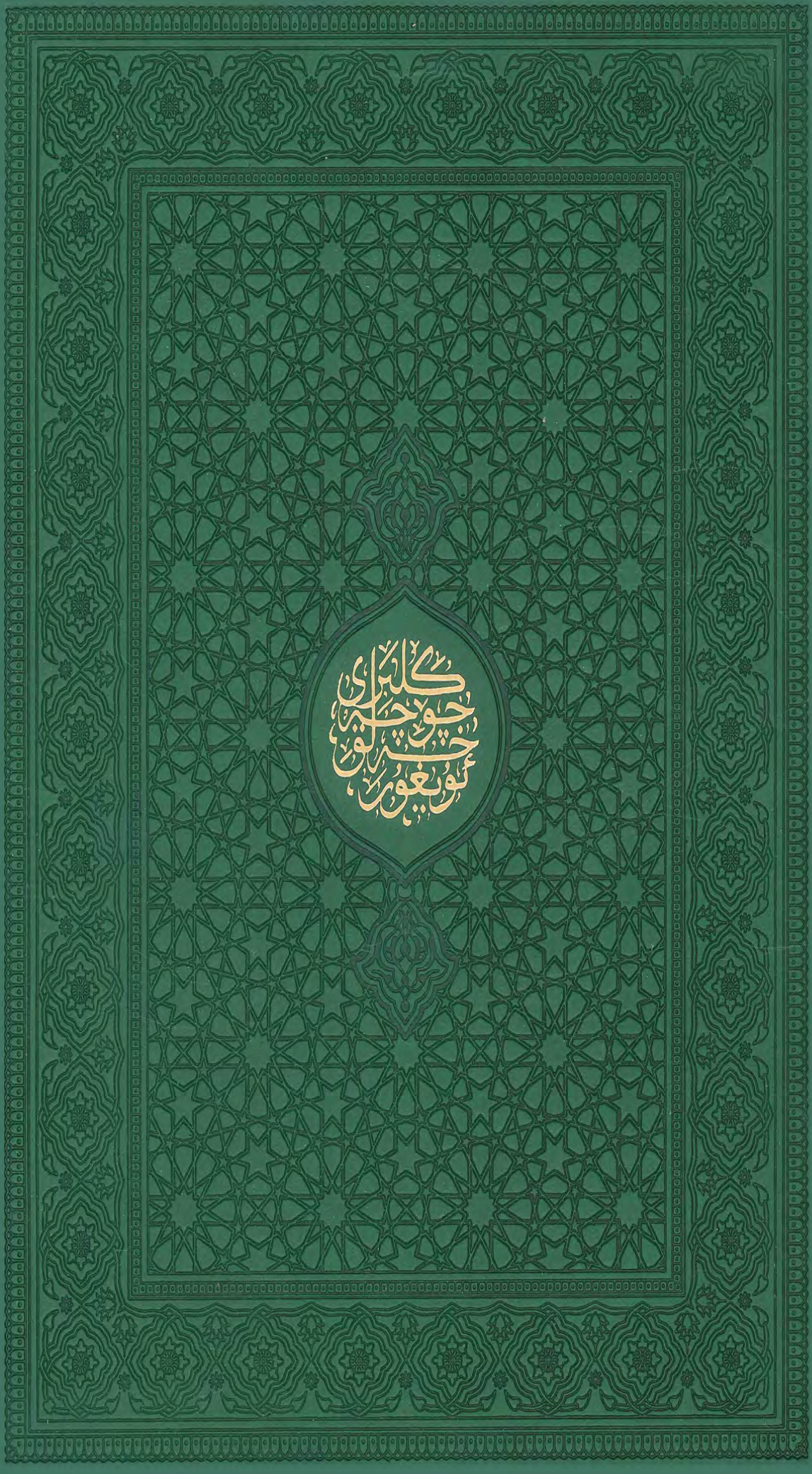
国家出版基金项目
NATIONAL PUBLICATION FOUNDATION

جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى شىنجاڭ تومۇلىرى - 3

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

(2)

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

نویغور خلق چېچەكلىرى (2)
3
شىنجاڭ
ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى
نەشرىياتى

国家出版基金项目
NATIONAL PUBLICATION FOUNDATION

جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى شىنجاڭ تومۇلىرى - 3

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

(2)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت سادىق

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

پلانلىغۇچىلار: خېلىل مۇھەممەد
ئەنۋەر يۈسۈپ
مەسئۇل مۇھەررىرى: خېلىل مۇھەممەد
مەسئۇل كوررېكتورى: قەييۇم تۇرسۇن
مۇقاۋا ۋە بەت لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
خەتتات: نىياز كېرىم شەرقىي

جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى شىنجاڭ تومۇرى ـ 3

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى (2)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت سادىق

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتتى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى №666 پوچتا نومۇرى: 830046)
شىنخۇا كىتابخانىلىرىدا سېتىلىدۇ
بېيجىڭ شۇنچېڭ رەڭلىك مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى: 880 mm × 1230 mm 1/16 باسما تاۋىقى: 60.75
2015 ـ يىلى 5 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2015 ـ يىلى 5 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى

ISBN 978 - 7 - 5631 - 2781 - 8
باھاسى: 240.00 يۈەن

جۇڭگو خەلق ئەدەبىياتى توپلاملىرى شىنجاڭ تومۇلرى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى

مەسئۇلى: ئىبراھىم مۇتىئى
ئەۋەلقان (قازاق)

گۇرۇپپا باشلىقى: فېڭ داجېن (خەنزۇ)

مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى: دۇەن تۇڭخۇا (خەنزۇ)
لىيۇ بىن (خەنزۇ)
ھېيتەم ھۇسەيىن

گۇرۇپپا ئەزالىرى (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):
ئابدۇكېرىم رەھمان، ئابلىمىت سادىق، ئادىل جۇمە (قىرغىز)، ئامىرداللا (موڭغۇل)، بېكسۇلتان (قازاق)، جاڭ يۇنلۇڭ (خەنزۇ)، جۇمان ئەبىش (قازاق)، جۇڭلۇ (شىبە)، زاريپ دولات (تاتار)، ساخە (موڭغۇل)، شاكەن (قازاق)، قادىر ئەكبەر (ئۇزبېك)، ماجۇنمىن (خۇيزۇ)، ماشيۇڭفۇ (خۇيزۇ)، ۋاھىتجان غوپۇر، ياسىن زىلال، يۇسۇپ ئىسھاق

جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى شىنجاڭ تومى «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» تەھرىر ھەيئىتى

مەسلىھەتچىلەر: ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن، خەمىت تۆمۈر، مىرسۇلتان ئوسمانوف، ئابدۇشۇكۇر تۇردى

باش مۇھەررلىر: ئابلىمىت سادىق

مۇئاۋىن باش مۇھەررلەر: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر ۋاھىتجان ئوسمان

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئۇيغۇر ئىلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):
ئابدۇبەسىر شۇكۇرى، ئەشرەپ ئابدۇللا قۇتزاد، تۇرسۇن ساۋۇت ئۇدمىش، خوجائەھمەت يۇنۇس، شەۋكەت ئىلاخۇن، غەيرەتجان ئوسمان ئۇتىغۇر، مۇختار مۇھەممەت، مۇھەممەت ئەيسا جامى، ھەبىبۇللا ئابدۇسالام، ئوسمان ئىسمائىل تارىم، ئىسمائىل تۆمۈرى، يۇسۇپ ئىسھاق

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئوڭدىن سولغا: مۇختار مۇھەممەت، ئابدۇبەسىر شۇكۇرى، ئەشرەپ ئابدۇللا قۇتزاد، ئوسمان ئىسمائىل تارىم، خوجائەھمەت يۇنۇس، مىرسۇلتان ئوسمانوف، ئابلىمىت سادىق، ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر، ئىسمائىل تۆمۇرى، شەۋكەت ئىلاخۇن، ھەبىبۇللا ئابدۇسالام، ۋاھىتجان ئوسمان، غەيرەتجان ئوسمان ئۇتخۇر)

باش مۇھەررىر ئابلىمىت سادىق (سولدىن 2 ـ كىشى) غۇلجا ناھىيەسىدە «ئۇچ توپلام» خىزمىتى ھەققىدە سۆھبەتلەشمەكتە.

«قەشقەر خەلق چۆچەكلىرى» تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى سۆھبەتلەشمەكتە.

«خوتەن شەھەر خەلق چۆچەكلىرى» تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى خىزمەت ئۇستىدە.

ئاقسۇ شەھەرلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خەلق چۆچەكچىلىرى بىلەن سۆھبەتلەشمەكتە.

تۇرپان ۋىلايەتلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى توقسۇن ناھىيەسىنىڭ توتەي يېزىسىدا چۆچەك خاتىرىلىمەكتە.

ئاپتونوم رايونلۇق «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى «كەلپىن خەلق چۆچەكلىرى»نى كۆرمەكتە.

ئۇرۇمچى شەھىرى تەڭرىتاغ رايونلۇق «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى چۆچەك خاتىرىلىمەكتە.

كۇچا ناھىيەلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خىزمەت ئۇستىدە.

كورلا شەھەرلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خىزمەت ئۇستىدە.

باي ناهيەلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىمى چۆچەك توپلىماقتا.

غۇلجا ناهيەلىك «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خەلق چۆچەكچىلىرى بىلەن بىللە.

كەلپىن ناهيەسىدە ئېچىلغان «ئۇچ توپلام» خىزمىتى يىغىنى.

ئاقسۇ كوناشەھەر ناهيەسىنىڭ رەھبەرلىرى «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى بىلەن سۆھبەتلەشمەكتە.

شايار ناهيەلىك «ئۈچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى چۆچەك توپلماقتا.

لوپنۇر ناهيەلىك «ئۈچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خىزمەت ئۈستىدە.

توقسۇ ناهيەلىك «ئۈچ توپلام» ئىشخانىسىنىڭ خادىملىرى خىزمەت ئۈستىدە.

ياش خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ھەۋەسكارلىرى چۆچەك توپلماقتا.

مەسئۇل مۇھەررىر ئادىلجان ئابدۇللا (ئوڭدىن 1 ـ كىشى)، مەزكۇر توپلامنى نەشرگە تەييارلىغۇچى ئابلىمىت سادىق (ئوڭدىن 2 ـ كىشى)، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى خېلىل مۇھەممەد (ئوڭدىن 3 ـ كىشى)، مەسئۇل مۇھەررىر ئەنۋەر يۈسۈپ (ئوڭدىن 4 ـ كىشى) مەزكۇر توپلام ھەققىدە سۆھبەتلەشمەكتە.

كىرىش سۆز

قولىڭىزدىكى جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلاملىرى شىنجاڭ تومۇلىرى «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» توپلىمى ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنى قۇتقۇزۇش، رەتلەش، ئاماليان قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتى ساھەسىدە قولغا كەلگەن يەنە بىر كاتتا نەتىجە.

بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي شارائىتى، دائىرىسى، خاراكتېرى ۋە تۈرلىرى، ئۇنىڭ توپلىنىش ۋە رەتلىنىش تارىخى، شۇنداقلا مەزكۇر توپلامنىڭ تۈزۈلۈش پرىنسىپى ۋە ئىشلىنىش جەريانى تۆۋەندىكىچە:

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ تەبىئىي شارائىتى

ئۇيغۇر مىللىتى جۇڭخۇا مىللەتلىرى چوڭ ئائىلىسىنىڭ مۇھىم بىر ئەزاسى بولۇپ، ئۇ ئۇزاق تارىخ ۋە پارلاق مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ئىگە.

ئۇيغۇرلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ياشايدۇ، ئۇنىڭ ھازىرقى نوپۇسى 10 مىليونغا يېقىن. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مەملىكىتىمىزنىڭ ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلىرى ئىچىدە ئەڭ چوڭ مەمۇرىي بىرلىك بولۇپ، ئۇنىڭ يەر كۆلىمى 1 مىليون 600 مىڭ كىۋادرات كىلومېتىردىن ئارتۇق، ئۇ مەملىكىتىمىز يەر كۆلىمىنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مەملىكىتىمىزنىڭ چېگرا رايونىغا جايلاشقان، ئۇ شەرقىي شىمالدا موڭغۇلىيە، شىمالدا رۇسىيە، غەربىي شىمالدا قازاقىستان، غەربتە قىرغىزىستان ۋە تاجىكىستان، غەربىي جەنۇبتا ئافغانىستان، پاكىستان ۋە ھىندىستانلار بىلەن چېگرالىنىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ زېمىنى ئىككى چوڭ ئويمانلىق، ئۈچ چوڭ تاغ تىزمىسىدىن تەركىب تاپقان، ئۇنىڭ شىمالىدا ئالتاي تاغ تىزمىسى، جەنۇبىدا قۇرۇم تاغلىرى، ئوتتۇرا قىسمىدا تەڭرىتاغلىرى بار. تەڭرىتاغلىرى غەربتىن شەرققە

سوزۇلغان بولۇپ، ئۇ شىنجاڭنى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلگەن. تەڭرىتاغلىرى بىلەن قۇرۇم تاغلىرىنىڭ ئارىسى تارىم ئويمانلىقى دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ ئويمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا تەكلىماكان قۇملۇقى جايلاشقان، ئۇ مەملىكىتىمىزدىكى ئەڭ چوڭ قۇملۇق ھېسابلىنىدۇ. تەڭرىتاغلىرى بىلەن ئالتاي تاغلىرىنىڭ ئارىسىدا جۇڭغار ئويمانلىقى بار، بۇ ئويمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا قۇربان توڭغۇت قۇملۇقى جايلاشقان. قۇرۇم، تەڭرى ۋە ئالتاي تاغلىرىدىن ئىبارەت ئۈچ تاغ تىزمىسىنىڭ چوققىلىرىدا مەڭگۈلۈك قار ـ مۇزلار بار، ئۇنىڭدىن ئېرىگەن سۇلار تارام ـ تارام ئېقىنلارنى ھاسىل قىلىپ، تارىم ۋە جۇڭغار ئويمانلىقىدىكى بوستانلىق ۋە يايلاقلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدۇ. بۇ ئېقىنلاردىن تارىم ئويمانلىقىدا (جەنۇبىي شىنجاڭدا) تارىم دەريا‌سى، قەشقەر دەريا‌سى، يەكەن دەريا‌سى، ئاقسۇ دەريا‌سى، ئۆگەن دەريا‌سى، يۇرۇڭقاش دەريا‌سى، قارىقاش دەريا‌سى، كېرىيە دەريا‌سى، مۇزات دەريا‌سى، قاراشەھەر دەريا‌سى، قايدۇ دەريا‌سى، كۆنچى دەريا‌سى قاتارلىق دەريالار ھاسىل بولغان بولسا، جۇڭغار ئويمانلىقىدا (شىمالىي شىنجاڭدا) ئىلى دەريا‌سى، ئېرتىش دەريا‌سى، ئۇلۇڭگۇر دەريا‌سى، ماناس دەريا‌سى ۋە بورتالا دەريا‌سى قاتارلىقلار شەكىللەنگەن. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى تارىم دەريا‌سىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2000 كىلومېتىردىن ئارتۇق بولۇپ، ئۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ ئۇزۇن ئىچكى قۇرۇقلۇق دەريا‌سىدۇر. شىنجاڭنىڭ دائىرىسىدە يەنە لوپنۇر كۆلى، باغراش كۆلى، بۇرۇلتوقاي كۆلى، ئېبىنۇر كۆلى، ماناس كۆلى، قاناس كۆلى، سايرام كۆلى، باركۆل قاتارلىق داڭلىق كۆللەر بار.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ياۋروپا ـ ئاسىيا قۇرۇقلۇقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ ھاۋا ئېقىمى تىپىك ئىچكى قۇرۇقلۇق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. شىمالىي شىنجاڭ نەم ۋە سوغۇق، جەنۇبىي شىنجاڭ قۇرغاق ۋە ئىسسىق. تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي چېتىدىكى تۇرپان ئويمانلىقى مەملىكىتىمىز بويىچە ئەڭ چوڭقۇر جاي بولۇپ، يازدا بۇ يەرنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 37 سېلسىيە گىرادۇستىن يۇقىرى بولىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مەملىكىتىمىزدىكى مۇھىم دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىك رايونلىرىنىڭ بىرى. تەڭرىتاغلىرىنىڭ جەنۇب ۋە شىمالىدا مۇنبەت ئېكىنزارلىقلار بولۇپ، بۇ يەردە بۇغداي، شال، كېۋەز، قىچا، زىرە، ئاپتاپپەرەس، پاختا، كەندىر قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆسىدۇ. شىنجاڭدا بېقىلىدىغان چارۋا ماللارنىڭ تۇرى كۆپ ۋە سۈپىتى ياخشى بولۇپ، بۇ يەرنىڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى، ئىلى ۋە قاراشەھەر ئېتى، كۇچا كۆرپىسى قەدىمدىن تارتىپ مەشھۇر. تەڭرىتاغلىرى ۋە ئالتاي تاغلىرى ئارچا، قارىغاي، قېيىن قاتارلىق دەرەخلەردىن تەركىب

تاپقان مول ئورمان زاپىسىغا ئىگە بولسا، تارىم دەريا ۋادىلىرى كۆز يەتكۈسىز توغراق ۋە يۇلغۇن بىلەن قاپلانغان. شىنجاڭ داڭلىق مېۋە ـ چېۋە ماكانى، بولۇپمۇ تۇرپان ئۇزۇمى، كورلا نەشپۈتى، ئىلى ئالمىسى، خوتەن ياڭقى، ئاتۇش ئەنجۈرى، قەشقەر ئانارى، يەكەن بادىمى، قومۇل چىلىنى، كۈچا ئۆرۈكى، پەيزىۋات قوغۇنى مەشھۇر بولۇپ، ئۇلار ئالاھىدە يەرلىك مەھسۇلاتلار ھېسابلىنىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى يەر ئاستى بايلىقى مول ماكان بولۇپ، كان بايلىقلىرى ئىچىدە نېفىت، كۆمۈر ۋە تۆمۈر مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا ئالتۇن، تېتان، ئۇران، نېكىل قاتارلىق ئاز ئۇچرايدىغان قىممەتلىك مېتاللار بار. خوتەن قاشتېشى نەچچە مىڭ يىلدىن بېرى شەرقىي ئاسىيادا شۆھرەت قازىنىپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ ئىجتىمائىي شارائىتى

ئۇيغۇر مىللىتى ئىككى خىل ئېتنىك مەنبەدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، بۇ ئىككى خىل مەنبە ئاسىيانىڭ شىمالىدىكى يايلاقلاردا ياشىغان چارۋىچى قەبىلىلەر بىلەن تارىم ۋادىسىدا دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان قەدىمكى مىللەتلەردىن ئىبارەت. ئاساسلىمار بىردەك ھالدا «دىڭلىڭ» (丁零) ۋە «ئوغۇز» دەپ ئاتالغان ئىجتىمائىي توپنى ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەجدادلىرى دەپ قاراپ كەلمەكتە. بۇ ئىجتىمائىي توپلار مىلادىيەدىن ئۇچ ئەسىر ئىلگىرىكى ۋاقىتتىن مىلادىيە 1 ـ ئەسىرگىچە شىمالدىكى يايلاقلاردا ياشىغان. مىلادىيە 4 ـ ئەسىردىن كېيىن دىڭلىڭلار خەنزۇچە مەنبەلەردە «تېلى» (铁勒) دەپ ئاتالغان ھەمدە تېلىلارنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان «يۈەنخي» (袁纥) ، «ۋېيخي» (韦纥) دەپ ئاتىلىدىغان كىشىلەرنىڭ پائالىيەتلىرى ھەققىدە مۇھىم خاتىرىلەر قالدۇرۇلغان. بۇ نامىلار «ئۇيغۇر» دېگەن نامنىڭ خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلىنىشى ئىدى. ئۇيغۇرلار مىلادىيە 7 ـ ئەسىردىن كېيىن قۇدرەت تېپىپ، مۇستەقىل بىر مىللەت بولۇپ شەكىللەندى ھەمدە مىلادىيە 8 ـ ئەسىردە شىمالدىكى ئورخۇن ۋادىسىدا قۇدرەتلىك خانلىق قۇردى. بۇ ۋاقىتتىكى ئۇيغۇرلار خەنزۇچە مەنبەلەردە «خۇيخي» (回纥) ۋە «خۇيخۇ» (回鹘) دەپ ئاتالدى. مىلادىيە 9 ـ ئەسىرنىڭ 40 ـ يىللىرى شىمالدىكى ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى تەبىئىي ئاپەت ۋە باشقا ئىجتىمائىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ۋەيران بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى شىنجاڭنىڭ شەرقىي قىسمىغا كۆچۈپ كېلىپ، ئەسلىدە بۇ جايلاردا ياشاپ كەلگەن تۇغقانلىرى بىلەن بىرلىشىپ ۋە باشقا مىللەتلەرنى ئۆزىگە قوشۇۋېلىپ، قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىنى قۇردى. ئورخۇن بويىدىن كۆچكەن يەنە بىر تۈركۈم ئۇيغۇرلار شىنجاڭنىڭ غەربىگە كېلىپ

ئورۇنلىشىپ، قەشقەرنى مەركەز قىلغان قاراخانىيلار خانلىقىنى قۇردى. شۇنداق قىلىپ، تارىم ۋادىسىغا كۆچۈپ كەلگەن بۇ ئۇيغۇرلار دەسلەپتە قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى ۋە قاراخانىيلار خانلىقى، كېيىن چاغاتاي خانلىقى، يەكەن سەئىدىيە خانلىقى، چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو ھۆكۈمىتى تەرىپىدە ياشاپ، 1949 ـ يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن يېڭى بىر دەۋرگە قەدەم قويدى.

تارىختا ئۇيغۇرلار شامان دىنى، زورۇئاستىر دىنى، مانى دىنى ۋە بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغان، ھازىر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىلى سىستېمىسىنىڭ تۈركىي تىلى ئائىلىسىگە مەنسۇپ. ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىق ئىشلىتىش تارىخى ئۇزۇن بولۇپ، ئۇلار ئۇرخۇن رۇنىك يېزىقى، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى ۋە ئەرەب ھەرپلىرى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقى قاتارلىقلارنى قوللانغان.

ئۇيغۇر مىللىتى شانلىق مىللىي مەدەنىيەت ياراتقان. مىلادىيە 11 ـ ئەسىردە يېزىلغان مەھمۇد كاشغەرىينىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى»، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىگ» داستانى جاھانغا مەشھۇر. رابغۇزنىڭ «قىسسەسۇل ئەنبىيا» ناملىق نەسرىي ئەسىرى، ئەخمەت يەسەۋى، لۇتفى، سەككاكى، نەۋايى، زەلىلى، نىزارى، مۇللا بىلال قاتارلىق نەچچە يۈز شائىرنىڭ داستان ۋە لىرىك شېئىرلىرى، مىرزا ھەيدەر كوراگانىنىڭ «تارىخى رەشىدى»، موللامۇسا سايرامىنىڭ «تارىخى ھەمىدى» ۋە باشقا ئاپتورلارنىڭ نەچچە ئون پارچە تارىخىي ـ تەزكىرەئىي كىتابلىرى ئۇيغۇر سەرخىل مەدەنىيىتىنى ھاسىل قىلىپ، كۆزنى قاماشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئۆزىنىڭ ئۇزاق ئەسىرلىك تارىخىي مۇساپىسىدە ئۆزگىچە فولكلور مەدەنىيىتىنى يارىتىپ ۋە ئۇنىڭغا ئەۋلادمۇئەۋلاد ۋارىسلىق قىلىپ، بۈگۈنگىچە داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن. شۇ سەۋەبتىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى «تىرىك ئۆرپ ـ ئادەت مۇزېيى» دەپ تەرىپلەنمەكتە.

ئۇيغۇرلار شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ ئالاھىدە جۇغراپىيەلىك ماكانىدا ياشاش جەريانىدا ئىنسان ھاياتىنىڭ تۈپ كاپالىتى بولغان ماددىي ئىشلەپچىقىرىش بىلەن تەكرار شۇغۇللىنىپ، ئۆزىگە خاس ئوۋچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، دېھقانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىك ئادەتلىرىنى يېتىلدۇرگەن.

ئۇيغۇرلار قەدىمىي دەۋرلەردىن باشلاپلا شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا شەھەر ـ قەلئەلەرنى قۇرۇپ، قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، يۇقىرى تېخنىكا يارىتقان. ئۇيغۇرلاردىكى كولالچىلىق ۋە توقۇمىچىلىق كەسپىنىڭ تارىخى بىر قەدەر ئۇزۇن، قاپلىنىش دائىرىسى كەڭ. ساپالدىن ئىشلەنگەن نەپىس قاچا ـ قۇچىلار، قولدا

توقۇلغان ماتا، چىكەن، ئەتلەس، شايى، بەقەسەم، رەڭدار پالاس ۋە گىلەم قاتارلىقلار بۇگۈنكى كۈندىمۇ ئۆزىنىڭ قىممىتىنى يوقاتقىنى يوق. ئۇنىڭدىن باشقا، مىسكەرچىلىك، ياغاچچىلىق، تۆمۈرچىلىك، پىچاقچىلىق، زەرگەرچىلىك، كىگىزچىلىك، قەغەزچىلىك قاتارلىق ھۈنەر - كەسىپ بويىچە شىنجاڭ رايونى ئۇتتۇرا ئاسىيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

ئۇيغۇرلار تارىختىكى مەشھۇر «يىپەك يولى» نىڭ مەركىزىگە جايلاشقان. ئۇلار سودا - تىجارەت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، «يىپەك يولى» نى ئېچىش ۋە گۈلەندۇرۇشكە زور ھەسسە قوشقان. ئۇيغۇرلارنىڭ سودا كارۋانلىرى كولدۇرما ساداللىرىنى ياڭرىتىپ، شەرق بىلەن غەرب ئوتتۇرىسىدا توختىماي قاتناپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدا كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان، شۇنداقلا ئۇيغۇرلارغا خاس بولغان تىجارەت ۋە قاتناش - تىرانسپورت ئادەتلىرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئەۋلادلىرى «تۆت زات» ۋە «مىزاج» نەزەريىسىنى ئاساس قىلىپ، ئىنسان بەدىنىدىكى كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبلىرى ۋە ئۇنى داۋالاش ئۇسۇللىرى ھەققىدە توختىماي ئىزدەنگەن، نەتىجىدە، ئۆزىگە خاس بولغان تېبابەت ئىلمى ـــ «ئۇيغۇر تېبابىتى» نى شەكىللەندۈرۈپ، ئىنسانىيەتنىڭ ساغلاملىق ئىشلىرى ئۈچۈن تۆھپە قوشقان.

ئۇيغۇر يېمەك - ئىچمەك مەدەنىيىتى ئۇيغۇر فولكلورىدىكى يەنە بىر پارلاق نامايەندە. ئۇيغۇرلار شىنجاڭنىڭ ئىقلىم ئالاھىدىلىكى، ئۆزىنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى ۋە تەن ساغلاملىق نەزەريىسىگە ئاساسەن بىر يۈرۈش يېمەك - ئىچمەك تۈرلىرىنى كەشىپ قىلغان بولۇپ، ئۇلار قۇۋۇەتلىكلىكى ۋە تەملىكلىكى بىلەن دۇنيا يېمەك - ئىچمەك ساھەسىدە مۇھىم ئورۇننى ئىگىلىمەكتە.

ئۇيغۇرلارنىڭ ھويلا - ئاران قۇرۇلۇشى مۇھىت ئاسراش ۋە تەبىئەت بىلەن بىر گەۋدىگە ئايلىنىشىنىڭ ياخشى ئۇلگىسىدۇر. ھەممىلا جايدا باغ بىنا قىلىش، باغنىڭ ئىچىگە ئۆي سېلىش، مېۋىلىك دەرەخ ۋە ئۈزۈم تاللىرى ئاستىدا ياشاش، ئۆي ۋە ھويلىلىرىنى پاكىز تۇتۇش، ئۆيلىرىنى پېشايۋانلىق قىلىپ سېلىش ۋە تام، تورۇس، تۇۋرۇكلەرگە نەقىش ئويۇش، ئۆينىڭ ئوستىنى ۋاسا جۇپ قىلىپ يېپىش، ئۆيگە سۇيا ۋە تام ئوچاق سېلىش ـــ مانا بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تىپىك ھويلا - ئاران قۇرۇلۇشىدۇر.

ئۇيغۇرلارنىڭ يۇڭ ۋە يىپەك توقۇلمىلاردىن كىيىم كىيىش مەدەنىيىتى ئىنتايىن ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. كېيىن يەنە پاختا - كەندىر توقۇلما كىيىملەرمۇ ئىجاد قىلىنغان. ئۇيغۇرلار بۆك، ياغلىق، قالپاق، كۆلاە، تۇماق، قۇلاقچا، پاپاق، لېچەك، چۈمبەل، پەرەنجە قاتارلىق باش كىيىم؛ يەكتەك، تون، پەشمەت، نىمچا، جىلىتكە، كۆڭ-

لەك، جۇۋا، يالاڭ ئىشتان، پاختىلىق ئىشتان، تېرە ئىشتان قاتارلىق ئۈست كىيىم؛ ئۆتۈك، چورۇق، پىيما، مەسە، چېتىك، كەش، دەكتۇ قاتارلىق ئاياغ كىيىملەرنى ئۇ- جاد قىلغان بولۇپ، ئۇ كىيىملەر ئۆزىنىڭ رەڭدارلىقى ۋە كۆركەملىكىگى بىلەن كۆزنى چاقنىتىدۇ.

ئۇيغۇر ئائىلىلىرى ئەر جەمەتىنى ئاساس قىلىپ، ئۇچ ياكى تۆت ئەۋلاد بىللە ياشاپ كەلگەن. ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى ئەر جەمەتىدىن بولغان چوڭ دادىغا بويسۇنغان. ئوغۇللار ئېچىدە چوڭ ئوغۇلنىڭ مەرتىۋىسى يۇقىرى بولۇپ، «ئىككىنچى ئاتا» لىق ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان. ئائىلە ئەنئەنىسىنى ئەلا بىلىش، ئاتا - ئانىسىغا ۋاپادار بولۇش، چوڭلارنى ھۆرمەتلەش، كىچىكلەرنى ئىززەتلەش، ئائىلە ئىناقلىقىنى ساقلاش ئۇيغۇرلارنىڭ گۈزەل ئائىلە ئەخلاقىدۇر.

ئۇيغۇرلاردا بۆشۈك تويى، خەتنە تويى، نىكاھ تويى، جۇۋان تويى، دەپنە مۇراسىمى، نەزىر - چىراغ قاتارلىق ئۆمۈر مۇراسىم پائالىيەتلىرى، روزا ھېيت، قۇربان ھېيت، نوروز بايرىمى قاتارلىق ھېيت - بايرام پائالىيەتلىرى ئىنتايىن داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈ- لىدۇ. بۇ خىل مۇراسىملار ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي ئېتىقادى، ئەخلاق قاراشلىرى، ئەدەب- ياتى، ناخشا - ئۇسسۇل سەنئىتى ۋە تەنتەربىيەسى بىلەن زىچ بىرلىشىپ كەتكەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتىقاد - چۈشەنچىلىرى ئېچىدە ئىنسانىيەتنىڭ ساغلام تەرەققىيا- تىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان نۇرغۇن پايدىلىق ئامىللار بار. ئۇلارنىڭ كۆككە چوقۇنۇش، تۇپراققا چوقۇنۇش، سۇغا چوقۇنۇش، ھايۋانغا چوقۇنۇش، دەل - دەرەخكە چوقۇنۇش ئادەتلىرى مۇھىت ئاسراش ۋە ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت بىلەن ئىناق ئۆتۈشىدە ئېجابىي رول ئويناغان. ئۇيغۇرلارنىڭ «يامان بولىدۇ» دەپ چەكلەيدىغان نۇرغۇن پەرھىزلىرى بولۇپ، بۇ پەرھىزلەرنىڭ بىر قىسمى ئىنسانلارغا تەبىئەتنى سۆيۈش، پاكىز بولۇش، ئەمگەكنى سۆيۈش، ئىناق ياشاشنى ئۆگىتىدۇ.

ئۇيغۇرلار گۈزەل ئەخلاق - پەزىلەتكە ئىگە بولۇپ، ئۇلاردا ئۇمۇمنىڭ مەنپەئەتىگە كۆيۈنۈش، يول، كۆۋرۈك ياساش ۋە باشقىلارنىڭ ھاجىتىدىن چىقىشنى ساۋاب دەپ بىلىش، يېتىم - يېسىر، مېيىپ - مەجرۇھ ۋە غېرىب - نامراتلارغا ياردەم بېرىش، قوشنىلارغا يار - يۆلەك بولۇش، باشقىلارنىڭ ھەققىنى يەۋالماسلىق، مېھمانىنى ئىز- زەتلەش، ئۇچراشقاندا ئۆزئارا سالاملىشىپ ھال - ئەھۋال سوراش، تازىلىقىقا رىئايە قىلىش قاتارلىق بىر يۇرۇش قائىدىلەر شەكىللەنگەن. بۇ خىل قائىدىلەر كەڭ ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ سۆز - ھەرىكىتىنى تەرتىپكە سېلىپ، ئىناق جەمئىيەت بەرپا قە- لىشتا مۇھىم رول ئويناپدۇ.

ئۇيغۇرلار ناخشا - ئۇسسۇلغا ماھىر خەلق. ئۇيغۇرلار ئەمگەك مەيدانى، مۇراسىم

سورۇنلىرى ۋە باشقا ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ناخشا ئېيتىش ۋە ئۇسسۇل ئويناشنى ئادەت قىلغان. بولۇپمۇ قەرەللىك ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان مەشرەپ سورۇنلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشا، ئۇسسۇل ۋە باشقا دىراما تۈسىدىكى ئويۇنلىرىنى كۆرەك قىلىدىغان سەھنىگە ئايلاندۇرۇلغان. «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ يۈكسەك پەللىسى بولۇپ، ئۇ پۈتكۈل ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە قوشۇلغان زور تۆھپىدۇر.

ئۇيغۇرلارنىڭ چېلىشىش، داۋازلىق، ئوغلاق تارتىشىش، ئات بەيگىسى، سارغايدى قاتارلىق چوڭلار ئويۇنى، ئىلەڭگۈچ، تەپكۈچ، قارا ـ قارا قۇشلارىم، ئاق تېرەك ـ كۆك تېرەك، ۋاللەي، ساقا، لىڭگىرتاقتاق قاتارلىق بالىلار ئويۇنلىرى ئۇزاق زامانلار ـ دىن بىرى كىشىلەرنى جىسمانىي جەھەتتىن چىنىقتۇرۇش، زېھنىي قۇۋۋىتىنى ئاشۇ ـ رۇش، ئېستېتىك ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ۋە ئۇلارغا ئەخلاق تەربىيەسى بېرىش جە ـ ھەتلەردە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناپ كەلگەن.

ئۇيغۇرلار ئۇزاق تارىختىن بېرى مول خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقىنى يارىتقان بولۇپ، ئۇلار ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەك، مەسەل، لەتىپە، چاقچاق، لاپ، قوشاق، ما ـ قال ـ تەمسىل، تېپىشماق ۋە داستان قاتارلىق ژانىرلاردىن تەركىب تاپقان. خەلق ئىچىدىكى مەشھۇر سازەندە ـ ناخشىچىلار، مەدداھلار، ۋائىز ـ داستانچىلار ئەنە شۇ ئەسەرلەرنى ناخشا قىلىپ ئېيتىپ ياكى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ، ئەۋلادمۇئەۋلاد كە ـ شىلەرنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى ئىچىدە ھېكايە ـ چۆچەكلەر چوڭ سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۆز ۋاقتىدا ساۋاتسىزلىق تۈپەيلى كىتاب ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشەلمىگەن، ھازىرقىدەك زامانىۋى تاراتقۇلار بولمىغان شارائىتتا ياشىغان ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىدا ھېكايە ئېيتىش ۋە ئاڭلاش پائالىيىتى كەڭ تۇرده ئو ـ مۇملاشقان. ئادەتتە كىشىلەر ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكتىن كېيىن بىرەر جايغا، مەسە ـ لەن، قۇم بارخانلىرى ئۇستىگە، ھويلا ـ ئارانلارغا، تونۇر بېشىغا، خامانغا ۋە كوچا ـ كويلارغا توپلىشىپ ھېكايە ـ چۆچەك ۋە لەتىپىلەرنى ئېيتىشقان. چۆچەكلەردىكى ئا ـ جايىپ قىزىقارلىق ۋەقەلەر ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېچىپ، ھاردۇقىنى چىقارغان بولسا، ئۇنىڭدىكى ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە مەزمۇنلار ۋە پەلسەپىۋى پىكىرلەر ئۇلارنى چوڭقۇر تەربىيەگە ئىگە قىلغان.

چۆچەك ئېيتىش ۋە ئاڭلاش پائالىيىتى ئۇيغۇر خەلقى ئىچىگە شۇنچىلىك ئو ـ مۇملاشقانكى، ئەينى ۋاقىتتا چۆچەك ئاڭلىمىغان ۋە كەم دېگەندە بىر نەچچە چۆچەك بىلمەيدىغان ئادەمنى تېپىش تەس ئىدى.

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ توپلىنىش ۋە رەتلىنىش ئەھۋالى

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ تارىخى ئۇزۇن. ئالتاي تىل سىستېمىسىدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرگە ئورتاق بولغان قەدىمكى ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەك ۋە ئېپوسلار ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ دەسلەپكى مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ يىراق ئەجدادلىرى شىمالدىكى يايلاقلاردا ياشىغان مەزگىللىرىدىلا، ئۆزلىرىنىڭ ئىپتىدائىي دىنىي ئېتىقادلىرى ۋە ھايات كەچۈرمىشلىرىگە ئاساسەن خىلمۇ خىل ئەپسانە، رىۋايەتلەرنى ئىجاد قىلغان. ئۇيغۇرلار كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغۇچى ھەر قايسى قەبىلىلەر بىلەن بىرلىشىش نەتىجىسىدە، ھىندى - ياۋروپا ئىرقىدىكى خەلقلەرنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنىمۇ قوبۇل قىلدى، بولۇپمۇ زوروئاستىر دىنى، مانى دىنى، بۇددا دىنى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىغا تارقىلىشى پارس، ھىندى ۋە ئەرەبلەرنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيغۇرلاردا كەڭ تۈردە ئومۇملىشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى كۆپ مەنبەلىك، كۆپ قاتلاملىق ۋە كۆپ خىل شەكىلگە ئىگە ئەدەبىيات بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلىنىش تارىخىمۇ ناھايىتى ئۇزۇن. ئۇ 2000 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بېرى، گىرېكچە، خەنزۇچە، پارسچە، ئۇيغۇرچە تارىخىي، دىنىي ۋە ئەدەبىي كىتابلاردا ئىزچىل خاتىرىلىنىپ، رەتلىنىپ كەلگەن.

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ دەسلەپكى يازما نۇسخىسى يۇنان ۋەسقەلىرىدە كۆرۈلىدۇ. يۇنان تارىخچىسى ھىرودوت ئۆزىنىڭ «تارىخ» ناملىق كىتابىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادلىرىدىن بىرى بولغان ساكلار ھەققىدىكى بىر رىۋايەتنى خاتىرىگە ئالغان. بۇ رىۋايەت بۈگۈنكى كۈندە «تۇمارىس رىۋايىتى» دەپ ئاتالماقتا. يۇنان تارىخچىسى پولئىبنىمۇ «ھەربىي ھىيلىلەر» ناملىق كىتابىغا «شىراق ھېكايىسى» دەپ ئاتالغان بىر رىۋايەتنى كىرگۈزگەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادلىرىغا ئائىت يەنە بىرقىسىم ئەپسانىلەر خەنزۇچە كىتابلاردا خاتىرىلەنگەن. ۋېنشۇ يازغان «ۋېينامە» ناملىق كىتابنىڭ «ئېگىز قاڭقىللار تەزكىرىسى» دە ھۇن مەلىكىسى بىلەن بىر ئەركەك بۆرىنىڭ جۈپلەشكەنلىكى، ئۇلاردىن تۇغۇلغان پەرزەنتلەر كۆپىيىپ ئېگىز قاڭقىللارنىڭ شەكىللەنگەنلىكى ھەققىدىكى ئەپسانە بايان قىلىنىدۇ. لىڭخۇ دېغېن يازغان «جۇۋنامە» نىڭ «تۈركلەر تەزكىرىسى» دە يە-

نه بىر ئەپسانه خاتىرىلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەجدادلىرىدىن بىرى بولغان ئاشىنا ئۇرۇقىنىڭ بۆرىدىن پەيدا بولغانلىقى ھېكايە قىلىنىدۇ. يەنە شۇ «جۇڭنامە» نىڭ «تۈركلەر تەزكىرىسى» دە ئاشىنا قەبىلىسىنىڭ ھۆكۈمدارى نۇر تۇغ-لۇق شادقا ئائىت بىر رىۋايەت خاتىرىلەنگەن. شۇەنزاڭنىڭ «بۇيۇك تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت خاتىرىسى» دە «خوتەن» دېگەن نامنىڭ كېلىپچىقىشى ھەققىدىكى رىۋايەت خاتىرىلەنگەن. يەنە شۇ كىتابتا ئۇدۇن خانلىقىنىڭ ۋەزىرى ھاياتىنى تەقدىم قىلىپ، يۇرتنى قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقى ھەققىدىكى بىر رىۋايەت خاتە-رىلەنگەن. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ئەدىب دۇەن چىڭشىننىڭ «يۇياڭ خاتىرىلىرى» ناملىق كىتابىدا كۇسەن خانى ئالىپچور ھەققىدىكى بىر رىۋايەت خاتىرىلەنگەن ۋە باش-قىلار.

ئەمدى ئۇيغۇرچە يازما مەنبەلەرگە نەزىرىمىزنى ئاغدۇرساق، ئۇلاردىمۇ قەدىمدىن بۇيان نۇرغۇن ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەكلەرنىڭ خاتىرىلەنگەنلىكىنى كۆرىمىز.

ئۇرخۇن بويىدىكى تۈرك خانلىقى ۋە ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرلىرىدە خاقانلار، ۋەزىر-لەر ۋە داڭلىق سانغۇنلار ئۈچۈن خاتىرە تاش ئورنىتىدىغان ئادەت بولۇپ، بۇ خاتىرە تاشلارغا ئاشۇ شەخسلەرنىڭ ئىش - پائالىيەتلىرى ۋە ۋەز - نەسىھەتلىرى ئويۇلاتتى. بۇ خىل خاتىرە تاشلار «مەڭگۈ تاشلار» دەپ ئاتىلىدۇ. «مەڭگۈ تاشلار» دا مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ئىش - پائالىيەتلىرى ھەققىدىكى ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرگەن بىر قىسىم رىۋايەتلەر خاتىرىلىنىپلا قالماستىن، ئەڭ مۇھىمى، ئۇنىڭدا ئۆز ۋاقتىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تەڭرى ئىلاھى، ئوماي ئىلاھى، يەر - سۇ ئىلاھى، ئاي ئىلاھى قاتار-لىقلار ھەققىدىكى ئەپسانىلىرىدىن ئۈچۈر بېرىلگەن. ئالىملار تەرىپىدىن ئىسلامىيەتتىن بۇرۇن مەيدانغا كەلگەن دەپ قارىلىۋاتقان «خۇئاستۇئانفىت» ناملىق قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ۋە مانى يېزىقىدا يېزىلغان ئەسەردە يورۇقلۇق تەڭرىسى بىلەن قاراڭغۇلۇق تەڭ-رىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەككەپ كۈرەشلەر بايان قىلىنغان بولۇپ، بىز ئۇنىڭدىن ئۆز ۋاقتىدىكى ئۇيغۇرلار ئىچىدە تارقالغان مانى دىنى ئەپسانىلىرىنى بىلەلەيمىز.

قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە ئەدىبلەر خەلق ئىچىدە تارقالغان رىۋايەت - قىسسە-لەرنى خاتىرىلەش ۋە رەتلەش ئارقىلىق «ئوغۇزنامە»، «چىستانى ئېلىكبەگ»، «شاھ-زادە ۋە شىر»، «ئىككى تېكەننىڭ ھېكايىسى»، «ياغاچچى بىلەن رەسسام» قاتارلىق ئەسەرلەرنى مەيدانغا كەلتۈردى.

قەشقەرنى مەركەز قىلىپ قۇرۇلغان قاراخانىيلار خانلىقى تەۋەسىدە يۈكسەك مەدە-نىيەت يارىتىلدى. بۇ مەدەنىيەتنى يارىتىشقا ھەسسە قوشقان مەشھۇر ئالىملارنىڭ بىرى مەھمۇد كاشغەرىي ئىدى. مەھمۇد كاشغەرىي تۈركىي تىللىق مىللەتلەرنىڭ تىلى، تا-

ربخی، فولکلوری، ئەدەبیاتی، قانۇن ـ تۇزۇمی، دۇنیا قارىشی ۋە جۇغراپىيەسىنى تو-نۇشتۇرىدىغان بۇيۇك ئەسەر «تۇركىي تىللار دىۋانى» نى يازدى. ئۇ بۇ ئەسەرنى يېـ-زىشتىن بۇرۇن ئون نەچچە يىل جاپالىق سەپەر قىلىپ ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ كەڭ زې-مىنىنى كىزىپ چىقتى ۋە ھەر قايسى ئۇرۇق ـ قەبىلىلەرنىڭ تىل پاكىتلىرىنى توپـ-لىدى. تىل پاكىتلىرى دېگىنىمىز، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى ئىدى. ئۇ خەلق ئارىسىدا ئاغزاكى تارقىلىپ يۇرگەن ئەپسانە، رىۋايەت، قوشاق، داستان، ماقال ـ تەمسىل قاتارلىقلارنى كۆڭۈل قويۇپ خاتىرىلىدى، شۇنداقلا بۇلاردىن بىر قىسمىنى «تۇركىي تىللار دىۋانى»غا كىرگۈزدى. شۇنداق قىلىپ، مەھمۇد كاشغەرىي نۇرغۇن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى قۇتقۇزۇپ قالدى ۋە ئۇنى يېزىق ۋاستىسى بـ-لەن مەڭگۈ ئۆلمەيدىغان ئابىدىگە ئايلاندۇردى.

مىلادىيە 13 ـ ئەسىردىن كېيىن چىڭگىزخان ئوتتۇرا ئاسىيانى ئىستىلا قىلىپ، موڭغۇل ھۆكۈمرانلىقىنى ئورناتتى. قاراخانىيلار خانلىقى ۋە قوچۇ ئۇيغۇر ئىلى تېـر-رىتورىيەسىدىكى خەلقلەر چاغاتاي خانلىقىغا تەۋە بولدى. ئەمدىلىكتە پۈتكۈل چاغاتـاي خانلىقى تەۋەسىدە بىر ئورتاق ئەدەبىي تىل شەكىللىنىشكە باشلىدى، بۇ ئورتاق تىـل قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنى ئاساس قىلغان ۋە ئەرەب ـ پارس تىللىرىنىڭ چوڭقۇر تە-سىرىگە ئۇچرىغان بىر خىل تىل بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر تىلىنىڭ يېڭى تەرەققىيات باسـ-قۇچى ئىدى. چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى ئۆز تەرەققىياتى جەريانىدا بىر قانچە كىچىك باسـ-قۇچلارنى بېسىپ ئۆتۈپ 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە داۋاملاشتى. ئۇيغۇر ئەدەبىيـا-تىنىڭ 13 ـ ئەسىردىن كېيىنكى مول بايلىقلىرى ئەنە شۇ تىلدا بارلىققا كەلدى.

چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى دەۋرىدە ناھايىتى نۇرغۇن خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرى يېزىققا ئېلىنىدى ۋە ئەدىبلەر تەرىپىدىن كەڭ تۇردە پايدىلىنىلدى. بۇ دەۋردە خاتىرىگە ئېلىنغان ئاغزاكى ھېكايىلەرنى تۆۋەندىكى ئىككى جەھەتتىن كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ:

1. پارس تىلىدا خاتىرىگە ئېلىنغان ھېكايىلەر

چاغاتاي ئۇيغۇرتىلى دەۋرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەرەب، پارسلار بىلەن بولغان ئىقتـە-ساد، دىن ۋە مەدەنىيەت جەھەتلەردىكى ئالاقىلىرى ئىنتايىن كۈچەيدى، ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىش سەۋەبىدىن ئەرەب، پارس مەدەنىيىتى بىلەن كەڭ تۇردە ئۇچراشتى، شۇنداقلا ئەرەب ۋە پارسلارمۇ مۇسۇلمان بولغان مىللەتلەرنىڭ تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنى ياخشى چۈشىنىش پۇرسىتىگە ئېرىشتى. شۇنداق قىلىپ، بىر قىسىم پارس ئەدىبلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ئەسەرلىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى ۋە ئەدەبىياتىدىن بەزى مەلۇماتلارنى بەردى. بۇنداق مەلۇماتلار ئىچىدە خەلق

ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىدىن نەمۇنىلەرمۇ بار ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، تۇركىي تىللىق مىللەت ئەدىبلىرى ۋە تارىخچىلىرىمۇ پارس تىلىدا ئەسەر يازدى، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىگىمۇ بىر قىسىم ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئۇلگىلىرى بېرىلدى. تۆۋەندە بۇلاردىن بىر نەچچىنى كۆرسىتىپ ئۆتىمەن:

(1) كۆلتېكىن ھەققىدىكى رىۋايەت. بۇ رىۋايەت چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى شەكىللەنىشتىن سەل بۇرۇنقى دەۋردە، يەنى مىلادىيە 11 ـ ئەسىردە پارس تارىخچىسى گەردىزىنىڭ «زەينىل ئەل ئەخبار» (خەۋەرلەر زىننىتى) ناملىق كىتابىدا خاتىرىگە ئېلىنغان.

(2) ئوغۇزخان رىۋايىتى. پارس تارىخچىسى راشىدىن فەزلۇللاخ مىلادىيە 13 ـ ئەسىردە «جامىئۇل تەۋارىخ» ناملىق ئەسىرىگە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادلىرى ئىچىدە كەلگەن تارقالغان ئوغۇزخان ھېكايىسىنى تەپسىلىي خاتىرىلەپ كىرگۈزگەن.

(3) ئون ئۇيغۇر ۋە توققۇز ئۇيغۇر رىۋايىتى. بۇ رىۋايەت پارس تارىخچىسى جۇۋەينىنىڭ مىلادىيە 13 ـ ئەسىردە يېزىلغان «تارىخي جاھان كوشاي» ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن.

(4) بۆكۈخان رىۋايىتى. بۇ رىۋايەت راشىددىننىڭ «جامىئۇل تەۋارىخ» ۋە جۇۋەينىنىڭ «تارىخي جاھان كوشاي» دېگەن كىتابىدا خاتىرىلەنگەن.

(5) ئەرگىنە قون رىۋايىتى. تۈركىي تىللىق مىللەتلەرنىڭ مىلادىيە 15 ـ ئەسىرە ئۆتكەن ئەللامىلىرىدىن بىرى بولغان مىرزا ئۇلۇغبېكنىڭ پارس تىلىدىكى «تارىخ ئابىرائۇلۇس» (تۆت ئۇلۇس تارىخى) ناملىق كىتابىدا بۇ رىۋايەت خاتىرىلەنگەن.

2. چاغاتاي ئۇيغۇر تىلىدا خاتىرىگە ئېلىنغان ھېكايىلەر

چاغاتاي ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان تارىخي، دىنىي ۋە ئەدەبىي كىتابلاردا زور تۈركۈمدىكى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى خاتىرىلەندى. بۇ ئەسەرلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى ئىچىدە تارقالغان رىۋايەت، چۆچەك ۋە داستانلاردىن ئىبارەت.

(1) رىۋايەتلەر. رىۋايەتلەر كۆپىنچە تارىخي كىتابلاردا خاتىرىلەندى. بۇلاردىن ئەبۇلغازى باھادىرخاننىڭ مىلادىيە 17 ـ ئەسىردە يېزىلغان «تارىخى شەجەرەئى تۈرك» ناملىق ئەسىرىدىكى ئون ئۇيغۇر ۋە توققۇز ئۇيغۇر، ئوغۇزخان ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى، موللا ھاجىنىڭ مىلادىيە 19 ـ ئەسىردە يېزىلغان «بۇغراخانلار تەرىخىسى» نامىلىق ئەسىرىدىكى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان، ئەبۇناسىر سامانى، ئەبۇلپەتتاھ، مۇسا قاراخان، ھۈسەين بۇغراخان، يۈسۈپ قادىرخان قاتارلىقلار ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى،

مەھمۇد جوراسنىڭ «تارىخى رەشىدى» (زەئىلى) ناملىق كىتابىدىكى سۇلتان سەئىدخان ۋە ئابدۇرېشىتخانغا ئائىت رىۋايەتلەرنى، ئىسمىتۇللا مۆجىزىنىڭ «تارىخى مۇسقىيۇن» ناملىق ئەسىرىدىكى فارابى، نەۋايى، ئاماننىساخان قاتارلىقلار ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى، مۇھەممەدنىياز بىننى ئابدۇغوپۇرنىڭ «قىسسەسۇل غەرايىپ» ناملىق ئەسىرىدىكى مىرزا ھەيدەر رىۋايىتىنى، موللامىرسالىھ كاشغەرىينىڭ «چىڭگىزنامە» (تارىخى كاشغەر) ناملىق ئەسىرىدىكى ئوغۇزخان رىۋايىتىنى، مولا مۇسا سايرامىنىڭ «تارىخى ئەمنىيە» ۋە «تارىخى ھەمىدى» ناملىق كىتابلىرىدىكى ئادەمئاتا، نوھ ئەلەيھىسسالام، ياپەس، ئوغۇزخان قاتارلىقلار ھەققىدىكى رىۋايەتلەرنى، «تەزكىرەئى ئارسلانخان» ناملىق كىتابتىكى نۇرئەلانۇرخان رىۋايىتىنى، «تارىخى ئىسھاقىيە» ناملىق كىتابتىكى ئابدۇكېرىمخان رىۋايىتىنى، «تەزكىرەئى ئۇۋەيسخان» ناملىق كىتابتىكى ھۇسەيىن پەيزۇللا غوجام رىۋايىتىنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ.

(2) چۆچەكلەر. چاغاتاي ئۇيغۇر تىلى دەۋرىدە بىر قىسىم ئەدىبلەر خەلق ئاردىسىدىكى چۆچەكلەرنى توپلاپ مەخسۇس كىتابلارنى تۈزگەن. بۇلاردىن تۆۋەندىكى ئىككى توپلامنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇ:

«جامىئۇل ھېكايەت». مەزكۇر توپلام مولا سەنجار ئىبنى ئىبراھىم كاشغەرىي تەرىپىدىن 1849 ـ يىلى تۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا 16 پارچە چۆچەك كىرگۈزۈلگەن. بۇ 16 پارچە چۆچەكنىڭ ئىچىدىكى 10 پارچە چۆچەك «پادىشاھ ئازاد بەخت ۋە بەختىيار ھېكايىسى» ناملىق چۆچەككە قىستۇرۇلۇپ، بەختىيارنىڭ پادىشاھقا ئېيتىپ بەرگەن ھېكايىسى تەرتىپسىدە بېرىلگەن. بۇ ھىندى ۋە ئەرەب چۆچەكلىرىدىكى چۆچەكتىن چۆچەك چىقىدىغان قۇرۇلمىدۇر. مەزكۇر توپلامدىكى چۆچەكلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدە ئاغزاكى ھالدا ئەۋلادمۇئەۋلاد ئېيتىلىپ كېلىۋاتقان چۆچەكلەر بولۇپ، موللاسەنجار بۇلارنى توپلاپ، بەدىئىي جەھەتتىن ئىشلەپ، كىتاب قىلىپ تۈزگەن.

«جامىئىي ھېكايە». بۇ توپلامنى موللا تالىپ ھاجى ئوغلى موللا ئابدۇرەھمان ئاقسۇئى ئاقسۇ، كۇچا، بۇگۇر، شايار قاتارلىق جايلاردا 14 يىلچە ئايلىنىپ يۈرۈپ، خەلق ئارىسىدىن نۇرغۇن ھېكايىلەرنى توپلاپ، ئۇلاردىن ئىبرەتلىك مەزمۇندىكىلىرىنى تاللاپ، 1919 ـ يىلى تۈزگەن. بۇ توپلامغا 45 ھېكايە، بىر مەسەل، بىر رىۋايەت ۋە ئۇچ لەتىپە كىرگۈزۈلگەن. توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ھېكايىلەر قىزىقارلىق ۋە تەسىرلىك بولۇپ، زور دىداكتىك ئەھمىيەتكە ئىگە.

يۇقىرىقى ئىككى توپلامدىن باشقا، قەشقەر كوناشەھەر ناھىيە تاشمىلىق يېزىسىدىن ھاجى يۈسۈپ موللا ئوشۇر خەلپەم ئوغلى 1906 ـ يىلى «جامىئۇل ھېكايە» نامـ

لىق بىر توپلام تۇزگەن، ئۇنىڭغىمۇ 45 پارچە چۆچەك كىرگۈزۈلگەن.

ئۇنىڭدىن باشقا، ھىندى، پارس، ئەرەب چۆچەكلىرىنى تەرجىمە قىلىش ۋە ئۇلار-دىن تاللانما كىتاب تۇزۇش ئىشلىرىمۇ ناھايىتى كەڭ ئەۋج ئالغان. بۇلاردىن قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە تەرجىمە قىلىنغان «بەشنامە» نى، 1717 - يىلى موللا مۇ-ھەممەت تۆمۇر كاشغەرىي تەرىپىدىن پارس تىلىدىن تەرجىمە قىلىنغان «كەلىلە ۋە دىمنە» نى، مىلادىيە 18 - ئەسىردە مۇھەممەت ھىننى ئابدۇللاخان مەخدۇم ئاقسۇئى تەرىپىدىن ئەرەب تىلىدىن تەرجىمە قىلىنغان «مىڭبىر كېچە»نى، شۇنداقلا نامەلۇم كىشىلەر تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنىپ تارقىتىلغان «چاھار دەرۋىش»، «تۇتىنامە»، «باھار دانىش» قاتارلىقلارنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش مۇمكىن .

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىنى ئىلمىي يوسۇندا توپلاش، نەشر قىلىش ئىشلىرى تۇنجى قېتىم چەت ئەل ئالىملىرى تەرىپىدىن ئىشلەندى. بۇ ئىشتا رۇس ئالىملىرىدىن رادلوف، كاتانوف، پانتوسوف، مالوف قاتارلىقلارنىڭ تۆھ-پىسى ئالاھىدە چوڭ بولدى. رادلوف 1862 - يىلى ئىلى ۋىلايىتىدىن رۇسىيە تەۋە-سىگە ئۆتكەن ئۇيغۇرلاردىن نۇرغۇن چۆچەكلەرنى يىغىۋېلىپ، ئۇلارنى «شىمالىي تۈرك قەبىلىلىرى خەلق ئەدەبىياتىنىڭ ئۈلگىلىرى» ناملىق كۆپ تومۇلۇق ئەسىرىدە ئېلان قىلدى. پانتوسوف 1871 ــ 1889 - يىللىرى قومۇل، تۇرپان ۋە پىچان رايونلىرىغا كېلىپ، بۇ يەرلەردىن نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئېغىز ئەدەبىياتى ئۈلگىلىرىنى توپ-لىغان بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەجمى ناھايىتى چوڭ بولغان 24 پارچە چۆچەك بار. مالوف 1912 ــ 1914 - يىللىرى ئۇيغۇرلارنىڭ قومۇل، لوپنۇر رايونلىرى ۋە سېرىق ئۇيغۇرلار رايونىغا كېلىپ تىل تەكشۈرۈش داۋامىدا نۇرغۇن چۆچەكلەرنى توپلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كېيىنكى ئەسەرلىرىدە 60 تىن ئارتۇق چۆچەكنى ئېلان قىلدى. ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىنى توپلاپ ئېلان قىلىش خىزمىتىگە غەربىي ياۋروپا ئالىملىرىمۇ بەلگىلىك تۆھپە قوشتى. بۇلاردىن شۇۋېتسىيەلىك گۈننار ياررىڭنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. گۈننار ياررىڭ 1929 - يىلى دوكتورلۇق دىسسېرتات-سىيەسىگە ماتېرىيال توپلاش ئۈچۈن ئۇيغۇرلار يۇرتىغا كېلىپ، قەشقەر، خوتەن، كۇچا قاتارلىق جايلاردىن ۋە ھىندىستاننىڭ سىرىنىگار، كەشمىر ئۆلكىلىرىدە ئولتۇراقلا-شىپ قالغان ئۇيغۇرلار ئارىسىدىن نۇرغۇن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئۈلگىلىرىنى توپ-لىغان. گۈننار ياررىڭ توپلىغان ئەسەرلەر مەملىكىتىمىزدە «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدە-بىياتى جەۋھەرلىرى» نامىدا نەشر قىلىندى.

ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن قازاقىستان ۋە ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىنى توپلاش ۋە نەشر قىلىش ئىشلىرىغا جىددىي ئەھمىيەت

بېرىلىپ، 10 دىن ئارتۇق چۆچەك توپلىمى نەشر قىلىندى. كەبىروف ئۇيغۇر چۆچەك-لىرىنى تەرجىمە قىلىپ، رۇس تىلىدا ئۇچ توپلام نەشر قىلدۇردى. بۇ توپلاملار يەنە گېرمان ۋە ياپون تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىندى.

مەملىكىتىمىزدە ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىش ئىشى پەقەت جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنلا سىستېمىلىق ئىشلە-نىشكە باشلىدى. 1950 - يىللىدىن باشلاپ «تارىم»، «ئاممىۋى كۇلۇب» (ھازىرقى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى») قاتارلىق ژۇرناللار، «شىنجاڭ دېھقانلىرى» قاتارلىق گېزىت-لەردە خەلق چۆچەكلىرى داۋاملىق ئېلان قىلىنىش بىلەن بىرگە، بىر قىسىم چۆچەك توپلاملىرىمۇ نەشردىن چىقتى. بۇلاردىن شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1953 - يىلى نەشر قىلغان «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى»، 1958 - يىلى نەشر قىلغان «ئۇجمە سا-يىسى»، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۇرلەر نەشرىياتى 1962 - يىلى نەشر قىلغان «شىن-جاڭ ھەر مىللەت چۆچەكلىرى» قاتارلىق توپلاملارنى مىسال كەلتۈرۈش مۇمكىن .

ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنى توپلاش، رەتلەش خىزمىتى مەملىكىتىمىزدە ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن زور نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. يە-قىنقى 30 نەچچە يىلدىن بېرى «تارىم»، «تەڭرىتاغ»، «مىراس»، «بۇلاق»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «قەشقەر ئەدەبىياتى»، «يېڭى قاشتېشى»، «كىروران»، «ئاقسۇ ئەدەبىيا-تى»، «ئىلى دەرياسى»، «تۇرپان»، «قومۇل ئەدەبىياتى»، «مايبۇلاق» قاتارلىق ژۇرناللاردا خەلق ئىچىدىن توپلانغان رىۋايەت، چۆچەك، لەتىپە ۋە چاقچاقلار ئۈزۈكسىز ئېلان قى-لىنىپ تۇردى. ھەرقايسى نەشرىياتلارمۇ ئاغزاكى ھېكايە توپلاملىرىنى نەشر قىلىشقا جىددىي ئەھمىيەت بەردى. بۇ جەھەتتە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ ئىشلىگەن خىز-مىتىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. بۇ نەشرىيات 1979 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (22 توپلام) ھەمدە «يىپەك يولىدىكى ئەپسانە - رىۋايەتلەر»، «نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى»، «ئۇيغۇر خەلق مەسەللىرى» (ئۇچ قى-سىم)، «ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى» (تۆت توپلام)، «ھېسام چاقچاقلىرى» (بەش توپلام) قاتارلىق كىتابلارنى ئارقا - ئارقىدىن نەشر قىلدى. بۇ نەشرىيات يەنە 2005 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى بىلەن بىرلىشىپ، 12 توملۇق «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»نى نەشر قىلدى. مەزكۇر قامۇسقا ھازىرغىچە ئېلان قىلىنغان ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى ئىچىدىكى بىر قەدەر مۇكەممەل ئەسەرلەر تاللاپ كىر-گۈزۈلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۇرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر خەلق رىۋايەتلىرى» (ئۇچ قىسىم)، «ئۇيغۇر خەلق لاپلىرى»، «نە-سىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى قامۇسى» (ئىككى قىسىم)، «ئىبرەتلىك چۆچەكلەر»

(كۆپ قىسىم)، « يېگانە جاھان بىلەن يېگانە دەۋران»، «مەلىكە نۇرجامال»، «سەنۇبەر بىلەن پەرىزات»، «شاھزادە دىلدار ـ مەلىكە مېھرىلىقا»، «شاھزادە قاسىم ـ مەلىكە گۈلچېھرە» قاتارلىق توپلاملار ۋە قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «سەلەي چاققان لەتىپلىرى»، «ئابدۇلكامىنىڭ لاپلىرى» قاتارلىق توپلاملارمۇ بار.

1984 ـ يىلى 5 ـ ئايدا مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتى ۋە جۇڭگو خەلق ئېغىز ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەتقىقات جەمئىيىتى بىرلىكتە 808 ـ نومۇرلۇق ھۆججەتنى تارقىتىپ، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ھەرقايسى رايونلاردا تارقىلىپ يۈرگەن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى توپلاپ، «خەلق چۆچەكلىرى»، «خەلق قوشاقلىرى» ۋە «خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى»دىن ئىبارەت ئۇچ توپلام (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ «ئۇچ توپلام» دېيىلىدۇ) تۈزۈشنى ئورۇنلاشتۇردى. 1987 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بەگگۈچتىكى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بەنگۈچتىكى 44 ـ نومۇرلۇق ھۆججەتنى تارقىتىپ، ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدىكى 13 مىللەتنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى توپلاپ، رەتلەپ، تەھرىرلەپ، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى توپلاملىرى «خەلق داستانلىرى» توپلىمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تۈزۈشنى ئوتتۇرىغا قويدى ۋە بۇ خىزمەتكە جىددىي ئەھمىيەت بېرىپ، ئاپتونوم رايونلۇق «ئۇچ توپلام» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى»، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىدە «ئۇچ توپلام» ئىشخانىسى» ۋە «ئۇچ توپلام تەھرىر ھەيئىتى» نى تەسىس قىلدى.

دۆلەتنىڭ «ئۇچ توپلام» تۈزۈش خىزمىتىگە قويغان تەلىپىدە، ئالدى بىلەن ناھىيە (شەھەر) لەر ئۆز تەۋەسىدىكى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى توپلاپ، «ئۇچ توپلام» تۈزۈش، ئاندىن ئۆلكە، ئاپتونوم رايون ۋە بۈاستە قاراشلىق شەھەرلەر ئۆلكە تومىلىرىنى تۈزۈش، ئازسانلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان جايلاردا يېزىقى بار مىللەتلەر «ئۇچ توپلام» نى ئاۋۋال ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىدا تۈزۈپ ۋە نەشر قىلىپ، كېيىن خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىش ئوتتۇرىغا قويۇلغان. 1987 ـ يىلدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكىگە ئوخشاشلا، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى توپلاش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتى كەڭ قانات يايدى. تولۇقسىز مەلۇماتلارغا قارىغاندا، 2006 ـ يىلىغا قەدەر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۇيغۇر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان 45 ناھىيە (شەھەر) چۆچەك (ئەپسانە، رىۋايەت، لەتىپىلەرمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، قوشاق، داستان، ماقال ـ تەمسىللەر توپلاملىرىدىن 150 كە يېقىننى نەشر قىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە چۆچەكلەر توپلىمى 44 پارچە (ئىككى ۋىلايەت توپلىمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، بۇ

توپلاملار ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى قۇتقۇزۇش ساھەسىدىكى مىسلى كۆرۈلمىگەن زور نەتىجە بولۇپ قالدى.

1985 - يىلى مەملىكەتلىك «ئۇچ توپلام» باش تەھرىر ھەيئىتى خەلق ئەدەبىياتى توپلاملىرىنى ياخشى ئىشلەشنىڭ ئاساسى — ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، كەڭ كۆلەمدە توپلاش؛ ئۇنىڭ سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىشنىڭ تۈپ شەرتى — ئىلمىي بولۇش، ئومۇميۈزلۈك بولۇش، ۋەكىللىك خاراكتېرى بولۇشتىن ئىبارەت دەپ ئوتتۇرىغا قويغانىدى.

ئىلمىي بولۇش — ھەقىقىي خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى بولۇش، ئېينەن خاتىرىلەنگەن بولۇش، ئەسەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار بىرلا ۋاقىتتا خاتىرىلەنگەن بولۇشنى؛ ئومۇميۈزلۈك بولۇش — ھەممە رايون، ھەممە مىللەتلەرنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى، شۇنداقلا ھەر خىل ژانىر، ھەر خىل مەزمۇن، ھەر خىل شەكىل، ھەر خىل ئۇسلۇبتىكى ئەسەرلەرنى توپلاشقا ئەھمىيەت بېرىشنى؛ ۋەكىللىك خاراكتېرى بولۇش — ئاشۇ ئەسەرلەر ئىچىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە، يەنى ئەڭ مۇكەممەل، ئەڭ مۇنەۋۋەرلىرىنى تاللاشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ پرىنسىپلار خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى ئۇزۇن مۇددەت توپلاش، رەتلەش ۋە تەتقىق قىلىش جەريانىدا تەدرىجىي شەكىللەنگەن بولۇپ، ئۇ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ قىممەتلىك تەجرىبە - ساۋاقلىرىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

لېكىن، بۇ توپلاملارنى تۈزۈش جەريانىدا بەزى جايلار يۇقىرىقى ئىلمىي پرىنسىپلارغا تولۇق ئەمەل قىلىپ كېتەلمىدى. ئۇلاردا ئۆز تەۋەسىدىكى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى تولۇق توپلىماسلىق، ئېينەن خاتىرىلىمەسلىك، ئۆز خاھىشى بويىچە رەتلەش، ئەسەرلەرگە مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار (ئېيتقۇچى بەرگۈچى ۋە خاتىرىلىگۈچىلەرنىڭ ئىسىم - فامىلىسى، يېشى، مەدەنىيەت سەۋىيەسى، كەسپى، ئادرېسى، ئەسەرنىڭ كېلىش مەنبەسى، تارقىلىش ئەھۋالى قاتارلىقلار) نى خاتىرىلەشكە ياكى تولۇق خاتىرىلەشكە ئەھمىيەت بەرمەسلىكتەك ئېغىر نەتىجىلەرگە ساقلاندى. بۇ ئېغىر نەتىجىلەر نەچچە ئون يىللاردىن بېرى ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىدىمۇ، نەشرىياتلار تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان توپلاملاردىمۇ ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە مەۋجۇت. بۇ توپلاش، رەتلەش جەھەتتىكى تەجرىبە - ساۋاقلانىڭ كەمچىللىكى، ئىلمىي پرىنسىپلارنى چۈشىنىشنىڭ ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر بولماسلىقى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك، ئەلۋەتتە. بۇ ئېغىر نەتىجىلەر بۇ توپلام — جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلاملىرى شىنجاڭ تومۇرىنىڭ «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» توپلىمىنى تۈزۈشكىمۇ بەزى قىيىنچىلىقلارنى ئېلىپ كەلدى. بەزى ئەسەرلەرنىڭ

مەنبەسى، ماكان - زامانى، ھەتتا ئېيتىپ بەرگۈچىسى ياكى خاتىرلىگۈچىسى مەڭگۈلۈك سىرغا ئايلاندى. بىز بۇنىڭ ئۇچۇن قاتتىق ئەپسۇسلانماي تۇرالمايمىز.

گەرچە يۇقىرىقىدەك يېتەرسىزلىكلەر ساقلانغان بولسىمۇ، لېكىن شۇنى مۇئەييەنلەشتۇرۇشكە بولىدۇكى، بۇ قېتىمقى تارىختىن بېرى كۆرۈلمىگەن كەڭ كۆلەملىك توپلاش جەريانىدا نۇرغۇن خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرى توپلىنىپ، ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى نامايان بولدى، يوقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغان بىر قىسىم قىممەتلىك خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرى قۇتقۇزۇپ قېلىندى. بۇ نەتىجىنى ھەرقايسى جايلاردىكى «ئۇچ توپلام» خىزمىتىگە قاتناشقان خادىملىرىمىزنىڭ تۇرلۇك قېينىچىلىقلارنى يېڭىپ، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ، يۇقىرى پىداكارلىق روھىنى جارى قىلدۇرغانلىقىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. بىز ئۇلارنىڭ بۇ تىرىشچانلىقىغا ۋە جاپالىق ئەمگىكىگە ئاپىرىن ئېيتىمىز.

مەزكۇر توپلامنىڭ تۇزۇلۇشى

1. مەزكۇر توپلام «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» دەپ ئاتالسىمۇ، ئۇنىڭغا چۆچەكلەردىن باشقا، ئەپسانە، رىۋايەت، مەسەل، لەتىپە، چاقچاق ۋە لاپلارمۇ كىرگۈزۇلدى. بۇ يەردە «چۆچەك» دېگەن ئاتالغۇنىڭ مەنىسى كېڭەيتىلىپ، خەنزۇ تىلىدىكى 民间故事 (خەلق ھېكايىلىرى) دېگەن ئاتالغۇنىڭ مەنىسى بىلەن تەڭلەشتۇرۇلدى.

2. ئەسەرلەر ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ئاساس قىلىنىپ، «ئۇچ توپلام» باش تەھرىر ھەيئىتى تۇزگەن خەلق ھېكايىلىرىنى تۇرگە ئايرىش قائىدىسى ۋە ئامېرىكا ئالىمى تومپسون تۇزگەن «دۇنيا خەلق ھېكايىلىرىنىڭ تىپ ئىندېكسى» دىكى تۇرگە ئايرىش (AT تۇرگە ئايرىلىش) ئۇسۇلىدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىپ تۇرگە ئايرىلدى.

3. ئېيتىپ بەرگۈچى ۋە خاتىرلىگۈچىنىڭ ئىسىم - فامىلىسى، قىسقىچە ئەھۋالى ۋە ئەسەرلەرنىڭ مەنبەسى ئىمكانقەدەر تولۇقلاندى.

4. ئەسەرلەرنىڭ بۇرۇنقى نەشرلىرىدىكى تىل ۋە باشقا جەھەتلەردە ساقلانغان نوقسانلار ئىمكانقەدەر تۇزىتىلدى.

5. بۇ توپلامدا ھەرقايسى ناھىيە (شەھەر)لەرنىڭ چۆچەكلەر توپلاملىرىدا تونۇشتۇرۇلغان ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە خەلق چۆچەكچىلىرى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلدى. مول خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىمىزغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ تونۇشتۇرۇلغان شەخسلەر ئازلىق قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. بىراق، ماتېرىيال كەمچىللىكى سەۋەبىدىن ھازىرچە بۇ-

نىڭدىن ئوشۇق ۋە تېخىمۇ تەپسىلىي تونۇشتۇرۇشقا ئىمكانىيەت بولمىدى.

6. بۇ توپلامغا يەنە تەتقىقاتچىلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ھەرقايسى ئەدەبىي ژۇر-نالىلاردا ئېلان قىلىنغان ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەك، مەسەللەرنىڭ كاتالوگى، ناھىيە (شەھەر)لەر تەرىپىدىن توزۇلۇپ، كۆپى ئىچكى قىسىمدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغان چۆچەكلەر توپلاملىرىنىڭ ھەم شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1978 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە نەشر قىلىنغان چۆچەكلەر توپلاملىرىنىڭ مۇندەرىجىلىرى بېرىلدى.

مەزكۇر توپلامنىڭ قىممىتى

1. بۇ توپلام ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاغزاكى ھېكايىلىرىنى قوتقۇزۇپ قېلىشتا مۇھىم رول ئويناپدۇ، چۈنكى زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ تەسىرىدە خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرى ئېغىز خىرىسقا دۇچ كەلدى، ئۇنى بايان قىلغۇچى مەددىاھ - ۋائىزلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئالەمدىن ئۆتتى. شۇڭا، بۇنىڭدىن كېيىن خەلق ھېكايىلىرىنىڭ ئاغزاكى شە-كىلدە تولۇق ساقلىنىشى ۋە داۋاملىشىشى قىيىن. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ئۇلارنى ئومۇميۈزلۈك توپلاپ، كىتاب قىلىپ نەشر قىلىشلا ئۇنى قوتقۇلدۇرۇپ قېلىشنىڭ مۇھىم ئۇسۇلى بولۇپ قالىدۇ.

2. مەزكۇر توپلامغا ئۇيغۇر خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرى ئىچىدىكى ۋەكىللىك خا-راكتېرگە ئىگە ئەسەرلەر تاللاندى ۋە ئۇلار ئىلمىي يوسۇندا تۈرلەرگە ئايرىلدى. شۇ-ڭا، بۇ توپلام ھەم ئوقۇشلۇق قىممىتىگە، ھەم تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە. ئوقۇشلۇق قىممىتى جەھەتتە، ئاكتۇئال مەزمۇنى ۋە يۇقىرى بەدئىيلىكى بىلەن كىشىنى ئوقۇرمەن-لەرنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرسا، تەتقىقات قىممىتى جەھەتتە، گۇمانىستار پەن ئالىملىرىنىڭ، جۇملىدىن ئۇيغۇر فولكلور تەتقىقاتچىلىرىنىڭ قىممەتلىك تەتقىقات ماتېرىيالى بولالايدۇ، يازغۇچى، سەنئەتكارلارنى مول ئىجادىيەت تېمىسى ۋە ئىجادىيەت ماھارىتى بىلەن تەمىنلەيدۇ.

بۇ توپلامنىڭ نەشر قىلىنىشى ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى زور ئەھمىيەتلىك ئىش ھېسابلىنىدۇ.

بۇ زور ئەھمىيەتلىك نەتىجە ئالدى بىلەن خەلق ئاغزاكى ھېكايىلىرىنى بىزگىچە يەتكۈزۈپ كەلگەن خەلق ئىچىدىكى مەددىاھ - چۆچەكچىلەرگە ۋە پىداكار توپلاپ، خا-تىرىلىگۈچىلەرگە مەنسۇپ. بىز ئۇلارغا ھەمدە بۇ توپلامنى ئىشلەش ھەققىدە قىممەت-لىك تەكلىپ - پىكىرلىرىنى بەرگەن مۇتەخەسسىسلەرگە ئالاھىدە تەشەككۈر ئېيتى-مىز. جۇملىدىن ئۇزۇن يىلدىن بېرى بۇ توپلامنى ئىشلەشنى يەككە داۋاملاشتۇرۇپ،

ئەسەر تاللاش، تەھرىرلەش، تۈرلەرگە ئايرىش ھەمدە ئېيتىپ بەرگۈچى، خاتىرىلىگۈچىلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ قىسقىچە ئەھۋالىنى، ئەسەر مەنبەلىرىنى تولۇقلاش جەھەتلەردە نۇرغۇن ئەجىر سىڭدۈرگەن ئابلىمىت سادىق ئەپەندىگە ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز.

بۇنداق چوڭ ھەجىملىك توپلامنى ئىشلەشتە ھەممە جەھەتتىن مۇكەممەل ۋە نۇقسانسىز بولۇش مەقسىتىگە يەتمەك قىيىن، شۇڭا توپلام تەھرىر ھەيئىتى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ۋە مۇناسىۋەتلىك مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەنقىدي پىكىرلىرى ۋە تەكلىپلىرىنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ.

ئوسمان ئىسمائىل تارىم

(شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى، تىل - ئەدەبىيات پەنلىرى دوكتورى، دوكتور يېتەكچىسى)

تویغور خوجه لق کلیرای

مۇندەرىجە

سېھرىي چۆچەكلەر

سېھرلىك هايۋانلار هەققىدىكى چۆچەكلەر

مەلىكە ئايتىللا بىلەن شاهزادە رەۋەيدۇللا 3
شاهزادە تۇغلۇق 27
بەڭۈشى بىنارى 48
كەنجى باتۇر 62
تۇلكىنىڭ شاپائىتى 74
بېلىقچى شامىدۇن 80
شاهزادە بىلەن ئالتۇن بېلىقنىڭ دوستلۇقى 88
گۆھەر تۇغىدىغان توخۇ 96
مىس باش 105
ياخشىلىق يەردە قالماس 114
تۇردىقارىي بىلەن پادىشاه 127
بۆرە قىز 136
هاياتلىق سۇيى 145
بېلىقچى بوۋاي بىلەن سۇ پەرىسى 153
قۇتلۇق بىلەن قارلىغاچ 159
قاغا 165
ياخشىلىققا ياماناىلىق 169
نۇرلۇق مارجان 172
«ئېرىڭ بولغان پىرىڭ بولۇر» 175

ۋاپادار قـوش 179
شاه بىلەن شاتۇتى 181
بەخت قۇشى 186
ھېرىس باينىڭ ئۆلۈمى 188
ئىككى ھۇرۇننىڭ ئۆلۈمى 190

سېھر ـ جادۇگەرلىك ھەققىدىكى چۆچەكلەر

قىزىلگۈل 192
سىرلىق چىراغ 226
سېھىرلەنگەن شەھەر 246
كېيىك خانىش 265
مەرۋان بىلەن تەرسا 280
لەئەلشاھ بىلەن ئىپارگۈل 297
جادۇگەرنىڭ ھالاكىتى 307
كەمەك ھەييار بىلەن مۇختار ھەييار 316
گۈلچى تازىنىڭ مەلىكىگە ئۆيلىنىشى 323
موزدۇز بىلەن شاگىرت 330
ئىگەمبەردى 334

يالماۋۇز، ئالۋاستى ۋە شەيتان ھەققىدىكى چۆچەكلەر

چىن تۆمۈر باتۇر 338
پادىشاھ بىلەن يوھا 349
تايغان بىلەن بۈركۈت 356
ئۆلۈك تىرىلمەيدۇ 362
شاھزادە بىلەن ئالۋاستى 367
چوكان 371
ئادەم بىلەن شەيتان 373
شەيتاننى ئالدىغان تاز 378
ئادىمىي شەيتان 382
شەيتانىنىڭ تىجارىتى 385

دۆت دىۋە ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ئۇشتىگەرنىڭ چارىسى 387
بۆزچى يىگىتنىڭ باتۇر ئاتلىپ قېلىشى 394
ۋەلى باپكار 397
ھېلىمنىڭ ھىيلىسى 405
دىۋىنى قورقۇتقان باتۇر 411

خاسىيەتلىك ئادەملەر ھەققىدىكى چۆچەكلەر

زۇلخۇمار 415
ئۇچ دوست 425

خاسىيەتلىك نەرسىلەر ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ياغاچ ئات 427
«جەبرائىل» ھەققىدە قىسسە 444
خاسىيەتلىك تاش 457
ئۇر توقماق 463
قاينا چۆگۈن 469
ئۇچار گىلەم 472
خاسىيەتلىك ئالما دەرىخى 477
ھەر ئىش لايىقىدا بولغىنى ياخشى 480
تاش قازى 482

ئەجداد ۋە ئەرۋاھلار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ئورىۋاي 485
دۇئا ئالغان كەنجى ئوغۇل 500
سەمەندەر 512
بەختى غايىب 521
ئاكا ـ ئۇكا 526

تەقدىر ۋە ئامەت ھەققىدىكى چۆچەكلەر

قەمەر بىلەن سەمەر 531
پەرى قىز بىلەن تازنىڭ ھېكايىسى 557
قىرىماس ياشلىق 570

سەنگۇ سۇلا تاش 579
ئادىل پادىشاھ بىلەن ئۇچ دەرۋىش 586
خوجا سېلىم 607
ياۋۇز پادىشاھ بىلەن دانا ۋەزىر 616
ياۋۇز پادىشاھنىڭ ھالاكىتى 622
قىسمەت 626

تەڭرى بىلەن ئىنسانلارنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى چۆچەكلەر

بېلىقچىنىڭ قىزى 631
نېمىتى ياماننىڭ قازىنى تۆشۈك 635
ھۇرۇن 638
بايىزەك 640
ئىجابەت قىلىنغان دۇئا 643
سۇلايمان ئوتۇنچى 647
ئاچ كۆز پادىشاھ 652
مېيىمپ بالا 654

ياخشى ـ يامان تۇغقانلار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ئالتۇن كەش 656
مەستان كەمپىر 675
يېرىلىڭ تاشىم 690
بۇلبۇلگويا 701
نىزناي 713
خاسىيەتلىك ئالما 728
تادان بىلەن گول 746
ئامەتلىك شاھزادە 757
ھېكمەتلىك ساندۇق 765

ياخشى ـ يامان ھەمراھلار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ئىناق دوستلار 769
سېخىي بىلەن بېخىل 782

ئەقل ـ پاراسەت ھەققىدىكى چۆچەكلەر

مەلىكە نۇرجامال 791
ئىلىم ـ ھېكمەتنىڭ خاسىيىتى 814
ئۇچ مىڭ تىللالىق ئۇچ سۆز 822
ئەر كىشىگە يەتمىش تۈرلۈك ھۈنەر ئاز 826
تېۋىپ تەجەللى 842
يانتاقچى بوۋاي ۋە ئۇنىڭ ئوغلى 848
ئۆزى تويسىمۇ كۆزى تويماس 853
شەيتان بىلەن ئالدار 855

ۋاپاسىز ئاياللار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

مېھرى نىقاب 856
شاھزادىنىڭ خۇلاسىسى 872
مەلىكە قانخۇمار 885
تەكەببۇر مەلىكە 897

باشقا سېھرىي چۆچەكلەر

بەھرام ۋە ھەپتە مەنزىر 899

کلیدای خوجه خلق تویغور

سبھریی چوچہ کلہ ر

سېھرلىك ھايۋانلار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

مەلىكە ئايتىلا بىلەن شاھزادە رەۋەيدۇللا

زاماننىڭ زامانىسىدا قاراخان ئىسىملىك بىر پادىشاھ ئۆتكەنمىكەن، ئۇ تارىم دەريالىرىنىڭ ۋادىسىدىكى كەڭ يۇرتلارغا شاھلىق قىلىدىكەن، يۇرت سوراشتا قاتتىق ئىكەن.

قاراخان بىر كۈنى تەختتە ئولتۇرسا، ساقلى قىچىشقاندەك بوپتۇ. ئۇ ساقالىدىن سىيپاپ تاتلاپتۇ، بىراق قىچىشىش تاتلىغانسېرى ئەدەپ كېتىپتۇ. ئۇ ئىلاجسىز ساقال تارغىقىنى ئېلىپ تاراپتۇ، تارغاقنىڭ تىللىرى ئارىسىغا بىر نىمجان بۇرگە بالىسى ئىلىشىپ چىقىپتۇ. پادىشاھ ئۇنى تۇتۇۋېلىپ مۇنداق ئويلاپتۇ: شۇنچىلىك بىر كىچىك جانىۋارنىڭ چېقىشى نېمىدېگەن زەھەرلىك ـ ھە؟! ئۇ كالىچىلىك ياكى تۆگىچىلىك بولسا، قانچىلىك ئازابلىغان بولار ئىدى؟! شۇ چاغدا بىر ئىش بىلەن ئوك قول ۋەزىرى ئوردىغا كىرىپ كەپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭ سالام ـ تەزىمىنى قوبۇل قىلىپ، ئاندىن مۇنداق دەپتۇ:

ــ سەن ئۇزۇن يىللاردىن بېرى مېنىڭ پادىشاھلىق سەلتەنىتىمدە بەخت ـ سائادەتكە، ئىززەت ـ ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇپ ياشاپ كېلىۋاتىسەن. بۈگۈن مەن ساڭا بىر نەرسىنى ئامانەت قويىمەن، ئۇنى ئوبدان ساقلىشىڭ، قاچان لازىم دېسەم، دەرھال قولۇمغا ساق ـ سالامەت تاپشۇرۇپ بېرىشىڭ كېرەك. ئىش مېنىڭ كۈتكىنىمدەك بولسا، سېنى كۆپلەپ مال ـ دۇنيا بىلەن تارتۇقلايمەن، ئەگەر ئۇنداق بولمىسا قاتتىق جازالايمەن.

ئوك قول ۋەزىر:

ــ بولىدۇ، پادىشاھى ئالەم! ــ دەپ تىزلىنىپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ.

پادىشاھ ۋەزىرگە ھېلىقى تۇتۇۋالغان بۇرگە بالىسىنى بېرىپتۇ. ئوك قول ۋەزىر ئۇنى پادىشاھنىڭ قولىدىن ھۆرمەت بىلەن تاپشۇرۇۋېلىپ، ئوردىدىن كەينىچە چىقىپ

كېتىپتۇ. ئۇنى قانداق ساقلاشنى بىلەلمەي ئويغا پېتىپتۇ، ئويلىغانسېرى بېشى قېتىپتۇ. بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىسا، پادىشاھنىڭ قاتتىق جازاسىغا ئۇچرايدىغانلىقىدىن ئەنسىرەپ، قورققىنىدىن بەدەنلىرى بەزگەكتەك تىترەپ كېتىپتۇ. ئۇ غەمگە پېتىپ ئولتۇرغاندا، تالادىن كىچىك قىزى يۈگۈرۈپ كىرىپ كەپتۇ. قىز دادىسىنىڭ پەرىشان ھالىنى كۆرۈپ:

— دادا، سىزگە نېمە بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بالام، سەن سورىما، مەن ئېيتماي، — دەپتۇ ۋەزىر.

— دادا، نېمە ئىش بولسا ماڭا ئېيتىڭ، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ قىز.

— ئېيتسامۇ سەن مېنىڭ ھالىمغا يېتەلمەيسەن.

— دادا، مەن چوقۇم سىزنىڭ ھالىڭىزغا يېتىمەن.

ۋەزىر قىزىنىڭ چىڭ تۇرۇۋالغانلىقىغا قاراپ، بۇرگىنى كۆرسىتىپ:

— قىزىم، پادىشاھ بۇنى ماڭا مۇددەتسىز ئامان ـ ئېسەن ساقلاپ بېرىشىم ئۈچۈن بەردى. چىڭ تۇتسا ئۆلۈپ قالىدۇ، بوش تۇتسا قېچىپ كېتىدۇ. ئۇنى قانداق ساقلاشنىڭ ئامالىنى بىلەلمەي باش قاتۇرۇۋاتىمەن، — دەپتۇ.

— ۋاي دادا، بۇ ئىشقىمۇ باش قاتۇرۇپ ئاۋارە بولامسىز، — دەپتۇ قىز كۈلۈپ، — ئۇنى ساقلاش بەكمۇ ئاسان. بىر چوڭ ساندۇق ياسىتىسىز، ئۇنى تېرىق ئۇنى بىلەن توشقۇزىسىز، بۇرگىنى شۇنىڭ ئىچىگە قويۇپ بېرىپ، ئاغزىنى ھىم بېكىتىپ قويسىڭىز ياشاۋېرىدۇ.

ۋەزىر قىزىنىڭ كۆرسەتكەن ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. خىزمەتچىلىرى ئارقىلىق بىر ياغاچچىنى چاقىرىپ كېلىپ ساندۇق ياستىپتۇ، ئۇنى تېرىق ئۇنى بىلەن تولدۇرۇپتۇ، ئىچىگە بۇرگىنى قويۇپ بېرىپ ئاغزىنى ھىم بېكىتىپتۇ.

ئاردىدىن يەتتە يىل ئۆتۈپتۇ. بۇرگە پادىشاھنىڭمۇ، ۋەزىرنىڭمۇ يادىدىن چىقىپ قاپتۇ. بىر كۈنى قاراخان تەختتە ئولتۇرۇپ دۆلەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانىكەن، ساقىلى قىچىشقاندەك بوپتۇ، ساقىلىنى سىيپاپ تاتلاپتىكەن، قىچىشىش تېخىمۇ كۈچىيىپ كېتىپتۇ. ئۇ چىدىيالماي تارغىقىنى ئېلىپ تاراپتۇ، تارغاقنىڭ تىلىرى ئاردىغا بۇرۇنقىغا ئوخشاشلا بۇرگىنىڭ نىمجان بالىسى ئىلىشىپ چىقىپتۇ. پادىشاھ بۇنى كۆرگەندە، ئوڭ قول ۋەزىرگە بېرىپ قويغان بۇرگىسى دەرھال يادىغا كەپتۇ. ئۇ يېنىدا ئولتۇرغان ئوڭ قول ۋەزىردىن ئامانەتنى سوراپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر پادىشاھنىڭ نېمىنى ئامانەت قويغانلىقىنى يادىغا ئالالماي تەمتىرەپ قاپتۇ. بۇنى كۆرۈپ پادىشاھنىڭ رەڭگى بىردىنلا ئۆڭۈپ، دەپتۇ:

— ئامانەتنى دەرھال تاپشۇر، بولمىسا...

ئوڭ قول ۋەزىر نائىلاج ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت سوراپتۇ، پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر ئۆيگە قايتىپ كېلىپ ئۇزاق ئويلىنىپتۇ، لېكىن ھېچ نەرسە يادىغا كەلمەپتۇ. ئەمدى ئەجىلىم توشقان ئوخشايدۇ، دەپ يىراق - يېقىن، ئۇرۇق - تۇغقاندىن يىغىپ، ئۇلار بىلەن رازىلىق ئېلىشىپ، پادىشاھنىڭ جازاسىنى كۆتۈپتۇ. بۇ جەريانىدا گېلىدىن غىزامۇ ئۆتمەي، بىر ئەت - بىر سۆڭەك بولۇپ قاپتۇ. دادىسىنىڭ بۇنداق ئېچىنىشلىق ھالىنى كۆرگەن كىچىك قىزى:

— دادا، بېشىڭىزغا نېمە كۈن چۈشتى؟ — دەپ سوراپتۇ. ۋەزىر:

— قىزىم، سەن سورىما، مەن ئېيتماي. ئاخىرقى ئۆمرۈمدە مېنى ئۆز مەيلىمگە قويغىنا! — دەپتۇ. قىز دادىسىنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي كوچىلاپ سوراۋېرىپتۇ. ۋەزىر ئاخىر بولالماي، پادىشاھ قويغان ئامانەتنىڭ نېمىلىكىنى بىلەلمەي شۇ كۈنگە قېلىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. قىز دادىسىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپتۇ، ئاخىرىدا:

— دادا، ئېسىڭىز نەگە كەتتى؟ پادىشاھنىڭ قويغان ئامانىتى ھېلىقى بۇرگە ئەمەسمۇ! — دەپتۇ.

بۇرگە ۋەزىرنىڭ يادىغا شۇ چاغدىلا كەپتۇ، قىزىنىڭ ئەقلىگە يەنە بىر قېتىم ئاپىرىن ئوقۇپتۇ، پادىشاھنىڭ جازاسىدىن قۇتۇلغانلىقىدىن خۇشال بوپتۇ. ئۇ دەرھال ساندۇقنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئاغزىنى ئېچىپ قارىسا، بۇرگە تېرىق ئۇنىنى يەپ شۇنچىلىك چوڭىيىپتۇكى، گويا بىر قويچىلىك بولۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ، ئۆز كۆزلىرىگە ئىشەنمەپتۇ. ۋەزىر پادىشاھ بەرگەن مۆھلەت توشقاندىن كېيىن، ساندۇقنى خىزمەتچىلىرىگە كۆتۈرگۈزۈپ ئوردىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئامانەتنى پادىشاھقا ئامان - ئېسەن تاپشۇرۇپتۇ. پادىشاھ بۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ، ئوڭ قول ۋەزىرگە يېگى تون، ئالتۇن - كۈمۈش سوۋغا بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە بىر جىن كىرىپتۇ. ئۇ ئوردا قاسساپلىرىنى چاقىرغۇزۇپ، بۇرگىنىڭ تېرىسىنى سويغۇزۇپتۇ. كاتىپلىرىغا تۆۋەندىكى بىر ئېلاننى يازغۇزۇپتۇ:

«تامغا چاپلانغان بۇ تېرىنىڭ قايسى ھايۋانلىقىنىڭ كىم تونۇپ ئېيتىپ بەرسە، ئۇنى كۆيۈگۈنۈل قىلىمەن. كىمكى تونۇيمەن دەپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئېيتىپ بېرەلمىسە جازالىنىدۇ، مال - دۇنياسى مۇسادىرە قىلىنىدۇ.»

قاراخان بۇرگە تېرىسى بىلەن ئېلانىنى تۆت كوچىنىڭ ئاغزىغا چاپلاتقۇزۇپتۇ. بۇ خەۋەر ھەش - پەش دېگۈچە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا تارقىلىپتۇ.

قاراخانىنىڭ بىر مەلىكىسى بار ئىكەن. ئۇنىڭ چىرايىنى ئايغا، ئەتىۋارلىقىنى تىللاغا ئوخشىتىپ، «ئايتىللا» دەپ ئىسىم قويغانىكەن. ئۇ كۈندۈز يا كېچىسى سەيلە

قىلىپ راۋاققا چىقسا، كۈن بىلەن ئاي ئۇنىڭ جامالىدىن خىجىل بولۇپ بۇلۇتلار ئا-رىسىغا كىرىپ كېتىدىكەن.

مەلىكىنىڭ تەرىپىنى ئاڭلىغان نۇرغۇن شاھزادىلەر، بەگزادىلەر، بايۇەچچىلەر غا-يىبانە ئاشىق بولۇپ يۈرۈپتۇ. ئەتراپتىكى پادىشاھلارنىڭ شاھزادىلىرى ئەلچى ئەۋەتكەن بولسىمۇ، مەلىكە ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا ئۇنىماپتۇ. مەلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش نە-يىتىگە كەلگەن شاھزادىلەر، بەگزادىلەر، بايۇەچچىلەر ۋە ئادەتتىكى يىگىتلەر ئېلان بىلەن بۇرگە تېرىسى چاپلانغان جايغا كىيىپ، ئۆزلىرىنى تىرىمغا ئالدۇرۇپ، تېرىنى كۆزىتىشكە باشلاپتۇ، لېكىن بۇلاردىن ھېچكىم تونۇپ بېرەلمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار زىندانغا تاشلىنىپتۇ.

بىر جۈمە كۈنى پادىشاھ بىلەن مەلىكە تۆت كوچا ئاغزىدىكى راۋاققا تاماشا كۆر-گىلى كەپتۇ. ئاق تون كىيگەن يىگىتلەر مەسچىتتىن يېنىپ بۇ يەرگە قاراپ كې-لىشكە باشلاپتۇ. بۇلارنى كۆرگەن ئەھلى جامائەت ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ــ ھاي يىگىتلەر، ياش تۇرۇپ بىھۇدە ئازاب چەكمەڭلار، ئارقاڭلارغا قايتىپ كۇنىڭ سېرىقىنى كۆرۈڭلار، ــ دەپ نەسىھەت قىپتۇ. يىگىتلەر بىردەكلا:

ــ جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولمايدۇ. بىز بۇگۈن يا بۇ تېرىنى تونۇپ بېرىپ مەلىكىنى ئالىمىز، ياكى تونۇپ بېرەلمەي، پادىشاھنىڭ زىندانىدا ئارام تاپە-مىز، ــ دەپ ئۇنىماپتۇ. بەختكە قارشى، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنى تونۇپ بېرەل-مەپتۇ، ھەممىسى زىندانغا تاشلىنىپتۇ. مەلىكە ئايتىللا بۇ ھالىنى كۆرۈپ قاتتىق ئې-چىنىپتۇ، ئۇ دادىسىنىڭ بۇ قىلمىشىدىن يىرگىنىپتۇ، بۇنداق ئىشنى كۆزۈم كۆر-مىسۇن، دەپ راۋاقتىن چۈشۈپ ھەرەمگە قايتىپ كېتىپتۇ. ھەرەمدە غەزىپىگە پايلە-مايي:

ــ ئى خۇدا، مېنى نېمىشقىمۇ تۆرەلدۇرگەنسەن؟! ئاتام مېنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ قويۇپ، شۇ بۇرگىنىڭ تېرىسىنى تونۇپ بېرىش ـ بېرەلمەسلىكنى شەرت قىلىپ، نۇرغۇن بىگۇناھ جانلارنى قىيناۋاتىدۇ. سەن قۇدرىتىڭنى ئىشقا سېلىپ، مېنى رىز-قىم قوشۇلغان بىر يىگىتكە ئاتا قىلىپ، بۇ شەرمەندە ئويۇنغا خاتىمە بەرگىن! ــ دەپ تىلەپتۇ.

ئەمدى گەپنى باشقا جايدىن ئاڭلايلى:

بۇ شەھەردە ھىم ئاتلىق بىر جادۇگەر بولۇپ، ئۇمۇ مەلىكە ئايتىللانىڭ پىراقىدا كۆيۈپ يۈرگەنىكەن، لېكىن ئۆز جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا پەقەت چىقالماپتۇ. شۇنداقتىمۇ كېچە ـ كۈندۈز يوشۇرۇن ھالدا مەلىكە ئايتىللانىڭ ھەرىمى ئەتراپىغا كىيىپ تەكتىڭلاپ يۈرۈپتۇ. مەلىكە ئايتىللانىڭ ھەرەم ئىچىدە غەزەپ بىلەن

سۆزلەۋاتقان ۋاقتى جادۇگەر ھەمىنىڭ تىڭشىغىلاۋاتقان ۋاقتىغا توغرا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ مەلىكىنىڭ ئاغزىدىن بۇرگە تېرىسى ئىكەنلىكىنى ئاڭلىۋېلىپ، خۇشاللىقىدىن ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپتۇ. ئۇ دەرھال پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆزىنىڭ ھېلىقى تېرىنى تونۇپ بەرمەكچى ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا:

— نېمىنىڭ تېرىسى؟ قېنى ئېيتىپ باق! — دەپتۇ. جادۇگەرھەم:

— پادىشاھى ئالەم، بۇ بۇرگىنىڭ تېرىسى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

قاراخان پادىشاھ ۋەدىسىدىن يانالماي، خەلقىئالەم ئالدىدا مەلىكىنى جادۇگەر ھەمغا بەرمەكچى بوپتۇ. توي كۇنلىرى يېقىنلاپ قاپتۇ. مەلىكە ئايتىللا جادۇگەرگە تېگىشكە رازى بولماي، نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي بېشى قېتىپتۇ.

قاراخانىنىڭ بىر دۇلدۇلى بار ئىكەن، ئۇ گەپ ئۇقىدىكەن، ياخشى كۆرگەن كىشىلىرىگە يېقىندىن ياردەم قىلىدىكەن. مەلىكە ئايتىللا ئاتىنىڭ قېشىغا بېرىپ مەسلىھەت سوراپتۇ. ئات:

— بۇگۇن كەچتە كىشىلەرنىڭ ئايىغى بېسىلغاندا مېنى مېنىپ قاچ، مەن سېنى چوقۇم ئۇنىڭدىن قۇتۇلدۇرىمەن. شەرتىم شۇكى، ماڭا قامچا سالمايسەن، يانچۇقۇڭغا بىر دانە تارغاق، سۇزگۇچ، ئەينەك سېلىۋالسەن، — دەپتۇ.

مەلىكە ئايتىللا ماقۇل بوپتۇ. ئۇ تۇن يېرىمدا ئاتنى ئېغىلدىن يېشىپ چىقىپ مېنىپ، يادىدا يوق ئالدىراپ كېتىپ بىر قامچا ئۇرغانكەن، ئات ئۇچقاندەك چېپىپ كېتىپتۇ. ئەگەر قامچا ئۇرۇلمىغان بولسا، ئات ھاۋادا ئۇچىدىكەن.

جادۇگەر ھىم مەلىكە ئايتىللانىڭ قاچقانلىقىنى بىلىپ دەرھال ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. تاڭ يورۇي دېگەن چاغدا يېتىشۋاپتۇ. مەلىكە ئايتىللا ئارقىسىغا قاراپ، جادۇگەر ھەمىنىڭ يېتىشىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۇپ ئاتقا ئېيتىپتۇ. ئات مەلىكىگە:

— دەرھال تارغاقنى يەرگە تاشلا! — دەپتۇ. مەلىكە تارغاقنى يەرگە تاشلاپتۇ. شۇزامان جادۇگەرنىڭ ئالدىدا قاتمۇقات ئېگىز تاغلار پەيدا بوپتۇ. جادۇگەر تىرناقلىرى بىلەن تاتىلاپ بۇ تاغلاردىن ھالقىپ ئۆتكۇچە، ئات بىلەن مەلىكە خېلى ئۇزاپ كېتىپتۇ. بىر چاغدا مەلىكە ئارقىسىغا قاراپ جادۇگەر ھەمىنىڭ يەنە يېتىشىپ قالاي دېگەنلىكىنى كۆرۇپتۇ. بۇ چاغدا ئات:

— دەرھال سۇزگۇچنى يەرگە تاشلا، — دەپتۇ. مەلىكە سۇزگۇچنى يەرگە تاشلاپتۇ. جادۇگەرنىڭ ئالدىدا قويۇق ئورمان، چاتقاللىقلار پەيدا بوپتۇ. جادۇگەر چىشلىرىنى ھەرە قىلىپ مىڭبىر تەسلىكتە بۇ ئورمان، چاتقاللىقلاردىن ئۆتۈپ مەلىكىنى يەنە قوغلاپتۇ. بىر چاغدا مەلىكە ئارقىسىغا قاراپ جادۇگەرنىڭ يېتىشەي دەپ قالغانلىقىنى كۆرۇپ ئاتقا دەپتۇ. ئات:

— ئەمدى دەرھال ئەينەكنى يەرگە تاشلا! — دەپتۇ. مەلىكە ئەينەكنى يەرگە تاشلىشى بىلەنلا كەينىدە كۆز يەتكۈسىز دېڭىز پەيدا بوپتۇ. جادۇگەر دېڭىزنىڭ ئۇ تەرىپىدە قاپتۇ. ئات بىلەن مەلىكە شۇ ماڭغانچە قوش چوققا دېگەن گۈزەل شەھەر دائىرىسىگە يېتىپ كەپتۇ. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى قەمتۇر شاھنىڭ رەۋەيدۇللا دېگەن بىر شاھزادىسى بار ئىكەن. ئۇ چىراي ۋە قەددى ـ قامەتتە بۇ يۇرتتا بىر ئىكەن، ئەقىل ـ پاراسەتتە يېتىلگەن، بىلىملىك ۋە ئەقىللىك، مۇلايىم يىگىت ئىكەن. شۇ كۈنلەردە پادىشاھنىڭ ياساۋۇللىرى شاھزادىنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا يىگىت تاللاپ يۈرگەنىكەن. مەلىكە ئايتىللا يىگىتچە ياسىنىپ شەھەرگە كىرىپتۇ. پادىشاھنىڭ ياساۋۇللىرى ئۇنى كۆرۈش بىلەنلا:

— مۇشۇ يىگىت شاھزادىمىزنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا لايىق ئىكەن، — دەپ تاللاپ، شاھزادىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كەپتۇ، شاھزادە ئۇنى ماقۇل كۆرۈپتۇ.

مەلىكە ئايتىللا شاھزادىنىڭ قىرىق خىزمەتچىسىنىڭ بىرى بولۇپ خىزمەت قىلىپ يۈرۈپتۇ. كۈنلەر ئۆتكەنسىرى شاھزادە رەۋەيدۇللا «يىگىت» كە كۆيۈپ قاپتۇ، ئەمما شاھزادە كۆڭلىدە، ئوغۇل بالىغا كۆيۈپ قالغىنىم قانداق بولغىنى؟! دەپ ھەيران قېلىپ، كىشىلەرگە سىرىنى ئېيتىشتىن ئۈيلىپ يۈرۈپتۇ. كۆيۈك ئوتى بارغانسىرى ئۇلغىيىپ گېلىدىن ھېچ نەرسە ئۆتمەي، سارغىيىپ دەرمانىدىن كېتىشكە باشلاپتۇ. پادىشاھ شاھزادىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ئەنسىرەپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى داڭلىق تېۋىپلارنى ئەكەلدۈرۈپ داۋالىتىپتۇ، لېكىن شاھزادە پەقەت شىپا تاپالماپتۇ. ئۇ تېخىمۇ ئاجىزلاپ، باغرىنى نەم يەرگە يېقىپ ياتىدىغان ھالغا كېلىپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ تېخىمۇ غەمگە چۈشۈپ يەنە تېۋىپ ئىزدەش بىلەن ئاۋارە بوپتۇ.

شاھزادىنىڭ خوجاباقى ئاتلىق ئەڭ يېقىن بىر دوستى بار ئىكەن. شاھزادە دادىسىغا ئوشۇقچە ئاۋارىچىلىك سالغانلىقى ئۈچۈن دوستىنى بىر پىنھان جايغا چاقىرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي دوستۇم، دادام مېنى ئاغرىپ قالدى دەپ داۋالىتىپ، بىكار ئاۋارە بولۇۋاتىدۇ. مەن ئاغرىپ قالمىدىم...

— ئۇنداق بولسا، شاھزادەم، ساڭا نېمە بولدى؟

— ھېچ نەرسە بولمىدى.

— نېمە سىرىڭ بولسا يوشۇرماي ئېيت، بىز تەييارا!

شاھزادە قايتا گەپ قىلماي ئىككىلىنىپ جىم بولۇپ قاپتۇ. خوجاباقى ئاردىدىكى جىملىقنى بۇزۇپ:

— ئەي شاھزادە، ئىككىمىز قىيامەتلىك دوستلارمىز، دوستلار بىر ـ بىرىدىن

سىرىنى يوشۇرسا، خۇدا راۋا كۆرەرمۇ؟ — دەپتۇ.

— دوستۇم، — دەپتۇ شاھزادە، — سېنىڭ دېگىنىڭمۇ توغرا، شۇنداق بولسىمۇ ئېيتىشتىن خىجىل بولۇۋاتىمەن...

— خىجىل بولىدىغان نېمىسى بار، تارتىنماي ئېيت!

شاھزادە دوستىغا يۈز كېلەلمەي سىرىنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولۇپ مۇنداق دەپتۇ:

— مېنى شۇ ھالغا كەلتۈرگەن بىر ئىش بار، مەن ساڭا ئېيتاي، ھازىرچە ئىككىزىڭلا ئارىسىدا قالسۇن، بولامدۇ؟

— بولىدۇ، شاھزادەم، — دەپتۇ خوجاباقى.

شاھزادە دوستىنىڭ ۋەدىسىگە ئىشىنىپ، بىر قىزىرىپ، بىر تاتىرىپ:

— دوستۇم، ئوغۇل بالىغا كۆيۈپ قاپتۇ دەپ، مېنىڭدىن كۈلمىگىن، مەن خىزمەتچىلىرىم ئىچىدىكى ھېلىقى يىگىتكە كۆيۈپ قالدىم ... — دەپ سىرىنى ئېيتىپ-تۇ.

— شاھزادەم، — دەپتۇ خوجاباقى، — بۇنى ئەيىب دېگىلى بولمايدۇ. ئۇ يىگىت ئەرەنچە ياسىنىۋالغان بىر قىز بولۇشى مۇمكىن، بۇنى بىلكىم سېنىڭ يۇرىكىڭ تۇيغاندۇ. مېنىڭچە، سىناپ باقساق قىز ياكى يىگىتلىكى بىردەمدە ئايان بولىدۇ.

— قانداق سىناپ باقىمىز؟

— سىنايدىغان ئامال كۆپ، پەقەت سەنلا رۇخسەت قىلساڭ.

— ئۇنداق بولسا، سەن ھازىردىن باشلاپ سىناپ كۆرگىن!

— بولىدۇ.

خوجاباقى بىر خىزمەتچى يىگىتنى چاقىرىپ، ئۇنىڭ قولىغا پۇل تۇتقۇزۇپ، بازاردىن ھەر خىل يىپ، ئاق رەخت، يىڭنە سېتىۋېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. يىگىت بۇيرۇلغان نەرسىلەرنى ئېلىپ كەپتۇ. خوجاباقى خىزمەتچى يىگىتلەرنى يىغىپ ئوتتۇرىغا پورەكلەپ ئېچىلغان بىر قىزىلگۈلنى قويۇپ مۇنداق دەپتۇ:

— ھازىر سىلەر مۇشۇ گۈلنى بىر پارچە رەختكە كەشتىلەپ چىقىسىلەر، كىم ئەينەن كەشتىلەپ چىقسا مۇكاپات بېرىلىدۇ.

خوجاباقى ئۆز قولى بىلەن خىزمەتچى يىگىتلەرگە ئاق رەخت، ھەر خىل يىپ، يىڭنە تارقىتىپ بېرىپتۇ.

خىزمەتچى يىگىتلەر گۈلنى كەشتىلەشكە كىرىشىپتۇ. مەلىكە ئايتىللا بىر ئىشنى باھانە قىلىپ، ئاتىنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇنىڭدىن قانداق قىلىشنى سوراپتۇ.

— ئۇلار سېنى سىنىماقچى بولۇۋاتىدۇ، — دەپتۇ ئات، — گۈلنى سەت كەشتىلە، يىڭنە ئىشنى قوپال قىل، شۇنداق قىلساڭ ئۆزۈڭنى يوشۇرۇپ قالالايسەن.

مەلىكە ئايتىللا ئاتىنىڭ مەسلىھەتىنى ئاڭلاپ، يىگىتلەرنىڭ قېشىغا قايتىپ كېـ-لىپ، ئىشنى ئات دېگەندەك قىپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاھزادە دوستىغا:

ــ يىگىننى تۇتۇشىغا، قىلغان ئىشلىرىغا قارىغاندا بۇ قىز ئەمەس، زادى ئوغۇل بالىكەن، ــ دەپتۇ. مەقسىتىمگە يېتەلمەيدىغان بولدۇم، دەپ ئويلاپ، روھى ئاۋۋالقـى-دىنمۇ بەك چۈشۈپتۇ، مۇھەببەت پىراقى ھەددىدىن ئېشىپ، ئۆزىنى باسالماي ھوشـى-دىن كېتىپتۇ. خوجاباقى شاھزادىنىڭ بېشىنى يۆلەپ، يۈزىگە مۇزدەك بۇلاق سۈيـى سېپىپ، بۇرنىغا خوشبۇي نەرسىلەرنى پۇرىتىپ، تەسلىكتە ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ:

ــ دوستۇم، ھازىرچە كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، ئۆزۈڭنى چىڭ تۇت. ئايال زاتـى-نىڭ قىرىق تۆگىگە يۈك بولىدىغان ھىيلىسىنى بىلمەمسەن؟ ئۇ بەلكىم ئۆزىنى يـو-شۇرۇپ قېلىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتقاندۇ. بىزمۇ بوش كەلمەي يەنە سىناپ كۆرۈپ باقايلى.

ــ يەنە قانداق سىنايمىز؟ ــ سوراپتۇ شاھزادە.

ــ بۇگۈن كېچە، ــ دەپتۇ خوجاباقى، ــ يىگىتلەرنى شاراب ئىچىپ كۆڭـۈل ئېچىشقا ئۈيۈشتۈرىمىز، تاكى ئۇ مەست بولغۇچە شاراب ئىچىشنى توختاتماپ قويمايـ-مىز، مەست بولغاندىن كېيىن كىيىمىنى يېشىپ كۆرسەكلا ئاشكارا بولىمىدۇ.

شاھزادە دوستىنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. مۇلازىملار كۆڭۈل ئېچىش تەييار-لىقىغا كىرىشىپتۇ، تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن كۆڭۈل ئېچىش باشلىنىپتۇ. مەلىكە ئايتىللا يەنە بۇ سورۇندىن چىقىپ، ئاتىنىڭ قېشىغا بېرىپ مەسلىھەت سوراپتۇ. ئات:

ــ ئېتىمنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن دەپلا ئىچسەڭ مەست بولمايسەن، ــ دەپتۇ.

مەلىكە ئايتىللا خاتىرجەم بولۇپ، كۆڭۈل ئېچىش سورۇنىغا قايتىپ كىرىپتۇ. شارابلار پىيالىلەرگە قۇيۇلۇپ، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كەلگىلى تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ كۈچى بىلەن يىگىتلەر بارغانچە قىزىشىپ، ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئوينىشىپ، مەيـ-دانىنى بىر ئاپتۇ. شاراب قۇيۇش توختىماپتۇ. يىگىتلەر مەست بولۇشۇپ، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يىقىلىشقا باشلاپتۇ. ئاردا پەقەت مەلىكە ئايتىللالا ئاتىنىڭ دېگىنىدەك ئىچىپ مەست بولماپتۇ. قارىسا، شاھزادە بىلەن خوجاباقى ئۇنىڭغا يەنە ھاراق قۇيغـ-لى تەمشىلىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئايتىللا تالاغا چىقىشنى باھانە قىلىپ سورۇندىن ئـاي-رىلىپ، ئاتىنىڭ قېشىغا كەپتۇ، قارىغۇدەك بولسا، ئات سۇغا چۆمۈلگەندەك بولـۇپ، تۈكلىرىدىن تەر تامچىلاپ تۇرۇپتۇ. ئايتىللا بۇ ھالنى كۆرۈپ، ئاتقا ئىچى ئاغرىـپ نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ. ئات:

ــ ساڭا بېرىۋاتقان شارابنى مەنلا ئىچتىم، ئەمدى مەن بولالمايۋاتىمەن. ساڭا يە-

نە شاراب بېرىشسە «يالغۇز ئىچكەن شاراب، بۇلار جانغا ئازاب» دەپ ئۇلارنىمۇ ئىچىشكە تەكلىپ قىلغىن، — دەپتۇ.

مەلىكە ئايتىللا «بولىدۇ» دەپ سورۇنغا قايتىپ كىرىپتۇ. شاھزادە بىلەن خوجابا-قى ئۇنىڭغا پىيالىنى توشقۇزۇپ شاراب تۇتۇپتۇ. مەلىكە پىيالىنى ئەدەپ بىلەن قوبۇل-غا ئېلىپ، ئات ئۆگەتكەن گەپلەرنى ئېيتىپ بولۇپ، ئاندىن كېيىن مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇپتۇ:

— بۇلبۇل سايرار نەدە چىمەنسىز؟
دۇلدۇل مىنەر نەدە يۈگەنسىز؟
ئەي شاھزادەم، ئېيتىپ بېقىڭچۇ،
شاراب ئىچىلەر نەدە يارەنسىز؟

شاھزادە «يىگىت» ئوقۇغان بۇ بېيىتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، چۆلدە قالغان كىشى سۇ تېپىپ ئىچكەندەك، تاڭ سەھەردە بۇلبۇل ئۇنىنى ئاڭلىغاندەك خۇشال بولۇپ، روھى كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. ئۆزىنىڭمۇ پىيالىنى توشقۇزۇپ شاراب ئىچكۈسى كەپتۇ، دوستىغا پىيالىلەرگە توشقۇزۇپ شاراب قۇيۇشنى بۇيرۇپتۇ. بۇ ئۇچەيلەن پىيالىلەردىن سۇمۇرۇپ ئىچكىلى باشلاپتۇ.

شاھزادە قىزىپ روھى كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن قولىغا شاراب توشقۇزۇلغان پىيالىنى ئېلىپ «يىگىت» كە قاراپ مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇپتۇ:

— بۇ كېچە جان راھىتى،
ئىچتىم سەن بىلەن شاراب.
ھۆرلەر بىلەن ئويىنىغاندەك،
دەردلىرىم كەتتى تاراپ.
سەن بىلەن ئىچسەم شاراب،
مەست بولمىسام ئۇيقۇسىراپ.
بۇ كېچە تاڭ ئاتمىسا،
ھەم چىقمىسا كۈن ئالدىراپ.

شاھزادىنىڭ يۈرىكىدىن بېيىت ئەمەس، مۇھەببەت يالقۇنى چىقىپتۇ. مەلىكە ئايتىللا بۇنى سېزىپ، شاھزادىگە تەسەللى بېرىش ئۈچۈن مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇپتۇ:

— هەر كىچىنىڭ كەينى تاڭدۇر،
قۇياش چىقار كەڭ ئۇپۇقتا.
دائىم شۇنداق خۇشال ئويناڭ،
قىينالماستىن ئىچ پۇشۇقتا.

بۇنى ئاڭلاپ شاھزادىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى قوغۇشۇندەك ئېرىپ كېتىپتۇ، قولىدىكى شارابنى «يىگىت» ۋە خوجاباقى بىلەن سوقۇشتۇرۇپ ئىچىۋېتىپتۇ، شارابنىڭ تەسىرىدىن شاھزادە، خوجاباقى دەرھاللا مەست بولۇپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. مەلىكە ئايىتىللا ساق قىلىپ، ئورۇن ھازىرلاپ ئۇلارنى ياتقۇزۇپ قويۇپتۇ. سىناق شۇنىڭ بىلەن مەغلۇب بوپتۇ. ئەتىسى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە شاھزادە بىلەن خوجاباقى مەستلىكتىن تەسلىكتە يېشىلىپ، ئورنىدىن ئارانلا تۇرۇپتۇ. شاھزادە ئۆزىنىڭ شاراب ئىچىپ مەست بولغىنىغا تولىمۇ پۇشايمان يەپتۇ، مۇھەببەت پىراقى ھەسسىلەپ ئېشىپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپتۇ. خوجاباقى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ تەسەللى بېرىپ:

— ئەي شاھزادەم، بۇ قېتىم ئۇنىڭ سىرىنى ئاشكارا قىلىشىمىزغا كۆزۈم يېتىپ تۇرىدۇ، — دەپتۇ. شاھزادە دوستىنىڭ تەسەللىسى بىلەن ئۆزىنى يىغىدىن توختىتىپ:

— يەنە قانداق سىنايمىز؟ — دەپتۇ.

— بۇ قېتىم يىگىتلەرنى يالىڭاچلاپ سۇ ئويۇنىغا سالىمىز. ئۇنىڭ سىرى شۇ چاغدىمۇ ئاشكارا بولماسمۇ؟!

شاھزادە دوستىنىڭ بۇ ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇپ، ئىشنى دەرھال باشلاشنى بۇيرۇپتۇ.

خوجاباقى يىگىتلەرنى چارباغدىكى كۆل بويىغا يىغىپتۇ، ئۇلارغا:

— شاھزادىمىزنىڭ كۆڭلىنى ئېچىش ئۈچۈن سۇ ئويۇنى قىلىمىز، ھەممىڭلار ئانىدىن تۇغما بولۇپ سۇغا سەكرەيسىلەر، — دەپتۇ.

مەلىكە كۆزنى غەلەت قىلىپ، ئاتنىڭ قېشىغا بېرىپ مەسلىھەت سوراپتۇ. ئات:

— ئەمدى سىرىڭنى يوشۇرمىساڭمۇ بولىدۇ، ئۆزۈڭنىڭ قىز ئىكەنلىكىڭنى ئاشكارا قىل، — دەپتۇ. مەلىكە ئاتنىڭ قېشىدىن كۆل بويىغا قايتىپ كەلسە، باشقا ھەمراھلىرى سۇغا چۈشۈشكە ھازىرلىنىپ بوپتۇ. مەلىكە ئۇلارنىڭ تۇرقىنى كۆرۈپ يان تەرەپكە قارىۋاپتۇ. سۇغا سەكرەش بۇيرۇقى بېرىلىپتۇ، يىگىتلەر ئۆزلىرىنى سۇغا ئېتىپتۇ. مەلىكە ئايتىللا قاشتا يالغۇز قاپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ:

— ئەي خىزمەتچىم، سەن نېمىشقا مېنىڭ بۇيرۇقۇمنى ئورۇندىمايسەن؟ — دەپ

سوراپتۇ. «يىگىت» جاۋاب بەرمەي تىرىشقىنى تاتىلاپ تۇرۇۋېرىپتۇ.

ــ مەن ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن، ــ دەپتۇ شاھزادە.

«يىگىت» شۇندىلا بېشىنى كۆتۈرۈپ شاھزادىگە:

ــ ئەي ھۆرمەتلىك شاھزادەم، مېنى سۇغا چۈشۈرۈپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ مەندىن باشقىلارنىڭ ھەممىسى سۇغا چۈشتىغۇ، شۇلارنىڭ كۆرسەتكەن ئويۇنى سىزگە يەتمەمدۇ؟ مەن ھازىر بولۇۋاتقان بۇ ئىشلاردىن بەكمۇ ئىزا تارتىۋاتىمەن، ــ دەپتۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان خوجاباقى شاھزادىنى ياقىغا تارتىپ مۇنداق دەپ شۇرلاپتۇ:

ــ شاھزادەم، ئۇمىدنىڭ يۇلتۇزى يېنىش ئالدىدا. سەن ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشماي، قالغانلارنىڭ تاماشىسىنى كۆرۈپ تۇر. مەن خىلۋەتتە ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ باقاي.

ــ بولىدۇ، شۇنداق قىل.

خوجاباقى مەلىكە ئايتىللانى خالىي جايغا ئېلىپ بېرىپتۇ. سىرنى ئاشكارىلاش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىشكە باشلاپتۇ:

ــ ساڭا شاھزادەم بەكمۇ ئېتىبار بېرىۋاتىدۇ. سەن ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلماي نېمىشقا قوپاللىق قىلىسەن؟

ــ مەن قوپاللىق قىلمىدىم، ئىززەت ـ ھۆرمەت، ھايا ـ نومۇس بىلەن ئىش قىلدىم، ــ دەپتۇ «يىگىت».

ــ بىر قۇلنىڭ ئۆز غوجايىنىنىڭ دېگىنىنى قىلماي بىشەملىك قىلىشى ئىزـ زەتـ ھۆرمەت، ھايا ـ نومۇس بىلەن ئىش قىلغانلىق بولامدۇ؟ سېنى شاھزادەم ئېغىر جازاغا تارتماقچى، ــ دەپتۇ خوجاباقى.

ــ نېمە قىلغىنىمغا جازاغا تارتىدىكەن؟

ــ دېگىنىنى قىلمىغىنىڭ ئۈچۈن.

«يىگىت» ھېچنېمە دېيەلمەپتۇ. بۇ چاغدا خوجاباقى مۇنداق دەپتۇ:

ــ سەن خاتىرجەم بول، مەن سېنىڭ گۇناھىڭنى تىلىۋالىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن بىرلا ئاددىي شەرتىم بار، ئۇ بولسىمۇ، بۈگۈنكى ئىشنىڭ سىرىنى ماڭا دەپ بېرىسىڭ بولىدۇ.

«يىگىت» يەنىلا جىم تۇرۇۋاپتۇ. خوجاباقى كوچىلاپ قىستاۋېرىپتۇ. «يىگىت» ئاخىرى نېمە بولسا بولار، بېشىمغا كەلگەننى كۆرەرمەن، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە:

ــ مەن قىز تۇرسام، ــ دەپ ئالمىدەك قىزىرىپ يەرگە قارىۋاپتۇ. خوجاباقى سىرنىڭ ئاشكارا بولغانلىقىدىن بېشى كۆككە يەتكۈدەك خۇشال بوپتۇ. سۆھبەتنى شۇ

يەردىلا توختىتىپ، مەلىكىنى ئۆز خانىسىغا ماڭغۇزۇۋېتىپ، شاھزادىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپتۇ. بۇ ھالدىن ياخشىلىق سەزگەن شاھزادە دوستىنىڭ ئاغزىغا تەلمۈرۈپ قاراپتۇ. خوجاباقى ئۆزىنى باسالماي:

— سۆيۈنچە! — دەپ ۋارقىرىۋېتىپتۇ.

— سېنىڭدىن پۇتۇن مال - دۇنيايىم ئايلانسۇن. گېپىڭنى تېز ئېيت!

— قىز ئىكەن! ...

بۇنى ئاڭلاپ شاھزادىنىڭ خۇشاللىقىتىن يۈرىكى يېرىلغۇدەك بوپتۇ ۋە ئورنىدا جىم تۇرالماي، كىچىك بالىدەك تۇمىقىنى ئاسمانغا ئېتىپ سەكرەپ كېتىپتۇ. ئۇ دەرھال سۇ ئويۇنىنى يېغىشتۇرۇپ، مەلىكىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭ ئايىغىغا يېقىلىپتۇ. مەلىكە ھەيران قېلىپ، ئۇنى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ.

شاھزادە مەلىكىنىڭ پاختىدىن ئاق، يىپەكتىن يۇمشاق بۇدرۇق قوللىرىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، يېلىنغان تەلەپپۇز بىلەن مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي مەلىكزادە، سەن بۇ يەرگە پەيدا بولغىنىڭدىن تارتىپ يۈرىكىمگە شۇنداق يالقۇنلۇق بىر ئوت تۇتاشتى، مەن ئۇنى كىشىلەردىن پىنھان تۇتۇپ ھاياتىمدىن تۈگەشكىلى تاس قالغانىدىم. بۇگۈن سىرىڭنى ئۇقۇش بىلەن، خازان بولۇشقا ئاز قالغان ھاياتىم تەشنالىقتىن نابۇت بولاي دېگەن مايسىلار سۇ ئىچىپ ياشارغانىدەك ياشاردى. ھازىر ئايىغىڭدا جان بەرسەم جېنىمغا رازى...

مەلىكە ئايتىللا شاھزادىنىڭ سۆزىدىن تەسىرلىنىپتۇ. شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ يۈرىكىگە غايىبتىن بىر ئوت كېلىپ تۇتىشىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇلارنىڭ مۇھەببەت رىشتىسى باغلىنىپتۇ.

— ئەي ھۆرمەتلىك شاھزادەم، — دەپتۇ مەلىكە ئايتىللا، — مەن ئۇچۇن مۇھەببەت ئوتىدا كۆيگەنلىكىڭىزدىن بىخەۋەر بوپتىمەن، ئەمدى مۇھەببەت گۈللىرى ئېچىلىپ، ياشنايدىغان چاغ يېتىپ كەلدى. مەن سىزنىڭ ئىختىيارىڭىزدا...

شاھزادە مەلىكىنىڭ بۇ سۆزىدىن تەسىرلىنىپ، يۈرىكىدىن مۇھەببەت ھېسلىرى فونتاندەك ئېتىلىپتۇ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي مەلىكىنى باغرىغا چىڭ بېسىپتۇ. ھېقىقەتەك سۆزۈك، ھەسەلدەك تاتلىق لەۋلەر بىر - بىرىگە مەھكەم چۈپلىشىپتۇ.

ئەمدى گەپنى قەمتۇر شاھتىن ئاڭلايلى:

پادىشاھ شاھزادە رەۋەيدۇللا بىلەن مەلىكە ئايتىللانىڭ مۇھەببىتىدىن خەۋەر تېپىپ، خۇشاللىقىدىن بېشى كۆككە يېتىپتۇ. ۋەزىرلەرنى، دانىشمەنلەرنى، ئەمىر، بەگلەرنى يىغىپ، ئۇلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ توي ھازىرلىقىغا كىرىشىپتۇ. تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن، پادىشاھ پۇتۇن شەھەر خەلقىغە ئاش تارتىپ، قىرىق كېچە - كۈن-

دۇز توي قىلىپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن شاھزادە رەۋەيدۇللا بىلەن مەلىكە ئايـ تىللا بەخت ـ سائادەتلىك تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

كۇنلەر، ئايلار ئۆتۈپتۇ، مەلىكە ئايتىللانىڭ ئاي ـ كۇنى يېقىنلىشىپ قالغان كۇنلەرنىڭ بىرىدە، شاھزادە رەۋەيدۇللا مەلىكە ئايتىللانىڭ ئارغىمىقىنى مىنىپ، قـ ـرىق يېگىت بىلەن ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئاردىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي مەلىكىنىڭ ۋاقتى ـ سائىتى توشۇپ كۆزى يورۇپتۇ. ئۇ شۇنداق قوشكېزەك پەرزەنت كۆرۈپتۇكى، بىرى ئالتۇن باشلىق ئوغۇل، بىرى ئۇنچە چىشلىق قىز ئىكەن. قەمتۇر شاھ نـەۋرـ لىرىدىن سۆيۈنۈپتۇ، ئوغلىنى ئايالىنىڭ تۇغقانلىقىدىن خەۋەردار قىلىش ئۈچۈن، قو ـ لىغا قەلەم ئېلىپ تۆۋەندىكى خەتنى يېزىپتۇ:

«ئوغلۇم رەۋەيدۇللا، ئوۋ قىلىپ ھېرىپ ـ چارچاپ يۇرگەن چېغىڭدا ساڭا خـۇش خەۋەر يەتكۈزۈپ سېنى خۇشال قىلاي: ئايالىڭ سەن سەپەرگە ئاتلىنىپ ئاردىدىن ئـون كۇن ئۆتكەندىن كېيىن ئالتۇن باشلىق بىر ئوغۇل، ئۇنچە چىشلىق بىر قىز تۇغدى. ئادەمئاتام، ھاۋا ئانامدىن تارتىپ ھازىرغىچە بۇنداق ساھىبجامال پەرزەنتلەر يەر يۈزىدە ھېچقانداق ئانىدىن تۇغۇلغان ئەمەس ئىدى. خۇدايىم بىزگە شۇنداق پەرزەنتنى ئاتا قىلدى. ئەمدى بىز ئۆلۈپ كەتسەكمۇ، چىرىغىمىز ئۆچمەيدىغان بولدى. سېنىڭ ئـوۋـ دىن دەرھال قايتىپ كېلىپ، پەرزەنتلىرىڭنىڭ مۇبارەك دىدارىنى كۆرۈشۈڭنى ئۈمـد قىلىمەن!»

پادىشاھ خەتنى يېزىپ بولۇپ، ئۆز ئىسمىنىڭ ئۈستىگە مۆھرىنى بېسىپ، خوجا ـ باقى ئارقىلىق شاھزادە رەۋەيدۇللاغا ئەۋەتىپتۇ.

ئەمدى گەپنى جادۇگەر ھەمدىن ئاڭلايلى:

جادۇگەر ھەم دېڭىزنىڭ ئۇ قېتىمدا قالغاندىن كېيىن، بىر كېمە ياساشقا كىرـ شىپتۇ. كېمىسى پۈتكەندىن كېيىن، دېڭىزنىڭ بۇ قېتىغا ئۆتۈپتۇ. مەلىكە ئايتىللا ـ نىڭ قايسى تەرەپكە كەتكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن قۇرئەسىگە قاراپتۇ. قۇرئەدە مەلىكە ئايتىللانىڭ شاھزادە رەۋەيدۇللا بىلەن توي قىلغانلىقى، ھازىرقى پەيتتە ئالتۇن باش ـ لىق ئوغۇل بىلەن ئۇنچە چىشلىق قىز تۇغقانلىقى كۆرۈنۈپتۇ. بۇنىڭدىن جادۇگەر ھەم قاتتىق غەزەپلىنىپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقانكەن، ئاغزىدىن ئوت ئۇچقۇنلىرى چاقناپ چىقىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۆزىگە ھاي بېرىپ، قۇرئەسىگە يەنە قاراپتۇ. قۇرئەدە مەلىكە ئايتىللانىڭ تەۋەللۇت قىلغانلىق خەۋىرىنى ئېلىپ بىر كىشىنىڭ ئۆـ زى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپتۇ. بۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ قاقاقلاپ كـۈل ـ گىنىدە، ئۇنىڭ سەت ئاۋازى ئەتراپقا ئەنسىزلىك سېلىپ تاراپتۇ. جادۇگەر ھەم خەۋەر ئېلىپ كېلىۋاتقان كىشىنى قىلتاققا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ھىيلە ـ مىكىر ئويلاشقا

كىرىشىپتۇ. كۆپ ئۆتمەي خوجاباقى بۇ يەرگە يېتىپ كەپتۇ. جادۇگەر ھىم ئۇنى كۆ-رۇش بىلەنلا ياۋاش، مۇلايىم بىر دېھقان قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ ئەھۋال سوراپتۇ:

— سىز كىم بولىسىز؟ قايسى تەرەپتىن كېلىۋاتىسىز؟

خوجاباقى بۇ يالغان ئىلتىپاتتىن ئېرىپ كېتىپ:

— مەن قەمتۇر شاھنىڭ ۋەزىرى خوجاباقى بولىمەن. قوش چوققا شەھىرىدىن كېلىۋاتىمەن، — دەپتۇ.

— مۇبارەك قەدىمىڭىز نەگە ئىكىن؟

— قەمتۇر شاھنىڭ شاھزادىسى رەۋەيدۇللانى ئىزدەپ كېلىۋاتىمەن.

— ئۇ شاھزادە قىرىق كۈنلۈك ئوۋغا چىقىپ كەتكەنىدى. ئۇنى ئىزدەپ ئاۋارە بولمىسىڭىزمۇ ئوۋنى توگىتىپ قايتىپ بارمامدۇ؟

— ئۇغۇ شۇنداق بولاتتى، لېكىن ھازىر ئۇنىڭغا يەتكۈزىدىغان مۇھىم خەۋەر بار ئىدى.

— خەۋەرنى كىمىنىلىرى ئۇقسىمۇ بولامدۇ؟

— بولىدۇ. باشقا ئىش ئەمەس. ئۇ جانابنىڭ مەلىكىسى ئالتۇن باشلىق ئوغۇل، ئۇنچە چىشلىق قىز تۇغقانىدى، پادىشاھىمىز ئۇنىڭغا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن خەت ئەۋەتتى.

جادۇگەر ھىم تۈلكىدەك ھىجىيىپ:

— خاسىيەتلىك خۇش خەۋەر ئىكەن. شاھزادىنىڭ ئالتۇن باشلىق ئوغۇل، ئۇنچە چىشلىق قىز پەرزەنت كۆرگەنلىكى مۇبارەك بولسۇن! — دەپتۇ.

— قۇللۇق! — دەپتۇ خوجاباقى.

— كۆپ يول يۈرۈپ ھېرىپ كېتىپسىز، — دەپتۇ جادۇگەر ھىم خوجاباقىغا، — ئۇنىڭ ئۇستىگە ھاۋا بەك ئىسسىپ كەتتى. ئۆيۈمگە چۈشۈپ چاي - پاي ئىچىپ، ئا-رام ئېلىپ ئۆتەرسىزمىكىن؟

— بولىدۇ، — دەپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ خوجاباقى.

جادۇگەر ھىم خوجاباقىنى ئۆيگە باشلاپتۇ. خوجا باقىمۇ شۇ چۆلدە مۇشۇنداق بىر كىشىگە يولۇققانلىقىدىن خۇشال بوپتۇ. جادۇگەر ھىم ئالدى بىلەن مۇزدەك سو-غۇق قوغۇن - تاۋۇزلارنى پىچىپتۇ، ئۇنىڭ كەينىدىن تاماق ھازىرلاپ كىرىپتۇ، ئۇ-نىڭغا ئۇخلىتىدىغان دورا ئارىلاشتۇرۇپ قويغانىكەن. خوجاباقى بۇنى ئۇقماي تاماقنى راھەتلىنىپ تويغۇچە يەپتۇ، ئارقىدىنلا مەست بولغان كىشىدەك بېشىنى كۆتۈرەلمەي ئۇخلاپ كېتىپتۇ. جادۇگەر ھىم خوجاباقىنىڭ خەتىدىن پادىشاھ يازغان خەتنى ئې-لىپ ئوقۇپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ جادۇگەرلىك ھۇنىرىنى ئىشقا سېلىپ، خەتنىڭ مەزمۇنى-

ئاڭ ئەكسىچە قىلىپ تۆۋەندىكى خەتنى يېزىپتۇ:

«ئوغلۇم رەۋەيدۇللا!

چۆل - جەزىرىلەردە، ئورمانلاردا ئوۋ قىلىپ يۈرۈپ ھېرىپ - چارچىغانسەن. بۇ خەت ئارقىلىق سېنىڭدىن ھال سورايمەن ۋە ساڭا بىر خەۋەرنى يەتكۈزمەكچىمەن. ئۇ بولسىمۇ، سەن كېتىپ ئون كۈندىن كېيىن مەلىكەڭنىڭ كۆزى يورۇدى. ساڭا مالال كەلمىسۇن، راستىنى ئېيتسام، مەلىكەڭ توڭگۇز باشلىق بىر ئوغۇل، ئىت باشلىق بىر قىز تۇغدى. بۇنداق پەرزەنتلەر ئادەمئاتام، ھاۋا ئانامدىن بېرى دۇنيا يۈزىگە تۇغۇلۇپ باققان ئەمەس. مەلىكەڭ بىزنىڭ پادىشاھلىق سەلتەنىتىمىزنىڭ ئار - نومۇسىنى يەرگە ئۇردى. بۇنى ئەل - جامائەتتىن شۇنچە پىنھان تۇتۇشقا ھەرىكەت قىلساقمۇ، شەھەرگە پۇر بولۇپ تاراپ كەتتى. ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك، ھەر كۈنى شەھەر خەلقىدىن «پادىشاھىمىزنىڭ بۇ نەۋرىلىرىدىن خەلقە بالايىئاپەت كېلىدۇ، پادىشاھ ئۇلارنى دەرھال ئۆلتۈرۈۋەتمىسە بۇ شەھەردە تۇرمايمىز» دېگەن ئەرز ۋە تەلەپلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي كەلمەكتە. خەت قولۇڭغا تەگكەن ھامان قانداق قىلىش توغرىسىدا تېز خەۋەر بەرگەيسەن!»

جادۇگەر ھېم خەتنى قاتلاپ، پەم بىلەن خوجا باقىنىڭ خەتدانىغا سېلىپ قويۇپ تۇ. خوجاباقى بىر ھازا ئۇخلاپ ئويغانغاندىن كېيىن، جادۇگەر ھېمگە رەھمەت ئېيتىپ يولىغا راۋان بوپتۇ. ئۇ ئۇچ كۈن يول يۈرۈپ شاھزادە رەۋەيدۇللا بارگاھ قۇرۇپ ئارام ئېلىۋاتقان جايىغا كەپتۇ. خوجاباقى شاھزادە بىلەن سالاملىشىپ، تونۇش - ئاماڭلىق سورىشىپ، ئاتا - ئانىسىنىڭ تىنچ - ئامانلىقىنى يەتكۈزۈپ شاھزادىنى خاتىرجەملەندۈرگەندىن كېيىن، خەتنى بېرىپتۇ. شاھزادە خەتنى ئېلىپ ئوقۇپ، ئۆز كۆزىگە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەپتۇ، شۇ ۋەجىدىن قايتا - قايتا ئوقۇپتۇ. بۇ خەتتىن گۇمانلانغۇدەك ھېچ نەرسىنى سەزمەپتۇ. «خۇدايىم ئۆز قۇدرىتى بىلەن ماڭا ئاشۇ پەرزەنتلەرنى ئاتا قىلغان ئوخشايدۇ» دەپ كۆڭلى يېرىم، روھى چۈشكۈن بولۇپ، خوجاباقىدىن قايتا ئەھۋال سوراشتۇرمايلا، قولىغا قەلەم ئېلىپ تۆۋەندىكى خەتنى يېزىپتۇ:

«ھۆرمەتلىك قەمتۇر شاھ ئاتا!

مۇبارەك قولىڭىز بىلەن يازغان نامىڭىزنى تاپشۇرۇپ ئالدىم. سىزنىڭ سالامەت تۇرغانلىقىڭىزنى ئۇقۇپ خۇشال بولدۇم. خەتتە ئايالىمنىڭ توڭگۇز باشلىق بىر ئوغۇل بىلەن ئىت باشلىق قىز تۇغقانلىقىنى يېزىپسىز. خۇدايىم ماڭا شۇنداق پەرزەنتلەرنى ئاتا قىپتۇ، شۈكۈر قىلماي بولمايدۇ. خالايىق تاپا - تەنە قىلسا چىداپ، غوۋغا قىلسا توسۇپ، مەن بارغۇچە ئۇلارنى مەخپىي جايدا ساقلاپ تۇرۇشىڭىزنى، ئايالىمغا ھېچقانداق ئازار بەرمەسلىكىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. مەن قايتىپ بارغاندىن كېيىن ھەر قان-

داق ئىش بولسا مەسلىھەتلىشىپ قىلارمىز».

شاھزادە خەتنى خوجاباقىغا بېرىپ، پادىشاھقا دەرھال يەتكۈزۈپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ.

خوجاباقى شاھزادە قېشىدا ئارامىۋ ئالماستىن دەرھال يولغا چىقىپتۇ، ھېرىپ - ئاچقان چاغدا جادۇگەر ھەمىنىڭ تۇرار جايىغا يېتىپ كەپتۇ. جادۇگەر ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋاپتۇ. تاماققا يەنە ئۇخلىتىدىغان دورا قوشۇپ بېرىپ قاتتىق ئۇخلىتىۋېتىپتۇ. جادۇگەر خوجا باقىنىڭ خەتدانىدىكى خەتنى پەم بىلەن ئېلىپ ئوقۇپ، ئۇنىڭ مەزمۇ-نىنى ئەكسىچە بولغان تۆۋەندىكى خەتنى يېزىپتۇ:

«ھۆرمەتلىك قەمتۇر شاھ ئاتا!

مۇبارەك قولىڭىز بىلەن يازغان خېتىڭىزنى تاپشۇرۇپ ئالدىم. سىزنىڭ ساق - سالامەت تۇرغانلىقىڭىزنى ئۇقۇپ، خۇشال بولدۇم. خەتتە ئايالمىنىڭ تۇڭگۇز باشلىق بىر ئوغۇل، ئىت باشلىق بىر قىز تۇغقانلىقىنى يېزىپسىز. مۇنداق غەلىتە سۈپەتلىك بالىلار دۇنيادا بىرەر ئانىدىن تۇغۇلۇپ باققىنى يوق. بۇ بەلكىم يامانلىقنىڭ بېشارىتى بولۇشى مۇمكىن. ئۇلار تىرىك يۈرسە پادىشاھلىقىڭىزغا قەست قىلىدۇ، يۈرتىمىز خا-نۇۋەيران بولىدۇ. ئۇلارنى ئوردا ئىچىدە مىنۇت - سېكۇنت ساقلاپ تۇرۇشقا بولمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنى كۆزدىن يوقىتىش لازىم. ئۆلتۈرۈشكە كۆزىڭىز قىيمىسا، ئانا بىلەن بالىلارنى بىر چامبۇل ئېشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ، چەمبەرچاس باغلاپ، ئىنسان ئايىغى يەتمىگەن چۆلگە پالىۋېتىڭ، شۇ يەردە قاغا - قۇزغۇنلارغا يەم بولسۇن. مېنىڭ دېگىنىمدەك قىلمىسىڭىز، بىز تىرىك كۆرۈشمەيمىز».

خەتنى ئۆز ئەينى پۈكلەپ خوجاباقىنىڭ خەتدانىغا سېلىپ قويۇپتۇ. خوجاباقى ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ، جادۇگەرگە رەھمەت ئوقۇپ، يولىغا راۋان بوپتۇ. ئۇزۇن يول يۈ-رۈپ، يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ، ھېرىپ - چارچاپ ھالى قالمىغان بىر چاغدا قوش چوققا شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ، دەرھال پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ، سالام - تەزىم قىلىپ بولۇپ، «شاھزادىنىڭ خېتى» نى تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. پادىشاھ خەتنى ئوقۇپ چىقىپ بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي، قايتا - قايتا كۆز يۈگۈرتۈپتۇ، ئوغلۇم سارالڭ بولۇپ قالدىمۇ يا؟ دەپ ئويلاپ خوجاباقىدىن:

— ئوغلۇمنىڭ ئۆزى ساقمىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— شاھزادىڭىز قېشىڭىزدا تۇرغاندەك ساق - سالامەت، ئوبدان تۇرۇپتۇ پادىشاھى ئالەم، — دەپتۇ خوجا باقى.

— نامىنى قاچان يازدى؟

— سىزنىڭ مۇبارەك نامىڭىزنى ئېچىپ ئوقۇپ، كەينىدىنلا بۇ نامىنى يازدى ۋە دەرھال سىزگە يەتكۈزۈشۈمنى بۇيرىدى.

پادىشاھ باشقا گەپ قىلماپتۇ، ئوغلىنىڭ خېتىدىن ئاچچىقلىنىپ كەيپى بۇزۇلۇپ-تۇ. ئوغلىنىڭ دېگىنىدەك قىلمىسا، خەتنىڭ ئاخىرىدىكى «بىز تىرىك كۆرۈشمەيمىز» دېگەن سۆزدىن قورقۇپتۇ. ئارزۇلۇق بالىسىنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، خىزمەتچىلەر شەھەرنى ئاختۇرۇپ، چامبۇل ئېشەك ئىزدەپ يۈرگىنىدە، جادۇگەر ھەم چامبۇل ئېشەككە ئايلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بوپتۇ. خىزمەتچىلەر ئۇنى تۇتۇۋې-لىپ، ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ ئوردىغا ئېلىپ كەپتۇ. مەلىكە ئايتىللا بىلەن ئۇنىڭ پەرزەنتلىرىنى چامبۇل ئېشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ، چەمبەرچاس باغلاپ، چۆل - باياۋانغا ھەيدىۋېتىپتۇ. قەمتۇر شاھ ئۇلارنىڭ كەينىدىن كۆزىنى ئۇزمەي قاراپ قالغان - زار يىغلاپ قاپتۇ. مەلىكە ئايتىللا بۇ تەقدىرگە بىر ئىشىنىپ - بىر ئىشەنمەي ھەيران بوپتۇ. ھوشىنى يىغىپ ئەتراپىغا قارىسا، ئىنسان ئايىغى تەگمىگەن چۆل - بايا-ۋاندا كېتىپ بېرىپتۇ، پۈت - قولىنى ئازادە قىلالماي بوغۇلۇپتۇ. «ۋاي شور پېشا-نەم!» دەپ زار - زار يىغلاپتۇ، ياشلىرى ئېقىپ تۇگەپ، مادارىمۇ قالماپتۇ. ئۇ غەزەپ-لىنىپ مۇنۇ قوشاقنى ئېيتىپ مېڭىپتۇ:

تەگدىم دېسەم شاھزادىگە،
جادۇگەرگە تەگمەي قېچىپ.
تېگىپتىمەن، ئەمدى بىلدىم،
بىر نامەردكە بىلمەي قېلىپ.
ئالتۇن باشلىق، ئۇنچە چىشلىق،
پەرزەنت تۇغۇپ بەرسەم ئاڭا.
رەھمەت ئېيتىش ئورنىغا ئۇ،
بۇ قىسمەتنى سالدى ماڭا.
جادۇگەرگە تەگكەن بولسام،
ئۇندا شۇنداق پەرزەنت تۇغسام،
بۇ كۈنلەرگە قالماس ئىدىم،
نەدە داۋا ھەسرەت يۇتسام.
كۆرەر كۈنۈم مۇشۇ ئىكەن،
ماڭسام پۇتقا كىردى تىكەن.
ھەر بىر كويغا سالىدىكەن،
پۇتۇلگەن شۇم تەقدىر دېگەن.

جادۇگەر ھەم مەلىكە ئايتىللا ئېيتقان بۇ قوشاقلارنى ئاڭلاپ ئىچىدە خۇشال بو-لۇپ ئاياغلىرىنى يەنمۇ تېزلىتىپ، سۇسىز، ئوت - گىياھسىز بىيابان بىر چۆلگە كەپتۇ. مەلىكە ئايتىللا بىلەن بالىلىرىنى چۈشۈرۈپ، ئۆزى بىر دوملاپلا ئۆز ئەكسى-گە كەپتۇ. مەلىكە ئايتىللا ئۇنى كۆرۈپ چۆچۈپتۇ ھەم ئۇنىڭغا بولغان غەزەپ - نەپ-رىتى تېشىپتۇ. جادۇگەر خۇشاللىقىدىن قاقاقلاپ كۈلۈپتۇ، كۈلگەندە ئاغزى كامارەدەك ئېچىلىپ، ھېڭگاڭ چىشلىرى تېشىغا چىقىپتۇ. ئۇ مەلىكىگە قاراپ:

— مەن ئاتاڭنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىپ، سېنى خوتۇنلۇققا ئالغانىدىم. سەن ئاتاڭنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپلىق قىلىپ قاچتىڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، باشقا ئەرگە تې-گىپ، «ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك» دېگەندەك تېخى بالىلىقمۇ بولۇپ كەتتىڭ. بۇرۇن بىر بولساڭ، ئەمدى ئۈچ بولۇپ قولۇمغا چۈشتۇڭ. مەن ھازىر سېنى يەيمەن، — دەپتۇ.

مەلىكە ئۆز ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش كويىدا ياۋاش - مۇلايىم بولۇپ:

— سېنىڭ دېگەنلىرىڭ راست. مېنى يېسەڭمۇ يېگىن، لېكىن بىر تەلىپىم بار، شۇنى ئورۇنلاپ بەرسەڭ، سېنىڭدىن مەڭگۈ رازى بولاتتىم، — دەپتۇ.

جادۇگەر ھەم تەلىپىنى ئاڭلاپ باقسام باقاي، دەپ ئويلاپ:

— نېمىنى تەلەپ قىلىسەن، ئېيتىپ باق، — دەپتۇ.

— بىر قانچە كۈندىن بېرى بالىلىرىم ئالدى - كەينىمگە تېڭىقلىق تۇرۇپ كە-يىملىرىگە تەرەت قىلىۋەتتى، بالىلىرىم ھۆلچىلىك ئىچىدە قالدى. سەن ئوت قالاپ بەرسەڭ، مەن ئۇلارنى ئوتقا قاقلاپ ئىسسىتىپ، كىيىملىرىنى قۇرۇتۇپ، ئانىلىق مېھرىمنى ئاخىرقى نەپىسىمدە ئادا قىلىپ قويسام، دەيمەن، — دەپتۇ مەلىكە.

جادۇگەر ھەم بۇ ئاددىي تەلەپ ئىكەنغۇ، ئوت قالاپ بەرسەم بېرەي، گۆشلىرىنى بەلكىم كاۋاپ قىلىپ يەرمەن، دەپ ئويلاپتۇ.

— ماقۇل، ئوت قالاپ بېرەي، — دەپتۇ.

مەلىكە ئايتىللا جادۇگەر ھېمىنىڭ ئاسانلا ئەيۇەشكە كەلگەنلىكىدىن خۇشال بو-پتۇ. جادۇگەر ھەم بىردەمنىڭ ئىچىدىلا بىردۆۋە ئوتۇن يىغىپ ئوت يېقىپتۇ. مەلىكە ئايتىللا بالىلىرىنى ئوتقا قاقلاپ ئىسسىتىپتۇ.

شاھزادە رەۋەيدۇللا مەلىكىنىڭ ئېتىنى مىنىپ ئوۋغا ماڭغاندا، ئات مەلىكىگە: «بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە ئوتقا سالساڭ ھازىر بولىمەن» دەپ بىر تال تۈكىنى بەرگە-نىكەن. مەلىكە ئايتىللا جادۇگەرنىڭ بىخەستە تۇرغان پەيتىدە تۈكىنى ئوتقا تاشلاپتۇ. ئات شۇئانلا پەيدا بولۇپ، جادۇگەر بىلەن ئېلىشقىلى باشلاپتۇ. ئېلىشىش ئۇچ كېچە-كۈندۈز داۋاملىشىپتۇ. جادۇگەر ھەم ئاتنى يېڭەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، سېھرىي

كۈچ بىلەن بىر چوڭقۇر قۇدۇق پەيدا قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئاتنى قۇدۇق ئىچىگە چۈشۈرۈپ، هالاك قىلىشنى ئويلىغانىكەن. ئات مەلىكىگە:

ــ مەن قۇدۇققا چۈشۈپ جادۇگەرنى يوقاتمىسام، ئۇ هامان ئىككىمىزگە كۈن بەرمەيدۇ. مەن هازىر قۇدۇققا چۈشىمەن. سۇنىڭ يۈزىگە قىزىل قان، ئاق كۆپۈك پەيدا بولسا، مېنى هالاك بوپتۇ دېگىن هەم مېنىڭدىن رازى بولغىن. مۇبادا سۇنىڭ يۈزىگە قارا قان، قارا كۆپۈك پەيدا بولسا، شۇم جادۇگەر هالاك بوپتۇ، دەپ خۇشال بولغىن، ــ دەپتۇ.

ئات قۇدۇققا كىرىپ كېتىپتۇ. مەلىكە قۇدۇق بېشىدا ئاتقا نۇسرەت تىلەپ قاپتۇ. ئۇ پات ـ پات قۇدۇققا قاراپتۇ. سۇ يۈزىدە هېچقانداق ئۆزگىرىش كۆرۈنمەپتۇ. ئارىدىن ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن سۇنىڭ يۈزىگە قىزىل قان، ئاق كۆپۈك چىقىشقا باشلاپتۇ. مەلىكە بۇنى كۆرۈپ، ئات هالاك بوپتۇ، جادۇگەر ئەمدى بىزنى نېمە قىلار؟ دەپ قايغۇرۇپتۇ. مەلىكىنىڭ كۆز ياشلىرى تارامىلاپ تۆكۈلۈپ، قۇدۇق ئىچىگە چۈشۈپتۇ. بۇ چاغدا ئاتنىڭ كۈچى جادۇگەرگە يەتمەي، هالاك بولۇش ئالدىدا تۇرغانىكەن. ئۇ مەلىكىنىڭ قۇدۇق ئىچىگە تۆكۈلگەن كۆز ياشلىرىدىن غەيرەت ـ شىجائەتكە كېلىپ، جادۇگەرنىڭ بېشىغا بار كۈچى بىلەن بىرنى تەپكەنىكەن، ئۇنىڭ بېشىنىڭ قېيىقىنى چۈۋۈۋېتىپتۇ. جادۇگەر جان ئاچچىقىدا دەهشەتلىك چىرقىراپ ئۆلۈپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن سۇ يۈزىدىكى قىزىل قان، ئاق كۆپۈكلەر ئورنىغا قارا قان، قارا كۆپۈكلەر چىقىشقا باشلاپتۇ، مەلىكە بۇنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن چاۋاك چېلىپ، سەكرەپ كېتىپتۇ. ئات مەلىكىنىڭ ئالدىغا چىقىپ تەزىم قىپتۇ. مەلىكە قارىسا، ئاتنىڭ بەدىنىدە ساق يېرى يوق ئىكەن، شۇڭا ئۇ ئۆز هىمايىچىسىگە هۆرمەت بىلەن تەزىم قىلىپ:

ــ سەن بولمىغان بولساڭ، جادۇگەر مېنى هەم بالىلىرىمنى يالماپ يۇتقان بولاتتى. مەن ساڭا هازىر نېمە دەپ رەهمەت ئېيتسام بولار؟! ــ دەپتۇ.

ــ سەن بولمىغان بولساڭ، جادۇگەر مېنى هالاك قىلغان بولاتتى، مەن ساڭا رەهمەت ئېيتسام بولىدۇ، ــ دەپتۇ ئات.

ــ بۇ قانداق گەپ، مېنىڭ ساڭا قانداق مەدىتىم تەگدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ مەلىكە.

ــ ئۇنداق دېمە، مەن جادۇگەردىن يېڭىلىپ قالاي دېگەن چاغدا سېنىڭ قۇدۇققا تۆكۈلگەن كۆز ياشلىرىڭ ماڭا مەدەت بەردى، ــ دەپتۇ ئات.

جادۇگەر يوقىتىلغاندىن كېيىن ئۇلار خۇشال ۋە خاتىرجەم بوپتۇ. شۇ چاغدا ئۇلار ئۆزلىرىگە هاردۇق يەتكەنلىكىنى، قورساقلىرى ئېچىپ، چاڭقاپ كەتكەنلىكىنى

نى هېس قىلىشىپتۇ، بىراق بۇ ئەتراپتىن يېگۈدەك ۋە ئىچكۈدەك نەرسىلەرنى تېپىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەسكەن. شۇڭا، ئات مەلىكىگە:

— بىزنىڭ بۇ قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلۇشىمىز ئۇچۇن بىرلا چارە بار. ئەگەر سەن شۇنىڭغا ماقۇل بولمىساڭ، ھەممىمىز ئاچلىقتىن، ئۇسسۇزلۇقتىن ھالاك بولىمىز، — دەپتۇ.

— ئېيتە، ئاڭلاپ باقاي، — دەپتۇ مەلىكە.

— مېنى ھازىر ئۆلتۈرسەن، تۆت پۇتۇمنى تۆت تەرەپكە قويىسەن. ئۇچىيىم قانچىلىك يەرگە يەتسە، شۇنچىلىك يەرگە يايىسەن، سەن بالىلىرىڭ بىلەن تۆت پۇتۇمنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇخلايسەن، بېشىمنى شىمال تەرەپكە قويىسەن، — دەپتۇ ئات.

مەلىكە ئاتنىڭ دېگىنىنى قىلىشقا ۋىجدانى چىدىماي، كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ:

— سەن مېنى جادۇگەرنىڭ قولىدىن تۆت قېتىم قۇتۇلدۇردۇڭ. بالىلىرىم بىلەن ئۆلۈشكە رازىمەنكى، سېنى ئۆلتۈرەلمەيمەن، — دەپتۇ مەلىكە.

— سەن مېنىڭ دېگىنىمنى قورقماي قىلىۋەرگىن. مەن روھىي تەن، يۇز پارچە قىلىۋەتسەڭمۇ ئۆلمەيمەن، پەقەت ئۇسسۇزلۇقتىنلا ئۆلىمەن، — دەپتۇ ئات.

مەلىكە بۇنىڭغا ئىشەنمەي، پەقەت ئۇنماپتۇ. شۇندىلا ئات مەلىكىگە چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دەپتۇ:

— مېنى ئۆلتۈرۈپ، مەن بۇيرۇغان ئىشنى قىلساڭ، ياتقان يېرىڭدە تۆت دەرۋازىلىق بىر شەھەر پەيدا بولىدۇ. ئوتتۇرىسىدا بىر چارباغ، ئۇنىڭ ئىچىدە كۆل بولۇپ، مەن ئۇنىڭدا ئوتلاپ يۈرىمەن. يېيىپ قويۇلغان ئۇچىيىمنىڭ ئورنىدا بىر ئېقىن ئاقىدۇ. بېشىم تۇرغان يەردە بىر تاغ پەيدا بولىدۇ. بۇ تاغ شەھەرگە باستۇرۇپ كېلىدىغان ياۋنىڭ يولىنى توسۇپ تۇرىدۇ. بىز بۇ شەھەردە ئۆمۈرۋايەت ئارامخۇدا ياشايمىز.

مەلىكە شۇندىلا ئاتنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈپتۇ. كېيىن ئىشلارنى ئات تاپشۇرغاندەك قىپتۇ. ئۇخلاپ ئويغانسا، راستتىنلا ئات دېگەندەك، تۆت دەرۋازىلىق شەھەر، چارباغ، سۇزۇك كۆل، ئېقىن سۇ، ھەيۋەتلىك تاغ قاتارلىقلار پەيدا بوپتۇ. ئات بىلەن مەلىكە ۋە ئۇنىڭ پەرزەنتلىرى بۇ شەھەردە بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرگىلى باشلاپتۇ. بۇ جەريانداا ئات مەلىكىگە بۇ كۈلپەت ۋە كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ ھەممىسى جادۇگەر ھىمدىن كەلگەنلىكىنى، شاھزادىنىڭ بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ، شاھزادىدىن ئاغرىنماسلىق ھەققىدە نەسىھەت قىپتۇ. بۇنى بىلگەن مەلىكە ئايتىللا شۇنىڭدىن باشلاپ شاھزادە رەۋەيدۇللانى ئەسلەپ، ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببىتى قايتىدىن قوزغىلىپ، جەم بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

ئەمدى گەپنى قەمتۇر شاھ بىلەن شاھزادە رەۋەيدۇللادىن ئاڭلايلى:

قەمتۇر شاھ شاھزادىنىڭ «خېتى» تۇپەيلىدىن كېلىنى بىلەن نەۋرىلىرىنى بايا- ۋانغا پالىغاندىن كېيىن، ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىپ، كېچە - كۈندۈز ياش تۆكۈپ، ھەس- رەت چېكىپ، ئاخىر كېسەل بولۇپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. پۇقرالىرى «پادە- شاھنىڭ كۆڭلى كۈيىدىنمۇ قارا ئىكەن، كېلىنى بىلەن نەۋرىلىرىگە قىلچە رەھمى كەلمىدى. ئۇلارغا رەھىم قىلمىغاندىن كېيىن ھېچ كىشىگە رەھىم قىلمايدىكەن» دەپ سۆز - چۆچەك قىلىشىپتۇ. ۋىجدانى بەكرەك قاينىغان بەزى كىشىلەر «بۇ يۇرتتا تۇرغۇچە بىرەر ئادىل پادىشاھنىڭ قۇلى بولغان ياخشى» دېيىشىپ، باشلىرىنى ئېلىپ ياقا يۇرتلارغا چىقىپ كېتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، يۇرت ئىچىدە سورۇقچىلىق باشلە- نىپتۇ. مانا مۇشۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاھزادە رەۋەيدۇللا خىزمەتكارلىرى بىلەن بىرگە شىكاردىن قايتىپ كەپتۇ. ئۇ ئالدى بىلەن دادىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالام بەجا كەلتۇرۇپ، ھال - ئەھۋال سوراپتۇ. پادىشاھ شاھزادىگە:

— بالام، مەن سېنىڭ سەۋەبىڭدىن ئاغرىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدىم، — دەپتۇ.

— ئەي ئۇلۇغ پاسىبانىم دادا، سىزگە مېنىڭ نېمە زىيىنىم تەگدى؟

— قىلغان ئىشىڭنى بىلمەمسىنا؟!

— ياق، بىلمەيمەن.

— دۇنيادا شۇنداقمۇ قىزىل كۆزلۈك بولامدۇ؟! مەلىكەڭ بىلەن پەرزەنتلىرىڭگە قىلغان ۋاپاسىزلىقچۇ؟!

— مەن ئۇلارغا نېمە ۋاپاسىزلىق قىلىپتىمەن؟

— قارا، دېگەن گېپىنى! سەن ئۇلارنى بايا ۋانغا پالىۋېتىش توغرىسىدا خەت يې- زىپ، ئەمدى بىلمەس بولۇۋاتامسىنا؟!

— مەن ئۇنداق خەت يازمىدىم. ئۇلار قېنى؟

— ئۇلارنى ئاللىقاچان چۆل - بايا ۋانغا پالىۋەتتۇق.

— نېمە؟ — شاھزادە ھوش - كاللىسىنى يوقتىپ، ئەھۋالنىڭ نېمە ئىكەنلە- كىنى بىلەلمەي، ئورنىدا قوزۇقتەك تۇرۇپ قاپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا يېزىلغان خەتلەرنى بېرىپتۇ. شاھزادە خەتلەرنى ئېچىپ ئوقۇپ، ئۆزىنىڭ ئۇنداق خەت يازمىغانلىقىنى ئېيتىپ ھەيران بوپتۇ.

خەتنىڭ شەكلى ئۆزىنىڭ خېتى بىلەن ئوخشاش ئىدى، خەتكە بېسىلغان مۆھۈر- مۇ ئۆزىنىڭكى ئىدى. بۇنىڭدا نېمە سىرنىڭ بارلىقىنى بىلەلمەي مەڭدەپ قاپتۇ. ئۇ ئاخىر ھوشىنى يىغىپ، دادىسى ئۆزىگە ئەۋەتكەن «خەت» نى ھۆرمەت بىلەن سۇنۇپتۇ.

پادىشاھ خەتنى ئېچىپ كۆرسە، ئۆزى ئۇنداق خەت يازمىغان، يازمىدىممىكىن دېسە، خەت ئۆزىنىڭ خېتىگە ئوخشايدۇ، مۆھۈرلىرىمۇ ئۆزىنىڭكى. پادىشاھ بۇنىڭدا ئىمە سىر بارلىقىنى بىلمەي مەڭدەپ قاپتۇ. ئۇ ھوشىنى يىغىپ، ئۆزى يازغان ئاملەرنىڭ مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. شاھزادىمۇ شۇنداق قىپتۇ. پادىشاھ بىلەن شاھزادە بۇ دۇشمەنلىكنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلەلمەي غەزەپلىنىپتۇ. ئۇلار غەزەپىنى كۇچكە ئايلاندۇرۇپ، بۇ سىرنى يېشىش قارارىغا كېلىپتۇ.

شاھزادە پادىشاھقا مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي ئۇلۇغ پاسىبانىم دادا، بۇ سىرنى يېشىش ئۇچۇن سىز بۇ يەردە قېلىڭ، مەن ئۇلارنى ئىزدەپ تاپاي، ئۇلار چۆلدە قاغا ـ قۇزغۇنغا يەم بولۇپ كەتمىسۇن.

— بولىدۇ بالام، — دەپتۇ قەمتۇر شاھ، — ئۇلارنى ۋاقتىدا تېپىپ كەلگىن، بولمىسا يۇرتىمىز خانۇەيران بولۇپ كېتىدۇ.

شاھزادە رەۋەيدۇللا يول تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ. ئۇ كىيىدىغانغا تۆمۇر كەش، تايىنىدىغانغا تۆمۇر ھاسا، يەيدىغانغا بىر تۇلۇم تالقان راسلاپتۇ. يولغا چىقىدىغان چېغىدا قەمتۇر شاھ دۇئا بېرىپتۇ. شاھزادە يولغا چىقىپ كېتىپتۇ. ناھايىتى كۆپ يول يۇرۇپتۇ. يولنى كۆپ يۇرگەنلىكتىن تۆمۇر كەشى تېشىلىپ، تۆمۇر ھاسىسى چەۋىقىتەك ئېگىلىپ كېتىپتۇ. ئاخىر بىر تېرە ـ بىر ئۇستىخان بولۇپ قاپتۇ، جاپا ـ مۇشەققەتنىڭ دەستىدىن چاچ ـ ساقاللىرى ئاقىرىپ، بەللىرى مۇكچىيىپ، بىر بوۋاي ھالىتىگە كىرىپ قاپتۇ، شۇنداق بولسىمۇ ئىرادىسىدىن يانماپتۇ. ئۇ بىر چۆل ـ جەزىرىدە كېتىپ بارغىنىدا، شىمال تەرەپتە بىر ئېگىز تاغنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ شۇ تەرەپكە قاراپ يول ئاپتۇ. ئاخىرىدا مەلىكە ئايتىللا تۇرغان شەھەر دائىرىسىگە يېتىپ كەپتۇ.

ئەمدى گەپنى مەلىكە بىلەن ئاتتىن ئاڭلايلى:

شاھزادىنىڭ بۇ شەھەر دائىرىسىگە يېتىپ كەلگەنلىكى ئاتقا ئايان بوپتۇ. ئۇ مەلىكە ئايتىللاغا مۇنداق دەپتۇ:

— بۇگۇن شاھزادە رەۋەيدۇللا سىلەرنى ئىزدەپ شەھىرىمىزگە يېتىپ كەلدى. سىلەرنىڭ شاد ـ خۇرام ئۇچرىشىپ، جەم بولىدىغان ۋاقتىڭلار كېلىپ قالدى. مېنىڭچە، ئۇچرىشىش مۇنداق بولسۇن: بالىلار شاھزادە كېلىدىغان يول ئۇستىدە تال چۇنقىنى ئات قىلىپ ئويناپ يۇرسۇن. شاھزادە بۇ يەرگە تۆشۈك كەش كىيگەن، چەۋىقىتەك ئېگىلىپ كەتكەن تۆمۇر ھاسا تۇتقان، ئاق ساقال دۇمچەك بىر بوۋاي ھالىتىدە يېتىپ كېلىدۇ.

مەلىكە ئايتىللا شاھزادە بىلەن قانداق ئۇچرىشىش توغرىسىدا ئويلىنىپتۇ. ئاۋۋال

بالىلىرى بىلەن ئۇچراشتۇرۇش، شاھزادىنىڭ سورايدىغان سوئاللىرى، بالىلىرىنىڭ بېرىدىغان جاۋابلىرىغچە ھەممىنى پەرەز بىلەن مۆلچەرلەپ بالىلىرىغا ئۆگىتىپتۇ.

بالىلار تاشقىرىدا تال چۈشقىنى ئات ئېتىپ ئويناپ يۈرگەن چاغدا، ھاسا تايانغان بىر بوۋاي كەپتۇ. بالىلار بوۋايغا سالام بېرىپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ.

— سىلەر كىمنىڭ بالىلىرى؟ — دەپ سوراپتۇ شاھزادە.

— بىز ئانىمىزنىڭ بالىلىرى.

شاھزادە بالىلارنىڭ چىرايلىقلىقىنى كۆرۈپ زوقى كەپتۇ ۋە يۈرىكى بىر نېمىنى تۇيغاندەك سېزىم پەيدا بوپتۇ.

— مېنى ئاناڭلارنىڭ قېشىغا باشلاپ بېرىڭلار، بالىلىرىم، ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل، بوۋا. سىز كىچىككىنە تۇرۇپ تۇرۇڭ، بىز ئېتىمىزنى سۈغىرىۋالايلى، — دەپتۇ بالىلار.

— ئەخمەق بالىلار، تال چۈشمۇ سۇ ئىچەمدۇ؟ — دەپتۇ شاھزادە.

— ھەي ئەخمەق بوۋا، ئادەممۇ توڭگۇز باشلىق ئوغۇل، ئىت باشلىق قىز تۇغامدۇ؟ — دەپتۇ بالىلار.

شاھزادە بۇ جاۋابنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇلارنىڭ ئۆز بالىلىرى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئوغلىنى ئوڭ قولىغا، قىزىنى سول قولىغا ئېلىپ قۇچاقلاپ، ئۇلارنىڭ نۇرلۇق ماڭلايلىرىغا قانغۇچە سۆيۈپتۇ. بالىلارمۇ ئۆز دادىسىنى تاپقانلىقىدىن خۇشال بولۇپ قىز - قىنىغا پاتماي كېتىپتۇ. بالىلار دادىسىنى باشلاپ مەلىكە بىلەن ئاتىنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەپتۇ. شاھزادە مەلىكە بىلەن ئاتقا ئېگىلىپ سالام بەرگەندىن كېيىن، تىزلىنىپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ. مەلىكە شاھزادىنى ئورنىدىن يۆلەپ تۇرغۇزۇپ:

— ھەممە ئىشلار بىزگە ئايان. مېنىڭ ھەم بالىلىرىڭىزنىڭ ھاياتىنى مۇشۇ ئات قۇتۇلدۇرۇپ قالدى. سىز پەقەت ئاتقىلا رەھمەت ئېيتسىڭىز بولىدۇ، — دەپتۇ.

شاھزادە ئاتقا ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ:

— سېنىڭ مېنىڭ مەلىكەمنى، ئىككى بالامنى جادۇگەر ھىمدىن ئامان - ئېسەن ساقلاپ قالغىنىڭ ئۈچۈن ساڭا كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن، — دەپتۇ. ئات بېشىنى لىڭشىتىپ:

— سىلەرمۇ كۆپ جەبىر - جاپا چېكىپسىلەر، — دەپتۇ. مەلىكە شاھزادىگە:

— بىز ھەممىمىز جاپا چەكتۇق. بۇ جاپا بىر - بىرىمىزگە بولغان مۇھەببەتنى، دوستلۇقنى تېخىمۇ چىڭىتتى. جاھاندا بۇنىڭدىنمۇ ئۇلۇغ ئىش بولامدۇ! مېنىڭ تەكلىپىم: بىز ئەمدى بۇ يەردىن ھېچ يەرگە كەتمەي، مۇشۇ شەھەرنى گۈللەندۈرۈپ، ئا-

ۋات قىلىپ هايات كەچۈرسەك، ــ دەپتۇ.

بۇ تەكلىپكە ھەممەيلەن قوشۇلۇپتۇ. مەلىكە ئاخىردا شاھزادىدىن:

ــ شاھزادەم، شاھ ئاتام، خانىش ئانامىلار ئامان ـ ئېسەنمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

شاھزادە ئۇلارنىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكىنى، بۇ ھېيلە ـ نەيرەڭنىڭ تۇپ سەۋەبىنى بىلدۈرگە تەقەززا بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

شاھزادە سەپەر تەييارلىقىنى قىلغاچ بىر قانچە كۈن ئارام ئاپتۇ. بۇ جەريانىدا شاھزادە قېرىلىقتىن ئۆزگىرىپ، بۇرۇنقى ياش ھالىتىگە كەپتۇ. ئۇ تەييارلىقىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن، ئارغىماق ئاتنى مىنىپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئىككى كۈندە ئۆز يۇرتىغا يېتىپ كەپتۇ. شاھزادە رەۋىدۇللا مەلىكە ئايتىللانى، پەرزەنتلىرىنى ساق ـ سالامەت تاپقانلىقىنى قەمتۇر شاھقا يەتكۈزۈپتۇ. بۇ خەۋەردىن كېيىن قەمتۇر شاھ باشلىق پۈتۈن ئوردا ئەھلى تۇغمەس ـ پۈتمەس خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ. قوش چوققا شەھەر خەلقىمۇ بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، شاد ـ خۇراملىققا تولۇپتۇ. شاھزادە رەۋىدۇللا قايتىدىغان چاغدا قەمتۇر شاھ ئۇنىڭغا ئون مىڭ ئۆيلۈك پۇقرا بېرىپتۇ. شاھزادە بۇ پۇقرالارنى كۆچۈرۈپ شەھەرگە ئېلىپ كەپتۇ. مەلىكە ئايتىللا بۇنىڭدىن ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. ئەر ـ ئايال ئىككىسى مەسلىھەتلىشىپ، بۇ شەھەرگە «بۇگۇر» دەپ ئات قويۇپتۇ. بۇ شەھەرگە شاھزادە رەۋىدۇللا پادىشاھ بولۇپ، يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سوراپتۇ. پۇقرالار بايلىقلىرىنى تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ.

رىۋايەتلەردىن مەلۇم بولۇشىچە، ھازىرقى بۇگۇر ناھىيەسى شۇ بۇگۇر شەھىرىنىڭ ئۆزى ئىمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ناسر شادەي.** ئەر، ئۇيغۇر، لوپنۇر ناھىيەسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **شېرىپ مۇسا.** ئەر، ئۇيغۇر، لوپنۇر ناھىيەسىدىن.

«لوپنۇر خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

شاهزاده تۇغلۇق

بۇرۇنقى زاماندا شەمسى دېگەن بىر پادىشاھنىڭ تۇغلۇق ئىسىملىك بىر ئوغلى بولغانىكەن. پادىشاھ ئۇنىڭ ساغلام ئۆسۈپ، كۆپ تەرەپلىمە كامالەت تېپىشى ئۈچۈن، ئوردىغا مەخسۇس مۇدەررىس تەكلىپ قىلىپ يەتتە يېشىدىن باشلاپ ئوقۇتۇشقا باشلاپتۇ. تۇغلۇق ئۆزىنىڭ زېرەكلىكى، ھارماي - تالماي ئۆگىنىدىغان تىرىشچانلىقى بىلەن ئوستازىنىڭ ئۆگەتكەنلىرىنى تولۇق ئىگىلەپ، ئون بەش يېشىدىلا ھەر قايسى پەنلەردىن خېلىلا يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە، ئوستا قىلىچۋاز، ماھىر مەرگەن ۋە چەبدەس چەۋەندار بولۇپ يېتىلىپتۇ. پادىشاھ ئۆز ئوغلىنىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا شۇنچىلىك كۆپ نەتىجىلەرگە ئېرىشكەنلىكىدىن ئىنتايىن مەمنۇن بولۇپ، ئۇنىڭ نامىدا چوڭ بىر چارباغ ياستىپ، ئۇنى دۇنيادا كەم ئۇچرايدىغان ھەرخىل ھايۋانلار بىلەن تولدۇرۇشنى پىلانلاپتۇ. باغ ياسىلىپ كۆپ ئۆتمەي كەم ئۇچرايدىغان ھايۋانلارنى توپلاش ئۈچۈن تاغ ۋە چۆللەرگە نۇرغۇنلىغان چاپارمەنلەر ئاتلاندۇرۇلۇپتۇ. بىراق، خېلى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچىمۇ پادىشاھنىڭ دىققىتىگە سازاۋەر بولغۇدەك بىرەر غەيرىي ھايۋان كەلتۈرۈلمەپتۇ. پادىشاھنىڭ تاقىتى تاق بولۇپ، ئاخىرى ئۆز ۋەزىرىنى يولغا ساپتۇ. ۋەزىر بىر قانچە نۆكەرلىرى بىلەن ماڭە - ماڭە يېرىم كېچە بىلەن تاغ ئىچىگە كىرىپ بېرىپتۇ- دە، كەڭ جىلغىدىكى يېيىلىپ ئاقىدىغان بىر دەريانىڭ بويىدا تۇنمەكچى بوپتۇ. يوك - تاقلار چۈشۈرۈلۈپتۇ. نۆكەرلەر تاماق تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ. شۇ ئەسنادا ۋەزىر ئىككى نۆكىرىنى ئەگەشتۈرۈپ دەريا بويىنى ئايلىنىپ كېلىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار كېتىۋاتقاندا ئۇشتۇمتۇتلا ئالدىدىكى ئارالدىن يوقۇلۇق كۆتۈرۈلۈپ، ھەسەن - ھۈسەن رەڭگىدىكى ھەرخىل نۇرلار ئەتراپتا جۇلالىنىشقا باشلاپتۇ. ۋەزىر بۇنىڭدىن ئىنتايىن ھەيران بولۇپ، نۇر چېچىلىۋاتقان ئارالغا يېقىنلىشىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئارالدا بىر ھەيۋەت يىلان ئۇخلاۋاتقۇدەك، نۇر ئەنە شۇنىڭدىن چېچىلىۋاتقانىكەن. ۋەزىر كەم ئۇچرايدىغان ھايۋان ئىچىدىمۇ كەم ئۇچرايدىغان بۇ مەخلۇقنى كۆرۈشى بىلەن ئىنتايىن خۇش بولۇپ كېتىپتۇ - دە، بارلىق نۆكەرلىرىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇنى پەم بىلەن تاغارغا سولىتىپتۇ ۋە پادىشاھنى تېزرەك خۇش قىلىش ئۈچۈن دەممۇ ئالماي دەرھال شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ.

ۋەزىر ئېلىپ كەلگەن ئاجايىپ مەخلۇق پادىشاھنى ھەقىقەتەنمۇ ئىنتايىن خۇش قىلىۋېتىپتۇ. ئۇ دەرھال دېرىزىسىز بىر ئۆي ياستىپ، نۇر چاچىدىغان يىلاننى قە-

پەسكە سولاپ، شۇ ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ ـ دە، ئۆزى باشقا شەھەر پادىشاھلىرىغا خەت يېزىپ، بۇ ئاجايىپ مەخلۇقنى تاماشا قىلىپ كېتىشكە تەكلىپ قىپتۇ.

ئەنە شۇ كۈنلەردە شاھزادە تۇغلۇق ئوقياسىنى قولىغا ئېلىپ، ئۆزى ئۇچۇن بەرـپا قىلىنغان ھەيۋەتلىك باغنى تاماشا قىلىشقا كىرىپ كەپتۇ. ئۇ ھەرخىل كۆللەر ۋە گۈلزارلىقلاردىن ئۆتۈپ، دېرىزىسىز ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ئۇستىدىكى هاـۋا ئالمىشىش ئۈچۈن ئورنىتىلغان تۆشۈكنىڭ ياغىچىغا چىرايلىق بىر تورغاينىڭ قونۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، ئوقياسىغا ئالتۇن ئوقنى قويۇپ، ئۇنى چەنلەپ ئېتىپتۇ. تورغاي شۇ ئان كۆزدىن غايىب بوپتۇ. شاھزادە ھەيران بولۇپ، دېرىزىسىز ئۆيگە يانداش دەرەخ ئارقىلىق ئۇنىڭ ئۈستىگە چىقىپتۇ. ئۆگزىدە نە ئوق، نە تورغايدىن نىشان بولماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆي ئىچىگە قاراپ باقماقچى بولۇپ، تۆشۈككە ئىشىكەنىكەن، ئۆي ئىچىدىن قانداقتۇر بىر كىشىنىڭ ناخشىدەك ساپ ۋە يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ:

ــ يىگىت، ئوقىڭىز ئۆي ئىچىدە، ئەگەر ئۇنى ئالماقچى بولسىڭىز، ئۇيقۇدا ياتقان دادىڭىزنىڭ يانچۇقىدىن ئاچقۇچنى ئېلىڭ. قاراۋۇلمۇ ئۇيقۇدا، بىمالال ئىشىكنى ئېچىپ كىرسىڭىز بولىۋېرىدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ شاھزادە ھەيران بوپتۇ ـ دە، دادىسىنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ. بۇ دەل چۈش مەزگىلى بولغاچقا، دادىسى تاماقنى يەپ بولۇپ، تازا ھۇزۇرلىنىپ ئۇخلاۋاتقانىكەن. شاھزادە ئۇنىڭ يانچۇقىغا قول سېلىپ ئاچقۇچنى ئاپتۇ ـ دە، دېرىزىسىز ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئىشىككە قارىغان قاراۋۇلمۇ تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەن. شاھزادە ئۇنىڭ ئالدىدىن ئاۋايلاپ ئۆتۈپ، ئىشىككە سېلىنغان قۇلۇپنى ئېچىپ ئۆيگە كىرىپتۇ ـ دە، قولىدا ئۆزى ئاتقان ئالتۇن ئوقنى تۇتۇپ تۇرغان يىگىرمە ياشلار چامىسىدىكى چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان قامەتلىك بىر يىگىتنى كۆرۈپتۇ.

ــ مانا ئوقىڭىز، ــ دەپتۇ ئۇ يىگىت شاھزادىگە سالام بەجا كەلتۈرۈپ، ــ ئېلىۋېلىڭ.

ــ سىز نېمە ئادەم بولىسىز؟ ــ دەپتۇ ھەيران بولغان شاھزادە ئوقنى ئېلىپ تۇرۇپ، ــ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭىز؟

ــ مەن پەرىلەر ئەۋلادىدىن، ــ دەپتۇ يىگىت سەممىيلىك بىلەن، ــ ئالدىنقى ھەپتىدە تاغ ئارىسىدا سەيلە قىلىۋېتىپ، يىلان شەكلىگە كىرىپ ئۇخلاپ قالغىنىدىم، دادىڭىزنىڭ ئادەملىرى مېنى تۇتۇپ ئېلىپ مۇشۇ ئۆيگە سولاپ قويۇپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان شاھزادىنىڭ يىگىتكە ئىچى ئاغرىپتۇ ـ دە:

— ئۇنداق بولسا، مەن سىزنى ئازاد قىلدىم، خالىغان يېرىڭىزگە قايتىپ كېتىڭ، — دەپتۇ.

يىگىت بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇش بولۇپ كېتىپتۇ - دە، شاھزادىنى قاتتىق قۇچاقلاپتۇ ۋە:

— بۇ ياخشىلىقىڭىزنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايمەن، مۇبادا بېشىڭىزغا كۈن چۈشسە «دوستۇم» دېسىڭىزلا، مەن سىزگە ئۆز ياردىمىمنى دەرھال يەتكۈزىمەن. خەير - خوش، — دەپتۇ - دە، شاھزادە بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

شاھزادە ئۇنى ئۇزىتىپ قويغاندىن كېيىن ئىشىكنى قۇلۇپلاپ، ئاچقۇچنى يەنە دادىسىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويۇپتۇ - دە، ئۆز دەرسىنى تەكرارلاشقا كىرىشىپ كېتىپتۇ.

ئارىدىن تۆت - بەش كۈن ئۆتۈپ، دادىسى «ئاجايىپ مەخلۇق» نى زىيارەت قىلىشقا تەكلىپ قىلغان پادىشاھلار كېلىشكە باشلاپتۇ. شەمسى شاھ ئۇلارنى كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ، خۇشال - خۇرام كۈتۈپ ئالغاندىن كېيىن، «ئاجايىپ مەخلۇق» نى زىيارەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن دېرىزىسىز ئۆينىڭ ئالدىغا باشلاپ كەپتۇ - دە، ئىشىكنى ئېچىپتۇ ۋە ھاڭ - تاڭ بولغانلىقىدىن ئارقىسىغا ئۇچۇپ كېتىشكە تاس قاپتۇ.

— قېنى بۇنىڭ ئىچىدىكى نۇر چاچار يىلان؟ — دەپ توۋلاپتۇ ئۇ قاراۋۇلغا غەزەپ بىلەن تىكىلىپ، — مەن سېنىڭ تېرەڭنى تەتۇر سويىمەن!

— مەن... مەن... بىلمەيمەن، — دەپتۇ قورقۇپ كەتكەن قاراۋۇل دۇدۇقلاپ، — ئاچقۇچ ئۆز... ئۆزلىرىدە.

بۇ سۆزلەردىن نۇر چاچار يىلاننىڭ غايىب بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلگەن شاھلار شەمسى شاھنىڭ ئاچچىقىغا ھاي بېرىشىنى ئۆتۈنۈپ، بۇ پەۋقۇلئاددە ئىشتىن ئۆزلىرىنىڭ رەنجىمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. لېكىن، شەمسى شاھ ئاچچىقىدىن يانماي، قاراۋۇلنى دارغا ئاسىدىغانلىقىنى جاكارلاپ، بارلىق شاھلارنى ئۇنىڭ دار ئاستىدىكى جان تالىشىپ تېپىرلاشلىرىنى تاماشا قىلىشقا چاقىرىپتۇ.

ھەش - پەش دېگۈچە دار تەييارلىنىپ، قاراۋۇل دار ئالدىغا ئېلىپ كېلىنىپتۇ. لېكىن، قاراۋۇل بوينىغا ئارغامچا سېلىنغانغا قەدەر نۇر چاچار يىلاننى قاچۇرمىغانلىقىنى تەكرارلاپ، شاھتىن ئادالەت تىلەپتۇ. شاھ غەزەپ بىلەن جاللاتلارغا ئارغامچىنى تارتىشنى بۇيرۇپتۇ. ئەنە شۇ چاغدا توپ ئىچىدىن «توختاڭلار» دېگەن قۇلاقنى يارغۇدەك ئاۋاز جاراڭلاپ، شاھزادە تۇغلۇق ھاسىراپ - ھۆمۈدىگەن ھالدا مەيدانغا كىرىپ كەپتۇ ۋە دادىسىغا قاراپ:

— قاراۋۇلدا گۇناھ يوق، ئۇنى قويۇۋېتىڭ، يىلاننى قاچۇرغان مەن، مەن جازالى-

نىشىم كېرەك! ــ دەپتۇ.

شۇ ئان توپ ئىچىدە غۇلغۇلا كۆتۈرۈلۈپتۇ. شەمسى شاھنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇ-لىشىپ ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەي قاپتۇ.

ــ بالام، سارايڭ بولۇپ قالدىڭمۇ؟ ــ دەپتۇ ئۇ تەسلىكتە، بالىسىنى جىملەپ، ــ سەن قانداقچە ئۇنى قاچۇرالايسەن، بۇنىڭغا مەن ئىشەنمەيمەن.

ــ ھەقىقىي ئەھۋالنى ئاڭلىسىڭىز ئىشىنىسىز، ئەھۋال مانا مۇنداق، ــ دەپتۇ شاھزادە ۋە بولغان ئىشنى بايان قىلىپ بېرىپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان شاھنىڭ بېشىغا تاغ يىقىلغاندەك بولۇپ، تەختىدىن دومىلاپ چۈ-شۈشكە تاس قاپتۇ. لېكىن، ئۆزىگە سىناش نەزىرى بىلەن قاراپ تۇرغان نۇرغۇنلىغان شاھلار ئالدىدا ئۆزىنى تۇتۇشقا تىرىشىپتۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ گۇناھسىز كىشى-نى دارغا ئېسىشقا ھۆكۈم قىلغان شاھ گۇناھكارنى جازالىيالامدۇ، يوق؟ شەمسى شاھ خۇددى يات بىر قول كۆكرىكىنى يېرىپ، يۈرىكىنى چاڭگاللاپ تارتقاندەك ئېغىر ئازاب ئىچىدە خۇددىنى بىلمەي بىر ھازا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قاپتۇ ــ دە، ئاندىن سىناش نەزد-رى بىلەن تىكىلىپ تۇرغان شاھلارغا كۆز يۈگۈرتۈپ چىقىپ، ئۆز ھۆكۈمىنى ئېلان قىپتۇ:

ــ قاراۋۇل ئازاد قىلىنسۇن! ئوغلۇم دارغا ئېسىلسۇن!

شاھزادە دادىسىنىڭ ھۆكۈمى بىلەن تەڭ دار ئالدىغا كەپتۇ. ئارغامچا قاراۋۇلنىڭ بوينىدىن ئېلىنىپ، شاھزادىنىڭ بوينىغا سېلىنىپتۇ. شەمسى شاھ ئارغامچىنى تار-تىشقا پەرمان چۈشۈرۈشكە ئەمدى تەمشىلىشىگە كۆپچىلىك ئىچىدىن شاھزادىنىڭ ئۇستازى ھۆركىرەپ يىغلىغىنىچە شاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلىنىپتۇ:

ــ شاھىم، بالا ياش، ياش بالىلار سەۋەنلىكتىن خالىي بولالمايدۇ. ئۇنىڭغا بېرد-لىدىغان جازامۇ لايىقىدا بولسا.

ئۇستازنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى شەمسى شاھنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئىش بولسىمۇ، لېكىن ئۇ باشقا شاھلار ئالدىدا يۈزىنىڭ تۆكۈلۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۆز ھۆكۈ-مىنىڭ ئۆزگەرتىلمەيدىغانلىقىنى تەكىتلەپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنگەن ئۇستاز باشقا شاھلارنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپتۇ:

ــ ھۆرمەتلىك تەقسىرلىرىم، ھەممىڭلار ئالتۇن تەخت ئۈستىدە يۈرت سوراپ كېلىۋاتسىلەر، ياش بىر بالىغا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن، شاھىمىزنىڭ ھۆكمىنى ئۆزگەر-تىشگە ئۆز مەسلىھەتىڭلارنى ئايىماڭلار.

ئۇستازنىڭ يىغلاپ تۇرۇپ ئېيتقان سۆزلىرى باشقا شاھلارغا تەسىر قىپتۇ. ھەم-مە شەمسى شاھنىڭ ھۆكمىنى ئۆزگەرتىشىنى تەلەپ قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئويان

ئويلىشىپ، بۇيان ئويلىشىپ، ئاخىرى بالىنى دارغا ئاسماي، چۆلگە ئاپىرىپ تېنىتىۋېتىپ كېلىش جازاسىنى بېرىشكە كېلىشىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان شەمسى شاھنىڭ ۋەزىرىنىڭ شاھزادە بىلەن تەڭتۇش ئوغلى ھەيدەر «بۇ ۋەزىپىنى ماڭا بېرىڭلار» دەپ مەيدانغا چىقىپتۇ. ھەيدەر شاھزادە بىلەن بىللە ئوقۇپ، بىللە ئويناپ چوڭ بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ ھەممە جەھەتتىن شاھزادىگە يېتەلمەيدىغانلىقىدىن كۆڭلى قارىلىق قىلىپ، ئىچىدە ھەسەت ساقلاپ كەلگەنكەن. ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالىنى بىلگەن ئۇستاز ئۇنى بۇ ئىشقا ئارىلاشتۇرماسلىققا ھەرقانچە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، ئامال بولماپتۇ. ئاخىرى ئۇ شاھزادىنى ئات ئالدىغا ئېلىپ چۆل ئىچىگە قاراپ جۆنەپ كېتىپتۇ.

ئۇلار شۇ ماڭغانچە نۇرغۇنلىغان يۇلغۇن ۋە توغراق ئورمانلىقلىرىنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، بىپايان قۇملۇققا ئىچكىرلەپ كىرىپتۇ. شاھزادە يول ئاۋۇغانسېرى، ھەيدەر نىڭ ھۆكۈم بويىچە ئۆزىنى تاشلاپ كېتىپ قېلىشى بىلەنلا قانائەت تاپماي، كۆڭلى قارىلىق قىلىپ جىسمانىي جەھەتتىنمۇ زىيانكەشلىك قىلىپ قويۇشنىڭ مۇمكىنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ كەيپىياتىنى كۆزىتىپ مېڭىپتۇ. مۇبادا ئۇنىڭدا شۇنداق ئۆزگىرىش كۆرۈنگۈدەك بولسا، قانداق قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدىمۇ ئويلىنىپ قويۇپتۇ. بىراق، ھەيدەردە ھېچقانداق ئۆزگىرىش كۆرۈنمەپتۇ، ئەكسىچە شاھزادىنىڭ ئوزۇقلىنىشى ۋە ئارام ئېلىشىغا غەمخورلۇق قىلىپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ مېڭىپتۇ. شاھزادە بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ: «سېنىڭ ۋەزىپەڭ مېنى تېنىتىۋېتىش تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ماڭا غەمخورلۇق قىلىپ يۈرسەن؟ تېزرەك قايتىپ كەتسەڭ بولمامدۇ؟» دېگەندە، ھەيدەر: «تېخى ۋاقتى يەتمىدى» دەپلا قويىدىكەن. شاھزادىنىڭ بۇنىڭغا قاتتىق ئىچى پۇشۇپ: «ئەڭ بولمىغاندا قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى مەن قىلاي، سەن ئارام ئال» دېگەندە، ھەيدەر يەنىلا: «تېخى ۋاقتى ئەمەس» دەپ قويىدىكەن. شاھزادە ھەيدەرنىڭ كۆڭلىدە نېمە خىياللار بارلىقىنى چۈشىنىپ يېتەلمەي، ئۇنىڭ باشلىشى بىلەن چۆل ئىچىگە ئىچكىرلەپ مېڭىۋېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئاردىدىن بىر قانچە كۈنمۇ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئېلىۋالغان سۇ، ئوزۇقلىرى تۈگەپ، تەشنالىق ۋە ئاچلىق دەردى ئۇلارنى ئازابلاشقا باشلاپتۇ. ئۇلار شۇ ھالدا ماڭە ـ ماڭە بىر تۇغراق ئورمانلىقى ئارىسىغا كىرىپ، بىر قۇدۇققا دۈچ كېلىپ قاپتۇ. ئۇلار چېلەك بولمىغانلىقى ئۈچۈن، قۇدۇققا نۆۋەت بىلەن چۈشۈپ سۇ ئىچىپ چىقىشقا تۇغرا كەپتۇ. ئۇلار ئاتنىڭ ئارغامچىلىرىنى ئۇلاپتۇ ـ دە، ئالدى بىلەن ھەيدەر ئاندىن شاھزادە چۈشۈپ ئۇسسۇزلۇقلىرىنى قاندۇرۇپ چىقىشقا كېلىشىپتۇ. كېلىشكىنى بويىچە شاھزادە ھەيدەرنى سىيرىلدۇرۇپ چۈشۈرۈپتۇ ـ دە، سۇ ئىچىپ بولغاندىن كېيىن تارتىپ چىقىرىپتۇ. ئاندىن ھەيدەرنىڭ سىيرىلدۇرۇشى بىلەن شاھزادە قۇدۇق ئاستىغا چۈشۈپ

راسا قېنىپ سۇ ئىچىۋالغاندىن كېيىن خۇشاللىق بىلەن ھەيدەرنى توۋلاپتۇ:

ــ قېنى ئاغىنە، ئەمدى تارتىۋال!

ئارغامچىنى تارتىشىنىڭ ئورنىغا ھەيدەرنىڭ قاقاقلاپ كۈلگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ:

ــ ئاغىنە، رەنجىمە، مېنىڭ ۋەزىپەم مۇشۇ يەردە ئاياغلاشتى، خەير ـ خوش. ھا، ھا... ھا...

شاھزادىنىڭ پۇتۇن بەدىنى شۇركۈنۈپ، پېشانىسىدىن قارا تەر چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇنداق دەھشەت ئىچىدە ئۆلۈشىنى ئويلاپمۇ باقمىغاچقا ھەيدەرگە يالۇۋۇ-رۇشقا باشلاپتۇ:

ــ ئاغىنە، مېنىڭ تەقدىرىم ساڭا تاپشۇرۇلغانلىقى راست، لېكىن مېنى بۇنداق ئۆلۈشكە مەجبۇر قىلما. مېنى ئوچۇقچىلىققا چىقىرىپ قويۇپ، ئېتىڭنى مىنىپ كېتىۋەر، مەن ئەڭ بولمىغاندا ئاچ بۆرىلەر بىلەن ئېلىشىپ ئۆلەي ياكى ئۇسسۇزلۇقتىن توغراق ياغاچلىرىدەك قاغجىراپ ئۆلەي. پەقەتلا مېنىڭ ئەركىن ھەرىكەتلىنىپ تۇرۇپ ئۆلۈشۈمگە ئىمكانىيەت بەر.

ــ ئۇنداق بولسا، بىر شەرت بار، ــ دەپتۇ ھەيدەر قۇدۇق ئىچىگە ئېڭىشىپ تۇرۇپ، ــ ھازىردىن باشلاپ ئورنىمىز ئالمىشىدۇ. مەن سېنىڭ ئورنۇڭدا شاھزادە بولىمەن، سەن مېنىڭ ئورنۇمدا ئۆمۈر بويى سادىقلىق بىلەن خىزمىتىمنى قىلىسەن. مۇشۇ شەرتكە كۆنسەڭ، مەن سېنى چىقىرىۋالىمەن.

ــ دېگىنىڭچە بولۇشقا قەسەم ئىچىمەن.

ــ ئەمىسە قەسەم ئىچ.

شاھزادە قەسەم ئىچىپتۇ. ھەيدەر ئۇنى قۇدۇقتىن تارتىپ چىقىرىپتۇ ـ دە، ئۇ-نىڭ شاھزادىلىك كىيىملىرىنى سېلىپ بېرىشىنى ئېيتىپتۇ. تۇغلۇق شاھزادە كى-يىملىرىنى سېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئادەتتىكى كىيىمىنى كىيىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن شاھزادە ئۇنىڭ خىزمەتچىسىگە ئايلىنىپ، ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ساداقەتلىك بىلەن ئورۇنلاپ مېڭىپتۇ. ئۇلار شۇ ھالدا ماڭە ـ ماڭە بىر ئورمانلىققا بېرىپ چېدىر قۇ-رۇپ، چۈشكۈن قىپتۇ. ھەيدەر چېدىرغا كىرىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. شاھزادە ئۇنى قوغداپ قاراۋۇللۇقتا تۇرۇپتۇ. شۇ ئەسنادا يېقىنلا يەردىن قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلۈپ، ئورمانلىق ئىچىدىن بىر كېيىكنىڭ چېپىپ كېتىۋاتقىنى كۆرۈنۈپتۇ. شاھزادە دەرھال ئوقياسىنى قولىغا ئېلىپ ئۇنى چەنلەپ تۇرۇپ ئېتىپتۇ. ئوق كېيىككە تېگىپ، كې-يىك مولاق ئېتىپ يىقىلىپتۇ. شۇنىڭ كەينىدىنلا شاھلىق تونىنى كىيگەن بىرسى ئات چاپتۇرۇپ كېيىكنىڭ يېنىغا كەپتۇ ـ دە، ئۇنى ئېتىپ ئۆلتۈرگەن شاھزادىگە كۆزى چۈشۈپتۇ ۋە ئۇنىڭ يېنىغا ئات چاپتۇرۇپ كەپتۇ ـ دە:

— مەن شىكاردا ناھايىتى كۆپ يۇرگەن، لېكىن سەندەك مەرگەننى ھازىرغىچە كۆرمەپتىمەن، نام - ئەمىلىكىنى ئېيىت، تونۇشۇپ قالايلى. مەن مۇشۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ھەسەنمەن، — دەپتۇ.

— مەن ئادەتتىكى كىشىمەن، سىلى بىلەن تونۇشۇشقا لايىق ئەمەسمەن. تونۇشۇش توغرا كەلسە، بۇ چېدىردىكى شاھزادىمىز بىلەن تونۇشۇپ قېلىشلىرىنى ئۆتۈنىمەن، — دەپتۇ شاھزادە مۇلايىملىق بىلەن چېدىرنى كۆرسىتىپ. شۇ ئەسنادا ھەسەن شاھنىڭ باشقا خىزمەتكارلىرىمۇ يېتىپ كەپتۇ. شاھزادە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى سىرتتا توختىتىپ قويۇپ، چېدىرغا كىرىپ ھەيدەرنى ئويغىتىپ، ئەھۋالنى بايان قىپتۇ. ھەيدەر شاھزادىلىك كىيىمى بىلەن چىقىپ، ھەسەن شاھقا ۋە ئۇنىڭ خىزمەتچىلىرىگە تەزىم قىلىپ، ئۆزىنىڭ شىكاردا ئېزىقىپ قېلىپ بۇ تەرەپكە كېلىپ قالغانلىقىنى ئېيىتىپ، ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالغانلىقىدىن ئىنتايىن خۇشال بولغانلىقىنى بايان قىپتۇ. ھەسەن شاھ ئۇنى ئىنتايىن قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئۆز مەملىكىتىدە بىر مەھەل مېھمان بولۇپ كېتىشكە تەكلىپ قىپتۇ. بۇ تەكلىپ ھەيدەرنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئىش بولغاچقا، قايتا - قايتا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، تەكلىپنى قوبۇل قىپتۇ.

ھەيدەر ھەسەن شاھنىڭ ئوردىسىغا بېرىپلا، تۇغلۇقنى شاھقا خىزمەتچىلىرى قاتارىدا ئىشلەشكە تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ ۋە:

— بۇ دۇرۇس نىيەتلىك ئادەم ئەمەس، مېنى نۇرغۇن قېتىم قەستلىگەن، لېكىن مەن ئۆزۈمنىڭ چېچەنلىكىدىنلا ساقلىنىپ قالدىم. ھەر ھالدا ھېزى بولارلا، — دەپتۇ.

شاھ ھەيدەرنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنگەن بولسىمۇ، لېكىن تۇغلۇقنىڭ مەرگەنلىكىگە قايىل بولغاچقا، ھەيدەرگە ئۇقتۇرماي ئۇنى بىرقانچە نۆۋەت شىكارغا ئېلىپ چىقىپتۇ. بۇ جەريانىدا ئۇنىڭ يالغۇز مەرگەن بولۇپلا قالماي، نۇرغۇن بىلىملەرنى ئىگىلىگەن ئوقۇمۇشلۇق، زېرەك، ئەدەپ - ئەخلاقلىق بالا ئىكەنلىكىنى بايقاپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولغان سۆھبىتىنىڭ ئاجايىپ مەنىلىك ئۆتۈۋاتقانلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ، ئۇنى پات - پات ئۆز ھۇزۇرىغا تەكلىپ قىلىپ پاراڭلىشىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇنى سېزىپ قالغان ھەيدەر ئۆز سىرىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ھەسەن شاھقا:

— مېنىڭ بۇ قۇلۇم سىزگە يېقىپ قالغاندەك تۇرىدۇ. بۇ ئۇنىڭ كىشىنىڭ تېرىسىگە كىرىۋالمىدىغان شەيتاندىنمۇ ھەييار ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلى. ئەمدى مەن بۇنىڭغا تاقەت قىلىپ تۇرالمايمەن، ئۇنى كۆز ئالدىلىرىدىن يوقىتىۋېتىشلىرىنى تەلەپ قى-

لىمەن! — دەپتۇ.

— قايسى ئۇسۇلدا يوقىتىۋېتىشنى دەيسىز؟ — دەپتۇ ھەسەن شاھ ئۇنىڭغا سوئال قويۇپ.

— ئۇنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىش كېرەك، بولمىسا كۆپ ئۆتمەي بالا تېرىيدۇ، — دەپتۇ ھەيدەر.

پادىشاھ تۇغلۇقنى يوقىتىۋېتىشكە كۆزى قىيماي، خىزمەتچىلىرىگە ئۇنى كۆزدىتىپ بېقىشنى تاپشۇرۇپ، چارباغدا ئىشلەيدىغان قۇللارغا قوشۇپ قويۇپتۇ.

تۇغلۇق چارباغدا ئىشلەپ يۈرۈپ، كۆپ ئۆتمەي بارچە قۇللارنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇپلا قالماي، ئۇنى كۆزىتىپ يۈرگەن خىزمەتچىلەرنىڭمۇ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىۋاپتۇ. ھەممە ئۇنىڭ بىلەن بىرەدەم بىللە بولمىسا خۇددى كۈنى ئۆتمەيدىغاندەك، ئۇنىڭ يېنىدىن كەتمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇ ئىشقا ئاقىۋەت پادىشاھنىڭ قىزىمۇ گىرىپتار بولۇپ قاپتۇ. شۇ كۈنى بۇ قىز قىرىق كېنىزەكى بىلەن باغنى سەيلە قىلىشقا كىرگەنىكەن، ئۇ يىراقتىن بۇ يىگىتنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ھۆسن ـ جامالىغا ئاشىق بولۇپ، ئىشقىدا خۇددىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ. ئەسلىدە بۇ قىز بۇ يىگىت توغرۇلۇق دادىسىنىڭ ئانىسىغا قىلىپ بەرگەن تەرىپلىرىنى كۆپ قېتىم ئاڭلىغانىكەن ھەم ئۇنى كۆرمەي تۇرۇپلا كۆڭلىدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن قانداقتۇر بىر ھېسداشلىقنىڭ سىرلىق تەسىراتلىرىنى يوشۇرغانىكەن. بۇ تەسىراتلار مانا بۈگۈن ئۇنى كۆرۈش بىلەن بىر كۈچلۈك يالقۇنغا ئايلىنىپ، قىزنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چىرمىۋاپتۇ ـ دە، هوشىنى يوقىتىپ، يەرگە يىقىلىپتۇ. ئۇنىڭ ئىچكى ئازابلىنىشىنى بىلمىگەن كېنىزەكلەر ئۇنى قانداقتۇر بىر ئاغرىقتا مۇپتىلا بولدىمىكىن، دەپ قورقۇشۇپ، ئولاش ـ چولاش كۆتۈرۈشۈپ باغدىن ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. بىراق، چېچەن شاھزادە بىر قاراش بىلەنلا قىزنىڭ ئەھۋالىنى چۈشىنىپ يېتىپ، كۆڭلىدە قاتتىق ئازابلىنىپتۇ.

ئەنە شۇ كۈنلەردە شاھ ھۇزۇرىدا پۈتۈن كۈننى مېھماندارچىلىق بىلەن يېپ ـ ئىچىپ ئۆتكۈزۈۋاتقان ھەيدەرنىڭ كۆڭلىدىمۇ شاھ قىزىغا نىسبەتەن ئاچ كۆزلەرچە ھاۋايى ـ ھەۋەس پەيدا بوپتۇ. كۈنلەر ئۆتكەنچە بۇ ھەۋەس بارغانسېرى كۈچىيىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن خىيالىنى ئەنە شۇ قىزلا چۈلغىۋاپتۇ. ئۇ ئويلىنا ـ ئويلىنا ئاخىرى شاھقا شاھزادە تۇغلۇقنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئۆز كەچۈرمىشى قىلىپ سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە:

— سىلى ماڭا ئاخىرىغىچە پاناھ بولۇپ قالسىلا، مەن سىلىنىڭ ئوغۇللىرى بولاي، — دەپتۇ.

بۇ شاھ شەمسى شاھنى ياخشى بىلىدىكەن ھەم ئۇنىڭغا ھۆرمەت قىلىدىكەن،

شۇڭا ئۇ شەمسى شاھنىڭ شاھزادىسىگە غەمخورلۇق قىلىشنى ئىككى ئەل مۇناسىۋىتىنىڭ تۈگۈنى دەپ ھېسابلاپ، ھەيدەرنىڭ تەلىپىنى قوبۇل كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئۆز قىزىنى بېرىش قارارىغا كەپتۇ. بۇ خەۋەر شاھ قىزىنى ئىنتايىن بىئارامللىققا سالىپتۇ. ئۇ ئاغىچا ئانىسى ئارقىلىق تۇغلۇققا كۆڭلى بارلىقىنى ئېيتىپ، دادىسىنىڭ ھەيدەرگە زورلىماسلىقىنى ئۆتۈنۈپتۇ. ھەسەن شاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قىزىنىڭ «باشباشتاقلىقى» دىن رەنجىپ قىزىنى «ئايلاندۇرغان» تۇغلۇقنى ھەيدەرنىڭ تەلىپى بويىچە بۇرۇنلا ئۆلتۈرۈپ تاشلىۋەتمەكنىكىگە پۇشايمان قىپتۇ. بىراق، ھېلى بولسىمۇ ئۆلتۈرۈشكە قولى بارماپتۇ. ئۇنىڭ نەزىرىدە تۇغلۇق يەنىلا ھەيدەرگە قارىغاندا ئۇلۇغ سۈپەت، چېچەن، ئوقۇمۇشلۇق بولۇپ تۇيۇلۇپتۇ. پەقەت ئۇنىڭ شاھ ئەۋلادىدىن بولمىغانلىقىلا شاھنىڭ دىتىغا ياقماپتۇ. ئۇ ئاخىرى ئۇيان ئويلىنىپ، بۇيان ئويلىنىپ، تۇغلۇقنى قىزىنىڭ كۆزىدىن يىراق قىلىش ئۈچۈن، ئۇنى باشقا بىر شەھەرگە شاھلىق قىلىۋاتقان ئىنىسى ھۆسەننىڭ ئىلكىگە يوللاپ بەرمەكچى بوپتۇ ـ دە، «بۇ بالىنى ئۆلتۈرۈۋەتسىكە قۇلۇم بارماي ئىلكىڭگە ئەۋەتتىم، بارغان ھامان كاللىسىنى ئېلىۋەت» دېگەن خەتنى يېزىپ، تۇغلۇقنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ، يېرىم كېچە بىلەن يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

تۇغلۇق كېچە ـ كۈندۈز يول مېڭىپ، ئىككى ھەپتە دېگەندە خەتنى ئېلىپ ھۆسەن شاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ كەپتۇ. ھۆسەن شاھ ئاكىسىدىن خەت ئېلىپ كەلگەن، كۆزگە يېقىشلىق، گەپ ـ سۆزلىرىدىن ئەدەپ ۋە چېچەنلىك چىقىپ تۇرغان بۇ كېلىشكەن يىگىتنى قىزغىن قارشى ئاپتۇ ـ دە، خەتنى ئېچىپ ئوقۇپ داڭ قېتىپ تۇرۇپ قاپتۇ. تۇغلۇق ھۆسەن شاھنىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشتىن ھەيران بوپتۇ. لېكىن، ئۆزىنىڭ شاھلارنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشىشقا مۇناسىپ كىشى ئەمەسلىكىنى چۈشىنىپ، گەپ ـ سۆز قىلماپتۇ. ھۆسەن شاھ بۇ چاغدا، شۇنچە مۇلايىم يىگىتنىڭ نېمە گۇناھى باردۇ؟ ئاكامنىڭ ئۇنى قەتلە قىلىشقا قولى بارمىغانلىقى ئۇنىڭ شۇ مۇلايىم، چېچەنلىكى ئالدىدا ۋۇجۇدى تىترىگەنلىكىدىنمۇ؟ ئاكامنىڭ قولى بارمىغان يەردە، مېنىڭ قولۇم قانداق بارسۇن؟ مەنمۇ باشقىچە يول تۇتۇشۇم كېرەك، دېگەن خىياللارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ ۋە تۇغلۇققا قاراپ:

ــ ئاكام سېنى مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلىشقا ئەۋەتىپتۇ. مەن ساڭا ئوچ يۇز يىلقىنى بېقىپ كېلىشكە تاپشۇرىمەن، كەچتە ساناپ ئۆتكۈزۈۋالىمەن، ئەگەر بىرەرسى كەم بولسا، كاللاڭنى ئالىمەن، ئۇقتۇڭمۇ؟ ــ دەپتۇ.

تۇغلۇق شاھنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنداق ۋەھشىيلىك قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشىنەلمەي ھەيران بوپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ «ماقۇل» دېيىشتىن ئۆزگە چارىسى بولمىغاچقا، شاھ-

ىنىڭ خىزمىتىنى تولۇق ئادا قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ چىقىپ كېتىپتۇ.

تاڭ ئېتىپتۇ. تۇغلۇق ئون نەچچە كۈن يول مېڭىپ قاتتىق ھېرىپ كەتكەنلىكىدىن قارىماي، سەھەر تۇرۇپتۇ ـ دە، شاھىنىڭ خىزمەتكارلىرى تەييارلاپ قويغان ئۇچ يۈز يىلقىنى ھەيدەپ تاغقا قاراپ مېڭىپتۇ. بۇ يىلقىلارنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن ئاساۋۇ بولغاچقا تاغقا كېلەر ـ كەلمەي تەرەپ ـ تەرەپكە تارقاپ كېتىپتۇ. تۇغلۇق نېمە قىلارىنى بىلمەي «ئەمدى بەرىبىر ئۆلدۈم» دېگەن خىيال بىلەن بېشى قايغان، پۇتى تايغان تەرەپكە قاراپ مېڭىۋېرىپتۇ. كۆڭلى قاتتىق بىئارام بولغانلىقتىن قانچىلىك يول ماڭغانلىقىنى بىلمەي قاپتۇ. بىر چاغدا قارىسا، ئېگىز تام بىلەن قورشالغان ھەيۋەت چوڭ بىر باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ ئويلىنىپ ئولتۇرمايلا بىر سۈڭگۈچ ئارقىلىق باغقا كىرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بۇ شۇنداق كېلىشكەن باغ ئىكەنكى، رەڭمۇ رەڭ گۈللەر خۇددى زىلچىدەك چاقناپ تۇرغۇدەك. تۇغلۇق ئەيمەنگىنىچە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، ئەتراپىنى مېۋىلىك دەرەخلەر قورشاپ تۇرغان چىرايلىق بىر كۆلنىڭ يېنىغا بېرىپ قاپتۇ ۋە كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ، ئوچۇملاپ تۇرۇپ سۇ ئىچىشكە باشلاپتۇ. ئەنە شۇ چاغدا يېقىنلا يەردىن بىرقانچە قىزنىڭ جاراڭلىق كۈلكىسى ئاڭلىنىپتۇ. تۇغلۇق كۈلكە كەلگەن تەرەپكە قاراپ، كۆلگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئۇچ قىزنىڭ قارىسىنى كۆرۈپتۇ ـ دە، «نېمىشقا بىسوراق باغقا كىردىڭ؟» دەپ ئەيىبلىنىشتىن قورقۇپ، ئۆزىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن دەرەخكە چىقىۋاپتۇ.

بۇ ئۇچ قىز، قىز بولغاندىمۇ نۇردىن يارىتىلىپ، ئاسماندىن يەر يۈزىگە چۈشۈرۈلگەندەك بىر ـ بىرىدىن ئۆز، بىر ـ بىرىدىن نازلىق قىزلار ئىكەن. ئۇچ قىز شوخلۇق بىلەن بىرـ بىرىنى قوغلاشقىنىچە كۆل بويىغا كېلىپ توختاپتۇ ـ دە، سۇغا چۆمۈلۈش ئۈچۈن كىيىملىرىنى سېلىشقا تەمشىلىپتۇ. تۇغلۇق ئۆز ئۆمرىدە پەقەت تۇنجى قېتىملا كۆرۈشكە نېسىپ بولغان بۇ نازىنىنلارنىڭ گۈزەللىكى ئالدىدا خۇددى يوقتىپ قويۇشقا تاسلا قاپتۇ.

شۇ ئاردا كۆڭلىكىنىڭ تۈگمىلىرىگە قوللىرىنى ئەمدىلا ئېلىپ بارغان بىر قىز ئۈشتۇمتۇتلا:

ـــ توختاڭلار! ـــ دەپ ۋارقىرىۋېتىپتۇ ـ دە، ئەتراپقا قاراشقا باشلاپتۇ، ـــ ئادەم ھىدى كېلىۋاتىدۇ.

ـــ راست، ـــ دەپتۇ قالغان ئىككىسىمۇ سەگەكلىشىپ، ـــ ئاختۇرايلى.

قىزلار ئەتراپنى ئاختۇرۇشۇپتۇ، لېكىن ئادەم تېپىلماپتۇ. ئۇلار يەنە كۆل بويىغا يىغىلىشىپتۇ، خۇددى چۈش يەۋالغاندەك بىئارام بولۇشۇپ، بىرى ـ بىرىگە سۆزمۇ قىلماي تىزلىرىنى قۇچاقلىغىنىچە كۆلگە قاراپ ئولتۇرۇپتۇ.

تىنىق كۆل سۈيى زۇمرەتتەك چاقنار ئىكەن، ئەكسىدە كۆپكۆك ئاسمان، گۈل ۋە مېۋىلىك دەرەخلەر جىلۋە قىلار ئىكەن. ئەنە شۇ جىلۋە ئىچىگە دەرەخ ئۈستىدىكى تۈغلۇقنىڭ كېلىشكەن سىيماسىمۇ قوشۇلۇپ كەتكەنكەن. بۇ سىيما گەرچە ھېچقاندىق تەۋرىماسلىققا تىرىشىپ، دەرەخكە مەھكەم يېپىشىپ تۇرغان بولسىمۇ، كۆل بېتىگە تىكىلگەن قىزلارنىڭ خىيالچان كۆزلىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالماپتۇ.

— ئەنە!

تۈغلۇقنىڭ سۈدىكى ئەكسىنى كۆرگەن قىزلارنىڭ كۆزلىرى دەرەخ ئۈستىگە تىكىلىپتۇ. تۈغلۇق ئۈيالغىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەي، قىزارغىنىچە بېشىنى تۆۋەن سالپتۇ. قىزلار:

— چۈش! — دەپ توۋلاپتۇ.

تۈغلۇق چۈشمەيمۇ قۇتۇلۇشقا بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، پەسكە سىيرىلىپ چۈشۈپتۇ ـ دە، قىزلارغا ئەدەپ بىلەن تەزىم قىپتۇ.

ھېلىلا غەزەپلەنگەن قىزلار تۈغلۇقنىڭ مۇلايىم قىياپىتى ۋە كېلىشكەن قەددى-قامىتىگە قاراپ بىردىنلا مۇلايىملىشىپ كېتىپتۇ ۋە ئۇنىڭ تەزىمىنى ئىلىك ئېلىپ، بۇ يەرگە قانداق كىرىپ قالغانلىقىنى سوراپتۇ. تۈغلۇق شاھ تاپشۇرغان ئۈچ يۈز ئاساۋ ئاتقا باغلىنىشلىق بولغان قىسقا كەچۈرمىشىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. قىزلار شاھنىڭ ئورۇنسىز تەلىپىدىن غەزەپلىنىپ، مۇلايىم يىگىتنىڭ دەردىگە دەرمان بولماقچى بولۇشۇپ:

— بۇ يىگىتنى پەقەت ئاكىمىزلا قۇتۇلدۇرالايدۇ، بىز ئۇنىڭغا يالۋۇرايلى، — دېيىشىپتۇ ـ دە، يىگىتنى ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرۇپ تۇرۇشقا تەكلىپ قىپتۇ.

يىگىت ئۆيگە كىرىپتۇ. قىزلار ئىنتايىن مېھماندوست ئىكەن. ھەش ـ پەش دېگۈچە ھەرخىل تاماق، ھەرخىل شېرىنلىكلەر بىلەن داستىخاننى تولدۇرۇپ تۈغلۇقنى قىزغىن مېھمان قىپتۇ.

تۈغلۇق نازىنىن قىزلارنىڭ ئەنە شۇنداق قىزغىن ئىلتىپاتىغا ئېرىشىپ، پۈتۈن قايغۇ ـ ئەلەملىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا يېپ ـ ئىچىپ، ئۇلار بىلەن چاقچاقلىشىپ، خۇشال ـ خۇرام ئولتۇرغاندا بىردىن يەر تەۋرىگەندەك بولۇپ، شىددەتلىك بوراننىڭ ئاۋازىدەك غەيرىي بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. قىزلار بىردىنلا ئالاقزەدە بولۇشۇپ يىگىتكە:

— ئاكام كېلىپ قالدى، ئۇنى ئۆز سۆزىمىزگە كۆندۈرگۈچە، ئۇنىڭ كۆزىدىن يىراق بولمىسىڭىز ئۇ سىزنى ھالاك قىلىدۇ. شۇڭا، ۋاقتىنچە بىزگە بويسۇنۇپ تۇرۇڭ، — دەپتۇ ـ دە، تۈغلۇقنى دەرھال ئالمىغا ئايلاندۇرۇپ، ئۈستەلگە تىزىپ قويۇپتۇ.

قىزلارنىڭ ئاكىسى ھەيۋەتلىك سۈمۈرغ قىياپىتىدە كۆچىلۈك قاناتلىرىدىن دەھ-شەتلىك ئاۋاز چىقىرىپ ئاسماندىن يەرگە پەرۋاز قىلىپ چۈشۈپتۇ - دە، كېلىشكەن يىگىت قىياپىتىدە ئۆيگە كىرىپ كەپتۇ ۋە بوسۇغىدىن ئاتلا - ئاتلىمايلا چىرايى سۈرلۈك تۇس ئاپتۇ.

— ھە، — دەپتۇ ئۇ دەھشەتلىك توۋلاپ، — ئۆيدىن ئادەم ھىدى كېلىدىغۇ؟!

سىڭىللىرى يېپىلىپ ئاكىسىنىڭ تىزىنى قۇچاقلاپ:

— بىزنى بىر نۆۋەت كەچۈر ھەم ئۇ بىچارىنىڭ خۇنىدىن كەچ! — دەپتۇ.

— راستتىنى ئېيتىڭلار.

— ئاۋۋال ئونىڭغا چېقىلماسلىققا ۋەدە قىل، ئاندىن بىز ئۇنىڭ ئۆزىنىلا سەن بىلەن ئۇچراشتۇرىمىز.

قىزلار تۇغلۇقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپتۇ. ئاكىسى ئونىڭغا شۇنداق بىر تىكىلىپ-تۇ- دە، غۇلىچىنى كەرگىنىچە ئېتىلىپ بېرىپ ئۇنى قاتتىق قۇچاقلاپتۇ:

— دوستۇم!

يىگىتمۇ قىزلارنىڭ ئاكىسىنى قاتتىق قۇچاقلاپتۇ. قىزلار بۇ ئىككىسىگە تىكىلىگىنىچە ھاڭ - تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قاپتۇ.

— دوستۇم، — دەپتۇ قىزلارنىڭ ئاكىسى، — سېنى بۇ يەرگە قاندىق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى؟

— بىر ئېغىز سۆز بىلەن چۈشەندۈرۈش تەس، — دەپتۇ تۇغلۇق دوستىغا خۇ-شاللىق بىلەن تىكىلىپ، — ئەلۋەتتە تەقدىر شامىلى بولسا كېرەك.

قىزلارنىڭ ئاكىسى خۇشاللىق بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ، دوستىنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىپتۇ ۋە سىڭىللىرىغا قاراپ:

— مانا بۇ يىگىت، — دەپتۇ ئۇ دوستىنى سىڭىللىرىغا تونۇشتۇرۇپ، — شاھ-زادە تۇغلۇق!

— ئاھ، — دەپتۇ قىزلار خۇشاللىق بىلەن چاۋاك چېلىپ، — سېنى دېرىزە-سىز ئۆيدىن ئازاد قىلىۋەتكەن شاھزادە شۇ ئىكەن - دە!

قىزلار دەرھال شاھزادىگە تىزلىنىپتۇ.

— ئاكىمىزنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىقىڭىز ئۈچۈن رەھمەت!

شاھزادىنىڭ ئالدىغا يەنە خىلمۇخىل تاماقلار تىزىلىپتۇ. قىزلارنىڭ ئاكىسى ئۇنى تاماققا تەكلىپ قىلىپ تۇرۇپ، كەچۈرمىشلىرىنى ھېكايە قىلىپ بېرىشنى سوراپتۇ.

شاھزادە دېرىزىسىز ئۆيدىكى نۇر چاچار يىلاننى قويۇۋەتكەندىن كېيىنكى كەچۈر-مىشلىرىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. قىزلار ئونىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاپ، ئۇ-

نىڭغا ھېسداشلىقى ئېشىپ، كۆزلىرىگە ياش ئاپتۇ. قىزلارنىڭ ئاكىسىمۇ قاتتىق ئىچ ئاغرىقى قىلىپ:

— يامان بوپتۇ. بىراق، شۇنچە ئىشلار بولۇپ كەتكۈچىمۇ مېنىڭدىن ياردەم تەلىمىگىنىڭگە ئۆكۈنمەن، — دەپتۇ.

— مەن سېنى نەدىن تاپاتتىم؟ — دەپتۇ شاھزادە ھەيران بولۇپ.

— مەن سەن بىلەن خوشلىشىش ئالدىدا، بېشىڭغا بىرەر كۈن چۈشسە، «دوستۇم» دېگەن سۆزنى ئېغىزىڭغا ئالساڭلا مەن ساڭا دەرھال ئۆز يارداممىنى يەتكۈزەمەن، دېگەن ئىدىمغۇ!

— مۇنداق دېگىن، — دەپتۇ شاھزادە قاقاقلاپ كۈلۈپ، — ئۇ مېنىڭ پەقەتلا ئېسىمگە كەلمەپتۇ.

— دوستلارنى ئۇنتۇش يامان كىشىلەرنىڭ تۇزىقىغا چۈشۈپ كېتىشكە يول ئاچىدۇ، — دەپتۇ قىزلارنىڭ ئاكىسى شاھزادىگە چۈشەندۈرۈپ، — بۇنى ھەرگىز ئۇنۇتۇما.

پاراڭ بىلەن بولۇپ، كۈن كەچ كىرىپتۇ. شاھزادە شاھنىڭ ئوچ يۇز ئاساۋۇلىقىسىنى ئېسىگە ئېلىپ، دوستىدىن كېتىشكە ئىجازەت سوراپتۇ. دوستى يېنىدىن ئاتنىڭ بىرتال مويىنى چىقىرىپ شاھزادىگە سۇنۇپتۇ:

— مانا بۇ مويىنى كۆيدۈرسەڭ ساڭا زۆرۈر بولغان ياراغلار تەخلەنگەن بىر ئات پەيدا بولىدۇ. ئۇ سېنىڭ خالىغان ئىشىڭنى ئورۇنلاپ بېرىشكە قادىر. سەن ئىشىڭنى بېجىرىپ بولغاندىن كېيىن يەنە ئۇنىڭ مويىدىن بىر تالنى يۇلۇۋېلىپ، ئۇنى قويۇۋەت. زۆرۈر تېپىلغاندا مويىنى كۆيدۈرسەڭ ئۇ يەنە خىزمىتىڭگە تەييار بولىدۇ. مويىنى يوقىتىپ قويمىساڭلا، ئۇ ساڭا ئۆمرۈڭنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەت قىلىپ بېرىدۇ، — دەپتۇ.

شاھزادە مويىنى ئېلىپ جۈنمەكچى بولۇپ تۇرغاندا دوستى سىڭىللىرىغا قاراپ:

— دوستۇمغا تۇتىدىغان يوللۇقۇڭلار يوقمۇ؟ — دەپتۇ.

بۇ گەپ بىلەن تەڭ قىزلارنىڭ چوڭى بىر دانە تۇخۇم، ئوتتۇرانچىسى بىرتال چوكا، كەنجىسى بىر دانە ئەينەك ئېلىپ كېلىپ شاھزادىگە سۇنۇپتۇ.

بۇ نەرسىلەر كۆرۈنۈشتە ئادەتتىكىچە بولسىمۇ، لېكىن ھەربىرىگە ئاجايىپ خاسىيەتلەر پۈتۈلگەنىكەن: تۇخۇم خالىغان تاماقنى ھازىر قىلىپ بېرىدىكەن، چوكا نەغمە ـ ناۋا قىلىپ بېرىدىكەن، ئەينەك خالىغان جاي ۋە كىشىلەرنى كۆرسىتىپ بېرىدىكەن.

شاھزادە تۇغلۇق دوستى ۋە ئۇنىڭ سىڭىللىرى تۇتقان سوۋغىلارنى ئېلىپ باغنىڭ

سىرتىغا چىقىپتۇ ـ دە، موينى كۆيدۈرۈپتۇ. شۇئان ئاجايىپ كىلىشكەن، ئېگەر ـ توقۇملۇق بىر قارا تۈلپار ئۇزۇن سويلىنى سۆرىتىپ، كىشىنگەن پېتى ئۇنىڭ ئالدىـ غا كەپتۇ. شاھزادە ئۆز دوستىنى كۆرگەندەك خۇشاللىق بىلەن ئۇنىڭ يالىنى سىلاپ، ئۇستىگە مىنىپتۇ ـ دە، سويلىنى قاتتىق بىر شىلتىپتۇ. شۇئان ئات ئېغىزدۇرۇقـ نى چاينap، ئالدى ئاياغلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قاتتىق بىر كىشىنگەنىكەن، تاغدا ئوتلاپ يۈرگەن بىرەرمىكدىن ئارتۇق ئاساۋ ئاتلارنىڭ ھەممىسىلا دۈكۈرلىشىپ ئۇنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ. شاھزادە ئۇلارغا قاراپ سويلىنى شۇنداقلا بىر كۆتۈرۈپ قويغاـ نىكەن، بىرەرسىمۇ ئۇيان ـ بۇيان بولماي، ئالدىغا چۈشۈپ، توپتوغرا شاھنىڭ ئاتخاـ نىسىغا كىرىپ بېرىپتۇ.

شاھزادە ئېتىنىڭ بىر تال موينى يۇلۇۋېلىپ، ئۇنى قويۇۋېتىپتۇ ـ دە، شاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئۇچ يۈز يىلقىغا قوشۇپ شاھقا تەۋە يەنە بىرمۇنچە ياۋايىلىشىپ كەتـ كەن ئاتلارنىمۇ ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. شاھ ئەسلىدە بۇ يىگىتنى ۋەزىپىنى بىجىرەلمەي قېچىپ كېتىدۇ ياكى بۆرىلەرگە يەم بولۇپ تۈگەيدۇ، دەپ ئويلىغانىكەن. ئۇنىڭ كىشىنىڭ ئەقلىگە سىغمايغان دەرىجىدىكى شۇنداق مۇشكۈل ئىشىنىڭ ھۆددىـ سىدىن چىقىشى شاھنى ئىنتايىن ھەيران قالدۇرۇپتۇ. شاھ ئۇيان ئويلىنىپ، بۇيان ئويلىنىپ، ئاخىرى ئۇنىڭ ئادەتتىكى كىشىلەردىن ئەمەسلىكىنى ھېس قىلىپ، ئۇنى كۆزىتىپ بېقىش نىيىتىدە ئۆز يېنىدا ئېلىپ قېلىپ، ئوردىنىڭ پارچە ـ پۇرات ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئەركىن ـ ئازادە يۈرۈشىگە رۇخسەت قىپتۇ.

ھەپتىلەر، ئايلار ئۆتۈپتۇ. بالىنىڭ ھەربىكتىدە ئۆزگىچە ئەھۋاللار كۆرۈلمەپتۇ. تاپشۇرۇلغان ئىشلارنى كۆڭۈل قويۇپ، پۇختا ۋە تولۇق بېجىرىدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىـ گە، مۇۋاپىق بولمىغان يەرلىرى بولسا، كۆڭلىدە ئويلىغانلىرىنى ئوچۇق ئېيتىپ، ئۆـ زىنىڭ تۈزىتىش توغرىسىدا كۆڭلىگە پۈككەنلىرىنى سۆزلەپ قويىدىكەن. شاھ بارا ـ بارا ئۇنىڭ زېھنىنىڭ ئىنتايىن ئۆتكۈرلۈكىنى پەملەپ، بەزىبىر ئىشلاردا ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپمۇ قويىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇنداق چاغلاردا شاھ ھامان ئۇنىڭ سۆزـ لىرىدىن قانائەت تېپىپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەنلىكىدىن ئىنتايىن رازى بولۇپ، كۆڭلى يايراپ قالىدىكەن. بىراق، يىگىتنىڭ ئاكىسىدىن ئېلىپ كەلگەن خېتىنى ئويلاپ كۆڭلى لاسسىدە بولۇپ قالىدىكەن. ئۇ ئاكىسىنىڭ بۇ يىگىتنى نېمە ئۈچۈن ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلغانلىقىنىڭ تېگىگە يېتەلمەي، يىگىتنىڭ ئۆزىدىن سوراي دېسە، ئۇنى ئۇركۈتۈپ قويارمەنمىكىن دەپ، ئەندىشىدىن قۇتۇلۇپ كېتەلمەي، باش قېتىنچـ لىق ئىچىدە تۇرغىنىدا ئاكىسىدىن يەنە بىر پارچە خەت كېلىپ قاپتۇ. شاھ خەتنى ئېچىپ ئوقۇپ تۇرغاندا يىگىت كىرىپ كەپتۇ.

— خەتتە، — دەپتۇ شاھ تۇغلۇققا تىكىلىپ، — ئاكام ئۆز قىزىنى شەمسى شاھنىڭ شاھزادىسىگە بەرمەكچى بولۇپ، بىزنى تويغا تەكلىپ قىپتۇ. بۇ ئىشتىن سىزنىڭ خەۋىرىڭ بارمىدى؟

— خەۋىرىم يوقتى، بىراق شۇنداق بولۇشىنى بىلەتتىم، — دەپتۇ تۇغلۇق جاۋاب بېرىپ.

— ھەيرانمەن، — دەپتۇ شاھ تۇغلۇققا قاراپ، — سەن بۇ ئىشنى قانداق بىلىسەن؟

— مەن ئەنە شۇ شەمسى شاھنىڭ شاھزادىسىنىڭ نۆكىرى ئىدىم.

— ئۇنداق بولسا سەن ئۇ شاھزادىدىن قانداق قىلىپ ئايرىلىپ قالدىڭ ؟

— بۇ توغرۇلۇق مەن بىر نېمە دېيەلمەيمەن، بۇ سىزنىڭ ئاكىڭىز بىلەن شاھزادىگە تەئەللۇق ئىش بولسا كېرەك.

— بايا سەن ئاكامنىڭ قىزى بىلەن شاھزادىنىڭ تويى بولىدىغانلىقىنى ئالدىن بىلىدىغانلىقىڭنى ئېيتتىڭ. دېمەك، سەن شاھزادە بىلەن سىرداش، شۇنداقمۇ؟

— شاھزادە مەندىن سىر ساقلايدۇ. بىراق، بۇ ئىشلار مېنىڭ چۈشۈمدە ئايان بولغان، مېنىڭ چۈشلىرىم كۆپىنچە توغرا چىقىدۇ.

شاھ تۇغلۇقنىڭ سۆزلىرىگە قىزىقىپ قاپتۇ.

— پاھ، بۇمۇ قىزىق ئىشكەن، بۇ توغرۇلۇق چۈشۈڭدە يەنە قانداق ئىشلار ئايان بولغانلىقىنى ئېيتىپ بېرەلەمسەن؟

— خىرە ـ شىرە ئېسىمدە قېلىشچە، ئاكىڭىزنىڭ قىزىغا موڭغۇللار پادىشاھىمۇ ئەلچى كىرگۈزگەن. ئاكىڭىز شەمسى شاھنىڭ شاھزادىسىگە ۋەدە قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، موڭغۇللار پادىشاھىنىڭ ئەلچىلىرىنى قايتۇرۇۋەتكەن. موڭغۇللار پادىشاھى بۇنىڭدىن قاتتىق غەزەپلىنىپ، ئاكىڭىزغا قارشى ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن لەشكەر توپلاۋاتقۇدەك. بەلكى بۇ ئۇرۇش ئاكىڭىزنىڭ قىزى بىلەن شاھزادىنىڭ توي مەرىكىسىگە توغرا كېلىپ قېلىشى مۇمكىن.

— ھە، سەن ئەۋلىيامۇ ـ قانداق؟

تۇغلۇقنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان شاھ شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپتۇ. چۈنكى، ئاكىسىدىن كەلگەن خەتتە ئەنە شۇ سۆزلەر ئېنىق يېزىلىپ، ئىنىسىدىن بىر قىسىم لەشكەرلىرىنى تەييارلاپ قويۇشىنى تەلەپ قىلغانىكەن.

تۇغلۇق شاھنىڭ ھەيران قالغانلىقىغا قاراپ ئىچىدە قاتتىق كۈلۈپتۇ. چۈنكى، ئۇ بايان قىلغانلىرىنى چۈشىدە ئەمەس، دوستىنىڭ سىڭىللىرى ھەدىيە قىلغان ئەينەكتىن كۆرگەنىكەن.

تۇغلۇق ئەنە شۇ ئەينەككە ئېرىشكەن كۈندىن باشلاپ ھەركۈنى ئۇنىڭغا قاراپ مەلىكە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئىشلارغا سەپسېلىپ تۇرغانىكەن. بۇ جەريانىدا ئۇ مەلىكىنىڭ بىر قېتىممۇ كۈلگىنىنى كۆرمەپتۇ. ھەيدەر بولسا، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك پىرقىراپلا يۈرىدىكەن. مەلىكە بولسا، ئۆزىنى خالىي قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ، كۆزلىرىدىن ئۇزۇكسىز ياش تۆكۈپ كېسەل بولۇپ يېتىۋالىدىكەن. ئەنە شۇ جەريانىدا ھەسەن شاھ شەمسى شاھقا نامە ئەۋەتىپ، ئۆزىنىڭ شاھزادىگە باشپاناھلىق قىلىۋاتقانلىقىنى ۋە يېقىندا ئۇنىڭغا ئۆز قىزىنى چېتىپ، تۆت كېچە ـ كۈندۈز تويى قىلىپ بېرىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپتۇ.

شاھزادىسىدىن ئايرىلىپ جۇدالىق ھەسرىتىدىن ئىككى پۈكۈلۈپ قالغان شەمسى شاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇش بولۇپ كېتىپ، مەخپىي ھالدا قىرىق تۆگىلىك تويلۇق يوللاپ، ئۆز رەھمىتىنى ئىزھار قىلغانىكەن. مانا مۇشۇ قىرىق تۆگىدىكى تويلۇق مال ھەيدەرنىڭ مەلىكىنىڭ كۆڭلىنى ئالىدىغان بۇيۇملىرىغا ئايلانغان بولسىمۇ، قىز يەنىلا ھەيدەردىن بىزار ئىكەن. ئۇنىڭ كۆڭلىدە كىم بارلىقى تۇغلۇققا ناھايىتى ئېنىق ئىكەن. تۇغلۇق ئۆزىگە شۇنچىلىك ئىشتىياق باغلىغان بۇ مەلىكىنىڭ ۋەسلىگە ئېرىشىشىنى ھەرقانچە ئويلىسىمۇ، ھەيدەرگە بەرگەن قەسىمى يادىغا كېلىۋېلىپ، يەنىلا ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقى ئۇنىڭ بارلىق رەزىلىكلىرىنى بېسىپ چۈشۈپ، شاھزادىنى ئۆزىنى بېسىۋېلىشقا مەجبۇر قىلىدىكەن. بىراق، يېقىنقى كۈنلەردە ئەلچىلىرى قايتۇرۇلغان موڭغۇللار شاھىنىڭ ئۆچ ئېلىش ئۇچۇن قىلىۋاتقان ئۇرۇش تەييارلىقى تۇغلۇقنى قاتتىق بىئارام قىپتۇ. ئەگەر ئۇلار ئۇرۇشتا غەلىبە قىلسا، مەلىكىنى تارتىپ كېتىدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق. مانا مۇشۇنداق ئەھۋالدا تۇغلۇق جەزمەن ئۇرۇشقا قاتنىشىشى كېرەك...

تۇغلۇقنىڭ ھۆسەن شاھنىڭ سوئاللىرىغا جاۋابەن ئەينەكتە كۆرگەنلىرىنى ئايلىماي سۆزلىشى ئەنە شۇ قارارغا كەلگەنلىكىدىن بولغانىكەن.

ــ سەن ھەقىقەتەن ئەۋلىيا ئىكەنسەن، ــ دەپتۇ ھۆسەن شاھ تۇغلۇقنىڭ ئۆز چۈشىدە كۆرگەنلىرىگە بەرگەن تەبىرىدىن ھەيران بولۇپ، ــ قېنى، ئېيتە، مەن لەشكەرلىرىمنى ئېلىپ بارايمۇ ـ قانداق؟

ــ چۈشۈمدە بۇ توغرۇلۇق بىرەر نەرسە ئايان بولمىدى، لېكىن موڭغۇللار يېڭىلىدۇ.

ــ يېڭىلىدۇ؟ مەيلى، بۇنى كېيىن كۆرەرمىز، لېكىن مەن سېنى ئېلىپ بارىدىغان. تەييارلىق قىل.

ھۆسەن شاھ تۇغلۇقنى ھارۋىكەش قىياپىتىدە ياساپ بىللە ئېلىپ مېڭىپتۇ.

ئىككى ھەپتىلىك قاتتىق يول ئازابىدىن كېيىن ئاكىسىنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەلدى.

ھۆسەن شاھ ئاكىسىنىڭ ئوردىسىغا كەلگەندىن كېيىن، تۇغلۇقنى ئاكىسىنىڭ نەزىرىدىن قاچۇرۇپ، ئارقا ھويلىدىكى خالىي بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ ـ دە:

ـــ سەن بۇ ئۆيدىن قوزغالما، زۆرۈر بولغاندا مەن ئۆزۈم كېلىپ سەن بىلەن سۆزلىشىمەن، ـــ دەپ قويۇپ چىقىپ كېتىپتۇ.

توي باشلىنىپ كېتىپتۇ. تۇغلۇق قورسىقى ئاچسا، خاسىيەتلىك تۇخۇم ئارقىلىق خالىغان تاماقنى ھازىرلاپ يەپ، ئىچى پۇشسا، خاسىيەتلىك چوكىدىن ئېسىل نەغمە-ناۋالارنى ئاڭلاپ، خاسىيەتلىك ئەينەك ئارقىلىق توي ئەھۋالىنى كۆرۈپ يېتىپتۇ. ھۆسەن شاھنىڭ مەخسۇس كىشىلىرى ئارقىلىق ئۇنىڭغا كىرگۈزۈپ بەرگەن توينىڭ نازۇنېمەتلىرى شۇ بويىچە دۆۋىلىنىپ تۇرۇۋېرىپتۇ.

توي باشلىنىپ ئۇچىنچى كۈنى تۇغلۇقنىڭ ئەينىكىدە موڭغۇل لەشكەرلىرىنىڭ ھۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقانلىقى ئايان بوپتۇ. ئۇ بۇ ئەھۋالنى ئۆزىنى ئىزدەپ كىرگەن ھۆسەن شاھقا مەلۇم قىلىپ، دەرھال ئۇلارغا قارشى لەشكەر ئەۋەتىشنى ئوقتۇرۇپتۇ.

شۇ چاغدا ھەسەن شاھنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى قاراۋۇللىرىمۇ ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ، بۇ ئەھۋالنى شاھقا مەلۇم قىپتۇ.

ئوردىدا پاتىپاراقچىلىق كۆتۈرۈلۈپ، لەشكەرلەر دۈشمەنگە قارشى ئاتلىنىپتۇ. توي بەزمىلىرى توختاپ، ھەممە سارايسىمىگە چۈشۈپتۇ. كۈيۈئوغۇل بولغۇچى ھەيدەرمۇ ۋە-ھىمە ئىچىدە نېمە قىلارىنى بىلمەي توينىڭ نازۇنېمەتلىرىنى بىر خالتىغا قاچىلاپ، «مەنمۇ ئۇرۇشقا قاتنىشىمەن» دېگەن باھانىدە، مۇبادا ھەسەن شاھ يېڭىلىپ قالسا، قېچىپ كېتىشنى كۆزلەپ ئۆزىنى دالدىغا ئاپتۇ.

ئىككى تەرەپ لەشكەرلىرى پايانسىز چۆلدە، خۇددى ئىككى ياقتىن كەلگەن كەل-كۈندەك شىددەت بىلەن ئۇچرىشىپ دەھشەتلىك جەڭنى باشلىۋېتىپتۇ. ھەش ـ پەش دېگۈچە ھەرئىككى تەرەپتىن ئۆلۈكلەر تاغدەك دۆۋىلىنىپ، جەڭ ئاتلىرىنىڭ كىشنەش-لىرى يەر ـ ئاسمانىنى لەرزىگە كەلتۈرۈۋېتىپتۇ.

جەڭ ئەنە شۇ ھالدا بىرقانچە سائەت داۋاملاشقاندىن كېيىن، موڭغۇللار تەرەپ ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىپ، ھەسەن شاھنىڭ لەشكەرلىرىنى شەھەر سېپىلىگە قاراپ قىستاشقا باشلاپتۇ. سېپىل ئۈستىدە تۇرۇپ جەڭ ئەھۋالىنى كۆزىتىپ تۇرغان شەھەر ئەھلى قاتتىق ساراسىمگە چۈشۈپ قاپتۇ. دەل شۇ چاغدا قارا تۇلپار مىنگەن بىر ئەزىمەت سېپىل ئىچىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپتۇ ـ دە، دۈشمەن ئىچىگە شىددەت بىلەن ئېتىلىپ كىرىپتۇ. ئۇنىڭ چاقناپ تۇرغان زۇلپىقارى خۇددى چېقىلغان چاق-

ماقتەك ۋال - ۋۇل قىلىپ، دۇشمەن لەشكەرلىرىنىڭ بېشىنى چۆپ چاپقاندەك قىرىپ تاشلاپتۇ. ئۇنىڭ تۇلپارىمۇ ئالدىدىن كەلگەنلەرنى چىشلەپ، ئارقىسىدىن كەلگەنلىرىنى تېپىپ، ئۆز ئىگىسىنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە يول ئېچىپ، جەڭ مەيدانىدا لاچىنىدەك پەرۋاز قىپتۇ.

دۇشمەن لەشكەرلىرى ئۆزلىرىگە ئەجەل يوللاۋاتقان بۇ تەڭداشسىز باتۇر ئالدىدا قاتتىق ساراسىمىگە چۈشۈپ پاتىپاراق بولۇپ قېچىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ھەسەن شاھ-نىڭ لەشكەرلىرى ئاجايىپ روھلىنىپ كېتىپتۇ - دە، قاچقان دۇشمەنلەرنى سۈرۈپ-توقاي قىلىپ كەچ كىرگۈچە ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمىنى قىرىپ تۈگىتىپتۇ.

كەچ كىرىپتۇ، جەڭمۇ توختاپتۇ. بىراق، بۇ جەڭنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدىكەن. موڭغۇل پادىشاھى ئەزەلدىن يېڭىلگىنىگە تەن بەرگەن ئەمەسكەن، بۈگۈن يېڭىلسە، ئەتىسى تېخىمۇ زور كۈچ بىلەن باستۇرۇپ كېلىدىكەن. شۇڭا، ھەسەن شاھ تەرەپ گەرچە غەلىبە تەنتەنىسى بىلەن چەكسىز خۇشاللىقتا چۆمۈلگەن بولسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، موڭغۇل پادىشاھىنىڭ ئەتىلا باستۇرۇپ كېلىدىغان تېخىمۇ زور قوشۇ-نىغا تاقابىل تۇرۇش تەييارلىقىنى ئىشلەشكە باشلاپتۇ. بۇ جەريانىدا ھەممە ھېلىقى قا-را تۇلپارلىق چەۋەندازنى ماختىشىپتۇ. بىراق، ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىشەلمە-تتۇ. بەزىلەر ئۇنى «ھەسەن شاھنىڭ كۈيۈئوغلىكەن» دېگەن سۆزلەرنىمۇ قىلىشىپتۇ. قارا تۇلپارلىق چەۋەنداز ئاربدا بولمىغاچقا، ئەتىدىن - كەچكىچە ئۆزىنى دالدىغا ئې-لىپ مۇكۈپ ياتقان ھەيدەرمۇ: «بۇ مەن ئىدىم، ئەتە يەنە جەڭگە قاتنىشىشقا تەييار-مەن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان كىشىلەر ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇپ، شۇنداق قەيسەر كۈيۈئوغۇلنى تاللىغان ھەسەن شاھقىمۇ قىزغىن مەدھىيە ئوقۇپتۇ.

بىراق، بۇ قارا تۇلپارلىق چەۋەندازنىڭ ھەيدەر ئەمەس، بەلكى شاھزادە تۇغلۇق ئىكەنلىكى ھېكايە ئاڭلىغۇچىلارغا چۈشىنىشلىك بولسا كېرەك. ئۇ خاسىيەتلىك ئەي-نەكنىڭ ئايان قىلىشى بىلەن ھەسەن شاھ تەرەپنىڭ يېڭىلىشكە يۈزلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، دوستى تەقدىم قىلغان قارا تۇلپارنىڭ مويىنى كۆيدۈرگەنكەن، ئېگىرىگە ساۋۇت، دۇبۇلغا، قىلىچ - قالقانلار ئېسىلغان تۇلپار كىشنەپ يېتىپ كەپ-تۇ. ئۇ ئەنە شۇ ساۋۇت، دۇبۇلغىنى كىيىپ، قىلىچ - قالقانلارنى قولىغا ئېلىپ، قا-را تۇلپارغا مىنىش بىلەن كىشىنىڭ ئەقلىگە سىغمايدىغان دەرىجىدىكى ئەنە شۇ قەھ-رىمانلىقنى نامايان قىپتۇ.

شاھزادە تۇغلۇق جەڭ ئاياغلاشقاندىن كېيىن، قارا تۇلپارنىڭ بىر تال مويىنى يۇلۇپ ئېلىپ، ئۇنى قويۇۋېتىپتۇ - دە، قاتتىق چارچاپ كەتكەنلىكىدىن ئۆز ھوجرە-سىغا كىرىپ قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئەنە شۇ چاغدا ھۆسەن شاھ ئۇنىڭ يېنىغا

كىرىپ، ئۇنىڭ ھۇزۇر قىلىپ ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ ـ دە، «چۈش» كۆرۈشىگە دەخلى يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ چىقىپ كېتىپتۇ.

تاڭ ئېتىپتۇ. شاھزادە ئويغىنىپ، دەرھال ئەينەككە قاراپتۇ. ئەينەكتە موڭغۇللار تەرەپنىڭ تېخىمۇ كۆپ لەشكەر باشلاپ كېلىۋاتقانلىقى ئايان بوپتۇ. ئۇ دەرھال كىيىنىپتۇ ـ دە، ئالدىراپ كىرىپ كەلگەن ھۆسەن شاھقا كۆرگەن چۈشىگە ئاساسەن بۇ گۈن تېخىمۇ قاتتىق جەڭگە تەييارلىق قىلىپ تۇرۇش كېرەكلىكىنى ئېيتىپتۇ.

دېگەندەك موڭغۇل تەرەپ ناھايىتى كۆپ لەشكەر ئېلىپ كەپتۇ. جەڭ يەنە باشلىنىپتۇ. ھەسەن شاھ تەرەپ يەنە يېڭىلىشكە يۈزلەنگەن ھامان شاھزادە تۇغلۇق يەنە تۇلپارنىڭ مويىنى كۆيدۈرۈپتۇ. تۇلپار ئالدىنقى كۇندىكى قىياپەت بىلەن يېتىپ كەپتۇ. شاھزادە دۇبۇلغا، ساۋۇتىنى كىيىپ، يەنە جەڭگە پەرۋاز قىپتۇ.

بۇگۈنكى جەڭدە موڭغۇللار بۇ قارا تۇلپارلىققا خېلى قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ زۇلپىقارى ئالدىدا باشلىرىنىڭ ئۇزۇكسىز ئۇزۇلۇشىگە بەرداشلىق بېرەلمەي، يەنە چېكىنىشكە مەجبۇر بوپتۇ. كەچ كىرىپتۇ، جەڭمۇ توختاپتۇ.

ئۇچىنچى كۈنى موڭغۇل لەشكەرلىرى يەنە كەپتۇ. بىراق، ھەسەن شاھنىڭ لەشكەرلىرى ئۇلار بىلەن ھېچقانچە ئۇرۇشمايلا چېكىنىپ تىرىپىرەن بولۇپ كېتىپتۇ. چۈنكى، موڭغۇل تەرەپتە قولغا كۆندۇرگەن چوڭ بىر ئەجدىھا بولۇپ، لەشكىرى كۆچى بىلەن تەڭ كېلەلمىگەن موڭغۇللار ئەنە شۇ ئەجدىھانى ئېلىپ كەلگەنىكەن. ئەجدىھا ئاغزىدىن ئوت ـ يالقۇن چېچىپ، توغرا كەلگەن كىشىنى يالماپ ـ يۇتۇپ ياكى چايناپ ـ پۈركۈپ ئالغا ئىلگىرىلەۋېرىپتۇ. بۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىگەن ھەسەن شاھنىڭ لەشكەرلىرى توغرا كەلگەن تەرەپكە قېچىپ، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشىپتۇ. موڭغۇللار ئەنە شۇ ھالدا ئوردىغا بېسىپ كىرىپتۇ ـ دە، تويى بولۇۋاتقان مەلىكىنى ئېلىپ يولىغا راۋان بوپتۇ. كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە قولغا كەلگەن موڭغۇللارنىڭ بۇ غەلىبىسىنى كۆرگەن شاھزادە تۇغلۇق يەنە قارا تۇلپارنى مىنىپ، موڭغۇللارنى قوغلاپ يېتىپتۇ ـ دە، ئەجدىھاغا تىغ ئۇرۇپتۇ. لېكىن، ئەجدىھامۇ چاققانلىق بىلەن شاھزادىنىڭ بىلىكىگە ئېغىز سېلىپ ئۇلىگۈرۈپتۇ. شاھزادە دەرھال بىھوشلىنىپتۇ ـ دە، ئىختىيارسىز «دوستۇم» دەپ پىچىرلاپ تاشلاپتۇ. شۇئان ئەجدىھانىڭ تىغ تەگكەن يېرىدىن كۆكۈچ ئىس كۆتۈرۈلۈپ، يېشىل يالقۇنغا ئايلىنىپتۇ ـ دە، ھەش ـ پەش دېگۈچە ئەجدىھا كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن موڭغۇللار قورقۇنىدىن مەلىكىنى تاشلاپ قېچىپتۇ. مەلىكە پەيتۇندىن سەكرەپ چۈشۈپ، بېشىدىن ياغلىقىنى ئېلىپ يىگىتنىڭ ئەجدىھا چىش سالغان بىلىكىنى تېڭىپتۇ. كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە

ئەتراپ قارا تۇلپارلىق بۇ يىگىتنى كۆرۈش ئۈچۈن كەلگەن كىشىلەر بىلەن لىق تو-لۇپتۇ. كۆپ ئۆتمەي ئاكا - ئۇكا شاھ ھەسەن - ھۆسەنلەرمۇ بۇ قەيسەر يىگىتنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن ئات چاپتۇرۇپ يېتىپ كەپتۇ. يىگىت ھوشىغا كەپتۇ. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، بېشىدىن دۇبۇلغىسىنى ئالغاندا ئاكا - ئۇكا شاھلار ئۇنى تو-نۇپ، ھاڭ - تاڭ بولغىنىچە بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرۇپلا قاپتۇ. مەلىكە بولسا ئۆزىنى تۇتالماي يىگىتنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. يىگىت بولسا قىزنى مۇلايىملىق بىلەن ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرۇپ، ھەسەن شاھقا قاراپ:

— بۇگۈنكى چۈشۈمىنىڭ بېشارەت بېرىشىچە موڭغۇللار ئەمدى بۇ يۇرتقا قەدەم بېسىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ، — دەپتۇ.

ھەسەن شاھ يىگىتكە ئۆزىنى ئېتىپ ئۇنى مەھكەم قۇچاقلاپتۇ - دە، كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئېلىپ:

— بۇ سېنىڭ شەرىپىڭ، سەن پۈتكۈل خەلقنىڭ شەرىپى، — دەپتۇ.

شۇ ئەسنادا ئارقىدىكى كىشىلەر تەۋرىنىپ قاپتۇ. ھەممە ھەيران بولغان ھالدا ئارقىسىغا قارىغۇدەك بولسا، شەمسى شاھ بىلەن ئۇنىڭ ۋەزىرى نەچچە مىڭلىغان لەشكەرلىرىنى باشلاپ، ھەسەن شاھنىڭ موڭغۇللارغا قارشى ئۇرۇشىغا ياردەم بېرىشكە يېتىپ كەلگەنىكەن. تۇغلۇق قوشۇن ئالدىدىكى دادىسىنى كۆرۈپ، «دادا!» دەپ توۋلە-غىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ بېرىپتۇ. شەمسى شاھمۇ «بالام!» دېگىنىچە ئېتىدىن سەكرەپ چۈشۈپ تۇغلۇقنى باغرىغا بېسىپتۇ. كۆزلىرىدىن ئاققان خۇشاللىق ياشلىرى ئاتا - بالىنىڭ جۇدالىقتا سارغايغان يۈزلىرىنى شەبنەم يۇيغان بىر جۈپ چۇغلۇقتەك ياشىنىتۇېتىپتۇ. ئاكا - ئۇكا شاھلار «شاھزادە» نىڭ قۇلى دەپ تونۇپ، ھەتتا «شاھ-زادە» نىڭ ئوتقۇيرۇقلۇق قىلىشى بىلەن ئۆلتۈرۈپ تاشلاشقا تاس قالغان بۇ يىگىتنىڭ ئەمدىلىكتە شەمسى شاھنىڭ ئوغلى بولۇپ چىقىقانلىقىغا ھەيران بولۇپ، ئىشىنىڭ تەكتىگە چۈشىنەلمەي تۇرۇپ قاپتۇ. بۇنى چۈشەنگەن شەمسى شاھنىڭ ۋەزىرى ئوغلى ھەيدەرنى قولىدىن يېتىلىگىنىچە ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ھەيدەر ئەسلىدە قېچىپ كېتىۋېتىپ ئۇلارغا دوقۇرۇشۇپ قالغانىكەن.

— ھەممىنى قىلغان مانا شۇ، — دەپتۇ ۋەزىر ئوغلىنى سىلكىگىنىچە غەزەپلە-نىپ، — مانا مۇشۇنداق قارا نىيەتكە ئاتا بولغىنىمغا خجىلمەن. شۇڭا، بۇنىڭ كا-سىپىتىدىن پەيدا بولغان بارلىق ئۇقۇشماسلىقلارنى مۇشۇنىڭ قېنى ئارقىلىق يۇيۇپ تاشلاش ئۈچۈن بۇنى سىلەرنىڭ قىلىچىڭلارنىڭ ئاستىغا تاشلايمەن.

ۋەزىر شۇ سۆزلەردىن كېيىن ئوغلىنى كۈچۈكنى قامالللىغاندەك قامالللاپ، ئاكا - ئۇكا شاھلارنىڭ ئالدىغا تاشلاپتۇ. ھەيدەر ئۇلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا بېشىنى كۆتۈرەل-

مەي تىترىگىنىچە يېتىپ قاپتۇ. شاھزادە تۇغلۇق دادىسىنىڭ قۇچىقىدىن ئاجراپ ھەيدەرنىڭ يېنىغا كەپتۇ ـ دە، ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، شاھزادىلىك كىيىمىدىكى توپا ـ چاڭلارنى قېقىپ تۇرۇپ:

ـــ مەن ئۆز مەردانىلىكىم بىلەن ساڭا قىلغان قەسىمىمنىڭ ھۆددىسىدىن چىقتىم، لېكىن سەن نامەردلىكىڭدىن ساڭا بەرگەن كىيىمىمنىمۇ ئوڭلاپ كىيەلمىدىڭ. شۇنداقتىمۇ مەن سېنىڭ مېنى بىر نۆۋەت ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قالغانلىقىڭنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن. شۇڭا، مەنمۇ سېنى بۇ نۆۋەت ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قالماقچىمەن. ئەمىسە سەن ئازات، مەلىكە بىلەن مۇراد ـ مەقسىتىڭگە يەت، ـــ دەپتۇ.

مەلىكە بۇ گەپنى ئاڭلاش بىلەن تەڭ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپتۇ:

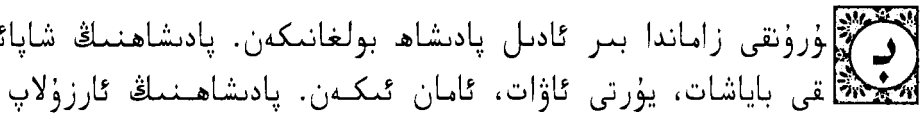
ـــ مەن ھەقىقىي شاھزادىگە تېگىشىم كېرەك. ئاتا، مېنى ئۇنىڭغا زورلىماڭ. ـــ دەپتۇ.

ھەيدەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، يېقىن ئەتراپتىكى ئېگەرلىك ئاتلارنىڭ بىرىگە مىنىپ ـ تۇ ـ دە، ئوقتەك چاپقىنىچە كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ئۇنىڭ كەينىدىن ئات چېپىپ كەتكەن كىشىلەر ئۇنىڭ دەريا سۈيى چەتكە ئۇرۇپ چىقىرىۋەتكەن جەستىگە يولۇقۇپ ـ تۇ. ئۇنىڭغا ھېچكىممۇ ئىچ ئاغرىتىپ قويماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەسەن شاھنىڭ ئور ـ دىسىدا يەنە قىرىق كېچە ـ كۈندۈزلۈك توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلۈپ، شاھزادە تۇغلۇق بىلەن مەلىكىنىڭ نىكاھى ئوقۇلۇپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **نۇر مۇھەممەت زامان، تۇرغان شاۋۇدۇن.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (5)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983

بەڭۈشى بنارى

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئادىل پادىشاھ بولغانىكەن. پادىشاھنىڭ شاپائىتىدىن خەلقى بايىشات، يۇرتى ئاۋات، ئامان ئىكەن. پادىشاھنىڭ ئارزۇلاپ باققان بىرلا ئوغلى بولغانىكەن، ئۇنىڭ ئىسمى بەڭۈشى بنارى ئىكەن.

بەڭۈشى بنارى توققۇز ياشقا كىرگەن يىلى پادىشاھ ئوغلى ئۈچۈن يەتتە ئىقلىمنىڭ ھۈنەرۋەن - ئۇستىلىرىنى تەكلىپ قىلىپ، بىر گۈزەل باغ بنا قىلدۇرغانىكەن. باغقا دۇنيادىكى بارلىق گۈل - گىياھ پەرۋىشچىلىرىنى يىغىپ، رەڭگارەڭ گۈللەرنى ئۆستۈرۈپ، باغنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا شۇنداق كارامەت بىر راۋاق سالدۇرۇپتىكى، تاملىرى مەرمەردىن، تۈۋرۈكلىرى ئالتۇندىن، نەقىشلىرى لەئەل - ياقۇتتىن ئىكەن. بۇ راۋاقنى بىر كۆرگەن كىشى ھەيرانۇھەس بولۇپ، ئەقلى - ھوشىنى يوقىتىپ قويىدىكەن.

پادىشاھ ئوغلىنىڭ دانا، ئەقىللىك دۆلەت ئەربابى بولۇپ يېتىشىپ چىقىشىنى كۆزلەپ بۇ باغقا نۇرغۇنلىغان ئىلىم ئەھلىنى يىغىپتۇ.

بەڭۈشى بنارى نەسىھەتكە قۇلاق سالماي، كۈنلەپ، ئايلاپ ئويناپ، كۈنلەرنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ. پادىشاھنىڭ بۇنىڭغا بېشى بەكمۇ قېتىپتۇ، ئوغلىنىڭ كېيىنلىكى ھەققىدە كېچە - كۈندۈز خىيال قىلىپ، غەم يەپ، كۈنلەر ئۆتۈپ ، ئايلار ئۆتۈپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ پادىشاھنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ، ھېچقانداق داۋا ئۇنۇم بەرمەي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

بەڭۈشى بنارى ئانىسى گۈلى شەمشە بىلەن بىرلىكتە دۆلەتنى باشقۇرۇپ تۇرۇپتۇ. دادىسىنىڭ يەتتە نەزىرىنى بېرىپ بولغان بەڭۈشى بنارى قىرىق ئاغىنە تۇتۇپ، غەم - قايغۇلىرىنى ئۇنتۇپ، ئاغىنىلىرى بىلەن ئەيش - ئىشرەتلىك تۇرمۇشقا بېرىلىپ كېتىپتۇ، كۈنلەپ - ئايلاپ ئوردىغا كىرمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئانىسى گۈلى شەمشىنىڭ بېشى قېتىپ، ئوغلىدىن قايغۇرۇپ، كۆزىدىن يېشى قۇرۇماپتۇ.

بەڭۈشى بنارى جاھاندىن بىخەۋەر خەزىنىدىكى ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى قىرىق دوستى بىلەن يەپ - ئىچىپ تۈگىتىۋېتىپتۇ. ئاقىۋەت ئانىسى گۈلى شەمشە بىلەن ئىككىسى تېرىغان تىكەندەك يالغۇز قاپتۇ. ۋەزىر، ئەمىر - لەشكەرلەر بىر - بىرلەپ ياقا يۇرتلارغا كېتىشىپ قاپتۇ. بەڭۈشى بنارى بىلەن ئانىسى ئىككىيلەن بىر لوقما تائام يېمەي يەتتە كېچە - كۈندۈزنى ئۆتكۈزۈپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بەڭۈشى

بىناری قىلغان ـ ئەتكەن ئىشلىرىغا پۇشايمان قىلىپ ئانىسىغا:

ـــ ئى مېھرى ـ شەپقەتلىك ئانا، بۇگۈن يەتتە كۈن بولدى، بىرەر لوقما تائام يېمىدۇق. مەن دوستلىرىمدىن بىرەرسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئازراق يەيدىغان بىر نەرسە تېپىپ كېلەي، ـــ دەپتۇ، ئانىسى رازىمەنلىك بىلدۈرۈپتۇ. بەڭۈشى بىناری بىر ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىگە بارسا، ئاغىنىسى پولۇنى ئۇسسۇپ يېيىشكە تەييارلىنىپ ئولتۇرغانىكەن، بەڭۈشى بىنارىنىڭ ئىشكىتىن كىرگىنىنى كۆرۈپ ئاغىنىسىنىڭ ئايالى ئاشنى قازانغا ئالدىراپ تۆكۈۋېتىپ، تۇۋاقنى يېپىپ قويۇپتۇ. دوستى كەچ كىرگۈچە بەڭۈشى بىنارىنى گەپكە سېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. خۇپتەن بولغاندا بىر لوقما تائامغا ئېرىشەلمىگەن بەڭۈشى بىناری ئانىسىنىڭ قېشىغا قايتىپ كەپتۇ. ئاخىر ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، مال ـ بىساتىم كۆپ چاغدا قىرىق ئاغىنەمۇ تەڭ خەجلىشىپ بەرگەنىدى، ئۇلارنىڭ بىرەرسىنىڭ ئۆيىدىن بىر ۋاقلىق تاماق يەپ كەلسەم ئەجەب ئەمەس، دەپ يەنە بىر ئاغىنىسىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئاغىنىسى ئۇنى كۆرۈپ تونۇماسقا سېلىپ ئىشىك ـ تۆڭلۈكلىرىنى تاقاپ كېتىپ قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، يەتتە كۈن ئىچىدە قىرىق ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەي ئانىسىنىڭ قېشىغا قايتىپ كەپتۇ.

بەڭۈشى بىناری ئۆزىنىڭ ئەقىلسىزلىكىدىن قاتتىق پۇشايمان يەپ، كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىماي خىيال قىلىپ، ئانىسى گۈلى شەمشىگە:

ـــ ئى ئۇلۇغ ئانا، مېنى قانچە جازاغا تارتسىڭىزمۇ ئازلىق قىلىدۇ، مېنىڭ سەۋەبىمدىن بىز مۇشۇ ھالغا قالدۇق. ئەمدى سىز قازىنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىر ئاز پۇل ئۆتنە ئېلىپ كەلسىڭىز، كېرەملىك شاھ ئاتامنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بولسىمۇ بېرەر، ـــ دەپ قازىنىڭ ئۆيىگە بۇيرۇپتۇ.

ئانىسى گۈلى شەمشە ماقۇل بولۇپ، قازىنىڭ ئۆيىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. بىر ئاشپىشىم يول ماڭغاندىن كېيىن قازىنىڭ ئىشكى ئالدىغا كەپتۇ. قازى ئۆيدىن چىقىپ پادىشاھنىڭ ئىززەتلىك خانىشى گۈلى شەمشىنى كۆرۈپتۇ. قازى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ئۆيگە كىرىشكە تەكلىپ قىپتۇ. مۇلازىملىرى گۈلى شەمشىنىڭ ئالدىغا داستىخان ھازىرلاپ، تۈرلۈك نازۇنېمەتلەرنى كەلتۈرۈپ، چاي قۇيۇپتۇ. خانىش گۈلى شەمشە تائاملارنى ھۇزۇرلىنىپ يەۋېتىپ كۆزلىرىدىن ياشلار تارىلاپ قۇيۇلۇپتۇ. قازى بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ـــ سىلىنى بۇنچىلىك يىغلاتقۇدەك قايسى بىئەدەپنىڭ يامان كۆزى تەگدىكىن؟ تېز ئېيتسىلا، كېرەملىك شاھىمنىڭ روھى قورۇنۇپ قالىدۇ. نېمە مەقسەتلىرى بولسا تارتىنماي ئېيتسىلا، ـــ دەپتۇ قازى قول باغلاپ تۇرۇپ.

— ئى قازىم، ئوغلۇم شىكارغا چىققان يېرىدە خەزىنىنىڭ ئاچقۇچىنى يىتتۈرۈپ قويغانىكەن. ئانا - بالا ناشتىسىز ئولتۇرغىلى بۇگۈن نەچچە كۈن بولدى. بۇ كۈنگىچە ئاچقۇچ تېپىلمىدى. ئوغلۇم «قازىنىڭ ئۆيىگە بېرىڭ، مېڭ تىللا ئۆتنە بەرسۇن، مۇشۇ پۇلغا ئاچقۇچ ياسىتىپ، خەزىنىنى ئاچايلى» دېۋىدى، شۇ ۋەجىدىن ئۆزلىرىنىڭ قاشلىرىغا كېلىۋېدىم، — دەپتۇ. قازى مېڭ تىللا بېرىپتۇ. گۈلى شەمشە مېڭ تىللا-نى ئەكېلىپ ئوغلىغا بېرىپتۇ. بەڭۈشى بىنارى مېڭ تىللاغا قىرىق قېچىرغا مال ئارتىپ، ئۇچ غۇلامنى ئېلىپ كەپتۇ. ئانىسى گۈلى شەمشە بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئازراق پۇل بىلەن ئانىسىنى قالدۇرۇپ، كېچىلەپ بۇ شەھەردىن چىقىپ كېتىپتۇ.

ئۇلار ئۇچ كېچە - كۈندۈز يول مېڭىپ ئۇچ ئاچىماق بىر يولنىڭ ئاغزىغا كېلىپ قاپتۇ. ھەر بىر يولنىڭ دوقمۇشىدا «بارسا كېلۇر»، «بارسا كەلمەس»، «بارسا كېلەر ياكى كەلمەس» دېگەن خەتلەر يېزىقلىق ئىكەن.

بەڭۈشى بىنارى قېچىرلارنى قامچىلاپ «بارسا كەلمەس» يولغا قاراپ راۋان بولۇپ-تۇ. بەڭۈشى بىنارى بىر كۆزى ئارقىسىدا، بىر كۆزى ئالدىدا، قازى بىلىپ قالسا، مېڭ تىللانى دەپ قوغلاپ كېلىپ مېنى شەرمەندە قىلارمۇ، دېگەن غەم - ئەندىشە بىلەن كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ، قوي - كالىلار ئوتلاپ تۇرغان يايلاقتىكى بىر بۇلاق بېشىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇچ غۇلام، مۇشۇ يەردە چۇشىدىغان ئوخشايمىز، دەپ ئويلىغانىكەن، بەڭۈشى بىنارى ئىلگىرىكىدەك بىر كۆزى ئالدىدا، بىر كۆزى ئارقىدا توختىماي مېڭىۋېرىپتۇ. غۇلاملار بۇنىڭدىن ھەيران بولۇشۇپتۇ. ئۇچ غۇلام بەڭۈشى بىنارىغا:

— ئى بەڭۈشى بىنارى، مۇشۇ يەرگە چۇشۇپ ئارام ئېلىپ، قېچىرلارنى تويغۇزۇپ ئاندىن ماڭغان بولساق؟ — دەپتۇ. بەڭۈشى بىنارى ھېچ نەرسە دېمەي مېڭىۋېرىپتۇ. ئۇچ غۇلام:

— ئەي بەڭۈشى بىنارى، سىز ماڭغاچ تۇرۇڭ، بىز قېچىرلارنى تويغۇزۇپ، ئارقىڭىزدىن بارايلى. قېچىرلار بىر چاينام ئوت يېمىگىلى ئون بەش كېچە - كۈندۈز بولدى، ئاچلىقتىن يىقىلىپ ئۆلۈپ تۇگەيدۇ، — دەپ ماڭغىلى ئۇنىماپتۇ. بەڭۈشى بىنارى ئامالسىز ماقۇل بولۇپ شۇ بۇلاقنىڭ يېنىغا چۇشۇپتۇ. ئۇچ غۇلام چېدىرلارنى تىكلەپ، چاي قاينىتىپ بەڭۈشى بىنارىنىڭ ئالدىغا ئەكەپتۇ. ئۇلار ئىشتىھا بىلەن غىزالىنىپتۇ. ئېغىر ھاردۇق يەتكەن ئۇچ غۇلام ئولتۇرغان يېرىدە ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. بەڭۈشى بىنارى شۇ ئولتۇرغانچە ئۇچ كېچە - كۈندۈزنى كۆزىنى يولدىن ئۇزمەي ئۆتكۈزۈپتۇ. تۆتىنچى كۈنى بەڭۈشى بىنارى يۈكلەرنى ئارتىپ يولغا راۋان بولاي دەپ تۇرغاندا ئارقا تاغ تەرەپتىن يەر - ئاسمانىنى لەرزىگە سېلىپ ، ھەيۋەت بىلەن بىر

ئاتلىق قىلىچ ئوينىتىپ، ئېتىنى چاپتۇرۇپ ئۆزى تەرەپكە كېلىۋاتقۇدەك، قارىغۇدەك بولسا، ھېلىقى ئاتلىقنىڭ ئېتى قىرىق ئۇزەڭگىلىك، يالى يەتمىش ئىككى خىل رەڭ-دە، ئېگەر - جابدۇقلىرى ئۇنچە - مەرۋايىت، ئالتۇن - كۈمۈشلەر بىلەن بېزەلگەن بولۇپ كۆز قاماشتۇرىدىكەن. ئېگەرنىڭ چىرايلىقلىقىدىن ھەم چەۋەندازنىڭ ئۇزۇقىدىن ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈپ زېمىنگە تال - تال نۇرلىرىنى سېپىپ تۇرغان كۈنمۇ خىجىل بولۇپ چىمىلدىقىغا كىرىپ كېتىدىكەن. ھېلىقى ئاتلىقنىڭ ئېتىنىڭ تۇيىقى يەرنى قىرىق گەز ئويۇپ چىقىدىكەن، ئېتىنىڭ كىشنەشلىرىدىن ئۇنداق - مۇنداق ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ كېتىدىكەن. ئەمما، بۇ ئات قاتتىق غەزەپلەنمىسە كىشنىمەيدىكەن. ھېلىقى ئاتلىق يىگىت دەرۋازىنىڭ قانىتىدەك چوڭلۇقتا بىر مىسران قىلىچنى گاھ ئوڭ قولىدا ئاسمانغا ئېتىپ سول قولىدا تۇتۇپ، گاھ سول قولىدا ئاسمانغا ئېتىپ ئوڭ قولىدا تۇتۇپ كېلىۋاتقۇدەك. ئۇنىڭ كىيىملىرىمۇ يەتمىش ئىككى تۇستە بولۇپ، بەڭۈشى بىنارى ئەقلى - ھوشىنى يوقىتىپ، تۇرغان يېرىدە قېتىپلا قاپتۇ. ئۇچ غۇلام ئۇنى يۆلەپ ھوشىغا كەلتۈرگەندىن كېيىن:

— ئى بەڭۈشى بىنارى، ئۇ كىشى بىلەن كۆرۈشمىگىنىڭ ژاجىپتۇر، — دەپتۇ. بەڭۈشى بىنارىنىڭ تەنلىرى ياپراقتەك تىترەپ تۇرسىمۇ، ئۇچ غۇلامنىڭ ياردىمىدە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېگىلىپ سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن:

— ئى چەۋەنداز، قاياقتا كېتىۋاتىسىز؟ ئىسمى كالامىڭىز نېمە بولىدىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئىسمىم ژادەرىخ، قاياقتا مېڭىشىمنى بىلەلمەي كەلسە - كەلمەس ئات چاپتۇ-رۇپ يۈرگەنمەن. سىلەر قاياقتا كېتىۋاتىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ ھېلىقى ئاتلىق كىشى. بەڭۈشى بىنارى ئەس - ھوشىنى يىغىپ:

— ئىسمىم بەڭۈشى بىنارى. بۇ ساينىڭ ئۇ تەرىپىدىكى شەھەرگە سودىگەرچىلىك قىلغىلى كېتىۋاتىمەن، — دەپتۇ. ژادەرىخ بەڭۈشى بىنارىغا:

— ئى ئاكا، مېنىمۇ قوشۇۋالامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. بەڭۈشى بىنارى لام - جىم دېمەي تۇرۇپتۇ. ژادەرىخ:

— ئاكا، دەسمايەڭ مىڭ تىللا ئىكەن، ئىككىيلەن بىرلىشىپ سودىگەرچىلىك قىلىپ، تاپقان پايدىنى تەڭ ئۈلىشەيلى، — دەپتۇ. بەڭۈشى بىنارى ئۆزىدىكى دەسمايىنىڭ مىڭ تىللا ئىكەنلىكىنى ئۇنىڭ نەدىن بىلىۋالغانلىقىغا ئەقلى يەتمەي، بۇنىڭدا بىرەر كارامەت بار ئوخشايدۇ، قوشسامۇ قوشۇۋالاي، دەپ ئويلاپتۇ - دە، ماقۇل بوپ-تۇ. ئاندىن بەڭۈشى بىنارى:

— بۇ يەردە ئۇزۇن تۇرساق بولمايدۇ، يولغا چىقىپ كېتەيلى، — دەپتۇ.

ـــ ئاكا يولغا چىقساق چىقايلى، يولغا چىقىشتىن ئاۋۋال سېنى بىر ئىشقا بۇيرۇسام بېجىرىپ كەلسەڭ، ـــ دەپتۇ ۋاپادەرىخ، ـــ بىز تۇرۇۋاتقان بۇلاقنىڭ غەربىدە بىر توشقان چىغىر يولى بار. مۇشۇ يول بىلەن ئۈچ كۈن ماڭساڭ ئاسمانغا تاقاشقان بىر تاغنى كۆرىسەن، يەنە بىر كۈن ماڭغاندىن كېيىن يېتىپ بارىسەن. ئۇ تاغدا ھېچقانداق ئادەمزات يوق. تاغنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە بىر گۈمبەز بار. گۈمبەزنىڭ كىچىككىنە تۆشۈكىدىن ئىچىگە قارايدىغان بولساڭ، ئىشىكى قۇلۇپلانغان بىر ئوردا بار. ئوردىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا ھەرگىز بارما، تاملىرىنى تۈتما، ئەگەر تاملىرى كىيىمىگە سۈركىلىپ كەتسە دۈشمەن ئۈخلاۋاتقان يېرىدىن ئويغىنىپ كېتىپ جېنىڭدىن ئايرىلىپ قالىسەن. گۈمبەزنىڭ ئىچىگە كىرمەي يەنە بىر ئاشپۇشۇم ماڭساڭ، تاغنىڭ تۈۋىدە ئۇچ تۈپ چىنار بار، ئوتتۇرىدىكى كاشكانە پىلەك چىنارنىڭ بىر ئالتۇن قەپەس ئېسىقلىق، ئالتۇن قەپەس ئىچىدە ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس ناھايىتى چىرايلىق بىر مەلىكە بار. شۇ مەلىكىنى ئېلىپ كەلگىن. بۇ مەلىكە بىز سودىگەرچىلىك قىلغىلى بارىدىغان شەھەر پادىشاھىنىڭ قىزى ماھىتابان بولىدۇ. بۇ قىزنى دۈشمەن ئۈخلاۋاتقان يېرىدىن ئېلىپ قېچىپ ئۇ يەرگە قامىۋەتكەن. مەلىكىنىڭ شۇنداق ئېسىقلىق تۇرغىنىغا يىگىرمە يەتتە يىل بولدى. دۈشمەن پادىشاھى مەلىكىنى ھەر كۈنى كەچتە كۆرگىلى چىقىدۇ. ھازىر دۈشمەنىڭ ئۈخلاش مەزگىلى، دۈشمەن بىر ئۈخلىغاندىچە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز ئۈخلايدۇ. ھازىر ئوتتۇز تۆتىنچى كۈنى بولدى، يەنە ئالتە كۈندىن كېيىن دۈشمەن ئويغىنىدۇ. ئۇلار ئويغىنىشتىن بۇرۇن يېتىپ بارالمىساڭ قىزنى قۇتقۇزالمايسەن. قۇتقۇزۇش ئۈچۈن يەنە بىر يىل ساقلاشقا توغرا كېلىدۇ. پادىشاھ قىزى ماھىتابانىنىڭ دەردىدە كۆپ يىغلاپ كۆزى كور بولاي دەپ قالدى. بىز ماھىتابانىنى پادىشاھنىڭ قولىغا تاپشۇرساق پادىشاھ كۆپ ئالتۇن ـ كۈمۈش ئىنئام قىلىدۇ. ئەمما، سەن ئۇنۇل بېرىپ قەپەسنى تۇتساڭ دۈشمەن ئويغىنىپ كېتىپ سېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. سەن ئاۋۋال چىنار تۈۋىگە بارماي، تاغنىڭ جەنۇب تەرىپىگە ماڭساڭ بىر ئۆڭكۈر كۆرۈنىدۇ. بۇ ئۆڭكۈر ناھايىتى ھەيۋەتلىك بولۇپ، قارىساڭ تېنىڭ ئەيمىنىپ، قورقۇپ توۋلاپ سالىسەن. ھەرگىز توۋلىماي، ئاغزىڭنى چاڭ ئېتىۋېلىپ ئۆڭكۈرنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ مېڭىۋەرگىن. ئۆڭكۈردە خىلمۇخىل نەغمە ـ ناۋالار ئاڭلىنىدۇ، ھايۋانلارنىڭ بەتبەشىرە قىيىپەتلىرى كۆزۈڭگە كۆرۈنىدۇ. ئەگەر سەن توۋلاپ سالساڭ شۇ ھامان ياۋا توڭگۇزغا ئايلىنىپ كېتىسەن، دۈشمەن سېنى مىنىپ ئىت ئورنىدا ئىشلىتىدۇ. تاغدا مۇشۇنداق ياۋا توڭگۇزلارنى كۆپ كۆرىسەن. ئۇلارمۇ شۇ مەلىكىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن كەلگەن ئەزىمەتلەردۇر. شۇنداق كىرسەڭ، ئۆڭكۈرنىڭ ئىچكىرىسىدە قەپەستە ئۇنلەپ تۇرىدىغان بىر دەمدەر بار. دەمدەر شۇنداق يېقىملىق سايرا

رايدۇكى، ئۇنىڭ سايرىشىدىن گۇل ـ گىياھ، دەل ـ دەرەخ، يەرئاسماندىكى كۈللى مەخلۇق ئۇنىڭ ئۆمرىگە بەرىكەت تىلەپ، ھەمدۇسانا ئوقۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ پەيلىرى شۇنداق چىرايلىقكى، يەتمىش ئىككى خىل رەڭدە يېنىپ كىشىنىڭ ئەقلى ـ ھوشىنى لال قىلىدۇ. سەن بېرىپلا دەمدەرىنىڭ بوينىنى ئۈزۈۋەت. ئەگەر ئۇنىڭ بوينىنى ئۈزمەسەڭ سېنىڭ بۇ يەرگە تىرىك قايتىپ كېلىشىڭ مۇمكىن ئەمەس، ــ دەپ، بەڭۈشى بىنارىنى ئۆزىنىڭ مىنگەن ئېتىغا مىنگۈزۈپ، مىسران قىلىچىنى قولىغا تۇتقۇزۇپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ. بەڭۈشى بىناری مىسران قىلىچنى ئويىنتىپ يولىغا راۋان بوپتۇ. بەڭۈشى بىناری بىر كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ بىر يەرگە كەلگەندە بىر توپ ھاشار چۈمۈلىسىنىڭ مەشرەپ ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ بۇ يەردە بىر كۈن تۇرۇپ قاپتۇ. كەچ بولغاندا چۈمۈلە پادىشاھى:

ــ ئى ئادەمزات، سېنىڭ ئىشىڭ يوق بىكار ئادەمۇ سەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

بەڭۈشى بىناری چۈمۈلە پادىشاھىغا:

ــ تەقسىر، مېنىڭ ئىشىم بەكمۇ زۆرۈر ئىدى. سېنىڭ خەلقلىرىڭ بەك ئۇششاق ئىكەن، ئېتىمنىڭ تۇيىقىدا بىگۈناھ ئۆلۈپ كەتمىسۇن، سىلەر مەشرەپ ئويناپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن يولۇمغا راۋان بولاي، دېگەنىدىم، ــ دەپتۇ. چۈمۈلە پادىشاھى چۈمۈلىنىڭ بىر پارچە قۇرۇق ئۇستىخىنىنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ ـ دە:

ــ ئى ئادەمزات، بېشىڭغا كۈن چۈشسە مۇشۇ قېرىنداشىمىڭ ئۇستىخىنىنى كۆيدۈرسەڭ بىز شۇ يەرگە ھازىر بولۇپ، مۇشكۈلۈڭنى ئاسان قىلغايمىز، ــ دەپتۇ. بەڭۈشى بىناری چۈمۈلىنىڭ ئۇستىخىنىنى پوتىسىغا تۇگۇپ يولغا راۋان بوپتۇ. بىر كېچە مېڭىپ ئەتىسى كۈن چېچىلغاندا بىر جايغا يېتىپ كەپتۇ. قارىسا، بىر توپ چاشقانلار مەشرەپ ئويناۋاتقۇدەك. بەڭۈشى بىناری يەنە بىر كۈن تۇرۇپ قاپتۇ. كەچ بولغاندا چاشقانلار پادىشاھى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ــ ئى ئادەمزات، سېنىڭ ئىشىڭ يوق بىكار ئادەمۇ سەن؟

ــ مېنىڭ ئىشىم زۆرۈر ئىدى. سېنىڭ قوۋمىڭ بەك ئۇششاق ئىكەن. ئېتىمنىڭ تۇيىقىدا ئۆلۈپ كەتمىسۇن، مەشرەپ ئويناپ بولغاندا ئاندىن ماڭاي، ــ دەپ قاراپ تۇردۇم، ــ دەپتۇ بەڭۈشى بىناری.

چاشقانلار پادىشاھى بۇنى ئاڭلاپ:

ــ سەن ئالىيجاناب ئىنسان ئىكەنسەن. بىز تاكى ھازىرغىچە بىرەر ئىنسانىنىڭ سەندەك رەھىمدىللىكىنى كۆرۈپ باقمىغانىدۇق. تالاي يىگىتلەرنىڭ ئېتىنىڭ تۇيىقى ئاستىدا نۇرغۇنلىغان قوۋمى ـ قېرىنداشلىرىمىز ئۆلۈپ كەتكەنىدى. بۇ ھىممىتىڭ ئۈچۈن سېنى تەڭرى مۇرادىڭغا يەتكۈزگەي. ئەگەر بىرەر مۇشكۈلاتقا يولۇقساڭ بۇ

قېرىندىشىمىزنىڭ ئۇستىخىنىنى كۆيدۈرسەك بىز شۇئان يېنىڭغا ھازىر بولۇپ مۇشۇ كۈلاتكىنى ئاسان قىلغايمىز، ــ دەپ بىر چاشقانىنىڭ ئۇستىخىنىنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ، يەنە بىر نەچچە نۆكىرىنى ئۇنىڭغا قوشۇپ قويۇپتۇ. بەڭۈشى بىناري كۆپ سۆيۈنۈپ، ئۇستىخانىنى پۇتىسىغا تۇگۇپ يولغا راۋان بوپتۇ. چاشقان نۆكەرلەر بەڭۈشى بىنارىنىڭ ئالدىدا يول باشلاپ مېڭىپ دۈشمەن بىر جايغا ئەكېلىپ قويۇپ، خوشلىشىپ قايتىپ كېتىپتۇ.

بەڭۈشى بىناري ئۇچ كۈن بولغاندا بىر تاغنىڭ يېنىغا كېلىپ چۈشۈپتۇ. تاغقا سىنچىلاپ قارىغانكەن، ئاسمان ـ پەلەك ئۆسۈپ كەتكەن ئۇچ تۇپ چىنارنى، ئوتتۇرىسىدىكى بىر تۇپ چىنارنىڭ ئۆرە شېخىدا بىر ئالتۇن قەپەس ئېسىقلىق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئالتۇن قەپەستە كۆزلىرى بۇلاقتەك، قاشلىرى قىياقتەك، لەۋلىرى جىنەستىدەك، چېھرىدىن نۇر چاقناپ تۇرغان بىر مەلىكە سولاقلىق تۇرغۇدەك. بەڭۈشى بىناري مەلىكىنى كۆرۈپ، يۈرىكىگە ئىشق ئوتى تۇتىشىپ ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ يېتىپ قاپتۇ. ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا ھوشىغا كېلىپ ۋادەرىخ ئېيتقان غارغا قاراپ راۋان بوپتۇ. چىڭقىچۇش بولغاندا غار ئاغزىغا كەپتۇ. غارنىڭ ئىشكى بەڭۈشى بىنارىنىڭ ھىدىنىڭ تەسىرىدە ئېچىلىپ كېتىپتۇ. بەڭۈشى بىناري ئىچكىرىسىگە قاراپ مېڭىۋېرىپتۇ. ئۇنىڭ ئالدىغا شۇنداق گۈزەل قىزلار ئۇسسۇل ئويناپ ئۇنىڭ قوللىرىنى تارتىپتۇ، ئەمما بەڭۈشى بىناري بەخىرامان مېڭىۋېرىپتۇ. شۇنداق مېڭىپ بىر جايغا بارغاندا قىرىق كۆزلۈك، توققۇز مۆڭگۈزلۈك، بەتبەشىرە بىر مەخلۇق ئاندىن تۇغما ھالەتتە قاتتىق ۋارقىراپ بەڭۈشى بىنارىغا قاراپ ئېتىلىپتۇ، ئۇنىڭ چىرقىرىشىدىن ئۆڭكۈرنىڭ تاملىرى قاتتىق سىلكىنىپ تىترەپ كېتىپتۇ. بەڭۈشى بىناري قورقۇپ ئۆلەيلا دەپ قاپتۇ. ئەمما، چىشىنى چىشلەپ، ۋارقىرىماي، مىسران قىلىچىنى مەھكەم تۇتۇپ ئۆڭكۈرنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، شىر، يولۋاسلار ئۆزىگە خىرىس قىلىپ تۇرغۇدەك. بەڭۈشى بىناري ئۇلار بىلەن بىر ئاشپىشىم قاتتىق ئېلىشىپ ئۇلارنى جېنىدىن جۇدا قىپتۇ. يەنە بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن قەپەسكە سولاقلىق تۇرغان دەمدەرنىڭ قېشىغا كەپتۇ. دەمدەرنىڭ چىرايلىقلىقىدىن سۆيۈنۈپ ئۇنىڭ بوينىنى ئۇزۇشكە كۆڭلى ئۇنماي دەمدەرنى قوينىغا سېلىپ مېڭىۋېرىپتۇ. بەڭۈشى بىناري غاردىن چىقىپ ئۇدۇل چىنارنىڭ تۇۋىگە كەپتۇ ۋە چىنارنى ئۇچ قېتىم ئايلىنىپ قىلىچ بىلەن چىنارغا قارىتىپ:

ــ بۇ مېنىڭ قولۇم ئەمەس، ۋادەرىخنىڭ قولى! ــ دەپ قىلىچنى چىنارغا ئۇرغانىكەن، قىلىچ سۇنى كەسكەندەك چىنارنى كېسىپ تاشلاپتۇ. چىنارنىڭ شېخى گۈلدۈرلەپ ئالەمنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ يەرگە چۈشۈپتۇ. ئۇ ئالتۇن قەپەسنى چىنارىدىن

ئاجرىتىپ، قەپەسنى چېقىپ مەلىكىنى ئازاد قىپتۇ. بەڭۈشى بىنارى مەلىكىنى ئېتىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ، بىر قولىدا قىلىچنى تۇتۇپ، بىر كۈنلۈك يولنى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بېسىپ، شامالدەك كېتىۋاتسا، ئارقا تەرەپتىن بىر شەپە پەيدا بوپتۇ. ئارقىسىغا شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، گۈلدۈر - گۈلدۈر، قاراس - قۇرۇس ئاۋازلار ئالەمنى تىترىتىپ بىر نەرسىلەر كېلىۋاتقۇدەك. ئەسلىدە دۈشمەن ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ مەلىكىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقانكەن. مەلىكە بۇنى سېزىپ قاپتۇ - دە، بەڭۈشى بىنارىغا:

— ئى يىگىت، سىز قەيەردىن كەلگەن؟ — سوراپتۇ.

— مەن سىزنىڭ دادىڭىزنىڭ شەھىرىگە سودىگەرچىلىك قىلغىلى كېتىۋاتاتتىم. مېنىڭ بىر ئىنىم بار ئىدى، ئۇ سىزنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇغانىدى، شۇڭا بۇ يەرگە سىزنى قۇتقۇزغىلى كەلگەنمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بەڭۈشى بىنارى.

— ئۇنداقتا دەمدەرنىڭ بوينىنى دەرھال ئۇزۇڭ، دەمدەرنىڭ بوينىنى ئۇزمىسىڭىز دۈشمەن بىزنى ساق قويمايدۇ. دۈشمەنىڭ جېنى مۇشۇ دەمدەردە، دەمدەرنىڭ بوينىنى ئۇزسىڭىز شۇ ھامان دۈشمەن ئۆلىدۇ، بىز شەھىرىمىزگە ئامان - ئېسەن يېتىپ بارالايمىز، — دەپتۇ. بەڭۈشى بىنارى دەمدەرنىڭ بوينىنى ئۇزۇشكە كۆزى قىيماي ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماپتۇ. ئارقا تەرەپتىن تۇمەنمىڭ دۈشمەن قوغلاپ يېتەيلا دەپ قاپتۇ.

— ئى يىگىت، دەمدەرنىڭ بوينىنى دەرھال ئۇزۇڭ، بىز دۈشمەنىڭ قولىغا چۈشەي دەپ قالدۇق، — دەپ يېلىنىپتۇ مەلىكە. بەڭۈشى بىنارى يەنە قۇلاق سالماپتۇ. شۇ زامان دۈشمەن ئارقىسىدىن يېتىپ، ئۇلارنىڭ بېشىغا قىلىچ ئۇرغىلى تەييارلانغاندا، مەلىكە:

— ئى يىگىت، دەمدەرنى قولىڭىزغا ئېلىڭ، مەن كۆرۈپ باقاي، — دەپتۇ. بەڭۈشى بىنارى ئامالسىز دەمدەرنى قويىنىدىن ئېلىشى بىلەن مەلىكە ئۇنىڭدىن دەمدەرنى تالىشىپتۇ. دۈشمەن شۇ ۋاقىتتا ئۇ ئىككىيلەننىڭ بېشىغا قىلىچ ئۇرغانكەن، قىلىچ ئۇلارنىڭ بېشىنى كېسىپ بولغۇچە بەڭۈشى بىنارى چەبدەسلىك بىلەن دەمدەرنىڭ بېشىنى ئېگەرنىڭ قۇشبېشىدا قويۇپ، بوينىنى كېسىۋېتىپتۇ. دەمدەرنىڭ بوينى كېسىلگەن ھامان دۈشمەرنىڭ ھەممىسى تۇرغان يېرىدە جان ئۇزۇپتۇ. ئاندىن ئۇلار يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئۇلار شۇنداق مېڭىپ ھېلىقى بۇلاق بېشىغا كېلىپ ۋادەرىخ ۋە ئوچ غۇلام بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، بېشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلىشىپ بىر نەچچە كۈن شۇ جايدا تۇرۇپ قاپتۇ. ۋادەرىخ:

— ئى ئاكا، سەن دەمدەرنىڭ بوينىنى ئۇزمەي جېنىڭدىن ئايرىلىپ قالغىلى تاس

قاپسەن، نېمىشقا دەمدەرىنىڭ بويىنىنى دەسلەپتىلا ئۇزۇۋەتمىدىڭ؟ ــ دەپتۇ.

ــ ئۇ دەمدەر بەكمۇ چىرايلىق ئىكەن، بويىنىنى ئۇزگىلى كۆڭلۈم قىيمىغانىدى، ــ دەپتۇ بەڭۈشى بىنارى.

ــ ئى ئاكا، ئەگەر قېرىنداش بولار بولساق مېنىڭ دېگىنىم بويىچە قىل، بولمىسا بىز زىيان تارتىپ قالىمىز، ــ دەپتۇ ۋادەرىخ.

ئۇلار يۈكلىرىنى ئارتىپ قىزىنىڭ شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار چۆل ـ جەزىرىلەرنى كېزىپ، ئوتتۇز توققۇز كېچە ـ كۈندۈز جاپالىق يول يۈرۈپ مەلىكىنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار بىر دۇكاننى سېتىۋېلىپ، يۈك ـ تاقلىرىنى چۈشۈرۈپ، شۇ يەردە ھاردۇقىنى ئاپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە دۇكاننى ئېچىپ، يەتتە ئىقلىمدىن تېپىلمايدىغان كىيىم ـ كېچەك، زىبۇ ـ زىننەت، نەرسە ـ كېرەكلەرنى دۇكانغا ساپتۇ. بۇنى كۆرگەن شەھەر خەلقى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقۇچە، ئاڭلىمىغانلارغا ئاڭلىتىپ، ئاڭلىغانلارنى ئالدىرىتىپ، ھەش ـ پەش دېگۈچە دۇكانىنىڭ ئالدىغا ھازىر بوپتۇ.

بۇ شەھەرگە گاھى ئالتە ئايدا، گاھى ئالتە يىلدا بىر قېتىم سودىگەرلەر كېلىپ مالىلىرىنى سېتىپ كېتىدىكەن. بۇ يۇرت خەلقى يەنە بىر سودىگەر كەلگۈچە يەتكۈدەك سودىلىقىنى قىلىۋالىدىكەن. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ خانىشى يېڭى كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ دۇكىنىغا كېلىپ نەرسە ـ كېرەك سېتىۋالغىلى تۇرغاندا، مەلىكىنى كۆرۈپ كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ، مالىنمۇ كۆرمەي ئوردىغا قايتىپ كېتىپتۇ. بۇ دۇكانغا مەلىكىنىڭ ئېمىكئانىسىمۇ مال ئالغىلى كېلىپ مەلىكىنى تونۇپ قاپتۇ. مەلىكىنىڭ مەڭزىدە چولپان يۇلتۇزدەك بىر مەڭ بار ئىكەن. ئېمىكئانا تالىلغان مالىلىرىنى قويۇپ قويۇپ، «پۇلۇم كەملەپ قالىدىكەن، ئۆيگە بېرىپ پۇل ئېلىپ كېلەي» دەپ ئۇدۇل پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ.

ــ ئى پادىشاھى ئالەم، سىلىگە بىر خۇش خەۋەر بار، ــ دەپ سۆزىنى باشلاپتۇ ئېمىكئانا، ــ يىگىرمە يەتتە يىلىنىڭ ئالدىدا غايىب بولغان قىزلىرى مەلىكە ماھىتابان يېڭى كەلگەن سودىگەرلەر بىلەن بىللە سودا قىلىپ ئولتۇرىدۇ. مەن ئۇنى كۆرەك قەپىسىمنى يېرىپ ئوقچۇپ چىققان سۈتۈمدىن تونۇدۇم، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ۋە خانىش قارىسا دېگەندەك ئېمىكئاننىڭ كۆكسىدىن سۈت ئېقىۋاتقۇدەك.

ــ ئەگەر بۇنىڭغىمۇ ئىشەنمىسىلە خانىشىنىڭ كۆكسىگىمۇ قاراپ باقسىلا؟ ــ دەپتۇ. پادىشاھ خانىشىنىڭ كۆكسىنى ئېچىپ كۆرگەنىكەن، راست، خانىشىنىڭ كۆكسىمۇ كۆتۈرۈلۈپ سۈت تېمىپ تۇرغۇدەك. پادىشاھ بۇنى كۆرگەندىن كېيىن ۋەزىر ۋە ياساۋۇللىرىنى ئەگەشتۈرۈپ سودىگەرلەرنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ قىزغا سىنچىلاپ قاراپ

راست ئۆزىنىڭ قىزى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرلەر بىلەن مەسلىھەتلەشىپ، ئۇلارنى كەچلىك زىياپەتكە تەكلىپ قىلىپ قويۇپ ئوردىغا قايتىپ كەپتۇ.

كەچتە سودىگەرلەر دۇكانىنى بالدۇر يىغىپ، پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قەدەم تەشرىپ قىپتۇ. پادىشاھ ئىززەت - ئىكرام بىلەن سودىگەرلەرنى قىزغىن قارشى ئاپتۇ. سودىگەرلەر غىزالىنىپ بولغاندىن كېيىن، قىزغىن سۆھبەت بولۇۋاتقاندا بەڭۈشى بىنارى پادىشاھقا:

— كېرەملىك شاھىم، بۇ قىزنى بىز دېڭىلەر شەھىرىدىن قۇتقۇزۇپ ئەكەلگەنىدۇق. ئاڭلىشىمچە، بۇ قىز سىلىنىڭ قىزلىرى ئىكەن. بۇ قىزنى سىلىنىڭ ئۆز قولىلىرىغا تاپشۇرۇپ بېرەيلى، دەپ ئويلاشقانىدۇق، — دەپتۇ. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ خۇشلۇقىدىن ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپتۇ. بۇ خۇش خەۋەر ئۇچۇن پۈتۈن يۇرت خەلقىگە ئويۇن - تاماشا ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ.

پادىشاھ سودىگەرلەرگە كاتتا تونلارنى يېپىپتۇ ۋە كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇپ:

— قەدىرلىك سودىگەرلەر، سىلەر ماڭا ھاياتلىق بەردىڭلار. ئەگەر سىلەر قىزىمنى قۇتقۇزۇپ كەلمىگەن بولساڭلار، قىزىمنىڭ دەردىدە ئاز كۈن ئىچىدە كۆزۈم كور بولۇپ قالار ئىدى. ئەمدى پادىشاھلىقىنىڭ ماڭا كىرىكى يوق، سىلەرگە پادىشاھلىقىمنى بېرەي، بىرىڭلارغا قىزىم ماھىتابانىنى نىكاھلاپ بېرەي، — دەپتۇ. ۋاقىرىخ پادىشاھقا ئېگىلىپ تۇرۇپ:

— كېرەملىك شاھىم، خانلىقلىرى ئۆزلىرىگە قالسۇن، قىزلىرى ماھىتابانىنى ئاكام بەڭۈشى بىنارىغا نىكاھلاپ بەرسىلە، — دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بولۇپ، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي - تاماشا ئۆتكۈزۈپ، نىكاھ ئوقۇغىلى قويقاندا:

— ۋاقىرىخ، سەن مېنى بۇ خىزمەتكە بۇيرۇمىغان بولساڭ بۇ قىزنى مەن قۇتقۇزۇپ كېلەلمەيتتىم، شۇڭا بۇ قىزنى سەن ئالغىن، — دەپتۇ بەڭۈشى بىنارى.

— بۇ قىزنى سەن قۇتقۇزۇپ كەلدىڭ، سەن مەندىن چوڭ بولغاندىكىن سەن ئالغىن، — دەپتۇ ۋاقىرىخ بەڭۈشى بىنارىغا. ئىككىيلەن بىرلىككە كېلەلمەي ئۇچ - كېچە كۈندۈز تالاش - تارتىش قىلىشقاندىن كېيىن مەلىكىنى بەڭۈشى بىنارىغا نىكاھ قىلىپ قويۇپتۇ. سودىگەرلەر بۇ شەھەردە بىر نەچچە ئاي تۇرغاندىن كېيىن يول تەييارلىقىنى قىلىپ، يۇرت خەلقى بىلەن خوشلىشىپ، مەلىكە ماھىتابانىنى ئېلىپ ئۆز شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. پادىشاھ سودىگەرلەرگە بەش يۈز قېچىر ئالتۇن - كۈمۈش سوۋغا قىلىپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

ئۇلار كۆپ يول مېڭىپ ئىلگىرىكى بۇلاق بېشىغا يېتىپ كەپتۇ. قېچىردىكى يۈكلەرنى شۇ يەرگە چۈشۈرۈپ، قېچىرلارنى ئۇتلاشقا قويۇۋېتىپ، شۇ يەردە بىر نەچ-

چە كۇن ئارام ئاپتۇ. ۋادەرىخ بەڭگۈشى بىنارىغا:

ــ ئاكا، مەن ئەمدى كەلگەن يولۇمغا قايتىپ كېتەي، ــ دەپتۇ. بەڭگۈشى بىنارى ئۆزى بىلەن بىللە تۇرۇشنى دەۋەت قىلىپ ئۇنىڭ كېتىشىگە قوشۇلماپتۇ، ۋادەرىخمۇ ئاكىسىنىڭ گەپىگە قوشۇلماپتۇ. ئاخىر بەڭگۈشى بىنارى ۋادەرىخكە:

ــ ئۇكام، بۇ خوتۇننى مەن ئالدىم، بايلىقلارنى تەڭ بۆلۈشسەك سىزگە ئۇۋالچىلىق بولغۇدەك، بۇ بايلىقلارنى بۇ ئوچ غۇلام شەھىرىگىزگە ئاپىرىپ بېرىپ كەلسۇن، ــ دەپتۇ. ۋادەرىخ بۇنىڭغا قوشۇلماپتۇ. ئۇلار تالاش ـ تارتىش قىلىشىپ بىر ـ بىرىنىڭ گەپىگە قوشۇلماي، ۋادەرىخ ئۆزى كەلگەن يول بىلەن ئېتىنى مىنىپ، قىلىچىنى ئويۇنتىپ كېتىپ قاپتۇ. بەڭگۈشى بىنارى ۋادەرىخ كەتكەن يولىغا قاراپ تۇرغىنىدا ئوچ خىزمەتچى:

ــ ئى بەڭگۈشى بىنارى، ئىسمىڭمۇ بەڭگۈشى ئىكەن، ئۆزۇڭمۇ بەڭگۈشى ئىكەنسەن. ۋادەرىخ يول كۆرسەتمىگەن بولسا، شۇ قىزنى ئېلىپ بۇنداق كۆپ دۇنيا تېپىشىڭ مۇمكىنمىدى؟! سەن ۋادەرىخنى تېپىپ بۇ مالىلارنى ئۇنىڭغا ئىنئام قىلغىن، بولمىسا ئادەمگەرچىلىك قىلمىغان بولىسەن، ــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. بەڭگۈشى بىنارى ئۇلارنىڭ گەپىنى توغرا تېپىپ، بەش يۈز قېچىر مالىنى ئېلىپ ۋادەرىخنى ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ. يولدا مىڭ مۇشكۇلاتلارنى يېڭىپ بىر جايغا كېلىپ ئەتراپقا قارىغۇدەك بولسا، ئالدىدا ھەيۋەتلىك يەتتە قات سېپىل كۆرۈنۈپتۇ. سېپىلنىڭ تاملىرى ئالتۇندىن، تۇۋرۇكى مەرمەردىن ئىكەن. ۋادەرىخنىڭ ئىزى مۇشۇ سېپىلنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە غايىب بولۇپ كېتىپتۇ. بەڭگۈشى بىنارى دەرۋازىنىڭ ئىچىگە قارىماق بولغاندا ئاپپاق ساقاللىق بوۋاي بەڭگۈشى بىنارىغا:

ــ ئى ئوغلۇم، قولۇڭنى تارت، بۇ جاي پەرىزاتلارنىڭ يۇرتىدۇر. ئادەمزات ھىدى كەلسە، ئۇلار دەرھال ئېيىققا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. سەن نېمە مەقسەت بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بەڭگۈشى بىنارى بوۋايغا بولغان ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئاپپاق ساقاللىق بوۋاي بەڭگۈشى بىنارىغا:

ــ بۇ يەردىن ئازراق ماڭساڭ بىر گۈمبەز بار. سەن شۇ گۈمبەز ئىچىگە كىرىسەڭ ناھايىتى چوڭ بىر يىلاننىڭ ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆرىسەن، تۇيدۇرماي بېرىپ يىلاننى چېپىۋەت. يىلاننىڭ يېنىدا بىر مەرمەر كوزا بار، يىلان شۇ مەرمەر كوزىنى كېچە ـ كۈندۈز ساقلايدۇ. پەرىزاتلارنىڭ جېنى شۇ مەرمەر كوزىدا. يىلان بۇگۈن قاتتىق ئۇيقۇدا. يىلاننى چېپىۋېتىپ مەرمەر كوزىنى دەرھال قولۇڭغا ئېلىۋال. ئۇششاق يىلانلار ئويغىنىپ ساڭا قاتتىق خىرىس قىلىدۇ. سەن ئۇلاردىن ھەرگىز قورقما، قىلچە تىترىمە، سەنمۇ ھەيۋەڭنى كۆرسەت. ئۇلار كېيىن ساڭا يېلىنىدۇ، سەن ئالدى-

راپ ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتما. كېيىن سەندىن ئۇلار: «نېمە مەقسەت بىلەن كەلدىڭ؟» دەپ سورايدۇ. جاۋاب بەرمە. ئۇلار ئۇچ قېتىم شۇنداق سورىغاندىن كېيىن ئاندىن مەقسىتىڭنى ئېيتقىن. دېگىنىم بويىچە قىلمىساڭ ھاياتىڭدىن ئايرىلىسەن، ــ دەپتۇ ۋە دۇئا قىلىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

بەڭۈشى بىنارى ئاق ساقال بوۋاينىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلىپ، گۈمبەزنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، شۇنداق چوڭ بىر يىلان ئۇخلاۋاتقۇدەك. بەڭۈشى بىنارى پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ يىلاننىڭ قېشىغا بېرىپ، يىلانىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپلا مەرمەر كوزىنى قولىغا ئېلىۋاپتۇ. تۇمەنمىڭ يىلان بەڭۈشى بىنارىغا خىرىس قىلىشقا باشلاپتۇ. بەڭۈشى بىنارى قىلچە قورقماي مەرمەر كوزىنى ئېلىپ، گۈمبەزدىن چىقىپ كېتىش ئۇچۇن مېڭىپتۇ. يىلانلار بەڭۈشى بىنارىغا يېلىنىپ - يالۋۇرۇپ:

ــ ئى يىگىت، سېنىڭ نېمە مەقسىتىڭ بار؟ ــ دەپ ئۇچ قېتىم سوراپتۇ. بەڭۈشى بىنارى:

ــ ۋادەرىخنى دەرھال چىقىرىپ بەرمىسەڭلار كوزىنى چېقىۋېتىمەن! ــ دەپتۇ. يىلانلار ۋادەرىخنى چىقىرىپ بېرىشكە ماقۇل بوپتۇ.

قارىسا، ئالدىدا ئون تۆت كۇنلۇك تولۇن ئايدەك بىر قىز تۇرغۇدەك. بەڭۈشى بىنارى يىلانلارغا:

ــ مەن سىلەرگە بۇ قىزنى ئەمەس، ۋادەرىخنى دېگەنىدىم. سىلەر نېمە ئۇچۇن ۋادەرىخنى چىقىرىپ بەرمەيسىلەر؟ ــ دەپ سوراپتۇ. يىلانلار قاقاقلاپ كۇلۇشۇپ كېتىپ:

ــ ئى ئادەمزات، بىزنىڭ بۇ شەھىرىمىزدە ئەر كىشى يوق، ئەر كىشىلەر لەشكەرلىككە تۇتۇپ كېتىلگەن. ۋادەرىخ بىزنىڭ پادىشاھىمىزنىڭ قىزى بولىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بەڭۈشى بىنارى قىزغا:

ــ ئەي مەھبۇبە، دەرھال نىكاھىمغا ئۆت، بولمىسا بۇ كوزىنى چېقىپ تاشلايمەن، ــ دەپ جار سالىپتۇ. ۋادەرىخ ئامالسىز بەڭۈشى بىنارىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپتۇ ۋە مۇنداق بىر شەرتنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ:

ــ مەن سېنىڭ نىكاھىڭنى قوبۇل قىلدىم، ئەمما بىزنىڭ بۇ شەھىرىمىزدە پادىشاھنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي تۇرۇپ توي قىلىشقا بولمايدۇ. پادىشاھنىڭ رۇخسىتىسىز كىمنىڭلا بولمىسۇن ئادەمزات بىلەن كۆرۈشۇشى مەنئى قىلىنغان. ئەگەر پادىشاھ ئىككىمىزنىڭ سۆزلىشىپ تۇرغىنىمىزنى كۆرۈپ قالسا، شۇ ھامان ئىككىمىزنى جېنىمىزدىن ئايرىلىمىز. سەن بېرىپ شاھ ئاتامنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىپ كەلگىن. ئوردىغا كىرگەندە ئوردىدا بىر دانە ئالتۇن دۇمباق بار، دۇمباق ئۇستىدە ئالتۇن چو-

كا بار، شۇ چوكا بىلەن دۇمباقنى قاتتىق ئۇرغىن. بىر قېتىم ئۇرغان چېغىدا دادام بىھوش بولۇپ يىقىلىدۇ؛ ئىككىنچى قېتىم ئۇرغىنىدا سېنىڭ ئالدىڭغا چىقىپ، سەن بىلەن كۆرۈشمەكچى بولىدۇ، سەن قولۇڭنى بەرمىگىن؛ ئۈچىنچى قېتىم ئۇرغىنىدا «سەن نېمە ئادەم ؟» دەپ سورايدۇ. سەن مەقسىتىڭنى ئېيتقىن. دادام نېمە دېسە، شۇ-نى ئاڭلاپ مېنىڭ قېشىمغا چىققىن، ــ دەپتۇ.

بەڭۈشى بىناري ۋاداربخنىڭ دېگىنى بويىچە پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپتۇ. كىرىپ ئالتۇن دۇمباقنى ئالتۇن چوكا بىلەن شۇنداق ئۇرغانكەن، پادىشاھ ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ؛ ئىككىنچى قېتىم ئۇرغاندا ھوشىغا كېلىپ بەڭۈشى بىنارىنىڭ ئالدىغا ھازىر بوپتۇ؛ ئۈچىنچى قېتىم ئۇرغاندا:

ــ سەن نېمە ئادەم؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ مەن قىزىڭنى ئالغىلى كەلگەن ئادەممەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بەڭۈشى بىناري.

ــ قىزىمنى ئالغىلى كەلگەن بولساڭ تويلۇق سالىمەن ، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

پادىشاھ بەڭۈشى بىنارىنى خەزىنىسىگە ئېچىگە باشلاپ كىرىپ، بىر چاركى ئال-تۇننى تارازىدا تارتىپ، بەڭۈشى بىنارىنىڭ چاپىنىنىڭ پېشىگە تۆكۈپ بېرىپتۇ ۋە بەڭۈشى بىنارىنى تۇغمەنگە ئېلىپ بېرىپ، ھېلىقى ئالتۇننى تۇغمەندە تارتىپ، ئۇن قوشلۇق يەرگە چېچىۋېتىپتۇ. ئارقىسىدىن ئون قوش كەلتۇرۈپ يەرنى ئاغدۇرۇۋېتىپ-تۇ. ئاندىن بەڭۈشى بىنارىغا:

ــ ئەي يىگىت، سەن قىزىمنى ئالار بولساڭ، چېچىۋەتكەن ئالتۇننى بىرمۇبىر تېرىپ، بىر مىسقال كەم قويماي ماڭا تاپشۇرىسەن، ئەگەر بىر مىسقال كەم بولسا كاللاڭنى ئالىمەن! ــ دەپتۇ.

بەڭۈشى بىناري «ماقۇل» دەپ ئۇدۇل ۋاداربخنىڭ ھۇجرىسىغا بېرىپ بولغان ئىشلارنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ــ بۇنىڭ چارىسى ئاساندۇر. چۈمۇلىلەر پادىشاھى بىلەن چاشقانلار پادىشاھى بەرگەن ئۇستىخانلار بارمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ ۋاداربخ. بەڭۈشى بىناري «بار» دەپ پو-تىسىدىن ئۇستىخانلارنى ئېلىپ ۋاداربخكە بېرىپتۇ. ۋاداربخ ئۇنى كۆيدۈرگەنكەن، چۈمۇلىلەر بىلەن چاشقانلارنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ ئالدىغا ھازىر بولۇپ قول باغلاپ تۇرۇپ:

ــ ئى ئادەمزات، نېمە مۇشكۈلاتىڭ بار ئىدى؟ خىزمىتىڭگە تەييارمىز! ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بەڭۈشى بىناري:

ــ ئى مېنىڭ غەمگۇزارلىرىم، مەن بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ قىزىنى ئەمرىم-

گه ئالماقچى ئىدىم. پادىشاھ بىر چاڕەك ئالتۇننى ئۇن تارتىپ يەرگە چېچىۋەتتى، ئاندىن ماڭا : «بۇ ئالتۇنلارنى بىر مىسقال كەم قويماي تېرىپ ماڭا تاپشۇرساڭ قەزمنى بېرىمەن، بىر مىسقال كەم قالسا كاللاڭنى ئالىمەن !» دېدى. ئالتۇننى تېرەشىپ بەرسەڭلار، ــ دەپتۇ. چاشقانلار بىلەن چۇمۇلىلەر ھەش ـ پەش دېگۈچە ئالتۇنى تېرىپ بىر يەرگە جەم قىپتۇ. بەڭۈشى بىنارى بۇ ئالتۇنلارنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ:

ــ كېرەمىلىك شاھىم، ئالتۇننى تېرىپ كەلدىم، مانا ئالتۇن، ــ دەپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. پادىشاھ ئالتۇننى تارتىپ كۆرگەنىكەن، ئارتۇقى يوق، كېمى يوق بىر چاڕەك كەپتۇ. پادىشاھ يىگىتنىڭ غەيرىتىگە ئاپىرىن ئوقۇپ، قىرىق كېچەكۈندۈز توي قىلىپ ۋاده‌رىخنى بەڭۈشى بىناربغا نىكاھلاپ بېرىپتۇ. بىر نەچچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن بەڭۈشى بىنارى پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ:

ــ كېرەمىلىك شاھ ئاتا، قېرىنداشلىرىم مېنى ساقلاپ قالدى، يۇرتۇمغا قايتاي دەيمەن، ئۆزلىرىنىڭ ئىلتىماتلىرىنى كۈتىمەن، ــ دەپتۇ. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا قىرىق خىزمەتچىنى ئۇلارغا قوشۇپ، يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

بەڭۈشى بىنارى شۇنداق مېڭىپ ئۇچ كۈنلۈك يولنى ھەش ـ پەش دېگۈچە بېسىپ ھېلىقى بۇلاق بېشىغا يېتىپ كەپتۇ. مەلىكە ۋە ئۇچ خىزمەتچىسى بەڭۈشى بىنارىنىڭ يولىغا تەلمۇرۇپ تۇرغانىكەن. ئۇلار بەڭۈشى بىنارى بىلەن كۆرۈشۇپ، كۆز يېشى قىلىشىپ، بىر نەچچە كۈن بۇلاق بېشىدا تۇرۇپتۇ، ئاندىن يۈك ـ تاقلىرىنى ئارتىپ بەڭۈشى بىنارىنىڭ شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ.

ئۇلار كۆپ يول يۈرۈپ بەڭۈشى بىنارىنىڭ شەھىرىگە چۈشۈپتۇ. كەلسە، بەڭۈشى بىنارىنىڭ ئانىسى گۈلى شەمشە ئوغلىنىڭ يولىغا تەلمۇرۇپ، كۆپ يىغلاپ ئاللىقاچان ئالەمدىن ئۆتكەنىكەن. بەڭۈشى بىنارى پادىشاھلىقىنى قايتىدىن قولغا ئېلىپ، يۇرتىنى ئادىل سوراپ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مۇھەممەت ئاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، چىرا ناھىيەسى توپا كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **تۇرانقىز ئابدۇرەھمان.** ئايال، ئۇيغۇر، چىرا ناھىيەسىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1994. 2

كەنجى باتۇر

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، قەدىمكى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن، ئۇ يۇرتىنىڭ تىنچ، خەلقىنىڭ پاراۋان ياشىشىنى ئارزۇ قىلىدىكەن. پادىشاھ دۇنيادىكى ئەڭ ياخشى مېۋە دەرەخلىرىنىڭ كۆچەتلىرىنى ئەكەلدۈرۈپ ئاجايىپ باغ قىلدۇرغان بولۇپ، باغنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئالتۇن ئالما كۆچىتىنى تىكتۇرگەنىكەن. ئۇزۇن ئۆتمەي ئالما دەرىخى مېۋىگە كىرىپتۇ. بۇ دەرەخنىڭ ئالمىسى ھېچقانداق ئالمىغا ئوخشىمايدىكەن، ئالتۇندىن ئىكەن. بۇنى كۆرۈپ پادىشاھ ناھايىتى سۆيۈنۈپتۇ. كېلەر يىلى ئالما تازا پىشقان چاغدا، مېۋىسى بارغانسېرى ئازىيىشقا باشلاپتۇ. پادىشاھ بۇ ئەھۋالىنى بىلگەندىن كېيىن ئاشۇ ئالما دەرىخىگە مەخسۇس كۆزەتچى قويۇپتۇ. كۆزەتچى ھەر كۈنى ئالمىلارنى ساناپ تۇرىدىكەن، ھەر كۈنى بىرنەچچە ئالما كەم چىقىدىكەن. ئاخىر پادىشاھ بىر ۋەزىر بىلەن ئىككى لەشكەرنى كۆزەتكە قويۇپتۇ. ئۇلارمۇ ھېچقانداق ئەھۋالنى سەزمەپتۇ، ئەمما ئالمىلارنى سانىسا، يەنە كەم چىقىپتۇ. ھەرقانچە قىلسىمۇ ئالما كېمىيىۋېرىپتۇ. ئاخىر پادىشاھ ئۆزى كۆزەتچىلىك قىلماقچى بوپتۇ. كېچىسى پادىشاھنى ئۇيقۇ بېسىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئەتىسى يەنىلا ئالمىلار كەم چىقىپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئۈچ ئوغلى بار بولۇپ، ئىككىسىنىڭ ئانىسى دۆلەتمەن ئائىلىنىڭ قىزى، كەنجى ئوغلىنىڭ ئانىسى كەمبەغەل ئائىلىنىڭ قىزى ئىكەن. شۇ سەۋەبتىن، كەنجى ئوغۇلنى ئاكىلىرى يارىتمايدىكەن، پادىشاھمۇ ياخشى كۆرمەيدىكەن. كەنجى ئوغۇل بولسا، ھوشيار ۋە ئەقىللىك ئىكەن. پادىشاھنىڭ چوڭ ئوغلى ئاتىسىدىن:

— شاھ ئاتا، خاپا كۆرۈنمىسىز، نېمە ئىش بولدى؟ — دەپ سورايتۇ. پادىشاھ بولغان ئەھۋالنى ئوغلىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، بۇگۈن مېنى ئەۋەتىڭ، ئوغرىنى مەن تۇتۇپ كېلىمەن، — دەپتۇ ئۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا رۇخسەت بېرىپتۇ. تۇنجى ئوغۇل قولىغا بىر چوڭ كالىتەكنى ئېلىپ، باغدىكى ئالتۇن ئالمىنىڭ تۈۋىگە بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ. كېچە قاراڭغۇ بولۇپ، ھەممە تەرەپ جىمجىت ئىمىش. پادىشاھنىڭ چوڭ ئوغلى، ئوغرى مېنىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىمنى كۆرۈۋالمىسۇن، دەپ ئېگىز ئۆسكەن ئوتلارنىڭ ئىچىگە كىرىپ يوشۇرۇنۇۋاپتۇ. ئاي چىقىپ ھەممە تەرەپنى يورۇتۇپتۇ، ئەمما ھېچ نەرسىدىن دېرەك يوقمىش. شۇ ئاردا شاھزادىنى ئۇيقۇ بېسىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. بىر چاغدا چۆچۈپ ئويغانسا، تاڭ يورۇپ كەتكەن. دەل شۇ پەيتتە پادىشاھ كېلىپ قاپتۇ. پادىشاھ ئوغلىدىن

گەپمۇ سورىماستىن ئالمىلارنى ساناشقا باشلاپتۇ، ئالمىلار يەنە كەم چىقىپتۇ. پادىشاھ بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە ئوردىغا قايتىپتۇ.

پادىشاھنىڭ غەملىكىنلىكىنى كۆرگەن ئوتتۇرانچى ئوغلى ئۇنىڭ خىيالىنى بۆلۈپ:

— ئاتا، ئوغرىنى ئاكام تۇتالماپتۇ. ئەمدى بۇگۈن مەن كۆزەتچىلىك قىلاي، — دەپتۇ. پادىشاھ كۈلۈپ كېتىپ:

— خېلى ئىشەنچلىك ئادەملىرىم ۋە ئاكاڭ تۇتالمىغان يەردە، سەن نېمە قىلالارسەن؟ — دەپتۇ. ئوغلى چىڭ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئامالسىز ئۇنىڭ سۆزىگە ماقۇل بوپتۇ. ئەتىۋارلىق ئوغلىنىڭ يېنىغا ئىككى ۋەزىرىنى قوشۇپتۇ ۋە ئەمدى ئوغرى جەزمەن قولغا چۈشىدۇ دەپ ئۆزىگە تەسەللى بېرىپتۇ پادىشاھ.

ئىككى ۋەزىر ۋە ئوتتۇرانچى ئوغۇل باغقا كېلىپ، ھەرقانچە ئۇيقۇ باسسىمۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، ھوشيار ئولتۇرۇپتۇ. ۋەزىرلەردىن بىرى:

— مەن ئەمدى چىدىيالمىدىم، بەك ئۇيقۇم كېلىپ كەتتى، — دەپ يۇمشاق مايسىنىڭ ئۈستىگە يانپاشلاپتۇ. يەنە بىر ۋەزىر بىلەن ئوتتۇرانچى ئوغۇل نۆۋەت بىلەن كۆزەتچىلىك قىلماقچى بولۇشۇپتۇ. ئاي ئولتۇرۇپ، ئەتراپىنى تاڭ قاراڭغۇلۇقى بېسىپتۇ. بۇ چاغدا نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتقان ئوتتۇرانچى ئوغۇل ئالما دەرىخىگە يۆلىنىپ ئولتۇرغىنىچە ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇ بىردىنلا ئويغىنىپ كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، ئاللىقاچان تاڭ يورۇپ كەتكەنىكەن. ئوتتۇرانچى ئوغۇل ئىككى ۋەزىرنى ئويغىتىپ تۇرۇشىغا پادىشاھ باغقا كىرىپ كەپتۇ ۋە ئالتۇن ئالما دەرىخىگە قاراپ بېقىپ قاتتىق ئاچچىقلىنىپتۇ، چۈنكى ئالمىلار يەنىلا كەملەپ كەتكەنىكەن.

ئەتىسى كەنجى ئوغۇل پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— شاھ ئاتا، بۇگۈن مەن باغقا بېرىپ ئالتۇن ئالما ئوغرىسىنى پايلاي، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كەپتۇ ۋە ئۆزى ياقتۇرمايدىغان ئوغلىغا كايىپ:

— سەندىن چوڭ ئادەملەر ۋە ئىككى ئاكاڭ ئامال قىلالمىغان يەردە، سەن نېمە قىلالايتتىڭ؟! — دەپتۇ. كەنجى ئوغۇلغا ئاتىسىنىڭ سۆزى بەك هار كېلىپ، بىلەكلىرى كۆچكە تولۇپتۇ، يۇرىكىدە ئوت يېنىپتۇ. ئاتىسىنىڭ رۇخسەت قىلمىغانلىقىغا قارىماي، كەچقۇرۇن نان، پىچاق ۋە بىرئاز تۇز ئېلىۋېلىپ باغقا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ قانداق بولمىسۇن، ئالمىلارنىڭ يوقلىپ كېتىش سىرىنى بىلىشكە بەل باغلاپتۇ.

كېچە زۇلمەت قاراڭغۇ ئىكەن. كەنجى ئوغۇل بىر تۇرۇپ ئاسمانغا، بىر تۇرۇپ ئەتراپىغا، بىر تۇرۇپ ئالمىنىڭ ئۈستىگە قارايدىكەن. شۇ هالەتتە يېرىم كېچىدىن

ئۆتۈپتۇ. بۇ چاغدا تۇن پەردىسىنى يېرىپ ئاي چىقىپتۇ. ئاي كەنجى ئوغۇلغا «بەلكىم سەن زېرىكىپ قالغاندۇرسەن، مەن ساڭا ھەمراھ بولغىلى كېلىۋاتىمەن» دېگەندەك تۇيۇلۇپتۇ. يىگىت ئالمىنىڭ ئەڭ يۇقىرىسىدىكى شېخىغا چىقىۋېلىپ ئايغا قاراپتۇ ۋە ئەتراپىنى ئوبدان كۆزدىن كەچۈرۈپتۇ. ئاخىر كەنجىۋاينىڭ ھوشيار كۆزلىرىگمۇ ئۇيقۇ ئولىشىپتۇ. ئۇ يېنىدىكى پىچقىنى ئېلىپ تاپىنىنى تىلىپتۇ، لېكىن يەنىلا ئۇيقۇ غالىب كېلىشكە باشلىغانكەن، تاپىنىنىڭ تېلىنغان يېرىگە تۈز سېپىپتۇ. دەل شۇ چاغدا يىراقتىن بىر ئۇچار ئات پەيدا بولۇپ، ئالما تەرەپكە يېقىنلىشىپتۇ. ئۇنىڭ قاناتلىرى ئۇزۇن، يالى پارقىراپ تۇرارمىش.

ئات ئۇچۇپ كېلىپ يەرگە چۈشۈپتۇ ۋە بىر تال ئالمىنى يەپتۇ. ئەمدى ئىككىنچىسىنى يەۋاتقاندا، كەنجى ئوغۇل ئۆزىنى ئاتنىڭ ئۈستىگە ئېتىپ، يالىدىن مەھكەم تۇتۇۋاپتۇ. ئات ئاسمانغا پەرۋاز قىپتۇ. كەنجى ئوغۇل ئاتنىڭ قانىتىدىن تۇتۇۋالغانچىلىقتىن، ئات ئاستىلاپ يەرگە چۈشۈشكە باشلاپتۇ. بىردىنلا ئات زۇۋانغا كېلىپ:

— مەن سېنى ياخشى بىلىمەن، سەن پادىشاھنىڭ كەنجى ئوغلىسەن، ئاتاڭ سېنى يامان كۆرىدۇ. ئەگەر مېنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارساڭ، سۆيۈملۈك ئوغۇللىرى بەجا كەلتۈرەلمىگەن ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن سەن چىققانلىقىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، مېنى بوغۇزلاپ تاشلايدۇ. ئەڭ ياخشىسى، مېنى قويۇۋەت، ئەگەر بەختىڭنى سىناش ئۈچۈن بۇ يەردىن باش ئېلىپ كېتەي دېسەڭ، ئۆزۈڭ خالىغان جايغا يەتكۈزۈپ قويايي، — دەپتۇ.

كەنجى ئوغۇل ئاتنىڭ گەپلىرىگە ھەيران بوپتۇ، ئاكىلىرى ئالدىدا خارلانغانلىقىلىرىنى ئەسلەپ، يۈرتىدىن كەتمەكچى بوپتۇ ۋە ئاتقا:

— مېنى شۇنداق بىر شەھەرگە ئېلىپ بارغىنىڭى، ئۇ يەردە ئۆزۈمنىڭ ھالال ئەمگىكىم بىلەن كۈن كەچۈرەي، — دەپتۇ. ئات:

— مېنىڭ سۆزۈمگە خاپا بولۇپ كەتمە، چۈنكى شاھزادىلەر قارا كۆڭۈل كېلىدۇ. ھالال ئەمگەك بىلەن ياشاش ئۈچۈن راستچىل، ساپ دىل بولۇش كېرەك. ئەگەر شۇنداق قىلىش راستتىنلا قولۇڭدىن كەلسە، ئۈستۈمگە مىن، — دەپتۇ.

ئات كەنجى ئوغۇلنى ئۈستىگە مىندۈرۈپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. قارلىق تاغلاردىن، دەريالاردىن بوراندەك ئۇچۇپ ئۆتۈپتۇ، نۇرغۇنلىغان ئېدىر - جىلغىلار، باغ - ئورمانلاردىن ئۆتۈپ بىر مەملىكەتكە يېتىپ بېرىپتۇ ۋە شەھەردىن خېلى يىراق بىر يەرگە قونۇپتۇ.

— ئەي يىگىت، يالىمدىن ئازراق يۇلۇۋال، ھاجىتىڭ چۈشكەندە يالىمنى كۆيدۈرسەڭ، مەن شۇ زامان ئالدىڭغا يېتىپ كېلىمەن، — دەپتۇ ئات خوشلىشىپ. كەتـ

جى ئوغۇل ئاتىنىڭ يالىدىن بىر تۇتام قىرقىۋاپتۇ. ئۇ ئەمدىلا ئۈچ قەدەم مېڭىشىغا يەردە ياتقان چىرايلىق ئالتۇن پەيگە كۆزى چۈشۈپتۇ. كەنجى ئوغۇل بۇ پەينى ئالاي دەپ ئېڭىشىشگە ئات ئۇنىڭغا:

ــ ئۇنى ئالمىغىن، بۇ ئالتۇن پەي بېشىڭغا مۇشكۇل ئىشلارنى كەلتۈرىدۇ، ــ دەپتۇ، ئەمما كەنجى ئوغۇل پەينى تاشلىۋېتىشكە كۆزى قىيماي، ئۇنى قوينىغا سېلىپ، شەھەرگە قاراپ يولغا چۈشۈپتۇ.

ئۇ ماڭە ـ ماڭە شەھەرگە كىرىپ، پادىشاھنىڭ ساراىيغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ ساراي پاسىبانى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۆزىنىڭ پادىشاھقا پادىچى بولۇش ئارزۇسىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، بالىنى ئوردىغا ئېلىپ كىرىشنى بۇيرۇپتۇ. كەنجى ئوغۇل پادىشاھقا ئىككى پۇكۇلۇپ سالام قىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ پادىچىنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكىنى، پادىشاھقا خىزمەت قىلغىلى كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، كەنجى ئوغۇل پادىچىلىق قىلىشقا باشلاپتۇ.

شۇ يىلى يۇرتتا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى بولۇپ، يايلاقلاردا ئوت ـ چۆپلەر ئۇنمەپتۇ، قويلارنىڭ تېرىسى ئۇستىخىنىغا چاپلىشىپ ئورۇقلاپ كېتىپتۇ. كەنجى ئوغۇل ئوتلۇق جايلارنى ئىزدەپ، قوي پادىسىنى تاغ تەرەپكە ھەيدەپتۇ.

كەنجى ئوغۇل قوزىلارنى باغرىغا بېسىپ ئەركىلىتىدىكەن. بىر كۈنى كەنجى ئوغۇل چىرايلىق بىر قوزىنى قۇچاقلاپ، خۇرجۇنىدىكى نېنىدىن ئېلىپ يېگۈزۈپتۇ، قوزىنىڭ قوڭغۇراقسىمان يۇڭلىرىنى سىلاپتۇ. شۇ چاغدا ئالتۇن پەي يادىغا كەپتۇ ۋە قوينىدىن پەينى ئېلىپ، شۇ پەي بىلەن قوزىچاقنىڭ قۇيرۇقىنى سىلاپتۇ. قوزىچاق بىر ـ ئىككى سىلكىنىپلا، دەرھال سەمرىشكە باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن كەنجى ئوغۇل ھەيران قاپتۇ، ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي، قوزىچاقنىڭ يوغىناپ كېتىۋاتقان قۇيرۇقىنى تۇتۇپ بېقىپتۇ. ئۇنى قويۇۋېتىپ، باشقا بىر قوزىنى ئالتۇن پەي بىلەن سىلاپ بېقىپتۇ، ئۇ قوزىمۇ سىلكىنىپلا سەمرىشكە باشلاپتۇ. كەنجى ئوغۇل بىرقانچە قوزىنى تۇتۇۋېلىپ پەي بىلەن سىلىسا، ھەممىسلا سىلكىنىپ ـ سىلكىنىپ قويۇپ سەمرىشكە باشلاپتۇ. كەنجى ئوغۇلنىڭ خۇشاللىقى ئىچىگە پاتماي، چوڭ ساغلىقلارنىمۇ ھېلىقى خاسىيەتلىك پەي بىلەن سىلاپتىكەن، ئۇلارمۇ سەمرىپ كېتىپتۇ. ئۇ ھەيران قىلىشتا تۆت ئەتراپقا قارىسا كۆن ئولتۇراي دەپ قالغانىكەن. دەرھال قوي ـ قوزىلارنى يىغىپ، ئوردا تەرەپكە قاراپ ھەيدەپتۇ. قويلارنى قوتانغا سولاپ قويغاندىن كېيىن ئۆيگە بېرىپ ئالتۇن پەيگە بىر ھازا قارىغاندىن كېيىن ئېھتىيات بىلەن قوينىغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ھەپتىلەر كەينىدىن ھەپتىلەر، ئايلار كەينىدىن ئايلار قوغلىشىپ ئۆتۈۋېرىپتۇ.

قويلارنى كۆڭۈل قويۇپ باققانلىقى ئۈچۈن پادىچىدىن خۇرسەن بولغان پادىشاھ ئۇنىڭغا بىرمۇنچە پۇل - مال ئىنئام قىپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى بۇ مەملىكەتكە قوشنا مەملىكەتنىڭ پادىشاھى مېھمان بولۇپ كەپتۇ. ئۇ بۇ يۇرتتا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى بولغانلىقتىن چارۋا مالىلارنىڭ قىرىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغانىكەن. ساھىبخانا شاھ بولسا مېھماننىڭ ئالدىغا سېمىز، ياغلىق گۆشلەرنى قويۇپتۇ. مېھمان ھەيران بولۇپ:

— سىلىنىڭ يۇرتتا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۇز بەرگەن بولسىمۇ قويلار تولىمۇ سېمىز ئىكەن. بۇنىڭدىكى سىر نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ. پادىشاھ بۇ سىرنى ئۆزىمۇ بىلمىگەچكە پادىچىنى چاقىرتىپتۇ. كەنجى ئوغۇل ئۆزىنىڭ سىرىنى ئۇلارغا دەپ بەرگۈسى كەلمەپتۇ، لېكىن ئۇچار ئاتنىڭ «راستچىل بول» دېگەن سۆزلىرى يادىغا كېلىپ، ئالتۇن پەي توغرىسىدىكى ئىشنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ھەر ئىككى پادىشاھ ۋەزىرلەر بىلەن بىللە ئالتۇن پەينى تاماشا قىلىشىپتۇ. ئاخىر پادىشاھ كەنجى ئوغۇلغا:

— سەن مۇشۇ پەينى تاشلىغان قۇشنى تېپىپ كېلىسەن، ئەگەر قۇشنى تاپالمىساڭ كاللاڭنى ئالىمەن، — دەپتۇ. پادىچى قانداق قىلىشنى بىلمەي دەشت - باياۋاندىغا چىقىپتۇ. ئۇچار ئاتنى ئەسلەپ، يېنىدىن ئۇچار ئاتنىڭ يالىدىن بىر تالنى كۆيدۈرگەنىكەن، ئات دەرھال ئۇچۇپ كەپتۇ - دە:

— خەپ، نادان بالا، پەينى ئالما دېسەم گېپىمنى ئاڭلىمىدىڭ، بېشىڭغا ئازاب - ئوقۇبەت، مۇشكۈلچىلىكلەر چۈشىدۇ، دېسەم قۇلاق سالمىدىڭ، بولار ئىش بولدى. ئەمدى سەن پادىشاھتىن يىگىرمە كۈنلۈك مۆھلەت ئال. پادىشاھ چوڭ قۇش پاتمىغان قىرىق خانلىق قەپەستىن بىرنى ياستىپ بەرسۇن. قەپەسنىڭ ھەربىر خانىسىغا ئىدىش قويۇلسۇن. ئوتتۇز توققۇز ئىدىشقا شېرىن، سۈزۈك ئىچىملىك، قىرىقىنچىسىغا بىھوش قىلىدىغان ئىچىملىك تولدۇرۇلسۇن. «مۇشۇلارنى تەييارلاپ بەرسىڭىز ئاندىن قۇشنى ئىزدىگىلى بارىمەن» دەپ تەلەپ قىلغىن. ئاندىن ئوزۇق - تۈلۈكنى يەتكۈدەك تەييارلىغىن، — دەپتۇ.

كەنجى ئوغۇل بېشىنى ساڭگىلىتىپ سارايغا بېرىپ، پادىشاھقا يۇقىرىقى شەرتلەرنى ئېيتىپتۇ ۋە يىگىرمە كۈنلۈك مۆھلەت ئاپتۇ. ھەممە نەرسە تەييار بولغاندىن كېيىن قەپەسنى كۆتۈرۈپ يولغا چىقىپتۇ. باياۋانغا يېتىپ بېرىپ ئاتنىڭ يايلىنى كۆيدۈرۈپتۇ. ئۇچار ئات پەيدا بوپتۇ.

— بېلىڭنى چىڭ باغلاپ، ماڭا مەھكەم يېپىشقىن، — دەپتۇ ئات.

كەنجى ئوغۇل بىلەن ئات دەريالارنى، چۆل - باياۋانلارنى، تاغۇتاشلارنى، نۇرغۇن-لىغان ئەل - يۇرتلارنى كەينىدە قالدۇرۇپ گۈزەل، مەنزىرىلىك، قۇشلارنىڭ يېقىملىق

ئاۋازى ئەتراپنى بىر ئالغان، قۇياش نۇرىغا چۆمۈلگەن بىر ئورمانلىققا يېتىپ بېرىپ-تۇ ۋە چوڭ بىر تۇپ دەرەخنىڭ تېگىگە چۈشۈپ دەم ئاپتۇ. ئات كەنجى ئوغۇلغا:

— ئالتۇن پەيلىك قۇش مۇشۇ بىپايان ئورمانلىقتىكى بىردىنبىر سۈزۈك ۋە تاتلىق بۇلاقتىن سۇ ئىچىدۇ. ئۇ ھەر كۈنى چۈشتە سۇ ئىچكىلى بۇ يەرگە كېلىدۇ. قەپسىنى بۇلاقنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ قويۇپ، يىراقتىن قۇشنىڭ شەپسىنى ئاڭلىشىڭ ھامان بۇلاقنى لېيىتىپ، ئىچىگە لاۋا ـ لاتقىلارنى تاشلاپ قويغىن ۋە ئۆزۈڭ بىر جايغا يوشۇرۇنۇۋالغىن. ئۇسساپ كەتكەن قۇش بۇلاقتىكى لاي سۈنى ئىچمەي قەپەستىكى سۈزۈك سۇدىن ئىچىدۇ ۋە ئاخىرقى ئىدىشتىكى سۈنى ئىچكەندىن كېيىن بەھوش بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قۇش قولىغا چۈشىدۇ، — دەپ ئۆگىتىپتۇ. پادىچى ئاتنىڭ دېگەنلىرىنى قىلىپ بولۇپ ئەمدىلا مۆكۈنۈپ يېتىشىغا، يىراقتىن ئورمانىنى ئەلەيلىگەندەك يېقىملىق بىر خىل ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. پادىچىنىڭ ئەزايى ـ بەدىنى ھۇزۇرلىنىپ، ئوتلاقنىڭ ئارىسىدا ئېرىپ كېتەي دەپتۇ.

قۇش كېلىپ دەرەخقە قونۇپتۇ. ئۇنىڭ پەيلىرى قۇياش نۇرىدا رەڭگارەڭ نۇر چېچىپ تۇرغۇدەك. ئۇ بۇلاق بويىغا چۈشۈپتۇ ۋە بۇلاقتىكى لاي سۈنى كۆرۈپ، سايراشتىن توختاپتۇ. گېلى قۇرۇپ كەتكەن قۇش تۆت ئەتراپقا كۆز سېلىپ سۇ ئىزدەپتۇ. قەپەس ئىچىدىكى سۈنى كۆرۈپ ئاستا بېرىپ، كىچىك ئىدىشتىكى سۈنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، باشقىسىغا كۆزى چۈشۈپتۇ...

كەنجى ئوغۇل قۇشنىڭ سايرىشىغا مەپتۇن بولۇپ ئولتۇرۇپ كەتكەنكەن. بىر چاغدا قارىسا، قۇش قەپەسنىڭ ئاخىرقى خانىسىدا مەست بولۇپ ياتقانمىش. ئۇ سەكرەپ ئورنىدىن قوپۇپلا قەپەسنىڭ ئىشىكىنى ئېتىپتۇ. ئاندىن ئۇچار ئاتقا مىنىپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن پادىشاھنىڭ ئالدىغا ساق ـ سالامەت يېتىپ كەپتۇ. بۇ دەل مۆھلەت توشقان كۈنى ئىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ ئالدىغا قەپەسنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەپتۇ. پادىشاھ قۇشنى دەرھال ئالتۇن قەپەسكە سالدۇرۇپ-تۇ. بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپتۇ، ئەمما قۇش يا دان يېمەپتۇ، يا سايرىماپتۇ.

— ئەي جانىۋار، نېمە ئۈچۈن دان يېمەيسەن، نېمىشقا سايرىمايسەن؟ سايرا، ئۆزۈڭنىمۇ، بىزنىمۇ خۇشال قىل! — دەپتۇ پادىشاھ. شۇ چاغدا قۇش بېشىنى كۆتۈرۈپ پادىشاھقا بىر قاراپ، زۇۋانغا كەپتۇ:

— دېگىنىڭ توغرا، مەن دۇنياغا خۇشاللىق يارىتىش ئۈچۈن كەلگەنمەن، لېكىن سىلەرگە سوئالىم بار. شۇ سوئالىمغا جاۋاب بەرسەڭ، ئاندىن سايرايمەن، — دەپتۇ.

— ئۇ قانداق سوئال ئىكەن؟

— بارلىق مەۋجۇداتقا ھايات بەخش ئەتكۈچى قۇياش ئەتىگەندە كۆتۈرۈلۈپ، دەل

چۈش ۋاقتىغا كەلگەندە تىك تۇرۇپ قالىدۇ، پۈتۈن ئورمانزارلىقتىكى، باغلاردىكى گۈل- گىياھلارغا تىغدەك نۇرىنى سانجىپ سولاشتۇرىدۇ. ھەممىسىنى ھالسىزلاندۇر- غاندىن كېيىن، ئاستا - ئاستا يەنە ئۆز يولىغا چۈشىدۇ. قۇياشنىڭ تىك كېلىپ بىرمۇنچە ۋاقىت تۇرۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپتۇ قۇش.

پادىشاھ نېمە دېيىشنى بىلمەي قاپتۇ. ئاندىن ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى چاقىرىپتۇ. ھېچكىم بۇ سوئالغا جاۋاب تاپالماپتۇ. ئاندىن پادىچىنى چاقىرىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ.

پادىچى پادىشاھنىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلاپ، ئۇچار ئاتنىڭ يالىدىن بىر تالنى كۆيدۈ- رۈپتىكەن، ئۇچار ئات شۇ زامان يېتىپ كەپتۇ. يىگىت ئاتقا قۇشنىڭ سوئالىنى، پا- دىشاھ شۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشنى بۇيرۇغانلىقىنى، ئەگەر جاۋاب بېرەلمىسە كاللا- سىنى ئالىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

— يىگىت بولساڭ، غەيرەتلىك بولغىن، شۇ چاغدىلا ھەممىگە بەرداشلىق بېرە- لەيسەن. بوپتۇ، بۇنىمۇ بەجا كەلتۈرىمىز. لېكىن، بۇ ئىش بەك خەتەرلىك. پادىشا- ھىنىڭ ئىككى ئايلىق مۆھلەت ئال، ئوزۇق - تۈلۈك، قورال - يارىغ تەييارلا. ئۇچ كۈندىن كېيىن تىنچ دەريانىڭ قىرغىقىدا، ئېگىز يار تاشنىڭ يېنىدا سېنى كۈتە- مەن، — دەپتۇ - دە، ئۇچۇپ كېتىپتۇ ئات.

كەنجى ئوغۇل پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئىككى ئايلىق مۆھلەت سوراپتۇ. ئاندىن بارلىق يول تەييارلىقىنى راسلاپ، كەچقۇرۇن يولغا چىقىپ، يېرىم كېچىدە ئېگىز يار تاشنىڭ يېنىغا يېتىپ كەپتۇ ۋە ئاتقا مىنىپ ئاسمانغا پەرۋاز قىپتۇ.

بىرنەچچە كۈن ئۇچۇپ، بىر جايغا قونۇپتۇ. قارىسا، بۇ يەردە شاۋقۇن - سۇرەن بولۇۋاتقان، ئادەملەر داد - پەريات قىلىۋاتقان ۋە يەر لەرزىگە كېلىپ سىلكىنىۋاتقا- مىش. بۇ يەردە بۇلۇتقا تاقىشىپ تۇرغان ئىككى تاغ بولۇپ، ئۇلار كېچە - كۈندۈز بىر - بىرى بىلەن جەڭ قىلىدىكەن. سۇرەن - چۇقان ۋە زىلزىلىنىڭ سەۋەبىمۇ مۇشۇنىڭدىن ئىكەن. كەنجى ئوغۇل ئۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىشكە زادى يول تاپالماپتۇ. كەنجى ئوغۇل تاغقا يېقىنلاشقاندىن كېيىن، ھەر ئىككى تاغ بىر پەس توختاپتۇ ۋە كەنجى ئوغۇلنىڭ قەيەرگە كېتىۋاتقانلىقىنى سوراپتۇ. كەنجى ئوغۇل بېشىدىن كە- چۈرگەن سەرگۈزەشتىلىرىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئىككى ئۇرۇشقاق تاغ:

— ئەگەر سەن قۇياشتىن بىزنىڭ ئارىمىزدا بولۇۋاتقان جەڭنى قانداق قىلىپ توختىتىشقا بولىدىغانلىقىنى بىلىپ كەلسەڭ بۇ يەردىن ئۆتكۈزىمىز، — دېيىشىپتۇ. كەنجى ئوغۇل رازى بوپتۇ ۋە تاغ ئارىسىدىن ئۆتۈپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

بىرمۇنچە يول ماڭغاندىن كېيىن بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. شەھەرنىڭ ئىچى يىغا - زار، ناله - پەريات بىلەن توشۇپ كەتكەن بولۇپ، ئادەملەر ئېگىز دۆڭلۇككە،

دەرەخلەرگە ۋە تاملارنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ، كەلكۈن ئاپىتىدىن قۇتۇلۇشقا جان تالىشىۋاتقانىكەن. كەنجى ئوغۇل ئادەملەردىن:

— نېمە سەۋەبتىن شەھەرنى سۇ باسىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— شەھەرنىڭ چېتىدىن چوڭ دەريا ئۆتىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دەرەخ ئۈستىگە چىقىۋالغان بىر ئادەم، — چوڭلۇقى سەككىز ئۆيگە تەڭ كېلىدىغان بىر چوڭ بېلىق دەريانى كېلىپ توغرىسىغا يېتىۋېلىپ، سۇنى توسۇپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن سۇ دەريادىن تېشىپ چىقىپ شەھەرنى، ئەتراپتىكى يېزا ـ قىشلاقلارنى بېسىپ كەتتى.

كەنجى ئوغۇل ئۇچار ئات بىلەن دەريانى بارسا، بېلىقنىڭ كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ مىدىرلىيالماي قىينىلىپ ياتقانمىش. كەنجى ئوغۇل بېلىقتىن نېمە ئۈچۈن بۇ يەردە ياتقانلىقىنى سوراپتۇ. بېلىق زۇۋانغا كېلىپ:

— مۇشۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى مىدىرلىيالماي قالدىم، ياردەم قىلىڭلار، — دەپتۇ. كەنجى ئوغۇل ھەيۋەتلىك بېلىقنىڭ ئالدىدا چۈنىدەك ئىكەن. بىچارە قانداقمۇ ياردەم بېرەلىسۇن. قايتىشىدا ياردەم بېرىشكە ۋەدە قىلىپ يولىغا راۋان بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئات بىلەن كەنجى باتۇر توختىماي ئۈچۈپتۇ. ئاخىر يەرنىڭ ئاخىرقى چېتىگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ يەردە يا قۇياش، يا ئاي، ياكى يۇلتۇز يوق بولۇپ، پۈتۈن ئەتراپ قاپقاراڭغۇ ئىمىش. ئات ئېگىز بىر تاشنىڭ ئۈستىگە قونۇپتۇ ۋە كەنجى باتۇرغا يەرنىڭ چېتىنى كۆرسىتىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئەمدى يالمىدىن مەھكەم تۇتۇپ، شۇنداق بىر قامچا ئۇرغىنكى، تېرەمدىن ئۆتۈپ سۆڭىكىمگە يەتسۇن. ئەمدى بىز يەرنىڭ تېگىگە — زۇلمەتكە چۈشىمىز، — دەپ يەر تېگىگە قاراپ ئۈچۈشقا تەييارلىنىپتۇ.

كەنجى باتۇر ئاتنىڭ بوينىغا مەھكەم يېپىشىپ ئاتقا قاتتىق بىر قامچا ئۇرۇپتۇ. ئات يەر تېگىگە قاراپ ئوقتەك ئۈچۈشقا باشلاپتۇ. بىرنەچچە ۋاقىتتىن كېيىن يەرنىڭ تېگىگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ يەردە ھەممە تەرەپ سۇس نۇر بىلەن يورۇپ تۇرىدىكەن. مانا بۇ قۇياشنىڭ ئانىسى تارقىتىۋاتقان نۇر ئىكەن. ئۇ كەنجى باتۇر بىلەن ئاتىنى كۆرۈپ، مېھرىبانلىق بىلەن:

— خۇش كېلىپسىلەر، ئەزىز مېھمانلار، بېشىڭلارغا قانداق بەختسىزلىك كەلدى؟ نېمە تەلىپىڭلار بار؟ — دەپتۇ.

كەنجى باتۇر ئېگىلىپ سالام قىلىپ، قۇياش ئانا ئالدىدا تىز چۆكۈپتۇ ھەمدە ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئاندىن بېلىقنىڭ دەريانى قاپلىشىپ قېلىپ چىقالمايۋاتقانلىقىنىڭ، ئىككى تاغنىڭ يەر ـ جاھانىنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ سۇ قۇشۇۋاتقانلىقىنىڭ، قۇياشنىڭ دەل چۈش پەيتىدە تىك تۇرۇپ قېلىشىنىڭ سىرىنى

سوراپتۇ. ئانا ئۆز ئوغلى قۇياشنىڭ تىك توختاپ قېلىشى بىلەن پۈتۈن مەۋجۇداتنىڭ قىينىلىدىغانلىقىنى، ئوت ـ چۆپلەرنىڭ سولىشىپ قالىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ بېشىنى تۆۋەن سالىتۇ. قۇياش قايتىدىغان ۋاقىتمۇ بولۇپ قالغانىكەن. قۇياش ئانا ئۇلارنى ئوغلىنىڭ ھارارىتى يەتمەيدىغان، ئەمما ئۇنىڭ گەپلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان جايغا يۆشۇرۇپ قويۇپتۇ. كەچ بولۇپ قۇياش يەر ئاستىغا قايتىپ كەپتۇ. ئانا قۇياشنىڭ بېشىنى سىلاپ:

ــ ئوغلۇم، كۈنبويى ئادەملەرنىڭ نالىسى قۇلىقىمغا كىرىۋاتىدۇ، كېچە ـ كۈندۈز گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىدۇ. زادى يەر يۈزىدە نېمە بولۇۋاتىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئانىجان، ئىنسانلارنىڭ داد ـ پەريات قىلىشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، دېگىزدا ئويناپ يۈرگەن چوڭ بىر شوخ بېلىق دەريانىڭ قارىغا ئۇزۇپ كېلىۋەردى. دەريانىڭ ئۈستىدە بولسا بەك قاتتىق بىر دەرەخ ئېگىلىپ ياتاتتى. شۇ دەرەختىن بىر ئېيىق مېڭىپ كېلىپ، ئەمدى سۇغا چۈشەي دەۋاتقاندا، ئاچ قالغان بېلىق ئېيىقنى كۆرۈپ، دەرەخ بىلەن قوشۇپ يۇتۇۋەتتى. ئاندىن كەينىگە يانماقچى بولغانىدى، لېكىن دەريانىڭ توغرىسىغا بولۇپ قاپلىشىپ قالدى. ئۇ ھازىر قاتتىق ياغاچنى ھەزىم قىلالماي يا ئۇياق ـ بۇياققا ھەرىكەت قىلالماي قىينىلىۋاتىدۇ. ئەمدى مۇشۇنىڭغا بىر مەرد ـ باتۇر چىقىپ، بېلىقنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ شۇ دەرەخنى ئىتتىرىك ئايىپالىتا بىلەن ئىككى يەردىن چېپىپ پارچىلىۋەتسە، خەلق بۇ تەشۋىشتىن خالاس بولاتتى، ــ دەپتۇ قۇياش. ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــ گۈمبۈرلەۋاتقان نەرسە بولسا، ئىككى تاغ ئۆزئارا جەڭ قىلىۋاتىدۇ. بۇ تاغلار چوڭ ئورمانىدىكى ئانا شىرنىڭ قېنىنى يالاپ تىنچىمىسا، باشقا ئىلاج يوق، ــ دەپتۇ.

ــ ئەمدى ئاخىرقى سوئالىم شۇكى، ــ دەپتۇ ئانا قۇياش، ــ سەھەر كۆتۈرۈلۈپ كېتىسەن، ئۆز نۇرۇڭنى پۈتۈن ئالەمگە چاچىسەن، دەل چۈش پەيتىدە يەرگە تىك بېقىپ، جىم بولۇپ قالىسەن، ھەممە تەرەپنى ھارارىتىڭ بىلەن كۆيدۈرۈۋېتىشكە ئاز قالىسەن، نېمە بولدى ساڭا ئوغلۇم؟

ــ سىز يەر يۈزىگە چىقمايسىز، بۇنى قانداق بىلدىڭىز؟ ــ دەپتۇ قۇياش.

ــ ئانىنىڭ كۆڭلى بارلىق ئىشنى سېزىدۇ، بالام.

ــ ھەر كۈنى چۈش پەيتىدە پالانى دەريا يۈزىگە بىر قىز چىقىپ چېچىنى تارايدۇ، ئۇ قىز شۇنداق گۈزەلكى، مېنىمۇ مەپتۇن قىلىدۇ. چاچلىرىنى ئۆرۈپ، بىرئاز ئولتۇرۇپ، ئاندىن سۇ تېگىگە چۆكۈپ كېتىدۇ. مەن شۇ قىزنىڭ ھۆسنىنى تاماشا قىلىپ ئىختىيارسىز توختاپ قالىمەن. شۇ قىزنى بىرەر يىگىت سۇنىڭ تېگىدىن ئېـ

لىپ چىقىپ كەتسە، شۇ چاغدىلا مەن خاتىرجەم بولاتتىم، ــ دەپتۇ. سۆھبەت شۇ يەرگە كەلگەندە تاڭ يورۇپ قۇياش ئاسمانغا سەيلىگە چىقىدىغان ۋاقىت بولۇپ قاپتۇ. ئۇ يۇقىرىغا كۆتۈرۈلۈشكە باشلاپتۇ. قۇياشنىڭ ئانىسى بالىسىنى ئۇزاتقاندىن كېيىن، ئات بىلەن كەنجى باتۇرغا ۋەقەلەرنىڭ سەۋەبىنى يەنە بىر قېتىم چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارغا ئاق يول تىلەپ، خوشلىشىپ قاپتۇ.

ئات كەنجى باتۇرغا:

ــ مېنى شۇنداق ئۇرغىنىكى، گۆشۈمدىن ئۆتۈپ، ئۈستىخىنىمغا يەتسۇن، ــ دەپتۇ. كەنجى باتۇر ئاتقا قامچا ئۇرۇپتۇ. ئات قاناتلىرىنى كېرىپ پەرۋاز قىپتۇ. بىر-مۇنچە ۋاقىت ئۇچقاندىن كېيىن ئۇلار قاراڭغۇلۇقتىن ئۆتۈپ، يەر يۈزىگە چىقىپتۇ.

ئۇلار يول يۈرۈپ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپ، بېلىق توغرىسىغا قاپلىشىپ ياتقان دەريانى يېتىپ كەپتۇ. بېلىق قاپلىشىپ قالغان يەردىن چىقىش ئۇچۇن، ئۆزىنى ئۇياقتا ـ بۇياققا ئۇرۇپ هالىدىن كەتكەنكەن. ئەتراپتىكى شەھەر ۋە يېزا ـ قىشلاقلارنىڭ ئاھالىسى كۆچۈپ كەتكەن بولۇپ، ئايرىم كىشىلەر هېلىمۇ تاملارنىڭ ئۈستىدە جېنىنى ساقلاۋاتقانكەن. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن كەنجى باتۇر غەيرەتكە كېلىپ، بېلىدىكى ئايپالتىنى قولىغا ئېلىپ، بېلىققا:

ــ ئاغزىڭنى چوڭ ئاچ، مەن قورسىقىڭغا كىرىپ، دەردىڭگە دەرمان بولىمەن، يەنە مېنى چىشلىرىڭ بىلەن مىجىپ تاشلىما، ــ دەپتۇ.

كەنجى باتۇر بېلىقنىڭ قورسىقىغا كىرىپ، توغرىسىغا تاقىشىپ قالغان ياغاچقا دۇچ كەپتۇ. ئۇنى ئايپالتا بىلەن تۆت پارچە قىلىپ تاشلاپتۇ. ئۇنىڭ ئىككى پارچىسىنى مۇرىسىگە ئېلىپ، تاشقىرىغا ئېلىپ چىقىپ تاشلاپتۇ. بېلىق ئازابتىن قۇتۇلۇپ، ئۆز يولىغا ئۇزۇپ كېتىپتۇ. دەريا سۇيى ئىزىغا چۈشۈپتۇ.

كەنجى باتۇر ئىككى تاغقا يېقىنلاشقاندا ئورمانزارلىققا ئۇچراپتۇ. ئۇ، قۇياش ئېيتقان شىر مۇشۇ يەردە بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ، قولىغا قىلىچىنى ئېلىپ، ئورمانزارلىققا قاراپ يول ئاپتۇ. شىر ئادەمنى كۆرۈپ، شۇنداق قاتتىق هۆركىرەپتۇكى، ئورمانلىق لەرزىگە كەپتۇ. ئاندىن يەرگە ئېڭىشىپ ئۆزىنى رۇسلاپ، يىگىتكە ئېتىلماقچى بوپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئات كىشنەۋېتىپتۇ. كەنجى باتۇر يېنىغا قارىماقچى بولغانكەن، شىر ئۇنىڭغا قاراپ مۇشۇكتەك ئېتىلىپتۇ. باتۇر ئۆزىنى چەتكە ئېلىشقا ئاران ئۈلگۈرۈپتۇ. شىر ئىككىنچى قېتىم ئېتىلماقچى بولغانكەن، كەنجى باتۇر قىلىچ بىلەن ئۇنىڭ دەل مېڭىسىگە ئۇرۇپتۇ. شىر ئۇنىڭ پۇتىنىڭ تېگىگە كېلىپ يىقىلىپتۇ. يىگىت شىرنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئىككى تاغنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپتۇ. ئۇ-رۇشقاق تاغلار ئىككى تەرەپتىن شىرغا زەربە بىلەن ئۇرۇلۇپ، ئۇنى يانجىپ تاشلاپتۇ

ۋە ئاستىلاپ ئىككى تەرەپكە چېكىنىپ، ئۆز جايلىرىدا توختاپتۇ. قۇلاقلارنى گاس قىلمۇەتكۇدەك گۈمبۇر - گۈپپاك تىنچىپتۇ. يىراقتىن قۇشلارنىڭ سايراشلىرى ئاڭلىنىپتۇ. كەنجى باتۇر ئېتىغا مىنىپ يولغا راۋان بوپتۇ.

كەنجى باتۇر ساق - سالامەت قايتىپ كېلىپ، كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى بىر - بىرلەپ قۇشقا سۆزلەپ بېرىپتۇ. قۇش ساراينى چاڭ كەلتۈرۈپ سايراشقا باشلاپتۇ، لېكىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى تۇن زۇلمىتىدىنمۇ قاراڭغۇ بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ دەردى قۇياش مەپتۇن بولغان قىزدا ئىكەن.

بىر كۈنى پادىشاھ پادىچىنى چاقىرتىپ كېلىپ:

— ساڭا قىرىق كۈن مۆھلەت بېرىمەن، سۇ پەرىسىنى ئېلىپ كېلىسەن، بولمىسا كاللاڭنى ئالىمەن! — دەپتۇ. كەنجى باتۇر، ئەمدى مەن تارتمىغان بۇ جاپا قالدى، مۇ، دەپ خاپا بولۇپ، ئوزۇق - تۈلۈك ۋە باشقا لازىمەتلىكلەرنى تەييارلاپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ شەھەردىن چىقىپ بىرمۇنچە يول يۈرگەندىن كېيىن، قوينىدىكى ئات يالىسىدىن ئېلىپ كۆيدۈرگەنىكەن، ئات دەرھال يېتىپ كەپتۇ. يىگىت پادىشاھنىڭ بۈيرۇقىنى ۋاپادار ئېتىغا دەپ بېرىپتۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا مىنىپ تاغلارنى، ئېدىر - جىلغىلارنى، گۈزەل باغلارنى، چوڭ - چوڭ دەريالارنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئاخىر سۈيى سۈزۈك، تىنچ ئاقىدىغان بىر دەريانىڭ يېتىپ كەپتۇ. بۇ چاغدا قۇياش ئولتۇراي دەپ قالغان ۋاقىت ئىكەن. ئات كەنجى باتۇرغا:

— گۈزەل قىز مۇشۇ دەريانىڭ تېگىدە ياشايدۇ، ئۇنى ھازىر ئېلىپ چىقمىز. ئەمما سەن ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال، ئۇنىڭ ھۆسنىنى كۆرۈپ ھوشۇڭدىن كېتىپ يىقىلما، — دەپتۇ ۋە دەريانىڭ شۇڭغۇپتۇ. ئات دەريانىڭ تېگىگە چۈشۈپ، ئېگىز مۇنارنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. يىگىت شېرىن ئۇيقۇدا ياتقان گۈزەل قىزنى ئۇستىگە يېپىنغان نېپىز يېپىنچىسى بىلەن يۆگەپ ئاتقا ئاپتۇ ۋە سۇ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپتۇ. ئۇنىڭ جامالى قاپقاراڭغۇ تۈننى يورۇتۇۋېتىپتۇ. كەنجى باتۇر قىزنى كۆرۈپ ھوشىدىن كېتىشكە ئاز قاپتۇ. لېكىن، ئاتنىڭ دېگەن گەپلىرى ئېسىگە كېلىپ ئۆزىنى تۇتۇۋاپتۇ. قىرىقىنچى كۈنى ئۇچار ئات گۈزەل قىز بىلەن كەنجى باتۇرنى پادىشاھنىڭ سارىيىغا يەتكۈزۈپ قويۇپتۇ. پادىشاھنىڭ كېنىزەكلىرى گۈزەل قىزنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇشۇپتۇ. ئۇنىڭ جامالىنىڭ داڭقى پۈتۈن مەملىكەتكە پۈر كېتىپتۇ. بارلىق كىشىلەر قىزنىڭ جامالىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئوردا ئالدىغا يىغىلىپتۇ. يەتتە قەۋەت يىپەك پەردە كەينىدىكى قىزنى كۆرگەندىن كېيىن نى - نى يىگىتلەر بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ.

پادىشاھ قىزنى ئەمرىگە ئالماقچى بوپتۇ، ئەمما قىز ئۇنىڭ تەلىپىگە قوشۇلماپتۇ.

— كىمكى شەرتىمنى بەجا كەلتۈرىدىكەن شۇنىڭغا تېگىمەن، — دەپتۇ قىز، —

مەيدانغا قىرىق قۇلاقلىق داش قازان ئېسىلسۇن. قازانغا سۇت تولدۇرۇپ قايىنىتىلسۇن. ۋاراقلاپ قاياناپ تۇرغان سۇتكە ئۇزۇكۇمنى تاشلايمەن، كىمكى ئۇزۇكنى قازاندىن ئالالىسا شۇ مەردكە تېگىمەن، ــ دەپتۇ.

قىزنىڭ دېگەنلىرى بويىچە مەيدانغا داش قازان ئېسىلىپ، قازانغا سۇت قۇيۇپ ئوچ كېچە ـ كۈندۈز ئوت يېقىپتۇ. شۇ چاغدا قازاننىڭ بېشىغا يۇزىگە يەتتە قەۋەت چۈمبەل تارتقان قىز كەپتۇ. ئۇ قولىدىكى ياقوت كۆزلۈك ئۇزۈكنى قازانغا تاشلاپتۇ ۋە يۈزىدىكى پەردىنى كۆتۈرۈپتۇ. پادىشاھ ۋە ساراي ئەمەلدارلىرى قىزنىڭ ھۆسنىگە ھەيرانۇ ھەس بولۇشۇپ، ئۆزلىرىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ، بىئىختىيار قىز تەرەپكە قاراپ ماڭغان پېتى ھەممىسى بىھوش بولۇپ قازانغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. پەقەت كەنجى باتۇرلا ئۆزىنى يوقاتماپتۇ.

گۈزەل قىز پاراسەتلىك يىگىت ــ كەنجى باتۇرغا تېگىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ، بۇ چاغدا خەلق ئارىسىدىن بىر دانىشمەن چىقىپ:

ــ مەملىكەت پادىشاھسىز قالدى، كەنجى باتۇر پادىشاھ بولۇپ ئادىللىق بىلەن يۇرت سورىسۇن، ــ دەپتۇ. كەنجى باتۇر خەلقنىڭ ئارزۇسىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ. گۈزەل سۇ پەرىسى بىلەن كەنجى باتۇر مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىپتۇ. ئەل تىنچ، يۇرت ئاۋات بوپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **نادىرە رەھىمى.** ئايال، ئۇيغۇر.

«بۇلاق» ژۇرنىلى، 2.1998

تۇلكىنىڭ شاپائىتى

ۆتكەن زاماندا، شەھەردىن يىراق قىشلاقتا بىر كەمبەغەل كىشى ئۆتكەنكەن. بۇ كىشىنىڭ ئىشكى ئالدىدا بىر تۇپ جىگدىسى بولۇپ، پۇتۇن ئائىلىسى مۇشۇ بىر تۇپ جىگدىگە تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ كىشى ئالەمدىن ئۆتۈپ، جىگدە ئۇنىڭ ئوسمان ئىسىملىك يالغۇز ئوغلىغا قاپتۇ. ئوسمانمۇ تۇرمۇشىنى مۇشۇ جىگدىگە تايىنىپ ئۆتكۈزۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ يىگىرمە ياشلارغا كىرىپتۇ. ئۇنىڭ جىگدىسى شۇ يىلىمۇ ناھايىتى ياخشى بوپتۇ. كۈزلەرنىڭ بىرىدە ئوسمان جىگدە مېۋىسىنىڭ بارغانسېرى ئازلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى بايقاپ قاپتۇ. ئۇ كۆڭلىدە، بۇنىڭدا بىر ئىش بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، كېچىسى بىر خالىي جايغا مۆكۈنۈپ تۇرۇپ جىگدىنى كۆزىتىشكە باشلاپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا قارىسا، بىر تۈلكە ئاستا كېلىپ، ئەتراپتا ھېچكىم يوقلۇقىنى كۆرگەندىن كېيىن جىگدىگە يامىشىپ چىقىپ، ئۇنى راسا يەپ تويغاندىن كېيىن جىگدىدىن چۈشۈپ غىپپىدە تىكىۋېتىپتۇ. ئوسمان بۇنى كۆرگەندىن كېيىن تۈلكىنى بابلىماقچى بوپتۇ ـ دە، ئەتىسى بىر قاچا قارا يېلىمنى قاينىتىپ، كەچقۇرۇن تۈلكە كېلىدىغان ۋاقىتقا يېقىن ئۇنى جىگدىنىڭ ھەممە شاخلىرىغا سۈۋاپ قويۇپ، ئۆزى يوغان بىر توقماقنى تۇتۇپ ھېلىقى خالىي جايغا مۆكۈپ تۈلكىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا ھېلىقى تۈلكە يەنە كېلىپ ئۇدۇل جىگدىگە چىقىپ ئۇنى يېيىشكە تەمشەلگەنكەن، پۇتلىرى يېلىمغا يېپىشىپ قېلىپ، قىمىر قىلالماپتۇ. شۇ چاغدا ئوسمان مۆكۈنگەن جايىدىن چىقىپ تۈلكىنى ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. تۈلكە توقماقنىڭ زەربىسىگە چىدىماپتۇ. شۇ چاغدا ئۇ تىلغا كىرىپ:

ــ ھەي ئادەمزات، مېنى ئۇرمىسالا. مېنىڭ ئۇششاق بالىلىرىم بار، ماڭا رەھىم قىلغىن، ــ دەپ يىغلاپ يالۋۇرۇپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئوسمان:

ــ ھەي ھارامزادە، سەن مېنى ئالدايمەن دېمە. بىز پۇتۇن ئائىلىمىز بويىچە مۇشۇ بىر تۇپ جىگدىگە تايىنىپ ھايات كەچۈرۈۋاتىمىز. سەن جىگدىنى يەپ كەتسەڭ بىز نېمە بىلەن تىرىكچىلىك قىلىمىز؟ ــ دەپتۇ ـ دە، تۈلكىنى تېخىمۇ قاتتىق ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. تۈلكە يەنە يالۋۇرۇپ:

ــ ھەي ئادەمزات، سەن مېنى قويۇپ بەرسەڭ، مەن سېنى ئۆمۈر بويى يەتكۈدەك بايلىققا ۋە پادىشاھلىق تەختكە ئىگە قىلىمەن، ــ دەپتۇ. ئوسمان ئىشەنمەي ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. تۈلكە يالغان ئېيتمىغانلىقىنى، ئۇنى چوقۇم مۇرادىغا يەتكۈزىدىغا-

لىقىنى قايتا ـ قايتا ئېيتىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئوسمان يۈمشاپ تۇلكىنى جىگدىدىن چۇشۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا تۇلكە:

ـــ ھەي ئادەمزات، سەن ھېچقانداق ئىككىلەنمەي بۇ جىگدەڭنى كەسكىن، ـــ دەپتۇ. ئوسمان بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

ـــ ھەي ھارامزادە خۇمپەر، سەن يەنە جىگدىنى كەستۇرۇپ ئازغىنە ئېشىمدىنمۇ قۇرۇق قويماي دەمسەن؟ ـــ دەپ ئۇنى ئۇرۇشقا تەمشىلىپتۇ. تۇلكە ھەرگىز ئۇنداق نەيىتىنىڭ يوقلۇقىنى، جىگدىنى كەسمىسە بايلىققا ۋە پادىشاھلىق تەختكە ئېرىشكىلى بولمايدىغانلىقىنى قايتا ـ قايتا ئېيتىپتۇ. ئوسمان بۇ گەپكە ئىشىنىپ جىگدىنى كېسىپتۇ. تۇلكە ئېيتىپتۇكى:

ـــ ھەي ئادەمزات، سەن بۇ جىگدىنى سۆرەپ كەينىمدىن شەھەرگە قاراپ ماڭسەن، قالغىنىنى ئۆزۈم بابلايمەن، ـــ دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئوسمان جىگدىنى سۆرەپ يولدا چاڭ ـ تۇمان چىقىرىپ تۇلكىنىڭ كەينىدىن شەھەرگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. تۇلكە ئالدى بىلەن ئىلگىرىلەپ شەھەرگە كىرىپ ئۇدۇل پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپتۇ ـ دە:

ـــ ھەي شانۇشەۋكەتلىك شاھ ئالىيلىرى، بۇگۈن سىزنىڭ شەھىرىڭىزگە ئۇلۇغ ئوسمان پادىشاھلىقىنىڭ شاھزادىسى نۇرغۇن مال ـ مۇلۈك بىلەن زىيارەتكە كەلدى، بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن مېنى ئالدىن ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى، ـــ دەپتۇ. پادىشاھ بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ۋەزىر، ئۆلىمالارنى ئېلىپ ئوردىنىڭ راۋىقىغا چىقىپ قارىغانىكەن، يىراقتىن ئۆزلىرىگە قاراپ كېلىۋاتقان چوڭ بىر تۇمانىنى كۆرۈپتۇ ھەمدە بۇ خەۋەر راست ئىكەن دەپ، شاھزادىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىغا ئادەم ئەۋەتمەكچى بوپتۇ. تۇلكە بۇ ئىشنى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن دەرھال كەينىگە يېنىپ ئوسمانىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ـ دە، دەرھال ئۇنىڭ كالتە ئىشتىنىدىن باشقا كىيىملىرىنىڭ ھەممىسىنى سالدۇرۇپ، كىيىملەرنى يوشۇرۇپ قويۇپتۇ ـ دە، ئۇنى شۇ جايدىكى بىرتۇپ دەرەخكە باغلاپ قويۇپ:

ـــ ھەي ئوسمان، پادىشاھنىڭ ئەلچىلىرى سېنى كۈتۈۋېلىشقا كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار كەلگەندە سەن ئۇلارغا: «سىلەرنىڭ شەھەرنىڭ قاراقچىلىرى يامان ئىكەن، ئۇلار تۇيۇقسىز ئالدىمدىن چىقىپ بارلىق مال ـ مۇلكۈمنى بۇلاپ، مېنى مۇشۇ دەرەخكە باغلاپ قويدى» دېگىن، ـــ دەپتۇ ھەمدە دەرھال كەينىگە قايتىپتۇ. بىر ئاشپىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە پادىشاھنىڭ ئەلچىلىرى ئوسمانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قاراپ دەرەخكە باغلاغلىق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى سورىغانىكەن، ئوسمان بايا تۇلكە ئېيتقان گەپلەرنى تەكرارلاپتۇ. ئەلچىلەر ئوسمانىنى يېشىپ ئەدىيال بىلەن ئوراپ

ئوردىغا قايتىپتۇ. ئوردىغا قايتقاندىن كېيىن ئۇنىڭغا شاھانە كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، شاھزادىلەردەك كۆتۈپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي پادىشاھ ئۆز قىزىنى بۇ «شاھزادە»گە نىكاھلاپ قويۇپتۇ. ئوسمان بۇ يەرگە كېلىپ قىرىق كۈن بولغاندا ئۆز يۇرتىغا قايتماقچى بوپ-تۇ. پادىشاھ كۆيۈئوغلى ۋە قىزىغا ھەمراھ بولۇپ بېرىش ئۈچۈن ئىككى يۈز لەشكەر، بەگ، سىپاھلارنى ۋە نۇرغۇن بايلىقنى قوشۇپ يولغا سالىتۇ. ئۇلار شۇنداق يول يۈرۈپ يەتتىنچى كۈنىگە قەدەم قويغاندا قاراغۇل پادىشاھلىقىنىڭ ئوردىسىغا يېقىنلاپتۇ. قارا-غۇل پادىشاھلىقى چەكسىز كەتكەن يايلاقلار، تۇركۈم - تۇركۈم يىلقا، كىچىك پادە-شاھلار قارايدىغان ئىنتايىن چوڭ بىر پادىشاھلىق ئىكەن. تۇلكە ئالدىن مېڭىپ ئىن-تايىن چوڭ بىر قوي پادىسىغا يولۇقۇپتۇ. ئۇ پادىچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— ھەي پادىچى، ئاۋۇ تۇمانىنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇ ئوسمان پادىشاھلىقىنىڭ لەشكە-رى. ئۇلار كېلىپ: «بۇ كىمنىڭ قويلىرى؟» دەپ سورىسا، سەن: «ئوسمان شاھنىڭ» دېگىن، بولمىسا جېنىڭدىن ئايرىلىسەن، — دەپتۇ. پادىچى جېنىدىن قورقۇپتۇ. ئىك-كى ئاشپىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە سەپەرگە چىققانلار بۇ جايغا يېتىپ كېلىپ بۇ قوي پادىلىرىنى كۆرۈپ:

— ھەي پادىچى، بۇ كىمنىڭ قويلىرى؟ — دەپ سورىغانكەن، پادىچى:

— تەقسىرلەر، بۇلار ئوسمان شاھنىڭ قويلىرى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇلار يولنى يەنە داۋاملاشتۇرۇپتۇ. تۇلكە يېرىم كۈنلۈك يولنى ئالدىن مېڭىپ بىر جايغا كەلگەنكەن، ئىنتايىن كۆپ يىلقىلار ئۇچراپتۇ. تۇلكە يىلقىچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— ھەي يىلقىچى، ئاۋۇ كۆرۈنگەن تۇمانىنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇ ئوسمان پادىشاھلىقى-نىڭ لەشكەرلىرى، ئۇلار كېلىپ: «بۇ كىمنىڭ يىلقىلىرى؟» دەپ سورىسا، سەن: «ئوسمان شاھنىڭ» دېگىن، بولمىسا جېنىڭدىن ئايرىلىسەن، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان يىلقىچى جېنىدىن قورقۇپتۇ. ئىككى ئاشپىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە سەپەرگە چىققانلار بۇ جايغا يېتىپ كېلىپ، يىلقىلارنى كۆرۈپ:

— ھەي يىلقىچى، بۇ كىمنىڭ يىلقىلىرى؟ — دەپ سوراپتۇ. يىلقىچى:

— تەقسىرلەر، بۇ ئوسمان شاھنىڭ يىلقىلىرى، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بەگ-سىپاھلار، ئوسمان شاھ ھەقىقەتەن باي ئىكەن، دەپ ئويلاپتۇ. يەنە يېرىم كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن تۇلكە بىر كالا پادىسىغا يولۇقۇپتۇ. ئۇ پادىچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— ھەي پادىچى، ئاۋۇ تۇمانىنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇ ئوسمان پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرى. ئۇلار كېلىپ: «بۇ كالا پادىسى كىمنىڭ؟» دەپ سورىسا، سەن: «ئوسمان شاھنىڭ كالا پادىسى» دېگىن، بولمىسا جېنىڭدىن جۇدا بولىسەن، — دەپتۇ. پادىچى ئۆز جېنىدىن قورقۇپتۇ. ئىككى ئاشپىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە سەپەرگە چىققانلار بۇ يەرگە كېلىپ پا-

دېڭىزدىن:

ــ ھەي پادىچى، بۇ كاللار كىمنىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. پادىچى:

ــ تەقسىرلەر، بۇ ئوسمان شاھنىڭ كاللىرى، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بەگ ـ سىپاھلار ھەيران قېلىشىپ ساقاللىرىغا تۇكۇرۇشۇپتۇ.

قاراغۇل پادىشاھلىقىغا يېقىن بىر جەزىرىدە تاشلاندۇق شەھەر بار ئىكەن. بۇ شەھرنى ۋەھشىي بىر يالماۋۇز ئىگىلىۋالغانىكەن. بۇ يالماۋۇز نۇرغۇن بىگۇناھ كىشىلەرنى شەھەرگە قاماپ قويۇپ، ئۆزىگە ئوزۇق قىلغانىنىڭ سىرتىدا ئەتراپتىكى كىچىك پادىشاھلار ۋە بەگلەرنى قورقۇتۇپ ئۇلارنىڭ نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش، ئۇنچە ـ مەرۋا ـ يېتىلىرىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالغانىكەن. تۇلكە ئۇدۇل بۇ شەھەرگە كېلىپ يالماۋۇزغا:

ــ ھەي يالماۋۇز تەقسىر، چاتاق بولدى، ساڭا ئاپەت كېلىۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ. يال ـ ماۋۇز ھېچنېمىنى ئاڭقىرالماي غەزەپتىن كۆزلىرى ئالىيىپ، بۇرۇتلىرى تىترەپ كەتىپتۇ ـ دە:

ــ ھەي ئالجىغان قۇرت، سەن نېمە دەپ بىلجىرلاۋاتىسەن؟! مەن دېگەن جاھانىنىڭ پالۋانى، ماڭا خىرىس قىلىدىغانغا كىمنىڭ ھەددى؟! ــ دەپ ھۆركىرەپتۇ. تۇلكە:

ــ ھەي تەقسىر، بۇ قېتىم كېلىۋاتقىنى ئادەتتىكى ئادەملەر ئەمەس، بەلكى سۇلايمان پادىشاھ ئەۋەتكەن دىۋە لەشكەرلەر، ئىشەنمىسەڭ ئۆزۈڭ كۆرۈپ باق، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان يالماۋۇزنى قورقۇنچ بېسىپتۇ. ئۇ شەھەر سىرتىغا چىقىپ قارىغانىكەن، يىراقتىن چوڭ بىر تۇمانىنىڭ ئۆزلىرىگە قاراپ يېقىنلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تىترەك بېسىپ، تۇلكىگە يالۋۇرۇپ:

ــ ھەي تۇلكىجان، سەن كۆپنى كۆرگەن تەجرىبىلىك جانۋار، مەن ئەمدى قانداق قىلسام بولار، سەن بىر ئەقىل كۆرسەتكىن، ــ دەپتۇ. تۇلكە بۇ غەنىيمەت پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ:

ــ ھەي تەقسىر، مەن بۇنىڭ ئامالىنى بۇرۇنلا ئويلاپ قويغان. سەن ئاۋۇ ئورەكەكە چۈشۈپ مۆكۈنسەن، مەن ئۇنىڭ ئۇستىنى شاخ ـ شۇمبا بىلەن يېپىپ قويىمەن. سەن خاتىرجەم بولغىن، قالغان ئىشنى ئۆزۈم توغرىلايمەن، ــ دەپتۇ. يالماۋۇز ئالمان ـ تالمان ئورەككە چۈشۈپ مۆكۈنۈپتۇ. تۇلكە بولسا ئورەكنىڭ ئۇستىگە نۇرغۇن چىتنى دۆۋىلەپتۇ ـ دە، ئۇنىڭغا ئوت يېقىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ۋەھشىي يالماۋۇز ئوتتا كۆيۈپ كۈلگە ئايلىنىپتۇ. تۇلكە دەرھال ھەربىكەتكە كېلىپ ئاۋال بىگۇناھ كىشىلەر سولانغان ئۆيلەرنى ئاچقانىكەن، چىرايلىرى سارغايغان، ئورۇقلاپ ئۇستىخان بولۇپ قالغان ئادەملەر «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ چۇرقىراشقىلى باشلاپتۇ. تۇلكە بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئۇلارغا:

ـــ ھەي بىگۇناھ كىشىلەر، ئەمدى ۋارقىراشماڭلار، ۋەھشىي يالماۋۇز كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈلدى. سىلەر ئازاد بولدۇڭلار، تېز سىرتقا چىقىڭلار، ـــ دەپ جاكارلاپتۇ. ئۇ-زۇن يىللار سولاقتا ياتقان كىشىلەر بۇ گەپكە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي سىرتقا چىقىپ قارىغانكەن، يالماۋۇزنىڭ ئورەكتە كاۋاپ بولۇپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ كۆڭۈل-لىرى تىنجىپتۇ. بۇ چاغدا تۇلكە باشقا كىيىم - كېچەك بار ئۆيلەرنى ئېچىپ ھەممە ئادەمگە يېڭى كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ تەييار قىلىپ، شەھەردىكى يالماۋۇزنىڭ ئوردىسى ۋە باشقا سارايلارنى رەتلەپ پاكىزلەپ، ئېسىل گىلەم ۋە رەختلەر بىلەن بېزەپتۇ ھەمدە ئالتۇن - كۈمۈش، ئۇنچە - مەرۋايىت قاچىلانغان ئۆيلەردىن نۇرغۇن بايلىقنى ئېلىپ چىقىپ ئوردىنىڭ ۋە سارايلارنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك جايلىرىغا تىزىپتۇ. بۇ ئىشلار تۈگىگەندىن كېيىن، كىشىلەرنى شەھەر دەرۋازىسىنىڭ ئىككى تەرىپىگە قاتار تىزىپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي ئوسمان ۋە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەنلەر بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەنكەن، كىشىلەر ئۇلارنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن كۈتۈۋېلىپ، ئېسىل مېھ-مانلارنى ئوردىغا، قالغانلىرىنى سارايغا باشلاپتۇ. ھەمراھ بولۇپ كەلگەنلەر ئوردا ۋە سارايلاردىكى دۆۋە - دۆۋە ئالتۇن - كۈمۈش، ئۇنچە - مەرۋايىتلارنى كۆرۈپ، كۆزلە-رى ئالاچەكمەن بولۇشۇپ، ئوسمان شاھنىڭ تەڭداشسىز باي ئىكەنلىكىگە ھەقىقىي ئىشىنىپتۇ. مېھمانلار بىر ئاي تۇرۇشقاندىن كېيىن، ئوسمان ۋە ئۇنىڭ ئايالى بىلەن خوشلىشىپ، ئۆز يۇرتىغا قايتىپتۇ. يالماۋۇزنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلغان خەلق مۇشۇ شەھەرنىڭ پۇقراسى بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ، تۇلكە ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىپ، ئوسمانىنى بىر تۇپ جىگدىگە تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرىدىغان نامراتتىن بىر شەھەرنىڭ پادىشا-ھىغا ئايلاندۇرۇپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە تۇلكە ئوسمانغا:

ـــ ھەي ئوسمان، مەن ۋەدەمدە تۇرۇپ سېنى پادىشاھلىق تەختكە ئولتۇرغۇزدۇم، بۇنىڭ بەدىلىگە سەن ماڭا قانداق جاۋاب قايتۇرىسەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. ئوسمان تۇل-كىگە:

ـــ ئەي تۇلكە، راست ئېيتىسەن، سەن ۋەدەڭنى ئورۇنلاپ مېنى مۇرادىمغا يەت-كۈزدۇڭ. بۇنىڭ بەدىلىگە مەن سېنى ئۆمۈر بويى ياخشى باقىمەن. ئەگەر ئۆلۈپ كەتسەڭ ئۆلۈكىڭنى كاتتا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ ئۈزىتىمەن، قەبرەڭنى ئالتۇندىن يا-سايمەن، ـــ دەپتۇ.

ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ. ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ئوسمان تۇلكىنىڭ قىلغان ياخشى-لىقلىرىنى ئۇنتۇشقا باشلاپتۇ، تۇلكىمۇ ئوسمانىنىڭ بەزى ھەرىكەتلىرىدىن گۇمانلىنىپ ئۇنى سىناپ كۆرمەكچى بوپتۇ - دە، بىر كۈنى يالغاندىن ئۆلگەن بولۇپ يېتىپتۇ.

ئوسمان تۇلكىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى كۆرۈپ خوتۇنىغا:

— ھەي خوتۇن، تۇلكە ئۆلۈپتۇ. ئۇ ھايات ۋاقتىدا ماڭا نۇرغۇن ياخشىلىقلارنى قىلغان، مەنمۇ ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن كاتتا مۇراسىم بىلەن ئۆلۈكىنى ئۇزىتىشقا، قەبرىسىنى ئالتۇندىن قىلىشقا ۋەدە بەرگەنىدىم، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ — دەپ مەسلىھەت سورىغانكەن، خوتۇنى:

— ھەي ئوسمان، بىر سېسىق تۇلكە ئۆلگەن بولسا نېمە بوپتۇ، ئۆلگەندىن كېيىن مۇراسىم ئۆتكۈزىسىڭىز ئۇ بىلەتتىمۇ؟ ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى شەھەرنىڭ سىرتىغا ئېلىپ چىقىپ تاشلىسىڭىز تۇگىمەمدۇ، — دەپتۇ.

ئوسمان ئايالىنىڭ گېپىگە كىرىپ، تۇلكىنى شەھەر سىرتىغا ئېلىپ چىقىپ بىر ئورەككە تاشلاپتۇ. ئوسماننىڭ بۇ قىلغانلىرى تۇلكىگە بەك ئەلەم قىپتۇ ـ دە، ئەتىسى ئوسماننىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— ھەي ئوسمان، سېنىڭ مېنىڭ ياخشىلىقلىرىمغا قايتۇرغان جاۋابىڭ مۇشۇمۇ؟ مەن يېقىندىن بېرى سېنىڭ بەزى ئىشلىرىڭدىن گۇمانلىنىپ يۈرگەنىدىم، مانا بۇگۈن سەن ئۆزۈڭنىڭ ئىشەنچسىز ئادەم ئىكەنلىكىڭنى ئىسپاتلىدىڭ! — دەپتۇ. ئوسمان تۇلكىنى كۆرۈپ بەك ئوڭايسىزلىنىپتۇ ھەمدە:

— ھەي تۇلكە، مەن سېنىڭ ئالدىڭدا خىجىلمەن، مەن ۋاپاغا جاپا قىلدىم، مەن گۇناھكار، مېنى كەچۈرگىن، بۇنىڭدىن كېيىن ساڭا بەرگەن ۋەدەمنى راستىنلا ئورۇنلايمەن! — دەپتۇ.

بىرنەچچە يىللار ئۆتكەندىن كېيىن تۇلكە قېرىپ راستىنلا ئۆلۈپتۇ. ئوسمان ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىپ، ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى كاتتا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ ئۇزىتىپتۇ ھەمدە ئالتۇندىن قەبرە تۇرغۇزۇپ ئۆز شەپقەتچىسىگە بولغان ساداقىتىنى ئىپادىلەپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇرېھىم توختى.** ئەر، ئۇيغۇر، 53 ياش، ساۋاتلىق، دېھقان، قومۇل شەھىر ئەتراپىدا يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **سەيدۇل نۇرشا.** ئەر، ئۇيغۇر، 46 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، قومۇل شەھەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1992. 2

«قومۇل شەھەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1993

بېلىقچى شامدۇن

قەدىمكى زاماندا شامدۇن، شامدۇن دەپ ئاتا ـ بالا ئۆتكەنكەن. شامدۇن دادىسى، شامدۇن بالىسى ئىكەن. شامدۇن، ئايالى، بالىسى بولۇپ ئۈچ جان ئادەم بىر ئائىلىدە ياشايدىكەن. ئۇلار يىل بويى دەريادا قارماق سېلىپ بېلىق تۇتۇپ، تۇتقان بېلىقلىرىنى سېتىپ تۇرمۇشىنى قامدايدىكەن. ئۇلارنىڭ ئۆيى دەريادا يېقىن ئىكەن.

بىر كۈنى شامدۇن ئوغلى شامدۇننى ئەگەشتۈرۈپ دەريادا بېرىپ دەريانىڭ چوڭقۇر يېرىگە قارماق سالىتۇ. بىردەمدىن كېيىن قارماققا بېلىق چۈشكەندەك بولىتۇ. ئۇلار قارماقنى تارتقانىكەن، يوغان بىر لەھەڭ كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئۇلار لەھەڭنى دەريا قىرغىقىغا سۆرەپ ئەكەلگەن بولسىمۇ قۇرۇقلۇققا ئېلىپ چىقالماپتۇ. شامدۇن ئۆمىرىدە بۇنداق چوڭ لەھەڭ تۇتۇپ باقمىغاچقا ئىنتايىن خۇشال بولىتۇ ـ دە، لەھەڭنى دەريا ئىچىدە پارچىلاپ ئالماقچى بولىتۇ. شامدۇننى ئۆيگە پالتا ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. شامدۇن ئۆيگە بېرىپ خېلى كۆپ ئىزدىگەن بولسىمۇ پالتىنى تاپالماي يۈگۈرگەن پېتى ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ دادىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

ـــ دادا، شۇنچە ئىزدىسەممۇ پالتىنى تاپالمىدىم، ـــ دەپتۇ. شامدۇن:

ـــ ۋاي پاڭقاينىڭ بالىسى، ئۇ پالتىنى ئۆينىڭ تورۇسىغا قىستۇرۇپ قويغان تۇرسام، ئۆينىڭ تورۇسىغا قارىمىدىڭمۇ؟ ـــ دەپتۇ. شامدۇن:

ـــ ئۆينىڭ تورۇسىغا قارىماپتىمەن. دادا، مەن يۈگۈرۈپ بېرىپ، يۈگۈرۈپ كېلىپ بەك ھېرىپ كەتتىم. ئۆزىڭىز بېرىپ ئەكەلسىڭىز، ـــ دەپتۇ. شامدۇن:

ـــ بوپتۇ، ئەمىسە قارماقنى چىڭ تۇت، ھەرگىز قويۇۋەتمە، ـــ دەپتۇ ـ دە، ئۆيدىن پالتا ئەكېلىشكە مېڭىپتۇ. لەھەڭ قانداق قىلارىنى بىلمەي شامدۇنغا يالۇۋۇرۇپ بېقىش قارارىغا كەپتۇ ـ دە، زۇۋانغا كېلىپ:

ـــ ھەي يىگىت، مەن بېلىقلار پادىشاھى ئىدىم، بۇ يەرگە سايادەت قىلىش ئۈچۈن كېلىپ سېنىڭ قارمىقىڭغا ئىلىنىپ قالدىم. رەھىم قىلىپ مېنى قويۇۋەتسەڭ، بىر كۈن بولسىمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرسەم. سەنمۇ ياش يىگىت ئىكەنسەن، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بېشىڭغا كۈن چۈشكۈدەك بولسا ياردەم قىلاتتىم، ـــ دەپتۇ. شامدۇن:

ـــ مېنىڭ سېنى قويۇۋەتكۈم بار ئىدى، لېكىن دادام بەكمۇ تەرسا ئادەم، مەن سېنى قويۇۋەتسەم دادام مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن يانمايدۇ، ـــ دەپتۇ. لەھەڭ:

ـــ ئۇنداق بولسا، دادا‌ڭنىڭ قارىسىنى كۆرگەن ھامان «ۋاي دادا، چاققان كېلىڭ،

لەھەك سۆرەپ كەتكىلىۋاتىدۇ، كۇچۇم يەتمەيۋاتىدۇ» دەپ ۋارقىرايسەن. داداك يېقىن كەلگەندە «ئاپلا كۇچۇم يەتمىدى» دەيسەن ـ دە، مېنى قويۇۋېتىسەن. داداڭنىڭ نىيىتى بۇزۇلغۇدەك بولسا ئۆزۈڭنى دەرياغا تاشلىغىن، مەن سېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالىمەن، ـــ دەپتۇ. شامىدۇن لەھەڭنى قويۇۋېتىش نىيىتىگە كەپتۇ. دادىسىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپلا:

ـــ ۋاي دادا، چاققان بولۇڭ، كۇچۇم يەتمەيۋاتىدۇ! ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ. دادىسى «چىڭ تۇت، ھەرگىز قويۇۋەتمە» دېگىنىچە تېخىمۇ تېز يۈگۈرۈپتۇ. دادىسى يېقىن كەلگەندە:

ـــ ئاپلا، كۇچۇم يەتمىدى، ـــ دەپتۇ ـ دە، قارماقنى قويۇۋېتىپتۇ. ھامىدۇن:

ـــ ھەي ئەبگا، بىز ئاتا ـ بۇۋىمىزدىن تارتىپ بۇنداق چوڭ بېلىق تۇتۇپ باقمىغان تۇرساق، ئۇ بېلىق بىلەن بىزنىڭ بىر يىللىق كىرىمىمىز ھەل بولاتتى ئەمەس. مۇ. بىردەم بەرداشلىق بېرەلمەي قويۇۋەتكىنىڭ نېمىسى، ـــ دېگىنىچە شامىدۇننى چاپماقچى بولۇپ پالتىنى ئېگىز كۆتۈرگەنىكەن، شۇ ھامان شامىدۇن ئۆزىنى دەرياغا تاشلاپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. لەھەك شامىدۇننى قۇتقۇزۇشقا تەييار تۇرغانىكەن، ئۇ شامىدۇننى بىرلا دەم تارتىپ قورسقىغا يوشۇرۇپتۇ ـ دە، دەريانىڭ ئېقىشىغا قاراپ يۈرۈپ كېتىپتۇ.

شامىدۇن لەھەڭنىڭ قورسقىدا بىر نەچچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن:

ـــ مېنى قۇرۇقلۇقتا چىقىرىپ قويساڭ، ـــ دەپتۇ. لەھەك شامىدۇننى بىرلا پۈرقۇپ قۇرۇقلۇققا چىقىرىپ قويۇپتۇ.

ـــ ھەي يىگىت، سەن مېنىڭ ھاياتىمنى قۇتقۇزۇپ قالدىڭ. قاچانكى بېشىڭغا كۈن چۈشۈپ ھاياتىڭغا خەۋپ يەتسە مۇشۇ جايغا كېلىپ «لەھەك، مەن كەلدىم» دەپ ئۈچ قېتىم ۋارقىرىساڭ مەن شۇ ھامان ئالدىڭدا پەيدا بولىمەن ـ دە، ساڭا يارىدىم قىلىمەن، ـــ دەپتۇ لەھەك. شامىدۇن:

ـــ بولىدۇ، ـــ دەپتۇ ـ دە، لەھەك بىلەن خوشلىشىپ ئادەم بار بىرەر مەھەللىنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ. ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن بىر ئېدىرلىققا كېلىپ قاپتۇ. شامىدۇن ئېدىرلىقتا كېتىۋاتسا ئورۇقلاپ جېنى ئاز قالغان بىر قېرى تۈلكە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ـــ ئەي يىگىت، ئاۋۇ ئوۋچى مېنى قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ، ئۇ مېنى ئاتماقچى. مېنىڭ ئۈچ كۇنلۇك بولغان بەش كۇچۇكۇم بار. مەن ئۆلسەم بەش بالامۇ ناھەق ئۆلىدۇ. خۇدا ھەققى مېنى قۇتقۇزۇپ قالسىڭىز، ـــ دەپتۇ. شامىدۇن قارىغۇدەك بولسا راستىنلا بىر ئوۋچى ئۇ تۈلكىنى قوغلاپ كېلىۋاتقانىكەن. شامىدۇننىڭ تۈلكىگە ئىچى ئاغرىپ ئۇنى ئېدىرنىڭ دالدىسىغا مۆكتۈرۈپ قويۇپ، ئوۋچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ-

تۇ- دە، ئۇنى توختىتىپ:

— ئى ئوۋچى ئاتا، سىز قوغلاپ كېلىۋاتقان تۈلكىنىڭ بەش بالىسى بار ئىكەن، ئۇنى ئۆلتۈرسىڭىز بەش بالىسىمۇ ناھەق ئۆلىدىكەن. خۇدا ھەققى ئۇنى ئاتمىسىڭىز، سىزگىمۇ خۇدايىم باشقا يەردىن رىزىق ئاتا قىلار، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. ئوۋچى تە- سىرلىنىپ تۈلكىنى ئېتىش نىيىتىدىن يېنىپ كېتىپ قاپتۇ. تۈلكە شامدۇننىڭ ئا- يىغىدا كۈچۈكلىنىپ:

— ئى يىگىت، سىز ئالتە جاننى قۇتۇلدۇرۇپ قالدىڭىز. سىزگە قانداق رەھمەت ئېيتىشىمنى بىلەلمەيۋاتىمەن. قانداق قىيىنچىلىقىڭىز بولسا ئېيتىڭ، قولۇمدىن كې- لىشچە ياردەم قىلاي، — دەپتۇ. شامدۇن:

— مېنىڭ ھازىرچە ساڭا ھاجىتىم چۈشمەيدۇ. مەنمۇ ئۆز يولۇمغا ماڭاي، سەنمۇ بالىلىرىڭنىڭ قېشىغا بارغىن، — دەپتۇ. تۈلكە بەدىنىدىن ئازراق تۈكىنى يۇلۇپ ئې- لىپ شامدۇنغا بېرىپتۇ:

— ئى يىگىت، بۇ تۈكۈمنى سىزگە بېرەي، قاچانكى بېشىڭىزغا كۈن چۈشسە، مۇشۇ تۈكنى كۆيدۈرسىڭىز مەن شۇ ھامان سىزنىڭ قېشىڭىزدا پەيدا بولۇپ سىزگە ياردەم قىلىمەن. بۇ تۈكنى ھەرگىزمۇ يىتتۈرۈپ قويماڭ، — دەپتۇ. شامدۇن تۈلكە- نىڭ تۈكىنى يانچۇقىغا سېلىپ يولىغا راۋان بوپتۇ. شامدۇن يول يۈرۈپ، يول يۈر- سىمۇ مول يۈرۈپ، ئېدىرلىقتىن ئۆتۈپ بۇك - باراقسان بىر ئورمانلىققا كەپتۇ - دە، ئەپلىك بىر جايىنى تېپىپ بىر كېچە تۇنەپتۇ. ئەتىسى سەھەردە يولىنى يەنە دا- ۋاملاشتۇرۇپ كېتىۋاتسا، بىر ئەجدىھا يوغان بىر چىنارغا يامىشىپ چىقىۋاتقۇدەك. چىنار ئۇستىدىكى ئۇۋىدا سۇرمە قۇشنىڭ ئىككى بالىسى چۇرقىرىشىپ زارلىنىۋاتقۇ- دەك. شامدۇننىڭ سۇرمە قۇشنىڭ بالىلىرىغا ئېچى ئاغرىپتۇ - دە، دەرھال دەرەخ شاخلىرىدىن يا ياساپ، قاتتىق ياغاچلارنى ئۇچلاپ ئوق ياساپ ئەجدىھاغا كەينى - كەينىدىن بىر قانچە تال ئوق ئۇزگەنكەن، ئەجدىھا شۇ ھامان يىقىلىپ ئۆلۈپتۇ. پۇ- تۇن ئىشلارنى كۆرۈپ تۇرغان سۇرمە قۇش بالىلىرى خۇشاللىقىدا شامدۇننى ئۆز ئۇۋىسىغا تەكلىپ قىپتۇ. شامدۇن قۇش بالىلىرىنىڭ ئۇۋىسىغا چىقىپتۇ. قۇش با- لىلىرى:

— ئى يىگىت، سىز بىزنىڭ ھاياتىمىزنى قۇتۇلدۇرۇپ قالدىڭىز. ئاتا - ئانىمىز ئوۋدىن قايتىپ كەلسە سىزدىن كۆپ خۇش بولىدۇ. ئۇلار قايتىپ كەلگۈچە قانىتى- مىزنىڭ ئاستىدا ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ، — دەپتۇ. شامدۇن ئۇلارنىڭ تەكلىپىگە قو- شۇلۇپ بىر قۇش بالىسىنىڭ قانىتىنىڭ ئاستىغا كىرگەنىكەن كۆرۈنمەيلا قاپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ھاۋا گۈلدۇرلەپ، بوران چىقىپ ئىككى سۇرمە قۇش يېتىپ كەپ- تۇ- دە، ئەجدىھانىڭ ئۆلۈكىنى كۆرۈپتۇ. بالىلىرىمۇ ئاتا - ئانىسىنى قىزغىن قارشى

ئالماي جىمجىتلا يېتىشىپتۇ. سۇرمە قۇش ھەيران بولۇپ:

ــ ئېيتىڭلارچۇ باللىرىم، ئەجدىھا قانداق بولۇپ ئۆلدى؟ سىلەر نېمە ئۈچۈن جىمجىتلا ياتىسىلەر؟ زادى نېمە ئىش بولدى، دېسەڭلارچۇ؟ ــ دەپتۇ. قۇش باللىرى:

ــ ئى ئاتا ـ ئانا، ياخشىلىققا ياخشىلىقمۇ ياكى ياخشىلىققا يامانلىقمۇ؟ ــ دەپ-تۇ. ئاتا-ئانىسى:

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭلار باللىرىم، ئەلۋەتتە ياخشىلىققا ياخشىلىق، ــ دەپتۇ. قۇش باللىرى:

ــ ئۇنداق بولسا، ئەجدىھانى بىر يىگىت ئۆلتۈرۈپ بىزنى قۇتقۇزۇپ قالدى، ئۇ-نىڭغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەسسىز؟ ــ دەپتۇ. ئاتا ـ ئانىسى:

ــ قېنى ئۇ يىگىت، بىز ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلمىز، ھاجىتى بولسا ھەل قى-لىمىز، ــ دەپتۇ. قۇش باللىرى قانىتى ئاستىدىن شامدۇننى چىقىرىپتۇ. قۇشلار شامدۇننى كۆرۈپلا:

ــ ئى يىگىت، سىز ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ ئىككى بالىمىزنى، ھەتتا بۇنىڭدىن كېيىنكى ئەۋلادلىرىمىزنى قۇتقۇزۇپ قالدىڭىز. بۇرۇنقى يىللاردا ھەر قېتىم باللى-رىمىز ئۇچۇرما بولغاندا ئەجدىھا يەپ كېتەتتى. سىزگە نېمىدىن دەپ رەھمەت ئېيە-تىشنى بىلەلمەي قالدۇق. قانداق قىيىنچىلىقىڭىز بولسا دەڭ، بىز سىزگە يارىدەم قىلايلى، ــ دەپتۇ. شامدۇن:

ــ سىلەرمۇ خەتەردىن قۇتۇلۇپ قالدىڭلار. مېنىڭ ھازىر ھېچقانداق قىيىنچىلى-قىم يوق. مەنمۇ يولۇمغا مېڭىۋالاي، ــ دەپتۇ. سۇرمە قۇش بىر تال پېيىنى شامە-دۇنغا بېرىۋېتىپ:

ــ ئى يىگىت، بۇ پەينى ئېلىۋېلىڭ، ئەسقېتىپ قالمىدۇ. قاچانكى بېشىڭىزغا بىرەر مۇشكۈلچىلىك چۈشسە مۇشۇ پەينى كۆيدۈرسىڭىز شۇ ھامان سىزنىڭ قېشى-ڭىزدا ھازىر بولىمەن ـ دە، سىزگە يارىدەم قىلىمەن، ــ دەپتۇ. شامدۇن پەينى ئې-لىپ يولىغا راۋان بوپتۇ. بىرىدەم ماڭغاندىن كېيىن داغدام چوڭ يولغا چىقىپتۇ. چوڭ يول بىلەن بىر مەھەل ماڭغاندىن كېيىن بىر شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ. شامدۇن كو-چا ئارىلاپ كېتىۋېتىپ بىر جايدا ناھايىتى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ توپلىشىپ قالغانلى-قىنى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ روھى چۈشكۈن ئىكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. شامدۇن ئۇ يەردە زادى نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي بىر بوۋاينى چەتكە تارتىپ:

ــ ئى بوۋا، بۇ يەردە زادى نېمە ئىش بولدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بوۋاي شامدۇ-نغا بىر قارىۋېتىپ:

ــ بالام، سەن بۇ شەھەردىن ئەمەس ئوخشايسەن. شەھەر پادىشاھىنىڭ ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، ئاجايىپ گۈزەل بىر ساھىبجامال مەلىكىسى بار.

ئۇ مەلىكە ياتلىق بولۇش ئۈچۈن شەرت قويغان. ھازىرغىچە تالاي يىگىتلەر مەلىكە-نىڭ شەرتىنى ئورۇنلىيالماي باشلىرىدىن ئايرىلدى. بۈگۈنمۇ ئىككى يىگىتنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا قىلىندى. بىز ئاشۇ ئىشلارنى كۆرۈش ئۈچۈن كەلگەن، ــ دەپتۇ. شا-مىدۇن:

ــ ئېيتىڭچۇ بوۋا، ئۇ مەلىكە زادى قانداق شەرت قويغان؟ ــ دەپتۇ. بوۋاي:

ــ مەلىكە بىلەن توي قىلماقچى بولغان يىگىت مەلىكىگە ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ قويۇپ، ئۆزى خالىغان يەرگە يوشۇرۇنۇشى لازىم. ئۆزىنى مەلۇم قىلغان ۋاقىتتىن باشلاپ ئۇچىنچى كۈنى شۇ ۋاقىتقا كەلگەندە، مەلىكە ئېگىز راۋاققا چىقىپ جاھان ئەينىكى بىلەن يوشۇرۇنغان يىگىتنى ئىزدەيدۇ. تېپىۋالسا بېشىنى ئالىدۇ، تاپالمىسا ئۆزىنى قوبۇل قىلىدۇ. ھازىرغىچە ئۇ شەرتىنى ئورۇنلىغان بىرەرمۇ يىگىت چىقمە-دى، ــ دەپتۇ.

شامىدۇن تەلەي سىناپ باقماقچى بولۇپ ئۇتتۇر مەلىكىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆزە-نى مەلۇم قىپتۇ. مەلىكە شامىدۇننىڭ يوشۇرۇنۇشىغا ئىجازەت بېرىپ، ئۇچىنچى كۈ-نى مۇشۇ ۋاقىتتا ئېگىز راۋاققا چىقىپ جاھان ئەينىكى بىلەن قارايدىغانلىقىنى، شا-مىدۇننى تېپىۋالسا كاللىسىنى ئالىدىغانلىقىنى، تاپالمىسا ئۆزىنى قوبۇل قىلىدىغانلە-قىنى ئېيتىپتۇ. شامىدۇن مەلىكىنىڭ قېشىدىن قايتىپ چىقىپ قەيەرگە يوشۇرۇنۇش-نى بىر ھازا ئويلىغاندىن كېيىن ئاخىرى لەھەڭ ئېسىگە كەپتۇ ــ دە، كېچە ــ كۈن-دۈز توختىماي يول يۈرۈپ دەريا بويىغا كېلىپ:

ــ ھاي لەھەڭ، مەن كەلدىم، ــ دەپ ئۈچ قېتىم توۋلىغانكەن، لەھەڭ لۆممە-دە سۇنىڭ ئىچىدىن بېشىنى چىقىرىپ:

ــ بېشىڭغا قانداق كۈن چۈشتى، دەرھال دېگىن، سېنى قۇتقۇزۇشقا مەن تەي-يار، ــ دەپتۇ. شامىدۇن بارلىق ئىشلارنى لەھەڭگە ئېيتىپ بېرىپتۇ. لەھەڭ بىرلا دەم تارتىپ شامىدۇننى قورسىقىغا سولاپتۇ ــ دە، بارلىق بېلىقلارغا ئەمر قىلىپ دەريا سۈيىنى ئۇماچتەك لېيىتقۇزۇپتۇ، ئۆزى بولسا دەريانىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىگە كىرىپ يوشۇرۇنۇپ يېتىپتۇ.

شامىدۇننىڭ يوشۇرۇنۇش ۋاقتى توشقاندىن كېيىن مەلىكە ئېگىز راۋاققا چىقىپ جاھان ئەينىكى بىلەن قارىغانكەن، شامىدۇننى كۆرەلمەپتۇ. ئىككىنچى قېتىم يەنمۇ ئەتراپلىق كۆزەتكەنكەن، يەنىلا كۆرەلمەپتۇ. مەلىكە سەل جىددىيلىشىپتۇ. ئۇچىنچى قېتىم يەنمۇ ئىچكىرىلەپ قارىغانكەن، شامىدۇننىڭ ئىككى كۈنلۈك نېرىدىكى بىر دەريانىڭ چوڭقۇر يېرىدە ياتقان بىر لەھەڭنىڭ قورسىقىدا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. مە-لىكە بىرقانچە لەشكەرنى شامىدۇننى باشلاپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. لەشكەرلەر شامىدۇن يوشۇرۇنغان جايغا بېرىپ:

ـــ ھەي شامدۇن، مەلىكە سېنى كۆرۈپ قالدى. سەن ھازىر بىر لەھەڭنىڭ قارىنىدا ياتسەن، دەرھال چىق، ـــ دەپتىكەن شامدۇن لەھەڭگە قۇرۇقلۇقتا چىقىرىپ قويۇشنى ئېيتىپتۇ. لەھەڭ بىر قانچە يىلغىچە قورسقىدا بېقىشقا ۋەدە قىلغان بولىسىمۇ شامدۇن:

ـــ مەلىكە مېنى كۆرۈپ قاپتۇ. كۆرۈپ قالغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ بارمىسام نامەردلىك بولىدۇ. بېشىم كەتسىمۇ بېرىشىم كېرەك، ـــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ. لەھەڭ نامىلاج شامدۇننى قۇرۇقلۇقتا چىقىرىپ قويۇپتۇ. شامدۇن مەلىكىنىڭ ئالدىغا كېلىگەندە ئۇنىڭ بېشىنى ئالماقچى بوپتۇ. لېكىن، پادىشاھ ئارىغا چۈشۈپ:

ـــ قىزىم، ھازىرغىچە تالاي يىگىتلەر ئادەتتىكى جايلارغا مۆكۈنۈپ باشلىرىدىن ئايرىلدى. بۇ يىگىتتەك يوشۇرۇنالايدىغان يىگىت بۇ دۇنيادا تېپىلمىسا كېرەك. بۇ يىگىتنىڭ قولىدىن ئىش كېلىدىغاندەك تۇرىدۇ. ناھەق ئۆلۈپ كەتمىسە، مېنىڭ يۇزۇمنى قىلىپ يەنە بىر قېتىم يوشۇرۇنۇشقا ئىجازەت بېرىسەڭ، ـــ دەپتۇ. مەلىكە شاھ دادىسىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن شامدۇنغا يەنە بىر قېتىم يوشۇرۇنۇش پۇرسىتى بېرىپتۇ.

شامدۇن ئۇيان ئويلاپ ـ بۇيان ئويلاپ ئاخىرى سۇرمە قۇش ئېسىگە كەپتۇ ـ دە، خالىي بىر جايغا بېرىپ قۇشنىڭ پېيىنى كۆيدۈرگەنسەن شۇ ھامان ئىككى سۇرمە قۇش غارقىراپ ئۇچقان پېتى شامدۇننىڭ ئالدىغا كېلىپ چۈشۈپتۇ ۋە:

ـــ ئى يىگىت، بېشىڭغا قانداق كۈن چۈشتى، دەرھال دېگىن، ـــ دەپتۇ. شامدۇن پۈتۈن ئەھۋالنى سۇرمە قۇشقا سۆزلەپ بېرىپتۇ. سۇرمە قۇش:

ـــ ئۇنداق بولسا، سەن بىزنىڭ ئۇستىمىزگە مىنگىن، بىز سېنى نۆۋەت بىلەن كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ يەتتە قات ئاسماننىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ كېتىمىز، ـــ دەپتۇ. شامدۇن سۇرمە قۇشقا مىنىپتۇ. قۇش شامدۇننى يەتتە قات ئاسماننىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ۋاقتى ـ قارايى توشقاندا مەلىكە ئېگىز راۋاققا چىقىپ جاھان ئەينىكى بىلەن شامدۇننى ئىزدەشكە باشلاپتۇ. تاغ ـ ئۆڭكۈرلەرگە قاراپتۇ، دەريا، دېڭىز ـ ئوكيانلارغا قاراپتۇ، تاپالماپتۇ. چۆل ـ جەزىرە، ئورمانلىقلارغا قاراپتۇ، تاپالماپتۇ. ئاخىرى ئاسمانغا قاراپ شامدۇننىڭ يەتتە قات ئاسماننىڭ قەرىدە سۇرمە قۇشنىڭ ئۈستىدە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ ـ دە، پادىشاھقا:

ـــ ئى شاھ دادا، ئۇ يىگىت يەتتە قات ئاسماننىڭ قەرىدە بىر سۇرمە قۇشنىڭ ئۈستىدە تۇرىدۇ. ئۇنى قانداق تۇتىمىز؟ ـــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ـــ غەم قىلما قىزىم، شىمال تەرەپتىكى تاغنىڭ باغرىدا سۇرمە قۇش سۇ ئىچىدىغان بىر بۇلاق بار. ئۇ ھامان شۇ بۇلاقتا سۇ ئىچكىلى چۈشىدۇ. بىر قانچە لەشكەر بۇلاق بويىدا ماراپ ياتسا ئۇنى تۇتۇپ كېلەلەيدۇ، ـــ دەپتۇ ـ دە، شۇ ھامان تۆت

لەشكەرنى بۇلاق بويىغا ماڭدۇرۇپتۇ. تۆت لەشكەر بۇلاق بويىغا بېرىپ، ئورمانلىقتا يوشۇرۇنۇپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار بۇلاق بويىغا بېرىپ ئەتسىگە كۈن چۈش بولغاندا سۇرمە قۇش شامىدۇننى مىندۇرۇپ بۇلاققا سۇ ئىچكىلى چۈشۈپتۇ. بۇ ۋاقىتتا تۆت لەشكەر:

ــ ھەي شامىدۇن، مەلىكە سېنى يەتتە قات ئاسمانىنىڭ قەرىدە ئاشۇ سۇرمە قۇشنىڭ ئۇستىدە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بىز ساڭا خەۋەر قىلغىلى كەلدۇق، ــ دەپتۇ. ئىككى سۇرمە قۇش شامىدۇننى ئېلىپ قېچىپ ئۇنىڭ جېنىنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشنى ئېيتقان بولسىمۇ، شامىدۇن:

ــ مەلىكە مېنى كۆرۈپ قالغانىكەن، بېرىشىم كېرەك. نامەردلىك قىلىپ قېچىپ كەتكەندىن كۆرە مەردلىك بىلەن ئۆلگىنىم ياخشى، ــ دەپتۇ ـ دە، سۇرمە قۇش بىلەن خوشلىشىپ مەلىكىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. مەلىكە جاللاتلارنى شامىدۇننىڭ بېشىنى ئېلىشقا بۇيرۇپتۇ. جاللاتلار شامىدۇننىڭ بېشىنى ئېلىشقا تەييارلانغاندا خانىش مەلىكىنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

ــ قىزىم، بۇ دۇنيادا ئۇ يىگىتتەك چېچەن، ئەقىللىك، قولىدىن ئىش كېلىدىغان ھەم يوشۇرۇنالايدىغان يەنە بىر يىگىت چىقماس. ئۇنىڭ يوشۇرۇنۇشىدىن قارىغاندا قولىدىن ئىش كېلىدىغاندەك تۇرىدۇ. مەن سېنى توقۇز ئاي، توقۇز كۈن قورساق كۆتۈرۈپ تۇغدۇم، ئاق سۈت بېرىپ باقتىم. خۇدا ھەققى، ئانىلىق ھۆرمىتىم ئۈچۈن ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم يوشۇرۇنۇش پۇرسىتى بەرسەڭ، ــ دەپتۇ. مەلىكە:

ــ بولىدۇ ئانا، سىزنىڭ ئانىلىق ھۆرمىتىڭىز ئۈچۈن ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم يوشۇرۇنۇش پۇرسىتى بېرەي، ــ دەپتۇ. شامىدۇن جازا مەيدانىدىن قايتىپ كېلىپ بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن ھېلىقى ئۆزى قۇتقۇزۇپ قويغان تۇلكە ئېسىگە كەپتۇ ـ دە، يېقىن ئەتراپتىكى ئورمانلىققا بېرىپ تۇلكىنىڭ تۇكىنى كۆيدۇرۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن تۇلكە بەش بالىسىنى ئەگەشتۇرۇپ شامىدۇننىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە:

ــ ئى يىگىت، بېشىڭغا قانداق كۈن چۈشتى، دەرھال دېگىن، ــ دەپتۇ. شامىدۇن بارلىق ئىشلارنى تۇلكىگە سۆزلەپ بېرىپتۇ. تۇلكە:

ــ ئۇنداق بولسا، سەن مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرغىن. مەن سېنى قۇتقۇزۇشنىڭ ئامالىنى قىلاي، ــ دەپتۇ ـ دە، بەش بالىسى بىلەن يەرنى كولاپ كىرىپ كېتىپتۇ. ئەتىسى كەچ بولغۇچە قايتىپ چىقماپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى مەلىكىنىڭ راۋاقىغا چىقىپ قارايدىغان ۋاقتى بولۇپ قالاي دەپتۇ. تۇلكە يەنىلا چىقماپتۇ. شامىدۇن، مەن تۇلكىگە ئالدىنىپتىمەن، دەپ تىت ـ تىت بولۇپ تۇرغاندا تۇلكە بەش بالىسىنى ئەگەشتۇرۇپ چىقىپتۇ ـ دە:

ــ ئى يىگىت، ئىش پۈتتى. مۇشۇ تۆشۈك بىلەن ماڭساڭ مەلىكە تۇرغان راۋاق-

نىڭ ئاستىغا باراسەن. راۋاقتا چىقىدىغان تۆشۈككە بىر گۈل تەشتىكى قويۇپ قويۇم. ئاشۇ گۈل تەشتىكىنىڭ تۆشۈكىدىن مەلىكىنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىنى كۆزىتىپ تۇرالايسەن ھەم شۇ يەردە تۇرساڭ مۇرادىڭغا يېتىسەن، ـــ دەپتۇ. شامىدۇن يەر ئاستى يولى بىلەن بىردەم ماڭغاندىن كېيىن راست دېگەندەك راۋاقتىكى گۈل تەشتىكىنىڭ ئاستىغا كېلىپ قاپتۇ. ۋاقىتمۇ توشۇپتۇ. مەلىكە راۋاقتا چىقىپ جاھان ئەينىكى بەلەن پۈتۈن جاھاننى، يەتتە قات ئاسماننىڭ ئۈستىنى، يەتتە قات يەرنىڭ ئاستىنى بىر قانچە قېتىمدىن تەكشۈرۈپمۇ شامىدۇننى كۆرەلمەپتۇ. مەلىكىنىڭ پۈتۈن ھەرىكىتىنى شامىدۇن كۆرۈپ تۇرۇپتۇ. مەلىكە شامىدۇننى تاپالمىغاندىن كېيىن:

ـــ مەن شامىدۇننى ئىزدەپ تاپالمىدىم، ئۇ ھەرقانداق جايدا بولسا قايتىپ كېلىپ مېنى ئۆز ئەمرىگە ئالسا بولىدۇ، ـــ دەپ خەلقىئالەمگە جاكار قىپتۇ. شامىدۇن شۇ ھامان گۈل تەشتىكىنى ئۆرۈۋېتىپ راۋاقتا چىقىپ:

ـــ مانا مەن كەلدىم، خۇدايىم سىزنى ماڭا نېسىپ قىپتۇ، ـــ دەپتۇ. مەلىكە:

ـــ ئاپلا، «چىراغ تۇۋى قاراڭغۇ» دېگەندەك مەن تاپىنمىنىڭ ئاستىغا قارىماپتىمەن ئەمەسمۇ. خۇدايىم مېنى سىزگە بۇيرۇپتۇ. ئەسلىدە پېشانىمىزگىمۇ مۇشۇنداق پۈتۈلگەن ئوخشايدۇ، ـــ دەپتۇ.

مەيداندىكى نەچچە تۈمەن ئادەملەر ئالقىش ساداسىرى ياڭرىتىپ شامىدۇننى تەبرىكلىشىپتۇ.

پادىشاھ ۋە خانىش شامىدۇندەك بىر يىگىتنىڭ شەرتىنى ئورۇنلىغىنىغا ئىنتايىن خۇشال بولۇشۇپتۇ.

پادىشاھ بىر نەچچە كۈنلۈك توي تەييارلىقىدىن كېيىن قىرىق كېچە ـ كۈندۈز كاتتا توي مەرىكە ئۆتكۈزۈپ مەلىكىنى شامىدۇنغا نىكاھلاپ بېرىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن شامىدۇن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە مەلىكە بىلەن بەختلىك ياشاپ ئۆتكەنىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ھەسەن داۋۇت.** ئەر، ئۇيغۇر، 53 ياش، باشلاڭغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، دېھقان، باي ناھىيەسى مىچىڭ يېزىسى 4 ـ كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئۆمەر پەيزى.** ئەر، ئۇيغۇر، 49 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، باي ناھىيەلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىدىن.
تۇرسۇن ھېكىم. ئەر، ئۇيغۇر، 23 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، باي ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1990. 11

شاهزاده بىلەن ئالتۇن بېلىقنىڭ دوستلۇقى

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇ ھەر دائىم «يەر يۈزىدە مەندەك ئادەم پادىشاھ يوق» دەپ ماختىنىدىكەن. بىر كۈنى پادىشاھنىڭ ئوغلى ئىمىر ئاتىسىنى پۇقرالارنىڭمۇ ماختايدىغانلىقىنى بىلمەك بولۇپ، پۇقراچە كىيىنىپ كوچا ئايلانغانكەن، كوچىلار جىمجىت، كىشىلەر غەمكىن كۆرۈنۈپتۇ. شاھزادە ئېچىدە، ئادەم پادىشاھ سورىغان شەھەر مۇشۇنداق مۇڭلۇق بولامدىغاندۇ؟ دەپ ئويلاپ، بىر دۇكاندارىدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. دۇكاندار: «دەريا بويىغا بارساڭ بىلىسەن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شاھزادە بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ دەريا بويىغا بېرىپ قارىسا، بىر ئالتۇن بېلىق دەريادا گاھ سۇ ئۈستىگە ئوقچۇپ چىقىپ، گاھ سۇ ئاستىغا شۇڭغۇپ تىنىم تاپمايۋاتقۇدەك، قىرغاقتا بولسا بىر مومای دەرياغا قاراپ، كۆز يېشى قىلىپ ئولتۇرغۇدەك. شاھزادە ھېچ نەرسىنى ئاڭقىرالماي، مومايدىن سوراپتۇ:

— ھاممۇ، نېمىگە يىغلايلا؟

— جېنىم بالام، مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن، — دەپتۇ مومای، — بىچارە بېلىققا چىدىيالمايۋاتىمەن.

شاھزادە گاڭگىراپ قېلىپ:

— بېلىق نېمە بوپتىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ. مومای ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ:

— بىر زامانىلاردا بۇ بېلىق بىر جۇپ ئىدى، ئۇ چاغدا جۇپتى بىلەن ئىرمىشىپ چىرمىشىپ ئوينايتتى، نەسىل قالدۇراتتى. ئەمدى جۇپتىدىن ئايرىلىپ دەرد مەن بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئوقچۇپ سۇ ئۈستىگە چىقىشى جۇپتىنى ئىزدىگەنلىكى، سۇغا شۇڭغۇشى داد ـ پەريات چەككەنلىكى، — دەپتۇ.

— ھاممۇ، بۇ بېلىقنىڭ جۇپتى نەگە كەتكەن؟ — دەپ قىستاپ سوراپتۇ شاھزادە قىزىقىپ.

— جېنىم بالام، بۇنى پادىشاھتىن سورىغىن، — دەپلا كېتىپ قاپتۇ مومای.

شاھزادە ئىمىر مومانىڭ گېپىنىڭ مەنىسىگە يەتكەندەك قىپتۇ ۋە ئالدىراپ ـ سالدىراپ ئوردىغا قايتىپتۇ. قايتىۋېتىپ خاسلا پادىشاھ سەيلە قىلىدىغان چارباغدىكى چۆرىسى رەڭگارەڭ گۈللۈك كۆلچەك يېنىدىن ئۆتۈپتۇ. كۆلچەكتىكى بىر ئالتۇن بېلىق خۇددى دەريادىكى بېلىققا ئوخشاش گاھ سۇ ئۈستىگە ئوقچۇپ چىقىپ، گاھ سۇ ئاستىغا شۇڭغۇپ تىنىم تاپمايۋاتقانىكەن. شاھزادە گۇمانسىراپ باغۋەندىن سوراپتۇ:

— بوۋا، بۇ بېلىق نېمىشقا سۇ ئۈستىگە سەكرەپ چىقىدۇ؟

— شاھزادەم، — دەپتۇ باغۋەن بوۋاي قول باغلاپ، — پانىي ئالەمدە جېنى بار-لىكى نەرسىنىڭ جۈپتى بولىدۇ. ئەمما، بۇ بىچارە بېلىق جۈپتىدىن ئايرىۋېتىلگەن. ئۇنىڭ ئوقچۇپ سۇ ئۈستىگە چىقىشى جۈپتىنى ئىزدىگەنلىكى، سۇغا شۇڭغۇشى داد-پەريات چەككەنلىكى.

— بوۋا، بۇ بېلىقنىڭ جۈپتى نەدە؟ — دەپ سوراپ تۇرۇۋاپتۇ شاھزادە.

بوۋاي ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ:

— شاھزادەم، بۇنى سىلى سورىمىسلا، مەن ئېيتمىسام بولاتتى. سوراپ قالىلا، خەير، بوپتۇ، نامەردلىك قىلماي ئېيتىپ بېرەي، — دەپتۇ سۆز باشلاپ، — بىر زا-مانلاردا بۇ بېلىق بىر جۈپ ئىدى، ئۇ چاغدا جۈپتى بىلەن ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ ئويناپتتى، نەسىل قالدۇراتتى. ئاتىلىرى شەھرىمىزگە پادىشاھ بولغان كۈندىن باشلاپ بېلىققىمۇ ئامانلىق نېسىپ بولمىدى. مانا بۇ بىچارە بېلىقنى تۇتقۇزۇپ كېلىپ كۆل-چەككە سولاپ قويدى. ھەر كۈنى پەقەت بىر ۋاق كېلىپ بېلىق تاماشاسىنى كۆرۈپ كېتىدۇ. «مۇشۇككە ئويۇن، چاشقانغا قىيىن» دېگەن مۇشۇدۇر بەلكىم.

شاھزادە ئىمىر بۇ بېلىقنىڭ دەريادىكى جۈپتى ئىكەنلىكىنى چۈشە-نىپتۇ ۋە بېلىقنى تۇتۇپ كوزىغا سېلىپ ئېلىپ مېڭىپتۇ. بوۋاي شاھزادىنىڭ ئالدا-نى توسۇپ يالۋۇرۇپتۇ:

— جېنىم شاھزادەم، — دەپتۇ بوۋاي تىزلىنىپ، — تۇرمۇشۇم مۇشۇ باغقا، بې-لىققا قاراش بىلەن ئۆتىدۇ. بېلىقنى ئېلىپ كەتسىلە شاھ كاللامنى ئېلىشتىن يانمايدۇ. خۇش بولاي، ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەي، ئالتە بالامنى باققىلى قويسىلا.

بوۋاينىڭ ئېيتقانلىرى شاھزادە ئىمىرنىڭ يۈرەك تارلىرىنى چېكىپ ئۆتۈپتۇ. ئۇ خەزىنىدىن بوۋايغا ئەۋلادىدىن ئەۋلادىغا يەتكۈدەك دۇنيا - دەپىنە بېرىپ، ئائىلىسىگە قايتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن، دەريا بويىغا قاراپ كېتىپتۇ ۋە بېلىقنى دەريا-غا قويۇۋېتىپتۇ. شاھزادە قايتىپ كېلىپ قارىسا، ئانىسى بىر بۇلۇڭدا يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك. شاھزادە ھەيران بولۇپ، يىغلاشنىڭ سەۋەبىنى سورىغانىكەن، ئانا ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ:

— بالام، كۆلچەكتىكى بېلىقنى دەريا-غا قويۇۋېتىپ يامان قىپسەن. ئاتاڭ ئاچ-چىقلاپ: «شۇم بەتبەختىكنى بۇگۈنلا كۆزۈمدىن يوقات، بولمىسا ئالدىڭدا كاللىسىنى ئېلىپ، گۆشىنى چەيلەپ، سۆڭىكىنى سەيلەيمەن» دېدى. ئۆزۈڭنى چەتكە ئالمىساڭ ئەپلەشمىگۈدەك، جېنىم قوزام، — دەپتۇ.

— بوپتۇ ئانا، ئاتام مېنى بىر بېلىقچىلىك كۆرمىگەن بولسا كېتەي! — دەپتۇ

شاھزادە. ئانا ئوغلىنى توختىتىپ:

ــ بالام، يالغۇز كېتىۋاتسەن. كۆرگەنلىكى ئادەمنى دوست تۇتما. بۇنىڭ ئۈچۈن سىناپ باق: دوست بولغۇچىنى ئۆزۈڭ خالىغان يەردە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، باشقا يەرگە بېرىپ ئۇزۇنراقتا كەل. ساقلاپ تۇرالىغىنى ۋاپالىق دوست چىقىدۇ، كېتىپ قالغىنى ئەسقاتمايدۇ، ئۇقتۇڭمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ ئۇقتۇم، جان ئانا، نەسىھەتلىرىنى قۇلىقىمدا تۇتىمەن، ــ دەپتۇ شاھزادە ۋە بىر خۇرجۇنغا نان، بىر قاپاققا سۇ قاچىلاپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

شاھزادە يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرگەنسىرى مول يۈرۈپتۇ. بىر كۈنى دەشت ـ باياۋان ئىچىدە مىڭبىر جاپادا كېتىۋاتسا، ئارقىسىدىن ئىككى يىگىت يېتىپ كەپتۇ ۋە ئەمىرىدىن نەگە بېرىپ، نەدە توختايدىغانلىقىنى سوراپتۇ. ئىمىر سەپىرىنىڭ مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. يىگىتلەر ئىچ ئاغرىتىپ، دوست بولۇشنى تەلەپ قىپتۇ. ئىمىر ئانىسىنىڭ نەسىھەتىنى ئېسىگە ئېلىپ:

ــ ئىككىڭلار مۇشۇ يەردە بىر دەم تۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن تەرەت قىلىۋېلىپ كېلەي، ــ دەپتۇ.

يىگىتلەر ماقۇل بوپتۇ. ئىمىر تامبىلىنىڭ بېغىنى تۇتقان ھالدا ئۇلاردىن يىراقلىشىپتۇ ۋە بىر ئازگالغا چۈشۈپ بىر پەس ئولتۇرۇپتۇ. يىگىتلەر بولسا، ئىمىرنىڭ خۇرجۇنىدىكى نانىنى راسا يەپ، قورسىقىنى تويغۇزۇپ كېتىپ قاپتۇ. ئىمىر قايتىپ كېلىپ، قۇرۇق خۇرجۇننى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ، بوينى ئۇزۇۋېتىلگەن قاپىقىنى قالدۇرۇپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. يەنە بەش كۈن مېڭىپتۇ، دەشتتىن چىقىپ بولالماپتۇ، ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق، پىتر ـ پىتر ئاپتاپ، بوران ئازابىدىن جېنى ئاز قاپتۇ. لېكىن، ئارقىسىغا يېنىشنى راۋا كۆرمەپتۇ. ئۇ شۇ تەرىقىدە كېتىۋاتسا، يانىدىكى چىغىر يولدىن ياش قۇرامى، بوي ـ تۇرقى ئۆزىدىن سەل چوڭراق، كېلىشكەن بىر يىگىت ئۇنىڭغا سەپەرداش بوپتۇ. يىگىت ئىمىرنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ، ئۇنى تاۋام يېيىشكە، سۇ ئىچىشكە تەكلىپ قىپتۇ. ئىمىر خۇش بولۇپ، غىزالىنىپتۇ ۋە يىگىتنىڭ دوست بولۇش تەلىپىنى سىناپ كۆرمەك بولۇپ، «ۋاي قورساق!» دەپ قورسىقىنى چاڭگاللاپ يەردە يۇمىلىنىپتۇ. يىگىت ئۇنى يۇدۇپ، ئون پوتەي يول يۈرۈپتۇ، «غىڭ» دېمەپتۇ. بىر چاغدا ئىمىر تەرەت قىلغۇسى بارلىقىنى ئېيتىپ، يىگىتنى بىر قاقاس تۆپىلىكتە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، تەرەتكە مېڭىپتۇ. بىر ئازگالنى تېپىپ، خېلى ئۇزاق ئولتۇرۇپتۇ. قايتىپ كەلسە ھېلىقى يىگىت جايىدىن مىدىرلىماي ساقلاپ ئولتۇرغان. ئىمىر ئىچىدە، ئانام ئېيتقان ۋاپادار دوستنى تېپىپتىمەن، دەپ ئويلاپ، چەندان خۇش بوپتۇ ـ دە، دوست بولۇشقا قول بېرىپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ يىگىت شەرت قويۇپ، — بىرىنچىدىن، مەن ئاكا، سەن ئۇكا بولىسەن؛ ئىككىنچىدىن، مەن نېمە دېسەم ياق دېمەيسەن؛ ئۈچىنچىدىن، تاپقاننى تەڭ ئۇلۇشىمىز؛ تۆتىنچىدىن، بىزنىڭ دوستلۇقىمىز چايان بىلەن پاقىنىڭ دوستلۇقىدەك بولۇپ قالمىسۇن.

— خۇش ئاكا، ئۆزلىرى نېمە دېسىلە شۇ، — دەپتۇ ئىمىرمۇ بېشىنى ئېگىپ.

ئۇلار يولغا چۈشۈپ، مۇڭدىشا - مۇڭدىشا بىر شەھەرگە بېرىپ قاپتۇ. بۇ شەھەردىكى چوڭ - كىچىك ئەركەكلەر بېلىگە ئاق باغلاپ، ئاياللار ئاق رومال ئارتىپ يۇرۇشىدىكەن، ئويۇن - تاماشا، نەغمە - بەزمە ئەسلا بولمايدىكەن. شاھزادە ئىمىر بىلەن يىگىت ھەيران بولۇپ، كوچا ئارىلاپ كېتىۋاتسا، بېشىغا ئالتۇن كۇلاھ، ئۇچسىغا زەنجىر چاپان كىيگەن تۆت لەشكەر ئات ئوينىتىپ، قىلىچلىرىنى يالتىڭلاپ يېتىپ كەپتۇ - دە، ئۇلارنىڭ ئالدىدا توختاپ سوراپتۇ:

— ھەي ھاڭۋاقتى يىگىتلەر، پادىشاھ ھەزرەتلىرى مۇسىبەتتە، پۇتۇن شەھەر ئەھلى ھەسرەت - نادامەتتە، سىلەر نېمە ئۈچۈن قىزىل كىيىم كىيىۋالدىڭلار؟ يۇرۇڭلار، ئوردىغا بارىمىز.

ئىمىر تىزلىنىپ، يالۋۇرۇپ گۇناھىنى تىلەپتۇ. يىگىت ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەرگە يېڭىلا كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ، تۆت تىللا تەڭلەپتۇ. لەشكەرلەر تىللانى ئېلىپ، ئاتلىرىنى قامچىلاپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ئىمىر بىلەن يىگىت كىيىملىرىنى يەڭگۇشلەپ، بەللىرىگە ئاق قارىلىق باغلاپ شەھەردە مەدىكارلىق قىلىپ تۇرۇپ قاپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، كىشىلەر قارىلىقلىرىنى يېشۈەتمەپتۇ. بىر كۈنى ئۇلار مەدىكار بازىرىدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ قېشىدىكى بىرسىدىن:

— پادىشاھ كۇنگە بىر ئۆلۈم ئۇزىتامدۇ؟ — دەپ سورىغانىكەن، ئۇ كىشى:

— ھەي ئۇكىلار، ئېيتىپ كەلسەم گەپ تولا، — دەپ گېپىنى باشلاپتۇ، — پادىشاھنىڭ ئايىغى قۇرغاق بىر قىزى بار. ئۇنى ھەرقېتىمدا قىرىق كېچە - كۇندۇز توي ئۆتكۇزۇپ ياتلىق قىلىدۇ. قىرىقىنچى كۈنى ئاخشامدا قىزىنىڭ قېشىدا ساپمۇ ساق قالغان يىگىت قىرىق بىرىنچى كۈنى سەھەردە يەرلىكىدە ياتىدۇ. پۇتۇن شەھەر خەلقى يىگىتنىڭ ھازىسىنى تۇتۇپ كۈننى ھەپتىگە، ھەپتىنى ئايغا، يىلنى يىلغا ئۇلايدۇ، ھازا تۇتمىغانلار قىلىچ ئالدىدا «ۋاي داد» دەپ توۋلايدۇ.

يىگىت بۇ گەپتىن كېيىن شاھزادە ئىمىرگە:

— ئىنىم، سەن بولساڭ داڭقى چىققان، ھەددى - ھېسابسىز دۇنيا يىغقان شاھ ئوغلى. كىشىنىڭ شەھىرىدە بوينۇڭنى قىسىپ، مۇساپىر كوچىسىغا كىرىپ يۇرسەڭ ئۆزۈڭگىمۇ نومۇس، شاھقىمۇ ئاھانەت. شۇڭا، مۇشۇ شەھەر پادىشاھىنىڭ قىزىغا ئۆي-

لىنىپ، ئوردىدا بولساڭ دەيمەن، ــ دەپ مەسلىھەت ساپتۇ.

يىگىتنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئىمىرنىڭ پۈت ـ قولىدا جان قالماپتۇ. ئاكام مەن ـ دىن زېرىككەن ئوخشايدۇ، بولمىسا بىلىپ ـ ئاڭلاپ تۇرۇپ، شۇمپەن قىزنى ماڭا سا ـ يە قىلاتتىمۇ؟ بولدى، ئۇنداق دوستۇم يوق، ئاستا كېتىۋالاي، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ ـ يۇ، ئاكا ـ ئۇكا بولۇشقان چاغدا پۈتۈشكەن شەرتلىرى ئېسىگە كې ـ لىپ، بويىنىنى قىسىپ جىم تۇرۇپتۇ. يىگىت ئىمىرگە بىرىنچى قاتاردىكى شاھزادە كىيىمى كىيدۈرۈپ، ئۆزىمۇ قېلىشمىغۇدەك ياسىنىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

ــ بىز، ــ دەپتۇ يىگىت بېشىنى ئېگىپ، ــ كۈنگەي شەھىرى پادىشاھىنىڭ شاھزادىلىرى بولىمىز. بۇ مېنىڭ ئىنىم، ئاتامنىڭ ئەركە بالىسى. ئۇ چۈشىدە ئالىي ـ لىرىنىڭ قىزىغا كۆيۈپ قاپتىكەن. ئاتىمىز ئالدىلىرىغا كەلمەك بولۇپ سەپەر تەييار ـ لىقىغا كىرىشۈبدى، ئىنىم تاقەت قىلالماي بالدۇرراق يولغا چىقىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئاتام ئىنىمنىڭ تەقەززاسىغا چىدىماي بىزنى ئالدىن ھۈزۈرلىرىغا ئەۋەت ـ تى. نېمە دەيلىكىن؟

ــ ئىككى قولۇم كۆكسۈمدە. بىراق، قىزىمنىڭ بىر چوڭ ئەيىبى بار. ئۇنىڭغا ئۆيلەنگەن يىگىت تىرىك كىرىپ، ئۆلۈك چىقىدۇ. شاھزادە قاۋۇل، كېلىشىملىك يىگىت ئىكەن. ئۆلۈپ قالسا، پادىشاھ ھەزرەتلىرىگە جاۋاب بېرىمكىم بەسى مۇشكۈل، ــ دەپ ـ تۇ شاھ ئۆزرە ئېيتىپ.

يىگىت «ھەرنېمە بولسا مەيلى» دەپ تەلىپىدىن يانماي، لەۋزىدىن تانماي تۇرۇۋاپ ـ تۇ. ئىلاجسىز قالغان پادىشاھ قىزىنى شاھزادە ئىمىرگە بەرمەك بوپتۇ. خەزىنىدىن پۇل چىقىرىپ، قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، ئىككىسىنىڭ بې ـ شىنى قېتىپ قويۇپتۇ. شاھزادە بىلەن مەلىكە ئۆز ھۈجرىسىغا كىرىپ كېتىدىغان چاغدا، يىگىت شاھزادە ئىمىرنى توختىتىپ، بىر خۇمرا شارابنى تەڭلەپ تۇرۇپ، قۇ ـ لىقىغا پىچىرلاپتۇ:

ــ ئىنىم، ھەركۈنى ياتار ۋاقتىدا مەلىكىگە بۇنىڭدىن بىر ئوتلام ئىچۈرسەڭ، ئۇ بىخۇد بولۇپ بىر كېچە ئۇخلايدۇ. ئۆزۈڭ ئىچمەي باشقا ئورۇندا يات. مەن ئىجازەت بەرمىگۈچە ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلاشما. ئەمىسە خۇداغا تاپشۇردۇم، ماڭا!

ئىمىر ۋەدە بېرىپ شەرتلەرنى ئورۇنلاپتۇ. لېكىن، پادىشاھ ئەنسىرەپ ئۇخلىيال ـ ماپتۇ. كېچىچە ۋەزىر، ئوردا مۇلازىملىرىنى خەزىنىگە چاپتۇرۇپ كۈيۈئوغلىنىڭ ئۆ ـ لۈمىگە تەييارلىق قىلدۇرۇپتۇ. ئۆزى ھازا كىيىملىرىنى كىيىپ تەخ بوپتۇ. شەھەر قازىكالانلىرى، ئىمام ـ مەزىنلەر سۈبھى يورۇش بىلەن تەڭ جامەگە يىغىلىپ شاھزادە ئىمىرنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈشكە ھازىرلىنىپتۇ. ھۆكۈمالار پۇقرالارغا ئالتۇن جازد ـ

لىق، كىمخاپ يوپۇقلۇق جىنازىنى كۆتۈرتىپ، ئوردا ئالدىدا كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. گۈر-كارلار پادىشاھ قەبرىستانلىقىدىن تاش گۈمبەزلىك شامگۆر ياساپتۇ. ئاياللار، بالىلار پەرمانغا ئىتائەت قىلىپ، مورىلىرىدىن تۇتۇن چىقارماي ئوردىغا بېقىپ غەمكىن ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭغىچە تاڭمۇ ئېتىپتۇ، ھېچ گەپ بولماپتۇ؛ كۇن چىقىپتۇ، ھېچ گەپ بولماپتۇ؛ ئاش ۋاقتى بوپتۇ، ھېچ خەۋەر تارالماپتۇ. قوزا چۇش بىلەن خالايىق دېلىغۇلدا بولۇشۇپ ئۆيلىرىگە قايتىشىپتۇ. پادىشاھ ھازا كىيىمىنى ئالماشتۇرۇپ، مەلىكە بىلەن شاھزادە ئىمىر ياتقان ھۇجرىغا دەرگۇماندا كىرىپ قاراپتىكەن، ئىككىسى بىر ئوبدان، قەدىناس ئەر - خوتۇنلاردەك مۇڭدىشىپ ئولتۇرغۇدەك. پادىشاھ «بۇ ئوڭۇمۇ، چۇشۇمۇ؟» دەپ ھەيران بولۇپ ئارقىسىغا يېنىپتۇ. ئۇ كۇنى ئۆتۈپ كەچ بوپتۇ. پادىشاھ يەنە غەم - غۇسسىگە پېتىپ تورۇسقا قاراپ يېتىپ كېچىنى تاڭغا ئۇلاپتۇ، پۇقرالارمۇ شۇ تەرىقىدە تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ. ئەمما، ئۇ كېچىمۇ تىنچ - ئامان ئۆتۈپ كېتىپتۇ. شاھزادە بىلەن مەلىكە سەھەر تۇرۇپ، چارباغلىرىنى سەيلە قىلىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئەنە شۇ تەرىقىدە ئۇزۇن كۇنلەر ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئىمىر ئۆلمەپتۇ. ئوردىدىكىلەردىن تارتىپ پۇقرالارغىچە قانغۇدەك ئۇخلاپ ھاردۇقىنى چىقىرىپتۇ، نەغمە - ناۋا قىلىپ دىشۋار كۆڭۇللىرىنى ئېچىپتۇ. پادىشاھ خۇش بولۇپ، شاھزادە ئىمىرنى بېشىدا كۆتۈرۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ نېمە خىسلىتى بارلىقىنى بىلىشكە قىزىقىپ، كېنىزەكلەردىن پايلاقچى قويۇپتۇ. ۋەزىرلەر قىزغىنىپ ئىمىرنىڭ پېيىگە چۇشۇپتۇ. شۇنداق كۇنلەرنىڭ بىرىدە يىگىت پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، ئۆيىمىزدىن ئايرىلغىلى يەتتە - سەككىز ئاي بوپتۇ، ئاتىمىز شۇ چاغقىچە يېتىپ كېلەلمىدى. بىرەر پېشكەللىك بولدىمىكىن، دەپ كۆڭلىمىز ئەنسىرەپ تۇرالماي قالدۇق، بېرىپ يوقلاپ كەلسەك دەۋاتىمىز. ئىشەنسىلە مەلىكەمنى بىزگە قېتىپ قويسىلا، ئىشەنمىسىلە ئېلىپ قالسىلمۇ ئاغرىنمايمىز، — دەپتىكەن، پادىشاھ:

— قىز ئەردە ياخشى، ئەردە بولمىسا يەردە ياخشى. ئۇنى ئالغاچ كېتىڭلار، قۇدامۇ كۆرسۇن، — دەپتۇ - دە، خەزىنىچىگە ئېيتىپ قىرىق ئاتلىق دۇنيا - دەپىنە، مال - مۇلۇك جابدۇتۇپ، كېنىزەكلەردىن قىرىقنى ھەمراھ قىلىپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

يىگىت بىلەن شاھزادە ئىمىر مەلىكىنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ، كېنىزەكلەرنى ئارقىسىغا سېلىپ شەھەردىن ئايرىلىپتۇ. مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، يەتتە كېچە - كۇندۇز يول يۇرگەندىن كېيىن، كېنىزەكلەرنى قايتۇرۇۋېتىپ، بىر بوستانلىقتا توختاپتۇ. يىگىت يۇك - تاقلارنى يەشمەي تۇرۇپ ئىمىردىن:

— مېنىڭمۇ شەھىرى دەريادا ماكانىم، بالىچاقلىرىم بار. مەن مۇشۇ يەردە سەز-

دىن ئايرىلمەن. ئىنىم، ئات ـ ئۇلاغ، مال ـ مۈلۈكنى قانداق ئۇلۇشىمىز؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ باشتا شەرتلەشكەنمىز، تەڭ ئۇلۇشەرمىز، ـــ دەپتۇ شاھزادە.

ـــ ئۇنداق بولسا مەن تەقسىم قىلاي، مەلىكە شاھىد بولسۇن، سەن قاراپ تۇر- غىن، ـــ دەپتۇ يىگىت ۋە قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ، ئاتلارنى قۇلىقىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىن چەنلەپ، قۇيرۇقىنىمۇ پەملەپ چېپىپ تاشلاپتۇ. يىگىت ھەربىر ئاتنىڭ بىر يوتىسىنى ئوڭ تەرەپكە، بىر يوتىسىنى سول تەرەپكە ئايرىپ، «ماۋۇ سېنىڭ، ما- ۋۇ مېنىڭ» دەپ ئۇلەشتۇرۇپتۇ. يىگىتنىڭ قىلىقىدىن ھەيران قالغان شاھزادە رەنجىپ سوراپتۇ:

ـــ ئاكا، ئاتلارنى نېمىشقا ئۆلتۈرۈۋېتىسەن؟ نەرسىلەرنى قانداق ئېلىپ كېتەلەيمىز؟

ـــ بىلسەڭ ئىنىم، ئاتلارنىڭ ئورۇق ـ سېمىزلىكى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، ئۇ ئات بىلەن بۇ ئاتقا ئارتىلغان مال ـ مۈلۈك ئوخشىمايدۇ، ئۇنى مۇشۇنداق تەقسىملەۋالساق «نېمە تاپساق تەڭ» دېگەن شەرت ئادا بولىدۇ، ـــ دەپتۇ يىگىت.

قورققىنىدىن بىللە كەلگىنىگە پۇشايمان قىلىپ ياش تۆكۈۋاتقان مەلىكە يىگىت- نىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ ئۆز ـ ئۆزىگە «بۇ ئادەم ئەجەب پەت ئۇچەي» ئىكەن دەپ قاپتۇ. شاھزادە ئىمىر «ئات تۇگەشتى، ئەمدى مەلىكىنى تەڭ ئالىمىز دېسە قانداق قىلارمەن» دەپ غەمگە پېتىپ تۇرسا، دېگەندەك يىگىت:

ـــ ئىنىم، مەلىكىنى قانداق ئۇلۇشىمىز؟ ـــ دەپ سوراپ قاپتۇ.

شاھزادە ئىمىرنىڭ تىرىك تۇرۇپ جېنى چىقىپتۇ، چىرايلىرى سارغىيىپ، لەۋ- لىرى كۆكىرىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ چاندۇرماي دەپتۇ:

ـــ ئىلتىپات ئۆزۈڭدە ئاكا.

ـــ خوش، شۇ گېپىڭ راست بولسا، مەلىكىنىمۇ ئىككى كاسا قىلىپ يېرىمدىن ئۇلۇشىمىز، ـــ دەپتۇ يىگىت ۋە مەلىكىنىڭ پۇت ـ قولىنى چەمبەرچاس باغلاپ، ئوڭ قولى بىلەن ئوڭ پۇتىنى بىر تۇپ دەرەخكە، سول قولى بىلەن سول پۇتىنى يەنە بىر تۇپ دەرەخكە ئېسىپتۇ. مەلىكە ئاھ ئۇرۇپ سىلكىنىپ باقسىمۇ قىمىرلىيالماپتۇ.

شاھزادە يىگىتنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى ئېتىپ، مەلىكىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلەپتۇ:

ـــ تېگىشلىكىمدىن ئۆتۈنەي، مەلىكىنى ئۆزلىرى ئېلىپ كەتسىلە ئاكا، ـــ دەپ يالۇرۇپتۇ. يىگىت ئۇنماي قىلىچىنىڭ سېپىنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ، بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ مەلىكىگە قاراپ ئېتىلىپتۇ. شاھزادە ئىمىر قورققىنىدىن جان ـ پېنى

چىقىپ هوشىدىن كېتىپتۇ. مەلىكە كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، بار كۈچى بىلەن چىرقىراپ سىلكىنىپتىكەن، ئىچىدىن بىر ئاق يىلان ئېتىلىپ چىقىپ يەرگە ئۇرۇلۇپ ئۆلۈپتۇ. يىگىت مەلىكىنى دەرەختىن چۈشۈرۈپ، يېشىپ دەسسىتىپتۇ ۋە كەۋسەر سۈيى ئىچۈرۈپ ماغدۇرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپتۇ. شاھزادە ئىمىرنىمۇ شۇ ئۇسۇلدا هوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. شاھزادە كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، مەلىكە كۈلۈمسىرەپ، باغرىنى ئېچىپ تۇرغۇدەك. شاھزادە نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي، سورايدەۋاتسا، يىگىت يىلانىنى كۆرسىتىپ دەپتۇ:

— ئىنىم، بۇ زەھەرلىك يىلان مەلىكەم تۆرەلگەندە بىللە تۆرىلىپ قورسىقىغا كىرىۋالغان. مەلىكەم ياتلىق بولسىلا، ئېرىنىڭ زەكىرىنى چېقىپ ئۆلتۈرۈۋەرگەن. بىلسەڭ ئىنىم، مېنىڭ سېنى مەلىكەم بىلەن بىر ئورۇنغا قوشۇلغىلى قويمىغانلىقىمنىڭ سەۋەبى شۇ ئىدى. ئەمدى ئۇنى ئۆزۈڭ ئېلىپ كەت. ئۆمۈرلۈك ئامراق ئەرخوتۇن بولۇڭلار!

شاھزادە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلاردىن يىگىتنىڭ ئاق نىيەتلىكىگە قايىل بولۇپ، ئويلىغانلىرىغا پۇشايمان قىپتۇ ۋە تىزلىنىپ رەھمەت ئېيتىپتۇ. يىگىت ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ:

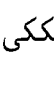
— گېپىمگە قۇلاق سال ئىنىم: بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن ئاتاڭ مېنى دەريا قارىماق تاشلاپ تۇتۇپ، جۇپتۇمدىن ئايرىپ، چارباغدىكى كۆلچەكىكە قاماپ قويغانىدى. سەن قۇتقۇزۇپ جۇپتۇمگە قوشۇپ قويدۇڭ. شۇ سەۋەبتىن ئاتاڭ سېنى هەيدەپ چىقاردى. مەن ساڭا بىر ئۆمۈر ياخشىلىق قىلسامۇ قىلغان ياخشىلىقىڭنى يانىدۇرۇپ بولالمايمەن. بېشىڭغا كۈن كەلسە مېنى دەريا بويىدىن تاپقىن، «بېلىقىم ـ بېلىقىم، شاھزادە كەلدى» دەپ چاقىرساڭ قېشىڭدا هازىر بولىمەن. خەير! — دەپتۇ ـ دە، ئالتۇن بېلىققا ئايلىنىپ دەريا چۈشۈپ سۇ ئاستىغا شۇڭغۇپتۇ.

شاھزادە ئىمىر بىلەن مەلىكە ئاسمانغا قاراپ، بىر هازا خۇشاللىق يېشى تۆكۈكەندىن كېيىن، دالاغا قارىغانىكەن، ئاتلار ئەسلىگە كېلىپ كىشنەپ تۇرغۇدەك، يۈكتاقلارمۇ ئارتىقلىق پېتى تۇرۇپتۇ. شاھزادە بىلەن مەلىكە ئۆز ئارغىماقلىرىغا مىنىپ، قىرىق ئاتنى ئالدىغا سېلىپ يولنى داۋاملاشتۇرۇپ، شاھزادىنىڭ شەھىرىگە كەپتۇ. پادىشاھ خۇشاللىقىدا پۈتۈن يۇرتقا كاتتا توي ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **سېيىت زۇنۇن، ئابدۇرەھمان مۆمىن.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (4)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

گۆھەر تۇغدىغان توخۇ

ۇرۇن بۇرۇنسىدا بىر ئوتۇنچى ئۆتكەنكەن، ئۇنىڭ خوتۇنى ۋە ئىككى ئوغلى بار ئىكەن.

ئوتۇنچى بىر كۈنى جاڭگالدا ئوتۇن كېسىۋاتسا، ئالدىدىن بىر توخۇ چىقىپ قاقىلاپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئوتۇنچى ئالدىغا قارىسا، بىر توخۇنىڭ ئۇۋىسى تۇرۇپتۇ. ئۇۋىدا بىر تۇخۇم يالتىراپ تۇرغان. ئوتۇنچى ھېلىقى تۇخۇمنى ئېلىپ قوينىغا سېلىۋە، ئوتۇنلىرىنى ئېشىكىگە ئارتىپ شەھەرگە كىرىپتۇ. ئوتۇننى سېتىپ پۇلىغا تۆت نان ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپ كېلىۋاتقىنىدا، كۆزى بىر دۇكانىنىڭ ئالدىدا ئېسىلىق تۇرغان ئالتۇن قەپەسكە چۈشۈپتۇ. ئوتۇنچى ھېلىقى قەپەسگە زەن قويۇپ قارىغۇدەك بولسا، ئۇنىڭ ئىچىدە خۇددى ئۆزىنىڭكىگە ئوخشاش بىر تۇخۇم يالتىراپ تۇرغۇدەك. ئۇ ئىچىدە، ئەجەب مېنىڭ تۇخۇمۇمغا ئوخشايدىكەنا، دەپ، بىر قويىنىدىكى تۇخۇمغا، بىر قەپەستىكى تۇخۇمغا قاراپ تۇرۇپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن ھېلىقى قەپەسنىڭ ئىگىسى ئوتۇنچىغا:

— ھە، نېمىشقا قەپەسنى بويلاپ قالدىڭ؟ ئوغرىمۇ سەن؟ كەت نېرى ! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— يوقسۇ بايۋەچچە، — دەپتۇ ئوتۇنچى، — قەپەسنىڭ ئىچىدىكى تۇخۇم مېنىڭ تۇخۇمۇمغا ئوخشاپ تۇرىدۇ، سېلىشتۇرۇپ بېقىۋاتىمەن.

بۇنى ئاڭلىغان بايۋەچچە ھەيران بولۇپ:

— قېنى، ئېلىپ باقە، مەن كۆرۈپ باقاي، — دەپتۇ.

ئوتۇنچى كۆرسىتىپتۇ. بايۋەچچە شۇ يەردىلا ئوتۇنچىغا خۇشامەت قىلىپ، ئۆيىگە باشلاپ كىرىپتۇ.

— بۇنى ماڭا سېتىپ بېرىڭ، — دەپ يېپىشىۋاپتۇ بايۋەچچە.

— بوپتۇ ساتسام ساتاي، — دەپتۇ ئوتۇنچى.

— قانچە بېرەي؟

— ئۆزىڭىز بىلىپ بېرىڭ.

— مىڭ تەڭگە بەرسەم قانداق؟

ئوتۇنچى ھەيران بولۇپ:

— ئادەمنى زاڭلىق قىلماڭ، — دەپتۇ ئۇنىڭغا.

بايۇەچچە ئۆز كۆڭلىدە، بەلكى بۇنى ئاز دەۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلاپ:

ــ بوپتۇ، بىر يېرىم مىڭ تەڭگە بېرەي، ــ دەپتۇ.

ــ زادىلىق قىلماڭ، ــ دەپتۇ ئۆز تۇخۇمىنىڭ سىرىنى بىلمىگەن ئوتۇنچى، ــ راست ئالىدىغان ئىشىڭىز بولسا، ئۆزىنىڭ باھاسىنىلا ئېيتىڭ.

بايۇەچچە ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ، ئىككى مىڭ تەڭگىگە چىقىپتۇ. ھەيران بولغان ئوتۇنچى:

ــ قېنى، ئەكېلىڭ پۇلىڭىزنى، ــ دەپتۇ.

بايۇەچچە دەرھال ئىككى مىڭ تەڭگىنى ساناپ بېرىپ، ئوتۇنچىنى يولغا سالىتۇ. بايۇەچچە ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بوپتۇ. سەۋەبى، بايا ئۇ تۇخۇم ئەمەس، بەلكى گۆھەر سېتىۋالغانىكەن.

ئوتۇنچى ئۆيىگە بېرىپ، بولغان ئەھۋالنى خوتۇنىغا ئېيتىپ، ئىككى مىڭ تەڭگىنى يانچۇقىدىن چىقارغاندا، خوتۇنى ھەيران بولۇپ:

ــ ئۇنداق بولىدىغان بولسا، ئوتۇنچىلىقنى تاشلاپ، ھەركۈنى شۇ تۇخۇمدىن ئەكېلىپ ساتسىلا، پات ئارىدا باي بولۇپ كېتىمىز، ــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ.

خوتۇنىنىڭ بۇ مەسلىھەتى بىلەن ئوتۇنچى ھەركۈنى جاڭگالغا بېرىپ، ھېلىقى گۆھەر تۇخۇمدىن بىرنى ئەكېلىپ سېتىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي ناھايىتى باي بولۇپ كېتىپتۇ.

بىر كۈنى خوتۇنى مۇنداق مەسلىھەت بېرىپتۇ:

ــ ئەمدى ھەركۈنى گۆھەر تۇخۇم ئەكېلىمەن دەپ ئاۋارە بولغۇچە، شۇ توخۇنىڭ ئۆزىنىلا تۇتۇپ ئەكەلسىلە، ئۆيدە تۇغدۇرايلى.

ئوتۇنچى خوتۇنىنىڭ بۇ مەسلىھەتىنىمۇ ماقۇل كۆرۈپ، جاڭگالدىن ھېلىقى توخۇنى تۇتۇپ ئۆيىگە ئەكەپتۇ. توخۇ ھەركۈنى ئۆيدە بىردىن گۆھەر تۇغۇۋېرىپتۇ.

ھەر كۈنى گۆھەر سېتىۋېلىپ تۇرغان بايۇەچچە ئوتۇنچىنىڭ بۇ سىرىنى بىلىشىنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ. ئاخىرى ئوتۇنچىنىڭ گۆھەر تۇغدىغان توخۇسى بارلىقىنى بىلىپ، ئۇنى قولغا چۈشۈرۈش قەستىدە بوپتۇ. بايۇەچچە بىر كىتابتىن «كىمكى گۆھەر تۇغدىغان توخۇنىڭ بېشىنى يېسە پادىشاھ، قانىتىنى يېسە ۋەزىر بولىدۇ» دېگەن گەپنى كۆرگەنىكەن. بايۇەچچە شۇ توخۇنى يېيىش ئۈچۈن ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنىنى ئازدۇرۇشقا باشلاپتۇ. ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنى ياش ئىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە پۇلى كۆپىيىپ، قېرى ئوتۇنچىدىن كۆرە ياش يىگىتلەر بىلەن كەيپ ـ ساپا قىلىش نىيىتىگە كەلگەنىكەن. خوتۇنىنىڭ بۇ نىيىتى بايۇەچچىگە تازا ئەپ كەپتۇ. ئاخىرى بايۇەچچە بۇ خوتۇن

بىلەن ئاشنا بوپتۇ. لېكىن، ئوتۇنچىنىڭ ئۆيىدە بولۇشى بايۇەچچىنىڭ ھېلىقى توخۇنى يېيىش قەستىگە يار بەرمەپتۇ. بىر كۈنى ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنى بايۇەچچىنىڭ بەرگەن مەسلىھەتى بويىچە ئېرىگە:

ــ ئەمدى، خۇدايىم شۇنچە كۆپ دۇنيا بەرگەندىن كېيىن شۇنىڭ شۇكرانىسىگە بىر ھەج قىلىپ كەلسىلە، ــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ.

ئوتۇنچى ئويلاپ قارىغۇدەك بولسا، خوتۇنىنىڭ بۇ مەسلىھەتى دۇرۇس. ئارتۇق ئىككىلەنمەي تەرەددۇتلىنىپ ھەرەمگە كېتىپتۇ. ھېيلىگەر بايۇەچچە ئاخىرى بۇ خوتۇننى ئۆزىگە رام قىلىۋالغاندىن كېيىن، خوتۇننى نېمە قىل دېسە، شۇنى قىلىدىغان يەرگە يېتىپتۇ.

بايۇەچچە بىر كۈنى خوتۇنغا:

ــ ئەگەر مېنى رازى قىلمەن، ئۆمۈرلۈك ئاشنا قىلمەن دېسىڭىز توخۇيىڭىزنى سويوپ، بېشى بىلەن قانىتىنى ماڭا يېگۈزۈڭ. ئەگەر ماقۇل بولمىسىڭىز، ماڭا قىلمايسىز ئۆزىڭىزگە قىلىسىز، ــ دەپ قورقۇتۇپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان خوتۇن ئالدىدا غەمگە پېتىپتۇ: بۇ شەرتنى ئورۇنلاش بىر قېيىن، ئورۇنلىماسلىق بىر قېيىن. ئاخىرى بايۇەچچىنىڭ ئاشنىدارچىلىقىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن ئەندىشە قىلىپ، «مەيلى ئۆلتۈرسەم ئۆلتۈرەي، دۇنيامۇ كۆپىيىپ قالدىغۇ» دېگەن يەرگە كەپتۇ ـ دە، توخۇنى سويۇپ، بايۇەچچىنى ئۆيگە باشلاپ كەپتۇ.

ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنى ئېرى ھەرەمگە كەتكەندىن كېيىن بىر قۇلمۇ سېتىۋالغانىكەن. ئۇ توخۇنى قازانغا سېلىپ، قۇلغا ئوت قالىغۇزۇپ، ئۆزى سارايدا بايۇەچچە بىلەن ئەيش ـ ئىشرەتكە چۈشۈپتۇ.

بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن، ئىككى بالىسى مەكتەپتىن قايتىپ كەلسە، قازاندا بىر نەرسە قايناۋاتقان. قورسىقى ئېچىپ تۇرغان بالىلار تۇۋاقنى ئېچىپ قارىسا، قازاندا توخۇ گۆشى تۇرغان. دەررۇ توخۇنىڭ بېشىنى، ئىككى قانىتىنى ئاپتۇ ـ دە، چوڭ بالىسى بېشىنى، كىچىكى ئوڭ قانىتىنى يەپتۇ، سول قانىتىنى بولسا قۇلغا بېرىپتۇ.

بىر چاغدا خوتۇن چىقىپ قازاندىكى گۆشلەرنى تاۋاقلا ئېلىپ، بايۇەچچىنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ. بايۇەچچە قارىسا توخۇنىڭ بېشى بىلەن قانىتى يوق. ئورنىدىن چاپراپ تۇرۇپ:

ــ قېنى بۇنىڭ بېشى بىلەن قانىتى؟ بېشى بىلەن قانىتى بولمىسا، نېمە قىلمەن بۇنى؟! ئاچىقىپ ئىتقا تاشلاپ بېرىڭ! ــ دەپتۇ.

ھەيران بولغان خوتۇن دەررۇ چىقىپ قۇلدىن سوراپتۇ. ئۇ:

ـــ ھېلىراقتا ئىككى ئوغۇللىرى كېلىپ بېشى بىلەن قانىتىنى يەپ كەتتى، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇنى ئۇققان بايۇەچچە بەك تېرىكىپتۇ. كېيىن ئۆز ـ ئۆزىگە: «توختا، كىتابتا ئەگەر ئۇنداق قىلالمىسا، شۇنىڭ بېشى بىلەن قانىتىنى يېگەن ئادەمنىڭ يۇرىكىنى يېسىمۇ بولىدۇ، دېگەنىكەن. ھېلىمۇ بولسا شۇنداق قىلاي» دەپتۇ ـ دە، خوتۇنغا:

ـــ ئۇنداق بولسا شۇ ئىككى بالىڭنى ئۆلتۈرۈپ، يۇرىكىنى ماڭا يېگۈزۈڭ. ئەگەر ئۇنداق قىلمىسىڭ ئىشىڭ چاتاق، ـــ دەپ شەرت قويۇپتۇ. ئىلاجسىز خوتۇن ئاخىرى بۇنىڭغىمۇ كۆنۈپتۇ. دەررۇ قۇلىغا:

ـــ سەن بېرىپ، ئىككى بالامنى شەھەرنىڭ سىرتىدىكى بىر چۆلگە ئېلىپ چىقىپ ئۆلتۈرۈپ، يۇرىكىنى ئېلىپ كەل. ئەگەر مۇشۇ ئىشنى ئورۇنلىساڭ قۇللۇقتىن ئازاد قىلىمەن، بولمىسا ئۆزۈڭنى ئۆلتۈرىمەن! ـــ دەپتۇ. قۇل «ماقۇل» دەپ ئىككى بالىنى باشلاپ شەھەرنىڭ سىرتىدىكى بىر چۆللۇككە ئاپىرىپتۇ. بالىلار ھەيران بولۇپ سوراپتۇ:

ـــ بىزنى نەگە ئاپىرىسەن؟ نېمە قىلىسەن؟

قۇل بالىلارغا ئانىسىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ ـ دە، ئۆزىنىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپتۇ. ئىچىدە، بۇ بالىلاردا نېمە گۇناھ بار؟ مەيلى، قۇللۇقتىن ئازاد قىلمىسىمۇ قىلمىسۇن، ئۆلتۈرسىمۇ مېنى ئۆلتۈرسۇن، بۇ ياش بالىلار كۇننىڭ سېرىقىنى كۆرسۇن، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، كۆڭلىدىكىنى بالىلارغا ئېيتىپتۇ. بالىلار:

ـــ ئۇنداق بولسا، سەنمۇ بىكاردىن ـ بىكار ئۆلۈپ كەتمە. ئىككى كۇچۇك تاپايلى، شۇنى ئۆلتۈرۈپ يۇرىكىنى ئاپىرىپ بەرسەك، سەنمۇ قۇتۇلىسەن، ـــ دەپتۇ.

قۇلمۇ ماقۇل بوپتۇ. ئۇچەيلەن ئىككى كۇچۇكنى تېپىپ ئۆلتۈرۈپتۇ. قۇل ئىككى كۇچۇكنىڭ يۇرىكىنى ئېلىپ قايتىپ كېتىپتۇ. ئىككى بالا: «بىز ئەمدى ئۆيىمىزنى ئۇنتۇيلى، مۇشۇ كۆرۈنگەن تاغقا قاراپ ماڭايلى، باشقا بىر يۇرتقا بېرىپ جېنىمىزنى جان ئېتەيلى» دەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

ئاكا ـ ئۇكا ئىككىسى يول يۇرۇپ، يۇرگەندىمۇ مول يۇرۇپ، چۆللۇكلەرنى بېسىپ، نەچچە تاغلارنى ئېشىپ، بىر يەرگە ـــ ئىككى ئاچا يولنىڭ ئاغزىغا كېلىپ توختاپتۇ. قارىسا بىر يولدا «بارسا كېلەر»، يەنە بىرسىدە «بارسا كەلمەس» دېگەن خەت يېزىلغان تاختاي تۇرغۇدەك. ھەرئىككىسى بېشىمىزغا كەلگەننى كۆرەيلى دېيىشىپ، كىچىكى «بارسا كەلمەس»، چوڭى «بارسا كېلەر» دېگەن يولغا چۇشۇپ مېڭىپتۇ.

ئاكىسى بىر قانچە ئاي جاپالىق يوللارنى بېسىپ، بىر شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ.

قارىغۇدەك بولسا، شەھەردە ئادەم دىدارى يوق، ھەممىلا ئادەم شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتكەن. بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىش ئۈچۈن بالىمۇ شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپتۇ. ئەتراپقا نەزەر سالسا، كەڭ تۈزلەڭلىكتە مىڭ - مىڭ ئادەم ئاسمانغا قارىشىپ تۇرغان. بالا ئاسمانغا قارىسا، بىر قۇش ئادەملەرنىڭ بېشىدا ئايلىنىپ ئۇچۇپ يۈرگۈدەك. ئادەملەرنىڭ بەزىسى قوللىرىدا ئۆپكە، بېغىرغا ئوخشاش نەرسىلەرنى پۈلاڭلىتىپ، قۇشقا قاراپ «گەھ، گەھ» دەيىشۋاتقان. بالا ھەيران بولۇپ، سۈرۈشتۈرۈپ بۇ ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى چۈشىنىپتۇ: بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى يېقىندا ئۆلگەنكەن. لېكىن، ئۇنىڭ پادىشاھلىقىغا ۋارىسلىق قىلىدىغان بىرمۇ پەرزەنتى يوق بولغانلىقى ئۈچۈن پادىشاھ ئۆلەر ۋاقتىدا: «ساريىمدىكى بەخت قۇشىنى ئۈچۈرۈڭلار، قۇش كىمنىڭ بېشىغا قونسا، شۇ پادىشاھ بولسۇن» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىكەن. بۇگۈن بولسا، پادىشاھنىڭ شۇ ۋەسىيىتى بويىچە قۇشنى ئۈچۈرۈپ، ھەركىم ئۆز بەختىنى سىناش ئۈچۈن بۇياقتا چىققانىكەن.

بالا بىر چاغدا ئاسمانغا قارىسا قۇش ئۇنىڭغا قاراپ شۇڭغۇپ كېلىۋاتقان. ئادەملەر قۇشنى نەگە قونارکىن دەپ، كۆزىنى ئۇزمەي قاراپ تۇرۇپتۇ. قۇش شۇڭغۇپ كەلگەن پېتى بالىنىڭ بېشىغا قونۇپتۇ. بالا «پادىشاھلىقنى نېمە قىلاي» دەپ قۇشنى بېشىدىن ئېلىپ ئۈچۈرۈۋېتىپتۇ. باشقىلار بالىغا ھەيران بوپتۇ. ھېلىقى قۇش ئايلىنىپ كېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا يەنە قونۇپتۇ، بالا يەنە ئۈچۈرۈۋېتىپتۇ. ئۈچىنچى قېتىم يەنە كېلىپ قونغاندا، كىشىلەر بالىنى مۇبارەكلەپ، ئۇنىمىغىنىغا قويماي پادىشاھلىققا ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

بۇ ئىش مۇشۇ يەردە تۈرۈپ تۇرسۇن. بىز ئەمدى گەپنى ئۇنىڭ ئىنىسىدىن ئاڭلايلى:

ئىنىسى ھېلىقى «بارسا كەلمەس» يولغا مېڭىپ، ئاۋۇال قېلىن بىر جاڭگالنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. ئۇنىڭدىن چىقىپ بىر قورقۇنچلۇق تاغنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۇنىڭ ئالدىدىلا بىر يەردىن قېپقىزىل ئوت كۆرۈنۈپ، كېيىن شۇ ئوت چىققان يەردىن بىر نەرسە ئۇنى دەم تارتىپتۇ. بالا بوراندا ئۇچقان قامغاقتەك يۇمىلاپ بىر غارنىڭ ئاغزىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ ئېسىنى يىغىپ شۇنداق قارىسا، ئالدىدا بېشى داش قازاندەك، يوغانلىقى قېرى توغراقتەك، ئۇزۇنلۇقى قىرىق غۇلاچ كېلىدىغان بىر ئەجدىھا تۇرغۇدەك. ئەجدىھا شۇ زامان قوزغىلىپ، تاغ باغرىدىكى ئۆيدەك بىر تاشنى يۆتكىگەنكەن، ئۇ يەردىن بىر غار ئېچىلىپتۇ. ئەجدىھا بالىنى ھەيدەپ غارنىڭ ئىچىگە ئەكىرىپتۇ. بالا كىرىپ قارىسا، غارنىڭ ئىچى تۈرلۈك جان - جانىۋار ۋە ئادەملەر

بىلەن تولغان. ئەسلىدە بۇلار ئەجدىھانىڭ يەيدىغان ئوزۇقلىرى ئىكەن. ئەجدىھا ھەر-ھەپتىدە بىر قېتىم ئوۋغا چىقىپ يۈزلەپ جان - جانىۋارلارنى ۋە ئالدىغا ئۇچرىغان ئادەملەرنى دەم تارتىپ، مۇشۇ يەرگە ئەكىرىدىكەن، قورسىقى ئاچقاندا بولسا بىر چەت-تىن كاۋاپ قىلىپ يەيدىكەن. بالا بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇپ قۇتۇلۇشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدا خەنجىرى بار ئىكەن. ئۇ خەنجەر بىلەن غارنىڭ بىر چېتىنى تېشىشكە باشلاپتۇ.

بىر چاغدا ئەجدىھا غارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ئون غۇلاچ كېلىدىغان تۆمۈر زىنجىر غارنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈپ، ئىلىنغانىنى زىنجا سانجىپ، كاۋاپ قىلىپ يېگىلى تۇرۇپ-تۇ. بالا ئادەملەر بىلەن بىللە غارنىڭ ئەڭ چەت بولۇڭىغا بېرىۋاپتۇ. ئەجدىھا بىر نۆۋەتتە بەش - ئالتە قېتىم شۇنداق قىلىپ كاۋاپقا تويغاندىن كېيىن غارنىڭ ئاغزى-نى ھېلىقى يوغان تاش بىلەن يېپىپ قويۇپتۇ، ئۆزى شۇ تاشقا بېشىنى قويۇپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

ئەجدىھا بىر ئۇخلىغاندا ئۇچ كېچە - كۈندۈز ئۇخلايدىكەن. بالا ئەجدىھانىڭ ئۇخ-لىغانلىقىدىن پايدىلىنىپ، غارنى تېشىشنى داۋام قىپتۇ. ئىككى كېچە - كۈندۈز دې-گەندە ئاران ئادەم پاتقۇدەك تۆشۈكنى تېشىپ، سىرتقا چىقىپ قارىسا، ئەجدىھا غەرق ئۇيقۇغا كەتكەن. بىر تەرەپكە قارىسا، ئەجدىھانىڭ كاۋاپ پىشۇرىدىغان زىخى ئوتتا قىپقىزىل بولۇپ تاۋلىنىپ تۇرۇپتۇ. بالا چەبدەسلىك بىلەن ھېلىقى زىخنىڭ سېپە-دىن تۇتۇپ، ئوتتىن كۆتۈرۈۋېلىپ، ئەجدىھانىڭ مېڭىسىگە تىققانىكەن، ئەجدىھانىڭ مېڭىسى ۋاڑ - ۋۇز قىلىپ كۆيۈشكە باشلاپتۇ. ئەجدىھا جان ئاچچىقىدا بىر تولغە-نىپتۇ - دە، ھايال قالماي ئۆلۈپتۇ. بالا ئاندىن غار ئىچىدىكى ئادەملەرنى ۋە جان - جانىۋارلارنى قۇتۇلدۇرۇپتۇ.

بالا يەنە يولغا راۋان بوپتۇ. يولدا كېتىۋاتسا ئالدىغا ئۇچ قاراقچى ئۇچراپتۇ. ئۇلار بىر پادىشاھنىڭ كۈھقاپتىن ئالدۇرۇپ كېلىۋاتقان ئۇچ ئېسىل نەرسىسىنى بۇ-لىغانىكەن. ئۇنىڭ بىرسى ئۇچىدىغان گىلەم، يەنە بىرسى مىنسە دۇلدۇل، دەرياغا قويسا كۆۋرۈك بولىدىغان ھاسا، يەنە بىرسى تۇماق، كىمكى ئۇنى كىيىۋالسا ھېچ-كىمگە كۆرۈنمەيدىكەن. ئۇچ قاراقچى بۇ نەرسىلەرنى بۆلۈشەلمەي دەتالاشتا تۇرغانىنىڭ ئۇستىگە كېلىپ قالغان بالىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن ھېلىقى نەرسىلەرنى بۆلۈپ بې-رىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. بالا رازىلىق بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— بىرسىڭلار ماڭا ئوقيايىڭلارنى بېرىڭلار، مەن ئۇچ تەرەپكە قارىتىپ ئۇچ ئوق ئۇزىمەن. ھەربىرىڭلار بىرىنى تېپىپ كېلىسىلەر. كىم بۇرۇن تېپىپ كەلسە، گىلەم-

نى شۇ ئالىدۇ. ئىككىنچى قېتىم تېپىپ كەلگىنى ھاسىنى، ئۈچىنچى قېتىم تېپىپ كەلگىنى تۈماقنى ئالسۇن، بولامدۇ؟

— بولىدۇ، — دەپتۇ قاراقچىلار.

بالا ئوقيانى ئېلىپ ئۈچ تەرەپكە قارىتىپ ئۈچ ئوق ئۇزۇپتۇ. ئۈچ قاراقچى ئوققا قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىپتۇ. بالا شۇ زامان ھېلىقى تۈماقنى باشقا كىيىپ، ھاسىنى قولغا ئېلىپ، گىلەمگە چۈشۈپ «ئۈچ گىلەم !» دەپتۇ. گىلەم ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، بالا كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراپ ئۇچۇپتۇ. ئۈچ قاراقچى لېۋىنى چىشلەپ قاپتۇ.

بالا ئۇچۇپ بىر يەرگە كېلىپ تۆۋەنگە قارىغۇدەك بولسا، چىرايلىق بىر باغ كۆرۈنۈپتۇ. بالىنىڭ مۇشۇ باغدا ئولتۇرۇپ بىردەم ئارام ئالغۇسى كەپتۇ — دە، «چۈش گىلەم!» دەپتۇ. گىلەم باغ ئىچىدىكى بىر كۆكۈلمەيدان، چىمەنزارلىققا چۈشۈپتۇ.

بۇ باغ مۇشۇ يۇرتتىكى پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ كۆڭۈل ئاچىدىغان جايى ئىكەن. شۇ كۈنى باغقا پادىشاھنىڭ قىزى سەيلىگە چىقىقانىكەن. بالىنىڭ گىلەم بىلەن بۇ يەرگە ئۇچۇپ چۈشۈشى مەلىكىنىڭ كېنىزەكلىرىنى مېڭە ئۇزۇپ كېلىشكە بۇيرۇۋېتىپ، ئۆزى ئارام ئېلىش ئۈچۈن ھېلىقى چىمەنزارلىققا كېلىپ تۇرۇشىغا توغرا كەپتۇ. مەلىكە بۇ گىلەمنىڭ كارامىتىگە ھەيران بوپتۇ. ئىشقىلىپ، مۇشۇ گىلەمنى قولغا چۈشۈرۈشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ — دە، دەررۇ ئۆزىنى بالىغا ئاشىق كۆرسىتىپتۇ، تۇرلۇك شېرىن سۆزلەر بىلەن بالىنى ئالداشقا باشلاپتۇ. ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، مەلىكىنىڭ تۇرلۇك شېرىن — شېكەر سۆزلىرىگە ئىشەنگەن بالا ئۇنى ئۆز ياری قىلىش قارارىغا كەپتۇ. بالىنى ئالدىيالمىغىنىغا خۇشال بولغان مەلىكە بۇ گىلەمنى قانداق قىلىپ قولغا چۈشۈرۈشنىڭ چارىسىنى ئىزدەپ، گىلەمنى بۇ يەردىلا ئېلىۋالغىلى بولماس، بالا بىلەن گىلەمگە ئولتۇرۇپ بىر چۆللۈككە بارىلى، شۇ يەردە بالىنى قالدۇرۇپ، ئۆزۈم گىلەمگە ئولتۇراي — دە، ئۇچۇپ ئۆيۈمگە راۋان بولاي، دەپ ئويلاپتۇ.

— ئۇنداق بولسا ئىككىمىز بىللە ئۇچۇپ چىقىپ، چەت ياقلارنى سەيلە قىلىپ كېلەيلى، — دەپتۇ قىز.

مەلىكىنىڭ قورسىقىدىكى ھىيلىنى ئۇقمىغان بالا:

— بوپتۇ، ئولتۇرۇڭ، سىزنى ئوينىتىپ كېلەي، — دەپ مەلىكىنى ئولتۇرغۇزۇپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. بۇلار ئۇچۇپ بىردەمدىلا بىر چۆل — جەزىرىگە بېرىپ قاپتۇ. بالا ئاۋۇال گىلەمدىن چۈشۈپتۇ. ئۇنىڭ ئىستىراھەتكە ئولتۇرۇپ قالغىنىدىن پايدىلىنىپ، مەلىكە «ئۈچ گىلەم !» دەپلا ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ ئۆيىگە راۋان بوپتۇ.

بۇنى كۆرگەن بالا دەررۇ ھېلىقى تۇمقىنى كىيىپ، ھاسىنى دۇلدۇل قىلىپ مىنىپ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. قىزمۇ ئۆيىگە يېتىپ بېرىپ گىلەمدىن چۇشەي دېيىشىگە بالا يېتىپ كېلىپ سەكرەپ گىلەمگە چىقىپتۇ ـ دە، «ئۇچ گىلەم!» دەپتىكەن، گىلەم يەنە كۆتۈرۈلۈپتۇ. چۇشۇشكە ئۇمتۇلۇپ تۇرغان قىز يەرگە تېك موللاق چۇشۇپتۇ. بالا ئۇچقان پېتى ئاكىسىنى ئىزدەپ ئاخىرى ئۇ تۇرغان يۇرتقا چۇشۇپتۇ. ئۇنىڭ بۇ شەھەرگە كەلگەن كۈنى ئاكىسىنىڭ يېڭى پادىشاھ بولغان ۋاقتىغا توغرا كەپتۇ. ئاكىسىنىڭ پادىشاھلىقى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتلاردىن بىر قانچىسىنىڭ ئۈستىدىكى پادىشاھلىق ئىكەن. ئاكىسى ئۈكىسى بىلەن كۆرۈشۈپ، ھال ـ ئەھۋال سورىشىپ، شۇ يەردە ئۇنى ئۆزىگە ئوڭ قول ۋەزىر قىلىپ تەينىلەپتۇ.

ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتۈپ، ئاكا ـ ئۈكا ئىككىسى ئۆز ئۆيىنى ئەسلىشىپتۇ. قارا كۆڭۈل ئانىسىنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى، سادىدا دادىسىنىڭ نېمە ھاللارنى كەچۈرۈۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، ئاخىرى ئۆزلىرى بىر بېرىپ كېلىش قارارىغا كەپتۇ.

ئەمدى ئۇلارنىڭ ئۆي ئىچىدىن گەپ ئاڭلايلۇق:

ئانىسى ھېلىقى قۇل ئاپىرىپ بەرگەن ئىككى كۈچۈكنىڭ يۇرىكىنى بايۋەچچىگە بېرىپتۇ. خوتۇن قۇلنى ئازاد قىلىۋېتىپتۇ. ئارىدىن بىر قانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھېلىقى بايۋەچچە بىر چۇش كۆرۈپتۇ. چۇشىدە ھېلىقى يىگەن يۇرەك ئادەمنىڭ ئەمەس، ئىتنىڭ يۇرىكى ئىكەنلىكى مەلۇم بوپتۇ. ئۇ تىت ـ تىت بولۇپ ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك يەرگە كەپتۇ. ئۆزىنىڭ يامان ھەۋىسىدىن ياخشىلىق تاپالمىغان خوتۇنمۇ سەرسانلىقتا قاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى ئېرى ھەرەمدىن قايتىپ كەپتۇ. خوتۇنى ئۇنىڭ ئالدىغا يىغلاپ چىقىپ:

ــ سىلى كەتكەندىن بېرى خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن ئىككى بالام بىلەن گۆھەر تۇغىدىغان توخۇ ئۆلۈپ كەتتى، ــ دەپ ھازا ئېچىپتۇ. ئېرىمۇ يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ. ئاخىرى: «قانداق قىلىمىز، خۇدادىن كەلگەن ئىشقا نېمە چارە، تەقدىرگە تەن بەرگۈلۈك» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بېرىپتۇ.

ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتۈپ، ئۇلارنىڭ ھويلىسىغا بىر گىلەم ئۇچۇپ چۇشۈپتۇ. قارىسا، ئۇنىڭ ئۈستىدىن پادىشاھلىق كىيىملىرىنى كىيىگەن ئۆزلىرىنىڭ ئىككى ئوغلى چۇشۇپ كېلىۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرۈپ بوۋاي:

ــ ۋاي بالىلىرىم! ــ دەپ قۇچاقلاپ يىغلاپ كۆرۈشۈپتۇ. ئانىسى بولسا نېمە قىلىشىنى بىلمەي تەمتىرەپ قاپتۇ.

بالىلار دادىسىغا بولغان ئەھۋاللارنى، ئانىسىنىڭ قارا كۆڭۈللۈك بىلەن قىلغان ئىشلىرىنى، ئۆزلىرىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى بىر - بىرلەپ ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن، بوۋاي ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەي خوتۇنىنى بوغۇزلىۋېتىپتۇ.

بالىلار دادىسىنى پادىشاھلىققا تەكلىپ قىلغانىكەن، بوۋاي:

— بۇ ئىش سىلەرگە لايىق. مەن قېرى ئادەمنىڭ قولىدىن بۇ ئىش كەلمەيدۇ، — دەپ پادىشاھ بولغىلى زادى ئۇنماپتۇ. بالىلار ئاخىرى ئاتىسىنى ئېلىپ قايتىپتۇ. ھېلىقى بايۇەچچىنى ئۆمۈرلۈك زىندانغا تاشلاپ، ئۆزلىرىنى ئۆلۈمدىن ئازاد قىلىۋەتكەن ھېلىقى قۇلنى سول قول ۋەزىر قىلىۋاپتۇ.

ئېيىتىپ بەرگۈچى : **ئىسكەندەر ھەققۇلى** (1918 — 1979). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، كەلپىن ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **تېيىپجان ئېلىيېۋ** (1930 — 1989). ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى ئەدەبىيات - سەنئەت بۆلۈمىدىن.

«شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژۇرنىلى، 4.1953

مس باش

بىر باينىڭ بۇ دۇنيالىقتا يالغۇز بىرلا ئوغلى بار ئىكەن، بۇ بالا ھېچبىر ئىش - ئوقەت قىلماي كۈن ئۆتكۈزىدىكەن. بىر كۈنى باي بالىسىنى چاقىرىۋېلىپ:

— بالام، سېنىڭ بېشىڭ شۇ كەمگىچە پىشمىدى. سەن بازارغا بېرىپ بېشىڭنى پىشۇرۇپ كەلگىن، — دەپ قولىغا مىڭ تەڭگە تۇتقۇزۇپتۇ. بالا مىڭ تەڭگىنى ئېلىپ بازارغا چىقىپ كېتىپتۇ. بازارنى ئارىلاپ يۈرۈپ قوي بېشىنى ئۇتلەۋاتقان ناۋاينىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇنىڭ باشلارنى پىشۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

— مېنىڭمۇ بېشىمنى پىشۇرۇپ قويغىن، — دەپ ناۋاينىڭ قولىغا مىڭ تەڭگىنى تۇتقۇزۇپتۇ. ناۋاي ئەجەبلىنىپ، بالىنىڭ بېشىدىكى دوپپىسىنى ئېلىۋېتىپ بېشىنى تونۇرغا تىقىپتۇ. قىزىق تونۇر بالىنىڭ بېشىدىكى چېچى بىلەن بىر قەۋەت تېرىسىنى كۆيدۈرۈپ بولغاندا بالا «بولدى» دەپ ۋارقىراپتۇ، ئاندىن كېيىن «رەھمەت سىلىگە» دەپ ئۆيگە قايتىپتۇ. ئۆيگە كىرىپ:

— دادا، مەن بېشىمنى پىشۇرۇپ كەلدىم، — دەپ شەلۋىرەپ تۇرغان بېشىنى دادىسىغا كۆرسىتىپتۇ. دادىسى:

— ۋاي، بېشىڭنى پىشۇرۇپ كەلگىن دېگىنىم بازارغا بېرىپ سودا - سېتىق ئىشلىرىغا پىشىپ كەلگىن، دېگىنىم ئىدى. خەير، بوپتۇ، — دەپ بالىسىنىڭ بېشىغا دورا قىلىپ ساقايتىپتۇ. بالىسىنىڭ بېشى ئەينەكتەك سىدام بولۇپ مىس باشقا ئايلىنىپ قاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر ئۇنى «مىس باش» دەپ ئاتايدىغان بوپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى دادىسى يەنە مىس باشنى چاقىرىپ قولىغا مىڭ تەڭگە تۇتقۇزۇپ:

— بازاردا نېمە ئەرزان بولسا شۇنى ئېلىپ كەلگىن، — دەپ ئەۋەتىپتۇ.

مىس باش بازارنى ئايلىنىپ نېمىنىڭ ئەرزان ئىكەنلىكىنى بىلمەستىن قايتىپ كېلىۋاتسا، ئۇششاق بالىلار بىر ئىتنى سۆرەپ ئۇرۇپ قىيناپ يۈرگەنىكەن. بۇنى كۆرگەن مىس باش بالىلاردىن:

— بۇ ئىتنى ساتامسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ساتىمىز، نەرخى مىڭ تەڭگە، — دەپتۇ. بالىلار مىس باشتىن مىڭ تەڭگىنى ئېلىپ ئىتنى بېرىپتۇ. مىس باش ئىتنى كۆتۈرۈپ دادىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. دا-

دىسى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئەرۋايى ئۇچۇپ:

— بۇنى نېمىگە ئېلىپ كەلدىڭ؟ — دەپتۇ.

— ئۆزىڭىز بازاردا نېمە ئەرزان بولسا، شۇنى ئېلىپ كەلگىن، دېۋىدىڭىزغۇ. مەن مۇشۇ ئىتتىتىن ئەرزان ھېچنەرسە تاپالمىدىم، — دەپتۇ مىس باش.

— خەير، بوپتۇ، — دەپ دادىسى ئەتىسى ئوغلىغا يەنە مىڭ تەڭگە بېرىپ، — بازاردا نېمە يوق بولسا، شۇنى ئېلىپ كەلگىن، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

مىس باش تەڭگىنى ئېلىپ بازارنى ئايلىنىپ يۈرۈپ يوق نەرسىنى تاپالماي قايتىپ كېلىۋاتسا، بالىلار بىر يىلاننى سۆرەپ ئويناپ يۈرۈپتۇ. مىس باش «ھەببەللى، بازاردا يوق نەرسىنى ئەمدى تاپتىم» دەپ:

— بۇنىڭ باھاسى نەچچە پۇل؟ — دەپ سورىسا، بالىلار:

— مىڭ تەڭگە، — دەپتۇ. مىس باش:

— مانا ئەمىسە مىڭ تەڭگە، — دەپ پۇلنى بېرىپ، يىلاننى قوينىغا سېلىپ مېڭىپتۇ. ئۆيگە كىرىپ يىلاننى دادىسىغا كۆرسەتكەنىكەن، دادىسى:

— مۇشۇنىمۇ پۇلغا ئالامسەن؟ — دەپ جىمىلەپتۇ.

— ئۆزىڭىز بازاردا يوق نەرسىنى ئېلىپ كەل دېدىڭىز، يوق نەرسىنى ئالدىم، — دەپتۇ مىس باش.

— خەير، بالام، «مەرتەم - مەرتەم، ئۇچ مەرتەم» دەپتىكەن، سەن ئەمدى ماڭۇ مىڭ تەڭگىگە بازاردىن ئەڭ قىممەت نەرسىنى ئېلىپ كەلگىن، — دەپتۇ دادىسى.

مىس باش بازارغا بېرىپ مىڭ تەڭگىگە كېلىدىغان قىممەت نەرسىنى تاپالماپتۇ. ئۆيگە قايتىپ كېلىۋاتسا، ئۇنىڭ يولى ھېلىقى ئۇششاق بالىلار ئويناۋاتقان كوچىغا چىقىپ قاپتۇ. قارىسا، بالىلار بىر مۇشۇكنى قىينىاپ ئويناپ يۈرگەنىكەن.

— بالىلار، بۇنىڭ باھاسى قانچە پۇل؟ — دەپتۇ. مىڭ تەڭگىگە چۈشىنىپ قالغان بالىلار:

— مىڭ تەڭگە، — دەپتۇ. مىس باش مىڭ تەڭگىگە مۇشۇكنى ئېلىپ قايتىپتۇ - دە، دادىسىغا:

— مانا مىڭ تەڭگىگە ئەڭ قىممەت نەرسىنى ئېلىپ كەلدىم، — دەپتۇ. دادىسى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ناھايىتى غەزەپلىنىپ:

— ماڭ، كۆزۈمدىن يوقال! — دەپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋېتىپتۇ.

مىس باش ئىت، مۇشۇكلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، يىلاننى قوينىغا سېلىپ يولغا چۈشۈپ مېڭىپتۇ. بىر چۆللۈككە كەلگەندە بالىنىڭ قوينىدىكى يىلان مىدىرلاپ يەرگە چۈشۈپ تىلغا كېلىپ:

— مەن شاھى ماراننىڭ ئوغلى بولىمەن. مېنىڭ ئاتا - ئانامنىڭ ماكانى مۇشۇ يەردە. سەن مىڭ تەڭگە تۆلەپ مېنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىقىڭ ئۈچۈن ياخشىلىق قايتۇرۇشۇم كېرەك. ھازىر بىز ئاتامنىڭ قېشىغا كىرىمىز. ئاتام سېنىڭدىن: «نېمە سوراپسەن؟» دېگەندە «بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىڭىز، كۆڭلۈمدىكىنى سورايمەن. مېنىڭ ئېيتقىنىمنى بېرەمسىز؟» دېگىن، «خوش، كەچسەم كەچتىم، سورىغىنىڭنى بېرەي» دېسە، «بېشىڭىزدىكى بىر تال مۈڭگۈزىڭىزنى سورايمەن» دەپ تۇرۇۋالغىن. مانا شۇ ساڭا تۇغمەس دۇنيا بولىدۇ، — دەپ يىلان ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ئاتا - بالا ئىككىسى كۆرۈشۈپ ھال - مۇڭ ئېيتىشقاندىن كېيىن، شاھى ماران مىس باشنى ئېلىپ كىرىشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. يىلان بالىنى باشلاپ مېڭىپتۇ. يولىنىڭ ئىككى چېتىدە نەچچە مىڭلىغان يىلانلار سەپ تۈزۈپ ئۇلارغا يول بېرىپتۇ. مىس باش ماراننىڭ ئالدىغا كىرگەندە، شاھى ماران:

— ھەي بالا، سەن مېنىڭ بالامغا نۇرغۇن ياخشىلىق قىپسەن. مېنىڭدىن نېمە سورايسەن؟ — دەپتۇ. مىس باش يىلاننىڭ ئۆگىتىپ قويغىنى بويىچە:

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىڭىز ئېيتىمەن، — دەپتۇ. شاھى ماران:

— كەچتىم، قېنى، سورايدىغىنىڭنى سورا، — دېگەندىن كېيىن مىس باش:

— بېشىڭىزدىكى بىر تال مۈڭگۈزىڭىزنى بېرىڭ، ماڭا باشقا ھېچنەرسىنىڭ كېرىكى يوق، — دەپتۇ. يىلانلارنىڭ پادىشاھى شاھى ماران دەرغەزەپ بولۇپ:

— بىر قوشۇق قېنىڭدىن كەچتىم دېگىنىم ئۈچۈن، گۇناھىڭدىن كەچتىم. باشقا نەرسىنى سورىغىن! — دەپ مۈڭگۈزىنى بېرىشكە ئۇنىماپتۇ. مىس باش ئېيتقان سۆزىدىن قايتمىغاچقا، يىلان ئامالىنىڭ يوقىدىن مۈڭگۈزىنى بېرىپ مىس باشنى يولىغا راۋان قىپتۇ.

مىس باش مېڭىپ - مېڭىپ بىر يەرگە كېلىپ قارىسا، ئەتراپ چەكسىز كەتكەن تۈزلەڭلىك ئىكەن. مىس باش شۇ يەردە توختاپ قولىغا شاھى ماراننىڭ مۈڭگۈزىنى ئېلىپ: «ئەڭگۈشتەرىم ئەڭگۈشتەر بولسۇن، مۇشۇ تۈزلەڭدە چوڭ بىر شەھەر سېلىنىپ، ھەممە نەرسە ھازىر بولسۇن» دەپ مۈڭگۈزنى يولغا تاشلاپتۇ. شاھى ماراننىڭ مۈڭگۈزىنىڭ كارامىتىدىن شۇ زامان بۇ يەردە چوڭ بىر شەھەر پەيدا بوپتۇ. شەھەر ئىچىدە ناۋايلار نان يېقىۋاتقان، ئاشپەزلەر مانتا، سامسىلارنى پىشۇرۇۋاتقان، قاسساپلار مال سويۇۋاتقان، دۇكانلاردا تۈرلۈك گەزلىمىلەر سېتىلىۋاتقان، مال بازىرىدا دەللاللار قاينىاپ كەتكەن. ئادەملەر كوچىلارغا لىق تولۇپ مىس باشنى قارشى ئېلىپ ئۇنى پادىشاھلىققا تەكلىپ قىپتۇ. مىس باش پادىشاھ بولۇپ ھۆكۈمرانلىقىنى سۈرۈپتۇ. كىشىلەر:

— بىزنىڭ پادىشاھىمىزنىڭ ئايالى يوق ئىكەن، ئۇنى ئۆيلەپ قويمىساق بولمايدۇ، — دەپ كەينىدىن ئوردىغا كىرىپ مىس باشنىڭ بېشىنى ئاغرىتقىلى تۇرۇپتۇ. مىس باش پۇقرالىرىغا شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

— سىلەرنىڭ كەلگىنىڭلارغا رەھمەت. مېنىڭ ئۆزۈمنىڭ لايىقىم بار، — دەپ ھەممە كىشىنى قايتۇرۇۋېتىپتۇ.

مىس باش كېچىسى ئويلاپ يېتىپ مۆڭگۈزنى يەرگە تاشلاپ: «ئەڭگۈشتەرىم ئەڭگۈشتەر بولسۇن، پالانى شەھەرنىڭ مەلىكىسى ئۆيۈمدە ھازىر بولسۇن» دەپتۇ. شۇ ھامان پەرىزاتتەك بىر قىز پەيدا بوپتۇ. مىس باش مۇشۇ قىز بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

ئەمدى بۇلار مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، بىز گەپنى قىزنىڭ يۇرتىدىن ئاڭلايلى:

بۇ قىز يەنە بىر شەھەردىكى پادىشاھنىڭ يالغۇز قىزى ئىكەن. قانچىلىغان شەھەردىن ئەلچىلەر كەلگەن بولسىمۇ پادىشاھ قىزىنى بەرمىگەنىكەن. پادىشاھ قىزىنىڭ بىر كېچىدە غايىب بولۇپ كەتكىنىگە قاتتىق قايغۇرۇپتۇ، ھەر تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ ئىزدىتىپتۇ. قىزىنى ھېچ يەردىن تاپالماي، يېقىن يەردىكى غىنىڭ تۇزلەڭلىكتە چوڭ شەھەرنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقىدىن ئەجەبلىنىپ، ئۇ شەھەرنىڭ قانداق پادىشاھلىق ئىكەنلىكىنى ئۇقۇش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئادەملىرى ئۇ شەھەرگە بېرىپ شەھەر خەلقى بىلەن ئارىلىشىپ يۈرۈپ «بىزنىڭ پادىشاھىمىز بىر كېچىدىلا ئۆيلىنىپ قالدى. لايىقىنى قەيەردىن، قانداق ئەكەلگەنلىكىنى ئۇقمايمىز» دېگەنلىكىنى ۋە پادىشاھنىڭ مىس باش ئىكەنلىكىنى بىلىپ قايتىپتۇ. ئۇلار قايتىپ كېلىپ ئۆزلىرىنىڭ ئاڭلىغانلىرىنى پادىشاھقا ئېيتىپتۇ. پادىشاھنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كېلىپ: «مىس باشنىڭ شەھىرىنى ۋەيران قىلىۋېتىمەن» دەپ، دەرھال بىر نەچچە مىڭ لەشكەر توپلاپ، لەشكەرلەرنى ئۆزى باشلاپ يولغا چىقىپتۇ. شەھەر خەلقى نەچچە مىڭلىغان لەشكەرنىڭ يىراقتىن چاڭ - توپا توزۇتۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ پادىشاھ مىس باشقا:

— پادىشاھى ئالەم، ئۇستىمىزگە دۈشمەن باستۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ، بۇ ئاپەتتىن بىزنى قۇتقۇزۇڭ! — دەپ ئەرز قىپتۇ. مىس باش خاتىرجەملىك بىلەن:

— قورقماڭلار، كەلسە كېلىۋەرسۇن، — دەپتۇ. لەشكەرلەر يېقىنلاشقانسېرى خەلق ناھايىتى قورقۇپ قالايمىقانچىلىققا چۈشۈپتۇ. ئۇلار:

— مانا كېلىۋاتىدۇ، ئەنە يېقىنلىشىپ قالدى، مانا ئەمدى يامان بولدى! — دەپ مىس باشنىڭ ئالدىغا دۈكۈرلىشىپ كەپتۇ. مىس باش ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ، بۇرۇتىنى تولغاپ، چاپىنىنى كىيىپ يولغا چۈشۈپ مېڭىپتۇ.

— خالايىق، سىلەر نېرى تۇرۇڭلار، مەن ئۆزۈملا ئۇلارنىڭ ئالدىغا بارىمەن، — دەپ مىس باش دۇشمەننىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. كېلىۋاتقان دۇشمەن مىس باشنى كۆرۈپ: «مانا پادىشاھنىڭ ئۆزى چىقىپتۇ» دەپ چىشلىرىنى بىلىشىپ، ئۇزەڭگىلىرىنى تېپىشىپ، ئوقيالىرىنى تەييارلىشىپ ئۇنىڭغا قاراپ ئات قويۇپتۇ. پادىشاھ مىس باش قولىغا مۇڭگۈزنى ئېلىپ خاتىرجەملىك بىلەن: «ئەڭگۈشتەرىم ئەڭگۈشتەر بولسۇن، مۇشۇ لەشكەرلەر قانداق ھالدا كېلىۋاتقان بولسا شۇنداق ھالدا قېتىپ قالسۇن» دەپ مۇڭگۈزنى يەرگە تاشلاپتۇ. لەشكەرلەر كېلىۋاتقان ھالىتى بويىچە قېتىپ قاپتۇ. ئۇلار سۆزلىيەلەيدىكەن، لېكىن ھەرىكەت قىلالمايدىكەن. خەلقلەر بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ، خۇشال - خۇراملىق بىلەن ئۆيلىرىگە قايتىشىپتۇ. بىر نەچچە كۈن شۇنداق تۇرغاندىن كېيىن قېتىپ قالغان لەشكەرلەرنىڭ يىغا - زارى، ناله - پەريادى خەلقنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يەپتۇ. بىر كۈنى شەھەر خەلقى مىس باش پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— پادىشاھى ئالەم، بۇلارنىڭ ئاھ - زارى قۇلاق - مېڭىمىزنى يەپ كەتتى، — دەپتۇ. مىس باش لەشكەرلەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇلاردىن قاتتىق ۋەدە ئېلىپ ۋە ئىككىنچى قايتىپ كەلمەسلىك شەرتى بىلەن «ئەڭگۈشتەرىم ئەڭگۈشتەر بولسۇن، مۇشۇ كەلگەن لەشكەرلەر ئالدىغا ماڭماي، كەينىچە مېڭىپ كەتسۇن» دەپ مۇڭگۈزنى يەرگە تاشلاپتۇ. شۇ زامان بارلىق لەشكەرلەر كەلگەن يولى بىلەن يۇرتىغا قايتىپ كېتىپتۇ. مەلىكىنىڭ ئاتىسى بۇنى كۆرۈپ ناھايىتى خاپا بوپتۇ، قىزىنى ياندۇرۇپ كېلىشكە كۆزى يەتمەپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھنىڭ ئالدىغا بىر قېرى جادۇگەر موماي كىرىپ كەپتۇ. پادىشاھ:

— نېمىگە كەلدىڭ؟ — دەپ سورىسا، موماي:

— سىزنىڭ قىزىڭىزنى مەن ئېلىپ كەلسەم نېمە بېرىسىز؟ — دەپتۇ. پادىشاھ:

— ئاغزىڭ تولغىچە ئېيتقىن، نېمە دېسەڭ شۇنى بېرىمەن! — دەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن جادۇگەر ئاق كۆڭلەك كىيىپ، ئاق ياغلىق تېڭىپ، قولىغا تەسۋى ئېلىپ بۇ-ۇ سۇپىتىدە يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇ مىس باشنىڭ شەھىرىگە يېقىنراق كەلگەندە، ياخشى بىر جاينى تەييارلاپ شۇ يەردە نامىز ئوقۇپ، تەسۋى تۇتۇپ يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ. مىس باشنىڭ شەھىرىدىكى ئادەملەر مومايىنى كۆرۈپ:

— تەقسىر بۇۋىم، نېمە ئۈچۈن بۇ يەردە ئىبادەت قىلىپ ئولتۇرىسىز؟ — دېسە، موماي:

— مەن تۇرغان شەھەرنىڭ پادىشاھى ناھايىتى زالىم ئىكەن، ماڭا تىنچقىنا ئىبا-

دەت قىلىشقا ئىمكان بەرمىدى. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنى ناھايىتى ياخشى دەپ ئاڭلاپ، مۇشۇ يەرنى ئىبادەت قىلىشقا لايىق كۆرۈپ ئىبادەت قىلىپ ئولتۇرىمەن، با- للىرىم! — دەپ يىغلاپ كېتىپتۇ. خەلقنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ، كۈندىلىك يە- دىغان تامىقىنى ئاپىرىپ بېرىپ دۇئاسىنى ئالىدىغان بوپتۇ. ئاندىن بۇ جادۇگەر ھەر كۈنى پادىشاھنىڭ ئىشىك ئالدىنى سۈپۈرۈپ قويۇپ كېتىدىغان بوپتۇ. كىشىلەر مىس باشقا:

— ئوردىنىڭ ئالدىنى ئىنتايىن تەقۋادار بىر موماي سۈپۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ، — دەپ خەۋەر قىپتۇ. مىس باش مومانىڭ نېمە مەقسەتتە كېلىپ يۇرگەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئالدىغا چاقىرتىپ:

— ھە، موماي، نېمە ئۈچۈن بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟ — دېگەندە موماي يىغلاپ تۇرۇپ:

— مەن تۇرغان شەھەرنىڭ پادىشاھى ناھايىتى زالىم ئىكەن. سىلىنى ئادالەتلىك پادىشاھ دەپ ئاڭلاپ، بۇ يەردە تىنچقىنا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەنىدىم. ئاز - تولا بولسىمۇ خىزمەتلىرىنى قىلىپ قويای، دەپ ھەر كۈنى سەھەردە ئوردىنىڭ ئالدى- نى سۈپۈرۈپ قويۇپ كېتىمەن، — دەپتۇ.

مىس باش مومانىڭ ئېيتقان سۆزىگە ئىشىنىپ ئۇنىڭغا ئوردا ھويلىسىنى سۈ- پۈرۈش خىزمىتىنى بېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، جادۇگەر مومانىڭ قەدىمى مەلىكىنىڭ ياتىدىغان ھۇجرىسىغا يېتىپتۇ، مەلىكىنىڭ ئىشىك ئالدىلىرىغا سۇ چېچىپ سۈپۈرۈپ قويىدىغان بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ مەلىكە بىلەن تونۇشۇپ قاپتۇ.

بىر كۈنى جادۇگەر موماي مەلىكىگە:

— بېرى كېلىڭە مەلىكە قىزىم، بېشىڭىزنى بېقىپ قويای، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، كۈندە مەلىكىنىڭ بېشىنى بېقىپ قويىدىغان بوپتۇ. مەلىكىنىڭ بېشىنى بې- قىپ ئولتۇرۇپ: «بالام، سىز كىمنىڭ قىزى؟ ئىسمىڭىز نېمە؟ بۇ يەرگە قانداق كې- لىپ قالدىڭىز؟» دېگەندەك سوئاللار بىلەن بىر نەچچە كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. بارا - بارا جادۇگەر موماي مەلىكىگە ياخشى كۆرۈنۈپ قاپتۇ. بىر كۈنى مەلىكە مومايغا:

— مەن ئەسلىدە پادىشاھنىڭ قىزى ئىدىم. ئىچكىرىكى ئۆيدىن تاشقىرىقى ئۆيگە چىققىنىمنى بىلىمەن، بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغىنىمنى بىلمەيمەن، — دەپ ئېي- تىپ بېرىپتۇ. موماي:

— سىز ئېرىڭىزدىن بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىڭىزنى سورىدىڭىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياق، سورىمىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەلىكە.

— ئۇنداق بولسا سىلەرنىڭ ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىڭلار ياخشى ئەمەس ئوخشايدۇ. بۇنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىش كېرەك. ئەر دېگەن خەق تولىمۇ ھىيلىگەر بولىدۇ. ئېرىڭىز سىزنى تۈيدۇرماي ئەكەلگەن يەردە يەنە باشقا ئاياللارنى ئەكېلەلمەيدۇ دېگىلى بولامدۇ؟ — دەپتۇ. مەلىكە:

— ئۇنداق بولسا ئاخشاملىققا سوراپ باقاي، — دەپتۇ.

— ماقۇل بالام، شۇنداق قىلىڭ، مېنى ئېيتتى دەپ يۇرمەڭ! — دەپ باش - كۆزلىرىنى سىلاپ قويۇپ كېتىپ قاپتۇ. مىس باش پادىشاھ كېچىسى ئۆيگە كەلگەندە مەلىكە چاندۇرماستىن گەپ سوراشقا باشلاپتۇ.

— سىز مېنى ئالغىنىڭىزغا بىر نەچچە يىللار بولدى. مېنى قانداق ئېلىپ كەلگىنىڭىز توغرىسىدا مۇشۇ كۈنگىچە سىرىڭىزنى ئېيتمىدىڭىز ياكى ماڭا ئىشەنمەمسىز؟ — دەپ سوراپ يىغلاپ تۇرۇۋاپتۇ مەلىكە. مىس باش:

— ئۇنى سورىما، ماڭا ئېيتىشقا بولمايدۇ، بىر ئۆزۈم بىلمەن، بىر خۇدا بىلىدۇ، — دەپ ئېيقىلى ئۇنماپتۇ. مىس باش ئوردىغا كەتكەندىن كېيىن جادۇگەر مومای مەلىكىنىڭ قېشىغا كىرىپ بېشىنى باققان بولۇپ، كونا - يېڭى ھېكايىلىرىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇپ ئارىلىقتا:

— بالام، سىزنى قانداق ئېلىپ كەپتۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. مەلىكە:

— ماڭا ئېيتمىدى، بىر ئۆزۈم بىلمەن، بىر خۇدا بىلىدۇ، دېدى، — دەپتۇ. مومای:

— ئۇنداق بولسا ئېرىڭىز سىزگە ئىشەنمەيدىكەن. ئەر - ئايال بولۇپ تۇرۇپ بىر - بىرىڭلارنىڭ سىرىنى بىلمىسەڭلار، قانداقمۇ بىر ئۆيدە تۇرمۇش كەچۈرىسىلەر؟ — دەپتۇ.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلۇقى مىس باش ئۆيگە كەلگەندە مەلىكە يەنە سوراشقا باشلاپتۇ. مەلىكە تولىمۇ قىستاپ سوراپ كەتكەندىن كېيىن مىس باش:

— خوتۇن، ئۇنداق بولسا، بۇ سىرنى ھېچكىمگە ئېيتما ! مەن سېنى يىلان پادىشاھنىڭ مۇڭگۈزىنىڭ خاسىيىتى بىلەن ئېلىپ كەلگەنىدىم، — دەپ سىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئەتىسى جادۇگەر مومای مەلىكىدىن:

— بالام، سىزنى قانداق ئېلىپ كەلگەنىكەن؟ — دېگەندە، مەلىكە بولغان ئەھۋالىنى ئېيتىپتۇ. جادۇگەر مومای:

— ھە، مانا ئەمدى ياخشى بوپتۇ. شۇ ئەڭگۈشتەر مۇڭگۈزنى سىزمۇ كۆرۈپ باقسىڭىز بولمامدۇ؟ — دەپتۇ. مەلىكە:

— مەن ئۇنى سورىمىدىم، — دەپتۇ. مومای:

ـــ ئۇنداق بولسا سوراپ كۆرۈڭ، ـــ دېگەندىن كېيىن، مەلىكە ئاخشىمى مىس باشنى قايىل قىلىپ ئۇنىڭ قوينىغا سېلىپ ساقلاپ يۈرگەن يىلان پادىشاھنىڭ مۇڭگۈزىنى ئېلىپ كۆرۈپ:

ـــ مانا ئەمدى سىزگە ھەقىقىي ئىشەندىم. مەندىمۇ بىرەر كۈن تۇرسۇن، ئوبدان-راق كۆرۈپ قېنىۋالاي، ئەتە كەچتە ئالارسىز، ـــ دەپ بەرگىلى ئۇنىماپتۇ. ئەتىسى جادۇگەر موماي مەلىكىنىڭ ئالدىغا تەزىم قىلىشقا چىقىپتۇ. مەلىكىنىڭ قولىدىكى ئەڭگۈشتەر مۇڭگۈزنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ نەچچە تۈرلۈك ھىيلىگەرلىكلەرنى ئىشلىتىپ:

ـــ بالام، باش - كۆزىڭىز كىر بولۇپ قاپتۇ، بۇگۈن سىزنى يۇيۇپ قوياي، ـــ دەپ مەلىكىنى يۇيۇشقا باشلاپتۇ. مەلىكىنى يۇيۇۋاتىپ:

ـــ بالام، بۇ مۇڭگۈزنى يەرگە قويۇپ قويۇڭ. مۇڭگۈزنىڭ ئورنىغا سۇ تەگمىسە غۇسۇل ئادا بولمايدۇ، ـــ دەپ مۇڭگۈزنى بىر يەرگە ئېلىپ قويۇپ، ئالدىدا ئىسسىق سۇنى قۇيۇپ كەينىدىن بىر چېلەك سوغۇق سۇنى قۇيۇۋاتىپتۇ. مەلىكە ئەندىكىپ ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن بولۇپ قېلىپ ئەڭگۈشتەر مۇڭگۈز ئېسىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. مەلىكە يۇيۇنۇپ - تارىنىپ ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتكەندە جادۇگەر موماي قولىغا مۇڭگۈزنى ئېلىپ: «ئەڭگۈشتەرىم ئەڭگەشتەر بولسۇن، مۇشۇ مەلىكە ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى شەھىرىدە بولسۇن!» دەپ شەھەردىن چىقىپ كېتىپتۇ. شۇ ئارىدا شەھەر غەيىب بولۇپ مىس باش بىر چۆلدە يالغۇز قاپتۇ. ئۇ قانداق قىلىشنى بىلمەي تۇرغانىدا ئالدىغا ھېلىقى مۇشۇك بىلەن ئىت كېلىپ:

ـــ سىز غەم قىلماڭ. بىز سىزنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭىزغا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرىمىز، ـــ دەپ مەلىكىنىڭ شەھىرىگە قاراپ مېڭىپتۇ. شەھەرگە كىرىپ، ئىت پادىشاھنىڭ ئوردىسىنىڭ ئالدىدا ئايلىنىپ يۇرۇپتۇ، مۇشۇك قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ ئوردىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ئۆزى ئولتۇرغان تەختىنىڭ ئالدىدىكى تۆۋرۈكنىڭ يېنىنى كولاپ مۇڭگۈزنى شۇنىڭ ئىچىگە قويۇپ ئۈستىگە ياغاچ قاپقاق بېكىتىپ، ئۇنىڭغا قۇلۇپ سېلىپ ساقلايدىكەن. مۇشۇك پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئاستىدا بىرقانچە چاشقانلارنىڭ بارلىقىنى، چاشقانلارنىڭ ئاللىقاچان مۇڭگۈزنى ئۆزلىرىنىڭ ئۇۋىسىغا ئەكىرىپ كەتكەنلىكىنى بايقاپتۇ - دە، سوپى بولۇۋېلىپ، «تۇۋا قىلدىم، تۇۋا، چاشقانلارغا تەگمەيمەن، ھېچكىمگە زىيان سالمايمەن» دەپ بېشىنى ساڭگىلىتىپ كېچە - كۈندۈز زارلاپ يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن چاشقانلار ھەيران بولۇشۇپ ئۆزىنىڭ پادىشاھىغا:

ـــ بىر مۇشۇك بار ئىكەن، چاشقانلارغا تەگمەيمەن، ھېچكىمگە زىيان سالمايمەن،

دەپ يىغلاپ ئولتۇرىدۇ، ــ دەپتۇ.

چاشقانلارنىڭ پادىشاھى سىناش ئۈچۈن بىر نەچچە چاشقاننى مۇشۇكنىڭ يېنىغا ئەۋەتىپتۇ. بۇ چاشقانلار مۇشۇكنىڭ بوينىغا، قۇيرۇقىغا ئېسىلىپ ئويناپتۇ، مۇشۇك ئۇلارغا پەرۋاسۇ قىلماي ھېلىقى سۆزلەرنى تەكرارلاپ ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. شۇ ئارىدا چاشقان بالىلىرىنىڭ مۇڭگۈزنى سۆرەپ ئويناپ يۈرگىنى مۇشۇكنىڭ كۆزىگە چۈشۈپ قاپتۇ. مۇشۇك چاققانلىق بىلەن سەكرەپ بېرىپ ئۇنى تارتىۋېلىپ ئاغزىغا سېلىپ ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئوردا ئالدىدا ئايلىنىپ يۈرگەن ئىت مۇشۇكنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ:

ــ ئالدىڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئالالمىدىم ئاداش، ــ دەپ مۇشۇك يولىغا راۋان بوپتۇ. بۇلار مېڭىپ ــ مېڭىپ بىر دەريانىڭ بويىغا كېلىپ قاپتۇ. مۇڭگۈزنىڭ غېمىدە يۈرگەن ئىت:

ــ ھەي مۇشۇك، راستىڭنى ئېيت، مۇڭگۈزنى ئالغان بولساڭ ماڭا بەرگىن. مەن سېنى دەريادىن ھاياش قىلىپ ئۆتكۈزۈپ كېتىمەن، ــ دېگەندە مۇشۇك مۇڭگۈزنى ئىتقا بېرىپتۇ. ئىت ئۇنى ئاغزىغا سېلىۋاپتۇ. مۇشۇكنى ھاياش قىلىپ دەريادىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا ئىتنىڭ كۆزىگە بېلىق كۆرۈنۈپ قېلىپ ئاغزىدا مۇڭگۈز بارلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىپ بېلىقنى يېمەكچى بولغاندا، مۇڭگۈز دەريا‌غا چۈشۈپ كېتىپتۇ‌ده، ئۇنى بېلىق يۇتۇۋاپتۇ. بۇ بېلىق دەريانىڭ ئاياغ تەرىپىدە بىر بېلىقچىنىڭ تورىغا چۈشۈپ قاپتۇ. بېلىقچىلار بېلىقلارنىڭ ئىچ ــ قارنىنى ئېلىپ تاشلاپ بېلىقلارنى ئېلىپ كېتىپتۇ. بۇ يەرگە ئىت بىلەن مۇشۇك مۇڭگۈزنى ئىزدەپ كېلىپ قاپتۇ. ئىككىسى بېلىقلارنىڭ ئىچ ــ قارنىنى يەپ ئولتۇرۇپ مۇڭگۈزنى مۇشۇك تېپىۋاپتۇ ــ ده، ئېلىپ قېچىپتۇ. «مۇڭگۈزنى مەن ئاپىرىپ بېرەي» دەپ ئىت مۇشۇكنى قوغلاپتۇ، قوغلاپ يېقىن كەلگەندە مۇشۇك دەرەخكە چىقىۋاپتۇ. ئىت ئۇنىڭغا چىقالماي «ھامانەم يەرگە چۈشىدىغۇ» دەپ كەتمەي ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ. مۇشۇك بولسا «ئىت ھامانەم كېتىدۇغۇ» دەپ يەرگە چۈشمەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، مۇشۇك دەرەختە، ئىت يەردە، مىس باش چۆلدە قاپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ئىت مۇشۇككە ئۆچ بولۇپ قالغانىكەن.

خاتىرىلىگۈچى : **تۇرسۇن قاسىم.** ئەر، ئۇيغۇر، 47 ياش، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، غۇلجا ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن.

«غۇلجا ناھىيە خەلق چۆچەكلىرى»، 1995

ياخشىلىق يەردە قالماس

بۇرۇنقى بۇرۇنسىدا، ناھايىتى يىراق بىر ماكاندا، يىراق بولغاندىمۇ بىزدىنمۇ يىراق، يىراقتىكىلەردىنمۇ يىراق يەردە، ئاق دەريانىڭ ئوڭ تەرىپى، كۆك دەرياسىڭ سول تەرىپىدە، چىمەن تاغنىڭ بۇ يېقى، كۆيۈك تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە ناھايىتى خىلۋەت، ئەھلى ئالەمدىن خالىي بىر ماكان بولغانىكەن. بۇ يەردە بىر بېخىل ئادەم ئايالى ۋە بىر ئوغلى بىلەن تىرىكچىلىك قىلىپ جان باقىدىكەن. بۇ ئادەمنىڭ بالىسى تولىمۇ زېرەك ۋە چىرايلىق بولۇپ، ھەقىقەتەنمۇ ئادەمنىڭ مەستلىكى كېلىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردە كىچىكرەك بىر دەريا بار ئىكەن. شۇ چاققىچە ھېچكىم بۇ دەريانىڭ قەيەردىن باشلىنىپ، قەيەرگە قۇيۇلىدىغانلىقىنى بىلمەيدىكەن. بۇ ئوماق بالا داۋاملىق ئاشۇ دەريا بويىغا بېرىپ تاماشا قىلىشنى، سۈزۈك سۇلارنىڭ تېگىدە تاش ئارىسىدىن غىلدىرلاپ ئۆتۈشۈپ تۇرغان بېلىقلارنى تۇتۇپ ئويناشنى ياخشى كۆرىدىكەن.

بىر كۈنى بۇ بالا دەريا بويىغا بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، بىر چىرايلىققىنا كىچىك بېلىق دەريانىڭ قىرغىقىغا يېقىن بىر بۇلاقتا سەكرەپ ئويناۋاتقۇدەك، بالا ئۇنى كۆرۈپ شەپە چىقارماي پەم بىلەن ھېلىقى چىرايلىق بېلىقنى تۇتۇپتۇ. ئۇنىڭ چىرايلىقلىقىغا قاراپ ئۇنى زادىلا قويۇپ بەرگۈسى كەلمەي، ئۇنى ئۆيىدە باقماقچى بولۇپ ئېلىپ مېڭىپتۇ. بالا بېلىقنى ئالقىنىدا ئويناپ ئۆيىگە يېقىن بىر يەرگە كەلگەندە بېلىققا بىردىنلا زۇۋان كىرىپ قاپتۇ. چىرايلىق بېلىق مەرۋايىتتەك كۆزلىرىنى بالىغا بىر خىل ئىلتىجا بىلەن تىكىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي ئادەمزات پۇشتىدىن بولغان ئوماق بالا، گەرچە سەن ئادەم، مەن ھايۋان بولساممۇ، ھەممىمىز خۇدانىڭ مەخلۇقى، سەنمۇ خۇددى ماڭا ئوخشاش كىچىك ئىكەنسەن، ھەر قاچان ئاتا ـ ئاناڭ ساڭا بەك ئامراقتۇ، مەنمۇ ئاتا ـ ئانامنىڭ ئامراق بالىسى. خۇددى ساڭا ئوخشاش مېنىڭ تۇغۇلۇپ دۇنياغا كۆز ئاچقىنىمغا ئۇزاق بولمىدى. ئالەمدە نېمىلەرنىڭ بارلىقىنى تېخى تولۇق كۆرۈپ بولغىنىمۇ يوق. رەھىم قىلىپ مېنى قويۇۋەت. ئۆزۈڭ بىلىسەن، مېنىڭ ھاياتىم دەريا ـ دېڭىزلار بىلەن باغلانغان، سۇدىن ئايرىلسام ئۇزاق ياشىيالمايمەن، ناھەق ئۆلۈپ كېتىمەن. ئۆلۈپ كەتسەم مەندىن ساڭا بىر لوقمىمۇ گۆش چىقمايدۇ، ساڭا ھېچقانداق پايدىسى يوق. مېنى ھەمراھلىرىم بىلەن بۇ دۇنيادا ياشىغىلى قوي. خۇدايىم بۇيرۇسا سېنىڭ بۇ

ياخشىلىقىڭنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇپ قالمايمەن. تەڭرىم ساڭا ھېچقاچان ماڭا ئوخشاش تۇنقۇنلۇقنى بەرمىسۇن. بېشىڭغا كۈن چۈشۈپ قالسا، چوقۇم ساڭا ئەسقىتىپ قالمەن، ــ دەپ ياش تۆكۈپ يالۋۇرۇپتۇ. بالا بېلىقنىڭ ياش تۆكۈپ، ئادەمدەك ئۆكسۈپ يىغلىغانلىقىنى كۆرۈپ ھەم ھەيران بوپتۇ، ھەم ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپتۇ ـ دە، بېلىقتىن ئۇنىڭ جېنىنى ئاغرىتىپ، ئازار بېرىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئەپۇ سوراپتۇ ھەمدە ئارقىسىغا يېنىپ بېلىقنى دەريا‌غا قويۇپ بېرىپتۇ. بېلىق سۈ‌غا چۈشۈش بىلەنلا پىلتىڭلاپ يايراپ كېتىپتۇ. بالا بۇنى كۆرۈپ خۇشال بولغان ھالدا ئۆيگە قايتىماقچى بولغانىكەن، بېلىق بېشىنى سۇدىن چىقىرىپ:

ــ ھەي، ئاق كۆڭۈل ئادەمزات بالىسى، سەن مېنى ھاياتلىق ماكانىمغا قويۇپ بەرسەڭ، ساڭا بەخت ـ سائادەت نېسىپ بولغاي، ساڭا كۆپ رەھمەت. بىز بۇنىڭدىن كېيىن سىرداش دوستلاردىن بولۇپ قالايلى. سەنمۇ زېرىككەن چاغلىرىڭدا كېلىپ مېنى يوقلاپ تۇرغىن، مەنمۇ سېنى كۆرۈپ تۇراي، ــ دەپتۇ. بالا بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ خۇشال بوپتۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن دوست بولىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بېرىپتۇ. بالا كۈندە دېگۈدەك كېلىپ بېلىقنى يوقلاپ تۇرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆيگە قايتىپ تۇ. بالا ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن بېلىقنىڭ قىيابتى ۋە گەپ ـ سۆزلىرى ئېسىگە كېلىۋېلىپ بولغان ئىشلارنى ئۇنتۇيالماپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ بالا كۈندە دېگۈدەك بېلىقنىڭ قېشىغا بارىدىغان، ئۇنىڭ بىلەن مۇڭدىشىغان، ئۇنىڭ سۈ‌دا يايراپ، پىلتىڭلاپ ئويناپ چىرايلىق ھالىتىنى تاماشا قىلىدىغان بوپتۇ. بۇ بالا كۈندە دەريا بويىغا بارغاندا قوينىغا بىر نان تېقىپ ئېلىپ بارىدىكەن ـ دە، نانىنى بېلىقلارغا ئۇۋاپ بېرىدىكەن. بالىنىڭ دادىسى بەك پىخسىق بولغاچقا، بالا نانىنى ئوغرىلىقچە ئېلىپ ماڭىدىكەن.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، بالا بىلەن بېلىقنىڭ دوستلۇقى تېخىمۇ قويۇقلىشىپتۇ. بالا بېلىقتىن ئايرىلالمايدىغان، كۈندە دېگۈدەك دەريا بويىغا كېلىپ بېلىققا قاراپ ئولتۇرىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇ ئىش شۇنداق تەكرارلىنىۋېرىپتۇ. بۇ بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى، بۇ بالا ھەر كۈنى ئەتىگەندە چىقىپ كەتسە، كەچ بولماي پەيدا بولمايدىغان بولۇۋالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، كۈندە بىر نان يوقاپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ نېمە ئىشتۇ؟ بۇ بالا نەلەردە ھاڭۋېقىپ يۈرىدىغاندۇ؟ دەپ ئويلاپ ئۇنىڭ ئىزىغا چۈشۈپتۇ.

بىر كۈنى بالىنىڭ دادىسى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يوشۇرۇن ئەگىشىپ تۇيدۇرماي دەريا بويىغا كەپتۇ. دادىسى بىر يەردە ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ قاراپ تۇرسا، بالا قويۇ‌

نىدىن بىر نان چىقىرىپ بېلىققا ئۇۋاپ بېرىۋاتقۇدەك. بۇ ئادەمنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ، غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بوپتۇ. ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ بالىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇ-نىڭ قۇلىقىدىن سوزغان پېتى بالىنى ۋارقىرىتىپ، دۆشكەلەپ - سۆرەپ دېگۇدەك ئۆ-يىگە ئېلىپ كەپتۇ ۋە بولغان ئەھۋالنى خوتۇنىغا سۆزلەپ بېرىپ بالىنى قاتتىق ئۇ-رۇپتۇ، بالا تاياق زەربىسىدىن چالا ئۆلۈك بولۇپ قاپتۇ. بالىنىڭ ئاپىسى باغرى يۇ-شاق ئايال ئىكەن، ئۇنىڭ چىدىغۇچىلىكى قالماي ئېرىگە ئېسىلىپ يالۋۇرۇپ يىغلاپ تۇرۇۋاپتۇ. بېچارە ئانا بالىنى باغرىغا بېسىپ يىغلاپ كېتىپتۇ. بالىنىڭ دادىسى بۇ ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن بالىغا قاراپ:

— بوپتۇ، سېنى ئۆلتۈرمەي، شۇنداقتىمۇ ئەمدى ساڭا بۇ يەردە بىكار يەيدىغان نان يوق. كۆزۈمدىن يوقال! قېنى ئەمدى سەن كۈندە نان بېرىپ بېقىپ كېلىۋاتقان بېلىقلار ساڭا ئاتا - ئانا بولامدىكىن، ساڭا نان بېرەمدىكىن، — دەپتۇ. خوتۇنىنىڭ ئېسىلىۋېلىشلىرىغا، بالىنىڭ يالۋۇرۇشلىرىغىمۇ قارىماي، بالىنى ئۆيدىن قوغلاپ چە-قىرىپتۇ. بالا يىغلاپ - قاقشاپ دەريا بويىغا كېلىپ قاپتۇ. ھېلىقى بېلىق ھېچ يەردە كۆرۈنمەپتۇ. ياشاش ئۈمىدىنى ئۈزگەن بالا ئۆزىنى دەرياغا تاشلاپ ئۆلۈۋالماقچى بو-پ-تۇ، دېگەندەك ئۆزىنى دەرياغا تاشلاپتۇ. بالا دەريادا ئېقىپتۇ - ئېقىپتۇ. ئاخىر بىر قاينامغا كىرىپ ھالاك بولۇش ئالدىدا تۇرغاندا بىر بېلىق كەپتۇ - دە، شىددەتلىك قاينامنىڭ ئىچىگە كىرىپ، بالىنى ئۈستىگە ئاپتۇ. بالا بۇ چاغدا ئاللىقاچان ھوشىدىن كەتكەنىكەن. بېلىق بالىنى مەرۋايىت ئوردىغا ئەكەپتۇ. بۇ يەردە بېلىقلار دۇنياسىنىڭ شاھى تۇرىدىكەن. بۇ بالا دوستلاشقان ھېلىقى كىچىك بېلىق دەل مۇشۇ شاھ بېلىق-نىڭ ئەتىۋارلىق شاھزادىسى بولۇپ، بالىنى دادىسى ئۆيدىن قوغلاپ چىقارغاندىن كې-يىن ئۇ دوستىنىڭ ئۆلۈۋېلىش ئېھتىمالىنى سېزىپ دەرھال شاھ ئاتىسىغا خەۋەر قىلغانىكەن. شاھ بېلىق شاھزادىنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلىپ بالىنى قۇتقۇزۇپ قالغانىكەن. شاھ ۋە شاھزادە بېلىق بالىغا ئېسىل دورىلارنى ئىچكۈزۈپ، ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئاپتۇ. بىرقانچە كۈندىن كېيىن بالا تولۇق ھوشىغا كەپتۇ. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، ئەتراپىدا نۇرغۇن بېلىقلار بىلەن ھېلىقى چىرايلىق كىچىك بېلىق تۇرغۇدەك. بېلىقلار ئۇنىڭ كۆزىنى ئاچقانلىقىنى كۆرۈپ تېخىمۇ خۇشال بولۇشۇپتۇ. شۇ چاغدا بېلىقلارنىڭ شاھى بولغان لەھەڭ بېلىق بۇ يەرگە كەپتۇ، بالىنىڭ ھوشىغا كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بوپتۇ ۋە بالىغا قاراپ مېھرىبانلىق بىلەن:

— ئەي، ئادەمزات، سەن مېنىڭ سۆيۈملۈك شاھزادەمنى قايتا ھاياتلىققا ئېرىش-تۇردۇڭ، شۇنىڭ بىلەن مېنى ۋە بارلىق بېلىقلار دۇنياسىنى مۇسىبەت ئازابىدىن

قۇتقۇزۇپ قالدىڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئوغلۇم بىلەن يېقىن دوست بولدۇڭ، ئۇنىڭ ھا-لىدىن خەۋەر ئالدىڭ. مۇشۇ ئىش تۇپەيلى سەن مۇشۇ كۇنگە قالدىڭ، خەيرىيەت. بىز-مۇ خۇدانىڭ مەخلۇقى، ياخشىلىققا ياخشىلىق قايتۇرۇشنى بىلىمىز. ئەمدى سېنىڭ خىزمىتىڭدە بولىمىز، مۇشۇ يەردە قال، مەن سېنى ئۆز ئوغلۇمدەك كۆرىمەن، — دەپتۇ. بالىمۇ دەرھال ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ بالا بېلىقلار بىلەن ئويناپ - كۈلۈپ يۈرۈپتۇ.

كۇنلەر ئايلارنى، ئايلار يىللارنى تولدۇرۇپ ئاردىدىن ئون يىل ئۆتۈپتۇ. بالىمۇ تازا بوي تارتىپ چوڭىيىپ بىر قىران باتۇر يىگىتكە ئايلىنىپتۇ. ئۇ بىر كۇنى سۇ ئاس-تىدا تۇرۇپ ئىنسانلارنى سېغىنىپتۇ، ئادەمزاتنىڭ تۇرمۇشىنى ئەسلەپتۇ ۋە لەھەڭ بېلىققا ئەمدى ئۆزىنىڭ چوڭ بولغانلىقىنى، قۇرۇقلۇققا چىقىپ ئىنسانلاردەك ياشى-ماقچى بولغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۆزىگە ئىجازەت بېرىشىنى ئىلتىماس قىپتۇ. شاھ با-لىغا كۆزى قىيمىغان ھالدا ئىجازەت بېرىپتۇ. ئەتىسى پۈتۈن بېلىقلار بالىنى ئۇزۇ-تىپ قويۇش ئۈچۈن ئۇنى ئۈستىگە مىندۈرۈپ قىرغاققا ئېلىپ چىقىپتۇ ۋە ئۇنىڭ قاياققا بارىدىغانلىقىنى سوراپتۇ. بالا ئۆزى بۇرۇن كەلگەن تەرەپنى كۆرسىتىپ:

— ئۇ تەرەپكە بارمايمەن، چۈنكى مەن دادامنىڭ يەنە غەزىپىگە ئۇچرىشىم مۇ-كىن. ئۇنىڭ ئالدىدا كەچۈرگۈسىز گۇناھىم بولسا كېرەك. شۇڭا، دەريانىڭ بۇ تە-رە-پىگە ئۆتكۈزۈپ قويۇڭلار، — دەپتۇ. بېلىقلار بالىنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپ، ئۇنى بىر دولقۇنغا مىندۈرۈپ دەريانىڭ يەنە بىر ساھىلىغا ئاچىقىپ ئۆزىتىپ قويۇپتۇ. بالا دەر-يادىن ئامان - ئېسەن قۇرۇقلۇققا چىققاندىن كېيىن، قۇياشنىڭ قىزىق ھارارىتىدە كۆزىنى ئاران - ئاران ئېچىپ ئەتراپقا نەزەر سالىتۇ. ئۇ ئۇياققا قارىسىمۇ قۇملۇق، بۇ ياققا قارىسىمۇ قۇملۇق كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ مېڭىپ - مېڭىپ چەك - چېكى يوق قۇملۇق ئىچىگە كىرىپ قاپتۇ. بالا بىرئاز قورقۇپتۇ ۋە تەۋەككۇل قىلىپ ئالدىغا قا-راپ مېڭىۋېرىپتۇ. مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، ئېلىۋالغان ئوزۇقىمۇ تۈگەشكە باشلاپتۇ. ماڭسا - ماڭسا بۇ يەرنىڭ ھېچ ئايىغى چىقمىغۇدەك، شۇنچە كۆپ ماڭسىمۇ يەنىلا ئوخشاش بىر خىل پايانسىز چۆللۈكتە كېتىۋاتقۇدەك. ئاخىر ماڭغۇدەك ماجالى قالماي ئارام ئالاي دەپ ئويلاپ ئۆزىنى قۇم دۆۋىسىگە تاشلاپتۇ - دە، يېتىپلا ئۇخلاپ قاپتۇ. قانچىلىك ئۇخلىغانلىقى نامەلۇم. بىر چاغدا قاتتىق بوران چىقىپ، چۆل ئاسمىنىدا ھەيۋەتلىك گۈلدۈرلەش پەيدا بولۇپ بالىنى ئويغىتىۋېتىپتۇ. بالا كۆزىنى ئېچىپ قا-رىسا، ئاسماندا بىر زور قۇش كۆرۈنۈپتۇ، قۇش بارغانسېرى پەسلەپتۇ. پەسلەپ - پەسلەپ ئاخىر بالىغا يېقىنلىشىپتۇ - دە، بالىغا جەھلى بىلەن تاشلىنىپتۇ. بالىمۇ

بوش كەلمەپتۇ. ئۇلار ئېلىشا ـ ئېلىشا ئاردىدىن بىر كېچە ـ كۈندۈز ئۆتۈپتۇ. بالـ ـمۇ، قۇشمۇ هالىدىن كېتەي دەپ قاپتۇ، لېكىن قۇش شۇ هالەتتىمۇ يەنىلا بالىغا هۇجۇم قىپتۇ. بالىمۇ پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ ئەجەل بىلەن ئېلىشىپتۇ. قۇش شۇنداق ئېتىلىپ كەلگەنكەن، بالا يەردىن تاش ئېلىپ قۇشقا ئېتىپتۇ. تاش قۇشقا تېگىپتۇـ دە، پالاق قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ قۇش يەرگە يىقىلىپتۇ. بالا قارىسا، قۇش چالا ئۆـ لۈك هالەتتە ياتقۇدەك. بالىنىڭ بۇ قۇشقا ئىچى ئاغرىپ، ئۇنىڭ ئاغزىغا سۇ تېمـ ـتىپ، دان يېگۈزۈپ، ئۇنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپتۇ. قۇش بىر هازادىن كېيىن هوشىغا كېلىپتۇ. قارىسا، ئۆزى يېمەكچى بولغان هېلىقى ئادەم ئۆزىگە سۇ ئىچكۈزۈپ، دان يېگۈزۈپ ئولتۇرغۇدەك. قۇش بۇ هالدىن قاتتىق هەيران، ئۆزىنىڭ قىلغان ياۋۇزلۇقـ ـدىن چەكسىز پەرىشان بوپتۇ ۋە بالىغا قاراپ:

ــ ئەي ئادەمزات بالىسى، سەن مېنى نېمىشقا ئۆلتۈرۈۋەتمەي، قۇتۇلدۇرۇۋالدىڭ، مەن سېنى يېمەكچى بولغان ئەمەسمىدىم؟ راست، ئەسلىدە مەن سېنى يېمەكچى بولغاـ نىدىم، بىراق سەنمۇ بوش كەلمەي ماڭا تاقابىل تۇردۇڭ. ئادەمزاتنىڭ باتۇر، ئەقىللىك ئىكەنلىكىنى كۆپ ئاڭلىغانىدىم، ئەمما ئانچە ئىشەنمىگەنىدىم. بۈگۈن راستىنلا قاـ يىل بولدۇم. مەن سېنىڭ مەرد ۋە رەھىمدىللىكىڭدىن تەسىرلەندىم، ئەمما ئۆزۈمنىڭ نامەردلىكىمدىن ئازاب چەكمەكتىمەن، ساڭا قارىيالمايۋاتىمەن، تېز مېنى ئۆلتۈرۈـ ۋەت، مەن ئۆلۈمگە مەھكۇم، نېمىشقا قاراپ تۇرىسەن؟ ــ دەپتۇ. بالىمۇ خىجىل بولـ ـغان هالدا:

ــ ئەي قۇش، مەنمۇ سەندىن خىجالەت بولۇۋاتىمەن. مەن سېنى نىمجان قىلىپ قويدۇم، مېنى ئەپۇ قىلغىن. مەن ئۆزۈمنى قوغدايمەن دەپ سېنى مۇشۇ هالەتكە چۈـ شۈرۈپ قويدۇم. سېنىڭ بۇ هالىتىڭنى كۆرۈپ قاتتىق پۇشايمان قىلىۋاتىمەن. مەـ ـن بىر يېگانە ئادەم، مېنىڭ بۇ قۇملۇقتا ھېچنەرسەم يوق، بۇ دۇنيادىمۇ ھېچنەرسەم يوق، بارار ـ تۇرار نىشانىمىمۇ يوق. سەنمۇ بۇ هالاكەتلىك چۆلدە ئۇچۇپ يۈرۈپسەن، سېنى ئۆزۈمگە ئوخشىتىپ ساڭا ئىچىم ئاغرىدى، شۇڭا سەن مېنى هالاك قىلماقچى بولغان بولساڭمۇ سېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالدىم، ــ دەپتۇ. قۇش بالىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنىڭ ئەسلىدە بىر باغۇبوستاندىن ئۇچۇپ كېلىۋاتسا، تۈيۇقسىز قۇيۇن چىقىپ كېتىپ قۇيۇن ئىچىدە قالغانلىقىنى، يولدىن ئېزىپ قېلىپ بەش كۈن ئاچ قالغانلىقىنى، شۇڭا بالىنى يېمەكچى بولغانلىقىنى سۆزلەپ، ئۇنىڭدىن ئەپۇ قىلىشىنى ئىلتىماس قىپتۇ. ئۇلار ئۆزئارا ئەپۇ سورىشىپتۇ. قۇش بالا بىلەن خوشلىشىش ئالـ ـدىدا:

— ئەي ئادەمزات بالىسى، بىز قۇشلارغۇ سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيمىز، شۇنداقتىمۇ بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە ئەسقېتىپ قالارمەن. ئەگەر مەن ساڭا لازىم بولۇپ قالسام، «سۇمۇرغ قۇشۇم سەن نەدە؟» دېسەڭ مەن خىزمىتىڭدە ھازىر بولىمەن، — دەپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. بالا قۇشنىڭ قارىسى يوقالغۇچە قاراپ تۇرۇپ ئاندىن يولىغا راۋان بوپتۇ.

بالا ماڭە - ماڭە ئاخىر ماڭغۇدەك ھالىمۇ قالماپتۇ. پۇتلىرى تېشىلىپ قاناپتۇ، چىرايى ساماندەك سارغىيىپتۇ، لەۋلىرى قۇرۇپ چاك - چاك گەز باغلاپتۇ. ئۇ ئۆزلۇمنى ئويلاپ كېتىۋاتسا، تۇيۇقسىز دەھشەتلىك بوران چىقىپ ئۇنى ئۇچۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۇ غازاڭدەك ئاسماندا ئۇچقاندىن كېيىن بىر غارنىڭ قېشىغا كېلىپ يەرگە پوككىدە چۈشۈپتۇ. بالا ھالسىزلىنىپ، ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئۇ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان بىر بوۋاي ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ ۋە بالىنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ مېھرىبان ئاتىلارچە سىلاپتۇ ۋە بالىغا:

— ئى بالام، سەن نېمە ۋەجىدىن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭ؟ ئۆزۈڭنى خەتەرگە ئۇرۇپسەن. بۇ يەر بىر دۈشمەن ماكانى، بۇ غاردا قورقۇنچلۇق دۈشە ياشايدۇ. سەن دەرھال ئۆزۈڭنى دالدىغا ئال. ھازىر دۈشمىنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى، ئۆز جېنىڭغا ھېزى بول. ساڭا ئاللا بىر گۈزەل پەرىشتىنى نېسىپ قىلغاي، خەير، سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇم، — دەپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. بالا ئويغىنىپ ئەتراپقا قاراپتۇ، ئەمما بوۋاينىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. كۆزىنى ئۇۋۇلاپ قارىسا، ئالدىدا راستىنلا بىر غار تۇرغۇدەك. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ غارنىڭ ئاغزىغا يېقىنلاپ، غار ئىچىگە قۇلاق سېلىپتۇ، ئۇزاق تىڭشىغان بولسىمۇ، غارنىڭ ئىچىدىن ھېچقانداق بىر تۈرلۈك ئاۋازنى ئاڭلىنىمىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ غارنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. ئۇنىڭ ئالدىغا بىر چوڭ دەرۋازا ئۇچراپتۇ. بۇ زادى قانداق يەردۇ، دەپ دەرۋازىدىن كىرىپتۇ. بىردەم ماڭغاندىن كېيىن يەنە بىر دەرۋازا ئۇچراپتۇ، ئۇنىڭدىنمۇ كىرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇچىنچى، تۆتىنچى، بەشىنچى دەرۋازىدىنمۇ ئۆتۈپتۇ. كىرىپ قارىسا قاتار قىرىق بىر ئۆي تۇرغۇدەك، بالا بۇ ئۆيلەرگە بىر - بىرلەپ كىرىپتۇ. بۇ ئۆيلەردە ئادەم بالىسى كۆرمىگەن ئېسىل نەرسىلەر بار ئىكەن. ئۇ قىرىقىنچى ئۆيدىن چىقىپ قىرىق بىرىنچى ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپتۇ. بۇ ئۆي ئاجايىپ ھەيۋەتلىك بولۇپ، ئىشىكلىرى قاشتېشى، تۈۋرۈكلىرى ئالتۇن، تاملىرى مەرمەر ئىكەن. بالا، بۇ ھەقىقەتەن ھەشەمەتلىك ئۆي ئىكەن. ئىچىدە نېمە باردۇر؟ بۇ ئۆيگىمۇ چوقۇم كىرىشىم كېرەك، دەپ قەتئىي نىيەتكە كېلىپ ئىشىكنى ئېچىپ ئۆيگە كىرىپتۇ. قارىغۇ-

دەك بولسا، بۇ ئۆي ئاجايىپ ئېسىل جابدۇقلار بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، ئالتۇن تۆ-شەكتە تەڭداشسىز ساھىبجامال گۈزەل بىر مەلىكە كۆزىدىن ياش ئاققۇزۇپ ئولتۇر-غۇدەك. بالا قىزغا بىر قاراپلا ئاشىقى بىقارار بولۇپ ئەقلىنى يوقاتقىلى تاس قاپتۇ. ئۇ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي بىر ھازا داڭ قېتىپ تۇرۇپ قاپتۇ. گۈزەل مەلىكە ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ بالىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا ئىللىق چىراي سالام بېرىپتۇ، بالىمۇ جاۋاب سالام بېرىپتۇ. قىز ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىن:

— ئەي ساھىب قەدەم يىگىت، بۇ يەر ئادەم كېلىدىغان يەر ئەمەستى، نېمە ۋە-جىدىن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟ بۇ بىر دۇنيانىڭ سىرلىق ماكانى، خەتەرلىك جاي. مەن سىزنىڭ نابۇت بولۇپ كېتىشىڭىزنى خالىمايمەن. سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي تېزدىن كېتىۋېلىڭ، بولمىسا بىر دەمدىن كېيىن دېۋە كېلىدۇ، ئۇ كېلىپ قالسا سىزنى تە-رىك قويمايدۇ، — دەپتۇ. بالىنىڭ قۇلىقىغا بۇ گەپ كىرمەپتۇ، قىزنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىنى بىرنى قويماي سۆزلەپ تۇ-گەتكەندىن كېيىن:

— مېنىڭمۇ بۇ يەرگە كېلىش نىيىتىم يوق ئىدى، تەقدىر مېنى بۇ يەرگە ئە-كەلدى، بېشىمغا نېمە كەلسە شۇنى كۆرەرمەن. ئەمدى سىزنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن، سىزگە باغلىنىپ قالدىم. ئېيتىڭا ئەي گۈزەل مەلىكە، سىز ئۆزىڭىز كىم بولىسىز؟ بۇ يەردە نېمە قىلىسىز؟ — دەپتۇ. مەلىكە ئۆزىنى تۇتالماي ئاھ ئۇرۇپ ئۇزاق يىغلاپتۇ، ئاندىن بالىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىپتۇ:

— ئەسلىدە سورىمىسىڭىز بولاتتى، بوپتۇ، سوراپ قالدىڭىز، ئېيتىپ بېرەي. مەنمۇ سىزگە ئوخشاشلا ئادەم بالىسى. مەن بىر پادىشاھنىڭ يالغۇز مەلىكىسى ئىدىم. شاھ ئاتام ماڭا ئاتاپ جاھاندا يېگانە بىر باغ ياستىپ بەرگەن، مەن ھەر كۈنى باغدا چۆرە قىزلار بىلەن بىللە تاماشا قىلاتتىم. دەل يەتتە يىل ئىلگىرى مەن قىرىق قىز بىلەن باغدا گۈل سەيلىسى قىلىۋاتسام، قۇيۇن كۆتۈرۈلۈپ ئۇنىڭ ئىچىدە قالدىم، قورقۇپ كېتىپ ھوشۇمدىن كەتتىم. ھوشۇمغا كەلسەم، دۇنيادىكى مېنى بۇ يەرگە ئە-كەپتۇ. ئاتا ـ ئانام، يۇرت ـ قوۋمىمدىن ئايرىلغىلى، ھېچقانداق ئىنسان بىلەن كۆ-رۈشمىگىلى يەتتە يىل بولغانىدى، ئۇلارنى بەكمۇ سېغىنغانىدىم، بەختىمگە خۇدايىم سىزنى ئەۋەتىپتۇ. مېنىڭ مەيلىمچە بولسا سىز بىلەن كەتكۈم، سىزدىن ئايرىلمىغۇم بار، بىراق بۇ مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى بۇ دۇنيادىكى شاھى، بارلىق دۇنيالەرنىڭ جېنى ئۇنىڭ قولىدا، ئۇ نېمە قىلىمەن دېسە قىلالايدۇ. ئەمدى كېتىڭ، دۇنيىڭ كې-لىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى، — دەپتۇ. دېگەندەك، شۇ ئاردا ئاسمان چاقماق چاق-

قاندەك گۈلدۈرلەپ، ئالەمنى غەلىتە ئاۋازلار قاپلاپتۇ. قىز قورقۇپ كېتىپ بالىنى تېزدىن يوشۇرۇنۇشقا ئۇندەپتۇ. بالىنىڭ كۆڭلىگە بىر ئەقىل كەپتۇ ـ دە، ئالدىراپ-سالدىراپ قىزنىڭ قېشىدىن ئايرىلىپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي تەلەتى ناھايىتى سەت بىر دۆ-ۋە غار ئالدىدا پەيدا بوپتۇ. دۆۋە ئادەمنىڭ ھىدىنى سەزگەندەك بولۇپ ئەتراپقا قاراشقا باشلاپتۇ. ئاڭغىچە بالا بىر قۇچاق ئوتۇننى ئۆزىنىڭ بېلىگە باغلاپ دۆڭگە قەستەن ئۆزىنى كۆرسىتىپتۇ. دۆۋە ئۈياق ـ بۈياققا قاراپ بالىنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، قاتتىق بىر چىرقىراپتۇ ۋە غەزەپ بىلەن ۋارقىرىغان پېتى بالىغا ئېتىلىپ بېرىپ بىر دەم تارتقانىكەن، بالا ئۇنىڭ كامارىدەك ئاغزىدىن ھېچنېمىگە تاقاشماي ئىچىگە كىرىپ كې-تىپتۇ. بۇ دۆڭنىڭ ئاغزى كارامەت چوڭ ئىكەن. دۆۋە ئۇنى ئاغزىدىن ياندۇرۇپ چې-قىرىپ چاياپ يېمەكچى بوپتۇ. بالا ئۇنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالغىلى تاس ـ تاس قا-تۇ. بالا دەرھال دۆڭنىڭ ئۈچىيىگە ئېسىلىۋاپتۇ، دۆۋە ئۇنى چاياشقا ئامالسىز قاپتۇ.

بالا بېلىگە باغلاپ ئەكىرگەن ئوتۇنلىرىنى يېشىپ دۆڭنىڭ قورسىقىغا تىزىپ ئۇنىڭغا ئوت يېقىپتۇ. ئوت تازا يالقۇنجاپ كۆيۈشكە باشلاپتۇ. دۆڭنىڭ مايلىرى ئې-رىپ ئوت بارغانچە ئۇلغىيىپتۇ. بالا بەخىرامان ئوتتا ئېسىسىنىپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا دۆڭنىڭ ئىچ ـ باغرى قىزىپ كۆيۈپ ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قاپتۇ، تېپچەكلەپتۇ، ۋارقىراپتۇ، ئاخىر قورسىقىدىكى بالىغا يالۋۇرۇپ:

ـــ ئەي ئەقىللىك ئادەمزات بالىسى، ساڭا قايىلمەن، ئالدىڭدا پۈكۈلىمەن، نېمە دېسەڭ شۇنى قىلاي، ماڭا رەھىم قىلغىن، مېنىڭ جېنىمنى قۇتۇلدۇرۇۋال، ـــ دەپتۇ. بالا دۆڭگە:

ـــ ئەي دۆۋە، سەن ھازىر چالا ئۆلۈك بولدۇڭ، بەرىبىر كۆيۈپ كۈلگە ئايلىنى-سەن. ئەگەر ساق قالاي دېسەڭ، بارلىق دۆڭلەرنىڭ جېنىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى ماڭا دەپ بېرىشىڭ كېرەك. دۆڭلەرنىڭ جېنى زادى قەيەردە؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. دۆۋە ئۆلۈم دەھشىتىدىن قورقۇپ، جېنىم ئامان قالار دەپ:

ـــ مۇشۇ غارنىڭ ئىچى بىلەن بىر كۈن ماڭساڭ بىر تاغ بار، تاغنىڭ ئارقىسىدا بىر دەريا بار، دەريانىڭ نېرىقى قېتىدا بىر دەرەخ بار، شۇ دەرەخنىڭ تۈۋىدە بىر چوڭ تاش بار، تاشنىڭ ئاستىدا بىر قۇتا بار، قۇتىنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن قۇرت بار. ئاشۇ قۇرتلار دۆڭلەرنىڭ جېنى، قۇرتلار ئۆلسە، دۆڭلەر ئۆلىدۇ، قۇرتلار ئۆلمىسە، دۆڭلەر ئۆلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدىكى چوڭ قۇرت مېنىڭ جېنىم، ـــ دەپتۇ.

بالا پۈتۈن سىرنى ئۇقۇپ بولغاندىن كېيىن خەنجىرىنى ئېلىپ دۆڭنىڭ قورسە-قىنى يېرىپ چىقىپتۇ ۋە مەلىكىنى ئېلىپ دۆڭلەرنىڭ جېنىنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ.

ئۇلار دەريادىن ئۆتۈپ، دەرەخنىڭ تۈۋىدىكى تاشنى يۆتكىگەنىكەن، راستىنلا بىر قۇتا چىقىپتۇ. بالا قۇتىدىكى قۇرتلارنى تاشنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ يانجىپ ئۆلتۈرۈپتۇ. بالا بىلەن مەلىكە دۇئا-تىلەرنى يوقاتقاندىن كېيىن دەريادا يۈيۇنۇپتۇ. بالا مەلىكىنىڭ شەھەر-رىگە بېرىپ، ئۇنى ئاتا - ئانىسىغا تاپشۇرۇپ بەرمەكچى بوپتۇ. ئۇلار يولغا چىقماقچى بولۇپ تۇرغاندا بىر چىرايلىق ئاق توشقان ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ كەپتۇ - دە، مەلىكە-نىڭ پۇتلىرىغا سۈركىلىپ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپتۇ. بالا بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ھەيە-ران قاپتۇ ۋە بۇنىڭ زادى نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى سوراپتۇ. مەلىكە:

— ئىككى يىل ئىلگىرى بۇ توشقاننى دۇئا تۈتۈپ كەلگەنىكەن، شۇ چاغدا كۆ-زۈمگە چىرايلىق كۆرۈنۈپ قېلىپ، دۇئا ئۇنى يېمەكچى بولغاندا يالۋۇرۇپ دۇئىدىن سورىۋالغانىدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلىپ بېقىپ چوڭ قىلدىم. بۇ ھەقىقەتەنمۇ كىشىنى ئۆزىگە ئامراق قىلغۇدەك ئوماق توشقان، — دەپ توشقاننى باغ-رىغا بېسىپ سىلاشقا باشلاپتۇ. شۇ چاغدا تۇيۇقسىزلا توشقان مەلىكىگە قاراپ:

— ئى شەپقەتلىك مەلىكەم، سىز مېنى ئۆلۈم چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇپ ھاياتىمغا يېڭى ھايات قوشتىڭىز. ئىككى يىلدىن بېرى خۇددى ئۆزىڭىزنىڭ ئامراق بالىسىنى باققاندەك بېقىپ كەلدىڭىز. راستىمنى دېسەم، مەنمۇ سىزدەك توشقانلارنىڭ ئەتىۋارلىق مەلىكىسى، دادام توشقانلارنىڭ شاھىدۇر. مەن سىزنى كۆرگەندىن باشلاپ مۇشۇنداق بىر كۈن كېلىپ سىزنىڭ ئازاد بولۇشىڭىزنى تىلىگەنىدىم. شۇنداق كۈنلەر كەلسە ياردەمدە بولارمەن دەپ سىزدىن ئايرىلمىدىم. مانا ئاخىر ياخشى كۈنمۇ كەلدى. مەن سىز بىلەن بەختلىك ئىدىم، ئەمدى سىزدىن ئايرىلىدىغان بولدۇم، — دەپ كۆز ياش-لىرىنى توختىتالماي قاپتۇ. مەلىكىمۇ توشقانىنىڭ سۆزلىرىدىن تەسىرلىنىپ كۆز يە-شى قىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن بالىنىڭمۇ كۆڭلى يېرىم بولۇپ، توشقاننى سىلاپ تۇرۇپ:

— ئەي توشقان، مەن بۇ مەلىكىنى دۇنيانىڭ قولىدىن قۇتۇلدۇردۇم. مەن مەلە-كىنى ئاتا - ئانىسىنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارىمەن. سەنمۇ ئازاد بولدۇڭ، دۇئا-تىلەرمۇ ئۆلدى، سەنمۇ ئاتا - ئاناڭ بىلەن تېزدىن كۆرۈشكەيسەن، ئۇلارنى پەرزەنت پىراقىدىن قۇتۇلدۇرغايسەن، — دەپتۇ. توشقان:

— ئەي مەلىكەم، مەن ئۆمۈر بويى سىزنىڭ قېشىڭىزدا تۇرۇپ، ياخشىلىقلىرى-ڭىزنى ھاياتىم بىلەن قايتۇرۇپ، خىزمىتىڭىزدە بولاي دېگەنىدىم، سىز كەتكىلىۋاتە-سىز. ناۋادا بېشىڭىزغا كۈن چۈشۈپ قالغۇدەك بولسا «ئاق توشقىنىم، ئاق توشقان» دېسىڭىز مەن ھازىر بولىمەن، — دەپتۇ - دە، مەلىكە بىلەن خوشلىشىپ، شامالدەك

يۇگۈرۈپ، قويۇق قومۇشلۇقلار ئارىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

مەلىكە بىلەن يىگىت بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشۈپ قېلىشقانىكەن. بۇ ئىككىسى توغراقنىڭ سايىسىدا ئارامداپ بىر پەس لەۋلىرىدىن گۈل - غۇنچىلارنى ئۈزۈپ، چاچلىرىنى ھىدلىشىپ، جانلىرىغا ھاياتنىڭ شەۋقىنى باشلاپتۇ، ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسى تۇرمۇشى ھەققىدە سۆزلىشىپتۇ. ئاندىن ئۇلار مەلىكىنىڭ شەھرىگە قاراپ راۋان بوپتۇ. ئۇلار ناھايىتى ئۇزاق يوللارنى ماڭغاندىن كېيىن مەلىكىنىڭ شەھرىگە يېتىپ كەپتۇ. پادىشاھ قىزىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن تولا يىغلاپ كېسەل بولۇپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانىكەن. پادىشاھ مەلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بوپتۇ، قىزىغا شاھلىق تاجىنى كەيگۈزۈپتۇ. شۇنىڭدىن ئۇزاق ئۆتمەي پادىشاھ ۋاپات بوپتۇ. پادىشاھنىڭ ئاچ كۆز ۋەزىرى مەلىكىنىڭ تولۇن ئاندەك گۈزەل ھۆسنىگە ۋە ئۇنىڭ سەلتەنەتلىك تاجىغا قاراپ نىيىتىنى بۇزۇپتۇ ۋە ھېلىقى مەلىكە ئەكەلگەن يىگىتنى بىر ئاپەت دەپ بىلىپ، ئۇنى ئۇجۇقتۇرۇشنىڭ پىلانىنى تۈزۈپتۇ. كۆڭلى قارا ۋەزىر ئەتىسى نامازغا كەلگەن خالايىققا:

ــ ئەي خالايىق، يەتتە يىلنىڭ ئالدىدا مەلىكىنى بۇلاپ كەتكەن ئالۋاستى دىۋە بۇگۈن ئادەم سىياقىغا كىرىپ، شاھمىزنىڭ تاجۇ تەختىنى كۆزلەپ، مەلىكىنى ئېلىپ ئۆز ئايىغى بىلەن كەلدى، مانا مۇشۇ شۇ، ئۇنى دەرھال باغلاڭلار! ــ دەپ بىلىنى جاللاتلارغا كۆرسىتىپتۇ. جاللاتلار يىگىتنىڭ پۇت - قولىنى يەرگە تەگكۈزمەي باغلاپتۇ. مەلىكىنىڭ يىغلاپ يالۋۇرۇشلىرىمۇ كارغا كەلمەپتۇ. كۆڭلى قارا ۋەزىر جاللاتلارغا ئۇنى تىك تاغنىڭ ئۈستىدىن ھاڭغا تاشلاشنى ئەمر قىپتۇ. يىگىت قانچە چۇشەندۈرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ سۆزىگە مەلىكىدىن باشقا ئىشىنىدىغان ئادەم چىقماپتۇ. مەلىكە زار - زار يىغلاپ، قاقشاپ قاپتۇ. جاللاتلار يىگىتنى ئېگىز تاغنىڭ چوققىسىغا ئاچىقىپ پەسكە تاشلاپتۇ. يىگىت كۆز يەتكۈسىز چوڭقۇرلۇقتىكى قاراڭغۇ ھاڭغا چۈشۈۋېتىپ تۈيۇقسىز سۇمۇرغ قۇشنى ئېسىگە ئاپتۇ - دە، «سۇمۇرغ قۇشۇم سەن نەدە؟» دەپ بار ئاۋازدا چاقىرىپتۇ. سۇمۇرغ قۇش بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ ھايال ئۆتمەي كېلىپ ئۇنى ئۈستىگە مىندۈرۈشكە ئاران ئۇلگۈرۈپتۇ. يىگىت ئاللىقاچان ھوشىدىن كەتكەنىكەن. سۇمۇرغ قۇش ئۇنى قاناتلىرى ئۈستىگە ياتقۇزۇپ ئۇچۇپ ھېلىقى ئۆزىگە تونۇش دەريا بويىغا ئېلىپ كەپتۇ. يىگىتمۇ ھوشىغا كېلىپتۇ، قارىسا، قۇش ئۇنىڭ لەۋلىرىگە تۇمشۇقىدا سۇ تېمىتىپ ئولتۇرغۇدەك. يىگىت قۇشقا ئۇنىڭ بىلەن ئايرىلغاندىن كېيىنكى كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە مەلىكىنىڭ گېپىنى قىلىپ ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپتۇ. سۇمۇرغ قۇش يىگىتنىڭ مەلىكىگە ئاشىق ئىكەنلىكىنى

بىلىپ، دەرھال مەلىكىنىڭ ئوردىسى تەرەپكە ئۇچۇپتۇ. ئۇ ئوردىغا كىرىپلا ياش تۆ-كۈپ ئولتۇرغان مەلىكىنى كۆرۈپتۇ ۋە ئۇنىڭغا يىگىتىنىڭ ئەھۋالىنى ھەم مەلىكىنى سېغىنىپ سەدپارە بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ ھەمدە ئۆزىنىڭ يىگىت-لىكىنى تاپشۇرۇۋقى بويىچە مەلىكىنى ئالغىلى كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. مەلىكە يىگىتلىكىنى ئەھۋالىنى ئاڭلاپ چەكسىز خۇشال بوپتۇ. قۇش بىلەن يارلىنىڭ قېشىغا كېتىشكە جان- دىلى بىلەن رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قۇشلىنىڭ دۇمبىسىگە مىنىپتۇ. سۇ-مۇرغ قۇش كۆك ئاسماندا ئىككى پەرۋاز ئۇرۇپ مەلىكىنى يىگىتلىنىڭ قېشىغا ئەكە-لىپ، ئىككى ئاشىق - مەشۇقنى كۆرۈشتۈرۈپتۇ. يىگىت بىلەن قىز بىر - بىرىنى قۇچاقلاپ ھاياجان ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ. ئۇلار كۆپ مەسلىھەتلىشىپ، تاغنىڭ ئۇ تەر-پىگە ئۆتۈپ، جەزىرىگە سۇ باشلاپ، باغ بىنا قىلىپ، خىلۋەت ماكاندا ياشاپ ئۆتمەك-چى بوپتۇ. سۇمۇرغ قۇش بۇ ئاشىق - مەشۇقلارنى ئىككى قانىتىغا مىندۈرۈپ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى جەزىرىگە ئەكەپتۇ. ھاۋا ناھايىتى ئىسسىق بولغاچقا چاڭقاقلىق دەس-تىدىن بۇ ئىككىسىنىڭ تۇرغۇدەكمۇ مادارى قالماپتۇ. سۇمۇرغ قۇش سۇ ئىزدەش ئۈ-چۈن ئاشىق - مەشۇقلارنى تاشلاپ، كۆككە قاراپ ئۇچۇپتۇ. ئاردىن بىر كۈنگە يېقىن ۋاقىت ئۆتكەندە قۇش قايتىپ كەپتۇ. قۇش يېقىن ئەتراپتا ھېچقانداق بوستانلىقنىڭ قارىسى يوقلۇقىنى، پەقەت مۇشۇ جەزىرىنىڭ ئوك تەرىپىدە قويۇق قومۇشلۇق بارلى-قىنى ئېيتىپتۇ. بۇ ئۇچەيلەن يەنە كۆككە كۆتۈرۈلۈپ قومۇشلۇق تەرەپكە يول ئاپتۇ. ئالاھازەل بىر ئاشپەشىم ئۆتكەندە قومۇشلۇققا يېتىپ كەپتۇ، ئەمما سۇ دېگەننىڭ دە-دارىنى تاپالماپتۇ. ئۇسسۇزلۇق جاندىن ئۆتۈپتۇ. شۇ چاغدا مەلىكىنىڭ يادىغا ئاق توشقان كەپتۇ - دە، «ئاق توشقىنىم، ئاق توشقان» دەپ چاقىرغانكەن، ئۇزاق ئۆتمەي ھېلىقى ئاق توشقان نۇرغۇن توشقانلارنى ئارقىسىغا سېلىپ قومۇشلۇق ئارىسىدىن چىقىپ كەپتۇ. ئۇلار خۇشال دىدارلىشىپتۇ. توشقان ئۆزىگە قانداق خىزمەت بارلىقىنى سوراپتۇ. مەلىكە يېرىلىپ كەتكەن لەۋلىرىنى ئاران مىدىرلىتىپ، چاڭقاقلىق جاندىن ئۆتكەنلىكىنى بايان قىپتۇ. توشقان دەرھال ھەمراھلىرىغا يەرنى كولاشنى بۇيرۇپتۇ. يۇزلىگەن توشقان بىردەمنىڭ ئىچىدە چوڭقۇر قۇدۇق كولاپتۇ. يەرنىڭ تېگىدىن سۇ-سۈزۈك سۇلار تەپچىرەپ چىقىپتۇ، يىگىت بىلەن مەلىكىنىڭ تەشنالىقى قېنىپتۇ.

ئايلار ئۆتۈپتۇ، قىش ئۇزاپ، باھار كەپتۇ. قۇدۇقتىن بۇلدۇقلاپ تاشقان سۇ ئەتـ-راپقا يامراپ چۆللۈك جانلىنىپ كېتىپتۇ. يىگىت بىلەن مەلىكە چۆللەرگە سۇ باشلاپتۇ. قۇش تەرەپ - تەرەپكە ئۇچۇپ يۇرۇپ زىرائەت ئۇرۇقلىرىنى ئەكەپتۇ. ئۇلار گۈلشەنلەرنى بەرپا قىپتۇ. ئەمما، بۇلار قانچە قىلسىمۇ چۆللۈكنى بوستانلىققا ئايلاد-

دۇرۇپ بولالماپتۇ. ئاخىر يىگىت مەلىكە بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، دۆننىڭ ماكانىدىكى ئالتۇن - جاۋاھىرلارنى سۇمۇرغ قۇشقا ئارتىپ بۇ يەرگە يۆتكەپ كەپتۇ. ئاندىن يىگىت سۇمۇرغ قۇشقا مىنىپ بىر شەھەرگە يېقىن كەپتۇ - دە، قۇشنى شەھەر سىرتىدىكى بىر بوستانلىققا قويۇپ ئۆزى شەھەرگە كىرىپ، مەدىكار بازىرىدىن يۇز مەدىكارنى قىممەت باھادا يالالاپتۇ. مەدىكارلارنى باشلاپ بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ مەلىكە بار يەرگە كەپتۇ. يىگىت مەدىكارلارنى ئىككى كۈن ئارام ئالدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئاشپەزلەرگە ئېسىل غىزالارنى ئەتكۈزۈپ، كاتتا زىياپەتلەرنى بېرىپتۇ. ئۆمۈر بويى ئاچ - يالىڭاچلىقتا ئۆتكەن بۇ ئادەملەر گويا بېھىشكە كىرىپ قالغاندەك بولۇپ قىن - قىنىغا پاتماي قاپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى يىگىت ئۇلارنى بىر يەرگە يىغىپ:

ـــ دوستلار، ئاكا - ئۇكىلار، بىز بۇگۈن بۇ چۆلگە جەم بولدۇق، بۇنىڭدىن كېيىن ھەممىمىز مۇشۇ چۆلنى ياشارتىپ، جەننەتتەك بىر ماكانغا ئايلاندۇرساق دەپ ئويلايمەن، سىلەرچە قانداق؟ ـــ دەپتۇ. مەدىكارلار يىگىتنىڭ سۆزىگە خۇشاللىق بىلەن قوشۇلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىشلەمچىلەر، بىر تەرەپتىن، تۇرالغۇ جاي سالسا، بىر تەرەپتىن، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، قاقاسلىقنىڭ ئورنىنى بوستانلىق قاپلاپتۇ. ئاردىدىن بىر يىل ئۆتۈپ، بۇ يەر رەسمىي ئاۋات شەھەرگە ئايلىنىپتۇ.

كۈنلەر ئايلارنى قوغلىشىپ ئۆتۈۋېرىپتۇ. پەسىللەر ئالمىشىپتۇ. باغلار بەش قېتىم چېچەكلەپ، يەر - يۈزىگە بەش قېتىم قار يېغىپتۇ. ئەتراپتىكى يۇرتلاردىن نۇرغۇن كىشىلەر بۇ يەرگە كەلگىلى تۇرۇپتۇ. بۇ شەھەر شۇنداق ئاۋات بوپتۇكى، ئۇنىڭ شۆھرىتى پۈتۈن جاھانغا تاراشقا باشلاپتۇ. يىگىت مەردۇ مەردانلارنى، كۈچتۇڭگۇر، پەلۋانلارنى تەربىيەلەپ زور قوشۇن تەشكىللەپتۇ.

يىگىت قىزنىڭ ئاتىسىنىڭ شەھىرىگە خۇپىيانە ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەپتۇ. بېرىپ كەلگەنلەردىن مەلۇم بولۇپتۇكى، قىزنىڭ ئاتىسىنىڭ ئورنىغا شاھ بولغان ۋەزىر ئىنتايىن زالىم ۋە ئاچ كۆز ئادەم بولۇپ، خەلقنىڭ دەردى - ھالى بىلەن قىلچە ھېسابلاشمايدىكەن. كىشىلەر ئاچ - يالىڭاچلىقتىن جان تالىشىپ قاپتۇ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان يىگىت مەلىكە بىلەن مەسلىھەتلىشىپ سۇيىقەستچى ۋەزىرنى دارغا ئېسىپ، خالايىقنى زۇلۇم چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىشقا قەسەم ئىچىپتۇ. يىگىت بىر ھەپتە تەييارلىق قىلىپ، لەشكىرىي ئەزىمەتلەرنى باشلاپ شەھەرگە ھۇجۇم قىپتۇ. زۇلۇم دەستىدىن ئىڭرىغان خەلق بۇ ئۇلۇغ جەڭگە ئۆزىنى ئاتىشىپتۇ. پۈتۈن شەھەرده قۇرۇق ئوتۇنغا ئوت تۇتىشىپ كەتكەندەك زالىم پادىشاھقا

قارشى ئۇرۇش باشلىنىپتۇ. يەتتە كېچە - كۈندۈز جەڭ بوپتۇ، قانلار دەريا - دەريا بولۇپ ئېقىپتۇ، جەسەتلەر دۆڭلەر هاسىل بوپتۇ. زالىم پادىشاهنىڭ بېشى ئېلىنىپ، ئۇنىڭ بايلىقلىرىنى پۇقرالارغا تارقىتىپ بېرىپتۇ. ئاۋام قايتىدىن كۈنىنىڭ سېرىقىنى كۆرۈپتۇ. يېگىت شاهلىق تاجىنى كىيىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككى شه-هەرنىڭ پادىشاهى بوپتۇ.

ئالەم تىنچىپ، ئىشلار ئىز ئىزىغا چۈشكەندە يېگىت ئاتا - ئانىسىنى ئىزدەپ تېپىپتۇ. ئۇنىڭ ئانىسى ئوغلىنىڭ پىراقىدا يىغلاپ كۆزىدىن ئايرىلغان، دادىسى مادا-رىدىن كەتكەنكەن. يېگىت ئۇلارنى كاتتا تېۋىپلارغا كۆرسىتىپتۇ. ئانىسىنىڭ كۆزى ئېچىلىپ، دادىسى كېسىلىدىن ساقىيىپ سەللىمازا بوپتۇ ۋە ئوغلىدىن گۇناهىنى كەچۈرۈشنى تىلەپتۇ. ئۇلار ئۆزئارا مېهرىبان بولۇپ، هاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە بەختلىك ياشاپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **هەۋزىخان.** ئايال، ئۇيغۇر، كېرىيە ناهىيە با-زىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ياسىن زىلال** (1961). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، مۇهەررىر، «مىراس» ژۇرنىلى تەهرىر بۆلۈمىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (16)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1996

تۇردىقاري بىلەن پادىشاھ

بۇرۇنقى زامدا بىر ئادەم بوپتىكەن. بۇ ئادەمنىڭ بالىلىرى ئۆلۈپ زادى تۇختىمايدىكەن، قىلمىغان ئامالى قالماپتۇ. شۇنداق قىلىپ يۇرۇپ يەتتىنچى ئوغلى تۇرۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ ئىتىنى «تۇردىقاري» قويۇپتۇ.

تۇردىقاري دادىسىدىن بەك كىچىك يېتىم قاپتۇ. ئۇ دادىسى ئۆلۈپ ئۇچ يىلدىن كېيىن يەتتە ياشقا كىرىپتۇ. بىر كۈنى ئانىسى:

ــ بالام، ئاتاڭ ئۆلەر ئالدىدا: «بالام كىچىك قالدى، مەن پانىيدىن باقىيغا رەھمەت قىلىدىغان ئوخشايمەن. ناۋادا ئۆلۈپ ــ تارتىپ قالسام، بۇ دۇنيادا مېنىڭدىن ساڭا قالىدىغان ئامانىتىم مۇشۇ بالا، ياخشى بېقىپ، كۆزۈڭنىڭ قارىچۇقىدەك ساقلارسەن، ئاتاڭنىڭ ۋەسىيىتى دەپ ئوقۇتارسەن» دېگەنىدى. يېشىڭ يەتتىگە يەتتى، ئاتاڭنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە، يۇر، سېنى مۇللىغا ئاپىرىپ تاپشۇراي، ــ دەپتۇ ۋە جۇمە كېچىسى بالىسىنى يۇيۇپ، پاكىز كىيىندۈرۈپ، بىر تاۋاق ئاش قىلىپ، مۇللىغا ئاپىرىپتۇ.

يىللار ئۆتۈپتۇ. تۇردىقاري مۇللىدا ئوقۇپ يۇرۇپ بەك ئەخلاقلىق، مېھىر ــ شەپقەتلىك بالا بوپتۇ. ئۇ زادىلا ھارامزادىلىكنى بىلمەيدىكەن، ئىلاج بولسا، كىشىلەرگە ياخشىلىق ئىزدەيدىكەن، قولۇم ــ قوشنا، يېتىم ــ يېسىر، تۇل خوتۇنلارغا ياردەم قولىنى سۇنىدىكەن، ھەتتا جان ــ جانىۋارلارنىڭ جېنىغا ئازار بەرمەي، ئۇلارغا قولىدىن كېلىشىچە ياخشىلىق قىلىش ئۈچۈن تىرىشىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە تۇردىقاري مەكتەپكە كەچ قاپتۇ. چايمۇ ئىچمەي بىر توقاچنى قوينىغا تىقىپ، جىلتىسىنى كۆتۈرۈپ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ بىر پاقىنى دەسسىۋاپتۇ. پاقا «بۇق» قىلىشى بىلەن تۇردىقاري توختاپ قاپتۇ ــ دە، ئانچە ئويلانمايلا پاقىنى قوينىغا سېلىپ مەكتەپكە كەپتۇ، مۇللىسىنىڭ كىتاب ساندۇقىنىڭ بىر يېقىدىن پاقىنى سېلىۋېتىپ، ئۆزى ئوقۇشقا ئولتۇرۇپتۇ.

تۇردىقاري ھەر كۈنى دەم ئېلىشتا ۋە دەرستىن قايتىش ۋاقىتلىرىدا ئاپارغان نېنىنى چاينا بىرىپ پاقىنى بېقىپتۇ. بارا ــ بارا ئۇ ئۆيىدىن بىر توقاچ ئورنىغا ئىككى توقاچ ئالىدىغان بوپتۇ، كېيىن ئۈچ توقاچ... شۇنداق قىلىپ، كېيىنكى كۈنلەردە تۆت توقاچ ئالىدىغان بوپتۇ. باشتا ئاز يەيدىغان پاقا مانا ئەمدى كۆپ يەيدىغان بوپتۇ. تۇردىقاري ئۇنى ئەزىزلەپ بېقىپتۇ، سۇ بېرىپتۇ، ئارىلاپ ــ ئارىلاپ ئۇنى

ئەركىلىتىپ قويىدىغان بوپتۇ. بىر كۈنى موللىسى:

ــ باللار، ئەمدى ياز كېلىپ قالدى، باغقا چىقىپ ئىككى ئاي تۇرىمىز، شۇ يەردە ئوقۇيمىز. كەم ـ كوتىلىرىڭلارنى جايلاپ كېلىڭلار، ئەتە ماڭمىمىز، ــ دەپ ئۇقتۇرۇپتۇ. باللارنىڭ ھەممىسى يۈگۈرۈشۈپ ئۆيلىرىگە كېتىپتۇ. تۇردىقاريمۇ ئۆيىگە كېلىپ كۆپ ئويلاپتۇ، بارماي دېسە، موللىسى بىلەن ئانىسىدىن قورقۇپتۇ، بارماي دېسە، بېقىۋاتقان پاقىسىنى ئويلاپتۇ. ئىلاجسىز قېلىپ، ئاخىر بارىدىغان بوپتۇ. ئانىسى تەييارلىقنى قىلىپ بالىسىنى ئۇزىتىپتۇ.

تۇردىقاري يېتىپ كەلگۈچە موللىسى باللارنى يىغىپ، جابدۇق، كىيىم ـ كېچەكلەرنى ھارۋىلارغا بېسىپ، ئاندىن كىتاب ساندۇقىنى ئېلىپ چىقىپتۇ ـ دە، كىتاب ئالماقچى بولۇپ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئېچىش بىلەن ئەتراپتا تۇرغان باللار «ۋاي موللام!» دەپ چىرقىرىشىپ، قوللىرىدىكى كىتابلارنى تاشلاپ قېچىشىپتۇ. موللام قاتتىق ساندۇقتا ئادەم ھەيران قالغۇدەك، چاقتەك يوغان بىر پاقا تۇرغان.

ــ بۇ نېمە ئىش؟ كىم ئەكىردى بۇنى؟! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ موللا. ھېچكىم ئۇندىمەپتۇ. موللا:

ــ ئېيتىش، قايسىڭنىڭ قىلغان ئىشى بۇ؟ قايسىڭ ئەكىرگەن بولساڭ ئېلىش ! كىم ئەكىرگەن ـ ھە! ــ دەپ ۋارقىرىغاندا، تۇردىقاري:

ــ مەن، ــ دەپتۇ.

ــ نېمە ئۈچۈن پاقىنى بۇ يەرگە ئەكېلىسەن؟ ــ دەپتۇ موللا.

ــ موللام، ــ دەپتۇ ئۇ، ــ سىلى چۈشەن، چۈمۈلىگىمۇ ۋابال قىلماڭلار، دېگەن ئىدىلە. بىر كۈنى مەكتەپكە كەچ قېلىپ يۈگۈرۈپ كېلىۋېتىپ، بۇ پاقىنى كۆرمەي دەسسەپ قويۇۋېدىم، ئۇ ناھايىتى قىينىلىپ كەتتى. مەن گۇناھكار بولۇپ قالدىم. شۇنىڭ بىلەن سىلىنىڭ سۆزلىرى ئېسىمگە كەلدى ـ دە، ئۇنى ئالغاچ كېلىپ، مۇشۇ يەرگە سېلىپ قويغانىدىم، كۈنىگە ئىككى ـ ئۈچتىن توقاچ بېرىپ بېقىۋاتقىنىمغا توپتوغرا ئۈچ يىل بولدى.

ــ ھوي ھارامزادە، يوقات بۇنى ھازىرا! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ موللىسى. باللار قورققىنىدىن نېرى قېچىپ تۇرۇشۇپتۇ. تۇردىقاري ئاستا كېلىپ، پاقىنى چاپىنىغا يۆگەپ، ئاران دېگەندە يەردىن كۆتۈرۈۋاپتۇ. كۆتۈرگەن پېتى ئىنجىقلاپ تۇرۇپ كۆلنىڭ تۈۋىگە ئاپىرىپتۇ. ئۇ پاقىنى يەرگە قويۇپ بىر توقاچنى بەرگەنىكەن، «ھاپلا» قىلىپ يۈتۈۋېتىپتۇ. «گۇناھىم ئۈچۈن سېنى ئۈچ يىل باقتىم. يەنە گۇناھىم بولسا كەچۈرەرسەن» دەپتۇ. پاقا قولىدىن چىقىپ سەكرەپلا كۆلگە چۈشۈپ چۆكۈپ كېتىپتۇ. تۇردىقاري كۆزىگە «مۆللىدە» ياش ئېلىپ، ئارقىسىغا شۇنداق قاراپ مېڭىشىغا كۆلدىن

بىر ئاۋاز چىقىپتۇ، قارىسا، ھېلىقى پاقا سۆزلەۋاتقان:

ــ ھەي قارىي، سەن مېنى باقتىڭ، ياخشىلىق قىلدىڭ، ۋاقتىدا تائام، ۋاقتىدا ئوسسۇلۇق بېرىپ كۈتتۈڭ، مېنىڭ ئۈچۈن كۆپ ئاۋارىچىلىك تارتتىڭ، ئاھانەت ئىشتىتىڭ. مەن بولسام مانا ھازىر ئاتا ـ ئانام، ئۇرۇق ـ تۇغقان، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىم بىلەن كۆرۈشتۈم. سېنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭغا رەھمەت. مېنى بىر پەس كۈتۈپ تۇر.

پاقا شۇ گەپنى قىلىپ بولۇپ سۇغا كىرىپ كېتىپتۇ. ھايال قىلماي پاقا يەنە چىقىپ، ئاغزىدىن بىر ئەڭگۈشتەرنى چىقىرىپ بېرىپتۇ. تۇردىقارىي ئەڭگۈشتەرنى قولىغا ئېلىپ:

ــ بۇنى نېمە قىلىمەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭ ئۈچۈن بەردىم، ــ دەپتۇ پاقا، ــ بۇ ئەڭگۈشتەر بېشىڭغا ئېغىر كۈن چۈشكەندە ئەسقاتىدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچى خىسلىتى، ئۆلگەننى تىرىلدۈرىدۇ؛ ئىككىنچىسى، باغۇبوستان، ئىمارەت پەيدا قىلىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، نازۇ نېمەت تەييار قىلىدۇ. بۇنى يوقاتما، جېنىڭدىن ئەزىز كۆرۈپ ساقلىغايسەن. خوش ئىمىسە، قىيامەتتە كۆرۈشەرمىز.

تۇردىقارىي ئەڭگۈشتەرنى قوينىغا سېلىپ مەكتەپكە قايتىپ كەلسە، موللىسى بىلارنى ئېلىپ ئاللىقاچان كېتىپ قاپتۇ. تۇردىقارىي ئويلا ـ ئويلا «ماڭا بىلىم دېگەن ھەرزامان كېرەك» دەپتۇ ـ دە، موللىسىنىڭ ئارقىسىدىن يولغا راۋان بوپتۇ. مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ... بىر يەرلەرگە كەلگەندە ئاخىر پېشىن بوپتۇ. تۇردىقارىي مۈشۈ يەردە كىچىككىنە دەم ئېلىۋالاي دېگەن ئوي بىلەن بېدىلكىنىڭ يېنىدىكى بىر قارىياغاچنىڭ سايىسىگە كەپتۇ، چاپىنىنى بېشىغا قويۇپ «ئۇھ» دەپ يېتىشىغا يېنىدا بىر ئۆلۈك يىلاننى كۆرۈپتۇ. تۇردىقارىي ئەڭگۈشتەرنى قولىغا ئېلىپ، ئەگەر ئەڭگۈشتەر ئۆلۈكنى تىرىلدۈرىدىغان بولسا، مۈشۈ يىلاننى تىرىلدۈرىدۇ، دېگەن ئوي بىلەن شۇنداقلا سۇر كىگەنىكەن، ھېلىقى يىلانغا جان كىرىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم قىپتۇ:

ــ ھەي ئادەمزاتنىڭ ياخشىسى، سەن مېنى تىرىلدۈردۈڭ، ماڭا ياخشىلىق قىلدىڭ. مەن بالىلىرىمغا ئوزۇقلۇق تېپىپ كېلەي دەپ، يولدا كېتىۋاتسام، قارا باش نېمىلەر يۇگۇرۈشۈپ كېلىپ مېنى تاياق ـ توقماق بىلەن بىگۇناھ ئورۇپ ئۆلتۈرۈپ، مۈشۈ يەرگە تاشلىۋەتكىنىگە بۇگۈن ئۈچ كۈن بولغانىدى. سەن ماڭىلا ئەمەس، ئىككى بالام بىلەن بىز بىر ئۆيلۈكنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزدۇڭ، ساڭا رەھمەت. قاچان بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە مېنى ئەسلىسەڭ، مەن تەييار بولىمەن، ــ دەپتۇ ــ دە، يەر بېغىرلاپ كېتىپ قاپتۇ.

تۇردىقارىي ئەڭگۈشتەرنىڭ خاسىيىتىگە شۇندىن كېيىن ئىشىنىپتۇ. ئۇ شۇ يەردە بىرئاز دەم ئالغاندىن كېيىن يەنە يولغا چۈشۈپتۇ. بىر يەرلەرگە كەلگەندە بىر ئۆلۈك گۆل ھەرسىگە ئۇچراپتۇ. تۇردىقارىي، بۇنى تىرىلدۈرەلەمدىكىن؟ دېگەن ئوي بىلەن ئەڭگۈشتەرنى ئۇنىڭغا سۇركىگەنىكەن، ئۇمۇ تىرىلىپ غىڭشلىداپتۇ ـ دە:

ـــ قاچان بېشىڭغا كۇن چۈشكەندە مەن تەييارا! ـــ دەپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

ئۇ يەنە يولىنى داۋام قىپتۇ. بىرھازا يول يۇرگەندىن كېيىن بىر بۇلاق تۇۋىگە كېلىپ پوتىسىدىن بىر توقاچنى ئېلىپ ئوتتۇرىدىن ئىككى قىلىپ، يېرىمىنى بۇلاق سۇيىگە چىلاپ يەپ، دەم ئېلىپ ئولتۇرسا، يىراقتىن بىر نەرسە كۆزگە چېلىقىپتۇ. بېرىپ قارىسا، بىر مۇشۇك ۋە بىرنەچچە چاشقانلار تۇرغان. مۇشۇكمۇ ئۆلۈك، چاشقانلارمۇ ئۆلۈك. تۇردىقارىي مۇشۇك دېگەننىڭ يامانلىقى يوق، بۇنى كىم ئۆلتۇرگەندۇ؟ بۇنىڭغا بىر ياخشىلىق قىلىپ قويای، دەپ ئەڭگۈشتەرنى ئۇنىڭ بوينىغا شۇنداقلا سۇركىگەنىكەن، ئۇ تىرىلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزىنى بىر سىلكىپ، ئالدى ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۇرگەن ھالدا سالام قىپتۇ.

ـــ ھەي ئادەمزات، ـــ دەپتۇ مۇشۇك، ـــ مېنى تىرىلدۈردۇڭ. ئېتىزدىكى ئاشلىقلار تازا پىشقان چاغدا، ئاشلىقنى چاشقان بېسىپ، زىيان كەلتۈرۈشكە باشلىدى. ئادەملەرنىڭ ھەممىسى چاشقانغا قارشى قوزغالدى. بىزنىڭ ئائىلىمۇ ئېتىزغا كۆچۈپ چىقىپ چاشقانلارنى ئۆلتۈرۈشكە كىرىشتى. مەنمۇ تىنچ ياتمىدىم، كېچە ـ كۈندۈز چاشقانلارنى قىرىۋاتسام، پادىشاھنىڭ ئوغلى ئوۋدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، مېنى بىگۇناھ ھالدا ئاتقا دەسسىتىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. قانچە نالە قىلسامۇ، يالۋۇرسامۇ كارى بولمىدى. مانا مەن بۇگۈن يورۇق دۇنياغا قايتىپ كەلدىم. سېنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭنى ئۆلسەممۇ ئۇنۇتمايمەن.

كەچ كىرىپ قالغاچقا تۇردىقارىي شۇ يەردە بىر ئەسكى كەپىگە كىرىپ يېتىپ قاپتۇ. مۇشۇكمۇ ئۇنىڭ قوينىغا كىرىپ يېتىپتۇ. ئۇلار كېچىنى شۇ كەپىدە ئۆتكۈزۈپتۇ ـ دە، تاڭ ئاتقاندا بىر ـ بىرلىرى بىلەن خوشلىشىپ، ئىككىسى ياققا قاراپ راۋان بوپتۇ. ئۇلار ئايرىلىش ئالدىدا مۇشۇك:

ـــ قاچان بېشىڭغا كۇن چۈشسە مېنى ئەسلە، شۇ ۋاقىتتا ئالدىڭدا ھازىر بولىمەن، ـــ دەپتۇ.

تۇردىقارىي كەچكىچە يول يۇرۇپتۇ. شام ئارىلىقىدا بىر مەھەللىگە كەپتۇ. موللىسى بالىلارنى ئېلىپ كەلگەن يەر مۇشۇ ئىكەن.

تۇردىقارىي، خۇدايا شۇكرى، ئەمدى يېتىپ كەلدىم، بالىلارنى تېپىۋالسام بولغىنى، دېگەن ئوي بىلەن كەچ بولسىمۇ ئۇلارنى ئىزدەپ مەھەللە چېتىدىكى بىر باغنىڭ

تۇڭگە كەلسە، بىر ئادەم خارتىلداپ قانغا بويىلىپ يېتىپتۇ. «ھەي بىچارە» دەپ ئىچى ئاغرىغان تۇردىقاري ئەڭگۈشتەرنى سۇركىگەنكەن، ھېلىقى ئادەم ساپسىاق بولۇپلا، ئورنىدىن تۇرغان زامان ئېسىلىپتۇ:

ــ ھە... مېنى ئۇروپ يىقىتقان سەن ئەمەسمۇ، ئەمدى قولۇمغا چۈشتۇڭمۇ؟ ھەي خالايىق، قاتىلنى تۇتتۇم ! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ. خۇپتەن نامىزىدىن چىقىقان جامائەت يىغىلىپتۇ، تەرەپ ـ تەرەپتىن يولۇچىلار توپلىنىپتۇ، قورۇ ـ قورۇلاردىن ئادەملەر يۈگۈرۈشۈپ چىقىشىپتۇ. بىرلىرى: «ئالدىنقى كۈنى ئۆلگەن ئادەمنى مۇشۇ ئۆلتۈرگەنىكەن» دېسە، بەزىلەر: «ئاخشام كوچىغا تۆكۈلگەن ئادەمنىڭ قېنىنىمۇ مۇشۇ بىرنېمە تۆككەن بولسا كېرەك» دېيىشىپتۇ. يەنە بەزىلەر بولسا: «بۇنى ئۇروپ ئۆلتۈرۈش كېرەك» دەپ دېۋەيلەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، «ئۇر، تارت!» بىلەن تۇردىقارىينى ئوتتۇرىغا ئېلىپ، پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ.

ــ داد، پادىشاھى ئالەم، دادا! ــ دەپتۇ ھېلىقى ساقايغان ئادەم.

ــ نېمە دادىڭ بار؟ دادىڭ بولسا ئېيت، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ ئادەم ئۆلتۈرگەن قانخورنى تۇتتۇق، ــ دېيىشىپتۇ كۆپچىلىك.

بىر كىشى توپنىڭ ئالدىغا چىقىپ:

ــ پادىشاھى ئالەم، بۇرناكۇنى ئۇلگەن ئادەمنى ئۆلتۈرگەن مۇشۇ، تۇنۇگۈنكى كوچىدا تۆكۈلگەن قانمۇ مۇشۇ شۇمنىڭ ئىشى، بۇگۈن بولسا مۇنۇ كىشىنى ئۆلتۈرۈشكە ئاز قالغانىكەن، تۇتۇۋالدۇق، ــ دەپتۇ. پادىشاھ تۇردىقارىيدىن سۆزمۇ سورىماي:

ــ ئاپار بۇ بەتبەختنى زىندانغا ! ــ دەپ ئەمر قىپتۇ.

پادىشاھنىڭ ياساۋۇللىرى ئۇنى يەتتە قات زىندانىنىڭ ئاستىغا سولاپ قويۇپتۇ، نانمۇ بەرمەپتۇ، سۇمۇ بەرمەپتۇ. تۇردىقاري ئاچ ـ زېرىن، داق يەرگە كۆكسىنى يېقىپ يەتتە كۈن يېتىپتۇ.

ئۇ بېشىغا شۇنداق قاتتىق كۈن چۈشكەندە، ئۆزى يولدا تىرىلدۈرگەن يىلان، مۇشۇك ۋە ھەرىنى ئەسلەپ كۆزىگە ياش ئاپتۇ. ئۇنىڭ ئاھ ـ زارى ئۇلارغا يېتىپ، شۇ زامان مۇشۇك تۇڭلۇكتىن، ھەرە دېرىزىدىن، يىلان يەر ئاستىدىن كىرىپ كەپتۇ. ئۇلار ئۇنىڭ خىزمىتىگە تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ چىقىپ كېتىپتۇ.

مۇشۇك نان، يىلان گۆش، ھەرە ھەسەل بىلەن سۇ توشۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار يەتتە يىل تۇردىقارىينى بېقىپتۇ. تۇردىقارىينىڭ سالامەتلىكى ناچارلاشقاندا، ھەرە دورا گىياھلىرىنى ئەكېلىپ ئۇنى ساقايتىپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھ ئاغرىپ قاپتۇ. ئاغرىقى سوزۇلۇپ يەتتە يىل ئورۇن

تۇتۇپ يېتىپتۇ. ئۇنىڭغا يەتتە ئىقلىمدىن چاقىرىمغان تېۋىپ، قىلىمغان دورا قالماپ-تۇ، ھېچ داۋا بولماپتۇ. ئۇ پادىشاھنىڭ ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئە-مەس، نۇر جاماللىق، بويىغا يەتكەن بىرلا قىزى بار ئىكەن. بىر كۈنى پادىشاھ يېقىن ۋەزىرىنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا:

— ھەي ۋەزىرىم، مەن ھېچ ياخشى بولالمىدىم، خەلقىئالەمگە جاكار قىلىڭ، ئە-گەر كىمكى مېنى ساقايتسا، قىزىمنى بېرىمەن! — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلاپ، دۇنيادا داڭقى چىققان ھارۇللا دېگەن ئاتمىش ياشلىق موللا پادە-شاھقا خەۋەر بىلدۈرۈپتۇ. پادىشاھ ئادەم ئەۋەتىپ ئالدۇرۇپتۇ. ھارۇللا يەتتە كېچە - كۈندۈز ئوقۇپ، ھېچ ساقايتالماپتۇ. شۇ ئارىدا قىزغا نەپسى تاقىلداپ، ئۆزىمۇ ئاشقە-لىق كېسىلىگە مۇپتىلا بولۇپ، كېسەل پېتى قايتىپ كېتىپتۇ. ئاڭغىچە تۇردىقارىيمۇ تىنچ ياتماپتۇ، يىلان، مۇشۇك، ھەرىلەرنىڭ ياردىمى بىلەن يەر ئاستىدىن يول ئې-چىپ، پادىشاھ ياتقان ئۆينىڭ ئاستىغا يېتىپ كەپتۇ.

پادىشاھ ئۆلەر ھالغا كەپتۇ. جۇمە ئاخشىمى ئۇ سەكراتقا چۈشۈپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋم - قېرىنداش، ۋەزىرلىرى بېشىدا قادىلىپ ئولتۇ-رۇپتۇ. خوتۇنى بىلەن قىزى يىغا - زار قىلىپ تۇرغاندا، يەر ئاستىدىن:

— ئۆلگەننى تىرىلدۈرىمەن، ئاغرىقنى ساقايتىمەن! — دېگەن ئاۋاز چىقىپتۇ. ھەممەيلەن جىم بولۇشۇپ قاپتۇ. يەر ئاستىدىن يەنە ئاۋاز كەپتۇ:

— ئۆلگەننى تىرىلدۈرىمەن، ئاغرىقنى ساقايتىمەن! ئەگەر پادىشاھ قىزىنى بەرسە، دېگەن ۋەدىسىگە ۋاپا قىلسا پادىشاھنى ساقايتىمەن!

— ۋاي بولىدۇ! ۋاي بولىدۇ! — دەپ ۋارقىراپتۇ باش ۋەزىر.

— ئۇنداق بولسا، مېنىڭ ئىسمىم تۇردىقاري... يەتتە قات زىندانىدىن مېنى بو-شىتىڭلار، — دېگەندە بۇلار ھەيران قېلىشىپتۇ.

ۋەزىر بىلەن پادىشاھنىڭ قىزى يۇگۇرۇپ چىقىپ زىندان بېگىگە بۇيرۇق بېرىپ-تۇ. زىندان بېگى تېزدىن زىنداننى ئېچىپتۇ. پادىشاھنىڭ قىزى يۇگۇرۇپ كىرسە، يالاڭ ئاياغ، يالاڭتۆش، ئۇچىسىدا ئەسكى بىر ماتا ئىشتاندىن باشقا نەرسە قالمىغان، ئۇستىبېشىنى توپا باسقان، چېچى ئۆسۈپ يۇزىنى ياپقان، كۆزى بىلەن چىشلىرى پار-قىراپ قالغان بىر بالا ئولتۇرغان.

بۇنى كۆرۈپ پادىشاھنىڭ قىزى ھەم ۋەزىرلەر ھەيران بولۇشۇپتۇ. باش ۋەزىر:

— پادىشاھنى ساقايتىدىغان سەنمۇ؟ — دەپتۇ.

— ھە، مەن، — دەپتۇ تۇردىقاري.

— ئۇنداق بولسا چىق بۇياققا!

تۇردىقارىينى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كەپتۇ.

توپلانغان ۋەزىر - ۋۇزرا، ئۆلىمالار بالىغا ئىشەنمەپتۇ. شۇ چاغدا ۋەزىر:

— ساقايتالامسەن؟ — دەپتۇ.

— ساقايتىمەن! — دەپتۇ تۇردىقارىي.

— ھەي گۇناھكار، ئەگەر پادىشاھنى ساقايتالمىساڭ كاللاڭ ئېلىنىدۇ، رازىمۇسەن؟ — دەپ سوراپتۇ يەنە ۋەزىر.

— خوپ، ئەگەر ساقايتسام، پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىپ بولغايمۇ؟ — دەپتۇ تۇردىقارىي.

— بولىدۇ، — دەپتۇ ئۇلار. تۇردىقارىي:

— پۈتۈم يېزىپ، مۆھۈر بېسىڭلار! — دېگەندە، ۋەزىر پۈتۈم يېزىپ پادىشاھنىڭ مۆھرىنى بېسىپتۇ.

تۇردىقارىي ئىشتان قىرغىقىدىكى ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ بۇرنىغا شۇنداقلا تەگكۈزۈپ، گەجگىسىگە سۇركىگەنىكەن، پادىشاھ دەررۇ كۆزىنى ئېچىپ، ياتقان ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپتۇ. قاراپ تۇرغان بارلىق خالايىق ھەيران بولۇشۇپتۇ. بەزىلىرى قايىل بوپتۇ، بەزىلىرى ئىچى تارلىق قىپتۇ. پادىشاھ ھوشىغا كېلىپ:

— ھەي قۇل، سەن قاچاندىن بېرى سولاقتا بولدۇڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىلى ئاغرىغاندىن باشلاپ بۇ يىل تۇپتوغرا يەتتە يىل بولدى، — دەپتۇ تۇردىقارىي.

— قانداق سولانغانىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

تۇردىقارىي چالا ئۆلۈك ياتقان ئادەمگە ياخشىلىق قىلىمەن دەپ، بىگۇناھ سولاقتا چۇشۇپ كەتكىنىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ «مېنى بىگۇناھ سولىدىڭ» دېگەن سۆزگە ئاچچىقلىنىپ ھەم ئۆزۈم سولىغان ئادەمگە ئۆزۈم قىزىمنى بەرسەم، خەلقىئالەم ئالدىدا نومۇس ئەمەسمۇ! ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇنىڭ ئەپت - بەشىرىسىنى قارا، دەپ ئويلاپ، دەرھال جاللاتلىرىنى چاقىرىپ بۇيرۇپتۇ:

— ھازىر بۇنىڭ كاللىسىنى ئال!

جاللاتلار ئۇنى ئېلىپ ماڭغاندا، ۋەزىرى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، بۇنى ئۆلتۈرۈش نامەردلىك. بۇنىڭ قىلغىنىنى بارلىق خەلق ئاڭلاپ كەتتى. ئۇنىڭدىن كۆرە بۇنىڭغا بىر ئېغىر ۋەزىپە تاپشۇرايلى، شۇنى ئورۇنلىسۇن، ناۋادا ئورۇنلىيالمىسا، ئۇ ۋاقىتتا بۇنىڭ كاللىسىنى ئالايلى، — دەپتۇ. بۇنىڭغا پادىشاھ رازى بوپتۇ.

— ھەي قۇل، سەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇشنى ئويلىساڭ، ئۇزۇنلۇقى سەكسەن غۇلاچ،

كەڭلىكى يىگىرمە غۇلاچ، ئوتتۇرىسىدا ئىككى قاتار يەتتە قەۋەت ئۆيلىرى بار، تاملىرى مەرمەردىن ئىشلەنگەن، يوللىرىغا تاش يېيىتىلغان، ئەتراپىغا گۈل تىكىلگەن، ئوڭ تەرىپىدە يەتمىش ئىككى تۈرلۈك مېۋە پىشقان، ئېرىقلىرىدا زۇمرەت سۇ ۋە شەربەت ئېقىپ تۇرغان، تۈرلۈك جانۇجانىۋارلار سايرىشىپ تۇرغان بىغى بار ئوردا تەييار قىلىسەن. ئەگەر مۇشۇنى ياساپ چىقساڭ ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ، قىزىمنى ئالىسەن، ــ دەپتۇ.

ــ خوپ تەقسىر، ــ دەپتۇ تۇردىقاري.

ــ ئوندىق بولسا، ئىشلىتىش ئۈچۈن بەش مىڭ ئادەم، قورال ـ جابدۇق، يەتكۈچە ئوزۇق ـ تۈلۈك ئېلىپ، ئۇچ ئايدا تەييار قىل! ــ دەپتۇ پادىشاھ. تۇردىقاري كۈلكىسىنى زورىغا بېسىپ پادىشاھقا قاراپ:

ــ پادىشاھى ئالەم، ئۇنچە ئاۋارە بولماڭ، ھېچ نەرسىگىزنىڭ كېرىكى يوق. ئەتە سىز ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ غىزالانغۇچە، مەن سىز دېگەن ئوردىنى تەييارلاپ قويىاي، ــ دەپتۇ.

ــ سەن ساراڭمۇ، ئوڭمۇ؟! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ پادىشاھ. بەزىلەر كۈلۈشۈپتۇ.

ــ پادىشاھى ئالەم، ئۆلۈكنى تىرىلدۈرگەن يەردە ئوردا سېلىش دېگەن نېمىتى. ئۆزلىرىنى ئاۋارە قىلماي، ماڭا ئوردا سالىدىغان مەيدانىنى كۆرسەتسىلە، ــ دەپتۇ تۇردىقاري.

پادىشاھ ئۇنىڭغا زادىلا ئىشەنمەپتۇ. ئىچىدە بۇ مېنى ئالداپ قېچىپ كەتمەكچى، دەپ ئويلاپتۇ. ۋەزىر:

ــ پادىشاھى ئالەم، بوپتۇ دېمەملا، كەينىگە قاراۋۇل قويايلى، يەرنى كۆرسىتەيلى، ئەگەر قىلالمىسا، كاللىسىنى ئالايلى، ــ دەپتۇ.

ۋەزىر ئۇنى ئېلىپ چىقىپ ئوردا سالىدىغان ئورۇننى كۆرسىتىپتۇ. تۇردىقاري مەيدانغا كېلىپ، ئوتتۇرىسىغا بېرىپ، ئۇياققا مېڭىپتۇ، بۇ ياققا مېڭىپتۇ، ئاخىر بىر يەردە ئولتۇرۇپتۇ، چاپىنىنى بېشىغا قويۇپ ئۇخلاپتۇ. قاراۋۇللار بۇنى كۆرۈپ: «ۋاي، بۇ بەرىبىر ئەتە ئۆلىدۇ» دېيىشىپ، كېچىسى تۇن يېرىمغىچە ئۇنى ساقلاپ، ئۇلارمۇ تۇرغان يېرىدە ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. بارلىقنى ئۇخلىتىپ قويۇپ، تۇردىقاري ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئەڭگۈشتەرنى قولىغا ئېلىپ، ئاسمانغا ئېگىز تاشلاپ: «ئاللا، مېنى ئۆلۈمدىن تۇتۇلدۇرغايسەن!» دەپتىكەن، ئەڭگۈشتەر يەرگە چۈشۈشى بىلەن تەڭ تۇتۇن كۆتۈرۈلۈپ، تۇمان بېسىپتۇ، كېيىن تۇمان ئاستا ـ ئاستا ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، ھېلىقى مەيدانغا پادىشاھنىڭ بۇيرۇقىدىن مىڭ ھەسسە ئارتۇق بىر ئوردا پەيدا بوپتۇ. پادىشاھنىڭ قىزى ئۇچۇن ئالايىتەن چارباغ پەيدا قىپتۇ. بۇ چاغدا ھېلىقى قاراۋۇللار ئويغىنىپ

ىنىپ قارىسا، باشقا بىر دۇنياغا كېلىپ قالغان!

— هوي، بۇ شەھەرگە بىزنى كىم ئەكېلىپ قويدى؟ ئوڭمىمزمۇ - چۈشمىمز - مۇ؟! - دېيىشىپ ھاڭ - تاڭ قاپتۇ.

تۇردىقاري ئەڭگۈشتەرنى ئىشتان قىرغىقىغا قىستۇرۇپ، ئەتىسى سەھەر پادىشاھ-نىڭ ئوردىسىغا كېلىپ دەرۋازىنى ئۇرۇپتۇ. ۋەزىر چىقىپ تۇردىقارىينى پادىشاھنىڭ يېنىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. تۇردىقاري پادىشاھنى يېڭى ئوردىغا چىقىشقا تەكلىپ قىپتۇ. ھېچكىم ئىشەنمەپتۇ. پادىشاھ ئۆزىنىڭ ۋەزىر - ۋۇزرالىرى، ئالىم - ئۆلىمالىرى بە-لەن چىقسا، راست، ئۆزىنىڭ دېگىنىدىنمۇ ئارتۇق بىر بىنا بارلىققا كەلگەن. بىنانىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاسمان - پەلەك ئېگىزلىكتە ئالتۇندىن ياسالغان تەخت ۋالىلداپ تۇر-غان. پادىشاھ ھەيران قاپتۇ.

پادىشاھ ئەمر قىلىپ ئوردىنى كۆچۈرۈپ چىقىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ تۇردى-قارىيغا قىزىنى بېرىشكە مەجبۇر بوپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **تۇرسۇن لېتىپ، خوجائەھمەت يۇنۇس، تۇرسۇن زېرىدىن، مىجىت ئوسمان.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (3)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

بۆره قىز

بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا بىر بوۋاي ئۆتكەنىكەن، يېشى يەتمىشتىن ھالقىغان، يۈزلىرىنى قورۇق باسقان بۇ بوۋاي بىردەم تىنىم تاپمايدىكەن. ئۇنىڭ مال ـ دۇنياسى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، قوي، كالا، يىلقا ـ قۇلۇنلىرى ھېسابسىز ئىكەن.

بىر يىلى قىشتا ناھايىتى قاتتىق جۇت بولۇپ، مال ـ چارۋا يېگۈدەك ھېچ نەرسە قالماپتۇ. شۇڭا، يىلقىچىلار يىلقىلارنى يىراق قىشلاقلارغا ھەيدەپ كېتىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، يىلقىلارنىڭ قايتىدىغان ۋاقتى يېتىپتۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ دېرىكى بولماپتۇ. بوۋاي يىلقىچىلارنى ئىزدەپ تېپىپ، يىلقىلىرىنىڭ دېرىكىنى ئېلىشقا ئۆزىنىڭ يالغۇز ئوغلىغا ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستىنى ھەمراھ قىلىپ يولغا سالىتۇ. يىگىت ھەمراھى بىلەن يىلقىلارنى خېلى ئۇزاق ئىزدەپتۇ، لېكىن تاپالماپتۇ. يىگىتنىڭ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قۇرۇق قول يېنىشقا كۆڭلى ئۇنىماپتۇ. بىر چاغدا يىگىت ئېگىز بىر تاغنىڭ كەينىگە ئۆتۈپتۇ، ئۇ يەردە ئوت ـ چۆپلەر شۇنچىلىك كۆپ ۋە قويۇق ئۆسكەنىكەن. قارىسا، ئوتلاقتا سېمىزلىكتىن دۇمبىسىدە تۇخۇم توختىغۇدەك سانسىز يىلقىلار قۇلۇنلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرگۈدەك. دەل شۇ چاغدا تۇيۇقسىزلا بىر بۆره پەيدا بولۇپ قاپتۇ ـ دە، چىشلىرىنى ھىڭگايتقىنىچە بىرلا سەكرەپ بىر قۇلۇنىنى چىشلەپ ئېلىپ قېچىپتۇ. بوۋاينىڭ ئوغلى ئۇنىڭ كەينىدىن قوغلاپتۇ، بىر چاغدا بۆرىگە يېتىشىپتۇ ۋە ئۇرماقچى بولۇپ تايىقىنى كۆتۈرگەنىكەن، بۆره يىگىتكە قاراپ خۇددى ئادەمگە ئوخشاش:

ـــ مېنى ئۇرما!... ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

يىگىت بۇ كۈتۈلمىگەن ھادىسىدىن ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قاپتۇ، بۆره بولسا ئۆزۈ يولىغا كېتىۋېرىپتۇ. شۇ چاغدا يىگىتنىڭ دوستى ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ:

ـــ بۆرىنى نېمىشقا ئۇرۇپ يىقىتمىدىڭ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ ئۇ خۇددى ئادەمگە ئوخشاش زۇۋانغا كېلىپ، ئۆزىنى ئۇرماسلىقىمنى ئېيتىپ يالۋۇردى، ـــ دەپتۇ يىگىت.

ـــ نەدىكى گەپلەرنى قىلىسەن، بۆرىنىڭ ئادەمگە ئوخشاش سۆزلىگىنىنى كىم ئاڭلاپتىكەن؟ ـــ دەپتۇ دوستى.

ئۇلار يەنە بۆرىنى قوغلاپ مېڭىپتۇ. ئاتلىرى ھېرىپتۇ. دوستى خېلى ئارقىدا قېلىپ يەنە بوۋاينىڭ ئوغلى بۆرىگە يېتىشىپتۇ. يىگىت بۆرىنى ئۇراي دەپ تايىقىنى

كۆتۈرۈپتىكەن، بۆرە يەنە:

— مېنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈش نىيىتىڭدىن يانغىن. مەن ساڭا چىرايلىق، ساھىبجامال كىچىك سىڭلىمنى بېرەي. بۇ دۇنيادا سېنى بارلىق مۇراد - مەقسەتلىرىڭگە يەتكۈزەي، — دەپ يېلىنىپتۇ.

يىگىت يەنە ئۆزىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ. بۆرە كېتىپ قاپتۇ. دوستى يېتىپ كەلگەندىن كېيىن:

— ئەگەر سېنىڭ بۆرىنى ئۆلتۈرگۈڭ كەلمىسە، ئاتىتىن چۈش، مەن بۇ ئاتنى مىنىپ ئۇنىڭغا يېتىشۈپلىپ تېرىسىنى شۇلۇپ كېلەي، — دەپ كايىشقا باشلاپتۇ.

— مەيلى، بۇ قېتىم بۆرىنى چوقۇم ئۆلتۈرىمەن! — دەپتۇ يىگىت.

ئۇ بۆرىنىڭ كەينىدىن يەنە قوغلاپ مېڭىپتۇ. قوغلاپ - قوغلاپ بىر چاغدا ئۇنىڭغا يېتىشىپتۇ. بۆرە كەينىگە قاراپتۇ ۋە:

— ئەي ئادەمزات، كەينىمدىن قورقىماي ماڭ. مەن ساڭا چىرايلىق، ئەقىللىك سىڭلىمنى بېرىمەن. ئۆلگۈچە سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىمەن، — دەپتۇ.

يىگىت دوستى يېتىپ كەلگەندە ئۇنىڭغا:

— سەن ئۆيگە قايتىپ كەتكىن، مەن بېشىمغا كەلگىنىنى كۆرۈپ تەۋەككۈل دەر-ياسىغا ئۆزۈمنى ئاتماقچىمەن. ئاتام ھەرگىز ئاۋارە بولمىسۇن. مەن چوقۇم قايتىپ بارىمەن، — دەپ ئۇنىڭغا بولغان ۋەدىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. يىگىتنىڭ دوستى:

— ھەي دوستۇم، سەن ئەقلىڭدىن ئازدىڭمۇ؟ ئىنسان بالىسىنىڭ بۆرىدىن خوتۇن ئالغانلىقىنى نەدە كۆرۈپسىڭ؟ — دەپ ھەيران قاپتۇ.

— مەن بۇ ئىشتا پېشانەمگە يېزىلغانىنى كۆرمەكچىمەن. ئاتامغا مېنى توپتوغرا بىر ئايدا كېلىدۇ، دەپ ئېيتىپ قويارسەن، — دەپتۇ يىگىت.

شۇنىڭ بىلەن يىگىتنىڭ دوستى كەينىگە يېنىپ قايتىپ كېتىپتۇ.

يىگىت بۆرىگە ئەگىشىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار تاغۇتاشلاردىن ئېشىپتۇ، دەر-يالارنى كېچىپتۇ. ئاخىرى بىر يەرگە كەلگەندە بۆرە بىر دۆڭنى ئايلىنىپ ئۆتۈپتۇ - دە، يوغان بىر ئۆڭكۇرگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇڭكۇردىن بىر سېرىق چىشى بۆرە چىقىپتۇ. ئۇ يىگىتنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ، ئاتتىن چۈشۈرۈپ ئۆزى بىلەن ئەگەشتۈرۈپ، ئۆڭكۇرگە باشلاپ كىرىپتۇ.

يىگىت بىرىنچى ئىندا[1] بۆرە بالىلىرىنى ئۇچرىتىپتۇ. بۆرە بالىلىرى يىگىتنى كۆرۈپ خىرىس قىلىپ ئېتىلغانىكەن، سېرىق بۆرە ئۇلارغا قاراپ خىرقىراپ بىر نېمە دەپتۇ. بۆرە كۆچۈكلىرى دەرھال جىمىپ، ئۆز ئورنىدا يېتىۋاپتۇ. ئىككىنچى ئىند-

① ئىن — بۆرە ئۇۋىسى.

دا كۆك ياللىق قەبرى بىر ئەركەك بۆرە بىلەن كۇل رەڭ قەبرى چىشى بۆرە چىشلىرىنى ھېڭگايتىپ، يىگىتنى توسۇپتۇ.

ــ بۇ سىلەرنىڭ قىزىڭلارنىڭ لايىقى. بىزنى قىشتىن سالامەت چىقارغان مۇشۇ يىگىتنىڭ يىلقىلىرى ئىدى، ــ دەپتۇ ئۇنى تونۇشتۇرۇپ سېرىق بۆرە.

قەبرى بۆرىلەر ئۇنچىقماستىن كەينىگە يېنىشىپتۇ. سېرىق بۆرە يىگىتنى ئەگەشتۈرۈپ ئۇچىنچى ئىنغا كىرىپتۇ. بۇ يەردە ھەرخىل يېمەك ـ ئىچمەكلەر تەييار تۇرغۇدەك. سېرىق بۆرە:

ــ قېنى، مەرھەمەت، قورسىقىڭمۇ ئاچقاندۇ، بۇلاردىن خالىغانچە يېگىن ! ــ دەپتۇ يىگىتكە.

ھېلىقى بۆرە كەچقۇرۇنلۇقى چىرايلىق بىر ئاق چىشى بۆرىنى باشلاپ كىرىپتۇ ۋە يىگىتكە قاراپ:

ــ مانا سېنىڭ لايىقىڭ، ــ دەپتۇ ـ دە، ئۆزى چىقىپ كېتىپتۇ. ئاق بۆرە دەرھال ئۇستىدىكى بۆرە تېرىسىنى يېشىپ تاشلىغانىكەن، ئۇ ئاي دېسە ئاغزى بار، كۇن دېسە كۆزى بار، شۇنداق چىرايلىق بىر قىزغا ئايلىنىپتۇ ۋە يىگىتكە تەبەسسۇم بىلەن نەزەر ساپتۇ. شۇ كۇندىن باشلاپ بۆرە قىز ھەركۇنى يىگىتنىڭ يېنىغا كىرىپ، تېرىسىنى يېشىپ تاشلاپ قىزغا ئايلىنىدىكەن ـ دە، ئىككىسى كۆڭۇل ئېچىشىدىكەن، مۇھەببەتنىڭ لەززىتىنى تېتىشىدىكەن. ئەتىگەنلىكى قىز يەنە بۆرىگە ئايلىنىپ، بۆرىلەر بىلەن نەلەرگىدۇر كېتىدىكەن. مۇشۇ يوسۇندا بىر ئاي بىلىنمەيلا ئۆتۈپ كېتىپتۇ. يىگىتنىڭ ئۆز ئۆيىگە قايتىدىغان ۋاقتى بوپتۇ. ئانا بۆرە يىگىت بىلەن بۆرە قىزنى ئۇزاتقاندا، كىچىككىنە بىر بىلەي تاشنى يىگىتكە بېرىپتۇ ۋە:

ــ بۇ بىلەي تاشنى يېنىڭدىن ئايرىما. بېشىڭغا كۇن چۈشسە، بۇنى يەرگە تاشلاپ، دەسسەپ چەيلىگەچ تىلىكىڭنى ئىزھار قىلساڭ خالىغان نەرسەڭ تەييار بولىدۇ، ــ دەپتۇ ۋە يەنە، ــ خوتۇنۇڭنىڭ بۆرە تېرىسىنى يەنە قىرىق كۇن ئۆتمەي تۇرۇپ تاشلىۋەتمە، بولمىسا ئۆزۇڭگە ئاۋارىچىلىك تېپىۋالىسەن، ــ دەپ ئاگاھلاندۇرۇپتۇ.

يىگىت ئاق بۆرىنى ئەگەشتۈرۈپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار كەچقۇرۇنلۇقى بىر قونالغۇغا كەپتۇ. ئۇ ھېلىقى بىلەي تاشنى يەرگە تاشلاپ، بىر تەپكەنىكەن، ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر ئاق ئۆي پەيدا بوپتۇ، ئىچىگە كىرسە، تۇرلۇك ـ تۇمەن تاتامىلار تەييار تۇرغۇدەك. ئۇلار بۇ غىزالاردىن تويغۇچە يەپ، ئۇيقۇسى قانغۇچە ئۇخلاپ، ئەتىسى يەنە يولىنى داۋام قىپتۇ.

يىگىت ئۆيىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن يېتىلەپ كەلگەن ئاق بۆرىنى ئىشىك

ئالدىغا باغلاپ قويۇپتۇ ۋە ئۆزى ئۆيگە كىرىپتۇ. ئۇنىڭ خوتۇن ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئاتا ـ ئانىسى:

ـــ كېلىن قېنى؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ ئەنە، ئىشىكنىڭ ئالدىدا تۇرۇپتۇ، ـــ دەپتۇ يىگىت.

پۇتۇن مەھەللىدىكى چوڭ ـ كىچىك، ياش ـ قېرىلار توپلىشىپ، «كېلىن كۆرۈمىز» دەپ كېلىشىپتۇ. ئۇلار ئىشىك ئالدىغا كېلىپ، باغلاقلىق تۇرغان بىر ئاق بۆرىنى كۆرۈپتۇ. ئۇلار نېمە دېيىشنى بىلمەي قايتىپ كېتىپتۇ. ئاق بۆرە كۈندۈزلىرى ئىشىك تۈۋىدە ياتىدىكەن، كېچىسى چىراغ يېقىلىشى بىلەن بۆرە تېرىسىنى سېلىۋېتىپ، ئاجايىپ چىرايلىق بىر قىزغا ئايلىنىپ، يىگىتكە قاراپ شوخ كۈلكىسى بىلەن نازلىنىدىكەن. ئۇلار بىر ـ بىرىگە تەلمۈرۈپ ھەشقىپىچەكتەك چىرمىشىدىكەن...

يىگىت كۆپ ۋاقىتنى خوتۇنى بىلەن ئۆتكۈزۈپ، تالا ـ تۈزگە كەمدىن ـ كەم چىقىدىغان بولۇپ قاپتۇ. مەھەللىدىكىلەر ئۇنى مەسخىرە قىلىپ:

ـــ بۇنىڭ بۆرىگە ئۆيلىنىۋالغانلىقىنى قارىمامدىغان، بۆرە دېگەن يىرتقۇچ تۇرسا، ھازىر ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ياۋايىلىشىپ قالدى، ـــ دەپ كۈلۈپتۇ. بەزىلەر:

ـــ ئەي بۆرىنىڭ ئېرى، ـــ دېسە، يەنە بەزىلەر:

ـــ يول بولسۇن بۆرە يىگىت! ـــ دېيىشىدىكەن.

كىشىلەرنىڭ مۇنداق زاڭلىق قىلىشلىرىنى ئاڭلاش يىگىتنىڭ قاتتىق ئازابلاپتۇ، شۇڭلاشقا ئۇ تالا ـ تۈزگە پۈتۈنلەي چىقمايدىغان بولۇپ قاپتۇ، ئاخىرى ئۇنىڭ تاقىتى قالماپتۇ. شۇڭا، ئوتتۇز يەتتە كۈن بولغان كېچىسى، خوتۇنى ئۇخلاپ قالغان پەيتتە تېرىنى ئېلىپ، ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ. بۇرنىغا تېرە ھىدى كىرگەن بۆرە قىز چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ- دە، ئەھۋالنى بىلىپ ئۆز ـ ئۆزىنى كاچاتلاپتۇ ۋە:

ـــ ۋاي ئىسىت! يامان قىلدىڭىز. يەنە ئۈچ كۈن تاقات قىلسىڭىز بولماسمىدى؟ ئانام ئېيتقان گەپنى ئونتۇپ قالدىڭىزمۇ؟ ـــ دەپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە يىگىت بىلەن كېلىن ئىككىسى تالاغا چىقىپتۇ. مۇنداق پەرى سۈپەت چىرايلىق چوكاننى كۆرگەن كىشىلەر ھەيرانۇھەس بولۇشۇپ، ئاغزىنى ئېچىشىپ قاراپلا قاپتۇ.

يىگىتنىڭ ئاتىسى بۇ ئەھۋالدىن خۇشال بولۇپ ئەل ـ يۇرتنى چاقىرىپ يەتتە كېچە ـ كۈندۈز توي ـ تاماشا قىلىپ بېرىپتۇ.

«بوۋاينىڭ ئوغلى ئاجايىپ گۈزەل بىر قىزغا ئۆيلىنىپتۇ...» دېگەن سۆز پۈتۈن شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ. بۇ سۆزلەر ئاخىرى پادىشاھقا ئاڭلىنىپتۇ. ئايالىنىڭ داڭقىنى ئاڭلىغان پادىشاھ ئۆزىنى توختىتالماي نۆكەرلىرىنى ئارقىسىغا سېلىپ، بوۋاينىڭ ئۆ-

يىگە قاراپ مېڭىپتۇ.

ئۆيدە كېلىنلەر باشقا ھېچكىم يوق ئىكەن. دەرۋازىنىڭ قاتتىق ئۇرۇلغان ئاۋازىدىن بىر پىشكەللىكنىڭ يۈز بېرىشىنى سەزگەن ياش كېلىن ئىشىك ئالدىغا چىقىپ، تۇ. شاھ ئۇنى كۆرۈشى بىلەنلا يۈرىكىگە ئىشق ئوتى تۇتىشىپتۇ، يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ، بېشى ئايلىنىپ يىقىلىپ كېتىشكە تاس قاپتۇ. شاھنىڭ ھالىنى كۆرگەن كېلىن:

— مېنىڭدەك بىر ئاددىي ئايالدىن نېمانچىلا قورقۇپ كېتىلا؟ — دەپ كۈلۈپتۇ.

شاھ بىر ئېغىزمۇ جاۋاب قايتۇرالماپتۇ ۋە دەرھال كەينىگە بۇرۇلۇپ ئوردىغا قايتىپ كېتىپتۇ. بىراق، شۇ كۈندىن باشلاپ شۇ نازىنىندىن باشقا ھېچنېمىنى ئويلىمايدىغان، ئۇنى كۆز ئالدىدىن بىردەممۇ نېرى قىلالمايدىغان، باشقا ئىشقا قولى بارماي دىغان بولۇپ قاپتۇ، ئاخىرى بوۋاينىڭ كېلىنىنى قولغا كەلتۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. ئۇ بىر ھىيلىگەر مومايىنى تېپىپ ئۇنىڭغا مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ.

— ئۇ ئايالنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بوۋاينىڭ ئوغلىنى كۆزدىن يوقىتىش لازىم. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇلۇغ بوۋىلىرىنىڭ ئۇلۇغ بوۋىسى ئۆز ۋاقتىدا مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى ئات بېشىچىلىك ئالتۇننى دېڭىزغا چۆكتۈرۈۋەتكەنكەن. سىلى ئۇ يىگىتنى شۇ ئالتۇننى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇسلا. يىگىت ئۇنى ئىزدەپ بارىدۇ، ئاخىرى ئۆزى ھالاك بولىدۇ، — دەپتۇ دەللە.

ئەتىسى شاھ يىگىتنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئات بېشىچىلىك ئالتۇننى دېڭىز تېگىدىن تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. يىگىتنىڭ بېشى قېتىپ ئۆيگە كەپتۇ ۋە شاھ تاپشۇرغان بۇ قېتىن ئىش توغرىسىدا خوتۇنىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— قايغۇرماڭ، — دەپتۇ بۆرە قىز ئېرىگە تەسەللى بېرىپ، — بۇنىڭ ئامالى بار. شاھتىن ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت سوراڭ. خۇدا خالىسا ھەممە ئىش ئوڭۇشلۇق ئاياغلىشىدۇ.

ئايال ئېرىگە بازاردىن ھەر خىل يىمەك ۋە زەر يىپلارنى ئەكەلدۈرۈپ كەشتە تىكىشكە باشلاپتۇ. ئۇ بىر كېچە - كۈندۈزدە شۇنداق چىرايلىق، نۇرلۇق بىر گۈل تىكىپتۇكى، ھەتتا كېچىسى ئۆينىڭ ئىچى يورۇپ كېتىپتۇ. ئۇ بۇ گۈلنى ئېرىگە بېرىپ، مۇنداق دەپتۇ:

— مانا بۇ گۈلنى تورغا باغلاپ، دېڭىزغا تاشلاڭ. بۇنىڭغا ئاددىي بىلىق كەلمەيدۇ، چۈنكى بۇ گۈلنىڭ قەدرىنى بىلمەيدۇ. پەقەت بىلىق پادىشاھلا كېلىدۇ. شاھ بېلىق گۈلنى چىشلىشى بىلەنلا ئۇنى قىرغاققا تارتىپ چىقىرىڭ. سىز ئۇنىڭدىن پادىشاھنىڭ ئاتىسى چۆكتۈرۈۋەتكەن ئالتۇننى چىقىرىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىڭ. ئۇ بې-

لىق پادىشاھى بولسىمۇ، ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەڭ. گۆرۇ ئۇچۇن ئۇنىڭ قانىتىدىن ئازراق يۇلۇۋېلىڭ، ــ دەپتۇ.

يىگىت دېڭىز ياقىسىغا بېرىپتۇ ۋە ھېلىقى گۇلنى تورغا باغلاپ، دېڭىزغا تاشلاپ كۇتۇپ ئولتۇرۇپتۇ. شاھ بېلىق ئۇزۇنغىچە كەلمەپتۇ. بىر چاغدا كۆك دېڭىز نۇرلىنىپ، كۆپۈك چېچىپ دولقۇنلىنىپ كېتىپتۇ. قارىسا، بىر بېلىق گۇلگە يېقىن كەپتۇ ــ دە، گۇلنى كاپىيىدە چىشلەيمەن، دەپ تورغا چۇشۇپ قاپتۇ. يىگىت تورنى تارتىۋېلىپ بېلىقنى قىرغاققا چىقىرىپتۇ. بۇ بېلىق يىگىتنىڭ خوتۇنى ئېيتقان شاھ بېلىق ئىكەن. يىگىتكە بېلىق شاھ:

ــ مەن ساڭا پۇتۇن ئۆمرۇڭدە يېتىپ ئاشقۇدەك دۇنيا بېرىمەن، مۇراد ــ مەقسىتىڭگە يەتكۇزىمەن، مېنى قويۇۋەتكىن! ــ دەپ يالۇۋرۇپتۇ.

ــ ئەگەر سەن دېڭىزنىڭ تەكتىدىن ئات بېشىچىلىك ئالتۇننى چىقىرىپ بەرسەڭ قويۇۋېتىمەن، بولمىسا ھەرگىز قويۇۋەتمەيمەن! ــ دەپتۇ يىگىت.

بېلىق پادىشاھ ئالدى بىلەن ئالتۇننىڭ نەدىلىكىنى بىلىپ كېلىشكە ۋەدە بېرىپتۇ. يىگىت ئۇنىڭ قانىتىدىن بىر تالنى يۇلۇۋېلىپ ئاندىن دېڭىزغا قويۇۋېتىپتۇ.

بېلىق شاھ دېڭىز ئاستىغا چۇشۇپ، ھەممە بېلىقلارنى يىغىپتۇ. ئۇ دېڭىزنىڭ ئاستىدا ئات بېشىچىلىك بىر پارچە ئالتۇن بارلىقىنى ۋە ئۇنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى، كىم بىلىدىغانلىقىنى سوراپتۇ. لېكىن، ھېچقايسى بېلىق بۇنى بىلمەيدىكەن.

ــ بېلىقلارنىڭ ھەممىسى كەلدىمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ بېلىق شاھ.

ــ پەقەت بەش يۇز ياشلىق بىر قېرى بېلىقلا كەلمىدى، ــ دەپتۇ خىزمەتكار بېلىق.

بېلىق شاھ ئۇنىمۇ چاقىرىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ.

مۇلازىم بېلىق ھېلىقى قېرى بېلىقنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

ــ سېنى پادىشاھ چاقىرىۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ.

قېرى بېلىق بولسا ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاقمۇ سالماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بېلىق شاھنىڭ ياساۋۇللىرى قېرى بېلىقنى تۇتۇپ، زورلاپ ئېلىپ مېڭىپتۇ. شۇ چاغدىلا شاھ ئىزدەۋاتقان ھېلىقى ئات بېشىچىلىك ئالتۇننى كۆرۇپ قاپتۇ. قېرى بېلىق ئەنە شۇ ئالتۇننى ئاستىغا بېسىپ ياتقاچقا، شۇنىڭ قۇۋۇتىدىن بەش يۇز يىل ياشىغانىكەن. مۇلازىم بېلىقلار ئالتۇننى ئېلىپ كېتىشىگە قېرى بېلىق جان تەسلىم قىپتۇ.

بېلىق شاھ ۋەدىسى بويىچە ئالتۇننى يىگىتكە چىقىرىپ بېرىپتۇ. يىگىتمۇ ئۇنىڭ قانىتىنى قايتۇرۇپ بېرىپتۇ. بېلىق شاھ يىگىت بىلەن خوشلىشىپ سۇغا كىرىپ كېتىپتۇ.

يىگىت ئالتۇننى ئېلىپ شاھنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپتۇ. يىگىت قايتىپ كەتكەندىن كېيىن پادىشاھ ھېلىقى موماينى يەنە چاقىرتىپ ئۇنىڭغا:

ــ يىگىت ئالتۇننى تېپىپتۇ. سەن ئۇنى شۇ ياقتا ئۆلۈپ تۇگەيدۇ دېمىگەنمىدىڭ؟ مېنى ئەخمەق قىلغىنىڭ ئۈچۈن كاللاڭنى ئالىمەن! ــ دەپ كايىپتۇ.

ــ قۇدرەتلىك شاھىم، مېنى كەچۈرسىلە، ــ دەپ يىغلاپتۇ موماي، ــ يەنە بىر مەسلىھەتىم بار، ئاڭلاپ باقسىلا. ئاتىلىرىنىڭ بىر توپ يىلقىسى يوقالغانىدى، ھازىرغىچە ھېچكىم بۇ يىلقىلارنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. بۇ يىگىتنى شۇ يىلقىلارنى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇسىلا. ئەگەر ئۇ يىلقىلارنى تاپقان ھالەتتىمۇ، ھەيدەپ بۇ يەرگە ئەكېلەلمەيدۇ، چۈنكى ئۇلار ياۋايىلىشىپ كەتتى.

شاھ يىگىتنى شۇ كۈنىلا چاقىرتىپ يىتكەن يىلقىلارنى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. يىگىت ئۆيگە كېلىپ، شاھنىڭ يېڭى ئەمرىنى خوتۇنىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. يىگىتنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ:

ــ مانا بۇ تاياقنى ئېلىپ «بىسمىللا» دەپ يولغا چىقىڭ. سىز كۈنچىقىشقا قاراپ تۇرۇپ: «يا، شاھى مەردان!» دەپ توۋلىسىڭىز، بۇ تاياق سىزنى باشلاپ ماڭىدۇ ۋە يىلقىلار ئوتلاپ يۈرگەن ئورۇنغا ئاپىرىدۇ. ئۇ ئاتلارنىڭ ئارىسىدا بىر جەرەن ئايغىر بار، سىز ئۇنىڭغا بىرلا سەكرەپ مىنىڭ ۋە ئۇنىڭ يالىنى تۇتۇۋېلىپ، تاياق بىلەن راسا ئۇرۇڭ. ھەرگىز كۆزىگە ئۇرۇپ سالماڭ. ئايغىر ئاخىر سىزگە بويسۇنىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى راسا چاپتۇرۇپ، توپتوغرا شاھنىڭ ساراىغا بېرىڭ، باشقا يىلقىلارمۇ سىزگە ئەگىشىپ بارىدۇ.

يىگىت خوتۇنىنىڭ ئېيتقانلىرى بويىچە ئىشنى پۈتكۈزۈپ، يىلقىلارنى شاھ سارىيىغا ئەكەپتۇ. ياۋايىلىشىپ كەتكەن ئاتلار شاھ سارىيىنى ئوپۇر ـ توپۇر قىلىپ، چاڭ ـ توزانغا كۆمۈۋېتىپتۇ. شاھ نېمە قىلىشىنى بىلمەي قاپتۇ. ئاخىرى ئۇ بۇ ئاتلارنى كەلگەن جايىغا ھەيدىۋېتىشنى بۇيرۇپتۇ. ئۇ قاتتىق غەزەپكە كېلىپ، موماينى جازالىماقچى بوپتۇ. موماي شاھ ئالدىدا تىز پۈكۈپ ئولتۇرۇپ يالۋۇرۇپتۇ:

ــ شاھىم، رەھىم قىلسىلا. يىگىتنى يەنە بىر ئىشقا بۇيرۇپ باقسىلا، ئەگەر ئۇ بۇ ۋەزىپىنىمۇ ئورۇنلاپ كەلگۈدەك بولسا، ئاندىن كاللامنى ئالسىلىمۇ رازىمەن.

شاھ ماقۇل بوپتۇ. موماي شاھقا:

ــ ئاتىلىرى ۋاپات بولۇپ يەتتە نەزىرسىنى بەرگەندە، بىر قارا قوچقار سويۇلغانىدى. سىلى يىگىتكە ئەنە شۇ قارا قوچقارنى تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇسىلا، ــ دەپتۇ.

شاھ يىگىتنى چاقىرتىپتۇ ۋە ئاتىسىنىڭ يەتتە نەزىرسىگە سويۇلغان قارا قوچقارنى تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. يىگىت بۇ گەپنى ئاڭلاپ تولىمۇ قايغۇرۇپتۇ. ئۆيىگە

گه كېلىپ خوتۇنىغا:

ــ ئەمدى مەن تۇغىشىدىغان ئوخشايمەن. پادىشاھنىڭ ئاتىسىنىڭ نەزىرىسىگە سو-يۇلغان، ئاللىقاچان يېيىلىپ تۇگىگەن قارا قوچقارنى تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇدى، ــ دەپتۇ.

ــ ئەگەر سىز ئانامنىڭ گېپىگە كىرىپ، بۇرە تېرەمنى كۆيدۈرمەي ئۇچ كۈن تاقەت قىلىپ تۇرغان بولسىڭىز، بېشىمىزغا بۇنچىۋالا كۈلپەتلەر كەلمەيتتى. ئەمدى سىزگە ياردەم قىلىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ. ئانامنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن مەسلە-ھەت سورىڭ، ئاندىن ئانامنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلىڭ، ــ دەپتۇ خوتۇنى.

يىگىت شاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇچ ئاي مۆھلەت سوراپتۇ. شاھ رازى بولۇپ، يە-نە ئۇچ ئاي قوشۇپ ئالتە ئاي مۆھلەت بېرىپتۇ. يىگىت ئەتىسى ئەتىگەندە ھەممەيلەن بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقىش ئالدىدا خوتۇنى ئۇنىڭغا:

ــ سىز ئۇ يەرگە بېرىپ كەلگۈچە، شاھ مېنى تىنچ قويمايدۇ. شۇڭا، ھېلىقى بىلەي تاشنى يەرگە تاشلاپ تىلىكىڭىزنى بايان قىلىڭ، بىر تۆمۇر ئۆي پەيدا بولسۇن. مېنى شۇ تۆمۇر ئۆينىڭ ئاستىنقى قەۋىتىگە يوشۇرۇپ قويۇڭ، سىزمۇ خاتىرجەم بو-لىسىز، ــ دەپتۇ.

يىگىت بىلەي تاشنى يەرگە تاشلاپ، بىر ـ ئىككى قېتىم دەسسەپ چەيلىگەنـ-كەن، يوغان بىر تۆمۇر ئۆي پەيدا بوپتۇ. يىگىت بۇ ئۆينىڭ ئاستىنقى قەۋىتىگە خو-تۇنىنى يوشۇرۇپ قويۇپتۇ، ئاندىن ئۆزى يولغا راۋان بوپتۇ.

يىگىت يول مېڭىپ، ماڭغاندىمۇ مول مېڭىپ، بۆرىلەرنىڭ يېنىغا يېتىپ بېرىپ-تۇ ـ دە، قېرى بۆرىگە ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. قېرى بۆرە بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

ــ ئەگەر سەن سۆزۈمگە كىرىپ، قىرىق كۈن تاقەت قىلغان بولساڭ، بۇ كۈنلەر بېشىڭغا كەلمەيتتى. سەن ئەمدى پادىشاھنىڭ ئاتىسى كۆمۈلگەن مازارغا بېرىپ، ئۇ-نىڭ قەبرىسىنى ئاچقىن، ئاندىن ئۇنىڭ ھەممە سۆڭەكلىرىنى يىغىپ، بۆشۈككە سې-لىپ قاتتىق تەۋرەت... ــ دەپتۇ.

يىگىت مازارغا بېرىپ قەبرىنى تېپىپتۇ. ئۇ گۆرنى ئېچىپ ھەممە ئۇستىخانلارنى يىغىپ بۆشۈككە سېلىپ تەۋرىتىشكە باشلاپتۇ. شۇ چاغدا شاھنىڭ ئاتىسىنىڭ ئەرۋا-ھى ناھايىتى بوش ئاۋازدا نالە قىلىپ:

ــ مېنى نېمىشقا تىنچ ياتقىلى قويمايسەن؟ ساڭا نېمە لازىم؟ ــ دەپتۇ.

ــ سېنىڭ ئوغلۇڭ مېنى تىنچ قويماي مۈشۈنداق قىلىشقا مەجبۇرلاۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ يىگىت.

ــ مېنىڭ ئوغلۇمغا نېمە كېرەك ئىكەن؟ ــ دەپتۇ خانىنىڭ ئەرۋاھى.

— سېنىڭ يەتتە نەزىرىڭگە بىر قارا قوچقار سويۇلغانىكەن، ئوغلۇڭ شۇ قوچقارنى سەندىن سوراپ ئەكېلىشنى بۇيرۇدى، — دەپتۇ يىگىت.

— بۇ قانداق گەپ، مەن ئۇچۇن بىر قوچقارغا چىدىماپتىمۇ؟ — دەپتۇ ئەرۋاھ غەزەپلىنىپ.

خانىنىڭ ئەرۋاھى قوچقارنى گۆردىن ئىرغىتىپ تاشلاپ بېرىپتۇ. يىگىت قارىسا، ئۇنىڭ بىر سېنى يوق تۇرغۇدەك.

— «بىر سېنى يوقكەن» دېسە، ئوغلۇڭغا نېمە دەيمەن؟ — دەپتۇ يىگىت.

— مېنىڭ بېخىل ئوغلۇم مېنىڭ نەزىرىمگە مۇشۇ پېتى ئىشلەتكەن. بىر سان گۆشنى ئوغلۇم خوتۇنى بىلەن يېگەن. يوقال ئەمدى، مېنى ياتقىلى قويما! — دەپتۇ ئەرۋاھ.

يىگىت پاتلا ئۆيگە قايتىپ بېرىپتۇ. قارىسا، شاھ تۆمۇر ئۆينىڭ ئۇستۇنكى بىر قەۋىتىنى بۇزدۇرۇپ بولۇپ، ئاستىنقى قەۋىتىگە تۇتۇش قىلغانىكەن.

يىگىت قارا قوچقارنى يېتىلەپ، مۇشۇ ۋەقەنىڭ ئۇستىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە ئاتىسىنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنى پادىشاھقا دەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن شاھ قاتتىق نومۇس قىپتۇ — دە، يىگىتنىڭ تىنچ — خاتىرجەم ياشىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ.

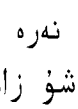
يىگىت خوتۇنى ۋە ئاتا — ئانىسى بىلەن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بەختلىك كۇن كەچۇرۇپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۇچى : **قەييۇم مۇتەللىپ.** ئەر، ئۇيغۇر، قورغاس ناھىيەسىدىن.

خاتىرىلىگۇچى : **مۇتەللىپ پالتىھاجى.** ئەر، ئۇيغۇر، قورغاس ناھىيەسىدىن.

«بۇلاق» ژۇرنىلى، 1991. 4

هاياتلىق سۆيى

ۇرۇن بۇرۇندىكەن، پاقا چۆلده، توشقان كۆلده ئىكەن. چاشقان نەره تارتىپ يولۇاسنى قوغلايدىكەن، مۇشۇك پادىشاه يۇرت سورايدىكەن. ئاشۇ زامانلاردا بىزگه يىراقمۇ - يېقىنمۇ پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان جايدا بىر يۇرت بولغانىكەن. ئاشۇ يۇرتتا بىلى يادەك ئېگىلىپ، چېچى ئۇچتەك ئاقارغان، يېشى توقساندىن ئاشقان بىر جۇپ ئەمگەكچان بوۋاي - مومای ياشىغانىكەن. بوۋاينىڭ ئىسمى مۆمىن، مومايىنىڭ ئىسمى مەلىكه ئىكەن. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىككى بىلىكىگه تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. بىراق، بىرمۇ بالىسى يوق ئىكەن. ئۇلارنىڭ مال - مۇلكى هېسابىدا پەقەت بىرلا ئېشىكى بار ئىكەن. ئۇلار ئاشۇ ئېشىكىنىڭ كۇچىگه تايىنىپ تىرىكچىلىك قىلىدىكەن. ئۇلار قانائەتچان بولغاچقا، كۇنلىرىنىڭ خاتىرجەم ئۆتۇۋاتقانلىقىدىن خۇش بولۇپ، ناله - زار قىلىشمايدىكەن، ئەمما ئۆزلىرىنىڭ هايات چىرىغىنى ياندۇرغۇدەك بىرەر بالىسىنىڭ بولمىغانلىقىدىن ياخشى كۇننىڭ يامىنى كېلىپ قالسا قانداق قىلىش توغرۇلۇق باش قاتۇرىدىكەن.

شۇ كۇنلەرنىڭ بىرىده بوۋاي ئادىتى بويىچه تاغقا ئوتۇنغا مېڭىپتۇ. ئۇ ئېشەك ئۇستىده مۇگدەپ ئولتۇرۇپ ياشلىق چاغلىرىنىڭ خىيالىنى سۈرۈپ ئېشەكنى ئۆز مەيلىگه قويۇپ بېرىپتۇ. ئېشەك كۆپ ماڭدىمۇ، ئاز ماڭدىمۇ بىر چاغدا توختاپ قاپتۇ. مۆمىن بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغۇدەك بولسا، قېلىن بىر چاتقاللىق ئىچىگه كىرىپ قالغانىكەن. ئۇ تۆت ئەتراپىغا قاراپ هېچ يەرنى پەرق ئېتەلمەي تېنى شۇركۇنۇپ كېتىپتۇ. ئۇ قورقۇنچ ئىچىده چاتقاللىق ئىچىدىن تېز چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ئالمان-تالمان بىر كۆتۈرۈم ئوتۇننى ئېشەككه ئارتىپ ماڭدىغان تەرەپنى بىلمەي تۇرۇشىغا، چاتقاللىق ئىچىدىن دەهشەتلىك بوران كۆتۈرۈلۈپتۇ، قارا تۇمان مۆمىنگه كۆز ئاچقۇزماپتۇ. ئۇ خىيالىدىن، كۆرىدىغان كۇنۇم شۇنچىلىك ئوخشايدۇ، مېنى بۇگۈن بۇ يەرگه ئەجىلىم سۆرەپ كەلگەن ئوخشايدۇ، دېگەنلەرنى ئۆتكۈزۈپ تۇرۇشىغا، پۇتىنىڭ ئاستىدىن بىر نەرسىنىڭ ئېچىنىشلىق ناله قىلغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. بوۋاي چۆچۈپ قارىسا، بىر تال يىلان ناله قىلغىنىچه توقاچتەك يۆگىلىپ بوۋايغا تەلمۇرۇپ ياتقۇدەك. مۆمىن بۇنىڭ نېمه ئالامەت ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئېيىنى يېغىپ بولغۇچه، چاتقاللىق ئىچىدىن بىر ئەجدىها شالىنى چاچراتقىنىچه چىقىپ ئۇنىڭغا ئېتىلىپ كېلىۋاتقۇدەك. مۆمىن قورقۇپ كېتىپ بېلىگه قىستۇرۇۋالغان پالتىسىنى قولىغا ئېلىپ

«قورققان ئالدىدا مۇشت سالار» دېگەندەك ئەجدىھانىڭ كاللىسىغا بىر پالتا چاپقانىكەن، ئەجدىھانىڭ مېڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ، ئۇنىڭ ئايىغىغا يېقىلىپ تىن تارتماي ئۆلۈپتۇ. شۇ زامات يىلان چىرايلىق، كېلىشكەن، قامەتلىك قىران يىگىتكە ئايلىنىپ، مۆمىنگە ئېگىلىپ سالام بېرىپ:

ــ رەھمەت بوۋا، سىلى بولمىغان بولسىلا مەن ئۆلۈپ كەتكەن بولاتتىم، سىلىگە مىڭ قېتىم رەھمەت ئېيتسامۇ ئازلىق قىلىدۇ، ــ دەپتۇ. مۆمىن ئۆزىنىڭ ساق قالغانلىقىدىن خۇش بولۇپ:

ــ ماڭا ھېچقانداق رەھمەتنىڭ كېرىكى يوق، ــ دەپتۇ. يىگىت ئۇنىڭغا:

ــ مەن پەرىزاتلار پادىشاھىنىڭ شاھزادىسى ئىدىم. بۇ ئەجدىھا بولسا بىر قارا چىشى دېۋە، ماڭا ئاشىق ئىدى. ئۇ مېنىڭ ئۆزى بىلەن بىرگە بولۇشۇمنى تەلەپ قىلدى. مەن رەت قىلغاندىن كېيىن ئۇ مېنى ئۇجۇقتۇرۇش ئۈچۈن قوغلاپ كېلىۋاتاتتى، سىلىنىڭ ياخشىلىقلىرى بىلەن قۇتۇلۇپ قالدىم. بۇ ياخشىلىقلىرىنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايمەن. سىلىگە نېمە كېرەك؟ نېمىنى خالىسىلا شۇنى ھازىر ئالدىلىرىغا تەييار قىلىمەن، ــ دەپتۇ. مۆمىن:

ــ ماڭا ھېچ نەرسە كېرەك ئەمەس. مۇشۇ كۈنلەردە ئوتۇن توشۇپ، ئوتۇن سېتىش تولىمۇ تەسكە چۈشۈۋاتىدۇ، ياشلىقىمنى تولىمۇ سېغىنىپ كېتىپ بارىمەن، ــ دەپتۇ. يىگىت مۆمىنىنىڭ قايتا ياشىرىش ئارزۇسى بارلىقىنى بىلىپ:

ــ بوۋا، مەن سىلىنى ئارزۇلىرىغا يەتكۈزەي. قوللىرىنى ماڭا بېرىپ كۆزلىرىنى يۇمسىلا، ــ دەپتۇ. مۆمىن قولىنى سۇنۇپ كۆزىنى يۇمۇپتۇ، شۇ زامات ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ ئۈچۈشقا باشلاپتۇ. ئۇلار شۇنداق پەرۋاز قىلىپتۇكى، ئىللىق شامال مۆمىننى ئىنتايىن راھەتلەندۈرۈپتۇ. شۇ ئۈچقانچە خېلى ئۈچۈپتۇ. بىر چاغدا يىگىت: «كۆزلىرىنى ئاچسىلا» دەپتۇ. بوۋاي كۆزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، ئاجايىپ چىرايلىق بىر جايغا كېلىپ قالغانىكەن. بۇ جاينىڭ چىرايلىقلىقىنى كۆرۈپ مۆمىن كىچىك بالىردەك سەكرەپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ كۆرگەن مەنزىرىسىنى قەلەم بىلەن ئىپادىلەپ بېرىشكە كىشىلەرنىڭ قۇربى يەتمەيدىكەن. يىگىت ئۇنى ئاشۇ گۈزەل مەنزىرىلەر ئارىسىدىن ئايلاندۇرۇپ زىلال سۇلۇق، مەرمەر كۆزلۈك بىر بۇلاق بويىغا باشلاپ كېلىپ:

ــ بوۋا، بۇ ھاياتلىق سۇيى، سۇدىن ئۈچ ئوچۇم ئىچسىلە ياشلىقلىرى ئەسلىگە كېلىدۇ، ــ دەپتۇ. مۆمىن سۇدىن ئۈچ ئوچۇم ئىچىپ ياشلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەندە، يىگىت ئۇنىڭغا بىر قاپاقنى بېرىپ:

ــ بوۋا، بۇ ھايات سۇيىدىن بىر قاپاق ئېلىپ كەتسىلە، ھەرقانداق كېسەل بۇ سۇنى ئىچسە شىپا تاپىدۇ، ــ دەپتۇ. مۆمىن قاپاقتا سۇنى قاچىلاپ بولۇشىغا يىگىت:

«كۆزلىرىنى يۇمسىلا» دەپتۇ. مۆمىن كۆزىنى يۇمۇپتۇ. بىر چاغدا ئۇنىڭ پۇتى يەرگە تېگمەپتۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ قۇلىقى تۇۋىدە ھېلىقى يىگىتنىڭ: «كۆزلىرىنى ئېچىپ ئالدىلىرىغا ماڭسىلا» دېگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىنى يەردە كۆرۈپ، ئالدىغا قاراپ يول ئاپتۇ. شۇ ماڭغىنىچە بىر ھەپتە يۇرۇپ بىر يايلاققا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ كېتىۋاتسا، بىر تاشنىڭ كەينىدىن بىر نەرسىنىڭ ناله قىلغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ شۇ تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. بېرىپ قارىسا، تاشنىڭ كەينىدە بىر كېيىك قاپقانغا چۇشۇپ قېلىپ، ناله قىلىپ ياتقۇدەك. مۆمىننىڭ كېيىكنىڭ ھالىغا ئىچى ئاغرىپتۇ. كېيىكمۇ مۆمىننى كۆرۈپ تىپچەكلەپ، كۆزىدىن تارامىلاپ ياش ئاقىۋاتقۇزغىنىچە ئۇنىڭغا تەلمۇرۈپ قاراپ يېتىپتۇ. مۆمىن كېيىكنىڭ پۇتىنى قاپقاندىن چىقىرىپ قويغان بولسىمۇ، ئورنىدىن تۇرالماي، يىقىلىپ كېتىپتۇ. يەنە ئورنىدىن تۇرۇشقا تىرىشىپ باقسىمۇ، ئۇزۇلۇپ كەتكەن پۇتىنى ئاياپ يەر دەسسىيەلمەي يەنە يىقىلىپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا مۆمىننىڭ يادىغا يىگىتنىڭ ئېيتقان سۆزى كېلىپ، قاپاقنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ كېيىكنىڭ ئاغزىغا سۇنى تېمىتىپتۇ. كېيىك ئاستا ـ ئاستا ئەسلىگە كېلىپ، ئۇزۇلۇپ كەتكەن پۇتىمۇ سەللىمازا ساقىيىپ، سىلكىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىككى قەدەم مېڭىپ، كەينىگە قايتىپ كېلىپ:

ــ ئەي رەھىمدىل ئادەم، سەن مېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قويدۇڭ، بۇنىڭ ئۈچۈن سەن مەندىن نېمە تىلەيسەن؟ ــ دەپتۇ. مۆمىن كېيىكنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ مەن سەندىن ھېچنەرسە سورىمايمەن، ــ دەپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا سەن بۇ تۇكۇمنى ئېلىۋالغىن، ماڭا ھاجىتىڭ چۈشكەندە كۆيدۇرسەڭ ئالدىڭدا تەييار بولىمەن، ــ دەپ كەڭرى يايلاق قويىنىدا كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

مۆمىن يولىنى يەنە داۋاملاشتۇرۇپتۇ. شۇ ماڭغىنىچە كېچىنى ـ كۈندۈزگە ئۇلاپ، بىر ھەپتە يۇرگەندىن كېيىن بىر شەھەرنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ خۇداغا شۈكۈر، ئەمدى ئادەم بار يەرگە يەتكەن ئوخشايمەن، دەپ خۇشال بولۇپ شەھەرگە كىرىپتۇ. كوچىدىكى ھەممىلا ئادەم ماتەم تونلىرىنى كىيىپ قارىلىق تۇتقان بولۇپ، بىرمۇ خۇشال ئادەم كۆرۈنمىگۈدەك. ئۇ بۇنىڭدىن ئەجەبلىنىپ، بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يەتمەكچى بولۇپ، كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان يەتمىش ياشلاردىكى بىر بوۋاينىڭ ئالدىنى توسۇپ:

ــ ئەي ھۆرمەتلىك ئاتا، بۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرى نېمە ئۈچۈن شۇنچە غەمكىن؟ چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى ماتەم تونى كىيىۋاپتۇ، ئۇلار كىمگە قارىلىق تۇتۇۋاتىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ھېلىقى بوۋاي مۆمىنگە قاراپ:

ــ ئوغلۇم، سۆزۈڭدىن قارىغاندا بۇ شەھەرلىك ئەمەس ئوخشايسەن. شەھىرىمىز

نىڭ مەلىكسى سەكراتقا چۈشۈپ قالدى. ئۇ خەلققە بەكمۇ كۆيۈنەتتى، ئاجىزلارنىڭ بېشىنى سىلايتتى. پۇقرالار، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالساق قانداق قىلارمىز، دەپ غەمگە چۆكۈپ ماتەم تونىنى كىيىشتۇق، ــ دەپ ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپتۇ. مۆمىن يەنە:

ــ مەلىكىگە نېمە شىپا بولىدىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ قۇرئەندارلار كىتاب كۆرۈپ مەلىكىگە ھايات سۈيى ئىچكەن كېيىكنىڭ كىندىكىدىن ئاققان ئىپارنىڭ دورا ئىكەنلىكىنى ئېيتىشتى. بۇ يۇرت تەۋەسىدىكى ھەممە كېيىكلەرنى ئەكەلگەن بولسىمۇ، لېكىن داۋا بولالمىدى، ــ دەپتۇ. مۆمىن بوۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ كېيىكنىڭ ئېيتقانلىرىنى يادىغا ئېلىپ:

ــ مېنى شۇ يەرگە باشلاپ بارغان بولسىلا، ــ دەپتۇ. بوۋاي ئۇنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا باشلاپ بېرىپتۇ. پادىشاھ مۆمىننى ئىززەت بىلەن قارشى ئېلىپ، قىزنىڭ يېنىغا باشلاپ كىرىپتۇ. مۆمىن قىزنىڭ راستتىنلا خەتەرلىك ھالدا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ:

ــ پادىشاھى ئالەم، قىزلىرىنى يالغۇز قالدۇرسىلا، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ئادەملىرىنى باشلاپ چىقىپ كېتىپتۇ. مۆمىن يېنىدىكى كېيىكنىڭ تۇكىنى چىقىرىپ كۆيدۈرۈپتۇ. كېيىك دەرھال ئالدىدا پەيدا بولۇپ:

ــ ئەي ئاق كۆڭۈل ئادەم، مەندىن ساڭا نېمە كېرەك؟ ــ دەپتۇ. مۆمىن ئۇنىڭغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ:

ــ مەلىكىنى قۇتۇلدۇرۇپ قالايلى، ــ دەپتۇ. كېيىك شۇ زامات كىندىكىنى مەلىكىنىڭ ئاغزىغا سېلىپ ئىپارنى تېمىتىشقا باشلاپتۇ. مەلىكە ئاستا ــ ئاستا ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئېچىپتۇ. ئاردىدىن ئۇچ كۇن ئۆتكەندە مەلىكە كۇلۇپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. مۆمىن مەلىكىنىڭ ساقايغانلىقىنى بىلىپ، كېيىكنى ئۆز ماكانىغا قايتۇرۇۋېتىپ، قىزنى باشلاپ تاشقىرىغا چىقىپتۇ. ئۇلارنى ساقلاپ تۇرغان پادىشاھ، ئوردا ئەھلى، پۇتۇن يۇرتتىكى پۇقرالار خۇشاللىقتىن تەنتەنە قىلىپ، مۆمىننى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپتۇ. پادىشاھ يۇرتقا كاتتا داستىخان سېلىپ مۆمىننى مېھمان قىپتۇ. كۇنلەر ئەنە شۇنداق خۇشاللىق ئىچىدە ئۆتۈۋاتقان چاغدا، مۆمىنىڭ خىيالىغا ئايالى مەلىكە كەپتۇ ــ دە، بۇ يەردە يەنە تۇرۇشقا تاقىتى قالماي، پادىشاھتىن:

ــ پادىشاھى ئالەم، مەن خىزمەتلىرىدە شۇنچىلىك بولالىغۇدەكمەن. ئىجازەت بەرسىلە كېتەي، ــ دەپتۇ. پادىشاھمۇ بىر كۇنى ئۇنىڭ شۇنداق دەيدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۇچۇن ئالدىن تەييارلىق قىلىپ قويۇشنىڭ لازىملىقىنى ئويلاپ يۇرگەنكەن. پادىشاھ مۆمىنىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ:

ــ سەن ئۆز ئايىغىڭ بىلەن كېلىپ مەن ئۇچۇن ئۇنتۇلغۇسىز ياخشى ئىش قىلىپ بەردىڭ، مەن بۇنىڭ بەدىلىنى قايتۇرمىسام بولماس، شۇڭا قىزىمنى ساڭا بېرىپ

مەن، بۇ يەردە مەڭگۈ تۇرۇپ قالغىن، ــ دەپتۇ. مۆمىن پادىشاھقا ئېگىلىپ سالام بېرىپ:

ــ پادىشاھى ئالەم، ياخشى كۆڭۈللىرىنى قايتۇرۇشقا ھەددىم ئەمەس ئىدى، بىراق مېنىڭ ھالال جۈپتۈم بار، ئۇنىڭغا خيانەت قىلسام تېخىمۇ بولماس ھەم خيانەت قىلالمايمەن، ــ دەپ گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئۆز ئارزۇسىنىڭ ئەمەلگە ئاشمىغانلىقىغا مەيۈسلىنىپ قاپتۇ. ئاخىر مەلىكە ئۆزى بىر كۆرۈشۈپ باقسا، گەپكە كىرىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، دېگەنىنى خيال قىلىپ، مەلىكىنى مۆمىن بىلەن كۆرۈشتۇرۇپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ، كۆز ياش-لىرىنى تۆككىنىچە ئۆز مۇھەببىتىنى ئىزھار قىپتۇ. مۆمىن مەلىكىنىڭ بېشىنى ئا-كىلارچە مېھرى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ پادىشاھقا بەرگەن جاۋابىنى بېرىپتۇ. مەلىكە زار- زار يىغلاپ قايتىپ چىقىپتۇ. پادىشاھ ھېچ ئامال قالمىغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنى يولغا سېلىپ قويۇش ئۈچۈن تەييارلىق قىپتۇ. مۆمىن يولغا چىقار ۋاقتىدا پادىشاھ ئۇنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي قىرىق قېچىرىدا مال - مۈلۈك بىلەن ئۈچ كۈنلۈك يول-غىچە ئۇزىتىپ كەپتۇ. مەلىكىمۇ ئۈچ كۈنلۈك يولغىچە يىغلىغىنىچە كېلىپ، يىغلا-غىنىچە خوشلىشىپ قاپتۇ...

مۆمىن پادىشاھ بىلەن خوشلىشىپ، ئۈچ كۈن يول يۈرۈپ قويۇق بىر ئورمان ئىچىگە كىرىپ قاپتۇ. ئۇ ئەتراپنى ھوشيارلىق بىلەن كۆزىتىپ كېتىپ بارسا، يېقىن ئەتراپتىن بىر نەرسىنىڭ غىڭشىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. مۆمىن، بۇ نېمە بولغىيدى؟ دەپ ئەتراپنى ئىزدەشكە كىرىشىپتۇ. ئورمان ئىچىگە ئىچكىرىلەپ كىرگەنسېرى ئاۋاز ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلاپتۇ. ئۇ ئاۋاز چىققان يەرگە بارسا، بىر تۈپ دەرەخنىڭ ئاچ-سىغا بىر يولۋاسنىڭ بوينى قىسىلىپ قېلىپ، تېنى خۇددى ئادەم ئېلىپ قويغانىدەك تۆۋەن ساڭگىلاپ تۇرغانىكەن. بۇنى كۆرۈپ مۆمىننىڭ ئىچى ئاغرىپ قاپتۇ. ئۇ شۇ زامات دەرەخكە چىقىپ ئۇنىڭ بېشىنى ئاچىدىن چىقىرىپ يەرگە چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ. مۆمىن دەرەخ ئۈستىدىن يەرگە چۈشكەندە يولۋاس:

ــ ئەي ئاق كۆڭۈل ئادەم، ساڭا رەھمەت، ــ دەپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇ-رۇپتۇ. مۆمىن ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ يولۋاس، سەن ئۇ يەرگە قانداق قىسىلىپ قالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. يولۋاس ئۆزى ئېسىلىپ قالغان دەرەخنىڭ يېنىدىكى قېرى دەرەخنىڭ كامىرىنى كۆرسىتىپ:

ــ ئۇ مېنىڭ ئۇۋام ئىدى. ئۈچ كۈن ئىلگىرى بەخرامان ئۈخلاپ ياتسام ئورمان ئىچىدىن تۈيۈقسىز قىيا - چىيا، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ئاڭلاندى. قارىسام، بىر-مۈنچە ئاتلىق ئادەملەر كېلىۋاتىدۇ. قورققىنىمدىن ئۆزۈمنى پەسكە ئاتقانىدىم، بوينۇم

قىسىلىپ ئېسىلىپ قالدىم. شۇ يەردە تۇرغىلى ئۇچ كۈن بولدى، — دەپ ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. مۆمىن يولۋاس بىلەن خوشلىشىپ ماڭماقچى بولغاندا، يولۋاس:

— ياخشىلىققا ياخشىلىق ھەركىمنىڭ ئىشى. مەندىن نېمە تىلەيسەن؟ — دەپتۇ.

مۆمىن يولۋاسقا:

— ماڭا ھېچ نەرسە كېرەك ئەمەس، — دەپ يولىغا ماڭماقچى بولغانكەن، يولۋاس ئالدىنى توسۇپ:

— ئەگەر بېشىڭغا بىرەر بالا كېلىپ، ماڭا ھاجىتىڭ چۈشسە، مۇشۇ تۇكنى كۆيدۈرسەڭ مەن ئالدىڭدا تەييار بولىمەن، — دەپ بۇرۇتىدىن بىر تال يۇلۇپ بېرىپ ئورمانلىق ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ.

مۆمىن يولىنى داۋام قىلىپ ئورمانلىقتىن چىقىپ بىر سايلىققا چۈشۈپتۇ. سايلىققى يول ئۇنى بىر تاغ ئېغىزىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. تاغ ئېغىزىغا يېقىن يەردە نۇرغۇن سودىگەرلەر چېدىر تىكىپ چۈشكۈن قىلغانىكەن. مۆمىن، ئۇلارنىڭ ئات ـ ئۇلاغلىرى ھېرىپ قالغان بولسا ھاردۇق ئېلىۋاتسا كېرەك. مەن يولۇمنى داۋاملاشتۇرايلى... دەپ ئۇلار بىلەن ئامان ـ ئېسەنلىك سوراپ ماڭغانكەن، سودىگەرلەردىن بىرى:

— ھەي بۇرادەر، نەگە بارىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— يۇرتقا قايتىمەن، — دەپتۇ مۆمىن. ياتقانلار مۆمىنىڭ جاۋابىدىن ئۇنىڭ ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

— بۇرادەر، بۇ تاغ ئارىسىغا قاراقچىلار جايلىشىۋېلىپ يولدىن ئۆتكەنلەرنىڭ مالـ مۈلكىنى بۇلاپ، جانلىرىغا زامىن بولۇۋاتىدۇ. بىز شۇنچە نۇرغۇن ئادەم تۇرۇپ ئۆتۈشكە جۈرئەت قىلالماي ياتساق، سەن ئۆزۈڭ يالغۇز ئۆتسەڭ تېخىمۇ خەتەرلىك بولارمىكىن، — دەپتۇ. مۆمىن ئۇلارنىڭ يول يېرىمىدا چېدىر تىكىپ ياتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىپتۇ ـ دە:

— سىلەر قانداق قىلماقچى؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئامالسىزلىقىنى ئىپادىلەپ باشلىرىنى چايقىسا، بەزىلىرى:

— بىرەر پۇرسەت كېلىپ قالسا قاراقچىلارنى يوقاتساق ئاندىن ئۆتەلەيمىز، — دەپتۇ. مۆمىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

— بىز بۇ يەردە ياتساق ئۇلار ئۇۋىسىدىن چىقمايدۇ، ئۇلارنى ساقلاپ ياتساق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوزۇق ـ تۈلۈكىمىز تۈگەپ ئاچارچىلىقتىن ئۆلىمىز. ئۇنىڭدىن كۆرە ئۇلار بىلەن بىر ئېلىشىپ كۆرەيلى، — دەپتۇ. ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ، مۆمىنىڭ گېپىنى ئورۇنلۇق بىلىپ، ھەممىسى نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىپ سەپەرنى داۋاملاشتۇرۇشقا تەييارلىنىپتۇ. تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن ئۇلار تاغ ئىچىگە قاراپ

مېڭىپتۇ. ئۇزۇن ماڭمايلا تاغ ئارىسىدىن چۈقان - سۈرەن كۆتۈرۈلۈپ، توپا - چاڭ توزۇتۇپ، نۇرغۇنلىغان كىشىلەر ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقۇدەك. مۇمىن بۇنى كۆرۈپ ئەتراپتىكىلەرگە قاراپتۇ. ئەتراپتىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ دېگەندەك قارىشىپتۇ. بۇ چاغدا مۇمىننىڭ كۆز ئالدىغا يولۋاس كەپتۇ - دە، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى يادىغا ئېلىپ يولۋاسنىڭ بۇرۇتىنى يېنىدىن چىقىرىپ كۆيدۈرگەنىكەن، يولۋاس پەيدا بولۇپ:

— ئەي ئاق كۆڭۈل ئادەم، مېنى نېمە خىزمەتكە سالىسەن؟ — دەپتۇ. مۇمىن ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقان قاراقچىلارنى كۆرسىتىپ:

— ئاشۇ قاراقچىلارنى ھالاك قىلىپ، بىزنى ئامان - ئېسەن تاغ ئىچىدىن چىقىرىپ قويغان بولساڭ، — دەپ ئۆتۈنۈپتۇ. يولۋاس:

— بولىدۇ، — دەپ بىر نەرە تارتقانىكەن، قىرىق بىر يولۋاس پەيدا بوپتۇ. قىرىق بىر يولۋاس يەنە بىر نەرە تارتقانىكەن، بىر مىڭ ئالتە يۈز سەكسەن بىر يولۋاس پەيدا بولۇپ، باستۇرۇپ كېلىۋاتقان قاراقچىلارغا قاراپ ئېتىلىپ، ھەش - پەش دېگۈچە قاراقچىلارنىڭ ھەممىسىنى جەھەننەمگە يولغا ساپتۇ. سودىگەرلەر بۇنىڭغا بىر ھەيران قالسا، بىر خۇش بولۇپ، قاراقچىلاردىن قالغان ئاتلارنى يىغىپ، قاراقچىلارنىڭ ئۇۋۇسىغا كىرىپ ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى ئاتلارغا ئارتىپ، مۇمىننىڭ قېچىرلىرىنىڭ كەينىگە چېتىپ قويۇپتۇ. ئۇلار تاغ ئىچىدىن چىقىپ ھەرقايسىسى ئۆز يۇرتىغا تاراپ ئامان - ئېسەنلىك تىلىشىپ خوشلىشىپتۇ.

مۇمىن ئۆز يۇرتىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئۇزۇن يول، نۇرغۇن تاغ - داۋانلارنى كەينىدە قالدۇرۇپ ئۆز يۇرتىغا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، يۇرت ئىلگىرىكىدەك ئاۋات ئەمەس، شەھەر كوچىلىرىدا ئادەم شالاڭلاپ، قۇيۇنتاز پىرقىراپ يۇرگۈدەك. ئۇ نېمە ئالامەت ئىكەنلىكىنى بىلمەي ئۇدۇل ئۆيىگە بېرىپتۇ. ئۇنىڭ كەمپىرى يالغۇز كۆلبىدە غېرىبسىنىپ ياتقۇدەك، ئۇنىڭ كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالغانىكەن. مۇمىن ئۆيگە كىرگەندە ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— سەن كىم، بۇ يەرگە كىمنى ئىزدەپ كەلدىڭ؟ — دەپتۇ. مۇمىن:

— مەلىكە، مەن سېنىڭ مۇمىنىڭ، مەن قايتىپ كەلدىم، — دەپتۇ. مومايى:

— راستما، مەن سېنىڭ دەردىگىدە كۆپ يىغلاپ كۆزۈم كۆرمەس بولۇپ قالدى. ئەمدى مەن سېنى كۆرەلمەي كېتىدىغان ئوخشايمەن، — دەپ ھەسرەت چېكىپتۇ. مۇمىن مەلىكىنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ دەرھال يېنىغا ئېسىۋالغان قاپاقنى ئېلىپتۇ - دە، ئۇنىڭدىكى ھاياتلىق سۈيىنى مەلىكىگە ئىچۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ كۆزى ئاستا - ئاستا ئېچىلىپ مۇمىننى كۆرۈپ ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي:

ـــ سەن مېنى ئالداپسەن، مېنىڭ مۆمىنلىكىڭ ساقلى ئۇچىتىك ئاقىرىپ كەتكەن. سەن ياش يىگىت تۇرساڭ قانداق مېنىڭ جۇپتۇم بولغۇدەكسەن، ـــ دەپتۇ. مۇمىن ئۇنىڭغا:

ـــ ئالدىرىما، سەنمۇ ماڭا ئوخشاش ياشىرىسەن، ـــ دەپ ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىپ، قاپاقتىكى سۇدىن يەنە ئىچۈرگەنىكەن، مەلىكە تازا ۋايىغا يەتكەن بىر چوكانغا ئايلىنىپتۇ. ئۇلار ئىككىسى بىر - بىرى بىلەن خۇشال قۇچاقلىشىپ كېتىپتۇ. مۆمىن ئۆزى ئېلىپ كەلگەن مالىلارنى قويىدىغان يەر تاپالماي قولۇم - قوشنىلارغا ئۈلەشتۈرۈپ بەرمەكچى بولۇپ قارىسا ئۇلارنىڭ بىرىمۇ يوق ئىكەن. مۆمىن ئالدىراپ ئۆيگە قايتىپ كىرىپ:

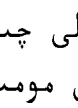
ـــ مەلىكە، يۇرتقا نېمە بولدى؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. مەلىكە ئېغىر ئۇھ تارتىپ:

ـــ يۇرتتا كېزىك كېسىلى تارقىلىپ كېتىپ نۇرغۇن كىشىلەر ئۆلۈپ كەتتى، يەنە نۇرغۇن كىشىلەر كېسەل ئازابىنى تارتىپ ياتىدۇ، ـــ دەپتۇ. مۆمىن يۇرتنىڭ چۆلدەرەپ قېلىشتىكى سەۋەبىنى چۈشىنىپ، پۈتۈن بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپتۇ - دە، ئورنىدا تۇرالماي قاپتۇ. شۇ زامات قولىغا قاپاقنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىكى سۇنى يۇرت خەلقىگە ئىچۈرۈشكە مېڭىپتۇ. ئۇ پۈتۈن يۇرتتىكى خەلققە قاپاقتىكى سۇنى ئىچۈرۈپ-تۇ، خەلق كېسەلدىن سەللىمازا ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. مۆمىن ئېلىپ كەلگەن مال - دۇنياسىنى يۇرت خەلقىگە ئۈلەشتۈرۈپ بېرىپتۇ. يۇرت خەلقى ئۆزىنىڭ ئۆ-لۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغانلىقى، نۇرغۇنلىغان مال - دۇنياغا ئىگە بولغانلىقىدىن چەكسىز خۇشال بولۇپ، كېزىك كېسىلى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن پادىشاھنىڭ ئورنىغا مۆ-مىنى ئولتۇرغۇزۇپتۇ. مۆمىن تەختكە چىققاندىن كېيىن مال - دۇنيانى دوست تۇ-تماي، يۇرتنى ئادىل سوراپ، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابدۇقەييۇم تۇرپانى، ئابدۇرېشىت ئىبراھىم، ئابدۇللا رېشىت.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (13)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1991

بېلىقچى بوۋاي بىلەن سۇ پەرىسى

ۇرۇنقى زامانىدا بىر بېلىقچى بوۋاي ئۆتكەنكەن. ئۇ بېلىق تۇتقىلى چىقسا دائىم تورىغا بىر جۈپ بېلىق چىقىدىكەن. ئۇ بېلىقلارنىڭ بىرىنى مومىيى بەلەن ئىككىسى پىشۇرۇپ يىسە، يەنە بىرىنى سېتىپ تۇرمۇشنى قامدايدىكەن.

بىر كۈنى بوۋاي دەريا بويىغا بېرىپ ئادىتى بويىچە دەريانى تور تاشلاپتۇ، ئەمما تورىغا ھېچ نەرسە چىقماپتۇ. ئۇ كەينى - كەينىدىن ئۈچ قېتىم تور تاشلاپتۇ. ئۇچىنچى قېتىمدا تورىغا بىر تال ئالتۇن بېلىق ئىلىشىپ چىقىپتۇ. بوۋاي بېلىقنى قولىغا ئېلىشىغا توساتتىن بېلىققا زۇۋان كىرىپتۇ:

— ھەي بوۋاي، ماڭا رەھىم قىلىپ مېنى قويۇۋەتسەڭ، مەن سېنىڭ بۇ ياخشىلىقىڭنى ھەرگىز ئۇنۇتمايتتىم، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بوۋاينىڭ بېلىققا ئىچى ئاغرىپ، ئۇنى دېڭىزغا قويۇۋېتىپتۇ.

بوۋاي ئەتىسى يەنە دېڭىز بويىغا بېرىپ تور سالغانىكەن، يەنە ھېلىقى ئالتۇن بېلىق تورغا چۈشۈپتۇ. بۇ قېتىممۇ ئۇ بوۋايغا يېلىنىپ، يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ. بوۋاي بېلىقنى يەنە قويۇۋېتىپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى بوۋاينىڭ تورىغا يەنە شۇ ئالتۇن بېلىق چىقىپتۇ. بۇ چاغدا بوۋاي بېلىققا:

— ھەي بېلىق، ئۇچ كۈندىن بېرى مەن سېنى قويۇۋەتكەچكە مومىيىم بىلەن ئىككىمىز ئاچ قالدۇق. بۇگۈن سېنى ھەرگىز قويۇۋەتمەيمەن، — دەپتۇ.

— مەن مۇشۇ دېڭىزدىكى بېلىقلارنىڭ پادىشاھى بولىمەن، — دەپتۇ ئالتۇن بېلىق، — مېنىڭ كۈندە بىر قېتىم سۇ يۈزىگە چىقىپ سەيلە قىلىدىغان ئادىتىم بار ئىدى. ئەمما، ئۇچ كۈندىن بۇيان ھەر كۈنى سېنىڭ تورۇڭغا چۈشۈپ قېلىۋاتىمەن. ئەگەر سەن مېنى بۇگۈنمۇ قويۇۋەتسەڭ، مەن سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزەر ئىدىم.

بوۋاي بېلىقنى قويۇۋېتىپتۇ. بېلىق ئۇنى ئۆزىنىڭ ئوردىسىغا تەكلىپ قىپتۇ. بوۋاي بېلىقنىڭ كەينىدىن دەريانى چۈشۈپتۇ. بىر چاغدا ئۇ ئۆزىنى تاملىرى مەرمەردىن قوپۇرۇلغان ھەشەمەتلىك بىر ئوردا ئىچىدە كۆرۈپتۇ. پۈتۈن ئەتراپ ئالتۇن - كۈمۈش، گۆھەر، سەدەپلەر بىلەن زىننەتلەنگەن، ئالتۇن كۇرسىلارغا ياقۇت كۆزلەر ئورنىتىلغانىكەن. بوۋاي ئوڭىدا تۇگۈل چۈشىدىمۇ كۆرۈپ باقمىغان بۇ نەرسىلەرگە تويماي قاراپ تاماشا قىپتۇ. بىر چاغدا بېلىق پادىشاھ:

— ھەي بوۋاي، بۇ مېنىڭ ئوردام بولىدۇ. بۇ يەردە ھەممە نەرسە بار. نېمىنى

خالىساڭ تارتىنماي دېگىن، مەن سېنى رازى قىلاي، ــ دەپتۇ.

ــ نېمە بەرسەڭ مەيلى، ــ دەپتۇ بوۋاي.

ــ ئۇنداق بولسا، مەندە بىر ساندۇق بار، ئۇنىڭ ئىچىدە سۇ پەرىسى دەپ ئاتىلىدىغان بېلىقمۇ، ئادەممۇ بولالايدىغان، ئەقىل ـ پاراسەت، ھۆسن ـ جامالدا يەر يۈزىدە تەڭدىشى يوق بىر قىز بار. مەن شۇ ساندۇقنى ساڭا بېرەي. سەن ئۇنىڭ بىلەن تۇرمۇش غېمىدىن خالاس بولىسەن. ئەمما، سەن يەر يۈزىگە چىققاندىن كېيىن چوقۇم ساندۇقتىكى قىزنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئىش تۇتۇشۇڭ كېرەك، ــ دەپتۇ بېلىق پادىشاھ.

بېلىق پادىشاھ بوۋايغا يەنە نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى سوۋغا قىلىپ ئۇنى يەر يۈزىگە چىقىرىپ قويۇپتۇ. بوۋاي يەر يۈزىگە چىققاندىن كېيىن ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ. قارىسا، ساندۇق ئىچىدىن ئاي دېسە ئاغزى بار، كۈن دېسە كۆزى بار، ئاجايىپ چىرايلىق بىر قىز چىقىپتۇ. بوۋاي قىزنىڭ گۈزەل ھۆسن ـ جامالىغا قاراپ ھاڭ ـ تاڭ قاپتۇ. ئۇ، ئەگەر مەن ياش يىگىت چېغىمدا بۇ قىز ماڭا ئۇچرىغان بولسا، مەن بۇنى ئۆز ئەمرىمگە ئالغان بولاتتىم. مەن ھازىر يىگىت ھالىتىمگە قايتىپ قالسام نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى ـ ھە، دېگەنلەرنى ئويلاپتۇ.

ــ ئەي سۇ پەرىسى، ــ دەپتۇ بوۋاي، ــ بېلىق پادىشاھى سىزنى ۋە بۇ دۇنيالىرىنى ماڭا ھەدىيە قىلدى. ئەگەر مەن ياش بولغان بولسام سىزنى ئۆز ئەمرىمگە ئېلىپ، خۇشال ـ خۇرام، بەختلىك ئۆمۈر ئۆتكۈزگەن بولاتتىم. بىراق، مەن يىگىتلىكىمنى، بىر پۈتۈم گۆرگە ساڭگىلىغان ئادەممەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە، مېنىڭ بىر يىگىتلىكىمنى ئايالىم بار. بۇنداق ئەھۋالدا سىزنى ئېلىپ شەھەرگە بارسام، سىزگە باشقىلارنىڭ كۆزى چۈشىدۇ. ئۇلار سىزنى مال ـ دۇنيالىرىم بىلەن بۇلاپ كەتسە قانداق قىلىمەن؟

ــ ئەگەر رۇخسەت قىلىسىڭىز مېنىڭ بىر ياخشى مەسلىھەتىم بار، ــ دەپتۇ سۇ پەرىسى.

ــ قېنى سۆزلەپ بېقىڭ، ــ دەپتۇ بېلىقچى بوۋاي.

ــ مەن ياشىنى قەبرى، قەبرىنى ياش قىلالايمەن. مەن سىزنى ياش يىگىتلىكىڭىزگە قايتۇراي. ئاندىن بىز ئۆيىڭىزگە كېتەيلى. يولدا بىرەرسى ئۇچراپ قالسىمۇ ماڭا يامان كۆزدە قاراشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئۆيگە بارغاندىن كېيىن مەن مومايى ئىككىنىڭلارنىڭ ئۆمۈر بويى خىزمىتىڭلارنى قىلاي، ــ دەپتۇ سۇ پەرىسى.

ــ ئۇنداق بولسا، دېگىنىڭىزدەك بولسۇن، ــ دەپتۇ بوۋاي ئالدىراپ.

ــ لېكىن، بىر شەرتىم بار. مەن بىلەن توي قىلىشنى تەلەپ قىلمايسىز، مومىـ

يىگىنزنى ھەرگىز تاشلىۋەتمەيسىز، ــ دەپتۇ سۇ پەرىسى.

بوۋاي ئەگەر ياش ھالىتىگە كەلسىلا ئۆزىنىڭ مومىينى تاشلىۋەتمەيدىغانلىقى ۋە سۇ پەرىسىگە يامان كۆزدە قارىمايدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەدە بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن سۇ پەرىسى بوۋايغا:

ــ كۆزىگىنزنى يۇمۇڭ، ــ دېگەنىكەن، بوۋاي كۆزىنى يۇمۇپتۇ. سۇ پەرىسى بىر ئوچۇم سۇنى بوۋايغا چېچىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن بوۋاينىڭ بەدىنى ئاستا ـ ئاستا قېچىشقاندەك، پەيلىرى تارتىشقاندەك بولۇپ بەدەنلىرى قىزىپ، چىگىپتۇ. بىر چاغدا بوۋاي كۆزىنى ئېچىپ شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، ئۆزىنىڭ مۇكچەيگەن بەللىرى تۈزلىنىپ، يۈز ـ كۆزلىرىدىكى قورۇقلار يوقاپ، ساقال ـ بۇرۇتلىرى قارىيىپ، ۋۇجۇدىدا كۈچ ـ قۇۋۋەت ئۇرغۇپ تۇرغۇدەك... ئىشقىلىپ، بوۋاي بىردەمدىلا خۇددى يېگىرمە بەش ياشلاردىكى بىر نەۋقىران يىگىتكە ئايلىنىپ قاپتۇ. ئۇ بۇ ئىشلارغا ھەيران بولۇپ قىزغا قاراپتۇ. قىز ئۇنىڭ كۆزىگە بۇرۇنقىدىنمۇ نەچچە ھەسسە چىرايلىق ۋە يېقىملىق كۆرۈنۈپتۇ، يۈرىكىدە قىزغا چوڭقۇر ئىشق ـ مۇھەببەت پەيدا بوپتۇ. بېلىقچى بوۋاي قىزغا بايانىن بەرگەن ۋەدىسى ئېسىگە كېلىپ، قىزغا ھېچ نەرسىنى سەزدۈرمەي، ئۇنى ئەگەشتۈرۈپ ئۆيىگە بېرىپتۇ. موماي ئېرىنى پەقەتلا تونۇيالماپتۇ. بېلىقچى بوۋاي ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى خوتۇنىغا سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن، خوتۇنى ئېرىگە سەپسېلىپ قارىسا، راستىنلا ئۆز ئېرىنىڭ ياش ۋاقتىغا بەكمۇ ئوخشاپتۇ. موماي ئېرىنىڭ نۇرغۇن مال ـ دۇنيا ۋە بىر خىزمەتچى قىز ئېلىپ كەلگەنلىكىگە ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بايىاشات تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ. قىز ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىپتۇ. بېلىقچى بوۋاي ھەشەمەتلىك ئايۋان ـ ساراي، گۈزەل باغ ياسىتىپتۇ. پات ئارىدىلا بۇ يېڭى بايىنىڭ نام ـ شۆھرىتى ۋە سۇ پەرىسىنىڭ داڭقى پۈتۈن شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ.

بىراق، بېلىقچى بوۋاينىڭ سۇ پەرىسىگە بولغان ئىشتىياقى بارغانسېرى كۈچەيىپتۇ. سۇ پەرىسىنى ئۆز ئەمرىگە ئېلىش بېلىقچى بوۋاينىڭ بىردىنبىر ئارزۇسى بولۇپ قاپتۇ. ئاخىرى بىر كۈنى ئۇ سۇ پەرىسىگە:

ــ ئىككىمىز توي قىلساق قانداق؟ ــ دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان سۇ پەرىسىنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كېلىپ:

ــ ھەي بېلىقچى، پادىشاھىمىز ساڭا مېنى ۋە نۇرغۇن مال ـ دۇنيانى ھەدىيە قىلىپ، سېنى بىردەمدىلا كاتتا بايغا ئايلاندۇردى. باشقىلارنىڭ بوزەك قىلماسلىقى ئۈچۈن مەن سېنى ياش يىگىتكە ئايلاندۇردۇم ۋە سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىپ كەلدىم. سەن مۇشۇ كۈنلىرىڭگە شۈكۈر قىلمامسەن؟ ئەگەر سەن ۋەدەڭدە تۇرمايي، بۇ

سۆزنى ئىككىنچى تەكرارلىساڭ، مەن سېنى ئەسلىدىكى قېرى ھالىتىڭگە كەلتۈرۈپ قويۇپ بېلىق پادىشاھىنىڭ قېشىغا كېتىمەن، ــ دەپتۇ.

بۇ سۆز بىلەن بېلىقچى بوۋاي بىرئاز پەسكويغا چۈشۈپتۇ. ئەمما، سۇ پەرىسى ئۇ-نىڭ كۆزىگە كۆندىن - كۈنگە چىرايلىق، مومايى بولسا بارغانسېرى سەت، تېخىمۇ قېرى كۆرۈنۈشكە باشلاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى مومايى ئاغرىپ يېتىپ قاپتۇ ۋە ئۇزۇن ئۆتمەي ۋاپات بو-لۇپ بوۋاي كۆڭلىدىكى خۇشاللىقىنى چاندۇرمايى يالغان يىغلاپتۇ. سۇ پەرىسى بوۋاينىڭ قەدىناسىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىغا ئېچ ئاغرىتىپ ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مومايىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىپتۇ. مومايىنىڭ قىرىق ۋە يىل نەزىرلىرىنى ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. بۇ كۈنلەردە بوۋاي ئۆزىنى سۇ پەرىسىنىڭ ئالدىدا تولىمۇ بىچارە ھالەتتە كۆرسىتىپتۇ. ھەممە ئىشلار بېسىقىڭ-دىن كېيىن بىر كۈنى بوۋاي سۇ پەرىسىگە توي قىلىش تەلىپىنى قويۇپتۇ.

بۇ قېتىم سۇ پەرىسى بىر ھازا ئويلىنىپ كېتىپ ئاخىرى ماقۇل بوپتۇ.

بىر كۈنى بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ئوۋغا چىقىپتۇ. ئۇلار بېلىقچى بوۋاينىڭ ئۆ-يىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، پادىشاھنىڭ قولىدىكى قارچىغىسى ئۇچۇپ بوۋاينىڭ ھويلا-سىغا چۈشۈپتۇ. پادىشاھ قارچىغىنى ئېلىپ كېلىشكە ۋەزىرىنى ئەۋەتىپتۇ. ۋەزىر بو-ۋاينىڭ دەرۋازىسىغا كېلىپ دەرۋازىنى ئۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا ئۆيدىن سۇ پەرىسى چىقىپ ئىشىكنى ئېچىپتۇ. ۋەزىر قىزىنىڭ بوي - تۇرقى ۋە چىرايى - شەكلىگە بىر قۇر قا-رىغاندىن كېيىن، قارچىغىنى ئېلىپ كەينىگە يېنىپتۇ. ئۇ دەرھال پادىشاھنىڭ قې-شىغا بېرىپ، ھېلى كۆرگەن ساھىبجامالنىڭ تەرىپىنى قىلىپ شۆلگەيلىرى ئېقىپ كېتىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ ۋەزىرىگە:

ــ سەن بېرىپ ئۇ نازىنىنىنى دەرھال ئېلىپ كەل، ــ دەپ بۇيرۇپتۇ.

ۋەزىر بېرىپ بېلىقچى بوۋاينىڭ ئىشىكىنى چەككەنىكەن، بېلىقچى يىگىت (ئەس-لىدىكى بېلىقچى بوۋاي) چىقىپ ۋەزىرنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن ئۆيگە باشلاپتۇ. ۋەزىر يىگىتنىڭ ھەشەمەتلىك ئايۇان - ساراي، باغلىرىنى كۆرۈپ ئاغزى ئېچىلىپلا قاپتۇ.

ــ مەن پادىشاھنىڭ ۋەزىرى بولىمەن. پادىشاھ مېنى بۇ ئۆيدىكى قىزغا ئەلچى-لىككە ئەۋەتتى... ــ دەپتۇ ۋەزىر.

ــ بۇ ئۆيدىكى قىز مېنىڭ خوتۇنۇم بولىدۇ. پادىشاھ بۇ نىيىتىدىن يانسۇن. مەن بايلىق جەھەتتە پادىشاھتىن قېلىشمايمەن، پادىشاھقىمۇ ھەرگىز ھاجىتىم چۈشمەيدۇ، ــ دەپتۇ بېلىقچى يىگىت.

بۇ گەپلەرنى ۋەزىر ئىقتىماي - تېمىتماي پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ ۋە ئۇنىڭغا مەسىلىھەت بېرىپ:

— ئەي ياخشىسى، ھېلىقى ئادەمنى مېھمانغا چاقىرايلى، يەپ - ئىچىپ راسا قىزىغاندا ئۇنىڭغا مۆكۈشمەك ئۆيناش توغرىسىدا تەكلىپ بەرسىلە. «قايسىمىز تاپال-مىساق شۇنىڭ خوتۇنى ۋە مال - مۈلكى تېپىۋالغان تەرەپنىڭ بولىدۇ» دەپ شەرت قويسىلا. ئۇ ياخشىلىقچە ماقۇل دېسە، مەن سىلىنى سېھىر ئىشلىتىپ، ھېچكىم تا-پالمايدىغان جايغا يوشۇرۇپ قويىمەن. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ خوتۇنى ۋە مال - مۈلكى شەكسىز سىلىنىڭ بولىدۇ. ئەگەر مۆكۈشمەك ئۆيناشقا ئۇنىمىسا، بىز ئۇنى زورلۇق كۈچ بىلەن ھامان ماقۇل دېگۈزىمىز، — دەپتۇ.

بۇ مەسىلىھەت پادىشاھقىمۇ يېقىپتۇ. ئەتىسى ۋەزىر يىگىتنى چاقىرغىلى كەپتۇ. سۇ پەرىسى ئەھۋالىنىڭ يامانلاشقانلىقىنى سېزىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېلىقچى يىگىت بىلەن بىللە بېرىپتۇ. پادىشاھ قىزىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن ئۇ قىزغا ئاشىقى شەيدا بولۇپ، ھوشىنى يوقىتىپلا قويۇپتۇ. پادىشاھ ئۇ كۈنى كەچكىچە نازۇ نېمەتلەر بىلەن ئۇلارنى مېھمان قىپتۇ. كەچ كىرگەندە يىگىتكە مۆكۈشمەك ئۆيناش تەكلىپىنى قويۇپتۇ ۋە ھېلىقى شەرتلەرنى دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان سۇ پەرىسى دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئەگەر ئاشۇنداق شەرت بىلەن مۆكۈشمەك ئۆينىماقچى بولساڭلار ئالدى بىلەن پۈتۈن ئوردا ئەھلىنى گۇۋاھ قىلىڭلار ھەم ئۇلارمۇ بۇ ئويۇننى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرسۇن، — دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ كۆپچىلىك ئالدىدا بېلىقچى يىگىت بىلەن تىلخەت يېزىشىپتۇ ۋە پادىشاھ بىرىنچى بولۇپ مۆكۈپتۇ. سۇ پەرىسى بېلىقچى يىگىتكە:

— پادىشاھنىڭ ئۆيىنىڭ تېمىغا بىر ئالتۇن توقماق يۆلەكلىك تۇرىدۇ. سىز ئۇ-نى ئېلىپ پادىشاھنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىڭ. ئۆيىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا مەرمەردىن يا-سالغان بىر تۇۋرۇك بار. توقماق بىلەن تۇۋرۇكنى كۈچىڭىزنىڭ بارىچە بىرنى ئۇر-سىڭىز پادىشاھ تۇۋرۇكنىڭ ئىچىدىن چىقىدۇ، — دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن بېلىقچى يىگىت سۇ پەرىسىنىڭ دېگىنى بويىچە پادىشاھنى تېپە-ۋاپتۇ. ئەمدى مۆكۈش نۆۋەتتى بېلىقچى يىگىتكە كەپتۇ. سۇ پەرىسى ئۇنى دەرھال سۇغا ئايلاندۇرۇپ ئىچىۋاپتۇ.

پادىشاھ ۋەزىردىن مەسىلىھەت سوراپتۇ. ۋەزىر ھەرقانداق قىلىپمۇ بېلىقچى يە-گىتنىڭ نەدىلىكىنى زادى بىلەلمەپتۇ. پادىشاھمۇ ئوردىنىڭ ھەممە يەرلىرىنى ئىزدەپ ھېچنەدىن تاپالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ يېڭىلىپتۇ. لېكىن، ئۇ ۋەدىسىدە تۇر-

ماي، ئۇچ قېتىمدىن مۆكۈشنى تەلەپ قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەر ئۇچ قېتىمدا يىگىت پادىشاھنى تېپىۋاپتۇ، پادىشاھ يىگىتنى پەقەت تاپالماپتۇ.

ئاخىرى تىلخەت بويىچە پادىشاھنىڭ قىرىق خوتۇنى، مال ـ مۈلكى ۋە تاجۇتەختى بىلىقچى يىگىتكە مەنسۈپ بوپتۇ. بىلىقچى يىگىت سۇ پەرىسىدىن:

ـــ ئەمدى مەن قانداق قىلىمەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ سىز پادىشاھلىق ئورنىدا ئولتۇرىسىز، مەن سىزگە مەسلىھەت بېرىپ يول كۆرسىتىمەن. پادىشاھتىن قالغان قىرىق خوتۇنغا كەلسەك، سىز ئۇلارنىڭ ھەر بىر-رىنىڭ ئۆيىدە بىر كۈندىن تۇرىسىز، قىرىق بىرىنچى كۈنى مېنىڭ قېشىمغا كىرىسىز، ـــ دەپتۇ سۇ پەرىسى.

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ھەر كۈنى كەچتە يېڭى خوتۇنلىرىنىڭ بىرى بىلەن بىللە بوپتۇ، ئۇچ ئايغىچە سۇ پەرىسىگە قاراپمۇ قويماپتۇ. بىر كۈنى سۇ پەرىسى پادىشاھقا:

ـــ ئەي كېرەملىك پادىشاھى ئالەم، سىز مېنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ نېمە؟ ـــ دېگەنىكەن، يېڭى پادىشاھ سۇ پەرىسىگە غەزەپ بىلەن بىر قاراپتۇ ـ دە:

ـــ مەن كىم، سەن كىم؟ ئەمدى ماڭا ئاقساللىق قىلىۋەرمە! نۆكەر، بۇ خوتۇن-نى دەرھال ئوردىدىن قوغلاپ چىقىرىڭلار! ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ. نۆكەرلەر سۇ پەرىسىنى ئوردىدىن چىقىرىۋېتىپتۇ. بىلىقچى بوۋاينىڭ ئۆزگىرىپ مۇشۇ ھالغا كەلگەنلىكىگە ناھايىتى ئاچچىقى كەلگەن سۇ پەرىسى ئاخشىمى تۈيدۈرماي ئوردىغا كىرىپ يېڭى پا-دىشاھنىڭ خوتۇنلىرى بىلەن ياتقان يېرىگە بېرىپتۇ ۋە ئەپسۇن ئوقۇپ، پادىشاھنى ئەسلىدىكى قېرى بىلىقچى ھالىتىگە كەلتۈرۈپ قويۇپ، بىلىق پادىشاھىنىڭ يېنىغا كېتىپتۇ. پادىشاھ ئەتىسى ئويغىنىپ قارىسا، ساقال ـ بۇرۇتلىرى قاردەك ئاقارغان، بىلى مۈكچەيگەن، ئەسلىدىكى قېرى بوۋاي ھالىتىگە كېلىپ قالغان. يېڭى خوتۇنلىرى بۇ ناتونۇش قېرىنى كۆرۈپ قورقۇپ، قىيا ـ چىيا قىلىشىپتۇ. شۇ چاغدا نۆكەرلەر كىرىپ، بىلىقچى بوۋاينىڭ «مەن پادىشاھ» دېگىنىگە قۇلاقمۇ سالماي ھالىدىن كەت-كۈچە ئۇرۇپتۇ ۋە ئۇنى ئوردىدىن ھەيدەپ چىقىرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىلىقچى بوۋاي ئۆزىنىڭ مال ـ دۇنيا ۋە سۇ پەرىسىگە شۈكۈر قىلماي، ئاقىۋەت مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان قىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇغوپۇر ئابدۇكېرىم.** ئەر، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **مۇھەممەتئىمىن ئابدۇللا.** ئەر، ئۇيغۇر.

«بۇلاق» ژۇرنىلى، 1991. 2

قۇتلۇق بىلەن قارلىغاچ

ىار ئىكەنۇ، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ، توق ئىكەن. ئاچنىڭ غېمى ئاچلىقتا، توقنىڭ غېمى يوق ئىكەن.

شۇ زامانلاردا بىر يەردە بىر بالا بوپتىكەن، ئۇنىڭ ئېتى قۇتلۇق ئىكەن، يۈرىكى ئوتلۇق ئىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى قۇتلۇقجان چۈش مەزگىلىدە ئېتىزدىن قايتىپ، يۈگۈرۈپ ئۆيگە كەلسە، دالان ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر قارلىغاچنىڭ بالىسى پالاقلاپ ياتقۇدەك. ئاستا قولىغا ئېلىپ قارىسا، بىچارىنىڭ بىر پۇتى سۇنغان، ھالى بەك خاراب، زار - زار يىغلاپ تۇرغان. قۇتلۇق بۇ قارلىغاچنىڭ بالىسىغا ئىچى ئاغرىپ قاناتلىرىنى سىلاپتۇ، باشلىرىغا سۆيۈپ، كۆزلىرىگە سۈركەپتۇ، «نېمە بولدى پۇتۇڭ؟...» دەپ ھالىنى سوراپتۇ. ئاڭغىچە تام - تورۇسلاردا ئۇچۇپ يۈرگەن ئانا قارلىغاچلار قۇتلۇققا قاراپ:

— ۋاي - ۋاي ئىسىت، ۋىچىر - ۋىچ،
بىلەلمىدۇق سىرنى ھېچ.
ئېيتىڭ بىزگە، قۇتلۇقجان،
نېمە بوپتۇ، نېمە ئىش؟

دەپ سايراپتۇ. قۇتلۇقجان:

— ۋىچىر - ۋىچىر قارلىغاچ،
سىلەر يوقتا بۇ بەڭباش،
پېتىشماستىن ئۇۋىدا،
مېيىپ بوپتۇ، يىقىلغاچ...

دەپ بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئانا قارلىغاچ بۇنى ئاڭلاپ، بالىسىغا قاراپ:

— دېمىدۇقمۇ بىز ساڭا:
«ئىناق بولۇپ تۇرغىن تىنچ».

ئەمدى قانداق قىلىمىز،
ئاڭلىمىساڭ گەپنى ھېچ...

دەپ چېچىلىپتۇ، ئېچىنىپتۇ. ئاخىرى قۇتلۇقجانغا قاراپ:

— ئەمدى قانداق قىلىمىز،
ئۆلۈپ قالسا بالىمىز؟
بۇنىڭ ئۈچۈن چارىنى،
ئىزدەپ نەگە بارىمىز؟

دەپ مەسلىھەت سوراپتۇ. قۇتلۇق بىرئاز ئويلىنىپ:

— ۋېچىر - ۋېچىر قارىغاچ،
تاپتىم چارە ئويلىغاچ.
بۇنىڭ ئىشى بىر تال يىپ،
كېچىككىنە جۈپ ياغاچ.

دەپ ئانىسىنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپتۇ. ئانىسىنىڭ يېنىغا كىرىپ، بىر قېتىم يىپ، بىر چىمدىم پاختا سوراپ ئېلىپ، ئوتۇندىن ئىككى تال كېچىككىنە شىشىق چىقىرىپ، بۇلار بىلەن تېڭىقچىلىق قىپتۇ، بىردەمدىلا قارىغاچنىڭ پۇتىنى ئوبدان تېڭىپ، ئاستا ئۆز ئۇۋىسىغا سېلىپ قويۇپتۇ. ئانا قارىغاچ:

— ۋېچىر - ۋېچىر، ۋېچىر - ۋېچ،
ئەمدى بولدى كۆڭۈل تىنچ.
ياخشىلىققا ياخشىلىق...
ئۇنتىمايمىز بۇنى ھېچ...

دەپ ناھايىتى خۇش بولۇپ، قۇتلۇقجانغا رەھمەت ئېيتىپتۇ. ئاندىن كۆڭۈللىرى تىنىپ، بالىلىرىغا دان توشۇشقا يەنە ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، كۈن كەپتۇ، قىلغان چارە ئوڭ كەپتۇ. ھېلىقى بالا قارىغاچنىڭ سۇنغان پۇتى ئوڭشىلىپ، ئاتا - ئانىسىغا قوشۇلۇپ، كەچ كۈزگىچە تۇلەپتۇ، قىشقا قالماي قارىغاچلار ئىسسىق جايغا جۈنەپتۇ.

كېلەر يىلى كۆكلەمدە، قۇتلۇق ئولتۇرسا بىر كەمدە بىر قارلىغاچ كەپتۇ ھويلىسىغا، قاراپ تۇرسا ئاغزىدا دان، قونۇپتۇ ئۆينىڭ تورۇسىغا، بۇلتۇرقى كونا ئۇۋدىسىغا.

قۇتلۇقجان تونۇغاندەك قىلىپ، قارلىغاچقا قاراپ كۈلۈپتۇ. قارلىغاچنىڭ ئاغزىدىكى «دان» ئاڭغىچە ئالدىغا «توك!» قىلىپ چۇشۇپتۇ. قۇتلۇق دەررۇ داننى قولىغا ئېلىپ قارىسا، تاۋۇزنىڭ بىر تال ئۇرۇقى. شۇ يەردىن قۇتلۇقجان خۇش بولۇپ، كۆڭلىگە قانداقتۇر ئۈمىد تولۇپ، ئېتىزغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. ئېتىزغا بېرىپ يەرنى تاللاپ، ئۇرۇقنى ئوبدان تېرىپتۇ. ئۇرۇق پاتلا ئۇنۇپتۇ. قۇتلۇق يەنە توختىماي پەرۋىش قىلىپ بېرىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ كۈن كەپتۇ، پېلەك يېيىلىپ ھەريانغا، چوڭ ئېتىزغا بىر كەپتۇ. قارىسا، ھەر تاۋۇز، ھەر تاۋۇز، ھەر بېغىچتا بىر تاۋۇز. قۇتلۇق يەنە قارىسا، تاۋۇزلىرىنىڭ ئارىسىدا كۆزنىڭ يېغىنى يېگۈدەك يوغان بىر تاۋۇز تۇرغۇدەك! قۇتلۇقجان ئۇنى سىناپ، تاڭ ـ تاڭ قىلىپ چېكىپتۇ، پىشقانلىقىنى بىلىپتۇ، كۆتۈرەلمەسلىكىنى ئويلاپ ئۆيىگە قاراپ چېپىپتۇ...

— ۋاي دادا، ۋاي ئاپا!
تېرىغان تاۋۇز چۇشۇپتۇ.
ئارىدا بىرى ئاجايىپ!
چېكىپ باقسام پىشىپتۇ.
زەمبىل بىلەن كۆتۈرەيلى،
ئۆيگە چاپسان ئەكېلەيلى...

ئاخىرى دادىسى بىلەن بېرىپ، ھېلىقى تاۋۇزنى زەمبىلگە سېلىپ، يولدا نەچچە كىشى ھەمدەملىشىپ، ئانىسىمۇ يارەملىشىپ، ئۆيگە ئاران ئەكەپتۇ. ئەكېلىپ ئولاش ـ چولاش پىچسا، تاۋۇزنىڭ ئىچىدىن ئۇرۇقلار ئالتۇن ـ كۈمۈش بولۇپ يەرگە جىرىڭلاپ چېچىلىپتۇ...

تاۋۇزنى ھەممەيلەن، قوشنا ـ قولۇم جەمئەن بىللە تۇرۇپ يەپتۇ. يەپ بولۇپ جامائەت خۇشال شۇنداق دەپتۇ:

مانا بۇ ئىش ئەسلىدە،
ياخشىلىقتىن بولغان ئىش.

باركاللا، قۇتلۇقجان،
قۇتلۇق بولسۇن قۇتلۇق ئىش!

قۇتلۇقنىڭ خۇشلۇقىدىن، ئاغزىنىڭ بوشلۇقىدىن، بۇ ئىشنى ئەتىسى باينىڭ بـا-قى دېگەن بالىسى ئاستا بايقاپ بىلىۋاپتۇ، ئالتـۇن - كۈمۈشنـى تارتىۋېلىش ئۈچـۈن ئارقىسىغا كىرىۋاپتۇ. بىراق، ھېچنېمە قىلالماپتۇ. شۇنداقـتىمۇ ئـاچ كۆز باقى قـۇت-لۇقنى كۆرەلمەپتۇ، تىت - تىت بولۇپ دائىما خاتىرجەم يۈرەلمەپـتۇ. كۆرگەن يـەردە: «ئەقىللىك دېگەن سەنمۇ؟ سەن قىلغان ئىشنى مەن قىلالمايـمەنمۇ؟!» دەپ قـۇتلۇقنـى سۆكۈپتۇ. ئەڭ ئاخىرى كۆڭلىگە بىر ئىشنى پۈكۈپتۇ.

ئەتىياز بولغاندا، قارلىغاچ بالىسى چىققاندا باقى چىقـىپ تورۇسقا بـىرىنى ئـوغ-رىلاپتۇ، پۇتىنى قەستەن سۇندۇرۇپ ياغاچ بىلەن تېڭـىپ قويۇپ، ئـۇۋۇسىغـا سېلـىپ قويۇپ، ئىشنى توغرىلاپتۇ.

بىرئاز ئۆتمەي قارلىغاچلار ئۇۋۇسىغا كېلىپلا بولغان ئىشنى تۈيۈپتۇ:

— ۋېچىر - ۋېچىر، ۋېچىر - ۋېچ،
بالىلىرىم نېمە ئىش؟
باينىڭ ئوغلى سىلەرنى
قويماپتۇ - دە، ئاخىرى تىنچ!

دەپ سوئال قويۇپتۇ. ئاڭغىچىلىك بالىلار دەرد تۆكۈپتۇ. ئاندىن كېيىن ئانا قارلىغاچ:

— ۋېچىر - ۋېچىر، ۋېچىر - ۋېچ،
سىلەردە يوق گۇناھ ھېچ.
يامانلىققا يامانلىق،
ئۇنتىماڭلار بۇنى ھېچ.

دەپ بالىلىرىنى قۇچۇپتۇ، پۈتى سۇنغان بالىسىنى بەزلەپ، دان ئۈچۈن ئېتىـزغا يەنـە ئۇچۇپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ كۈن كەپتۇ، ھەپتە ئۆتۈپ ئاي كەپتۇ. بالا قارلـىغاچ ئوڭـشىلـىپ، قاتارغا ئاران قوشۇلۇپ، كۈزگە كەلگۈچە تۇلەپتۇ، ئاقساپ يۈرۈپ كەچ كۈزدە ئىسسىق جايغا جۆنەپتۇ.

ئاڭغىچىلىك قىش كەپتۇ. باقى ئالتۇن كويىدا قىشنى ئاران چـىقىرىـپتۇ. ئەتـە-

يازلىقى ھەركۈنى قارلىغاچ ئۇۋىسىغا قاراپتۇ، ئوغرى مۇشۇكتەك ماراپتۇ. بىر چاغلاردا قارلىغاچلار كەلگىلى باشلاپتۇ، بىرسى كېلىپ باقمىغا بىر نېمە تاشلاپتۇ. باقى دەررۇ ئېلىپ قاريسا، كۆزىگە سۇركەپ يالىسا، تاۋۇزنىڭ بىر تال ئۇرۇقى! باقى خۇشاللىقىدىن پىرقىراپ، ئېتىزلىققا بېرىپ، يەرنى بىر ئاز تاتىلاپ، ئۇرۇقنى كۆمۈپ قويۇپتۇ. ئۇرۇق ئۇنۇپ چىققۇچە، تاۋۇز چۈشۈپ پىشقىچە، جاندىن نەچچە تويۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بىر كۈنى باقى قاريسا، پېلەككە بوغان بىر تاۋۇز چۈشۈپتۇ، ئۇزاق ئۆتمەي پىشىپتۇ. باقى تاۋۇزنى ئۈزۈپ، ئۆزى يالغۇز پىچىپتۇ. پىچىشىغىلا تاۋۇزنىڭ ئىچىدىكى ئۇرۇقلار ھەرە بولۇپ غۇژۇلداپ، راسا قوغلاپ چېقىپتۇ. باقى «ئالىلا، ۋاي جان!» دەپ ئوقرۇق تەگكەن موزايدەك مەھەللىگە قاراپ قېچىپتۇ، يىغلاپ، قاقشاپ، ۋارقىراپ يۈرتنى بېشىغا كىيىپتۇ.

تەرەپ - تەرەپ، توش - توشتىن خالايىقلار ئولىشىپ:

— نېمە سىر بۇ؟ توختاڭلارا!...
ئاجراتماڭلار، تىنچ! — دەپتۇ.
ھەممە قاراپ باقمىغا:
— ساڭا لايىق ئىش، — دەپتۇ.

قارلىغاچلارمۇ ئولىشىپ:

— ۋىچىر - ۋىچىر، ۋىچىر - ۋىچ،
ساڭا لايىق شۇنداق ئىش.
يامانلىققا يامانلىق
جايىدا كەلسە ئوبدان ئىش!

دەپ توۋلىشىپتۇ. ئۇششاق بالىلارمۇ:

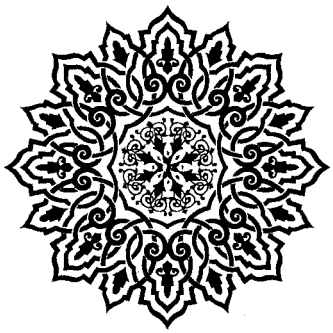
— نەپسى يامان باقى باي،
ئەمدى قالدى چاتاققا.
ئەقلىڭ بولسا ۋارقىرمايى،
كىرىۋالغىن پاتقاققا!...

دەپ زاڭلىق ئېتىشكە باشلاپتۇ.

شۇ چاغدا باقىنىڭ «ھەرە چاققان يەرلەرگە لاي سۈركىسە ساقىيارمىش» دېگەن سۆزلەر ئېسىغا كېلىپ، پاتقاقلىققا ئۆزىنى بېشىچىلاپ تاشلاپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **داۋۇت تۇرەخمەتوف** (1918). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«تارىم» ژۇرنىلى، 1958. 9

قاغا

بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ توق ئىكەن. قاغا ئاپپاق، كىرپە يۇمشاق زامانىدا، تاغقا يېقىن ئېدىرلىق بىر ماكاندا ئىككى ئۆيلۈك دېھقان ياشايدىكەن. ئۇلارنىڭ بىرى باي، يەنە بىرى گادايى بولۇپ، ئىككىسىنىڭ ياش قۇرامى تەڭدىمەتلىك بىردىن قىزى بار ئىكەن. بايىنىڭ قىزى ھۇرۇن، ئاچ كۆز، ھەسەتخور، ئەركە ـ ناياق ۋە تەمەخور قىز بولۇپ، قولىدىن جېدەل ـ ماجىرادىن باشقا ھېچ ئىش كەلمەيدىكەن. كەمبەغەلنىڭ قىزى بولسا ئاق كۆڭۈل، ئىشچان، خۇشخۇي، قائىدە ـ يوسۇنلۇق، چىرايلىق ھەم چېچەن قىز ئىكەن. ئۇ ئۆي ئىشلىرىنى قىلىپ بولۇپ، بايىنىڭ ئۆچ-كىلىرىنى باقىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ بايىنىڭ ئۆچكىلىرىنى ھەيدەپ باققىلى كېتىۋاتسا، يولدا تۇرغان بىر پارچە رەخت پۇرۇچىنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، كۆڭلىدە، دادامنىڭ چامچىسى يىرتىلىپ كەتكەن، مۇشۇ پۇرۇچىنى ئالغاچ بېرىپ ياماپ بېرەيچۇ، دەپ ئويلاپ ئۇ پۇرۇچىنى ئالغاچ كېتىپ يۇيۇپ، قۇرۇسۇن دەپ يېيىپ قويۇپتۇ. بىر كەمدە قاغا ئۇچۇپ كېلىپ قىزنىڭ بېشىنى بىر نەچچە ئەگىپ «قاق ـ قاق» قىلىپ پەسلەپ ئۇچۇپ ھېلىقى پۇرۇچىنى چىشلەپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. قىز ئۇنى كۆرۈپ: «قاغا دوس-تۇم قاق ـ قاق، مېنىڭ رەختىمنى بېرىۋەت» دەپ ۋارقىراپ قاغىنى قوغلاپ ماڭە ـ ماڭە بىر كەمدە تاغ تۇۋىگە بېرىپ قاپتۇ. قاغا مۇشۇ يەرگە كېلىپ پەسلەپ بىر يەر-گە قونغاندەك قىلىپلا غايىب بوپتۇ. قاغا يەرگە چۈشەر ـ چۈشمەيلا يوقاپ كەتكەنلە-كىگە ھەيران بولغان قىز يېقىن بېرىپ قارىسا، ھېلىقى قاغا چۈشكەن يەردە چوڭ بىر يېشىل دەرۋازا كۆرۈنۈپتۇ. قىز ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قاپتۇ. دەل شۇ چاغدا دەرۋازا ئېچىلىپ چاچلىرى قاردەك ئاقارغان بىر مومای چىقىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن قىز:

ـــ ئەسسالام چوڭ ئانا! ـــ دەپ ئېگىلىپ تەزىم قىپتۇ. مومای:

ـــ قىزىم، بۇ يەرگە بىرەر ئىش بىلەن كەلدىڭمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتىكەن، قىز بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. مومای قىزنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ قىزدىن:

ـــ قىزىم، سىز ئالتۇن دەرۋازىدىن كىرەمسىز ياكى ياغاچ دەرۋازىدىنمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

— موما مەن بىر گادايىنىڭ قىزى، مەن تۇغۇلۇپ مۇشۇ كەمگىچە ياغاچ ئىشىكىتىن كىرىپ چىقىۋاتىمەن، شۇڭا ياغاچ دەرۋازىدىن كىرەي، — دەپتۇ قىز ئەدەپ بىلەن. موماي قىزنى ياغاچ دەرۋازا بىلەن ئۆيگە باشلاپ كىرىپتۇ. قىزغا چاي قۇيماقچى بولۇپ:

— قىزىم، سىز چاينى ئالتۇن چۆچەكتە ئىچەمسىز، ياغاچ چۆچەكتىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ موماي.

— موما، مەن ياغاچ چۆچەكتە ئىچەي، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قىز. موماي ياغاچ چۆچەكتە چاي قۇيۇپ بېرىپتۇ. قىز چاينى ئىچىپ بولۇپ:

— رەھمەت موما، مەن كېتەي، ئۆچكىلەرنى بۆرە يەپ قويمىسۇن يەنە، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا موماي:

— قىزىم، سىزگە ئالتۇن ساندۇق بېرەيمۇ ياكى ياغاچ ساندۇق بېرەيمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز:

— موما، مەن ياغاچ ساندۇقنى ئالاي، — دەپتۇ.

— مانا ئاچقۇچ، ساندۇقنى ئۆيىڭىزگە بارغاندا ئېچىڭ. يولدا سىزگە ئۇچ بۇلاق ئۇچرايدۇ. بىرىنچى بۇلاقتا يۇزىڭىزنى، ئىككىنچى بۇلاقتا چېچىڭىزنى، ئۈچىنچى بۇلاقتا پۇتۇن بەدىنىڭىزنى يۇيۇپ ئۆتۈڭ، — دەپتۇ. قىز مومايغا كۆپتىن كۆپ رەھمەت ئېيتىپ، ساندۇقنى ئېلىپ ئۆيگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. قىز بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، يول ياقىسىدا سۇيى سۇپسۈزۈك بۇلدۇقلاپ تۇرغان بىر بۇلاق ئۇچراپتۇ. قىز بۇلاق سۇيىدە يۇزىنى يۇيۇپتىكەن، يۇزى كۈندەك نۇرلۇق بولۇپ كېتىپتۇ. قىز يەنە بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن كۆپكۆك سۇلىرى ئېتىلىپ چىقىۋاتقان ئىككىنچى بۇلاقنى ئۇچراپتۇ. قىز بۇ بۇلاقنىڭ سۇيىدە چېچىنى يۇيۇپتىكەن، چېچى ھەم قويۇق، قارا، ھەم ئۇزۇن بولۇپ كېتىپتۇ. قىز يەنە بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن سۇلىرى سۈتتەك ئاپپاق، بۇلدۇقلاپ تۇرغان ئۈچىنچى بۇلاقنى ئۇچراپتۇ. قىز بۇ بۇلاق سۇيىدە پۇتۇن بەدىنىنى يۇيۇپتىكەن، بەدىنى قاردەك ئاقىرىپ، پەرىلەردەك گۈزەللىشىپ كېتىپتۇ. قىز ئۆيگە يېتىپ كېلىپ ساندۇقنى ئاچسا، ھاي - ھاي، ئۈنچە - مەرۋايىت، ئالتۇندىن ياسالغان ھەر خىل بېزەكلەر ۋە تاۋار - دۇردۇن قاتارلىق ئېسىل رەختلەردىن تىكىلگەن ھەر ياڭزا كىيىم - كېچەك ۋە باشقا لازىمەتلىكلەر لىقمۇلىق قاچىلاقلىق تۇرغۇدەك. قىز كۆڭلىدە ھېلىقى مومايغا تۇگىمەس رەھمەتلەر ئېيتىپتۇ ۋە ساندۇقىتىكى كىيىملەرنى تاللاپ، بېزەكلەرنى تاقاپ، سۇ ئەكېلىش ئۈچۈن قاپاقلىرىنى كۆتۈرۈپ تالاغا چىقىشىغا باينىڭ قىزى ئۇچراپ ئۇنىڭ ئۇستىبېشىنى كۆرۈپ ھەسەت

ئوتىدا كۆزلىرى ئالاچەكمەن بولۇپ كېتىپتۇ ۋە شۇھامان ئۇنىڭدىن:

ــ بۇ ئۇستىباشلارنى نەدىن تاپتىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئاق كۆڭۈل كەمبەغەل قىز بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان باينىڭ قىزى دەرھال پارچە كىمخاپ پۇرۇچنى يۇيۇپ يېيىپ قويۇپ ماراپ ئولتۇرسا، بىر قاغا ئۇچۇپ كېلىپ بۇ پۇرۇچنى چىشلەپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن باينىڭ قىزى خۇشاللىقىدا ئاغزى قۇلىقىغا يەتكىدەك بولۇپ: «قاغا، قارا قاغا، مېنىڭ لاتامنى بەر قاغا» دەپ ۋارقىراپ ـ جارقىراپ قوغلاپ مېڭىپ بىرىكمىدە ھېلىقى يېشىل دەرۋازىغا يېتىپ كەپتۇ. دەرۋازىدىن بىر موماي چىقىپ:

ــ قىزىم، سىز بۇ يەرگە نېمە قىلغىلى كېلىپ قالدىڭىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ. قىز قوپاللىق بىلەن:

ــ مەن سوۋغات ئالغىلى كەلدىم، سوۋغاتلىرىڭنى چاپسان بەر، ــ دەپتۇ.

ــ سىز ئاۋۋال ئۆيگە كىرىڭ. قېنى دەڭ، ئالتۇن دەرۋازىدىن كىرەمسىز، ياغاچ دەرۋازىدىنمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ موماي.

ــ مەن دېگەن باينىڭ قىزى، ئەلۋەتتە ئالتۇن دەرۋازىدىن كىرىمەنده، ــ دەپتۇ قىز. موماي ئۇنى ئالتۇن دەرۋازا بىلەن باشلاپ كىرىپ:

ــ سىز چاينى ئالتۇن چۆچەكتە ئىچەمسىز، ياغاچ چۆچەكتىمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ موماي.

ــ ئەلۋەتتە ئالتۇن چۆچەكتە ئىچىمەن ـ دە، ــ دەپتۇ قىز. موماي ئالتۇن چۆچەكتە چاي قۇيۇپ بېرىپتۇ. قىز چاينى ئىچە ـ ئىچمەيلا:

ــ قېنى بېرىدىغىنىڭنى بەرمەمسەن، كېتىمەن، ــ دەپتۇ قوپاللىق بىلەن.

ــ بولىدۇ قىزىم، بېرەي، ــ قېنى ئېيتىڭچۇ، ئالتۇن ساندۇقنى ئالامسىز، ياغاچ ساندۇقنىمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ موماي.

ــ سوراشنىڭ ھاجىتى يوق، مەن باينىڭ قىزى دېدىمغۇ، ئەلۋەتتە ئالتۇن ساندۇقنى بەرمەمسەن! ــ دەپتۇ قىز.

موماي بىر ئالتۇن ساندۇقنى بېرىپ: «ساندۇقنى ئۆيىڭىزگە بېرىپ ئېچىڭ، يولدا ھەرگىز ئېچىپ سالماڭ» دەپتۇ قىزغا. قىز ئەدەپ ـ قائىدە دېگەننى بىلمىگەچكە، مومايغا رەھمەت دەپمۇ قويماي ساندۇقنى ئېلىپ ئۆيگە مېڭىپتۇ. بۇ قىز كىچىكىدىنلا ھۇرۇن، تەييارغا ھەييار بولۇپ چوڭ بولغاچقا، ساندۇقنى كۆتۈرۈپ يولنىڭ يېرىمىغىمۇ يېتىپ كەلمەي تۇرۇپلا كۆزلىرى ئوڭغىيىپ، قوڭلىرى دوڭغىيىپ، بەللىرى مۇكچەيىپ، ئاغزى ـ بۇرنى ئۆمچىيىپ، پۇتلىرى ئالمىشىپ، مەيدىلىرى ساڭگىلاپتۇ ـ دە،

ئۆيگە يېتىپ بېرىشقا كۆزى يەتمەي مومايىنىڭ تاپىلىغانلىرىنى ئۇنتۇپ ساندۇقنى يولـ ىدىلا ئېچىپتۇ. شۇھامان ساندۇقتىن بىر يەتتە باشلىق ئەجدىھا چىقىپ قىزىنىڭ «ۋاي قۇتقۇزۇڭلار!» دېيىشىگىمۇ پەيىك بەرمەي، بىر سۈمۈرۈپلا يۇتۇۋېتىپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **ئىبراھىم كامىل** (1939). ئەر، ئۇيغۇر، ئاـ لىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، پەـ چان ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن.

«پىچان خەلق چۆچەكلىرى»، 1994

ياخشىلىققا يامانلىق

مەلۇم بىر شەھەردە بىر جازانىخور بار ئىكەن. ئۇ يۇقىرى ئۆسۈم بىلەن قەرز تارقىتىپ جازانىخورلۇق قىلىدىكەن. بۇ جازانىخور گۇناھ ئىشنى تولا قىلغاچ ئاخىرى ئۇنى خەلقنىڭ قىساسى تۇتۇپتۇ، ھەتتا بىر نەچچە كۈنلەپ ئاچ قاپتۇ. ئاخىرى ئاچلىققا چىدىيالماي ئۆزىنى دەريانىڭ تاشلاپ ئۆلۈۋالماقچى بولۇپ، دەريا تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ دەريا بويىغا بېرىپ جان بەرمەكى تەس كېلىپ، دەريا بويىدا ئىككى خىيالدا قاپتۇ: بىردەم ئۆزىنى دەريانىڭ تاشلىماقچى بولۇپ دېۋەيلەپتۇ، بىردەم ئارقىغا داجىپتۇ. بۇ ئىش سەككىز - ئون قېتىم تەكرارلىنىپتۇ.

دەريا بويىدا بىر قومۇشلۇق بولۇپ، ئۇ بىر توپ ياۋا غازلارنىڭ ماكانى ئىكەن. دەريا بويىدا بىر ئادەمنىڭ بىردەم دەريا لېۋىگە، بىردەم ئارقىغا مېڭىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەن ئەركەك غازنىڭ ئىچى پۇشۇپ، چىشى غازغا:

— مەن ئاستا سۇدا ئۈزۈپ بېرىپ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆزىتىپ كېلەي، ئۇ نېمە ئادەمدۇ؟ — دەپتۇ. چىشى غاز ئەركەك غازغا:

— بارما، ئۇ ئەگەر يامان نىيەتلىك ئادەم بولسا ھاياتىڭغا خەۋپ يېتىدۇ، — دەپتۇ. ئەركەك غاز چىشى غازنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي ئۈزۈپ بېرىپ ھېلىقى ئادەمنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئى ئادەم، نېمە ئۈچۈن بىردەم سۇغا سەكرىمەكچى بولىسەن، بىردەم ئارقىغا داجىپ كېتىسەن؟ بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. جازانىخور:

— بىر نەچچە كۈن بولدى، يەي دېسەم، يەيدىغىنىم يوق، ئىچەي دېسەم، ئىچىدىغىنىم يوق، جېنىمدىن تويۇپ، دەريانىڭ ئۆزۈمنى تاشلاپ ئۆلۈۋالاي دەۋاتىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان غازنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپتۇ ۋە «مەن ساڭا ياردەم بېرەي» دەپلا سۇ ئاستىغا شۇڭغۇپتۇ. جازانىخور بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ قاراپ تۇرۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن غاز ئاغزىدا بىر دانە گۆھەرنى چىشلەپ چىقىپتۇ. غاز بېشىنى بىر سىلكىكەنىكەن، گۆھەر جازانىخورنىڭ ئالدىغا چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن جازانىخورنىڭ كۆزلىرى ئالاق - جالاق بولۇپ، خۇددىنى بىلمەي، كاپ قىلىپلا گۆھەرنى ئالغىنىچە ھېچ نەرسىگە قارىماي شەھەرگە چېپىپتۇ. جازانىخور بۇ گۆھەرنى گۆھەر پۇرۇشقا سېتىپ باي بولۇپ كېتىپتۇ. ئۆزىگە خەيرخاھلىق قىلغان غازنى پۈتۈدىلەي ئۇنتۇپ كېتىپتۇ.

بۇ گەپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، ئەمدى گەپنى باشقا ياقتىن ئاڭلايلى:

بىر كۈنى شەھەردە بىر گەپ تارقىلىپ كېتىپتۇ: پادىشاھنىڭ مەلىكىسى ساقايماس يامان بىر كېسەلگە گىرىپتار بوپتۇ. بىر ھۆكۈما مەلىكىنىڭ كېسىلىنى كۆرۈپ: «بۇ كېسەلگە ناھايىتى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن ئەركەك غازنى تۇتۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېلىپ ئىسسىقىدا يېگۈزۈپ، غازنىڭ قېنىنى ئىككى دولىسىغا ئېقىتسا شىپا تاپىدۇ» دەپتۇ. پادىشاھ ھۆكۈمادىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، «كىمكى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن ئەركەك ياۋا غازنى تىرىك تۇتۇپ ئەكېلىپ بەرسە، يۈز تىللا ئىنئام قىلىمەن، يەنە ئۇنىڭغا ئوردىدىن كاتتا ئەمەل بېرىمەن» دەپ جاكار قىپتۇ.

جازانخور بۇ گەپنى ئاڭلاپلا ئۇدۇل دەريا بويىدىكى غازنىڭ ماكانى قومۇشلۇققا كەپتۇ ـ دە:

ـــ ئەي مېنىڭ شەپقەتچىم، مېنى پالاكەت باستى، سەندىن ياردەم تىلەيمەن، ـــ دەپ غازغا ناله قىپتۇ. غاز جازانخورنىڭ ئاھ ـ زارىنى ئاڭلاپ سۇدىن چىقىپ:

ـــ بېشىڭغا يەنە نېمە كۈن چۈشتى؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. بەتنىيەت جازانخور ئىنتايىن بىچارە قىياپەتتە:

ـــ مەن نېمىدېگەن بىتەلەي، يەنە بېشىمغا ئېغىر كۈن چۈشتى، قېشىمغا يېقىنراق كېلىپ گېپىمنى ئاڭلىساڭ، ـــ دەپ يالۇۋۇرۇپتۇ. غاز جازانخورنىڭ قېشىغا يېقىن كېلىشى بىلەن تەڭلا ئۇنى كاپ قىلىپ تۇتۇۋېلىپ، ئالدى ـ كەينىگە قارىماي شەھەرگە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. غاز جازانخورنىڭ پەيلىنى بىلىپ قورقۇپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن:

ـــ مېنى قەيەرگە ئېلىپ بارىسەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ شەھەرگە ئېلىپ بارىمەن، ـــ دەپتۇ جازانخور. بۇ ئىشتىن بىر يامانلىقنى سەزگەن غاز قاتتىق چۆچۈپتۇ ۋە جازانخورغا يېلىنىپ تۇرۇپ:

ـــ مېنى قويۇۋەتكىن، مەن ساڭا يەنە بىر دانە گۆھەر ئەپچىقىپ بېرەي، ـــ دەپتۇ. ھېيلىگەر جازانخور مېيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ:

ـــ سېنىڭ گۆھىرىڭنى كىم كۆرمىگەن! ئەمدى ئۇنداق گۆھىرىڭنىڭ كېرىكى يوق. پادىشاھنىڭ مەلىكىسى سېنىڭ يۈرىكىڭنى يېمەكچى. ئۇ چاغدا مەنمۇ باي بولىمەن ھەم ئەمەلدار بولىمەن، ـــ دەپتۇ.

غاز بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۆزىنىڭ نامەرد جازانخور تەرىپىدىن ئالدانغانلىقىنى بىلىپ ئۆزىنى توختىتالماي يىغلاپتۇ. كۆزلىرىدىن توختىماي ياش قۇيۇلۇپ، ئېقىپ چۈشكەن ياشلار يەرگە چۈشۈپلا مەرۋايىت بولۇپ پارقىراپ تۇرۇپتۇ. ئاچ كۆز جازانخور مەرۋايىتنى كۆرۈپ كۆزى قىزىرىپ، دەرھال ئوڭ قولى بىلەن غازنى تۇتۇپ تۇ-

رۇپ، سول قولى بىلەن يەردىكى مەرۋايىتنى تەرگىلى تۇرۇپتۇ. ئۇ بىر قولى بىلەن مەرۋايىتلارنى تېرىپ بولالماي ئوڭ قولىنىمۇ بوشتىپ مەرۋايىت تېرىش بىلەن بولۇپ كېتىپ غازنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. غاز ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ دەرھال ئورنىدىن قوزغىلىپ قانات كېرىپ ئاسمانىنىڭ قەرىگە چىقىپ كېتىپتۇ. غاز ئۇچۇشى بىلەن تەڭ جازانخور پۇت ـ قولى پالەچ بولۇپ ئولتۇرغان ئورنىدا قېتىپ قاپتۇ. ۋاپاغا جاپا قىلغان نائەھلى جازانخورنىڭ تەقدىرى ئەنە شۇنداق ئاخىرلاشقانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مەھكەم.** ئەر، ئۇيغۇر، 48 ياش، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، تىجارەتچى، ئۇرۇمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 1 ـ كوچىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **پازىل قادىر** (1942) ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتقۇچى، شىنجاڭ ئەدلىيە مەكتىپىدىن.

«ئۇرۇمچى تيانشان رايون خەلق چۆچەكلىرى»
شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1994

نۇرلۇق مارجان

ۋاقىدا زامانىدا ھاۋاز ئىسسىلىك بىر ئوتۇنچى ئۆتكەنىكەن. ئۇ ھەر كۈنى تاغقا بېرىپ بىر يۈدۈم ئوتۇن ئەكىلىپ سېتىپ تۇرمۇش ئۆتكۈزىدىكەن. بىر كۈنى تاغدىن بىر يۈدۈم ئوتۇننى يۈدۈپ قايتىپ كېلىۋاتسا، ئالدىغا بىر يىلان ئۇچراپتۇ. ئوتۇنچى يىلاندىن قورقۇپ يانداپ ئۆتۈپ كېتەي دەپ تۇرۇشىغا يىلان زۇۋانغا كېلىپ:

— ئەي ياخشى نىيەتلىك، ئاق كۆڭۈل كىشى، ئارقامدىن بىرەيلەن مېنى قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ، ئەگەر ئۇ قوغلاپ يېتىشىپ كەلسە ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. مېنى قۇتقۇزۇۋالغىن، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. ئوتۇنچى تۇرۇپ كېتىپ:

— خەير، بوپتۇ، ئوتۇننىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغىن، — دەپتۇ - دە، دۇمبىسىدىكى ئوتۇننى يەرگە قويۇپتۇ. يىلان ئوتۇننىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپ، توغۇلۇپ يېتىۋاپتۇ. ئوتۇنچى ئوتۇننى يۈدۈپ كېتىۋېرىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن يىلان خەتەردىن قۇتۇلۇپ قاپتۇ. يىلان ئوتۇنچىغا:

— سېنىڭ ياردىمىڭ ئارقىلىق چوڭ خەتەردىن قۇتۇلۇپ قالدىم. ماڭا قىلغان شەپقىتىڭگە بىر ياخشىلىق قىلىپ جاۋاب قايتۇراي. مېنىڭ بۇ بىر جۈپ كۆزۈم كېچىسى يورۇق بېرىدىغان نۇرلۇق مارجان، بۇنىڭ بىرسىنى ساڭا تەقدىم قىلاي. بۇنى ئوردىغا ئاپىرىپ پادىشاھقا تەقدىم قىلساڭ، پۈتۈن ئۆمرۈڭدە يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكتىن غەم يېمەيسەن، — دەپتۇ. ئوتۇنچى بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

— رەھمەت ساڭا، ماڭا ئۇنداق نېمىنىڭ كېرىكى يوق، — دەپ، يىلاننىڭ گېپىنى رەت قىپتۇ.

يىلان سەمىمىيلىك بىلەن:

— بۇ ساڭا بەخت كەلتۈرىدۇكى، ھېچقانداق زىيان كەلتۈرمەيدۇ. سول كۆزۈمدىكى نۇرلۇق مارجاننى ئالغىن، ئوڭ كۆزۈم قالغاندىن كېيىن، ماڭا ھېچقانچە تەسىرى بولماس، — دەپتۇ - دە، بېشىنى بىر سىلكىپتۇ، يىلاننىڭ سول كۆزى يەرگە چۈشۈپ پارقىراپ نۇر چېچىپ تۇرۇپتۇ. يىلان غايىب بوپتۇ. ئوتۇنچى ئۇنىڭغا ھەيران بوپتۇ. ئوتۇنچى يىلاننىڭ ئېيتقىنى بويىچە ئوردىغا بېرىپ مارجاننى پادىشاھقا تەقدىم قىپتۇ. پادىشاھ مارجاننى قولىغا ئېلىپ قارىسا نۇر چېچىپ تۇرغان بىر گۆھەر. ئۆمرىدە مۇنداق قىممەت باھالىق نۇرلۇق مارجاننى كۆرمىگەن پادىشاھ ناھايىتى خۇشال بوپتۇ - دە، ئوتۇنچىغا نۇرغۇن ئىنئام ۋە ئەمەل بېرىپ، يېنىدا تۇرغۇزۇپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ ئوتۇنچىدىن نۇرلۇق مارجاننى قانداق قىلىپ قولغا چۈشۈر-

گەنلىكى ھەققىدە سوراپتۇ. ئوتۇنچى نۇرلۇق مارجان خىسلەتلىك يىلاننىڭ كۆزى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى ئىشنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ئوتۇنچىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەيران بوپتۇ ۋە ئوتۇنچىغا:

— ئەگەر يىلاننىڭ يەنە بىر كۆزىنىمۇ ئەكېلىپ بەرسەڭ، ساڭا يۈز تىللا ئىنئام قىلاي ۋە سېنى ئوڭ قول ۋەزىر قىلاي، — دەپتۇ. ئوتۇنچى پادىشاھتىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئەگەر يۈز تىللاغا ئىگە بولسام ھەمدە پادىشاھقا ئوڭ قول ۋەزىر بولسام بۇ نېمىدېگەن بەخت، دەپ ئويلاپ، پادىشاھقا ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ، يىلاننىڭ يەنە بىر كۆزىنىمۇ پادىشاھقا ئەكېلىپ بېرىشكە ۋەدە قىپتۇ.

ئوتۇنچى خۇشلۇقتا خىسلەتلىك يىلاننى ئىزدەپ مېڭىپتۇ. ئاخىرى يىلاننى تېپىپ، يىلاننىڭ ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇپ، ئالدى بىلەن يىلاننىڭ مەردلىكى، ئاق كۆڭۈللۈكىنى نۇرغۇنلىغان مەدھىيە سۆزلىرى بىلەن ماختاپتۇ ۋە يىلانغا كۆپ رەھمەت ئېيتىپتۇ. ئاندىن يىلانغا:

— مەن سېنىڭ شەپقىتىڭگە ئېرىشىپ پادىشاھ ئوردىسىدا ئەمەلدار بولدۇم، ئەمما ئوردىدىكى ئەمىلىم ئانچە يۇقىرى ئەمەس، ئىشلار تازا كۆڭلۈمدىكىدەك بولمايۋاتىدۇ. مېنىڭ ساڭا بىر تەلىپىم بار: ساڭا ئازراق جاپا كەلتۈرسەممۇ، كۆڭلۈڭگە ئالماي ماڭا ياردەم قىلىپ، يەنە بىر كۆزۈڭنىمۇ بەرسەڭ، مەن سەندىن ئۆمۈرۋايەت رازى ۋە خۇرسەن بولغان بولاتتىم، — دەپتۇ. يىلان بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىر ھازادىن كېيىن:

— ئەگەر يەنە بىر كۆزۈمنى ساڭا بەرسەم، مەن پۈتۈنلەي كۆرمەس بولۇپ قالمامدىمەن؟ ئۇ چاغدا مۇندىن كېيىنكى ھاياتىمنى قانداق ئۆتكۈزىمەن؟ — دەپتۇ. ھاۋاز:

— بۇنىڭدىن غەم قىلما. سېنى ئۆيۈمگە ئېلىپ كېتىپ، ئەبەدىلئەبەد ئەتىۋارلاپ، ھالىڭدىن خەۋەر ئالىمەن، — دەپتۇ.

يىلان ھاۋازنىڭ قىلغان شەپقىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ تەلىپىگە نائىلاج ماقۇل بولۇپ بىر سىلكىنىپتىكەن، ئوڭ كۆزى چاچراپ يەرگە چۈشۈپتۇ. ھاۋاز بۇ نۇرلۇق مارجانىنى ئېلىپ خۇشلۇقتا كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەي، چاپقانچە ئۇدۇل ئوردىغا كېلىپ پادىشاھقا ئىككى قوللاپ سۇنۇپتۇ. پادىشاھ بۇ نۇرلۇق مارجانىنى ئېلىپ ئالدىنقى نۇرلۇق مارجان بىلەن ئىككىسىنى جۈپلەپ بىر جايغا قويغانىكەن، پاراقىراپ كۆزىنى قاماشتۇرۇۋېتىپتۇ. پادىشاھ بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، ۋەدىسىگە بىنائەن ھاۋازغا يۈز تىللا ئىنئام قىپتۇ ۋە ئۇنى ئوڭ قول ۋەزىرلىككە تەيىنلەپتۇ. ھاۋاز بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، پادىشاھنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ، توققۇز تەزىم قىلىپ، پادىشاھنىڭ ئىلتىپاتىغا چەكسىز مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپتۇ.

ئارىدىن بىرقانچە ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. پادىشاھ كىشىلەردىن «ئەگەر كىمكى ئاشۇ خاسىيەتلىك يىلاننىڭ ئۆتىنى يېسە ھەرگىز قېرىماسمىش، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەرمىش»

دېگەن گەپلەرنى ئاڭلاپتۇ.

پادىشاھ بىر كۈنى ھاۋاز ۋەزىرىنى يېنىغا چاقىرتىپ، خاسىيەتلىك يىلاننىڭ ئۆتىنى ئەكېلىپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ ۋە ئەگەر يىلاننىڭ ئۆتىنى يەپ راستتىنلا قېرىمايدىغان بولسا، پادىشاھلىق ئورنىنى ھاۋازغا ئۆتۈنۈپ بېرىپ، ئۆزى ئۆيىدە ئارام ئالىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئەسلىنى پۈتۈنلەي ئۇنۇتقان ھاۋازنىڭ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ خۇشلۇقى ئىچىگە پاتماي قاپتۇ ـ دە، يىلاننىڭ ئۆتىنى ئەكېلىپ بېرىشكە ماقۇل بوپتۇ.

ھاۋاز يىلاننى ئىزدەپ تېپىپتۇ. يىلانغا سالام بېرىپ، ئالدى بىلەن يىلاننىڭ قىلغان شەپقىتىگە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپتۇ، ئاندىن يىلانغا:

ــ بىز قىيامەتلىك يېقىن دوست بولدۇق، سېنى ئەڭ ئاخىرى يەنە بىر قېتىم يارىدەم قىلارمىكىن دەپ ئىزدەپ كېلىشىم، ــ دەپتۇ. يىلان:

ــ ساڭا يەنە قانداق يارىدەم كېرەك؟ گېپىڭ بولسا ئوچۇقىنى ئېيتىۋەرگىن، ــ دەپتۇ.

ــ بۇ قېتىمقى تەلىپىمنى ئېيتىشقا پېتىنالمايۋاتىمەن.

ــ ئېيتىشقا پېتىنالمايدىغان قانداق تەلەپ ئىكەن ئۇ؟

ــ پادىشاھ قېرىماسلىق ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ئۈچۈن سېنىڭ ئۆتۈڭنى ئېلىپ بېرىشىمنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. بۇ سېنىڭ ھايات ـ ماماتلىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىش ئىكەنلىكىنى ئۆزۈمۇ بىلىمەن، ئەمما پادىشاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر سېنىڭ ئۆتۈڭنى ئالالماي بارسام، پادىشاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ تۇگەشكىنىم شۇ. مېنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تەلىپىمنى يەردە قويمىساڭ ئىكەن، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ ھاۋاز.

ھاۋازنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان يىلان غەزەپتىن تىترەپ كېتىپتۇ ۋە:

ــ مېنىڭ ئۆتۈمنى ئالماق ئانچە قىيىن ئەمەس، ئۇنداق بولسا يېقىن كەل، ئاغزىمدىن ئۆتۈمنى ئېلىۋالغىن، ــ دەپ، قورقۇنچلۇق نەشتىرىنى چىقىرىپ، ئاغزىنى يوغان ئېچىپ بېرىپتۇ. ئاچ كۆز، بەتنىيەت ھاۋاز ئەمدى يىلاننىڭ ئۆتىنى ئېلىپ پادىشاھقا تاپشۇرۇپ، پادىشاھلىق تەختىكە ئىگە بولىدىغان بولدۇم، دەپ خۇشال بولۇپ، قورقۇشنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ، يىلاننىڭ ئاغزىغا قولىنى ئەمدىلا سوزۇشىغا يىلان ئۇنىڭغا نەشتىرىنى سانجىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھاۋاز ئۆزىنىڭ جېنىدىنمۇ ئايرىلىپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرەھمان مۆمىن.** ئەر، ئۇيغۇر، قەشقەر شەھىرىدىن

«تارىم» ژۇرنىلى، 1986. 8

«ئېرىك بولغان پىرىك بولۇر»[1]

بۇرۇنقى زاماندا بىر باي ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ نۇرغۇن يەر - زېمىنى، ھېسابسىز چارۋىلىرى بار ئىكەن. باينىڭ ئوچ قىزى بولۇپ، چوڭ قىزىنىڭ چېچىغا ئاق كىرىپتۇ، كىچىك قىزىنىڭ يېشى ئوتتۇزغا ئولىشىپتۇ. باينىڭ قىزلىرى ناھايىتى چىرايلىق ئۆسكەچكە، تەرەپ - تەرەپتىن ئەلچىلەر كەلگەنكەن. باي ئاچ كۆز، تويماس بولغاچقا، ئەلچىلەرنى «جاھاندا ماڭا تەڭ كەلگۈدەك باي بولسا قىزىمنى بېرىمەن، بولمىسا بەرمەيمەن» دەپ يولغا سالىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن قىزلىرى ئۆيدە تۇرۇپ قالغانىكەن.

ئۇ باينىڭ بىر تاز قويچىسى بار ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ جاڭگالغا مال باقىقىلى كېتىۋاتسا، چاتقاللار ئارىسىدىن بىر بۆرە چىقىپ قويلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ئادەمگە ئوخشاش سۆزلەپ:

— ئەي تاز، قويۇڭدىن بىرنى بەر، قورسىقىم ئېچىپ كەتتى، — دەپتۇ. قويچى تاز قورقۇپ كېتىپ:

— ئەي بۆرە غوجام، قوي مېنىڭ ئەمەس، باينىڭ قويى. ئەگەر بىر قوينى سەلمىگە بېرىپ قويسام، مەن بىر يىل بىكارغا ئىشلەيمەن، چۈنكى مەن بىر يىلدا قوزىلىق بىر قويغا ئىشلەيمەن، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. بۆرە تازنىڭ ھالىنى كۆرۈپ:

— ئەي تاز، ئۇنداق بولسا، بايدىن سوراپ كەلگۈچە قويۇڭنى يېمەيدىغانلىقىمغا قەسەم قىلىپ بەرسەم ئۇنامسەن؟ — دەپتۇ. قويچى تاز:

— قەسەم قىلىپ بەرسىلە ئۇنايمەن، — دەپتۇ.

— ئەگەر سەن بايدىن سوراپ كەلگۈچە قويۇڭنى يېسەم، ئۆيىدە قىزى تۇرۇپ ئەرگە بەرمىگەن بېخىللارنىڭ بېخىلى بولۇپ كېتەي، — دەپ قەسەم قىپتۇ بۆرە. بۆرىنىڭ قەسىمىنى ئاڭلاپ قويچى تازنىڭ خىيالىغا باينىڭ ئوچ قىزى كەپتۇ - دە:

— ئەي بۆرە غوجام، مېنىڭ غوجايىنىمنىڭمۇ ئوچ قىزى بار، ئالدىنىڭ بېشى ئاقاردى، كىچىكىنىڭ يېشى ئوتتۇزغا ئولاشتى. ئولارنى ئەرگە بەرگەن بولسا، ئالدى بىر نەچچە پەرزەنت كۆرگەن بولاتتى. ئەگەر سىلىنىڭ مۇشۇ قەسىملىرىنى ئېلىپ غوجايىنىڭ ئالدىغا بارسام تېرەمنى تەتۇر سويىدۇ، — دەپ باينىڭ ئالدىغا بۆرە ئوچۇن قوي سوراپ بېرىشقا ئونۇماپتۇ. بۆرە تازنىڭ بارغىلى ئونۇمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

---

① بۇ چۆچەك ئەينى ۋاقىتتا «باينىڭ ئوچ قىزى» دېگەن نام بىلەن ئېلان قىلىنغان.

— باشقا قەسەم قىلىپ بەرسەم ئۇنامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— قېنى، قەسەملىرىنى مەن ئاۋۋال ئاڭلاپ باقاي، — دەپتۇ قويچى تاز.

— ئەگەر سەن قوينى سوراپ كەلگۈچە قويۇڭنى يېسەم، مال - مۈلكىنىڭ ئۆشۈرە - زاكىتىنى ئايرىمايدىغان جازانىخورلاردىن بولاي، — دەپ قەسەم قىپتۇ بۆرە.

قويچى تاز بۇ قەسەمنى ئاڭلاپ دەرھال باينى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپتۇ - دە:

— ۋاي بۆرە غوجام، مېنىڭ غوجايىنىمۇ نەچچە مىڭ قوي، تۆگىسى تۈرۈپ زاكات ئايرىماي، يا ئاشلىقتىن ئۆشرە ئايرىماي جازانىخورلۇق بىلەن كاتتا باي بولۇپ كەتكەن ئادەم. مەن بۇ گەپنى كۆتۈرۈپ بارسام يەۋاتقان نېنىمدىن ئايرىلىپ قالىمەن، — دەپتۇ. بۆرە يەنە:

— بۇنىڭدىن باشقا قەسەم قىلىپ بەرسەم بارامسەن؟ — دەپتۇ.

— ئاۋۋال قەسەم قىلىپ باقسىلا، مەن ئاڭلاپ باقاي، — دەپتۇ تاز. بۆرە يەنە:

— ئەگەر سەن بايدىن قوينى سوراپ كەلگۈچە قويۇڭنى يەيدىغان بولسام، ئىشلىكىنىڭ ئالدىدا مەسچىت تۈرۈپ ئۆيىدە ناماز ئۆتەيدىغانلار قاتارىدا بولاي، — دەپ قەسەم قىپتۇ.

قويچى تاز بۇ قەسەمنى ئاڭلاپ يەنە ئۆز غوجايىنىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ:

— ئەي بۆرە غوجام، مېنىڭ غوجايىنىمنىڭ ئىشىكى ئالدىدا مەسچىت بار تۈرۈپ نامازنى ئۆيىدە ئۆتەيدۇ. بۇنى بىلىپ تۇرۇپ سىلىنىڭ بۇ گەپلىرىنى كۆتۈرۈپ بارسام مېنىڭ يېگەن نېنىم ھارام بولمامدۇ، — دەپ يەنە ماڭغىلى ئۇنۇماپتۇ. بۆرە قويچى تازنىڭ ماڭمىغانلىقىنى كۆرۈپ پەيلىنى بۇزۇپ:

— سەن بايدىن قوي سوراپ كەلمىسەڭ سېنى يەيمەن، — دەپ خىرىس قىپتۇ. بۆرىنىڭ ئەلپازىنى كۆرگەن تاز قورقۇپ كېتىپ:

— ئازراق تەخىر قىلىپ تۇرسىلا، ھازىر كېلىمەن، — دەپ ئۆلەر - تىرىلىشىگە باقماي، يىقىلىپ - قوپۇپ توپىسىنى قاقماي باينىڭ ئالدىغا قاراپ كېتىپتۇ.

قويچى تاز باينىڭ ئالدىغا يېتىپ بېرىپ بولغان ئەھۋالنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپ، بۆرىنىڭ بىرىنچى قەسىمىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. دېگەندەك، باي بۆرىنىڭ بىرىنچى قەسىمىنى ئاڭلاپ:

— ھۇ، بېشىڭنى يەيدىغان تاز، تېرەڭنى تەتۇر سويىمەن، سەن نېمە يالغان سۆزلەيسەن! — دەپ قولىغا پىچاق ئېلىپ ئۇنى قوغلاپ كېتىپتۇ. قويچى تاز بايغا يالۇۇرۇپ - يېلىنىپ مىڭ تەسته ئۇنى پەيلىدىن ياندۇرۇپ، بۆرىنىڭ ئىككىنچى قەسىمىنى ئېيتقانىكەن:

— ھۇ، ئاقچى تاز، كۆكچى تاز، سەن مېنى ھاقارەتلىگۈچى بولدىڭمۇ؟! كۆزۈمدىن

يوقال! ــ دەپ قولىغا توقماق ئېلىپ قوغلاپ كېتىپتۇ. قويچى تاز بايغا يەنە يالۋۇرۇپ:

ــ كەتسەمۇ كېتەي، بىراق قويلارنى كۆرسىتىپ قويۇپ كېتەي، ــ دەپتۇ. بايـ نىڭ يادىغا قويلىرى كېلىپ:

ــ تولا كاپشىماي قويلارنىڭ يېنىغا بار، ــ دەپ تازنى ھەيدەپتۇ. بۇ چاغدا قويـ چى تاز بۆرىنىڭ ئۇچىنچى قەسىمىنى ئېيتىپتۇ. باي بۇنى ئاڭلاپ:

ــ ھۇ، نائىنساب تاز، يېگىنىڭ ھارام بولغۇر تاز. بۆرىمۇ گەپ قىلغان بارمۇ؟! قوي يېمەيدىغان بۆرىمۇ بارمۇ؟! سەن شۇنچە قويىنى بۆرىگە تاشلاپ بېرىپ بۇ يەرگە كەلدىڭما؟ ھاڭۋاقماي قويلارنىڭ يېنىغا بار! ــ دەپ ھەيدەپتۇ. قويچى تاز:

ــ ماڭا ئىشەنمىسىلە، مەن بۆرىگە نېمىدەپ بارىمەن، يەم بولغىلىمۇ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە بارمىغىنىم تۈزۈك، بولمىسا ئىككىمىز تەڭ بارىمىز، ــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ، باي ئۇنى ماڭدۇرالماي ئۆزىمۇ بىرگە بېرىشقا مەجبۇر بوپتۇ.

باي قويچى تازنى ئالدىغا سېلىپ بارسا، قويلار جايىدا تۇرۇپتۇ، سانسا ھەممىسى ساق چىقىپتۇ، لېكىن بۆرىنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. باي تازدىن:

ــ بۆرە قېنى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. تاز:

ــ مەن ئۆيگە كەتكەندە مۇشۇ يەردە قويلارغا قاراپ قالغان، ــ دەپتۇ.

باي تۇرۇپ ئويلىنىپ قاپتۇ ۋە بۆرىنىڭ قەسەملىرىنىڭ ھەممىسى ئۆزىنىڭ قىلـ مىش ـ ئەتمىشلىرى ئىكەنلىكىنى ئۆز ئىچىدە ئىقرار قىپتۇ. بۇنىڭدىن ئەجەبلەنگەن باي، بۆرە قوي يېمىگەن يەردە مەن نېمە ئۈچۈن ئىنسابلىق بولمايمەن، نېمە ئۈچۈن شۇكۇر ـ قانائەت قىلمايمەن؟! مەن بىر بۆرىچىلىك بولالمىدىم، دەپ ئويلاپ قورقۇپ قاپتۇ ھەم شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا:

ــ ھەي قويچى تاز، سەن ئۇچ قىزىمدىن قايىسىنى ئالساڭ شۇنى بېرەي، ــ دەپتۇ. قويچى تاز:

ــ ئەي باي ئاكا، سىلىنىڭ چوڭ قىزلىرى مېنى يامان كۆرىدۇ، سىلىنىڭ خىزمەتلىرىدە بولغاندىن بۇيان بىرەر قېتىمىمۇ ئۇنىڭ ئاغزىدىن ياخشى گەپ ئاڭلاپ باقمىدىم. ئۇ مېنى كۆرسىلا:

لەپپە، لەپپەڭ، لەپپەڭ تاز،
گېپى يوغان بەتتام تاز.
لەپپە، لەپپەڭ، لەپپەڭ تاز،
بېشى يېغىر، شورتاڭ تاز.

دەپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەي مېنى بەك زاڭلىق قىلىدۇ. مەن شۇ چوڭ قىزلىرىنى ئالـ سام، ـــ دەپتۇ. باي رازىلىق بېرىپتۇ ۋە چوڭ قىزىنى تازا چېتىپ قويۇپتۇ. شۇندىن كېيىن باي كەلگەن ئەلچىلەرنى قايتۇرماي قالغان ئىككى قىزىنىمۇ ياتلىق قىپتۇ.

باي قىزلىرىنى ئەرگە بېرىپ بولغاندىن كېيىن، ئېشىنچى مال، ئاشلىقلىرىنىڭ ئۆشرە ـ زاكىتىنى ئايرىپ، يۈرت خەلقىگە تارقىتىپ بېرىپتۇ. باينىڭ چوڭ قىزىمۇ دەسلەپتە يىغلاپ ـ قاقشىغان بولسىمۇ، تەقدىر شۇنداق ئوخشايدۇ، دەپ ئۆزى ياخشى كۆرمىگەن تاز بىلەن بىرگە ئۆتۈشكە كۆنۈپ قاپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، «ئېرىڭ بولغان پىرىڭ بولۇر» دېگەن گەپ باينىڭ چوڭ قىزى بىلەن قويچى تازىنىڭ كەچۈرمىشىدىن قالغانكەن.

ئېيتقۇچى : **سۇلايمان ساقى.** ئەر، ئۇيغۇر، 75 ياش، چالا ساۋات، ھۇنەرۋەن، پىچان ناھىيەسى دۆڭبازار يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشىت ئىبراھىم** (1962). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، تۇرپان ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش ـ رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1988 . 4

«تۇرپان خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

ۋاپادار قۇش

بۇرۇن ئۆتكەن بىر پادىشاھنىڭ تولىمۇ ئەتىۋارلاپ باققان بىر ۋاپادار قۇشى بار ئىكەن. شاھنىڭ دوستلىرى كەلسە «دوستۇڭ كەلدى» دەپ سايراپ، ئوڭ قانىتىنى قاقىدىكەن، دۈشمىنى كەلسە «دۈشمىنىڭ كەلدى» دەپ سول قانىتىنى قاقىدىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ ئوڭ قولىدا قۇشلايدىكەن. پادىشاھمۇ ئۇنى يەرگە چۈشۈرمەي كۆتۈرۈپ يۈرىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ شۇ ۋاپادار قۇشىنى ئېلىپ ئوۋغا چىقىپتۇ. بىر نەچچە كۈن ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈپ، ئاخىرى بىر پايانسىز چۆللۈككە كىرىپ قاپتۇ. ئۇلارنىڭ سۈلىرى تۈگەپ تەشنالىقتىن ئۆلەر ھالەتكە يېتىپتۇ. پادىشاھ ۋەزىر - ۋۇزرالىرىغا: «بولمىدى، ئەتراپلارغا قاراڭلار، سۇ تېپىڭلار» دەپ ئەمر قىپتۇ. ۋەزىر ۋە نۆكەرلەر ئەتراپتىن سۇ ئىزدەشكە كىرىشىپتۇ، خېلى يەرلەرگىچە سۇ ئىزدەپ بېرىشىپتۇ، تاپالماپتۇ. ئىككى نۆكەر ئېگىز تاغنىڭ چوققىسىدىن بىر خىل سۈزۈك سۇنىڭ تامچىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ، «ۋاي سۇ تاپتۇق» دەپ خۇشال بولۇپ، بۆكسىنى ئاسمانغا ئېتىشىپتۇ. ئۆزلىرىنىڭ بۇ خۇشاللىقىنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ: «ئاشۇ سۇدىن باشقىلار ئىچمەي تۇرۇپ، ئالدى بىلەن ماڭا بىر قاچا ئەكېلىپ بېرىڭلار» دەپتۇ. ۋەزىرلەر «خوپ» دەپىشىپ، تامچىپ تۇرغان سۇغا قاچا تۇتۇپ تولدۇرۇپ، بىر قاچا سۇنى ئەكەپتۇ. پادىشاھ قاچىنى قولىغا ئېلىپ سۇنى ئىچەي دەپىشىگە، ھېلىقى قۇش سول قانىتىنى قېقىپ، قاچىنى ئۆرۈۋېتىپتۇ، سۇ تۆكۈلۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ قولىدىكى قۇشقا ھومىيىپ قويۇپ، ۋەزىرلەرگە يەنە بىر قاچا ئەكېلىشكە بۇيرۇپتۇ. ۋەزىرلەر يەنە مىڭ تەستە تولدۇرۇپ بىر قاچا سۇ ئەكېلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ قاچىنى ئەمدىلا ئاغزىغا ئېلىپ بېرىشىغا قۇش يەنە سول قانىتى بىلەن بىرنى ئۇرۇپ سۇنى تۆكۈۋېتىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كەپتۇ، لېكىن يەنە «يولۋاسنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقىنى يەڭگەن باتۇر» دېگەن ماقالىنى ئەسلەپتۇ - دە، ئۆزىنى تۇتۇۋاپتۇ. ۋەزىرلەرنى ئۈچىنچى قېتىم سۇغا بۇيرۇپتۇ. ۋەزىرلەر سۇنى ئەكېلىپ بېرىپتۇ. بۇ قېتىممۇ قۇش يەنە قانىتى بىلەن ئۇرۇپ سۇنى تۆكۈۋېتىپتۇ. پادىشاھنىڭ قولىدىكى قاچىسى ئېگەرنىڭ بېشىغا تاراڭشىدە تېگىپ چۆل - چۆل بولۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ئەمدى ئاچچىقىنى زادىلا باسالماي قۇشنى ئېگەرنىڭ بېشىغا بىر ئۇرغانىكەن، قۇش تىن تارتمايلا ئۆلۈپ قاپتۇ. «ئاچچىق ئالدىدا يۈرىدۇ، ئەقىل

كەينىدە» دېگەندەك، پادىشاھ قۇشنى ئۆلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن سەل ئويلىنىپ قاپ-
تۇ ۋە ۋەزىر، نۆكەرلەرگە قاراپ:

— بۇ قۇشنىڭ سۈنى تۆكۈۋېتىشىدە بىر سەۋەب بارەك قىلىدۇ، سىلەر بېرىپ مۇشۇ سۈنىڭ مەنبەسىنى تەكشۈرۈپ كېلىڭلار، — دەپتۇ.

— خوپ! — دەپتۇ پادىشاھنىڭ ۋەزىرلىرى. نۆكەرلەر تىك تاغقا يامىشىپ چىقىپ ئاخىر سۇ چىقىۋاتقان مەنبەگە يېتىپتۇ، مەنبەنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىپتۇ. قارىسا، تاش ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىدە بىر ئەجدىھا ياتقان، ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن شۆلگىيى تامچىلاپ ئېقىپ تۇرغۇدەك، چۈشۈۋاتقىنى سۇ ئەمەس، بەلكى زەھەر ئىكەن. ئۇلار دەرھال تاغ-
دىن يېنىپ چۈشۈپ، ئەھۋالنى پادىشاھقا ئېيتىپتۇ:

— ۋاي پادىشاھى ئالەم، تاغدىن تامچىپ چۈشكىنى سۇ ئەمەسكەن، بەلكى ئەجدە-
ھانىڭ جاۋۇغىيىدىن تامغان زەھەر ئىكەن، — دېيىشىپتۇ.

پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كېتىپتۇ، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلاپ يېتىپ-
تۇ - دە:

— قۇش ماڭا كۆيۈنۈپ ياخشىلىق قىپتىكەن، مەن ئۇنىڭغا يامانلىق قىپتىمەن. ۋاي ئىسىت، ۋاپادار قۇشۇم، — دەپ قۇشنىڭ ئۆلۈكىنى قولىغا ئېلىپ، ھۆركىرەپ يىغلاپ كېتىپتۇ، ئۇنىڭ ھەسرىتى زېمىننى بېسىپتۇ. پادىشاھ ئۆمۈر بويى پۇشايمان يەپ ئۆتۈپتۇ. «ۋاپاغا جاپا» دېگەن سۆز ئەنە شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **نۇرمۇھەممەت زامان، تۇرغان شاۋۇدۇن.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (5)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983

شاه بىلەن شاتۇتى

ۇتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە سالى ئىسىملىك بىر پادىشاھ ئۆتكەنمىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ خىزمىتىدە نەچچە ئونلىغان ۋەزىر، نەچچە مىڭ لاۋۇلەشكەر، يۈزدىن ئارتۇق قاۋۇل سەركەردە ھەم پادىشاھ ئوردىسى ئىچىدە خەۋپ - خەتەر، بەخت - سائادەتتىن بېشارەت بېرىپ تۇرىدىغان، پادىشاھ ھەرقانداق نەرسىدىن ئەزىز كۆرىدىغان دانا بىر شاتۇتى بار ئىكەن، شۇڭا شاھ سەلتەنەتلىك تەختىدە خاتىرجەم ئولتۇرىدىكەن.

بىر كۈنى شاتۇتى شاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ شاھتىن مۇنۇلارنى ئىلتىماس قىپتۇ:

— ئى، ھۆرمەتلىك شاھ، ماڭا قىرىق كۈنلۈك رۇخسەت بەرسىلە. مەن ئاتا - ئانامدىن، قان - قېرىنداشلىرىمدىن ئايرىلىپ ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتلىرىدە بولغىلى ئون ئىككى يىل بوپتۇ. مەن ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىۋالسام !

شاھ ساراسىمىگە چۈشۈپ:

— ئەي ئەزىز شاتۇتى، ساڭا رۇخسەت بەرسەم سەن كەلمىسەڭ قانداق قىلىمەن؟ شۇڭا بارمىسالىڭ، — دەپتۇ. شاتۇتى شاھقا يالۋۇرۇپ:

— بىزنىڭ نەسلىمىز ئەزەلدىن ۋەدىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ، يالغان سۆزلىمەيمىز، مەنمۇ ھەرگىز يالغان سۆزلىمەيمەن. قايتىپ كەلمەسلىككە ھەددىم ئەمەس، — دەپتۇ. شاھ ئىلاجسىز شاتۇتىغا قىرىق كۈنلۈك رۇخسەت بېرىپتۇ.

شاتۇتى شاھنىڭ رۇخسىتىنى ئالغاندىن كېيىن يولغا راۋان بولۇپ، ئاچلىق، تەشنالىق، ھارغىنلىققا بەرداشلىق بېرىپ، كېچە - كۈندۈز ئۇچۇپ، تاغ - ئېدىرلارنى، چۆل - جەزىرىلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ئۆز يۇرتىغا بېرىپتۇ. باشقا شاتۇتىلار بىلەن دىدارلاشقاندىن كېيىن مەلۇم بوپتۇكى، ئۇنىڭ ئاتىسى قازا تاپقانغا يەتتە يىل، ئانىسى قازا تاپقانغا تۆت يىل بوپتۇ. شاتۇتىلار:

— ئەگەر سەككىز كۈن بۇرۇن كەلگەن بولساڭمۇ ئاكاڭ بىلەن كۆرۈشۈۋالغان بولاتتىڭ، ئاكاڭمۇ ئۇزۇن مۇددەت ئاغرىپ سەككىز كۈن ئىلگىرىلا قازا قىلدى، — دەپتۇ.

شاتۇتىنىڭ قايتىش ۋاقتىمۇ بولۇپ قاپتۇ. بىچارە شاتۇتى ئانا ماكانىنى قانغۇدەك ئايلىنىپ بولالماپتۇ، بىراق ۋەدىگە ۋاپا قىلىش لازىم ئىكەن. مۇساپىر دوستىنىڭ دەردىنى چۈشەنگەن باشقا شاتۇتىلار:

— سەن يەنە قايتماقچى بولۇۋاتسەن. بىزنىڭ ساڭا سۇيغا قىلغۇدەك، پادىشاھ-نىڭ نەزىرىدىن ئۆتكۈدەك چوڭ سۇيغىتىمىز يوق. شۇنداقتىمۇ بىر تال ئۇرۇق سۇيغا قىلايلى. بۇ ئۇرۇقنى تېرىپ، ئۇندۇرۇپ، ئۆستۈرۈپ مېۋىلەتكەندىن كېيىن مېۋىسىنى يېگەن ئادەم قېرىمايدۇ، قېرى بولسا ياشلىقىغا يانىدۇ، — دەپ ئۇرۇقنى شاتۇتىغا بېرىپتۇ.

شاتۇتى بۇ خىسلەتلىك ئۇرۇقنى چىشلەپ، بۇرادەرلىرى بىلەن خوشلىشىپ سالى شاھنىڭ دەرگاھىغا قاراپ ئۇچۇپتۇ. ئۇ مەنزىللەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، مىڭبىر رەنجى - مۇشەققەتلەرگە چىداپ ئاخىر شاھ بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. شاھ دانا شاتۇتىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىگە خۇشال بولۇپ، ئوردىدا ئون كۈن بەزمە - زىياپەت ئۆتكۈزۈپ-تۇ. شاتۇتى شاھ ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن خاسىيەتلىك مېۋە ئۇرۇقىنى شاھقا تەقدىم قىپتۇ. شاھ:

— ئى دانا شاتۇتى، بۇ ئۇرۇقنىڭ خاسىيىتى نېمە؟ — دەپ سورىغانىكەن، شاتۇ-تى ئۇرۇقنىڭ خىسلەتلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ:

— مەن ئۇزۇندىن بۇيان ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرۈشنى، ياشىرىشنى ئارزۇ قىلىپ يۈ-رەتتىم، مۇرادىم ھاسىل بولىدىغان بوپتۇ، — دەپ تېخىمۇ خۇشال بوپتۇ. شاھ ئۆزى-نىڭ ئوك قول ۋەزىرىنى چاقىرىپ:

— بۇ ئۇرۇقنى مۇنبەت يەرگە تىكىپ، سۇغىرىپ، ئۆستۈرۈڭ، مېۋىسى پىشقاندا ئالدىمغا ئەكىلىڭ، ئۇنىڭسىز ئالدىمغا كەلمەڭ، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

ۋەزىر پەرمان بويىچە ئوردىدىن چىقىپ تەجرىبىلىك باغۋەندىن بىرنى تېپىپ، مەسلىھەت بىلەن ياخشى يەرنى تاللاپ، ھېلىقى ئۇرۇقنى تېرىپ ئۇندۇرۇپتۇ.

كۆچەت بەش يىللىق پەرۋىشتىن كېيىن چېچەكلەپ مېۋە بېرىپتۇ. لېكىن، شۇ كۆچەت تىكىلگەن جايىنىڭ يېنىدىكى كونا تاملىقتا بىر يىلان ياشايدىكەن، يىلان ۋە-زىرىنىڭ گەپ - سۆزىدىن بۇ كۆچەتنىڭ مېۋىسىنىڭ ئادەمنى ياشارتىدىغانلىقىنى بە-لىۋالغانىكەن، شۇڭا ئۇ يىلان كامارىدىن بېشىنى چىقىرىپ دەرەخنىڭ مېۋىسىنىڭ پە-شىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ۋەزىرمۇ تەقەززالىق بىلەن مېۋىنىڭ پىشىشىنى كۈتۈپتۇ. ئاخىر مېۋە پىشىشقا باشلاپتۇ. پەيت كۈتۈۋاتقان ھېلىقى يىلان ھەر كۈنى كېچىسى ئۇۋىسىدىن سويلاپ چىقىپ دەرەخكە يامىشىپ، قايسى مېۋە پىشقان بولسا شۇ مېۋىگە زەھەرلىك نەشتىرىنى سانجىپ مېۋە شىرنىسىنى شوراپتۇ. بۇنى ۋەزىر سەزمەپتۇ.

بىر كۈنى ۋەزىر پىشقان مېۋىلەرنى ئالتۇن لېگەنگە ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ. پادىشاھ:

— بۇ خىسلەتلىك مېۋىنى ئالدى بىلەن دادامنىڭ تامىقىنى ئېتىدىغان ئاشپەز

ئۇستامغا بېرەي، ئۇنىڭدىن كېيىن مەن يەي، ــ دەپ دەرھال ئاشپەزنى چاقىرىپتۇ. پادىشاھ ئاشپەزگە:

ــ ئۆزلىرى نەچچە يىلدىن بېرى خىزمەتتىمدە بولۇپ قېرىپ قالدىلا، بۇ مېۋە دانا شاتۇتنىڭ ئالاھىدە سوۋغىتى. بۇ مېۋىنى كىم يېسە ياشىرىدۇ، شۇڭا ئالدى بىلەن ئۆزلىرىنى ئېغىز تەگكۈزسۇن دەپ چاقىرغانىدىم، يەپ كۆرسىلە ــ دەپتۇ. ئاشپەز ئالەمچە خۇشاللىق بىلەن مېۋىدىن بىرنى ئېلىپ شۇنداق يېگەنىكەن، جايىدىلا يىقىلىپ ئۆلۈپ قاپتۇ. پادىشاھ غەزەپلىنىپ:

ــ بۇ ئەبلەخ شاتۇتى مېنى قەستلىگەنىكەن، ھالاك بولغىلى تاس قاپتىمەن. جاللات، بۇ شاتۇتنىى ئۆلتۈرۈڭلار! ــ دەپ پەرمان قىپتۇ. شاتۇتى بولسا دەرھال ئۇچۇپ كۆكتە ئىككى ئايلانغاندىن كېيىن:

ــ ئەي يېنىك پىكىرلىك شاھىم، مەن سىزگە يامانلىق ئويلىغان ئەمەس. بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى سىر ئېچىلىدۇ. ھازىرچە بىز خوشلىشايلى، ــ دەپتۇ ـ دە، ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

شۇنىڭدىن باشلاپ خەلق ئىچىدە «پادىشاھنىڭ بېغىدا ئادەم يېسە ئۆلىدىغان مېۋە بار ئىكەن» دېگەن گەپلەر تارقىلىپتۇ.

ئەمدى گەپنى شاتۇتىدىن ئاڭلايمىز:

شاتۇتى پادىشاھنىڭ ئوردىسىدىن چىقىپ ئۆز يۇرتىغا بېرىپ، ئۆزىنىڭ بۇرادەرلىرىگە خاسىيەتلىك ئۇرۇقتىن ئەجەل مېۋىسى پىشقانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. دانا شاتۇتلار تەئەججۇپ بىلەن ھەر خىل پەرەزلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشۇپ، «ياخشىسى كېلەر يىلى مېۋە پىشىشتىن ئىلگىرى سەن شاھ بېغىغا بېرىپ كېچە ـ كۈندۈز يۇشۇرۇنۇپ مېۋىنى كۆزەتكىن» دېيىشىپتۇ. شاتۇتى ياخشى مەسلىھەتلەر بويىچە قايتىپ ھېلىقى خاسىيەتلىك مېۋىنى كۆزىتىشكە باشلاپتۇ ۋە مېۋە پىشقاندا كېچىسى يىلان چىقىپ مېۋىنىڭ شىرنىسىنى شورايدىغانلىقىنى سېزىپتۇ ـ دە، يەنە قايتىپ ئەھۋالىنى باشقا شاتۇتلارغا ئېيتىپتۇ. شاتۇتلار ئۇنىڭغا ھەرخىل مەسلىھەتلەرنى بېرىپتۇ.

ئەمدىكى گەپنى مۇشۇ شەھەردىكى داڭق چىقارغان قىمارۋازدىن ئاڭلايلى:

بۇ شەھەردە بىر قېرى قىمارۋاز بار ئىكەن. بىر كۈنى بۇ قېرى قىمارۋاز ئۆزىنىڭ بارلىق مال ـ دۇنيالىرىنى ئۇتتۇرۇپ بولۇپ، باشقا قىمارۋازلاردىن پۇل ئۆتنە ئېلىپ يەنە قىمار ئويناپتۇ، ئۇنمۇ ئۇتتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭغا ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق كەپتۇ. قىمارۋازلار:

ــ پۇلىمىزنى ھازىر بەر، بولمىسا جېنىڭنى ئالىمىز، ــ دەپتۇ. ئامالسىز قالغان قىمارۋاز ئۆلۈۋېلىشنى ئويلاپ باشقىلارغا:

— مەن پادىشاھنىڭ بېغىدا بىر تۇپ دەرەخنىڭ تۈۋىگە بىرئاز پۇل كۆمۈپ قويغان، شۇ يەردىكى پۇلۇمنى ئېلىپ بېرەي، بىللە بارايلى، — دەپتۇ. باشقا قىمار-ۋازلارمۇ ماقۇل بولۇشۇپ، ھېلىقى دەرەخنىڭ تۈۋىگە كېلىشىپتۇ. قەرزدار قىمارۋاز بولسا ئۆلۈۋېلىش نىيىتىدە ھېلىقى دەرەخنىڭ تۈۋىگە كەپتۇ. پايلاپ تۇرغان شاتۇتى دەرەخنىڭ ئېگىز شېخىدىكى يىلان يېقىن كەلمىگەن بىر تال مېۋىنى ئۇنىڭ ئالدىغا تاشلاپتۇ. قىمارۋاز ئالدىغا چۈشكەن مېۋىنى ئېلىپ يېگەنكەن، ئۆلۈش ئۈياقتا تۇرسۇن، ياش يىگىتكە ئايلىنىپ قاپتۇ. بۇنى سەزمىگەن قىمارۋازلار:

— ھەي، ھېلىقى بىزگە قەرزدار قېرى قېنى؟ يوقاپ كەتتىغۇ، — دېيىشىپتۇ.

قەرزدار قىمارۋاز:

— ھەي، كىمنى ئىزدەيسىلەر؟ مانا مەن يېنىڭلاردا تۇرىمەنغۇ! — دەپتۇ. باشقىلار:

— ماڭ، بىز سېنى نېمە قىلىمىز؟! بىز قەرزدار قېرىنى ئىزدەيمىز، — دەپتۇ.

قېرى قىمارۋاز بولسا:

— ۋاي ئاغىنىلەر، قەرزدار قېرى قىمارۋاز مەن بولىمەن. مەن ئۆلۈۋېلىش نىيىتىدە بۇ يەرگە كېلىپ ئەجەل دەرىخىنىڭ مېۋىسىنى يېگەنىدىم، ئۆلمەي، ئەكسىچە ياشىرىپ قالدىم، — دەپتۇ. باشقا قىمارۋازلار:

— سەن قەرزنى بېرىشتىن قېچىپ ئۆزگىرىۋاپسەن، پادىشاھنىڭ ئالدىغا بارىمىز، — دەپ جېدەل - غوۋغا بىلەن پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىشىپتۇ.

پادىشاھ غوۋغاچىلارنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قەرزدار قىمارۋازدىن سوراپتۇ:

— سەن قانداق قىلىپ ياش بولۇۋالدىڭ؟

— مەن، — دەپتۇ قېرى قىمارۋاز، — قىمار ئويناپ قەرزدار بولۇپ قالغانىدىم، بۇلار قىستاپ تۇرۇۋالدى، قەرزىمنى تۆلىيەلمىگەچكە ئۆلۈپ قۇتۇلاي، دەپ ئەجەل مېۋىسىنى يېگەنىدىم، مۇشۇنداق ياشىرىپ قالدىم.

پادىشاھ ھەيران - ھەس قېلىپ ياساۋۇللاردىن بىرىنى چاقىرىپ مېۋىنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. مۇشۇ ۋەقەلەر بولۇۋاتقاندا شاتۇتى يىلان شىرنىسىنى شورىۋالغان مېۋىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۈزۈپ ئادەم بارمايدىغان يىراق يەرگە تاشلىۋېتىپ ئۇلگۈرۈپتۇ. بىر دەمدىلا مېۋە كەلتۈرۈلۈپتۇ.

ۋەزىرلەر ئارىسىدا قېرى بىر ۋەزىر بار ئىكەن، پادىشاھ ئاشۇ قېرى ۋەزىرنى ھېلىقى مېۋىنى يېيىشكە بۇيرۇپتۇ. ۋەزىر مېۋىدىن بىر تال ئېلىپ يېگەنكەن، دەرھال ياش يىگىتكە ئايلىنىپتۇ. ئاندىن پادىشاھمۇ يەپ ياشلىقىغا يېنىپتۇ. پادىشاھ بۇ قەرزدار قىمارۋازنىڭ قەرزىنى تۆلەپ بېرىپتۇ ھەمدە ھەربىر قىمارۋازغا ئۆمۈر بويى

يەتكۈدەك ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى ئىنئام قىپتۇ.

بۇ ئەھۋاللاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرغان شاتۇتى شاھ ئوردىسىغا كىرىپ ھۆرمەت بىلدۈرگەندىن كېيىن شاھقا قاراپ:

ــ ئى، پادىشاھى ئالەم، مەندىن ئورۇنسىز گۈمانلىنىپ مېنى ئۆلۈمگە بۇيرۇغان ئىدىلە، ئەمدى مەن سۈۋغا قىلغان ئۇرۇقنىڭ مېۋىسىنى يەپ ياشىرىپ قالدىلا. «گۈمان ئىمانىنى قاچۇرۇپتۇ» دېگەن گەپ راست ئىكەن. ھېلى ھەم بولسا قېرى ئاشپەزنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەبچى بولغان يىلاننى كونا تاملىقتىن تېپىپ ئۆلتۈرمىسىلە، يىللارنىڭ بىرىدە يەنە بىر كىم غەزەپلىرىگە ئۇچرايدۇ. ئەمدى مېنى ئۆلتۈرسىلىمۇ مەيلى، ــ دەپتۇ ـ دە، پادىشاھنىڭ ئالدىدا تۇرۇپتۇ.

شاھ شاتۇتىدىن ئەپۇ سوراپتۇ ۋە ئوردىدا قېلىپ دانا مەسلىھەتلىرىنى بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. ئەمما، شاتۇتى قانات قاققىنىچە ئۇچۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھ بولسا شاتۇتىنى ئالدىراپ ـ سالدىراپ ئۆلۈمگە بۇيرۇپ قويغىنىغا ھەسرەت ـ نادامەت چېكىپ، كۆپ قايغۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئاقىللار «پىتنىڭ ئاچچىقىدا چاپانىنى ئوتقا سالما!» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزنى قالدۇرغانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مىجىت جۇمە.** ئەر، ئۇيغۇر، قاراقاش ناھىيەسى پۇرچاقچى يېزىسى بازار كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مەمتىمىن قۇربان** (1942). ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، قاراقاش ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن.

«قاراقاش خەلق چۆچەكلىرى»، 1994

بەخت قۇشى

بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، بارلىق كۆزى توق ئىكەن، كۆڭۈللىرى شوخ ئىكەن، قايغۇ - غېمى يوق ئىكەن. بۇرۇنقى زاماندا بىر دۆلەتمەن ئائىلە بولغانىكەن. بۇ ئائىلە كۆپ بالىچاقلىق، نەۋرە - چەۋرىلىك بولۇپ، ئۆزۈن زامان خۇشال - خۇرام، بايلىقات ھايات كۆچۈرۈپ كەپتۇ. چۈنكى، بۇ ئائىلىگە بەخت قۇشى كېلىپ قونۇپ، ئۆزۈن يىل كەتمەي تۇرغانىكەن.

بىر كۈنى بەخت قۇشى ئائىلە باشلىقىغا:

— مەن سىلەرنىڭ ئائىلەڭلەردە ئۆزۈن يىل تۇردۇم. بىر جايدا كۆپ تۇرۇۋېرىپ زېرىكىپ قالدىم، جاھاننى سايلاھەت قىلغۇم كېلىۋاتىدۇ. مەن سىلەرنىڭ ئۆيۈڭلاردىن كەتمەكچى بولۇۋاتىمەن. ئەمدى مېنىڭدىن سوراپ ئېلىپ قالمىغان نەرسىلەر بولسا سوراپ ئېلىپ قالساڭلار، — دەپتۇ. ئائىلە باشلىقى:

— ئۇنداق بولسا ماڭا ئۇچ كۈن مۆھلەت بەرگىن، مەن خوتۇنۇم، بالىچاقا، نەۋرە - چەۋرىلىرىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ جاۋاب بېرەي، — دەپتۇ.

ئائىلە باشلىقى خوتۇن - بالىچاقا، نەۋرە - چەۋرىلىرىنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ، بەخت قۇشىدىن سوراپ ئېلىپ قالمىغان نەرسىلەرنى مەسلىھەتلىشىپتۇ. بىر ئوغلى: «تۆت تۈرلۈك چارۋا مال سورايلى» دەپتۇ. يەنە بىر ئوغلى: «ياق، يەر - زېمىن، سوقا - توگمەن، باغباراڭ سورايلى» دېسە، بىر قىزى: «ھەممىدىن ئېسىل نەرسە ئالتۇن - كۈمۈش، ئونچە - مەرۋايىت، بىز شۇنى سورايلى» دەپتۇ. ئۇلار ئىككى كۈن تالاش - تارتىش قىلىپ، ھېچ نەرسىدە بىرلىككە كېلەلمەپتۇ.

ئائىلە باشلىقى نېرى ئويلاپ، بېرى ئويلاپ، خىيال دەريالىرىغا بويلاپ توختاپ:

— ھەي خوتۇن، بۇ مەسلىھەتكە قاتناشمىغانلار يەنە بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. خوتۇنى:

— يېڭى كېلىن قاتناشمىدى، — دەپتۇ. ئائىلە باشلىقى:

— ئۇنىمۇ قىچقىرىڭلار، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن يېڭى كېلىننى مەسلىھەتكە چاقىرىپ كەپتۇ. ئاتا كېلىنىگە نەچچە كۈندىن بۇيان بولغان ئەھۋال، دېيىلگەن گەپ - سۆزلەرنى بايان قىپتۇ ۋە كېلىنىدىن:

— بەخت قۇشىدىن بىز نېمىلەرنى سوراپ ئېلىپ قالساق بولار؟ — دەپ مەس-

لىمهەت سوراپتۇ.

يېڭى كېلىن كۆپ ئويلانمايلا:

ــ بىز بەخت قۇشىدىن ئىتتىپاقلىقنى سوراپ ئېلىپ قالايلى. سەۋەبى، ئىتتىپاقلىق بولسا، ھەممە ئىشىمىز راۋاج تاپىدۇ، ئائىلىمىزگە بەرىكەت ياغىدۇ، جېدەل ـ ماجىرالاردىن خالىي بولۇپ، يەنىلا ھازىرقىدەك بەختلىك، بايلىقات ياشايمىز، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئاتا ئىنتايىن خۇشال بولۇپ:

ــ مانا ئەمدى بەخت قۇشىدىن سوراپ ئېلىپ قالىدىغان ئەڭگۈشتەر تېپىلدى، ــ دەپتۇ.

ئۇچىنچى كۈنى بەخت قۇشى ئائىلە باشلىقىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

ــ ھە، سىلەر مەندىن نېمىنى سوراپ ئېلىپ قالماقچى بولدۇڭلار؟ ــ دەپتەكەن، ئاتا:

ــ بىز مەسلىھەتچە، سەندىن ئىتتىپاقلىقنى سوراپ ئېلىپ قالماقچى بولدۇق. بىزگە ئىتتىپاقلىقنى تاشلاپ كەت، ــ دەپتۇ. بەخت قۇشى:

ــ مېنىڭمۇ سىلەردىن ئېلىپ كەتمەكچى بولغىنىم دەل ئەنە شۇ ئىتتىپاقلىق ئىدى. بۇنى يەنە سورىساڭلار مەن سىلەرگە بېرەي، مەنمۇ سىلەرنىڭ ئائىلەڭلەردىن كەتمەي، چۈنكى ئىتتىپاقلىقنىڭ ئۆزى بەخت. مەن ئۇنى سىلەرگە تاشلاپ بېرىپ ئۆزۈم كېتەلمەيمەن، ــ دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بەخت قۇشى بۇ ئائىلىدىن كەتمەي يەنە تۇرۇپ قاپتۇ. بۇ چوڭ ئائىلە يەنىلا بەختلىك، خۇشال ـ خۇرام، ئىناق تۇرمۇش كەچۈرۈپ، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا يېتىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇللا سادىق ھاجى.** ئەر، ئۇيغۇر، غۇلجا شەھىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مۆمىن سەپىرى** (1924 ــ 2006). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، ئىلى ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشتىن.

«مىراس» ژورنىلى، 1984 . 1

ھېرىس باينىڭ ئۆلۈمى

بۇرۇنقى زاماندا بىر سودىگەر ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ تەلەيخان ئىسىملىك بىر ۋاپادار خوتۇنى ۋە ئامەت ئىسىملىك كۆيۈمچان ئوغلى بار ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە سودىگەر مالىلىرىنى سېتىش ئۈچۈن بىر سەھرالغا بېرىپتۇ. كەچتە سەھرادىكى سودىسىنى تۈگىتىپ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. سودىدا كۆپ پايدا ئالغانلىقى ئۈچۈن يانداۋۇرقى ھەپتىسى ئۇچ يەردە دۇكان ئېچىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، ئايالى ۋە ئوغلىنى مۇ بىرگە ئېلىپ بېرىپتۇ. يېرىم يولغا كەلگەندە بىر دەرەخزارلىققا كېلىپ ئارام ئاپتۇ ـ دە، كۆزى ئويقۇغا كېتىپ قاپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن ئويغىنىپ قارىسا، ئوغلىنى يىلان چېقىپ سەكراتقا چۈشۈپ قاپتۇ. بۇ ھالنى كۆرگەن سودىگەر يىغلاپ ئاھ ـ پەريات چېكىپتۇ ۋە يىلاننى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن قولىغا تاش ئاپتۇ. بۇ چاغدا يىلان زۇۋانغا كېلىپ:

ـــ ئى ئادەمزات، مېنى ئۆلتۈرسەڭ ئوغلۇڭ تىرىلەرمۇ؟ ـــ دەپتۇ.

ـــ ئوغلۇم تىرىلمىسىمۇ جانغا جان ئالمەن! ـــ دەپتۇ سودىگەر غەزەپلىنىپ.

ـــ مەن ساڭا بىر ساندۇق ئالتۇن بېرەي، قىساس ئالما، ـــ دەپتۇ يىلان ۋە سودىگەرنى يول ياقىسىدىكى ئېدىرلىققا باشلاپ بېرىپ بىر ساندۇق ئالتۇننى كۆرسىتىپتۇ. سودىگەر ئالتۇننى كۆرۈپ يىلاننى ئەپۇ قىپتۇ.

يەنە بىر ھەپتە ئۆتۈپ سودىگەر يەنە شۇ ئورمانلىقتا ئارام ئاپتۇ. بۇ قېتىم يىلان سودىگەرنىڭ ئايالىنى چېقىپ ئۆلتۈرۈپتۇ. غەزەپكە كەلگەن سودىگەر يىلاننى چوقۇم ئۆلتۈرمەكچى بولۇپ تاشنى قولىغا ئالغاندا:

ـــ ئەي سودىگەر، بۇ قېتىممۇ مېنى ئەپۇ قىلغىن، مېنىڭ ئالتۇن مۈكاپاتىمغا مۇيەسسەر بولىسەن، ـــ دەپتۇ يىلان.

سودىگەر ئالتۇننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بوشاپ قاپتۇ. سودىگەرنىڭ كەيپىياتىنى بىلىۋالغان يىلان:

ـــ ئەي ئەخمەق كىشى، پۇل ـ دۇنيا بولسا خوتۇن دېگەن تېپىلمايدىغان نەرسەمۇ؟! مەن ساڭا بۇ قېتىم تېخىمۇ يوغان بىر ساندۇق ئالتۇن ھەدىيە قىلىمەن ۋە ئۇنىڭغا قوشۇپ زۇمرەت بېرىمەن، ـــ دەپتۇ.

سودىگەر يىلاننىڭ ئاغزىدىن زۇمرەتنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ خۇش بوپتۇ. خوتۇننىڭ پىراقىنى ئۇنتۇپ، زۇمرەت بىلەن ئالتۇننى ئېلىپ قايتىپتۇ.

بىر ئايدىن كېيىن سودىگەر بۇ يولدىن يەنە بىر ئۆتۈپ يىلان ماكانى بولغان بۇ دەرەخزارلىقتا ئارام ئالاي دەپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئويغىنىپ قارىسا، يىلان نەشتىرىنى تەڭلەپ يېنىدا تۇرغۇدەك. سودىگەر يىلاننىڭ ئەلپازىنى كۆرۈپ قولىغا تاش ئېلىشقا تەملىشىپتۇ. لېكىن، سودىگەر قولىغا تاش ئېلىپ بولغۇچە يىلان چېقىپ، سودىگەرنىڭ جېنى ھەلقۇمىغا كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن يىلان سودىگەرنى مەسخىرە قىلىپ:

— ئى ئەخمەق، ئەھۋالىڭ نېچۈك؟ — دەپ سوراپتۇ.

سەكراتقا چۈشكەن سودىگەر تىترەپ تۇرۇپ:

— جېنىم تېنىمدىن چىقىش ئالدىدا تۇرىدۇ، بۇنىڭغا داۋا بارمۇ؟ — دەپتۇ.

— ئى ئەخمەق، ئالتۇن بىلەن زۇمرەتنى داۋا ئورنىدا ئىشلەتسەڭ بولمامدۇ؟! ئاۋۋال ئوغلۇڭنى چاقتىم، ئىبرەت ئالمىدىڭ؛ خوتۇنۇڭنى چاقتىم، ئىبرەت ئالمىدىڭ. سەن مال ـ دۇنياغا ھېرىس بولغانلىقىڭ ئۈچۈن بۇ ئاقىۋەتنىڭ ئۆزۈڭگە كېلىپ قېلىشىنى بىلمىدىڭ. دەسلەپتە مال ـ دۇنياغا بېرىلمەي، مېنى ئۆلتۈرگەن بولساڭ بۇ ھالغا قالماس ئىدىڭ! — دەپ غايىب بوپتۇ.

سودىگەر جان ئۈزۈپتۇ، يىلاندىن مۇكاپات ئالغان مال ـ دۇنياسىمۇ ئەسقاتماپتۇ. سودىگەر ئۆزىنىڭ خوتۇنى ۋە ئوغلى ھەم ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ جېنىنى يىلاننىڭ مال ـ دۇنياسىغا تېگىشكەنلىكى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا «ھېرىس باي» دېگەن لەقەمنى قويۇپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مامۇت ئىسلام.** ئەر، ئۇيغۇر، 45 ياش، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيە بازىرى ئەشمە بۇلاق ئاھالە كومىتېتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئۆمەر ھامىدىن.** ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1987

«ئاقسۇ كونا شەھەر خەلق چۆچەكلىرى»
شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1994

ئىككى ھۇرۇننىڭ ئۆلۈمى

ئىلگىرىكى زامانىدا ھاسان دەۋلەك ۋە ساۋۇت قاپاق دېگەن ئىككى ھۇرۇن بولغانىكەن، ئۇ ئىككىسى ناھايىتى ھۇرۇن ئىكەن. ئۇلار ئاتىسىنىڭ تاپقىنىنى يەپ، ئۆزلىرى زادى ئىشلىمەيدىكەن، ئەتىدىن - كەچكىچە دۇمبىسىنى تامغا يۆلەپ ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ باشقىلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلىدىكەن.

شۇنداق قىلىپ يۇرۇپ ئۇلار ئاتا - ئانىلىرىنىڭ كۆزىگىمۇ يامان كۆرۈنۈپ قاپتۇ. كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇلارنى ئاتا - ئانىلىرى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋېتىپتۇ. ئۇلار قورسقىغا بىر پارچە نانمۇ تېپىپ يېيەلمەي، بىر نەچچە كۈن ئاچ يۇرۇپتۇ. بىر كۈنى ئاخشىمى ئۇلار تونۇر بېشىدا ئولتۇرۇپ ئەمدى نېمە قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىپتۇ.

— ئىشلىمىسىمۇ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك تەييار بىر يەرلەرگە كەتسەك ياخشى بولاتتى - دە، قەيەردە شۇنداق ياخشى يەرلەر بارىكىن؟ — دەپتۇ ھاسان دەۋلەك.

— كىم بىلىدۇ، يەر يۈزىدە ئۇنداق يەرلەر بارمۇ - يوقمۇ، لېكىن ئاسماندا بولسا كېرەك. چۈنكى، ئاسماندا پەرىشتىلەر ۋە باشقا خاسىيەتلىك مەخلۇقلار ياشايدۇ دېيىشىدۇ، — دەپتۇ ساۋۇت قاپاق.

— ئۇنداق بولسا، بىزمۇ شۇ ئاسمانغا چىقىپ كېتەيلى، بۇ مېھنەتتى كۆپ يەرلەردە خار بولۇپ نېمە قىلىمىز؟ — دەپتۇ ھاسان دەۋلەك.

— مەيلى، چىقساق چىقىپ كېتەيلى، ئەمما قانداق چىقىمىز؟ ئاسمانغا يەتكۈدەك ئۇزۇن شوتا تېپىپ بولامدىكىن؟ — دەپتۇ ساۋۇت قاپاق.

— ئاسمانغا يەتكۈدەك ئۇنداق ئۇزۇن شوتىغۇ تېپىلماس، لېكىن شوتىسىز چىقىشنىڭ يولى بار، — دەپتۇ ھاسان دەۋلەك.

— قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ ساۋۇت قاپاق.

— تاغدىكى ھاڭدا بىر سۇمۇرغ قۇشنىڭ ئۇۋىسى بار. مەن ئۇنى بىر كۈنى ئاتامغا ئەگىشىپ تاغقا بارغاندا كۆرگەنمەن. بىر ئامال قىلىپ ئەنە شۇ قۇشنى تۇتۇۋالساق ئاسمانغا شۇ ئەچىقىپ قويىدۇ، — دەپتۇ ھاسان دەۋلەك.

— بۇ ياخشى پىكىر، مەيلى، بولمىسا، ئەتىلىككە شۇنداق قىلىلى، — دەپتۇ ساۋۇت قاپاق.

ئىككى ھۇرۇن ئاخىرى شۇ مەسلىھەتكە كەپتۇ ـ دە، ئەتىسى سەھەر تۇرۇپ تاغقا قاراپ مېڭىپتۇ. بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن تاغقا يېتىپ كېلىپ ھاڭدىكى سۇمۇرغ قۇشنىڭ ئۇۋىسىنى تېپىپتۇ ۋە ئۇنىڭ يېنىغا يوشۇرۇنۇپ يېتىۋاپتۇ. كۈن چۈشتىن ئېگىلگەن ۋاقىتتا سۇمۇرغ قۇش غۇيۇلداپ ئۇچۇپ كېلىپ ئۇۋىسىغا قونۇشى بىلەن ھاسان دەۋلەك قۇشنىڭ بىر پۇتىنى مەھكەم تۇتۇۋاپتۇ ـ دە، دوستىغا:

ـــ مېنىڭ پۇتۇمنى تۇت! ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ. ساۋۇت قاپاق شۇ زامان دوستىنىڭ پۇتىنى تۇتۇپتۇ. قۇش قورققىنىدىن يەنە ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ئۇچۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ساۋۇت قاپاق ھاسان دەۋلەكنىڭ پۇتىنى تۇتۇپ، ھاسان دەۋلەك بولسا قۇشنىڭ پۇتىنى تۇتۇپ پۇلاڭلىغىنىچە ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ.

قۇش بۇلارنى يەتتە قات بۇلۇتلارنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ ئەگىپ يۈرۈپتۇ.

ـــ ئاسمانغا يېتەي دېدۇقمۇ؟ قوللىرىم تېلىپ كەتتىغۇ، ـــ دەپ سوراپتۇ ساۋۇت قاپاق.

ـــ ھەئە، ئاز قالساق كېرەك، تۆشۈكى كۆرۈنۈپ قالدى، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھاسان دەۋلەك ئۈستىدە بىر نەرسىنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ.

ـــ ئاسمانىنىڭ تۆشۈكى قانچىلىك بار ئىكەن؟ بىز پاتمىزمىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ساۋۇت قاپاق.

ھاسان دەۋلەك ئۈستىدىكى تۆشۈك دەپ ئويلىغان نەرسىنىڭ يوغانلىقىنى كۆزىسەتمەكچى بولۇپ:

ـــ مانا مۇنچىلىك بار ئىكەن، ـــ دەپ قۇشنىڭ پۇتىنى قويۇۋەتكەنىكەن، ھەر ئىككىلىسى يەرگە پۇلاڭلاپ چۈشۈپ، مىجىلىرى چىقىپ ئۆلۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئەيسا قۇربان.** ئەر، ئۇيغۇر، 52 ياش، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتقۇچى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1990. 4

«كەلپىن خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

سپهر - جادۇگەرلىك ھەققىدىكى چۆچەكلەر

قىزىلگۈل

بۇ دۇنيادا ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ئىزىنى قالدۇرماي، ئۇنتۇلۇپ كېتىۋاتقان تۆت پەسىلنىڭ ئىچىدە ئەڭ گۈزىلى ياز بولۇپ، ئەل - يۇرتنى ئادالەت بىلەن سوراپ ئولتۇرىدىغان پادىشاھ گۈزەلشاھ ئىدى. گۈزەلشاھ پۇقرالىرىنىڭ ھال - مۇڭىنى ئاڭلاپ، دادىغا يېتىپ تۇرۇشنى ئۆزىنىڭ دائىملىق ئادىتىگە ئايلاندۇرغانىكەن. خەلق ئۇنىڭ ئادالەتلىكىنى سايىسىدا كۈنلىرىنى خۇشال - خۇرام، خاتىرجەم ئۆتكۈزىدىكەن، شۇڭا يۇرت خەلقى ئۇنى «ئادىل پادىشاھ» دەپ ئاتايدىكەن. خەلق ئۇنىڭدىن رازى ئىكەن، ئۇ خەلقىدىن پەخىرلىنىدىكەن. خەلق ئىچىدە گۈزەلشاھ توغرۇلۇق مۇنداق قوشاق تارالغانىكەن:

گۈزەل شاھىمىز ئادىل،
يۇرتنى ئادىل سورايدۇ.
چىقىپ ئوردا - خانىدىن
دادىمىزنى ئاڭلايدۇ.
كۈلسەك بىللە كۈلىدۇ،
يىغىمىزغا يىغلايدۇ.
قىلنى قىرىق پارچىلاپ،
ئىش كۆرىدۇ مىزانلىق.
ئەل - يۇرتىغا كۆيۈمچان،
شېرىن، ئىسسىق زۇۋانلىق.
بەختىمىزگە تىلەيمىز
شاھىمىزغا ئامانلىق.

ئادىل پادىشاھ گۈزەلشاھنىڭ گۈلجاھان ۋە گۈلزامان دەپ ئىككى ساھىبجامال قىزى بولغانىكەن. ئۇلار ھۆسن - چىرايدا، گۈزەللىكتە كۆرگەنلەرنى تاڭ قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە ئوپئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن مىجەز، ھەۋەس ۋە ئەقىل - پاراسەتتە بىر - بىرىگە زادىلا ئوخشمايدىكەن. گۈلجاھان كەم ئەقىل، تەرسا ھەم ياسانچۇق ئىكەن. گۈلزامان بولسا، خۇش پېئىل، شېرىن زۇۋان، چىقىشقاق، ئەقىل - پاراسەتلىك ئىدى. كەن، ئۇنىڭ ئوقۇمىغان كىتابلىرى يوق ئىكەن. شۇڭا، گۈلزامان بىلەن بەس - مۇتا- لىئەلەردە بولغانلار ئۇنىڭ پىكىر، مۇلاھىزىلىرىنىڭ تەكتىگە يېتىپ بولالماي خىجىل بولىدىكەن. كىشىلەر گۈلزامانىنىڭ بىلىمىنىڭ كۆپلۈكى، مۇلاھىزىلىرىنىڭ چوڭقۇرلۇ- قىغا قاراپ ئۇنى «دانىشمەن گۈلزامان» دەپ ئاتايدىكەن. گۈلزامانىنىڭ يەنە بىر ئالاھە- دىلىكى، ئۇ ئوردا - قەسىرگە قارىغاندا دالالاردا، كەڭ يېشىل ۋادىلاردا ئايلىنىشنى، گۈل - گىياھلارنى پۇراپ زوقلىنىشنى ياخشى كۆرىدىكەن، بۇ ئۇنىڭغا ئەڭ ياخشى كۆڭۈل ئېچىش ھېسابلىنىدىكەن.

گۈزەلشاھ پادىشاھمۇ كىچىك قىزى گۈلزامانغا ئامراق ئىكەن. گۈلزامانىنىڭ ئە- دەپ- قائىدىلىكىدىن، شېرىن سۆزلۈكلۈكىدىن، چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئىززەتلەيدىغانلىقىدىن، چوڭقۇر پىكىرلىك، كەڭ بىلىملىكلىكىدىن سۆيۈنىدىكەن، پە- خىرلىنىدىكەن. شۇ سەۋەبتىن گۈلزامانىنىڭ ھەرقانداق تەلەپ - ئارزۇسى بولسا بەجا- نىدىل ئادا قىلىپ بېرىدىكەن. لېكىن، گۈلزامان ھېچقانداق غەلىتە - ئورۇنسىز تە- لەپلەرنى قويمايدىكەن، ئۇنىڭ تەلىپى پەقەت كەڭ دالالارنى كۆرۈپ كېلىشلا ئىكەن. كۈنلەر شۇ بويىچە ئۆتۈپتۇ.

مەلىكە گۈلزامان بىر كۈنى چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە ئوڭىدا بولغانىدەك ئاجايىپ ئىش كۆرۈپتۇ: ئېرىق - ئۆستەڭلەردە مۇز قاتقان، يېشىل ۋادا، باغ، دالالارنى ئاپپاق قار يوپۇقى ياپقان قىش پەسلىدە مەلىكە گۈلزامان كىنىزەك - ھەمراھلىرى بىلەن ئۆزئارا قار چېچىشىپ ئويناپ كېتىۋېتىپ، تۇرلۇك مېۋىلەر پىشىپ مەي باغلىغان، رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ ئەتراپقا باھار پۇرىقى چېچىپ تۇرغان، باھار مەنزىرىلىك، جەننەت سۈپەتلىك بىر باغقا كىرىپ قاپتۇ. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا دائىرىگە ئېلىنغان بىر گۈلزارلىقنى كۆرۈپ شۇ تەرەپكە مېڭىشىغا، بىردىنلا شۇرغان چىقىپ دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلارنىڭ ياپراق - گۈللىرىنى ئۇشۇتۇپ تۆكۈپ تاشلاپتۇ ۋە يەنە لەپىلدەپ قار يېغىپ، بىر دەمدىلا باغنى بىر قەۋەت قېلىن قار قاپلاپ كېتىپتۇ. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ئارىلىقتا يۇز بەرگەن ھادىسىگە ئەقلى يەتمەي ھەيرانلىققا چۆككەن گۈلزامان ھېلىقى گۈلزارلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا بەرگى - يوپۇرماقلىرى ياپ-

يېشىل، گۈل تاجى ساپ ئالتۇن رەڭگىدەك ساپسېرىق، يالقۇنجاۋاتقان چوغدەك قىپ-قىزىل پورەكلەپ ئېچىلىپ تۇرغان بىر گۈلنى كۆرۈپ تېخىمۇ ھەيران قالىتۇ. قارلىق شۇنىڭغاندىمۇ ئۇششۇمىگەن، بەلكى تېخىمۇ ياشناپ تۇرغان بۇ قىزىلگۈلگە زوق - ھەۋەسى كېلىپ، ئۇنى ئۈزۈش ئۈچۈن قولىنى ئۇزىتىشىغا قولى «چىم» قىلىتۇ - دە، قارىسا، بارماقلىرىنىڭ ئۇچىدىن قان ئۆرلەپ چىقىپتۇ. گۈلزامان شۇ چاغدىلا گۈلنىڭ شۇ قەدەر ئېسىل، جازىبىدار بولغىنى بىلەن ئۇنىڭ قوينۇق، ئۆتكۈر تىكەنلىك ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلىتۇ. تىكىنى ئۇنى يامان قوللاردىن ئاسرىغۇچىسى ئىكەن، دېگەننى ئويلاپ يەتكەن گۈلزامانىڭ بۇ قىزىلگۈلگە بولغان زوق، ئىشتىياقى تېخىمۇ ئېشىپ-تۇ - دە، گۈلنى ئۈزۈپ ئېلىپ ھەۋەس بىلەن قاراپتۇ. ئۇ ئۆمرىدە بۇنداق خاسىيەتلىك گۈلنى كۆرۈپ باقمىغانىكەن. گۈلزامان قىزىلگۈلنى قولىغا ئېلىپ شۇنداق بىر پۈرىشىغا، گۈلنىڭ شېرىن پۈرىقىدىن مەستخۇش بولۇپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ ئەتراپىغا قارىسا، ئۆزىنى ئۆز ھۇجرىسىدا كۆرۈپتۇ. باياتىن كۆرگەنلىرى چۈشى ئىكەن. ئۇ چۈشىنى ئەسلەپتۇ، ئويلاپ ئەجەبلىنىپتۇ. ئويلىغانسېرى ئۆزىنىڭ ھېلىقى قىزىلگۈلگە ئاشىقى بىقارار بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىپتۇ. ئولتۇرسا - قوپسا پۈتۈن ئەس - يادى قىزىلگۈلدە بولۇپ قاپتۇ. گۈلزامان ئۆزىنىڭ قىزىلگۈلگە بولغان ئىنتىزارلىق ھېسسىياتىنى ئىپادىلەپ مۇنداق نەزم پۈتۈپتۇ:

سەن قەيەردە قىزىلگۈلۈم - قىزىلگۈل،
گۈللەر گۈلى، شاھى - تاجى ئېسىل گۈل.
مېنى مەپتۇن، مەستخۇش قىلدى پۇراقىڭ،
كېلىپ ئەمدى يۈرىكىمدە ئېچىل گۈل.
قىزىلگۈلۈم، سەندە قالدى خىيالىم،
دەردۇ غەم يەپ ئازلاپ قالدى غىزايىم.
بىلسەم ئىدىم ئۆسكەن - تۇرار جايىڭنى،
چۈشتە كۆرگەن ئىشقا يوقكەن ئامالىم.
قىزىلگۈل، دەپ ئۆمرۈم ئۆتۈپ كېتەرمۇ؟
ئۇن - ئاۋازىم سەن گۈلۈمگە يېتەرمۇ؟
چۈشۈم ئوڭۇم بولماي كۆيگەن كۆيەكسىم،
يۈرىكىمنى كاۋاپ - زېبە ئېتەرمۇ؟

گۈلزامان ھەتتا قىزىلگۈلگە ئېرىشىش غېمىدە گېلىدىن تاماق ئۆتمەس، ئالغان-قويغىنىنى بىلمەس بولۇپ قاپتۇ. تېنىدىن ئەت - گۆشى، چىرايىدىن رەڭ - قېنى قېچىپ، جۈدەشكە، سارغىيىشقا باشلاپتۇ. قىزىنىڭ بۇ ھالىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرگەن ئانىسى بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىسا، گۈلزامان: «ھېچنېمە بولمىدىم» دەپلا جاۋاب بېرىپتۇ.

گۈلزامان چۈشىدە كۆرگەن قىزىلگۈلنىڭ خىيالىغا غەرق بولۇپ يۈرگەن كۈنلەر-نىڭ بىرىدە گۈزەلشاھ پادىشاھ يۈرت كېزىپ، جاھان سەيلىسى قىلماقچى بولۇپ قاپتۇ. ئۇ سەپەرگە ئاتلىنىش ئالدىدا قىزلىرىنىڭ نېمە تەلەپ - ئارزۇسى بارلىقىنى، سەپەردىن ئۈلارغا نېمە ئالغاچ كېلىدىغانلىقىنى سوراپتۇ.

— ماڭا ئاز تېپىلىدىغان ئېسىل زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرى بىلەن ئالتۇن ئۆكچىلىك ئاياغ ئالغاچ كېلىڭ، — دەپتۇ چوڭ قىزى گۈلجاھان.

— ساڭا نېمە ئالغاچ كېلىمەن؟ — دەپ سوراپتۇ گۈزەلشاھ پادىشاھ كىچىك قىزى گۈلزاماندىن.

گۈلزامان ئىلتىماسىنى بايان قىلىپ مۇنداق قوشاق ئوقۇپتۇ:

مەن دەردىمنى ئېيتارمەن،
قۇلاق سالغىن سۆزۈمگە.
قاراپ باققىن جان ئاتا،
قانى قاچقان يۈزۈمگە.
بۇ ئالەمدە ھېچنەرسە
كۆرۈنمەيدۇ كۆزۈمگە.

ئايان بولغان چۈشۈمدە
چوغدەك قىزىلگۈل كۆردۈم.
قارلىق جۈدۈن - قىشتىمۇ
سولماس ئېسىل گۈل كۆردۈم.
يامان قولغا نەشتەرلىك،
بەرگى يېشىل گۈل كۆردۈم.

كۆرمىدىممەن ھېچ گۈلدە
ئۇنىڭدىكى پۇراقنى.

پۇراپ قويسا بىر بالا،
مەست قىلادۇر دىماقنى.
گۈپۈلدەپ بىر ئالىدۇ
بۇيى يېقىن - يىراقنى.

ئەقلى - ھوشۇم بەند بولدى،
كۆرگىنىمچە چۈشۈمدە.
ئۇنىڭ ئېسىل سىياقى
ئورناپ قالدى كۆڭلۈمدە.
مېنىڭ كۆڭلۈم ئېچىلماس
بىر كۆرمىسەم ئۆمرۈمدە.

جانىم ئاتا، جان ئاتا،
گۈللەرگە كۆز سالغاچ كەل.
ئۇچراپ قالسا قىزىلگۈل،
ماڭا ئاتاپ ئالغاچ كەل.
ۋەدە بەرگىن جان ئاتا،
ئارمانلىرىم بولسۇن ھەل.

گۈلزامانىڭ ئىلتىجاسىنى ئاڭلىغان پادىشاھ زىمىستان قىشتىمۇ باھار - يازدەك سولاشماي - سولماي ئېچىلىپ تۇرىدىغان گۈللەرنىڭ گۈلى قىزىلگۈلنى نەدىن تاپارمەن، دەپ ئويغا چۆكۈپتۇ. قىزىنىڭ شەرتى ئېغىر بولسىمۇ، گۈلزامانغا ئىنتايىن ئامراق بولغانلىقتىن قىزىلگۈلنى چوقۇم تېپىپ كېلىشكە ۋەدە بېرىپ، ئىرادە كەمەرىنى باغلاپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ.

گۈزەلشاھ پادىشاھ شۇ ماڭغىنىچە ھەر - ھەر شەھەر - يۇرتلارنى كېزىپتۇ. چوڭ قىزىغا ئۇنىڭ ئۆزى ئېيتقىنىدىنمۇ ئېسىل سوۋغاتلارنى ئاپتۇ. لېكىن، كىچىك قىزى بۇيرۇغان قىزىلگۈلنى ھېچنەردىن تاپالماپتۇ. ئىزدىمىگەن شەھەر، باغچىلىرى، ئوردا ھەرەمنىڭ چارباغلىرى، ئارىلىمغان يېزا - قىشلاق، تاغ، ياياق قالماپتۇ، قىزىلگۈلنى زادىلا تاپالماپتۇ، ھەتتا قىزىلگۈلنىڭ بار - يوقلۇقىنىڭ ئۇچۇرىنىمۇ ئالالماپتۇ. مەھەللە، شەھەردىن، ئوردا - قەسىردىن تاپالمىغاندىن كېيىن، قىزىلگۈلنى چۆل - باياۋاندىن ئىزدىمەكچى بولۇپ، سەپەر يولىنى دەشت - چۆللەرگە توغرىلاپتۇ. مېڭىپ-

تۇ ـ مېڭىپتۇ، ماڭغان يولىدا چەكسىز قۇم دەشتلىرىنى بېسىپتۇ، كۈرمەك دا-ۋانلاردىن ئېشىپتۇ. ئاچ قاپتۇ، چاڭقاپتۇ، كۆپ يول يۈرگەنلىكتىن قاتتىق چارچاپتۇ، پۇتلىرى تېلىپتۇ، تاپانلىرى يېرىلىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ كۆز قاراقىدەك ئەتىۋارلىق قىزى گۈلزامانىنىڭ تەلىپىنى ئورۇنداش ئۈچۈن قىزىلگۈلنى ئىزدەشنى توختاتماپتۇ.

پەسلى تومۇز، ۋاقتى قىيامى چۈش مەزگىلىدە پايانسىز دەشتى قۇم چۆلۈكىگە كىرىپ قاپتۇ. پۈتۈن قۇملۇق كۈنىنىڭ قىزىتىشى بىلەن تونۇر تەپتىگە كىرىپتۇ. گۈزەلشاھ ئوتتەك ئىسسىق دەستى ۋە تەشنالىق ئازابىدا ماغدۇرسىزلىنىپ، كۆزى قا-راڭغۇلاشقاندەك بوپتۇ ـ دە، ئەگەر ئۆزىنى سەللا قويۇۋەتسە يىقىلىپ چۈشىدىغانلىقى-نى ئويلاپ، بېشىنى قاتتىق بىر سىلكىۋېتىپ كۆزىنى ئاچسا، ئالدى تەرىپىدە ھەيۋەت-لىك بىر ئېگىز تاغ، تاغ باغرىدا چوڭ بىر باغ كۆرۈنۈپتۇ. پادىشاھ بۇ ئالامەتلەرگە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي غەيرىتىگە ئېلىپ باغقا قاراپ مېڭىپتۇ. بېرىپ قارا-سا، باغ ئوچۇقچىلىقتا بولۇپ، تامسىز ئىكەن. پادىشاھ باغقا كىرىپتۇ. كۆرۈپتۇكى، باغ ھەم چوڭ، ھەم چىرايلىق بولۇپ، ئۇ باغدا جاھاندا بارلىكى مېۋىلىك دەرەخ ۋە گۈل ـ گىياھلار بولغاندىن سىرت، پادىشاھ ھېچقاچان، ھېچيەردە كۆرۈپ باقمىغان مېۋىلەر، گۈللەر بار ئىكەن. مېۋىلەر مەي باغلىشىپ پىشىپ كەتكەن، گۈل ـ غۇن-چىلار ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەنىكەن. تۈرلۈك ـ تۈمەن قۇشلار يېقىملىق ئاۋازدا سايرىشىۋاتقان، بىر ـ بىرىگە خۇددى تۇردەك تۇتىشىپ كەتكەن ئېرىق ـ ئۆستەڭلەر-دە مەرۋايىتتەك سۈزۈك سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقانىكەن. پادىشاھ بۇ كۆرگەنلىرىگە قىزىقىپ ئىچكىرىلەپ مېڭىۋېرىپتۇ. مېڭىپ ـ مېڭىپ باغنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ قاپتۇ. بۇرنىغا ئاش ـ تاماقنىڭ مەززىلىك پۇرىقى پۇراپتۇ. قارىسا، يوغان بىر چىنار-نىڭ ئاستىدا چوڭ بىر داش قازاندا قانداقتۇر بىر خىل ئاش پورۇقلاپ قاينىۋاتقان. پادىشاھ ئەتراپقا قاراپتۇ، بىرەر ئادەمنىڭ قارىسى، ھەتتا شەپىسىمۇ سېزىلمەپتۇ. گۇ-زەلشاھ بۇ نەرسىلەرنى تىلسىم بولسا كېرەك. دەپ ئويلاپتۇ، لېكىن قورسىقىنىڭ ئېچىشى، چاڭقاپ كېتىشى ئۇنى كۈتۈپ تۇرۇشقا قويماپتۇ. ئالدى بىلەن ئېرىقتىكى سۇدىن ئوچۇملاپ ئىچىپتۇ. جېنى ياشارغاندەك بوپتۇ. پورۇقلاپ قاينىاپ تۇرغان ئاش-تىن بىر تاۋاق ئۈسۈپ تىلىنى تەگكۈزسە كۆيمەپتۇ، بەلكى دوغاپتەك ھۆزۈر بە-غىشلاپتۇ. ئەجەبلەنگىنىچە بىر تاۋاق ئاشنى بىر نەپەستىلا غۇرتۇلدىتىپ ئىچىۋېتىپ-تۇ. تېنىگە تەن، جېنىغا جان، كۈچ ـ ماغدۇر قوشۇلۇپ، ئۆزىنى دۇنيا سۈپەت كۈچ-لۈك ھېس قىپتۇ. پادىشاھ ئۈسسۈزلۇقىنى قاندۇرۇپ، قورسىقىنى تويغۇزۇپ، قانغۇ-دەك ئارام ئېلىۋالغاندىن كېيىن، يەنە باغنى ئارىلاپ ئايلىنىشقا باشلاپتۇ. جەننەتتەك گۈزەل مۇشۇنداق چوڭ باغدا بىرەر ئادەمزاتنىڭ كۆرۈنمىگىنىگە ھەيران بولۇپ كې-

تىپ بارسا، ئالدى تەرىپىدە ئالتۇن ۋادەكلىك دائىرە ئىچىدە ھۇپپىدە ئېچىلىپ تۇر-غان گۈلزارلىقنى كۆرۈپتۇ. قىزىقىپ يېقىن بېرىپتۇ. رەڭگارەڭ گۈللەرنىڭ ئوتتۇرد-سىدا چوغدەك چاقناپ تۇرغان بىر تۇپ قىزىلگۈلنى كۆرۈپتۇ. سىنچىلاپ قارىسا، قىزى تەرىپىنى قىلغان گۈلنىڭ ئۆزى ئىكەن. بېرىپ غۇنچىسىدىن بىرنى ئۈزمەكچى بولۇپ يەنە توختاپ قاپتۇ، چۈنكى گۈللەر بەك قويۇق بولۇپ، بىر گۈلنى دەپ باشقا گۈللەرنى چەيلەپ قويۇشقا كۆڭلى ئۇنماپتۇ، لېكىن ئۈزمەي دېسە يەنە بولماپتۇ. قد-زىنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن ئالتۇن ۋادەكنى ئايلىنىپ، كىرىش ئىشىكىدىن كىرىپ قەدەم قويۇشقا يەتتە - سەككىز تۇپ گۈل دەسسىلىپ كېتىپتۇ. شۇئان پۈتىنى تارتىشقا بايىقى گۈللەر بۇرۇنقى تىك ھالىتىگە قايتىپتۇ. گۈزەلشاھ بۇ تىلسىم گۈللەرنىڭ سولايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، قىزىلگۈلنىڭ تولۇق ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان غۇد-چىسىدىن بىرنى ئۈزمەكچى بولۇپ قولىنى سوزۇشقا:

— قولۇڭنى تارت! — دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ.

پادىشاھ ئاۋازغا ھەيران بولۇپ ئەتراپقا قاراپتۇ، ھېچبىر ئادەمزات كۆرۈنمەپتۇ. بىر ھازا تۇرۇپ بېقىپتۇ، تاقىتى - تاق بوپتۇ. ئاخىر قىزىلگۈلگە يەنە قول ئۇزار-تىپتۇ.

— ھەي ياخشى نىيەتلىك ئادەم، مېنىڭ جېنىم بىلەن ئوخشاش قەدىرلىك گۇ-لۇمنى نېمىشقا ئۈزمەكچىسەن؟ — دېگەن ئاۋاز يەنە ئاڭلىنىپتۇ. ئاۋازنىڭ ئۇستى تە-رەپتىن كېلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، سەل نېرىدىكى بۇككىدە باغجانلىغان ئاسمان - پەلەك چىنارنىڭ ئۇستىدە يوغان بىر غول شاخقا مىنىپ ئول-تۇرغان غەلىتە بىر مەخلۇقنى كۆرۈپتۇ. ئۇ بىر قارىماققا ئادەمگە ئوخشايدىكەن، يەنە بىر قارىماققا ئادەمگىمۇ، ھېچقانداق ھايۋانغىمۇ ئوخشىمايدىكەن. كۆزى سوزۇنچاق، ئاغزى ئۇچ بۇرجەك، بۇرنى خۇددى يوغان بىر چامغۇرنى يۇزىگە چاپلاپ قويغاندەك ئىكەن. قېشى ئاتنىڭ يالىدەك، قۇلىقى مۇرىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان دەرىجىدە سال-پاڭ، بېشى تىكەندەك شاخلىق مۇڭگۈزلۈك، پۇت - قوللىرى يۇڭلۇق، قۇيرۇقلۇق، بەتبەشىرە، سۇرلۇك مەخلۇق ئىكەن. پادىشاھنى سۇر بېسىپ سەل قورقۇپتۇ، تەنلىرى قورۇنۇپتۇ، لېكىن يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇ بولسا بىر مەخلۇق، مەن بولسام ئا-دەم، قېنى ئاقىۋىتىگە قاراپ باقاي، دېگەن ئويغا كېلىپ مەخلۇققا قاراپتۇ.

— ھەي، ياخشى نىيەتلىك كىشى، قورقما، مەن ساڭا زىيانكەشلىك قىلمايمەن. بۇ بىر تىلسىملىق باغ، باغدىكى جېنى بارلىكى نەرسە، يەردىن چىققانلىكى دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلارنىڭ ھەممىسى تىلسىملىق. بايا سەن سۇدىن ئېچكىنىڭدە قورسىقىڭ ئاغرىمىدى، قايناۋاتقان ئاشنى ئېچكىنىڭدە تىلىڭ كۆيمىدى، گۈللەر ئايە-

غىڭدا چەيلەنمىدى. دېمەك، سەن بۇ تەرەپكە ياخشى نىيەتتە كەلدىڭ. قېنى، باشقا ھېچقانداق گۇل ئۈزمەي، پەقەت قىزىلگۈلۈمنىلا ئۈزمەكچى بولۇشۇڭنىڭ سەۋەبىنى سۆزلە، ــ دەپتۇ بەتبەشىرە مەخلۇق.

پادىشاھ مەخلۇقنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ كۆڭلى سەل جايىغا چۈشۈپ، قورقۇنچى تارقاپتۇ ـ دە، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى، نېمە ئۈچۈن بۇ تەرەپكە كېلىپ قالغانلىقىنى قىسقىچە بايان قىلىپ بېرىپتۇ.

ــ ئېيتقانلىرىڭ راست بولۇپ، قىزىڭ ھەقىقەتەن مېنىڭ قىزىلگۈلۈمگە ئاشىق بولۇپ قالغان بولسا، بويتۇ، قىزىلگۈلۈمنىڭ تولۇق ئېچىلغىنىدىن بىرنى ئۈزۈپ قىزىڭغا ئالغاچ بار. شەرت شۇكى، قىزىلگۈلنى قىزىڭغا ئاپىرىپ بەرگەندىن كېيىنكى ئۈچىنچى كۈنى قىزىڭنى بۇ باغقا ماڭدۇرۇۋەت. ئەگەر ۋەدىگە خىلاپلىق قىلىپ، مېنىڭ دېگىنىمدەك قىلمايدىغان بولساڭ، گۈل شاھلىق تەختىڭنى، بەختىڭنى گۈم قىلىدۇ؛ خەلقىڭنى قۇل، ئوردا ـ قەسىرىڭنى كۈل، شەھەر، قىشلاقلىرىڭنى دەشتى چۆل قىلىۋېتىدۇ. ئەگەر مېنىڭ دېگىنىمدەك قىلساڭ ئۆزۈڭنىمۇ، قىزىڭنىمۇ ھەم مېنىمۇ بەختلىك قىلىسەن، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ قىزىلگۈلنىڭ توق ئېچىلغىنىدىن بىرنى ئۈزۈپ مېڭىشقا تەمشىلىپتىكەن، مەخلۇق:

ــ مانا بۇ خاسىيەتلىك ئۈزۈكنى قولۇڭغا سالساڭ، بىر دەمدىلا ئۆزۈڭنى ئۆز ئۆيۈڭدە كۆرىسەن. ئۈزۈكنى قىزىڭ قولىغا سالسا، ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئۆزىنى بۇ باغدا كۆرىدۇ. مە، قولۇڭغا سال! ــ دەپ پارقىراپ تۇرغان بىر ئۈزۈكنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ، ئۈزۈكنى قولىغا سالغانكەن، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشقاندەك بولۇپ، ھېچ نەرسىنى پەرق ئېتەلمەپتۇ، ئۆزىنى يېنىك شامال ئۇچۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنىپتۇ. بىر چاغدا كۆزىدىكى قاراڭغۇلۇق يوقاپ، ئەتراپ سۈزۈلۈپتۇ. قارىسا، ئۆزىنىڭ ئوردىسى ئالدىدا تۇرغۇدەك. پادىشاھ ھەيرانۇھەس بولۇپ، ئوردىسىغا كىرىپ، ئۆيىدىكىلەر بىلەن ئامان ـ ئېسەن كۆرۈشۈپتۇ، ئاندىن ئېلىپ كەلگەن سوۋغاتلىرىنى قىزلىرىغا بېرىپتۇ. مەلىكە گۈلجاھان بىلەن مەلىكە گۈلزامان دادىسىنىڭ سوۋغىتىدىن ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. مەلىكە گۈلزامان قىزىلگۈلگە قارىسا، ئۆزى چۈشىدە كۆرگەن قىزىلگۈلنىڭ دەل ئۆزى ئىكەن. ئۇ خۇشاللىقىدىن دادىسىنىڭ مەڭزىگە بىرنى سۆيۈپ قويۇپتۇ. شۇ چاغدىلا نېمە ئۈچۈندۇر دادىسىنىڭ تەشۋىشلىك ئولتۇرغىنىنى سېزىپتۇ.

ــ دادا، بىز بىلەن كۆرۈشكىنىڭىزگە خۇشال بولۇشىڭ ئورنىغا چىرايىڭىز سۇنۇق، ئۆزىڭىز غەمكىن كۆرۈنىسىز، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ دادىسى.

دىن گۈلزامان.

پادىشاھ قىزى قايتا - قايتا سوراۋەرگەندىن كېيىن، ئامال يوق، ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھتىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى غەم - ئەندىشىگە چۆشۈپتۇ. لېكىن، گۈلزامانىنىڭ كۆڭلى قانداقتۇر بىر ياخشىلىقنى تۇيغاندەك بوپتۇ - دە:

— دادا، خاسىيەتلىك ئۇزۈكنى كۆرۈپ باقاي، ئەكېلىڭا! — دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

پادىشاھ قىزىغا بولغان ئامراقلىقىدىن ئۇنىڭ گېپىنى يىرالماي ئۇزۈكنى بېرىپ-تۇ. گۈلزامان ئۇزۈكنى ئېلىپلا قولىغا سالغانىكەن، ئوردا ئىچىدە ئۇنى يېنىك بىر شامال تەۋرەتكەندەك بولۇپ، يەردىن لىككىدە كۆتۈرۈلۈپ، ئۇچار گىلەم ياكى پەرى-زاتلاردەك ئۇچۇپ، ئوردا ئۇستىدە لەيلەپ تۇرۇپتۇ. گۈلزامانىنىڭ دادىسى، ئانىسى، ئا-چىسى ۋە باشقا ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ھەم ئوردا خادىملىرى قاراپلا قاپتۇ. گۈلزامان ئوردا ئۇستىدە لەيلەپ تۇرۇپ:

— دادا، ئانا، مەندىن غەم قىلماڭلار، ماڭا ئامانلىق تىلەپ، مېنى خۇداغا تاپشۇ-رۇڭلار، مەن تىلىسىم باغنى بىر كۆرۈپ باقاي، خەير - خوش! — دەپتۇ - دە، ھاۋا بوشلۇقىدا تۇتۇنگە ئايلانغاندەك بولۇپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

گۈزەلشاھ پادىشاھ، گۈلزامانىنىڭ ئانىسى ۋە باشقا تۇغقانلىرى ئاھ ئۇرۇپ، ياقە-لىرىنى يىرتىپ يىغلاپ پۈتۈن ئوردىنى بېشىغا كىيىپتۇ.

مەلىكە گۈلزامان كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ھېلىقى باغقا يېتىپ كەپتۇ، باغنى ئا-رىلاپ سەيلە - تاماشا قىپتۇ. بۇ باغ مەلىكە چۈشىدە كۆرگەن باغقا بەكمۇ ئوخشايدە-كەن. گۈلزامان قايسى دەرەخنىڭ يېنىغا بارسا، شۇ دەرەخنىڭ يوپۇرماقلىرى چاۋاك چالغاندەك شىلدىرلاپتۇ، قايسى گۈلنىڭ يېنىغا بارسا، ئېگىلىپتۇ ۋە تېخىمۇ شېرىن، خۇش پۇراق چېچىپتۇ، ھەر خىل قۇشلار باش ئۇستىدە ئەگىشىپتۇ. مەلىكە گۈلزامان باغنى، گۈللەرنى ئارىلاپ يۈرۈپ قىزىلگۈلنىڭ يېنىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ گۈلنىڭ ھۆسنى - رەڭگىنى تاماشا قىلىپ تۇرغىنىدا، «خۇش كەپسىز مەلىكەم!» دەپ غايىب-تىن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. بۇ ئاۋاز شۇنداق سىرلىق، لېكىن ئاجايىپلا يېقىملىق تۇيۇ-لۇپتۇ. مەلىكە گۈلزامان ئالاقزادە بولۇپ تۆت ئەتراپقا قارىغان بولسىمۇ، ھېچ نەرسە كۆرۈنمەپتۇ. ئۇ تەشۋىشلىك خىياللار ئىچىدە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ كۆل بويىغا كېلىپ، يوغان بىر چىنار دەرىخىنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپ، كۆلنىڭ كۈمۈشتەك سۇ-زۈك سۈيىدە يۈز - قوللىرىنى يۇيماقچى بولۇپ ئېڭىشكەنىكەن، سۇدا ئادەم دېسە ئا-دەم ئەمەس، ئاجايىپ سەت، بەتبەشىرە بىر غەلىتە مەخلۇقنىڭ سايىسى كۆرۈنۈپتۇ. مەلىكە گۈلزامان بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغانىكەن، چىنار ئۇستىدە ياتقان ياكى ئولتۇر-

غانلىقىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان ئىنتايىن سەت بىر مەخلۇقنى كۆرۈپ، تېنى شۇركۈنۈپ، ۋۇجۇدىنى قورقۇنچ بېسىپتۇ ـ يۇ، لېكىن يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، مەخلۇقتىن ئەھۋال سوراپتۇ، ئەمما مەخلۇقتىن ئاۋاز چىقماپتۇ. تۇرۇپلا مەلىكە گۈلزامانىنى مۇگدەك بېسىپ، كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنىپ، بىرئاز ئۇخلاپتۇ. غايىبتىن بىر قول ئۇنى تۇرتۈپ ئويغاتقاندەك بوپتۇ، ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ئەتراپىغا قارىسا، كۆل بويىدا ئاجايىپ ئېسىل، تاملىرى قاشتېشىدەك چاقناپ تۇرىدىغان بىر ئۆي تۇرغۇدەك. مەلىكە گۈلزامان ئۆي ئىچىگە كىرىپتۇ. ئۆي ئالتۇن جاھازلار بىلەن سەرەمجانلانغان، چىنە ـ قاچىلار گۆھەر، ياقۇتتىن ياسالغان، ئالتۇن كارىۋاتتا ئۆمرىدە كۆرۈپ باقمىغان ئەتلەس ـ شايى ۋە كىمخابتىن تىكىلگەن يوتقان ـ كۆرپىلەر يىغىقلىق تۇرغان، يەردە بولسا گىلەم ـ پایانداز سېلىقلىقمىش. مەلىكە گۈلزامان بۇ كارامەتلەرگە ھەيرانلىقتا قاراپ قالغانىكەن، «ھەيران قالماڭ مەلىكەم، بۇ سىزنىڭ ئۆيىڭىز، بۇ باغدا سىزنىڭ توققۇزىڭىز تەل، كۆتكىنىڭىز دەل بولۇپ تۇرىدۇ» دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. بۇ ئاۋاز بايا كۆل بويىدا ئاڭلانغان ئاۋازغا بەك ئوخشايدىكەن. گۈلزامان دېرىزە پەردىسىنى قايرىپ چىنارىدىكى مەخلۇققا قارىسا، ئۇ مەلىكىگە قاراپ يېقىملىق كۈلۈمسىرەپتۇ. بۇ كۈلۈمسىرەش گۈلزامانغا ئاجايىپ تەسىر قىپتۇكى، ئۆيدىن چىقىپ ئىختىيارسىز چىنار يېنىغا بېرىپ، ھېلىقى مەخلۇققا قاراپ تەزىم ـ ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ. مەخلۇق زۇۋانغا كېلىپ:

ـــ ئەزىز مەلىكەم، سىز مېنىڭدىن قاچماڭ، مەندىن سىزگە ھېچقانداق خەۋپ ـ خەتەر يەتمەيدۇ، مېنى تاشلىماڭ. مېنىڭ دېگىنىمدەكلا قىلسىڭىز، ئاخىرىدا بەختلىك بولىسىز، ـــ دەپتۇ.

مەلىكە گۈلزامان بۇ سىرلىق مەخلۇقتىن قورقمايدىغان، كۈندە كۆل بويىغا چىقىپ، چىنار سايىسىدا ئولتۇرۇپ، مەخلۇق بىلەن سۆزلىشىدىغان بوپتۇ. نەچچە ـ نەچچە قېتىم ئۇنىڭدىن نېمىشقا چىنارىدا قىمىرلىماي، يەرگىمۇ چۈشمەي ئولتۇرۇشىنىڭ سەۋەبىنى سورىماقچى بوپتۇ ـ يۇ، ئېھتىيات قىلىپ سورىماپتۇ. مەخلۇق مەلىكىگە ھەر كۈنى قىزىق ـ قىزىق ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بېرىدىكەن. مەخلۇق كۆرۈنۈشتە بەتبەشىرە بولغىنى بىلەن شېرىن سۆزلۈك ئىكەن. مەلىكە ئۇنىڭغا مەھلىيا بولۇپ قاپتۇ، باغقىمۇ كۆنۈپ قاپتۇ، كۈنلىرى خاتىرجەملىك ئىچىدە ئۆتۈۋېرىپتۇ.

بىر كۈنى گۈلزامانىنىڭ چۈشىگە ئۆز يۇرتى، ئاتا ـ ئانىسى، ئاچىسى، بىللە ئويناپ ئۆسكەن دوست ـ ئاغىنىلىرى ئايان بولۇپ، «سېنى سېغىندۇق» دېيىشىپتۇ. مەلىكە گۈلزامان ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ چۈشىنى ئەسلەپتۇ، ئەسلىگەنسېرى ئۆزىنىڭمۇ ئۇلارنى سېغىنغانلىقىنى ھېس قىلىپ، سېغىنىش ئوتىغا پايلىيالماي يىغلۇېتىپتۇ.

مەلىكىنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىغان مەخلۇق:

ــ يىغلىماڭ مەلىكەم، يۈرتىڭىزنى، ئاتا ـ ئانىڭىزنى سېغىنغان بولسىڭىز، مەن سىزگە بىر كۈنلۈك ۋاقىت بېرەي، بېرىپ يۈرتىڭىزنى، ئاتا ـ ئانىڭىزنى كۆرۈپ كېلىڭ. ۋەدىڭىزدە تۇرۇپ، ھەرگىز قونۇپ قالماڭ، ھەرقانچە كەچ قالسىڭىزمۇ چوقۇم قايتىپ كېلىڭ. ناۋادا ۋەدىڭىزدە تۇرماي، دېگەن قەرەلدە قايتىپ كەلمىسىڭىز، مېنى نابۇت قىلىسىز، سىزگىمۇ ياخشىلىق بولمايدۇ، ئاقىۋەت ئۆمرىڭىز بويى ھەسرەت ـ نادامەت چېكىپ ئۆتىسىز، ــ دەپتۇ.

مەلىكە گۈلزامان چوقۇم ئۆز قەرەلدە قايتىپ كېلىدىغانغا ۋەدە بېرىپتۇ ۋە مەخلۇقنىڭ دېگىنى بويىچە ئۇزۇكنى قولىغا سالغانكەن، كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا يۈرتىغا يېتىپ بېرىپتۇ، ئاتا ـ ئانىسى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. گۈلزاماننىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىدىن بەك خۇرسەن بولۇپ، خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ.

ــ خۇدايىمنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ھاياتكەنسەن، كۆرۈشتۇق، ئەمدى بىزنى تاشلاپ ھېچ يەرگە كەتمە، ــ دەپتۇ ئانىسى.

ــ مېنىڭدىن ئەنسىرىمەڭلار، تىلسىملىق باغدا زىيان ـ زەخمەتسىز، ناھايىتى ياخشى تۇردۇم. سىلەرنى بەك سېغىنىپ كەتكەنلىكىم ئۈچۈن پەقەت بۇگۈن بىر كۈنلۈك قەرەل بىلەن كەلدىم، ــ دەپتۇ مەلىكە گۈلزامان.

ــ بىر يىلدىن بۇيان ئاران كېلىپ، يەنە بۇگۈنلا كېتىمەن، دەمسەن؟ ھېچ بولمىسا ئۈچ كۈن تۇر، ــ دەپ ئانىسى يىلىنىپتۇ. مەلىكە گۈلزامان بۇگۈن كېتىشتە چىڭ تۇرۇپتۇ.

مەلىكە يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ قېنىشماپتۇ، ۋاقىتنىڭ كەچ بولغىنىنىمۇ تۇيماپتۇ. بىر چاغدا ئىشىككە چىققۇدەك بولسا، كۈن پېتىپ، ئەتراپقا تۈن پەردىسى يېيىلىشقا باشلاپتۇ. مەلىكە كەتكىلى تەمشەلگەندە ئانىسى ھېچ بولمىسا بۇگۈن بىر ئاخشام قونۇشنى، بىر ئاخشام مۇڭدىشىپ قېنىۋېلىشنى ئېيتىپ تۇرۇۋاپتۇ. بۇيان قارىسا، ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، ئۇيان قارىسا، ھېلىقى مەخلۇق. ئىككى تەرەپنىڭ سۆزى ئوتتۇرىسىدا تېڭىرقاپ قاپتۇ. بەلكىم ئۇ مېنى كەلمەي قالارمىكىن، دەپ قورقۇتۇپ شۇنداق دېگەندۇ، بىر ئاخشام قونىمامدىم، يەنە قاچان كېلىشىمنى كىم بىلىدۇ، دېگەنلەر كۆڭلىگە كېچىپ، قونۇشقا رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. لېكىن، ئۆزىنى قانداق تەقدىر كۈتىدىغانلىقىنى خىيال قىلىپ، غەم تۆشكىدە زادىلا ئۇخلىيالماي، تۇننى ئاران تاڭغا ئۇلاپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە تاماققىمۇ قارىماي، ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار بىلەن خوشلىشىپ باغقا را-

ژان بوپتۇ. باغقا كەلسە، باغدا قارا بوران دەھشەت بىلەن گۈركىرەۋاتقان، جۇت - شۇرغان مېۋىلەرنى، گۈل - گىياھلارنى، قۇش - جانىۋارلارنى ئۇشۇتۇۋەتكەن، قىزىلگۈلنىڭ ياپراقلىرى چۈشۈپ، غۇنچە - پورەكلىرى توزۇپ، قاقشال ياغاچقا ئوخشاپ قالغانكەن. بىر كۈن ئىچىدىلا باغدىكى بۇنداق مۇدھىش ئۆزگىرىشلەردىن يۇردىكى ئېچىشقان مەلىكە گۈلزامان كۆل بويىغا كەلسە، شېرىن زۇۋانىدار مەخلۇق يەردە سۈنايلىنىپ جانسىز ياتقۇدەك. قىشمۇ ياز ياشناپ - چېچەكلەپ، مېۋىلەپ تۇرىدىغان باغنىڭ نابۇت بولۇشىغا، سىرلىق مەخلۇقنىڭ ئۆلۈشىگە، ئۆزى ئاشىق بولغان قىزىل-گۈلنىڭ قاقشال ياغاچ بولۇپ قېلىشىغا ئۆزى سەۋەبچى بولغانلىقىنى ئويلاپ، مەخلۇق-نىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپ، جانسىز گەۋدىنى قۇچاقلاپ زار - زار يىغلاپتۇ. ئۇنىڭ دەردلىك يۇرىكىدىن قايناپ چىققان ئاھۇزارى پەلەككە يېتىپتۇ، تاغ - تاشلار تىترەپ-تۇ. ھەممە سەۋەنلىك ئۆزىدىن ئۆتكەنلىكىنى، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلماي مۇشۇ ئاقىۋەتنى كەلتۈرگەنلىكىنى ئويلاپ تېخىمۇ قاتتىق يىغلاپتۇ. يىغىسىنىڭ قاتتىقلىقىدىن ئىككى كۆزى بۇلاققا ئايلىنىپتۇ، كۆز يېشى مەخلۇقنىڭ جانسىز تېنىنى يۇيۇپتۇ، جانسىز گەۋدىنىڭ تەشنا يۇرىكى مۇھەببەت جامىنىڭ شېرىن شارابىدا ياشارغاندەك ئاستا - ئاستا مىدىرلاپتۇ. مەلىكىنىڭ كۆز ياشلىرى ئۇنىڭ قۇرۇپ قالغان يۈزىنى، لەۋلىرىنى سۇغىرىپتۇ. جانسىز تەن پۈت - قوللىرىنى ھەركەتكە كەلتۈرۈپ، كۆزىنى ئېچىپ ئورنىدىن تۇرۇشىغا، ئۇنىڭ ئۇستىدىكى سەت كۆرۈنۈشلۈك نەرسىلەر — مۆڭگۈز، قۇيرۇقلار سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتىپتۇ. كۆرۈمسىز، بەتبەشىرە تېرە ئىچىدىن ئون تۆت كۈنلۈك تولۇق ئايدەك بىر يىگىت چىقىپتۇ. مەلىكە گۈلزامان بۇ ئەھۋالغا ھەيران بولۇپ قاراپ قاپتۇ. يىگىت مەلىكىگە كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

— مەلىكەم، ھەيران قالماڭ، مەن ئەسلىدە ئادەمزات ئىدىم، سىزگە ئوخشاش بىر پادىشاھنىڭ شاھزادىسى ئىدىم. ئۆزۈمنىڭ قانداق بولۇپ بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىمنى سىزگە كېيىن سۆزلەپ بېرىمەن. كەچمىشىم قىزىق بىر ھېكايە. بىز ھازىر بەختلىك بولدۇق. مېنى بۇنداق بەختكە ئېرىشتۈرۈپ، ئادەملىك ئەسلىمگە كەلتۈرگەن سىزنىڭ پاك ۋە چىن ئەقىدىڭىز، مۇھەببىتىڭىز. سىز خالىسىڭىز، مەن سىزنىڭ قىيامەتلىك جۈپتىڭىز، شۇنداقلا ۋاپادار خىزمەتچىڭىز بولاي، — دەپ قولى-نى كۆكسىگە ئاپتۇ.

چۈشتەك بولۇۋاتقان ئىشلاردىن ئېسىنى يىغىۋالغان مەلىكە گۈلزامان بۇ ئۇچرى-شىشنىڭ تېگى - تەكتىنى چۈشىنىپ يەتكەندىن كېيىن، كۆزلىرىدىن شادلىق ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ يىگىتنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. شۇئانلا باغدىكى قۇرۇپ خازانغا ئايلانغان دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار ئاستا - ئاستا باش كۆتۈرۈپ -

ياشىرىپ ئۆز ئەسلىگە كېلىشكە باشلاپتۇ. نىمجان ياتقان ئۇچار قۇشلار، جان - جانىۋارلار جانلىنىپ يايراشقا، سايراشقا باشلاپتۇ.

مۇراد - مەقسىتىگە يېتىشكەن ئىككى ئاشىق - مەشۇق باغ سەيلىسىنى قىلىپ تۇرسۇن، بىز يىگىتنىڭ بۇرۇنقى ئەھۋالىدىن گەپ ئاچايلى:

شۇ زاماندا، ھازىرقى تىلسىملىق باغدىن كۆپ يىراق — كەڭ دەشتى قۇملۇقنىڭ نېرىسىدا بىر مەملىكەت بولۇپ، سۇلتانى ھۆسەيىن دېگەن كىشى پادىشاھلىق قىلىدىكەن. سۇلتانى ھۆسەيىن پادىشاھقا توققۇز ئوغۇلكە، توقىقۇز شەھەر تەۋە ئىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ كۆز قارىچۇقىدەك يالغۇز بىرلا ئوغلى بولۇپ، ئىسمى ئىسكەندەر ئىكەن. ئىسكەندەر ئون بەش ياشقا تولغاندا ھۆسن - چىرايىمۇ ئون تۆت كۈنلۈك ئايدەك تولۇپ كامالىغا يېتىپتۇ. سۇلتانى ھۆسەيىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى شىكار سەيلىسىنى تارتىپ، بىر كۈنى خاس نۆكەرلىرى بىلەن ئاتلىنىپتۇ. ئوغلىدىن بىردەمدۇ ئايرىلغۇسى كەلمەيدىغان پادىشاھ بۇ قېتىمدۇ ئىسكەندەرنى شىكارغا بىللە ئېلىپ چىقىپتۇ. ئۇلار چۈشكىچە ئوۋ ئوۋلاپتۇ، غەنىيمەتلەر ئاز بولماپتۇ. كېيىك، جەرەن گۆشلىرىنى كاۋاپ قىلىپ يەپتۇ. ئىچىلىرى قىزىپ ئۇسىپتۇ. ئۇلار بۇلاقتىن يىراقراق يەرگە چۈشكەنىكەن، نۆكەرلەردىن بىر نەچچىسىنى سۇغا ئەۋەتىشكە تۇغرا كەپتۇ. ئىسكەندەرمۇ دادىسىنىڭ توسقىنىغا ئۇنىماي سۇغا بىللە بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. سۇلتانى ھۆسەيىن پادىشاھ ئىلاجسىز ئوغلىنى نۆكەرلەرگە قوشۇپ قويۇپتۇ. ئۇلار بۇلاققىمۇ يېتىپ بېرىپتۇ. ئىسكەندەر ئەتراپقا نەزەر سالغۇدەك بولسا، يېقىنلا يەردە بۈك ئورمانلىق كۆرۈنۈپتۇ. نۆكەرلەرگە: «سىلەر كۆپكە سۇ قاچىلاپ بولغۇچە كېلىمەن» دەپ، نۆكەرلەرنىڭ توسقىنىغىمۇ قارىماي ئورمانلىق تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ كېتىپتۇ. ئورمانلىق ئىچكىرىلىگەنسېرى ھەم بۈك، ھەم گۈزەل ئىكەن، ھەر خىل ئۇچار قۇشلار، ھايۋانلار بەك كۆپ ئىكەن. ئىسكەندەر بۇلارغا قىزىققانسېرى ئىچكىرىلەپ كېتىۋېرىپتۇ. بىر چاغدا كۆزى بۈك بىر دەرەخ شېخىدا يالغۇز مۈگدەپ تۇرغان بىر قۇشقا چۈشۈپتۇ. قۇشنىڭ تۇمشۇقى قارا، بېشى ئاق، ئىككى قانىتى ئالا بالداق، قۇيرۇقى قىپقىزىل بولۇپ، ئىسكەندەرگە بەك چىرايلىق كۆرۈنۈپتۇ، ئۇنىڭغا زوقى كېلىپ، ئاستا ماراپ بېرىپ تۇتۇۋاپتۇ. بۇ قۇش ئويغىنىپ، ئۆزىنى ئادەمزاتنىڭ تۇتۇۋالغانلىقىدىن قورقۇپ، قۇتۇلۇپ قاچماقچى بولۇپ بىر يۇلقۇنغانىكەن، پۇتىنىڭ بىر بارمىقى ئۈزۈلۈپ ئىسكەندەرنىڭ قولىدا قاپتۇ، قۇش ئۆزى قۇتۇلۇپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

بۇ قۇش مۇشۇ ئورمانلىقتىكى جىنلار پادىشاھلىقىنىڭ ئون ئىككى ياشلىق قىزى جەھەر ئىكەن. ئۇ ئوينىغىلى چىقىپ ئورمانلىقنى ئايلىنىپ بىرئاز چارچىغانلىقتىن

قۇش قىياپىتىگە كىرىپ شاختا قونۇپ ئۇخلىغانىكەن. جەھەر بولغان ئەھۋالنى، بىر بارمىقىنىڭ ئادەمزات بالىسىنىڭ قولىدا قالغانلىقىنى دادىسىغا ئېيتىپتۇ. جەھەرنىڭ دادىسى دەرغەزەپكە كېلىپ، قىزىنىڭ يول باشلىشى بىلەن ئورمانلىققا كەپتۇ ۋە چوڭ بىر قۇشقا ئايلىنىپ، ئىسكەندەرنى گەجگىسىدىن قاماللىغىنىچە ئاسمان قەرىگە كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئۇچا ـ ئۇچا ئىسكەندەرنى ئەزىم تارمىنىڭ ئايىغىدىكى بىر خارابە باغقا ئەكېلىپ تاشلاپتۇ. ئۇ ئىسكەندەرنى شۇ يەردە بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىش نىيىتىگە كەپتەكەن، لېكىن ئىسكەندەرنىڭ تولىمۇ چىرايلىقلىقىنى ھەم ياش ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ نىيىتىدىن يېنىپ، بىر ئەپسۇن بىلەن ئۇنى ئادەم دېسە ئادەم ئەمەس، ھايۋان دېسە ھايۋان ئەمەس، غەلىتە بىر مەخلۇققا ئايلاندۇرۇپ، تىلسىم زەنجىرىگە باغلاپ، چىنارغا بەند قىلىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ كېتىپتۇ. ئۇ كېتەر چېغىدا:

ــ ناۋادا سېنىڭ مۇشۇ سەت قىياپىتىڭدىن يىرگەنمەي قايسىبىر ساھىبجامال ياكى پەرىزاتلار تەبىقىسىدىن بىر گۈزەل مەلىكە ساڭا كۆڭۈل بېرىپ چىن ئاشىق بولسا، شۇ چاغدىلا ئۆز ئەسلىڭگە كېلەلەيسەن، ــ دەپتىكەن.

نۆكەرلەر ئىسكەندەرنى كۆپ ساقلاپتۇ، ئورمانغا بېرىپ ئۇزاق ئىزدەپتۇ، زادىلا تاپالماپتۇ. ئوغلىنىڭ يوقاپ كېتىشى پادىشاھ سۇلتانى ھۆسەيىننى قاتتىق قايغۇدا قويۇپتۇ. بارلىق نۆكەرلىرى بىلەن ئەتراپتىكى ئورمانلىقلارنى ئوچ كۈنگىچە ئاختۇرۇپ ئىسكەندەرنىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكىدىن خەۋەر ئالالماپتۇ. يىرتقۇچ ھايۋان يەپ كەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ تۆتىنچى كۈنى يىغا ـ زار ئىچىدە ئوردىغا قايتىپ كېتىپتۇ. توققۇز ئۆلكە، ئوتتۇز شەھەر خەلقىگە يەتتە كېچە ـ يەتتە كۈندۈز قازان ئېسىپ نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزۈپتۇ. سۇلتانى ھۆسەين پادىشاھ بۇ جۇدالىق دەردىگە چىدىيالماي، ئوغلى ئىسكەندەرنىڭ ھەسرىتىدە تولا يىغلاپ سارىڭ بولاي دەپ قاپتۇ. ئۆلىما ـ دانىشمەنلەرنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئوردا ئىشلىرىنى سادىق ۋەزىرى ھەسەنگە ھاۋالە قىلىپ، جاھانكەشتىلىك قىلىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ئەمدى ئەسلىي ھېكايىمىزگە كەلسەك، مەلىكە گۈلزامان ئىسكەندەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلگەندىن كېيىن، ئىسكەندەردىن خاسىيەتلىك ئۈزۈك توغرۇلۇق سوراپتۇ. ئىسكەندەر خاسىيەتلىك ئۈزۈك توغرۇلۇق ھېكايە قىلىپ بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ مەن مۇشۇ باغدىكى چىنارغا بەند قىلىنىپ زەنجىر بىلەن باغلۇۋېتىلگەندىن كېيىن، بىر نەچچە كۈن بەخت ـ پېشانەمنىڭ تەتۈرلۈكىدىن زارلىنىپ يىغلىدىم، قاقشىدىم، كۆزۈمگە ئۇيقۇ ئىلىنمىدى. بەشىنچى كۈنى تاڭ مەزگىلىدە كۆزۈم ئۇيقۇغا ئىلىنغاندەك بولدى. چۈش كۆردۈم، چۈشۈمدە بىر ئاپپاق ساقاللىق بوۋاي: «ئوغلۇم، تولا يىغلاپ ئۆزۈڭنى نابۇت قىلىۋەتمە، ئىنسان بالىسىغا ئۆمرىدە خۇشاللىقمۇ، قايغۇ-

مۇ ھەمراھ بولىدۇ. مۇشكۇللۇككە چىدىغان ئادەم ئاسانلىققا چىقىپ بەختلىك بولالايدۇ. سەن ئۆزۈڭدىن چوڭلارنىڭ نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سالماي، شاھزادىلىقىڭغا ئېلىپ باشباشتاقلىق قىلىپ، ئۆزۈڭگە مۇشۇ ئاقىۋەتلەرنى تېپىۋالدىڭ. ياخشى نىيەتلىك كىشىنىڭ تەقدىرى ئىككىلا ئالەمدە ياخشى بولىدۇ. ساڭا ماۋۇ ئۇزۇكنى بېرەي، بۇ خاسىيەتلىك ئۇزۇك. ئۇزۇككە قاراپ نېمىنى تەلەپ قىلساڭ، شۇ نەرسىلەر ئالدىڭدا ھازىر بولىدۇ. قولۇڭغا سالساڭ ئالتە ئايلىق يولنى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بېسىپ، خالىغان جايىڭغا بارالايسەن. ئۇزۈكنى چىڭ ساقلا، ھەرگىز يوقىتىپ قويما. خەير، ساڭا بەخت تىلەيمەن» دەپلا غايىب بولدى. ئۆزۈم شۇ ھامان ئويغىنىپ كېتىپتىمەن. ئالىقىنىمدىكى ئۇزۈككە قاراپ ئەسلىدىكى چىرايلىق شاھزادىدىن قارىغان ئادەمنىڭ قورقۇسى كېلىدىغان سەت بىر مەخلۇققا ئايلىنىپ قالغىنىمغا ئىشەنگەن بولسام، يەنە شۇ سەت مەخلۇق قىياپىتىدىن ئەسلىدىكى ھالىتىمگە قايتىدىغانلىقىمغا ئىشەندىم. ئۇزۈكتىن خارابىنى مۇشۇنداق گۈزەل بىر باغقا ئايلاندۇرۇشنى تەلەپ قىلىۋىدىم، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا بۇ باغ بىنا بولدى. شۇ كۈنى كېچىسى چۈشۈمدە ھېلىقى بوۋاي يەنە پەيدا بولۇپ: «يارايسەن ئوغلۇم، سەن ئۇزۈكتىن باشقا نەرسە تەلەپ قىلماي، خارابىلىكنى باغقا ئايلاندۇرۇشنى تەلەپ قىلدىڭ. بۇ جاي ئەسلىدە مۇشۇنداق گۈزەل ئىدى، سەن گۈزەللىكنى ئەسلىگە كەلتۈردۈڭ. خالىس نىيەت بولساڭ، كېيىنچە ئاۋاتلىقنىمۇ ئەسلىگە كەلتۈرىسەن» دەپلا غايىب بولدى. ئويغانسام چۈشۈم. شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇزۈكتىن ھېچ نەرسە تەلەپ قىلمىدىم. دادىڭنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىدىن كېيىنكى ئىشلار ئۆزىڭىزگە ئايان.

مەلىكە گۈلزامان شاھزادە ئىسكەندەرنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ غايىبى بوۋايدىن، ئۆز تەقدىرىدىن سۆيۈنۈپتۇ، يىگىتكە باشقىدىن ئوتلۇق مېھرى بىلەن قاراپتۇ. بۇ ئىككىسى خۇشاللىققا چۆمۈلگەنسېرى، باغ تېخىمۇ گۈزەللىشىپتۇ، دەل - دەرەخلەر بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ياشىرىپتۇ، مېۋىلىرى بولۇق، مېغىزى توق، تەمى تاتلىق بولۇپ، ۋايىغا يېتىپتۇ، ئۇچار قۇشلارنىڭ ئاۋازى تېخىمۇ ساز، يېقىملىقلىشىپتۇ، گۈل - گىياھلار تېخىمۇ رەڭ تۇرۇشۇپ، گۈل - غۇنچىلىرى كۆپىيىپتۇ، تېخىمۇ خۇش پۇراقلىق بولۇپ كېتىپتۇ، بولۇپمۇ قىزىلگۈلنىڭ گۈل بەرگى، گۈلتاجىسى تېخىمۇ نۇرلىنىپتۇ، رەڭگى چوغدىنمۇ بەك قىپقىزىل بولۇپ جىلۋىلىنىپتۇ. بۇ گۈزەل باغدا ئۇلار تەلىپى ھەل، توققۇزى تەل بولۇپ، شاد - خۇرام ياشاپتۇ.

ئارىدىن بىر مەھەل ئۆتۈپتۇ. مەلىكە گۈلزامان يۇرتىنى، ئاتا - ئانىسىنى سېغىنىپتۇ.

— ئاتا - ئانامنى، يۇرتۇمنى سېغىندىم. ئۇلار پات - پات چۈشۈمگە كىرىۋالىدۇ.

مدغان بولدى. ماقۇل كۆرسىتىز بىللە بېرىپ كەلسەك، ــ دەپ ئىسكەندەرگە تەلەپ قويۇپتۇ.

ئىسكەندەرمۇ ئاتا ـ ئانىسىنى سېغىنغانىكەن. ئۇلار ئاۋۇال ئىسكەندەرنىڭ يۇرتىغا بېرىپ، ئاندىن گۇلزامانىنىڭ يۇرتىغا بېرىشقا كېلىشىپ، ئۇزۇكتىن ئىككى ئات تەلەپ قىلغانىكەن، ئېگەر ـ جابدۇقلىرى ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن ياسالغان بىر جۇپ تۇلپار ئاسماندىن ئۇچۇپ چۈشۈپتۇ. سەپەر جابدۇقىنى سەرەمجانلاپ، ئىككىسى بىردىن تۇلپارغا مىنىپتۇ ۋە بىردەمدىلا ئىسكەندەرنىڭ يۇرتىغا بېرىپ ئوردا دەرۋازىسى ئالدىدا پەيدا بوپتۇ. ئۇلار ئوردىغا، ھۆسەيىن پادىشاھنى چۆل ـ جەزىرىلەردە ئۆلۈپ كېتىپتۇ، دەپ ئاڭلاپ، ئۇنىڭ روھىغا نەزىر ئۆتكۈزۈۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە كىرىپ كەپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ ئانىسى تولا يىغلاپ ئەما بولۇپ قالغانىكەن. ئىسكەندەر خاسىيەتلىك ئۇزۇكنى ئانىسىنىڭ كۆزىگە بىرلا سۈركىگەنىكەن، ئانىسىنىڭ كۆزى ۋاللىدە ئېچىلىپتۇ. ئانا ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ يىغلاپتۇ، قايغۇ ـ مۇسىبەت ياشلىرى خۇشاللىق يامغۇرىغا ئايلىنىپتۇ. ئىسكەندەر سەپەر ھاردۇقى چىققاندىن كېيىن، ئۆيدىكىلەرگە كەچۈرمىشلىرىنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپتۇ، ئۇلارغا گۇلزامانىنى تونۇشتۇرۇپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ ئانىسى ساھىبجامال كېلىنىگە قاراپ زوقلىنىپتۇ ۋە ئوغلىغا نىجاتلىق تېپىپ بەرگىنىگە چوڭ تەشەككۇر ئېيتىپتۇ. نەزىر ـ چىراغ ئۇچۇن ئېتىلگەن ئاش توي ئېشىغا ئايلىنىپتۇ. ئوردىدا يەتتە كېچە ـ كۈندۈز توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلۈپتۇ. سەككىزىنچى كۈنى ئىسكەندەر ئانىسىدىن گۇلزامانىنىڭ يۇرتىغا بېرىشقا ئىجازەت سوراپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا قاراپ:

ــ ئەزىز ئاتاڭ دەردىگە،
چىقىپ كەتتى باش ئالىپ.
جان قاراقىم قايدا دەپ،
كۆزلەرىگە ياش ئالىپ.
مېنى باستى غېرىبلىق،
قامۇشتەك يالغۇز قالىپ.

بالام، سەندىن ئايرىلىپ،
ئىچىمگە ھەسرەت تولغان.
تولا يىغلاپ دەردىگە،
كۆزلەرىم كۆرمەس بولغان.

سېنى كۆرۈپ جان بالام،
جانىمغا جان قوشۇلغان.

يەنە كەتسەڭ قاراقىم،
ساڭا قانداق چىدارمەن.
ياش ئورنىغا قان تۆكۈپ،
سېنى ئەسلەپ يىغلارمەن.
كەتسەڭ نېمە ئامالىم،
خۇدايىمغا قويارىمەن.

دەپ يىغلاپتۇ ۋە گۈلزامانغا قاراپ:

— جىن قەستىنى بۇزۇپسەن،
كۆڭۈل بېرىپ ئوغلۇمغا.
خۇدا ئارا بولغاندۇ
پاك قەدەملىك يولۇڭغا.
يامان تىللار تەگمىسۇن
قىزىلگۈلدەك بويۇڭغا.

كەتمە دېسەم ئوغلۇمنى،
تىلىم كۆيەر گۈل قىزىم.
بارما دېسەم سېنىمۇ،
دىلىم كۆيەر گۈل قىزىم.
كۆرۈپ ئاتا ـ ئاناڭنى،
سەنمۇ خۇشال كۈل قىزىم.

دەپ قوشاق ئېيتىپتۇ ۋە ئوغلى بىلەن كېلىنىگە نۇرغۇن قىممەت باھالىق سوۋغاتلار-نى بېرىپتۇ.

ئۇلار مېڭىش ئالدىدا دادىسىنىڭ ئورنىدا يۈرت سوراۋاتقان ۋەزىر ئىسكەندەرگە گۈلزامانىنىڭ يۈرتىدىن قايتىپ كېلىپ دادىسىنىڭ شاھلىق تەختىگە ئولتۇرۇشنى ئېيتقانىكەن، ئىسكەندەر: «مېنىڭ پادىشاھ بولۇشقا رايىم يوق، مېنى ئۆز بېغىمدا تىنچ، خاتىرجەم كۈن ئۆتكۈزۈشكە قويۇڭلار!» دەپ، پادىشاھ بولۇشنى رەت قىپتۇ.

ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامان تۈلپارلىرىغا مىنىپ نەچچە ئايلىق يولنى يېرىم كۈندىلا بېسىپ، مەلىكىنىڭ يۇرتىغا كەپتۇ. مەلىكە گۈلزامانىنىڭ دادىسى گۈزەلشاھ، ئانىسى، ئاچىسى ۋە ئوردا ـ ھەرەم خادىملىرى ئۇلارنى خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈپ قارشى ئاپتۇ، توي ـ تاماشىلار ئۆتكۈزۈپتۇ.

مەلىكە بىلەن ئىسكەندەر بىرنەچچە كۈنلىرىنى توي ـ تاماشىلار ئىچىدە ئۆتكۈزـ گەندىن كېيىن ئۆز بېغىغا قايتىش قارارىغا كەپتۇ. گۈزەلشاھ:

ـــ مەن قېرىپ قالدىم، مېنىڭ ئورنۇمدا تەختىمدە ئولتۇرساڭ، ـــ دەپتۇ ئىسـ كەندەرگە.

ئىسكەندەر بۇ تەلەپنىمۇ قوبۇل قىلماپتۇ. گۈزەلشاھ ئۇلارنى تۇتۇپ قالالمايدىغانـ لىقىغا كۆزى يېتىپ، تۆۋەندىكى قوشاقنى ئوقۇپتۇ:

ـــ يۇرتتىن يىراق كېتىپ قانداق ئۆتەرسەن؟
يار ـ يۆلەكسىز نېمە كۈننى كۆرەرسەن؟
تىلسىم باغدا تەييارنى يەپ ئۆتسەڭمۇ،
يۇلتۇز ئوخشاش ئىزسىز ئېقىپ ئۆچەرسەن.

دەۋران سۈردۈم مۇراد تاپىپ ئارمانىم،
ۋۇجۇدۇمدا بار چاغدا دەرمانىم.
ئىككى قىزلىق بولۇپتىمەن، ئوغۇل يوق،
تەقدىر شۇنداق بولسا نېمە ئامالىم.

تەقدىر شۇنداق بولسا نېمە ئامالىم،
يالغۇز ئۆتەر چېغى كەلمىش زاۋالىم.
ئويلاپتىمەن بوپ قالدىم دەپ ئوغۇللۇق،
زەھەر بولدى قىلغان تاتلىق خىيالىم.

قىزىغا قاراپ مۇنداق قوشاق ئوقۇپتۇ:

ـــ گۈل بولسۇن دەپ سىن ـ چىرايىڭ، زاتىڭنى،
گۈلزامان دەپ قويغانىدىم ئاتىڭنى.
قىزىلگۈلگە قالغان چېغىڭ باغلىنىپ،
بەردىڭ ئاڭا پۈتۈن ئەسۇ يادىڭنى.

جاهان كەزدىم دەپ سېنىڭلا كۆڭلۈڭنى،
تاپماق بولۇپ كۆڭلۈڭدىكى گۈلۈڭنى.
مۇرادىڭغا سەنغۇ يەتتىڭ جان قىزىم،
سەنسىز قانداق ئۆتكۈزەرمەن كۈنۈمنى.

كۆز قاراقىم ئىدىڭ بالام ئىچىدە،
گۈلزامان دەپ ئويغىناتتىم كېچىدە.
سەنسىز، قىزىم، بولماس مېنىڭ خۇشلۇقۇم،
ئولتۇرسامۇ شاھانە تەخت ئۈستىدە.

مۇشۇ كەتسەڭ يەنە قاچان كېلەرسەن،
يا كېلەرسەن ياكى كەلمەي ئۆتەرسەن.
تىلسىم باغنىڭ راھىتىنى سۈرسەڭمۇ،
ئاخىر بىر كۈن يۇرت قەدرىنى بىلەرسەن.

ئاق يول تىلەپ دۇئا بېرەي ئاتالىق،
جان ئاناڭمۇ دۇئا بەرسۇن ئانالىق.
قىزىلگۈلدەك كۈلۈپ ئۆتسۇن كۈنۈڭلار،
جۇپ - پارىڭغا بولغىن قىزىم ۋاپالىق.

گۈزەلشاھنىڭ ئاق يول ۋە بەخت تىلەپ بەرگەن دۇئاسىدىن كېيىن ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامان تۈلپارلىرىغا مىنىپ ئۆز قارارگاھىغا قاراپ راۋان بوپتۇ.

ئۇلار بىر دەشتى - بايابانغا كەلگەندە، كىيىملىرى جۇل - جۇل، قېرىلىقتىن بېلى مۈكچەيگەن، يول ئازابىدىن يىغا بېسىپ ئاغزى ئۇمىچەيگەن، ئۆشنىسىگە بىر خۇرجۇننى ئارتىپ، ھاسىغا تايىنىپ ئاران - ئاران كېتىۋاتقان بىر مومايىنى ئۇچرىتىپتۇ. ئىسكەندەر مومايدىن نەدىن كېلىپ، نەگە كېتىۋاتقانلىقىنى سوراپتۇ.

— باققۇچۇم يوق ئىگە - چاقىسىز خوتۇنمەن، نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشۇمنى بىلمەيمەن، بېشىم قايغان تەرەپكە كېتىۋاتىمەن، — دەپ مومای كۆزىگە ياش ئاپتۇ.

مومايىنىڭ غېرىب، بىچارە ھالىغا ئىسكەندەرنىڭ ئىچى ئاغرىپتۇ، خىيال بېسىپ تۇ: گۈلزامانىنىڭ مەندىن باشقا پاراڭلىشىدىغان ھېچقانداق ھەمراھى يوق، بولۇپمۇ مەن شىكارغا چىقىپ كەتسەم، ئۇ يالغۇزلا قالىدۇ، بۇ مومايىنى ھەمراھ قىلىپ بەرسەم زېرى-

ېڭىشمۇ تۇگەپ قالار، دېگەن ئويغا كەپتۇ ـ دە، خىيالىنى مەلىكە گۈلزامانغا ئېيـ
تىپتۇ. مەلىكە ئىسكەندەرنىڭ سۆزىگە دەرھاللا جاۋاب بەرمەي، مومـاينىڭ چـرايىغـا،
كۆزىگە تازا سەپسېلىپ قاراپتۇ، گۈلزامانغا ئۇنىڭ تەق ـ تـۇرقى، چىرايـى ياسىمـ
دەك، بولۇپمۇ كۆزى قانداقتۇر بىر شۇملۇقنى يوشۇرۇپ تۇرغاندەك بىلىنىپتۇ. گـۈلـ
زامان ئىسكەندەرنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ:

ـــ ئۆزىڭىز بىلىڭ، لېكىن بۇ مومايىنى ئۆزۈمگە ھەمـراھ قىلغـۇم يوق، كۆڭلـۈم
تارتماي تۇرىدۇ، ـــ دەپلا قويۇپتۇ.

مومای قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ تۇرۇپ:

ـــ ئوغلۇم، ياخشى، ئۇلۇغ ئادەمنىڭ بالىسىدەك قىلىسەن. ئاتاڭدەك رەھىمدىلـ
لىك قىلىپ، مەندەك يېتىم ـ يېسىر خوتۇنغا باشپاناھلىق قىلغىن، بېشىمنى
سىيلا، ئىككى ئالەملىك ھەقتىگە دۇئا قىلاي، ـــ دەپ كۆز يېشى قىپتۇ.

ئىسكەندەر نېرى ـ بېرىسىنى ئويلىمايلا تۇلپاردىن چۈشـۈپ، مومايىنى ئۆزىنىڭ
ئورنىغا مىندۈرمەكچى بولغانىكەن، تۇلپار سەكرەپ ـ چىچاڭلاپ، مومايىنى مىندۈرگـ
لى قويماپتۇ. ئىسكەندەر خېلى ھەپىلىشىپ مومايىنى تۇلپارغـا مىندۈرەلمەي، جىلـ
لىكتە تۇلپارنىغا قاتتىق بىر قامچا ساپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ بۇ ئىشىدىن مەلىكە نـارازى
بولسىمۇ، يەنە ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ گەپ قىلماپتۇ. قامچا يېگـەن تۇلپار ئىلاجسىـز
جىم بوپتۇ. مومای تۇلپارغا مىنىشىگە تۇلپارنىڭ كۆزىدىن ياش چىقىپتۇ. بۇنى مەـ
لىكە كۆرۈپ مومايدىن تېخىمۇ يىرگىنىپتۇ، لېكىن يەنىلا زۇۋان سۈرمەپتۇ. ئـۇزاق
ئۆتمەي ئۇلار ئۆز بېغىغا يېتىپ كەپتۇ. مومای باغقا كەلگەندىن كېيىن ئىسكەندەر
بىلەن مەلىكە گۈلزامانىنىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇپ ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقـا
باشلاپتۇ، ھەربىكەتلىرىمۇ چاققانلىشىپ كېتىپتۇ. مومايدىكى بـۇ ئۆزگىرىش مەلىكە
گۈلزامانىنىڭ تېخىمۇ گۇمانىنى ئاشۇرۇپتۇ. شۇڭا، ئۇ مومايغا ئانچە چىراي ئاچماپتـۇ،
ئوشۇقچە گەپمۇ قىلماپتۇ، بەلكى ئۇنىڭ ھەربىكەتلىرىگە كۆز تىكىپ يـۇرۇپتۇ. ئىسـ
كەندەر بولسا، باققۇچىسىز مومای باشپاناھلىققا ئېرىشكىنىگە خۇشال بـولۇپ، بىزنـى
رازى قىلىش مەقسىتىدە ئاۋارە بولۇۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ، گـاھىدا مومـای بىلەن مـۇڭـ
دىشىدىكەن، ھەتتا كەچۈرمىشلىرىنىمۇ سۆزلەپ بېرىدىغان بوپتۇ. بۇ مومای ئىسكەنـ
دەرنى سېھىرلەپ دەرەخكە بەند قىلىپ قويغان جىننىڭ ئانىسى ئىكەن. ئۇ ئوغلىدىن
ئىسكەندەر ھەققىدىكى ھېكايىنى ئاڭلاپ، خىسلەتلىك ئۆزۈكنى قولغا چۈشۈرۈۋېلىش
نىيىتىگە كېلىپ، بىچارە ـ مىسكىن قىياپەتلىك مومای سۈرىتىگە كىرىۋېلىپ،
ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامانىنىڭ ماڭىدىغان يولىغا چۈشۈۋالغانىكەن. ئاق كۆڭۈل، ساددا
ۋە رەھىمدىل ئىسكەندەر مومايىنىڭ ئەسلىي قىياپىتىنى بىلمىگەچكە، ئۇنىڭغا بەزى

سىرلىرىنى ئېچىپ بېرىشكە باشلاپتۇ، لېكىن موماي ئىسكەندەردە گۇمان پەيدا قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن خىسلەتلىك ئۇزۇك توغرۇلۇق ئالدىراپ گەپ ئاچماپتۇ. ئۇ ئىسكەندەرنىڭ تولۇق ئىشەنچىسىگە ئېرىشىۋالغاندىن كېيىن، بىر كۈنى ئىسكەندەردىن:

ــ ئوغلۇم، بۇ ئاجايىپ باغنى سەن قانداق تاپقان ياكى ئاتاڭ ساڭا ئاتاپ بىنا قىلدۇرۇپ بەرگەنمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. مومايىنىڭ غەرىزىنى بىلمىگەن ئىسكەندەر ئۆزىنىڭ كېيىنكى كەچۈرمىشلىرى، ئاقساقال بوۋاي، خىسلەتلىك ئۇزۇك، باغ، گۈلزار... توغرۇلۇق قالدۇرماي سۆزلەپ بېرىپتۇ. موماي بىلىندۇرمەي ئىسكەندەرنىڭ بارماقلىرىغا قاراپتۇ، لېكىن ئۇزۇكنى كۆرەلمەپتۇ. ئۇنىڭ پۈتۈن ئەس ـ يادى قانداق قىلىپ ئۇزۇكنىڭ نەدىلىكىنى بىلۈۋېلىشتا قاپتۇ. موماي ئىسكەندەردىن ئۇستىلىق بىلەن:

ــ ئوغلۇم، ئۆزۈڭ ياخشى ئادەمنىڭ پۇشتى بولغاچقا، خىزىر بىشىڭنى سىلاپتۇ، جەننەتتەك باغنىڭ ئىگىسى قىپتۇ، جەننەت هۆرلىرىدەك بىر قىزنى ساڭا ئاشىقى بىقارار قىلىپ، ئىككى دۇنيالىق هەمراهىڭ، جۈپتۈڭ قىپتۇ. بۇنىڭ هەممىسى خىزىر بەرگەن خىسلەتلىك ئۇزۇكنىڭ كارامىتى ئىكەن. ئۇزۇكنى پۇختا ساقلا، ئۆزۈڭ بىلەن بىرگە ئېلىپ يۈرمە. ئۇنى باشقىلارنىڭ نەزىرى چۈشمەيدىغان يەرگە تىقىپ قوي، كېرەك بولغاندىلا ئېلىپ، هاجىتىڭ بەجا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا يەنە تىقىۋەت، ــ دەپ نەسىهەت قىلغان بوپتۇ. ئۇ هەرقانچە تىل يالىمىلىق ۋە كازىزاپلىق قىلىپمۇ خاسىيەتلىك ئۇزۇكنىڭ نەگە قويۇلغانلىقى توغرۇلۇق ئىسكەندەردىن زادى سۆز ئالالماپتۇ، چۈنكى «خاسىيەتلىك ئۇزۇك توغرۇلۇق مومايغا پەقەت گەپ قىلماڭ» دەپ گۈلزامان ئىسكەندەرنى ئاگاهلاندۇرغانىكەن. لېكىن، مومايىنىڭ سۆزلىرى ئىسكەندەرگە ئورۇنلۇق تۇيۇلۇپ، خاسىيەتلىك ئۇزۇكنى باشقا يەرگە تىقىپ قويۇشنى ئويلاپ، ئەسلىدىكى ئورنى ــ ئېچكىرىكى ئۆيدىكى تام ئىشكاپتىن ئۇزۇكنى ئاپتۇ. مومايىنىڭ يېقىندىن بۇيان ئىسكەندەرگە بەكلا يېپىشىپ يۈرگىنىگە دىققەت قىلغان گۈلزامان ئىسكەندەرنىڭ بىرەر بىخەستەلىك قىلىپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلىپ يۈرگەنىكەن.

ــ ئۇزۇكنى نەگە ئاپىرىسىز؟ ــ دەپ مەلىكە ئىسكەندەردىن سوراپتۇ.

ــ ئۇزۇكنى مېنى بەند قىلىپ قويغان چوڭ چىنارنىڭ تۆشۈكىگە تىقىپ قويايمىكىن دەيمەن، ــ دەپتۇ ئىسكەندەر.

ــ بوپتۇ، شۇنداق قىلىڭ، ئەمما ئۇزۇكنىڭ كۆزىنى ئېلىۋېلىپ، ئۇنى ئۆز يېنىڭىزدا ساقلاڭ، هەر هالدا ئېهتىيات قىلايلى، ــ دەپتۇ مەلىكە. ئىسكەندەر ئۇزۇكنىڭ كۆزىنى ئېلىۋېلىپ، ئۆزىنى چوڭ چىنارنىڭ بىر تۆشۈكىگە تىقىپ قويۇپتۇ.

ئىسكەندەرنى، ھەربىر كەتلىرىنى يوشۇرۇن پايلاپ يۈرگەن موماي ئۇنى كۆرۈپ قاپتۇ، ئەمدى ئۇزۇكنى ئېلىپ قېچىشنىڭ پەيتىنى كۈتۈشكە باشلاپتۇ. بىر كۈنى ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامان بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىنى دەپ مەي - شارابنى جىقراق ئىچىپ قويۇپ، تەڭلا كەيپ بولۇپ غەرق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. مومايمۇ دەل مۇشۇنداق ۋاقىتنى كۈتۈپ تۇرغانىكەن. ئۇ يۈگۈرگىنىچە چوڭ چىنارنىڭ تۈۋىگە بېرىپ تۆشۈكتىن ئۇ-زۇكنى ئاپتۇ - دە، ئۆز ھالىتىگە قايتىش ئۈچۈن يەرگە دومىلاپتۇ، جىن ھالىتىگە قايتماپتۇ. سېھىر - ئەپسۇننى ئوقۇپتۇ، يەنىلا جىن ھالىتىگە قايتماپتۇ. ئۇ بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلەلمەي تىت - تىت بوپتۇ. ئىسكەندەر بىلەن گۈلزاماننىڭ مەستلىكتىن پېشىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، مىنىپ قېچىش نىيىتىدە تۈلپارنىڭ بىرىنى تۇ-ماقچى بولۇپتىكەن، تۈلپار چاپچىپ، چىشلەپ يېقىن كەلتۈرمەپتۇ. يەنە بىر تۈلپارمۇ چىشلەپ، تېپىپ يېقىن كەلتۈرمەپتۇ. ئىككى تۈلپارنىڭ ئارىسىدا قېلىپ خېلى تې-پىلىڭ يەپ ۋايجېنى چىقىپتۇ، ئىلاجسىز پىيادە قېچىپتۇ. ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامان-نىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىشىدىن قورقۇپ يول بىلەن ماڭماي تاغ ئىچى، جىرا - جىلغىلار بىلەن مېڭىپتۇ.

نەچچە تاغ - بەلدىن ئېشىپتۇ، تولا مېڭىپ ھېرىپتۇ، ھالىدىن كېتىپتۇ. بىر ئاز دېمىنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بىر تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قولىدىكى پارقىراپ تۇرغان ئۇزۇككە قاراپتۇ، ئىچ - ئىچىدىن خۇشاللىقى تۇتۇپ، ئۇزۇكنى قايتا - قايتا سىلاپتۇ، ئۇزۇككە قارىغىنىچە شېرىن خىياللارغا پېتىپتۇ: «قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئۇزۇكتىن ئۆزۈمگە جەننەتتەك باغ، ھەشەمەتلىك پادىشاھلار ئوردىسى تەلەپ قىلىمەن. ئىسكەندەرنىڭ بېغىنى، جىنلار پادىشاھىنىڭ ئوردىسىنى شۇ تۇرقىدىلا تاشقا ئايلاندۇرغۇزۇۋېتىمەن. ئۆزۈم جىنلار ئىقلىمىنىڭ شاھىنشاھى بولىمەن...» ئۇ يەنە شۇنداق خىياللارغا چۆكۈپ، ئاستا - ئاستا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئۇيقۇسىدا چۈش كۆرۈپتۇ: ئۇ-زۇكنىڭ ھېكمەت - خاسىيىتى بىلەن بىر گۈزەل كاتتا شەھەر بىنا بولغانمىش. ئۆزى شاھ ئايىم بولۇپ، ئالتۇن تاجنى كىيىپ، ئالتۇن تەختتە ئولتۇرغانمىش. ئوڭ - سول يېنىدا ۋە ئارقىسىدا ئوندىن ئوتتۇز لەشكىرىي مۇلازىم ئايپالتىسىنى تۇتۇپ مۇھاپىزەتتە تۇرارمىش. ئالدىغا جىنلارنىڭ بۇرۇنقى پادىشاھىنى چەمبەرچاس قىلىپ باغلىغىنىچە ئېلىپ كىرگەنمىش، لېكىن بۇرۇنقى پادىشاھ ئۇنىڭغا ئازراقمۇ ھۆرمەت قىلىپ قويماي، شاھانە قىياپەتتە غادىيىپ تۇرغانمىش. جۇدۇنى ئۆرلىگەن شاھ ئايىم «جاللات!» دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىغانمىش... موماي ۋارقىرايمەن دەپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ. ئۇ، چۈشۈمدە بولغان ئىش چوقۇم ئوڭۇمدىمۇ بولىدۇ، دەپ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ، ئۇزۇككە ھەۋەس بىلەن قارۋاتقاندا، تۇيۇقسىزلا بىر نەرسە يېقىنلا يەردە

قورقۇنچلۇق ھۆۋلاپتۇ. موماي ئۇيقۇلۇق كۆزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، بىر نەچچە ئوت چېكىتلىرى كۆرۈنۈپتۇ. «بۆرە» دېگەن قورقۇنچلۇق تۈيغۇ چاقماق تېزلىكىدە مېڭىسىدە پەيدا بوپتۇ. ئۇزۇكتىن بۆرىلەرنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىشنى تىلەپتۇ، تىلىكى بەجا بولماپتۇ. ئۇزۇككە بىر نەچچە قېتىم ئۆتۈنۈش قىپتۇ، ئۆتۈنۈشى زادى ئۆتىمەپتۇ. سەۋەب، ئۇزۇكنىڭ كۆزى بولمىسا، ئۇنىڭ ھېچقانداق خاسىيىتى بولمايدىكەن. مومانىڭ بۇنىڭدىن خەۋىرى بولمىغاچقا، ئۇزۇكنى قولغا چۈشۈرگىنىگە خۇش بولۇپ كېلىۋەرگەنىكەن. موماي ئالدىدىكى بۆرىلەرگە قاراپ قورقۇپ، ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىشىگە ئاچ بۆرىلەر ئۇنىڭغا تەڭلا ئېتىلىپ كېلىپ ئېغىز ساپتۇ. «نىيىتى يامان نىڭ قازىنى تۆشۈك» دېگەندەك، موماي جىن ئۆزىنىڭ يامان نىيىتى بىلەن بۆرىلەرگە يەم بوپتۇ. خاسىيەتلىك ئۇزۇكمۇ ئۇنى بۆرىگە يەم بولۇشتىن قۇتۇلدۇرۇپ قالالماپتۇ.

ئىسكەندەر بىلەن مەلىكىگە كەلسەك، ئۇلار شۇ مەست بولغىنىچە ئەتىسى چۈشكىچە خۇددىنى بىلمەي يېتىپتۇ. بىر كەمدە مەستلىكى يېشىلىپ، مومانىنى چاقىرسا ئۇنىڭدىن شەپە يوقمىش. ئۆيدىن چىقىپ قاراپتۇ، باغلارنى ئارىلاپتۇ، يوقمىش. گۇلزامان بىر نەرسىدىن ئەنسىرەپ ئىسكەندەرگە: «ئۇزۇك بارمۇ - يوق، قاراپ بېقىڭ» دەپتۇ. ئىسكەندەرمۇ كۆڭلى ئۇيغەندەك بولۇپ، ئىتتىك بېرىپ چىناردىكى ھېلىقى تۆشۈككە قارىغۇدەك بولسا، ئۇزۇك يوق تۇرغۇدەك. ئىسكەندەر بىلەن گۇلزامان ئېغىر غەمگە چۆكۈپتۇ. مەلىكە گۇلزامان ئىسكەندەرگە يىغلاپ تۇرۇپ:

— سىز ئۇ شورى قۇرۇغۇر شۇم مومايغا بەكلا ئىشىنىپ، يېپىشىپ قالدىڭىز. مەن باشتىلا ئۇنىڭدىن بىر شۇملۇقنىڭ پۇراپ تۇرغىنىنى ئېيتسامmu، گېپىمگە قۇلاق سالمىدىڭىز. تۇلپار چېغىدا ئۇنى يامان كۆرۈپ مىندۇرمىگىنىدىنمۇ ھېچنەرسىنى خىيالىڭىزغا كەلتۇرمىدىڭىز. ئەكسىچە، تۇلپارنى ئۇرۇپ ئازار بەردىڭىز. ئاقىۋەتتە شۇم موماي بىزنىڭ بىردىنبىر تايانچىمىز بولغان خاسىيەتلىك ئۇزۇكنى ئوغرىلاپ قېچىپتۇ. ئەمدى بىز قانداق قىلىمىز؟ — دەپتۇ. ئىسكەندەر سەۋەنلىكىنى بويىنىغا ئېلىپ:

— مەلىكەم، جىمى گۇناھ مەندە، مەن ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ كېتىپتىمەن. بولغۇلۇق بولدى، قانچە قاقشىساقمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ. ئۇزۇكسىزمۇ كۈنمىز ئۆتەر، بېغىمىزدا ھەممە نەرسىمىز تەلغۇ، — دەپ گۇلزامانغا تەسەللى بېرىپتۇ.

ئۇلار ئۆزلىرىگە ئەنە شۇنداق تەسەللى بېرىشىپ بىر نەچچە كۈن خاتىرجەم ئۆتكەندەك قىلسىمۇ، لېكىن يەنە قانداقتۇر بىرەر پېشكەللىكنىڭ شەپىسى كېلىۋاتقاندەك، كۆڭۈللىرى غەمگە پېتىپتۇ. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلارنىڭ بېغىغا بىر توپ كارۋانلار كېلىپ چۈشۈپتۇ. ئون قېچىرغا ئون كوزا يۈكلەنگەن، بىر قېچىرنىڭ كەي-

نىدە بىردىن ئادەم بولۇپ، كارۋان بېشى بىلەن ئون بىر كىشى ئىكەن. ئۇلارنىڭ چىرايلىرى سۇرلۇك، كۆزلىرى ئالاق - جالاق، قورقۇنچلۇق، ھەر بىرى بىردىن خەنجەر، بىردىن قىلىچ ئېسىۋالغانىكەن. كارۋان باشلىقىنىڭ ئىسمى يۈسۈپ ئىكەن. ھەمراھلىرى ئۇنى گاھىدا يۈسۈپ پالۋان دېسە، گاھىدا يۈسۈپ قاۋان، دەپ ئاتايدىكەن. يۈسۈپ قاۋان مەلىكىنى كۆرۈپلا ئۇنىڭغا يامان كۆزى بىلەن تىكىلىپ قاراپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭ قارا نىيىتىنى سېزىپ، بەدىنى شۇركۇنۇپ كېتىپتۇ. مەلىكە يۈسۈپ قاۋاندىن ئۆزىنى تارتىپ، ئۇنىڭغا كۆرۈنمەي يۇرۈپتۇ. ئىسكەندەر ئۇلارغا ساھىبخانلىق قىلىپ، ئېسىل تائام، ئېسىل شارابلارنى كەلتۈرۈپ مېھمان قىپتۇ. ئىككىلا ئادەم بار بۇ ماكاندا بۇنچىلىك ئېسىل نەرسىلەرنىڭ بارلىقىغا ئەجەبلەنگەن يۈسۈپ قاۋان سىر ئېلىش غەرىزىدە ئىسكەندەردىن:

— ئۇچ تەرىپى چەكسىز چۆل، بىرتەرىپى تاغ بىلەن تۇتۇلغان، ئادەمزاتتىن ناھايىتى يىراق بۇ ماكاندا بۇنچىلىك ئېسىل نەرسىلەرنى قەيەردىن ئالىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ. ئىچكىرىكى ئۆيدە تۇرۇپ بۇلارنىڭ سۆز - ھەرىكىتىنى كۆزىتىپ تۇرغان گۇلزامان يۈسۈپ قاۋاننىڭ سوئالىنى ئاڭلاپ، ئىسكەندەر جاۋابقا ئېغىز ئېچىپ بولغۇچە، ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىقىپتۇ. يۈسۈپ قاۋان باشلىق كارۋانلار تەڭلا گۇلزامانغا قاراپتۇ، قاراپلا ھوشىدىن كەتكىلى تاس قاپتۇ. گۇلزامان ئۇلاردىن سىر ئېلىپ تېگى - تەكتىنى بىلىپ بېقىش مەقسىتىدە، ئۆزى ساھىبخانلىق قىلىپ، ئۆز قولى بىلەن مەي - شاراب قۇيۇپتۇ، ئۇلارنى شاراب ئىچىشكە، نازۇنېمەتلەرنى يېيىشكە ئارقا - ئارقىدىن تەكلىپ قىپتۇ. كارۋانلار شارابنىڭ ياخشىلىقىنى ماختىشىپ ھەدەپ ئىچىۋېرىپتۇ، ئەمما يۈسۈپ قاۋان ئىچمەي، يەپلا ئولتۇرۇپتۇ. ئىسكەندەر ئۇنى مەيگە تەكلىپ قىلغانىكەن، ئۇ بايىقى سوئالنى يەنە تەكرارلاپتۇ. ئىسكەندەر جاۋاب بەرگۈچە گۇلزامان ئاتايىن:

— بىزدە بىر خاسىيەتلىك قىلىچ بار، ئۇنىڭدىن نېمىنى تەلەپ قىلساق، شۇئان ئۇنى تەل قىلىپ بېرىدۇ، باغنى تاغ، تاغنى باغ قىلالايدۇ، ئادەمنى ھايۋان ۋە دەل - دەرەخكە ئايلاندۇرۇپ قويالايدۇ. ياۋ بىلەن ئېلىشىپ قالغىنىمىزدا بىر شىلتىسەك يەتمىش غۇلاچ ئۇزىرايدۇ. مۇشۇ باغ، ئالدىڭلاردىكى نازۇنېمەت بىلەن ئېسىل شارابلار شۇ قىلىچنىڭ خاسىيىتىدىن پەيدا بولغان، — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ كارۋانلار كۆزىنى چۆچەكتەك قىلىپ بىر - بىرىگە قورقۇنچ بىلەن قارىشىپتۇ. يۈسۈپ قاۋانمۇ قورقۇپتۇ، لېكىن قورققانلىقىنى بىلىندۇرمەسلىك ئۈچۈن بېپەرۋا قىياپەتتە ئولتۇرۇپتۇ، ئانچە - مۇنچە يەپتۇ - يۇ، زادى ئىچمەپتۇ. ئۇنى قىلىپ، بۇنى قىلىپ كۇن كەچ بولغاندا زىياپەتتىن تارقىشىپتۇ. ئىسكەندەر بە-

لەن گۈلزامان ھۈجرىسىغا كىرىپ بۇ كىچە ئۇخلىماي سەگەك تۇرۇشنى مەسلىھەتلە-شىپتۇ.

يۈسۈپ قاۋان باشلىق بۇ ئون بىر كىشى ئەسلىدە كارۋان بولماستىن، كارۋان قىياپىتىگە كىرىۋالغان قاراقچىلار ئىكەن، ئۇلار بۇ يەرگە غەنىيمەت ئىزدەپ كېلىپ قالغانىكەن. ئۇلار بۇ گۈزەل، باي، مەئىشەتلىك ماكاننىڭ غوجايىنىمۇ، پۈقراسىمۇ ئىككى ئادەملىكىنى بىلگەندىن كېيىن، يۈسۈپ قاۋان ئىسكەندەرنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، گۈلزامانىنى ئولجا ئورنىدا ئېلىپ قېلىشنى، باغنى ئۆزلىرىنىڭ ماكانى قىلىۋېلىشنى ئويلىغانىكەن. گۈلزامانىنىڭ خاسىيەتلىك قىلىچ توغرىسىدىكى گېپىنى ئاڭلاپ، يۈسۈپ بۇلارغا قول سېلىشتىن قورقۇپ، بىر ئامال قىلىپ گۈلزامانىنى ئېلىپ قېچىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. يۈسۈپ قاۋان تۈن تەڭ بولغاندا ئىسكەندەرلەر ياتقان ئۆينىڭ دې-رىزىسىدىن بىھوشلاندۇرۇش دورىسى بىلەن ئىس ساپتۇ. ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامان-نىڭ بۇرنىغا غەلىتە، ئەمما خۇشبۇي بىر نەرسىنىڭ پۇرىقى گۇپپىدە ئۇرۇلۇپتۇ. ئۇلار بۇ پۇراقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرىپ بولغۇچە بىردىنلا بېشى قېيىشقا، كۆزى قاراڭغۇلىشىشقا باشلاپتۇ، بەدەنلىرى بوشىشىپ، پۈت - قوللىرى جانسىزلە-شىپتۇ. قىسقىسى، ئۇلار تىرىك مۇردا بولۇپ، ھەيكەلدەك قېتىپ قاپتۇ... بىر چاغدا مەلىكە گۈلزامان كۆزىنى ئاچسا، ئۆزى نامەلۇم بىر غارنىڭ ئىچىدە تۇرغۇدەك. ئۇ نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي ئورنىدىن تۇرۇپ «ئىسكەندەر! ئىسكەندەر!» دەپ توۋلاپتۇ.

— ئىسكەندەرنىڭىز بېغىدا تىرىك مۇردا بولۇپ قالدى. ئەمدى مەن سىزنىڭ ئىسكەندەرنىڭىز، بېگىڭىز بولىمەن. ئۇ بىر نېمىڭىزنى ئۇنتۇپ كېتىڭ. ھېلىقى قە-لىچىڭىزنىمۇ قولغا چۈشۈردۇم، ئۇنىڭ كارامىتىنى ئەمدى مەن كۆرسىتىمەن، — دەپتۇ يۈسۈپ قاۋان. ئۇ قىلىچ توغرىسىدىكى گەپكە ئىشىنىپلا قالغانىكەن. ئۇنىڭ بۇ ئاجىزلىقىنى بىلۈالغان گۈلزامان ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ، ئۇنى يەنە بىر قورقۇتماق-چى بوپتۇ - دە:

— يالغان سۆزلەۋاتسەن! ئۇ قىلىچ ھەرگىز سېنىڭ قولۇڭغا چۈشمەيدۇ. ئۇ سېھىرلەنگەن قىلىچ، سېھىرلى سۆز ئېيتىلمىغۇچە ئېلىشقا سۇنۇلغان قولنى كېسىپ تاشلايدۇ. سەن ئۇ سېھىرلى سۆزنى بىلمەيسەن. سەن ئىسكەندەر بىلەن ئىككىمىزنى بىھوش قىلىپ قويۇپ، مېنى بۇلاپ كەپسەن. ئىسكەندەر تىرىك، ئۇ ھوشىغا كېلىپلا قىلىچىنى ئېلىپ مېنى ئىزدەپ چىقىدۇ، سېنى چوقۇم تاپىدۇ. ئۇنىڭ تۇلپارىنىڭ ئىز پۇراش خۇسۇسىيىتى بار، سەن جاھاننىڭ ئۇ چېتىگە بېرىۋالساڭمۇ چوقۇم تې-پىۋالىدۇ، سېنى ئامان قويمايدۇ! — دەپتۇ.

يۇسۇپ قاۋان مەلىكە گۈلزاماننىڭ بۇ گېپىگىمۇ ئىشىنىپتۇ، ئۇنى قاتتىق قورقۇنچ، ۋەھىمە بېسىپتۇ. «ئىسكەندەر راستتىنلا ئىز پۇرار تۇلپارىغا مىنىپ، قىلىچىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ قالسا قانداق قىلارمەن؟» دەپ غەمگە چۆشۈپتۇ. بىردىنلا ئۇنىڭ كاللىسىغا گۈلزاماندىن پايدىلىنىپ سېھىرلىك قىلىچنى قولغا چۆشۈرۈش ئويى كەپتۇ ـ دە، گۈلزامانغا زورلۇق قىلىش نىيىتىدىن ۋاز كېچىپ، «سېھرىي سۆز» نى بىلمۇئالماقچى بوپتۇ. يۇسۇپ قاۋان دەسلەپ گۈلزامانىنى «سېھرىي سۆز» نى ئېيتىپ بەرسە ئۆز جايىغا يەتكۈزۈپ قويىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئالداپ بېقىپتۇ، كېيىن قورقۇتۇپتۇ، بىراق كۈتكىنىدەك جاۋابقا ئېرىشەلمەپتۇ.

ئالداش ۋە قورقۇتۇش بىلەن مەقسىتىگە يېتەلمەسلىكىگە كۆزى يەتكەن يۇسۇپ قاۋاننىڭ راستتىنلا قاۋانلىقى، يىرتقۇچلۇقى تۇتۇپتۇ. گۈلزامانىنى ئېسىپ قويۇپ قىل ئارغامچا بىلەن ئۇرۇپتۇ، ئاندىن قوتاز تاسمىسىدا ياسالغان قامچا بىلەن ئۇرۇپتۇ. قامچا زەربىسىدىن گۈلزاماننىڭ پۇتۇن بەدەنلىرى تىتىلىپ كېتىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ مەلىكە گۈلزامان ئىسكەندەرنى، سۆيگۈ ـ مۇھەببىتىنى سېتىۋېتىشنى ئۆزىگە زادىلا راۋا كۆرمەپتۇ. تاياق، قامچا بىلەن گۈلزاماننىڭ ئىرادىسىنى بويسۇندۇرالمىغان يۇسۇپ قاۋان ئۇنى كۈندە ئون چاقىرىم يەردىن بىر يۈدۈم تىكەن ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپ، كەينىگە ئاتارمىنىدىن بىرنى سېلىپ قويۇپتۇ. ئاتارمىنىغا گۈلزاماندىن بىر ئاماللاپ «سېھرىي سۆز» توغرۇلۇق گەپ ئېلىشنى تاپىلاپتۇ. گۈلزاماننىڭ قامچا زەربىدىن تىتىلغان بەدىنىگە تىكەن سانجىلىپ تېخىمۇ ئازابلىنىپتۇ، شۇنداق بولسىمۇ بۇ ئازابقىمۇ چىداپتۇ. يۇسۇپ قاۋاننىڭ يەنە ۋەھشىيلىكى تۇتۇپ، شۇ كېچىسى گۈلزامانىنى تېخىمۇ قاتتىق ئازابلاشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. كۈن پاتارغا يېقىن ئۇنىڭ «ئوۋ ئوۋلاش» قا كەتكەن ئادەملىرى بىر نەچچە ئات، قېچىرغا بۇلاپ تاپقان ئالتۇن ـ تىللا، ئونچە ـ مەرۋايىتلارنى ئارتىپ قايتىپ كەپتۇ. ئولجىنىڭ كۆپلۈكىدىن گۈلقەلبىرى ئېچىلىپ كەتكەن يۇسۇپ ئاۋۋال ئاخشامدىلا قازان ـ قازانغا ئۆلتۈرۈلگەن كېيىك ـ جەرەنلەرنى پۇتۇن ـ پۇتۇن سېلىپ، هاراق ـ شاراب ئىچىشكە باشلاپتۇ. تۇن يېرىم بولمايلا قاراقچىلار غەرق مەست بولۇپ، ئۆلۈكتەك يېتىشىپتۇ. پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن گۈلزامان غاردىن چىقىپتۇ ـ دە، باغلاقلىق ئاتتىن بىرنى مىنىپ قېچىپتۇ. ئەتىسى چۆشكە يېقىن يۇسۇپ قاۋان مەستلىكتىن يېشىلىپ قارىسا گۈلزامان يوق. سىرتقا چىقىپ قاراپ ئاتنىڭ بىرىنىڭ يوقلۇقىدىن گۈلزاماننىڭ قاچقانلىقىنى بىلىپ، ئىز بېقىپ قوغلاپتۇ. كەچكە يېقىن قاراقچىلار گۈلزامانىنى قوغلاپ يېتىپ تۇتۇۋاپتۇ. غارغا ياندۇرۇپ ئەكېلىپ ئاسماقتا ئېسىپ قويۇپ قىيناپتۇ. گۈلزامان بىر ئېغىزمۇ «ۋاي» دېمەپتۇ. ئۇنىڭغا بىر كېچە ـ كۈندۈز يا بىر بۇردا نان، يا بىر

يۇتۇم سۇ بەرمەپتۇ. ئاچ - زېرىنلىك، قىيىن - قىستاق ۋە تاياق زەربىسى ۋە ئۇنىڭ-
غا جۇپتىگارى ئىسكەندەرنىڭ جۇدالىق دەردى قوشۇلۇپ، گۇلزاماننىڭ ھالى كۆندىن -
كۈنگە ئېغىرلىشىپ كېتىپتۇ، يۈزىدە قان دىدارى قالماي سارغىيىپتۇ، ئورۇقلاپ بىر
تېرە - بىر سۆڭەك بولۇپ قاپتۇ. ئۇ غارنىڭ ئاغزىدا سۈزۈك كۆك ئاسمانغا قاراپ
يالقان كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۇچۇپ يۈرگەن بىر توپ تاغ كەپتەرلىرىنى كۆرۈپتۇ. تو-
ساتتىنلا كەپتەرلەر غۇجمەكلىشىپتۇ. گۇلزامان بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ تۇرسا، كەپ-
تەرلەرنىڭ ئەتراپىدا ئەگىپ يۈرگەن بىر لاچىننى كۆرۈپتۇ. لاچىن كەپتەرلەرنى پار-
چىلاشقا ھەم ئۇلارنىڭ ئۇستىگە ئۆرلەپ چىقىۋېلىشقا ئۇرۇنغانسېرى كەپتەرلەر تېخى-
مۇ غۇجمەكلىشىپ، بارغانسېرى يۇقىرى ئۆرلەپ لاچىنغا زادى بوي بەرمەپتۇ. لاچىن
ئىلاجسىز پەسلەپ باشقا تەرەپكە ئۇچۇشقا باشلاپتۇ. دەل شۇ ئارىلىقتا ئىككى كەپتەر
پەيدا بوپتۇ. بايا تىن نەپسىنى قاندۇرالماي تاقىتى - تاق بولغان لاچىن ئىككى يېتىم
كەپتەرگە ئۆزىنى ئېتىپتۇ. كەپتەرلەر ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپتۇ. لاچىنىڭ كۈتكىنى-
مۇ شۇ ئىكەن، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا ئىككى كەپتەرنىڭ بىرىنى
قامالالمغىنچە پەسكە شۇڭغۇپ كېتىپتۇ. توپ كەپتەرنىڭ لاچىنغا بوزەك بولمىغانلى-
قى، توپتىن ئايرىلغان يالغۇز كەپتەرنىڭ بولسا لاچىنغا ئوڭايلا يەم بولۇپ كەتكەنلىكى
گۇلزامانىنى چوڭقۇر ئويغا سالىتۇ. يۈرتىدىن چىقار چاغدا دادىسىنىڭ:

يۈرتتىن يىراق كېتىپ قانداق ئۆتەرسەن؟
يار - يۆلەكسىز نېمە كۈننى كۆرەرسەن؟
تىلسىم باغدا تەييارنى يەپ ئۆتسەڭمۇ،
يۇلتۇز ئوخشاش ئىزسىز ئېقىپ ئۆچەرسەن.

دەپ ئېيتقان قوشىقى ئېسىگە كەپتۇ، يۈرت قەدىرگە، ئەھلى قوۋۇم قەدىرگە يەتكەنىدەك
بوپتۇ. بولار ئىش بولدى، ھەرقانچە پۇشايمان قىلسىمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ. ئىسكەن-
دەرگە بولغان ئەقىدە - ۋاپادارلىقىمنى ساقلاپ، پاك پېتىم ئۆلۈپ كەتسەم مەيلى،
ئەمما قاراقچىلارغا ھەرگىز باش ئەگمەيمەن، دېگەنلەرنى ئوي - خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ-
تۇ ۋە ئىچىدە تۆۋەندىكى قوشاقنى ئوقۇپتۇ:

باھار كەتتى، ياز كەلدى،
كۆل بويىغا غاز كەلدى.
كېچىدىكى چۈشۈمدە

غايىبتىن ئاۋاز كەلدى.
يۈرتنى تاشلاپ چىققانتىم،
بۇ كۆرگۈلۈك ئاز كەلدى.
قىزىلگۈلۈم، قىزىلگۈل،
كۆز ئالدىمدا سىياقى.
دىماقىمدىن كەتمەيدۇ
ئۇنىڭ خۇشبۇي پۇراقى.
سۆيگۈمنى ئۇزەلمەدى
قاراقچىنىڭ قىيناقى.

يۈسۈپ قاۋان ھەرقانچە قىلىپمۇ گۈلزاماندىن قىلچ توغرۇلۇق بىر ئىغىزمۇ سۆز ئالالماپتۇ، ياكى ئىسكەندەردىن كۆڭلىنى ياندۇرالماپتۇ. قاراقچىلىق پەيلىگە ئېلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنىمۇ ئويلاپتۇ، لېكىن ئۇنىڭ مال - دۇنياغا تويماس نەپسى گۈلزامانىنى قۇرۇقتىن - قۇرۇق ئۆلتۈرۈۋېتىشكە قويماپتۇ، بەلكى ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسن - جامالىدىن پايدىلىنىپ ئاز - تولا نەپ ئۈندۈرۈۋېلىشقا ئۇندەپتۇ. ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، ئۇنى سېتىپ پۇل تېپىۋېلىش قارارىغا كەپتۇ.

گۈلزامانىنى شۇ ئەتراپتىكى بازارغا ئېلىپ بېرىپ ھاممامدا يۇيۇندۇرۇپتۇ، چېچىنى قىرىق ئۆرۈم قىلىپ ئۆرۈپ، زىبۇ - زىننەتلەرنى تاقاپتۇ، تاۋار - دۇردۇندىن ئۇستىباش كىيدۈرۈپ ياساندۇرۇپتۇ. ئاندىن ئۇنى تارىمنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى ئاۋات بىر شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ مىڭ تىللا باھا قويۇپ بازارغا ساپتۇ. نۇرغۇن خېرىدارنىڭ گۈلزامانىنى سېتىۋالغۇسى كەلسىمۇ، باھاسىنىڭ يۇقىرىلىقىدىن قۇربى يەتمەي ئالالماپتۇ. بۇ شەھەر سۇلايمان شاھ دېگەن پادىشاھنىڭ دىيارى بولۇپ، ئۇنىڭ شىرئەلى ئىسىملىك بىر ئوغلى بار ئىكەن. يۈسۈپ قاراقچى گۈلزامانىنى بازارغا سالغان كۈنى شاھزادە شىرئەلى شەھەر سەيلىسى قىلىپ، خاس يىگىتلىرى بىلەن كوچىغا چىقىقانىكەن. ئۇ شەھەر كوچىلىرىنى ئارىلاپ يۈرۈپ گۈلزامانىنى كۆرۈپ قاپتۇ. گەرچە گۈلزامانىڭ رەڭگىرويى سېرىق، بەكلا ئورۇق بولسىمۇ، تېگى - تېگىدىن ساھىبجامالىلىقى مانا مەن دەپ تۇرغان چىرايىغا، ئەقىل - پاراسەت يېغىپ تۇرغان كۆزىگە قاراپلا ئۇنى كېنىزەكلىككە سېتىۋېلىشنى ئويلاپتۇ. ئۆزىگە ياراپ قالغان مالنى باھا تالاشمايلا سېتىۋالىدىغان شاھزادە مىڭ تىللاغا گۈلزامانىنى سېتىۋاپتۇ. گۈلزامان كۆڭلىدە، ئوغرىدىن قۇتۇلۇپ، قاراقچىنىڭ قولىغا چۈشكەنىدىمەنمۇ؟ دەپ، ئۆزىنىڭ كېيىنكى تەقدىرىدىن ئەندىشە قىلىپ، شىرئەلىگە قاراپتۇ. شىرئەلىنىڭ كۆزى ۋە

چىرايىدىن رەھىمدىل، مۇلايىملىقنىڭ شولىسىنى كۆرگەندەك بولۇپ، كۆڭلى بىرئاز خاتىرجەم بوپتۇ.

شىرئەلى گۈلزاماننى ئەگەشتۈرۈپ ئوردىغا قايتىپ، گۈلزاماننى مەخسۇس مۇلازىملارغا تاپشۇرۇپتۇ. ئوبدان كۈتۈلۈش نەتىجىسىدە گۈلزامان كۈندىن-كۈنگە ئۆز ئەسلىگە كېلىشكە باشلاپتۇ. ئاردىدىن بىر ئاي ئۆتكەندە ئۇ تولۇق ئەسلىگە كېلىپ، ئوردىدىكى ھەرقانداق ساھىبجامال كېنىزەكلەردىن چىرايلىقلىشىپ كېتىپتۇ. شىرئەلى گۈلزاماننىڭ ھۆسن-جامالىغا قاراپ، ئۇنى قۇللۇقتىن ھۆرلۈككە چىقىرىپ، باش كېنىزەكلىك مەرتىۋىسىگە كۆتۈرۈپتۇ. ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي شاھزادە شىرئەلى گۈلزامانغا ئۆيلىنىش مەقسىتىنى بىلدۈرۈپ خاس كېنىزەكلەردىن بىرنى كىرگۈزۈپتۇ. بۇ قېتىممۇ گۈلزاماننىڭ تەكلىپىنى رەت قىلغانلىقىنى ئاڭلىغان شاھزادە ئەجەبلىنىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزى سۆزلەشمەكچى بولۇپ، گۈلزاماننىڭ يېنىغا كىرىپتۇ.

— مەن سىزنى مېڭ تىللاغا سېتىۋالدىم، قۇللۇقتىن ئازاد قىلىپ ھۆرلۈك بەردىم، باش كېنىزەكلىك ئورۇننى بەردىم، يەنە ئوردا مەلىكىسى قىلىۋالاي دېسەم، تەكلىپىنى نېمىشقا ماقۇل كۆرمەيسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىز مېڭ تىللاغا مېنىڭ قارا كۈچۈمنى سېتىۋالدىڭىز، ئەمما مېنىڭ كۆڭلۈمنى، مۇھەببىتىمنى سېتىۋالمىدىڭىز، سېتىۋېلىشىڭىزمۇ مۇمكىن ئەمەس. كۆڭۈل پۈلغا سېتىۋالغىلى بولىدىغان مال-مۈلۈك ئەمەسقۇ. مەن سىزگە قۇل بولۇپ ئىشلەشكە رازى، لېكىن ئۆزۈمنى سىزگە قوبۇل قىلالمايمەن، — گۈلزامان شاھزادىنىڭ تەلىپىنى چىرايلىق گەپ بىلەن رەت قىپتۇ.

— مەن سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، سىزدىن تىلەي، تەلىپىمنى ماقۇل كۆرسەڭىز، — دەپتۇ شىرئەلى يەنە. گۈلزامان يەنە چىرايلىقچە:

— كۆڭۈل، مۇھەببەت تىلىۋالمىدىغان بىر پارچە نان ئەمەسقۇ. مېنى خىجىل قىلماڭ، بۇ ھەقتە ماڭا ئىككىنچى ئېغىز ئاچمىسىڭىز، — دەپ كۆزىگە لىققىدە ياش ئاپتۇ ۋە، — بىر ئەرنىڭ بىر نەچچە خوتۇن ئېلىشىغا بولىدۇ، ئەمما بىر ئايالنىڭ بىر نەچچە ئەرگە تەگكىنى بارمۇ؟ — دەپتۇ ھەم ئۆزىنىڭ ئېرى بارلىقىنى، ئۆلگۈچە ئېرىگە ئەقىدە ساقلايدىغانلىقىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقانداق ئازاب، خورلۇق تارتسىمۇ چىدايدىغانلىقىنى ئېيتىپ يىغلاپتۇ.

— ئېرىڭىزنىڭ ئىسمى نېمە؟ ئۇ ھازىر نەدە؟ قانداقسىگە قۇل بولۇپ قالدىڭىز؟ — دەپ، گۈلزاماننىڭ سۆزىدىن تەسىرلەنگەن شاھزادە شىرئەلى گۈلزاماندىن سوراپتۇ.

گۈلزامان شىرئەلىگە ئۆزى ۋە ئىسكەندەر توغرۇلۇق ھەممىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ،

يۇسۇپ قاۋاننىڭ زۇلۇم - زورلۇقلىرىنى بىرمۇبىر دەپ، تارتىنىپ تۇرۇشىنىمۇ ئۇنتۇپ، بەدەنلىرىدىكى يۇسۇپ قاراقچى قالدۇرغان جاراھەت ئىزلىرىنى كۆرسىتىپتۇ.

ئەسلىدە كۆڭلى يۇمشاق، رەھىمدىل شىرئەلى گۇلزاماننىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ، بەدەنلىرىدىكى قامچا، تاياق ئىزلىرىنى كۆرۈپ كۆڭلى ئېزىلىپتۇ. تەن جاراھىتى ئۇستىگە تۇز سەپكەندەك، ئۇ ئۆز كۆڭلىنى دەپ گۇلزاماننىڭ دىلىنى يېڭىدىن ئازابلىغانلىقىغا خىجىل بولۇپ، گۇلزامانغا ئۆيلىنىش تەلىپىنى زادى قويمايدىغانلىقىنى، يۇسۇپ قاراقچىدىن چوقۇم ئىنتىقام ئېلىپ بېرىپ، ئېرى ئىسكەندەرگە ئۆز قولى بىلەن تاپشۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. مەلىكە گۇلزامان:

— ئۇ ياۋۇز قاراقچىنىڭ جاجىسىنى خۇدايىم ئۆزى بېرەر، ھازىر ئىنتىقام ئېلىشقا ۋاقىت يوق. بىر كۈن بالدۇر بولسىمۇ ئىسكەندەرنى تاپسام دەيمەن، ئۇ ھازىر تىرىكمۇ، ئۆلۈكمۇ؟ تىرىك بولسا قايسى ھالدا، بىلمەيمەن، — دەپتۇ.

شاھزادە شىرئەلى ئۆز لەۋزىگە ئەمەل قىلىپ، ئىككى كۈن تەييارلىق قىلىۋالغاندىن كېيىن، ئىسكەندەرنى تېپىش ئۈچۈن ئاۋۋال ئۇنىڭ يۇرتىغا قاراپ، مەلىكە گۇلزامانىنى ئېلىپ، بىرقانچە ھەمراھلىرى بىلەن يولغا ئاتلىنىپتۇ.

ئەمدى گەپنى ئىسكەندەردىن ئاڭلايلى:

ئىسكەندەر ئىككى كۈندىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ قارىسا، گۇلزامان يوق تۇرغىدەك. باغقا چىقىپ قارىسا، ئۇ يەردىمۇ يوق، كارۋانلارمۇ يوق. گۇلزامانىنى كارۋانلارنىڭ ئېلىپ كەتكەنلىكىنى جەزم قىپتۇ. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئوت بولۇپ يېنىپتۇ، كۆزى قاراڭغۇلىشىپ، يۇرەك - باغرى ئازابقا تولۇپتۇ. خاسىيەتلىك ئۇزۇكتىنىمۇ، گۇلزامانىدىنمۇ ئايرىلىپ قالغانلىقىنى ئويلاپ ئېچ - ئىچىدىن بۇقۇلداپ يىغلاپتۇ. ئىككى كۈن ئىچىدىلا باغمۇ خازان بېسىپ، گۈللەر پۇراق چاچمايدىغان، مېۋىلەر پىشماي تۇرۇپلا تۆكۈلۈپ كېتىدىغان ھالەتكە كېلىپ قاپتۇ، بولۇپمۇ قىزىلگۈل سولاشقىلى باشلاپتۇ. ئۇ ئوزۇقلۇق غىملەپ، يېنىغا ئازراق پۇل - پۇچەك سېلىپ، گۇلزامانىنى ئىزدەپ «يارەببىم» دەپ يولغا چىقىپتۇ.

ئۇ گۇلزاماننىڭ نەدىلىكىنى بىلمىگەچكە، ئۇدۇل ئۆز يۇرتىغا قاراپ مېڭىپتۇ. بىر ئايدەك يول يۇرۇپ، يۇرتىنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندە دەرۋىشچە كىيىنىپ، يالغان ساقال - بۇرۇت بىلەن تۇسىنى ئۆزگەرتىپتۇ. شەھەرگە كىرىپ بىر ھەپتىگىچە تەكشىلاپ، گۇلزاماننىڭ بۇ تەرەپكە كەلمىگەنلىكىنى بىلىپتۇ. كارۋان ئارقىلىق ئاتىسىنىڭ يۇرتىغا بېرىپ قالدىمىكىن، دەپ گۇلزاماننىڭ يۇرتىغا قاراپ مېڭىپتۇ. خەيرىيەت، ئىسكەندەر مېڭىبىر جاپالار بىلەن گۇلزاماننىڭ يۇرتىغا بېرىپ ئۇقۇشقۇدەك بولسا، گۇلزامان بۇ يەرگىمۇ كەلمىگەن. گۇلزامانىنى قانداق تېپىش، نەگە بېرىشىنى

بىلەلمەي بېشى قېتىپتۇ. سېھرىي بەندىتىن، مەخلۇقاتلىقتىن قۇتۇلدۇرغان ۋاپادار شەپقەتچىمنى ئىزدەپ تاپمىسام، ۋاپانى ئۇنتۇغان بولىمەن، ئىككىلا ئالەمدە قارايۇز، تۇزكور بولىمەن، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ، قانداق قىلىپ بولسۇن گۈلزامانىنى چوقۇپ ئىزدەپ تېپىش ئۈچۈن كەمىرىنى باشقىدىن چىڭ باغلاپتۇ. ئۇ شۇ ئىرادە بىلەن شەھەرمۇ شەھەر، مەھەللە، سەھرا - قىشلاقلارنى ئارىلاپتۇ، ياتىدىغان جايى بولمىسا، تاشلاندۇق ئۆي، قەبرىستانلىقلاردا تۇنەپتۇ، قورسىقى ئاچقاندا تىلەپتۇ. ئۇ كەز-مىگەن دەشتى چۆل، ئاشمىغان تاغ - داۋان قالماپتۇ. چاچلىرى ئۆسۈپ يەلكىسىگە، ساقاللىرى مەيدىسىگە چۈشۈپتۇ. كىيىملىرى تىتىلىپ، ئەت - يانلىرى ئېچىلىپ قاپتۇ، تاپان، ئالىقانلىرى چاك - چاك يېرىلىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ۋاپادارى گۈلزا-مانىنى ئىزدەش ئىرادىسىدىن يانماپتۇ. ئىسكەندەر ئۇيان مېڭىپ، بۇيان مېڭىپ، چەت-چېكى كۆرۈنمەس پايانسىز قۇملۇققا كىرىپ قاپتۇ. قۇملۇقتا بىر كۈن مېڭىپتۇ، ئىككى كۈنمۇ مېڭىپتۇ، قۇملۇقنىڭ چېتىنى كۆرەلمەپتۇ. ئۈچ كۈن بولدى دېگەندە چاڭقاپ، ئاغزىدا نەم دىدارى قالماپتۇ، كالپۇك - تىللىرى قۇرۇپ، بىر - بىرىگە يېپىشماس دەرىجىسىگە يېتىپتۇ. ئاچلىقتىن ھالسىزلىنىپتۇ، ماڭغۇدەك مادارى قال-ماپتۇ، بولالماي يىقىلىپتۇ، تىرەجەپ ئۆملەپ مېڭىپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ ۋاپادارى گۈلزامان بىلەن قايتا دىدارلىشىشقا كۆزى يەتمەپتۇ، ھەتتا ھاياتىدىنمۇ ئۈمىدى ئۈزۈ-لۈپتۇ. ئۇ يەنە گۈلزامانىنى، ئىككىسىنى بىر - بىرىگە باغلىغان قىزىلگۈلنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپتۇ. گۈلزامانىڭ دادىسىنىڭ:

يۈرتتىن يىراق كېتىپ قانداق ئۆتەرسەن؟
يار - يۆلەكسىز نېمە كۈننى كۆرەرسەن؟
تىلسىم باغدا تەييارنى يەپ ئۆتسەڭمۇ،
يۇلتۇز ئوخشاش ئىزسىز ئېقىپ ئۆچەرسەن.

دېگەن نەسىھەتىنى ئويلاپتۇ. تەييار راھەت - پاراغەت تۇرمۇشنى دەپ ئەل - يۇرتتىن يۈز ئۆرۈگەنلىكىگە ئېچىنىپتۇ، پۈشايمان قىپتۇ. يۈرتۇمدا شاھ بولماي ئاددىي پۇقرا بولۇپ ئۆتسەممۇ، بېشىمىزغا كۈن چۈشكەندە ياخشىلىق قىلىدىغان يار - يۆلەكلەر چىقاتتى، ئۆلسەم ئۇزىتاتتى، يۇيۇپ - كېپەنلەپ يەرلىكىمدە قوياتتى. مانا ئەمدىچۇ؟! راستىنلا ئىزسىز ئۆچىدىغان بولدۇم، كۆزۈمنى قاغا - قۇزغۇنلار يەيدۇ... دەپ ئويلاپتۇ.

ئەمدى شىرئەلى بىلەن گۈلزامانغا كەلسەك، ئۇلار ئىسكەندەرنى ئىزدەپ تىلسىم-

لىق باغقا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، باغ بۇرۇنقى ھۆسنىدىن كەتكەن، قىزىلگۈلمۇ سولاشقان، گۈللىرى ئېچىلىپ تۇرسىمۇ، بۇرۇنقىدەك چاقنىشى يوق، غۇنچىلىرىنىڭ بەرگى قۇرۇشقا باشلىغان. باغنىڭ پۈتۈنلەي نابۇت بولۇپ كەتمەي بار - يوقلىقى ئاڭ رىسىدا بولۇپ قېلىشى خىسلەتلىك ئۇزۇكنىڭ كۆزىنىڭ باغدا قېپقالغانلىقىدىن ئىكەن. ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا، باغ ۋە بۇ يەردىكى بارلىق نەرسىلەر غايىب بولۇپ كېتىدىكەندۇق. بۇنى گۈلزامان ئويلاپ يېتىپتۇ. ئۇلار باغدىن ئىسكەندەرنى تاپالماپتۇ. گۈلزامان ئۇنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى جەزم قىلىپ، شىرئەلى بىلەن ئۇنى ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار ئىسكەندەرنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىپ يۈرتمۇ يۈرت كېزىپ بىر يىل ئىزدەپتۇ، زادى خەۋىرىنى ئالالماپتۇ. ئېھتىمال باغقا قايتىپ بېرىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئويلىشىپ، تىلسىملىق باغقا قايتماقچى بوپتۇ. ئۇلار ئۆز يولىدا بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغان قۇملۇققا كىرىپ قاپتۇ. بۇ چۈش مەزگىلى بولۇپ، ئاسمان چوغ، يەر قوغ بولغاندەك تومۇز ئىسسىقنىڭ قىيامىغا چىققان ۋاقتى ئىكەن. ئات - قېچىرلىرىمۇ ئىسسىققا چىدىيالماي قاپتۇ. ئۇلار سالقىن چۈشكەندە ماڭماقچى بولۇپ چېدىر - سايىۋەنلىرىنى تىكىپتۇ. مەلىكە گۈلزامان غەم تۇمانى باسقان كۆزلىرىنى بىپايان جەزىرىنىڭ يىراق جايلىرىغا تىكىپ يارى - جۈپتى ئىسكەندەرنى خىيال قىلىپ ئولتۇرغىنىدا، يىراق بىر جايدا قاغا - قۇزغۇنلارنىڭ بىر نۇقتىنى ئەگىپ يۇرگەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. شۇئان يۇرىكى بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك ئەنسىز سوقۇپ كېتىپتۇ. ئۇ ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ قېچىرغا مىنىپتۇ - دە، ھېلىقى تەرەپكە مېڭىپتۇ. شىرئەلى بۇ ھالەتتىن بىر پەس ھەيران قاپتۇ. كۆزى يىراقتا پەس ئەگىپ يۇرگەن قاغا - قۇزغۇنلارنى كۆرۈپ، ئۇمۇ ئېتىنى مىنىپلا گۈلزامانىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپتۇ. ئۇلار خېلى مېڭىپ، بىر قۇم دۆڭىدىن ئۆتۈپلا بىر جەسەتنى كۆرۈپتۇ، ئات - قېچىرلىردىن چۈشۈپ جەسەتكە قاراپتۇ. قاغا - قۇزغۇنلار جەسەتنىڭ كۆزىنى ئويۇپ، ئەتلىرىنىمۇ يەپ تۈگىتىپ، ئۈستىخانلىرىنىلا قويغاچقا، تونۇشقا ئامالسىز قاپتۇ، لېكىن ئۈستىخانىنىڭ قۇرۇپ كەتمىگىنىگە قاراپ، ئۆلگىنىگە بىر - ئىككى كۈن بولغان جەسەتلىكىنى بىلىپتۇ. گۈلزامان ئەتراپقا قاراپ، جەسەتنىڭ يېنىدا قۇمغا كۆمۈلۈپ قالغان لاتىنىڭ چىقىپ قالغان ئۇچىنى كۆرۈپ، لاتىنى تارتىپ ئېلىپ قاراپلا «ئىسكەندەر!» دەپلا جەسەتكە ئۆزىنى ئېتىپ، ھوشىدىن كېتىپتۇ. شىرئەلى لاتىنى قولىغا ئېلىپ قارىسا، تېخى تولۇق ئېچىلىپ بولمىغان بىر جۈپ قىزىلگۈل پورىكىنىڭ سۈرىتى كەشتىلەنگەن چۈچىلىق يىپەك ياغلىق ئىكەن. شىرئەلى ئەھۋالنى چۈشىنىپ، قېچىرغا غانجۇغىلىغان قاپاقتىكى سۇدىن گۈلزامانىڭ يۈزىگە ئۇچ قېتىم چاچقاندىن كېيىن، گۈلزامان ھوشىغا كەپتۇ.

— بۇلار ئىش بوپتۇ، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ — دەپ سوراپتۇ شىرئەلى. گۇلـزامان:

— باغقا ئېلىپ بارايلى، — دەپتۇ.

ئۇلار ئىسكەندەرنىڭ جەسىتىنى باغقا ئېلىپ بېرىپ، كېپەنلەپ قىزىلگۇل تۇۋىگە دەپنە قىپتۇ. بىر نەچچە كۈن باغدا قالتىس قايغۇ ـ مۇسىبەت بىلەن ئۆتـۈپتۇ. بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن شىرئەلى گۇلزامانىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىدىغانلىقىنى سوراپتۇ.

— سىز كېتىڭ، مەن باغدا قالىمەن! — دەپتۇ گۇلزامان.

شىرئەلى ئوشۇق گەپ قىلمايلا باغدىن كېتىپ، بىر ھەپتىدىن كېيىن بىر نەچچە كىشىزەكلەرنى بىللە ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ.

— سىز ئۆمرىڭىزنى ئىسكەندەرنىڭ تۇپرىقىنى تاۋاپ قىلىپ ئۆتكۈزمەكچى. يالغۇز قالسىڭىز بولمايدۇ، بۇ كىشىزەكلەر خىزمىتىڭىزدە بولسۇن، — دەپ ئۆزى قايتىپ كېتىپتۇ.

گۇلزامان شىرئەلىگە چەكسىز مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئاق يول تىلەپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. شىرئەلى كەتكەندىن كېيىن گۇلزامان كېچە ـ كۈندۈز ئىسكەندەرنىڭ قەبرىسىدىن نېرى بولماپتۇ، ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ كۈندە ياغ پۈرىتىپتۇ. ئىسكەندەردىن باشقا ھېچقانداق نەرسە ئۇنىڭ ئوي ـ خىيالىغا كىرمەيدىغان بوپتۇ. يۈسۈپ قاۋانـدەك قاراقچى، ياۋۇز، ئادەم سىياقىدىكى مەخلۇقلارنى ئۆز باغرىدا بېقىپ يۈرگەن بۇ دۇنيادىن تېزرەك كېتىشىنى ئويلايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇ مۇشۇ نىيەتتە كۈندە خۇدادىن ئۆلۈم تىلەپ يىغلايدىكەن.

شۇ يوسۇندا ئون يىل ئۆتۈپتۇ، يېشى ئوتتۇزغا بېرىپلا دەرد ـ ئەلەم، جۇدالىق، قايغۇ ـ مۇسىبەتتە قېرىپ، بەللىرى مۇكچىيىپتۇ، چاچلىرى قاردەك ئاقىرىپتۇ. كېچە ـ كۈندۈز يىغلاۋەرگەچكە، كۆز يېشىمۇ قۇرۇپتۇ. بۇ ئون يىل ئىچىدە دەل ـ دەرەخلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى قۇرۇپتۇ، گۇللەرمۇ قورايغا ئوخشاپ قاپتۇ، باغ ئاستا ـ ئاستا چۆلدەرەشكە باشلاپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ گۇلزامان بۇ باغنى بۇرۇنقىدەكلا جەننەت ئورنىدا كۆرۈپ، كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ كەپتۇ. گۇلزامان ئوتتۇز ياشقا تولغان كۈنى ئۇنىڭ ئاھۇزارلىق ئىلتىجاسى خۇداغا يېتىپ بەجا بوپتۇ. تۇنجى قار ياغقان بىر كۈنى ئىسكەندەرنىڭ قەبرىسىنىڭ يېنىدىلا بۇ دۇنيادىن جىم ـ جىملا ئەبەدىي خوشلىشىپتۇ. كىشىزەك خىزمەتكارلار يىغا ـ زار ئىچىدە ئۇنىڭ ھايات ۋاقىتىدىكى تەلىپى بويىچە ئىسكەندەرنىڭ قەبرىسىنىڭ يېنىغىلا دەپنە قىپتۇ، نەزىر ـ چىرىغنى ئۆتكۈزۈپتۇ.

گۈلزامان كۆز يۇمغان يىلى ئەتىيازدىن باشلاپ، بۇرۇن يىل بويى ئېچىلىدىغان قىزىلگۈل باھاردىلا ئېچىلىپ، بىر مەزگىلدىن كېيىن توزۇيدىغان بولىتۇ؛ بۇرۇن يىل بويى بەرگى ـ يوپۇرماقلىرىدا شەبنەم كۆمۈشتەك يالتىراپ تۇرىدىكەنتۇق، ئەمدى بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇقلارغا تولا يىغلاپ كۆز يېشى قۇرۇغاندەك، يوپۇرماقلىرى قۇرغاق ـ لىشىپ قاپتۇ.

قىزىلگۈل توغرىسىدىكى بۇ چۆچەك ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا پاك مۇھەببەتنىڭ، شەپقەت ـ ۋاپادارلىقنىڭ نامايەندىسى بولۇپ، خۇددى تارىم سۈيىدەك ئۇزۇلمەي ئېقىپ كەلدى. بوۋام دادامغا ئېيتىپ بەرگەنىكەن، دادام ماڭا ئېيتىپ بەرگەن. مەن سىلەرگە ئېيتىپ بەردىم.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ھېيتاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، لوپنور ناھىيەسى تۆڭچىكە يېزىسىدىن.
تۇراخان. ئايال، ئۇيغۇر، لوپنور ناھىيەسى قاراقۇم يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مۆيدىن سايىت** (1935). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «كىروران» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (15)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993

سرلىق چىراغ

بۇرۇنقى زاماندا بىر ياقا يۇرتتا قاپقارا بىر جادۇگەر ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ بىر كىتابى بار ئىكەن، ئۇ كىتابقا دۇنيادا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر ۋە بۇنىڭدىن كېيىن بولىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ۋاقتى ـ قەرەلى، ئورنى پۈتۈلگەنكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە جادۇگەر بىكارچىلىقتىن زېرىكىپتۇ، ئۇ ياققا بېرىپتۇ، بۇ ياققا بېرىپتۇ، قانداقلا قىلمىسۇن زېرىكىش تۇزەلمەپتۇ. ئۆيىدە ئاسمانغا بېقىپ يالغۇز ئولتۇرۇپ ھېلىقى كىتابى ئېسىگە كېلىپ قاپتۇ. كىتابنى ۋاراقلاپ ئوقۇپ بىر يەرگە كەلگەندە، مۇنداق بىر ئىش بايان قىلىنىپتۇ: «شەھىرى بېسىردا ھەسەن تىككۈچى دېگەن بىر بالا بار. ھازىر ئۇ ئون بەش ـ ئون ئالتە ياشلارغا كىردى. ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى چۆللۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر قۇدۇق بار. ئۇنىڭ ئېغزى مىڭ پاتمان كېلىدىغان بىر دانە تۆگىمەن تېشى بىلەن ئېتىكلىك. بۇ تاشنى جاھاندىكى ھەرقانداق ئادەمزات مىدىرلىتالمايدۇ. ئۇ تاشنى ھەسەن تىككۈچىنىڭ كەلگۈسىدىكى ئوغلى ئابدۇللا مىدىرلىتالايدۇ ۋە قۇدۇق ئېغزىدىن كۆتۈرۈپ ئالالايدۇ. قۇدۇقنىڭ ئىچىگە ئابدۇللادىن باشقا ئادەم چۈشىلەيدۇ، چۈشكەندىمۇ ھايات چىقالمايدۇ. ئۇ قۇدۇقتا بىر دانە چىراغ بولۇپ، ئۇ چىراغقا پۈتۈن جاھاندىكى دۇنيا ـ پەرزەنتنىڭ جېنى بەندىلىكلىك. ئۇنى قولغا چۈشۈرگەن ئادەم چىراغ ئارقىلىق پۈتۈن دۇنيا پەرىلەرنى يىغىپ، مەقسەت ـ مۇرادىغا يېتىدۇ.» جادۇگەر بۇ بايانىنى ئوقۇپ بەك مۇ خۇشال بوپتۇ؛ چىراغنى قولغا چۈشۈرۈپ دۇنياغا غوجا بولغۇسى كەپتۇ؛ دۇنيادىكى ئەڭ چىرايلىق ھۆر ـ پەرىلەرنى ئېلىپ، ئۆمرىنى ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن ئۆتكۈزۈشنى ئويلاپتۇ. جادۇگەر «تېخى ھەسەن تىككۈچى ئەمدىلا ئون ئالتە ياشقا كىرىپتۇ. قاچان توي قىلار؟ قاچان ئابدۇللا تۇغۇلار؟» دەپ بېشى قېتىپتۇ. شەھىرى بېسىرگە بېرىش ئۈچۈن ئۇچ يىل ۋاقىت كېتىدىكەن. «ئۇچ يىلغىچىلىك ھەسەن تىككۈچىمۇ توي قىلار، ئابدۇللا تۇغۇلار، يولغا چىقاي» دېگەن نىيەتكە كېلىپ سەپەرگە ئاتلىنىپ تۇ. نۇرغۇن تاغ ـ دەريالارنى، دېڭىز ـ ئوكيانلارنى كېسىپ ئۇچ يىل بولغاندا شەھىرى بېسىرگە كەپتۇ. سۇرۇشتۇرۇپ يۇرۇپ ھەسەن تىككۈچىنى تېپىپتۇ. قارىسا، ئۇ تېخى توي قىلمىغان، تەلپىكىنى چېكىسىگە كىيىپ، ئوڭ پېشىنى ئوڭ، سول پېشىنى سول قىستۇرۇپ ئاغىنىلىرى بىلەن بەخىرامان ئويناپ ـ كۈلۈپ يۈرگۈدەك. جادۇگەر بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، بۇ پات يېقىندا توي قىلمايدىكەن، توي قىلىش نىيى

تىمۇ يوق ئىكەن. قايتىپ كېتىپ ئابدۇللا تۇغۇلۇپ ئۇچ ياشقا كىرگەندە ئاندىن كېـ
لەي، دەپ قايتىپ كېتىپتۇ. كۈنلەر، ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ. بۇ ئىشلار جادۇگەرنىڭ
يادىدىن چىقىپتۇ. ئارىدىن ئۇچ يىلمۇ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە جادۇگەر
كىتابنى ئېلىپ ئوقۇپ بىر يەرگە كەلگەندە ھەسەن تىككۈچىنىڭ تۇيي قىلغانلىقى،
ئايالىنىڭ ھامىلدار بولۇپ، بالىسىنىڭ تۇغۇلۇش ۋاقتى ـ سائىتى يەتكەنلىكى، دەل
مۇنداق خۇشاللىق پەيتته ھەسەن تىككۈچىنىڭ ئۆلۈپ كېتىپ، يېڭى دۇنياغا كۆز
ئاچقان ئوغلى ئابدۇللانىڭ يېتىم قالغانلىقى بايان قىلىنىپتۇ. بۇنىڭدىن خۇشاللانغان
جادۇگەرنىڭ گۇلقەلىرى ئېچىلىپ، ئەمدى مۇراد ـ مەقسىتىمگە يېتىدىغان بولدۇم،
دەپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئارىدىن ئۇچ يىل ئۆتكەندە شەھىرى بېسىرگە يېتىپ كەپـ
تۇ. ھەسەن تىككۈچىنىڭ ئۆيىنى سۇرۇشتۇرۇپ تېپىپتۇ. قارىسا، ئۇچ ياشقا كىرگەن
ئابدۇللا ئاغىنىلىرى بىلەن ئۆستەڭ بويىدا ئېرىق ئېتىپ ئويناپ يۈرگۈدەك. ئابدۇللا
تولىمۇ چىرايلىق، تولىمۇ ئەقىللىك ئىكەن. بىللە ئويناۋاتقان ئاداشلىرىغا ئىش
تەقسىملەپ، بىرىنى مىراب، بىرىنى دېھقان ئايرىپ، كىچىك ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرگە
سۇ باشلاپ يەرلەرنى سۇغارغانىنى دوراپ ئويناپ يۈرگۈدەك. ھەسەن ئۇستامنىڭ كۆپ
دۇنيا ـ ئوقىتى بولمىغىنى ئۇچۇن قېپقالغان ئازغىنا دۇنيا ـ ئوقەت بىلەن ئانىسى
ئابدۇللانى بېقىپ ئۇچ يىلنى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۆي ئىچىدە خەج ـ خىراجەت قىلغۇدەك
بىساتى قالماپتۇ. ئابدۇللا ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنىڭمۇ كىيىم ـ كېچەكلىرى يىرتىلىپ
جۇل ـ جۇل بولۇپ كېتىپتۇ، تويغۇدەك تاماقمۇ تېپىپ يېيەلمەيدىغان ھالەتته قاپـ
تۇ. جادۇگەر پۇتۇن شۇملۇقلارنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئابـ
دۇللانىڭ قېشىغا كېلىپ: «ۋاي بالام، بىچارە بالام، ئۇكامنىڭ غېرىب ئوغلى. قانداق
قىلاي ئۇكام، بىچارە ئوغلۇڭنى تاشلاپ كەتتىڭمۇ! ۋاقىتىتىن ئىلگىرى كېتىپ قاپـ
سەن» دەپ يىغا ـ زار قىلىپ، ئابدۇللانى قۇچقىغا ئېلىپ، يۇز ـ كۆزلىرىدىكى تو ـ
پىلارنى سۈرتۈپ، سۆيۈپ ـ يالاپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. يات ئادەمنىڭ كىرگەنلـ
كىنى كۆرگەن ئانا ھەيرانلىق ھېس قىلىپ، ئاددىيغىنا سالاملىشىپ ئۆيگە باشلاپتۇ.
جادۇگەر تۆرگە چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر دەملىك جىمجىتلىقتىن كېيىن جادۇگەر گەپ
باشلاپتۇ:

ـــ مەن شەھىرى بېسىردىن كەلدىم. مەن ئۇكام ھەسەن ئوستام تۇغۇلۇشتىن
ئىلگىرى يۇرتتىن كېتىپ قالغان. ھازىر خوتۇن ـ بالىلىرىم بار، ئۆي ـ بىساتىم،
مال ـ مۇلكۇم بار داڭدار ئائىلىگە ئايلاندىم. ئەمدى ئۇكامنى تېپىپ ھالىدىن خەۋەر
ئالاي دەپ كەلسەم بۇ كېلىشمەسلىك يۇز بېرىپتۇ. كېلىپلا بۇ ئەھۋالنى ئۇقتۇم، ـــ
دەپتۇ. ئابدۇللانىڭ ئانىسى بۇ يوچۇن مېھمانىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ھەيران قاپتۇ. رەھـ

مىتى ئېرىم ئاكام بار، دېمىگەنغۇ؟ توساتتىن ئاكىسى پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ قانداق گەپ؟ دەپ ئويلىنىپ قاپتۇ.

بىر كۈن، ئىككى كۈن، ھەتتا بىر ھەپتىمۇ ئۆتۈپتۇ. بۇ ئادەم ئۆيگە كىرىپ - چىقىپ بەخىرامان يۈرۈۋېرىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە جادۇگەر:

— مەن كەلگىلى بىر نەچچە كۈن بوپتۇ. ئەتە - ئۆگۈن يۈرتۇمغا قايتىمسام بولمايدۇ. شۇڭا، ئابدۇللانى بازارغا ئېلىپ چىقىپ كىيىم - كېچەك ئېلىپ بەرسەم، — دەپتۇ. بىر نەچچە كۈن ئىچىدە ھېچقانداق گۇمانلىق ئەھۋالنى سەزمىگەن ئانا رۇخسەت قىپتۇ. جادۇگەر ئابدۇللانى ئارقىسىغا سېلىپ، ئەتىگەندىلا بازارغا ئېلىپ چىقىپتۇ. بازار ئارىلاپ مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، مېڭىۋېرىپتۇ. ئابدۇللا جادۇگەرنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىۋېرىپتۇ. كۈن چۈش بوپتۇ، ئابدۇللانىڭ قورساقلىرى ئېچىپ، بارا - بارا ئۇچەيلىرى تارتىشىپ كېتىپتۇ. چىرايلىق كىيىم - كېچەكلەر ئېسىدىن چىقىپ، قورساق تويغۇ - زۇشنىڭ غېمىگە چۈشۈپتۇ. «ئاكا، قورسىقىم ئېچىپ كەتتى، تاماق ئېلىپ بەرگەن بولسىڭىز» دەپتۇ. «كىچىككىنە چىدا ئوغلۇم، ئاۋۇ يەردە بىر ئاشخانا بار، شۇ يەرگە بېرىپ تاماق يەيلى» دەپتۇ جادۇگەر. ئابدۇللا «ماقۇل» دەپ ئارقىسىدىن ماڭىۋېرىپتۇ. كۈن پېشىن بوپتۇ. شەھەرنىڭ چېتىگە چىقىپ جاڭگاللىققا كىرىپ قاپتۇ. قورساقنىڭ ئاچقىنىدا ئابدۇللانىڭ ماڭغۇدەك ماجالى قالماي:

— مەن ئەمدى ماڭالمايمەن، قورسىقىم ئېچىپ ھالىمدىن كەتتىم، — دەپتۇ - ده، ئولتۇرۇۋاپتۇ. جادۇگەر يىراق جاڭگالنى كۆرسىتىپ:

— بالام، ئاۋۇ دەرەخنى كۆردۇڭمۇ؟ — دەپتۇ. قارىسا، جاڭگالنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تۈپ دەرەخ تۇرغۇدەك.

— ھە، كۆردۇم، — دەپتۇ ئابدۇللا.

— ئاشۇ دەرەخنىڭ تۈۋىگە بارساق ئاشخانىمۇ بار، دۇكانمۇ بار. تاماق، كىيىم - كېچەك ئېلىپ بېرەي، — دەپ مېڭىپتۇ جادۇگەر. ئابدۇللامۇ ئارقىسىدىن مېڭىپتۇ. بىر چاغدا دەرەخنىڭ تۈۋىگە بېرىپ قارىسا، نە ئاشخانا، نە دۇكان بولسۇن. بىر تۈپ دەرەخنىڭ تۈۋىدىن كىچىككىنە بۇلاق سۈيى شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقانىكەن.

— ئوغلۇم، كەلدۇق. بۇلاق سۈيىدە قولۇڭنى يۇيۇپ غىزاغا تەييارلان، — دەپتۇ. قورساقنىڭ ئاچلىقىدا ھەممىنى ئۇنتۇغان ئابدۇللا بۇلاقنىڭ بېشىغا بېرىپ، يۈز - قوللىرىنى يۇيۇپ قۇمنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپتۇ. شۇ چاغ دەرھال ئالدىغا داستىخان سېلىنىپ بىر قاچا غىزا كەپتۇ. قورساقنىڭ ئاچلىقىدا غىزانىڭ قەيەردىن كەلگەنلىكىنىمۇ سۈرۈشتۈرمەي قورساقنى تويغۇزۇپتۇ.

— ھە ئوغلۇم، قورسىقىڭ تويغان بولسا ئەمدى ماڭايلى، باردىغان يېرىمىز ئاز

قالدى، ــ دەپ مېڭىپتۇ جادۇگەر. بىر ـ ئىككى ئاشپىشىم ماڭغاندىن كېيىن چۆل ـ بىناڭ ئوتتۇرىسىدا بىر قۇدۇق تۇرغۇدەك، قۇدۇقنىڭ ئېغىزىدا ناھايىتى چوڭ بىر تۇگمەن تېشى تۇرغۇدەك.

ــ كەل ئوغلۇم، بۇ تۇگمەن تېشىنى ئېلىۋەتكىن، ــ دەپتۇ جادۇگەر.

ــ ۋاي ئاكا، مەن كىچىك بالا تۇرسام، بۇنى قانداق ئېلىۋېتەلەيمەن؟ سىز چوڭ ئادەم بولغاندىكىن ئۆزىڭىز ئېلىۋېتىڭ، ــ دەپتۇ ئابدۇللا.

ــ ئوغلۇم، سەن كىچىك بالا بولغىنىڭ بىلەن ئوغۇل بالا، بۇنى كۆتۈرۈپ ئالالايسەن. قېنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ باققىن، ئالالمىساڭ مەن ئالاي، ــ دەپتۇ. ئابدۇللا ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، تاشنى ئايلىنىپ ئۇ يەرنى، بۇ يەرنى تۇتۇپ بېقىپ بىر كۇ ـ چەش بىلەنلا تاشنى دەس كۆتۈرۈپتۇ. قۇدۇق ئېغىزىنىڭ ئېچىلغانلىقىنى كۆرۈپ ئال ـ دىراپ كەتكەن جادۇگەر:

ــ ۋاي، تاشنى قۇدۇقنىڭ يېنىدا قويغىن، ــ دەپتۇ. ئابدۇللا تاشنى ئاستا قۇ ـ دۇقنىڭ يېنىدا قويۇپتۇ. قارىسا، قۇدۇق ناھايىتى چوڭقۇر، قاپقاراڭغۇ تۇرغۇدەك.

ــ ھە، ئوغلۇم، مەن سېنى مۇشۇ قۇدۇققا سالىمەن، ــ دەپتۇ. ئابدۇللا:

ــ ۋاي ئاكا، مەن قاراڭغۇدىن بەك قورقىمەن، چۇشىمەيمەن، ــ دەپتۇ.

ــ سەن يۈرەكلىك، باتۇر، شۇڭا قورقمايسەن. بېلىڭنى ئارغامچىدا باغلاپ قۇدۇق ـ قا سالىمەن. قۇدۇقنىڭ تېگىگە چۇشكەندىن كېيىن بىردەم تۇرساڭ كۆزۈڭ كۆرىدۇ. شۇ چاغدا قۇدۇقنىڭ بىر تەرىپىدىن يېڭىنىڭ تۆشۈكىدەك بىر جايدىن يورۇق كۆرۈ ـ نىدۇ. شۇ يەرگە بارساڭ بىر ئىشىك بار. ئىشىكنى ئاچساڭ ناھايىتى يورۇق بولغان يەر ئاستى دۇنياسىغا چىقىسەن. ئىشىكنى ئېچىپ شۇنداق مېڭىشىڭغا، ئىشىكنىڭ ئىككى تەرىپىدىن ئىككى يولۋاس ساڭا خىرىس قىلىپ، چىشلىرىنى چىقىرىپ ھۇ ـ جۇم قىلىپ كېلىدۇ. سەن قورقمايسەن. مەندە بىر دانە ئۈزۈك بار شۇنى بېرىمەن، ئۈزۈك قولۇڭدا بولسا ساڭا ھېچ نەرسە خىرىس قىلالمايدۇ، خېيىم ـ خەتەرگە ئۇچ ـ رىمايسەن. شۇنداق قىلىپ، ئارقاڭغا يانماي ئالدىڭغا مېڭىۋەرسەڭ ئىككى يولۋاس ھۇ ـ جۇم قىلىپ كېلىپ ئىككى پېشىڭنى شۇنداق چىشلىگەندە ئۆلىدۇ. بىردەم ماڭغاندىن كېيىن ئىككىنچى دارۋازىغا بارىسەن، دەرۋازىنى ئېچىپ كىرىشىڭگە دەرۋازىنىڭ ئىك ـ كى تەرىپىدىن ئىككى ئەجدىھا ئېغىزىدىن ئوت چاچرىتىپ، تىللىرىنى چىقىرىپ سې ـ نى يەپ كېتىش ئۈچۈن ھۇجۇم قىلىپ كېلىدۇ، ــ دەپتۇ جادۇگەر.

ــ ۋاي ئاكا، مەن قاراڭغۇدىن قورقمايمەن، يولۋاستىنمۇ قورقمايمەن، ئەجدىھادىن بەك قورقمەن، مەن چۇشمەيمەن، ــ دەپتۇ ئابدۇللا.

ــ ھەي ئوغلۇم، سەن ئوغۇل بالا، قورقمايسەن. سەن ئارقاڭغا يانماي ئالدىڭغا

مېڭىۋەرسەڭ ئىككى ئەجدىھا ئىككى پېشىڭنى شۇنداق چىشلەش بىلەنلا ئۆلىدۇ. سەن يەنە يولۇڭنى داۋاملاشتۇرۇپ مېڭىۋەرسەڭ ئوچىنچى دەرۋازىغا بارسەن، دەرۋازىنى شۇنداق ئاچساڭ ئالدىڭدا بىر ئايۋان كۆرۈنىدۇ. ئايۋاننىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر كۆرپە سېلىپ، ئاناڭ ناھايىتى بىچارە قىياپەتتە، كۆزلىرى چاپاق، ياش ئاققان، يۈز - كۆز-لىرى توپا، كىيىم - كېچەكلىرى يىرتىق ئولتۇرىدۇ. سېنى كۆرۈپلا: «ۋاي ئوغلۇم، نەگە باردىڭ؟ ئاكاڭ قېنى؟ ساڭا كىيىم - كېچەك قىلىپ بەرمىدىمۇ؟ كەل ئوغلۇم، قورسىقىڭ ئاچقاندۇ، تاماق ئېتىپ قويدۇم، يەۋالغىن» دەپ سەن تەرەپكە كېلىدۇ. سەن ئاناڭنىڭ ئالدىغا بارماي ئارقاڭغا بىر قەدەم يېنىپ، دەرۋازىنى يېپىپ بولۇپ ئاندىن ئېچىپ كىرسەڭ ئاناڭ غايىب بولىدۇ، — دەپتۇ جادۇگەر.

— ۋاي ئاكا، ئانام نەگە كېتىدۇ؟ مەن نېمىشقا قېشىغا بارمايمەن؟ — دەپتۇ ئابدۇللا ھەيران بولۇپ.

— ئوغلۇم، بۇ سېنىڭ ئاناڭ ئەمەس، ئاناڭنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئالۋاس-تى، قېشىغا بارساڭ يەپ كېتىدۇ. سەن ئىككىنچى قېتىم ئېچىپ ئايۋاننىڭ تۆرىگە بارساڭ، نەچچە زامانىدىن بېرى تاشلىنىپ كىرلىشىپ كەتكەن بىر دانە كونا چىراغ بار، شۇنى ماڭا ئاچقىپ بەرگىن. ئاندىن مەن سېنى ئۆيۈڭگە ئاپىرىپ قويىمەن، ئەڭ چىرايلىق كىيىم - كېچەكلەرنىمۇ ئېلىپ بېرىمەن، — دەپتۇ. ئابدۇللا ماقۇل بوپتۇ. ئۇزۇن ئارغامچىدا ئابدۇللانىڭ بېلىنى باغلاپ قۇدۇققا ساپتۇ. قۇدۇقنىڭ ئىچى قاپقا-راڭغۇ ئىكەن، ئابدۇللا ھېچ نەرسىنى كۆرەلمەپتۇ. بىردەم تۇرغاندىن كېيىن دېگەندەك قۇدۇقنىڭ بىر تەرىپىدە كىچىككىنە يورۇقلۇق كۆرۈنۈپتۇ. ئابدۇللا سىلاشتۇرۇپ باق-سا بىر ئىشىك تۇرغۇدەك، ئىشىكنى شۇنداق ئاچسا بىر يەر ئاستى دۇنياسىغا چە-قىپتۇ. ئىشىكتىن پۈتىنى ئېلىشىغا ئىككى تەرەپتىن ئىككى يولۋاس چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ دەھشەتلىك ھۇجۇم قىلىپ كەپتۇ. ئابدۇللا يوچۇن ئاكىسىنىڭ دېگىنى بويىچە ئۇزۇكنى قولىغا سېلىپ ئالدىغا قاراپ مېڭىۋېرىپتۇ. ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن يولۋاسلار چاپىنىنىڭ ئىككى پېشىنى شۇنداق چىشلەپلا يىقىلىپ ئۆلۈپتۇ. بۇنى كۆر-گەن ئابدۇللاغا يۇرەك پەيدا بوپتۇ. ئۇزۇك قولۇمدا بولسا ھېچقانداق خېيىم - خەتەر-گە ئۇچرىمايدىكەنمەن، دەپ ئۆزىگە ئىشەنچ تۇرغۇزۇپ يولنى داۋاملاشتۇرۇپ ئىككىنچى دەرۋازىغا بېرىپتۇ. دەرۋازىنى شۇنداق ئېچىپ كىرىشىگە دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن ئىككى ئەجدىھا تىللىرىنى چىقىرىپ، نەچچە غۇلاچ ئوت چاچرىتىپ ھۇجۇم قىلىپ كەپتۇ. ئابدۇللانىڭ تېنى جۇغۇلداپ كېتىپتۇ. لېكىن، ئالدىنقى تەجرىبىسىگە ئاساسەن ئالدىغا قاراپ مېڭىۋېرىپتۇ. ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن ئەجدىھالار ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ ئىككى پېشىنى شۇنداق چىشلەش بىلەنلا ئۆلۈپتۇ. ئابدۇللا يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ

ئۇچىنچى دەرۋازىغا بېرىپتۇ. دەرۋازىنى شۇنداق ئېچىپ قارىسا، چوڭ بىر ئايۋان، ئايۋاننىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر كۆرپە سېلىنغان، ئۈستىدە ئۆز ئانىسى ئولتۇرغۇدەك، ئابدۇللانى كۆرۈپلا:

ــ ۋاي ئوغلۇم، كەلگىن. ئەتىدىن نەگە باردىڭ؟ نەلەردە يۈردۈڭ؟ قورسىقىڭ ئاچقاندۇ، تاماق ئېتىپ قويدۇم، يەۋالغىن. ئاكاڭ قېنى؟ ــ دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ مېڭىشقا تەمشىلىپتۇ. ئابدۇللامۇ ئانىسىنىڭ بىچارە قىياپىتىنى كۆرۈپ ئالدىغا بارغۇسى كەپتۇ. بىراق، ھېلىقى «ئاكىسى» نىڭ گېپى ئېسىگە كېلىپ بىرقەدەم ئارقىسىغا يېنىپ دەرۋازىنى يېپىپ قايتا ئېچىپ قارىسا ئايۋاندا ھېچ كىم يوق. ئايۋاننىڭ بۇلۇڭىغا بېرىپ قارىسا، توپا بېسىپ كەتكەن بىر چىراغ تۇرغۇدەك. ئۇنى خالتىغا ساپتۇ. كېتەي دەپ تۇرۇشىغا پۇتىغا بىر نەرسە تېگىپتۇ. قارىسا، توخۇ تۇخۇمىدەك يۇمىلاق، ئۆزىدىن ھەرخىل نۇرلارنى چىقىرىدىغان بىر مۇنچە تاشلار تۇرغۇدەك. بۇ تاشلاردىن خالتىغا پاتقۇدەك سېلىۋالاي، ئۆيگە بارغاندا ئاداشلىرىم بىلەن ئويناراقمەن، دەپ بىر نەچچىنى سېلىۋاپتۇ. قۇدۇققا كېلىپ توۋلاپتۇ. جادۇگەر قۇدۇق بېشىدا تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغانكەن.

ــ ئوغلۇم، ئالدى بىلەن چىراغنى ئارغامچىغا چىگىپ قويغىن. چىراغنى تارتىۋېلىپ ئاندىن سېنى تارتىۋالاي، ــ دەپتۇ. ئابدۇللا چىراغ خالتىنىڭ تېگىدە قالغانلىقىنى ئۇچۇن چىراغنى ئالاي دېسە تاشلارنىڭ چېچىلىپ كېتىپ قاراڭغۇدا تاپالماسلىقىدىن ئەنسىرەپ:

ــ ئاكا، چىراغ خالتىنىڭ تېگىدە قالدى. ئۆيگە بارغاندىن كېيىن ئاداشلىرىم بىلەن ئويناش ئۇچۇن بىر نەچچە دانە تاشنى سېلىۋالغاندىم. قۇدۇقنىڭ ئىچى بەك قاراڭغۇ ئىكەن. تاشلىرىم چېچىلىپ كەتسە تاپالماي قالارمەن، شۇڭا مېنىمۇ چىراغ بىلەن قوشۇپ تارتىۋېلىڭ، چىراغنى يورۇققا چىققاندىن كېيىن بەرسەم، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ. جادۇگەر ھەرقانچە يالۋۇرۇپمۇ، پوپوزا قىلىپمۇ چىراغنى ئارغامچىغا باغلىماپتۇ.

«ھە، بۇ ھارىمى بەك ئەقىللىك ئىكەن، چىراغنىڭ سىرىنى بىلىۋالغان ئوخشايدۇ. چىراغ بىلەن بىللە تارتىپ چىقارسام يەر ئۈستىگە چىقىۋېلىپلا دېۋە ــ پەرىلەرنى يىغىپ مېنىڭ ئەدىپىمنى بېرىپ چىراغقا ئۆزى ئىگە بولماقچى ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە قۇدۇقنىڭ تېگىدە قېلىپ ئۆلسۇن» دەپلا تۇگمەن تېشىنى قۇدۇقنىڭ ئېغىزىغا قويۇپ كېتىپتۇ. قۇدۇقنىڭ ئىچى تېخىمۇ قاراڭغۇلىشىپتۇ. ئابدۇللا ھېچ نەرسىنى كۆرەلمەپتۇ.

ــ ئاكا، قۇدۇقنىڭ ئىچى بەك قاراڭغۇلىشىپ كەتتى، قورقۇۋاتىمەن. مېنى تار-

تۇيلىڭ، قۇدۇقتىن چىقىپلا چىراغنى بېرەي، ماڭا كىيىم - كېچەكمۇ ئېلىپ بەر-مەڭ، ئانام قېشىغا بېرىۋالاي، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ، يىغلاپتۇ، ياشلىرىنى سۈرتۈپ بولالماي هوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ. قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكى ئېسىده يوق، بىر چاغدا هوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچسا قۇدۇقنىڭ ئىچى تېخىمۇ قاراڭغۇلىشىپ كېتىپتۇ. بېشىنى كۆتۈرۈپ قۇدۇقنىڭ ئېغىزى تەرەپكە شۇنداق قارىسا، بېشى قۇ-دۇقنىڭ ئېغىزىغا تاقىشىدىغان قاپقارا بىر نەرسە توختىماي ئابدۇللاغا تەزىم قىلغۇ-دەك. بۇنى كۆرۈپ ئابدۇللا قورقۇپ يىغلاپ ياشلىرىنى سۈرتۈپ قارىسا، بۇ مەخلۇق شۇنچە خۇشامەت قىلىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ تۇرغۇدەك. بارا - بارا ئابدۇللانىڭ يۈ-رىكى جايىغا چۈشۈپ يۈرىكىنىڭ سىلىشى ئاستىلاپتۇ، قورقۇشى پەسىيىپ، تېنى جۇغۇلدىمايدىغان بوپتۇ. نېمە بولسا بولسۇن گەپ سورای، دېگەننى ئويلاپ:

— سەن كىم؟ نېمە قىلىسەن؟ نېمانچە توختىماي تەزىم قىلىسەن؟ — دەپتۇ. بۇلۇتقا ئوخشاش قارا كۆلەڭگە:

— ۋاي ئابدۇللا غوجام، قانداق خىزمەتلىرى بار؟ ئورۇنلاشقا مەن تەييار، — دەپ يەنە تەزىم قىلىشقا باشلاپتۇ. ئابدۇللا ئويلاپ، بۇ بەك چوڭ مەخلۇقكەن، بېشى قۇ-دۇقنىڭ ئېغىزىغا تاقىشىدىكەن. مېنى قۇدۇقتىن چىقىرىپ قويغىن دەي، نېمە قىلارکىن؟ دېگەن خىيالغا كېلىپ:

— مېنى قۇدۇقنىڭ ئۈستىگە چىقىرىپ قويغىن، — دەپتۇ. «خوپ» دەپلا هەش-پەش دېگۈچە تۆگمەن تېشىنى ئىرغىتىپ تاشلاپلا ئابدۇللانى كۆتۈرۈپ قۇدۇق ئۈستىگە چىقىرىپ قويۇپتۇ. ئۆزى يەتمىش توققۇز غۇلاچ يىراقلىققا بېرىپ:

— ۋاي غوجام، يەنە قانداق خىزمەتلىرى بارکىن؟ بەجا كەلتۈرۈشكە مەن تەيـ-يار، — دەپ تەزىم قىلىپ تۇرۇپتۇ. ئابدۇللا شۇنداق قارىسا، بۇ مەخلۇقنىڭ بېشى بۇلۇتقا تاقىشىپ تۇرغۇدەك. كۈن نۇرىنى توسۇپ، ئالەم قاراڭغۇلىشىپ كېتىپتۇ. بۇ مەخلۇقنىڭ ئەتراپىدا يەنە شۇنىڭغا ئوخشاش مەخلۇقلاردىن بىر نەچچە مىڭى توختىماي تەزىم قىلىپ تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن ئابدۇللا تېزرەك قۇتۇلۇشنى ئويلاپ:

— ئەمدى باشقا خىزمەت يوق، قايتىپ كېتىڭلار، — دەپتۇ.

— خىزمەتلىرى چىققاندا چاقىرتالا، سىلىگە رەهمەت، — دەپ هاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ ئۇلار.

ئابدۇللا ئورنىدىن تۇرۇپ، خالتىسىنى يۇدۇپ كەلگەن يولى بىلەن ئۆيگە بېرىپ-تۇ. ئۆيگە كەلسە ئانىسى يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ.

— ئاكاڭ قېنى، نەدە قالدى؟ — دەپ سوراپتۇ ۋە ئىشىك ئالدىغا چىقىپ قاراپ-

تۇ. ھېلىقى ئادەم ھېچ قەيەردە كۆرۈنمەپتۇ.

ــ ئانا، ئۇ ئادەمنى ئىزدىمەك، ئۇ يامان ئادەم ئىكەن. مېنى بىر چوڭقۇر قۇدۇققا تاشلاپ قويۇپ كېتىپ قالدى، ــ دەپتۇ ئابدۇللا.

ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ، ئابدۇللامۇ چوڭىيىشقا باشلاپتۇ. ئانىسىنىڭ كىشىلەرنىڭ نان ـ پانلىرىنى يېقىپ، كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇپ تاپقان ئانچە ـ مۇنچە نەرسىلىرى بىلەن ئانا ـ بالا تۇرمۇشىنى ئۆتكۈزۈپتۇ. بىر كۈنلەرگە كەلگەندە ئانىنىڭ كىشىلەرنىڭ ئىشىنى قىلغۇدەك ماجالىمۇ قالماپتۇ. بىر كۈنى ئانىسى:

ــ ئوغلۇم، سەن بىر زامانلاردا ئەكەلگەن ھېلىقى تاشلار بارمۇ؟ بولسا ئىككىنى سېتىپ بىر ۋاق تاماق ئېلىپ يېسەك، ــ دېگەنىكەن، ئابدۇللا دەرھال ئۆيگە كىرىپ ئىككى پارچە تاشنى ئانىسىغا ئاچىقىپ بېرىپتۇ. بىچارە ئايال ئىككى تال تاشنى يېڭىنىڭ ئىچىگە سېلىپ بازارغا بېرىپتۇ، كوچىلارنى ئارىلاپ، دۇكانلارنى چۆرگۈلەپ يۈرۈپتۇ. لېكىن، ئىككى تاشنى «ساتىمەن» دەپ چىقىرىشقا نومۇس قىلىپ، كېتىپ بېرىپ بىر دۇكانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. بۇ بېسىر شەھىرى بويىچە ئەڭ چوڭ بايىنىڭ دۇكىنى ئىكەن. دۇكاندا ناھايىتى سالاپەتلىك بىر كىشى ئولتۇرغۇدەك، يولدىن ئۆتكەنلەرنىڭ ھەممىسى تەزىم بەجا كەلتۈرگۈدەك، بۇ كىشىنىڭ باش تەرىپىگە ئالتۇندىن ياسالغان بىر دانە قەپەس ئېسىقلىق تۇرغۇدەك. ئالتۇن قەپەسنىڭ ئىچىگە بىر نەچچە يەردىن دەز كەتكەن جايلىرى قادالغان ھەم كىرلىشىپ كەتكەن ئىككى دانە تاش سېلىنغلىق تۇرغانىكەن. ئانا ئۇيان ئۆتۈپ، بۇيان ئۆتۈپ تاشلارغا قاراشقا باشلاپتۇ. بۇ تاشلارنىڭ بەزى جايلىرى ئۆزىنىڭ تېشىغا ئوخشايدىكەن. لېكىن، ئۇنداق كۆركەم، چىرايلىق ئەمەسكەن. بىردە قەپەستىكى تاشقا، بىردە يېنىدىكى تاشقا قاراپ سېلىشتۇرۇۋاتقاندا، دۇكان غوجايىنى بۇ ئايالنى كۆرۈپ قېلىپ، بۇ ئوغرى ئوخشايدۇ، مېنىڭ گۆھەرلىرىمنى يېڭىگە شەرەت قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ:

ــ ھەي خوتۇن، سەن نېمە ئۈچۈن مېنىڭ بىباھا گۆھەرلىرىمنى يېڭەڭگە شەرەت قىلىسەن؟ ئوغرىلاپ قاچماقچىمۇ؟ تېز كەت، بولمىسا گۆھەر ئوغرىلىغان ئوغرى دېگەن نام بىلەن زىندانداپ ياتىسەن، ــ دەپتۇ. ئايال سودىگەرنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ناھايىتى قورقۇپ كېتىپتۇ. شۇنداقتىمۇ، مەن ئوغرى بولمىغاندىكىن زىندانغىمۇ تاشلىماس، دەپ ئويلاپ:

ــ ۋاي سودىگەر باي غوجام، سىلىنىڭ ئالتۇن قەپەستىكى نەچچە يەردىن دەز كەتكەن، كىرلىشىپ مەينەتلىشىپ كەتكەن ئىككى تاشلىرى مېنىڭ ئىككى تال تېشىمغا ئوخشايدىكەن. بۇ تاشلارنى سېلىشتۇرۇپ كۆرگەنىدىم. كەمبەغەل بولغىنىم بىلەن پاك يۈرىكىم بار، مەندىن بەھۇدە گۇمانلانمىسىلا، ــ دەپتۇ. ئىككى تاشنىڭ گېـ

پىنى ئاڭلىغان سودىگەر:

ــ قېنى تاشنى كۆرسىتىڭ، ــ دەپتۇ. ئايال تاشلارنى شۇنداق ئالغانكەن، سو-دىگەرنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كېتىپتۇ. دۇكانغا گۆھەرنىڭ ھەرخىل رەڭدىكى شولىلىرى چۈشۈپ ۋال - ۋال قىلىپ كېتىپتۇ. بىر دەمدىلا دۇكان ئەتراپىغا كىشىلەر يىغىلىپتۇ. بۇنى كۆرگەن سودىگەر چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، دۇكانىنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ توققۇز تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ:

ــ ۋاي خېنىم، قوپاللىق قىپتىمەن، خاپا بولمىسىلا. ئۆيگە كىرىپ ئۆيدە سو-دىلاشساق، ــ دەپ يېلىنىشقا باشلاپتۇ. ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم خېنىم دېگەن گەپنى ئاڭلىغان ئابدۇللانىڭ ئانىسى تەمتىرەپ كېتىپ قانداق قىلىشنى بىلەلمەي تۇرغاندا سودىگەر قولىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ ئۆيگە باشلاپ كىرىپ، نەچچە قات كۆرپىنىڭ ئۈستىگە باشلاپتۇ ۋە داستىخان سېلىپ ھەرخىل نازۇنېمەتلەرنى تولدۇرۇۋېتىپتۇ. داستىخان يىغىلىپ بولغاندىن كېيىن سودىگەر گەپ باشلاپ:

ــ خېنىم، تاشلىرىنى ماڭا سېتىپ بەرسىلە، ــ دەپتۇ.

ــ ۋاي سودىگەر غوجام، سىلىگە لازىم بولسا بېرەي، ــ دەپلا قولىنى شۇنداق بىر شىلتىپتىكەن يېڭىنىڭ ئىچىدىن چىققان تاشلار ئۆيدە دومىلاپ يۇرۇپ، ئۆينىڭ ئىچىنى ئالىبۇلا قىلىۋېتىپتۇ. سودىگەر ئىمىلەكلەپ يۇرۇپ ئاران تەستە ئىككى تاشنى ئەكېلىپ ئالتۇن لېگەننىڭ ئۈستىگە قويۇپتۇ ۋە باھاسىنى سوراپتۇ. ئايالنىڭ بېشىغا غەم چۈشۈپ «مېنىڭ ھۆرمىتىمنى قىلىپ خېنىم دەپ ئاتىدى، داستىخانغا نازۇنېمەتلەرنى تىزىپ مېھمان قىلدى. باھا سورىغىچە ئىككى تاشقا ئىككى تەڭگە بەرسە تۆت نان ئېلىپ بالام بىلەن بىر كۈن جاھاندارچىلىق قىلسام بولمامتى، دېگەن ئويلىنىش بىلەن ھېچ نەرسە دېگىلى ئۇنىماپتۇ. سودىگەر قانچە قىلسىمۇ گەپ قىلغىلى ئۇنىماپتۇ. ئاخىرى سودىگەر باھا قويۇپ، «ئىككى مىڭ تىللا بەرسەم» دەپتۇ. ئايال، ئىككى تىللالىق نەرسىنى ئىككى مىڭ تىللا دەپ مېنى ئاجىز كۆرۈپ زاڭلىق قىلدى، دېگەن نىيەتكە كېلىپ:

ــ ۋاي سودىگەر غوجام، سىلى بۇ تاشنى ئالمايدىكەنلا، مېنى زاڭلىق قىلمىسىلا، ئالار بولسىلا ئۆز باھاسىغا ئالسىلا، بولمىسا مېنى ئۆيدىن چىقىرىپ قويسىلا، ــ دەپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. سودىگەر ناھايىتى جىددىيلىشىپ كېتىپ، باھاسىنى تۆۋەن كۆرگەن ئوخشايدۇ، دەپ «تۆت مىڭ تىللا بېرەي» دەپتۇ. ئايال تېخىمۇ خاپا بوپتۇ. ئاخىرى سو-دىگەر ئون مىڭ تىللا باھا قويۇپتۇ. باھانى ئۆرلىتىۋەرگەندىن كېيىن، ئايال تۇرۇپ: «قېنى، ئالسىلا دەي، نېمە دەركىن؟» دەپ، «ئالسىلا» دەپتۇ. سودىگەر دەرھال تىللا قا-چىلانغان ساندۇقلارنى ئەكېلىپ ئون مىڭ تىللانى ساناپ بېرىپتۇ.

ئايال تىللانى ياغلىققا چىگىپ، قولتۇقىغا قىسىپ، نان ۋە يەل - يېمەشلەرنى ئېلىپ ئۆيىگە مېڭىپتۇ. ئارقامدىن كېلىپ تىللانى تارتىۋالارمىكىن، دېگەن ئەندىشىدە باشقا يول بىلەن مېڭىپ ئۆيىگە بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ئانا - بالا ئىككىسى تۇرمۇشىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈپتۇ. پۇلى تۈگىسە تاشلارنى سېتىپ خىراجەت قىپتۇ. بىراق، ئابدۇللا ھېچقانداق ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماي ھۇرۇن ئادەم بوپتۇ. ئابدۇللانىڭ يېشى ئون سەككىزگە كېلىپ بالاغەتكە يېتىپتۇ. تاشلارنمۇ سېتىپ يەپ تۈگىتىپتۇ. ئۆيدە ساتقۇلۇق قالماپتۇ. قورساقلىرى ئاچ، ئۇچەيلىرى تارتىشىپ ئولتۇرغاندا ئانىسى:

— بالام، سەن بىر زامانلاردا ئەكەلگەن ھېلىقى چىراغ تەكچىدە تۇرىدۇ. تازىلاپ بەرگەن بولساڭ، ئىككى تىللاغا ئالسا سېتىپ بىر ۋاقلىق تائام ئېلىپ يېگەن بولساق، — دەپتۇ. ئابدۇللا ئورنىدىن تۇرۇپ مېڭىشقىمۇ ئېرىنىدىغان ھالغا كەلگەنىكەن. تولىمۇ ھۇرۇنلۇق بىلەن ئورنىدىن ئارانلا تۇرۇپ كونا چىراغنى ئاچقىپ سۇغا چىلاپ، ياغاچلاردا قىرىپ يۇيۇشقا باشلاپتۇ. بۇ جەريانداا ئابدۇللانىڭ قولىدىكى ھېلىقى ئۇزۇك كونا چىراغقا بىرنەچچە قېتىم قاتتىق تېگىپ كېتىپتۇ. بىر چاغدا ھاۋا گۈلدۈرلەپ، بۇلۇتلار ئۈچۈشۈپ قاتتىق يامغۇر يېغىپتۇ. ئاندىن قاتتىق بوران چىقىپتۇ. بۇ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ئۆزگىرىشتىن ھەيران بولۇپ ئولتۇرغاندا ھاۋادا قارا بۇلۇت پەيدا بوپتۇ. ئۇلار بارا - بارا يېقىنلاپ يەرگە چۈشۈپ، بېشى ئاسمانغا تاقىشىدىغان مەخلۇقلارغا ئايلىنىپ، تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. بۇلارنىڭ ئارىسىدىن ھەممىدىن چوڭ ھەم ھەيۋەتلىك بولغان بىر مەخلۇق ئالدىغا چىقىپ ئابدۇللاغا توققۇز تەزىم قىلىپ:

— ئى غوجام، نېمە خىزمەتلىرى بارکىن، بەجا كەلتۈرۈشكە تەييارمەن، — دەپ بېشىنى ئېگىپ تۇرۇپتۇ. بۇ قېتىم ئابدۇللا ئانچە قورقماپتۇ. ئابدۇللا ئويلىنىپ تۇرۇپ، مال - دۇنيا سورايى، دېگەن يەرگە كېلىپ:

— ماڭا ئاش - تائام، كىيىم - كېچەك كەلتۈرۈڭلار، — دەپتۇ. بۇ مەخلۇق توققۇز تەزىم قىلىپ ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپلا ئۆزىگە ئوخشاش مەخلۇقلارغا قوللىرىنى شىلتىپ بىر نەرسىلەرنى دەپتۇ. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئابدۇللانىڭ ئالدىدا نۇرغۇن مال - مۈلۈك دۆۋىلىنىپتۇ. بۇ مەخلۇق ئابدۇللانىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— يەنە قانداق خىزمەتلىرى بارکىن، بەجا كەلتۈرۈشكە تەييارمەن، — دەپ بېشىنى ئېگىپ تۇرۇپتۇ.

— باشقا نەرسە لازىم ئەمەس، قايتىپ كېتىڭلار، — دەپتۇ ئابدۇللا. مەخلۇقلار مېڭىشىغا ئابدۇللا، بۇرۇن قۇدۇقتىن ئېلىپ چىققان نەرسىلەر بىلەن جان باقتىم،

كېيىن يۇقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى تارتتىم. بۇگۈن مال ـ مۈلۈك ئەكېلىپ بەردى. بۇلارنى سەرپ قىلىپ تۈگەتسەم بۇ مەخلۇقلار كەلمەي قالسا قانداق قىلارمەن، شۇڭا كېلىدىغان ۋاقتىنى سورىۋالاي، دېگەن يەرگە كېلىپ:

ــ توختاڭلار، مېنىڭ قېشىمغا كېلىڭلار، ــ دېگەنىكەن، هېلىقى توپ ئىچىدىكى يوغان مەخلۇق ئابدۇللانىڭ ئالدىغا كېلىپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.

ــ ئەمدى كەتسەڭلار قاچان كېلىسىلەر؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئابدۇللا. بۇ مەخلۇق جاۋاب بېرىپتۇكى:

ــ ئەي ئابدۇللا غوجام، قوللىرىدىكى ئۇ ئۈزۈككە جاھاندىكى جىن ـ ئالۋاستىلارنىڭ جېنى بەندىلىكىك. بىز ئۆزلىرىگە لازىم بولغاندا ئۇ ئۈزۈكنى قاتتىق سىلىكسىلە خىزمەتلىرىگە تەييار بولىمىز، ــ دەپتۇ.

ــ بولدى قايتىپ كېتىڭلار، ــ دەپ ئۇلارنى قايتۇرۇۋېتىپتۇ ئابدۇللا.

شۇنىڭدىن باشلاپ ئابدۇللا ئەڭ چوڭ بايغا ئايلىنىپتۇ، ئەل ـ ئاغىنىلىرى كۆپەيىپتۇ، ئەل ئىچىدە ئىناۋىتى ئۆسۈپ شۆھرەت قازىنىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاغىنىلىرى بىلەن كوچىلارنى ئايلىنىپ سەيلە ـ تاماشا قىلىپ يۈرۈپ قىرىق قەۋەتلىك بىنانىڭ ئۈستىدە تۇرغان بىر قىزغا كۆزى چۈشۈپ، ئۇنىڭغا ئاشىقى بىقارار بوپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ چىرايلىرى سارغىيىپ، گېلىدىن غىزا ئۆتمەيدىغان بوپتۇ. ئابدۇللانىڭ ئانىسى ئوغلىنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ:

ــ نېمە بولدۇڭ، كۆڭلۈڭدىكىنى ماڭا دېگىن، مەن بىر ئىلاجىنى قىلاي، ــ دەپتۇ. ئابدۇللا بولغان ئىشنى ئانىسىغا دەپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ شۇ قىزنى ئالغۇسى بارلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

ئانىسى قورقۇنچلۇقىدىن تىترەپ ئايلىنىپ يىقىلىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن كۆزىنى ئاچسا ئوغلى بېشىدا ئولتۇرغۇدەك. ئانا ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن:

ــ ئوغلۇم، بۇ نېيىتىڭدىن يانغىن، ئۇ دېگەن شاھنىڭ قىزى، مەن دېگەن بىر تۇل خوتۇن تۇرسام، بىز كەمبەغەل تۇرساق، پادىشاھ بىزگە قانداقمۇ قىزىنى بېرىپ سېنى كۈيئوغۇل قىلىۋالسۇن. مەن ساڭا ئۆز لايىقىمىزدا بىر كىمنى تېپىپ ئېلىپ بېرەي. بويىمىز يەتمىگەن شاپتۇلغا قول ئۇزاتمايلى. پادىشاھنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قويۇپ، بېشىمىزدىن ئايرىلىپ قالمايلى، ــ دەپتۇ. لېكىن، ئابدۇللا ئۇنىماپتۇ.

ــ ئەگەر، ماڭا پادىشاھنىڭ قىزىنى ئېلىپ بەرمىسىڭىز مەن يىراق يەرگە كېتىمەن، ئۆزۈمنى قۇدۇققا تاشلاپ ئۆلۈۋالىمەن، ــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ئانا نائىلاج ماقۇل بولۇپ ئەلچىلىككە بارماقچى بوپتۇ. بىراق، ئانىسىنىڭ ئەلچىلىككە كىيىپ بارغۇدەك نە كىيىمى، نە ئارقىسىغا سېلىپ بارغۇدەك كېنىزەكلىرى يوقكەن. ئانىسىنىڭ بېشى

راسا قېتىپ تۇرغاندا ئابدۇللا كىرىپ:

— تەييار بولدىڭىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تەييار بولدۇم، — دېيىشىگىلا كۆزىنى قاماشتۇرغۇدەك ئۇنچە - مەزگىلىت، تاۋار - دۇردۇنلار بىلەن زىننەتلەنگەن قىرىق قىز ئابدۇللانىڭ ئانىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم بەجا كەلتۇرگەندىن كېيىن ئابدۇللانىڭ ئانىسىنى جابدۇپتۇ. ئانا قىرىق قىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا يېنىپ تۇرغان چىراغدەك نۇر چېچىپتۇ. ئانا قىرىق قىزنىڭ ھەمراھلىقىدا ھويلىغا چىقسا، ئوخشاش ياسانغان سەكسەن قىز گۆھەر بىلەن توشقۇ - زۇلغان سەكسەن جۈپ ئالتۇن پەتنۇسنى تۇتۇپ تەزىم بەجا كەلتۇرۇپ تۇرغۇدەك. ئا - نىنىڭ ئالدىدا يىگىرمە جۈپ، كەينىدە يىگىرمە جۈپ قىز مېڭىپتۇ. يىگىرمە جۈپ قىز ئابدۇللانىڭ ئانىسىنى ئارىغا ئېلىپ ئوردىغا كىرىپ كەپتۇ. ئۇلار پادىشاھنىڭ قىزىغا ئەلچىلىككە كەلگەنلىكىنى، بۇ خەۋەرنى پادىشاھقا يەتكۈزۈشنى ئېيتىپتۇ. پا - دىشاھنىڭ ئاتارمەن - چاپارمەنلىرى شۇنچە كۆپ قىزنىڭ ھەمراھلىقىدا كەلگەن ئابـ - دۇللانىڭ ئانىسىنى كۆرۈپ ئەس - ھوشىنى يوقىتىپتۇ، گاھى بىرلىرى ئورنىدىنمۇ تۇرالماپتۇ. پادىشاھقا ئەھۋالنى مەلۇم قىلغاندىن كېيىن، پادىشاھنىڭ ئىنتايىن ئاچ - چىقى كەپتۇ. غەزەپلەنگەنلىكتىن بۇرۇتلىرى تىترەپ، ساقاللىرى تىك تۇرۇپتۇ.

— جاللات! — دەپ ۋارقىراپتۇ. ئاغزىدىن قان تېمىپ تۇرغان قىرىق جاللات ھازىر بوپتۇ.

— تۇل خوتۇن تۇتۇپ كېلىنىپ بالىسى بىلەن بىللە دارغا ئېسىلسۇن! — دەپتۇ پادىشاھ. جاللاتلار «خوپ» دېيىشىپ مېڭىشىغىلا، پادىشاھنىڭ بىر ئوك قول ۋەزىرى بار ئىكەن، ئۇ ئەقىل - پاراسەتتە كامالەتكە يەتكەن، ئاق كۆڭۈل ئادەم ئىكەن. ئۇ ئوتتۇرىغا چىقىپ:

— ئەي كېرەملىك شاھىم، يەڭگىللىك قىلمىساق، سەۋەبسىز قان تۆكۈلمىسە. بۇ تۇل خوتۇننىڭ قىزلىرىغا ئەلچى بولۇپ كېلىشىدە مەلۇم سەۋەب بارەدەك قىلىدۇ. قولىدىن ئىش كەلمىسە ئەلچى بولۇپ كېلىشكە پېتىنالمايتتى. شۇڭا، قىلالمايدىغان ئەڭ قىيىن ئىشتىن بىرنى شەرت قىلساق، شەرتنى ئادا قىلالمىسا ئانا - بالا دارغا ئېسىلىپ قەتلى قىلىنسا، پۇتۇن مال - مۈلكى خەزىنە ئىختىيارىغا ئېلىنسا، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. ۋەزىرنىڭ مەسلىھەتى پادىشاھقا يېقىپتۇ.

— خوپ، ئۇنداق بولسا قانداق شەرت قويىمىز؟ — دەپتۇ پادىشاھ. ۋەزىر ئۇيان ئويلاپ - بۇيان ئويلاپ بىر ئەقىل تېپىپتۇ - دە:

— شەھرىمىز شۇنچە چوڭ، چەت مەملىكەتلەردىن كېلىپ - كېتىدىغان سودا - گەر، ساياھەتچىلەر، يار - بۇرادەرلەرمۇ ناھايىتى كۆپ. ئۇلارنىڭ ئۆتىدىغان يولىدا

سازلىق بار، سېسىقچىلىقتىن ئادەمنى تولىمۇ يىرگەندۈرىدۇ. شۇ سازلىقنى تۈزلەپ، پاسكىنا سۇلارنى چىقىرىۋېتىپ، پاكىز توپا بىلەن توشقۇزۇپ، شۇ يەرگە ئالتۇن بىلەن قىرىق قەۋەتلىك ئىمارەت سالسۇن، پۈتۈن دۇنيانىڭ ئەڭ ئېسىل ھۈنەر ـ سەنئىتىنى ئىشلەتسۇن، ھەرقانداق مەملىكەتتىن ئادەم كەلسە كۆرۈپ ھەيران قالسۇن. يەنە بىر باغ ياسىسۇن، باغنىڭ رېشاتكىلىرى پۈتۈنلەي ئالتۇندىن بولسۇن، باغنىڭ ئىچىگە شامالدىن باشقا ھېچ نەرسە كىرەلمىسۇن. باغنىڭ ئىچىگە دۇنيادىكى بارلىق ھايۋانلاردىن بىر جۈپتىن رېتى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلسۇن. دۇنيادىكى بارلىق گۈل ـ گىياھلار، شېرىن مېۋىلىك دەرەخلەر تىكىلىپ ئۇلارنىڭ مېۋىلىرى مەي باغلاپ تۇرسۇن. بۇ شەرتنى ئادا قىلالىسا مەلىكىنى بېرەيلى، ئادا قىلالمىسا، ئاندىن ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرسەك بۇلارمىكىن شاھىم، ــ دەپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپتۇ. بۇ شەرت پادىشاھقا يېقىپتۇ. پادىشاھ تۇل خوتۇنغا شەرتلەرنى ئېيتىپتۇ ۋە: «دەرھال ئوغلۇڭغا شەرتىمنى يەتكۈز، ئۇن كۈن مۆھلەت ئىچىدە شەرتىمنى ئادا قىلسۇن. شەرتىمنى ئادا قىلمىسا ئوغلۇڭ بىلەن قوشۇپ سېنىڭ بېشىڭنى ئالىمەن !» دەپتۇ. ئانا پادىشاھنىڭ بۈيرۇقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بېشىدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئەندىكىپ ـ تۇ ـ دە، ئۆيگە كىلىپ:

ــ ۋاي ئوغلۇم، ئەمدى قانداق قىلارمىز؟ مەن تۇل خوتۇن تۇرسام، سەن يالغۇز ئوغۇل تۇرساڭ. بىزنىڭ ئالتۇن ـ كۈمۈشىمىز بولمىسا، ئەمدى ئانا ـ بالا ئىككىمىزنىڭ ئەجىلى توشۇپتۇ. ئون كۈندىن كېيىن ئۆلىدىغان بولدۇق، ــ دەپ ئابدۇللاغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. ئابدۇللا بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئانىسىنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ:

ــ نېمىگە كۈلىسەن؟ «قاسساپ ياغ قايغۇسىدا، ئۆچكە جان قايغۇسىدا» دېگەندەك ئىشلار بولۇۋاتسا، ــ دەپتۇ ئانىسى.

ــ خاتىرجەم بولۇڭ ئانا، بۇ ئىشنى چوقۇم ئورۇنلايمەن، ــ دەپ سىرتقا چىقسا ئاتمىش جۇپ قىز تەزىم قىلىپ تۇرغۇدەك.

ــ سىلەر دەرھال قايتىپ كېتىپ چاقىرغاندا كېلىڭلار، ــ دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ ئابدۇللا. شۇ كۈندىن باشلاپ ھېچ ئىش بىلەن كارى بولماي ئۆز ئويۇنى بىلەن مەشغۇل بوپتۇ. بىر كۈن، ئىككى كۈن، بەش كۈن، ئالتە كۈن ئۆتۈپتۇ. ئابدۇللا بەخىرامان يۇرۇۋېرىپتۇ. ئانىنىڭ كۆزى ياشتىن قۇرۇماپتۇ، يىغلاۋېرىپ قاپاقلىرى ئىششىپ كېتىپتۇ. بۇنىڭغا ئابدۇللا پىسەنت قىلماپتۇ. سەككىزىنچى، توقۇزىنچى كۈنمۇ تاڭ ئېتىپتۇ.

ــ ئوغلۇم، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ ئەتە تاڭ ئاتسا ئىككىمىز ئۆلىمىز، ــ

دەپتۇ.

ــ خاتىرجەم بولۇڭ ئانا، شەرتنى ئادا قىلىمەن، ــ دەپتۇ ئابدۇللا. نامار شام بولغاندا ئابدۇللا چىراغ بىلەن ئۆزۈكنى ئېلىپ شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ بىنا سالدىغان جايغا بېرىپ، ئۆزۈك سالغان قولىنى سىلكىگەنىكەن، دۇنيادىكى جىنلارنىڭ ھەممىسى كېلىپ تەزىم قىلىپ تۇرۇپتۇ. چىراغنى پۈلاڭلاتقانىكەن، بارلىق دۇشمەن پەرىلەرنىڭ ھەممىسى كېلىپ تەزىم قىلىپ، خىزمەت كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ئابدۇللا پادىشاھ قويغان شەرتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇلارغا بايان قىلىپ، ئىمارەتنى تاڭ ئېتىشتىن ئىلگىرى پۈتكۈزۈپ بولۇشنى تاپىلاپتۇ. جىن ۋە دۇنيادىكى باشلىقلىرى بۇ ئىشنى قول ئاستىدىكىلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇۋېتىپتۇ. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا ئىش باشلىنىپتۇ. سىبىسق پاتقاقلار ئاللىقاياقلارغا تاشلىنىپتۇ. ئۇ يەر مۇنبەت تۇپىلار بىلەن توشقۇزۇلۇپ، ئىمارەت ئورنى ۋە باغ ئورنى ئۆز لايىقىدا تەييارلىنىپتۇ. بىر كېچە پۈتۈن شەھەردە قاينام ـ تاشقىنلىق ھۆكۈم سۈرۈپتۇ. جىنلارنىڭ، دۇنيادىكى ئۇلۇغ گۈلدۇرلەپ ئۇچۇشلىرى، تۆمۈرچىلەرنىڭ بازغان سوققان ئاۋازلىرى، كەتمەن ـ گۈرجەكلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇشلىرى توختىماپتۇ. شەھەر خەلقىمۇ بۇ غالدۇر ـ غالدۇر ئاۋازدىن زادىلا ئۇخلىيالماپتۇ. تاڭ ئاتارغا يېقىن ئالتۇن ئىمارەت ۋە ئالتۇن باغ پۈتۈپتۇ. پادىشاھنىڭ دېگىنىدىنمۇ ئون ھەسسە ئارتۇق ياسىلىپتۇ. ئىمارەت پۈتكەندىن كېيىن جىن ۋە دۇنيادىكى باشلىقلىرى ئابدۇللانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئىمارەتنى ۋە باغنى كۆرۈپ بېقىشنى ئېيتىپتۇ. ئابدۇللا دۇشمەن پەرىلەر بىلەن بىرلىكتە ئايلىنىپ ھەممىنى كۆرۈپتۇ. دەرۋازا ئالدىدىكى لەمپىنىڭ قويمىسا بولمايدىغان بىر دانە ئۆزۈنلۇقى ئۇچ گەز، ئايلانمىسى ئۇچ غېرىچ ئالتۇن تۇۋرۇكتىن بىرنى قەستەن قويغۇزماپتۇ، بۇنى قويمىسا لەمپە ئۆزۈن چىداشلىق بېرەلمەيدىكەن. دۇنيادىكى باشلىقى ئوتتۇرىغا چىقىپ:

ــ ئەي ئابدۇللا غوجام، بۇ تۇۋرۇكنى قويمىساق ئىمارەت ئۆزۈن چىدىمايدۇ، ــ دەپتۇ. ئابدۇللا:

ــ بۇنى ھامان قويىمىز. پەقەت پادىشاھنىڭ ئەقلىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈنلا قويمىدۇق، ــ دەپتۇ. ئاندىن باغنى ئايلىنىپتۇ. باغ ناھايىتى ئېسىل، كۆركەم ياسالغان، دۇنيادىكى بارلىق گۈل ـ گىياھلار رەتى بويىچە تىكىلىپ، ھەممىسى ئېچىلىپ خۇش پۇراق چېچىپ تۇرغان، ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى رەتلىك ھالدا ئالتۇن قەپەسلەرگە سولانغان. باغ پادىشاھ ئېيتقاندىن يۇز ھەسسە ئارتۇق كۆركەم ياسالغان، بىراق بىر جۈپ يولۋاس كەلتۈرۈلمىگەنىكەن.

ــ يولۋاسنى ئەكەلمەپسىلەر؟ ــ دەپتۇ ئابدۇللا.

ـــ بۇنى پادىشاھقا قالدۇردۇق، سىناپ كۆرسەك، ـــ دەپتۇ دىۋانلەرنىڭ باشلىقى.

پادىشاھ ئەتىگەن كۇن چىقىشى بىلەنلا ئورنىدىن تۇرۇپ ئوردىسىغا چىقسا، ئوردا قىزىرىپ كەتكەن، ئەتراپقا قارىسا، پۇتۇن ئەتراپ ئوت دېگىزىغا ئايلانغاندەك بولۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھ قورقۇپ كېتىپ، ئوڭ قول، سول قول ۋەزىرلىرىنى، ئاتارمەن - چاپارمەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى يىغىپتۇ. «بۇ نېمە ئەھۋال؟» دەپ سوراپتۇ. ئوڭ قول ۋەزىر تۇرۇپ ئېيتىپتۇكى:

ـــ ئەي كېرەملىك شاھىم، بۇ ھېلىقى تۇل خوتۇننىڭ بالىسى ئالتۇندىن ياسىغان ئىمارەت ۋە باغنىڭ شولىسى ئىكەن، خاتىرجەم بولسىلا، ـــ دەپتۇ. پادىشاھنىڭ ئىمارەتنى ۋە باغنى كۆرگۈسى كېلىپ تۇرالماي كېتىپتۇ. پۇتۇن ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى ئەگەشتۇرۇپ كۆرۇش ئۈچۈن بېرىپتۇ. پادىشاھ ئالدى بىلەن قىرىق قەۋەتلىك ئىمارەتنى كۆرۈپتۇ، ھەممە يېرىنى ئايلىنىپتۇ. تولىمۇ كۆركەم ياسالغان بۇ ئىمارەت پادىشاھقا ئىنتايىن يېقىپتۇ. بىراق، پادىشاھ ئىمارەتنىڭ بىر يېرىدە يېتەرسىزلىك بارلىقىنى سېزىپتۇ، لېكىن زادىلا تاپالماپتۇ. يەنە ئايلىنىپتۇ، بىر نەچچە قېتىم ئايلىنىپتۇ. ئاخىرى لەمپىنىڭ ئاستىغا كېلىپ توختاپتۇ. پادىشاھنىڭ توختاپ قالغانلىقىنى، قاتتىق ئويلىنىشقا چۈشكەنلىكىنى سەزگەن ۋەزىر يۈگۈرۈپ كېلىپ:

ـــ ئەي كېرەملىك شاھىم، نېمىگە ئويلىنىپ قالدىلىكىن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ ئەي ۋەزىر، ئىمارەتتە بىر كەمچىلىكنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدىم، بىراق زادىلا تاپالمىدىم، ـــ دەپتۇ پادىشاھ. ۋەزىر قاتتىق ئويلىنىشقا چۈشۈپتۇ. ئاخىرى ۋەزىر تېپىپتۇ:

ـــ ئەي پادىشاھى ئالەم، مانا بۇ جايغا بىر دانە تۇۋرۇك قويۇلماپتۇ. بۇ تۇۋرۇكنى قويمىسا ئىمارەت ئۇزۇن قالماي يىقىلىپ چۈشىدۇ، ـــ دەپتۇ. ئابدۇللا دەرھال: «تۇۋرۇكنى قويۇڭ» دەپتۇ. ئابدۇللاغا قايىل بولغان پادىشاھ: «بولدى، مەن خەزىنەمدىكى ئالتۇنلار ئارقىلىق بىر دانە ئالتۇن تۇۋرۇك سوقتۇرۇپ قويۇڭ» دەپ پۇتۇن قول ئاستىدىكى تۆمۇرچىلەرنى يىغىپ خەزىنىدىكى ئالتۇندىن تۇۋرۇك ياساشقا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. شۇ كۇنلا ئىش باشلىنىپتۇ. خەزىنىدىكى ئالتۇنلارنىڭ ھەممىسىنى ئەپچىقىپ ئىشلىتىپتۇ. خەزىنىدىكى ئالتۇنلارمۇ تۈگەپتۇ. پۇتۇن مەملىكەتتىكى ئالتۇنلارنىڭ ھەممىسىنى يىغىشقا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. كۇنلەر، ھەپتىلەر ئۆتۈپتۇ. تۇۋرۇكنىڭ ئېگىزلىكى بەلدىن ئاشماپتۇ. پادىشاھنىڭ ئىگىلىكىدىكى جايلارنىڭ ئالتۇنلىرىنىڭ ھەممىسى تۈگەپتۇ. پادىشاھمۇ «ئۆزۈم ياساي» دېگىنىگە پۇشايمان قىپتۇ. بۇنى سەزگەن ئابدۇللا:

ـــ ئەي پادىشاھىم، ئىجازەت بەرسىلە، تۇۋرۇكنى ئۆزۈم قويسام، ـــ دېگەنىكەن،

غەمدە قالغان پادىشاھقا بۇ گەپ يېقىپتۇ ـ دە، ئىجازەت بېرىپ «ئەمدى باغنى كۆرەيلى» دەپ مېڭىپتۇ. پادىشاھ باغقا مېڭىپتۇ. پادىشاھ باغقا كىرسە، رەتلىك ئېلىنغان ئېرىقلاردا سۇزۇك سۇ شىرىلداپ ئېقىۋاتقان، مېۋىلەر پىشىپ مەي باغلىغان، گۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ خۇش پۇراق چېچىۋاتقان، بۇلبۇللار سايراۋاتقان، دۇنيادىكى ھەممە ھايۋانلاردىن بىر جۈپتىن رېتى بويىچە ئالتۇن قەپەسكە سولانغان، بىراق بىر جۈپ يولۋاسنىڭ ئالتۇن قەپىسى ياسالغانۇ، يولۋاس كەلتۈرۈلمىگەنىكەن. پادىشاھ «يولۋاس كەلتۈرۈلمەپتۇ» دەپتۇ ـ دە، يولۋاسنى ئۆزى ئەكېلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. شۇ كۈنى پالۋانلىرىغا زەخىملەندۈرمىگەن شەرت ئاستىدا بىر جۈپ يولۋاس تۇتۇپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئون ئاتلىق پالۋان بىر جۈپ يولۋاسنى تۇتۇپ كېلىشكە ئاتلىنىپتۇ. بۇلار يولۋاس بار تاغقا بېرىپ سەككىزى يولۋاسقا يەم بوپتۇ، ئىككىسى جېنىنى ئېلىپ ئوردىغا ئاران دېگەندە قېچىپ كەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ غەزەپلىنىپ ئەللىك ئاتلىق ماڭدۇرۇپتۇ. بۇلارمۇ يولۋاسنى تۇتالماي تەڭدىن تولىسى يەم بولۇپ كېتىپتۇ. ئارقىدىن يەنە يۈز ئاتلىق پالۋانىنى ئەۋەتىپتۇ ۋە: «يولۋاسنى تۇتماي قايتىپ كېلىشمە» دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. بۇ يۈز پالۋانمۇ يولۋاسنى تۇتالماي يەم بولۇپ تۈگىشىپتۇ. پادىشاھ قاتتىق غەم ـ قايغۇغا چۆمۈپتۇ. بۇنى سەزگەن ئابدۇللا ئوردىغا كېلىپ:

ـــ ئەي پادىشاھ ئاتا، بىر جۈپ يولۋاسنى مەن تۇتۇپ كېلەي، ـــ دېگەنىكەن، ئۆلۈك كالىغا پىچاق خۇشياققاندەك بۇ تەلەپ پادىشاھقا تولىمۇ خۇشيېقىپتۇ ۋە تۇتۇپ ئەكېلىشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. ئابدۇللا ئۆزى سالغان ئىمارەتكە بېرىپ چىراغنى شۇنداق پۇلاڭلاتقانىكەن، بىر دەمدىلا ھاۋا گۈلدۇرلەپ، بۇلۇتلار توپلىنىپ قاتتىق يامغۇر يېغىپتۇ، ئارقىدىن قاتتىق بوران چىقىپ ھاۋا قاراڭغۇلىشىپتۇ. پارچە ـ پارچە بۇلۇتلار يەرگە چۈشۈپ، بېشى ئاسمانغا تاقىشىدىغان مەخلۇقلارغا ئايلىنىپ رەتلىك تىزىلىپ تۇرۇپتۇ. ئاردىدىن ئەڭ چوڭ بىرى چىقىپ ئابدۇللانىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن: «قانداق خىزمەتلىرى بارکىن؟» دەپ سوراپتۇ.

ـــ دەرھال تۇڭرۇكنى قويۇۋېتىڭلار، بىر جۈپ يولۋاس تۇتۇپ كېلىپ، ئالتۇن قەپەسكە سولاڭلار، ـــ دەپتۇ ئابدۇللا. مەخلۇقلار كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە بىرجۈپ يولۋاسنى تۇتۇپ كېلىپ قەپەسكە سولاپتۇ ھەم ئالتۇن تۇڭرۇكنى ياساپ ئورنىغا قويۇپتۇ. پادىشاھنىڭ ياساتتۇرغان ئالتۇن تۇڭرۇكنى ئۆزىگە قايتۇرۇپ بېرىپتۇ.

ئابدۇللانىڭ بۇ ئىشىغا پادىشاھ قايىل بولۇپ، مەلىكىنى بەرمەكچى بوپتۇ. بىراق، بىر شەرت قويۇپتۇ: «توي بولغان كۈنى ئالتۇن ـ كۈمۈش، ئونچە ـ مەرۋايىتلار بىلەن زىننەتلەنگەن قىرىق كېنىزەك ئانىڭىزنى ئارىغا ئېلىپ كەلسۇن» دەپتۇ ھەم توي كۈنىنى بەلگىلەپ بىر ھەپتىدىن كېيىن تويىنى قىلماقچى بوپتۇ. ئاردىدىن ھەپتە ئۆتۈپ

توي مەربكسىنى باشلاپتۇ. پادىشاھ ئۆز تەۋەسىدىكى پۇتۇن خەلقنى چاقىرىپتۇ. قوشـ
نا دۆلەتلەردىكى پادىشاھلارنى، شاھزادە ـ مەلىكىلەرنى تەكلىپ قىپتۇ. ھەرقايسى دۆـ
لەتلەردىن كىشىلەر كېلىشكە باشلاپتۇ. توي مەربكسى تازا قىزىپ ئەۋجىگە چىققانىدا
ئاي دېسە ئېغىزى بار، كۇن دېسە كۆزى بار، ئاجايىپ زىبۇ ـ زىننەتلەر بىلەن زىنـ
نەتلەنگەن كىيىملەرنى كىيگەن، ئەتراپىنى يىگىرمە جۇپتىن سەكسەن جۇپ ئاي يۈزـ
لۈك پەرىلەر مۇھاپىزەت قىلىپ ئارىغا ئېلىپ كەلگەن بىر ساھىبجامالنى كۆرۈپ
كىشىلەر ھەيران قېلىشىپتۇ. توي ئەھلى داقا ـ دۇمباق، كاناي ـ سۇنايلارنى چېلـ
شىپ قارشى ئالغىلى چىقىپتۇ. قارىسا، ئابدۇللانىڭ ئانىسى ئىكەن. شۇنداق قىلىپ،
قىرىق كېچە ـ كۇندۈز توي مەربكسى ئاياغلاشقاندا ئابدۇللا بىلەن مەلىكىنى ئابدۇللا
سالغان قىرىق قەۋەتلىك ئىمارەتكە ئەكىرىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ. ئابدۇللا مەلىكە
بىلەن تۇرمۇشىنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۇزۇشكە باشلاپتۇ. كۇنلەر، ئايلار ئۆتۇپتۇ.
ئابدۇللا بوش ۋاقتىنى شىكارغا چىقىش، ئەل ـ ئاغىنىلىرى بىلەن ئويناش بىلەن
ئۆتكۇزۇپتۇ.

ئەلقىسسە: كۇنلەرنىڭ بىرىدە ھېلىقى جادۇگەر كىتابنى ئوقۇپ بىر يەرگە كەلـ
گەندە ئابدۇللانىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغان قۇرلارغا كۆزى چۈشۈپتۇ. بۇنى ئوقۇغان
جادۇگەرنىڭ قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرۇپتۇ، غەزىپى قاينىاپ تېشىپتۇ. «خەپ، ئەدىپسىزـ
نى بەرمىسەم» دەپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۆزىنىڭ سېھرىنى ئىشلىتىپ بىر نەچچە
يىللىق يولنى بىر نەچچە كۇندىلا بېسىپ، ئابدۇللانىڭ شەھىرىگە كىرىپتۇ. قارىسا،
ئابدۇللا ئۆز تەڭتۇشلىرى بىلەن ئويناپ يۈرگۇدەك، مەلىكە زېرىكىپ كۇندە دېگۇدەك
قىرىقىنچى قەۋەتكە چىقىپ شەھەرنى تاماشا قىلىپ تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن جادۇـ
گەرنىڭ كاللىسىغا بىر ئەقىل كەپتۇ ـ دە، شەھەرنىڭ بىر چېتىگە چىقىپ، مىستىن
بىر دانە چىراغ ياساپتۇ. دېۋانىنىڭ سۇرىتىگە كىرىۋېلىپ شەھەرگە كەپتۇ. دەل مەـ
لىكە ئولتۇرغان يەرنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە قويىنىدىكى ھېلىقى مىستىن ياسالغان
چىراغنى ئېلىپ ئېگىز كۆتۇرۇپ: «ئەي خالايىق، ئاڭلاڭلار، بۇ يېڭى چىراغنى كونا
چىراغقا تېگىشىمەن، كىمنىڭ كونا چىرىغى بولسا تېگىشۇۋالسۇن» دەپ جېنىنىڭ
بارچە ۋاقىراشقا باشلاپتۇ. ئابدۇللا ھېلىقى خاسىيەتلىك چىراغنى ئۆينىڭ بولۇڭىغا
تاشلاپ قويغانىكەن. ئۇ چىراغ مەلىكىنىڭ ئېسىگە كېلىپ، كېنىزەكتىن بىرىگە:
«كونا چىراغنى يېڭى چىراغقا تېگىشىپ ئەكىرىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ. كېنىزەكلەر چەـ
قىپ چىراغنى تېگىشىپتۇ. جادۇگەر سىرلىق چىراغنى ئېلىپ شەھەرنىڭ سىرتىدىكى
بىر خىلۋەت جايغا چىقىپ پۇلاڭلاتقانىكەن، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە دۇنيادىكى دېۋە ـ
پەرىلەرنىڭ ھەممىسى كېلىپ تەزىم قىلىپ: «نېمە خىزمەتلىرى بارىكىن غوجام؟» دەپ

قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.

ــ سىلەر دەرھال بۇ ئىمارەتنى ۋە باغباراڭ، ھايۋانلارنى مەلىكە بىلەن قوشۇپ مېنىڭ يۇرتۇمغا ئاپىرىڭلار، ــ دەپ بۇيرۇق قىپتۇ جادۇگەر. دۇئىلەر ئىمارەتنى، باغ-نى كۆتۈرۈپ ئەكېتىپتۇ. يەنە بۇرۇنقى سېپىق سازلىقلا قاپتۇ. بۇ چاغدا ئابدۇللا شىكارغا چىقىپ كەتكەنىكەن. ئەتىسى ئەتىگەندە پادىشاھ ئورنىدىن تۇرۇپ ھويلىغا چىقسا پارقىراپ تۇرغان نۇرلار كۆرۈنمەپتۇ، ھەيۋەتلىك ئالتۇن شەھەرمۇ كۆرۈنمەپتۇ. پادىشاھ دەرھال ئوڭ قول ۋەزىرىنى چاقىرىپ سوراپتۇ. قۇرقۇپ تىترەپ كەتكەن ۋەزىر:

ــ ئەي پادىشاھىم، مەن ئەسلىدە ئابدۇللانى جادۇگەرمىكىن دەپ ئويلىغانتىم. ئۇ راست جادۇگەر ئىكەن. ئالتۇن ئىمارەت بىلەن مەلىكىنى قوشۇپ ئېلىپ قېچىپتۇ. بۇ جادۇگەر يىگىتنى دەرھال تۇتايلى، ــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. پادىشاھ ئاتارمەن-چاپارمەنلەرنى ئابدۇللانى تۇتۇشقا بۇيرۇپتۇ. ھېچ نەرسىدىن خەۋەرسىز بولغان ئابدۇللا خاتىرجەم ھالدا شىكاردىن قايتىپ كېلىۋاتسا پادىشاھنىڭ ئادەملىرى ئۇنى تۇتۇپ باغلاپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ھازىر قىپتۇ. غەزەپلەنگەن پادىشاھ:

ــ بەتبەخت ئالۋاستى، قىزىمنى قەيەرگە ئاپاردىڭ، دەرھال تاپقىن، ــ دەپ بۇيرۇپتۇ. ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان ئابدۇللا ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپتۇ. بۇ ھېلىقى جادۇگەرنىڭ ئىشى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ ـ دە، دەرھال پادىشاھقا: «ماڭا بەش كۈنلۈك مۆھلەت بېرىلسە تېپىپ كەلسەم» دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ. ئابدۇللانىڭ قولىدا ھېلىقى ئۇزۇك بار ئىكەن. ئۇيىگە بېرىپ ئۇزۇكنى قاتتىق سىلكىگەنىكەن، دۇنيادىكى جىنلارنىڭ ھەممىسى ئابدۇللانىڭ ئالدىغا كېلىپ: «نېمە خىزمەتلىرى باركىن؟» دەپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ. ئابدۇللا:

ــ ئالتۇن ئىمارەت بىلەن مەلىكىنى ۋە ھايۋانلار بىلەن باغنى قەيەرگە ئاپىرىشتىڭ؟ دەرھال ئۆز ئورنىغا ئەكېلىپ قويۇش، ــ دەپتۇ. جىنلار يالۋۇرۇشۇپ:

ــ بۇ بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەيدۇ. قوللىرىدىكى ئۇزۇككە بىزنىڭ جېنىمىز بەندىلىكلىك، بىز لازىم بولغاندا ئۇزۇكنى سىلكىسىلە بىز خىزمەتلىرىگە تەييار بولىمىز. سىلىنىڭ قوللىرىدىكى ھېلىقى كونا چىراغقا دۇنيادىكى بارلىق دۇئىلەرنىڭ جېنى بەندىلىكلىك. بۇ دۇئىلەرنىڭ ئىشى. چىراغنى جادۇگەر قولغا چۈشۈرۈۋېلىپ شەھىرى بېسىرغا ئېلىپ كەتتى. بىزنىڭ دۇئىلەرگە كۈچىمىز يەتمەيدۇ، ــ دېيىشىپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا مېنى كۆتۈرۈپ دەرھال شەھىرى بېسىرغا ئاپىرىڭلار، ــ دەپتۇ ئابدۇللا. جىنلار ئابدۇللانى كۆتۈرۈپ بىر دەمدىلا شەھىرى بېسىرگە ئاپىرىپتۇ. ئاب-

دۇللا شۇنداق قارىسا، پۈتۈن بەسىر شەھىرى ئوت كەتكەندەك نۇرلۇق تۈسكە كىرگە-
نىكەن. شەھەر سىرتىدىكى ئالتۇن ئىمارەتنىڭ قىرىقىنچى قەۋىتىدە مەلىكىنىڭ ئۆز
شەھىرى تەرەپكە قاراپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئابدۇللا ھېچقانداق قىلىپ بۇ ئە-
مارەتنىڭ ئىشىكىنى ئاچالماپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەن كىلىپ ئىمارەتنى ئايلىنىپ يۈرسە،
جادۇگەر جابدۇنۇپ شىكارغا مېڭىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئابدۇللا پۈرسەتنى غەنىيمەت بە-
لىپ، ئىمارەتنىڭ ئىچىگە كىرىپ مەلىكىنىڭ قېشىغا چىقىپتۇ. مەلىكە ئابدۇللاغا
ئۆزىنى ئېتىپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. بىر چاغدا ھوشىغا كەپتۇ ۋە:

— تېزرەك ئامال تېپىڭ. جادۇگەر مېنى ئۆز ئەمرىگە ئېلىش ئۈچۈن قىلمىغان
ئۇسۇللىرى قالمىدى، ھەرخىل ۋاستىلەرنى قوللاندى. مەن رازى بولمىدىم. ئاخىرقى
ۋەدىنى بۇگۈنگە بېكىتتى. بۇگۈن ئۇنىڭ ئىرادىسىغا بويسۇنمىسام، ئۆلتۈرمەكچى بول-
دى، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ ئابدۇللا، — بۇگۈن كەچتە جادۇگەر كەلسە ئالدىغا
چىقىڭ، خۇشاللىق بىلەن قارشى ئېلىڭ، «مەن سېنىڭ ئىرادەڭگە بويسۇندۇم، نېمە
دېسەڭ سېنىڭ دېگىنىڭ بويىچە ئىش كۆرىمەن. ئەمدى ئابدۇللا بۇ يەرگە كېلەلمەيدۇ،
كەلسىمۇ ئۇنىڭغا زادى قارىمايمەن. بىر نەچچە كۈندىن بېرى سېنىڭ گېپىڭگە ئۇنە-
ماي كۆڭلۈڭنى رەنجىتتىم، مېنى ئەپۇ قىلغىن. بۇگۈن ساڭا مېنى ئەپۇ قىلىش يۈ-
زىسىدىن تاماق ئېتىپ قويدۇم، ئالدى بىلەن تاماقنى يېگىن، ئاندىن سەن نېمە دې-
سەڭ مەن شۇنى قىلىپ بېرەي» دەپ ئامال قىلىپ ئۆزىڭىزگە مەپتۇن قىلىڭ، —
دەپتۇ.

مەلىكە ئابدۇللانىڭ ئېيتقىنى بويىچە تەييارلىق قىلىپ، جادۇگەرنىڭ كېلىشىنى
كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. جادۇگەرنىڭ يېراقتىن كەلگەنلىكىنى كۆرگەن مەلىكە كېنىزەك-
لىرىنى ئەگەشتۈرۈپ جادۇگەرنىڭ ئالدىغا قارشى ئېلىش ئۈچۈن چىقىپتۇ ۋە جادۇ-
گەرنى تولىمۇ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن قارشى ئاپتۇ، ئېيتمىغان ياخشى سۆزلىرى
قالماپتۇ. جادۇگەرمۇ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، راستتىن مەلىكە ئابدۇللادىن ئۈمىدىنى
ئۈزۈپ ماڭا قايىل بوپتۇ، دەپ ئويلاپتۇ. مەلىكە جادۇگەرنىڭ يۈز - كۆزلىرىدىكى تو-
پا - چاڭلارنى سۈرتۈپ، يۈز يۇيۇشقا سۇ ئەكېلىپ بېرىپتۇ، پۈتىنى يۇيۇپ قويۇپتۇ.
ئارقىدىنلا ئالدىغا داستىخان سېلىپ تاماقلارنى تارتىپتۇ. جادۇگەرنىڭ تامىقىغا ناھا-
يىتى كۈچلۈك زەھەر سالغانىكەن. جادۇگەر تاماقنى ئېغىزىغا سېلىپلا زەھەر سېلىنە-
غانلىقىنى بىلىپتۇ ۋە ئېغىزىغا سېلىنغان تاماقنى دەرھال تۈكۈرۈپ تاشلاپتۇ. زەھەر
بەك كۈچلۈك بولغىنى ئۈچۈن ئېغىزىدا قالغىنى كۈچىنى كۆرسىتىشكە باشلاپتۇ. جا-
دۇگەر سىرلىق چىراغنى زادىلا يېنىدىن ئايرىمىغانىكەن. چىراغنى ئېلىشقا ئۇرۇنۇ-

شىغا ئابدۇللا يوشۇرۇنغان جايىدىن چىقىپلا جادۇگەردىن سىرلىق چىراغنى تارتىۋېلىپ پۇلاڭلاتقانىكەن، دەرھال دېۋىلەرنىڭ ھەممىسى كېلىپ خىزمەتكە تەييار بوپتۇ. ئابدۇللا بۇيرۇق قىلىپ: «دەرھال جادۇگەرنى يوقىتىڭلار» دەپتۇ. دېۋىلەر جادۇگەرنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ئەچىقىپ تىتما ـ تىتما قىلىپ پارچىلاپ ئۆلتۈرۈپ قايتىپ كەپتۇ. ئابدۇللا:

ـــ دەرھال ئىمارەت، باغ، ھايۋانلار بىلەن قوشۇپ بىزنى ئەسلىدىكى ئورنىمىزغا ئاپىرىڭلار، ـــ دەپتۇ. بارلىق دېۋىلەر كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆلارنى ئەسلىدىكى ئورنىغا ئاپىرىپ ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ.

پادىشاھ ئوردىغا چىقسا يەنە بۇرۇنقىغا ئوخشاش شەھەر قىپقىزىل ئالتۇن رەڭگە كىرىپ نۇرلىنىپ كېتىپتۇ. ئابدۇللا ھەقىقىي ئەھۋالنى پادىشاھقا بايان قىلغانىكەن، پادىشاھ قايتىدىن قىرىق كېچە ـ كۈندۈز تۇيۇ ـ مەرىكە ئۆتكۈزۈپ ئابدۇللا بىلەن مەسلىكىنى مۇراد ـ مەقسىتىگە يەتكۈزۈپ، ئۆزى سالغان ئىمارەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ. ئۇلار بىر ئۆمۈر تۇرمۇشىنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزۈپ دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئۆمەرغازى خوجائەھمەت.** ئەر، ئۇيغۇر، قۇتقۇچى، چىرا ناھىيەسى گۇلاخما يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مەتقۇربان ئىسمائىل** (1944). ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، چىرا ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1992

«چىرا خەلق چۆچەكلىرى»، 1994

سېھرلەنگەن شەھەر

قەدىمكى زاماندا بىر تاغلىق شەھەر بولغانكەن. ئۇ شەھەرنىڭ ئەتراپىنى ئاسمانغا تاقىشىپ تۇرغان ئېگىز تاغلار توراپ تۇرغاچقا، ئۇچار قۇشلارمۇ خالىغانچە شەھەرگە ئۇچۇپ كىرەلمەيدىكەن. پەقەت شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىدە بىرلا چوڭ دەرۋازا بار ئىكەن، شەھەرگە ئاشۇ دەرۋازا ئارقىلىق كىرىپ چىققىلى بولىدىكەن. ئۇ شەھەر پادىشاھى ئۆز ئېلىگە ھېرىسمەن، خەلقىگە كۆيۈمچان ئىكەن، شۇڭا يۇرت پاراۋان، خەلق خۇشال - خۇرام تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. لېكىن، پادىشاھ يۇرتنى ياۋدىن خالىي قىلىش ئۈچۈن «شەھەرگە كىرىش بار، چىقىش يوق» دەپ ھۆكۈم قىلىپ، دەرۋازىنى ناھايىتى چىڭ ساقلايدىكەن، ساقلىغاندىمۇ ئادەمگە ئىشەنمەي، بىر قارا دېۋىنى دەرۋازىنى ساقلاشقا قويغانكەن.

يۇرت پاراۋان، خەلق شادىمان ئۆتكەچكە، خەلق ئۆزىنىڭ ئاشۇ تۇرمۇشىغا مۇيەسسەر بولغانلىقى پادىشاھنىڭ ياخشىلىقىدىن دەپ قاراپ، پادىشاھقا ئۆز مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، پادىشاھنىڭ ھەرقانداق ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈپ، پادىشاھنىڭ توقۇزىنى تەل قىلغانكەن. پادىشاھنىڭ قولىنى سۇنسا ئايغا يەتكۈزگۈچىلىكى بار ئىكەن. لېكىن، ئۆز تەختىگە ۋارىسلىق قىلغۇدەك بىرەر پەرزەنتى بولمىغاچقا، دائىم پەرزەنت دەردىدە كۆپ ھەسرەت چېكىدىكەن، دائىم پەرزەنتلىك بولۇشنىڭ ئامالىنى ئويلايدىكەن. ئاخىر كاللىسىغا بىرئوي كەپتۇ - دە، ئۆز ئويىنى ۋەزىرگە ئېيتىش ئۈچۈن ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئەي ۋەزىر ئەزەم، ئۆزۈڭگە ئايان، مېنىڭ پەرزەنتىم يوق، مەن بۇ توغرىدا كۆپ باش قاتۇردۇم، ئاخىر ياقا يۇرتتىن ئانىسى تېخى ئەمچەك سالمىغان بىر جۇپ پەرزەنت ئېلىپ كېلىپ بېقىش قارارىغا كەلدىم. سەنچە قانداق؟ — دەپتۇ. پادىشاھنىڭ سايىسىدا كۈن ئېلىپ، قورساق بېقىپ كېلىۋاتقان ۋەزىر قىلچە ئويلانماي، پادىشاھنىڭ بۇ ئويىنىڭ راستىنلا دانا ئوي بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. ئۇلار ئىككىسى مەسلىھەتنى پىشۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ يېقىن ئادەمىدىن بەش كىشىنى ئالدىغا چاقىرىپ بۇ ئىشنى ئۇلارغا تاپشۇرۇپ:

— بۇ ئىش شۇنداق مەخپىي بولسۇنكى، سىلەردىن باشقا ئىنس - جىن بىلمەسۇن. سىلەرنىڭ ئېلىپ كېلىدىغان بالاڭلار ئانىسىدىن يېڭى تۇغۇلغان، تېخى ئاغزىغا ئەمچەك سېلىنمىغان بولۇشى شەرت. بالا قولۇڭلارغا چىققاندىن كېيىن ساق - سالا-

مەت ئالدىمغا ئېلىپ كەلسەڭلار، سىلەر رازى بولغۇدەك ئىنئام بېرىمەن، ــ دەپتۇ. ئۇلار پادىشاھقا خىزمەت قىلىش پۇرسىتى كەلدى دېيىشىپ، ھەممە شەرتلەرگە شەرتسىز ماقۇل بوپتۇ.

پادىشاھ ئۇلارنى ياخشى ئاتلارغا مىندۈرۈپ يولغا سالىتۇ. ئۇلار پادىشاھ بىلەن خوشلىشىپ، كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ ئاخىر بىر چوڭ شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار شەھەرنىڭ ئاۋات سارىيىغا ئورۇنلىشىپ، ئۆز ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن پۇرسەت كۈتۈپ، شەھەرنىڭ كوچىلىرىنى، مەھەللىلىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ. ئاردىدىن خېلى ئۆتكەندە، بىر كۈنى ئۇلار ھەشەمەتلىك بىر ھويلىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ يەڭگىشكە ئاز كۈنى قالغان بىر ئايالنى كۆرۈپتۇ ھەم ئىككىسى شۇ ئايالنىڭ بالىسىنى ئوغرىلاش ئۈچۈن پۇرسەت كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. قالغانلىرى شۇ مەھەللىنى ئايلىنىپ، يەنە يەڭگىشكە بىر نەچچە كۈنلا قالغان بىر ئايالنى ئۈچىرىتىپتۇ ھەم ئىككىسى شۇ يەردە قېلىپ، بىرىنى تەييارلىقنى پۈتكۈزۈپ تۇرۇشقا بۇيرۇۋېتىپ، ئۆزلىرى پۇرسەتنى قولدىن بەرمەسلىك ئۈچۈن شۇ ھويلىلاردىن يىراق كەتمەي تۇرۇپتۇ. ئاخىر ۋاقىت ـ قەرەل توشۇپ، بىرىنچى ھويلىدىكى ئايال تۇغۇپتۇ. ئۇلار قاراپ تۇرۇپ، كىندىكى كېسىلىپ بالا زاكىلانغاندىن كېيىن، زورلۇق بىلەن ئۆيگە باستۇرۇپ كىرىپ:

ــ بالىنى بىزگە بېرىڭلار، بىز بېقىپ تەخت ۋارىسى قىلىمىز، ــ دەپ سوراپ تۇ، لېكىن ئانا ئۆز باغرىنى يېرىپ چىققان پەرزەنتىدىن قانداق كەچسۇن، ئۇ قىلچىمۇ رازى بولماپتۇ. ئەمما، ئۇلار ئانىنىڭ داد ـ پەريادى، زارىغا پەرۋا قىلماي بالىنى ئېلىپ قېچىپتۇ...

ئىككىنچى ھويلىدىكى ئايالمۇ تۇغۇپتۇ. ئۇ ئايالنىڭ بالىسىنىمۇ زورلۇق بىلەن تارتىۋېلىپ ئېلىپ قېچىپتۇ. بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسى قان يىغلاپ قاپتۇ...

پادىشاھنىڭ ئادەملىرى بالىلارنى قولغا چۈشۈرگەندىن كېيىن ھېچ نەرسىگە قارىماي شامالدەك تېز مېڭىپ، پادىشاھقا بالىلارنى ساق ـ سالامەت تاپشۇرۇپتۇ. پادىشاھ بالىلارنى قولىغا ئېلىپ قارىسا، بۇ بىر جۈپ پەرزەنتنىڭ بىرى ئوغۇل، بىرى قىز ئىكەن. پادىشاھ بۇنىڭدىن چەكسىز خۇشال بولۇپ، بالىنى ئېلىپ كەلگەنلەرگە خەزىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ قويۇپتۇ. شۇ خۇشاللىقىدا بالىلارغا مېھرىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن، ۋەزىرلىرىگە دەرھال ياخشى ئېمىكئانا تېپىشنى بۇيرۇپتۇ. ۋەزىرلەر كېچىكمەي پادىشاھنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئېمىكئانىدىن ئىككىنى تېپىپ كەپتۇ. پادىشاھ بالىلارنى ئېمىكئانىلارغا تاپشۇرۇپ بېرىپ:

ــ بۇگۈندىن باشلاپ مېنىڭ بىر جۈپ سۆيۈملۈك پەرزەنتىم بار. لېكىن، كىمدە-

كى بالىلارنىڭ سىرىنى ئاشكارىلاپ قويىدىكەن، ئۆز كاللىسىنى يەردە كۆرىدۇ، ــ دەپ تاپىلاپتۇ. بۇ سىرنى بىلىدىغانلارنىڭ ھەممىسى ئاشكارىلاپ قويۇشتىن ھەزەر ئەيلەيدىغانلىقىنى بىلدۇرۇشۇپ، پادىشاھنىڭ پەرزەنتلىرىنى مۇبارەكلەپتۇ.

ئىمىكئانىلار بالىلارنى بېقىشقا باشلاپتۇ. بالىلارمۇ كۈنسېرى ئانىلارنىڭ سۈتى، ئەجرىگە لايىق ساغلام چوڭ بولۇشقا باشلاپتۇ، پادىشاھمۇ كۈندە بىر نۆۋەت بالىلارنىڭ يېنىغا كىرىپ ئۆز مېھرىنى يەتكۈزۈپ تۇرۇپتۇ، لېكىن بالا مېھرىگە قانماپتۇ. ئارىدىن يەتتە يىل ئۆتۈپتۇ. بالىلار ئوقۇش يېشىغا توشقاندا پادىشاھ ۋەزىرلىرىنى چاقىرىپ:

ــ بالىلار ئوقۇش يېشىغا توشتى، مەن ئۇلارنى ياراملىق ئادەم قىلىشنى ئارمان قىلىمەن، سىلەرچە قانداق قىلىش كېرەك؟ ــ دەپ مەسلىھەت سوراپتۇ. ۋەزىرلەر كۆپ تالاش ـ تارتىشتىن كېيىن:

ــ پادىشاھنىڭ پەرزەنتلىرىنى، پادىشاھنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئادەم قىلىش ئۈچۈن ئىلىم ـ ھېكمەتتە، ھۈنەردە، ئەلەمدە كامالەتكە يەتكەن ئۇستازلارغا تەربىيەلەشكە بېرىش كېرەك، ــ دېيىشىپتۇ. پادىشاھ بۇ مەسلىھەتنى ئورۇنلۇق تېپىپ:

ــ ھازىردىن باشلاپ بالىلارغا مېنىڭ تەلىپىم بويىچە تەلىم بېرەلىگۈدەك ئۇستازلارنى تېپىڭلار، ــ دەپ ئەمر قىپتۇ. ۋەزىرلەر پۈتۈن شەھەرنى ئارىلاپ چىقىپ، پادىشاھنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئىككى ئۇستازنى تېپىپ كېلىپ بالىلارنى ئۇلارغا تاپشۇرۇپتۇ.

بالىلار ئۇستازلىرىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ تەربىيەلىشى، قاتتىق تەلەپ قويۇشى بىلەن قەلەمدە، ئەلەمدە يېتىلىشكە باشلاپتۇ. بالىلار يېشىنىڭ چوڭىيىشى، ئەقلىنىڭ ئۆسۈشى بىلەن، پادىشاھنىڭ كۈتكىنىدەك ھېچ نەرسىدىن قورقماس، باتۇر، چەۋاندەز بوپتۇ، بىلىمدە كامالەتكە يېتىپ، ئون بەش ياشقا كىرگەندە ئۇستازلىرىنىڭ ئۇلارغا ئۆگەتكۈدەك بىر نەرسىسى قالماپتۇ. پادىشاھ ئۆز پەرزەنتلىرىگە سىنىڭدۇرگەن ئەجرىنىڭ بىكارغا كەتمىگەنلىكىنى كۆرۈپ مەمنۇن بولۇپ، ئۆز ۋەدىسى بويىچە بالىلارنىڭ ئۇستازلىرىغا نۇرغۇن مال ـ دۇنيا ئىنئام بېرىپ، ئوردىدىن ئورۇن كۆرسىتىپ بېرىپتۇ.

بالىلار بالاغەتكە يېتىپ، ئۆز ئىشىنى مۇستەقىل قىلالايدىغان بولغاندا پادىشاھ ئىمىكئانىلارغا نۇرغۇن مال ـ دۇنيا بېرىپ ئۆز ئۆيىگە يولغا سالىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ يىگىت بىلەن قىز پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىدا بەھۇزۇر تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. بۇ جەريانداا قىز يىگىتنى ئۆز ئاكام، يىگىت قىزنى ئۆز سىڭلىم دەپ يۈرۈپتۇ. ئۇلار بىر ئادەمنىڭ بالىلىرىدەك بىر ـ بىرىگە ناھايىتى ئامراق ئىكەن، بىر ـ بىرىدىن

ئايرىلىپ قالسا خاتىرجەم تاماقمۇ يېمەيدىكەن. ئۇلار ئەنە شۇنداق ئامراقلىق ئىچىدە كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ. يىگىت:

ــ ئەي سىڭلىم، بىز ھازىر چوڭ بولدۇق، بىزنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئېمىكئا-نىلىرىمىزنى يوقلاپ كېلەيلى، چۈنكى ئۇلار بىزنى كىچىكىمىزدىن بېقىپ چوڭ قىل-دى ئەمەسمۇ، سىزنىڭچە قانداق؟ ــ دەپ مەسلىھەت سالىتۇ. قىز بۇ تەكلىپكە قوشۇ-لۇپتۇ ھەم:

ــ لېكىن، بىزنىڭ بارغىنىمىزنى ئاتىمىز بىلمەسلىكى كېرەك. بارغاندا قۇرۇق بارماي، بىر نەرسە ئالغاچ بېرىپ دەردىگە يېتەيلى، ــ دەپ كەچ كىرىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

كەچ كىرىپ، گۈگۈم چۈشۈپ، كۆز باغلانغان پەيتتە ئۇلار ئىككىسى خۇشال ھال-دا يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار خېلى ئۇزۇن يۈرۈپ، دەسلەپ ئوغۇلنى باققان موماينىڭ كە-يىنى ئالدىغا كەپتۇ. موماي ئۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلىپ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئاپتۇ، كۆرۈشۈپ ئامان ـ ئېسەنلىك سوراشقاندىن كېيىن موماي ئۇلارنى كەپىگە باشلاپتۇ. ئۇلارمۇ موماينىڭ كەينىدىن كەپىگە كىرىپتۇ. موماي ئۇلارنىڭ ئۆز ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن تەشەككۈر ئېيتىپ:

ــ ئەي بالىلىرىم، سىلەر مېنىڭ ھايات مېۋىلىرىم بولىسىلەر، مەن شۇنداق ئاددىي بىر ئايال بولسامۇ، مېنى يوقلاپ كەپسىلەر، رەھمەت، ــ دەپتۇ كۈلۈپ. لې-كىن، موماي شۇ سۆزنى قىلىۋېتىپ، ئېغىر دەردكە مۇپتىلا بولغان ئادەمدەك ئۇھ تارتىپتۇ ـ يۇ. ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا داستىخان سالىتۇ. موماي داستىخانىنى ئۆز ماجالىنىڭ يېتىشىچە تولدۇرۇپتۇ. يىگىت بىلەن قىز داستىخان ئاد-دىي بولسىمۇ، مول داستىخاندىن ئەتىۋار بىلىپ، كۆڭۈللۈك بېقىشىپتۇ. ئۇلار تاما-لىنىپ بولۇپ، ئۆز سۆزلىرىنى موماينىڭ ئالدىغا قويۇپ:

ــ ئانا، بىز كېتەيلى، سىزنى بۇنىڭدىن كېيىن داۋاملىق يوقلاپ تۇرىمىز. كې-تىش ئالدىدا بىر سوئال سوراي، جاۋاب بېرىشتىن باش تارتمىسىڭىز، ــ دەپتۇ يى-گىت.

ــ قېنى، سوراڭ بالام، جاۋاب بېرىشكە قۇربىم يەتسىلا جاۋاب بېرىمەن، ــ دەپتۇ موماي.

ــ بايا سىز بىزنى ئۆيگە تەكلىپ قىلغاندا دەسلەپ كۈلدىڭىز، كېيىن ئاھ ئۇر-دىڭىز، بۇ نېمە سەۋەبتىن؟ ــ دەپ سوراپتۇ يىگىت. موماي بالىلارنىڭ ئۆز كۆڭلە-دىكىنى سېزىپ قالغانلىقىنى، ئەگەر ئويلىغانلىرى ئاشكارىلىنىپ قالسا، بېشىغا بە-رەر بالا كېلىشتىن ئەنسىرەپ راست گەپ قىلىشقا پېتىنالماي:

ـــ كۆلۈشۈمدىكى سەۋەب، سىلەرنى كۆرۈپ خۇشال بولدۇم. ئۇھ تارتىشمىنىڭ سەۋەبى بولسا، مەن سىلەر بىلەن داۋاملىق بىرگە بولالماي ئايرىلىپ كېتىدىغانلىقىمغا ئېچىنىپ هەسرەتلەندىم، ـــ دەپ يالغان سۆزلەپتۇ. يىگىت بۇ جاۋابقا قايىل بولماي، يېلىنىپ:

ـــ ئانا، ئەگەر شۇ سىرنى ئېيتىپ بەرمىسىڭىز زادى كەتمەيمەن، شۇ سەۋەبتىن سىزنىڭ بېشىڭىزغا هەرقانداق ئىش كەلسە مەن تەييار، ـــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ. موماي:

ـــ ئەي بالىلىرىم، مەن بىر قېرى، ئاجىز ئايالمەن، مېنى بۇنداق تەڭلىككە سالماڭلار، سىلەرنى بېقىپ چوڭ قىلغانلىقىڭ ئىززەت ـ هۆرمىتى ئۈچۈن بولسىمۇ بۇ ئىشنى مېنىڭدىن سورىماڭلار، ـــ دېسىمۇ يىگىت زادى ئۇنماپتۇ. ئاخىر موماي ئامال قىلالماي سىرنى ئاشكارىلاشقا مەجبۇر بولۇپ:

ـــ بالىلىرىم، سىلەر مېنى يامان يەردىن قىستىدىڭلار. سىلەر هازىر ناهايىتى چىرايلىق، تەڭدىشىڭلار يوق ئۆسۈپ يېتىلدىڭلار، هۆسن ـ جامالىڭلار هەممىنى مەپتۇن قىلىدۇ. لېكىن، مەن بۇ سىرنى ئاشكارىلىمىسام، سىلەر بۇ دۇنيادا مۇراد ـ مەقسىتىڭلارغا يېتەلمەيسىلەر. ئەسلىي ئىش مۇنداق، ـــ دەپ موماي بالىلارنىڭ بۇ تاغلىق شەهەرگە كېلىپ قېلىشى، پادىشاهنىڭ بالىلارنىڭ ئۆز ئەسلىنى بىلىۋالماسلىقى ئۈچۈن قىلغان ـ ئەتكەنلىرىنى تەپسىلىي سۆزلەپ كېلىپ:

ـــ سىلەر پادىشاهنىڭ ئۆز بالىلىرى ئەمەس، لېكىن تېگى ـ تەكتىڭلارنى مەنمۇ بىلمەيمەن، بەلكىم باشقا بىر يۇرتتىن ئوغرىلاپ كېلىنگەن بولۇشۇڭلار مۇمكىن. قىسقىسى گەپ شۇ. مەن سىلەردىن يەنە بىر قېتىم ئۆتۈنەي، ئۆزۈڭلارنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالغانلىقىڭلارنى هېچ كىشىگە بىلدۈرمەڭلار، ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن، سىلەرمۇ، مەنمۇ ئامان قالمايمىز، ـــ دەپ ئۇلارغا ئامان ـ ئېسەنلىك، بەخت تىلەپ سۆزىنى تۈگىتىپ، ئۆزىتىپ قويۇپتۇ...

يىگىت بىلەن قىز قىزنى باققان ئېمىكئانىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. ئۇ موماينى يىگىتنىڭ ئېمىكئانىسىغا ئوخشاش، بىر كۆلۈپ، بىر ئۇھ تارتىپ ئۇن چىقارماي جىم ئولتۇرۇپتۇ. قىز بىلەن يىگىت يېلىنىپ ئۆز سۆزلىرىدە چىڭ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، يىگىتنىڭ ئېمىكئانىسى سۆزلەپ بەرگەن ئەهۋاللارنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپتۇ...

يىگىت بىلەن قىز ئىككى موماينىڭ سۆزلىرىنىڭ ئوخشاشلىقىدىن ئۇلارنىڭ راست سۆزلىگەنلىكىگە ئىشىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەسلىنى بىلىپ، قەلبىگە ئىشق ئوتى تۇتىشىپ، بىر ـ بىرىگە بېقىشىپ تويماپتۇ. ئۇلارنىڭ قەلبىگە تۇيۇقسىز تۇتاشقان ئىشق ئوتى كۈندىن ـ كۈنگە ئۇلغىيىپ، كۈندۈزى بىر ـ بىرىنى كۆرمىسە چىدىمايدىكەن.

دىغان، كېچىلىرى تۇنىنى تاڭغا ئۇيقۇسىز ئۆلايدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويۇپتۇ. ئۆلارنىڭ ئويلايدىغىنى، پىكىر - خىيالى تاغلىق شەھەردىن قۇتۇلۇپ چىقىپ، باشقا يۇرتلارغا بېرىپ ۋىسال تېپىش ئىكەن. ئۆلارنىڭ مېھىر - مۇھەببىتى كۈندىن - كۈنگە ئۆلغىيىپ، بىر كۈنى يىگىت:

ــ ئەي سۆيۈملۈك مەلىكەم، مېنىڭ سىزگە بولغان ھېرىسلىقىم تولىمۇ ئېشىپ كېتىۋاتىدۇ، تاقىتىم قالمىدى، ــ دەپ قىزغا مۇھەببەت ئىزھار قىپتۇ. قىز يىگىتنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ يىغلاپ ئۆز قەلبىنى ئىزھار قىپتۇ...

كۈندىن - كۈنگە ئۆلغىيىۋاتقان ئىشق ئوتى ئۆلارنى ئاخىر بىرەر چارە - ئامال تېپىپ بۇ يۇرتتىن چىقىپ كېتىش قارارىغا كەلتۈرۈپتۇ. ئاخىر ئۆلار ئىككىسى: «بىز بۇ شەھەردە تۇرۇۋەرسەك، بىزنى بىر پادىشاھنىڭ بالىلىرى دەپ بىلىپ، بىر - بىرىمىزدىن ئايرىپ، بىر - بىرىمىز بىلەن مەڭگۈ كۆرۈشەلمەس ھالەتكە كەلتۈرۈپ داغدا قالدۇرىدۇ، شۇنداق تەقدىرگە دۇچ كەلمەسلىكىمىز ئۈچۈن، بىزنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئانىلىرىمىزنىڭ مەسلىھەتىنى ئالايلى» دەپ مەسلىھەتلىشىپ، پادىشاھقا تۇيۇدۇرماي ناھايىتى كۆپ سوۋغا - سالام ئېلىپ ئېمىكئانىلىرىنىڭ ئالدىغا قاراپ مېڭىپتۇ...

يىگىتنىڭ ئېمىكئانىسى ئۆلارنى ناھايىتى خۇشال - خۇرام كۈتۈپتۇ. موماي ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان بۇ بىر جۈپ غۇنچىنى كۆرۈپ مەمنۇن بولۇپ، دىلى سۆيۈنگىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەي قاپتۇ. يىگىت بىلەن قىز مومانىڭ تەييارلىغان تائاملىرىنى ئىشتىها بىلەن يەپ، مومانىنى رازى قىپتۇ.

موماي ئۆلاردىن رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ، ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ:

ــ ئەي قىممەتلىك، مېھرىبان ئانا، بىز سىزدىن بىر ئىشنى سورىغىلى كەلدۇق. بىز سىز ئېيتىپ بەرگەن سىرنى بىلگەندىن كېيىن دىلىمىزغا ئوت تۇتىشىپ، يۇرىكىمىز چوغ بولدى، ئەمدى چىدىغۇچىلىكىمىز قالمىدى. بۇ يۇرتتىن چىقىپ كېتىشنى ئويلاپ ھېچ ئامالىنى تاپالمىدۇق. ئاخىر يەنىلا سىزنى مۇشكۈلىمىزنى ئاسان قىلار، دەپ كەلدۇق. يارىدەم قىلغاندىكىن ئاخىرغىچە يارىدەم قىلىڭ، دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىش ئامالى بارمۇ - يوق؟ ــ دەپ مومايغا يالۋۇرۇپتۇ. موماي يىگىتنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ:

ــ بالىلىرىم، سىلەر ئەمدىلا ئۆسۈپ يېتىلدىڭلار، مەن سىلەرنى مۇراد - مەقسىتىڭلارغا يەتكۈزۈپ قويۇپ ئالەمدىن ئۆتسەم ئارمىنىم قالمايدۇ. بالىلىرىم، مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى ئېسىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار: بۇ شەھەردىن سىرتقا چىقىشىڭلار بىردىنبىر

بىر يولى شىمالىي تەرەپتىكى دەرۋازا، بىراق دەرۋازىنى بىر قارا دۈە ساقلايدۇ، بۇ دۈە ھېچقانداق نەرسىگە رەھىم قىلمايدۇ، ھەتتا چۈننىمۇ ئۆتكۈزمەيدۇ. بۇ دۈە تۇننىڭ ئىككىنچى يېرىمىغا بارغاندا راسا ئۇخلايدۇ، بېشىنى ئاتلاپ ئۆتۈپ كەتسىمۇ تۇيمايدۇ. بىر ئاشپىشىم ياتىدۇ ـ دە، قويۇپ دەرۋازىدىكى بەلگىلەرنى كۆزدىن كەچۈرىدۇ. ئەگەر بىر نەرسە ئۆتۈپ كەتكەننى سەزسە، شامالدىن تېز يۈگۈرەيدىغان بىر دۆلدۈلى بار، شۇنى مىنىپ قاچقۇچىنى كەينىدىن قوغلاپ بېرىپ، قولىدىكى بىر سىلكىسە قىرىق گەز ئۇزىرايدىغان خىسلەتلىك قىلىچ بىلەن چېپىپ تاشلايدۇ ياكى بولمىسا پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىدۇ، نېمە بولسۇن دەرۋازىدىن چىققۇچىنىڭ بەرىبىر كاللىسى كېتىدۇ. ئەمما، بالىلىرىم، تەلىيىڭلار ئوڭدىن كەلسە ئەجەب ئەمەس، سىلەر بۇگۈندىن باشلاپ، پادىشاھنىڭ ئۆزىدىن باشقا ئادەم مىنىپ باقمىغان بىر ئارغىمىقى بار، شۇنى مىنىپ، چاپتۇرۇشنى مەشىق قىلىڭلار. بۇ مەشىقىڭلار ئاخىرلاشقاندىن كېيىن قىلىچ چېپىشنى مەشىق قىلىڭلار. ئات مىنىش، قىلىچ چېپىشنى بىر ئاي مەشىق قىلىڭلار. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ ھەر ئايىنىڭ ئوتتۇزىنچى كۈنى پۈتۈن ئوردا ئەركانلىرىنى، ياساۋۇل ـ خىزمەتچىلىرىنى بىر كېچە زىياپەت قىلىپ كۈتۈۋالىدىغان پەيت كېلىدۇ. ئولتۇرۇش راسا قىزىپ، ئەۋجىگە چىققان پەيت دۈشمىنىڭ راسا قاتتىق ئۇخلايدىغان ۋاقتى. سىلەر بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ پادىشاھنىڭ قىلىچى بىلەن دۆلدۈلىنى ئېلىپ ھېچ نەرسىگە قارىماي دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىڭلار. دۈشمىنىڭ قولىدىن ئامان قۇتۇلۇپ چىقساڭلارمۇ زادى بىخۇدلۇق قىلماڭلار. سىلەر دەرۋازىدىن چىقىپ ئىككى كۈن يول يۈرۈپ، ئۇچىنچى كۈن چۈشتىن مەزگىلىدە راسا چاڭقىغان ۋاقىتتا بىر بۇلاق بويىدا بىر تۈپ چىنار بار ھاۋالىق جايغا يېتىپ بارسىلەر، ئۇ يەرنى ھاۋالىق، ياخشى جاي ئىكەن، دەپ چۈشكۈن قىلماڭلار، ئۇ يەر خەتەرلىك، ـــ دەپ پۈتۈن ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارغا ئامان ـ ئېسەنلىك، بەخت تىلەپ دۇئا بېرىپ يولغا سالىتۇ...

يىگىت بىلەن قىز مومايي بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن قىزنىڭ ئېمىكئانىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ، ئۇمۇ ئوخشاشلا يول كۆرسىتىپتۇ. يىگىت بىلەن قىز ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ، ئوردىغا كەپتۇ. ئۇلار ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ، ئېمىكئانىلىرىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە، پادىشاھتىن دۆلدۈلنى سوراپ ئېلىپ ئون بەش كۈن چاپتۇرۇپ مەشىق قىپتۇ. ئون بەش كۈندىن كېيىن پادىشاھنىڭ قىلىچىنى سوراپ ئېلىپ، چەۋەندازلىقنى ئون بەش كۈن مەشىق قىلىپ مومايىنىڭ دېگەن مۆھلىتىنى توشقۇزۇپتۇ. دېگەندەك، كۈتكەن پۇرسەت يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، ئىككىسى دۆلدۈلغا مىنىپ، ئۇخلاۋاتقان دۈشمىنىڭ بېشىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ دەرۋازىدىن چىقىپ

كېتمپتۇ. ئۇلار كەينىگە قارماي ئۇچقاندەك چېپىپتۇ.

دۈشە ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۆزى قىلىپ قويغان بەلگىلەر بۇ-زۇلغانىكەن. بۇنىڭدىن ئۇ دەرۋازىدىن بىرەرىنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ سەپرايى ئۆرلەپ، دەرغەزەپ بىلەن:

— خەپ، توختاپ تۇرۇش، مەن قوغلاپ يېتىپ كاللاڭلارنى تېنىڭلاردىن جۇدا قىلمىسام، — دەپ دۈلدۈلىغا مىنىپ يىگىت بىلەن قىزنى قوغلاپتۇ. ئارىدىن ئۇچ ئاشىپشىم ئۆتكەندە ئۇچ كۈنلۈك يولنى بېسىپ، ئالدىدا قۇيۇنىدەك تېز كېتىۋاتقان يىگىت بىلەن قىزنىڭ قارىسىنى كۆرۈپتۇ. دۈشە يەنە بىرئاز مېڭىپلا قېچىپ كېتىۋاتقانلارنىڭ پادىشاھنىڭ قىزىنى كەينىگە مىنگەشتۈرۈپ كېتىۋاتقان پادىشاھنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى تونۇپ:

— ئەي يىگىت توختا! — دەپ ۋارقىراپتۇ، يىگىت توختىماپتۇ. دۈشە يەنە ۋارقىراپتۇ، يىگىت تېخىمۇ تېز سۈرئەت بىلەن يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. دۈشە ئۇلارنىڭ قېچىشىدا بىر سىر بار دەپ ئويلاپ، ئۇلارغا رەھىمى كېلىپ قىلىچنى شىلتىماي، دۈلدۈلىنى چاپتۇرغىنىچە ئالدىغا ئۆتۈپ توسۇپ:

— ئەي باتۇر بالىلار، نەگە قاچىسىلەر؟ نېمە ئۈچۈن توختا دېسەم توختىمايسىلەر؟ مەن ئادەمگە رەھىم قىلمايمەن دەپ قەسەم قىلغان. سىلەر پادىشاھنىڭ بالىلىرى تۇرۇپ قاچقىنىڭلارغا قارىغاندا دىلىڭلارغا پۈككەن بىرەر ئارزۇيۇڭلار بار ئوخشايدۇ، ئارزۇيۇڭلارغا يېتىڭلار، مەن سىلەرگە رەھىم قىلاي. بىراق، قانداق ئىشقا مېڭىشىڭلاردىن قەتئىينەزەر، ماڭا پادىشاھنىڭ دۈلدۈلى بىلەن قىلىچنى بېرىڭلار، سىلەر مېنىڭ دۈلدۈلۈم بىلەن قىلىچمنى ئېلىڭلار. شۇنداق قىلمىساق مەن پادىشاھىتىن قۇتۇلالمايمەن. مەن پادىشاھنىڭ دۈلدۈلى بىلەن قىلىچنى ئېلىپ بېرىپ، بۇ نەرسىنى ئىككى بالا ئېلىپ قاچقانىكەن، چۆلدە يېتىشىپ بېرىپ چانىۋەتتىم دەپ قۇتۇلاي، — دەپتۇ - دە، دۈلدۈلىدىن چۈشۈپ قىلىچنى يىگىتكە بېرىپتۇ.

يىگىت بىلەن قىز دۈشىنىڭ دۈلدۈلىغا مىنگەندىن كېيىن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، دۈشگە مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. دۈشە پادىشاھنىڭ دۈلدۈلىغا مىنىپ ئارقىسىغا قايتىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. يىگىت بىلەن قىز ناھايىتى خۇشال ھالدا يولىنى داۋام ئېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى دۈشىنىڭ خىسلەتلىك قىلىچى بىلەن ئۇنىڭ شامالدىن تېز يۈگۈرەيدىغان تۇلپارىغا ئىگە بولغانلىقىدىن ئىكەن. شۇڭا، ئۇلار كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ، ئۇچىنچى كۈنى چىقىچۇش بولغان چاغدا موماي ئېيتقان بۇلاق بويىغا كېلىپ، ئۆزلىرىدە ھارغىنلىق ھېس قىلىپ، مومانىڭ سۆزىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ. قىز ئۇسساپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ:

ـــ ئەي قەدىرلىك شاھزادەم، بۇ يەر ھاۋالىق، ياخشى يەر ئىكەن، ھاردۇق ئېلىپ، سالقىنداپ، چاڭقىغىنىمىزنى بېسىپ ئاندىن يولىمىزنى داۋام ئەتمەيمىزمۇ، ـــ دەپتۇ. يىگىت بۇ تەكلىپكە قوشۇلۇپتۇ. ئۇ دۇلدۇلدىن چۈشۈپ مەلىكىنى يەرگە ئېلىپ قويۇپ، دۇلدۇلنى چىنار شېخىغا باغلاپ قويۇشقا تۇتۇش قىپتۇ. مەلىكە بۇلاق بويىغا بېرىپ، قولىنى سۇغا ئۇزارتقانىكەن، شۇ ھامان بۇلاق تېگىدىن بىر نەرسە كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ قىزنىڭ پېشانىسىگە تەگكەندەك تۇيۇلۇپتۇ. قىز شۇنداق قاتتىق ئېچىنىشلىق ۋارقىراپ تاشلاپتۇ، يىگىت بۇ ئاۋازدىن چۆچۈپ كېتىپ قىلىچىنى كۆتۈرگىنىچە بۇلاق بويىغا كەلسە، قىز پېشانىسى يېرىلغان ھالدا سۇنايلىنىپ ياتقانىكەن. يىگىت بۇنى كۆرۈپ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەكچى بولۇپ قىزنى چاقىرغانىكەن، لېكىن ھېچقانداق جاۋاب ئالالماي، ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپتۇ، تومۇرىنىڭ ئالماچان توختاپ، نەپىسىنىڭ ئۇزۇلۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ:

ـــ ئاھ، مېنىڭ سۆيۈملۈك مەلىكەم، سىزگە نېمە بولدى؟ قانداق ياۋۇز سىزنىڭ جېنىڭىزغا زىيانكەشلىك قىلدى؟ ـــ دەپ داد ـ پەريات، ناله قىلىپ، سىرنى بىلىش ئۈچۈن يېقىن ئەتراپنى ئاختۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ھېچ نەرسىنىڭ شەپسىنى ئالالماپتۇ. يەنە قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ يەنە شۇ ھالەتتە ياتقانلىقىنى كۆرۈپ، ھېچ ئامالىنى قىلالماي ئاخىر دۇلدۇلغا مىنىپ تۆت ئەتراپنى بىر كۈنلۈك بولغىچە چارلاپ، قىزغا زىيانكەشلىك قىلغان نەرسىنى تاپالماي يەنە قىزنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىپ، قىزنىڭ دەردىدە يىغلاپ، قاقشاپتۇ، لېكىن ھېچ نەرسە ئەسلىگە كەلمەپتۇ. بۇ ھال ئۇلۇغ ئارزۇ ـ ئىستەك بىلەن ئۆزىگە ئەركىن ماكان ئىزدەپ كېتىۋاتقان يىگىتكە قاتتىق ئەلەم بولۇپ، پۈتۈن جاھان ماتەم تونى كىيگەندەك كۆزىگە قاراڭغۇ كۆرۈنۈپتۇ. قىز ئۇچۈن ئۇچ كۈن ماتەم تۇتۇپتۇ. تۆتىنچى كۈنى تاغلىق شەھەردىن قانداق چىققان بولسا قىزنى شۇ پېتى دەپنە قىلىپ قويۇپ:

ـــ ئاھ مەلىكەم، سىزنى بۇ ھالدا كۆرۈشكە چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، خەير، ئۆلۈم بىزنى ئايرىدى، مەن بۇ سىرنى يەشمەي قويمايمەن، ـــ دەپ قان يىغلىغىنىچە جانانى بىلەن خوشلىشىپ دۇلدۇلغا مىنىپتۇ. لېكىن، نەگە بېرىپ، نەدە توختايدىغانلىقىنىمۇ بىلمىگەن ھالدا ئالغا قاراپ مېڭىۋېرىپتۇ.

بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. شەھەر ئاۋات، بازار قاينىاق ئىكەن. ئۇ غەشلىك كۆڭلىنى ئەمىن تاپتۇرۇپ، ئۆزىگە تەسەللى بېرىش ئۈچۈن بازار ئارىلاپ يۈرسە، ئالدىدىن ئۆز مەلىكىسىگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاش بىر قىز چىقىپ كەپتۇ. يىگىت ئۇ قىزنى كۆرۈپ خۇرسەن بولغان ھالدا قىزنىڭ ئالدىغا مېڭىپتۇ، لېكىن قىز يىگىتكە قىلچە پەرۋا قىلماي يانداپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. يىگىت

قىزنىڭ كەينىگە كىرىپ ماڭغانىكەن، ئۇ ھەشەمەتلىك كاتتا بىر ھويلىغا كىرىپ كېتىپتۇ. يىگىت بىر ھازا قاراپ تۇرۇپ، ئەمەس دېسەم، قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاش، شۇ دېسەم، ماڭا پەرۋامۇ قىلمىدى. بۇ قىز زادى كىم؟ ئەي پەرۋەردىگار، بۇ قانداق سىر؟ دېگەنلەرنى ئويلاپ، غەم - قايغۇ ئىچىدە يۈز مىڭ نادامەت چېكىپ شەھەردىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئۆز مەھبۇبىدىن ئايرىلىپ غەم ۋە خىيال دېڭىزىغا غەرق بولغان يىگىت ئۆزىنىڭ قانداق ماڭغان، قايان ماڭغانلىقىنى پەرق ئەتمەي، ئۆز يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ يەنە بىر شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ.

بۇ شەھەرنىڭ كوچىلىرى كۆركەم، قەسىرلىرى ھەيۋەتلىك ئىكەن. ئۇ كوچا ئارلاپ خېلى ماڭغان بولسىمۇ، لېكىن بىرەرمۇ ئادەم ئۇچرىماپتۇ. بۇنىڭدىن ئەجەبلىنىپ ئىشكىلەرگە قارىغانىكەن، ئىشكىلەرنىڭ ھەممىسى قۇلۇپلانغان، چاڭ - توزان باسقانىكەن. سەپسېلىپ قاراپ شەھەرگە ئادەم ئاياغ باسمىغىنىغا خېلى ۋاقىتلار بولغانلىقىنى پەملەپ، بۇنىڭ تېگىدە نېمە سىر بارلىقىنى بىلەلمەي، بۇمۇ بىر سىر بولدى، ئەمدى بۇ يەردىنمۇ چىقىپ كېتەي، دەپ شەھەر دەرۋازىسىغا كەلسە دەرۋازا ئوچۇق ئىكەن، ئۇ دۇلدۇلىنى چاپتۇرغىنىچە دەرۋازىدىن كەچ پېشىن بىلەن چىقىپ كېتىپتۇ.

ئۇ شەھەردىن چىقىپ بىر قەبرىستانلىقتىن ئۆتكەندە ئالدىغا غول توغرا كەپتۇ. ئۇ غولنىڭ باش - ئاخىرىنى كۆرەلمەي ئات يولى بىلەن غول ئىچىگە چۈشۈپتۇ. غولنىڭ ئوتتۇرىسىغا يېتىپ بارغاندا دەھشەتلىك بوران كېلىپ ئۇنى ماڭدۇرماي قويۇپتۇ. ئۇ خېلى تىركىشىپ باققان بولسىمۇ، بىرەر قەدەممۇ ئىلگىرىلىيەلمەپتۇ. ئالسىز غولدىن قايتىپ چىقىپتۇ. غولنىڭ ئوستىگە چىقسا ھېچ نەرسە يوق، جاھان تىپتىنچ ئىكەن. ئۇ بوران توختاپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ قايتا غولغا چۈشكەنىكەن، بوران ئىلگىرىكىدىنمۇ كۈچىيىپ ئۇنى كۆز ئاچقۇزماي قويۇپتۇ. ئۇ يەنە قايتىپ چىقىپتۇ. يەنە تىپتىنچ، بوراندىن ئەسەرمۇ يوق ئىكەن. ئۇ يەنە غولغا چۈشۈپتۇ، لېكىن بۇ نۆۋەت مىڭ تەسلىكتە جېنىنى قۇتۇلدۇرۇپ قايتىپ چىقىپتۇ. شۇنداق ئۈچ نۆۋەت چۈشۈپ غولدىن ئۆتۈشكە ئىنتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن ھېچبىر يول يۈرەلمەي ئاخىر، بۇمۇ بىر سىر بولدى، دەپ كۆڭلىگە پۈكۈپ قويۇپ، ئادەمسىز قۇرۇق شەھەرگە قايتىپ كەپتۇ.

شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرىپ، بىر دەرۋازا تۈۋىدە يا تىرىك، يا ئۆلۈككە تەۋە ئەمەس، چاچلىرى ئۆسۈپ پاخپىيىپ كەتكەن، ساقىلى يەرگە سۆرىلىپ تۇرغان بىر بوۋاينى تامغا يۆلەنگىنىچە كۆزلىرى كەينىگە تارتىشىپ ئولتۇرغان ھالەتتە كۆرۈپ، خۇداغا شۈكۈر، ئادەم بار ئىكەن دەپ خۇشال بولۇپ، ئاتتىن چۈشۈپ سالام بېرىپتۇ.

بوۋاي ئۇنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئەي ئوغلۇم، قەيەردىن كېلىۋاتىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن بىر يولۇچى ئىدىم، كەچ قېلىپ يولدا بورانغا دۇچ كەلدىم، ئىلاجسىز بۇ شەھەرگە پاناھ ئىزدەپ كەلدىم، ماڭا بىر كېچە قونالغۇ بەرسىڭىز، — دەپ ئۆز ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭ ئوستېبېشىغا بىر قۇر قاراپ چىقىپ:

— مەن سېنى ئۆيۈمدە قوندۇرۇپ قېلىپ ياخشى مېھمان قىلاي، لېكىن مېنىڭ بىر شەرتىم بار، شۇنى ئورۇنلىشىڭ كېرەك، — دەپتۇ.

يىگىت رازى بولۇپ بوۋاينىڭ كەينىدىن ئۇنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ، دۇلدۇلنى ئوقۇرغا باغلاپ قويۇپ، بوۋاينىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. ئۆينىڭ ئىچى پاكىزا تازىلانغان، ھەممە نەرسە ئۆز جايىدا سەرەمجان، ئۆينىڭ تۆرىگە ئېگىز بىر كارىۋات قويۇلغان-كەن. بوۋاي ئۇنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپ كارىمۇ بولماي، گەپ - سۆزمۇ قىلماي كارى-ۋاتقا چىقىپ يېتىپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي خورەك تارتىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. يىگىت يول يۈرۈپ ھارغان بولسىمۇ، ئۇ كۆرگەن غەلىتە ئىشلار كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ئۇيقۇ-سىنى قاچۇرۇپتۇ. ئۇنىڭغا بۇ تۇن مەڭگۈ قاراڭغۇلۇققا ھۆكۈم قىلىنغاندەك تۇيۇلۇپ، بىئارام بوپتۇ. ئاخىر توخۇ چىللاپتۇ. يىگىت سەھەر يولغا چىقىشنى ئويلاپ:

— ئەي بوۋا، قوپۇڭ، مەن سەھەر يولغا چىقىمەن، شەرتىڭىزنى قويۇڭ، — دەپ چاقىرىپتۇ. بوۋاي ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرمەيلا:

— ئوغلۇم، ئالدىرىما، تېخى ئەتىگەن، بىرئاز ۋاقتى بار، — دەپ يېتىۋېرىپتۇ.

يىگىت تاقەتسىزلىك بىلەن كۆتۈشكە باشلاپتۇ. ئاردىدىن ئىككى ئاشپىشىم ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ بوۋاي ئورنىدىن تۇرماپتۇ. ئاخىر يىگىت چىدىماي سىرتقا چىقىپ چاشكا ۋاقتى بولغانلىقىنى كۆرۈپ، دۇلدۇلنى توقۇپ قويماي، دەپ يەنە بوۋاي ئورنىدىن تۇرمىدى، كېتەي دېسەم بۇ بوۋاي تولىمۇ قېرى ئىكەن، ھاجىتىدىن چىقمىسام بول-ماس دەپ ئويلاپ ئالدىراپ كىرىپ:

— ئەي بوۋا، كۈنمۇ بىر يەرگە باردى، ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ شەرتىڭىزنى قويۇڭ، مېنىڭ ئىشىم ئالدىراش ئىدى، — دەپ يالۋۇرۇپ چاقىرىپتۇ. بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا ئىلگىرى كۆرمىگەندەك قاراپ:

— توختاپتۇر ئوغلۇم، ھازىرلا بارمىز، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بوۋاي كۈن تازا چىقىپ ۋاقىتتا ئۆز ئەھۋالىغا ماس كەلمەيدىغان چاقچاقلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆي ئىچىنى ئۈيان - بۈيان قىلىپ يىغىشتۇرغاندىن كېيىن:

— جۇر ئوغلۇم، مەن بىلەن ماڭ، — دەپ كەينىگە سېلىپ مېڭىپتۇ. بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن شۇنداق چوڭ بىر دەرۋازا كۆرۈنۈپتۇ، دەرۋازىغا ئادەمدەك چوڭلۇقتا

بىر قۇلۇپ سېلىنغانىكەن. بوۋاي بىردىنلا توختاپ:

ــ ئوغلۇم، توختا، ئەنە ئاشۇ يوغان قۇلۇپ سېلىنغان دەرۋازىنى كۆردۈڭمۇ؟ مەن بېرىپ شۇ قۇلۇپنى ئېچىپ كىرىمەن، سەن سىرتتا قالىسەن. مەن ئىچىگە كىرىپ ئاچقۇچنى ساڭا بېرىمەن. سەن ئاچقۇچنى ئېلىپ، دەرۋازىنى قۇلۇپلاپ قويۇپ، ئاچقۇچنى ئۆيۈمگە ئەكىرىپ قويۇپ كەتسەڭ بولىدۇ. ئوغلۇم، شۇنداق قىلساڭ مەن سەندىن ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى. لېكىن، ئوغلۇم، مەن ساڭا ياخشىلىق قىلدىم، سەنمۇ ماڭا ياخشىلىق قىلساڭ، مەن دەرۋازىنىڭ ئىچىگە كىرگەندە سەن ئىچىگە قارىما، قارىساڭ پەقەتلا بولمايدۇ. قانداق ئوغلۇم، قارامسەن، قارىمامسەن؟ ــ دەپتۇ. يىگىت قارىمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. بوۋاي خاتىرجەم بولالماي يەنە:

ــ ئوغلۇم، ياخشىلىققا ياخشىلىق قىلامسەن ياكى دەرۋازىنىڭ ئىچىگە قارامسەن؟ ــ دەپ قايتىلاپ سوراپتۇ. بوۋاي قايتا ـ قايتا تاپىلىغانچە، يىگىتتە بۇ يەردە نېمە سىر بارلىقىنى بىلىپ بېقىش ئىستىكى ئۇلغىيىپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆز خىيالىنى چاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن ئاغزىدىلا:

ــ پەقەت قارىمايمەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن بوۋاي قولىغا ئادەم بىلمىدەك ئاچقۇچنى ئېلىپ، ئۇنى ئەگەشتۇرۇپ دەرۋازا تۆۋىگە بېرىپ، قۇلۇپنى ئېچىپ، ئىشىكنى ئۆزى پاتقۇدەك قىيا ئېچىپ ئىچىگە كىرمەكچى بولغاندا يىگىت كۆزىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن دەرۋازىنىڭ ئىچىگە قاراپ، جەينەكنىڭ ئۇستىلا بار شۇنداق يوغان بىر قولنىڭ بىر پولات زەنجىرنى تۇتۇپ تۇرغانلىقىنى، بۇ زەنجىرنىڭ پۈتۈن شەھەرنى ئوراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ. بوۋاي ئىچىگە كىرىپ دەرۋازىنى تاقاپ ئاچقۇچنى يىگىتكە بېرىپتۇ. يىگىت دەرۋازىنى قۇلۇپلاپ كەينىگە قايرىلىپ ماڭغانىكەن، دەرۋازا ئىچىدىن شۇنداق دەھشەتلىك، ئېچىنىشلىق ئاۋاز چىقىپ يىگىتنى چۆچۈتۈۋېتىپتۇ. ئۇ ئاۋازنى ئاڭلاپلا كەينىگە قارىغانىكەن، دەرۋازا ئۆرۈلۈپ، ئىمارەتلەر ۋەيران بولغان، بوۋاي ئۆلۈك ياتقان، ئاغزىدا بىر تال چوكىدەك ياغاچنى قاتتىق چىشلىگىنىچە ياتقانىكەن. يىگىت بۇ ھالغا ھەيران بولۇپ «سۇبھانالا، بۇ قانداق سىر؟» دەپ بىر ھازا تۇرۇپ كېتىپ ھەممە كەچۈرمىشلىرىنى ئەسكە ئاپتۇ. ئۇ ھەممە كەچۈرمىشلىرىنى ئەسلەپ بولۇپ، مەن مەلىكەمدىن ئايرىلغاندىن كېيىن بۇ شەھەرگە كېلىپ، بۇ قەبرىنىڭ ئۆيىدە بىر كېچە قوندۇم، شۇنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بۇ قەبرىنى ئۆيىگە ئاپىرىپ ياخشى يۇيۇپ ـ تاراپ، كۆمۈپ قويايى، دېگەن ئوي بىلەن بوۋاينى يۇدۇپ ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭغا شەھەر سىرتىدا ئۈچرىغان قەبرىستانلىقتىن بىر گۆر ھازىرلاپ، يۇيۇپ ـ تاراپتۇ. كۆمۈش ئالدىدا ئاغزىدىكى ياغاچنى چىقىرىپ مەيدە يانچۇقىغا سېلىۋاپتۇ. ئۇ ھەممە ئىشنى

تۇگىتىپ، يولىنى داۋام ئېتەي دېسە يەنە كەچ كىرىپ قېلىپ مېڭىش ئىمكانىيىتى قالماي، نېمىلا بولسۇن بوۋاينىڭ ئۆيىگە بېرىپ بۇگۈن كېچە چىرىغىنى ياندۇرۇپ ئەتە ئەتىگەن كېتەي دەپ شەھەرگە قايتىپ كەپتۇ.

يىگىت بوۋاينىڭ ئۆيىگە كىرىپ، بوۋاينىڭ كارىۋىتىغا چىقىپ يېتىپتۇ، لېكىن ئۇيقۇسى كەلمەپتۇ. ئۇيقۇسى كەلمەي خىيال سۈرۈپ تۇڭلۇككە قاراپ ياتسا، تۇڭلۇك-تىن يوغان بىر دۇنيانىڭ ئۇچۇپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپتۇ. قاراپ تۇرسا، ئۇ دېۋە كىچىكلەپ بىر قۇشقاچچىلىك بولۇپ قاپتۇ. يىگىت بۇ ھېكمەتكە ھەيران بولۇپ تۇرسا، قۇشقاچ كېلىپ تۇڭلۇككە قونۇپتۇ، بىرئازدىن كېيىن ئۆيگە كىرىپ يىگىتنىڭ يېنىغا كەپتۇ. يىگىت ئەھۋالنى كۆزىتىپ مىدىرلىماي جىم يېتىپتۇ. قۇشقاچ ئاخىر يىگىتنىڭ پۇتىغا چىقىپتۇ، ئاندىن ئاستا مېڭىپ تىزىغا كەلگەندە بىر سەكرەپلا يىگىت بوۋاينىڭ ئاغزىدىن ئېلىۋېلىپ مەيدە يانچۇقىغا سېلىۋالغان ياغاچنى چىشلەپ ئېلىپ قېچىپ، تۇڭلۇكتىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ ھەيرانلىقتا نېمە قىلارىنى بىلمەي قاپتۇ. يىگىت ئەتىسى ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرۇپ بۇ سىرنىمۇ كۆڭلىگە پۈكۈپ، دۇلدۇلىغا مىنىپ بوۋاينى كۆمگەن يەرگە بارسا، بوۋاي يول ئۈستىدە ھېلىقى ياغاچنى يەنە ئاغزىدا چىشلىگەن ھالەتتە ياتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن يىگىت ھەيران بولۇپ، ھوي، بۇ قانداق ئىش؟ بۇ بوۋاينى مەن تۇنۇگۈن كۆمۈپ قويسام بۈگۈن يولدا ياتىدىغۇ، دەپ دۇلدۇلىدىن چۈشۈپ بوۋاينى كۆمۈپ قويغان يېرىلىككە بارسا، بوۋاي كۆمۈپ قويغان يەردە يوق ئىكەن. يىگىت ھەرقانچە ئويلىغان بولسىمۇ، بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلمەي، ئاخىر يەنە بوۋاينى ئۆز ئورنىغا ئەكېلىپ ئاغزىدىكى ياغاچنى ئالماي كۆمۈپ قويۇپ، بوۋاينىڭ ئۆيىدە يەنە بىر كېچە قونۇپ باقاي، يەنە قانداق ئىش يۈز بېرىدىكىن؟ دەپ ئويلاپ بوۋاينىڭ ئۆيىگە بېرىپ قونۇپتۇ، لېكىن بۇ كېچە ھېچقانداق ئىش سادىر بولماي تىپتىنچ ئۆتۈپ كېتىپتۇ...

يىگىت ئەتىسى سەھەر يولغا راۋان بوپتۇ. لېكىن، يىگىتنىڭ كاللىسىدا ناھايىتى نۇرغۇن نەرسىلەر تېپىشماق ھالەتتە قېلىۋېرىپتۇ. بۇ تېپىشماقلار ئىچىدە يېشىلمەي يىگىتنى ھەممىدىن ئازابلايدىغىنى ئۆز ئاشىقى ــ مەلىكىنىڭ ئۆلۈمى ئىكەن. يىگىت ئۆزىنىڭ شۇنداق قورقماس، باتۇر تۇرۇقلۇق گۈزەل نازىنىنغا پاناھ بولمىغانلىقىغا ۋىجدانى چىدىمايى، باغرى كاۋاپ بولىدىكەن. ئۇ ئاشۇ ئازابلىق ئەسلىمىلەر بىلەن بەند بولۇپ، قانچىلىك يول يۈرگىنىنىمۇ سەزمەي بىر شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ.

ئۇ شەھەرگە كىرىپ ئەترابىنى ئايلىنىپ يۈرسە، ھەممىلا يەردە ئادەملەر توپلىشىۋېلىپ بىر - بىرى بىلەن مۇشتلىشىۋاتقانىكەن. دەسلەپتە ئۇ كىشىلەر بىر - بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغان چېغى دەپ ئېتىبار قىلماپتۇ، لېكىن نەگىلا بارسا ئاشۇ ئىش

بولغاچقا، بۇ ئىش يېگىتنى ئەجەبلەندۈرۈپتۇ - دە، ئۇ زادى نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلگۈسى كېلىپ، بىر بوۋايدىن:

— ئەي بوۋا، كىشىلەر نېمە ئۈچۈن بىر - بىرىگە رەھىم قىلماي شۇنچە مۇشتەلىشىدۇ؟ بۇنىڭدىكى سەۋەب نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭ ئۇستىبېشىغا بىر قاراپ چىقىپ:

— تەق - تۇرقۇڭ، گەپ - سۆزۈڭدىن بۇ شەھەرلىك ئەمەس ئوخشايسەن. بۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى يەتتە نوچى. بۇ يۇرتنى ئاشۇ مۇشتۇمزورلار سورايدۇ. بىز شۇلارنى يەڭگۈدەك نوچى تاللاۋاتىمىز. ئەمدى تېخى بىرى چىقتى. قانداق، بىر سىناپ كۆرەمسەن؟ — دەپتۇ. يېگىت ئەھۋالنى چۈشىنىپتۇ - دە، ئويلانمايلا ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. ئۇ دۇلدۇلنى قويۇۋېتىپ مەيدانغا چۈشۈپتۇ. ئۇ ئىلگىرى ئۆگەنگەن ھۇنەر، كارامەتلىرىنى ئىشلىتىشكە پۈرسەت چىققانلىقىدىن خۇش بولۇپ، ئانچە كۈچىمەيلا ھەممىنى يېڭىپ چۈشۈپتۇ. تاللانغان باتۇرنىمۇ يېڭىپتۇ. بۇ خەۋەر يەتتە نوچىغا يېتىپتۇ. ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن ئېلىشىدىغان ئادەمنىڭ چىققانلىقىغا ھەيران قېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشۈپتۇ.

ئەتىسى سەھەردە شەھەر مەركىزىگە چوڭ سورۇن تەييارلىنىپتۇ، ئەتراپتىكىلەر يېگىتنىڭ يېڭىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ تۇرغاندا، يەتتە نوچى ھەيۋە بىلەن مەيدانغا كىرىپ، يېگىتنى مەنسىتمەي گىدىيىپ تۇرۇپتۇ. ئارىدىن بىرى چىقىپ ئەتراپتىكىلەرگە:

— بىز شەھەر نوچىلىرى، ئەگەر بىزنى يېڭىدىغان ئادەم چىقسا، يۇرتنى ئوڭچە تاشلاپ بېرىمىز، — دەپتۇ. ئەتراپتىكىلەر يېگىتكە مەدەت بېرىپتۇ. يېگىت مەيدانغا چۈشكەندىن كېيىن نوچىلاردىن بىرى:

— بىر - بىرلەپ چۈشمىسىزمۇ ياكى بىرلىشىپ چۈشمىسىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. يېگىت تەمكىنلىك بىلەن:

— ئىختىيار ئۆزۈڭلاردا، مەيدانغا قانداق چۈشۈشنى خالىساڭلار، شۇنداق چۈشەڭلار بولىدۇ، — دەپتۇ. كەينىدىن ئۈچ نوچى يەككە - يەككە ھالدا مەيدانغا چۈشۈپ كۆپ ئېلىشمايلا يېڭىلىپ قاپتۇ. قالغانلىرى يەككە - يەككە چۈشۈشكە جۈرئەت قىلالماي ئىككىدىن، ئىككىدىن مەيدانغا چۈشۈپ يېڭىلىپ قاپتۇ. يەتتە نوچى يېڭىلىپ قالغانلىقىنى بوينىغا ئېلىپ، ئۆز لەۋزىدە تۇرۇپ يۇرتنى يېگىتكە تاپشۇرۇپتۇ. يېگىت شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ بۇ يۇرتقا پادىشاھ بولۇپ يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سوراپتۇ، خەلقنى رازى قىپتۇ. لېكىن، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مەلىكىنىڭ ئىشقىدا ھەممىدىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇر بوپتۇ. ئۇ پادىشاھلىق دېگەنلەرگە پىسەنت قىلماي

بىرىنى ئورنىدا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، مەلىكىنىڭ قەبرىسىنى تاۋاپ قىلىشنى ئويلاپ-تۇ. شۇ كۈنلەردە يەتتە نوچى يەنە شەھەرنى تارتىۋېلىشنى ئويلاپ يۈرگەنىكەن. يەتتىسى بىر يەرگە جەم بولۇپ: «ئاغىنىلەر، بىز ئىلگىرى بۇ يۈرتنى سوراپ كەلگەن. ئەمدى بېشىمىزغا بۇ بالا كەلدى. بىز ئۇنى تۆرەدە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ قانداقمۇ بىر ئىش قىلالايمىز. ياخشىسى، ئۇنى يىراق سەپەرگە ئېلىپ چىقىپ يولدا جايلىۋېتەيلى» دەپ مەسلىھەت قىلىشىپتۇ ۋە بىر كۈنى ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— ئەي پادىشاھ، بىز يۈرتنى سوراۋاتقان ۋاقىتتا يىراق يۈرتلارغا بېرىپ سودا قىلاتتۇق. بىز بارىدىغان شەھەرلەرنىڭ ئىچىدە ناھايىتى كاتتا بىر شەھەر بار، يولدا خەتەر كۆپ بولغاچقا ئەنسىرەپ بارالماي تۇرۇۋاتاتتۇق، ھەمدەمدە بولۇپ بىللە بېرىپ كەلسەك، — دەپتۇ. يىگىت ئويلانمايلا بىللە بارىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. ئۇلار تەييارلىقىنى پۈتكۈزگىچە يىگىت ياخشى بىر ئادەمنى ئورنىدا ئولتۇرغۇزۇپ، شاھلىق مۆھۈرىنى تۇتقۇزۇپ، يەتتە نوچى بىلەن سودىغا بېرىشقا تەييارلىنىپتۇ. نوچىلار تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ، ئوتتۇز باتۇرغا قىلىچ تۇتقۇزۇپ بىرگە ئېلىپ مېڭىپتۇ ھەم يولدا تۇيدۇرماي ئۇجۇقتۇرۇشنى مەسلىھەتلىشىپ يىگىتنى ئالدىدا مېڭىشقا دەۋەت قىلغانىكەن، يىگىت:

— مەن يول بىلمەيمەن، سىلەر باشلاپ مېڭىڭلار، — دەپ ئۇلارنى ئالدىغا سېلىپ مېڭىپتۇ. نوچىلار ئامالسىز ئاتمىش كۈن چۆل - جەزىرىدە يول يۈرگەن بولسىمۇ، يىگىتنىڭ تاك قىلىپ چېكەلمەپتۇ. ئۇلار بىر شەھەرگە يېتىپ كېلىپ بىر سارايغا چۈشۈپتۇ. ئاخىر ئۇلار يىگىتنى تاشلاپ قېچىش چارىسىنى ئويلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— پادىشاھى ئالەم، بىز شەھەر ئارىلاپ باقماقچى، — دەپتۇ. يىگىت رۇخسەت قىپتۇ. ئۇلار بۇ پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ شۇ چىققىنىچە شەھەرنى، يىگىتنى تاشلاپ قېچىپ كېتىپتۇ...

يىگىت ئۇلارنىڭ قايتىپ كەلمىگەنلىكىگە ئەجەبلەنمەپتۇ. ئۇ ئۇلاردىن قۇتۇلغىنىغا خۇش بولۇپ، چۈشكەن سارىيىدا بىرقانچە كۈن ئارام ئېلىپ، ئاندىن مەلىكە يېتىپ قالغان بۇلاق بېشىنى ئىزدەپ سەپەرگە چىقىپتۇ. بىرقانچە كېچە - كۈندۈز تىنماي يول يۈرۈپ بۇلاقنى تېپىپتۇ، قارىسا مەلىكىنىڭ قەبرىسى تۇرغان. نېمە ئامال، يەنە يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ. نېمىلا بولسۇن ئۆمرىنى مەلىكسىنىڭ روھىغا ھەمراھ بولۇپ ئۆتكۈزۈش ئارزۇسى بىلەن بۇلاق بويىغا بىر كەپە ياساپتۇ.

بىر كۈنى يىگىت بۇلاقتىن سۇ ئىچمەكچى بولۇپ سۇغا قول ئۇزاتقانىكەن، شۇنداق دەھشەتلىك بىر مۇشت كېلىپ ئۇنىڭ چوققىسىغا تېگىپتۇ. ئۇ تىن تارتماي

بۇلاققا موللاق ئېتىپ چۈشۈپ كېتىپتۇ. بىر چاغدا ئېسىگە كېلىپ ئۆزىنىڭ كوچىسى تار بىر شەھەردە كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپتۇ. ئۇ بۇنىڭدىن ئەجەبلىنىپ، ھەممە سىر ئاشكارىلىنىدىغان بولدىمۇ نېمە، دەپ يەنە بىرئاز ماڭغانىكەن، بىر تاغ تۈۋىدە يېتىم بالىلاردەك شۇمشىيىپ ئولتۇرغان نۇرغۇنلىغان بوۋايلار ئۇچراپتۇ. ئۇ يولىنى ئۆزگەرتىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالام بەرگەندىن كېيىن:

— ئەي بوۋىلار، بۇ قانداق يەر؟ سىلەر نېمە ئادەملەر؟ — دەپ سوراپتۇ. بوۋايلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىپتۇ. ئاردىدىن بىرى چىقىپ:

— ئەي ئوغلۇم، سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ بۇ دۇنيالەرنىڭ يەر ئاستى شەھىرى، يەر ئۈستىدىكى بۇلاق بولسا بۇ شەھەرگە كىرىشتىكى سېھىرلەنگەن دەرۋازا ئىكەن. كىشىلەر بۇنى بىلمىگەچكە، سۇ ئېلىش ئۈچۈن كەلسە سېھىرنىڭ كۈچى بىلەن بۇلاققا چۈشۈپ كېتىپ بۇ شەھەرگە قامىلىپ نۆۋەتتى كەلسە دۇنيالەرگە يەم بولىدىكەن. كۈندۈزى مۇشۇنداق ئولتۇرىمىز، كېچىسى دۇنيالەر بىزنى بىر ئېپسۇن بىلەن ئېشەككە ئايلاندۇرۇپ مىنىپ ئويناشىدۇ، — دەپتۇ. ئاردىدىن يەنە بىرى:

— ئېشەك قىلىپ مىنگەچكە دۇمبىلىرىمىز يېغىر بولۇپ كەتتى. مەن ئەسلىي بىر چوڭ سودىگەر ئىدىم. بۇلاق بويىغا چۈشۈپ، بۇلاقتىن سۇ ئالماقچى بولۇۋېدىم، چىكەمگە دەھشەتلىك بىر مۇشت تەگدى ـ دە، ئۆزۈمنى مۇشۇ يەردە كۆردۈم. مال ـ مۈلكۈم قانداق بولغىنىنى بىلمەيمەن. تېخى مۇشت چالا تېگىپ قالسا، بۇلاقنىڭ سىرتىدا چالا ئۆلۈك بولۇپ يېتىپ قالىدىغان ئىش ئىكەن، — دەپ بۇلاقنىڭ سىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. يىگىت مەلىكىنىڭ چالا ئۆلۈك ھالدا ياتقانلىقىنى بىلىپ دىلى بىرئاز يورۇپتۇ. ئۇ بوۋايلارغا:

— ئەي بوۋىلار، بۇ يەردىن چىقىپ كەتكىلى بولامدىكەن؟ — دەپ سورىغانىكەن، بوۋايلاردىن بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ياق بالام، ئالدىمىزدا بىر دۇڭە يولىمىزنى توسۇپ ياتىدۇ، ئۇ ئادەمگە رەھىم قىلمايدۇ. ئۇنىڭدىن ئۆتكەن تەقدىردىمۇ ئىككىنچى قەدەمدە سېھىر قىلىنغان بۇلاق بار. ئۇلارنىڭ سېھرىنى قانداق يەشكىلى بولسۇن. ئەگەر ئۇلاردىن قۇتۇلۇپ يەر يۈزىگە چىقساقلا ئۆلۈك ـ تىرىكلەرنىڭ ھەممىسى ئەسلىگە كەلگەن بولاتتى، — دەپتۇ.

ئۇزۇندىن بېرى ئاشۇ سىرلارنى ئېچىشنىڭ كويىدا يۈرگەن يىگىت بوۋايلارنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ غەيرىتىگە غەيرەت قوشۇلۇپ، قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ:

— يۇرۇڭلار، مەن يول ئاچىمەن، — دەپ ئۇلارنى باشلاپ مېڭىپتۇ. دۇڭە ئۇلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئورنىدىن تەۋرىگەن بولسىمۇ، يىگىتنىڭ قولىدىكى قە-

لمچنى كۆرۈپ يەنە جىم يېتىپتۇ. ئەسلىدە تاغلىق شەھەردىكى دۇە مۇشۇ يەر ئاستى شەھەردىن تاغلىق شەھەرگە بېرىپ دەرۋازىغا قاراۋاتقانىكەن. دۇە يىگىتنىڭ قولىدىكى ئۆز ھەمراھىنىڭ قىلىچى ئىكەنلىكىنى تونۇپ جىم بولۇپ قالغانىكەن. يىگىت دۇنگە يېقىن كېلىپ قىلىچىنى دۇنىنىڭ بېشىغا تەڭلەپ تۇرۇپ:

— ئەي دۇە، بوۋايلارنىڭ ئېيتقانلىرى راستمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. دۇە:

— راست، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. يىگىت يەنە:

— بۇ يەردىكى سېھىر - جادۇلارنى قانداق يەشكىلى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مېنىڭ يول قويغىنىم — ھەممە سىرنىڭ يېشىلگىنى، — دەپتۇ دۇە.

— نېمە ئۈچۈن بىزگە ئەمدى يول قويماقچى بولىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ يىگىت.

— بىزنى بەند قىلغان دۇە ساڭا يول قويغانىكەن، مەنمۇ يول قويماي نېمە ئامال، — دەپ يىگىتنىڭ قولىدىكى قىلىچنىڭ ھېكمەتلىك قىلىچ ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. يىگىت ئەھۋالنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭدىن يەنە ئادەمسىز شەھەرنىڭ سىرىنى سورىغانىكەن، دۇە:

— ئۇ شەھەر ئەسلىي ناھايىتى ئاۋات، گۈللەنگەن شەھەر ئىدى. شەھەرگە بىر يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئولتۇراقلاشقاندىن كېيىن كېچىلىرى ئادەم تۇتۇپ يېدى، كۈندۈزى شەھەردە قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇپ، شەھەر خەلقىگە ئارام بەرمەي پاراكەندە قىلدى. شەھەر خەلقى خاتىرجەم بولالماي بىر قىسمى ياقا يۇرتلارغا سەرسان - سەرگەردان بولۇپ چىقىپ كەتتى، قالغان بىر قىسمىنى يالماۋۇز يەپ تۇگەتتى. شەھەردە ئادەم قالمىغاندىن كېيىن ئۇ سېھىر - جادۇسىنىڭ كۈچى بىلەن تۇز يەردە غول پەيدا قىلىپ، بوران قاينىتىپ يولۇچىلارنى مەجبۇرىي شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ يېدى. شەھەر دەرۋازىسىنى سېھىر قىلىپ، پولات زەنجىر بىلەن بىر كېسىلگەن قولغا تۇتقۇزغان. ئەگەر سەن ئۇ بوۋاي شەكلىگە كىرىۋالغان جادۇگەرنىڭ سۆزىگە كىرىپ دەرۋازىنىڭ ئىچىگە قارىماي يىگىرمە قەدەم ماڭغان بولساڭ ئاللىقاچان تۇگەشكەن بولاتتىڭ. سەن ئۇنىڭ سېھىر - جادۇسىنى تۈيۈپ قالغانلىقىڭ ئۈچۈن ئۆزى ھالاك بولىدى. ئۇنىڭ گۆردىن چىقىپ يولدا ياتقانلىقى ئۇنىڭ جېنى بەند قىلغان ياغاچنىڭ سېنىڭ قولۇڭغا چىقىپ قالغانلىقى. ئەگەر ئۇ باشقا بىر جادۇگەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا تېخىمۇ چوڭ بالا - قازا تۇغۇلغان بولاتتى. مانا بۇلار ئادەمسىز شەھەرنىڭ سىرى، — دەپ سۆزىنى تۇگىتىپتۇ. يىگىت ئۆز مەلىكىسىگە ئوخشاش مەلىكىنى ئۇچراتقانلىقىنى سورىغانىكەن، دۇە:

— ئۇ سىلەر ئىنسانلار ئارىسىدىكى ئىش، ئۇنىڭ نېمە سىر ئىكەنلىكىنى بىلـ

مەيمەن. سەن مەقسىتىڭگە يېتىپ يەر يۈزىگە چىققاندىن كېيىن ئۇ سىرنى يېشىۋالارسەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

يىگىت دېۋە بىلەن خوشلىشىپ، توسۇقلاردىن بىمالال ئۆتۈپ، بۇلاق ئارقىلىق سىرتقا چىققانىكەن، مەلىكىسى يىراقتىن يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئۇنىڭ بويىنىغا گىرە سېلىپ، سېغىنىش ۋىسالىنى قاندۇرۇپ، يىگىتنى خۇشاللىققا مۇيەسسەر قىپتۇ. يەر تېگىدىن قايتىپ چىققان ئادەملەر يىگىتنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئۆز جېنىنىڭ ئامان قالغانلىقى، مال ـ مۈلكىگە قايتا ئېرىشكەنلىكىگە خۇشال بولۇپ، بۇلاق بويىدا بەزمە قۇرۇپ، بىرقانچە كۈن مېھمان بولۇپ، يىگىت بىلەن خوشلىشىپتۇ. يىگىت مەلىكىسىنى ئېلىپ ئۆز مەلىكىسىگە ئوخشاش قىزنى كۆرگەن شەرگە بۇ سىرنى ئېچىش ئۇچۇن مېڭىپتۇ. ئۇلار بۇ نۆۋەت شاد ـ خۇراملىق ئىچىدە سەپەر قىلىپ، ئاشۇ قىز بار شەھەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەپتۇ. ئۇلار بىر سارايغا ئورۇنلىشىپ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى قويۇپ، يىگىت ئۇچراتقان قىز كىرىپ كەتكەن هويلىنىڭ ئىشىكىگە بېرىشىغا يىگىت كۆرگەن قىز بىر چېلەكنى كۆتۈرۈپ سۇغا چىقىپتۇ. مەلىكىمۇ قىزنىڭ هەقىقەتەن ئۆزىگە ئوخشايدىغانلىقىنى كۆرۈپ هەيران بوپتۇ. يىگىت بۇنىڭ قانداق سىر ئىكەنلىكىنى ئېچىش ئۇچۇن مەلىكىگە:

— سىز دەرهال ئۆيگە كىرىپ، ئاپا، چېلەك سۇغا چۇشۇپ كەتتى دەپ بېقىڭ، — دەپتۇ. مەلىكە يىگىتنىڭ ئېيتقىنى بويىچە ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ:

— ئاپا، چېلەك سۇغا چۇشۇپ كەتتى، — دەپتۇ. ئۆيدە ئولتۇرغان ئوتتۇرا بوي، كېلىشكەن بىر ئايال باشقا گەپ ـ سۆز قىلماي مەلىكىگە يەنە بىر چېلەك ئېلىپ بېرەي دەپ تۇرغاندا، سۇغا چىقىپ كەتكەن قىز بىر چېلەك سۇ كۆتۈرۈپ كىرىپ قاپتۇ. ئايال بۇ ئىككى قىزدىن قايسىسىنىڭ ئۆز قىزى ئىكەنلىكىنى ئايرىيالماي تۇرغاندا يىگىت كىرىپتۇ. ئۇلار ئۆيگە كىرىپ ئەھۋاللىشىپتۇ. يىگىت ئۆزلىرىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن پۈتۇن كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئايال يىگىتنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ ئالدىدىكى قىزنىڭ ئۆز قىزى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ ـ دە، يىگىرمە يىل ئىلگىرى يېڭى تۇغۇلغان ۋاقتىتا بولغان ئەھۋاللارنى ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. يىگىت ئۆزلىرىنىڭ تاغلىق شەھەرگە ئوغرىلاپ بېرىلغانلىقىنىڭ ئېمىكئانىسى ئېيتقانەك راست چىققانلىقىغا ئىشىنىپ، مەلىكىنىڭ ئانىسى تېپىلغانلىقىدىن ناهايىتى خۇشال بولۇپ، ئۆزىنىڭمۇ مەلىكە بىلەن تەڭ شۇ تاغلىق شەھەرگە بېرىپ قالغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئايال:

— ئۇنداقتا سېنىڭ ئاتا ـ ئاناڭمۇ مۇشۇ مەھەللىدە، — دەپ يىگىتنى ئاتا ـ

ئانىسىغا تونۇشتۇرۇپتۇ. ئۆز پەرزەنتلىرىنى كۆرگەن ئىككى ئائىلىدىكى ئاتا ـ ئانا پەرزەنتلىرىنىڭ بىر ـ بىرىگە مېھىر ـ مۇھەببىتى بارلىقىنى بىلىپ ئۇلارنىڭ تو ـ يىنى قىلىپ قويۇپتۇ. يىگىت بىلەن قىز ۋىسال ئارزۇسىغا قېنىپتۇ. كېيىنكى كۈن ـ لەردە ئادەمسىز شەھەرنىڭ سىرىنى مەلىكىگە سۆزلەپ بېرىپ، ئۇ شەھەرنى قايتا گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئاتا ـ ئانىسى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، پۈتۈن ئىقلىمغا ئۇ شە ـ ھەردىكى يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ يوقىتىلغانلىقىنى، ئەسلىي ئاشۇ شەھەرلىكلەرنىڭ قايتىپ كېلىشى توغرۇلۇق ئۇقتۇرۇش چىقىرىپتۇ. كىشىلەر شەھەرگە ئاستا ـ ئاستا قايتىپ كېلىپ، شەھەرنى قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە باشلاپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي شەھەر ئەسلىگە كېلىپ گۈللىنىپتۇ. بۇ چاغدا يىگىت تاغلىق شەھەرگە يۈرۈش قىلىشنى دىلىغا پۈكۈپ يۈرت ئۆلىمالىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئاندىن تاغلىق شەھەرگە بېرىپتۇ. دۈە ھېچقانداق قارشىلىق كۆرسەتمىگەندىن كېيىن تاغلىق شەھەرگە بىمالال كىرىپ، پادىشاھقا ئۆزىنى ئاشكارىلاپتۇ. پادىشاھ ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن ناھايىتى پۇشايمان قىلىپ يىگىتتىن ئەپۇ سوراپتۇ. يىگىتمۇ پادىشاھنى كەچۈرۈپتۇ ھەم دۈ ـ دىن بۇلاق سېھرىنى يوقىتىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. دۈە ئۇ سېھرلەنگەن بۇلاقنى غايىب قىپتۇ. كىشىلەرمۇ ئەمدى غايىب بالا ـ قازالارغا يولۇقمايدىغان بوپتۇ.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن تاغلىق شەھەر بىلەن يىگىتنىڭ شەھىرى بېرىش ـ كېلىش قىلىپ، دوست بولۇشۇپ، خەلق خاتىرجەم ياشاپ، يۈرتنى گۈللەندۈرۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **بەكرى سىدىق.** ئەر، ئۇيغۇر، 45 ياش، سا ـ ۋاتلىق، دېھقان، تۇرپان شەھىرى چاتقال يېزى ـ سى چىگىبۇلاق مەھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشىت ئىبراھىم** (1962). ئەر، ئۇي ـ غۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەت ـ چى، تۇرپان ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش ـ رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1988 . 10

«تۇرپان خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

كىيىك خانىش

ئالەم يېڭىدىن بىنا بولغان، ئادەم ئەمدىلەتىن ئەقىل تېپىپ ئادەم بولغان ناھايىتى يىراق بىر زاماندا، ھازىرقىلار ئۇچۇن دۇنيانىڭ قايسى بۇرجىكى ئىكەنلىكى سىر بولغان بىر ماكاندا بىر پادىشاھ ياشىغانىكەن. پادىشاھ قىرىق ياشقا كىرگەندە تەڭرىم ئۇنىڭ تەلەپ - ئىلتىجالىرىنى راۋا قىلىپ بىر ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىپتۇ. پادىشاھ يىگىرمە يىللىق تىلەك - ئارزۇسىنىڭ ئەملگە ئاشقانلىقىدىن ناھايىتى خۇشال بولۇپ، پۈتۈن يۇرت خەلقىگە قىرىق كۈن توي قىلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ئالتۇن - كۈمۈشكە تولغان خەزىنىسىنىڭ ئىشىكىنى كەڭ ئېچىپ، ئۇستى - ئۈستىلەپ خەير - ساخاۋەتلەرنى قىپتۇ، غېرىب - مىسكىن، يېتىم - ئاجىزلارنىڭ بېشىدىن جاۋاھىراتلارنى چاچقۇ قىلىپ چېچىپتۇ. خالايىق پادىشاھنىڭ بۇ ياخشى مەمىتىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا چەكسىز ئېھتىرام بىلدۈرۈپتۇ ھەمدە پادىشاھنىڭ يېڭىدىن دۇنياغا كۆز ئاچقان ئوغلىغا ئۇزۇن ئۆمۈر، بەخت - دۆلەت تىلەپ ئىبادەتلەر قىپتۇ. قىرىق كۈن شۇنداق خۇشاللىق ئىچىدە ئۆتۈپتۇكى، پۈتۈن شەھەردە كۈلمىگەن، ناخشا ئېيتمىغان، ئۇسسۇل ئوينىمىغان بىرەر ئادەم قالماپتۇ. كىم نېمىنى يېگۈسى كەلسە شۇنى يەپتۇ، نېمىنى كىيگۈسى كەلسە شۇنى كىيىپتۇ. قىسقىسى، ھېچكىم ھېچكىمگە چەك قويماپتۇ. ئادەملەر بىراقلا جەننەتكە كىرىپ قالغاندەك، ئۆزلىرىنى پەرىشتىگە ئۆزگىرىپ قالغاندەك ھېس قىپتۇ. تۇيۇنىڭ قىرىقىنچى كۈنى پادىشاھ تېخىمۇ كاتتا مەرىكە ئۆتكۈزۈپ ئوغلىغا ئىسىم قويماقچى بوپتۇ. ئوغلىغا زادى نېمە دەپ ئىسىم قويۇش ھەققىدە كۆپ تالاش - تارتىش بوپتۇ. ھەركىم ئۆز كۆڭلىدىكى ئەڭ چىرايلىق ئىسىملارنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. ئۇنداق دەپ، مۇنداق دەپ زادى بىرلىككە كېلەلمەپتۇ. شۇ چاغدا بۇ يۇرتتىكى ھەممە كىشى ھۆرمەتلەيدىغان دانىشمەن بوۋاي مۇنداق دەپتۇ:

— شاھىمىز قىرىق ياشقا كىرگەندە ئىگەم بىر مۇبارەك ئوغۇل ئاتا قىلدى. بۇ خاسىيەتلىك ئوغۇل يالغۇز ئۇلۇغ شاھىمىزغىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە خۇشاللىق ئېلىپ كەلدى. قىرىق كۈندىن بېرى خەلقلەر ئالەم ئاپىرىدە بولغانلىرىدىن بۇيان كۆرمىگەن ياخشى كۈنلەرنى كۆردۇق. غېرىبلار باي، دەرۋىشلەر غېنى بولدى. ھەممە ئادەم خۇددى ئۆزىنى جەننەتكە كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلىشماقتا. شۇكۇر، بۇ سۆيۈملۈك شاھزادە، شەۋكەتلىك تاج - تەختىمىزنىڭ ۋارىسى بىزگە بەھىشتىك بەخت ئاتا قىلدى. شۇڭا، بىز ئۇنىڭ ئىسمىنى جەننەت ئاتا قىلغۇچى دېگەن مە-

نمده «بېھىشئاتا» قويساق.

بۇ تەكلىپ پادىشاھ، خانىش، بارلىق ۋەزىر - ئۆمرا ھەمدە جىمىكى خالايىققا ما- قۇل كېلىپ، شاھزادىگە بېھىشئاتا دەپ ئىسىم قويۇلۇپتۇ. مەرىكە شۇنىڭ بىلەن ئا- خىرلىشىپ كىشىلەر خۇرجۇن - خۇرجۇن ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى، تىللا - تەڭگىلەر- نى يۈدۈشۈپ ئۆز ئۆيلىرىگە قايتىشىپتۇ.

يىللار يىللارغا ئورۇن بوشتىپ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئارىدىن يەتتە يىل ئۆتۈپ كېتىپتۇ. شاھزادە بېھىشئاتا يەتتە ياشقا كىرىپتۇ. ئۇنىڭ بېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئە- گىشىپ ئايدەك چىرايى بارغانچە ئۇزلىشىپ كېتىپتۇ، ئەقلى ئادەمنى لال قىلغۇدەك دەرىجىدە ئۆتكۈر بولۇپ يېتىلىپتۇ. پادىشاھ تەرەپ - تەرەپكە پەرمانلار چۈشۈرۈپ دا- نىشمەن - ئالىملارنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىپ شاھزادىنى ئۇلارنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ- تۇ. دانىشمەن ئۇستازلار شاھزادىگە پۈتۈن دىلىدىن بېرىلىپ تەلىم بېرىپتۇ. يىللار ئۆتۈپ شاھزادە ئون بەش ياشقا توشۇپتۇ. ئۇستازلىرىنىڭ ئۇنىڭغا ئۆگەتكۈدەك ئىلمى قالماپتۇ. شاھزادە ئىلىم - ھېكمەتتە، ئەقىل - پاراسەتتە، جەڭ - ماھارەتتە كاما- لەتكە يېتىپتۇ. «ئالتۇن ئۇزۈككە ياقۇت كۆز» دېگەندەك، شاھزادىنىڭ ھۆسنىگە يارە- شا ئەقلىگە يارىشا ھۆسنى بىر - بىرىگە يارىشىپ، ئۇنى غۇبارسىز پاك قاش- تېشىدەك قىلىۋېتىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى شاھزادە پادىشاھنىڭ ئىجازىتىنى ئېلىپ، قىرىق يىگىتنى كەينىگە سېلىپ شىكارغا چىقىپتۇ. يىگىتلەر يولۇاس، يىلپىزلارنى ئوۋلاپتۇ، ھەرخىل قۇشلارنى تۇتۇپتۇ. شاھزادە ئوۋدا قۇرداشلىرىغا قارىغاندا ناھايىتى كۆپ غەنىيمەتلەرنى قولغا چۈشۈرۈپتۇ. كەڭ دالانىڭ ھاۋاسى، خىلمۇخىل جانلىقلار، چەكسىز كەتكەن ئورمانلىق شاھزادىنىڭ زېھنىنى تېخىمۇ ئېچىپتۇ. شاھزادە يىگىتلەر بىلەن شۇنداق خۇشال - خۇرام ئوۋ ئوۋلاپ كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇلار ئۆچىنچى كۈنى كەچقۇرۇن بىر دەريانىڭ بويىغا كېلىپ تۇنمەكچى بوپتۇ. يىگىتلەر گۈلخانلارنى يېقىپ، كەبىيىك گۆشلىرىدە كاۋاپلارنى پىشۇرۇپ، خۇشبۇي مەيلەرنى ئىچىپ ئاي يورۇقىدا شاد بەز- مىلەرنى قۇرۇپتۇ. يىگىتلەر بىر ھازا شادىيانە بەزمىلەرنى ۋايىغا يەتكۈزگەندىن كېيىن بىر - بىرلەپ ئويقۇغا كېتىپتۇ. شاھزادىمۇ يۈلتۈزلارنىڭ چىرايلىق چىمىرلاشلىرىغا قاراپ كۆزنى يېرىم يۇمغان ھالدا ئويقۇغا كېتىپتۇ. شاھزادە چۈش كۆرۈپتۇ. چۈ- شىدە ھېلىقى دەريا بويىدا شاھزادە ئۆزى يالغۇز تۇرارمىش، ئاي شۇنداق چىرايلىق نۇرلىنىپ ئالەمنى يورۇتارمىش، سۈزۈك سۇ تېگىدە ئالتۇن بېلىقلار ئويناپ يۈرەر- مىش. شاھزادە، ھەمراھلىرىم نەگە كەتكەندۇ؟ دەپ دەريانىڭ ئاياغ تەرىپىگە قاراپ يول ئالارمىش. شۇ چاغدا سۇنىڭ يۈزىدە بىر گۈزەل ساھىبجامالنىڭ شولىسى كۆرۈنەر- مىش. شاھزادە سەگەكلىشىپ ئەتراپقا قارىسا ھېچكىم يوقمىش. سۇغا قارىسا، ھېلىقى

گۈزەل سىيما بارغانچە جىلۋىلىنىپ، دولقۇنلارنىڭ ئۈستىدە لەيلەپ تۇرارمىش. شاھ-زادىنىڭ يۈرىكىگە غايىبانە ئىشق ئوتى تۇتىشىپ قوللىرىنى دەريادا سۈنۈپ ساھىبجا-مالنى چاقىرارمىش. ئەمما، گۈزەل سىيما كۆلۈپ قويۇشتىن باشقا ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمەسمىش. شاھزادە تېخىمۇ بىتاقەت بولۇپ ئاسمانغا قارىسا، بۇ گۈزەل دىلرەبا ئاي ئىچىدە ئۇنىڭغا قاراپ تۇرارمىش. شۇ چاغ ئۇنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىدىن چاقنىغان بىر ئوت شاھزادىنىڭ باغرىغا تېگىپ، شاھزادە ھوشىدىن كەتكەنمىش. كېيىن شاھزا-دە ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچسا، ھېلىقى گۈزەل پەرىشتە خۇيلۇق جانان ئۇنىڭ بېشىنى ئىللىق قۇچىقىغا ئېلىپ، يۈز - كۆزلىرىنى سىلاپ ئولتۇرارمىش. شاھزادە ئۇنىڭغا سالام بېرىپ:

— ئەي، گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق مەلىكەم، ئۆزلىرى ئايىنىڭ قىزىمۇ ياكى كۈننىڭ قىزىمۇ؟ ئىنسانمۇ ياكى ھۆرى - غىلمانمۇ؟ بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈ-رىدىلا؟ — دەپ سورىغانمىش. مەلىكە ھېچبىر گەپ قىلماي تۇرارمىش. شاھزادە كۆز-لىرىدىن يامغۇردەك ياشلارنى تۆكۈپ قىزىنىڭ كىملىكىنى تەكرار سورىغانمىش. ئەمما، قىز كۈلۈپلا قويۇپ جاۋاب بەرمەسمىش. شاھزادە ياشلىرىنى توختىتالماي قىزغا مۇ-ھەببەتلىك سۆزلەرنى قىلارمىش. دىلرەبا مەلىكە ئاخىرىدا:

— ئەي پاك دىل شاھزادەم، مەندىن ئارتۇق گەپ سورىماڭ، باشقىلار ئاڭلاپ قال-مىسۇن، سەت بولىدۇ. دېگەنلىرىڭىز راست بولسا، كېيىن بۇ يەرگە يالغۇز كېلىپ، مېنى مۇشۇ دەريانىڭ بويىلىرىدىن ئىزدەڭ، — دېگەنمىشتە كۆزدىن غايىب بولغانمىش.

شاھزادە «مەلىكەم !» دېگىنىچە ۋاراقىراپ ئويغىنىپتۇ. يىگىتلەر چۆچۈشۈپ شاھ-زادىنىڭ قېشىغا كېلىپ نېمە بولغانلىقىنى سورىشىپتۇ. ئەمما، شاھزادە «ھېچنېمە بولمىدى» دەپلا باشقا گەپ قىلماپتۇ. بۇ دەل تاڭ يورۇغان مەزگىل بولۇپ، يىگىتلەر شاھزادىنىڭ خاھىشى بويىچە سەپەر جابدۇقلىرىنى يىغىشتۇرۇپتۇ. شاھزادە شىكارنى ئاياغلاشتۇرۇپ قايتىپتۇ.

شاھزادە ئوردىغا قايتقاندىن كېيىن بىرنەچچە كۈن ھېچكىم بىلەن كۆرۈشمەي ئۆزىنىڭ خاس ھۈجرىسىغا كىرىپ كىتاب كۆرۈپ، كۆرگەن چۈشىگە تەبىر ئىزلەپتۇ. دانالار قالدۇرغان قامۇسلاردىن شاھزادە چۈشىنى بىر ئۇلۇغ سائادەتنىڭ بېشارىتى دەپ جەزملەشتۇرۇپتۇ. شاھزادىنىڭ كۆڭلى يورۇپتۇ. ئۇ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— مۆھتەرەم شاھ ئاتا، مەن يەنە بىر قېتىم شىكارغا چىقىشنى ئويلاپ قالدىم. دالادا كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپ، زېھنىم ئۇرغۇپ قالىدىكەن. ئىجازەت بەرگەن بولسىلا، — دەپتۇ. پادىشاھ:

— ئەي، كۆزۈمنىڭ نۇرى ئوغلۇم، كۆڭلۈڭ خالىغاندەك بولسۇن، نېمىشقا ئىجا-زەت بەرمىگۈدەكمەن، — دەپتۇ ۋە ۋەزىرلەرنى چاقىرىپ، — سىلەر شاھزادىگە ۋە ئۇ-

نىڭ يىگىتلىرىگە يەتكۈدەك ئوزۇق - تولۇك تەييارلاپ بېرىڭلار! — دەپ يارلىق چۈشۈرۈپتۇ. ۋەزىرلەر «لەببەي» دېگىنىچە سىرتقا قاراپ قەدەم تاشلاپتۇ. شاھزادە ئۇلارغا قاراپ:

— توختاڭلار، ماڭا ئارتۇق تەييارلىق لازىم ئەمەس، — دەپتۇ. ۋەزىرلەر شاھزادىنىڭ سۆزى بىلەن توختاپ، ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ قول باغلىشىپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ سوئال نەزىرى بىلەن شاھزادىگە قاراپتۇ. شاھزادە پادىشاھ تەرەپكە ئىككى قەدەم سىلجىپ:

— شاھ ئاتا، ئىلتىماتلىرىغا رەھمەت. مەن بۇ قېتىم شىكارغا يالغۇز چىقماقچىمەن. بۇرۇن كۆپ قېتىم ئونلىغان يىگىتلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا شىكار قىلدىم. ئۇ چاغدا شۇنداق قىلمىسام بولمايتتى، چۈنكى تېخى كىچىك ئىدىم. ئەمدى چوڭ بولدۇم، كۆچىلەندىم، ماڭا ھېچقانداق يارىدەمچى لازىم ئەمەس. دۇنيادا شاھلىق ۋە شاھزادىلىك ئادەمگە باقىي ئەمەس. «ئاينىڭ ئون بەشى ئايدىڭ بولسا، ئون بەشى قاراڭغۇ» دېگەن گەپ بار. مەن باشقىلارغا بېقىنماي ياشاشنى ئۆگىنەي. ناۋادا يالغۇز چىقىشقا قوشۇلمىسىلا، چىقماي. ئەگەر ئوغلۇم خۇشال بولسۇن، ياشاشنى چىن مەنىسىدىن ئۆگەنسۇن، دېسىلە ئىجازەت بەرگەيلا، — دەپتۇ.

پادىشاھ ئىچىدە ئوغلىنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ ۋە تەختتىن چۈشۈپ شاھزادىنىڭ ماڭلايلىرىدىن سۆيۈپتۇ، شاھزادىنىڭ پات قايتىپ كېلىشىنى ئۆتۈنۈپتۇ ھەمدە:

— ئى ياراتقان تەڭرىم، ماڭا شۇنداق ئۇلۇغ شەۋكەت بېرىپسەن، شۇكۇر، ئۇنىڭ ئۈستىگە، مۇشۇنداق دانا ۋە ئەقىللىك ئوغۇل ئاتا قىلىپسەن، بۇنىڭ ئۈچۈن يۈزمىڭ شۇكۇر، ئوغلۇمنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن، — دەپ دۇئا بېرىپتۇ.

شاھزادە پادىشاھ قېشىدىن چىقىپ بىر كۈن تەييارلىق قىلىپ نان - توقاچ راسلاپتۇ. ئەتىسى ئاق ئارغىماقىقا مىنىپ دەريا بويىغا قاراپ يول ئاپتۇ. شاھزادە ئاتىنى توختىماي قامچىلاپ، ئۇزاق يوللارنى بېسىپ ئاخىرى دەريا بويىغا يېتىپ كەپتۇ. دەريانىڭ قېشىنى بويلاپ يۇقىرى - تۆۋەن ئۇزۇن ئايلىنىپتۇ. ئەمما، قىزنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. كۈن ئولتۇرۇپتۇ. ئاسماندا ئاي چىراي ئېچىپتۇ. دەريا يۈزى كۆكتىكى غۇژمەك - غۇژمەك يۇلتۇزلارنىڭ جىلۋىسى بىلەن جىمىرلاپتۇ. شاھزادە بېھىشئاتا تۇن يېرىمىغچە ئويغاق ئولتۇرۇپتۇ. ھېچبىر شەپە بولماپتۇ. تاڭغا يېقىن ئۇيقۇ غالىب كېلىپ كۆزلىرى يۇمۇلۇپتۇ. شاھزادە يەنە چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ھېلىقى گۈزەل قىز يەنە تولۇن ئاينىڭ ئىچىدىن چىقىپ ئاق بۇلۇتقا ئولتۇرۇپ ئۇچۇپ كېلىپ ساھلىغا قونۇپتۇ. شاھزادە ئېگىلىپ سالام بېرىپتۇ ۋە:

— ئەي گۈزەل مەلىكەم، ياخشى تۇرۇۋاتامسىز؟ مەن سىزنىڭ ئىشقىڭىزدا ئوت

بولدۇم. ماڭا رەھىم قىلىپ ئۆزىڭىزنىڭ كىملىكىنى ئېيتىڭ. ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن. قايسى گۈلشەننىڭ گۈلى سىز؟ — دەپ يىغلاپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ:

— ئەي شاھزادە، تېخى نادان ئىكەنسىز. مەن سىزنىڭ ماڭا ئاشىق بولغانلىقىڭىزغا ئىشەنمىدىم، چۈنكى ئاشىق بولغان كىشى ئۇيقۇدىن غالىب كېلىشى لازىم. ئەمما، سىز ئۇخلاپ قالدىڭىز. سىز ھازىر چۈش كۆرۈۋاتىسىز، مەن سىزنىڭ چۈشىڭىزدىكى قىزمەن، ئويغانسىڭىز بەلكى بۇ ئىشلارنى ئۇنتۇپ كېتەرسىز. خەير — خوش، خۇدا خالىسا يەنە كۆرۈشەرمىز، — دەپ غايىب بوپتۇ. شاھزادە چۆچۈپ ئويغىنىپتۇ. قارىسا، كۈن چىقىپ، تاغلار ئاللىقاچان قىزىللىقىغا پۈركىنىپ بولغانىكەن. شاھزادە ئۆزىنىڭ ئۇخلاپ قېلىپ يامان قىلغانلىقىنى ھېس قىپتۇ.

شاھزادە دەريادا يۇز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ، ئاز ـ تولا ناشتا قىلىپلا ئارغىماقچا مىنىپ يەنە دەريانىڭ بويىنى بويلاپ قىزىنى ئۇزاق ئىزدەپتۇ. ئەمما، قىزنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. يەنە كۈن ئولتۇرۇپ، ئاسماندا ئاي ـ يۇلتۇزلار پەيدا بوپتۇ. شاھزادە بۇگۈن كېچە چوقۇم ئۇخلاپ قالماسلىققا نىيەت قىلىپ، سۇنىڭ ئېقىنى يۇزىگە قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. تۈن يېرىمىدىن ئېشىپتۇ، كېچە تاڭغا يېقىنلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا سۇنىڭ يۇزىدە قىز كۆرۈنۈپتۇ. يىگىت ئالدىراپ بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، ئۆزىدىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردە ھېلىقى قىز كۆزلىرى ياش تۇرغۇدەك. شاھزادە قىزغا قاراپ يۇگۇرۈپتۇ. قىز شاھزادىنىڭ ئۆزىنى كۆرۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ كەلگەن يولى بىلەن قېچىپتۇ. شاھزادە «توختاڭ، قورقماڭ!» دېگىنىچە ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. قىز قېچىپتۇ، يىگىت قوغلاپتۇ. ئۇلار شۇنداق قېچىپ، قوغلىشىپ كۈننى چۈش قىپتۇ. شاھزادە قىزنىڭ كەينىدىن قالماي يۇگۇرۈپتۇ. قىزنىڭ يۇگۇرگۈدەك دەرمانى قالمىغاندىلا شاھزادە ئۇنىڭغا يېتىشىپتۇ. شاھزادە كېلىپ قارىسا قىز ئۆكسۈپ يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك. قىز گۈل ـ گىياھلارنىڭ يوپۇرماقلىرىنى كىيىم قىلىۋالغانىكەن. شاھزادە قىزنىڭ ئالدىدا يۇكۇنۈپ ئولتۇرۇپ يىغلاپ، ئۆزىنىڭ ئاشىقلىقىنى بايان قىپتۇ. قىز شاھزادىنىڭ گەپلىرىگە جممىدە ئولتۇرۇپ قۇلاق سالغاندىن باشقا ھېچقانداق سۆز قىلماپتۇ. شاھزادە نۇرغۇن سوئاللارنى سوراپتۇ، قىز بولسا گەپ قىلماي بېشىنى لىڭشىتىش بىلەنلا جاۋاب بېرىپتۇ. شاھزادە مەلىكىنى كۆرۈپلا ئاشىق بولۇپ قالغانلىقىنى سۆزلەپتۇ. مەلىكە قۇلاق سېلىپ ئاڭلاپتۇ. قىزنىڭ كۆڭلىنىڭ ئېرىگەنلىكىنى ھېس قىلغان شاھزادە:

— ئەي گۈزەل مەھبۇبەم، مەن سىزنى دەپ كۆيۈك دەردىنى كۆپ تارتتىم، ئاخىرى سىزنى تاپتىم، ئۆزۈمنىڭ ھالىنى سىزگە يوشۇرماي ئېيتتىم، سىز نېمىشقا ماڭا بىرەر ئېغىزمۇ گەپ قىلمايسىز؟ — دەپ يىغلاپ ئىلتىجا قىپتۇ. مەلىكە كۆزلى

رىدىن ياش تۆكۈپ، قولى بىلەن تىلىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، سۆزلەشنى بىلمەيمەن، دېگەن ئىشارەتنى بېرىپتۇ ۋە ئىزا تارتىپ بىر ئاھ چېكىپ هوشىدىن كېتىپتۇ. شاهزادە قىزنىڭ بېشىنى قۇچقىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى كىرپىكلىرى بىلەن سۈرتۈپتۇ هەمدە تەقدىرنىڭ بۇ قىسمىتىگە قاراپ هەسرەت يۇتۇپتۇ ۋە كېچىك بالىدەك يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ ئى رەهمىتى كەڭ تەڭرىم، جىمى ئالەم سېنىڭ قۇدرەت كامالىڭ بىلەن ئۆرە تۇرىدۇ، سەن بارنى يوق، يوقنى بار قىلىسەن، جانسىزلارغا جان بېرەلەيسەن. مەن ئاجىز بەندەڭنىڭ ئىلتىجالىرىنى قوبۇل قىلىپ، بۇ قىزغا تىل بەرگەيسەن، سۆزلەتكەيسەن، ــ دەپ مۇناجاتلار ئوقۇپتۇ. تەڭرىنىڭ قۇدرەت كامالى بىلەن شاهزادىنىڭ تىلىكى ئىجابەت بولۇپ، كۆز ئالدىدا خىزىر ئەلەيهىسسالام پەيدا بوپتۇ.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئوغلۇم، ــ دەپتۇ خىزىر.

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بوۋا، ئۆزلىرى كىم بولىدىلىكىن؟ ــ دەپ سوراپتۇ شاهزادە.

ــ مەن خىزىر ئەلەيهىسسالام بولىمەن، قېنى مەشۇقىڭىزنى ئويغىتىڭ، ــ دەپتۇ خىزىر.

شاهزادە قىزنى يېنىڭ سىلكىگەنىكەن، قىز گويا ئۇيقۇدىن ئويغانغاندەك هوشىغا كېلىپ كۆزلىرىنى ئاستا ئېچىپتۇ. يىگىت بىلەن قىز يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ خىزىرنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالىتۇ. خىزىر ساقاللىرىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ــ تەقدىر سىلەرنىڭ قىسمىتىڭلارنى مۇشۇنداق پىچقان. بۇگۈن سىلەر مۇراد ـ مەقسىتىڭلارغا يەتتىڭلار. مەن سىلەرگە بىر ئۆمۈر مېهىر ـ ۋاپا تىلەيمەن. ئۆمۈر بويى پاك يولدا مېڭىپ، ئۆزئارا ساداقەتمەن بولۇپ ئۆتكەيسىلەر، ــ دەپتۇ ـ دە، يەنە كېلىپ شاهزادىنىڭ مەڭزىدە توختاپ قالغان بىر تامچە ياشنى بارمىقى بىلەن ئېلىپ قىزنىڭ تىلىغا قويۇپتۇ. ئاندىن قىزنىڭ جىسمىنى شۇنداق سىلىغانىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىدىكى گۈل ـ گىياهلارنىڭ چۆپلىرى شۇنداق چىرايلىق كىيىمگە ئايلىنىپتۇ. قىز شۇئان زۇۋانغا كېلىپ:

ــ تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتىغا رەهمەت! ــ دەپتۇ ـ دە، خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ. شاهزادە مەلىكىنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ خىزىرغا كۆپ رەهمەت ئېيتىپتۇ.

خىزىر نۇرانە چىرايىدىن مېهىربانلىق ياغدۇرۇپ:

ــ سىلەرگە قىلىدىغان ئىككى ئېغىز ۋەسىيىتىم بار. ئوغلۇم، سەن بۇ قىزنى يىغلاتما، ئۇنى بەختلىك قىل! قىزىم، سەن بۇ شاهزادىگە ۋاپادار، ساداقەتمەن بول! راست، هېلىقى سېنى چوڭ قىلغان كېيىكنى ئۆزۈڭدىن ئايرىما. بالىلىرىم، سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا تېخى يەنە نۇرغۇن سىرلار بار، بۇ سىرلارنى ئەقلىڭلارنى ئىشلىتىپ

ئېچىپ، ياخشىلارغا خۇشاللىق، يامانلارغا زاۋاللىق بەخشەندە قىلغايسىلەر. مۇرادىڭلار ھاسىل بولغاي، ئامىن! ــ دەپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

قىز بىلەن شاھزادە بۇ كارامەتكە ھەيران بولۇپ ياقىلىرىنى چىشلىشىپتۇ، ئاندىن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ شېرىن سۆھبەتلىرىنى قۇرۇپتۇ، مۇھەببەتلىك قوللىرى بىلەن بىر - بىرىنىڭ بويۇنلىرىغا گىرە تاشلاپ يۇز - كۆزلىرىنى پۇرىشىپتۇ، ئوتلۇق لەۋلىرىدىن گۈل - غۇنچىلارنى ئۈزۈشۈپتۇ، ھەشقىپىچەكتەك چىرمىشىپتۇ. ئەمما، ھايا بوستانلىرىنى دەسسىمەپتۇ. كەچ كىرىپ ئاي كۆتۈرۈلۈپتۇ. قىز شاھزادىنىڭ باغرىغا باش قويۇپ، شاھزادە قىزنىڭ مەڭزىگە مەڭزىنى يېقىپ ئۇخلاپ تۇنىنى ئۆتكۈزۈپتۇ.

كۈن كۆتۈرۈلۈپ ئالەمگە ئاپتاپ يېيىلىپتۇ. شاھزادە قىزنىڭ سۇمبۇل چاچلىرىنى بارماقلىرىدا تاراپ تۇرۇپ:

ــ مەلىكەم، ئەمدى قايتايلى، تېزدىن شەھەرگە قايتىپ بۇ خۇش خەۋەرنى شاھ ئاتام، خانىش ئانامغا يەتكۈزەيلى، ئاندىن پۈتۈن يۇرتقا توي تارتىپ ھالال ئەر - خوتۇنلاردىن بولۇپ ئۆمۈرلۈك بەختىمىزنى باشلايلى، ــ دەپتۇ. مەلىكە:

ــ ئى شەپقەتچىم، جېنىمنىڭ جانانىسى، مېنىڭ كىملىكىمنى سىز تېخى بىلمىدىڭىز، ئۆزۈمنىڭ كىملىكىنى ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن. مېنىڭ بىلىدىغىنىم پەقەت بىرلا مېھرىبان كېيىك. مەن دۇنياغا كۆز ئېچىپ ئۆزۈمنى ئۇنىڭ قۇچىقىدا كۆردۇم، ئۇنىڭ سۈتىنى ئېمىپ چوڭ بولدۇم. ئۇ مېنى ئۆز جېنىدىنمۇ ئارتۇق كۆرىدۇ. خىزىر «تاشلىۋەتمە» دېگەن جانىۋار ئەنە شۇ. مېنىڭ ھالا ئاخشامغىچە تىلسىم بولمىغاچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ بىر كېيىك بولغانلىقى ئۈچۈن ئون نەچچە يىلنى گەپ - سۆزسىز، ئىشارەت بىلەن ئۆتكۈزدۇق. مەن ئۇنى ئانام دېسەممۇ بولىدۇ. مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايمەن، ئۇنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن، ئۇمۇ مەندىن ئايرىلالمايدۇ. مانا ساق بىر كېچە، يېرىم كۈن ئۆتتى، ئۇ ھازىر مېنى ئىزدەپ، مېنىڭ يولۇمغا قاراپ باغرى پارە - پارە بولۇپ كەتكەندۇ. ئەگەر مېنى چىن دىلىڭىزدىن سۆيسىڭىز، شۇ بىچارە كېيىكنىمۇ مەن بىلەن بىللە ئېلىپ كېتىڭ، ئۇنداق بولمىغاندا مەن نابۇت بولۇپ تۇگىشىمەن، ــ دەپتۇ. شاھزادە كېيىكنى خۇددى ئۆز ئانىسىدەك قەدىرلەيدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپتۇ.

قىز ناھايىتى خۇشال بوپتۇ ۋە شاھزادىنى باشلاپ بىر غارنىڭ ئىچىگە كەپتۇ. شاھزادە قارىسا، دېگەندەك شۇنداق چىرايلىق بىر ئانا كېيىك تۇرغۇدەك. كېيىك قىزنى كۆرۈپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ - دە، ئۇنىڭ پۇتلىرىنى پۇراپتۇ. قىز ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ بولغان ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا سۆزلەپتۇ. كېيىك خۇددى گەپ ئۇقىدىغاندەك كۆزلىرىدە خۇشاللىق جىلۋە پەيدا قىلىپ بېشىنى تۆختىماي لىڭشىتىپتۇ ۋە شاھزادىنىڭ يېنىغا كېلىپ، بۇ ئىككىسىنى تەبرىكلىگەندەك ھەرىكەتلەرنى

قىلىپ شاھزادىنىڭ پۈتلىرىغا سۈركىلىپتۇ.

ئەلقىسسە: شاھزادە قىزنى ئېتىغا مىندۈرۈپ شەھەرگە قاراپ يول ئاپتۇ. كېيىك ئۇلارغا ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. يېرىم كۈن بولغاندا ئۇلار شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. خالا- يىقلار قىزنىڭ ھۆسن - جامالىنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشىپتۇ. شاھزادە ئوردىغا كى- رىپ بولغۇچە خەۋەر ئاللىقاچان پادىشاھقا يەتكۈزۈلۈپ بوپتۇ. پادىشاھ نېمە ئىش بول- غانلىقىنى بىلەلمەي، قىزنىڭ ھۆسن - جامالى توغرىسىدىكى تەرىپلەرگە بىر ئىشە- نىپ، بىر ئىشەنمەي ئالدىراپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. پادىشاھ كۆرۈپتۈكى، شاھزادە بىر گۈزەل پەرىشتەنى ئاتقا مىندۈرۈپ، ئاتنى ئۆزى يېتىلەپ كېلىۋاتقۇدەك، بىر چىرايلىق كېيىك ئۇلارغا ئەگىشىپ كەلگۈدەك. شاھ قىزغا بىر قاراپلا ئوغلىنىڭ بەختىگە قايىل بوپتۇ. پۈتۈن ئوردا ئەھلى شاھزادىنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپتۇ، قىزنىڭ چىرايلىقلىقىغا ھەيران بولۇپ ياقىلىرىنى چىشلىشىپتۇ. شاھزادە قىزنى ئاتتىن چۈ- شۈرۈپتۇ. پادىشاھ ئوغلىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— مۇبارەك بولسۇن ئوغلۇم، مۇبارەك بولسۇن، — دەپتۇ. شاھزادە دادىسىغا سالام بېرىپتۇ، قىزمۇ پادىشاھنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ سالام بېرىپتۇ. شاھ ئالدىراپ قىزنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ:

— قۇتلۇق قەدەمىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن قىزىم، — دەپ پېشانىسىدىن سۆيۈپ- تۇ. خانىشمۇ قايىل بولۇپ، قىزنىڭ رۇخسارىغا زوقلىنىپتۇ ۋە قىزنى باغرىغا بې- سىپتۇ.

پادىشاھ ۋە خانىش باشقىلارنى سىرتتا قالدۇرۇپ، شاھزادە بىلەن مەلىكىنى ئې- لىپ ئۆز خانىسىغا كىرىپتۇ. كېيىكمۇ ئۇلار بىلەن بىللە ئۆيگە كىرىپتۇ. پادىشاھ بىلەن خانىش ئۇلارنىڭ قەيەردە تېپىشىپ قالغانلىقىنى سوراپتۇ. شاھزادە قىزنى تۇنۇ- جى قېتىم چۈشىدە كۆرگەندىن تارتىپ ئۇنى ئوردىغا باشلاپ كەلگۈچە بولغان ئارە- لىقتىكى ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىنى بايان قىپتۇ. پادىشاھ بىلەن خانىش تەڭرىنىڭ كا- رامىتىگە راستىتىنلا ھەم ھەيران، ھەم چەكسىز خۇشال بوپتۇ. پادىشاھ:

— ئوغلۇم، قىزىم، سىلەر خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن قوشۇلدۇڭلار، مەن ۋە خانىش بۇنىڭغا ئىنتايىن خۇشال، شۈڭا دەرھال توي تەييارلىقىنى قىلىپ، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي تارتىپ، ئىككىڭلارنىڭ نىكاھىنى ئوقۇتۇپ، ئەزىز بېشىڭلارنى قوشۇپ قويايلى. شۇنداق قىلسام مۇرادىم ھاسىل بولىدۇ. سىلەرچە قانداق؟ — دەپتۇ. خانىش، شاھزادە ۋە مەلىكە رازىمەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ. ئۇلار ئۇزاق مەسلىھەتلىشىپ قىزنى «گۈلپەرى» دەپ ئاتاشنى لايىق تېپىپتۇ.

ئەتىسى پۈتۈن شەھەردە قىرىق كۈنلۈك توي باشلىنىپ كېتىپتۇ. توي كۈندىن- كۈنگە قىزىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ۋە خانىش چەكسىز خۇشاللىقتا چۆمۈپتۇ. ئەمما، پا-

دشاهنىڭ كۆڭلىده، بۇ قىز زادى كىمنىڭ قىزى؟ ئۇ قانداق بولۇپ بىر كىيىك بە-لەن ياشاپ چوڭ بولغاندۇ؟ بۇ كىيىكتە بىرەر خاسىيەت ياكى بىرەر سىر بارمۇ، قانداق؟ دېگەن خىياللار تەكرارلىنىپتۇ. توينىڭ قىرىق بىرىنچى كۈنى شاھزادە بې-ھىشئاتا بىلەن گۈلپەرىنىڭ نىكاھى ئوقۇلۇپتۇ.

توي تۈگەپ ئەتىسى پادىشاھ بىلەن خانىش پەرزەنتلىرىنى چاقىرىپ كېيىكنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇشنى سوراپتۇ. گۈلپەرى:

— مەن بۇ كېيىكتىن ئايرىلالمايمەن، ئۇنىڭدىن ئايرىلىش ماڭا ئۆلۈم بىلەن با-راۋەر بولىدۇ. شۇڭا، مەن ئۇنى ئۆزۈمنىڭ قېشىدا ساقلىسام، ئۆزۈمگە ھەمراھ قىل-سام، — دەپ ئىلتىماس قىپتۇ. شاھزادە بېھىشئاتا گۈلپەرىنىڭ سۆزلىرىنى قۇۋۋەت-لەپتۇ. ئەمما، خانىش ئانچە قوشۇلماي:

— بالىلىرىم، ئويلاپ كۆرۈڭلار، ئۇ ھەرقانچە قەدىرلىك بولغان بىلەنمۇ يەنە ھايۋان تۇرسا، بىز پادىشاھ ئەھلى تۇرساق، قانداق قىلىپ ھايۋان بىلەن بىللە ياشى-يالايمىز؟ شۇڭا، ئۇنى تاغقا ھەيدىۋېتەيلى، — دەپتۇ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان كې-يىك خۇددى ئادەمدەك يىغلاپ كېتىپتۇ. گۈلپەرى ئۆزىنى ئۇنىڭغا تاشلاپ يىغلاپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ تۇرغان پادىشاھ كېيىكنىڭ ئادەمدەك گەپ ئۇقىدىغانلىقىنى سې-زىپ، بۇنىڭدا بىر سىر بارلىقىنى ھېس قىلىپ:

— توختاڭلار، مەنمۇ ئۆز مەقسىتىمنى دەپ باقاي. مەن دەسلەپ خانىش ئويلى-غاندەك ئويلىغان. ئەمدى قارىسام، ئۇنى تاغقا قويۇپ بەرسەك ئادىل بولمىغۇدەك، ئۇ قانداقلا بولمىسۇن گۈلپەرىنى ئانا ئورنىدا ئېمىتىپ چوڭ قىلدى، شاھزادىمىزگە بەخت ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭدىن باشقا مەن بۇ جانىۋارنىڭ قىلىقلىرىدىن قانداقتۇر بىر يوشۇرۇن سىرنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدىم. بۇ جانىۋار ئادەتتىكى ھايۋانلارغا ئوخشىمايدىغاندەك قىلىدۇ، بولمىسا ئادەمدەك يىغلامدۇ، ئادەمدەك كۈلەمدۇ، ئادەم با-لىسىنى بېقىپ چوڭ قىلامدۇ، بۇ ئىشلارغا ئەقىل لال بولىدۇ. شۇڭا، بىر مەزگىل گۈلپەرىنىڭ ئارزۇسى بويىچە بۇ جانىۋار ئۇنىڭ قېشىدا تۇرسۇن. قالغان ئىشلارنى كېيىن ئەھۋالغا قاراپ بىر نېمە دېيىشەرمىز، — دەپ سۆھبەتنى ئۈزۈپتۇ. پادىشاھ-نىڭ بۇ ھۆكمىدىن گۈلپەرى ۋە شاھزادە قاتتىق شادلىققا چۆمۈپتۇ، خانىشمۇ قوشۇ-لۇپتۇ.

ئارىدىن بىر ئايدەك ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. پادىشاھ ئولتۇرسا، قويسا كېيىك ھەققىدە ئويلاپتۇ. بىر كۈنى پادىشاھ بىر نەچچە ۋەزىرنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ۋەزىرلىرىم، سىلەرگە سالىدىغان بىر مەسلىھەتىم بار ئىدى. خەۋىرىڭلاردا بار، ئوغلۇم شاھزادە بېھىشئاتىنىڭ تويىنى قىلدۇق. ئۇ كېلىنىم گۈلپەرى بىلەن نا-ھايىتى ياخشى ئۆتۈۋاتىدۇ، ئىلاھىم كۆز تەگمىسۇن. گەپنىڭ ئوچۇقىنى دېسەم، گۈل-

پەرىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى زادى كىم؟ بۇ ئىش بىزگە قاراڭغۇ. گۈلپەرى ئۆزىمۇ ئۆزىدىنىڭ زادى كىمنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. بۇ ھەقتە مەلىكە راستچىللىق بىلەن ئۆزىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى بىلمەيدىغانلىقىنى يوشۇرماي ئېيتتى. مەلىكىنىڭ بىلىدىغىنى پەقەت ئۇنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئاشۇ كىيىك. مەلىكە دۇنياغا كۆز ئېچىپ ئۆزىنى ئاشۇ جانىۋارنىڭ قوچقىدا كۆرۈپتۇ. كىيىك ئۇنى بېقىپ چوڭ قىپتۇ. مەن بۇ ئىشتىن بەكلا ئەجەبلەنمەكتىمەن. قارىسام بۇ كىيىك ئادەتتىكى ھايۋانلارغا ئوخشىمايدۇ، قىلىقلىرى ئادەمدەكلا، گەپ ئۇقىدىغاندەك قىلىدۇ. مەن كۆپ ئويلاندىم، بۇ جانىۋاردا بىر سىر بارمىكىن دەيمەن، ــ دەپتۇ.

ــ مەنمۇ شۇنداقراق پەرەز قىلغانىدىم، ــ دەپتۇ ئوڭ قول ۋەزىر.

ــ بۇ گەپنى ئوڭ قول ۋەزىر ۋە باشقا ۋەزىرلەر بىلەنمۇ قىلىشقانىدۇق، ــ دەپتۇ سول قول ۋەزىر، ــ پەمسمچە، شاھىمىزنىڭ گۇمانلىرى خاتا ئەمەس. بۇ كىيىكتە چوقۇم بىر سىر بولۇشى مۇمكىن. شەھەرنىڭ سىرتىدا بىر دانىشمەن بۇۋاي بار. ئۇ ئادەمنىڭ جاھاندىكى بارلىق سېھرىي ھېكمەتلەردىن خەۋىرى بولۇپلا قالماي، يەنە جادۇ قىلىنغان نەرسىلەرنى تونۇيالايدۇ ۋە سېھرىنى بىكار قىلالايدۇ، شۇڭا ئاشۇ دانىشمەنگە بىر كۆرسىتىپ باقساق.

قاراپ تۇرغان دۆلەت ئەركانلىرى بۇ گەپنى بىردەك قۇۋۋەتلەپتۇ.

ــ خوپ، ناھايىتى ياخشى بولدى، سول قول ۋەزىرنىڭ، بۇ ئىشنى سىزگە تاپشۇرايلى، بۇگۈندىن قالدۇرماي ئاشۇ دانىشمەن بۇۋاينى ھۇزۇرۇمغا كەلتۈرۈڭ، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

پادىشاھنىڭ پەرمانى بويىچە دانىشمەن بۇۋاي شاھنىڭ ئالدىغا ھازىر بوپتۇ. پادىشاھ قارىسا، بۇ خىزىر سۈپەت، پەرىشتەدەك ئادەم بولۇپ، چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرغۇدەك. پادىشاھ دانىشمەننى ئېسىل نازۇنېمەتلەر بىلەن مېھمان قىلىپ ئولتۇرۇپ مۇددىئاسىنى ئۇقتۇرۇپتۇ ۋە ئۆزىگە يارەدەم قىلىشنى ئىلتىماس قىپتۇ. دانىشمەن بۇۋاي پادىشاھقا قۇللۇق بىلدۈرۈپ، پادىشاھنىڭ خىزمىتىنى جېنى بىلەن بەجا كەلتۈرىدىغانلىقىنى ئىزھار قىپتۇ. ۋەزىرلەر كىيىكنى پادىشاھ سارىيىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. دانىشمەن بۇۋاي كىيىكنىڭ كۆزلىرىگە چوڭقۇر قاراپ بىردەم تۇرۇپ قاپتۇ ـ دە، ھەسرەتلىك ئاھ چېكىپتۇ ھەمدە:

ــ شاھىم، ھەقىقەتەن دانا ۋە ئاقىل ئىكەنلا. بولدى، ھازىر سۆزلەشمەيلى. خىنىش، شاھزادە بىلەن مەلىكە بۇ يەرگە كەلسۇن، ــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ــ خانىش بىلەن شاھزادە، مەلىكىنى كەلتۈرۈڭلار، ــ دەپتۇ. ھايال ئۆتمەيلا ئۇچەيلەن كىرىپ كەپتۇ. ھەممەيلەن دانىشمەن بۇۋايغا سوئال نەزىرى بىلەن قارىشىپ تۇ. دانىشمەن بۇۋاي قاردەك ئاپپاق ساقاللىرىنى سىلاپ تۇرۇپ سۆزلەپتۇ:

— كۆڭلۈمگە خۇددى بەش قولدەك ئايان بولۇۋاتىدۇكى، بۇ كىيىمك ئادەتتىكى جانۋار ئەمەس، بەلكى سېھىرلەنگەن ئادەمدەك قىلىدۇ. بىز بۇ كېچە ئۇخلىماي تەڭرىدىن تىلەپ، بۇ سېھىرنى ياندۇرۇپ كۆرسەك دەيمەن، شاھمىز قانداق قارايدىكەن؟ — دەپتۇ. پادىشاھ دەرھال ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ.

دانىشمەن بوۋاي تەرەت ئېلىپتۇ، باشقىلارمۇ پاك تەرەت بولۇشۇپتۇ. دانىشمەن تەسۋىنى سىيرىپ بىر نېمىلەرنى ئوقۇشقا باشلاپتۇ. پادىشاھ، خانىش ۋە باشقىلارمۇ قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ كېيىكنىڭ سېھرىنى ياندۇرۇشقا تەڭرىدىن مەدەت تىلەپتۇ. دانىشمەن بوۋاي ئوقۇپتۇ، ئوقۇپتۇ، ئالەم خۇپتەن بوپتۇ، يېرىم كېچە بوپتۇ، باشقىلارمۇ قوللىرىنى دۇئادىن چۈشۈرمەي خۇدادىن تىلەپتۇ. دانىشمەن ئوقۇۋېرىپتۇ. تۇن تاڭغا يېقىنلىشاي دېگەندە كېيىك ئاستا - ئاستا كۆزىنى يۇمۇپتۇ. ئارىدىن بىر چاي قاينام ۋاقىت ئۆتكەندە دانىشمەن قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ:

— ئى قۇدرىتى يېگانە تەڭرىم، كارامىتىڭنى كۆرسەتكەيسەن! — دەپ ئۇنلۈك ئىلتىجا قىپتۇ.

ئەيىۋەھنىناس، شۇنداق بىر كارامەت يۈز بېرىپتۇكى، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ۋاقىتتا كېيىك شۇنداق چىرايلىق بىر ئايالغا ئايلىنىپتۇ. ھەممەيلەن ھاڭ - تاڭ بولۇشۇپتۇ. ئۇ ياش يۇقى كۆزلىرىنى ئالىقانلىرى بىلەن سۈرتۈپتۇ - دە:

— ئاھ باغرىم، جىگىرىم قىزىم، — دەپ گۈلپەرىگە ئۆزىنى تاشلاپ قاتتىق يىغلاپتۇ. بۇ ئىشتىن پادىشاھ، ۋەزىرلەر، خانىش ۋە شاھزادە تېخىمۇ ھەيران قاپتۇ. تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا سالام بېرىپتۇ. بۇ ئايال پادىشاھ بىلەن خانىشقا يۈكۈنۇپ يىغلاپ مىڭ رەھمەتلەر ئېيتىپتۇ. بۇ ئىشتىن ھەممەيلەن ناھايىتى خۇشال بولۇشۇپتۇ.

پادىشاھ دانىشمەن بوۋايغا ئالتۇن ياقىلىق تونلارنى كىيدۈرۈپ، قولىغا ئون مىڭ سەر ئالتۇن تۇتقۇزۇپ ئىكرام بىلەن ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. خانىش بىلەن مەلىكە بۇ ئايالنى يۇيۇپ، تاراپ، چىرايلىق كىيىملەرنى كىيدۈرۈپتۇ. ئۇلار ئېسىل تاۋاملار بىلەن ناشتا قىلغاندىن كېيىن پادىشاھ ئايالدىن سوراپتۇ:

— ئەي بىچارە مەزلۇم، تەڭرىنىڭ كارامىتى بىلەن ئەسلىگىزگە كەلدىگىز. بىز سىزنىڭ قاچان، نېمىشقا مۇشۇنداق كېيىك سۈرىتىگە كىرىپ قالغانلىقىڭىزنى ۋە كېلىنىم گۈلپەرى بىلەن قانداق چېتىشلىقىڭىزنىڭ بارلىقىنى بىلىشكە بەك ئالدىراۋاتىمىز، ناۋادا مالال كەلمىسە، دىل ئازار ھېس قىلمىسىڭىز كەچۈرمىشلىرىڭىزنى سۆزلەپ بەرسىڭىزكەن، — دەپتۇ.

— مەن ئەسلىدە، — دەپ سۆزىنى باشلاپتۇ كېيىكتىن ئۆزگەرگەن ئايال، — بىر كاتتا بايىنىڭ ئارزۇلۇق قىزى ئىدىم. ئىسمىم گۈلبوي ئىدى. بۇنىڭدىن ئون

سەككىز يىل بۇرۇن، بىر كۈنى خىزمەتچى قىزلار بىلەن دادام ماڭا سېلىپ بەرگەن خاس بېغىمدا ئويناپ يۈرەتتىم. شەھەر پادىشاھى ــ قۇتلۇق شاھ شۇ چاغدا باغنىڭ تېشىدىن مېنى كۆرۈپ قاپتۇ. پادىشاھ مېنى كۆرۈپلا ماڭا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ، باغنىڭ تېمىدىن ئاتلاپ باغقا كىرىپ مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ ئىسمىنى سورىدى، دەپ بەردىم. ئۇ باغدىن بىر تال قىزىلگۈلنى ئېلىپ قۇلىقىمغا قىستۇرۇپ قويدى، ئۇنىڭ قولى قۇلىقىمغا تېگىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلغىنىمدا يۈرىكىم ئوتقا چۈشكەندەك بولدى. يوشۇرمايمەن، مەنمۇ ئۇنى ياقتۇرۇپ قالدىم. ئۇ كېيىن مېنى ئىزدەپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ كەتتى. ئۇ ناھايىتى چىرايلىق، قەددى-قامەتلىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە ياش ئىدى. بىرقانچە كۈنگىچە ئۇنى ئويلاپ، ئۇنى چۈشەپ بىئارام يۈردۈم. ئاردىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتۈپ ئۆيگە ئۇنىڭ ئەلچىلىرى كەلدى. دادام ۋە ئانام خۇشاللىق بىلەن ماقۇللۇق بىلدۈردى. شۇنداق قىلىپ، بىزنىڭ قىرىق بىر كېچە - كۈندۈز تويمىز بولدى. ھەممە ئادەم خۇشاللىقتا چۆمدى. پەقەت بىرلا ئادەم، يەنى پادىشاھنىڭ چوڭ خانىشى ناھايىتى خاپا ئىدى. مەن ئۇنىڭ خاپا چىرايىغا قاراپ ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىدى. ناۋادا ئۇنىڭ ئوغلىدا مەن بولغان بولسام مەنمۇ شۇنداق بولغان بولۇشۇم مۇمكىن ئىدى. قىرىق بىرىنچى كۈنى نىكاھ ئوقۇلدى. مەن شاھ بىلەن بىللە ماڭا تەييارلانغان خاس ھۈجرىغا كىردۇق. يېتىپ قالدۇق. يېرىم كېچە بولغاندا ئۇسساپ قالدىم. شاھنىڭ قېشىدىن ئاستا قوپۇپ تاشقىرىقى ھۈجرىغا چىقسام چوڭ خانىش ئولتۇرۇپتۇ. يۈرىكىم جىغىدە قىلىپ كەتتى. ئۇ سالام بەردى، مەن ئۆزۈمنىڭ ئۇسسىغانلىقىمنى ئېيتتىم. ئۇ بىر كىچىك مىس چەينەكتىن بىر پىيالە شەربەت قۇيۇپ بەردى ۋە ئوبدان ئارام ئېلىشىمنى تاپىلىدى. مەن رەھمەت ئېيتىپ شاھنىڭ قوينىغا كىرىپ ياتتىم. ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا پادىشاھ چىرقىراپ كەتتى، سىرتتىن ئادەملەر دۈپۈرلىشىپ كىرىپ كەلدى. تۇۋا خۇدايىم، گەپ قىلالمىدىم، قارىسام تۆت ئاياغلىق بولۇپ قاپتىمەن، ئۇستىبېشىمنىڭ ھەممىسى تۈك. ئادەملەر «ئالۋاستىكەن!» «كېيىك سۈرەتلىك ئالۋاستىكەن!» «تۇتۇڭلار، باغلاڭلار!» دەپ ۋارقىراپ ماڭا يوپۇرۇلۇپ كېلىشتى. ئەھۋالىمنىڭ چاتاقلىقىنى، ھاياتىمنىڭ خەۋپ ئىچىدە قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ قاچتىم. ئۇلار قوغلىدى، مەن جېنىمنىڭ بارىچە قاچتىم. ئۇلار مېنى بىر يىلدەك تاغمۇتاغ، دەشتمۇدەشت قوغلىدى. بويۇمدا قالغانكەن، شۇ جەريانداً بۇ قىزىمنى تۇغدۇم. مەن ئۇنى ئېلىپ ئىنسان ئاياغ باسمايدىغان يەرلەردە يۈرۈپ ئون سەككىز يىلنى ئۆتكۈزدۈم. مەن سۆزلىيەلمىگەنلىكىم ئۈچۈن قىزىمنى تىلسىز چوڭ بولدى. مەن ئۆزۈمنىڭ ئەھۋالىمغا ئېچىندىم. ئەمما، قىزىمغا قاراپ يۈرىكىم بەك ئېچىشىپ كەتتى. چۈنكى، ئۇ مەندەك ھايۋان سىياقىدا تۇغۇلغان بولسا ئانىچە ئازابلانماس ئىدىم، يامىنى، قىزىم ئادەم سىياقىدا، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ناھا-

يىتى چىرايلىق تۇغۇلدى. گەرچە ھايۋان بولسامۇ، تىلسم بولمىسىمۇ، پاك قەلبىم بىلەن تەڭرىدىن قىزمىغا ئاسانلىق تىلىدىم. بىر كۈنى ئۇ بىركېچە يوقاپ كەتتى، بەك قورقتۇم. ئەتىسى بۇ شاھزادىنى باشلاپ قېشىمغا كەلدى، ئۇ سۆزلىيەلەيدىغان بولۇپ قاپتۇ. مەن گەپ قىلالمىساممۇ سۆزلىرىنى ئۇقتۇم. بەك خۇشال بولدۇم. شاھ-زادە قىزىم بىلەن مېنى بۇ يەرگە باشلاپ كەلدى. قالغان ئىشلارنى دېمىسەممۇ ئۆ-زۈڭلار بىلىسىلەر. مېنىڭ كۆرگەن كۈنلىرىم ئەنە شۇ. ئاتا ـ ئانام نېمە بولۇپ كەت-كەندۇ؟ بەلكى ھىجرانلىق دەردى ۋە ئىچ ئاغرىقىدا ئۆلۈپ كەتكەندۇ.

ئايال ھېكايىسىنى شۇنداق ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ. گۈلپەرى ئۆزىنى ئانىسىنىڭ باغرى-غا تاشلاپ يىغلاپتۇ. شاھزادىمۇ ئۇنى «ئانا» دەپ چاقىرىپتۇ. بۇ ئىش پۈتۈن شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ.

ئەلقىسسە: پادىشاھ بىلەن خانىش بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ئۆزئارا ئۇزاق مەسلىھەتلىشىپتۇ.

ئەتىسى پادىشاھ بىرقانچە ۋەزىرنى چاقىرىپ:

ــ سىلەر قۇتلۇق شاھنى مېنىڭ نامىمدىن شەھىرىمىزگە مېھمانغا تەكلىپ قى-لىپ كەلسەڭلار. قوبۇل قىلسا تېخى ياخشى، ناۋادا رەت قىلسا، ئالدىغا ئۆزۈم بارا-مەن، ــ دەپ ۋەزىرلەرنى يولغا سالىتۇ.

ۋەزىرلەر پادىشاھنىڭ پەرمانى بويىچە قۇتلۇق شاھنىڭ شەھىرىگە كېلىپ شاھقا سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئادىل شاھنىڭ مەكتۇپىنى ۋە ئۇنىڭ يوللىغان سوۋغاتلىرىنى تەقدىم قىلىپتۇ ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ كېلىش مەقسىتىنى قۇتلۇق شاھقا بىلدۈرۈپتۇ. قۇتلۇق شاھ خۇشاللىق بىلەن ماقۇل بولۇپ:

ــ قەدىمىڭلارغا مۇبارەك بولسۇن. مەن پادىشاھىڭلارنىڭ ئادەمگەرچىلىك قىلىپ مېنى مېھمانغا چىللىغانلىقىغا كۆپ خۇشالمەن. بىر ـ ئىككى كۈن شەھىرىمىزدە بولۇڭلار، باغۇ بوستانلارنى تاماشا قىلىڭلار، ئاندىن بىللە بارايلى، ــ دەپتۇ. ئەلچى-لەر رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. كەلگەنلەر قۇتلۇق شاھنىڭ شەھىردە ئۇچ كۈن سەيلە ـ تاماشا، بەزمە ـ مەشرەپ ئۆيناپ كۆڭۈللىرىنى ئاچقاندىن كېيىن، قۇتلۇق شاھنى ئې-لىپ ئۆز شەھىرىگە راۋان بوپتۇ. قۇتلۇق شاھ تۆت يۈزدەك ۋەزىر ـ ئۆمرا، ئالىم ـ ھۆكۈمالىرىنى ئېلىپ مېڭىپتۇ.

ئەلقىسسە: ئادىل شاھ قۇتلۇق شاھنى قىزغىن قارشى ئاپتۇ. جاھان خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ، ناغرا ـ سۇنايلارنىڭ ئاۋازى كۆككە يېتىپتۇ. دەپ تۇگەتكۈسىز بەزمە ـ تا-ماشىلار بىلەن بىر ئاي ئۆتۈپتۇ. قۇتلۇق شاھ قايتماقچى بوپتۇ. شۇ چاغدا ئادىل شاھ قۇتلۇق شاھقا:

ــ مۆھتەرەم ئالىيلىرى، ئۆزلىرى قايتىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدىلا، يولغا چىقىشتىن

بۇرۇن ئۆزلىرىگە دەيدىغان ئازراق گېپىم بار ئىدى، كۆڭۈللىرى خالارمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ ئەلۋەتتە، ئۆزلىرىنىڭ شەھىرىدە يۈرگەن كۈنلىرىمىدە ئۆزلىرىنىڭ مەن پەقىرىدىن كۆپ دانا ۋە جىق ئادىل ئىكەنلىكلىرىنى ھېس قىلدىم، ھېكمەتلەرگە تولغان سۆھبەتلەردىن دىلىم يورۇپ، كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپ قالدى. قانداق سۆزلىرى بولسا خۇشاللىق بىلەن ئاڭلاشقا تەييارمەن، ــ دەپتۇ قۇتلۇق شاھ.

ــ ئۆزلىرىگە دېمەكچى بولغىنىم بىر ھېكايە، بىر تېپىشماق دېسەممۇ بولىدۇ. بۇ تېپىشماقنى بىللە تاپساق دەيمەن. بۇرۇن مۇنداق بىر ئىش بولغانكەن، ــ دەپ سۆز باشلىغان پادىشاھ بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر ـ بىرلەپ ھېكايە قىپتۇ. قۇتلۇق شاھ بۇ ھېكايىنى ئاڭلاپ ھەيران قاپتۇ ۋە ئون سەككىز يىل بۇرۇن ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى يادىغا ئاپتۇ. ئەمما، چاندۇرماي، ھېكايە ئاڭلىغان قىياپەتتە:

ــ ناھايىتى قىزىق ھەم ناھايىتى ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشت ئىكەن، ــ دەپتۇ.

ــ بۇ ھېكايىنىڭ ئالىيلىرى بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق دەپ قارامدىلا؟ ــ دەپتۇ ئادىل شاھ قۇتلۇق شاھقا. قۇتلۇق شاھ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي ئولتۇرۇپ قاپتۇ. شۇ چاغدا ئادىل شاھنىڭ خانىشىنىڭ ھەمراھلىقىدا گۈلبوي، گۈلپەرى كىرىپ كەپتۇ. قۇتلۇق شاھ ئۆنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ. قۇتلۇق شاھ ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ:

ــ سىز گۈلبوي ئەمەسمۇ؟ ــ دەپتۇ. خانىش گۈلبوي چەكسىز ھەسرەت ئىچىدە:

ــ شاھىم، ئەزىزىم، ــ دەپ ئۆزىنى ئۇنىڭ باغرىغا تاشلاپتۇ. تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى كۆز يېشى قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بارلىق سىرلار ئاشكارا بوپتۇ.

قۇتلۇق شاھ دەرھال ۋەزىرلىرىگە پەرمان چۈشۈرۈپ چوڭ خانىشنى چاقىرتىپتۇ. قۇتلۇق شاھ بىلەن ئادىل شاھ ئۇنى راست گەپ قىلىشقا قىستاپتۇ. چوڭ خانىش يالغان ئېيتىشقا ئورۇن قالمىغانلىقىنى بىلىپ گۇناھىنى تىلەپ:

ــ مەن گۇناھكار، بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن. گۈلبوي كىچىك خانىش بولۇپ كەلگەنلىكتىن مېنىڭ كۈندىشىلىقىم تۇتۇپ ئۆزۈمنى تۇتالماي قالدىم. شۇنىڭ بىلەن ھەرتۈرلۈك چارە ـ ئامالالارنى قىلىپ، بىر جادۇگەر مومانىنى تېپىپ دەردىمنى ئېيتتىم. ئۇ مىڭ سەر كۈموش بەدىلىگە ماڭا ئانار شەربىتىگە ئەپسۇن ئوقۇپ بەردى. توي كېچىسى يېرىم كېچىدە خانىش گۈلبوي كۈتكىنىمدەك، ئۇسسىدىم دەپ تاشقىرىغا چىقتى، مەن ئاشۇ ئەپسۇن ئوقۇلغان ئانار شەربىتىنى بەرگەنىدىم، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ قۇتلۇق غەزەپتىن جالاقلاپ تىترەپ ۋەزىرلىرىگە دەرھال ھېلىقى جادۇگەر مومانىنى كەلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي جادۇگەر موماي ھازىر بوپتۇ. نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ قان قەرزىگە بوغۇلغان بۇ قېرى دەللە ئۆلۈمگە بۇيرۇلۇپ دارغا ئېسىلىپتۇ. چوڭ خانىشنى خانىش گۈلبوي تىلەپ قاپتۇ. خانىش گۈلبوي بىلەن مە-

لىكە گۈلپەرى قۇتلۇق شاھنى قۇچاقلاپ بەخت ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ. خانىش گۈلبوي قۇتلۇق شاھتىن ئاتا ـ ئانىسىنى سورىغانىكەن، پادىشاھ:

ـــ مېنى كەچۈرۈڭ ئامرىقىم، مەن ناھايىتى چوڭ جىنايەتكە يول قويدۇم. مەن بولغان ئەھۋاللارنى ئۇقماي، ئۇلارنى ماڭا قىز ئەمەس، ئالۋاستى بەرگەنكەن دەپ زىندانغا سالدۇرغانىدىم. ئۇلار ھېلىمۇ زىنداندا. ئەما، مەن ئۇلارغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەي كەلدىم. خۇدايىم بۇيرۇسا ئۇلار بىلەن دىدارلىشىسىز، ـــ دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ھەممە ئىش ئايان بوپتۇ، يامانلارنىڭ ھالى يامان بوپتۇ، ياخشىلار خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ. ئادىل شاھ بىلەن قۇتلۇق شاھ مەسلىھەتلىشىپ شاھزادە بېھىشئاتا بىلەن مەلىكە گۈلپەرىنىڭ تويىنى يەنە قىرىق كۈن ئويناپتۇ. قۇتلۇق شاھ ئادىل شاھ ۋە ئۇنىڭ خانىشى باشلىق ئادىل شاھنىڭ خەلقىنى ئۆز شەھىرىگە باشلاپ بېرىپ، ئۆزى بىلەن خانىش گۈلبوينىڭ تويىنى يەنە قىرىق كۈن، شاھزادە بىلەن مەلىكىنىڭ تويىنى قىرىق كۈن ئويناپتۇ. ئىككى شەھەر خەلقى توي ئۈستىگە توي ئۈستىگە ناپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ئىككى پادىشاھ ۋە ئىككى شەھەر خەلقى تۇغقان بولۇشۇپ، ياخشىلارنى يۆلەپ، يامانلارنى جازالاپ ئەلدە بەخت ـ سائادەت ئورنىتىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئىمىن روزى.** ئەر، ئۇيغۇر، 60 ياش، ساۋاتلىق، كېرىيە ناھىيەسى ھېيتگاھ قازان كۆچىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ياسىن زىلال** (1961). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «مىراس» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1994. 3

مەرۋان بىلەن تەرسا

بۇرۇنقى زاماندا بىر سودىگەر بولۇپ، ئىسمى زىت ئەنسا ئىكەن، ۋەجى - ئۇقىتى ئۆزىدىن ئاشىدىغان، بايلىقتا تەڭدىشى يوق ئىكەن. بىراق، پەرزەنتى يوق بولۇپ، ئەر خوتۇن ئىككىسىنىڭ كۆڭلى بەكمۇ يېرىم ئىكەن. زىت ئەنسا كېچە - كۈندۈز ئاللادىن پەرزەنت تىلەپ يىغلايدىكەن.

بىر كۈنى ئىشىك ئالدىغا بىر قەلەندەر كەپتۇ. ئۇ سودىگەرنىڭ يىغلاپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ:

— ئەي سودىگەر، پۇل - ۋەجىڭ ئۆزۈڭدىن ئاشىدۇ، ھېچ نەرسىدىن غېمىڭ يوق. شۇنداق تۇرۇپ نېمىشقا يىغلايسەن؟ — دەپتۇ.

ئەرزىمەس بىر ئادەمنىڭ گەپ سورىغىنىغا ئاچچىقى كەلگەن سودىگەر ئۇن چىقماپتۇ. قەلەندەر سۆزىنى داۋام قىپتۇ:

— جاۋاب بەرگىن زىت ئەنسا، «بايىغا كۈلكە، يوقسۇلغا يىغا» دېگەن گەپ بار.

قەلەندەرنىڭ سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە، سودىگەر زىت ئەنسا ئاچچىقىنى باسالماي:

— سەن ئۆز خىلىڭ بىلەن سۆزلەش، — دەپ قەلەندەرنى ئىككىنى تېپىپتۇ. قەلەندەر كۈلگەن پېتى ئۆز يولىغا كېتىپتۇ. ئەتىسى باشقا بىر قەلەندەر كەپتۇ ۋە سودىگەرنىڭ غەمكىن چىرايىنى كۆرۈپ، ئۇمۇ تۇنۈگۈنكى قەلەندەر سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. سودىگەر ھەيران بولۇپ، تۇنۈگۈن كەلگەن قەلەندەر مۇشۇ سۆزنى ئېيتقانىدى، بۇ قەلەندەرمۇ يەنە شۇ گەپنى دەۋاتىدۇ. مەنمۇ يىغلىشىمدىكى سەۋەبنى دەپ بېرەي، نېمە زىيىنى بولاتتى، دەپ ئويلاپ:

— مەن، — دەپتۇ زىت ئەنسا، — توققۇزى تەل سودىگەر بولساممۇ، پەرزەنتىم يوق، شۇڭا يىغلايمەن.

قەلەندەر سودىگەرنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ - دە:

— مەن ئەتە پەرزەنتىڭ يولىنى قىلغاچ كېلەيمۇ؟ — دەپتۇ. زىت ئەنسا خۇشياقماي ماقۇل بوپتۇ، قەلەندەرگە ئازراق سەدىقە بېرىپتۇ. قەلەندەر كېتىپتۇ. كۈن كەچ بولۇپ، تاڭمۇ ئېتىپتۇ. ئالدىنقى كۈندىكى قارارىدا ھېلىقى قەلەندەر كەپتۇ، قويىنىدىن ئىككى دانە ئالمىنى ئېلىپ سودىگەرگە سۇنۇپتۇ. ئالما شۇنداق چىرايلىق، كۆرگەنسېرى كۆرگۈسى كەلگۈدەك، كۆرۈپ زېرىكمىگۈدەك ئالما ئىكەن.

— ئى زىت ئەنسا، بۇ ئالمىنى خوتۇنۇڭ يەيدۇ. سەن قوشكېزەك ئىككى پەرزەنت

كۆرىسەن. پەرزەنتىڭنىڭ بىرى ئوغۇل، بىرى قىز بولىدۇ. ئۇلار ئون سەككىز ياشقا كىرگەندە مەن كېلىپ قىزىڭنى ئېلىپ كېتىمەن. ئوغلۇڭ يېنىڭدا قالىدۇ. رازى بولامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ قەلەندەر.

سودىگەر «ياق» دەي دېسە، كۆرىدىغان پەرزەنتىگە چىدىمايۋاتقان «ماقۇل» دەي دېسە، قىزىغا چىدىماي غەمگە پېتىپ ئۇن چىقماپتۇ. قەلەندەر سۆزىنى داۋام قىپتۇ:

— قىزىڭنى بېرىشكە چىدىمىساڭ، ئالمىنى ئېلىپ كېتىمەن، ئۆمۈر بويى يالغۇز ئۆتىسەن، — دەپ ئالمىغا قول ئۇزىتىپتۇ. سودىگەر ئىلتىجا قىلىپ:

— قىزىمنى نەچچە كۈندە بىر ئەكېلىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۈچ كۈندە، — دەپتۇ قەلەندەر. زىت ئەنسا ماقۇل بوپتۇ. قەلەندەر نامە پۈتۈپ، سودىگەر زىت ئەنسانىڭ مۆھرىنى باستۇرۇپ يولىغا كېتىپتۇ. ئالمىنى زىت ئەنسانىڭ خوتۇنى يەپ ئۇزۇن ئۆتمەي قورساق كۆتۈرۈپ، بىر ئوغۇل، بىر قىز تۇغۇپتۇ. قىزىنىڭ ئىسمىنى نۇر مەرۋان، ئوغلىنىڭ ئىسمىنى نۇر مەردان قويۇپتۇ. مۇنداق ئىسمىنى قويۇشمۇ ھېلىقى قەلەندەرنىڭ تاپشۇرۇقى ئىكەن. يىللار ئۆتۈپ نۇر مەرۋان بىلەن نۇر مەردان ئون بەش ياشقا كىرىپتۇ. مەرۋان گۈزەللىكتە تەڭداشسىز ئىكەن. مەردانمۇ شۇنداق چىرايلىق، قامەتلىك يىگىت بوپتۇ. زىت ئەنسا بالىلىرىدىن بىرەممۇ ئايرىلىشقا چىدىماي، سودىگەرچىلىكنى تاشلاپ، نۇر مەرۋان بىلەن نۇر مەردانغا قاراپلا كۈن ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ. مەرۋاننىڭ يېشى ئاشقانسېرى، قەلەندەرنىڭ «ئەكېتىمەن» دېگەن سۆزى ئۇنىڭ يادىغا كېلىپ، بېشىغا تاغ يىقىلىدىكەن ۋە ئۆزىنى باسالماي يىغلايدىكەن.

بىر كۈنى زىت ئەنسا شەھەرگە كىرىپتۇ. خوتۇنىغا قىزى بىلەن ئوغلىنى ئۆيدىن چىقارماسلىقنى جېكىلەپتۇ. ئەمما، نۇر مەرۋاننىڭ چېچىنى تارماقچى بولغان ئانىسى ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسىنى سوغا كۆتۈرتۈپ سۇغا چىقىرىپتۇ. ئۇلار سۈنى ئېلىپ يانغاندا، بىر قۇش بىر كېيىكنى قوغلاپ كېلىپ، نۇر مەرۋانغا يېقىنلا يەردە كېيىكنى تۇتۇۋاپتۇ ـ دە، باش ـ كۆزىنى چوقۇلاشقا باشلاپتۇ. كەينىدىن ئاتلىق ئادەملەر كېلىپ قۇشنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن نۇر مەرۋان بىلەن نۇر مەردان سوغىنى قويۇپ ئادەملەرنىڭ ئارىسىغا بېرىپ تاماشا كۆرۈپتۇ. بۇلار پادىشاھ بىلەن بىللە شىكارغا چىققان لەشكەرلەر ئىكەن. بۇ چاغدا پادىشاھ نۇر مەرۋاننى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، شۇئان ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ ۋە نۇر مەرۋاندىن كىمنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى، ياتلىق بولغان ـ بولمىغانلىقىنى سوراپتۇ. قىز سودىگەر زىت ئەنسانىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپلا، خىجىلچىلىق بىلەن سوغىنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە

كىرىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ئوردىسىغا قايتىپتۇ. شەھەردىن قايتىپ كەلگەن سودىگەر ئاخشىمى خوتۇنىدىن قىزى يولۇققان ئىشلارنى ئاڭلاپ غەم ـ قايغۇغا پېتىپتۇ.

ئۇچىنچى كۈنى زىت ئەنسانى پادىشاھ ئوردىغا چاقىرتىپ، نۇر مەرۋانىنى ئۆزىگە خوتۇنلۇققا بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. ئۇ نائىلاج ماقۇل بوپتۇ ۋە ئۆيىگە كېلىپ بولغان ئەھۋالىنى خوتۇن ـ بالىلىرىغا سۆزلەپتۇ، قىزىنى باغرىغا بېسىپ ھۆڭ ـ ھۆڭ يىغلاپ تۇرۇپ:

ـــ جېنىم قىزىم، ئېيتمىغانغا بولمىدى. بەرمەي دېسەم، ئۇ پادىشاھ ئىكەن، قورقتۇم؛ بېرەي دېسەم، سەن تۇغۇلمىغان ۋاقتىڭدا بىر ئادەم بىلەن قوللىشىپ تىلـ خەت بەرگەنمەن، بىر يىلدىن كېيىن ئۇ ئادەمگە نېمىدەپ جاۋاب بېرەرمەن؟ ـــ دەپتۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا دادا، ـــ دەپتۇ نۇر مەرۋان، ـــ پادىشاھ توي قىلىش توغرىسـ دا سىزنى يەنە چاقىرتسا، «قىزىم يېڭى تۇغۇتلۇق، بۇگۈن ئىككى كۈن بولدى، ئۇرـ نىدىن قوپقاندا بېرەي» دەڭ. شۇ چاغدا پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ سىزگە ھەيۋە قىلىدۇ. پەقەت قورقماڭ. قالدى ئىشلارنى ئۆزۈم رۇسلايمەن، ـــ دەپ يول كۆرسـ تىپتۇ. شۇ كۈنى پادىشاھ زىت ئەنسانى چاقىرتىپ، توي ھەققىدە گەپ ئېچىپتۇ. زىت ئەنسا قىزى ئۆگەتكەن گەپنى قىپتۇ. پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ:

ـــ قىزىڭ قانچە ياشقا كىردى؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ بۇ يىل يىگىرمە ياشقا كىردى، ـــ دەپتۇ زىت ئەنسا.

ـــ ئەرگە تەگمەي تۇرۇپ قانداق تۇغۇپ قويدى؟

ـــ قىزىم ياشلىق قىلىپ قويۇپتۇ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ زىت ئەنسا.

بۇ چاغدا پادىشاھ چاپارمەن ئەۋەتىپ، نۇر مەرۋاننى ئەكەلدۈرۈپ، ئەدەپسىزلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن دارغا ئېسىشقا بۇيرۇپتۇ. زىت ئەنسا: «قىزىم قورقۇپ كەتمىسۇن، ئۆزۈم ئەكېلەي» دەپ يېرىم كۈنلۈك مۆھلەت بېرىشنى ئىلتىجا قىلىپ يېلىنىپ يىغلاپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ. زىت ئەنسا ئۆيىگە بېرىپ پادىشاھنىڭ دېگەنلىرىنى قالدۇرماي خوتۇنى بىلەن قىزىغا دەپتۇ.

ـــ دادا، مەندىن قايغۇرماڭلار، مېنى پادىشاھ ئالدىغا ئېلىپ بېرىڭلار، ـــ دەپتۇ قىزى.

زىت ئەنسا قىزىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. قىزىنىڭ خۇددى تولۇن ئايدەك جامالىنى كۆرگەن پادىشاھ ھوشىنى يوقىتىپتۇ. قىزىنىڭ ئەدەپسىزلىكىگە غەـ زىپى ئۆرلەپ، خالايىقنى يىغىپ گۇناھكار قىزنى دارغا ئېسىشنى بۇيرۇپتۇ. چاپارمەنـ لەر پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بويىچە قىزنى جازا مەيدانىغا ئېچىقىپتۇ. نۇر مەرۋاننى

كۆرگەنلا كىشى ياش تۆكمەي تۇرالماپتۇ. «مەرۋان دارغا ئېسىلسۇن» دەپ ئەمر قىلىنىپتۇ. بۇ چاغدا مەرۋان سول يانچۇقىدىن كاۋىنىڭ ئۇرۇقىنى چىقىرىپ كۆرسىتىپ:

— ئەقىللىك شاھىم، مەن ئۆلۈپ كېتىمەن، بۇ ئامانەت مەن بىلەن بىللە كەتمەسۇن. بۇ خاسىيەتلىك ئۇرۇقنى كىم تېرىسا، ئۇنۇپ كاۋا چۈشىدۇ. كاۋا پىشقاندىن كېيىن، نېمىنى خالىسا كاۋىدىن شۇ چىقىدۇ. دادام زىت ئەنسامۇ ئۇرۇق بىلەن باي بولغان. ئەمما، ئۇرۇقنى ئون تۆتتىن يۇز ياشقىچە بولغان، نىكاھلانغان جۈپتىدىن باشقىغا پەقەت قارىمىغان ئادەم تېرىسا، ئۇرۇق ئۆز خاسىيىتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنداق شەرتنى ھازىرلىمىغان ئادەم تېرىسا، كاۋا پىشقاندىن كېيىن ئىچىدىن سانسىز يىلان - چايان، ھەرە چىقىپ ئۆلتۈرىدۇ، — دەپتۇ.

— ئەي نۇر مەرۋان، شۇ گېپىڭ راستمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— ئەقىللىك شاھىم، ئېيتقاندەك بولمىسا، يەتمىش ئىككى ئەۋلادىمغىچە دارغا ئېسىپ شەرمىسار قىلسىلا، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قىز. بۇ چاغدا پادىشاھ:

— كىم بۇ ئۇرۇقنى تېرىيدۇ؟ تېز جاۋاب بېرىڭلار! — دەپ ۋارقىراپتۇ. يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان خالايىقنىڭ ھەممىسى بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلىشىپ ئۇن چىقارماپتۇ. پادىشاھ بىردەم كۈتۈپتۇ. ئىككىنچى قېتىم يەنە:

— تېرىيدىغان ئادەم بارمۇ - يوق؟ — دەپ جار سالىتۇ. خالايىق:

— ئۇلۇغ شاھىمىز، سىلى توغرا كەلمىسىلە، بىزنىڭ شەرتىمىز توغرا كەلمەيدىكەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھنىڭ بېشى تۆۋەن چۈشۈپ كېتىپتۇ ۋە:

— ھەممىڭلار قايتىڭلار! — دەپ ۋارقىراپتۇ. مەرۋاننى زىندانغا تاشلاشنى بۇيرۇپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى مەرۋاننى سوراقىا ئېلىپ چىقىپتۇ. پادىشاھ:

— ئەي قىز، نېمىشقا ئەدەپسىزلىك قىلىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەقىللىك پادىشاھىم، ئەدەپسىزلىك ئۆزلۈكۈمدىن ئەمەس، كىشىلەر زورلۇق قىلدى، ئاجىز كەلدىم. مەنغۇ قىز بالا ئىكەنمەن، ئۇلۇشكۈنكى يىغلىغان خالايىقنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدىلىمۇ؟ — دەپتۇ.

گەپ تاپالمىغان پادىشاھ مەرۋاننى قويۇپ بېرىپتۇ. قىزنىڭ سالامەت قالغانلىقىنى كۆرگەن ئاتا - ئانىسى بىلەن مەردان تولىمۇ خۇشال بوپتۇ. ئاردىن ئىككى ئاي ئۆتۈپ مەرۋاننى پادىشاھ چاقىرتىپتۇ.

— ئەي گۈزەللەرنىڭ گۈزىلى، سېنى خوتۇنلۇققا ئالماقچىمەن، نېمە دەيسەن-كىن؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

قىز قوشۇلۇپ، ئۇچ كۈندىن كېيىن كېلىدىغانلىقىنى، قالدى پاراڭنى شۇ چاغدا

قىلىشىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قايتىپ كېتىپتۇ. قىز ئۆيگە كېلىپ جاھاندىكى ئەڭ تاتلىق نەرسىلەرنى قوشۇپ توقاچ پىشۇرۇپ، ئۇچ كۈندىن كېيىن پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئالغاچ بېرىپتۇ. پادىشاھ ئۇ توقاچلارنى يەپتۇ ۋە قىزغا رەھمەت ئېيتىپ، ئۆمرىدە بۇنداق تاتلىق نان يېمىگەنلىكىنى، توقاچنىڭ تاتلىقلىقىغا ھېچ نەرسە تەڭ كەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

— توغرا، — دەپتۇ قىز، — تاتلىقلىقتا ئادەم سۈتىگە ھېچ نەرسە توغرا كەلمەيدۇ.

پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ «جاللات» دەپ ۋارقىراپتۇ. جاللاتلار تەخ بوپتۇ.

— قانداق ئادەمنىڭ سۈتى؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ پادىشاھ. قىز كۈلۈپ تۇرۇپ:

— مېنىڭ سۈتۈم، — دەپتۇ.

— سەن مېنى ئەخمەق قىپسەن، كاللاڭنى ئالىمەن! — دەپتۇ پادىشاھ.

— ئاق سۈت بەرگەن ئادەمنىڭ كاللىسىنى ئالىدىغان بولسىلا، ئاۋۋال ئانىلىرىنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ، ئاندىن مېنىڭ كاللامنى ئالسىلا، چۈنكى مەن ئىككىنچى ئانىلىرى بولۇپ قالدىم، — دەپتۇ قىز قاقاقلاپ كۈلۈپ.

پادىشاھنىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپ، قىزنى ئۆيگە قايتۇرۇپتۇ. ئاردىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتۈپتۇ. پادىشاھ قىزنىڭ گۈزەل ئاي جامالىنى، ئەقىل - پاراسىتىنى ئەسلەپ ئولتۇرسا، مەيدىسىنى «چىم» قىلىپ بىر نەرسە چېقىپتۇ. قولىنى سالسا، بۇغدايدەك بىر بۇرگە ئىكەن. چاپارمەننى سودىگەر زىت ئەنسانى ئەكېلىشكە بۇيرۇپتۇ. زىت ئەنسا قاتتىق تەشۋىشكە چۈشۈپ ئوردىغا كەپتۇ.

— ئاچ قولۇڭنى، — دەپتۇ پادىشاھ. زىت ئەنسا دەرھال قولىنى ئېچىپتۇ. پادىشاھ:

— بۇ ساڭا ئامانەت، — دەپ ئۇنىڭ ئالىقىنىغا بۇرگىنى سېلىپ قويۇپتۇ. بۇ ئىشتىن ھەيران بولغان زىت ئەنسا يىغلىغانچە ئۆيگە كېلىپ بولغان ئىشلارنى خوتۇن - بالىلىرىغا سۆزلەپ بېرىپ، قولىدىكى بۇرگىنى كۆرسىتىپتۇ. نۇر مەرۋان ئوتتۇز چارەك ئاش پاتقۇدەك بىر ساندۇق راسلاشنى ئېيتىپتۇ. ئاتىسى ساندۇق ياستىپتۇ. بۇنىڭغا بۇغداي كېپىكىنى تولدۇرۇپ، بۇرگىنى ساندۇققا سولاپ، ئاغزىنى مەھكەم ئېتىپ ئۆي ئىچىگە توختىتىپتۇ. قىز دادىسىغا قاراپ:

— دادا، پادىشاھنىڭ بۇ ئىشى ئاخىرقى بىر سىناق. قايسى كۈنى ئامانەتنى تاپشۇر دېسە، ساندۇق بىلەن قايتۇرىمىز خالاس، — دەپ جېكىلەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خاتىرجەم بىر يىلنى ئۆتكۈزۈپتۇ. نۇر مەرۋان توپتوغرا ئون سەككىز ياشقا

كىرگەندە ھېلىقى قەلەندەر كەپتۇ.

ــ ھەي سودىگەر، شەرتىمىز بويىچە نۇر مەرۋاننى ئېلىپ كەتكىلى كەلدىم، ــ دەپتۇ قەلەندەر ۋە ئۇنىڭ تىلخېتىنى كۆرسىتىپتۇ. زىت ئەنسا لام ـ جىم دېمەي، نۇر مەرۋاننى چاقىرىپ باغرىغا تېڭىپ يىغلاپتۇ. شۇ ئارىدا قەلەندەر مەرۋاننىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئېلىپ مېڭىپتۇ. زىت ئەنسا نۇر مەرۋانغا چىدىيالماي، بىر كۆزىدىن ياش، بىر كۆزىدىن قان ئاققۇزۇپ يىغلاپ قاپتۇ.

قەلەندەر نۇر مەرۋاننى شۇ ئېلىپ ماڭغانچە بىر تاغدىكى غارغا ئەكىرىپ قويۇپ، ئۆزى بۇ چوڭ غارنىڭ ئىچىدىكى كىچىك غارلارنىڭ بىرسىگە كىرىپ كېتىپتۇ. غار ئىچىدە سانسىز ئادەمنىڭ قۇرۇق كاللىسى بىلەن پۇت ـ قوللىرى دۆۋىلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن مەرۋان ئاھ ئۇرۇپ: «جېنىم دادا، مېنى مۇشۇنداق ئادەم ئۇچۇن مۇشۇ كۇنگە ئاتاپ باققان بولغىيمىتتىڭىز» دەپ ئۇن سېلىپ يىغلاپ كېتىپ بارسا، غار ئىچىدىن بىر ئاتنىڭ كىشنىگىنى ئاڭلىنىپتۇ. مەرۋان ئاتنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ.

ــ ئەي قىز، ــ دەپتۇ ئات، ــ سەنمۇ ئون كۇندىن كېيىن قۇرۇق چوقا بولىسەن، تېز بول، ماڭا مىن!

قىز دەرھال مىنىپتۇ. ئات غاردىن چىقىپلا چېپىپتۇ. قەلەندەر بۇنى تۇيماي قاپتۇ. ئات چېپىپ كېتىۋېتىپ قىزغا مۇنۇلارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ:

ــ قەلەندەر سۇرىتىگە كىرىۋالغان ئادەم ئەسلىدە يەتتە باشلىق يالماۋۇز بولۇپ، ئون سەككىز ياشقا تولغان قىزلارنىڭ قېنىنى شوراپ كۇن كەچۇرىدۇ. قاچان قىزنىڭ قېنى تۇگەپ ئۆلسە، جەسىتىنى سېھىر ـ جادۇ بىلەن ئالمىغا ئايلاندۇرۇپ، ئۇنى پەرزەنت يۇزى كۆرمەي دىلخەستەلىكتە قالغان ئايالغا يېگۈزۇپ ھامىلدار قىلىپ، تۇغۇلغان قىز ئون سەككىز ياشقا كىرگەندە ئېلىپ كېتىپ قېنىنى شورايدۇ. قىزلارنىڭ قېنىنى قانچە جىق ئىچسە، ئۇنىڭ سېھىر ـ جادۇسى شۇنچە كۇچىيىدۇ. سەن غار ئىچىدە كۆرگەن سۆڭەكلەر ئاشۇنداق قىزلارنىڭ سۆڭەكلىرى.

ئىشنىڭ تېگىگە يەتكەن مەرۋان قار ـ يامغۇر ياش تۆكۈپتۇ. شۇ ئارىدا كەينى تەرەپتىن يوغان بىر قۇشنىڭ ئۇچۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۇپ ئاتقا ئېيتقانكەن، ئات بىر قاراپلا ئۇنىڭ قۇش سۇرىتىگە كىرىپ ئۆزلىرىنى قوغلاپ كېلىۋاتقان يالماۋۇز ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ ـ دە، مەرۋانغا:

ــ چېچىڭغا ئاسقان لېنتاڭنى تاشلا! ــ دەپتۇ. مەرۋان لېنتىنى تاشلىشى بىلەن، شۇنداق بىر ئوت پەيدا بوپتۇكى، قۇش ھەرقانچە قىلىپمۇ ئوتتىن قۇتۇلالماي قاناتلىرى كۆيۈپ يەرگە چۇشۇپتۇ. يالماۋۇز قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ يەنە قوغلاپتۇ.

— ئادەمگە ئوخشاش بىرنەرسە يېقىنلاشتى، — دەپتۇ قىز.

— ئەينەكنى تاشلا! — دەپتۇ ئات.

مەرۋان يانچۇقىدىن ئەينەكنى ئېلىپ تاشلاپتۇ. ئات بىلەن يالماۋۇز ئوتتۇرىسىدا بىر تاغ پەيدا بوپتۇ. يالماۋۇز چىشىنى سۇغۇرۇپ تاغنى تېشىپ يەنە قوغلاپتۇ.

— يەنە كەلدى، — دەپتۇ قىز.

— قۇيرۇقۇمدىن يەتتە تال قىل يۇلۇپ تاشلا! — دەپتۇ ئات. مەرۋان ئاتنىڭ دېگىنىنى قىپتۇ. ئاتنىڭ قىلى يىلانغا ئايلىنىپ يالماۋۇز بىلەن ئېلىشىپتۇ. مەرۋان بىلەن ئات بولسا خېلىلا ئۇزاپ كېتىپتۇ ـ دە، يالماۋۇزنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن يولنى ئۆزگەرتىپ كۇنچىقىشقا قاراپ قېچىپتۇ. يالماۋۇز ئېزىقىپ كېتىپتۇ. ئات بىلەن مەرۋان ئون نەچچە كۇن قېچىپ بىر شەھەرگە كەپتۇ. مەرۋان ئاتقا، ئۆزىگە يېمەكلىك ۋە بىر قۇر ئەرەنچە كىيىم سېتىۋېلىپ، ئوغۇل بالىدەك كىيىنىپ يولنى داۋام قىپتۇ. يەنە ئون نەچچە كۇن يول يۇرۇپ بىر چوڭ شەھەرگە كەپتۇ. مەرۋان بىر ئۆيگە بويىغا كېلىپ ئاتقا ئوت بېرىپ، ئۆزى دەرەخكە يۆلىنىپ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ ئولتۇرسا:

— ھارمىغايسەن، — دەپ ھاردۇق سوراپتۇ بىرسى. مەرۋان چۆچۈپ يان تەرىپىگە قاراپ سالاپەتلىك بىر مويسىپىتنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، سالامغا سالام قايتۇرۇپتۇ.

— يىراق ئەلدىن كەلگەن ئوخشايسەن، — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم مەرۋانغا.

— شۇنداق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەرۋان.

ئۇ ئادەم مەرۋاننى ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ ھەم ئىسمىنىڭ ۋەزىر سىپا ئىكەنلىكى، شاھ ئوردىسىدا ئىشلەيدىغانلىقى، ئۆيدە تىكەندەك بىر ئوغلى بارلىقىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. مەرۋاننىڭ ئىسمىنى، نەدىن كەلگەنلىكىنى، كىمنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى سوراپتۇ. مەرۋان ئۆز ئىسمىنى يوشۇرۇپ «مەردان» دەپتۇ، قالدى گەپلەرنى يوشۇرۇپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ مۇساپىر ئىكەنلىكىنى، ئوغلى يوققا ئوغۇل، قىزى يوققا قىز بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ۋەزىر سىپا شۇنداق دەپتۇ:

— يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ سېنى كۆرۈپ مېھرىم چۈشۈپ قالدى. مېنىڭ تىكەندەك يالغۇز بىرلا ئوغلۇم بار. ئەگەر ماقۇل كۆرسەڭ سېنىمۇ شۇ ئوغلۇمغا جۈپ قىلىپ بالا قىلىۋالاي.

مەرۋان ماقۇل بوپتۇ. «ئۆز يۇرتۇمدا پادىشاھتىن قېچىپ يالماۋۇزغا تۇتۇلۇپتىمەن. بۇ جايدىن كەتسەم، نەگە بېرىپ، نەدە تۇرىمەن؟ ۋەزىر كەت دېگۈچە تۇراي» دېگەن

گەن ئويغا كەلگەن مەرۋان ۋەزىرنىڭ ئوغلى بىلەن ئويناپ - كۈلۈپ ئالتە ئاينى ئۆتكۈزۈپتۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى تەرسا ئىكەن. تەرسامۇ قامەتلىك، كېلىشكەن، چىرايلىق يىگىت بولۇپ، مەرۋان بىلەن ئىككىسى بىر - بىرىگە بەك ئامراق بولۇپ كېتىپتۇ. كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمىكى ئوخشاش ئىكەن. مەرۋان تېخىمۇ گۈزەللىشىپ بىر كۆرگەن كىشى ھەيران قالغۇدەك بولۇپ كېتىپتۇ. بىر كۈنى تەرسا بىلەن مەرۋان مەي ئىچىپ بىرئاز مەست بولۇپ قاپتۇ. ئۇلار بىر ھۇجرىدا ياتىدىكەن. تەرسانىڭ مەستلىكى يېشىلىپ ئۇيقۇدىن ئويغىنىپتۇ. قارىسا، چىراغ ئۆچۈرۈلمىگەن. مەرۋان ئۇستىگە يېپىنغان يېپىنچىنى ئېچىۋەتكەنىكەن، ئىچ كىيىمىنىڭ تۈگمىسى يېشىلىپ كەتكەچكە، سۈتتەك ئاپپاق كۆكسىدە ئالمىدەك دومپىيىپ تۇرغان ئەمچەكلىرىنى كۆرۈپ تەرسا ھەيران قاپتۇ - دە، قايتا - قايتا قاراپتۇ. ئەھۋال يەنىلا شۇنداق. تاڭ ئېتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ تەرسا كەم سۆز ۋە غەمكىن بولۇپ قاپتۇ. ۋەزىر سىپا ئەر - خوتۇن بۇنىڭدىن كۆپ قايغۇرۇپتۇ ۋە داۋالىتىپ كۆرۈپتۇ. بىراق، تەرسا ئاخىرى تەكىيە تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. ۋەزىرنىڭ قىلمىغان ئىشى، ئويلىمىغان چارىسى قالماپتۇ. تەرسانىڭ مەرۋاننى كۆرسە كۆڭلى بىرئاز ئېچىلىدىكەن، بولمىسا ياش تۆكۈشتىن باشقىنى بىلمەيدىكەن. ئاخىرى ئوغۇلنىڭ ئانىسى بالىسىدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى قايتا - قايتا سورىغاندىن كېيىن مەرۋان بىلەن بىر ھۇجرىدا يېتىپ كۆرگەنلىرىنى ئېيتىپتۇ. ئانىسى ئۇنىڭغا مەردانىنىڭ ئوغۇل ياكى قىز ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەكلىكى ھەققىدە ئەقىل ئۆگىتىپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئانىسىنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە بىر كۈنى ئاغىنىلىرىنى يىغىپ قوغۇن سەيلىسىگە ئەپچىقىپتۇ. ئۇلار قوغۇنلۇقتا تويغۇچە قوغۇن - تاۋۇز يەپ، ئاندىن «كىم ئۇزۇنغا سىيدۇ» دەپ بەسلەشمەكچى بوپتۇ. «مەردان» قوغۇنلۇققا ئۆزىنىڭ ئېتىنىپ مىنىپ چىققانىكەن، ئۇ بۇ ئىشنى ئاتقا دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ ئات، — بىردانە قومۇش تېپىپ، باشقىلارغا كۆرسەتمەي شۇنىڭ بىلەن سىيسەڭ چانىيدۇ.

«مەردان» ئات دېگەندەك قىلىپ ھەممەيلەندىن يېرىم غۇلاچ يىراققا سىيىپتۇ.

تەرسا ئىككىنچى قېتىم يەنە ئانىسىنىڭ ئەقىل ئۆگىتىشى بىلەن بەزمە ئۆتكۈزۈپ، مەي ئىچىشتە بەسلەشمەكچى بوپتۇ. «مەردان» بۇ ئىشنىمۇ ئاتقا ئېيتىپتۇ. ئات: «مەينى قورقماي ئىچىۋەر» دەپتۇ. «مەردان» ئات دېگەندەك ئىچىپ ئېغىر كەيپ بولۇپ قاپتۇ. ئاندىن تەرسا ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ ھۇجرىسىغا ئەپچىقىپ كىيىملىرىنى

سالدۇروپ قاراپ، قىز ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرۈپتۇ ۋە ئۇنىڭ خۇشلۇقتا يۇرىكى يېرىلغۇدەك بوپتۇ. ئۇچ كۈندىن كېيىن، «مەردان» غا ئۇنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى قانداق قىلىپ بىلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. «مەردان» ھېچنېمە دېيەلمەي قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ۋەزىر سىپا نەچچە كۈن توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، مەرۋاننى تەرساغا ئېلىپ بېرىپ-تۇ. ئىككىيلەن بىر - بىرىنى جېنىدىن ئەزىز كۆرۈشۈپ، مىڭ ياشقا كىرسىمۇ قاز-مىغۇدەك ئىشتىياقتا تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ.

بىر يىلدىن كېيىن مەرۋان قورساق كۆتۈرۈپتۇ، سەككىز ئاي بولدى دېگەندە، تەرسانىڭ باشقا مەملىكەتتىكى تاغىسى ئوغلىنى ئۆيلىمەكچى بولۇپ باغاق ئەۋەتكەن-كەن، تەرسا ئۆيدىكىلەرگە ۋاكالىتەن يولغا راۋان بوپتۇ. توققۇز ئاي بولدى دېگەندە مەرۋان قوشكىزەك — بىر ئوغۇل، بىر قىز تۇغۇپتۇ. سىپا ئەر - خوتۇن بەكمۇ خۇشال بوپتۇ. ۋەزىر سىپا بۇ خۇش خەۋەرنى خەتكە پۈتۈپ چاپارمەندىن ئوغلىغا ئەۋەتىپتۇ.

ئەمدى گەپنى يەنە يالماۋۇزدىن ئاڭلايلى:

يەتتە باشلىق يالماۋۇز مەرۋاننى تاپالماي، سودىگەر زىت ئەنسانىڭ ئۆيىگە بېرىپ-تۇ. ئۇنىڭغىچە پادىشاھ «قىزىڭنى مەندىن يوشۇرۇپ قاچۇرۇۋەتتىڭ» دەپ زىت ئەنسانى زىندانغا تاشلىغانىكەن. يالماۋۇز زىت ئەنسانىڭ ھالىدىن خەۋەر تېپىپ، مەرۋاننىڭ ئا-نىسىنى تاشقا، نۇر مەردانىنى ئىتقا، مال - ۋاران، ئۆي - ئىمارەتلىرىنى توپىغا ئايلاندۇرۇۋېتىپ، مەرۋاننى ئىزدەپ جاھان كېزىپ يۈرۈپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ ئالدىغا چاپارمەن ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇ خۇش بولۇپ، چاپارمەننىڭ ئالدىغا بىر ئاشخانا پەيدا قىپتۇ ۋە ئۆزى ئاشپەز قىياپىتىگە كىرىپ چاپارمەننى كۈتۈۋاپتۇ. چا-پارمەنگە دورا بىھوشتىن سېلىپ بىر تەخسە مانتا بېرىپتۇ. چاپارمەن يەپلا جايىغا يە-قىلىپتۇ. يالماۋۇز چاپارمەننىڭ يانچۇقىدىن خەتنى ئېلىپ مۇنداق ئۆزگەرتىپتۇ:

«ئوغلۇم تەرسا، سەن كەتكەندىن كېيىن خوتۇنۇڭ بىزگە بوي بەرمەي، سېنىڭ يۈزۈڭگە ئاياغ قويدى. خەلقىئالەم ئالدىدا مالامەتكە قېلىپ يۈزىمىزنى ئېلىپ يۈرەلمە-دۇق» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن قەغەزنى بويىاپ، چاپارمەننىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويۇپ-تۇ. چاپارمەن ئەتىسى يولنى داۋام قىلىپ، خەتنى تەرساغا تاپشۇرۇپتۇ. تەرسا خەتنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولۇپ يىغلاپتۇ - دە، پات ئارىدا باردىغانلىقى ھەققىدە ئاتىسىغا خەت يېزىپتۇ. چاپارمەن ھېلىقى ئاشخانىغا كېلىپ تاماق يەپ يەنە يىقىلىپتۇ. يالما-ۋۇز چاپارمەننىڭ يانچۇقىدىكى خەتنى ئېلىپ يىرتىۋېتىپ، يەنە مۇنداق خەت يېزىپتۇ:

«ئاتا، تاغامنىڭ يېنىغا كېلىپ، شۇنداق بىر قىزغا ئۇچراشتىمكى، بەكمۇ گۈ-

زەل، جاھاندا تەڭدىشى يوق. قېشىڭغا باراي دېسەم، بۇ خوتۇننىڭ كۈنداشلىقىدىن قورقتۇم. ئەگەر مەرۋاننى ئۆيدىن ھەيدەپ چىقارساڭ يۈرتقا بارىمەن، بولمىسا بارالمايمەن. قايسى كۈنى ھەيدەپ چىقىرىلىدىغانلىقىنى ئاڭلىسام، شۇنىڭغا ئۇلگۈرۈپ يولغا چىقىمەن. ئوغلۇڭ تەرسا».

يالماۋۇز ساختا خەتنى چاپارمەننىڭ يانچۇقىغا سالىتۇ. ئەتسى چاپارمەن ھوشىغا كېلىپ يولىنى داۋام قىلىپ، ۋەزىر سېپاغا ئوغلىنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇپتۇ. ئۇلار خەتنى ئېلىپ تولا يىغلاپ ئۇنى ئۆچۈپتۇ. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان مەرۋان ئىككى بالىسىنى باغرىغا تېڭىپ: «ئاھ تەڭرىم، ئىككى تىلسىزنى كۆتۈرۈپ قايسى يۈرتلاردا بويۇن قىسىپ، نېمە كۈنلەرنى كۆرەرمەن؟» دەپ مۇڭ - زارىنى تۆكۈپ ۋەزىر سېپانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئايىغىغا يىقىلىپ:

— جېنىم ئاتا، سىلەر ياش تۆكمەڭلار، بۇ كۆڭۈل ئارازچىلىقى، غېرىبچىلىق، دىل ئازابى مېنىڭ بىلەن بىللە كەتسۇن، — دەپ پەريات چېكىپتۇ. نائىلاج قالغان ۋەزىر سېپا بىر ئاتقا پۇل - پۇچەك، ئاش - ئوزۇق ئارتىپ، يەنە بىر ئاتقا ئىككى بالىنى بۆشۈك بىلەن ئىككى تەرەپكە ئارتىپ يولغا سالىتۇ. يالماۋۇز قىيابىتىنى ئۆز-گەرتىپ، چاپارمەننىڭ كەينىدىن ۋەزىر سېپانىڭ ئۆيىگە كېلىپ بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن خەۋەر تاپقانىكەن. مەرۋان يولغا چىققاندىن كېيىن ئارقىسىدىن ئەگەشىپ ئۇچ كۈن بىللە مېڭىپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى چۈش مەزگىلىدە، مەرۋان ئاتلارنى باغلاپ، بالىلىرىنى ئېمىتىپ ئولتۇرسا، يالماۋۇز زىت ئەنسانىڭ ئۆيىدىن مەرۋاننى ئېلىپ ماڭغان چاغدىكى قىيابىتىگە كېلىپ قاقاقلاپ كۈلۈپ:

— مەرۋان، مېنى تونۇدۇڭمۇ؟ — دەپتۇ. مەرۋاننىڭ يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ ئۇن چىقماپتۇ. يالماۋۇز:

— ئاخىرى سېنى ئىزدەپ تاپتىم. ئەمدى ھەرگىز مەندىن قۇتۇلالمايسەن! — دەپ ئاغزىدىن ئوت چىقىرىپ، مەرۋاننىڭ ۋاپادار ئېتىنى كۆيدۈرۈپ كۈلگە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ، ئاندىن:

— ئەي مەرۋان، قاچمىغان بولساڭ، تىرىك قالاتتىڭ. ئەمدى كۈندە بىر قېتىم قېنىڭنى ئىچىمەن، قېنىڭ تۈگىگەندە ئۆلىسەن. ئۆلگەندىن كېيىن گۆشۈڭنى يەپ، سۆڭىكىڭنى ئاسمانغا پۈركۈيمەن يا بولمىسا سېھىر - جادۇ قىلىپ، باشقا بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ، قىيامەتكىچە قىينايمەن! — دەپتۇ. مەرۋان قاتتىق قورقۇپتۇ. ئاخىرى ئۇ:

— ئۇنداق بولسا، يەنە بىر كۈن ماڭساق بىر شەھەرگە بارىمىز، ئاندىن خالىغا-

ئىگىنى قىل، ــ دەپ يېلىنىپتۇ. يالماۋۇز ماقۇل بوپتۇ. يېرىم كۈن يول مېڭىپ، يالماۋۇز «بۆشۈك تېگىلغان ئاتنى يەيمەن» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. مەرۋان ئىككى بالىنى قۇچىقىغا ئېلىۋاپتۇ. يالماۋۇز ئاتنى يەپتۇ. ناماز ۋاقتىغا يېقىن ئۇلار شەھەرگە كەپتۇ. شەھەر بەكمۇ چوڭ ھەم چىرايلىق ئىكەن. شەھەر ئوتتۇرىسىدا چوڭ بىر كۆل بار ئىكەن. مەرۋان كۆلنىڭ سۈيىنى قانغۇچە ئىچىپتۇ، بالىلىرىغمۇ ئىچكۈزۈپتۇ. ئاشۇ نارەسىدىلەرنىڭ يالماۋۇزغا يەم بولۇپ كېتىشىگە كۆزى قىيمىغان مەرۋان يامغۇردەك ياش تۆكۈپ:

ــ ئەي يالماۋۇز، ماڭا رەھىم قىلمىساڭمۇ، ئىككى تىلسىز پەرزەنتىمگە رەھىم قىل، ــ دەپ ئىلتىجا قىپتۇ.

ــ ياق، رەھىم دېگەننى بىلمەيمەن، ــ دەپتۇ يالماۋۇز.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دەپتۇ مەرۋان، ــ ئىككى بالام نېمە بولىدۇ؟

ــ ئىككى بالاڭ سەن نېمە بولساڭ، شۇ بولىدۇ، ــ دەپتۇ يالماۋۇز.

مەرۋان يىغلاپ تۇرۇپ، ئۆزى ۋە بالىلىرىنى مۇشۇ كۆلنىڭ بويىدا ئۆسكەن چىنارغا ئايلاندۇرۇپ قويۇشنى ئىلتىجا قىپتۇ. يالماۋۇز ماقۇل بوپتۇ.

كەچ كىرىپ ئەل ئايىغى جىمجىتپتۇ. نۇر مەرۋان كۆڭلىكىدىن بىر پارچە يىرتىپ «چىنارغا ئايلانغان مەرۋان» دېگەن خەت شەكلىگە كەلتۈرۈپ، چاپىنىنىڭ پېشىگە تىكىۋاپتۇ. ھايال ئۆتمەي مەرۋان چىنارغا ئايلىنىپتۇ. ئىككى بالىسى ياندىن ئۆسۈپ چىققان نۆۋەر شاخقا، كىيىملىرى چىنارنىڭ قوۋزىقىغا ئايلىنىپتۇ. تاڭ ئاتقاندا كىشىلەر كۆرۈپ ياقىلىرىنى چىشلىشىپ، ھەرخىل ئويلاردا بوپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ دەرد ـ ئەلەم چەككەنلەر، بېشىغا ئېغىر كۈن كەلگەنلەر دەرد ـ ئەلىمىنى چىنارغا تۆكۈپ، چىنارغا ئېسىلىپ يىغلايدىغان بوپتۇ. بۇ چىنارنىڭ نام ـ نىشانى ھەممە يەرگە تارقاپ، ئەل ئاغزىدا ھېكايە ـ چۆچەككە ئايلىنىپتۇ.

ئەمدى تەرسادىن گەپ ئاڭلايلى:

تەرسا تويىنىڭ مېھماندارچىلىقىنى تۆگىتىپ ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. تەرسانىڭ دادىسى بىلەن ئانىسى ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ يىغلاپتۇ. مەرۋانىنىڭ چىقىپ ھال سورىمىغىنىنى كۆرگەن تەرسا:

ــ مەرۋان كېسەلمۇ ياكى ئۆيدە يوقمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بولغان ئەھۋالنى سۆزلەشكە پېتىنالمىغان ئاتا ـ ئانا ئۆزىنى باسالماي يىغلاشتىن توختىماپتۇ. بۇ ئەھۋالدىن ھەيران قالغان تەرسا، نېمە ئۈچۈن يىغلايدىغانلىقلىرىنى سوراپ تۇرۇۋاپتۇ. ۋەزىر سىپا چاپارمەن ئېلىپ كەلگەن خەتنى تەرساغا بېرىپ، خەتكە ئاساسەن مەرۋاننى

ئۆيدىن ھەيدىۋەتكەنلىكىنى بايان قىلىپتۇ. تەرسا خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، ئۆيدىكىلەر ئۆزىگە ئەۋەتكەن خېتىنى ئاتىسىغا بېرىپتۇ. ۋەزىر سىپا خەتنى ئوقۇپ غەزىپى ئۆرلەپ، ئۇ، چاپارمەننى چاقىرىپ نېمە سەۋەبتىن ئۆزگەرتكەنلىكىنى سۈرۈشتە قىلىپتۇ ۋە چاپارمەننىڭ بويىنىغا قىلىچىنى قويۇپ تۇرۇپ، بىر ئېغىز گەپنى يوشۇرسا پۈتىدىن بېشىغىچە قىيما - چىيما قىلىپ توغرايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. چاپارمەن ئۆزىنى ۋەزىرنىڭ ئايىغىغا تاشلاپ، تەرسانىڭ يېنىغا بېرىپ كەلگۈچە يولدا بولغان ئىشلارنى بىرمۇبىر بايان قىلىپتۇ ۋە گۈناھىنى تىلەپ يىغلاپتۇ. مەرۋاننىڭ سەۋەبسىز ھەيدەلگەنلىكىنى چۈشەنگەن ۋەزىر سىپا، تەرسا ھەم ئانىسى پۈشايمان قىلىپ يىغلىشىپتۇ. كۆڭۈللۈك ئائىلىنى كۆڭۈلسىزلىككە ئايلاندۇرغان بارلىق گۈناھنى چاپارمەنگە ئارتىپ، ئۇنى قىلىچ بىلەن چاناپ قىيما - چىيما قىلىۋېتىپتۇ.

تەرسا ئۆيدە ئۇچ كۈن تۇرۇپتۇ. خوتۇنى مەرۋانغا زادىلا چىدىيالماپتۇ. ئاتا - ئانىسىغا مەرۋاننى ئىزدەپ بارىدىغانلىقىنى، ئۆلمەي ھايات بولسا تاپماي قويمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ يول تەييارلىقىنى قىلىپ، ئاتلىق يولغا راۋان بوپتۇ.

تەرسا نۇرغۇن يوللارنى بېسىپتۇ. تاغ - داۋانلاردىن ئېشىپتۇ، چۆل - جەزىرىلەرنى كېزىپتۇ، مەرۋاننى تاپالماپتۇ. ئۇچ يىل ئىزدەپ پۈل - ۋەجى تۈگەپ، ئات ۋە ياخشى كىيىملىرىنى سېتىپ خەجلەپتۇ. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى ھېچنېمىسى قالماي، تىلەمچىلىك قىلىپ يولنى داۋام قىلىپ، يەنە بىر يىلنى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئاخىرى مەرۋان چىنارغا ئايلانغان شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ كۆل ۋە كۆلگە ياراشقان ئېگىز چىنارنى كۆرۈپ، كۆلدىن قانغۇدەك سۇ ئىچىپتۇ، غىزالىنىپ، ئاندىن سايىسىدا ئارام ئالماقچى بولۇپ چىنارغا يۆلىنىپ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپ، ئۇ چۈشىدە مەرۋاننى كۆرۈپتۇ. مەرۋان ئىككى بالىسىنى يېتىلەپ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۆزىنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا تاشلاپ: «سۆيۈملۈك ۋاپادارىم، بالدۇررىق كەلگەن بولسىڭىز، مۇنداق سەرسان بولماس ئىدىم. سىزدىن باشقا پاناھىم بولمىغانلىقتىن يالماۋۇز مېنى ئاجىز تېپىپ چىنارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى» دېگۈدەكمىش. ئىككى بالىسى ئىككى تەرەپتىن كېلىپ بويىنىغا ئېسىلىپ، يۈزىگە يۈزىنى سۈرتۈپ كۆز يېشى قىلغۇدەكمىش. تەرسا ئويغىنىپ ئورنىدىن دەس قوپۇپ: «مەرۋان، ئاھ مەرۋان!» دەپ ۋارقىراپتۇ. ئەتراپقا قارىسا ھېچكىم يوق. ئەس - ھوشىنى يىغىپ، چىنارغا ئېسىلىپ، ئۆزىنى توختىتالماي ھۆڭۈ - ھۆڭۈ يىغلاپتۇ. تەرسانىڭ بۇ ھالىنى كۆرگەن كىشىلەر ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپ كېتىپتۇ، كىشىلەر ئۇنىڭدىن نېمىشقا يىغلايدىغانلىقىنى سوراپتۇ. تەرسا بېشىغا كەلگەن دەرد - ئەلەملەرنى ۋە ئۆزىنىڭ كۆرگەن چۈشىنى

سۆزلەپ بېرىپتۇ. كىشىلەرنىڭ رەھمى كېلىپ، بۇ كۆلنىڭ بويىدا ئىلگىرى چىنار يوقلۇقىنى، چىنار پەيدا بولغىلى تۆت ـ بەش يىل بولغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. تەرسا چىنارغا سىنچىلاپ قاراپ «چىنارغا ئايلانغان مەرۋان» دېگەن خەتنى ئوقۇپ چىنارنى قۇچاقلاپ تېخىمۇ يىغلاپ كېتىپتۇ. كىشىلەر ئۇنىڭغا تەسەللى ئېيتىپتۇ. تەرسا مەرۋاننى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە قانداق چارە بارلىقىنى خالايىقتىن يېلىنىپ سوراپتۇ. كىشىلەر مۇشۇ شەھەرنىڭ چېتىدە بىر ئادەمنىڭ بارلىقىنى، ئۇ ئادەمنىڭ ھەممە سېھىر ـ ئەپسۇنلارنى بىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. تەرسا يېشىنى سۈرتۈپ ھېلىقى ئادەمنىڭ يېنىغا بېرىپ ئايىغىغا يىقىلىپ بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ، خوتۇنى مەرۋاننى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىشنى ئىلتىجا قىلىپ پەريات چېكىپتۇ. ئۇ ئادەم ئەپسۇن ئوقۇپ ھەرقانداق ئىشقا چارە قىلالايدىغانلىقىنى، لېكىن يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ سېھرىگە ئاجىزلىق قىلىدىغانلىقىنى، كۈنچىقىشتا بىر تاغ بولۇپ، شۇ تاغدا بىر شەيخ بارلىقىنى، بۇ ئىشنىڭ يولىنى شۇ شەيخنىڭ بىلىدىغانلىقىنى، شەيخنىڭ يېنىغا ئالتە ئايدا بارغىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. تەرسا ئۇ ئادەم بىلەن خوشلىشىپ شەيخنىڭ قېشىغا مېڭىپتۇ. مېڭىپتۇ ـ مېڭىپتۇ، پۈتلىرى تېشىلىپ يېغىر بوپتۇ. شۇنداقتىمۇ مېڭىشنى داۋاملاشتۇرۇپ ئاخىرى شەيخنى تېپىپتۇ. شەيخ كۆھقاپتىكى پەرىزات پادىشاھىدىن باشقا ھېچقانداق ئادەم يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ سېھرىگە تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، دۇئا ـ تەكبىر قىلىپ، تەرسانى كۆھقاپقا يولغا سالىپتۇ. تەرسا ئالتە ئاي يول مېڭىپتۇ، يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئالدىغا بىر قېرى ئادەم ئۇچراپتۇ. تەرسا ئۇ ئادەمنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى تاشلاپ، ھال ـ ئەھۋالىنى ئېيتىپ، كۆھقاپنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى، يەنە نەچچە كۈندە باردىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىشنى ئىلتىجا قىپتۇ.

ـــ ھەي ئوغلۇم، ـــ دەپتۇ بوۋاي، ـــ سەن خەتەرلىك يولغا كىرىپ قاپسەن. خەير، ئاق يوللۇق بولغىن. مۇنۇ ھاسىنى ئال. ئالدىڭدا ئوت دەرياسى بار، كۆۋرۈك قىلىپ ئۆتەرسەن. مۇنۇ ئۈزۈكنى پەرىزات شەھىرىگە بارغاندا قولۇڭغا سالساڭ، پەرىزاتنىڭ كۆزى چاقناپ سېنى كۆرەلمەيدۇ، توسالغۇغا ئۇچرىمايسەن. كۆھقاپقا كىرىپ، پادىشاھ بىلەن كۆرۈشەلەيسەن. پەرىزات پادىشاھنىڭ ھاسىنى كۆرسەتسەڭ، ھالىڭغا يېتىدۇ.

بوۋاي شۇنداق دەپ ھاسىنى بېرىپ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. تەرسا ئايلاپ يول مېڭىپ ئوت دەرياسىغا كەپتۇ. قولىدىكى ھاسىنى دەريانىڭ تاشلاپتۇ، ئوت ئۆچۈپتۇ. تەرسا ئوت دەرياسىدىن ئۆتۈپ، ھاسىنى تاينىپ يولىنى داۋام قىپتۇ ۋە قانچىلىك يول

ماڭغانلىقىنى، قانچىلىك ئەلەم چەككەنلىكىنى بىلمەي كۆھىقاپقا يېتىپ بېرىپتۇ. يانچۇقىدىن ئۈزۈكىنى ئېلىپ قولىغا سېلىپ ھېچقانداق توسالغۇغا ئۇچرىمای پەرىزات پادىشاھىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. ده، ئۈزۈكنى ئېلىۋېتىپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپتۇ. پادىشاھ تەرسادىن ھال - ئەھۋال سوراپ:

— خىزىر نەبى ئۇچرىغاندا خىزىردىن مۇرادىڭنى تىلىگەن بولساڭ، بۇنچە ئاۋارە بولمىغان بولاتتىڭ. خەير، كېرەك يوق، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ.

— ئۇلۇغ پادىشاھىم، خىزىر ئوچرىغان بولسا ئايىغىغا يىقىلىپ دەرد - پىغانىمىنى تۆكۈۋالغان بولار ئىدىم، — دەپ يىغلاپتۇ.

پەرىزات پادىشاھى قاقاقلاپ كۈلۈپ:

— قولۇڭدىكى بۇ ھاسا خىزىرنىڭ ھاسىسى. بۇ ھاسا بولمىسا، ئوت دەرياسىدىن ئۆتۈشۈڭ، قولۇڭدىكى ئۈزۈكنى خىزىر بەرمىگەن بولسا، مېنىڭ قېشىمغا كېلەلىشىڭ مۇمكىن ئەمەس ئىدى، — دەپتۇ ۋە تەرسانى ياخشى مېھمان قىلىپ، بىر نەچچە كۈن ئارام ئالدۇرۇپتۇ، ئاندىن بىر دانە ئوقيانى بېرىپ:

— سەن يالماۋۇزنىڭ تىلسىمات شەھىرىگە بارغىن. ئۇ شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ بىر كۆل بار، كۆلنىڭ سۈيى پۈراقلىق، بەكمۇ شېرىن. ئۇ كۆلدە چوڭ بىر لەھەڭ بېلىق ياشايدۇ. بېلىقنىڭ ئىچىدە بىر قارا مۇشۇك، مۇشۇكنىڭ بوينىدا ئېسىقلىق قىرىق ئىككى ئاچقۇچ بار. ئۇ تىلسىمات شەھىرى بەك يىراق، مېڭىپ بېرىشىڭ مۇمكىن ئەمەس، مىنىپ بارغىلى بىر ئات بېرىمەن. ھاجىتىڭ راۋا بولغاندىن كېيىن ئوت دەرياسىغا بېرىپ ئاتنى قويۇپ بەر. بىر قۇتا سۇ بېرىمەن، كۆلگە تۆكىسەڭ، لەھەڭ مەست بولۇپ لەيلەيدۇ. ئۇنىڭ قارنىنى يارساڭ قارا مۇشۇك سەكرەپ چىقىپ ۋارقىراپ قاچىدۇ. ئوقيا بىلەن ئېتىپ، ئاچقۇچنى ئېلىپ تىلسىمات شەھىرىگە كىرىسەن. قىرىق ئىككى ئېغىزلىق ئۆڭ بار. ئۇنىڭ ھەممىسىدە تامغا بىر تالىدىن يا ئوقى قاداقلىق. ھەممىسىنى سۇندۇرۇپ تاشلايسەن. قىرىق ئىككىنچى ئۆيگە كىرسەڭ بىر كەپتەر ئۇچالماي چۆرگۈلەۋاتقانلىقىنى كۆرىسەن. كەپتەرنى تۇتۇپ خەنجەر بىلەن يەتتە پارە قىل، شۇ چاغدا دۇنيادىكى سېھىر - جادۇ، يالماۋۇزنىڭ تىلسىمات شەھىرى بۇزۇلۇپ ھەممە نەرسە، جۇملىدىن خوتۇنۇڭ مەرۋانمۇ ئۆز ئەسلىگە كېلىدۇ، — دەپتۇ.

تەرسا پەرىزات پادىشاھىنىڭ دېگىنى بويىچە ئاتقا مىنىپ تىلسىمات شەھىرىگە كەپتۇ. كۆلنى ئىزدەپ تېپىپ قۇتىدىكى سۇنى تۆكۈپتۇ. كۆلنىڭ سۈيى ۋاراقلاپ قايـ

ناشقا باشلاپتۇ. بىردەمدىن كېيىن لەھەك لەيلەپ چىقىپتۇ. لەھەڭنىڭ قورسىقىنى يارغانىكەن، قارا مۇشۇك سەكرەپ چىقىپ، مىياۋلاپ قېچىپتۇ. تەرسا مۇشۇكنى ئوقيا بىلەن ئېتىپ، بوينىدىكى ئاچقۇچلارنى ئېلىۋاپتۇ. يالماۋۇزنىڭ تىلسىمات شەھىرىگە كىرىپ، قىرىق ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ قۇلۇپىنى، قاداقلىق يا ئوقلىرىنى سۇندۇرۇپ، كەپتەرنى يەتتە پارە قىلىپ تاشلاپتۇ. شۇ چاغدا قاتتىق بوران چىقىپ، ھەممە يەرنى قارا تۇتەك قاپلاپ قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇ. ھاۋا گۈلدۈرلەپ، يامغۇر يېغىپ يەر تەۋرەپ شەھەر ئىچىنى قاتتىق گۈلدۈرماما ئاۋازى قاپلاپتۇ، ئاندىن بوران توختاپتۇ. قاراڭغۇ-لۇق سۈرۈلۈپ يورۇقچىلىققا ئايلىنىپتۇ. قورقۇپ كەتكەن تەرسا ئەتراپىغا قارىسا، كۆز يەتكۈسىز چۆل - جەزىرىنى كۆرۈپتۇ. يالماۋۇزنىڭ تىلسىمات شەھىرىنى يوقاتـ-قىنىغا خۇرسەن بولغان تەرسا پەرىزات پادىشاھى بەرگەن ئاتقا مىنىپ ئوت دەريا سـ-نىڭ بويىغا كېلىپ، ئاتنىڭ باش - كۆزىنى سىلاپ رەھمەت ئېيتىپ، ئاتنى كۈھىقاپـ-قا يولغا سېلىپ قويۇپ ئۆزى قايتىپتۇ. تەرسا ھاسا ئارقىلىق ئوت دەريادىن ئۆتۈپ سېھىرلەنگەن شەھەرگە كەپتۇ. قارىسا كۆلنىڭ بويىدىكى چىنار يوق ئىكەن. تەرسا خۇشال بولۇپ، كىشىلەردىن سۈرۈشتە قىلسا، مەرۋان ئۆز ئەكسىگە كېلىپ، بۇنىڭدىن سەككىز يىل ئىلگىرى ئېرىنىڭ ئىزدەپ كېلىپ چىنارغا ئېسىلىپ يىغلاپ يوق بـو-لۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، شۇ ۋاپادار ئېرىنى تاپمىغۇچە ئىزدەشتىن توختىمايدىغـاڭـ-لىقىنى ئېيتىپ ئىككى بالىسىنى يېتىلەپ شەھەردىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلـەپ بېرىپتۇ. تەرسا خالايىققا رەھمەت ئېيتىپ، مەرۋاننى ئىزدەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى مەرۋاندىن ئاڭلايمىز:

مەرۋان ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە قاراپ كېچە - كۈندۈز مېڭىپتۇ. يولى يېرىملاش-قاندا ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە نېمىدەپ بارارمەن، ئۇلار مېنى ھەيدەپ چىقىرىۋەتكەن تۇرسا، دەپ ئىككى بالىسىنى باغرىغا بېسىپ يىغلاپتۇ. ئاخىر ۋەزىرنىڭ ئوغلى مېنى جېنىـ-دىن ئارتۇق ياخشى كۆرمىسە، ئىزدەپ يۈرمەيتتى دەپ ئويلاپ، ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە بېرىش نىيىتىگە كېلىپ، بالىلىرىنى يېتىلەپ يولنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. شۇ چاغـدا ئالدىدا بىر ئات پەيدا بوپتۇ ۋە كۆزىدىن مونچاقتەك ياش تۆكۈپ:

ـــ ئەي مەرۋان، سەن بىلەن مېنىڭ كۆرمىگەن كۈنىمىز قالمىدى. ئۆز ئەكسىمـ-گە كەلدىم، ماڭا مىنگىن، ـــ دەپتۇ. مەرۋان ئاتنى تونۇپ، ئاتنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ كۆرگەن كۈنلىرىنى سۆزلەپ يىغلاپتۇ، ئات بىلەن مۇڭ - زارىنى تۆكۈشۈپتۇ، ئاندىن ئاتقا مىنىپتۇ. ئات ئۇچۇپ بىرقانچە ئون كۈنلۈك يولنى بىردەمدە تۈگىتىپ، ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى بالىسى تەرسا ئۇچۇن تولا يىغلاپ كۆزى

تۇتۇلۇپ قالغانكەن. ئۇ مەرۋاننىڭ بوينىغا ئېسىلىپ، نەۋرىلىرىنى باغرىغا بېسىپ پەريادچىكىپتۇ. ۋەزىر سىپا ئوغلىنىڭ دەردىدە جۇدەپ ئاغرىقچان بولۇپ قالغانكەن. بۇلار هال - مۇڭلىرىنى تۆكۈشۈپتۇ، ئاندىن مەرۋاننى غىزالاندۇرۇپ ياخشى كۈتىۋاپتۇ. ۋەزىر سىپا ئوغلىنىڭ ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنىگە ئون ئىككى يىل بولغانلىقىنى، شۇنىڭدىن بېرى ئۆلۈك ياكى تىرىكلىكىنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئاردىدىن بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن مەرۋان بېرى تەرسانى ئىزدەشكە ۋەزىردىن ئىجازەت سوراپتۇ. ۋەزىر ماقۇل بوپتۇ. مەرۋان ئىككى بالىسىنى قېيىنئاتىسىنىڭ يېنىدا قويۇپ، ئۇچار ئېتىنى مىنىپ يولغا راۋان بوپتۇ. تەرسامۇ مەرۋاننى ئىزدەشتىن توختىماي، ئىلگىرى ئىزى چۈشمىگەن يۇرت - شەهەرلەرگە قەدەم قويۇپتۇ. مەرۋان ئۇچار ئېتى بىلەن كۈنلۈكى بىرقانچە يۇرت - شەهەرنى كېزىپ ئاخىرى بىر شەهەردىن تەرسانى تېپىپتۇ. ئىككىسى خۇشال - خۇرام كۆرۈشۈپ هال - مۇڭلىرىنى تۆكۈشۈپتۇ. مەرۋان تەرسانى ياخشى كىيىندۈرۈپ، بىرقانچە كۈن شۇ شەهەردە ئارام ئالدۇرۇپتۇ. ئاندىن ئۇلار ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. تەرسانىڭ ئاتا - ئانىسى بەكمۇ خۇرسەن بوپتۇ. تەرسانىڭ ئانىسى: «كۆزۈم كۆرگەن بولسا دىدارىڭلارغا قاراپ تويۇۋالاتتىم» دەپ زارلىنىپتۇ. تەرسا ئېلىپ كەلگەن هاسىسىنى ئانىسىنىڭ كۆزىگە سۈرتكەنكەن، دەرهال ئانىسىنىڭ كۆزى ئېچىلىپتۇ. بەخت ئۇستىگە بەخت قوشۇلۇپ، ۋەزىرنىڭ ئۆيىدىكىلەر خۇشال - خۇراملىققا چۆمۈپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە تەرسا مەرۋاننىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ. مەرۋان:

— ئاتا - ئانام هەم بىر ئىنىم بار ئىدى، شۇلارنى ئويلاۋاتىمەن. ئاتام زىت ئەنسا ماڭا زادىلا چىدىمايتتى، ئون ئىككى يىلدىن بېرى قانداق هاللارغا گىرىپتار بولغاندۇ؟ — دەپ ئۆكسۈپ ياش تۆكۈپتۇ. تەرسانىڭ رەهمى كېلىپ:

— ئاتا - ئانىڭىزنىڭ ئالدىغا ئاپىراي، يىغلىماڭ، — دەپ مەرۋاننىڭ كۆز يېشىنى سۈرتۈپتۇ. مەرۋان ئېرىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى تاشلاپ:

— قانداقمۇ سىزنى ئاۋارە قىلغۇم كەلسۇن، مېنى دەپ ئون ئىككى يىل چەككەن ئازابىڭىزمۇ يېتەر، — دەپ يىغلاپتۇ. مەرۋاننىڭ بۇ هالىتىنى كۆرگەن تەرسا ئاتىسىدىن رۇخسەت ئېلىپ زىت ئەنسانىڭ قېشىغا بارماقچى بولۇپ مەرۋان ۋە ئىككى بالىسىنى ئېلىپ بىرقانچە ئاي يول يۈرۈپ زىت ئەنسانىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. يالماۋۇز يوقالغاندىن كېيىن زىت ئەنسانىڭ مال - مۈلكى، ئۆي - ئىمارەتلىرى ۋە مەرۋاننىڭ ئانىسى، ئىنىسى ئەكسىگە كەلگەنكەن. ئۇلار خۇشاللىقتىن مەرۋانغا ئۆزىنى ئېتىپ

يىغلاپتۇ. مەرۋان ئانىسى ۋە ئىنىسىگە تەسەللى ئېيتىپ، ھەممەيلەننى ئاشۇنداق سې-
ھىرلىگەن يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئىكەنلىكىنى، تەرسانىڭ ئۇنى يوقىتىپ، ھەممەيلەن-
نى غەمدىن خالاس قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. مەرۋاننىڭ ئانىسى ۋە مەردان
تەرساغا مىڭ رەھمەت ئېيتىپتۇ. مەرۋان ئاتىسى زىت ئەنسانى سوراپتۇ.

ــ ئاھ، جېنىم قىزىم، سەن كەتكەندىن كېيىن پادىشاھ: «قىزىڭنى مەندىن قا-
چۇرۇپ يوق قىلىۋەتتىڭ» دەپ داداڭنى زىندانغا تاشلىغاندى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ
ئانىسى. مەرۋان پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئون ئىككى يىللىق جەبىر - جاپالىرىنى
ۋە يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ كەلتۇرگەن ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى بىر - بىرلەپ بايان
قىلىپ يىغلاپتۇ. قىزنىڭ دەرد - ئەلىمىدىن خەۋەر تاپقان پادىشاھنىڭ رەھمى كې-
لىپ، زىت ئەنسانى زىندانىدىن چىقىرىپتۇ. ئاتا - بالا كۆرۈشۈپ، خۇشاللىق ياشلىرى-
نى تۆكۈشۈپتۇ. تەرسا خوتۇنى مەرۋان ۋە ئىككى بالىسى بىلەن ھەر يىلى بىرقانچە
ئاي زىت ئەنسانىڭ يېنىدا تۇرسا، بىرقانچە ئاي سىپانىڭ يېنىدا تۇرۇپ، ئۇچار ئاتىنى
ئۆزلىرىگە ھەمراھ قىلىپ، ئاتا - ئانىلىرىنى رەنجىتمەي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ھوشۇر ئاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، مەكىت ناھە-
يەسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئۆمەر ھوشۇر.** ئەر، ئۇيغۇر، مەكىت ناھىيە-
سىدىن.

«قەشقەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1993

لەئەلشاھ بىلەن ئىپارگۈل

بۇرۇنقى زاماندا، ئەل - يۇرتى ئاۋات، مال - مۈلكى كۆپ، بىر نەچچە كىچىك شاھلىقلار ئۈستىدە ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان چوڭ بىر پادىشاھ ئۆتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ دۆلىتى شۇنچە زىيادە بولسىمۇ، خانلىقىغا ۋارىسلىق قىلىدىغان بىرەر پەرزەنتى بولمىغاچقا كۆڭلى يېرىم بولۇپ، كېچە - كۈندۈز ھەسرەت چېكىدىكەن. خانىشىمۇ بالىسىز تۇرمۇشنىڭ كىلەچىكىدىن ئەندىشە قىلىپ غەمكىن ئۆتىدىكەن. ئۇنىڭ ئۆي خىزمىتىنى قىلىدىغان ئاق كۆڭۈل دېدىكى بولۇپ، خانىشىنىڭ ئەھۋالىغا ئىچى ئاغرىپ، بىئارام بولىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ خانىشتىن:

— قەدىرلىك خانىش، شۇنچە دۆلەتمەن، بەختلىك ياشاپ تۇرۇپ يەنە نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئازابلىنىلا ؟ بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىشكە بولارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

خانىش دېدىكىگە ئۆزىنىڭ پەرزەنت كۆرمىگەنلىكىدىن ئازابلىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

— ئەگەر مۇرادلىرىغا يەتسىلە ماڭا نېمە ئىنئام قىلىلا؟ — دەپ سوراپتۇ دېدەك.

— سېنى قۇللۇقتىن ئازاد قىلاتتىم ۋە ئۆزۈمۈمۇ غەمدىن خالاس بولاتتىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ خانىش.

شۇنىڭدىن باشلاپ خانىش پەرزەنت ئۈچۈن، دېدەك ئازادلىق ئۈچۈن خۇدادىن تىلەك تىلەشكە باشلاپتۇ.

بىر كۈنى دېدەك باغدىكى كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ يىغلىغانىكەن، بىر تامچە يېشى تېمىپ سۇغا چۈشۈپ، بۇ ياش تامچىسى بىر دەمدىلا غەلىتە بىر قۇرتقا ئايلىنىپتۇ. دېدەك بۇنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ ۋە چېلەكنى سۇغا سېلىپ قۇرتنى سۈزۈپ ئېلىپ ئۇنى خانىشنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىپ بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. خانىش سۇنىڭ ئىچىدە قۇرتقا قارىسا قۇرت ئاپپاق پارقىراپ نۇر چېچىپ تۇرغۇدەك. خانىشنىڭ قۇرتقا قارىغانسېرى قارىغۇسى كېلىپ، ئۇنىڭغا مېھرى چۈشۈپ، غەم - قايغۇسى يېشىلىپ كېتىپتۇ، ئۇنى ئەتىۋارلاپ يوغان ئالتۇن جام ئىچىگە سېلىپ بېقىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ خانىشنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ، كۈنلىرى خېلىلا كۆڭۈللۈك ئۆتۈشكە باشلاپتۇ.

بىر كۈنى خانىش چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ئۇنىڭ ھەرەمخانىسىنىڭ تۆرىدە ئاپپاق ساقاللىق بىر بوۋاي ئولتۇرغۇدەك. ئۇ قولىدىكى تەسۈنىنىڭ ئۇرۇقىدىن بىر تالىنى ئايرىپ ئېلىپ خانىشقا بېرىپتۇ ۋە: «بالام، ئەمدى كۆپ قايغۇرما. قاچىدىكى لەئەل

قۇرتنى ھەپتىده بىر قېتىم كۆرۈپ، سۈيىنى يېڭىلاپ تۇر. يەتتە قىرىق كۈندە مانا شۇ خىسلەتلىك قۇرت پېشانىسىدىن نۇر چېچىپ تۇرىدىغان بىر ئوغۇل بوۋاققا ئايلىنىدۇ» دەپ غايىب بوپتۇ.

خانىش ھېلىقى بوۋاينىڭ دېگىنى بويىچە يەتتە قىرىق كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. بىر جۈمە كۈنى شېرىن ئۈيقۇدا ياتسا، ئۆي ئىچىدە ئىڭىرىغان بوۋاق ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. يۈگۈرۈپ قويۇپ قارىسا، ئالتۇن جامنىڭ ئىچىدە پېشانىسىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان بۇدرۇققىنە بىر بوۋاق تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرۈپ خانىشنىڭ خۇشاللىقى ئىچىگە پاتماپتۇ. ئەتىسىدىن باشلاپ بۇ سىرلىق ۋەقەدىن خەۋەر تاپقان پۈتۈن شەھەر خەلقى تەۋرەپ كېتىپتۇ، نۇرغۇن سوۋغا ـ سالام ئەكەپتۇ. پادىشاھ يېڭى دۇنياغا كەلگەن ئوغلىنىڭ خۇشاللىقى ئۇچۇن قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ـ تاماشا ئۆتكۈزۈپتۇ، غېرىب ـ غۇرۇالارغا نۇرغۇن خەير ـ سەدىقە تارقىتىپتۇ.

پادىشاھ لەئەلشاھنى يەتتە يېشىدىن تارتىپ ئون يەتتە ياشقىچە ئوقۇتۇپ تۇرلۈك بىلىملەردىن كامالەتكە يەتكۈزۈپتۇ. بالىمۇ قامەتلىك، تەڭداشسىز يىگىت بولۇپ يېتىشىپتۇ. شاھ ئوغلىنى ئۆيلەش ئۈچۇن لايىق تېپىشنى ئارزۇ قىلىدىكەن، تاپىدىغان قىزمۇ ئوغلىغا ئوخشاش ئەخلاق، بىلىمگە ئىگە بولۇشنى ئويلايدىكەن، شۇڭا كۆڭلىدىكىدەك كېلىن ئىزدەش ئۈچۇن شەھەر ـ شەھەرگە ئەلچىلەر ئەۋەتىپتۇ. ئاخىرى ئەلچىلەر قىرىق كۈنلۈك يىراقلىقتىكى بىر شاھلىقتا شاھزادىگە لايىق بولغۇدەك ئىپارگۈل ئىسىملىك بىر گۈزەل مەلىكىنىڭ بارلىقىنى خەۋەر قىپتۇ.

ئىپارگۈل ئىسىملىك بۇ مەلىكە گۈلىستان دەپ نام چىقارغان شەھەردە دۇنياغا كەلگەنىكەن. بۇ شەھەرنىڭ شاھىمۇ يىگىرمە يىل پەرزەنت كۆرمەي ئاخىرى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان رەپىقىسى گۈلبانۇنىڭ ئۈستىگە خوتۇن ئېلىپ بالا كۆرۈش ئارزۇسىنى بىلدۈرگەندە، گۈلبانۇ كۈنداشلىق قايغۇسىدا ھەسرەت چېكىپ يېتىپ قاپتۇ. شاھنىڭ ئوردىسىدا گۈل ئۆستۈرىدىغان گۈلچى موماي خانىشنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىكەن. گۈلچى موماي ئۇنىڭ پەرزەنت داغىدا سارغىيىپ غازاڭ بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىپ، ھەر كۈنى گۈللەردىن دەستە تىزىپ ئەكىرىپ، كېسەل ياتقان گۈلبانۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈشكە تىرىشىدىكەن.

بىر ئەتىگىنى گۈللەر ئارىسىدا ئالاھىدە بولۇپ ئېچىلغان شۇنداق چىرايلىق بىر گۈلگە كۆزى چۈشكەن موماي، ئۇ گۈلنى ئۈزۈپ ئېلىپ خانىشقا ئەكىرىپ بېرىپتۇ. بېشىنى كۆتۈرۈشكىمۇ دەۋتى يوق گۈلبانۇ گۈلنى پۇراش بىلەن تەڭ كۆڭلى ئېچىلىپ، روھى خېلىلا كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ. ئۇ گۈلچى مومايدىن:

— بۇ قانداق گۈل؟ — دەپ سوراپتۇ. موماي:

— بۇنىڭ ئېتى ئىپارگۈل، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— مەن بۇنداق يېقىملىق پۇراقلىق گۈلنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم! — دەپتۇ خانىش ۋە گۈلنى يېنىشلاپ پۇراشقا باشلاپتۇ.

— باغرىڭىزغا تېڭىڭ بالام، دەردىڭىزگە شىپا بولسۇن، — دەپتۇ مومای.

گۈلبانۇ ئىپارگۈلنى مەيدىسىگە تاقاپتۇ ۋە گۈل ھىدىنى پۇراپ يېتىپ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. گۈلبانۇ چۈشىدە لەئەلشاھنىڭ ئاپىسى كۆرگەن ئاق ساقاللىق بوۋاينى كۆرۈپتۇ. بوۋای گۈلنى گۈلبانۇغا سۇنۇپ: «قىزىم، كۆپ قايغۇرما. گۈل يېڭى ھاياتنىڭ بەلگىسى. مانا بۇ قولۇڭغا چۈشكەن ئىپارگۈلنى بىر جامغا سېلىپ سۇ قۇي. ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم سۈيىنى يەڭگۈشلەپ تۇرساڭ، يەتتە قىرىق كۈندىن كېيىن ئۇ گۈلدەك گۈزەل قىزغا ئايلىنىپ مۇرادىڭ ھاسىل بولىدۇ» دەپ غايىب بولۇپ كېتىپتۇ.

گۈلبانۇ چۈشىدىكى بېشارەت بويىچە گۈلنى ھەر يەتتە كۈندە سۇ يۆتكەپ پەرۋىش قىلىپ بېقىپتۇ. يەتتە قېتىم قىرىق كۈن ئۆتۈپ ئىپارگۈل چىرايلىق بىر قىز بولۇۋاقتا ئايلىنىپتۇ. ئىپارگۈلمۇ لەئەلشاھ بىلەن بىر كۈندە دۇنياغا كەپتۇ. ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى تۇرلۇك بىلىم بىلەن تەربىيەلەپ چوڭ قىپتۇ. مانا شۇنداق پەزىلەتلىك قىزنى ئوغلىغا لايىق كۆرگەن لەئەلشاھنىڭ دادىسى ئۆزىنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرىنى نۇرغۇن سوۋغا ـ سالاملار بىلەن قىزنىڭ يۇرتى گۈلىستان شەھىرىگە ئەلچىلىككە ئەۋەتىپتۇ. ئىپارگۈلنىڭ دادىسى قىزنى بېرىشكە رازىلىق بېرىپتۇ. ئەلچىلىككە كەلگەن ئوڭ قول ۋەزىر قىزنىڭ ھۆسن ـ جامالىنى كۆرۈپ نىيىتى بۇزۇلۇپتۇ. ئۇ ئىپارگۈلنى ئۆزىنىڭ لەئەلشاھتىن بەش ياش چوڭ ئوغلىغا ئېلىپ بېرىپ ئۆزىگە كېلىن قىلىۋېلىش خىيالىغا كەپتۇ. ئۇ قىز تەرەپنىڭ رازى بولغانلىق خۇش خەۋىرىنى تېز يەتكۈزۈش باھانىسىدا يولغا چىقىپ ئۇدۇل ئۆيگە كېلىپ خوتۇنى بىلەن مەسلىھەت قىلىشىپتۇ. ئۇلار پادىشاھنى ئۆلتۈرۈپ شاھلىقنى قولغا ئالماقچى، ئۇنىڭدىن كېيىن لەئەلشاھنى كۆزدىن يوقىتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆز ئوغلىنى شۇنىڭغا ئوخشاش ياساپ ئىپار مەلىكىنى يۆتكەپ كەلمەكچى بولۇشۇپتۇ. ۋەزىر شاھ ئوردىسىغا بېرىپ تويىنىڭ خۇش خەۋىرىنى يەتكۈزۈپتۇ ۋە شاھنى قۇتلۇقلاش يۈزىسىدىن ئۇنى ئۆيگە مېھمانغا چاقىرىپتۇ. شاھ خۇشال ھالدا ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە مېھمانغا يالغۇزلا كەپتۇ. ۋەزىر ۋە ئۇنىڭ ئايالى شاھنىڭ تامىقىغا زەھەر سېلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈپتۇ. ئۇلار جەسەتنى تېزلا يىغىشتۇرۇپتۇ. ۋەزىر بۇ ئىشنى ھېچكىم كۆرمىدى دەپ، ئوردىغا كەپتۇ ۋە لەئەلشاھنى يوقاتماقچى بوپتۇ، بىراق ئۇنى تاپالماپتۇ. ۋەزىر كاناي ـ سوناي چېلىپ ئۆزىنى شاھ دەپ ئېلان قىپتۇ.

ئەسلىدە پادىشاھنىڭ ئۇزۇن ۋاقىتتىن بېرى خىزمەتىدە بولۇپ كەلگەن بىر قېرى دېدىكى بولۇپ، ئۇ ۋەزىرنىڭ يالغۇز شاھنىلا ئۆيگە مېھمانغا چاقىرىشىدا بىر

گۇمانلىق ئىشنىڭ بارلىقىنى سېزىپ، پادىشاھنىڭ ئارقىسىدىن ئوغرىلىقچە بېرىپ ھەممە ئەھۋالنى كۆرگەنىكەن. بۇ دېدەك ئايال ۋەزىردىن بالدۇر ئوردىغا كېلىپ لە-ئەلشاھ بىلەن خانىشقا كۆرگەنلىرىنى بىرمۇبىر ئېيتىپتۇ. خانىش بىلەن لەئەلشاھ تېزدىن يول تەييارلىقىنى قىلىپ شۇ كېچىسىلا يولغا چىقىپ كەتكەنكەن.

ئۇلار قىرىق كېچە - كۈندۈز يول مېڭىپ گۈلىستان شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. ئۆزلىرىنى سودىگەر دەپ تونۇشتۇرۇپ بىر سارايغا ئورۇنلىشىپتۇ.

لەئەلشاھ بىر كۈنى شەھەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ چوڭ بىر باغنى ئۇچرىتىپتۇ. باغنىڭ ئەتراپى قېلىن بىر سوقما تام بىلەن قورشالغان بولۇپ، تۆمۈر دەرۋازا قو-يۇلغانىكەن. ئۇنىڭ باغنى بىر كۆرۈپ بېقىش ھەۋىسى قوزغىلىپتۇ. ئۇ تام يېنىدىكى بىر تۇپ چىنار دەرىخىنىڭ ئۇستىگە چىقىپ مۆكۈنۈپ تۇرۇپ باغ ئىچىنى تاماشا قىپتۇ. باغنىڭ ئىچى ناھايىتى گۈزەل بولۇپ، رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلغان، ھەرخىل قۇشلار سايرىشىپ تۇرغانىكەن. بىر ۋاقىتتا باغ ئىچىگە بىر توپ قىزلار چىقىپ كەپتۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قىز بەكمۇ گۈزەل ئىكەن. ئۇنى كۆرۈپ لەئەلشاھنىڭ ۋۇجۇدى تىترەپ كېتىپتۇ. ئۇ قايتىپ كېلىپ ئەھۋالنى ئانىسىغا ئېيتىپتۇ. ئانىسى لەئەلشاھقا كۆپ نەسىھەت قىپتۇ. بالا سەۋر - تاقەت قىلالمايدىغانلىقىنى، ئەگەر ئۇ قىزنى كۆرمىسە ھاياتىنىڭمۇ كېرىكى يوقلۇقىنى ئېيتىپ تۇرۇۋاپتۇ. ئۇلار سۆرۈشتۇ-رۇش ئارقىلىق بۇ باغنىڭ شۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى قىزى ئۇچۇن سالدۇرغان خاس باغ ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئانا - بالا ئىككىسى مەسلىھەتلىشىپ، خانلىق مەدرىسەدە دەرس بېرىدىغان ئۇستازىنىڭ ھمايىسىگە ئىگە بولۇش ئۇچۇن ئۇنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. خانىش گەپنى لەئەلشاھنىڭ تارىخىدىن باشلاپ، ۋەزىرنىڭ قىلغان جىنايىتى ۋە ئۆز-لىرىنىڭ بۇ يەرگە قېچىپ كېلىپ پاناھلىق ئىزدىگەنلىكلىرىنى بىر - بىرلەپ سۆز-لەپ بېرىپتۇ. بۇنىڭدىن تەسىرلەنگەن ئۇستاز كېيىنكى خاتىرجەملىكنى قولغا كەلتۇ-رۇش ئۇچۇن، قىز بىلەن يىگىتكە مەخپىي ھۇجرىدا دەرس بېرىپ تۇرماقچى بوپتۇ. مانا شۇنىڭدىن بېرى ئىككى ئاشىق - مەشۇق دەرس باھانىسىدا كۆرۈشۈپ تۇرۇپتۇ.

ئەمدى گەپنى قارا نىيەت ۋەزىردىن ئاڭلايلى:

قارا نىيەت ۋەزىر پادىشاھلىق تامغىنى قولغا كىرگۈزۈپ تەختتە ئولتۇرغاندىن كېيىن، شاھنىڭ يېقىنلىرىنى يوقىتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن يۇرت ئىچىدە ۋەيرانچىلىق يۈز بېرىپتۇ. ئۇ ئوغلىغا ئىپارگۈلنى ئېلىپ بېرىش ئۇچۇن نۇرغۇن لەشكەر تارتىپ گۈلىستان شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. قىرىق كۈن يول يۈرۈپ گۈلىستان شە-ھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. توي باشلاشتىن بۇرۇن قىز بىلەن يىگىتنىڭ دىدار كۆرۈشۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپتۇ. لەئەلشاھنىڭ نامىدا كەلگەن يىگىتنىڭ لەئەلشاھنىڭ ئۆزى ئەمەسلىكىنى بىلگەن قىز لەشكىرى ماھارەت، قائىدە - يوسۇن ۋە باشقا بىلىملەردىن

سىناشنى باھانە قىلىپ توي ۋاقتىنى كەينىگە سۈرۈپتۇ. قارا نىيەت ۋەزىر ئىشىنىڭ پاش بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ توينىڭ ۋاقتىنى تېزلىتىپتۇ. قىز بولسا دادىسىغا لەئەلشاھ دەپ ئاتالغان يىگىتتە شاھزادىلەرگە خاس خىسلەتنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتىپ نارازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. ھېيلىگەر ۋەزىر قىزنىڭ دادىسىغا لەشكەرلىرى بىلەن تەھدىت سېلىپ بېسىم ئىشلىتىپتۇ. گۈلىستان شاھى تەختتىن ئايرىلىشتىن قورقۇپ، قىز-نىڭ ماقۇللۇقىنى ئالماي توي باشلاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان قىز - يىگىت ئۇستازىنىڭ ياردىمى بىلەن يىراق يەرگە كېتىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ.

ئۇلار كۆپ يوللارنى بېسىپ بىر شەھەرنىڭ يېنىغا كېلىپ چۈشۈپتۇ. ئازراق غىزالانغاندىن كېيىن، لەئەلشاھ شەھەر ئىچىگە كىرىپ ئەھۋالنى ئۇقماقچى بوپتۇ. ئىپارگۈل:

— پېشانىڭىزدىكى بۇ نۇر قارا نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ نىشانى بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن. ئەگەر شەھەرگە كىرسىڭىز، سىزگە غەلىتىرەك نەزەر سالغان كىشىلەر-دىن ئېھتىيات قىلغايسىز، — دەپ تېزرەك قايتىپ كېلىشنى جېكىلەپتۇ.

لەئەلشاھ شەھەرگە كىرىپ، كوچىلارنى ئارىلاپ يۈرۈپ، ساقاللىق بىر قاسساپنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە گۆشنىڭ نەرخىنى سوراپتۇ. شۇ ئارىلىقتا قاسساپنىڭ يوغان كۆزى لاپ قىلىپ بالىغا قادىلىپتۇ. بالىنىڭ يۈرىكى جىغىلداپ كېتىپتۇ. ئۇ گۆشنى ئالماي ئارقىسىغا قاراپ كەتمەكچى بوپتۇ. بۇنى كۆرگەن قاسساپ بالىنى چاقىرىپ:

— ئوغلۇم، ئاجايىپ يىگىت ئىكەنسەن، — دەپ بىر پارچە گۆشنى كېسىپلا، «كۈللەھۇن، چىزھۇن» دېگەندەك بىر نەرسىلەرنى ئوقۇپ، بالىنىڭ بېشىغا يېنىك ئۇ-رۇپ قويۇپ «قوچقار بولۇڭ» دېگەنىكەن، شۇ زامان لەئەلشاھ مۆڭگۈزلۈك قوچقارغا ئايلىنىپ قاپتۇ. بۇ قاسساپنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋالغان جادۇگەر بولۇپ، شەھەرگە يېڭى كەلگەن يىگىت - قىزلارنى مالغا ئايلاندۇرۇپ، قىممەت باھادا ساتىدىكەن. «پالا-كەت باسسا، ئەسكى تامدا ئۆلۈك ئۆچرىشىدۇ» دېگەندەك، لەئەلشاھ جادۇگەرنىڭ قولى-غا چۈشۈپ قاپتۇ. ئىپارگۈل بولسا، لەئەلشاھنى بىر كېچە ئەندىشە ئىچىدە كۈتۈپتۇ. بىرەر پالاكەتكە يولۇققانمىدۇ؟ دەپ ئۇ تاڭ يورۇشى ھامان ئەرەنچە ياسىنىپ ئاتلىق شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ. شەھەر كوچىلىرىنى كەچ كىرگۈچە ئايلىنىپ، بىرەر ئىز-دېرىكىنى ئالالماپتۇ. ئىپارگۈلنىڭ قورسىقى ئېچىپ، ئازراق غىزالىنىش ئۈچۈن ئې-تىنى ئاشپۇزۇلنىڭ ئالدىغا باغلاپ قويۇپتۇ ۋە ئۆزى ئاشخانىغا كىرىپ تاماق يەپتۇ. شۇ ئارىلىقتا ئېتىنى ئوغرى ئېلىپ كېتىپتۇ. ئېتىدىنمۇ ئايرىلىپ قالغان مەلىكە ئازاب ئىچىدە ئۆرتىنىپتۇ. ئۇ ئۇستازىنىڭ «ئۇمىد ئىنسانىنى نىشانغا يەتكۈزىدۇ» دې-گەن سۆزىنى ئېسىگە ئېلىپ، بىرەر ماكان تېپىش كويىدا كەلگەن تەرەپكە قاراپ مې-ڭىپتۇ. كېچىنى بىرەر خەۋپسىز ئورۇندا ئۆتكۈزۈشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، چىراغ يورۇ-

قى چىقىپ تۇرغان بىر دۇكانىنىڭ ئىشىكىنى قېقىپتۇ. دۇكان ئىچىدىن بىر قېرى موماي چىقىپ:

ــ بالام، كىمنى ئىزدەيسەن؟ قەيەردىن كەلدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. مەلىكە:

ــ مەن بىر مۇساپىر، تېنەپ قېلىپ كەچ قالدىم، قونۇپ قالسام. ئىسمىم لەئەلشاھ، ــ دەپتۇ. موماي «يىگىت»نى دۇكانغا باشلاپتۇ ۋە ئىسسىق تاماق بېرىپتۇ. ئىپارگۈل دۇكاندا قونۇپ قاپتۇ. ئەرەنچە ياسىنۇالغان ئىپارگۈل مومايغا شەھەرگە نەچچە ئايلىق يولدىن كەلگەنلىكىنى، بىر ئاكىسىنى يوقتىپ قويۇپ تاپالمايۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچنېمىسىنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان موماي «يىگىت»كە ئىچى ئاغرىپتۇ. موماي ئۆزىنىڭمۇ مۇشۇ دۇكاندا يالغۇز تىرىكچىلىك قىلىپ كۈن كەچۈرىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ، ئاخىرىدا: «ئاكاڭنى تاپقۇچە مەن بىلەن تۇرغىن، ئىككىمىز بىرگە ئۆتەيلى» دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ «يىگىت» ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. بۇلار ھەر كۈنى دۇكانىنىڭ سودىسى بىلەن بىرگە ھايات كەچۈرۈپتۇ. بۇ يەردىن سودا ـ سېتىق قىلىدىغانلار ياكى ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنىڭ كۆزى «لەئەلشاھ» قا چۈشىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇرۇن يېرىم قازان ھالۋا سېتىلىپ بولالمايدىغان دۇكاندا بىر قازان ھالۋا يەتمەيدىغان، خېرىدارى كۆپ دۇكانغا ئايلىنىپتۇ. دۇكان ئاۋاتلاشقانسېرى «لەئەلشاھ» نىڭ تەرىپى پۈتۈن شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ، ھەتتا ئۇنىڭغا شاھ ئوردىسىدا شاھنىڭ قىزى غايىبانە ئاشىق بوپتۇ، كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئېمىكئانىسىغا ئېيتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئايال: «سېنىڭ ئۇ يىگىت بىلەن ئاشكارا ئۇچراشمىقىڭ ناھايىتى مۇشكۈل. شۇنىڭ ئۈچۈن سېنىڭ ياتاق ھۇجرىڭدىن ھالۋىچى مومايىنىڭ دۇكىنى ئاستىغىچە يەر ئاستى يولى قېزىپ، يىگىتنى ھۇجرىڭغا كەلتۈرىمىز» دەپ ئەقىل كۆرسىتىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ قىز ئۆزىنىڭ زىننەت بۇيۇملىرىنى سېتىپ مەخپىي يولغا ئىشچى يالاپ ئىش باشلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇچ ئاي ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ يول پۈتۈپتۇ. بىر كېچىسى «لەئەلشاھ» ھالۋا تەييارلاۋاتسا، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىن بىر پارچە يەر گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. بۇنىڭغا ھەيران بولغان «لەئەلشاھ» كونا ئورا بولسا زەيلىكتىن بېسىلىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ تۇۋاق كۆمتۇرۇپ قويۇپتۇ. ئەتىسى شۇ ۋاقىت بىلەن ھېلىقى تۇۋاق ئاستىدىن ئىككى ئايال پانۇس كۆتۈرگەن ھالدا چىقىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن «لەئەلشاھ» قورقىنىدىن قېتىپلا قاپتۇ. بۇنى سەزگەن ئاياللار:

ــ ھاي ـ ھاي، قورقماڭ ئەزىز يىگىت! بىز شاھ ئوردىسىدىن بولىمىز. شاھىمىزنىڭ بىر تال ئارزۇلۇق قىزى بولۇپ، ئۇزۇندىن بېرى سىزنى كۆرۈشكە تەشنا بولغاچقا، ئوردىدىن مۇشۇ يەرگىچە مەخپىي يول قازدۇرۇپ، سىزنى كۆرۈپ تۇرۇشقا ئامال تاپتى. شۇڭلاشقا، بۇگۈن سىزنى ئالغىلى كەلدۇق، ــ دەپ ئوردىغا بېرىشقا

دالالەت قىپتۇ. ئاخىرى «لەئەلشاھ» يۇز كېلەلمەي بېرىشقا ماقۇل بوپتۇ. ئۇ ئوردىغا بېرىپ شاھ قىزى رەمزىگۈل بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. مەلىكە ئۇنى ھەرخىل نازۇ نېمەتلەر بىلەن مېھمان قىپتۇ. ئەتە يەنە مۇشۇ ۋاقىتتا دىدار كۆرۈشۈشكە ماقۇل كەلتۈرۈپ «لەئەلشاھ»نى ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

بۇ شەھەر شاھىنىڭ يېقىن بىر ۋەزىرى بار ئىكەن، ئۇ ئادەتتە پۇقراچە ياسىنىپ، شەھەر ئايلىنىپ يۈرۈشنى ئادەت قىلغان بولۇپ، كىشىلەرنى بوزەك قىلغان مۇتتەھەملەرنى تۇتۇۋېلىپ ئەتىسى جاجىسىنى بېرىدىكەن. مانا شۇ ئادىل ۋەزىر يېرىم كېچىدە شەھەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، ھالۋېچى مومايىنىڭ دۇكىنىدىكى چىراغ يورۇقىنى كۆرۈپ دۇكانغا كىرىپتۇ ۋە «لەئەلشاھ» بىلەن پاراڭلىشىپ ئۇزۇن ئولتۇرۇپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا تۇۋاق كۆتۈرۈلۈپ، قولىغا پانۇس تۇتقان ئىككى قىز پەيدا بوپتۇ. بۇنى كۆرگەن ۋەزىر دۇكانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىققان بۇ كارامەتتىن ئەس - ھوشىنى يوقاتقىلى تاس قاپتۇ.

— ئەي يىگىت، سىز ئۆتكەن كېچە مەلىكە رەمزىگۈل بىلەن كۆرۈشۈشكە ۋەدە بەرگەن ئىدىڭىز، لېكىن سىز شۇ ۋاقىتتا بارمىدىڭىز، مەلىكە تەقەززا بولۇپ يولىڭىزغا قاراپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دېيىشىپتۇ ئۇلار. بۇنى ئاڭلاپ ئەھۋالنى چۈشەنگەن ۋەزىر:

— ۋەدە قىلغان ئىكەنسىز، ئۇنىڭ ئۈچۈن سىزمۇ قەرزدارسىز، بېرىڭ، مەن چىقىپ كېتەي، — دەپتۇ. «لەئەلشاھ» مۇ يولغا چىقىپتۇ.

ئەتىسى ۋەزىر شاھىنىڭ يېنىغا كىرىپ:

— جانابى ئالىيلىرى، مەن ئۆتكەن كېچە ئاجايىپ بىر ۋەقەنى كۆرۈپ قالدىم، — دەپتۇ.

— قېنى، قانداق ئىش ئىكەن؟ بايان قىلغايسەن، — دەپتۇ شاھ.

— بۇ كارامەت بىر ئىش، بۇ ۋەقەنى تاكى ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆرمىگۈچە ئىشەنمەيسىز، — دەپتۇ ۋەزىر.

— قېنى، ئۇنى كۆرۈشنىڭ يولىنى كۆرسەت! — دەپتۇ شاھ.

— جانابلىرىغا بۇ ۋەقەنى كۆرسىتىشتىن ئاۋۋال مېنىڭ بىر شەرتىم بار، ئەگەر شۇنىڭغا كۆنسىڭىز، ئاندىن كېيىن كۆرسەتكەيمەن، — دەپتۇ ۋەزىر.

— قېنى، شەرتىڭنى ئېيت! — دەپتۇ شاھ. ۋەزىر:

— شەرتىم شۇكى، سىز بۇ ۋەقەنى كۆرۈپ ھەم ئۇنىڭدىن پېقىر خۇلاسە چىقارغۇچە، شاھلىق ئورۇنىنى ماڭا بېرىپ، تامغىنى ماڭا تاپشۇرسىڭىز، شۇنىڭدىن كېيىن بۇ كارامەتنى كۆرۈشكە مۇشەررەپ بولىسىز، — دەپتۇ. پادىشاھ بۇ كارامەتكە قىزىقانلىقى ئۈچۈن تامغىنى تاپشۇرۇپتۇ. ۋەزىر ئەتىسى يېرىم كېچىدە پادىشاھنى پۇقراچە

كىيىندۇرۇپ، ھالۋىچى موماينىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇشنى، كۆرگەنلىرىنى ئۆزىگە بايان قىلىشنى ئېيتىپتۇ. شاھ ۋەزىرنىڭ دېگىنى بويىچە موماينىڭ ئۆيىدە يولۇچى سۈپەتىدە ھالۋا يەپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا قارىسا، دۇكاننىڭ ئاستىدىن ئىككى قىز چىقىپ:

ــ مەلىكە رەمزىگۈل سىزنىڭ يولىڭىزغا قاراپ زار - زار يىغلىماقتا، پاتراق بارمىسىڭىز ھالىدىن كېتىدۇ، ــ دەپتۇ. «يىگىت» بۇنى ئاڭلاپ يەر ئاستىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. شاھ قىزىنىڭ كېنىزەكلىرىنى تونۇپ كارامەتىنى چۈشىنىپتۇ، غەزەپتىن يېرىلغۇدەك ئەھۋالغا كەلسىمۇ، ۋەزىرنىڭ ئېيتقانلىرى بويىچە چاندۇرماي قايتىپ كەپتۇ. ئەتىسى پادىشاھ تەختكە چىقىپ، ھالۋىچى موماينىڭ ئوغلىنى تۇتۇپ كېلىپ دارغا ئېسىشقا ئەمر قىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ۋەزىر:

ــ ھەي جاللات، توختا! شاھلىق تامغا مېنىڭ قولۇمدا ــ دەپتۇ، ئاندىن شاھقا قاراپ، ــ مەن سىزنىڭ مۇشۇنداق غەزەپكە كېلىشىڭىزنى پەملەپ شاھلىق ھوقۇقىنى ۋاقىتلىق قولۇمغا ئالغانىدىم. نۇرغۇن پادىشاھلار رەھىم - شەپقەتنى دوست تۇتمايدۇ، جاھىللىق بىلەن ئۆزىنىڭ خالىغىنىچە ئىش قىلىدۇ، مانا مۇشۇنداق ۋاقىتتا ئالىيجانابلىق قىلالمايدۇ. سىزنىڭ قىزىڭىز كەمبەغەل خوتۇننىڭ مۇساپىر ئوغلىغا كۆيۈپ قاپتۇ. شۇنداق بىر يىگىتكە قىزىڭىزنى بەرسىڭىز، ئۇلار مۇراد - مەقسىتىگە يەتسە، مانا بۇ سىزنىڭ ئالىيجانابلىقىڭىز بولامدۇ! بىگۇناھ يىگىتنى ئۆلتۈرۈپ ئۇۋال قىلىسىڭىز، قىزىڭىز ئۇنىڭ ئىشقىدا نابۇت بولسا، قارا كۆڭۈللۈك بىلەن جاھالەت يولىنى تۇتقان بولۇپ قالمامسىز! ئەمدى مېنىڭ شاھلىق ئورنىدا تۇرۇپ ئېيتىدىغان سۆزۈم تۇگىدى، ــ دەپ شاھ تامغىسىنى قايتۇرۇپتۇ. شاھ ئاقىل ۋەزىرنىڭ سۆزلىرىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ كېتىپتۇ، قىزىنى ھالۋىچى موماينىڭ ئوغلىغا توي قىلىپ بېرىپتۇ. مۇرادىمغا يەتتىم دەپ خۇشال بولغان رەمزىگۈل تويدىن كېيىن پەرىشان ھالدا كۇن ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ. بۇنى سەزگەن قىزىنىڭ ئانىسى:

ــ قىزىم، ئۆزۈڭ كۆيگەن ئاشىقىڭغا قوشۇپ مۇراد - مەقسىتىڭگە يەتكۈزگەنىدۇق، يەنە نېمە ئۈچۈن گۈلدەك چىرايىڭ سولىشىپ كەتتى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. رەمزىگۈل يىغلاپ تۇرۇپ، «لەئەلشاھ»نىڭ ئۆزىگە ئەرچە مۇئامىلە قىلمىغانلىقى ھەققىدە سۆزلەپ بېرىپتۇ. قىزىنىڭ ئانىسى بۇ گەپنى ئاڭلاپ قىزىغا ئىچ ئاغرىتىپتۇ ۋە يىگىتتىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپ بېقىشنى ئېيتىپتۇ. قىز ئانىسىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە:

ــ سىز نېمىشقا ماڭا كۆڭۈل بەرمەيسىز؟ بۇنىڭدا نېمە سەۋەب بار؟ ــ دەپ سوراپتۇ «لەئەلشاھ»تىن. «لەئەلشاھ»:

ــ ئەگەر بۇ سىرنى بىلىشنى خالىسىڭىز، شاھ ئاتىڭىز سىرنى ئېچىشىمغا

ئىجازەت بېرىپ، ماڭا شاھلىق ھوقۇقىنى يەتتە كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن بېرىپ تۇ-رۇشنى ئۆتۈنۈڭ. شۇ چاغدا بۇ سىرنى ئاشكارىلاپ بېرىمەن. ئۇنىڭدىن باشقا مېنىڭ ھېچبىر ئىلاجىم يوق، ــ دەپتۇ. قىز شاھ ئاتىسىغا «يىگىت» نىڭ دېگىنىنى ئېيـ-تىپتۇ. پادىشاھ قىزىنىڭ بەختىنى ئويلاپ رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ.

«لەئەلشاھ» تەختكە چىققاندىن كېيىن، شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتىدىغان چوڭ كوچىغا بىر سەھەنە ياستىپ، شەھەر خەلقىنى شۇ سەھەنە ئالدىدىن بىرمۇبىر ئۆتۈش-نى بۇيرۇپتۇ. ئۆزى ئوردا ئەھلى بىلەن ئۆتكەنلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپتۇ. يەتتە كۈن ئىچىدە پۈتۈن شەھەر خەلقى ئۆتۈپ تۈگەپتۇ، لېكىن «لەئەلشاھ» غەمكىن ھالدا قاي-تىپ رەمزىگۈلگە:

ــ مېنىڭ سىزگە ئېچىپ بېرىدىغان سىرىم تېخى ئېچىلمىدى، ئەگەر مۇمكىن بولسا شاھ ئاتىڭىز ماڭا يەنە يەتتە كۈن ۋاقىتنى ئۇزارتىپ بەرسە، ــ دەپ يېلىنىپ-تۇ. شاھ ماقۇل بوپتۇ.

بۇ قېتىم «لەئەلشاھ» پۈتۈن شەھەردىكى ئۆي ھايۋانلىرىنى ئۆتكۈزۈشنى بۇيرۇپ-تۇ. بۇنى ئاڭلىغان شەھەر خەلقى ئىچىدە ھەرخىل سۆز - چۆچەكلەر بوپتۇ. پۈتۈن شەھەردىكى ئۆي ھايۋانلىرى ئىچىدىن يەنىلا بىرەر شەپىنى سېزىلمەپتۇ. «لەئەلشاھ» ئۇمىدسىزلىك بىلەن ئۆز تەقدىرى ئۈستىدە خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرسا، بىر كىشى كېلىپ شەھەردىكى مەلۇم بىر قاسساپنىڭ يەر ئاستىدىكى گەمىسىگە سولاپ بېقىۋاتقان بىر قوچقىرى قالغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان «لەئەلشاھ» ھېـ-لىقى جادۇگەر قاسساپ بىلەن قوچقارنى ئوردىغا ئەكەلدۈرۈپتۇ. «قوچقار» سەھنە ئالـ-دىغا ئېلىپ كېلىنگىنىدە كۆزىدىن مۆلدۈرلەپ ياش ئېقىشقا باشلاپتۇ. بۇنى كۆرۈپ «لەئەلشاھ»نىڭ يۈرىكى جىغىلداپ كېتىپتۇ ۋە قاسساپنىڭ ئوت چاقناپ تۇرغان سۇر-لۇك كۆزىگە قاراپ جادۇگەر ئىكەنلىكىنى، لەئەلشاھنى جادۇگەرلىك يولى بىلەن قوچـ-قارغا ئايلاندۇرۇپ قويغانلىقىنى بىلىپتۇ - دە، قاسساپنى جادىغا بېسىشقا پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. ھېيلىگەر قاسساپ خېلى ھېيلە ئىشلىتىپ كۆرگەن بولسىمۇ ئۇنىڭ كارقىلمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ ئاخىرى ئىقرار بوپتۇ.

ــ ھە، قېنى، كاللاڭ جادا ئاستىدا تۇرغاندا ئەپسۇنۇڭنى قايتۇرساڭ قۇتۇلـ-سەن، ــ دەپ ۋارقىراپتۇ «لەئەلشاھ». جادۇگەر بىر ئەپسۇن ئوقۇپ «سۇپ» دېگەنـ-كەن، قوچقار بىرلا سىلكىنىپ قامەتلىك يىگىتكە ئايلىنىپتۇ. پۈتۈن خەلق بۇ سىر-نى كۆرۈپ ھەيران بوپتۇ. جادۇگەر قاسساپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپتۇ. ئىپارگۇل بىلەن لەئەلشاھنى خەلق تەبرىكلىشىپتۇ. ئاخىردا ئىپارگۇل شاھ ئالدىغا كېلىپ تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن:

ــ رەھىمدىل شاھ ئاتىمىزنىڭ شەپقىتى بىلەن دۇشمەن ئۈستىدىن غالىب كېـ-

لىپ، ئاشىق ـ مەشۇقلار مۇرادىمىزغا يەتتۇق. پېقىر مەلىكە رەمزىگۈل ئاشىق بولـ-غان لەئەلشاھ بولمايى، لەئەلشاھ مانا بۇ سېھىرلىنىپ قايتا ئەسلىگە كەلگەن يىگىت-تۇر، ـــ دەپ پۇتۇن جەريانىنى باشتىن ـ ئاخىرىغىچە سۆزلەپ بېرىپ ئاخىرىدا، ـــ مانا بۇ يىگىت مەندىن نەچچە ھەسسە گۈزەل، ئىلىم ـ مەرىپەتتە تەڭداشسىز. ئەگەر مەلىكە رەمزىگۈل خالىسا، ھەقىقىي لەئەلشاھ بىلەن قوشۇلسا، مەن بۇلارنىڭ خىز-مىتىدە جان پىدالىق بىلەن ئىشلىسەم ئارمىنىم يوق، ـــ دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ پۇتۇن شەھەر خەلقىگە مۇراجىئەت قىلىپ: «مانا مۇشۇنداق خاسىيەتلىك بىر كۈندە ئورنۇمنى ھەقىقىي لەئەلشاھقا ئۆتۈنۈپ بېرىمەن، قىزىم رەمزىگۈلنى خانىشلىققا لايىق كۆرىمەن. پېقىر ئىستىقامەت قىلىمەن. مەلىكە ئىپار-گۈل ئوڭ قول ۋەزىر ھەم چوڭ خانىش بولىدۇ. رەمزىگۈل سول قول ۋەزىر ھەم كىچىك خانىش بولىدۇ. بۇ خۇشاللىقىمىز ئۈچۈن قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلـ-غايسىزلەر» دەپ جاكارلاپتۇ. مانا شۇنداق قىلىپ، لەئەلشاھ ئىككى گۈل مەلىكىنى ئوڭ ـ سول قول ۋەزىر قىلىپ، ئەقىلدار ۋەزىرنى پىر ئۇستاز تۇتۇپ، يۇرتنى ئا-دىللىق بىلەن سوراپ ئۆتۈپتۇ. قۇدرەتلىك لەشكەر تەييارلاپ ھىيلىگەر ۋەزىر تەرد-پىدىن ۋەيران قىلىنغان ئاتىسىنىڭ يۇرتىغا ئىنتىقام ئېلىشقا ئاتلىنىپتۇ. ئۆزىنى «ئۇچارشاھ» دەپ ئاتىۋالغان قارانىيەت ۋەزىرنى تۇتۇپ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ۋە بىگۇناھ خەلقنىڭ قان قەرزىنى ئاپتۇ. شۇ شەھەردىكى ئاقىل ۋەزىرنى شاھلىققا بەلگىلەپتۇ. شەھەر خەلقىنى خاتىرجەملىككە ئىگە قىپتۇ. ھالۋىچى مومانىنى شاھ ئوردىسىغا كەل-تۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئانا ئورنىدا خەۋەر ئاپتۇ. پۇتۇن يۇرت ئەھلى بەخت ـ سائادەتلىك تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مۇھەممەت سىدىق.** ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، شىنجاڭ رەڭلىك مېتال شىركىتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **پازىل قادىر** (1942). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتقۇچى، شىنجاڭ ئەدلىيە مەكتىپىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1987

«ئۇرۇمچى تيانشان رايون خەلق چۆچەكلىرى»
شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى»، 1994

جادۇگەرنىڭ ھالاكىتى

ۇرۇنقى زاماندا، قوينىڭ دۇمبىسىدە تورغاي ئۇۋلايدىغان چاغدا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ ئارزۇلۇق بىرلا ئوغلى بولۇپ، ئىسمى شاھزادە زار ئىكەن. بىر كۈنى شاھزادە زار ساياھەت قىلىش ئۈچۈن دېڭىز بويىغا بېرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بىرمۇنچە سودىگەرلەر كېمىگە چىقىش ئۈچۈن تەييارلىنىپ تۇرغانىكەن. شاھزادە زارمۇ سودىگەرلەر بىلەن بىرلىكتە كېمىگە چىقىپتۇ. دېڭىز سەپىرى باشلىنىپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ، كۈتۈلمىگەندە قاتتىق بوران چىقىپتۇ، دېڭىزدا دولقۇن كۆتۈرۈلۈپتۇ. كېمە پارە - پارە بولۇپ كېتىپتۇ. شاھزادە زار كېمىنىڭ بىر تال ياغىچىغا ئېسىلىۋاپتۇ. دېڭىزدا بىر كېچە - كۈندۈز ئېقىپتۇ. ئاقىۋەتتە دولقۇن شاھزادە زارنى دېڭىزنىڭ قىرغىقىغا ئاپىرىپ قويۇپتۇ. شاھزادە زار ئوت - چۆپلەر-گە ئېسىلىپ تەسلىكتە قىرغاققا چىقىۋاپتۇ. بەك ھېرىپ - چارچاپ كەتكەنلىكتىن، ئوت - چۆپلەر ئارىسىغا ئۆزىنى تاشلاپ بىر كېچە - كۈندۈز ئۇخلاپتۇ. ئويغىنىپ ئورنىدىن تۇرسا، قورساق ئېچىپ ماغدۇرى قالماپتۇ. قاياققا بېرىشنى بىلەلمەي تېڭىرقاپ تۇرغان شاھزادە زار دېڭىزدا بىر كېمىنىڭ مۇشۇ ياققا كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شاھزادە زار «ئەجەبا، بۇ ئادەمزاتنىڭ قەدىمى يەتمەيدىغان جاي. كېمە ئەجەب بۇياققا قاراپ كېلىۋاتىدىغۇ؟ كېمىدىكىلەر قاراقچىلار بولۇپ قالمىسۇن» دەپ ئويلاپ، ئوت - چۆپلەر ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋاپتۇ. كېمە ئۇدۇللا كەپتۇ. كېمىدىكىلەر قىرغاققا چىقىپ ئوت - چۆپنىڭ ئارىسىدىكى يوغان بىر تاشنى كۆتۈرۈپ ئېلىپلا پەسكە چۈشۈپ كېتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن يېنىپ چىقىپ، يەنە كېمىگە چۈشۈپ قايتىپ كېتىپتۇ. ئۇلار كەتكەندىن كېيىن شاھزادە زار بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ ھېلىقى جايغا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ناھايىتى يوغان بىر تاش تۇرغۇدەك. شاھزادە زار تاشنى تەسلىكتە كۆتۈرۈپ ئاپتۇ. بىر قۇدۇق كۆرۈنۈپتۇ، قۇدۇق ئىچىگە چۈشۈپتۇ. قۇدۇق ئىچىدە بىر ئىشىك بار ئىكەن، ئۇ ئىشىكنى ئېچىپ شۇنداق بىر قارىسا، ناھايىتى چىرايلىق ياسالغان بىر ئۆي، ئۆيدە چىرايلىق ئوغۇل تۇرغۇدەك. بۇ بالا شاھزادىنى كۆرۈپ قورقۇپ كېتىپتۇ. شاھزادە زار بۇ بالىغا كۆڭۈل ئېيتىپ:

— قورقماڭ، مەن ياماڭ ئادەملەردىن ئەمەس. سىز بۇ يەردە نېمە قىلىسىز؟ بۇ قانداق جاي؟ بايا كېلىپ كەتكەنلەر نېمە ئادەملەر؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئېيتىپ كەلسەم گەپ جىق. مېنىڭ دادام بىر كاتتا سودىگەر ئىدى. مەن ئارزۇلۇق بىرلا ئوغۇل ئىدىم، دادام مېنى بەكمۇ ئەتىۋارلاپ تەربىيەلەيتتى. بىر كۈنى

دادام مېنىڭ بەخت تەلىيىم ـ توغرىسىدا قۇرئەندازلارغا قۇرئە سالدۇرۇپتۇ. قۇرئەندازلار قۇرئە سېلىپ كۆرۈپ: «ھەي! ئوغلىڭىز ئون ئالتە ياشقا كىرگۈچىلىك بىر قازاغا يولىقىدىكەن، پىچاق سانجىلىپ ئۆلىدىكەن. ئون ئالتە ياشتىن ئۆتۈپ كەتسىلا ھەرگىز ھادىسىگە يولۇقمايدىكەن» دەپتۇ. شۇڭا، دادام مېنى ئادەمزاتنىڭ قەدىمى يەتمەيدىغان بۇ خىلۋەت جايغا ئەكېلىپ يوشۇرۇپ ساقلاۋاتىدۇ، ــ دەپ شاھزادە زارغا بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ ھېلىقى بالا.

شاھزادە زار بۇ بالا بىلەن مۇڭدىشىپ، بىر كېچىنى ئۆتكۈزۈپ ئەتىسى بۇ يەردىن قايتىپ كەتمەكچى بوپتۇ. بالىنىڭ شاھزادە زاردىن ئايرىلغۇسى كەلمەي:

ــ قايتىپ كەتمەڭ، بۇ يەردە يالغۇز تۇرۇپ بەك زېرىكىپ كەتتىم. ئىككىيلەن مۇشۇ جايدا بىرگە ئۆتەيلى، نېمە تاپساق تەڭ يەيلى، ئۆلسەكمۇ، تىرىلسەكمۇ بىللە بولايلى، ــ دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. شاھزادە زار بالىنىڭ تەلىپىنى رەت قىلالماي، ئۇنىڭ تەكلىپىگە ماقۇل بوپتۇ.

بالىنىڭ دادىسى ھەپتىدە بىر قېتىم ئوزۇق ـ تۈلۈك ئېلىپ كېلىپ، بالىنى يوقلاپ كېتىدىكەن. بالىنىڭ دادىسى كەلگەندە شاھزادە زار باشقا بىر جايغا يوشۇرۇنۇپ تۇرىدىكەن. شۇنداق قىلىپ، شاھزادە زار بۇ جايدا بىرقانچە ۋاقىت تۇرۇپ قاپتۇ. بىر قېتىم بالىنىڭ دادىسى بۇ بالىغا تاۋۇز ئالغاچ كەپتۇ. بالىنىڭ دادىسى قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، شاھزادە زار بالىنىڭ قېشىغا كەپتۇ. بالا دادىسى ئېلىپ كەلگەن تاۋۇزنى شاھزادە زارغا كۆرسىتىپ: «بۇ تاۋۇزنى پىچىپ يەيلى» دەپتۇ. شاھزادە زار ئۇستۇنكى ئۆيگە چىقىپ، پىچاقنى ئېلىپ شوتىدىن چۇشۇۋاتقاندا تېيىلىپ كېتىپتۇ، ئۇنىڭ قولىدىكى پىچاق قولىدىن ئاجراپ چۇشۇپ بالىنىڭ كۆكرىكىگە سانجىلىپ قاپتۇ. شاھزادە زار قورقۇپ كېتىپتۇ. بالا:

ــ قورقماڭ، بۇ ماڭا كەلگەن ئەجەل. بۇ ئەجەلدىن قېچىپ قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. پىچاقنى تارتىپ ئېلىۋېتىڭ، ــ دەپتۇ. شاھزادە زار پىچاقنى تارتىپ ئېلىشى بىلەنلا قانسىراپ كەتكەن بالا ئۆلۈپتۇ. شاھزادە زار بالىغا ماتەم تۇتۇپ، يىغلا ـ يىغلا بالىنىڭ جەستىنى بىر جايغا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. ئۇ بۇ جايدىن كەتمەكچى بوپتۇ ـ يۇ، بىراق قايسى تەرەپكە مېڭىشنى بىلەلمەي غەم ـ قايغۇدا قاپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە دېڭىزدا كېمە كۆرۈنۈپتۇ. كېمە قىرغاقتا كېلىپ توختاپتۇ. شاھزادە زار قۇدۇقنىڭ ئاغزىنى تاش بىلەن ئېتىپ قويۇپ بىر جايغا يوشۇرۇنۇۋاپتۇ. كېمىدە كەلگەنلەر بۇ تاشنى ئېلىۋېتىپ ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. شاھزادە زار بۇلار مېنى كۆرۈپ قالسا، بالىنى سەن ئۆلتۈرۈۋېتىپسەن دەپ مېنى ئۆلتۈرۈۋەتمەسۇن، ئۇنىڭدىن كۆرە جېنىمنى ياقىغا ئالاي دەپ دەرھال كېمىگە چىقىپ قېچىپتۇ. بىر كۈن ماڭغاندا، توساتتىنلا شاھزادە زارنىڭ كۆزىگە بىر شەھەر كۆرۈنۈپتۇ. شاھ-

زاده زار هەرنېمە بولسا ئادەمزات بار يەرگە يېقىنلىشىپتىمەن دەپ خۇشال بوپتۇ. كېمىنى ناھايىتى تېز ھەيدەپ كېتىۋاتقاندا، كېمە كۇتمىگەندە بىر تاشقا ئۇرۇلۇپ غەرق بوپتۇ. شاھزادە زار كېمىنىڭ بىر پارچە ياغىچىغا ئېسىلىۋېلىپ تەسلىكتە قىرغاققا يېقىنلىشىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، دېڭىز بويىدا بىرمۇنچە ئات ـ ئېشەكلەر تۇرغۇدەك. ئۇلار شاھزادە زارنى چىشلەپ قىرغاققا چىققىلى قويماپتۇ، لېكىن ئۇ ھەرخىل ئامال ـ چارە قىلىپ، ئاخىرى قىرغاققا چىقىپتۇ.

شاھزادە زار كۆرۈنگەن شەھەر تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. شەھەرگە يېقىن بارغاندا، يەنە بىرمۇنچە ئات ـ ئېشەكلەر ئۇنى قوغلاپ ھەم چىشلەپ، شەھەرگە كىرگىلى قويماپتۇ. شاھزادە مېڭىپ چارلەر بىلەن ئاخىر شەھەرگە كىرىپتۇ. شەھەر كوچىلىرىدا ئىت، ئات ـ ئېشەكلەردىن باشقا نەرسە يوق ئىكەن. شاھزادە زار بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ كېلىۋاتسا، بىر ئۆينىڭ ئالدىدا بىر مويسىپىت ئاقساقال كىشى ئولتۇرغۇدەك. ئۇ كىشى شاھزادىنى كۆرۈپلا، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ قولىدىن تۇتقىنىچە ئۆيگە ئېلىپ كىرىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن:

ــ بالام، بۇ يەردە نېمە قىلىسەن؟ قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە زار بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بوۋاي:

ــ ئوغلۇم، بىلىپ قويغىنكى بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى پاسىق بىر جادۇگەر ئايال. ئۇ ناھايىتى زالىم، ناھايىتى ۋەھشي. ئۇنىڭ ئەسكى قىلىقلىرىنى ياقتۇرمىغانلارنى ئۇ سېھىر قىلىپ ئات ـ ئېشەككە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. سەن كوچىدا كۆرگەن ئات ـ ئېشەكلەرنىڭ ھەممىسى ئاشۇ زالىم پادىشاھنىڭ سېھرىي جادۇسى بىلەن ئات ـ ئېشەككە ئايلاندۇرۇۋېتىلگەن ئادەملەردۇر. ئات ـ ئېشەكلەرنىڭ سېنى دېڭىزدىن چىققىلى، شەھەرگە كىرگىلى قويماسلىقىدىكى سەۋەب، سېنى جادۇگەر پادىشاھنىڭ سېھرىگە ئۇچراپ ئات ـ ئېشەك بولۇپ كەتمىسۇن، دەپ ئاسرىغانلىقى. سەن بۇنى چۈشەنمەپسەن. ئەمدى بۇ يەردىن قايتىپ كېتىشىڭ مۇمكىن ئەمەس. بىرقانچە ۋاقىت مېنىڭ قېشىمدا تۇرغىن. كېيىنچە كېتىشىنىڭ ئىلاجىنى قىلارمىز، ــ دەپتۇ.

شاھزادە زار شۇنىڭ بىلەن بۇۋاينىڭ قېشىدا تۇرۇپ قاپتۇ. بىر كۈنى ئۇشتۇمتۇتلا كوچىدىكى ئات ـ ئېشەكلەر ئوپۇر ـ توپۇر بولۇشۇپ تەرەپ ـ تەرەپ قېچىشىپتۇ. شاھزادە بۇ ئەھۋالدىن ھەيران بولۇپ، سەۋەبىنى بۇۋايدىن سوراپتۇ. بۇۋاي:

ــ ھازىر جادۇگەر ئايال پادىشاھ كوچا ئايلىنىشقا چىقتى. ئۇ ئات ـ ئېشەكلەرنى كۆرگەن يەردىلا ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي قاتتىق ئۇرىدۇ. شۇڭلاشقا، بۇلار قېچىپ يۈشۈرۈنۈۋالىدۇ، ــ دەپ تۇرۇشىغا لەشكەرلىرى بىلەن بۇۋاينىڭ ئىشكى ئالدىغا كەلگەن جادۇگەر پادىشاھنىڭ كۆزى شاھزادە زارغا چۈشۈپ قاپتۇ. جادۇگەر

پادىشاھ دەرھال توختاپ بوۋاينى چاقىرتىپتۇ. بوۋاي پادىشاھنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ.

ــ نېمە ئادەم ئۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ جادۇگەر پادىشاھ.

ــ ئىنىمنىڭ ئوغلى. ئىنىم ئۆلۈپ كەتكەچكە مېنى يوقلاپ كەپتۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بوۋاي. جادۇگەر پادىشاھ:

ــ بۇ ئوغۇلنى ئوردىغا ئېلىپ بارغىن، ــ دەپ بۇيرۇق قىلىپ يۇرۇپ كېتىپتۇ. ھايال ئۆتمەي ئوغۇلنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن بوۋاينىڭ قېشىغا مۇلازىملار كەپتۇ. بوۋاي شاھزادە زارنى بىرگە ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. پادىشاھ بۇ ئوغۇلنى كۆرگەندىن كېيىن بوۋايغا:

ــ بۇ بالىنى قويۇپ كەت، مېنىڭ قېشىمدا تۇرسۇن، ــ دەپتۇ.

ــ ئەگەر ئوغلۇمغا زىيان ـ زەخمەت يېتىپ قالمىسا يانلىرىدا بىر نەچچە كۈن تۇرسا مەيلى، ــ دەپتۇ بوۋاي.

جادۇگەر پادىشاھ زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەيدىغانلىقىغا ۋەدە قىپتۇ. بوۋاي قايتىش ۋاقتىدا شاھزادە زارغا:

ــ بالام، سەن بۇ جايدا بىر نەچچە كۈن تۇرىدىغان بولدۇڭ. ئۆزۈڭگە دىققەت قىل، ئۆز ئىشىڭغا پۇختا بول، ــ دەپ جېكىلەپ قايتىپ كېتىپتۇ.

بىر كۈنى شاھزادە زار ئۆز يۇرتىنى يادلاپ ئۈيقۇسى كەلمەي ياتقانىكەن، جادۇگەر بۇ بالىنى ئۇخلاپ قالدى دەپ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئاستاغىنە سىرتقا چىقىپ كېتىپتۇ. بالا ئايال پادىشاھنى قاياققا باردىغاندۇ، نېمە ئىش قىلىدىغاندۇ، دەپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭلاپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئۇدۇل باغقا كىرىپ كېتىپتۇ. شاھزادە زار ماڭلاپ باغقا كىرسە، ئۇ باغ ئىچىدىكى يالغۇز بىر تۇپ ئالما دەرىخىنىڭ يېنىغا كېلىپ، بىر يۇمىلاپ كەپتەرگە ئايلىنىپتۇ. ئاندىن بىر قانات قېقىپلا دەرەخ ئۇستىگە چىقىپتۇ. قارىسا، دەرەخ ئۇستىدە بىر قاغا تۇرغۇدەكمىش. كەپتەر قاغىنىڭ قېشىغا كېلىشى بىلەنلا، قاغا كەپتەرنى چوقۇپتۇ. كەپتەر قاناتلىرىنى كېرىپ قاغىغا يېلىنىپ نازىنىپتۇ ۋە قاغا بىلەن ئويناپتۇ. شاھزادە زار بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، بۇ پاسىق جادۇگەردىن نەپرەتلىنىپ، قايتىپ كېلىپ ئۆز ئورنىدا يېتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن جادۇگەر قايتىپ كىرىپتۇ. ئەتىسى شاھزادە زار پادىشاھقا:

ــ بوۋامنى كۆرمىگىلى بىر نەچچە كۈن بولۇپ قالدى، سېغىنىپ كەتتىم. بېرىپ بوۋامنى يوقلاپ كەلسەم، ــ دەپ ئىجازەت سوراپتۇ.

جادۇگەر پادىشاھ رۇخسەت قىلماپتۇ. شاھزادە زار پادىشاھنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەن ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، ئاستاغىنە قېچىپ چىقىپ، بوۋاينىڭ قېشىغا كەپتۇ، بوۋايغا كۆرگەنلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بوۋاي شاھزادە زارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ:

ــ ئوغلۇم، سەن كۆرگەن ھېلىقى قاغىمۇ ئەسلىدە بىر پادىشاھنىڭ ئوغلى. يول

ئېزىقىپ بۇ يەرگە كېلىپ قېلىپ بۇ جادۇگەرگە يولۇقۇپ قالغان. جادۇگەر ئۇنى قاغىغا ئايلاندۇرۇپ قويغان. جادۇگەر ئىچى پۇشقاندا ئۇنىڭ قېشىغا چىقىپ ئۇنىڭ بىلەن ئويناپدۇ. سەن بۇ يەرگە سوراپ كەلدىڭمۇ، قانداق؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ سورىسام رۇخسەت قىلمىدى. ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەن پەيتىدىن پايدىلىنىپ قېچىپ كەلدىم، ــ دەپتۇ شاھزادە زار.

ــ ئۇنداق بولسا، دەرھال قايت. قايتىپ بارمىساڭ سەندىن گۇمان قىلىپ زىيانكەشلىك قىلىدۇ. مەن ساڭا ئازراق ئۇن بېرىمەن، دائىم يېنىڭدا ساقلا. ئەگەر جادۇگەر ساڭا بىرەر سېھىر ئىشلىتىپ، زىيانكەشلىك قىلاي دېسە، دەرھال ئۇندىن بىر چىمدىم ئېلىپ، جادۇگەرنىڭ بېشىغا چاچساڭ ئۇنىڭ سېھرى ساڭا تەسىر قىلالمايدۇ، ــ دەپ جېكىلەپ، بىر كىچىك ياغلىققا ئازراق ئۇن چىگىپ بېرىپتۇ. شاھزادە زار بوۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئۇننى ئېلىپ جادۇگەر پادىشاھنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. ئۆيگە كىرسە، جادۇگەر پادىشاھ ئولتۇرغۇدەك. ئۇ شاھزادە زارنى كۆرۈش بىلەن:

ــ قەيەرگە باردىڭ؟ ــ دەپ زەردە بىلەن سوراپتۇ.

ــ بوۋامنىڭكىگە باردىم، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ شاھزادە زار.

جادۇگەر شۇ هامانلا مېنى بوۋىسىغا چېقىپ قويغان بولۇشى مۇمكىن دەپ، شاھزادە زاردىن گۇمانلىنىپ، بىر قاچا سۇتكە ئەپسۇن ئوقۇپ، سۇتنى شاھزادە زارغا چېچىپ «ئېشەك بول» دېگەنىكەن، شاھزادە زار بوۋاينىڭ بەرگەن ئۇننى ئىشلىتىشكە ئولگۇرەلمەي شۇئانلا ئېشەككە ئايلىنىپ قاپتۇ. پادىشاھ «ئېشەكنى ئېغىلغا سولاڭ» دەپ خىزمەتكارىغا بۇيرۇپتۇ. خىزمەتكار ئېشەكنى ئېغىلغا سولاپتۇ. ئەمما، خىزمەتكارنىڭ شاھزادىگە رەھمى كېلىپ، ئەتىسى ئېشەكنى ئېغىلدىن چىقىرىۋېتىپتۇ. ئېشەك ئېغىلدىن چىققانچە قېچىپ بوۋاينىڭ قېشىغا كېلىپ بوۋاينىڭ ئالدىغا ئۆزىنى تاشلاپ يىغلاپتۇ. بوۋاي دەرغەزەپ بولۇپ «خەپ ! سەن جادۇگەرنىڭ ئەدىپىنى بەرمىسەم !» دەپ، شاھزادە زارنى ئۆيدە قالدۇرۇپ جادۇگەر پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ:

ــ ئوغلۇم قېنى؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئوغلۇڭ باغدا، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پادىشاھ. بوۋاي:

ــ ئوغلۇمنى چاقىرىپ بەرگىن، كۆرۈشۈۋالاي، ــ دەپلا بىر چىمدىم ئۇننى ئېلىپ پادىشاھنىڭ بېشىغا چېچىپ «ئىت بول» دەپتۇ. جادۇگەر پادىشاھ شۇئانلا بىر قانجۇق ئىتقا ئايلىنىپ قاپتۇ. نائىلاج قالغان جادۇگەر بوۋايغا يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ:

ــ مەن ئەمدى قولۇڭغا چۈشتۈم، نېمە قىلساڭ قىلىسەن. بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز ئوغلۇڭغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەي. مېنى ئەسلىمگە كەلتۈرۈپ قوي. مەن

ئوغلۇڭنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرەي، ــ دەپتۇ. بوۋاي جادۇگەردىن قاتتىق ۋەدە ئېلىپ، جادۇگەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپتۇ. جادۇگەر بوۋايغا:

ــ ئوغلۇڭ يەنىلا مېنىڭ يېنىمدا تۇرۇۋەرسە، بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز زىيان-زەخمەت يەتكۈزمىسەم، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

بوۋاي ئۇنىڭ ۋەدىسىگە بىنائەن، شاھزادە زارنى قالدۇرۇپ ئۆز ئۆيىگە قايتىپتۇ.

ئاردىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى كېچىدە جادۇگەر تۇيۇقسىزلا يوق بولۇپ كېتىپتۇ. شاھزادە زار ئاستا ماڭلاپ چىقسا، جادۇگەر بىر خالىي ئۆينىڭ ئىچىدە ئەپسۇن ئوقۇپ سېھىر قىلىۋاتقۇدەك: بىر دانە بۇغداينى تاشلىغانكەن، بىر ئېتىز پەيدا بوپتۇ. يەنە بىر بۇغداينى تاشلىغانكەن، بىر دەريا ھاسىل بوپتۇ. يەنە بىر بۇغداينى تاشلىغانكەن، دەريادا بىر كېمە پەيدا بوپتۇ. كېمىدە بىر ساھىبجامال ئوغۇل ئولتۇرغۇدەك. جادۇگەر دەرھال كېمىگە چىقىپ، ھەرخىل ناز ـ كەرەشمە قىلىپ، ئوغۇل بىلەن ئويناپتۇ. شاھزادە زار بۇ ئىشنى كۆرۈپ، بۇ پاسىق جادۇگەرگە يۇز مىڭ نەپرەت ئېيتىپ، قايتىپ بېرىپ ئۆز جايىدا يېتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن جادۇگەرمۇ كېلىپ ئۆز ئورنىدا يېتىپتۇ. تاڭ ئېتىپ كۈن يورۇپتۇ. شاھزادە زار ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇ پاسىق جادۇگەردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇدۇللا بوۋاينىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بوۋاي شاھزادە زارنى جادۇگەرنىڭ قېشىغا باشلاپ بېرىپتۇ. بوۋاي ئەسلىدە ناھايىتى دانىشمەن، ھەممە ئىلىملاردىن خەۋەردار ئىكەن. جادۇگەر بۇ دانىشمەن بوۋاينىڭ ماھارىتىنى بىلىدىغان بولغاچقا، بوۋاينىڭ غەزەپ بىلەن كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى قورقۇپتۇ، بوۋايغا يېلىنىپ يالۋۇرۇپتۇ. بوۋاي بىر دانە قوناقنى جادۇگەرنىڭ يۈزىگە ئېتىپ «ئات بول» دېگەنىكەن، جادۇگەر دەرھال بىر بايتال ئاتقا ئايلىنىپتۇ. بوۋاي شاھزادە زارغا:

ــ سەن ئەمدى بۇ ئاتقا مىنىپ يۇرتۇڭغا قايت. يۈگەننىڭ چۈلۈۋۇرىنى قولۇڭدا مەھكەم تۇت، چۈلۈۋۇرىنى ھەرگىز باشقا كىشىگە تۇتقۇزما. ئەگەر ئات ماڭغىلى ئۇنىمىسا قامچا بىلەن بولۇشغا ئۇر. زادى رەھىم قىلما، ــ دەپ شاھزادە زارنى ئاتقا مىندۇرۇپ چۈلۈۋۇرىنى قولىغا تۇتقۇزۇپ، بىر قامچا بېرىپ، يولغا سېلىپ قويۇپتۇ. شاھزادە زار بوۋاينىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىغا، مېھىر ـ شەپقىتىگە يۇز مىڭ رەھمەت ئېيتىپتۇ.

شاھزادە زار خوشلىشىپ ئاتقا مىنىپ ئۆز يۇرتىغا قايتىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ. بىر جايغا يەتكەندە ئات پەقەت ماڭغىلى ئۇنىمايۋاپتۇ. شاھزادە زار ئاتنى ھەرقانچە ئۇرسىمۇ ماڭمايتۇ. شۇ پەيتتە بىر يىگىت پەيدا بوپتۇ ۋە شاھزادە زارغا:

ــ ئات ماڭالمىغاندىن كېيىن بۇنداق ئۇرۇۋەرمەڭ. ھەرقانچە ئۇرسىڭىزمۇ ماڭمايدۇ. سىز يولۇچى ئىكەنسىز، ئاتنى ماڭدۇرالمايۋاتىسىز. ئاۋارە بولۇپ كەتمىڭىز.

سىزگە ئىچىم ئاغرىپ قالدى. مەن سىزگە بىر ياخشى ئات بېرەي، شۇ ئاتنى مىنىڭ. بۇ ئاتنى تاشلىۋېتىڭ، ــ دەپتۇ.

ــ ياق، ماڭا باشقا ئاتنىڭ كېرىكى يوق. ئۆز ئېتىمدا كېتىۋېرىمەن، ــ دەپ ئېتىنى راسا قامچىلاپتۇ شاھزادە زار. قامچا زەربىسىدىن ئات مېڭىشقا باشلاپتۇ. يەنە بىر يەرگە يەتكەندە چىرايلىق بىر ئىمارەت ئۇچراپتۇ. بۇ ئۆيدىن سالاپەتلىك بىر كىشى چىقىپ شاھزادىگە سالام بېرىپ:

ــ بالام، قاياقتا كېتىۋاتىسىز؟ ھازىر كەچ بولدى. قاراڭغۇدا يول يۈرەلمەيسىز. بۇگۈن كېچە بىزنىڭكىدە يېتىپ، ئەتىلىككە يۈرۈپ كېتىڭ، ــ دەپ ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ. شاھزادە زار رەت قىلىپ، ئېتىنى قامچىلاپ ئۆز يولىغا مېڭىۋېرىپتۇ. ماڭە ــ ماڭە بىر يەرگە يەتكەندە، يول ئۈستىدە بىر قېرى خوتۇن يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك. شاھزادە زار بۇ قېرىغا پىسەنت قىلماي ئۆز يولىغا كېتىۋېرىپتۇ. قېرى شاھزادىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بېرىپ:

ــ بالام، مەن قىزىمنىڭ ئۆيگە بارماقچىدىم. پۈتۈمغا تىكەن كىرىپ كەتتى. ماڭالماي مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ قالدىم. مېنى ئېتىڭىزغا مىندۈرۈپ ئالغاچ كەتسەڭىز، سىزدىن مىننەتدار بولسام، ــ دەپ يالۋۇرۇپ ناله قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. شاھزادە زارنىڭ رەھمى كېلىپ:

ــ ئانا، ئارقامغا مىنەلەمسىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ۋاي بالام، ئاتقا مىنەلمەيمەن. ئاۋارە بولسىڭىزمۇ ئۆزىڭىز ئاتتىن چۈشۈپ، مېنى يۆلەپ مىندۈرسىڭىز، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ. شاھزادە زار ئاتتىن چۈشۈپ كەمەر بىرنى يۆلەپ ئاتقا مىندۈرەي دەپ تۇرۇشىغا، ئاتنىڭ چۈلۈۋۈرى قولىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. جادۇگەر پادىشاھ شۇئانلا ئۆز ئەسلىگە كېلىۋاپتۇ ــ دە، شاھزادە زارنى قاتتىق ئۇرۇپ، تۇرلۇك ئازابلار بىلەن قىينىپتۇ.

ھېلىقى يولدا يىغلاپ ئولتۇرغان كەمپىر ئەسلىدە جادۇگەر پادىشاھنىڭ تاغىسى بولۇپ، بىردەم يىگىت سۈرىتىدە بولۇپ باشقا بىر ئات يەڭگۈشلەپ بەرمەكچى بولغان، بىردەم سالاپەتلىك بىر كىشى سۈرىتىدە بولۇپ شاھزادە زارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلغانىمۇ شۇ ئىكەن. جادۇگەر پادىشاھ بۇ ئىبلىس تاغىسى بىلەن خوشلىشىپ، شاھزادە زارنى بىر قۇشقاچقا ئايلاندۇرۇپ، قەپەسكە سولاپ، ئۆز يۇرتىغا قايتىپتۇ.

جادۇگەر پادىشاھ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن شاھزادە زارنى قەپەس بىلەن ئاپتاپقا ئېسىپ قويۇپ قاتتىق ئازابلاپتۇ. جادۇگەر پادىشاھنىڭ بىر خىزمەتكارىنىڭ شاھزادە زارنىڭ تارتقان بۇ ئازابلىرىنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىپتۇ. ئۇ پادىشاھقا بىلدۈرمەي، خۇپىيانە ھالدا نان، سۇ بېرىپ، شاھزادىدىن خەۋەر ئاپتۇ. بىر كۈنى قۇشقاچ خىزمەتكارغا قاراپ، كۆزلىرىنىڭ يېشىنى ئېقىتىپ:

— سىز ماڭا كۆپ ياخشىلىق قىلدىڭىز، سىزنىڭ قىلغان بۇ ياخشىلىقىڭىزنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن. ئەمدى سىزگە بىر ئىلتىماسىم بار. مالال كۆرمىسىڭىز، مېنىڭ ھازىرقى ھال - ئەھۋالىمنى بۇۋامغا خەۋەر قىلىپ قويسىڭىز، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

خىزمەتكار جادۇگەرنىڭ يوق ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، دەرھال بۇۋاينىڭ قېشىغا بېرىپ، قۇشقاچنىڭ ئەھۋالىنى بۇۋايغا مەلۇم قىلىپ قويۇپتۇ. بۇۋاي خىزمەتكارغا كۆپ رەھمەت ئېيتىپتۇ ۋە خىزمەتكارغا:

— ئەگەر قوبۇل كۆرسىڭىز، سىزگە ئۈچ ئادەم قوشۇپ بەرسەم، شاھزادە زارنىڭ يۇرتىغا بېرىپ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئانىسىغا يەتكۈزۈپ قويسىڭىز ھەمدە شاھزادە زارنىڭ ئانىسىنى بىرگە ئېلىپ كەلسىڭىز، — دەپتۇ.

— پادىشاھ ئەشەددىي ياۋۇز جادۇگەر. ئەگەر تېزدىن قايتىپ بارمىسام، بىلىپ قالسا ئارقامدىن قوغلاپ بېرىپ تۇتۇۋالىدۇ. ئۇنىڭ قولىدىن قۇتۇلماق بەسى مۇشكۇل، — دەپتۇ خىزمەتكار.

— خاتىرجەم بولۇڭ، مەن بار تۇرۇپ سىزنى تۇتۇۋالالمايدۇ. ئەگەر پادىشاھ بىلىپ قېلىپ، ئارقىڭىزدىن قوغلايدىغان بولسا، مېنىڭ ياراملىق ئۈچ ئادىمىم بار، ئۇلار سىزنى قۇتۇلدۇرىدۇ، — دەپتۇ بۇۋاي.

خىزمەتكار ماقۇل بوپتۇ. ئۇ بىر يۇمىلاپلا كەپتەرگە ئايلىنىپتۇ. ئۇچۇپتۇ - ئۇچۇپتۇ، نۇرغۇن تاغ - داۋان، دېڭىز - دەريالاردىن ئېشىپ، ئاخىرى شاھزادە زارنىڭ يۇرتىغا يېتىپ بېرىپتۇ. شاھزادە زارنىڭ ئەھۋالىنى ئانىسىغا يەتكۈزۈپتۇ. ئانىسى ئوغلىنىڭ ھايات ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ خۇشلۇقىدا ھوشىدىن كېتىپتۇ، كېيىن يەنە ھوشىغا كەپتۇ ۋە:

— سىزگە كۆپ رەھمەت. ئوغلۇم غايىب بولۇپ كەتكەندىن بېرى، ھەممە ياقنى ئىزدەپ، ھېچ يەردىن ئوغلۇمنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالماي، ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ، يىغلاپ ھازا ئېچىپ ئولتۇرغانىدىم. مانا بۇگۈن ئوغلۇمنىڭ بۇ ئالەمدە ھايات ئىكەنلىكىدىن خەۋەر ئېلىپ كەپسىز، — دەپ خۇرسەن بوپتۇ. ئۇنى ياخشى مېھمان قىلىپ كۈتۈۋاپتۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە يولغا چىقىپ بۇۋاينىڭ قېشىغا كەپتۇ. بۇۋاي شاھزادە زارنىڭ بارلىق ئەھۋالىنى ئانىسىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. شاھزادە زارنىڭ ئانىسى يىغلاپ، ئۆزىنى بۇۋاينىڭ ئايىغىغا تاشلاپ، كۆپ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپتۇ. بۇۋاي شاھزادە زارنىڭ ئانىسىنى جادۇگەر پادىشاھنىڭ قېشىغا باشلاپ بېرىپتۇ. پادىشاھ شاھزادە زارنىڭ ئانىسىنى كۆرۈپ قورقۇپتۇ. بۇلار شاھزادىنى سوراپتۇ.

— سايادىكە چىقىپ كەتكەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ جادۇگەر. بۇۋاي دەرغەزەپ بولۇپ:

— ھەي لەنىتى بەتبەخت! شاھزادە زارغا قىلمىغان زىيانكەشلىكىڭ قالمىدى. يە-

نه شاهزاده زارنى يوق دەمسەن؟! ــ دەپ، بىر چىمدىم ئۇننى ئېلىپ «ئېشەك بول» دەپ جادۇگەرنىڭ يۈزىگە چېچىپتۇ، جادۇگەر شۇ ھامان ئېشەككە ئايلىنىپ قاپتۇ. خىزمەتكار قەپەسنى ئېلىپ كەپتۇ. شاھزادە زارنىڭ ئانىسى: «ئوغلۇمنى تېزدىن ئەسلىگە كەلتۇر» دەپ ئېشەكنى ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. ئېشەك:

ــ ئاۋۋال مېنى ئەسلىگە كەلتۈرۈڭلار، ئاندىن شاھزادە زارنى ئەسلىگە كەلتۈرەي، ــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ. جادۇگەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپتۇ. جادۇگەر بالىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپتۇ. ئانا ـ بالا كۆرۈشۈپ، بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپتۇ. بۇ ئاي بۇلارنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، تەسىرلىنىپ ئۆزىنى توختىتىۋالالماي قاپتۇ ۋە جادۇگەرگە:

ــ سەن سېھىر قىلىپ ئات ـ ئېشەك، ئىت قىلىۋەتكەن ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ كەل، ــ دەپتۇ. جادۇگەر ھەممىسىنى يىغدۇرۇپ كەپتۇ. بۇ ئاي جادۇگەرگە بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. بىر قانچە يىل ئات ـ ئېشەككە ئايلىنىپ ئازاب ـ ئوقۇبەتكە دۇچار بولغانلار ئۆز ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، جادۇگەرگە لەنەت ـ نەپرەت ياغدۇرۇپتۇ ۋە بۇ ئاينىڭ بۇ جادۇگەرنى جازالاپ، ئىنتىقام ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. بۇ ئاي بۇلارنىڭ يىغا ـ زارىسىگە تاقەت قىلىپ تۇرالماي، جادۇگەرنى ئىتقا ئايلاندۇرۇپ، تۆمۇر زەنجىرده ئاپتاپلىققا باغلاپ قويۇپتۇ. خانۇەيرانچىلىققا دۇچار بولغان خەلقلەر ئىنتايىن خۇشال بولۇشۇپتۇ. خالايىقلار بۇ ئاينى پادىشاھلىققا كۆرسىتىپ تۇرۇۋاپتۇ. بۇ ئاي ئۆزره بايان قىلىپ، پادىشاھ بولغىلى ئۇنىماپتۇ. ھەممىنىڭ مەسلىھەتى ۋە رازىلىقى بويىچە شاھزادە زارنى قۇتقۇزۇشتا خىزمەت كۆرسەتكەن خىزمەتكارنى پادىشاھلىققا سايلاپتۇ. زالىم جادۇگەردىن قۇتۇلۇپ ھەممە ئەل خۇشال بوپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **سىيىت زۇنۇن** (1931). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتىدىن.
ئابدۇرەھمان مۆمىن. ئەر، ئۇيغۇر، قەشقەر شەھىرىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (4)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

كەمەك ھەييار بىلەن مۇختار ھەييار

بۇرۇنقى زاماندا، ئىران پادىشاھىنىڭ تەۋەسىدە كەمەك دېگەن بىر ھەييار ئۆتكەنكەن. ئۇ ھەييارلىقتا ئۆزىنى شۇنداق يېتىشكەن ھېسابلاپ، بۇ دۇنيادا ماڭا ھەييار تەڭ كېلەلمەيدۇ، دەپ يۈرىدىكەن. تەكلىماكاندا خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش مۇختار دېگەن بىر ھەييار بولۇپ، ئۇمۇ دۇنيادىكى ھەرقانداق ھەييارنى ئۆزىگە تەڭ كۆرمەيدىكەن. شۇڭلاشقا، ئۇلار ھەييارلىقتا بىرسى يەنە بىرسىنى چۈشۈرۈپ، ئۇستۇنلۇكنى ئېلىش كويىدا يۈرىدىكەن. بىراق، كەمەك ھەييار قارا كۆڭۈل، مۇختار ھەييار ئاق كۆڭۈل ئىكەن. كۇنلەردىن كۇنلەر ئۆتۈپ، كەمەك ھەييار مۇختار ھەييارنىڭ پەيىگە چۈشۈپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ ئۇستۇنلۇك ئالماقچى بوپتۇ.

كەمەك ھەييار مۇختار ھەييارنى يوقىتىشنى ئويلاپ يۈرگەن كۇنلەرنىڭ بىرىدە، مۇختار ھەييار «كىتابى جادۇ»نى ئېچىپ شۇنداق قارىسا، كەمەك ھەييارنىڭ ئۆزىگە قەست قىلىشقا تەييارلىنىۋاتقانلىقىنى بىلىپ قاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن مۇختار ھەييار سالپاڭ قۇلاق، ئالا ئاياغ ئېشىكىگە چوم توقۇپ «رەببىم» دەپ مىنىپ، كەمەك ھەييارنىڭ يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. مېڭىپتۇ ـ مېڭىپتۇ، ھېرىپتۇ، بىر قۇنۇلۇقنىڭ يېنىغا كېلىپ، قارا ياغاچ سايىسىدا ئۇخلاپتۇ. ئۇخلاش ئالدىدا ئۆزىگە ئەپسۇن ئوقۇپ، بېشىنى قوغۇنغا، بەدىنىنى پېلەككە ئايلاندۇرۇپ قويۇپتۇ.

تاق شۇ چاغدا كەمەك ھەييار «كىتابى جادۇ»غا قارىسا، مۇختار ھەييارنىڭ ئۆزىگە قارشى يولغا چىقىپ، يول ئۈستىدە قوغۇن بولۇپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، كەمەك سېھىرگەر ھاسىسىغا تايىنىپ، چاپىنىنىڭ پېشىنى قىستۇرۇپ، مۇختار ھەييارنى ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ مۇختار ھەييارنىڭ ئويغىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي مېڭىپتۇ، يولدا ئولتۇرۇپ دەم ئالغۇسىمۇ، بىرەر يۇتۇم سۇ ئىچكۈسىمۇ كەلمەپتۇ. ئاخىرى ئۇ ھېلىقى يەرگە يېتىپ كەپتۇ. قارىسا، بېشى قوغۇن، بەدىنى پېلەك، بوينى ساپاققا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر مەخلۇق پۇشۇلداپ ئۇخلاپ ياتقۇدەك. كەمەك ھەييار سېنىڭ ئېپىڭنى مەن قىلاي، تازا ۋاقتىدا كەپتىمەن دەپ ئويلاپ، بىر ئەپسۇن ئوقۇپ، مۇختار ھەييارنى قاتتىق ئۇيقۇغا سېلىپ قويۇپ، قوغۇن، پېلەك، ساپاقلارنى يېغىشتۇرۇپ ئېلىپ يۇرتىغا كەپتۇ. ئالدىراشلىقتا مۇختارنىڭ سالپاڭ قۇلاق، ئالا ئاياغ ئېشىكىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ.

كەمەك ھەييار مۇختارنى كۆتۈرۈپ كەلگۈچە ھېرىپ ـ ئېچىپ، تەرلەپ ـ پە-

شىپ، بەك كۆپ جەبىر ـ جاپا چېكىپتۇ. كەمەك يۈرتىغا كەلگەندىن كېيىن، ھېچ يەرگە بارماي، ئاۋۇال ئۆز ئۆيىگە كىرىپ، مۇختەرنى سەللىسى بىلەن پېشايۋانىنىڭ تۈۋرۈكىگە قاڭتۇرۇپ باغلاپتۇ. ئاندىن ئاچ قورسىقىنى توقلاپ، دۇنيادا ئاتاقلىق مۇختەر ھەييارنى تۇتۇپ كەلگەنلىكىنى جەمشىت پادىشاھقا مەلۇم قىلىپ، ئۇنىڭدىن مۇكاپات ئېلىش ئۈچۈن ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ.

كەمەك ھەييار قورۇسىدىن چىقىشىغا مۇختار ھەييار ئويغىنىپتۇ. قارىسا، تۇۋرۈكتە باغلاقلىق تۇرغان. ھە، قولغا چۈشۈپتىمەن ـ دە، دەپ ئويلاپتۇ مۇختار. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بېشى قېتىپ، كۆزىگە دۇنيا قاپقاراڭغۇ بولۇپ كۆرۈنۈپتۇ. ئېسىنى يىغىپ قارىسا، ھويلىدا كەمەك ھەييارنىڭ خوتۇنى يۈرگۈدەك. مۇختار ھەييار ئىش ئوڭغا تارتتى، دەپ ئويلاپ:

ـــ يەڭگە، ـــ دەپتۇ مۇلايىملىق بىلەن، ـــ ئېرىڭىز تولىمۇ يامان ئادەم ئىكەن، ـــ دەپتۇ.

ـــ ھەي مەخلۇق، قانداق يۈزۈڭ بىلەن مېنىڭ ئېرىم ئۈستىدە گەپ قىلىۋاتىسەن! ـــ دەپتۇ كەمەك ھەييارنىڭ ئايالى.

ـــ ئېرىڭىز قۇرۇسۇن، سىزدەك ئاي يۈزلۈك خوتۇنى تۇرۇپ، يەنە بىزنىڭ يۈرتتا بىرسىنىڭ قىزىنى ئالماق بوپتۇ. مەن ئۇنىمىۋېدىم، مېنى ئەكېلىپ باغلاپ قويدى، ـــ دەپتۇ مۇختار ھەييار. خوتۇن:

ـــ شۇ يۈرتتىكى قىزنى بېرىشكە قوشۇلمىغان بولسىڭىز، مەن سىزنى ئازاد قىلاي، مۇنۇ بىر تەشتەك ئالتۇننىمۇ ئېلىڭ، ـــ دەپ مۇختار ھەييارنى قويۇۋېتىپتۇ. مۇختار ئۆگزىدىكى شاخ، پاخالارنىڭ ئارىسىغا مۆكۈۋاپتۇ. كەمەك ھەييار بولسا، پادىشاھ جەمشىتىنىڭ چوڭ مۇكاپاتىنى ئېلىپ، مۇختارنى ئوردىغا تاپشۇرۇش ئۈچۈن ئۆيگە يېنىپ كەپتۇ. قارىسا، مۇختار يوق. كەمەك ھەييار مۇختار ھەييارنى سۈرۈشتە قىلىپ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپتۇ.

كەمەك ھەييارنىڭ خوتۇنى ئۆزىنىڭ قىرىق چىلتىنى بىلەن بىرلىشىپ، كەمەككە ھەرىدەك يېپىشىپ تاياق ـ توقماقنىڭ ئاستىغا ئاپتۇ. تاياقنىڭ زەربىسىگە چىدىمىغان كەمەك ھەييار خوتۇننىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ پادىشاھ جەمشىتىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

ئۇنىڭ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن مۇختار ئاستا ئۆگزىدىن چۈشۈپ، سېھىرلىك ياغاچ چۆچىكىنى ئېرىقتىكى سۇغا پاتۇرۇۋېلىپ، ئۇنىڭغا بىر ئەپسۇن ئوقۇپ، ئۆزىنىڭ ئۈستىگە قويۇپتىكەن، كەمەكنىڭ شەكلىگە كەپتۇ. ئۆيگە كىرىپ كەمەكنىڭ خوتۇنىغا:

— مېنى چىلتەنلىرىڭ بىلەن ئۇرغىنىڭ ۋە مۇختارنى قاچۇرغىنىڭ ئۈچۈن ئۈچ تالاق سەن، — دەپتۇ. كەمەكنىڭ خوتۇنى كەمەك قىياپىتىدىكى مۇختار ھەييارنى تونۇماي، ئۇنى كەمەك دەپ ئويلاپ پۈتۈن ئۆيۈڭاق، مال - مۈلۈكنى ھارۋا - ھارۋىلارغا باستۇرۇپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كېتىپتۇ.

كەمەك قىياپىتىدىكى مۇختار قوشنا - قولۇم، ئۆلىما، قازىلارنى چاقىرىپ كاتتا داستىخان ئۈستىدە كۆپچىلىككە «خوتۇنى» نى قويۇۋەتكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ سەپەرگە چىقماقچى بولغانلىقىنى، قورۇ - جايىنى سېتىپ، پۇل قىلىپ كەتمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتىپ، شۇ جايدىلا قورۇ - جايىنى بىر سودىگەرگە سېتىپ، پۇلىنى ئېلىپ كېتىپ قاپتۇ.

مۇختار ھەييار كېتىشى بىلەنلا راست كەمەك ھەييار قورۇغا كىرىپ:

— ھەي خوتۇن، بۇ ياققا چىق، ساڭا پادىشاھ جەمشىت جازا بۇيرۇدى، — دەپ ۋارقىرىغانكەن، ئۆيدىكى قورۇنى سېتىۋالغان سودىگەر چىقىپ:

— خوتۇنىڭىزنى تالاق قىلىپ قويۇۋېتىپ، قورۇنى ماڭا سېتىۋېتىپ، پۇلنى يا- چۇقىڭىزغا سېلىۋېلىپ، ئەمدى يەنە «ۋاي خوتۇن، بۇ ياققا چىق!» دەيسىزا، ئېسىڭىز- نى يوقىتىپ قويدىڭىزمۇ؟ — دەپتۇ.

كەمەك ھەييار بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ مۇختارنىڭ ھىيلىسى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، ئۇن چىقارماي قورۇدىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇنداق ئويلاپ - مۇنداق ئويلاپ مۇختاردىن ئۆچىنى ئالماق بوپتۇ. ئۆزىنىڭ چىلتەنلىرىنىڭ قولىغا قىلىچ، نەيزە بې- رىپ مۇختارنى قوغلاپتۇ.

مۇختار ھەييار «كىتابى جادۇ»غا قاراپ كەمەك ھەييارنىڭ قىرىق چىلتىنى بىلەن قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ بىر چايخانىنىڭ ئالدىدا تە- لەمچى بولۇپ، كۈلاھ كىيىپ ئولتۇرۇۋاپتۇ. كەمەك ھەييار چايخانىغا كېلىپ بىر قا- راپلا مۇختار ھەييارنىڭ تىلەمچى بولۇپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ.

— ئەمدى قولۇمغا چۈشتۇڭ، — دەپتۇ كەمەك ھەييار ۋە چىلتەنلىرىگە، — ئا- ۋۇ تىلەمچىنى تۇتۇڭلار! — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. مۇختار ھەييارمۇ بوش كەلمەي بىر دوملاپ قىرىق چىلتەنىڭ ئۈستىدىن ئاتلاپ، كەمەك ھەييارنى كېلىشتۇرۇپ بىرنى تېپىپ، چايخانىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىۋاپتۇ. ئۇلار قوغلاپتۇ، مۇختار ھەييار بولسا، ئۆچكىدەك بالداقمۇ بالداق سەكرەپ بىر ئېگىز مۇنارغا چىقىۋېلىپ:

— كەل كەمەك، مەن ئۆز پۈت - قولۇمنى ساڭا باغلاپ بېرىمەن، — دەپ ئۇنى زاڭلىق قىلىپ كۈلۈپتۇ. بۇنىڭ ئەلىمىگە چىدىماي كەمەك ھەييار ئۆزىنى ئۆزى كا- چاتلاپ، ساقىلىنى يۇلۇپ، تېپىچەكلەپ، يۇقىرى ئۆرلىگەنكەن، مۇنارنىڭ قاق ئوتتۇ-

رىسغا بارمايلا پالاقتده يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. ئاندىن كەمەك ھەييار چىلتەنلىرىنى يەغىپ، توۋلاپ تۇرۇپ: «مۇختار ئادەم ئەمەس، شەيتان ئىكەن. ئۇنى تۇتقىلى بولمايدىكەن. پادىشاھنىڭ ئالدىغا مۇختار قورقۇپ قېچىپ كەتتى دەپ بارايلى» دەپتۇ ـ دە، چىلتەنلىرىنى باشلاپ قايتىپ كېتىپتۇ. كەمەكنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قالغان مۇختار ھەييار دەرھال مۇنارىدىن چۈشۈپ باشقا بىر كوچا بىلەن كېتىۋاتسا، پادىشاھنىڭ بىر ۋەزىرى يولۇقۇپ قاپتۇ. ئۇنى سېھىرگەرلىك بىلەن ئۇخلىتىپ قويۇپ، ئۆزى ۋەزىر قىياپىتىگە كىرىپتۇ ـ دە، ۋەزىرنىڭ كىيىملىرىنى كىيىپ ئوردىغا كەپتۇ.

كەمەك ھەييار دەل شۇ چاغدا ئوردىغا كېلىپ:

ــ پادىشاھىم، مەن چىلتەنلىرىم بىلەن مۇختار ھەييارنى دۇئانە قىياپىتىدە تۇتقانىدىم، يولدا كېلىۋېتىپ قورقۇپ قېچىپ كەتتى، ــ دەپ مەلۇم قىپتۇ.

ــ ئۇنىڭ قورقۇپ قېچىپ كەتكەنلىكىگە ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ، ــ دەپتۇ پادىشاھ، ــ سەن يالغان ئېيتىۋاتىسەن. ئەگەر مۇختار مۇشۇ يەردە بولغان بولسىدى، ئىككىڭنى قىلىچۋازلىق قىلدۇراتتىم. شۇ چاغدا قايسىڭنىڭ يامان ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولاتتىم.

پادىشاھ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇشىغا ۋەزىر قىياپىتىگە كىرىۋالغان مۇختار ھەييار پادىشاھقا دەپتۇ:

ــ سىلى ماڭا مىڭ تىللا ئالتۇن بەرسىلە، مەن مۇختارنى ئايىغ ئاستىلىرىدىن ئۇندۇرۇپ بېرىمەن.

ــ ئەجەب ئىش، ــ دەپتۇ پادىشاھ چۆچۈپ.

ــ شۇنداق تەقسىر، ــ دەپتۇ ۋەزىر قىياپىتىدىكى مۇختار ھەييار. پادىشاھ خەزىنىچىگە مىڭ تىللا ئالتۇن بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. ۋەزىر قىياپىتىدىكى مۇختار ھەييار مىڭ تىللا ئالتۇننى بېلىگە تۇگۇۋېلىپ:

ــ مانا قارىسىلا، مەن مۇختار ھەييار! ــ دەپتۇ پادىشاھقا. پادىشاھنىڭ ئالدىدا راست مۇختار ھەييار پەيدا بوپتۇ. ئاندىن پادىشاھ سىرتقا بىر چوڭ سەينا ياستىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قىلىچۋازلىق باشلىنىپتۇ. مۇختار ھەييار قىلىچىنى ئوينىتىپ بېرىپ كەمەكنىڭ ئۈستىگە بىرنى ئۇرۇپتۇ، ئاندىن قىلىچىنىڭ ئۇچى بىلەن كەمەك ھەييارنى ئىلىپ يىراقتا تاشلىۋېتىپتۇ. كەمەك ھەييار جان ئاچچىقىدا چىلتەنلىرىنى يارىدەمگە چاقىرىپتۇ. ئۇلار بىر بولۇپ مۇختار ھەييارغا ھۇجۇم قىپتۇ. سورۇندا قىلىچۋازلىق راسا ئەۋجىگە چىقىپتۇ. مۇختار ھەييار چىلتەنلەرنى بىر ـ بىرلەپ يىقىتىپ كېتىۋېتىپ، ئۈشتۈمتۇت چوڭقۇر بىر ئورىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. كەمەك ھەييار خۇش بولۇپ كېتىپ، چىلتەنلىرىگە ئورنىنى تىندۇرۇشنى بۇيرۇپتۇ. چىلتەنلەر ھەش-

پەش دېگۈچە ئورنىنى قۇم بىلەن تىندۇرۇۋېتىپتۇ. مۇختارنى ئۇجۇقتۇردۇم، دەپ ئويلىغان كەمەك ھەييار مۇغەمبەرلىك بىلەن پادىشاھقا:

— بۇ ئادەمنى شەيتان مۇختارنى ھالاك قىلدىم، — دەپتۇ.

مۇختار ھەييار ئورنىدىن ئاستىنى يان تەرىپىگە قارىتىپ تېشىپ، تۆشۈكنى پادىشاھ تۇرغان ئۆينىڭ ئاستىغا يەتكۈزۈپ، قىلىچىنىڭ ئىنچىكە ئۇچىنى پادىشاھنىڭ تاپىنىغا تىقىپتۇ.

— ۋاي داد، مېنى يىلانمۇ، چايانمۇ، بىر نېمە چېقىۋالدى، مېنى قۇتقۇزۇڭلار! — دەپ ۋارقىراپتۇ پادىشاھ. ئوردىدىكى ھەممە ئەمەلدارلار كېلىپ ئىزدەپ ھېچنېمە تاپالماپتۇ. پادىشاھ كېچىدە تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەندە، مۇختار تۆشۈكتىن چىقىپ، تامغا تارتىپ قويۇلغان گىلەمنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋاپتۇ. ئاندىن پادىشاھنى قىلىچىنىڭ ئۇچى بىلەن نوقۇپ ئويغىتىپ غەلىتە ئاۋاز بىلەن:

— مەن جېنىڭنى ئالىدىغان ئەزرائىل، سېنىڭ بۇگۈن رىزقىڭ پۈتۈپ، ۋاقىت - سائىتىڭ توشتى، ئۆلۈمگە تەييار بولۇپ، ئامانەتنى تاپشۇر، — دەپتۇ. ئۆلۈم خەۋىدىن چۆچۈپ گاڭگىراپ قالغان پادىشاھ:

— ماڭا رەھىم ئەيلە، يەنە بىرئاز ياشاي، نېمە خالىساڭ شۇنى ئال، جېنىمدىن باشقىنى تىلە، — دەپتۇ. مۇختار ھەييار:

— ماڭا مۇشۇ كىچىككىنە داخىركولۇڭارىمنى تولدۇرۇپ ئالتۇن بەرسەڭ، ساڭا ياشاشقا ۋاقىت بېرىمەن، — دەپتۇ.

پادىشاھ ئالتۇن بېرىشكە ماقۇل بولۇپ، پۈتۈن خەزىنىسىدىكى ئالتۇنىنى ئېلىپ چىقىپ داخىركولۇڭارنى تولدۇرالماپتۇ. قالغان قىسمىنى مۇختار ھەييار ئۆزى بىرلا «سۇپ» دەپ تولدۇرۇپتۇ.

— داخىركولۇڭارنى تولدۇرالمىدىڭ، ئەمدى سەن قىرىق كۈنلا ياشايسەن، — دەپ ئەزرائىل قىياپىتىدىكى مۇختار ھەييار غايىب بوپتۇ.

پادىشاھ جىمىكى ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى ئالدىغا چاقىرىپ، كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇپ:

— تەقدىر - پېشانە، ئەزرائىل جېنىمنى ئالغىلى كەلگەنىكەن، خەزىنىدىكى ھەممە ئالتۇننى بېرىپ، مىڭبىر يالۋۇرۇپ يېلىنىپ يۈرۈپ، جېنىمنى قىرىق كۈندىن كېيىن ئېلىشقا مۆھلەت ئالدىم، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇرغان كەمەك ھەييار ئۆتكەنكى كەچمىشلەرنى بىر - بىرلەپ يادىغا ئېلىپ:

— ئەي زاتى ئۇلۇغ پادىشاھىم، ئۇ ئەزرائىل ئەمەس، مۇختار ھەييارىدۇر، — دەپتۇ.

— ۋۇي، ئۇنى ئورنغا كۆمۈپ ئۆلتۈرمىگەنمۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— تەقسىر، ئۇنىڭ ھېيلىسى، پەم - پاراسىتى بىر خىسلەت. مېنىڭ ئەپسۇنلىرىمۇ كارغا كەلمىدى، — دەپ ئۆزىنىڭ يېڭىلىپ قالغانلىقىنى ئىقرار قىپتۇ. پادىشاھنىڭ جۇدۇنى ئۆرلەپ:

— سەن بۇگۈن مۇختارنى تۇتۇپ كەلمەيدىغان بولساڭ، تېرەڭنى تەتۇر سويىمەن! — دەپتۇ كەمەك ھەييارغا بۇيرۇق قىلىپ. كەمەك ھەييار يەنە ئۆزىنىڭ قىرىق چىلتىنىنى ئەگەشتۈرۈپ مۇختار ھەييارنى قوغلاپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار چۆل دېمەي، تاغ دېمەي، سۇ ۋە جاڭگال دېمەي، ئات چاپتۇرۇپ مېڭىپ مۇختارنى نەق تەكلىماكانغا يېقىن بىر جايدا سايىداپ تۇرغاندا قوغلاپ يېتىپتۇ. كەمەك ھەييار دەرھال چىلتەنلىرىگە:

— ئورا كولاپ، ئۆزۈڭلار ئورنىڭ ئىچىگە مۆكۈنۈڭلار، مەن مۇختارنى ئويغىتىپ ئۆزۈم ئورا تەرەپكە قاچىمەن. مەن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ پۇتىغا سىرتماق سېلىپ تۇتۇڭلار، — دەپ ئۆگىتىپتۇ.

كەمەك ھەييار ئۇخلاۋاتقان مۇختار ھەييارنى قىلىچىنىڭ دەستىسى بىلەن ئۇرۇپتۇ. مۇختار ھەييار ئويغىنىپ قارىسا، كەمەك ھەييار يېنىدا تۇرغان. سەكرەپ قوپۇپلا كەمەك ھەييارنى قوغلاپتۇ. مۇختار ھەييار ئوردىدىن ئاتلاپ ئۆتمەكچى بولغاندا، سىرتماقا چۈشۈپ قېلىپ، تۇتۇلۇپ قاپتۇ.

كەمەك ھەييار مۇختار ھەييارنى قىرىق بىر يەردىن باغلاپ، چىلتەنلىرى بىلەن قورشاپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپتۇ. پادىشاھ مۇختارنى كۆرۈپ قورقۇپ كېتىپتۇ:

— جاللات! — دەپ ۋارقىراپتۇ - دە، ئۆزى تەختىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋاپتۇ. پۇتۇن تېنى قاپقارا، قارا ساقال قىرىق جاللات كىرىپ كەپتۇ - دە، پادىشاھقا:

— كىمنىڭ ئەجىلى يەتتىكىن پادىشاھىم؟ — دەپ قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپتۇ.

— مۇختارنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىلىڭلار! — دەپتۇ پادىشاھ. مۇختار ھەييار كۈلۈپ قويۇپتۇ. پادىشاھ بۇنىڭ كۈلگىنىگە قارىغاندا، قىلىچ بىلەن چاپقانغا ئۆلمەيدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ:

— چاپماي، ئېسىپ ئۆلتۈرۈڭلار! — دەپ ھۆكۈم قىپتۇ.

— پادىشاھ، — دەپتۇ مۇختار، — مەن ساڭا يامانلىقىنى راۋا كۆرمەي، قەست قىلمىغانىدىم. مەن خالىسام كۆزۈڭنى قارىغۇ، پۇتۇڭنى توكۇر، تىلىڭنى كېكەچ قىلىۋېتەتتىم ياكى جېنىڭنى ئالغان بولار ئىدىم. سەن مەردلىك ئالدىدا نامەردلىك قىلدىڭ.

— دەرھال ئېلىپ چىقىپ ئېسىڭلار! — دەپ ۋارقىراپتۇ پادىشاھ.

قىرىق جاللات مۇختارنى دار ئاستىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.

ــ جاللاتلار، مەن قەسەم ئىچىمەنكى، قاچمايمەن، ماڭا ئۆلۈم ئالدىدا بىر يۈتۈم سۇ بېرىڭلار، ــ دەپتۇ مۇختار ھەييار.

جاللاتلار مۇختارنىڭ قەسىمگە ئىشىنىپ، ئۇنىڭغا سۇ بېرىپتۇ. مۇختار سۇنى ئۆزىنىڭ چۆچىكىگە قۇيۇپ:

ــ مەن قاچمايمەن دەپ قەسەم ئىچتىم، ئەمما ئۇچمايمەن دېمىدىم، ــ دەپتۇ ــ دە، چۆچەكتىكى سۇنى بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ تۆكۈۋېتىپ، كەپتەر بولۇپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

مۇختارنىڭ دارغا ئېسىلىشىنى كۆرۈش ئۈچۈن پادىشاھ ھەممە ۋەزىرلىرى ۋە كەمەك ھەييار بىلەن ئوردا پەشتىقىغا چىقىپ قاراپ تۇرغانكەن، كەپتەر ئۇلارنىڭ بېشىدىن ئارتىلىپ ئۆتۈپ غايىب بوپتۇ. جاللاتلار ھاڭ ــ تاڭ بولۇپ قاپتۇ. كەمەك ھەييار بىلەن پادىشاھمۇ ئاسمانغا قاراپتۇ، ئەمما كەپتەرنى كۆرەلمەپتۇ. مۇختار ھەييار شەھەرگە چۈشۈپ، بىر مەدىكار قىياپىتىگە كىرىۋاپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن كەمەك ھەييار خوتۇنى بىلەن ياراشماقچى بوپتۇ، قازىلار «ئۇچ تالاققا يول يوق» دەپ ئۇنىماپتۇ.

ــ يول تېپىڭلار، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ يول تەيلى،[1] ــ دەپتۇ قازىلار.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار كەمەك ھەييارنىڭ ئايالىنى تەيلى قىلىش ئۈچۈن مەدىكار ئىزدەپ، ئۇنى مەدىكار قىياپىتىگە كىرىۋالغان مۇختار ھەييارغا نىكاھلاپتۇ. ئەتىسى قازى باشلىق بىرقانچە كىشى خوتۇننى مەدىكاردىن ئاجرىتىپ كەمەك ھەييارغا نىكاھلاپ قويماقچى بولۇپ ئۆيگە كىرسە، كەمەك ھەييارنىڭ خوتۇنى بىلەن مۇختار ھەييار ياتقان. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان پادىشاھمۇ ھەيران بولۇپ، مۇختار ھەييارغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ ۋە ئۇنى يەنە ئالتۇن ــ كۈمۈشلەر بىلەن مۇكاپاتلاپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن، مۇختار ھەممە ئالتۇنلارنى ئېلىپ، ئۆز يۇرتى تەكلىماكانغا قايتىپ كەپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **تۇرسۇن لېتىپ، خوجەئەھمەت يۇنۇس، تۇرسۇن زېرىددىن، مىجىت ئوسمان.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (3)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

① تەيلى ــ باشقا كىشىگە نىكاھلاپ ئاجرىتىۋېلىش.

گۈلچى تازنىڭ مەلىكىگە ئۆيلىنىشى

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا، كۆرۈنمەس تاغنىڭ بېرىسىدا، كۆرۈنگەن تاغنىڭ نېرىسىدا بىر يۇرت بولۇپ، ئۇ يەردە ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن بىر گۈلچى مومای ئوغلى بىلەن ياشايدىكەن. مومانىڭ ئوغلى ئەقىللىك بولسىمۇ، ئەمما تاز ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ تاز ئانىسى تىزىپ بەرگەن چىرايلىق گۈللەرنى شەھەرگە ساتقىلى ئېلىپ كىرىپتۇ. بىر چاغدا جاكارچى پادىشاھنىڭ ساھىبجامال مەلىكىسىنىڭ شەھەر سەيلىسىگە چىققانلىقىنى خەۋەر قىپتۇ. بىردەمدىن كېيىن پادىشاھنىڭ ئارزۇلۇق مەلىكىسى قىرىق قىز بىلەن يېتىپ كەپتۇ. مەلىكە تازنىڭ ئالدىغا كەلگەندە مەپىدىن چۈشۈپ، تازنىڭ قولىدىكى بىر تال چۈغلۇق گۈلنى ئۈچ تىللاغا سېتىۋاپتۇ. تاز «ئاھ» دېگىنىچە ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپتۇ، مەلىكە پەرۋاسىز ئۆز يولىغا كېتىۋېرىپتۇ. كۈنلەر كەينى ـ كەينىدىن ئۆتۈپتۇ. تازنىڭ ئەھۋالى بارغانچە يامانلاپ، چىرايى سارغىيىپتۇ، ئانىسى ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن قاتتىق قايغۇرۇپتۇ.

بىر كۈنى سىرىنى يوشۇرۇشقا ئامالسىز قالغان تاز يىغلاپ تۇرۇپ دەردىنى ئانىسىغا ئېيتىپتۇ. ئانىسى بىر ئىشىنىپ ـ بىر ئىشەنمەي، بىردە يىغلاپ ـ بىردە تىللاپ تازغا نەسىھەت قىپتۇ. تاز ئانىسىغا:

ـــ جېنىم ئانا، مۇشكۈلۈمنى ئاسان قىلغىن، مېنىڭ ئەھۋالىمنى پادىشاھقا يەتكۈزگىن، ـــ دەپ نىيىتىدىن يانماپتۇ.

مومای ئىلاجسىز تەرسا ئوغلىنىڭ دېگىنى بويىچە ھەر كۈنى سەھەردە شاھ ئوردىسى ئالدىنى سۈپۈرىدىغان بوپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە مومانىڭ بۇ ئىشى شاھقا يېتىپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرگە:

ـــ ئوردا ئالدىنى سۈپۈرۈپ قويۇۋاتقان مەزلۇمنى چاقىرىپ كېلىڭلار، نېمە تىلىكى بولسا ماڭا دېسۇن، رازى قىلاي! ـــ دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن مۇلازىملار مومانىنى شاھ ئالدىغا باشلاپ كىرىپتۇ. مومای شاھ ئالدىدا تىز پۈكۈپ ئولتۇرۇپ، ئوغلىنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىپتۇ ۋە زار ـ زار يىغلاپ نادان بالىنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈنۈپتۇ. بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغان شاھ تولىمۇ ھەيران بوپتۇ ۋە نى ـ نى شاھزادىلەردىن ئەلچى كەلسە قىزىم ئۇلارنىڭ بىرسىنىمۇ لايىق كۆرمىگەن، ئەمدى ئاددىي پۇقرادىن ئەلچى كەپتۇ، قىزىم بۇ ئەھۋاللارنىمۇ بىلىپ باقسۇن، دەپ ئويلاپ قىزىغا كىشى كىرگۈزۈپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مەلىكە ھېلىقى

كۈنى شەھەر سەيلىسىدە ئۆزىنى كۆرۈپ ھوشىدىن كەتكەن گۈلچى تازنى ئەسلەپتۇ - دە، ئۇنى ئېغىر بىر شەرت بىلەن ياندۇرماق بولۇپ، شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

— ئەگەر ئۇ يىگىتىنىڭ راستىنلا ماڭا ئۆيلىنىش نىيىتى بولسا، ئادەم بىلمەيدىغان ھەم ئىشەنمەيدىغان بىر ھۈنەر ئۆگىنىپ كەلسۇن، شۇ چاغدا ئۇنى ئۆزۈمگە قوبۇل قىلىمەن.

شاھ قىزىنىڭ بۇ جاۋابىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن قىزىنىڭ ئەقلىدىن رازى بوپتۇ ۋە تازنىڭ مۇنداق ئېغىر شەرتنى ئورۇنلاپ كېلەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ:

— ئەگەر ئوغلىڭىز قىزىمىزنىڭ مۇشۇ شەرتىنى ئورۇنلىسا، مەن قىزىمنى ئوغلىڭىزغا شاھانە توي قىلىپ بېرىمەن، — دەپ ۋەدە قىلىپ مومايىنى يولغا سالىتۇ.

موماي ئۆيىگە كېلىپ مەلىكىنىڭ شەرتىنى ئوغلىغا يەتكۈزۈپتۇ ۋە:

— بۇنداق ئىش شەيتانىڭمۇ قولىدىن كەلمەيدۇ. نىيىتىڭدىن يانغىن، — دەپ يەنە نەسىھەت قىپتۇ، بىراق تاز نىيىتىدىن يانماپتۇ. ئۇ ئاخىر ئانىسىنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ، ئادەم بىلمەيدىغان ھۈنەرنى ئۆگىنىپ كېلىش ئۈچۈن تەۋەككۈل كەمىرىنى بېلىگە باغلاپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. كىشىلەردىن سۇرۇشتۇرۇپ يۇرۇپ ئاخىر يەتتە تاغنىڭ نېرىسىدىكى يالغۇز بىر جاڭگالدا تۇرىدىغان بىر جادۇگەرنىڭ نامىنى ئاڭلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يول يۈرسىمۇ مول يۇرۇپ، يەتتە تاغنى يەتتە كۈندە ئاتلاپ بىر جاڭگالغا كەپتۇ. قارىسا، بۇلاق بېشىدا بىر قىز يالغۇز ئولتۇرۇپ چېچىنى تاراۋاتقۇدەك. تاز قىزنىڭ يېنىغا بېرىپ:

— ئەي پەرىشتە، ئۇسسۇدۇم، سۇ بەرسىڭىز، ئاچ قالدىم، نان بەرسىڭىز، — دەپتۇ. قىز بۇ ناتونۇش يولۇچىغا قاراپ:

— ئاچ قالغان بولسىڭىز نان يەڭ، — دەپ بىر تاشنى ئېلىپ تازغا سۇنۇپتۇ. تاز بۇ ئىشتىن ئەجەبلەنگەن بولسىمۇ ئېلىشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئېلىپ قارىسا، قولىدا تاش ئەمەس، قىزىرىپ پىشقان ياغلىق توقاچ تۇرغۇدەك. قىز يەنە:

— ئۇسسىغان بولسىڭىز سۇت ئىچىڭ، — دەپ بۇلاقتىن بىر كومزەك سۇ ئېلىپ سۇنۇپتۇ، تاز قارىسا، كوزىدا سۇ ئەمەس، سۈت تۇرغۇدەك. تاز شۇنداق قىلىپ قورسىقىنى توقلاپتۇ. قىز تازدىن نېمە سەۋەب بىلەن بۇ ئادەم ئاياغ باسمايدىغان جاڭگالغا كېلىپ قالغانلىقىنى سوراپتۇ. تاز ئۆزىنىڭ ئادەم بالىسى بىلمەيدىغان ھەم كىشى ئىشەنمەيدىغان ھۈنەر ئۆگەنگىلى كەلگەنلىكىنى بايان قىپتۇ.

— ئۇنداق ھۈنەرنى، — دەپتۇ قىز، — يەتتە ئىقلىمدا بىر دادامىلا بىلمىدۇ، ھەتتا شەيتانمۇ بىلمەيدۇ. مەن سىزگە ياردەم قىلاي.

قىز تازنى ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپتۇ. قىزنىڭ ئاتىسى جادۇگەر بولۇپ، جانلىق،

جانسىز بولۇپ، يەتمىش ئىككى خىل مەۋجۇداتقا ئۆزگىرىلەيدىكەن. ئۇ ھۇنەر ئۆگىتىش كىلى كەلگەن يىگىتلەرنى يىللار قۇلدەك ئىشلىتىپ ئاز - تولا ھۇنەرنى ئۆگىتىپ قويىدىكەنۇ، ئەمما شاگىرتى كەتمەكچى بولغاندا ھىيلە بىلەن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىدىكەن. شۇڭا، ئۇنىڭ ھۇنىرىنى قىزىدىن باشقا ئىنىس - جىن بىلمەيدىكەن. ئۇ ئارتۇق گەپ قىلماي تازنى قوبۇل قىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ تاز جادۇگەرنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ قاپتۇ. جادۇگەر تازنى ئەتىدىن - كەچكىچە ئوتۇن يارداۇرۇپ، ئېرىق چاپتۇرۇپ، يەر كولىتىپ، كولىغان يەرنى يەنە تىنداۇرۇپ ئىشلىتىپتۇ. نەچچە ئايغىچە تاز كولىمىغان بىر تاپان يەر قالماپتۇ، يارغان ئوتۇنلىرى تاغدەك دۆۋىلىنىپ كېتىپتۇ. جادۇگەر تازنىڭ ئىشچانلىقىدىن رازى بولۇپ، بىر نەچچە ھۇنىرىنى ئۆگىتىپ قويۇپتۇ. شۇ كۈنلەردە جادۇگەرنىڭ قىزى تازنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ، شۇڭا ئۇ دادىسىدىن ئۆگىنىۋالغان ھۇنەرلەرنى ئوغرىلىقچە تازغا ئۆگىتىپ قويۇپتۇ ۋە:

— ھەي تاز، دادام سېنى يىراقتا ئىشقا بۇيرۇسا يۇگۇرۇپلا مېڭىپ كەتمە، ئاۋۇال ماڭا كېلىپ دېگىن، — دەپ جېكىلەپ قويۇپتۇ. تاز بۇ گەپنى ئېسىدە تۇتۇپتۇ.

بىر كۈنى جادۇگەر ئەمدى قىلدۇرغۇدەك ئىشمۇ قالمىدى، بۇ تاز ئەقىللىك ھەم چېچەن ئىكەن. ئۇ ئەمدى ھۇنەرلىرىمنىڭ ھەممىسىنى بىلىۋېلىشىنىڭ كويىغا چۈشىتى، ئۇنى ۋاقتىدا كۆزدىن يوقىتاي، دەپ ئويلاپ تازنى ئالدىغا چاقىرىپتۇ ۋە:

— ئاۋۇ دۆڭنىڭ ئارقىسىدا بىر توپ قوي بار، ھەيدەپ كەل، — دەپ بۇيرۇپتۇ. تاز:

— خوپ، — دەپ ماڭماقچى بوپتۇ، ئەمما قىزىنىڭ دېگەن گېپى ئېسىگە كېلىپ قىزنى ئىزدەپ بېرىپتۇ.

— ئەي پەرىشتە، داداڭ مېنى دۆڭنىڭ ئارقىسىدىكى قويلارنى ھەيدەپ كېلىشكە بۇيرۇدى، قانداق قىلاي؟ — دەپتۇ تاز.

— بارغىن، ئەمما قولۇڭدىن بۇ كالتەكنى چۈشۈرمە. قويلارنى ھەيدەپ ماڭساڭ، ئالدىڭغا بىر تايغان چىقىدۇ، قورقما، تۇمشۇقىغا بىرلا ئۇر، — دەپ قولىغا بىر كالتەكنى تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ.

تاز قويلارنى ھەيدەپ كېلىۋاتسا، دېگەندەك ئالدىدىن بىر تايغان ئېتىلىپ چىقىپتۇ. تاز تايغانىڭ تۇمشۇقىغا كەلتۈرۈپ بىرنى ئۇرغانىكەن، ئۇ غىڭشىغىنىچە قېچىپتۇ. ئەسلىدە جادۇگەر تايغان سۈرىتىگە كىرىپ تازنى ئۆلتۈرگىلى كەلگەنىكەن.

تاز قويلارنى ھەيدەپ كەلسە، جادۇگەر ۋاي - ۋاي ياتقۇدەك. تاز ھېچنېمىنى سەزمىگەندەك بولۇپ ئۆز ئىشىنى قىلىپ يۈرۈۋېرىپتۇ. يەنە بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن جادۇگەر جاڭگالدىن ئېشەككە ئوتۇن ئارتىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. تاز

قىزغا يەنە مەسلىھەت سالغانىكەن، قىز ئۇنىڭغا:

ــ بۇيرۇغان بولسا بار، ئەمما يولدا ئېشەكتىن چۈشمە، چۈشسەڭ نوختىنى قويۇپ بەرمە. ئېشەكنى چىڭ باغلاپ قويۇپ، ئوتۇننى بولۇشچە ئارتىپ ئېلىپ كەل، نوختىنى بوش تۇتما، ــ دەپ يولغا سالىتۇ.

تاز قىزنىڭ دېگىنى بويىچە نوختىنى چىڭ تۇتۇپ، ئوتۇننى بولۇشچە ئارتىپ ئېلىپ كەيتۇ. بۇ قېتىم راسا ئەدىپىنى يېگەن جادۇگەر تېخىمۇ غەزەپكە كېلىپ، تازىنى ئۆلتۈرۈشنىڭ ئۈچىنچى چارىسىنى ئىشلەتمەكچى بوپتۇ. شۇ ئارىلىقتا تاز قىزنىڭ ياردىمى بىلەن جادۇگەرنىڭ ھۈنەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆگىنىپ بوپتۇ. قىزنىڭ تازغا ياردەم قىلمۇاتقانلىقىنى تۇيۇپ قالغان جادۇگەر تازنى قىزغا تۇيدۇرماي بابلاش نىيىتىگە كەپتۇ. بىر كۈنى ئۇ تازنى دەرھال قازناقتىن پالتا ئېلىپ چىقىشقا بۇيرۇپتۇ. جادۇگەرنىڭ قىرىق بىر قازنىقى بار ئىكەن. تاز بۇنىڭ قەست ئىكەنلىكىنى بىلمەپتۇ، قىزغىمۇ دېمەپتۇ. ئۇ قىرىق قازناقنىڭ ھەممىسىنى ئاختۇرۇپمۇ پالتىنى تاپالماپتۇ. قىرىق بىرىنچى قازناقتا كەلگەندە جادۇگەر: «دۆت، قارىغۇ، پالتا ماۋۇ ئۆيدە» دەپ تازنى قازناقتا ئىتتىرىۋېتىپ ئىشىكنى ئېتىپ قويۇپتۇ. تاز ئەمدى تۇگەشتىم، دەپ ئۇمىدىنى ئۈزۈپ ئۆلۈمنى كۈتۈپتۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا تازنىڭ ئانىسى نەچچە ئايغىچە ئوغلىنىڭ دېرىكىنى ئالالماي، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىزدەپ بۇ جاڭگالغا كېلىپ قاپتۇ ۋە بۇلاق بېشىدا قىزغا ئۇچراپ جادۇگەرنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. جادۇگەر «ئوغلۇڭ ئوتۇنغا كەتتى» دەپ تازنى موماياغا كۆرسەتمەپتۇ. شۇ ئارىلىقتا دادىسىنىڭ ئىشىنى ئۇققان قىز يۇگۇرۇپ قازناقنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ:

ــ ھەي تاز، جىم ياتامسەن، ئاناڭ كەلدى، سۇرەن سال! ــ دەپتۇ.

تاز داد ـ پەريات كۆتۈرۈپ «ئانا!» دەپ ۋارقىراپتۇ. جادۇگەر ئامالسىز تازنى قازناقتىن چىقىرىپ بېرىپتۇ ۋە بىر پۇرسەتتە ئانا ـ بالا ئىككىسىنى بىراقلا يىغىشتۇرۇشنى ئويلاپتۇ. جادۇگەر ئانا ـ بالا ئىككىسىنى بىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. تۈن نىسپى بولغاندا تاز ئانىسى بىلەن تۇيدۇرماي تالاغا چىقىپ بىر دومىلاپ ئاتقا ئايلىنىپتۇ ـ دە، ئانىسىنى مىندۇرۇپ يۈرتىغا راۋان بوپتۇ.

ئەتىسى جادۇگەر ئۆز ھۈنىرىنىڭ ئاشكارا بولۇپ كېتىشىدىن قورقۇپ تازنى ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ.

تاز ئانىسىنى ئېلىپ ئۇدۇل ئۆيگە كەپتۇ ۋە شاھنىڭ ئالدىغا بارغاندا كىيگۈدەك كىيىملەرنى ئېلىش ئۈچۈن ئانىسىغا:

ــ مەن بوز ئايغىرغا ئۆزگىرىمەن، مېنى بازارغا ئېلىپ چىقىپ يەتتە تىللاغا

سېتىڭ، ئەمما نوختامنى بەرمەڭ، ــ دەپتۇ ۋە كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئارىلىقتا تاز ئېگەرلەنگەن، قۇشقۇن، ئۇزەڭگىلىرى ۋالىلداپ تۇرغان ئارغىماقلا ئايلىنىپتۇ. موماي ئارغىماقنى بازارغا ئەكىرىپتۇ. ئاتقا شەھەر قازىسىنىڭ كۆزى چۈشۈپتۇ. قازى باھا تالاشمايلا مومايغا يەتتە تىللانى بېرىپ، ئاتنى مىنىپ ھەيۋەت بىلەن ھويلىسىغا كىرىپ ئاتنى باغلاپتۇ ـ دە، خوتۇنلىرىغا ماختىنىپ كۆرسەتمەكچى بولۇپ، ئۇلارنى چاقىرغىلى كىرىپ كېتىپتۇ. دەل شۇ ئارىلىقتا تاز بىر دوملاپ ئەسلىگە كەپتۇ ـ دە، شىپىدە چىقىپ كېتىپتۇ. قازى ماختانغان ھالدا خوتۇنلىرىنى باشلاپ چىقسا ئات يوق تۇرغۇدەك. خوتۇنلىرىنىڭ ئالدىدا ئوسال بولغان قازى ئاتنى ئىزدىتىپ تەرەپ ـ تەرەپكە ئادەم چىقارتىپتۇ.

موماي نوختىنى ئېلىپ ئۆيىگە كەلسە ئوغلى كاڭدا ياتقۇدەك. بۇنى كۆرۈپ موماي ئوغلىنىڭ كارامىتىگە قايىل بوپتۇ. ئەتىسى تاز:

ــ ئانا، مەن ئەمدى تۆگىگە ئۆزگىرەي، يەتتە تىللاغا سېتىڭ، ئەمما نوختامنى بەرمەڭ، ــ دەپتۇ.

موماي تۆگىنى يېتىلەپ بازارغا كىرىپتۇ. دەل شۇ كۈنى جادۇگەرمۇ تازنى ئىزدەپ يۈرگەنىكەن. ئۇ بىر قاراپلا تۆگىگە ئۆزگىرىۋالغان تازنى تونۇپ قاپتۇ ـ دە، مومايـ نىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ تۆگىڭىزنى قانچىگە ساتىسىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ يەتتە تىللا، ئەمما نوختىنى بەرمەيمەن، ــ دەپتۇ موماي جادۇگەرنى تونۇماي.

ــ مەن سىزگە ئون تىللا بېرەي، نوختىسى بىلەن بېرىڭ، ــ دەپتۇ جادۇگەر. موماي ئويلىمايلا ماقۇل بوپتۇ.

جادۇگەر تۆگىنى سېتىۋالغاندىن كېيىن بىقىنىغا بىگىز سانجىپ، ئۇرۇپ، تـوخـتىماي چاپتۇرغىنىچە ئۆيىگە قاراپ مېڭىپتۇ. جادۇگەرنىڭ قىزى يىراقتىن دادىسىنىڭ تازنى مىنىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ غەمگە چۆكۈپتۇ ۋە ئۆيىدە بار پالتا ـ پىچاق، كەكە ـ قىڭراقلارنىڭ ھەممىسىنى سۇغا تاشلىۋېتىپتۇ. جادۇگەر تۆگىنى ئېلىپ كېـلىپ پۇت ـ قولىنى باغلاپ يىقىتىپ بېشىدىن بېسىپ تۇرۇپ:

ــ ھەي قىزىم، پىچاقنى ئېلىپ چىق ! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ. قىزى كىرىپ كېـتىپ:

ــ دادا، پىچاق يوق تۇرىدۇ، ــ دەپتۇ. جادۇگەر:

ــ پالتىنى ئېلىپ چىق، ــ دەپتۇ. قىز:

ــ يوق تۇرىدۇ، ــ دەپتۇ يەنە تاپالمىغان بولۇپ. جادۇگەر جىلە بولۇپ:

ــ ھەي قارىغۇ، ماۋۇنى تۇت، ئۇنىڭ بېشىنى باس ! مەن تېپىپ چىقاي، ــ دەپ

قىزىغا تۆگىنى تۇتقۇزۇپ ئۆيىگە يۈگۈرۈپتۇ. قىز شۇئان:

ــ ئەي تاز، ياتامسەن، سۇرەن سېلىپ قاچامسەن، ــ دەپتۇ. تاز سۇرەن سېلىپ تېپىرلاشقا باشلاپتۇ. قىز دەرھاللا ئۇنىڭ پۇتلىرىنى يېشىۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تاز بىر دومىلاپ كەپتەرگە ئايلىنىپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقۇدەك. جادۇگەر شۇئان بىر دومىلاپ لاچىنغا ئۆزگىرىپتۇ ـ دە، تازنىڭ كەينىدىن قوغلاپتۇ. نەچچە تاغنى ئاتلىغاندىن كېيىن تاز بىر دۆڭە شاخ ـ شۇمبىنىڭ ئارىسىغا كىرىۋاپتۇ. جادۇگەر بىر تاشنىڭ ئۈستىدە ساقلاپ ئولتۇرۇپتۇ. تاز سەل دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن بىر دومىلاپلا قۇشقاچقا ئايلىنىپ پۇرراپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. جادۇگەر تىنماستىن قوغلاپتۇ.

بىر ھازا ئۇچقاندىن كېيىن تاز چىرايلىق بىر گۈلزارلىققا كىرىپ قاپتۇ ـ دە، بىرلا سىلكىنىپ گۈللەر ئارىسىدىكى چۇغلۇققا ئۆزگىرىۋاپتۇ. جادۇگەر بىر دەرەخنىڭ ئۈستىدە ساقلاپ تۇرۇپتۇ.

بۇ باغ ئەسلىدە پادىشاھنىڭ قىزى ئۇچۇن ياسالغان چارباغ ئىكەن. شۇ كۈنى مەلىكە باغ سەيلىسىگە چىقىپ ھېلىقى گۈلزارلىققا كېلىپ قاپتۇ. قارىسا، گۈللەر ئىچىدە قىپقىزىل ئېچىلغان بىر چۇغلۇق تۇرغۇدەك، مەلىكە ئۇنى ئۇزۇپ چېكىسىگە قىسىپتۇ. شۇ زامان جادۇگەر دەرەختىن چۈشۈپ بىر قەلەندەر سىياقىغا كىرىپ «ھەق، دوس» دەپ مەلىكىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە مەلىكىنىڭ چېكىسىدىكى گۈلنى سوراپتۇ. مەلىكە بۇ قانداق ئىش، قەلەندەر چارباغقا قانداق كىرگەندۇ؟ قارىغاندا بۇ خاسىيەتلىك قەلەندەر ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ چېكىسىدىكى گۈلنى ئېلىپ ئۇنىڭغا ئۇزىتىپتۇ. شۇ ھامان مەلىكىنىڭ قولىدىكى گۈل بىر سەكرەم تېرىققا ئايلىنىپ چېچىلىپ كېتىپتۇ. جادۇگەرمۇ بىر دومىلاپ ئالتە چۈجىسى بار مېكىيانغا ئايلىنىپ تېرىقلارنى يېگىلى تۇرۇپتۇ. مەلىكىنىڭ يېنىغا چۈشۈپ قالغان بىر تال تېرىق بىر دومىلاپ يوغان بىر مۈشۈككە ئايلىنىپتۇ ـ دە، مېكىيان ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغۇچە چۈجىلىرى بىلەن قوشۇپ ھەممىسىنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. مەلىكە بۇ كارامەتلەرگە ھەيران بولۇپ تۇرغىنىدا، تاز ئەسلىي قىياپىتىگە كېلىپ مەلىكىگە تەزىم بەجا كەلتۇرۇپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ مەلىكىگە ئاشىق بىقارار ئىكەنلىكىنى، مەلىكىنىڭ شەرتىنى ئادا قىلىپ ئىنسان بىلمەيدىغان، كۆرسە ئىشەنمەيدىغان ھۈنەرنى ئۆگىنىپ كەلگەنلىكىنى بايان قىپتۇ. مەلىكىمۇ تازنىڭ باتۇرلۇقى، پەم ـ پاراسىتى ھەم ساداقىتىدىن تەسىرلىنىپ ئۇنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىپتۇ. پادىشاھىمۇ لەۋزىدىن يانماي قىرىق كېچە ـ كۈندۈز شاھانە توي قىلىپ، قىزنىڭ تازغا ئىكاھلاپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ تاز مەلىكە بىلەن بىللە ئۆتۈپتۇ. شاھ ئۆلگەندىن كېيىن ئۇ يۇرتنى ئادىل سوراپ، جادۇگەرلىك ھۈنىرىنى كۆڭلىدىلا ساقلاپ ئاخىر ئۆزى بىلەن بىللە ئۇ دۇنياغا ئېلىپ

كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان بۇ ھۇنەرنى ھېچ كىشى بىلمەيدىكەن. خەلق ئىچىدە ئۇلاغ ساتسا نوختىنى ساتمايدىغان ئىش مانا شۇنىڭدىن قالغانكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇللا يارى.** ئەر، ئۇيغۇر، قومۇل شەھىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئىلى ئىسمائىل.** ئەر، ئۇيغۇر، 54 ياش، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، قومۇل ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش - رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1991. 1

موزدۇز بىلەن شاگىرت[1]

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، بۇرۇنقى زامانىدا بىر بۇۋاي بولغانىكەن، بۇۋاينىڭ ئۇچ ئوغلى بارئىكەن. ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ، بۇۋاي قېرىپتۇ، ئىشلەپ ھېرىپتۇ.

بىر كۈنى بۇۋاي يالغۇز ئولتۇرۇپ، كۆڭلىنى خىيالغا تولدۇرۇپ، مېنىڭ بېشىم ئاقاردى، چىشىم سارغايدى، بىر پۈتۈم گۆرگە ساڭگىلىدى. ياخشى كۈنىنىڭ يامىنى بولۇپ، بالىلىرىم مەندىن ئايرىلىپ قالسا، كىشى قولىغا قاراپ قالمىسۇن، ئۆز ئەمگىكى بىلەن كۈن كەچۈرسۇن، دېگەن ئويغا كەپتۇ ـ دە، بالىلىرىنى ھۈنەرگە بېرىشىنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ.

بۇۋاينىڭ ئۆيىگە يېقىن بىر مەھەللىدە بىر باي بارئىكەن. ئۇنىڭ چوڭ بىر بېغى بولۇپ، باغدا ئۈزۈم، ئالما، ئۆرۈك، ئانار ۋە باشقا ھەر خىل مېۋىلەر يازدىن تارتىپ كۈزگىچە پىشىپ، ساپىقىدىن ئايرىلىپ يەرگە چۈشۈپ تۇرىدىكەن. باي ئەتىيازدا ئۈزۈم تاللىرى يوپۇرماق چىقارغاندىن باشلاپ تاكى كۈزگىچە باراڭدا سايىداپ، سېمىز لىكتىن ھاسىراپ ياتىدىكەن. باي يالغاندىن «مەن موزدۇز» دەپ ھەر يىلى بىر نەچچە شاگىرت ئالىدىكەن ـ دە، بىر ئامالىلاپ ئۆلتۈرۈپ، ئىز ـ دېرىكىنى بىلدۇرمەي، ئۈزۈم تال تۈۋىگە كۆمىدىكەن.

ھېلىقى بىچارە بۇۋاي بىر كۈنى چوڭ ئوغلىنى باينىڭ ئالدىغا يېتىلەپ بېرىپ:

ـــ ۋاي ئۇستام، مۇشۇ بالامنى بىر ھۈنەرلىك قىلىپ قويسىلا، ـــ دەپ تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ.

بۇۋاينىڭ ئوغلى بۇ ھويلىدا موزدۇزلۇقنىڭ قارىسىنمۇ كۆرمەي، باينىڭ سۈيىنى ئەكىرىپ، ئوتۇننى يېرىپ، ھويلىسىنى سۈپۈرۈپ بىر نەچچە ئاينى ئۆتكۈزۈپتۇ.

بىر كۈنى باي بالىنى چاقىرىپ:

ـــ مەن بازارغا بېرىپ كەلگۈچە قۇمدىن يىپ ئېشىپ، لايدىن چەم كېسىپ، غەلۋىرە سۇ ئەكىرىپ قوي، ـــ دەپتۇ.

كەچكىچە بالىنىڭ بېشى قېتىپ، بۇيرۇقنى بەجا كەلتۈرۈشنىڭ ئامالىنى تاپالماي تازا قىينىلىپتۇ. ئاخشىمى باي كېلىپ سوراپتىكەن، بالا يەرگە قاراپ، تىرناقلىرىنى تاتىلاپ تۇرۇپتۇ.

---

① بۇ چۆچەك ئەينى ۋاقىتتا «كەنجى باتۇر» دېگەن نام بىلەن ئېلان قىلىنغان.

— قىلالمىغان بولساڭ، شۇ گۈناھىڭ ئۈچۈن ئاۋۇيەردىن بىر ئورا كولا، — دەپ ئۈزۈم تالىنىڭ تۈۋىنى كۆرسىتىپتۇ باي.

جىق ئىش كۆرمىگەن ساددا بالا يوغان كەتمەننى ئاپتۇ - دە، بېرىپ ئورىنى كولاپتۇ. ئورا ئۆزىنىڭ بويى بىلەن تەڭ بولغاندا، باي كەينىدىن كېلىپ كەتمەننىڭ چۈلدىسى بىلەن بالىنى بىرنى قويۇپتۇ - دە، جېنىدىن جۈدا قىلىپ، ئورىغا كۆمۈۋېتىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. بۇۋاي ئوغلىنى سېغىنىپ كۆرگىلى بارسا، قاذىخور باي:

— بالىڭىزغا ھۈنەر ئۆگىتىپ، دۈئا - تەكبىر قىلىپ يولغا سالدىم. ئۆيگە بارمىغان بولسا، بەلكىم شەھەر كۆرۈپ، پۇل تېپىپ باراي دەپ يۈرىدىغاندۇ، — دەپتۇ.

بۇۋاي قايتىپ كېتىپ، ئوتتۇرانچى ئوغلىنى ئاپىرىپ بەرگەنكەن، باي ئۇنىمۇ ھېلىقى ئۇسۇل بىلەن ئۇجۇقتۇرۇۋېتىپتۇ. بۇۋاي ئىككى ئوغلىدىن ئايرىلغان بولسىمۇ، تەقدىرگە تەن بېرىپ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۈرۈۋېرىپتۇ.

بۇۋاينىڭ كەنجى ئوغلى ئاكىلىرىغا قارىغاندا قاۋۇل، زېرەك، باتۇر بالىكەن، تەڭدىمەتلىكلىرى ئارىسىدا «كەنجى باتۇر» دەپ نام چىقارغانىكەن، شۇنىڭدەك ئۇ ناخشا - سازغا، ھېكايە - چۆچەككە ناھايىتى ئۇستا ئىكەن. بىر كۈنى بۇۋاي بۇ بالىسىنىمۇ «ھۈنەر» ئۆگىنىشكە ئاپىرىپ بېرىپتۇ. ھېلىقى ئادەم قېنى بىلەن سەمرىگەن بايىنىڭ تولۇن ئايدەك ھۆسنىگە تولغان، ئۆزى ئەقىللىك، مەجەزى يېقىملىق بىر قىزى بارئىكەن. بۇۋاينىڭ كەنجى ئوغلىغا بۇ قىزنىڭ كۆڭلى چۈشۈپ قاپتۇ. يىگىتمۇ قىزنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ. ئازراقلا پۇرسەت بولسا، ئىككىسى ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىدىكەن، ناخشا ئېيتىپ، ساز چېلىپ، ئۇسسۇل ئويناشىدىكەن. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە قىز يىگىتكە زالىم ئاتىسىنىڭ سىرىنى ئېچىپ، ئۇنىڭ ئىككى ئاكىسىنى ئۆلتۈرۈپ ئۈزۈم تالىنىڭ تۈۋىگە كۆمگەنلىكىنى ئېيتىپ، ئەقىل كۆرسىتىپتۇ. يىگىت ئىنتىقام ئېلىش قارارىغا كەپتۇ.

بىر كۈنى ھېيلىگەر باي يىگىتكە يەنە ھېلىقى ئاكىلىرىغا بۈيرۇغان ئىشلارنى تاپىلاپ قويۇپ، بازارغا كېتىپتۇ. قىز بىلەن يىگىت قانداق قىلىش توغرىسىدا پۈتۈشۈۋالغاندىن كېيىن، كەچكىچە باغ سەيلىسى قىپتۇ. ئاخشىمى باي كېلىپ، «شاگىرت»نى چاقىرىپ:

— قېنى يىپ، قېنى چەم، قېنى سۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. يىگىتمۇ ھودۇقماي تۇرۇپ:

— ئۇستام، ئاۋۋال سىزنى مېھمان قىلىپ، ئاندىن بۈيرۇغان ئىشىڭىزنى ئالدى-

ئىزغا قويسام قانداق؟ ــ دەپتۇ. قورسىقى ئېچىپ، ماغدۇرى كېتىپ، نەپسى تاقىلىداپ، ئۇسسۇزلۇقتىن چاكىلداپ كەتكەن باي:

ــ ماقۇل، ــ دەپتۇ.

ــ مانا قېتىق، يۇزىنى بۇزماي ئىچىسىز. مانا نان، پارچىلىماي يەيسىز، ــ دەپ ئالدىغا قويۇپتۇ يىگىت.

باي ھېڭگاك چىشلىرىنى ھېڭگايتىپ، چېقىر كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

ــ نانىنى ئوشتۇماستىن يېگىلى، قېتىقنى يۇزىنى بۇزماستىن ئىچكىلى بولامدىكەن؟! ــ دەپتىكەن، يىگىتمۇ:

ــ ئۇنداق بولسا، قانداق قىلىپ لايدا چەم كەسكىلى، قۇمدا يىپ ئەشكىلى، غەلۋىردە سۇ ئەكىرگىلى بولسۇن؟! ــ دەپتۇ.

سۆز تاپالماي زۇۋانى تۇتۇلغان باي قاپاقتەك ئىشىپ، ئۆلگەن ئېشەكنىك ئۆپكىسىدەك قىزىرىپ كېتىپتۇ، بۇ مېنىك بېشىمغا چىقىدىغان ئوخشايدۇ، بىر ئامال قىلىپ بۇنىمۇ ئۇجۇقتۇرمىسام بولمىدى، دەپ ئويلاپتۇ.

ئەتىسى يىگىتنى ئالدىغا چاقىرىپ:

ــ سەن بۇگۈن جاڭگالدىن بىر ئېشەك ئوتۇن ئەكەلگىن، ــ دەپتۇ. يىگىتمۇ چاندۇرماستىن:

ــ خوپ، بولىدۇ، ــ دەپ ئۆيگە ئارغامچىغا كىرىپ كېتىپتۇ. باينىك سېھىر ــ جادۇدىنمۇ خەۋىرى بار ئىكەن، شۇ ھامان ئېغىلغا كىرىپ ئېشەك سۇرىتىگە كىرىۋاپتۇ. باينىك قىزى بۇ ئەھۋالنىمۇ يىگىتكە مەلۇم قىلىپ:

ــ دادام سىزنى يوقىتىشنىك كويىغا چۈشۈپتۇ. مۇشۇ تۇرقىدا ئېشەك سۇرىتىگە كىرىۋالدى، نوختا ئۇنىك جان ھالقىسى. بېشىدىن نوختىنى ھەرگىز ئاجراتماك، شۇ چاغدىلا ئۇ شۇم غەرىزىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمايدۇ. سەزگۇر بولۇك، ــ دەپ ئەقىل ئۆگىتىپتۇ.

يىگىت قىزنىك دېگەنلىرىنى قىلىپ، يوغان كالتەكىنى كۆتۈرۈپ ئېغىلغا كىرىپتۇ. «ئېشەك» تېپىشكە تەمشەلگەنكەن، باش ـ كۆزىگە راسا قويۇپتۇ، نوختىنى ساپتۇ، مىخلىق توقۇمىنى توقۇپتۇ، جاڭگالغا بارغۇچە ئۇستىدىن چۈشمەپتۇ. كەچكىچە سۇمۇ ئىچكۈزمەي، ئوت ـ چۆپمۇ چىشلەتمەي، قۇرۇق ياغاچقا قاڭتۇرۇپ قويۇپتۇ. كەچقۇرۇن ئوتۇننى راسا ئارتىپ، تۆشىنى چىك تارتىپ، يەنە ئۇستىگە مىنىۋاپتۇ. ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن ئوتۇننى چۈشۈرۈپ، ئېغىلغا بوشىنالمىغۇدەك قىلىپ تازا چىك باغلاپ قويۇپتۇ ـ دە، ئۆزى دادىسىنىك ئۆيىگە بېرىپتۇ ۋە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى دادىسىغا بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. بېشىنى نوختىدىن چىقىرىۋېلىشقا ئامال

سىز قالغان بەتنىيەت باي كالتەك ـ تاياق، ئاچلىق دەستىدىن قۇرۇق ئوقۇرنىڭ تۇ-ۋىدىلا ئۆلۈپ قاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئەقىللىك قىز بىلەن باتۇر يىگىت ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولۇپ، خۇشال ـ خۇراملىققا تولۇپ، مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتىشىپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **سادىن سادىر.** ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «شىنجاڭ مائارىپى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» ژۇرنىلى،
7.1979

ئىگەمبەردى

بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا توقسۇنباي دېگەن بىر مەرگەن ئۆتكەنكەن. ئەل - يۇرت ئۈنى «ئاتقان ئوقى زايە كەتمەيدۇ» دەپ تەرىپلىشىدىكەن. توقسۇنباي يەتمىش ياشقا كەلگەندە، قوزۇقتا يىگىرمە يىل ئېسىقلىق تۇرغان ئوقيانى قايتا قولىغا ئېلىپ، ئۆزىنى بىر سىناپ باقماقچى بولۇپ يەنە ئوۋغا چىقىپتۇ.

توقسۇنباي ئېتىغا مىنىپ، بىر بەلدىن ئېشىپ، ئوتلاۋاتقان بىر توپ كېيىكنىڭ ئوستىدىن چۈشۈپ قاپتۇ. ئوقياسىنى ئوقلاپ، ئەڭ چەتتە ئوتلاۋاتقان بىر كېيىكنى ئېتىپتۇ، كېيىك شۇ يەرگىلا يىقىلىپتۇ. توقسۇنباي «خۇدا، ماڭا ئۇزۇن ئۆمۈر بېرىپسەن، كۆز نۇرۇمدىنمۇ ئايرىماپسەن» دەپ خۇداغا شۈكۈر ئېيتىپ، كېيىكنى بېسىپ بوغۇزلىۋاپتۇ. ياش ۋاقتىدىكى ئادىتى بويىچە كېيىكنىڭ ئىچىنى يارماستىن تۆشىنى ئايرىپ ئاپتۇ. ئازراق كاۋاپ قىلماق بولۇپ، بىر پارچە گۆشنى ئەمدىلا كېسىۋېلىپ قولىغا ئېلىشىغا، گۆش چاچراپ چىقىپ كېسىلگەن ئورنىغا بېرىپ يېپىشىپ قاپتۇ. كېيىكنىڭ تاش ئوستىدە تۇرغان تۆشمۇ سىيرىلىپ چۈشۈپ، كېيىكنىڭ گەۋدىسىگە يېپىشىپ قاپتۇ. كېيىك ساپساق بولۇپ ئەسلىگە كېلىپ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ قېچىپتۇ. بۇ كارامەتكە توقسۇنباي ھەيران بولۇپ:

— ئەي كېيىك، ھېچبولمىغاندا بۇ سىرنىڭ باش - ئاخىرىنى بولسىمۇ بىلىپ قالاي، زادى ھايۋانمۇ سەن، شەيتانمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. كېيىك كەينىگە قاراپ:

— مېنىڭ ئەھۋالىمنى ئىگەمبەردىدىن سورا! — دەپتۇ - دە، كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

توقسۇنباي تېخىمۇ ھەيران بولۇپ ئۆيگە قايتىپتۇ. بۇ سىرنىڭ تېگىگە يەتمەك بولۇپ يىراق - يېقىندىكى ئىگەمبەردى ئىسىملىك كىشىلەرنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ، بۇ ئەتراپتا ئۇنداق ئادەم يوقكەن. ئىزدە - ئىزدە چەت - ياقىدىكى بىر مەھەللىگە بېرىپ قاپتۇ. بۇ يەردە ئىگەمبەردى ئىسىملىك ئاپپاق ساقال بىر بوۋاي بار ئىكەن. بوۋاي مېھمانىنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن قارشى ئاپتۇ. تاماقتىن كېيىن، توقسۇنباي ھېلىقى كېيىكنىڭ ۋەقەسىنى سۆزلەپ، بۇ ئىشنىڭ سىرىنى سوراپتۇ.

ئىگەمبەردى ساقىلىنى سىلاپ ئۇزۇندىن - ئۇزۇن خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپتۇ - دە، ئاخىرىدا: «خۇدا مېنىڭ سىرىمنى ئادەمزاتقا يەتكۈزۈش ئۈچۈن بۇ كېيىكنى سىلىگە يولۇقتۇرۇپتۇ. ئەمدى ئېيتمىسام بولماس» دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ.

— ياش چاغلىرىم ئىدى، — دەپ ھېكايە قىلىپتۇ ئىگەمبەردى، — ئاتام ماڭا بىر باينىڭ قىزىنى ئېلىپ بەرمەكچى بولدى. قېيىنئاتام بىزگە ئاتاپ يېڭى ئۆي سالغانىكەن. ئۆز ئاتامنىڭ رازىلىقى بىلەن قىزنىڭ ئۆيىگە ئوغۇلچىلاپ كىردىم. قىز تۇيۇ كۇنى مېنى يېنىغا ئولتۇرغۇزدى، ئاندىن بارمىقىدىن بىر تال ئۇزۇكنى چىقىرىۋالىدى- دە، «قامچا بولۇت كەت!» دېدى. ھېلىقى ئۇزۇك قىزنىڭ قولىدا قامچىغا ئۆزگىرىپ قالدى. ئۇ ماڭا قاراپ «بۇركۇت بولۇپ كەت!» دەپ بىر قامچا ئۇرۇۋېدى، بىر بۇركۇتكە ئايلىنىپ قالدىم.

ئۇچتۇم، ئۇچتۇم، تاڭ سەھەردە بىر كىشىنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىدىكى باراڭغا قوندۇم. ئۆي ئىگىسى مېنى كۆرۈپ، تازىمۇ قىران بۇركۇت ئىكەن، دەپ تۇتۇپ ئوۋغا سالدى. كۆزۈمگە كۆرۈنگەننىڭ ھەممىسىنى ئالدىم. ھېلىقى كىشى بارغانسېرى بېيىپ، ئىززەت ـ ھۆرمەت تاپتى، پۇتلىرىمغا ئالتۇندىن زەنجىرلەرنى بېكىتتى. بىر كۇنى مۇشۇ ئالتۇن زەنجىرنى قىزغا ئېلىپ بارسام، بەلكىم مېنى ئۆز ئەسلىمگە قايتۇرار، دېگەن ئۈمىدته ئاسمانغا كۆتۈرۈلدۇم ـ دە، قىزنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ قوندۇم. قىز مېنى كۆرۈپ «ھەي جانۋىرىم كەلدىڭمۇ؟» دەپ قولىغا ئېلىپ باش ـ كۆزۈمنى سىلاپ، پۇتۇمدىكى ئالتۇن زەنجىرنى يېشىۋالدى. ئاندىن ھېلىقى ئۇزۇكنى بارمىقىدىن چىقىرىۋېلىپ قامچىغا ئايلاندۇردى ـ دە، «ئىت بولۇپ كەت!» دەپ ماڭا بىر قامچا ئۇردى، مەن يوغان بىر ئىتقا ئايلىنىپ قالدىم.

ئۆز تەقدىرىمدىن ھەسرەتلىنىپ بېشىم قايغان تەرەپكە ماڭدىم. يېرىم كېچە بولغاندا سەككىز كىگىز ئۆي تىكىلگەن بىر قويچىلار مەھەللىسىگە يېتىپ كېلىپ، مال قورۇلىرىنىڭ چېتىده ياتتىم. بىر چاغدا ئوپۇر ـ توپۇرچىلىقتىن ئويغىنىپ كەتتىم. قارىسام، قويلارغا بۆرە تەگكەنىكەن. بىر توپ بۆرە بىلەن ئېلىشىپ ھەممىسىنى تالاپ يېقىتتىم. تاڭ ئاتقاندا قويچىلار ئويغىنىپ، قاشانىڭ ئەتراپىدىكى بۆرە ئۆلۈكلىرىگە قاراپ ھەيران بولۇپ قېلىشتى. بىر قېرى قويچىنىڭ ماڭا كۆزى چۈشۈپ: «قاراڭلار، بۇ كىمنىڭ ئىتىدۇ؟ بىزنى كېچە كەلگەن بالا ـ قازادىن قۇتۇلدۇرۇپ قاپتۇ!» دېدى.

شۇ كۇندىن باشلاپ قويچىلارنىڭ ئەتىۋارلىق ئىتى بولۇپ قالدىم. ئۇلار مېنى كۆڭۈل قويۇپ باقتى. مەن بولغاچقا كېچىلىرى بەخىرامان ئۇخلايدىغان بولدى. مالىلىرى كۆپەيىپ، قورۇغا سىغمىغانلىرىنى سېتىپ ئالتۇنغا ئالماشتۇرۇشتى. بىر كۇنى قويچىلار ئارىسىدا بۇ ئالتۇنلارنى بۆلۈشۈۋېلىش توغرىسىدا ماجىرا چىقتى. شۇ چاغدا ھېلىقى قېرى قويچى:

— ھەي قويچىلار، بىزگە نېمە يېتىشمەيدۇ؟ بۇ ئالتۇننى بۆلۈشۈپ نېمە قىلىمىز؟! ئۇنىڭدىن بۇنى سادىق ئىتىمىزنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويايلى، بۇ كەلگەندىن بې-

رى مېلىمىز ئامان، تۇرمۇشىمىز تىنچ بولۇپ قالدى، ــ دېدى.

قويچىلار تېرىدىن ھەمىيان تىكىپ، ئۇنىڭ ئىچىگە ئالتۇنلارنى تىقىپ بوينۇمغا ئېسىپ قويۇشتى. ئەمدى بۇ ئالتۇنلارنى ئاپىرىپ بەرسەم قىز ئىنسابقا كېلىپ مېنى ئەسلىمگە قايتۇرار، دېگەن خىيالدا شۇ كۈنى قويچىلار مەھەللىسىنى تاشلاپ، ئايالىم-نىڭ ئالدىغا قايتىپ كەلدىم. ئايالىم باش - كۆزۈمنى سىلاپ، بوينۇمدىن ھەمياننى يېشىپ ئالدى - دە، يەنە ئۇزۇكنى قامچىغا ئايلاندۇرۇپ «مۇشۇك بولۇپ كەتكىن» دەپ شىلتىدى. شۇ زامان مۇشۇك بولۇپ قالدىم. تالاغا يۈگۈرۈپ چىقىپ، ئەمدى قېچىپ نەگە بارارمەن؟ دەپ، ئۆچ ئېلىش نىيىتىگە كەلدىم - دە، ئۆيگە ئاستا قايتىپ كېلىپ، ساندۇقنىڭ ئاستىغا مۆكۈنۈۋالدىم.

ئايالىمنىڭ بىر موماي خىزمەتكارى بولۇپ، ئۇنىڭ چىرايى تولىمۇ قورقۇنچلۇق ئىدى. بىر چاغدا ئۆيگە شۇ موماي كىرىپ كەلدى. كۆڭلۈمگە ھەممە شۇملۇقنى تېرىدۇ-ۋاتقان مۇشۇ جادۇگەر بولسا كېرەك، دېگەن گۇمان چۈشتى - دە، ئۇنىڭ كۆزلىرىنى مورلاپ ئويۇۋەتمەكچى بولۇپ، سەكرەپ مۇرىسىگە چىقىۋالدىم. ئۇ چۆچۈپ ماڭا قاراپ:

ــ ئەي، سەن ئىگەمبەردى ئەمەسمۇ؟! ماڭا چېقىلما. سېنىڭ بېشىڭغا چۈشكەن كۈنلەرنى بىلمەن. ئۇ قىزنىڭ سەندىن باشقا ئويناشى بار، ھەر كۈنى شۇ يىگىتى بىلەن كۆڭۈل ئاچىدۇ. قىزنىڭ خىيالى سېنى كۆزدىن يوقىتىش. ئىشەنمىسەڭ، قىز ياتىدىغان ھوجرىغا كىرىپ بايقاپ تۇر. ئۇلار قۇچاقلىشىپ يېتىپ ئۇيقۇغا كەتكەندە قىزنىڭ ئاغزىغا قۇيرۇقۇڭنى سۈركە، ئۇ ھېلىقى ئۇزۇكنى كېچىسى ئاغزىغا سېلىپ ياتىدۇ، قۇيرۇقۇڭنى سۈركىسەڭ، كۆڭلى ئاينىپ قەي قىلغاندا ئۇزۇكمۇ يەرگە چۈشىدۇ. ئۇزۇكنى ئېلىپ ئۆينىڭ ئارقىسىدىكى كۆك تاشقا «ئەمدى ئىگەمبەردى بولىمەن» دەپ سۈركىسەڭ ئەسلىگە قايتىسەن، ــ دېدى.

موماينىڭ سۆزىگە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي، ئۇنىڭ دېگىنىچە قىلىۋىدىم، راستىنلا ئەسلىگە قايتتىم. ئۇزۇكنى قامچىغا ئايلاندۇرۇپ، ئويناشى بىلەن قۇچاقلىشىپ ياتقان ئايالىمنىڭ قېشىغا كېلىپ «تۆگە بولۇپ كېتىڭلار!» دەپ شىلتىۋىدىم، ئۇلار بىر جۈپ ئەركەك - چىشى تۆگىگە ئايلاندى. ئۆيدىكى مال - مۈلۈكلەرنى تۆگىلەرگە ئارتىپ ئۆز ئۆيۈمگە قايتىپ كەلدىم.

ئاتا - ئانام مېنىڭ خەۋىرىمنى ئالالماي بىر كۆزى ياش، بىر كۆزى قان ھالەتتە تۇرغانىكەن. خۇشال كۆرۈشتۇق. تۆگىدىكى مالالارنى چۈشۈرۈپ، ئۇزۇكنى يەنە قامچىغا ئايلاندۇرۇپ، «كېيىك بولۇپ كېتىڭلار!» دەپ تۆگىلەرگە شىلتىۋىدىم، تۆگىلەر كېيىككە ئايلىنىپ چۆلگە چىقىپ كېتىشتى. شۇنىڭدىن بېرى ئۇلارنى يولۇقتۇرمىغانىدىم، بۇ ئىشنىمۇ ھېچبىر كىشىگە تىنمىغانىدىم. بەلكىم سىزگە يولۇققان كېيىك

شۇ كېيىكلەرنىڭ بىرەرى بولسا كېرەك.

ئىگەمبەردى ھېكايىسىنى شۇ يەردە توگىتىپتۇ. توقسۇنباي «ياۋاللا، شۇنچىلىك ۋاقىت ئوڭچىلىق قىلىپ يۈرۈپ بۇنداق ۋەقەنى ئاڭلىمىغانكەنمەن» دەپ، ئىگەمبەر-دىگە رەھمەت ئېيتىپ قايتىپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **مۇيدىن سايىت** (1935). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «كىرو-ران» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (14)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993

يالماۋۇز، ئالۋاستى ۋە شەيتان ھەققىدىكى چۆچەكلەر

چىن تۆمۇر باتۇر

قەدىمكى زاماندا ئىلى ئىقلىمىدا چوڭ بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ ئىككى خوتۇنى بولسىمۇ، ئەمما پەرزەنت يۈزى كۆرمىگەنكەن، شۇڭا ئۇنىڭ كۆڭلى بىئارام ئىكەن. ئۇ خاپىلىقىنى بېسىش مەقسىتىدە ھەردائىم شىكارغا چىقىپ تاماشا قىلىشنى ياخشى كۆرىدىكەن.

ئاي ـ كۈنلەر ئۆتۈپ، پادىشاھنىڭ كىچىك خوتۇنى ھامىلدار بوپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ شىكارغا تېخىمۇ ئامراق بولۇپ كېتىپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ ۋەزىرلىرى بىلەن شىكارغا چىقىپ كەتكەندە، كىچىك خوتۇنى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بىراق، پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنى ئىچى تارلىق قىلىپ، بالىنى كۆلگە تاشلۇۋېتىپ، ئورنىغا ئىتنىڭ كۈچۈكىنى ئەكېلىپ قويۇپتۇ.

پادىشاھ شىكاردىن يېنىپ كەلگەندە چوڭ خوتۇنى ئالدىغا چىقىپ:

ــ ئى پادىشاھىم، كىچىك خوتۇنلىرى كۈچۈك تۇغدى، ــ دەپ خەۋەر قىپتۇ. دەرغەزەپ بولغان پادىشاھ كىچىك خوتۇننى ئۆلتۈرمەكچى بوپتۇ. شۇ چاغدا چوڭ خوتۇنى ھىيلىگەرلىك بىلەن:

ــ ئۆلتۈرمىسىلە، پادىشاھى ئالەم. بۇ نۆۋەت مەن بىر قوشۇق قېنىنى تىلىۋالاي، ــ دەپ يالۋۇرغان بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ كىچىك خوتۇننىڭ بىر قېتىمغا ئامان قالدۇرۇپتۇ.

ئاردىن يەنە بىرقانچە ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. پادىشاھنىڭ كىچىك خوتۇنى يەنە ھامىلدار بوپتۇ. پادىشاھ يەنە بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە شىكارغا چىقىپ كەتكەنكەن. بۇ قېتىم كىچىك خوتۇنى قىز تۇغۇپتۇ. چوڭ خوتۇنى بۇنىمۇ كۆلگە تاشلۇۋېتىپ، ئورنىغا مۇشۇك بالىسىنى ئەكېلىپ قويۇپتۇ. پادىشاھ شىكاردىن قايتىپ كەلگەندە، چوڭ خوتۇنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا مۇشۇك بالىسىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ:

ـــ ئى پادىشاھى ئالەم، بۇ قېتىم كىچىك خوتۇنلىرى مۇشۇك تۇغدى، يۈرت ئـ-
چىدە يۈزىمىزنى يەر قىلىۋەتتى، بـۇ نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق ! ـــ دەپ يـالغاندىـن
يىغلاپ ئوردىنى بېشىغا كىيىپتۇ. ئاچچىقلانغان پادىشاھ كىچىك خوتۇنىغا ئېغىر جازا
بېرىشنى بۇيرۇپتۇ.

ئەمدى گەپنى بالىلارنىڭ ئەھۋالىدىن ئاڭلايلى:

چوڭ خوتۇنى كۆلگە تاشلىۋەتكەن ھېلىقى بالىلارنى بىر ئېيىق سۈدىن ئاچىقىپ،
جاڭگالغا ئېلىپ كېتىپ بېقىپتۇ. بالىلار ئۆسۈپ چوڭ بوپتۇ. ئەقلىگە كەلگەندە ئۇلار
بىرـ بىرىگە ئات قويۇشۇۋاپتۇ. ئوغۇلنىڭ ئېتى چىن تۆمۈر، قىزنىڭ ئېتى مـەخـ-
تۇمسۇلا بوپتۇ. بۇ بالىلار سەھرانىڭ ساپ ھاۋاسىدا ساغلام، كۈچلۈك ھەم بەك چـ-
راىلىق بولۇپ ئۆسۈپتۇ. كېيىنچە ئۇلار ئېيىقتىن ئايرىلىپ، جاڭگالنىڭ بىر چېتىگە
ئۆي ياساپ، شۇ ئۆيدە ياشاشقا باشلاپتۇ.

چىن تۆمۈر باتۇر كىچىك چېغىدىلا ئوۋ قىلىشنى ئۆگەنگەچكە، تۇرلۇك جـان ـ
جانىۋارلارنى تۇتىدىغان ئاجايىپ باتۇر يىگىتكە ئايلىنىپتۇ. ئۇ ھەرقېتىم ئوۋغا چىقـ-
قاندا يەتتە كۈن ئوۋ ئوۋلايدىكەن. مىسران قىلىچى بېلىدىن، ئالغۇر بۇركۈتى قولـ-
دىن، ئارغىماق ئېتى ئاستىدىن، كاپ ـ كاپ كۈچۈكى يېنىدىن ئايرىلمايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە چىن تۆمۈر باتۇر ئوۋغا چىقىپ كېتىۋېتىپ سىڭلىسى مـەخـ-
تۇمسۇلاغا مۇنداق دەپتۇ:

ـــ سىڭلىم مەختۇمسۇلا، مەن ئوۋدىن قايتىپ كەلگۈچە، ئۆگزىگە چىقما، ئوتنى
ئۆچۈرمە، سۈنى كۆچۈرمە، توخۇنى «تاخ» دېمە، مۇشۇكنى «پەش» دېمە، ئوت ئۆچـۈپ
قالسا تۇتۇن چىققان ياققا ئوت سوراپ كېتىپ قالما!

شۇ گەپلەردىن كېيىن چىن تۆمۈر باتۇر مىسران قىلىچىنى ئېسىپ، ئارغىماق
ئېتىغا مىنىپ، كاپ ـ كاپ كۈچۈكىنى ئەگەشتۇرۇپ، ئالغۇر بۇركۈتىنى قولىغا قوز-
دۇرۇپ ئوۋغا مېڭىپتۇ.

ئاردىدىن بىر ـ ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، مەختۇمسۇلا يالغۇزلۇقتا زېرد-
كىپ، ئۆگزىگە چىقىپ بېشىنى تاراپ ئولتۇرۇپتۇ. مۇشۇك بىلەن توخۇسمۇ ئۇنىڭغا
ئەگىشىپ ئۆگزىگە چىقىپتۇ. مۇشۇك مىياۋلاپ، توخۇ قاقاقلاپ مەختۇمسۇلانىڭ ئـ-
چىنى پۇشۇرۇپتۇ. مەختۇمسۇلا مۇشۇكىنى «پەش»، توخۇسىنى «تاخ» دەپ قوغلاپتۇ.
مۇشۇكى بىلەن توخۇسى ئۆگزىدىن چۈشۈپ ئۆيگە كىرىپتۇ. مۇشۇك ئوچاق يېنىغا
كېلىپ چۆگۈننى ئۆرۈۋېتىپتۇ، توخۇ كۈلنى تاتىلاپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوچاقنىڭ ئوتى
ئۆچۈپتۇ. مەختۇمسۇلا ئۆيگە كىرىپ ئوتنىڭ ئۆچۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپتۇ، ناھايىتى
قايغۇرۇپ يەنە ئۆگزىگە چىقىپ، ئەمدى قانداق قىلارمەن؟ دەپ يىغلاپ ئولتۇرسا، ئوڭ

تەرىپىدە ئىتتىك ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ، سول تەرىپىدە تۇتۇن كۆرۈنۈپتۇ. مەختۇمسۇلاغا ئوت تېپىش قايغۇسى چۈشۈپتۇ. نېمە بولسا بولسۇن، پېشانىمدىن كۆرەي، دەپ ئىس چىققان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇزۇن ماڭغاندىن كېيىن موريسىدىن ئىس چىقىۋاتقان بىر ئەسكى تام ئۆيگە يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۇي ئىچىدە بىر قېرى موماي ئولتۇرغۇدەك. مەختۇمسۇلا «ئەسسالام» دەپ ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ. موماي ئۇنىڭدىن كىملىكىنى، نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ. مەختۇمسۇلا ھەممىنى بىر - بىرلەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ. موماي مەختۇمسۇلانىڭ ئىككى قولىغا كۈل بىلەن تېرىق سېلىپ بېرىپتۇ ۋە بىر تال تېزەكنى تۇتاشتۇرۇپ ئۇنى ياغاچقا سانجىپ ئاغزىغا چىشلىتىپ قويۇپتۇ. ئاندىن مەختۇمسۇلاغا:

— ئىككى قولۇڭدىكى كۈل بىلەن تېرىقنى ئۆيۈڭگە بارغۇچە چېچىپ بارغىن، ئارقاڭغا قارىمىغىن ! — دەپتۇ.

مەختۇمسۇلا موماينىڭ دېگىنىنى قىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن موماينىڭ ئۆيىدىن مەختۇمسۇلانىڭ ئۆيىگىچە ھېلىقى تېرىقلار ئۇنۇپ بەلگە بولۇپ قاپتۇ.

ئۇ موماي ئەسلىدە يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئىكەن، مەختۇمسۇلا ئۇنى بىلمەپتۇ. مەختۇمسۇلا ئوتنى ئېلىپ كېلىپ دەررۇ ئوت يېقىپ، بىر قازان گۆش پىشۇرۇشقا باشلاپتۇ. كۈن ئولتۇرۇپ، قاراڭغۇ چۈشۈپ، كەچ كىرىشى بىلەن ھېلىقى يەتتە باشلىق يالماۋۇز موماي ئىشىككە كېلىپ:

— چىن تۆمۈر باتۇر ئۆيىدە بارمۇ؟
ئارغىماق ئېتى ئېغىلدا بارمۇ؟
مىسران قىلىچى قوزۇقتا بارمۇ؟
ئالغۇر بۇركۈتى قونداقتا بارمۇ؟
كاپ - كاپ كۈچۈكى ئىشكتە بارمۇ؟

دەپ سوراپتۇ. مەختۇمسۇلا موماينىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئۆيدىن چىقماي تۇرۇپ:

— چىن تۆمۈر باتۇر ئۆيىدە يوقتۇر،
ئارغىماق ئېتى ئېغىلدا يوقتۇر،
مىسران قىلىچى قوزۇقتا يوقتۇر،
ئالغۇر بۇركۈتى قونداقتا يوقتۇر،
كاپ - كاپ كۈچۈكى ئىشكتە يوقتۇر.

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن موماي يەتتە باشلىق يالماۋۇز سۇرىتىدە ئۆيگە كىرىپ، ئاۋۋال قازاندىكى گۆشنىڭ ھەممىسىنى يەپتۇ، ئاندىن مەختۇمسۇلانىڭ ئۇزۇن چېچىدىن تورۇسقا ئېسىپ قويۇپ، تاپىنىنى تېشىپ قېنىنى شوراپتۇ. كېتەر چېغىدا مەختۇمسۇلاغا:

ــ مېنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىمنى ھېچكىمگە ئېيتما، ئەگەر ئېيتىدىغان بولساڭ، مېنىڭدىن زادى قۇتۇلالمايسەن! ــ دەپ پوپوزا قىپتۇ. مەختۇمسۇلا قورققىنىدىن ھېچنېمە دېيەلمەپتۇ، ئاكىسى چىن تۆمۇرنىڭ كېلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپتۇ. ئەتىسى كۈن كەچ بولۇشى بىلەن ھېلىقى يالماۋۇز موماي يەنە كەپتۇ، ئۆيدە بار نەرسىلەرنى يەپ بولۇپ، ئىلگىرىكىدەك مەختۇمسۇلانىڭ قېنىنى شوراپتۇ. بۇ ئەھۋال بىر نەچچە كۈن شۇ خىلدا داۋاملىشىپتۇ. مەڭزى ئانارداك، ھۆسنى گۈلدەك مەختۇمسۇلا كۈندىن ــ كۈنگە ماغدۇرسىزلىنىپ، زەپىراندەك سارغىيىپ كېتىپتۇ.

يەتتىنچى كۈنى چىن تۆمۇر باتۇر ئۇۋىدىن قايتىپ كېلىپ سىڭلىسىنى كۆرۈش بىلەن ھەيران بوپتۇ، كۆڭلىگە گۇمان تولۇپتۇ. چۈنكى، سىڭلىسى مەختۇمسۇلا بىر يىل كېسەل بولغان ئادەمدەك سارغىيىپ كەتكەنىكەن.

ــ ھەي مەختۇمسۇلا، يەتتە كۈننىڭ ئىچىدە شۇنچە ئورۇقلاپ، سارغىيىپ، ھالىڭدىن كېتىپسەن، نېمە بولدۇڭ؟ كىمدىن ساقا ئازار يەتتى؟ ــ دەپ سوراپتۇ چىن تۆمۇر باتۇر. مەختۇمسۇلا يىغلاپ تۇرۇپ، يالماۋۇز مومانىڭ قىلغان ــ ئەتكەنلىرىنى بىر ــ بىرلەپ ئاكىسىغا بايان قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان چىن تۆمۇر باتۇر ناھايىتى غەزەپلىنىپ: «ئەگەر مەن شۇ يەتتە باشلىق يالماۋۇزنى ئۆلتۈرمىسەم، چىن تۆمۇر باتۇر بولماي كېتەي» دەپ قەسەم ئىچىپتۇ ۋە مەختۇمسۇلاغا قاراپ:

ــ ھەي سىڭلىم، مېنىڭ كەلگىنىمنى ھېچ كىشى بىلمىسۇن. مەن ئىشكىنىڭ كەينىگە ئورا كولاپ مۆكۈپ ياتىمەن. ئەگەر يالماۋۇز كېلىپ مېنى سورىسا، كۈندىكىدەك «كەلمىدى» دەپ جاۋاب بەرگىن، ــ دەپتۇ. ئاندىن ئېتىغا، بۇركۇتىگە ۋە كۈچۈكىگە قاراپ:

ــ ھەي، ۋاپادار جانىۋارلىرىم، ئەگەر يالماۋۇز موماي كەلسە، ئۇن چىقارماڭلار، بىر ئامال قىلىپ ئۇنى قولغا چۈشۈرەيلى، ــ دەپتۇ. بۇ جانىۋارلار چىن تۆمۇر باتۇرنىڭ گېپىنى ئۇقىدىكەن.

شۇنداق قىلىپ، چىن تۆمۇر باتۇر مەيدىسىگە يەتتە قات ساۋۇتنى تېڭىپ، بېشىغا دۇبۇلغا كىيىپ، مىسران قىلىچىنى تۇتۇپ ئوردا مۆكۈنۈپ يېتىپتۇ.

بىر كەمدىن كېيىن يالماۋۇز موماي كېلىپ، ئىشكىنىڭ ئالدىدا توختاپتۇ. ئۇنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ، بەدىنى شۇركۈنۈپ كېتىپتۇ. ئۇ «بۇگۈن چىن تۆمۇر باتۇر كەلگەن

ئوخشايدۇ، قايتىپ كەتمىسەم بولماس» دەپ يېنىپتۇ، لېكىن نەپسى قايتىپ كېتىشكە قويماپتۇ. موماي چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ كەلگەن ـ كەلمىگەنلىكىنى بىر سوراپ كۆرەي، ئەگەر كەلگەن بولسا قايتىپ كېتەي، كەلمىگەن بولسا ئۇ ۋاقىتتا مېنىڭ بەختىم، دەپ ئويلاپ، ئىشككە يېقىن كېلىپ:

— چىن تۆمۈر باتۇر ئۆيىدە بارمۇ؟
ئارغىماق ئېتى ئېغىلدا بارمۇ؟
مىسران قىلىچى قوزۇقتا بارمۇ؟
ئالغۇر بۇركۇتى قونداقتا بارمۇ؟
كاپ ـ كاپ كۈچۈكى ئىشكتە بارمۇ؟

دەپ سوراپتۇ. مەختۇمسۇلا:

— چىن تۆمۈر باتۇر ئۆيىدە يوقتۇر،
ئارغىماق ئېتى ئېغىلدا يوقتۇر،
مىسران قىلىچى قوزۇقتا يوقتۇر،
ئالغۇر بۇركۇتى قونداقتا يوقتۇر،
كاپ ـ كاپ كۈچۈكى ئىشكتە يوقتۇر.

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. موماينىڭ يۇرىكى توختاپ، يەتتە بېشىنىڭ ھەربىرىدىن تۇرلۈك سادالارنى چىقىرىپ، ھاۋا گۈلدۇرلىگەندەك كىرىپ كەپتۇ، لېكىن ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرمەي:

— ھەي مەختۇمسۇلا، ئاكاڭ چىن تۆمۈر باتۇر كەلگەن ئوخشايدۇ، ئۆيۈڭدە ئادەم-نىڭ پۇرىقى بارغۇ؟ — دەپتۇ. مەختۇمسۇلا تەمكىنلىك بىلەن:

— ئاكام تېخى كەلمىدى. ئەگەر كەلگەن بولسا ئارغىماق ئېتى ئېغىلدا، مىسران قىلىچى قوزۇقتا، ئالغۇر بۇركۇتى قونداقتا، كاپ ـ كاپ كۈچۈكى ئىشكتە بولماس-مىدى، — دەپتۇ.

— سەن يالغان ئېيتىۋاتىسەن، چىن تۆمۈر باتۇر كەلگەن ئوخشايدۇ، ئادەم پۇرد-قى كېلىپ تۇرىدۇ، ئۇ يوشۇرۇنۇۋالغان ئوخشايدۇ، — دەپتۇ يالماۋۇز موماي.

— بۇگۈن ئاكامنىڭ كۆڭلەك، تامبىلىنى يۇيۇپ، سۇيىنى ئۆيگە تۆككەنىدىم، شۇنىڭ پۇرىقى بولسا كېرەك، — دەپتۇ مەختۇمسۇلا.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ يالماۋۇز موماي ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپتۇ. ئادىتى بويىچە، مەختۇمسۇلانى ئۇزۇن چېچىدىن تورۇسقا ئېسىپ، ئەمدىلا قېنىنى شوراي دەپ تۇرۇشىغا چىن تۆمۇر باتۇر ئوردىدىن چىقىپ، مىسران قىلىچى بىلەن بىر ئۇرغانكەن، يالماۋۇز مومانىڭ بىر بېشى ئۇزۇلۇپ چۈشۈپتۇ. يالماۋۇز موماي «ئاھ» دەپتۇ ـ دە، چىن تۆمۇر باتۇرغا قاراپ:

ـــ بىر بېشىمنىغۇ ئالدىڭ، قالغان ئالتە بېشىمغا قانداق جاۋاب بېرىسەن؟! ـــ دەپ قەھرى بىلەن ئېلىشىشقا كىرىشىپتۇ.

ئېلىشىش بىر كېچە ـ كۈندۈز بوپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر يەنە بىر بېشىنى چېپىپ چۈشۈرۈپتۇ. يالماۋۇز موماي ئۆيدىن قېچىپ چىقىشىنىڭ ئىلاجىنى تاپالماي، چىن تۆمۇر باتۇرغا يەنە ئېسىلىپتۇ، يەنە بىر كېچە ـ كۈندۈز ئېلىشىپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر بۇ قېتىم يالماۋۇز مومانىڭ يەنە بىر بېشىنى چېپىپ چۈشۈرۈپتۇ. ئۈچ بېشىدىن ئايرىلغان يالماۋۇز تېخىمۇ غەزەپ بىلەن تۇتۇشۈپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر ئۇنىڭ يەنە بىر بېشىنى ئۇرۇپ چۈشۈرۈپتۇ. يالماۋۇز موماي ئۇياقتىن ـ بۇياققا قېچىشقا باشلاپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر ئۇنىڭ بەشىنچى بېشىنى كېسىپ چۈشۈرۈپتۇ. يالماۋۇز موماي ئەمدى ماغدۇرسىزلىنىپ، كۆزلىرى پىيالىدەك بوپتۇ. ئىشكتىن قېچىپ چىقاي دېسە مەختۇمسۇلا قىلىچ بىلەن چېپىپ چىقارماپتۇ. ئاخىرى چىن تۆمۇر باتۇر يالماۋۇز مومانىڭ ئالتىنچى بېشىنى چېپىپ چۈشۈرۈپتۇ. ئەمدى يالماۋۇز مومانىڭ «يەل مۆڭگۈز» دەپ ئاتالغان بىرلا بېشى قاپتۇ. ئۇ ئامالسىزلىقتىن قۇيۇنغا ئايلىنىپتۇ ـ دە، ئۆينىڭ تۆڭلۈكىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ:

ـــ ھەي مەختۇمسۇلا، خەپ توختا ! خەپ توختا! ـــ دەپ بەدەر قېچىپتۇ.

چىن تۆمۇر باتۇر ئارغىماق ئېتىغا مىنىپ، بىر بېشى قالغان يالماۋۇز مومانىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. مەختۇمسۇلا باغلاقلىق كاپ ـ كاپ كۈچۈكىنى قويۇۋېتىپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر يالماۋۇز مومايغا يېتىشىپتۇ. يالماۋۇز موماي ئائىلاج چىن تۆمۇر باتۇرغا ئېسىلىپتۇ. ئۇلار كەچ كىرگۈچە ئېلىشىپتۇ. ئۇنىڭغىچە چىن تۆمۇر باتۇرنىڭ كاپ ـ كاپ كۈچۈكى يېتىپ كېلىپ يالماۋۇز مومانىڭ پاقالچىقىدىن چىشلەپ تارتىپتۇ. بىرئازدىن كېيىن يالماۋۇز موماي ھالسىزلىنىپ يىقىلىپتۇ. كاپ ـ كاپ كۈچۈك ئۇنى تالاپ ئۆلتۈرۈپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر يالماۋۇز مومانىڭ يەتتىنچى بېشىنى ئېلىپ، ئۆيگە خۇشال قايتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار يەنە بىر نەچچە ۋاقىت خۇشال ـ خۇرام ئۆتۈپتۇ. مەختۇمسۇلانىڭ رەڭگىرويى ئاستا ـ ئاستا ئوڭلىنىپ، ئاۋۇالقى ھالىتىگە كەپتۇ. ئۇ ئاي يۈزلۈك، خۇمار كۆزلۈك، شېرىن سۆزلۈك، سۈمبۈل چاچلىق، قارا قاشلىق، نازۇك

بەدەن بىر گۈزەل بوپتۇكى، ئۇنى كۆرگەن ھەرقانداق كىشى ئەقىل - ھوشىنى بىلەمەي قالىدىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى چىن تۆمۈر باتۇر زېرىكىپ، يەنە ئوۋغا چىقماقچى بوپتۇ ۋە مەختۇمسۇلاغا:

— ھەي سىڭلىم، مەن يەنە ئوۋغا چىقىمەن. سەن ھەرگىز ئۆيدىن تالاغا چىقمىغىن، سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ بېشىڭنى تارىمىغىن! — دەپتۇ.

چىن تۆمۈر باتۇر سىڭلىسى بىلەن خوشلىشىپ ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ. مەختۇمسۇلا ئاكىسىنىڭ نەسىھەتىنى يادىدا تۇتۇپ بىر نەچچە كۈنگىچە ئۆيدىن تالاغا چىقماپتۇ. لېكىن، كۈنلەر ئۆتكەنسېرى زېرىكىپتۇ. ئاقىۋەت تالاغا چىقىپ، ئىشىك ئالدىدىكى ئېرىقنىڭ بويىدا سۇزۇك سۇنىڭ ئېقىشىغا قىزىقىپ چېچىنى تاراشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ ئۇزۇن، سۇمبۇل چاچلىرىدىن بىر نەچچە تېلى سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. بۇ چاچلار ئېقىپ بېرىپ سانجۇ پادىشاھىنىڭ ئوردىسىدىكى كۆلگە چۈشۈپتۇ. بۇ ۋاقىتتا سانجۇ پادىشاھىنىڭ ئوغلى ئوزمۇخ نۆكەرلىرى بىلەن كۆلنىڭ بويىدا ئولتۇرغانكەن. شاھزادە ئوزمۇخ كۆل بويىغا كېلىپ باش - كۆزىنى يۇيۇۋاتسا، ئۇنىڭ قولىغا ھېلىقى چاچلار ئىلىنىپ چىقىپتۇ. بۇ چاچلارنىڭ ئۇزۇن ۋە سۇمبۇللىقى شاھزادىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ.

ئوزمۇخ نۆكەرلىرىدىن:

— بۇ نېمىدېگەن ئۇزۇن چاچ، كىمنىڭ چېچى؟ — دەپ سوراپتۇ. نۆكەرلەر:

— ھەي شاھزادە، بۇ ئىلى ئىقلىمىنىڭ گۈزىلى مەختۇمسۇلانىڭ چېچى ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ چىن تۆمۈر باتۇر دېگەن ئاكىسى بار، ئۇنىڭغا تەڭ كېلىدىغان ئەر تېخى چىققىنى يوق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئوزمۇخ مەختۇمسۇلانى كۆرمەي تۇرۇپلا ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ، ۋەسۋەسىگە چۈشۈپتۇ. دەرھال قول ئاستىدىكى بەگلىرىنى يىغىپ مەسلىھەت ئاپتۇ. نۇرغۇن لەشكەر توپلاپ، مەختۇمسۇلانى ئېلىپ قايتىش ئۈچۈن يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار بىرنەچچە كۈنلەردىن كېيىن چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كېلىپ، ئەتراپىنى قورشاپتۇ. مەختۇمسۇلا بۇلارغا قارشىلىق كۆرسىتىپ، ئۆگزىگە چىقىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي لەشكەرلەر، بۇ نېمىدېگەن ئۇياتسىزلىق! يالغۇز بىر ئاجىز قىزغا شۇنچە لەشكەرلەرنىڭ كېلىشى نامەردلىك! ئاكام چىن تۆمۈر كەلسە قانداق جاۋاب بېرىسىلەر؟!

ئوزمۇخ مەختۇمسۇلانى كۆرۈپ ئوتتەك كۆيۈپ، مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي مەختۇمسۇلا، ئۆزۈڭنى ماڭا قوبۇل قىلساڭ قىل، بولمىسا سېنى زور-

لۇق بىلەن ئالىمەن!

مەختۇمسۇلا بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ غەزەپ بىلەن يەرگە چۈشۈپتۇ. ئاكىسى چىن تۆمۇر باتۇر ئوۋغا كېتىشنىڭ ئالدىدا «ناۋادا بېشىڭغا كۈن چۈشسە، بۇ قۇشنى قويۇ- ۋەتكىن، مەن قەيەردە بولسام، شۇ يەرگە خەۋەر يەتكۈزۈپ بارىدۇ» دەپ تاپىلاپ، ئالغۇر بۇركۈتنى قويۇپ كەتكەنىكەن. مەختۇمسۇلا چۈمۇلىدەك قورشاپ كېلىۋاتقان لەشكەر- لەرنى كۆرۈپ قۇشنى قويۇۋېتىپتۇ. ئۆزى قىلىچىنى قولىغا ئېلىپ، بۇلاڭچىلار بىلەن ئۇرۇشۇپتۇ. ئۇلارنىڭ نۇرغۇن لەشكەرلىرىنى يوقىتىپتۇ. ئۇنىڭغىچە چىن تۆمۇر باتۇر خەۋەر تېپىپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇ مىسران قىلىچىنى ئوينىتىپ، بىر ئۆزى نەچچە مىڭ لەشكەر بىلەن قاتتىق ئېلىشىپتۇ. تەڭ كېلەلمىگەن لەشكەرلەر ئۆلەر - تىرىلىشىگە باقماي قېچىشقا باشلاپتۇ. ئوزمۇخ قېچىپ كېتىۋاتقان لەشكەرلىرىگە:

— سىلەر ئىككى كىشىدىن شۇنچە قاچامسىلەر؟ قاچساڭلار مەندىن ياخشىلىق كۆرمەيسىلەر! — دەپ پىتىراپ كەتكەن لەشكەرلىرىنى ئۆزى باشلاپ يەنە ئۇرۇش ئېچىپتۇ.

ئوزمۇخ چىن تۆمۇر باتۇرغا بىرقانچە ئون پالۋانلىرى بىلەن بىراقلا ھۇجۇم قىپتۇ. نەيزە - قىلىچلارنىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇشىدىن چاقماق چاقىقاندەك ئوتلار چاقناپتۇ. بىراق، ھەرئىككى تەرەپ بىر - بىرىنى يېڭەلمەپتۇ. مەختۇمسۇلا بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ. ئۇ ئاكامغا زەخىم يەتمىگىدى، ئۇنىڭ مېيىپ بولغىنىدىن مېنىڭ يوق بولغىنىم ياخشى، دەپ ئويلاپ، ئاكىسىغا مۇنداق دەپتۇ:

— جېنىم ئاكا، دۈشمەنلەر سان - ساناقسىز ھەم رەھىمسىز. شۇڭا، سىز جەڭ- دىن يېنىڭ، ئۆلسەم مەن ئۆلەي، سىز ئامان قېلىڭ!

شۇ چاغدا چىن تۆمۇر باتۇر مەختۇمسۇلاغا قاراپ:

— سىڭلىم، مېنىڭدىن تەشۈش قىلما. چىن تۆمۇر دەپ ئېتىم بار، ماڭا دۈش- مەن ئالدىدا باش ئېگىش ئۆلۈم بىلەن تەڭ. سەن جانجىگەر سىڭلىمدىن ئايرىلالماي- مەن. شۇڭا، جەڭدىن يانمايمەن! — دەپ جەڭنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

ئوزمۇخنىڭ لەشكەرلىرى ئۆلۈپ تۈگەشكە ئاز قالغاندا، ياردەمگە ئەۋەتىلگەن ساد- جۇ لەشكەرلىرى نەرە تارتىپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار قىلىچ - نەيزىلىرىنى يالىڭاچلاپ، ئوقيالىرىنى چەنلەپ، چىن تۆمۇر باتۇرغا قارا قاغىدەك يېپىشىپتۇ. ئوزمۇخ پۇرسەت- نى غەنىيمەت بىلىپ، مەختۇمسۇلانى تۈتۈۋېلىپ، پۇت - قولىنى مەھكەم باغلاپ ئې- لىپ قېچىپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر قەھر - غەزەپكە تولۇپ، يەتتە كېچە - كۈندۈز ئې- لىشىپ ھەممە بۇلاڭچىنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. كېيىن قارىغۇدەك بول- سا مەختۇمسۇلا ھېچ يەردە كۆرۈنمەپتۇ. چىن تۆمۇر باتۇر تېخىمۇ غەزەپلىنىپ، ئار-

غىماق ئېتىغا مىنىپ، مەختۇمسۇلانى ئىزدەپ دەشت - چۆللەرنى كېزىپتۇ. ئىزدە - ئىزدە ئاخىرى ئىلى دەرياسىنى كېچىپ ئۆتۈپ، تېكەس تېغىنىڭ كۆك تۆپە دېگەن يېرىگە كەپتۇ. كىشىلەر داڭقى داستان بۇ باتۇرنى ناھايىتى خۇشال قارشى ئاپتۇ. شۇ - نىڭ بىلەن چىن تۆمۇر باتۇر ئۇ يەرگە جايلىشىپ قاپتۇ. چارۋىچىلىق قىلىپ يۈرۈپ تېزلا باي بوپتۇ. شۇنداقتىمۇ بۇ مال - دۇنيا ئۇنىڭ كۆزىگە زادى كۆرۈنمەپتۇ. پۈتۈن ئوي - خىيالى سىڭلىسى مەختۇمسۇلادىلا قاپتۇ، كۆزى كېچە - كۈندۈز ياشتىن قۇ - رۇماپتۇ. شۇنداق قىلىپ، چىن تۆمۇر باتۇر تولا يىغلاپ يۈرۈپ، ئاخىرى ئۇنىڭ ئىكى كۆزى قارىغۇ بولۇپ قاپتۇ.

ئەمدى گەپنى مەختۇمسۇلادىن ئاڭلايلى:

ئۇزمۇخ ساھىبجامال مەختۇمسۇلانى قولغا چۈشۈرگەندىن كېيىن ئوردىسىغا ئاپا - رىپ، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ، ئۇنى مەجبۇرىي خوتۇنلۇققا ئاپتۇ. ئا - رىدىن نەچچە يىللار ئۆتۈپ بۇلاڭچىدىن ئىككى ئوغۇل تۇغۇپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنە كېچە - كۈندۈز ئاكىسىنى كۆرۈشنى خىيال قىلىپ، قانداقلا بولسۇن بۇلاڭچىلارنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئىزدەپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەختۇمسۇلا پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ، دەريا بويىغا بېرىپ سەيلە قىلىپ كېلىشكە ئىجازەت سوراپتۇ. پادىشاھ ئۆز كۆڭلىدە ھە، ئەمدى ئىككى بالىلىق بولغاچقا بىزگە رام بولدى، دەپ ئويلاپ، رۇخسەت قىپتۇ. سانجۇ پادىشاھلى - قىنىڭ بىر تۇلپارى بولۇپ، ئۇ تۇلپارغا پادىشاھنىڭ ئۆزىدىن باشقا كىشىنىڭ مىنى - شى مەنئى قىلىنغانلىكەن. مەختۇمسۇلا ئەنە شۇ تۇلپارغا مىنىپ، قىرىق كېنىزەك ھەم قىرىق نۆكەرنىڭ مۇھاپىزىتىدە دەريا بويىغا قاراپ يول ئاپتۇ. بۇلار ئىلى دەريا - سى بويىغا كېلىپ چۈشۈپتۇ، قاتار - قاتار چېدىر - بارگاھلارنى تىكىپ، ھەرخىل تائاملارنى پىشۇرۇپتۇ، سۇتتىن قىلىنغان شارابلارنى تۇلۇم - تۇلۇمى بىلەن تىكلەپ قويۇپتۇ. چوڭ زىياپەت باشلىنىپتۇ. مەختۇمسۇلا ئۆز قولى بىلەن ياغاچ ئاياقلارغا سۇت ھارىقىنى تولدۇرۇپ، كېنىزەك، نۆكەرلەرگە بىر - بىرلەپ سۇنۇپ، بىردەمدە ھەممىسىنى مەست قىلىۋېتىپتۇ. مەختۇمسۇلا ئۇلارنىڭ مەستلىكىدىن پايدىلىنىپ، چاقچاقلىق بىلەن تۇلپارغا مىنىپتۇ - دە، ئىلى دەريا سىنى كېچىپ ئۇقاتقا ئۆتۈۋاپتۇ. پادىشاھ ئالدىدا بېشى كېتىشتىن قورققان نۆكەرلەر دەرھال ئارقىدىن قوغلاپ دەريا لېۋىگە كەپتۇ، بىراق ھېچقايسىسىنىڭ ئېتى دەريادا كىرەلمەپتۇ. ئەسلىدە پادىشاھنىڭ تۇلپارىدىن باشقا ھەرقانداق جانىۋار بۇ دەريادىن ئۈزۈپ ئۆتەلمەيدىكەن. ئامالسىز قال - غان نۆكەرلەر مەختۇمسۇلاغا قاراپ:

— ھەي مەختۇمسۇلا، ئىككى بالاڭنى يېتىم قىلماي، كەينىڭگە يانغىن! — دەپ -

تۇ. مەختۇمسۇلا:

ــ ئىككى ئوغلۇمنى ئېلىپ كەلسەڭلار يېنىپ ئۆتىمەن، ــ دەپتۇ.

نۆكەرلەر دەرھال پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ ئىككى ئوغلىنى ئېلىپ كەپتۇ. بۇ ئىككى ئوغلىنىڭ چوڭىنىڭ ئىتى «ئاقار»، كىچىكىنىڭ ئىتى «چۆكەر» ئىكەن. مەختۇمسۇلا نۆكەرلەرگە قاراپ:

ــ چوڭ بالامنى دەرياغا تاشلاڭلار، ئۇنىڭ پىراقىغا چىدىمايۋ ئۇياققا ئۆتۈپ قالارمەن، ــ دەپتۇ.

نۆكەرلەر ئاقارنى دەرياغا ئاققۇزۇپتۇ. بىراق، مەختۇمسۇلا ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماپتۇ. نۆكەرلەر: «مەختۇمسۇلا كىچىك ئوغلىنى ياخشى كۆرىدۇ، شۇنى دەرياغا تاشلىساق، ئوغلىنى تۇتۇۋالىمەن دەپ دەرياغا چۈشەر» دېيىشىپ، چۆكەرنى دەرياغا تاشلاپتۇ. بالا شۇ زامان سۇغا غەرق بوپتۇ. مەختۇمسۇلاغا بۇ ناھايىتى ئېغىر كەپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ سۆيۈملۈك ئاكىسى چىن تۆمۈر باتۇرنى تېپىش ئارزۇسىدىن يانماپتۇ. ئۇ نۆكەرلەرگە قاراپ:

ــ ھەي ئىنسابسىز بۇلاڭچىلار! سىلەرگە نەسلىمنىمۇ قالدۇرمىدىم، ئەمدى مۇرادىم ھاسىل بولدى، ــ دەپتۇ ـ دە، ئاتنى چاپتۇرۇپ كېتىپتۇ. بۇلاڭچىلار دەريادىن ئۆتەلمەي ئامالسىز قاپتۇ.

مەختۇمسۇلا شۇ يۇرگىنىچە دەشتىلەرنى كېزىپ، تاغلاردىن ئېشىپ، بىر گۈزەل يايلاقتا يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، نۇرغۇن تۆگىلەر يايلاپ يۈرگۈدەك. مەختۇمسۇلا تۆگىچىلەردىن:

ــ بۇ كىمنىڭ تۆگىلىرى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. تۆگىچىلەر:

ــ چىن تۆمۈر قارىغۇنىڭ تۆگىلىرى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ــ ئۇ نېمە بولۇپ قارىغۇ بولدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ مەختۇمسۇلا. تۆگىچىلەر:

ــ ئۇنىڭ بىر سىڭلىسىنى بۇلاڭچىلار بۇلاپ كەتكەنكەن، شۇنىڭ دەردىدە تولا يىغلاپ قارىغۇ بولۇپ قالدى، ــ دەپتۇ. مەختۇمسۇلا يەنە:

ــ ھازىر ئۇ قەيەردە؟ ــ دەپ سوراپتۇ. تۆگىچىلەر:

ــ قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلمەيمىز، ــ دەپتۇ.

مەختۇمسۇلا يەنە مېڭىپتۇ. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن نۇرغۇن يىلقىلار ئۇچراپتۇ. يىلقىچىلاردىن سوراپتىكەن، ئۇلارمۇ شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ. يەنە بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن نۇرغۇن كالا، قوي پادىلىرىنى كۆرۈپتۇ. قويچىلاردىن سوراپتىكەن، ئۇلارمۇ ئوخشاشلا جاۋاب بېرىپتۇ. ئاخىرىدا مەختۇمسۇلا ئەڭ چەتتە مۇزاي بېقىۋاتقان بىر پادىچى بالىدىن:

— جېنىم ئۇكام، چىن تۆمۈر باتۇر ھازىر قەيەردە؟ ئېيتىپ بەرسەڭ، — دەپ يېلىنىپ سوراپتۇ. پادىچى بالا تەسلىكتە:

— چىن تۆمۈر قارىغۇ ھازىر ئالتۇن ئارىشاڭ دېگەن يەردە، — دەپتۇ. مەختۇم-سۇلا ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ:

— مەن چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ سىڭلىسى بولىمەن، مېنى ئاكامنىڭ قېشىغا باشلاپ بارساڭ، — دەپتۇ. پادىچى بالا:

— پادىدىن ئايرىلالمايمەن، مۇزايلار يېتىپ كەتسە قانداق قىلىمەن؟ — دەپ ئۇ-نماپتۇ. مەختۇمسۇلا:

— ئۇنداق بولسا پادىلىرىڭغا مەن قاراپ تۇراي. قولۇڭغا مۇنۇ ئالمىنى ئال، ئە-گەر چىن تۆمۈر باتۇر سۆزۈڭگە ئىشەنمىسە، ئالمىنى كۆزىگە سۈرتسەڭ، كۆزى ئېچە-لىدۇ، — دەپ قولىغا بىر ئالمىنى بېرىپتۇ. پادىچى بالا ئالمىنى ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇ چىن تۆمۈر باتۇرغا بېرىپ مەختۇمسۇلانىڭ خەۋىرىنى ئېيتقانىكەن، چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمەپتۇ. شۇ ھامان پادىچى بالا:

ئالمۇتىيارنىڭ ئالمىسى،
مەختۇمسۇلانىڭ خالتىسى.
مەختۇمسۇلا بولمىسا،
قايدىن كېلەر خالتىسى؟!

دەپ ئالمىنى چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ كۆزىگە سۈركىگەنىكەن، ئۇنىڭ كۆزلىرى شۇ زامات ئېچىلىپتۇ. چىن تۆمۈر باتۇر پادىچى بالىغا چوڭ رەھمەتلەرنى ئېيتىپتۇ ھەم ئۇنىڭ بىلەن بىللە مەختۇمسۇلانىڭ قېشىغا كەپتۇ. ئاكا - سىڭىل قېرىنداشلار بىر-بىرى-نى كۆرۈپ يىغلىشىپتۇ، ھال - ئەھۋال سوراپ مۇڭدىشىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار خۇشال - خۇرام، تىنچ ئۆمۈر كەچۈرۈپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **موللا بىلال بىننى موللا يۈسۈف نازىمي.** (1825 — 1900)

ساقلىغۇچى : **ن. ن. پانتوسۇف** (رۇس تۈركولوگى)

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (2)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

پادىشاھ بىلەن يوھا

قەدىمكى زاماندا سەلتەنەتلىك بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. پادىشاھنىڭ ئەدلۇ ئالدىتىدىن ئەل ئامان، يۇرت پاراۋان، پۇقرالار ئىناق بولۇپ، ئىشلىرى رونىق تاپقانكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ مەملىكەتنىڭ بىر سەھراسىدا تۈيۈقسىز ئادەملەر، چار-ۋىلار ئىز - دېرەكسىز يوقلىپ كېتىشتەك غەلىتە ئەھۋال يۈز بېرىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي بىر كەنتنىڭ ئادەملىرى، چارۋىلىرى، ئۆي قۇشلىرى، ھەتتا مۈشۈكلىرىگىچە تۇگەپ، كەنتتە جانلىق مەۋجۇدات قالماپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان يۈز بېشى مىڭ-بېشىغا، مىڭبېشى شەھەر ھاكىمىغا بۇ ۋەقە ۋە ئەھۋاللارنى يەتكۈزۈپتۇ. ئارقىدىنلا ھاكىمغا بۇ ئاپەتنىڭ يەنە بىر كەنتكە ئۇلاشقانلىقى، پېشانىمىزگە پۈتۈلگەننى كۆرەر-مىز، دەپ تەقدىرنىڭ ھۆكۈمىنى كۈتۈپ تۇرغۇچىلار يۇرتىدا قېلىپ، قالغانلىرى باـ لىچاقلىرىنى ئېلىپ، مال - ۋارانلىرىنى ھەيدەپ باشقا ياقلارغا سەرگەردان بولۇپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كەپتۇ. پايتەخت شەھىرىنىڭ ھاكىمى ئىنتاـ يىن ئالاقزەدىلىك ئىچىدە، پادىشاھنى شىددەت بىلەن بېسىپ كېلىۋاتقان بۇ نامەلۇم بالا - قازادىن ۋاقىپلاندۇرۇپتۇ. پادىشاھ دەرھال ۋەزىر، ئەمىر ۋە سەركەردىلىرى بـەـ لەن كېڭىشىپ، ئۇستا چەۋەنداز، مەرگەن، باتۇرلاردىن تاللانغان مىڭ كىشىلىك ئەزدـ مەتلەر قوشۇنى تەشكىللەپ، كۆزگە كۆرۈنمەس بۇ خىرىسچى بىلەن جانبازلىق قىلىش ئۈچۈن، شىكارغا چىقىش نامى بىلەن ئادەمسىز قالغان كەنت تەرەپكە يۈرۈش قىپتۇ. بۇ كەنت پايانسىز دەشت - بايا‌ۋانغا تۇتاش بولۇپ، كەنتنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئادەم ئىياغ باسمىغان، بىر - بىرىدىن ئېگىز تۇگمەس قۇم بارخانلىرى سوزۇلۇپ كەتكەنكەن. پادىشاھ لەشكەرلىرى بىلەن كەنتنىڭ ئاخىرىغىچە كېلىپ، ھەممە ئەتراپنى قاتتىق كۆزىتىپتۇ، لېكىن جەڭ قىلغۇدەك بىرەر دۈشمەننى كۆرمەپتۇ ياكى بىرەر شەپىنى سەزمەپتۇ. ئۇلار بوش قالغان ئۆيلەردە يېتىپ بىر كېچىنى ئۆتكۈزۈپتۇ، ئادەملەرمۇ، ئاتلارمۇ ھېچقانداق زىيانغا ئۇچرىماپتۇ. ئەتىسى پادىشاھ قۇرۇقدىلىشقا يۈزلەنگەن يەنە بىرىكەنتكە قاراپ ئاتلىنىشقا پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋاتقاندا، تۇساتتىن بىر ئېدىرنىڭ يانباغرىدىن بىر كېيىك بالىسى غىل - پال كۆرۈنۈپتۇ - يۇ، بىر تاقلاپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ. پادىشاھ ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ قارىسا، كېيىك بالىسى ئېدىرنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى سايدا قېچىپ كېتىۋاتقۇدەك. پادىشاھ باشقىلارنىڭ ئۇنى

ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ قويماسلىقى ئۈچۈن «كېيىكنى ھېچكىم قوغلىمىسۇن، ئۇنى ئۆزۈم تىرىك تۇتۇپ كېلىمەن» دەپتۇ ـ دە، كېيىك بالىسىنىڭ كەينىدىن ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېتىپتۇ. كېيىك بالىسى دەم كۆرۈنۈپ، دەم كۆرۈنمەي پادىشاھنى خېلى يىرلەرگىچە قوغلاتقۇزۇپتۇ. بىر يەرگە بارغاندا ئات چىپچىدە توختاپ مىخ قاققاندەك تۇرۇپ قاپتۇ. پادىشاھ ئاتنىڭ ماغزاپتەك ئاپپاق كۆپۈككە چىلىنىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئات چارچىغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا، پادىشاھنىڭ كۆزى ئون قەدەمچە نېرىدىلا خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولۇپ قالغان ۋە يەرگە قاراپ ئولتۇرغان ئۇزۇن چاچلىق بىر ئايالغا چۈشۈپتۇ ـ دە، كاللىسىغا چاقماق تېزلىكىدە، بۇ ئالۋاستىمۇ نېمە؟ دېگەن ئوي كېلىپ، يۈرىكى جىغىدە قىلىپ كېتىپتۇ، لېكىن دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ:

ـــ كىمسەن؟ تۇر ئورنۇڭدىن! ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ. ئايال بېشىنى كۆتۈرۈپ پادىشاھقا لاپپىدە بىر قارىۋالغاندىن كېيىن، ئولتۇرغان جايىدا ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بېشىنى ئېگىپ پادىشاھقا سالام بەجا كەلتۈرۈپتۇ ۋە:

ـــ ئەي زاتى شېرىپ، مەن سىزنىڭ كىم ئىكەنلىكىڭىزنى بىلمەيمەن، ئەمما سىياقىڭىزدىن قارىغاندا سەركەردىلەردىن ئوخشايسىز. مەن كېتىۋېتىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، پۇتۇمغا قۇيۇن ئۇچۇرتۇپ كەلگەن بىر چوڭ تاش تېگىپ ئوشۇقۇمنى زەخمىلەندۈرگەنىدى، شۇڭا ھۆرمىتىڭىز ئۈچۈن ئورنۇمدىن تۇرالمىدىم، كەچۈرگەيسىز، ـــ دەپتۇ. ئۇ بېشىنى كۆتۈرگەندە كۆن ئاشۇ جايدىن يەنە بىر قېتىم كۆتۈرۈلۈپ چىققاندەك، ئەتراپ پاللىدە يورۇپ كەتكەنىكەن، ئەمدى ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسن ـ جامالىغا قوڭغۇراق تەك يېقىملىق ئاۋازى قوشۇلۇپ پادىشاھنى مەپتۇن قىلىۋاپتۇ. پادىشاھ ئىختىيارسىز ئاتتىن چۈشۈپ ئايالنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۇ ئەمدىلا ئون يەتتە ـ ئون سەككىز ياشقا كىرگەن بىر قىز ئىكەن. پادىشاھ، مەن بىر ھۆر ـ پەرىگە يولۇقتۇمۇ نېمە؟ دەپ ئويلاپ، ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ ۋە شۇئان ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا قىزغا بولغان ئىشتىياق ئوتى ئۇلۇغ بىر گۈلخاندەك لاۋۇلداشقا باشلاپتۇ، كۆڭۈل تەختىنى بولسا بۇ سۆيگۈ سۇلتانى ئىستىلا قىپتۇ. قىز پادىشاھنىڭ سورىغانلىرىغا جاۋابەن:

ـــ بىز ئاتا ـ ئانىمىزدىن بىر ئوغۇل، بىر قىز تۇرەلگەنمىز. ئاكامنىڭ ئىسمى خۇرشىد ئىدى، مېنىڭ ئىسمىم خۇرشىدە. ئاكام جان بېقىش تەھلىكىسىدە ئىش ئىزدەپ چىقىپ كەتكەنىدى، ئۇ قايتىپ كەلمىدى. يېقىندا قانداقتۇر بىر غايىب ۋاباىنىڭ كاساپىتىدىن ئاتا ـ ئانام بىر كېچىدىلا يوقالدى. مەن قورقۇپ يۇرتۇمنى تاشلاپ قېچىپ چىقىپ، نەگە بېرىشىمنى بىلمەي مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالدىم، كۆتۈلمىگەندە پېشكەللىككە ئۇچراپ يارىلاندىم، بەختىمگە يارىشا خۇدايىتائالا ماڭا سىزنى يەتكۈزۈ-

دى، ــ دەپ سۆزدىن توختاپتۇ. قىزنىڭ ئۇچىسىدىكى كىرلىشىپ كەتكەن ماتا كۆڭلەك، بېشىدىكى ئۆڭۈپ كەتكەن كونا دوپپا، پۇتىنىڭ يالاڭ ئاياغلىقى ئۇنىڭ ئىنتايىن نامرات ئائىلىنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇرىدىكەن. پادىشاھ قىزنى ئۆزى بىلەن بىللە ئەكەتمەكچى بوپتۇ، لېكىن ئېتىغا مىنگەشتۇرمەكچى بولغاندا، ئات زادىلا مىندۇرمەپتۇ. پادىشاھ:

ــ بۇ ئات يات ئادەمنى مىندۇرمەيدىغان قىلىپ ئۆگىتىلگەنىدى، مەن سىزگە ئادەم ئەۋەتسەن، ــ دەپ، ئېتىغا مېنىپ قايتىپ كېتىپتۇ ۋە ئادەم ئەۋەتىپ قىزنى ئالدۇرۇپ كېتىپتۇ.

ئوردىغا كىرگەندىن كېيىن قىزنى تېۋىپقا داۋالىتىپتۇ. پادىشاھ خۇرشىدە ئوچۇن مەخسۇس قەسىر ساراي بىنا قىلىشنى باش ۋەزىرگە تاپشۇرۇپتۇ ھەمدە قەسىر پۇتۈكەندىن كېيىن كاتتا توي قىلىپ قىزنى نىكاھىغا ئالىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. ئەمما، پادىشاھ تاقەت قىلالماي تويىنى قەسىر پۈتكەندە ئۆتكۈزمەكچى بولۇپ، قىزنى نىكاھىغا ئېلىۋاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئوردىدىكى ئېسىل ئاتلار، كالىلار، قويلاردىن كۇندە بەرەرى، توخۇ، ئۆردەك، غازلاردىن بىر نەچچىسى ئىز - دېرەكسىز يىتىپ كېتىشكە باشلاپتۇ. دەسلەپتە ئات باقارلارمۇ، پادىچى، چوپانلارمۇ، ئۆي قۇشلىرىغا قارايدىغانلارمۇ «يارىماسلار» دېيىلىپ ئەيىبلىنىپ بالاغا قېلىشتىن قورقۇپ ئەھۋالنى پادىشاھقا مەلۇم قىلىشقا پېتىنالماپتۇ. ئەمما، بۇ ئىش تەكرارلىنىۋەرگەندىن كېيىن، ئۇلار ئاخىر ۋەقەنى چارۋا ئىشلىرى ۋەزىرىگە مەلۇم قىلىپ، ئۇ ئارقىلىق پادىشاھنى ئەھۋالىدىن خەۋەرلەندۇرۇپتۇ. باش ۋەزىر بىر ئىشقا ئالاھىدە زەن قويۇپ كېلىۋاتقانىكەن. ئۇ پادىشاھقا:

ــ ئەي كەرەملىك شاھىم، ئۆمرىڭىز ئۇزۇن، تەختىڭىز مۇستەھكەم بولسۇن. ئېلىمىزنىڭ پادىشاھسىز، پۇقرالىرىمىزنىڭ ھاياتسىز قالماسلىقى ئوچۇن بىر مۇھىم گەپنى ئېيتىشقا ئىجازەت قىلسىڭىز، ــ دەپ ئىلتىجا قىپتۇ.

ــ سۆزلەڭ، ــ دەپتۇ پادىشاھ. ۋەزىر ئەزەم پادىشاھنى چوڭ بىر تام ئەينەكنىڭ قېشىغا ئەكېلىپ:

ــ شاھىم، ئەينەككە قاراپ چىرايىڭىزنى كۆرۈپ بېقىڭ، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ئەينەككە قاراپلا چىرايىنىڭ سامانىدەك سارغىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىپتۇ ۋە تاقەتسىزلىك بىلەن:

ــ ئەي ۋەزىرىم، بۇ نېمە ئالامەت؟ تېز بايان قىلىڭ، ــ دەپتۇ.

ــ ئۇلۇغ پادىشاھىم، مەن يېڭى مەلىكىمىز خۇرشىدەنىڭ ئادەمزات جىنسىدىن ئىكەنلىكىگە شەكلىنىمەن. بۇنىڭ بىرىنچى ئىسپاتى، سىزنىڭ چىرايىڭىزنىڭ مۇردا

تۇسىنى ئالغانلىقى، يەنە بىرى، ئوردىدىكى ئات، كالا، قويلارنىڭ غايىب بولۇشى، — دەپتۇ باش ۋەزىر. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ قاتتىق ۋەسۋەسىگە چۈشۈپ قاپتۇ ھەمدە ئىز-تىراپ بىلەن ۋەزىرگە:

— ئەي ۋەزىر ئەزەم، سىزچە خۇرشىدە ئادەمزات بولمىسا، ئۇ نېمە؟ — دەپ سوئال قويۇپتۇ.

— ئۇ يوھا، — دەپتۇ ۋەزىر، — يىلان قىرىق يىل ئۆمۈر كۆرگەندىن كېيىن يوھا بولارمىش. يوھا قىرىق يىلدىن كېيىن ئادەمزاتقا، ھەر خىل ھايۋانلارغا ئۆزگىرىلەيدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولارمىش. مەن ئوردىمىزدا يۈز بەرگەن ئالامەتلەرگە قاراپ خۇرشىدەنى يوھالىق دەرىجىسىگە يەتكەن يىلان دەپ قەتئىي ھۆكۈم قىلىشقا ھەقلىقمەن. ئادەمسىز قالغان ئىككى كەنتنىمۇ مانا مۇشۇلار قۇرۇقدۇتكەن.

— مۇشۇلار دېگىنىڭىز نېمىسى، بۇ يالغۇز ئەمەسمۇ؟ — دەپ دەرھال سوراپتۇ پادىشاھ تېخىمۇ ۋەھىمە ۋە ئەندىشە ئارىلاش.

— بۇلار بىر جۈپ ئەر - خوتۇن يوھا بولۇشى چوقۇم. بىرى ئوردىغا كىرىۋالىدى، يەنە بىرى سەھرادا قالدى. بىرى ئىچكىرىدىن، بىرى سىرتتىن بىزنى خاراب قىلىشقا تۇتۇندى. ھازىر يەنە بىر كەنتىمىزنىڭ جانلىقسىز قالغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى، — دەپتۇ باش ۋەزىر.

— قانداق قىلىش كېرەك؟ — دەپ ۋەزىرگە قاراپتۇ بالانى يوقتىمەن دەپ چەقىپ قازانى ئۆزى بىلەن ھەمراھ قىلىپ كىرگەن پادىشاھ «خۇرشىدە» نىڭ «خۇرشىد» توغرىسىدىكى بايانلىرىنى ئەسلەپ.

— ئالدى بىلەن سىزنىڭ گۇمانىڭىزنى تۇگىتىش كېرەك، ئاندىن سىز بۇ بالايىئاپەتنى يوق قىلىشقا قەتئىي ئىرادە باغلايسىز. خۇرشىدەدىن مېھرىڭىزنى ئۈزىسىز. بۇنىڭ ئۈچۈن سىز شاھلارغا خاس جەسۇرلۇق، زېرەكلىك ۋە تولىمۇ ئۇستىلىق بىلەن خۇرشىدەنى كۆزىتىپ كۆرۈڭ. بۇنىڭ چارىسى ناھايىتى ئاددىي، بۇگۈن تۈزلۈقراق تاماق يەڭلار، ياتار چاغدا چىنە - چەينەكلەردە بىر يۈتۇمۇ سۇ قالمىسۇن. مەن ئېىرىقلاردىكى سۇنىمۇ توختىتىۋېتىمەن، پەقەت ئوردا كۆلىنىڭ سۈيىگە تەگمەيمەن، قالغىنىنى ئۆزىڭىز كۆرۈپ بىلىۋالىسىز، — دەپتۇ باش ۋەزىر.

پادىشاھنىڭ بۇيرۇشى بىلەن كەچتە ئاشپەز مەخسۇس تۈزلانغان گۆش، تۈزلانغان بېلىق بىلەن تاماق ھازىرلاپتۇ. پادىشاھ خۇرشىدە بىلەن بىللە غىزالىنىپتۇ. كېچىسى مەلىكە ئۇسساپ كېتىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇسسۇلۇق ئىچمەكچى بوپتۇ، ئەمما چەينەكلەردىن بىر يۈتۇمۇ سۇ تاپالماپتۇ. ئېرىقتىن سۇ ئىچىش ئۈچۈن ھويلىغا چىقسا ئېرىقمۇ قۇرۇق تۇرغۇدەك. ئىلاجسىز يېنىپ كىرىپ ئورنىدا يېتىپتۇ، ئەمما ئۇس-

سۈزلۈققا چىدىيالماپتۇ. ئاخىر يىلان سۇرىتىگە كىرىپ ئاستا سوزۇلۇپ بېشىنى تۆۋ-لۈكتىن چىقىرىپ كۆلدىن سۇ ئىچىپتۇ. ئۇنىڭ قۇيرۇقىنى قۇچاقلاپ ياتقان پادىشاھ بەدىنىگە تەگكەن مۇدھىش سوغۇق ئەتتىن شۇركۈنۈپ، جېنى قەپىسىدىن ئۇچۇپ چى-قىپ كەتكۈدەك بوپتۇ، پۈتۈن ئەزايىدىن مۇزدەك تەر چىقىپ كېتىپتۇ. يىلاننىڭ سۇ-نى غۇرتۇلدىتىپ يۇتۇۋاتقانلىقى، سۇنىڭ ئۇنىڭ قارنىغا شاراپلداپ ئېقىپ كىرىۋاتقا-لىقى پادىشاھقا ئاڭلىنىپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ بۇ بىر كېچىنى مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرە-لىپ ئاران تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ...

— دانا ۋەزىرىم، ئېيتقانلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى دەلىللەندى. بۇ ۋەھشىينى تېز-رەك يوقىتىشقا ئەقىل كۆرسىتىڭ، — دەپتۇ پادىشاھ ۋەزىر ئەزەمگە.

— يېڭى مەلىكىمىز ئۇچۇن ياسىلىۋاتقان ھەرەمباغنى ئوتتۇز كۈن ئىچىدە پۈت-كۈزىمەن. سىز بۇگۈنلا مەلىكىگە بىر ئايدىن كېيىن توي ئۆتكۈزۈلىدىغانلىقىنى ئېي-تىپ قويۇڭ. مۇشۇ مەزگىل ئىچىدە ئىشىكىزنىڭ ئالدىراشلىقىنى سەۋەب قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولمايسىز، — دەپتۇ ۋەزىر ئەزەم پادىشاھقا.

پادىشاھ بىر كۈنى كەچتە «خۇرشىدە» نىڭ ھۇجرىسىغا كىرىسە «خۇرشىدە» ئۆي-نىڭ بىر بۇلۇڭىدا يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك. پادىشاھ ئۇنىڭدىن يىغلاشنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. خۇرشىدە:

— خۇرشىد ئىسىملىك بىر ئاكامنىڭ بارلىقىنى سىزگە ئېيتقانىدىم، كاشكى ئۇ يېنىمىزدا بولغان بولسا، ئاتا - ئانامنىڭ يوقلۇقىمۇ ئانچە بىلىنمىگەن بولاتتى. مەن تەرەپتىنمۇ بۇ قۇتلۇق شاھانە مەرىكىمىزنىڭ بېشىدا تۇرۇپ بەرىدىغان بىر ئىگە بار بولاتتى، دەپ كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ، كۆز يېشىمنى توختىتالمايۋاتىمەن، — دەپتۇ.

— خاتىرجەم بولۇڭ مەلىكەم، ئاكىڭىزنىڭ سىزنىڭ نامىڭىزنى ئىشىتىپ يېتىپ كېلىشىنى ئۈمىد قىلىپ، مەن توي جاكارىنى قەغەزگە نامە قىلىپ مەملىكىتىمىز تەۋەسىدىكى ھەممە شەھەرلەردىن تارتىپ يېزا - قىشلاقلارغىچە ۋە باشقا پادىشاھ-لىقلارغىچە ئەۋەتتىم، — دەپتۇ پادىشاھ. مەلىكە پادىشاھقا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپتۇ.

ۋەزىر ئەزەم قۇيمىچىلارنى يىغىپ پولاتتىن تۇخۇمسىمان بىر ئۆي قۇيدۇرۇپتۇ. بۇ ئۆينىڭ ئىشىك - دېرىزىلىرىنى ئېچىپ يېپىشتا مەخسۇس ئەسۋاب بىلەن باشقۇ-رىدىغان قىپتۇ. ئىشىك - دېرىزىلىرى يېپىق تۇرغاندا، شۇنداق ھىم بولىدىكەنكى، يىڭنىنىڭ كۆزىدەك بىرەر يوچۇقىمۇ قالمايدىكەن. باش ۋەزىر ھەرەمباغنىڭ مۇشۇ ئۆينى ئورۇنلاشتۇرىدىغان جايىغا ناھايىتى چوڭ، چوڭقۇر بىر كۆل قازدۇرۇپ، ئۇنىڭ-غا ئوتۇننى سەرجانلاپ تىزدۇرۇپتۇ. ئوتۇننىڭ ئوستىنى سۇۋاتقۇزۇپ، ئۇنىڭ ئوستىگە پولات ئۆينى قوندۇرۇپتۇ. مېۋىلىك، مېۋىسىز دەرەخلەرنى، گۈل - گىياھلارنى يىلتى-

زى بىلەن قومۇرۇپ ئەكېلىپ كۆچۈرۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بىر ئاي ئىچىدە پادىشاھ-نىڭ تەسەۋۋۇرىدىكىدىنمۇ كۆركەم، ھەرقانداق پادىشاھلىقتا يوق، ھەممىگە مەنزۇر بولغۇدەك بىر ھەرەمباغ قەد كۆتۈرۈپ، پادىشاھنىڭ ئوردىسىنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپتۇ.

توي باشلىنىپتۇ. تويىنىڭ ئاخىرقى كۈنى ئوردا بېگى پادىشاھقا سىرتتا بىر يىگىتنىڭ پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىپتۇ. پادىشاھ «ئېلىپ كىرىڭ» دەپتۇ. ئوردا بېگى يىگىرمە ياش ئەتراپىدىكى نەۋقىران بىر يىگىتنى باشلاپ كىرىپتۇ. بۇ يىگىت مەلىكە خۇرشىدەگە شۇنداق ئوخشايدىكەنكى، بىر قىلىپتا قۇيغاندەك ئىكەن. پادىشاھ ئۇنى كۆرۈپ، مەلىكە ئەر سىياقىغا ئۆزگىرىۋالدىمۇ نېمە؟ دېگەننى كۆڭلىدىن كەچۈرمەيمۇ قالماپتۇ.

يىگىت سالام - سەھەت بەجا كەلتۈرۈپ، پادىشاھقا ئۇزۇن ئۆمۈر تىلىگەندىن كېيىن، تويىنى مۇبارەكلەپتۇ ۋە بەخت تىلەپتۇ. ئاندىن ئۆزىنى مەلىكە خۇرشىدەنىڭ ئاكىسى خۇرشىد ئىكەنلىكىنى ئايان قىلىپ، پادىشاھقا تۇغقان بولۇۋاتقانلىقىدىن ئىبارەت خۇشال ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىپتۇ. پادىشاھ ئىززەت - ئىكرام بىلەن «خۇرشىد»نى مەلىكە «خۇرشىدە» ئولتۇرغان تۇخۇمسىمان ئۆيگە باشلاپ كىرىپتۇ. «ئاكا - سىڭىل» قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈشۈپتۇ. پادىشاھ «خۇرشىد» نى تۆرگە چىقىرىپ، ئالدىغا كاتتا داستىخان سېلىپ، ئالاھىدە كۈتۈۋاپتۇ. سازلارنىڭ يېقىملىق ساداسى، ناخشىچىلارنىڭ بۇلبۇلدەك خۇش ناۋاسى ھەرەمباغنى چاڭ كەلتۈرۈپتۇ، رەققاسلارنىڭ نەپىس ئۇسسۇللىرى بۇ يېڭى سارايغا جۇلا قوشۇپتۇ، ھەتتا «خۇرشىدە»مۇ: «بۇ قىزىل كىيىنگەن تامامى قىز كېنىزىكىمىدۇر مېنىڭ، جىلۋە - جىلۋە ھەر تەرەپ سەدجامە گۈلگۈندۇر بۇگۈن» دەپ غەزەلخانلىق قىلىپ كېتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن پادىشاھ:

ــ ئەمدى ھەممىڭلار قايتىڭلار، بۇ ئاكا - سىڭىل بىردەم ئۆزئارا ھال - ئەھۋال ئېيتىشىپ مۇڭدىشۋالسۇن، ــ دەپتۇ. ئۆيدە «ئاكا - سىڭىل» ئىككىسىلا قاپتۇ.

ۋەزىر ئەزەم تۇخۇمسىمان ئۆينىڭ ئاستىدىكى ئوتۇنلارغا پاتمانلاپ ياغلارنى چېچىپ، بىرنەچچە جايدىن ئوت ياقىدىغان قىلىپ پۇختا تەييارلىق كۆرگەنىكەن. باشقىلار ئۆيدىن چىقىپ بولۇشىغا، ئىشىك - دېرىزىلەرنى مەخسۇس باشقۇرۇش ئەسۋابى بىلەن بېكىتىپ، ئوت يېقىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. «خۇرشىدە» بىلەن «خۇرشىد» دىن ئىبارەت بىر جۇپ ئەر - خوتۇن يوھا تېپىشىپ، ئۆز مەئىشەتلىرى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى قىرغىنچىلىق پىلانلىرى ئۈستىدە بەخىرامان سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. بىرەر سائەتتىن كېيىن ئۆي ئاستا - ئاستا ئىسسىشقا باشلاپتۇ، بولۇپمۇ ئۆينىڭ ئاستى

تەرىپى بەك قىزىپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئىشكىنى تاپالماپتۇ. تامنى ئۇرۇپ بېقىپتۇ، ھېچكىم جاۋاب بەرمەپتۇ. شۇ چاغدىلا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بەند قىلىنغانلىقىنى بىلىپ، يىلان سۈرىتىگە كىرىپ ئۆينى تېشىپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئۆينىڭ تېمىغا ئۇرۇپتۇ، بىراق ئۆي ئۇياقتىن - بۇياقتا دوملاپ بارغانچە ئاستىغا چۆكۈپتۇ. ھەر قېتىم دوملىغاندا ئۆينىڭ ھەممە تەرىپى تېخىمۇ تەكشى قىزىپ ئاتەشكە ئايلىنىپتۇ، بارا - بارا قېپقىزىل چوغ بولۇشقا باشلاپتۇ. يوھالار ئاخىرقى قېتىم بىر-لىكتە بار كۈچى بىلەن ئۆينىڭ چوغ بولغان جايىغا ئۇسسۇپتۇ، بىر تۆشۈك ئېچىلىپ، ئىككى يوھانىڭ بېشى بوينىغىچە سىرتقا چىقىپتۇ. لېكىن، ئاسمان - پەلەك كۆيۈۋاتقان ئوت ئۇلار ئادەم ۋە باشقا جانلىقلارنى قانداق دەم تارتقان بولسا، ئۇلارنمۇ خۇددى شۇنداق ئۆز قەھرىگە يۇتۇۋېتىپتۇ. ئۇلار چارسىلداپ كۆيۈپ كۇل بولۇپ كېتىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ «شەرىئەت ئىزدىسەڭ ئۆلتۈر يىلاننى، تەرىقەت ئىزدىسەڭ ئاغرىتما جاننى» دېگەندىن ئالدىنقىسىنى تاللىۋېلىپ، تەرىقەتچىلەرنىڭ كۆز قارىشىدىن كاللىسىنى ئازاد قىپتۇ. چۈنكى، پادىشاھنىڭ تاللىۋالغىنى ھاياتلىق يولى ئىكەن. يىلاننى ئۆلتۈرمىسەڭ، ئۇ سېنى چېقىپ ئۆلتۈرىدىكەن، بار - يوقۇڭنى دەم تارتىپ تۇگىتىدىكەن.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى، 4.1987

تايغان بىلەن بۇركۇت

بۇرۇن بىر ئەر - خوتۇن بوپتىكەن. ئۇلارنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، خۇدادىن بىر قىز سوراپ يىغلايدىكەن. ئەر قېرى ئىكەن، خوتۇن ياش ئىكەن. تىلىكى ئىجابەت بولۇپ، خوتۇن ھامىلدار بوپتۇ. ئاي - كۈنى توشۇپ، ئۇ بىر قىز تۇغۇپتۇ. قىزى تۇغۇلغان كۈنى قوتاندىن بىر قوي يوقاپتۇ. ئوغلى ھەيران بولۇپ، بۇنى ئىزدەپ يۈرگەندە، يەنە بىر قوچقار يوقاپ كېتىپتۇ. بالا قولىغا قىلىچ ئېلىپ، ئاخشىمى قوتانغا كىرىپ، ئۇخلىماي ماراپ يېتىپتۇ. سەھەردە كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەنىكەن، يەنە بىر قوي يوقاپ كېتىپتۇ. ئەلەمگە چىدىمىغان بالا ئۆز - ئۆزىنى ئەيىبلەپ «خەپ!» دەپ قويۇپتۇ. ئىككىنچى كۈنى قولىنى كېسىپ، تۇز سېلىپ، قولىنىڭ ئېچىشىشىغا ۋاي - ۋايلاپ قوتاندا ئۇخلىماي تۇرسا، ئاسماندىن بىر ئوت يۇلتۇزدەك ساقىپ قوتانغا چۈشۈپتۇ. بالا قىلىچ بىلەن بىر چاپقانىكەن، ئوت چىرقىراپ ئاسمانغا چىقىپ كېتىپتۇ.

بالا بۇ ۋەقەگە ھەيران بولۇپ، يورۇق چۈشكەندە ئېغىلغا قارىسا، كىچىك بالىنىڭ چىمەلتىكى تۇرغىدەك. بالا بۇ ئەھۋالنى ئاتا - ئانىسىغا ئېيتىپتۇ. ئۇلار ئوغرىنى تاپماق بولۇپ، قوشنىلىرىنىڭ ئۆيىدىن ئىزدەپتۇ، شەھەرنىڭ ھەممە يېرىنى ئىزدەپتۇ، ھېچ يەردىن تېپىلماپتۇ. ئانىسى كېچىسى بۆشۈككە يۆلىنىپ قىزىنى ئېمىتىۋاتقاندا، كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەندەك بوپتۇ، شۇ چاغدا بۆشۈكتىن بىر ئوتنىڭ سوزۇلۇپ چىقىپ كېتىپ، يەنە سوزۇلۇپ كىرىۋاتقانلىقىنى بايقاپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ئۆز قىزى ئۇستىدە يامان ئويغا كېلىش يۈرىكىگە پاتماپتۇ. ئەمما، ئوغلى سىڭلىسىنىڭ بىر چىمەلتىكىنىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىپ ئانىسىغا:

— قارىغاندا، مالىلارنى يەپ كەتكەن مۇشۇ قىزنىڭ ئوخشايدۇ. ئۇنى ھازىر يوقاتماسلىق كېيىن بېشىمىزغا بالا بولىدۇ. شۇڭا، قىزنىڭنى ئۆلتۈرىمەن، — دەپتۇ.

بۇنىڭغا ئانىسى رازى بولماپتۇ، دادىسىمۇ ئۇنىماپتۇ. بالا جىق ئېيتىشىپتۇ، بىراق ئاتا - ئانىسى كۆنمىگەچكە ئىلاج قىلالماپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، ماڭا دۇئا بېرىڭلار، مەن بۇ شەھەردىن كېتىمەن، — دەپتۇ ئوغلى. ئاتا - ئانىسى يىغلاپ - قاقشاپ ئوغلىغا دۇئا بېرىپ، ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

ئوغۇل قولىغا بىر تال چۇنۇق ئېلىپ يول مېڭىپتۇ، چۆللەرنى كېزىپتۇ، بىر كۆلنىڭ قېشىغا كېلىپ دەم ئاپتۇ. ئۇ قولىدىكى چۇنۇقنى كۆل بويىغا سانجىپ قو-

يۇپ، باشقا بىر شەھەرگە كېتىپتۇ. شەھەرگە بېرىپ، بەش - ئون يىل مەدىكارلىق قىپتۇ، پۇل تېپىپ ئۆيى ساپتۇ، مىنىدىغان ئات ئاپتۇ. بىر بۇركۇت بىلەن بىر تايغان بېقىپ، ئوۋچىلىق قىلىپ يۇرۇپتۇ. تۇرمۇشى ئاز - تولا تۇزەلگەندە ئۆيلىنىپتۇ. يىل ئۆتۈپتۇ، خوتۇنى ھامىلدار بولۇپ بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. خوتۇنى تۇغقان كۈنلەردە بۇ يىگىت ئاتا - ئانىسىنى ئەسلەپتۇ، ئانىسىنىڭ تۇغقان قىزىنى ئېسىگە ئاپتۇ، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىنى سېغىنىپتۇ. بۇنى خوتۇنى سېزىپ:

— نېمە خىيال سۇرۇۋاتىسىز؟ — دەپ سوراپ قاپتۇ.

ۋەقەنى خوتۇنىغا ئېيتماپتۇ، ئەمما خوتۇنىنىڭ بېشىنى سىلاپ، پېشانىسىگە سۆيۈپتۇ.

— ئېيتىڭ، — دەپتۇ خوتۇنى.

— ئاتا - ئانامنى كۆرگۈم كېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ ئاخىر يىگىت.

— بېرىپ كۆرۈپ كېلىڭ، — دەپتۇ خوتۇنى.

— سەن يېڭى تۇغۇتلۇق تۇرساڭ، مەن قانداق بارىمەن! ئەڭ بولمىغاندا بالىمىزنىڭ قىرقى سۈيىنى قۇيۇپ بولۇپ ئاندىن باراي، — دەپتۇ يىگىت.

ھەش - پەش دېگۈچە قىرىق كۈن ئۆتۈپتۇ. يىگىت بالىسىنىڭ بۆشۈك تويىنى ئۆتكۈزۈپ، ئاتا - ئانىسىنى كۆرۈشكە تەييارلىنىپتۇ. ئۆيدىن چىقىش ئالدىدا ئۇ بىر قاچىغا سۈت، بىر قاچىغا قېتىق قۇيۇپ قويۇپتۇ، بۇركۇتىنى قوندىقىغا قوندۇرۇپ، تايغىنىنى تۇڑۇككە باغلاپتۇ. ئاندىن كېيىن خوتۇنىغا:

— سەن ۋاقتى - ۋاقتىدا بۇ سۈت بىلەن قېتىقىغا قاراپ تۇرغىن، ئەگەر سۈت قانغا، قېتىق يىرىڭغا ئايلانسا، تايغان بىلەن بۇركۇتىنى قويۇپ بەرگىن، — دەپتۇ. بۇركۇتى بىلەن تايغىنىغا يېقىن بېرىپ، ئۇلارنىڭ باش - كۆزلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— ئەگەر بېشىمغا ئېغىر كۈن چۈشسە، مەن سىلەرنى ئۇچ قېتىم ۋارقىراپ تۇرۇپ چاقىرىمەن، شۇ چاغدا ئۇلگۈرۈپ بارساڭلار مەن ئامان قالىمەن، بولمىسا، بىرىمىزدىن ئايرىلىمىز، — دەپتۇ.

شۇندىن كېيىن خوتۇنىنى، ئوغلىنى، بۇركۇتىنى سۆيۈپ، تايغىنىنى سىلاپ ئەركىلىتىپ قويۇپ، تۇغۇلغان يۇرتىغا قاراپ راۋان بوپتۇ.

ئۇزۇن مېڭىپتۇ، كۆل تۇۋىگە كەپتۇ. ھېلىقى سانجىپ قويغان چۈنقى كارامىتى يوغان دەرەخ بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ سايىسىدە ھاردۇق ئېلىپ، ئېتىنى ئوتقا چالدۇرۇۋېلىپ، يەنە مېڭىپ كېتىپتۇ. شەھەرگە يېقىن بېرىپ قارىسا، شەھەر پۈتۈنلەي ئەسكى تام بولۇپ قالغان، قىمىرلىغان جان كۆرۈنمەپتۇ، دەرەخلەر سۇسىراپ قۇرۇپ قاقشال بولۇپ قاپتۇ. ئەسكى تاملار جىنخانىدەك كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ توختاپ ئويلاپتۇ، بىر

تۇرۇپ قايتىپ كەتمەك بوپتۇ. شۇنداق ئويدا تۇرسا، بىرلا تۇرخۇندىن ئىس چىقىۋاتقانلىقى چېلىقىپتۇ. شۇندىن كېيىن ئۇ، شۇنچە يەردىن كېلىپ ئەھۋالىنى ئۇقماي كەتسەم مەردلىك بولماس، دەپ ھېلىقى تۇرخۇنىدىن ئىس چىقىپ تۇرغان ئۆينىڭ ھويلىسىغا كىرىپ كەپتۇ. ئۆي ئىچىدە پېشانىسىدە بىر كۆزى بار بىر قىز چىقىپ:

ــ ئەسسالام، ۋاي، سادىقىڭىز بولاي، مېنىڭ ئاكامغۇسىز! ــ دەپ ئاكىسىنى تونۇۋاپتۇ، ئۇنى ئاتتىن چۈشۈرۈپ، ئۆيگە باشلاپتۇ. ئاكىسىمۇ سىڭلىسىنىڭ بوۋاق ۋاقتىدا ئۆزى چېچىۋەتكەن چىمەلتىكىگە قاراپ تونۇپتۇ، ئەمما پېشانىسىدىكى بىر كۆزىنى كۆرۈپ ئىمانى قىرىق گەز ئۆرلەپتۇ. ھەممە ۋەقە چۈشىنىشلىك بولغاچقا، سىڭلىسىدىن ئاتا ـ ئانىسىنىمۇ سورىماپتۇ. لېكىن، ئاشۇ قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى پۈتۈن شەھەر خەلقىغە قوشۇپ، توخۇ ـ تۇمان، مال ـ ۋارانلارنىمۇ قويماي يەپ بولغانلىقىنى خىيالىدىن كەچۈرۈپتۇ. قىز شۇ ئارىدا:

ــ ئاكا، قورسىقىڭىز ئاچقاندۇ، مەن سىزگە ئاش ئېتىپ بېرەي، ــ دەپتۇ، ئەمما كۆڭلىدە، مېنىڭ بىر چىمەلتىكىمنى چاپقانلىقىڭ ئۈچۈن سېنى بىر يالماپ يەۋەتمەي، تىرىكلا قاينىق سۇغا سېلىپ پىشۇرۇپ يەي، دېگەن نىيەتكە كەپتۇ.

ــ بولىدۇ سىڭلىم، ــ دەپتۇ ئاكىسى ۋە بۇ مېنى قازانغا سېلىپ پىشۇرىدۇ، ئەمدى بۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ يولى بارمۇ ـ يوقمۇ؟ دەپ خىيال قىپتۇ.

ئاڭغىچە قىز تۇرۇپ قازانغا سۇ قۇيۇپ، ئوچاققا ئوت يېقىپتۇ. ئوتۇنغا بىر چېقىپ كىرگىنىدە، ئاتىنىڭ بىر پۇتىنى يەپتۇ.

ــ ئاكا، سىز ئۇچ پۇتلۇق ئات مىنىپ كەلدىڭىزمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ سىڭلىسى.

ــ ھەئە، سىڭلىم، ــ دەپتۇ ئاكىسى.

قىز يەنە بىر چىقىپ كىرىپتۇ ـ دە:

ــ ئاكا، سىز ئىككى پۇتلۇق ئات مىنىپ كەلدىڭىزمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ شۇنداق سىڭلىم، ئىككى پۇتلۇق ئات مىنىپ كەلدىم، ــ دەپتۇ ئاكىسى.

سىڭلىسى تالاغا يەنە بىر چىقىپ كەتكەندە، ئەمدى بۇ ئاتىنى يەپ بولۇپ، مېنى يەيدۇ دەپ ئويلاپ تۇرغىنىدا، سىڭلىسى كىرىپ:

ــ ئاكا، ئېتىڭىزنى دوملىتىپ كەلدىڭىزمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ ھەئە، سىڭلىم، ــ دەپتۇ ئاكىسى قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپ، ــ مەن چارچاپ قالدىم، دۇتارىڭىزنى بېرىڭ، تاماق پىشقىچە مەن ئۆگزىدە تۇڭلۇكتىن پۈتۈمنى ساڭگىلىتىپ چېلىپ ئولتۇراي!

ــ بولىدۇ، ــ دەپتۇ قىز ۋە ئاكىسىنى ئۆگزىگە چىقىرىپ قويۇپ، قازاننى قايناتقىلى

نىتىشقا باشلاپتۇ. ئاكىسى دۇتار چېلىپ ئولتۇرسا، بىر ئاغمىخان كېلىپ:

ــ بۇ سېنىڭ سىڭلىڭ پۈتۈن شەھەردىكى ئادەمزاتنى، مال ـ ۋارانىنى، توخۇ ـ تۇمانىنى قويماي يەپ بولدى، بىزنىمۇ كۆرسە قويمايدۇ، شۇڭا پەقەت ئۇۋىمىزدىن چىقمايمىز. ئەمدى ئېتىڭنى يەپ بولۇپ، سېنى يەيدۇ، جېنىڭنى ئال، ــ دەپتۇ.

ــ قانداق قېچىپ كېتەلەيمەن؟ ــ دەپتۇ يىگىت.

ــ بۇ بىر كۆزلۈك يالماۋۇزنىڭ قىرىق قوشۇقى، سۇزگۈچ ـ تاغىقى، ئەينىكى بار، مەن ساڭا شۇلارنى ئوغرىلاپ بېرەي، سەن شۇلارنى ئېلىپ قاچ. يېتىشىپ كەلگەندە، بىرىنى تاشلاپ بەر، ئۇنى ئۆيىگە ئاپىرىۋېتىپ، يەنە قوغلاپ كېلىدۇ، ھەر كەلگەندە، بىرىنى تاشلا، شۇنداق قىلىپ قاچمىساڭ قۇتۇلالمايسەن، ــ دەپتۇ ئاغمىخان.

يىگىت ماقۇل بولغاندىن كېيىن، ئاغمىخان دېگەنلىرىنى ئوغرىلاپ بېرىپتۇ. يىگىت ئىككى ئۆتۈكىنىڭ قونچىسىغىچە قۇم سېلىپ، تۆڭلۈكتىن ئۆي ئىچىگە ساڭگىلىتىپ قويۇپ، ئۆگزىدىن چۈشۈپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئاغمىخان بولسا بۇ يىگىتنىڭ ئورنىدا دۇتارنى دىرىڭلىتىپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر كۆزلۈك يالماۋۇز ئېغىلغا كىرىپ، ئاكىسىنىڭ ئېتىنى پۈتۈنلەي يەۋېتىپتۇ، ئۇ ئاتنى ھەزىم قىلىپ سىڭدۈرگىچە خېلى ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. بىر چاغدا قورسىقى ئېچىپ، ئاكىسىنى يېمەك بولۇپ:

ــ ئاكا، چۈشۈك، تاماق پىشتى، ــ دەپتۇ.

ئاكىسى جاۋاب بەرمەي دۇتارنى چېلىۋېرىپتۇ. سىڭلىسىنىڭ غەزىپى كېلىپ، ئىككى پۈتىدىن تۇتۇپ بىر تارتقانىكەن، پېشانىسىدىكى بىر كۆزىگە قۇم تولۇپ كېتىپتۇ.

ــ خەپ! ــ دەپتۇ يالماۋۇز كۆزىنى ئۇۋۇلاپ، ئۇ كۆزىدىكى قۇمنى ئاران چىقىرىۋېتىپ، ــ قېنى سېنىڭ قېچىپ قۇتۇلغىنىڭنى كۆرەي، ــ دەپ ئاكىسىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. بىر موللاق ئېتىپ ئاكىسىغا يېتىشىۋاپتۇ. ئاكىسى ئارقىسىغا قارىسا، بىر قارا قۇيۇن كېلىۋاتقۇدەك. سىڭلىسى يېقىن كېلىپ:

ــ ھە، قېچىپ قۇتۇلماقچىمۇ سەن؟ پۈتۈن شەھەر خەلقى قۇتۇلالمىغاندا، سەن ھەرگىز قۇتۇلالمايسەن! ــ دەپتىكەن، ئاكىسى بىر قوشۇقنى تاشلاپتۇ.

ــ خەپ! ــ دەپتۇ سىڭلىسى قوشۇقنى ئېلىپ. قىز قوشۇقنى ئۆيىگە ئاپىرىۋېتىپ يەنە كەپتۇ. ئاكىسى يەنە بىر قوشۇقنى تاشلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ يالماۋۇز قىرىق قېتىم ئۆيىگە بېرىپ كەپتۇ. قوشۇقلار تۇگىگەندىن كېيىن، ئاكىسى تاغاقنى تاشلاپتۇ. تاغاق ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ بىر تاغ بولۇۋاپتۇ. بىر ھازادا يالماۋۇز تاغدىن ئۆتۈپ يەنە يېتىپ كەپتۇ. يىگىت سۇزگۈچنى تاشلاپتۇ. بۇ سۇزگۈچ ئۆتـ

كىلى بولماس بىر كەڭ ئورمانلىققا ئايلىنىپتۇ. ئاكىسى قېچىۋېرىپتۇ. بىر چاغدا قا-رىسا، يالماۋۇز يەنە يېتىپ كەپتۇ. ئەمدى ئەڭ ئاخىرقى ئەينەكنى تاشلاپتۇ. ئۇ ئەينەك كۆز يەتمەس دەريا بوپتۇ. يالماۋۇز بۇ دەريادىن ئۆتكۈچە ئاكىسى قېچىپ، ھېلىقى كۆلنىڭ تۈۋىگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئەمدى قېچىپ قۇتۇلۇشقا ھېچ ئىلاجى قالمىغاچقا، ھېلىقى چۈنقىتىن ئۆسكەن يوغان تېرەكنىڭ ئۈستىگە چىقىۋاپتۇ. يالماۋۇز دەريادىن ئۆتۈپ، ئاخىر كۆل بويىدىكى تېرەك تۈۋىگە كېلىپ، ئاكىسىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ. كۆپ ئىزدەپ، ئاخىر كۆرۈپ قاپتۇ. تېرەككە چىقىشنىڭ ئىلاجىنى قىلالماپتۇ.

— ئاكا، ئاكا! — دەپتۇ يالماۋۇز.

— نېمە دەيسەن؟ — دەپتۇ ئاكىسى.

— سىزنى تېرەكتىن قانداق چۈشۈرىمەن؟

— ھەر بىر چىشىڭنى بىردىن سۇغۇرۇۋېلىپ، ئوتتۇز ئىككى چىشىڭنىڭ ھەممىسىنى ھەرە قىلىپ تېرەكنى كەسسەڭ يىقىلىدۇ، شۇ چاغدا مېنى چۈشۈرە-لەيسەن، — دەپتۇ يىگىت.

يالماۋۇز بىرىنچى چىشىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ھەرە قىپتۇ ـ دە، تېرەكنى كېسىشكە باشلاپتۇ. ئاكىسى تېرەك ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئاسمانغا، يەرگە قارىسا، يا بۇركۈتى، يا تايغىنى كۆرۈنمەپتۇ.

بۇلار بۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، بىز يىگىتنىڭ ئۆيىدىن گەپ ئاڭلايلى:

يىگىت ئاتا ـ ئانىسىنىڭ شەھىرىگە كەتكەندىن بېرى خېلى ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. خو-تۇن كۈندە سۈت، قېتىققا قارىسا، يا قان، يا يىرىڭ كۆرۈنمەپتۇ، شۇنىڭ بىلەن خو-تۇنى ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە مېھماندارچىلىققا كېتىپتۇ. تايغان بىلەن بۇركۈت ئۆز جايىدا تۇرۇپ سۈت ـ قېتىققا قاراپ تۇرۇپتۇ. بىردىنلا سۈت قانغا، قېتىق يى-رىڭغا ئايلىنىپتۇ، ئەمما بۇركۈت يىپىنى، تايغان زەنجىرىنى ئۈزۈشكە زورۇقۇپ بې-قىپتۇ، ھېچ بوشىنالماپتۇ. بۇركۈت چاكىلداپ بېقىپتۇ، تايغان ھاۋشىپ بېقىپتۇ. بۇلارنى بوشىتىپ قويۇپ بېرىدىغان كىشى چىقماپتۇ. تاق مۈشۈ چاغدا بىر كۆزلۈك يالماۋۇز ئوتتۇزىنچى چىشىنى سۇغۇرۇۋېلىپ تېرەكنى ھەرىدەۋېتىپتىكەن. بۇركۈت بىلەن تايغاننىڭ قۇلىقىغا يىگىتنىڭ ئۇلارنى چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. تايغان بار كۈچى بىلەن بىر يۇلقۇنۇپتىكەن، زەنجىرنى ئۈزۈۋاپتۇ. ئۇ دەررۇ بۇركۈتنىڭ پۇ-تىدىكى يىپىنى چىشلەپ ئۈزۈۋېتىپتۇ ـ دە، ئىككىسى ئىگىسى تەرەپكە قاراپ يارداما-گە مېڭىپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋاتقاندا، ئىگىسىنىڭ ئۇلارنى ئىككىنچى قېتىم چاقىر-غان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. بۇركۈت تايغانغا:

— سەن مېنىڭ كەينىمدىن بارارسەن، — دەپ، ئېگىز ئاسماندىن كۆل تەرەپكە

پۈتۈن كۈچى بىلەن شۇڭغۇپتۇ ـ دە، بوراندەك كېلىپ، بىر كۆزلۈك يالماۋۇزغا چاڭ-گال ساپتۇ. بۇ ئىككىسى تۆتۈشۈپ كېتىپتۇ. يالماۋۇز ھالسىراپ، قاچار جاي تاپال-ماي، بۇركۈتنىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۆلگە سۆرەپتۇ. شۇ چاغدا دەرەخ يىقىلىپتۇ، يە-گىت كۆلگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. بىر كۆزلۈك يالماۋۇز ئۆلەر ھالەتتە ئاكىسىنى يەۋې-تىشكە ئىنتىلىپتۇ. بۇركۈت بىر پۈتىدا يىقىلغان دەرەخ شاخلىرىنى تۇتۇپ، بىر چاڭگىلىدا ئۇنى مىجىقلاپ قويۇپ بەرمەپتۇ. شۇ چاغدا تايغان يېتىپ كەپتۇ. ئۇ پۈتۈن غەزىپى بىلەن بىر كۆزلۈك يالماۋۇزنىڭ گەجگىسىدىن چىشلەپ، ئىككى سىلكىپ، بېشىنى كۆلىنىڭ قىرغىقىغا ئۇرۇپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن تالاپتۇ. بۇ چاغدا يالماۋۇز بۇركۈتتىن ئاجراپ، تايغان بىلەن ئېلىشىپتۇ، بىر ـ بىرىنى سۆرىشىپ ھەر ئىككى-سى كۆلگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. يىگىت بولسا، ناھايىتى تەسلىكتە كۆلىنىڭ قىرغىقىغا قاراپ ئۈزۈپ، بىر چۆكۈپتۇ، بىر چىقىپتۇ، ئاخىر ھالسىزلىنىپ قاپتۇ. شۇ چاغدا بۇركۈت قانىتىنى سوزۇپ، ئۇنى سۈدىن تارتىپ چىقىپتۇ. ئاندىن كېيىن ئۇلار، كۆلدىن تايغان تىرىك چىقامدۇ ياكى يالماۋۇز تىرىك چىقامدۇ؟ دەپ كۈتۈپ ئولتۇرۇپ-تۇ.

ــ ئەگەر يالماۋۇز چىقسا، سەن مېنى پۈتۈن كۈچۈڭ بىلەن ئۇنىڭغا ئات، مەن ئۇنى مىجىقلاپ ئېلىپ، ئاسمانغا كۆتۈرۈپ چىقىپ، تاغۇ تاشلارغا ئۇرۇپ، كۆزىنى چوقۇپ قارىغۇ قىلىپ ئۆلتۈرىمەن، ــ بۇركۈت شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، كۆلىنىڭ سۇ-يى زەردەك بولۇپ، يىرتىغا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. شۇ چاغدا تايغان كۆلدىن ئۈزۈپ چە-قىپ، بىرسىلكىنىپ، ئىگىسىنىڭ ئالدىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپتۇ. يىگىت تايغىنىنى قۇچاقلاپ ئەركىلىتىپتۇ، بۇركۈتنى سۆيۈپ، قولىغا قوندۇرۇپتۇ، ئاخىر ئۇلار بىللە ئۆز يۇرتىغا قايتىپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **تۇرسۇن لېتىپ، خوجا ئەھمەت يۇنۇس، تۇرسۇن زېرىدىن، مىجىت ئوسمان.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (3)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

ئۆلۈك تىرىلمەيدۇ

بۇرۇنقى زاماندا پەشتاق ـ راۋاقلىرى بۇلۇتقا تاقاشقۇدەك ئېگىز، قورغان تامـلىرى ئىنتايىن ھەيۋەتلىك بىر شەھەر بار ئىكەن. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ئىنتايىن زالىم ۋە ئاچ كۆز بولۇپ، خەلققە قىلچە رەھىم قىلمايدىكەن؛ باشقىلارنىڭ بىرەر ياخشى نەرسىسى بارلىقىنى ئاڭلىسا ياكى كۆرۈپ قالسا دەرھال ياساۋۇللارنى ئەۋەتىپ ئالدۇرۇپ كەلمىگۈچە كۆڭلى تىنمايدىكەن. شۇڭا، خەلق بۇ زالىم پادىشاھتىن ئىنتايىن بىزار ئىكەن.

بۇ پادىشاھنىڭ بىر شاھزادىسى ۋە بىر مەلىكىسى بار ئىكەن. شاھزادە دادىسىدىنمۇ بەك قارا نىيەت، ھەسەتخور ئىكەن. مەلىكە بولسا ئىنتايىن ئاق كۆڭۈل ۋە تەڭدىشى يوق ساھىبجامال قىز ئىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاھزادە ئۆزىنىڭ ياساۋۇللىرى بىلەن ئوۋغا مېڭىپتۇ. ئۇلار ئۇچ كۈن يول يۈرۈپ بىر تاغقا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ يەردە بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ ھېچ نەرسە ئوۋلىيالماپتۇ. شاھزادە ئىنتايىن تىت ـ تىت بولۇپ تۇرغاندا، مۇلازىملاردىن بىرى ئالدىدىكى تاغدا بىر كېيىك كۆرگەنلىكىنى شاھزادىگە مەلۇم قىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان شاھزادە ئوقيانى ئېلىپ ھېلىقى مۇلازىم كۆرسەتكەن تاغقا بېرىپ، كېيىكنى كۆرۈپ، ئوقيانى بەتلەپ قارىغا ئېلىپ ئېتىپتۇ. لېكىن، ئوق بىر تاشقا تېگىپ سۇنۇپ كېتىپتۇ. شاھزادە ھەمراھلىرىغا «كېيىكنى قورشاڭلار، تىرىك تۇتىمىز. ئەگەر كىمكى قاچۇرۇپ قويىدىكەن كاللىسىنى ئالىمەن!» دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. قورشاش باشلىنىپتۇ. چەمبىرەك كىچىكلىگەنسېرى كېيىك ھەر تەرەپكە قېچىشقا باشلاپتۇ. ئاخىرى كېيىك بىرلا سەكرەپ شاھزادىنىڭ بېشىدىن ھالقىپ قېچىپتۇ. شاھزادە ئېتىنى قامچىلاپ كېيىكنىڭ كەينىدىن قوغلاپتۇ. ئات پۇتلىشىپ كېتىپ، شاھزادە ئاتتىن يىقىلىپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. شاھزادىنىڭ ھەمراھلىرى شاھزادىنى دەرھال شەھەرگە ئېلىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ ھۆركىرەپ يىغلاپ شاھزادىنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپتۇ. بۇ ئەھۋالدىن چۆچۈگەن پادىشاھنىڭ ۋەزىر ـ ئۆلىمالىرى تەرەپ ـ تەرەپكە ئادەم ئەۋەتىپ پۇتۇن شەھەردىكى داڭلىق تېۋىپلارنى كەلتۈرۈپ، شاھزادىنى قۇتقۇزۇشقا تىرىشىپتۇ. بىراق، ھېچ ئامال بولماي، ئىككىنچى كۈنى شاھزادە جان ئۈزۈپتۇ.

بۇ خەۋەر پۇتۇن شەھەرگە تارقىلىپتۇ. شەھەر خەلقى كەلگۈسىدىكى زالىم پادە-

شاهتىن قۇتۇلغىنىغا ئىنتايىن خۇش بوپتۇ.

شەھەرنىڭ سىرتىدا بىر ئەسكى كەپە بولۇپ، بۇنىڭدا بىر ئالۋاستى بار ئىكەن. بۇ ئالۋاستى ئۇزۇندىن بېرى پادىشاھنىڭ قىزىنى كۆزلەپ يۈرگەنىكەن. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئالۋاستى دەرھال ئادەم سىياقىغا ئۆزگىرىپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. پادىشاھ:

— سەن كىم؟ نەدىن كەلدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئالۋاستى:

— پېقىر قۇللىرى بىر شۇم خەۋەر ئاڭلاپ، سىلىنىڭ ھاجەتلىرىدىن چىقىش ئۈچۈن كەلدىم، — دەپ ئىككى پۈكلىنىپ تەزىم قىلىپ جاۋاب بېرىپتۇ ۋە ئالدىن تەييارلاپ قويغان ئىككى چاشقاننى پادىشاھقا كۆرسىتىپ تۇرۇپ، بىرىنى ئۆلتۈرۈپ يەنە بىرىنى تىرىك قويۇپ، بىر نېمىلەرنى دەپ ئېپسۇن ئوقۇغانىكەن، ھېلىقى ئۆلۈك چاشقان تىرىلىپ تىرىك چاشقان بىلەن ئېلىشىپ، تىرىك چاشقانىنىڭ جېنىنى ئاپتۇ. بۇ مۆجىزىنى كۆرگەن پادىشاھ ئىشىنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يېتىپ خۇشال ھالدا مۇنداق دەپتۇ:

— ئەگەر سەن مېنىڭ شاھزادەمنى تىرىلدۈرۈپ بەرسەڭ، مەن ساڭا قىزىمنى بېرىمەن ۋە يېرىم مال ـ دۇنيايىمنى بۆلۈپ بېرىپ، ئوردىدا ئېلىپ قالىمەن. ئەگەر شاھزادىنى تىرىلدۈرۈپ بېرەلمىسەڭ كاللاڭنى ئالىمەن!

— بۇنىڭ بىر شەرتى بار، — دەپتۇ ئالۋاستى.

— ھەرقانداق شەرت بولسا ئېيتقىن، — دەپتۇ پادىشاھ.

— ئۇلۇغ شاھىم، شاھزادە بىلەن بىر كۈندە تۇغۇلغان بىر يىگىت ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز شاھزادىنىڭ جەستىنى ساقلىشى شەرت، — دەپتۇ ئالۋاستى.

پادىشاھ بۇ شەرتكە كۆنۈپ پۈتۈن شەھەرگە جاكارچى ئارقىلىق مۇنداق جاكار قىپتۇ:

«بارلىق خالايىق، ئاڭلىمىدىم، ئىشتىمىدىم دېمەڭلار، شاھزادە بىلەن بىر كۈندە تۇغۇلغان ھەرقانداق بىر پۇقرا شاھزادىنىڭ جەستىنى ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز ساقلاپ بەرسە، پادىشاھ ئالىيلىرى ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش بېرىدۇ. خالىغۇچىلار كېلىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلسۇن!» لېكىن، بۇ ئىشنىڭ تېگىدە بىر سىر بارلىقىنى بىلىپ ھېچكىم بارماپتۇ.

ئۇ كۈنلەردە شەھەرگە بىر پۈتى توكۇر، كىيىملىرى كونا بىر دەرۋىش پەيدا بولۇپ قاپتۇ. بۇ دەرۋىش شەھەرنىڭ بارلىق ئىشلىرىدىن خەۋەردار بوپتۇ.

بۇ شەھەرنىڭ چەت بىر يېرىدە ناھايىتى كەمبەغەل بىر تۇل خوتۇن بولۇپ، ئۇنىڭ دۇنيالىقتا بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. مومای ئىنتايىن جاپالىق تۇرمۇش كەچۈرگە-

ىنگە قارىماي بالىسىنى مەدرىسەدە ئوقۇتۇپ خەت ـ ساۋاتىنى چىقىرىپتۇ. بالا ئىنتا-يىن زېرەك، ئەقىللىك، قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن بىر يىگىت بولۇپ يېتىلىپتۇ. موماي بالىسىنى جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرىدىكەن. پادىشاھنىڭ جاكارىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن موماي ئىنتايىن قورقۇپ بالىسىنى يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. دەل شۇ كۈنلەردە مو-ماينىڭ ئىشىكىنى چېكىپ ئاقساق دەرۋىش كىرىپ كەپتۇ. موماي كەلگەن كىشىنىڭ غېرىب، مۇساپىر ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، قىزغىنلىق بىلەن قارشى ئاپتۇ ۋە داستىخان سېلىپ مېھمان قىپتۇ. دەرۋىش شەھەردىكى ئىشلاردىن گەپ ئېچىپ:

ــ سىلەر بەك كەمبەغەل ئىكەنسىلەر، پادىشاھنىڭ جاكارىنى ئاڭلىمىدىڭلارمۇ؟ ــ دەپتۇ. موماي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ببشىنى چايقاپ، پادىشاھنىڭ ئىنتايىن زالىم ئىكەنلە-كىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان دەرۋىش:

ــ بالىڭىزنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەۋەتىڭ، شاھزادىنىڭ جەسىتىگە ئۇچ كېچە قاراپ بەرسۇن، ــ دەپتۇ. موماي ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ ئوغلۇمنى ھەرگىز پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەۋەتمەيمەن. بالامنى قاراپ تۇرۇپ ئۆ-لۈمگە تۇتۇپ بېرەمدىم؟! ــ دەپ دەرۋىشنىڭ گېپىگە ئۇنماپتۇ. دەرۋىش مۇلايىملىق بىلەن:

ــ ئوغلىڭىزنى ئەۋەتمىگەن بىلەن پادىشاھ زورلۇق بىلەن ئېلىپ كېتىدۇ، ئۇ چاغدا ئىش يامان بولىدۇ، ــ دەپتۇ دەرۋىش. موماي يەنە ئۇنىمىغاندىن كېيىن ئاخى-رى دەرۋىش شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئالۋاستى بۇ شەھەرگە قارا قولىنى سۇندى، شەھەر خەلقىنىڭ بېشىغا بالا ـ قازا كەلدى. مەن دەل مۇشۇ ئىش ئۈچۈن كەلدىم. ئوغلىڭىزنىڭ ھاياتىدىن خاتىرجەم بولۇڭ، ئۇنىڭ ساق ـ سالامەت قايتىپ كېلىشىگە مېنىڭ ئامالىم بار.

موماي دەرۋىشنىڭ گېپىگە قايىل بولۇپ، بالىسىنىڭ پېشانىسىدىن سۆيۈپ:

ــ ئوغلۇم، سەن پادىشاھنىڭ ئالدىغا بارغىن، ئەل ـ يۇرتىنى بۇ بالا ـ قازادىن ساقلاپ قالغىن، ــ دەپ نەسىھەت قىپتۇ. بالا ئانىسىنىڭ سۆزىگە ماقۇل بوپتۇ. دەر-ۋىش:

ــ بارغىن بالام، مەن ساڭا ياردەم قىلىمەن، ــ دەپتۇ ۋە بىر ئاپتۇۋا بېرىپ، ــ بۇ ئاپتۇۋىنىڭ لىق سۇ ئالغىن. ئۆلۈكنى ئۈچ كېچە ساقلايسەن. ئالۋاستى ئەپسۇن ئوقۇپ ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈپ، سېنى يوقاتماقچى. شۇنىڭ ئۈچۈن سەن ئۆلۈكنىڭ يېنىدا ئول-تۇرغاندا پەخەس بول، ئۇخلاپ قالما. ئاپتۇۋىدىكى سۇنى ئۆلۈك كۆزىنى ئېچىش بىلەن يۈزىگە ئاز ـ ئازدىن قۇيۇپ بەرسەڭ ئۆلۈك تىرىلمەيدۇ، ــ دەپ بىر قاتار چارە ـ تەد-بىرلەرنى دەپ ئاق يول تىلەپ دۇئا قىپتۇ. بالا ئوردىغا قاراپ يۈرۈپ كېتىپتۇ.

دەرۋىش تەرەت ئېلىپ، ئۈچ قاچا سۇنى شىرە ئۈستىگە قويۇپ، ئالۋاستىغا قارىشى ئەپسۇن ئوقۇشنى باشلاپتۇ.

پادىشاھ جاكار قىلسىمۇ ئوردىغا ھېچ كىم كەلمىگەنلىكىدىن دەرغەزەپكە كېلىپ، ياساۋۇللارنى ئەۋەتىپ بىرقانچە ئادەم تېپىپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئالۋاستى: «بۇ مەن دېگەن بالا ئەمەس» دەپتۇ. پادىشاھ تىت - تىت بولۇپ تۇرغاندا، مومايناڭ ئوغلى يېتىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئالۋاستى دەرھال پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ: «مەن دېگەن بالا دەل مۇشۇ» دەپتۇ. پادىشاھ بالىنىڭ قامەتلىك بەستىنى بىردەم تاماشا قىلىپتۇ، ئاندىن بالىغا:

— سەن بۇگۈندىن باشلاپ ئۈچ كېچە - كۈندۈز شاھزادىنىڭ جەستىنى ساقلايسەن. ئۈچ كۈندىن كېيىن ساڭا نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش بېرىمەن، — دەپتۇ.

ئالۋاستى ئالدىن تەييارلاپ قويغىنى بويىچە، دەرھال ئەپسۇن ئوقۇشنى باشلاپتۇ. بالا ئۆلۈكنىڭ يېنىدا، بىر تەرەپتىن، قورقۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن، دەرۋىشنىڭ سۆزىنى ئەسلەپ ئولتۇرۇپتۇ. دەل خۇپتەن ۋاقتى بولغاندا، ئۆلۈك كۆزىنى ئېچىپ بېشىنى كۆتۈرۈپتۇ. بالا قورقۇپ كېتىپ ئاپتۇۋىدىكى سۇنى ئۆلۈكنىڭ يۈزىگە جىقراق قۇيۇۋېتىپتۇ. ئۆلۈك دەرھال بۇرۇنقى ئەسلىگە كەپتۇ. بۇ ئىش بىرقانچە رەت تەكرارلانغاندىن كېيىن بالىمۇ ئانچە قورقۇپ كەتمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ. بىرىنچى كۈنى شۇنداق ئاخىرلىشىپتۇ. دەرۋىش بالىنىڭ ساق - سالامەت ئىكەنلىكىدىن مومايغا بېشارەت بېرىپتۇ قاچىدىكى سۇغا قاراپ تۇرۇپ.

ئىككىنچى كۈنىدىكى ئېلىشىش ئالدىنقى كۈنىگە قارىغاندا جىددىي بوپتۇ. بالا ئۆيگە كىرىپ ئۆلۈكنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشىغا ئۆلۈك كۆزىنى ئېچىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەتراپىغا قاراپتۇ. بالا ئاپتۇۋىدىكى سۇنى قۇيۇپ يۈرۈپ ئۆلۈكنى ئاران دېگەندە ئۆز ئورنىغا ياتقۇزۇپتۇ. بۇ كېچە خېلى تەسلىك بىلەن تاڭ ئېتىپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى تېخىمۇ دەھشەتلىك بوپتۇ. بالا ئۆيگە كىرىشىگىلا ئۆلۈك دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپتۇ - دە، بالىغا ئېتىلىپتۇ. بالا ئۆزىنى دەرھال چەتكە ئالغانىكەن، ئۆلۈك تامغا ئوسۇپ يېقىلىپ چۈشۈپتۇ. بالا ئەس - ھوشىنى يىغىپ، ئاپتۇۋىدىكى سۇنى ئۆلۈككە چېچىپتۇ. سۇ بەك ئاز قالغانلىقى ئۈچۈن ھېچ كار قىلماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆلۈك تېخىمۇ ئەزۈەيلەپ بالىنى ئۆيىنىڭ ئىچىدە قوغلاشقا باشلاپتۇ. بالىمۇ بوش كەلمەي ھەرتەرەپكە قېچىپ، بوي بەرمەپتۇ. لېكىن، كۆپ ئېلىشقانلىقتىن بالىنىڭ ھېچ مادارى قالماپتۇ. دەل شۇ پەيتتە ئۆلۈك ئېتىلىپ كېلىپ بالىنى يەرگە بېسىپ جېنىنى ئالىدىغان ۋاقتتا سىرتتىن ئەزانىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئۆلۈك جايىدا قىمىر قىلماي قېتىپ قاپتۇ. بالا ھوشىغا كېلىپ ئۆزىنىڭ ئامان - ئېسەن قالغانلىقىدىن خۇشال بوپتۇ.

دەرۋىش ئۇچىنچى قاچىدىكى سۇدىن چىققان كۆپۈككە قاراپ خۇشال ھالدا «بالا ساق قالدى!» دەپ مومايىنى خاتىرجەم قىلىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئالۋاستى شاھزادىنى تىرىلدۈرەلمەپتۇ. پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ «جاللات» دەپ چاقىرىپتۇ. لېكىن، ئالۋاستى بېشىدىكى قالپىقىنى ئاسمانغا ئېتىپتۇ. شۇئان پۈتۈن يەر - زېمىن تۇم قاراڭغۇلۇققا چۈشۈپتۇ. بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن پادىشاھ ئارقىغا ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ ھوشىدىن كېتىپ ئۆلۈپتۇ.

ئالۋاستى ئۆز مەقسىتىگە يېتەلمىگەندىن كېيىن شەھەرنى تاشلاپ، ئەسكى تام، يالغۇز دەرەخ بار جايلارغا قېچىپ كېتىپتۇ.

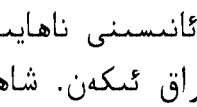
پۈتۈن شەھەر خەلقى بۇ زالىم پادىشاھتىن قۇتۇلغىنى ئۈچۈن خۇشال بولۇپ، مومايىنىڭ ئوغلىنى پادىشاھ قىلىپ، پادىشاھنىڭ ساھىبجامال قىزىنى قىرىق كېچە - كۈندۈز توي - تاماشا قىلىپ ئۇنىڭغا نىكاھلاپ قويۇپتۇ.

يېڭى پادىشاھ ئادىللىق بىلەن يۇرت سوراپ، ئۆز ئانىسىنى يېنىغا ئالدۇرۇپ، مۇراد- مەقسەتلىرىگە يېتىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **بۇساربخان.** ئايال، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېھىم بارى.** ئەر، ئۇيغۇر.

«مىراس» ژۇرنىلى، 2.1991

شاهزاده بىلەن ئالۋاستى

ۇرۇن بىر شاھزادە بولغانكەن، ئۇ ئۆزىنىڭ خانىش ئانىسىنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن، خانىشمۇ شاھزادە ئوغلىغا ئىنتايىن ئامراق ئىكەن. شاھزادە خانىش ئانىسىنىڭ ئىجازىتىسىز ھېچ يەرگە بارمايدىكەن، خانىشمۇ شاھزادە ئوغلىنىڭ دېگىنىنى قىلىپ بەرمەي قالمايدىكەن، ئوغلىدىن بىرەممۇ ئايرىلىشقا كۆڭلى قىمايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاھزادە خانىشتىن شىكارغا چىقىش توغرىسىدا ئىجازەت سوراپ تۇرۇۋاپتۇ. خانىش ئائىلاج شاھزادىنىڭ شىكارغا چىقىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ. شاھزادە خانىشنىڭ ئىجازىتىنى ئالغاندىن كېيىن تاغ باغرىدىكى گۈزەل مەنزىرىلىك بىر ئورمانلىققا كەپتۇ. شاھزادە ئۇ يەردە بىر ساھىبجامال قىز بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. بۇ ساھىبجامال قىزنىڭ مۇرىسىنى يېپىپ تۇرىدىغان قويۇق ئالتۇن چاچلىرى، مىسران قىلچىتەك ئىنچىكە قەلەم قاشلىرى، مەرۋايىت ـ ئۇنچىلەردەك ئاپپاق چىشلىرى، پىشقان گىلاستەك قىپقىزىل لەۋلىرى، دېگىزدەك چەشمە كۆزلىرى... شاھزادىنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋاپتۇ. ساھىبجامال قىز نازۇكەرەشمە ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرىدىغان چەشمە كۆزلىرى بىلەن شاھزادىگە شۇنداق بىر نازاكەتلىك باققانىكەنكى، شاھزادە شۇ ھامان مەستۇ مۇستەغرەق قاينىمىغا غەرق بولۇپ، ئۇنىڭغا ئاشىقى بىقارار بوپتۇ، ئۇنىڭ قەلبىنى ئاجايىپ كۈچلۈك ئىشق ـ مۇھەببەت رىشتىسى چىرمىۋاپتۇ. شۇندىن ئېتىبارەن شاھزادە ھېلىقى گۈزەل ئورمانزارغا بېرىپ ساھىبجامال قىز بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان بوپتۇ. بىر كۈنى شاھزادە ۋەدىلەشكەن قارارىدا ئورمانزارلىققا يېتىپ كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، ساھىبجامال قىز بىر بۇلاق بويىدا قويۇق سايە تاشلاپ تۇرغان مەجنۇنتالغا يۆلەنگىنىچە كۆزىنى بۇلاقتىن ئۈزمەي غەم ـ غۇسسە قاينىمىغا پېتىپ ئولتۇرغۇدەكمىش. ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئىلگىرىكى خۇشخۇي نازۇكەرەشمە ئورنىنى خاپىلىقنىڭ قارا بۇلۇتلىرى توسۇۋالغانلىقىنى كۆرگەن شاھزادە ھەم تەئەججۇپ، ھەم ئەنسىرەش ئىچىدە:

ــ ئى ساھىبجامال گۈزىلىم، سىزگە نېمە بولدى؟ ياكى ئاغرىپ قالدىڭىزمۇ؟ سىزگە نېمە بەرسەم، ئايدەك گۈزەل جامالىڭىزدىن غەم ـ غۇسسىنىڭ قارا بۇلۇتلىرى تارقايدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ساھىبجامال قىز بېشىنى چايقاپ ئاغرىپ قالمىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىپتۇ ۋە شاھزادىگە قاراپ:

ـــ ئى، شانۇشەۋكەتلىك شاھزادە، سىز ماڭا بىر يېڭىنە ئەكېلىپ بەرسىڭىز، ـــ دەپتۇ.

شاھزادە ھوزۇدەس ئورنىدىن تۇرۇپ ئوردىغا بېرىپ خانىش ئانىنىڭ بىردىنبىر تەۋەررۇكى يېڭىنسىنى ئەكېلىپ بېرىپتۇ. شۇندىن كېيىن ساھىبجامال قىزنىڭ چىرايىدىكى خاپىلىق بۇلۇتلىرى تارقاپ، ئۇنىڭ ئورنىنى خۇشاللىق ئاپتىپى قاپلاپتۇ. ئۇلار بۇلاق بېشىدا شېرىن مۇڭدىشىپ، قۇياش تاغ كەينىگە مۆكۈكەندە، ئەتىسى يەنە شۇ قارارىدا ئۇچرىشىشقا ۋەدىلىشىپ ئايرىلىشىپتۇ. ئەتىسى شاھزادە شۇ قارارىدا بۇلاق بېشىغا بېرىپ قارىسا، ساھىبجامال قىز يەنە خۇددى تۇنۇگۈنكىدەك خاپا ھالدا ئولتۇرغۇدەكمىش. شاھزادە يەنە تۇنۇگۈنكى سۆزلەرنى تەكرارلاپ ئۇنىڭدىن:

ـــ سىزگە نېمە بەرسەم، ئاي جامالىڭىزنى توسۇۋالغان خاپىلىق بۇلۇتلىرى تارقاپ، خۇشاللىق ئاپتىپى چىقىدۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. ساھىبجامال قىز شاھزادىدىن بىر دانە تۇگمە ئەكېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. شاھزادە شۇ ھامان ئوردىغا بېرىپ ئانىسىنىڭ خانىشلىق زەر تونىنىڭ ئالتۇن تۇگمىسىنى ئېلىپ كېلىپ ساھىبجامال قىزغا بېرىپتۇ. ئاندىن ساھىبجامال قىزنىڭ ئاي جامالىغا سايە سالغان خاپىلىق بۇلۇتلىرى تارقاپ خۇشاللىق ئاپتىپى پارلاپتۇ. ئۇلار بۇلاق بېشىدا ئۇزاققىچە شېرىن سۆھبەتلەر قىلىشىپ، قۇياش تاغ كەينىگە مۆككەندىن كېيىن، ئەتىسى يەنە شۇ قارارىدا كۆرۈشۈشنى ۋەدىلىشىپ قايتىپتۇ. ئەتىسى شاھزادە بۇلاق بېشىغا كېلىپ قارىسا، ساھىبجامال قىزنىڭ چىرايىدىكى خاپىلىق بۇلۇتلىرى شاھزادىگە غەزەپ مۆلدۈرلىرىنى ياغدۇرۇپ تۇرغۇدەكمىش. شاھزادە ھەيرانۇھەس بولۇپ، يەتتە ئېگىلىپ تەزىم بەجا كەلتۇرگەندىن كېيىن، ساھىبجامال قىزنىڭ غەزەپ مۆلدۈرلىرى يېغىپ تۇرغان كۆزىگە قاراپ:

ـــ ئى ساھىبجامال گۈزىلىم، سىزگە نېمە بولدى؟ سىز نېمىشقا خاپا بولدىڭىز؟ سىزگە يەنە نېمە كېرەك؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. ساھىبجامال قىز بولسا تال ـ تال ئوقيا كىرپىكلىرى سايە تاشلاپ تۇرغان چەشمە كۆزلىرىنى شاھزادىگە ئەمەس، بەلكى كۆپ-كۆك ئاسماندىكى قوي پادىلىرىدەك ئۇزۇپ يۇرگەن ئاپپاق بۇلۇتلارغا تىككىنىچە خىيال سۇرۇپ جىم تۇرۇۋېلىپتۇ. بۇ چاغدا شاھزادە بىتاقەت بولۇپ:

ـــ ئى، ساھىبجامال گۈزىلىم، سىزگە ئاشۇ ئاپپاق بۇلۇتتەك توپ ـ توپ قوي پادىلىرى ئەكېلىپ سوۋغا قىلايمۇ ـ يا؟ مەن سىزنى تولىمۇ ياخشى كۆرىمەن. پەقەت سىزنىڭ ئاشۇ ئاي جامالىڭىزدىن خاپىلىق بۇلۇتلىرىنى تارقىتىۋېتىپ، خۇشخۇي، نازاكەتلىك كۈلكە ئاپتىپىنى كۆرۈشكە مۇمكىن بولمىدىغانلا بولسا، سىز مەيلى نېمىنى تەلەپ قىلسىڭىز، تەلىپىڭىزنى بەجا كەلتۇرۇشكە تەييارمەن، ـــ دەپتۇ ۋە ئىلتىجا

ياشلىرى قۇيۇلۇۋاتقان كۆزلىرى بىلەن ساھىبجامالغا تەلمۈرۈپ تۇرۇپتۇ. ساھىبجامال قىز ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ ئالماشتۇرۇپ، بىر خىل كۆچلۈك تىلىنىش ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرغان كۆزلىرىنى شاھزادىگە تىكىپ تۇرۇپ دەپتۇ:

ــ ئى، شاھزادە يىگىت، ئەگەر سىز مېنى خۇشال قىلىشنى ئويلايدىكەنسىز، ماڭا سىز خانىش ئانىڭىزنىڭ سوقۇپ تۇرغان قىزىق يۇرىكىنى ئەكېلىپ بېرىشىڭىز كېرەك.

شاھزادە ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمىگەن ھالدا، ھەيرانلىق پاتقىقىغا پېتىپ، ئۆز ئورنىدا قېتىپلا قاپتۇ. بۇ چاغدا ساھىبجامال قىزنىڭ چەشمە كۆزلىرىدىن گۇياكى يىپى ئۈزۈلگەن ئۇنچىلەردەك ياش ئۇنچىلىرى ئۈزۈلمەي تۆكۈلۈشكە باشلاپتۇ. بۇنىڭدىن كۆڭلى بىئارام بولغان شاھزادە ئىسىنى يىغىپتۇ. ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا ئۇچقانەك ئوردىغا ــ خانىش ئانىسىنىڭ قېشىغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ چاغدا خانىش ئۇيقۇ دېگىزىغا غەرق بولۇپ كەتكەنكەن. شاھزادە دەرھال ئانىسىنىڭ كۆكسىنى يېرىپ، ئۇنىڭ سوقۇپ تۇرغان قىزىق يۇرىكىنى ئېلىپ ساھىبجامال قىزنىڭ قېشىغا يۆگۈرۈپتۇ. شاھزادە ئورمانلىققا يېتىپ بارغاندا، ئۆزىنى بەجايىكى بىر قاپقاراڭغۇ شام گۆر ئىچىگە كىرىپ قالغانەك ھېس قىپتۇ، ھېچ نەرسىنى كۆرەلمەپتۇ. ئۇ ھەربىر قەدەم تاشلىغاندا، بەدەنلىرىگە گۇياكى يىڭنە سانجىلغاندەك تىكەن ـ چاتقاللار سانجىلىشقا باشلاپتۇ. ئۇ يەنە بىر قەدەم مېڭىشقا بېشى قېيىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ قولىدىكى ئانىسىنىڭ يۇرىكىدىن شۇنداق بىر نىدا كەپتۇ:

ــ ئى، ئوغلۇم! يىقىلىپ چۈشتۈڭمۇ؟ بىر يېرىڭ قاتتىق ئاغرىپ كەتتىمۇ؟ ئوغلۇم، مەن ھەممىنى كۆرۈپ تۇردۇم. سەن ئالۋاستىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپسەن. سەن بەرگەن يىڭنىنى ئۇ بەدىنىڭگە سانجىدى. ئوغلۇم، سەن خۇشال قىلماقچى بولغان بۇ ساھىبجامال قىز سۈرتىدىكى ئالۋاستى سېنىڭمۇ يۇرىكىڭنى كاۋاپ قىلىپ يېسە، ئاندىن بىردەملىك خۇشال بولۇپ، خۇنۇك چىرايى ئېچىلىدىغانلىقىنى چۈشىنەمسەن؟... ئوغلۇم! سەن ئەمدى كېچىكتىڭ، ئاھ... ئەقىلسىز ئوغلۇم!

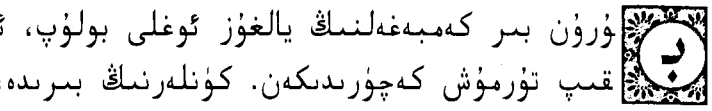
ئانىنىڭ يۇرىكىدىن چىققان بۇ سادادىن تاغلار تىترەپ، ئاسماندا كۆچلۈك چاقماق چېقىلىپ كېتىپتۇ. شاھزادە چاقماق يورۇقىدا ساھىبجامال قىزنىڭ ئۆزى سۈيگەن قەلىپ بەرگەن يىڭنىنى نەيزە، تۈگمىنى قالقان قىلىپ، ئەجدىھادەك ئاغزىنى ئېچىپ، چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بۇ چاغدا شاھزادە ساھىبجامال قىز تەرەپكە قاراپ ئىنتىلىشىگە خانىش ئانىسىنىڭ يۇرىكى ئۇنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپتۇ ـ دە، كۆچلۈك يالقۇنغا ئايلىنىپ، ساھىبجامال قىزنىڭ قولىدىكى نەيزە ـ قالقانىنى ئېرىتىپ تاشلاپ، ساھىبجامال قىزنىمۇ تۈتۈنگە ئايلاندۇ-

رۇۋېتىپتۇ. شاھزادىنىڭ پۈت ـ قولى بوشىشىپ، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ كـۆ-زىنى قايتا ئاچالماپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **ئۆمەرجان روزى.** ئەر، ئۇيغۇر.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى، 6.1984

چوكان

ۇرۇن بىر كەمبەغەللىكنىڭ يالغۇز ئوغلى بولۇپ، ئۇ بىر بايىنىڭ قويلىرىنى بېقىپ تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بالا قوينى ھەيدەپ كېلىۋاتقاندا، قاش ـ كۆزى جايىدا كەلگەن، بوغچىسىنى قولتۇقىغا قىسقان بىر چوكان ئۇچراپ قاپتۇ. بالا چوكاندىن:

ـــ سىلى كىم بولىلا؟ ـــ دەپ سورىغانىكەن، چوكان:

ـــ ئاتا ـ ئانام يوق، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىممۇ يوق. بالىسى يوققا بالا، خوتۇنى يوققا خوتۇن بولىمەن، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان بالا چوكانىنى ئۆيىگە تەكلىپ قىپتۇ. بۇ تەكلىپ چوكانغىمۇ خۇشيېقىپتۇ.

ئوغلىنىڭ ئۆيگە چوكان باشلاپ كەلگەنلىكىگە ئاتا ـ ئانىسى ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ، چوكانىنى كېلىنسىمىز، دەپ خۇشاللىق بىلەن قارشى ئاپتۇ. ئاردىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بالا چوكانىنى رەسمىي يوسۇنلار بىلەن ئۆز نىكاھىغا ئاپتۇ. بۇلارنىڭ تۇرمۇشى بىرقانچە كۈن كۆڭۈللۈك ئۆتكەن بولسىمۇ، كېيىن بالا سارغىيىشقا باشلاپتۇ. بالىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرگەن ئاتا ـ ئانا ھەيران بوپتۇ. نۇرغۇنلىغان سەۋەبلەرنى قىپتۇ، ھېچقانداق داۋا شىپا بولماپتۇ. بالا بارا ـ بارا ئوساللىشىپ ئۆلەر ھالغا كەپتۇ. بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى، ئوغلىمىز ياش ئۆلۈپ كېتىدىغان بولدى. بالدۇر ساپساق ئىدى، خوتۇننى ئالغاندىن كېيىن مۇشۇ ئەھۋالغا قالدى، خوتۇنىدا بىر گەپ بولۇشى كېرەك، دەپ، بالىنىڭ ئۆيىنىڭ روجىكىدىن ماراپتۇ. قارىسا، بالا بېھوش ياتقان، چوكان بالىنىڭ تاپىنىنى بىگىز بىلەن تېشىپ قېنىنى شوراۋاتقانىكەن، شۇ سەۋەبتىن بالا ئۆلەر ھالغا كەلگەنىكەن؛ چوكان بولسا، كۈندىن ـ كۈنگە ئايدەك تولۇپ كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلارلىق بىر گۈزەلگە ئايلانغانىكەن.

بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ئاتا ـ ئانا چوكانىنى يوقىتىشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ. بۇلار بىر كۈنى مەسلىھەتلىشىپ، نان يېقىش باھانىسى بىلەن تونۇرنى قىزىتىپتۇ. بالىنىڭ ئانىسى چوكانغا: «ئەمدى تونۇر قىزىدى، سىز تۇز چېچىڭ، مەن زۇۋۇلا قىلاي» دەپتۇ. چوكان «ماقۇل» دەپ يوغان تونۇرغا ئېگىشىپ تۇز چېچىشقا باشلاپتۇ. ئاتا ـ ئانا ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ چوكانىنى تونۇرغا ئىتتىرىپ، ئاغزىنى قاپقاق بىلەن يېپىۋاپتۇ. كەچقۇرۇن تونۇرنى ئېچىپ قارىسا، كۈل ئورنىدا چېلەكتەك ئالتۇن تۇرغۇدەك.

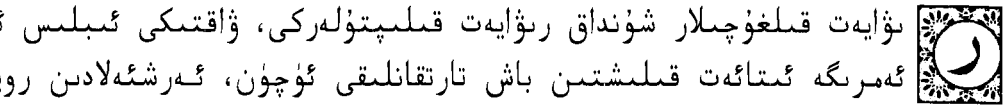
بۇ ئاشۇ چوكاننىڭ كىشىلەرنىڭ قېنىنى شوراپ يۇرۇپ يىغقان ئالتۇنى ئىكەن. چو- كان شۇ ئالتۇننىڭ تەسىرىدىن كۈندىن - كۈنگە گۈزەللەشكەنىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **پاتەم مامۇت.** ئايال، ئۇيغۇر، ئوقۇغۇچى، ئاقسۇ شەھەرلىك ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ت. قەييۇم.** ئەر، ئۇيغۇر.

«شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژۇرنىلى، 1956. 1

ئادەم بىلەن شەيتان

ۋايەت قىلغۇچىلار شۇنداق رىۋايەت قىلىپتۇلەركى، ۋاقتىكى ئىبلىس ئاللانىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتقانلىقى ئۈچۈن، ئەرشئەلادىن رويى زېمىنغا تاشلىنىپتۇ ۋە پېشانىسىگە قەھر - غەزەپ تامغىسى بېسىلىپتۇ. ئۇنىڭ كاسا-پىتىدىن ئادەم ئەلەيھىسسالامنۇ جەننەتتىن قوغلىنىپ يەر يۈزىگە چۈشۈرۈلۈپتۇ. ئۇ زامانلاردا شەيتان ئەرشتە پەرىشتىلەر، مالائىكلەر بىلەن كۆرۈشۈپ تۇرار ئىكەن. كۈن-لەردىن بىر كۈنى شەيتان ئەرشكە چىقىپتۇ. شەيتان ئەرشنىڭ دەرۋازىسىدا مۇئەككەل مالائىكلەر بىلەن كۆرۈشۈپ:

— ئەي مالائىكلەر، پەرىشتىلەر، ھەممىڭلار جەم بولۇڭلار، سۆزۈمگە قۇلاق سېلىڭلار، مەن بۇگۈن بۇ يەرگە رەببىل ئىززەتكە (ئاللاغا) ئەرز قىلىش ئۈچۈن كەلدىم. مېنىڭ ئاللاغا بىرقانچە سوئالىم بار، سوئالىمغا قۇلاق سېلىڭلار! — دەپتۇ.

پەرىشتىلەر بۇ دەھشەتلىك سۆزنى ئاڭلاپ دەرھال قېچىشىپتۇ. بۇ چاغدا ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام بېشىنى سەجدىگە قويغانكەن.

— ئەي ئىلاھىم، ھەر كىمدىن ھېكمەتنى سورىماق راۋامۇ؟ — دەپ ئىلتىجا قىپتۇ ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام، — مەن شەيتاننىڭ سوئالىدىن بىزارمەن.

شۇ چاغدا ئاللادىن ندا كەپتۇ:

— ئەي مەلئۇن، سوئالىڭنى سورا!

شەيتان ئاللانىڭ ئەلچىسى ئىسرافىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا ئەيمەنمەي تۇرۇپ، ئاللاتائالاغا مۇنداق يەتتە سوئال تاشلاپتۇ:

— بىرىنچى سوئالىم شۇكى: ئى خۇدا، سەن مېنى ياراتتىڭ، بۇ بابتا سەن مېنى مېنىڭ خاھىشىمچە ياراتتىڭمۇ؟ لېكىن، بۇ بابتا ماڭا ئىختىيار يوق. مېنىڭ مەۋجۇت بولمىقىم سېنىڭ ئىختىيارىڭ بىلەن ئىدى. ئەگەر مېنى خالىمىساڭ نېمىشقا ياراتقا-نىدىڭ؟

ئىككىنچى سوئالىم شۇكى: سەن مېنى ئوتتىن ياراتتىڭ، ئادەمنى بولسا تۇپراق-تىن ياراتتىڭ. ئوت بىلەن تۇپراق ئوتتۇرىسىدا ھېچبىر نىزا - ئاداۋەت يوق ئىدى، ئادەمنىڭ نېسىۋىسىدە مېنىڭ ھەققىم يوق ئىدى، مېنىڭ ماكانىمدىن ئادەمنىڭ تەمە-يى يوق ئىدى، ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا ئاداۋەتمۇ يوق ئىدى. سەن نېمە ئۈچۈن ئارا-مىزغا ئاداۋەت پەيدا قىلدىڭ؟

ئۇچىنچى سوئالىم شۇكى: ئادەمگە بېھىشتىن جاي بەرمەك، مېنى يەر يۈزىگە سەرگەردان قىلمىغىن. مەن بېھىشىنىڭ ئىشىكىگە باردىم ۋە ئۇ يەرگە كىرىشنى مەقسەت قىلدىم. بېھىشكە كىرىپ، ئادەمگە ۋەسۋەسە سېلىپ، ئۇنى گۇمران قىلىشنى، ئۇنىمۇ ماڭا ئوخشاش جازاغا ئۇچرىتىشنى قەست قىلدىم. سەن شۇ چاغدا مېنىڭ مەقسىتىمنى بىلىپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن مېنىڭ بېھىشكە كىرىشىم ئۈچۈن ئىجازەت بەرمەك؟

تۆتىنچى سوئالىم شۇكى: مەن بېھىشكە كىردىم، لېكىن ئادەمگە ۋەسۋەسە سالماقچى بولغان سۆزلىرىمنى ئۇنىڭغا ئوچۇق ئېيتمىدىم. شۇنداق بولسىمۇ، ئادەم مېنىڭ ياغلىما سۆزۈمگە ئىشەندى. سەن نېمە ئۈچۈن ئادەمنى مېنىڭ مۇددىئايىم بويىچە، غايىۋانە سۆزۈمگە ئىشەنمەسلىككە قوشقان؟ نېمە ئۈچۈن تەخت ئالدىدا بۇغداي دەرىخىنى ئۇنمەسلىككە قولۇڭدىن كېلەتتىغۇ؟

بەشىنچى سوئالىم شۇكى: مەن سېنىڭ ئالدىڭغا زامان تەلەپ قىلىپ باردىم، سەن ماڭا زامان بەرمەك. ئەگەر سەن مېنىڭ ئادەم بالىسىغا گۇمراھلىق قىلىشىمنى خالىمىغان بولساڭ، شۇ چاغدا سەن نېمىشقا مېنى ئۆلتۈرۈپ يوقلا قىلىۋەتمەك؟ ئەگەر شۇنداق قىلغان بولساڭ، مەنمۇ ئادەم ئەۋلادىغا ۋەسۋەسە سېلىشتىن مەھرۇم ۋە ئامان قالغان بولار ئىدىم، ئۇلارنىڭ تاپا ـ تەنىلىرىدىن خالاس بولار ئىدىم. نېمىشقا ماڭا زامان بەرمەك؟

ئالتىنچى سوئالىم شۇكى: سەن ماڭا تاكى قىيامەت قايىم بولغۇچە ئادەم بالىسىنى گۇناھكار قىلىپ تۇرۇشۇمغا پۇرسەت بەرمەك. مەن ئۇلارغا چوڭ ـ كىچىك گۇناھلارنى سادىر قىلغۇزدۇم. ئەسلىدە ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىدىن ماڭا ھېچقانداق زەرەر، ئۇلارنىڭ تائەت ـ ئىبادەتلىرىدىن ماڭا ھېچقانداق پايدا يوق ئىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمە ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى گۇناھى سەۋەبلىك دوزاخقا ياكى ئىبادەتلىرى سەۋەبلىك بېھىشكە كىرىشكە ئەمر قىلماي، بەزىلىرىنى بېھىشكە، بەزىلىرىنى دوزاخقا كىرىشكە ئەمر قىلمىغان؟

يەتتىنچى سوئالىم شۇكى: گۇناھكارلارنىڭ گۇناھىدىن سېنىڭ ئاستانەڭگە قىلچە زەخمەت يەتمەيدۇ، مۇمىنلەرنىڭ ئىبادەتلىرىدىنمۇ بىئېھتىياجسەن. ئۇنداق ئىكەن، سەن نېمە ئۈچۈن يەنە دوزاخنى ياراتتىڭ؟ ئادەملەرنى ئەمر قىلىپ دوزاخقا كىرگۈزۈپ ئازابلاشتىن مەقسىتىڭ نېمىدۇر؟

شەيتان ئاللادىن سوئاللىرىنى سوراپ بولۇشىغا، ئاللادىن ۋەھىي كەپتۇ:

ــ ئەي مەلئۇن! سوئالىڭ تۈگىدىمۇ؟ سەن مېنىڭ خۇداۋەندلىكىمنىڭ ھەقىقىتىنى بىلمەيسەن، مېنىڭ بىھاجەتلىكىمنى تونۇمايسەن. ھەرقانداق بەندىنىڭ مەن قىلى-

غان هەرقانداق ئىشنى «نېمىشقا قىلدىڭ؟ خاتا بولدى» دېيىشكە ھەددى يوقتۇر. ھۆ-كۈم ۋە ئىرادە ماڭىلا خاستۇر. بۇ سوئاللىرىڭ ئۈچۈن ساڭا مەڭ لەنەت!

مانا شۇ سەۋەب بىلەن شەيتان ئاللانىڭ قەھرىگە ئۇچراپ بېشىغا لەنەت تاشلىرى يېغىپتۇ. ئاللا ئۇنى ئاسماندىن يەرگە تاشلاپتۇ، ئۇنىڭ كاللىسىغا گۈمراھلىق، زالالەت ئەلىمىنى سانجىپتۇ. شەيتاندىن سەل بۇرۇنراق ئاللانىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ جەننەتتىن چىقىرىلغان «ھاۋا» بىلەن «دۇنيا» بۇ ئىككىلاردىن خەۋەردار بوپتۇ، شەيتان ئۇچۇن ئىچىنى ئاغرىتىپ ھازا تۇتۇشۇپتۇ، شەيتانىڭ قېشىغا كېلىپ تەسەللى بېرىشىپ:

ــ ئەي خۇدانىڭ قەھر ـ غەزىپىنى يېگەن، دەردىمەنلىك شەربىتى ئىچكەن، پە-رىشتىلىك ئۇنۋانى شەيتان دېگەن نامغا ئالماشقان، ئاسمانىڭ تۆرىسىدىن يەرنىڭ پا-يىسىگە چۈشكەن، ئادەمنىڭ سەۋەبى بىلەن بۇ ئازارلارغا مۇپتىلا بولغان دوستۇم، كۆڭلۈڭنى زىنھار ئاغرىتمىغىن، بىزلەر ساڭا ھەمدەم بولىمىز. ئادەملەرنى كۈپۈرلۈق-قا، پىتنە ـ پاساتلارغا دۇچار قىلايلى، ــ دېيىشىپتۇ.

شەيتان ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ خۇشال بوپتۇ. ئۇچەيلەن بىر ـ بىرىگە بەيئەت قىلىشىپ، ئادەم بالىسىنى گۇناھكار قىلىش يولىدا قەسەم ئىچىشىپتۇ.

ــ مەن ئادەملەرنى تائەت ـ ئىبادەت قىلىشتىن ئويۇن ـ تاماشا قىلىشقا دالالەت قىلىمەن، ــ دەپتۇ شەيتان.

ــ مەن ئادەملەرگە ساھىبجامال قىز سۈرىتىدە كۆرۈنىمەن، مەن ئۇچۇن ئۆزىنى قۇربان قىلىدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ توغرا يولدىن چىقىرىمەن! ــ دەپتۇ دۇنيا.

ــ مەن ئەركەكلەرنى ئۆزۈمگە مەھلىيا قىلىپ، گۈزەل ئاررۇلىرىنى يوق قىلە-ۋېتىمەن، ــ دەپ ۋەدە بېرىپتۇ ھاۋا.

ئۇلارنىڭ مەقسەتلىرى بىر ئورۇندىن، مۇددىئالىرى بىر ماكاندىن چىقىپتۇ. شۇ-نىڭدىن كېيىن ئۇلار «ئەمدى بىزگە باشچىلىق قىلىدىغان بىر خەلىپە لازىم، بىز بولمىغان چاغلاردا ئورنىمىزغا بۇ خەلىپە تۇرىدىغان بولۇشى كېرەك!» دېگەن قارارغا كېلىشىپتۇ. شۇ چاغدا شەيتان مۇنداق دەپتۇ:

ــ مەن ئۆز ئورنۇمغا كىبىر (تەكەببۇرلۇق) نى خەلىپە قىلىمەن، ئەگەر مەن بولماي قالسام، ئۇ ماڭا ۋەكىل بولسۇن.

ــ مەن، ــ دەپتۇ دۇنيا، ــ ھېرىسنى ئۆزۈمگە ۋەكىل قىلىمەن، مەن يوق چاغدا ئادەملەرنى ھېرىس ئۆزىگە مەپتۇن قىلىپ تۇرىدۇ.

ــ مەن ھەسەتخورلۇقنى ئۆز ئورنۇمغا خەلىپە قىلىمەن، ــ دەپتۇ ھاۋا، ــ مەن بولمىغاندا ئادەملەر ھەسەتخورلۇق ئازابىدىن ھالاك بولۇشىدۇ.

ــ بەخت ـ سائادەتكە، نازۇ نېمەتلەرگە ئېرىشىمۇ يەنە شۇكۇر قىلمايدىغان ته-

مەخور كۈپپارلار مېنىڭ لەشكەرلىرىمدۇر، ــ دەپتۇ شەيتان.

ــ راھەت ـ پاراغەت قوغلاشقۇچى راھەتپەرەسلەر مېنىڭ لەشكەرلىرىم بولىدۇ، ــ دەپتۇ ھاۋا.

ــ تىلى شېكەر، ئىچى زەھەر، كۈندۈزى ئىنسان، كېچىسى جىن، تەخسىكەشلەر مېنىڭ لەشكەرلىرىم، ــ دەپتۇ دۇنيا.

ــ مەن ئۇيقۇ ـ غەپلەت تۇغىنى كۆتۈرىمەن، ــ دەپتۇ شەيتان.

ــ مەن مەئىشەت تۇغىنى كۆتۈرىمەن، ــ دەپتۇ ھاۋا.

ــ مەن نەپسانىيەتچىلەر تۇغىنى كۆتۈرىمەن. نەپسى ـ بالاغا گىرىپتار بولغۇ ـ چىلارنىڭ ھەممىسى بىزگە ئەگىشىدۇ، ــ دەپتۇ دۇنيا.

شەيتان ئاداۋەت، ئۆچمەنلىك تېرىسىنى تارتىپ كىيىپتۇ؛ دۇنيا بولسا، غەيۋەت ـ شىكايەتتىن دۇمباق تەييارلاپتۇ؛ ھاۋانىڭ ناغرىسى پىتنە بىلەن جۇدادىن ياسىلىپتۇ. ھەممىدىن بۇرۇن شەيتان دۇشمەنلىك تايىقى بىلەن ئاداۋەت ناغرىسىغا قاتتىق ئۇرۇپ ـ تۇ، شەك ـ شۈبھە، گۇمانخۇرلۇق، نىزا ـ ئاداۋەت، پىتنە ـ پاسات جاھانغا تولۇپتۇ؛ دۇنيا ھېرىسنىڭ چوكىسىنى رىغبەتنىڭ دۇمبىقىغا ئۇرۇپتۇ، تەمەگەرلىك، بېخىللىق ئىللەتلىرى ئالەمنى قاپلاپتۇ؛ ھاۋا بولسا زالالەتنىڭ كالتىكى بىلەن ھاۋايى ـ ھەۋەسنىڭ ناغرىسىغا ئۇرۇپتۇ، شەھۋانىيلىق، كۈنداشلىق مالامەتلىرى يەر يۈزىنى قاپلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار تۇغ ـ ئەلەملىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، لاۋۇلەشكەرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، ناغرا ـ كاناي، داقا ـ دۇمباقلىرىنى ياڭرىتىپ سەھرايى باتىنىدە توپلىشىپتۇ، بەندەئى مۆمىنلەرنىڭ ۋىلايىتىگە ھۇجۇم قوزغاش قەستىگە چۈشۈپتۇ.

ئەلقىسسە، بۇ چاغدا ئادەمىي مۆمىنلەر پاك دىللىرىنى پادىشاھ تىكلەپ، ئەقىل ـ پاراسەتلىرىنى ۋەزىر قىلىپ، ئىمان تۇغىنى ئېگىز قاداپ، مەرىپەتنى سىپاھ، مەدەنىيەتنى زۇلپىقار ئەيلەپ، ئىلمۇ ھېكمەت لەشكەرلىرىنىڭ سېپىنى رۇس قىلىپ، جەنۇتۇل مەئۇانىڭ پۈتمەس ـ تۈگىمەس راھەت ـ پاراغەتلىرىگە يەتمەك مۇددىئاسىنى دىلىغا پۈكۈپ، شىجائەت تۇلپارلىرىغا مىنىپ، جۇرئەت قامچىلىرىنى قولىغا ئېلىشىپتۇ، شەيتان مەلئۇن قوشۇنى تەرەپكە قاراپ ئات سېلىشىپتۇ. مۆمىن قوشۇنىدىكى سەردارلاردىن ئىنساب بەگ، ۋاپا خېنىم، شەپقەت چوڭ، مېھىر بۈۋى، قانائەت بەگ، خەير ـ ئېھسان بەگ، شاپائەت بەگ، ساخاۋەت بەگ، سەۋرىگۈل، تاقەت خېنىم، دوستانە پالۋان، غازات باتۇر، شېھىت يىگىتبېشىلەر شۇنداق باھادىرلىق كۆرسىتىپتۇكى، ئالەم بىنا بولغاندىن بۇيان تېخى مۇنداق شىددەتلىك جەڭ بولغان ئەمەس ئىكەن. ئەھلى ئىسلامىلەر قوشۇنىدىن ھەربىر قىلىچ كۆتۈرگەن مۆمىنلەر ھەربىر ھەربىكىتىگە «ئاللا ئۆزۈڭ نۇسرەت ئاتا قىلغايسەن» دېگەننى يار قىلىشىپتۇ. ئۇزاق سوقۇشۇشتىن

كېيىن ئاللا مۆمىنلەرگە غەلىبە ئاتا قىپتۇ، زەپەر تونىنى ھەربىر سىپاھ، بەگلەرگە كىيدۈرۈپتۇ. ئاللانىڭ مەدەت لەشكەرلىرى شەيتانىنىڭ پىتنە - پاساتلىرىنى تارمار قىپتۇ. ۋۇجۇد شەھىرى ئىمان چىراغلىرى بىلەن يورۇپتۇ. بۇ جەڭدىن كېيىن، ئادەمىي مۆمىنلەر تېخىمۇ كۈچكە تولۇپ، شەيتان مەلئۇننىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا ئىرادە باغلىشىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مولا ياقۇپ.** ئەر، ئۇيغۇر، پەيزاۋات ناھىيەسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **يۈسۈپ ئۆمەر.** ئەر، ئۇيغۇر، پەيزاۋات ناھىيەسىدىن.

«پەيزاۋات خەلق چۆچەكلىرى»، 1989

شەيتاننى ئالدىغان تاز

قەدىمكى زاماندا خوتەندىكى خانلار خەلقە ئالۋان - ياساق دەپ ئىت چۈنىدەك چاپلاشقان چاغدا بىر باينىڭ تاز خىزمەتكارى بولغانكەن. تاز كېچە - كۈندۈز ئىشلىسىمۇ باي ئۇنىڭغا بىر تىينمۇ ھەق بەرمەيدىكەن. تازنىڭ كىيىملىرى يىرتىلىپ جۇل - جۇل بولۇپ كېتىپتۇ. ھېيت كەلگەندە باينىڭ خوتۇنى تازغا ئېرىنىڭ ئەسكى كۆڭلىكىنى كىيگۈزۈپ قويۇپتۇ، كېيىن بىر چېلەك ئۇماچ بېرىپ:

— بۇنى يەر ھەيدىۋاتقان مەدىكارلارغا ئاپىرىپ بەرگىن، — دەپتۇ. تاز مەدىكارلارغا ئۇماچنى ئاپىرىپ بېرىپتۇ.

مەدىكارلار ئۇماچنى ئېچىپ بولغاندىن كېيىن، تاز چېلەكنى پاكىز يۇيۇپ، ئۇنى داپ قىلىپ چېلىپ ئۆيگە يېنىپتۇ. بىردىن قاتتىق يامغۇر يېغىشقا باشلاپتۇ. «ۋاي، كىيىمىڭنى نېمىشقا ھۆل قىلىۋەتتىڭ؟» دەپ باي مېنى ئۇرمىسۇن، دېگەننى ئويلاپ تاز كۆڭلەك - ئىشتىنىنى چېلەككە ساپتۇ، چېلەكنى بولسا بېشىغا كىيىۋاپتۇ. يامغۇر توختىغاندا تاز كىيىملىرىنى يەنە كىيىپتۇ. يېزىغا كىرىش ئالدىدا سەللىسىمۇ، يەكتىكىمۇ، كۆڭلىكىمۇ چىلىق - چىلىق بولۇپ كەتكەن بىر ئادەم بىلەن ئۇچرىشىپتۇ.

— ھەي تاز، بۇياقتا كەل! — دەپ قىچقىرىپتۇ ئۇ. تاز ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

— نېمىشقا سەن يامغۇردا ھۆل بولمىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ ھېلىقى كىشى.

— مېنىڭ ئوقۇيدىغان ئەپسۇنۇم بار.

— ماڭمۇ ئۆگەت.

— سەن كىمسەن؟

— مەن شەيتانمەن.

— ھەي شەيتان، ئاۋۋال سەن ئەپسۇنلىرىڭنى ئۆگەت، ئاندىن مەن ساڭا ئەپسۇنلىرىمنى ئۆگىتىپ قويماي، — دەپتۇ تاز.

شەيتان ئۇنىڭ گېپىگە كۆنۈپ ئەپسۇنلىرىنى ئۆگىتىپتۇ.

— ئەمدى سەن ئۆگەت، — دەپتۇ شەيتان.

— دائىم چېلەك كۆتۈرۈپ يۈر، — دەپتۇ تاز، — يامغۇر ياغقاندا كىيىملىرىڭنى سېلىپ چېلەك ئىچىگە تىق، كېيىن چېلەكنى بېشىڭغا كىيىۋال، مانا بۇ مېنىڭ ئەپسۇنۇم.

شەيتاننىڭ ئاچچىقى كېلىپ تىللاپ ـ تىللاپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. تاز چېلەكـ
نى باينىڭ ھويلىسىغا ئاپىرىپ بېرىپتۇ. كېيىن ئانىسىنى يوقلىغىلى كېتىپتۇ.
ـــ ئۆيدە يېگىلى ھېچ نەرسە يوق، ـــ دەپتۇ تازنىڭ ئانىسى.
ـــ سىزگە بىر تاۋاق پولۇ بەرسەم يەمسىز؟ ـــ دەپتۇ تاز مەغرۇر تۇرۇپ.
ـــ نەدىن تاپسەن؟ ـــ دەپتۇ ئانىسى.
شۇ ۋاقىتتا تاز شەيتاندىن ئۆگەنگەن ئەپسۇننى ئوقۇپتۇ. بىردىنلا داستىخاندا بىر تاۋاق پولۇ تەييار بوپتۇ. موماي بىلەن تاز پولۇنى يەپ تويۇپتۇ. كېيىن تاز يەنە بىر ئەپسۇن ئوقۇغانكەن، پۈتۈن يۇرت ئوتسىز قاپتۇ. ئادەملەر ھېچ ئامال قىلىپ ئوت چىقىرالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەممە كىشى بىرلىشىپ پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپتۇ. پادىشاھ تەرەپكە ئادەم چىقىرىپ «كىمدە كىم ئوت ياقالىسا، بېشىدىن ئالتۇن چاچىمەن» دەپ جاكارلاپتۇ. تاز جاكارچىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئۇدۇل ئوردىغا بېرىپ-تۇ. ئوردا ئالدىدا ناھايىتى نۇرغۇن خەلق تۇرغانكەن، ھەممە كىشى:
ـــ بۇنداق پادىشاھ كېرەك ئەمەس، يوقالسۇن! ـــ دەپ ۋاڭ ـ چۇڭ قىلىشۋاتقا-نىكەن.
ـــ نېمە جاڭجال؟ ـــ دەپ سوراپتۇ تاز.
ـــ ھەممە پادىشاھتىن ئوت تەلەپ قىلىۋاتىدۇ.
ـــ ئۇ قانداق ئوت تاپالىسۇن؟! بېرىپ ئېيتىڭلار، مەن تاپىمەن.
ھەممە كىشى كۈلۈشۈپ تازنى مازاق قىلىشقا باشلاپتۇ. غالچىلار پادىشاھقا «بىر تاز ئوت تاپماقچىكەن» دەپ خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ.
ـــ دەرھال ئۇنى ھۇزۇرۇمغا كەلتۈرۈڭلار، ـــ دەپتۇ شاھ. تاز كىرىپ تەزىم قىپتۇ.
ـــ ھەي تاز، سەن ئوت تاپالىساڭ، بېشىڭدىن ئالتۇن قۇيىمەن، تاپالمىساڭ بېـ-شىڭنى ئالىمەن! ـــ دەپتۇ پادىشاھ.
ـــ ئەي پادىشاھ، بۇ باش ئۆزۈمگىمۇ لازىم. ھەممە كىشى ئۆز ئۆيىگە كەتسۇن. ئوت ھازىرلا پەيدا بولىدۇ، ـــ دەپتۇ تاز.
پادىشاھ خەلقە «ئۆيلىرىڭلارغا كېتىڭلار» دەپ ئەمر قىپتۇ.
تاز پادىشاھنى باشلاپ باغقا ئېلىپ چىقىپتۇ. باغدا بىر ئالا ئىت ئۇلۇپ ياتقاـ-مىش.
ـــ ئوت ئاشۇ ئىتنىڭ ئىچىدە، ـــ دەپتۇ تاز، ـــ ئىتنىڭ مەقئىتىنى كۆچەپ پۈۋلەڭ، ئاغزىدىن ئوت چىقىدۇ.
ـــ بۇ سۆزنى قايسى ئاغزىڭ بىلەن دەۋاتىسەن؟ ئەگەر ئوت چىقسا، تىلىگىنىڭنى

بېرىمەن. سەن پۇژلىگىن، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ مەن مىڭ قېتىم پۇژلىسەممۇ ئوت چىقمايدۇ، پادىشاھ پۇژلىسىلا چىقىدۇ، ــ دەپتۇ تاز. پۇژلىسەم پۇژلەي، دەپ ئويلاپتۇ پادىشاھ، بولمىسا خەلق مېنى ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ.

شۇنداق قىلىپ، پادىشاھ ئىتنىڭ مەقئىتىنى بىر پۇژلىگەنكەن، ئۆلگەن ئىتنىڭ ئاغزىدىن چاقماقتەك ئوت چىقىپتۇ، كېيىن يەنە يوقاپتۇ.

ــ بولدى تەقسىر، ئەمدى ھەممە ئۆيدە ئوت يانمىدۇ، ــ دەپتۇ تاز كۈلۈپ.

پادىشاھ تازنى سارايغا چاقىرىپ كاتتا زىياپەت قىلىپ بېرىپتۇ. زىياپەتتىن كېيىن ئات باقارلارغا ئىككى ئاتنى ئېگەرلەپ، ئىككى لاچىن ئەپكېلىشنى بۇيرۇپتۇ.

ــ ھەي تاز، ئوڭغا بارمىمز، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

پادىشاھ ئۆلگەن ئىت توغرىسىدىكى ئىشنى بىر كىمگە دەپ قويمىسۇن، دەپ ئويلاپ، تازنى چۆلدە قىمىناپ ئۆلتۈرمەكچى بوپتۇ. ئۇلارغا بىر قىرغاۋۇل ئۇچراپتۇ. پادىشاھ لاچىنىنى سالغانكەن، لاچىن باشقا تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىپتۇ. تاز لاچىنىنى سالغانكەن، قىرغاۋۇلنى قاماللىغان پېتى تازغا ئەكېلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ لاچىنىنى قانچىلىك چاقىرسىمۇ كەلتۈرەلمەپتۇ. پادىشاھ ئات ئۈستىدە كېتىۋېتىپ:

ــ ئۇھ، ھاردىم، ھەي تاز، لاچىنىڭنى بەرگىن، سەن مېنىڭكىنى چاقىرىۋال، ــ دەپتۇ.

تاز بىر ئەپسۇن ئوقۇغانكەن، دەرەختە ئولتۇرغان لاچىن ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭ قولىغا قونۇپتۇ. پادىشاھ شۇ چاغدا تازنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇپ، قىلىچىنىڭ دەستەسىنى تۇتۇپتۇ. تاز پادىشاھنىڭ نىيىتىنى بىلىپ قېلىپ:

ــ ھەي جانابى پادىشاھ، ــ دەپ ئۆز ئېتىنى توختىتىپتۇ، ــ بۇ يەردە مېنىڭ ئانام تۇرىدۇ، ئۇنىڭغا ئېيتىدىغان ئىككى ئېغىز سۆزۈم بار ئىدى.

ئۇلار بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپتۇ. تاز ئەپسۇن ئوقۇپ «ئانىسى»نى چاقىرىپتۇ. ئىشكىتىن شۇنداق چىرايلىق بىر ساھىبجامال چىقىپتۇكى، پادىشاھ ئۇنى كۆرۈپ ئاتتىن يىقىلغىلى ئاز قاپتۇ. ئۇنىڭ دېمى تىقىلىپ:

ــ كىم بۇ ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ مېنىڭ ئانام.

ــ ئاناڭنى ماڭا خوتۇنلۇققا بەر، تىلىگىنىڭنى بېرەي، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ ئۇنداق بولسا، «مەن ئۆلگەندىن كېيىن تاز مېنىڭ تەخت ۋارىسىم» دەپ ۋەسىيەتنامە يېزىڭ، ئاندىن ئانامنى بېرەي، ــ دەپتۇ تاز.

پادىشاھ ئوردىغا كېلىپ ۋەسىيەتنامە يېزىپ تازنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ. پادىشاھ

نەچچە كۈن توي ـ تاماشا قىلىپ تازىنىڭ «ئانىسى» نى ئاپتۇ. كەچ كىرگەندە پادىشاھ خۇشال ـ خۇرام ھەرەمخانىغا كىرىپ، ياتىدىغان ئورنىغا قارىغانىكەن، قېرى بىر مو-ماينىڭ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. پادىشاھ دەرھال تازنى چاقىرىپ:

ـــ ھەي پاخشەك تاز، مېنى نېمە ئىشلارغا دۇچار قىلىپ يۈرىسەن؟ سېنى ئەمدى ئۆلتۈرىمەن ! ـــ دەپتۇ.

تاز بىر ئەپسۇن ئوقۇپ پادىشاھنى ئۆلتۈرۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ، تاز دۆلەتنىڭ ھۆكۈمدارى بولۇپ قاپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مەتنىياز ئاخۇن كىپە.** ئەر، ئۇيغۇر، خوتەن-دىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئەركىن مۇھەممەتئىمىن.** ئەر، ئۇيغۇر، خوتەندىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1987. 4

ئادەمىي شەيتان

قەدىمكى بىر زاراتگاھلىقتا چوڭ بىر گۈمبەز بار ئىكەن، بۇ گۈمبەز ئىچىگە ئالەمدىن ئۆتكەن چوڭ ئۆلىمالارنىڭ جەستى قويۇلغانىكەن. جۈمە كۈنى كەشلەر بۇ يەرگە كېلىپ تاۋاپ ۋە دۇئا تىلاۋەت قىلىدىكەن. بۇ گۈمبەزدە ئىككى قارىغۇ شەيخ بار ئىكەن. بۇ ئىككىسى كىشلەر ئەكەلگەن تائاملارنى، قۇيماق، پوشكاللارنى تەڭ يەپ مازاردا ناھايىتى توق، بايلىقات ئۆتىدىكەن. بۇ ئىككى قارىغۇ شەيخنىڭ بايلىقات تۈرمۈشى شەيتانىنىڭ ھەسەتخورلۇقىنى قوزغاپتۇ. شەيتان، كىشلەر خەير - ساخاۋەت قىلىپ ئەكەلگەن مەززىلىك تائاملارنى ئەپلەپ تارتىۋالمىسام، دەپ ئويلاپتۇ ۋە دەرھال ھەرىكەت قىلىشقا كىرىشىپتۇ.

بىر كۈنى شەيتان ئىككى كور شەيخنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالىپتۇ - دە، بىرىنىڭ ئالدىدىكى تائامنى تۈيدۈرماي يەۋالىپتۇ. بۇنى سەزمىگەن ئىككى شەيخ: «بۇ تائام بەكمۇ مەززىلىك ئىكەن، شۈكۈر ئازراق ئەكېلىپ بىرىمىزنىڭ ئالدىغلا قويۇپتۇ - دە» دېيىشىپتۇ. ئىككىنچى نۆۋەت شەيتان يەنە بىرىنىڭ ئالدىدىكى تائامنى تۈيدۈرماي يەۋالىپتۇ. بۇنى كور شەيخلەر تۈيمايتۇ.

— بۈگۈن مېنىڭ ئالدىمدا تائام يوققۇ؟ — دەپ ئەترايىنى ھاسىسى بىلەن تىنتىپتۇ بىر كور شەيخ غەزەپكە كېلىپ.

— مېنىڭ ئالدىمدا بار، كەل، بۇنى تەڭ يەيلى، — دەپتۇ ئىككىنچى كور شەيخ، — كىشىلەردە ئىنساب كېمىيىپ، سەدىقە قىلىش ئازىيىپ كېتىۋاتامدۇ، نېمە؟

— شۇنداق، بىر بالاسى بار ئەزىزىم، — دەپتۇ بىرىنچى كور شەيخ.

شەيتان بۇ ئىشنى ئىككى - ئۈچ كۈن داۋام قىپتۇ. ئەمما، ئىككى كور شەيخ بىر چىنە ئاشنى ياكى بىر قۇيماقنى تەڭ بۆلۈپ يەپ، يەنىلا بايلىقات، خۇشال ھايات كەچۈرۈۋېرىپتۇ... بۇنى كۆرگەن شەيتان ئىچى - ئىچىدىن بوغۇلۇپ، ھەسەتخورلۇقى ئۆرلەپ، ئايىنىپ قالاي دەپ قايتىپتۇ - دە، كوچىدا ئۆز - ئۆزىگە سۆزلەپ كېتىۋېتىپ، بىر نەشكەش بەڭگىگە ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇ راسا چېكىپ، ئوبدان كەيپ بولۇپ شەھەرگە قاراپ كېتىۋاتقانىكەن، ئۇنى كىشلەر «ئادەمىي شەيتان» دەيدىكەن، چۈنكى ئۇ مازار ۋە ئەسكى تاملىقلاردا يوشۇرۇنۇپ نەشە چېكىپ يۈرىدىكەن ھەم ھەرقانداق ھىيلە، يامانلىقتىن قايتمايدىغانلار قوۋمىدىنكەن. ئۇ شەيتاننى كۆرۈپ سوراپتۇ:

ــ شەيتان، سەۋدايىدەك سۆزلەپ قاپسەنغۇ؟

ــ سۆزلىمەي قانداق قىلاتتىم، ــ دەپتۇ شەيتان ھەسرەتلىك شىكايەت قىلىپ، ــ بۇ گۈمبەزدىكى ئىككى كور شەيخ مېنىڭ رىزقىمغا چاڭ سېلىپ، سەدىقە قىلىنغان ئاش ۋە قۇيماقلارنى يەپ كېتىۋاتقاچقا ماڭا ھېچ نەرسە تەگمەيۋاتىدۇ.

ــ ئاشۇ ئىككى كورنى ئەپلىيەلمىدىڭمۇ؟

ــ ھېچ ئەپلىيەلمىدىم. بىرىنىڭ ئالدىدىكى تائامنى تارتىۋالسام، ئىككىنچىسى-نىڭكىنى بۆلۈشۈپ يەپ: «بۈگۈنكى تائامنىڭ باريغا شۈكۈر، ئاز بولسىمۇ مەززىلىكەن» دېيىشىپ دۇئاسىنى قىلىپ ياتىدۇ.

ــ ئەخمەق شەيتان، ــ دەپتۇ ئادەمىي شەيتان، ــ ئاكاڭ قارىغايغا ئۇلارنى كۆرسەتكىن، مەن شۇنداق ئەپچىل جايلايكى، ھەر ئىككىسىنىڭ تائامى يالغۇز ساڭىلا قالىدۇ. ئۇ چاغدا سەن ماڭا نېمە بېرىسەن؟

ــ سېنىڭ دېگىنىڭنى بېرەي! ــ دەپ ۋەدە قىپتۇ شەيتان. شۇنداق قىلىپ، ئىككىسى كېلىشىپ، ئۇدۇل مازارغا بېرىپتۇ. بۇ ئىككى شەيخ تائام كۈتۈپ ئولتۇرغانكەن. ئۇلار ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ: «ئىنسابلىق مۆمىن بەندىلەر، قىلغان سەدىقەڭلەرنىڭ ھەققى ئۈچۈن ئاللاتائالا سىلەرگە جەننەتنى ئاتا قىلغاي، ئامىن!» دەپ دۇئاغا قول كۆتۈرۈشۈپتۇ.

ئادەمىي شەيتان كېلىپ بۇ ئىككى شەيخنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، بىرىنچى كور شەيخنىڭ ئوڭ مەڭزىگە بىر كاچات ساپتۇ ـ دە:

ــ سېنىڭ رىزقىڭنى مۇنۇ شەيخ بۇرادىرىڭ قوشۇپ يەۋالدى، ــ دەپتۇ. ئاندىن كېيىن ئىككىنچىسىنىڭ سول مەڭزىگە بىر كاچات سېلىپ:

ــ سېنىڭ رىزقىڭنى مۇنۇ شەيخ بۇرادىرىڭ قوشۇپ يەۋالدى، ــ دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى كور شەيخ بىر ـ بىرىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ، كۆلاھلىرىنى ئېلىپ تاشلىشىپ، چاچلىرىنى يۇڭزىلىشىپ جەڭگى ـ جېدەل قىلىپ ھالى قالماپتۇ... شۇنىڭ بىلەن ئىتتىپاقى بۇزۇلۇپ، دۇشمەنلىشىپتۇ...

ــ كۆردۇڭمۇ ئەخمەق شەيتان ! ــ دەپتۇ ئادەمىي شەيتان كور شەيخلەرنىڭ خۇرجۇن ـ خالتىلىرىغا يىغىلغان يېمەكلىكلەرنى شەيتانغا سۇنۇپ، ــ بۇلارنىڭ ھازىر بۇلارغا قارىغۇدەك ھالى يوق. مەنپەئەتلىرىگە ئازراق تەسىر يېتىدىغان گەپ بولۇۋېدى، ئىناقلىقى بۇزۇلۇپ، دۇشمەنلەشتى. مانا ئەمدى مازارنىڭ سەدىقە تائاملىرى ساڭا تەئەللۇق بولدى.

ــ قۇللۇق، ــ دەپتۇ شەيتان قول قوشتۇرۇپ، ــ ئادەمىي شەيتاننىڭ ھىيلە ـ

مىكرىگە قول قويدۇم! ئەمدى سېنىڭ ئۇچۇن ھېچنېمىنى ئايىمايمەن! — دەپ بىر كاللەك نەشە بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان ئىنسانلار ئارىسىدا «ئادەمىي شەيتان ھەممە شەيتاندىن يامان» دېگەن ماقال تارقىلىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇكېرىم.** ئەر، ئۇيغۇر، غۇلجا شەھەر 1 ـ رايوندىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئوسمان مۇسا.** ئەر، ئۇيغۇر، غۇلجا شەھىرىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (15)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993

شەيتاننىڭ تىجارىتى

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر كىشى ئېغىر يۈك ئارتىلغان ئېشەكنى ھەيدەپ ناھايىتى ئالدىراش كېتىۋاتقان شەيتان بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ ۋە ھەيرانلىق بىلەن سوراپتۇ:

— ئى شەيتان، مۇنچە ئالدىراپ نەگە ماڭدىڭ؟ ئېشەككە ئارتىۋالغىنىڭ قانداق يۈك؟

— نەگە ماڭاتتىم، — دەپتۇ شەيتان، — سودا - سېتىق قىلغىلى ماڭدىم. ئېشەككە ئارتىۋالغىنىم ئۇخلىساڭ چۈشۈڭگىمۇ كىرمەيدىغان بازىرى ئىتتىك مال.

— سودىگەرچىلىك قىلاي دېدىم دېگىن، — دەپتۇ ھېلىقى كىشى، — ئۇنداقتا سېنىڭ ساتىدىغان مېلىڭ نېمە بولماقچى؟

— بۇ ماللارنىڭ ئىسمى كېبىر، ھەسەت، تەمەننا، خىيانەت، كاززاپلىق، مەككارلىق دېيىلىدۇ، — دەپتۇ شەيتان.

شەيتاننىڭ سۆزىگە ھەيران بولغان كىشى يەنە سوراپتۇ:

— ئى شەيتان، سەن ئىسمىنى ئاتىغان بۇ نەرسىلەر مال ئەمەس، ساپلا گۇناھقۇ؟ بۇنداق نەرسىلەرنىڭنى كىممۇ ئالار؟

— ئالىدۇ، — دەپتۇ شەيتان، — مەسىلەن، كېبىرنى بىلىمىنىڭ تاينى يوق چالا موللىلار ئالىدۇ، ھەتتا يېتىشمەي تالىشىپمۇ قالىدۇ، چۈنكى چالا موللىلار كېبىرگە ناھايىتى ھېرىسمەن كېلىدۇ. ئۇلار نامدارلارغا نەچچە پۇكلىنىپ سالام قىلىدۇ - يۇ، ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئېلىشنىڭ ئورنىغا قولىدىكى ھاسىنى تەڭلەپ پوپوزا قىلىپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىشىدۇ. مانا بۇ كېبىر بولماي نېمە! ھەسەتنى كىشىلەرنىڭ پايدىسىغا، بەختىگە چىدىمايدىغان كىشىلەر ئالىدۇ. بۇنىڭ خېرىدارلىرى ئىچىدە ئەمەلدارلار، ھەتتا پادىشاھلارمۇ بار. بۇنداق ئەمەلدارلار ئەمەل - مەنسەپ كويىدا بىرى يەنە بىرىنى كۆرەلمەي، ئورنىغا تىقىش ئۈچۈن پادىشاھقا چاقىدۇ، مەندىن ئېشىپ كېتەرمىكىن، دېگەن خىيال بىلەن پىتنە - پاسات تېرىيدۇ. دېمەك، ھەسەتخورلۇق شەھەردىمۇ، سەھرادىمۇ، ئەمەلدارىدىمۇ، پۇقرادىمۇ، ئوردىدىمۇ بار نەرسە. مەن ئۇنى ھەر جايىنىڭ، ھەر كىمنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ ساتىمەن. تەمەننانى ئۆزىنىڭ ئەمەل - ئىبادىتىنى باشقىلاردىن يۇقىرى چاغلاپ، مەن كۆپ ئەمەل - ئىبادەت قىلدىم، مەنچىلىك ئىستىقامەتلىك كىشى تېپىلمايدۇ، پالانى ئۇنداق، پۇستانى مۇنداق، دەپ ئۆزىنى ھېچ-

كىمگە تەڭ قىلمايدىغان ئەخمەقلەر ئالىدۇ. بۇ خىلدىكى كىشىلەر «تەمەننا مېلى»نى قىممەت باھادا سېتىۋالىدۇ. خىيانەت - كاززاپلىقنى قىسمەن نائەھلى ئېلىپ - سا-تارلار كۆپرەك ئالىدۇ. ئۇلار جىلڭ - تارازا، گەز - مېتىرلارنى ساق تۇتمايدۇ، خېرى-دارلارنى ساختا قىلماقنىڭ غېمىدە ياشايدۇ، ئەرزان مالغا قىممەت باھا قويىدۇ. بەزىلەر قەسەم بىلەن كاززاپلىقنى يوشۇرىدۇ. ئۇلار ھەتتا ئۆزىنىڭ خوتۇن - بالىلىرىغىمۇ ھەرگىز راست گەپ قىلمايدۇ. بۇ خىل مالغا ئەنە شۇ خىلدىكى كىشىلەر تازا ئېھتى-ياجلىق. مەككارلىقنى قىلغان خىزمىتى خالىس ئەمەس كىشىلەرگە ساتىمەن. بۇنداقلار مەيلى ئىبادەت قىلسۇن، مەيلى ئىش - ھەرىكەتتە بولسۇن، ھەممىنى مەلۇم غەرەزدە قىلىدۇ. ئۇلار ئاتا - ئانىسىغا بولسۇن، تەربىيە بەرگەن ئۇستازلىرىغا بولسۇن خالىس خىزمەتتە بولمايدۇ.

شەيتان ئاخىرىدا شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي يولۇچى، ئەگەر مېنىڭ سۆزۈمگە پۇتمىسەڭ ۋە ياكى مالىلىرىمنىڭ خې-رىدارلىرىنىڭ كۆپ ئىكەنلىكىگە ئىشەنمىسەڭ، مەن بىلەن بىللە جاھان بازىرىغا بار-غىن. ناۋادا كېرەك بولسا خالىغان مالىلىرىڭنى سېتىۋال، — دەپتۇ.

ھېلىقى كىشى شەيتانغا مەڭ لەنەت، ئۇنىڭ مالىلىرىنى سېتىۋالغۇچىلارغا يۈز مەڭ لەنەت ئوقۇپ، ئاشۇ خىل مالىلارنى ئالىدىغان خېرىدارلارنىڭ چىقماسلىقىنى ئاللادىن تىلەپ، ياقىسىنى چىشلىگىنىچە ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **پازىل قادىر.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (11)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1988

دۆت دىۋە ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ئۇشتىگەرنىڭ چارىسى

زامانلارنىڭ زامانىسىدا، جەنۇب بىلەن شىمالنىڭ ئارىسىدا بىر ئۇشتىگەر ياشىغانىكەن. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئېلىپ كەلگەن ماتاسىنى ئۇشتى قىلىپ (سىلىقلاپ) بېرىپ، شۇنىڭ بىلەن جان باقىدىكەن. ئۇنىڭ دۇنيالىقتا بىر ئۆچكىسى بولۇپ، ئۇنىڭ سۈتىدە چاي سۈتلەپ ئىچىدىكەن، قايمىقىنى تولكە ئوغرىلاپ ئىچىپ كېتىدىكەن. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇشتىگەرنىڭ خوتۇنى ئېرىگە:

— ئۆيدە قالمىغۇدەك ھېچنېمە قالمىدى. مەن قالدى - قاتتى ئۇننى يىغىشتۇرۇپ خېمىر يۇغۇرسام، سىلى جاڭگالغا بېرىپ ئوتۇن ئېلىپ كەلسىلىمۇ بوپتىكەن، — دەپتۇ.

ئۇشتىگەر:

— ماقۇل، — دەپتۇ - دە، بىر چىنە قېتىقنى ئېلىپ، ئاغزىغا بىر زاغرىنى يېپىپ، ئارغامچىنى بېلىگە باغلاپ، كەكسىنى بېلىگە قىستۇرۇپ، جاڭگال دېگەن نەدىسەن؟ دەپ يولغا چۈشۈپتۇ. جاڭگالغا يېقىن قالغاندا، بىر چىغنىڭ تۈۋىدىن بىر جۈپ تورغاي ئۇچۇپ چىقىپتۇ. ئۇشتىگەر ئېڭىشىپ قارىسا، تورغاينىڭ ئۇۋىسى، ئۇنىڭدا بىر نەچچە تورغاي تۇخۇمى تۇرغۇدەك. كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەنلىكتىن تۇخۇمدىن ئىككىنى ئېلىپ قوينىغا سېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ. چاشكا ۋاقتى بىلەن ئوتۇن ئالمىغان جاڭگالغا بېرىپتۇ. بىردەم ئارام ئالغاندىن كېيىن يەرنى كولاپ قېتىق بىلەن نانىنى سوغۇقراق تۇرسۇن، دەپ شۇ يەرگە قويۇپ، ئۇستىگە شاخ - شۇمبا بىلەن بەلگە قىپتۇ. بۇ يەرنى تاپالماي قالماي، دەپ ئارغامچىنىمۇ تاشلاپ، ئۇچىنى سۆرىتىپ قويۇپ، جاڭگالغا ئىچكىرىلەپ مېڭىپتۇ ۋە قۇرۇق دەرەخلەرنى تېپىپ كەسىلەشكە باشلاپتۇ. نەق شۇ چاغدا ئۇشتىگەرنىڭ ئالدىدىن بېشى بۇلۇتتا، ئۆزى يوغان، كۆرۈمسىز، سەت بىرنەرسە چىقىپ كېلىپ:

— سەن كىم؟ بۇ يەردە نېمە ئىزدەپ ئۆمىلەپ يۈرىسەن؟ — دەپ ھەيۋە بىلەن سوراپتۇ.

ئۇشتىگەر قارىسا بىر بەھەيۋەت دىۋە. ئۇ ئۆزىنى توختىتىپ:

— ئېتىم مېنىڭ ئەلەمنۇر،
كەسپىم بىلسەڭ ئۇشتىگەر،
داڭقىم ئالەمگە مەشھۇر،
ئىشتىسە مېنى دىۋىلەر،
ئۇخلىيالماس راھەتتە.
كۈھىقاپمۇ قوزغىلار،
قالمايلى دەپ غەپلەتتە.
ئەمما، مەنمۇ بوش ئەمەس،
جاڭگاللارنى كېزىمەن.
ئاختۇرۇپ توقايلارنى،
دىۋىلەرنى ئىزدەيمەن.
چۈنكى، مېنىڭ ئوزۇقۇم
دىۋىلەرنىڭ گۆشىدۇر.
ناشتىلىقىم ئالۋاستى،
ئىنس ـ جىننىڭ تۆشىدۇر.

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان دىۋىنىڭ يۈرىكى جىغىلداپ، كۆزلىرى چەكچىيىپتۇ ۋە ئۆز ئايىغى بىلەن رەقىبىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن مىڭبىر پۇشايمان قىپتۇ. دىۋىنىڭ ئارىسالدى بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرگەن ئۇشتىگەر:

— سەنچۇ، بۇ يەرلەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن، — دەپتۇ دىۋە بوش كەلمەسلىككە تىرىشىپ، — دىۋىلەرنىڭ باتۇرى-مەن. ئۇزۇندىن بېرى ئادەم گۆشى يېيىش ئارزۇيۇم بار ئىدى، مۇشۇ ئارزۇ يولىدا تالاي دەشتىلەرنى كەزدىم، بىراق ئىشىم ھېچ ئوڭىدىن كەلمىگەنىدى. بۈگۈن مۇشۇ جاڭگالنى بىر ئوۋلاپ باقاي دېگەن نىيەتتە بۇ يەرگە كېلىپ سېنى كۆردۈم.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ ئۇشتىگەر، — كەل، ئىككىمىز كۈچ سىنىشىپ باقايلى، سەن يەڭسەڭ مېنى يە، مەن يەڭسەم سېنى يەي!

دىۋە بۇ تەكلىپكە كۆنۈپتۇ ۋە ئالدىدا چۈمۈلىدەك ئۆمىلەپ يۈرگەن بۇ ئادەمنى

قانداق قىلىپ يەڭسەم بولىدىكىن؟ دېگەن خىيالدا قاپتۇ.

ــ مەن بىلەن كۆچ سىنىشىشقا رازى بولدۇڭ ـ ھە؟ ــ دەپ قايتا سوراپتۇ ئۇشتىگەر.

ــ ھە... ئە... ــ دەپتۇ دۇدۇقلاپراق.

ــ چېلىشايلى دېسەڭ، سېنىڭ بويۇڭ ئېگىز، مېنىڭ بويۇم پەس، قاملاشمىغۇدەك. ئەگەر سەن رازى بولساڭ، ئىككىمىزنىڭ قايسىمىز يەرنىڭ مېڭىسىنى چۈۋۈپ، توغراقتىن ياغ چىقىرالىساق، شۇنى باتۇر سانايلى، بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغانىنى بىلگىنىمىزنى قىلايلى، ــ دەپتۇ ئۇشتىگەر.

دېگە بۇ شەرتكە كۆنۈپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا، نۆۋەت سېنىڭكى، قېنى يەرنىڭ مېڭىسىنى چۈۋۈپ، ئاۋۇ توغراقتىن ياغ چىقىرىپ باقە! ــ دەپتۇ ئۇشتىگەر.

دېگە غەزەپ بىلەن تۇگۈلۈپ يەرگە تەپكەنىكەن، يەردىن توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ، بىراق يەرنىڭ مېڭىسى چىقماپتۇ. ئۆز ئىشىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولمايۋاتقانلىقىنى سەزگەن دېگە خىجىل بولۇپ يەرگە قاراپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئۇشتىگەر:

ــ ھېلىھەم نۆۋەت سېنىڭ. ئەگەر سەن ئاۋۇ توغراقتىن ياغ چىقىرالىساڭ، يولۇڭغا كېتىۋەر، بولمىسا مەن كۈچۈمنى كۆرسىتىپ، بىلگىنىمنى قىلىمەن، ــ دەپتۇ.

دېگە ئۇشتىگەر كۆرسەتكەن توغراقنى قامالاپ، پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ تۇرۇپ سىققانىكەن، توغراقنىڭ قوۋزاقلىرى ئاجراپ، قولىغا چىقىپتۇ، ئەمما ئۇنىڭ يېغى كۆرۈنمەپتۇ.

ــ ئەمدى سەن قاراپ تۇر، مەن كۈچۈمنى كۆرسىتەي، ــ دەپتۇ ئۇشتىگەر.

ئۇشتىگەر قېتىقنى كۆمۈپ قويغان يەرنىڭ ئۈستىگە كېلىپ، يەرنى بىر تەپكەنىكەن، قېتىق توپىغا مىلىنىپ چاچراپ چىقىپتۇ. كېيىن ھېلىقى دېگە سۈندۈرۈۋەتكەن توغراقنىڭ قېشىغا بېرىپ، قويىندىن تورغاينىڭ تۈخۈمىنى ئېلىپ، دۈگە كۆرسەتمەي ئىككى ئالقىنىغا قويۇپ توغراقنى سىققانىكەن، ئۇششاق قوللىرىنىڭ ئارىسىدىن تۈخۈمنىڭ سېرىقى بىلەن ئېقى ئېقىپ چىقىپتۇ. بۇنى كۆرگەن دېگە ھاڭ قېتىپ قاپتۇ ۋە ئۇشتىگەردىن ساق ـ سالامەت قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئىزدەشكە كىرىشىپتۇ. دېگىنىڭ ئەندىشىدە قالغانلىقىنى سەزگەن ئۇشتىگەر:

ــ ھەي دېگە، ئېيتىپ باقە، قايسىمىز كۈچلۈك ئىكەنمىز؟ ــ دەپتۇ.

ــ سىزا! ــ دەپتۇ دېگە، كېيىن، ــ مەن سىزگە كۆپ بىئەدەپلىك قىپتىمەن. ئەگەر مالال كەلمىسە، شۇ بىئەدەپلىكىمنى كەچۈرسىڭىز، ئىككىمىز دوست بولساق.

بۇگۈن مېنىڭ مېھمىنىم بولۇپ، بىللە ئۆيۈمگە بارسىڭىز.

ــ خوپ! ــ دەپتۇ ئۇشتىگەر، ــ مەن بۇچاقتىچە ھېچكىمنىڭ گېپىنى يەردە قويغان ئەمەس، سېنىڭ خالىغىنىڭچە بولسۇن!

ئۇشتىگەردىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان دېۋە خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى ئاران توختىتىپ، مېھمىنىنى باشلاپ ئۆيىگە بېرىپتۇ ۋە ئۇشتىگەرنى تۇرلۇك تائام ۋە مېۋىلەر بىلەن مېھمان قىپتۇ. ئۇشتىگەر ئالدىغا تىزىلغان تائام ۋە مېۋىلەر ئىچىدىن كۆزىگە چىرايلىق ۋە ئاجايىپ كۆرۈنگەنلىرىنى ئېلىپ يەپ قورسىقىنى تويغۇزۇپتۇ. ئۇنىڭغىچە كۈن پېتىپ زاۋال بوپتۇ. دېۋە ئۇشتىگەرنىڭ ناھايىتى ئاز تائام يېگەنلىكىگە ھەيران قالغان بولسىمۇ سوراشقا پېتىنالماي، ساراي ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇن تۇزەپ ئۇشتىگەرنى ئارام ئېلىشقا تەكلىپ قىپتۇ. ئۇشتىگەر كىرىپ قارىسا، دېۋىنىڭ سالغان ئورۇنى توڭلۇڭنىڭ ئۇدۇلىدا ئىمىش. ھە، بۇ ھارامزادە مېنى كېچىچە ئۆلتۈرۈشنى پەملەپتۇ، دەپ چىراغنىڭ يورۇقىدا تۆت تەرەپكە قارىسا، ھەر يوغان تەكچىلەر تۇرغۇدەك. ئەگەر بىرەر ئىش بولسا تەكچىگە چىقىۋېلىشنى ئويلاپ، ئورنىغا كىرىپ يالغاندىن ئۇخلىغان بولۇپ پۇشۇلداپتۇ. خېلىغىچە ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن ماراپ تۇرغان دېۋە ئۇشتىگەرنىڭ پۇشۇلدىشىنى ئاڭلاپ تالاغا مېڭىپتۇ. ئۇشتىگەر قۇلاق سېلىپ ياتسا، بىر چاغدا سارايىنىڭ ئۆگزىسى غارسىلداشقا باشلاپتۇ. ئۇشتىگەر دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ تەكچىگە چىقىۋاپتۇ. دېۋە تۇڭلۇكىنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ ئۇشتىگەرنىڭ ياتقان يېرىگە تاش تاشلاپتۇ. بۇ ئىش تاڭ ئاتقۇچە تەكرارلىنىپتۇ. تاڭ ئېتىپ، كۈن قىزىرىشقا باشلىغاندىلا دېۋە تاش ئېتىشنى توختىتىپ، ئۆگزىدىن چۈشۈپتۇ. بۇنى سەزگەن ئۇشتىگەر دەرھال ئورۇنغا كىرىپ يېتىۋاپتۇ. دېۋە ئىشكىنىڭ ئالدىدا بىر دەم تۇرۇپ تىڭشىسا، ئۇشتىگەرنىڭ خورىكى چىقىۋاتقۇدەك. ئىلگىرى تاشلىغان تاشلىرىغا كېيىنكى تاشلىغان تاشلىرى تېگىپ قاڭقىپ يوتقانىنىڭ ئۈستىدە بىرتالمۇ تاشنىڭ قالمىغانلىقىدىن خەۋەرسىز قالغان دېۋە سارايىنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ قارىسا، ئۇشتىگەر يوتقانىنىڭ ئىچىدە ئاۋۇال ئاخشامقىدەك پۇشۇلداپ ياتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن دېۋە بۇ ھەقىقەتەن باتۇر ئىكەن، ھەرنېمە بولسا بىر ئەھۋال سوراپ باقاي، دەپ ئويلاپ:

ــ ھەي بۇرادەر، تاڭ ئاتتى، ئۇخلاۋېرەمسەن؟ ــ دەپتۇ.

ئۇشتىگەر بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ:

ــ كېچىدىن بۇرگىلىرىڭ يوتقانىنىڭ ئۈستىدە جەڭ قىلىپ ئۇخلاتمىدى. ئەمدى كۆزۈم ئۇيقۇغا بېرىپتىكەن، سەن ۋارقىرىغىلى تۇردۇڭمۇ؟! ــ دەپتۇ. ئۇشتىگەردىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان دېۋە «مەن تاشلىغان تاشلارغا ئۆلمەي، ئۇنى بۇرگىگە ئوخشىتىۋاتىدۇ. دېمەك، بۇ ھەقىقىي باتۇرنىڭ ئۆزى ئىكەن، بۇنىڭ بىلەن مەن زادى تەڭ كېـ

لەلمىگۈدەكمەن» دەپ قايتىپ چىقىپ، ئۇشتىگەرنىڭ ئەتىگەنلىك چېيى ئۈچۈن تەيـ
يارلىق كۆرۈپتۇ. چايمۇ ئىچىلىپتۇ. ئۇشتىگەر خوشلىشىپ مېڭىشقا تەمشەلگەندە، دد-
ۋە بىر ساندۇققا ئالتۇن قاچىلاپ كۆتۈرۈپ چىقىپ:

— ئىي پالۋان، بۇ مېنىڭ سىزگە قىلغان سۇۋغىتىم، ئالغاچ كېتىڭ! — دەپتۇ.

ئۇشتىگەر قارىسا يوغان بىر ساندۇق، ئۇنى كۆتۈرۈش ئەمەس، ئورنىدىن يۆتكەشـ
كىمۇ خېلى كۈچ كېرەك. «بۇ يەردىمۇ بىر ھىيلە ئىشلىتەي» دەپتۇ ئۇ ئۆز - ئۆزىـ
گە. شۇنىڭ بىلەن ئۇ دۇگە:

— بىزنىڭ رەسىم - قائىدىمىزدە، بىرەر كىشى دوستلىرىغا يوللۇق تۇتسا، ئۇنى
ئۆزى ئاپىرىشىپ بېرىدۇ. ئەگەر سەنمۇ بۇنى كۆڭۈل - كۆكسۈڭدىن چىقىرىپ سۇۋ-
غات قىلغان بولساڭ، ئۆيۈمگە ئاپىرىپ بەرگىن، بولمىسا مەن ئېلىپ كەتمەيمەن، —
دەپتۇ.

دۇگە بۇ سۆزنى قوبۇل قىلىپ، ئۇشتىگەر بىلەن بىللە ساندۇقنى ئۆشنىسىگە
ئارتىپ يولغا چۈشۈپتۇ. بۇلار ئاز ماڭدىمۇ، جىق ماڭدىمۇ بۇنىسى بىزگە نامەلۇم،
ئىشقىلىپ ئۇشتىگەرنىڭ ئۆيىگە يېقىن كەپتۇ. بۇ چاغدا ئۇشتىگەرنىڭ خوتۇنى ئۆگـ
زىگە چىقىپ ئېرى كەتكەن تەرەپكە قاراپ تۇرغانكەن، بۇنى كۆرگەن ئۇشتىگەر دد-
ۇگە قاراپ:

— ئىي بۇرادەر، كۆردۈڭمۇ، مېنىڭ خوتۇنۇم ئۆگزىگە چىقىپ يولۇمغا قاراپ تۇ-
رۇپتۇ. مەن ئالدىراق بېرىپ سېنىڭ بىلەن ئاغىنە بولغانلىقىمنى ئۇقتۇرۇپ قويىمـ
سام بولمايدۇ، — دەپتۇ.

دۇگە بۇ سۆزگە ماقۇل بولۇپ، ساندۇقنى يەرگە قويۇپ ئارام ئېلىشقا باشلاپتۇ.
ئۇشتىگەر ئۆيگە كېلىپ:

— خوتۇن، چاققان بول، ئۆيگە كىر، قازان - قومۇچنى تاراقشىتىپ تۇر. مەن
ئاۋۇ دۇنىنى باشلاپ كىرگەندە ماڭا سەن: «ھوي، مېھمانغا ئېتىدىغان ئاشقا قايسى دد-
ۇنىڭ گۆشىنى تۇغرايمەن؟» دېگىن، — دەپتۇ. خوتۇنى بۇ گەپكە ھەيران بولغان
بولسىمۇ، بۇنىڭ تېگىدە بىرەر سىر بولسا كېرەك، دەپ ماقۇل بوپتۇ.

ئۇشتىگەر دۇنىنى باشلاپ ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توختاپتۇ. دۇنىنى ئۆيگە باشلاي
دېسە، ئۆيگە پاتمايدىغانلىقىنى بىلىپ، ئىشىك ئالدىغلا سورۇن تۇزەپتۇ. بۇلار ئەمدى
ئولتۇرغانكەن، ئۆي ئىچىدىن ئۇشتىگەرنىڭ خوتۇنى:

— ھوي ئادەم، مېھمانغا چوڭ دۇنىنىڭ گۆشىنى توغرايمۇ، كىچىكىنىڭمۇ؟ —
دەپ سوراپتۇ.

ئۇشتىگەر جاۋاب بەرگۈچە، دۇگە ئورنىدىن تۇرۇپ قېچىپتۇ. دۇنىنى قاچۇرغان

ئۇشتىگەر خوتۇنىغا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ، ساندۇقتىكى ئالتۇننى ئۆيىگە توشۇشقا باشلاپتۇ.

ئەمدى سۆزنى تۇلكىدىن ئاڭلايلى:

ئۇشتىگەرنىڭ ئۆچكىسىنىڭ سۈتىدىن سۈزۈۋېلىنغان قايماقنى ئىچىپ ئۆگىنىپ قالغان تۇلكە تىلىنى بىر غېرىچ چىقىرىپ كېلىۋاتقانكەن، ئۇنىڭ ئالدىغا ئۇشتىگەرنىڭ ئۆيىدىن قاچقان دۈە ئۇچراپتۇ. دۈەنىڭ ئالدى ـ ئارقىسىغا قارىماي قېچىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن تۇلكە:

ـــ ھەي دۈە، نېمىدىن شۇنچە قورقۇپ كەتتىڭ؟ ـــ دەپتۇ.

دۈە تۇلكىگە ئۇشتىگەرنىڭ ۋەقەسىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان تۇلكە:

ـــ ھەي ئەخمەق، «ئېگىز ئادەم ئەخمەق كېلىدۇ» دېگەن راستكەن. بويۇڭغا قارىسا بۇلۇتقا تاقىشىدۇ، ئەمما مېنىڭچىلىكمۇ ئەقلىڭ يوق ئىكەن. مەن كۈندە بېرىپ ئۇنىڭ ئۆچكىسىنىڭ سۈتىنىڭ قايمىقىنى قاقىشتىپ تۇرۇپ ئىچىپ كەلگەن يەردە سەن قاچساڭ قانداق بولغىنى؟! يۇر، مەن سېنى باشلاپ بېرىپ ئۇشتىگەردىن ھەممە ئەلىمىڭنى ئېلىپ بېرەي، خالىساڭ ئالدىڭغىمۇ سېلىپ بېرەي! ـــ دەپتۇ.

ـــ بۇ گەپنى سەن راستتىن ئېيتىۋاتامسەن؟ ـــ دەپتۇ دۈە.

ـــ ھەئە، ـــ دەپتۇ تۇلكە قۇيرۇقىنى ئويناتىپ. دۈە ئويلاپ'تۇلكە دېگەن ھازىرەدە بولىدىغان، بۇ يوغان گەپ قىلىپ ئاپىرىپ مېنى بىر بالاغا تېقىمسۇن يەنە' دېگەن يەرگە كەپتۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا، ـــ دەپتۇ دۈە، ـــ كەل، قۇيرۇقۇڭغا ماۋۇ ئارغامچىنى باغلاپ شۇنى تۇتۇپ ماڭاي. ئەگەر مېنى ئالدايدىغان بولساڭ بىلىپ قوي، قۇيرۇقۇڭ مەندە، ئۆزۈم بىلگەننى قىلىمەن.

تۇلكە بۇ شەرتكە كۆنۈپتۇ. ئىككىسى شۇنداق يولغا چۈشۈپتۇ.

ئالتۇننى ئۆيىگە توشۇپ بولغان ئۇشتىگەر ئۆگزىگە چىقىپ ئەتراپقا نەزەر سېلىتىكەن، كۆزىگە يېتىلىشىپ كېلىۋاتقان تۇلكە بىلەن دۈە چېلىقىپتۇ. ئۇشتىگەرنىڭ غەم بېسىپتۇ. ئۇ ئۆزىنى ئوڭشاپ، كۆڭلىنى توختىتىپ قارىسا، تۇلكە يېقىنلا كېلىپ قالغانمىش.

ـــ ھەي ھارامزادە تۇلكە، ـــ دەپتۇ ئۇشتىگەر تۇلكىگە خىتاب قىلىپ، ـــ مەندىن بىر دۈىگە پۇل ئالغىلى ھەپتە بولدى، ئۇچ كۈندە كېلىمەن دەپ كېلىشىڭ بۇ گۇنمۇ؟ بۇمۇ مەيلى، يەنە كېلىپ مېنىڭ ئاغىنەمنى ئالداپ كەلگىنىڭ ئۇچۇن مەن سېنى قانداق قىيناپ ئۆلتەرسەم بولىدۇ، قېنى ئۆز ئاغزىڭ بىلەن ئېيتىپ باقە؟!

ئۇشتىگەردىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان دۇھە «تۇلكە مېنى ساتقىلى ئېلىپ كەلگەنـ-كەن» دېگەن ئويغا كەپتۇ ـ دە، تۇلكىنى سۆرىگەن پېتى باياۋانغا قېچىپتۇ ۋە كېتىپ ھېرىپ تۇلكىنى بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ يەرگە بىر ئۇرۇپتىكەن، تۇلكىنىڭ غەققىدە جېنى چىقىپ كېتىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇشتىگەر تۇلكىنىڭ بوزەك قىلىشىدىن قۇتۇلۇپ، ئاخىرقى ئۆمـ-رىگىچە خۇشال ياشاپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شۇنىڭدىن بۇيان دۇھە ئادەملەرنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەيدىغان بولغانمىش.

بۆزچى يىگىتنىڭ باتۇر ئاتىلىپ قېلىشى

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، زامانىلارنىڭ زامانىسىدا بۆز توقۇپ كۈن ئالىدىغان بىر يىگىت بولغانىكەن. ئۇ كۈندە بىر نانغا ئىشلىيەلىسە، ئۇنى تۆت پارچە قىلىپ، ئۈچ پارچىسىنى كۈندە يەپ، بىر پارچىسىنى كېيىنكى كۈننى ئويلاپ ئىلىپ قويىدىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇ ئىلىپ قويغان نانلىرىغا قارىسا چاشقان يەپ قويۇپتۇ. بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ تۇرسا، بىر چاشقان چىقىپ، قويۇپ قويغان نانىنى ئىلىپ قېچىپ كېتىۋاتقۇدەك. بۆزچى يىگىت قولىدىكى بۆز توقۇيدىغان موكىسىنى چاشقانغا بىر ئاتقانىكەن، چاشقان ئۆلۈپ قاپتۇ. بۇنى كۆرۈپ بۆزچى يىگىت مۇنداق ئويغا كەپتۇ، بۆز توقۇيمەن دەپ ئويماندا جان تالىشىپ ئولتۇرغىنىمدىن كۆرە موكام بىلەن جاڭگالغا بېرىپ ياڭا جانىۋارلارنى ئوۋلاپ، گۆش تېپىپ، كۈن كەچۈرگىنىم تۈزۈك ئوخشايدۇ؟ شۇنداق قىلىپ، ئۇ بۆز توقۇيدىغان ئۈچ دانە موكىسىنى خۇرجۇنغا سېلىپ، بىرئاز ئوزۇقلۇق ئىلىپ، جاڭگالغا قاراپ مېڭىپتۇ. كۈنبويى مېڭىپ ھېچنېمە كۆرمەپتۇ. گۈگۈم چۈشكەندە قارىسا، بىر يانتاق تۆۋىدىن بىر توشقان يۈگۈرۈپ چىقىپتۇ، بۆزچى يىگىت موكىسىنى بىر ئاتقانىكەن، توشقانغا تەگمەي، تاشقا تېگىپ سۇنۇپ كېتىپتۇ. ئەتىسى بىر كۈن مېڭىپ، قومۇشلۇقنىڭ ئارىسىدا بىر جەرەننى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇنىڭغىمۇ بىر موكىسىنى ئاتقانىكەن، جەرەنگە تەگمەي، قومۇشلۇققا چۈشۈپ يوقاپ كېتىپتۇ. بۇنىمۇ ئىزدەپ تاپالماي، بىر كۈن يول مېڭىپ، بىر كۆل ياقىسىغا كېلىپ قونۇپ قاپتۇ. تاڭ ئاتقاندا قارىسا، كۆلنىڭ باغرىدا بىر ياڭا ئۆردەك تۇرغۇدەك، ئۇنىڭغىمۇ قېپقالغان ئاخىرقى بىر دانە موكىسىنى ئاتقانىكەن، ئۆردەك ئۇچۇپ كېتىپ، موكىسى كۆلگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. يۈگۈرۈپ بېرىپ كۆلگە سەكرەپ چۈشۈپ سۇدىكى موكىسىنى ئىزدەپتۇ، لېكىن تاپالماپتۇ. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ يەي دېسە يېيىشكە نېنى يوق، ئوۋچىلىق قىلاي دېسە موكىسى يوق، ئاخىرى ئۇ ئۆز جايىغا قايتىپ كېتىشنى قارار قىلىپ مېڭىپتۇ. بىر جاڭگالدا كېتىۋاتسا، يولدا بىر دانە ئېشەك قۇيرۇقى ئۈچراپ قاپتۇ. بۆزچى يىگىت بۇنى كۆرۈپ، بۇمۇ لازىم بولۇپ قالار، دەپ ئۇنى خۇرجۇنغا سالىپتۇ. يەنە ماڭغاندىن كېيىن يولدا بىر تال كاناي ئۈچراپتۇ، بۇنىمۇ ئىلىۋالىپتۇ. يولدا يەنە بىر تاشپاقىمۇ ئۈچراپتۇ، بۇنىمۇ ئاپتۇ. بىر جايلارغا بارغاندا قورسىقى بەك ئېچىپ كېتىپتۇ، شۇنداق بولسىمۇ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، بىر كىم قارا دېگەندەك قىپتۇ، بېشىنى

كۆتۈرۈپ قارىسا بىر جاڭزا كۆرۈنۈپتۇ. نېمىلا بولسۇن مۇشۇ جاڭزىغا كېرىپ قوراق توقلاپ، ئاندىن ماڭاي، دېگەن قارارغا كېلىپ، جاڭزا تەرەپكە بۇرۇلۇپ مېڭىپتۇ. يېتىپ كېلىپ قارىسا، يوغان دەرۋازا بەكمۇ ھەيۋەتلىك سېلىنغان. جاڭزىغا كىرەي دېسە يەنە، كىرمەي دېسە يەنە، ئەڭ ئاخىرىدا كىرىشكە قارار قىلىپ دەرۋازىنى قولى بىلەن ئۇرۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن، دەرۋازىنى ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس بىر قىز چىقىپ ئېچىپ، كۈلۈپ تۇرۇپ:

— بۇ جايغىمۇ ئادەم ـ ئىنسان كېلىدىكەنغۇ؟ — دەپ ھەيران بولغان ھالدا سوراپتۇ ۋە سۆزىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپلا ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ. يىگىت ئۆيگە كىرىپتۇ. قىز يىگىتكە ئۇزىنىڭ بۇ جايغا قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. قىز مۇ ئەسلىي ئادەمزات بولۇپ، دۈشمەن ئېپقېچىپ كەلگەنىكەن. يىگىتمۇ بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئەنە شۇنداق ھال ـ ئەھۋاللىشىپ بولۇشقاندىن كېيىن، يىگىت قايتماقچى بوپتۇ. قىزنى بىللە ئېلىپ كېتەي دېسە دۈشمەندىن قورقۇپتۇ. قىزمۇ:

— بولدى، دەردىنى مەنلا تارتاي، سىز چاپسان قايتىپ كېتىڭ، ئۇلارنىڭمۇ كېلىدىغان ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالدى، — دەپتۇ. يىگىت قىزدىن:

— دۈشمەن قانداق كېلىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— دۈشمەن كېلىشتىن بۇرۇن ھاۋا تۇتۇلۇپ، سىم ـ سىم يامغۇر ياغىدۇ، ئارقىدىن بىرئاز بوران چىقىدۇ، — دەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ قىز.

يىگىت تالاغا چىقىشىغا ھاۋا تۇتۇلۇپ، سىم ـ سىم يامغۇر يېغىشقا باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن قىز:

— ئەمدى بولىدىغان ئىش بولدى، مۇشۇ جايدا بىر ئامال قىلىڭ، — دەپ يىگىتنى كەتكۈزمەي ئېلىپ قاپتۇ. بۇلار دەرۋازىلارنى چىڭ تاقاپ، قۇلۇپ سېلىپ تۇرغاندا دۈشمەن كېلىپ، بۇ جايغا ئادەمزات كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپ دەرۋازىنى ئۇرۇپتۇ، ئېچىلماپتۇ. دۈشمەن قىزغا:

— دەرۋازىنى ئاچامسەن ـ يوقمۇ؟ — دەپتىكەن، قىز:

— مەيەردە بىر ئادەم بار، شۇ ئاچقۇزمايۋاتىدۇ، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان دۈشمەندىن بىرى:

— بۇرۇتىمىزنى يۇلۇپ تاشلاپ ئۇنى قورقۇتۇپ قاچۇرايلى، — دەپ بىر تال بۇرۇتىنى يۇلۇپ پىرقىرىتىپ ئېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن يىگىت ھۇدۇقماستىن، يولدىن تېپىۋالغان ئىشەكنىڭ قۇيرۇقىنى پىرقىرىتىپ ئاتقانىكەن، بۇنى كۆرگەن دۈشمەن ھەيران بولۇشۇپتۇ.

— دەرۋازىنى ئاچامسەن ـ يوق؟ ئەگەر ئاچمايدىغان بولساڭ پىتىمىزنى تاشلا-

ساق، سېنى يەپ ئۆلتۈرىدۇ، — دەپتۇ.

— پىتىڭلارنى كۆرۈپ باقاي، قېنى ئېتىڭلار، — دەپتۇ يىگىت. دۈلەر دۈمبەسىدىن بىر تال پىتنى ئېلىپ پىرقىرىتىپ جاڭزىغا ئېتىپتۇ، قارىسا، بۆرە ياڭقىدەك پىت يەرگە چۈشۈپ مېڭىپ يۈرگۈدەك. بۆزچى يىگىت:

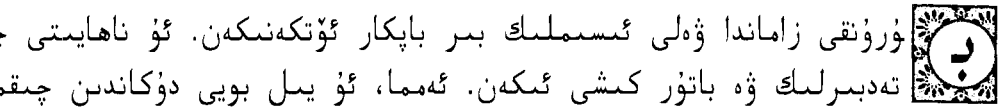
— سىلەرنىڭ پىتىڭلار شۇ بولسا، مەنمۇ پىتمىنى ئېتىپ باقاي، كۆرۈپ بېقىڭلار، — دەپتۇ - دە، خۇرجۇنىدىن تاشپاقىنى چىقىرىپ ئېتىپتۇ، بۇنى كۆرۈپ دۈلەر قورقۇپ كېتىپتۇ. يەنە بىر سىناپ كۆرەيلى، دەپ ۋارقىراپ بېقىشماقچى بوپتۇ. ئاۋۋال دۈلەر ۋارقىراپتۇ. ئاندىن بۆزچى يىگىت خۇرجۇندىن كانايىنى چىقىرىپ چالغانىكەن، دۈلەر «بىز تۇغمەس - پۈتمەس بالا - قازاغا ئۇچراپتىمىز، چاپسانراق جېنىمىزنى جايلايلى» دەپ جاڭگالغا قاراپ تىكىۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قىز، يىگىت خۇشال بولۇشۇپ، ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىپ كېتىپتۇ. قىز ئاشۇ يۇرتىنىڭ پادىشاھىنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك قىزى ئىكەن. قىز يىگىتنى ئاتىسىنىڭ قېشىغا ئەكىرىپتۇ. قىزنىڭ دەردىدە سارىڭ بولۇپ قالغىلى ئاز قالغان پادىشاھ قىزىنى كۆرۈپ، يېڭىدىن تېنىگە جان كىرگەندەك خۇشال بوپتۇ. ئەھۋالنى قىزدىن تەپسىلىي ئۇققان پادىشاھ يىگىتكە چوڭ ئىنئام بېرىپ ئۆزىنىڭ ئۆيىگە قايتۇرۇپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھنىڭ بېغىغا بىر يولۋاس كىرىۋاپتۇ، بۇنى ھېچكىم قوغلاپ چىقىرالماپتۇ. بۇ تۇغرۇلۇق پادىشاھقا خەۋەر قىلغانىكەن، پادىشاھ دۈلەردىن قىزىنى قۇتۇلدۇرۇپ كەلگەن يىگىتنى چاقىرىپ ئەكېلىشنى بۇيرۇپتۇ. پەرمانغا بىنائەن بۆزچى يىگىت كەپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن باغدىكى يولۋاسنى يوقىتىشنى بۇيرۇپتۇ. بۆزچى يىگىت بۇنىڭغا نېمىمۇ دېيەلمىسۇن، پادىشاھنىڭ ئەمرىنى ئورۇنلىماي ئامالى يوقتە. ئۇنداق ئويلاپ، مۇنداق ئويلاپ، ئاخىرى بىر ئامال تېپىپتۇ: بىر يوغان جۇۋىنى تەتۇر كىيىپ، باغنىڭ تۆۋىدىكى تامغا يۆلىنىپ يېتىۋاپتۇ. يولۋاس پىرقىراپ بۆزچى يىگىت تۇرغان جايغا كېلىپ، ئارام ئالاي دەپ جۇۋىغا يۆلەنگەندە، يىگىت بىر سۇرەن سالغانىكەن، يولۋاس قورقۇپ كەتكىنىدىن قاچىمەن دەپ، بىر تۇپ ئۆرۈكنىڭ شېخىغا قورسىقىدىن ئىلىنىپ ئۆلۈپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن خالايىق ھەيران قېلىشىپتۇ. پادىشاھ خۇشال بولۇپ، يۇرت خەلقىنى يىغىپ، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ، قىزىنى بۆزچى يىگىتكە بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇنىڭ باتۇرلۇق داڭقى پۈتۈن يۇرتقا تارقاپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **قەييۇم ئاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **مەمتىمىن قۇربان.** ئەر، ئۇيغۇر.

«شىنجاڭ ئەدەبىياتى»ژۇرنىلى، 8.1962

ۋەلى باپكار

بۇرۇنقى زاماندا ۋەلى ئىسىملىك بىر باپكار ئۆتكەنىكەن. ئۇ ناھايىتى چېچەن، تەدبىرلىك ۋە باتۇر كىشى ئىكەن. ئەمما، ئۇ يىل بويى دۇكاندىن چىقماي ماتا توقۇسىمۇ، بازىرى كاسات بولغاچقا، بالىلىرىنى باقالمايدىكەن، چاپىنى تىزىدىن ئاشمايدىكەن.

بىر كۈنى ئۇ ئالتە دانە ماتانى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ، نېنىنى بەلبېغىغا تۇگۈپ، بازار ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ. كېتىۋېتىپ ئىككى تۇلكىگە ئۇچراپتۇ.

— ئۇستام، — دەپ سوراپتۇ ئۇلار بىر ياقتىن ھەجىيىپ، بىر ياقتىن قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىپ، — قاياققا ماڭدىلىكىن؟

ۋەلى باپكار جاۋاب بېرىپ، سەپەر مۇددىئاسىنى ئېيتىپتۇ. تۇلكىلەرنىڭ دەرھال نىيىتى بۇزۇلۇپ، نەزم قېتىپتۇ:

بەكمۇ ئاۋات بازار بار،
بىز بىلگەن ياقا يۇرتتا.
شۇ تەرەپكە سەپەر قىل،
ئوبدان بولىدۇ سودا.

ۋەلى باپكار ناھايىتى خۇشال بولۇپ، ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىپتۇ، بازارنىڭ يولىنى يېنىشلاپ ـ يېنىشلاپ سوراپتۇ، ئەمما تۇلكىلەردىن ھە دېگەندە جاۋاب چىقماپتۇ. شۇنداق قارىسا، ئۇلار مىشىلداپ يىغلاۋاتقۇدەك. ۋەلى باپكار ھەيران بولۇپ سوراپتۇ:

— ھەي ياخشى نىيەتلىك تۇلكىلەر، نېمىگە كۆز يېشى قىلىسىلەر؟

— بىراق، بىرئاز ئەندىشە قىلىپ قالدۇق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ تۇلكىلەر ۋە بۇنىڭ سەۋەبىنى ئىزھار قىلىپ، مۇنداق نەزم ئوقۇپتۇ:

ئاۋات بازار خەتەرلىك،
بار قاراقچى پەيلى يات.
يالغۇز سەپەر ئەيلىسەڭ،
قىلارسەنمۇ پەندىيات؟

ۋەلى باپكار غەم ـ غۇسسىگە پېتىپ، تۇلكىلەرگە بىللە بېرىشنى مۇراجىئەت قىپتۇ. تۇلكىلەر رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. ئۇلار توپىمۇتوغرا ئۇچ كۈن يول يۈرۈپ، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ بازارغا يېتىپ بېرىپتۇ. دېگەندەك، ۋەلى باپكارنىڭ سودىسى يۈرۈشۈپ كېتىپتۇ. ئۇ خاملىرىنى دېگىنىگە سېتىپ، خوتۇنىغا كەمچەت تۇماق، بالىلىرىغا كىيىم ـ كېچەك، ئۆيىگە گۆش ـ پىياز، نان ـ قاق دېگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋېلىپ، خۇرجۇننى تولدۇرۇپتۇ. تۇلكىلەرنىمۇ مېھمان قىپتۇ. كەچ كىرىپتۇ. ۋەلى باپكار تۇلكىلەرنىڭ مەسلىھەتىگە كىرىپ، بازارنىڭ بىر چېتىدىكى سارايغا چۈشۈپ قونۇپ قاپتۇ. ئۇ ئەمدى يېشىنىپ ياتاي دەپ تۇرغانىكەن، تۇلكىلەر خۇرجۇننى ئېلىپ قېچىپتۇ. ۋەلى باپكار شۇئان تۇلكىلەرنىڭ غەرىزىنى چۈشىنىپتۇ ـ دە، دەرغەزەپ بولۇپ قوغلاپتۇ. قوغلا ـ قوغلا بىر تاغدىن ئېشىپتۇ. شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، تاغ باغرىدا بىر توپ ئادەم ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقۇدەك. ۋەلى باپكار ئۇلارغا قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

تۇلكىلەرگە ئالداندىم،
ئېلىپ قاچتى خۇرجۇننى.
تۇتۇۋالساق ھە ـ ھۇ، دەپ،
قىسقارتساڭلار يولۇمنى!

خالايىق قەدەملىرىنى توختىتىپ، ئەھۋالنى سۈرۈشتە قىلغانىكەن، ۋەلى باپكار كەچۈرمىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

ــ بۇرادەر، ــ دەپتۇ ئۇلاردىن بىرى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ــ سېنىڭ دەردىڭ بىزنىڭ دەردىمىزگە ياماقمۇ بولمايدىكەن. قايتقىن يولۇڭدىن، چىقمىسۇن يەنە بالا ئالدىڭدىكى بۇلۇڭدىن.

ۋەلى باپكار چۆچۈپ سوراپتۇ:

ــ نېمە دېگىنىڭلار بۇ؟

ــ ئاڭلىساڭ بىلىسەن دەردىڭنى، ــ دەپتۇ بىرسى ۋە بۇ نەزمىنى ئوقۇپتۇ:

يۈرتىمىزغا ماكانلاپ،
قەسىر سالدى بىر دۈە.
مەللەرنى يوق قىلدى
چاچقان قانۇ ئوت بىرلە.

تىرىك ئىنسان يەم بولدى،
باغۇباراڭ چەيلەندى.
قېچىپ چىقتۇق، يۇرتىمىز
خانۇۋەيران ئەيلەندى.

ۋەلى باپكارنىڭ غەزىپى مىڭ گەز ئۆرلەپتۇ. ئۇ مۇنداق دەپتۇ:

قىيما ـ چىيما قىلمەن
كۆرەڭلىگەن دۇنيى.
كۆرۈپ باقسۇن ئۇ ياۋۇز
ۋەلىكاڭنىڭ بىگىسىنى.

جامائەت بارىكاللا ئېيتىپتۇ، قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ ئۆمرىگە دۇئا قىپتۇ، روزانە يىغىش قىلىپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ۋەلى باپكار دۇۋە قەسرىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ماڭە ـ ماڭە بىر چۆلىسرىگەن سەھرانى كېلىپ توختاپ، بۇلاق بېشىدا دەم ئالغاچ غىزالىنىپتۇ. غىزالانغاچ دۇۋە قەسرىگە كىرىشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپتۇ. ئۇ شۇ ھالدا ئولتۇرسا، بۇلاقتىن ئادەم يوتەسىدەك چوڭلۇقتا بىر چار يىلان چىقىپ قاشقا يامىشىپتۇ. ۋەلى باپكار بىر پەس ئويلىنىپ كۆرۈپ، دۇۋە بىلەن يىلاننىڭ ئۆچلۈكى توغرىسىدا ئاڭلىغانلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، يىلاننى ئۆلتۈرۈپتۇ ـ دە، ئۇنى ئۇچ قاتلاپ، كۆلىدا باغلاپ يۈدۈپ، يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ ۋە يول بويى «مەندۇرمەن ـ مەندۇرمەن، چار يىلاننى ئۆلتۈرگەن ۋەلى باتۇرمەن» دەپ توۋلاپتۇ. خالايىق قايىل بولۇپ ئۇنى «ۋەلى باتۇر» دەپ چاقىرىدىغان بوپتۇ. بۇ خەۋەر قۇلاقتىن ـ قۇلاققا ئاڭلىنىپ ئاخىرى دۇۋىگە يېتىپتۇ. دۇۋە ۋەلى باپكارنى بىر كۆرمەك بولۇپ ئوردىسىغا چاقىرتىپتۇ. ۋەلى باپكار دۇۋە قەسرىگە قاراپ ئالدىراش كېتىۋاتسا، ئالدىنى بىر بوۋاي توسۇپتۇ.

ـــ باتۇر يىگىت، ـــ دەپتۇ بوۋاي يېلىنىپ، ـــ ئېشىكىم لايغا پېتىپ قالدى، تارتىپ بەرسەڭ، باتۇرلۇقۇڭنى كۆزۈم بىلەن كۆرسەم.

ـــ ماقۇل، ئەمما ئېشىكىڭنىڭ بېشىنى ئۆزۈڭ تۇت، مەن تۇتسام بوينى ئۇزۇلۇپ كېتىپ، سالتاڭ قالسەن، مەن قۇيرۇقىدىن يۆلەي، ـــ دەپتۇ ۋەلى باپكار.

بوۋاي ماقۇل بوپتۇ. ۋەلى باپكار ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىدىن تۇتۇپ شۇنداق بىر

تارتقانىكەن، ئېشەكنىڭ قۇيرۇقى ئۇزۇلۇپ قولىغا چىقىپتۇ. ۋەلى باپكار ئۇنى ئەسقېتىپ قالار، دەپ قوينىغا سېلىپ، قولتۇقىغا قىستۇرۇۋاپتۇ. ئېشەك بىرلا ئوقچۇپ ئورنىدىن قوپقان پېتى مېڭىپ كېتىپتۇ. ۋەلى باپكار بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ، دەريا بويىغا كېتىۋاتسا، بىر دۆۋە ئۆردەك تۇخۇمى ئۇچراپتىكەن، ئۇ تۇخۇملاردىن بىرنى ئاپتۇ ـ دە، سول قوينىغا ساپتۇ. ۋەلى باپكار ماڭە ـ ماڭە دۆۋە قەسرىگە يېتىپ كەپتۇ.

ـــ كىم سەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ بويى ئاسمانغا تاقاشقۇدەك ئېگىز، بېشى گۈمبەزدەك، كۆزى داش قازاندەك يوغان، ئۈستى كالپۇكى بۇلۇتقا، تېگى كالپۇكى يەرگە تېگىپ تۇرىدىغان، يۈزى موردەك قاپقارا بىر دۆۋە. ۋەلى باپكا قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ، مۇنداق جاۋاب قايتۇرۇپتۇ:

ـــ مەندۇرمەن ـ مەندۇرمەن، ئىككى بالاڭنى چېقىپ ئۆلتۈرگەن چار يىلاننى يوقاتقان ۋەلى باتۇرمەن.

ـــ دەلىل ـ ئىسپاتىڭ بارمۇ؟ ـــ ياندۇرۇپ سوراپتۇ دۆۋە.

ـــ بولمامدىغان، ـــ ۋەلى باپكار يۇدۇۋالغان ئۆلۈك يىلاننى دۆۋىنىڭ ئالدىغا پالاققىدە تاشلاپتۇ. دۆۋە قورققىنىدىن تىترەپ كېتىپتۇ. يىلان مىدىرلىمىغاندىن كېيىن پۇراپ بېقىپتۇ، يىلاننىڭ تىلىدىن تامغان زەھەردىن دۆۋە بالىسىنىڭ پۇرىقى كەپتۇ. دۆۋە كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، ۋەلى باپكارنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ، ئۇنىڭغا سەجدە قىلاي دەپ ئېگىلىپ بولۇپ توختاپ قاپتۇ.

ـــ ھەي مەخلۇق، ـــ دەپتۇ ئۇ توساتتىنلا تەرىنى تۇرۇپ، ـــ باتۇرلۇقۇڭغا ھېچ ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتىدۇ، سېھىر قىلدىڭمۇ ياكى ئالدامچىلىق، بىلىپ بولمايدۇ. چىن باتۇر بولساڭ ئىما ـ ئىشارەتلىرىمگە جاۋاب بەر!

دۆۋە شۇنداق دەپلا قولتۇقىدىن قامچىدەك بىر تال تۇكىنى يۇلۇپ كۆرسەتكەنىكەن، ۋەلى باپكار ئوڭ قوينىغا قولىنى سېلىپ ھېلىقى ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىنى ئېلىپ پۇلاڭلىتىپتۇ؛ دۆۋە تامبىلىنىڭ لېپىزىدىن چىلاندەك بىر پىتىنى ئېلىپ قاسسىدا مىجىپتۇ. ۋەلى باپكار سول قوينىدىن ئۆردەكنىڭ تۇخۇمىنى ئېلىپ گاچچىدا مىجىغانىكەن، بارماقلىرىنىڭ ئارىلىقىدىن تۇخۇم چىپىلداپ ئېقىپتۇ.

ـــ ياپىرا! ـــ دەۋېتىپتۇ دۆۋە پېشانىسىنى تۇتۇپ، ـــ راستىنلا باتۇر ئىكەنسەن، كەل، ئىككى باتۇر دوست بولايلى.

ئۇ ۋەلى باپكارنى ئوردىسىغا باشلاپ، نازۇنېمەتلەر بىلەن كۈتۈۋاپتۇ، بىر پەتنۇس يامبۇ ئىنئام قىپتۇ، قەسر مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇرۇپتۇ. كەچتە ئايرىم ھۇجرا تەييارلاپ قوندۇرۇپ قاپتۇ.

ۋەلى باپكار قاتمۇقات كۆرپە ـ ياستۇق ئۈستىدە بەھۇزۇر يېتىپ، ئۇخلىغان بو-لۇۋېلىپ، راسا خورەك تارتىپتۇ، قورسىقىدا بولسا دۇنيانى جەھەننەمگە ئۆزىتىشنىڭ چوتىنى سوقۇپتۇ. دۇنيانۇ ئۇخلاپ ياتماپتۇ. تۇن تەڭدىن ئاشقاندا يارەمچىلىرىنى چا-قىرىپ مەسلىھەت سوراپتۇ.

ــ ئەي ئەزىز قولداشلىرىم، ــ دەپتۇ دۇنيا پەرىشان ھالدا، ــ مەن ئۆزۈمنى دۇنيادا بىرلا چاغلايتتىم، مەندىنمۇ ئېشىپ چۈشكەن باتۇرنىڭ بارلىقىنى كۆردۈم. ئۇ-نى ۋاقتىدا جايلىۋەتمىسەك، بېشىمىزغا بالا، قەسىرىمىزگە قازا يەتكۈدەك، كىم ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىپ قۇتىغا سالالىسا، قەسىر بىساتىمنىڭ يېرىمىنى بۆلۈپ بېرىمەن.

سۆز تۈگىشى بىلەن دۇنيانىڭ بىر سەردارى قىلىچىنى يالتىڭاچلاپ ۋەلى باتۇر يات-قان ھۇجرىغا قاراپ ئېتىلىپتۇ. يەنە بىر سەردار ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋاپتۇ.

ــ باشلىقىمىزنىڭ ئېيتقىنى بەرھەق، ــ دەپتۇ ئۇ ئەقىل كۆرسىتىپ، ــ ئەمما، مۇنداق كۈچلۈك باتۇرغا قىلىچ بىلەن تەڭ كەلگىلى بولمايدۇ، ئۇنى شارابمۇ يېقىتالمايدۇ، پەم بىلەن تۈگمەن تېشىدا باسۇرۇپ ئۆلتۈرگىنىمىز تۈزۈك.

ــ ياق، ــ دەپ چالۋاقاپتۇ ئالدىنقى سەردار پەيلىدىن يانماي، ــ تۈگمەن تېشى تەننى بېسىپ، جاننى قاچۇرۇۋېتىدۇ. ئۇ چاغدا قۇرۇق قۇتىنى سىقىمداپ قالمىز، تەختى ـ بەختىمىزمۇ تۈگەيدۇ.

ــ ئىشەك ـ تۈڭلۈكنى ئوبدان دۇملىسەك، جان دېگەن نەگە قاچالايدۇ دەي-سەن؟ ــ دەپتۇ كېيىنكى سەردار ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇپ.

دۇنيا كېيىنكى سەردارنىڭ ئەقلىگە باركاللا ئېيتىپ، يارەمچىلىرىنى تۈگمەن تېشى تەييارلاشقا بۇيرۇپتۇ. تاش ئېلىپ كېلىنىپتۇ. ئىككى سەردار تۈگمەن تېشىنى ئۆگزىگە ئېلىپ چىقىپ تۈڭلۈك بېشىغا ئېلىپ كەپتۇ.

ئەسلىدە ۋەلى باپكار ھەممە گەپنى ئاڭلاپ ياتقانىكەن، ئۇ ئۆگزىدىكى شەپنى سېزىپ، يوتقاندىن غىپىدە سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ ئۆزىنى چەتكە ئاپتۇ. ئىككى سەردار دۇنيا ئىككى تاشنى زەنجىر بىلەن چېتىپ تاشلاپتۇ ـ دە، تۈڭلۈكنى تاختا تۆمۇر بە-لەن يېپىپ بېكىتىپتۇ. جان سالغۇچ قۇتىنىڭ بىر بېشىنى بىر سەردار، يەنە بىر بېشىنى يەنە بىر سەردار مەھكەم تۇتۇپ، تاختا تۆمۇرنىڭ تۆشۈكىگە ئاغزىنى توغرىلاپ كۈتۇپ تۇرۇپتۇ. تاڭ ئاتاي دەپتۇ. ئۇلار ھۇجرىنى كۆزدىن كەچۈرمەك بوپتۇ.

ــ رەھمەت، دۇنيا ھەزرەتلىرى! ــ دەپتۇ ۋەلى باپكار، ــ توڭۇپ قالمىسۇن دەپ ئۈستۈمگە مىڭ پاتمان تۈگمەن تېشى يېپىپ قويۇپسىلەر، ئېغىر ئۇخلاپ ھاردۇقۇم چىقىپ قاپتۇ، ئەمدى مەن كېتەي.

ئەسلىدە تۈڭلۈكتىن تاشلانغان تۈگمەن تېشى ئورۇن ـ تۆشەكنىڭ ئۈستىگە

چۇشكەنىكەن. بۇ ھالنى كۆرگەن دىۋىنىڭ ئەرۋايى ئۇچۇپ، كۆزلىرىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپتۇ. ۋەلى باپكار ئۇنىڭغا ئۆزىدىن كۈچلۈك ۋە ناھايىتى يوغان كۆرۈنۈپتۇ، ئەمما ئۇ چاندۇرماي، تىزلىنىپ يەتتە تازىم قىلىپ تۇرۇپ:

— ھەي ئۆمۈرلۈك جانجىگەر دوستۇم، ھۇزۇرۇمدا تۇرۇپ قالساڭ بولاتتى. ئەگەر كەتمەكچى بولساڭ پېقىرنىڭ ئۈزىتىپ قويماقتىن باشقا ئامالى يوق. لېكىن، ئويۇڭ بىزگە نامەلۇم. باردى ـ كەلدىمىز ئۈزۈلۈپ قالمىسۇن ئۇچۇن سەردارلىرىمدىن بىرى بىرگە بېرىپ ئۆيۈڭنى كۆرۈۋالسۇن، — دەپتۇ ھەم ئۇنىڭغا نۇرغۇن يامبۇ يوللۇق تۇتۇپتۇ. ئۇ پەيتنى تېپىپ ۋەلى باتۇرنى ئۆز ئۆيىدە جەددى ـ جەمەتى بىلەن بىللە جىمىقتۇرۇش غەرىزىدە بوپتۇ.

ۋەلى باپكار ئۆز سىرىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، بىر دەقىقە تېڭىرقاپ قاپتۇ، لېكىن شۇ زامان ئۆزىنى ئوڭشاپ، ئەقىل تېپىپ مۇنداق دەپتۇ:

— يول يىراق، يۈكۈم ئېغىر. ھۆرمىتىم ئۇچۇن بولسىمۇ، بىر سەردارىڭ بىلەن تۆت ياساۋۇل ھەمراھ قىلمىساڭ، پېقىرنى ۋاپاسىزلىق قىلدى دەپ قالما.

دېۋە رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ.

ۋەلى باپكار يۈك ـ تاقلىرىنى دېۋە سەردارىغا كۆتۈرتكۈزۈپ، دېۋە ياساۋۇللىرىغا نۆۋەتلىشىپ مىنىپ، سازلىق، تاغ ـ داۋانلاردىن ئېشىپ، ئىككى كۈنلۈك يولنى ئىككى ھەپتە بېسىپتۇ. ئۇھ دېگۈچىلىكى قالمىغان دېۋىلەر ئۆيگە كىرىپلا بورىنىڭ ئۈستىگە ئۆزلىرىنى تاشلاپ، قورساقلىرىمىز ئېچىپ كەتتى، دېيىشىپتۇ. ۋەلى باپكار خوتۇنىنى بىر چەتكە تارتىپ، قولىقىغا بىر نېمىلەرنى دەپ كۈسۈرلاپتۇ.

— ۋاي خوتۇن، — دەپتۇ ۋەلى باپكار ئۆيگە قايتىپ كىرىپ، — مېھمانلارنىڭ قورسىقى ئېچىپ، ئۇچىيى ئۇزۇلگۈدەك بولۇپ كەتتى. ئوخشىتىپ بىر تاماق ئەتمەمسىلەر!

— پولۇ ئېتەيمۇ، چۆچۈرمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەلى باپكارنىڭ خوتۇنى ئۆيدە نە گۈرۈچ، نە بۇغداي ئۇنى يوقلۇقىغا قارىماي.

— مېھمانلىرىمىز بەك ئەزىز، ئەتكىن پولۇ، يېسۇن تېز، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ۋەلى باپكار. خوتۇن بېشىنى تاتلاپ، خىجىل بولغان قىياپەتتە مۇنداق دەپتۇ:

— گۈرۈچ دېسە بار، ياغ دېسە بار، سەۋزە، قۇرۇق ئوتۇن دۆۋىسى بىلەن تۇرۇپتۇ. پەقەت گۆشلا يوق، بازارغا بېرىپ كەلسەڭلا بولارمىكىن.

— گۆش بولمىسا، ئېغىلدىكى دېۋىدىن بىرنى سويۇڭلار، — دەپ كۆز قىسىپتۇ ۋەلى باپكار.

— قارىسى بوغاز، ئالىسى قېرى، ئېقى ئورۇق، تاغلىق كېسەل، سېرىقىنى سوي-

ساقمىكىن، ــ دەپتۇ خوتۇنى.

بۇ گەپلەرنى ئىشتىكەن تۆت دۈنىڭ قورقۇنىدىن چىرايلىرىدا قان قالماپتۇ. كۆڭلىدە «بىزنىمۇ سويۇۋەتمىگەدى» دېيىشىپ كېتىشىڭ قازىنىنى ئېسىپتۇ. ۋەلى باپكار سەۋر قىلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. خوتۇنىغا قاراپ:

ــ بوپتۇ، شۇنى سويۇڭلار، قالغىنىنى باش دۈە مېھمانغا كەلگەندە ئۆلتۈرەرمىز، ــ دەپتۇ.

خوتۇنى قىڭراقنى ئېلىپ سىرتقا مېڭىپتۇ. بورا ئۈستىدە لاغىلداپ تىترەپ ئولتۇرغان دۈلەر بىردىن ــ ئىككىدىن تالاغا چىقىپ، ئالدى ــ ئارقىسىغا قارىماي قېچىپتۇ. ئۇلار قېچىپ كېتىۋېتىپ ئىككى تۈلكىگە ئۇچراپتۇ.

ــ ۋاي هاماقەتلەر، ــ دەپتۇ تۈلكىلەر دۈلەردىن قېچىشنىڭ سەۋەبىنى ئۇققاندىن كېيىن مەسخىرە قىلىپ، ــ مۇشۇ ئەپتسىزلار بىلەن بىر باپكاردىن قورقتۇڭلارمۇ؟ ئۇنىڭ ئۆلتۈرگۈدەك دۈسى تۇگۇل، توخۇ چاغلىق بىرەر جانلىقى بولسا كاشكى!

تۈلكىلەر ئۆزلىرىنىڭ ۋەلى باپكارنى بازاردا قانداق ئەخمەق ئەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئاخىردا:

ــ بۇرادەرلەر، ئالدىنىپسىلەر. يۇرۇڭلار ئۇنىڭ سىرىنى ئېچىپ، دۈە ئىنئام قىلغان يامبۇلارنى قايتۇرۇپ كېلەيلى، ــ دەپتۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان دۈلەرگە يېڭىدىن جان كىرىپتۇ، ئالدانغىنى ئۇچۇن بىر-بىرىگە قاتتىق كايىپ، يامبۇ ئىشقىدا ئوت بولۇپ يېنىپتۇ ۋە ۋەلى باپكارنىڭ ئۆيىنى كۆزلەپ ئۇچقاندەك مېڭىپتۇ.

بۇ چاغدا ۋەلى باپكار بەخىرامان ئولتۇرۇپ خوتۇن، بالىچاقىلىرى بىلەن پاراڭغا چۈشكەنىكەن. بىر قاغا ئۇنىڭ ئۆگزىسىنى ئايلىنىپتۇ، ئايلىنىپ ــ ئايلىنىپ بىر نەچچىنى قاقىلداپ، كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ۋەلى باپكار ئەنسىزلىنىپ، قاغا كەلگەن تەرەپكە قارىغۈدەك بولسا، هېلىقى دۈلەر يەرنى تالقان، ئاسمانىنى كومپەيكۈم قىلىۋەتكۈدەك ئەلپازدا ئۆي تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقۇدەك. ئۇلارنى باشلاپ كېلىۋاتقىنى هېلىقى ئىككى تۈلكە ئىكەن. ۋەلى باپكار قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ:

ــ هەي هارامزادىلەر، قەرزگە ئۆتكەنده دۈە تۇتۇپ بېرىمىز دېيىشكەنىدىڭ، بۇگۈن ئاران تۆتنى كېلىپ كېلىشىپسەن. هەر كۈنى مۇشۇنداق تۆت ــ بەشتىن ئۆتكۈزۈشسەڭ قەرزنى قىيامەتكىچە ئۇزىلىشەمسەن؟ بوپتۇ، قەرزداردىن پۇتكىنىنى ئال دەپتىكەن. ئەپكېلىشكىنىڭنى ئېلىپ تۇراي، تېزرەك ئەپكېلىش، ــ دەپ توۋلاپتۇ. خوتۇنى بولسا چوڭ بالىسىنى:

ــ ۋاي بالام، ئاۋۇ قوزۇقتىكى دۈە باغلايدىغان زەنجىرنى چاقىقان ئېلىپ

چىق، ــ دەپ ئالدىرىتىپتۇ.

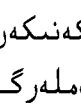
دۇنيادىكى سارايلارنىڭ قۇيرۇقىدىن تۇتۇپ دارقىرىتىپ سۆرىگەن پېتى قەسىرگە ئېلىپ بېرىپ باش دۇنيادىكى دادلىشىپتۇ. باش دۇنيا «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» دەپ تۇلكىلەرنى ئۆلتۈرۈپتۇ، گۆشىنى چەيلەپ، سۆڭىكىنى سەيلەپ، كۇلىنى كۆككە سورۇپتۇ. ئارقىدىن ئىش ئەپلەشتۇرەلمىگەنلىكلىرى ئۈچۈن سەردارلىرىنى دارغا ئېسىپتۇ. ئۇ ئاخىر خاتىرجەم بولالماي، ۋەلى باپكاردىن جېنىنى ياقتىغا ئالماق بولۇپ كېچىلەپ قەسرىنى كۆچۈرۈپتۇ. مەشرىقتىن مەغرىبكە بېرىپ، كۇھىقاپقا بېكىنىۋاپتۇ.

ئاپەت تۇگەپتۇ. ماكانلىرىدىن تېزىپ كەتكەنلەر قايتىپ كېلىپ ئۆز يۇرتلىرىنى يېڭىباشتىن گۈلگە ئوراپتۇ. ئۇلار ۋەلى باپكارغا ئاپىرىن ئېيلەپ، ئۇنى يۇرت بېشى قىلىپ، تەختته ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **سەيىت زۇنۇن** (1931). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتىدىن.

«بۇلاق» ژۇرنىلى، 1981. 1

ھېلمىنىڭ ھېيلىسى

ۇرۇنقى زاماندا ھېلىم ئاتلىق بىر يىگىت ئۆتكەنىكەن. كىچىك ۋاقتىدا ئەقىلـلىك، ئەمگەكچان بولغان بۇ يىگىت يامان ئادەملەرگە ئارىلىشىپ يۈرۈپ نەشگە بېرىلىپ كېتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن تەڭتۇشلىرىدىن چەتنەپ قاپتۇ. مەھەللىدىكى چوڭ ـ كىچىكنىڭ ھەممىسى ئۇنى كۆرسە «ھېلىم بەڭگى» دەيدىغان، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرىدىغان بوپتۇ.

دادىسى ھېلىمنىڭ بۇ يارىماس ئىشىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنى بۇ يولدىن قايتۇرۇش ئۈچۈن تىللاپمۇ بېقىپتۇ، چىرايلىق گەپلەر بىلەن نەسىھەت قىلىپمۇ بېقىپتۇ، بىراق بۇ گەپلەر ھېلىمغا زادىلا تەسىر قىلماپتۇ. ئۇ ئائىلىسى بىلەن كارى بولمايدىغان تىرىكتاپ بولۇپ يۈرۈۋېرىپتۇ. دادىسى ھېچ ئىلاج قىلالماي، ئۆيلەپ قويسام، بىر ئۆيىنىڭ ئېغىرچىلىقى بېشىغا چۈشكەندە تۈزىلەر، دېگەن ئوي بىلەن قەدىناس ئاغىنىلىرىنىڭ بىرى بىلەن قۇدىلىشىپ، قولىدىكى بار دۇنياسىنى خەجلەپ، ھېلىمنى ئۆيلەپ قويۇپتۇ.

بىر يىلدىن كېيىن ھېلىمنىڭ دادىسى دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ. ھېلىم ئىككى بالىلىق بوپتۇ. بىراق، ئۇنىڭ مىجەزى زادىلا ئۆزگەرمەي، چېكىملىككە تېخىمۇ بېرىلىپ كېتىپتۇ. داپ داراڭلىغان، ئېشەك ھاڭرىغان يەرلەردە يۈرۈپ، دادىسىدىن قالغان مال ـ دۇنيانى كەلسە ـ كەلمەس ئىشلارغا ئىشلىتىپ، ئۆينى قۇرۇقداشقا باشلاپتۇ. خوتۇنى قانچە نەسىھەت قىلسىمۇ ئۇنماپتۇ، ئۆيدىن بېزىشكە باشلاپتۇ. ھېلىمنىڭ رەسۋاچىلىقىدىن خوتۇننىڭ يۈرەكلىرى قان بولۇپ، ئىككى بالىسىنى تاشلاپ بۇ ئۆيدىن كەتمەكچىمۇ بوپتۇ، لېكىن بالىلىرىغا چىدىماي، كىشىلەرنىڭ كىرىنى يۇيۇپ، نېنىنى يېقىپ، بالىلىرىنى ئاچ قويماپتۇ.

كۆرۈنگەن يەردە يېتىپ خارابلىشىپ، چاچلىرى ئۆسۈپ، يۈز ـ كۆزى ئىششىپ ئادەم تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن ھېلىم ياتقۇدەك جاي، يېگۈدەك نان تاپالماي قېلىپ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆيىنى ئەسلەپ كېچىسى ئەل ياتقاندا كېلىپ دەرۋازىنى قېقىپتۇ.

ـــ كىم؟ ـــ دەپ سوراپتۇ خوتۇنى.

ـــ مەن، خوتۇن، ئىشىكنى ئاچ! ـــ دەپتۇ ئاچلىقتىن مەيدىسى تارتىشىپ كەتكەن ھېلىم سۆزلەشكە چامى يەتمەي.

خوتۇنى ھېلىمنى ئۈستىدىن تونۇپتۇ، بىراق دەرۋازىنى ئاچماپتۇ. شۇ ئەسنادا ئۇ ـ

نىڭ كۆڭلىگە بىر خىيال كەپتۇ.

ــ سىز ھېلىم ئوخشىمامسىز؟ ــ دەپتۇ خوتۇنى، ــ ئۆيىڭىز بەڭگىلەرنىڭ چىلىمخانىسىدا تۇرسا، بۇ يەرگە نېمىشقا كەلدىڭىز؟ ئىككى بالىنى باققانىنى ئاز دەپ، ئەمدى سىزنى باقاتتىممۇ؟ بەڭنى قەيەردە چەككەن بولسىڭىز، قورسىقىڭىزنى شۇ يەردە تويغۇزۇڭ، مېنىڭ سىزنى باققۇدەك ھالىم يوق.

ــ ماڭا رەھىمىڭ كەلسۇن، ــ دەپ يېلىنىپتۇ ھېلىم تالادا تۇرۇپ، ــ ئەتىدىن باشلاپ ئىشلەپ سېنى باقىمەن.

ــ ياق، ــ دەپتۇ خوتۇنى كايىپ، ــ مۇنداق قۇرۇق ۋەدىلىرىڭىزنى ئاڭلاۋېرىپ جاق تويدۇم. ئەمدى مېنى ئۆزىڭىزگە ئوخشاش قاپاقباش كۆرمەڭ.

ھېلىم جىم بولۇپ تۇرۇپ قاپتۇ. خوتۇنى ئەمدى نېمە دەركىن، دەپ تىڭشاپ تۇرۇپتۇ.

ــ ھەي خوتۇن، ــ دەپتۇ ئۇ بىر ھازادىن كېيىن، ــ ئۇنداق بولسا، خۇرجۇن بىلەن چىلىم قاپىقىمنى ئەپچىقىپ بەرگىن، ئىشلەپ پۇل تېپىپ كېلەي.

خوتۇنى خۇرجۇننىڭ بىر بېشىغا چىلىم قاپىقىنى، يەنە بىر بېشىغا تۆت توقاچنى سېلىپ دەرۋازىنى ئاچماي، خۇرجۇننى ئېرىگە تامدىن سۇنۇپ بېرىپتۇ.

ھېلىم خۇرجۇننى بوينىغا سېلىپ، تاغنى نىشان قىلىپ يولغا چىقىپتۇ. شۇ يۇرگىنىچە كۇن چىققاندا بىر سايغا كېلىپ قاپتۇ، بۇ يەردە بىر بۇلاق بار ئىكەن. ھېلىم بۇلاق بويىدا ناشتا قىپتۇ. خوتۇنى بەرگەن توقاچ بىلەن تاتلىق بۇلاق سۇيى ھېلىمنىڭ تېنىگە جان كىرگۈزۈپ، كۆڭلىنى كۆتۈرۈپتۇ. ئۇ چىلىمغا بەڭ سېلىپ، پۇتىنى ئالماشتۇرۇپ چېكىپ ئولتۇرۇپتۇ.

بۇ يەر دۆڭلەرگە قاراشلىق جاي ئىكەن. ھېلىم خۇمارى قانماي يەنە بىرنى چېكىپ ئولتۇرسا، ساي ئىچىدىن بويى قىرىق گەز كېلىدىغان بىر دۆە چىقىپ كەپتۇ. دۆە ھېلىمنى يىراقتىن كۆرۈپ خۇشاللىقىدا كۈلۈپ كېتىپتۇ. ھېلىم بولسا، باشتا قورقۇپ، ئەمدى تۇغەشكىنىم شۇ، دەپ ئويلاپتۇ، بىراق «باشقا كەلگەندە باتۇر» دېگەندەك، توختا، مەن ئادەم بالىسى بولغاندىن كېيىن، بۇنىڭغا بىر ھىيلە ئىشلىتەي، دېگەن ئويغا كېلىپ، دۆڭگە قاراپ كۈلۈپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ قولىدىكى چىلىمنى شۇنداق شوراپتىكى، چىلىمنىڭ سەيخانىسىدىن ئۇچقۇنلار چاقناپ، «گۇپ ـ گۇپ» قىلىپ يالقۇنجاپتۇ. بۇنى كۆرگەن دۆەنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ تۇرۇپ قاپتۇ. دۆەنىڭ قورقۇپ قالغانلىقىنى سەزگەن ھېلىم دۆەنى شەرەت قىلىپ چاقىرىپتۇ. دۆە ئىشىنىڭ چاتاقلىقىغا كۆزى يېتىپ، بىر چامداپ، ئىككى چامداپ ئۇنىڭ قېشىغا كەپتۇ. ھېلىم چىلىمنى يەنە قاتتىق شوراپ، ئىسىنى دۆەنىڭ بۇرنىغا پۇۋلىگەنىكەن، بۇرنىغا ئىس

كىرگەن دۇننىڭ بېشى ئايلىنىپ، بىر قىسما بولۇپ قاپتۇ. ھېلىم پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي دۇندىن سوراپتۇ:

— خوش، ئاغىنە، بايا مېنى كۆرگىنىڭدە كۇلۇپ كەتكىنىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟

بەڭنىڭ ئۆتكۇر پۇرىقىدىن غەلىتە ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان دۇھە:

— بىر بالام ئاغرىپ قېلىپ، ئادەم گۆشى دورا بولۇپ قالغانىدى، بۇگۈن ئۇچ كۈن بولدى، كەزمىگەن تاغ، كەچمىگەن دەريا قالمىدى، ئادەم گۆشى تاپالمايى كېلىۋاتسام سېنى كۆرۈپ قالدىم. كۇلگىنىمنىڭ ۋەجى شۇ، — دەپتۇ.

— ھا — ھا — ھا! — دەپ قاقاقلاپ كۇلۇپتۇ ھېلىم، — «مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۈچلۈك» دېگەندەك، سەنزە مېنى بالاڭغا دورا قىلماقچى بولدۇڭمۇ تېخى! ئەمدى مېنىڭ نېمىشقا كۇلگىنىمنى بىلەمسەن؟

— ياق! — دەپتۇ دۇھە ھېلىمنىڭ خۇنسىز يۈزىدىكى قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ قورقۇپ.

مەن كۇھىقاپتىن چىققىلى بۇگۈن قىرىق كۈن بولدى. ئۆزۈم كۇھىقاپنىڭ ئوت پالۋانى بولىمەن. يەيدىغان تامىقىم ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرغان مۇشۇ ئوت، — دەپتۇ ھېلىم چىلىمنىڭ ئاخىرقى قالدۇقلىرىنى ئوت ئالدۇرۇپ، دۇننىڭ بۇرنىغا پۇۋلەپ. دۇھە بارغانسېرى بوشىشىپ كېتىپتۇ ـ دە، ئولتۇرۇپ قاپتۇ. ھېلىم گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، — كۇھىقاپنىڭ ئوتخانىسىنى كۆتۇرۇپ تۇرىدىغان يەتتە تۇۋرۇكىدىن بىرى كۆيۈپ كېتىپ، شۇ تۇۋرۇككە دەل كېلىدىغان دۇننى ئىزدەپ تاپالمايى كېلىۋاتاتتىم. قانداق قىلارىمنى بىلمەي بېشىم قېتىپ تۇرغاندا، ئۆز ئايىغىڭ بىلەن كېلىپ قالدىڭ. قارىسام بويۇڭ دەلمۇدەل قىرىق گەز ئىكەن، شۇڭا تەلىيىمنىڭ ئوڭدىن كەلگىنىگە خۇش بولۇپ كۇلدۇم.

ھېلىم بىر سەكرەپلا دۇننىڭ بوينىغا مىنىۋاپتۇ، دۇھە قورقۇپ ئورنىدىن تۇرالماي قاپتۇ.

— ئەي كۇھىقاپنىڭ رەھىمدارى ئوت پالۋان، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ دۇھە ھېلىمغا، — ئۆمرۇمدە بىرلا پەرزەنت كۆردۇم، شۇ پەرزەنتىم ھازىر ئاغرىق. بالام ئۇچ ياش ۋاقتىدىلا ئاپىسى ئۆلۈپ كەتكەن. بېچارە ئۇچ كۈندىن بېرى نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتىدىكىن؟ شۇ نارەسىدىنىڭ يۈز ـ خاتىرىسىنى قىلىپ مېنى بۇ بالا ـ قازادىن ئازاد قىلساڭ. سېنىڭ بۇ خىزمىتىڭگە مۇشۇ ساينىڭ باش تەرىپىگە كۆمۈپ قويغان نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈشۈمنى بەرسەم.

ھېلىم دۇننىڭ سۆزىگە ئىشەنمەي، مېنى ئالداۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ:

— ھەي يالغانچى كاززاپ، تولا ئاچچىقمىنى كەلتۈرمەي ئورنۇڭدىن تۇرا! — دەپ

دۇننىڭ بېشىغا مۇشتى بىلەن ساپتۇ، دۇە ئىلاجسىز ئورنىدىن تۇرۇپتۇ.

ــ ئەي كۇھىقاپنىڭ پالۋىنى، ــ دەپ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپتۇ ئۇ، ــ قىلغان سۆزلىرىمنى يالغانمىكىن دېمە، ساڭا راست گەپنى دېدىم، ئەگەر ئىشەنمىسەڭ، باشلاپ بېرىپ كۆرسىتەي، كۆمگەن دۇنيايىم بالاڭدىن بالاڭغا يېتىپ ئاشىدۇ.

ھېلىم دۇننىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ ئويلىنىپ قاپتۇ: سىرىم بىلىنىپ قالسا بۇ-نىڭدىن قۇتۇلمىقىم تەس، ئەمدى بۇ دارازىنى نەگە ئېلىپ باراي؟

ــ خەير، بوپتۇ، ــ دەپتۇ ئۇ دۇنگە، ــ بالاڭنى دېمىسەم سېنى ھازىرلا ئېلىپ كېتەتتىم، ساڭا رەھمىم كەلدى. قېنى، دۇنيايىڭنى كۆرسەت.

دۇە ھېلىمنى كۆتۈرگىنىچە ئىككىلا تاقلاپ بىر بەلدىن ئېشىپ، ساينىڭ ئېغىزىغا يېتىپ كەپتۇ - دە، نۇرغۇن قورام تاشلار ئارىسىدىن ئۆزى بەلگە قىلىپ قويغان كۆكتاشنى كۆتۈرۈپ ئاپتۇ. تاشنىڭ ئاستى ئۆڭكۇر بولۇپ، ئۇ يەردە بىر ساندۇق بار ئىكەن، ساندۇقتا لىپمۇلىق ئالتۇن - كۈمۈش، ئونچە - مەرۋايىت تۇرۇپتۇ. ھېلىم خۇرجۇننى دۇنگە بېرىپ، خۇرجۇننىڭ ئىككى بېشىغا ئالتۇن - كۈمۈشتىن توشقۇ-زۇپ سالغۇزۇپ، تاشنى ئەتكۇزۇپ، دۇننى ئازاد قىپتۇ. ئازاد قىلىنغىنىغا خۇشال بولغان دۇە ھېلىمغا رەھمەت ئېيتىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

ھېلىم، دۇە كېلىپ قالمىسۇن، دەپ ئەنسىرەپ، ئالدى - كەينىگە باقماي، خۇر-جۇنىنى كۆتۈرۈپ كەلگەن يولىغا جۆنەپتۇ. خۇپتەن ۋاقتى بىلەن ئۆيىگە كېلىپ تالا-دىن قۇلاق سالسا، ئىككى بالىسى «نان» دەپ ئانىسىغا يىغلاۋاتقۇدەك.

ــ ئانىسى، دەرۋازىنى ئاچ، مەن نان ئەكەلدىم، ــ دەپ ئىشىكنى ئۇرۇپ ۋارقى-راپتۇ ھېلىم. بالىلىرى دادىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، دەرۋازىنى شۇ ھامان ئېچىپتۇ-دە، دادىسىنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپتۇ. ھېلىمنىڭ خوتۇنى، راستلا ئىشلەپ نان تېپىپ كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپ خۇشال بوپتۇ. ھېلىم خورجۇننى ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپ-تۇ، خۇرجۇندىن شاراقلاپ تۆكۈلگەن ئالتۇن - كۈمۈشلەر ئۆينىڭ ئىچىنى بىر ئاپتۇ. بۇ ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى كۆرگەن خوتۇنى، بىر يەردىن ئوغرىلىدىمىكىن؟ دەپ ئەن-سىرەپتۇ. ھېلىم بولسا بالىلىرىنىڭ ئېتەكلىرىگە ئالتۇنلارنى ئوچۇملاپ سېلىپ، خۇشاللىق بىلەن بېيىت ئېيتىپتۇ:

«ھېلىم بەڭگى» دەر مېنى،
ھەركىم كۆرسە كوچىدا.
جىقلا مېلىم بار ئىدى
دۇە دېگەن نوچىدا.

كۆتورگىنىمچە ئالدىم،
تەڭدىن تولىسى قالدى.
ئۆز ئۆيۈمگە كەلگۈچە
مۇرە - پۈتلىرىم تالدى.

— ھوي ئادەم، سىلى مۇنچىلىك ئالتۇن - كۈمۈشنى نەدىن ئالدىلا؟ — دەپ سوراپتۇ خوتۇنى. ھېلىم بولغان ۋەقەلەرنى خوتۇنغا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ھېلىم ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى ساندۇققا سالغۇزۇپتۇ، قالغان ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى ئەكېلىش ئۈچۈن ئەتىسى يەنە يولغا چىقماقچى بوپتۇ. خوتۇنىنىڭ ئېسىگە كەمبەغەل ئىنىسى كەپتۇ - دە، ئۇنى ئالغاچ كېتىشنى ئېيتىپتۇ.

— مەيلى خوتۇن، — دەپتۇ ھېلىم، — قورقمىسا بارسۇن.

— سىلى بولغاندىن كېيىن نېمىدىن قورقىدۇ؟ — دەپتۇ خوتۇنى.

ھېلىم ئەتىسى قېيىنئىنىسى بىلەن بىللە يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار يولدىن ئېزىپ كېتىپ، دالادا قونۇپ قاپتۇ، ئەتىسى چۈش مەھەلدە تاغ ئىچىدىكى ئورمانغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار ئورماندا كېتىۋاتسا، ئالدىدىن نۇرغۇن دۈشە چىقىپ كەپتۇ.

ھېلىم بىلەن قېيىنئىنىسى قورقۇپ، يوغان بىر دەرەخنىڭ ئۈستىگە چىقىۋاپتۇ. ھېلىم قارىسا، ئۆزى قويۇۋەتكەن ھېلىقى دۈشە نۇرغۇن دۈشىنى باشلاپ، ھېلىملار چىقىۋالغان دەرەخنىڭ سايىسىغا كېلىپ سورۇن تۈزۈپتۇ. ھېلىمنىڭ قېيىنئىنىسى چىقىۋالغان دەرەخنىڭ تۈۋىدە دۈشەرنىڭ باشلىقى — بىر كۆزى قارىغۇ دۈشە ئولتۇرۇپتۇ، ھېلىم قويۇۋەتكەن دۈشە ئۇ چىقىۋالغان دەرەخكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپتۇ.

دۈشەرنىڭ خىزمەتكارلىرى تاماق تارتىپ، شاراب كەلتۈرۈپتۇ، دۈشەر يەپ - ئىچىپ، مەست بوپتۇ.

— ئەي سېخىي ئىنىم، — دەپتۇ قارىغۇ دۈشە ھېلىقى دۈشىگە قاراپ، — بۇ بەزمەڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟

— ئەي سەردارىمىز، — دەپتۇ ھېلىقى دۈشە تۈنۈگۈنكى ئىشلار يادىغا يېتىپ، چىرايى زەپىرەڭدەك سارغىيىپ، — تۈنۈگۈن ماڭا بىر ئادەمزات يولۇقۇپ قالدى، ئۇ كۈھىقاپنىڭ ئوت پالۋانى ئىكەن. مېنى تۈتۈۋېلىپ، كۈھىقاپقا ئاپارماقچى بولۇۋىدى، يالغاندىن «ئاغرىق بالام بار» دەپ يالۋۇرۇپ ئاران قۇتۇلدۇم، بۈگۈنكى بەزمىنىڭ سەۋەبى شۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھېلىمنىڭ قېيىنئىنىسى، ھىم، ئەمدى ئىش چاتاق بولىدى، دەپ قورقۇپ، دەرەخنىڭ يۇقىرىسىغا چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ.

قارىغۇ دۆە ھېلىقى دۆنىڭ ئەخمەقلىقىدىن كۈلۈپ:

— سېنى خېلى ئەقلى - ھوشى بار دەپ يۈرسەم، كاللاڭ يوق ئىكەنغۇ! سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن بولغان بولسام، ئۇ بەتبەختنى تىرىكلا يۇتۇۋەتكەن بولاتتىم، — دەپتۇ.

ھېلىمنىڭ قېينىئىنىسى ئولتۇرغان شاخ ئاجىز ئىكەن، قارىغۇ دۆنىڭ گېپىى بىلەن ئۇنىڭ بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپ تېخىمۇ يۇقىرىغا يامىشىپتىكەن، شاخ سۇ-نۇپ، تۆۋەنگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

— ھەي ئىنىم، — دەپ ۋارقىراپتۇ ھېلىم بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، — يەرگە چۈ-شۈشۈڭ بىلەن يوغان سۆزلىگەن ئاشۇ قارىغۇ دۆنى قويۇۋەتمە! مەن ماڭا يالغان ئېيتىپ قېچىپ كەتكەن كاززاپنى تۇتۇۋالاي!

قاراس - قۇرۇس ئاۋاز ۋە ۋارقىراشنى ئاڭلىغان قارىغۇ دۆنىڭ ئىمانى قىرىق گەز ئۆرلەپتۇ. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ قېچىشقا تەمشەلگەندە، ھېلىمنىڭ قېينىئىنىسى دەرەختىن چۈشكىنىچە قارىغۇ دۆنىڭ بوينىغا مىنىپ قاپتۇ. قارىغۇ دۆە «ۋاي جان! قۇتقۇزۇڭلار!» دېگىنىچە قېچىپتۇ، باشقا دۆلەرمۇ ئالدى - كەينىگە باقماي ئۇدۇل كەلگەن تەرەپكە قېچىپتۇ. ھېلىم دەرەخ ئۈچىدا تۇرۇپ: «قوغلاڭلار، بىرىنىمۇ قاچۇ-رۇپ قويماڭلار!» دەپ ۋارقىراپتۇ. دۆلەر چۈشۈپ قالغان نەرسىلىرىگىمۇ قارىماي بە-دەر قېچىپتۇ. ھېلىمنىڭ قېينىئىنىسى ئېپىنى تېپىپ قارىغۇ دۆنىڭ بوينىدىن چۈشۈۋاپتۇ - دە، ھېلىمنىڭ يېنىغا كەپتۇ. ھېلىم دەرەختىن چۈشۈپ، دۆلەر تاشلاپ كەتكەن نەرسىلەرنى ئولجا ئېلىپ، قېينىئىنىسى بىلەن بىللە ئۆيگە يېنىپ كەپتۇ ۋە شۇندىن باشلاپ چېكىملىكنى تاشلاپ، ئەمگەك قىلىپ بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **نۇر مۇھەممەت جاپپار.** ئەر، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **نىياز نۇرى.** ئەر، ئۇيغۇر.

«تارىم» ژۇرنىلى، 1986. 6

دۇننى قورقۇنقان باتۇر

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئاق كۆڭۈل، ياشانغان باغۋەن بىلەن نەشكەش بەڭگى تام قوشنا ئىكەن. باغۋەن ئۆزىنىڭ ئاتا كەسپى بولغان باغۋەنچىلىكنى بەكمۇ قەدىرلەيدىكەن. شۇڭا، ئۇ ئۆز بېغىنىڭ ھەر خىل مېۋە كۆچەتلىرىنى، ھەر خىل گۈللىرىنى ئۈلاپ تۇتقۇزۇپ، پەرۋىش قىلىش بىلەنلا قالماي، قولى بوش ۋاقىتلاردا دېھقانلارنىڭ كۆچەتلىرىنىمۇ، گۈللىرىنىمۇ ئۈلاپ، پەرۋىش قىلىپ بېرىدىكەن. ھەر يىلى كۆچەت تىكىش مەزگىلىدە يىراق - يېقىندىكى دېھقان ۋە بېغى بار كىشىلەر بۇ باغۋەننى ئىزدەيدىكەن، بەزەن يىللىرى تالاشتا تېگىشمەي قالىدىكەن. شۇڭا، ئۇنىڭ تۇرمۇشى خۇشال - خۇرام، ھال - كۇنى ياخشى ئۆتىدىكەن.

بەڭگى قوشنىسى ياش بولغان بىلەن ھەر كۇنى نەشە چېكىپ مەست بولۇپ، بېشىنى قاپاق قىلىپ، ئاپتاپقا قاقلىنىپ يېتىپ ئۇخلاپ، ئىش - ئوقەت قىلمايدىكەن، ھۇرۇن ئىكەن. بۇ ئىككى ئائىلىنىڭ تۇرمۇش كەچۈرۇش يولى ئىككى خىل بولسىمۇ، قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋەتتە ناھايىتى ياخشى ئۆتىدىكەن. باغۋەننىڭ ئائىلىسى بىر كۇن پولۇ، بىر كۇن مانتا، بىر كۇن قۇيماق دېگەندەك ياخشى تاماقلارنى ئېتىپ يەپ، تۇرمۇشنى ياخشى ئۆتكۈزىدىكەن، ئۆزى يېگەن تاماقتىن قوشنىسىغمۇ سۇنۇپ بېرىدىكەن. بەڭگى قوشنىسىنىڭ قولى قىسقا بولۇپ، ئۇنىڭ خوتۇنى تاماق ئېتەي دەپ بىرنى تاپسا، بىرى يوق، يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىدە قىينىلىپ سېرىقتال ئۆتىدىكەن. ئۆيىدە ئاش يوق تەڭقىسلىقتا قالغان كۇنلىرى باغۋەن ئۇستامنىڭ ئۆيىگە تەڭقىسچىلىقىنى ئېيتىپ كىرسە، ئۇلار ئاش، ئوزۇق ياكى پۇل - پۇچەكنى ئۆتنە ھېسابى بېرىپ تۇرىدىكەن. بەڭگى ئۆتنە ئالغان نەرسىنى ئۆز ۋاقتىدا قايتۇرۇپ بېرەلمەيدىكەن.

بەڭگىنىڭ تۇرمۇشىدا مۇشۇنداق غۇربەتچىلىك بىرنەچچە يىل داۋام قىپتۇ. خوتۇنى تۇرمۇشنىڭ غۇربەتچىلىك ئەلىمگە چىدىيالماپتۇ. بىر كۇنى ئۇ ئېرىگە تاپا - تەنە قىلىپ مۇنداق دەپتۇ:

— مەن ساڭا تەگمىگەن بولسام بوپتىكەن! باغۋەن ئۇستامنىڭ ئۆيىدىكىلەر ماتا، پولۇ، پوشكال - قۇيماق ئاچىقىپ بەرسە ھۇزۇلىنىپ يېدۇق، بىزچۇ؟ پولۇ ئۇياقتا تۇرسۇن، بىر تاۋاق ئۇماچنىمۇ ئۇلارغا ئاچىقىپ بېرەلمىدۇق. «بار تاۋقىم، يان تاۋقىم، يانمىساڭ، ئوتتۇرىدىن سۇن تاۋقىم» دەپتىكەن. سەن ئىش - ئوقەت قىلماي

ئۆيده بىكار ياتساڭ، ساڭا پۇل نەدىن كېلىدۇ؟ ئاش - ئوزۇق نەدىن كېلىدۇ؟ سېنىڭ هايات تۇرغىنىڭدىن ئۆلگىنىڭ ياخشى. ئۆيۈڭده چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، ئەمدى مېنىڭ خېتىمنى بەرگىن، هەر قايسىمىز ئۆز كۈنىمىزنى ئۆزىمىز ئالايلى.

بەڭگى خوتۇنىنىڭ تاپا - تەنە، يامان گېپىگە چىداپ تۇرالماي سەپرايى ئۆرلەپ، بېشى راسا قېتىپتۇ. خۇرجۇنىڭ بىر بېشىغا خاكا كۆمۈر ئاپتۇ، يەنە بىر بېشىغا چىلىم قاپاق بىلەن سەيخانىلەرنى تىقىپ خۇرجۇننى كۆتۈرگەن پېتى خوتۇنىدىن يېنىلاپ يولغا چىقىپتۇ. بىر نەچچە كۈن يول يۈرۈپ ئېگىز تاغنىڭ بويىدىكى دەرەخنىڭ تۈۋىگە كەپتۇ. دەرەخ تۈۋىده ئولتۇرۇپ چىلىمغا نەشە ساپتۇ، خاكلاپ چېكەي دەپ تۇرۇشىغا قەددى - قامىتى مۇنارەك، بېشى بەهەيۋەت قورقۇنچلۇق بىر دۈۋە پەيدا بوپتۇ. بەڭگىنى كۆرۈپ:

ـــ هەي، نېمە جانسەن؟ بۇ جاي ماڭا تەئەللۇق! مېنىڭ ماكانىم بولىدۇ! هەر قانداق ئۇچار قانات، جان - جانىۋارلار بولسا مېنىڭ ئىلكىمده. ئادەمزات كەلسە مەن ئەلۋەتته ئۇلارنى يەيمەن. سەن مېنى يېسۇن دەپ بۇ يەرگە كەپسەن، يۈر سېنىمۇ بىر ۋاقلىق ئوزۇق قىلاي، ـــ دەپتۇ.

بەڭگى دۈشمەن قورقۇپ قاچالماي جېنى چىققۇدەك بولۇپ، كۆزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىپ، قانداق قىلارمەن، دەپ تۇرۇپ قاپتۇ. بەڭگىگە ئاخىر ئەقىل كەپتۇ. ئوت يېقىپ قويغان چىلىمدىكى نەشىنى راسا ئېلىپ شوراپتۇ، ئوت خاكىغا تۇتاشقاندىن كېيىن چىڭقىلىپ تۇرۇپ تېشىغا پۈۋلىگەنكەن، ئوت ۋال - ۋۇل قىلىپ يېرىم مېتىر ئېگىزلىككە شولا بېرىپتۇ. دۈشمەن قورقۇپ، تىترەپ قېچىشقا باشلاپتۇ.

بەڭگى دۈشمەنىڭ ئەلپازىنى كۆرۈپ ۋارقىراپ:

ـــ هەي دۈشمەن، نەگە بارىسەن؟ مەن بولسام دوزاخنىڭ پادىشاهى بولىمەن! دوزاخنىڭ بىر تال تۈۋرۈكى سۇنۇپ كەتكەنىدى، ئۇزاقتىن بېرى سېنى دوزاخقا تۈۋرۈك قىلاي دەپ يۈرەتتىم، ماڭا بۇياققا! ـــ دەپتۇ.

دۈشمەن چىلىمدىن چىققان ئوتنى دوزاختىن چىققان ئوت، ئوت چىقارغان مەخلۇق بولسا دوزاخنىڭ پادىشاهى، دەپ ئىشىنىپتۇ. دۈشمەن:

ـــ ۋاي پادىشاهى ئالەم، مېنى دوزاخقا تۈۋرۈك قىلمىسىلا، مەن سىلىگە ياخشىلىق قىلاي، مەن ماكانىمغا بېرىپ سىلىگە جىق ئالتۇن ئېلىپ كېلەي، ماڭا ئازراق ۋاقىت رۇخسەت بەرسىلە، ـــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ. بەڭگى دۈشمەن قۇتۇلۇش ئۈچۈن:

ـــ هازىر ماڭ، يوقال كۆزۈمدىن! ۋەدەڭده تۇرمىساڭ، دوزاخنىڭ ئۇچقۇنىدىسىنى چىقىرىپ كۆيدۈرۈپ تاشلايمەن، ـــ دەپتۇ.

دۇە بىر پەرۋاز قىلىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ ۋە ھايال بولماي قايتىپ كەپتۇ، ئۇچ تۇلۇم ئالتۇننى بەڭگىنىڭ ئالدىغا قويۇپ:

ــ ئاز بولسىمۇ بۇلارنى ئېلىپ، مېنىڭ گۇناھىمدىن ئۆتسىلە، ــ دەپتۇ.

بەڭگى بۇنچىلا ئالتۇنلارنى كۆرۈپ خۇشلۇقى ئىچىگە سىغماي قالغان بولسىمۇ، دۇنيانى يەنە بىر قېتىم قورقۇتماقچى بولۇپ:

ــ كۆتۈر بۇ نەرسەڭنى، ماڭا كېرىكى يوق! سېنى ئاپىرىپ دوزاخقا تۇڭرۇك قىلىمەن! ــ دەپ ۋارقىراپتۇ. دۇە قورققىنىدىن جېنى چىققۇدەك بولۇپ يالۋۇرۇپتۇ. بەڭگى:

ــ ئۇنداق بولسا ئۇچ تۇرلۇك شەرتىم بار، قوبۇل قىلساڭ تەلىپىڭگە ماقۇل بولاي، ــ دەپتۇ. دۇە:

ــ شەرتلىرىنى ئېيتسىلا، بەجانىدىل قوبۇل قىلىمەن، ــ دەپتىكەن، بەڭگى مۇنداق دەپتۇ:

ــ بىرىنچى شەرتىم، ئۇچ تۇلۇم ئالتۇن بىلەن مېنى ئۆيگە ئاپىرىپ قويىسەن؛ ئىككىنچى شەرتىم، دوزاخنىڭ تامغىسىنى سۆڭگىچىگە بېسىپ قويمەن، دوزاخقا قاچان لازىم بولۇپ قالساڭ، دوزاخنىڭ ئەلچىسى سېنى ئىزدەپ تېپىپ دوزاخقا ئاپىرىدۇ؛ ئۇچىنچى شەرتىم شۇكى، بۇ يەرگە كەلگەن ئادەمزات، جان ـ جانىۋار، ياۋايى ھايۋانلاردىن تارتىپ ھېچقانداق مەخلۇقاتقا دەخلى قىلمايسەن، ئەگەر خىلاپلىق قىلساڭ دوزاخقا تۇڭرۇك قىلىمەن. بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟ ــ دەپتىكەن، دۇە دىر ـ دىر تىترىگەن ھالدا بەڭگى ئوتتۇرىغا قويغان شەرتلەرگە ماقۇل بولۇپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ. بەڭگى دوزاخنىڭ تامغىسىنى قىزىتىمەن، دەپ چىلىمغا نەشە ساپتۇ، ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇچ نۆۋەت چىلىمغا ئوت ئالدۇرۇپتۇ. چىلىمنىڭ سەيخانىسى قىزىپ ئوتتەك بولغاندىن كېيىن سەيخانىنى ئاپىرىپ دۇنىڭ سۆڭگىچىگە يېقىپتۇ. ئاندىن بەڭگى ئۇچ تۇلۇم ئالتۇننى دۇنىگە ئارتىپتۇ، دۇنىڭ گەدىنىگە مىنىپتۇ. دۇە پەرۋاز قىلىپ بەڭگىنى ئۆيىگە تىنچ ـ ئامان ئەكېلىپ قويۇپتۇ.

بەڭگىنىڭ خوتۇنى مۇنچە جىق ئالتۇنلارنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ كېتىپتۇ. ئاندىن كېيىن قوشنىسى باغۋەن ئۇستامنىڭ ئىلگىرى بەڭگىنىڭ ئائىلىسىگە قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ئارىغا سېلىپ، رەھمەت ئېيتىپ، مىننەتدارلىق بىلدۇرۇپتۇ. بۇ ئىككى تام قوشنا تېخىمۇ ئىناق قوشنا بولۇپ ئۆتۈپتۇ. دۇە ئىگىدارچىلىق قىلىپ كەلگەن كەڭ يايلاققا ئادەملەر خاتىرجەم بېرىپ شىكار قىلىدىغان بوپتۇ. چارۋىچىلار ھەر يىلى چارۋىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ قورقماي چارۋا بېقىپ، ئۇۋ

ئۇۋلايدىغان بوپتۇ. شۇندىن كېيىن ھەممە كىشى دۇنيانىڭ زوراۋانلىقىدىن قۇتۇلۇپ خاتىرجەم بولۇپ، بايلىقىنى ئۆتكەنىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئوسمان مۇھەممەت.** ئەر، ئۇيغۇر، 65 ياش، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، ئاقسۇ شەھىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **چاۋار يۈسۈپ** (1910 — 1993). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، ئاقسۇ شەھەرلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1987

«ئاقسۇ خەلق چۆچەكلىرى»، 1993

خاسیەتلىك ئادەملەر ھەققىدىكى چۆچەكلەر

زۇلخۇمار

بۇرۇنقى زاماندا ئۆمرىنىڭ تەڭدىن تولىسىنى پادىشاھنىڭ بېغىدا ئىشلەپ ئۆتكۈزگەن بىر بوۋاي، بىر موماي بولغانىكەن. بوۋاي ئۇلاق ئۇلاشتا، موماي گۈل ئۆستۈرۈشتە تەڭدىشى يوق ماھىرلاردىن ئىكەن.

ئىككى ماھىرنىڭ قېتىرقىنىپ، ئۇزاق مۇددەت ئەجىر قىلىشى بىلەن پادىشاھنىڭ بېغى شۇنداق كارامەت بىر باغقا ئايلىنىپتۇكى، بۇ باغدا دۇنيادا بار بولغان پۈتكۈل گۈل ۋە مېۋىلەرنىڭ ھەممىسى بار ئىكەن، دۇنيادا تېخى مەۋجۇت بولمىغان گۈل ۋە مېۋىلەرمۇ ناھايىتى كۆپ ئىكەن.

پادىشاھ ئۆز بېغىنى پات - پاتلا ئايلىنىپ تاماشا قىلىپ تۇرمىسا، كۆڭلىنىڭ بىر يېرى يېرىم بولۇپ قالىدىكەن. شۇڭا، پادىشاھ ئۆز بېغىنى قول ئاستىدىكى پۈتكۈل جامائەتچىلىككە ھۆكۈمرانلىق قىلىش ھوقۇقىنى بەرگەن ئالتۇن تەختىنىمۇ ئەتىۋار بىلىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەنە شۇ باغقا ئۇشتۇمتۇت ئىككى قۇزغۇن ئۇچۇپ كەپتۇ - دە، ئاغزىدىن ئوت - يالقۇن چىقىرىپ، سەت قاقىلداپ، بۇ باغنى كېچە - كۈندۈز ئاۋات قىلىپ تۇرىدىغان نەغمىچى قۇشلارنىڭ ھەممىسىنى سۇرۇپ - توقاي قىلىۋېتىپتۇ. غەزەپلەنگەن بوۋاي، موماي ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇ ئىككى مەخلۇقنى باغدىن چىقىرىۋېتەلمەپتۇ. ئاخىرى ئەھۋالنى پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ دەرغەزەپكە كېلىپ باغقا چىقىپتۇ، بىراق بۇ ئىككى مەخلۇق دەرھال چىرايلىق بىر جۈپ شاتۇتىغا ئايلىنىپ، پادىشاھقا ئېگىلىپ تۇرۇپ:

— خۇش كەپتىلا! — دەپ خۇشال سايراپتۇ.

بوۋاي - موماي ھەيران قاپتۇ. بۇنىڭ ئادەتتىكى قۇزغۇن بولماي، بەلكى قانداق تۇر بىر ۋەھىمىلىك مەخلۇقلاردىن ئىكەنلىكىنى سېزىپتۇ، پادىشاھقا بۇلارنىڭ بالايى-

ئاپەتنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ.

بۇ ئىككى مەخلۇقنىڭ ئۆزىنى قىزغىن قارشى ئالغانلىقىدىن خۇددىنى يوقاتقان پادىشاھ بوۋاي بىلەن مومايىنى تىللاپ:

ــ ئەقىلسىز دۆتلەر، شاھ بېغىغا بەخت قۇشىنىڭ ئۇچۇپ كەلگەنلىكىنى بىلمەيسەن. ئەسلىي بۇ باغ مۇشۇنداق ئەقىللىك جانىۋارلارنىڭ ماكانى بولۇشقا تېگىشلىك، ــ دەپ بۇ ئىككى مەخلۇقنى ئەركىلىتىشكە باشلاپتۇ. شاتۇتى قىياپىتىگە كىرىۋالغان قۇزغۇنلار قاناتلىرىنى قېقىپ:

ــ دۆلەتلىرى زىيادە بولسۇن شاھىمغا ــ دەيىشىپتۇ.

بوۋاي بىلەن مومايى پادىشاھنىڭ بۇ مەخلۇقلارغا ئالدىنىپ قالماسلىقىنى قايتا ـ قايتا تەۋسىيە قىپتۇ. بۇ مەخلۇقلارنىڭ ھىيلىسى بىلەن ئەقلى بۇلغانغان پادىشاھ بوۋاي ـ مومايىنى باغدىن قوغلاپ چىقىرىۋېتىپتۇ.

بوۋاي بىلەن مومايى يىغلا ـ يىغلا شەھەرنىمۇ تاشلاپ، چۆلگە يۇرۇپ كېتىپتۇ.

ئۇلار يول يۇرۇپ، يول يۇرسىمۇ مول يۇرۇپ، ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇق ئازابىدىن ماغدۇرى كېتىپ، يىقىلاي دەپ قالغاندا تاغقا يانداش، تاملىرى ئېگىز چوڭ بىر باغقا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇلار ئۇيان ئايلىنىپ، بۇيان ئايلىنىپ، ئاخىرى باغقا كىرىدىغان بىر سۆڭگۈچنى تېپىۋاپتۇ ـ دە، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ سۆڭگۈچتىن باغ ئىچىگە كىرىپتۇ. بۇ باغ كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك گۈزەل ئىكەن، گۈزەللىكتە پادىشاھنىڭ بېغىدىنمۇ قېلىشمايدىكەن. بوۋاي مېۋىلىك دەرەخلەرنى ماختىسا، مومايى ھەر خىل گۈل ـ چېچەكلەرنى ماختاش بىلەن، ئۆزلىرىنىڭ ھارغان ـ ئاچقانلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ، باغنى بىر ئايلىنىپ چىقىپتۇ. ئۆزلىرىدىنمۇ ماھىر باغۋەنلەرنىڭ بارلىقىغا ھەيران بولۇپ، بىر ـ بىرىگە قاراشقانچە تۇرۇشۇپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا ئىللىق شامال كۆتۈرۈلۈپ، دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ چېچەكلەر گويا تەزىم قىلغاندەك يېقىملىق تەۋرىنىپتۇ ـ دە، ھاۋادىن بىرقانچە پەرى پەرۋاز قىلىشقانچە باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەرمەر قىرغاقلىق كۆل يېنىغا كېلىپ قونۇشۇپتۇ. بوۋاي بىلەن مومايى ئۇلارنىڭ گۈزەللىكىدىن ئەيمىنىپ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي، گۇللۇك ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپتۇ. بىراق، كۆل بويىغا چۈشكەن پەرىلەر بىردىن ئالاقزەدە بولۇپ، بىر ـ بىرىگە قارىشىپتۇ ـ دە، «ئادەم ھىدى كېلىۋاتىدۇ، ئاختۇرايلى» دەيىشىپ، تەرەپ ـ تەرەپكە بۆلۈنۇپ، ئۆز بېغىدا ۋاقىتسىز پەيدا بولغان كىشىلەرنى ئىزدەشكە كىرىشىپتۇ. ئۆز ئۆمرىنى باغۋەنچىلىك بىلەنلا ئۆتكۈزگەن ئاق كۆڭۈل بوۋاي بىلەن مومايى، بۇ باغقا ئىجازەتسىز كىرىپ قالغانلىقىغا قاتتىق ئۆكۈنۈپ، ئۇلارنى ئىزلىتىپ ئاۋارە قىلغاندىن كۆرە، نېمە كۆرسەكمۇ كۆرمەيمىزمۇ، دەيىشىپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپتۇ ـ دە، پەرىلەرگە

قاراپ:

— قىزلىرىم، ئەيىبكە بۇيرۇماڭلار، بىز بۇ يەرگە تېنەپ كىرىپ قاپتىمىز، — دەپ خىجالەتچىلىك بىلەن ئۇلارغا تەزىم قىپتۇ.

پەرىلەر بوۋاي - مومانىڭ خىجالەتچىلىك بىلەن تۆۋەن قاراپ تۇرغان چىرايىدا غەيرىي قۇۋلۇق - شۇملۇقنىڭ ئالامىتى يوقلۇقىغا ئىشىنىپ، دەرھال بوۋاي - مومانىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇلارنىڭ بۇ يەرگە قانداق قىلىپ كىرىپ قالغانلىقىنى سوراپتۇ. بوۋاي - موماي ئۆز كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ، بىر جۈپ قۇزغۇننىڭ ۋەھىمىسى ۋە پادىشاھنىڭ هاماقەتلىكىدىن شىكايەت قىپتۇ. بۇ شىكايەت پەرىلەرنى ئىنتايىن هاياجانلاندۇرۇپتۇ. ئەسلىدە، ئاشۇ ئىككى قۇزغۇن پەرىلەرنىڭ ئەسلىي ماكانىغا يانداش بىر گىياهسىز تاغ ئارىسىدا ياشايدىغان ئەر - ئايال جادۇگەرلەر بولۇپ، هاياتلىقتىكى گۈزەللىك، ئەركىنلىكنىڭ كۈشەندىسى ئىكەن. شۇ ۋەجىدىن پەرىلەرنىڭ ماكانىغىمۇ نۇرغۇن قېتىم هۇجۇم قىلغان، بىراق كۈچ ئېلىشالماي، چېكىنىشكە مەجبۇر بولغانىكەن. ئەنە شۇ جادۇگەرلەرنىڭ بۈگۈنكى كۈنلۈكتە پادىشاھنىڭ بېغىنى خاراب قىلىشقا يۈزلەنگەنلىكى پەرىلەرنى ئىنتايىن غەزەپلەندۈرۈپتۇ.

بوۋاي - موماي پەرىلەرنىڭ سۆزىدىن پۈتۈن كۈچ - قۇۋۋەت، ئەقىل - زېھنىنى سەرپ قىلىپ گۈللەندۈرگەن باغنىڭ ئەمدى قۇزغۇنلارنىڭ ئاياغ - ئاستىدا ۋەيران بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ، زار - زار يىغلىشىپ، پەرىلەردىن قۇزغۇنلارنى يوقىتىش ئۈچۈن ياردەم تىلىشىپتۇ.

— خانىمىڭ ئەقلى ئۇلارنىڭ جادۇسىدىن سېھىرلىنىپ بولدى، — دەپتۇ پەرىلەر بوۋاي - مومايغا، — سىلەر بۇ يەردە تۇرۇپ قېلىڭلار، كېيىنچە بىر گەپ بولۇپ قالار.

— بىز قېرىپ قالدۇق، — دەپتۇ بوۋاي - موماي مەيۈسلىنىپ، — كېيىننى بىز كۆرەلەرمىزمۇ؟

پەرىلەرنىڭ بۇ ئىككى بىچارىگە هېسداشلىقى ئېشىپ، بىر - بىرى بىلەن پىچىرلىشىپتۇ - دە، ئىچىدە بىر نېمىلەرنى ئوقۇپ، كۆل سۈيىنى ئوچۇملاپ بۇ ئىككىسىگە چېچىپتۇ. بوۋاي - موماي ئەندىكىپ، كۆزلىرىنى بىرلا يۇمۇپ ئېچىشى بىلەن ئون سەككىز ياشتىكى قىز - يىگىتكە ئايلىنىپ قاپتۇ ۋە هەيران بولۇشۇپ:

— بۇ بىزنىڭ ئوڭۇمىزمۇ - چۈشۈمىزمۇ؟ — دېيىشىپتۇ.

— بۇ سىلەرنىڭ ئوڭۇڭلار، — دەپتۇ پەرىلەر خۇشال كۈلۈشۈپ، — ئەمدى بۇ باغ سىلەرنىڭ بولىدۇ. باغۋەنلىك هۈنىرىڭلارنى ئىشقا سېلىپ، بۇ باغنى خالىغانچە ياشارتىڭلار. بىز هەر پەيشەنبە كۈنى كېلىپ سۇغا چۆمۈلۈپ، ئويناپ كېتىمىز.

پەرىلەر شۇنداق دېيىشىپ، ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپتۇ ـ دە، پەرۋاز قىلىپ كۆزدىن غا-يىب بوپتۇ.

ئارىدىن بىرقانچە ئاي ئۆتۈپتۇ، پەرىلەر دېگەندەك ھەر پەيشەنبە كېلىپ، باغدا تا-ماشا قىلىپ كېتىپ يۈرۈپتۇ. قېرىپ بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغاندا قايتا قىرانلىق دەۋرگە ئېرىشكەن بوۋاي بىلەن مومای پۇتۇن كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى باغىنى پەرۋىش قى-لىشقا بېغىشلىغانلىقتىن، باغمۇ كۈندىن ـ كۈنگە كۆركەملىشىپ، تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتىپتۇ.

شۇ ھالدا ئارىدىن بىر يىل ئۆتۈپ، ئايال ھامىلدار بولۇپ بىر قىز تۇغۇپتۇ، ئۇنىڭغا «زۇلخۇمار» دەپ ئات قويۇشۇپتۇ. پەرىلەر ئۇچۇشۇپ كېلىپ، زۇلخۇمارنى قو-لىغا ئېلىپ ئەركىلىتىپ سۆيۈشۈپتۇ ـ دە، ھەممىسى ئۆز تىلەكلىرىنى بايان قىپتۇ:

ـــ كۈلسە ئاغزىدىن گۈللەر ئېچىلسۇن!

ـــ ماڭسا تاپىنىدىن تىللا تۆكۈلسۇن!

ـــ يىغلىسا كۆزىدىن ئۇنچە چېچىلسۇن!

ـــ نىگاھى ئالدىدا قۇزغۇن تىترىسۇن!

ھەپتىلەر، ئايلار ئۆتۈپ زۇلخۇمار پەرىلەرنىڭ تىلىگىنىدەك كۈلسە ئاغزىدىن گۈل ئېچىلىدىغان، يىغلىسا كۆزىدىن ئۇنچە چېچىلىدىغان، ماڭسا تاپىنىدىن تىللا تۆكۈلە-دىغان قىز بولۇپ چوڭ بوپتۇ. بۇنىڭدىن خۇشال بولغان ئەر ـ ئايال ئۇنىڭ نىگاھى ئالدىدا قۇزغۇنلارنىڭمۇ تىترەيدىغانلىقىغا ئىشىنىپ، بۇ باغقا قۇزغۇنلارنىڭ كېلەلمەي-دىغانلىقىدىن خۇشال بوپتۇ.

زۇلخۇمار ئون بەش ياشقا كىرىپتۇ. پەرى ھەدىلىرىنىڭ ئەركىلىتىشى بىلەن ئۆسكەن بۇ قىز خۇددى پەرى ھەدىلىرىدەك گۈزەل ۋە نازاكەتلىك قىز بوپتۇ. شۇ يە-لى بۇ باغنى ھېلىقى ئىككى قۇزغۇننىڭ ئايلىنىپ يۈرگەنلىكى مەلۇم بوپتۇ. بۇنى پەيشەنبىلىك تاماشىغا كەلگەن پەرىلەر ئەر ـ ئايالغا مەلۇم قىپتۇ، زۇلخۇمارنىڭ سەزگۈر بولۇپ تۇرۇشىنى تاپىلاپتۇ. بىر كۈنى زۇلخۇمار ئورنىدىن ۋاقچە تۇرۇپ باغقا چىقىپتۇ، باغنى ئايلىنىپ گۈلزارلىقلاردا تاماشا قىلىپ، كۆل بويىغا كەلگەندە دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ قەپەسكە سولانغان چىرايلىق بىر قۇشنى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقى-نى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، دەرھال ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ، قەپەسنى قولىغا ئېلىۋاپتۇ. قەپەستىكى قۇش زۇلخۇمارنى كۆرۈپ، ئۆزىنى قەپەسنىڭ تاملىرىغا ئۇرۇپ، قېچىپ كېتىشكە ھەرىكەت قىپتۇ. زۇلخۇمار ئاتا ـ ئانىسىغا قاراپ ھەيران بولغان ھالدا:

ـــ بۇنى قەيەردىن ئالدىڭلار؟ ـــ دەپتۇ.

ـــ ھېلىلا گۈللەر ئارىسىدا سايراپ، ئويناپ يۈرگەنىكەن، كۆزىمىزگە چىرايلىق

كۆرۈنۈپ، تۇتۇۋالدۇق، ــ دېيىشىپتۇ. زۇلخۇمار:

ــ سىلەر گۈللەتكەن پادىشاھنىڭ بېغىنى غازاڭ قىلغان قۇزغۇنىنىڭ بىرى مۇشۇ، ــ دەپتۇ زۇلخۇمار ۋە يەرنى كولاپ، قەپەس بىلەن بىللىلا كۆمۈپ تاشلاشنى بۇيرۇپتۇ. قۇزغۇن شۇئان تىلغا كىرىپ، ئۆزىنى ئۆلتۈرمەسلىكىنى تىلەپ، زۇلخۇمارغا قاتتىق يالۋۇرۇپتۇ. لېكىن، ئۇ قانچە يالۋۇرسىمۇ، زۇلخۇمار قىلچە رەھىم قىلماي ئۇنى كومدۇرۇپ تاشلاپتۇ. قۇزغۇن يەر ئاستىغا كۆمۈلۈپ ئۇچ كۈنگىچە قاقىلدىغان ئاۋاز چىقىرىپ يېتىپ، تۆتىنچى كۈنى دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ، بەشىنچى كۈنى قۇزغۇن كۆمۈلگەن جايدىن بىر تۈپ ئازغان ئۈنۈپ چىقىپتۇ. ئەنە شۇ كۈندىن باشلاپ، باغقا يەنە بىر قۇزغۇن ئۇچۇپ كېلىپ ئەنە شۇ ئازغانغا قونۇۋېلىپ قاقىلداپ دىكەن. ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنداق دەھشەتلىك چىقىدىكەنكى، باغدىكى غەزەلچى قۇشلارنىڭ ھەممىسى باغنىڭ بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭلىرىغا ئۇچۇشۇپ كىرىپ كېتىدىكەن. بىراق، زۇلخۇمارنى كۆرۈشى بىلەن قۇزغۇن ئاسمانغا پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپ كېتىپ قالىدىكەن، غەزەلچى قۇشلار مۆكۈنگەن جايلىرىدىن چىقىپ، يەنە ئۆز سايراشلىرىنى داۋام قىلىپ باغنى ئاۋاتلاشتۇرۇۋېتىدىكەن.

بۇ ھال ئۇزۇن داۋاملىشىپتۇ. بىر كۈنى چۈشتە زۇلخۇمار ئۆز ھۇجرىسىدا قاتتىق ئۇخلاپ ياتقانىكەن، قۇزغۇن يەنە كەپتۇ. بىراق، ئۇ بۇ نۆۋەت قاقىلدىماي، ئاغانغىمۇ قونماي، توپتوغرا زۇلخۇمارنىڭ ھۇجرىسىغا ئۇچۇپ كىرىپتۇ ـ دە، ئۇيقۇدا ياتقان زۇلخۇمارنىڭ كۆزلىرىنى تېزلىك بىلەن چوقۇپ ئويۇپ تاشلاپتۇ، ئاندىن زۇلخۇمارنى چاڭگاللىغىنىچە كۆككە ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئاتا ـ ئانا نېمە قىلارىنى بىلمەي داد ـ پەرياد قىلغىنىچە ئۆزلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ يىغلاپ يېتىپ قاپتۇ.

قۇزغۇن شۇ كۆتۈرۈلگەنچە كۆك قەرىگە چىقىپتۇ ـ دە، زۇلخۇمارغا:

ــ سەن مېنىڭ ئايالىمنى قەتلە قىلدىڭ، مەن سېنىڭ بىزنى قورقۇتىدىغان كۆزلىرىڭنى ئويۇپ تاشلىدىم. مېنىڭ سەندىن ئالىدىغان ئىنتىقامىم بۇنىڭ بىلەن تۈگىمەيدۇ. سەن مېنىڭ ئايالىمنى قانداق ئۇسۇلدا ئۆلتۈرگەن بولساڭ، مەنمۇ سېنى شۇنداق ئۆلتۈرىمەن، ــ دەپتۇ ـ دە، پەسكە شۇڭغۇپ، ئادەمزاتسىز بىر چۆلگە چۈشۈپتۇ. چۆلدە قاچانلاردۇر كولىنىپ قالغان تاشلاندۇق قۇدۇق بار ئىكەن، قۇزغۇن زۇلخۇمارنى ئەنە شۇ قۇدۇققا تاشلاپتۇ. «ئەزرائىلنى مۇشۇ يەردە كۈت» دەپ قاقاقلاپ كۈلگىنىچە ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

زۇلخۇمار كونا قۇدۇقتا بېلىگىچە سۇغا پېتىپ بىر كېچە ـ كۈندۈزنى ئۆتكۈزۈپتۇ. سوغۇق، ئاچلىق ۋە ئۇيقۇسىزلىقنىڭ دەردى ئۈنى ئاستا ـ ئاستا دەرمانسىزلاندۇرۇپتۇ. ئۇ بېشىغا كەلگەن بۇ كۈلپەتتىن پەرى ھەدىلىرىنىڭ خەۋەرسىز قالغانلىقىدىن

ئەپسۇسلىنىپ ياش تۆكۈپ، ئۆز ئۆلۈمىنى كۈتۈپ يېتىشتىن باشقا ئامال قىلالماپتۇ. ماغدۇرسىزلانغان پۇتلىرى سوغۇق سۇدا تارتىشىپ، تىزلىرى پۈكۈلۈشكە باشلاپتۇ، كۆزلىرى يۇمۇلۇپ يېتىۋالغۇسى كەپتۇ. بۇنىڭدىن ئۇ ئۆزىگە ئەجەل ئەلچىسىنىڭ بار-غانسېرى يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپتۇ. جان نېمىدېگەن تاتلىق - ھەي ئۇ سەسكىنىپ، كۆزلىرىنى ئېچىپتۇ. قارىچۇقى قۇيۇلغان بۇ كۆزلەر كۆرۈش سېزىمىدىن قالغاچقا، كۆننىڭ كېچە ياكى كۈندۈز ئىكەنلىكىنى سېزەلمەپتۇ. ئۇ سىيپىلاپ قۇ-دۇقنىڭ زەيلەشكەن تاملىرىغا يۆلىنىپ، سىرتقا قۇلاق سالىتۇ. ئۇ ئادەمسىز چۆلدىن ھەتتا ئۇچار قاناتلارنىڭمۇ ئاۋازى كەلمەپتۇ.

قىز ھاياتىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، ھايات تىزگىنىنى ئەجەل ئاتلىق قاباھەتكە تاپ-شۇرۇپ، بوشىشىپ كەتكەن پۇت - قولىنى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىپتۇ. تىزلىرى ئاستا - ئاستا پۈكۈلۈپ، سۇغا چۆكۈشكە باشلاپتۇ.

قىز سۇغا چۆكۈپ كېتىپ بېرىپ، بىر نەرسىلەرنىڭ ماڭغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قاپتۇ. ئۇ سەگەكلىشىپ سىرتقا قۇلاق سالىتۇ. سىرتتىن كىلىلارنىڭ مۆرەشلىرى، كىمدۇر بىرسىنىڭ قۇدۇققا چۈشۈرۈۋاتقان چېلىكىنىڭ داراڭلىغىنى ئاڭلىنىپتۇ. ھا-ياتلىق ئۈمىدى قايتا يالقۇنلىغان قىز كۈچىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ - دە، تىترەپ تۇرغان قوللىرىنى چېلەككە سۇنۇپ ئۇنىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىپتۇ.

ئەمدى قۇدۇققا چېلەك سالغان كىشىگە كېلەيلى:

بۇ كىشى زۇلخۇمارنىڭ ئاتا - ئانىسى ياشىغان شەھەرنىڭ چۆلگە تۇتاش بىر چەت يېزىسىدا پادىچىلىق بىلەن ھايات كەچۈرىدىغان بوۋاي ئىكەن. ئۇ ھەركۈنى كاللىرى-نى چۆللۈككە ئېلىپ چىقىپ يۇلغۇنلۇققا قويۇپ بېرىدىكەن، چۈشكە يېقىن مۈشۈ قۇدۇقنىڭ يېنىغا باشلاپ كېلىپ سۇغىرىپ كېتىدىكەن. شۇڭا، ئۇنىڭ باققان كال-لىرى چۆپكىمۇ، سۇغىمۇ قېنىپ، ناھايىتى تىمەن ئۆسىدىكەن. كاللىنىڭ ئىگىلىرى ئۇنىڭ بۇنداق كۆڭۈل قويۇپ بېقىشىدىن بەكمۇ رازى ئىكەن. بىراق، بوۋاي ياشىنىپ قالغانلىقتىن ئاغرىقچان بولۇپ قېلىپ، بىر نەچچە كۈندىن بۇيان كاللارنى بېقىشقا چىقالماي، بۈگۈن ئازراق ماغدۇرىغا كېلىپ، قايتا پادا بېقىشقا چىققانىكەن. ئۇ كال-لىرىنى قۇدۇق بېشىغا توختىتىپ قويۇپ، قۇدۇققا چېلەك تاشلاپتۇ - دە، ئۇنى سۇغا چۆكۈرۈپ، شۇنداق تارتىشىغا، خۇددى چېلەك بىر نەرسىگە ئىلىنىپ قالغاندەك قە-مىرلاپمۇ قويماپتۇ، بوۋاي ھەيران بولۇپ قۇدۇق ئىچىگە قاراپتۇ، قۇدۇق چوڭقۇر بولغانلىقتىن ئۇنىڭ ئىچىنى كۆرەلمەپتۇ. بوۋاي يەنە كۈچىنىپ تارتىپتۇ - دە، قۇ-دۇق ئىچىدىن كىمدۇر بىرسىنىڭ ھالسىز ئىڭرىغىنىنى ئاڭلاپ، قاتتىق چۆچۈپ كە-تىپتۇ. «بۇ نېمە كارامەت» دەپتۇ ئىچىدە ھەيران بولۇپ، ئاندىن قۇدۇققا قاراپ: «ئا-

دەممۇ سەن جىنمۇ، ئۆزۈڭنى مەلۇم قىل» دەپ توۋلاپتۇ. قۇدۇق ئىچىدىن: «مەن ئا-دەم. مەندىن يانمىسا خۇدادىن يانار، رەھىم قىلىپ قۇتقۇزۇڭ!» دېگەن بىر ئايال-نىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. بوۋاي: «ئەمىسە ئارغامچا بىلەن بېلىڭنى باغلا» دەپتۇ. زۇل-خۇمار ئارغامچىنى بېلىگە باغلاپتۇ. ئاغرىقچان بوۋاي پۈتۈن كۈچىنى سەرپ قىلىپ، مىڭ تەسلىكتە زۇلخۇمارنى قۇدۇقتىن تارتىپ چىقىپتۇ. زۇلخۇمار سىرتقا چىقىپلا هوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ. بوۋاي قارىغۇدەك بولسا، ناھايىتى كېلىشكەن قىز، بە-راق ئىككى كۆزى ئويۇلغان. بوۋاي تېخى ئون گۈلنىڭ بىرى ئېچىلمىغان بۇ قىز-نىڭ بېشىغا نېمە ئەلەم كەلگەنلىكىنى چۈشىنىپ يېتەلمەي، ئۇنى بىر ئۆكۈزگە ئار-تىپ ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ. ئاق كۆڭۈل بوۋاينىڭ مىجەزى ئۆزىگە ماس كەلمىگەن جا-ۋىلداق بىر خوتۇنى بار ئىكەن. ئۇ بوۋاينىڭ بىر قارىغۇ كېسەلمەننى ئېلىپ كەلگەن-لىكىنى كۆرۈپ:

— ئۆزىمىزنى باقالمايۋاتساق «كۆتۈرەلمىسەڭ ساڭگىلتىۋال» دېگەندەك، بۇ كېسەل كۆرپىسىنى نەدىن ئېلىپ كەلدىڭ؟ — دەپ جاۋىلداپلا كېتىپتۇ. بوۋاي:

— ئۇنداق دېمە خوتۇن. بىچارە ياش ئىكەن، قولىمىزدىن كېلىشىچە ياخشىلىق-مىزنى ئايىمايلى، ساۋاب بولىدۇ، — دەپتۇ - دە، ئورۇن سېلىپ زۇلخۇمارنى ياتقۇ-زۇپ، ئىسسىق چاي ئىچكۈزۈپتۇ. زۇلخۇمار هوشىغا كېلىپ، بوۋاينىڭ ياخشىلىقىدىن تەسىرلىنىپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ياش بىلەن تەڭ ئۇنچىلەر تۆكۈ-لۈشكە باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن مومای:

— بۇ خېلى چوڭ بايىنىڭ قىزى ئوخشىمامدۇ، بويىنىغا ئاسقان ئۇنچىلىرى ئۆزۈ-لۈپ كەتتى بولغاي، — دەپ يەرگە چېچىلغان ئۇنچىلەرنى يېغىشقا باشلاپتۇ. زۇلخۇ-مار بۇنى ئۇقۇپ:

— ئانا، بۇنداق ئۇنچە مەنده كۆپ، قىسىلسىلا سېتىپ چاي - تۇز قىلسىلا، — دەپ قۇدۇق ئىچىده يىغلىغاندا يانچۇقلىرىغا تۆكۈلۈپ قالغان ئۇنچىلەرنىمۇ ئېلىپ بېرىپتۇ. مومای هەممىنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئېلىۋاپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، زۇلخۇمار خېلى ياخشى بولۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇياق - بۇياق-قا ماڭغانىكەن، تاپىنىدىن تىللا تۆكۈلۈشكە باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن مومای يۈگۈرۈپ كېلىپ تىللالارنى تېرىپ يانچۇقىغا ساپتۇ ۋە ئىچىده، بۇ راستىنلا بايىنىڭ قىزىكەن، بەلكى بۇنىڭ كۆزىنى ئەنە شۇ تىللالارنى كۆزلىگەن بىرسى ئويغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ ۋە ئۇنىڭ بارلىق تىللا - ئۇنچىلىرىنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن زۇلخۇمار ئۆخلاپ قالغاندا ئۇنىڭ يانچۇقلىرىنى ئاختۇرۇپتۇ. بىراق، هېچنېمە تاپالماپتۇ. لېكىن، كۈ-لەر ئۆتكەنسىرى ئۇنىڭ چۈشۈپ قالىدىغان تىللا - ئۇنچىلىرى كۆپىيىشكە باشلاپتۇ.

موماي ئۇنى بوۋايدىن يوشۇرۇنچە ئۇتتۇرلۇق توپلاپ بىر ساندۇقنا قاچىلاۋېرىپتۇ. ساندۇقمۇ توشۇپتۇ. شۇ چاغدا موماينىڭ نىيىتى بىردىن بۇزۇلۇپتۇ. ئۇ، مۇبادا بۇ قارىغۇنىڭ ئىگىسى چىقىپ قېلىپ، ئېلىپ كەتكۈدەك بولسا، بۇ تىللا - ئۈنچىلىرىنىڭمۇ سوۋرىقى بولۇپ قالىدۇ، شۇڭا بۇ قارىغۇنى ۋاقتىدا جىمقتۇرۇپ، ئىشىنىڭ ئالدىنى ئالاي، دەپ ئويلاپ، بوۋاي پادىغا چىقىپ كەتكەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇنى يوقىتىۋەتمەكچى بوپتۇ. بىراق، قايسى يول بىلەن يوقىتىۋېتىشنى ئويلاپ يېتەلمەي بىر مەزگىلنى ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ. بۇ چاغدا زۇلخۇمار خېلىلا ئەسلىگە كېلىپ، ئۆزىنىڭ ئېھتىياجلىق ئىشلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزى چىقالايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇ بىر كۈنى بوۋاي بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ كۈلۈمسىرىگەنىكەن، ئاغزىدىن تۇرلۇك - تۇمەن گۇل ئېچىلىپ بوۋاينى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. زۇلخۇمار شۇئان قولىنى ئاغزىغا ئاپىرىپ بىر تۇتام گۈلنى سۇغۇرۇپ ئاپتۇ - دە، بوۋايغا بۇ گۈللەرنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ كېلىشنى تاپىلاپتۇ. بوۋاي گۈللەرنى ئېلىپ بازارغا بېرىپتۇ. بۇ گۈللەر بازاردا ھەممىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ، چۈنكى پادىشاھنىڭ بېغىغا قۇزغۇن پەيدا بولغاندىن بۇيان پۈتۈن شەھەردىكى دەل - دەرەخ، گۈل - چېچەكلەر قۇرۇپ تۈگىگەنىكەن. شەھەر خەلقى گۈلنى كۆرۈپ، «مەن ئالىمەن» دېسە، «مەن ئالىمەن» دېيىشىپ بوۋاينى ئوتتۇرىغا ئېلىۋاپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاھنىڭ خىزمەتچىلىرىمۇ بازارغا چىقىقانىكەن، ئۇلار بوۋايغا دەرھال پۇلنى تۆلەپتۇ - دە، گۈلنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ گۈلنى كۆرۈپ ئۆز كۆزىگە ئۆزى ئىشەنمەي قاپتۇ. بۇنداق گۈللەر ئون نەچچە يىل ئىلگىرى ئۆز بېغىغا قارىغان بوۋاي - موماي باغۋەنلەرنىڭلا قولىدا ئۆسكەنىكەن. ئۇلار كېتىپ گۈل تۇرماق، دەل - دەرەخمۇ قۇرۇپ تۈگىگەنىكەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ، بىر تەرەپتىن، بوۋاي - موماينى قوغلىۋەتكىنىگە قاتتىق پۇشايمان قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇلارنىڭ قوغلىنىشىغا سەۋەبچى بولغان «شاتۇتى»دىنمۇ گۇمانلىنىپ قاپتۇ. يېقىندىن بۇيان ئەنە شۇ شاتۇتىنىڭ بىرسى ئىزسىز يوقىلىپ كېتىپ، ئىككىنچىسى بىرقانچە كۈندىن كېيىن پەيدا بولۇپ قاپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭمۇ ئىزسىز يوقىلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنى ئالتۇن قەپەسكە سولاپ، ئۆز يېنىدا ساقلايدىغان بولۇپ قاپتۇ. بىراق، بۇ شاتۇتى بۇرۇنقىدەك سايرىمايدىكەن. ئۇنىڭ كۆزلىرى تۇرۇپ ھۆۋقۇشنىڭ كۆزىگە ئوخشاپ قالسا، تۇرۇپ مۇشۇكنىڭ كۆزىگىمۇ ئوخشاپ قالىدىكەن. بۇنداق چاغدا پادىشاھنى قاتتىق سۇر باسىدىكەن - دە، شاتۇتىنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇيدىكەن، بوۋاي - موماي باغۋەنلەرنى ئەسلەپ قالىدىكەن. مانا بۇگۈن ئەنە شۇ بوۋاي - مومايلار ئۆستۇرگەندەك چىرايلىق گۈلنى كۆرۈپ، ئۇلارنى تېخىمۇ سېغىنىپتۇ - دە، گۈلنى سېتىشقا ئېلىپ كەلگەن بوۋاينى

دەرھال ئىزدەپ تېپىشنى بۇيرۇپتۇ. چاپارمەنلەر تەرەپ - تەرەپكە ئات سېلىپ بوۋاينى ئىزدەپتۇ، لېكىن تاپالماپتۇ.

بوۋاي گۈلنى سېتىپ بولۇپلا، ئازراق ئوزۇق - تۈلۈك ئېلىپ، قالغىنىغا زۇلـ خۇمارغا دورا ئېلىپ توپتوغرا ئۆيىگە يېنىپ كەلگەنىكەن، ئۇ ئۆيىگە كىرىپلا ئۆز كۆزىگە ئۆزى ئىشەنمەي قاپتۇ. ئۇنىڭ ھويلىسى تامامەن گۈل - چېچەكىكە تولغان؛ بىرقانچە پەرى زۇلخۇمارنى ئورۇېلىپ ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناۋاتقان؛ زۇلخۇـ مارمۇ ئاغزىدىن دەستە - دەستە گۈللەرنى ئېچىلدۇرۇپ قاقاقلاپ كۈلۈۋاتقان؛ ئۇنىڭ كۆزىمۇ ئەسلىگە كېلىپ، چولپاندەك نۇر چېچىپ تۇرغان؛ ئۆزىنىڭ مومىيى بولسا، بىر قولىدا پىچاق تۇتقىنىچە بىر بۇلۇڭدا تاشقا ئايلىنىپ قېتىپلا قالغانىكەن.

بوۋاي ئەھۋالىنىڭ تەكتىگە يېتەلمەي، بۇ ئوڭۇمۇ - چۈشۈمۇ؟ دەپ تۇرۇشىغا زۇلخۇمار يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ، دوستلىرىغا تونۇشتۇرۇپ:

— مېنى قۇتقۇزۇپ قالغان ئاتام مۇشۇ شۇ! — دەپتىكەن، قىزلارمۇ يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ بوۋايغا ئىللىق سالام قىلىپ رەھمەت ئېيتىپتۇ ۋە ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ:

— سېكلىمىزنى قۇزغۇن ئېلىپ قاچقاندىن بۇيان ئۇنى ھەركۈنى ئىزدەپ بارمـ غان يېرىمىز قالمىدى. بۈگۈن يەنە مۇشۇ ئەتراپنى ئىزدەپ ھاۋانى كېزىپ يۈرگىنىـ مىزدە سىلى گۈل كۆتۈرۈپ، مۇشۇ ھويلىدىن چىقىپ قالدىلا. بۇ گۈللەر پەقەت بىزـ نىڭ سېكلىمىزنىڭ ئاغزىدىلا ئېچىلىدىغان بولغاچقا، سىلى ئۇزاپ كېتىشلىرى بىلەنلا بۇ ھويلىغا ئۇچۇپ چۈشتۇق. ئەپسۇسكى، مومايلىرى سېكلىمىزنى ئۆلتۈرۈشنى قەستلەپ ئۇنىڭغا پىچاق ئۇرماقچى بولۇپ تۇرۇپتىكەن، بىز ئۇنى دەرھال تاشقا ئايلاـ دۇرۇپ قويۇپ، سېكلىمىزنى قۇتقۇزۇپ قالدۇق. سىلىگە رەھمەت، لېكىن ئاياللىرىنى كەچۈرەلمەيمىز، — دېيىشىپتۇ.

بوۋاي ئايالىنىڭ نېمە ئۈچۈن قاتىللىق قىلماقچى بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن، ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. پەرىلەر مومايىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىپتۇ. مومای قار - يامغۇر يېغلاپ، ئۆمىلەپ قوپۇپ، ئۇنچە - تىللا تولدۇرۇلغان ساندۇقنى ئېلىپ چىقىپتۇ ۋە:

— ئەسلىدە مەن مۇشۇلارنى ئۆزۈمنىڭ قىلىۋېلىش ئۈچۈن پەيلىمنى بۇزغانىدىم، بۇنى قايتۇرۇپ بېرەي، بىر قوشۇق قېنىمدىن كېچىڭلار، — دەپ يالۋۇرۇپ قىزلارنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپتۇ.

دەل شۇ چاغدا بوۋايىنى ئىزدەپ يۈرگەن شاھ لەشكەرلىرى قورۇغا كىرىپ كەپتۇ ۋە شاھنىڭ پەرمانىنى يەتكۈزۈپتۇ. قىزلار:

— سىلەر مېڭىۋېرىڭلار، بىز ھازىر بارىمىز، — دېيىشىپ، زۇلخۇمارنى كۆتۈرۈپ

كۆككه پەرۋاز قىلىپ، ئاۋۋال زۇلخۇمارنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ يېنىغا، ئاندىن شاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. زۇلخۇمارنىڭ كىرگىنىنى كۆرگەن قۇزغۇن قەپەستە تېپىرلاپ، كۆز-لىرىدىن قان - ياش تۆكۈپ يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ. زۇلخۇمار ئۆزى ۋە ئاتا - ئانىسى-نىڭ ئاشۇ قۇزغۇنغا مۇناسىۋەتلىك بولغان كەچمىشىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ، قۇز-غۇننى يەرگە كۆمۈپ تاشلاشنى بۇيرۇپتۇ. شاھ قۇزغۇننى دەرھال كۆمدۈرۈپ تاشلاپتۇ-دە، زۇلخۇمارنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ئۆز تەختىنى بوشتىپ بېرىپتۇ. زۇلخۇمارنىڭ دا-دىسى زۇلخۇمارنى قۇتقۇزۇپ ئالغان بوۋاينى ۋەزىرلىككە تەينىلەپ تەختته ئولتۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان باغلار، گۈلىستانلار گۈللەپ ياشناپتۇ، ئەل پاراۋان بوپتۇ. زۇلخۇمار پەرى ھەدىلىرى بىلەن بىللە خۇشال - خۇرام ئويناپ، تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ ئۆ-سۈپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **نۇرمۇھەممەت زامان، تۇرغان شاۋۇدۇن.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (5)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983

ئۇچ دوست

ۇرۇنقى زاماندا ئۇزۇن قول، چوڭ كاللا ۋە ئۆتكۈر كۆز دەپ ئاتىلىدىغان ئۇچ كىشى ئۆتكەنىكەن. بۇلار دوست بوپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆتكۈر كۆز بىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىسا، يىراق بىر يەردە بىر توپ يىلقا ئوتلاۋاتقۇدەك. بۇلارنى كۆرۈپ ئۇنىڭ كۆزى قىزىرىپتۇ ـ دە، شۇئان:

ـــ ۋاي ـ ۋۇي، نېمىدېگەن كۆپ يىلقا بۇ! دوستلىرىم، چاققان مەيەرگە كېلىڭلار! ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ خۇشال بولغان چوڭ كاللا بىلەن ئۇزۇن قول يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ:

ـــ ئامال قىلىپ ئاشۇ يىلقىلارنى ئېلىپ كېلەيلى، ـــ دەپ مەسلىھەت ساپتۇ. ئۇلار ئىشقا كىرىشىپتۇ. ئۆتكۈر كۆز «ئاياققا، مايا‌ققا» دەپ ئىشارەت قىپتۇ. ئۇزۇن قول قولىنى بىر سوزۇپلا ئىككى كۈنلۈك يىراقلىقتىكى يىلقىلارنىڭ بىرىنىمۇ قويماي تۇتۇپ كەپتۇ. بۇ يىلقىلارنىڭ ھەممىسى ياش ئارغىماقلار ئىكەن. ئۇنى كۆرۈپ ئۇچ دوستنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپتۇ ـ دە، «ئەمگەكنى مەن قىلدىم»، «ئۇلارنى مەن تۇتتۇم» دەپ ئۆزئارا تالىشىپ قاپتۇ. مۇشۇنداق جېدەللىشىۋاتقاندا يىراقتىن چاڭ كۆتۈرۈلۈپ بىر توپ ئاتلىق لەشكەرلەر كېلىپ قاپتۇ. بۇ ئۇچ دوست ئۇلارنى كۆرۈپ ساراسىمگە چۈشۈپتۇ، يىلقا تۇگۈل جانلىرىنى ساقلاپ قېلىشمۇ تەس بوپتۇ. بۇ چاغدا ئەقىللىك چوڭ كاللا بېشىدىكى تۇمىقى بىلەن نەچچە يۈز يىلقىنى باسۇرۇپ، يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. يېتىپ كەلگەن لەشكەرلەر قىلىچلىرىنى يالتىڭلاپ ھەيۋە قىلىپ:

ـــ پادىشاھنىڭ يىلقىلىرىنى قاراقچىلار بۇلاپ كېتىپتۇ. سىلەر ئۇلارنى كۆرمىدۇڭلارمۇ؟ دەل مۇشۇ تەرەپكە قېچىپتىكەن! ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ. ئۇچ دوست ئۇلارغا تەزىم قىلىپ:

ـــ جانابلار، ئۇ قاراقچىلار ھازىر تېخى مۇشۇ تاغنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى! ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

لەشكەرلەر ئالدىراپ ـ سالدىراپ ھېلىقى تاغ تەرەپكە قاراپ كېتىپتۇ. شۇ ھامانلا ئۇزۇن قول بىلەن ئۆتكۈر كۆز تۇماقنىڭ ئاستىدىكى يىلقىلارنى تالىشىشقا باشلاپتۇ، تىللىشىپتۇ. ئاخىر ئۇزۇن قول ئۆتكۈر كۆزنى ئېيىق تاپىنىدەك ئالمىنالىرى بىلەن راسا كاچاتلاشقا باشلاپتۇ. ئۆتكۈر كۆز ئۇزۇن قولغا تەڭ كېلەلمەي قېچىپتۇ. ئۇزۇن قول قوغلاپتۇ. ئۆتكۈر كۆز قېچىپ كېتىۋاتسا ئالدىغا چوڭ بۇرۇن

ئۇچراپ قاپتۇ. بۇنى كۆرۈپ ئۆتكۈر كۆزنىڭ يۇرىكى بىرئاز جايىغا چۈشۈپتۇ. ئۇ چوڭ بۇرۇنغا يېلىنىپ، يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ:

— دوستۇم چوڭ بۇرۇن، مېنى قۇتقۇزۇۋالغىن! كەينىمدىن ئۇزۇن قول قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ...

ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ، رەھمى كەلگەن چوڭ بۇرۇن:

— ماقۇل، ئۇنداقتا مەيەرگە كىرىۋال، — دەپ، ئۇنى بۇرنىنىڭ بىر تۆشۈكىگە كىرگۈزۈۋېتىپتۇ. دەل شۇ چاغدا بىر يوغان قارىغاينى كۆتۈرگەن ئۇزۇن قولمۇ ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ يېتىپ كەپتۇ - دە:

— قېنى ھېلىقى ئۆتكۈر كۆز؟ ئۇنى نەگە يوشۇرۇپ قويدۇڭ؟ — دەپ چوڭ بۇرۇنغا ۋارقىراپتۇ. قورقۇپ كەتكەن چوڭ بۇرۇن:

— ۋاي تەقسىر، ئۇ بۇ غارغا كىرىپ كەتكەندى، — دەپ ئالدىراشچىلىقتا بۇرنىنىڭ يەنە بىر تۆشۈكىنى كۆرسىتىپتۇ. چوڭ بۇرۇنىنىڭ ئىككى تۆشۈكىدىن كىرىپ، قاڭشاردا ئۇچرىشىپ قالغان ئۆتكۈر كۆز بىلەن ئۇزۇن قول دەھشەتلىك ئۇرۇشۇشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ تەسىرىدىن بۇرنى ئاغرىپ، قىچىشىپ كەتكەن چوڭ بۇرۇن بىر چۈشكۈرگەنىكەن، ھېلىقى مۇشتلىشۋاتقان ئىككىسى يەرگە «پوككىدە» چۈشۈپ-تۇ- دە، يوغان بىر تاشقا تېگىپ ئۆلۈپ قاپتۇ. ھەممە يىلقىلار چوڭ كاللىغىلا قاپ-تۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە خۇشال - خۇرام، بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇغېنى يۇسۇپ.** ئەر، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى 1979 - يىللىق 2 - سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (8)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1985

خاسیەتلىك نەرسىلەر ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ياغاچ ئات

قەدىمكى زاماندا بىر ياغاچچى بىلەن بىر تۆمۈرچى بولغانىكەن. ئۇلار بىر - بىرىنى مەنسىتمەي دائىم بەسلىشىدىكەن. بىر كۈنى ئىككىسى مۇشۇ توغرۇلۇق تالىشىپ قىزىرىشىپ قاپتۇ. ياغاچچى دەپتۇ:

— مېنىڭ ھۈنىرىم سېنىڭكىدىن ئارتۇق.

تۆمۈرچى دەپتۇ:

— مېنىڭ ھۈنىرىم سېنىڭكىدىن ئارتۇق.

زادى كىمنىڭ ئارتۇق؟ بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئىككىسى بىر كۈن تالاش - تارتىش قىلىپ، ئاخىرى پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

— ھە، نېمىگە كەلدىڭلار؟ نېمە جاڭجال بۇ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

ياغاچچى بىلەن تۆمۈرچى ئۆزلىرىنىڭ نېمە ئۈچۈن تاكاللىشىپ قالغانلىقىنى ئېيتقاندىن كېيىن، پادىشاھ بىرئاز ئويلايسىزلانغاندەك بولۇپ:

— مەن تېخى سىلەرنىڭ ھۈنىرىڭلارنى كۆرۈپ باققىنىم يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئون كۈننىڭ ئىچىدە سىلەر ماڭا بىرەر ھۈنىرىڭلارنى كۆرسىتىڭلار، — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھۈنەرۋەنلەر ئۆز ئۆيلىرىگە قايتىپ، ئۆز ھۈنەرلىرىگە تۈتۈش قىپتۇ. ئۇلار ھېچقاچان ئىشلىتىپ كۆرمىگەن ئۇستىلىقىنى كۆرسىتىشكە كىرىشىپتۇ. دەل ئون كۈن توشقاندا، ھەرئىككىسى ئۆزلىرىنىڭ ياسىغان نەرسىسىنى ئېلىپ يەنە پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەپتۇ.

تۆمۈرچى بىر تۆمۈر بېلىق ياساپتۇ. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ تۆمۈرچىدىن:

— نېمەڭ بۇ؟ نېمىگە كېرىكى بار بۇنىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— خوش پادىشاھىم، بۇ تۆمۈر بېلىقنىڭ خىسلىتى ناھايىتى جىق. بۇنىڭغا مىنىپ دەريامۇدەريا، دېڭىزمۇدېڭىز يۈرۈپ ساياھەت قىلغىلى، ناھايىتى نۇرغۇن يۈرتنى كۆرگىلى بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ تۆمۈرچى.

پادىشاھ تۆمۈرچىنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

ــ ھەي ئەخمەق! بۇنىڭ ئۆزى تۆمۈر تۇرسا، ئۇ سۇغا چۆكۈپ كەتمەمدۇ؟! تېخى ئۇنىڭ ئۈستىگە مىنىپ، يۈك ئارتىپ سۇدا ئوينىغۇدەكمىش، ــ دەپ زاڭلىق قىلىپ كۈلۈپتۇ، ئاخىرى، ــ ئەگەر دېگىنىڭدەك بولمىسا ئۆز گۇناھىڭ ئۆزۈڭگىمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ شۇنداق تەقسىر، ــ دەپتۇ تۆمۈرچى.

پادىشاھ دەرھال يۈزمىڭ تاغار ئاشلىق ئالدۇرۇپ، تۆمۈرچىگە:

ــ قېنى، ئەمىسە مۇشۇ ئاشلىقنى بېلىقنىڭغا ئارتىپ، كارامىتىڭنى كۆرسەت! ــ دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن تۆمۈرچى تۆمۈر بېلىقنىغا ئاشلىقلارنى بېسىپتۇ، كېيىن ئۇنى سۇغا سېلىپ، بىر يېرىنى شۇنداق بىر بۇرىغانىكەن، ھېلىقى تۆمۈر بېلىق سۇ ئۈستىدە تىرىك بېلىقتىنمۇ شوخ ۋە تېز ئوينىاپ يۈرگۈدەك. بۇ كارامەتنى كۆرگەن پادىشاھ ھەيران قېلىپ، خۇشاللىقىدا ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپتۇ، تۆمۈرچىنى ھەدەپ ماختاپتۇ. تۆمۈرچى كۆلنى بىر ئايلىنىپ سالامەت قايتىپ كەلگەندىن كېيىن پادىشاھ خۇشاللىقىدا تۆمۈرچىگە نۇرغۇن ئىنئام بېرىپتۇ.

ياغاچچىنىڭ ياساپ كەلگىنى قاناتلىق بىر ياغاچ ئات ئىكەن. بۇنىڭ خىسلىتىنى بىلمىگەن پادىشاھ كۆزگە ئىلمىغاندەك:

ــ نېمەڭ بۇ؟ خۇددى ئۇششاق بالىلار ئوينايدىغان ئويۇنچۇققا ئوخشايدىغۇ، ــ دەپتۇ. ياغاچچى:

ــ بۇ ياغاچ ئات، بۇنىڭ ئوڭ قۇلىقىنى بۇرىسا دەرھال ئاسمانغا ئۇچىدۇ، سول قۇلىقىنى بۇرىسا دەرھال يەرگە چۈشىدۇ. قانچە تېز بۇرىسا شۇنچە تېز ۋە ئېگىز ئۇچىدۇ. بۇنى مىنگەن ئادەم خالىغان يېرىگە بارالايدۇ، بىر كۈن ئىچىدە پۈتۈن دۇنيانى كېزەلەيدۇ، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ بىلەن ياغاچچى ئات توغرۇلۇق سۆزلىشىپ تۇرغاندا، پادىشاھنىڭ شاھزادىسى بۇلارنىڭ يېنىدا بار ئىكەن. ياغاچ ئاتنىڭ ئۇچىدىغانلىقى توغرىسىدىكى گەپ شاھزادىنى بەك قىزىقتۇرۇپتۇ. كۆڭلىدە ئۇ، مەن مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ دۇنيانى ئايلىنىپ كۆڭلۈمنى بىر ئېچىپ كەلمەيمۇ، دېگەن ئويغا كەپتۇ ــ دە، دادىسىغا:

ــ دادا، ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز، مەن مۇشۇ ياغاچچىنىڭ ئېتىنى بىر سىناپ باقسام؟ ــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ــ ياق بالام، رۇخسەت قىلمايمەن، بۇ ئاتنىڭ سىرىنى مەن تېخى بىلمەيمەن. راست ئۇچالامدۇ ياكى ئۇچالمامدۇ؟ قوي، بۇنىڭغا چېقىلما! ــ دەپتۇ.

ياغاچچى ئاتىنىڭ راست ئۇچالايدىغانلىقىغا پادىشاھنى ئىشەندۈرۈپ:

ــ يوقسۇ، پادىشاھى ئالەم! راست ئۇچالايدۇ، خەتىرىمۇ يوق. ئوڭ قۇلىقىنى بۇرسىلا ئۇچۇۋېرىدۇ، ــ دەپتۇ.

شاھزادە بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ قىزىپ كېتىپتۇ، پادىشاھقا يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. شاھزادە پادىشاھنىڭ ناھايىتى ياخشى كۆرۈپ، ئەركە چوڭ قىلغان بىرلا بالىسى ئىكەن، ئادەتتە ئۇ ئوغلىنىڭ دېگىنىنى قىلىپ بەرمەي قويمايدىكەن. بۇ نۆۋەت بالىسى بۇنداق يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، پادىشاھ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىشقا پېتىنالماي، ئائىلاج رۇخسەت بېرىپتۇ.

ــ بالام، مېنىڭچە بولسىغۇ سەندىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلغۇم كەلمەيدۇ، بىر مىنۇت كۆرمىسەم تۇرالمايمەن. مۇشۇ يېقىن ئەتراپتىلا ئۇچۇپ تېز يېنىپ چۈشكىن، ئانچە يىراققا بارما، ئاتىنىڭ ئۈستىدە سەگەك ئولتۇر! ــ دەپ يېنىپ ــ يېنىپ تاپىلاپتۇ پادىشاھ.

شاھزادە خۇشال بولۇپ:

ــ خوش دادا، ــ دەپلا ئاتقا مىنىپ ئۇنىڭ ئوڭ قۇلىقىنى بۇراپتۇ، ھەش ــ پەش دېگۈچە ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. بىرئازدىن كېيىن شاھزادە يەرگە شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، ھاي ــ ھاي! تاغلار، سۇلار، دەل ــ دەرەخلەر، ئۆي ــ ئىمارەتلەر ۋە ئادەملەر، بارلىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى خۇددى جامى جاھاننەمادا تارتىپ كۆرسەتكەندەك، شۇنداق چىرايلىق ۋە شۇنداق كىچىك كۆرۈنۈپتۇ. بۇ قىزىقچىلىقتا شاھزادە دادىسىنىڭ بايا ئېيتقان سۆزلىرىنى ئاللىقاچان يادىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ. ئۇچا ــ ئۇچا بەك ئېگىزگە ئۆرلەپ كېتىپتۇ. قانچە ئېگىز ئۆرلىسە، يەر ــ زېمىن ۋە پۈتۈن نەرسە شۇنچە كىچىك ۋە چىرايلىق كۆرۈنۈپتۇ. شاھزادە خۇشاللىقتا چۆمۈپتۇ! ئاتىنىڭ ئوڭ قۇلىقىنى بۇراۋېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بىردەمىنىڭ ئىچىدە بايىقى تاغلار، سۇلار، دەل ــ دەرەخلەر ۋە ئادەملەرنىڭ بارلىقى شاھزادىنىڭ كۆزىدىن غايىب بوپتۇ. ئۇچا ــ ئۇچا شاھزادىنىڭ قورسىقى ئېچىشقا باشلاپتۇ، دەررۇ ئاتىنىڭ سول قۇلىقىنى ئاستا ــ ئاستا بۇراپ پەسەيتىپتۇ. بىر يەرگە بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، باشقا بىر شەھەر كۆرۈنۈپتۇ. شاھزادە ئاستا ــ ئاستا يەرگە چۈشۈپتۇ. يەرگە چۈشكەندىن كېيىن بىر سارايغا ئورۇنلىشىپتۇ. چوڭ بولۇپ باشقا يۇرتقا چىقىپ باقمىغان بۇ شاھزادە يېڭى شەھەرگە كەلگەندىن كېيىن خۇشاللىقى قىنى ــ قىنىغا پاتماي قاپتۇ.

ئەتىسى تاڭ سەھەردىلا كوچىنى كۆرۈشكە چىقىپتۇ، ئۇياق ــ بۇياقنى ئارىلاپ يۈرۈپ، كىرمىگەن ئارقا كوچىلىرى قالماپتۇ. بىر چاغدا بىر تار كوچىدىن چوڭ بىر مەيدانغا چىقىپ قاپتۇ. مەيدانغا قارىسا، خۇددى بازار كۈنى ياكى ھېيت كۈنى يىغىن

لىشقان ئادەملەردەك شۇنداق جىق ئادەم تۇرغان. بۇ ئادەملەرنىڭ ھەممىسى نېمىدۇر بىر نەرسىنىڭ ئاسمانىدىن چۈشۈشىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك باشلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ شۇپ تۇرغۇدەكمىش. بۇنى كۆرگەن شاھزادە ھەيران بولۇپ قاپتۇ ۋە ئۆزىمۇ شۇ كۆيۈچىلىكىنىڭ ئىچىگە قىسىلىپ كىرگەن بويىچە بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئاسمانغا قاراپتۇ، ئاسماندا ھېچ نەرسىنىڭ دىدارى كۆرۈنمەپتۇ. بۇنىڭ تېگىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇ يېنىدا تۇرغان كىشىلەردىن سوراپتۇ:

— ھەي ئاكىلار، نېمىگە قارىشىپ تۇرىسىلەر؟

ئادەملەرنىڭ ئىچىدىن بىرسى ئۇنىڭغا قاراپ:

— بۇ گەپچە، سىز بۇ يەرگە يېڭىدىن كەلگەن ئادەم ئوخشىمامسىز؟ بىزنىڭ پادىشاھىمىزنىڭ بىر مەلىكىسى بار، ئۇ شۇنداق بىر چىرايلىق قىزكى، ئۇنىڭ چىرايلىقلىغا دۇنيادىكى پۈتۈن قىزلارنىڭ چىرايلىقلىقى تەڭ كېلەلمەيدۇ، ئاي دېسە ئاغزى بار، كۈن دېسە كۆزى بار، شۇنداق چىرايلىق بىر مەلىكە. پادىشاھ ئۇنى ئۆزىنىڭ جېنىدىن ئارتۇق كۆرىدۇ، ئۇنى ھېچقانداق ئىنس - جىنغا كۆرسەتمەي ساقلايدۇ. ئوردىدا ساقلاشتىن قورقۇپ، تىلسىمات بىلەن ئاسماندا ئالايىتەن بىر ساراي سېلىپ بەرگەن. پادىشاھ ھەر كۈنى مەلىكىنى بىر يوقلاپ چۈشىدۇ. پادىشاھ ھازىر شۇ مەلىكىنى يوقلاش ئۈچۈن ئاسمانغا چىقىپ كەتتى، بىرئازدىن كېيىن قايتىپ چۈشىدۇ، بىز ھەممىمىز پادىشاھنىڭ قايتىپ چۈشۈشىنى كۈتۈپ تۇرىمىز، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان شاھزادە ھەيران بولۇپ:

— ئاسمانغا قانداق ئۆي سالغىلى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— پەرىشتىلەر ياساپ بەرگەنمىش، ئۇ يەرگە پادىشاھتىن باشقا ئادەم چىقالمايدۇ، — دەپتۇ.

شاھزادە بۇ كىشىنىڭ سۆزىنى ئەستايىدىل ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ئۆز كۆڭلىدە نېمىدۇر بىر نەرسىلەرنى پەملىگەندەك بولۇپ، ھېلىقى ئۆزى چۈشكەن سارايغا قايتىپ كېتىپتۇ. ئەل يېتىپ يېرىم كېچە بولغاندا ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ياغاچ ئېتىغا مىنگەن بويىچە ئۇچۇپ، بايىقى مەيداننىڭ ئۇدۇلىغا توغرا كېلىدىغان ئاسمان بوشلۇقىنى بىر نەچچە ئايلىنىپتۇ. شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، دېگەندەك بىر بوشلۇقتا يوغان بىر ئۆي تۇرغۇدەكمىش. ھە، مۇشۇ ئۆي بولسا كېرەك، دەپتۇ - دە، ئۆينىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ئىشىكنى ئېچىپ ئۆيگە كىرىپتۇ. مەلىكە، دادام يەنە چىققان ئوخشايدۇ، دەپ ئىشىك ئالدىغا بېرىپ قارىسا، دادىسى ئەمەس. مەلىكە ھەيران بولۇپ، ئادەمزاتنىڭ بۇ يەرگە چىقىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ پەرىشتىلەردىن بولۇشى كېرەك، دەپ ئويلاپ شاھزادىنى بەك ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن قارشى ئاپتۇ. شاھزادە قارىغۇدەك

بولسا، مەلىكە ھەقىقەتەن ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، شۇنداق چىرايلىق، نازۇك بەدەن، ساھىبجامال بىر قىز. شاھزادە بىر كۆرۈش بىلەنلا ئاشىقى بىقارار بوپتۇ، مۇشۇنداق بىر گۈزەل قىز بىلەن بىر يەردە بولۇش مېنىڭ بەختىم، جېنىمنىڭ راھىتى ئەمەسمۇ! نېمە بولسام بولاي، بۇ قىزنى قولدىن بەرمەي، دېگەن ئويغا كەپتۇ. قىزمۇ بۇرۇندىنلا دادىسىنىڭ ھېچكىمگە كۆرسەتمەي، ئادەم بالىسى يوق بىر جايغا ئېلىپ چىقىپ قويغىنىغا ئىچى پۈشۈپ، تىت - تىت بولۇپ يۈرۈپتىكەن ۋە ئۆزىگە مۇشۇنداق بىر يىگىتنىڭ ھەمراھ بولۇشىغا تەشنا ئىكەن. شاھزادىنىڭ پەرىشتە ئەمەس، بەلكى ئادەمزات ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ قانداق كەلگەنلىكىنى ئۇقۇپ، مەلىكىنىڭ كۆڭلى خۇش بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئىككىسىنىڭ تەلىپى بىر يەردىن چىقىپتۇ، بۇلارغا ھېچبىر خېمىرتۇرۇچنىڭ كېرىكى يوق، بىردەمدىلا بىر - بىرسى بىلەن ئىچقۇيۇن بولۇپ، ھال - ئەھۋاللىشىپتۇ، مۇڭدىشىپتۇ، ئىككىسىنىڭ مۇھەببەت ئوتى تېخىمۇ ئۇلغىيىپتۇ. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن شاھزادە ئېتىغا مىنىپ، بايىقى سارايغا قايتىپ چۈشۈپتۇ.

شۇ كۈنى چۈشلەر بىلەن پادىشاھ ئادەت بويىچە قىزى مەلىكىنى يوقلاپ چۈشكەلى ئاسمانغا چىقىپتۇ. پادىشاھ ھەركۈنى قىزىنىڭ يېنىغا چىققاندا، ئۇنى جىڭلاپ كۆرىدىكەن، چۈنكى پادىشاھنىڭ چۈشەنچىسىچە، خوتۇن كىشى ئەر كىشىگە يېقىنلاشقاندىن كېيىنلا ئېغىرلىقى ئاشارمىش. بۇگۈن پادىشاھ قىزىنى جىڭلىغۇدەك بولسا، ئادەتتىكى ئېغىرلىقىدىن ئىككى جىڭ ئارتۇق. بۇ ئەھۋالنى ئۇققان پادىشاھنىڭ غەزىپى كېلىپ كۆزلىرى پىيالىدەك، ساقاللىرى تىكەندەك بولۇپ كېتىپتۇ. قىزىنىڭ يېنىدا بىردەممۇ ئولتۇرماستىن دەرھال قايتىپ چۈشۈپتۇ. كۆپچىلىك بۇنى كۆرۈپ ھەيران بولۇشۇپتۇ. پادىشاھنىڭ ۋەزىرلىرىمۇ بۇ ئەھۋالغا ھەيران قېلىپ، پايپاسلاپ پادىشاھنىڭ قېشىغا كىرىپ سوراپتۇ. پادىشاھ پۈتۈن ئەھۋالنى بايان قىلىپ، مۇنداق بۇيرۇق بېرىپتۇ:

— بۇ ئىشقا مېنىڭ ئەقلىم يەتمىدى. مېنىڭدىن باشقا ئاسمانغا چىقالايدىغان ئادەمۇ بارمۇ - يا؟ سىلەر بىر چارە قىلىپ مۇشۇ ئادەمنى تېزدىن قولغا چۈشۈرۈڭلار، بولمىسا ھەممىڭلارنىڭ بېشىنى ئالىمەن!

بۇ گەپنى ئاڭلىغان بىر ۋەزىر:

— خوش پادىشاھى ئالەم، بۇ خىزمەتكە بىز بېشىمىز بىلەن تەييارمىز. بىزدە ئەڭ ئاتاقلىق تۆت نەپەر باتۇر بار، پادىشاھىم، ئەگەر رۇخسەت قىلسىلا، شۇ تۆت نەپەر باتۇرنى مەلىكە ئولتۇرغان ئۆينىڭ تۆت ئەتراپىغا قويساق، ئۇلارنىڭ قولىدىن ھېلىغۇ ئادەم ئىكەن، ئۇچار قۇشمۇ ئۇچۇپ ئۆتەلمەيدۇ، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ.

پادىشاھ ۋەزىرىنىڭ بۇ پىكرىنى ناھايىتى توغرا تېپىپتۇ. تۇنده ئۆزى بۇ تۆت نه-پەر باتۇرنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ، مەلىكىنىڭ ئولتۇرغان ئۆيىنىڭ تۆت تەرىپىگه قويۇپ، ئۆزى يەرگه قاراپ يېنىپتۇ. بۇ باتۇرلار پەقەت ئويغاق ۋاقتىدىلا باتۇر ئىكەن، ئۇخلاپ قالغاندا بۇرنىدىن چىۋىن كىرىپ ئاغزىدىن چىقىپ كەتكىنىنى تۇيمايدىكەن. پادىشاھ تېخى يەرگه چۈشەر - چۈشمەستىنلا ھېلىقى تۆت باتۇر ئۇيقۇ دەرياسىغا غەرق بوپتۇ. شاھزاده يەنه ئۇچۇپ چىقىپ، مەلىكه بىلەن بەخىرامان بىر كېچه قونۇپ، ھالـ-لىشىپ، مۇڭدىشىپ ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا يەرگه بەخىرامان قايتىپ چۈشۈپتۇ. بۇ كـۇ-نىمۇ پادىشاھ قىزىنىڭ يېنىغا چىقىپ، قىزىنى ئادىتى بويىچه جىڭلىغاندا ئالته جىڭ ئارتۇق چىقىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، زادى نېمه قىلىشىنى بىلەلمەي قـاپ-تۇ. بۇ چاغدا مەلىكىنىڭ بۇ ۋەقەسى پۈتۈن شەھەر ئەھلىگه يېيىلىپ، يـۇرت ئىچىـده سۆز - چۆچەك بولۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھ خجالەتچىلىكته قاپتۇ. ئاخىرى بـۇ ئىشنـى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن، پادىشاھ ۋەزىرگه يەنه قاتتىق بۇيرۇق قىپتۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا پادىشاھىم، ـــ دەپتۇ ۋەزىر، ـــ بىز مەلىكه ئولتۇرغان ئۆيىنىڭ ئىچى- تېشىنى ۋە ئۆيدىكى بارلىق جاھازلارنى قىزىل بوياق بىلەن بويـاپ تاشلايلـى. ئەتىسى پۈتۈن شەھەر خەلقىنى يىغىپ تەكشۈرەيلى، ئەگەردە كىمنىڭ كىيىمىده قـە-زىل بوياق بولسا، شۇنى تۇتۇش كېرەك. بۇنداق قىلمىسـاق بۇنى تۇتـۇش قىيىـن، ـــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ.

پادىشاھ بۇنى ماقۇلْ كۆرۈپتۇ.

شۇ كېچىسى شاھزاده مەلىكىنىڭ يېنىغا چىقىپتۇ. قارىسا، ئەھـۋال پۈتۈنلـەي باشقىچه، ئۆيىنىڭ ئىچى - تېشى ۋە پۈتۈن سايمانلار قىپقىزىل سىرلاقلىق. شاھـزادە-نىڭ مەلىكىنىڭ يېنىدا ياتماي قايتىپ چۈشكۈسى كەلمەپتۇ. چۈنكى، مەلىكه بىلـەن شاھزاده بىر - بىرىنى كۆرمىسه كۆڭلى زادى ئارام تاپمايدىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن بـۇ يولدا شاھزاده بېشىغا كېلىدىغان مۇشكۈللۈكلەرنى ئويلاپ ئاۋاره بولماپتۇ. شۇنـداق قىلىپ، شاھزاده مەلىكىنىڭ يېنىدا يەنه بىر كېچه قونۇپتۇ. ئەتىسى قايتىپ چـۈش-مەكچى بولۇپ كىيىم - كېچەكلىرىگه قارىسا كىيىمى ۋە ئۆتـۈكى پۈتۈنلەي قىزىـل بوياققا بويىلىپ كەتكەن. ئەسلىده شاھزادىنىڭ كىيىمىگه پۈتۈنلەي ئالتۇن - مـەرۋا-يىت تۇتۇلغان بولۇپ، ئۆتۈكىنىڭ ناھالى ئالتۇندىن ئىكەن. ئەگەر بۇنى تاشلىۋەتمـە-سە، سىر پاش بولۇپ پادىشاھنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىشى تۇرغان گەپ. شۇنىڭ ئـۇ-چۈن ئۇ كىيىمگه قىلچىلىك ئاغرىنماي، ئۇنى شۇ يەردىلا يەرگه تاشلىۋېتىپتۇ، ئۆزى يالاڭ ئاياغ ۋە ئىچكى كىيىملىرى بىلەن سارايغا ئۇچۇپ چۈشۈپتۇ.

بۇ شەھەرده بىر قېرى مويسىپىت بار ئىكەن، ئۇ ھەر كۈنى ئەلدىن بۇرۇن تـۇ-

روپ، ساۋاب تېپىش ئۈچۈن ئۆيمۇئۆي يۈرۈپ كىشىلەرنى نامازغا چاقىرىدىكەن. شۇ كۈنى ئۇ كىشىلەرنى بىر - بىرلەپ نامازغا چاقىرىپ بولۇپ ئۆزى مەسچىتكە كېلىپ ۋاتسا، يىراقتا بىر نەرسە ۋال - ۋۇل قىلىپ تۇرغۇدەك. بۇ نېمە بولغاي؟ دەپ ئالدىراپ - تېنەپ يېقىن كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، شاھزادىلەر كىيىدىغان كىيىم، ئۇنىڭغا تۇتقانىنىڭ ھەممىسى ئالتۇن - مەرۋايىت، ئۆتۈكىنىڭ ناھالى ئالتۇن ئىكەن. بۇ ۋاينىڭ خۇشاللىقى ئىچ - ئىچىگە پاتماي قاپتۇ. ئۇ كۆڭلىدە، مېنىڭ ھەركۈنى ئاللا يولىدا قىلغان ئەمگىكىمنىڭ ئەجرى بۇگۈن يەتكەن ئوخشايدۇ. بۇ خۇدايىمنىڭ ماڭا قىلغان ئىلتىپاتى، دەپ خۇداغا يۈزمىڭ شۈكۈر ئېيتىپ، شۇ يەردىلا چاپان بىلەن ئۆتۈكنى كىيىپتۇ. لېكىن، مويسىپىت بۇ چاپان بىلەن ئۆتۈكنىڭ سىرىنى نەدىن بىلىسۇن. شۇ خۇشاللىقىدا مەسچىتكە ھەممىدىن بۇرۇن كىرىپ ئولتۇرۇپتۇ. لېكىن، پادىشاھنىڭ بۈيرۇقى بويىچە ھېچكىمنىڭ مەسچىتىنىڭ سىرتىغا چىقىشىغا رۇخسەت قىلىنماپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن جامائەت ۋەزىرنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتۈشكە تەييارلىنىپ تۇرۇپتۇ. بىر ۋاقىتتا ھېلىقى مويسىپىت مەسچىتتىن ھويلىغا چىقىپتۇ، ئۇنىڭ ئاجايىپ ئېسىل كىيىملىرىنى كۆرگەن ئەل - جامائەت ھەيران قېلىشىپتۇ ۋە ئۇنى مۇبارەكلىشىپتۇ. كېيىن ۋەزىر ھەممە كىشىنى بىر - بىرلەپ تەكشۈرۈپ چىقىپ، ئاخىرى مويسىپىتنىڭ يېنىغا كېلىپ قارىسا، بۇنىڭ چاپىنىدا بويىقىنىڭ ئىزى تۇرغان، شۇ ھامان «جاللات!» دەپ چاقىرىپتۇ. جاللات كېلىپ ئۇنى باغلاپ ئوردىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ ۋە زىندانغا تاشلاپتۇ، تۇرلۇك قىيىن - قىستاقلار بىلەن سوراقتا ئاپتۇ، ئاخىرى ئۇنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىپتۇ. بۇ ۋەقەدىن كېيىن شەھەر خەلقى ھەيرانلىقتا پېتىپتۇ، ئاسمانغا چىققان ئادەمنىڭ زادى قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى كۆرۈشكە ھەممە كىشى ئالدىراپتۇ. بۇ ئەھۋال ھېلىقى شاھزادىنىڭ قۇلىقىغا بېرىپ يېتىپتۇ. شاھزادىنىڭ بىر قېرى ئادەمنىڭ ناھەق ئۆلۈمگە كېتىۋاتقانلىقىغا ۋىجدانى چىدىمايى، يۈرىكىگە خۇددى بىر ئېغىر تاشنى ئېسىپ قويغاندەك تۇيۇلۇپتۇ. ئۇ شۇ ھامان ياغاچ ئېتىنى قولتۇقىغا قىسىپ يۈگۈرگەن پېتى دار ئالدىغا بېرىپتۇ، قارىسا، قېرى مويسىپىتنىڭ بوينىغا ئاللىقاچان سىرتماق سېلىنغان. شاھزادە تېخىمۇ ئالدىراپ ئۇنىڭغا بارچە:

— ھەي جاللات، توختا! ئاسما بوۋاينى! ئۇنىڭ گۇناھى يوق، گۇناھنىڭ ھەممىسى مەندە. مەلىكىنىڭ يېنىغا چىققان مەن، مەلىكە بىلەن بىللە ياتقانمۇ مەن. ئۇنىڭ تېپىلغان كىيىمى مېنىڭ كىيىمىم. مېنى ئۆلتۈر، قويۇپ بەر ئۇنى! — دەپ ۋارقىراپتۇ. جاللات بۇنى ئاڭلاپ توختاپ تۇرۇپتۇ.

پادىشاھ بۇ قېرىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈش ئۈچۈن شەھەرنىڭ سې-

پىلىدا تۇرغانىكەن. جاللاتنىڭ بوۋاينى ئۆلتۈرمەي توختاپ قالغىنىنى كۆرگەن پادىشاھ دەرھال ئەھۋالنى بىلىپ كېلىش ئۈچۈن ئىككى ياساۋۇلىنى ئەۋەتىپتۇ. جاللات ياسا-ۋۇلغا ئەھۋالنى ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن ياساۋۇللار پادىشاھقا ئېيتىپتۇ. پادىشاھ:

— ئەمىسە شۇ يىگىت ئۆلتۈرۈلسۇن! — دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ.

جاللاتلار قېرىنى قويۇپ بېرىپ، شاھزادىنى باغلىغلى كېلىشى ھامان شاھزادە ئەپلەپ تۇرۇپ، ياغاچ ئېتىغا چەبدەسلىك بىلەن مىنىپتۇ - دە، ئوقتەك ئۇچۇپ ئاسمانغا چىقىپ كېتىپتۇ. جاللاتلار پايپېتەك بولۇشۇپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ ئاچچىقىغا چىدىماي بىھوش بولۇپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. شاھزادە ئۇچقان بويىچە مەلە-كىنىڭ يېنىغا چۈشۈپتۇ ۋە مەلىكىگە ئەھۋالنى بايان قىلىپ:

— ئىككىمىزنىڭ ۋەقەسى دادىگىزغا مەلۇم بولۇپ قالدى. ئۆلۈمدىن ئاران قۇ-تۇلدۇم. بۇ يەردە بىر مىنۇتمۇ تۇرماي قېچىشقا توغرا كېلىدۇ. ئىككىمىز خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن ئاشىق - مەشۇق بولۇشۇپ قالدۇق، مۇھەببىتىمىز كۈندىن - كۈنگە چوڭقۇرلىشىپ كەتتى. سىزدىن ھەرگىزمۇ ئايرىلغۇم كەلمەيدۇ. ئەگەر سىز مېنى خا-لىسىگىز ئىككىمىز بىللە قاچايلى، — دەپتۇ.

— مەن سىز بىلەن بىر بولغىنىم بولغان، سىزدىن ئۆلسەممۇ ئايرىلمايمەن، — دەپتۇ مەلىكە.

— ئۇنداق بولسا يۇرۇڭ، ئاتقا مىنىڭ، — دەپتۇ شاھزادە.

ئىككىسى ئاتقا مىنىپ ئۇچۇپتۇ. بۇلار ئۇچۇپ خېلىلا بىر يەرگە بارغاندىن كې-يىن مەلىكە تۇيۇقسىز:

— ۋاي بولمىدى شاھزادە، مەن كىچىك چېغىمدا ئانام ماڭا ئىككى دانە گۆھەر بەرگەنىدى، «ئەرگە تەگكەن چېغىڭدا، بىرسىنى قېينىئاتاڭغا، يەنە بىرسىنى قېينىئا-ناڭغا بەرگىن» دەپ ئېيتقانىدى. گۆھەر ئۆيدە قاپتۇ، مەن شۇنى ئېلىۋالمىسام بولماي-دۇ، — دەپتۇ. شاھزادە:

— ئۇچۇپ يېرىم يولغا كەلدۇق، ئەمدى قايتىش خەتەرلىك، — دېسە، مەلىكە:

— ياق، بولمايدۇ، شاھزادە، مەن قېينىئاتام بىلەن قېينىئانامغا نېمە دەپ بارا-مەن؟ بۇ ئانامنىڭ ماڭا قىلغان نەسىھەتى، — دەپ ئۇنىماپتۇ.

شاھزادە مەلىكىنىڭ دىلىنى ئاغرىتماسلىق ئۈچۈن ئائىلاج رۇخسەت بېرىپ، ئۆزى بىر قۇملۇق چۆل يەرگە چۈشۈپ، مەلىكىنى يولغا ساپتۇ.

پادىشاھ ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن دەرھال ئاسمانغا چىقىپتۇ. قارىسا، مەلىكە يوق. پادىشاھ ھۆركىرەپ يىغلاپتۇ. نېمە قىلىشىنى بىلمەي تۇرغان بىر چاغدا، قىز-نىڭ ياغاچ ئاتقا مىنىپ غارقىراپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ ۋە بىر دالدا

يەرگە كىرىپ مۆكۈپتۇ، مەلىكە ئۆيگە كىرىشى بىلەنلا پادىشاھ ئۇنى تۇتۇۋېلىپ، ئور-دىغا ئاپىرىپ بىر ئۆيگە سولاپ قويۇپتۇ.

بۇ پادىشاھتىن يىراق يەردە يەنە بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ بىر ئوغلى بار ئى-كەن. مەلىكىنىڭ چىرايلىقلىقى ھەققىدىكى گەپ - سۆزلەر بۇ پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندىن كېيىن ئۆز ئوغلىغا ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن بۇرۇن نۇرغۇن قېتىملاپ ئەلچى ئەۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن مەلىكىنىڭ دادىسى قوبۇل كۆرمىگەنىكەن. ئەمدى مەلىكە-نىڭ شاھزادە بىلەن بولغان ۋەقەسى پۈتۈن شەھەر خەلقىگە تارالغاندىن كېيىن بۇ پا-دىشاھقا ناھايىتى ھار كەپتۇ. ئۇ قىزى مەلىكىنى كۆزدىن يىراق قىلىش ئۈچۈن، يە-راقتىكى ھېلىقى پادىشاھقا بىر پارچە خەت يېزىپتۇ. بۇ خەتنى ئالغان پادىشاھ بالە-سىنى توي قىلىشقا جابدۇپ، بىر قانچە ۋەزىر ۋە نۇرغۇن لەشكەرلەر بىلەن داغدۇغە-لىق يولغا ساپتۇ.

ئەمدى گەپنى مەلىكىنىڭ ئاشىقى شاھزادىدىن ئاڭلايمىز:

شاھزادە مەلىكىنى ئەنە كېلەر، مانا كېلەر دەپ بىر كۈن ساقلاپتۇ، ئىككى كۈن، ھەتتا ئۈچ كۈن ساقلاپتۇ، قىزدىن دېرەك يوق. شاھزادە كۆڭلىدە، مەلىكە مەندىن يۈز ئۆرىدى، يا بىر پالاكەتكە ئۇچرىدى. ياغاچ ئاتتىنمۇ ئايرىلدىم. بۇ چۆل - جەزىرىدە ئۆلىدىغان بولدۇم، مېنىڭ ئۆلۈكۈم يىرتقۇچلارغا يەم بولىدىغان بولدى، دېگەن ئەندە-شىگە چۈشۈپ ئاھ ئۇرۇپتۇ. ئەتراپى چەكسىز كەتكەن قۇملۇق چۆل، ھەممە يەر ئېگىز قۇم تاغلىرى بىلەن قاپلانغان، ھېچ يەردىن ئادەم دىدارىنى، ھەتتاكى ئۇچار قۇشنىمۇ كۆرگىلى بولمايدۇ. كۈن ھەددىدىن تاشقىرى ئىسسىق، قۇم تاغلىرىدىن يا-غان ئىسسىقلىق خۇددى تونۇردىن چىققان يالقۇندەك ئادەمنى كۆيدۈرۈپ تۇرىدىكەن. بىر ياقتىن كۈننىڭ ئىسسىقى، بىر ياقتىن ئاچلىقنىڭ ئازابى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇسسۇزلۇقنىڭ دەردى شاھزادىنىڭ ھېچبىر ماغدۇرىنى قويماپتۇ. كەچكە يېقىن سال-قىن چۈشكەندىن كېيىن شاھزادە ئورنىدىن قوزغىلىپ «سەۋەب قىلساڭ سېۋەتتە سۇ توختايدۇ» دەپتىكەن، مەنمۇ بىر سەۋەب قىلىپ باقمايمۇ، دەپتۇ - دە، بىر ئېگىز تاغنىڭ بېشىغا چىقىپ، ئادەم بار يەرنى ئىزدەپتۇ. ھېچبىر ئىنس - جىنىڭ دىدارى كۆرۈنمەپتۇ. شاھزادە تاغدىن سىيرىلىپ پەسكە چۈشۈپتۇ. بىر ھازا يول مېڭىپ ئالە-دىغا شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، بىر گۈزەل چىمەنزارلىق باغ تۇرغۇدەك. تۇرلۇك يەل-يېمىشلەر پىشىپ كەتكەن، رەڭمۇرەڭ چىرايلىق گۈللەر ئېچىلغان، ئېرىقلاردا سۈلار شارقىراپ ئېقىپ تۇرغان، بۇلبۇللار سايرىشىۋاتقان ئاجايىپ كۆڭۈللۈك بىر باغ. نەچچە كۈندىن بېرى ئاچلىقنىڭ، ئۇسسۇزلۇقنىڭ ئازابىنى چەككەن شاھزادە مېۋىلەر-نى يېيىش ئۈچۈن باغقا كىرىپتۇ، لېكىن باغدا ئادەم دىدارى يوق. ئۇ بىر تۇپ شاپ-

تۇل تۇڭگە بېرىپ قورسقى تويغۇچە يەپتۇ. بىرئازدىن كېيىن بىر تاتلىق ئۇيقۇ بېسىپتۇ ـ دە، شاپتۇل تۇڭدە ئۇخلاپ قاپتۇ. ئەتىسى ئويغىنىپ ئىككىنى شۇنداق سىلىغۇدەك بولسا، بىر تۇتام ئاپپاق ساقال تۇرغۇدەك. شاھزادە بۇ نېمە ڭەقە دەپ، ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كېتىپتۇ. ئويلاپ ـ ئويلاپ بۇنىڭ سەۋەبىنى ھېچ تاپالماپ-تۇ، ئاخىرى شاپتۇلدىن گۇمانلىنىپتۇ، ھە، گەپ شاپتۇلدىكەن، ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ ئەگەر مەلىكە كېلىپ قالسا، مېنىڭ مۇشۇ بىر غېرىچ ساقلىمنى كۆرسە قانداق قىلار؟ دەپ، ئويلا ـ ئويلا قورسقى يەنە ئېچىپتۇ. شاپتۇلدىن يېيىشكە قور-قۇپ، بىر تۇپ نەشپۈت يېنىغا بېرىپتۇ، سارغىيىپ پىشىپ كەتكەن نەشپۈتنى راسا تويغۇچە يەپتۇ. بىرئازدىن كېيىن بىر تاتلىق ئۇيقۇ بېسىپتۇ ـ دە، نەشپۈت تۇڭدە ئۇخلاپ قاپتۇ. بىر چاغدا ئويغىنىپ، كېرىلىپ ئورنىدىن تۇراي دېسە بېشىغا بىر نەرسە يېپىشىپ ئالغاندەك بوپتۇ. بېشىنى سىلىغۇدەك بولسا، بىر جۇپ ئۇزۇن ھەم قوپال مۇڭگۇز تۇرغۇدەك. شاھزادە ھەيران بولۇپ، ئەمدى تۇگىشىپتىمەنغۇ، ئادەملىك سۈپىتىمدىن ھايۋانلىق سۈپىتىگە كىرىپ قالدىمغۇ، مەلىكە ماڭا قانداقمۇ قارار، دەپ داد ـ پەرياد كۆتۈرۈپتۇ. شۇ ئېغىر قايغۇدا غەمگە پېتىپ يەنە قاتتىق ئۇيقۇغا كې-تىپتۇ، ئۇيقۇدا بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ھاسا تايانغان بىر ئاپپاق ساقال بوۋاي ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ، بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ـــ ھەي بالام، ساڭا نېمە بالا كەلدى؟ نېمانچە مۇنداق دەردلىك يىغلايسەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

شاھزادە بوۋايغا ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىپ بېرىپتۇ. بوۋاي:

ـــ يىغلىما بالام، ھېچ ڭەقەسى يوق. سەن بۇ باغنىڭ سىرىنى بىلمىگەنلىكىڭ ئۈچۈن مۇشۇنداق بولۇپ قاپسەن. بۇ باغدىكى مېۋىلەرنى يېيىش شەرتى شۇكى، دە-رەختىكى مېۋىلەرنى يەرگە چۈشۈپ قاق بولۇپ قالغانلىرى بىلەن قوشۇپ يېسەڭ ھېچنېمە بولمايدۇ. ھېلىمۇ كېرەك يوق. سەن ئەمدى قاقلىرىنى يېگىن، شۇ چاغدا ساقال بىلەن مۇڭگۈزلىرىڭ دەرھال چۈشۈپ كېتىدۇ. بالام، سەن ھەرگىز بۇ يەردە ياتما، بۇ يەردىن تېزرەك كەتكىن. بۇ باغ دېۋىلەرنىڭ بېغى. ئۇلار ھازىر ئۇخلاۋاتىدۇ، بىر ئۇخلىسا ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلايدۇ. ئەگەر بۇگۈنلا بۇ يەردىن كەتمىسەڭ دې-ۋىلەر سېنى تىرىك قويمايدۇ. بۇ مېنىڭ ساڭا نەسىھەتىم، ـــ دەپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

شاھزادە چۆچۈپ، كۆزىنى ئۇۋۇلاپ قارىغۇدەك بولسا، چۈشى. ئەتراپىغا قارىسا ھېچبىر ئادەم دىدارى يوق. بىرئاز تۇرۇپ چۈشىدە كۆرگەن بوۋاينىڭ سۆزىنى ئېسىگە

كەلتۈرۈپ، دەرھال شاپتۇل ۋە نەشپۈت شېخى تۈۋىگە چۈشۈپ قالغان قاقلىرىنى ئىزدەپ تېپىپ يەپتۇ، راست دېگەندەك، ساقال بىلەن مۇڭگۈزلىرى دەرھال يوقاپ، شاھزادە يەنە بۇرۇنقى چىرايلىق يىگىت سۈپىتىگە كەپتۇ. بۇۋايغا يۇزمىڭ غايىبانە رەھمەتلەرنى ئوقۇپ، بۇ يەردىن دەرھال كېتىشنى ئويلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تال چىۋىقلارنى سۇندۇرۇپ ئېلىپ بىر دانە چوڭ سېۋەت توقۇپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ يېرىمىغا دەرەختىكى پىشقان شاپتۇل، نەشپۈتلەرنى، يېرىمىغا ئۇنىڭ قاقلىرىنى قاچىلاپ يولغا راۋان بوپتۇ. باغدىن چىقىپ قارىسا يەنە چەكسىز كەتكەن باياۋان، كۈنچىقىش قايسى، كۈنپېتىش قايسى پەرق ئەتكىلى بولمىغۇدەك. ئۆزىنىڭ ئۆيى قەيەردە قالدى، مەلىكىنىڭ شەھىرى قەيەردە قالدى، بىلمىگۈدەك. ئاخىرى تەۋەككۈل قىلىپ ئۈدۈل كەلگەن يولغا راۋان بوپتۇ. قورسىقى ئاچسا شاپتۇل بىلەن نەشپۈتتىن يەپ، ئۇيقۇسى كەلسە ئاسمانىنى يېپىنچا، يەرنى سېلىنچا قىلىپ يېتىپ ـ قوپۇپ يولىنى داۋام قىلدۇرۇپ. تۇ. شۇنداق قىلىپ، يەتتە كېچە ـ كۈندۈز چۆل ـ باياۋان ئىچىدە تېنەپ، ئاخىرى بىر چوڭ تاغقا ئۇلىشىپتۇ. تاغ ئىچىدىمۇ بىر نەچچە كۈن يۈرۈپ تاغدىن ئېشىپ چۈشۈپ، بىر چوڭ يولغا چىقىپتۇ. شاھزادە چوڭ يولغا چىقىپ قالغاندىن كېيىن چوڭ بىر تىنىۋېلىپ، ھەرقانداق بولسىمۇ، ئادەم بار يەرگە يېقىنلىشىپتىمەن. بۇ يەردە ئولتۇرۇپ بىر ھاردۇق ئېلىۋالاي، ئۇنىڭغىچە بىرەر يولۇچىمۇ ئۆتۈپ قالار، مەن شۇلاردىن بۇ يەرنىڭ نەلىكىنى بىلىپ ئالارمەن، دەپ، سېۋىتىدىكى شاپتۇل بىلەن نەشپۈتتىن يەپ، ھاردۇق ئېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئاردىدىن ئۇزاق ۋاقىت ئۆتمەيلا بىر توپ كارۋانلار يېتىپ كەپتۇ. شاھزادە ئۇلاردىن كۈنچىقىشقا ماڭسا ئۆز يۇرتىغا، كۈنپېتىشقا ماڭسا ئاشقى مەلىكىنىڭ يۇرتىغا بارىدىغانلىقىنى سوراپ بىلىۋاپتۇ. ئۇ «يولۋاس ئىزىدىن يانمايدۇ، يىگىت سۆزىدىن» دەپتىكەن، مەنمۇ مۇشۇ يولدىن يانماي، بىر ئىلاج قىلىپ مەلىكە بىلەن ياغاچ ئاتنى قولۇمغا چۈشۈرۈپ، ئاندىن يۇرتۇمغا قايتاي، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، چوڭ يولغا چۈشۈپ كۈنپېتىشقا قاراپ يەنە مېڭىپتۇ. بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن ئارقىغا قارىسا، بىر توپ ئادەملەر ئاتلىرىنى ئويناتقان بويىچە چاڭ-توپىلارنى توزىتىپ، بىر خىل ھەيۋەت بىلەن كېلىۋاتقۇدەك، يېقىن كەلگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىدا بىرقانچە مەيمۇ كۆرۈنۈپتۇ. ئالدىدىكى بىر مەپە شۇنداق چىرايلىق ياسالغانكى، پال ـ پۈل قىلىپ تۇرغان نۇرى ئادەمنىڭ كۆزىنى چاقىدىكەن. ئۇنى تۆت ئات ئۇچقاندەك سۆرەپ كېلىۋاتقان. مەيمۇنىڭ ئىچىدىكى مەلىكىنىڭ دادىسى ئەۋەتكەن خەتكە بىنائەن مەلىكىنى ئالغىلى كېلىۋاتقان شاھزادە، ئاتلىقلار بولسا، ئۇ شاھزادىنى ھىمايە قىلىپ كېلىۋاتقان ۋەزىر ۋە ياساۋۇللار ئىكەن.

ئۇلار شاھزادىنىڭ يېنىغا كەلگەندىن كېيىن، ۋەزىر قوپاللىق بىلەن ۋارقىراپتۇ:

— هەي بالا، بۇ يەردە نېمە سېتىپ يۈرىسەن؟

— مەن ھېچ نەرسە ساتمايمەن، — دەپتۇ شاھزادە.

— بىر نەرسە ساتمساڭ سېۋىتىكدىكى نېمە ئۇ؟ بۇنىڭدا شاپتۇل، نەشپۈتلەر تۇرىدىغۇ! — دەپتۇ ۋەزىر سېۋەتتىكى شاپتۇل، نەشپۈتنى ئىشارەت قىلىپ.

— ھە، ئۆزۈمگە كېرەكتە! — دەپتۇ شاھزادە. ۋەزىر شاھزادىنىڭ بۇ گېپىگە سەل رەنجىگەندەك قىلىپ:

— ھوي، نېمە بۇنداق ئاتىكاچا نېمىسەن؟! بىر نەچچىنى سېتىپ بەرسەڭ بولمامدۇ! بىز يول يۈرگىلى بىر نەچچە كۈن بولدى، كۈن ئىسسىق، بىزنىڭ شاھزادە ئۇسسۇزلۇقتا چىدىمايلا قالدى. بۇ نېمەڭنى بىز يېمەيمىز، شاھزادە يەيدۇ، شاھزادە! — دەپتۇ.

سېۋەت كۆتۈرگەن شاھزادە:

— ياق، مەيلى كىم يېسۇن، ساتمايمەن. بۇ مېنىڭ يولدا يەيدىغان ئوزۇقۇم. ئۆزۈلۈكلار كۆرۈۋاتىسىلەر، بۇ پايانسىز چۆللۈكتە تاش بىلەن قۇمدىن باشقا نەرسىنى تاپقىلى بولمايدۇ. سىلەرغۇ ئات بىلەن، مېنىڭ ئىككى پۇتۇمدىن باشقا نېمەم بار؟ قاچان بىر مەنزىلگە يېتىپ بارغۇچە ئاچلىقتا ناھەق ئۆلىمەنمۇ، — دەپتۇ. شۇ ئاردا مەيدە ئولتۇرغان شاھزادە ۋەزىرگە:

— تېز ئەپكەل، شاپتۇل بىلەن نەشپۈتنى! — دەپ ۋارقىراپتۇ. ۋەزىر ئۆز شاھزادىسىنىڭ ۋارقىرىغىنىنى ئاڭلاپ، دەرھال يېنىدىن بىر تىللانى ئېلىپ سېۋەت كۆتۈرگەن شاھزادىگە تەڭلەپتۇ. شاھزادە بۇلارنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۆز يۈرىكىدىكى ھەسرىتىنى بىلىندۇرمەستىن تىللانى ئېلىپ، ھېلىقى شاپتۇلدىن ئىككى دانە، نەشپۈتتىن ئىككى دانە بېرىپتۇ. ئەمما، ئۇنىڭ قېقىدىن بەرمەپتۇ. مەيدىكى شاھزادە شاپتۇل بىلەن نەشپۈتنى قولىغا ئېلىشى بىلەن ئاغزىغا موكلا ساپتۇ ـ دە، يولغا راۋان بوپتۇ. بىرئازدىن كېيىن غەرق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئاردىن خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن شاھزادە ئويغىنىپ ئېڭىكىنى سىلىسا بىر غېرىچىتەك ئاق ساقال، بېشىنى سىلىسا بىر غېرىچ قوش مۈڭگۈز تۇرغۇدەك. شاھزادە چۆچۈپ كېتىپ مەيىنى دەرھال توختىتىپتۇ. ۋەزىر، ياساۋۇللارمۇ دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ مەيىنىڭ يېنىغا كېلىشىپتۇ. مەيگە قارىغۇدەك بولسا، شاھزادىنىڭ ئورنىدا ئادەم دېسە ئادەم ئەمەس، ھايۋان دېسە ھايۋان ئەمەس، خۇددى جىن ـ ئالۋاستىدەك بىر سەت نەرسە ئولتۇرغۇدەك. بۇلارمۇ قورقۇپ كېتىپتۇ، بۇنىڭ نېمە ۋەقە ئىكەنلىكىگە ھېچ ئەقلى يەتمەپتۇ. شۇ ئاردا ھېلىقى شاھزادىمۇ ئارقىدىن پىيادە يېتىپ كەپتۇ. ۋەزىر يۈگۈرۈپ ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— سەن بىزگە بايا سېتىپ بەرگەن نېمە ئۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. شاھزادە ھېچ ھودۇقماستىن:

— نېمە بولماقچى، نەشپۈت بىلەن شاپتۇل! — دەپتۇ.

— قانداق شاپتۇل ئۇ؟ نەشپۈتچۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەزىر.

— قانداق بولاتتى؟ شاپتۇل شېخىدا پىشقان شاپتۇل، نەشپۈت شېخىدا پىشقان نەشپۈت - تە!

— ئۇنداق بولسا، بىزنىڭ شاھزادە يېگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ساقال بىلەن مۈڭگۈز چىقىپ قالدىغۇ؟

شاھزادە ئاستا مەپىنىڭ يېنىغا كېلىپ مەپىدىكى شاھزادىنىڭ سەت تەلەتىنى بىر كۆرۈپ، سالماقلىق بىلەن:

— مېنىڭ كېچە - كۈندۈز يەپ كېلىۋاتقىنىم مۇشۇ نەشپۈت بىلەن مۇشۇ شاپتۇل، نېمە ئۈچۈن بۇ ساقال بىلەن مۈڭگۈز ماڭا چىقمايدۇ؟ — دەپ بىرئاز ئويلىنىپتۇ، ئاندىن بىر نەرسە دەرھال يادىغا كەلگەندەك سۆزىنى يەنە داۋام قىپتۇ، — شاھزادە شاپتۇل بىلەن نەشپۈتنى يەپ بولغاندىن كېيىن ئۇخلاپمۇ قالدىمۇ؟

ئولىشىپ تۇرغانلار بىر ئېغىزدىن:

— ھەا! ھەا! ئۇخلاپ قالغاندى، — دەپتۇ.

— مانا بۇنىسى بولماپتۇ - دەا! بۇنى ئەمدى كىمدىن كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ چۆلۈكتە ھېلىغۇ شاپتۇل بىلەن نەشپۈت ئىكەن، ھەرقانداق تاماق يېگەن كىشىمۇ ئۇخلىسا بولمايدۇ. بىر نەرسىنى يەپ بولۇپ ئۇنى ياخشى سىڭدۈرمەيلا ئۇخلاپ قېلىش خاتا! ئۇخلىغاندىن كېيىنلا مۇشۇنداق بولۇپ قالىدۇ، بۇرۇنمۇ نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇنداق بولۇپ قالغان، سىلەر بۇ ئىشتىن خەۋەرسىز ئىكەنسىلەر - دە؟ — دەپتۇ شاھزادە. بۇنى ئاڭلاپ ھەممىسى باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ:

— شۇنداق، بىز بۇ ئىشتىن خەۋەرسىز، — دېيىشىپتۇ.

سېۋەت كۆتۈرگەن شاھزادە بۇلارنى راسا بابلىغىنىغا خۇش بولۇپ بەكمۇ كۈلگۈسى كەپتۇ، لېكىن چاندۇرماسلىق ئۈچۈن كۈلكىسىنى ئىچىگە بېسىپ تۇرۇپتۇ. ۋەزىر، ياساۋۇللارنىڭ ئىچىدە تالاش - تارتىش بولۇپ كېتىپتۇ. بىر قانچىلىرى: «شاھزادە بۇ قىياپەت بىلەن مەلىكىنى ھەرگىز ئالالمايدۇ، ئەمدى مۇشۇ يەردىن قايتىشىمىز كېرەك» دېسە، بەزىلىرى: «بىز شاھزادىنى بۇنداق قىلىپ قويۇپ قايتساق پادىشاھقا نېمە دەيمىز؟ بىر ئىلاج قىلىپ ساقايتىشىمىز لازىم» دېيىشىپتۇ. شاھزادە ئۇزىمۇ قايتىشقا ئۇنىمايى:

— نەچچە يىلدىن بېرى قولغا كەلتۈرەلمەي، مىڭبىر مۇشەققەتتە قولۇمغا كەل-

تۇرمەكچى بولغان قىزنى تاشلاپ نەگە بارىمەن؟! قانداقلا بولسۇن شۇ قىزنى ئېلىپ كېتىشنىڭ چارىسىنى قىلىڭلار، ــ دەپتۇ.

ئاخىر ۋەزىر شاھزادىگە:

ــ ئەمدى باشقا ھېچقانداق چارە يوق. ئارىمىزدىن بىر چىرايلىقراق يىگىتنى تېپىپ، ئۇنى شاھزادىلەرچە كىيىندۇرۇش كېرەك. مەلىكىنى قولىغا چۈشۈرۈپ، ئۆز يۇرتىمىزغا بارغاندىن كېيىن ئۇنىڭ جانابلىرىغا كۆنمەيدىغان ئىلاجى يوق، ــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ، شاھزادىگە بۇ پىكىر بەكمۇ يېقىپتۇ ۋە شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەلىكىگە يارىغۇدەك يىگىت تېپىلماپتۇ، ھېچ-قايسىسىنىڭ چىرايى شاپتۇل ساتقان شاھزادىچىلىك يوق ئىكەن. ئۇلار ئاخىر شاپتۇل ساتقان شاھزادىنى ئالدىماقچى بوپتۇ - دە، ۋەزىر ئۇنىڭغا مەقسەتنى ئېيتىپتۇ. بۇ گەپ شاھزادىگە راسا ياققان بولسىمۇ، لېكىن چېنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن:

ــ ئۆز ئىشىڭلار ئىكەن، ئۆزۈڭلار قىلىڭلار، مەن بولسام ئوقەت قىلىپ جان بېقىپ يۈرگەن بىر يولۇچىمەن. مېنى ئۇنداق خىجىل قىلماي كېتىشىمگە رۇخسەت بېرىڭلار، ــ دەپ ئۇنىماي تۇرۇۋاپتۇ. ۋەزىر كۆپ يالۋۇرۇپتۇ، شاھزادە ئۇنىماپتۇ. ئاخىر ۋەزىر پۇل بىلەن ئالدىماقچى بولۇپ، يېنىدىن بەش تىللا ئېلىپ تەڭلەپتۇ، يەنە ئۇنىماپتۇ، «يەتتە تىللا بېرەي» دەپتۇ. شاھزادە ئاران ئۇناپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بۇ شاھزادىنى كىيىندۇرۇپ مەپىگە ساپتۇ. مەپىدىكى شاھزادىنى باشقا مەپىگە سېلىپ، يۈزىگە چۈمبەل يېپىپ، مۇڭگۈزىنى بىر پارچە رەخت بىلەن ئوراپ قويۇپتۇ ھەم ۋەزىر ئۇنىڭغا شەھەرگە بارغاندا ئۆيدىن سىرتقا چىقماي ئولتۇرۇشنى ئۇقتۇرۇپ قويۇپتۇ.

قۇدا بولىدىغان پادىشاھ بۇگۈن شاھزادە كېلىدۇ، دەپ پۈتۈن ۋەزىر - ئۆلىمالىرى بىلەن شەھەر ئەھلىنى قوزغاپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. قارىسا، قىزنىڭ ئالىدىغان شاھزادە ئاجايىپ كېلىشكەن بىر يىگىت ھەم تويغا دەپ راسلاپ كەلگەن پۇل - مال-لىرى ھەددى - ھېسابسىز ئىكەن. بۇنى كۆرگەن پادىشاھنىڭ گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ كېتىپتۇ، لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن، قىزى توغرىسىدا غەم - ئەندىشىگە قاپتۇ، قىز-نىڭ چاتىقى ئاشكارا بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، تويىنى چاپسانراق ئۆتكۈزۈپ، شاھزا-دىنى پاتراق يولغا سېلىشقا ئالدىراپتۇ، نۇرغۇن پۇل - مالنى سەرپ قىلىپ، تويغا تېزدىن تەييارلىق كۆرۈپتۇ ۋە يەتتە كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ بېرىپتۇ.

توي كۈنى قېرىلار بىر يەردە، ياشلار بىر يەردە بوپتۇ. كېچە - كۈندۈز ھەممە مېھمانلار مەشرەپ ۋە ئويۇن - تاماشىلار بىلەن بوپتۇ. لېكىن، پادىشاھنىڭ ئوي - پىكرى قىزى بىلەن شاھزادىدە قاپتۇ، تىنماي باشقىلاردىن قىزى بىلەن يىگىتنىڭ

ئەھۋالىنى ئۇقۇپ تۇرۇپتۇ. تويىنىڭ ئالتىنچى كۈنىگىچە قىز يۈزىدىن چۈمبەلنى ئالماي، تامغا قاراپ يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ، باشقىلار ئۇسسۇل ئويناپ، ناخشا ئېيتىپ ۋە قوشاق توقۇپ ئولتۇرسا، قىز ئۆزىنىڭ سۆيگەن يارى بولغان شاھزادىنى ئويلاپ يىغلاپتۇ. بۇ ئەھۋالنى پادىشاھ ئاڭلاپ تېخىمۇ غەمگە چۆشۈپتۇ، پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بىر يەردە تۇرالماي قاپتۇ. تويىنىڭ ئاخىرقى كۈنى كۆپچىلىك بۇرۇنقىدەك يەنە ئۆز ئويۇن - تاماشىسى بىلەن بولۇپ قالغاندا، شاھزادە مەلىكىگە ئۆزىنى ئاشكارا قىلىشنى ئويلاپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئاغزىنى يېقىپ، ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بوش ئاۋازدا ئېيتىپتۇ. مەلىكە ئاۋۋال ئىشەنمەپتۇ، ئاخىرى چۆمبىلىنى ئاستا ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، دېگەندەك ئۆزىنىڭ سۆيگەن يىگىتى ئىكەن. مەلىكە، ئوڭۇمۇ - چۈشۈمۇ دەپ، خۇشاللىقىدىن ئولتۇرالماي قاپتۇ. شاھزادە باشقىلارنىڭ، خۇسۇسەن پادىشاھنىڭ تۈيۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، مەلىكىنىڭ تاقەت قىلىپ ئولتۇرۇشىنى ئېيتىپتۇ. مەلىكىمۇ چاندۇرماسلىققا تىرىشىپتۇ. شاھزادە پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، قىزغا ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە قانداق قىلىپ كېلىپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەتە پادىشاھ بىزنى يولغا سالىدۇ، ئەگەر بىز سىزنى ئالغىلى كەلگەن شاھزادىنىڭ يۇرتىغا بارىدىغان بولساق، سىز پۇتۇنلەي شۇنىڭ ئەمرىدە بولۇپ قالىسىز، مېنى بولسا، بۇ يۇرتتىن ھەيدەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ھازىردىن باشلاپ قانداق قىلىپ بولسۇن قۇتۇلۇشقا تىرىشايلى. بۇنىڭ ئامالى قېچىش. قېچىش ئۈچۈن ياغاچ ئات كېرەك. سىز ئەتە «دادام ياغاچ ئاتنى بەرمىسە بارمايمەن» دەپ تۇرۇۋېلىڭ. دادىڭىز ھەر قانداق ئۇسۇل بىلەن قورقۇتسىمۇ چىڭ تۇرۇڭ. سىزنى ھېچنېمە قىلالمايدۇ. ياغاچ ئات قولغا كەلمىسە، بىزنىڭ ئايرىلغىنىمىز ئايرىلغان.

بۇنى مەلىكە جان - دىلى بىلەن ئورۇنداشقا ۋەدە بېرىپتۇ.

بۇ كۈنى توي بەك قىزىپتۇ، ھەممە كىشىنىڭ دىققىتى قىز بىلەن يىگىتنىڭ مۇھەببىتىدە بوپتۇ. بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇشقا كەلگەن يەڭگە مومای بۇ ئىككىسىنىڭ بۇنداق كۆڭۈللۈك ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ، دەررۇ بېرىپ پادىشاھقا بايان قىپتۇ، بۇنى ئاڭلاپ پادىشاھنىڭ كۆڭلى ئارام تېپىپتۇ.

تاڭ ئېتىپتۇ. ئەتىگەندىلا ھەممە مېھمانلار شاھزادە بىلەن مەلىكىنى ئۇزىتىش ئۈچۈن تەييارلىنىپتۇ. شاھزادىنىڭ ئېتىنى توقۇپ، مەپىلىرىنى قېتىپ تەييارلاپ بوپتۇ. ھەممىسى مەلىكىنىڭ چىقىشىغا قاراپ تۇرۇپتۇ. لېكىن، مەلىكە چىقماپتۇ. مېھمانلار بۇ ئەھۋالغا ھەيران بولۇشۇپتۇ. پادىشاھ مەلىكىنىڭ چىقمای تۇرۇۋېلىپ، مېھمانلارنى ساقلىتىپ قويغىنىغا بەك خاپا بوپتۇ، چۈنكى مېھمانلارنىڭ ئىچىدە باشقا ئىقلىملاردىن كەلگەن مېھمانلارمۇ بار ئىكەن، پادىشاھ شۇلاردىن بەك ئۈيلىپتۇ،

دەرھال ئۇ بىر كىنىزەكنى كىرگۈزۈپتۇ. كىنىزەك چىقىپ پادىشاھقا:

ــ پادىشاھى ئالەم، مەلىكىنىڭ چىقماسلىقىدا بىر سەۋەب بار ئىكەن، ــ دەپتۇ.

ــ ھەا! نېمە سەۋەب؟

ــ «دادام ياغاچ ئاتنى قوشۇپ بەرمىسە بارمايمەن» دەيدۇ، ــ دەپتۇ كىنىزەك.

پادىشاھ دەرھال غەزەپكە كېلىپ «جاللات!» دەپ ۋارقىراپتۇ. جاللاتلار شۇ ھامان پادىشاھنىڭ ئالدىغا ھازىر بوپتۇ. پۇتۇن مېھمانلار بۇ ئىشقا ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قاپتۇ. ئاخىرى چەتتىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ بىرسى پادىشاھقا تەسەللى بېرىپتۇ:

ــ قويسىلا پادىشاھ، بۇنىڭغا ئانچە خاپا بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ياش بالىلار ئويۇنغا ئامراق بولىدۇ، ئىچى پۇشقاندا ئويناپ كۆڭلىنى ئاچار، سورىغان نەرسىسىنى بەرسىلە، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ مېھمانلارنىڭ يۈز ـ خاتىرسى ئۈچۈن ياغاچ ئاتنى نائىلاج مەلىكىگە قوشۇپ بېرىپتۇ. داغدۇغا بىلەن قىز ـ يىگىتنى يولغا سالىپتۇ.

ئۇلار بىر نەچچە كۈن يول مېڭىپ، مۇڭگۈزلۈك شاھزادىنىڭ يۇرتىغا يېقىنلىشىپتۇ، لېكىن قېچىشنىڭ پەيتىنى تاپالماپتۇ. ئەگەر ئوردىغا كىرىپلا قالسا ئىش چاتاق. شاھزادە يەنە مەلىكىگە:

ــ سىز ئوردىنىڭ ئالدىغا بارغاندا، ئۆز قولۇم بىلەن يەتتە تەخسە تىللانى كۆپ-چىلىكىنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ چاچمىسام ئوردىغا كىرمەيمەن دەڭ. ئۇلار نائىلاج تىلەكىكىزنى قوبۇل قىلىدۇ. تىللالارنى ئېلىپ چىققاندا يەرگە چېچىڭ، ئاندىن ئوردىدىكى پۇتۇن ۋەزىر، ئۆلىمالارغىچە چىقىپ تەرسۇن دەڭ. ئۇنىمۇ قىلمايلا ئىلاج يوق. ئۇلار تىللا بىلەنلا بولۇپ كەتكەندە، ياغاچ ئاتقا مىنىپ قاچىمىز، ــ دەپ گەپ ئۆگىتىپتۇ.

دەل ئوردا ئالدىغا كەلگەندە مەلىكە شاھزادىنىڭ دېگىنى بويىچە تەلەپ قويۇپتۇ، ئوردىدىكىلەر نائىلاج ماقۇل بوپتۇ... ئۇلار راسا تىللا تېرىش بىلەن بولۇپ كەتكەندە شاھزادە بىلەن مەلىكە ياغاچ ئاتقا مىنىپتۇ ـ دە، ئاتنىڭ ئوڭ قۇلىقىنى بىر بۇراپ ئاسمانغا ئوقتەك ئۇچۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. ھېلىقى ئادەملەر بولسا ھەيران بولۇپ، ئاسمانغا قارىغىنىچە قاپتۇ... شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىككىسى سالامەت شاھزادىنىڭ يۇرتىغا ئۇچۇپ كەپتۇ.

پادىشاھ ئۆز ئوغلىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن كېچە ـ كۈندۈز ئاھ ئۇرۇپ سەۋدايى بولۇپ قالغانكەن. بۇنىڭ ھەممىسىنى ياغاچ ئاتنى ياسىغان ياغاچچىدىن كۆرۈپ، ئۇنى زىندانغا تاشلاپتۇ. ئاخىرى شەھەردىكى چوڭ دەرۋازىغا مىخلاپ قويماق بوپتۇ. شاھزادىنىڭ بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن كۈنى ھېلىقى ياغاچچىنى دەرۋازىغا مىخلاش ئۈچۈن ئېلىپ ماڭغان ۋاقتىقا توغرا كەپتۇ. شاھزادە كېلىپلا دادىسىدىن ياغاچچىنى سوراپ-

تۇ، ئاندىن ياغاچ ئاتنىڭ خاسىيىتىنى، بۇ ئات بولمىسا نۇرغۇن ئىشنى كۆرەلمەيدە-غانلىقىنى، شۇنىڭدەك بۇنداق چىرايلىق، ئەقىللىك بىر مەلىكىگە ئىگە بولالمايدىغان-لىقىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئۇ يەنە ياغاچچىغا مۇكاپات بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. دادىسى شاھزادىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ياغاچچىنى ناھەق جازالىغانلىقىغا بەك خىجىل بوپتۇ ۋە شاھزادىنىڭ تەلىپى بويىچە دەررۇ ياغاچچىنى ئازاد قىپتۇ. شاھزادە شۇ ھامان ياغاچچى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنى ئوردىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. پادىشاھ ياغاچ-چىدىن كۆپ ئەپۇ سوراپتۇ ھەم نۇرغۇن پۇل ئىنئام بېرىپ، ھۈنىرىنى تېخىمۇ تاكا-مۇللاشتۇرۇشقا دەۋەت قىپتۇ. پۇتۇن يۇرتقا شاھزادە بىلەن مەلىكىنىڭ قىرىق كېچە-كۈندۈز تويىنى قىلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ قېرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئوغلىغا ئۆز تەخ-تىنى ئۆتۈنۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **داۋۇت ئۆرگىلەي.** ئەر، ئۇيغۇر، كۇچا ناھىيەسى 6 - رايوندىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇكېرىم خوجا** (1928 — 1988). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ئەدەبىيات - سەنئەت باشقارمىسىدىن.

«شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژۇرنىلى، 5.1953

«جەبرائىل» ھەققىدە قىسسە

ۋاقىت زامانىدا مىسىر شەھىرىدە بىر باپكار بىلەن بىر ياغاچچى بولۇپ، ئۇلار-نىڭ بىر ئاشىقى بار ئىدى. كۇنلەرنىڭ بىرىدە باپكار ئۇ خوتۇن ئۇچۇن ناھا-يىتى ئېسىل بىر كۆڭلەك توقۇدىكى، ئۇنىڭ ئىككى يېنى ۋە ياقىسى بىلىنمەس ئى-دى، ئۇنىڭ ھېچ يېرىدە تىكىچى كۆرۈنمەس ئىدى. كۆڭلەك خوتۇنىنىڭ بويىغا ئۇزۇن-لۇق ۋە كەڭلىك جەھەتتە بەكمۇ مۇۋاپىق كەلدى. شۇنىڭ بىلەن «پالانى باپكار بىر كۆڭلەك توقۇپتۇكى، ئۇنىڭ ھېچ يېرىدە تىكىچى يوقتۇر. ياقا، يەڭلىرىنى ئۆزگىچە توقۇپتۇ. ئۇنىڭدەك كۆڭلەكنى ھېچبىر باپكار توقۇيالماس» دېگەن سۆز پۈتۈن مىسىر شەھىرىگە تارقىدى.

بىر كۇنى ياغاچچى ئۇ كۆڭلەكنى مەشۇقىنىڭ ئۇچىسىدا كۆردى ۋە بۇ خوتۇنىنىڭ باپكار بىلەن ئاشنالىقى بار دېگەننى گۇمان قىلدى، ئىلگىرى ھەم بۇ گۇمانى بار ئى-دى. شۇ سەۋەبتىن ئاچچىقلاندى ھەم خۇسۇمەت، ھەسەتخورلۇقى تۇتىتى ۋە «ئى چى-كىن، نېمە ئۇچۇن مەندىن ئۆزگىگە كۆڭۈل بېرىسەن؟» دەپ تولا سىياسەتلەر قىلدى. ئەمما، بۇ خوتۇن باپكارنى دوست تۇتقاندى، ئۇ تەركى قىلالمىدى. بەس، ياغاچچىنى خىلۋەتكە ئېلىپ كىرىپ ئولتۇرغۇزدى ھەمدە ئېيتتىكى:

— ئى جانۇ جانىم، بىلگىن ۋە ئاگاھ بولغىنكى، سېنىڭ بىر تال مويۇڭ ماڭا ھەممە ئالەمدىن ئەزىزرەك تۇرىدۇ، — دېدى - دە، قۇرئاننى ئېلىپ كېلىپ قەسەم ئىچىپ تۇرۇپ، — مەن ئۆزۇمگە باپكاردىن دۇشمەنرەك كىشىنى بىلمەيمەن. نېمە ئۇچۇنكى ئۇ مېنى پىچاق ئۇرىمەن دەپ قورقۇتىدۇ. ئۇنىڭ قورقۇتۇشىدىن ئىختىيار-سىز ئۇنىڭ ئاشنالىقىنى قىلغانىدىم. بۇ ھالىمنى ماڭا ھەم ئېيتالماس ئىدىم. مېنىڭ ھالىم شۇدۇر، — دېدى. ياغاچچى بۇنىڭغا جاۋابەن:

— ئەگەر بۇ سۆزۈڭ راست بولسا ۋە ئۇنى خالىماي ماڭا مايىل بولساڭ، ئۇنىڭ ئىشى ئاساندۇر. ئۇنى تازا بىر ئاۋارە قىلايلى، ئۇ ئۆلگۈچە سېنى كۆرەلمىسۇن، — دېدى.

ئۇ خوتۇن يەنە بىر مەرتىۋە قەسەم ئىچتى. ئاندىن ياغاچچى بۇ سۆزلەرنىڭ ھەم-مىسى راستتۇر دەپ ئىشەندى ۋە:

— خاتىرجەم بولغىنكى، مەن ئۇنىڭ چارىسىنى قىلۇرمەن، — دەپ ئورنىدىن قوپتى. باپكارنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئېيتتىكى:

— ئى يارۇبۇرادەر، سەن ئېسىل بىر كۆڭلەكنى توقۇپسەن. ئۆز ھۇنىرىڭدە كامىللىق كۆردۈڭ، بۇ ھەم ماڭا ئارزۇ بولدى. مەنمۇ ئۆز ھۇنىرىم بىلەن بىر نېمە ياسىغايمەن، ھېچ كىشى ئۇنىڭدەك ئىشنى قىلالمىغاي. سەن ئۆز ئالدىڭدا باپكارلارنى ھەيران قىلدىڭ، مەن ھەم ئالدىمدا ياغاچچىلارنى ھەيران قىلغايمەن، — دېدى. باپكار:

— مۇبارەك بولسۇن، مەن بەندىگە نېمە ھاجەت بولسا خىزمەت قىلغايمەن، — دېدى.

ياغاچچى ئۇچ - تۆت پارچە تاختاي راسلاپ تىلسىم بىلەن بىر ساندۇق ياسىدى. كى، ھېچ يەردە ئۇنىڭدەك ساندۇقنى ئادەم كۆرمىگەن بولغاي. ئۇنىڭ ئىچىگە تىلسىملارنى بەجا كەلتۈرۈپ تامام قىلدى. ئاندىن باپكارنىڭ قېشىغا باردى ۋە دېدىكى:

— ئى يارۇبۇرادەر، مەن ھەم ھۇنىرىم بىلەن بىر كاتتا نەرسە ياسىدىم، ھېچ ياغاچچى ئاڭا ئوخشاش نەرسىنى ھەرگىز ياسىيالمىغاي. مانا بۇ ساندۇق شۇلدۇر. ساڭا بۇرادەرلىكىمنىڭ ھەم سۆھبەتداشلىقىنىڭ ھەققىنى بەجا كەلتۈرگەيمەن. قوپقىن، سەھراغا بارايلى، ئۇ يەردە بۇ تىلسىمنى سىناق قىلاي، ئۇنىڭ ياخشى تەرەپلىرىنى كۆرەيلى، ئاندىن مەن ئۇنى ياغاچچىلارغا مەلۇم قىلاي. سېنىڭ نامىڭ باپكارلار ئارىسىدا يۇقىرى بولغاندەك، مېنىڭ نامىمۇ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يۇقىرى بولغاي، — دېدى.

ياغاچچى ساندۇقنى يۇدۇپ، ئىككىسى يولغا راۋان بولدى. ئۇلار شەھەردىن ئىككى پەرسەڭ يىراق بىر سەھراغا باردى. ياغاچچى:

— ئى بۇرادەر، تامام لىباسىڭنى سېلىپ، ئاندىن تۇغما بولۇپ بۇ ساندۇققا كىرگىن، — دېدى.

نىچۈكتۇر، باپكار دەرھال لىباسىنى سېلىپ ئاندىن تۇغما بولدى ۋە يانچۇقىدا بىر نەچچە دىنار بار ئىدى، بۇنى ياغاچچىغا بەردى. ئاندىن ساندۇق ئىچىگە كىردى. ئۇ ساندۇققا تىلسىم بىلەن بىر مىخ قادالغانىدى. ئۇنى ئوڭ تەرەپكە بۇرىسا، ساندۇق يۇقىرى ئۆرلەيتتى، سول تەرەپكە تولغىسا، تۆۋەنگە چۈشەتتى. ياغاچچى باپكارغا مىخنى ئوڭ تەرەپكە تولغاپ كۆرسەتتى ۋە:

— ئى بۇرادەر، داۋاملىق بۇ مىخنى كۈچۈڭنىڭ بارىچە ئوڭ تەرەپكە تولغىغايسەن، — دېدى. باپكار مىخنى ئوڭ تەرەپكە تولغاش بىلەن ساندۇق ھەرىكەتكە كېلىپ ئورنىدىن قوزغالدى، ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى. باپكار مىخنى ھەر قېتىم تولغىغاندا ساندۇق ھاۋاغا ئېگىزرەك كۆتۈرۈلەتتى. ئۇ تازا ئۆرلىدى، ئاندىن كۆزدىن غايىب بولدى. ئول ساندۇقنىڭ دېرىزىلىرى بار ئىدى، ئېچىلدى. باپكار تۆۋەنگە قارىدى، شەھەر، كەنتلەردىكى نەرسىلەرنى كۆردى، روھى زېمىندىكى نەرسىلەرنى كۆردى ۋە ئۆزى - ئۆزىگە: «ئاھ، ياغاچچى مېنى بۇ ھىيلە بىلەن جاھاندا ئاۋارە قىپتۇ» دېدى. بۇ قورقۇنچتىن

جىگىرى پارە - پارە بولدى. بۇ مىختى سول تەرەپكە تولغىسام، ساندۇق يەنە يۇقىرى ئۆرلەرمۇ ياكى تۆۋەنگە چۈشەرمۇ، دەپ ئويلاپ، مىختى سول تەرەپكە تولغىدى. ساندۇق تۆۋەنرەك چۈشتى، يەنە سول تەرەپكە تولغىغانىدى، يەنە تۆۋەنرەك چۈشتى. ئاخىر بې-رىپ يەرگە قوندى. ئۇ ساندۇقتىن چىقتى ۋە ئۆزىنى دەريايى ئوممان بويىدا كۆردى. بۇ يەرنىڭ قەيەر ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدى. كۆز قۇۋۇتى يەتكۈچە قارىدى، ئۇ سۇدىن باشقا نېمىنى كۆرمىدى. كۆڭلىگە قورقۇنچ چۈشتى ۋە دەريا ياقىسىدا يۇرۇپ ئازغىنا مېۋە تېپىپ يېدى. ئاندىن تامام غەم - ئەندىشە ئىچىدە ئۈيان - بۈيان يۈگۈرۈپ باق-تى. ناگاندا دەريا ياقىسىدا ئادەملەرنى كۆردى. ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ سالام بەردى. ئۇ كىشىلەر سالامغا جاۋاب بەرگەندىن كېيىن:

— نېمە ئادەمسەن؟ قەيەردىن كەلدىڭ؟ — دېدى. باپكار ئاڭا جاۋاب بېرىپ:

— مەن مەردۇ غېرىبدۇرمەن، يول ئاداشتىم، ماڭا رەھمە قىلىپ، ئاۋاتلىققا يول كۆرسىتىپ قويۇڭلار، — دېدى. ئۇ كىشىلەر:

— بۇ دەريايى ئوممانداۋر، ئاۋاتلىقتۇر، — دېدى. باپكار ئۇلارغا دۇئا قىلدى. بىر جاڭگالغا راۋان بولدى. ئۇ ئويلىدىكى، ئەگەر ساندۇقنى بۇ يەرگە قويۇپ كەتسەم، يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا ھالاك بولىمەن. ئەمدى ساندۇقنىڭ سې-رىنى بىلدىم، ئۇ مېنى جاڭگالدىن تاشقىرى ئېلىپ چىققاي. تا شەھەرگە يەتكەيمەن، دەپ دەرھال ساندۇققا يەنە كىرىپ مىختى ئوڭ تەرەپكە تولغىدى، ساندۇق يەنە ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى. ئۇ جاڭگالدىن چىقىپ بىر چاقىرىم يەرگە بېرىپ چۈشتى. باپكار سان-دۇقتىن چىقىپ قارىدى، بىر ئوردا كۆرۈندى، ئۇنىڭ بېشى پەلەكتە، دەرۋازىسى كۆپ-كۆك تۆمۈردىن ئىدى. دەرۋازا ئالدىدا ھېچكىم يوق ئىدى. ئۇ بۇ قەيەركىن ۋە كىم-نىڭ ئوردىسىدۇر؟ دەپ ئويلىدى. شۇ چاغدا يىراقتىن بىر ئادەمنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا باردى، سالام بەردى ۋە:

— ئى بۇرادەر، بۇ كىمنىڭ ئوردىسى؟ — دەپ سورىدى. ئۇ كىشى:

— مەنمۇ ساڭا ئوخشاش مەردۇ غېرىبدۇرمەن، بۇ ئوردىنى بىلمەيمەن، — دېدى. باپكار:

— ئارى غېرىبدۇرمەن، بۇرادىرىمنى يوقاتقانىدىم، ئۇنى ئىزدەپ يۈرىمەن، — دېدى. ئۇ كىشى:

— بۇ شەھەر شەھىرى ئوممانداۋر. شەھەر پادىشاھىنىڭ ئون نەچچە ياشلاردا بىر قىزى بار ئىدى. پادىشاھ ئۇ قىزى دۇنياغا كەلگەندە، ئۇنى ھېچ كىشى كۆرمىسۇن، دەپ، بۇ ئوردىنى ئۇنىڭ ئۈچۈن بىنا قىلىپ، قىزنى ئانىسى بىلەن بۇ يەردە قويىدى. بۇ ئوردىنىڭ ئىشىك ئاچقۇچىنى پادىشاھ ئۆزى ساقلايدۇ، ھەر ھەپتىدە بىر مەرتىۋە

كېلىپ قىزنى كۆرۈپ كېتىدۇ، ــ دېدى. باپكار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ساندۇق قېشىدا ئولتۇردى. كېچە بولدى. ساندۇق ئىچىگە كىرىپ مىخنى ئوڭ تەرەپكە تولغىدى، ھاۋا-غا كۆتۈرۈلدى، ئۇ قىز تۇرغان ئوردىنىڭ ئۈستىگە كەلدى. مىخنى سول تەرەپكە تول-غىدى، تۆۋەنلىدى، ئوردىنىڭ تۆپىسىگە چۈشتى. باپكار ساندۇقتىن چىقتى، ھەر تە-رەپكە قارىدى. بىر دېرىزە كۆرۈندى، بېرىپ قارىدى. ھۆسىن ـ جامالى ھەددىدىن زە-يادە گۈزەل بىر قىزنى كۆردى، ئۇنىڭ يېنىدا ئېمىكئانىسى ئولتۇرۇپتۇ. باپكار ئوردا ئىچىگە چۈشكىلى شوتا قويۇپ، دېرىزىدىن قارىدى. دەل شۇ چاغدا قىز ئاجايىپ گۈ-زەل كەرەشمە بىلەن تەختكە چىقىپ ياتتى، ئۇخلىدى. باپكار ئوردىنىڭ ئىچىگە چۈ-شۈپ قىز ياتقان سارايغا كىردى. تەختكە چىقىپ، قىزنىڭ يوتقىنىنى ئېچىپ قوينىغا كىرىپ قول سۈندى، ئۇ قىزنىڭ بەدىنىنى قۇچاقلاپ سۆيدى. قىز ئويغىنىپ ئۆزىنى بىر ئەر كىشىنىڭ قۇچىقىدا كۆرۈپ پەرياد قىلدى.

ــ سەن نېمە ئادەمسەن؟ ــ دېدى قىز غەزەپلىنىپ. ئېمىكئانا قىزنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئويغاندى، دەرھال قوپۇپ چىراغنى ياندۇردى. كۆردىكى، باپكار خۇددى ئانىدىن يېڭى تۇغۇلغاندەك يالىڭاچ تۇرۇپتۇ. ئېمىكئانا:

ــ سەن نېمە ئادەمسەن؟ ــ دېدى. باپكار:

ــ مەن جەبرائىلدۇرمەن، ئاسماندىن كەلدىم. بۇ قىزنى خۇدايىتائالا ماڭا ئاتا قىلدى. ئۆز ئۆيۈمگە كەلدىم. بۇ قىز مېنىڭ ھالال جۈپتۈمدۇر، ــ دېدى.

ئېمىكئانا بىلەن قىز بىر ـ بىرىگە: «بۇ ئوردىنىڭ ئۈستىدىن قۇشمۇ ئۇچۇپ ئۆتەلمەس، ھەممە ئىشكىلىرى زەنجىر بىلەن مەھكەم بەند قىلىقلىقتۇر. ئەگەر بۇ كىشى جەبرائىل بولمىسا ئىدى، مۇنداق يالىڭاچ ۋە تەييارلىقسىز بۇ ئوردىغا كىرەل-مەس ئىدى» دېيىشتى. قىز ئېيتتىكى:

ــ ئى جەبرائىل، ساڭا مۇبارەك بولسۇن. خۇدايىتائالا مەندەك كىشىنى ساڭا لايىق كۆرۈپ، خوتۇنلۇققا بېرىپتۇ. بۇ ئىلتىپاتقا بىسيار شۈكۈر ـ سانا ئېيتماق ئاتا ـ ئانامغا ۋاجىپتۇر.

باپكار خۇشال بولدى. ئۇلار يېتىپ قالدى. قىز چىن ئېتىقادى بىلەن باپكارنىڭ كۆڭلىدىكىدەك خىزمەت قىلدى. باپكار ئۆز ئىشىدا كەملىك قىلماي دەرھال ئۇنىڭ مېھرىگە شىكەستە بەردى. ئاندىن قىز باپكارغا ئاشىقى شەيدا بولدى. قىزنىڭ ئاتىسى مۇھىم بىر ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، بىر ئايغىچە قىزنىڭ قېشىغا كېلەلمىدى. باپكار ھەر كېچە قىز يېنىغا كېلىپ تۇردى. ئۇ قىزنىڭ قوينىغا كىرىپ راھەت ـ پاراغەتتە تاڭ ئاتقۇچە ياتاتتى، تاڭ ئاتقاندا قىزنىڭ قوينىدىن چىقىپ ئوردا تۆپىسىگە چىقاتتى ۋە ساندۇق ئىچىگە كىرىپ مىخنى تولغايتتى ـ دە، جاڭگالغا بېرىپ چۈ-

شەتتى. بۇ يوسۇندا قىرىق كۈن ئۆتتى. قىز ھاملىدار بولدى. قىزنىڭ ئاتىسى مۇ-ھىم ئىشنى تۈگىتىپ، قىزنىڭ قېشىغا كەلدى. ئوردا ئاچقۇچلىرىنى ئۆزى بىلەن ئېلىپ كەلگەنىدى. ئىشكىلەرنى ئېچىپ قىزنىڭ يېنىغا كىردى، قىزنى كۆردى. قىز ئۆز ھالىدا ئەمەس ئىدى. پادىشاھ ئېمىكئانىدىن:

ــ ھەي، بۇ ئەزىز پەرزەنتىمگە نېمە بولدى؟ ــ دېدى. ئېمىكئانا بىلەن قىز بولغان ۋەقەنى يەشتى، بايان قىلدى:

ــ خۇدايىتائالا جەبرائىلنى سىزگە كۈيۈئوغۇللۇققا ئەۋەتىپتۇ، ئاسماندا ئاڭا قا-رىشىزنى نىكاھ قىپتۇ. ھەر كېچە جەبرائىل بۇ يەرگە كېلىپ ياتىدۇ، تاڭ ئاتقاندا يە-نە ئاسمانغا چىقىپ كېتىدۇ.

پادىشاھ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ھەيران بولدى، ئوردىنىڭ يۇقىرى ــ تۆۋەن ئەترا-پىنى تەكشۈردى، ھەممە نەرسىلەرنى ئۆز ئورنىدا كۆردى. پادىشاھ، مۇنداق مەھكەم ئوردا يوقتۇر، بۇ نېمە ۋەقەدۇر؟ دەپ ئويلاپ، كېچىسى ئوردىدا قوندى. نامازخۇپتەن ۋاقتى بولدى، چىراغلارنى ياندۇردى، بىر شەمشىرىنى ئالدىغا قويۇپ قويدى. بىر سا-ئەت بولغانىدى، ھەر كېچىكى يوسۇن بىلەن باپكار ساندۇققا كىردى، مىخنى تولغا-دى، ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى، ئوردا ئۈستىگە كېلىپ چۈشتى. ساندۇقنىڭ چۈشكەن شەپ-سى پادىشاھ قۇلىقىغا ئاڭلاندى. پادىشاھ ئورنىدىن چاچراپ قوپتى، بىھوش بولدى، ئاندىن ھوشىغا كەلدى. باپكار تۆپىدىن چۈشتى، تامبالچاق ھالىدا كېلىپ قىزنىڭ قېشىدا ئولتۇردى. پادىشاھ باپكارنى كۆردى، يۇقىرى ئاۋازدا:

ــ ئامەنتا، رەسەددەقىنا، يا جەبرائىل روھىللا، ــ دەپ باپكارنىڭ ئايىغىغا يى-قىلىپ، ناله ــ زار قىلدى. قىز:

ــ ئى جەبرائىل، بۇ مېنىڭ ئاتامدۇر، ــ دېدى. باپكار پادىشاھنىڭ بېشىنى ئا-يىغىدىن كۆتۈردى. ئەمما، پادىشاھ دەممۇدەم يۇزىنى يەرگە ئۇرۇپ، باپكارنىڭ قول ــ ئايىغىغا كۆزىنى سۈرتەر ئىدى ھەم «جەبرائىلنىڭ ئۆيۈمگە مۇبارەك قەدىمى يېتىپتۇ» دەپ ھەق تائالاغا تولا شۈكۈر ــ سانا ئېيتتى. باپكار:

ــ ئى پادىشاھ، كۆڭلۈڭنى خۇش تۇتقىن، ساڭا خۇدايىتائالانىڭ ئىنايەتلىرى بە-ھىسابتۇر. دۆلىتىڭ زىيادە، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن، دۈشمەنلىرىڭ مەغلۇپ بولغاي، ــ دېدى. پادىشاھ بېشىنى يەرگە قويدى ۋە:

ــ مەن بەندىنىڭ نېمە لايىقىتى بولسۇن، ھەق تائالا سىز جەبرائىلنى ماڭا كۆ-يۈگۈل قىلماقنى خاھىش قىلىپ ئەۋەتىپتۇ. مەن بۇ ئىلتىپات ــ نېمەتنىڭ شۈكرا-نىسىنى قاچان ئېيتىپ تۈگىتەرمەن، ــ دەپ يەنە بىر ئۆيگە كىرىپ ئۇخلىدى. باپ-كار قىزنىڭ يېنىدا تاڭ ئاتقۇچە ئەيش ــ ئىشرەت قىلدى. تاڭ ئاتتى. ئۆگزىگە چە-

قىپ ساندۇق ئىچىگە كىردى ۋە مىخنى تولغىدى. ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ، جاڭگالغا بېرىپ يوشۇرۇنۇپ ياتتى.

قىز ئۈيقۇدىن ئويغاندى. جەبرائىلنىڭ يۈزۈپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. قوپۇپ ئاتىسىنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە:

ــ ئى دادا، جەبرائىل يۈزۈپ كەتتى، ــ دېدى. پادىشاھ ھەم ئورنىدىن قوپتى، ئوردا ئۈستىگە چىقتى. قارارا، شۇ چاغ بىر يۇلتۇز كۆچۈپ سۇدا ئەكسى كۆرۈندى. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ ئىشەندىكى، ئاسمانىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ، جەبرائىل كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇ دەرھال يۇزىنى تۈپراققا سۈردى، باپكارنى جەبرائىل دەپ تەستىق ۋە ئېتىقاد قىلىپ ئۆگزىدىن يېنىپ چۈشتى ھەمدە قىزىغا:

ــ ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە جەبرائىلنىڭ ئالدىدا ئىخلاس بىلەن خىزمەت قىلغايسەن، مەن بېرىپ جەبرائىل ئۈچۈن خاس قىممەت باھالىق لىباس ۋە پاكىز ياسداقلار ھەمدە پاك تائاملار تەييارلاپ ئىبەرگەيمەن، ــ دېدى. قىز ئاتىسىغا:

ــ بۇگۈن جەبرائىلنىڭ مېنىڭ ئۆيۈمگە كەلگىنىگە قىرىق كۈن بولدى. بۇ مۇددەت ئىچىدە ئۇنىڭ بىر قەتىرە سۇ چاغلىق نەرسىنى ئاغزىغا ئالغىنىنى كۆرمىدىم، ــ دېدى.

پادىشاھ كۈن چىققاندا ئورنىدىن تۇرۇپ، ھەممە ئىشكىلەرنى مەھكەم ئېتىپ، ئۆز ئوردىسىغا كەتتى. شۇ كۈنى باپكار ئۈچۈن بىر نەچچە شاھانە لىباس تەييارلاپ قىزى قېشىغا ئەۋەتتى.

كېچە بولدى. باپكار سانداقا كىردى، مىخنى تولغىدى، ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى. شەھىرى ئومانغا قاراپ ماڭدى. پادىشاھ سارىيىنىڭ ئۆگزىسىگە چۈشتى. سانداقتىن چىقىپ تۆڭلۈككە باردى. كۆردىكى، پادىشاھ ۋەزىرى بىلەن ئىككى - ئۈچ خىزمەتچى ھەم شاراب ئىچىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار جەبرائىلنىڭ ھېكايەتلىرىنى قىلاتتى. باپكار تۆڭلۈكتە ئولتۇرۇپ پادىشاھنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلىدى. ئەمما، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرى ئاقىلراق ئىدى. ئۇ جەبرائىلنىڭ ھېكايەتلىرىگە ئىشەنمىدى ۋە دېدىكى:

ــ بۇ يالغان ئىشتۇر، سىزگە ئوخشاش پادىشاھنىڭ بۇنداق يالغانغا ئىشەنگىنىنى ھېچكىم ئاڭلاپ باققان ئەمەس. مېنىڭچە، شۇنىسى گۇمانسىزكى، بۇ ئادەم ئەپسۇن ۋە ھىيلە بىلەن سىزنىڭ ئوردىڭىزغا كېلىپ، سىزنىڭ شەرىپىڭىزگە مۇنداق بەتنامىلار قىلدى، ــ دېدى. پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ۋارقىراپ دېدى:

ــ مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن جەبرائىلنىڭ مۆجىزاتىنى، ئىززەت - شاراپىتىنى كۆردۈم. ئەگەر كۆرمىسەم ئىدى، بۇ سۆزلىرىڭ توغرا بولۇر ئىدى. جەبرائىل بارغاندا كۆردۈمكى، ئاسمانىنىڭ ئىشكىلىرى ئېچىلدى. سەن بۇ بىھۇدە سۆزلەرنى نېمە ئۈچۈن

قىلىسەن؟ ــ دېدى. پادىشاھ تەكرار شۇنداق دېدى. ۋەزىر ئىشەنمىدى.

باپكار قولىنى تۆڭلۈككە ئۇردى. پادىشاھ شۇ تۆڭلۈك تۇۋىدە ئىدى. باپكار پەم بىلەن ھېلىقى ئىشەنمىگەن ۋەزىرنىڭ بېشىغا چويۇن بىلەن ئۇرۇپ ئون پارە قىلدى. ۋەزىرلەر بۇ ھالنى كۆرۈپ، ھۇجرا يېقىلدىمىكىن دەپ، گۇمان قىلدى. لېكىن، پادىشاھ شۇ چاغدا:

ــ جەبرائىلنىڭ مۇجىزىلىرىنى كۆردۈڭلارمۇ؟! ــ دېدى.

ھەممىسى ھەيران قالدى. ھەر قايسىسى ئۆز ئۆيلىرىگە كەلدى. يۇز مىڭ ئەندىشە بىلەن ياتتى.

باپكار ساندۇققا ئولتۇرۇپ مەخنى تولغىدى، قىزنىڭ ئوردىسىغا كېلىپ چۈشتى ۋە ئۇنىڭغا:

ــ ئاتاڭ مېنىڭ ھالىمدىن ھېكايە قىلدى. بىر خىزمەتچى بۇنىڭغا ئىشەنمىدى. خۇدايىتائالا ئۇنىڭغا ئاچچىقلاپ، بۇرادىرىم ئەزرائىلنى ئەۋەتتى. ئۇ غەزەپكە كېلىپ، بۇ ئۆينى ئۇلارنىڭ بېشىغا يېقىتقايمەن، دېگەنىدى، مەن خۇدادىن تىلىدىم، بېرىپ ئول ھۇجرىنى ساقلاپ تۇردۇم، ئاتاڭنىڭ يۈزى ئۇچۇن ئۇ خىزمەتكارنى خالاس قىلدىم، ــ دېدى.

قىز بۇ نىشانلاردىن ھەيران قالدى. ۋاقىت سۈبھى بولدى. «جەبرائىل» يەنە كەتتى. قىزنىڭ ئاتىسى ئۇيقۇدىن قوپتى، ۋەزىر ۋە خىزمەتكارلىرىنى چاقىردى، «جەبرائىل» قېشىغا بارايلى ۋە ھۆزۈر ئېيتايلى، دېدى. ھەممىسى كەلدى. پادىشاھ بۇ ئۇردىنىڭ مەھكەملىكىنى ۋە يوغانلىقىنى كۆرسەتتى. بۇلار ھەيران قالدى. ئاندىن بۇ جامائەتنىڭ ئالدىدا ئاچقۇچىنى چىقىرىپ، ئىشكىلەرنى ئاچتى. ئۇ باشقىلارنى ئۆزى بىلەن قىزنىڭ ئوردىسىغا ئېلىپ كىردى. قىز ئاتىسىنى كۆردى، ئالدىغا كېلىپ، تەزىم قىلىپ قولىنى سۆيدى. پادىشاھ جەبرائىلنىڭ ۋەقەسىنى ئېيتاي دەپ تۇرغانىدى، لېكىن قىزى بولغان ۋەقەنى مەن ئېيتاي دەپ، تىلىنى ئىلگىرى سۆزگە ئاچتى. پادىشاھ يەنە باشقا ۋەقە بولدىمىكىن دەپ گۇمان قىلدى ۋە ئىجازەت بەردى. قىزى:

ــ ئۇشبۇ كېچە جەبرائىل كېلىپ: «ئاتاڭ پالانى ۋەزىر، خىزمەتكارلىرى بىلەن شاراب ئىچىپ ئولتۇرۇپ، مەنكى جەبرائىلنىڭ ئەھۋالىنى ئۇ جامائەتلىرىگە ئېيتتىى، بىر خادىم ئاڭا ئىشەنمىدى، بۇ سېھىر ـ جادۇ، دېدى. ئاللاتائالانىڭ بۇ سۆزگە غەزەپى كېلىپ، بۇرادىرىم ئەزرائىلنى ئەۋەتتى، ئاللا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ھالاك قىلىشىنى بۇيرۇدى. مەنكى جەبرائىل ئۇنى بىلىپ خۇدادىن تىلىدىم. ئاتاڭنى بىر نەچچە خىزمەتكارى بىلەن ساقلاپ قالدىم، بولمىسا ھەممىسى ھالاك بولۇر ئىدى» دېدى، ــ دەپ ئەھۋالنى بايان قىلدى.

قىزىنىڭ ئاغزىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەممىسى ھەيران قالدى. ھەممىلىرى راست جەبرائىل ئىكەن، دەپ ئېتىقاد قىلىپ ۋە ئىشىنىپ، قىزىنىڭ ئالدىدا باش قويدى. «جەبرائىلدىن بىزنى تىلەڭ» دېيىشتى. قىز:

— سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلار، — دېدى.

ئىشەنمىگەنلەر پۇشايمان قىلىپ قايتىشتى. باياقى قىز بىلەن ھەر كۈنى كېچە ئەيش ـ ئىشرەت قىلاتتى.

ئۇ قىز باياقىدىن بىر ئوغۇل تۇغدى. خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن پادىشاھ يەنە بىر شەھەرنىڭ پادىشاھىغا قىزىمنى ساڭا بېرەرمەن، دەپ ۋەدىلىشىپ قويغانىدى. شۇ ۋاقىتتا ھېلىقى پادىشاھ «قىزىنى ماڭا بەرسۇن» دەپ كىشى ئەۋەتتى. قىزنىڭ ئاتىسى:

— خۇدايىتائالا مېنىڭ قىزىمنى جەبرائىلغا بېرىپتۇ، ھەر كېچە ئاسماندىن چۇشىدۇ، ئەلھال، قىزىم جەبرائىلدىن بىر ئوغۇل تۇغدى، — دېگەن جاۋابنى بەردى. كىمكى بۇ سۆزنى ئاڭلىسا، پادىشاھنى ئەخمەق، نادان دەر ئىدى.

قىزنى ئالماقچى بولغان پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ، لەشكەر يىغدى ۋە قىزىنى ماڭا بەرمىگىنىنى كۆرەي، دەپ قوشۇن تارتىپ، شەھىرى ئۇمانغا كەلدى، ئۇمان شەھرىنى قورشىۋالدى. ئۇمان شەھرىنىڭ پادىشاھى قىزغا بىر كىشىدىن مۇنداق دەپ نامە يوللىدى: «قىزىم جەبرائىلغا دېسۇن، بىزنىڭ داد ـ پەريادىمىزغا يەتسۇن. ئەگەر يەتمىسە، بىزنىڭ ھەممە خانۇ مانىمىز بۇزۇلۇرا!» قىز بۇ ۋەقەنى «جەبرائىل» غا دەرھال مەلۇم قىلدى ۋە:

— ئۇلار سىز ئۈچۈن كېلىپتۇر، ئۇلارنىڭ تەمەسى سىزدىدۇر، ئەمدى سىزگە بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى قىلماق لازىمدۇر، — دېدى. باياقى:

— بۇ كېچە سەۋر قىلىڭ. مەن خۇدايىتائالانىڭ دەرگاھىغا بېرىپ تىلەي، ئۇلارغا بىر بالا ئىبەرتكەي، — دېدى.

قىز بىر كېچە سەۋر قىلدى. سۇبھى بىلەن تەڭ باياقى ئورنىدىن قوپتى، ساندۇققا ئولتۇرۇپ مىخنى تولغىدى. بىر سەھراغا باردى، كەچ بولغۇچە جىق تاش تەردى. كېچە بولدى. تۇن نىسپىدە ساندۇققا كىرىپ، مىخنى تولغىدى، ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى، ئۇ قوشۇن تارتىپ كەلگەن پادىشاھنىڭ چېدىرى ئۈستىگە كېلىپ تاش ياغدۇردى. پادىشاھ ئاسماندىن ياققان بۇ تاشلارنى كۆردى. بىر تاش كېلىپ بىر لەشكەر باشلىقىنىڭ بېشىغا تەگدى. ئۇ ھەممە لەشكەرلىرى بىلەن يالاڭباش، يالاڭ ئاياغ بولۇپ قېچىشقا باشلىدى. باياقى ئارقىسىدىن تاش ياغدۇرۇپ قوغلىدى. ئۇلار تىرىپىرەن بولۇپ، ھەر تەرەپكە قاچتى، ئۇلار ھېرىپ، ئاياغلىرى قاپىرىپ، جىمى لەشكەرلەر خارۇزەبۇن بولدى. قىزنىڭ ئاتىسى ھەم لەشكىرى بىلەن ئات چاپتۇرۇپ قوغلاپ يۇرۇپ

ئۆلتۈردى. جەڭ قىلىشقا كەلگەن پادىشاھ ئازراق لەشكىرى بىلەن مىڭ مېھنەت ـ مۇشەققەتلەر بىلەن ئۆز شەھىرىگە قېچىپ باردى، ئەمما ھەممە نەرسىلىرى ئومىمان شەھىرىدە قالغانىدى. شەھىرى ئومىمان خەلقى بۇ ماللارنى ئولجا، غەنىيمەت ئېلىپ، قىزىنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى. «جەبرائىل» يېتىپ كەلگۈچە كۈتتى، «جەبرائىل» كەلدى. خالايىق ئۇنىڭغا ھەمدۇ سانا ئېيتىپ ئۆيلىرىگە قايتىشتى.

«جەبرائىل» قىزغا ئېيتتى:

ــ بۇ كېچە بىر نەچچە قۇشنى كاۋاپ قىل ۋە ھالۋىلىق بىر پارە نان، ياخشى نېمەتلەرنى تەييار قىلغىن. مەن ئۇنى ئېلىپ بېرىپ، بۇ ئىشنىڭ شۇكرانىسى ئۈچۈن سەھەردىكى جانىۋارلارغا بېرەي. خۇدايىتائالا شۇنداق پەرمان قىلدىلەر، ــ دەپ بۇيرۇدى. قىز تەييارلاپ بەردى.

باپكار بۇ تائاملارنى ساندۇققا سالدى، مىخنى تولغىدى، ئۆزى بىلەن بىر جاڭگال ئىچىگە ئېلىپ باردى، بىر يەرگە يوشۇردى، ھەر كۈنى تويغۇچە يېدى. ئەمما، قىزنىڭ قېشىغا كەلگەندە: «مەن تاماققا ھاجەت ئەمەسمەن» دەپ قويماتتى ھەم ھېچ نەرسە يېمەس ئىدى. ئۇ پەقەت قۇشلارغا بېرىمەن، دەپلا تۇرلۇك ياخشى تائاملارنى تەييار قىلدۇراتتى. ھېلىقى چىدىماس پادىشاھ يەنە نۇرغۇنلىغان لەشكەرنى باشلاپ، قايتىدىن شەھىرى ئومىمانغا ھۇجۇم قىلدى، ئالدىغا ئۇچرىغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈردى.

بۇ خەۋەر قىزنىڭ ئاتىسىغا يەتتى. پادىشاھ قىزى ئارقىلىق «جەبرائىل» غا ئەرز ئېيتىپ، ئايىغىغا يىقىلىپ:

ــ ئىلاجىنى قىلۇرسىز، ــ دېدى. باپكار:

ــ سەۋر قىلىڭ، خۇدايىتائالانىڭ بۇيرۇقى قانداق بولۇركىن، ــ دەپ كېچىلىك ئۇيقۇغا كەتتى. سۇبھى ۋاقتى بولدى. ساندۇققا چۈشتى، مىخنى تولغىدى، بىر جاڭگالغا كېلىپ چۈشتى، ساندۇقتىن چىقتى. سەھرادىكى كالا، قوي تېزەكلىرىنى سازدۇق ئىچىگە توشقۇزدى. تۇن نىسپى بولغاندا مىخنى ئوڭغا تولغىدى. يۇقىرى ئۆرلەپ، جەبەلخور پادىشاھنىڭ چېدىرى ئۈستىگە كەلگەندە تېزەككە ئوت تۇتاشتۇرۇپ تاشلىدى. ئوتنىڭ شولىسى ئاسمانىنى قاپلىدى، لەشكەرلەرنىڭ ھەممىسى ئۇ ئوتنى كۆردى ۋە «خۇدايىتائالا ئاسماندىن ئوت ياغدۇردى» دەپ بىر ـ بىرىگە باقماي قېچىشتى. ئارقىسىدىن قىزنىڭ ئاتىسى لەشكەر تارتىپ چىقتى، بىر تۇركۈم لەشكەرلەرنى تىرىك تۇتۇۋالدى، بىر بۆلۈم لەشكەرلەرنى ئۆلتۈردى. مالىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئولجا ئېلىپ، بىر نەچچە مىڭ لەشكەرنى ئەسىر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن جاھانغا پاتماي قالدى. قىز بۇ خەۋەرنى ئىشتىپ باپكارنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، بىسيار تەشەككۇر قىلدى. قىزنىڭ بىر مەرتىۋە ئاشقىلىقى مىڭ مەرتىۋە بولدى. «جەبرائىل» خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى ئاس-

مانچه ئېگىز تۇتار ئىدى. باپكار قىزنىڭ يېنىدىن بىر جاڭگالغا باردى. ئۇ يەردە يو-شۇرۇپ قويغان بىرئاز يەيدىغان نەرسە بار ئىدى، ئۇنى يەپ ئۇخلىدى.

قازارا، ساندۇقتا بىر تال چوغ قالغانكەن. باپكار ئۇيقۇدىن بېشىنى كۆتۈرگەندە، خاسىيەتلىك ساندۇق ئاللىقاچان كۆيۈپ بولغانىدى. قاتتىق ھەسرەت چەكتى. ئۇ بۇ يەردە ئىككى كۈن ياتتى. كېيىن «تەۋەككۈل» دەپ شەھىرى ئومانغا قاراپ راۋان بولدى. ئۇ شەھەرگە كىرىپ، بىر باپكارنىڭ ئالدىغا باردى ۋە:

ــ مەن بىر غېرىبدۇرمەن، باپكارلىقنى ياخشى بىلمەن، ئەگەر بۇيرۇسىڭىز، ئالدىڭىزدا ماتا توقۇغايمەن، نېمە بۇيرۇسىڭىز شۇنى قىلغايمەن، شاگىرتلىققا ئالسىڭىز، ــ دېدى. ئۇ باپكار:

ــ خوپ، ــ دېدى.

ئولتۇرۇپ ماتا توقۇدى. ئەمما، كېچە ـ كۈندۈز يىغلاپ يۇردى، قىزنى ناھايىتى سېغىنىدى. قىزمۇ جەبرائىل كەلمىدى دەپ، شىكەستە بولۇپ، بۇگۈن، ئەتە كېلۇر دەپ گەن ئۈمىدتە ئىدى. «جەبرائىل» كەلمىدى. بىر ئاي ئۆتتى، يەنە كەلمىدى. قىز ھەم «جەبرائىل» نى بەكمۇ سېغىنىدى. ئۇ ئېمىكئانىغا تامامى دەرد ـ ئەلەمنى ئېيتىپ يىغلايتتى. بۇ خەۋەر ئاتىسىغا يەتتى. پادىشاھ قىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى. پادىشاھقىمۇ خاپىلىق چۈشتى.

پادىشاھ:

ــ جەبرائىلنىڭ كۆڭلى سەندىن قالدىمۇ ـ يا؟ ــ دەپ سوربدى قىزىدىن. قىز قەسەم ئىچىپ تۇرۇپ:

ــ مەن ھەرگىز ئۇنىڭ كۆڭلى قالغۇدەك ئىش قىلمىغانىدىم، ــ دېدى.

پادىشاھ ئومان ئىنتايىن غەمكىن بولۇپ، دەرۋىشلەرگە سەدىقە ۋە ساخاۋەت، نەزىر ـ چىراغ قىلدى. پادىشاھ خۇدايىتائالادىن كۆيۈئوغلىنى تىلەر ئىدى. قىز ئوردا ئىچىدە ناله ـ زار ئەيلەپ، ھەيران ۋە سەرگەردان بولۇپ، ئۆزىنى ھالاك قىلىش دەرىجىسىگە يەتكەنىدى.

پادىشاھ قىزنى شەھەرگە ئەكېلىۋالدى ۋە:

ــ خۇدايىتائالا يەنە جەبرائىلنى يەتكۈزگەي، ــ دېدى. قىز كېچە ـ كۈندۈز توۋا قىلىش، تەرەزۇ بىلەن يۇردى.

شۇ كۈنلەردە «جەبرائىلنىڭ پادىشاھ ئومانغا ئاچچىقى كېلىپ، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ، قىزىنى تاشلاپ كېتىپتۇ» دېگەن سۆز تارقالدى. بۇ ۋاقىتتا، شەھىرى ئومانغا پاستۇرۇپ كەلگەن ھېلىقى پادىشاھ ناھايىتى كۆپ لەشكەر يىغىپ، ئومان شەھىرىگە يەنە يۈرۈش قىلدى. بۇ خەۋەر پادىشاھقا يەتتى، ئۇ ناھايىتى قورقتى، شەھەر-

نى تاقىدى. قىزنى «ئۆزۈڭنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ ئولتۇرغىن» دەپ بۇيرۇدى. قىز ئوردىغا كېتىپ باراتتى، شۇ ئاندا ئۇنىڭ كۆزى باپكارنىڭ دۇكىنىغا چۈشتى. «جەبرا-ئىل»نى دۇكاندا كۆردى، دەرھال ئارقىسىغا يېنىپ پادىشاھقا مەلۇم قىلدى. پادىشاھ كىشى ئەۋەتىپ چاقىرتتى ۋە:

— سەن جەبرائىلمۇ - ئەمەسمۇ؟ — دەپ سورىدى. باپكار:

— ئارى، مەن جەبرائىل، — دېدى. قىزنىڭ ئاتىسى:

— سىزگە نېمە بولدى؟ — دېدى. «جەبرائىل» دېدى:

— ھېلىقى كېچە دۈشمەنلەرنىڭ بېشىغا ئوت ياغدۇرۇپ ھەممىسىنى ھالاك قىلدىم، شۇ سەۋەبتىن خۇدايىتائالا ماڭا غەزەپلىنىپ، ئاسمانىنىڭ ئىشىكىنى مېنىڭ يۈزۈمگە باغلىدى، مېنى ئۆز دەرگاھىدىن قوغلىدى، — دېدى. پادىشاھ:

— ئى جەبرائىل، ئايالىڭىز ۋە بالىلىرىڭىزنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇرۇڭ. خۇدايىتائالا رەھىم قىلىپ، كۆڭلىڭىزنى يەنە خۇش قىلغاي، — دەپ تەسەللى بەردى. «جەبرائىل»غا شاھانە لىباسلارنى كىيگۈزدى.

ئەلقىسسە: جەڭ قىلغۇچىلار ئومۇمان شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. قىزنىڭ ئاتىسى ھەم لەشكەرلىرىنى تەييار قىلدى ۋە دەرۋازىلارنى مەھكەم ساقلاشقا پەرمان بەردى. بىر كۈنى لەشكەرلەرنى يىغىپ مەسلىھەت قىلدى ۋە:

— بۈگۈن كېچە چىقىپ، باسقۇنچى قوشۇنغا ۋەھىمە سېلىپ، ئۇلارنى قورقۇتۇپ ۋەيران قىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى. پادىشاھ باپكارغا:

— گەرچە ئاللانىڭ سىزگە ئاچچىقى بولسىمۇ، يەنىلا جەبرائىلنىڭ خاتىرىڭىز بار، شۇڭا بىز بىلەن جەڭگە چىقىڭ، — دېدى.

باپكار ھەيران ۋە سەرگەردان بولۇپ، تامامى ئۆمرۈم ئىچىدە ئات مىنمىگەنىدىم، ئەمدى قانداق قىلارمەن، دەپ ئەندىشە قىلىپ، بىر باھانە بىلەن قېلىشنى ئويلىدى. پادىشاھنىڭ بىر ئېتى بار ئىدى، ئۇنداق يۈگۈرۈك ئات ھېچ پادىشاھنىڭ ئاتخانىسىدا يوق ئىدى. ھەر قېتىم پادىشاھ جەڭگە ئاتلىنار بولسا، ئۇ ئاتقا مىنىپ چىقاتتى، باشقا ئاتنى مىنمەس ئىدى. «جەبرائىل» پادىشاھقا:

— مېنى جەڭگە بۇيرۇدىڭىز، ماڭا ئۆزۈم خالىغان ئاتنى بېرىڭ، — دېدى. پادىشاھمۇ:

— خالىغان ئېتىڭىزنى مىنىڭ، — دېدى. ئاتلارنى باپكارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇ ھېچبىر ئاتنى قوبۇل قىلماي ھېلىقى ئاتنىڭ يېنىغا كەلدى. ئاتنىڭ نامى يادنام ئىدى. باپكار:

— مۇشۇ ئاتنى مىنمەن، ئاندىن دۈشمەننى يوقىتىمەن، — دېدى. پادىشاھ رەت

قىلمىدى ۋە:

ــ مېنىڭ، ــ دېدى.

ئۇ ھەر خىل خىيالدا ئىدى. ئۇ قېشىدىكىلەرگە:

ــ پادىشاھ ماڭا تون ـ سالا كەيدۈرۈپ، ئېگەرگە مەھكەم باغلاپ، شەھەر دەرۋازىسىدىن تاشقىرىغا چىقىرىپ قويسۇن. مەن بېرىپ خىزىر ۋە ئىلياس پەيغەمبەردىن ياردەم تىلەي، دۇشمەننى زەبۇن قىلاي، ــ دېدى.

باپكار ھەر نېمە دەپ باققانىدى، دېگەنلىرى ئىشقا ئېشىپ قالدى. باپكارنى ئېگەرگە تاڭدى. تۇن نىسپى بولغاندا شەھەرنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقتى. ئاتنىڭ بېشىنى دۇشمەن تەرەپكە قىلىپ بىر قامچا ئۇردى. ئات باپكارنى ئېلىپ قاچتى. زامان ـ زامانىدىن قالغان بىر دەرەخ بار ئىدى. باستۇرۇپ كەلگەن پادىشاھ چېدىرىنى شۇ دەرەخنىڭ تۈۋىگە تىككەن ھەم ئېتىنى شۇ دەرەخكە باغلىغانىدى. ئۇنىڭ بىر نەچچە خىزمەتكارى شۇ دەرەخ ئەتراپىدا تۇراتتى. باپكار بۇ دەرەخ يېنىغا يەتتى ۋە قورققانلىقىدىن دەرەخنى قۇچاقلىۋالدى، دەرەخ يىقىلدى. پادىشاھنىڭ ئېتى بىر نەچچە لەشكەرنى بېسىپ ئۆلتۈردى. باپكار ھەر كىشىنىڭ چېدىرىگە يەتتى. ئۇلارنى ھەم ئات بېسىپ ئۆلتۈردى. باپكار قورققانلىقىدىن «مانا جەبرائىل كەلدى!» دەپ چۇقان ـ سۇرەن سالدى. پادىشاھ بىر مۇنچە خىزمەتكار ـ لەشكەرلىرىنى ئۆلۈك كۆردى ۋە مالىلىرىنى تاشلاپ قېچىپ كەتتى. ئەتىسى قىزنىڭ ئاتىسى كۆردىكى، يەر يۈزىدە باسقۇنچى قوشۇندىن بىرەر ئاتلىق قالماپتۇ. پادىشاھ ئوممان چىقىپ قاچقانلارنىڭ پۇل ـ مالىلىرىنى شەھەرگە ئېلىپ كىردى. «جەبرائىل» نى ئىزدەپ بىر قورغاندىن تاپتى. ئۇ ئاتنىڭ ئۈستىدە مەھكەم باغلاقلىق ھالدا ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرۈپ، باشقا ئاتقا مىندۈرۈپ شەھەرگە ئېلىپ كىردى. قىز «جەبرائىل»نى كۆرۈپ ئايىغىغا يىقىلدى، خۇدايىتائالاغا سەجدە قىلدى. باپكار شۇنچە ئىززەت ـ شاراپەت تاپتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ پادىشاھ ئوممانغا:

ــ ئەي شاھ، مەن جەبرائىل ئەمەسمەن. مەن بىر مەردۇ غېرىب باپكار ئىدىم، ــ دەپ ئەھۋالنىڭ ھەممىسىنى يېپىدىن يېڭىنىسىگىچە بايان قىلدى ھەم، ــ رازىلىق بەرسىلە تۇراي، بولمىسا، ئۆزلىرى ئۆلتۈرۈشتىن بۇرۇن ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئۆلتۈرەي. ئەزىرايىل خۇدا، مېنى قويۇپ بەرسىلە، مەن ئۆز ئوقىتىمنى قىلسام، ــ دەپ ئىلتىماس قىلدى. پادىشاھ ئوممان، بۇ كىشىنىڭ قەدىمى مۇبارەك بولدى. بىر نەچچە مەرتىۋە دۇشمەنلىرىمنى ھالاك قىلدى. بۇنىڭ نامى ئالەمگە تارالدى. ئەمدى بۇ جەبرائىلنىڭ قورقۇنچىدىن دۇشمەنلىرىم كېلەلمەيدۇ. بۇ سىرنى كىشى بىلسە، مېنىڭ قىزىم ئالەمدە بەتنامغا قالىدۇ، دەپ ئويلاپ:

— خاتىرجەم بولغىن، خوتۇنۇڭ ۋە بالىلىرىڭ بىلەن بىرىپ ئۆز ئوردىڭدا ئولتۇرغىن، مەن جەبرائىل ئەمەس دەپ، ئۆزۈڭنى ئاشكارا قىلمىغىن، — دېدى. باپكار:

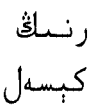
— ئەلۋەتتە، سىرنى ئاشكارىلىمايمەن، — دېدى. باپكار شۇنىڭدىن بېرى پادىشاھنىڭ قىزى بىلەن ئۆمرىنى خۇش ئۆتكۈزدى.

كېيىن باپكار ئالەمدىن ئۆتتى. بۇ يالغان جەبرائىلنىڭ قىسسىسى يادىكار بولۇپ قالدى. ئايالى قان يىغلاپ، ئۆز ئوردىسىدا ماتەمدار بولۇپ ئولتۇرۇپ قالدى.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **مۇھەممەتجان سىدىق.**

«مىراس» ژۇرنىلى، 1987. 1

خاسيەتلىك تاش

ۇرۇنقى زاماندا بەختى ئىسىملىك بىر يىگىت ئۆتكەنكەن. كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ ئانىسى تۇغەپ كېتىپتۇ. ئانچە ئۆتمەي دادىسىمۇ ئېغىر كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ. ئۇ جان ئۇزۇش ئالدىدا بەختىنى قېشىغا چاقىرتىپ، كاڭنىڭ تېگىدىن ساقىدەك بىر تاشنى ئېلىپ:

ــ بالام، بۇ خاسيەتلىك تاش، مەندىن ساڭا قالىدىغان مىراس مۇشۇ. مەن بەگ-لىك ئېتىزىدا ئىشلەپ يۇرگەن كۇنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇسساپ كېتىپ سۇ ئىچكىلى بۇلاققا باردىم، قارىسام بۇلاقتا بىر نىمجان بېلىق لەيلەپ يۇرۇپتىكەن، بېلىققا ئىچىم ئاغرىپ، ھەر كۇنى نان تاشلاپ بېرىپ ساقايتقانىدىم، بۇ تاشنى ئەنە شۇ بېلىق ماڭا بۇلاقنىڭ تېگىدىن ئاچقىپ بەردى. بېلىق تاشنى بېرىۋېتىپ: «سەن ماڭا كۆپ ياخ-شىلىق قىلدىڭ، ياخشىلىققا ياخشىلىق. بۇ تاشنى ئال، ئېسىڭدە چىڭ ساقلا، بۇ دۇن-يادىكى يەتمىش يەتتە خىل دورىدىن ياسالغان تاش. جېنىڭ تېنىدىن چىقمىغان ھەر قانداق كېسەلگە مۇشۇ تاشنى چايقاپ سۇيىنى ئىچكۇزسە سەللىمازا ساقىيىدۇ» دېگە-نىدى. مەن بۇنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى. ئۆزۇمگە ئىشلەتمەيمەن، چۇنكى ساقىيىپ يەنە بەگنىڭ زۇلمىنى، يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى تارتىشنى خالىماي-مەن، ــ دەپتۇ ـ دە، تاشنى بەختىگە بېرىپ جان ئۇزۇپتۇ.

بەختى بايلارنىڭ زۇلمىنى كۆپ كۆرگەچكە، كەمبەغەل ـ يوقسۇللارغا جان كۆيەر يىگىت بولۇپ ئۆسۇپتۇ. كەمبەغەللەردىن كىم ئاغرىپ ـ تارتىپ قالسا، ھېچقانداق ھەق ئالماي ئۇلارنى خاسيەتلىك تاش بىلەن ساقايتىپ قويىدىكەن. كەمبەغەللەرمۇ بەختىنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن. ئۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان بەگ تاشنى قولىغا كىرگۇزۇشنىڭ كويىغا كىرىپتۇ. بەگنىڭ قارا نىيىتىنى بىلگەن بەختى باشقا يۇرتقا باش ئېلىپ كېتىپتۇ.

نەچچە كۇنلەپ يول يۇرۇپتۇ، يۇرگەندىمۇ مول يۇرۇپتۇ. تاغلارنى ئېشىپ، چۆل-لەرنى بېسىپ، دەريالار كېچىپتۇ. شۇنداق مېڭىپ كېلىۋېتىپ، يولدا يېرىمجان بولۇپ ياتقان بىر چاشقاننى كۆرۇپتۇ ۋە «بۇمۇ خۇدانىڭ بىر مەخلۇقى، ساقايتىپ قويايى» دەپ ئويلاپ بېلىدىكى قاپقىدىن سۇ ئېلىپ، تاشنى چايقاپ چاشقانغا ئىچكۇزگەنكەن، ئۇ-لەر ھالدا ياتقان چاشقان شۇ ھامان سەلكىنىپ قوپۇپ بىر ئايلىنىپتۇ ۋە زۇۋان چە-قىرىپ:

— ئوزۇق ئىزدەپ يۈرگىنىمدە بىر ھارۋا
بېسىپ كېتىپ مېنى قويدى بۇ ھالغا.
قۇتۇلدۇردۇڭ يىگىت، مېنى ئۆلۈمدىن،
نېمە كېرەك ساڭا، ئېيتقىن كۆڭلۈڭدىن؟

دەپتۇ. بەختى:

— كېرەك ئەمەس سەندىن ماڭا ھېچنېمە،
كەت ئۇۋاڭغا، مېنىڭدىن سەن غەم يېمە.

دەپ يولىغا مېڭىپتۇ. ئەمما، چاشقان بەختىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ:

— بىرەي دېسەم يوقتۇر ئالتۇن - كۈمۈشۈم،
ياخشى ساقلا، سوۋغام بولسۇن بىر تۈكۈم.
ئېغىر كۈنلەر چۈشەر بولسا بېشىڭغا،
كۆيدۈر تۈكىنى، مەن بارىمەن قېشىڭغا.

دەپ بىرتال تۈكىنى بەختىگە بېرىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

بەختى تۈكىنى ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ. يەنە خېلى كۆپ يوللارنى باسقاندىن كېيىن ئالدىدا تولغىنىپ ياتقان بىر نىمجان يىلان ئۇچراپتۇ. بەختى «بۇمۇ خۇدانىڭ بىر جانىۋارى» دەپ ئۇنىڭغا خاسىيەتلىك تاشنىڭ سۈيىدىن ئىچكۈزۈپتۇ. ھايال ئۆتمەي يىلانمۇ سەللىمازا ساقىيىپتۇ، ساقىيىپتۇ - دە، قۇيرۇقى بىلەن تىك كۆتۈرۈلۈپ، بەختىگە قاراپ مۇنداق دەپتۇ:

— كېتىپ بارسام ئات دەسسىدى بېلىمدىن،
بەك قىينالدىم جېنىم چىقماي تېنىمدىن.
كېلىپ ئۆلەي دېگىنىمدە جان بەردىڭ،
تارتىنمىغىن، نېمە كېرەك مېنىڭدىن؟

بەختى يىلانغا قاراپ:

— سورىمايمەن، يىلان، سەندىن ھېچنېمە،
خوش، قال، ئەمدى سەن مېنىڭدىن غەم يېمە.

دەپ مېڭىپتۇ. ئىككى چامدام ماڭماي يىلان بەختىنىڭ ئالدىنى توسۇپ:

— سورىمىساڭ ھېچ نەرسە سەن مېنىڭدىن،
بىرەم توختا ساڭا بېرەي تىلىمدىن.
ئېغىر كۈنلەر چۈشەر بولسا بېشىڭغا،
كۆيدۈر تىلنى، مەن بارىمەن قېشىڭغا.

دەپ تىلىنى ئۈزۈپ بەختىگە بېرىپ كېتىپتۇ. بەختى بۇنىمۇ پوتىسىغا تۈگۈپتۇ - دە، يولىنى داۋام قىپتۇ. يەنە مەنزىل ئېشىپ كېتىپ بارسا، بىر نەرسىنىڭ «غۇك - غۇك» قىلغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ، ئەمما ئۆزى كۆرۈنمىگۈدەك. شۇنداق قارىسا، قاناتسىز بىر ھەرە ئۇچالماي پىرقىراپ ياتقۇدەك. بەختى ھەرىگىمۇ خاسىيەتلىك تاشنىڭ سۈيىنى ئىچكۈزۈپتۇ. ھەرە بىردەمدىلا قانات چىقىرىپ، بەختىنىڭ بېشىدىن نەچچە ئايلىنىپ ئۇچۇپتۇ - دە، مۇنداق دەپتۇ:

— قامچا تېگىپ ئايرىلغاچقا قاناتتىن،
پەرۋاز قىلىپ ئۇچالماستىن ياتاتتىم.
قانات بېرىپ قۇتۇلدۇردۇڭ ئازابتىن،
تارتىنمىغىن، نېمە كېرەك، ئېيت، مەندىن؟

بەختى:

— كېرەك ئەمەس سەندىن ماڭا ھېچنېمە،
گۈل تېرىپ يەپ ئەلگە ھەسەل بېرىۋەر.

دەپ ئۆز يولىغا مېڭىپتۇ. ئەمما، ھەرە بېشىدا غۇڭۇلداپ بىللىلا ئۇچۇپ كېلىۋاتقۇدەك. بەختى توختاپتۇ. شۇ چاغدا ھەرە:

— توختاپ تۇرغىن سەۋر قىلىپ ئادەمزات،
ھېچ بولمىسا يۈلۈپ بېرەي بىر قانات.
ئېغىر كۈنلەر چۈشەر بولسا بېشىڭغا،
شۇنى كۆيدۈر، مەن بارىمەن قېشىڭغا.

دەپ بىر قانىتىنى بېرىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

بەختى يەنە ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. بىر جەزىرىدە كېتىپ بارسا، ئۆزى قۇراملىق بىر ياش يىگىت يول ئۈستىدە ئىڭراپ «ئاھ» چېكىپ ياتقۇدەك، ئاغرىقنىڭ ئازابىدىن رەڭگى پۇرۇشۇپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، كالپۇكلىرى گەز باغلاپ كېتىپتۇدەك. بۇنى كۆرۈپ بەختىنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ كېتىپتۇ. دەرھال تاشنى چايقاپ سۈيىنى ئىچكۈزگەن هامان ئۇمۇ سەللىمازا ساقىيىپتۇ ۋە بەختىگە كۆپ رەھمەت ئېيتىپتۇ.

— بۇرادەر، مېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇردۇڭ، — دەپتۇ يىگىت، — بۇ خالىس ياخشىلىقىڭ ئۈچۈن ساڭا ئۆمۈرۋايەت قۇل بولىمەن.

— مەن ئاتا - ئانىسز بىر يېتىم - مۇساپىرمەن، باشقىلارنى قۇل قىلىشنى خالىمايمەن. ئەگەر ساڭا ماقۇل كەلسە، ئۆمۈرلۈك دوست بولايلى.

بەختىنىڭ بۇ تەكلىپى يىگىتكىمۇ ماقۇل كەپتۇ. ئىككىسى جان دوست بولۇپ يولغا چۈشۈپتۇ. تاپقىنىنى تەڭ يەپ، تاغ - داۋان، چۆل - جەزىرىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، بىر چوڭ شەھەرگە كەپتۇ. بۇ شەھەر شۇ مەملىكەت پادىشاھىنىڭ پايتەختى ئىكەن. بۇ پادىشاھنىڭ بىر قىزى بولۇپ، ئون بەش يىلدىن بېرى ئېغىر كېسەل ئىكەن. پادىشاھ قىزىنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدىكەن. ئۇنىڭ قىلمىغان ئامالى، كۆرسەتمىگەن تېۋىپى قالماپتۇ، قىز ساقايماپتۇ. ئاخىر پادىشاھ «ئەگەر كىمدىكىم قىزىمنى ساقايتسا، شۇ كىشىگە قىزىمنى هەم پادىشاهلىقىمنى بېرىمەن» دەپ ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى جايلارنىڭ هەممىسگە جاكار قىلغىنىغا ئۇچ - تۆت ئاي بوپتۇ، لېكىن بۇ كېسەلگە داۋا تاپىدىغان كىشى تېخىچە تېپىلماپتۇ. بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن هېلىقى يىگىتنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپتۇ - دە، بەختىنىڭ خاسىيەتلىك تېشىنى ئوغرىلاپ، توپتوغرا ئوردىغا بېرىپ پادىشاهقا:

— قىزىڭىزنى مەن ساقايتىمەن، — دەپتۇ.

پادىشاھ خۇشاللىقىدىن قىنىغا پاتماي يىگىتنى قىزىنىڭ هۇجرىسىغا باشلاپ كىرىپتۇ. يىگىت خاسىيەتلىك تاشنى چايقاپ سۈيىنى ئاغزىغا تېمىتقانىكەن، قىز سەللىمازا ساقىيىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ قول ئاستىدىكى ۋەزىر، ئۆلىمالىرىغا دەرھال توي تەييارلىقى قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىپتۇ. بۇ خەۋەر بىردەمدە پۈتۈن شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ. ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان بەختى ناهايىتى غەزەپلىنىپتۇ. بىراق، هېلىقى ساختىپەز دوستى پادىشاهقا كۆيۈگۈچۈل بولۇش ئالدىدا تۇرغاندا ئۇنىڭغا قانداقمۇ كۆچى يەتسۇن! بۇنى ئويلاپ بېشى قېتىپ تۇرغىنىدا، بىردىنلا يولدىكى چاشقان، يىلان، هەرىلەرنىڭ بەرگەن سۇۋغىلىرى ئېسىگە چۈشۈپتۇ. بەختىدە ئۇمىد

پەيدا بوپتۇ. چاشقاننىڭ تۇكىنى كۆيدۈرگەنىكەن، ھايال ئۆتمەي چاشقان ھازىر بوپتۇ.

ــ بېشىڭغا نېمە كۈن چۈشتى؟ ــ دەپ سوراپتۇ چاشقان.

بەختى بېشىدىن ئۆتكەننى ئېيتىپ بېرىپتۇ. چاشقان ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن:

ــ تاڭ ئاتقاندا تاش قولۇڭدا بولىدۇ، ــ دەپ چىقىپ كېتىپتۇ.

بەختى «تاش قولۇمغا كىرسىلا يەنە بىر ئامال قىلىمەن» دەپ ئويلاپتۇ. بىر چاغدا ئۆيدە ۋېچىرلىغان ئاۋاز پەيدا بوپتۇ. قارىسا، چاشقان بەختىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئاغزىدىن تاشنى چىقىرىپ، خوشلىشىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

بەختى يىلاننىڭ تىلىنى كۆيدۈرگەنىكەن، دەرھال يىلان پەيدا بولۇپ بەختىگە:

ــ مەندىن ساڭا قانداق ياردەم كېرەك؟ ــ دەپتۇ. بەختى بولغان ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ. يىلان بىرئاز ئويلىنىپ:

ــ سەن پادىشاھنىڭ قىزىنى ئالىسەن، پادىشاھمۇ بولىسەن. بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن تاشنى ئېلىپ قاچقان قاراقچىنى زەھىرىم بىلەن چېقىپ ئۆلتۈرىمەن، ئاندىن كېيىن پادىشاھنىڭ قىزىنى چاقىمەن. ئۇنى سېنىڭ قولۇڭدىكى خاسىيەتلىك تاشتىن باشقا ھېچ نەرسە ساقايتالمايدۇ، ــ دەپتۇ.

بىر ئاشپېشىم ۋاقىت ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا پۈتۈن شەھەردە «پادىشاھقا كۈيۈئوغۇل بولىدىغان يىگىت ئۆلۈپ، قىزى يەنە بۇرۇنقى كېسەل ھالىغا كېلىپ قاپتۇ» دېگەن سۆز تاراپتۇ.

ئەتىسىگىلا جاكارچىلار يەنە كوچىمۇكوچا يۈرۈپ پادىشاھنىڭ پەرمانىنى ئاڭلىتىپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى بەختى ئوردىغا بېرىپ، پادىشاھقا قىزنى ساقايتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھمۇ ئۇنى قىزىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرگۈزۈپتۇ. بەختى قىزنى ساقايتىپتۇ. قىز كېلىشكەن بۇ زېرەك يىگىتنى كۆرۈپ ئاشىق بولۇپ قاپتۇ، بەختىمۇ قىزغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. بۇلار سىردىشىپ ـ مۇڭدىشىپ، خۇشال ـ خۇرام پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. ئەمەلدارلىرى ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ، بەختىنىڭ كەمبەغەللىكىنى باھانە قىلىپ، پادىشاھنى ۋەدىسىدىن قايتۇرماقچى بوپتۇ. پادىشاھ باشتىكى پىكرىدىن قايتىپ، بەختىگە نۇرغۇن مال ـ دۇنيا بەرمەكچى بوپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بەختى، مەلىكە ۋە شەھەر خەلقى پادىشاھقا قاتتىق نارازى بوپتۇ. خەلقنىڭ نارازىلىقىنى ئاڭلاپ، پادىشاھ بىلەن ئەمەلدارلار ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ، كېڭىشىپ بەختىگە شەرت قويۇپتۇ:

ــ بۇ يىگىت تېۋىپلىقتا تېڭى يوق ئىكەن، بىراق ئەقلى بار ـ يوقلۇقىنى سىنايمىز. بۇنىڭ شەرتى ئات ۋە ھەممە جابدۇق ـ سايمانلىرى ئوخشاش بولغان قىرىق مەپىنى يىگىتنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزىمىز. مەلىكىنىڭ قايسى مەپىدە ئىكەنلىكىنى تاپا-

لىسا بۇرۇنقى شەرتنى ئادا قىلايلى، ــ دەپتۇ.

بەختى پادىشاھتىن پۇتۇن شەھەر خەلقى ئالدىدا ۋەدە ئېلىپ، بۇ شەرتنى قوبۇل قىپتۇ. ھەربىنىڭ قانىتىنى كۆيدۈرگەنكەن، شۇ ھامان ھەرە كېلىپ بەختىنىڭ بېشىغا قونۇپتۇ. ھەرە بەختىدىن ئەھۋالنى ئۇقۇپ:

ــ سەن غەم قىلما، مەپلەر ئۆتكەندە مەن قايسى ئاتىنىڭ بېشىدا ئۇچۇپ يۈرسەم شۇ مەپىنى تۇت، ــ دەپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

بۇ چاغدا جاراڭ ـ جۇرۇڭ قىلىپ، بىر ـ بىرىگە ئوپمۇ ئوخشاش قىرىق مەپە كېلىۋاتقۇدەك. بەختى كۆزىنى ئوبدان ئۇۋۇلىۋېتىپ، مەپىلەرگە قېتىلغان ئاتلارغا زەن قويۇپ قاراپتۇ. بىر مەپە ئۆتۈپتۇ، ئىككى مەپە ئۆتۈپتۇ، ھەرە كۆرۈنمەپتۇ. يىگىرمە ـ ئوتتۇز مەپىمۇ ئۆتۈپ بوپتۇ، بەختى جىم تۇرغۇدەك. مەيدانغا يىغىلغان خەلقلەر ھايا ـ جانغا چۈشۈپتۇ، بەختىمۇ ئەندىشە قىلىشقا باشلاپتۇ. ئوتتۇز سەككىزىنچى مەپىمۇ ئۆ ـ تۈپ كېتىپتۇ. ئوتتۇز توققۇزىنچى مەپە ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا، ئاتىنىڭ بېشىدا غۇڭۈلداپ ئۇچۇپ كېتىپ بارغان ھەرىنى كۆرۈپتۇ ـ دە، بەختى يۇگۇرۈپ بېرىپ مەپىگە چىقىپتۇ، قارىسا، مەپىنىڭ ئىچىدە مەلىكە ئولتۇرغۇدەك. بەختى مەپـ ـنى ئۇدۇل ئوردىغا قاراپ ھەيدەپتۇ. مەيدانغا يىغىلغان خەلقمۇ مەپىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. پادىشاھ پۇتۇن خەلق ئالدىدا بەرگەن ئۆزىنىڭ ۋەدىسىدىن يانالماي تەختتىن چۈشۈپ، بەختىگە پادىشاھلىقنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. بەختى قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ، مەلىكىنى ئاپتۇ ۋە ئادالەت بىلەن يۈرت سوراپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **يەھيا سادىق.** ئەر، ئۆزبېك، 25 ياش، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «شىنجاڭ گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«شىنجاڭ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى، 6.1962

ئۇر توقماق

ۇرۇنقى زاماندا بىر بوۋاي بىلەن مومای ئۆزىنىڭ ئۇچ - تۆت يېتىم نەۋرىلىرىنى بېقىپ، بىر دەريانىڭ بويىدا ياشايدىكەن. ئۇلارنىڭ پەقەت بىر تۇپلا قاغا جىگدىسى بار ئىكەن. ئۇلار تولىسى شۇ جىگدە بىلەن كۈن كەچۈرىدىكەن. ئەمما، بۇ جىگدىگە قاغىلار ئۆگىنىۋاپتۇ، بىرى كەتسە، بىرى كېلىپ جىگدىگە ئارام بەرمەپتۇ. بوۋاي جىگدىنى قاغىلاردىن ساقلاشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپتۇ. ئويلا - ئويلا ئاخىر چارە تېپىپتۇ: بىر كەپتەرنىڭ باچكىسىنى ئۆلتۈرۈپ، قېنىنى پۈتلىرىغا، كىندىكلىرىگە، باشلىرىغا سۈۋاپتۇ - دە، جىگدىنىڭ ئاستىغا كېلىپ، ئۆلۈپ قالغاندەك بولۇپ يېتىۋاپتۇ. بىر چاغلاردىن كېيىن بىر قاغا جىگدىگە كېلىپ قونۇپ، كېپەك باسقان كانىيىنى سوزۇپ قاقىلداپتۇ، بوۋاينىڭ يۈزىگە جىگدىلەردىن بىر نەچچىنى چوقۇلاپ چۇشۇرۇپ سىناپتۇ. قارىسا جىم. ھە، بۇ بىر تاپ ئوخشايدۇ، دەپ پەسكە چۈشۈپتۇ. ئاستا ئالچاقلاپ كېلىپ، بوۋاينىڭ قورسىقى ئۈستىگە چىقىپ، كىندىكتىكى قېتىپ قالغان قانلارنى چوقۇلاپ يەپتۇ. ئاغزىنى تامشىتىپ شۇنداق قارىسا، راستىتىنلا خۇدا بەرگەن بىر ئولجا. شۇ يەردىن قاغا ئاۋۇال «ئۆلۈك»نىڭ كۆزىنى چوقۇپ يەي، دەپ بىر سەكرەپ بوۋاينىڭ ئېچىلىپ قالغان ئاغزىغا قونۇپتۇ. نەدە تۇرسۇن كۆزىنى چوقۇش... قاغا ئۆز كويىدا قاپتۇ. قارىسا، بارماقلىرى بوۋاينىڭ ئاغزىغا قىسىلىپ قاپتۇ. قاغا دەررۇ بىر ھىيلە ئويلاپ:

— مۇبارەك بولسۇن تىرىلىپ قالغانلىرىغا بوۋاي! — دەپتۇ. بوۋاي «ھىم» دەپ ئاغزىنى شۇنداق ئېچىشىغا قاچماقچى بولغان قاغا ئەمدى ئۆزىنى بوۋاينىڭ چاڭگىلىدا كۆرۈپتۇ. ئاخىر قاغا:

— باش - كۆزىڭىزنىڭ سەدىقىسى بولاي، مېنى قويۇپ بەرسىڭىز! — دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

— تاس قالدىم كۆزۈمنىمۇ ساڭا سەدىقە قىلغىلى. ئەمدى سېنى قويۇپ بېرىش دېگەن نەدىكى گەپ! — دەپ ئۇنىماپتۇ بوۋاي.

— مەن سىزنى تۇغىمەس دۇنياغا يەتكۈزۈپ قويای... — دەپ يەنە يالۋۇرۇپتۇ قاغا.

— مەن چىرايلىق سۆزلەرگە ئالدىنىپ قېرىغاندا مۇشۇ كۈنلەرگە قالغان، ئەمدى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىدا ساڭا ئالدىنىپ نەگە بارای؟! — دەپتۇ بوۋاي.

— مەن بولسام قاغىلارنىڭ ئەڭ قېرىسى، يېشىم بولسا مىڭدىن ئاشتى. ئاخىرقى ئۆمرۈمدە ۋەدەمگە شۇنداق بىر ۋاپا قىلىپ ئۆتەيكى، ئادەم بالىسى مېنى بىر بىلىپ قالسۇن، — دەپ كوسا ئېچەكلىرىنى بوۋاينىڭ ئوتۇندەك بارماقلىرىغا سۈركەپ يىغلاپتۇ. «قېرى قېرىنىڭ قاياشى» دېگەندەك، بوۋاينىڭ كۆڭلى ئېرىپ «خەير، بۇنىمۇ بىر كۆرۈپ باقاي» دەپ قاغىنى قويۇپ بېرىپتۇ. قاغا ئىنتايىن خۇش بولۇپ، تەزىم قىلىپ:

— قېنى، مېنىڭ ئارقامدىن مېڭىڭ، — دەپتۇ.

قاغا بىردەم ئۇ دەرەخكە، بىردەم بۇ دەرەخكە قونۇپ، ئاخىرى بىر جاڭگالنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاجايىپ يوغان قېرى بىر توغراقتا كېلىپ قونۇپتۇ. بوۋاي ھاسىسى بىلەن دوڭغاقلاپ كېلىپ، ئەتراپقا شۇنداق قارىسا، مال ـ چارۋا دېگەن مىغىلداپ يايلىغان، قويلارنىڭ ئۈستىدە تورغايلار ئۇۋلىغان، سۇلۇق، ئوتلۇق... شۇنداق چىرايلىق بىر جاڭگال. قاغا توغراقنىڭ تۈۋىدىكى كامارنىڭ يېنىغا چۈشۈپ:

— خوش، بوۋاي، قېنى ئىلتىپات قىلسىلا، — دەپ ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ. بوۋاي:

— ئۇ كامارغا مەن قانداق پاتىمەن؟ — دەپتۇ. قاغا:

— قېنى، قەدەملىرىنى قويسىلا، بىر گەپ بولار، — دەپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ. بوۋاي «خەير» دەپ شۇنداق قەدەم تاشلىغانىنى بىلىپتۇ، قالغىنىنى بىلمەپتۇ. كۆزلىرىگە ھەر خىل يورۇقلۇق كۆرۈنۈپ، قۇلاقلىرىغا خىلمۇخىل يېقىملىق ئاۋازلار ئاڭلىنىپتۇ، ئالدىغا ئۇنچىلەر چېچىلىپ، قۇلۇپلار جاراڭلاپ، چوڭ ئىشىكلەر ئېچىلىپتۇ. قارىسا، بوۋاي بىر بوستانلىقتىكى سۇپىغا كېلىپ قاپتۇ. قاغا بوۋاينى سۇپىنىڭ ئۈستىگە تەكلىپ قىپتۇ، ئۆزى سۇپىنىڭ بىر چېتىدىكى پۇتلىرىغا رەڭمۇرەڭ گۈللەر يامىشىپ كەتكەن بىر كۇرسىنىڭ[1] ئۈستىگە قونۇپ:

— مەن بولسام قاغىلارنىڭ خىزىرى، شۇنداق بولسىمۇ ئادەمزاتنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ، سىزگە يولۇقۇپ قالدىم... خەير، ۋەدىگە ۋاپا، قىررراق! — دەپتىكەن، سۇپىنىڭ ئالدىغا بىر قارا ئېشەك پەيدا بوپتۇ. قاغا:

— مانا بۇ ئېشەك سىزگە ۋاپالىق سوۋغىسى. سىز بۇ ئېشەككە شۇنداق مىنگەندە ئۆزىڭىزنى بىر يول ئۈستىدە كۆرىسىز. شۇ يول بىلەن مېڭىپ، كەچ قالسىڭىزمۇ ھېچكىمنىڭكىدە قونماي، ئۆيىڭىزگە بېرىڭ. ئەگەر دۇنيا لازىم بولسا مۇشۇ ئېشەكنى بىر كورپىنىڭ ئۈستىگە چىقىرىپ «ساڭقاڭ[2] ئېشىكىم، ساڭقاڭ، ئالتۇن ـ كۈمۈش ساڭقاڭ!» دېسىڭىز، سىزگە ئالتۇن ـ كۈمۈش ساڭقاپ بېرىدۇ، لېكىن بۇ سىرنى

① كۇرسا — ئورۇندۇق.

① ساڭقاڭ — تېزەكلەك.

ھېچكىمگە ئېيتماڭ، ــ دەپتۇ.

بوۋاي «خوپ» دەپ ئېشەككە شۇنداق مىنىشىگە، راست دېگەندەك، ئۆزىنى يول ئۇستىدە كۆرۈپتۇ. ماڭە ـ ماڭە كەچ بوپتۇ. ئالدىغا بىر تۈگمەن ئۇچراپتۇ. تۈگمەنچى چىقىپ: «ۋاي قونۇپ كەتسىلە...» دەپ ئۆيىگە باشلاپتۇ. ئاخشىمى ياتاردا بوۋاي تۈگمەنچىگە:

ــ ئېشىكىمگە ئالتۇن ـ كۈمۈش ساڭقاڭ دېمەي، ئوبدان قاراپ قويسىلا، ــ دەپ ئۇخلاپ قاپتۇ.

تۈگمەنچى كېچىدە ئاستا چىقىپ ئېشەككە ھېلىقى گەپنى دەپتىكەن، بىرمۇنچە تەڭگە تېزەكلەپ بېرىپتۇ. تۈگمەنچى ئېشەكنى تېگىشۈپلىپ، چاندۇرماي ئۆيىگە كىرىپ ئۇخلىۋاپتۇ. بوۋاي سەھەر تۇرۇپ، ئېشەكنىڭ ئالماشتۇرۇۋېلىنغانلىقىنى سەزمەي مىنىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۆيىگە بېرىپ بولغان ۋەقەنى مومىيىغا ۋە نەۋرىلىرىگە سۆزلەپ بېرىپتۇ. يىراق ـ يېقىندىكى تونۇش ـ بىلىشلىرىدىن زىلچا ـ گىلەم سوراپ كېلىپ، ئۆيىگە ساپتۇ ۋە پادىشاھنىمۇ بۇ كارامەتنى كۆرۈشكە تەكلىپ قىپتۇ. ئېشەكنى كۆرپىگە چىقىرىپ قاغا ئۆگىتىپ قويغان ھېلىقى سۆزلەرنى دەپتۇ. ئېشەك جىم تۇرۇپتۇ. ئىككىنچى قېتىم دەپتۇ، ئېشەك يەنە جىم تۇرۇپتۇ. ئۈچىنچى قېتىم يەنە دەپتۇ، ئېشەك يەنە جىم. ئاخىر كالتەك بىلەن راسا بىر ئۇرۇپ ۋارقىراپ دەپتۇ، ئېشەك تاياقتا چىدىمايبىر ئىنجىقلاپتىكەن، ئالتۇن كۈمۈشكە تىكىلىپ ئولتۇرغان پادىشاھ تېزەك ئاستىدا قاپتۇ.

پادىشاھ غەزەپكە كېلىپ «جاللات!» دەپ ۋارقىراپتۇ، بىراق ئەتراپىغا قارىسا جاللات يوق، «كىمىڭنى ئەخمەق قىلىسەن ـ ھە!» دەپ بوۋاينى تازا ئۇرۇپ يەرگە چاپلىۋېتىپ كېتىپتۇ...

بىچارە بوۋاي ئەتىسى كۆزىنى ئاچسا، مومايھەم يېغلاپ، ھەم تاپا ـ تەنە قىلىپ بېشىدا ئولتۇرغۇدەك. بوۋاي چىشىنى چىشلەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئېشەككە مىنىپ جاڭگالغا يول ساپتۇ. قاغىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بولغان ئىشلارنى بايان قىپتۇ. قاغا بوۋاينىڭ گەپلىرىنى تولۇق ئاڭلىغاندىن كېيىن «قىرراق» دەپتىكەن، دەررۇ بىر سۇپرا پەيدا بوپتۇ. قاغا:

ــ مانا بۇ سۇپرىنى ئېلىڭ! قاچانكى غىزا ـ تاماق لازىم بولسا، «ئېچىل سۇپرام، ئېچىل» دېسىڭىز، دەررۇ ئېچىلىپ، ئۇستىدە خىلمۇخىل تائاملار ھازىر بولىدۇ. يولدا ھېچ يەردە قونماڭ، سۇپرىنىڭ سىرىنى ھېچكىمگە ئېيتماڭ، ــ دەپتۇ. بوۋاي خۇشال بولۇپ، سۇپرىنى ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ.

ماڭە ـ ماڭە كۈن كەچ بوپتۇ، يەنە ھېلىقى تۈگمەنچىنىڭكىگە چۈشۈپتۇ. يېتىش

ئالدىدا:

ــ ماۋۇ سۈپرامغا «ئېچىل سۈپرام، ئېچىل!» دېمەي، ئوبدان قاراپ قويسىلا، ــ دەپ ئۇخلاپ قاپتۇ.

تۇگمەنچى كېچىدە ئاستا قوپۇپ، خوتۇن ـ بالىلىرى بىلەن گەپنى بىر قىلىپ، «ئېچىل سۈپرام، ئېچىل!» دېگەنىكەن، سۈپرىدىن خىلمۇخىل غىزالار چىقىپ كېتىپ-تۇ. تۇگمەنچى باي ئۇ غىزالارنى بالىلىرى بىلەن ھاپىلا ـ شاپىلا يېيىشىپ، قالغىنىنى جىمىقتۇرۇپ، سۈپرىنىمۇ تېگىشۋاپتۇ. بوۋاي ئۆيگە كىرە ـ كىرمەيلا مومايغا سۈپرىنىڭ سىرىنى سۆزلەپ، مومايىنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي پادىشاھقا خەۋەر بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇ قېتىم ئۆزى كەلمەي ۋەزىرلىرىنى ئەۋەتىپتۇ. ۋەزىرلەر سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. نەچچە كۈندىن بېرى ئاچ قالغان نەۋرىلەرمۇ قوللىرىنى يۇيۇ-شۇپ، ئىشكىتە تەلمۈرۈشۈپ تۇرۇپتۇ. ھەممە تەييار بولغاندىن كېيىن، بوۋاي: «ئېچىل سۈپرام، ئېچىل» دەپتۇ. ئىككى قېتىم دەپتۇ، ئۈچ قېتىم دەپتۇ، سۈپرىدىن ھېچ سا-دا چىقماپتۇ. ۋەزىرلەر كايىپ، بوۋاينى ئۇرۇپ يۇمىلىتىۋېتىپ ئوردىلىرىغا قايتىپتۇ.

مومای يىغلاپ تۇرۇپ بوۋاينى يەنە تاپا ـ تەنە ئاستىغا ئاپتۇ. بوۋاي قانداق قى-لىشىنى بىلمەي، «مەرتەم ـ مەرتەم ئۈچ مەرتەم» دەپ يەنە جاڭگالغا يول ساپتۇ. بې-رىپ قاغىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ، ۋەقەنى يەنە بايان ئەيلەپتۇ. قاغا:

ــ خەير، بۇ ئاخىرقىسى بولغاي، قىررراق... ــ دەپتۇ. بوۋاينىڭ ئالدىغا بىر تۇ-لۇم پەيدا بوپتۇ. قاغا:

ــ مانا بۇ تۇلۇم ئىچىدە بىر توقماق بار. قاچانكى بېشىڭىزغا كۈن چۈشىدىكەن، «ئۇر توقمىقىم، ئۇرا!» دېسىڭىز، ھەرقانداق مۈشكۈل ئىشىڭىز ئاسان بولىدۇ، ــ دەپ يەنە باشتا ئېيتقان گەپلەرنى جېكىپ، بوۋاينى يولغا ساپتۇ. بوۋاي يەنە ھېلىقى تۇگمەن ئالدىغا كېلىشىگە تۇگمەنچى چىقىپ:

ــ ۋاي ئاكا، قونۇپ كەتسىلە، ــ دەپ توسۇپتۇ. بوۋاي، «خەير» دەپ ئېشەكتىن چۈشۈپتۇ. يېتىش ئالدىدا:

ــ ماۋۇ تۇلۇمىنىڭ ئىچىدە بىر توقماق بار، «ئۇر توقمىقىم، ئۇرا!» دېمەي، ئوبدان قاراپ قويۇشسىلا، ــ دەپ ئۇخلاپ قاپتۇ. تۇگمەنچى خوتۇنى بىلەن تۇلۇمىنى ئاستا باشقا ئۆيگە ئوغرىلاپ ئېلىپ چىقىپ، ئوتتۇرىغا قويۇپ، «ئۇر توقمىقىم، ئۇرا!» دېگە-نىكەن، تۇلۇمدىن توقماق چاچراپ چىقىپ، تۇگمەنچى ۋە ئۇنىڭ خوتۇن ـ بالىلىرىنى شۇنداق ئۇرغىلى تۇرۇپتۇكى، ئاللا ـ تۇۋىنىڭ دەستىدىن جاھاندا تۇرۇپ بولغىلى بولماپتۇ. بوۋاي يۇگۇرۇپ چىقسا، ئىش باشقىچە. شۇ يەردىن بوۋاي توقماقتا تېخىمۇ چىڭراق بۇيرۇق بېرىپتۇ. تۇگمەنچى: «ۋاي ئېشەكلىرىنى قايتۇرۇپ بېرەي» دەپ ئې-

شەكنى تېپىپ كەپتۇ. توقماق توختىماي خوتۇننى سېلىۋېرىپتۇ. تۇگمەنچىنىڭ خو-تۇنى مىڭبىر توۋا ئوقۇپ، سۇپرىنى قايتۇرۇپ بېرىپتۇ. توقماق يەنە توختىماپتۇ. ئۇلار: «بالىمزدىن بالىمزغا پەندىيات، يۇز مىڭ تۇۋا، توقماقنى توختىتىڭ بۇۋا» دەپ ناله قىپتۇ. بۇۋاي:

— «تۇر توقمىقىم، تۇرا!» دەپتۇ. توقماق توختاپتۇ. بۇۋاي ھەممە نەرسىلىرىنى قايتۇرۇۋېلىپ، ئۆزىنىڭ ئاۋۇالقى ئېشىكىگە مىنىپ، ناخشىنى دۆڭ ئېيتىپ، يولغا راۋان بوپتۇ.

تەلەي كەلسە بېشىمغا،
ياريم كېلەر قېشىمغا.
توقماق يەيدۇ ئالدامچى،
توپا سالسا ئېشىمغا ...

بۇۋاي ئۆيىگە كېلىپ، مومايىنى قايىل قىلىپ، تونۇش - بىلىشلەرنى قىچقارتىپ يەنە پادىشاھقا يۈگۈرۈپتۇ. پادىشاھ، «نېمە بالاغا قالدىم بۇ ئەخمەق گادايدىن» دەپ قوغلاپ چىقىرىپتۇ. ئارقىدىن پادىشاھنىڭ تەمەگە ئۆگىنىپ قالغان كۆڭلى بېسىلماي يەنە «بېرىپ بېقىڭلار» دەپ بىر نەچچە ياساۋۇللىرىنى ئەۋەتىپتۇ.

غىزادىن كېيىن ئېشەكنىڭ كارامىتىنى كۆرسىتىپ، ياساۋۇللاردىن پادىشاھقا نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى سوۋغا قىپتۇ.

پادىشاھ سوۋغىلارغا قانائەت قىلماي، نىيىتىنى بۇزۇپتۇ، بۇۋاينىڭ ئۆيىنى قۇش-قاچىنىڭ ئۆۋۈسىنى بۇزغاندەك بۇزدۇرۇپ، ھەممە نەرسىلەرنى خەزىنىگە ئالماق بوپتۇ. بۇنى ئوردىدىكى باغۋەن قېرى ئاڭلاپ قېلىپ، بۇۋايغا خەۋەر قىپتۇ. بۇۋاي ئۆگزىگە چىقىپ تەييارلىنىپ تۇرۇپتۇ. قارىسا، راست دېگەندەك، بىر مۇنچە لەشكەرلەر كېلىۋاتقۇدەك. لەشكەرلەر يېقىنراق كەلگەندە بۇۋاي توۋلاپتۇ:

— ھەي لەشكەرلەر، ئارقاڭلارغا قايتىڭلار. ئالتۇن كېرەك بولسا ئەۋەتىپ تۇراي. بىزنى ئارامخۇدا كۇن كۆرگىلى قويۇڭلار، — دەپتۇ. لەشكەرلەر ئۇنىماي باستۇرۇپ كەپتۇ. بۇۋاي «خەير» دەپ توقماققا ئەمر بېرىپتۇ:

— ئۇر توقمىقىم، ئۇرا!

توقماق لەشكەرلەرنى شۇنداق سالغىلى تۇرۇپتىكى، جاھان توپا - چاڭغا ئايلىنىپ، ئاران ئۇچ كىشى قېچىپ قۇتۇلۇپتۇ. پادىشاھ غەزەپكە كېلىپ، ھەممە لەشكەرلىرىنى چىقىرىپتۇ. توقماقمۇ ھەممە كۈچىنى چىقىرىپ ئۇرغىلى تۇرۇپتۇ. خەلقلەر

توقماقنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپتۇ. لەشكەرلەر ساينىڭ تېشىدەك قىرىلىپتۇ. ئوردا ئېلىنىپ، جەڭ تامام بوپتۇ، ئەل ئامان قاپتۇ.

خەلقلەر ئۆز ئىچىدىن ئادىل بىر كىشىنى تېپىپ پادىشاھ سايلاپتۇ.

بوۋاي بىلەن مومايمۇ مۇرادىغا يېتىپ، ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

«ئەدەبىيات ئوقۇشلۇقى»،
شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى، 1958

قاينا چۆگۈن

ئۇيەتلەرگە قارىغاندا، بۇرۇنقى زاماندا بىر قېرى دېھقان ياشايدىكەن. ئۇنىڭ مايسىخان دېگەن ئەمگەكچان ھەم چىرايلىق بىر قىزى بار ئىكەن. مەھەللىدىكى ياش يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى مايسىخانىنى ياخشى كۆرىدىكەن. ئەمما، مايسىخان زېمىندار مامۇتنىڭكىدە يىللىقچى بولۇپ ئىشلەيدىغان قۇربانىنى ياقتۇرىدىكەن. قىز ھەردائىم قۇربانلىنىڭ قوي باققان يېرىگە بېرىپ يارەملىشىدىكەن ھەم ئۇنىڭغا نەي چالدۇرىدىكەن. قۇربانمۇ «توي قىلغۇدەك پۇل تاپسامىلا سېنىڭ بىلەن توي قىلاتتىم» دەيدىكەن.

بىر كۈنى قۇربان ئىشلىگەن ئىشى ئۈچۈن زېمىندار مامۇتتىن پۇل سورىغانىكەن، ئۇ: «مەندە تېخى سېنىڭ ھېسابلاشقۇدەك پۇلۇڭ يوق» دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئاخىرى قۇربان يۇرتىدىن ۋاقىتلىق ئايرىلىپ، پۇل تېپىشنىڭ باشقا ئامالىنى ئىزدەشكە قارار قىپتۇ. لېكىن، ئۇ زامانلاردا ھەممە نەرسە ئەمەلدارلار بىلەن زېمىندارلار قولىدا ئىكەن، كەمبەغەللەرنىڭ پۇل تېپىشىغا ھېچقانداق ئامال يوق ئىكەن. شۇڭا، قۇربان ئۈچ يىل مۇساپىر بولۇپ يۇرۇپ پۇل تۇرماق ئىشمۇ تاپالماپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە قۇربان سەپەردە كېتىۋېتىپ، بىر ئاقساقال بوۋايغا ئۇچرىشىپ قاپتۇ. بوۋاي تاماق يېمەگەنلىكىنى، قورسىقى ئېچىپ ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭدىن نان سوراپتۇ. قۇربان ئۆزىگە ئوخشاش جاپا ـ مۇشەققەت چەككەن كىشىنى كۆرسە چىداپ تۇرالماي غەمخورلۇق قىلىدىكەن. شۇڭا، خۇرجۇندىكى نانىدىن بىرئاز ئېلىپ بوۋايغا بېرىپتۇ. بوۋاي يەپ بولۇپ يەنە سوراپتىكەن، قۇربان ئۆزىنىڭ ياش ئىكەنلىكىنى، بوۋايغا قارىغاندا چىداملىقراق ئىكەنلىكىنى ئويلاپ نانىنىڭ ھەممىسىنى بوۋايغا بېرىۋېتىپتۇ. بوۋاي قورسىقىنى تويغۇزۇۋالغاندىن كېيىن قۇربانغا يېنىدىكى چۆگۈننى بېرىپ، سۇ ئەكېلىشكە بۇيرۇپتۇ ۋە:

ــ يىگىت، سۇ ئېلىشتا چۆگۈننىڭ قاپقىقىنى ئېچىشنى، ئۆيلەنگەندىن كېيىن ئەمگەك قىلىشنى ئۇنتۇما، ــ دەپتۇ.

قۇربان ئېرىنمەستىن ھەم يىراق دېمەستىن بىر چۆگۈن سۇ ئەكېلىپ بېرىپتۇ. بوۋاي سۇنى ئىچىپ بولۇپ يەنە بۇيرۇپتۇ. قۇربان قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىغا قارىماستىن يەنە مېڭىپتۇ. بۇ چاغدا بوۋاي چاقىرىۋېلىپ:

ــ ئاق كۆڭۈل يىگىت، سېنىڭ نېمىگە ھاجىتىڭ چۈشسە، شۇنى چۆگۈندىن

«قاينا چۆگۈن» دەپ سورىساڭ بېرىدۇ. ھاجەت بولمىغان نەرسىنى سورىما، ــ دەپتۇ.

قۇربان سۇنى ئەكەلسە بوۋاي يوق. بۇ ئەجەب ئىشقۇ؟ دەپ ھاڭ ـ تاڭ قاپتۇ قۇربان. شۇنىڭ بىلەن ئەتراپىنى ئىزدەپتۇ، ۋارقىراپتۇ، لېكىن بوۋاينى ھېچقانداق يەر ـ دىن تاپالماپتۇ. ئۇ، ھە، بۇ خىزىر ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتۇ. قورسىقى ئېچىپ كەتكەن قۇربان بوۋاينىڭ سۆزىنى يادىغا كەلتۈرۈپ «قاينا چۆگۈن» دەپ نان سورىغانكەن، چۆگۈننىڭ ئىچىدىن پۇرقىراپ ھور چىقىپ تۇرغان بىر قانچە ئىسسىق نان چىقىپتۇ. قۇربان خۇشال بولغىنىدىن ناخشىسىنى ئېيتىپ، چۆگۈننى كۆتۈرگىنىچە يۇرتىغا را ـ ۋان بوپتۇ. كېتىۋېتىپ، مايسىخاننى ئەمدى ئالمىدىغان بولدۇم، دەپ ئويلاپتۇ.

قۇربان كەتكەندىن كېيىن زېمىندار مامۇت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار مايسىخاننى ئېلىشنىڭ قەستىگە چۈشۈپتۇ. ئەمما، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرال ـ ماپتۇ. مايسىخان بولسا قۇربانىنىڭ كېلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

بىر كۈنى قۇربان ئاسماندىن چۈشكەندەكلا كېلىپ قاپتۇ. قولۇم ـ قوشۇنلىرى ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. مامۇت بايلار بولسا: «بىر چۆگۈنلا ئەكەپتۇ، باشقا ھېچنېمە تاپالماپتۇ» دېيىشىپ زاڭلىق قىلىشىپتۇ.

قۇربانىنىڭ ھەقىقەتەن چۆگۈندىن باشقا ھېچنېمىسى يوق ئىكەن. ئۇ چۆگۈندىن بىر نەرسە سورىماقچى بولۇپ، پۇل سورايمۇ ياكى باشقا نەرسىمۇ؟ دەپ ئويلاپتۇ. ئا ـ خىرى بىر كەتمەن بىلەن ئۈرۈق سوراپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بوز يەر ئېچىپ، دېھقانچى ـ لىق قىپتۇ. مايسىخان ئۇنىڭغا ياردەملىشىپتۇ. كۈزلۈكى مول ھوسۇل ئاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك ۋە توي جابدۇق تەييارلاپ ئىككىسى تۇي قىلىشىپتۇ.

قۇربانىنىڭ ھېكمەتلىك چۆگۈنى ھەققىدىكى خەۋەر تارقالغاندىن كېيىن، مامۇت ئۇنى قولغا چۈشۈرۈشنى قەستلەپ، قۇربانىنىڭ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپتۇ.

قۇربانىنىڭ مامۇتقا چۆگۈننى بېرىشكە كۆڭلى ئۇنىمىسىمۇ، ھامان ئۇنىڭ تارتىۋا ـ لىدىغانلىقىنى سېزىپ، دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان قورالالرغا تېگىشىشنى ئويلاپتۇ. مايسىخان قۇربانىنى چاقىرىۋېلىپ:

ــ مامۇتنىڭ كۆڭ ئېتىغا تېگىشىڭ، يەر تېرىغاندا ئىشلىتىمىز، ــ دەپ مەس ـ لىھەت بېرىپتۇ.

بۇ ئىشنى ئاڭلاپ ھەيران بولغان جامائەت قۇربانغا ئەگىشىپ مېڭىپتىكەن، يې ـ رىم يولدا چۆگۈننى ئېلىش ئۈچۈن كېلىۋاتقان مامۇتقا ئۇچراپتۇ.

ــ چۆگۈنۈمنى سېنىڭ كۆڭ ئېتىڭغا تېگىشمەن، ــ دەپتۇ قۇربان.

ــ چۆگۈننىڭ سىرىنى كۆرسەت، ــ دەپتۇ مامۇت.

قۇربان جامائەت ئالدىدا «قاينا چۆگۈن» دەپتىكەن، خىلمۇخىل نەرسىلەر چىققىلى تۇرۇپتۇ. بارغانسېرى كۆپ چىقىپتۇ. مامۇت ھوشىنى يوقىتاي دەپ قاپتۇ. قۇربان چۆگۈندىن چىققان نەرسە ـ كېرەكلەرنى بىللە كەلگەن كۆپچىلىككە بۆلۈپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى ئاپتۇ.

مامۇت ۋەدە بويىچە كۆك ئېتىنى چۆگۈنگە تېگىشىپ، تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىراپ ئۆيگە مېڭىپتۇ. ئۆيگە كېلىپ، قولۇم ـ قوشنا ۋە ئۆيدەكىلەرنى ھەيدەپ چىقىرىۋېتىپ، ئىشكنى تاقاپ ئالتۇنلارنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن تەييارلىنىپتۇ.

قوشنىلىرى خېلى ۋاقىت تىڭشىلاپ كۆرسىمۇ، مامۇتتىن ھېچ دېرەك بولماپتۇ. كىشىلەر بارغانسېرى كۆپىيىپ غۇلغۇلا قىلىشىپتۇ. ئاقىۋەت ئۇلار ئۆيگە كىرىپ قارىسا، چۆگۈندىن ئالتۇن ئەمەس، ئەكسىچە، ناھايىتى نۇرغۇن كېسەك چىقىپ، ياۋۇز مامۇتنى بېسىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ.

شۇنىڭدىن باشلاپ مامۇتنىڭ قولىدا ئېزىلىۋاتقانلار ھەم قۇربان بىلەن مايسىخانلار ئازاد بولۇپ، بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابلىمىت سادىق.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (1)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1979

ئۇچار گىلەم

قەدىمكى زاماندا بىر شەھەردە بىر شاھ بولۇپ، ئۇنىڭ شەمشىقەمەر ئىسىملىك بىر قىزى بار ئىكەن. قىز شاھمات ئويناشقا ئىنتايىن ماھىر ئىكەن. بىر كۈنى شاھ «كىمكى شاھماتتا قىزىمنى يېڭەلسە شۇ كىشىنى كۈيۈئوغۇللۇققا قوبۇل قىلىمەن ھەم شاھلىقىمنى بېرىمەن. ئەگەر كىمكى ئۇتتۇرۇپ قويسا بېشىنى ئالـ-مەن» دەپ بىر جاكارنامە چىقىرىپتۇ. نۇرغۇن يىگىتلەر كېلىپ شەمشىقەمەر بىلەن شاھمات ئويىنىغان بولسىمۇ ھېچبىرى ئۇنى يېڭەلمەپتۇ. ئۇلارنىڭ بېشى كېسىلىپ، كېسىلگەن باشلار ئوردا ئالدىدىكى دەرەخلەرگە ئېسىپ قويۇلۇپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ يۇرتتا شاھمات بىلىدىغان ياش يىگىتلەر تۈگەپ كېتىپتۇ. قوشنا ئەلدە بىر نامرات يىگىت بولۇپ، ئىسمى تاھىر ئىكەن. ئۇ بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن يۇرىكى ئوينىاپ كېتىپتۇ. ئۇ بىر كۈنى بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ئۇ شەمشىقەمەر بىلەن بىر توي مەرىكىسىدە يانمۇيان ئولتۇرغۇدەك. شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇ خان قىزىغا غايـ-ۋانە ئاشىق بولۇپ يۇرىكى پىژىلداشقا باشلاپتۇ. بىر كۈنى چۈشىدە بىر ئاپپاق ساقال بوۋاينى كۆرۈپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭغا:

— ئوغلۇم، ئۇنىڭ يېنىغا بارغىن، ئۇ يەردە سەن بەختكە يولۇقسەن، — دەپتۇ. ئۇ ئويغىنىپ شەمشىقەمەر بىلەن شاھمات ئويىنىماقچى بولغانلىقىنى ئاتا ـ ئانىسىغا ئېيتىپتۇ. ئاتا ـ ئانىسى ئوغلىنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ «بارمىغىن» دەپ نەسىھەت قىلسىمۇ ئۇنماستىن سەپەر ھازىرلىقى قىلىشقا باشلاپتۇ. سەپەرگە چىقىپ بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ، بىر سەگۇ تېرەكنىڭ تۈۋىگە كەپتۇ. شۇ يەردە ھاردۇق ئېلىپ ئولـ-تۇرۇپ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. چۈشىدە ھېلىقى بوۋاينى يەنە كۆرۈپتۇ. بوۋاي: «ئـال-دىڭدىكى تاغدا ئىككى پەرىزات ئاتىسىدىن قالغان مىراسلارنى ئۇلىشىپ بولالماي جەـ-دەللىشىۋاتىدۇ، سەن بېرىپ ئۇلارغا مىراسلارنى بۆلۈپ بېرىپ ئايرىۋەتكىن» دەپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ. تاھىر ئويغىنىپ بىرقانچە قەدەم مېڭىپلا ھېلىقى جېدەللىشـ-ۋاتقان پەرىزاتلارغا ئۇچرىشىپ قاپتۇ. ئۇلار تاھىرنى كۆرۈپ گېپىنى توختىتىپ:

— سىز كىم بولىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. تاھىر:

— مەن بىر يوقسۇل، بۇ يەرگە كېلىشىمنىڭ ۋەجى، سىلەرنىڭ نېمە سەۋەبتىن جېدەللىشىۋاتقانلىقىڭلارنى ئۇقۇپ، سىلەرنى كېلىشتۇرۇپ قويۇشتىن ئىبارەت، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. قىزلار:

— ئاتىمىزدىن بىزگە ئۇچ خىل نەرسە مىراس قالغان. بىرى قالپاق، بىرى ھا-

سا، بىرسى زىلچا. مۇشۇ ئۇچ نەرسىنى ھەرئىككىمىزنىڭ كۆڭلىمىز قانائەتلەنگۈدەك بۆلۈشەلمەي جاڭجال قىلىشۋاتىمىز، ــ دەپتۇ. تاھىر:

ــ بۇنى تالاشقۇچىلىك نېمىسى بار؟ ــ دېگەندە، قىزلار:

ــ ياق، بۇلار ئادەتتىكى نەرسىلەر ئەمەس. قالپاقنى كىمكى كىيىۋالسا، ئۇ ئەل كۆزىدىن غايىب بولىدۇ؛ بۇ ھاسىنى كىم قولغا ئېلىپ نېمە يېگۈسى كەلسە، دەرھال پەيدا بولىدۇ؛ گىلەمگە كىم ئولتۇرسا، قاناتسىز ئۇچالايدۇ، ــ دەپتۇ. تاھىر:

ــ بۇ نەرسىلەرنى بۆلمەك ئۇنچە تەس ئەمەس، مەن سىلەرگە بۆلۈپ بېرەي. مەن مۇشۇ تاشنى ئاتسامەن، كىم تېز يۈگۈرۈپ بېرىپ شۇ تاشنى ئەكېلىپ بەرسە، قالپاق بىلەن ھاسىنى ئالىدۇ، كىيىن قالغىنى گىلەمنى ئالىدۇ، ــ دەپتۇ. پەرىزاتلار ماقۇل بوپتۇ. تاھىر يەردىن بىرتال تاشنى ئېلىپ، پۈتۈن كۈچىنى ئوڭ قولىغا يىغىپ تاشىنى تازا يىراققا ئېتىپتۇ. ئىككى پەرىزات تاش كەتكەن يەرگە يۈگۈرۈشۈپ كېتىپتۇ. تاھىر قالپاقنى كىيىپ، ھاسىنى قولغا ئېلىپ، گىلەمگە ئولتۇرۇپ شەمشىقەمەرنىڭ شەھىرىگە قاراپ ئۇچۇپتۇ. گىلەم يەردىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلاپتۇ ۋە كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە شەمشىقەمەر تۇرغان شەھەرگە بېرىپ چۈشۈپتۇ. ئۇ ئوردىغا چۈشۈپلا خانغا ئۇنىڭ قىزى بىلەن شاھمات ئوينايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. خان ماقۇل بوپتۇ. تاھىر قىز بىلەن شاھمات ئويناشقا باشلاپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ بىر يىلغىچە شاھمات ئوينايدۇ ـ بىرىنى يېڭەلمەپتۇ. شەمشىقەمەر، بۇ نامرات يىگىت بىر يىلغىچە شاھمات ئوينايدۇ ـ يۇ، تاماق يېگىنىنى كۆرگىلى بولمايدۇ، بۇنىڭدا بىر گەپ بار، دەپ ئويلاپ، قالپاق بىلەن ھاسىدا خىسلەت بارلىقىنى قىياس قىپتۇ.

ئۇ پۈرسەت تېپىپ تاھىرنىڭ بۇ ئىككى خىسلەتلىك نەرسىسىنى ئوغرىلىۋېلىپ، تاھىرنى قوغلاپ چىقىرىشنى ئويلاپتۇ. ئۇ پۇقرالارغا تاھىرنىڭ بېشىنى ئالىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. شۇئاندا بىر بوۋاي چىقىپ:

ــ سىلەر شاھمات ئوينىغىلى قانچە كۈن بولدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ مەلىكىدىن.

ــ بىر يىل بولدى، ــ دەپتۇ مەلىكە بوۋايغا. بوۋاي:

ــ ئۇنداق بولسا، ئۇنىڭغا يەنە ئون ئىككى كۈنلۈك مۆھلەت بېرەيلى، بۇ ئون ئىككى كۈن ئىچىدە يەنە يېڭەلمىسە بېشى ئېلىنسۇن ــ دەپتۇ. تاھىر:

ــ ماڭا ئون ئىككى كۈننىڭ ھاجىتى يوق، ئىككى كۈنلۈك ۋاقىتلا كۇپايە، ــ دەپتۇ. مەلىكە بۇنىڭغا ماقۇل بوپتۇ.

تاھىر كېچە ـ كۈندۈز قىمىر قىلماستىن شاھمات ئويناشقا باشلاپتۇ، قىزنىمۇ ئۇخلاتماپتۇ. ئىككىنچى كۈنى قىزنى ئويقۇ تۇتۇپتۇ. تاھىر ئۇنى قۇچاقلاپ ئېلىپ گىلەمگە سېلىۋاپتۇ ۋە «ئۇچ گىلىمىم» دەپتۇ.

گىلەم ئۇچۇشقا باشلاپتۇ. شۇ ئۇچقانچە بىر چۆلگە بېرىپ چۈشۈپتۇ. شەمشىقە-

مەر قارىغۇدەك بولسا، بىر چۆلدە تاھىر بىلەن ئىككىسىلا تۇرغۇدەك. شەمشەمەر، چۈشۈم ئوخشايدۇ، دەپ ئېسەنگىرەپ قاپتۇ. ئەمما، تاھىر ۋەقەنى بىر - بىرلەپ بايان قىپتۇ ۋە مەلىكىدىن:

— ئۆزىڭىزنى ماڭا خوتۇنلۇققا قوبۇل قىلامسىز - يوق؟ — دەپ سوراپتۇ. شەمشەمەر:

— ماقۇل، بۇ ئاللا ئىگەمنىڭ قۇدرەت ئىلاھىدىن بولسا كېرەك، — دەپتۇ. ئەمما، بۇ ئۇنىڭ چىن يۈرەك سۆزى ئەمەس ئىكەن. تاھىر ھاردۇق يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. شەمشەمەر ئۇنى گىلەمدىن چۈشۈرۈۋېتىپ، گىلەمگە ئولتۇرۇپ ئۆيگە قېچىپ كەپتۇ. تاھىر ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا، يالغۇز ئۆزىلا چۆلدە يېتىپتۇدەك. ئورنىدىن تۇرۇپ ھۆڭ - ھۆڭ يىغلاپتۇ. بىرئازدىن كېيىن قورسىقى ئېچىپ كېتىپتۇ. ئاچلىق ئۇنى بىر نەرسە ئىزدەشكە مەجبۇر قىپتۇ. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن ئوخشاش ئۆسكەن تۆت تۇپ ئالما ئۇچراپتۇ. ئۇ خۇشاللىقىدا بىر ئالمىنى ئۇزۇپ چىشلەپتۇ. ئالمىنى يېيىش بىلەن تەڭ بۇغىغا ئايلىنىپ قاپتۇ. ئۇ تېخىمۇ قاتتىق يىغلاپتۇ، ئۆزىنىڭ تەقدىرىدىن زارلىنىپتۇ. قورسىقى يەنە ئېچىپتۇ. ئۇ يەنە بىر ئالمىدىن بىر تال ئېلىپ يېگەنىكەن ئاتقا ئايلىنىپ قاپتۇ. تاھىر قورقۇنچىدا بىر قانچە كۈنگىچە دەرەخ تۈۋىگە يېقىنلاشماپتۇ. لېكىن، ئاچلىق ئازابىغا چىدىيالماي دەرەختىن يەنە بىر ئالما ئۇزۇپ يېگەنىكەن، چىرايلىق بىر قىزغا ئايلىنىپ قاپتۇ. گەرچە ئادەمگە ئايلانغان بولسىمۇ، يىگىتلىكتىن مەھرۇم قالغانلىقىغا ئېچىنىپ تېخىمۇ قاتتىق يىغلاپتۇ. ئۇ دەرەخ تۈۋىدە بىرقانچە كۈن تۇرۇپتۇ - يۇ، ھېچ نەرسە يېمەپتۇ. لېكىن، ئاچلىققا چىدىيالماي تۆتىنچى دەرەختىن بىردانە ئالما ئۇزۇپ يېگەنىكەن ئۆز ئەكسىگە كەپتۇ. ئۇ ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ. ئۇ بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ، تۆت دانە سېۋەت توقۇپ، ھەربىر دەرەختىن بىر سېۋەتتىن ئالما ئۇزۇپ، ئىككىنچى سېۋەتتىن بىر ئالمىنى يەپ ئاتقا ئايلىنىپ، شەمشەمەر بار شەھەرگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. شەھەرگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن تۆتىنچى سېۋەتتىن بىرتال ئالمىنى يېگەنىكەن ئۆز ئەكسىگە كېلىپ، شەھەر سېپىلىدىن ئاتلاپ خان ئوردىسىغا كىرىپتۇ. قارىسا، شەمشەمەر ئوردىكى دېدەك قىزلار بىلەن ئويناۋاتقۇدەك. تاھىر بىر ئالمىنى ئاستاغىنا ئوردىدىكى ئېرىققا تاشلىۋېتىپ ئۆزى يوشۇرۇنۇۋاپتۇ. بىر دېدەك ئېرىقتىكى سۇدا بىر ئالمىنىڭ ئېقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، سۇزۇپ ئېلىپلا يېگەنىكەن، ناھايىتى چىرايلىق بولۇپ كېتىپتۇ. شەمشەمەر ئۇنى كۆرۈپ:

— سەن بۇگۈن نېمىشقا بۇنداق چىرايلىقلىشىپ كەتتىڭ؟ يۈزۈڭگە ئۇپا - ئەڭلىك سۈرتۈپ پەردار قىلغان ئوخشىمامسەن؟ — دەپتۇ. دېدەك، ئۇ مېنىڭ غوجايىنىم بولغاچقا چاقچاق قىلىۋاتسا كېرەك، دەپ جاۋاب بەرمەپتۇ. ئەمما، شەمشەمەر:

ـــ چاققان دەپ بەر، قانداق قىلىپ شۇنچە چىرايلىق بولۇپ قالدىڭ؟ ئىشەنمەسەڭ ئەينەككە قاراپ باق، ـــ دەپتۇ.

دېدەك ئەينەككە شۇنداق قاراپ، ئۆز جامالىنىڭ شۇنچە چىرايلىق بولۇپ كەتكەنلىكىگە قاراپ ئەس ـ هوشىدىن كېتىپتۇ. هوشىغا كەلگەندىن كېيىن سۇدا ئېقىپ كېلىۋاتقان هېلىقى ئالمىنى يېگەندىن كېيىن شۇنداق چىرايلىق بولۇپ قالغانلىقىنى دەپ بېرىپتۇ. شەمشىقەمەر:

ـــ سەن بېرىپ قاراپ باق، يەنە بىرەرسى ئېقىپ كېلىپ قالسا ماڭا ئەكېلىپ بەر، ـــ دەپتۇ.

تاهىر بۇ ئىككىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تۇرغانكەن، دەرهال بىر ئالمىنى سۇغا تاشلاپتۇ، دېدەك سۇزۇۋېلىپ غوجايىنىغا بېرىپتۇ. ئۇ ئالمىغا قاراپمۇ قويماستىن بىر چىشلىگەنكەن، شۇ زامانلا بىر بۇغىغا ئايلىنىپ قاپتۇ. ئۇ سەكرەپ، ئېغىناپ كۆرۈپتۇ، هېچ ئامال قىلىپ بۇغا هالىتىدىن يانالماپتۇ. بۇ چاغدا تاهىر ئوردىغا كېلىپ قارىسا، شاه مەهكىمىسىدە هەرخىل ئېسىل تاۋاملار تۇرغۇدەك. تاهىر ئاشپەزگە ئالدىنمۇ بىرئاز ئېلىپ تىزىپ قويۇشنى دەپتۇ. ئاشپەزنىڭ سېتىۋالغىنى ئىككىنچى سېۋەتتىكى ئالمىدىن ئىكەن. بۇ دەل شاهنىڭ زىياپەت قىلىپ هاراق ـ شاراب ئىچىۋاتقان ۋاقتى ئىكەن. ئاشپەز بىر سېۋەت ئالمىنى كۆتۈرۈپ كىرگەندىن كېيىن، شاه ۋە ئۇنىڭ ۋەزىرلىرى دەرهال بىر تالدىن ئالمىنى ئېلىپ يېيىشىپتۇ ـ دە، ئاتقا ئايلىنىپ قاپتۇ. تاهىر بىر مويسىپىتنىڭ سۈرىتىدە ياسىنىپ، ئوردىغا كىرىپ ئاتقا ئايلىنىپ كەتكەن خانغا قاراپ:

ـــ هەي شاه، قاراڭ، سىز ۋە قىزىڭىز هايۋانغا ئايلىنىپ قالدىڭلار، بۇ سىلەر ـ نىڭ كىشىلەرگە قىلغان زالىملىقىڭلارنىڭ جازاسى. سىلەر پۇقرالارغا قىلچە رەهىم ـ شەپقەت قىلمىدىڭلار. ئەگەر سىلەر مەن دېگەن شەرتلەرگە ماقۇل بولساڭلار، سىلەرنى بۇ بالادىن قۇتۇلدۇرۇپ قالىمەن. سىلەر ئادەمگە ئايلانغاندا كەمبەغەللەرنى هەرگىز بوزەك قىلمايدىغانلىقىڭلارغا ۋەدە بېرىڭلار، ـــ دەپتۇ. خان ئاتقا ئوخشاش بىرنى كىشنەپتۇ، ئۇ ماقۇل دېگىنى ئىكەن. تاهىر تۆتىنچى سېۋەتتىكى ئالمىدىن بىرنى بەرگىنىكەن، خان ئۆز ئەسلىگە قايتىپتۇ. خان دەرهال پۇقرالارنى يىغىپ، ئىككىنچى كەمبەغەللەرنى قاقشاتمايدىغانلىقىغا قەسەم ئىچىپتۇ هەم تاهىرنىڭ نەرسىلىرىنى تولۇق قايتۇرۇپ بېرىپتۇ. تاهىر ئالمىنىڭ كۆچى بىلەن بۇغىنى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈپتۇ. شەمشىقەمەر:

ـــ تاهىر، مەن ئەسلىدە سىزگە يۇزسىزلىك قىلغانىدىم، تېگىشلىك جازايىمنى تارتتىم. مېنى ئەپۇ قىلىڭ، ـــ دەپتۇ ۋە نىكاهىغا ئالسا ئۆزىنىڭ رازى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ.

— سىزنى ئۆيۈمگە ئېلىپ كەتسەم قانداق دەيسىز؟ — سوراپتۇ تاھىر شەمشىقەردىن.

— مەن سىز بىلەن بەخت ـ سائادەت، جاپا ـ مۇشەققەتتە بىرگە بولۇشقا رازى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ شەمشىقەمەر.

تاھىر مەلىكە شەمشىقەمەرنى گىلەمگە ئولتۇرغۇزۇپ ئۆز يۇرتىغا قاراپ ئۇچۇپتۇ. ئۇلار كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا ئۆيگە يېتىپ كەپتۇ. تاھىرنىڭ دادىسى قېرىپ، كېسەلچان بولۇپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانىكەن. تاھىر مەلىكىنى ئېلىپ ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە ئاتىسىنىڭ:

ئاسماندىكى بۇلۇتلار،
يەرگە يامغۇر تۆكسەڭچۇ.
تاھىرجانغا بىزلەردىن
سالام ئېلىپ كەتسەڭچۇ.

گۈل ـ گىياھلار، يامغۇردەك
كۆز يېشىڭنى تۆكسەڭچۇ.
نەدە بولساڭ تاھىرجان،
تېزرەك يېتىپ كەلسەڭچۇ.

دەپ ئوقۇغان قوشىقى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇلار ئۆي ئىچىگە كىرىپتۇ. بوۋاي بىلەن مومای ئۇلار بىلەن ياش تۆكۈپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. تاھىر يۇرتىدىكىلەرگە توققۇز كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ بېرىپتۇ. بوۋاي بىلەن مومای ئوغلى بىلەن كېلىنىنىڭ دۆلىتىدە ئاخىرقى ئۆمرىنى بەختلىك ئۆتكۈزۈپ دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، تاھىر بىلەن مەلىكە شەمشىقەمەر شاھماتتا تا ھازىرغا قەدەر بىر ـ بىرىنى يېڭەلمەي كېلىۋېتىپتۇمىش.

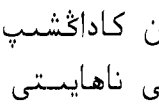
ئېيتىپ بەرگۈچى : **خوجائەھمەت ئاخۇنۇم** (1922 — 1990). ئەر، ئۇيغۇر، مەلۇماتلىق، دېھقان، گۇما ناھىيەسى سانجۇ يېزىسى قاچىل كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **تۇرسۇنمۇھەممەت ھۇسۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، گۇما ناھىيەلىك مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1988

«گۇما خەلق چۆچەكلىرى ۋە داستانلىرى»، 1994

خاسیەتلىك ئالما دەرىخى

ۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا تولىمۇ يوغان كاداڭشىپ كەتكەن بىر تۈپ ئالما دەرىخى بولغانىكەن. ئۇ بىر ئوغۇل بالىنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن، چۈنكى ئۇ بالا ھەر كۈنى دېگۈدەك ئۇ ئالما دەرىخىنىڭ تۈۋىدە ئويناپدىكەن، يەرگە چۈشكەن ئالما يوپۇرماقلىرىدىن تاج ياساپ كىيىپ ئۆزىنى ئورمان پادىشاھىغا ئوخشىتىدىكەن. ئۇ بالا بەزى كۈنلىرى ئالمىغا ئىلەڭگۈچ سېلىپ ئويىنسا، بەزى كۈنلىرى ئالما دەرىخىگە يامىشىپ چىقىپ پىشقان ئالمىلارنى ئۈزۈپ يەيدىكەن، يەنە بەزى كۈنلىرى ئالما دەرىخى بىلەن «مۆكىمۆكىلەك» مۇ ئويناپدىكەن. ئۇ يۇگۈرۈپ ئويناپ، ھېرىپ چارچىغان چېغىدا ئالما سايىسىدە ئولتۇرۇپ سالقىنداپ ئارام ئالىدىكەن. بالا ئۇ ئالما دەرىخىنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن، ئالما دەرىخىمۇ شۇنداق بىر ئوغۇل دوستى بولغانلىقىدىن ئۆزىنى تولىمۇ بەختلىك ھېس قىلىدىكەن.

كۈنلەر، ئايلار، يىللار ئۆتۈپ، بالا چوڭ بولۇپ ئالما تۈۋىدە ئويىنمايدىغان بولۇۋاپتۇ. ئالما دەرىخى بولسا، دوستى كەلمىگەچكە ئۆزىنى غېرىب ـ مىسكىن ھېس قىلىپ، شامالغا ھال ئېيتىپ يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بالا توساتتىنلا ئالما دەرىخى تۈۋىدە پەيدا بوپتۇ. ئۆز دوستىنى كۆرگەن ئالما دەرىخى خۇشاللىقىدىن كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ:

ــ كەل بالام، كەل، تۆپەمگە چىق، شاخلىرىمغا ئارغامچا تاشلاپ ئىلەڭگۈچ سال، ئالمىلىرىم پىشتى، تويغۇدەك يە، سايىلىرىمدا سالقىندىۋال، ــ دەپتۇ.

ــ مەن يىگىت بولۇپ قالدىم، كىچىك چاغلىرىمدىكىدەك ئويىنسام ياراشمايدۇ. مەن ئەمدى يىگىتلەرچە تاماشا قىلمىسام بولمايدۇ، ئەمما بۇنىڭ ئۈچۈن پۇل كېرەك ئىكەن. ھازىر ماڭا ئەڭ لازىمى پۇل، سەن ماڭا پۇل بېرەلەمسەن؟ ــ دەپتۇ بالا.

ــ مېنى كەچۈر يىگىت، ــ دەپتۇ ئالما دەرىخى، ــ مەندە پۇل يوق، مەندە بارى مېۋە بىلەن يوپۇرماق. سەن مېۋىلىرىمدىن بىرئاز ئۈزۈپ بازارغا ئاپىرىپ سات. سەن پۇلغا ئىگە بولۇپ خۇرسەن بولسايدۇ، مەن خۇش بولىمەن.

يىگىت ئالما ئۈستىگە چىقىپ، قىزىرىپ پىشقان ئالمىلارنى تاللاپ ئۈزۈپ بازارغا مېڭىپتۇ. يىگىتنىڭ بۇ ئىشىدىن ئالما دەرىخى ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ. ئەمما، يىگىت شۇندىن كېيىن خېلى ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە ئالما تۈۋىگە كەلمەپتۇ. يالغۇز قالغان ئالما دەرىخى يىگىتنىڭ كەلمىگەنلىكىگە تولىمۇ ئەپسۇسلىنىپتۇ. شۇنداق

كۈنلەرنىڭ بىرىدە يېگىت يەنە ئالما دەرىخى تۈۋىدە پەيدا بوپتۇ. بالىنى كۆرگەن ئالما دەرىخى بەكمۇ خۇشال بولۇپ، هاياجاندىن تىترىگىنىچە ئاۋۋال ئېغىز ئېچىپ:

— كەل بالام، كەل، ئۇستۇمگە چىق، ماڭا ئىلەككۈچ سېلىپ ئويىنا، چاققان بول، كۆڭلۈڭ قانغۇچە ئويىنىۋال، — دەپتۇ. يېگىت:

— هازىر مەن بەك ئالدىراش، ئويۇنغا ۋاقىت ئاجرىتالمايمەن. مەن ئەمدى ئۆي تۈتۈپ، ئوقەت قىلماقچى. ماڭا بىر ئېغىز ئىسسىقىنا ئۆي لازىم بولۇپ قالدى. سەن ماڭا بىر ئېغىزلىق ئۆي هەدىيە قىلالىساڭ بەك ياخشى بولاتتى، — دەپتۇ. ئالما دەرىخى:

— مەندە نەدىمۇ ساڭا بەرگۈدەك ئۆي بولسۇن. مېنىڭ ئائىلەم باغ، ئورمان. ساڭا ئۆي لازىم بولسا، مېنىڭ شاخلىرىمنى كېسىپ ئۆي سالساڭ بولىدۇ، — دەپتۇ. بۇ گەپ بىلەن يېگىت ئالما دەرىخىگە چىقىپ ئۇنىڭ شاخلىرىنى كېسىپ، ئۆي سېلىشقا يۈدۈپ مېڭىپتۇ. ئالما دەرىخى يېگىتنىڭ بۇ ئىشىدىنمۇ ناهايىتى خۇشال بوپتۇ. بىراق، ئۇ يېگىت شۇ كەتكەنچە يەنە خېلى ئۇزۇن يىللارغىچە ئالما دەرىخى تۈۋىگە يولىماپتۇ. ئالما دەرىخى يالغۇزلۇقتا زېرىكىپ يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ. ئاخىرىدىن بىر نەچچە ئون يىل ئۆتكەندە ئۇ بالا يەنە قەدىناس دوستى بولغان ئالما دەرىخى تۈۋىگە كەپتۇ. بالىنى كۆرگەن ئالما دەرىخى شادلىقتىن كۆزلىرىگە ياش ئالغان هالدا ئاران-ئاران مۇنداق دەپتۇ:

— بالام... كەل! ئويىنا...

— مەن بولسام هازىر ياشنىپ قالغان دەردىمەن بىر بۇۋاي، كۆڭلۈم ئويۇن تارتمايدۇ. ماڭا هازىر بىر كېمە كېرەك بولۇپ قالدى. سەن ماڭا بىر كېمە تەقدىم قىلساڭ خويمۇ ياخشى بولاتتى. شۇ كېمىگە چۈشۈپ بۇ يۇرتتىن يىراق كېتەي دەيمەن، — دەپتۇ بۇۋاي.

— بوپتۇ، — دەپتۇ ئالما دەرىخى، — مېنىڭ غولۇمنى هەرىدەپ كېمە ياسىۋال، شۇ كېمىگە چۈشۈپ يىراققا كەتسەڭ بولىدۇ.

بۇۋاي ئالما دەرىخىنى تۈۋىدىن هەرىدەپ كېسىپ، كېمە ياساپ يىراق جايغا سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئالما دەرىخى بۇۋايغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپتۇ، ئەمما ئىچىدە بولسا قاتتىق قايغۇرۇپتۇ. ئاخىرىدىن بىرنەچچە يىل ئۆتۈپ ئۇ بۇۋاي يەنە هېلىقى ئالما كۆتىكى بار يەرگە كەپتۇ، ئۇ تېخىمۇ قېرىپ كەتكەنىكەن. ئۇنى كۆرگەن ئالما كۆتىكى تولىمۇ هالسىز ئاۋازدا مۇنداق دەپتۇ:

— مېنى كەچۈر بالام، مەندە هېچنېمە قالمىدى، ساڭا هېچقانداق بىر نەرسە بېرەلمەيمەن. مەندە ئەمدى قىزىرىپ پىشىدىغان ئالما، ئەترايىغا سايە تاشلىغۇدەك شاخ-

شۇمبىمۇ يوق.

بوۋاي ئالما دەرىخىنىڭ گېپىنى تارتىۋېلىپ:

— مېنىڭمۇ ئالما يېگۈدەك چىشىم يوق، — دەپتۇ.

— مېنىڭ شاخلىرىم بولمىغاچقا، سەن ئەمدى ئىلەڭگۈچ سېلىپ ئويۇنيالمايدىغان بولدۇڭ، — دەپتۇ ئالما دەرىخى ئېچىنغان هالدا.

— مەن قېرىپ كەتتىم، ئىلەڭگۈچ ئۇچقۇدەك هالىم يوق، — دەپتۇ بوۋاي.

— غولۇم بولغان بولسا، ئۇستۇمگە چىقار ئىدىڭ، — دەپتۇ ئالما دەرىخى.

— ئەمدى مەن سەندىن چوڭ نەرسە تەلەپ قىلمايمەن، — دەپتۇ بوۋاي، — ماڭا هازىر ئەڭ زۆرۈر نەرسە بىرپەس ئارام ئالغۇدەك تىنچ يەر. مەن بەكمۇ چارچاپ كەتتىم. بىرپەس ئولتۇرۇۋالسام بولاتتى.

ئالما كۆتىكى بۇ گەپنى ئاڭلاپ جانلىنىپ كېتىپتۇ ـ دە، هەرىدىلىپ قېپقالغان پەس قەددىنى يەردىن ئۇستۇنرەك تۇتۇشقا تىرىشىپ:

— دەرەخ كۆتىكى ئولتۇرۇپ ئارام ئالىدىغان ئەڭ ياخشى جاي، كەل ئوغلۇم، ئۇستۇمدە ئولتۇرۇپ دېمىڭنى ئېلىۋال، — دەپتۇ.

بوۋاي ئالما كۆتىكىنىڭ ساخاۋىتىگە خۇشال بولۇپ ئۇنىڭ ئۇستىگە چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مۆيدىن مەسۇم.** ئەر، ئۇيغۇر، 53 ياش، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، ئىشچى، ئۇرۇمچى «1 ـ ئاۋغۇست» پولات زاۋۇتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **پازىل قادىر** (1942). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتقۇچى، شىنجاڭ ئەدلىيە مەكتىپىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1987

«ئۇرۇمچى تەڭرىتاغ رايون خەلق چۆچەكلىرى»
شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1994

ھەر ئىش لايىقىدا بولغىنى ياخشى

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، قەدىمكى زامانىدا يىراق بىر يېزىدا بىر بوۋاي بىلەن بىر موماي ياشايدىكەن. بوۋاي ئاتمىش ياش، موماي ئەللىك بەش ياشلاردا بولۇپ، بوۋاي ھەر كۈنى جاڭگالدىن ئوتۇن ئەكېلىپ ساتىدىكەن، ئۇلار كەمبەغەل بولسىمۇ، بىر - بىرىنىڭ ئىززىت - ھۆرمىتىنى قىلىپ ئۆمرىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بوۋاي جاڭگالغا ئوتۇنغا بېرىپتۇ. ئۇ ئوتۇننى ئېلىپ قايتىشىدا يول ئۈستىدە قاتتىق بوران چىقىپ كېتىپ يولدىن ئادىشىپ قاپتۇ. بوران توختىغاندىن كېيىن ئۇيان مېڭىپ، بۇيان مېڭىپ بىر دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، يىراقتا بىر توپ قۇشلارنىڭ ئۇچۇشۇپ يۈرگىنىنى كۆرۈپتۇ ۋە كۆڭلىدە، قۇش بار يەردە ئادەم، ھېچبولمىغاندا سۇ بولۇشى مۇمكىن. شۇ تەرەپكە بېرىپ باقايمۇ، دەپ قۇشلار ئۇچۇشقان تەرەپكە قاراپ يول ئاپتۇ. بوۋاي مېڭىپتۇ - مېڭىپتۇ، ئاخىرى بىر ئورمانلىققا كەپتۇ. راست دېگەندەك بۇ يەردە بىر بۇلاق بولۇپ، ئۇنىڭدىن بۇلدۇقلاپ سۈپسۈزۈك سۇ چىقىپ تۇرغانىكەن. كۆپ يول يۈرۈپ ئۇسساپ چاڭقاپ كەتكەن بوۋاي ھېلىقى بۇلاقتىن بىر ئوچۇم سۇ ئىچىپتۇ - دە، سۇنى ئىچىش بىلەن تەڭ ئۆزىدە ئاجايىپ بىر خىل ئۆزگىرىش بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىپتۇ. قارىسا، بوۋاينىڭ يۈز - قوللىرىدىكى قورۇقلار يوقاپ، تېنىگە كۈچ - قۇۋۋەت پەيدا بوپتۇ، ئاقرىپ كەتكەن چاچ - ساقاللىرى قارىداپ، ئەسلىدىكىگە قارىغاندا خېلى ياشىرىپ قاپتۇ. بوۋاي بۇلاق سۈيىدىن يەنە بىر ئوچۇم ئىچكەنىكەن يەنە ياشىرىپتۇ. يەنە ئىچىپتۇ. ئاخىرى ساقال - بۇرۇتلىرى ئەمدىلا خەت تارتقان ياش بىر يىگىتكە ئايلىنىپتۇ. ئۇ بۇلاق سۈيىنى يەنە ئىچمەكچى بولۇپتۇ - يۇ، لېكىن كۆڭلىدە، بۇلاق سۇيىدىن بىر ئوچۇم ئىچىپ ئاقىرىپ كەتكەن چاچ - ساقاللىرىم قارىداپ، پۇت - قوللىرىمغا ماغدۇر كىرىپ ياشىرىپ قالدىم. يەنە ئىچىپ ئاخىرى يىگىتكە ئايلاندىم. بولدى، مۇشۇنىڭغا قانائەت قىلاي، يەنە ئىچىپ گۆدەك بالىغا ئايلىنىپ قالماي، دەپ ئويلاپتۇ - دە، سۇنى ئىچمەي، ئوتۇننى ئېلىپ ئۆيىنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ، ماڭغاندىمۇ كۆپ يول مېڭىپتۇ، لېكىن ئۆزىدە ھېچقانداق ھارغىنلىق ھېس قىلماپتۇ. ئاخىرى ئۆيىگە كەپتۇ. ئوتۇن يۇدۇپ ئۆيىگە كىرگەن بۇ يىگىتنى موماي تونۇماي قاپتۇ. مومايىنىڭ ئېرى - يىگىت ئۇنىڭغا تونۇشلۇق بېرىپتۇ. موماي ئىشەنمەپتۇ. ئېرى بېشى-

دىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئاخىرى موماي ھېلىقى يىگىتنىڭ ئۆز ئېرى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپتۇ، لېكىن كۆڭلىدە، ئېرىم بولسا ياش بىر يىگىتكە ئايلىنىپتۇ، مەن بولسام قېرى موماي ھالىتىدە تۇرۇپتىمەن. مۇنداقتا ئەمدى ئېرىم مېنى ياراتمايدۇ، ئاخىرى مېنى تاشلىۋېتىپ ياش بىرسىگە ئۆيلىنىدۇ. ئۇنىڭ دىن كۆرە مەنمۇ دەرھال ئاشۇ بۇلاق سۈيىدىن ئىچىپ ياشىرىپ كەلمەيمۇ، دەپ ئويلاپتۇ - دە، تاقەتسىزلىك بىلەن كېچىنى تاڭغا ئۇلاپ سەھەردە يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ئېرى ماڭغان يولدىن مېڭىپ بۇلاقنى تېپىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن بىر ئوچۇم سۇ ئېلىپ ئىچىپتۇ، موماي شۇ ھامان بىر جۇۋانغا ئۆزگىرىپتۇ. يەنە بىر ئوچۇم ئىچىپتۇ، سېكىلەككە ئايلىنىپتۇ. يەنە بىر ئوچۇم ئىچىپ قىزغا ئايلىنىپتۇ. موماي ئۇنىڭغۇمۇ قانائەت قىلماي تېخىمۇ ياشىرىپ تېخىمۇ گۈزەل قىزغا ئايلىنىش ئۈچۈن بۇلاق سۇيىنى ئىچىۋېرىپتۇ. لېكىن، ئۇ ئارزۇسىنىڭ ئەكسىچە كىچىك بىر قىزغا، ئۇنىڭدىن كېيىن زاكىلانغان بوۋاققا ئايلىنىپ قېلىپ بۇ يەردە يىغلاپ يېتىپتۇ.

ئەمدى گەپنى مومايىنىڭ ئېرىدىن ئاڭلايلى: ئۇ ئورنىدىن تۇرسا مومىيى يوق. سىرتقا چىقىپ ئىزدەپ كۆرسە بۇلاق تەرەپكە كەتكەن ئىزى تۇرغۇدەك، «يىگىت» بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ بۇلاق بار يەرگە كەپتۇ، قارىسا موماي يوق. بىر يەردە ئۇنىڭ ئەسلىدىكى كۆڭلەك، ياغلىقلىرى تۇرغۇدەك، ئۇنىڭ يېنىدا زاكىلانغان بىر بوۋاق «ئىڭڭە، ئىڭڭە» دەپ يىغلاپ ياتقۇدەك. «يىگىت» ئويلاپ ئىشىنىڭ تېگىگە يېتىپتۇ. موماينىڭ ياشىرىمەن دەپ ئاچ كۆزلۈك بىلەن بۇلاق سۈيىنى ئىچىۋېرىپ ئاخىرى مۇشۇ ھالغا كېلىپ قالغانلىقىنى بىلىپتۇ ۋە: «ھەر ئىش لايىقىدا بولسا ياخشى بولاتتى» دەپ بوۋاقنى ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مەتتوختى ئىسمائىل.** ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، كېرىيە ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1998. 3

تاش قازى

قەدىمكى زاماندا ئەجەم دىيارىدىكى خەلق پادىشاھلارنىڭ ئادالەتسىز پەرمانلىرىدىن، قازىلارنىڭ ناھەق سوراقلىرىدىن جاق تويۇپ، ئاللادىن ئادىل بىر سوراقچى قازى تەلەپ قىلىشىپتۇ، ئاللا يولىدا نۇرغۇن سەدىقىلەر بېرىشىپتۇ. بۇ ئىش ئاللانى تەسىرلەندۈرگەنلىكتىن ئاللا بۇ دىيارغا «خىسلەتدار» نامىلىق بىر ھەيۋەتلىك تاغ بىنا قىلىپتۇكى، بۇ تاغنىڭ ھەيۋىتىدىن پۈتۈن دۇنيا زىلزىلىگە كەپتۇ. خەلق ئىچىدە ھەرقانداق دەۋا بولسا ئىلاھىي تاغقا كېلىپ ئەرز قىلىشسا ناھەق ئىش قىلغۇچىنى تاغ دەرھال يۇتۇپ كېتىدىكەن.

شۇنىڭدىن كېيىن خەلق خاتىرجەم بولۇشۇپ بۇ تاغقا «تاش قازى» دەپ نام بېرىشىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن يۇرتنى ئادالەت قاپلاپ، يۇرتتىكى ئوغرى، خىيانەتچىلەر تۈگەپتۇ. پادىشاھلارمۇ مۇشكۈل دەۋا - سوراقلارنى تاش قازى سورايدۇ، دەپ تاغقا بۇيرۇشۇپتۇ. خەلق خۇشال بولۇشۇپ، ئاللاغا ھەمدۇسانا ئوقۇشۇپ، ئېتىقادلىرىنى كۈندىن - كۈنگە كۈچەيتىپ، مۇشۇ ئادالەتلىك كۈنلەرنىڭ مەڭگۈ داۋام قىلىشىنى تىلىشىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە تاغقا ئون چاقىرىم يىراق بىر يېزىدا ئاجايىپ بىر ئىش يۈز بېرىپتۇ:

بىر يېزىدا بىر ئىمام بولۇپ، ئۇ بەكمۇ تەقۋادار كىشى ئىكەن، بۇ دۇنيادىكى ھەرقانداق ئىشتىن ئىبادەتنى ياخشى كۆرىدىكەن. ئىمامنىڭ بىر خوتۇنى بولۇپ، تولىمۇ ساھىبجامال ئىكەن. ئىمام يامان كۆزلەردىن قورقۇپ خوتۇنىنى تولىمۇ پىنھان ساقلايدىكەنكى، مەسچىتكە چىقىپ كەتسىمۇ ئايالىنى ئۆيگە سولاپ، ئىشكىلەرنى قۇلۇپلاپ، بوسۇغا ئالدىنى سۇپۇرۇپ قويىدىكەن. ئايال ئۆز دېمەتلىكلىرىنىڭ توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغلارغا كېتىپ بارغىنىنى كۆرۈپ، قورسىقى كۆپۈپ كۈنلەرنى غەمكىن ئۆتكۈزىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئىمامنىڭ مەھەللىسىگە بىر زەڭگى كۆچۈپ كېلىپ ئىمام بەلەن تام قوشنا بوپتۇ. زەڭگى ئاخشاملىرى ئۆزىگە ئوخشاش نەشەخور دوستلىرىنى يىغىپ، مەي ئىچىشىپ، ساز چېلىپ، ئۇزاققىچە نەغمە - ناۋا قىلىشىدىكەن. بۇلارنىڭ پاراڭلىرىدىن جاق تويغان ئىمام ئۇلارنى تىنماي قارغايدىكەن. لېكىن، خوتۇنى ئۇخلىغان بولۇپ يېتىۋېلىپ تۈگىمەس شېرىن خىياللارنى سۈرىدىكەن. بارا - بارا ئىشقى

ئۆرلەپ ئىمام يوق چاغلاردا تامدىن بېشىنى چىقىرىپ تىڭشايدىغان بوپتۇ.

كۈنلەر، ئايلار ئۆتۈپتۇ. زەڭگى بىلەن ئىمامنىڭ ئايالى تېپىشىپ ئىشق پەيزىنىمۇ سۈرۈشۈپتۇ. ئانچە ئۇزۇنغا بارماي ئىمامنىڭ پاك كۆڭلىگە شەك چۈشۈشكە باشلاپتۇ. ئىمام شۇنىڭدىن كېيىن خوتۇننىڭ سوراق قىپتۇ، لېكىن خوتۇنى ئىقرار قىلماپتۇ. ئاخىر ئەتىسى سەھەر تۇرۇشۇپ «تاش قازى» نىڭ قېشىغا دەۋاغا بېرىشقا كېلىشىپتۇ. ئىمام سۈبھى بىلەن تەڭ بامدات نامىزىغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئىمامنىڭ خوتۇنى ھويلا تامدىن ئارتىلىپ زەڭگىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ: «بىز ئەتە خىسلەتدار تاغ ئالدىغا دەۋاغا بارماقچى، شۇڭا سەن ئېشىكىڭنى ئېلىپ بېرىپ تەڭ يولدا ئوتۇن كولاپ تۇرغىن. ناۋادا ئىمام چاقىرىپ قالسا، مېنى بېلىمدىن تۇتۇپ، ئېشەككە مىنىدۇرگىن، باشقا ئىشلارنى ئۆزۈم توغرىلايمەن» دەپتۇ.

ئىمام نامازنى چالا ـ بۇلا ئادا قىلىپ، ئۆيگە كىرىپ ئايالىنى تەرەت ئالدۇرۇپ تاغقا راۋان بوپتۇ.

ئۇلار يول يۈرۈشۈپ بىر جايغا بارغاندا زەڭگىنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپتۇ. ئىمامنىڭ ئايالى ئۆزىنى تاشلاپ: «ھېرىپ قالدىم، پۇتۇم ئاغرىپ كەتتى، ماڭا بىر ئېشەك تېپىپ بەرمىسىلە بارالمايدىكەنمەن» دەپ يېتىۋاپتۇ. ئىمام قارىسا خېلى يىراقتا بىر ئېشەك تۇرغۇدەك. ئىمام خوتۇننىنى يۈدۈپ، ئاران تەستە ئېشەك قېشىغا ئاپىرىپ، زەڭگىگە يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ. زەڭگى:

ـــ ئۆزلىرى دېگەن بىر كاتتا زات تۇرسىلا، جان دەپ ئاپىرىپ قويىمەن، ـــ دېگىنىچە يۇگۇرۇپ كېلىپ ئىمامنىڭ ئايالىنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ ئېشەككە مىندۈرۈپ تاغقا قاراپ يېتىلەپ مېڭىپتۇ.

تاغ ئالدىغا كەلگەندە ئىمام خوتۇنغا:

ـــ سەن «مەن ئىمامنىڭ نىكاھىغا ئۆتكەندىن بېرى غەيرىنىڭ بەدىنى مېنىڭ بەدىنىمگە تەگمىدى، ئەگەر تەككەن بولسا تاغ مېنى يۇتسۇن» دەپ قەسەم قىلغىن، ـــ دەپتۇ.

ئىمامنىڭ خوتۇنى:

ـــ ئىمام، بۇ قانداق گەپ؟ بايىاتىن كۆزلىرى كۆردى، ماۋۇ ئېشەكچى مېنى كۆتۈرۈپ ئېشەككە مىندۈرگەندە قولى بەدىنىمگە تەگدى. ئەگەر مەن سىلى دېگەندەك قەسەم قىلسام مېنى تاغ يۇتۇپ كەتسە مەيلىمۇ؟ ـــ دەپتۇ. ئىمام:

ـــ ئۇنداق بولسا، «مۇشۇ ئېشەكچىنىڭكىدىن باشقا غەيرىي ئادەمنىڭ بەدىنى تەگكەن بولسا مېنى تاغ يۇتسۇن» دەپ قەسەم قىل، ـــ دەپتۇ.

ئىمامنىڭ خوتۇنى شۇنداق دەپ قەسەم قىپتۇ.

خىسلەتدار تاغ «تاش قازى» بۇ ناھەقچىلىقلەرنى كۆرگەندىن كېيىن، زېمىن - ئاسمانىنى لەرزىگە سالغۇدەك بىر گۈلدۈرلەپتۇ - دە، زېمىن يۈزىدىن غايىب بوپتۇ.

ئىمام، مەن بىگۇناھ خوتۇننى دەۋاغا ئەكەلگەن ئوخشايمەن، شۇڭا تەڭرىنىڭ غەزىپى تۇتۇپ «تاش قازى» يوقالدى، دەپ ئويلاپ تىزلىنىپ خوتۇندىن ئەپۇ سوراپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **مۇيدىن سايىت.** ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «كىروران» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (14)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993

ئەجداد ۋە ئەرۋاھلار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ئورئواي

زاماننىڭ زامانىسىدا كاتتا بىر يۇرتتا ئىككىلا كۆزى كۆرمەيدىغان بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ دۇنيالىقتا ئۇچ پەرزەنتى بولۇپ، ئۇچىلىسى ئوغۇل ئىكەن. پادىشاھنىڭ كۆزى كۆرمىگەچكە بالىلىرىنىڭ رەڭگى - رۇخسارىنى، بوي- تۇرقىنى بىلمەيدىكەن. بالىلىرىنىڭ قايسىسى چوڭ، قايسىسى ئوتتۇرانچىسى، قايسىسى كەنجىسى ئىكەنلىكىنى پەقەت ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىدىنلا پەرق ئېتەلەيدىكەن.

بالىلار كۇندىن - كۇنگە چوڭ بولۇشقا باشلاپتۇ. پادىشاھ ئۇچىلا ئوغلىنى مەكتەپكە بەرمەستىن، ئوردىغا دامۇللا چاقىرىپ ئوردا ئىچىدە ئوقۇتۇپتۇ. بالىلارنىڭ ئوقۇشىمۇ يامان ئەمەس ئىكەن.

كۇنلەرنىڭ بىرىدە پەيشەنبە كۇنىدىكى دەم ئېلىشتا پادىشاھنىڭ چوڭ ئوغلى ئەتىگەنلىك چايدا ئولتۇرۇپ:

— دادا، مەنمۇ چوڭ بولۇپ قالدىم. سىزنىڭ بارىڭىزدا سودا - سېتىق ئىشلىرىنى بىرئاز ئۆگەنسەم دەيمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇگۈن سىز ماڭا مىڭ تىللا بېرىڭ، مەن بازارغا بېرىپ بىر سودا قىلىپ كېلەي، — دەپ دادىسىغا ئىلتىماس قىپتۇ.

پادىشاھ ئوغلىنىڭ بۇ گېپىگە بەكمۇ خۇشال بولۇپ، خەزىنىچىگە خەزىنىدىن مىڭ تىللا ئېلىپ چىقىشقا بۇيرۇپتۇ. خەزىنىچى دەرھال مىڭ تىللانى ئەكېلىپ پادىشاھنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ. پادىشاھ بۇ مىڭ تىللانى ئوغلىغا بېرىۋېتىپ:

— ئوغلۇم، سودىڭ بەرىكەت تاپسۇن! — دەپتۇ.

پادىشاھنىڭ چوڭ ئوغلى تىللانى ئېلىپ ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىپ شاھزادىلەرچە كىيىنىپ، ئۆزىنىڭ يورغا ئېتىنى مىنىپ «رەببىم» دەپ بازارغا مېڭىپتۇ. شەھەرنىڭ پۇتۇن كوچىلىرىنى كەچ كىرگۈچە ئايلىنىپتۇ، دىتىغا ياقىدىغۇدەك ھېچ نەرسە ئۇچرى-

تالماپتۇ. ئاخىرى كەچ بولۇپ قاپتۇ. دادام ئەنسىرەپ قالمىسۇن، دېگەن خىيال بىلەن ئوردا تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتسا، بىر تار كوچىنىڭ ئىچىدە ئۆزى بىلەن تەڭتۇش ھەم ئۆزىدىن كىچىك بالىلار ئىت تالاشتۇرۇپ ئويناۋېتىپتۇ. چوڭ شاھزادە بۇ ئويۇنغا قىزىقىپ قېلىپ توپنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. بالىلار ئات ئۈستىدە ئولتۇرغان شاھزادىنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشىپتۇ ۋە شاھزادىگە:

ــ ئاتتىن چۈشۈڭ، بىللە ئويناڭ، ــ دەپتۇ. شاھزادىگە بۇ سۆز خۇشيېقىپتۇ. ئەتىگەندىن بېرى بازار چۆرگۈلەپ زېرىكىپ كەتكەن شاھزادە ئاتتىن چۈشۈپ، بۇ ئەسكىلىكتە بالىلار بىلەن ئويۇنغا كىرىشىپ كېتىپتۇ. ۋاقىتمۇ بىر يەرگە بېرىپ، يەر ـ زېمىننى قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇ. شاھزادە قايتماقچى بوپتۇ. شۇ يەردە ئويناۋاتقان بالىلارنىڭ ھەممىسگە ئون تىللادىن پۇل بېرىپتۇ. ئاندىن قارىسا، بىر بالا بىر كۆچۈكنى كۆتۈرۈپ تۇرغۇدەك. شاھزادە ئۇنىڭغا:

ــ كۆچۈكۈڭنى ماڭا بەرگىن، مەن يانچۇقۇمدىكى تىللانىڭ ھەممىسىنى ساڭا بېرىمەن، ــ دەپتۇ. شاھزادىنىڭ بۇ سۆزى بالىغا موك يېقىپتۇ، كۆچۈكنى شاھزادىگە بېرىپتۇ، شاھزادە يانچۇقىدىكى تىللانىڭ ھەممىسىنى بالىنىڭ چاڭگىلىغا تاشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن بالىلارنىڭ تارلىقى كەپتۇ. تىللا ئالغان بالا ئۇچقانەك ئۆيگە يۈگۈرۈپتۇ، باشقا بالىلارمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىشىپ كېتىپ قاپتۇ. چوڭ شاھزادە ئۆزىنىڭ قىلغان بۇ سودىسىدىن خۇشال بولۇپ ئوردىغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپلا ئۇدۇل دادىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ سالام بېرىپتۇ.

ــ بالام، نېمانچىلا كەچ قالدىڭ؟ بۈگۈنكى سوداڭ قانداق؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ. چوڭ شاھزادە:

ــ دادا، مەن بۈگۈن ئىنتايىن ياخشى سودا قىلىپ كەلدىم، ــ دەپ كۆچۈكنى دادىسىنىڭ قولىغا بېرىپتۇ. دادىسى ئوغلى بەرگەن نەرسىنى باشتىن ـ ئاياغ سىلاپ چىقىپ:

ــ بالام، بۇ كۆچۈكقۇ، كىمدىن، قانچە پۇلغا ئالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە دادىسىغا:

ــ ئۆزۈڭ بەرگەن مىڭ تىللاغا ئالدىم، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ بالىسىغا ئارتۇق گەپ ـ سۆز قىلماي:

ــ بوپتۇ بالام، قورسىقىڭنى تويغۇزۇپ، ھۇجرىڭغا كىرىپ ئۇخلا، ــ دەپتۇ. شاھزادە ئاستا دادىسىنىڭ قولىدىن كۆچۈكنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئاردىدىن يەنە بىر ھەپتە ئۆتۈپتۇ. بۇ پەيشەنبىمۇ پادىشاھ ئوغۇللىرى بىلەن ئەتىگەنلىك چايىدا بىللە بوپتۇ. چاي ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن ئوتتۇرانچى ئوغلى دادىسىغا:

— دادا، ئالدىنقى ھەپتە ئاكام بازارغا سودىلىققا بېرىپ كەلدى. بۈگۈن ماڭمۇ مىڭ تىللا بەرسەڭ، مەنمۇ بىر قېتىم سودا قىلىپ باقسام، — دەپ ئىلتىماس قىپتۇ.

پادىشاھ ئوتتۇرانچى ئوغلىنىڭمۇ رايىنى يانداۋرماي خەزىنىچىنى بۈيرۇپ مىڭ تىللا ئەپچىقتۇرۇپ ئوغلىغا:

— مانا ئوغلۇم، سوداڭغا ئاللا بەرىكەت بەرسۇن! — دەپتۇ - دە، تىللانى ئوغلىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئوتتۇرانچى ئوغلىمۇ خۇددى ئاكىسىغا ئوخشاشلا خۇشال بولۇپ ھۇجرىدىن چىقىپتۇ. شاھزادە كىيىمىنى كىيىپ ئېتىغا مىنىپتۇ - دە، بازارغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ.

بۇمۇ خۇددى ئاكىسىغا ئوخشاش شەھەرنىڭ ھەممە بازارلىرىنى ئالا قويماي ئايلىنىپ چىقىپتۇ. سېتىۋالغۇدەك نەرسە ئۇچرىتالماي ئوردىغا قايتىش خىيالى بىلەن ئاكىسى ماڭغان ھېلىقى تار كوچىغا كىرىپ قاپتۇ. ئۇمۇ ئاكىسى يولۇققان بىر توپ ئۇششاق بالىلارغا يولۇقۇپتۇ. شاھزادە ئۇلارغا قارىسا، ئۇلار ھەر خىل ئويۇنلارنى ئويناپ چۇقان سېلىشىپ، پۇتۇن كوچىنى بېشىغا كىيىۋاتقان. ئۇ بالىلارنىڭ ئارىسىدا ئاسلان تۇتۇپ تۇرغان بىر بالىنى كۆرۈپ ئاتتىن چۈشۈپ ئۇدۇل ئۇنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن:

— ئاسلاننى ساتامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئالمەن دېسەڭ ساتمەن، — دەپتۇ بالا.

— قانچە پۇلغا ساتىسەن؟ دېگىنىڭنى بېرىمەن، — دەپتۇ شاھزادە.

— مىڭ تىللا، — دەپتۇ بالا چاقچاق ئورنىدىلا. شاھزادە مىڭ تىللانى چىقىرىپ بالىغا بېرىپتۇ ۋە ئاسلاننى ئېلىپ ئېتىغا مىنىپتۇ - دە، ئۇدۇل ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئوردىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشۈپلا دادىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ سالام بېرىپتۇ.

— ئوغلۇم كەلدىڭمۇ، سەنمۇ ئاكاڭغا ئوخشاشلا كەچ قالدىڭغۇ؟ سوداڭ قانداق-راق؟ نېمە سېتىۋالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. شاھزادە:

— مانا دادا، مېنىڭ سېتىۋالغىنىم، — دەپ ئاسلاننى دادىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ. پادىشاھ سىلاپ قارىسا ئاسلان ئىكەن.

— ئوغلۇم، بۇ ئاسلانغۇ؟ قانچە تىللاغا ئالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ. شاھزادە ئاكىسىدەك:

— سەن بەرگەن تىللانىڭ ھەممىسگە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ:

— بوپتۇ ئوغلۇم، ئەمدى بېرىپ تاماقىڭنى يەپ ئۇخلىغىن، — دەپتۇ.

شاھزادە ئاسلاننى دادىسىنىڭ قولىدىن ئېلىپ ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا چىقىپ

كېتىپتۇ.

ئاردىدىن يەنە بىر ھەپتە ئۆتۈپ پادىشاھ ئوغۇللىرى بىلەن چايدا بىللە بولغاندا، پادىشاھنىڭ كەنجى ئوغلى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— دادا، ئىككى ئاكام ئىككى پەيشەنبە بازارغا چىقىپ سودا قىلىپ كەلدى. ئەمدى ماڭا بۇ پەيشەنبە نۆۋەت كەلدى. ماڭمۇ مېڭە تىللا بەرگىن، مەنمۇ بازارغا چىقىپ سودا قىلىپ كېلىمەن، — دەپتۇ. پادىشاھ كەنجى ئوغلىغا:

— ئوغلۇم، ئۆزۈڭ كۆردۈڭ، چوڭ ئاكاڭ چىقىپ مېڭە تىللاغا بىر كۈچۈكنى كۆتۈرۈپ كەپتۇ؛ ئوتتۇرانچى ئاكاڭ مېڭە تىللاغا بىر ئاسلاننى كۆتۈرۈپ كەپتۇ. ئەمدى سەن سودىغا چىقىپ مېڭە تىللاغا چاشقان كۆتۈرۈپ كېلەرسەن ھەرقاچان. سەن تېخى كىچىك، يەنە بىرئاز چوڭ بولغىن، — دەپتۇ. بىراق، كەنجى ئوغۇل:

— ئۇلار ئوغلۇڭ، مەن ئوغلۇڭ ئەمەسمۇ؟ مەيلى چاشقان ئەكېلەي، مەيلى توشقان ئەكېلەي، بۇ مېنىڭ ئىشىم. ماڭمۇ مېڭە تىللا بېرىسەن، ئەگەر بەرمىسەڭ ھازىردىن باشلاپ ئوردىدىن چىقىپ كېتىمەن، — دەپ پادىشاھنى قورقۇتۇپتۇ. پادىشاھ ئامالسىز خەزىنىدىن مېڭە تىللانى ئالدۇرۇپ كەنجى ئوغلىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ:

— بوپتۇ، سەنمۇ سودا قىلىپ باق، خۇدايىم سوداڭغا بەرىكەت بەرسۇن! — دەپتۇ.

كەنجى ئوغۇل دادىسىدىن رازى بولۇپ ھۇجرىسىدىن چىقىپتۇ. ئۇ ناھايىتى چىرايلىق كىيىنىپ، ئېتىغا مىنىپ بازارغا قاراپ مېڭىپتۇ. شەھەرنىڭ ھەممە كوچىلىرىنى ئايلىنىپ بىر قەبرىستانلىققا كېلىپ قاپتۇ. قارىسا، قەبرىستانلىقتا ئالتە ئادەم بىر بولۇپ بىر ئۆلۈكنى ھەدەپ كالتەك بىلەن ئۇرۇۋاتقۇدەك. شاھزادە دەررۇ ئېتىدىن چۈشۈپ ھېلىقى ئادەملەرنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— ئاكىلار، سىلەر نېمىشقا ئۆلگەن ئادەمنى كالتەك بىلەن ئۇرىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇلاردىن بىرى:

— سەن بۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى سورىمايى، بېرىپ ئويۇنۇڭنى ئوينا، — دەپ ۋارقىراپتۇ. كالتەك بىلەن ئۇرۇۋاتقان ئۆلۈككە ئىچى ئاغرىغان شاھزادە ئۇلارغا يالۋۇرۇپ تۇرۇپ:

— ئاكىلار، مەن كىچىك بولسامۇ ئادەمغۇ، سەۋەبىنى ئېيتىپ بەرسەڭلار، مەن بىر ئاڭلاپ باقاي، — دەپتۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى شاھزادىنىڭ كىيىنىشلىرىگە قاراپ، بۇ بالىنىڭ ئادەتتىكى ئادەمنىڭ بالىسى ئەمەسلىكىگە كۆزى يەتكەنمۇ ئەيتاۋۇر:

— بۇنىڭدا مۇشۇ تۇرغان ئالتىمىزنىڭ ئوچ مېڭە تىللا ئېلىشىمىز بار ئىدى، شۇ قەرزنى بېرىش ئۈچۈن كېلىپ ئاخشام ئۆلۈۋاپتۇ. ئەنە شۇ ھەققىمىزنىڭ بەدىلىگە

بىز ئۇنى كالتەك بىلەن ئۇرۇۋاتىمىز، ــ دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان شاھزادە ئۇلارغا:

ــ بولدى ئاكىلار، ئۆلۈكنى ئۇرماڭلار، سىلەرگە پۇلنى ھازىر ئەكىلىپ بېرەمەن، ــ دەپ ئۇلارنى ئۇرۇشتىن توختىتىپ قويۇپ، ئېتىغا مىنىپ، ئۇدۇل ئوردىغا كېلىپ خەزىنىچىنى تېپىپ كۆرگەنلىرىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ ئۈچ مىڭ تىللانى بېرىشنى ئۆتۈنۈپ سوراپتۇ. خەزىنىچى باشتا: «پادىشاھ ئۇقۇپ قالسا مېنى جازالايدۇ» دەپ ئۇنىماپتۇ. شاھزادە خەزىنىچىگە بەك يالۋۇرۇپ:

ــ دادامغا جاۋابىنى ئۆزۈم بېرىمەن، ھازىرچە دادامغا ئۇقتۇرماڭ، ــ دەپتۇ. خەزىنىچى شاھزادىنىڭ رايىغا بېقىپ خەزىنىدىن ئۈچ مىڭ تىللانى ئەپچىقىپ بېرىپتۇ. شاھزادە خۇشال ھالدا ئاتقا مىنىپ يەنە ھېلىقى قەبرىستانلىققا قاراپ چېپىپتۇ. بارسا ھېلىقى ئالتە ئادەم شاھزادىنى ساقلاپ تۇرغانكەن. شاھزادە ئۈچ مىڭ تىللانى ئۇلارغا بېرىپ ئۇلارنى يولغا ساپتۇ. ئۆزى بولسا شۇ يەردىن بازارغا بېرىپ تۆت ماتا ئېلىپ، ئاندىن مەسچىتكە بېرىپ ئاخۇنۇم ۋە مەسچىت جامائىتىنى باشلاپ قەبرىستانلىققا كەپتۇ ۋە ئۇلارغا ئۆلۈكنى كۆرسىتىپ، باشقىدىن نامىزىنى چۈشۈرۈپ يەرلىككە قويۇشنى سوراپتۇ. جامائەت شاھزادىنىڭ تەلىپى بويىچە ئۆلۈكنى يۇيۇپ ــ تاراپ، باشقىدىن كېپەنلىككە ئېلىپ، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا نامىزىنى چۈشۈرۈپ يەرلىككە قويۇپتۇ. شاھزادە يانچۇقىدا قالغان تىللالارنى ئاشۇ نامازغا قاتناشقانلارغا تارقىتىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ رازىلىقى بىلەن دۇئاسىنى ئېلىپ، خۇپتەن بىلەن ئوردىغا كەپتۇ. كەنجى شاھزادىمۇ ئۇدۇل دادىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ سالام بېرىپتۇ. پادىشاھ:

ــ ئوغلۇم، قېنى، سەن قانداق سودا قىلىپ كەلدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە:

ــ دادا، مەن ئوردىدىن چىقىپ پۇتۇن شەھەرنىڭ ھەممە بازارلىرىنى ئايلاندىم. مەن كىرمىگەن كوچا قالمىدى. ئاخىر بېرىپ بىر قەبرىستانلىققا كىرىپ قاپتىمەن. قەبرىستانلىقتا ئالتە ئادەم بىر بولۇپ بىر ئۆلۈكنى كالتەك بىلەن ئۇرغىلى تۇرۇپتۇ. مەن ئۇلاردىن: «ئۆلۈكنى نېمىشقا ئۇرىسىلەر؟» دەپ سورىسام، ئۇلار: «بىزنىڭ بۇنىڭدا ئۈچ مىڭ تىللا ئېلىشىمىز بار ئىدى، شۇ قەرزنى بېرىشنى ئېغىر كۆرۈپ ئاخشام ئۆلۈۋاپتۇ، شۇڭلاشقا ئۇرۇۋاتىمىز» دەيدۇ. مەن ئۇلارنى ئۆلۈكنى ئۇرۇشتىن توختىتىپ، سىزدىن بىسوراق خەزىنىچىگە يالۋۇرۇپ ئۈچ مىڭ تىللانى ئالدىم. ئۈچ مىڭ تىللانى ھېلىقى ئېلىشى بار ئالتە ئادەمگە بەردىم. ئۇلار تىللانى ئېلىپ ئۆيلىرىگە كېتىشتى. مەن مەسچىتكە بېرىپ، جامائەتنى يىغىپ تۇپراقلىققا ئاپىرىپ، ئۆلۈكنى باشقىدىن يۇيۇپ ــ تاراپ، كېپەنلىككە ئېلىپ، دۇئاسىنى ئالدىم، ــ دەپتۇ.

ئوغلىنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلىغان پادىشاھ ئۆمرىدە كۆرۈلمىگەن بىر خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ ۋە ئوغلىنىڭ پېشانىسىگە بىرنى سۆيۈپ:

— خۇدايىم بەختىگىنى بەرسۇن. سەن بۇ دۇنيانىڭ سودىسىنى ئەمەس، ئاخىرەتنىڭ سودىسىنى قىپسەن. ئەقلىگگە بارىكاللا بالام. ئەمدى ھۇجرائىغا كىرىپ، قورسىقىنى تويغۇزۇپ ئوبدان ئارام ئال. بۇگۇن سەن تازا جاپا تارتىپسەن، — دەپ بالىسىنى ئۆزى ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

كۇنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن پادىشاھنىڭ ئوغۇللىرى چوڭ بوپتۇ. پادىشاھ «يېشىمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى. كۆزۈم يۇمۇلغۇچە بالىلىرىم جاھانىنىڭ ئىسسىق - سوغۇقىنى، ئادەملەرنىڭ ياخشى - يامىنىنى كۆرۈپ پىشسۇن. شۇڭا، باشقا شەھەرلەرگە كارۋان ماڭدۇراي، ئوغۇللىرىمنى شۇ كارۋانغا قوشۇپ ماڭغۇزاي» دېگەن ئويغا كېلىپ، ئەتىسىلا «قۇل بازىرىدىن كارۋانغا قىرىق ئادەم سېتىپ ئېلىنسۇن» دەپ پەرمان بېرىپتۇ.

پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن چاپارمەنلەر شۇ كۇنىلا قۇل بازىرىغا بېرىپ قاۋۇل قۇللاردىن يىگىرمىنى سېتىپ ئېلىپ كەپتۇ. ئەتىسى چىقىپ يەنە ئون تۇققۇز قۇل سېتىۋاپتۇ. پادىشاھقا بۇ ئىشنى خەۋەر قىلغاندىن كېيىن پادىشاھ زادى قىرىقنى توققۇز قۇل توشتۇرۇشنى بۇيرۇپتۇ. چاپارمەنلەر ئۆگۈنى يەنە قۇل بازىرىغا كېتىۋاتسا، ئۇلارغا قەددى - قامىتى كېلىشكەن، ناھايىتى تەمبەل كەلگەن ياش بىر يىگىت ئۇچراپ، ئۇلار بىلەن ئەھۋاللىشىپتۇ ۋە ئۇلاردىن ئالدىراش ماڭغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. چاپارمەنلەر پادىشاھنىڭ پەرمانى بويىچە كارۋانغا ئادەم ئالغىلى كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپتۇ. يىگىت ئۆزىنىڭ ئىش ئىزدەپ يۇرگەنلىكىنى ئىزھار قىلىپ، كارۋانغا يالىنىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپتۇ. چاپارمەنلەر قۇل بازىرىغا بارماستىن يىگىتنى ئېلىپ ئوردىغا كېلىپ، ئادەم سانىنىڭ توشقانلىقىنى مەلۇم قىپتۇ.

پادىشاھ ۋەزىرگە: «مۇشۇ بىر ھەپتە ئىچىدە يولنىڭ تەييارلىقى پۈتكۈزۈلسۇن. قىرىق تۆگە، يۈز دانە چوڭ قىل تاغار ۋە سودىلىق ماللار تولۇق ئېلىنسۇن. قۇللار ۋە چاكارلار ئۈچۈن بىر قۇردىن كىيىم - كېچەك تىكتۇرۇلسۇن. مەنزىلگە يېتىپ بارغۇچە يەيدىغان ئوزۇق - تۇلۇك تەييار قىلىنسۇن» دەپ ئەمر قىپتۇ.

ۋەزىر پادىشاھنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە تەييارلىق ئىشىغا كىرىشىپ كېتىپتۇ. سەپەر تەييارلىقى پۈتكۈچە قۇللار ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ئىشنى ئىشلەپ يۇرۇپتۇ. ھېلىقى يىگىت ئوردىغا كەلگەن كۈندىن باشلاپ تىنىم تاپماي ئىشلەپتۇ، ئوردا ئاجايىپ چىرايلىق بىر تۇسكە كىرىپ قاپتۇ. پادىشاھنىڭ ئۈچ ئوغلى بۇ يىگىتكە ئىنتايىن ئامراق بولۇپ قاپتۇ. بۇ يىگىتمۇ شاھزادىلەرنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن، بولۇپمۇ كەنجى شاھزادىگە بەكمۇ ئامراق ئىكەن. كەنجى شاھزادىمۇ مەكتەپتىن يېنىپلا شۇ يىگىتنى تاپىدىكەن. ئۇ نېمە قىلسا شۇنى قىلىمەن دەيدىكەن. بىراق، يىگىت

شاھزادىنى زادى ئىش قىلدۇرمايدىكەن. ئۇ شاھزادىگە قىزىق ـ قىزىق ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بېرىدىكەن. شاھزادە يىگىتتىن بەكمۇ رازى ئىكەن. پادىشاھ يىگىتنىڭ ئۇر-دىغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىشلىرىنى ۋەزىردىن ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشمەكچى بولۇپ، سەپەرگە ئاتلىنىشقا بىر كۈن قالغاندا ئۇنى ئۆزىنىڭ ئارامگاھىغا چاقىرتىپ-تۇ. يىگىت پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ سالام بېرىپ، پەرمان كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. پادى-شاھ ئۇنىڭدىن:

ــ يىگىت، ئېتىڭ نېمە؟ نەچچە ياشقا كەلدىڭ؟ ئۆزۈڭ قەيەرلىك؟ ــ دەپ سو-راپتۇ. يىگىت:

ــ ئېتىم ئورىۋاي، يېشىم يىگىرمە، يۇرتۇم مۇشۇ يەر، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ:

ــ ئاتا ـ ئاناڭ، ئۇرۇق ـ تۇغقان، قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرىڭ بارمۇ؟ خوتۇن، با-لىچاقاڭچۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. يىگىت:

ــ ئاتا ـ ئانام، قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرىم، خوتۇن، بالىچاقام يوق، تەنھا يېتىم-مەن، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ ئورىۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپتۇ.

ــ ئورىۋاي، مەن ساڭا ئىشەنچ باغلىدىم. بۇ قېتىمقى كارۋانغا سەن باش بولـ-سەن. ئۇچ ئوغلۇمنى ساڭا تاپشۇردۇم. ئۇلارنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالغىن، ئۇلارغا ئاق بىلەن قارىنى، ياخشى بىلەن يامانىنى ئايرىپ ئېلىشنى ئۆگەت. بالىلىرىم مۇشۇ سەپەردە ئوبدانراق پىشسۇن. قانداق تەلىپىڭ بولسا دېگىن، ــ دەپتۇ پادىشاھ ئورىۋايغا. ئورىۋاي:

ــ ئۇلۇغ شاھىم، مېنىڭ ھېچقانداق تەلىپىم يوق، بىزگە ئاق يول تىلەپ دۇئا بەرسىلە بولدى، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ئاق يول تىلەپ دۇئا بېرىپتۇ ۋە ئوردىنىڭ مەس-لىھەتچىسىدىن بىرىنى ئۇنىڭغا قوشۇپ قويۇپتۇ.

ئەتىسى تاڭ سەھەر بىلەن كارۋان سەپەرگە ئاتلىنىشقا تەييار بولۇپ پادىشاھنىڭ پەرمانىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

پادىشاھ ئوغۇللىرىنى قۇچاقلاپ، ھەر بىرىنىڭ پېشانىسىگە بىردىن سۆيۈپتۇ ۋە سەپەر ئۇستىدە ئورىۋاينىڭ ھەم مەسلىھەتچىنىڭ سۆزىدىن چىقماسلىقنى تاپىلاپ را-زىلىق بېرىپتۇ، ئۇلارغا ئاق يول تىلەپ دۇئا قىپتۇ. پادىشاھ دادىسىدىن قالغان بىر ئىتنى ئورىۋايغا بېرىپتۇ.

كارۋانلار سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار ئەتىگەندىن چۈشكىچە مېڭىپ ئۇچ ئاچا يولغا كېلىپ تاقىلىپ قاپتۇ. ئورىۋاي ئوردا مەسلىھەتچىسىدىن بىرىنچى يولنى

كۆرسىتىپ:

— بىزنىڭ بارىدىغان شەھىرىمىزگە بۇ يول بىلەن ماڭسا نەچچە كۈندە بارىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. مەسلىھەتچى:

— يەتتە ئايدا بارىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئورۇنداش ئىككىنچى يولنى كۆرسىتىپ:

— بۇ يولچۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. مەسلىھەتچى:

— يەتمىش كۈندە بارىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئورۇنداش ئۈچىنچى يولنى كۆرسىتىپ:

— بۇ يولچۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. مەسلىھەتچى:

— بۇ يولدا ماڭساق يەتتە كۈندە بارىمىز، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئورۇنداش:

— نېمە ئۈچۈن بۇ يوللارنىڭ بىرى يەتتە ئايلىق، بىرى يەتمىش كۈنلۈك، بىرى يەتتە كۈنلۈك؟ — دەپ سوراپتۇ. مەسلىھەتچى:

— يەتتە ئايلىق يول بىلەن ماڭساق، خەتەرسىز، ئاشلىقتىن، ئۇسسۇلۇقتىن، قوغالغۇ جايدىن قىينالمايمىز. يەتمىش كۈنلۈك يولنىڭ بولسا، ئارىلىقتا قونالغۇ جايلىرىمۇ بار، چۆل - جەزىرىلەرمۇ بار، جاڭگاللىرىدا يىرتقۇچ ھايۋانلارمۇ ئۇچرايدۇ. يەتتە كۈنلۈك يولدا بولسا، ئىككى كۈن مېڭىپ ئۈچىنچى كۈنى ئادەم يۇتىدىغان ئەجدىھانىڭ ماكانىغا بارىدىغان گەپ. ئۇنىڭدىن سالامەت ئۆتەلىسەڭ، يەنە ئىككى كۈن ماڭغاندىن كېيىن، ھېچقانداق پادىشاھلار تەڭ كېلەلمەيدىغان قاراقچىلارنىڭ ماكانى بار. يۇقىرىدىكى ئىككى توسالغۇدىن ئۆتۈش قىيىن بولغاچقا، كارۋانلار يەتتە ئايلىق يول بىلەن ماڭىدۇ. بىزمۇ مۇشۇ يەتتە ئايلىق يول بىلەن ماڭساقمىكىن دەيمەن، — دەپتۇ مەسلىھەتچى. ئورۇنداش:

— ھازىرچە كارۋانلار دەم ئالغاچ چۈشلۈك غىزاسىنى يەۋالسۇن. قالغان گەپنى كېيىن سۆزلىشەرمىز، — دەپتۇ.

كارۋانلار چۈشلۈك غىزالىرىنى يەپ بولۇپ دەم ئېلىشىپتۇ. ئورۇنداش بولسا دەم ئالماستىن شاھزادىلەرگە غىزا راسلاپ بېرىپتۇ، ئاندىن ئىتنىڭ قورسىقىنمۇ ئوبدان تويغۇزۇپتۇ. كارۋانلار دەملىرىنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن ئورۇنداش ھەممىسگە يەتتە كۈنلۈك يول بىلەن ماڭىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپتۇ. ئورۇنداشنىڭ بۇ قارارلىقىدىن مەسلىھەتچى ھەم باشقىلار ئىنتايىن قورقۇشۇپتۇ، ئەمما ياق دېيىشكىمۇ پېتىنالماپتۇ. چۈنكى، ئورۇنداش پۈتۈن كارۋاننى باشقۇرۇشقا ھوقۇقلۇق ئىكەن. باشقىلار ئامالسىز لىقتىن ئورۇنداشنىڭ دېگىنى بويىچە سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار ئۈچىنچى كۈنى دەرەخزارلىق، بۇلاق سۇلىرى ئۆركەشلەپ تۇرغان، ھەرخىل ئۇچار قۇشلار خۇش ئاۋاز

بىلەن سايراپ تۇرغان چىرايلىق بىر يەرگە كېلىپ قاپتۇ.

ئورنۇاي كارۋاندىكىلەرگە مالىلارنى چۆشۈرۈپ، مۇشۇ يەردە بىر كېچە قونۇپ، ئەتە سەھەردە يولغا چىقىش توغرۇلۇق بۇيرۇق بېرىپتۇ. كارۋانلار تۆگىلەردىكى مالىلارنى چۆشۈرۈپ، تۆگىلەرنى يەم - خەشەك بىلەن تويدۇرۇپ، ئاندىن ئۆزلىرى قازانلىرىنى ئېسىپ تاماق پىشۇرۇشقا تۇتۇش قىپتۇ. مەسلىھەتچى ئورنۇايغا:

— مۇشۇ يەردە قونمىساق بولاتتى، — دەپتۇ. ئورنۇاي:

— نېمە ئۈچۈن قونمايمىز؟ — دەپ سوراپتۇ. مەسلىھەتچى:

— مەن دېگەن ئەجدىھانىڭ ماكانى مۇشۇ يەردە ئىدى. بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىپ باشقا يەردە قونساق ياخشى بولاتتى، — دەپتۇ. دېگەندەك بىرئازدىن كېيىن ئاسمانىنى قارا تۇتەك بېسىپ دەھشەتلىك بوران چىقىپتۇ، ئارقىدىنلا يامغۇر قۇيۇلۇپتۇ. مەسلەھەتچى: «ئەجدىھا كېلىۋاتىدۇ، ھەركىم ئۆزىگە ئۆزى ئىگە بولسۇن» دەپ ۋارقىراپتۇ. كىشىلەر قازان - قومۇچلىرىنى تاشلاپ بېشى قايغان تەرەپكە قېچىپتۇ. بۇ يەردە پەقەت ئورنۇاي بىلەن ئىتىلا قاپتۇ. ئەجدىھا ئۈچۈپ كەلگەن پېتىچە ئورنۇاينىڭ ئالدىغا چۆشۈپتۇ. ئورنۇاي چاقماقلىق بىلەن ئىتنى توغرىسىغا تۇرغۇزۇپ، ئۆزى ئىتنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋاپتۇ. ئەجدىھا ھەرقانچە كۈچەپ دەم تارتقان بولسىمۇ ئىتنى مىدىرلىتالماپتۇ. شۇ ھامان ئەجدىھا زۇۋانغا كېلىپ:

— ھەي ئىت، سەن باققان ئىگەڭگە ۋاپاسىزلىق قىلغان ئىتسەن. سەن قولىدىن نان يەۋاتقان ئىگەڭنىڭ كۆزىنى كىچىك ۋاقتىدا يالاپ قارىغۇ قىلىپ قويغانسەن. ئەقىل - ھوشى جايىدا باتۇر يىگىتتىن بىرى چىقسا، ئالتۇن پالتا بىلەن بېشىڭنى تېشىپ، ئالتۇن قوشۇقتا مېڭەڭنى ئېلىپ، سېنى باققان ئىگەڭنىڭ كۆزىگە سۈرتسە، ئىگەڭنىڭ كۆزى ۋاللىدە ئېچىلىپ كېتەتتى، — دەپتۇ. ياراتقان ئىگەم ئىتقىمۇ زۇۋان بېرىپتۇ. ئىت:

— ئالدىمىزدىكى شەھەردە تۇغۇلغىنىغا تۆت يىل بولغان بىر ئوغۇل بالا ھازىرغىچە قۇيۇپ قويغان كېسەكتەك يېتىپتۇ. جاھاندا سېنى ئۆلتۈرىدىغان باتۇر يىگىتتىن بىرى چىققان بولسا، سېنىڭ تېرەڭدىن بىر تاسمىلىق ئېلىپ ئەنە شۇ بالىنى شۇ تېرىگە بىر كېچە ئالسا، ئۇ بالا كۆزىنى ئېچىپ، پادىشاھ دادىسىنىڭ ئالدىدا ئويناپ - كۈلۈپ يۈرگەن بولاتتى، — دەپتۇ. ئەجدىھا بىلەن ئىت ئوتتۇرىسىدىكى سۆز ئارىلىقىدا ئورنۇاي ئىككى بىقىنىغا ئىككى قىلىچىنى مۇستەھكەم باغلاپ تەييار بولۇۋاپتۇ، ئاندىن ئىتنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ تۇرۇپتۇ. ئەجدىھا پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ تۇرۇپ دەم تارتىپتىكەن، ئورنۇاي ئۇنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ كەينىدىن چىقىپتۇ. ئەجدىھا:

— ئەمدى ئۆلگەنسەن؟ — دەپ ۋارقىرىغانكەن، ئورنۇاي ئەجدىھانىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— سەن ئۆلدۇڭمۇ، مەن ئۆلدۈممۇ؟ ئىشەنمىسەڭ بىر سىلكىنىپ باققىن، — دەپتۇ. ئەجدىھا بىر سىلكىنىپتىكەن، شۇ ھامان ئىككىگە بۆلۈنۈپ يەرگە يىقىلىپتۇ. ئورنۇاي ئىتنىڭ دېگەن سۆزى بويىچە ئەجدىھانىڭ تېرىسىدىن بىر تاسمىلىق تىلىپ ئېلىپ بېلىگە باغلىۋاپتۇ. ئاندىن چىنار دەرىخىنىڭ ئۇستىگە چىقىپ نەرە تارتقانىكەن، تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسى قايتىپ كەپتۇ. ئۇلار كېلىپ قارىسا، تاغدەك بىر ئەجدىھا يەردە ئىككى پارچە بولۇپ ياتقان. ئۇلار ھەيران بولۇپ تۇرۇشۇپ قاپتۇ. ئورنۇاي:

— قېنى، ئەمىسە قورسىقىڭلارنى ئوبدان تويغۇزۇپ، تۆگىلەرنى، قېچىرلارنى ئوتلىتىڭلار، ئاندىن خۇدايىم بۇيرۇسا، سەھەردە سەپەرگە ئاتلىنىمىز، — دەپتۇ.

ئەتىسى تاڭ سەھەر بىلەن كارۋان يەنە سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار شۇ ماڭغىنىچە ئىككى كۈن يول يۈرۈپ، ئۇچىنچى كۈنى شۇنداق مەنزىرىسى گۈزەل، كۈمۈشتىن قوپۇرۇلغان تاملىرى بار يەرگە كېلىپ قاپتۇ. ئورنۇاي كارۋانغا:

— يۈكنى چۈشۈرۈڭلار، بۈگۈن مۇشۇ يەردە قونىمىز، — دەپتۇ. مەسلىھەتچى:

— مەن دېگەن قاراقچىلارنىڭ ماكانى دەل مۇشۇ يەر. ھازىر قاراقچىلارنىڭ بىزنى كۆرمىگەنلىكىدىن پايدىلىنىپ بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتەيلى. يەنە بىر كۈن يول يۈرسەك، ئەتىسى بىز دېگەن شەھەرگە كىرىمىز، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. ئورنۇاي مەسلىھەتچىنىڭ سۆزىگە ئۇنىماي:

— كىم قارشىلىق قىلىدىكەن كاللىسىنى ئالىمەن! بۈگۈن مۇشۇ يەردە دەم ئېلىپ ئەتە سەھەردە يولغا چىقىمىز، — دەپتۇ. كارۋانلار ئىلاجسىزلىقتىن تۆگىلەردىكى يۈكنى چۈشۈرۈپتۇ. ئۇلار ئۇ يەر - بۇ يەرگە گۈلخان يېقىپ چاي قاينىتىپ، قورساق تويغۇزۇشقا ئولتۇرۇپتۇ.

قاراقچىلار بۈگۈن ھېچ يەرگە چىقماي ئۆزلىرىنىڭ ماكانىدا داش قازانغا پۈتلاپ-پۈتلاپ گۆشنى سېلىپ قويۇپ، ھاراق - شاراب ئىچىشىپ، خۇشال - خۇرام بەزمە قىلىۋاتقانىكەن. شۇ ئەسنادا قاراقچىلارنىڭ بىرى ھاجەت قىلغىلى تالاغا چىقىپ دەرۋازىنى ئېچىپ قارىسا، بىر توپ تۆگە بىلەن بىر مۈنچە ئادەملەر بەخىرامان ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشىۋاتقان. قاراقچى ئارقىسىغا يېنىپ كىرىپ باشلىقىغا ئەھۋالنى دەپتۇ. بۇ خەۋەردىن قاراقچىنىڭ باشلىقى بەكمۇ خۇشال بوپتۇ. ئۇ:

— مانا قاراڭلار، بىزنى بۈگۈن بۈلاڭ - تالاڭغا چىقالمىدى، دەپ يارانقان ئەگەم ئالدىمىزغا ئولجىنى كەلتۈرۈپ بېرىپتۇ. بۈمۇ بىز ئۈچۈن غەنىيمەت. ھازىرلا

ئىككىگىلار چىقىپ ئۇلارنى بېسىقتۇرۇۋېتىپ كىرىگىلار، ــ دەپ ئىككى قاراقچىنى چىقىرىپتۇ.

قاراقچىنىڭ دەرۋازىدىن چىقىپ يەنە ئۆيگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى كارۋاندىكىلەر- دىن بىرى كۆرگەنىكەن. ئۇ بۇنى باشقىلارغا دېگەندىن كېيىن ھەممىسى تەرەپ - تە- رەپكە قېچىپتۇ. ئورىۋاي بولسا، قولىغا قىلىچ ئېلىپ دەرۋازىنىڭ يان تەرىپىگە مۆ- كۈنۈپ تۇرۇپتۇ. قاراقچىلار باشلىقىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئىككى قاراقچى دەرۋازىدىن چىقىپتۇ. ئورىۋاي ئۇلار چىقىشى بىلەنلا كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. ئۆيدىكى قاراقچىلار ھاراق - شارابنى ئىچىپ، گۆشنى يەپ، چىقىپ كەتكەنلەرنى ساقلاپ ئول- تۇرۇپتۇ. ئۇلار كىرمىگەندىن كېيىن قاراقچىلار باشلىقى يەنە تۆت قاراقچىنى چىقى- رىپتۇ. ئورىۋاي ئۇلارنىڭمۇ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. ھېلىقى تۆت قاراقچىمۇ كىرمىگەندىن كېيىن قاراقچىلار باشلىقى بىرئاز ئويلىنىپ: «بۇلار قاتتىق جەڭ قى- لىشىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، يەنە ئونىگىلار چىقىگىلار» دەپ ئون قاراقچىنى چىقىرىپتۇ. ئورىۋاي بۇلارنىڭمۇ كاللىسىنى ئاپتۇ. قاراقچىلار باشلىقى زادى نېمە ئىش بولغانلى- قىنى بىلەلمەي ئاچچىقىدا: «ھەممىگىلار چىقىگىلار» دەپتۇ. بۇ قاراقچىلارمۇ دەرۋازىدىن چىقىپلا كاللىسىدىن ئايرىلىپتۇ. ئەڭ ئاخىرى قاراقچىلارنىڭ باشلىقى ئۆزى چىققانى- كەن، ئورىۋاي ئۇنىڭمۇ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. ئاندىن ئورىۋاي قاراقچىلار- نىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ نەرە تارتىپتىكەن، ئەتراپقا قېچىپ كەتكەنلەر قايتىپ كەپتۇ. ئۇلار يەردە ياتقان قىرىق بىر قاراقچىنىڭ بېشى بىلەن تېنىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇ- شۇپ، ئورىۋايغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. ئاندىن ھەممىسى خۇشال - خۇرام ئولتۇرۇپ چاي- لىرىنى ئىچىپ، ئارامخۇدا ئويقۇغا كېتىپتۇ.

ئەتىسى تاڭ سەھەر بىلەن كارۋانچىلار ئەتىگەنلىك تامىقىنى يېيىشىپ، يۈك - تاقلىرىنى تۆگىلەرگە ئارتىپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئەتىسى سەھەردە ئۆزلىرىنىڭ بار- ماقچى بولغان شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ.

بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ ئۆز شەھىرىگە كېلىدىغان سودىگەرلەرنى كۈتۈۋېلىش ئۇچۇن شەھەرنىڭ سىرتىغا توختىتىپ قويغان ئادەملىرى بار ئىكەن. ئۇلار قانداقلا كارۋان كەلسۇن پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا باشلاپ بارىدىكەن. بۇنىڭ سەۋەبى، پادىشاھ تۇغۇلۇپ تۆت يىلغىچە كۆزىنى ئاچماي خۇددى قۇيۇپ قويغان كېسەكتەك ياتقان ئوغ- لىنى داۋالاپ ساقايتىدىغان بىرەر تېۋىپ چىقىپ قالارمىكىن دېگەن ئۈمىد بىلەن شۇنداق قىلىدىكەن. پادىشاھ ئورىۋاينىڭ كارۋىنىنىمۇ ناھايىتى ياخشى قارشى ئېلىپ ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ، ئېسىل تائاملار بىلەن مېھمان قىپتۇ. داستىخانلار يىغىش- تۇرۇلغاندىن كېيىن پادىشاھ ئورنىدىن تۇرۇپ مېھمانلارغا ئىززەت - ئىكرام بىلەن

شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەربىرلىرىگە مېنىڭ بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى، ئۇ بولسىمۇ مېنىڭ تۇغۇلغىنىغا تۆت يىل بولغان بىر ئوغلۇم بولۇپ، ھازىرغىچە كۆزىنى ئاچماي خۇددى كېسەكتەك ياتىدۇ. ئۆلدىمىكىن دېسەم تىنىقى بار. بالىنىڭ دەردىگە چىدىماي ئانىسىمۇ كېسەل بولۇپ ياتىدۇ، ئاچىسىمۇ كۈندە يىغلاپ سارىڭ بولاي دەپ قالدى. ئۆزۈممۇ نېمىنى ئېلىپ نېمىنى قويغىنىمنى، باشقىلارغا نېمىلەرنى دېگەنلىكىمنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالدىم. ھەربىرلىرىنىڭ ئىچىدە مېنىڭ ئاشۇ بالامنى داۋالاپ ساقايتقۇدەك بىر تېۋىپ بارمىكىن دەيمەن، ــ دەپتۇ.

ئورنۇاي ئورنىدىن دەس تۇرۇپ:

ــ بالا قەيەردە؟ مەن بالىنى بىر كۆرەي. مەن ئەسلى تېۋىپ. بىر ئامال قىلىپ باقاي، ياراتقان ئىگەم شىپالىق بەرسە ئەجەب ئەمەس، ــ دەپتۇ. پادىشاھ خۇشاللىقىدىن يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە ئورنۇاينىڭ قولىدىن يېتىلەپ ئوغلى ياتقان ئۆيگە باشلاپ كىرىپتۇ. ئورنۇاي بالىنىڭ بەدەنلىرىنى سىلاپتۇ، كۆزىنى ئۇۋۇلاپتۇ. ئاندىن:

ــ بالىنى ساقايتىمەن. مەن بالىنى تەكشۈرۈپ بولغۇچە ھەربىرلىرى تالاغا چىقىپ تۇرۇشسىلا، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ۋە باشقىلار تالاغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئورنۇاي بالىنى يۆگەپ قويغان كۆرپىدىن يېشىپ، ئاندىن تۇغما قىلىپ، ئەجدىھانىڭ تاسمىسى بىلەن پۇتىدىن تارتىپ مۇرىسىگىچە ئوراپ ياتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئاندىن تالاغا چىقىپ قارىسا، پادىشاھ، خانىش، مەلىكە ۋە ۋەزىرلەر توپلىشىپ ئورنۇاينى ساقلىشىپ تۇرۇشقان. ئورنۇاي ئۇلارغا:

ــ بىر ئاشپىشىم ۋاقىتتىن كېيىن بالىنىڭ قېشىغا كىرىمىز. ھازىرچە ھەممىز ئۆزىمىزنىڭ ئىشى بىلەن بولايلى. مەن خەۋەر بەرمىگۈچە ھەرقانداق ئادەمنىڭ بالىنىڭ ياتقان ئۆيگە كىرىشىگە بولمايدۇ، ــ دەپتۇ. ئاندىن كارۋاندىكىلەرگە بالىنىڭ قېشىغا كىرىدىغان ۋاقىت توشقۇچە يۈكلەرنى چۈشۈرۈۋېتىپ، شەھەر كوچىلىرىنى ئايلىنىپ تاماشا قىلىپ، كۆڭۈل ئېچىپ كېلىشنى ئوقتۇرۇپتۇ ۋە خىراجەت ئۈچۈن ئازراقتىن كۈمۈش، تىللا بېرىپتۇ. كارۋانلار ئورنۇايدىن مىننەتدار بولۇپ، تۆگىلەردىكى ماللارنى ئوردىنىڭ ئىچىگە چۈشۈرۈپتۇ. ئاندىن ھەممىسى توپ ـ توپ بولۇشۇپ شەھەر كوچىلىرىنى ئايلىنىپتۇ. ئۇلار بۇ شەھەرنىڭ گۈزەللىكىگە ھەيران بولۇشۇپ، كەچكە يېقىن ئوردىغا قايتىپ كەپتۇ.

بالىنى يېشىدىغان ۋاقىتمۇ توشۇپتۇ. ئورنۇاي پادىشاھنى، خانىشنى، مەلىكىنى، ۋەزىرلەرنى ۋە مەسلىھەتچى بىلەن شاھزادىلەرنى باشلاپ ئۆيگە كىرىپتۇ. ئورنۇاي بالىغا قاراپ:

ـــ قېنى، ئوغلۇم، «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم» دەپ كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، ـــ دەپتۇ.

بالا شۇ ھامان «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم» دەپ كۆزىنى ئېچىپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ، خانىش، مەلىكىلەر ھوشىدىن كېتىپتۇ. ۋەزىرلەر بۇلارغا سۇ سېپىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. ئورنۇاي بالىنى يۆگىگەن كۆرپىنى ۋە ئەجدىھانىڭ تاسمىسىنى يېشىپتۇ. بالا ئۇيان ـ بۇيان قىمىرلاشقا باشلاپ «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم» دەپ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئورنۇايغا، دادىسىغا، ئاپىسىغا ئېسىلىپ ئەركىلەپتۇ. بۇ مۆجىزىدىن ھەممىسى ھەيران قاپتۇ ۋە خۇشال بوپتۇ.

پادىشاھ شۇ كۈنلا پۈتۈن شەھەر خەلقىگە يەتتە كېچە ـ كۈندۈز توي ـ تاماشا قىلىپ بېرىپتۇ. شەھەر خەلقى ھېچ ئىش قىلماستىن تەييار تاماقلارنى يەپ، ناخشا ـ ئۇسسۇل، ئويۇن ـ كۈلكە بىلەن يەتتە كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ ئورنۇاي باشلىق پۈتۈن كارۋاندىكىلەرگە ئوردىدا چوڭ زىياپەت بېرىپ، ھەممىسىگە ئېسىل رەختلەردىن تون كىيگۈزۈپتۇ. پادىشاھ ئورنۇايغا:

ـــ قانداق تەلىپىڭىز بولسا ئېيتىڭ. خالىسىڭىز مۇشۇ قىزىمنى سىزگە تۇتىمەن، ـــ دەپتۇ. ئورنۇاي:

ـــ ئۇلۇغ شاھىم، ماڭا ھېچ نەرسە كېرەك ئەمەس، پەقەت يوغان قىل تاغاردىن يۇز دانە كېرەك. قىزىڭىز ھەققىدىكى گەپكە كەلسەك، مەن كېيىنكى قېتىم كەلگەندە جاۋابىنى بېرەي. سىزگە، خانىش ئايىمغا، قىزىڭىزغا ۋە يېڭىدىن دۇنياغا كۆز ئاچقان ئوغلىڭىزغا سالامەتلىك تىلەيمەن ! ـــ دەپ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ دۇئا قىپتۇ.

پادىشاھ ئورنۇاينىڭ تەلىپى بويىچە يۇز دانە يوغان قىل تاغار تەييار قىلدۇرۇپتۇ. ئورنۇاي ئېلىپ كەلگەن ماللارنى پادىشاھقا سوۋغا ئورنىدا بېرىۋېتىپ، يەنە ئاتمىش دانە تۆگە ئېلىپ، تۆگىلەرنى يۇز قىلىپ، ئەتىسى پادىشاھ ۋە ئوردا ئەھلىلىرى بىلەن خوشلىشىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار بىر كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ ھېلىقى قاراقچىلارنىڭ ماكانىغا يېتىپ كەپتۇ. تۆگىلەرنىڭ ئۈستىدىكى ماللارنى چۈشۈرۈپ ئوتلاققا قويۇپ بېرىپتۇ. ئۆزلىرى قورساقلىرىنى ئوبدان تويغۇزغاندىن كېيىن قاراقچىلارنىڭ ماكانىغا كىرىپتۇ. بۇ يەردە قاتىرىسىغا سېلىنغان ئون نەچچە ئېغىز ئۆي بار ئىكەن، ئۆيلەرنىڭ ھەممىسى قۇلۇپلاقلىق ئىكەن. ئورنۇاي قىلىچىنى چىقىرىپ بىرىنچى ئۆينىڭ ئىشىكىنىڭ قۇلۇپىنى چېقىپ كىرسە، ئۆينىڭ ئىچى لىق ئالتۇن بىلەن تولغانىكەن؛ ئىككىنچى ئۆينىڭ قۇلۇپىنى چېقىپ ئۆيگە كىرسە، ئۆينىڭ ئىچى لىق تىللا بىلەن تولغان ئىكەن؛ ئۈچىنچى ئۆي بولسا مەرۋايىت، تۆتىنچى ئۆي ياقۇت، بەشىنچى ئۆي پۈتۈنلەي گۆھەر بىلەن، باشقا ئۆيلەر زىلچا ـ گىلەم، تاۋار ـ

دۇردۇن، كىمخاب، ئەتلەسلەر بىلەن تولغانىكەن. كارۋانلار بۇ بايلىقلارنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشىپ كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قاپتۇ. ئورنۇاي:

ــ قېنى ئەمسە، بارلىق تاغارلارنى ئېلىپ ئالدى بىلەن گۆھەرلەرنى قاچىلاڭلار، ئاندىن تىللالارنى قاچىلاڭلار، ئۇنىڭدىن كېيىن ئالتۇن، ئۇنىڭدىن كېيىن مەرۋايىت، ياقۇت، زىلچا ـ گىلەم، كىمخاب ـ شايىلارنى قاچىلاڭلار! ــ دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. كارۋانلار قاراقچىلارنىڭ ئەلنى بۇلاپ يىغقان دۇنيالىرىنى تاغارلارغا قاچىلاپتۇ. ئاندىن ئورنۇاي ئۇلارغا:

ــ سىلەرمۇ يانچۇقۇڭلارنى قۇرۇق قويماڭلار، ھەر بىرىڭلار ھازىرچە مىڭدىن تىللا ئېلىڭلار، قالغىنىنى ئوردىغا بارغاندىن كېيىن ئالسىلەر، ــ دەپتۇ. كارۋانلار خۇشال بولۇشۇپ مىڭ تىللادىن يانچۇقىغا ساپتۇ. ئۇلار تاغارنىڭ ئاغزىنى تىكىپ تۆگىلەرگە ئارتىپ، ھەممە ئىشلارنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن كارۋان سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇلار ئىككى كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن، كارۋان ئەجدىھانىڭ مانىغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ يەردە بىر كېچە قونۇپ ئەتىسى سەھەردە يولغا چىقىپ ئوچىنچى كۈنى ئۆزلىرىنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. قاتار كېلىۋاتقان يۇز دانە تۆگە ۋە ئۇنىڭ ئۇستىدىكى تاغار ـ تاغار ماللارنى كۆرگەن شەھەر خەلقى ھەيران قېلىشىپتۇ. بۇلارنىڭ شەھەرگە كىرگەنلىكىنى ئوردا چاپارمىنى پادىشاھقا خەۋەر قىپتۇ. پادىشاھ داقا ـ دۇمباق، ناغرا ـ كانايلار بىلەن ئوردا دەرۋازىسى ئالدىدا كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

كارۋانلار ئوردىغا كىرىپتۇ. پادىشاھ ئالدى بىلەن ئۇچ ئوغلى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ، ئۇلارنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپتۇ. ئاندىن كارۋان باشلىقى ئورنۇاي بىلەن، ئاندىن مەسلىھەتچى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. كەچ كىرىپتۇ. ئوردا ئىچى جىمجىتلىققا چۆمۈپتۇ. ھەممە ئۇيقۇغا كەتكەندىن كېيىن پادىشاھ بالىلىرىدىن بۇ قېتىمقى سەپەر ئەھۋالىنى سوراپتۇ. كەنجى شاھزادە سەپەر جەريانىدا يولۇققان ئىشلارنى، ئورنۇاينىڭ باتۇرلۇقلىرىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن پادىشاھ پۇتۇن ئوردا ئەھلى ۋە كارۋاندىكىلەرنى ئوردا مەيدانىغا يىغىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ بۇگۈندىن ئېتىبارەن ئورنۇاي شەھىرىمىزنىڭ پادىشاھى بولىدۇ. چۈنكى، مەن قېرىپ قالدىم، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككىلا كۆزۈم كۆرمەيدۇ. ئورنۇاينىڭ يەنە قانداق تەلىپى بولسا ئوتتۇرىغا قويسۇن، ئورۇنلايمەن.

ئورنۇاي:

ــ ئۇلۇغ شاھىم، شەھەرنىڭ پادىشاھلىقى ئۆزلىرىدە بولۇۋەرسۇن. سىلىنىڭ باشلىرى ياستۇققا يەتكەندە پادىشاھلىق كەنجى ئوغۇللىرىغا قالىدۇ. ئەمدى مېنىڭ

سىلىدىن سورايدىغىنىم، بىرىنچى، ئاشۇ بىز بىلەن سەپەرگە چىققان ئىتلىرىنى ماڭا بەرسىلە؛ ئىككىنچىسى، ئالتۇن ئايپالتا بىلەن ئالتۇن قوشۇق ھازىرلاپ بەرسىلە. مەنىڭ سورايدىغىنىم ئەنە شۇ، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ دەرھال ئىت بىلەن ئالتۇن پالتا، ئالتۇن قوشۇقنى ئورىۋاينىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈپتۇ.

ئورىۋاي ئىتنىڭ ئالدىغا بىر پارچە گۆشنى تاشلاپتۇ. ئىت گۆشكە تۇمشۇقىنى ئاپىرىشى ھامان مېڭىسىگە پالتا بىلەن بىرنى ئۇرۇپتۇ. ئارقىدىنلا ئالتۇن قوشۇق بىلەن ئىتنىڭ مېڭىسىنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ كۆزىگە سۈركەپتۇ. پادىشاھنىڭ كۆزى شۇ ھامان ۋاللىدە ئېچىلىپتۇ. پۈتۈن جاھاننى كۆزى بىلەن كۆرگەن پادىشاھ خۇشاللىقىدىن ھوشىدىن كېتىپتۇ.

ئورىۋاي پادىشاھنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، سۇ چېچىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ.

ئورىۋاي پادىشاھقا قاراپ: «ماڭا بىر دۇئا بەرسىلە» دېگەنىكەن، پادىشاھ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ دۇئانى قىلىپ يۇزىنى سىلاپ كۆزىنى ئاچسا، ئالدىدا تۇرغان ئورىۋاي يوق. پادىشاھ «بۇ قانداق ئىش؟» دەپ تۇرغاندا، ئەرشتىن: «مەن بولسام سىلىنىڭ كەنجى ئوغۇللىرى يەرلىككە قويغان ئۆلۈكىنىڭ روھىمەن» دېگەن ئاۋاز كەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ كەنجى ئوغلىنى قايتا ـ قايتا سۆيۈپ باغرىغا بېسىپتۇ.

كۆزى ئېچىلغان پادىشاھ يۇرتنى تېخىمۇ ئوبدان سوراپ ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ياسىن قاري.** ئەر، ئۇيغۇر، 65 ياش، چالا ساۋات، تۇرپان شەھىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **روزى ياسىن.** ئەر، ئۇيغۇر، 52 ياش، ئالىي مەلۇماتلىق، ئارتىس، شىنجاڭ دىراما ئۆمىكىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1992

«ئۇرۇمچى تيانشان رايون خەلق چۆچەكلىرى» شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1994

دۇئا ئالغان كەنجى ئوغۇل

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، قەدىمكى زاماندا بىر شەھەر- دە ھالالباي دېگەن بىر باي سودىگەر ياشىغانىكەن. ئۇنىڭ بايلىقى شاھلىق خەزىنىسىدىن قېلىشمايدىكەن. بۇ سودىگەرنىڭ ناھايىتى كاتتا بىر ھويلىسى بار ئىكەن، ھەشەمەتتە شاھ سارىيىنى بېسىپ چۈشىدىكەن. بۇ بايىنىڭ شەھەرنىڭ ئاۋات رەستىلىرىنىڭ بىرىدە ئۈچ قەۋەتلىك بىر دۇكىنى بار ئىكەن. بۇ دۇكاندا تۈرلۈك گەزلىمىلەر، مىلىچماللار، زىلچا - گىلەملەر ۋە باشقا ھەرخىل ئۆي بىساتلىرى، كىيىم - كېچەكلەر سېتىلىدىكەن. شەھەردىكى مۇشۇ خىل سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تىجارەتچىلەرنى مانا مۇشۇ دۇكان مال بىلەن تەمىنلەيدىكەن. دۇكاننى بايىنىڭ ئۆزى ئاچىدىكەن. بىرقانچە مۇلازىم ئەتىدىن كەچكىچە قولى قولىغا تەگمەي سودا - سېتىق قىلىدىكەن.

بۇ بايىنىڭ ئۈچ ئوغلى بولۇپ، تۇنجىسىنىڭ ئىسمى ئاسمانباي، ئوتتۇرانچىسىنىڭ ئىسمى زېمىنباي، كەنجىسىنىڭ ئىسمى جاھانباي ئىكەن. سودىگەر كۆك ئاسماندەك كۆكلەپ تۇرسۇن، زېمىندار بولسۇن، جاھاننى ئىلكىدە تۇتسۇن، دېگەن ئۇمىدلەر بىلەن بالىلىرىغا ئاشۇنداق ئات قويغانىكەن. ئىككى چوڭ ئوغلىنى ئۆيلىگەنىكەن. كەنجىسى تېخى كىچىك بولغاچقا ئۇنىڭغا نۆۋەت كەلمىگەنىكەن، ئۇ مەدرىسەدە ئوقۇيدىكەن. ئىككى چوڭ ئوغلى دادىسىنىڭ بايلىقىغا تايىنىپ پۈتى تايغان، بېشى قايغان، داپ داراڭشىغان، ئېشەك ھاڭرىغان جايلاردا يۈرىدىكەن. بۇ ئىككى بايۇەچچىنىڭ جۇ- ۋىسىدا تەرلىنىدىغان نۇرغۇن ئاغىنىلىرى بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بايۇەچچىلەرنى مەيخانىغا باشلىسا، بەزىلىرى قىمارخانىغا تارتىدىكەن، يەنە بەزىلىرى چىرايلىق خېنىملارنىڭ بەزمىگاھىغا سۆرەپ كىرىدىكەن. ئىككى بايۇەچچە ئەنە شۇنداق كەيىپ - ساپا، ئەيش - ئىشرەت كوچىسىغا كىرىپ كەتكەنىكەن. ئۇلار دادىسىنىڭ بىر قىسىم بايلىقلىرىنى يەپ - ئىچىپ، بۇزۇپ - چېچىپ، قىمارىدا ئوتتۇرۇپ، ئىشرەت شارابىغا سەرپ قىلىپ تۈگىتىپتۇ. بىر كۈنى بايىنىڭ تاغدىكى بىر يىلقىچىسى كېلىپ بايىغا: «ئىككى چوڭ ئوغۇللىرى بىر ئۈيۈر يىلقىنى ھەيدەپ كەتتى» دەپتۇ. يەنە بىر كۈنى بىر چوپان كېلىپ: «ئىككى بايۇەچچە بىر قوتان قوينى ئېلىپ كەتتى» دەپ مەلۇم قىپتۇ. ئەسلىدە باي بۇ ئىككى ئوغلىنى ئۆيلىگەندىن كېيىن «ئۇلار سودا - سېتىقنى ئۆگەنسۇن، مۇستەقىل تۇرمۇش يولىغا كىرسۇن» دەپ ئىككىسىگە ئايرىم - ئايرىم

دۇكان ئېچىپ بەرگەنىكەن. باي يىلقىچى بىلەن چوپانىڭ خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن «بۇ زادى نېمە ئىش؟» دەپ ئوغۇللىرىغا ئېچىپ بەرگەن دۇكانغا بېرىپ قارىسا، ئۇ دۇكانلاردا باشقا ئادەم ئولتۇرغۇدەك. باي ئۇلاردىن ئوغۇللىرىنىڭ بۇ دۇكانلارنى سېتىۋەتكەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئۇ زەھەر يۇتۇۋالغاندەك بولۇپ دۇكىنىغا قايتىپ كەپتۇ. شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ ئالدىدا باغۋەن پەيدا بوپتۇ. ئۇ بايغا ئىككى پۈكۈلۈپ سالام بەرگەندىن كېيىن:

— ھۆرمەتلىك باي غوجام، ئىككى چوڭ ئوغۇللىرى بىر ئادەمنى باغقا باشلاپ چىقىپ، باغنى ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. باغنى ئۆتكۈزۈۋالغان ئادەم ماڭا: «ئەمدى سىز ئۆز ئىشىڭىزنى قىلىڭ، باغقا ئۆزۈم قارايمەن» دېدى. مەن ئۆزلىرىنىڭ تۇزنى يەپ، خىزمەتلىرىنى قىلىپ كەلگەنىدىم، شۇڭا جانابلىرىغا ئەھۋالنى ئېيتقاچ خوشلىشىپ چىقاي دەپ كېلىشىم، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان بايىنىڭ بېشىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتكەندەك بوپتۇ. ئۇ دەرھال ئىككى ئوغلىنى تاپتۇرۇپ، ئۇلارغا باغنى ئۆتكۈزۈپ بەرگەن ئادەمنى ھايال قىلماي ئۆز ھۇزۇرىغا ھازىر قىلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئىككى بايۇەچچە نائىلاج ئۇ ئادەمنى داداسىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كەپتۇ.

— باللىرىم باغنى سىزگە نېمە سەۋەبتىن ئۆتكۈزۈپ بەردى؟ — دەپ سوراپتۇ باي ئۇ ئادەمدىن.

— قىمارىدا ئۇتۇۋالغانىدىم، — دەپتۇ ئۇ ئادەم جاۋاب بېرىپ.

— ئۇنداق بولسا باغنى ماڭا سېتىڭ، — دەپتۇ باي. پۇلغا سۇغا تەشنا بولغاندەك تەقەززا بولۇپ تۇرغان بۇ قىمارۋاز شۇئانلا ماقۇل بوپتۇ. بىر نەچچە يەر - زېمىن دەللاللىرىنىڭ باھا قويۇپ سالا - سۇلھى قىلىشى بىلەن باي بېغىنى قىمارۋازدىن قىممەت باھادا سېتىۋاپتۇ ۋە باغنى ھېلىقى باغۋەننىڭ باشقۇرۇشىغا قايتا تاپشۇرۇپتۇ. بۇ باغ بايغا ئاتا مىراس باغ ئىكەن. بايغا ھەممە ئىش ئايان بوپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن باي كېسەل بولۇپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. دۇكاننى ئىككى ئوغلى تالان-تاراج قىلىشقا باشلاپتۇ. پەقەت كەنجى ئوغلىلا دادىسىنىڭ كېسىلىنى تېۋىپقا كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇپتۇ. بىر كۈنى دۇكاننى باشقۇرۇۋاتقان مۇلازىم كېلىپ ئىككى بايۇەچچىنىڭ دۇكاننى قۇرۇقداپ قويغانلىقىنى مەلۇم قىپتۇ. باي ھوشىدىن كېتىپتۇ...

كېسەل كۆرپىسىدە ياتقان باي بىر كۈنى ئۈيقۇسىدا بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە بىر ئاقساقال ئادەم پەيدا بولۇپ بايغا:

— ئەي ھالالباي، كەلمەكنىڭ كەتمىكى بار. سىز كۆزىڭىزنىڭ ئوچۇق چېغىدا

مال - دۇنيالىرىڭىزنى باللىرىڭىزغا بۆلۈپ بېرىڭ. سىز باقىي ئالەمگە كەتكەندىن كېيىن ئۇلار مىراس تالىشىپ بىر - بىرىنى قانغا بويىاپ يۈرمىسۇن. ئەمما، ئاۋۋال سىز ئۇلارنى ئالدىڭىزغا چاقىرىپ: «قايسىڭلار مال - دۇنياغا تۇرسىلەر، قايسىڭلار دۇئا ئالىسىلەر؟» دەپ سوراڭ. مال - دۇنيانى «دۇنياغا تۇرىمەن» دېگىنىگە بېرىڭ، «دۇئا ئالىمەن» دېگىنىگە ھېچنېمە بەرمەڭ. ئۇنى بىر خالىي پۇرسەتتە چاقىرىپ، ئۇ- نىڭغا: «بېشىڭغا كۇن چۈشكەندە قەبرەمنى زىيارەت قىل، بېشىمدا بىر كېچە قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ ئولتۇرۇپ سۇبھىدەمدە تىلىكىڭنى تىلە، تەلىپىڭ ئىجابەت بولىدۇ دەڭ» دەپتۇ. شۇ سۆزدىن كېيىن باي ئويغىنىپ كېتىپتۇ. ئۇ شۇ كۇندىن باشلاپ ئۆز تەسەررۇپىدىكى ئۆي - جاي، يەر - زېمىن، باغباراڭ، يايلاق، چارپاي، ئالتۇن - كۇمۇش، مال - دۇنيالىرىنىڭ ھەممىسىنى رويخەتكە ئالدۇرۇپتۇ. ئاندىن ئۇچ ئوغلىنى ئالدىغا چاقىرتىپ:

— بالىلىرىم، ئۆمۇر سائىتىم توختاش مەنزىلىگە يېتىپ كەلگەن ئوخشايدۇ، مەن ئاخىرەت سەپىرىگە ئاتلىنىدىغاندەك قىلىپ تۇرىمەن. شۇڭا، كۆزۈم يۇمۇلماستا سىلەرگە مىراس بۆلۈپ بەرمەكچىمەن. بۇ مىراس ئىككى خىل: بىرى، نەق مال - دۇنيا، يەنە بىرى، دۇئا. قايسىڭلار دۇنيا - دەپىنە ئالىسىلەر، قايسىڭلار دۇئا ئالى- سىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ. ئىككى چوڭ ئوغلى كۆڭلىدە، دۇئادىن نېمە چىقاتتى، ئۇ- نىڭدىن خەزىنە پۇتمەيدۇ. نەق دۇنيانى يوق نەرسىگە تېگىشىمەنمۇ، دەپ ئويلاپتۇ. تۇنجى ئوغلى: «مەن دۇنيا ئالىمەن» دەپتىكەن ئوتتۇرانچى ئوغلىمۇ: «مەنمۇ دۇنياغا تۇرىمەن» دەپتۇ. كىچىك ئوغلى: «ئاتا، مەن دۇئا ئالاي» دەپتۇ. باي شۇ يەردىلا: «خۇ- دا سېنى ئەزىز قىلسۇن، بەختىڭنى بەرسۇن، جاھان ئىلكىڭدە بولسۇن...» دەپ دۇئا قىپتۇ. ئاندىن ئوغۇللىرىغا:

— سىلەر چىقىپ تۇرۇڭلار، بىر نەچچە گۇۋاھچىلارنى ھازىر قىلىپ شۇلارنىڭ ھۇزۇرىدا مىراسڭلارنى بۆلۈپ بېرىمەن، — دەپتۇ. ئۇچ ئوغۇل تەڭلا چىقىپ كېتىپ- تۇ. باي بىر پۇرسەتنى تېپىپ كەنجى ئوغلىنى چاقىرتىپ ئۇنىڭغا:

— ئوغلۇم، بېشىڭغا كۇن چۈشكەندە ئاخشامدا قەبرىستانلىققا بېرىپ، قەبرەم ئالدىدا ئولتۇرۇپ بىر كېچە قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ تاڭ سۇزۇلۇشكە يېقىن تىلىكىڭ- نى تىلە، تەلىپىڭ ئىجابەت بولىدۇ، بۇنى ھېچكىمگە تىنما... — دەپتۇ. ئاندىن ئايا- لىنى چاقىرىپ تەكىيەسى ئاستىدىن بىر خالتىنى ئېلىپ، — ھەي ئانىسى، ئىككى چوڭ ئوغلىمىزدىن ۋاپا كېلىدىغاندەك ئەمەس. مانا بۇ مىڭ تىللا پۇل، مەن ئۇ ئا- لەمگە كەتكەندىن كېيىن بۇ پۇلنى كەنجەڭ بىلەن خىراجەت قىلىپ تۇرارسىلەر. پۇل- نى چىڭ ساقلا. چوڭ ئوغۇللار سېنىمۇ شىلىشتىن يانمايدۇ. ئۇنى بەر، بۇنى بەر، پۇل

بەر دەپ بىرنېمە تەلەپ قىلسا، «مەندە ھېچنېمە يوق» دېگىن، ئۇلارغا بىر تېينىمۇ بەرمىگىن، ــ دەپ جېكىلەپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي شەھەرنىڭ ئەلەم، مۇپتى، قازىسىنى، سودىگەر ئاقساقىلىنى، مەھەللىدىكى مۆتىۋەر زاتلاردىن بىر نەچچە كىشىنى تەكلىپ قىلىپ، بارلىق كۆچەر ـ كۆچمەس مۈلۈكلىرىنى ئىككى چوڭ ئوغلىغا خەت مۆھۈر قىلىپ بۆلۈپ بېرىپتۇ. ھويلىسىدا ئەسكى ـ تۈسكى نەرسىلەر قويۇپ قويۇلىدىغان ئىككى ئېغىز ئۆي بار ئىكەن. بۇ ئۆينى بىر قۇر ئۆي بىساتى، قازان ـ تاۋاق، قا ـ چا ـ قومۇچلار بىلەن ئايالىغا خەت مۆھۈر قىلىپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن باي كۆز يۇمۇپتۇ. چوڭ ئوغۇللار ئاتىسىنىڭ دەپنىسى، نەزىر ـ چىراغلىرىغا بىر پۇلمۇ چىقارماپتۇ. خىراجەتنى باينىڭ ئايالى قىپتۇ.

باينىڭ يەتتە نەزىرىسى بېرىلىپ بولغاندىن كېيىن ئىككى چوڭ ئوغۇل ئانىسىغا: «سەن ئۆز ئۆيۈڭدە ئولتۇر» دەپتۇ. ئۇكىسىغا بولسا: «سەن دۇئادا ئۆي ياساپ ئولتۇر» دەپ ئانىسى بىلەن ئۇكىسىنى سىغدۇرماپتۇ. باينىڭ خوتۇنى كەنجى ئوغلى بىلەن ھېـ لىقى ئىككى ئېغىز كونا ئۆيگە كۆچۈپ چىقىپتۇ. چوڭ ئىككى ئوغلى «ئانا، ھالىڭ نېچۈك؟» دەپ ھال سوراپ قويۇشقىمۇ، ئۆيدە ئەتكەن تاماقتىن بىرەر قاچا چىقىرىپ بېرىشكىمۇ يارىماپتۇ. ئۇلار ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلىپ كېتىپتۇ. كەنجى ئوغۇل ئا ـ كىلىرىغا: «ماڭا بىرئاز پۇل قەرز بېرىپ تۇرۇڭلار، دۇكان ئېچىۋالاي، پۇلۇڭلارنى تېزلا قايتۇرىمەن» دەپتىكەن، ئاكىلىرى: «سەن دۇئا ئالغان، دۇئادا دۇكان ئاچ» دېيىـ شىپتۇ. ئۇ ئانىسىدىن ئون تىللا ئېلىپ تەنزىكەشلىك دۇكىنى ئېچىپتۇ. ئۇ ئەقىـ لىك، تەدبىرلىك بولغاچقا سودىسى يامان ئەمەس يۈرۈشۈپ كېتىپتۇ. ئانا ـ بالا كـۇـ نىنى ناھايىتى ياخشى ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ. ئانا ھەر كۈنى بەش ۋاق نامىزىدا: «خۇدا ـ يا، خۇداۋەندە، كەنجەمنى ھەرگىزمۇ نائىنساب ئاكىلىرىغا بېقىندى قىلىپ قويمىغاي ـ سەن...» دەپ تىلەيدىكەن.

بۇلار بۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، ئەمدى ئىككى ئېغىز گەپنى باشقا يەردىن ئاڭلايلى:

بۇ شەھەر پادىشاھىنىڭ گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق بىر قىزى بار ئىكەن. ئۇنىڭ تەۋسىپ ـ تەرىپى ئون سەككىزمىڭ ئالەمگە پۇر كېتىپتۇ. ھەرقايسى پادىشاھلاردىن ئۇ قىزنى ئۆز شاھزادىلىرىگە سورىتىپ ئەلچىلەر كېلىشكە باشلاپتۇ. بىر كۈنى بىر نەچچە پادىشاھلىقنىڭ ئەلچىسى تەڭ كېلىپ قاپتۇ. مەلىكىنىڭ ئاتىسى بىرىگە ماقۇل دېسە قالغانلىرى نارازى بولىدىكەن ـ دە، قانلىق ئۇرۇش خەۋپى تۇغۇلىدىكەن. شۇڭا، ئۇنىڭ بېشى قېتىپتۇ. مەلىكە بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ ئويلا ـ ئويلا ئاخىرى بىر چارە تېپىپتۇ. ئۇ ئاتىسىغا ئۆز چارىسىنى مەلۇم قىپتۇ. مەلىكىنىڭ خاس چاربېغى بار

ئىكەن. بۇ چارباغدا بىر راۋاق بولۇپ، راۋاقنىڭ ئوتتۇرىسى مەلىكە كېنىزەكلىرى بىلەن بەزمە - مەشرەپ قۇرۇپ ئويناۋاتقان چوڭ سەينا ئىكەن. بۇ سەينىغا قىرىق پەلەمپەي بىلەن چىقىدىكەن. مەلىكىنىڭ تاپقان چارىسى مۇنداق ئىكەن: «مەن راۋاق-نىڭ سەيناسىدا ئولتۇرىمەن. كىمكى قىرىق پەلەمپەيدىن ئات چاپتۇرۇپ چىقىپ قو-لۇمدىكى ئۈزۈكۈمنى ئېلىپ ئۆز قولىغا سېلىپ يەنە ئات چاپتۇرۇپ چۈشۈپ كەتسە، ئۇ كىشىنىڭ شاھ - گاداي بولۇشىدىن، ياش - قېرى بولۇشىدىن، چىرايلىق - سەت بولۇشىدىن، تاز، گاچا - گاس، قارىغۇ، ئاسقاق - چولاق ياكى باشقا ئەيىبى بولۇشى-دىن قەتئىينەزەر مەن شۇنىڭكى» دېگەندىن ئىبارەت ئىكەن. پادىشاھ قىزىنىڭ بۇ شەرتىنى جاكارچىلار ئارقىلىق پۈتۈن ئىقلىمغا جاكارلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مەلىكىنىڭ تەلەپكارلىرى تېخىمۇ كۆپىيىپ، ئۇلار زۆرۈر تەييارلىقلارنى باشلۇۋېتىپتۇ. يۈز پۈل-لۇق ئاتنىڭ باھاسى مىڭ پۇلغا چىقىپتۇ. بۇ تەلەپكارلارنىڭ ئىچىدە ھەرقايسى پادە-شاھلىقلاردىن كەلگەن شاھزادىلەرمۇ، ۋەزىرزادىلەرمۇ، سودىگەرزادىلەرمۇ، بەگزادىلەر-مۇ، مۇشۇ شەھەردىكى ئاددىي پۇقرالارمۇ بار ئىكەن.

جاھانبايىنىڭ ئىككى ئاكىسىمۇ يارامليق ئىككى ئاتنى سېتىۋېلىپ مەشىق قە-لىشقا باشلاپتۇ. ئۇلارنىڭ خوتۇنلىرى بولسا كۈنداشلىقى قوزغىلىپ، «خۇدايىم ئەجە-لىڭنى بېرەر، پەلەمپەيدىن ئېتىنىڭ بىلەن موللاق ئېتىپ چۈشۈپ ئۆلەرسەن...» دەپ قارغاپ، ئۇلارغا ئۆلۈم تىلەيدىكەن، زار - زار قاقشاپ يىغلايدىكەن. ئەمما، بۇ ئىككى نوچى كۈندە ئاتلىرىنى ئويىنىتىپ راۋاق ئالدىغا بارسىمۇ، راۋاققا ئات چاپتۇرۇپ چە-قىشقا جۈرئەت قىلالماي سالپىيىپ قايتىپ كېلىدىكەن. «تىكەندىن قورقمىغان گۈلنى ئۈزمەي قويماس، جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولماس» دەيدىغان تاغ يۈرەك ئەزىمەتلەرلا راۋاققا قاراپ ئات چاپتۇرىدىكەن. لېكىن، بەزى ئاتلار ئون - ئونبەش، بەزىلىرى يىگىرمە پەلەمپەيگە چىققاندىن كېيىن ئارقىسىچە يىقىلىدىكەن - دە، ئۈس-تىدىكى ئادىمى بىلەن قوشۇلۇپ نابۇت بولىدىكەن. شۇنداق قىلىپ، مۇشۇ ۋەجىدىن كۈندىن - كۈنگە ئۆلۈم كۆپىيىپ كېتىپتۇ. نۇرغۇن شاھزادىلەر، نەۋقىران يىگىتلەر جېنىدىن جۈدا بوپتۇ. مەلىكە «خۇنرىز» نامىنى ئېلىشقا باشلاپتۇ. شۇ چاغدا جاھا-نايىنىڭ كاللىسىغا دادىسىنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلىش خىيالى كەپتۇ. ئۇ قىرىق پەلەمپەينىڭ كىشىلەرنىڭ ھاياتىغا كەلتۈرۈۋاتقان تالاپىتىنى كۆرۈپ، بۇ ئىشنىڭ ئا-قىۋىتى ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەيدۇ. مۇبادا قازا تاپقان شاھزادىلەرنىڭ ئاتلىرى بىر-لىشىپ زېمىنىمىزگە قارىتا جازا يۈرۈشى قىلىپ قالغۇدەك بولسا، مەملىكىتىمىز پۈ-تۈن خەلقى بىلەن ئۇلارنىڭ ئات تۈيىقى ئاستىدا رىزە - رىزە، كۈكۈم - تالقان بولۇپ كېتىشى تۇرغان گەپ، دېگەننى ئويلاپتۇ - دە، شۇ ئاخشىمى قەبرىستانلىققا بېرىپ

ئاتىسىنىڭ قەبرىسى بېشىدا تۇن بويى قۇرئان تىلاۋەت قىپتۇ. تاڭغا يېقىن: «خۇدايا خۇداۋەندە، شۇ مەلىكىنى ماڭا نېسىپ قىلغايسەن...» دەپ تىلىكىنى ئىزھار قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تەڭ قەبرە تارس قىلىپ يېرىلىپ قەبرە ئىچىدىن تۇم قارا بىر ئارغىماق سەكرەپ چىقىپتۇ. ئارغىماق ئالتۇن ئېگەر بىلەن ئېگەرلەنگەن بولۇپ، ئۇستىدە بىر قۇر شاھانە كىيىممۇ بار ئىكەن. جاھانباي ئات ئۇستىدىكى كىيىمنى كىيىپ، ئاتنى مىنىپ، ئات مەشىق قىلىۋاتقان قىياپەتتە شەھەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ. كىم كۆرسە، ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ قالىدىكەن. بىر چاغدا راۋاق تەرەپتىن دۇمباق ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. بۇ راۋاققا ئات چاپتۇرۇش ۋاقتىنىڭ توشقانلىق دېرىكى ئىكەن. جاھانباي ئارغىماقنى چاپتۇرغان پېتى راۋاق ئالدىغا يېتىپ كېلىپ ئاتنى راۋاققا قارىتىپ قويۇۋېتىپتۇ. ئات يىگىرمىنچى پەلەمپەيگە چىققاندا جاھانباي ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ ئاتنى توختىتىپتۇ ۋە ئاستا ئارقىسىغا ياندۇرۇپ يەنە پەلەمپەيدىن ئاتنى چاپتۇرۇپ چۈشۈپ كېتىپتۇ - دە، كىشىلەر تۇيۇقسىدىن ئۆتۈپ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە غايىب بوپتۇ. ھەممە ھەيرانۇ ھەس بولۇپ قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن تەلەپكارلار «قىز بەربىر مۇشۇ يىگىتنىڭ ئىكەن، ئۇنىڭ بۇگۈنكى ھەرىكىتى بىزگە قىلىنغان بېشارەت...» دەيىشىپتۇ. شۇندىن باشلاپ راۋاققا ئات چاپتۇرىدىغانلار چىقماپتۇ. لېكىن، ئاقۇبتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرۈش ئۈچۈن بۇيەرگە كېلىدىغانلار ھەسسىلەپ كۆپەيىپ، راۋاق ئالدى ئادەم دېڭىزىغا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. جاھانباي قەبرىستانلىققا بېرىپ، شاھانە كىيىملەرنى سېلىپ، ئىلگىرىكىدەك ئاتنىڭ ئۈستىگە قويۇپ ئاتنى قويۇۋېتىپتۇ. ئات قەبرىگە كىرىپ كېتىپتۇ. جاھانباي شۇ كۈنى كەچتە يەنە قەبرىستانلىققا بېرىپتۇ. ئەتىسى سۈبھىدە قەبرىدىن بىر تورۇق ئات چىقىپتۇ. جاھانباي بۇ ئاتنىڭ ئۈستىدىكى كىيىمنى كىيىپ، ئاتنى مىنىپ شەھەر ئەتراپىنى ئارىلاپ يۈرۈپتۇ. بىر چاغدا يىراقتىن دۇمباق ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. جاھانباي ئاتنىڭ بېشىنى شەھەر تەرەپكە بۇراپ چاپتۇرغىنىچە راۋاق ئالدىغا كەپتۇ - دە، ئاتنى راۋاققا قارىتىپ قويۇۋېتىپتۇ. ئات قانات چىقىرىپ ئۇچقاندەك راۋاققا ئۆرلەپتۇ، ئەمما ئوتۇزىنچى پەلەمپەيگە چىققاندا ئاتنى توختىتىپ ئارقىسىغا ياندۇرۇپ چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئۇ ئاتنى قەبرىگە كىرگۈزۈۋېتىپ ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ. ئۇ دەرۋازىدىن ھويلىغا كىرىشى بىلەن بىر ئاكىسى: «جاھانباي، ئوتۇن تۇگەپتۇ، يەڭگەڭگە ئوتۇن يېرىپ ئەكىرىپ بەر» دەپ ۋارقىراپتۇ. جاھانبايىنىڭ دادىسى قازا قىلىپ ئىككى ئاكىسى مىراسقا ئىگە بولغاندىن كېيىن جاھانبايغا: «سەن دۇئا ئالغان، سېنىڭ بۇ دەرۋازىنىڭ ئىچىدىكى ھېچ نېمىدە ھەققىڭ يوق. ھويلىمىزنىڭ ئېرىقىدا ئېقىۋاتقان سۇغىمۇ نوگاي تەققۇچى بولما، سەن دۇئانى سۇ قىلىپ ئىچ» دەپ ئۇنى ھويلا ئېرىقىدىكى سۇنى

ئىچىشتىنمۇ، شۇ سۆدا تەرەت ئېلىشتىنمۇ مەھرۇم قىلغانىكەن. ئۇ سىرتتىكى كۆل-دىن سۇ ئېلىپ كىرىشكە مەجبۇر ئىكەن. مۇشۇنداق خورلۇقنى سۆكۈت ئىچىدە ئۆتۈ-كۈزۈۋاتقان جاھانباي ئوتۇننى يېرىپ ئاكىسىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كىرىپتۇ. ئۆيىدە ئىككى ئاكىسى پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىكەن. ئۇلار بىر - بىرىگە: «قىزىق ئىش، نۇر-غۇن ئادەم مەلىكىنى ئالمەن دەپ جېنىدىن ئايرىلدى. بۇ يىگىت بولسا ئېتىنى پە-لەمپەيدە ئەتەي توختىتىپ چۈشۈپ كېتىپ بارىدۇ. تازىمۇ ئەخمەق نېمە ئىكەن. مې-نىڭ ئۇنداق ئېتىم بولمىغان بولسا، بىر دەقىقىمۇ ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەي مەلىكىنىڭ قولىدىكى ئۇزۇكنى ئېلىپ قولۇمغا سېلىپ چۈشكەن بولاتتىم - دە، شۇ كۈنلا مە-لىكىنىمۇ قوينۇمغا سالاتتىم» دېيىشەر ئىمىش.

— ئۇ يىگىتنىڭ تېخىمۇ بەلەن ئېتى ھەم ئىشەنچىسى بولسا كېرەك. بەلكى، ئەتە مەلىكىنىڭ قولىدىكى ئۇزۇكنى ئالار، — دەپتۇ جاھانباي ئاكىلىرىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇلارغا جاۋاب بەرگەندەك قىلىپ.

— ئۆتۈپ بارغىنە، ساڭا بۇنداق ئىشلارغا ئارىلىشىشنى كىم قويدى! — دەپتۇ بىر ئاكىسى ئۇنىڭغا قول شىلتىپ. جاھانباي ئۇن - تىنسىز چىقىپ كېتىپتۇ.

ئۇچىنچى كۈنى جاھانباي ھەركۈندىكىدىنمۇ ئېسىل، ئاجايىپ كېلىشكەن بىر ئاق بوز ئاتنى مىنىپ كەپتۇ - دە، ئاتنى راۋاققا قارىتىپ چېپىپتۇ. ئات شامالدەك يۈگۈرۈپ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە قىرىق پەلەمپەيدىن چىقىپ راۋاق سەيناسىدا توختاپ-تۇ. جاھانباي ئاتتىن چۈشۈپ ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ قىزغا سالام بېرىپتۇ. مەلىكىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ يىگىتكە ئېھتىرام بىلدۈرۈپتۇ. يىگىت مەلىكىنىڭ قولى-دىكى ئۇزۇكنى بارمىقىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئۆز قولىغا ساپتۇ. شۇ چاغدا تۆۋەنده بۇنى كۆرۈپ تۇرغان كىشىلەر يىگىتكە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. جاھانباي يەنە قىزغا چوڭ-قۇر تەزىم قىپتۇ - دە، ئېتىنى مىنىپ پەلەمپەيدىن چاپتۇرۇپ چۈشۈپ كېتىپتۇ. ھېچكىم بۇ يىگىتنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلەلمەپتۇ. بىراق، بۇ يىگىت قۇمغا سىڭىپ كەتكەن سۇدەك جىممىدە بولۇپ كېتىپتۇ.

بىر ئاي ئۆتۈپتۇ، يەنىلا يىگىتتىن دېرەك بولماپتۇ. شۇ كۈنلەردە خەلق ئارىسى-دا: «مەلىكىنىڭ قولىدىكى ئۇزۇكنى ئالغان يىگىت ئادەمزات نەسلىدىن ئەمەسمىش. دېۋە، جىن ياكى پەرى ئىمىش...» دېگەن گەپ - سۆزلەر تارقىلىپتۇ. بۇ سۆزلەرنى كۆپتۈرۈپ يەنە بەزىلەر: «راست ئەمەسمۇ، ئادەمزاتتا ئۇنداق ئۇچقۇر ئاتلارنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇ خىل ئاتلار پەقەت دېۋە، پەرىلەردىلا بولىدۇ» دېيىشەر ئىمىش. بۇ گەپلەرگە ئىشەنگەن ساددا پۇقرالار، بېشىمىزغا نېمە بالالار كېلىدىكىن؟ دەپ غەم - غۇسسىگە چۈشۈپ قاپتۇ. پادىشاھىمۇ بۇنداق ئەندىشىلىك ۋەسۋەسىدىن خالىي بولالماپ-

تۇ. ئۇ تەقەززالىق ئىچىدە «ماڭا كۆيۈئوغۇل بولغۇچى يىگىت ئۆزىنى مەلۇم قىلسۇن، تويىنى باشلايمىز» دەپ كوچىلارغا جاكارچىلارنى چىقىرىپتۇ. مەلىكە يىگىتنى كۆرۈش بىلەنلا ئۇنىڭغا مەھلىيا بولۇپ قالغانىكەن، يىگىتتىن خەۋەر بولمىغانچە ئۇنىڭ تاقەتى - تاق بوپتۇ، ھىجران چۆلىنى ۋىسال گۈلىستانىغا ئۆلاشتۇرۇش كويىدا يىگىتنىڭ يولىغا ئىنتىزارلىق بىلەن تەلمۈرۈپ كۆزى تېشىلىپ كەتكۈدەك بوپتۇ. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى تۇنجى مۇھەببەت ئاتەشىدە گۈلخان بولۇپ يېنىۋاتقان مۇشۇنداق پەيتتە خەلق ئارىسىدا ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرگەن ھىلىقى ئەپسانىلەر چارباغ دەرۋازىسىدىن ئۇچۇپ كىرىپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. شۇ چاغدا مەلىكە، مەن راستتىنلا جىن - شايتانمۇ، دېۋە، پەرىگە يولۇققاندىمەنمۇ؟ دەپ ئويلاپ ئەندىشە قىلىپ، يۈرىكى پوكۇلداپ «پوك - پوك» كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قاپتۇ. ئۆزىنىڭ ئاشۇنداق شەرتىنى ئويلاپ تاپقىنىغا مىڭ پۇشايمان قىپتۇ. يىگىتنىڭ نام - نەسەبىنى، قەيەرلىك ئىكەنلىكىنى سوراپ بىلىۋالمىغانلىقى ئۈچۈن ئۆز - ئۆزىگە كايىپتۇ.

مەلىكىنى ئاشۇنداق خىياللار ھىلى يەتتە قات ئاسمانىنىڭ قەھرىدىكى پەرىلەر ماكانىغا، ھىلى دەھشەتلىك كۈھىقاپتىكى بەتبەشىرە دېۋىلەرنىڭ قوينىغا، ھىلى بەھەيۋەت تاغلاردىكى جىن - شايتانۇنلارنىڭ تىلىسمات ئۆڭكۈرلىرىگە ئاپىرىپ بەند قىلىپ، يۈرىكىنى پوكۇلدىتىپ تۇرۇپ تۇرسۇن، ئىككى ئېغىز گەپنى جاھانبايدىن ئاڭلايلى:

ئەلقىسسە، جاھانباي مەلىكىنىڭ قولىدىكى ئۇزۇكنى ئېلىپ ئۆز قولىغا سېلىپ راۋاقتىن قايتىپ چۈشكەندىن كېيىن، ئاتىنى قەبرىگە كىرگۈزۈۋېتىپ، ئادەتتىكىدەك رەستىگە بېرىپ دۇكىنىنى ئېچىپتۇ. ئۇ دۇكاندا ئولتۇرغانىكەن، بىر توپ ئادەمنىڭ تاياق زەربىدىن باش - كۆزى يېرىلغان، كىيىمى قىپقىزىل قانغا بويالغان ئىككى ئادەمنى ئالدىغا سېلىپ، توختىماي ئۇلارنىڭ ئۈدۈل كەلگەن يېرىگە ئۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ. جاھانبايىنىڭ يۈرىكى بىر نېمىنى تۇيغاندەك قىلىپ سەكرەپ دۇكاندىن چۈشۈپ، «ھەي ئادەملەر، توختاڭلار» دەپ ۋارقىراپ ئۇلارنى توختىتىپتۇ. بېرىپ قارىسا، ئۇرۇلۇپ قانغا غەرق بولغان ئىككى ئادەم ئۇنىڭ ئىككى ئاكىسى ئىكەن.

— بۇلارنى نېمە ئەيىب بىلەن ئۇرۇۋاتىسىلەر؟ نەگە ئېلىپ ماڭدىڭلار؟ — دەپ سوراپتۇ جاھانباي ئۇ ئادەملەردىن.

— بۇ ئىككىسى مۇشۇ جايدا تۇرغان ھەممىمىزدىن كۆپ پۇل قەرز ئالغانىدى. ئۇزۇندىن بۇيان پۇلىمىزنى بەرمەستىن قېچىپ يۈرىدۇ، بۈگۈن تۇتۇۋالدۇق. بۇ ئىككىسى «رەستىدىكى كاتتا دۇكان بىزگە تەئەللۇق، شۇ دۇكانىنى پۇلۇڭلارغا ھېسابلاپ سىلەرگە بېرەيلى» دېگەنىدى، ئەمما دۇكاننى ئاللىقاچان باشقىلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ

بولغانكەن. ئەمدى «يايلاقتا يىلقىمىز، قوي، كالا پادىمىز بار، شۇنى بېرەيلى» دېدى. بىز بۇلارنى ئەنە شۇ يايلاققا ئېلىپ كېتىۋاتىمىز، ــ دەپتۇ ئۇ ئادەملەردىن بىرى. بۇلارنىڭ ھەممىسى قىمارۋازلار ئىكەن. ئەمما، ئۇ كىشى «بۇ ئىككىسى بىزگە قىمارىدا ئۇتتۇرۇپ قەرزگە بوغۇلغانىدى» دېمەستىن «بىزدىن پۇل قەرز ئالغانىدى» دېگەنىكەن. جاھانباي بۇنى كۆڭلىدە چۈشىنىپ: «بۇلارنى قويۇپ بېرىڭلار، پۇلۇڭلارنى مەن بېرەي» دەپ ئاكىلىرىنى ئۇلارنىڭ چاڭگىلىدىن بوشىتىپ دۇكىنىغا ئەكىرىۋاپتۇ. بۇ چاغدا جاھانباي تەنزىكەش ئەمەس، چوڭ بىر دۇكاننىڭ سالاپەتلىك غوجايىنى بولۇپ قالغانىكەن. ئۇ ھېلىقى ئادەملەرنىڭ ئىسمىنى، ئاكىلىرىدا قانچىلىكتىن ئېلىشى بارلىقىنى سورىۋېلىپ، ئۇلارغا: «ئۇچ كۈندىن كېيىن مانا مۇشۇ دۇكانغا كېلىپ پۇلۇڭلارنى مەندىن ئېلىڭلار» دەپ ئۇلارنى يولغا سالىتۇ. ئەھلى رەستە ئۆزئارا جاھانبايغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشۈپتۇ، ئۇنىڭ ئىككى ئاكىسىغا بولسا لەنەت ـ نەپرەت ياغدۇرۇشۇپتۇ.

جاھانباي كەچتە ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ، لېكىن ئاكىلىرىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئانىسىغا ئېيتماپتۇ. ئۇ ئاكىلىرىنى ھاممامدا يۇيۇندۇرۇپ، يېڭى كىيىم كىيگۈزۈپ ئۆيگە قايتۇرغانىكەن. ئۇ ئەتىسى ئوردىغا بېرىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ قايتقاندىن كېيىن، ئانىسىنى پادىشاھنىڭ قۇدىسى، مەلىكىنىڭ قېينىئانىسى بولۇپ قالغانلىقى بىلەن ھەيران قالدۇرماقچى، خۇشال قىلماقچىكەن. ئۇ ئۆز قىسمىسى ۋە ئاكىلىرىنىڭ قىسمىتى ھەققىدە نۇرغۇن خىياللارنى سۈرۈپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىگە دادىسى كىرىپتۇ. دادىسى ئۇنىڭغا: «ئوغلۇم، سېنىڭ بېشىڭغا بەخت قۇشى قونغانلىقى بىلەن مۇبارەكلەيمەن. سەن ئوردا ئەركانلىرىدىن بولۇپ قېلىش ئالدىدا تۇرىسەن. خەلق گويا بىر ئەزىم دەريا، پادىشاھتىن تارتىپ پۈتۈن ئوردا ئەھلى مىسالى بېلىق. بېلىق سۈدىن ئايرىلسا ياشىيالمىغاندەك، پادىشاھمۇ، ۋەزىر ـ ئەمەلدارلارمۇ، سەركەردىلەرمۇ خەلقتىن ئايرىلسا دەۋران سۈرەلمەيدۇ. خەلقتىن ئايرىلمايمەن دەيدىكەنسەن خەلقنىڭ سىردىشى بول، دادىغا يەت، ئاندىن ئىشەنچ ۋە ھىمايىگە ئىگە بولىسەن. بۇ ــ ئىناۋەت دېمەكتۇر. بۇنىڭ ئەكسى ــ نەزەردىن چۈشمەكتۇر. دۇنيادا ئىنسان ئۇچۇن ئىناۋەتتىنمۇ ئۇستۇن شەرەپ تاجسى، نەزەردىن چۈشمەكتىنمۇ ئار ـ تۇق پاجىئەلىك ھالاكەت بولمايدۇ. ئەمما، ئىناۋەتكە ئېرىشىش ئوڭاي ئەمەس. ئۇنىڭغا نائىل بولۇش بىر قورام تاشنى ئېگىز تاغ ئۇستىگە ئېلىپ چىقىشتەك مۇشكۇل بولسا، نەزەردىن چۈشۈش ئاشۇ قورام تاشنى تاغ ئۇستىدىن پەسكە دومىلىتىۋېتىشتەك ئاساندۇر. پادىشاھمۇ، ئەمەلدارلارمۇ نەزەردىن چۈشسە ئۇنىڭ ھېچقانداق ئىناۋىتى قالمايدۇ، خەلق ئۇلارنى غۇلىتىۋېتىدۇ. سەن پادىشاھقا كۈيۈئوغۇل بولغاندىن كېيىن پادىشاھنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمى بولۇپ قالىسەن، سەن ئۇچۇن پادىشاھ بىلەن دىدارلى-

شىپ تۇرۇش، سۆھبەتلىشىپ تۇرۇش پۇرسىتى كۆپ بولىدۇ. شۇڭا، سەن ئالدى بىلەن يۇرتىڭ ئەھۋالىنى چۈشەنگىن، ۋاقتى كەلگەندە پادىشاھقا يەتكۈز، يۇرتنى تۇزە...» دەپتۇ. جاھانباي ئويغىنىپ كېتىپتۇ. ئۇ شۇ كۈنى سەھەردە مەسچىتتە بامدات نامىزىنى ئوقۇپ كىرگەندىن كېيىن ئانىسىغا: «مەن تىجارەت ئىشى بىلەن بىر يەرگە بېرىپ كەلمەكچىمەن، بىر مەزگىل ئۆيدە بولالمايمەن» دەپ چىقىپ كېتىپتۇ - دە، شەھەر ئىچى، يېزا - كەنتلەرنى ئارىلاپ، كىشىلەر بىلەن مۇڭدىشىپ يۇرتىڭ ئەھۋالىنى بىلىپتۇ. ئوردا ئەمەلدارلىرىدىن تارتىپ يېزا - سەھرالاردىكى بەگلەر، مىڭبېشى، يۈزبېشى، ئونبېشى ۋە باشقا ھەر خىل بۇزۇقلارغىچە تەكشۈرۈپ، جىنايىتى چوڭ كىشىدىن ئاشقان پاراخور، خىيانەتچى، سىتەمكارلارنى تىزىملىككە ئاپتۇ. ئۇ ئەنە شۇنداق يۇرت ئارىلاپ يۇرگەندە، خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ يۇرگەن پادىشاھنىڭ بولمىش كۆيۈگۈلى ھەققىدىكى توقۇلمىلار ئۇنىڭ قۇلىقىغىمۇ يېتىپتۇ - دە، ئۇ «بۇ زادى نېمە گەپ؟ مەن پۇقرالارنى ئاشۇنداق غەم - قايغۇغا سېلىپ قويغان ئوخشىمامدىمەن، بۇنى بىر ئۇقاي» دەپ ئۆيىگە قايتىپتۇ.

ئۇ ھويلىسىغا كىرسە، ھېلىقى بىر توپ ئادەم ئىككى ئاكىسىنى ئالدىغا سېلىپ «ئۆينى نېمىشقا بىكارلاپ بەرمەيسەن؟» دەپ ئۇلارنى ھويلىدىن قوغلاپ چىقىرىشقا ئۇرۇنۇۋاتقۇدەك. يەنە بىر ئادەم جاھانبايىنىڭ ئانىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ: «بۇ ئۆينى بىكارلا» دەپتۇ. ئانا: «نېمىشقا بىكارلايمەن؟» دەپتىكەن، ئۇ ئادەم: «مەن بۇ ھويلىنى بارلىق ئۆي - بىساتى بىلەن ئىككى بايۇەچچىدىن ئۇتۇۋالدىم» دەپتۇ. شۇ چاغدا بۇ ئادەملەرنىڭ ئالدىدا جاھانباي پەيدا بوپتۇ. ئۇلار ئۇۋۇسى بۇزۇلغان ھەردەك گۇررىدە قىلىپ جاھانبايىنى ئارىغا ئېلىۋاپتۇ.

ــ مەن سىلەرنىڭ پۇلۇڭلارنى راسلاش ئۈچۈن بىر يەرگە بارغانىدىم، پۇلنى راسلىدىم. ئەمما، چوڭ بىر دەريا ئەزىمدىن ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى، كەلكۈن كېلىپ قېلىپ كېمىلەر توختاپ قالدى. ۋاقتىدا كېلەلمىدىم. سىلەر بەرگەن ئۈچ كۈنلۈك قەرەل كۆپ ئۆتۈپ كەتتى، مانا ئاخىرى كەلدىم. پۇلۇڭلارنى ئەتە مانا مۇشۇ ئۆيدە تاپشۇرۇپ ئېلىڭلار، پۇل - مىللار ھازىر يېتىپ كېلىدۇ، ــ دەپتۇ جاھانباي.

ــ ئەمدى بىزنى ئالدىيالمايسەن، پۇلۇڭلارنى ئەتە بېرىمەن دەپ يەنە قېچىپ كەتمەكچىمۇسەن؟ ــ دەپ پۇلنى ھازىر بەرمىسە كەتمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ تۇرۇۋاپتۇ ئۇلار.

ــ خوپ، ئۇنداق بولسا مەن بىلەن يۈرۈڭلار، سودا سارىيىغا بېرىپ پۇلۇڭلارنى ئېلىڭلار، بۇ چاققىچە مىللار كېلىپ بولغاندۇ، ــ دەپ ئۇلارنى باشلاپ ئۆيدىن چىقىپتۇ. ئۇ توپتوغرا ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئوردا ئالدىغا بارغاندا ھېلىقى ئادەملەر-

گه: «سىلەر مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن ھازىر قايتىپ چىقىمەن» دەپ ئوردىغا كىرىپ كېتىپتۇ، ئۇ ئوردىغا كىرىپ ئۆزىنى مەلۇم قىپتۇ. شۇئانلا ئوردىدىن داقا - دۇمباق ساداسى ياڭراپتۇ. ئارقىدىنلا جاكارچىلار «كۇيۇئوغۇل كەلدى، توي باشلاندى» دەپ كوچىغا چىقىپ جاكار قىلىشقا باشلاپتۇ. بايىقى ئادەملەر ھېلىقى يىگىتنىڭ پادىشاھنىڭ كۇيۇئوغلى ئىكەنلىكىنى پەملەپ غىپپىدە تىكشۈپتىپتۇ. پادىشاھ قىرىق كېچە - كۇندۇز توي - تاماشا قىلىپ قىزىنى جاھانبايغا نىكاھلاپ بېرىپتۇ. قىزى بىلەن كۇيۇئوغلىنى خاس قەسىرگە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. جاھانباي ئانىسىنى ئۆز قەسىرىگە ئەكېلىۋاپتۇ.

پادىشاھ كۇيۇئوغلى جاھانبايىنىڭ مۆتىۋەر سودىگەر ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، بىر كۈنى ئۇنىڭ بىلەن سودا ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈش ھەققىدە سۆھبەتلىشىپ قاپتۇ. ئۇ جاھانبايىنىڭ بۇ توغرىدىكى دانا پىكىرلىرى ۋە تەدبىرلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭدىن تولىمۇ مەمنۇن بوپتۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ «دۆلەتنى قۇدرەتلىك قىلىش، خەلقنى بایاشات تۇرمۇشقا ئىگە قىلىشتا پىكىر يۈرگۈزۈش، چارە - تەدبىر تېپىشنىڭ مۇنبەت تۇپرىقى شۇ زېمىندا قانداق ئىشلارنىڭ بارلىقىنى ئىگىلەپ تۇرۇشتىن ئىبارەت» دېگەن سۆزى پادىشاھنى قاتتىق تەسىرلەندۈرۈپتۇ.

— بىزنىڭ دۆلەت تۇپرىقىمىزدا قانداق ئىشلار بارلىقىنى ئېيتىپ بېرەلەمسىز؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

جاھانباي پادىشاھقا يۈرت ئەھۋالىنى بايان قىلىپ بېرىپتۇ ۋە يۈرتنى تۈزەش، بۇنىڭ ئۈچۈن مەرىپەت دەرۋازىسىنى كەڭ ئېچىش، بىلىم ئەھلىلىرىنى يېتىشتۇرۇش، مۇئەسسەسىلەرنى پاك، دىيانەتلىك، ئىقتىدارلىق، ياراملىق كىشىلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇش، ناقابىللارنى، ھارامتاماقلارنى، زالىملارنى تازىلاش، ئادالەتنى تەختكە چىقىرىش، جەمئىيەتنى ئوغرى، قىمارۋاز، پاھىشە، بەڭگىلەردىن خالىي قىلىش قاتارلىقلار ھەققىدە تەكلىپ بېرىپتۇ. پادىشاھ تېخىمۇ مەمنۇن بولۇپ:

— ئوغلۇم، بۇ ئىشقا سىزدىنمۇ مۇناسىپراق كىشى يوق، — دەپتۇ. ئەتىسى پۈتۈن ۋەزىر - ئەمەلدارلارنىڭ ھۇزۇرىدا بېشىدىن تاجىنى ئېلىپ جاھانبايغا كىيگۈزۈپ، ئۇنى شاھلىق تەختكە چىقىرىپتۇ.

جاھانباي پادىشاھ ئالدىدا ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغان ئىشلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلاپتۇ، يۈرتنى تۈزەپتۇ، ئەلنى ئەمىن قىپتۇ. ئىككى ئاكىسىنى ئوردا خىزمىتىگە ئاپتۇ. ئۇلارغا قىمارخانىلارنى، پاھىشخانىلارنى، بەڭگىخانىلارنى تازىلاش، ئوغرى - يالغاننى يوقىتىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇپتۇ. ئۇلار ئاۋۋالقى يامان قىلمىشلىرىغا تەۋا قىلىپ، ئۆز خىزمەتلىرىنى ساداقەتلىك بىلەن ئورۇنلاپتۇ. جاھانباي پۇقرالارنىڭ ھە-

مايىسىگە ئېرىشىپ، ئىناۋەتتى ئۆسۈپ، سەلتەنەت تەختى مۇستەھكەملىنىپتۇ.

ئەسلىدە دادىسىنىڭ چۈشىگە كىرگەن ھېلىقى ئاقساقال كىشى خىزىر ئەلەيھىسسالام بولۇپ، ئۇ جاھانبايىنىڭ بىلىملىك، ئەخلاقلىق، توغرا سۆز، خالىس نىيەت، ئادالەتپەرۋەر، خەلق سۆيەر ۋە ئاتا ـ ئانىغا ھۆرمەتچان، مېھرىبان ئىكەنلىكىدەك ياخشى خىسلىتى ئۈچۈن ئۇنىڭغا نەزەر تاشلىغانىكەن. كېيىن ئۇنىڭ چۈشىگە دادىسىنىڭ قىياپىتىدە كىرگەنمۇ ئەنە شۇ ئۇلۇغ زات خىزىر ئىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇشۇكۇر ئابدۇللا.** ئەر، ئۇيغۇر، 70 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كىنو ـ فىلىم تارقىتىش شىركىتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **نەجمىدىن سىدىق** (1926). ئەر، ئۆزبېك، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كىنو ـ فىلىم تارقىتىش شىركىتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1986

«ئۇرۇمچى تيانشان رايون خەلق چۆچەكلىرى»
شىنجاڭ ياشلار ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1994

سەمەندەر

بۇرۇنقى زاماندا زېمىنى كەڭ، بايلىقى مول، ئاھالىسى ئۆم بىر ماكان بار ئىكەن. بۇ ماكاننىڭ ھاكىملىرى ئادىل، پۇقرالىرى دادىل ئىكەن؛ مويسىپىتلىرى مەشرەپ ئويناىدىكەن، نەۋقىرانلىرى ئوۋ ئوۋلايدىكەن. بۇ يۇرتتا بىر كاسىپ بولۇپ، ئۇنىڭ پۇتۇن ئۆمرى ئوت ئالدىدا تۆمۇر تاۋلاش بىلەن ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، ئاتا كەسپىگە ۋارىسلىق قىلار، دېگەن نىيەتتە، ئۇنىڭغا «سەمەندەر» دەپ ئات قويغانىكەن. سەمەندەر ئاتىسىنىڭ ھۇنەر ـ كەسپىنى زېھىن قويۇپ ئۆگىنىپتۇ ۋە قوشنىسىنىڭ گۈلەمبەر ئىسىملىك قىزى بىلەن بىللە ئويناپ چوڭ بوپتۇ. ئۇ ئون سەككىز ياشقا توشقاندا ئاتا ـ ئانىسىدىن ېيتىم قاپتۇ. سەمەندەر ئاتىسىدىن ئۆگەنگەن كەسپى بويىچە تاغ كېزىپ، داۋان ئېشىپ مەدەن ئىزدەيدىكەن، مەدەننى ئوتتا قىزدۇرۇپ، مايدەك ئېرىتىپ، تۆمۇر تاۋلايدىكەن، تۆمۇردىن ئوۋ سايمانلىرى ياسايدىكەن.

بەدىنىگە قۇۋۋەت تولۇپ، ئېيىق بىلەن ئېلىشىپ، يولۋاس بىلەن چېلىشىپ يۈرگەن باتۇر يىگىت سەمەندەر بىر كۈنى يۇرت ئىچىدىن ئانچە يىراق بولمىغان بىر يەردە قوڭۇر رەڭ توپا ئۆرلەپ چىققانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ زېرەكلىكى بىلەن بۇ يەردە تاش ـ مەدەن بارلىقىغا ھۆكۈم قىپتۇ ـ دە، كېچە ـ كۈندۈز بۇ يەرنى كولاشقا باشلاپتۇ. گۈلەمبەر كۈن ئارىلاپ ئۇسسۇلۇق ۋە ئاش ـ نان ئېلىپ كېلىپ ئۇنى يوقلاپ تۇرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلارنىڭ سۆيگۈ ـ مۇھەببىتىمۇ بارغانسېرى چوڭقۇرلىشىپتۇ. سەمەندەرگە كۈندۈزى بۇلبۇل، تورغايلار ناخشا ئېيتىپ بەرسە، كېچىسى سانسىز يۇلتۇزلار نۇر چېچىپتۇ، قىرىق قېتىم كۈن ۋە قىرىق قېتىم ئاي ھەمراھ بوپتۇ. قىرىق بىرىنچى كۈنى ئۇنىڭ كولىغان يېرى ئالتە غۇلاچقا يېتىپتۇ. ئەمما، مەدەندىن تېخىچە دېرەك بولماپتۇ. سەمەندەر ئۇمىدىنى ئۈزۈپ ئىشتىن توختاپ قاپتۇ. دەل شۇ چاغدا گۈلەمبەر ئادىتى بويىچە ئۇنى يوقلاپ كەپتۇ. ئىككىسى مۇڭدىشىپتۇ، سىردىشىپتۇ. سۇبھى مەزگىلى بولغاندا، سەمەندەر گۈلەمبەرنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ تاتلىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

سەمەندەر چۈشىدە ئادەمزاتتىن خالىي ئاجايىپ چىرايلىق بىر باغنى كۆرۈپتۇ. باغدا رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلغان، خىلمۇخىل قۇشلار سايراپ تۇرغان، ھەرتۇرلۈك مېۋىلەر مەي باغلاپ پىشىپ تۇرغانمىش. زۇمرەتتەك سۈپسۈزۈك سۇغا تولغان كۆل ئىچىدە تۇرنا، ئۆردەك، غازلار، ئالتۇن بېلىقلار ئۈزۈپ يۈرگۈدەك. سەمەندەر بۇ باغنىڭ

گۈزەللىكىگە قاراپ، ئەل - يۇرت ئۈچۈن شۇنداق بىر باغ بىنا قىلغان بولسام، كاش-كى... دەپ ئويلاپتۇ - دە، كۆل بويىغا كېلىپ، ئۇنىڭدىن ئوچۇملاپ سۇ ئىچكەنىكەن، تۇيۇقسىز كۆز ئالدىدا رەڭمۇرەڭ نۇرلار چاقناپ، قۇلىقىغا يېقىملىق بىر ئاۋاز ئاڭلى-نىپتۇ - دە، ئۇنىڭ ئالدىدا ئاپپاق ساقالى كۆكسىگە چۈشكەن، قىپقىزىل مەڭزى ئوتقاشتەك جۇلالىنىپ، پېشانىسىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان بىر بوۋاي پەيدا بوپتۇ. سە-مەندەر ئىززەت - ئىكرام بىلەن قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم بوۋا، — دەپ ھۆرمەت بەجا كەلتۈرۈپتۇ. بوۋاينىڭ ئىلـ-لىق نەزىرى سەمەندەرگە چۈشۈشى بىلەن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا غايىبانە بىر كۈچ قوشۇل-غاندەك بوپتۇ، يۈرەكلىرى ئوينـاپ كېتىپتۇ. بوۋاي مۇلايىملىق بىلەن سەمەندەرگە دەپتۇ:

— ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، ئەي ئەل سۆيەر ئوغلۇم، سەن ئارزۇ باغنىڭ شارابىغا ئېغىز تەگدىڭ، ئۈمىدىڭنى ئۈزمەي كەتمەنگىنى قولۇڭغا ئال. ئەجدادلىرىڭ ساڭا «ھېكمەتلىك كىتاب» سوۋغا قىلۇر. ھەركۆكلەمنىڭ تۇنجى چولپانى كۆچكەندە، كـ-تابنى كۆكسۈڭگە قويۇپ مۇنۇ بەيىتنى ئېيتساڭ تەلىپىڭ ئورۇنلانغاي:

خاسىيەتلىك ئەي كىتاب،
ساڭا قىلغايمەن خىتاب.
ئەلگە شېرىن مېۋەڭنى
ئاتا قىلغايسەن شۇتاپ!

بوۋاي شۇ گەپنى دەپتۇ - دە، كۆزدىن غايىب بوپتۇ. سەمەندەر چۆچۈپ ئويغـ-نىپ، چۈشىدە كۆرگەنلىرىنى گۈلەمبەرگە سۆزلەپ بېرىپتۇ، ئاندىن كولاپ چۈشكەن يېرىگە ئۈچ كەتمەن ئۈرغانىكەن، ئۈزۈنلۇقى ئۈچ غېرىچ، كەڭلىكى ئىككى غېرىچ، قېلىنلىقى بىر غېرىچ كېلىدىغان بىر ئالتۇن ساندۇق چىقىپتۇ. ساندۇقنى ئاچقانـ-كەن، ئىچىدىن ئالتۇن ۋاراقلىق «ھېكمەتلىك كىتاب» چىقىپتۇ. ئۇ كىتابنى ئاۋايلاپ ئېلىپ كۆكسىگە تېڭىپ تۇرۇپ:

خاسىيەتلىك ئەي كىتاب،
ساڭا قىلغايمەن خىتاب.
ئەلگە شېرىن مېۋەڭنى
ئاتا قىلغايسەن شۇتاپ!

دەپ بېيت ئېيتىپتىكەن، ھېلىقى كولانغان يەردىن خۇددى ھەسەن - ھۈسەندەك رەڭ-گارەڭ نۇر چەمبىرىكى ھاسىل بولۇپ، ئاستا - ئاستا يۇقىرى ئۆرلەپ بىر تۈپ شەمشاد دەرىخىگە ئايلىنىپتۇ. شەمشادنىڭ غولى ۋە شاخلىرى ئالتۇن بولۇپ، يوپۇر-ماقلىرى تىللا ئىكەن. ئۇنىڭ تىللالىرى مەيىن شامالدا ھەيۋەتلىك جىرىڭلاپ پۈتۈن ئەلنى تاتلىق ئۇيقۇدىن ئويغىتىپتۇ. نومۇسچان گۈلەمبەر تاڭ يورۇغاندا ئەلدىن خەجىل بولۇپ ئۆيىگە كېتىپتۇ. خەلق ئاسمانىنى ۋال - ۋۇل قىلىپ يورۇتۇۋەتكەن بۇ ئاجايىپ مۆجىزىگە ھەيران بولۇپ سەمەندەرنىڭ ئەتراپىغا جەم بوپتۇ.

بۇ شۇنداق خاسىيەتلىك دەرەخ ئىكەنكى، ئۇنىڭ تىللالىرى ئۇزۇلگەن ھامان ئور-نىغا يەنە يېڭى تىللالار پەيدا بولىدىكەن. سەمەندەر تىللالارنى ئاۋام خەلققە تارقىتىپ بېرىپتۇ. بالىلار شادلىقىدىن چاپانلىرىغا تىللا تۇگمىلەر قادىشىپتۇ، قىز - جۇۋانلار قۇلاق، بويۇنلىرىغا، بارماق ۋە بىلەكلىرىگە ئالتۇن بېزەكلەر تاقاپتۇ. كۈز پەسلى بولغاندا بۇ شەمشاد دەرىخى تىللا بېرىشتىن توختاپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي سەمەندەرنىڭ كارامىتى ۋە ھېكمەتلىك كىتابنىڭ داڭقى پۈتۈن ئالەمگە پۇر كېتىپتۇ.

بۇ ئىشتىن ياقا يۇرتتىكى بىر قەللاپ[1] خەۋەر تېپىپتۇ. ئۇ بايلىقتا خۇرجۇنى تولمىسا بېشى ئاغرىيدىغان، ئادەم قېنىغا ئاغزى توشمىسا چىشى ئاغرىيدىغان ھېيلىگەر ئىكەن. ئۇ ھېكمەتلىك كىتابنى قولغا چۈشۈرۈشنىڭ كويىدا نەچچە كېچە تەييارلىق قىلىپ، شۇملۇق خالتىسىنى ئېلىپ، ھېيلە - نەيرەڭ قاپىقىنى راسلاپ، سۇ-يىقەست تۇزىقىنى قۇرۇپ، سەمەندەرنىڭ يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ.

قەللاپ كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ بىر مەنزىلگە كەلگەندە، يەر ئاستىدىن سازسىز تىكەنلەر ئۆسۈپ چىقىپ ئۇنىڭ بەدىنىگە سانجىلىپ، يولىنى توسۇپتۇ. ئۇ شۇملۇق خالتىسىدىن جادۇ پەيلىرىنى چىقىرىپ ئۈچۈپ ئۆتۈپتۇ.

ھېيلىگەر قەللاپ يەنە بىر مەنزىلگە كەلگەندە، ئالدىنى تىك تاغلار توسۇپتۇ. ئۇ شۇملۇق خالتىسىدىن شوتىسىنى چىقىرىپ يۇقىرىغا ئۆرلەپ، تاغدىن ئېشىپتۇ. يەنە بىر مەنزىل يول يۈرگەندىن كېيىن ئالدىنى ئوت - يالقۇنلار توسۇپتۇ. ھېيلىگەر قەللاپ شۇملۇق خالتىسىدىن قايغۇ بۇلۇتلىرىنى چىقىرىپ ئۈستىگە ئولتۇرۇپتۇ ۋە بۇلۇتلاردىن يامغۇر سۈلىرىنى تۆكۈپ ئوتنى ئۆچۈرۈپ ئۆتۈپتۇ. يامغۇر سۈيى ئېقىپ چەكسىز كۆل پەيدا قىلىپ ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپتۇ. ئۇ شۇملۇق خالتىسىدىن قېيىق چىقىرىپ سۇدىن ئۇزۇپ ئۆتۈپتۇ. قىرغاقتا يېقىنلاشقاندا، پىچاقتەك ئۆتكۈر قومۇش-لۇققا دۇچ كەپتۇ. ھېيلىگەر قەللاپ شۇملۇق خالتىسىدىن بالايىئاپەت بورىنىنى چىقىرىپ قومۇشلارنى ۋەيران قىلىۋېتىپتۇ ۋە توزغاقلاردىن ئېچىكىگە پەرداز بېرىپ،

① قەللاپ ـــ ساختىپەز، ھېيلىگەر.

مويسىپەت قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ كۆلدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

ھېيلىگەر قەللاپ ئاخىرى بىر مەنزىلگە كەلگەندە، ھېلىقى ئۆزى چىقارغان بالا-يىئاپەت بورىنى كەينىگە يېنىپ ئۇنى تاش - بوران ئەيلەپتۇ. قىزىق قۇملار ئۇنىڭ يۈزىگە چوقۇر ۋە سەپكۈندىن ئىز ساپتۇ. ئەتراپ پايانسىز چۆل - جەزىرىگە، يىراق-يېقىنداكى ئاۋات شەھەرلەر قۇم دۆۋىسىگە ئايلىنىپتۇ. قەللاپ ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ كېتىۋاتقىنىدا، تېنىپ قالغان بىر تۆگە ئۇچراپتۇ. ئادەمزاتقا تەشنا بولغان نار تۆگە ئۇنىڭ يېنىغا كەپتۇ - دە، ئۇركۈپ كەينىگە بۇرۇلۇپ قېچىپتۇ. ھېيلىگەر قەللاپ ئۇنىڭ قۇيرۇقىغا مەھكەم ئېسىلىۋاپتۇ. نار تۆگە يەتتە كېچە - كۈندۈز يۈگۈرۈپ سەمەندەرنىڭ يۈرتىغا يېقىنلاشقاندا، قۇيرۇقىنىڭ يېرىمى ئۈزۈلۈپ قەللاپنىڭ قولىدا قاپتۇ، نار تۆگە بولسا قېچىپ كېتىپتۇ.

ھېيلىگەر قەللاپ ئىقلىمدا كۆرمىگەن ھەشەمەتلىك بۇ يۈرتنىڭ ئالتۇن قەسىر - راۋاقلىرىنى كۆرۈپ كىرىشكە پېتىنالماي، شۇملۇق خالتىسىدىن ھەسەت بۇلۇتلىرىنى چىقىرىپ ئاسمانغا چېچىپتۇ. بۇلۇتلار ئاينى ئۇياقتا، كۈننى بۇياقتا ھەيدەپ يۈرت ئاسمىنىغا گۈگۈم پەردىسىنى يېپىپتۇ. قەللاپ ئۇچىسىغا مويسىپىتلارچە تون كىيىپ، چىرايىدىن كۈلكە ياغدۇرۇپ، ئاغزىدىن شېكەر تامدۇرۇپ، سەمەندەرنىڭ ھۇجرىسى ئالدىغا كېلىپ مۇساپىرلارچە ناله - زار قىپتۇ. مېھماندوست سەمەندەر ئىزىتى- ھۆرمەت بىلەن ئۇنى ئۆيىگە باشلاپ تۆرگە تەكلىپ قىپتۇ، مەززىلىك تائاملار بىلەن مېھمان قىپتۇ. قەللاپ تىللالارغا كۆمۈلگەن بۇ يۈرتتىكى سەمەندەرنىڭ كۆڭلى بىسىدە ئالتۇندىن ئەسەر يوقلۇقىغا ھەيران بولۇپ، مۇلايىملىق بىلەن بۇ سىرلارنى كوچىلاپ سوراپتۇ. ئاق كۆڭۈل سەمەندەر ھېكمەتلىك كىتابنىڭ تارىخىنى يېپىدىن يېڭىسىگىچە سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە بۇگۈن سەھەردە تۇنجى كۆكلەمنىڭ چولپىنى كۆچىدىغانلىقىنى، ھېكمەتلىك كىتاب ئۆزىنىڭ خاسىيىتىنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى بايان قىپتۇ. ھېيلىگەر قەللاپ ھەممىنى ئاڭلاپ بولۇپ مەنىلىك كۈلۈپ قويۇپ سەمەندەرنىڭ بېشىنى سىلاپتۇ.

ـــ ھەي ئوغلۇم، مەن ئارزۇ بىغدىن سېنى يوقلاپ كەلدىم، بۇگۈن سەھەر سوۋغىلارنى مەن ئىنئام قىلۇرمەن، ـــ دەپتۇ. سەمەندەر مېھمان بوۋايغا تەكرار رەھمەت ئېيتىپ، تەزىم بەجا كەلتۈرۈپتۇ.

تاڭ سەھەر چولپان كۆچەردىن ئىلگىرى ئۇلار شەمشاد دەرىخىنىڭ يېنىغا جابدۇنۇپتۇ. سەمەندەر سەل توختاپ تۇرۇشىنى، گۈلەمبەرنىڭمۇ بىللە بارىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. مېھمان قوشۇمىسىنى تۇرۇپ:

ـــ ھەي ئوغلۇم، ھېكمەتلىك كىتابنىڭ خاسىيىتى شۇكى، خوتۇنلار تائىپىسى

ئۇنىڭغا يېقىنلاشماسلىقى لازىم. ئۇنداق بولمىغاندا، مەڭگۈلۈك تىللا دەرىخى ئۇزاق ئۆتمەي قۇرۇپ كېتىدۇ، ــ دەپتۇ. ئەزەلدىن ئەلگە ئىشەنچ باغلاپ ئادەتلەنگەن سەمەدە- دەر قەللاپنىڭ بۇ پەتۋاسىغا ئىشىنىپ، باشقا قارشىلىق قىلماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار گۈلەمبەرنى كۈتمەستىن شەمشاد دەرىخىنىڭ يېنىغا يېتىپ بېرىپتۇ. ھېكمەتلىك كىتاب سېلىنغان ساندۇق دەرەخنىڭ يېنىغا قويۇلغانىكەن. سەمەندەر كىتابنى ئېلىپ چولپان كۆچۈشنى كۈتۈپ تۇرغاندا، قەللاپ ئۇنىڭغا بىھوش قىلىدىغان دورا سېلىنغان مەي سۇنۇپتۇ، سەمەندەر مەينى ئىچىپلا ھوشسىزلىنىپ يىقىلىپتۇ. قەللاپ ئۇنى شەمشاد دەرىخىنىڭ ئاستىغا كۆمۈپ تاشلاپتۇ ـ دە، قولىغا ھېكمەتلىك كىتابنى ئې- لىپ:

خاسىيەتلىك ئەي كىتاب،
ساڭا قىلغايمەن خىتاب.
ماڭا شېرىن مېۋەڭنى
ئاتا قىلغايسەن شۇتاپ!

دەپتۇ. شەمشادتىن قويۇق ئىس كۆتۈرۈلۈپ، ئارقىدىنلا قىپقىزىل جۇلالىنىپ تۇرغان بىر تۇپ دەرەخ پەيدا بوپتۇ. ئۇنىڭ مېۋىسى قوش مۈشتەك بولۇپ، تېشى سىرلاق- لىق، ئىچى مىخلاقلىق ئىكەن، ئىچىدىن قىزىل قان تېمىپ تۇرىدىكەن. چۈنكى، بۇ سەمەندەرنىڭ قېنى بىلەن قوشۇلۇپ بىنا بولغانىكەن. ئاز ئۆتمەي، گۈلەمبەر جامائەت بىلەن بىللە يېتىپ كەپتۇ. ھەممىسى قەللاپتىن سەمەندەرنى سوراپتۇ. قەللاپ چىرا- يىنى ئۆزگەرتمەستىن:

ــ سەمەندەر ئوغلۇم ھېكمەتلىك كىتابنى ماڭا تاپشۇرۇپ، ئۆزى ئارزۇ باغقا سەيلىگە كەتتى. كېلەر يىلى مۇشۇ چاغدا قايتىپ كېلىدۇ، ــ دەپتۇ. كىشىلەر بۇ سۆزگە ۋە مېۋىگە ھەيران بولۇشۇپتۇ، كېيىن بۇ مېۋىگە «ئانار» دەپ ئات قويۇشۇپتۇ.

گۈلەمبەر ئۆز ئاشقىنىڭ ھىدى پۇراپ تۇرغان بۇ يەردىن كېتىشكە كۆزى قىي- ماي، زار ـ زار يىغلاپ ئاھ ئۇرۇپتۇ. كەچ كىرگەندە، دوستلىرى ئۇنى يۆلەپ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇپتۇ. ئۇ ھۇجرىسىدا ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرمەي يىغلاۋېرىپ چىرايلە- رى سامانەك سارغىيىپ كېتىپتۇ، ئىشق ـ پىراق ئوتى ئۇنىڭ يۈرىكىدە گۈلخانەك يېنىپتۇ. ئۇ ئانىسىدىن قالغان نەقىشلىق ساتارىنى قولىغا ئېلىپ، مۇڭلۇق مۇقاملار- غا چېلىپ، ھەسرەت بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدىغان بوپتۇ. بىر كۈنى دوستلىرى ئۇنىڭغا ئاچ سېرىق رەڭدىكى بىر دانە ئانارنى ئەكېلىپ بېرىپتۇ ۋە ئۇنى قەللاپتىن بىر

تىللاغا تېگىشكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. گۈلەمبەر ئانارنى پۈراپ خۇددى سەمەندەرنى كۆر-گەندەك بوپتۇ - دە، ئىشق - پىراقى تېخىمۇ كۈچەيىپ يىغلاشقا باشلاپتۇ.

ئەمدى گەپنى ھېيلىگەر قەللاپتىن ئاڭلايلى:

بۇ ئانار دەرىخى شەمشاد دەرىخىگە ئوخشاش خاسىيەتلىك ئىكەن، بىر تال ئۈز-گەندىن كېيىن ئورنىغا يەنە بىر تال ئانار پەيدا بولىدىكەن. قەللاپ ھەر بىر تال ئا-نارنى بىر دانە تىللاغا تېگىشىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. سەمەندەرنى سېغىنغان خەلق ئۆيلىرىدىكى بارلىق تىللالارنى ئېلىپ كېلىپ ئانارغا تېگىشىپ كېتىپتۇ. كىشىلەر ئانارنى قولىغا ئالسىلا سەمەندەر كۆز ئالدىغا كېلىپ، يېيىشكە ئاغزى بارماي تەكچە-لىرىگە تىزىپ قويۇپتۇ، قۇرۇپ قالغان ئانارلارنىڭ ئۇرۇقىنى ساقلاپ قويۇشۇپتۇ. كۆز كۆنلىرى كەلگەندە ئانار مېۋە بېرىشتىن توختاپتۇ. قەللاپ ھېسابسىز تىللاغا ئىگە بولۇۋاپتۇ، ئۆزىگە ھە - ھۇ دېيىشكەنلەرگە تىللا ئىنئام قىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ كىشىلەر تىللالىرىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ باي ۋە يوقسۇل دەپ ئايرى-لىپتۇ. تەڭسىزلىك كىشىلەر ئارىسىدا ئۆچمەنلىك، ئاداۋەت ۋە ھەر خىل سۈيىقەست، ھېيلىگەرلىكلەرنى پەيدا قىپتۇ. خەلق قەللاپقا غەزەپلىنىدىغان بوپتۇ. بۇنى سەزگەن قەللاپ ھېكمەتلىك كىتابنى بىر بايغا نۇرغۇن تىللاغا تېگىشۈېتىپ، شۇملۇق خال-تىسىدىكى پىتنە - پاسات ئۇرۇقلىرىنى يۇرتقا چېچىپتۇ، شۇ ھامان يەردىن شۇمبۇ-يا، تىكەن، زەھەرلىك چۆپلەر ئۇنۇپ چىقىپتۇ. ھېيلىگەر قەللاپ نەچچە ئونلىغان نار تۆگە سېتىۋېلىپ بارلىق تىللالارنى ئارتىپ يولغا راۋان بوپتۇ، مېڭىپ - مېڭىپ قۇم باسقان ھېلىقى چۆللۈك ئىچىدە كېتىۋاتقىنىدا، بوران چىقىپ قەللاپنى قۇم بېسىپ ئۆلتۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ جەسىتى قۇم ئاستىدا چىرىپ، پارە - پارە بولۇپ چاشقان، چا-يانلارغا ئايلىنىپتۇ. ئۇستىگە تىللا ئارتىلىپ، قۇيرۇقلىرى بىر - بىرىگە چېتىلغان تۆگىلەر بوراندىن قېچىپ ھەرتەرەپكە يۈگۈرۈشكەنكەن، ھەممىسىنىڭ قۇيرۇقلىرى ئۇزۇلۈپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ تۆگىلەرنىڭ قۇيرۇقى كالتە بولۇپ قالغانكەن. سانسىزلىغان تىللالار شۇ چۆل - جەزىرىدە قۇم ئاستىغا كۆمۈلۈپ قاپتۇ. كېيىنكى زامانلاردا كىشىلەر بۇ تىللالارنى ئېلىش ئۈچۈن بارغىنىدا، چايانلار ئۇلارنى چېقىپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

ئەمدى ئىككى ئېغىز سۆزنى ھېكمەتلىك كىتابنى ئېلىۋالغان بايدىن ئاڭلايلى:

باي ئىككىنچى يىلى باش باھارنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپتۇ. تۇنجى چولپان كۆچىدىغان كۈنى سەھەردە ھېچكىمگە تۈيدۈرماي ئانار دەرىخىنىڭ يېنىغا كەپتۇ ۋە ھېكمەتلىك كىتابنى كۆكسىگە قويۇپ:

خاسيەتلىك ئەي كىتاب،
ساڭا قىلغايمەن خىتاب.
ماڭا شېرىن مېۋەڭنى
ئاتا قىلغايسەن شۇتاپ!

دەپ بېيىت ئېيتىپتۇ. شۇ ھامان يەر ـ زېمىن لەرزىگە كەپتۇ. ئانار دەرىخى بىردىنلا سانسىز يوپۇرماق چىقىرىپتۇ، يوپۇرماقلار ئارىسىدا ھېسابسىز قۇرتلار پەيدا بولۇپ، شاخلارنى قاپلاپ كېتىپتۇ، قۇرتلار سۇرلۇك لۆمشۇپ بايغا خىرىس قىپتۇ. قورقۇپ كەتكەن باي ھېكمەتلىك كىتابنىمۇ ئۇنتۇپ، ئالدى ـ كەينىگە قارىماي بەدەر قېچىپ كېتىپتۇ.

دەل شۇ پەيتتە گۇلەمبەرنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنىپ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە سەمەندەر شەمشاد دەرىخى ئۈستىدە كۇلۇپ تۇرۇپ دېگۈدەك:

ـــ جېنىم گۇلەمبەر، تېز كېلىڭ! ئەنە ھېكمەتلىك كىتاب...

گۇلەمبەر سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلىيالماي چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ ـ دە، يۈگۈرگىنىچە ھېلىقى دەرەخ تۈۋىگە يېتىپ كەپتۇ. قارىسا، بىر دەرەخ تۇرغۇدەك، دەرەخنىڭ شاخلىرى ئارىسىدا چىرايلىق قۇرتلار سىپايىلىك بىلەن ئۆملەپ يۈرگۈدەك، دەرەخنىڭ يېنىدا ھېكمەتلىك كىتاب پارقىراپ تۇرغۇدەك. گۇلەمبەر نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغاندا، تۈيۈقسىز بوران چىقىپ، قۇيۇنلار ئۈچۈشقا باشلاپتۇ. ئۇ ئالدىراپ دەرەخنىڭ ئاستىدىكى يەرنى ئىككى ـ ئۈچ غېرىچ كولاپ ھېكمەتلىك كىتابنى كۆمۈپ قويۇپتۇ. بوران دەرەخنىڭ يوپۇرماق ۋە قۇرتلىرىنى يەرگە قېقىپ چۈشۈرۈپتۇ. گۇلەمبەر سەمەندەر بىنا قىلغان بۇ دەرەخنىڭ قۇرتلىرىنى ئېتىكىگە يىغىپ ئېلىپ ئۆيگە قايتىپتۇ. بوران بىر نەچچە كۈن داۋام قىپتۇ. ھېلىقى دەرەختىكى قۇرتلار يەرگە چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىغا ئاق ۋە قىزىل رەڭلىك بارماقتەك ـ بارماقتەك مېۋە پەيدا بولۇپ قاپتۇ. بوران بۇ مېۋىلەرنى قۇرۇتۇپ، ئۇچۇرۇپ پۈتۈن يۈرتقا تارقىتىۋېتىپتۇ.

گۇلەمبەر ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئاشقىغا بولغان مۇھەببىتى بىلەن بۇ قۇرتلارنى ئاسراپ بېقىپتۇ. قۇرتلار چوڭىيىپ ئىنچىكە يىپ ئالتىكىنى تاشلاپ ئۇچۇپ كېتىشىپتۇ. گۇلەمبەر بۇ ئاشقىلىق رىشتىسىدىن بولغان يىپلاردىن ھەر خىل چىرايلىق ئەتلەس ـ شايىلارنى توقۇپتۇ. يىپەك ئەنە شۇنداق پەيدا بولغانىكەن. ھېلىقى بارماقتەك مېۋە چۈشكەن دەرەخكە كىشىلەر «ئۇجمە دەرىخى» دەپ ئات قويۇپتۇ. ئۇنىڭ مېۋىسىنى يېسە ـ يېسە تۇگىمەيدىكەن.

ئۇچىنچى يىل باھار پەسلىدە گۈلەمبەر يەنە چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە سەمەندەر ئۇنى يەنە چاقىرىپتۇ. گۈلەمبەر ئىشق - پىراق ئوتىدا ئۆرتىنىپ، ئۇجمە دەرىخى يېڭىغا كەپتۇ. شۇ ۋاقىت دەل چولپان كۆچەر چاغ ئىكەن. گۈلەمبەر كۆككە قاراپ:

خاسىيەتلىك ئەي كىتاب،
ساڭا قىلغايمەن خىتاب.
سەمەندەرنىڭ يېنىغا
مېنى ئېلىپ بار شۇتاپ!

دەپ بېيىت ئېيتقانكەن، ھەسەن - ھۈسەندەك نۇرلار چاقناپتۇ ۋە بۇ نۇرلار گۈلەمبەرنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، گۈلەمبەر شۇ كۈنى ئارزۇ باغقا بېرىپ ئاشىقى سەمەندەر بىلەن دىدار كۆرۈشۈپ مۇراد - مەقسىتىگە يېتىپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ بۇ يۇرتتىكى كىشىلەر باش يامغۇر ياققاندا، گۈلەمبەرنىڭ كۆز يېشىنى ئەسلەپ، يامغۇر سۈيىگە ئېغىز تېگمىدىغان بوپتۇ، ھەسەن - ھۈسەننى بولسا، ئاشىقلارنىڭ ۋىسال شادلىقىدىن چاقنىغان نۇرنىڭ جىلۋىسى، دەپ تاماشا قىلىدىغان بوپتۇ.

گۈلەمبەر ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن چاغدا ئۇجمە دەرىخىدە بىر كارامەت يۈز بېرىپتۇ. ئۇجمە دەرىخى ئورنىغا خۇددى شەمشاد دەرىخىدەك بىر تۈپ دەرەخ پەيدا بوپتۇ، شاخلىرىدا خۇددى تىللادەك مېۋە چۈشۈپتۇ. ئەپسۇسكى، كىشىلەر بۇ مېۋىنىڭ چېچىكىنى پەقەتلا كۆرەلمەپتۇ. ھېكمەتلىك كىتاب كىشىلەرگە بەختى چېچەكلىمىگەن بىر جۈپ ئاشىقنىڭ شېرىن مۇھەببىتىنى ۋە سەمەندەرنىڭ يۈرتىغا بولغان كۆيۈمچانلىقىنى ئەسلىتىش ئۈچۈن مانا شۇ گۈلسىز مېۋىنى ئاتا قىلغانكەن. كىشىلەر بۇ مېۋىگە «ئەنجۈر» دەپ ئات قويۇشۇپتۇ.

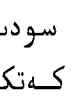
گۈلەمبەر يوقلىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ دوستلىرى گۈلەمبەرنىڭ ھېكمەتلىك كىتابىنى نەگىدۇر ئىككى - ئۈچ غېرىچ كولاپ كۆمۈپ قويغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. كىشىلەر بۇ كىتابنى ئىزدەپ ھەممە يەرنى ئىككى - ئۈچ غېرىچ كولاپ چىقىپتۇ، بىراق كىتاب تېپىلماپتۇ. كولانغان بۇ يەرلەرگە ئانار، ئۇجمە، ئەنجۈر ئۇرۇقلىرىنى چېچىپتۇ، بۇ ئۇرۇقلار باھار پەسلىدە ئۇنۇپ چىقىپتۇ. يىللار ئۆتۈپ سەمەندەرنىڭ يۇرتى خۇددى ئارزۇ بېغىغا ئوخشاش مېۋىلەر مول، گۈزەل باغقا ئايلىنىپ، كىشىلەر ئۆزىنىڭ بۇ يۇرتىغا «نەزەر باغ» دەپ ئات قويۇپتۇ. ئادەملەر ھەر يىلى باھار پەسلىدە ھېكمەتلىك كىتابنى ئەسلەپ يەر ھەيدەيدىغان بوپتۇ. سەمەندەرنىڭ يۇرتىدىكى بۇ ئا-

جايىپ ئىشلار پۈتۈن ئىقلىمغا ئاڭلىنىپتۇ. ئىنسانلار شۇنىڭدىن باشلاپ ھېكمەتلىك كىتابنى ئىزدىشىپ يەرلەرنى ئاغدۇرىدىغان، كېيىن ئۇرۇق چېچىپ زىرائەت تېرىيدىغان ۋە مېۋە كۆچەتلىرىنى تىكىدىغان بوپتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، تېرىقچىلىق قىلىش ئەنە شۇنداق پەيدا بولغانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **باقى تۇردى.** ئەر، ئۇيغۇر، 83 ياش، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىن.
خاتىرىلىگۈچى : **ئا. باقى.** ئەر، ئۇيغۇر، ئۇرۇمچى شەھىرىدىن.
خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1981. 6

«ئۇرۇمچى تيانشان رايون خەلق چۆچەكلىرى»
شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1994

بەختى غايىب

ۇرۇنقى زاماندا بىر سودىگەر بار ئىكەن. ئۇ يىراق بىر شەھەرگە سودىگەرچىلىك ئۈچۈن بېرىپ قايتىپ كېتىۋاتسا، يولدا ئادەمنىڭ قۇرۇپ كەتكەن بىر كاللىسى دومىلاپ كېتىپ بارغۇدەك ۋە خۇددى تىرىك ئادەمدەك سۆزلەپ: «تىرىكىم سەكسەن ئىككىنى ئۆلتۈرگەن، ئۆلۈكۈمۇ سەكسەن ئىككىنى ئۆلتۈرىدۇ» دەيمىش.

سودىگەر قۇرۇق كاللىنىڭ سۆزلىگەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ ئەتراپىغا قارىسا ئادەم زاتى كۆرۈنمەپتۇ. قولىغا بىر تاشنى ئېلىپ ئارقىسىدىن ئاتقانىكەن، تاش تەگكەن ھامان كاللا ئىككى پارچە بولۇپ، دومىلاشتىن توختاپتۇ، لېكىن سۆزلەشتىن زادى توختىماپتۇ. كاللىنىڭ ئىچىدىن چوكىدەك بىر يىلان چىقىپ چاتقال ئارىسىغا كىرىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. سودىگەر كاللىنى ئېلىپ خۇرجۇنىغا سېلىپ قويۇپ: «قېنى ئۆلۈكىڭىز سەكسەن ئىككىنى ئۆلتۈرگەنلىكىنى بىر كۆرەي» دەپ ئېتىغا غاجۇغلاپ يولغا راۋان بوپتۇ.

بىر نەچچە كۈن يول مېڭىپ ئۆز ئۆيىگە يېتىپ كەپتۇ. خوتۇن، بالىلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ كۆڭلى خاتىرجەم بولغان بولسىمۇ، ھېلىقى قۇرۇق كاللىنىڭ «ئۆلۈكۈمۇ سەكسەن ئىككىنى ئۆلتۈرىدۇ» دېگەن سۆزىنىڭ تەكرارلىنىپ تۇرۇشى سودىگەرنى بەك بىئارام قىپتۇ. كاللىنى ھاۋانچا بىلەن سوقۇپ ئۇندەك قىلىپ خالتىغا ئېلىپ ئاغزىنى مەھكەم بوغۇپ قويسا، يەنە «سەكسەن ئىككىنى ئۆلتۈرىمەن» دېگەن زۇۋان كەپتەكەن، سودىگەرنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، تۆمۇر ساندۇقىغا سېلىپ، ساندۇقىنى قۇلۇپلاپ قويۇپتۇ. ئىككى يىلدىن كېيىن سودىگەر كېسەل بولۇپ كېسىلىدىن ئۆرە بولالماي، بۇ دۇنيادىن ئاخىرەتكە سەپەر قىپتۇ. بالىلىرى سودىگەرنى يەرلىككە قويۇپ، نەزىر - چىراغلىرىنى بېرىپ جامائەتنى ئۇزىتىپتۇ. سودىگەرنىڭ پەردە ئىچىدە بېقىپ چوڭ قىلغان ساھىبجامال يالغۇز قىزى بار ئىكەن. بۇ قىز بالاغەتكە يەتكەن بولسىمۇ، قىزغا نامەھرەمنىڭ كۆزى چۈشمىگەنىكەن. قىزمۇ ئەركىشىگە تىكىلىپ قارىمايدىغان يۈزى تۆۋەن، شەرم - ھايالىق بالا ئىكەن. قىز «دادام بولسا بۇ شەھەردە چوڭ سودىگەر ئىدى، كۆپ كىشىلەر بىلەن ئېلىم - بېرىم قىلاتتى. كىملەردىن پۇل ئېلىشى بار، كىملەرگە پۇل بېرىشى بار، خاتىرە دەپتەر، خەت - چەكلىرىنى كۆرۈپ باقاي. دادامنىڭ خەققە پۇل بېرىشى بولسا بېرىپ تۇگىتەي، قىيامەتلىك قەرز بولۇپ قالمىسۇن. دادامنىڭ خەقتە پۇل ئېلىشى بولسا تەلەپ قىلىپ ئالاي» دەپ ئويلاپ ساندۇق-

لىرىنى بىر - بىرلەپ ئېچىپ ئاختۇرۇپتۇ. بىر تۆمۈر ساندۇقنى ئېچىپ قارىسا، بىر خالتا تۇرغۇدەك. خالتىنى يېشىپ باقسا، ئاپپاق ئۇندەك بىر نەرسە چىقىپتۇ. قىز نېمىلىكىنى بىلىش ئۈچۈن تىلىغا تەگكۈزۈپ باققانىكەن، قىزنىڭ بەدەنلىرى غۇژۇلداپ، كۆڭلى باشقىچە بولۇپ قاپتۇ. «ئەجەب ئەسكى نەرسىكەن» دەپ ئېلىپ چىقىپ ئۆستەڭگە تۆككەنىكەن، «تىرىكىم سەكسەن ئىككىنى ئۆلتۈرگەن، ئۆلۈكۈمۇ سەكسەن ئىككىنى ئۆلتۈرىدۇ» دېگەن زۇۋان چىقىپ، ئاق كۆپۈك بولۇپ ئېقىپ كېتىپتۇ.

ئىككى - ئۈچ ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، قىزنىڭ يۈزىگە داغ چۈشۈپ، تاماق سىڭىمەيدىغان بولۇپ، سېزىكلىك تارتىپ، ھامىلدارلىق ئاشكارا بوپتۇ. قىزنىڭ ئانىسى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قىزدىن كوچىلاپ سورىغانىكەن، قىز تاپا - تەنىگە چىدىماي ھەقىقىي ئەھۋالنى ئېيتىپ يىغلاپتۇ. ئانىسى قىزىغا رەھمى كېلىپ، بېشىمىزغا كەلگەننى كۆرەرمىز، دەپ بېسىقىپ قاپتۇ. توققۇز ئاي، توققۇز كۈن ئۆتكەندە ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايدەك بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بالىغا «بەختى غايىب» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. بالا ناھايىتى شوخ ھەم چىرايلىق بولۇپ ئۆسۈپ چوڭ بوپتۇ. يەتتە ياشقا تولغاندا مەكتەپكە بېرىپتۇ. قىسقا ۋاقىت ئىچىدە نۇرغۇن بىلىم ئىگىلەپتۇ.

بىر كۈنى بېلىقچىلار پادىشاھقا بىر دانە ئالتۇن بېلىق تەقدىم قىپتۇ. بېلىقنى چارباغدىكى كۆلگە قويۇپ بەرگەنىكەن، بېلىق تىك ئۆرە بولۇپ، پادىشاھقا ئۈچ قېتىم تەزىم قىپتۇ، ئاندىن خۇددى ئادەمدەك سۆزلەپ: «ئى پادىشاھى جاھان، ئۆمرىڭىز ئۇزۇن، دۆلىتىڭىز زىيادە بولسۇن» دەپ يەنە بىر تەزىم قىلىپ، باشقا بېلىقلارغا قوشۇلۇپ ئۈزۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ناھايىتى خۇرسەن بولۇپ:

— خانىشلىرىم چارباغقا چىقىپ ئالتۇن بېلىقنى تاماشا قىلسۇن، — دەپ ئەمر قىپتۇ.

پادىشاھنىڭ قىرىق بىر خانىشى قىرىق بىر مەپىدە ئولتۇرۇپ چارباغقا چىقىپ ئالتۇن بېلىقنى كۆرگەنىكەن، ئالتۇن بېلىق پادىشاھقا قانداق ھۆرمەت بىلدۈرگەن بولسا، خانىشلىرىغمۇ شۇنداق ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ. پادىشاھنىڭ چوڭ خانىشى ئېرىگە سادىق كۆرۈنۈش ئۈچۈن:

— ۋىيەي، ناۋادا بۇ بېلىق ئەركەك بولغان بولسا، نامەھرەم بولمامدۇ، — دەپ يۈزىنى يېپىپ يوشۇرۇنۇپ ئاپتۇ. بېلىق شۇ ھامان قورسقىنى كۈنگە تىكلەپ، سۈدا ئوڭدا بولۇپ لەيلەپ قاپتۇ.

پادىشاھ يېرىم جان بولۇپ لەيلەپ قالغان ئالتۇن بېلىقنى كۆرۈپ شەھەردىكى بارلىق تېۋىپ - ھۆكۈمالارنى چاقىرتىپ:

— ئالتۇن بېلىقنىڭ كېسىلىنى داۋالاڭلار، — دەپ ئەمر قىپتۇ.

هۆكۈمالار ئالتۇن بېلىقنىڭ كېسىلىنى تاپالماي دورا قىلالماپتۇ. پادىشاھ شەھەردىكى ئاخۇن، ئەشرەپ - ئۆلىمالارنى ئوردىغا يىغىپ:

— ئالتۇن بېلىقنىڭ يېرىمجان بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبىنى تېپىپ دورا قىلىڭلار، مۇشۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغان تېۋىپ - ھۆكۈما ۋە ئاخۇنۇم - ئۆلىما ھەممىڭلارنىڭ كاللىسىنى ئالىمەن! — دەپ ئەمر قىپتۇ. مۇنەججىملەر:

— ئۇچ كۈن مۆھلەت بەرسىلە، كىتاب كۆرۈپ ئىزدىنەيلى، ئەگەر ئۇچ كۈنگىچە سەۋەبىنى تاپالمىساق ئالىي ھۆكۈملىرىگە بىز رازى، — دەپ تىلخەت بېرىپ، كېچە-كۈندۈز كىتابتىن ئىزدىگەن بولسىمۇ سەۋەبىنى تاپالماپتۇ. ئۇلار خوتۇن - بالىلىرى بىلەن رازىلىق ئېلىشىپ، يىغا - زار بىلەن پادىشاھنىڭ ئالدىغا مېڭىپتۇ.

ئۇلار ئارىسىدا بەختى غايىبنى ئوقۇتۇۋاتقان موللامۇ بار ئىكەن. موللام تالىبلاردىن رازىلىق سورىغانكەن، بەختى غايىب ۋەقەنى سوراپتۇ. موللا ئالتۇن بېلىقنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بەختى غايىب:

— ئاخۇنۇم، غەم قىلماي خاتىرجەم بېرىپ پادىشاھقا مەلۇم قىلسىلا، سەۋەبىنى ئۆزۈم دەپ بېرەي، — دەپتۇ. موللامنىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشۈپ بەختى غايىبنى ئەگەشتۇرۇپ ئوردىغا كەپتۇ. پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— سەۋەبىنى بىلمىدىغان ياش بىر بالىنى بىللە ئېلىپ كەلدىم، — دەپ مەلۇم قىلغانىكەن، پادىشاھ ئىجازەت بېرىپتۇ ۋە بالىغا قاراپ:

— ئوغلۇم، ئالتۇن بېلىق نېمە ئۈچۈن يېرىم جان بولۇپ قالدى؟ — دەپ سوراپتۇ. بەختى غايىب:

— بۇنىڭ سەۋەبىنى دېيىشكە بېشىمدىن قورقىمەن، گۇناھىمدىن ئۆتسىلە ئاندىن دەپ بېرەي، — دەپ يەرگە قاراپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ:

— ھەرقانداق گۇناھىڭ بولسا ئۆتتۇم، سەۋەبىنى سۆزلە، — دەپتىكەن، بەختى غايىب:

— ئېغىزدا دېگەنلىرى پاكىت بولالماس، تىلخەت يېزىپ بەرسىلە، ۋەزىر - ۋۇزىرالار گۇۋاھ بولسۇن، ئاندىن دەپ بېرەي، — دەپتۇ. پادىشاھ تىلخەت يېزىپ بېرىشكە مەجبۇر بوپتۇ. بەختى غايىب خەتنى ئېلىپ ئاندىن:

— پادىشاھى ئالەم، ئالتۇن بېلىقنىڭ بىتاپلىق سەۋەبىنى ھازىر ئېيتايمۇ ياكى پىنھان يەردە ئېيتىمەنمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئىختىيار ئۆزۈڭدە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پادىشاھ. بەختى غايىب:

— ئۇنداق بولسا خالىيراق جايدا ئېيتقىنىم تۈزۈك، — دەپتىكەن، پادىشاھ ئورداغا ئەھلىنى تارقاشقا ئەمر قىپتۇ. بەختى غايىب پادىشاھقا مۇنداق دەپتۇ:

— قىرىق بىر نەپەر خانىش ئالتۇن بېلىقنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن چارباغقا كىرىپ كۆلنىڭ لېۋىگە كەلگەندە، ئالتۇن بېلىق ئۆزلىرىگە قانداق ھۆرمەت بىلدۈرگەن بولسا خانىشلارغىمۇ شۇنداق ھۆرمەت بىلدۈرگەن. چوڭ خانىش «بېلىق ئەركەك بولسا نامەھرەم بولىدۇ» دەپ يۈزىنى يېپىپ يوشۇرۇنۇۋالغانىكەن، بۇ ئىش ئالتۇن بېلىققا ھار كېلىپ بىتاپ بولۇپ يېتىۋاپتۇ. قىرىق بىر نەپەر خانىشنىڭ ھۈجرىسىدا قىرىق بىر نەپەر ئايال خىزمەتكار بار ئىكەن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئايالچە ياسىنىۋالغان ئەر ئىكەن. ئۇلار كېچە - كۈندۈز خانىشلار بىلەن بىللە يېتىپ - قوپۇپ يۈرسە نامەھرەم بولمايدۇ - يۇ، مېنىڭ جامالىمنى بىر نۆۋەت كۆرگەنگە نامەھرەم بولامدۇ؟ دېگەن خاپىلىقتا كېسەل بولۇپ قاپتۇ، — دەپتىكەن، پادىشاھ تېرىكىپ يېرىلغۇدەك بولۇپ:

— ئى بالا، مۇشۇ گېپىڭ راستمۇ؟ ئەگەر گېپىڭ يالغان چىقىپ قالسا، بەرگەن تىلخەتنى يىرتىپ تاشلاپ بېشىڭنى ئالىمەن؟! — دەپتۇ. بەختى غايىب ئورنىدىن تۇرۇپ:

— پادىشاھى ئالەم، قىرىق بىر نەپەر خانىشنىڭ ئالدىدىكى قىرىق بىر نەپەر ئايالچە ياسىنىۋالغان ئەرنى دەلىل - ئىسپاتى بىلەن ئالدىلىرىدىن ئۆتكۈزەلمىسەم، ئالىي ھۆكۈملىرىگە جېنىم پىدا بولسۇن، ئەگەر دېگەنلىرىم راست بولسا ئالىي ئىلتىماتلىرىدىن ئۈمىدۋارمەن، — دەپتىكەن، پادىشاھ:

— مېنىڭ تۇزۇمنى يەپ، تۇزلۇقۇمنى چاققان قىرىق بىر نەپەر تۇزكورنى كۆزۈمگە كۆرسەتسەڭ، پادىشاھلىق تاجۇ تەختىمنى ساڭا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزۈم تەركىدۇنيا بولىمەن. قايسى يول بىلەن كۆرسىتىش مۇۋاپىق بولسا، شۇ يول بىلەن ئىش باشلا، — دەپتۇ. بەختى غايىب ئۆزىنىڭ پىلانى بويىچە چارباغقا كىرىدىغان دەرۋازىنىڭ ئالدىنى توغرىسىغا توسىدىغان ئىككى گەز كەڭلىكتە، بىر گەز چوڭلۇقتا ئۆستەڭ چاپتۇرۇپ، سۇغا توشقۇزغاندىن كېيىن پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— ئەمرلىرىگە بىنائەن تەييارلىق پۈتتى. ئەمدى قىرىق بىر نەپەر خانىش بىلەن قىرىق بىر ئايال خىزمەتكارنى چارباغقا كىرىشكە ئەمر قىلغايلا، — دەپتۇ. پادىشاھ شۇ بويىچە يارلىق چۈشۈرۈپتۇ. ئۆزى راۋاقتا چىقىپ كۆزىتىپ ئولتۇرۇپتۇ. خانىشلار بىلەن ئايال خىزمەتكارلار مەپىگە ئولتۇرۇپ چارباغ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ئۇلار كۆۋرۈكى يوق ئۆستەڭ يېنىدا قىلىچ ئېسىپ تۇرغان ناتونۇش بەختى غايىبنى كۆرۈپ، ھەيران بولۇپ تۇرۇشىغا بەختى غايىب:

— ھازىر سىلەرگە پادىشاھنىڭ يارلىقىنى يەتكۈزىمەن، ھەممىڭلار مەپىدىن چۈشۈڭلار! — دەپتۇ. ھەربىر مەپىدىن بېشىغا رومال سالغان، يۈزىگە چۈمبەل تارتقان

ئىككى نەپەردىن ئايال چىقىپتۇ. بەختى غايىب:

ــ ھەممىڭلار ئۆستەڭدىن سەكرەپ ئۆتۈڭلار! ــ دەپتىكەن، قىرىق بىر نەپەر ئا-يالچە ياسانغانلار ئارقا ـ ئارقىدىن سەكرەپ ئۆتۈپتۇ. قالغان قىرىق بىر نەپەر ئايال ئۆستەڭنى ياقىلاپ يۈگۈرۈپ زادى ئۆتەلمەپتۇ.

بەختى غايىب قىلىچىنى يالىڭاچلاپ كېلىپ، ئۆستەڭدىن سەكرەپ ئۆتكەن قىرىق بىر نەپەر «ئايال»نى راۋاقىنىڭ تۈۋىگە ھەيدەپ كېلىپ، كېيىم ـ كېچەكلىرىنى سا-دۇرغانىكەن، ھەممىسى ئايالچە ياسىنىۋالغان يىگىرمە بەش ياشلىق يىگىتلەر ئىكەن. پادىشاھ بۇلارنى كۆرۈپ ھوشىدىن كېتىپ، بىر ھازادىن كېيىن ھوشىغا كەپتۇ. قە-رىق بىر نەپەر خوتۇننى ئۆز ئەمرىدىن تالاق قىلىپ، ئوردىدىن ھەيدەپ چىقىرىپتۇ، قىرىق بىر خىزمەتكارنى زىندانغا تاشلاپتۇ. ئاندىن ۋەزىر ـ ۋۇزرالار بىلەن يۇرت چوڭلىرىنى يىغىپ ئۇلارغا ئۆز ۋەدىسىگە ئاساسەن پادىشاھلىق تاجۇ تەختىنى بەختى غايىبقا ئۆتكۈزۈپ بەرگەنلىكىنى جاكارلاپتۇ. ئۆزى خىلۋەت ئۆيدە ئارام ئېلىپ، ئىبا-دەتكە مەشغۇل بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن سانسىز ئۆلىما، ئاخۇن ـ ئەشرەپلەر، تېۋىپ ـ ھۆكۈمالار، مۇنەججىملەر، موللاملار ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قاپتۇ.

شەھەر خەلقى بەختى غايىبنى مۇبارەكلەپ، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن تاجنى بې-شىغا كىيدۈرۈپ تەخت ئۈستىگە ئولتۇرغۇزۇپ، ئىتائەت كەمىرىنى بەللىرىگە باغلاپ-تۇ. بەختى غايىب پادىشاھ بولغاندىن كېيىن بۇرۇندىن ئادەت بولۇپ كەلگەن «بىر ئەرگە قىرىق خوتۇن راۋا» دەيدىغان تۈزۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، بىر ئەر بىر خوتۇن ئېلىشنى قانۇنلاشتۇرۇپتۇ. شاھ ئوردىسىدا ئادالەت كۈندىن ـ كۈنگە ئەمەلگە ئېشىپ، خەلقنىڭ ھاياتىدا خاتىرجەملىك پەيدا بوپتۇ. خەلق يېڭى پادىشاھتىن رازى بوپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مەخسۇت ئاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، 70 ياش، دېھقان، ئاقسۇ شەھىرى ئېگەرچى يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **چاۋار يۈسۈپ** (1910 ــ 1993). ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، ئاقسۇ شەھەرلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1960

«ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى، 3.1986

بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا، نىمەنىڭ بىر يېزىسىدا بىر بوۋاي ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بولۇپ، چوڭىنىڭ ئىسمى تاشمەت، كىچىكىنىڭ ئىسمى يارمەت ئىكەن. يارمەت باتۇر، ئىشچان، ئاق كۆڭۈل ئىكەن، قولىدىن نۇرغۇن ئىش كېلىدىكەن، جاڭگاللارنىڭ ئوي ـ دۆڭىنى پىششىق بىلىدىكەن. تاشمەت ئۇنىڭ ئەكسىچە، هۇرۇن، هىيلىگەر، كالتە پەم ئىكەن. ئۇنىڭغا هەرقانداق ئىش بۇيرۇلسا، ئۇكىسىغا قىلدۇرىدىكەن.

يىللار ئۆتۈپ بوۋاينىڭ ئۆمرى ئاخىرلىشىپتۇ. ئۇ جان ئۈزۈش ئالدىدا بالىلىرىغا ۋەسىيەت قىلىپ:

ــ بالىلىرىم، مەن ئەمدى پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە رەهلەت قىلىدىغان بولدۇم. سىلەرگە قىلىدىغان ئۇچ تۈرلۈك ۋەسىيىتىم بار، ئېسىڭلاردا مەھكەم ساقلاپ، شۇ بويىچە ئىش قىلىڭلار: بىرىنچى، كىشىلەرگە رەهىمدىل بولۇڭلار. يېتىم ـ يېسىر، ئاچ ـ يالىڭاچلارغا قولۇڭلاردىن كېلىشىچە خەيرخاهلىق قىلىڭلار. چۈنكى، خۇدا شۇنداق كىشىلەرنى دوست تۇتىدۇ؛ ئىككىنچى، نىيىتىڭلار توغرا، دىلىڭلار پاك بولسۇن. مېهنەت بىلەن هايات كەچۈرۈشكە ئادەتلىنىڭلار. پۇل ـ مالنى ئۆزۈڭلەرگە دوست تۇتماڭلار. پۇل دېگەن بەزىدە ئادەمگە دۇشمەن بولىدۇ؛ ئۇچىنچى، بىر ـ بىرىڭلار بىلەن ئىناق ئۆتۈڭلار، ئىناق بولساڭلار سىلەرنى هېچكىم بوزەك قىلالمايدۇ، ــ دەپتۇ ـ دە، جان ئۈزۈپتۇ. بوۋاينىڭ خېلى كۆپ مال ـ دۇنياسى بار ئىكەن. باشقىلارنىڭ مۇسىبەت هەلەكچىلىكى بىلەن قالغانلىقىنى ئۆزىگە چوڭ پۇرسەت دەپ بىلگەن تاشمەت هەدەپ ئاتىسىدىن قالغان پۇل ـ مالىلارنى جايلاشنىڭ ئامالىنى قىپتۇ. يارمەت بولسا يىغا ـ زار بىلەن ئاتىسىنىڭ مېيىتىنى ئۈزىتىپتۇ.

بوۋاينىڭ يەتتە نەزىرى تۈگىگەندىن كېيىن ئاكىسى تاشمەت يارمەتكە قاراپ:

ــ ئىنىم، ئاتامنىڭ ۋەسىيىتى ئېسىڭدە باردۇ، شۇنىڭغا ئاساسەن، بىز ئاتامدىن قالغان مىراسنى بۆلۈشمەي، بىر ئۆيدە بىللە ياشىساق، قانداق دەيسەن؟ ــ دەپتۇ.

ــ جېنىم بىلەن قوشۇلمەن ئاكا، سەن نېمە دېسەڭ شۇ، ــ دەپتۇ ئاق كۆڭۈل يارمەت ئاكىسىنىڭ غەرىزىنى چۈشەنمەي.

يارمەت هەر كۈنى ئېتىزغا چىقىپ ئەمگەك قىلىدىكەن، تاشمەت بولسا ئۆي ساقلاپ قالىدىكەن. يارمەت ئېتىزدىن كەلسە تاشمەت: «قېرى بىر سائىل كەپتىكەن،

پالانى نەرسىنى شۇنىڭغا بېرىۋەتتىم...» دېگەندەك باھانىلەر بىلەن ئۆيدىكى ئالتۇن - كۈمۈش، نەرسە - كېرەكلەرنى توگىتىشكە باشلاپتۇ. يارمەت ئاكىسىنىڭ ئىشلىرىنى بىرئاز سېزىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ بىلمىگەنگە سېلىپ يۈرۈۋېرىپتۇ. تاشمەت يۇقىرىقىدەك ئالدامچىلىق بىلەن ئالتۇنلارنى يوشۇرۇۋېرىپتۇ.

ئارىدىن ئاي - يىللار ئۆتۈپ، تۇيۇقسىزلا بۇ يېزىدا قاتتىق قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىپتۇ. كىشىلەر سەرسان - سەرگەردان بولۇپ، يۇرتىنى تاشلاپ باشقا ياقلارغا كېتىشكە باشلاپتۇ. بەزىلىرى جاڭگاللارغا كۆچۈپ يەر ئېچىپ، تېرىكچىلىك قىلىشقا مېڭىپتۇ. بۇلارنىڭ قاتارىدا تاشمەت بىلەن يارمەتمۇ جاڭگالغا كۆچۈشنىڭ تەرەددۇتىغا چۈشۈپتۇ. دەل مۇشۇ پەيتتە تاشمەتنىڭ قورسقىغا جىن كىرىپتۇ. ئۇ، يارمەتنى بىلە ئېلىپ ماڭسام ئالتۇننى يوشۇرغىنىم ئاشكارا بولىدۇ، ئۇنىڭ ئالدىدا شەرمەندە بولىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئالتۇنلارنى ئىككىيلەن تەڭ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بىر ئامال قىلىپ ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشۇم كېرەك، دېگەن خىيالغا كەپتۇ. ئۇ شۇ خىيال بىلەن يانچۇقىدىن بىرنەچچە تەڭگىنى چىقىرىپ يارمەتكە تەڭلەپ:

— ئىنىم، مەن يول تەييارلىقىنى قىلغاچ تۇراي، سەن بۇ پۇلغا يېمەكلىك سېتىۋېلىپ كەل، — دەپتۇ. يارمەت «ماقۇل» دەپتۇ - دە، بازارغا قاراپ يول ئاپتۇ.

تاشمەت ئۈكسىنى ئەپلەپ يولغا سالغاندىن كېيىن، ئۆيدىكى جىمى ئالتۇن - كۈمۈشنى خۇرجۇنغا قاچىلاپ، غىپپىدە يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ئىنىسىنىڭ كەينىدىن يېتىشىپ كېلىۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ كىشىلەر ماڭغان يول بىلەن ماڭماي باشقا بىر جاڭگالغا قاراپ مېڭىپتۇ، لېكىن ئالدىراشچىلىقتا يەيدىغان نەرسە ئېلىۋېلىشنى ئېسىدىن چىقىرىپتۇ، كەينىگە ياناي دېسە ئىنىسىغا يولۇقۇپ قېلىشتىن قورقۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، مەيلىلا، پۇل بولسا جاڭگالدا شورپا ئەمەسمۇ، دەپ ئويلاپتۇ - دە، يولىنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىپتۇ.

ئۇ ماڭغا - ماڭغا ئۇزۇن يىللاردىن ھېچكىم ئاياغ باسمىغان بىر جاڭگالغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېتىپتۇ. ماڭغانسېرى ئۇنى ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇق راسا قىينىشقا باشلاپتۇ. كەچ بولغاندا ئۇ ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق ۋە ھاردۇق دەستىدىن ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن ئاستا ھوشىغا كېلىپ تىڭشىسا ئەتراپىدا ياۋايى ھايۋانلار دەھشەتلىك ھۇۋلاۋاتقۇدەك. ئۇ جان قايغۇسىدا ۋارقىراپتۇ، ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىپتۇ. بىراق، ئالتۇن سېلىنغان خۇرجۇن بوينىغا ئېسىقلىق بولغاچقا، ھەرقانچە زورۇقۇپ باقسىمۇ ئورنىدىن تۇرالماپتۇ. شۇنداق قىلىپ، دەھشەتلىك قورقۇنچ ۋە قاتتىق ئاچلىق ئازابى دەستىدىن خۇرجۇننى بوينىغا ئارتقان پېتى ئۇ ئالەمگە سەپەر قىپتۇ.

يارمەت بازاردىن يەيدىغان نەرسىلەرنى سېتىۋېلىپ ئۆيگە كەلسە ئۆيدە ئاكىسى يوق. بۇ ئىشتىن ھەممىنى چۈشەنگەن يارمەت بىر «ئۇھا!» تارتىپتۇ ۋە بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ، بازارغا بېرىپ بىر كەتمەن، بىر چېلەك، بىر ئوقيا سېتىۋېلىپ كەپتۇ. شۇ كېچىسى ئاتىسىنىڭ بېشىدا تۇنەپ، سەھەر بىلەن تەڭ ئۆزىگە تونۇشلۇق بىر شەھەرگە يېقىن بولغان كىچىك بىر جاڭگاللىققا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئەتىگەندىن كەچكىچە يول مېڭىپ ھارغان يارمەت بىردەم ئارام ئېلىۋالماقچى بولۇپ يېتىپتۇ - دە، كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپ قاپتۇ. ئۇ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە دادىسى ئاق كىيىم بەلەن ئاپپاق ساقىلىنى سىلىغان ھالدا ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— بالام، سەن نىيىتىڭنى ناھايىتى توغرا تۇتتۇڭ، شۇڭا مەن سەندىن رازى. ئەمدى سەن ئورنۇڭدىن تۇرۇپ، ئوڭ تەرىپىڭگە يەتتە قەدەم مېڭىپ، دەسسىگەن يېرىڭنى چاپساڭ ئۇ يەردىن سۇ چىقىدۇ. شۇ جايدا كۆمۈلۈپ قالغان بىر بۇلاق بار. سەن شۇ سۇدىن پايدىلىنىپ يەر ئېچىپ، باغ بىنا قىلغىن، — دەپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

يارمەت چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ، قارىسا، يېنىدا باغلام - باغلام كۆچەتلەر تۇرغۇدەك. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، چۈشىدە كۆرگىنى بويىچە كەتمەننى قولىغا ئېلىپ، يەتتە قەدەم مېڭىپ كەتمەن چېپىشىغا سۇپسۇزۇك بۇلاق سۇيى بۇلدۇقلاپ چىقىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەر ئېچىشقا باشلاپتۇ. قورسىقى ئاچسا كېيىك ئوۋلاپ، گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ يەپتۇ، ئۇسسىسا بۇلاق سۇيىدىن ئىچىپتۇ. ئاچقان يەرلەرگە كۆچەتلەرنى تىكىپتۇ...

شۇنداق قىلىپ، ئاردىدىن ئۇچ يىل ئۆتكەندە بۇ كۆچەتلەر مېۋىگە كىرىپتۇ. قاقاس چۆل ئىچىدە ئارامبەخش بىر باغ بىنا بوپتۇ. بۇ باغنىڭ تەرىپى ئەتراپىغا يېيىلمىش بىلەن تەرەپتىن مۇساپىرلار كېلىپ باغقا توپلىشىپتۇ.

مۇشۇ جاڭگالغا قوشنا شەھەر پادىشاھىنىڭ ناھايىتى ساھىبجامال بىر قىزى بار ئىكەن. بۇ قىز ھەر چارشەنبە كۈنى كېيىنزەكلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ چىقىپ ئوۋ ئوۋلاشنى ياخشى كۆرىدىكەن. ئۇ بىر چارشەنبە كۈنى ئادىتى بويىچە كېيىنزەكلىرى بىلەن ئوۋغا چىقىپتۇ. پېشىنگىچە يۈرۈپتۇ، ھېچقانداق بىر جانىۋارنى ئۇچرىتالماي تىت - تىت بولۇپ كېتىۋاتسا ئالدىدىن بىر كېيىك چىقىپ قېچىپتۇ. قىز كېيىكنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. كېيىك ھېلىقى باغنىڭ يېنىغا بېرىپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ. قىز بۇ بايقاۋان ئىچىدە بۇنداق ھەشەمەتلىك باغنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ ۋە باغنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ قارىسا، دەرۋازىنىڭ ئوڭ سولىدا ئىككى يىگىت تۇرغۇدەك. مەلىكە ئۇلاردىن بۇ كىمنىڭ بېغى ئىكەنلىكىنى

سوراپتۇ ھەم باغقا كىرىشنى ئىلتىماس قىپتۇ. يىگىتلەر بۇ ئىشنى يارمەتكە خەۋەر قىلغانىكەن، يارمەت ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئاپتۇ ۋە باغدىكى ئۆيىگە باشلاپ-تۇ. ھال - ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن، يارمەت قىزنىڭ پادىشاھنىڭ قىزى ئىكەن-لىكىنى ئۇقۇپتۇ. قىز يىگىتنىڭ كېلىشكەن تەق - تۇرقىغا زوقلىنىپ قاراپ ئۇنى كۆڭلىدە ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ. يىگىتنىڭمۇ كۆڭلىگە بىرئاز ئىسسىق ئۆتۈپ قاپتۇ. ئاڭغىچە يىگىتنىڭ دوستلىرى قىزنىڭ ئالدىغا ھەرخىل مېۋە - چېۋە، قەنت - گېز-زەكلەرنى كەلتۈرۈپتۇ. مەي باغلاپ پىشقان بۇ مېۋىلەر ھاردۇق يېتىپ ئاران كەلگەن مەلىكىگە شۇنداق تېتىپتۇكى، ئۇ ئۆز ئۆمرىدە ھېچقاچان مۇنداق شېرىن مېۋىلەرنى يەپ باقمىغاندەك ھېس قىپتۇ. داستىخان يىغىلىپ، قول يۇيۇلغاندىن كېيىن قىز يىگىتكە قاراپ:

— بۇ مېۋىلەر ناھايىتى تاتلىق ئىكەن. بىراق، ئىچىدىكى مېغىزى تاشتىنمۇ قاتتىق ئوخشايدۇ، — دەپتۇ. يىگىت بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى دەرھال چۈشىنىپتۇ - دە، ئۇنىڭغا جاۋابەن:

— ھۆرمەتلىك مەلىكەم، سىلىگە شۇنداق تۇيۇلغان ئوخشايدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇ-نىڭ مېغىزى مېۋىسىدىنمۇ يۇمشاق، ئۇ ھازىر ئېرىپ كېتىشكە ئازلا قېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ.

بۇ جاۋابنى ئاڭلىغان مەلىكە يارمەتكە ئىللىق بىر تەبەسسۇم قىپتۇ ۋە كېنىزەك-لىرىگە قاراپ:

— دوستلىرىم، بۇ گۈزەل باغقا چىقىپ سەيلە - تاماشا قىلىڭلار، — دەپتۇ.

يارمەتمۇ يىگىتلىرىگە قاراپ باش ئىشارىسى قىلغانىكەن، ئۇلارمۇ كېنىزەكلەرگە قوشۇلۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئۆيدە پەقەت يارمەت بىلەن مەلىكىلا قاپتۇ. شۇ چاغدا يىگىت مەلىكىگە قاراپ:

— ھۆرمەتلىك مەلىكەم، بۇ يەردە يات ئادەم بولمىغاندىن كېيىن، چۈمپەردىڭىزنى قايىرىۋەتسىڭىز، — دەپتۇ.

مەلىكە چۈمپەردىسىنى شۇنداق قايىرىشىغا ئۇنىڭ گۈزەل جامالىنى كۆرگەن يى-گىتنىڭ ئىشقىغا يەنە بىر ھەسسە ئىشق قوشۇلۇپتۇ. ئۇلار خېلى ۋاقىتقىچە مۇڭدە-شىپتۇ، چاقچاقلىشىپ كۈلۈشۈپتۇ. ئاخىرىدا قىز يىگىتتىن ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشلە-رىنى ۋە مۇشۇنچىۋالا باغنى قانداق بىنا قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. يارمەت ئۆز كەچۈرمىشلىرىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ تۈگەتكەندە، قىز ئۇنىڭ ئەقلە-گە ۋە غەيرىتىگە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قىز ھەر چارشەنبە مۇشۇ يەر-گە كېلىپ سایاھەت قىلىشقا ۋەدە قىلىپ ئوردىغا قايتىپتۇ ۋە ئۇزۇن مەزگىللەرگىچە

يىگىت بىلەن ھەر چارشەنبە كۈنى ئۇچرىشىپ تۇرۇپتۇ. ئاردىدىن يىللار ئۆتۈپ قىزىنىڭ ئاتىسى تۈيۈقسىزلا قازا قىپتۇ. ئوردىدىكى ئەلەمدارلار شاھنىڭ ۋەسىيىتىگە ئاساسەن قىز كىمنى تاللىسا شۇنى پادىشاھ قىلىپ تەينىلىمەكچى بوپتۇ. قىز يىگىتنى دەرھال ئوردىغا باشلاپ كېلىپ، ئۇنى شاھلىق تەختىگە تەكلىپ قىپتۇ. يىگىت ھەر چارشەنبە كۈنى ئۆزى بىنا قىلغان باغقا كېلىپ سەيلە قىلىش ۋە مۇساپىر دوستلىرىنى يوقلاپ تۇرۇش شەرتى بىلەن تەسلىكتە ماقۇل بوپتۇ ھەمدە باغقا ئەقىللىك بىر يىگىتنى باش قىلىپ تەينىلەپتۇ.

ئوردا ئەھلى قىزىنىڭ تەلىپى بويىچە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ شاھلىق تەختىنى يىگىتكە ئۆتكۈزۈپتۇ ۋە قىزنى نىكاھلاپ بېرىپتۇ. يىگىت ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئادالەت بىلەن يۇرت سوراپ دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **غوجا ئابدۇللا ناسىرى.**

«تارىم» ژۇرنىلى، 6.1984

تەقدىر ۋە ئامەت ھەققىدىكى چۆچەكلەر

قەمەر بىلەن سەمەر

بۇرۇنقى بۇرۇنسىدىكەن، ھەممە كىشىنىڭ ئايۇبنى ھويلىسىدىكەن، توڭلۇكى تورۇسىدىكەن، ئوچقى موريسىدىكەن، ئاشلىقى ئوريسىدىكەن، كەتمىنى دولـ-سىدىكەن. شۇ زامانلاردا شىرىيە قەلئەسىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن، ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىكەن. چوڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى قەمەر، كىچىك ئوغلىنىڭ ئىسمى سەمەر ئىكەن. كىچىك ئوغلى ئەقىل ـ ئىدراكىتا، باتۇرلۇقتا تەڭداشسىز ئىكەن، ئۇچار قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلىدىكەن. ئۇنىڭ قولىدىن ھەرقانداق مۇشكۈلات قېچىپ قۇتۇلالـ-مايدىكەن، ئۇنىڭغا يولۇققان كىشىلەرنىڭ خاپىلىقى خۇشاللىققا ئايلىنىپ، بەخت ئـ-شىكى ئۇلارغا ئېچىلىدىكەن. بىراق، بۇ شاھزادىلەر كىچىكىدىنلا ئانىسى قازا قىلىپ كەتكەچكە ئۆگەي ئانىنىڭ قولىدا چوڭ بولغانىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى پادىشاھنىڭ شىكار خۇمارى تۇتۇپ يەتتە كۈنلۈك ئوۋغا چىقىش ئۈچۈن شىكار تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ ۋە شىكارغا كىچىك ئوغلى سەمەرنـ-مۇ بىللە ئېلىپ چىقماقچى بوپتۇ. پۈتكۈل تەييارلىقى تامام بولغاندىن كېيىن چوڭ ئوغلى قەمەرنى ئالدىغا چاقىرتىپ:

ــ ئوغلۇم قەمەر، مەن ئەتە ئىنىڭ سەمەر ۋە لەشكىرىم بىلەن يەتتە كۈنلۈك شىكارغا چىقماقچىمەن، شاھلىقىمنى ساڭا تاپشۇردۇم، مەن قايتىپ كەلگۈچە ئەلنى ئادىللىق بىلەن سورىغاچ تۇرغىن، ــ دەپتۇ.

ــ خاتىرجەم بولۇڭ دادا، پەرمانىڭىزنى بېشىم بىلەن بەجا كەلتۇرىمەن! ــ دەپـ-تۇ قەمەر ئاتىسىغا تەزىم بەجا كەلتۇرۇپ.

پۈتكۈل ئوردا مۇلازىملىرى ئەتىسى شاھ شىكارى ئۈچۈن ئامان ـ ئېسەنلىك تـ-لىشىپتۇ. سۈنايچى، دۇمباقچى، كانايچىلار ئۆز ناۋالىرىنى ياڭرىتىپتۇ. پادىشاھ داقا ـ دۇمباق ساداسى ئىچىدە شىكارغا يول ساپتۇ.

كەچ كىرىپتۇ. قەمەرنىڭ ئۆگەي ئانىسى كەچلىك تائامدىن كېيىن يېتىش ئۈچۈن جاي تەييارلاپتۇ. قەمەر ئورنىغا بېرىپ يېتىپتۇ. كۆز باغلانغان چاغدا قەمەرنىڭ ئۆگەي ئانىسى ئۇنىڭ يوتقىنىغا كىرىۋاپتۇ. قەمەر ئۆگەي ئانىسىنىڭ بۇ ئىشىغا ھەيران بولۇپ:

— بۇ سىزنىڭ نېمە قىلغىنىڭىز؟ مەن سىز بىلەن بىر ئورۇندا ياتقىلى كىچىك بالا بولمىسام، چوپچوڭلا بىر يىگىت تۇرسام. سىزنىڭ بۇنداق بەتقىلىق ئىشنى قىلىشقا قانداق يۈزىڭىز چىدىدى؟! تېزدىن ئۆز جايىڭىزنى تېپىۋېلىڭ! — دەپتۇ.

— ئوغلۇم قەمەر، مەن ساڭا ئاشىق بىقارار بولدۇم. ئەگەر سەن بىلەن بىر كېچە بىرگە ياتمىسام ئىشقىڭدا جېنىمدىن جۇدا بولىمەن، — دەپ ئۆگەي ئانىسى قەمەرنىڭ يوتقىنىدىن چىقىپ كەتمەپتۇ، ھۇ تارتىپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ئۆگەي ئانىنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرگەن قەمەر:

— ئەي ئانا، سىز مېنى كىچىكىمدىن تارتىپ ئۆز ئانامدەك بېقىپ چوڭ قىلغان ئانامسىز. خۇدا يولىدا دادامنىڭ تەرتىسى ئۈچۈن سۇ قاينىتىپ بەرگەنسىز. شۇنداق تۇرۇقلۇق سىز بىلەن بىر ئورۇندا يېتىش خۇدا ئالدىدا كەچۈرگۈسىز گۇناھ، ساراي ئەھلى ئارىسىدا يۈز كۆتۈرگۈسىز رەسۋاچىلىق. مەن سىز بىلەن ھەرگىز بىر ئورۇندا ياتالمايمەن. سىزنىڭ بۇ رەسۋاچىلىقىڭىز مۇشۇ جايدا قالسۇن! — دەپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ قەمەر.

تاڭلا كېچىسىمۇ يەنە شۇ ھال تەكرارلىنىپتۇ. قەمەر ئۆگەي ئانىسىنىڭ دېگىنىگە ئۇنماپتۇ. ئۆگەي ئانىسى ئۆزىنىڭ مەقسىتىگە يېتەلمەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، پادىشاھنىڭ يەتتە كۇنلۇك شىكار ۋاقتىمۇ توشۇپتۇ. ئۆز مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرالمىغان ئۆگەي ئانا قىلغان ئىشلىرىنىڭ پادىشاھ ئالدىدا پاش بولۇپ قېلىشىدىن ئەندىشە قىلىشقا باشلاپتۇ ۋە كۆڭلىگە بىر شۇم نىيەتنى پۈكۈپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئالقىش سادالىرى ئىچىدە ئوردىغا قايتىپ كىرگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان ئۆگەي ئانا چاچلىرىنى چۈۋۈپ، ئۆزىنى كاچاتلاپ، يالغاندىن يىغلاپ ئوردىنى بېشىغا كىيىپتۇ. پادىشاھ ئوردا ئىچىگە كىرىپ ئاھ ئۇرۇپ قان ـ يامغۇر يىغلاپ ئولتۇرغان خوتۇنىنى كۆرۈپ ئاتتىن چۈشۈپتۇ ۋە:

— ئەي مېھرىبانىم، ساڭا نېمە قىسمەت يەتتى؟ نېمە ۋەجدىن زار ـ زار يىغلاپ يىغان چېكسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەي شەرىيە قەلئەسىنىڭ ھۆكۈمرانى، ئادىل پادىشاھىم، سىز شىكارغا چىقىپ كەتكەندىن بېرى ئوغلىڭىز قەمەر شاھلىق ئەنئەنىڭىزگە داغ چۈشۈرۈپ، دۇنيادا

ئادەمنىڭ ئەقلىگە سىغمايدىغان شۇنداق ئوسال، ھاياسىز، شەرمەندە ئىشلارنى قىلدى. ئەگەر مېنى دېسىڭىز ئوغلىڭىز قەمەرنى بۇ شەھەردىن يوق قىلىڭ، ئەگەر ئوغلىڭىز قەمەرنى دېسىڭىز شەھىرىڭىزنى تاشلاپ ئاتامنىڭ ئېلىگە قايتىپ كېتىمەن! ــ دەپتۇ ئۆگەي ئانا كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ.

ــ ئەي خوتۇن، ھەرقانداق ئىش بولسا ئوچۇقىنى ئېيت! يىغا بىلەن ئىش ھەل بولماس، ــ دەپتۇ خوتۇننىڭ ئوغلى ئۈستىدىن قىلغان شىكايىتىدىن گاڭگىراپ قالغان پادىشاھ.

ــ بۇ ئىشلارنى ئېيتىشقا ئادەمنىڭ تىلى بارمايدۇ. خۇدا ئالدىدا دېيىشتىن قورقىمەن، ــ دەپتۇ ئۆگەي ئانا.

ــ ھەرقانچە گۇناھىڭ بولسا ئۆتتۈم، تېزدىن ئېيت! ــ دەپتۇ تاقەتسىزلەنگەن پادىشاھ.

ــ سىز شىكارغا چىقىپ كەتكەندىن بۇيان ئوغلىڭىز سىزگە بەرگەن ۋەدىسىنى ئۇنتۇپ ھەركۈنى كەچلىكى مېنىڭ يوتقىنىمغا كىرىۋالدى. مەن ئوغلىڭىزنىڭ بۇ ئىشىغا ھەيران بولۇپ: «ئەي ئوغلۇم، سەن ئانىسى بىلەن بىرگە ياتىدىغان كىچىك بالا بولمىساڭ، بۇ سېنىڭ نېمە قىلغىنىڭ؟ قوپ، ئۆز ئورنىڭغا چىقىپ يات!» دېسەم، ئوغلىڭىز ئۇيالماستىن: «مەن سىزگە ئاشىق بىقارار بولدۇم، ئەگەر سىز مېنى مۇرادىمغا يەتكۈزمىسىڭىز جېنىمدىن جۇدا بولىمەن» دېدى. «ئوغلۇم قەمەر، مەن گەرچە سېنىڭ ئۆز ئاناڭ بولمىساممۇ سېنى كىچىكىڭدىن تارتىپ ئۆز ئاناڭدەك بېقىپ چوڭ قىلدىم، ئانىلىق بۇرچۇمنى ئادا قىلدىم. سېنىڭ بۇ ئىشىڭ خۇدا ئالدىدا كەچۈرگۈسىز گۇناھ، بۇ نىيىتىڭدىن يانغىن» دەپ نەسىھەت قىلدىم، يالۋۇردۇم. بىراق، قەمەر نىيىتىدىن يانمىدى، قوينۇمغا كىرىۋالدى. مەن باشقا جايغا بېرىپ يېتىۋالسام، يەنە قوينۇمغا كىرىۋالدى. يەتتە كېچە جەريانىدا مېنىڭ تارتمىغان رەنجى ـ مۇشەققىتىم قالمىدى. سىزنىڭ بۇ ئوغلىڭىز ئادەمنىڭ ئەقلىگە سىغمايدىغان بەتقىلىقلارنى قىلدى، ــ دەپ بىر تالاي تۆھمەتنى توقۇپتۇ.

خوتۇننىڭ بەتنامىلىرىنى راست دەپ چۈشەنگەن پادىشاھ:

ــ جاللات! ــ دەپ ۋارقىرىغانىكەن،

ــ لەببەي، سۇلتانى باكىرەم! ئۆمرىڭىز ئۇزۇن، دۆلىتىڭىز زىيادە بولسۇن! كىمنىڭ ئۆمرى ئاخىرىغا يەتتى؟ ــ دەپ تۆت جاللات قىلىچلىرىنى پارقىرىتىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ قول باغلاپ تۇرۇشۇپتۇ. دەرغەزەپكە كەلگەن پادىشاھ جاللاتلارغا قاراپ:

ـــ نائەھلى ئوغلۇم قەمەرنىڭ ئۆمرى ئاخىرىغا يەتتى، تېزدىن قەمەرنى دارغا ئېسىپ جېنىنى تېنىدىن جۇدا قىلىش! ـــ دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ.

جاللاتلار پادىشاھنىڭ ھۆكمىگە ھەيران بولۇشۇپتۇ. لېكىن، ئېغىز ئېچىشقا جۇرئەت قىلىشالماي پادىشاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قەمەرنىڭ پۇت ـ قولىنى چەمبەرچاس باغلاپ دار ئالدىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ.

سەمەر ئۆگەي ئانىنىڭ قەمەر ئۈستىدىن قىلغان شىكايىتىنى ئاڭلاپ ھەيران قاپتۇ، ھەرقانچە قىلسىمۇ، ئىشەنگۈسى كەلمەپتۇ، ئاكىسى قەمەردىن ئايرىلىپ كېتىشكە كۆزى قىيماپتۇ.

ـــ ئەي شاھىنشاھ دادا، ئاكام قەمەرنىڭ قىلغانلىرى كەچۈرگۈسىز گۇناھ بولسىمۇ ياراتقان خۇدانىڭ ھەققىدە ئاكامنىڭ گۇناھىدىن ئۆتسىڭىز، ـــ دەپ سەمەر دادىسىدىن ئاكىسىنىڭ گۇناھىنى تىلەپتۇ. پادىشاھ ئوغلى قەمەرنىڭ گۇناھىدىن ئۆتەمەپتۇ، سەمەر دادىسىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ياش تۆكۈپتۇ.

ـــ ئوغلۇم سەمەر، ـــ دەپتۇ پادىشاھ، ـــ ئاكاڭنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈشكە بولمايدۇ! ئاكاڭنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈش خۇدا ئالدىدا گۇناھقا شېرىك بولغانلىق!

ـــ دادا، مەن ئاكامنىڭ دارغا ئېسىلىشىغا تاقەت قىلىپ تۇرالمايمەن. ئەگەر راستتىنلا ئاكامنى ئۆلتۈرمەكچى بولسىڭىز مېنىمۇ قوشۇپ بىللە ئۆلتۈرۈڭ، بىز گۆردە بىللە ياتايلى، ـــ دەپ دادىسىنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ يىغلاپتۇ سەمەر.

ئاچچىقىدا كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيۋاتقان پادىشاھ:

ـــ جاللات! ـــ دەپ توۋلاپتۇ.

ـــ لەببەي شاھ ئالىيلىرى، يەنە كىمنىڭ ئۆمرى ئاخىرىغا يەتتى؟ ـــ دەپ تۆت جاللات قىلىچلىرىنى يالتىڭلاپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ قول باغلاپ تۇرۇشۇپتۇ.

ـــ ئۆزىنى گۇناھقا شېرىك قىلغۇچى ئوغلۇم سەمەرنىڭ ئۆمرى ئاخىرىغا يەتتى، ئۇنى ئاكىسى قەمەر بىلەن قوشۇپ خۇدانىڭ دەرگاھىغا ئۇزىتىپ قويۇڭلار! ـــ دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ. جاللاتلار پادىشاھنىڭ ئەمرىنى تەرك قىلىشالماي سەمەرنىڭ پۇت ـ قولىنى چەمبەرچاس باغلاپ دار ئالدىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ. پادىشاھ ئەزەلدىن دېگەن گېپىدىن يانمايدىغان بولغاچقا، ۋەزىر ۋە ساراي مەسلىھەتچىلىرىمۇ پادىشاھنىڭ ھۆكمىگە قارىتا ئېغىز ئېچىشالماپتۇ.

ئىككى شاھزادىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئاڭلىغان پۈتكۈل شەھەر خەلقى جازا مەيدانىغا يىغىلىپتۇ. بۇ شاھزادىلەر كىچىكىدىنلا خەلقنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، خۇشاللىقىدىن تەڭ خۇشال بولۇپ، قايغۇسىغا قايغۇرىدىكەن. شۇڭا، مەيدانغا

يىغىلغان خەلق بىگۈناھ جېنىدىن ئايرىلىش ئالدىدا تۇرغان شاھزادىلەردىن ئايرىلىپ قېلىشقا كۆزى قىيماپتۇ، ئاھ ئۇرۇشۇپ يىغا - زار قىلىشىپتۇ، پۈتكۈل شەھەرنى خەلقنىڭ ئاھ - زارى قاپلاپتۇ. خەلق يەرگە باش ئۇرۇپ جاللاتلاردىن شاھزادىنىڭ ھاياتىنى تىلىشىپتۇ. جاللاتلارمۇ خەلقنىڭ نالىسىگە چىداپ تۇرالماپتۇ.

— ئەي تەلەيسىز شاھزادىلەر، پادىشاھ سىلەرنى ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇدى. پۈتكۈل خەلق بىزدىن سىلەرنىڭ ھاياتىڭلارنى تىلەۋاتىدۇ. بىزنىڭمۇ پەقەت تاقەت قىلغۇچىلىكىمىز قالمىدى. بىراق، سىلەرنى ئۆلتۈرمىسەك بىز ھەم ھايات قالمايمىز. بىز سەلەرنى قويۇپ بېرەيلى، سىلەر بۇ شەھەردىن چىقىپ باشقا جايلارغا بېرىپ جېنىڭلارنى جان ئېتىڭلار. بىزمۇ باشقا جايلارغا چىقىپ كېتەيلى، باشقا كەلگەننى كۆرەرمىز، — دەپ جاللاتلار شاھزادىلەرنىڭ پۇت - قوللىرىنى يېشىپ قويۇپ بېرىپتۇ. ئۆزلىرى ھەم شەھەرنى تاشلاپ چىقىپ كېتىپتۇ.

قەمەر بىلەن سەمەر چۆللەرنى كېزىپ، تاغ - داۋانلارنى ئارقىغا تاشلاپ يەتتە كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ كەڭ كەتكەن بىر ئورمانلىققا كەپتۇ. ئورمانلىقنىڭ ئۇ تەرىپى شەھەر سېپىلى، شەھەر سېپىلىنىڭ ئالدىدا ئەتراپى چىنار بىلەن قاپلانغان بىر بۇلاق بار ئىكەن. قەمەر بىلەن سەمەر بۇ بۇلاقنىڭ بويىدا ئارام ئالماقچى بولۇپ:

— ئۇكام، ئىككىمىز بۇ يەردە بىرقانچە كۈن ئارام ئېلىپ ھاردۇقىمىز چىققاندا يەنە يولىمىزنى داۋاملاشتۇرايلى. بىز ھازىر ئادەملەرگە يېقىنلا يەردە بولساق كېرەك، — دەپتۇ قەمەر.

— شۇنداق قىلايلى، يەتتە كۈن يول يۈرۈپ بەك چارچاپ كەتتۇق. ئاۋۋال سىز يېتىپ ئۇخلاڭ، مەن سىزنى قوغداپ ئولتۇراي، — دەپتۇ سەمەر.

قەمەر يېتىپلا كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئىنىسى سەمەر ئۇنى قوغداپ بېشىدا ئولتۇرۇپتۇ. بىر ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئورمانلىقتىن بىر قۇشنىڭ سايرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. سەمەر شۇنداق قۇلاق سالسا قۇش: «كىمكى مېنى تۇتۇپ ئۆلتۈرۈپ، گۆشۈمنى كاۋاپ قىلىپ يېسە پادىشاھلىق مەرتىۋىسىگە يېتكەي» دەپ سايراۋاتقۇدەك.

قەمەر يېنىدىن ئوقيانى ئېلىپ «بىرىنچى خۇدانىڭ ئەمرى، ئىككىنچى پەيغەمبەرنىڭ ھۆكمى» دەپ ئوقيانى بەتلەپ كۈچەپ تارتىپ قۇشقا ئاتقانىكەن، ئوق قۇشنىڭ دەل بېشىغا تېگىپ ئالدىغا چۈشۈپتۇ. قۇشنى يۇڭداپ كاۋاپ قىلىپ ئاكىسى قەمەرنىڭ بېلىگە تۇگۈپ قويۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

ئارىدىن بىر پۇرسەت ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن يەنە بىر قۇشنىڭ سايرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. سەمەر ئۇ قۇشنىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سالغۇدەك بولسا: «قانداقلىكى ئا-

دەم مېنى تۇتۇپ ئۆلتۈرۈپ قېنىمنى ئىچىپ، گۆشۈمنى كاۋاپ قىلىپ يېسە شۇ جايـ
دا مەدرلىماستىن ئۆلگەي» دەپ سايراۋاتقۇدەك.

سەمەر يېنىدىن ئوقيانى ئېلىپ بەتلەپ «بىرىنچى خۇدانىڭ ئەمرى، ئىككىنچى پەيغەمبەرنىڭ ھۆكمى» دەپ شۇنداق ئاتقانىكەن، ئۇ قۇش ھەم سەمەرنىڭ ئالدىغا چۈـ
شۈپتۇ. سەمەر دەرھال ئۇ قۇشنى بوغۇزلاپ، قېنىنى ئىچىپ، گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ يېگەنىكەن، تۈرغان جايىدىلا ئۆلۈپتۇ.

سەمەر ئۆلۈشى بىلەن تەڭلا قەمەر ئويغىنىپ ئىنىسىنىڭ ئۆلۈپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بېشىدا ئولتۇرۇپ يىغلاپتۇ، زارلاپتۇ، ئىنىسى تىرىلمەپتۇ. قەمەر ئىنىسـ
نىڭ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ چىقماقچى بولۇپ شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ.

قەمەر شەھەرگە قاراپ كېتىۋېتىپ قويىندا ئىسسىق بىر نەرسىنىڭ بارلىقىنى سېزىپتۇ. ئېلىپ قارىغۇدەك بولسا، سەمەر پىشۇرۇپ سېلىپ قويغان بەخت قۇشىنىڭ كاۋىپى ئىكەن. «ھەي ئىست ئۇكام، ئاللا تائالا بىزگە بىر قۇش كاۋىپى ئەۋەتكەنـ
كەن، ئۆلۈپ كەتمىگەن بولساڭ بىللە يەر ئىدۇق. رىزقىڭ كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن ئوخـ
شايدۇ بىچارە ئۇكام» دەپ يولدا ماڭغۇچە قۇشنىڭ كاۋىپىنى يەپ مېڭىپتۇ. بىر ئاشـ
پىشىم ۋاقىتتىن كېيىن بىر شەھەرگە كەپتۇ.

قەمەر شەھەر ئىچىگە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، پۈتكۈل شەھەر خەلقى قوللىرىغا بىر پارچىدىن گۆشنى ئېلىپ، ئاسمانغا قاراپ «گەھ، گەھ» دەپ توۋلىشىۋاتقۇدەك. قەمەر ئۇلارنىڭ بۇ ئىشىغا ھەيران بولۇپ بىر بوۋاينىڭ قىشىغا بېرىپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم بوۋا، بۇ شەھەر خەلقىنىڭ ھەممىسى نېمە ئۈچۈن قوللـ
رىغا بىر پارچىدىن گۆش ئېلىپ ئاسمانغا قاراپ توۋلىشىۋاتىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

بوۋاي شاھ سۈپەت قەمەرنى كۆرۈپ:

— غوجام، ئۆزلىرى بۇ شەھەرلىك ئەمەسمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياق بوۋا، مەن شىرىيە قەلئەسىدىن كەلدىم، بۇ شەھەرگە مۇساپىر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قەمەر.

— ئوغلۇم، بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىگە بۈگۈن توپتوغرا يەتـ
تە كۈن بولدى. پادىشاھنىڭ تەخت ۋارىسى بولمىغاچقا، ۋەسىيىتى بويىچە دۆلەت قۇشىنى ئاسمانغا قويۇپ بەرگەن. ئۇ قۇش كىمنىڭ بېشىغا قونسا شۇ كىشى بۇ شەھەرنىڭ شاھلىق تەختىدە ئولتۇراتتى. دۆلەت قۇشىنىڭ قويۇپ بېرىلگىنىگە بۈگۈن ئالتە كۈن بولدى، ھېچ كىشىنىڭ بېشىغا قونماستىن ئاسماندا ئەگىپ يۈرىدۇ. بۇ

شەھەرنىڭ يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان پۈتكۈل خەلقى قوللىرىغا گۆش ئېلىپ قۇشنى ئۆز بېشىغا قوندۇرۇشنىڭ ھەلەكچىلىكىدە بولۇۋاتىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بوۋاي.

بوۋاينىڭ گېپىي تۈگىشى بىلەن تەڭ بەخت قۇشى ئەگىپ كېلىپ قەمەرنىڭ بېشىغا قونۇپتۇ. قەمەر قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ بەخت قۇشىنى ئۇچۇرۇۋەتكەنىكەن، شەھەرنى بىر ئايلىنىپ كېلىپ يەنە قەمەرنىڭ بېشىغا قونۇپتۇ. قەمەر يەنە ئۇچۇرۇۋېتىپتۇ. قۇش ئۇچىنچى قېتىم يەنە قەمەرنىڭ بېشىغا قونۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن پۈتكۈل شەھەر خەلقى:

ــ ئەي سۇلتانى باكىرەم! ئۆمرىڭىز ئۇزۇن، دۆلىتىڭىز زىيادە بولسۇن! شاھلىق سەلتەنىتىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن! ــ دەپ قەمەرنى باشلىرىغا ئېلىپ كۆتۈرۈشۈپ ئوردىغا ئېلىپ مېڭىشىپتۇ.

ــ ئەي خالايىق، مەن شاھلىق مەرتىۋىسىگە مۇناسىپ ئەمەسمەن، مەن سىلەرگە شاھ بولمايمەن، ــ دېگىنىگە ئۇنماي قەمەرنى خەلق بېشىدا كۆتۈرۈپ شاھلىق ئالتۇن تەختكە ئولتۇرغۇزۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، قەمەر شاھلىق تونىنى كىيىپ، ئەلنى ئادالەت بىلەن ئىدارە قىلىپ، راھەت ـ پاراغەت ئىچىدە تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

قەمەر شاھلىق تەختىدە ئولتۇرۇپ تۇرسۇن، بىز بىر كەلىمە سۆزنى سەمەردىن ئاڭلايلى:

قەمەر ئىنىسىنىڭ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن شەھەرگە كىرىپ كەتكەندىن كېيىن سەھەر بۇلاق يېنىدىكى ئورمانلىق ئىچىدە ئۈچ كۈن يېتىپتۇ.

يېقىن ئەتراپتىكى چۆللۈكتە ئايلىنىپ يۈرىدىغان ئۈچ ئەۋلىيا بولۇپ، ئىلىم ـ ھېكمەتتە تەڭداشسىز ئىكەن. بۇ ئەۋلىيالار دەرۋىشلىك قىياپىتىدە تاغۇدەشت، چۆل ـ لۈكلەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ خۇدا يولىدا تائەت ـ ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولىدىكەن.

بىر كۈنى بۇ ئۈچ ئەۋلىيانىڭ قەدىمى سەمەر ئۆلۈپ قالغان ئورمانلىققا يېتىپتۇ. كەچلىكى ئۇلار غىزالىنىش ئۈچۈن قازان ئېسىپ، تاماق ئېتىپ يېمەكچى بوپتۇ. قازانغا ئۇچ چىنە گۈرۈچ ساپتۇ. ئۇلار قازانغا قانچە چىنە گۈرۈچ سالسا قازاندىن شۇنچە چىنە تاماق چىقىدىكەن. بىراق، بۇگۈن ئۈچ چىنە گۈرۈچتىن تۆت چىنە تاماق تەييار بوپتۇ.

ــ بۇگۈن ئاشىنىڭ تۆت قاچا بولۇپ چىققىنىغا قارىغاندا يېقىن ئەتراپتا خۇدانىڭ ناھايىتى ئەزىز بىر بەندىسى بارەك قىلىدۇ. خۇدا بۇ ئاشقىمۇ ئۇنىڭ رىزقىنى قوشۇپتۇ. ئورمانلىقنىڭ قەيىرىدىن بولسا ئۇنى ئىزدەپ تېپىپ بىللە غىزالىنايلى، ــ

دەپتۇ دەرۋىشلەر. ئورمانلىقنى ئىزدەپ كېلىپ قارىسا، شەھەر سېپىلىغا يېقىن بىر يەردە بىر يىگىتنىڭ ئۆلۈك ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ.

— بۇ تېخى ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلمىغان يىگىت ئىكەن. بىز ئۇنىڭغا خۇدا-دىن جان تەلەپ قىلايلى، — دەپ ئۇچ ئەۋلىيا بۇلاقنىڭ سۈيىدە تەرەت ئېلىپ، ئاللا تائالاغا مۇراجىئەت قىلىپ، ھەمدۇسانا ئېيتىپ سەمەرگە جان تەلەپ قىلىشىپتۇ. خۇدا بۇ ئۇچ نەپەر ئەۋلىيانىڭ تەلىپىنى ئىجابەت قىلىپ سەمەرگە قايتىدىن جان ئاتا قىپتۇ.

سەمەر ئۇخلاپ ئويغانغان كىشىدەك سىلكىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئەۋلىيالار ئۇ-نىڭ قولىدىن يېتىلەپ ئەكېلىپ خۇدا رىزقىنى قوشقان تائام بىلەن غىزالاندۇرۇپتۇ - دە، ئۆز يوللىرىغا راۋان بولۇشۇپتۇ.

سەمەر «مەن بۇ يەردە قانچىلىك ۋاقىت ياتقاندىمەن؟ ئاكام قاياققا كەتكەندۇ؟ ئا-كامنى ئىزدەي» دەپ ئاكىسى قەمەرنى ئىزدەپ مېڭىپتۇ.

سەمەر بىر ئاشپىشمىدىن كېيىن ئاكىسى قەمەرنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ.

بۇ شەھەرنىڭ شەرقىدە بىر تاغ بولۇپ بۇ تاغدا بەھەيۋەت بىر ئەجدىھا داۋاملىق دېگۈدەك خەلقنىڭ ھاياتىغا تەھدىت سېلىپ تۇرىدىكەن، شەھەردىن ھېچقانداق پالۋان-نىڭ بۇ ئەجدىھانى يوقىتىشقا قۇربىتى يەتمەيدىكەن. پادىشاھ قەمەر «كىمكى ئەجدىھانى يوقىتالىسا ئۇنىڭغا ئات كاللىسىدەك ئالتۇن ئىنئام قىلىمەن» دەپ يارلىق چىقارغان بولسىمۇ، لېكىن ھېچكىم ئەجدىھانى يوقىتىشقا جۈرئەت قىلالماپتۇ. ئەجدىھا ھەركۈن-لۈكى دەل چۈش ۋاقتى بىلەن غاردىن چىقىپ شەھەر خەلقىنىڭ ھاياتىغا تەھدىت سا-لىدىكەن. ئەجدىھانى يوقىتىشنىڭ ئىلاجىنى قىلالمىغان قەمەر شاھ ئاخىرى شەھەردە-كى پۈتكۈل ئائىلىلەرگە جان سېلىقى سېلىپ، ھەركۈنلۈكى بىر ئادەمنى غارنىڭ ئاغزىغا باغلاپ ئاپىرىپ بېرىدىكەن. ئەجدىھا غاردىن سىرتقا چىقمايدىكەن. شۇنىڭ بە-لەن شەھەر خەلقى ئەجدىھانىڭ تەھدىتىدىن خالاس بولغانىكەن.

سەمەر ئاكىسى قەمەر شاھنىڭ شەھىرىگە كىرىپ بىر غارنىڭ ئېغىزىغا باغلاپ قويۇلغان بىر قىزنى چۆرىدەپ كۆز ياشلىرىنى باھار يامغۇرىدەك ئاققۇزۇپ، ھۇ تار-تىپ قىزغا ئۆزىنى ئېتىپ يىغلاۋاتقان بىر بوۋاي بىلەن مومانى كۆرۈپ ھەيران بو-لۇپ:

— بوۋا، نېمىشقا بۇ قىزنى تۇۋرۇككە باغلاپ قويۇپ يىغلايسىلەر؟ — دەپ سو-راپتۇ.

— ئوغلۇم، بۇ شەھەر خەلقىنىڭ پېشانىسىگە نېمە قىسمەتتىنىڭ پۈتۈلگەنلىكى

بىزگە قاراڭغۇ، بەلكىم خۇدانىڭ غەزىپى تۇتقاندۇ. ئالتە يىل بولدى، بۇ تاغدىكى غارغا بىر ئەجدىها پەيدا بولۇپ قالدى، ــ دەپ بوۋاي سەمەرگە قولى بىلەن غارنى كۆرسىتىپ، ــ ئۇنى يوقىتىشقا ھېچقانداق بىر ئىنسانىنىڭ قۇربىتى يەتمىدى. بۇ ئەجدىهانىڭ خەتىرىدىن خالاس بولۇش ئۈچۈن پادىشاھ ئادەت بويىچە جان سېلىقى كەلگەن ئائىلىدىن بىر كىشىنى مۇشۇ غارنىڭ ئېغىزىغا باغلاپ ئەكېلىپ بېرىدۇ. ئەجدىها ھەركۈنلۈكى دەل چۈش ۋاقتى بىلەن غاردىن چىقىپ، غار ئېغىزىغا باغلانغان كىشىنى يەپ يەنە غارنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ. بۈگۈن جان سېلىقى بىزنىڭ ئائىلىگە كەلگەنىكەن. ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان قىزىمىز بىلەن بىز ئۈچ جان خۇشال-خۇرام تۇرمۇش ئۆتكۈزۈپ كەلگەنىدۇق. قىزىم بىزگە چىدىمىدى، بىز قىزىمىزغا چىدىمىدۇق. ئاخىرى قىزىم: «سىلەرسىز مېنىڭ بۇ دۇنيادا ياشىغىنىمنىڭ ئەھمىيىتى يوق» دەپ بىزنى قايىل قىلىپ بىز ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ياش جېنىدىن كەچمەكچى بولدى. پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرى قىزىمنى ئەجدىهانىڭ ئوزۇقىنىڭ قۇربانى قىلىپ مۇشۇ يەرگە باغلاپ قويدى. ئاتا ـ ئانا، بالا بىر ـ بىرىمىزدىن ئايرىلىشقا كۆزىمىز قىيماي يىغلىشۋاتىمىز. تەقدىرگە تەن بەرمەكتىن ئۆزگە چارە يوق ئوغلۇم، ئىلاجىمىز قانچە! ــ دەپتۇ بوۋاي كۆز ياشلىرىنى توختىتالماي.

سەمەر بوۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ غەزەپتىن قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرۇپتۇ. يېنىدىن قىلىچىنى ئېلىپ قىزنى باغلاپ قويغان زەنجىرگە كۈچ بىلەن بىرلا قويغانىكەن، زەنجىر پارە ـ پارە بولۇپ كېتىپتۇ.

ــ ئەي خۇدانىڭ مۆمىن بەندىلىرى، سىلەر قايتىپ بېرىپ جېنىڭلارنى ئېتىڭلار! بۇ بىچارە قىزنى يەيدىغان ئەجدىها مېنى يېسۇن! شەھەرنىڭ پادىشاھى بولغان كىشىنىڭ بىر ئەجدىهانى ئۆلتۈرۈشكە كۈچى يەتمەي گۇناھسىز بىر نارەسىدە قىزنى ئەجدىهاغا يەم قىلىپ بېرىپ، پۇقرالارنىڭ جېنىغا بىئەجەل زامىن بولۇپ شاھلىق تەختىدە شەھەر سورىغىنى نېمىسى؟! ــ دەپ قىلىچنى كۆكسىگە تېڭىپ، غارغا ئالدىنى قىلىپ ئەجدىهانىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. يەر ـ جاھاننى لەرزىگە سېلىپ نەرە تارتىپ، غار ئىچىدىن ئەجدىها چىقىپ سەمەرگە قاراپ ئېتىلىپ كەپتۇ. سەمەر بار كۈچى بىلەن ئەجدىهانىڭ ئېغىزىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. ئەجدىها ئوتتۇرىسىدىن ئىككى پارچە بولۇپ كېتىپتۇ. غارنىڭ ئالدىدىن ئادەمخور ئەجدىهانىڭ قېنى دەريا بولۇپ ئېقىپتۇ. سەمەر ئەجدىهانىڭ تېرىسىدىن بىر تاسما تىلىپ بېلىگە باغلۇۋاپتۇ.

قەمەر شاھنىڭ قارا نىيەت، ئالدامچى بىر ۋەزىرى بولۇپ، ھەركۈنلۈكى دەل ئەجدىها غاردىن چىقىدىغان پەيتتە قىرىق دانە لەشكىرى بىلەن كېلىپ ئەجدىهانىڭ

ئادەم يېيىشىنى تاماشا قىلىپ كۆڭلى خۇش بولۇپ قايتىپ كېتىدىكەن.

بۇگۈن پادىشاھنىڭ ئاشۇ ۋەزىرى قىرىق نەپەر لەشكىرى بىلەن كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن ئەجدىھا غارىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، سەمەرنىڭ ئەجدىھانىڭ تېرىسىدىن تاسما تىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قارا نىيىتى قوزغىلىپتۇ ـ دە، سەمەرنىڭ قېشىغا كېلىپ:

ـــ ھۇ جېنىدىن تويغان ھارامزادە شۇمتەك! سەن پادىشاھنىڭ كۈنلۈكى بىر ئا-دەم بېرىپ باقىدىغان ئەتىۋارلىق جانىۋارنى ئۆلتۈرۈشكە قانداق پېتىنىدىڭ!؟ ـــ دەپ لەشكەرلىرىگە سەمەرنىڭ ئەدىپىنى بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. قارا نىيەت ۋەزىرنىڭ لەشكەر-لىرى سەمەرنى ئۈرۈپ چالا ئۆلۈك قىلىپ قويۇپتۇ. ۋەزىر يىگىرمە لەشكىرىنى سە-مەرنى ئادەم ئاياغ باسمايدىغان چۆللۈككە ئاپىرىپ تاشلىۋېتىشنى بۇيرۇپ، قالغان يە-گىرمە لەشكىرىگە:

ـــ سىلەر ئوردىغا كىرىپ، ۋەزىر ئەجدىھانى ئۆلتۈردى، دەپ پادىشاھقا خەۋەر يەتكۈزۈڭلار! پادىشاھ مېنى ئات بېشىدەك ئالتۇن بىلەن مۇكاپاتلىغاندىن كېيىن، سە-لەرنى چوڭ مەنسەپكە ئىگە قىلىمەن ھەم مال ـ دۇنيا ئىنئام قىلىمەن، ـــ دەپ قە-مەر شاھنىڭ ئالدىغا كىرگۈزۈپتۇ. بۇ يالغان خەۋەرنى لەشكەرلەر پادىشاھقا يەتكۈزۈپ-تۇ. لەشكەرلەردىن بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان قەمەر شاھ:

ـــ ۋەزىرىمنىڭ ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈشى مېنىڭ بۇ شەھەرگە پادىشاھ بولغانلىقىم-نىڭ ئايىغى ياراشقانلىقىدىن بولدى. چۈنكى، ئىلگىرى ۋەزىر ھەم ئەجدىھامۇ مۇشۇ شەھەردە بار ئىدى، بىراق ئەجدىھانى ئۆلتۈرەلمىگەنىكەن، ـــ دەپ ۋەزىرىنىڭ باتۇر-لۇقىدىن مەمنۇن بوپتۇ ھەم پۈتكۈل ئوردا خەلقى ئالدىدا ئۆزىنىڭ قىلغان لەۋزى بو-يىچە ۋەزىرنى ئات بېشىدەك ئالتۇن بىلەن تارتۇقلاپتۇ. پۈتكۈل شەھەر خەلقى ۋەزىر-نىڭ باتۇرلۇقىغا ئاپىرىن ئوقۇپ، ئۆزلىرىنى غەمدىن خالاس قىلغانلىقىغا باركالا ئېيتىپ ئۇزۇن ئۆمۈر تىلىشىپتۇ.

ۋەزىر ئۆزىنىڭ يالغاندىن ئېرىشكەن غەلىبىسىنى تەنتەنە قىلغاچ تۇرسۇن، بىز بىر كەلىمە سۆزنى سەمەردىن ئاڭلايلى:

ۋەزىرنىڭ يىگىرمە لەشكىرى ۋەزىرنىڭ بۇيرۇقى بويىچە سەمەرنى ئاتقا توغرا ئار-تىپ، قاش قارايغان چاغ بىلەن شەھەرنىڭ سىرتىدىكى بىر چۆللۈككە تاشلىۋېتىپ يېنىپ كەپتۇ.

بۇ شەھەردە بىر كوزىچى بولۇپ، چۆلدىن سېغىز ئېلىپ كېلىپ كوزا قۇيۇپ سېتىش بىلەن كۈننى ئۆتكۈزىدىكەن. ۋەزىرنىڭ لەشكەرلىرى سەمەرنى چۆلگە تاشلا-ۋەتكەن كۈنى بۇ كوزىچى سېغىز ئەكېلىش ئۈچۈن بامدات نامىزى بىلەن تەڭ ئېشەك

هارۋىسىنى قوشۇپ چۆلگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ.

كوزىچى بوۋاي بىر كۈن يول يۈرۈپ ئۆزى داۋاملىق سېغىز ئېلىپ كېلىدىغان سېغىزلىققا كېلىپ بىر يىگىتنىڭ سېغىزلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىگىراپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بوۋاي يىگىتنىڭ ئۇستىبېشىدىكى قان داغلىرىنى سۈرتۈپ، سېغىزمۇ ئالماستىن يىگىتنى هارۋىسىغا سېلىپ تاڭ بىلەن تەڭ ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ.

بۇ كوزىچىنىڭ خوتۇن - بالىلىرى يوق ئىكەن. ئۇ كېلىشكەن، قەددى - قامىتى سەمەرنى ئوغۇل قىلىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. تېۋىپ چاقىرىپ داۋالىتىپ، سەمەر كۆزلىرىنى ئاچقۇدەك هالغا كەپتۇ. قىرىق كۈن بېقىپتۇ. سەللىمازا سالىپتۇ. بۇ قىرىق كۈن جەريانىدا كوزىچىنىڭ هۈنىرى ناهايىتى ئېقىپتۇ، ئىلگىرى يۈز دانە كوزا قۇيسا قېلىپتىن تېگى سۇنۇق چىقىدىكەن. سەمەرنى ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەن كۈنىدىن باشلاپ يۈز كوزا قۇيسا هەممىسى قېلىپتىن ساق چىقىپتۇ. چىقاندىمۇ بۇ كوزىلار چىنىماچىن ئېلىنىڭ فارفۇر چىنىلىرىدەك شۇنداق سۈپەتلىك چىقىپتۇ. بازارغا ئېلىپ چىققان كوزىلىرى شەهەر خەلقىنىڭ ئارىسىدا تالاش - تارتىش ئىچىدە تېزلا سېتىلىپ بوپتۇ. بۇنىڭ بىلەن كوزىچى بوۋاينىڭ سەمەرگە بولغان مېهىر - مۇهەببىتى كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ، هالىدىن تېخىمۇ ياخشى خەۋەر ئېلىشقا باشلاپتۇ. سەمەر كوزىچىنىڭ قېشىدا ئالتە ئاي تۇرۇپتۇ. بۇ ئارىلىقتا ئۇ ئۇستا كوزىچىلاردىن بولۇپ قاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى كوزىچى بوۋاي سەمەرگە سودا - سېتىق ئىشلىرىنى ئۆگىتىش ئۈچۈن بازارغا ئېلىپ چىقىپتۇ. ئۇ كۈنى پادىشاهنىڭ ۋەزىرىمۇ ئالتۇن تەختىراۋانغا ئولتۇرۇپ شەهەر ئايلىنىشقا چىققانىكەن.

ۋەزىر كوچا - رەستىلەرنى ئايلىنىپ، كوزا - كومزەك بازىرىغا كەلگەندە بوۋايىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ كوزا سېتىۋاتقان سەمەرنى كۆرۈپ ئۆز كۆزىگە ئىشەنگۈسى كەلمەپتۇ. هەرقانچە سىنچىلاپ قارىسىمۇ كۆزىگە يەنىلا ئەجدىهانى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭدىن تاسما تىلىۋالغان يىگىت سەمەر كۆرۈنۈۋېرىپتۇ. ئۆزىنىڭ ئىشىنىڭ پاش بولۇپ قېلىشىدىن ئەندىشە قىلغان ۋەزىر لەشكەرلىرىگە كوزىچى بوۋاينى كۆزىتىشنى تاپىلاپ ئوردىغا يېنىپ كىرىپ كېتىپتۇ.

ۋەزىرنىڭ لەشكەرلىرى كوزىچى بوۋاينى پايلاپ، ئۇنىڭ ئۆيىنى كۆرۈۋېلىپ كېلىپ ۋەزىرگە مەلۇم قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ۋەزىر كۆڭلىگە بىر شۇم نىيەتنى پۈكۈپتۇ- ده، لەشكەر بېشىغا:

— سەن بىر تاغار تىللانى تۇن نىسپىگىچە ساقلاپ، تۇن نىسپى بولغاندا كوزىنى

چىنىڭ ئۆيىگىچە سۆرەپ ئاپىرىپ ئوقۇرمەنلىك تېگىگە كۆمۈپ قويۇپ، تاڭ ئېتىشى بىلەن خەزىنىگە ئوغرى كىرىپتۇ، دەپ پادىشاھقا مەلۇم قىلىپ كوزىچىنىڭ ئوغلىنى تۇتۇپ كەلگەن، ــ دەپ يول كۆرسىتىپتۇ.

لەشكەر بېشى ۋەزىرنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە تەڭ كېچە بولغاندا ئوردىدىن تارتىپ كوزىچىنىڭ ئۆيىگىچە بىر تاغار تىللانى سۆرەپ ئاپىرىپ، كوزىچىنىڭ ئېشىكى ھەلەپ يەيدىغان ئوقۇرمەنلىك تېگىگە كۆمۈپ قويۇپتۇ ـ دە، تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن ئورنىدىغا كىرىپ:

ــ داد پادىشاھى ئالەم! ــ دەپ دادلاپتۇ.

ــ نېمە گەپ؟ ــ دەپ سوراپتۇ قەمەر شاھ.

ــ كېچىدە ئالىيلىرىنىڭ خەزىنىسىگە ئوغرى كىرگەنلىكى مەلۇم بولدى!

ــ تەپ تارتماستىن مېنىڭ خەزىنەمگە ئوغرىلىققا كىرگەن ئوغرىنىڭ بېشى ئون بولسىمۇ تۇتۇپ ئەكېلىڭلار! ــ دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ قەمەر شاھ.

لەشكەر بېشى قىرىق لەشكەرنى باشلاپ ئۇدۇل كوزىچىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ:

ــ كوزىچى، سېنىڭ ئوغلۇڭ يۇرىكىنى قاپتەك قىلىپ ئاخشام شاھنىڭ خەزىنىسىگە ئوغرىلىققا كىرىپتۇ. بىز شاھنىڭ پەرمانى بويىچە ئۇنى تۇتقىلى كەلدۇق. ئوغلۇڭنى ئېلىپ چىق! ــ دەپ كوزىچىغا ھەيۋە قىپتۇ.

ــ مېنىڭ ئوغلۇم يوق، ــ دەپتۇ كوزىچى لەشكەر بېشىنىڭ سۆزىگە ھەيران بولۇپ.

لەشكەر بېشى ئاختۇرۇشقا كىرىشىپتۇ. ھايال بولماستىن يېرىم تاغار تىللا بىلەن قوشۇپ سەمەرنى باغلاپ ئېلىپ چىقىپتۇ. كوزىچى بوۋاي پادىشاھنىڭ خەزىنە مۇلكىنىڭ قانداق بولۇپ ئۆز ئۆيىدىن چىققانلىقىغا ئەقلى يەتمەپتۇ، ئوغلى سەمەرنىڭ بۇداق يامان ئىشنى قىلغانلىقىغا ئىشەنگۈسى كەلمەپتۇ. چۈنكى، سەمەر كېچىچە كوزىچى بوۋاي بىلەن بىللە كوزا قۇيغانكەن. كوزىچى بوۋاينىڭ سەمەردىن ئايرىلىپ قېلىشقا كۆڭلى ئۇنمىغاچقا لەشكەر بېشىغا يالۋۇرغان بولسىمۇ، بىراق يېلىنىش، يالۋۇرۇشلىرى بىكارغا كېتىپتۇ. لەشكەر بېشى سەمەرنىڭ قوللىرىنى باغلاپ، تاغارنى يۈدۈگۈزۈپ ئوردىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ.

لەشكەر بېشى سەمەرنى شاھ قەسىرىنىڭ ئالدىدا قويۇپ ئۆزى ئوردىغا كىرىپ:

ــ داد پادىشاھى ئالەم! خەزىنىگە ئوغرىلىققا كىرگىنى شەھىرىمىزدىكى بىر كوزىچىنىڭ ئوغلى ئىكەن، ــ دەپ سەمەرنىڭ ئۇستىدىن دادلاپتۇ.

ــ يېشى قانچىدە بار ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— تۇرقىدىن قارىغاندا ئون بەش - ئون ئالتە ياشلىق بالىدەك قىلىدۇ شاھىم، — دەپتۇ لەشكەر بېشى.

— شەرئىتىمىزنىڭ قائىدىسى بويىچە تېخى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىش يېشىغا توشمايدىكەن. ئېلىپ چىقىپ زىندانغا تاشلاپ يېشى ئون سەككىزگە توشقاندا پۈتكۈل شەھەر خەلقىنى يىغىپ دارغا ئېسىڭلار! پۈتكۈل شەھەر خەلقى ئىبرەت ئالسۇن! — دەپ پەرمان قىپتۇ قەمەر شاھ.

لەشكەر بېشى شاھنىڭ پەرمانى بويىچە گۇناھسىز سەمەرنى زىندانغا تاشلاپتۇ. سەمەر قاراڭغۇ زىندانىدا يورۇقلۇقتىن مەھرۇم بولۇپ ئۆچ ئاي يېتىپتۇ.

بۇ شەھەردە شەھەرمۇشەھەر يۈرۈپ سودىگەرچىلىك قىلىدىغان مەنسۇر ئىسىملىك كاتتا بىر سودىگەر باي بار ئىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى مەنسۇر باي قەمەر شاھنىڭ قېشىغا ئۆلۈم گۇناھى توشقان گۇناھكاردىن بىرنى بېرىشنى تەلەپ قىلىپ كەپتۇ.

— بۇخارا‌غا بېرىش ئۈچۈن نۇرغۇن مالىلارنى تەييارلىغانىدىم. بىراق، بۇخارا‌غا بارغان بۇ شەھەرنىڭ ئارىلىقىدا ناھايىتى چوڭ بىر دەريا بولۇپ، بۇ دەريادىكى لەھەڭگە بىر ئادەمنى تاشلاپ بېرىپ ئۆتمەسە ساق - سالامەت ئۆتكىلى بولمايدىكەن. ھەرقانداق ئۆلسە بەربىر ئۆلگەندىن كېيىن ئۆلۈم گۇناھى توشقان گۇناھكاردىن بولسا قوشۇپ قويامدىكىن، دەپ ئالدىلىرىغا كەلگەنىدىم، — دەپتۇ مەنسۇر باي.

— ئۆلۈم گۇناھى توشقان گۇناھكاردىن بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەزىردىن قەمەر شاھ.

سۈيقەستچى ۋەزىرنىڭ ئېسىگە دەرھال كوزىچىنىڭ ئوغلى سەمەر كەپتۇ - دە:

— خەزىنىمىزگە ئوغرىلىققا كىرگەن كوزىچىنىڭ ئوغلى بار شاھىم، — دەپتۇ.

— قوشۇپ قويۇڭلار، بېلىقلارغا يەم بولسۇن! — دەپتۇ قەمەر شاھ.

مەنسۇر باي سەمەرنى ئېلىپ كېتىپتۇ. باي بىر ھەپتە ئىچىدە پۈتكۈل تەييارلىقنى پۈتكۈزۈپ، سەكسەن قېچىرغا قىممەت باھالىق ئېسىل مالىلارنى ئارتىپ، يەنە گىرمە چاكار بىلەن بۇخارا‌غا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار تاغ - دەريا، چۆللەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ساق يەتتە كۈن يول يۈرۈپ ئەجەل دەريا‌سىنىڭ بويىغا يېتىپ كەپتۇ. مەنسۇر بايىنىڭ قاراپ تۇرۇپ ياش بىر يىگىتنى لەھەڭلەرگە يەم قىلىپ بەرگۈسى كەلمەپتۇ.

— ئەي چاكارلىرىم، بۇ يىگىت گەرچە گۇناھكار بولسىمۇ، بىراق خۇلق - مەجەزە لاتاپەتلىك، چىرايدا تەڭداشسىز ئىكەن. قاراپ تۇرۇپ كىشىنىڭ ئون گۇلىنىڭ بىرى ئېچىلمىغان يىگىتنى لەھەڭلەرگە يەم قىلىپ بېرىشكە يۈرىكى چىدىمايدىكەن.

قانداق قىلىمىز؟ ــ دەپ چاكارلىرىغا مەسلىھەت سالىدۇ.

ــ پۇت ـ قولىنى باغلاپ دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۇزۇپ ئۆتۈشنى بۇيرۇيلى. ئەجىلى توشمىغان بولسا تەقدىرنىڭ كارامىتى بىلەن ھايات قالسا ئەجەب ئەمەس، ــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ مەنسۇر بايىنىڭ چاكارلىرى.

ئەجەل دەريا سىدىن ئۆتمەكچى بولغان كىشىلەر دەريادىكى لەھەڭلەرگە بىرەر ئادەمنى تاشلاپ بېرىپ، لەھەڭلەرنىڭ ئادەمنى يېيىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ ئۆتمىسە ئۆتكىلى بولمايدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ دەريانىڭ نامى «ئەجەل دەريا سى» دەپ ئاتىلىدىكەن. دەريادا بىر قانچە ئون ئادەمخور لەھەڭلەر ئۈزۈپ يۈرىدىكەن.

باي ھەرقانچە ئويلىسىمۇ سەمەرنى دەريا غا تاشلىماسلىقنىڭ ئامالىنى تاپالماپتۇ. بايىنىڭ كۆڭلىگە چاكارلارنىڭ كۆرسەتكەن ئەقلى خېلى ئورۇنلۇقتەك بىلىنىپتۇ. سەمەرنى دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۈزۈپ ئۆتۈشكە بۇيرۇپتۇ. سەمەر دەريا غا كىرىپتۇ.

سەمەر دەريا غا كىرىشى بىلەن تەڭ: «ئەي مېنىڭ ئەزىز جانىۋارلىرىم! بىر غېرىب بەندەم سۇغا چۈشتى، ئۇ دەريادىن ساق ـ سالامەت ئۆتۈپ بولغۇچە ھەرقايسىڭلارنىڭ ئۇنىڭغا چېقىلىشىڭلارغا رۇخسەت يوق. بېشىڭلارنى سۇ يۈزىگە چىقارماڭلار!» دەپ خۇدادىن سۇدىكى جانىۋارلارغا ۋەھىي كەپتۇ. ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىمۇ پەسىيىپتۇ. سۇ يۈزىدىكى ئۇيناقشىغان بېلىق، لەھەڭلەرمۇ سۇنىڭ تەكتىگە شۇڭغۇپ كىرىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن سەمەر ساق ـ سالامەت دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۈزۈپ ئۆتۈپتۇ.

سەمەرنىڭ دەريا غا كىرىشى بىلەن دەريادا بولغان ئۆزگىرىشلەرنى ۋە سەمەرنىڭ لەھەڭلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىماستىن دەخلى ـ تەرۇزسىز ھالدا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن باي ۋە ئۇنىڭ چاكارلىرى ھەيران بولۇشۇپتۇ.

باي سەمەرنى دەريانىڭ بۇ قېتىغا ئۆتۈشكە بۇيرۇپتۇ. سەمەر دەريانىڭ بۇ قېتىغمۇ ساق ـ سالامەت ئۆتۈپتۇ. ئۇلارنىڭ ھەيرانلىقى تېخىمۇ ئېشىپتۇ. مەنسۇر باي سەمەرنى يەنە دەريا غا چۈشۈرۈپ، سەمەر دەريا غا چۈشۈشى بىلەن تەڭلا ئۆزى سەكسەن قېچىر مالنى سالغا بېسىپ دەريادىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بوپتۇ.

ــ تەلەيلىك يىگىت! يەنە بىر مەرتىۋە غەيرەت قىلىپ دەريانىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆت! ــ دەپتۇ مەنسۇر باي سەمەرگە.

سەمەر دەريانىڭ بىر ئۇ قېتىغا، بىر بۇ قېتىغا ئۆتۈپ چارچاپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن مەنسۇر بايىنىڭ ئۆزىنى قاراڭغۇ زىندان ئازابىدىن قۇتقۇزغانلىقىغا خۇرسەن بولۇپ، بىر ئۆمۈر ئۇنىڭ چاكىرى بولۇپ خىزمىتىنى قىلىش نىيىتىگە كەلگەچكە،

باينىڭ سۆزىنى رەت قىلىۋېتەلمەي ئىلاجسىز يەنە دەريانا كىرىپتۇ.

سەمەر دەريانا كىرىش بىلەن دەريا سۈيى تىنچلىنىپ، لەھەڭ ۋە بېلىقلار سۈنىڭ تېگىگە كىرىپ كېتىپتۇ. مەنسۇر باي سەكسەن قېچىر مال بىلەن يىگىرمە غۇلامنى كېمىگە بېسىپ دەريادىن خېيىم - خەتەرسىز ھالدا ئۆتۈپ كېتىپتۇ. مەنسۇر باي ئىلگىرى كۆپ قېتىم سودا ئىشلىرى ئۈچۈن بۇ ئەجەل دەرياسىدىن ئۆتۈپ بىرقانچە نۆۋەت پالاكەتكە يولۇققانىكەن.

ئۇلار دەريادىن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، قىرغاققا چېدىر - بارگاھلىرىنى تىكىپ، مالىلىرىنى چۈشۈرۈپ، ئوچ كېچە - كۈندۈز مەشرەپ ئۆينىاپ ھاردۇقلىرىنى چىقىرىشىپتۇ. مەنسۇر باي سەمەرنى قىزغىن كۈتۈۋاپتۇ. بۇخارادىن قايتىش سەپىرىدە ئۇنى بىللە ئېلىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. دەريادىن خەتەرسىز ئۆتكەن باي مالىلىرىنى سېتىپ ئېرىشىش ئالدىدا تۇرغان پايدىدىن مەست بوپتۇ.

تۆتىنچى كۈنى سودا كارۋانلىرى مالىلارنى قېچىرلارغا ئارتىپ، بۇخارا شەھىرىگە قاراپ يول ئاپتۇ. ئۇلار زاۋال ۋاقتى بىلەن تەڭ بۇخارا شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. مەنسۇر باي ئېلىپ كەلگەن مالىلارنى پادىشاھ ئوردىسىغا سېتىشنى ئويلاپتۇ.

ئەتىسى تاڭ ئېتىشى بىلەن مەنسۇر باي بۇخارا شەھىرىنىڭ پادىشاھىغا ئېلىپ كەلگەن مالىلىرىنى سېتىش ئۈچۈن ئوردىغا كېلىپ ئۆزىنىڭ كېلىشتىكى مەقسىتىنى دەرۋازىۋەنگە ئۇقتۇرۇپتۇ.

مەنسۇر باينىڭ ئۆزىنىڭ شەھىرىگە سەكسەن قېچىر مال ئېلىپ كەلگەنلىكىنى دەرۋازىۋەندىن ئاڭلىغان بۇخارا ئېلىنىڭ پادىشاھى كىدىئان ئەتىگەندە خۇش خەۋەر ئېلىپ كىرگەن دەرۋازىۋەننىڭ قولىغا يۈز سەر كۈمۈش سۆيۈنچە تۇتقۇزۇپتۇ ۋە:

— كېچىدىن كۆرگەن چۈشۈم ئەسلىدە ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى ئىكەن. سەھەردە كۆرگەن چۈشنىڭ رېئاللىققا ئايلىنىدىغانلىقى راست ئوخشايدۇ. ۋەزىر، سىز چىقىپ كارۋان بېشىنى ئوردىغا چاقىرىپ كىرىڭ! — دەپتۇ شاھ ئوڭ قول ۋەزىرىگە خۇشال بولغان ھالدا.

ئوڭ قول ۋەزىر دەرۋازىۋەن بىلەن چىقىپ كېتىپ مەنسۇر باينى پادىشاھنىڭ ئالدىغا باشلاپ كىرىپتۇ. پادىشاھ مەنسۇر باي ئۈچۈن كاتتا زىياپەت تەييارلاپتۇ، چالما-كارلىرىغىمۇ مەخسۇس زىياپەت بېرىپ كۈتۈۋاپتۇ. پادىشاھ كىدىئان مەنسۇر باينىڭ ئېلىپ كەلگەن مالىلىرىنى كۆرۈپ چىقىپ ھەممىسىنى ئوردىغا ئېلىپ قالماقچى بوپتۇ.

مەنسۇر باي پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كېلىپ ئىككىنچى كۈنى پادىشاھ بىلەن

سەكسەن قېچىر مالنىڭ ھېساباتىنى قىلىشقا كىرىشىپ كېتىپتۇ. ئاردىدىن ئۇچ كۈن ئۆتۈپتۇ.

— نېمە ئۈچۈن قايتىپ كەتمەيمىز؟ — دەپ سوراپتۇ سەمەر كارۋانلارغا يول باشلىغۇچىدىن.

— ھەي گۇناھكار، باي ئېلىپ كەلگەن مالالارنىڭ ھەممىسىنى ھېسابلاپ پادىشاھقا سېتىپ، پۇلىنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن قايتىپ كېتىمىز. يەنە تۆت كۈندىن كېيىن باي پادىشاھ بىلەن بولغان ھېساباتنىڭ قۇيرۇقىنى بوغۇپ بولۇشى مۇمكىن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يول باشلىغۇچى. مەنسۇر باي سەمەرنى زىندانىدىن ئېلىپ چىققاچقا باينىڭ چاكارلىرى سەمەرنى گۇناھكار، دەپ ئاتىشىدىكەن.

— مۇشۇ كىچىككىنە ئىشقىمۇ سەككىز كۈن ھېسابات قىلغان بارمۇ. ئەگەر مەن بولغان بولسام سەككىز كۈن ئەمەس تۆت سائەت ئىچىدە بارلىق مالنىڭ ھېسابىنى قىلىپ تۈگەتكەن بولاتتىم، — دەپتۇ سەمەر جىلە بولۇپ. سەمەرنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلىغان باشقا چاكارلار «بۇ گۇناھكار سارائ بولۇپ قاپتۇ» دەپ كۈلۈشۈپتۇ. بىراق، يول باشلىغۇچى سەمەرنىڭ بۇ گېپىنى مەنسۇر بايغا كىرىپ يەتكۈزۈپتۇ. يول باشلىغۇچىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان پادىشاھ ھەيران بولۇپ سەمەرنى تېزدىن ئوردىغا ئېلىپ كىرىشنى بۇيرۇپتۇ.

يول باشلىغۇچى سەمەرنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. پادىشاھ كىدىئان چىرايى ۋە قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن بۇ يىگىتكە دەپتەر ـ قەلەمنى تۇتقۇزۇپتۇ.

سەمەر تۆت سائەت ئىچىدە مەنسۇر باي دەپ بەرگەن مالنىڭ تۇرى، سانىنى چاكار ۋە ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ چىقىمى بىلەن قوشۇپ ھېسابلاپ بوپتۇ. مەنسۇر باي ۋە پادىشاھ خۇددى ئۆزلىرى ئويلىغاندەك چىقىرىلغان بۇ ھېساباتتىن تولۇق رازى بوپتۇ. پادىشاھ بۇ يىگىتنىڭ چېچەنلىكىگە ھەيران بولۇپ، ئەقلىگە باركاللا ئېيتىپتۇ ۋە سەمەرنى خەزىنىنىڭ ھېساباتچىلىقىغا ئېلىپ قالماقچى بولۇپ:

— مەنسۇر باي، بۇ يىگىت ھەقىقەتەن چېچەن يىگىت ئىكەن، ئوردىدا قېپقالسا مەن خەزىنە ھېساباتچىسى قىلسام، — دەپتۇ.

— پادىشاھى ئالەم، مەن سىلىگە بۇنىڭدىن باشقا مالايلارنىڭ قايسىسىنى دېسىلە بېرەي، بىراق بۇ يىگىتنى بېرەلمەيمەن، — دەپتۇ مەنسۇر باي پادىشاھنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ.

— ئۇنداقتا مەن سىزنىڭ بىر چاكىرىڭىزنىڭ ئورنىغا قىرىق چاكار بېرەي، — دەپتۇ كىدىئان پادىشاھ.

ـــ مەن سىلىدىن ئەلۋەتتە بىر چاكارنى تالاشمايتتىم. سىلىدەك بىر ئەلنىڭ پادىشاھىغا مەندەك ئادەتتىكى بىر سودىگەرنىڭ مالىيىنىڭ ياراپ قېلىشى چوڭ بىر بەخت. مەنسۇر باي بۇخارا ئېلىنىڭ پادىشاھىغا بىر گۇناھكار مالاينى بەرمەپتۇ دېسە بۇ مېنىڭ نامىم ئۇچۇن نومۇس. بىر ئەمەس يۇز مالىيىم بولسىمۇ بېرەتتىم. بىراق، بىزنىڭ هاياتىمىز مۇشۇ يىگىتنىڭ قولىدا، ئەگەر بىز بۇ يىگىتتىن ئايرىلساق ئۆز يۇرتىمىزغا ساق ـ سالامەت يېتىپ بارالماي ئەجەل دەرياسىدا لەھەڭلەرگە يەم بولۇپ هاياتىمىز ۋە مال ـ دۇنيالىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالىمىز. پەقەت ئاشۇ يىگىت بولغاندىلا ئۇچۇنلا مەن شۇنچە نۇرغۇن ماللارنى ئوغرى ـ قاراقچىلاردىن ساق ـ سالامەت قۇتۇلدۇرۇپ، خېيىم ـ خەتەرسىز هالدا بۇخارا ئېلىگە ئېلىپ كېلەلىدىم. مەن بۇ يىگىتنى ئالىيلىرىغا راستىنلا بېرەلمەيمەن. تەڭلىكتە قويمىغايلا، ـــ دەپ مەنسۇر باي سەمەرنى كىدىئان شاهقا بېرىشكە ئۆزىنىڭ ئىلاجسىز ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاهنىڭ مەنسۇر بايىنىڭ چاكىرى سەمەرگە بولغان قىزىقىشى تېخىمۇ ئېشىپتۇ ۋە:

ـــ سەكسەن قېچىرنىڭزغا خەزىنىدىكى ئەڭ قىممەت باهالىق ماللاردىن ئارتىپ بەرسەم قانداق؟ ـــ دەپتۇ كىدىئان شاه مەنسۇر بايغا.

ـــ جانابلىرى، بۇ يەردىكى گەپ ئادەمنىڭ ئورنىغا ئادەم بېرىش ياكى مال ـ دۇنيا بېرىشتە ئەمەس. بۇ ئىشتا كەمىنىلىرى ئىلاجسىز، كەچۇرگەيلا، ـــ دەپتۇ مەنسۇر باي.

كىدىئان شاه هەرقانداق ئۇسۇللارنى قوللىنىپ باققان بولسىمۇ، لېكىن مەنسۇر بايىنى زادىلا گېپىگە كۆندۇرەلمەپتۇ.

ـــ ئۇنداقتا مېنىڭ چىرايىدا يەتتە ئىقلىمدا تەڭداشسىز گۈزەل بىر قىزىم بار. مەن بۇ قىزىمنى نى ـ نى كاتتا شاهزادە، خانزادە، ئېسىل بەگزادىلەرگە بەرمىدىم. قىزىمنى بۇ يىگىتكە بەرسەم قانداق دەيسىز؟ ـــ دەپتۇ پادىشاه مەنسۇر بايغا.

ـــ جانابلىرىنىڭ چوڭ ئىلتىپاتلىرىغا رەهمەت. ئەسلىدە مېنىڭ ئۇ چاكىرىم سىلىنىڭ قىزلىرىغا لايىق ئەمەس ئىدى. سىلى مېنىڭ بۇ چاكىرىمغا ئاتىدارچىلىق قىلماقچى بولغان يەردە بۇ مەن ئۇچۇنمۇ چوڭ بەخت! ـــ دەپ مەنسۇر باي پادىشاهنىڭ تەكلىپىگە ئۆزىنىڭ قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپتۇ.

ئەتىسىدىن باشلاپ پۈتكۈل ئوردا مۇلازىملىرى جىددىي توي تەييارلىقىغا كىرىشىپ كېتىپتۇ. پادىشاه كىدىئان پۈتكۈل بۇخارا شەھىرىدىكى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان بارلىق خەلقنى تويغا تەكلىپ قىلىپ كاتتا ۋە داغدۇغىلىق توي مە-

ربكىسى ئۆتكۈزۈپتۇ. توي قىرىق كۈن داۋاملىشىپتۇ. يەتمىش پاتمان گۈرۈچ سىغىدىغان چوڭ داش قازانلاردا قىرىق كىچە - كۈندۈز شورپا، پولۇلار قاينىپ، داقا - دۇمباق، كاناي - سۇنايلار چېلىنىپ، پۈتكۈل شەھەر بايرام شادلىقىغا چۆمۈپتۇ.

قىرىق بىرىنچى كۈنى پادىشاھ كىدىئان قىزىنى سەمەرگە نىكاھلاپ بېرىپتۇ. يىگىرمە تۆگىگە قىزىنىڭ زىبۇ - زىننەت، كىيىم - كېچەكلىرىنى، يىگىرمە تۆگىگە يېمەك - ئىچمەك، ئون تۆگىگە پۇل - پۈچەكلەرنى يۈكلەپ بېرىپتۇ. مەنسۇر باي ۋە ئۇنىڭ چاكارلىرىغا تون - سەرپايىلارنى ئىنئام قىلىپ، سەكسەن قېچىرغا ئۆز ئېلىدىكى ئېسىل مالىلاردىن ئارتىپ بېرىپ يولغا سالىتۇ.

كىدىئان شاھىنىڭ قىزى ئىسمى - جىسمىغا لايىق پەرىزات قىز بولۇپ، بىر كۆرگەن ئادەم ئاشىق بىقارار بولۇپ خۇددى يوقىتىدىكەن. ئۇنىڭ چىرايىدىن ئاسمانىدىكى ئاي، يۇلتۇزلار، جەننەتتىكى ھۆر - پەرىلەرمۇ خىجىل ئىكەن. بەدىنىدىن ئىپار- ئەنبەر پۇراپ تۇرىدىكەن. ئىسمى دىلخۇمار ئىكەن. يەتتە ئىقلىمدىكى كاتتا شاھزادە، خانزادە، بەگزادىلەر بۇخارا ئېلىنىڭ بۇ گۈزىلىگە ئاشىق بولۇپ ۋەسلىگە يېتەلمەي جېنىدىن جۇدا بولۇشقانىكەن. مەلىكە دىلخۇمار چىراي - قامەت، ئەقىل - پاراسەت، ئەدەپ - ئەخلاقتا ئۆزىگە ئوخشاشلا تەڭدىشى يوق يىگىت سەمەرنى چىن دىلىدىن ياخشى كۆرۈپ، خۇدانىڭ ئۆزىنى خىيالىدىكىدەك يىگىت بىلەن مۇرادىنى ھاسىل قىلغانلىقىغا رەھمەت ئېيتىپتۇ. سەمەرمۇ مەلىكە دىلخۇمارنى كۆرگەن كۈنىدىن ئېتىبارەن كۆڭلىگە ئاشقىلىق ئوتى تۇتىشىپ، ئۇلار خۇدا قوشقان بىر جۇپلاردىن بولۇپ قاپتۇ.

ئەسلىدە مەنسۇر بايمۇ كىدىئان شاھىنىڭ قىزى دىلخۇمارنى كۆرگەن كۈندىن تارتىپ مەلىكىنىڭ ئىشقى - پىراقىدا ئۆرتىنىپ يۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇخارا ئېلىدە بۇ ئىشق ئوتىنىڭ دەردىدە ھەسرەت چەكمەكتىن ئۆزگە ئىلاجىنى قىلالمىغانىكەن. بۇخارا شەھىرىدىن ئايرىلىپ يەتتە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن مەنسۇر باي چاكارلىرىغا:

— ئەي مېنىڭ ئاقىل چاكارلىرىم، بىز جاپا - مۇشەققەتنى بىلله تارتىپ، راھەت - پاراغەتتە بىلله بولۇپ ئەللىك نەچچە كۈننى بۇخارا شەھىرىدە ئۆتكۈزگەنىدۇق. بىراق، بۇخارا شەھىرىنىڭ پادىشاھى قىزى مەلىكە دىلخۇمارنى قاراپ تۇرۇپ بىر گۇناھكارغا بەردى. ئەسلىدە ئۇ مەلىكە ماڭا تەئەللۇق ئىدى. قىرىقىڭلار بىر بولۇپ ھېلىقى گۇناھكارنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىپ مەلىكىنى ماڭا ئېلىپ بەرسەڭلار قانداق؟ — دەپ مەسلىھەت سالىتۇ. پادىشاھ كىدىئان مەنسۇر بايغا يىگىرمە چاكارنى

قوشۇپ بەرگەنىكەن. بۇ يىگىرمە چاكار مەنسۇر بايىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ ئۆزلىرى-نىڭ دەرھال بەجا كەلتۈرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. بىراق، مەنسۇر بايىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى چاكارلىرى:

ــ ئۆلتۈرمەك ئاسان، بىراق ھازىر ئۆلتۈرۈۋەتسەك ۋاقتى ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ گۇناھكارنى ئۆلتۈرۈۋەتسەك ھەممىمىز ئەجەل دەرياسىدا لەھەڭلەرگە يەم بولۇپ ئۆلۈپ كېتىمىز. ئۇنىڭدىن كۆرە بىز ئەجەل دەرياسىدىن ئۆتۈۋالغاندىن كېيىن دەريا بويىدا ئۇ گۇناھكارنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىپ، توينى دەريا بويىدا ئويىنىساق. مەلىكە دېمىسىمۇ ئۆزلىرىگە لايىق، مەلىكىنى سىلىگە ئېلىپ بەرسەك، ــ دەپ مەسلىھەت كۆرسىتىپتۇ. چاكارلارنىڭ بۇ گېپىنى مەنسۇر بايغا خوپ كەپتۇ. شۇ مەسلىھەت بىلەن ئۇلار يەنە يولنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. سازلىق، ئورمانلىق، دەشت ـ باياۋانلارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ئەجەل دەرياسىغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ دەل كۈن ئولتۇرغان ۋاقىت بولۇپ، مەنسۇر باي ئەتىسى ئەتىگەندە مال ـ دۇنيا ۋە چاكارلىرىنى دەريادىن ئۆتكۈزۈپ كەتمەكچى بوپتۇ.

كېچىسى سەھەر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە مەنسۇر بايىنىڭ دەريادىن ئۆتۈپ بولۇپ ئۆزىنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىپ، ئايالى مەلىكە دىلخۇمارنى ئۆز ئەمرىگە ئېلىپ، مال ـ دۇنيالىرىغا ئىگە بولۇۋېلىش يامان نىيەتتىدە بولۇۋاتقانلىقى ئايان بوپتۇ. سەھەر ئويغىنىپ مەلىكە دىلخۇمارغا:

ــ ئەي مەلىكەم، دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈشمىز بىلەن تەڭ تەقدىر ئىككىمىزنى بىر ـ بىرىمىزدىن ئايرىۋەتكۇدەك. مەنسۇر بايىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، مېنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىپ، سىزنى ئۆز نىكاھىغا ئېلىشنىڭ پىلانىنى قىلىۋاتىدۇ. بىز دەريانىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن مەنسۇر باي سىزگە «ماڭا تېگىپ خوتۇن بولۇڭ» دەيدۇ. سىز ھەرگىز ياق دېمەستىن «بىر باشقا بىر بۆڭ ھامان لازىم. مەن سىزگە تەگمەي كىمگە تېگەي. ئەۋۋەلىسىدىمۇ مەن ئۆزلىرىگە لايىق ئىدىم. مەن ھەم سىلىسىز جېنىمنى جان ئېتەلمەيمەن. مېنىڭ ئېرىم بولسا ئۆلۈپ تۇگىدى. بىراق، مېنىڭ بىر شەرتىم بار. مۇسۇلمانچىلىقنىڭ قائىدىسى بويىچە ئۆلۈپ كەتكەن ئېرىمگە ئالتە ئاي ئون كۈن ئىددەت تۇتۇپ، ئىبادەت قىلىپ روھىنى ياشارتىشىم كېرەك. سىز مۇشۇ شەرتىمگە كۆنسىڭىز ئالتە ئاي ئون كۈندىن كېيىن مەن سىز بىلەن توي قىلىشقا رازى» دەڭ. باي ئىلاجسىز سىزنىڭ شەرتىڭىزگە قوشۇلىدۇ. ئالتە ئاي ئون كۈن توشقاندىن كېيىن باي سىزگە توي قىلىش تەكلىپىنى قويىدۇ. سىز بايغا «قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىپ بېرىڭ» دەڭ. ھېكايە ئېيتىلىپ بولغاندىن

كېيىن بىز ئۇچرىشمىز، ــ دەپتۇ. ئۇلار يىغلاپ، قاقشاپ، تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە سەمەرنىڭ چېدىرىغا ئۇنى چاقىرغىلى مەنسۇر بايىنىڭ ئىككى چاكىرى كىرىپتۇ. سەمەر مەلىكە دىلخۇمار بىلەن كۆز يېشى قىلىپ خوشلىشىپ، مەنسۇر بايىنىڭ يېنىغا كەپتۇ. مەنسۇر باي سەمەرنى دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈشكە بۇيرۇپتۇ. سەمەر دولقۇنلىنىپ ئېقىپ تۇرغان دەريا قاينىمىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. سەمەر دەريانىڭ ئۆزىنى ئېتىشى بىلەن تەڭ مەنسۇر باي بارلىق مال ـ دۇنيا، چاكارلىرىنى كېمە ئارقىلىق دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپتۇ. بايىنىڭ كېمىلىرى ۋە چاكارلىرى ساق ـ سالامەت دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپتۇ. سەمەر دەريانىڭ قىرغىقىدا ئارام ئېلىپ ئولتۇرغانكەن، مەنسۇر بايىنىڭ يىگىرمە چاكىرى كېلىپ:

ــ تەلەيلىك گۇناھكار، دەريانىڭ قاراپ باقى! ــ دەپتۇ. سەمەر شۇنداق بۇرۇلۇپ دەريانىڭ قارىشى بىلەن تەڭ يىگىرمە چاكار تەڭلا كۆچەپ سەمەرنى دەريانىڭ ئىتتىرىۋېتىپتۇ. سەمەرنىڭ بېشى تاشقا تېگىپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. بىر لەھەڭ كېلىپ يۇتۇپ كېتىپتۇ. سەمەر لەھەڭنىڭ قارنىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

مەلىكە دىلخۇمار ۋە ئۇنىڭ مال ـ مۇلۇكلىرىنى قولغا چۈشۈرۈشنىڭ نىيىتىدە بولۇپ يۇرگەن مەنسۇر باي سەمەرنى ئۇجۇقتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن يىگىرمە چاكىرى بىلەن ئۆز غەلىبىسىنى تەنتەنە قىلىشىپتۇ. مەقسىتىمگە يەتتىم، دەپ ئويلىغان مەنسۇر باي سەمەرنى لەھەڭلەرنىڭ يېپ كەتكەنلىكىگە ئېچىنغان قىياپەتتە مەلىكە دىلخۇمارنىڭ قېشىغا كىرىپ:

ــ سەمەر تولىمۇ ئەقىللىك، مەرد يىگىت ئىدى، تەقدىرنىڭ قىسمىتى بىلەن لەھەڭلەرگە يەم بولۇپ ياش جېنىدىن ئايرىلدى. بۇمۇ خۇدانىڭ تەقدىرى. مەن سىزنىڭ، شۇنداقلا ئاتىڭىز پادىشاھ كىدىئاننىڭ ئالدىدا تولىمۇ بەك خىجىل. ئاتىڭىزنىڭ بىزگە قىلغان ياخشىلىقى ۋە ئىززەت ـ ھۆرمىتى يۈزىسىدىن سىزنى ئۆز نىكاھىمغا ئېلىپ ئاتىڭىزنىڭ ياخشىلىقىنى مۇشۇ ئارقىلىق قايتۇراي دەۋاتىمەن. سىزنىڭ رازىلىقىڭىز قانداق؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

مەلىكە دىلخۇمار سەمەرنىڭ ئۆزىگە ئۆگەتكىنى بويىچە:

ــ بىر باشقا بىر بۆك ھەرقاچان لازىم. ئۆزلىرىدەك يۇرت كاتتىلىرى مەندەك بىر مۇساپىرنىڭ بېشىنى سىلىماقچى بولۇۋاتقان تۇرسىلا قانداقمۇ ياق دېيەلەي. بىراق، مېنىڭ ئېرىم لەھەڭگە يەم بولۇپ كەتتى. ئېرىمنىڭ روھى ئۇچۇن ئالتە ئاي ئون كۈن خۇداغا تائەت ـ ئىبادەت قىلىشىم كېرەك. ئۆزلىرى مېنى ئەمرلىرىگە ئالماقچى بولسىلا ئالتە ئاي ئون كۈندىن كېيىن ئالسىلا، ــ دەپتۇ مەنسۇر بايغا. باي

ئىلاجسىز مەلىكە دىلخۇمارنىڭ بۇ شەرتىگە كۆنۈپتۇ.

مەنسۇر باي مەلىكە دىلخۇمارنى ئۆز يۇرتىغا ئېلىپ كېلىپ، ئايرىم بىر ئۆينى تەييارلاپ ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئون ئىككى ئايالىنى ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا قويۇپتۇ. ئۆزى بولسا ئالتە ئاينى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن چاكارلىرىنى باشلاپ سودىگەرچىلىككە چىقىپ كېتىپتۇ. مەلىكە دىلخۇمار ئېرى سەمەرنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ، ئۇنىڭ تىنچ - ئامانلىقىنى خۇدادىن تىلەپ ئالتە ئاي ئون كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئالتە ئاي ئون كۈندىن كېيىن مەنسۇر باي قايتىپ كېلىپ مەلىكە دىلخۇمارغا توي قىلىش تەكلىپىنى قويۇپتۇ. باينىڭ تەكلىپىنى ئاڭلىغان مەلىكە:

— مېنىڭ يەنە بىر شەرتىم بار، ئۆزلىرى ئاشۇ شەرتىمنى ئادا قىلغاندىن كېيىن توي قىلىپ مېنى ئەمرلىرىگە ئالسىلا، — دەپتۇ.

— سىزنىڭ ھەرقانداق شەرتىڭىز بولسا ئورۇنلاشقا مەن تەييار، شەرتىڭىزنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ، — دەپتۇ باي.

— ئۆزلىرىنىڭ مېنى راستلا خوتۇنلۇققا ئېلىش نىيەتلىرى بولسا ماڭا قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىپ بېرىشلىرى كېرەك ! — دەپتۇ مەلىكە دىلخۇمار. مەلىكىنىڭ دەردىدە ئالتە ئاي ئون كۈننى كىشى يۇرتىدا ئۆتكۈزۈپ ئۇنىڭ ۋىسال ئىشقىدا ئوت بولۇپ كۆيۈۋاتقان باي بۇ شەرتنى ئاڭلاپ بېشى قېتىپتۇ. ئۆزى قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ ھېكايىنى بىلىدىغان كىشىنى ئىزدەپ تېپىپ مەلىكىگە ئېيتقۇزۇپ بېرىپ شەرتىنى ئادا قىلىپ، ئۇنى نىكاھىغا ئالماقچى بوپتۇ. چاكارلىرىنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— شەھەرمۇشەھەر، يۇرتمۇيۇرت بېرىپ جاكارلاش. كىمدىكىم قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى بىلسە دەرھال مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كېلىڭلار، مىڭ دىنار ئالتۇن ئىنئام قىلىمەن! — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. باينىڭ بۇيرۇقى بىلەن قىرىق نەپەر چاكار قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى بىلىدىغان كىشىنى ئىزدەپ تېپىش ئۈچۈن ئاتلىنىپتۇ.

مەنسۇر باينىڭ چاكارلىرى قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى بىلىدىغان كىشىنى ئىزلەپ تاپقاچ تۇرسۇن، بىز بىر كەلىمە سۆزنى سەمەردىن ئاڭلايلى:

بۇ شەھەردە بىر بېلىقچى بوۋاي بولۇپ، ھەركۈنلۈكى ئەجەل دەرياسىغا تور تاشلاپ، بېلىق تۇتۇپ سېتىش ئارقىلىق كۈننى ئۆتكۈزىدىكەن. بۇ بېلىقچى كۈندىلىك ئادىتى بويىچە بۇگۈن ئەتىگەن ئەجەل دەرياسىغا كېلىپ، تورنى كەڭ يېيىپ دەرياغا سالغانىكەن تورىغا بىر لەھەڭ چۈشۈپتۇ. بوۋاي ئەتىگەندىلا خۇدانىڭ ئۆزىگە

قىلغان بۇ ئىلتىپاتىغا مىڭ مەرتىۋە رەھمەت ئېيتىپ، تورنى يىغىپ لەھەڭنىڭ قارىنىنى يېرىپتۇ. لەھەڭنىڭ قارنىدىن قەددى ـ قامەتلىك، كېلىشكەن يىگىت سەمەرچىقىپتۇ. ئۇ هوشسىز ئىكەن. بوۋاي سەمەرنى ئۆيىگە ئېلىپ كېلىپ، داڭلىق تېۋىپلارنى تەكلىپ قىلىپ، قىرىق كۈن داۋالىتىپ هالىدىن ئوبدان خەۋەر ئاپتۇ. ئىلگىرى بۇ بېلىقچىنىڭ تورىغا گاهى كۈنى بىر، گاهى كۈنى ئىككى بېلىق ئاران چۈشىدىكەن. سەمەرنى ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەن كۈندىن باشلاپ تورىنى هەرقېتىم دەريادا تاشلىسا بەش ـ ئون لەھەڭ چۈشۈپتۇ. بوۋاي بۇ لەھەڭلەرنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ، ئۆمرىدە ئويلاپمۇ باقمىغان دەرىجىدە كاتتا بايغا ئايلىنىپتۇ. قىرىق كۈندىن كېيىن سەمەر سەللىمازا ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ.

بىر بازار كۈنى بېلىقچى بوۋاي ئەتىگەن تۇتقان بېلىقلىرىنى سېتىپ چىقىش ئۈچۈن بازارغا كىرگەنىكەن، مەنسۇر بايىنىڭ چاكارلىرىنىڭ شەهەر كوچىلىرىدا: «ئەيۇهەننەس، ئىشىتىڭلار ئامۇخاس! باي غوجامنىڭ ئەمرى: قانداقلىكى كىشى سەمەر بىلەن قەمەرنىڭ هېكايىسىنى بىلسە باي ئۇ كىشىگە مىڭ دىنار ئالتۇن ئىنئام قىلىدۇ!» دەپ توۋلاپ يۈرۈشكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. بېلىقچى بوۋاي شەهەرگە ئېلىپ كىرگەن بېلىقلىرىنى سېتىپ ئۆز ئۆيىگە يېنىپ چىققاندا سەمەر بوۋايدىن:

ــ بوۋا، بۈگۈن بازاردا قانداق ئۆزگىرىشنى بايقىدىڭىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ مەنسۇر بايىنىڭ چاكارلىرىنىڭ شەهەر كوچىلىرىدا قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ هېكايىسىنى بىلىدىغان كىشىنى ئىزلەپ جار سېلىشلىرىنى هېسابقا ئالمىغاندا ئۆزگىرىش يوق، هەممە ئىش ئىلگىرىكىدەك، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بوۋاي.

بۇنى ئاڭلىغان سەمەر ئۆز مەهبۇبىسى مەلىكە دىلخۇمارنىڭ بۇ شەهەردە هايات ئىكەنلىكىنى بىلىپ يېتىپتۇ ۋە:

ــ بوۋا، سىز تېزدىن مەنسۇر بايغا مېنىڭ قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ هېكايىسىنى بىلىدىغانلىقىمنى ئېيتىڭ! مەن قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ هېكايىسىنى بىلىمەن، ــ دەپتۇ.

بېلىقچى بوۋاي مەنسۇر بايىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ئوغلىنىڭ قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ هېكايىسىنى بىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان باي غايىب خەزىنە تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇپ كېتىپتۇ ۋە تۆت ئاتلىق چاكىرىنى بېلىقچى بوۋاينىڭ ئوغلىنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتىپتۇ. بۇ تۆت چاكار بېلىقچى بوۋاي بىلەن بىللە ئۇنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. ئۇنىڭغىچە سەمەر نىقابلىنىۋاپتۇ. بېلىقچى بوۋاي مەنسۇر بايىنىڭ چاكارلىرىنى ئۆز ئۆيىگە باشلاپ كېلىپ سەمەرگە چاكارلارنىڭ كېلىش مەقسىتىنى

ئېيتىپتۇ. سەمەر چاكارلار بىلەن بىللە مەنسۇر بايىنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. مەنسۇر باي نىقابلىنىۋالغان سەمەرنى تونۇيالمىغاچقا ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپتۇ ۋە:

ــ مېنىڭ ئالماقچى بولغان ئايالىم قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى ئېيىتىپ بېرىش شەرتىنى قويدى. بېلىقچى بوۋاي ئۆزلىرىنىڭ قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى بىلىدىغانلىقلىرىنى خەۋەر قىلىپ مېنى بىر غەمدىن خالاس قىلدى. ئۆزلىرى مەن ئالماقچى بولغان ئايالغا قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىپ بەرسىلە، ــ دەپتۇ.

ــ بوپتۇ، سىلىنىڭ بەختلىرى ئۈچۈن، قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى بولغۇسى ئاياللىرىغا ئېيتىپ بېرەي. بىراق، مەن ھېكايىنى ئېيتىشتىن ئىلگىرى سىلى مېنىڭ ئىككى تۈرلۈك شەرتىمنى ئورۇنلاشلىرى كېرەك، ــ دەپتۇ سەمەر.

ــ مەن ئۇ مەلىكىنى ئۆز نىكاھىمغا ئېلىش ئۈچۈن ھەرقانداق شەرت بولسا تا-مامەن ئورۇنلايمەن. قېنى ئۆزلىرى شەرتىنى ئوتتۇرىغا قويسىلا، ــ دەپتۇ باي كۆرەڭ-لىگەن ھالدا.

ــ مەن سىلى ئالماقچى بولغان ئايالغا قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىپ بېرىشتىن ئىلگىرى سىلى ماڭا بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ مەن ئۇ ھېكايە-نى ئېيتسام بولىدىغانلىقى توغرىسىدىكى مۆھرى بېسىلغان رۇخسەت خېتىنى ئەكې-لىپ بېرىلا، بۇ بىرىنچى شەرت؛ ئىككىنچى شەرت، بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى پۈتكۈل شەھەر خەلقىنى شەھەر مەيدانىغا يىغسۇن. مەن قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى پادىشاھنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، سىلىنىڭ ئالماقچى بولغان ئايالىرىغا، شۇنداقلا پۈ-تكۈل خەلقىگە ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دەپتۇ سەمەر.

سەمەرنىڭ بۇ شەرتلىرىنى ئاڭلىغان باي ھەيران بوپتۇ ۋە:

ــ پادىشاھ دېگەن ئادەتتىكى كىشى بولمىسا، بىر دۆلەتنىڭ پادىشاھى تۇرسا، مۇشۇنداق ئادەتتىكى بىر ئىش ئۈچۈن يەنە كېلىپ ھېكايە ئېيتىش ئۈچۈن پادىشاھ-تىن تىلخەت ئېلىپ، پۈتكۈل شەھەر خەلقىنى شەھەر مەيدانىغا يىغىشنىڭ نېمە زۆ-رۇرىيىتى بولسۇن! بۇ تولىمۇ يولسىز شەرت ئىكەن، ــ دەپتۇ.

ــ ئۇنداقتا ئۆزلىرى بۇ شەرتىنى يولسىز كۆرۈپ ئورۇنلاشتىن باش تارتسىلا مەنمۇ ھېكايىنى ئېيتمايمەن، ــ دەپتۇ سەمەر.

مەنسۇر باي ئىلاجسىز ئوردىغا قاراپ يول ئاپتۇ. قەمەر شاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ:

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، سۇلتانى باكىرەم! ــ دەپ باش ئېگىپ، قول باغلاپ

تۇرۇپتۇ.

قەمەر شاھ بايىنىڭ كېلىش سەۋەبىنى سوراپتۇ. باي ئېيتىشقا ئىلاجسىز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ.

ــ ھەرقانداق غەم - غۇسسىڭىز بولسا قورقماستىن ئېيتىۋېرىڭ، سۆزىڭىز ئورۇنلۇق بولسا ھەم قۇربىتىم يەتسە بەجا كەلتۈرىمەن، ــ دەپتۇ قەمەر شاھ.

ــ مېنىڭ بۇ دۇنيادا ھېچقانداق ئارتۇق غېمىم قالمىدى. بىراق، مەن كىدىئان شاھىنىڭ مەلىكىسىگە ئۆيلەنمەكچى بولغانىدىم، ئۇ مەلىكە قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىپ بېرىشىمنى توي قىلىشنىڭ شەرتى قىلدى. مەن ئۇ ھېكايىنى بىلمىگەنلىكىم ئۈچۈن چاكارلىرىمغا شەھەر كوچىسىغا چىقىپ كىمكى قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىشنى بىلسە ئۇ كىشىگە مىڭ دىنار ئالتۇن ئىنئام قىلىدىغانلىقىم توغرىسىدا جار سالدۇردۇم. بىر كۈنى بىر بېلىقچىنىڭ ئوغلىنىڭ قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى بىلىدىغانلىقى مەلۇم بولدى. بىراق، ئۇ بېلىقچىنىڭ ئوغلى ئۆزلىرىنىڭ قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىسا بولىدىغانلىقى ھەققىدىكى مۆھۈرلىرى بېسىلغان تىلخەتلىرىنىڭ بولۇشىنى ھەم سىلى پۈتكۈل شەھەر خەلقىنى شەھەر مەيدانىغا يىغسىلا ئاندىن سىلىنىڭ يانلىرىدا ئولتۇرۇپ قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىدىغانلىقىنى شەرت قىلدى. مەن شۇ شەرت ۋەجىدىن ئىلاجسىز ئۆزلىرىنىڭ ھۇزۇرلىرىغا كېلىشكە مەجبۇر بولدۇم، ــ دەپتۇ مەنسۇر باي.

قەمەر شاھىمۇ قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسىغا قىزىقىپتۇ، بۇ كۈلكىلىك شەرتنى ئاڭلاپ ھەيران بوپتۇ.

ــ سىز قەمەر بىلەن سەمەرنىڭ ھېكايىسى ئارقىلىق بەختلىك بولىدىغان ئىش بولسا بوپتۇ. مەن بېلىقچى بوۋاينىڭ ئوغلىنىڭ شەرتلىرىنى تامامەن ئورۇنلايمەن، ــ دەپتۇ.

مەنسۇر باي پادىشاھ قەمەرگە توققۇز قېتىم تەزىم قىلىپ، ئوتتۇز قېتىم رەھمەت ئېيتىپ ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ ۋە پادىشاھنىڭ شەرتلەرنى تامامەن ئورۇنلىيالايدىغانلىقىنى سەمەرگە يەتكۈزۈپتۇ.

پادىشاھ قەمەر پۈتكۈل شەھەر خەلقىنى شەھەر مەيدانىغا يىغىپ، ئۆزى ئالتۇن تەختە ئۇستىدە ئولتۇرۇپ، سەمەر ئۈچۈن يېنىدا بىر كۈمۈش كۈرسىنى قويۇپ قويۇپتۇ.

مەنسۇر باي مەلىكە دىلخۇمارنى، سەمەرنى ۋە چاكارلىرىنى ئېلىپ شەھەر مەيدانىغا يېتىپ كەپتۇ. پادىشاھ قەمەر نىقابلىنىۋالغان ئىنىسى سەمەرنى تونۇيالماپتۇ.

سەمەر كۆموش كۆرسىدا ئولتۇرۇپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ.

سەمەر ئاكىسى قەمەر بىلەن ئۆلۈمگە مەھكۇم بولغانلىقى، چۆلدە بەخت قۇشىنى ئېتىپ كاۋاپ قىلىپ ئاكىسىنىڭ قوينىغا سېلىپ قويغانلىقى ۋە ئۆزىنىڭ يەنە بىر-خىل قۇشنىڭ گۆشىنى يەپ جان ئۇزگەنلىكى، ئەۋلىيالارنىڭ ياردىمى بىلەن قايتا تىرىلىپ ئاكىسىنى ئىزدەپ شەھەرگە كىرىپ ئەجدىھاغا يەم بولۇش ئالدىدا تۇرغان قىزنى قۇتقۇزۇپ ئەجدىھانى يوقاتقانلىقى، ئۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ۋەزىرنىڭ نىيىتى بۇ-زۇلۇپ، ئاخىرى ئۆزىنى زىندانغا سالغانلىقىنى ھېكايە قىپتۇ. ھېكايە شۇ يەرگە كەل-گەندە ھەممە ئىشنى چۈشىنىپ ئولتۇرغان قەمەر شاھ تاقەت قىلالماي:

— جاللات! — دەپ ۋارقىراپتۇ. قىرىق نەپەر جاللات ھازىر بوپتۇ.

— مەككار ۋەزىرنى لەشكەرلىرى بىلەن قوشۇپ دارغا ئېسىڭ! — دەپ ئەمر قىپتۇ. جاللاتلار ۋەزىرنى لەشكەرلىرى بىلەن قوشۇپ دارغا ئېسىپتۇ. سەمەر ھېكايىسىنى دا-ۋاملاشتۇرۇپتۇ.

سەمەرنىڭ زىندانىدىن چىقىپ مەنسۇر بايغا چاكار بولۇپ ئەجەل دەرياسىدىن ئۆتۈپ بۇخاراغا بېرىپ پادىشاھنىڭ قىزىنى ئالغانلىقى، ياناشىدا مەنسۇر بايىنىڭ نىيىتى بۇ-زۇلغانلىقى، بۇ قارا نىيەتلىك ئادەمنىڭ غەرىزىنى سەمەر بىلەن ئايالى دىلخۇمارنىڭ سەزگەنلىكى، دەريادىن ئۆتۈپ ئۆزىنى مەنسۇر بايىنىڭ چاكارلىرى دەرياغا تاشلىۋەتكەن-لىكى، ئۆزىنىڭ بېلىققا يۇتۇلۇپ بېلىقچى بوۋاي تەرىپىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىنغانلىقى ۋە بۇ سورۇنغا قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى ھېكايە قىلىپ كېلىپ، قەمەر بىلەن سە-مەرنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتقان يىگىت دەل مۇشۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ ئۆز ئىنىسى سەمەر ئىكەن، — دەپ سەمەر يۇزىدىكى نىقابىنى ئېلىۋېتىپتۇ.

پادىشاھ قەمەر ئىنىسى سەمەرنىڭ ئۆز يېنىدا ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، تەقدىر-نىڭ قىسمىتىگە ھەيران قاپتۇ. ئاكا - ئۇكا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، كۆزلىرىدىن دىدارلىق ياشلىرىنى ئاققۇزۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن پۈتكۈل شەھەر خەلقى ھەيران بولۇ-شۇپتۇ. ئالتە ئايدىن بېرى ئېرى سەمەرنىڭ دىدارىغا ئىنتىزار بولۇپ كەلگەن مەلىكە دىلخۇمار ئۆزىنى سەمەرنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن شە-ھەر خەلقىنىڭ ھەيرانلىقى تېخىمۇ ئېشىپتۇ. مەلىكە دىلخۇمارنىڭ يۈزىگە ئابىھايات سۈيىنى تېمىتىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. پادىشاھ قەمەر:

— جاللات! — دەپ توۋلىغانىكەن، قىرىق نەپەر جاللات:

— لەببەي، پادىشاھى ئالەم، پەرمانلىرىغا تەييار! — دەپتۇ قىلىچلىرىنى يالا-ڭاچلاپ.

ـــ كاززاپ مەنسۇر بايىنى چاكارلىرى بىلەن قوشۇپ دارغا ئېسىڭلار! ـــ دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. جاللاتلار مەنسۇر بايىنى چاكارلىرى بىلەن قوشۇپ دار مەيدانغا ئېلىپ مېڭىپتۇ. شەھەر مەيدانغا يىغىلغان خالايىقلار پادىشاھ قەمەرنىڭ ئادىللىقىغا ئاپىرىن ئېيتىپتۇ. پادىشاھ قەمەر مەيدانغا يىغىلغان پۇتكۈل خەلقنى ئىنىسى سەمەر بىلەن مەلىكە دىلخۇمارنىڭ تويىغا تەكلىپ قىپتۇ.

ئەتىسىدىن باشلاپ قىرىق كۈنگىچە شەھەر توي تەنتەنىسىگە چۆمۈپتۇ. نەچچە مىڭلىغان كالا، قويلارنىڭ بېشى كېسىلىپ، مىڭ پاتمانلىق داش قازانلاردا شورپىلار قاينىپ، پولۇلار پىشىپ تۇرۇپتۇ. داقا ـ دۇمباق، كانای ـ سۇنايلارنىڭ يېقىملىق ئاۋازى يەر ـ زېمىننى لەرزىگە سالىتۇ. شەھەر خەلقى ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ توي تەنتەنىسىنى ئەۋجىگە كۆتۈرۈشۈپتۇ. بۇ خۇشاللىق كۈنلەرنىڭ شاراپىتى يۇزدىن پادىشاھ قەمەر پۇتكۈل شەھەر خەلقىنىڭ ئۈستىدىن ئۈچ يىلغىچە ئېلىنىدىغان باج ـ سېلىقنى كۆتۈرۈۋېتىپتۇ. شەھەر خەلقى پادىشاھ قەمەرگە ئۆزۈن ئۆمۈر تىلىشىپتۇ.

شاھزادە سەمەر قىرىق كۈندىن كېيىن ئايالى مەلىكە دىلخۇمارنى ئېلىپ، قېينىئاتىسى پادىشاھ كىدىئاننىڭ شەھىرى ـــ بۇخاراغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئوردا مۇلازىملىرى ئەجەل دەرياسىغىچە ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. پادىشاھ قەمەر ئاق كۆڭۈل، رەھىمدىل كوزىچى بوۋاينى ئوڭ قول ۋەزىرلىككە، بېلىقچى بوۋاينى سول قول ۋەزىرلىككە تەينىلەپ، ئەلنى ئادالەت بىلەن سوراپ دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ. «ياخشىلىق قىلساڭ ياخشىلىق كۆرەرسەن» دېگەن سۆز شۇنىڭدىن قالىتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇرەھمان ئاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، 63 ياش، باشلانغۇچ مەكتەپنى پۇتكۈزگەن، دېھقان، گۇما ناھىيەسى موكۇيلا يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **غالىبجان تۇرسۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، گۇما ناھىيەلىك ئوقۇتۇش پونكىتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1993

«گۇما خەلق چۆچەكلىرى»، 1994

پەری قىز بىلەن تازنىڭ ھېكايىسى

بۇرۇنقى زاماندا بىر شەھەردە بىر باي بولۇپ، ئۇ باينىڭ ئىككى خوتۇنى بار ئىكەن. ئۇ خوتۇنلارنىڭ بىرى ئىككى ئوغۇل تۇغۇپتۇ، يەنە بىرى بىر ئوغۇل تۇغۇپ تۇغۇتىدا ئۆلۈپ كېتىپتۇ. يېڭى تۇغۇلغان ئوغۇل چوڭ خوتۇننىڭ قولىدا قاپتۇ. چوڭ خوتۇننىڭ ئۆگەيلىكى قاتتىق بولغاچقا، بالىغا ياخشى قارىماپتۇ. ئۇ پاسكىنىچىلىق ئىچىدە بەزىدە ئاچ، بەزىدە توق چوڭ بوپتۇ، ئاقىۋەتتە ئۇنى جاراھەت بېسىپ، بېشى گەدەنگە كەلگۈچە ئاپىاق قوماق تاز بولۇپ كېتىپتۇ. ئاكىلىرى ئۆيلىنىپتۇ، بۇ بالا بولسا ئۆيدە چاكارنىڭ ئورنىدا ئىشلەپ يۈرۈپتۇ. ئۇنى ئائىلىسىدىكى ھەممىسىلا «تاز» دەپ ئاتايدىكەن، ئۆزىنىڭ ئىسمى بولسا ئۇنتۇلۇپ كېتىپتۇ.

بىر كۈنى باي ئۆزىدىن كېيىن قالسا بالىلىرىنىڭ قانداق ھايات كەچۈرىدىغانلىقىنى، قانداق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللانسا بولىدىغانلىقىنى بىلىپ باقماقچى بولۇپ ئوغۇللىرىنى چاقىرتىپ:

ــ بالىلىرىم، بۈگۈن سىلەر بالدۇرراق ئۆخلاپ چۈش كۆرۈڭلار، چۈشۈڭلاردا نېمە كۆرگەن بولساڭلار ئەتە ماڭا ئېيتىپ بېرىسىلەر، ــ دەپتۇ.

باينىڭ چوڭ ئوغۇللىرى ئاياللىرىنىڭ يېنىغا كىرىپ ئۆخلايدىكەن، كىچىك ئوغلى بولسا دائىم ئات ئېغىلىدا ئۆخلايدىكەن. چوڭ ئوغلى ئاخشىمى ياتقاندا ئەتىسى دادىسىغا نېمە دەيدىغانلىقىنى ئويلاپ، «چۈشۈمدە ناھايىتى نۇرغۇن يەرگە ئىگە باي بولۇپتىمەن، نەچچە يۈزلىگەن چاكار مېنىڭ قول ئاستىمدا ئىشلىگۈدەك، ساڭا ئاشلىقلىرىم لىق تۇرغۇدەك» دېسەم بولىدىمۇ، دەپ كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. ئوتتۇرانچى ئوغلى «چوڭ بىر شەھەردە لەپكە ئېچىپ، سودىگەرچىلىك قىلىپ چۈش كۆرۈپتىمەن» دېسەملا بولىدىمۇ، دەپ كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. كىچىك ئوغلى ئېغىلغا كىرىپ ھېچنېمە سىنى ئويلىمايلا، ئويلاشنىمۇ ھەم خالىماي ئۆخلاپ قاپتۇ. ئۇ ئوڭ تىزىدا كۈن، سول تىزىدا ئاي، ئوتتۇرىدا يۇلتۇز تۇرغان ھالەتتە چۈش كۆرۈپتۇ. ئەتىسى ئورنىدىن تۇرۇپ، مەن ئاجايىپ چۈش كۆرۈپتىمەن، بۈنى دادامغا ئېيتسام قانداق بولىدۇ، ئېيتمىسام قانداق بولىدۇ؟ بۈنى ئېيتقىنىمدىن ئېيتمىغىنىم ياخشى، ئاكاملار ئاڭلاپ قالسا مېنى مازاق قىلىدۇ، دەپ ئويلاپتۇ.

باي ئەتىگەنلىكى بالىلىرىنى ئالدىغا چاقىرتىپ ئۇلارنىڭ نېمە چۈش كۆرگەنلىكىنى سورىغانىكەن، چوڭ ئوغلى:

ــ دادا، چۈشۈمدە سەن ماڭا نۇرغۇن يەر ئېلىپ بېرىپسەن، نەچچە يۈز ئادەمنى

ئالدىمغا سېلىپ دېھقانچىلىق قىلىۋاتقۇدەكمەن، ــ دەپتۇ.

ــ ياخشى، ــ دەپتۇ باي، ــ سەن دېھقانچىلىقنى ياخشى كۆرىدىكەنسەن، ئارزۇ-يۇڭ بويىچە مەن سېنى دېھقانچىلىققا سېلىپ قويماي، ــ دەپتۇ. ئوتتۇرانچى ئوغلىدىن سورىغاندا، ئۇمۇ ئاخشام ئويلىغانلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. باي ئۇنىمۇ ئارزۇسىغا يەتكۈزمەكچى بوپتۇ. ئاخىرىدا باي:

ــ ھە، تاز، سەن قانداق چۈش كۆردۈڭ؟ ــ دەپ سورىغانىكەن، تاز:

ــ دادا، مەن چۈشۈمدە ئېغىلدىكى ئات - كالىلارنىڭ ئاستىنى تازىلاپ چۈش كۆرۈپتىمەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا سەن مۇشۇ ئىككى ئاكاڭنىڭ يۇندىپۈرۈشلۇقىنى قىل جۇمۇ؟ ــ دەپتۇ باي ئۇنىڭغا.

شۇنىڭدىن كېيىن باي چوڭ ئوغلىغا يەر ئېلىپ بېرىپ، مەدىكار سېلىپ، دېھقانچىلىققا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. ئوتتۇرانچىسىغا دۇكان ئېچىپ بېرىپتۇ. كىچىك ئوغلىغا بولسا «يۇندىپۈرۈشلۇقنى قىل» دەپتۇ.

ئارىدىن ئاز ۋاقىت ئۆتۈپ باي ئۆلۈپ قاپتۇ. دادىسى ئۆلگەندىن كېيىن بۇ تاز بىر نەچچە كۈن چوڭ ئاكىسىنىڭ ئۆيىدە، يەنە بىر نەچچە كۈن كىچىك ئاكىسىنىڭ ئۆيىدە يۈگۈر - يېتىم ئىشلىرىنى قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ.

بۇ تازنىڭ ھېكايىسى مۇشۇ يەردە تۈرۈپ تۇرسۇن، بىز گەپنى باشقا ياقتىن باشلايلى:

باشقا بىر شەھەردە بىر ئەتىگەنلىكى جامائەت بامدات نامىزى ئۆتەش ئۈچۈن مەسچىتكە كىرسە، يېڭى تۈغۇلغان بىر بوۋاق يۆگەككە ئورالغان ھالدا يىغلاپ ياتقۇ-دەك. مەسچىتكە ئەڭ ئالدىدا كىرگەن مەزىن بوۋاقنى قولىغا ئېلىپ قارىسا، ئۇ قىز ئىكەن. جامائەت مەسلىھەتلىشىپ، بۇ قىزنى مۇشۇ مەسچىتنىڭ جامائىتىنىڭ بىرى بولغان بالىسىز بىرسىگە بېرىپتۇ. ئۇ كىشىنىڭ قولىدا بۇ قىز چوڭ بولۇپ بويىغا يېتىپتۇ. بويىغا يەتكەن بۇ قىز شۇ شەھەردىكى ئوتتۇراھال بىر باينىڭ بالىسى بىلەن تېپىشىپ قاپتۇ. بۇ بالا قىزنىڭ دادىسىغا ئەلچى ئەۋەتكەنىكەن، ئۇ كىشى: «ئۇ باينىڭ بالىسىغا قىزىمنى بەرمەيمەن» دەپ ئۇنماپتۇ. قىز دادىسىنىڭ رازى بولمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئوغۇل بىلەن قېچىپ كېتىش نىيىتىگە كېلىپ، ئىككىسى قاچاقچى بوپ-تۇ- دە، شۇ كېچىسى يېرىم كېچە بولغاندا ئۇچرىشىدىغان ئورۇننى بەلگىلەپتۇ. ئو-غۇل ئىككى ئاتنى توقۇپ تەييارلاپ ئېلىپ كېلىدىغان بولۇپ قايتىپتۇ. ئوغۇل ۋەدە بويىچە ئىككى ئاتنى توقۇپ ئېلىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا ۋاقىت تېخى بالدۇر ئە-كەن، شۇڭا ئۇ دالدىراق بىر جاينى تېپىپ ئولتۇرۇپ ۋاقىت ئۆتكۈزمەكچى بوپتۇ - دە، دالدا يەردە ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ.

يىگىت ئۇ يەردە ئۇخلاپ تۇرسۇن، ئەمدى گەپنى تازدىن ئاڭلايلى:

ھېلىقى تاز ئاكىلىرىنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەپ ئۇلارنىڭ ئازابىغا چىدىماپتۇ، چۈنكى قايسى ئاكىسىنىڭلا ئۆيىگە بارسا، ئۇنىڭغا ئارامچىلىق يوق ئىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە، تاياق ـ توقماق، تىل ـ ئاھانەتلەرمۇ ئۇنىڭ جېنىغا پېتىپتۇ. بۇ ئازابلارغا چىدىمىغان تاز ئۆز شەھىرىنى تاشلاپ باشقا شەھەرگە قېچىپ كەتمەكچى بولۇپ مەڭىپتۇ. شۇ ماڭغىنىچە بىر نەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر كېچىسى ھېلىقى قىز بار شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. قاراڭغۇ كېچىدە قەيەرگە بېرىشىنى بىلمىگەن تاز تاڭ ئاتقۇزۇش ئۈچۈن دالدا يەر ئىزدەپ مېڭىپ ھېلىقى بالا ئۇخلاپ قالغان يەرگە بېرىپ قاپتۇ، قارىغۇدەك بولسا، بىرسى ئىككى ئاتنىڭ چۇلۇڭۇرىنى قولىدا تۇتۇپ پېشايۋاننىڭ بۇلۇڭىدا ئۇخلاۋاتقۇدەك. تاز ئاتنىڭ چۇلۇڭۇرىنى ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىپ «خۇدا بەردى» دەپلا بىر ئاتقا مىنىپ، يەنە بىر ئاتنى يېتەكلەپ تار كوچىلار بىلەن كېتىپ بارغاندا، بىر دەرۋازىنىڭ ئالدىدا بىر قىز يۇگۇرۇپ كېلىپلا «كەلدىڭىزمۇ؟» دېگەنىكەن، تازمۇ ھېچنەرسىنى ئاڭقىرالمايلا «ھەئە» دەپتۇ. قىز يېتىلەكتىكى ئاتقا مىنىپتۇ ـ دە، تازنىڭ كەينىدىن يولغا راۋان بوپتۇ. تاز بارا ـ بارا ئەھۋالنى چۈشىنىپ قىزدىن ئۇزاپ مېڭىپتۇ، چۈنكى ئۇ، قىز ماڭا يېقىن ماڭسا، مېنىڭ تاز ئىكەنلىكىمنى كۆرۈپ قېلىپ قايتىپ كېتىدۇ، دەپ ئەنسىرەپ قىز بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدا ئارىلىق قالدۇرۇپ مېڭىپتۇ. تاڭ ئاتقۇچە ئۇلار شەھەردىن خېلى بەك ئۇزاپ كېتىپتۇ. قىزمۇ ئۇنىڭ ئۆزىنى يېتىشتۇرمەي ماڭغىنىغا ھەيران بولۇپ، ئاخىر ئۇنى ۋارقىراپ توختىتىپ يېنىغا بېرىپ قارىسا، ئۇ ھېلىقى ئۆزى ياخشى كۆرگەن يىگىت ئەمەس، بەلكى يېنىغا ئادەم يېقىن كېلىشتىن يىرگىنىدىغان بەتبەشىرە بىر تاز تۇرغۇدەك. قىز «ئاھ خۇدا» دەپلا ئۆزىنىڭ پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپتۇ. قايتىپ كېتەي دېسە، ئەمدى كېتىش مۇمكىن ئەمەس، شۇڭا ئۇ پېشانەمگە پۈتۈلگىنى مۇشۇ بولسا كېرەك، دەپ تەقدىرگە تەن بېرىپتۇ. ئۇلار شۇ ئەتراپتىكى بىر ئورمانلىققا بېرىپ دەم ئېلىپ، باش كۆزلىرىنى يۇيۇپ، ئاتلىرىنى تويغۇزۇپتۇ. ئاندىن ئۇلار كېچىلەپ يول مېڭىپ، بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپ، باردىغان جايى بولمىغانلىقتىن بىر دەرۋازىنى قېقىپتۇ. دەرۋازىدىن بىر بوۋاي چىقىپ:

ـــ نېمە ئادەم سىلەر؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ بىز بىر يولۇچى ئىدۇق، باردىغان يېرىمىز بولمىغاچقا مۇشۇ يەردە قونۇپ كېتەيلى دېۋىدۇق، ـــ دەپتۇ تاز. بوۋاي ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپتۇ. ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن قارىسا، يىگىت قوماق تاز، قىز بولسا پەردەك گۈزەل بىر قىز ئىكەن. بوۋاي، تاز بۇ قىزنىڭ نېمىسىدۇ؟ قىزنىڭ ئېرىمىكىن دەي دېسەم، بۇ قىز بۇنداق تازنى ياراتمايدۇ، بەلكىم خىزمەتكارى بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ. تاز بىلەن

قىز بۇ ئۆيده قونۇپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەنده بوۋاي ئۇلاردىن نەگە باربىدىغانلىقىنى سورىدى. غانىكەن، ئۇلار ئېنىق بىر نەرسە دەپ بېرەلمەپتۇ. بۇنىڭغا قاراپ بوۋاي ئەھۋالنى چۈشىنىپ:

— سىلەر بىر يەردىن قېچىپ كەپسىلەر، قارىغاندا بارار - تۇرار جايىڭلار يوق ئىكەن. ئەمدى بىزنىڭ ئۆيده قېلىڭلار، بىز بوۋاي - موماينىڭ باشقا بۇ ئۆيده ئادەم يوق. مەن ئىمام - مەزىنلەرنى چاقىرتىپ سىلەرنى نىكاھ قىلدۇرۇپ قويىاي، — دەپ ئىمام - مەزىنلەرنى چاقىرتىپ كېلىپ نىكاھ قىلدۇرۇپ قويۇپتۇ.

ئۇلار شۇ بويىچە بوۋاينىڭ ئۆيىده تۇرۇۋېرىپتۇ. تاز ئەتىدىن - كەچكىچە قىزنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەيدىكەن، چۈنكى قىزدىن يىراقلاپ كەتسەم، قىز مېنى تاشلاپ قېچىپ كەتمىسۇن، دەپ ئەنسىرەيدىكەن. ئۇلار ھېچقانداق ئىش - ھەرىكەت قىلمايلا يېتىپ يەۋەرگەچكە قىزنىڭ ئېلىپ كەلگەن پۇلىمۇ تۈگەپ قاپتۇ. ئاردىدىن بىر مەز-گىل ئۆتكەندىن كېيىن قىز تازغا:

— سەن بىرەر ئىش تېپىپ قىلمىسالا، ئەمدى نېمە يەپ - نېمە ئىچىمىز؟ — دېگەندىن كېيىن تاز بىر كەتمەننى ئېلىپ مەدىكار بازىرىغا بارغان بولسىمۇ، ھېچكىم ئۇنىڭغا ئىش بەرمەپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن قىز ئويلاپ بىر ئامال تېپىپتۇ. تاز قىزنىڭ كۆرسەتكەن ئەقلى بويىچە بوۋاينىڭ چوڭ سۇپۇرگىسىنى ئېلىپ سەھەردە بېرىپ پادىشاھنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىنى سۇپۇرۇپ قويۇپ قايتىپ كەپتۇ. ئىككىنچى كۈنىمۇ شۇنداق قىلغاندىن كېيىن، دەرۋازىۋەن پادىشاھقا بېرىپ:

— پادىشاھى ئالەم، ئىككى كۈن بولدى كىمدۇر بىرسى سەھەردە كېلىپ دەرۋازا ئالدىنى سۇپۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى كۆرۈنمەي كېتىپ قېلىۋاتىدۇ، — دەپ مەلۇم قىپ-تۇ. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ:

— ئۇنداق بولسا بۇگۈن كېچە ئۇخلىماي كۆزەت قىل، ئاشۇ كىشى كېلىپ دەر-ۋازا ئالدىنى سۇپۇرگەندە تۇتۇپ مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كەل، — دەپ بۇيرۇپتۇ. دەر-ۋازىۋەن شۇ كېچىسى ئۇخلىماي كۆزەت قىپتۇ. شۇ كۈنى قىز تازغا:

— يا بۇگۈن، يا ئەتە سېنى تۇتۇپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكىرىدۇ، شۇ چاغدا سەن پادىشاھقا دەيدىغان گەپنى بىلىۋال، — دەپ ئۇنىڭغا يەنە ئەقىل ئۆگىتىپتۇ. دېگەندەك ئەتىسى سەھەردە دەرۋازىۋەن ئۇنى تۇتۇپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىر-گەندە، پادىشاھ:

— سەن نېمە ئادەم؟ نېمىدەپ ھەر كۈنى كېلىپ مېنىڭ دەرۋازامنىڭ ئالدىنى سۇپۇرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن بۇ شەھەرگە كېلىپ قالغان بىر مۇساپىر، — دەپتۇ تاز ئايالىمنىڭ ئۆ-گەتكىنى بويىچە، — مېنىڭ ئايالىممۇ بار، لېكىن بىزده ھېچقانداق بايلىق يوق،

نامراتچىلىقنىڭ دەردىنى تارتىپ قالدۇق، شۇڭا جانابى شاھنىڭ رەھمى كېلىپ ماڭا بىرەر ئىش كۆرسىتىپ قويارمىكىن، دەپ دەرۋازىنىڭ ئالدىنى سۈپۈرگەنىدىم.

پادىشاھ ئۇنىڭ ھالىتىنى كۆرۈپ راستتىنلا رەھمى كېلىپ:

— بوپتۇ، سەن مېنىڭ ئاتىلىرىمنى بېقىپ، ئۇلارنىڭ ئايىغىنى تازىلاپ، ئىشلەپ قالغىن، — دەپتۇ. تاز «ماقۇل» دەپ ئۆيگە قايتىپ كېلىپ ئايالىغا خۇشال ھالدا بولغان ئەھۋالنى ئېيتقانىكەن، ئايالى:

— ياخشى بوپتۇ. مەن ساڭا يەنە بىر قۇر يېڭى كىيىم تىكىپ بېرەي. ئىشلىگەندە كونا كىيىملەر بىلەن ئىشلىسەڭمۇ، ئوردا قورۇسىدا بىكار يۈرگىنىڭدە بۇ يېڭى كىيىملەرنى كىيىپ چىرايلىق يۈرگىن، — دەپ بىر قۇر يېڭى كىيىم تەييارلاپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تاز پادىشاھنىڭ قورۇسىدا ئايالىنىڭ دېگىنى بويىچە يۈرۈپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ بىر يەرگە شىكارغا بارماقچى بوپتۇ. پادىشاھنىڭ سىرتقا چىقىدىغان ۋاقتىدا ھارۋىسىنى ھەيدەيدىغان ئادىمى ئاغرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئامالسىز تازنى ھارۋا ھەيدەشكە بۇيرۇپتۇ. پادىشاھ شەھەرنى ئارىلاپ ياخشى - يامان ئىشلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ مېڭىپتۇ. شۇ كۈنى ھاۋا ناھايىتى ئىسسىپ كېتىپتۇ. ۋەزىر بىلەن پادىشاھ تولىمۇ ئۇسساپ كېتىپ تازغا:

— ھارۋىنى چەتكە تارتقىن، بىز ئۇسسۇلۇق ئىچىۋالايلى، — دەپتۇ.

— مانا ھازىر، — دەپتۇ تاز ھارۋىنى ئۆزىنىڭ ئىشكى ئالدىغا ئاپىرىپ توختىتىپ، — مەن سىلەرگە ئۇسسۇلۇق ئەپچىقىپ بېرەي، — دەپلا ئۆيگە كىرىپ ئايالىغا:

— ئۇسسۇلۇق بەرگىن، — دەپتۇ.

— ئۇسسۇلۇق ئىچكىلى كەلدىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئايالى.

— ياق! — دەپتۇ تاز، — پادىشاھ شەھەرنى ئارىلاپ يۈرۈپ ئۇسساپ كەتكەنىدى، شۇنى ئېلىپ كەلدىم.

— تولىمۇ ياماں ئىش بوپتۇ، ئەڭ ياخشىسى بۇ يەرگە ئېلىپ كەلمىگەن بولساڭ بوپتىكەن. خەير، ئەمدى ئۇسسۇلۇق بېرەي، — دەپ تازنىڭ ئايالى ئىككى چىنىگە ئۇسسۇلۇق تەييارلاپ بېرىپتۇ. تاز ئۇسسۇلۇقنى پادىشاھ بىلەن ۋەزىرگە ئەپچىقىپ بەرگەنىكەن، ئۇلارنىڭ تەشنالىقى قانغان بولسىمۇ، ئوسسۇلۇقنىڭ لەززەتلىكىدىن يەنە ئىچكۈسى كەپتۇ. پادىشاھ بىلەن ۋەزىر ئوردىغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن ھەر ئىككىلىسى يېڭىراقتا ئىچكەن ئۇسسۇلۇقنىڭ لەززىتى توغرىسىدا سۆزلىشىپ، ھەيران بولغان ھالدا:

— ئۇسسۇلۇقنى شۇنداق تەييارلىغىنىدىن قارىغاندا، ئۇسسۇلۇق تەييارلىغۇچى ئوردا كېنىزەكلىكىگە لايىق بولسا كېرەك. قانداق بولمىسۇن ئۇنى كۆرۈشۈم كېرەك، — دەپتۇ پادىشاھ لېۋىنى تامشىپ.

— ئۇنىڭ ئامالىنى مەن قىلاي، — دەپتۇ ۋەزىر. پادىشاھ قوشۇلۇپتۇ.

بىر كۈنى ۋەزىر تازنى چاقىرتىپ كېلىپ:

— سەن بۇ يەردە ئىشلەۋاتقىنىڭغا بىر نەچچە ئاي بولدى، شۇنىڭدىن بۇيان سېنىڭ ھالىڭدىن خەۋەر ئالمىدۇق. پادىشاھى ئالەم ئەتە سېنىڭ ئۆيۈڭگە بېرىپ ئەھۋال سورىماقچى. سەن ئۆيۈڭگە بېرىپ پادىشاھنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىق كۆرۈپ قوي، پۇلۇڭ بولمىسا مانا پۇل، — دەپ تازنىڭ قولىغا نۇرغۇن پۇل بېرىپ يولغا سالىتۇ. تاز خۇشال ھالدا ئۆيگە بېرىپ ئەھۋالنى ئايالىغا دېگەنىكەن، ئايالى:

— ياماڭ بوپتۇ. ئۆتكەندە بۇ يەرگە ئېلىپ كەلمىگىنىڭ ياخشى ئىدى، ئەمدى ئامال يوق. ئۇلارنىڭ قەستى ئەھۋال سوراشتا ئەمەس، مەندە، — دەپ پادىشاھنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىق كۆرۈپتۇ.

ئۇلارنىڭ كۈنگەيگە قارايدىغان ئىككى ئېغىز ئۆيى، تەسكەيگە قارايدىغان چايخانىسى بار ئىكەن. تازنىڭ ئايالى ئادەتتە چايخانىدا تاماق ئېتىدىكەن. بۇ كۈنى چايخانا ئالدىغا كۆشۈگە تارتىپتۇ. مېھمانلارغا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ياش بىر ئايالنى يالداپ ئاپتۇ. ئەتىسى پادىشاھ كەپتۇ. ئۆيگە كىرىپ قارىسا، كۆشۈگە ئارقىسىدا ئىككى ئايال خىزمەت قىلىۋاتقان. ئۇلارنىڭ پەقەت پۇتىلا كۆرۈنىدىكەنۇ، ئۆزى كۆرۈنمەيدىكەن. پادىشاھنىڭ ئالدىغا يەتتە ـ سەككىز تۈرلۈك تاماق ۋە قورۇمىلار كەلتۈرۈلۈپتۇ. تاماقنىڭ لەززەتلىكلىكىدىن پادىشاھمۇ، ۋەزىرمۇ تويغىنىنى بىلمەي يەۋېرىپتۇ. كەچ بولغاندىلا ئۇلار ئۆيلىرىگە قايتىپتۇ. ئۆيگە كېلىپ پادىشاھ تاماق ئەتكەن ئايالنى كۆرەلمىگىنىگە ھەسرەت قىلىپ ۋەزىرگە دېگەندىن كېيىن، ۋەزىر:

— ئەتە سىلى يالغاندىن ئاغرىپ يېتىپ قالسىلا، قالغان ئامالىنى مەن قىلاي، — دەپتۇ. پادىشاھ «بولىدۇ» دەپ، ئەتىسى ئاغرىپ قالغان بولۇپ يېتىۋاپتۇ. ئەتىسى تاز ئىشقا كەلگەندە ۋەزىر:

— چاپسان بول، كىرىپ پادىشاھنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئال، — دەپتۇ. تاز پادىشاھنىڭ يېنىغا كىرسە، پادىشاھ «ۋايجان، ۋاي ئاللا» دەپ ياتقۇدەك. تاز نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىغانىكەن، پادىشاھ:

— تۇنۇگۈن سېنىڭ ئۆيۈڭدە يېگەن قورۇما ـ تاماقلار ماڭا ئىسسىق كېلىپ ئاغرىتىپ قويدى. ئەمدى ماڭا سوغۇقلۇق دورا تېپىپ بەر! — دەپتۇ.

— قانداق سوغۇقلۇق دورا تېپىپ بېرىمەن؟ — دەپ سورىغانىكەن، پادىشاھ:

— توخۇ سۈتى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تاز بۇ گەپنى ئاڭلاپ بېشى قېتىپ، ئۆيگە بېرىپ بولغان ئەھۋالنى ئايالىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ.

— پادىشاھ ئىككىمىزگە قەست قىلىۋاتىدۇ، بۇنىڭغا ئامال يوق. سەن يول ئۈزۈۋەتمىگا بۇ نانىنى ئېلىپ كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ ماڭ. خېلى ئۇزۇن ماڭغاندىن كېيىن

تاغقا يېتىپ بارسەن. تاغدىن ئۆتكەندىن كېيىن بىر بۇلاققا بارسەن، شۇ بۇلاقنىڭ يېنىدا ئۇخلا. ھەممە ئىش چۈشۈگىدە ئايان بولىدۇ. ئويغانغاندىن كېيىن چۈشۈگىدە كۆرگەنلىرىڭ بويىچە ئىشلە، ــ دەپتۇ.

تاز ئايالىنىڭ دېگىنى بويىچە يولغا چىقىپ مېڭىپتۇ. كۈن ئولتۇرار مەزگىلدە ئۇ ئايالى ئېيتقان بۇلاققا يېتىپ بېرىپ نانىنى بۇلاق سۈيىگە چىلاپ يەپتۇ ـ دە، بۇلاق بېشىدا يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. دېگەندەك، ئۇ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە بىر بوۋاي: «ھەي بالام، بۇ يەردە نېمىگە ياتىسەن؟ تۇر ئورنۇڭدىن !» دەپتۇ. تاز ئورنىدىن تۇرۇپ: «توخۇ سۈتى ئىزدەپ كەلگەنىدىم» دېگەنىكەن، بوۋاي: «ئۇنداق بولسا سەن مۇشۇ يول بىلەن ماڭساڭ، ئورمانلىق بار، ئورمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر گۈللۈك بار، گۈللۈكنىڭ يېنىدا كۆل بار، كۆل بويىدا چۈجىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرگەن بىر توخۇ بار. ئۇنىڭ چۈجىلىرىنىڭ ئارىسىدا بىر پۇتى توكۇر بىر چۈجە بار، سەن بېرىپ ئاشۇ توكۇر چۈجىنى تۇتۇۋال. شۇ چاغدا چۈجە ئادەمدەك سۆز قىلىپ، سېنىڭ نېمە ھاجىتىڭ بار؟ دەپ سورايدۇ. سەن، سېنىڭ ئاناڭنىڭ سۈتى دورا بولۇپ قالغانىدى، دېسەڭ، سېنىڭ ھاجىتىڭدىن ئاشۇ چۈجە چىقالايدۇ» دەپتۇ ـ دە، بوۋاي غايىب بوپتۇ. تاز ئويغىنىپ قارىسا، بايىقى ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسى چۈشىدە كۆرگەنلىرى ئىكەن. تاز «خۇدا» دەپتۇ ـ دە، بوۋاينىڭ دېگىنى بويىچە يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ئورمانلىققا كىرىپ گۈللۈكنى تېپىپتۇ. گۈللۈكنىڭ يېنىدىكى كۆل بويىدا چۈجىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرگەن توخۇنى كۆرۈپتۇ. قارىسا، راستىنلا ئۇنىڭ بىر چۈجىسى توكۇر ئىكەن. تاز بېرىپلا توكۇر چۈجىنى تۇتۇۋالغانىكەن، چۈجە ئادەمدەك سۆزلەپ:

ــ ھەي ئادەم بالىسى، مېنى نېمىشقا تۇتۇۋالىسەن؟ نېمە ھاجىتىڭ بار؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ماڭا سېنىڭ ئاناڭنىڭ سۈتى لازىم بولۇپ قالدى. ئەگەر مەن توخۇ سۈتى ئېلىپ بارالمىسام پادىشاھ مېنى ئۆلتۈرىدۇ، شۇڭا مەن پادىشاھقا دورا قىلىش ئۈچۈن سېنىڭ ئاناڭنىڭ سۈتىدىن ئېلىپ كەتكىلى كەلدىم، ــ دەپتۇ تاز. چۈجە تازنىڭ قولىدىن چىقىپ، ئانىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ تازنىڭ گېپىنى دېگەنىكەن، ئانا توخۇ تازغا:

ــ بولىدۇ، مەن سۈتۈمنى ساڭا بېرەي، بىراق سەن بۇ يەردە مېنى سېغىپ ئېلىپ بارساڭ، پادىشاھ يەنىلا ساڭا ئىشەنمەيدۇ، بەربىر سېنى ئۆلتۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارغىن، شۇ چاغدا بالام كېلىپ مېنى ئېمىدۇ، ئاندىن كېيىن پادىشاھنىڭ ئالدىدا مېنى سېغىپ بەرسەڭ پادىشاھ ئىشىنىدۇ، ــ دەپتۇ. تاز «ماقۇل» دەپ ئانا توخۇنى مىنىپ، چۈجىنى قولىغا ئېلىپ شەھەرگە قاراپ ئۇچۇپتۇ. ئۇلار شەھەر سىرتىغا چۈشۈپتۇ. تاز توخۇنى قولتۇقىغا قىسىپ ئوردىغا قاراپ

مېڭىپتۇ. ئۇ ئوردىغا كىرگەندىن كېيىن، پادىشاھ:

— توخۇ سۈتى تېپىپ كەلدىڭمۇ؟ — دەپ سورىغانىكەن، تاز:

— تېپىپ كەلدىم، — دەپ توخۇنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا قويۇپ، چۈجىنى قويۇپ بەرگەنىكەن، چۈجە ئانىسىنى ئېمىپتۇ. ئارقىدىن تاز توخۇنى سېغىپتۇ. پادىشاھ سۈتىنى ئىچىپ ئارام تېپىپتۇ. تاز توخۇنى ئېلىپ چىقىپ شەھەر سىرتىغا چىققاندا توخۇ بىلەن چۈجىنى قويۇپ بېرىپ ئۆيىگە كېتىپتۇ. ئۆيگە بارغاندىن كېيىن بولغان ئەھۋالنى ئايالىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئايالىمۇ ئۇنىڭ ئىشلارنى ياخشى ئورۇنلىغانلىقىدىن رازى بوپتۇ.

ئەتىسى تاز ئوردىغا بارغاندا ۋەزىر ئۇنى يەنە چاقىرىپتۇ. تاز ۋەزىرنىڭ ئالدىغا بارغانىكەن، ۋەزىر:

— تۇنۈگۈن سەن ئەكېلىپ بەرگەن توخۇ سۈتىنى ئىچىپ بۈگۈن پادىشاھنىڭ ئەڭگىزى ئېشىپ كېتىپتۇ، سۈت بەك سوغۇق كەپتۇ. سەن كىرىپ پادىشاھنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ چىق ! — دەپتۇ. تاز «بۇ نېمە بالادۇ؟» دەپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرسە، پادىشاھ ھازىرلا جېنى چىقىپ كېتىدىغاندەك ھالەتتە «ئاللا، توۋا» دەپ ۋارقىراپ ياتقۇدەك. تاز كىرىپ ئەھۋال سورىسا، پادىشاھ:

— تۇنۈگۈنكى توخۇ سۈتى مېنى مۈشۈ ھالغا كەلتۈرۈپ قويدى، ماڭا ئەمدى يولۇاس سۈتى تېپىپ ئەكېلىپ بەرگىن، بولمىسا كاللاڭنى ئالىمەن! — دەپتۇ. تاز بۇ گەپنى ئاڭلاپ غەم بىلەن ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ. تازنىڭ غەمكىن ئىكەنلىكىنى كۆرگەن ئايالى نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىغانىكەن، تاز پادىشاھنىڭ دېگەنلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئايال بۇنى ئاڭلاپ:

— پادىشاھقا توخۇ سۈتىمۇ، يولۇاسنىڭ سۈتىمۇ دورا ئەمەس، بۇنىڭ ھەممىسى ئۆزۈڭ تاپقان بالا، شۇنداقتىمۇ بۇ بالادىن قۇتۇلماي بولمايدۇ، — دەپ بىر توقاچ بېرىپتۇ، — بۇ توقاچنى ئېلىپ يەنە ھېلىقى بۇلاق بېشىغا بېرىپ ئۇخلا. خۇدا يولۇڭنى ئوڭ قىلسا، ھېلىقى بوۋاي چۈشۈڭدە ئايان بولىدۇ، — دەپ تازنى يولغا ساپتۇ.

تاز كەچ كىرگۈچە يول مېڭىپ، يەنە ھېلىقى بۇلاققا بېرىپ، ئايالى بەرگەن توقاچنى بۇلاق سۈيىگە چىلاپ يەپ ئۇخلاپ قاپتۇ. چۈشىدە ھېلىقى بوۋاي ئايان بولۇپ: «بۇ يەردە نېمىگە ياتىسەن؟» دەپ سورىغانىكەن، تاز يولۇاس سۈتى ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. بوۋاي: «ئۇنداق بولسا، سەن ئالدىنقى قېتىم بارغان ئورماندىن ئۆتۈپ ئازراق ماڭغاندىن كېيىن يەنە بىر جاڭگال ئۈچرايدۇ. جاڭگالنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ بىر يول بار. سەن شۇ يولدىن چىقماي ماڭىۋەرسەڭ، يولۇاس كۈچۈكىنىڭ چىرقىراۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلايسەن. شۇ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراڭ ماڭساڭ، يولۇاسنىڭ بىر ئاغرىق كۈچۈكىنى تاپسەن. سەن بېرىپ شۇنى تۇتۇۋالساڭ مەقسە-

تىڭ تولۇق بەجا بولىدۇ» دەپتۇ ـ دە، غايىب بوپتۇ. تاز ئورنىدىن تۇرۇپ قارىسا، چۈشى ئىكەن. تاز چۈشىدە ئېيتىلغىنىچە مېڭىپتۇ. ئەتىسى چۈشكە يېقىن يولۋاس بالىسىنىڭ چىرقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ بېرىپ قارىسا، راستتىنلا ماڭالمايدىغان ھالەتتىكى يولۋاس كۆچۈكى ئىكەن. تاز بېرىپ ئۇنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن، يولۋاس كۆچۈكى تېخىمۇ چىرقىراپ كېتىپتۇ. بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان ئانا يولۋاس شۇ ھامان يېتىپ كېلىپ قارىسا، بالىسى ئادەمزات قولىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنىڭدىن:

ــ ھەي ئادەمزات، بالامنى نېمىشقا تۇتۇۋالدىڭ؟ ماڭا قانداق تەلىپىڭ بار؟ ئېيتا! مەن ئورۇنلاپ بېرىمەن، ــ دەپتۇ. تاز پادىشاھقا توخۇ سۇتى ئاپىرىپ بەرگەن جەريانىنى، ئەمدى يولۋاس سۇتى ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى، ئەگەر يولۋاس سۇتى ئېلىپ بارالمىسا ئۆزىنىڭ كاللىسى ئېلىنىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

يولۋاس تازنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ كېتىپ:

ــ بولىدۇ. مەن سۇتۇمنى بېرەي، بىراق بۇ يەردە سېغىپ ئېلىپ بارساڭ، پادىشاھ ئىشەنمەي يەنىلا سېنى ئۆلتۈرىدۇ. شۇڭا بالامنىمۇ، مېنىمۇ ئېلىپ بارغىن. شەھەر دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا بارغاندا مەن دەرۋازىدىن كىرگىلى ئۇنمايدىغان تۇرۇۋالمەن. بۇ چاغدا سەن مېنى ئۇرغىن، بالامنىمۇ يەرگە ئېتىپ ئۇر. مۇشۇنداق قىلغاندا مەن دەرۋازىدىن كىرىمەن. ئوردىغا كىرىش ئىشىكىگە بارغاندا يەنە كىرگىلى ئۇنمايدىغان تۇرۇۋالمەن. بۇ چاغدىمۇ مېنى ئاياپ ئولتۇرماي كالتەك بىلەن ئۇر، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەردىكى كارامەتنى كۆرسەن، ــ دەپتۇ. تاز «ماقۇل» دەپتۇ ـ دە، يولۋاسقا مىنىپ، كۆچۈكنى ئالدىغا ئېلىپ شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ. شەھەرگە كەلگەندىن كېيىن دەرۋازا ئالدىدا يولۋاس كىرگىلى ئۇنمىغاندىن كېيىن تاز يولۋاسنىڭ دېگىنى بويىچە ئۇنى ئۇرۇپ كىرگۈزۈپتۇ. ئوردا ئىشكى ئالدىدىمۇ شۇنداق قىلغاندىن كېيىن تاز كالتەك بىلەن ئۇرغانكەن، يولۋاس قاتتىق ھۆركىرىگىنىچە ئېتىلىپ ئوردىغا كىرىگەندە، پادىشاھ قورقۇپ كېتىپ ھوشىدىن كەتكىلى تاس قاپتۇ. پادىشاھنىڭ كۆز ئالدىدا تاز يولۋاسنى سېغىۋېلىپ، ئۇنى بالىسى بىلەن شەھەر سىرتىغا ئەپچىقىپ قويۇپ ئۆيگە كېتىپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرگە:

ــ توخۇ سۇتى دېسەك ئۇنى تېپىپ كەلدى، يولۋاس سۇتى دېسەك بۇنىمۇ تېپىپ كەلدى. ئەمدى بۇ تازنى قانداق قىلىپ كۆزدىن يوقىتىمىز؟ ــ دەپتۇ. ۋەزىر:

ــ ئەمدى بىر ئامال بار، شۇ ئامالنى ئىشلىتىپ بۇ تازنى كۆزدىن يوقاتمىساق، باشقا ئامال قالمىدى، ــ دەپ، ئويلىغان ئامالىنى پادىشاھقا ئېيتىپ بېرىپتىكەن، بۇ ئامال پادىشاھقا ماقۇل كەپتۇ ـ دە، شۇ كۈنلا شەھەر خەلقىگە پەرمان چىقىرىپ يالاغاچ توشۇتۇپتۇ. پۈتكۈل شەھەر خەلقى ئالتە ئاي مابەينىدە ياغاچ توشۇپتۇ. شەھەردىكى بارلىق ياغاچچى ئۇستىلار بۇ ياغاچلارنى ئىشلىتىپ نەچچە يۈز گەز ئېگىزلىكتە بىر

راۋاق ياساپتۇ. راۋاق پۈتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئاستىغا ئوتۇن دۆۋىلەپ تەييار قىلىۋېلىپ، ۋەزىر تازىنى چاقىرتىپ:

ــ پادىشاھ ياساتقان راۋاق پۈتتى، ئۆگۈنلۈككە پادىشاھىم ئالەم راۋاققا چىقىپ پۈقرالارغا ۋەز ـ نەسىھەت سۆزلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سەن ئەتە راۋاققا چىقىپ، راۋاقنىڭ پۈختا بولغان ـ بولمىغانلىقىنى كۆرۈپ چۈش، ــ دەپ بويرۇپتۇ. تاز «ماقۇل» دەپ ئۆيگە قايتىپتۇ. ئۆيگە بېرىپ خوتۇنىغا:

ــ ئۆگۈنلۈككە پادىشاھ راۋاققا چىقىپ پۈقرالارغا ۋەز ـ نەسىھەت سۆزلەيدىكەن، شۇڭا ۋەزىر مېنى ئەتە راۋاققا چىقىپ، راۋاقنىڭ پۈختا بولغان ـ بولمىغانلىقىنى تەكشۈرۈپ چۈشۈشكە بۈيرۇدى، ــ دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ خوتۇنى:

ــ پادىشاھ سېنى ئەمدى ئۆلتۈرىدىكەن. ئەتە سەن راۋاققا چىققاندا ئۇلار راۋاق ئاستىدىن ئوت قويۇۋېتىدۇ. سەن قويۇق ئىسنىڭ ئىچىدە قالغاندا، سېنىڭ ئالدىڭغا بىر كۆك كەپتەر پەيدا بولىدۇ. سەن «يا خۇدانىڭ ئەمرى، پىرنىڭ ئەمرى» دەپلا كەپتەرنىڭ بوينىغا ئېسىلىۋالغىن يۈم، تاكى يەرگە چۈشكەنگە قەدەر كۆزۈڭنى ئاچما. پەقەتلا قورقما، قورقۇپ قالساڭلا خەتەر چىقىدۇ. قالغان ئىشلارنى شۇنىڭدىن كېيىن كۆرىمىز، ــ دەپتۇ. بۇ چاغدا تازنىڭ ئايالى يەڭگىنىگە ئىككى ـ ئۈچ ئاي بولۇپ قالغان مەزگىل ئىكەن. تاز ئايالىنىڭ گېپىگە «ماقۇل» دەپ يېتىپ قاپتۇ. ئەتىسى تاز ئوردىغا بارغاندا پادىشاھ ئۇنى:

ــ سەن بېرىپ راۋاقنى تەكشۈرۈپ كەل، سېنىڭ ماقۇللۇقىڭدىن ئۆتسە، ئەتە مەن چىقىپ ۋەزخانلىق قىلىمەن، ــ دەپ بۇيرۇپتۇ. تاز «بولىدۇ» دەپ بېرىپ راۋاققا چىقىپ كەتكەندە، پادىشاھنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان كىشىلىرى دۆۋىلەكلىك ئوتۇنغا ياغ چېچىپ ئوت قويۇۋېتىپتۇ ـ دە:

ــ قايتىپ چۈش، راۋاققا ئوت كەتتى! ــ دەپ ۋارقىراشقا باشلاپتۇ. بۇ چاغدا تازنىڭ قايتىپ چۈشۈشىگە ئىمكان قالماپتۇ. راۋاقنى بولسا ئىس ـ تۈتەك قاپلاپ كېتىپتۇ. دەل شۇ چاغدا تازنىڭ كۆز ئالدىدا بىر كۆك كەپتەر پەيدا بولۇپ: «مېنىڭ بوينۇمغا ئېسىل» دېگەنىكەن، تاز «يا خۇدانىڭ ئەمرى، پىرنىڭ ئەمرى» دەپلا كەپتەرنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ كۆزىنى يۇمۇپتۇ. بۇ ئەھۋالنى پادىشاھنىڭ ئادەملىرىنىڭ ھېچقايسىسى كۆرمەپتۇ. شەھەر خەلقىمۇ بۇ يەرگە توپلىنىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئادەملىرى بولسا: «يامان بولدى، بىچارە تاز كۆيۈپ تۈگەيدىغان بولدى، ئامال قىلىپ قۇتقۇزۇۋالايلى» دەپ چۇقان كۆتۈرۈۋېرىپتۇ. راۋاق شۇ كۆيگىنىچە ئون كۈن كۆيۈپتۇ، يىقىلىپ، يىقىلغاندىن كېيىنمۇ ئۇچ كۈن كۆيۈپ ئۆچۈپتۇ. ئوت تولۇق ئۆچۈپ بولغاندىن كېيىن شەھەر خەلقى «تازنىڭ جەسىتىنى بولسىمۇ تاپايلى» دەپ كۈلنى ئاختۇرۇپتۇ.

ئۇلار كۈلنى ئاختۇرۇپ تۇرسۇن، بىز ئەمدى كەپتەر بىلەن تازغا كېلەيلى:

كەپتەر تازنى كۆتۈرۈپ ئۇچقانچە تازنىڭ ئۆيىگە كىلىپ چۈشۈپتۇ - دە، يەرگە قونۇپلا بىر پەرى قىزغا ئايلىنىپتۇ. ئۆيدىن تازنىڭ ئايالى چىقىپ ئۇلارنى كۈتۈۋېلىپ، پەرى قىز بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. تاز بۇ ئەھۋالىلارنى كۆرۈپ ھېچنەرسىنى ئاڭقىرالماي تۇرۇپ قېلىپ ئايالىدىن:

— نېمە ئىشلار بولۇپ كېتىۋاتىدۇ؟ مەن ھېچنەرسىنى بىلمەيلا قالدىم، — دەپتۇ. ئايالى ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن ھەممە ئەھۋالنى تازغا چۈشەندۈرۈپتۇ: ئەسلىدە تازنىڭ ئايالىمۇ پەرى ئىكەن. ئۇ تۇغۇلغاندا ئانىسى ئۇنى مەسچىتكە تاشلاپ قويغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار دائىم كۆرۈشۈپ، ئالاقىلىشىپ تۇرىدىكەن. پادىشاھ تازغا توخۇ سۈتى تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇغىنىدا، تاز ئايالىنىڭ سۆزى بويىچە بىرىپ چۈش كۆرگەندە، چۈشىدە ئۇنىڭغا يول كۆرسەتكۈچىمۇ ئايالى ئىكەن. چۈجە بىلەن يولۇاسنىڭ ئاغرىق كۈچۈكى تازنىڭ ئايالىنىڭ سىڭلىسى بولۇپ، سىڭلىسى دەل ھازىرقى كەپتەر بولۇپ، تازنى ئوتتىن قۇتقۇزغان پەرى قىزنىڭ ئۆزى شۇ ئىكەن. چۈجە ئەگەشتۈرۈپ يۈرگەن توخۇ بىلەن سۈتىنى بەرگەن يولۋاس بۇ ئىككى پەرى قىزنىڭ ئانىسى ئىكەن.

ئوت ئۆچكەندىن كېيىن، پەرى قىزلار بىر ئامال تېپىپ پادىشاھنى يوقىتىش نىيىتىگە كەپتۇ. بۇ پادىشاھنىڭ دادىسىمۇ پادىشاھ بولۇپ، ئۇ تالاي يىللار بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەنىكەن. قىزلار مەسلىھەتلىشىپ، پادىشاھنىڭ ئاشۇ ئۆلۈپ كەتكەن دادىسىنىڭ نامىدا بىر پارچە خەت يېزىپتۇ. خەتكە مۇنداق سۆزلەرنى پۈتۈپتۇ:

«ئەزىز ئوغلۇم، بىز ئايرىلىپ كەتكىنىمىزگە ئۇزۇن بولدى. سېنىڭ ئىشلىرىڭدىن تازا خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن. مەن باقىي دۇنياغا كەلگەندىن بۇيان بايلىقىم، زېمىن - پۇقرالىرىم ھەددى - ھېسابسىز كۆپ بولۇپ كەتتى. پانىي دۇنيادا كۆرگەن راھەتلىرىمگە قارىغاندا باقىي دۇنيادا كۆرگەن راھىتىم يۈز ھەسسە ئارتۇق بولۇۋاتىدۇ. بۇ راھەت - پاراغەتنى تەڭ كۆرۈش ئۈچۈن سېنى باقىيغا تەكلىپ قىلدىم. سەن بارلىق ۋەزىر - ۋۇزرالىرىڭ بىلەن مېنىڭ يېنىمغا كەل. قانداق كېلىشىنىڭ يولىنى مۇشۇ خەتنى ئېلىپ بارغان كىشىدىن ئېيتىپ بەردىم. خەتنى ئالغاندىن كېيىن تەخىرسىز يېتىپ كەلگەيسەن» دەپ خەتنىڭ ئاخىرىغا ئاشۇ پادىشاھنىڭ مۆھرىنى بېسىپ، خەتنى تازنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ.

— مانا ئەمدى سەن خەتنى قوينۇڭغا سېلىپ، بۇگۈن كېچىدە كۈلنىڭ ئىچىگە كىرىپ يېتىۋالىسەن. ئەتە ئۇلار ئىزدەپ كەلگەندە سەن كۈلنىڭ ئىچىدىن چىقىپ خەتنى بېرىسەن، — دەپتۇ ئايالى. ئەتىسى كېلىپ كىشىلەر كۈلنى ئاختۇرۇپتۇ. پادىشاھ بىلەن ۋەزىرمۇ تازغا ئىچ ئاغرىتقان قىياپەتتە بۇ مەيدانغا كېلىپ قاراپ تۇرۇپتۇ. بىر چاغدا كىشىلەر كۈلگە مىلەنگەن تازنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. پادىشاھ قارىغۇدەك بولسا، تاز ساق - سالامەت تۇرغۇدەك. تېخى ئۇ ئېـ

گىلىپ پادىشاھقا تەزىم قىلىپ:

— جانابلىرىغا خۇش خەۋەر، — دەپتۇ. پادىشاھ ھەيران بولۇپ:

— نېمە خۇش خەۋەر؟ — دېگەنىكەن، تاز قويىنىدىن بىر پارچە قەغەزنى چىقىرىپ پادىشاھقا سۇنۇپتۇ. پادىشاھ شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، بۇ خەتتە دادىسىنىڭ مۆھرى تۇرغۇدەك. پادىشاھ شۇ زامات تازنى ئوردىغا تەكىلىپ قىلىپ ئەكېلىپ، باقي دۇنياغا بېرىش ئۈچۈن دادىسىنىڭ قانداق يول كۆرسەتكەنلىكىنى سورىغانىكەن، تاز:

— خۇددى مەن چىققاندىكىدەك ئېگىزلىكتە راۋاق ياساپ ئاستىدىن ئوت ياققاندا تۇتۇنى كۆتۈرۈلۈپ دادىلىرىنىڭ يېنىغا ئېلىپ چىقىدىكەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— سەن دادامنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆردۈڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— قۇللىرىنىڭ يالغان سۆزلەشكە نېمە ھەددى، پادىشاھى ئالەم، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، سۆھبەتتە بولدۇم. دادىلىرىمۇ ئۆزلىرىگە ئوخشاش تەمبەل، ساقاللىق ئادەمكەن، خۇددى پەرىشتىنىڭ ئۆزى. مەنمۇ ئۆزلىرى بىلەن باقىغا سەپەر قىلسام دەيمەن، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ تاز.

پادىشاھ ئەتىسىدىن باشلاپ شەھەر خەلقىگە يەنە پەرمان چۈشۈرۈپ ياغاچ يىغدۇرۇپ راۋاق سېلىشقا باشلاپتۇ. پادىشاھنىڭ سىلىقىنىڭ كۆپلۈكىدىن شەھەر خەلقى زار - زار قاقشىغان بولسىمۇ، پەرماننى ئورۇنلىماي ئىلاجى بولماپتۇ. كاسىپلارمۇ پادىشاھنىڭ زۇلمى ئاستىدا كېچە - كۈندۈز ئىشلەپ، راۋاقنى ئالدىنقىسىدىن ئېگىز قىلىپ، بەلگىلەنگەن مۇددەتتىن بۇرۇن پۈتكۈزۈپ بوپتۇ. پادىشاھ دادىسىنىڭ ئالدىغا چاپسانراق بېرىش ئۈچۈن ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى، خوتۇن - بالىلىرىنى ھەم قوۋۇم - قېرىنداشلىرىنى ئېلىپ راۋاققا ماڭغاندا تاز:

— پادىشاھى ئالەم، مېنىمۇ ئۆزلىرى بىلەن ئالغاچ كەتسىلە، — دەپ ئۆتۈنگەنىكەن، پادىشاھ كۆڭلىدە «بۇ سەت تازنى قانداقمۇ دادامنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارغىلى بولسۇن» دەپ ئويلاپ:

— بۇگۈن مېنى سەن ئۆز قولۇڭ بىلەن ئوت تۇتاشتۇرۇپ يولغا سېلىپ قويۇپ ئارقامدىن بارساڭمۇ بولىدۇ، — دەپلا ئادەملىرىنى باشلاپ راۋاققا چىقىپ كېتىپتۇ. پادىشاھنىڭ ھەممە ئادەملىرى راۋاققا چىقىپ بولغاندىن كېيىن، تاز تەييارلاپ قويغان ماينى ئوتۇنغا چاچقۇزۇپ، ئۆز قولى بىلەن ئوتنى تۇتاشتۇرۇپتۇ. خەلقە ھەددىدىن ئارتۇق زۇلۇم سالغان پادىشاھ دوزاخقا مۇشۇ دۇنيادىلا چۈشۈپ ئوتتا كۆيۈپ كۈلگە ئايلىنىپتۇ. پادىشاھنى كۆيدۈرۈۋېتىپ، تاز ئۆيگە قايتىپ بېرىپتۇ. ئۆيگە بارغاندىن كېيىن ئايالى قولۇم - قوشنىلىرىنى چاقىرىپ كىرىپ ھېلىقى سىكىلىسىنى تازغا كىچىك خوتۇنلۇققا نىكاھلىتىپ قويۇپتۇ. قولۇم - قوشنىلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن تاز ئوتتۇرىدا، ئىككى خوتۇنى ئىككى تەرەپتە ئولتۇرۇپتۇ. تاز بالىسىنى قولىغا

ئېلىپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. بۇ كۈلكىنى ئاڭلاپ تازىنىڭ بۇرۇنقى خوتۇنىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ــ مەن ساڭا ئۆزۈم خوتۇن بولغانىنى ئاز دەپ سىڭلىمنىمۇ نىكاھلىتىپ بەرسەم، ئەمدى بىزنى مازاق قىلىپ كۈلگۈدەك بولۇپ قالدىڭمۇ؟ ــ دەپلا تازىنىڭ ياقىسىدىن ئاپتۇ. تاز خوتۇنىنىڭ قولىدىن يالۋۇرۇپ قۇتۇلۇپ، ئۇنىڭغا بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل ئىلگىرى ئوڭ تىزىدا كۆن، سول تىزىدا ئاي، ئوتتۇرىسىدا يۇلتۇز تۇرغان ھالەتتە چۈش كۆرۈپ، بۇ چۈشىنى دادىسىغا دېمىگەنلىكىنى، بۇگۈن بولسا ئاشۇ چاغدىكى چۈشىنىڭ ئوخرىسىغا كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. تازىنىڭ شۇ چۈشىنىڭ ھەقىقەتەن ئەمەلگە ئاشقانلىقىغا پەرى قىزلارمۇ قايىل بوپتۇ.

ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندە، شەھەر خەلقى بۇ شەھەرگە پادىشاھ سايلىماقچى بوپتۇ. خەلق بىرەم ئۇنى، بىرەم بۇنى دەپ، ئەڭ ئاخىردا: «بىزنى زالىم پادىشاھنىڭ زۇلمىدىن قۇتقۇزغان كىشى بىزگە پادىشاھ بولۇشقا لايىق كېلىدۇ» دەپ تازىنى پادىشاھ قىلماقچى بولۇپ، چوڭ مۇراسىم ئۆتكۈزۈپتۇ. تاز خەلقنىڭ ئارزۇسى بويىچە تەختكە چىقىپ پادىشاھ بوپتۇ، ئاياللىرى خانىش بوپتۇ. تاز پادىشاھ يۇرتىنى ئادىللىق بىلەن سوراشقا ئەھدە قىپتۇ.

مۇراسىم تۈگىگەندىن كېيىن تاز يۇرت سوراپ شۇ شەھەردە قالدى، مەن ئۆز يۇرتۇمغا قايتىپ كەلدىم.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇرېھىم ئىمىرەمزە** (1926). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتقۇچى، غۇلجا ناھىيەسى تۇرپانىيۇزى يېزىسى يۇقىرىقى تۇرپانۇزى كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **تۇرسۇن قاسىم**. ئەر، ئۇيغۇر، 47 ياش، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، غۇلجا ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 12.1993

«غۇلجا ناھىيە خەلق چۆچەكلىرى» 1995

قېرىماس ياشلىق

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ بولغانكەن. ئۇنىڭ بىرلا خانىشى بولۇپ، ھەر ئىككىلىسى ھەم ياش، ھەم چىرايلىق ئىكەن. ئۇلار توي قىلىپ بىر نەچچە يىللار بولغان بولسىمۇ، لېكىن بىرەر پەرزەنت كۆرەلمەپتۇ. نۇرغۇن چارە ـ ئامالالارنى قىلىپ بېقىپتۇ، لېكىن ھېچ بىر پايدىسى بولماپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، بىر كۈنى پادىشاھ يېقىن ئەتراپتىكى يېزىلارنىڭ بىرىدە بىر پال-چى بوۋاينىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ، پالچىغا ئادەم ئەۋەتىپ ئوردىغا چاقىرتىپتۇ. پالچى:

ــ كىمنىڭ ئىشى بولسا شۇ ئۆزى كېلىپ مەن بىلەن كۆرۈشسۇن، ــ دەپ جا-ۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ خانىشىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئوردىدىكى ۋەزىرلەرنى ئېلىپ پالچى بوۋاينىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. بوۋاي پادىشاھنىڭ يىراقتىن كېلىۋاتقانلىقى-نى كۆرۈپ، ئالدىغا چىقىپ قىزغىن قارشى ئاپتۇ ۋە:

ــ ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، سىز قانداق بولۇپ مېنىڭ مۇساپىر كەپەمگە قەدەم تەشرىپ قىلدىڭىز؟ قانداق ئارزۇ ـ ئارمانلىرىڭىز بار؟ ــ دەپ سوراپتۇ. پادىشاھ:

ــ مېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىم سېنىڭدىن بىر نەرسە سوراش ئەمەس، بەلكى پەرزەنت كۆرۈش ئۈچۈن. خاسىيەتلىك دورىلىرىڭ بولسا، شۇنى تەلەپ قىلىپ كەل-دىم، ــ دەپتۇ.

ــ مەندە خاسىيەتلىك دورا بار، سىزنىڭ پەرزەنت كۆرۈشىڭىزگە داۋا بولالايدۇ. سىز كۆرىدىغان پەرزەنت ئوغۇل بالا. لېكىن، ئۇ سىزنىڭ يېنىڭىزدا بولالمايدۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ «نېمىلا بولمىسۇن پەرزەنت كۆرىدىكەن-مەن» دەپ دورىنى ئېلىپ خۇشاللىقىدا بۇرنى قۇلىقىغا يېتىپ، ئۆز دەرگاھىغا قاي-تىپتۇ. ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ھايال بولمايلا پادىشاھنىڭ خانىشى ھامىلىدار بو-لۇپ، پۈتۈن ئوردا خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ. لېكىن، بۇ خۇشاللىقمۇ ئۇزۇنغا بارماپتۇ. خانىشىنىڭ قورسىقىدىكى بالا كېچە ـ كۈندۈز يىغلاپ خانىشنى بىئارام قىلغىلى تۇ-رۇپتۇ، قانداقلا قىلسىمۇ بۇ بالىنىڭ يىغىسىنى توختىتالماپتۇ. خانىشىنىڭ ئاي ـ كۈنى ئاللىقاچان توشقان بولسىمۇ، بالا يىغلاپ تۇرۇۋېلىپ قورساقتىن چۈشكىلى ئۇ-نىماپتۇ. پادىشاھ قايغۇغا چۈشۈپ:

ــ مېنىڭ جان ـ تېرە، جىگەر قوزام يىغلىما، سەن تۇغۇلۇپ چوڭ بولغاندىن كېيىن، مەن ساڭا بارلىق دۇنيايىمنى ئاتا قىلىپ، يىراق ـ يېقىندىكى شاھەرلەرگە

پادىشاھ قىلاي، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ. لېكىن، بالا توختىماي تېخىمۇ يىغلاۋېرىپتۇ. پادىشاھ ئەڭ ئاخىرىدا:

ــ يىغلىما ئەزىزىم، مەن ساڭا قېرىماس ياشلىق، ئۆلمەس ھايات ئاتا قىلاي، ــ دەپ ۋەدە قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى بالا خانىشنىڭ قورسىقىدىن ساق ـ سالامەت تۇغۇلۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن پادىشاھ پۈتۈن يۇرت خەلقىگە قىرىق كېچە ـ كۈندۈز نەغمە ـ ناۋا قىلىپ، ئاش ـ تاماق تارتىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ، بۇ بالا ئەقىللىك، زېرەك، باتۇر بولۇپ ئۆسۈپتۇ ۋە مەكتەپكە كىرىپتۇ. باشقا بالىلار بىر يىلدا ئوقۇيدىغان دەرسىنى بۇ بالا بىر ئايدىلا ئۆگىنىپ بولىدىكەن. بۇنىڭ بىلەن پادىشاھ تېخىمۇ خۇشال بولۇپ، پۈتۈن خەلقىئالەم ئالدىدا ماختىنىپ يۈرۈپتۇ. لېكىن، بۇمۇ ئۇزۇنغا بارماپتۇ. بالا بارا ـ بارا كەم سۆز بولۇپ، نېمىدۇر بىر نەرسىدىن ئازابلىنىپ يۈرۈپتۇ. پادىشاھ ئۆز شاھزادىسىنىڭ ئون بەش ياشقا تولغانلىقىنى خاتىرىلەپ ئوردىدا كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپتۇ. زىياپەت تازا قىزىۋاتقان بىر ۋاقىتتا بۇ بالا ئورنىدىن دەس تۇرۇپ:

ــ ئاتا، سىز مەن تۇغۇلۇش ئالدىدا قىلغان ۋەدىڭىزگە ئەمەل قىلمىدىغان ۋاقىت كەلدى، ــ دەپتۇ. بۇنىڭدىن ئالاقزەدە بولغان پادىشاھ نېمە قىلىشىنى بىلمەي:

ــ بالام، مەن پەقەت سېنىڭ ئامان ـ ئېسەن تۇغۇلۇشۇڭنى كۆزلەپلا شۇنداق دېگەنىدىم، ــ دەپتۇ.

ــ ئۇنداقتا مەن شۇ نەرسىنى تاپقانغا قەدەر پۈتۈن ئىقلىمنى كېزىپ چىقىشنى قارار قىلدىم، ــ دەپتۇ شاھزادە. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ئوردىسىنىڭ بارلىق ئەمەلدارلىرى شاھزادە ئالدىدا پۇكۇلۇپ تەزىم قىلىپ، ئۇنىڭ بۇ پەيلىدىن يېنىشىنى، ئوردىدىن كەتمەسلىكىنى سوراپ تۇرۇۋاپتۇ. شاھزادىنىڭ ئانىسىمۇ نەسىھەت قىلىپ، ئاتىسىنىڭ قېرىپ قالغانلىقىنى، ئاتىسىنىڭ ئورنىغا پادىشاھ بولۇشىنى، مۇشۇ شەھەردىكى ئەڭ گۈزەل قىزلاردىن تاللاپ ئۆيلەپ قويىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. لېكىن، بارلىق نەسىھەتلەرنىڭ ھەممىسى شاھزادىنىڭ ئىرادىسىنى بوشاشتۇرالماپتۇ. ئۆز ئوغلىنىڭ نىيىتىدىن يانمىغانلىقىنى كۆرگەن پادىشاھ ئاخىرى ئوغلىنىڭ تەلەپىگە ماقۇل بولۇپ، يولغا لازىملىق بارلىق تەييارلىقلارنى پۈتكۈزۈپ، ئوغلىنىڭ سەپەرگە چىقىشىغا نائىلاج ماقۇل بوپتۇ.

شاھزادە سەپەرگە چىقىشتىن بۇرۇن پادىشاھنىڭ ئاتخانىسىغا كىرىپ، ئەڭ چىرايلىق، يۈگۈرۈك ئاتتىن بىرنى تاللىغانىكەن، لېكىن ئۇ ئات ھەرقانچە قىلسىمۇ شاھزادىنى يېقىن يولاتماپتۇ. باشقا ئاتلارمۇ شاھزادىنى يېقىن كەلتۈرمەپتۇ. ئاخىرىدا شاھزادە ئاتخانىدىن چىقىپ كېتەي دەپ تۇرۇشىغا، ئۇنىڭ كۆزى ئېغىلىنىڭ بىر بۇ-

لۇكىدا تۇرغان ھەم ئورۇق، ھەم يېغىر بېسىپ كەتكەن ئاتقا چۈشۈپتۇ. شاھزادە ئاتنى تۇتۇپ دۇمبىسىنى سىلىغانكەن، ئات شۇ زامات زۇۋانغا كېلىپ:

ــ ھەي ئىگەم، ماڭا نېمە ھاجىتىڭ چۈشتى؟ خۇداغا شۈكۈر، مېنى لازىم تاپقان بولساڭ مەن خىزمىتىڭگە تەييار. لېكىن، كۆزلىگەن مەقسىتىڭگە يېتىش ئۈچۈن سەن ئالدى بىلەن ئاتاڭدىن ياش ۋاقتىدا كىيگەن كىيىمىنى، ئاسقان قىلىچىنى، ئوقيا ۋە قالقانلىرىنى سوراپ ئالغىن. مېنى بولسا ئۆز قولۇڭ بىلەن سۈتكە بۇغدايىنى قوشۇپ بوغۇز تەييارلاپ، ئالتە ھەپتە باققىن، ــ دەپتۇ.

شاھزادە ئاتنىڭ دېگىنى بويىچە، ئاتىسىدىن بۇ نەرسىلەرنى سوراپتۇ. ئاتىسى ئوغلى سورىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ھازىر قىلىشقا بۇيرۇپتۇ. شاھزادە بارلىق ساندۇقلارنى ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز ئاختۇرۇپ، ئاخىرى بىر كونا ساندۇق ئىچىدىن ئاتىسىنىڭ ياش ۋاقتىدا كىيگەن كىيىم ـ كېچەك، ئىشلەتكەن قورال ـ ياراغلىرىنى تېپىپتۇ. لېكىن، بۇ قوراللار ئاللىقاچان داتلىشىپ كەتكەنكەن.

شاھزادە داتلىشىپ كەتكەن قوراللارنى سۈرتۈپ تازىلاپ، ئەسلىگە كەلتۈرۈپتۇ. ئاتنىڭ دېگىنى بويىچە ئاتنى ئالتە ھەپتە راسا بېقىپتۇ. ئاتنىڭ بارلىق يېغىرى سىقىپ، سەمرىپ، كۆركەم بولۇپ، قانات چىقىرىپ، ئۇچار ئاتقا ئايلىنىپتۇ. سەپەر-نىگۇ بارلىق تەييارلىقلىرى پۈتۈپتۇ. شاھزادە ئاتقا يەنە ئۈچ كۈندىن كېيىن يولغا چىقىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ.

ئۈچىنچى كۈنى ئەتىگەندە شاھزادە قىلىچ، ئوقيالارنى ئېسىپ، ئۇچار ئاتقا مىنىپ يولغا ھازىرلىنىپتۇ. بۇ چاغدا ئوردىدىكى پادىشاھ، خانىش، ۋەزىرلەردىن تارتىپ بارلىق ئەمەلدار ۋە ئاددىي خەلقلەرگىچە شاھزادىنىڭ بۇ سەپەردىن ۋاز كېچىشىنى سورايتۇ. بىراق، شاھزادە ھەممىنى رەت قىلىپ، خوشلىشىپ، ئىككى يۈز لەشكەرنىڭ ھەمراھلىقىدا شەھەرنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىن ھەيۋەت بىلەن يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ماڭە-ماڭە بىر چۆلگە كەلگەندە ئۆزىنىڭ بارلىق تەئەللۇقاتىنى ئىككى يۈز لەشكەرگە ئۇلاشتۇرۇپ بېرىپ، ئۇلارنى پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇپ، يالغۇز ئات بىلەنلا يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز ماڭغاندىن كېيىن بىر جاڭگالغا كېلىپ قونالغۇ قىپتۇ. ئەتراپ تولىمۇ قورقۇنچلۇق بولۇپ، دۆڭ ـ دۆڭ ئادەم ئۇستىخىنىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەپتۇ. بۇ چاغدا ئات شاھزادىگە:

ــ ئىگەم، بىلىۋاتامسەن، بىز قورقۇنچلۇق ئالۋاستى دۆلىتىگە كېلىپ قالدۇق. ئۇ ئىنتايىن يامان مەخلۇق. كىمدىكىم ئۇنىڭ دۆلىتىگە قەدەم باسقان بولسا، دەرھال ئۆلتۈرىدۇ. ئەسلىدە ئۇ بىر ئايال ئىدى، لېكىن ئاتا ـ ئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغاچقا ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى قارغاپ تۆمۈر تۇمشۇق ئالۋاستىغا ئايلانىدۇرۇپ قويغان. ئۇ

هازىر باللىرى بىلەن ئويناۋاتىدۇ. ئەتە سەھەردە سەن ئۇنى ئۇچرىتىسەن. ئۇ ناھايىتىمۇ چوڭ بىر مەخلۇق. لېكىن، ئۇنىڭدىن ھەرگىزمۇ قورقۇپ كەتمە. ئوقيالىرىڭنى تەييارلاپ قوي، قىلىچ ۋە قالقانلىرىڭمۇ سەن بىلەن بىللە بولسۇن ! ــ دەپتۇ ۋە ئىككىسى نۆۋەت بىلەن ئەتراپنى كۆزىتىپتۇ.

ئىككىنچى كۈنى قۇياش ئۇپۇقتىن ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن چاغدىلا، شاھزادە ئورمانىدىن ئۆتۈشكە تەييارلىنىپتۇ. شۇ ئەسنادا قاياقتىندۇر تۈيۇقسىزلا بىر نەرسىنىڭ دەرەخ چوقۇغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئات ئىگىسىگە:

ــ تەييارلان ئىگەم، تۆمۈر تۇمشۇق ئالۋاستى كېلىۋاتىدۇ، ــ دەپ خەۋەر قىپتۇ.

بۇ چاغدا شاھزادىنىڭ ئالدى تەرىپىدە قارا بورانلار چىقىپ، دەرەخلەر سۇنۇپ، ئالەم ئاستىن ـ ئۈستۈن بولىدىغان بىر قىياپەتتە تۆمۈر تۇمشۇق ئالۋاستى شاھزادىگە قاراپ كېلىۋاتقۇدەك. شاھزادە تەمتىرىمەستىن، ئوقيانى بەتلەپ تۇرۇپ تۆمۈر تۇمشۇق ئالۋاستىغا ئاتقانكەن، ئالۋاستىنىڭ بىر پۇتى بەدىنىدىن ئاجراپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئالۋاستى جان ئاچچىقىدا شاھزادىگە يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ:

ــ مېنى كەچۈر شاھزادە، مەن ساڭا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەيمەن، ــ دەپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭ ھىيلىسىگە ئىشەنمىگەنكەن، ئالۋاستى ئۆز قېنى بىلەن شاھزادىگە قەسەم بېرىپتۇ.

ــ ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن شاھزادە، ــ دەپتۇ ئۇ يەنە شاھزادىگە قايىل بولۇپ، ــ ھازىر سەن مېنى يەڭدىڭ. ھازىرغىچە مېنىڭ بۇ دۆلىتىمگە قەدەم باسقانلار ئۆز جانلىرىغا زامىن بولغانىدى. ئەنە قاراپ باققىن، ئۇلارنىڭ سۆڭەكلىرى ھازىرغىچە تۇرۇپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن تۆمۈر تۇمشۇق ئالۋاستى شاھزادىنى ئۆز دەرگاھىدا كاتتا مېھمان قىپتۇ. زىياپەت تازا قىزىۋاتقان ۋاقىتتا تۆمۈر تۇمشۇق ئالۋاستى شاھزادىگە يالۋۇرۇپ ئاجراپ كەتكەن پۇتىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى سوراپتۇ. شاھزادە ھېچبىر ئىككىلەنمەيلا ھېلىقى پۇتنى ئالۋاستىغا قايتۇرۇپ يەنە ئۆز جايىغا تېڭىپ ساقايتىپ قويۇپتۇ. بۇنىڭدىن خۇشال بولغان تۆمۈر تۇمشۇق ئالۋاستى ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز زىياپەت قىلىپ شاھزادىنى باشقىدىن مېھمان قىپتۇ ۋە ھۆرقىزلاردەك چىرايلىق ئۈچ قىزى ئىچىدىن بىرنى تاللاپ شاھزادىگە بېرىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. بىراق، شاھزادە بۇنىڭغا ئۇنىماپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ زادى نېمىنى ئىزدەپ بۇ جايىغا كېلىپ قالغانلىقىنى تۆمۈر تۇمشۇق ئالۋاستىغا بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بولۇپ، خوشلىشىپ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. شاھزادە ماڭە ـ ماڭە يەتتە كېچە ـ كۈندۈزدىن كېيىن چايانلار مەملىكىتىگە كېلىپ قاپتۇ. ئەسلىدە بۇ چايانمۇ تۆمۈر تۇمشۇق ئالۋاستىنىڭ سىڭلىسى بولۇپ، ئوخشاش

سەۋەب بىلەن چايان قىياپىتىدىكى بىر چوڭ مەخلۇققا ئايلانغانىكەن. بۇ چاغدا شاھزادە يەنە ئېتىدىن قانداق قىلىش توغرىسىدا مەسلىھەت سوراپتۇ. ئات ئۇنىڭغا جاۋابەن:

— بۇ چايان ئاچىسىدىنمۇ يامان. ئۇ ئاچىسى بىلەن دۇنيا تالىشىپ داۋاملىق ئۇرۇشۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ زەھىرى قاينىاپ تاشقاندا ھەممە جانلىق ـ مەۋجۇداتنى يالماپ، چېقىپ ئۆلتۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئوچ بېشى بار. ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش ئوچۇن تولۇق تەييارلىق بولۇش كېرەك، بولمىسا ھالاك بولىمىز، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان شاھزادە بارلىق تەييارلىقلارنى پۈتكۈزۈپ، جەڭگە ھازىر بوپتۇ. بۇ چاغدا ئاسمان ـ زېمىن گۈلدۈرلەپ ئوچ باشلىق چايان دەھشەت بىلەن كېلىۋاتقۇدەك. شاھزادە چايان بىلەن ئوچ كېچە ـ كۈندۈز ئېلىشىپ چايانىنىڭ ئىككى بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. بۇ چاغدا چايان يېڭىلگەنلىكىگە تەن بېرىپ، ئۆز قېنى بىلەن شاھزادىگە قەسەم قىپتۇ ۋە شاھزادىنى يەتتە كېچە ـ كۈندۈز مېھمان قىلىپ، كەچۈرۈم سوراپتۇ. شاھزادە جاۋابەن ئۇنىڭ كېسىلگەن ئىككى بېشىنى ئۆز جايىغا تېڭىپ ساقايتىپ قويۇپ، ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. ئۇ ئۇزاق يوللارنى بېسىپ، بىر جايغا كەپتۇ. بۇ جاي شۇنچىلىك گۈزەل ئىكەنكى، ھەرخىل گۈللەر ئېچىلىپ، بۇلبۇللار سايراپ، سۈپسۈزۈك سۇلار ئېقىپ تۇرىدىكەن، گۈللەرنىڭ ئېسىل پۇراقلىرى دماقلارغا ئۇرۇلۇپ ئادەمنى مەست قىلىدىكەن. شاھزادا بۇ جايدا بىرئاز ئارام ئالغاندىن كېيىن ئات ئۇنىڭغا دەپتۇ:

— ئىگەم، بىز ناھايىتى تەسلىكتە بۇ جايغا كەلدۇق. لېكىن، ئالدىمىزدا يەنە بىر خەتەرلىك ئورمان بار. ئۇ يەردە ئەڭ ۋەھشىي يىرتقۇچ ھايۋانلار بار. ئورماندىن ئۆتسەكلا بىر ئوردا بار. شۇ ئوردىدا قېرىماس ياشلىق، ئۆلمەس ھايات ساقلىنىدۇ. بىز ئورمانىنىڭ ئوستىدىن ئۇچۇپ ئۆتىمىز. ئۇچقان ۋاقتىمدا يالمىغا چىڭ ئېسىل، ئىككى پۇتۇڭنى بەدەنلىرىمگە چىڭ باسقىن، بۇنداق بولمىغاندا ئۇچۇش سۈرئىتىمگە تەسىر يېتىدۇ، — دەپتۇ ـ دە، ئۇچۇشقا باشلاپتۇ.

ئۇلار بارغانسېرى ئېگىز ئۆرلەپ ئۇچۇپتۇ. ئاستى تەرىپىدە ھەشەمەتلىك ئوردا كۆرۈنۈپتۇ. ئۇلار ئەمدىلا ئوردىنىڭ بىر پاناھلانغۇدەك جايىنى كۆزلەپ چۈشەي دېگۈچە ئاتنىڭ بىر پۇتى دەرەخ شاخلىرىغا تېگىپ كېتىپ، پۇتۇن ئورمانلىق سىلكىنىپ كېتىپتۇ. بۇنى تۇيۇپ قالغان دەھشەتلىك ياۋايى ھايۋانلار تەرەپ ـ تەرەپتىن ھۇۋلاپ، چىرقىراپ جاھانىنى بېشىغا كىيىپتۇ. ئۇلارنىڭ بەختىگە يارىشا، ئوردىدىكى بىر سامبجامال قىز غايىبتىن كەلگەن مېھمانلارنى كۆرۈپ بەك خۇشال بوپتۇ ۋە ئۇلارنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قاپتۇ. چۈنكى، بۇ قىز تاكى ھازىرغىچە بىرەر ئادەمزاتنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ باقماپتىكەن. ئۇ ھايۋانلارغا بۇيرۇق بېرىپ ئۆز جايلىرى-

غا قايتۇرۇۋېتىپتۇ. بۇ قىز قەددى - قامىتى كېلىشكەن، خۇددى پەرىزاتتەكلا چىرايلىق ئىكەن.

— كەلگىنىڭىزنى قارشى ئالىمەن شاھزادە، بۇ يەرگە قانداق بولۇپ كېلىپ قالدىڭىز؟ — دەپتۇ ساھىبجامال قىز.

— قېرىماس ياشلىق، ئۆلمەس ھاياتنى ئىزدەپ كېلىپ قالدىم، — دەپتۇ شاھزادە.

— سىز ئىزدىگەن نەرسە بۇ يەردە بار، — دەپتۇ ۋە ئوردىغا باشلاپتۇ قىز. شاھزادە ئۇنىڭ ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرغانلىقىغا رەھمەت ئېيتىپ ئوردىغا كىرىپتۇ. ئۇ يەردە يەنە بىر- بىرىدىن گۈزەل ئىككى قىز تۇرغۇدەك، ئۇلار ھېلىقى قىزنىڭ ئاچىلىرى ئىكەن. قىزلار بۇ ئادەمزات ماكانىدىن كەلگەن كىشىنى كۆرۈپ، ئىچىدىن خۇشال بولۇشۇپتۇ ۋە كاتتا زىياپەتلەر قىلىپ، ئۇنى كۈتۈۋاپتۇ. زىياپەتتە ئىشلەتكەن تاماق قاچىلىرىدىن تارتىپ چوكىلىرىغىچە ھەممىسى ئالتۇن ئىكەن. ئاتمۇ چۆپلۈك جايغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ بەھۇزۇر يايلىشىغا شارائىت يارىتىپ بېرىلىپتۇ ۋە شاھزادىنى ئورمانىدىكى بارلىق ياۋايى ھايۋانلارغا تونۇشتۇرۇپ، شاھزادىنى ھايۋانلارنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە قىپتۇ.

قىزلار شاھزادىنىڭ قەددى - قامەتلىك، كېلىشكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنى بۇ يەردە ئۆزلىرى بىلەن بىللە تۇرۇپ قېلىشقا قىستاپتۇ، چۈنكى ئۇلارمۇ يالغۇزلۇقتىن زېرىككەنىكەن. قىزلارنىڭ بۇ گېپىنى شاھزادىگە يېقىپتۇ - دە، قېلىشقا ماقۇل بوپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ شاھزادىمۇ قىزلار بىلەن خېلى چىقىشىپ قاپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى، بۇ يەرگە نېمىشقا كەلگەنلىكىنى بىر - بىرلەپ ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان قىزلار ئۇنىڭغا ناھايىتى قايىل بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ شاھزادىگە بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىنى ئىزھار قىپتۇ. شاھزادە ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كىچىك ھەم ئەڭ چىرايلىق بىرى بىلەن توي قىپتۇ. تويدىن كېيىن قىزلار يىگىتنىڭ بۇ يەردىكى خالىغان جايغا بېرىپ ساياھەت قىلىسا بولىدىغانلىقىنى، لېكىن بىرلا جايغا بېرىشقا بولمايدىغانلىقىنى، بۇ جاي «ھالاكەت ئازگىلى» دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى، ئۇ يەرگە بارسا ئۆزىنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدىغانلىقىنى تاپىلاپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، شاھزادە بۇ يەردە قانچىلىك ۋاقىت تۇرغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەي خېلى ئۇزۇن زامانلار ئۆتۈپتۇ. ۋاقىت ئۇزارسىمۇ يېڭى كەلگەن ۋاقىتتەدەك ياپيېشىل تۇرۇپتۇ.

ئوردىدىكى خىلمۇخىل گۈللەر، جانغا ھۇزۇر بېغىشلايدىغان ساپ ھاۋا ئۇنىڭ قەلبىنى يايرىتىپ، ئۆزىنى تولىمۇ بەختلىك ھېس قىپتۇ. ئۇ دائىم دېگۈدەك ئوۋ

ئوۋلايدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ئۇ بىر توشقاننى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، نەچچە تال ئوق ئاتسىمۇ ئۇنىڭغا تەگكۈزەلمەپتۇ. ئاخىرى غەزەپ بىلەن يەنە بىر تال ئوق ئاتقانىكەن، توشقانغا تېگىپتۇ. لېكىن، توشقان ئۆلمەي قېچىپ كېتىپتۇ. شاھزادە توشقانىنى قوغلا ـ قوغلا ھېلىقى ھالاكەت ئازگىلىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ توشقانىنى ئېلىپ ئوردىغا قايتىش سەپىرىدە، توساتتىنلا ئاتا ـ ئانىسىنى ئويلاپ قاپتۇ ۋە روھى چۈشكۈن ھالدا ئۆيگە كەپتۇ. خوتۇنى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ نېمە ئىش بولغانلىقىنى سوراشمۇ دېگىلى ئۇنماپتۇ. لېكىن، خوتۇنى ئۇنىڭ مەيۈسلەنگەن قىياپىتىدىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئۇقۇپ قاپتۇ.

ــ ھەي بەختسىز شاھزادە، سىز چوقۇم ھالاكەت ئازگىلىدىن ئۆتۈپسىز، ــ دەپتۇ خوتۇنى تولىمۇ ئىچ ئاغرىتقان ھالدا.

ــ شۇنداق، سۆيۈملۈكۈم، مەن ھەرگىزمۇ قەستەن ئۇ يەرگە بارمىدىم. مەن ھازىر ئاتا ـ ئانامنى ئىنتايىن سېغىنماقتىمەن. لېكىن، سېنىڭدىنمۇ ئايرىلغۇم يوق. مەن شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىتتىن بۇيان سەن بىلەن بۇ يەردە تۇرۇپ قىلچىمۇ زېرىكىشلىك ھېس قىلمىغانىدىم. مەن بېرىپ ئاتا ـ ئانامنى بىر كۆرۈپلا قايتىمەن. كېيىن زادى بۇ يەردىن كەتمەيمەن، ــ دەپتۇ.

ــ بۇ يەردىن كەتمەك قەدىرلىكىم، سىزنىڭ ئاتا ـ ئانىڭىز نەچچە يۈز يىل بۇرۇن ئاللىقاچان ئۆلۈپ تۈگىدى. ئەگەر ئۇ يەرگە بارسىڭىز سىزمۇ ئۆلۈپ تۈگەيسىز، ــ دەپتۇ خوتۇنى.

ئوردىدىكى قىزلار ۋە ئۆزى مىنىپ كەلگەن ھېلىقى ئېتىنىڭ بارلىق مەسلىھىتلىرى شاھزادىنى ئاتا ـ ئانىسىنى كۆرۈش مەقسىتىدىن زادىلا قايتۇرالماپتۇ. ئاخىردا ئات ئۇنىڭغا:

ــ ئىگەم، ئەگەر سەن مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىماي چوقۇم قايتىمەن دېسەك، مېنىڭ شەرتىم بار، سەن شۇنى ئادا قىلساڭ ئاپىراي، ــ دەپتۇ.

ــ ئادا قىلىمەن، ــ دەپتۇ شاھزادە ئىنتايىن خۇشال بولغان ھالدا، ــ قېنى شەرتىڭنى سۆزلە.

ــ سەن ئاتا ـ ئاناڭنىڭ يېنىغا بارغاندىن كېيىن بىر كۆرۈپلا قايتىسەن، ئەگەر بىر سائەت ئوشۇق تۇرۇپ قالساڭ مەن سېنى قالدۇرۇپ، ئۆزۈم قايتىپ كېلىمەن، ــ دەپتۇ.

ــ بولىدۇ، ــ دەپتۇ شاھزادە.

شۇنىڭ بىلەن شاھزادە سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ، ئوردىدىكى قىزلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ خوشلىشىپتۇ. خوتۇنى يىغا ـ زار قىلىپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

ئۇ ماڭە ـ ماڭە چايان دۇنسىنىڭ مەملىكىتىگە كېلىپ قاپتۇ. قارىسا، بۇ يەر-نىڭ بۇرۇنقى ھالىتىدىن قىلچىمۇ ئەسەر يوقكەن. بۇرۇنقى ئوردىنىڭ ئورنىغا ھەشەمەتلىك يېڭى بىنالار پەيدا بولۇپ، بۇ يەردىكى ئورمانلىقمۇ يالپىيىشىل تۈزلەڭلىككە ئايلىنىپ قاپتۇ. ئۇ بۇ يەردىكى كىشىلەردىن ئىلگىرىكى چايانىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سورىغانىكەن، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن شۇنداق بىر رىۋايەتنى ئاڭلىغانلىقىنى دەپ بېرىپتۇ. بۇ ئاجايىپ گەپقۇ، دەپ ئويلاپتۇ شاھزادە ۋە ئۆزىنىڭ بۇرۇن بۇ يەردىن ئۆتكەندىكى ئەھۋاللارنى شۇ يەردىكى كىشىلەرگە سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغانلار:

ــ بۇ نېمە دەۋاتىدۇ، كۆپكۆندۈزدە ئالجىپ يۇرىدىغۇ؟ ــ دەپ مەسخىرە قىپتۇ. ھېچنېمىنى چۈشەنمىگەن شاھزادە ئەتراپىنى ئايلىنىپ كۆرۈپ بېقىپتۇ. لېكىن، ئۆزىنىڭ ساقال ـ بۇرۇتى ئۆسۈپ، چاچلىرى قاردەك ئاقىرىپ كەتكەنلىكىنى قىلچىمۇ ھېس قىلماپتۇ.

ئۇ ئۈيەردىن چىقىپ تۆمۈر تۇمشۇق ئالۋاستىلار مەملىكىتىگە كەلگەنكەن، بۇ يەردىمۇ چايان مەملىكىتىدە كۆرگەن ئەھۋاللارغا ئوخشاشلا ئىلگىرىكى ئىشلاردىن قىلچىمۇ ئەسەر يوق ئىكەن، ھەممىلا جاي باشقا بىر دۇنيا بولۇپ كەتكەنكەن. شاھزادە بۇنىڭغىمۇ ھەيران بولۇپ يەنە ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئاللىقاچان ئاقىرىپ مەيدىسىگە چۈشكەنكەن. ئۆزىمۇ مۈكچىيىپ يۈز ياشىلىق بوۋاي قىياپىتىگە كىرىپ قاپتۇ.

ماڭە ـ ماڭە ئۆزىنىڭ ئاتىسىنىڭ مەملىكىتىگە كېلىپ قاپتۇ. قارىسا، ئادەملەرمۇ بۇرۇنقى ئادەملەرگە ئوخشىمىغۇدەك. شەھەرلەرمۇ باشقىچە. بۇرۇنقى ئوردا ـ سارايلارنىڭ ئورنى باغۇبوستانلىققا ئايلانغان. ئۇ ئايلىنىپ يۈرۈپ خارابلىك بىر جايغا كېلىپ ئاتتىن چۈشۈپتۇ. بۇ چاغدا ئات شاھزادىگە:

ــ ئىگەم، جۇر، ئەمدى تېز قايتايلى، ئەگەر مەن بىلەن قايتمىساڭ مەن دەرھال قايتىمەن، ــ دەپتۇ.

ــ سەن قايتقىن، مەنمۇ ئۇزۇنغا قالماي ئارقاڭدىن بارىمەن، ــ دەپتۇ شاھزادە ئانچە پەرۋا قىلمىغان قىياپەتتە. شۇنىڭ بىلەن ئات ئوقتەك ئۇچۇپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

يالغۇز قالغان شاھزادە خارابلىكىنىڭ ئىچىگە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، بۇ يەر ئىلگىرى ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن جاي ئىكەن. ئەتراپتا ئازغان ـ تىكەنلەر ئۆسۈپ كەتكەن، چىرىپ كەتكەن ئادەم ئۈستىخانلىرى تۇرغۇدەك. ئۇ ئايلىنىپ يۈرۈپ يىقىلىپ كەتكەن بىر ئەسكى ئۆيدىن بىر دانە ئەسكى ساندۇقنى ئۇچرىتىپ قاپتۇ. ساندۇقنى

ئېچىپ قارىسا بىر كىچىك قۇتا چىقىپتۇ. قۇتىنى ئېلىپ، ئاغزىنى ئاچاي دېيىشىگە قۇتا ئىچىدىن:

ــ بالام، سەن كېچىكتىڭ، مەن ئاللىقاچان ئۆلۈپ تۈگەشتىم، ــ دېگەن ئاۋاز چىقىپتۇ ـ دە، قاياقتىندۇر بىر شاپىلاق كاچىتىغا ئۇرۇلۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە يەرگە يىقىلىپ چۈشۈپ، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا بىر دۆۋە ئۇسۇتمىخانغا ئايلىنىپ قاپتۇ.

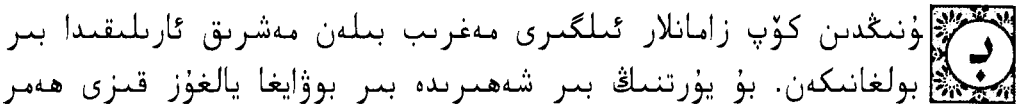
ئېيتىپ بەرگۈچى : **قادىر ئاخۇن.** ئەر، ئۇيغۇر، 65 ياش، ساۋاتلىق، دېھقان، قومۇل شەھەر ئىچى يېزىسى مەگەش كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ھېمىت سوپى.** ئەر، ئۇيغۇر، 42 ياش، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئۇچۇر بۆلۈمىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 3.1985

«قومۇل شەھەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1993

سەنگۇ سۇلا تاش

ۇنىڭدىن كۆپ زامانلار ئىلگىرى مەغرىب بىلەن مەشرىق ئارىلىقىدا بىر يۇرت بولغانىكەن. بۇ يۇرتنىڭ بىر شەھىرىدە بىر بوۋايغا يالغۇز قىزى ھەمراھ بولۇپ ياشايدىكەن. كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ، بوۋاينىڭ قىزى ئوقۇش يېشىغا يېتىپتۇ. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بوۋاي قىزىغا:

— قىزىم، سەن موللىغا بارغۇدەك بولۇپ قالدىڭ. موللىغا ئاپىرىپ قويايي، تەلىم ئالغىن، — دەپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان قىز خۇشاللىقىدىن چاچلىرىنى تال - تال ئۆرۈپ موللىغا بېرىشقا تەييارلىنىپتۇ. ئەتىسى ئۇلار موللىنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. موللام ئۇلارنى خۇشخۇيلۇق بىلەن كۈتۈپ، قىزنى ئېلىپ قېلىپ، بوۋاينى يولغا سالىپتۇ.

ئىككىنچى كۈنى قىز ئۆزى يالغۇز موللىغا بېرىپتۇ. موللام ئۇنى:

— كەل، تەلەيكەش بىدىماق، مەيەردە ئولتۇر، — دەپ ئىشىكنىڭ كەينىدە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. باشقا بالىلارنى بولسا «كېلىڭلار بالىلىرىم، تۆرگە چىقىڭلار» دەپ ئىززەتلەپتۇ. بۇ ھال قىزغا ھار كېلىپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. شۇنداقتىمۇ قىز موللىسىنىڭ ئۆيى، ھويلا - ئارانلىرىنى سۈپۈرۈپ، سۇ چېچىپ، تىنىم تاپماي ئىشلەپتۇ. لېكىن، موللىسى مۇئامىلىسىنى ھېچ ئۆزگەرتمەپتۇ. قىز يەنىلا كۈندىكىدەك ئىشىكنىڭ كەينىدىن نېرى كېلەلمەپتۇ. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى قىزنىڭ موللىغا بېرىش رايى يېنىپتۇ. قىز بىر كۈنى بوۋىسىدىن:

— بوۋا، مەن موللىغا بارمىسام، — دەپ ئۆتۈنۈپتۇ. بوۋاي قىزنىڭ سۆزىگە ھەيران بولۇپ:

— قىزىم، موللىغا نېمىدەپ بارمايسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بوۋا، موللام باشقا بالىلار كەلسە «كەل بالام» دەپ تۆرگە چىقىرىپ قويىدۇ. مەن بارسام «كەل تەلەيكەش بىدىماق، ئىشىكنىڭ كەينىگە ئۆت!» دەپ ئىشىكنىڭ كەينىگە ئولتۇرغۇزۇپ قويىدۇ، — دەپ يىغلاپ تۇرۇۋاپتۇ قىز.

قىزنىڭ كۆز ياشلىرىنى كۆرۈپ بوۋاينىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپتۇ. لېكىن، موللىغا گۇناھ ئارتقۇسى كەلمەي:

— قىزىم، بۇگۈن موللىغا بارغىن، بېرىپ موللامدىن دۇئا ئېلىپ كەلگىن، — دەپ يولغا سالىپتۇ. ئۆزى قىزنىڭ كەينىدىن بېرىپ ئەھۋالنىڭ قىزى ئېيتقاندەك ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ كۆڭلى تىنىمۇ يېرىم بوپتۇ. قىزىنى بۇ موللىدىن باشقا بىر

موللىغا بېرىپ ئوقۇتۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. قايتىپ كېلىپ قىزىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپتۇ. قىزى كەچتە قايتىپ كەلگەندە:

ــ قىزىم، سەن ئوقۇشنى يەنە داۋاملاشتۇرمىسامۇ بولمايدۇ. سېنى باشقا بىر شەھەرگە ئاپىرىپ ئوقۇتاي، ــ دەپ ئۆز كۆڭلىگە پۈككەنلىرىنى ئېيتىپتۇ. قىز پەقەت بوۋىسىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈنلا باشقا موللىغا بېرىپ ئوقۇشقا قوشۇلۇپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ يول تەييارلىقى قىلىپ بىر تۆگىگە يېمەك ـ ئىچمەك ئارتىپ، بىر تۆگىگە مىنىپ سەپەرگە چىقىپتۇ. يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپتۇ. شۇنداق يۈرۈپ بىر ئاي، بىر ھەپتە، ئۈچ كۈن يول يۈرگەندە يول ئۈستىدە چوڭ بىر ساراي ئۈچراپتۇ. ئۇ ساراينىڭ ئىشىكى ئوچۇق تۇرغۇدەك. ساراي ئىچىدىكى كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان ھەرخىل، ھەررەڭدىكى گۈللەر خۇش پۇراق چېچىپ ئەتراپنى بىر ئالغان، ھەرخىل قۇشلارنىڭ يېقىملىق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرغان. قىز بۇ ھالدىن ھەيرانۇھەس بولۇپ قاپتۇ ـ دە، گۈلگە مېھرى باغلىنىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قىزىنىڭ گۈل ئۈزۈۋېلىش ئىشتىياقى قوزغىلىپ، بوۋىسىغا يېلىنىپ:

ــ بوۋا، شۇ گۈللەردىن بىر تال ئۈزۈۋالسام، ــ دەپتۇ.

ــ بولمايدۇ، كىشىنىڭ سارىيىدىكى گۈلنى ئۈزسەڭ ئىگىسى كۆرسە خاپا بولىدۇ، ــ دەپتۇ بوۋاي. قىز بوۋىسىغا تېخىمۇ يالۋۇرۇپ:

ــ بوۋا، بىر تاللا ئۈزۈۋالسام بولدى، ــ دەپ تۇرۇۋاپتۇ. بوۋاي قىزىنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ:

ــ بوپتۇ، ئۈزۈۋالغىن، ــ دەپتۇ. قىز خۇشاللىقىدىن يۈگۈرۈپ ساراي ئىچىگە كىرىپتۇ. ئەتراپقا قارىسا ئادەمزات كۆرۈنمىگۈدەك. ئۇ گۈللەرگە قاراپ بىر ھازا تۇرۇپ قاپتۇ. بىر چاغدا بوۋىسىنىڭ:

ــ قىزىم، تېز بولغىن، ــ دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئېسىنى يىغىپتۇ. ئاندىن گۈلنى ئۈزمەكچى بولۇپ گۈلگە قول ئۈزىتىپتۇ. گۈلنىڭ چىرايلىقلىقى، بىر تەرەپتىن، قىزىنىڭ گۈل ئۈزۈش ھەۋىسىنى باسقاندەك قىپتۇ، لېكىن، يەنە بىر تەرەپتىن، گۈلنى ئۈزمەي كېتىشكە كۆڭلى قىيماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن گۈلدىن بىر تال ئۈزۈۋېتۇ، ئەمما قانائەت ھاسىل قىلماپتۇ. شۇڭا، ئارقا ـ ئارقىدىن يەنە بىر نەچچە تال گۈل ئۈزۈۋېتۇ. شۇ چاغدا ساراينىڭ دەرۋازىسى «غىچ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئېتىلىپ قاپتۇ. ساراي تاملىرى تېخىمۇ ئېگىزلەپ ئۈستىگە كۆز يەتكۈسىز ھالغا كېلىپ قاپتۇ. بۇ ھالنى كۆرگەن قىزنى ۋەھىمە بېسىپ پۈتۈن بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپتۇ. قىز كېلىپ دەرۋازىنى ئىتتىرىپ بېقىپتۇ، ئۇرۇپ بېقىپتۇ، ھېچبىر تەۋرەنمەي تۇرغۇدەك. ئاخىرى زار ـ زار يىغلاپ ـ قاقشاپتۇ. بوۋايمۇ سىرتتا تۇرۇپ دەرۋازىنى

ئىتتىرىپتۇ، قېقىپتۇ، ھېچبىر ئۇمىد بولمىغاچقا قىزغا قوشۇلۇپ خۇدادىن ئىلتىماس تىلەپ زار - زار يىغلاشقا باشلاپتۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ يىغا - زارى، داد - پەريادلىرى ھېچبىر جاۋابقا مۇيەسسەر بولماي ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆچ كۈن ئۆتۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بوۋاي دەرۋازىنىڭ ئېچىلىشىدىن ئۇمىدىنى ئۈزۈپ:

— خوش قىزىم، گۈلنى ئۈزمىگىن دېسەم ئۇنىمىدىڭ. ئەمدى ئۆزۈڭگىمۇ قىلىدىڭ، ماڭىمۇ قىلدىڭ. پېشانىمىزگە پۈتۈلگىنى مۇشۇ ئوخشايدۇ. سېنى خۇداغا تاپشۇردۇم. قىيامەتتە كۆرۈشەرمىز، — دەپ زار - زار يىغلاپ، قان يۇتۇپ، قىزى بىلەن خوشلىشىپ بېشى قايغان، پۈتى تايغان تەرەپكە يول ئاپتۇ.

بوۋاي ئۆز يولىغا مېڭىپ تۇرسۇن، ئەمدى گەپنى قىزدىن ئاڭلايلى:

قىز بوۋىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن يەنە بىر ھەپتە ئۆچ كۈن يىغلاپ كۆز ياشلىرىنى قۇرۇتۇپتۇ، دەرۋازىدىن كۆزىنى ئۈزۈپ ساراي ئىچىگە قاراپ بىر ئىشىكنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. قىز ئىشىك تەرەپكە مېڭىپتۇ. ئىشىك ئالدىغا كېلىپ:

— ئەي پەرۋەردىگارىم، ئۆزۈمنى ساڭا تاپشۇردۇم، — دەپ كۆزىنى يۇمۇپ بىر ئۆينىڭ بوسۇغا ئىچىگە پۈتىنى ساپتۇ. كۆزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۆينىڭ تۆرىسىدە تەيتۇللا كۆرپە ئۈستىدە ياقلانىدەك چوڭلۇقتىكى بىر مۇشۇك كۆزلىرىنى مۇلايملىق بىلەن يېرىم ئېچىپ سوزۇلۇپ ياتقۇدەك، قىز مۇشۇككە يېقىن كېلىپ:

— يارەھمان، سەنمۇ خۇدانىڭ بىر جانىۋارى، — دەپ مۇشۇكنىڭ دۇمبىسىنى بىر سىلىغانىكەن، مۇشۇك ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. شۇ ئەسنادا «شاراق» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بىر چاڭگال ئاچقۇچ كۆرپە ئۈستىگە چۈشۈپ قاپتۇ، مۇشۇك ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

قىز ئاچقۇچلارنى قولىغا ئېلىپ ساناپ كۆرسە، كەم ئەمەس دەپمۇدەل قىرىق بىر تال ئالتۇن ئاچقۇچ ئىكەن. قىز ئاچقۇچنى تۇتقىنىچە ئۆينىڭ تۆت ئەتراپىغا بىر قۇر قاراپ چىقىپتۇ. شۇ چاغدا قىز كۈنپېتىش تامدىكى ئالتۇن قۇلۇپ سېلىنغان ئىشىكنى كۆرۈپتۇ. قىز بېرىپ قۇلۇپقا بىرىنچى ئاچقۇچنى سالغانىكەن، ئىشىك ئۆزلۇكىدىن ئېچىلىپ كېتىپتۇ. ھاي - ھاي! ئىشىكنىڭ ئېچىلىشى خۇددى ئالتۇن - كۈمۈش، تاۋار - دۇردۇن، ئۇنچە - مەرۋايىت، لەئەل - ياقۇت كانىنىڭ ئىشىكى ئېچىلغاندەكلا تۇيۇلۇپتۇ. قىز ئۇ نەرسىلەردىن كۆز ئۇزۈپ ئالدىغا قارىغانىكەن، يەنە بىر قۇلۇپ سېلىنغان ئىشىكنى كۆرۈپتۇ. قىز قۇلۇپقا يەنە بىر ئاچقۇچنى سالغانىكەن، ئىشىك يەنە ئۆزلۇكىدىن ئېچىلىپ كېتىپتۇ. بۇ ئۆيدىكى نەرسىلەرنى قىز ئۆمرىدە كۆرۈپ باقمىغانىكەن. بۇ ئۆيدىكى بايلىقلار بىرىنچى ئۆيدىكى بايلىقلارنىڭ جەۋھىرى يىغىلغاندەكلا ئېسىل ئىكەن. قىز بۇلاردىنمۇ كۆز ئۈزۈپ يەنە بىر قۇلۇپنى

كۆرۈپتۇ. قىز بۇ قۇلۇپقىمۇ ئاچقۇچ ساپتۇ، ئۇچىنچى ئىشكىمۇ ئېچىلىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، قىز قولىدىكى قىرىق بىر تال ئاچقۇچ بىلەن قىرىق بىر ئىشكىنى ئېچىپ، ئەڭ ئاخىرىدا تاملىرىغا ھەرخىل رەڭ، ھەرخىل نۇسخىدىكى گىلەملەر تارتىلغان، پادىشاھلارنىڭ خاس ھۇجرىسىدەك جابدۇلغان ئازادە بىر ئۆيگە چىقىپ قاپتۇ. قىز قارىغۇدەك بولسا، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا نەچچە قات ماموق كۆرپە ـ تەكىيە ئۇستىدە ياتقان بىر يىگىتنى كۆرۈپتۇ. ئۇ يىگىتنىڭ چىرايى ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايدەك نۇرلۇق ھەم سۈزۈك، قاش ـ كىرپىكلىرى قىياقتەك، بۇرۇتى يېڭىدىن خەت تارتقان، سەرۋى قامەتلىك بىر يىگىت ئىكەن. قىز يىگىتنى بىر كۆرۈپلا «ئاھ» دەپ ئوڭ قولىنى سول كۆكسىگە چىڭ بېسىپ، يىگىتنىڭ بېشىدا ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرۇلتۇرۇپ قاپتۇ. شۇ ئولتۇرغانچە بىر ھەپتە ئۆچ كېچە ـ كۈندۈز ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. شۇ ئولتۇرغانچە بىر ھەپتە ئۆچ كېچە ـ كۈندۈز ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. قىز ئۇستىبېشىنىڭ مەينەتلىشىپ، چاچلىرىنىڭ چۈۋۈلۈپ، ئۆزىنىڭ ئادەم سىياقىدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، مېنى بۇ ھالدا كۆرسە ئالۋاستىمۇ قورقۇپ كەتمەمدۇ. يارەملىشىدىغان بىرەرسى بولغان بولسا ئۇستىۋېشىمدىكى كىر ـ قاتلىرىمنى ئادالىۋەتكەن بولسام بولاتتى، دەپ ئويلاپ سىرتقا قاراپ مېڭىپتۇ. ھويلىغا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، تامغا يۆلەپ قويۇلغان شوتا تۇرغۇدەك. قىز شوتا ئارقىلىق ئۆگزىگە چىقىپ ئەتراپقا قارىغانكەن، سارايىنىڭ كەينىدە توققۇز ئوغرى بىر ئايالنى «مەن ئالىمەن!» دېسە «مەن ئالىمەن!» دەپ بىر ـ بىرى بىلەن تارتىشىۋاتقانلىقىنى، ئايالنىڭ ئوغرىلارنىڭ قولىدا پارە ـ پارە بولۇپ كېتىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئايالغا ئىچى ئاغرىپ:

ــ ھەي ئاكىلار، بۇ بىچارە ئايالنى مۇشۇنداق تالاشساڭلار ھېچ قايسىڭلار ئالالمايسىلەر، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويمىسىلەر، ئۆزۈڭلارمۇ قۇرۇق قول قالمىسىلەر. ئۇنىڭدىن كۆرە ماڭا ئوتتۇز تەڭگىگە سېتىپ بېرىڭلار، ــ دەپتۇ. قىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئوغرىلار بەكاردىن كېلىدىغان تەڭگىنى ئېلىشقا ئالدىراپ تېزلا ماقۇل بوپتۇ. قىز ئۆگزىدىن

چېچىنى تاشلاپ ئايالنى تارتىپ چىقىرىۋېلىپ، ئوغرىلارغا ئوتتۇز تەڭگىنى تاشلاپ بېرىپتۇ. قىز ئايالنى يىگىت ياتقان ئۆيگە باشلاپ كىرىپ:

ــ سەن ھازىرچە بۇ يىگىتنى يەلپۈپ ئولتۇرۇپ تۇرغىن، مەن ئۇستىبېشىمنى تازىلىۋالاي، ــ دەپ ئايالغا جېكىلەپ ئېيتىپ چىقىپ كېتىپتۇ. قىز تازىلىق قىلىپ ئولتۇرۇپ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىمىغاچقا قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

ئەمدى قىز ئۇخلاپ تۇرسۇن، گەپنى ئايالدىن ئاڭلايلى:

قىز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئايال ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغانلىقىغا خۇش بولۇپ، ئۆيدىن سىرتقا چىقماي يىگىتنى يەلپۈپتۇ. كەچ كىرىپتۇ. يەنە يەلپۈپتۇ. بامدات نامىزىغا ئەزان ئېيتقان چاغدا يىگىت:

ــ ئۇھ ! ئەجەبمۇ ئۇخلاپتىمەنغۇ، ــ دەپ كۆزىنى ئېچىپتۇ. بېشىدا ئۆزىنى يەلپۈپ ئولتۇرغان بىر ئايالنى كۆرۈپ «پېشانەمگە پۈتۈلگىنى مۇشۇ ئوخشايدۇ» دەپ ئۇ ئايالنى ئۆز ئەمرىگە ئېلىپ ئەر ـ خوتۇن بولۇپ كېتىپتۇ...

بىر ھەپتە ئۇچ كۈندىن كېيىن قىز ئويغىنىپ ھۇجرىغا كىرىپ، يىگىت بىلەن ئايالنىڭ ئاللىبۇرۇن بىر تەكىيەگە باش قويۇپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ ئۆز ـ ئۆزىگە «ئۇھ! ھەممە دەرد ـ ئەلەم ماڭىلا كېلىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ ھۇجرىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن يىگىت بىلەن ئايال غوجايىن، قىز غالچا بولۇپ ياشاپتۇ. ئايال قىزنى خورلاپ، تىللاپ، يۇگۇر ـ يېتىم ئىشلارغا تىنىم تاپتۇرماي ماڭدۇرۇپ «ئۇھ» دېگۈدەك ھالىنى قويماپتۇ. قىز دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ غىڭ قىلماي ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋېرىپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە يىگىت يىراق بىر شەھەرگە سودىغا بېرىشقا تەييارلىنىپتۇ. ئايال بۇنى ئاڭلىغان كۈندىن باشلاپ ئۆيدىكى بايلىق، زىبۇ ـ زىننەتلەرگە ئىگە بولغانلىقىغا قانائەتلەنمەي، يىگىتكە يەنە نۇرغۇنلىغان مال ـ دۇنيا، زىبۇ ـ زىننەت ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ، قىزغا بولسا پالانى نەرسىنى ئالغاچ كەلگىن دېيىشنى ھېچبىر يادىغا كەلتۇرمەپتۇ. بۇ ھالىنى كۆرۈپ قىز «ۋاپاغا جاپا دېگەن مۇشۇ ئوخشايدۇ» دەپ ھەسرەت چېكىپ ئولتۇرغاندا يىگىت:

ــ ساڭا نېمە ئالغاچ كېلىمەن؟ ــ دەپ سوراپ قاپتۇ.

ــ خوش تەقسىر، مېنىڭ ھەممە نەرسەم تولۇق، ــ دەپ قىز بىرئاز تىتىرەپ، ــ مۇمكىن بولسا بىر سەنگۇ سۇلا تاش ئالغاچ كەلسىلە، ــ دەپتۇ. يىگىت ماقۇللۇقىنى بىلدۈرۈپ سودىسىغا مېڭىپتۇ.

يىگىت سودا قىلىدىغان شەھەرگە يېتىپ بېرىپ بىر ھەپتە ئۇچ كۈن ئايلىنىپ ھەممە سودىسىنى قىلىپ بولۇپ، يەنىلا بىرەر نەرسىسى كەم قالغاندەك ھېس قىپتۇ.

ئاخىرى قىزغا ئالىدىغان مالنى تېخى ئالمىغانلىقىنى بىلىپ، سەنگۇ سۇلا تاشنى ئىزدەپ شەھەردىكى ھەممە بازارلارنى ئارىلاپمۇ تاپالماي ئىچى تىت - تىت بولۇپ كېتىپ بارسا، بىر دۇكان ئۇچراپتۇ. مۇشۇ دۇكانغا كىرىپ باقاي، قىزنىڭ مېلى تې-پىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، دەپ ئويلاپ دۇكانغا كىرىپتۇ. باققال يىگىت:

— كەلسىلە يىگىت، نېمە ئالالىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن ئالىدىغان نەرسىڭىز بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ يىگىت.

— مېنىڭ بۇ دوكىنىمدىن شەھەردە تېپىلمىغان نەرسىلەر تېپىلىدۇ، ھەتتا سەنگۇ سۇلا تاشمۇ بار، — دەپتۇ باققال يىگىتنىڭ سوئالىغا جاۋابەن. سەنگۇ سۇلا تاشنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان يىگىت ناھايىتى خۇش بولۇپ:

— ئۇنداق بولسا سەنگۇ سۇلا تاشتىن بىرنى بېرىڭ، — دەپتۇ. باققال سەنگۇ سۇلا تاشنى يىگىتكە ئېلىپ بېرىپتۇ.

— بۇ تاشنى دەرد - پىراقى ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن ئادەم ئىشلىتىدۇ. دىققەت قىلىڭ! — دەپ مىڭ تىللاغا بېرىپتۇ.

يىگىت سودىسىنى تۈگىتىپ ئۆز ساريىغا قايتىپ كەپتۇ. ئايال يىگىتنىڭ ئې-لىپ كەلگەن مالىلىرىنى كۆرۈپ، يىگىت بىلەن كارى بولماي، مالىلارغا قاراپ گۈلقە-قەلبىرى ئېچىلىپ كېتىپتۇ. قىز بولسا يىگىتنىڭ ئالدىغا چىقماپتۇ. پەقەت يىگىت چاقىرىپ:

— مانا سەنگۇ سۇلا تاش، ئېلىۋالغىن، — دەپ سەنگۇ سۇلا تاشنى بېرىپتۇ. قىز تاشنى يىگىتنىڭ قولىدىن ئېلىۋېتىپ، يىگىتكە قاراپ ۋىلىققىدە كۈلۈپ قويۇپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ. قىز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن يىگىتنىڭ خىيالىغا سەنگۇ سۇلا تاشنى ساتقان باققالنىڭ ئېيتقانلىرى يادىغا كېلىپ، قىزغا بۇ سۆزلەرنى ئېي-تىپ قويماقچى بولۇپ سارايىنى بىر ئىزدەپ چىقىپتۇ، قىز تېپىلماپتۇ. يىگىتنىڭ قەلبىنى قورقۇنچ قاپلاپ كۆڭلى دەككە - دۈككىگە چۈشۈپتۇ. قىزنى ئىزدەپ چىقىپ سارايىنىڭ كەينىگە قارىغۇدەك بولسا، قىز قولىدىكى تاشقا قاراپ زار - زار يىغلاپ تۇرۇپ مۇنۇ سۆزلەرنى ئېيتىۋاتقۇدەك:

— سەنگۇ سۇلا تاش، مېنىڭ دەردىمگە يەتسەڭچۇ، مېنى ئۆز قوينۇڭغا ئالساڭ-چۇ! — دەپ ئۇچ قېتىم تەكرارلاپ سەنگۇ سۇلا تاشنى ئالدىدىكى يوغان قارا تاشقا ئۇرغانىكەن، شۇ زامان گۈلدۈر - قاراس قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ غەزەپ بىلەن ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان بىر دەريا ھاسىل بولۇپ، تۆۋەنگە قاراپ ئېقىشقا باشلاپتۇ. بۇ ھالنى كۆرگەن يىگىت قورقىنىدىن يۇگۈرۈپ بېرىپ قىزنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇۋېلىپ قىزنى سۇغا سەكرەتمەپتۇ.

— نېمە دەردىڭ بولسا ماڭا ئېيتقىنا! — دەپ قىزدىن ئەھۋال سوراپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قىز كىچىكىدىن تارتىپ تاكى شۇ كەمگىچە ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشتىلىرىنى سۆزلەپ كېلىپ:

— قىرىق كۈن يەلپۈگەن غالچا بولدى، بىر كۈن يەلپۈگەن ئاغچا بولدى، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ. يىگىت قىزنىڭ دەرد - پەريادىنى بىلىپ، ھېلىقى ژاپاسىز ئاياللىنى چېچىدىن قېچىرنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ، ئورۇلغان تەپچە ئېتىزغا قويۇپ بېرىپتۇ. قىزنى ئۆز ئەمرىگە ئېلىپ، بەختلىك كۈن كەچۈرۈپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن خەلق ئىچىگە «بىر كۈن يەلپۈگەن ئاغچا بوپتۇ، قىرىق كۈن يەلپۈگەن غالچا بوپتۇ» دېگەن سۆز تارقىلىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئىبراھىم قاسىم.** ئەر، ئۇيغۇر، 55 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، پىچان ناھىيەسى چىقتىم يېزىسى قۇمكارىز كەنتى تۇغانكارىز مەھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشىت ئىبراھىم** (1962). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، تۇرپان ژىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش - رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1989. 5

«تۇرپان خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

ئادىل پادىشاھ بىلەن ئۇچ دەرۋىش

بۇرۇن بىر شەھەر بولغانكەن. بۇ شەھەر ناھايىتى ئاۋات بولۇپ، تەرەپ - تەرەپتىن سودىگەرلەر، ساياھەتچىلەر كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىكەن. شەھەر گۈزەل، بايلىقلار، يۇرت خەلقى پاراۋان، كۆڭۈللىرى خاتىرجەم ئىكەن. بۇ شەھەرگە ناھايىتى ئادىل، ساخاۋەتلىك، خەلقپەرۋەر بىر ئادەم ھۆكۈمرانلىق قىلىدىكەن. بۇ پادىشاھ ھەمىشە خەلقىنىڭ غېمىنى يەيدىكەن، خەلقى بىلەن تەڭ كۈلۈپ - تەڭ يىغلايدىكەن، شۇڭا خەلق ئۇنى «ئادىلخان پادىشاھ» دەپ ئاتايدىكەن.

ئادىلخان پادىشاھ كۈندۈزلىرى يۇرتنى سوراپ، ئادالەتنى يۈرگۈزۈپ، ئالدىراش ئۆتۈشىگە قارىماي، كېچىلىرى پۇقراچە ياسىنىپ، شەھەرنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىنى قويماي ئارىلاپ، كوچىدا قالغان يېتىم- يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلايدىكەن، دەردمەنلەرنىڭ دەردىگە يېتىدىكەن، يامانلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىدىكەن.

كۈنلەر شۇ تەرىقىدە ئۆتۈۋېرىپتۇ. ئادىلخان پادىشاھ كۈنلەرنىڭ بىرى ئادەتتى بويىچە پۇقراچە كىيىنىپ، پۇقراچە كىيىنگەندىمۇ تازا غېرىب دەرۋىشلەردەك كىيىنىپ شەھەرنى ئايلىنىشقا چىقىپتۇ. پادىشاھ كېچە قاراڭغۇلۇقىدا ئويان ئايلىنىپ، بۇيان ئايلىنىپ ئالدىغا مېڭىپ، كەينىگە يېنىپ بىر يەرگە كەلسە، يىراقتىن غۇۋا پىلىلداپ تۇرغان بىر شامنىڭ يورۇقى كۆرۈنۈپتۇ. پادىشاھ شۇ يەرگە بىر بېرىپ باقاي، كېچىدە ئۇخلىماي چىراغ يېقىپ ئولتۇرغانلار زادى نېمە ئادەملەردۇ؟ دەپ بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، تام ياقىلاپ مېڭىپ ئاستا - ئاستا چىراغ يانغان يەرگە يېقىنلاپ كەپتۇ. قارىسا، چىراغ بىر ئەسكى ئۆي ئىچىدە يېنىپ تۇرغۇدەك. ئادىلخان پادىشاھ پەنجىرە تۈۋىگە كېلىپ قارىسا، ئۆي ئىچىدە دەرۋىشتەك كىيىنگەن ئۈچ يىگىت ئولتۇرغۇدەك. ئۇلار ئالدىغا بىر دانە چىلىم ۋە مۇشتۇمدەك نەشىنى قويۇۋېلىپ مەستانىلەرچە چېكىشىۋېتىپتۇ. پادىشاھ دەسلەپ سەل غەزەپلىنىپ، بۇ ئۇچى بەكگى ئوخشايدۇ، قارىمامدىغان ياپياشلا تۇرۇپ قىلغان قىلىقلىرىنى بۇلارنىڭ، دەپ ئويلاپتۇ. ئادىلخان پادىشاھ يەنە ئۆز - ئۆزىگە «توختا، بۇلارنى ئۇركۈتۈپ قويماي، ئۇلارنىڭ نېمە گەپ - سۆزلەرنى قىلىدىغانلىقىنى بىر ئاڭلاپ باقاي» دەپ ئۇن چىقارماي تۇرۇپتۇ. بەكگىلەر ئالەمدىن بىپەرۋا، ئۆزلىرىنى ئۇنتۇشقان ھالدا چىلىمنى قانماي شورىشىپ، «خوشە، خوش» دەپ بىر - بىرىگە قوش قوللاپ تۇتۇشۇپ ئولتۇرۇپتۇ. تۇن يېرىمدىن ئۆتۈپ تاڭغا يېقىنلاپ قاپتۇ، ئۇياق - بۇياقلاردا ئىتلار-

نىڭ ھاۋشىشلىرى، خورازلارنىڭ چىللاشلىرى ئاڭلىنىشقا باشلاپتۇ. شۇ چاغدا بەڭگە-لەرنىڭ بىرسى ھەمراھلىرىغا:

— قانداق ئىشقى بار ئاغىنىلەر، يەنە چېكەمسىلەر ياكى بولدىمۇ؟ — دەپ سو-راپتۇ. يەنە بىرسى:

— ھېلىمۇ تازا ۋايىغا يەتكۈزۈپ چېكىشتۇق، تاڭمۇ ئاتاي دەپ قالدى، ئەمدى ئازراق كىرپىك قېقىپ، شېرىن چۈش كۆرۈۋالساق بولارمىكىن، — دەپتۇ.

— شۇنداق قىلساقمۇ قىلايلى، بىرەر دەم ئارام ئېلىۋالساق ئېلىۋالايلى، — دەپ-تۇ ئۇچىنچىسى. ئادىلخان پادىشاھ ئۇلارنىڭ ھەربىتىنى كۆزىتىپ تۇرۇپتۇ. بەڭگە-لەر يېتىشقا تەمشىلىپتۇ. شۇ ئارىلىقتا بىرسى:

— بىر كۆرۈپ دىلبەرنى بەس قىلغان،
ئىككى كۆرمەي يەنە ھەۋەس قىلغان.
ئىشقىدا ھالىمنى خەس قىلغان،
ماڭا ۋەسلىنى تەس قىلغان.

دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان يەنە بىر بەڭگى:

— ياخشىلىقنى كىم قىلسا ئەگەر جاندىن،
خۇدا ئەجرىنى بەرگەيلەر باياۋاندىن.

دەپتۇ. ئىككى بۇرادىرىنىڭ نەزىلىرىنى ئاڭلىغان ئۇچىنچى بەڭگى كۆزلىرىگە ياش ئالغان ھالدا تازا بىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىۋېلىپ:

— ھەركىم قىلسا ئۆزىگە،
خەنجەر كىرەر كۆزىگە.

دەپتۇ.

ئۇلار نەزم ئوقۇپ بولۇپ باشلىرىغا كونا چاپانلىرىنى قويۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئا-دىلخان پادىشاھ ئۇلارنىڭ ئۇيقۇغا كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئوردىغا قاراپ قەدەم تاشلاپ-تۇ. ئۇ يول بويى ئۇلارنىڭ قىلىشقان گەپلىرىنى ئويلاپتۇ، قانچە ئويلاپمۇ ئۇلارنىڭ گەپلىرىدە نېمە مەنە بارلىقىنى بىلەلمەپتۇ. پادىشاھ تاڭ ئېتىشنى كۈتۈپ ئۇخلىماي ئولتۇرۇپتۇ. ئاخىرى ئاسمان سۈزۈلۈپ تاڭمۇ يورۇپتۇ. پادىشاھ دەرھال ئىككى سەر-

كەردىنى چاقىرتىپ:

ــ مەن سىلەرگە بىر ئىشنى تاپشۇرىمەن: تۆۋەن مەھەللىدىكى يوغان بىر تۇپ ئۇجمە بار يەرگە بارساڭلار بىر ئەسكى ئۆي بار، ئۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ دەرۋىش سۇپىەت يىگىت ئۇخلاۋاتىدۇ. سىلەر مۇشۇ تاپتىلا ئۇ يەرگە بېرىڭلار ـ دە، ئۇلار ئويغانغان بولسا، هايال قىلماي ئېلىپ كېلىڭلار، ناۋادا تېخى ئويغانمىغان بولسا، بىردەم سەۋر قىلىپ ساقلاپ، ئويغانغاندا ئاندىن ئېلىپ كېلىڭلار. ئەمما، هەرگىز قول ياكى تىل تەگكۈزگۈچى بولماڭلار، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن باشلاپ ئەكېلىڭلار! ــ دەپ بۇيرۇپتۇ.

ئىككى سەركەردە پادىشاهنىڭ پەرمانىغا قۇللۇق بىلدۈرۈپ، ئوردىدىن چىقىپ كونا ئۆيگە كەپتۇ. قارىسا، هېلىقى ئۇچەيلەن بەخىرامان ئۇخلاپ ياتقۇدەك. سەركەردىلەر سىرتتا ئۇلارنىڭ ئويغىنىشىنى كۈتۈپ خېلى ئۇزاق تۇرۇپتۇ. خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئۇلار ئويغىنىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپتۇ. ئىككى سەركەردە ئۆيگە كىرىپتۇ. هېلىقىلار سەركەردىلەرنى كۆرۈپ بىر ئاقىرىپ، بىر سارغىيىپ قورققىنىدىن تىترەپ شىپ كېتىپتۇ ۋە:

ــ بىز گۇناهسىز، بىز قۇرتقىمۇ ئازار بەرمىگەن، بىر تال غازاڭغىمۇ دەسسەپ ئۆتمىگەن بىچارىلەر. بىزنى نېمە قىلماقچىسىلەر؟ ــ دەپتۇ. سەركەردىلەر ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىپ:

ــ توغرا، سىلەر گۇناهسىز، قورقماڭلار. سىلەرنى ئۇلۇغ شاهىمىز ئادىلخان پادىشاه چاقىرىۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ.

پادىشاهنىڭ چاقىرغانلىقىنى ئۇققان دەرۋىش سۇپەت يىگىتلەر تېخىمۇ قورقۇپتۇ. سەركەردىلەر ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپتۇ ۋە ئۇلارنى باشلاپ مېڭىپتۇ. ئۇلار ئاخىرى ئوردىغا يېتىپ كەپتۇ. دەرۋىش سۇپەت يىگىتلەر پادىشاهنىڭ ئۆزلىرىنى ناهايىتى ئىزىزەت هۆرمەت بىلەن قارشى ئالغانلىقىنى كۆرۈپ هەيران بولۇشۇپتۇ. پادىشاه نۆكەرلەرنى چاقىرىپ ئۇلارنى هامىمدا يۇيۇندۇرۇپتۇ ۋە يېڭى تون ـ سەرپايىلارنى كىيدۈرۈپتۇ، ئاندىن مول نازۇنېمەتلەرگە تولغان داستىخان هازىرلاپ، شاهانە تائاملار بىلەن غىزالاندۇرۇپتۇ. يىگىتلەرنىڭ هېچنېمىگە ئەقلى يەتمەيلا قاپتۇ. ئۇلار قانغۇدەك يەپ ـ ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، داستىخان يىغىلىپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاه ئۇلارغا:

ــ يىگىتلەر، سىلەر ئەندىشىدە بولماڭلار، بۇ يەردە خۇددى ئۆز ئۆيۈڭلەردە ئولتۇرغاندەك ئۆزۈڭلارنى ئازادە تۇتۇڭلار. مەن هەر ئاخشىمى ئاددىي ئادەملەردەك ياسىنىپ شەهەرنىڭ كوچىلىرىنى ئارىلاپ خەلقنىڭ ئەهۋالىنى ئوقۇپ تۇرىمەن. ئاخشام ئايلىنىپ يۇرۇپ سىلەرنى كۆرۈپ قالدىم، ئەمما سىلەر مېنى كۆرمىدىڭلار. مەن سىز-

لەرنى ئۇزاق كۆزەتتىم، قارىسام يامان ئادەملەردەك قىلمىدىڭلار. سىلەرگە قىزىقىپ قالدىم. مېنى ھەممىدىن بەك قىزىقتۇرغىنى سىلەر ئۇخلاش ئالدىدا ئوقۇغان بېيىت-تىڭلار بولدى. كۆپ ئويلاپمۇ مەنىسىگە يېتەلمىدىم. شۇنى يەنە بىر قېتىم ئوقۇپ بەرسەڭلار ۋە ئۇنىڭ مەنىسىنى يېشىپ بەرسەڭلار، ــ دەپتۇ.

يىگىتلەر بىر - بىرىگە قارىشىپتۇ. شۇ ئارىلىقتا بىرى سۆز باشلاپتۇ:

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم، شەپقەتلىك ئالەم پاناھ، يامان سوراپ قالدىلا، قۇللىرى-نىڭ سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەسلىككە ھەددى ئەمەس. ئاخشام: «بىر كۆرۈپ دىلبەرنى بەس قىلغان، ئىككى كۆرمەي يەنە ھەۋەس قىلغان، ئىشقىدا ھالىمنى خەس قىلغان، ماڭا ۋەسلىنى تەس قىلغان» دېگەن بېيىتنى ئوقۇغان مەن. مەن ئەسلىدە مۇنداق ئادەم ئەمەس ئىدىم. گەپنى باشتىن قىلاي: مەن يەمەن پادىشاھلىقىنىڭ ئەتە-ۋارلىق شاھزادىسى ئىدىم. ئىسمىم بەسىر. مەن ۋەزىرلەرنىڭ قولىدىن - قولىغا تەگمەيدىغان، ئوردا ئەھلى بىرەر كۇلۇپ قاراپ قويۇشۇمنى تەمە قىلمىدىغان، شاھ ئا-تامنىڭ يۇرىكىدەك ئەتىۋارلىق، خانىش ئانامنىڭ گۈزەل كۆزلىرىنىڭ گۆھىرىدەك بە-باھا شاھزادە ئىدىم. مېنىڭ ئاتام سىلىدىن نەچچە ھەسسە شەۋكەتلىك ئىدى. شەھە-رىمىزمۇ بۇ شەھەرلەردىن ئېشىپ چۈشسە چۈشەتتى، ھەرگىز كەم ئەمەس ئىدى. مې-نىڭ ئاتام ئالدى ئالتە ئايلىق، كەينى ئالتە ئايلىق، ئوڭ تەرىپى سەككىز ئايلىق، سول تەرىپى سەككىز ئايلىق يەرگىچە بولغان ئەللەرنى سورايدىغان شاھلارنىڭ شاھى ئىدى. مەن ئەنە شۇنداق قۇدرەتلىك، سەلتەنەتلى ئالەمگە تارالغان پادىشاھنىڭ شاھزا-دىسىمەن. مەن ئاتامنىڭ يالغۇز ئوغلى ئىدىم. كاتتا ئالىملار ماڭا ھەر خىل بىلىم-لەرنى ئۆگەتتى، نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇدۇم، دەرۋىشلەرنىڭ قىسسىلىرىنى ئوقۇپ يىغلاپ كەتكەنىدىم. ئەمما، ئۆزۈمنىڭ كۈنلەرنىڭ بىرىدە دەرۋىش بولۇپ قېلىشىمنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدىم. مەن ئىلىمدە كامالەتكە، قەلەندە ماھارەتكە، جەڭدە جاسارەتكە يەتكەن چېغىمدا شاھ ئاتام ماڭا ئاتاپ بىر باغ ياساپ بەردى. بۇنداق باغنى ھازىرغىچە ھېچقەيەردە كۆرمىدىم. ئۇ ئاجايىپ چىرايلىق باغ ئىدى. مەن ئاشۇ باغدا تۇراتتىم. ئا-تام ماڭا قۇرداش يىگىتلەرنى ھەمراھ قىلىپ بەرگەنىدى. مەن يىگىتلەر بىلەن ناھا-يىتى خۇشال - خۇرام ئۆتەتتىم، كۈنلىرىم بەك مەنىلىك ئىدى، مۇشائىرەلەر تۇزەت-تۇق، مەشرەپ ئوينايتتۇق.

باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ھەشەمەتلىك راۋاق بار ئىدى، بەزى - بەزىدە راۋاقنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇرۇپ خىيال سۈرەتتىم. بىر كۈنى راۋاقنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ باغدىكى رەڭمۇرەڭ گۈللەرنى تاماشا قىلىپ ئولتۇراتتىم، شۇ ئەسنادا ئاجايىپ چىرايـ-لىق بىر قۇش كېلىپ راۋاقنىڭ ئۈستىگە قوندى ۋە شۇنداق يېقىملىق، شۇنداق

مۇڭلۇق سايراشقا باشلىدى. قۇشنىڭ سايراشلىرىدىن يۈرىكىم لەرزىگە كەلدى، بىر-ھوشتەك بولۇپ قالدىم، راستىنى دېگەندە مەن ئۇنىڭ ئاۋازىغا ئاشىق بولۇپ قالدىم. بىر ئامال قىلىپ ئۇنى تۇتۇۋېلىپ ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلىش ئىستىكى قوزغالدى. مەن ئورنۇمدىن ئاستا تۇردۇم ـ دە، ئېھتىيات بىلەن قۇشقا يېقىنلاشتىم. قۇش مەندىن ئۇركۈيدىغاندەك ئەمەس، بەلكى بەخىرامان سايراۋاتاتتى. مەن شۇنداقتىمۇ ئاۋايلاپ مېڭىپ قۇشقا تېخىمۇ يېقىنلاشتىم ۋە ئۇنىڭ ئىككى پۇتىنى تۇتۇۋالدىم. قۇشنىڭ پۇتىنى شۇنداق تۇتۇشۇم بىلەن تەڭ قۇش بىر قانات سىلكىپ مېنى بىر ئارغامچا بويى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ چىقتى. مەن قورقۇش ۋە ھەيرانلىق ئىچىدە پەسكە قارىدىم. قۇش بارغانچە ئېگىزلىمەكتە ئىدى. ماڭا ئەمدى قۇشنىڭ پۇتىنى چىڭ تۇتۇشتىن باشقا يول قالمىغانىدى. پەستىكى شەھەر بۇلۇتلارنىڭ ئاستىدا قالدى. مەن ئۆز ـ ئۆزۈمگە: «تۇۋا، خۇدانىڭ بۇ كارامىتىگە، بۇ قىسمىتىگە قارايلى. مەن ئون سەككىز ياشقا تولغان بەردەم بىر يىگىت تۇرسام، كىچىككىنە بىر جانىۋار مېنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقىنىنى قارىمامدىغان» دېدىم. كۆزۈمنى بىر پەس يۇمۇۋالدىم. بىردەمدىن كېيىن تۆۋەنگە شۇنداق قارىسام، كۆزۈمگە تاغلار دۆۋىدەك، دەريالار ئارقانچىلىك بولۇپ كۆرۈندى. خېلى ئۇزاق ۋاقىت ئۆتتى، قۇش مېنى كۆتۈرۈپ توختىماي ئۆرلەپ ئۇچۇپ كېتىۋاتاتتى. بىر چاغدا زېمىن كۆزۈمگە بىر پارچە ئېتىزدەك كۆرۈندى. مېنى ۋەھىمە، قورقۇنچ قاپلاپ تىترەشكە باشلىدىم، بۇ قۇشقا چېقىلىپ قويغىنىمغا مىڭبىر پۇشايمان قىلدىم. ئاخىرى، نېمە بولسام بولاي، يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم دەپتىكەن، قۇشنىڭ پۇتىنى قويۇپ بېرىپ بېشىمغا كەلگەننى كۆرەي، دەپمۇ ئويلىدىم. يەنە، ياق بۇنداق جېنىمغا تەۋەككۈل قىلماي، مەن تېخى ئون گۈلۈمنىڭ بىرسى ئېچىلمىغان بالا تۇرسام، قۇشنىڭ پۇتىنى قويۇپ بېرىپ ئۆلۈپ كەتسەممۇ بولماس، دېدىم. قۇش قاناتلىرىنى بىر خىل سىلكىپ ئۇچاتتى. بىرچاغدا قارىسام پەستە ئەينەكتەك بىر نەرسە نامايان بولدى. ئىچىمدە، بۇ چوقۇم بىر كۆل بولسا كېرەك، مەن سۇ ئۈزۈشنى ياخشى بىلمەنغۇ، ئەمدى قۇشنىڭ پۇتىنى قويۇپ بېرەي دەپ تۇرۇشۇمغا قۇش زۇۋاڭىغا كەلدىكى:

ــ ئەي يىگىت، گېپىمگە ئوبدان قۇلاق سال، قارام خىيالىلاردا بولما، كۆڭلۈڭدىن بارلىق ئەندىشىلەرنى يىراق قىلىپ، ئىككى پۇتۇمنى چىڭ تۇت. بىز ھازىر يەتتە قات ئاسمانغا چىقىپ بولدۇق. ناۋادا پۇتۇمنى قويۇپ بەرسەڭ ھالاك بولىسەن، جېنىڭ جىسمىڭ يەرگە چۈشۈپ بولغىچە چىقىپ بولىدۇ، تېنىڭ يەرگە چۈشۈپ لەختە-لەختە بولۇپ كېتىدۇ. بىردەم چىداشلىق بەر، مەنزىلگە ئازلا قالدۇق. مەن سېنى يەنە بىر زېمىنگە چۈشۈرۈپ قويىمەن، ــ دېدى.

مەن قۇشنىڭ سۆزى بويىچە ئۇنىڭ پۇتلىرىنى چىڭ تۇتتۇم. قۇش بىردەم ئۇچۇ- قاندىن كېيىن ئۆرلەشتىن توختاپ پەسكە قاراپ تۆۋەنلەشكە باشلىدى ۋە پەسلەپ - پەسلەپ ئاخىرى بىر ناتونۇش يەرگە قوندى. مەن تۇپراقنى قۇچاقلىدىم. قۇش ماڭا كۆزلىرىنى تىكىپ:

— خەير - خوش، تەقدىر نېسىپ قىلسا كۆرۈشەرمىز، — دەپ قويۇپلا ئۇچۇپ كەتتى. بۇ چەكسىز كەتكەن بايقۇش بولۇپ، ئەتراپتا مەندىن باشقا ئىنس - جىنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى. يالغۇزلۇق جېنىمدىن ئۆتتى، پۈت - قوللىرىم قاقتەك قېتىشىپ، بەدەن - بەدەنلىرىم سىرقىراپ ئاغرىشقا باشلىدى. تىرمىشىپ كەلگەن تەرەپكە ماڭدىم. تامچە سۇ مەن ئۈچۈن تۇتىيا بولماقتا ئىدى، تىللىرىم قۇرۇپ، لەۋلىرىم گەز - گەز يېرىلدى. قورسىقىمنىڭ ئاچلىقىدا جىسمىمدا قۇۋۋەت قالمىدى. بارا - بارا مىدىرلاشمۇ تەس كەلدى. ئاتا - ئانامنى ئويلاپ، يار - بۇرادەرلىرىمنى سېغىنىپ، ئۆتكەن كۈنلىرىمنى ئەسلەپ، ھازىرقى ھالىمغا ئېچىنىپ كۆزلىرىمگە ئاچچىق ياش ئالدىم - دە، چاقماق سوققان بۇلۇتتەك ئۆرتىنىپ، كىچىك بالىدەك ئاۋازىمنى قويۇۋېتىپ يىغلىدىم. ئاتا - ئانامنىڭ مېنى ئىزدەپ يۈرەك - باغرىنىڭ پارە - پارە بولغان، دوست - بۇرادەرلىرىمنىڭ ئەلەمگە پاتقان ھالىنى ئويلاپ يۈرىكىم تىلىنىپ، چىغرىقتەك تولغاندىم. بېشىمغا ئەجەلدىن باشقا ھېچنەرسە سايە سالمايتتى. تىلىمغا «ئۆلۈم - ئۆلۈم» دېگەن سۆز كىرىۋالدى ۋە ئۆزۈمنى تۇيمىغان ھالدا خۇداغا مۇناجاتلار ئوقۇدۇم:

ئەلەمدە ئېيتىدۇ قۇشقاچ
ۋېچىرۋاچ، ۋېچىرۋاچ.
ھەق يادىمدا، قارنىم ئاچ،
رەھمىتىڭنى ماڭا ساچ.
دائىم سەھەر ۋاقتىدا
ھۆپۈپ ئېيتۇر: رەببىم بار،
ھەقتىن ئۆزگە كىمىم بار؟
سۇلايمانغا ئەرزىم بار،
رەھمە قىلغىن ئەي جاپپار.
قاغا ئېيتۇر: ھۇ ئاللا،
ئۆردەك ئېيتۇر: يا ئاللا.
كېيىك ئېيتۇر: ئىللەللا،

سەندىن ئۆزگە كىمنىم بار؟
ئاسان قىلغىن ئەي جاپپار.
مەن ئېيتىمەن: خۇدايىم،
سەن ئۆزۈڭسەن پاناھىم.
كۆپتۈر مېنىڭ گۇناھىم،
رەھمە قىلغىن ئى ئاللا.

شۇنداق يىغلاپ، پەريادىمنى پەلەككە يەتكۈزۈپ، چەكسىز كەتكەن باياۋاندا سايەمـ
نىلا ھەمراھ قىلىپ ئۇزاق ماڭدىم. نەگە بېرىپ نەدە تۇرۇشۇم ئۆزۈمگىمۇ ئايان ئەـ
مەس ئىدى. بىر چاغدا ئالدى تەرىپىمدە، ناھايىتى يىراق يەردە بىر يېشىل نەرسە
كۆرۈندى. شۇ تەرەپنى قارار قىلىپ يول يۈردۇم، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈردۇم. ھېلەـ
قى كۆرۈنگەن يېشىل نەرسە بارا ـ بارا يوغىناشقا باشلىدى. كېيىن قارىسام، ئۇ بىر
توغراق ئىكەن. ئاخىرى ئۇنىڭ قېشىغا باردىم. توغراقنىڭ غولىغا يۆلىنىپ ئولتۇرـ
سام، كىچىككىنە بىر قۇش شاختا ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ مېنى كۆرۈپ ئاسمانغا ئۇچتى،
چۆرگۈلەپ كېلىپ يەنە قوندى. يەنە ئۇچتى، يەنە قوندى. ئۇ توختىماي شۇنداق قىلـ
دى. بىردەمدىن كېيىن ئۇ ئۇچۇپ ئاسماندا ۋىچىرلاپ سايرىغان پېتى ئاستا قانات
سىلكىپ ئۇدۇلغا قاراپ يول ئالدى. مەن، قۇش چوقۇم بىرەر باغۇبوستانلىققا باردۇ،
قۇش بار يەردە سۇ بولىدۇ، سۇ بار يەردە يەيدىغان نەرسە بولىدۇ، دەپ ئويلاپ قۇشقا
ئەگىشىپ ماڭدىم. قۇش يا مەندىن ئۇزاپ كەتمەي، يا ئارقامدا قالماي بېشىمدىن بىر
ئارغامچا بويى ئېگىزلىكتە ئۇچۇپ باراتتى. شۇنداق مېڭىپ دېگەندەك بىر بوستانلىققا
كېلىپ قالدىم. قارىسام، بۇ بوستانلىق ناھايىتى ھەيۋەتلىك ئېگىز تام بىلەن قورـ
شالغان باغ ئىكەن. تامنى ياقىلاپ خېلى ماڭدىم. شۇنداق مېڭىپ چوڭ بىر دەرۋازاـ
نىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدىم. دەرۋازا شاھلارنىڭ ئوردىسىنىڭ دەرۋازىسىدىنمۇ ھەشەـ
مەتلىك ئىدى. ئۇنىڭ سىرلىق تۇۋرۇكلىرىگە قاراپ سەل ئەيمەندىم. بۇنىڭ ئىچىگە
كىرەيمۇ ياكى كېتىپ قالايمۇ، دەپ ئويلىنىپ قالدىم. كېتەي دېسەم نەگە بېرىشىمنى
بىلمەيتتىم، كىرەي دېسەم قورقتۇم. ئاخىرى ئۆز ـ ئۆزۈمگە، نېمە بولسا بولسۇن، يا
ئۆلۈم ـ يا كۆرۈم، دېدىم ـ دە، دەرۋازىنىڭ بوسۇغىسىغا ئوڭ پۇتۇمنى قويۇپ، بىسـ
مىللا دەپ باغنىڭ ئىچىگە كىردىم. ئەييۇھەنناس! بۇ شۇنداق بىر چوڭ باغ ئىكەنكى،
شاھ ئاتام ماڭا ياساپ بەرگەن باغ بۇ باغنىڭ بىر بۇرجىكىگىمۇ توغرا كەلمەيدىكەن.
تۇرلۇك ـ تۇرلۇك مېۋىلەر شاخلاردا مەي باغلاپ پىشىپ كېتىپتۇ، بۇلبۇللار سايرىـ
شۇېتىپتۇ، توپ ـ توپ رەڭدار كېپىنەكلەر چىمەنلەردىن ـ چىمەنلەرگە ئۇچۇشۇپ

يۇرەتتى، زۇمرەتتەك سۇزۇك سۆلار قاشتېشىدەك ئېرىقلاردا شىلدىرلاپ ئېقىشاتتى. مەن ئېرىق بويىغا كېلىپ يۇز - كۆزۈمنى يۇيدۇم، ئوچۇملاپ سۇ ئىچىپ تەشنالىقىمنى قاندۇردۇم، مېڭىلەردىن تويغۇچە يېدىم. تېنىمدە جان، جىسمىمدە دەرمان پەيدا بولدى. باغنىڭ ئىچىنى ئۇزۇن ئايلاندىم. ئالەمگە قاراڭغۇ چۈشتى. بىر دەرەخكە يۆلىنىپ ئولتۇردۇم - دە، كۆزلىرىمنى يۇمۇپ ئۇخلىماقچى بولدۇم. كۆزۈمنى ئەمدىلا يۇمۇشۇمغا دەرەخنىڭ شېخىدا بىر بۇلبۇل توختىماي سايراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنداق يېقىملىق ھەم شۇنداق مۇڭلۇق ئىدىكى، قەلبىم تىترەپ، مەست بولغانىدەك ھالەتكە كەلدىم. بۇلبۇلنىڭ چاڭىلداپ سايراشلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قاپتىمەن. ئويغىنىپ كۆزۈمنى ئاچسام تاڭ ئېتىپتۇ. ئورنۇمدىن تۇرۇپ يۇز - كۆزۈمنى يۇيدۇم. پاك تەرەت بولۇپ نامازغا ئوقۇدۇم، نامىزىمدا خۇداغا سېغىندىم، يۇرت - مەھەللەمگە ئامان - ئېسەن يەتكۈزگەيسەن، دەپ تىلىدىم. نامىزىمنى ئوقۇپ بولۇپ مېڭىلەردىن خالىغىنىمچە يەپ قورسىقىمنى تويغۇزدۇم. ئاندىن باغنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ ماڭدىم. شۇ چاغدا ئاخشامقى بۇلبۇل بېشىمدا يەنە پەيدا بولدى. ئۇ مەن ماڭسام ماڭىدۇ، تۇرسام تۇرىدۇ، توختىماي سايرايدۇ. مەنمۇ ئۆز يولۇمغا مېڭىۋەردىم. بۇلبۇل ماڭا ئەگىشىپ شاختىن - شاخقا قونۇپ، دەرەختىن - دەرەخقە ئۇچۇپ ماڭدى. بۇلبۇلغا پات - پات قاراپ قويدۇم، ئەمما ئۇنىڭغا چېقىلمىدىم. يەنە قاراڭغۇ چۈشۈپ كېچە بولدى. كېچە تۇگەپ تاڭ ئاتتى. يەنە كەچ كىردى، يەنە تاڭ ئاتتى. ھېلىقى بۇلبۇل مېنىڭ بىردىنبىر ھەمراھىم ئىدى. مەن ئۇنىڭغا ئەمەك بولۇپ قالدىم. «دەرەخنىڭ بېشىنى كەسسە تۇۋى قالىدۇ، ئىككى يارنىڭ بىرسى ئۆلسە بىرسى قالىدۇ» دېگەن گەپنى ئويلاپ ئۆزۈمنىڭ يالغۇز - يېگانىلىقىمغا يىغلىدىم. ئادەملەردىن ئايرىلىپ ياشاش بەكمۇ تەس ئىكەن. ئۆزۈمنىڭ قەيەرلەردە يۇرۇۋاتقانلىقىمنى، بۇ يەرنىڭ زادى قەيەر ئىكەنلىكىنى، بۇ ئىشنىڭ مېنىڭ چۈشۈم ياكى ئوڭۇملىقىنى پەقەتلا ئاڭقىرالمىدىم. چۈشۈمىمكىن دېسەم ئويغاق ئىدىم، ئوڭۇمىمكىن دېسەم ئىشەنگۈم كەلمەيتتى. ئۆزۈمنى خۇدانىڭ دەرگاھىغا ئاتاپ يەنە ماڭدىم. بۇلبۇل ھەمىشە مەن بىلەن ئىدى. باغقا كىرىپ يىگىرمە بەشىنچى كۈنى كۆز ئالدىمدا ناھايىتى ھەيۋەتلىك ئىمارەتلەر نامايان بولدى. ئىمارەتلەرنىڭ تاملىرىغا كۈمۈشتىن، ئالتۇندىن ياسالغان يەتمىش ئىككى خىل جانىۋارنىڭ سۈرەتلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى. ئىمارەتلەرنىڭ ئەتراپى بۇك - باراقسان بوستانلىق، ھۆپپىدە گۈل - گۈلىستانلىق ئىدى. گۈللەرنىڭ ھىدى دىماقلىرىمغا گۈپۈلدەپ ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. مەن «يا تەۋەككۈل» دەپ ئىمارەتلەرنىڭ ئىچىنى كۆرۈپ باقماقچى بولۇپ، بىر ئىمارەتنىڭ ئىچىگە كىردىم، پاھ، ئاجايىپ بىر ساراي ئىدى. تاملاردىكى گۈزەل نەقىشلەر، سىپتا ئويما رەسىملەر بىر - بىرىدە-

دىن چىرايلىق ئىدى. تەكچە - تەكچىلەرگە تىزىلغان قاشتېشىدىن، رەڭمۇرەڭ يا-
قۇتلاردىن ئىشلەنگەن قاچا - قۇچىلار جىلۋىلىنىپ كۆزلىرىمنى قاماشتۇردى. يەرگە
سېلىنغان پايانداز نىڭ گۈزەللىكىدىن قەدەم قويۇشقا ئەيمەندىم. ئادەمزات دۇنياسىدا
بۇنداق ماكان تېپىلماس ئىدى. مەن، بۇ يەر چوقۇم ھۆر - پەرىلەرنىڭ ماكانى بولسا
كېرەك، دەپ ئويلىدىم. يەنمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىشكە، ھەتتا بۇ يەردە يەنە بىردەم قا-
راپ تۇرۇشقىمۇ جۈرئىتىم قالمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەردىن يېنىپ چىقتىم - دە،
بىر تۆپ گۈل دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئولتۇردۇم. ھېلىقى بۇلبۇل يەنە قېشىمدا
پەيدا بولدى ۋە شۇنداق خۇشناۋا بىلەن چاقىلداپ سايراشقا باشلىدى. مەن بۇلبۇلنىڭ
سايراشلىرىغا قۇلاق سېلىپ مەستخۇش ئولتۇردۇم. بىرپەس ئۆتكەندىن كېيىن ئاس-
مانىنى بىر توپ كۆك كەپتەر قاپلىدى. كەپتەرلەر كۆكتە بىر قانچە قېتىم ئايلىنىپ
ئۇچقاندىن كېيىن ھېلىقى ئىمارەتنىڭ راۋىقىغا قونۇشتى. ئۇلار قاناتلىرىنى قاناتلىرى
بىلەن تاراپ، تۇمشۇقلىرىنى پەيلىرىگە سۈرتۈپ بولغاندىن كېيىن يەنە پەرۋاز قىلىپ
ئاسماندا بىر ئايلاندى - دە، ھەشەمەتلىك سارايىنىڭ ئىچىگە ئۇچۇپ كىرىپ كېتىش-
تى. مېنىڭ بېشىمدا سايراپ ئولتۇرغان ھېلىقى بۇلبۇلمۇ ئاشۇ كۆك كەپتەرلەرگە
قوشۇلۇپ كىرىپ كەتتى. بۇ چاغدا مەن، بۇ ئىمارەت كەپتەرلەرنىڭ ئۇۋىسى ئوخشاي-
دۇ، دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرسام، يېنىمدا ئىككى مەلىكە پەيدا بولۇپ قالدى.
ئۇلارنىڭ قوللىرىدا ئالتۇن چوكىغا ئېسىلغان چىراغلار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ قاياقتىن
كېلىپ قالغانلىقىنى بىلەلمىدىم. ئۇلارنىڭ بىرسى قېشىمغا يېقىنراق كېلىپ:

— ئەي يىگىت، ئورنۇڭدىن تۇر، سېنى مەلىكە چاقىرىۋاتىدۇ، — دېدى. مەن ئورنۇمدىن چاچراپ تۇردۇم ۋە:

— قايسى مەلىكەم، قەيەرگە چاقىرىۋاتىدۇ؟ — دېدىم گاڭگىراش ئىچىدە.

— بارغاندىن كېيىن بىلىسەن، بىزگە ئەگەشكىن، — دېدى مەلىكىنىڭ يەنە بىرسى ۋە مېنى مېڭىشقا ئىشارەت قىلدى. بىر مەلىكە چىراغنى كۆتۈرۈپ ئالدىمدا ماڭدى، بىر مەلىكە كەينىمدە ماڭدى. مەن بۇ ئىككى مەلىكىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىتا-
ئەتمەنلىك بىلەن ماڭدىم. كۆڭلۈمدىن مىڭبىر خىيال كەچتى. قورقاتتىم، ئەمما پەر-
مانبەردار بولماسلىققا ئامالىم يوق ئىدى. خېلى ئۇزاق ماڭدۇق. ئالتۇن زىنىدىپايلاردىن
ئاتلاپ چىقتىم. ئۇلار مېنى بىر ئۆيگە باشلاپ كىردى. ئۆينىڭ ئىشىكىدىن شۇنداق
ئاتلاپ قارىسام ئۇنىڭ ئىچىدە لىققىدە مەلىكىلەر ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار بىر - بىرىدىن
چىرايلىق، بىر - بىرىدىن نازاكەتلىك، بىر - بىرىدىن كەرەشمىلىك ئىدى. كۆزلە-
رىم قاماشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ياقۇت قەدەھلەردە گۈلگۈن شاراب ئىچىشۋاتاتتى،
بەزىلىرى ساز چېلىشۋاتاتتى، بەزىلىرى بېلىقتەك تولغىنىپ ئۇسسۇل ئوينىشۋاتا-

تى. مەلىكىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا شۇنداق چىرايلىق بىر مەلىكە ئولتۇرۇپتۇكى، ئۇنىڭ ئىسمى لاتاپەتنى، ئوتلۇق كۆزلىرىدىن چاقنىغان جىلۋىنى تەسۋىرلەشكە ئاجىزلىق قىلىمەن. دەل ئاشۇ مەلىكە مېنى يېقىنراق كېلىشكە تەكلىپ قىلدى. مەن ئوڭ پۇتۇمنى بېسىپ، سول پۇتۇمنى يۆتكەش ئارىلىقىدا ئۇنىڭ جامالىغا تىكىلىپ بىر قاراپ قالدىم، مەلىكىنىڭ كۆزىدىن بىر ئوت چىقىپ ئۇدۇل يۈرىكىمگە بەندە بولدى. مەن چىدىيالماي ئاھ دېگىنىمچە سول پۇتۇمنى يەرگە قويۇشقىمۇ ئولگۇرمەي هوشۇمدىن كەتتىم. نېمە ئىشلارنىڭ بولۇپ ئۆتكەنلىكىنىمۇ بىلمەيمەن. ئەتىسى ئاران هوشۇمغا كەلدىم. كۆزلىرىمنى ئۇۋۇلاپ ئېچىپ قارىسام مەلىكىلەردىن ئەسەرمۇ يوق، ئاخشام يىقىلغان يەردە يېتىپتىمەن. ئورنۇمدىن تۇرۇپ ماغدۇرسىز پۇتلىرىمنى ئاران - ئاران يۆتكەپ ئاخشام كىرگەن يولۇم بىلەن سارايدىن چىقتىم ۋە تۇنۇگۈن ئولتۇرغان گۇل دەرىخىنىڭ تۇۋىگە كېلىپ ئولتۇردۇم. بۇلبۇل گۇل شېخىدا پەيدا بولۇپ يەنە چاڭلىداپ سايراشقا باشلىدى. مەن بۇ كارامەتلەرنىڭ تېگىگە زادىلا يېتەلمىدىم. بىردەم ئارام ئالغاندىن كېيىن زىلال سۇلار ئېقىشىپ تۇرغان ئېرىقنىڭ بويىغا بېرىپ يۈز - كۆزۈمنى يۇيۇپ، باغنى ئايلىنىپ يۈرۈپ مېۋىلەردىن تويغۇچە يېدىم. كۆڭلۈمدە بۇ باغدىن ئەمدى چىقىپ كېتەي دەپ ئويلاپ كەچ بولغۇچە ماڭدىم. تۇۋا، ئايلىنىپ - ئايلىنىپ يەنە شۇ گۇل دەرىخىنىڭ تۇۋىگە، يەنە شۇ ئىمارەتنىڭ تۇۋىگە كېلىپ قاپتىمەن. بۇ چاغدا ئاخشام بولغانىدى. تەقدىرگە تەن بېرىپ گۇل دەرىخىگە يۆلىنىپ ئولتۇردۇم. كۆزۈم ئۇيقۇغا باراي دېگەنىدى، يەنە هېلىقى كۆك كەپتەرلەر ئەلەردىنىدۇر ئۇچۇشۇپ كېلىشتى. ئۇلار خۇددى ئاخشامقىغا ئوخشاش راۋاقنىڭ ئۈستىگە قونۇپ بىردەم تۇرۇپ، يەنە ئاسماندا بىرقانچە قېتىم ئايلىنىپ ئۇچۇپ، ئاندىن ئىمارەتنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. بېشىمدا سايراپ ئولتۇرغان بۇلبۇلمۇ يوقالدى. بىردەمدىن كېيىن پۇتۇن ئىمارەتلەردە رەڭگارەڭ چىراغلار يېنىپ ئەتراپ چاقناپ كەتتى. شۇ چاغدا يەنە ئالتۇن چوكىلاردا پانۇس - چىراغلارنى كۆتۈرۈپ تۆت مەلىكە ئالدىمدا پەيدا بولدى:

— ئەي يىگىت، ئورنۇڭدىن تۇر، — دېدى ئۇلارنىڭ بىرسى، — سېنى مەلىكەم چاقىرىۋاتىدۇ.

مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئەگەشتىم. مەلىكىلەرنىڭ بىرسى ئالدىمدا، بىرسى كەينىمدە، بىرسى ئوڭ يېنىمدا، بىرسى سول يېنىمدا ماڭدى. مەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا گەپ - سۆزسىز ماڭدىم. ئۇلار مېنى تۇنۇگۈنكىدىنمۇ هەيۋەتلىك بىر ئۆيگە باشلاپ كىردى. ئىشىكنىڭ تۇۋىگە كېلىپ قارىسام، ئۆينىڭ ئىچىدە تۇنۇگۈنكىدىن نەچچە هەسسە كۆپ مەلىكىلەر ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ساز چالسا، بە-

زىلىرى ئۇسسۇل ئوينايتتى، بەزىلىرى قەھ - قەھ سېلىشىپ كۈلۈشۈپ، گۈل رەڭ شارابلارنى ئىچىشمەكتە ئىدى. ھېلىقى مەلىكىلەرنىڭ گۈزىلى يەنە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ مېنى كۆرۈپ ئورنىدىن سەل قىمىرلاپ قويۇپ:

ــ ئەسسالام يېگىت، قېنى كىرىڭ، ــ دېدى. مەن «ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام» دەپ ئاغزىمنى گەپكە ئۆمەللەپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم قاراپ قالدىم. ناگاھان بىر ئوت پېشانەمگە تەگدى - دە، شۇئان بىھوش بولۇپ يىقىلدىم. ئەتىسى ھوشۇمغا كېلىپ قارىسام، ئاخشام يىقىلغان يېرىمدە يېتىپتىمەن. ئورنۇمدىن تۇرۇپ تەرەت ئېلىپ ئىككى رەكەت نامار ئوقۇدۇم. يەنە كەچ كىردى، يەنە مەلىكىلەر كەلدى... ھېلىقى مەلىكىنى كۆرۈپ يەنە بىھوش بولۇپ يىقىلدىم. بۇ ئىش ئالتە قېتىم تەكرارلاندى. مەن ئاخىرى ئۆزۈمنىڭ بوشلۇقىمغا ئېچىندىم. ئەمدى ئۆزۈمنى چىڭ تۇتۇپ ئۇنىڭ گەپلىرىنى چوقۇم ئاڭلىشىم كېرەك، دەپ ئۆزۈمگە غەيرەت بەردىم ۋە ئاخشامقى ئۆيلەرنى كۆندۈزى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ چىقمايمەنمۇ دېگەن نىيەتكە كەلدىم - دە، ئىچكىرىسىگە كىردىم. بىر - بىرسىدىن چىرايلىق، بىر - بىرسىدىن ھەشەمەتلىك يۈزدىن ئارتۇق ئۆينى كۆردۈم. پايانداز لىق زىندىپايلاردىن ئالتۇن راۋاققا چىقتىم. مەن كۆرمىگەن يەنە نۇرغۇن يەرلەرنىڭ بارلىقىنى بىلدىم. ئۇ يەرلەرنى كۆرۈش ئۈچۈن يەنە ماڭدىم. مېڭىپ - مېڭىپ ناھايىتى كاتتا بىر مەيدانغا چىقىپ قالدىم. بۇ يەردە مىڭلىغان تەختلەر قويۇلۇپتۇ، تەختلەرنىڭ ئىچىدە بىر تەخت ئالاھىدە يالىغان بولۇپ ئۇنىڭغا رەڭمۇرەڭ گۈھەرلەردىن كۆز قويۇلۇپتۇ. بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ سىرتقا چىقتىم. كەچ كىردى. مەن گۈل دەرىخىگە يۆلىنىپ ئولتۇراتتىم، ھېلىقى كۆك كەپتەرلەر ئىمارەت ئىچىگە كىرىپ كېتىشتى. شۇئان ئالدىمدا توپ - توغرا يېگىرمە مەلىكە پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر ساھىبجامال:

ــ ئەي يېگىت، ئورنۇڭدىن تۇر. بۇ قېتىم چىداملىقراق بول، ئاشىقىڭ سېنى چىللاۋاتىدۇ، ــ دېدى. مەن مېڭىشقا تەمشىلىۋىدىم، ئۇ مېنىڭ ئالدىمنى توسۇپ:

ــ ئەي ئاشىق يېگىت، ئاگاھ ۋە دانا بولغىنىكى، بۇ قېتىم بوشاڭلىق قىلساڭ، ئۆمۈرلۈك پۇشايماندا قالىسەن، ــ دەپ يەنە بىر قېتىم ئاگاھلاندۇردى.

ئۇلار مېنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ مەلىكىنىڭ قېشىغا ئېلىپ كىردى. مەلىكە ھەر قېتىمقىدىن كۆپ مەلىكىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇراتتى. ئۇ مېنى كۆرۈپ يىراقتىن سالام بەردى، مەنمۇ ئېگىلىپ سالام بەردىم. ئۇ شۇنداق چىرايلىق ئىدىكى، ئاغزىغا ئاي، كۆزىگە كۈن ھەسەت قىلاتتى. ئۇنىڭ جىسمى شۇنداق سۈزۈك ئىدىكى، ئۇنىڭ تومۇرلىرىدا ئېقىۋاتقان قانىنى، سۈمۈرگەن مەينىڭ رەڭگىنى كۆرگىلى بولاتتى. مەن ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويغىلى تاس - تاس قالدىم. شۇ چاغدا مەلىكە سۆز باشلىدى:

ـــ ئەي يىگىت، مېنىڭ كىملىكىمنى بىلىشنى خالامسىز؟ مەن بىر پەرىزاتمەن، كۈھىقاپ پادىشاھىنىڭ قىزىمەن، گۈزەللىك ئاسمىنىنىڭ يۇلتۇزىمەن. يوشۇرمايمەن، مەن سىزگە ئاشىق بىقارارمەن، دەردىڭىزدە ھالسىز بىمارمەن. بۇ مېنىڭ خاھىشىم ئىمەس. مەن ھەمراھلىرىم بىلەن ئالەمنى كېزىپ ئويناۋاتاتتىم. بىر كۈنى سىزنىڭ شەھىرىڭىزگە كېلىپ قاپتۇق. ئۇ يەردە سىزنى كۆرۈپ قالدىم ـ دە، شۇ ھامان ئاشىقلىققا گىرىپتار بولدۇم. قايتىپ كېلىپ سىزنى ئۇنتۇپ كېتەي، دەپ ئۇرۇنىدۇم، ئەمما ئامالسىز قالدىم، ئىختىيارسىز سىزنى ئىزدەپ باردىم. سىزمۇ مېنى كۆردىڭىز، بەلكى بىر قۇش سىياقىمدا كۆردىڭىز. خۇدا مېنىڭ تىلىكىمنى ئىجابەت قىلىپ سىزنى مېنى تۇتۇش قەستىگە سالدى. سىز پۇتلىرىمغا ئېسىلدىڭىز، مەن سىزنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ ئاشۇ باياۋانغا ئەكېلىپ تاشلاپ قويدۇم. سىز ئاشۇ كۈندىن ھالا بۇگۈنگىچە كۆپ جاپا چەكتىڭىز. مەن سىزنىڭ قېشىڭىزدىن بىرەمەمۇ ئايرىلمىدىم. بېشىڭىزدا شاختىن ـ شاختا ئۇچۇپ يۈرگەن بۇلبۇل مانا مەن. سىزنى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئۆيلەرگە باشلاپ كىردىم. ئاشۇ مەلىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئىككىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. سىز ئەمدى مېنىڭ ئېرىم بولىسىز، مەن سىزنىڭ ۋاپادار خوتۇنىڭىز بولىمەن. مەن سىزنى كۈھىقاپقا ئاپىرىمەن، دادام بىلەن كۆرۈشتۈرىمەن، ئاندىن تويىمىزنى قىلىمىز. دۈلەر بىزنى مىندۈرۈپ پۈتۈن ئالەمنى تاماشا قىلدۇرىدۇ. بىلىپ قېلىڭكى، سىز بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن دادامغا خەۋەر يەتكۈزدۇم. ئەلچىلەر مېنىڭ سىز بىلەن توي قىلىشىم توغرىسىدىكى ئىلتىماسىمنى ئېلىپ دامىنىڭ قېشىغا كەتتى. ئۇلار ئۇچ كۈندىن كېيىن قايتىپ كېلىدۇ. ئۇلار كەلگۈچە سىز يەنىلا بۇرۇنقىدەك باغدا تۇرىسىز. بىز پەرىزاتلاردا شەرم ـ ھايا ناھايىتى كۈچلۈك، شۇڭا بىز تويىمىز بولغۇچە بولغان ئارىلىقتا كۆرۈشمەيمىز. تويىمىز بولغاندىن كېيىن مەن سىزنىڭ ئىختىيارىڭىزدا بولىمەن، ـــ دېدى. مەن مەلىكىنىڭ تەكلىپىگە سىز گۈزەل جامالىغا قاراپ تاقەت قىلىپ تۇرالماي ئۇنى يەۋەتكۈدەك قارىدىم. نېمە بولسا بولسۇن دەپ ئۇنى سۆيمەكچى بولدۇم ـ دە، قولۇمنى ئۇنىڭ بوينىغا گىرەلەپ ئۆزۈمگە قارىتىپ شۇنداق قايرىۋىدىم، مەلىكە:

ـــ ھۇ، ھاياسىز بەتبەخت! ـــ دېدى ـ دە، يۈزۈمگە بىر شاپىلاق ئۇرۇپ مېنى ئىتتىرىۋەتتى.

ئارىدىن قانچە زامان ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيمەن، ھوشۇمغا كېلىپ قارىسام بىر باياۋاندا يېتىپتىمەن. تۆت ئەتراپ چەكسىز چۆل، ھېلىقى باغلاردىن ئەسەرمۇ يوق. ئورنۇمدىن تۇرۇپ بېشىم قايغان، پۈتۈم تايغان تەرەپكە قاراپ ماڭدىم. ئاتا ـ ئانام بار شەھەرنى تاپالمىدىم. ئۇچ يىلدىن بېرى مانا شۇنداق دەرۋىشلەرچە جاھان كېزىپ يۈ-

رۇپتىمەن. ئەي ئۇلۇغ شاھىم، مېنىڭ ئوقۇغان بېيىتىمىنىڭ مەزمۇنى ئەنە شۇ، — دەپ ھېكايىسىنى تۈگەتتى.

ئەلقىسسە: ئادىلخان پادىشاھ بۇ ھېكايىنى ئاڭلاپ ناھايىتى تەسىرلىنىپتۇ ۋە يەنە بىر دەرۋىشنى سۆزلەشكە ئۇندەپتۇ.

— «ياخشىلىقنى كىم قىلسا ئەگەر جاندىن، خۇدا ئەجرىنى بەرگەيلەر باياۋاندىن» دېگەن بېيىتنى ئوقۇغان مانا مەن بولىمەن، — دەپ سۆزىنى باشلاپتۇ يەنە بىر دەرۋىش سۆپەت يېگىت، — ئەي كەرىمى ئۇلۇغ پادىشاھ، سىز مېنىڭ بۇ جۇلدۇر ھالىتىمگە قاراپ مېنى بىر دېۋانە ياكى بىر بىچارە دەرۋىش ئوخشايدۇ، دەپ قالغانسىز. ياق، شاھىم، مەن ئەزەلدىنلا مۇشۇنداق ئادەم ئىمەس. مەنمۇ خۇددى سىزگە ئوخشاش بىر شەۋكەتلىك پادىشاھنىڭ ئارزۇلۇق ئوغلى ئىدىم. مەن پايانداز سىز يەرگە قەدەم باسمايدىغان ئەركە شاھزادە ئىدىم. مېنىڭ بالىلىق چاغلىرىم ئاجايىپ گۈزەل ۋە غەمسىز ئىدى. كۈنلەر ئۆتۈۋەردى، يېشىم ئۇلغىيىپ ئون يەتتە ياشلىق يېگىت بولۇپ قالدىم. بىر كۈنى ئۇخلاپ چۈش كۆردۈم. چۈشۈمدە بىر سۈزۈك كۆل بويىدا تۇرار-مىشمەن. كۆلگە قاراپ تۇرسام كۆلنىڭ يۈزىدىكى شولامنىڭ قېشىدا بىر گۈزەل مەلىكىنىڭ شولىسى پەيدا بولۇپ قالدى. شۇ زامات يېنىمغا قارىسام بىر نۇرانە چېھىرە پەرىشتە ماڭا قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپتۇ. مەن ئۇنى كۆرۈپ «ئاھ» دەپلا ھوشۇمدىن كەتتىم. ھوشۇمغا كېلىپ كۆزۈمنى ئاچسام ئۆزۈمنى ئۇنىڭ قۇچىقىدا كۆردۈم، ئۇ مېنىڭ كۆز ياشلىرىمنى سۈرتۈۋېتىپتۇ. مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ، ئۇنى باغرىمغا ئالدىم. ئۇ ئاق بېلىقتەك بىلەكلىرى بىلەن بوينۇمغا گىرە سالدى. مەن ئۇنىڭ غۇنچىدەك لەۋلىرىگە سۆيمەكچى بولۇپ شۇنداق تەمشىلىۋىدىم، ئويغىنىپ كەتتىم.

شۇندىن كېيىن سارىڭدەك بولۇپ قالدىم، ئاشقىلىق مېنى ئارامىمدا قويمىدى. غىزادىن قالدىم، چىرايىم سامانەك سارغايدى. ھەر كېچىسى ئۇنى چۈشۈمدە يىراقتىن كۆرىمەن، ئۇنىڭغا قاراپ يۈگۈرەيمەن، يېتەلمەيمەن. ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ كۆز ياشلىرىمنى بۇلاق قىلىپ يىغلايمەن، ئەمما ئۇ پەرۋاسىز توختىماي كۈلىدۇ. بەزى - بەزىدە: «ئەي يېگىت، مۇھەببەت مەنزىلى يىراق، داۋىنى تولا، جاندىن كەچمەي جانانغا يېتەلمەيسەن، ھەقىقىي ئاشىق بولساڭ مېنى ئىزدە» دەيدۇ - دە، غايىب بولىدۇ. مەن ئىگىراپ يىغلىغان پېتى ئويغىنىپ كېتىمەن.

مېنىڭ بۇ مەجنۇنلۇقۇم باشقىلارغا سىر ئىدى. دەردىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ يۈرۈۋەرسەم ئاخىرى چىدىيالماي قالدىم. مېنىڭ بىر دوستۇم بار ئىدى، ئىككىمىز جانجىگەر ئاغىنىلەردىن ئىدۇق. ئۇنى ئىزدەپ بېرىپ ئەھۋالىمنى ئۇنىڭغا ئېيتتىم. ئۇمۇ ماڭا قوشۇلۇپ يىغلىدى. مەن ئۇنىڭغا مەشۇقۇمنى ئىزدەپ بارماقچى ئىكەنلىكىمنى

دېدىم. ئاغىنەم ماڭا چۈشتە كۆرۈپ ئاشىق بولغان قىزنى ئىزدىشىمىنىڭ ئەخمەقلىق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، يولۇمنى توستى. مەن ئۇنىڭ بىلەن كۆپ تالاشمىدىم، شۇڭا ماقۇل دەپ قويۇپ ئۆز تەييارلىقىمنى قىلىۋەردىم.

ناھايەت ئاشىقلىق كەمىرىنى بېلىمگە چىڭ باغلاپ، ھېچكىمگە تۇيدۇرماي شەھەردىن چىقتىم. تۇغۇلغان يېرىم، مېھرىبان ئاتا - ئانام، دوست - بۇرادەرلىرىم كۆزۈمگە كۆرۈنمىدى. ماڭە - ماڭە بىر چېكى يوق چۆلگە كېلىپ قالدىم. چۆلدە بىر قانچە كۈن يۈردۈم. كۆزلىرىمگە دەريا كۆرۈندى، مەن دەريانى قارالاپ يېرىم كۈن ماڭدىم. راستىنلا دەريا بويىغا كەلدىم، دەريا سۈيىدە ئۆزۈمنى پاكلاپ، ساھىلدا ئارام ئېلىپ ياتتىم. شۇنداق ياتسام دەريا داۋالغۇپلا كەتتى ۋە قاتتىق ئۆركەش كۆتۈرۈلدى- دە، دولقۇن قىرغاققا ئۇرۇلۇپ ياندى. قارىسام بىر دانە بېلىق قاشقا چىقىپ قاپتۇ. ئۇنىڭ جېنى قىينىلىپ كەتكەن بولسا كېرەك، بار كۈچى بىلەن ئۆزىنى ئېقىنغا قاراپ سۆرەيتتى، ئەمما ماجالى يەتمىدى. ئۇنىڭ ھەربىرىتى بارغانچە زەئىپلىشىپ ئاغزىنى ماكىلدىتىپ ياتتى. مەن دەسلەپ ئۇنى كاۋاپ قىلىپ يەي دەپ ئويلىغانىدىم، كېيىن ئۇنىڭ بىچارە ھالىتىگە قاراپ ئىچىم ئاغرىدى، شۇڭا ئۇنى يەردىن ئاۋايلاپ ئېلىپ، سەن بولساڭمۇ خۇشال ياشا، دەپ دەريانا قويۇپ بەردىم. بېلىق سۈغا چۈشكەندىن كېيىن كەتمەي قىرغاقتا يېقىن يەردە ئۆزۈپ يۈردى. ئۇ كۆزلىرىنى ماڭا تىككەندەك قىلاتتى، ئۆزايىدىن ماڭا نېمىلەرنىدۇر دەپ رەھمەت بىلدۈرۈۋاتقاندەك، مەندىن يىراقلاشقۇسى يوقتەك قىلاتتى. بېلىق بېشىنى بىردەم - بىردەم سۇدىن چىقىرىپ قويياتتى. مەن ھەيرانلىق ئىلكىدە ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ قويدۇم. بېلىق ئاخىرى كۆزدىن غايىب بولدى.

مەن يولۇمنى يەنە داۋاملاشتۇردۇم. دەريانى بويلاپ بىر كۈن ماڭدىم. ئەتىسى يالغۇز كېتىۋاتسام يان تەرەپتىن بىر چىغىر يول چىقىپ قالدى. مۇشۇ يەردە بىردەم ئولتۇراي، بىرەر ھەمراھ چىقىپ قالسىمۇ ئەجەب ئەمەس، دەپ ئولتۇردۇم. دېگەندەك ھايال ئۆتمەي بەردەم بىر يىگىت شۇ ياقتىن يېتىپ كەلدى. بىز سالاملاشتۇق، ھاللاشتۇق، مۇڭداشتۇق. قىسقىسى، بىر - بىرىمىزگە يېقىنلىشىپ دوست بولدۇق. بىز بىر كۈننى سوقا - سۆھبەتلەر بىلەن ئۆتكۈزدۇق. ئۇ يىگىت يۇرتىدىن دىلى رەنجىپ يۇرت - ماكانىنى تاشلاپ چىققانلىقىنى ئېيتتى. ئۇنىڭ گەپ - سۆزلىرى، قىلىقلىرى ئېسىلزادىلەردىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئۇ ماڭا مەن قاچان ئۇنىڭدىن بىزار بولغۇچە ھەمراھ بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. دوست - ھەمراھ تاپقانلىقىم ئۈچۈن كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپ قالدى.

دوستۇم بىلەن بىللە يولغا چىقتىم. قىزىق پاراڭلار بىلەن قونماي ئۈچ كېچە -

كۈندۈز يول يۈرۈپتىمىز. دوستۇم بەكلا خۇش چاقچاق، ئوچۇق - يورۇق يىگىت ئىدى. ئاخىرى بىر شەھەرگە يېتىپ كېلىپ، بىر سارايغا چۈشتۇق. ھېرىپ ھالسىزلانغانىدىن كەتكەنىدىم. كېچىنى شۇ سارايدا ئۆتكۈزدۇق. كېچىسى لايدەك ئۇخلاپتىمەن. ھاردۇق يەتكەنلىكىنى ھېس قىلدىم، بىر - ئىككى كۈن ئارام ئېلىپ ئاندىن يولغا چىقاي دېگەن نىيەتكە كەلگەنىدىم. بۇ پىكرىمگە دوستۇممۇ قوشۇلدى. شەھەرنى ئايلىنىپ كىرەيلى، دەپ رەستىگە چىقتۇق. بىر يەرگە كەلسەك نەچچە مىڭ ئادەم بىر يەرگە توپلىشىۋاپتۇ. قىستىلىپ يۈرۈپ توپ ئىچىگە كىردىم. قارىسام پادىشاھنىڭ يارلىقى ئىكەن، ئۇنىڭدا مۇنداق يېزىلغانىدى:

«جىمىكى خالايىقلار ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭلاركى، قىزىم ئاي بىلەن كۈننى خىجىل قىلغۇدەك نۇرانە مەلىكىدۇر. قىزىمنى ياتلىق قىلماقچىمەن، شەرتىم شۇكى، مەيلى شاھ، مەيلى گاداي بولسۇن، مەيلى بەگزادە ياكى غېرىبزادە بولسۇن، قىزىم بىلەن بىر كېچە بىر ھۇجرىدا يېتىپ چىقسا، قىزىمنى شۇ كىشىگە بېرىمەن!».

يارلىقنى ئوقۇپ ئىچىمگە ئوت كىرىۋالدى. چۈشۈمدە كۆرگەن ھېلىقى گۈزەل شۇ بولمىسۇن دەپ ئويلاپ قالدىم - دە، ئۆزۈمنى بىر سىناپ باقماقچى بولدۇم. بۇ نىيىتىمنى ئۇققان دوستۇم:

— جېنىم دوستۇم، پەيلىڭدىن يان، ئۇنداق ئاسان ئىش بولمىسا كېرەك. خەتىرى بولمىغان بولسا، نۇرغۇن يىگىتلەر ئۇ قىزنى ئاللىقاچان ئالغان بولار ئىدى، — دەپ نەسىھەت قىلدى. مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىگە كۆنمەي:

— دوستۇم، يولۇمدىن توسما. ئاسان قولغا چۈشكەن نەرسىنىڭ قىممىتى يۇقىرى بولمايدۇ، چاينىماي يېگەن تائام لەززەتسىز، مېنىڭ كۆتكىنىم دەل سەن مېنى توسقان نەرسىدۇر، — دەپ چىڭ تۇرۇۋالدىم.

— ئاغىنە، — دېدى دوستۇم چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ، — مەن سەن ئۈچۈن جان پىدا قىلىشقا تەييارمەن. ئەمما، ساڭا زىيان - زەخمەت يېتىپ قېلىشنى خالىمايمەن. شۇڭا، ماڭا ئىجازەت بەر، ئالدى بىلەن مەن كىرىپ يېتىپ باقاي، ناۋادا ئۆلۈپ كەتسەم قىلچە پۇشايمىنىم يوق. ئەگەر ساق چىقسام مەلىكە چوقۇم ساڭا مەنسۇپ بولسۇن، — دېدى. مەن ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلماي:

— ياق، دوستۇم، ياخشى كۆڭلۈڭگە مىڭ رەھمەت. بىزدە «جاپانى كىم تولا تارتسا، گۆھەرنى شۇ ئالۇر تاشتىن» دەيدىغان گەپ بار. راھەتنى ئۆزۈم كۆزلەپ، جاپاغا سېنى ئىتتەرسەم بىلمەيدۇ، — دەپ تۇرۇۋالدىم. دوستۇم ئامالسىز قالدى. كەچتە دوستۇم بىلەن خوشلىشىپ مەلىكىنىڭ قېشىغا كىردىم. خۇدانىڭ بۇ كارامىتىگە قايىل بولمىدىغان، راستىنلا ئۇ ھېلىقى چۈشۈمدە كۆرگەن قىز ئىكەن ئەمەسمۇ. بىز گويا

كونا تونۇشلاردەك سالاملىشىپ كۆرۈشتۇق. ئۇ مېنىڭ بوينۇمنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ يىغلاپ كەتتى ـ دە:

ـــ تېز بولۇڭ، بۇ يەردىن دەرھال چىقىپ كېتىڭ، ـــ دېدى. ھېچنېمىنى ئۇ ـ قالماي گاڭگىراپ تۇراتتىم، تۇڭلۇكتىن ئاجايىپ يوغان بەھەيۋەت بىر يىلان سوزۇلۇپ چۈشتى ـ دە، ماڭا قاراپ شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلدى. قورققانلىقىمدىن ئىمانىم كەر بالاغا ئۇچتى. شۇ چاغدا دوستۇم خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك بوسۇغىدا پەيدا بولدى. ئۇ مېنى بىرلا تارتىپ كەينىگە ئۆتكۈزۈۋېلىپ يىلانغا ئېتىلدى. شۇئان ئې ـ لىشىش بولۇپ كەتتىكى، كۆزلىرىم ئالاچەكمەن بولۇپ كەتتى. ئېلىشا ـ ئېلىشا دوستۇمنىڭ تىغى يىلاننى پارە ـ پارە قىلىپ تاشلىدى. قارىسام قىز ئاللىقاچان ھو ـ شىدىن كېتىپتۇ. دوستۇم بىلەن ئىككىمىز ئۇنىڭ بېشىدا قاراپ ئولتۇردۇق. كېيىن ئۇ ھوشىغا كەلدى. قىز يىلاننىڭ پارچە ـ پارچە بولغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. قىز سەل تىنچلانغاندىن كېيىن ئۆزۈمنىڭ ئۇنىڭغا ئاشىقلىقىمنى ئىزھار قىلدىم، ئۇنى چۈشلىرىمدە كۆرگەنلىكىمنى ۋە ئۇنىڭ ۋىسالىنى ئىزدەپ يۈرت ـ ماكانىنى تاشلاپ بۇ ياقلارغا كېلىپ قالغانلىقىمنى ئېيىتتىم. قىزمۇ ماڭا ئاشىقلىقىنى، ئۇمۇ مېنى چۈشىدە كۆرۈپ كۆيۈپ قالغانلىقىنى، غايىبانە سېغىنىپ يولۇمغا كۆپ قارىغان ـ لىقىنى ئېيىتتى. بىز ناھايىتى شېرىن پاراڭلاشتۇق. مەن مەلىكىدىن نېمە ئۈچۈن بۇ يىلاننىڭ بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى سورىدىم. ئۇ ماڭا مۇنداق دېدى:

ـــ نېمىسىنى سورايسىلەر، مەن ئۇچ يىلدىن بېرى ئۇنىڭ تۇتقۇنلۇقىدا ياشىدىم. ئۇ مېنى مۇشۇ ئۆيدىن قىمىرلاتمىدى. ئۇنىڭ قاياقتىن كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ بىل ـ مىدۇق. ئاتا ـ ئانامدىن بۆلەك ھېچقانداق ئادەمنى بۇ ئۆيگە يولاتمىدى. ئاتام بىلەن ئانام غېمىمنى كۆپ يەپ قىلمىغان ئامالى قالمىدى. نۇرغۇنلىغان يىگىتلەر سىلەرگە ئوخشاش بۇ يەرگە كېلىپ جېنىدىن ئايرىلدى. ئاتام مېنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئاشۇ يارلىقىنى چىقارغانىدى. سىلەرنى خۇدايىم يەتكۈزدى. ئەمدى نىجات تاپتىم.

دوستۇم بىلەن ئىككىمىز تاڭ يورۇغۇچە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولدۇق. گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ كېچىنىڭ قانداق تۇگەپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي قاپتىمىز. ئەتىسى ئەتىگەندە پادىشاھ بىلەن خانىش كىرىپ كەلدى. ئۇلار مېنىڭ تىرىك ئىكەنلىكىمنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. شاھ بىلەن خانىش دوستۇم بىلەن ئىككىمىزنى ناھايىتى ئىززەت ـ ئىكرام ئىچىدە ئەتىگەنلىك غىزاغا تەكلىپ قىلدى. شۇ ئارىلىقتا پۈتۈن شەھەر خەلقى ئارىسىدا، ھېلىقى يىگىت قىزنىڭ قېشىدىن ساق چىقىپتۇ، دېگەن گەپ پۈر كېتىپ ـ تۇ. پادىشاھ ئۆز ۋەدىسى بويىچە ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرىنى چاقىرىپ ئەتىدىن باشلاپ قە ـ رىق بىر كېچە ـ كۈندۈز توي بولىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. دېگەندەك ئەتىسىدىن

باشلاپ قىرىق بىر كېچە - كۈندۈز توي بولدى. مەلىكىنى نىكاھىمغا ئالدىم. دوستۇم بىزگە يېقىنلا ھۇجرىدا تۇردى.

ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتتى. ئاتا - ئانامنى سېغىندىم. مەن يۇرت - ماكانىمدىن ئۇن - تۆشۈنسىز چىقىپ كەتكەنىدىم. ئاتا - ئانامنىڭ مېنى ئىزدەپ باغرىنى يارا قىلغانلىقىنى ئويلاپ يۈرىكىم تىلىندى. ئاياللىم بىلەن ئىككىمىز مەسلىھەتلىشىپ شاھنىڭ ئالدىغا كىردۇق ۋە ئاتا - ئانامنى، يۇرت - ماكانىمنى كۆرۈپ كېلىشىمگە رۇخسەت بېرىشنى تىلەپ ئىلتىماس قىلدىم. پادىشاھ قوشۇلدى. بىز بىرنەچچە كۈن تەييارلىق قىلىپ، ئاياللىم بىلەن ئىككىمىز دوستۇمنى ھەمراھ قىلىپ يولغا چىقتۇق.

بىز يولغا چىقىپ ئىككىنچى كۈنى بىر چۆلگە كېلىپ قالدۇق. كېتىۋاتساق ئالدىمىزغا تۆت قاراقچى چىقىپ كەلدى. قاراقچىلار قىلىچلىرىنى شىلتىپ بىزنى ئۆلتۈرمەكچى بولدى. بىز يولغا چىققاندا نۇرغۇن سوۋغا ئېلىۋالغانىدۇق. بىز قاراقچىلارغا جېنىمىزدىن باشقا ھەممە نەرسىنى ئېلىشنى ئېيتتۇق. ئەمما، ئۇلار مېنىڭ ئاياللىمنىمۇ قالدۇرۇشۇمنى بۇيرۇق قىلدى. ياۋۇزلۇق باقتۇق، ئۇلار رەھىم قىلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. شۇڭا، مەن ئۇچۇن يا جاندىن كېچىشكە، يا جانان بىلەن ۋىجدان دىن كېچىشكە توغرا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن يا ئۆلۈم - يا كۆرۈم دەپ جەڭگە چۈشتۇق. ئۇلار كۆپ، بىز ئاز، يېرىم كۈن ئېلىشتۇق. ئاخىرى ئۇلارنى بىر - بىرلەپ يەر چىشلەتتۇق. ئەمما، دوستۇم ئېغىر زەخمىلەنگەنىدى. ئاياللىم بىلەن ئىككىمىز ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ بىر كۈن يول ماڭغاندىن كېيىن ھېلىقى دەريانىڭ قالدۇق. دوستۇمنىڭ ھالى بارغانچە يامانلاشماقتا ئىدى. بىز دەريا بويىغا كەلگەندىن كېيىن ئۇ ماڭا:

— دوستۇم، مەن سىلەر بىلەن ئەمدى مۇشۇ يەردە خوشلىشاي، خۇدا نېسىپ قىلسا يەنە كۆرۈشەرمىز، — دەپ قالدى. مەن ئۇنىڭ بۇ گېپىدىن ھەيران بولدۇم ۋە سورىدىم:

— دوستۇم، نېمىشقا ئۇنداق دەيسەن؟ مەندىن رەنجىپ قالدىڭمۇ؟ نېمە ئۈچۈن بۇ ئادەم يوق يەردە بىزدىن ئايرىلىپ قالماقچى بولىسەن؟

ئۇ دەسلەپ ئېيتقىلى ئۇنىمىدى. ئەمما، مەن سەۋەبىنى بىلمەي تۇرۇپ ئۇنىڭدىن ئايرىلمايدىغانلىقىمنى ئېيتىپ چىڭ تۇرۇۋالدىم.

— ماڭا دېمىسەم بولمىدى، — دېدى ئۇ ئاخىر، — مەن ئەسلىي ئادەم ئەۋلادى ئەمەس. مەن بېلىقلار دۇنياسىنىڭ پادىشاھىنىڭ ئوغلىمەن. مۇشۇ دەريا مېنىڭ يۇرتۇم. مەن گەپنى باشتىن باشلاي. مەن بىر كۈنى ھەمراھلىرىم بىلەن شىكارغا چىقىپ نىدىم، بىر يەرگە كەلگەندە دەريا يۈزىدە بوران پەيدا بولۇپ دولقۇن كۆتۈرۈلۈپ كەت-

تى. ئۆزۈمنى ئوڭشاي دەپ تۇرۇشۇمغا دەريادىن ئۇزۇلۇپ چىققان بىر دولقۇن مېنى قىرغاققا تاشلىۋەتتى. قانچە قىلىپمۇ ئۆزۈمنى ئېقىنغا يېقىن ئاپىرالمىدىم. جېنىم تۇمشۇقۇمغا كەلدى. شۇ چاغدا سەن قېشىمدا پەيدا بولۇپ: «سەنمۇ خۇدانىڭ جانىۋەرى، سېنىڭ بولسىمۇ جېنىڭ ئاغرىمىسۇن» دەپ مېنى يەردىن ئاۋايلاپ ئېلىپ سۇغا قويۇۋەتكەنىدىڭ. مەن دەريانىڭ بويىغا چىقىپ قالدىم، ئۆزۈم ئادەم سىياقىغا كىرىپ قالغانىدىم. ئۆزۈمگە قاراپ ھەيران بولۇپ تۇرسام غايىبتىن: «قۇلاق سال، سېنىڭ تىلىكىڭ ئىجابەت بولدى. سېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرغان ھېلىقى يىگىتنىڭ بېشىغا ھازىر غەم چۈشتى. ئۇنىڭ يولى خەتەرلىك. ئۇنىڭ ئالدىدا ناھايىتى زور ئىككى خەتەر بار. سەن ئۇنىڭغا ھەمراھ بول ۋە ئۇنى ئاشۇ ئىككى خەتەردىن ئامان ساقلاپ قال، شۇ چاغدا دەرھال ئەسلىڭگە قايتا!» دېگەن سادا ئاڭلاندى. مەن شۇ غايىب سادانىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ساڭا ھەمراھ بولدۇم. خەتەرلەرمۇ تۇگىدى. ئەمدى بىز مۇشۇ يەردە خوشلىشايلى، مەن سىلەرگە ئامەت تىلەيمەن، ــ دەپ سۆزىنى تۇگەتتى. بىز قۇچاقلىشىپ، يىغلىشىپ خوشلاشتۇق.

ئۇ دەريانىڭ شۇنداق سەكرەپلا ناھايىتى چىرايلىق بىر بېلىققا ئايلاندى ۋە دەريانىڭ لېۋىنى ياقىلاپ بىزگە ئەگىشىپ ئۇزاق ئۇزدى. كېيىن ئاستا ـ ئاستا يىراقلاپ كۆزدىن غايىب بولدى.

مەن ئايالىم بىلەن يولنى داۋاملاشتۇردۇم. مېنىڭ شەھىرىمگە ئىككى كۈنلۈك يول قالغاندا ئايالىم تۇيۇقسىز ئاغرىپ قالدى. ئۇ شۇنداق قاتتىق ئاغرىدىكى، بەدىنىگە قول تەگكۈزگىلى بولمايتتى. ئۇنى قۇچىقىمغا ياتقۇزۇپ بىر كۈننى ئۆتكۈزدۇم. تەقدىر شۇنداق بولسا كېرەك، مېنىڭ ئاشۇ سۆيۈملۈك ساھىبجامال ئايالىم ئادەم يوق چۆلدە جان ئۇزدى. مەن ئۇنىڭ ماتىمىدە قۇيۇندەك پىرقىرىدىم، كۆپ يىغلىدىم، ئەمما ئۇ قايتا تىرىلمىدى. تەقدىرگە تەن بېرىپ ئۇنى شۇ يەرگە دەپنە قىلدىم. قىرىق كۈن ئۇنىڭ بېشىدا ئىبادەت قىلدىم. ئاخىرى بېشىم قايغان تەرەپكە ماڭدىم. بىر شەھەرگە كېلىپ قولۇمدىكى بارلىق بىساتلارنى ئايالىم ئۈچۈن نەزىر قىلىپ غېرىبلارغا تارقىتىپ بەردىم. مەن تا شۇندىن بېرى دەرۋىشلىك يولىغا قەدەم قويۇپ، كەچ بولغان يەردە قونۇپ كۈن ئۆتكۈزۈپ كەلدىم. مەن بېلىققا ياخشىلىق قىلىپ ئۇنى دەريانىڭ قويۇۋەتكەنىدىم، ئۇ مېنى ئىككى قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتقۇزدى. ياخشىلىق يەردە قالمايدىكەن، ياخشىلىق مەڭگۈ ئۇنتۇلمايدىكەن. شۇڭا، مەن ئۆزۈمگە: «ياخشىلىقنى كىم قىلسا ئە-

گەر جاندىن، خۇدا ئەجرىنى بەرگەيلەر باياۋاندىن» دېگەن سۆزنى ھەمراھ قىلىۋالدىم. ئەي كېرەملىك شاھ، مېنىڭ دەيدىغانلىرىمنىڭ ھەممىسى شۇ، ــ دەپ سۆزنىڭ تۈگىتىپتۇ ئىككىنچى دەرۋىش سۆيەت يىگىت.

پادىشاھ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپتۇ ۋە دەرھال كاتتا زىياپەت تەييارلاشقا بۇيرۇپتۇ. ئېسىل تائاملارغا تولغان زىياپەت تەييار بوپتۇ. پادىشاھ بۇ ئۈچ يىگىت بىلەن غىزالىنىپتۇ. ئاندىن ئاخىرقى يىگىتكە قاراپتۇ. ئۇچىنچى يىگىت:

ــ «ھەركىم قىلسا ئۆزىگە، خەنجەر كىرەر كۆزىگە» دېگەن مانا مەن بولىمەن، ــ دەپ سۆزىنى باشلاپتۇ، ــ مەن بۇ دوستلارغا ئوخشاش شاھزادىمۇ ئەمەس، بەگزادىمۇ ئەمەس، ئاددىي بىر پۇقرانىڭ بالىسىمەن، ھازىرقى كۈندە بولسا بىر يېتىم بالىمەن. مېنىڭ ئاتا ـ ئانامۇ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمۇ، ئۆي ـ ماكانىمۇ يوق. مېنىڭ كىچىرمىشلىرىمۇ ناھايىتى ئاددىي، ھېچقانداق قىزىقارلىقى يوق. شۇنداق بولسىمۇ سۆزلەي. مەن ئاتا ـ ئانامدىن كىچىك يېتىم قالدىم. ئۇلارمۇ كەمبەغەل ئىدى، ماڭا ھېچقانداق مىراس قالمىغان. مەن ئاتا ـ ئانامدىن ئايرىلغاندىن كېيىن دەسلەپ قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ ئۆيىدە ئىشلەپ جان باقتىم. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇلارمۇ زېرىكتى. مەن ئۆز جېنىمنى ئۆزۈم جان ئېتىش نىيىتىگە كەلدىم. مېنىڭ ھېچقانداق بىر كەسپىمۇ يوق ئىدى. بىر كۈنى كەچكىچە كوچا ئايلاندىم، ھېچكىم مېنى ئىشقا سالمىدى. قورسىقىم ئېچىپ ھوشۇمدىن كېتەي دەپ قالغانىدىم. كەچ بولغاندا بىر سودىگەر مېنى كۆرۈپ ئەھۋالىمنى سورىدى. مەن ئۇنىڭدىن ھېچنېمىنى يوشۇرمىدىم. سودىگەر مېنى ئۆيىگە ئاپىرىپ پاكىز يۇيۇندۇردى، كىيىم ـ كېچەكلىرىمنى يۆتكەپ مېنى ئادەم سىياقىغا كىرگۈزدى ۋە مېنى ئۆزىگە بالا قىلىۋالماقچى بولغانلىقىنى ئېيتتى. مەن خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدىم. شۇنداق قىلىپ، مەن شۇ كۈندىن باشلاپ سودىگەرگە بالا بولدۇم. بېشىمدىن غەم ـ قايغۇ يوقالدى. سودىگەرنىڭ خىزمىتىنى كۆيۈنۈپ قىلدىم. كۈنلىرىم ناھايىتى خۇشال ئۆتتى. سودىگەر نېمە ئىشقا بۇيرۇسا ئالدىدا قول باغلاپ تۇردۇم. بۇ سودىگەرنىڭ بىر قىزىدىن باشقا بالىسى يوق ئىكەن. ئۇ ياشىنىپ قالغان مېھرىبان، ئاق كۆڭۈل، تەقۋادار كىشى ئىدى. مەن بارا ـ بارا ئۇنىڭ ئۆز بالىسىدەك بولۇپ قالدىم، ئۇمۇ مېنىڭ ئۆز ئاتامدەك ئىدى. سودىگەر ماڭا تولۇق ئىشىنەتتى. شۇڭا، ئۇ مېنى دۇكانغا باشلاپ بېرىپ بارلىق مال ـ دۇنيا ـ سىنى ماڭا ئۆتكۈزۈپ بەردى. مەن ئۇنىڭ مال ـ مۈلكىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن تېخىمۇ سادىقلىق بىلەن ئىشلىدىم. بىر كۈنده قانچىلىك پايدا تاپسام بىر تىيىن كەم قىلماي تاپشۇردۇم. تىجارەتتە پايدا بولۇۋەرمەيدىكەن، بەزىدە زىيانمۇ تارتتىم. بۇنداق چاغدا ئۇ: «سودا دېگەن شۇنداق، داۋاملىق پايدا بولۇۋەرمەيدۇ، زىيان تارتىشتىن قورقا ـ

سا پايدا ئالغىلى بولمايدۇ» دەپ مېنى رىغبەتلەندۈرەتتى. پەقەت كۆڭلۈمنى چەگمەيتتى. مەن بارلىق ئەقلىمنى، كۈچۈمنى سەرپ قىلىپ بىرقانچە ۋاقىت ئىشلەپ خېلى ئوبدان پۇل تاپتىم. پايدا كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىۋەردى. يېنىم تومالاشتى، ئۆزۈمنۇ تۈيماي بايۋەچچە بولۇپ قالدىم. سودىگەرنىڭ ئائىلىسى بىلەن تېخىمۇ يېقىنلىشىپ كەتتىم. ئۇ ئۆي مېنىڭ ئۆز ئۆيۈم بولۇپ قالدى. ئۇلار بىلەن بىللە يېتىپ، بىللە غىزالىناتتىم. ئۇلارمۇ مېنى ئۆز بالىسىدەك كۆرۈپ ئامراق بولۇپ قېلىشتى. مەنمۇ بۇرۇنقىدەك تار-تىنىپ ئولتۇرماي «دادا»، «ئاپا» دەپ ھەرقانداق گەپمىنى دەۋېرىدىغان بولدۇم. سودا-گەر ئايالى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ قىزى بىلەن ئىككىمىزنىڭ تويىنى قىلىپ قويماق-چى بوپتۇ. بۇ ئىش ماڭا مەلۇم ئەمەس ئىدى. ئۇلار ماڭا قانداق ئۇقتۇرۇشنى ئويلاپ يۈرگەن كۈنلەر ئىكەن، مەن بىر ئەقىلسىزلىك قىلىپ قويدۇم، بۇ سەت ئىشىم ئۈچۈن ھازىرمۇ پۈتۈن بەدىنىم تىترەۋاتىدۇ. ئەسلىدە دېمىسەم بولاتتى. خەير، گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە سۆزلىمەيمۇ ئامال يوق. سودىگەر بىلەن ئۇنىڭ ئايالى مەن ئۈچۈن ئەنە شۇنداق بىر ياخشى خىيالنى قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، مەن سودامنى يېغىپ ئۆيگە كەلسەم ئۆيدە ھېچكىم يوق، پەقەت سودىگەرنىڭ ئايالى ئۆزى يالغۇز كارىۋاتتا ئوڭدىسىغا يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇ سېمىز، قاملاشقان ئايال ئىدى. مەن ئۇنىڭ بىر چىرايلىق نەپەس ئېلىپ ياتقان تۇرقىغا قاراپ ئەقلىمدىن ئازدىم - دە، ئۇنىڭ ئۇستى-گە ئۆزۈمنى تاشلاپ راسا باغاشلىدىم. ئايال چاچراپ ئويغاندى ۋە مېنى كۆرۈپ يۇزۈم-گە تۈكۈردى، كاچاتلىدى، مېنى سەت تىللار بىلەن تىللاپ ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ يىغلاپ كەتتى. مەن ساراڭلاردەكلا بولۇپ قالدىم. ئايال توختىماي ۋارقىراپ - جارقىرايتتى. شۇ ئارىلىقتا سودىگەرمۇ كەلدى. ئۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن ناھايىتى ئاچچىقلانغان ھالدا ياقامدىن ئېلىپ:

— ئەي قارا يۈز ئەبلەخ، نومۇسسىز مەلئۇن، ۋاپاسىز ئېشەك، مەن ساڭا نۇرغۇن مال - دۇنيانى تۈتقۇزدۇم، قانداق قىلغۇڭ كەلسە شۇنداق قىلدىڭ. بىز سېنى ئادەم-مىكىن دەپ قىزىمىزنىمۇ بەرمەكچى بولغانىدۇق. سەن بۇگۈن ئاناڭ بولىدىغان ئايالغا قول تەككۈزدۈڭ. مەن ساڭا شۇنچە كۆپ ياخشىلىق قىلساممۇ مېنى كۆزۈڭگە ئىلماپ-سەن. مەن سېنى ئۆلتۈرۈپ گۆشۈڭنى ئىتقا تاشلاپ بەرسەممۇ ھەق ئىدى. ھالال قو-لۇمنى سېنىڭ ئېپلاس قېنىڭ بىلەن بۇلغىماي. سېنىڭ جاجاڭنى خۇدا ئۆزى بەر-سۇن، يوقال كۆزۈمدىن! — دەپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى. مەن سودا قىلىپ يۈرگەن كۈنلىرىمدە بىر تىينىمۇ تېقىپ قويمىغانىكەنمەن. ۋاپاسىزلىقىمدىن لالما ئىتتەك تالادا قالدىم. ئاچ - يالىڭاچلىق كۈنلىرىم قايتا باشلاندى. سەرگەردان بولدۇم. تا شۇندىن بېرى قۇيۇندا قالغان سامانەك جاھاندا لەيلەپ يۈردۈم. ھەر قېتىم شۇ

ئىشلارنى ئويلاپ: «ھەركىم قىلسا ئۆزىگە، خەنجەر كىرەر كۆزىگە» دەيمەن، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ ئۇچىنچى دەرۋىش سۆيەت يىگىت.

ئادىلخان پادىشاھ بۇ ئۇچەيلەننىڭ سەرگۈزەشتىسىنى قىزىقىپ ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن:

— ئەي شاھزادىلەر، — دەپتۇ ئالدىنقى ئىككىسىگە قاراپ، — سىلەر يۇرتۇڭلاردىن، ئاتا - ئاناڭلاردىن ئايرىلىپ جاپا تارتىپ قاپسىلەر، ئۇلارنى سېغىنىپ سەدىپارە بوپسىلەر. مەن سىلەرگە بىر ياخشىلىق قىلاي: ئىككىڭلارنى يۇرتۇڭلارغا ئۇزىتىپ قويايي، ئادەملىرىم سىلەرنى ئامان - ئېسەن يۇرت - ماكانىڭلارغا ئاپىرىپ قويسۇن، — دەپتۇ ۋە ئۇچىنچى يىگىتكە قاراپ:

— سەن بىر غېرىب، يۆلەنچۈكى يوق بالا ئىكەنسەن، ئاتا - ئاناڭمۇ يوق ئىكەن. سەن بىر قېتىم ئاسمانغا قاراپ تۇكۇرۇپسەن، تۈكۈرۈك يۈزۈڭگە چۈشۈپتۇ. ۋاپاسىز - لىق ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەيدۇ. ئەمدى ياخشى ئادەم بولغىن. مەن ساڭا ئۆز يېنىم - دىن بىر خىزمەت بېرەي، سەن ئۆمۈر بويى سادىقلىق بىلەن ئىشلە، — دەپتۇ. پادە - شاھ ئۇلارنىڭ ئۇستىبېشىنى يېڭىلاپ بىر - ئىككى كۈن ئوبدان كۈتۈپتۇ. ئاندىن ئىككى شاھزادىگە قىرىق قېچىردىن مال سوۋغا قىلىپ، ئۆز ئادەملىرىنى قوشۇپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. ئۇچىنچى يىگىت شۇ يەردە قېلىپ پادىشاھنىڭ خىزمىتىدە بويتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئىمىن روزى.** ئەر، ئۇيغۇر، 60 ياش، ساۋاتـ لىق، كېرىيە ناھىيەسى ھېيتگاھ قازان كو - چىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ياسىن زىلال** (1961). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «مىراس» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 3.1992

خوجا سپلم

قەدىمكى زاماندا بىر پادىشاھ بولغانىكەن، ئۇنىڭ دۇنيالمقتا ئارزۇلۇق بىرلا قىزى بار ئىكەن. شاھ قىزى ئۇچۇن كېچەيۇكۇندۇز سەدپارە ئىكەن. بىر كۇنى قىز كېسەلگە مۇپتىلا بولۇپ قاپتۇ. شۇ شەھەردىكى قانچە ـ قانچىلىغان تېۋىپلار بۇ قىزنى داۋالىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ساقايماپتۇ. قىزنىڭ غېمىدە پادىشاھنىڭ بېشى قېتىپ، ۋەزىر ۋە مۇنەججىملىرى بىلەن بۇ توغرىدا مەسلىھەتلىشىپتۇ. پادىشاھ قېشىغا يىغىلغانلاردىن:

ـــ بۇ قىزغا قىلمىغان سەۋەبلىرىمىز قالمىدى، قىزىمنىڭ كېسىلىگە شىپا بولغۇدەك يەنە قانداق مەسلىھەتكىلار بار؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ۋەزىرلەر ھېچقانداق ئامال قالمىغانلىقىنى، ئەمدىلىكتە قوشنا خانىدانلىقلاردىن ئۆلىمالارنى، ھۆكۇمالارنى تەكلىپ قىلىپ كۆرسىتىپ بېقىشنى مەسلىھەت بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆرۇپ چەت يۇرتلاردىن ئۆلىمالارنى تەكلىپ قىلىپ كەلتۇرۇپتۇ ۋە ئۆز ۋەزىرلىرىگە دېگەن سۆزنى بۇ ئۆلىمالارغىمۇ بايان قىپتۇ. بىر مەھەل جىمجىتلىقتىن كېيىن سورۇن ئەھلى ئىچىدىن بىر مۇنەججىم ئوتتۇرىغا چىقىپ:

ـــ پېقىرلىرىنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچسىلە، مەلىكىمىزنىڭ شىپا تېپىشى ھەققىدە بىر مەسلىھەتىم بار ئىدى، ـــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ـــ قىزىم ساقىيىدىغانلا بولسا قانداقلا مەسلىھەتنىڭ بولسا بايان قىلىۋەر، بىر قوشۇق قېنىڭدىن كەچتىم، ـــ دەپتۇ. مۇنەججىم كۆڭلىگە پۇككەن پىكرىنى بايان قىلىپ:

ـــ پادىشاھى ئالەم، جانابلىرىغا مالال كەلمىسە، بىرىنچىدىن، پۇقرالارغا رەھىم قىلىپ، كەمبەغەل يېتىم ـ يېسىرلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالسىلا، ئىككىنچىدىن، زىنداندىكى گۇناھكارلارنى ئازاد قىلسىلا، مانا مۇشۇنىڭ شاپائىتىدىن ياراتقان ئىگەم مەلىكىمىزگە شىپالىق بېرىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، ـــ دەپ مەسلىھەت كۆرسىتىپتۇ. پادىشاھ بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆرۇپ، ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرىغا:

ـــ مېنىڭ قول ئاستىمدىكى پۇقرالارنىڭ ئالۋان ـ ياساقلىرى يەڭگىللىتىلسۇن. قېرى ـ چۆرى، تۇل خوتۇن، يېتىم ـ يېسىرلارغا خەير ـ ساخاۋەت قىلىنسۇن، زىنداندىكى گۇناھكارلار ئازاد قىلىنسۇن! ـــ دەپ پەرمان چۈشۈرۇپتۇ.

زىنداندىكى گۇناھكارلارمۇ ئازاد قىلىنىپتۇ. گۇناھكارلار ئارىسىدا ئاپپاق ساقىلى مەيدىسىگە چۈشكەن، نۇرانە بىر مويسىپىت بار ئىكەن، ئۇ كىشى پادىشاھقا ئەرزىم بار دەپتۇ. پادىشاھ مويسىپىتنىڭ ئەرزىنى ئاڭلاش ئۈچۈن ئوردىغا كىرىشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. بۇ مويسىپىت ياساۋۇللارنىڭ ھەمراھلىقىدا شاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپتۇ. پادىشاھ ئىلتىپات قىلىپ، مۇناسىپ ئورۇندا ئولتۇرغۇزۇپتۇ. مويسىپىت كىشىنىڭ دۇئا - تەگبىرىدىن كېيىن شاھ تائام كەلتۈرۈشنى ئەمر قىپتۇ. تائامدىن كېيىن پادىشاھ مويسىپىتتىن سوراپتۇ:

— سىز كىم بولىسىز؟ يۇرتىڭىز قەيەر؟ زىندانغا قانداق كىرىپ قالدىڭىز؟ نېمە ئەرزىڭىز بار؟

بۇ كىشى بىر ئاھ ئۇرۇپ، بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىسىنى مۇنداق باشلاپتۇ:

ئەي پادىشاھى ئالەم، مەن مۇشۇ شەھەردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ئىسمىم خوجا سېلىم، ئاتامۇ داڭلىق باي ئىدى. ئاتام ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، مىراس قالغان مالىلىرىم بىلەن ئىش - ئوقىتىم تېخىمۇ ياخشى بولۇپ، تۇرمۇشۇم پاراۋان ئۆتتى. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە چارباغقا سايادىكە كىردىم. گۈزەل باغدا تەنھا سايادىت قىلىپ ئايلىنىپ، كۆڭلىڭ بويىغا كەلدىم. شۇ ھامان سۇدىن چىقتىمۇ ياكى ئاسماندىن چۈشتىمۇ، بىلمەيمەن، بەھەيۋەت، يۈزلىرى قاپقارا، چىشلىرى ئۇزۇن، ۋەھىمىلىك بىر مەخلۇق ئۆزىنى ماڭا ئوردى. شۇنىلا بىلىپ قالدىم، قالغىنىنى بىلمەيمەن. مەن ھوشۇمدىن كېتىپتىمەن، ئېسىمگە كەلگەندە كونا بىر ئۆيدە ياتىمەن. بۇ ئۆيدە ئەسكى كىگىز، سامان تەكىيەدىن باشقا نەرسە كۆرۈنمەيتتى. ئايالىم بېشىمدا سەدىپارە بولۇپ، ئايلىنىپ يۈرەتتى. ھوشۇمغا كەلگەنلىكىمنى كۆرگەن ئايالىم ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتتى. مەن شۇ ھالەتتە يەتتە يىل يېتىپتىمەن. بارلىق مال - مۈلكۈم مېنى داۋالىتىش بىلەن تۈگەپتۇ. ئەجىلىم پۈتمىگەنكەن، ئورنۇمدىن تۇرۇپ، تالا - تۈزگە چىقىلىغۇدەك بولۇپ قالدىم. يۇيۇنۇپ - تارىنىپ ئاللاغا ئىبادەت قىلدىم. كۆزۈم ئۇيقۇغا كەتتى. ئاسمانى ئالەمدىن سەپ - سەپ بولۇپ مالائىكىلەر چۈشتى. بىر كۈرسىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيدا بولدى. مەن ئالدىغا بېرىپ سالام بەردىم، مەندىن ھال - ئەھۋال سورىدى. مەن جاۋاب بەرگەندىن كېيىن:

— خوجا سېلىم، سەن ئەمدى شىپا تاپىسەن، بەقۇۋۋەت پالۋان بولىسەن. سەن يۇرتۇڭدىن چىقىپ، تەرتۇس دېگەن شەھەرگە بېرىپ، شۇ يەرنىڭ پادىشاھىغا يارەملىشىپ، رۇملۇقلار بىلەن غازات قىلغىن، — دېدى.

— خوپ، ياخشى بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردىم. ئويغانسام چۈشۈم ئىكەن. ئىپار- زەپەرنىڭ ئىللىق پۇرىقى بۇرنۇمغا ئۇرۇلدى. ئۆزۈم بۇرۇنقىدىنمۇ بەقۇۋۋەت بو-

لۇپ قاپتىمەن. كۆرگەن چۈشۈمنى ئايالىمغا ئېيتىپ، ئايالىم بىلەن خەيرلىشىپ سەپەرگە چىقىپ كەتتىم. نەچچە كۈنلەر مېڭىپ، نەچچە مەنزىللەرنى بېسىپ، تەرتۇس شەھىرىگە يېتىپ باردىم. ئوردىغا كىرىپ پادىشاھ بىلەن كۆرۈشتۇم ۋە بۇ يەرگە كېلىشتىكى مۇددىئايىمنى بايان قىلدىم. پادىشاھ مېنى ھۆرمەت قىلىپ يۇقىرىدىن ئورۇن بەردى، مېنى بىر قىسىم قوشۇنغا باشلىق قىلىپ تەيىنلىدى. بىز رۇملۇقلار بىلەن غازات قىلىش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلاندۇق. نەچچە كۈنلەر يول يۈرۈپ، يۈرگەندىن مۇ مول يۈرۈپ، رۇملۇقلار ئۇستىگە يېتىپ باردۇق. رۇملۇقلارمۇ بىزنى كۆرۈپ سەپ تارتىپ بىزگە قارشى تەييارلىنىپ تۇردى. غازات قىلىدىغان ئورنىمىزغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن چېدىر - بارگاھلىرىمىزنى تىكىپ، بىزمۇ ھازىرلاندۇق. ئەتىسى جەڭ قىلىش ئۈچۈن رۇملۇقلار ناغرا - كانايلىرىنى چېلىشتى. ھەر ئىككى تەرەپ لەكمىگە لاۋۇ لەشكەر بىلەن غازات مەيدانىدا سەپ تۈزۈپ تۇردى. مەيدانغا رۇملۇقلاردىن بىر باتۇر چۈشۈپ، ھەيۋە بىلەن جەڭ قىلىشقا مەرد تەلەپ قىلدى. مەن ئاتىتىن چۈشۈپ، شاھ ئالدىغا بېرىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، غازات مەيدانغا كىرىشكە ئىجازەت سورىدىم. شاھ ئىجازەت بەرگەندىن كېيىن، مەيدانغا كىرىپ روبىرو تۇردۇم. ھەمله قىلىش نۆۋىتىنى ئۇنىڭغا باردىم. ئۇ ئۇمۇتىنى ھەربىكەتكە كەلتۈرۈپ، ئېتىنى چاپتۇرۇپ، مەيدانىڭ بىر چېتىگە چىقىپ كېتىپ، مەن تەرەپكە قاراپ ھەيۋە بىلەن كېلىپ قەھرى بىلەن بېشىمغا سالدى، مەن سۈپەر بىلەن ئۇنىڭ ئۇمۇتىنى رەت قىلدىم. ئىككىنچى، ئۈچىنچى ئۇمۇتىنىمۇ شۇ تەرىقىدە ئۇردى، ھەر ئۈچىلىسىنى سۈپەر بىلەن رەت قىلدىم. نۆۋەت ماڭا كەلدى. مەن مەيدانىڭ بىر چېتىگە ئات چاپتۇرۇپ چىقىپ كېتىپ، قايتىپ دۈشمەنگە يۈزلەندىم. ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ، ئۇمۇت بىلەن دەرغەزەپ بولۇپ بىر ئۇرغاندىم، بۇ باتۇرنىڭ سۈپەر تۇتقان قولى بەرداشلىق بېرەلمەي، كالىسى يانجىلىپ ئۆلدى. مەن يەنە نەرە تارتىپ دۈشمەن تەرەپتىن باتۇر تەلەپ قىلدىم. شۇ تەرىقىدە شۇ كۈنى يەتتە باتۇرنى ئۆلتۈردۈم. ھەر ئىككى تەرەپكە مەيداندىن قايتىش ئۈچۈن تەبلباز چېلىندى. بۇ كۈنى ھەر ئىككى تەرەپ ئارامگاھىمىزغا قايتىتۇق. شۇ تەرىقىدە ئۈچ كۈن مەيدانارلىق قىلدىم. ئۈچىنچى كۈنى مەن يەنە مەرد تەلەپ قىلدىم. مەن بىلەن جەڭ قىلىشقا قارشى تەرەپتىن ھېچكىم جۈرئەت قىلالمىدى. مەن ھامان باتۇر تەلەپ قىلاتتىم. رۇملۇقلار شاھى ئاخىر بېشىدىن قامچىسىنى ئايلاندۇرۇپ، ئومۇمىي لەشكىرىنى جەڭگە كىرىشكە ئەمر قىلدى. ھېسابسىز دۈشمەن لەشكەرلىرى مېنىڭ بېشىمغا يوپۇرۇلۇپ كەلدى. دۈشمەن لەشكەرلىرى مېنى ئارىغا ئالدى. ھەر ئىككى تەرەپ ئارىلىشىپ جەڭ شۇنداق قىزىپ كەتتىكى، ئەزرائىلنىڭ بازىرى چىقىپ، قانلار ئېرىق - ئېرىق ئاقتى، جەسەتلەر دۆۋىلىنىپ ياتتى. مەن قاز-

چە جانبازلىق قىلغان بولسامۇ دۇشمەن مۇھاسىرىسىدە قالدىم، تەرەپ - تەرەپتىن كەمەندە تاشلاپ، ئاتتىن يىقىتىپ مېنى ئەسىر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن مەن زىندانغا قامالدىم. رۇم پادىشاھى ۋەزىرلىرى بىلەن مۇزاكىرىلىشىپ:

— بۇ مېنىڭ نەچچە باتۇرۇمنى بىر ئۇمۇت بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈردى. نېمىدېگەن پالۋان - ھە؟ — دەپ مېنىڭ پالۋانلىقىمغا ئاپىرىن - تەھسىن ئوقۇپتۇ ۋە، — بۇ پالۋان ئەسلىي تەرتۇس شاھىنىڭ پالۋانى ئەمەس، سىرتتىن خالىس كەلگەنكەن. شۇ- نىڭ ئۈچۈن بۇنى بىزگە بەيئەت قىلىشنى تەرغىب قىلىپ كۆرەيلى، بەلكىم كۆڭلى بىزگە مايىل بولۇپ، بەيئەت قىلىپ قالسا، كۈيۈئوغۇل قىلىۋالساق، شۇندىلا بىزگە ئىشەنچلىك بولىدۇ. بىز بۇ ئارقىلىق تەرتۇس شاھى ئۇستىدىن غالىب كېلەلەيمىز، دەپ قارايمەن، سىلەرچە قانداق؟ — دەپتۇ. ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بۇ سۆزنى ئاڭلىغا- دىن كېيىن، بارلىقى:

— شاھىمىزنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن! — دېيىشىپ كېتىپتۇ.

— شاھىمىز دېگەندەك، بىزگە بالا بولۇپ قالسا، ھەر يىلى كېلىدىغان چەتنىڭ تاجاۋۇزىدىن قۇتۇلۇپ قېلىشىمىز مۇمكىن، — دېيىشىپتۇ.

مەسلىھەتى بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن، ماڭا تۇرلۇك سەرۇپايلارنى كىيگۈزۈپ، ياخشى تائاملار بىلەن ئالاھىدە زىياپەت قىلىپ، شاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىردى. شاھ ماڭا بىرقانچە ياخشى گەپ - سۆز قىلىپ، مېنىڭ بەيئەت قىلىشىمنى، ئۆزىگە كۈيۈ- ئوغۇل بولۇشۇمنى تەلەپ قىلدى. مەن شاھقا بەيئەت قىلمايدىغانلىقىمنى، كۈيۈئوغۇل بولمايدىغانلىقىمنى، ئىسلام قوشۇنىدىن ئايرىلىپ مۇشرىكلار قوشۇنىدا خىزمەت قىلا- مايدىغانلىقىمنى ئوچۇق بايان قىلدىم. پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ:

— جاللات! — دەپ ۋارقىرىدى. جاللات يېتىپ كەلدى. مېنى ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. ۋەزىرلەردىن بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— شاھى ئالەم، كەمىنىلىرىنىڭ جانابلىرىغا مەسلىھەتىم شۇلدۇركى، ئۇ قانداقلا بولمىسۇن ھامانەم بىزنىڭ قولىمىزدا، ئۇ ھازىرچە ھېچنەگە كېتەلمەيدۇ. ئۇنىڭ تەق- دىرىنى ھەل قىلىش ئاسان، چۈنكى ئۇ قوللىرىدا. ئۇنى ھازىرچە شەھەرگە يولغا سې- لىپ، مەلىكەمگە تاپشۇرساق، مەلىكەم پالۋاننى بەيئەت قىلىشقا دەۋەت قىلىپ كۆرسە. ئەگەر بەيئەت قىلىش نېسىپ بولسا، جانابلىرىنىڭ مۇبارەك خانىسىدا ئىززەت - ئابـ- رۇيغا سازاۋەر بولىدىغانلىقىنى ۋە ئۆزىنى مەھبۇبلۇققا تەقدىم قىلىدىغانلىقىنى، بىز- نىڭ دىنىمىزغا كىرىپ، ئىتائەت قىلسا ئامان قالىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلسا. ئەگەر ئۇنىڭغا كۆنمىسە، جانابلىرىنىڭ تۇرلۇك ئازاب - ئوقۇبەتلىرىگە دۇچار بولىدىغانلىقـ- نى ئەسكەرتكەي. ئەگەرچەندە مۇددىئايىمىزدەك بولۇپ، ئىتائەت قىلىپ قالسا ئەجەب

ئەمەس، يەنىلا ئىتائەت قىلمىسا، جانابى ئالىيلىرىنىڭ ئىختىيارىچە بولغاي.

شاھ ۋەزىرىنىڭ مەسلىھەتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ مەسلىھەتىنى ئورۇنلۇق بىلىپ قوشۇلۇپتۇ. مېنى ھارۋىغا سېلىپ، غول زەنجىر بىلەن باغلاپ ياساۋۇللارنىڭ قاراۋۇللۇقىدا شەھەرگە يولغا سالدى.

رۇم شاھى بىر ياساۋۇل ئارقىلىق قىزىغا تەرتۇس شاھىنىڭ پالۋانىنىڭ ئەسىرگە چۈشكەنلىكىنى، ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بىلەن بولغان مەسلىھەتلىرىنى تولۇقى بىلەن يېزىپ ئەۋەتكەنكەن. بىز ئوردىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، مەلىكىنىڭ ياساۋۇللىرى ئوردا ئىچىدە مېنى ئالاھىدە تەييارلانغان ئورۇنغا ئورۇنلاشتۇردى. مەن ئوردا ئىچىدە ئەركىن يۈرەلەيتتىم، لېكىن ئوردا سىرتىغا چىقالمايتتىم. ئۈچ كۈندىن كېيىن مەلىكىنىڭ مەھرەملىرى ماڭا مەلىكىنىڭ قېشىمغا چىقىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. مەلىكە دېگەن مۆھلەتتە شانۇشەۋكەت بىلەن كېنىزەكلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا چىقتى، ئالاھىدە تەييارلانغان كۈرسىدىن قارار تاپتى. مەلىكە شۇنداق ساھىبجامال، قۇندۇز چاچ، شەھلا كۆز، زىلۋا بوي، پەرى سۈپەت نازىنىن ئىدىكى، دۇنيادا ئۇنىڭ تەڭدىشى يوقتەكلا بىلىندى. ئۇ نازىنىن ماڭا قاراپ:

ــ ئەي پالۋان يىگىت ! ئاتامغا بەيئەت قىلىپ، ئاتامنىڭ ئىلتىپاتىغا سازاۋەر بولۇپ، خانىدانلىقىمىزنىڭ ساھىبى بولۇپ قېلىشنى خالىساڭ مەن ساڭا مەھبۇبە بولۇپ قالغايمەن، ئاتام ھەم ساڭا مەرھەمەت قولىنى سۇنغاي. ئەگەرچەندە سەن بەيئەت قىلىشنى خالىمىساڭ، مېنىڭ ئەقىدەمنى رەت قىلساڭ، سېنىڭ تەقدىرىڭ ئاتامنىڭ قولىدا بولۇپ، ئۆز جېنىڭغا ئۆزۈڭ زامىن بولغايسەن، ــ دەپ جاۋابىنى كۈتۈپ تۇردى. مەن مەلىكىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت بېرىشنى سورىدىم. مەلىكە سۆزۈمنى قوبۇل كۆرۈپ، كېنىزەكلىرى بىلەن ئۆز قەسىرىگە قايتتى.

ماڭا مەخسۇس ئۆي، مەخسۇس خىزمەتچىلەرنى بەلگىلەپ قويدى، ئوردا ئىچىدە تېخىمۇ ئەركىن - ئازادە يۈرەلەيدىغان بولدۇم. ئوردا ئەتراپى ئىنتايىن مۇستەھكەم قورغان بولۇپ، قاراۋۇللار تولىمۇ كۆپ ئىدى. مېنىڭ ئويلايدىغىنىم بۇ يەردىن قانداق قىلىپ قېچىش ئىدى. ئوردا ئىچىدە ئايلىنىپ يۈرۈپ ئوردا سېپىللىرىنى كۆزىتەتتىم، ئەپلىك ئورۇن ئىزدەيتتىم. سېپىلنىڭ جەنۇبىدا بىرنەچچە ئېغىز ئۆي بولۇپ، بىر ئۆينىڭ تېمى سېپىلغا تۇتاش ئىدى. ئۆگزىدىن سېپىلغا چىقىش مۇشكۈل ئىدى. مەلىكە بىلەن كۆرۈشۈپ، يىگىرمە ئىككى كۈندىن كېيىن بارلىق ھازىرلىقلارنى پۈتكۈزۈپ، قېچىش قارارىغا كەلدىم. تۈن نىسپى بولۇپ، ئوردا ياساۋۇللىرى قاتتىق ئۇيقۇغا چۈشكەندە، ھازىرلاپ قويغان ياغاچنى ئاستا كۆتۈرۈپ، ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن

ئۆينىڭ قېشىغا كەلدىم. بەختىمگە يارىشا بۇ ئۆيدە ئادەم يوق ئىكەن. ئۆگزىگە چىقىپ، ياغاچنى سېپىلغا يۆلەپ، يامىشىپ تۆپىگە چىقىۋالدىم. سېپىلنىڭ سىلىقراق يېرىدىن دۈمبەمنى سېپىلغا يۆلەپ سىيرىلىپ چۈشتۈم. شۇنىڭ بىلەن تەۋەككۈل دەپ قاراڭغۇ كېچىدە يۈرۈپ كەتتىم. شۇ ماڭغانچە دەشت ـ باياۋانلارغا، گاھى قېلىن جاڭگاللارغا بېرىپ قالاتتىم. ماڭا ھېچقانداق يۈرت يولۇقمايتتى. ياۋايى نەرسىلەرنى تۈتۈپ يەيتتىم. مانا شۇنداق مېڭىپ كۈنلەرنىڭ بىرىدە دەشت ـ باياۋاندا ئېگىز تاملىق قورۇغا بېرىپ قالدىم. دەرۋازىسى ئوچۇق ئىدى. قورۇغا تۇساڭغۇسىز كىرىپ باردىم. قورۇ ئىچىدە كەڭ پېشايۋانلىق ئۆيلەر قاتار تۇراتتى، پېشايۋاندا ئاپپاق ساقالىق بىر بوۋاي ئولتۇراتتى، بوۋاينىڭ نېرىسىدا قازاندا شورپىلار قايناپ، گۆشلەر پىشىپ تۇراتتى. مەن بوۋايغا ئەدەپ بىلەن سالام بەردىم. بوۋاي سالىمىغا جاۋاب بەرگەندىن كېيىن، بىر چىنە تاماق تەلەپ قىلدىم.

ــ مەن ماڭالمايمەن، سەن مېنى كۆتۈرۈپ قازان بېشىغا ئېلىپ بارغىن، ــ دېدى. مەن بوۋاينى بالىنى كۆتۈرگەندەكلا كۆتۈرۈپ ئەكېلەي دېگەنىدىم، بوۋاي:

ــ ياق، ھاپاش قىلغىن، ــ دېدى. ماقۇل دەپ ھاپاش قىلدىم.

بوۋاي ھاپاش بولغاندىن كېيىن، ئوڭ پۇتىنى بىرلا تاشلىغانىدى، پۇتى سوزۇلۇپ بېلىمگە يەتتە ئورالدى. سول پۇتىنى ھەم بىر سىلكىگەنىدى، ئۇمۇ يەتتە ئورالدى. بوۋاي دۈمبەمگە چەمبەرچاس باغلاندى. بوۋاينى كۆتۈرۈپ، قازان بېشىغا ئېلىپ بارىدىم. ئۇ ماڭا تاماق ئۈسۈپ بەرمىدى. ئۇنىڭ ئادەم ئەمەس، رودۇپاي ئىكەنلىكىنى شۇ چاغدىلا بىلدىم. شورپىلارنى ئۆزۈم ئۈسۈپ ئىچتىم، يېدىم. قورسىقىم تويغاندىن كېيىن يەنە يولغا راۋان بولدۇم. دۈمبەمدە رودۇپاي بار ئىدى. دەشت ـ باياۋانلاردىكى رودۇپايلارمۇ كەينىمگە ئەگىشىۋالدى، قېرى ئۆلسە ھاپاش بولىمىز دېگەندەك قىلىشاتتى. شۇنداق قىلىپ، مۇشكۈلدە بىر ئورمانلىققا ئاران يېتىپ كەلدىم. ئۇجمىلەر پىشىپ مەي باغلاپ كەتكەن، ھەر چوڭ بوغما قاپاقلارمۇ سارغىيىپ پىشقانىدى. ئۇجمىلەرنى يېغىپ، چوڭ قاپاقلارغا سىقىپ سۈيىنى ئالدىم. بۇلارنى ھەر كۈنلۈكى كۈنگە قاقلاپ ئېچىتىپ، مۇسەللەس قىلىپ ئىچتىم. بۇنى كۆرگەن رودۇپايلارمۇ ئىچىدىغان بولدى. بۇ ئورۇندا قانچىلىك كۈنلەر تۇرۇپ قالغانلىقىمنى بىلمەيمەن. ئىشقىلىپ، مۇسەللەسنى رودۇپايلارنىڭ ئىچكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇلارغا كۆپرەك ئىچكۈزىدىغان بولدۇم. ئۇلار كەيپ بولۇشۇپ ئۇخلايدىغان بولدى. مەن بۇ چارە بىلەن ئۈستۈمدىكى ھەم باشقا رودۇپايلاردىن قېچىپ قۇتۇلدۇم. ئادەمزات بار ماكانىنى ئىزدەپ، نەچچە كۈنلەپ يۈردۇم. مېنىڭ يۈرتۇم نەدە، قاياقتا مېڭىۋاتىمەن، بىلمەيتتىم. بىر كۈنى بىر ئورمانلىققا بېرىپ قالدىم. بۇ ئورمان مايمۇنلار ماكانى بولۇپ، نۇرغۇن

مايمۇنلار مېنى تۇتۇۋېلىپ، يالاپ، پادىشاھنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. مايمۇن پادىشاھى چىشى مايمۇن ئىكەن. ئۇ مېنى ئەڭ يۇقىرىدا ئولتۇرغۇزدى.

— كېلىڭ مېھمان، — دېدى ئۇ ئۆزىنىڭ يېنىدىن ئورۇن كۆرسىتىپ، — سىز بىزنىڭ يۇرتىمىزغا قانداق بولۇپ كېلىپ قالدىڭىز؟

— مەن يۇرتۇمدىن سەپەرگە چىقىپ، يول ئادىشىپ كېلىپ قالدىم.

— سىزنىڭ بىز تەرەپلەرگە كېلىشىڭىزنى تەقدىر نېسىپ قىپتۇ. بىزنىڭ يۇرتىمىزدا ئۇزۇن تۇرۇپ قېلىشىڭىزغا توغرا كېلىدۇ. يۇرتىمىزدا قىرىق مەڭ مايمۇن بار. بۇنداق بىرقانچە يۇرتلىرىمىز بولۇپ، ھەرقايسىسىدا قىرىق مىڭدىن مايمۇن بار. مېنىڭ ئېرىم ھەممىسىنىڭ پادىشاھى ئىدى. ئۇ ئۆلدى، ھازىر ئۆزۈم پادىشاھلىق قىلىۋاتىمەن. سىز مېنى ئۆز ئەمرىڭىزگە قوبۇل قىلىپ ئېلىشىڭىزنى ئۆتۈنىمەن. بەرىبىر سىز كېتەلمەيسىز.

مەن ھازىر بۇلاردىن قېچىپ قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلىپ، ئىلاجسىز ماقۇل بولدۇم. مايمۇنلار شاھى توي ھەققىدە ئەمر قىلغانىدى، مايمۇنلار جاڭگال يەل-يېمىشلىرىنى يىغىپ توي ھازىرلىقىنى پۈتكۈزدى. مايمۇنلارغا ئۆز ئادىتى بويىچە توي قىلىپ بەردى. بىر يىلدىن كېيىن مايمۇن ئاياللىمغا ماڭا رەھىم قىلىپ، مېنى يولغا سېلىپ قويۇشنى، بالىچاقىلىرىم بار ئىكەنلىكىمنى ئېيتتىم. ئۇ ماڭا:

— بوپتۇ، بۇ يەردە ئۆمۈرلۈك تۇرمىسىڭىز مەيلى. بىراق، ھازىر مەن ھامىلدار، بالا تۇغۇلغاندا، ئوغۇلمۇ، قىزمۇ، كۆرۈپ كېتىڭ، — دېدى. مەنمۇ ماقۇل بولدۇم. ئاي-كۈن توشۇپ، يەڭگىدى. ئاياللىم قىز تۇغقانىدى.

— قىزىمنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن، ئەمدى مەن كېتەي، — دېدىم.

— دېگىنىڭىز بولسۇن، لېكىن بۇ قىزىڭىز «ئاپا، دادا» دېگۈدەك بولغاندا كېتىڭ، — دېدى. بۇنىڭغا قانچە نارازى بولغان بولساممۇ ئۇنىمىدى. ئۇ ۋاقىتنى ئۇزارتىشنىڭ ئامالىنى قىلاتتى، مەن قېچىش پەيتىنى تاپالمايتتىم. قىزىمىز ئاخىر «ئاپا، دادا» دېگۈدەك بولدى. يەنە مەن كېتىشكە رۇخسەت سورىدىم. ئۇ:

— بۇنى ياتلىق قىلغۇچە تۇرۇڭ، — دېدى. ئۇنىڭ مېنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن يولغا سالمايدىغانلىقىنى بىلدىم. قېچىش قارارىغا كەلدىم. مايمۇنلارنىڭ جاڭگالغا يەل-يېمىش يىغىش ئۇچۇن كەتكەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، ئەپلەپ - سەپلەپ، بۇ ماكاندىن يىراقلىشىپ، تەۋەككۇل دەپ يولغا ئاتلىنىپ قاچتىم، ئالدى - كەينىمگە قارىماي بار كۈچۈم بىلەن قاچتىم. بىرقانچە چاقىرىم يول يۇرگەندىن كېيىن، كەينىمدىن ۋارقىرىغان ئاۋاز كەلدى، مەن تېخىمۇ تېزرەك قاچتىم. ئۇ:

— توختا! بۇ بالا سېنىڭ بولامدۇ ياكى مېنىڭ بولامدۇ؟ — دېدى.

ـــ مەن «سېنىڭ بولسۇن، سېنىڭ بولسۇن» دەپ قولۇمنى پۇلاڭلىتىپ كېتىۋەردىم، قۇتۇلغانلىقىمغا خۇشال ئىدىم. بىرنەچچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن بىر قوي پادىسىغا يولۇقتۇم، بىراق قوي بېقىۋاتقان چوپان دېۋە ئىدى. ئۇ مېنى كۆرۈپ:

ـــ ھە، خوجا سېلىم، كەلدىڭمۇ؟ ـــ دېدى.

قويلىرىنى ھەيدەپ مېنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ ماڭدى. قويلارنىڭ ھەممىسىنى چوڭ بىر غارغا قامىدى. غار ئاغزىنى يوغان تاش بىلەن ئېتىپ قويدى. مېنى كىچىك بىر غار ئىچىگە ئېلىپ كىرىپ، ئادەملەر قاتارىغا قوشۇپ قويدى. غاردىكى كىشىلەر قىرىق ـ ئەللىكچە بولۇپ، ئۇلار «مەن ئورۇق، ئۇ سېمىز» دەپ چۈرقىرىشاتتى. ئۇلارنىڭ قولى مەھكەم باغلاقلىق ئىدى. مېنىڭمۇ قولۇمنى باغلاپ قويدى. «سەن ھازىرچە بىرنەچچە كۈن مېھمان» دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن دېۋە غارنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئوت يېقىپ ئىككى ئاچماق زىخنى ئوتقا تاشلىدى. زىخ قىزىغاندىن كېيىن قوتاندىكى بىر قوينى ئېلىپ كىردى. زىخنىڭ بىر تەرىپىگە قوينى، بىر تەرىپىگە بىر ئادەمنى ئۆتكۈزدى، ئۇ ئادەم خىرقىراپ ـ چىرقىراپ، ئوت ئۈستىدە جان بەردى. بۇلارنى ياخشى كاۋاپ قىلىپ، قوي گۆشى بىلەن ئادەم گۆشىنى ئارىلاشتۇرۇپ يېدى. بىزنىڭ ئۆلمەسلىكىمىز ئۈچۈن قوي گۆشىدىن ئاغزىمىزغا ئاز ـ ئازدىن چىشلىتىپ قويدى. دېۋىنىڭ قارنى تويغاندىن كېيىن زىخنى ئوتقا تاشلاپ، ئۇيقۇغا كەتتى. مەن باشقىلارنىڭ يارىمى بىلەن قولۇمنى يەشتىم، زىخمۇ ئوتتا قىزىپ، چوغدەك تەييار بولغانىدى، مەن زىخنى دېۋىنىڭ كۆزىگە چەنلەپ تۇرۇپ بار كۈچۈم بىلەن تىقتىم. دېۋە ئورنىدىن چاچراپ تۇرغانچە:

ـــ خوجا سېلىم، بۇ سېنىڭ قىلغان ئىشىڭ! ـــ دەپ مېنى قوغلاشقا باشلىدى. غارنىڭ ئىشىكى تاش بىلەن ئېتىپ قويۇلغانلىقى ئۈچۈن قوي قورۇسىغا چىقىۋالالمىدىم. ئۇمۇ قوي قورۇسىنىڭ ئىشىكىدە تۇرۇۋېلىپ، قويلارنى بىر ـ بىرلەپ چىقىرىشقا باشلىدى. قويلارنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئىسمى بار ئىدى. قويلارنىڭ ھەممىسىنى بىر ـ بىردىن سىلاپ چىقىراتتى. مەن يوغان بىر قوينىڭ تېرىسىنى ئۆزۈمگە يۆگەپ ئالدىم. بەختىمگە يارىشا، مەندىن باشقا قوي قالماپتىكەن. يەنە چاقىرغانىدى، مەن بارىدىم، دۇمبەمنى سىلاپ پەرق ئېتەلمەي مېنىمۇ چىقىرىۋەتتى. قويلارنى چىقىرىمەن دەپ غارنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋەتكەندە، قويلارمۇ، ئادەملەرمۇ چىقىپ كەتكەنىدى. مەنمۇ چىقىۋالدىم. دېۋە ئەمدى بىزنى تاپالمايتتى. غاردىن ئامان ـ ئېسەن چىقىۋالغان ئادەملەر مەندىن رازى بولۇشۇپ، مەن بىلەن ھەمسەپەر بولۇشتى. يول يۈرۈپ، يول يۈرسەكمۇ مول يۇرگەندىن كېيىن ھەرقايسىسى ئۆز ماكانلىرىغا راۋان بولدى. مەنمۇ ئۆز ماكانىمغا كېلىپ ئىشىكنى قاقتىم. ئايالىم ئۆيدىن:

— كىم؟ — دەپ ۋارقىراپ چىقتى. تۇن قاراڭغۇ ئىدى. ئۇنۇمدىن تونۇپ، ئەشكىنى ئاچتى. بىز كۆرۈشتۇق. ئۆيگە كىرسەم تېخىمۇ قاراڭغۇ بولۇپ، ھېچكىمنى كۆرگىلى بولمايتتى، چىراغنى ياندۇرغۇدەك نەرسە يوق ئىدى. ئۆيىمىزنىڭ ئۇدۇلىدىكى قوشنىمىز باققال بولۇپ، دۇكىنىدا چىراغ يېنىپ تۇراتتى. مەن چىراغنى كۆتۈرۈپ ياندۇرۇش ئۈچۈن دۇكانغا كىرگىنىمدە باققال «ۋاي ئوغرى!» دەپ چۇقان كۆتۈردى. بازار ياساۋۇللىرى مېنى تۇتۇپ ئوردىغا ئېلىپ كەلدى. مېنىڭ نالە ـ زارىمنى ھېچكىم ئاڭلىمىدى. شۇندىن بېرى يىگىرمە يەتتە يىل ئۆتتى. مەن زىندانىدا ياتتىم. مېنى سۈرۈشتۈرگەن كىشى بولمىدى. بۇگۈن جانابى ئالىيلىرىنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن زىنداندىن خالاس بولدۇم، — دەپ خوجا سېلىم سەرگۈزەشتىسىنى تۈگەتتى. پادىشاھ خوجا سېلىمنىڭ بۇ سەرگۈزەشتىسىگە ھەيران بولۇپ:

— نۇرغۇن ئىشلارنى كۆرۈپسىز، زىنداندا بىگۇناھ ئۇزۇن مۇددەت يېتىپسىز، بۇندىن كېيىن بىزنىڭ ھىمايىمىزدە دەم ئېلىپ ياتقايسىز، — دەپتۇ. خوجا سېلىم ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئارامخۇدا ياشاپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ساتتار توختى.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (10)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1987

ياۋۇز پادىشاه بىلەن دانا ۋەزىر

زامانلارنىڭ زامانىسىدا بىر پادىشاه ئۆتكەنىكەن، ياۋۇزلۇقتا ئۇنىڭ داڭقى يەتتە ئىقلىمغا تارقالغانىكەن. ئۇنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى دانىشمەنلىكتە يەتتە ئىقلىمدا نامى بار ئىكەن. ھەرقايسى ئەللەرنىڭ پادىشاھلىرى ئۆزلىرى كېلىپ ياكى نۇرغۇن سوۋغا-سالاملار بىلەن ئەلچىلەرنى ئەۋەتىپ، بۇ دانىشمەن ۋەزىرنىڭ دانا مەسلىھەتلىرىنى قوبۇل قىلىپ تۇرىدىكەن.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ ياۋۇز پادىشاه ئىنسانبىغا كېلىپ قالغانمۇ ياكى باشقا بىر ئۇيۇ - خىيالى بارمۇ، ئۇنىسى بىزگە نامەلۇم، ھەر ھالدا ئۆزىگە قاراشلىق يۇرتلارنى ئوڭ قول ۋەزىرىنىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ بىر ئارىلىغۇسى كەپتۇ. پادىشاه ۋەزىرنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئادەتتىكى پۇقرالارچە كىيىنىپتۇ - دە، سەپەر قىپتۇ. ئۇلار يۇرت ئارىلاپ يۇرۇپ كەچقۇرۇن بولغاندا بىر مەھەللىگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار مەھەللىنىڭ چېتىدىكى بىر ئۆيگە چۈشۈپتۇ. ئۇلار ئۆيدە بىر پىيالىدىن چاي ئىچە - ئىچمەيلا ساھىبخانا خوتۇننىڭ تولغىقى تۇتۇپتۇ. پادىشاھنىڭ تۇرۇپلا ياۋۇزلۇقى تۇتۇپ، بىر نېمە دېيىشكە تەمشەلگەندە، ۋەزىر ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ پېشىنى تارتىپ، سەۋر - تاقەتلىك بولۇشنى ئۇمىد قىپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇلار بۇ ئۆيدىن يۆتكىلىمەكچى بوپتۇ. ساھىبخانا بەكمۇ كەچ بولۇپ كەتكەنلىكتىن مېھمانلارنى قويۇپ بەرمەپتۇ. تۈن ئاۋۇغاندىن كېيىن، يورۇق دۇنياغا بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆز ئېچىپتۇ. ئۇ پەرزەنتنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىغان دانىشمەن ۋەزىر ھەيرانلىق ئىچىدە قاتتىق كۈلۈپتۇ. پادىشاه ۋەزىرنىڭ سەۋەبسىز كۈلمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ھەيران بولۇپ:

— ئەجابا، قاتتىق كۈلۈپ كەتتىڭ، سەۋەبى نېمە؟ — دەپتۇ.

— بۇ بوۋاق چوڭ بولغاندا ئۇلۇغ پادىشاھىمىزنىڭ كۈيۈئوغلى بولغۇسى. مەلىكە بىر جۈپ ئوغۇلغا ئانا بولغۇسى. تەقدىرنىڭ ھېكمىتى شۇنداق ئىكەن، شۇنىڭغا ھەيران بولۇپ كۈلمەكتىمەن، — دەپتۇ ۋەزىر.

ۋەزىر دانىشمەن بولغاچقا، پادىشاه ئۇنىڭ سۆزىگە قارشى چىقالماي تەشۋىش ئىچىدە قاپتۇ، ئۇ گادايغا قىزىمنى چوڭ قىلىپ بەرگۈچە، بۇ بوۋاقنى سېتىۋېلىپ، ئۆلتۈرگۈزۈۋەتمەيمەنمۇ، دەپ ئويلاپتۇ - دە، ئۆي ئىگىسىگە شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي ساھىبخانا بۇرادەر، بىز سەپەر ئۈستىدىكى ئادەملەر ئىدۇق. بوۋاقنىڭ بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا دۇنياغا كۆز ئېچىشى ئەلۋەتتە بىزنىڭ سەپىرىمىزنىڭ ئو-

ڭۇشلۇقلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. مېنىڭ پەرزەنتىم يوق، شۇڭا ماڭا بوۋاقنى بەر-سەڭلار، مەن سىلەرگە بىر ئۆمۈر يەتكۈدەك ئالتۇن بېرەي، — دەپتۇ. ئۆي ئىگىلىرى مەسلىھەتلىشىپ شۇنداق دەپتۇ:

— سىلىنىڭ ئۇمىدلىرىنىمۇ بىز يەردە قويمايلى، بىزمۇ ئاز - تولا ئالتۇن بىلەن دەرگاھىمىزنى ياخشىلايلى، بۇ بالا سىلىنىڭ قوللىرىدا يامان ئۆتمەس، — دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، پادىشاھ بوۋاقنى نۇرغۇن ئالتۇن بەدىلىگە ئېلىۋاپتۇ - دە، مەز-مۇت ساندۇققا سېلىپ دەريانىڭ ئېقىتىۋېتىپتۇ.

دەريانىڭ تۆۋەنكى ئېقىنىدا بىر بېلىقچى ھەر كۈنى دەريانىڭ بىرلا قېتىم تور تاشلايدىكەن. بېلىقچى بۇ قېتىممۇ «بەختى - پېشانەمدىن» دەپ تورنى دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدىن ھالقىتىپ تاشلاپتۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا ساندۇق كېلىپ تورغا ئىلىنىپ قاپتۇ. بېلىقچى تورنى سۆرىگەندە، يوغان بىر ساندۇق بىللە چىقىپتۇ. ساندۇقنى ئېچىلىپ ئۆيىگە كەپتۇ. بېلىقچى خوتۇن - بالىلىرىنى بۇ «ئامەت»كە ھەقدار قىلىپ ئاغزىنى ئېچىپتۇ ۋە بىر بوۋاقنى كۆرۈپ، ھەيرانلىقتا چۆچۈپ كېتىپتۇ. بېلىقچى، توققۇز بالىنى باقالمايۋاتقاندا بۇ قوشۇلسا، ئون بالىنى قانداقمۇ باقارمەن، دەپ ئەندىشە قىپتۇ ۋە ساندۇقنى بوۋاق بىلەن دەريانا تاشلۇۋەتمەكچى بوپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ خوتۇنى ئۇنماپتۇ:

— بۇنى بىزگە تەقدىر ئېلىپ كەلدى. توققۇز بالىنىڭ رىزقىنى بەرگەن خۇدايىم بۇنىڭمۇ رىزقىنى بېرەر، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، خۇدايىم بەرگەن ئونىنچى بالىغا خوتۇننىڭ ئانىلىق مېھرى چۈشۈپ قاپتۇ. ئۇنى توققۇز بالىنى باققانغا ئوخشاش بېقىپتۇ.

يىللار كەينىدىن يىللار ئۆتۈپتۇ. پادىشاھ دانىشمەن ۋەزىرى بىلەن سەيلىگە چىقىپتۇ. ئۇلار تاغلاردىن ئېشىپ، چۆللەرنى كېزىپ، بىر چوڭ دەريا بويىغا يېتىپ كەپتۇ. يىراقتىن بىر نەچچە بالا يۈگۈرگەن پېتى ئاجايىپ كىيىنىۋالغان بۇ ئادەملەرنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇلارنى تاماشا قىپتۇ. شۇ چاغدا ۋەزىر پادىشاھقا كۈيۈنۈپ بولۇش پېشانىسىگە پۈتۈلگەن ھېلىقى بوۋاقنىڭ چىرايى، ئەقىل - پاراسەتتە كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلغۇدەك چوڭ بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەيرانلىق ئىچىدە يەنە قاتتىق كۈلۈپتۇ.

— ئەي دانا ۋەزىرىم، بۇ كۈلكەڭنىڭ مەنىسىنى بىلەلمىدىم، — دەپتۇ پادىشاھ.

— مۇشۇ بالىلارنىڭ ئارىسىدىكى چىرايى شەكلى قاملاشقان، ئوماق ئوغۇل پادىشاھنى ئالەمنىڭ كۈيۈنۈغلى بولغۇسى، — دەپتۇ ۋەزىر.

— سەن گادايىنىڭ بالىلىرىنى ماڭا كۆيۈئوغۇللۇققا تاللايدىغان نېمە ھەددىڭ بار؟! مەن قىزىمنى مۇشۇنداق تېگى پەس بىر گادايغا بېرەرمەنمۇ؟! — دەپتۇ دەرغەزەپكە كەلگەن پادىشاھ.

— بۇ جاھان مۇشۇنداق تەقدىر ـ قىسمەتلىك جاھان، تەقدىرنىڭ ئىرادىسىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ، — دەپتۇ ۋەزىر.

پادىشاھ تەقدىرنىڭ قىسمىتىنى ئاڭلاپ ئەندىشىگە چۈشۈپ قاپتۇ. ئۇ بېلىقچى بوۋاينى چاقىرىپ:

— بۇ ئوغۇل ئۆز بالاڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— يوقسۇ، ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، تەقدىر ماڭا بەخش ئەتكەن ئونىنچى ئوغلۇم. ئۇ بىر خىسلەتلىك بالا، ئۇ مېنىڭ بالام بولغاندىن تارتىپ، ئىشلىرىم ئوڭغا تارتىپ، يامان ئاقىۋەتتە قالمىدىم. ئەسلىدە ئۇ مېنىڭ تورۇمغا چۈشكەن ساندۇق ئىچىدىن چىققان، — دەپتۇ بېلىقچى.

پادىشاھ تەشۋىش ئىچىدە قاپتۇ. بالىنى كۆز ئالدىدىلا جاللاتلىرىغا ئۆلتۈرگۈزۈۋەتمەكچى بوپتۇ، بىراق پۇقرالارنىڭ بىگۇناھ بالىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن ياۋۇز، زالىم پادىشاھ، دەپ ئۆزىگە قارشى چىقىشىدىن ئەنسىرەپتۇ. شۇڭا، بالىنى يەنە ھىيلە بىلەن يوقىتىش كويىغا چۈشۈپتۇ. دانىشمەن ۋەزىر پادىشاھنىڭ يامان نىيىتىنى پەملەپ، ئۇنى يوشۇرۇپ قالماقچى بوپتۇ. پادىشاھ بېلىقچىنى رازى قىلىپ، بالىنى ئوردىغا ئالدۇرۇپتۇ. ئۇلار ئوردىغا بارغاندىن كېيىن، پادىشاھ جاللاتنى چاقىرتىپ، بۇ بالىنى ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. جاللات بالىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، دانىشمەن ۋەزىر يوشۇرۇنچە قوغلاپ يېتىپ، بالىنى جاللاتتىن تىلىۋاپتۇ. بالىنى پادىشاھقا كۆرسەتمەي تەربىيەلەپتۇ.

ئارىدىن يەنە بىر نەچچە يىل ئۆتۈپتۇ، بۇ بالا قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن ۋە ئەقىللىك، باتۇر، زېرەك يىگىت بولۇپ ئۆسۈپتۇ.

پادىشاھ ئۆز تەختى ـ بەختىنى مۇستەھكەملەش يولىدا جەڭ سەپىرىگە تەييارلىق قىپتۇ. بۇ قېتىمقى جەڭگە ئۆزى سەركەردە بولۇپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ نۇرغۇن سەركەردە ۋە لەشكەر بىلەن قەلئە سىرتىغا چىققاندا، شىكاردىن قايتقان ھېلىقى بېلىقچىنىڭ بالىسىغا دۇچ كەپتۇ، بۇنىڭ تېخىچىلا ھايات ئىكەنلىكىدىن ھەيران بوپتۇ. يىگىت يىراقتىنلا ئاتتىن چۈشۈپ پادىشاھقا تەزىم قىلىپ سالام بېرىپتۇ. پادىشاھ ئاددىي بىر پۇقرانى كۆيۈئوغۇل قىپتۇ، دېگەن شەرمەندىلىككە قېلىشتىن ۋايىم يەپ، بالىنى يەنە كۆزدىن يوقاتماقچى بوپتۇ. سەپەر ئۈستى ئۇنىڭغا بىئەپ بولغاچقا، يىگىت-

ىنىڭ قولىغا لېپاپ ئىچىگە سېلىنغان ئۆلۈم خېتىنى تۇتقۇزۇپتۇ ـ دە، ئۆزىگە ۋاكالىتەن يۈرتنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچى ئوڭ قول ۋەزىرىگە يەتكۈزۈشكە تاپىلاپتۇ. ئاق كۆڭۈل يىگىت لېپاپ ئىچىدىكى نېمە خەت ئىكەنلىكىدىن بىخەۋەر، خۇشال ھالدا ئورىدىغا قاراپ كېتىپتۇ. يىگىت ئېتىنى ئېغىلغا باغلاپ قويۇپ، توپتوغرا ئوردا تەرەپكە مېڭىپتۇ. ئۇ تاشقىرىقى قورۇدىن ئۆتۈپ، چارباغنى بىر سەيلە قىلىپ ئۆتكۈسى كەپتۇ ـ دە، بۇرۇلۇپلا باغقا كىرىپتۇ. باغنىڭ ھەممىلا تەرىپىدە خىلمۇخىل گۈللەر ھۇپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن، گۈل ۋە تاللار ئارىسىدا بۇلبۇللار چاڭىلداپ سايراپ تۇرغان، سۈپسۈزۈك زۇمرەت سۇلار چىمەنلىكلەر ئارىلاپ شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان. باغنىڭ بۇ گۈزەل مەنزىرىسى، شېپالىق ھاۋاسى يىگىتنى ئۆزىگە مەپتۇن قىپتۇ. يىگىت ھەممىنى ئۇنتۇپ بىردەم چىمەنلىكتە پەيزە ئالغۇسى كەپتۇ ـ دە، چوڭ دەرەخ سايىسى ئاستىدىكى ياپيېشىل چىمەنلىكتە بىر پەس ئېغىناپ يېتىپتۇ. شىكاردىن كېيىنكى ھارغىنلىق يىگىتنى ئاخىر ئۇخلىتىپ قويۇپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئارزۇلۇق يالغۇز قىزى كېنىزەكلىرى بىلەن باغنى سەيلە قىلىپ، يىگىت ئۇخلاپ قالغان چىمەنلىككە كېلىپ قاپتۇ. پادىشاھنىڭ قىزى ئۇخلاۋاتقان يىگىتنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ گۈزەللەرنىڭ سۇلتانى ئىكەنلىكىگە ۋە پېشانىسىدىن نۇر يېغىپ تۇرغانلىقىغا قاراپ، ئۇنى پەرىزاتلار نەسلىدىن دەپ ئويلاپ، ئۇ يىگىتكە ئاشىق بوپتۇ ۋە ئاستا ئېڭىشىپ يىگىتنىڭ لېۋىدىن سۆيۈۋاپتۇ. شۇ چاغدا قىز يىگىتنىڭ قولىدىكى خەتنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، ئېلىپ ئوقۇپ، ئاتىسىنىڭ يىگىتنى ئۆلتۈرۈش توغرىسىدىكى پەرمانى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. قىز دەرھال خەتنى ئېلىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا «بۇ خەتنى ئېلىپ بارغان يىگىت مېنىڭ كۈيۈئوغلۇم بولسۇن، چوڭ توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈپ قىزىم شۇ يىگىتكە نىكاھ قىلىنسۇن» دېگەن خەتنى يېزىپ، شېرىن ئۈيقۇدىكى يىگىتنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ ـ دە، كېتىپتۇ.

يىگىت ئۈيقۇسى قانغاندىن كېيىن، ھېلىقى خەتنى ئەقىللىك ۋەزىرگە يەتكۈزۈپتۇ. ۋەزىر خەتنى ئوقۇپ، ئۇنىڭدا نېمە يېزىلغان بولسا، ھەممىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ.

پادىشاھ ئۇچ يىلغىچە جەڭدىن قايتماپتۇ. پادىشاھنىڭ قىزى شۇ ئارىلىقتا ئىككى ئوغۇلغا ئانا بوپتۇ. تۆتىنچى يىلى غالىب پادىشاھ جاھانىي تىنچىتىپ، ئوردىغا قايتىپتۇ. پادىشاھنىڭ قىزى ئاتىسىنىڭ قايتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ.

ـــ شاھ ئاتام بەكمۇ رەھىمسىز، ـــ دەپتۇ پادىشاھنىڭ قىزى ئېرىگە، ـــ يۈرتىمىزغا نېرىراق يەرلەرگە يوشۇرۇنساق.

ـــ كەتمەيلى، ـــ دەپتۇ يىگىت، ـــ سەن شاھنىڭ بىردىنبىر ئارزۇلۇق قىزى. ئۇ ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈش ئارزۇسىغا يېتەلمىدى. ئىككىمىز ئىككى پەرزەنتىمىزنى كۆتۈرۈپ ئالدىغا ئىززىتىنى قىلىپ چىقايلى، ئىنسابىغا كېلىپ قالار.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئىككى ئوغۇل پەرزەنتىنى كۆتۈرۈپ، شاھ ئاتىسىنى كۈتۈۋاپتۇ. پادىشاھ نەۋرىلىرىگە قاراپمۇ قويماپتۇ، قىزىغا نەپرەتلىنىپتۇ. ئۇ تېخىچىلا نەيىتىدىن يانماي، كۈيۈئوغلىنى يوقاتماقچى بوپتۇ ۋە بىر ۋەزىرگە شۇنداق دەپتۇ:

ـــ ئەتە تاڭ يورۇشى بىلەن دەريا بويىغا بېرىپ بىرىنچى بولۇپ بېلىقچىلاردىن بېلىق ئالغان كىشى دەريانى تاشلانسۇن! ھەتتا ئۇنداقلار مېنىڭ قىياپىتىمگە كىرىۋالغان بولسىمۇ رەھىم قىلىنماي بويىنىغا يوغان تاش باغلاپ تاشلانسۇن!

ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئەمرىنى دەرھال بېلىقچىلارغا يەتكۈزۈپتۇ.

پادىشاھ كۈيۈئوغلىنى چاقىرتۇپلىپ شۇنداق دەپتۇ:

ـــ تاڭ سۈزۈلگەندە، ھەممە ئەلدىن بۇرۇن دەريا بويىدىكى بېلىقچىلارغا بارغىن، سەھەرنىڭ سۈيىدىكى بىر بېلىقنى ئېلىپ بەرسۇن، ئۇ ماڭا دورا بولۇپ قالدى.

كۈيۈئوغۇل پادىشاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن تاڭ قاراڭغۇسىدا ھۇجرىدىن چىقىپ چارباغلارنى ئارىلاپ مېڭىپتۇ. چارباغنىڭ بۇلبۇللىرى تاڭ يورۇشىغا مەستانە بولۇپ سايراپ ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋاپتۇ. كۈيۈئوغۇل بۇلبۇل نەغمىسىدىن ئىختىيارسىز توختاپ تۇرۇپ قاپتۇ ۋە ھەممىنى ئۇنتۇپتۇ.

بۇ قېتىم پادىشاھ ئۇنىڭ يەنىلا قۇتۇلۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۆزى ھەقدار بولماقچى بوپتۇ ـ دە، ھەممىدىن بۇرۇن دەريا بويىغا يېتىپ بېرىپ قاپتۇ. بېلىقچىلار تاڭ قاراڭغۇسىدا ئۇنى تۇتۇۋېلىپ، كىملىكىنى سۈرۈشتۈرمەي، تەييارلاپ قويغان تاشنى بويىنىغا باغلاپ دەريانى تاشلاپتۇ.

چارباغدا خۇددىنى يوقاتقان كۈيۈئوغۇل بىر ھازادىن كېيىن ئېسىنى يىغىپ، دەريانى بېرىپتۇ، پادىشاھنىڭ پەرمانىنى بېلىقچىلارغا مەلۇم قىپتۇ. بېلىقچىلارمۇ پادىشاھنىڭ پەرمانى بويىچە بىرىنچى بولۇپ كەلگەن كىشىنى دەريانى تاشلىۋەتكەنلىكىنى، كۈيۈئوغلىنىڭ كېلىشى ئىككىنچى بولۇپ قالغانلىقىنى، بېلىقنىڭ شىپالىق خاسىيىتىنىڭ يوقالغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

كۈيۈئوغۇل خىجالەتچىلىك ئىچىدە ئوردىغا قايتىپتۇ. پادىشاھنىڭ دېرەكسىز يوقىلىپ كەتكەنلىكىگە ھەممە ھەيران بوپتۇ. كۈيۈئوغۇل پادىشاھنىڭ كېچىدىكى ئەمرى پەرمانىنى دانا ۋەزىرگە يەتكۈزۈپتۇ ۋە بېلىقچىلارنىڭ پەرمان بويىچە بىر ئادەمنى دەريانى تاشلىۋەتكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. دانا ۋەزىر ئىشلارنىڭ جەريانىدىن پادىشاھنىڭ ئا-

لەمدىن ئۆتكەنلىكىنى پەملەپتۇ.

دانا ۋەزىرنىڭ مەسلىھەتى بويىچە پادىشاھىنىڭ كۆيۈنۈغلى تەختكە ئولتۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يۇرت قايتا گۈللىنىشكە باشلاپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **داۋۇت.** ئەر، ئۇيغۇر، 60 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، غۇلجا ناھىيەسى توخۇچىيۇز يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مىجىت ئوسمان** (1938). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «ئىلى گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1978

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (15)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993

ياۋۇز پادىشاھنىڭ ھالاكىتى

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. پادىشاھ ئۇچىغا چىققان زالىم بولغاچقا، پۇقرالىرىنىڭ كۆزىدىن ياش ئورنىغا قان ـ يىرىڭ ئاقىدىكەن. پۇقرالار ھەددىدىن ئاشقان ئالۋان ـ سېلىقلارنى تۆلىيەلمىسە، زالىم پادىشاھ ھەرخىل قەبىھ جازالاش ئۇسۇللىرى ئارقىلىق ئۇلارنى قاتتىق جازالايدىكەن.

بىر كۈنى پادىشاھ ئۇخلاۋېتىپ چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە كەچتە ئۆزى سالدۇرغان يوغان چارباغنى ئايلىنىپ سەيلە قىلىپ يۈرگۈدەكمىش. شۇ ئەسنادا پادىشاھ تىنىق زەڭگەر ئاسماندىكى ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئايغا قاراپتۇ. تولۇن ئاي پادىشاھنىڭ بىر قاراپ قويۇشى بىلەن تەڭ ئاستا ـ ئاستا يەر يۈزىگە چۈشۈشكە باشلاپتۇ. پادىشاھ بۇ ئىشتىن ھەيران قېلىپ ئۆز جايىدا تۇرۇپلا قاپتۇ. تولۇن ئاي بىردىنلا سۇرئىتىنى ئۆزگەرتىپ، ئوقتەك تېزلىك بىلەن ئۇدۇل پادىشاھنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ئوتتۇرىسىدىن ئىككى پارچىگە بۆلۈنۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ بۇ ئىشتىن قورقۇپ كېتىپتۇ ـ دە، شۇ ئان ئويغىنىپتۇ.

ئۇ ئەتىسى قۇرئەندىن ۋە پالچىلارنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ، ئۆزىنىڭ كۆرگەن چۈشىگە تەبىر بېرىشنى سوراپتۇ. پالچى، قۇرئەندازلار پادىشاھنىڭ چۈشىنى ئاڭلاپ بىر قۇر كىتاب كۆرۈشۈپتۇ ۋە پال ئېچىپ بېقىپتۇ، ئاندىن ھەممىسى باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن پادىشاھ غەزەپ بىلەن:

ـــ سىلەر نېمىشقا كۆرگەن چۈشۈمگە تەبىر بېرىشنى خالىمايسىلەر؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. پادىشاھنىڭ غەزەپلىك سوئالىدىن پالچى، قۇرئەندازلارنىڭ تەنلىرى ياپراقتەك تىترەپ كېتىپتۇ. ئۇلار غالىلداپ تۇرۇپ:

ـــ ئەي ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن، تەختلىرى تېخىمۇ مۇستەھكەم بولسۇن. سىلىنىڭ چۈشلىرىگە تەبىر بېرەيلى دېسەك، بەكمۇ بىمەنە تۇيۇلۇۋاتىدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ. پادىشاھ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر چۈشىگە تەبىر بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. پالچى، قۇرئەندازلار پادىشاھنىڭ چۈشىگە مۇناسىۋەتلىك تەبىر بېرىشىپتۇ:

ـــ ئەي ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، تەنلىرى ساغلام، ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن بولسۇن. كۆرگەن چۈشلىرىدىن ئايان بولدىكى، سىلىنىڭ مەملىكەتلىرى ئىچىدە شۇنداق بىر پالۋان ئوغۇل تۇغۇلىدىكەن، ئۇ سەككىز ياشقا كىرگەندە سىلىنىڭ باشلىرىنى كېـ

سىپ، تەنلىرىنى ئىككى پارچە قىلغۇدەك. شۇڭا، سىلى بۇنىڭدىن ھەزەر ئەيلەپ يۈ-رۈشلىرى لازىمدۇر.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ:

— جاللات، تىغىڭنى قان بىلەن سۇغىرىۋال! — دەپ ۋارقىراپتۇ ۋە پالچى، قۇر-ئەندازلارنىڭ كاللىسىنى ئېلىشقا بۇيرۇپتۇ. ئۆزى ھۇجرىسىغا كىرىپ يېتىۋاپتۇ. جاللات پالچى، قۇرئەندازلارنىڭ يىغلاپ يالۋۇرۇشلىرىغا قارىماي، كاللىسىنى ئېلىپ جەھەننەمگە يوللاپتۇ.

پادىشاھ شۇ كۈنىلا ئۆزى باشقۇرۇۋاتقان ئەلدىكى پۈتۈن ئاياللار زاتىنى قەتلە قە-لىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئايال دەپ ئاتالغانلىكى چوڭ - كىچىك ئىنسان نەسلى پادىشاھنىڭ لەشكەرلىرى تەرىپىدىن ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈ-لۈپتۇ. ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ، ۋەزىرلىرىنىڭ خوتۇن - قىزلىرىمۇ بۇ پالاكەتتىن خالىي بولالماپتۇ.

بۇ زالىم پادىشاھ ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان مەملىكەتنىڭ ئەڭ يىراق چېتىدە بىر ئەر - خوتۇن دېھقان ياشايدىكەن. پادىشاھ قاباھەتلىك چۈش كۆرۈشتىن ئۈچ ئاي ئىلگىرى ئۇ دېھقاننىڭ ئايالى بىر ئوغۇل تۇغقانىكەن. ئۇلار پادىشاھنىڭ ئايال زاتىنى قەتلە قىلىش توغرۇلۇق چۈشۈرگەن پەرمانىنى ئاڭلاپ قاتتىق قايغۇرۇپتۇ. ئۇلار ئۇ-داق ئويلاپ - مۇنداق ئويلاپ، ئاخىرى دېھقاننىڭ ئايالى بالىسىنى ئېلىپ ئۆز يۇرتى-دىن ئايرىلماقچى بوپتۇ. ئايال جىددىي تەييارلىق قىلىۋاتقاندا، پادىشاھنىڭ لەشكەرلە-رى كېلىپ قاپتۇ. ئايال دەرھال ئۆيگە يېقىن يەردىكى دەريانىڭ بالىسىنى تەڭنىگە سې-لىپ تاشلاپتۇ. تەڭنە سۇ ئۈستىدە ئاستا - ئاستا ئېقىپ مېڭىپتۇ. ئايال دەريادىن يىراقلىشىپ قاچاي دەپ تۇرۇشىغا پادىشاھ لەشكەرلىرىنىڭ قانلىق قىلىچى ئۇنىڭ كاللىسىنى ئاپتۇ. ئۇنىڭ ئېرىمۇ بۇ پالاكەتكە بەرداشلىق بېرەلمەي يۇرىكى يېرىلىپ ئۆلۈپتۇ.

لەشكەرلەر مەملىكەتنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىنى قويماي ئارىلاپ ئايال زاتىنىڭ ھەممىسىنى قىرىپ تۈگىتىپتۇ، قارشىلىق كۆرسەتكەن ئەرلەرنىمۇ تىرىك قويماپتۇ. پادىشاھ ئۈچ ياشتىن تۆۋەن ئوغۇللارنىمۇ ئۆلتۈرۈش پەرمانىنى چۈشۈرۈپتۇ. بۇ ئىش-مۇ تولۇق ئورۇنلىنىپ بوپتۇ. پادىشاھ باشقا مەملىكەتلەردىن كەلگەنلەرنى ئۆز جايىغا ھەيدىۋېتىپتۇ. قوشنا ئەللەردىن ئۆز مەملىكىتىگە ھەرقانداق ئادەمنى كىرگۈزمەپتۇ. ئۆزى بولسا ھۇجرىسىدىن ھېچ يەرگە چىقماي قورقۇنچ ئىچىدە كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، توققۇز يىل ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئەرلەر ئاياللارنىڭ يوقلۇقىدىن بەكمۇ زېرىكىشلىك تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. بالىلار ئانىلارنىڭ ئىللىق مېھرىگە قانال-

ماي، قۇرۇغان دەرەختەك تەشنالىق ئىلكىدە زار - زار قاقشاپتۇ. پادىشاھ جان قايغۇسى بىلەن قالغاچقا، ھېچقانداق ئىشنى ئويلىماي، ئۆزىنىڭ بالدۇر چۈشۈرگەن پەرمانىنى تېخىمۇ قاتتىق ئىجرا قىلدۇرۇپتۇ.

ئەمدى تەڭنىگە سېلىپ دەريا‌غا تاشلىۋېتىلگەن بالىغا كېلەيلى:

بالا دەريادا ئېقىپ كېتىۋاتقاندا، بىر چوڭ بېلىق كىچىك بېلىقلار بىلەن بىللە ئۇنى دەم تارتىپ يۇتۇۋاپتۇ. بو چوڭ بېلىق بالىنى قورسىقىدا ئىككى كۈن كۆتۈرۈپ يۈرۈپ، ئاخىرى قورسىقىنىڭ ئاغرىقىغا چىدىيالماي قىرغاققا چىقىپ، تەڭنە بىلەن بالىنى بىرلىكتە قۇسۇپ چىقىرىپتۇ - دە، ئاغرىق ئازابىدىن قۇتۇلغانلىقىغا خۇشال بولۇپ دەريا‌غا چۈشۈپ يىراقلاپ كېتىپتۇ. بۇ يەر قويۇق ئورمان بىلەن قاپلىنىپ تۇرغان جاي ئىكەن. ئورماندا ئۇۋ ئۇۋلاپ يۈرگەن ئۇۋچى قىرغاقتا ياتقان بالىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ بالىنى كونا، ئاددىي كەپسىگە ئېلىپ كەپتۇ. بۇ ئۇۋچى ئەسلىدە دۇنيادىن قول ئۈزۈپ، يەككە - يېگانە، ھېلىم دىۋانە تۇرمۇش كەچۈرۈپ يۈرگەن، ئۆزى ناھايىتى باتۇر، بەستلىك كەلگەن كىشى ئىكەن. ئۇۋچى شۇنداق چىرايلىق بىر ئوغۇل بالىنى تېپىۋالغىنىغا چەكسىز خۇشال بولۇپ بالىغا پۈتۈن مېھىر - مۇھەببىتىنى بېغىشلاپ، ئۇنى كۆڭۈل قويۇپ تەربىيەلەشكە باشلاپتۇ. ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ. بالا ھەم ئەقىللىك، ھەم كۈچتۇڭگۇر بولۇپ چوڭ بولۇشقا باشلاپتۇ. ئۇ زېرىكىپ قالسا، ئورمانلىقتىكى يىلپىز، شىر، يولۋاسلار بىلەن چېلىشىپ ئوينايدىكەن.

بىر كۈنى بالا ئۇۋچىدىن:

— سىز مېنىڭ نېمەم بولىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇۋچى ئويلانماستىنلا:

— داداڭ بولىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— ئەمىسە ئاپام كىم بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇۋچى گەپ - سۆز قىلماپتۇ. بالا قايتا - قايتا سورىغاندىن كېيىن ئۇۋچى ئۆزى بىلىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بالىغا دەپ بېرىپتۇ. بالا:

— ئۇنداق بولسا مەن ئانا - بالىلارنىڭ قىساسىنى ئالىمەن! — دەپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

زالىم پادىشاھ ھۇجرىسىدا قورقۇنچ ئىچىدە ئولتۇرسا، بىر ياساۋۇل ئۇچقانداك يۈگۈرۈپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— شاھ ئالىيلىرى چاتاق بولدى. سەككىز ياشلىق بىر ئوغۇل بالا شەھەر سىپىلىنى بۇزۇپ، تىغ ئوينىتىپ، ئات چاپتۇرۇپ ئوردىغا كەلمەكتە، — دەپتۇ. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۇ پۈتۈن لەشكەرلىرىگە ھېلىقى سەككىز ياشلىق ئوغۇل پالۋاننى يوقىتىش بۇيرۇقى بېرىپتۇ. پادىشاھنىڭ ھەممە

لەشكەرلىرى، ھەتتا ۋەزىرلىرىمۇ قاتتىق جەڭ قىلىش داۋامىدا سەككىز ياشلىق ئوغۇل پالۋاننىڭ قىلىچى ئاستىدا جان بېرىپتۇ. پەقەت پادىشاھ ئۆزى يالغۇز قاپتۇ. كىچىك پالۋان پادىشاھقا نەپرەت بىلەن:

— ئەي غالجىر ئىت نەسلى، مەن كىم، بىلەمسەن؟ ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايي، سەن مۇشۇ يەرلىك كىشىلەرنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، نۇرغۇنلىغان جانجان ئانىلارنى ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈپسەن، بىگۇناھ نارەسىدە بالىلارنى قانلىق قىلىچىڭغا يەم قىلىپ بېرىپسەن. مەن سەن ئۆلتۈرگەن ئاشۇ بىگۇناھ ئانىلار ئىچىدىكى بىر ئانىنىڭ بالىسى، — دەپ ئۆزىنىڭ ئاڭلىغان - بىلگەنلىرىنى باشتىن - ئاياغ سۆزلەپتۇ - دە، پادىشاھنىڭ سۆزلىشىگىمۇ يول قويماي، قىلىچ بىلەن چېپىپ تاشلاپتۇ. زالىم پادىشاھ ئۆلگەندىن كېيىن، شۇ يەردىكى خەلقلەر سەككىز ياشلىق بۇ پالۋاننى ئۆزلىرىگە پادىشاھ سايلاپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي شاھلىق تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز مەملىكىتىنى ئادىللىق بىلەن باشقۇرۇپ ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مەرىيەمنىساخان ساۋۇت.** ئايال، ئۇيغۇر، 57 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، غۇلجا ناھىيەسى دامتۇ يېزىسى تۆۋەنكى ئاقتۆپە كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **داۋۇتجان ئىمىن.** ئەر، ئۇيغۇر، 22 ياش، توڭلۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، دېھقان، غۇلجا ناھىيەسى دادامتۇ يېزىسى تۆۋەنكى ئاقتۆپە كەنتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1993

«غۇلجا ناھىيە خەلق چۆچەكلىرى»، 1995

قسمەت

بۇرۇن بىر يۇرتتا بىر پادىشاھ ئۆتكەنمىكەن. ئۇنىڭ ئايالى ھامىلدار بولۇپ توققۇز ئاي بولغاندا پادىشاھ شىكارغا مېڭىپتۇ. شىكار قىلىپ يۇرۇپ بىر دەريا بويىغا كەلسە، ئۇچ ئوغۇل سۇغا چۈشۈپ، بىر ژاراق قەغەزنى سۇغا چىلاپ، سۇدىن ئېلىپ، ئۇنىڭدىكى خەتنى ئوقۇپ، يەنە سۇغا سېلىپ، سۇدىن ئېلىپ، خەتنى يەنە ئوقۇپ يۇرگۈدەك. پادىشاھ بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ ئۇچ كۈن قاراپ تۇرۇپتۇ. بالىلارمۇ ئۇچ كۈنگىچە سۇدىن چىقماپتۇ. بۇنىڭدىن تېخىمۇ ھەيران بولغان پادىشاھ، خېتى بار قەغەزنى سۇغا چىلىسا ئۇنىڭدا خەت قالامدۇ؟ بۇنىڭدا چوقۇم بىر سىر بار، دەپ ئويلاپ ئېتىنى سۇغا سېلىپ، بۇ ئۇچ ئوغۇلنىڭ يېنىغا كەپتۇ ۋە:

ــ ھەي ئوغۇللار، سىلەر بۇ خېتى بار قەغەزنى سۇغا سېلىپ، يەنە ئېلىپ، يەنە سېلىپ، يەنە ئېلىپ ئوقۇپ يۈرىسىلەر، بۇنداق قىلىشىڭلار نېمە ۋەجىدىن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بالىلار:

ــ ھەي ئەخمەق پادىشاھ، بىز بۇ يەردە خېتى بار قەغەزنى سۇغا چىلاپ سۇدىن چىقىرىپ يۇرۇۋاتىمىز. پالانى شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ خوتۇنى ھامىلدار ئىكەن، ئۇ تۇغقىلى ئالتە كۈن بولدى، ئۇ قىز تۇغدى. يەنە پالانى يەردىكى بىر پادىچىنىڭ خوتۇنمۇ ئوغۇل تۇغقىلى ئالتە كۈن بولدى. بىز ئاشۇ ئوغۇل بىلەن قىزنىڭ نىكاھىنى قوشۇۋاتىمىز، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ قاتتىق خاپا بولۇپ:

ــ مېنىڭ ئايالىم قىز تۇغقان بولسا، مەن بىر پادىشاھ تۇرۇپ، قىزىمنى پادىچىنىڭ ئوغلىغا بېرىمەنمۇ؟! ــ دەپ دەريادىن چىقىپ، ئېتىنى ئۇرۇپ ئۆيگە قاراپ مېڭىپتۇ. راستتىنلا پادىشاھنىڭ ئايالى تۇغقىلى ئالتە كۈن بولغانىكەن، بالا ھەقىقەتەن قىز ئىكەن. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ يەنە دەرھال ئىككى نۆكەرنى ئەگەشتۈرۈپ، ئايالى ئوغۇل تۇغقان پادىچىنى ئىزدەپ، چىڭقىچۇش بولغاندا ئۇنىڭ ئوتىقىنى[1] تېپىپ تۇ ۋە ئۇ يەرگە بارسا پادىچى يوق، بىر ئايال بىر بالىنى ئېمىتىپ ئولتۇرغان. بۇ ئايال پادىشاھنى كۆرۈپ:

ــ كەلسىلە پادىشاھىم، ساتمىغا كىرسىلە، ــ دەپتۇ. لېكىن، پادىشاھ ساتمىغا كىرمەي:

ــ سىزنىڭ بالىڭىز قىزمۇ، ئوغۇلمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ھېچ ئىشنى ئۇقمىغان

---

① ئوتاق ــ چۈشكۈن جاي.

ئايال:

ــ بالام ئوغۇل، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ئۇ ئايالدىن:

ــ سىز تۇغقىلى قانچە كۈن بولدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئۇ ئايال:

ــ ئالتە كۈن بولدى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ نەيىتى بۇزۇلۇپ، بۇگۈن چوقۇم بۇ ئوغۇلنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ كېتىشىم كېرەك، دەپ بىر باھانە تېپىش غەرىزىدە، ئويلىنىپ ئۇ ئايالغا:

ــ ئۇسساپ كەتتىم، ماڭا بۇلاق سۇيى ئەكېلىپ بېرسىڭىز، ــ دەپتۇ. ئۇ بۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى بولغاچقا ئايال بالىسىنى بۆشۈككە بۆلەپ قويۇپ، قۇدۇق سۇيى ئەكېلىش ئۈچۈن مېڭىپتۇ. شۇ چاغدىلا بۇ ياۋۇز پادىشاھ يېنىدىكى خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ بالىنىڭ كۆكسىگە سانجىپ قويۇپلا ئايال كەلگۈچە، ئېتىغا قامچا ئۇرۇپ، ئارامگاھىغا قايتىپ كېتىپتۇ.

ئايال سۇنى ئېلىپ كەلسە بالىسىنىڭ كۆكسىدە بىر خەنجەر سانجىقلىق، قان يۆگىكتىن ئۆتۈپ بۆشۈكىنىڭ تېگىگە ئېقىۋاتقان. ئايال ئۆزىنى كاچاتلاپ، خۇداغا نالە قىلىپ يىغلاپتۇ. ئېرىمۇ يېتىپ كەپتۇ ۋە ئەھۋالنى كۆرۈپ ھەرئىككىسى «ئاھ خۇدا، بۇ بىزنىڭ بىردىنبىر بالىمىز ئىدى، بالىمىزنى ئامان ـ ئېسەن قىلغايسەن» دەپ نالە ـ پەريات قىپتۇ. خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن بۇ بالىنىڭ رىزقى تۈگىمىگەچكە، بالىغا باشقىدىن جان كىرىپتۇ، شۇنداق قىلىپ بالا ھايات قاپتۇ. بالا يەتتە ياشقا كىرگەندە ئانىسى ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. توققۇز ياشقا كىرگەندە ئاتىسى ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ بالا مۇساپىر بولۇپ، يۇرت ئارىلاپ يۈرۈپ، بىر شەھەرگە كىرىپ بىر ئۆلىماغا ئۇچراپ قاپتۇ. بالا ئۆلىماغا يالۋۇرغانىكەن، ئۇ ئۆلىما بۇ بالىنى ئۆز تەربىيەسىگە ئېلىپ ئوقۇتۇشقا باشلاپتۇ. بالا ئون يەتتە ياشقىچە بۇ ئۆلىمانىڭ قولىدا ئوقۇپ، تولغان موللا بولۇپ يېتىشىپ چىقىپتۇ. ئۇ ئۆز ئالدىغا تىرىكچىلىك قىلماقچى بولۇپ، ئۇستازىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ماڭە ـ ماڭە بىر شەھەرگە كەپتۇ. شۇ كۈنلەردە بۇ شەھەردە بىر ئادەم پانىي ئالەمگە سەپەر قىلغانىكەن، لېكىن بۇ شەھەردە قازا قىلغانلارنىڭ نامىزىنى چۈشۈرىدىغان بىرمۇ تۇزۇكرەك موللا يوق ئىكەن، شۇڭا بۇ ئۆلىما يىگىت دەرھال ئالدىغا چىقىپ بۇ مېيىتنىڭ نامىزىنى شۇنداق چۈشۈرۈپتۇ. كىن، ئۇنىڭ قىرائەتلىرى پۈتۈن يۇرت خەلقىنى ھەيرانۇھەس قالدۇرۇپتۇ. يۇرت ـ جامائەت دەرھال بىر خەت يېزىپ پادىشاھقا كىرگۈزۈپتۇ. خەتتە:

«ئەي ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم! ئاڭلىمىدىم دېمەڭكى، بىز مۇسۇلمان ئاللەرمىز. بىزنىڭ يۇرتىمىزدا ھازىرغىچە تۇزۇكرەك مېيىت نامىزىنى چۈشۈرىدىغان ئۆلىما يوق ئىدى. بۇگۈن ئۇزاق جايدىن بىر ئۆلىما كەپتۇ، ئۇ بىر مېيىتنىڭ نامىزىنى چۈشۈر-

دى. هازىرغىچە بىز مۇنداق قىرائەت قىلغان ۋە مۇنداق نامازچۇشۇرگەن، بىلمىگە تولغان ئادەمنى كۆرمىگەنىدۇق. شۇڭا، بىز شۇنى تەلەپ قىلمىزكى، سىز پەرمان چۈشۈرسىڭىز، مۇشۇ ئۇلۇغ زات بىزنىڭ يۇرتىمىزدا تۇرۇپ قالسا» دېيىلگەنىكەن.

پادىشاھ بۇ خەتكە قارىتا دەررۇ بىر جاۋاب مەكتۇپ يېزىپتۇ. مەكتۇپتە:

«سىلەر بۇ ئۆلىمادىن سوراپ بېقىڭلار، ئۇنىڭغا نېمىلەرنى هازىرلاپ بەرسەم مۇشۇ يۇرتتا تۇرۇپ قالىدىكەن. ئەگەر تۇرۇپ قالمەن دېسە، ئۇنىڭغا نېمە لازىم بولسا مەن هەممىنى هازىرلاپ بېرىمەن» دەپ يېزىلغانىكەن. يۇرت ـ جامائەت:

ـــ ئەي ئۆلىما يېگىت، سىزگە نېمە لازىم؟ ـــ دېگەندە، ئۇ يىگىت يۇرت ـ جامائەتكە:

ـــ مېنىڭ ئاتا ـ ئانام يوق، بىز مۇساپىرمەن. مەن بۇ يۇرت خەلقىگە خىزمەت قىلىش ئارقىلىق ئاتا ـ ئانامغا بولغان بالىلىق قەرزىمنى ئادا قىلىۋالسام دەيمەن، ـــ دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان جامائەت دەرهال پادىشاهقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ شۇ زامان:

ـــ ئەگەر ئۇ يېگىت تۇرۇپ قالمەن دېسە مەن ئۇنىڭغا ئۆز قىزىمنى بېرەي، شۇ چاغدا ئۇ بۇ يۇرتتىن كېتەلمەيدۇ، ـــ دەپتۇ. جامائەت ئۆلىما يېگىتكە:

ـــ بىزنىڭ پادىشاهىمىزنىڭ بىر گۈزەل مەلىكىسى بار، بىز سىزگە شۇ مەلىكىنى ئېلىپ بېرەيلى، سىز مۇشۇ يۇرتتا تۇرۇپ، بىزنىڭ نەزىر ـ چىراغ، ئۆلۈم ـ يېتىم ئىشلىرىمىزنى باشقۇرۇپ بەرسىڭىز، ـــ دەپتۇ. ئۆلىما يېگىت ماقۇل بوپتۇ.

پادىشاھ قىزىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ، توي هازىرلىقىنى ئۆزى قىلىپ، ئۇ يىگىتنى نېرى ـ بېرىسىنى سۈرۈشتۈرمەيلا، قىزىنى توي قىلىپ بېرىپتۇ.

بىر نەچچە زامان ئۆتۈپتۇ. كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھ قىزىنىڭ يېنىغا كىرىپ:

ـــ ئەي قىزىم، ئېرىڭ قېنى؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. مەلىكە دادىسىغا:

ـــ ئېرىم ئەتىگەندە چىقىپ كېتىدۇ، مەسچىتتە ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ، كەچ بولغاندا قايتىپ كېلىدۇ، ـــ دەپتۇ. پادىشاھ يەنە:

ـــ ئېرىڭنىڭ بىرەر يېرىدە بەلگىسى بارمىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. قىز:

ـــ هازىرغىچە بىرەر يەردە بەلگىسى بارلىقىنى كۆرمىدىم، ـــ دەپتۇ. پادىشاھ قىزىغا:

ـــ ئۇنداق بولسا بۇگۈن ئېرىڭ بىلەن بىرگە ياتقاندا، ئېرىڭنىڭ ئوڭ ئەمچىكىنىڭ ئۇستى تەرىپىنى سىلاپ باققىن، ـــ دەپتۇ. شۇ كۈنى كەچتە مەلىكە ئاستا ئۆلىما يېگىتنىڭ ئوڭ ئەمچىكىنىڭ ئۈستىنى سىلىسا، پىيالىدەك يەردە تارتۇق تۇرغان، بۇنى كۆرۈپ مەلىكە ئېرىدىن:

— بۇ يەر نېمە بولغان؟ — دەپ سوراپتۇ. شۇ چاغدا بۇ ئۆلىما يىگىت ئايالىغا:

— ئەي مەلىكەم، بۇ تارتۇق بولسا مەن ئالتە كۈنلۈك ۋاقتىمدا، بۆشۈكتە ياتقان چېغىمدا، بىر ئادەم كېلىپ بىر خەنجەرنى سانجىپ قويۇپ كەتكەن جايىنىڭ يارىسى، — دەپ يۇگۇرۇپ قوپۇپ بوغچىسىدىن بىر خەنجەرنى ئېلىپ مەلىكىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ ۋە، — مانا مۇشۇ خەنجەر مېنىڭ كۆكسۈمدىن سۇغۇرۇپ ئېلىنغان خەنجەر. ئەگەر كىمكى مۇشۇ خەنجەر مېنىڭ دېسە مەن ئۇنىڭدىن بۇ ئىنتىقاممىنى چوقۇم ئالىمەن، — دەپ بۇ تارتۇقنىڭ سىرىنى ئايالىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئەتىسى ئۆلىما يىگىت يەنە مەسچىتكە كېتىپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاھ يەنە قىزىنىڭ يېنىغا كىرىپ:

— ئەي قىزىم، ئېرىڭنىڭ بەلگىسى بارمىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز دادىسىغا:

— ئوڭ ئەمچىكىنىڭ يۇقىرىسىدا پىيالىدەك تارتۇقى بار ئىكەن. ئۇنىڭ سەۋەبىنى سورىسام، مانا مۇشۇ خەنجەرنىڭ ئىگىسىنى تاپسام، ئاققان قېنىمنىڭ قىساسىنى ئالىمەن دەيدۇ، — دەپ خەنجەرنى ئاتىسىغا كۆرسىتىپتۇ. پادىشاھ قارىسا بۇنىڭدىن ئون توققۇز يىل ئىلگىرى ئۆزى سانجىپ قويغان خەنجەر شۇ. پادىشاھ بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ، ئاللا تائالادىن كەچۈرۈم سوراپتۇ:

— ئەي خۇدا، مەن سېنىڭ ئالدىڭدا چوڭ گۇناھ ئۆتكۈزدۇم، مېنى كەچۈرگەيسەن! — دەپ ناله قىپتۇ. كەچتە ئوغۇل كەلگەندە پادىشاھ يەنە كۈيۈئوغلىنىڭ ئالدىغا كىرىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ:

— ئەي ئوغلۇم، بۇ خەنجەر مېنىڭ. مەن ئاللانىڭ ئالدىدا ۋە سىزنىڭ ئالدىڭىزدا كەچۈرگۈسىز گۇناھ ئۆتكۈزۈپتىمەن. ئەگەر سىز راستىنلا قان قىساسى ئالىمەن دېسىڭىز ئىختىيارىڭىز، — دەپ يىغلاپ تۇرۇپتۇ. بۇنىڭدىن تەسىرلەنگەن ئۆلىما يىگىت:

— ئەي ئاتا، ئورۇنلىرىدىن تۇرسىلا. ئاللا تائالادىن بىرۇخسەت قىل تەۋرىمەيدۇ. بۇمۇ خۇدانىڭ تەقدىرى. سەۋەنلىك بەندىلەردە ئۆتۈلىدۇ، لېكىن گۇناھىنى تونۇپ تۇرغىسە ئاللا بىزنى كەچۈرىدۇ، — دەپ قېيىنئاتىسىغا تەسەللى بېرىپتۇ ۋە ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپتۇ. پادىشاھ مىڭبىر رەھمەت ئېيتىپتۇ. شۇ چاغدا بۇ ئەقىللىك ئۆلىما يىگىت پادىشاھقا:

ئانام ئۇلۇغ، ئاتام ئۇلۇغ،
ئاتامدىنمۇ ئانام ئۇلۇغ.
خالىس ئاتا ـ ئانا بولغان
قېيىنئاتا ۋە قېيىنئانام ئۇلۇغ.

دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ بۇ بالىنىڭ ئەقلىگە تېخىمۇ ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. شۇنىڭ-دىن كېيىن «ئاتا - ئانا ئۇلۇغ، لېكىن ئاتا - ئانىدىن قېيىنئاتا - قېيىنئانا تېخى-مۇ ئۇلۇغ» دېگەن تەمسىل قالغانكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **قۇربان قاسىم.** ئەر، ئۇيغۇر، لوپنور ناھىيە-سى تارىم يېزىسى قۇربانكۆل كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **توختى جامال.** ئەر، ئۇيغۇر، لوپنور ناھىيە-سىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1990

«لوپنور خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

تەڭرى بىلەن ئىنسانلارنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى چۈچەكلەر

بېلىقچىنىڭ قىزى

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھنىڭ شۇنداق كېلىشكەن، ساھىبجامال قىزى بولغانىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ قىز ئۆڭۈغا چىقماقچى بولۇپ:

— پۈتۈن شەھەرگە يارلىق چىقىرىڭلار، مېنىڭ بىلەن بىللە ئۆڭۈغا چىقىشنى خالايدىغان قىزلار بولسا تېز ئوردىغا يىغىلسۇن، — دەپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان قىزلار تەرەپ - تەرەپتىن ئوردىغا يىغىلىشىپتۇ. بۇ خەۋەر بېلىقچىنىڭ قىزىنىڭمۇ قۇلىقىغا يېتىپتۇ ۋە ئۇمۇ ئۆڭۈغا چىقىپ تاماشا قىلغۇسى كەپتۇ - دە، ئوردىغا بېرىپ قىزلار سېپىگە قوشۇلۇپتۇ. ھەممىسى جەم بولغاندىن كېيىن جاڭگالغا ئۆڭۈغا ئاتلىنىپتۇ. قىزلار ئۆڭ ئۆڭلاپ، تاماشا قىلىپ يۈرسە ئاردىدىن بىر قىز:

— ھوي قىزلار، ئاسمانغا قاراپ بېقىڭلارچۇ، بىر تەخت ئۆتۈپ كېتىۋاتقانىدەك قىلىدىغۇ، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ قىزى:

— ئۇ چوقۇم سۇلايمان پادىشاھنىڭ تەختى بولسا كېرەك، سۇلايماننىڭ تەختىنى دېۋە - پەرىلەر ھاۋادا كۆتۈرۈپ يۈرىدۇ دەپ ئاڭلىغانىدىم، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بېلىقچىنىڭ قىزى:

— مەن شۇ سۇلايمان پادىشاھنىڭ خوتۇنى بولغان بولسام قانچىلىك ياخشى بولار ئىدى، — دېگەن گەپنى ئاغزىدىن چىقىرىپ ساپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ قىزى دەرغەزەپكە كېلىپ:

— ئۇنىڭ ئاغزىغا ئۇرۇڭلار! بۇ نېمە دەپ جۆيلۇۋاتىدۇ؟! ھەر كاتتا پادىشاھ، بايلارنىڭ قىزلىرى تۇرغان يەردە سەندەك بېلىق گۆشى يېگەن سېسىق بىر نېمىگە نېمە قويۇپتۇ! — دەپ ئۇنى ئۆۋدىن قوغلاپ كەتكۈزۈۋېتىپتۇ. بۇ ئىش بېلىقچىنىڭ قىزىغا بەك ئېغىر كېلىپ، كۆڭلى يېرىم بوپتۇ - دە، يىغلاپ تۇرۇپ: «ھەي ئۇلۇغ پەرۋەردىگار، بىزمۇ سۇلايمانغا ئوخشاش سېنىڭ بەندەڭغۇ؟ ئۇنى نېمىشقا پادىشاھ،

بىزنى نېمىشقا بېلىقچى قىلىپ ياراتتىڭ؟» دەپ خۇداغا نالە قىپتۇ. بۇ قىزنىڭ ئەر-زى - ھالى خۇدانىڭ دەرگاھىغا يېتىپتۇ. شۇ چاغدا سۇلايمان پادىشاھ شامالغا:

— مېنى گىلەم بىلەن ئۇچۇرۇپ ئالدىمىزدىكى بېلىقچىنىڭ قىزىنىڭ يېنىغا ئا-پارغىن، — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. شامال سۇلايمان پادىشاھنىڭ بۇيرۇقىنى بەجا كەل-تۈرۈپ، ئۇنى ئۇچۇرۇپ بېلىقچىنىڭ ئۆيىنىڭ ئۈستىگە كەلگەندە، ئۇنىڭ كۆڭلىدە، ئەي ئۇلۇغ خۇدا، سەن مېنى پادىشاھ قىلدىڭ. نېمىنى قىلغۇم كەلسە شۇنى قىلالايـ-مەن، ھەتتا دۇنيادىن تارتىپ شامالغىچە ھەممىسى مېنىڭ ئەمرىمنى تۇتىدۇ، لېكىن خۇدالىقىڭغا شېرىك ئەمەس. ئەگەر خۇدالىقىڭغا شېرىك كېرەك بولسا، مېنى شېرىك قىلارمىدىڭ؟ دېگەن ئوي كېچىپتۇ.

ئۇ شۇ ئويلار بىلەن بىر دەريا بويىغا چۈشۈپتۇ - دە، تەرەت ئالماقچى بولۇپ قولىنى يۇيغانىكەن، تۇيۇقسىز قولىدىكى ئۈزۈك سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئۇ ئۈزۈكنى ئالماقچى بولۇپ قولىنى ئۈزىتىشىغا، بىر بېلىق پەيدا بولۇپ ئۈزۈكنى كاپ قىلىپ يۇتۇۋېلىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ئۇ ئولتۇرغان تەختىمۇ، شامالمۇ غايىب بوپتۇ. ئەسلىدە سۇلايماننىڭ كارامىتى ئۈزۈكتە ئىكەن، ئەگەر ئۈزۈكتىن ئايرىلسا ھېچقانداق ئىش قىلالمايدىكەن. شۇ چاغدا سۇلايمان پادىشاھ گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىكىنى تونۇپ: «ئاھ خۇدا، سېنىڭ ئالدىڭدا چوڭ گۇناھ ئۆتكۈزدۇم، كەچۈرگەيسەن» دەپ يىغلاپ - قاقشاپ كېتىۋاتسا، بىر بېلىقچى ئۇچراپ قاپتۇ. بېلىقچى:

— ھەي يىگىت، نەگە بارىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن سەرگەردانمەن، جاڭگال بالىسىمەن. يۇرتقا بېرىپ ئوغلى يوققا ئوغۇل، قىزى يوققا قىز بولىمەن. ئۆزۈمگە ئاتا تاپىمەن، — دەپتۇ.

— ئىسمىڭ نېمە؟

— سۇلايمان.

— ئۇنداق بولسا ماڭا بالا بولۇشنى خالامسەن؟

— خالايمەن.

بېلىقچى سۇلايمانىنى باشلاپ ئۆيگە كەپتۇ ۋە بىر ئېغىز ئۆينى بېرىپتۇ. ئۇ كۈن-دۈزى بېلىقچى بىلەن دەريادا بېرىپ بېلىق تۇتسا، كېچىسى خۇداغا نالە قىلىپ ئۆز گۇناھىنى تىلەيدىكەن. بۇنى كۆرگەن بېلىقچى خوتۇنىغا:

— سۇلايمان ئەجەب ياخشى بالا ئىكەن. كۈندۈزى ماڭا ياردەملەشسە، كېچىسى تىنماستىن خۇدانى سېغىنىپ ئىبادەت قىلىپ ئولتۇرىدۇ. قىزىمىزنى ئۇنىڭغا چېتىپ قويايلىمۇ؟ قىزىمىزمۇ، ئوغلىمىزمۇ ئۆيىمىزدىلا بولىدۇ، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. خوتۇنى بۇ پىكىرگە قوشۇلۇپتۇ. ئەتە توي دېگەن كۈنى بېلىقچىنىڭ قىزى بۇ يۇرت-

تىكى پۈتۈن قىزلارنى تويغا چىللاپ كېلىمەن، دەپ دەريا ياقىسىدىن شەھەرگە بېرىپ-تۇ. قىزلار كىم بىلەن توي قىلىدىغانلىقىنى سورىغاندا:

— ئۆزى سۈلايمان پادىشاھ بولمىسىمۇ سۈلايمان دېگەن يىگىت بىلەن توي قى-لىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئەتىسى توي بوپتۇ. تويدىن كېيىن ئۈزۈن ۋاقىتتىقى-چە ئۇلار ئاتا - ئانىسى بىلەن بىللە غىزالىنىپ ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى بېلىقچى «بۈگۈن كۈيۈئوغلۇمغا ئاتاپ بىر تور سالاي، ئۇنىڭ تەلىيىگە قانداق بېلىق چۈشىدىكىن، ئۇلارنىڭمۇ ئۆيى بولغاندىكىن ئۆزى خالىغانچە تاماق ئېتىپ يېسۇن» دەپ ئويلاپ تور-نى دەرياغا تاشلىغانىكەن بىر كىچىك بېلىق چىقىپتۇ. بېلىقچى ئايرىم ئېلىپ قو-يۇپ، ئۆيگە بارغاندا كۈيۈئوغلىنى چاقىرىپ ھېلىقى بېلىقنى بېرىپتۇ. قىزى بىلەن سۈلايمان بېلىقنى ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ بېلىقنىڭ قارنىنى يارغانىكەن، سۈلايمان پا-دىشاھنىڭ ئۈزۈكى چىقىپتۇ. ئەسلىدە سۈلايمان پادىشاھنىڭ كېچە - كۈندۈز قىلغان ئىبادەتلىرى قوبۇل قىلىنغانىكەن. شۇ زامانلا ھاۋا قاتتىق گۈلدۈرلەپتۇ، قارىسا، دە-ۋىلەر ئۈزۈكنى ئالغىلى كېلىۋاتقانىكەن. سۈلايمان تېزلىك بىلەن خوتۇنىنىڭ قولىدىن ئۈزۈكنى ئېلىپ قولىغا سېلىۋاپتۇ ۋە دىۋىلەرگە قاراپ:

— تەخت ئېلىپ كېلىڭلار! — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. دىۋىلەر پەرماننى بەجا كە-لە-تۈرۈپتۇ. سۈلايمان قېيىنئاتا، قېيىنئانىسىغا شۇنداق دەپتۇ:

— مەن سۈلايمان پادىشاھ ئىدىم، خۇدايىمنىڭ دەرگاھىغا ئاسىي بولۇپ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانىدىم. مېنىڭ بىر نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تىلىگەن تىلىكىم خۇ-داغا يەتتى. ئەمدى بىز كەتمەسلىك بولماس، خوش ئەمىسە، — دەپ خوتۇننىنى ئېلىپ ماڭماقچى بولغاندا، خوتۇنى سۈلايمانغا:

— توختاپ تۇرۇڭ. بىز بىر كۈنى پادىشاھنىڭ قىزى بىلەن ئوۋغا چىققانىدۇق، قارىسام سىزنىڭ ئاشۇ ئالتۇن تەختىڭىز ئۆتۈپ كېتىۋاتقانىكەن. مەن شۇ ۋاقىتتا سىزنىڭ نىكاھىڭىزدا بولۇشنى ئارزۇ قىلىپ، «سۈلايماننىڭ خوتۇنى بولغان بولسام» دەپ ساپتىمەن، شۇ چاغدا پادىشاھنىڭ قىزى مېنى ھاقارەت قىلىپ قوغلىۋەتكەنىدى. مەن خۇدانى سېغىنىپ ناله - زار قىلىدىم، خۇدا قوبۇل قىلىپ، سىز بىلەن توي قى-لىشنى نېسىپ قىلدى. بىزنىڭ تويىمىز كۈنى مەن قىزلارغا: «سۈلايمان پادىشاھنىڭ ئۆزىگە تەگمىگەن بولسامۇ، ئىسمى سۈلايمانغا تەگدىم» دېگەنىدىم. بۈگۈن راستىنلا سۈلايمان پادىشاھقا تېگىپتىمەن. مەن بېرىپ قىزلارنى چاقىراي، ئۇلار ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈشسۇن، — دېگىنىچە قىزلارنى قىچقارغىلى كېتىپتۇ. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي بىر توپ قىزلار يېتىپ كەپتۇ. بېلىقچىنىڭ قىزى قىزلارغا ئىشىك ئالدىدا تۇرغان ئالتۇن تەختنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— مەن سىلەرگە شۇنى جاكارلايمەنكى، مەن ئىسمى سۇلايمانغا ئەمەس، بەلكى سۇلايمان پادىشاھنىڭ ئۆزىگە تەگدىم! — دەپتۇ.

قىزلار ھەيران بولۇشۇپ قاراپ قېلىشىپتۇ. سۇلايمان خوتۇنىنى ئېلىپ، دۇئىلەر تەرىپىدىن قوغدىلىپ، ئالتۇن تەختكە ئولتۇرۇپ، ئۆز ماكانىغا ئۇچۇپ كېتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بېلىقچىنىڭ قىزى ئۆز مۇرادىغا يەتكەنكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئاقبەگ تۆمۇر** (1905). ئەر، ئۇيغۇر، ساۋاتلىق، دېھقان، قومۇل شەھىرى راھەتباغ يېزىسى قاراڭلا كەنتىدىن.

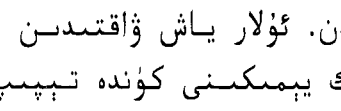
خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېھىم رەھمان**. ئەر، ئۇيغۇر، 45 ياش، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، قومۇل شەھىرى راھەتباغ يېزىلىق مەدەنىيەت پونكىتىدىن.

قادىر ئىسمائىل. ئەر، ئۇيغۇر، 43 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، قومۇل شەھىرى راھەتباغ يېزىلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى پونكىتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1992. 5

«قومۇل شەھەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1993

نىيتى يامانلىق قازىنى تۆشۈك

ۋرۇنقى زاماندا بىر بوۋاي، موماي بولغانىكەن. ئۇلار ياش ۋاقتىدىن تارتىپلا كىشىلەرگە چاكار بولۇپ ئىشلەپ، كۈندىلىك يېمەكلىكنى كۈندە تېپىپ، سەرىقتال كۈن كەچۈرۈپ كەلگەنىكەن.

ئۇلار شۇ هالدا نۇرغۇن يىللارنى ئۆتكۈزۈپ، چاچ - ساقاللىرى ئاقىرىپ، بەللىرى مۈكچىيىشكە باشلىغان بولسىمۇ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە خۇدانىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشىپ، ياخشىراق تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈمىدىنى يوقاتماپتۇ. بىراق، ئۇلارغا قارانچۇق بولغۇدەك بىرەر پەرزەنتمۇ ئاتا قىلماپتۇ. ئۇلار قېرىپ، ئىش - ئۇقەتتىنمۇ قاپتۇ، كۈنى تېخىمۇ مۈشكۈللىشىپتۇ. ئاخىرى ئۇلار شەھەرنى تاشلاپ، تاغ ئارىسىنى ماكان تۇتۇپتۇ - دە، ئوت - گىياهلارنىڭ يىلتىزىنى كولاپ يېيىشكە مەجبۇر بوپتۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ياۋايى تۇرمۇش بوۋاي - مومايىنى تېخىمۇ هالسىزلاندۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇلار ئۆلەر هالەتتە يېتىپ خۇداغا ناله قىلىپ:

— ئاه خۇدا، نېمىشقىمۇ دەردىمىزگە يەتمەيدىغانسەن، بىزگىمۇ قىيا كۆزۈڭنى سېلىپ قويساڭ بولمايتتىمۇ؟! — دەپ قاتتىق يىغلىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ نالىسىدىن تاغلار لەرزىگە كېلىپ، خادا تاشلار يېرىلىپ غۇلاپ چۈشۈپتۇ. خۇدانىڭمۇ رەهمى كەپتۇ.

— خوپ، — دەپتۇ خۇدا ئۇلارغا، — مەن سىلەرگە ئۈچ قېتىم تىلەش ئىمكانىيىتىنى بېرەي، بىرى مومايغا، ئىككىسى بوۋايغا تەئەللۇق بولسۇن. كىم نېمىنى خالىسا سورىغان هامان بەجا كەلتۈرەي. ئاۋۋال نېمىنى تىلەيدىغانلىقىڭلارنى ئويدان كېڭىشۈۋېلىڭلار.

بوۋاي بىلەن موماي قىزغىن كېڭەشكە چۈشۈپتۇ.

— مۇشۇ تاغنى تامامەن ئالتۇن قىلىپ بېرىشنى تىلەيلى، — دەپتۇ موماي نەپسىنى باسالمىغان هالدا ئالدىراپ.

— ئىنسابلىقراق بولغىنىمىز تۈزۈك، — دەپتۇ بوۋاي مومايغا تەسەللى بېرىپ، — سەن سېغىپ ئىچكۈدەك بىرەر موزايلىق سىيىر تىلە، مەن تېرىقچىلىق قىلغۇدەك بىرئاز يەر، سۇ تىلەي، شۇنىڭ بىلەن ئانچە - مۇنچە مىدىراپ يۈرۈپ هال - كۈنىمىزنى ياخشىلىۋالايلى.

— ئانچە - مۇنچە مىدىراپ يۈرۈش؟! بۇنىمە دېگەنلىرى؟ — دەپتۇ موماي بوۋايغا

توۋلاپ، ــ بۇ تىرىكچىلىك يولىدا گاڭگىراپ يۈرگەنلەرنىڭ ئىشى. خۇدا ئۆزى بەرىشنى ۋەدە قىلغانىكەن، مەن قايتا جاپا چېكىدىغان يولنى تاللىمايمەن، مېنىڭ راھەت تەختىدە پۇت ـ قولۇمنى سۇنۇپ ياتقۇم كېلىدۇ.

بوۋاي مومانىڭ سۆزىگە يەنىلا قوشۇلماپتۇ. موماي ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇدە، قاتتىق جاڭجاللىشىپ، بوۋاينى تاشلاپ كېتىپ قاپتۇ.

مومانىڭ تەرسالىقىدىن رەنجىگەن بوۋاي بىرئاز خامۇش بولۇپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. ئەمما، قەدىناسلىق مېھرى بىلەن يەنە كۆڭلىنى يۇمشىتىش ئۈچۈن مومانىڭ كەينىدىن مېڭىپتۇ.

غەزەپلەنگەن موماي ماڭە ـ ماڭە تاغدىن ھالقىپ بىر تۈزلەڭلىككە چىقىپ قاپتۇ. تۈزلەڭلىكتە ئۇزۇنغا سوزۇلغان ھارۋا يولى بولۇپ، ئۇنىڭدا پادىشاھنىڭ شاھزادىسى بىر توپ كىشىلەرنىڭ ھمايىسىدە مەپىگە ئولتۇرۇپ كېلىۋاتقانىكەن. مومانىڭ كۆزى شاھزادىگە چۈشۈپتۇ ـ دە، پەيلى بۇزۇلۇپتۇ. ئۇ ئارقىسىدىن ۋارقىراپ كېلىۋاتقان قەدىناسىغا قاراپمۇ قويماي خۇداغا ئۆز تىلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ:

ــ قۇدرەتلىك خۇدا، مەن شۇ تاپ پەردىن قالغۇسىز شۇنداق چىرايلىق قىز بولۇشۇم كېرەككى، شاھزادە مېنى كۆرۈش بىلەن ئاشىق بىقارار بولۇپ، مېنى ئۆز ئەمرىگە ئېلىش ئۈچۈن مەپىسىگە سېلىپ ئېلىپ كەتسۇن!

مومانىڭ تىلىكى ئېغىزدىن چىقىشى بىلەن ئىجابەت بوپتۇ. شاھزادە ئۆزى ئۇچۇلا يارىتىلغان بۇ پەرىزاتنى ھۆرمەت بىلەن مەپىسىگە سېلىپ ئېلىپ كېتىپتۇ.

مومانىڭ كەينىدىن ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن بوۋاي ئەھۋالنى كۆرۈپ ئىنتايىن خاپا بوپتۇ ـ دە، خۇداغا ناله قىپتۇ:

ــ ئەي كارامەتلىك خۇدا، ئۇ ئار ـ نومۇسنى يوقاتقان دەيۇزنى دەرھال چوشقىغا ئايلاندۇرۇۋېتەرسەن!

شاھزادىنىڭ يېنىدا قىز ـ قىنىغا پاتماي نازلىنىپ ئولتۇرغان پەرىزات شۇئان چوشقا سۈرىتىگە كىرىپتۇ. بۇ ئەھۋالدىن قاتتىق چۆچۈگەن شاھزادە توۋلىغىنىچە ئۇنى مەپىدىن ئىتتىرىپ چۈشۈرۈۋېتىپتۇ ـ دە، ئاتلىرىنى بولۇشچە چېپىپ، ھەش ـ پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بوپتۇ. چوشقىغا ئايلانغان موماي توپىغا مىلەنگىنىچە خار ـ تىلداپ، نېمە قىلارىنى بىلمەي ئۈيان ـ بۇيان مېڭىپتۇ. ئاقىۋەت بوۋاينىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇزىنى ئۇنىڭ ئاياغلىرى ئاستىغا تاشلاپ، يېلىنغىنىچە كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭدىن قاتتىق نەپرەتلىنىپ:

ــ بولدى، كۆرگۈلۈكۈڭ مۇشۇ ئىكەن، ئاخىرغىچە مۇشۇنداق ياشا! ــ دەپ ئەسكى كەپسىگە قاراپ مېڭىپتۇ. چوشقا بولسا، يالۋۇرۇشنى داۋاملاشتۇرغىنىچە،

كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ، ئۇنىڭدىن بىر قەدەممۇ نېرى كەتمەپتۇ. بوۋاينىڭ ئاخىرى ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپتۇ. ئۇ خۇدا ئۆز ئىختىيارىغا بەرگەن ئاخىرقى تىلىكىنى ئايالىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىشكە ئىشلىتىپتۇ. موماي ئەسلىگە كېلىپ، قىلمىشىدىن ئەپسۇسلىنىپ، زار - زار يىغلاپتۇ. بوۋاي ئۇنى جىمىلەپ شۇنداق دەپتۇ:

پەيلىگە يارىشا كۈن كۆرەر ھەركىم،
ياشالماس - يايرالماس ئۇنىڭدىن ئوشۇق.
شۇ بىر سۆز قېپقالسۇن بىزدىن ئەۋلادقا:
«نىيىتى ياماننىڭ قازىنى تۆشۈك.»

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، «نىيىتى ياماننىڭ قازىنى تۆشۈك» دېگەن ماقال ئەنە شۇ-نىڭدىن قالغانكەن.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **نۇرمۇھەممەت زامان، تۇرغان شاۋۇدۇن.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (5)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983

ھۇرۇن

ب ۇرۇنقى زاماندا شەيدۇللا ئىسمىلىك بىر ھۇرۇن ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئەتىگەندىن كەچكىچە ئاچ يۇرىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ خۇدادىن يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك تىلەپ كېلىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ. بىر شورلۇققا كەلگەندە ئالدىغا بىر بۆرە ئۇچراپتۇ.

ـــ ھەي شەيدۇللا، ـــ دەپتۇ بۆرە ئۇنىڭغا، ـــ نەگە ماڭدىڭ؟

ـــ خۇدادىن يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك تىلىگىلى ماڭدىم، ـــ دەپتۇ شەيدۇللا.

ـــ ئۇنداق بولسا، ـــ دەپتۇ بۆرە، ـــ يەتتە يىلدىن بۇيان قورسىقىم ئاغرىپ زادىلا ئارام بەرمەيۋاتىدۇ، شۇنىڭ داۋاسىنى سورىغاچ كەلسەڭ.

شەيدۇللا بۆرىگە ۋەدە بېرىپ، يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. بىر يەرگە بارغاندا بىر تۈپ ئالمىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بىرئاز دەم ئالماقچى بوپتۇ.

ـــ شەيدۇللا نەگە ماڭدىڭ؟ ـــ دەپتۇ ئالما زۇۋانغا كېلىپ. شەيدۇللا ئۇنىڭغا ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ.

ـــ ھەر يىلى ئەتىيازدا چېچەكلەيمەنۇ مېۋە بېرەلمەيۋاتىمەن، شۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغاچ كەلسەڭ، ـــ دەپتۇ ئالما.

شەيدۇللا ئۇنىڭغىمۇ ۋەدە بېرىپ يولىنى داۋام قىپتۇ. ئۇ بىر كۆل بويىغا كەپتۇ.

ـــ ھەي شەيدۇللا، نەگە ماڭدىڭ؟ ـــ دەپتۇ بىر بېلىق سۈدىن بېشىنى چىقىرىپ.

شەيدۇللا ئۇنىڭغىمۇ ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا ياخشى گەپكەن، ـــ دەپتۇ بېلىق، ـــ يەتتە يىلدىن بۇيان گېلىم ئاغرىۋاتىدۇ، داۋاسىنى سورىغاچ كەلسەڭ.

شەيدۇللا ئۇنىڭغىمۇ ۋەدە بېرىپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، بىر چاغدا ئالدىدا بىر تاغ كۆرۈنۈپتۇ، يېقىن بارسا، تاغ باغرىدىكى بىر غاردىن:

ـــ توختا! نەگە بارىسەن؟ ـــ دېگەن ئاۋاز كەپتۇ.

ـــ خۇدادىن يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك تىلىگىلى.

ـــ تىلىگىنىڭنى بەردىم، ـــ دېگەن ئاۋاز كەپتۇ.

شەيدۇللا «تىلىكىم ھەل بولدى» دەپ خۇشال بولۇپ، شۇ ھامان كەينىگە يېنىپتۇ.

ـــ ھەي شەيدۇللا، ـــ دېگەن ئاۋاز كەپتۇ يەنە غاردىن، ـــ سەن ۋەدەڭدە تۇرمى-

دىڭغۇ؟

ــ مەن، مەن... راستتىنلا ئېسىمدىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن! ــ دەپتۇ شەيدۇللا دۇدۇقلاپ ۋە بۆرە، ئالما، بېلىقنىڭ تەلىپىنى ئېيتىپتۇ. غاردىن بۇنىڭ ھەممىسىگە جاۋاب كەپتۇ.

شەيدۇللا يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئالغىلى ئالدىراپ كېتىۋاتسا، بېلىق ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ــ مېنىڭ كېسىلىمگە داۋا بارمىكەن؟

ــ بارىكەن، ــ دەپتۇ شەيدۇللا خۇشياقماسلىق بىلەن، ــ گېلىڭغا بىر گۆھەر تۇرۇپ قالغانكەن، شۇنى ئېلىۋەتسەڭ دەرھال ساقىيىدىكەنسەن.

ــ شۇ گۆھەرنى سەن ئېلىپ، مېنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇپ قويساڭ.

ــ خۇدايىم مېنىڭ تىلىكىمنى بەردى، ــ دەپتۇ شەيدۇللا، ــ سەن ئۇنىڭ چاـ رىسىنى ئۆزۈڭ قىل، مەن ئالدىرايمەن.

ئالدىراش كېتىپ بارغان شەيدۇللادىن ئالما سوراپتۇ:

ــ مېنىڭ ئىشىمنى سورىغاچ كەلگەنسەن؟

ــ تۇۋىڭگە كۆمۈلگەن بىر كوزا تىللانى ئېلىۋەتسەڭ چېچىكىڭ تۆكۈلۈپ كەتـ مەيدىكەن.

شەيدۇللا ئالمىنىڭ «تىللانى سەن ئېلىۋال، مەنمۇ ئىنسانلارغا ئاز ـ تولا مېۋە بېرەي» دەپ يالۇرۇشلىرىغا پىسەنتمۇ قىلماي كېتىۋېرىپتۇ. بىر يەردە ئۇنىڭغا بۆرە ئۇچرىشىپ سوراپتۇ:

ــ مېنىڭ كېسىلىمنىڭ داۋاسىنى سورىغاچ كەلدىڭمۇ؟

ــ سەن ھۇرۇن ئادەمنىڭ گۆشىنى يېسەڭ ساقىيىدىكەنسەن.

شەيدۇللا بۆرىگە بېلىق، ئالمىلار توغرىسىدىكى گەپنىمۇ ئەزمىلىك بىلەن دەپ بېرىپتۇ. بۆرە غەزەپلىنىپ:

ــ دۇنيادا سەندىنمۇ ھۇرۇن ئادەم بولمىسا كېرەك، ــ دەپتۇ ۋە بىر ئېتىلىپلا كېلىپ شەيدۇللانى يەۋېتىپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ساتتار توختى.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (10)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1987

بايزەك

بۇرۇنقى زاماندا بەشتام شەھىرى دېگەن جايدا بۇۋى سەيشەنبە دەپ بىر خوتۇن ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ بايىزەك دېگەن بىر ئوغلى بار ئىكەن. بايىزەك كىچىك چېغىدىلا «ھەرەمگە بارىمەن» دەپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ، ھەرەمگە بېرىپ كۆپ قېتىم ھەج قىپتۇ. ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ. ئۇ ئاپىسى ۋە يۇرتىنى سېغىنىپ قايتىپ-تۇ. كۈن كەچ بولغاندا ئۆز شەھىرىگە كەپتۇ ـ دە، يوللارنى تونۇيالماي، قايان مېڭە-شىنى بىلەلمەي بىر ئادەمدىن ئۆيىنى سوراپتۇ.

ـــ سەن نېمە ئادەم؟ ـــ دەپ ياندۇرۇپ سوراپتۇ بايىزەك يول سورىغان ئادەم.

ـــ مەن بۇۋى سەيشەنبە خېنىمنىڭ ئوغلى بولىمەن، ـــ دەپتۇ بايىزەك.

ـــ نەگە بېرىپ، نەدىن كېلىۋاتىسەن؟

بايىزەك ئۆزىنىڭ ھەرەمگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ـــ خۇدا قوبۇل كۆردىمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ھېلىقى كىشى.

ـــ بىلمەيمەن، خۇداغا ئىبادەت قىلدىم، كۆپ قېتىم ھەج قىلدىم، ـــ دەپتۇ بايىزەك.

ـــ سەن نەچچە يىلدىن بېرى ئاناڭنى تاشلىۋەتتىڭ. ھازىر ئاناڭنىڭ قانداق ھالەتتە قالغانلىقىنى بىلەمسەن؟ ئاناڭ «ھۇ» دېسە ئاسماندا ئوت چاقنايدىغان ئايال ئىدى، سېنىڭ دەردىڭدە تولا يىغلاپ كۆرمەس بولۇپ قالدى. ئاناڭنىڭ ئۆي ـ زېمىنلىرىمۇ بۇزۇلۇپ تۈگىدى. ئاشۇ دوقمۇشقا بارساڭ تېمىغا توپا يۆلەپ، ئىشكىنى يېپ بىلەن چىگىپ قويغان بىر ئۆي بار، مانا شۇ ئۆي ئاناڭنىڭ ئۆيى، ـــ دەپ كايىپتۇ ھېلىقى كىشى. بايىزەك دوقمۇشقا بېرىپ ئانىسىنى چاقىرىپتۇ. ئانىسى ئۆينىڭ ئىچىدە تۇرۇپلا:

ـــ سەن كىم بولىسەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ مەن بايىزەك.

ـــ نەگە بېرىپ نېمە ئىشلارنى قىلدىڭ؟

ـــ مەن سېنىڭدەك ئانامنى تاشلىۋېتىپ، مېنى ياراتقان خۇدانىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ، خۇداغا ئىبادەت قىلغىلى باردىم.

ـــ خۇدا قوبۇل كۆردىمۇ؟

ـــ بىلمىدىم ئانا، خۇداغا ئىبادەت قىلدىم، كۆپ قېتىم ھەج قىلدىم، ئەمما خۇ-

دايمىنىڭ قوبۇل كۆرگەن - كۆرمىگەنلىكىنى بىلمەيمەن، — دەپتۇ بايىزەك.

— چاپىنىڭنىڭ پېشىنى ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن تىق، — دەپتۇ ئانا. ئانا ئوغلىنىڭ چاپىنىنىڭ پېشىنى كۆزىگە سۈرتكەندىن كېيىن كۆزى ئېچىلىپتۇ. ئاندىن ئىشكىنى ئېچىپ، بالىسى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. «سەن بارغان ھەرەمگە مەنمۇ بارىمەن» دەپ زارلاپتۇ ئانا. بايىزەك سېۋەت توقۇپ، ئانىسىنى سېۋەتكە ئولتۇرغۇزۇپ، سېۋەتنى بېشىغا ئېلىپ ھەرەمگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ھەرەمگە بېرىپ-تۇ. يەتتە قېتىم بەيتۇللاغا باش قويۇپ، زىيارەت قىلدۇرۇپتۇ. ئاندىن يەنە ئانىسىنى كۆتۈرۈپ ئۆز شەھىرىگە قايتىپ كەپتۇ. قايتىپ كەلگەندىن كېيىن:

— ھەي ئانا، مەندىن رازى بولدۇڭمۇ؟ نەچچە يىلدىن بېرى مەن سېنى تاشلىۋېتىپ، ھالىڭدىن خەۋەر ئالالمىدىم، — دەپتۇ بايىزەك.

— ھەي بالام، خۇدا رازى بولسا، مەن رازى بولىمەن، — دەپتۇ ئانا. شۇئان كۆكتىن «ئاناڭ رازى بولسا، مەنمۇ رازى بولىمەن» دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ئانا خۇداغا، خۇدا ئانىسىغا ئىتتىرىپ بايىزەكنى تەمتىرىتىپ قويۇپتۇ. بايىزەكنىڭ ئاچچىقى كەپتۇ. ئۇ: «ئانامۇ رازى بولمىسا، خۇدامۇ رازى بولمىسا، مەن يەتمىش يىل قىلغان ئىبادىتىمنى ساتىمەن» دەپ توۋلاپ كوچىغا چىقىپتۇ. شۇ شەھەردە بىر قىمارۋاز بار بولۇپ، ئۇ قىرىق ياشقا كىرگۈچە بىر قېتىممۇ نامازغا ئوقۇمىغانىكەن. قىمارۋاز كىشىلەردىن ئىبادەتنى سېتىۋالسا بولىدىغان - بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا مەسلىھەت سوراپتۇ. كىشىلەر قىمارۋازغا مەسلىھەت بەرگەندىن كېيىن، قىمارۋاز بايىزەكنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ.

— سىز بايا تىن نېمىنى ساتىمەن دېدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ.

— يەتمىش يىللىق ئىبادىتىمنى ساتىمەن، — دەپتۇ بايىزەك.

— نېمە ئۈچۈن ساتىمەن دەيسىز؟ — دەپ سوراپتۇ قىمارۋاز.

— نەچچە يىلدىن بېرى تويمىغان نەپسىمنى تويغۇزاي، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بايىزەك.

— مېنىڭ نەچچە يىللاردىن بېرى قىلمىغان ئەسكىلىكىم قالمىدى. ھازىر يادىمدا ئازراق پۇل بار. ئىبادىتىڭىزدىن شۇ پۇلغا تۇشلۇق بېرەمسىز؟ — دەپ سوراپتۇ قىمارۋاز.

— نەچچە پۇل بولسا مەيلى، شۇنچە پۇلغا بەردىم، — دەپتۇ بايىزەك. قىمارۋاز يانچۇقىدىن پۇلنى يەرگە تۆكۈپتۇ. بۇ پۇل ئىككى تەڭگە چىقىپتۇ. بايىزەك شۇ پۇلغا ئىبادىتىنى سېتىپتۇ. پۇلنى ئېلىپ ئاشپۇزۇلغا بېرىپتۇ، ئاشپەزگە پۇلنى تەڭلەپ:

— مۇشۇ پۇلغا نەچچە مانتا كېلىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

ــ بەش قاسقان مانتا كېلىدۇ، ــ دەپتۇ ئاشپەز.

بايىزەك بەش قاسقان مانتىنى بىراقلا ئاپتۇ. ئۇ مانتىنى كۆتۈرۈپ بىر مازارغا كەپتۇ. بايىزەك: «ئالە نەپسىم، ئالە، يەتمىش يىلدىن بېرى مېنى تويغۇزمىدىڭ دەيسەن، قېنى تويغۇچە يە. سەن بۇگۈنغۇ مانتىنى يەيسەن، ئەتە ساڭا يەنە ئىككى تەڭگە بارمۇ؟» دەپ ئۆزىنىڭ نەپسى بىلەن جەڭ قىلىۋاتسا، غىڭشىغان بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدۇ. بايىزەك مانتىنى قويۇپ ئەتراپىنى ئىزدەپتۇ. قارىسا، بىر ئوچۇق گۆردە بىر قاز جۇق ئالتە بالىسى بىلەن يۇقىرىغا چىقالماي ياتقۇدەك. بايىزەك ئىتىنى گۆردىن تارتىپ چىقىرىپ مانتا بېرىپتۇ. ئىت مانتىنى يەپ ئاسمانغا قاراپ: «ئەي خۇدا، مۇشۇ بەدىنى ھاجىتىدىن چىقارغايسەن» دەپ تىلەپتۇ. بايىزەك لېگەننى كۆتۈرۈپ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. بىر چاغدا ئاسماندىن: «ئەي بايىزەك، سەن ئۆز نەپسىڭدىن كەچمىگەن بولساڭ، ئاشۇ قانجۇق ئالتە بالىسى بىلەن ئۆلگەن بولاتتى، مەن سەندىن رازى» دېگەن سادا كەپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇللا ھاجى**. ئەر، ئۇيغۇر، كۇچا ناھىيەسى ئالاقاغا يېزىسى بازار كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى 1979 ـ يىللىق 2 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (8)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1985

ئىجابەت قىلىنغان دۇئا

قەدىمكى زاماندا ئەرەب مەملىكەتلىرىنىڭ مەككە شەھىرىدىن ئۇچ كىشى مەدىنىگە سەپەر قىپتۇ. ئۇلار ئىككى كۈن يول يۈرۈپ، ئوھۇت ناملىق بىر تاغلىق رايونغا يېتىپ كەپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئۇشتۇمتۇت قاتتىق يامغۇر يېغىپ كېتىپ، ئۇلارنىڭ يول يۈرۈشى قىيىنلىشىپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئىلاجسىز قالغاندىن كېيىن، تاغ ئىچىدە بىر ئۆڭكۈرنى تېپىپ يامغۇردىن ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشىپتۇ. بىر مەھەل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بەختىگە قارشى، ئېگىز تاغ ئۈستىدىن يوغان بىر تاش دومىلاپ چۈشۈپ، ئۇلار تۇرغان ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىنى ئېتىۋاپتۇ. ئۇلار: «قانداق قىلىش كېرەك؟ ‹ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك، دېگەندەك، مانا ئەمدى مۇشۇ قاراڭغۇ ئۆڭكۈردىن چىقالماي ئۆلىدىغان بولدۇق» دېيىشىپ ساراسىمگە چۈشۈپتۇ، ناله ـ زار قىلىشىپتۇ. بىراق، ئۆڭكۈردىن چىقىشقا ھېچ ئامال قىلالماپتۇ.

ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرسى غەمگە پېتىپ بۇ دۇنيادىن ئۈمىدىنى ئۈزگەن ھالدا: «دەرد ـ ئەلەملەر كىشىدۇ ئوغۇل بالىنىڭ بېشىغا، سايدا تۇگمەن چۆرگۈلەيدۇ كۆزدىن ئاققان يېشىغا» دېگەن نەزمنى ئوقۇپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. ئۇلار ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇ ئۆڭكۈردىن چىقىشقا ئامال قىلالماي ئاخىرىدا مۇنداق قارارغا كېلىشىپتۇ: «بىز ئۇچىمىز كىچىك چېغىمىزدىن باشلاپ خۇداغا تائەت ـ ئىبادەت قىلىپ كېلىۋاتقان كىشىلەرمىز، شۇڭا ھەرقايسىمىز ئۆزىمىزنىڭ قىلغان ئەڭ ياخشى ئەمەللىرىمىزدىن بىرەرسىنى شېپى كەلتۈرۈپ، ئاللا تائاللادىن مۇشۇ تاشنى يۆتكەپ بىزنى قۇتقۇزۇۋېلىشنى تەلەپ قىلايلى، ناۋادا دۇئايىمىز ئىجابەت بولۇپ قىلىپ ئامان قالساق ئەجەب ئەمەس.»

ــ ئۇنداق بولسا مەن بىر دۇئا قىلىپ باقايمۇ؟ ــ دەپ سۆز باشلاپتۇ ئۇلار ئىچىدىكى ياشانغان بىرسى، ــ ئىبارا خۇدايا، مەن سېنىڭ رىزالىقىڭ ئۈچۈن ئاتا ـ ئانامغا بەجانىدىل خىزمەت قىلغۇچىمەن. مېنىڭ ئاتا ـ ئانام قېرىغان بولۇپ، مەن بىرنەچچە بالىلىق بولغان چاغلىرىمدىمۇ ئۇلاردىن خەۋەر ئالاتتىم. بىزنىڭ نۇرغۇن چارۋىلىرىمىز بولۇپ، ھەر كۈنلۈكى مەن چارۋىلارنى يايلاقتا بېقىپ كېلىپ، ئاخشام ـ لىرى بولسا سىيىرلارنى سېغىپ سۈتىنى ئاۋۋال ئاتا ـ ئانامغا ئىچكۈزۈپ قالغىنىنى بالىلارغا بېرەتتىم. ئاتا ـ ئانامۇ مېنىڭ خىزمىتىمدىن رازى ئىدى. بىر كۈنلۈكى مەن چارۋىلارنى يىراق جاڭگالغا ئېلىپ بارغاچقا، ئۆيگە كەچ قايتىپ كەلدىم. مەن

سىيىرلارنى سېغىپ ئۆيگە كىرگەندە، ئاتا- ئانام خۇپتەن نامازلىرىنى ئوقۇشۇپ ئال- لىبۇرۇن ئۇخلاپ قاپتۇ. سۇت سېغىپ كىرگىنىمنى كۆرگەن بالىلىرىم مېنىڭ ئال- دىمغا يۈگۈرۈشۈپ بېرىپ، سۇت ئىچىمىز، دەپ ناله قىلىشتى. مەن كۈندىكى ئادىتىم بويىچە «ئاتا - ئانام ئويغانسا ئاۋۋال ئۇلارغا بېرىپ، ئاشقىنىنى سىلەرگە بېرىمەن» دەپ بالىلارغا بەرمەي، ئاتا - ئانامنىڭ بېشىدا سۇتنى كۆتۈرۈپ قاراپ تۇردۇم. با- لىلارمۇ پاچىقىمغا يامىشىپ يىغلىشىۋەردى. مۇشۇ ھالەتتە بىر كېچە ئۆتتۇپ كەتتى. سۇبھى يورۇپ ئەزان ۋاقتى بولدى. ئاتا - ئانام ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ ئورنىدىن تۇ- رۇشتى. مەن سۇتنى ئاۋۋال ئۇلارغا بېرىپ، ئاندىن بالىلارغا ئاشقىنىنى بۆلۈپ بەردىم. مېنىڭ بۇ ئادىتىم ئاتا - ئانام دۇنيادىن ئۆتكۈچە داۋاملاشتى. مېنىڭ مۇشۇ قىلغان خىزمىتىمنىڭ ھەققى - ھۆرمىتىدىن مۇشۇ ئۆڭكۈر ئالدىدىكى يوغان تاشنى قۇدرەت كامالىڭ بىلەن بىرئاز يىراق قىلىپ، ئازراق يورۇقلۇق ھاسىل قىلىپ بەرسەڭ!

ئاللا تائالا بۇ كىشىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ، ھېلىقى تاشنى بىرئاز يىراق قىلىپ ئازراق كۈن نۇرىنى چۈشۈرۈپ بېرىپتۇ. ئۇلار خۇشاللىقىدىن سەكرىشىپ كې- تىپتۇ.

— ئەمدى ئۆلمەيدىغان بولدۇق. مەنمۇ بىر دۇئا قىلىپ باقسام قانداق؟ — دەپ سۆز باشلاپتۇ ئىككىنچى كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ قىبلىگە قاراپ تۇرۇپ، — ئىبارا خۇدايا، مەن بولسام ئابدۇللاھى ئىبنى مەسئۇدنىڭ ئوغلى بولىمەن. مېنىڭ تاغامنىڭ بىر قىزى بولۇپ، ئۇ قىز چىرايلىق، نازىنىن ھەم ئەقىللىك ئىدى. مەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ قىزغا ئاشىق بولۇپ قالدىم. دەل شۇ چاغدا ئەس - ھوشۇمنى يوقىتىپ، قىزنى قولغا چۈشۈرۈپ يېقىنلاشماقچى بولۇپ، قىزنىڭ يالغۇز قالغان ۋاقتىنى پەملەپ يېنىغا كىردىم، ئۇنىڭغا مەقسەت - مۇددىئايمنى ئاشكارا قىلىپ، 30 تەڭگە پۇلنى تەڭلەپ يالۋۇردۇم. كىم بىلسۇن، بۇ قىز تەلىپىمنى رەت قىلدى. مەن بۇ پۇلنى ئاز كۆرگەن بولسا كېرەك دەپ يېنىمدىن يەنە 20 تەڭگىنى قوشۇپ ئەللىك تەڭگە پۇلنى تەڭلىدىم. قىز يەنىلا رەت قىلدى. مەن قايتىپ كېلىپ بىر ئاغىنەمدىن 50 تەڭگە پۇل ئۆتنە ئېلىپ قىزغا 100 تەڭگە قىلىپ ئالدىغا قويۇپ «ئەمدىغۇ ماقۇل بولار- سەن؟» دەپ سورىدىم. قىز يەنىلا رەت قىلدى. مەن دەرغەزەپ بولۇپ قىزنىڭ ئىككى پۇتىنىڭ ئوتتۇرىسىغا مەجبۇرىي كىردىم ھەمدە مەجبۇرىي ھالدا مەقسىتىمگە يەتمەك- چى بولدۇم. بۇ چاغدا قىز: «ئى تاغامنىڭ ئوغلى، خۇدادىن قورقمامسەن؟ مەخلۇقتىن ئۇياتمامسەن؟ نىكاھسىز تۇرۇپ نېمە قىلغىنىڭ بۇ؟ سەن قائىدە بويىچە نىكاھ ۋە توي - مەرىكە ئۆتكۈزسەڭ ئاندىن مەقسىتىڭ ئىجابەت بولمامدۇ؟» دەپ ۋارقىرىدى. مەن بۇ قىزنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ دەرھال نىيىتىمدىن يېنىپ ئۆيگە قايتىپ توي ئىشلىرىغا

مەشغۇل بولدۇم. مېنىڭ بۇ ئىشىمنى ئۆزۈڭدىن ھەم ھېلىقى قىزدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. مېنىڭ ئاشۇ گۇناھى كەبىردىن يانغانلىقىمنىڭ ھەققى - ھۆرمىتىدىن مۇشۇ تاشنى يەنمۇ يىراق قىلىۋەتسەڭ!

ئاللاتائالا بۇ كىشىنىڭ دۇئاسىنىمۇ قوبۇل قىلىپ، قۇدرەت كامالى بىلەن ھېلىقى تاشنى بۇرۇنقى ھالەتتىن يىراق قىپتۇ.

— مەنمۇ بىر دۇئا قىلىپ باقسام، — دەپ سۆز باشلاپتۇ ئۆڭكۇردىن چىقىۋېلىشقا كۆزى يەتكەن ئۇچىنچى كىشى، — ئى ئاللا، مەن سېنىڭ رىزالىقىڭنى ئىزدەپ ھازىرغا قەدەر كىشىنىڭ ھەققىدىن قېچىپ، ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغان كىشىلەرنىڭ بىرسى. مەن دېھقان بولۇپ، چارۋىچىلىق بىلەن دېھقانچىلىقنى ئۆزئارا ماسلاشتۇرۇپ، تۇرمۇش كەچۈرۈپ، ھالال ئەمگەك قىلىپ، تائەت - ئىبادەتتە تۇرۇپ كېلىۋاتىمەن. بۇ ئىش ئۆزۈڭگە مەلۇم. مەن بىر كۈنى بىر نامرات كىشىنى بىر كۈنلۈك مەدىكارلىققا سېتىۋالدىم، ئىش ھەققىگە ئالتە سەر ئارپا بېرىشنى ۋەدە قىلغانىدىم. دېگەندەك، ھېلىقى كىشى بىر كۈنلۈك ئىشنى ئاخىرلاشتۇرۇپ قايتماقچى بولۇپ مەندىن ئىش ھەققىنى تەلەپ قىلدى. مەن ھېلىقى ۋەدىلەشكەن ئالتە سەر ئارپىنى بېرىشكە ئۇنىمايۋاتقۇچى يولغا سالدىم. ھېلىقى كىشى نارازى ھالدا كايىپ: «ھازىر ھەققىمنى بەرمىسەڭ قىيامەت كۈنىغۇ ئالارمەن! بەرمىسەڭ سەن شۇ نەرسىدە باي بولۇۋال!» دەپ قايتىپ كەتتى. مەن مەدىكار كەتكەندىن كېيىن، بۇ قىلمىشلىرىمنىڭ خاتالىقىنى ئويلاپ، ھېلىقى ئادەمنى ئىزدەپ ھېچ تاپالمىدىم. ئاخىرى ھېلىقى ئالتە سەر ئارپىنى ئۇرۇقلۇق قىلىپ نۇرغۇنلىغان ئاشلىق كىرىم قىلدىم. بۇ ئادەمگە بېرەي دەپ قانچە ئىزدەپ يەنە ئىز - دېرىكىنى ئالالمايۋاتقىنى ئاشلىقنى سېتىپ چارۋا قىلىپ پادامغا قوشۇپ قويدۇم. ئاردىدىن ئون نەچچە يىل ۋاقىت ئۆتتى. چارۋىلار يىلدىن - يىلغا كۆپەيىپ باردى. ئاخىرى بۇ چارۋىلارغا بىرپا دېچىنى سېتىۋېلىپ يايلاقتا باققۇزدۇم. بىر كۈنى مەن بازاردا ھېلىقى كىشىنى ئۇچراتتىم. خۇددى ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇشال بولۇپ بۇ كىشىنى يايلاققا باشلاپ كېلىپ: «بۇ چارۋىلارنى ھەم پادىچىنى سېنىڭ ئون نەچچە يىل بۇرۇنقى ئالتە سەر ئارپاڭ بەدىلىگە تەييارلاپ قويدۇم. تاپشۇرۇپ ئېلىپ رازى بولغىن!» دېدىم. ھېلىقى كىشى تەئەججۇپلەنگەن ھالدا: «بۇ قانداق گەپ؟ سەن مېنى زاڭلىق قىلىۋاتسەن، سەن مال - دۇنيالىرىڭغا ئىشىنىپ مېنى مەسخىرە قىلماقچىمۇسەن؟» دەپ كەتمەكچى بولدى. مەن ئۇ كىشىنىڭ ئالدىنى توسۇپ: «ئى بۇرادەر، مەن سېنى ھەرگىزمۇ زاڭلىق قىلىپ ئالداۋاتقىنىم يوق، خۇدا ھەققى، مەن ساڭا راست گەپنى قىلىۋاتىمەن. مېنىڭ ئۆمرۈم ئاخىرلىشاي دەپ قالدى. مېنىڭ باشقا قىلغان گۇناھلىرىمغا ئاللادىن

مەغپىرەت تىلىسەم ئەلۋەتتە قوبۇل قىلىدۇ. بىراق، سېنىڭ بىر كۈنلۈك ئىش ھەققىنى مەن قايتۇرماي ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كەتسەم سېنى رازى قىلمىغۇچە ئاللا تائالا بۇ گۇناھىمنى كەچۈرمەيدۇ. شۇڭا، سېنىڭ ھەققىڭ شۇنچىلا ئاۋۇپ كەتسىمۇ ساڭا تاپشۇرماقچى. سەن مېنى كەچۈرۈپ، رازى بولۇپ ماۋۇ پادىچى بىلەن چارۋىلارنى تاپشۇرۇپ ئالغىن» دېدىم. ھېلىقى كىشى مەندىن تەسىرلەنگەن ھالدا بىر كۈنلۈك ئىشىدىن رازى بولۇپ كۆز يېشى بىلەن دۇئا قىلىپ، مال - دۇنياسىنى ئېلىپ كەتتى. ئى ئاللا، مېنىڭ مۇشۇ قىلغان ئىشلىرىم ئۆزۈڭگە ئايان. مېنىڭ بالىچاقىلىرىم بار ئىدى. بۇ قېتىم كۆرۈشۈپ رازىلىشىپ ئالسام. مېنىڭ ئاشۇ ياخشىلىقمىنىڭ ھەققى - ھۆرمىتىدىن قۇدرەت كامالىڭ ئارقىلىق مۇشۇ ئۆڭكۈر ئالدىدا تۇرغان تاشنى ئۈزۈل - كېسىل يۆتكەپ، بىزنى چىقىپ كېتىشكە ئامانلىق يارىتىپ بەرسەڭ!

ئاللا تائالا بۇ كىشىنىڭمۇ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ ھېلىقى تاشنى «قايتىپ كەل!» دەپ خىتاب قىلغان ئاۋاز بىلەن، ئېغىر تاش كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ھېلىقى ئۈچ كىشى مەدىنىگە قاراپ خۇشال - خۇرام يول ئاپتۇ.

ئېيىتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇرېھىم ئوبۇل**. ئەر، ئۇيغۇر، دېھقان، مارالبېشى ناھىيەسى چوڭقۇرچاق يېزىسى 6 - كەنتتىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابلىمىت باتۇر**. ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، مارالبېشى ناھىيەلىك مائارىپ ئىدارىسىدىن.

«مارالبېشى خەلق چۆچەكلىرى»، 1989

سۇلايمان ئوتۇنچى

بۇرۇن بىر شاھەردە بىر ئوتۇنچى بولۇپ ئۇنىڭ ئېتى سۇلايمان ئىكەن، ئۇ ھەر كۈنى جاڭگالغا بېرىپ، ئوتۇن ئەكېلىپ سېتىپ جان باقىدىكەن. سۇلايمان پەيغەمبەر داۋاملىق مۇشۇ جاڭگالدىن ئۆتكەچە بۇ ئوتۇنچىنى كۆرىدىكەن. بىر كۈنى سۇلايمان پەيغەمبەر بۇ جاڭگالدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ:

— مەپىنى توختىتىڭلار! — دەپتۇ. مەپە توختىغاندىن كېيىن سۇلايمان پەيغەمبەر ئوتۇنچىنىڭ يېنىغا بېرىپ:

— سىز نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەمسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. سۇلايمان ئوتۇنچى جاۋاب بېرىپ:

— مەن سۇلايمان ئوتۇنچى بولىمەن، كۈندە مۇشۇ جاڭگالدىن ئوتۇن ئاپىرىپ سېتىپ، تاپقان پۇلۇمغا ئۇن ئېلىپ تاماق ئېتىپ يەيمىز، ئېشىپ قالغىنىنى ئەتىسى يەيمىز، مانا مۇشۇنداق قىلىپ جاھاندارچىلىق قىلىۋاتىمەن، — دەپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان سۇلايمان پەيغەمبەر: «ئەي ئۇلۇغ خۇدا، مەندەك بىر سۇلايمانىنى پادىشاھ قىپسەن، مەن تەختىتە ئولتۇرسام دۇئە - پەرىلەر ئەمرىمنى تۇتىدۇ، بۇ سۇلايمانىنى بولسا كەمبەغەل ئوتۇنچى قىپسەن» دەپ شۇكۇر - سانا ئوقۇيتۇ - دە، بېشىدىكى تاجىسىدىن بىر تال گۈھەرنى ئېلىپ سۇلايمان ئوتۇنچىغا بېرىپتۇ ۋە:

— بۇندىن كېيىن جاڭگالغا كەلمەي بۇ گۈھەرنى سېتىپ خەجلەڭ، ئۆمۈر بويى خەجلىشىڭىزگە يېتىدۇ، — دەپتۇ.

ئوتۇنچى خۇشال بولۇپ گۈھەرنى قوينىغا سېلىۋاپتۇ ۋە سۇلايمان پەيغەمبەر بىلەن خوشلىشىپ، ئېشەككە ئوتۇننى ئارتىپ مېڭىپتۇ. ئۇ ماڭە - ماڭە بىر يەرگە كەلگەندە ئۆستەڭگە دۇچ كېلىپ قاپتۇ. ئېشەك ئۆستەڭدىن تەكلەپ (سەكرەپ) ئۆتۈپ كېتىپتۇ، ئارقىدىنلا ئۇمۇ تەكلەپتىكەن، قوينىغا سېلىۋالغان گۈھەر «چولۇق» قىلىپ سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئوتۇنچى «ۋاي ئىسىت» دېگىنىچە بىر كۈن كەچكىچە سۇنى ئاختۇرۇپ گۈھەرنى ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ. ئاخىرى كەچ كىرگەندە ئامالسىز ئۈيگە يېنىپ كەپتۇ. ئەتىسىدىن باشلاپ ئۇ يەنە جاڭگالغا بېرىپ ئوتۇنچىلىقىنى قىلىۋېرىپتۇ.

بىر كۈنى سۇلايمان پەيغەمبەر يەنە مۇشۇ جاڭگالدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا ھېلىقى ئوتۇنچى ئوتۇن تېرىپ يۈرگۈدەك. سۇلايمان پەيغەمبەر مەپىدىن چۈشۈپ:

— نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. ئوتۇنچى بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ

بەرگەنىكەن، سۇلايمان پەيغەمبەر تاجسىدىن يەنە بىر تال گۆھەرنى ئېلىپ بېرىپتۇ. ئوتۇنچى خۇشاللىقىدا ئەمدى بۇنى ئوبدان ساقلاي، دەپ بۆكسىنىڭ ئەستىرىگە مەھكەم قىستۇرۇپ قويۇپتۇ. بىر چاغدا تۇيۇقسىز ئاسماندا بىر سا پەيدا بوپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ بۆكسىنى ئەپقېچىپ كېتىپتۇ. ئوتۇنچى «ۋاي ئىسىت، ماڭا بۇيرۇمىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئوتۇنچىلىقىنى قىلىۋېرىپتۇ.

ئارىدىن خېلى كۇنلەر ئۆتۈپتۇ. بىر كۇنى سۇلايمان پەيغەمبەر بىلەن ئوتۇنچى يەنە مۇشۇ جاڭگالدا ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئوتۇنچى بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بەرگەنىكەن، سۇلايمان پەيغەمبەر تاجسىدىن ئۇچىنچى تال گۆھەرنى ئېلىپ بېرىپتۇ. ئوتۇنچى، ئەمدى بۇنى ئوبدان ساقلىمىسام بولماس، دەپ ئويلاپ ئوتۇنىنى ئېشىكىگە ئارتىپ، گۆھەرنى قولىدا كۆتۈرۈپ كېتىۋاتسا، پادىشاھنىڭ بىر ئەمەلدارى كۆرۈپ قېلىپ قامچا بىلەن ئوتۇنچىنى ئۇرۇپ:

ــ بۇ گۆھەرنى نەدىن ئالدىڭ؟ قەيەردىن ئوغرىلىدىڭ؟ ــ دەپ ئۇنىڭ قولىدىكى گۆھەرنى تارتىۋاپتۇ. ئوتۇنچى ئەمەلدارغا:

ــ ماڭا سۇلايمان پەيغەمبەر ئۇچ تال گۆھەر بەرگەنىدى، ئۇچىلىسى ئۆيگە كىرمەيلا يوقاپ كەتتى، ــ دەپتۇ ۋە قۇرۇق قول ئۆيگە يېنىپ كەپتۇ. ئاي ـ كۇنلەر ئۆتۈپ بىر كۇنى قوشنىسى:

ــ ۋاي قوشنام، تۇنۇگۇن بېلىق تۇتۇۋېتىپ بېلىق تۇتىدىغان قارماقنى چۇشۇرۇپ قويۇپتىمەن، بۇگۇن بېلىق تۇتۇپ كېلەي دېسەم قارماق يوق. بۇنى ياسىغۇچە كۇن كەچ بولغۇدەك. قارماقلىرىنى بېرىپ تۇرغان بولسىلا، ــ دەپ ئۇنىڭ قارمىقىنى ئېلىپ بېلىق تۇتقىلى كېتىپتۇ. قوشنىسى دەريا ياقىسىدا بېلىق تۇتۇپ ئولتۇرۇپ ئەڭ ئاخىرقىسىنى ئوتۇنچىغا ئاتاپ قارماق ساپتۇ. قارماققا بىر كىچىك بېلىق چىقىپتۇ. مەيلى كىچىك بولسۇن قوشنامغا ئاتاپ سالغانكەنمەن ئاپىرىپ بېرەي دەپ، سۇلايمان ئوتۇنچىغا ئاپىرىپ بېرىپتۇ. ئوتۇنچى ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىپتۇ ۋە خوتۇنىغا بېلىقنى تازىلاپ تاماق ئېتىشكە بۇيرۇپتۇ. خوتۇنى بېلىقنىڭ قارنىنى يارغانىكەن، شۇنداق نۇرلۇق بىر نەرسە چىقىپتۇ. ئۇنى قولىغا ئېلىپتىكەن ئۆينىڭ ئىچى يورۇپ كېتىپتۇ. ئۇلار، بۇ ئوبدان نەرسە ئىكەن، چىراغ قىلىۋالساقمۇ بولغۇدەك، دېيىشىپ ئۆيگە چىراغ قىلىپ قويۇپتۇ. سۇلايمان ئوتۇنچىنىڭ بىر باي قوشنىسى بولۇپ، ئۇنىڭ خوتۇنى سۇلايمان ئوتۇنچىنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. قارىسا، بىر نەرسە ۋالىلداپ ئۆينىڭ ئىچىدە نۇر چېچىپ تۇرغۇدەك.

ــ بۇ نېمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ باينىڭ خوتۇنى ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنىدىن.

ــ بۇ گۆھەر چىراغ، ــ دەپتۇ ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنى. بۇنى ئاڭلىغان باينىڭ

خوتۇنى:

— بىزگە سېتىپ بەرسەڭلار قانداق؟ — دەپتۇ. ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنى ئېرىدىن سوراپ باقماقچى بوپتۇ. سۇلايمان ئوتۇنچى ئوتۇندىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن خوتۇنى ھېلىقى گەپنى دەپتۇ. ئوتۇنچى:

— بۇ دېگەن قىممەت باھالىق نەرسە تۇرسا، باھاسىنىمۇ بىلمىسەك، ئالدى بىلەن باھاسىنى بىلسەك بولار ئىدى، — دەپتۇ ۋە خوتۇنىغا:

— ئېرىمدىن سورىدىم، ئىككى يۈز تەڭگىگە ئالسا بەر دېگەن ئىدى، دېگىن. ئەگەر ئالىمەن دېسە، ئېرىمدىن يەنە سوراپ باقاي دەپ بەرمىگىن، شۇنداق قىلىش ئارقىلىق باھاسىنى بىلەلەيمىز، — دەپتۇ.

ئەتىسى ئوتۇنچى جاڭگالغا يەنە ئوتۇن ئالغىلى كېتىپتۇ. بايىنىڭ خوتۇنى ئوتۇنچى يوق ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ ئۇلارنىڭكىگە كىرىپتۇ ۋە قانچىگە ساتىدىغانلىقىنى سورىغاندا ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنى:

— ئىككى يۈز تەڭگىگە ئالسا بەر دېگەنىدى، — دەپتۇ. بايىنىڭ خوتۇنى دەرھال ئىككى يۈز تەڭگىنى چىقىرىپ بېرىپتۇ. لېكىن، ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنى ئېرىدىن يەنە بىر قېتىم سوراپ باقىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئەتىسى بايىنىڭ خوتۇنى يەنە كىرىپتۇ. ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنى ئىككى يۈز تەڭگە ئەمەس، ئىككى يۈز تىللا دەپتۇ. بايىنىڭ خوتۇنى مانا ئىككى يۈز تىللا دەپ يېنىدىن چىقىرىپ بېرىپتۇ. لېكىن، ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنى:

— مەن ئېرىمدىن يەنە بىر قېتىم سوراپ باقسام بولىدىغان ئوخشايدۇ، — دەپتۇ. باي خوتۇنىدىن سۇلايمان ئوتۇنچىنىڭ ئۆيىدە گۆھەر چىراغ بارلىقىنى ئاڭلاپ قانداق قىلىپ قولغا چۈشۈرۈش كويىدا يۈرۈپتۇ.

بىر كۈنى باي سۇلايمان ئوتۇنچىدىن گۆھەر چىراغنى قانچىگە ساتماقچى بولغانلىقىنى سورىغاندا، ئۆز باھاسىغا ساتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ باي، — مەن پۈتۈن ئۆيۈ - ئىمارەتلىرىمنى، دۇكانلىرىمنى، باغباراڭلىرىم ۋە خىزمەتكارلىرىمدىن تارتىپ بەرسەم بېرەمسىز؟ — دەپتۇ. ئوتۇنچى ماقۇل بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ باي پۈتۈن ئۆيۈ - ئىمارەتلىرىنى ئوتۇنچىغا، ئوتۇنچى بولسا گۆھەر چىراغنى بايغا ئۆتكۈزۈشۈپتۇ. باي گۆھەر چىراغنى باشقىلار بىلىپ قالسا باھاسىنىڭ يەنە ئۆسۈپ كېتىشىدىن قورقۇپ، شۇ كېچىسى خوتۇنى بىلەن باشقا بىر شەھەرگە قېچىپ كېتىپتۇ. سۇلايمان ئوتۇنچى بايىنىڭ ھەممە نەرسىسىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، دۇكىنىدا سودا - سېتىق ئىشلىرى راۋاجلىنىپ، كۈندىن - كۈنگە

بايلىقى ئېشىپ، باغچىسىغا يانداش تۆت - بەش باغنىمۇ سېتىۋېلىپ بېغىنى چوڭلىتىپتۇ.

بىر كۈنى سۇلايمان پەيغەمبەر جاڭگالدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ قارىسا سۇلايمان ئوتۇنچى كۆرۈنمەپتۇ. سۇلايمان پەيغەمبەر سورا - سورا ئۇنىڭ يۇرتىغا كەپتۇ ۋە بىر كىشىدىن سورىغانىكەن:

— سۇلايمان ئوتۇنچى ھازىر چوڭ باي بولۇپ كەتتى، — دەپتۇ ئۇنىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ.

سۇلايمان پەيغەمبەر سۇلايمان ئوتۇنچىنىڭ ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ئۇنى چاقىرىتىپتۇ. سۇلايمان ئوتۇنچى:

— كىمكەن ئۇ مېنى ئالدىغا چاقىرتىپ چىقىدىغان، ئۇنىڭغا نېمە كېرەككەن؟ — دەپتۇ. خىزمەتكار ئەھۋالنى سۇلايمان پەيغەمبەرگە يەتكۈزگەندىن كېيىن:

— مەن تەختى سۇلايمان بولىمەن، — دەپتۇ سۇلايمان پەيغەمبەر.

— مېنىڭ تەختى سۇلايمانغا ھاجىتىم يوق، ھاجىتى بولسا ئۆزى ئالدىمغا كىرسۇن، — دەپتۇ ئوتۇنچى. بۇ گەپنى ئاڭلىغان سۇلايمان پەيغەمبەر:

«توغرا، ئۇنىڭ ھاجىتى يوق، مېنىڭ ھاجىتىم بولغاندىكىن مەن كىرەي» دەپ ئۆيگە كىرىپتۇ. ئوتۇنچى سۇلايمان پەيغەمبەر بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن بولغان ئەھۋاللارنى بايان قىلىپ بولۇپ:

— سۇلايمان پادىشاھ، سىز ماڭا ئۇچ تال گۆھەر بەرگەندىكىز، ئۇ گۆھەرلەر مانا شۇنداق بولۇپ تۇغدى. خۇدا بەرمىسە سۇلايماننىڭ بەرگىنى چىگنەك[1]. مانا خۇدايىم بېرىۋىدى مۇشۇنداق باي بولۇپ كەتتىم، — دەپتۇ.

سۇلايمان پەيغەمبەر:

— خۇدا ساڭا قانداق بەردى؟ — دەپ سوراپتۇ. ئوتۇنچى بولغان ۋەقەنىڭ ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ، ئاندىن باغلارنى ئايلاندۇرۇپ تاماشا قىلدۇرۇپ بىر تۇپ دەرەخنىڭ يېنىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇلار دەرەخنىڭ ئۇستىگە قارىغۇدەك بولسا ھېلىقى سار ئېلىپ كەتكەن دوپپىسى تۇرغۇدەك. سۇلايمان ئوتۇنچى دوپپىنى ئېلىپ چۇشۇشكە ئادەم بۇيرۇپتۇ. دوپپىنى ئېلىپ چۇشكەندىن كېيىن قارىسا، ئۆز ۋاقتىدا سار ئېلىپ كەتكەن دوپپا شۇ ئىكەن، قىستۇرۇپ قويغان گۆھەرمۇ شۇ پېتى تۇرۇپتۇ شۇ چاغدا سۇلايمان پەيغەمبەر:

— ھەق ئىكەن، خۇدا بەرمىسە مېنىڭ بەرگىنىم قانچىلىك نەرسە ئىدى، سۇلايمان ئوتۇنچىغا خۇدا بەرگەچكە باي بولدى، — دەپ ئۆز خاتالىقىنى تونۇپ، خۇداغا

① چىگنەك — نېمىگە كېرەك.

توۋا ـ ئىستىغبار ئوقۇپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئاقبەگ تۆمۈر**. ئەر، ئۇيغۇر، 85 ياش، ساۋاتسىز، قومۇل شەھىرى راھەتباغ يېزىسى قاراڭلا كەنتىدىن.

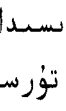
خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېھىم رەھمان**. ئەر، ئۇيغۇر 41 ياش، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، قومۇل شەھىرى راھەتباغ يېزىلىق مەدەنىيەت پونكىتىدىن.

قادىر ئىسمائىل. ئەر، ئۇيغۇر، 42 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، قومۇل شەھىرى راھەتباغ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى پونكىتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 20.4.1989

«قومۇل شەھەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1993

ئاچ كۆز پادىشاھ

ۇرۇنلۇق بۇرۇنسىدا، تارىم دەريا سىنىڭ نېرىسىدا بىر ئاچ كۆز پادىشاھ ئۆتۈكەنكەن. ئۇنىڭ بايلىقى ئېشىپ - تېشىپ تۇرسىمۇ يەنىلا كۆزى تويمايدىكەن.

ئۇ قول ئاستىدىكى پۇقرالىرىغا ئالۋان - ياساق، باج - سېلىقلارنى قاتمۇقات سېلىپ ئەلنى قاق سەنەم قىلىۋېتىپتۇ. ئاچ - يالىڭاچ قالغان پۇقرالار كۈنسېرى ھالدىن كېتىپ، ئۆلۈم - يېتىم كۆپىيىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ، پۇقرالارغا ئىچ ئاغرىتىش، رەھىم - شەپقەت قىلىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، شەھەرمۇشەھەر ئايلىنىپ، كەيپ - ساپا، ئەيش - ئىشرەت بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ.

تاقىتى تۈگىگەن خەلقلەر خۇدادىن ئۆزلىرىنى بۇ ئاچ كۆز پادىشاھنىڭ ئالىقىدىن پاتراق قۇتۇلدۇرۇشنى كېچە - كۈندۈز تىلەپتۇ. ئەل - يۇرتنىڭ ئاھ - زارى خۇداغا يېتىپ، خۇدايىتائالا پادىشاھقا مال - دۇنيانىڭ ۋەسۋەسىنى ساپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ چار بېغىدىكى كۆل بويىغا بېرىپ سۇغا قاراپ ئولتۇرۇپ:

— مۇشۇ كۆلدىكى سۇمۇ ئالتۇنغا ئايلىنىپ كەتسىچۇ، — دەپتىكەن، سۇ دەرھال ئالتۇنغا ئايلىنىپ قاپتۇ. پادىشاھ:

— ئاھ ئالتۇنلىرىم، — دەپ كۆلگە ئۆزىنى ئېتىپ ئالتۇنىنىڭ ئۈستىدە يېتىپ ئېغىناشقا باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھنىڭ مەلىكە، خانىشلىرى كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا شۇنداق قارىغانكەن، خوتۇن - بالىلىرىمۇ ئالتۇنغا ئايلىنىپ قاپتۇ. پادىشاھ بۇ ئالتۇنلارنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن ئۇياقتىن - بۇياققا يۇگۈرۈۋېرىپ قورسىقى ئېچىپ ھالىدىن كېتىپتۇ.

ئۇ سارايغا كىرىپ، غىزالىناي دېسە، ئۇنىڭ كۆزى چۈشكەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئالتۇنغا ئايلىنىپ كەتكەنلىكتىن ھېچنېمە يېيەلمەپتۇ. ئاچ قالغان پادىشاھ ئىلاجسىزلىقتىن:

— كىم ماڭا بىر نان بەرسە شۇنىڭغا كۆلدىكى بارلىق ئالتۇنلىرىمنى بېرىمەن، — دەپ جاكارلاپتۇ، بىراق ئۇنىڭغا بىرەر پارچە نان بەرگۈدەك بىرەرمۇ ئادەم چىقماپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ئەل تارتقان ئازابلارنىڭ ھەممىسىنى تارتىپ، ئاچلىقتىن ئۆ-لۈپتۇ. خەلق ئۆز ئىچىدىن ئادىل بىر كىشىنى تاللاپ تەختكە ئولتۇرغۇزۇپ، خاتىر-جەم، بايلىقات تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **ھەسەن تىلىۋالدى**. ئەر، ئۇيغۇر، ئۈرۈمچى شەھىرىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 2002. 1

مېيىپ بالا

بۇرۇنقى زاماندا، نامى مەشھۇر ماكاندا ناھايىتى ئاق كۆڭۈل بىر جۇپ ئەر - ئايال بولۇپ، ئۇلار ئىناق ياشايدىكەن، ھال - ئوقىتىمۇ ئۆزلىرىگە يارىشا، ئالتە كۈندە گۆشلۈك تاماق، ھەپتىدە بىر پولۇ ئەتكۈدەك، كەلگەن مېھمان رازى بولۇپ كەتكۈدەك ئىكەن. شۇغىنىسى، ئۇلار ئون يىل ئۆيى تۇتۇشقان بولسىمۇ پەرزەنت يۈزى كۆرمەپتۇ. ئۇلار خۇدادىن كېچە - كۈندۈز پەرزەنت تىلەپتۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلارنىڭ زارى خۇداغا يېتىپ پەرزەنت ئاتا قىپتۇ. ئەپسۇس، ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس... پەرزەنتنىڭ كۆزى كۆرمەس، تىلى سۆزلىمەس، قۇلىقى ئاڭلىماس، قولى تۇتماس، پۇتى باسماس ئىكەن.

ئەر - ئايال ئىككىلىسى: «ئى خۇدا، تىلىكىمىزنى ئىجابەت قىلىپ پەرزەنت ئاتا قىلدىڭ. بۇ نارەسىدىدىن كۆز، قۇلاق، تىل، قول، پۇتنى نېمىشقا ئايىغانسەن؟» دەپ ناله قىلىپ ئىچ - ئىچىدىن يىغلايدىكەن...

مېيىپ بالا يەتتە ياشقا كىرگەندە ئەر - ئايال ئۇنى كوچىغا ئېلىپ چىقىپتۇ. خۇدانىڭ رەھمى كەلدىمۇ ھېلىقى مېيىپ بالىنىڭ كۆزى ئېچىلىپتۇ، ئۇنىڭ كۆزى ئېچىلىشى ھامان مەكتەپتىن يانغان بالىلارغا ئالىيىپتۇ. ئۇنىڭ ئالىيىشىدىن قورققان بالىلار قېچىپتۇ. ئۇشتۇمتۇت مېيىپ بالىنىڭ قۇلىقى ئاڭلايدىغان، تىلى سۆزلەيدىغان، قولى تۇتىدىغان، پۇتى باسىدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇ بالىلارنىڭ ئارقىسىدا قالغان كىچىك بىر قىزغا: «ھازىر سېنى تىللاشقا، ئۇرۇشقا ئاسماندىن ۋەھىي كەلدى» دەپتۇ- دە، يەرگە ئېڭىشىپ ئۇنىڭغا تاش ئېتىپتۇ، تاش قىزغا تېگىپ يىقىلىپ چۇشۇپتۇ. بۇنى ئاز دەپ يۇگۇرۇپ بېرىپ تېپىپتۇ. ئاتىسى بىلەن ئانىسى مىڭ تەستە ئۇنى تۇتۇۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار: «ئى پەرۋەردىگارىم، بۇنىڭ ئەسلىي پەيلى شۇم ئىكەندۇق، قۇدرىتىڭ ئۇلۇغكەن، ئەسلىدە بالىمىزنىڭ خۇيى - پەيلىگە مېيىپلىك لايىق ئىكەن» دەپتۇ.

بىرەمدىن كېيىن ھېلىقى بالا قايتا كۆزى كۆرمەس، قۇلىقى ئاڭلىماس، تىلى

سۆزلىمەس، قولى تۇتماس، پۈتى باسماس بولۇپ قاپتۇ.
«پەيلىگە بېقىپ پەيمانى» دېگەن گەپ مانا شۇنىڭدىن قالغانمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ھىدايى ئاخۇن**. ئەر، ئۇيغۇر، 60 ياش، ساۋاتسىز، تىجارەتچى، مورى ناھىيەسى بازىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **قەيىۋم ھىدايى**. ئەر، ئۇيغۇر، 40 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتقۇچى، تۇرپان شەھەرلىك 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1988

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (13)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1991

ياخشى - يامان تۇغقانلار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ئالتۇن كەش

بۇرۇندىن بۇرۇندىكەن، يېتىم بۇلۇڭدىكەن، تېرىق تۇلۇمدىكەن. شۇ زامانلاردا بىر يۇرتتا بىر ئۆگەي ئانا بار ئىكەن. ئۇنىڭ ئىككى قىزى بولۇپ، چوڭ قىزى ئۆگەي ئىكەن، كىچىك قىزى ئۆز ئىكەن. ئۆگەي قىزىنىڭ ئېتى ھەجەرخان، ئۆز قىزىنىڭ ئېتى پاتمىخان ئىكەن.

ھەجەر قىز چىرايلىق، ئىشچان، تىرىشچان ئىكەن. پاتمىخان سەت، ھۇرۇن، ئۇ-رۇشقاق ئىكەن، غىزاغا، كىيىمگە بۇدۇشقاق ئىكەن. شۇنداق بولسىمۇ، ئۆگەي ئانا ئۆز قىزىنى ئارزۇلاپ، ئۆگەي قىزىنى خارلاپتۇ، «قارىما كۆزۈڭنى ئويىمەن، سۆزلىمە تىلىڭنى كېسىمەن» دەپ قىيناپتۇ، غىزا - تاماق، كىيىم - كېچەكلىرىگە قارىماپتۇ، چاچلىرى چۈۋۈلسىمۇ تارىماپتۇ. بىچارە قىز ئاشقان - تاشقانىنى كىيىپ، نانىڭ كۆ-يۈكىنى يەپ، ئاشنىڭ سۈيۈقىنى ئىچىپ، قېقىلىپ - سوقۇلۇپ چوڭ بوپتۇ. يەتتە ياشلارغا كىرىپتۇ. بىر كۈنى ئۆگەي ئانا:

— ھەي نان قېپى، پىتىلىق... قاچانغىچە كىچىك بولىسەن. ئەمدى ساڭا بىكارغا نان نەدە! ماڭ جۈگۈ، ماۋۇ سېۋەتكە ئوتۇن - چاۋار، تېزەك تەر، ماۋۇ ماللارنى يىتـ-تۈرمەي، خەقنىڭ مالىلىرىغا ئارىلاشتۇرماي بېقىپ كەل. مالنىڭ بىرى - يېرىمىنى يىتتۈرسەڭ، ئۇرۇپ ئۆلتۈرىمەن ! — دەپ پادا باققىلى ساپتۇ.

قىز توققۇز يىلغىچە ئەتىگىنى جاڭگالغا چىقىپ، كەچتە ئېغىلدا يۇرۇپ مال بە-قىپتۇ، ئاخشىمى ئاش ئېتىپ، كىر يۇيۇپ، ئوتۇن كەسلەپ، نان يېقىپتۇ. شۇنداق تىنماي ئىشلەپ يۈرسىمۇ، يەنە تىل، دەشنامدىن قۇتۇلماپتۇ.

بىر كۈنى ئۆگەي ئانا ھەجەر قىز مال بېقىۋاتقان يەرگە ئوغرىلىقچە بېرىپ ما-رىلاپتۇ. شۇ ۋاقىتتا قىز «ئەمدى چۇش بولدى، بىردەم ئارام ئالاي» دەپ ماللارنى بىر يايلاقنىڭ سايىسىگە ھەيدەپ قويۇپ، ئۆزى جىگدىنىڭ ئاستىدا ئۇخلاۋېتىپتىكەن، ئۇنى كۆرۈپ قاپتۇ:

— هەي! نېمىشقا ئوتۇن - چاۋارنى ئاز تېرىپ كېلىدىكەن دېسەم، ئۇخلايدىكەنسەن ئەمەسمۇ، ۋاي بېشىڭنى يەيدىغان ئەزمە، هارامتاماق! — دەپ جاڭگالنى غۇدۇر - سۇ- پۇر قىلىپ، چاچلىرىنى يۇلۇپ، ئۇرۇپ، چەيلەپ يېنىپ كەپتۇ.

ئەتىسى قاق سەھەردە ھەجەر قىز مالىلارنى ئەچىقىپ كېتىۋاتسا، ئۆگەي ئانا:

— ۋۇي ئەسكى، نېمە بۇگۇن چېچەنلىكىڭ تۇتۇپ كېتىپتۇغۇ، توختا! مال باققان يەردە ئۇخلاپ ياتماي، ماۋۇ ئوچنى (پىلتە پاختا) ئېگەرگەچ كەل! — دەپ بىرمۇنچە ئوچ بېرىپتۇ. قىز گەپ يالدۇرالماي، ئىلىپ مېڭىپتۇ. ئەمدى مال بېقىپ تېزەك تې- رىشىڭ ئۇستىگە يېپمۇ ئېگىرىپ كېلىدىغان بوپتۇ، كەچتە هېرىپ هالى قالمايدىغان بوپتۇ. ئۆيگە كەلسە يەنە ئىش. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۆگەي ئانا «ئۇ يېتىم ئوغلاققا ئارام ئىلىشنى كىم قويۇپتۇ!» دەپ، ئېگىرىپ كېلىدىغان ئوچنى كۇندىن - كۇنگە كۆپەي- تىپتۇ. ئاخشىمى قوشنا ئۇستىغا شاگىرتلىققا سېلىپ، كېيىنچە كەچتىمۇ بىكار قويماي ئەتلەس، شايى توقۇتىدىغان بوپتۇ. بىچارە يېتىم قىزغا ئەمدى ئاخشىمى يې- رىم كېچىگىچە ئۇيقۇ يوق، كۇندۇزى مال بېقىش، تېزەك تېرىش ناھايىتى تەس كې- لىدىغان بوپتۇ. يېپنى ئېگىرىپ ئولگۇرتەلمەي، كۇندە پادىدىن قايتقاندا تاياق يەپ هېچ هالى قالماپتۇ. كەچتە يەنە هېلىقىدەك ئىشلار. ئۇيقۇسى كېلىپ يىقىلغاندا، پۇت - قولىنى سۇنغۇدەك ئورۇنمۇ يوق قىينىلىپتۇ. يېشى مۇشۇ كەمگە كەلگۇچە، ياز كۇن- لىرى دالادا، هويلىدا پاشا، كۇمۇتىغا يەم بولۇپ، شېغىلدا يېتىپتۇ؛ قىش كۇنلىرى قوي، كالىلارنىڭ ئارىسىدا زەي - نەمدە سالجا، كانىغا يەم بولۇپ ئېغىلدا يېتىپتۇ. جەبىر - زۇلۇم كۆپىيىپ جېنىغا پېتىپتۇ. ئەمدى كېچىلىرى تىنماي ئۇنسىز يىغلاپ چىقىدىغان، كۇندۇزلىرى هېچكىم يوق جاڭگالدا يىغا بىلەن توۋلاپ ناخشا ئېيتىدىغان بوپتۇ:

پا، پا، پاشىنىڭ دەردى،
سالجا، كانىنىڭ دەردى.
ئەجەبمۇ يامان ئىكەن
ئۆگەي ئانىنىڭ دەردى.

نان بەرسە كۆيۈك بەردى،
ئاش بەرسە سۇيۇق بەردى.
ئەجەبمۇ يامان ئىكەن
ئۆگەي ئانىنىڭ دەردى.

بىر كۈنى ھەجەر قىز جاڭگالدا ئۇچنى ئېگىرىپ بولالماي «كەچتە ئۆيگە بارغاندا تاياققا ئۆلىدىغان بولدۇم» دەپ يىغلاپ، شۇنداق ناخشا ئېيتىپ ئولتۇرسا، تۈيۈقسىز شامال چىقىپ بىر قۇيۇن كەپتۇ - دە، قىزنىڭ يېنىدىكى ئۇچلارنى كۆتۈرۈپ ئەكېتىپتۇ. قىز «ۋاي ئەمدى ئۆيگە بارغاندا نېمە دەرمەن! ...» دەپ يىغلاپتۇ. قۇيۇننىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ:

— جېنىم قۇيۇن ئاكا، ئاپام ئۇرىدۇ، ئۇچۇمنى بېرىۋەتسىلە، — دەپ يالۋۇرۇپ بېقىپتۇ. قۇيۇن كېتىۋېرىپتۇ، قىزمۇ قوغلاۋېرىپتۇ. بىر چاغلاردا قارىسا، قۇيۇن چۆرگۈلەپ ئۇچقان پېتى بىر يارنىڭ كامىرىغا كىرىپ كېتىپتۇ. قىزمۇ ئارقىسىدىن كىرىپتۇ. كىرىپ قارىسا، بىر بوستانلىق ھويلا، ئوتتۇرىدا ئۆي، يېقىنراق بارسا، ئۆينىڭ ئىچىدە بىر موماي كۆرۈنۈپتۇ. قىز ئاستا بوسۇغىغا كېلىپ:

— ئەسسالام چوڭ ئانا، — دەپتۇ. موماي سالامنى ئېلىپ:

— كېلىڭ، يۇقىرى چىقىڭ... بېشىڭىزغا نېمە كۈن چۈشتى قىزىم؟ — دەپتۇ. قىز قول باغلاپ تۇرۇپ:

— قۇيۇن ئاكام ئۇچلىرىمنى ئېلىپ كەتتى. ئارقىسىدىن يۈگۈرسەم، مۇشۇ ھويلىغا كىرىپ كەتتى، — دەپتۇ. موماي:

— قورقماڭ بالام، ئۇچىڭىز بار. سىز ئاۋۋال ماڭا تومۇقىنى بېلىڭىزدەك، ئىنچىكلىكىنى بىلىكىڭىزدەك كېسىپ بىر ئاش ئېتىپ بېرىڭ. سۈيۇقئاش سېغىنىپ قالدىم قىزىم، — دەپتۇ. قىز:

— خوپ، چوڭ ئانا، — دەپ قوللىرىنى يۇيۇپ ئاشقا تۇتۇش قىپتۇ. بىردەمنىڭ ئىچىدىلا خېمىرنى چاچتەك كېسىپ، ناھايىتى مەززىلىك ئۇگرە ئاش ئېتىپ، مومايىنىڭ ئالدىغا ئەكەپتۇ. موماي ئاشنى ئىچىپ بولۇپ:

— قىزىم، ئەمدى قازان - قومۇچنى يۇيۇپ، يۇندىسىنى موريغا، ئۆينى سۈپۈرۈپ، ئەخلىتىنى تۆكۈلۈككە تۆكۈۋېتىڭ، — دەپتۇ. قىز دەررۇ قازان - قومۇچلارنى يۇيۇپ، يۇندىسىنى ئەۋرەزگە، ئۆينى سۈپۈرۈپ ئەخلىتىنى ھويلىدىكى ئورىغا تۆكۈپتۇ. موماي:

— قارىڭ قىزىم، تۇرۇپلا بېشىم قېچىشىدىغان بولۇپ قالدى، چېچىمنى يۇلۇۋېتىڭ، — دەپتۇ. قىز مومانىڭ بېشىنى يۇيۇپ، تاراپ، ئوبدان ئۆرۈپ قويۇپتۇ. موماي خۇش بولۇپ:

— رەھمەت! ئەمدى قىزىم، ئاۋۇ بۇلۇڭدىكى كۈپتە ئۇچىڭىز بار، ئېلىپ ئۆيىڭىزگە ئىلدام كېتىڭ، — دەپتۇ.

قىز كۆينەك ئىچىگە بېشىنى شۇنداق تىقىپ قارىسا، يوپيورۇق بىر ئۆي، ئۇنچە - مارجان، ئالتۇن - كۆمۈش... دۇنيا تۇرۇپ كەتكەن. قىز ھېچنېمىگە نەزەر كۆزىنى سالماي، ئۆزىنىڭ ئۇچىنى ئېلىپ قارىسا، ئۇچلار چىرايلىق يىپ بولۇپ ئېگىرلىپ قاپتۇ. قىز كەينىگە يېنىپ شۇنداق ماڭاي دېسە، بېشى ئېغىر تۇرغۇدەك. سىلاپ باقسا، بېشىغا ئالتۇن كوكۇلا ئۇنۇپ قاپتۇ. قىز مومايغا ئېگىلىپ، رەھمەت - تەزىم ئوقۇپ، خوشلىشىپ ئارقىسىچە يېنىپتۇ. مومای:

— توختاڭ قىزىم، بېشىڭىزغا كۇن چۈشسە، مۇشۇ چېچىمنى ئوتقا سالسىڭىز، مۇشكۇل ئىشىڭىز ئاسان بولىدۇ، — دەپ بېشىدىن ئىككى تال ئاق چېچىنى يۇلۇپ بېرىپتۇ. قىز يەنە بىر تەزىم قىلىپ قايتىپتۇ. يولدا جاڭگالدىن سېۋەت، چاقلىرىنى ئېلىپ، مالىلىرىنى ئالدىغا سېلىپ، ئۆيىگە يېتىپ بېرىپتۇ. بارسا، ئۆگەي ئانا:

— ھەي جۇۋاينىمەك، بېشىڭدىكىنى نەدىن تاپتىڭ؟ ساڭا قايسى ئەقىلسىز يىگىت يولۇقتى؟ ھوي، گەپ قىل، ئەر سېغىنىپ قالغان سارايڭ! — دەپ ئالتۇن كوكۇلىسىنى قىزى بىلەن كېلىپ يۇلغىلى تۇرۇپتۇ. بىچارە قىز قورقىنىدىن يىغلاپ بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۆگەي ئانا شۇنچە قىلسىمۇ ئۇنىڭ ئالتۇن كوكۇلىسىنى يۇلالماپتۇ. قورسىقىغا بىر ئويىنى پۇكۇپ، ئوشۇقچە گەپ - سۆز قىلالماپتۇ.

ئەتىسى ئۆگەي ئانا ئۆزىنىڭ قىزىنى قولىغا ئۇچ - چاقلارنى تۇتقۇزۇپ، مال باققىلى چىقارتىپتۇ. ھەجەر قىز ھويلا - ئارانىڭ ئىشىنى قىلىپ، ئۆزىنىڭ باققان كۇچۇكى بىلەن چۈجىسىنى تويغۇزۇپ، باشلىرىنى سىلاپتۇ. ئاندىن كېيىن ھويلىغا ئۆگىنىپ قالغان بىر جۇپ كەپتەرگە ئوغرىلىقچە دان چېچىپ بېرىپتۇ. باغقا چىقىپ يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ كۇنى «ئانىسى» پاتما قىزىنى نېمە بولۇپ كېلەركىن، دەپ يولغا قاراپ ئۆيدىمۇ ئولتۇرماپتۇ.

ئەمدى گەپنى پاتمىخاندىن ئاڭلايلى:

پاتمەك مالىلارنى ھەيدەپ، چاقلارنى كۆتۇرۇپ جاڭگالغا بېرىپتۇ. ئىسسىققا چىدىماي ئانىسىنى تىللاپ، ئۇچنى نېمە قىلىشنى بىلمەي، بۇرنىنى تارتىپ يىغلاپ ئولتۇرسا، تۇيۇقسىزدىن قۇيۇن كېلىپ، كۆزلىرىگە توپا چېچىپ، ئېتىكىدىكى ئۇچلارنى ئېلىپ كېتىپتۇ. پاتمەك يىغلاپ:

— بېشىڭنى يەيدىغان قۇيۇن تاز...، ئۇچۇمنى بەر...، ئۇچۇمنى بەر...، ئۇچۇمنى بەر! — دەپ ئارقىسىدىن يۇگۇرۇپتۇ. قارىسا، قۇيۇن بىر يارنىڭ تۆشۈكىگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئارقىسىدىن كىرىپ، ئۆينى كۆرۇپ مومايىنىڭ يېنىغا بېرىپ چالۋاقاپ:

— ھوي قېرى، قۇيۇن تېزىڭ ئۇچۇمنى ئېلىپ كەتتى، ئېلىپ بەر...! — دەپتۇ. مومای بېشىنى بىر - ئىككى چايقاپ قويۇپ:

— توختا، چالۋاقما، ئولتۇر! ئاۋۋال سەن ماڭا بىر ئاش ئېتىپ بېرىپ، ئاندىن ئۇچۇڭنى ئال، — دەپ خوددى تۇنۇگۇن ھەجەر قىزغا بۇيرۇغان ئىشلارنى بۇيرۇپتۇ. پاتمەك قىلماي دېسە، ئۇچۇمنى بەرمەمدىكىن دەپ غودۇڭشىپ يۇرۇپ، ئەزمىلىك بىلەن ئاشنى ئېتىپتۇ. خېمىرنى تومۇلۇقىنى بېلىدەك، ئەڭ ئىنچىكىسىنى بىلىكىدەك قىلىپ پىشۇرۇپتۇ. مومای ئاشنى ئىككى ئوتلاپ نېرى ئىتتىرىپ قويۇپتۇ. ئاندىن پاتمەك قازان - قومۇچنى جاققۇر - جۇققۇر سىلكىپ يۇيۇپ، يۇندىسىنى موردىن، ئۆينى سۇپۇرۇپ ئەخلىتىنى تۆڭلۈكتىن تۆكۈپتۇ. كېلىپ دۆشكەلەپ، مومانىڭ چېچىنى يۇلۇپتۇ... مومای ئىچىدە ئۆگەي ئانا بىلەن پاتمەككە لەنەت ئوقۇپ:

— ئاۋۇ بۇلۇڭدىكى كۈپتە ئۇچۇڭ بار، ئېلىپ كەت ! — دەپتۇ. پاتمەك يۇگۇرۇپ بېرىپ كۈپىنىڭ ئىچىگە بېشىنى تىقىپ، شۇنداق قارىسا، دۇنيا دېگەن تۇرۇپ كەتكەن. ئاچ كۆزلۈك بىلەن يەڭلىرىنىڭ ئىچىگە بىرمۇنچە ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى تىقىۋېلىپ، ئۇچنى ئاپتۇ - دە، ئارقىسىغا قارىماي ئۆيگە يۇگۇرۇپتۇ. يولدا مالىلىرىنى ئالدىغا سېلىپ، چاقنى كۆتۈرۈپ كېتىپ بارسا، باشلىرى قىچىشىپتۇ. ھە، راستلا مېنىڭ بېشىمغىمۇ ئالتۇن كوكۈلا ئۇندىمىكىن؟ دەپ بېشىنى سىلاپ باقسا، باشلىرىنى قوماق بېسىپ، چوققىسىدا بىر نېمە پۇلتىيىپ لۆمۈلدەپ تۇرغۇدەك. شۇ يەردىن مالىلىرىغۇمۇ قارىماي يىغلاپ مېڭىپتۇ. ئۇنىڭغىچە ئالدىغا ئانىسى يېتىپ كېلىپ:

— ۋاي جېنىم قىزىم، كەچ قالدىڭغۇ؟! ياڭالا، نېمىگە يىغلايسەن؟ نېمە بولدى؟ بېشىڭنى نېمىشقا يۆگىۋالدىڭ؟ — دەپ ئالدىراپ قىزىنىڭ بېشىنى ئېچىپتۇ، قارىسا، بېشى كەيمە تازغا ئايلىنىپ، ماڭلاي - چوققىسىغا بىر ئېشەك مەدىكى ئۇنۇپ قاپتۇ. ئۆگەي ئانا: «ۋاي ئۆلەي، قانداق پەس، بالامغا قىلغاندۇ قەست!» دەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ، يىغلاپتۇ. قىزىنى ئۆيگە سولاپ پەرۋىش قىپتۇ، قىلمىغان داۋا، بارمىغان مازا، ھېچ-نېمە قالماپتۇ. ھەممىسلا ھېچ كار كەلمەپتۇ. قىزى مومانىڭكىدىن ئوغرىلاپ كەلگەن پۇلدەك نەچچە ھەسسە پۇل چىقىپتۇ، ئورنىغا كەلمەپتۇ.

ئاي ئۆتۈپتۇ، يىل ئۆتۈپتۇ. كۈنلەردىن بىر كۈنى شۇ شەھەردە بىر باي كاتتا توي قىلىپ، يۇرتتا بىرمۇ ئۆي قالدۇرماي تويغا چىللاپتۇ.

ئۆگەي ئانىنىڭ تويغا بارغۇسى كەپتۇ، تويدىن زەللە ئالغۇسى كەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەتىسى قاق سەھەردە، قاغا قاق دېمەستە، ھەجەر قىز مالىلىرىنى ھەيدەپ چىقىپ كېتىۋاتسا، ئۆيدە يېتىپ:

— ھوي، ھەجە...ك! مەيەرگە كەل جۇۋاينىمەك! — دەپ توۋلاپتۇ.

ھەجەر قىز كىرسە:

— ھوي ئۇيقۇ ساربىگى قاسماق، بۇگۈن ئەجەب بىر سەگەكلىكىڭ تۇتۇپ كېتىپ-

تۇغۇ! بېرىراق كەل، ما گېپىمنى ئاڭلا: بۇگۈنچۇ، بىز تويغا بارىمىز. سەن ئاۋۇ مال-لىرىڭنى بىر ھەقەمسايىنىڭ مالللىرىغا قوشۇپ قويۇپ، ئىلدام كىر ئەزمە! ــ دەپتۇ.

قىز مالللارنى قوشنىلارنىڭ مالللىرىغا قوشۇپ قويۇپ، يېنىپ كىرىپتۇ. كىرىپ هويلا - ئارانلارنى سۈپۈرۈپتۇ، قاپاقلا سۇ ئەكىرىپ، بوش قاچىلارنى تولدۇرۇپتۇ، كۆ-چۈكىگە ئاداپ ئېتىپ بېرىپتۇ، پېشايۋاندا چۈجىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ ئولتۇرۇپتۇ.

ئۆينىڭ ئىچىدە ئۆگەي ئانا بىلەن قىزى ياسىنىپتۇ. پاتمەك ياسىنىپ بولۇپ:

ــ ئاپا، بىز كەلگۈچە ھەجەك سارايڭ بىكار ئولتۇرامدۇ؟ ــ دەپتۇ. ئانىسى:

ــ ۋىيەي، نېمە دېگىنىڭ بۇ، ئۆي ساقلىغانمۇ ئىشمۇ! بىكار تۇرغۇزامدىغان ئۇ تىرىكتاپنى، ــ دەپ قازناقتىن بىر چارەك ئاق ئۇششاق بىلەن بىر چارەك تېرىقنى ئاچقىپ، هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر دۆۋە قۇمنىڭ ئۈستىگە تۆكۈپ، ئارىلاشتۇ-رۇۋېتىپتۇ. ئاندىن كېيىن:

ــ هەي نان قېپى، بىز كەلگۈچە ئاق ئۇششاقنى باشقا، تېرىقنى باشقا ئايرىپ، ئىككىسىنى ئىككى خۇرجۇنغا ئېلىپ قوي. بىر تېلىنى زايە قىلساڭ، كۆزۈڭنى ئۇ-يۇڭالىمەن. ئاندىنچۇ، گۆرۈڭگە كىرىپ ئىككى تاقا ئەتلەس توقۇپ قويغىن. هويلا - ئارانغا ئوبدان قارا، قىل يېتسە، بوينۇڭنى قۇشقاچنىڭ بوينىنى ئۇزگەندەك ئۇزىمەن. بۇيرۇغان ئىشلىرىم چالا قالسۇنچۇ قېنى، مەندىن نېمە كۆرىسەن... ــ دەپ پاتما قىزىنى ئېلىپ تويغا كېتىپتۇ.

قىز، بۇ نېمىدېگەن زۇلۇم ! دەپ قانداق قىلىشنى بىلمەي قېتىپ قاپتۇ. بىر هازادىن كېيىن هوشىنى يىغىپ، هېلىقى مېهرىبان مومانى ئەسلەپتۇ. ئۇنىڭ بەر-گەن چېچىنى قانداق بولاركىن، دەپ ئوتقا ساپتۇ. شۇ زامانلا هويلىدىكى دەرەخلەر شالدىرلاپ، ئالەمنى قۇيۇن قاپلاپتۇ. قىز هويلىدا بىر پىرقىراپتۇ، قالغىنىنى بىل-مەپتۇ... بىر ۋاقىتتا كۆزىنى شۇنداق ئاچسا، ئۇزاقى يىلى ئاش ئەتكۈزۈپ، ئىككى تال چېچىنى بەرگەن مومای بېشىنى سىلاپ ئولتۇرغۇدەك. قىز چاچراپ قوپۇپ تە-زىم قىپتۇ، يىغلاپ ئۆزىنى مومانىڭ قۇچىقىغا تاشلاپ، دەردى - هالىنى ئېيتىپتۇ. مومای:

ــ بىلمەن قىزىم، بىلمەن، ئۆزىگە قىلىدۇ. ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ! ــ دەپتۇ.

قىز ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ قول باغلاپ تۇرۇپتۇ. مومای:

ــ يېتىمنىڭ كۆڭلى ــ مېنىڭ كۆڭلۈم، سىزنىڭ غېمىڭىزنى مەن قىلاي. مەڭ ماۋۇ ئاچقۇچنى، ئاۋۇ ئوتتۇرىدىكى ئىشكنى ئېچىڭ. تارتىنماي ئىچكىرى كىرىپ ئالتۇن كات ئۈستىدىكى بوغچىنى كۆتۈرۈپ چىقىڭ، ــ دەپتۇ. قىز ئىشكنى شۇنداق

ئېچىپ قارىسا، ئوتتۇرىدىكى يېشىل سىرلىق، ئالتۇن ھەل بېرىلگەن قەۋەتمۇقەۋەت گۈللۈك ئىشكىلەر ئارقا - ئارقىدىن جارانلاپ ئېچىلىپتۇ. قىز مومای دېگەن يەردىن بىر بوغچىنى ئېلىپ، تەن - تېنىگە سىغمای خۇش بولۇپ كۆتۈرۈپ چىقىپتۇ. مومای قىزنى يوغان تەشتەككە چۈشۈرۈپ سوپۇنلاپ يۇيۇپتۇ. ئەزالىرىنى پاكىز سۈرتۈپ، باشلىرىنى تاراپ، ھېلىقى بوغچىدىكى تۇرلۈك كىيىم - كېچەكلەرنى كىيدۈرۈپتۇ. كىيدۈرگەندىمۇ ئۇستىگە ھوردەك يۇمشاق، ئەينەكتەك سۈزۈك مەشۇت كۆڭلەك، چەمەن گۈللۈك تاۋار كەمزۇل، چىلتەك پەشلىك، ئۇقا ياقىلىق كىمخاب چاپان، تەتىلا دوپپا كىيگۈزۈپتۇ. دوپپىنىڭ ئۇستىگە ئونچە - مارجان، ياقۇت چېچىلغان يىپەك رومال ئارتىپتۇ. پۇتىغا ئالتۇن كەشلىك گۈلچاڭ مەسىلەرنى كىيگۈزۈپتۇ. بىلەكلىرىگە قوش ئالتۇن بىلەزۈك، قوللىرىغا گۆھەر كۆزلۈك ئۈزۈك، قۇلاقلىرىغا زۇمرەت كۆزلۈك ئالتۇن زىرە سېلىپ، ھۆر - پەرىلەردەك ياساندۇرۇپتۇ. ئۇستىگە ياغلىق توغاچ، ئەتلەس، جانان چىنىلەر قويۇلغان بىر پەتنۇس ھازىرلاپ، يىپەك داستىخان بىلەن ئوراپ مومای قولىدا تۇتۇپتۇ - دە، «جۇرۇڭ قىزىم» دەپتۇ. قىز بىر ياقتىن خۇش بولۇپ، بىر ياقتىن ئەنسىرەپ:

— نەگە بارىمىز؟ تېرىقلارنى قاچان ئادالاپ بولىمەن، جېنىم موما؟ — دەپ كۆزىگە ياش ئاپتۇ. مومای كۆيۈنۈپ:

— بىچارە قىزىم، غېرىب قىزىم، ئەنسىرىمەڭ دېدىمغۇ. قىزىم، شۇ باغرى تاش، قولى قان ئۆگەي ئانا بارغان تويغا سىزمۇ بارىسىز، بارغاندا ئۇلاردىن ئارتۇق ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن توي كۆرۈپ، كۆڭۈل ئېچىپ كېلىسىز. سىز تويدىن يانغۇچە تېرىق ئايرىش، ئەتلەس توقۇش، ئۆي ساقلاش — جىمى ئىشلىرىڭىز بەجا بولۇپ تۇرىدۇ. قېنى قىزىم، مومىڭىزغا ئىشىنىپ، بىسمىللا دەپ بوسۇغىدىن ئاتلاڭ، — دەپتۇ.

قىز بوسۇغىدىن شۇنداق ئاتلىشىغا بىر چوكان كېلىپ، قىزنى قولتۇقلاپ مەپىگە چىقىرىپتۇ. قىز قارىسا، كىمخاب يوپۇقلۇق قوش ئات قوشۇلغان ئالتۇن مەپە جاراڭلاپ، بىر مەپىكەش بوۋاي ئاتلارنىڭ بوجىلىرىنى تۇتۇپ تۇرغۇدەك. مومای ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ:

— يېتىمنىڭ ئاھى، مومانىنىڭ دۇئايى، يولۇڭلار راۋان بولسۇن، دۇشمەنلەر ھەيران بولسۇن!... ئامىن، ئاللاھۇ ئەكبەر، — دەپ دۇئا قىپتۇ.

قىز بىر قۇيۇننىڭ كەلگەنلىكىنى، مومانىنىڭ ھويلىسىدىكى گۈللەرنىڭ ئۆزىگە تەزىم قىلىپ ئېگىلىپ، دەل - دەرەخ يوپۇرماقلىرىنىڭ ئالىيېشىل كېپىنەك بولۇپ ئۇچقانلىقىنىلا بىلىپتۇ، قالغان ئىشلارنى بىلمەپتۇ...

قىز شۇنداق ئېسىنى يىغىپ قارىسا، مەپە ناغرا، كاناي، ناخشا، ئۇسسۇل، داغدۇ-

غا بىلەن توي - مەرىكە بولۇۋاتقان ھويلىغا كىرىپ توختاپتۇ. توي ئىگىلىرى سا-ھىبخانىلار:

— ۋاي، ئېسىل مېھمان كەلدى، تويىمىزنىڭ ھۆرمىتى! — دەپ قىزنى پايا-دازلارغا دەسسىتىپ، خوتۇن خەقلەر قاينىغان كەڭ سورۇنلۇق ياسىداق سارايغا باشلاپ-تۇ. چوڭ - كىچىك ھەممە ئورۇنلىرىدىن دۇررىدە قوپۇپ، كۆرۈشۈپ تۆرگە ئۆتكۈ-زۈپتۇ. تۆردىكى خوتۇنلارنىڭ بىرسى:

— بۇ قىز قايسى شەھەرنىڭ مەلىكىزاتىدۇ؟ — دەپتۇ. يەنە بىرسى:

— قايسى بايىنىڭ ئەركە قىزىدۇ؟ — دەپ ھەيران بولۇشۇپ قاپتۇ.

ئۇنىڭغىچە مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ قۇيۇلۇپ، داستىخان سېلىنىپتۇ. يەتمىش ياڭزا يەل - يېمىش، قەن - گېزەكلەر تىزىلىپ، چاي قۇيۇلۇپتۇ. ئارقىدىن ھالۋا، قايماق، رىشالا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۈگرە، قورداق - كاۋاپ، قويۇق ئاشلار تارتىلىپ-تۇ. ھەجەر قىز سورۇنغا شۇنداق سەپسېلىپ قارىسا، ئۆگەي ئانىسى قىزى بىلەن ئەڭ ئاياغدا — كەش بازىرىدا ئولتۇرغۇدەك. ئۇنىڭ بايلىق، ھال تارتقۇلۇقى بۇ چوڭ تۇي - تۆكۈنگە كەلگەن نى - نى باي، ھال تارتقۇ خېنىملارنىڭ ئالدىدا نە - نەلەردە قاپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ھەجەر قىز ئالدىغا نېمە كەلسە، «ئاۋۇ مېھمانغا سۇنۇۋەتسىلە، خاپا بولماي...» دەپ، «ئانىسى» بىلەن «سىڭلىسى»غا ئۇزىتىپ تۇرۇپتۇ، «ئالسىلا، قىزلا-رىمۇ ئوبدانراق باقسۇن» دەپ تىنماي تەكلىپ قىلىپ تۇرۇپتۇ...

كۇن خېلى ئېگىلىپ، توي ئاياغلىشاي دەپ قاپتۇ. قىز ھەممىدىن ئىلگىرى ئۇ-زاپتۇ، شۇنچە تۇتسا ئۇنىماپتۇ. ھەممە خوتۇن - قىزلار «ئۆيگە يورۇقى چۈشكۈدەك ئەجەب چىرايلىق قىز ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئادەمگەرچىلىكىچۇ!...» دەپ ئارقىسى-دىن قارىشىپ قاپتۇ.

قىزنىڭ مەپىسى كەڭ چۆل، جاڭگاللار بىلەن مېڭىپتۇ. بىر يەرگە كەلگەندە چە-مەنلىك ئارىسىدا ئېقىۋاتقان چوڭ بىر سۇ بويىغا كەپتۇ. قىز بىردەم ئارام ئېلىۋې-لىش ئۈچۈن سۇ بويىغا چۈشۈپتۇ. چىمەنلىك قىرغاقتا ئولتۇرۇپ، سۇنى ئوچۇمى بە-لەن ئاسمانغا ئېتىپ، مارجان چاچما قىلىپ ئويناپتۇ، سۇنىڭ مارجانلىرىغا قاراپ تېرىق ئېسىگە چۈشۈپ، كۆڭلىنى ئەندىشە بېسىپتۇ. ئۇنىڭغىچە مەپكەش:

— ھەي قىزىم، يىراقتىن ئاتلىقلارنىڭ قارىسى كۆرۈنۈۋاتىدۇ. بۇ يەردىن ئىت-تىكرەك كەتسەك قانداق؟ — دەپتۇ.

قىز يۈگۈرۈپ مەپىگە چىقىپتۇ. مەپە يولغا چۈشۈپ بىر قۇيۇن بىلەن غايىب بوپتۇ. شۇ ئالدىراشلىقتا قىزنىڭ بىر پاي ئالتۇن كەشى سۇ بويىدىكى چىمەنلىككە چۈشۈپ قاپتۇ.

ئەمدى قىزنىڭ ئۆيىدىن گەپ ئاڭلايلى:

قىز تويغا ماڭغاندىن كېيىنلا، قۇيۇن ئانا ــ مېھرىبان مومای ئۆگەي ئانىنىڭ هويلىسىدا يەنە پەيدا بوپتۇ. شۇ زامانلا هەجەر قىزنىڭ باققان كۆچۈكى، چۈجىسى، پىشايۋاندىكى بىر جۈپ كەپتەر مومايىنىڭ چۆرىسىگە ئولىشىپ ئەركىلەپ، پۇتلىرىنى چوقۇلىشىپ ـ سۆيۈشۈپ كېتىپتۇ. مومای ئالقىنىدىن بىر پارچە خېمىرنى چىقىرىپ، كۆچۈككە بىر چىشلەم، خوراز بىلەن كەپتەرلەرگە بىرنەچچە ئۇششاق كۆمىلاچ قىلىپ ئايرىپ تاشلاپ بېرىپتۇ. كۆچۈك خېمىرنى يەپلا سۆزگە كېلىپ:

ــ ئانا، هويلىغا هېچ يەردىن هېچكىمنىڭ كۆز قىرىنى سالغۇزمای قارانچۇق بولمەن، ــ دەپ تام تۆپىلىرى، دەرۋازىلارغا كۆز ـ قۇلاق بوپتۇ. خوراز سۆزگە كېلىپ، ئۆگزىگە ئۇچۇپ چىقىپتۇ. ئۇ تۆت ئەتراپىغا قاراپ:

قى ـ قى ـ قىق!
ئارىلىشىپ كەتتى تېرىق...
هەممىمىز ئولىشايلى،
يېتىم قىزغا بولۇشايلى!
قى ـ قى ـ قىق!
قى ـ قى ـ قىق!

دەپتۇ. تەرەپ ـ تەرەپتىن، تۇشمۇتۇشتىن قوشنا ـ قولۇملارنىڭ توخۇلىرى هويلىغا يىغىلىپتۇ. كۆچۈك ئۆيدىن خۇرجۇننى چىشلەپ ئەچىقىپ بېرىپتۇ. توخۇلار ئولىشىپ چوقۇپ، خۇرجۇننىڭ بىرىگە ئاق ئۇششاقنى، يەنە بىرىگە تېرىقنى ئايرىپ تاشلىغىلى تۇرۇپتۇ. كەپتەرلەرمۇ سۆزگە كېلىپ:

ــ لەببەي ئانا، خىزمىتىڭىزگە تەييار، ــ دەپلا ئاسمانغا ئۇچۇپ، غايىب بوپتۇ. بىر دەمدىلا بىر مۇنچە كەپتەرلەرنى باشلاپ كەپتۇ. ئۇ كەپتەرلەر باغقا چۈشۈپ، هەر بىرى بىردىن مېۋە دەرىخىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ، پەرى قىزلارغا ئايلىنىپتۇ. باغدىن قاتار بولۇپ چىقىپ، سۈپىدا ئولتۇرغان مومايىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلىنىپتۇ، تەزىم قىلىشىپ جىم تۇرۇشۇپتۇ. مومای قىزلارنىڭ باشلىقىغا «كېلىنىڭ قىزىم» دەپ شەرەت قىلىپ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى دەپتۇ. قىزلار دەررۇ دۇكانغا (ئەتلەس توقۇيدىغان ئۆيگە) كىرىپ، ئۇن ـ تىنسىز، سىلىقلىق بىلەن ئىشقا چۈشۈپ كېتىپتۇ. بىرسى يىپلارنى بويايتۇ، بىرسى ئۆرۈش تارتىپتۇ، بىرسى توقۇپتۇ، بىرسى پاتلاپتۇ، بىرسى قاتلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، هەش ـ پەش دېگۈچىلىكىنىڭ ئارىلىقىدا ئىككى تاقا ئەتلەس

توقۇپ، ئۆگەي ئانىنىڭ ساندۇقى ئۈستىگە تىزىلىپتۇ. ئۇنىڭغىچىلىك توخۇلارمۇ تېرىقنى ئايرىپ، خۇرجۇنغا قاچىلاپ بوپتۇ، موماي بىلەن خوشلىشىپ ئۆز جايلىرىغا تاراپتۇ. قىزلارمۇ ئاق ئۈششاق - تېرىقلارنى ئۆز جايىغا ئەكىرىپ، دۇكان، ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرىنى ئېتىپ، ئىش - كۈشلىرىنى تۈگىتىپ، هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تىزىلىپتۇ. موماي ئالىقىنىدىن يەنە بىر پارچە خېمىر چىقىرىپ، بايىقىدەك كۈچۈك، خوراز، كەپتەرلەرگە بۆلۈپ بېرىپتۇ ۋە ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاپ خوشلىشىپتۇ. ئاندىن كېيىن قىزلارنى باشلاپ، باغقا كىرىپ غايىب بوپتۇ...

ئەمدى گەپنى يېتىم قىزدىن ئاڭلايلى:

هەجەر قىز سۇ بويىدىن يولغا چىقىپ غايىب بولغانچە، ئۆزىنى مومىاينىڭ هويلىسىدا كۆرۈپتۇ. موماي:

— كېلىڭ قىزىم، — دەپ ئۆيگە باشلاپتۇ. قىز كېلىپ تويدىن ئېلىپ كەلگەن نان - توقاچلارنى مومىاينىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. تويدا بولغان گەپ - سۆزلەرنى قىلىپ بېرىپ:

— چوڭ ئانا، مەن تۆردە ئولتۇردۇم، «ئانام» قىزى بىلەن پەگادا ئولتۇرۇپتۇ. يەل - يېمىش، ئاش - غىزا مەندىن باشلاپ تارتىلدى. كىيىدۇرگەن كىيىملىرىڭىز، بولغان ئىززەت - هۆرمەت، مېهماندارچىلىقىڭ خۇشاللىقىدىن گېلىمدىن هېچ نەرسە ئۆتمىدى. ئالدىمغا كەلگەن مەزىلەرنى «ئانام» بىلەن «سىڭلىم»غا سۆنۈپ تۇردۇم. ئىچ - قارنىم ئېچىلىپ، كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپ، ئوبدان ئوينىۋاپ كەلدىم. سىلىگە كۆپتىن - كۆپ رەهمەت... — دەپ بىر نېمىدىن خىجىل بولغاندەك يەرگە قاراپتۇ.

— ئوبدان قىپسىز قىزىم، «ئانىڭىز» نىڭ ئەقلى بولسا ئويلاپ قالار... بەختىڭىز ئېچىلسۇن ... بىر كەشنىڭ كارى چاغلىق... ئەمدى قىزىم، ئۆز ئۆيىڭىزگە قايتىڭ، — دەپ قىزنىڭ بېشىدىن ئايىغىچە ئاستا بىر سىلاپتىكەن، قىز ئۆزىنى ئۆز هويلىسىدا كۆرۈپتۇ. قارىسا، هەممە ئىشلار قىلىنىپ بولغان...

ئۇنىڭغىچىلىك ئۆگەي ئانىسى قىزى بىلەن دەرۋازىنى مۇشتىلاپتۇ. هويلىغا كۆرەڭلەپ، ئالچاڭشىپ كىرىپ كەپتۇ. ئۆگەي ئانا كىرىپلا:

— هوي يېتىم ئوغلاق... بۇگۈن ئەجەب پاكىز بولۇپ قاپسەنغۇ! سۇنى بۇزۇپ، ئەرگە تەككۈڭ كەلدىمۇ - يا؟ كۆرە بۇ چىرايلىق ئاشقىنى! — دەپ كېكىرىپ، كالپۇكلىرىنى سەتلەشتۇرۇپ زاڭلىق ئېتىپتۇ. پاتمەكمۇ:

— ئەرگە تەگكۈسى كەلمىسە، باش - كۆزلىرىنى تاراپ، ياسىنىشنى كىم قويۇپتۇ بۇ سەت ساقلاندىغا! هوي، تېرىقلارنى ئادالىدىڭمۇ؟ گەپ قىل! — دەپ بارغان بويى هەجەر قىزنىڭ بىر نەچچە يېرىنى ئۈزۈپ چىمدىۋاپتۇ. قىز:

— ئىلغاپ بولدۇم، ئەتلەسنىمۇ توقۇپ قويدۇم... ئۇنىڭدىن كېيىن باش - كۆ-زۈمنى يۇيۇپ، تارىۋالدىم، — دەپ يۇگۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ، ئاق ئۇششاق، تېرىق، ئەتلەسلەرنى ئېلىپ چىقىپ كۆرسىتىپتۇ. ئۆگەي ئانا ئىشىنىڭ ئېپىنى ئەمدى تې-پىپتىمەن، دېگەندەك قىلىپ ئەتلەسلەرنى كۆرۈپ، ھەجىيىپ كالچاراپتۇ. ھەجەر قىز:

— ئانا، توي قانداق ئۆتتى؟ نېمە ئىشلارنى كۆرۈپ كەلدە؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئۆگەي ئانا:

— ۋاي قوۋۇرغام، ئاڭلىغۇڭ كەلدىمۇ؟ ئاڭلا ئەمىسە، — دەپ ھېكايىگە چۈشۈپ-تۇ، — يۇرت - يۇرت بولۇپ مۇنداق توي بولمىغان. يۇرت تەۋرەپتۇ. نى - نى يۇرتلاردىن خېنىملار كەپتۇ. تويغا بىر يۇرتتىن بىر مەلىكىزات كەپتىكەن، بىزمۇ بىر داستىخاندا بولدۇق. قارىساڭ، بۇ پەرىزاتنى دۇنيادا بىرلا دەيسەن. ئۇ قىز شۇنچە خوتۇن - خەقلەرنىڭ ئارىسىدا بىزگە ئالاھىدە ئىلتىپات بىلەن قارىدى. ئۇ قىز شۇنچە توق بېسىق، چوڭ سۈپەت قىز ئىكەن. ئالدىغا نېمە كەلسە، ماڭا سۇنۇپ تۇر-دى. مەن يېدىم، سىڭلىڭ يېدى. توي دېگەندە ھەممە نېمە تۆكمە بولۇپ كەتتى. سىڭ-لىڭنىڭ تويىنى مەنمۇ شۇنداق قىلىپ بېرىمەن! — دەپ سۆزلەپ كېتىپتۇ. ھەجەر قىز:

— ئانا، مەن تۇرۇپ، سىڭلىمنىڭ گېپىنى قىلىپ كەتتىڭىزغۇ؟ — دەپ سې-لىپ، يەرگە قارىۋاپتۇ. ئۆگەي ئانا:

— ۋاي قوۋۇرغام... ئۆزۈڭ پادا باققان يەردە بىرنى تېپىۋالارسەن، ساڭا توي نە-دە تۇرۇپتۇ، — دەپتۇ. پاتمەك:

— بۇ نەس باسقان قاچانمۇ پېشانەمدىن ئېرە؟! — دەپ تىللاپ، — مە، يەنە سا-ڭا ياخشىلىق قىلىپ ئالغاچ كەلدۇق! — دەپ تويىنىڭ ئاشقان - تاشقان گۇرۇچ، سۆ-ڭەكلەر سېلىنغان بىر يېلىم چۆچىكىنى ھەجەر قىزنىڭ ئالدىغا دوققىدە قىلىپ تاشلاپ قويۇپتۇ. ئۆگەي ئانا:

— ھوي يۇنداڭنى ئىتتىك - ئىتتىك ئېچىۋېلىپ، خەققە قوشۇپ قويغان مالال-نى ئېلىپ چىق. ئاندىن گۆرۈڭگە كىرىپ ئەتلەسلىرىڭنى توقۇ! — دەپ قىزى بىلەن ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ.

قىز چۆچەكتىكى سۆڭەكنى كۆچۈكىگە، گۈرۈچنى خوراز بىلەن كەپتەرلەرگە چېچىپ بېرىپتۇ.

ئەتىسى ھەجەر قىز مالالارنى باققىلى چىقىپ كېتىپ بارسا، ئۆگەي ئانا:

— ھوي جىگدە پۇرىقى تەگكەن سارىڭ، توختا! مالالارنى پادىغا قوشۇپ بېرىپ، ئىلدام كىر. ئەمدى سەن ئۆيدە ئولتۇرۇپ، ئەتلەس توقۇيسەن. تويدا جىق خوتۇنلارغا

ئەتلەس سېتىپ بېرىدىغان بولۇپ، نەرخىنى توختىتىپ كەلدىم. ھۇنەرگە سالغانمۇ مەن! پادا بېقىشتىن قۇتقۇزۇپ ئۆيدە ئولتۇرغۇزغانمۇ مەن! باشقا يەردە سەندەك شۇم قۇش ئېرىماسلارغا مۇنداق دۆلەت نەدە تۇرۇپتۇ! بىلسەڭ مۇشۇلارنىڭ قەدرىگە يېتىپ، رەختلەرنى ئوبدان توقۇساڭ بولىدۇ، ــ دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن قىز قاراڭغۇ ئۆيگە سولىنىپ، بۇرۇنقىدىنمۇ ئېغىر ئىشقا قاپتۇ...

ئەمدى گەپنى ھېلىقى چۇشۇپ قالغان بىر پاي ئالتۇن كەشتىن ئاڭلايلى:

شۇ شەھەرنىڭ بىر پادىشاھى بولۇپ، ئۇنىڭ شاھزادە ئادىل دېگەن بىر ئوغلى بار ئىكەن. ئۇ شاھزادە بالىغ بولغاندىن كېيىن ئەلچىلەر نى ـ نى كاتتا باي، ۋەزىر، پادىشاھلارنىڭ قىزلىرىنى لايىق كۆرسەتسە، «ئۆزۇم تېپىپ ئالىمەن، كۆڭلۇم چۇشكەننى ئالىمەن» دەپ ئۇنماپتىكەن. ئۇ شاھزادىگە خىزىر يولۇققانىكەن. شۇنىڭ ئۇچۇن دادىسىغا قارىغاندا، ياخشى ئىشلارنى كۆپ قىلىدىكەن، قول ئاستىدىكى يۇرتلارغا، تاغنىڭ ئارىلىرىغا يول، دەريا ـ ئۆستەڭلەرگە كۆۋرۈك سالدۇرىدىكەن...

بىر كۈنى شاھزادە ئادىل شۇ يۇرتتىكى بىر چۆلگە سۇ چىقارغۇزماق بولۇپ، ۋەزىر ـ يارانلار بىلەن ئاتلىق چۆلگە چىقىپتۇ. ماڭغە ـ ماڭغە كۈن قايرىلغان ۋاقىتلاردا تۇغان ئايرىيدىغان سۇنىڭ بويىغا بېرىپتۇ. شاھزادە چىمەنلىك بىلەن شۇنداق سۇنىڭ بويىغا قاراپ كېتىپ بارسا، بىر نەرسە ئەتراپقا نۇر چېچىپ تۇرغۇدەك. سۇدىن چىقىپ قالغان بېلىق ئوخشايدۇ، دەپ ئاستا يېقىن بارسا، بىر كەش. كەش بولغاندا بۇ ئىقلىمدا ھېچقانداق ئۇستىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان شۇنداق چىرايلىق بىر كەش. شاھزادە كەشنى مەيدىسىگە بېسىپ قېتىپ قاپتۇ، تاتلىق چۇشلەرگە ئوخشاش ھۇزۇرلۇق خىياللارغا پېتىپ قاپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن ئېسىنى يىغىپ:

ــ ئاتامغا ئات چېپىڭلار. مۇشۇ كەشنى كىيگەن قىزغا كۆڭلۇم چۇشتى. خەۋەر قىلىڭلار. مەيلى ئۇ ئادەمزات بولسۇن، مەيلى پەرىزات بولسۇن، ئۇنى ئالماي مۇرادىمغا يەتمىگەيمەن... ــ دەپتۇ.

ئەمدى گەپنى قىزنىڭ ھويلىسىدىن ئاڭلايلى:

كۈنلەرنىڭ بىرىدە «پادىشاھنىڭ ئوغلى بىر پاي ئالتۇن كەشنى كىيدۇروپ بېقىپ، كىمنىڭ قىزىنىڭ پۇتىغا خوپ كەلسە، شۇ قىز بىلەن توي قىلغۇدەك» دېگەن گەپ ـ سۆز ئۆگەي ئانىسىغۇ قۇلىقىغا يېتىپ كەپتۇ. شۇ يەردىن ئۆگەي ئانا پاتمەكنىڭ بېشىدىكى ئېشەك مەدىكىنى يەنە بىر قۇر كېسىپ تۇزلەپ، باشلىرىغا چاچلارنى چاپلاپ، ئۇستىگە يىپەك رومال، ئۇنىڭ ئۇستىگە كەمچەت تۇماقلارنى، ئۇچىسىغا كىمخاب تاۋار، پۇتلىرىغا گۇلچاڭ مەسىلەرنى كىيگۈزۈپ، ئۆزىچە گۈلدەك ياسىدۇروپ، تەييارلىنىپتۇ. ھەجەر قىزنى بولسا، ئالتۇن كوكۇللىرىنى تېخىمۇ بېشى-

غا پۈكلەپ قاتلاپ، ئۈستىگە خېمىرلارنى چاپلاپ، كېپەكلەرنى سۈڭاپ، ئەسكى لاتىلار بىلەن تېخىمۇ سەتلەشتۈرۈپ ئوراپ، «كۆزۈمگە كۆرۈنمەي ئىشىڭنى قىل!» دەپتۇ.

ئۇنىڭغىچە پادىشاھنىڭ يۈرت ئارىلاتقان ياساۋۇللىرى، كەش كۆتۈرگەن كېنىزەكلىرى يېتىپ كەپتۇ. ئۆگەي ئانا ھەجەر قىزنى سۆرەپ ئاپىرىپ ھويلىنىڭ بۇلۇڭىدىكى ئەسكى تونۇرغا چۈشۈرۈپ، ئۈستىنى كونا توقۇم بىلەن يېپىپ قويۇپ، بېرىپ يەتمىش تەزىم بىلەن دەرۋازىنى ئېچىپتۇ. كەلگەنلەر ھويلىغا كىرىپ: «قېنى قىزلىرىڭىزنى كۆرسىتىڭ» دەپتۇ. ئۆگەي ئانا مېھمانلارنى ئۆيگە باشلاپ، پاتمەكنى نانىلىتىپ تۇرۇپ كەشنى پۈتىغا كىيگۈزۈپتۇ، پاتماپتۇ. ئۇنداق كىيگۈزۈپتۇ، مۇنداق كىيگۈزۈپتۇ، پاتماپتۇ. پۈتلىرىنى كېسىپ شىلىپ بېقىپتۇ، يەنە پاتماپتۇ. كېنىزەكلەر:

ــ ئوھوش! نېمە ئانچىلا قىلىلا سەت قىزلىرىغا... كېتەيلى! ــ دەپ مېڭىپتۇ. كېنىزەكلەر ھويلىغا چىقىشىغا ھېلىقى ئاق خوراز يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ پەشلىرىنى چوقۇپ ـ چوقۇپ:

قى ـ قى ـ قىق! قىز تونۇردا...
قى ـ قى ـ قىق! قىز تۇنۇردا...

دەپتۇ. كۇچۇكمۇ يۈگۈرۈپ تونۇر بېشىغا چىقىپ، توقۇمنى چىشلەپ تارتىپ، تونۇرنى ئېچىپ:

ھوپ ـ ھوپ ـ ھوپ!
مېھمانلار كەلدى، جېنىم ئاچا، قوپ!

دەپتۇ.

كېنىزەكلەر «بۇ نېمە ئىشتۇ، بېرىپ باقايلى» دەپ تونۇر بېشىغا يۈگۈرۈپتۇ. ئۆگەي ئانا:

ــ ۋاي، ئۇ مېنىڭ ئۆگەي قىزىم... ئۇ تۇزلۇق باشنىڭ تېزى يۇقىدۇ، بېرىشمىسلا! ۋاي، ئۇ تومپاي توڭۇرلۇققا ئالتۇن كەش نەدە خوپ كەلسۇن... ــ دەپ قاقشاپتۇ.

كېنىزەكلەر تونۇر بېشىغا شۇنداق چىقىشىغا تونۇرنىڭ ئىچىدىن بىر قىز چىقىپتۇ. قارىسا، ئەسكى لاتىلارنىڭ ئىچىدە بىر ئاي تۇرغۇدەك. باشلىرىدا ئالتۇن كو-

كۆلا... ئۆزى كۆلۈپ تۇرغۇدەك. كېنىزەكلەر كەشنى پۈتىغا شۇنداق كىيگۈزۈپتىكەن، خۇددى قۇيۇپ قويغاندەك يارىشىپ كېتىپتۇ. نېرى - نېرى تۇرغان ياساۋۇللارنىڭ بىرى «سۆيۈنچە» دەپ شاھزادىگە يۈگۈرۈپتۇ. كېنىزەكلەر:

— ئۇكام، سىزدە بۇ كەشنىڭ ھەمراھى بارمۇ؟ — دەپ سوراپتىكەن، قىز نېمە دېيىشنى بىلەلمەي يەرگە قاراپتۇ. ئۇنىڭغىچە پاتمەك كېلىپ:

— بۇ گادايدا ئالتۇن كەشنىڭ ھەمراھى نېمە قىلسۇن! — دەپ تۇرۇشىغا، دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى شىلدىرلاپ شامال كەلگەندەك بوپتۇ. ھەممەيلەن ئۈيان - بۈيان قارىشىغا ئالتۇن كەشنىڭ ھەمراھى ئۇچۇپ كېلىپ، قىزنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ قاپتۇ.

كېنىزەكلەر پاتمەككە قاراپ:

— پاتمىخان، پېتىپ تۇرۇڭ،
باش قاشلاپ پېتىپ تۇرۇڭ.
سىزنىڭ خىلىڭىز باشقا،
سەتلەشمەي كېتىپ تۇرۇڭ!
ھوپ... بەللى، ھوپ!
خوپ... بولدى، خوپ!
ئىششە، ئىششە!

دەپ بارماقلىرى بىلەن مەڭزىلىرىنى بېسىپ زاڭلىق ئېتىپ كۆلۈشۈپتۇ. ئۇنىڭغىچە ياساۋۇللار مەپىنى ھويلىغا ئەكىرىپتۇ. قىزنى ئولاش - چولاش ئالتۇن گۈللۈك مەپىگە سېلىپ ئېلىپ مېڭىپتۇ. كۈچۈك مەپىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپتۇ. خوراز مەپىنىڭ ئارقىسىغا، كەپتەرلەر بولسا مەپىنىڭ ئۈستىگە قونۇپ قىز بىلەن بىللە كېتىپتۇ.

ئۆگەي ئانا بېشىنى مۇشتلاپ، قىزى بېشىنى قاشلاپ، ھۆڭگىرەك ئەتكەن بويى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يىغلىشىپ قاپتۇ.

ئەمدى گەپنى ئوردىدىن ئاڭلايلى:

ھەجەر قىز ئوردىغا بارغاندىن كېيىن شاھزادە نەچچە كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ ئۆز ئەمرىگە ئاپتۇ. ئۆگەي ئانىنى تويغا قىچقارماپتۇ. بۇنى ئۇقۇپ ئۆگەي ئانا تېخىمۇ ئەلەمدە قېلىپ پۇچىلىنىپتۇ. «خەپ توختا!» دەپ قىزى بىلەن گېپىنى بىر قىلىپ، نېيىتىنى تېخىمۇ بۇزۇپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەجەر قىز جۈمەلەپمۇ كەلمەپتۇ.

تېخى بىر جۈمە ئۆتەر - ئۆتمەيلا ئۆگەي ئانا ھەجەر قىزنىڭ ئۆيگە يوقلىغان بولۇپ بېرىپتۇ.

— نېمىشقا جۈمەلەپ بارمايسىز؟ بىزنىغۇ دېمەك، ئۆز ئانىڭىزنىڭ قەدەم جايىنى-مۇ سېغىنمىدىڭىزمۇ؟ — دەپتۇ. يېتىم قىزنىڭ ئانىسى تېخىمۇ ئېسىگە چۈشۈپ، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئۆيى كۆزىدىن ئۇچۇپتۇ. ھەجەر قىز شاھزادىدىن رۇخسەت سوراپ-تىكەن، ئىجازەت بېرىپ، قىزنى ئۆيگە ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

ئۆگەي ئانا ھەجەر قىزنى «ۋاي كېلىڭ مەلىكەم» دەپ لوللىق بىلەن مېھمان قىپتۇ. كەچتە: «ھەر قانداق بولسا مەنمۇ ئانىڭىز، چېچىڭىزنى يۇيۇپ تاراپ قويايى» دەپ قىزنىڭ بېشىنى تەڭنىگە تۇتۇپتۇ. پاتمەك ئارقىدىن كۆرسەتمەي كېلىپ بىر چېلەك ۋاراقلاپ تۇرغان قاينىق سۇنى ھەجەر قىزنىڭ بېشىغا قۇيۇۋېتىپتۇ... ئالتۇن كوكۇلىسىنى پاتمەكنىڭ بېشىغا ئەتمە چاچ قىلىپ سېلىپتۇ، ئۇستىگە ھەجەر قىز-نىڭ كىيىملىرىنى كىيدۈرۈپ، چانماس قىلىپ ياساپ، شاھزادىنىڭ ئۆيگە يولغا سې-لىپ قويۇپتۇ.

شاھزادە سەزمەي پاتمەك بىلەن ئۆي بولۇشۇپ كېتىۋېرىپتۇ. پاتمەك كېچىلىرى بېشىنى ئاستا كارتىلدىتىپ تاتلىغان ۋاقىتلاردا شاھزادە سورىسا: «سېزىك بولۇپ قالغان ئوخشايمەن، قوماچ يەۋاتىمەن» دەپ قويۇپتۇ. كۈندۈزلىرىمۇ مىڭبىر پەرداز، مۇغەمبەرلىك ئاۋازلار بىلەن سەزدۈرمەپتۇ.

ئەمدى گەپنى ھەجەر قىزنىڭ ئۆلۈمىدىن ئاڭلايلى:

ھەجەر قىز ھېلىقى بېشىغا قاينىق سۇ قۇيۇلغان ۋاقىتتا بىر چىرقىراپلا يەرگە يېقىلىپتۇ. ئىچىدە يىغلىغاندەك بولۇپ قىينىلىپ جان ئۈزۈپتۇ. ئۆگەي ئانا كېچىدە پاتمەك بىلەن بىللە ھەجەر قىزنى پۈت - قولىدىن تۇتۇپ سۆرەپ، ئارقىدىكى باغقا ئېچىقىپ كۆمۈۋېتىپتۇ. قىز سۆرۈلۈپ كېتىپ بارغاندا، كۆزىدىن تېمىپ قالغان بىر تامچە قان بىر تورغاي بولۇپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. ئۇ تورغاي ھەر كۈنى چۈشلەردە شاھزادىنىڭ بېغىدا ئىشلەيدىغان باغۋەننىڭ مۇرىسىگە قونۇپ سايرايدىغان بويتۇ. سايرىغاندا:

— شاھزادە خوتۇنى بىلەن ئېپمۇ؟ — دەيدىكەن. باغۋەن:

— ئېپ، — دېسە، تۇرغاي بىردەم:

— چىر - چىر، يېشىلمەپتۇ سىر،
ھى - ھى - ھى! چۈكۈچۇ - چىر.

دەپ سايراپ يىغلاپ كېتىپ قالىدىكەن. باغۋەن:
— ئەپ ئەمەس، — دېسە، تۇرغاي يەنە بىردەم:

— چىر - چىر، يېشىلىدىكەن سىر،
ھاھ، ھاھ، ھا! چۈكۈچۇ - چىر...

دەپ سايراپ كۈلۈپ - كۈلۈپ كېتىپ قالىدىكەن. باغۋەن كۈندە ھەيران بولۇپ، بۇ ۋەقەنى ئۇنىڭغا - بۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. بىر كۈنلىرى بۇ سۆز شاھزادىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. شاھزادە باغۋەننى چاقىرتىپ:
— شۇ تورغاينى نەدىن بولسا تۇتقايسەن، ئالتۇن قەپەسكە سېلىپ چىق، سىرىنى ئۆزۈم ئۇققايمەن ! — دەپتۇ. باغۋەن ئىلاجسىز:
— خوپ، — دەپ كېتىپ تورغاينى تۇتۇپ، ئەكېلىپ بېرىپتۇ. تورغاي قەپەستە تۇرۇپ يىغلىغاندەك ئاۋاز بىلەن كۈندە سايراپتۇ. سايرىغاندا:

— چىر - چىر - چىر، چۈكۈچۇ - چىر،
بۇ ئۆيدە بار يوشۇرۇن سىر...

دەپ سايراپتۇ. دۇنيانىڭ نەچچە تۈرلۈك قىزىقى مېنىڭ قولۇمدا دەپ پەرۋاسىز يۈرگەن شاھزادە بۇنىمۇ سەزمەپتۇ. لېكىن، ئانىسىنىڭ شۇملۇقىدىن تەلىم ئېلىپ تۇرغان پاتمەك تورغاينىڭ سىرىنى ئۇقۇپ قاپتۇ. ئۇ مۇغەمبەرلىك بىلەن ئاغرىپ يېتىۋاپتۇ. داخانلارغا گەپ ئۆگىتىپ، پۇل سۇڭگۈتۇپ، ھىيلە تېپىپتۇ، «داخانىڭ ئېيتقىنى توغرا، مەن ئاشۇ تورغاينىڭ يۈرىكىنى پىشۇرۇپ يېسەم ساقىيىمەن» دەپتۇ. ئاخىرى دېگىنىنى قىلىپ، تورغاينى ئۆلتۈرگۈزۈپتۇ.
بۇ تورغاينىڭ يېتىم قىزلىقىنى سەزگەن باغۋەننىڭ خوتۇنى «ئىسىت جانۇرىم ! يۈرىكىم، جىگىرىم...» دەپ يىغلاپتۇ. ھېچكىمگە سەزدۈرمەي تورغاينىڭ پەي - گۆش، سۆڭەكلىرىنى باغنىڭ ئىچىگە ئىشىكتىن كىرىدىغان يەرگە كۆمۈپ قويۇپتۇ. تورغاينىڭ قېنىدىن قىزىلگۈل، پېيىدىن ئەنبەرگۈل ئۈنۈپتۇ. ئىككىسى ئاجايىپ چىرايلىق ئىككى پورەك كامالچە بولۇپ ئۆسۈپ بىر - بىرىنى پۈرىشىپ تۇرۇپتۇ...
شاھزادە باغقا كىرىدىغان ۋاقتىدا بۇ گۈللەرنى كۆرۈپ ھەيران بوپتۇ. ئۇنىڭغىچە ھېلىقى باغۋەننىڭ خوتۇنى ئىككى پورەكنى ئاستا ئۈزۈپ شاھزادىگە تۇتۇپتۇ. شاھزادە گۈلنى پۇراي دېگىلى تۇرغاندا، پاتمەك ئارقىسىدىن ماراپ كېلىپ، گۈلنى ئۈزۈۋېتىپ-

تۇ. گۈلنىڭ بويىنى ئۇزۇلۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ. پاتمەك «ئويناشتىم» دەپ تولغىنىپ گەپنى تۈگىتىپتۇ...

كۈلەردىن كۈلەر ئۆتۈپتۇ. ئۇنىڭغىچىلىك تورغاينىڭ سۆڭىكى بىر تۇپ چىنار بولۇپ ئۇنۇپتۇ، ناھايىتى چىرايلىق يوغان دەرەخكە ئايلىنىپتۇ. ئەمدى شاھزادىنىڭ بۇ چىنارغا كۆزى چۈشۈپ، ئەتە ـ ئاخشىمى شۇ چىنارغا قاراپ ئولتۇرىدىغان بوپتۇ.

ئۇنىڭغىچىلىك پاتمەك بىر بالا تۇغۇپتۇ. شاھزادىنىڭ چىنارغا قارىشىدىن قىزغىنىپ، نىيىتىنى يەنە بۇزۇپتۇ.

ـــ ئاشۇ چىنارنى كېسىپ يىقىتىپ، ياغىچىدىن بالامغا بۆشۈك ياستىپ بەرمەسلە، بۇ ئۆيدە مېنىڭ تۇرارىم يوق، ـــ دەپ كۈندىلا شاھزادىنى قىستاپتۇ.

شاھزادە ئاخىرى ئۇستا بىر ياغاچچىنى قىچقارتىپ، چىنارنى كېسىپ، بۆشۈك ياساپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ.

ئاغزى قۇلىقىغا يەتكەن پاتمەك ئۆزىگە غىزا قىلىپ بېرىدىغان مالاي خوتۇنىنى قىچقارتىپ:

ـــ سەن ياغاچچىغا قاراپ تۇرغىن، چىنارنىڭ شاخ ـ پۇتاقلىرىنى، بۆشۈكتىن ئاشقان چېپىندا ـ خەشەكلىرىنى قويماي ئۇتتۇرلۇقچە كۆيدۈرۈۋەتكىن. ئەگەر چىنارنىڭ بىر تال ئۇۋىقى كۆيدۈرۈلمەي قالسا، ئۆزۈڭنى ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرگۈزىمەن. ئۇقتۇڭمۇ گادايا! ـــ دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. ئۆزىمۇ چىنارىدىن نېرى كەتمەي، بالا كۆتۈرگەن بولۇپ ئۇستام بىلەن مالاي خوتۇننىڭ كۆزىگە تىقىلىۋاپتۇ. ئۇستام چۈش بولغاندا: «قورسىقىم ئېچىپ كەتتى» دەپتۇ. مالاي خوتۇن شۇ ۋاقىتتا قارىسا، ئۇستامنىڭ ساقىلىغا بىر كىچىككىنە خەشەك چاپلىشىپ قالغانكەن. مالاي خوتۇن دەررۇ:

ـــ ئۇستام كات بەك يوغانتى، نانىنى كاتتىن ئۆزلىرى ئالسىلا... ـــ دەپتۇ. ئۇستام:

ـــ ماقۇل، ئەمىسە سىلى بىر ھېجىر سۇ بەرسىلە نانىنى چىلاپ يېگىلى، ـــ دەپ ئۆيگە كىرىپ كاتتىن نانىنى ئۆزى ئاچىقىپتۇ. ئۇستام كاتتىن ئېڭىشىپ نانىنى ئالغۇچە، ساقىلىدىكى ھېلىقى خەشەك كاتقا چۈشۈپ كېتىپتۇ.

پاتمەك بۆشۈكنى ياستىپ، چىنارنىمۇ جىمىقتۇرۇپتۇ. ئەمما، بۆشۈكنى تەۋرەتكەندە، بۆشۈكتىن دائىم:

غىچچاڭ ـ غىچ، دۇشمەن تاز،
غىچچاڭ ـ غىچ، شۇمپەن تاز.

دېگەن ئاۋاز كېلىدىغان بوپتۇ. شاھزادە بۆشۈكنىڭ بۇ ئاۋازىنى نەچچە قېتىم ئاڭلاپ قاپتۇ، يەنە ھېچنېمىنى سەزمەي يۇرۇۋېرىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ، پاتمەك يەنە ئويغا چۈشۈپ قاپتۇ.

ئەمدى گەپنى ئۇستامنىڭ ساقلىغا يېپىشىپ قالغان خەشەكتىن ئاڭلايلى:

مالاي خوتۇن كېلىپ قارىسا، كاتقا چۈشۈپ قالغان ھېلىقى خەشەك بىر كۈندىن كېيىن ئاجايىپ چىرايلىق بىر توقاچ بولۇپ قاپتۇ. مالاي خوتۇن توقاچنى قولىغا ئېلىپ يۇزلىرىگە سۈرتۈپ، سۆيۈپ يەنە كاتقا سېلىپ قويۇپتۇ. ئەتىسىگە قارىسا، توقاچ چىرايلىق بىر قىزغا ئايلىنىپ، قىزنىڭ بېلىگىچە جان كىرىپ قاپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى قارىسا، ھېلىقى ھەجەر قىز تىرىلىپ قاپتۇ. مالاي خوتۇن: «يېتىم سىڭلىم، جېنىم سىڭلىم!...» دەپ قۇچاقلاپ سۆيۈپ، كاتتىن چىقىرىپ ئاپتۇ. مالاي خوتۇن: «ئەمدى ئاغزىمىزنى ئاچمىساق قاچان ئاچىمىز» دەپ ۋەقەنى شاھزادىگە بايان قىپتۇ. ئاخىرىدا مالاي خوتۇن شاھزادىگە: «يالغان بولسا، ئۆزلىرى ئاستا ئۆيۈمگە كىرىپ كۆرۈپ باقسىلا» دەپتۇ.

شاھزادە مالاي خوتۇننىڭ ئۆيىگە كىرىپ شۇنداق قارىسا، باشتىكى ئۆزىنىڭ ئاي يۈزلۈك، ئالتۇن كوكۇللىق پەرى خوتۇنى ! شاھزادە:

— توۋا قىلدىم، ئاھ!... — دەپ ھەجەر قىزغا قاراپ سەنتۈرۈلۈپتۇ. قىز:

— يېقىن كەلمەڭ ! غايىب بولمەن... توۋىگىز راست بولسا، سۆزۈمنى تىڭشاڭ، نېرى تۇرۇڭ! — دەپتۇ. شاھزادە مۈردىدەك قېتىپ، سۆزىنى تىڭشاپتۇ.

— ئەگەر مەن بىلەن يارىشىمەن دېسىگىز، ئوردىنىڭ بىر تەرىپىگە خالايىقنى، بىر تەرىپىگە پۈتۈن ئوردا ئەھلىنى يىغىپ بېرىسىز. مەن كاتتا سورۇندا بېشىمدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىمنى خالايىققا سۆزلەپ ئۆتىمەن. شۇ يەردە توۋا قىلىسىگىز، ئاندىن ئەمرىگىزگە ئۆتىمەن... — دەپتۇ. شاھزادە قەسەمياد ئەيلەپ ماقۇل بوپتۇ.

ئەتىسى قىزنىڭ دېگىنىدىن ئارتۇق سورۇن تۈزەپ بېرىپتۇ. ھەجەر قىز چۈۋۈلۈغان چاچلىرىنى يۈزىگە چۈمبەل قىلىپ، قولىدا يوغان بىر سەنگىساپالنى يەرگە قويۇپ، خالايىققا تەزىم قىلىپ، سەرگۈزەشتىسىنى يىغلاپ تۇرۇپ شۇنداق بايان قىپتۇكى، كۆزلىرىدىن تارىلاپ ئاققان ياش يوغان ساپال قاچىغا توشۇپ، بىردەمدىلا تېشىپ كېتىپتۇ. تاشقان ياشلار دەريا‌غا ئايلىنىپ، پۈتۈن ئوردا ئەھلى دەريا‌غا غەرق بوپتۇ. ئۆگەي ئانا، پاتمەكلەرمۇ ئېقىپ كېتىپتۇ. ھەجەر قىز بۆشۈكنى قولىدا تۇتۇپ قاپتۇ. شاھزادە دەريادىن ئاران بېشىنى چىقىرىپ قىزنىڭ پۇتىغا ئېسىلىۋاپتۇ، خالايىققا قاراپ يىغلاپ توۋا قىپتۇ.

ئاھ ئۇرارمەن، ئاھ ئۇرارمەن،
ئاھلىرىم تۇتقاي سېنى.
كۆز يېشىم دەريا بولۇپ،
بېلىقلىرىم يۇتقاي سېنى.

دېگەن ناخشا بىر رىۋايەتتە مانا شۇنىڭدىن قالغانكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **خەيرىنساخان**. ئايال، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **داۋۇت تۇرەخمەتوف** (1918). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«تارىم» ژۇرنىلى 4.3.1958

مەستان كەمپىر

قەدىمكى زاماندا بىر پادىشاھ بولغانىكەن، ئۇنىڭ ئۈچ خوتۇنى بولۇپ، ئۈچىسىلا تۇغماس ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن پادىشاھ بالىغا زار ئىكەن.

پادىشاھ ھەرجۇمە كۈنىدە ۋەزىرلىرى بىلەن ئوۋغا چىقىپ كۆڭلىنى ئېچىشنى ياخشى كۆرىدىكەن. لېكىن، ئوۋغا چىقىش ئۇنىڭ ئۈچۈن قانچىلىك كۆڭۈللۈك بولسا، ئوۋدىن قايتىش شۇنچىلىك كۆڭۈلسىز بولىدىكەن. چۈنكى، ھەرقاچان ئوۋغا چىققاندا تاغ ـ تاشلار، يەلپۈنۈپ تۇرغان گىياھلار، شارقىراپ ئېقىپ تۇرغان تاغ سۇلىرى ۋە سايراپ تۇرغان تۇرلۇك قۇشلار ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاچسا، ئوۋدىن قايتقان ۋاقىتتا ۋەزىرلىرىنىڭ بالىلىرى ئاتىلىرىنى «ئاتا،ئاتا» دەپ ئالدىلىرىغا چىقىپ چاقىرىشلىرى، پادىشاھنىڭ ئالدىغا «ئاتا» دەپ چىققۇدەك بالىسىنىڭ بولمىغانلىقى ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى ئېزىدىكەن. شۇنداق چاغلاردا ئۇ كۆڭلى يېرىم بولۇپ ئۆيگە كىرىدىكەن ـ دە، تاماقمۇ يېمەي، تالا ـ تۈزگىمۇ چىقماي يېتىۋالىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى يەنە شۇنداق ئوۋدىن قايتقاندا، ۋەزىرلىرىنىڭ ئالدىغا «ئاتا،ئاتا» دەپ يۈگۈرۈشۈپ چىققان بالىلارنى كۆرۈپ يۈرەك ـ باغرى كاۋاپ بولۇپ ئۆيگە كىرىپتۇ ـ دە، بىر ھەپتىگىچە ھېچ يەرگە چىقماي يېتىۋاپتۇ. بىر ھەپتىدىن بېرى پادىشاھنى كۆرمىگەن دوست ـ يارەنلىرى: «پادىشاھى ئالەم بىر نەچچە كۈندىن بېرى كۆرۈنمەي قالدى، ئاغرىپ ـ تارتىپ قالدىمىكىن، ئۇنى يوقلاپ كېلىلى» دەپ پادىشاھنىڭ ئۆيگە كەپتۇ. قارىسا، پادىشاھ بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ئېڭىكىنى تۇنقىنىچە خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرغان. دوست ـ يارەنلىرىنى كۆرگەن پادىشاھ بېشىنى كۆتۈرۈپ:

ـــ كېلىڭلار دوستلىرىم، كېلىڭلار! ـــ دەپ تۇرگە تەكلىپ قىپتۇ. دوستلار ئولتۇرۇپ تىنچ ـ ئامانلىق، ھال ـ ئەھۋال سورىشىپتۇ. پادىشاھنىڭ چىرايىدىن قاندىقتۇر ھەسرەت ئوتىنى كۆرگەن دوستلىرىدىن بىرسى:

ـــ پادىشاھى ئالەم، كەم دىدار بولۇپ قالدىلا، بىر ھەپتىدىن بېرى تالا ـ تۈزگە چىقماي قويدىلا، چىرايلىرىمۇ ھەسرەتلىك كۆرۈنىدۇ، ياكى تاۋلىرى قېچىپ قالدىمۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

پادىشاھ بىر ئۇھ تارتىپتۇ ـ دە، ئۆزىنى قايغۇ ـ ھەسرەتكە سالغان دەردىنى ئېيتىشقا باشلاپتۇ:

— ئەي دوستلىرىم، ئۆزۈم پادىشاھىمەن، تالاي - تالاي ئەل - يۇرت قول ئاستىدا، دۆلىتىم - بايلىقىم ھەددى - ھېسابسىز، ھەر نېمە قىلسام ئەركىم ئۆزۈمدە، بۇ تەرەپتىن ئارمىنىم يوق. لېكىن، پەرزەنتسىزلىك مېنى ھەسرەتكە سالدى، يۈرەك - باغرىمنى كاۋاپ قىلدى، — دەپتۇ.

— توغرا ئېيتتىلا، پادىشاھى ئالەم، پەرزەنت دېگەن ئاتا - ئانىنىڭ تۇغقىمەس - پۇتمەس بەخت - دۆلىتى، پەرزەنتسىز ھاياتنىڭ لەززىتىمۇ، ھۇزۇرىمۇ يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن شۇنچە ئەل - يۇرتنى سوراپ تۇرغان، خۇسۇسەن سىلىدەك بىر پادىشاھنىڭ پەرزەنت كۆرۈشى شەرت، — دەپتۇ دوستلىرىدىن يەنە بىرسى.

— مەنمۇ ئەنە شۇ توغرىدا ئويلايمەنۇ، لېكىن ئۇنىڭ تۇۋنگە يېتەلمەيۋاتىمەن. بۇ توغرىدا دوست - يارەنلىرىم قانداق مەسلىھەت بېرىدىكىن؟ — دەپتۇ پادىشاھ دوستلىرىغا مۇراجىئەت قىلىپ.

— ئۇنداق بولسا پادىشاھى ئالەم، بىزنىڭ سىلىگە بېرىدىغان مەسلىھەتىمىز شۇكى، سىلى يەنە خوتۇن ئېلىشلىرى كېرەك. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن ئارزۇ - ئارمانلىرى ھەل بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ ئۇچىنچىسى.

پادىشاھنىڭ دوستلىرى بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆرۈپ، ئۇنىڭ مەقسەتكە يېتىشى ئۈچۈن دۇئا قىلىپ قايتىشىپتۇ.

پادىشاھ شۇ كۈندىن باشلاپ شەھەر قىزلىرىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئۆزىگە لايىق تاللاشقا باشلاپتۇ. بۇ شەھەردە كۆپ بالىلىق بىر كەمبەغەل كىشىنىڭ ئايجامال دېگەن چىرايلىق بىر قىزى بار ئىكەن، پادىشاھ ئەنە شۇ قىزنى ماقۇل كۆرۈپتۇ.

پادىشاھ لەشكەر باشلىقلىرىدىن بىرىنى چاقىرىپ، شۇ قىزنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. لېكىن، پادىشاھنىڭ يېنىدا تۇرغان دوستلىرى:

— ھەي پادىشاھى ئالەم، قول ئاستىلىرىدىكى پۇقرالار ئىچىدىن كۆڭۈللىرىگە ياققان ھەرقانداق قىزنى خالىغان ۋاقىتتا ئۆز ھۇزۇرلىرىغا ئالالايدىلا. ئەمما، كۆڭۈلىدىكى ئارزۇ - ئارمانغا يېتىش ئۈچۈن بۇ ئىشنى پەرمان بىلەن ئەمەس، بەلكى خەلقنىڭ رەسم - يوسۇنى بويىچە ئەلچى ئارقىلىق قىلسىلا ئوبدان بولارمىكىن، — دېگەن مەسلىھەتنى بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ قىزنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ئەلچى ئەۋەتىپ ماقۇل قىپتۇ، توي كۈننى بەلگىلەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، پادىشاھ ئۆزىگە قاراشلىق بارلىق يۇرتنى چاقىرىپ، يەتتە كېچە - كۈندۈز چوڭ توي - مەرىكە قىلىپ، ئايجامالنى ئاپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، ئايجامال ئېغىر ئاياغ بوپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ «مانا ئەمدى مەنمۇ پەرزەنتلىك بولىدىغان بولدۇم» دەپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ،

ئايجامالنى باشقا خوتۇنلىرىدىن ياخشى كۆرۈشكە، كۆپرەك ھۆرمەت قىلىشقا باشلاپتۇ. پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنلىرىنىڭ بۇنىڭغا تارلىقى كېلىپ «خەپ توختا، سەن توقالنىڭ بىر ئەدىپىنى بەرمىسەك» دەپ كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرۈپتۇ.

ئارىدىن يەنە بىر نەچچە ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، پادىشاھ ئۆز ۋەزىرلىرى بىلەن ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئايجامالنىڭ ئاي - كۈنى يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى سەزگەن پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنلىرى مەسلىك قىلىپ: «ئەگەر بۇ توقال ئامان - ئېسەن تۇغۇپ قالسا، پادىشاھ پۈتۈنلەي ئۇنى ياخشى كۆرۈپ، بىزدىن كۆڭلى سوۋۇپ كېتىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ تۇغقان بالىسىنى پادىشاھنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلىنىپ يوقىتىۋېتىش كېرەك» دېگەن پىكىرگە كېلىشىپتۇ ۋە بۇ قارا نىيەتلىرىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن شۇ شەھەردىكى جادۇگەر مەستان كەمپىرنى يارىدەمگە چاقىرىپ:

— ۋاي موما، جان موما، كىشىنى ھاجىتىدىن چىقارسا ساۋاب بولىدۇ دەيدىغان، شۇ تاپتا بىزنىڭ سىلىگە ناھايىتى چوڭ بىر ئىشتىن ھاجىتىمىز چۈشتى، ئۇنى پەقەت ئۆزلىرىلا ئورۇنلىيالايلا. ھازىر توقالنىڭ تولغىقى تۇتۇپ ياتىدۇ. ئۇ تۇغقان چاغدا بىر ئامال قىلىپ بالىسىنى يوقىتىشنىڭ يولىنى قىلسىلا. بىز سىلىگە نېمە دېسىلە شۇنى بېرەيلى، — دەپ ئۆز نىيەتلىرىنى ئېيتىپتۇ.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان جادۇگەر مەستان كەمپىر بۇ ئىشنى ئورۇنلاپ بېرىشكە ۋەدە بېرىپ، كۆپ ئالتۇن ئاپتۇ ۋە ئايجامالنىڭ تۇغۇشىغا يارىدەم قىلىدىغان كىندىك ئانا سۈپىتىدە ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. ئايجامالنىڭ ۋاقتى - سائىتى يېتىپ، قوشكېزەك — بىر ئوغۇل، بىر قىز تۇغۇپتۇ. لېكىن، بىرىنچى تۇغۇتتىلا قوشكېزەك تۇغقان ياش ئايجامال ئەس - ھوشىدىن كېتىپ ھېچ نەرسىنى بىلمەي يېتىپ قاپتۇ. بۇ مەستان كەمپىرگە راسا ئوڭ كەپتۇ. ئۇ دەررۇ يېڭى تۇغۇلغان ئىككى كۈچۈك تېپىپ كەپتۇ - دە، ئايجامالنىڭ يېنىغا قويۇپ قويۇپتۇ، ئۇنىڭ تۇغقان بالىلىرىنى دەرياغا تاشلىۋېتىش ئۈچۈن لاتىغا ئوراپ ئېلىپ كېتىپتۇ. دەرياغا يەتمەستىنلا مەستان كەمپىر ھېرىپ قېلىپ: «ئوۋۇاي، دەرياغا قاچان يېتىپ باراي، ئاۋارە بولۇپ يۈرگۈچە مۇشۇ يەرگىلا تاشلىۋەتمەيمەنمۇ» دەپ بىر قىرنىڭ كەينىگە تاشلاپ قويۇپ قايتىپتۇ.

پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنلىرى قارا نىيەتلىرى ئورۇنلانغىنىغا ناھايىتى خۇشال بولۇپ، دەررۇ بىر خىزمەتكارىنى چاقىرىپ، ئۇنى:

— پادىشاھنىڭ زاتى پەس، گاداي توقىلى كۈچۈك تۇغدى، دەررۇ پادىشاھنىڭ ئوۋ قىلىپ يۈرگەن يېرىگە ئات چاپتۇرۇپ بېرىپ خەۋەر قىل، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

ھېلىقى خىزمەتكار «كۈچۈك تۇغدى» دېگەن سۆزگە ئىشەنگۈسى كەلمىسىمۇ، پادىشاھنىڭ خوتۇنى قىلغان ئەمر بولغانلىقى ئۈچۈن، دەررۇ ئاتنى ئېگەرلەپ مىنىپتۇ - دە،

چاپتۇرغىنىچە تاغقا قاراپ كېتىپتۇ. ئۇ تاغمۇتاغلارنى ئارىلاپ يۈرۈپ پادىشاھنى تېپىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

ــ ۋاي پادىشاھى ئالەم، مەن سىلىگە چوڭ خوتۇنلىرىنىڭ ئەمرى بىلەن بىر خەۋەر ئېلىپ كەلدىم، لېكىن ئېيتىشقا قورقىمەن، ــ دەپتۇ.

ــ قانداق خەۋەر، سۆزلە تېزرا ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ ئەگەر بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە ئېيتاي، پادىشاھى ئالەم، ــ دەپتۇ خىزمەتكار. پادىشاھ ئاچچىقلاشقا تاقەتسىزلىنىپ:

ــ خوپ، كەچتىم، ئېيتقىن، ــ دەپتۇ.

ــ ۋاي پادىشاھى ئالەم، كىچىك خوتۇنلىرىنىڭ كۆزى يورۇپتۇ، تۇغقىنى ئادەم ئەمەس ئىككى كۆچۈك ئىكەن، بۇنى تېخى ھېچكىمگە بىلدۈرمەپتۇ. چوڭ خوتۇنلىرى مېنى دەررۇ سىلىگە خەۋەر يەتكۈزۈشكە ئەۋەتتى، ــ دەپتۇ خىزمەتكار.

بۇنى ئاچچىلىغان پادىشاھ «ئاھ، بۇ نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق» دەپ پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپتۇ ـ دە، خىزمەتكارغا:

ــ ئاتنى قانداق چاپتۇرۇپ كەلگەن بولساڭ، شۇنداق چاپتۇرۇپ بېرىپ، ئۇلارغا ئېيت، توقالنىڭ چاچلىرىنى قىرقىپ، ئۇنى ئېغىلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا كاتەك ياساپ شۇنىڭغا سولاپ قويسۇن، كۆچۈكلىرى ئالدىدا تۇرسۇن، لېكىن بۇ ئىشلارنى باشقا ھېچكىم بىلمىسۇنرا ــ دەپتۇ.

ھېلىقى خىزمەتكار يەنە ئېتىنى قارا تەرگە چۈشكۈچە چاپتۇرۇپ قايتىپ كەپتۇ ـ دە، پادىشاھنىڭ ئەمرىنى ئىزھار قىپتۇ. پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنلىرى «مانا ئەمدى بىز مەقسىتىمىزگە يەتتۇق، پادىشاھ يەنىلا بىزنى ياخشى كۆرىدىغان بولدى» دەپ، ئېغىلنىڭ بىر بۇلۇڭىغا بىر كاتەك ياستىپتۇ، ئايجامالنى چاچلىرىنى قىرقىپ، ئۇنىڭغا سولاپتۇ، ئالدىغا ھېلىقى كۆچۈكلەرنى تاشلاپتۇ، يېنىغا يۇندى تولدۇرۇلغان بىر يالاقنى قويۇپ قويۇپتۇ.

ئايجامال ھوشىغا كېلىپ قارىسا، ئۆزى ئېغىلدىكى كاتەك ئىچىدە ياتقۇدەك، چاچلىرى قىرقىلغان، ئالدىدا ئىككى كۆچۈك، بىر يالاقتا يۇندى تۇرغان. ئۇ ۋەقەنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەي ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ، يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ، لېكىن ئىلاج قىلالماپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ئايجامالنىڭ ماكانى كاتەك، غىزاسى قالغان ـ قاتقان يۇندى بولۇپ قاپتۇ.

مەستان كەمپىر تاشلىۋېتىپ كەلگەن بالىلارنى دەريادىن سۇ ئىچىپ كېلىۋاتقان بىر ئانا كېيىك كۆرۈپ قېلىپ تاغقا ئېلىپ كېتىپتۇ ۋە بىر غار تاشنىڭ ئۆڭكۈرىگە جايلاشتۇرۇپ ئۆز سۈتىنى ئەمگۈزۈپ بېقىشقا باشلاپتۇ.

ئاي، كۈن، ھەتتا يىللار ئۆتۈپتۇ. ئاكا ـ سىڭىل بالىلار ئۆسۈپ چوڭ بوپتۇ ۋە ئۆڭكۈردىن چىقىپ ئەتراپتا كۆڭۈل ئېچىپ ئويناشقا باشلاپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ شۇ تاغقا ئوۋ ئوۋلاپ بېرىپ قاپتۇ. پادىشاھ ھېچقانداق ئوۋ ھايۋىنى ئۇچرىتالماي ھېرىپ ـ ئېچىپ يۈرگەندە، ئالدى تەرەپتىكى بىر قىرنىڭ كەينىدىن بىر كىيىك چىقىپتۇ ـ دە، جىم قاراپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ «ھە مانا، ئەمدى خۇدايىم بەردى» دەپ ئوقياسىنى تەڭلىشىگە ھىلىقى كىيىك لىپ ئېتىپ قېچىپتۇ. نېرىراق بېرىپ يەنە قاراپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ پايپاسلاپ يېقىنراق بارسا، يەنە نېرىراق قېچىپ بېرىپ تۇرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، پادىشاھ ئەنە ئاتىمەن، مانا ئاتىمەن دەپ كىيىكنى ئەگىشىپ خېلى يەرگە كېتىپ قاپتۇ. كىيىك پادىشاھنى مەلىكە قىلىپ ھىلىقى ئويناپ يۈرگەن ئىككى بالىنىڭ يېنىغا ئەگەشتۈرۈپ كەپتۇ ـ دە، ئۆزى بىر قىرىدىن ئېشىپ غايىب بوپتۇ. بۇ ئەنە شۇ بالىلارنى بېقىپ يۈرگەن كىيىك ئىكەن.

بالىلار پادىشاھنى كۆرۈشى بىلەنلا قېچىپتۇ. پادىشاھ بولسا، «ئاھ، خۇدايىم، شۇ تاغۇچۇللەرگە بەرگەن بالىنى ماڭا نېمىشقا بەرمەيسەن؟» دەپ يەنە دەردكە تولۇپ قايتىپ كېتىپتۇ.

ئۆيىگە كەلگەندە غىزامۇ يېمەستىن، خوتۇنلىرى بىلەن گەپلەشمەستىن، خاپا ھالدا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپتۇ. ئەتىسىمۇ پادىشاھنىڭ شۇنداق خاپا ھالدا خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرغىنىنى كۆرگەن خوتۇنلىرى:

ـــ ئىككى كۈندىن بۇيان باش كۆتۈرمەي خىيالغا چۆكۈپ كەتتىلىغۇ ياكى بىرەر نەرسىدىن خاپا بولدىلىمۇ؟ ـــ دەپ سورىشىپتۇ.

ـــ ھەي خوتۇنلار، خۇدايىم چۆل ـ بايا‌ۋانلارغا بەرگەن بالىنى ماڭا بەرسە بولماسمىدى، ـــ دەپ ئۆكۈنۈپ تۇرۇپ، ئوۋغا چىققاندا كۆرگەن بالىلار توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

پادىشاھنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلىغان خوتۇنلىرى ئىچىدە «ئاھ، ھىلىقى بالىلارمىكىن؟ قانداق تەقدىر بىلەن ئۆلمەستىن ھايات قالدىكىن؟ ئەمدى سىرىمىز ئېچىلىپ قالمىسا بولاتتىغۇ» دەپ ئويلاپتۇ. شۇ چاغدا چوڭ خوتۇنى:

ـــ قويسىلا، يوقلا نەرسىگە كۆڭۈللىرىنى بۇزۇپ، ئۆزلىرىنى ئاۋارە قىلمىسىلا. خۇدايىمنىڭ ۋاقتى ـ كۈنى كۆپ، سىلىمۇ پەرزەنتلىك بولۇپ قالارلا، ـــ دەپ پادىشاھنىڭ كۆڭلىنى ياساپتۇ.

بۇ خوتۇنلار پادىشاھتىن خالىي بىر يەرگە توپلىنىپ ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپتۇ. بۇلارنىڭ بىرى:

ـــ پادىشاھنىڭ كۆرۈپ كەلگىنى شۇ بالىلار بولسا كېرەك، ئۇلار بولمىسا، چۆل ـ

بایاۋاندا نېمە قىلىپ يۈرگەن بالىلار ئۇ، ــ دەپتۇ. ئىككىنچىسى:

ــ ئەگەر شۇلار بولسا بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى سىرىمىز ئېچىلىپ قالىدۇ، چۈنكى پادىشاھ ئوۋغا چىققاندا ئۇلارنى يەنە كۆرۈشى مۇمكىن، ــ دەپتۇ. ئۈچىنچىسى بولسا:

ــ ھەر ئېھتىمالغا قارشى، سىرىمىز ئېچىلىپ قالغۇچە ئۇلارنى كۆزدىن يوقىتىش كېرەك، شۇڭا يەنە مەستان كەمپىرنى شۇ تاغقا ئەۋەتىپ شۇ بالىلارنى ئۆلتۈرگۈزۈۋېتەيلى، ــ دەپتۇ. بۇلار شۇ مەسلىھەت بىلەن مەستان كەمپىرنى چاقىرتىپ كېلىپ:

ــ سادىغىڭىز بولايلى موما، بىزنىڭ قىلغان ئىشىمىز چالا قالغانىكەن. سىلى تاشلاپ كەلگەن بالىلار نېمە سەۋەبتىندۇر ئۆلمەستىن تاغدا ئويناپ يۈرۈپتۇدەك، پادىشاھ ئوۋغا بېرىپ كۆرۈپتۇدەك، ئىككى كۈندىن بېرى خاپا، شۇلارنى خىيال قىلىپ، باش كۆتۈرمەي ئولتۇرىدۇ. ئوۋغا چىققاندا ئۇ بالىلارنى يەنە كۆرۈپ قېلىشى مۇمكىن. ئەگەردە سىرىمىز ئېچىلىپ قالسا، بىزنىڭمۇ، سىلىنىڭمۇ جېنىمىز ئامان قالمايدۇ. شۇڭا، ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، بىر ئىلاجىنى قىلايلى. سىلى تاغقا چىقىپ شۇ بالىلارنى تېپىپ، ئۇجۇقتۇرۇپ كەلسىلە، ئېتەكلىرىنى توشتۇرۇپ ئالتۇن - يامبۇ بېرىمىز، ــ دەپتۇ. مەستان كەمپىر «خوپ» دەپ ئېتىكىنى توشتۇرۇپ ئالتۇن - يامبۇلارنى ئاپتۇ - دە، ئۆيىگە بېرىپ بىر بۇلۇڭغا كۆمۈپتۇ، كېيىن تاغقا راۋان بوپتۇ.

بالىلارنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلمىگەن مەستان كەمپىر تاغمۇتاغلاردىن ئېشىپ، قىرمۇقىرلاردىن ئۆتۈپ، سايمۇسايلارنى كېزىپ يۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ كىيىملىرى تىكەنلەرگە ئىلىنىپ، تەنلىرى تىلىنىپ كېتىپتۇ. ئاياغ كىيىملىرى يىرتىلىپ پۈتۈلىرىغا تىكەن كىرىپ، تاپانلىرى تېشىلىپ كېتىپتۇ. بىر كۈنى ئېگىز ھاڭ تاشلارنى ئارىلاپ كېتىپ بېرىپ، شۇ يەردە ئويناپ يۈرگەن بىر قىزنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، «ھە، مانا تاپتىم» دەپ قىزغا قاراپ ئېتىلىپتۇ. لېكىن، قىزمۇ بۇ مومايىنى كۆرۈپ ئۆڭكۈرگە قېچىپ كىرىپ ئۇنىڭ ئاغزىنى مەھكەم ئېتىۋاپتۇ.

قىزنى قوغلاپ ئۆڭكۈرگە كىرەلمىگەن مومای ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېچىشقا قانچە ئۇرۇنۇپ كۆرۈپتۇ، زادىلا ئاچالمىغاندىن كېيىن:

ــ ھەي قىزىم، ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىنى ئاچ، بۇياققا چىققىن، مەن ساڭا تاتلىق ئېلىپ كەلدىم، مە، ئال، ــ دەپ ئالداپ بېقىپتۇ.

لېكىن، قىز ئاكىسىنىڭ ئوۋغا چىقىپ كېتىش ئالدىدا: «بىرەر كىشىنى كۆرسەڭ ئۆڭكۈرگە قېچىپ كىرىپ، ئاغزىنى ئېتىۋال، ئالدىسا ئىشەنمە، ئۆڭكۈرنى زادى ئاچما» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلەپ، مەستان كەمپىرگە ئالدانماپتۇ ۋە ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىدە

تۇرۇپ:

ــ نەدىن كەلگەن بولسىلا شۇ ياقتا كەتسىلە مومۇ، ھازىر ئاكام ئۆزىدىن كەلسە سىلىنى تىرىك قويمايدۇ، ــ دەپتۇ.

مەستان كەمپىر ئۆزىچە «راست، بۇنىڭ ئاكىسى چوڭ بولۇپ قالغاندۇ، مەن بولسام قېرىپ قالدىم، ئۇنىڭ ئۈستىگە نەچچە كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ دەرمانمىدىن كەتتىم، يەنە ئۆلۈكۈم مۇشۇ چۆل ـ باياۋانلاردا قېلىپ قالمىسۇن» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، بۇلارنى باشقا يول بىلەن ــ دۇنيەرنىڭ قولىدا ئۆلتۈرۈشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ.

ــ قىزىم، بولمىسا سەن ماڭا قۇلاق سال ! مۇشۇ تاغنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە ئۇچ كۈنلۈك يولدا، بىر بۇلاقنىڭ بويىدا بىر تۇپ دەرەخ بار. ئاكاڭ شۇ دەرەخنىڭ شېخىدىن ئېلىپ كېلىپ تىكسە كارامەت يەل ـ يېمىشلىك بىر باغ بولىدۇ. ئاكاڭ كەلگەندە ئەنە شۇ دەرەخنىڭ شېخىدىن ئېلىپ كېلىشنى ئېيتقىن، ئۇنىمىسا يىغلاپ تۇرۇۋالغىن. ئەگەر ئاكاڭ كىمدىن ئاڭلىدىڭ دېسە، چۈشۈمدە كۆردۈم دېگىن، ــ دەپ ـ تۇ ـ دە ئۆزى قايتىپ كېتىپتۇ.

خېلىدىن كېيىن قىزنىڭ ئاكىسى قايتىپتۇ. ئاخشىمى ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسى گەپلىشىپ ئولتۇرغاندا سىڭلىسى:

ــ ئاكا، مۇشۇ تاغنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە ئۇچ كۈنلۈك يولدا بىر بۇلاق بار ـ كەن، ئۇ بۇلاقنىڭ بويىدا بىر تۇپ دەرەخ بارىكەن. ئەگەر شۇ دەرەخنىڭ شېخىدىن ئېلىپ كېلىپ تىكسە، دۇنيادىكى تۇرلۈك ـ تۇمەن يەل ـ يېمىشلەرنىڭ ھەممىسى بار بىر باغ بولغۇدەك. جېنىم ئاكا، ئەنە شۇنىڭ شېخىدىن ئېلىپ كېلىپ تىكىپ بەر ـ سىڭىزچۇ، ــ دەپتۇ.

سىڭلىسىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان ئاكىسى:

ــ قوي، بۇنداق بولمىغۇر گەپنى نەدىن ئاڭلىدىڭ؟ ــ دەپتۇ. سىڭلىسى بولسا:

ــ چۈشۈمدە كۆردۈم، جېنىم ئاكا، مېنى سىڭلىم دېسىڭىز ياق دېمەيسىز، ــ دەپ يىغلاپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ.

سىڭلىسىنىڭ تەلىپىنى قىيالماستىن ئاكىسى «خوپ» دەپتۇ ۋە ئەتىسى يولغا راۋان بوپتۇ. ئاردىدىن بىر يېرىم كۈن ئۆتۈپ يولنىڭ يېرىمىغا كەلگەندە، بالىنىڭ ئالدىدىن ئاپپاق ساقاللىق ۋە ئۇزۇن ھاسا تايانغان بىر بوۋاي چىقىپ قاپتۇ. بالا سالام بېرىپ ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا، بوۋاي بالىنى توختىتىپ:

ــ يول بولسۇن بالام، نەگە ماڭدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. بالا شۇ كۈنپېتىش تەرەپتىكى بۇلاق بويىدىن دەرەخ شېخى ئېلىپ كېلىشكە كېتىپ بارغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

ـــ ھەي، بالام، خەتەرلىك سەپەرگە چىقىپسەن. خەير، مەيلى، «يولۇاس ئىزدىدىن، يىگىت سۆزىدىن قايتماس» دېگەندەك، شۇنچە يول بېسىپ كەپسەن، ئەمدى بېرىۋەر-گىن. لېكىن، بالام، قۇلىقىڭدا تۇتقىنكى، سەن دېگەن ئۇ دەرەخ دۇنيادىكى ماكانىدا. ئۇ يەر دۇنيادىن كېچە - كۈندۈز خالىي بولمايدۇ. ئۇ دەرەخنىڭ شېخىدىن ئالماقچى بولۇپ بارغان قانچە - قانچە ئادەملەر دۇنيادىكى قولىدا ئۆلۈپ كەتكەن. سەن يەنە بىر يېرىم كۈندىن كېيىن يېتىپ بارىسەن. يېتىپ بارغاندىن كېيىن يىراق بىر يەر-دە مۆكۈپ تۇرغىن. كۈن چۈش بولۇپ تازا قىزىغان چاغدا دۇنيادىكى ھەممىسى چۈشلۈك غىزاغا كىرىپ كېتىدۇ. ئەنە شۇ چاغدىلا شاختىن سۈندۈرۈپ قاچ. ئەگەر دۇنيادىكى تۈيۈپ قېلىپ قوغلاپ چىققۇدەك بولسا، كەينىڭگە قارىماستىن قېچىۋەرگىن. ئالتۇن بېرىمەن دېسىمۇ، يامبۇ بېرىمەن دېسىمۇ، يالۋۇرسىمۇ، دوق قىلسىمۇ كەيـ-نىڭگە قارىماي قاچ. كەينىڭگە قارىساڭ تۇتۇلىسەن، قارىمىساڭ قۇتۇلىسەن. ئاق يول بولسۇن، ئىشىڭ ئوڭۇشلۇق بولسۇن، مەقسىتىڭگە يەت بالام. ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر، ـــ دەپ بوۋاي ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ساقىلىنى سىلاپتۇ - دە، كېتىپتۇ. بالا:

ـــ ئېيتقانلىرى كەلسۇن، ئاتا! ـــ دەپ ئۆز يولىغا قاراپ كېتىپتۇ. ئارىدىن بىر يېرىم كۈن ئۆتكەندىن كېيىن كەڭ بىر سايغا يېتىپ كەپتۇ. قارىسا، ساينىڭ ئىچى ئاپپاق ئۇستىخانلارغا تولۇپ كەتكەن. بۇلار شۇ دەرەخنىڭ شېخىدىن ئېلىشقا كېلىپ دۇنيادىكى قولىدا ئۆلۈپ كەتكەن ئادەملەرنىڭ ئۇستىخانلىرى ئىكەن. ساينىڭ ئۇ قاپتىلىدا پارقىراپ ئېقىپ تۇرغان بىر بۇلاق، ئۇنىڭ بويىدا يوغان، بۇك، ياپيېشىل بىر تۇپ دەرەخ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا يۇرگەن نۇرغۇن دۇنيادىكى كۆرۈنۈپتۇ. بالا «مەن ئىزدەپ كەلگەن دەرەخ شۇ بولسا كېرەك» دەپ، ھېلىقى بوۋاينىڭ سۆزلىرىنى ئەس-لەپتۇ - دە، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ يوشۇرۇنۇپ يېتىپتۇ.

كۈن چۈش بولغاندا تاغ - تاشلارنى تىترىتىپ قاتتىق جاراڭلىغان بىر ئاۋاز چىقىپتۇ- دە، ئۇياق - بۇياقتىن دۇنيادىكى كېلىپ بىر تۆشۈككە كىرىپ كېتىپتۇ. تاشقىرىدا ھېچكىم قالماي جەمجىتىلىق باسقاندا بالا ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، دەرەخنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ - دە، بىر تال شېخىنى سۈندۈرۈۋېلىپ قېچىپتۇ، لېكىن سەزگۈر دۇنيادىكى «چارس» قىلىپ سۈنغانلىقىنى ئاڭلاپ چىقىپ بالىنى قوغلاپتۇ.

ـــ ھەي، ئادەمزات، توختا! مە ساڭا ئالتۇن، مە ساڭا يامبۇ، توختا! ھېچ بولمـ-سا كەينىڭگە بىر قارا، ـــ دەپ دۇنيادىكى قوغلاپ مېڭىپتۇ، ئالداپ بېقىپتۇ، دوق قـ-لىپ بېقىپتۇ، لېكىن بالا ھېچ توختىماي ۋە كەينىگىمۇ قارىماي قېچىپ قۇتۇلۇپ كېتىپتۇ.

بالا ئۇياققا ئۇچ كۈن، بۇياققا ئۇچ كۈن ـــ ئالتە كۈن يول مېڭىپ، يەتتىنچى

كۇنى ئۆز ئۆڭكۇرىگە يېتىپ كەپتۇ. ئاخشىمى ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسى مەسلىھەتلىشىپ، شاخنى بىر تۇزلەڭگە تىكىپتۇ. ئەتىسى ئۆڭكۇردىن چىقىپ قارىسا، شاخ تىكىلگەن تۇزلەڭدە شۇنداق بىر باغۇبوستان پەيدا بوپتۇكى، خىلمۇخىل يەل ـ يېمىشلەر پىشىپ تۇرغان، رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلىپ تۇرغان، تۇرلۈك ـ تۇمەن قۇشلار سايرىشىپ تۇرغان، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆلدە بېلىقلار ئۆزۈشۈپ ئويناپ يۈرگەن. بۇنى كۆرگەن ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسى باغدا خۇشال سەيلە قىلىپ، كۆڭۈل ئېچىپ يۈرۈپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئارىدىن بىر نەچچە كۈنلەر ئۆتۈپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ يەنە شۇ تاغقا ئوۋغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ ئوۋ ئوۋلاپ يۈرگەندە، ئۇنىڭ ئالدىغا ھېلىقى كېيىك پەيدا بوپتۇ ـ دە، بۇرۇنقىدەك قاراپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ ئاتماقچى بوپتىكەن، نېرىراق قېچىپ بېرىپ يەنە قاراپ تۇرۇپتۇ، يەنە ئاتاي دېسە، يەنە نېرىراق قېچىپ بېرىپ پادىشاھنى ھېلىقى باغقا ئەگەشتۈرۈپ ئاپىرىپتۇ ـ دە، ئۆزى غايىب بوپتۇ. ئاكىسى ئوۋغا كېتىپ، سىڭلىسى باغدا ئويناپ يۈرگەنىكەن. قىز پادىشاھنى كۆرۈپ قېچىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ يەنە خاپا بولۇپ قايتىپتۇ.

پادىشاھنىڭ خاپا بولۇپ قايتقانلىقىنى كۆرگەن خوتۇنلىرى يەنە ھال سوراپتۇ. پادىشاھ ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈپ كۆرگەنلىرىنى يەنە سۆزلەپ بېرىپتۇ.

بالىلارنىڭ تېخىچىلا بار ئىكەنلىكىنى بىلگەن پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنلىرى دەرۇ مەستان كەمپىرگە نۇرغۇن ئالتۇنلارنى بېرىپ، ئۇنى يەنە ئەۋەتىپتۇ.

مەستان كەمپىر بۇ قېتىم ئۆزى كۆرگەن يول بىلەن توپتوغرا ھېلىقى ئۆڭكۇرگە كەپتۇ. لېكىن، ئۆڭكۇرگە كىرىشتىن ئىھتىيات قىلىپ، ئاكىسىنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى بىلىش ئۈچۈن بىر يەردە ماراپ يېتىپتۇ.

قىزنىڭ ئاكىسى شۇ كۈنى ئوۋغا كېتىپ، سىڭلىسى يالغۇز قالغانىكەن. قىز مەستان كەمپىرنى كۆرۈپ قېلىپ ئۆڭكۇرگە كىرىپ كېتىپتۇ ـ دە، ئۆڭكۇرنىڭ ئېغزىنى ئېتىۋاپتۇ. كەمپىر بۇنىڭدىن ئاكىسىنىڭ يوقلۇقىنى بىلىپ، ئۆڭكۇرگە كىرىپ ئۇنى ئېچىش ئۈچۈن كۆپ ھەرىكەت قىلىپ كۆرۈپتۇ، لېكىن ئۆڭكۇرنىڭ ئاغزىغا توسالغان ئېغىر تاشلارنى كۆتۈرۈشكە كۈچى يەتمىگەندىن كېيىن:

ـــ قىزىم، ئۆڭكۇرنى ئاچ، مانا ساڭا چىرايلىق كىيىم ـ كېچەك ھەم ياخشى يېمەكلىكلەرنى ئېلىپ كەلدىم، ـــ دەپ قىزنى ئالداپ كۆرۈپتۇ.

قىز ئۇنىڭ ئالدىغىنىغا كۆنمەپتۇ ۋە ئۆڭكۇرنى ئاچماپتۇ.

ـــ ماڭا سىلىنىڭ ھېچنېمىلىرى كېرەك ئەمەس. قاياقتىن كەلگەن بولسىلا شۇ

ياققا كەتسىلە. بولمىسا، ھازىر ئاكامنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى. ئەگەر ئۇ كېلىپ قالسا، سىلىنى ئۆلتۈرىدۇ، ــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

ھەرقانداق ئالداشلار بىلەن قىزنى ئۆڭكۈردىن چىقىرالمىغان ۋە چىقىرىشقا كۆزى يەتمىگەن مەستان كەمپىر ئىلاجسىز ئۇلارنى باشقا يول بىلەن ئۆلتۈرۈش پىكرىگە كەپتۇ- دە:

ــ قىزىم، مېنىڭ ئېيتقان سۆزۈم راستمىكەن؟ مەن دېگەن دەرەخنىڭ شېخىنى ئەكېلىپ تىكىپتىكەنسىلەر، ياخشى باغۇبوستانلىققا ئىگە بولۇپ قاپسىلەر. ئەمدى بىر مەسلىھەت بېرەي، ئاڭلىغىن. مۇشۇ تاغنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە، ئۇچ كۈنلۈك يولدا بىر ئۆڭكۈر بار. ئەنە شۇ ئۆڭكۈردە ھۆرلىقاخان دېگەن بىر قىز ياشايدۇ. ئاكاڭ كەل- گەندە ئەنە شۇ قىزنى ئەكېلىپ بېرىڭ، دەپ تۇرۇۋالغىن. ئۇنىمىسا، يىغلاپ تۇرۇۋال. ئەگەر ئۇ قىزنى ئېلىپ كەلسەڭلار، ساڭا ھەدە بولىدۇ. ئاكاڭ بىر ياقلارغا كەتكەندە سەن زېرىكىپ قالمايسەن. ئۆڭكۈرنىڭ ئالدىغا ئىككى تال كەمپۈت قويۇپ كېتىمەن، ئاكاڭ كەلگەندە ئىككىڭلار يەڭلار، ــ دەپ ئوغا سېپىلگەن يېمەكلىكلەرنى ئۆڭكۈرنىڭ ئالدىغا قويۇپ، ئۆزى قايتىپ كېتىپتۇ.

شۇ ئارىدا بۇ بالىلارنى بېقىپ چوڭ قىلغان ھېلىقى كېيىك يۈگۈرۈپ كەپتۇ - دە، كەمپۈتلەرنى ئېلىپ، ئۇزاق بىر دەريادا ئاپىرىپ تاشلىۋېتىپتۇ.

بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن قىزنىڭ ئاكىسى كەپتۇ. ئاكا - سىڭىل ئاخشىمى گەپ- لىشىپ ئولتۇرغاندا، سىڭلىسى:

ــ ئاكا، مۇشۇ تاغنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە بىر ئۆڭكۈر بار ئىكەن. شۇ ئۆڭ- كۈردە ھۆرلىقاخان دېگەن بىر قىز ياشايدىكەن. ئەنە شۇ قىزنى ئەكەلسىڭىز، ماڭا ھەدە بولاتتى، سىز ئۇۋىغا كەتكەن چاغلاردا مەن ئۇنىڭ بىلەن ئويناپ - كۈلۈپ، زې- رىكمەي يۈرەتتىم، بولمىسا ناھايىتى زېرىكىپ كېتىدىكەنمەن، ــ دەپتۇ.

ــ بۇنى كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟ بولمىغان گەپلەرنى قويساڭچۇ سىڭلىم، ــ دەپتۇ ئاكىسى.

ــ چۇشۇمدە كۆردۈم ئاكا، ــ دەپتۇ سىڭلىسى.

ــ ئۇنداق نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلما سىڭلىم، ــ دەپتۇ ئاكىسى.

ــ ئەنىغۇ، دەرەخنىڭ شېخىنى ئەكېلىپ تىكىۋىدۇق قانداق ياخشى باغۇبوستا- نلىققا ئىگە بولۇپ قالدۇق. ئەمدى ھەدىلىك بولۇپ قالسام ياخشى ئەمەسمۇ! ــ دەپتۇ سىڭلىسى.

ــ ھەي سىڭلىم، ئۇ دەرەخنىڭ شېخىنى ئېلىپ كەلگۈچە ئېغىر خەتەرلەرگە يو- لۇقتۇم، ئۇنى سەن بىلمەيسەن، ئۆلۈكۈم دېۋىلەرنىڭ قولىدا قېلىشقا ئاز قالدى. بۇ

ئارزۇيۇڭدىن ۋاز كەچ سىڭلىم! ــ دەپتۇ ئاكىسى.

ــ ئەگەر مېنى سىڭلىم دېسىڭىز، شۇ قىزنى ئەكېلىپ بېرىڭ، ــ دەپ يىغلاپ تۇرۇۋاپتۇ سىڭلىسى.

ئاكىسى سىڭلىسىنىڭ كۆز يېشىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى قىيالماستىن، يەنە «خوپ» دەپتۇ ۋە ئەتىسى يولغا چىقىپتۇ. ئۇ ماڭە ـ ماڭە بىر يېرىم كۈن ئۆتكەندە، يەنە ئۇنىڭغا ئۇزۇن ھاسا تايانغان ئاپپاق ساقاللىق بىر بوۋاي يولۇقۇپتۇ.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۈم ئاتا، ــ دەپ سالام بېرىپتۇ بالا.

ــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام بالام، نەگە ماڭدىڭ؟ يول بولسۇن! ــ دەپ سوراپتۇ بوۋاي.

ــ مۇشۇ تاغنىڭ ئۆڭكۈرىدە ھۆرلىقاخان دېگەن بىر قىز بارمىش، مەن شۇ قىزنى ئالغىلى كېتىپ بارىمەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بالا.

ــ يامان يولغا مېڭىپسەن بالام. ئۇ قىزنى ئالمەن دەپ تالاي ـ تالاي ئادەملەر تاشقا ئايلىنىپ كەتكەن. مەيلى بالام، يولغا چىققاندىن كېيىن يولۇڭدىن قايتما، لېكىن مېنىڭ سۆزلىرىمنى قۇلىقىڭدا مەھكەم تۇت. يەنە بىر يېرىم كۈن ماڭغاندىن كېيىن ئۆڭكۈرگە يېتىپ بارىسەن. ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىدا تۇرۇپ «ھۆرلىقاخان!» دەپ بىر قېتىم ۋارقىراپلا جىمجىت تۇرۇۋال. بىردەم تۇرغاندىن كېيىن يەنە شۇنداق ۋارقىرىغىن ـ دە، جىمجىت تۇرۇۋال. ئۇچىنچى قېتىم يەنە ۋارقىراپ، يەنە جىمجىت تۇرۇۋال. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىدىن «ۋارقىرا، ۋارقىرا، ۋارقىرا» دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ، لېكىن سەن زادىلا ۋارقىرىمىغىن. ئاق يول بولسۇن، ئىشىڭ ئوڭۇشلۇق بولسۇن، بالام، ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر! ــ دەپ بوۋاي ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ دۇئا قىپتۇ ـ دە، كېتىپتۇ.

بالا يولىنى داۋام قىپتۇ. ئارىدىن بىر يېرىم كۈن ئۆتۈپتۇ. بىر يەرلەرگە كېلىپ قارىسا، ئادەمگە ئوخشىشىدىغان نۇرغۇن تاشلار تۇرغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھۆرلىقاخاننى ئالمىز دەپ كېلىپ تاشقا ئايلىنىپ كەتكەن كىشىلەر ئىكەن.

بالا ئۆڭكۈرنىڭ ئالدىغا كېلىپ «ھۆرلىقاخان!» دەپ ۋارقىراپتۇ، بىردەم تۇرغاندىن كېيىن «ھۆرلىقاخان!» دەپ يەنە ۋارقىراپتۇ، ئۇچىنچى قېتىم يەنە بىر ۋارقىراپ جىمجىت تۇرۇۋاپتۇ.

بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىدىن «ۋارقىرا، ۋارقىرا، ۋارقىرا!» دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ، لېكىن بالا بوۋاينىڭ ئېيتقانلىرىنى ئەسلەپ زادى ۋارقىرىماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ھۆرلىقاخان «مېنىڭ سىرىمنى بىلىدىغان بۇ قانداق ئەقىللىك ئادەمزات» دەپ ئۆڭكۈردىن چىقىشى بىلەنلا، بالا ئۇنىڭ بىلىكىدىن مەھكەم تۇتۇۋاپتۇ.

شۇ چاغدا قىز:

ــ مەقسىتىڭنى ئېيتقىن، ساڭا نېمە كېرەك؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

بالا ئۆزىنىڭ مەقسەتلىرىنى ئېيتقاندىن كېيىن، ھۆرلىقاخان رازىلىق بىلدۈرۈپ بالا بىلەن مېڭىپتۇ.

شۇ ئارىدا تاشقا ئايلىنىپ كەتكەن ھېلىقى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى يەنە ئەسلىگە كەپتۇ ـ دە، بالىغا نۇرغۇن رەھمەتلەرنى ئېيتىپ ئۆز يۇرتلىرىغا راۋان بوپتۇ.

بالا ھۆرلىقاخاننى ئۆزى تۇرغان ئۆڭكۇرگە ئېلىپ كەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ ئۇچى ئوينىاپ ـ كۈلۈپ ياشاشقا باشلاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھ يەنە ئوۋغا چىقىپ، شۇ تاغدا ئوۋ ئوۋلاپ يۈرگەندە ئالدىدىن يەنە ھېلىقى كېيىك چىقىپتۇ. يەنە ئۆتكەنكى قېتىملاردىكىدەك پادىشاھنى مەلىكە قىلىپ، ھېلىقى باغقا ئەگەشتۈرۈپ كەپتۇ ـ دە، سەيلە قىلىپ يۈرگەن بالارنىڭ يېنىدا تۇرۇۋاپتۇ.

پادىشاھ باغقا كىرىپ قارىسا، ئىككى قىز ۋە بىر ئوغۇل ئوينىاپ يۈرگەن، ئۇلارنىڭ يېنىدا بىر كېيىك تۇرغان. بۇلارنى كۆرگەن پادىشاھ ھەيران بولۇپ ئاتتىن چۈشۈپتۇ ـ دە، ئۇنى بىر دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، ئۆزى بالىلار تەرەپكە قاراپ كەپتۇ.

بالىلار يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالام بېرىپتۇ ۋە ئۇنى ھۆرمەت بىلەن كۈتۈۋېلىپ باغنىڭ ئەڭ ياخشى جايىغا ــ گۈللەرنىڭ ئارىسىغا جاي تەييارلاپ ئولتۇرغۇزۇپتۇ. ھۆرلىقاخان تۇرلۇك ـ تۇرلۇك تائاملارنى تەييارلاپ، خىلمۇخىل يەل ـ يېمىشلەرنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا تۆكۈپ، ئۇنى ياخشى مېھمان قىپتۇ. ئاتا ـ بالىلار بىر يەردە ئولتۇرۇپ، بىر داستىخاندا تاماق يەپ تۇرسىمۇ، ئاتىسى بالىسىنى، بالىسى ئاتىسىنى تونۇماپتۇ.

پادىشاھ بۇ يەردە پۈتۈن كۈن مېھمان بولۇپ، باغنى ئايلىنىپ راسا تاماشا قىپتۇ، ئاندىن ئۇلارنى كېلەر جۈمە كۈنىگە مېھمانغا تەكلىپ قىلىپ قايتىپتۇ. ھۆرلىقاخان پادىشاھنىڭ خۇرجۇنىغا ھەر تۇرلۇك يەل ـ يېمىش ۋە سۇرلەنگەن گۆشلەردىن توشقۇزۇپ سېلىپ بېرىپتۇ.

پادىشاھ ئېلىپ كەلگەن ھەرتۇرلۇك يەل ـ يېمىش ۋە سۇرلەنگەن گۆشلەرنى كۆرگەن خوتۇنلىرى ھەيران بوپتۇ. ئۇلاردىن بىرسى:

ــ بۇ يەل ـ يېمىش ۋە سۇرگۆشلەرنى نەدىن ئەكەلدىلە؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ھەي خوتۇن، ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈپ بىر تاغ پادىشاھنىڭ بېغىغا توغرا كېلىپ قالدىم. ئۇلار مېنى راسا مېھمان قىلدى، بۇ نەرسىلەرنى شۇلار بەردى. مەن ئۇلارنى جۈمە كۈنىگە تەكلىپ قىلىپ كەلدىم. سىلەر ياخشىراق تەييارلىق قىلىپ قويۇڭلار، ــ

دەپتۇ پادىشاھ.

خوتۇنلار شۇ كۈندىن باشلاپ تەييارلىققا كىرىشىپتۇ.

جۈمە كۈنى پادىشاھ پۈتۈن لەشكەر باشلىقلىرىنى چاقىرىپ:

ــ تەختىمدىن تارتىپ تاغنىڭ ئېتىكىگىچە يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە لەشكەرلەرنى قاتار قىلىپ تىزىڭلار. بۈگۈن تاغ پادىشاھى مېھماندارچىلىققا كېلىدۇ، ــ دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ.

لەشكەر باشلىقلىرى پادىشاھنىڭ ئېيتقىنىدەك، لەشكەرلىرىنى تەختىنىڭ يېنىدىن تارتىپ تاغنىڭ ئېتىكىگە يەتكۈچە يولنىڭ ئىككى چېتىگە قاتار قىلىپ تۇرغۇزۇپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرلىرىنى ئېلىپ، مېھمانلارنى قارشى ئېلىشقا يولغا چىقىپتۇ.

بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ئاكا ـ سىڭىل، ھۆرلىقاخان ۋە كېيىك تاغدىن چۈشۈشكە باشلاپتۇ. پادىشاھ بۇلارنى قارشى ئېلىپ، ئۆيگە باشلاپ كەپتۇ ـ دە، ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز تاماشا قىلىپ بېرىپتۇ، شەھەرلىرىنى ئايلاندۇرۇپ كۆرسىتىپتۇ. كېيىن گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ، پادىشاھ ھۆرلىقاخانغا:

ــ بۇ بالىلار كىمنىڭ بالىلىرى؟ ــ دەپ سوئال بېرىپتۇ.

ــ بۇ بالىلار ئەنە شۇ كېيىكنىڭ بالىلىرى، ــ دەپتۇ ھۆرلىقاخان.

ھۆرلىقاخاننىڭ بەرگەن جاۋابىغا ھەيران قالغان پادىشاھ:

ــ بۇ قىزىق گەپقۇ، كېيىكمۇ ئادەم تۇغامدىكەن؟ ــ دەپ ئەجەبلىنىپتۇ.

ــ ئادەم كۈچۈك تۇغقان يەردە، كېيىك ئادەم تۇغالمامدىكەن؟ ــ دەپتۇ ھۆرلىقاخان. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ پادىشاھ پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپتۇ ـ دە، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، خوتۇنلىرىغا قاراپتۇ. ئۇنىڭ خوتۇنلىرى سىرنىڭ ئاشكارا بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ زۇۋان سۈرمەپتۇ. چوڭ خوتۇنى گەپنى بۇراپ:

ــ مېھمانلار ئۆيدە ئولتۇرۇۋېرىپ زېرىكىپ قالدىمكىن، تاماشا قىلدۇرسىلىچۇ؟ ــ دەپتۇ. پادىشاھ مېھمانلارغا قاراپ:

ــ كۆڭلۈڭلار نېمىنى خالايدۇ مېھمانلار؟ خىزمەتكىلار ئۈچۈن تەييارمەن! ــ دەپتۇ.

ــ ئەگەر پادىشاھى ئالەمگە مالال كەلمىسە، شۇ شەھەر خەلقىگىزنىڭ چوڭىدىن ـ كىچىكىگىچە ئەر ـ ئاياللارنىڭ ھەممىسىنى بىر كۆرسەك دېگەن تىلىكىمىز بار ئىدى، ــ دەپتۇ ھۆرلىقاخان.

ــ جېنىم بىلەن. مېھمانلار، قانداق قىلىپ كۆرۈشنى خالايسىلەر؟ ھەر بىر ئۆيگە ئەكىرىپ كۆرسىتەيمۇ ياكى ھەممىسىنى بىر يەرگە توپلاپ كۆرسىتەيمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— ئۆيمۇئۆي كىرىشكە ۋاقىت كۆپ كېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىسىنى ساراي دەرۋازىسىدىن ئۆتكۈزسىلە، بىز شۇ دەرۋازا ئالدىدا تۇرۇپ كۆرسەك دەيمىز، — دەپتۇ ھۆرلىقاخان. شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ ۋەزىرلىرىگە:

— بۈگۈن شەھەرنىڭ بارلىق خەلقى ساراي دەرۋازىسىدىن ئۆتسۇن! — دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ. ۋەزىرلەر قول ئاستىدىكىلەرگە بۇيرۇق بېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ بۇيرۇق شەھەردىكى چوڭ - كىچىك، ئەر - ئايال ھەممىسىگە يېتىپتۇ.

كۈن چۈشتىن ئۆتۈپ پېشىن بولغاندا پادىشاھ مېھمانلار بىلەن دەرۋازىغا چىقىپ-تۇ. ھۆرلىقاخان ئوغۇلىنى دەرۋازىنىڭ بىر تەرىپىگە، قىزىنى ئىككىنچى تەرىپىگە قو-يۇپ، ئۆزى كېيىك بىلەن بىر چەتتە قاراپ تۇرۇپتۇ.

ئانچە ئۆتمەي يېڭى كىيىملىرىنى كىيىشكەن شەھەر خەلقى توپ - توپ بولۇپ دەرۋازىدىن ئۆتۈپتۇ. ھېچكىم قالمىغاندىن كېيىن ھۆرلىقاخان پادىشاھقا قاراپ:

— پادىشاھى ئالەم، مېنىڭچە، ھەممە ئادەملەر ئۆتمىگەندەك قىلىدۇ، بىرەر بۇلۇڭ - پۇچقاقتا قېپقالغان كىشىلەردىن يوقمىدۇ؟ — دەپتۇ.

پادىشاھ لەشكەر باشلىقلىرىغا قاراپ:

— ھەر بىر ئۆيگە بىردىن لەشكەر ئەۋەتىپ سۈرۈشتۈرۈپ كۆرۈڭلار، قالغان كىشىلەر بولسا دەررۇ دەرۋازىدىن ئۆتسۇن! — دەپ بۇيرۇپتۇ.

لەشكەر باشلىقلىرى لەشكەرلىرىنى ئۆيمۇئۆي ئىزدەتىپتۇ. شۇ چاغدا بىر لەش-كەر ئېغىلدىكى كاتەكتە سولاقلىق تۇرغان بىر خوتۇننىڭ دەرۋازىدىن ئۆتمەگەنلىكىنى خەۋەر قىپتۇ.

— مەيلى، ئۇمۇ ئۆتسۇن، ئادەم بالىسى ئەمەسمۇ، مېھمانلار ئۈنىمۇ كۆرسۇن، — دەپتۇ پادىشاھ.

بىر ۋاقىتتىن كېيىن چاچلىرى پاقپىيىپ، چىرايى سامانەك سارغىيىپ كەتكەن بىر خوتۇننى ئىككى كۆزەتچى ھەيدەپ كېپتۇ. ئۇ خوتۇن دەرۋازىغا يېقىن كېلىشى بىلەنلا بىر ئەمچىكىنىڭ سۈتى ئوغلىنىڭ، بىر ئەمچىكىنىڭ سۈتى قىزىنىڭ ئاغزىغا تىرىلداپ ئېتىلىپتۇ.

ئەنە شۇ چاغدا ھۆرلىقاخان كۆچىلىككە قاراپ:

— ئاننىنى بالا، بالىنى ئانا بىلەن ۋە ئاتىنى بالا، بالىنى ئاتا بىلەن تېپىشتۇر-دۇم. ئۇلارنى بىر - بىرىدىن ئايرىپ، ئەيىبسىز ئاننىڭ ئالدىغا كۈچۈكلەرنى تاشلە-غانلار پادىشاھنىڭ مۇنۇ چوڭ خوتۇنلىرى بىلەن مۇنۇ مەستان كەمپىر، — دەپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئاتا - ئانا ۋە بالىلار بىر - بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ يىغ-لىشىپ كۆرۈشۈپتۇ.

پادىشاھ شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا چوڭ خوتۇنلىرى بىلەن مەستان كەمپىرنى ئاساۋ ئاتلارغا سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇق بېرىپتۇ. پادىشاھنىڭ خىزمەتكارلىرى دەررۇ ئاساۋ ئاتلارنى كەلتۈرۈپ پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنلىرى ۋە مەستان كەمپىرنى شۇ ئاتلارنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ قويۇۋېتىپتۇ. ئاتلار چاپە - چاپە ھېلىقى تۆت خوتۇننى سۆرەپ، پارچە - پارچە قىلىپ تاشلاپتۇ.

ئاتا - ئانا بالىلىرى بىلەن ئەنە شۇنداق تېپىشقانكەن.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابلىمىت سادىق**.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (2)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

يېرىلىك تاشىم

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن. قەدىمكى زاماندا تەكتىماكان ناملىق بىر يۇرت بولغانكەن. ئۇ يۇرتنىڭ چېتىدە، تال باراڭلىق ھويلىدا مەشرەپ ئىسىملىك ئىشچان، مۆمىن بىر كىشى ياشىغانكەن. ئۇنىڭ ئىككى قىزى بولۇپ، چوڭى بۇخەلچەم بەش ياشقا، كىچىكى بۇمەرەم ئۈچ ياشقا تولغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە خوتۇنى ئۆلۈپ كېتىپتۇ. ئاتا قىزلىرىنىڭ يىغىسىغا چىدىماي بىر چوكانغا ئۆيلىنىپتۇ. چوكاننىڭ بۇرۇنقى ئېرىدىن يەتتە ياشلىق بىر ئوغۇل بالىسى بار ئىكەن، ئۇنى بىللە ئېلىپ كەپتۇ.

كۈنلەردىن كۈنلەر، ئايلاردىن ئايلار ئۆتۈپتۇ. چوكان قىزلارنى يامان كۆرۈپ، ئۆگەلەپ نانىڭ كۆيۈكىنى، ئاشنىڭ سۇيۇقىنى بېرىپ بېقىپتۇ. ئوغلىغا يېمەي يېگۈزۈپ، كىيمەي كىيگۈزۈپتۇ. شۇنداقتىمۇ قىزلار ئىشچان، زېرەك، پاكىز، ئوغۇل ھورۇن، لەقۋا، يۈزىنى ئايدا بىر يۇيمايدىغان بولۇپ چوڭ بوپتۇ.

بالىلار بالاغەتكە يېتىپتۇ. قىزلارنىڭ لايىقلىرى ھەرقاچان تەييار ئىكەن. ئوغۇلغا بولسا «ئانىسى مەككار، بالىسى ئەيىبكار» دېيىشىپ ھېچكىم قىز بېرىشمەپتۇ. چوكانىڭ بېشى قېتىپتۇ. ئۇيان ئويلىنىپ ـ بۇيان ئويلىنىپ ھېلىقى ئۆگەي قىزلىرىنى ئېسىگە ئاپتۇ.

ـــ ھوي، ماڭا قاراڭلار، ـــ دەپتۇ چوكان مەشرەپنىڭ پېشىنى تارتىپ، ـــ كېلىن ئىزدەپ يۈرگۈچە چوڭ قىزىمىزنى ئوغلىمىزغا نىكاھ قىلدۇرۇپ قويمايلىمۇ؟

ـــ كەلمەيدۇ راۋا، قىلمىغىن داۋا! ـــ دەپتۇ مەشرەپ خاپا بولۇپ. چوكان چالۋاقاپ:

ـــ شۇنداقمىدى؟ ئۇنداق بولسا مەندىن رەنجىمە! ـــ دەپلا قىڭراقنى قولىغا ئاپتۇ. مەشرەپ نائىلاج خوتۇنىنىڭ گېپىگە كۆنۈپتۇ. چوكان توي تەييارلىقىغا تۇتۇش قىپتۇ.

ئۆيدە بولۇۋاتقان سوقا ـ سۆھبەت، جەڭگى ـ جېدەلنى مەشرەپنىڭ كىچىك قىزى بۇمەرەم ئاڭلاپ قالغانكەن، ئاچىسىغا خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ. ئاچىسى يىغلاپ قاقشاپتۇ، «نى ئات، نى نومۇس! ماڭا ئاكامنى تاڭغان ئانام دېگەن بىنومۇس» دەپ زارلىنىپتۇ، قېچىپ كېتىش نىيىتىگە كېلىپ پۇرسەت كۈتۈپتۇ. ئانا كۆز ـ قۇلاق بولۇۋالغانلىقىتىن، ئۆيدىن چىقالماپتۇ. ئاخىرى «سۇ ئەكىرەي» دەپ پۇچۇق قاپاقنى يۇدۇپ ئىشكىـ

تىن چىقىۋاپتۇ. چىقىپتۇ ـ ده بېشى قايغان، پۇتى تايغان ياقلارغا مېڭىپتۇ، مېڭىپ-تۇ، مېڭىپتۇ. چۆل ـ جەزىرىلەردىن ئۆتۈپ بىر تاغقا بېرىپ قاپتۇ. ئېيتىشلارغا قا-رىغاندا، بۇ تاغ ئاسمانغا شوتا، زېمىنگە يوتا بولغۇدەك ھەيۋەت ئىكەن. قىزنىڭ تاغدىن ھالقىپ ئۆتۈشكە كۆزى يەتمەپتۇ. ئاخىرى گۈمبەزدەك قورام تاشنىڭ قېشىغا بېرىپ، مۇنۇ نەزمنى ئوقۇپ كۆز يېشىنى تۆكۈپتۇ:

— يېرىلىڭ تاشىم، يېرىلىڭ،
مەن ئىچىگە كىرىۋالاي.
يوقتۇر ماڭا بۇ ئالەمدە
سەندىن ئۆزگە پاناھ جاي.
بېشىمغا چۈشكەن ئۇل دەردىنى،
پاناھىڭدا خالىي بولاي.

تاشنىڭ رەھمى كېلىپ «ۋاك» كىدە يېرىلىپتۇ. قىز تاشنىڭ ئىچىگە كىرىۋاپتۇ. تاش قىزنى باغرىغا ئالغاندىن كېيىن جۈپلىشىپتۇ.

ئەمدى گەپنى قىزنىڭ ئۆيىدىكىلەردىن ئاڭلايمىز:

چوكان توي تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ، يۇرت، ئەلە ـ مەھەللە، ئىمام ـ مەزىنلەرنى تويغا تەكلىپ قىپتۇ. جامائەت يىغىلىپتۇ. ئەمما، قىز شۇ چاقىقچە «كۆل» بويىدىن قايتىپ كەلمەپتۇ. چوكان مەشرەپنى ئۆيدىن قوغلاپ:

— قىزىڭنى تېپىپ كەل! — دەپتۇ.

— ماقۇل خوتۇن، — دەپتۇ مەشرەپ ۋە خوتۇنىغا بىلىنىدۇرمەي ئاز ـ پاز يېـ-مەكلىك ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ. كۆل بويىغا بېرىپتۇ، تاپالماپتۇ. ئارقىسىغا يېنىپ ئىز قوغلاپ مېڭىپتۇ. ماڭە ـ ماڭە قورام تاش تۇۋىدە توختاپتۇ. تاش يېرىلىپ جۈپـ-لەشكەندە قىزنىڭ بىر ئۇرۇم چېچىنىڭ ئۇچى سىرتتا قالغانكەن. مەشرەپ ئىشىنىڭ تېگىگە يېتىپ تاشقا قاراپ مۇراجىئەت قىپتۇ:

— يېرىلىڭ تاشىم، يېرىلىڭ،
مەن قىزىمنى كۆرۈۋالاي،
يۈرەك ـ باغرىمغا تېڭىۋالاي.
بىر قولۇمدا چاي ئەكەلدىم،
بىر قولۇمدا بىر دەستە نان،

دەرقەم تۇرۇپ بېرىۋالاي.

قىز دادىسىنىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ ئىچ ئاغرىتىپتۇ، يىغلاپ كۆز يېشى قىپتۇ، ئەمما توي ئېسىگە چۈشۈپ، تاشقا دەپتۇ:

— يېرىلماڭ تاشىم، يېرىلماڭ تاشىم،
بىر ئوبدان ساقايدى باشىم.
مەن دادامنى كۆرمەيمەن،
يۈرەك - باغرىمغا تاڭمايمەن.
بۇرۇن ئىدى ئۆز دادام،
ئەمدى بولار قېيىنئاتام.

تاش يېرىلماپتۇ. دادا «ئاھ» ئۇرۇپ، تاش تۆۋىده بىر پەس تۇرۇپ قاپتۇ. مېھ-مانلار ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپتۇ. چوكان ئاچچىقلاپ پەش ئۇرۇپ، تاغقا قاراپ يول ساپتۇ. چوكان تاغقا يېتىپ بېرىپ:

— يېرىلمىڭ تاشىم، يېرىلمىڭ،
مەن قىزىمنى كۆرۈۋالاي،
يۈرەك - باغرىمغا تېڭىۋالاي.
ئېلىپ بېرىپ ئوغلۇمغا ئۇنى،
خىزمىتىمگە سېلىۋالاي.

دەپ يالغاندىن مۆڭلىنىپتۇ. قىز ئۆگەي ئانىسىنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ، غەزەپ-تىن مۇنداق دەپتۇ:

— يېرىلماڭ تاشىم، يېرىلماڭ،
تىنچ يېتىۋالاي بىر زامان.
يوقتۇر ماڭا ھېچبىر خۇۋلۇق،
ئۇنىڭ ئالدىدا ھەرزامان.
بۇرۇن ئىدى ئۆگەي ئانام،
ئەمدى بولغۇسى قېيىنئانام.

تاش يېرىلماپتۇ. چوكان قىزنى تىللاپ، تاشنى قارغاپ كېتىپتۇ. ئوغۇل كەپتۇ ۋە تاشقا قاراپ دەپتۇ:

— يېرىلمىڭ تاشىم، يېرىلمىڭ،
مەن سىڭلىمنى كۆرۈۋالاي،
يۈرەك ـ باغرىمغا تېڭىۋالاي.
ئېلىپ كېتىپ ئۇنى ئۆيگە،
نىكاھىمغا ئېلىۋالاي.

قىز ئاكىسىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلىپ، تاشقا يالۋۇرۇپ:

— يېرىلماڭ تاشىم، يېرىلماڭ،
مەن ئاكامنى كۆرمەيمەن،
يۈرەك ـ باغرىمغا تاڭمايمەن.
بۇرۇن ئىدى جانجىگىرىم،
ئەمدى بولماقچى كۆيەرىم.

دەپتۇ. تاش يېرىلماپتۇ. ئاكا تاشقا تەلمۈرۈپ، قىزنىڭ چېچىنى تارتىپ يالۋۇرۇپ بىر پەس يىغلاپ ـ يىغلاپ كېتىپ قاپتۇ. بۇمەرەم ئاچىسىغا چىدىمايدىكەن. بۇخەلچەم سىڭلىسىنىڭ غېمىدە ئىكەن. شۇنداق تۇرغاندا، بۇمەرەم ئەھۋالنى ئۇقۇپ تاغنى ئىز-دەپ تېپىپتۇ. تاشقا يۇزىنى سۈركەپ، مۇنۇ نەزمنى ئوقۇپتۇ:

— يېرىلمىڭ تاشىم، يېرىلمىڭ،
مەن ئاچامنى كۆرۈۋالاي.
يېتىم بىچارە ئاچامنى
يۈرەك ـ باغرىمغا تېڭىۋالاي.
ھەمراھ بولۇپ جان ئاچامغا،
يىراقلارغا كېتىۋالاي.

سىڭلىسىنىڭ مۇڭلىرى ئاچىسىنىڭ يۈرىكىگە يېتىپتۇ. ئاچا خۇش بولۇپ:

— يېرىلمىڭ تاشىم، يېرىلمىڭ،

مەن سىڭلىمنى كۆرۈۋالاي.
قالغان ئىدى بىرلا ئۆزى،
يۈرەك ـ باغرىمغا تېڭىۋالاي.
ئېلىپ قۇچىقىمغا ئۇنى،
دىدارىغا قېنىۋالاي.

دەپتۇ. تاش «ۋاك» كىدە يېرىلىپتۇ، بۇخەلچەم چىقىپ سىڭلىسى بۇمەرەم بىلەن كۆ-رۈشۈپتۇ، قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپتۇ، تاشقا رەھمەت ئېيتىپ خوشلىشىپتۇ، يۇرتنى تاشلاپ، تاغ بويلاپ كېتىشىپتۇ. كېتىۋېتىپ بىر دەرەخزارلىققا بېرىپ قاپتۇ. دەرەخ-لىقتە بىر كۆلچەك بار ئىكەن. ئۇسساپ چاڭقىغان بۇمەرەم سۇ ئىچمەك بوپتۇ. سۇدىن بۆرىنىڭ ھىدى كېلىدىكەن. ئاچىسى توسۇپ:

— ئىچمە، سىڭلىم، بۇ سۇنى،
كىرگىن مېنىڭ گېپىمگە.
ئۆتسە گېلىڭدىن بىر يۇتۇم،
ئايلىنىسەن بۆرىگە.

دەپتۇ. بۇمەرەم ماقۇل دەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

ئاچا ـ سىڭىل نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشىنى بىلمەيدىكەن. ئىشقىلىپ، كۈنچە-قىشقا قاراپ يەتتە كېچە ـ كۈندۈز مېڭىپ، يەنە بىر كۆلچەك بويىغا يېتىپتۇ. بۇمە-رەم خۇش بولۇپ، ئاچىسىدىن سوراپتۇ:

— بۇ سۇنى ئىچسەم بولامدۇ ئاچا؟
سۇدىن تۇلكىنىڭ ھىدى كېلىدىكەن.

— ئىچمە، سىڭلىم، بۇ سۇنى،
كىر ئاچاڭنىڭ گېپىگە.
ئىچسەڭ ئۇنى ناۋادا،
ئايلىنىسەن تۇلكىگە.

دەپتۇ بۇخەلچەم.

بۇمەرەم سۇغا قاراپتۇ، تۇلكە كۆرۈنمەپتۇ. ئىچىدە، ئاچام ئىچى تارلىق قىلىۋا-تامدۇ ـ نېمە؟ دەپ ئويلاپتۇ، شۇنداقتىمۇ لېۋىنى شوراپ ماڭىۋېرىپتۇ. ماڭە ـ ماڭە

يەنە بىر بۇلاق بويىغا بېرىپ قاپتۇ. بۇلاق سۈيىنى ئىچكەن ئادەم كېيىككە ئايلىنىپ قالىدىكەن. ئاچا ئەھۋالنى ئېيتىپ توسۇپتۇ. بۇمەرەم «ماقۇل ئاچا، ئىچمەيمەن» دەپ قويۇپ ئاچىسىنىڭ كەينىدىن يۈرۈپتۇ. ئۇ ئەسلىدە ئاچىسىغا تۈيدۇرماي، بىر پاي كەشتىنى بۇلاق بويىدا قالدۇرۇپ كەتكەنىكەن. بىر ھازا ماڭغاندىن كېيىن، «ۋاي، كەشتىم يولدا چۈشۈپ قاپتۇ...» دەپ ئارقىسىغا يېنىپتۇ ـ دە، بۇلاق بويىغا بېرىپ قاز-غۇچە سۇ ئىچىپتۇ، ئىچىپتۇ ـ يۇ، كېيىك بولۇپ قاپتۇ. يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ، ئورنى-غا كەلمەپتۇ. ئاخىرى بۇلاق بېشىدىن ئايرىلىپتۇ. بۇخەلچەم خېلى بىر يەرگە بېرىپ ئارقىسىغا قارىسا، بىر سۇر كېيىك ئەگىشىپ كېلىۋاتقۇدەك، ئۇنىڭ ئاغزىدا بىر پاي كەش ساڭگىلاپ تۇرغۇدەك. ئاچا ئەھۋالنى چۈشىنىپ كۆز يېشى قىپتۇ. كېيىك بۇ-خەلچەمنىڭ ئاياغلىرىغا ئۆزىنى سۇركەپ يېلىنىپتۇ. ئاچا ـ سىڭىل شۇ تەرىقىدە ئاھ ئۇرا ـ ئاھ ئۇرا يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. يولدا ئۇلارغا پاكىز بۇلاق سۇيى ئۇچراپتۇ. ئۇلار پاكىز سۇدىن ئىچىپ، پۇچۇق قاپاقنى سۇغا تولدۇرۇپتۇ. ئورمانلىق توگەپتۇ، دەشت ـ باياۋان باشلىنىپتۇ. بۇخەلچەم كېيىك سىڭلىسىنى يېتىلەپ، بويىنىنى قە-سىپ، قاپاقنى دولىسىغا ئېسىپ كېتىۋاتقانىكەن، ئالدىدىن ئوۋچىلار چىقىپ كەپتۇ. ئۇلار پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ نۆكەرلىرى ئىكەن. پادىشاھ قىزنىڭ ئالدىدا توختاپ:

ــ ئەي ساھىبجامال قىز، بەش كۈن ئوۋدا يۈرۈپ ھېچنېمە ئۇچرىتالمىغانىدىم. سېنى خۇدا يەتكۈزدى. كېيىكىڭنى ماڭا بەرگىن، قۇرۇق قول قايتالمايمەن شەھەرگە، تېگىشسەڭمۇ مەيلى بىباھا گۆھەرگە، ــ دەپتۇ. بۇخەلچەم بۇ گەپنى ئاڭلاپ يىغلاپتۇ، كېيىكنىڭ بېشىنى سلاپ، تىزلىنىپ يالۋۇرۇپتۇ:

ــ ئەي ھەزرىتى پادىشاھى ئالەم، سۇلتانى كېرەم، بىلسىڭىز بۇ مېنىڭ سىڭلىم بولىدۇ. رەھىم قىلىڭ، سىزگە باردۇر ھەر ئامال، تەلىپىڭىزدىن كېچىڭ، بىزنى قىلماي مالال!

پادىشاھ ھەيران بولۇپ سوراپتۇ:

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭ؟

بۇخەلچەم:

ــ ئەي پادىشاھ، سىز سورىمىسىڭىز، مەن ئېيتمىسام بولاتتى، خەير، بوپتۇ، ــ دەپ بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھنىڭ دىلى ئېرىپ تەلىپىدىن كېچىپتۇ. قىز سالام بېرىپ ئېڭىشكەندە دۇمبىسىدىكى قاپاقتىن سۇ تۆ-كۈلگەنىكەن، پادىشاھ خۇش بولۇپ مۇراجىئەت قىپتۇ:

ــ ئەي يېتىم قىز، ئۇچ كۈندىن بېرى ئۇسسۇز بىز، سۇيۇڭدىن بەرسەڭ بىر قوشۇق، تەلىپىم يوق بۇنىڭدىن ئوشۇق.

— سۇلتانى كېرەم، لەۋزىڭىز قالمىسۇن يېرىم، ئىچىڭ مانا قانغۇچە، — دەپ بىر ئاياق سۇ تەڭلەپتۇ قىز. پادىشاھ ئىشتىھا بىلەن سۈمۈرگىلى تۇرغاندا:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، توختاڭ، گېلىڭىزغا يىلان كىرىپ كېتىپ بارىدۇ، — دەپتۇ قىز.

پادىشاھ قارىسا سۇدا ھېچنېمە كۆرۈنمەپتۇ. ھەيران بولۇپ:

— قېنى يىلان؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز كۈلۈپ كېتىپ:

— ماڭا شۇنداق كۆرۈنگەن ئوخشايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ، — ئەمدى ئىچىڭىز بولىدۇ.

پادىشاھ ئاياقنى كۆتۈرۈپ، غۇر - غۇر ئۇچ يۇتۇم سۇ ئىچكەنىكەن، قىز توسۇپ دەپتۇ:

— توختاڭ پادىشاھ، گېلىڭىزغا قۇرت كىرىپ كېتىپ بارىدۇ.

پادىشاھ توختاپتۇ. سۇدا بىرەر نەرسە كۆرۈنمىگەندىن كېيىن، كايىپ كېتىپتۇ:

— سۇنى ئۆز قولۇڭ بىلەن بېرىپ، بىردەم ئۇنداق، بىردەم مۇنداق دەيسەن، سۇغا قارىسام سەن دېگەن نېمىلەر يوق. مېنى نېمانچە ئەخمەق قىلىسەن؟!

قىز كۈلۈپتۇ، كۈلۈپ تۇرۇپ سوراپتۇ:

— بايا سۇ ئىچمىگىلى ئۇچ كۈن بولدى دېدىڭىز، شۇ گېپىڭىز راستمۇ؟

— ئەزبىرايى خۇدا راست، — دەپتۇ پادىشاھ قەسەم ئىچىپ.

— ئۇنداق بولسا ئاڭلاڭ، — دەپتۇ قىز، — ئۇسسۇز قالغان ئادەمنىڭ ئۆپكىسى قۇرۇپ، يۇرىكى قورۇلۇپ قالىدۇ. بۇنداق چاغدا سۇدىن بېشىنى كۆتۈرمەي بىراقلا جىق ئىچىۋەتسە ئۆپكىگە سۇ چۈشىدۇ، يۇرەك يېرىلىپ ئادەم ئۆلىدۇ. سۇنى تىنىپ - تىنىپ ئالدىرىماي ئىچكەندە ئۆپكە، يۇرەك بىر باشتىن ياشىرىپ بارىدۇ - دە، ھايات قالىدۇ. بىلىسىڭىز ئى پادىشاھى ئالەم، مەن سىزنىڭ ياش جېنىڭىزنى دەپ شۇنداق دېگەنىدىم، ئەمدى قالغىنىنى ئىچىۋېرىڭ.

پادىشاھ قىزنىڭ چېچەن - زېرەكلىكىگە قايىل بولۇپ، رەھمەت ئېيتىپتۇ. سۇ - نىڭ قالدىسىنى ئىچىۋېتىپ، ئۆز چېدىر - بارگاھىغا قايتىپ كېتىپتۇ. ۋەزىرلەر بولغان ۋەقەنى ئاڭلاپ، پادىشاھقا مۇنداق مەسلىھەت بېرىپتۇ:

— پادىشاھى ئالەم، تۆت خوتۇنلىرىدىن بىرەر پەرزەنت كۆرمىدىلە، بۇنداق ئۆتۈپ كېتىشكە بولماس، بۇ دۇنيادىن تىمتاس. بىز ئاشۇ قىزنى ئۆزلىرىگە لايىق تاپتۇق، ئەمرلىرىگە ئالسىلا، تۇغۇپ بەرسە ئەجەب ئەمەس.

ئەسلىدە پادىشاھ بۇخەلچەمنىڭ ھۆسن - جامالىنى كۆرۈپ ئاشىق بىقارار بولغان، ئەقلىگە سۈيۇنگەنىكەن. ۋەزىرلەرنىڭ مەسلىھەتى ئۇنىڭ كۆتكەن يېرىدىن چە-

قىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا ئىنئام بېرىپ، قىزنى ئالدۇرۇپ كەپتۇ ۋە بۇخەلچەمنىڭ رازى-لىقىنى ئالغاندىن كېيىن ئوردىغا قايتىپ قىرىق كېچە - كۈندۈز توي - تاماشا ئۆتكۈزۈپ ئەمرىگە ئاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى قىز قورساق كۆتۈرۈپتۇ. پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنلىرى كۆنىمىگەن قويالماي قاپتۇ، «تۇغۇپ بەرسە بۇ چاپاق، بىزنىڭ ئىشىمىز چاتاق» دېيىشىپتۇ. قىزنىڭ ئاي - كۈنى يېقىنلاشقاندا، «باشلىرىنى تاراپ قويىلى خېنىم» دەپ كۆل بو-يىغا ئېلىپ چىقىپ كۆلگە ئىتتىرىۋېتىپتۇ.

شۇ كۈنلەردە پادىشاھ شىكاردا ئىكەن. قايتىپ كېلىپ ئۇدۇل كىچىك خوتۇنى بۇخەلچەم تۇرۇشلۇق قەسىرگە كىرسە، كېنىزەكلەر يىغلىشىپ ئولتۇرغۇدەك. پادىشاھ نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي سوراپتۇ:

— ھەي كېنىزەكلەر، نېمىگە يىغلايسىلەر؟

— ئېيتىشتىن قورقىمىز، بىر قوشۇق قېنىمىزدىن كەچسىلىكەن، — دەپتۇ كېنىزەكلەر يەرنى سۆيۈپ.

— كەچتىم، — دەپتۇ پادىشاھ.

— بۇنىڭدىن ئۈچ كۈن بۇرۇن، — دېيىشىپتۇ خوتۇنلار، — چوڭ خېنىم «پادى-شاھنىڭ كېلەر ۋاقتى بولدى، ئوردىنى ياساپ - جابدۇپ يولغا پايانداز سېلىپ قو-يۇڭلار» دېدى. ئىشنى تۈگىتىپ كىرسەك كىچىك خېنىم يوق. ئاڭلىساق چارباغقا سەيلىگە چىقىپ كۆل بويىدا تاماشا قىلغانكەن، لايغا تېيىلىپ، كۆلگە چۈشۈپ كې-تىپ چۆكۈپ كېتىپتۇ...

پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھوشىنى يوقىتىپتۇ. چوڭ خوتۇنلىرى چېكىسىنى ئۇ-ۋۇلاپ دېمىدە ئىچۇرۇپتۇ. پادىشاھ بىر ھازادىن كېيىن كۆزىنى ئېچىپ كۆل بويىغا بارسا، كېيىك كۆل لېۋىدە سۇغا قاراپ يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك. كېيىك پادىشاھنى كۆ-رۈپ ئاياغلىرىغا ئۆزىنى سۇركەپتۇ، بىر ئوردىغا، بىر كۆلگە قاراپ كۆز يېشىنى تۆ-كۈپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ ھەركۈنى كۆل بويىغا كېلىپ تۇرىدىكەن. كېيىكمۇ پادىشاھ قېشىدا پەيدا بولىدىكەن. بۇنىڭدىن پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنلىرى خۇدۇكسە-نىپ ۋەھىمگە چۈشۈپتۇ - دە، بىر كۈنى كۈسۈلدىشۇالغاندىن كېيىن، بىرسى ئاغ-رىپ قالغان بولۇپ تەكىيە تۈتۈپ يېتىۋاپتۇ. بۇ، تۆت خوتۇنى ئىچىدە پادىشاھ ياخشى كۆرىدىغىنى ئىكەن. شەھەردىكى نامدار تېۋىپ، يېتىشكەن ئۆلىمالارنى ئوردىغا يىغىپ تومۇرىنى تۇتقۇزۇپتۇ، دورا ياستىپ، ئايىتى شىپا ئوقۇتۇپتۇ. «جىننىڭ قەستى شاپ-تۇلدا» بولغاچقا، خوتۇن مىدىرلىمايلا يېتىۋېرىپتۇ. پادىشاھ قايغۇرۇپ، ئۆزى كېلىپ سوراپتۇ:

— ساڭا نېمە پايدا قىلغۇدەك جېنىم خوتۇن؟ كۆڭلۈڭ خالىغانىنى ئېيتقىن، ئەرشتە بولسا ئەپچۇشەي، تەختى ئەسرادا بولسا ئەپچىقاي.

— ئاھ شاھىم، ماڭا باغدىكى كېيىكنىڭ يۈرىكى كېرەك. شۇنى يېسەم ھازىرلا ساقىيىپ كېتىمەن. چۇشۇمگە ئايان بولغىنى ئەنە شۇ، — دەپتۇ خوتۇن.

— ۋاي، تايىنلىق شۇمىدى؟ — دەپتۇ پادىشاھ، — ئۇنداق بولسا تۇرۇپتۇر، — دەپتۇ - دە، قاسساپقا كېيىكنى ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. قاسساپ كېيىكنى باغدا ئوتلاۋاتقان يېرىدىن تۇتۇپ كېلىپ پۇت - قولىنى چۇشەپتۇ. پادىشاھ كېيىكنىڭ يۈ-رىكىنى باشقا بىرسى ئېلىۋالمىسۇن، دەپ گوداڭ قېشىغا كەلگەنكەن، كېيىك پادە-شاھنى كۆرۈپ تېپچەكلەپتۇ ۋە بىردىنلا زۇۋانغا كېلىپ:

— ئەي ئۇلۇغ پادىشاھىم، بىر ئارزۇيۇم بار، ئېيتىۋالغاندىن كېيىن ئۆلتۈرسە-ڭىز، — دەپتىكەن، پادىشاھ:

— قېنى ئېيت! ئاۋۋال ئاڭلاپ باقاي، نېمە دېمەكچىسەن؟ — دەپ سورايتۇ.

— بىچارە ئاچام بىلەن خەيرلىشىۋالسام، ئىجازەت بەرسىڭىز، — دەپتۇ كېيىك.

— ئۆلۈك بىلەن قانداق كۆرۈشەلەيسەن؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— ياق، ئۇ ھايات! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— نەدە؟ — دەپ سورايتۇ پادىشاھ.

— كۆلىنىڭ ئاستىدا، — دەپتۇ كېيىك.

— بوپتۇ، بارساڭ بار، تېز بول! — دەپ رۇخسەت قىپتۇ پادىشاھ.

قاسساپ كېيىكنىڭ پۇت - قولىنى بوشىتىپتۇ. كېيىك ئويناقشىپ كۆل بويىغا يۈگۈرۈپتۇ.

ئەسلىدە بۇخەلچەم قەست بىلەن كۆلگە ئىتتىرىۋېتىلگەندىن كېيىن، بىر ئاقسا-قال بوۋاي كۆل ئاستىدا پەيدا بولۇپ ئۇنى سۇ ئاستىدىكى ھۇجرىغا ئېلىپ كىرىپ يانقۇزۇپ قويغانكەن. بۇ بوۋاي خىزىر ئىكەن. بۇخەلچەم ھوشىغا كېلىشىگە تولغاق تۇتۇپ، قوشكېزەك ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ئۇچىنچى كۇنى ھېلىقى بوۋاي پەيدا بولۇپ، بىرسىنىڭ ئىسمىنى ھەسەن، بىرسىنىڭ ئىسمىنى ھۈسەن قويۇپتۇ. بوۋايغا ئەگىشىپ كىرگەن ئالتۇن باش مومای بوۋاقلارنى ئىككى بۆشۈككە بۆلەپتۇ. ئاندىن بوۋاي بىلەن مومای: «بالام، ھەركىم قىلسا ئۆزىگە قىلىدۇ. ساڭىمۇ خۇدايىم بار. بالاڭغا ئوبدانراق قارىغىن» دەپلا غايىب بوپتۇ. بۇ ئىشلارنى كېيىككە ئايلانغان بۇمەرەم بىلىپ تۇرغا-نىكەن. ھەركۇنى كۆل بويىغا بارغىنىدا، ئاچىسىنىڭ شولىسىنى كۆرۈپ تۇرىدىكەن.

كېيىك يۈگۈرگىنىچە كۆل بويىغا بېرىپ، سۇغا قاراپ يىغلاپ مۇنۇ نەزمىنى ئو-قۇپتۇ:

— يېمەكچۇن جەددال قېرى،
ئىشلەتتى شاھقا ھىيلى.
پۇت - قوللىرىم چۈشەلدى،
بىلدىكمۇ سەن جان ئاچا؟
قىڭراق - پىچاق بىلەندى،
ئەجەل ماڭا يۈزلەندى،
چىقامسىنا جان ئاچا؟

بۇخەلچەم سىڭلىسىنىڭ مۇڭلىرىنى ئاڭلاپ، ئىچ ئاغرىتىپ يىغلاپتۇ. يىغلاپ تۇ-رۇپ مۇنداق جاۋاب قايتۇرۇپتۇ:

— ئاھ ئۇكام، ئاپىاق ئۇكام،
ئاڭلا مېنىڭ سۆزۈمنى:
ئوڭ يېنىمدا ئالتۇن بۆشۈك،
سول يېنىمدا كۈمۈش بۆشۈك.
ئوڭشاپ دەررۇ ئۆزۈمنى،
چىقالماسمەن جان ئۇكام.

پادىشاھ نېمە ئىشلارنىڭ بولغانلىقىنى بىلمەك بولۇپ، كېيىك ئارقىسىدىن كۆل بويىغا كەلگەنكەن. ئاچا - سىڭلىنىڭ نەزىلىرىنى ئاڭلاپ، يۈرەك باغرى پارە - پارە بوپتۇ - دە، يىقىلىپتۇ. مۇلازىملار دورا ئىچكۈزۈپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. پادىشاھ ۋە-زىرلىرىگە «كۆلىنىڭ سۈيىنى چىقىرىڭلار» دەپ ئەمر قىپتۇ.

ۋەزىرلەر جاكارچىلارنى ئەۋەتىپ پۇقرالارنى چاقىرىپ كەپتۇ. پۇقرالار كۆلىنىڭ سۈيىنى چېچىپ باغقا چىقىرىپ، كۆل يۈزىنى ئېچىپتۇ. قارىسا، بۇخەلچەم ئىككى بۆشۈكنى قولتۇقىغا قىسىپ كۆلىنىڭ ئاستىدا تۇرغۇدەك. بۇخەلچەم كۆلدىن چىقىپ سىڭلىسى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. بۇمەرەم ئاچىسىنىڭ قۇچىقىدىن ئاجراپ ئادەمگە ئۆزگىرىپ، ئاۋۇالقى ھالىتىگە كەپتۇ. پادىشاھمۇ خوتۇنى ۋە قوشاقلىرىنى باغرىغا ئېلىپ كۆز يېشى قىپتۇ، ئاندىن:

— بۇ نېمە ئىش، ئېيتىڭلارچۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئاچا - سىڭىل بولغان ۋەقەلەرنى باشتىن - ئاخىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. تۆت خو-

تۇنىڭ قىلمىشلىرى دۆڭگە چىقىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان خالايىق «توۋا!» دېيىشىپ ياقىلىرىنى تۇتۇشۇپتۇ. پادىشاھ دەرغەزەپكە كېلىپ:

— جاللات! — دەپ ۋارقىراپتىكەن، ئىككى جاللات:

— خوپ، تەقسىر، نېمە ئەمرلىرى بارکىن؟ — دەپ تىك تۇرۇپتۇ.

— تۆت خوتۇنىڭ كاللىسىنى ئال، تېنىنى گوداڭغا تاشلاپ، بېشىنى قەپەسكە سال، دەرۋازا ئۈستىگە ئاسىمەن! — دەپتۇ پادىشاھ.

جاللاتلار قىلىچلىرىنى پارقىرىتىپ ئوردىغا چېپىپتۇ. تۆت خوتۇننى ۋارقىرىتىپ سۆرەپ گوداڭ ئۈستىگە ئېلىپ كەپتۇ ـ دە، پادىشاھ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ. ئورـ دا تىنچلىنىپتۇ. پادىشاھ قالغان ئۆمرىنى بۇخەلچەم بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ. بۇمەرەمنى ئۆز قەسىرىدە قالدۇرۇپ، كېنىزەكلەرنىڭ باشلىقى قىپتۇ.

ئاچا ـ سىڭىل ئەنە شۇنداق كۈنلەردىن كېيىن، يورۇقلۇققا چىقىپ، دادىسىنى ئالدۇرۇپ كېلىپ چارباغقا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ.

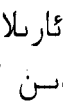
ئېيتىپ بەرگۈچى : **سىدىق ئاخۇن**. ئەر، ئۇيغۇر، 45 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيەسى بارىن يېزىسى يۇقىرى ناچۇق كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **سېيىت زۇنۇن** (1931). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1978

«قەشقەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1993

بۇلبۇلگويا

ۇرۇن بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇ بېغىنى ئارىلاپ، ئۇ-نىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرىدىن بەھرىلىنىپ سەيلە قىپتۇ ۋە ھارغاندىن كېيىن باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئەتراپى رەڭمۇرەڭ گۈللەر بىلەن قاپلانغان باراڭدا دەم ئېلىپ يېتىپتۇ. پادىشاھ ھەرخىل گۈللەرنىڭ خۇش پۇراقلىرى، تۇرلۈك ـ تۇمەن قۇشلارنىڭ سايراشلىرىدىن مەست بولۇپ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ ۋە مۇنداق بىر چۈش كۆرۈپتۇ:

بۇنىڭدىنمۇ چىرايلىق بىر باغ، باغدا خىلمۇخىل مېۋىلەر پىشىپ، رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلىپ، تۇرلۈك ـ تۇمەن قۇشلار سايرىشىپ تۇرغۇدەك. قۇشلارنىڭ ئاردىسىدا بەكمۇ چىرايلىق بىر قۇش ئالايىتەن بىر يېقىملىق ئاۋاز بىلەن ھەممە قۇشلار-دىن چىرايلىق سايرىغۇدەك، ئۇنىڭ ھەربىر سايرىشىدا ئاغزىدىن دەستە ـ دەستە گۈللەر ئېتىلىپ چۈشكۈدەك. بۇ قۇشنىڭ ئېتى بۇلبۇلگويا ئىكەن.

پادىشاھ «ئاھ، بۇلبۇلگويا» دەپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ. قارىسا ئۆز بېغى، ھەرقاچان-دىكى مەنزىرە ــ گۈللەر ئېچىلىپ، قۇشلار سايرىشىپ تۇرغان. شۇ مەنزىرىگە بىر بولبۇلگويا بولسا بولماسمىدى؟! دەپ ئويلاپتۇ پادىشاھ.

ئەنە شۇ كۈندىن باشلاپ پادىشاھنىڭ ئىشق ـ پىراقى ھېلىقى چۈشىدە كۆرگەن بولبۇلگويا-غا چۈشۈپ قاپتۇ.

پادىشاھ، ئاھ، شۇ بۇلبۇلگويانى بىر كۆرسەم، ئۇنىڭ سايراشلىرىنى بىر ئاڭلىسام! دېگەن ئارزۇ ـ ئارمانلار بىلەن كۈندىن ـ كۈنگە خىيالغا چۆكۈپ، گېلىدىن تاماق ئۆتمەيدىغان، چىرايى سارغىيىپ، مەيدىسىنى زەي يەرگە يېقىپ ياتىدىغان بوپتۇ.

ئاتىسىنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرگەن بالىلىرى ئۇنىڭ نېمە سەۋەبتىن بۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن:

ــ ئاتا، سىزگە نېمە بولدى؟ نېمە بۇنچە خىيالغا چۆكۈپ، چىرايىڭىز سارغايدى؟ نېمە ئارزۇ ـ ئارمىنىڭىز بار؟ ــ دەپ سوراپتۇ. لېكىن، پادىشاھ:

ــ قويۇڭلار بالىلىرىم، مېنىڭ دەردىمنى سوراپ نېمە قىلىسىلەر، سىلەر سوردا-ماڭلار، مەن ئېيتماي، ــ دەپ زادى ئېيتقىلى ئۇنىماپتۇ.

لېكىن، بالىلىرى ئاتىسىغا تىنچلىق بەرمەي ھەركۈنى سوراۋېرىپتۇ. ئاخىرى ئا-تىسى ئۆزىنىڭ باغدا يېتىپ كۆرگەن چۈشىنى ۋە شۇ چۈشىدە كۆرگەن بۇلبۇلگويانى ئىشق ـ پىراقى چۈشكەنلىكىنى ئېيتىپ ئەنە شۇ بۇلبۇلگويانى كۆرۈش، ئۇنىڭ سايرى-شىنى ئاڭلاش ئارزۇ ـ ئارمانىدا ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىپتۇ. شۇ ۋاقىتتا پادىشاھ-

ىنىڭ تۇنجى ئوغلى:

ــ بۇنىڭغىمۇ شۇنچىۋالا خىيال سۈرۈپ، ئۆزىڭىزنى ئاۋارە قىلامسىز ئاتا. مەقسىتىڭىز شۇنداق ئىكەن، نېمىشقا شۇ چاققىچە بىزگە ئېيتمايسىز؟ مانا بىز ــ بالىلىرىڭىز ئەلۋەتتە ئۇ بۇلبۇلگويانى تېپىپ كېلىپ، سىزنى مۇرادىڭىزغا يەتكۈزەلەيمىز، ــ دەپتۇ. ئوتتۇرانچى ئوغلىمۇ شۇنداق دەپتۇ. كېيىن باللىرى بولبۇلگويانى تېپىپ كېلىش ئۈچۈن ئاتلىنىشقا ئاتىسىدىن ئىجازەت سوراپتۇ.

پادىشاھ، بۇلبۇلگويانىڭ قەيەردە ئىكەنلىكى مەلۇم ئەمەس. ئۇنى تاپالامدۇ ياكى تاپالمامدۇ؟ دەپ ئويلاپتۇ، ئاخىرىدا:

ــ مەيلى، ئىزدىسەڭلار ئىزدەپ كۆرۈڭلار، تېپىپ كەلسەڭلار ئەجەب ئەمەس. بالىلىرىم، ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن بىر كۆرۈپ، سايرىشىنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن بىر ئاڭلاپ ئۆلسەم ئارمىنىم يوق، ــ دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاھنىڭ كەنجى ئوغلىمۇ:

ــ ئاتا، مەنمۇ باراي، ــ دەپ ئىجازەت سوراپتۇ.

ئاكىلىرىنىڭ «قوي ئۈكام، يول ئۈزۈن ۋە قىيىن، سەن بولسىڭ تېخى كىچىك، قىينىلىپ قالىسەن. ئۇنىڭدىن كۆرە ئاتا ــ ئانىمىزنىڭ ئالدىدا ئويناپ ــ كۈلۈپ يۈرۈەرگىن» دېگىنىگە، ئاتا ــ ئانىسىنىڭ «ياق، بالام، سەن تېخى سەپەرگە چىقىپ باقمىغان. ئاكىلىرىڭ بارسۇن، سەن بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئويۇنۇڭنى ئويناپ يۈرۈۋەرگىن» دېگىنىگە كۆنمەي:

ــ ياق، بارىمەن دېدىم بارىمەن، ــ دەپ يىغلاپ تۇرۇۋاپتۇ. پادىشاھ:

ــ نەسىھەتكە كۆنمىسەڭ، مەيلى بارىۋەر، بالام، كۆرگۈلۈكۈڭ بولسا كۆرەرسەن، ــ دەپ بۇنىڭغىمۇ رۇخسەت بېرىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئۈچ ئاكا ــ ئۈكا سەپەرگە تەييارلىنىشقا باشلاپتۇ. يول ئۈزۈقى ئۈچۈن ياغلىق توقاچلارنى ياقتۇرۇپ، سۇر گۆشلەرنى پىشۇرۇپ ئۈچ خۇرجۇنغا تولدۇرۇپ ساپتۇ. تاغدىكى يىلقىلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئەڭ ياخشى ئۈچ ئاتنى تاللاپ ئاپتۇ، ئۈلارغا يولغا ئالغان ئوزۇق ــ تۇلۇكلىرىنى ئارتىپ ۋە ئاتا ــ ئانىسىدىن دۇئا ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ.

كۈنلەرنىڭ كەينىدىن كۈنلەر، ھەپتىلەرنىڭ كەينىدىن ھەپتىلەر ئۆتۈپتۇ. كۆپ دەريالارنى كېچىپ، ئۇزۇن يوللارنى بېسىپتۇ، تاغلاردىن ئېشىپ، چۆل ــ باياۋانلارنى كېزىپتۇ. بىر يەرگە كەلگەندە ئۈلارغا ئۈچ ئاچا يول ئۈچراپتۇ. بۇ ئۈچ ئاچا يولنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا يوغان بىر تاش بولۇپ، ئۇنىڭغا خەت يېزىلغانكەن. خەتتە ئوڭ تەرەپتىكى يول «بارسا كېلەر»، ئوتتۇرىسىدىكى يول «بارسا يا كېلەر، يا كەلمەس»، سول تەرەپتىكى يول «بارسا كەلمەس» دەپ يېزىلغانكەن.

ئەنە شۇ يەردە بۇ ئۇچ ئاكا ـ ئۇكا «ئەمدى ھەرقايسىمىز ئۆز ئالدىمىزغا باشقا ـ باشقا ماڭايلى، ئىزدىگەن بۇلبۇلگويانى بىرىمىز تاپالمىساق، يەنە بىرىمىز تاپارمىز» دېگەن پىكىر بىلەن ئۇچى ئۇچ يولغا چۈشۈپ ماڭماقچى بولۇشۇپتۇ. لېكىن، ھېچقايسىسىنىڭ «بارسا كەلمەس» يولغا ماڭغۇسى كەلمەپتۇ. ئاكىلىرىنىڭ مۇشۇ ئوي بىلەن قىينىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ مەيلى ئاكىلار، «بارسا كەلمەس» يولغا مەن چۈشەي، سىلەر باشقىلىرىغا چۈشۈڭلار، ــ دەپتۇ كەنجىسى.

ــ مەن «بارسا يا كېلەر، يا كەلمەس» يولغا چۈشەي، ــ دەپتۇ ئوتتۇرانچىسى.

ــ ئۇنداق بولسا مەن «بارسا كېلەر» يولغا چۈشەي، ــ دەپتۇ تۇنجىسى.

ئۇلار قايسىبىرىنىڭ قايتقان، قايسىبىرىنىڭ تېخى قايتمىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن، ئەگەر كىم ئىلگىرى قايتقۇدەك بولسا، ئەنە شۇ تاشقا ئۆز ئىسمىنى ۋە قايتقان كۈنىنى يېزىپ كېتىشى ھەققىدە شەرتلىشىپتۇ ـ دە، ئۈچ ئاكا ـ ئۇكا ئۇچ يولغا چۈشۈپ، ئۇچ تەرەپكە راۋان بوپتۇ.

بۇلارنىڭ ئەڭ كىچىكى شۇ كېتىشى بىلەن كۆپ يول يۈرۈپ، چۆل ـ باياۋانلارنى، تاغ ـ ئېدىرلارنى بېسىپ ئۆتۈپتۇ. يول ئۇزۇقى تۈگەپتۇ، ئېتىنىڭ تاقىلىرى ئۇپراپ چۈشۈپ، ئېتى تېشىرقاپ كېتىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ يولنى داۋاملاشتۇرۇپ بىر بۇك بوستانلىقنى كۆرۈپ قاپتۇ. بۇ بالا «ئاشۇ يەردە ئادەم بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپ، توپتوغرا شۇ بوستانلىققا قاراپ مېڭىپتۇ. يەنە خېلى ماڭغاندىن كېيىن بوستانلىققا يېتىپ كېلىپ ئېتىنى لاڭقاغا باغلاپتۇ ـ دە، ئۆزى باغقا كىرىپتۇ. قارىسا، سالقىن باغ، خىلمۇخىل مېۋىلەر پىشىپ، رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلىپ، تۈرلۈك ـ تۈمەن قۇشلار سايرىشىپ تۇرغۇدەك. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كۆل بولۇپ، ئۇنىڭدا بېلىقلار ئۈزۈپ يۈرگۈدەك، كۆلگە تۆت تەرەپتىن كۆمۈشتەك سۈزۈك سۇلار قۇيۇلۇپ تۇرغۇدەك، لېكىن يا سۇنىڭ ئايىغى چىقمىغۇدەك، يا كۆل تاشمىغۇدەك. باغنى ئارىلاپ بىر يەرگە كەلسە، لىق بىر قازان تاماق پىشىپ تۇرغۇدەك. لېكىن، باغدا ئادەمزاتنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. نەچچە كۈندىن بېرى ئاغزىغا بىر چىشلەم نان ئالماي قورسىقى ئېچىپ كەتكەن كەنجى بالا قازاندىكى تاماقتىن ئۈسۈپ ئىچمەكچى بولۇپ، قولىنى چۆمۈچكە ئۇزاتقانىكەن، چۆمۈچ «تاق» قىلىپ بالىنىڭ ماڭلىيىغا تېگىپتۇ؛ پىشىپ تۇرغان ئالمىلاردىن يېمەكچى بولۇپ قولىنى شاخقا ئۇزاتقانىكەن، ئۇنىڭ يوپۇرمىقى «شاق» قىلىپ كاچىتىغا ئۇرۇلۇپتۇ. بۇنىڭغا ھەيران بولغان بالا ئېتىنى ئوتلاشقا قويۇۋېتىپ، ئۆزى كۆل بويىدىكى گۈللەرنىڭ ئارىسىدا دەم ئېلىپ يېتىپ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ ۋە مۇنداق بىر چۈش كۆرۈپتۇ: ئۇنىڭ ئالدىغا ئاپپاق كىيىنگەن، ئاق سەللە ئورىغان، ئاپپاق ساقاللىق بىر بوۋاي ھاسا تايىنىپ كېلىپ:

— بالام، سەن خەتەرلىك جايغا — دۇنيانىڭ ماكانىغا كېلىپ قالدىڭ. نېمە ئۈچۈن ۋە نېمە ئىزدەپ بۇ يەرگە كېلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. بالا بۇلبۇلگويا-نى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

— ھەي، بالام، — دەپتۇ بوۋاي، — قىيىن نەرسىنى ئىزدەپ كەپسەن. چۈنكى، ئۇ دۇنيادىكى پادىشاھنىڭ يان بېغىدا، سەن ھازىر ئۇنىڭ چەت بېغىدا تۇرىسەن. ئۇنى ئالماقچى بولۇپ كەلگەن ناھايىتى كۆپ ئادەملەر دۇنيانىڭ قولىدا ئۆلۈپ كەتكەن. لېكىن، سەن بىر ئىلاجىنى قىلىشىڭ مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق قىل: ھەركۈنى كۈن قىزىغان ۋاقتىتا يېنىڭدىكى شۇ كۆلگە ئىككى كەپتەر ئۈچۈپ چۈشۈپ چۆمۈلۈپ ئويناپدۇ. بۇلار ئەنە شۇ دۇنيادىكى پادىشاھنىڭ قىزلىرى. سەن سەزدۈرمەي ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنى ئېلىۋال -دە، قولىدىكى ئۇزۈكلىرىنى سوراپ تۇرۇۋال. ئۇزۈكنى ئالماي تۇرۇپ كىيىمنى قايتۇرۇپ بەرمىگىن، بولمىسا ئۆزۈڭ ھالاك بولىسەن. خوپ، بالام، مەقسىتىڭگە يېتكىن، ئامىن ئاللاھۇئەكبەر.

بوۋاي دۇئا قىپتۇ - دە، غايىب بوپتۇ.

بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن بالىنىڭ قولىغا بىرى «كۆزۈڭنى ئاچ!» دېگەندەك قىپتۇ. بالا چۆچۈپ ئويغانسا ھېچكىم يوق، پەقەت ئاسماندا ئىككى كەپتەر بىر - بىرىنى قوغلاپ ئوينىشىپ ئۈچۈپ كېلىۋاتقۇدەك. بالا ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ مۆكۈپ تۇرۇپتۇ. ھېلىقى كەپتەرلەر كۆلنىڭ بويىغا چۈشۈپ بىر قانات قاققانىكەن، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس چىرايلىق قىزلارغا ئايلىنىپتۇ. كېيىن باغنى ئايلىنىپ سەيلە قىلىشىپتۇ، ئالمىلاردىن ئۈزۈپ يېيىشىپتۇ، قازاندىكى تاماقتىن ئۇ-سۇپ ئىچىشىپتۇ. ئاندىن كۆلگە كەپتۇ - دە، كىيىملىرىنى يېشىپ قويۇپ چۆمۈ-لۈشكە، بىر - بىرىگە سۇ چېچىشىپ ئويناشقا باشلاپتۇ.

شۇ چاغدا بالا سەزدۈرمەي ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ - دە، كۆلنىڭ بويىغا كېلىپ قىزلارنىڭ كىيىملىرىنى ئېلىۋاپتۇ. قىزلار يالىڭاچ بولغانلىقتىن ئىزا تارتىپ كۆل-دىن چىقالماپتۇ ۋە كىيىملىرىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى سوراپ يالۋۇرۇشۇپتۇ. لېكىن، بالا قىزلارغا:

— ئۇزۈكۈڭلارنى بەرسەڭلار قايتۇرۇپ بېرىمەن، — دەپتۇ. قىزلار يالۋۇرۇپ - يېلىنىپ كىيىملىرىنى ئالالمىغاندىن كېيىن ھەرئىككىسى قولىدىكى ئۇزۈكنى چىقا-رىپ بېرىپتۇ. بالا ئۇزۈكنى ئاپتۇ - دە، ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنى قايتۇرۇپ بېرىپ، ئۆزى گۈللەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ تۇرۇپتۇ. بالىمۇ قەددى - قامىتى كېلىشكەن، نا-ھايىتى چىرايلىق ئىكەن.

قىزلار كىيىملىرىنى كىيىپ، چاچلىرىنى تاراپ تۇرۇپ ھەرقايسىسى ئۆز ئىچى-دە، بۇ يەرگە كەلگەن ھەرقانداق ئادەمزات تىرىك كەتمەيتتى. لېكىن، بۇ يىگىت ئۆ-

زىنىڭ قورقماسلىقى ۋە ئەقىللىكلىكى بىلەن بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشمەستىن، بىزنى قولغا چۈشۈرۈۋالدى. دېمەك، بۇ يىگىتتىن ئايرىلماسلىق كېرەك، دەپ ئويلاپ، ھەر-ئىككىسى بالىنىڭ جامالىغا زوقلىنىپ ئاشىق بوپتۇ. ئۇنىڭغا تاماق بېرىپ قورسىقى-نى توياغۇزۇپتۇ، ئالما ئۈزۈپ بېرىپتۇ، باغنى سەيلە قىلدۇرۇپتۇ. ئېگىچە - سىڭىل-نىڭ ھەرقايسىسى يىگىتنى ئۆزىگە قارىتىۋالماقچى بولۇپ، تالىشىپ قاپتۇ. ھەدىسى:

— مەن سېنىڭدىن چوڭ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يىگىت مېنىڭ بولۇشى كېرەك. ئولجا دېگەن ئاۋۋال چوڭغا، كېيىن كىچىكىگە تېگىدۇ، — دەيدىكەن. سىڭىلىسى بولسا:

— ياق، ئۇنى سېنىڭدىن ئاۋۋال مەن كۆرگەن، ئولجىمۇ ئاۋۋال تاپقانىنىڭ بول-دۇ، — دەپ تالىشىدىكەن.

شۇنداق قىلىپ، ئېگىچە - سىڭىل ئىككىسى تالىشا - تالىشا ئۆزئارا كېلىشەل-مىگەندىن كېيىن: «بولمىسا قازىغا بارىمىز. قازى قايسىبىرىمىزگە بۇيرۇپ بەرسە يە-گىت شۇنىڭ بولسۇن» دەپ دېۋىلەرنىڭ قازىسىغا بېرىپتۇ.

قازىنىڭ ئالدىغا ئاۋۋال ھەدىسى كىرىپ:

— قازى بېگىم، بىز ئېگىچە - سىڭىل ئىككىمىز بىر ئولجا تېپىۋالغانىدۇق. لېكىن، ئۇنى ئىككىگە بۆلۈشكە بولمايدۇ. سىڭىلىم بولسا: «مەن ئاۋۋال كۆرگەنمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئالىمەن» دەيدۇ. مەن بولسام: «چوڭ بولغاندىن كېيىن مەن ئالە-مەن» دەيمەن. شۇ سەۋەبتىن ئالدىلىرىغا كەلدۇق. شۇ ئولجىنى قايسىمىز ئېلىشىمىز كېرەك؟ — دەپتۇ.

قازى بولسا قىزنىڭ ھۆسن - جامالىغا مەپتۇن بولۇپ، ئۆزىنى يوقىتىپ قويۇپ-تۇ - دە، پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ:

— توغرىسىنى ئېيتقاندا ئولجا ئاۋۋال كۆرگەننىڭ بولىدۇ. ئەگەر سىز ئولجىنى ئېلىشقا شۇنچە قىزىقىپ كەتكەن بولسىڭىز ئاۋۋال مېنى بىر سۆيۈپ قويۇڭ، ئولجە-نى سىزگە بۇيرۇپ بېرىمەن، — دەپ شەرت قويۇپتۇ.

قىز يىگىتنى قولدىن بېرىپ قويماسلىق ئۈچۈن قازىنىڭ شەرتىگە ئىلاجسىز را-زى بوپتۇ. قازى قىزنى مەھكەم قۇچاقلۇۋلىپ سۆيۈشكە باشلاپتۇ. شۇ چاغدا ئىشكە-نىڭ يوچۇقىدىن قاراپ تۇرغان سىڭىلىسى بۇ ئىشنى كۆرۈپ قېلىپ دەررۇ يۇگۇرۈپ كىرىپتۇ - دە:

— ھەي شەرمەندىلەر، بۇ قانداق ئىش؟! سىلەرنى ئاتامغا ئېيتمىسام، توختاڭلار! — دەپ ۋارقىراپ كېتىپتۇ.

ئەگەر بۇ گەپ پادىشاھقا يەتسە، كاللىسى كېسىلىدىغانلىقىدىن قورققان قازى:

— ھاي، قىزىم، ۋارقىرىماڭ، ئولجا سىزنىڭ، گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن! — دەپ

يالۇرۇشقا باشلاپتۇ ۋە يىگىتنى كىچىكىگە بۇيرۇپ بېرىپتۇ. ئەگەر بۇ ئىشنى ئاتا-سىغا ئېيتىپ قويسا، جېنى تېنىدىن جۇدا بولۇشتىن قورققان ھەدىسىمۇ:

— جېنىم سىڭلىم، ئاغزىڭنى يۇم، مەيلى، يىگىت سېنىڭ بولسۇن! — دەپ يالا-ۋۇرۇشقا باشلاپتۇ.

يىگىتنى ئۆزىگە ھۆكۈم قىلدۇرۇپ ئالغان سىڭلىسى خۇشال بولۇپ:

— مەيلى، سىلەرنى مەن كۆرمىدىم، مېنى سىلەر كۆرمىدىڭلار، — دەپ يۇگۇر-گىنىچە يىگىتنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپتۇ ۋە يىگىتتىن بۇ يەر-لەرگە نەدىن ۋە قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى سوراپتۇ. يىگىت ئۆزىنىڭ نەدىن ۋە نې-مە مەقسەتلەر بىلەن كەلگەنلىكىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— ئاھ، يولۇڭ يىراق، مەقسىتىڭنىڭ ئەملىگە ئېشىشى تەس ئىكەن. سەن ئىزدەپ كەلگەن بۇلبۇلگويا مېنىڭ ئاتامدا. ئاشۇ كۆرۈنگەن تاغنىڭ باغرىدا ناھايىتى چىرايلىق يان بېغىمىز بار، — دەپ قولىنى سوزۇپ تاغنى كۆرسىتىپتۇ قىز، — بۇلبۇلگويا شۇ باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى گۈللەرنىڭ ئىچىدىكى ئالتۇن قەپەستە تۇرىدۇ. ئۇ باغقا ئادەم بالىسى ئاياغ باسمايدۇ. ئەگەر بىر ئىلاجىنى تېپىپ كىرەلىگەن تەقدىردىمۇ تې-رىك چىقالمايدۇ. بۇ يولدا تالاي - تالاي ئادەملەر ئۆلۈپ كەتكەن. لېكىن، بۇلبۇلگويا-نى ئېلىش ئۈچۈن مەن ساڭا ياردەم قىلىمەن. بۇ ئىشنى پەقەت جۈمە كېچىسىلا ئو-رۇنلاش مۇمكىن، چۈنكى جۈمە كۈنى دادام ئۈۋغا چىقىپ، كەچ قايتىدۇ ۋە ئاخشىمى هاراق - شاراب ئىچىپ، ئۇزاق ئويۇن - تاماشىلاردىن كېيىن ئۇخلاپ قالىدۇ، باغنىڭ كۆزەتچىلىرىمۇ مەستلىكتە قاتتىق ئۇخلاپ قالىدۇ. ئەنە شۇ چاغدىلا باغقا كىرىش مۇمكىن. لېكىن، باغنىڭ ئىچىدە يولۋاس ۋە شىرلار بار، ئۇلار ناھايىتى خەۋپلىك. قولۇڭدىكى مانا بۇ ئۇزۈكنى باغدىكى يولۋاس ۋە شىرلار تونۇيدۇ. ئۇلار بۇ ئۇزۈكنى كۆرۈشى بىلەنلا ساڭا ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەيدۇ. بۇلبۇلگويانى پەقەت قەپەسى بىلەنلا ئالغىن. بىراق، قەپەسنى ئېچىپ سالمىغىن. ئەگەر قەپەسنى ئاچساڭ، بۇلبۇلگويا قاقاقلاپ كۈلۈۋېتىدۇ - دە، لەشكەر ۋە كۆزەتچىلەر ئويغىنىپ كېتىپ، ئۇلار تېنىڭنى پارچە - پارچە قىلىپ يولۋاس، شىرلارغا تاشلاپ بېرىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن قىز يىگىتنى پىنھان بىر يەرگە جايلاشتۇرۇپتۇ ۋە ھەركۈنى بىللە كۆڭۈل ئېچىپ يۇرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، كۈتكەن جۈمە كۈنىمۇ كەپتۇ. سەھەر-دە دۇئىلەر پادىشاھى تاغقا ئۇۋغا كېتىپتۇ. كۈنبويى تاغمۇتاغلارنى كېزىپ ئوۋ - ئوۋلاپ يۇرۇپ، ھېرىپ - چارچاپ كەلگەندە، ھاردۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن تاماشا ئۇ-يۇشتۇرۇپتۇ. تاماشىغا دۇئىلەرنىڭ ھەممىسى توپلىنىپتۇ.

شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە يىگىت بۇلبۇلگويا تۇرغان باغقا قاراپ مېڭىپتۇ. باغقا يې-قىن بىر يەرگە كېلىپ، دۇئىلەرنىڭ ئۇخلىشىنى كۈتۈپ يوشۇرۇنۇپ يېتىپتۇ. دۇ-

لەرنىڭ ئويۇن - تاماشىسى يېرىم كېچىگىچە داۋام قىپتۇ. ھەممىسى مەستلىكتىن ئۆزلىرىنى بىلمەي ئۇخلىشىپ قاپتۇ.

ۋاراڭ - چۈرۈڭ بېسىلغاندىن كېيىن يىگىت «دۇنيادىكى ئۇخلاپ قالغان ئوخشايدۇ، ۋاراڭ - چۈرۈڭ بېسىلدىغۇ» دەپ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ۋە باغقا يېقىن كېلىپ ئۇياق - بۇياققا قاراپتۇ، ھېچكىم كۆرۈنمىگەندىن كېيىن ئاستا شورىدىن باغقا كىرىپتۇ. باغنى ئايلىنىپ يۈرگەن يولۋاس ۋە شىرلار يىگىتكە قاراپ ئېتىلىپتۇ. لېكىن، يىگىت قولىدىكى ئۇزۇكنى شۇنداق كۆرسەتىشى بىلەنلا ئۇلار جىم بولۇشۇپتۇ ۋە تەزىم قىلغاندەك باشلىرىنى ئېگىشىپ تۇرۇپتۇ.

يىگىت ئاستا گۈللەرنىڭ ئارىسىدىن بۇلبۇلگويانى تېپىپتۇ - دە، قىزنىڭ جېكىلىگەن سۆزلىرىنى ئۇنتۇپ قېلىپ «بۇلبۇلگويانىغۇ تاپتىم، ئەمدى قەپەسنى ئېچىپ بۇنى بىر كۈلدۇرەيچۇ» دەپ قەپەسنى ئېچىۋېتىپتۇ. شۇ چاغدا بۇلبۇلگويا قاقاقلاپ بىر كۈلۈۋەتكەنكەن، بۇنىڭ كۈلكىسىدىن ئۇيقۇدىكى ھەممە دۇنيا ئويغىنىپ كېتىپ، باغقا قاراپ يۈگۈرۈشۈپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان قىزمۇ كۆڭلى ئەنسىرەپ باغقا ھەمىدىن ئىلگىرى ئۇچۇپ كەپتۇ ۋە دەررۇ كېلىپ يىگىتنى يوشۇرۇپ، قەپەسنى ئۆز قولىغا ئېلىپ تۇرۇپتۇ. كېيىن يۈگۈرۈشۈپ كەلگەن دۇنيالەرگە:

— بۇ مەن، بۇلبۇلگويانى كۈلدۈرۈپ كۆڭۈل ئېچىۋاتىمەن، بۇ يەرگە مېنىڭدىن باشقا كىمۇ كىرەلەيتتى! خاتىرجەم بولۇپ، ئۇيقۇڭلارنى ئۇخلاۋېرىڭلار، — دەپ قايتۇرۇپتۇ.

دۇنيالەر قىزنىڭ بۇ سۆزىدىن خاتىرجەم بولۇپ، ئۆز جايلىرىغا كېتىشىپتۇ. قىز بولسا بۇلبۇلگويانى جايىغا قويۇپ، بۇ ئىشنى كېيىنكى جۈمەگە قالدۇرۇپتۇ. سەۋەبى، بۇ ھەپتىدە يىگىت بۇلبۇلگويانى ئېلىپ كەتسە ئۇنى قىزدىن كۆرۈشى تۇرغان گەپ.

شۇنداق قىلىپ، يەنە كۈنلەر ئۆتۈپتۇ. قىز بىلەن يىگىت كۆلگە چۈمۈلۈپ باغدا ئوينىشىپ يۈرۈپ جۈمە كۈنىمۇ كەپتۇ.

بۇ قېتىم قىز يىگىتكە راسا قاتتىق جېكىپ:

— ئەگەر قەپەسنى يەنە ئاچىدىغان بولساڭ، ئەمدى ھەرئىككىمىز ھالاك بولىمىز. قۇلىقىڭدا تۇتقىنكى، قەپەسنى زادى ئاچما! — دەپتۇ.

دۇنيالەر پادىشاھى يەنە ئۇۋغا كېتىپتۇ. كەچقۇرۇن ھېرىپ - ئېچىپ كېلىپ ئولتۇرۇش قىپتۇ. ئويۇن - تاماشا، ئىچكۈلۈك باشلىنىپتۇ، يەنە ھەممىسى مەست بولۇپ قاتتىق ئويقۇغا كېتىپتۇ.

ئەنە شۇ چاغدا يىگىت ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ - دە، تونۇش يول بىلەن باغقا قاراپ كەپتۇ. ئۇياق - بۇياققا قاراپ ئېھتىياتچانلىق بىلەن شورىدىن باغقا چۈشۈپتۇ. ئۆزىگە قاراپ ئېتىلغان يولۋاسلارغا يەنە ھېلىقى ئۇزۇكنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنى

تىنچلاندۇرۇپتۇ ـ ده، گۇللەرنى ئارىلاپ بېرىپ بۇلبۇلگويانى ئاپتۇ. ئۆتكەن جۈمە كېچىسى قىلغان خاتاسىنى ۋە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى ئەسكە ئېلىپ قەپەسنى ئاچ-ماستىن توپتوغرا ئۆزى تۇرغان باغقا كەپتۇ.

قىز يىگىتنى نۇرغۇن سوۋغا ـ سالاملار بىلەن ئۇزىتىپ تۇرۇپ:

ــ ئەگەر بېشىڭغا بىرەر ئېغىر كۈن چۈشكۈدەك بولسا مانا بۇ چاچنى كۆيدۇ-رىسەن، شۇ زامات مەن ھازىر بولىمەن، ــ دەپ بىرتال چېچىنى يۇلۇپ يىگىتكە بې-رىپتۇ.

بۇ ئىككى ئاشىق ـ مەشۇق بىر ـ بىرىنى قۇچاقلىشىپ خوشلىشىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، يىگىت بىر تالاي دەريالاردىن ئۆتۈپتۇ. ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىگىت نۇرغۇن چۆل ـ باياۋانلارنى بېسىپ، ئاكىلىرى بىلەن ئايرىلىشقان ھېلىقى ئۇچ ئاچا يولغا يېتىپ كەپتۇ.

يېتىپ كېلىپ تاشقا قارىسا، ھېچبىر خەت يېزىلمىغان. يىگىت «ئاكىلىرىم تې-خىچىلا قايتماپتۇ. ئۇلارنى تاشلاپ كەتسەم بولماس، ئۇلارنى ئىزدەي، بولسا بىللە كې-تەرمىز، بولمىسا بىر خەۋىرىنى ئېلىپ كېتەرمەن» دېگەن ئويغا كەپتۇ ۋە ھېلىقى تاشقا «مەن ئۇكاڭلار بۇلبۇلگويانى تېپىپ قايتقانىدىم، لېكىن سىلەر قايتمىغىنىڭلار ئۈچۈن سىلەرنى ئىزدەپ كەتتىم. ئەگەر بىر ـ بىرىمىز بىلەن ئۇچرىشالماي قايتقۇ-دەك بولساق، مۇشۇ تاشقا يېزىپ كېتىڭلار، مەن كەينىڭلاردىن يېتىپ بارىمەن» دەپ يېزىپ قويۇپ، ئوتتۇرانچى ئاكىسى كەتكەن «بارسا كېلەر يا كەلمەس» دېگەن يولغا راۋان بوپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى بۇ يىگىت چوڭ بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. بىر كو-چىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارسا، ئوتتۇرانچى ئاكىسى بىر ئاشخانىنىڭ ئوچىقىغا ئوت قالاپ، قاپقارا كۆيگە مىلىنىپ ئولتۇرغانكەن. سەپسېلىپ قارىسا، كىيىملىرى يىر-تىلىپ جۇل ـ جۇل بولۇپ، ئۆزى جۈدەپ، كۆزلىرى ئىچىگە كىرىپ كەتكەنكەن.

ئۇكىسى ئاكىسىنى كۆرۈش بىلەنلا دەررۇ تونۇسىمۇ، ئاكىسى ئۇكىسىنى تونۇماپ-تۇ.

بۇ يىگىت ئۆزىنى تونۇتماستىن ئۆتۈپ بېرىپ بىر سارايغا چۈشۈپتۇ ـ دە، يۇز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ، ئاستا ئاشخانىغا كەپتۇ ۋە ئاشپەزگە: «مەن پالانى سارايدا تۇرىمەن، ئاۋۇ ئوت ياقارنىڭىزدىن مەن تۇرغان سارايغا مانىتا ئەۋەتىپ بېرىڭ» دەپ پۇلنى تۆلەپ كېتىپتۇ.

ئاشپەز بىرەمدىن كېيىن بىر لېگەن مانتىنى ياخشىلاپ ئوراپ، ھېلىقى ئوت ياقاردىن ئەۋەتىپتۇ. ئوت ياقار مانتىنى ئۇكىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپ قايتماقچى بولۇپ بۇرۇلۇپتۇ. شۇ چاغدا ئۇكىسى:

— توختاڭ، بۇ ياقتا كېلىڭ، مانتىنى گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ بىللە يەيمىز، — دەپتۇ. ئوت ياقار بولسا خجالەت بولۇپ:

— ياق، ياق، رەھمەت، بۇ جۇل - جۇل كىيىملىرىم بىلەن سىزدەك بىر بايۋەچچە بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ بىر لېگەندە تاماق يېسەم قاملاشمايدۇ، — دەپ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپتۇ. لېكىن، ئۇكىسى ئۇنماي:

— ياق، بۇياققا كېلىڭ، مەن زادىلا تاماقنى يالغۇز يېيەلمەيمەن، ماڭا ھەمراھ بولمىسىڭىز بولمايدۇ، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

كېيىن ئىككىسى بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يېيىشىپتۇ. ئاكىسى بۇ يىگىتنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىپتۇ، لېكىن قەيەردە كۆرگەنلىكىنى يادىغا كەلتۇرەلمەپتۇ.

ئۇكىسى ئۇياق - بۇياقتىن پاراڭ قىلىپ، ئاخىر ئۆزىنى تونۇتۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئاكا - ئۇكا ئىككىسى بىر - بىرىنى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، مۇڭدىشىپتۇ. ئاكىسى ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى، قانداق قىلىپ بۇ كۈنلەرگە دۇچار بولۇپ قالغانلىقىنى بىر - بىردىن سۆزلەپ بېرىپتۇ. كېيىن ئۇكىسى بازارغا بېرىپ يېڭى كىيىم - كېچەكلەرنى ئېلىپ كېلىپ ئاكىسىنى كىيىندۈرۈپتۇ ۋە ئاشخانىدىن چىقىرىۋاپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىككىسى «ئەمدى چوڭ ئاكىمىزنى تاپايلى» دېيىشىپ يولغا راۋان بوپتۇ. بۇلار چوڭ ئاكىسىنى ئىزدەپ كۆپ يېزا ۋە شەھەرلەرنى كېزىپتۇ، كۆرۈنگەن كىشىلەردىن سوراپتۇ. ھېچ يەردىن خەۋىرىنى ئالالماي يەنە بىر چوڭ شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ. بىر كۈنى بازارلارنى ئارىلاپ يۈرۈپ، بىر يەردە نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ توپلىنىپ تۇرغىنىنى كۆرۈپتۇ - دە، ئاكا - ئۇكا ئىككىسى شۇ يەرگە بېرىپتۇ. قارىسا، ئوتتۇرىدا جۇل - جۇل كىيىملىك، قولىدا ئۇزۇن ھاسا تۇتقان بىر قەلەندەر ساپايى سوقۇپ ناخشا ئېيتىۋاتقۇدەك. بۇلار ياخشىراق سەپسېلىپ قارىسا، ئۆزلىرى ئىزدەپ يۈرگەن چوڭ ئاكىسى ئىكەن. لېكىن، ئۇلار كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىدا تونۇشلۇق بەرمەي، ئۆزلىرى چۈشكەن سارايغا بېرىپتۇ - دە، سارايۇەنگە ئىلتىماس قىلىپ:

— بىز بۇگۈن بازاردا ساپايى سوقۇپ، ناخشا ئېيتىپ تۇرغان بىر قەلەندەرنى كۆردۇق. ئۆزىمىز مۇساپىر بولغىنىمىز ئۈچۈن شۇ قەلەندەرنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاشقا خۇشتار بولۇپ قالدۇق. سىز شۇ قەلەندەرنى چاقىرىپ ئەكېلىپ بەرسىڭىز، — دەپتۇ. سارايۇەن بازارغا بېرىپ قەلەندەرنى تېپىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— ھاي قەلەندەر، بۇياققا كەل، ئىككى كىشى سېنىڭ ناخشاڭغا خۇشتار بولۇپ قاپتۇ. ئۇلار سودىگەرلەرمۇ ياكى سەيلە قىلىپ يۈرگەن بايۇەچچىلەرمۇ بىلمەيمەن. ئۇلار بىزنىڭ سارايغا كېلىپ چۈشكەن، سېنى چاقىرىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. يۈر مەن بىلەن، — دەپ ئەگەشتۇرۇپ كەپتۇ.

قەلەندەر سارايغا كېلىپ:

ــ ھەرقايسىلىرىنىڭ ھۈزۈرلىرىغا نېمىكى خىزمەتلىرى بولسا بەجا كەلتۈرۈشكە كەلدىم، ــ دەپ تىز پۈكۈپ تەزىم قىپتۇ.

ــ كېلىڭ، كېلىڭ! ــ دېيىشىپتۇ ئاكا ــ ئۇكا ئىككىسى قەلەندەرگە جاي كۆرسىتىپ ۋە، ــ بازاردا سىزنىڭ ناخشىڭىزنى ئاڭلاپ خۇشتار بولۇپ قالدۇق. بىر ناخشا ئېيتىپ بەرسىڭىز دەپ ئىلتىماس قىلىپ كىشى ئەۋەتكەنىدۇق. ئەگەر مۇمكىن بولسا، ناخشىڭىزنى بىر ئاڭلىساق، ــ دەپ قەلەندەرنى ئۆز يانلىرىغا ئولتۇرغۇزۇپتۇ. قەلەندەر:

ــ ئەگەر مېنىڭ ناخشامغا خۇشتار بولساڭلار، سىلەردەك ياخشىلارنىڭ سادىغىسى بولۇپ كېتەي، ــ دەپ ئۆزىنىڭ قەددىنى رۇسلاپ ناخشا ئېيتىشقا باشلاپتۇ. بىردىن خىيالى بۆلۈنۈپ «بۇ كىشىلەر كۆزۈمگە خويمۇ ئىسسىق كۆرۈنمىدىغۇ، قەيەردىدۇر كۆرگەندەك قىلىمەن» دەپ ئويلاپ يادىغا كەلتۈرەلمەپتۇ.

كېيىن كەنجى ئۇكىسى ئۇياقتىن ــ بۇياقتىن پاراڭ قىلىپ، ئاستا ــ ئاستا ئۆزلىرىنى تونۇتۇپتۇ. بىر ــ بىرلىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. ئاندىن كېيىن كەنجىسى بازارغا بېرىپ يېڭى كىيىملەرنى ئېلىپ كېلىپ ئاكىسىنى كىيىندۈرۈپتۇ ۋە ئۇزاق مۇڭدىشىپ بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى ئېيتىشىپتۇ.

بۇ ئۇچ ئاكا ــ ئۇكا بىر نەچچە كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن ئۆز يۇرتىغا قاراپ يول ئاپتۇ. ئۇلار ئۇزاق يول مېڭىپ ئۆز شەھىرىگە يېتىشكە يەتتە كۈنلۈك يول قالغاندا، چوڭ ئاكىسى بىلەن ئوتتۇرانچىسىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپتۇ. ئۇلار بىر قۇدۇقنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلگەندە ھاردۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن توختاپتۇ. تاماقلىرىنى يەپ بولۇپ دەم ئېلىپ ياتقاندا ئىككى ئاكىسى يوشۇرۇنچە: «بىز ئۆيگە بارغاندا ئۇكىمىز بۇلبۇلگويانى مەن تاپتىم دېسە، دادىمىز ئۇنى تېخىمۇ ياخشى كۆرۈپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، سېنىڭ ئاشخانىدا ئوت قالاپ، مېنىڭ قەلەندەرلىك قىلىپ يۈرگىنىمىزنى ئېيتىپ قويسا، بىز ئۈچۈن ئۆلۈمدىنمۇ يامانراق ئۆيات بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ بۇلبۇلگويانى ئۆزىمىز ئېلىپ بارايلى. ئەگەر ئۇكىمىزنى سورىغۇدەك بولسا، ئۇ بىزدىن ئايرىلىپ باشقا ياقتا كەتكەن، ئۇنى ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىدۇق، كېيىن ئۆلۈپ كېتىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق، دەيلى» دەپ مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئۇلار كەنجى ئۇكىسىنىڭ ئۇيقۇغا كەتكەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى قۇدۇققا تاشلاپتۇ. ئۆزلىرى بۇلبۇلگويانى ئېلىپ، يەتتە كۈندىن كېيىن ئۆيگە يېتىپ بېرىپتۇ. باللىرىنىڭ كەلگىنىنى كۆرگەن ئاتا ــ ئانا ئۇلار بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، كېيىن كەنجى ئوغلىنى سوراپتۇ. ئۇلار كېلىشىۋالغان گەپنى بويىچە:

ــ بىز بۇ يەردىن چىقىش بىلەنلا ئۇ بىزدىن ئايرىلىپ باشقا ياقتا كەتكەن، شۇ-

نىڭدىن بېرى ئۇنى كۆرمىدۇق. بىز بۇلبۇلگويانى تاپقاندىن كېيىن ئۇنى كۆپ ئىزدىدۇق، بىراق ھېچ يەردىن تاپالمىدۇق، كېيىن ئۆلۈپ كېتىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق، ــ دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ.

كەنجى ئوغلىنىڭ دەردىدە ئاتا ــ ئانا كۆپ قايغۇ ــ ھەسرەت چېكىپتۇ. بۇلبۇلگويامۇ ھېچ سايرىماستىن مۇڭغا پېتىپ يېتىپتۇ.

«ئاھ، ــ دەپتۇ ئاتىسى، ــ بۇلبۇلگويا تېپىلدى دەپ خۇشال بولسام ئەمدى كۆز قارىچۇقۇم كەنجەم يوق. ھەممىدىن كەنجى بالامنىڭ دەردى مېنى يوقاتتى» دەپ يەنە ھەسرەتكە چۆكۈپتۇ. كەنجى بالىسىنىڭ دەردىدە يىغلاپ يۇرۇپ ئاتىسىمۇ، ئانىسىمۇ كۆز نۇرلىرىدىن ئايرىلىپتۇ.

پادىشاھنىڭ كەنجى ئوغلى ئاكىلىرى تەرىپىدىن قۇدۇققا تاشلانغاندىن كېيىن بىر نەچچە ۋاقىت ھوشسىز يېتىپتۇ. كېيىن ئاستا ــ ئاستا ھوشىغا كېلىپ قارىسا، قاراڭغۇ قۇدۇقنىڭ تېگىدە ياتقۇدەك. نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، قۇدۇقتىن چىقىشقا ھەرىكەت قىلىپ كۆرۈپتۇ، لېكىن چىقالماپتۇ. ھېلىقى قىز بەرگەن بىر تال چاچنى كۆيدۈرەي دەپ چاقمىقىنى چېقىپ كۆرسە پىلىكى ھۆل بولۇپ كەتكەنلىكىدىن يانماپتۇ. تەلىيىگە يارىشا شۇ ئارىدا قۇدۇق يېنىغا كارۋان كېلىپ چۈشۈپتۇ. ئاتلىرىنى سۇغىرىش ئۈچۈن ئۇلاردىن بىرى قۇدۇقتىن سۇ تارتىشقا چېلەك چۈشۈرۈپتۇ. شۇ ۋاقىتتا يىگىت چېلەككە ئېسىلىۋاپتۇ. كارۋان چېلەكنى تارتسا كۈچى يەتمەپتۇ. كېيىن ئىككى ــ ئۈچى بىر بولۇپ تەسلىكتە تارتىپ چىقارسا، بىر يىگىت چىقىۋاتقۇدەك.

يىگىت قۇدۇقتىن چىقىپ ۋەقەنى كارۋانلارغا ئېيتىپ بېرىپتۇ، كېيىن ھېلىقى چاچنى كۆيدۈرۈپتۇ. شۇ چاغدا ئاسماندىن بىر كەپتەر ئۇچۇپ كېلىپ قۇدۇقنىڭ ئەتراپىغا قونۇپ، بىر قانات قېقىپلا قىزغا ئايلىنىپتۇ ــ دە، يىگىتتىن:

ــ بېشىڭغا نېمە كۈن چۈشتى؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

يىگىت بولغان ۋەقەلەرنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قىز قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئىككى قېتىم چاۋاك چالغانىكەن، توقۇقلۇق ئىككى تۈلپار كىشنىگىنچە يېتىپ كەپتۇ.

ئاندىن ئىككىسى ئىككى تۈلپارغا مىنىپتۇ ــ دە، «چۈھ» دەپ يولغا چۈشۈپتۇ. ئۇلار يەتتە كۈنلۈك يولنى يېرىم كۈندە بېسىپ ئۆتۈپ ئۆيىگە يېتىپ بېرىپتۇ. قىز بىلەن يىگىت ئىشكتىن شۇنداق كىرىشى بىلەنلا، نەچچە كۈنلەردىن بويان كۈلمەستىن غەمكىن بولۇپ ياتقان بۇلبۇلگويا قاقاقلاپ بىر كۈلۈۋەتكەنىكەن، ئۇنىڭ كۈلكىسى پۈتۈن ئۆينى چاڭ كەلتۈرۈپتۇ. ئۇكىسىنىڭ تۇيۇقسىز كىرىپ كېلىشىنى كۆرگەن ئاكىلىرى قورقۇپ كېتىپ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي قاپتۇ.

كۆز نۇرلىرىدىن ئايرىلغان ئاتا بىلەن ئانا بۇلبۇلگويانىڭ كۈلۈشىنى ئاڭلاپ خۇشال بولسىمۇ، ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن كۈلگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى بىلمەپتۇ.

كەنجى ئوغۇل ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ـــ سالام مېھرىبانلىرىم، سالامەتمۇ سىلەر؟ مەن كىچىك ئوغلۇڭلار! ـــ دەپ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئاتا ـ ئانا:

ـــ ۋاي جېنىم بالام، بارمۇسەن؟ نەلەردە يۈرىسەن؟ ئاكاڭلار سېنى ئۆلۈپ كەتتىڭ دەپ كەلگەنىدى، دەردىڭدە يىغلاپ يۈرۈپ كۆز نۇرلىرىمىزدىن ئايرىلدۇق بالام، ـــ دەپ يىغلاپ بالىسىنى باغرىغا بېسىپتۇ. خۇشاللىقلىرىدىن ئاتا ـ ئانىنىڭ كۆزلىرىمۇ ئاستا ـ ئاستا ئېچىلىپتۇ ۋە:

ـــ ۋاي بالام، سېنىمۇ كۆرىدىغان كۈن بار ئىكەنغۇ، ـــ دەپ ئوغلىنى يېڭىباش قىتن باغرىغا بېسىپ يىغلىشىپتۇ. كەنجى ئوغلى ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشۈپتۇ. بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى، ئاكىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ۋە ئاخىر ئۇلارنىڭ قىلغان قەستلىرىنى بىر ـ بىرلەپ ئاتا ـ ئانىسىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ، ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك دوستى بىلەن ئاتا ـ ئانىلىرىنى تونۇشتۇرۇپتۇ. بۇلبۇلگويا بۇلارنى ئالقىشلىغاندەك قاقاقلاپ كۈلۈپتۇ، ھەر كۈلگەندە ئۇنىڭ ئاغزىدىن دەستە ـ دەستە گۈللەر ئېتىلىپ چۈشۈپتۇ.

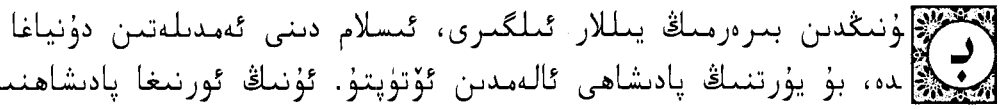
كەنجى ئوغلىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، چوڭ ئوغۇللىرىنىڭ قىلمىشلىرىدىن غەزەپلەنگەن ئاتا نۆكەرلەرگە چوڭ ئوغلى بىلەن ئوتتۇرانجى ئوغلىنى ئاساۋ ئاتىنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، بۇلبۇلگويانى بىر كۆرۈشكە ئارمان قىلغان پادىشاھ ئۇنى ئۆز يېنىغا ئالايىتەن جايلاشتۇرۇپتۇ ۋە ھەركۈنى ئۇنىڭ سايرىشىدىن زوقلىنىپ، مۇراد ـ مەقسىتىگە يەتكەنكەن.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابلىمىت سادىق**.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (2)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

نىزناي

ۇنىڭدىن بىرەرسىڭ يىللار ئىلگىرى، ئىسلام دىنى ئەمدىلەتىن دۇنياغا كەلگەندە، بۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. ئۇنىڭ ئوغرنىغا پادىشاھنىڭ بالا-غەتكە يەتكەن ئوغلى پادىشاھ بوپتۇ. بۇ يىگىت يۇرتنى ئادىل سوراپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ بۇ پادىشاھ ئۆيلىنىپتۇ. ئۆيلىنىپ توققۇز ئاي توققۇز كۈن ئۆتكەندە، ئايالىنىڭ كۆزى يورۇپ، شۇنداق چىرايلىق بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بەختكە قارشى خان ئايىم تۇغۇتتا ئۆلۈپ كېتىپتۇ. بالا يېتىم قاپتۇ. شۇ بالا تۇغۇلغان چاغدا، پادىشاھنىڭ ئىشىكىگە شۇنداق بىر گۈزەل قۇلان تاي پەيدا بولۇپ قاپتۇ. پادىشاھ بۇنىڭغا ھەيرانۇھەس قېلىپ «مېنىڭ بالام بىر خىسلەتلىك بالا ئوخشايدۇ» دەپ بالىنى يېنىدىن زادى ئايرىماپتۇ.

ئەمدى بۇ تايغا كەلسەك، بۇ تاي يا ئوت يېمەيدىكەن، يا سۇ ئىچمەيدىكەن، لېكىن ئۇنىڭ ئادەمگە ئوخشاش تىلى بار ئىكەن، ئادەملەر بىلەن سۆزلىشەلەيدىكەن. ئايلار ئۆتۈپ، يىللار ئۆتۈپ پادىشاھنىڭ ئوغلى چوڭ بوپتۇ. پادىشاھ ئۇنى مەكتەپكە بېرىپتۇ. بالا مەكتەپتە ئوقۇشقا باشلاپتۇ. ھېلىقى تاي بولسا، ھېچكىم كىرمەيدىغان ئىنتايىن ئېسىل ئېغىلدا سولاقلىق تۇرىدىكەن. پادىشاھ ھەرقانداق جايدىن كەلسە، ئەڭ ئاۋۋال بالىسىنى كۆرۈپ، پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇپ، ئاندىن باشقىلار بىلەن سۆزلىشىدىكەن. كېيىن پادىشاھ يۇرت - جامائەتنىڭ مەسلىھەتى بىلەن، بالامۇ چوڭ بولۇپ قالدى، دەپ يەنە بىر ئايال بىلەن توي قىپتۇ. توي قىلغاندىن كېيىنمۇ پادىشاھ بىر يەردىن كەلسە، ئەڭ ئاۋۋال بالىسىنى سۆيۈپ قويۇپ، ئاندىن ئايالى بىلەن سۆزلىشىدىغان ئادىتىنى تاشلىماپتۇ.

بۇنى كۆرگەن پادىشاھنىڭ ئايالى ھەسەتخورلۇق قىلىپ «بۇ پادىشاھ بالىسى بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، مېنىڭ بىلەن ئانچە كارى يوق، بۇنداق بولۇۋەرسە، كېيىن مەنمۇ تۇغسام، پادىشاھنىڭ بۇرۇنقى بالىسى پادىشاھ بولسا، مەن قانداق قىلىمەن» دەپ ئويلىنىپ، بۇ بالىنى يوقىتىشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ شىكارغا چىقىپ كېتىپتۇ.

ئەمدى گەپنى پادىشاھنىڭ ئايالىدىن ئاڭلايلى:

بۇ ئايال بىر ھىيلىگەردىن مەسلىھەت سوراپ، بالا داۋاملىق كىرىپ - چىققان ئىشىكنىڭ پالتۇكىغا[1] بىر ئورا كولاپ، ئۇنىڭ ئىچىگە نۇرغۇن تۆمۇر قوزۇقلارنى

① پالتۇك — پەگانىڭ بىر چېتى.

بېكىتىپتۇ، ئۇستىنى ئاجىز شال بىلەن يېپىپتۇ. بالا مەكتەپتىن كېلىپ پالتۇكتىن ئۆتۈشى بىلەن ئەنە شۇ ئورىغا چۈشۈپ كېتىپ تۆمۈر قوزۇقلا سانجىلىپ ئۆلىدىغان قىلىپ قويۇپتۇ.

ئەمدى گەپنى بالىدىن ئىشىتەيلى:

بالا بىرقانچە ياشقا كىرگەندىن كېيىنلا تاينىڭ ئۆزى بىلەن تەڭ دۇنياغا كەلگەندەك ئاڭلاپ، ھەركۈنى تاي بىلەن بىرگە ئويناپدىكەن، بۇ قۇلان تايمۇ بالىدىن بۆلەك ھېچكىمنى ئۆز يېنىغا يولاتمايدىكەن. بالا مەكتەپتىن كېلىپلا ئەڭ ئاۋۋال قۇلان تايىنى يوقلايدىكەن ـ دە، بىردەم ئۇنىڭ بىلەن ئويناپ ئاندىن ئۆيگە كىرىدىكەن. پادىشاھ شىكارغا چىقىپ كېتىپ، ئۆگەي ئانىسى ئۇنىڭغا قەست قىلماقچى بولغان كۈنەمۇ، بالا مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپلا ئەڭ ئاۋۋال ئېغىلغا كىرىپ، قۇلان تايىنى سىلاپ تۇرسا، قۇلان تاي بىر كۈلۈپ، بىر يىغلاپتۇ. بالا بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ:

ــ ھەي قۇلان تېيىم، بۈگۈن نېمە بولدۇڭ؟ نېمىشقا بىر كۈلۈپ، بىر يىغلايسەن؟ ــ دەپتۇ. بۇ چاغدا قۇلان تاي:

ــ ھەي باتۇر ئوغۇل، مەن بۇرۇن سېنىڭ بىلەن ئويناپ كۈلۈپ ئىنتايىن ياخشى ئۆتتۈم، مەن شۇ كۈنلىرىمنى ئويلاپ كۈلۈۋاتىمەن. يىغلىشىم، بۈگۈن سەن ئۆلىدىغان بولدۇڭ. سەن ئۆلسەڭ مەن قانداق قىلارمەن؟ ئەگەر سەن ئۆلسەڭ، مەن بۇ دۇنيادىن غايىب بولىمەن. شۇڭا، يىغلاۋاتىمەن. ــ دەپتۇ. بالا دەپتۇ:

ــ ھەي قۇلان تېيىم، مەن ھازىر ئۆلسەم بولمايدۇ. ئەگەر ئۆلۈش توغرا كەلسەمۇ، ئاتام كەلگەندە ئۆلسەم مەيلى. سەن مېنىڭ ئۆلۈش سەۋەبىمنى بىلىدىغان ئوخشايسەن، ئېيتىپ بەر، ــ دەپ ئىلتىجا قىپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا، سەن مېنىڭ يېنىمدىن چىقىپ ئۆيۈڭگە كىرىپ كەت. كىرىپ چىققىنىڭدا، ئاناڭنىڭ گېپىنى ئاڭلىمای، پالتۇكتىن سەكرەپلا ئۆتۈپ كەت. ئاناڭ سېنىڭدىن «بالام بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟» دېسە، «ماڭا ئۇستاز شۇنداق قىلىڭ دېگەن» دەپ، مەكتەپكە بېرىپ ئۇستازغا: «ئۇستازىم، ئانام سىزدىن بالىغا پالتۇكتىن سەكرەپ ئۆتۈڭ دېگەنمۇ؟ دەپ سورىسا، مەن شۇنداق دېگەن، دەپ قويسىلا» دەپ ئېيتىپ قويساڭ ئىش تۈگەيدۇ، ــ دەپتۇ.

بالا قۇلان تاينىڭ تاپىلىغىنى بويىچە، ئۆيگە كىرگەندە پالتۇكتىن سەكرەپلا ئۆيگە كىرىپ، تامىقىنى خاتىرجەم يەپتۇ. ئانىسى سىرتتا قاراپ تۇرۇپتۇ. بالا مەكتەپكە ماڭاي دېگەندە، بۇ ھەسەتخور ئانا:

ــ بالام ئاستا مېڭىڭ، يىقىلىپ كېتىسىز! ــ دېگەندە، ئاننىڭ گېپىنى ئاڭلىماي، پالتۇكتىن بىرلا سەكرەپ سىرتقا چىقىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئانىسى ئەنسىرەپ:

ــ بالام، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ ــ دېسە، بالا:

— ئانا، بۇ ئۇستازىمنىڭ تاپشۇرۇقى، — دەپلا ئېغىلغا كىرىپ قۇلان تاي بىلەن خوشلىشىپ مەكتەپكە مېڭىپتۇ. بالىنىڭ ئۆيدىن ساق - سالامەت چىقىپ مەكتەپكە ماڭغانلىقىنى كۆرگەن قۇلان تاي ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ. بۇ ھېيلىگەر ئانىنىڭ سۇ-يىقەستى ئەمەلگە ئاشماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھېيلىلىرىنى يېغىشتۇرۇپتۇ. ئاردىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن پادىشاھمۇ شىكاردىن قايتىپ كەپتۇ. دەل شۇ كۈنى بۇ خوتۇن «ئۆتكەنكى ھېيلەم ئەمەلگە ئاشمىدى. ئەمدى زەھەرلەپ ئۆلتۈرىمەن» دەپ بالا مەكتەپتىن كەلگۈچە، زەھەر ئارىلاشتۇرۇپ چاي دەملەپتۇ. بالا مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپلا ئادىتى بويىچە يەنە ئاۋۋال قۇلان تايىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. بالا قۇلان تايىنىڭ يېنىغا كىرسە، قۇلان تاي يەنە بىر كۈلۈپ، بىر يېغلاۋاتقۇدەك. بالا بۇنى كۆرۈپ يەنە:

— ھەي قۇلان تېيىم، بۇگۈن يەنە نېمە بولدۇڭ، بىر كۈلۈپ، بىر يېغلايسەنغۇ؟ — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان قۇلان تاي:

— سەن ئۆتكەنكى خەتەردىن قۇتۇلۇپ خۇشال بولدۇڭ، مەنمۇ خۇشال بولدۇم. لېكىن، بۇگۈن چاي ئۈستىدە ئۆلۈسەن. ئۇ چاغدا داداڭمۇ كېلىدۇ. سەن داداڭنىڭ ئالدىدا ئۆلۈسەن، — دەپتۇ. بالا بۇنى ئاڭلاپ:

— ھەي ئەقىللىك قۇلان تېيىم، بۇنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىپ بەر، — دەپتۇ. بۇ چاغدا قۇلان تاي بالىغا:

— بۇگۈن ئاناڭ ساڭا زەھەر بىلەن چاي دەملىدى، سېنى زەھەرلەپ ئۆلتۈرمەكچى. سىلەر چايغا ئولتۇرغاندا ئاتاڭمۇ يېتىپ كېلىدۇ. ئاناڭ ساڭا ئالدى بىلەن ئايرىم چەينەكتە، ئايرىم پىيالىدا چاي قۇيىدۇ، داداڭ بىلەن ئىككىسى ئايرىم چەينەكتە چاي ئىچىدۇ. سەن چاينى ئىچمەسەن - دە، داداڭنىڭ ئالدىدا ئۆلۈسەن، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بالا چۆچۈپ كېتىپ:

— بۇنىڭدىن قۇتۇلغىلى بولامدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. بۇ چاغدا قۇلان تاي بالىغا:

— بۇنىڭدىن قۇتۇلغىلى بولىدۇ. سەن چاي ئىچىشتىن ئىلگىرى: «ھەي ئانا! ئاۋۇ نېمە؟» دەپ تۇڭلۇكنى كۆرسىتىسەن. ئاناڭ بىلەن داداڭ دەرھال تۇڭلۇككە قارايدۇ، شۇ چاغدا دەرھال سەن ئاناڭنىڭ چېيى بىلەن ئۆزۈڭنىڭ چېيىنى يەڭگۈشلەپ قويۇپ، ئۆزۈڭنىڭ چېيىنى خاتىرجەم ئىچىۋەر. شۇنىڭ بىلەن ئاناڭ ئۇقماي زەھەرلەنگەن چاينى ئىچىۋالىدۇ، سەن ساق قالىسەن، — دەپتۇ.

بالا قۇلان تاينى سىلاپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ ئۆيگە كىرىپتۇ. بۇ چاغدا نۆكەرلەر پادىشاھنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىپتۇ. بالا دادىسىنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشۈپتۇ. پادىشاھنىڭ ئايالىمۇ چاندۇرماي چىقىپ، پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ ۋە چاي ئەكەپتۇ. بالىغا ئايرىم چەينەكتە چاي ئەكىلىپ:

ــ بالام، سىزگە ئايرىم چەينەكتە چاي ئەكەلدىم! ــ دەپ ئايرىم پىيالىغا چاي قۇيۇپتۇ. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇرسەن بوپتۇ. پادىشاھ بىلەن ئۆزىگە ئايرىم چەينەكتە چاي ئەكىلىپ، ئىككى پىيالىگە قۇيۇپ، شىرەگە كىلىپ ئەمدىلا ئولتۇرۇشىغىلا بالا شوخلۇق قىلىپ:

ــ ئانا، ئاۋۇ تۆگىلۈكتىكى نېمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ. پادىشاھ بىلەن ئايالى دەرھال تۆگىلۈككە قاراپتۇ. شۇ چاغدا بالا چاققانلىق بىلەن چاندۇرماي ئانىسىنىڭ چېيى بىلەن ئۆزىنىڭ چېيىنى يەڭگۈشلىۋاپتۇ ۋە بەخىرامان چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇ ھىيلە-مىكر خوتۇن چاينىڭ يەڭگۈشلەنگەنلىكىنى بىلىپ قېلىپ، ئۆزىنىڭ چېيىنى تۆكۈۋېتىپ، چىنىنى چايقاپ قايتىدىن چاي قۇيۇپ ئىچىپتۇ. ئايالمۇ ئامان قاپتۇ، بالىمۇ ئامان قاپتۇ. بۇ ئىشلارنى پادىشاھ زادىلا سەزمەپتۇ. ئاردىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندە، پادىشاھ يەنە بىرقانچە كۈنلۈك شىكارغا مېڭىپتۇ. پادىشاھنىڭ شىكارغا چىقىپ كېتىشى ھامان، بۇ ھىيلىگەر ئايالغا جۈي[1] كۆرسەتكەن پادىشاھنىڭ قوشنىسى بولغان بىر ئايال يېتىپ كەپتۇ ــ دە، پادىشاھنىڭ ئايالىغا:

ــ ھەي خان ئايىم، سىلىنىڭ ئۆتكەنكى ئىككى قېتىملىق ئىشلىرىنىڭ ئەملگە ئاشماسلىقى بالىدىكى گەپ ئەمەسكەن، بارچە سەۋەب بالىنىڭ ئېغىلىدىكى قۇلان ئېتىدىكى گەپكەن. ھېلىقى كۈنى كەچتە قاراپ تۇرسام، بالا ئېغىلغا كىرىشىگىلا، بۇ ئات بىر كۈلۈپ، بىر يىغلىدى، بالا ئۇنىڭدىن سەۋەبىنى سورىۋىدى ئات ھەممە گەپنى بالىغا ئېيتىپ بەردى ۋە قۇتۇلۇشنىڭ سەۋەبىنىمۇ بالىغا دەپ بەردى. شۇڭا، ئەگەر بالىنى ئۆلتۈرمەن دېسىلە، ئەڭ ئاۋۋال ئاشۇ قۇلان ئاتنى ئۆلتۈرسىلە، ئاندىن بالىنى ئۆلتۈرەلەيلا، ــ دېگەن ئەقىلنى كۆرسىتىپتۇ.

خان ئايىم بۇ جادۇگەر ئايال بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، يەنە بىر يېڭى سۈيىقەستنى تۈزۈپتۇ. ھىيلىگەر خان ئايىم بىرقانچە تېۋىپلارغا تون، ئالتۇن ــ كۈمۈش بېرىپ، ئۆزى ئاغرىپ قالغان بولۇپ، تېۋىپلارغا ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ «خان ئايىمغا ئېغىلىدىكى قۇلان ئاتنىڭ يۈرىكى داۋا بولغۇدەك، بۇنىڭدىن باشقا نەرسە داۋا بولالمىغۇدەك» دېگۈزۈپ، قۇلان ئاتنى شۇ باھانە بىلەن يوقاتماقچى بوپتۇ. ئاردىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتۈپ پادىشاھ شىكاردىن قايتىپ كەپتۇ. پادىشاھنىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپلا بۇ ھىيلىگەر ئايال «ۋاي ئاللا، ۋاي توۋا» دەپ يۈرىكىنى مۇجۇپ، ئۈيان ــ بۈيان يۇمىلاپ، جارقىراپ يېتىۋاپتۇ. شىكاردىن ئەمدىلا كەلگەن پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ دەرھال ئايالىنىڭ ھەرىمىگە كىرىپ قارىسا، ئايالى ھېچ بولالمىغان. پادىشاھ:

ــ ۋاي خان ئايىم، نېمە بولدىڭىز؟ ــ دەپتۇ.

ــ يۈرىكىم قاتتىق مۇجۇپ ئاغرىۋاتىدۇ. ئەمدى قانداق قىلارمەن؟! ــ دەپ چاچ-

[1] جۈي ــ چارە، ھىيلە ــ مىكىر.

لىرىنى چۈۋۈشقا، ئۆزىنى ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ دەرھال تېۋىپ چاقىرتىپتۇ. ئۇ تېۋىپلار خان ئايىمنى كۆرۈپتۇ ۋە ئامال يوقلۇقىنى ئېيتىپتۇ. ئايال ئۆزى:

ــ پالانى، پۇكۇنى تېۋىپ كېلىپ كۆرۈپ باقسۇن! ــ دەپتۇ. قورقۇپ كەتكەن پادىشاھ دەرھال ئايالى دېگەن تېۋىپلارنى چاقىرتىپتۇ.

تېۋىپلار كېلىپ، خان ئايىمنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ:

ــ ئاپلا، ھەي كېرەملىك پادىشاھىم، خان ئايىمدىن ئايرىلىپ قالىدىغان ئوخشايلا، ــ دەپتۇ. پادىشاھ چۆچۈپ كېتىپ:

ــ بۇنىڭغا نېمە داۋا؟ ئۆزۈمنىڭ يۈرىكى لازىم بولسىمۇ بېرىمەن! ــ دەپتۇ. ئۇلار ئۇنداق كىتاب كۆرە، بۇنداق كىتاب ئاختۇرا، قايتا ـ قايتا تومۇرىنى تۇتقان بولۇپ، ئاخىرى:

ــ ھەي پادىشاھى ئالەم، خان ئايىمنىڭ بۇ كېسىلىگە يەر يۈزىدىكى نەرسىلەر داۋا بولالمىغۇدەك. ئاسماندىن غايىبانە چۈشكەن بىرەر ھايۋانىنىڭ يۈرىكى داۋا بولغۇدەك. ئاڭلىساق سىلىنىڭ ئېغىللىرىدا شۇنداق بىر قۇلان ئات بارمىش، خان ئايىمغا ئۇنىڭدىن باشقىسى بىكار، ــ دەپتۇ. بۇنىڭغا پادىشاھ قوشۇلۇپتۇ. لېكىن، پادىشاھ تاڭ ئاتقۇچە كىرپىك قاقماي «بۇ ئات بالام بىلەن تەڭ غايىبتىن پەيدا بولغان ھەم بالام بۇ ئاتقا ئىنتايىن ئامراق ئىدى، بۇنىڭغا قانداق پىچاق سۇرەرمەن» دەپ قاتتىق ئويلىنىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە بالىسى مەكتەپكە بارغۇچە پادىشاھ مەكتەپكە بېرىپ:

ــ بۇگۈن مېنىڭ بالامنى قەتئىي تالاغا چىقارماڭلار، ئەگەر تالاغا چىقىرىپ قويساڭلار، سىلەرنىڭ كاللاڭلارنى ئالىمەن! ــ دەپ ئۇستازلىرىدىن ۋەدە ئاپتۇ.

بالا مەكتەپكە ماڭغۇچە يەنە بىر قېتىم قۇلان ئېتىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن ئېغىلغا كىرىپتۇ. بۇ چاغدا ئات يىغلاپ تۇرۇپ:

ــ ھەي بالا، بۇگۈن مەن ئۆلەر بولدۇم. مەن ئۆلگەندىن كېيىن ئەتىسى سەنمۇ ئۆلىسەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ گېلىمغا پىچاق سۇرگەن ھامان بۇ شەھەردىن چىقىپ كەتكىن، ــ دەپتۇ. بالا شۇ زامان:

ــ ھەي ئەقىللىك قۇلان ئېتىم، مەن ھاياتلا بولىدىكەنمەن، سېنى قەتئىي ئۆلتۈرگۈزمەيمەن. سەن مېنى نۇرغۇن خەتەرلەردىن قۇتۇلدۇردۇڭ، مېنىڭ ھايات قېلىشىم سېنىڭ بولغانلىقىڭدىن، ــ دەپتۇ. قۇلان ئات بالىغا:

ــ ئۇنداق بولسا، مۇنداق قىل: سەن مەكتەپكە كەتكەندە، ئاتاڭ مېنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇيدۇ. قاسساپلار مېنىڭ پۇت ـ قولۇمنى چۈشەيدۇ ۋە مېنى يەرگە يىقىتىپ ئۆلتۈرمەكچى بولىدۇ. مەن ئېغىلدىن ئېلىپ چىقىلغاندا بىرىنچى قېتىم كىشنەيمەن، پۇت قولۇمنى بوغقاندا ئىككىنچى قېتىم كىشنەيمەن، مېنى يەرگە يىقىتقاندا

ئۇچىنچى قېتىم كىشنەيمەن. پىچاقنى گېلىمغا تەڭلىگەندە سەن مېنىڭ يېنىمغا كەلگىن ۋە «ئاتا، توختاڭ!» دېگىن. ئاتاڭ سېنى كۆرۈپ مېنى ئۆلتۈرگۈزمەيدۇ. سەن ئاتاڭنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ: «ھەي كېرەملىك پادىشاھ ئاتا، مەن سىزنىڭ ئوغلىڭىز، ئات بولسا مېنىڭ ھەمراھىم. مەن ھازىرغىچە بىرۈخسەت بۇ ئاتنى بىر قېتىممۇ مىنىپ باقمىدىم. بۇگۈن مېنىڭ قۇلان ئېتىم ئۆلۈش ئالدىدا تۇرىدۇ. شۇ- ڭا، مېنىڭ سىزدىن سورايدىغان بىر ئىلتىماسىم بار» دېگىن. ئاتاڭ: «ھە بالام، دې- گىن» دېگەندىن كېيىن: «سىز پادىشاھلىق تونىنى بەرسىڭىز، ئالتۇن ئېگەر بىلەن قۇلان ئېتىمنى توقۇپ بەرسىڭىز، مەن پادىشاھلىق تونىنى كىيىپ، قۇلان ئات بىلەن پۇتۇن شەھەرنى بىر ئايلىنىپ كەلسەم، ئاندىن كېيىن قۇلان ئېتىمنى ئۆلتۈرۈپ ئا- نامغا يېگۈزسىڭىز، ئانام ساقىيىپ قالسۇن» دەيسەن. ئاتاڭ ساڭا چىدىماي ماقۇل دەي- دۇ. قالغان ئىشنى ئۆزۈم ئەپلەيمەن، ــ دېگەن مەسلىھەتنى بېرىپتۇ. بالا «ماقۇل» دەپ قۇلان ئات بىلەن خوشلىشىپ مەكتەپكە كېتىپتۇ.

دەل ئاش ۋاقتى مەزگىلىدە، بالا مەدرىسەدە ئولتۇرسا، قۇلان ئات بىرىنچى قېتىم كىشنەپتۇ. بالا تەييار بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ. ئىككىنچى قېتىم كىشنىگەندە ئۇستازى سېزىپ قېلىپ، ئىشىككە دەم سېلىپ قويۇپتۇ. ئۇچىنچى قېتىم كىشنىگەندە بالا تاقەتسىزلىنىپ روجەكتىن چىقىپ ئۇچقاندەك ئاتنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ ۋە:

ــ ئاتا، توختاڭ! ــ دەپتۇ بالا تىزلىنىپ، ــ ھەي ئاتا، مەن بولسام سىزنىڭ ئوغلىڭىز، ئات بولسا مېنىڭ ھەمراھىم. مەن تۇغۇلغىلى ئون يەتتە يىل بولدى، ئات پەيدا بولغىلىمۇ ئون يەتتە يىل بولدى. مەن سىزدىن بىرۈخسەت بۇ ئاتنى بىر قې- تىممۇ مىنىپ باقمىدىم. بۇگۈن ئۆلتۈرەي دەۋاتىسىز. مېنىڭ سىزگە بىر ئىلتىما- سىم بار، ــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ــ ئەي ئوغلۇم، ئىلتىماسىڭنى ئېيت! ــ دەپتۇ. بالا شۇ زامان:

ــ ئەي كېرەملىك ئاتا! بۇگۈن سىز ماڭا پادىشاھلىق تونىنى بەرسىڭىز، قۇلان ئېتىمنى ئالتۇن ئېگەر بىلەن توقۇپ بەرسىڭىز، مەن پادىشاھلىق تونىنى كىيىپ، قۇلان ئاتنى مىنىپ، پۇتۇن شەھەرنى بىر ئايلىنىپ كەلسەم، ئاندىن ئاتنى ئۆلتۈرۈپ، يۇرىكى بىلەن ئانامنى ساقايتىۋالسىڭىز بولماسمۇ؟ ــ دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ دەرھال ئاتنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى يېشىپ، ئالتۇن ئېگەرنى ئەپچىقتۇرۇپ توقۇتۇپ، ئۆزىنىڭ پادىشاھلىق تونىنى يېشىپ بالىغا كىيدۇ- رۇپ، ئاتقا مىندۇرۇپ قويۇپتۇ. بالا ئاتقا مىنىپ، شەھەرنى ئايلىنىپ، سېپىلىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈشى ھامان بۇ قۇلان ئات قانات چىقىرىپ بىر تۇلپارغا ئايلىنىپتۇ ـ ده، ئۇچۇپ ھاۋاغا چىقىپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن جامائەت كېلىپ پادىشاھقا:

ــ ھەي كېرەملىك شاھىم، بالىڭىز پادىشاھلىق تونىنى كىيىپ، ئالتۇن ئېگەر-

لىك قۇلان ئاتقا مىنىپ شەھەر سېپىلىنىڭ كەينىگە ئۆتكەندە، قۇلان ئات قانات چىقىرىپ تۇلپارغا ئايلاندى، شۇنىڭ بىلەن بالىڭىز ئۇچۇپ ئەرشكە چىقىپ كەتتى. بالىڭىزدىن قىلچە ئەندىشە قىلماڭ! ــ دېيىشىپتۇ.

لېكىن، پادىشاھ بىردىنبىر بالىسى ۋە غايىب قۇلان ئاتتىن ئايرىلغىنى ئۈچۈن، ئايالىنى قىرىق مىڭ يېرىدىن جاۋدا توغراپ، گۆشىنى قاغا ـ قۇزغۇنلارغا يەم قىلىپ بېرىپتۇ. لېكىن، دەردى چىقماي، ھەسرەت ـ نادامەت چېكىپ ئۆتۈۋېرىپتۇ.

بۇ گەپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، ئەمدى ئىككى كەلىمە گەپنى شاھزادە بىلەن قۇلان ئاتتىن ئاڭلاپ باقايلى:

قۇلان ئات بالىنى ئېلىپ كەچكىچە ئۇچۇپتۇ. بىر چاغدا بىر تاغنىڭ باغرىغا چۈشۈپتۇ. يەرگە چۈشكەندىن كېيىن:

ــ ئەي شاھزادە، سېنى مەن ھازىر بىر قويچى تازنىڭ سىياقىغا كىرگۈزىمەن. مۇشۇ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتسەڭ بىر باغ بار. ئۇ پادىشاھنىڭ بېغى. شۇ باغقا كىرىپ پۇتۇڭنى سۇغا تىقىپ ئولتۇرسەن. بۇگۈن پادىشاھنىڭ باغنى سەيلە قىلىدىغان كۈنى. پادىشاھ باغقا كىرىپ: «ھەي بالا، سەن كىم؟» دېسە «نىزناي» دېگىن. يەنە سورىسا «نىزناي» دېگىن، باشقا ھېچقانداق گەپ قىلما، ــ دەپتۇ.

قۇلان ئاتنىڭ مەسلىھەتى بويىچە، شاھزادە دەرھال تاغدىن ئارتىلىپ ئۆتسە، بىر باغ كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ باغقا كىرىپ، پۇتىنى ئېرىقتىكى سۇغا چىلاپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا پادىشاھ باغقا كىرىپتۇ. قارىسا، بىر تاز پۇتىنى سۇغا چىلاپ ئولتۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ:

ــ ھەي بالا، سەن كىم؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە شۇ زامان:

ــ نىزناي، ــ دەپتۇ. پادىشاھ يەنە ياندۇرۇپ:

ــ ئېتىڭ نېمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە يەنىلا:

ــ نىزناي، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ يەنە:

ــ سەن نەدىن كەلدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە يەنە پادىشاھقا:

ــ نىزناي، ــ دەپتۇ. بۇنىڭغا ھەيران قالغان پادىشاھ:

ــ سەن مۇشۇ باغنى باقامسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شاھزادە يەنە:

ــ نىزناي، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ:

ــ ئۇنداق بولسا، بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ تاماق يەپ كەل، ــ دەپ ئۇ بالىنى ئەگەشتۇرۇپ ئۆيگە ئاپىرىپتۇ. ئۇنىڭغا داستىخان سالدۇرۇپ، تاماق بېرىپ گەپ سورىسا، يەنىلا «نىزناي» دىن باشقا گەپ قىلماپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ، بۇ تاز نىزنايدىن باشقىنى بىلمەيدىكەن. ئۇنى ئاشۇ باغنى باقتۇرۇشقا قويماي، كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنىمۇ سىرتتا سۆزلەپ يۈرمىگۈدەك، دەپ باغنى بېقىشقا قويۇپ قويۇپتۇ. بۇ شاھ-

زاده شۇنىڭ بىلەن باغ باققۇچى بولۇپ قاپتۇ. ئۇنى پادىشاھلاردىن تارتىپ مۇلازىملار-غىچە «نىزناي» دەپ ئاتايدىكەن. ئۇ ھەر پەيشەنبە كۈنى قۇلان تاي بار جايىغا بېرىپ، ئۇنىڭ تۇكىنى كۆيدۈرسە، تاي ھازىر بولىدىكەن. ئاندىن پادىشاھلىق تونىنى كىيىپ، ئالتۇن ئېگەرلىك تايغا مىنىپ ئويناىدىكەن. قايتىپ كەلگەندە يەنە تاز بالا سىياقىغا كىرىپ باغقا قارايدىكەن.

بۇ پادىشاھنىڭ ئۈچ قىزى بار ئىكەن. بۇ قىزلار بىر - بىرىدىن چىرايلىق ئىكەن. لېكىن، ئەڭ كىچىك قىزى ھەممىدىن ئەقىللىك، ھەممىدىن گۈزەل ئىكەن. ئۇ قىز راۋاقتا ئولتۇرۇپ باغقا قاراپ تۇرۇپ، بۇ تازنىڭ ھەر پەيشەنبە كۈنى ئېتىگەندە باغدىن چىقىپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ. مەلىكە بۇ تازنىڭ نېمە ئىش قىلىشىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن، كېلەركى ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنى ئۇنى ماراپ ئۇقۇپ باقماقچى بوپتۇ. بۇ ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنىمۇ بۇ تاز يەنە باغنىڭ دەرۋازىسىنى قۇلۇپلاپ قويۇپ، باغنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپتۇ. ئۇ يەردە تۇرغان تۇلپارنى سىلاپ، پادىشاھلىق تونىنى كىيىپ، ئالتۇن ئېگەرلىك تۇلپارغا مىنىپ بىر كۈن ئويناپ، كەچ بولغاندا يەنە كىيىم - كېچەك ۋە ئالتۇن يۇگەننى ئۆز جايىغا سۇقۇپ قويۇپ، باغقا قايتىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن كەنجى مەلىكە «ۋاقتى - سائىتى كەلسە، مۇشۇنى ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلسام بولغۇدەك» دېگەن ئويغا كەپتۇ. بىر كۈنى ئالمىلار تازا پىشىپ مەي بولغاندا، پادىشاھنىڭ قىزلىرى پادىشاھقا:

— دادا ! مۇشۇنداق گۈزەل باغدا يالغۇز نىزناي مېۋىلەرنى يەپ، خۇشال - خۇرام ئويناپ يۈرۈۋاتىدۇ. بىز نېمە ئۈچۈن باغقا كىرەلمەيمىز؟ — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ئۇلارغا باغقا كىرىپ يەپ - ئىچىپ، ئويناپ كېلىشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. قىزلار باغقا كىرىپ نىزنايىنى چاقىرىپ ئالما ئۈزۈپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. نىزناي چوڭ قىزغا بىر سېسىپ كەتكەن ئالمىنى بېرىپتۇ، ئىككىنچى قىزغا يېرىمى سېسىغان ئالمىدىن بىرنى بېرىپتۇ، ئەڭ كىچىك قىزغا بولسا، تازا پىشىپ مەي بولغان ئالمىدىن بىرنى بېرىپتۇ. بۇ قىزلار نىزناي بەرگەن ئالمىلارنى كۆتۈرۈپ، قىيا - چىيا قىلىشىپ، يىغلىشىپ پادىشاھنىڭ يېنىغا كىرىپ، بىر - بىرلەپ نىزناي بەرگەن ئالمىلارنى شىرەنىڭ ئۈستىگە قويۇپتۇ. پادىشاھ قارىسا، چوڭ قىزى بىر سېسىغان ئالمىنى، ئىككىنچى قىزى يېرىمى سېسىغان ئالمىنى، ئەڭ كىچىك قىزى تازا مەي باغلاپ سارغىيىپ پىشقان ئالمىنى ئەكىرگەن. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ قىزلىرىنى چىقىرىۋېتىپ، تازا ئويلاپ «ھەي، چوڭ قىزىمغا سېسىغان ئالمىنى بەرگىنى — بۇ قىزنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىپ، سېسىغان ئالمىدەك بولۇپ قاپتۇ، دېگىنىكەن، ئىككىنچىسىنى، يېرىم ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىپتۇ دېگىنىكەن، ئۈچىنچى قىزىمغا تازا پىشقان ئالمىنى بەرگىنى — بۇ قىزنىڭ دەل ۋاقتى بولۇپ قالدى، دەرھال ياتلىق قىل ! دې-

گىنىكەن» دەپ بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دەرھال قىزىلـ
رنى قىچقىرىپ:

ــ ھەي قىزىلىرىم، سىلەر ياتلىق بولىدىغان ۋاقتىڭلار بولۇپ قالدى. ئەتە سىـ
لەر راۋاققا چىقىپ، مۇشۇ ئالىملارنى قولۇڭلاردا تۇتۇپ تۇرۇڭلار، مەن پەرمان چۈـ
شۈرۈپ، پۈتۈن ئەل ـ يۇرتۇمدىكى كىشىلەرنى راۋاقنىڭ ئاستىدىن ئۆتكۈزىمەن. سىـ
لەر كىمنى خالىساڭلار شۇنىڭغا قولۇڭلاردىكى ئالىملارنى ئېتىڭلار. مەن سىلەرنى شۇ
كىشىگە توي قىلىپ قويىمەن، ــ دەپتۇ. قىزلار بۇنىڭغا ماقۇل بوپتۇ. پادىشاھ دەرـ
ھال پەرمان چۈشۈرۈپ، ئەتىدىن باشلاپ پۈتۈن ئەر كىشىلەرنىڭ ھەممىسى راۋاقنىڭ
ئالدىدىن ئۆتۈشىنى، قىزلىرى كىمگە ئالما تاشلىسا، قىزلىرىنى شۇنىڭغا توي قىلىپ
بېرىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. يۇرت ـ جامائەت بۇنى ئاڭلاپ، پادىشاھقا كۈيۈئوغۇل بوـ
لۇش ئۈچۈن، چىرايلىق كىيىنىپ، ياسىنىپ ئەتىسى ئەتىگەندىلا راۋاق ئالدىغا جەم
بوپتۇ. پادىشاھنىڭ قىزلىرىمۇ يېتىپ كەپتۇ. پەرمان بىلەن يىغىلغان كىشىلەر بىر ـ
بىرلەپ راۋاق ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلاپتۇ. پادىشاھنىڭ چوڭ قىزى بىر باي سودـ
گەرگە، ئىككىنچى قىزى شۇ شەھەردىكى بىر بىكار تەلەپكە ئالما تاشلاپتۇ. ئەڭ كىـ
چىك قىزى بولسا، ھېچكىمگە تاشلىماپتۇ. كەچكىچە ھەممە ئادەم ئۆتۈپ بوپتۇ. قىز
ئالمىنى تاشلىماپتۇ. بۇنى ئۇققان پادىشاھ، بۇ قىزىم نېمىشقا تاشلىمايدىغاندۇ؟ دەپ
نۆكەرلىرىدىن يەنە كىمنىڭ قالغانلىقىنى سوراپتۇ. نۆكەرلەر:

ــ سىزنىڭ بېغىڭىزغا قارايدىغان نىزناي دېگەن تازدىن باشقا ھېچكىم قالمىدى، ــ
دەپ مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ دەرھال پەرمان چۈشۈرۈپ:

ــ ئۇمۇ ئادەم بولغاندىكىن، كېلىپ راۋاق ئالدىدىن ئۆتۈپ باقسۇن! ــ دەپ
ئەمر قىپتۇ. نۆكەرلەر نىزنايىنى دەرھال چاقىرىپ كەپتۇ. نىزناي راۋاق ئالدىدىن
شۇنداق ئۆتۈشكە كەنجى مەلىكە ئالمىنى ئۇنىڭغا تاشلاپتۇ. پادىشاھ ۋەدىسىگە ۋاپا
قىلىپ، يەتتە كۈن توي، يەتمىش كۈن مەشرەپ قىلىپ، قىزلىرىنى ئۇزىتىپتۇ. ئىكـ
كى ئاچىسى سىڭلىسىنى تىللاپ:

ــ سەن يۈزى قېلىن، پۈتۈن يۇرتتا نى ـ نى يىگىتلەر تۇرسا، مۇشۇ تازغىمۇ
تېگەمسەن؟ ــ دەپتۇ. كەنجى مەلىكە يىغلاپ:

ــ ئەي يىگىت، سىز نېمىشقا ئۆزىڭىزنى ئاشكارا قىلمايسىز؟ مەن مۇشۇنداقمۇ
ئاھانەتكە قالمەنمۇ؟! ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ. لېكىن، نىزناي قىزنىڭ قۇلىقىغا:

ــ ئەي مەلىكەم، ھازىر مېنىڭ ئۆزۈمنى ئاشكارا قىلىدىغان ۋاقتىم ئەمەس،
ۋاقتى كەلگەندە ئىككى ئاچىڭىز سىزنىڭ قولىڭىزغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ، ــ دەپـ
تۇ. شۇنىڭ بىلەن كەنجى مەلىكىنىڭ كۆڭلى تىنىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنى ئۆز ھوجرـ
سىغا يولغا سالىتۇ. ئاردىدىن بىرقانچە ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ئۆز يولـى

بىلەن ئۆتۈۋېرىپتۇ.

ئەمدى گەپنى بۇياقتىن ئاڭلايلى:

بۇ پادىشاھنىڭ يۇرتىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى تاغدا بىر ئەجدىھا بار بولۇپ، ھەركۈنى بىر ئادەمنى يەپ تۇرىدىكەن. بۇرۇن پادىشاھ بۇ ئەجدىھا بىلەن ھەركۈنى بىر ئادەمنى ئۈنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ قويۇشقا پۈتۈشكەنىكەن. بولمىسا، بۇ ئەجدىھا كېلىپ يۇرتنى ۋەيران قىلىدىكەن. بۇ قېتىم نۆۋەت شاھنىڭ چوڭ قىزىغا كەپتۇ. پادىشاھ ئامالسىز چوڭ قىزىنى ئۈنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ قويماقچى بوپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا ئوردىدا يىغا - زار بولۇپ كېتىپتۇ. نىزناي مەلىكىدىن:

— ئەي مەلىكەم، بۇ نېمە يىغا؟ — دەپ سوراپتۇ. مەلىكە ئېرىگە:

— تاغدا بىر ئەجدىھا بار ئىدى، ھەركۈنى بىر ئادەم يەيدۇ. بۈگۈن نۆۋەت چوڭ ئاچامغا كەپتۇ. شۇڭا، ئۆيدىكىلەر يىغا - زار قىلىشۋاتىدۇ. يەنە ئۈچ كۈندىن كېيىن ئوتتۇرانچى ئاچامغا، ئالتە كۈندىن كېيىن ماڭا نۆۋەت كېلىدۇ. سىز ئەمدى مەندىن ئايرىلىپ قالىدىغان بولدىڭىز، — دەپتۇ ۋە يىغلاپ تۇرۇپ، — مەن سىزدىن ئۆتۈنەي، چوڭ ئاچامنى بىر ئامال قىلىپ قۇتۇلدۇرۇپ قالسىڭىز، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. لېكىن، نىزناي:

— ئەي مەلىكەم، مەن ئاددىي بىر ئادەم تۇرسام، يەنە كېلىپ ئەجدىھانىمۇ كۆرمىگەن تۇرسام قانداق قىلىپ ئاچىڭىزنى قۇتۇلدۇرالايمەن؟! — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ مەلىكە يىغلاپ يېتىپ قاپتۇ. بىر ھازا ئۆتكەندىن كېيىن نىزناي:

— مەن باغقا سۇ ئېچىپ قويغانىدىم، بىر يوقلاپ كېلەي، — دەپ باغنىڭ ئارقىسىغا چىقىپ، تاينىڭ تۆكىنى كۆيدۈرگەنىكەن، قۇلان تاي يېتىپ كەپتۇ. نىزناي دەررۇ كىيىمىنى يۆتكەپ، قېيىنئاچىسى ئولتۇرغان يەرگە بېرىپتۇ ۋە:

— ئەي مەلىكەم، بۇ يەردە نېمىشقا يىغلاپ ئولتۇرىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. مەلىكە قارىسا يېنىدا شاھ سۈپەت بىر يىگىت تۇرغان، مەلىكە قورقۇپ كېتىپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، سىز بۇ يەردىن دەرھال كېتىڭ. سىز بىر پادىشاھ ئەكەنسىز، سىزنىڭ باشقۇرىدىغان ئەل - يۇرتىڭىز بار. ئەجدىھا يېسە مېنى يېسۇن، سىز يەم بولماڭ! — دەپتۇ. بۇ چاغدا سىم - سىم يامغۇر ئارىلاش بوران چىقىشقا باشلاپتۇ. بۇ ئەجدىھانىڭ شەپسى ئىكەن. نىزناي دەرھال مەلىكىنى بىر دۆڭنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى ئەجدىھانىڭ كېلىشىنى كۈتۈپتۇ. بىر چاغدا ئەجدىھا كېلىپ بىرلا دەم تارتىپ نىزنايىنى سۈمۈرۈپ مېڭىپتۇ. نىزناي بولسا قىلىچىنى توغرىسىغا تۇتقان پېتى ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، كەينىدىن چىقىپتۇ ھەم ئايلىنىپ ئۈنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىك تۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا ئەجدىھا زۇۋانغا كېلىپ:

— ئەي مەخلۇق، سەن ئادەممۇ ياكى دىۋىمۇ؟ مەن ھەرقانداق نەرسىنى دەم تارتقۇ-

سام ئىچىمده تىرىك قالمايتتى، سەن ئەجەب ئاغزىمدىن كىرىپ كەينىمدىن چىقىپ-سىنا؟ — دەپ ھۆركىرەپتۇ. نىزناي تەمتىرىمەي:

— ھەي مەلئۇن! مەن ئۆلۈكنىڭ سۆزلىگىنىنى بۇگۈن كۆردۈم، سەن قېنى تەۋرەپ باقمامسەن! — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ غەزەپلەنگەن ئەجدىھا شۇنداق بىر تەۋرەپتىكەن، بىر تەرىپى بىر تۈزلەڭلىككە چۈشۈپ تاغ بوپتۇ، يەنە بىر پارچىسى دەريا-غا چۈشۈپ كۆۋرۈك بوپتۇ. بۇنى كۆرگەن مەلىكە شاھزادىگە ئېسىلىۋاپتۇ ۋە:

— مەن سىزدەك باتۇرنى چوقۇم ئاتام بىلەن كۆرۈشتۇرىمەن، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن نىزناي ئەجدىھانىڭ تېرىسىدىن ئۇچ تال تاسما تىلىۋېلىپ، بېلىگە يۆگەپ، مەلىكە بىلەن بىرگە ئوردىغا كەپتۇ. بۇ تېخى تاڭ ئاتمىغان چاغ ئىكەن، ئوردا ئىچىدە بولسا، قىزىنىڭ ھازىسى بولۇۋاتقانىكەن. شاھزادە دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ:

— مەلىكەم، سىز كىرىپ تۇرۇڭ، مەن تاينى باغلىۋېتىپ كېلەي، — دەپ تايغا مىنىپ بىرلا ئۇچۇپ ھېلىقى تاغنىڭ كەينىگە چۈشۈپتۇ ۋە ئاۋۋالقى تاز سىياقىغا كىرىپ ئايالىنىڭ يېنىغا كىرىپ چاندۇرماي ئۇخلاپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە بۇلار ئورنىدىن تۇرۇپ، يۇز - كۆزىنى يۇيغان چاغدا مەلىكە ئېرىنىڭ قولىدا ئاچىسىنىڭ قول ياغلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئەسلىدە چوڭ مەلىكە شاھزادىگە بۇ قول ياغلىقىنى بەرگەنىكەن. مەلىكە شۇنىڭ بىلەن:

— ھەي نىزناي، سىزنىڭ قولىڭىزدا ئاچامنىڭ ياغلىقى تۇرىدىغۇ؟ سىز ئاخشام ئاچامنى قۇتقۇزغان ئوخشايسىز، شۇنداقمۇ؟ ئۆيدە يىغا - زارمۇ توختاپتۇ، — دەپتۇ. نىزناي:

— بۇ قانداقسىگە ئاچىڭىزنىڭ ياغلىقى بولسۇن! ئاچىڭىزدا بار ياغلىق مەندىمۇ بار. مەن ئۇ يەرگە بارمىسام، ئەجدىھا بار جايىنىمۇ بىلمىسەم، — دەپتۇ. مەلىكە:

— مەن چوڭ ئۆيگە بېرىپ كېلەي، — دەپ ئوردىغا كىرسە، ئاچىسى بەخىرامان ئولتۇرغان. كەنجى مەلىكە خۇشال بولۇپ:

— ئەي ئاچا، سىزنى كىم قۇتقۇزۇپ قالدى؟ — دەپ سوراپتۇ. ئاچىسى:

— مېنى بىر شاھزادە قۇتقۇزۇپ قالدى، — دەپ، ئاندىن سىڭلىسىنى تىللاپ كېتىپتۇ:

— سەن بىر تازىنىڭ ئايالى، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئۆيگە ئاياغ باسقۇچى بولما ! — دەپ سىڭلىسىنى قوغلاپتۇ. بۇ ئاھانەتكە چىدىمىغان مەلىكە «خەير بوپتۇ. سېنى ئاشۇ نىزناي قۇتقۇزمىغان بولسا، ئاللىقاچان ئەجدىھانىڭ يېمى بولاتتىڭ» دەپ ئويلاپ، دەر-دىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ ۋە نىزنايغا يىغلاپ تۇرۇپ:

— ھەي نىزناي، سىز مۇشۇنچىۋالا ئىشنى قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزىڭىزنى ئاشكارە-لىمايمۇ، مېنى نېمىشقا مۇنچىۋالا ئاھانەتكە قويىسىز؟ — دەپتۇ. نىزناي بولسا:

— ئەي گۈزەل مەلىكەم، نېمىگە بۇنچە ئالدىرايسىز؟ پادىشاھنىڭ تېخى نۇرغۇن سىنىقى بار، شۇ سىناقلارنىڭ ھەممىسىدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئۆزۈمنى ئاشكارىلىمامۇ كېچىكمەيمىز، — دەپ ئايالىغا تەسەللى بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مەلىكە سەۋر - تاقەت قىلىشقا باشلاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھنىڭ ئوۋ گۆشى يېگۈسى كېلىپ قېلىپ، ئۈچ كۈيۈ ئوغلىنى قىچقىرىپ:

— ھەي بالىلىرىم، مېنىڭ ئوۋ گۆشى يېگۈم كېلىۋاتىدۇ، ماڭا ئوۋ گۆشى ئەكېلىپ بەرسەڭلار، — دەپتۇ. ئۇلار «خوپ، بولىدۇ» دەپ ئۆز ئۆيلىرىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئىككى چوڭ كۈيۈ ئوغۇل ئىككى يارام ئاتقا مىنىپ مېڭىپتۇ، نىزناي بولسا، قۇلان ئارغىماقنى چاقىرىپ شۇنىڭغا مىنىپتۇ. لېكىن، بۇ ئارغىماق ھېلىقى ئىككىسىگە بىر كۆكباش توپاق بولۇپ كۆرۈنۈپتۇ. شۇڭا، چوڭ باجىسى نىزنايىنى زاڭلىق قىلىپ:

— ھەي باجا، سەن بۇ كۆكباش توپىقىڭغا مىنىپ نېمىمۇ ئاتالارسەن؟ — دەپتۇ. نىزناي شۇ ھامان:

— ھە باجا، سىلەر ئاتاساڭلار ئاتقىنىڭلارنى بىللە ئېلىپ كېلەرمىز. ئۇچىمىز تۇغقان ئەمەسمۇ! — دەپتۇ.

— ھەممىمىز بىرگە ماڭساق ئوۋنى ياخشى قىلالمايمىز، سەن ماۋۇ تەرەپكە ماڭ، بىز ماۋۇ تەرەپكە ماڭايلى، — دەپ باجىلىرى نىزنايدىن ئايرىلىپتۇ. نىزنايمۇ ئۇلاردىن ئايرىلغانغا خوش بوپتۇ. نىزناي تاغدىن ئارتىلىشى ھامان كۆكباش توپاق ئارغىماقنى ئايلىنىپتۇ، نىزناي بولسا، شاھزادە سىياقنىغا كەپتۇ. تاغدىن شۇنداق ئارتىلىشىغا نىزنايغا ئوتتۇز ياۋا تۆگە ئۇچراپتۇ. نىزناي ئوقيانى ئوقلاپ بىسمىللا دەپ:

— ئوتتۇز تۆگە بىر پاي ئوقتا ئۆلگەيسەن، ئىچ - قارنىڭ تاتلىق، گۆشۈڭ ئاچچىق بولغايسەن! — دەپلا ئوق ئۇزۇپتىكەن، ئوتتۇز تۆگە بىر پاي ئوقتا يىقىلىپتۇ. نىزناي تۆگىلەرنى شۇ زامان بوغۇزلاپتۇ. ئۇ بىر تۆگىنىڭ جىگىرىنى كاۋاپ قىلىپ يەپ ئولتۇرغانىنىڭ ئۈستىگە ئىككى باجىسى كېلىپ قاپتۇ. قارىسا، ئوتتۇز تۆگە يەر بېغىرلاپ ياتقان، بۇنى كۆرۈپ باجىلىرى خۇشامەت قىلىپ:

— ئەي پادىشاھىم، سىز يالغۇز مۇشۇنچىۋالا تۆگىنى قانداقمۇ ئېلىپ كېتەرسىز؟ — دەپتۇ. شاھزادە ئۇلارغا:

— مەن زېرىكىپ ئوۋغا چىققانىدىم، بۇ تاغقا كەلسەم بۇ جانىۋارلار ئۇچرىدى، ئۇلارنى ئاتتىم. ماڭا بۇنچىۋالا ئوۋ گۆشىنىڭ لازىمى يوق، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ باجىلىرى خۇشامەت قىلىپ:

— ۋاي پادىشاھى ئالەم، بۇنى بىزگە سېتىپ بەرسىڭىز، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

شاھزادە:

— مەن بۇنى ساتمايمەن، ئەگەر ئالاي دېسەڭلار پۇل ئالمايمەن. لېكىن، تېقىمىڭلارنى ئاچساڭلار تامغامنى بېسىپ قويسام بولدى، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خۇشال بولۇپ تېقىملىرىنى ئېچىپ بېرىپتۇ. شاھزادە ئۇلارنىڭ تېقىمىغا «نىزناي پادىشاھنىڭ قۇلى» دېگەن تامغىنى بېسىپ قويۇپتۇ. ئىككى باجىسى خۇشاللىقىدا بۇ بىر توپ تۆگىنىڭ گۆشىدىن كۆتۈرەلىگىنىچە ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكەپتۇ. شاھزادە تاز سىياقىغا كىرىپ ئۆيگە كىرسە ئايالى ئۇنىڭدىن:

— سىز بىرەر نەرسە ئاتمىدىڭىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. نىزناي:

— مەن ئاتقان نەرسىلەرنى ئىككى باجام ئەكېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ. ئەتىسى نىزناي ئايالىغا:

— چوڭ ئۆيگە بېرىپ بېقىڭ، — دەپتۇ. مەلىكە چوڭ ئۆيگە بارسا، ئىككى ئاچىسى يەنە تەنە قىلىپ:

— بىزنىڭ ئەرلىرىمىزنىڭ ئېتىپ كەلگەن تۆگىلىرىنى كۆردۈڭمۇ؟ نىزناي نېمە ئېتىپ كەپتۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ـ دە، — ماۋۇ تۆگىلەرنىڭ كاللا ـ پاقالچاقلىرىنى ئاپىرىپ سېلىپ يەڭلار، — دەپ پۇتۇن تۆگىلەرنىڭ كاللا ـ پاقالچاق، ئىچ ـ قارنىنى كەنجى مەلىكىگە بېرىپتۇ. كەنجى مەلىكە ئۆيگە كېلىپ:

— مېنى ئاچىلىرىم كاللا ـ پاقالچاقنى ئال دەپ مەسخىرە قىلدى. بىز مۇشۇنداق نەرسە يېگۈدەك بولۇپ قالدۇقمۇ؟ — دەپ ۋايسايتۇ. لېكىن، نىزناي ھېچ ئىككىلەنمەي:

— كاللا ـ پاقالچاقنى بىزگە بەرگەن بولسا، ياخشى قىپتۇ، ئىككىمىز بېرىپ توشۇيلى، ئۇلار گۆشىنى ھەرگىزمۇ يېيەلمەيدۇ، — دەپ ئىككىسى كاللا ـ پاقالچاقلارنى توشۇپ ئەكېلىۋاپتۇ. ئەتىسى ئىككى چوڭ كۈيۇ ئوغۇل پادىشاھنى گۆش سېلىپ مېھمان قىپتۇ. پادىشاھ خۇشال بولۇپ، بۇ گۆشنى يېسە گۆش ئاچچىق بولۇپ زادىلا يېيەلمەي ئاخىرى ئىككى كۈيۇ ئوغلىنى ئەيىبلىگىلى تۇرۇپتۇ. ئەتىسى نىزناي بىلەن كەنجى مەلىكە كاللا ـ پاقالچاقنى پاكىز يۇيۇپ، ئۇنىڭدىن نەچچە خىل شېرىن تائاملارنى ئېتىپ پادىشاھنى ۋە ئانىسىنى مېھمانغا چاقىرىپتۇ. پادىشاھ:

— قېنى بېرىپ باقايلى، ئۇلار قانچىلىك بىر نەرسە قىلغاندۇ؟ — دەپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۆيىدە كاللا ـ پاقالچاق يەپتۇ. پادىشاھنىڭ يېگەنسېرى يېگۈسى كېلىپ، ئاخىر:

— ئوغلۇم، بۇ كاللا ـ پاقالچاق ئىنتايىن تاتلىق ھەم شېرىن ئىكەن، سىلەرمۇ يەڭلار، بىزگىمۇ ئاپىرىپ بېرىپ تۇرۇڭلار، — دەپ رەھمەت ئېيتىپ كېتىپ قاپتۇ. نىزناي بىلەن ئايالى ھەركۈنى بىر كاللا ـ پاقالچاقنى پىشۇرۇپ پادىشاھقا ئاپىرىپ

بېرىپتۇ. پادىشاھ كىچىك كۆيۈگىدىن ناھايىتى رازى بوپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مەلىكىنىڭ ئىككى ئاچىسى تېخىمۇ تاپا - تەنە قىلىپ، سىڭلىسىنى تىللىغىلى تۇرۇپتۇ. بۇ ئاھانەتكە چىدىمىغان كەنجى مەلىكە نىزنايغا:

— سىز ئەمدى ئۆزىڭىزنى ئاشكارا قىلمىسىڭىز ئۆلۈۋالىمەن. بۇ دەردكە زادى چىدىمىدىم، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا سىز تۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن ھېلى كېلىمەن، — دەپ نىزناي تاغىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ قۇلان تايغا:

— ئەي سۆيۈملۈك قۇلان تېيىم! ئايالىم ئىنتايىن ئازابلىنىپ كېتىپ بارىدۇ. بۇگۈن ئۇ ماڭا: «سەن ئەمدى ئۆزۈڭنى ئاشكارىلىمىساڭ ئۆلۈۋالىمەن» دېدى. ئەمدى مەن قانداق قىلاي؟ — دەپ قۇلان تايدىن مەسلىھەت سوراپتۇ. قۇلان تاي نىزنايغا:

— ئۆزۈڭنى ئاشكارىلاشقا تېخى ۋاقىت بار ئىدى، ئامال بولمىسا مەيلى. سەن ئەتىگەنلىككە پادىشاھلىق تونىنى كىيىپ، پادىشاھ تەرەت ئېلىشقا چىققانغا ئۇلگۈرۈپ بارىسەن، ئۇ سېنى كۆرۈپلا: «ۋاي پادىشاھى ئالەم، خۇش كېلىپلا» دەپ سېنى ئۆيگە باشلايدۇ. سەن پادىشاھقا «ئاتا!» دېگەن سۆزدىن باشقا سۆزنى قىلما، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەتىسى نىزناي ئاتىنىڭ دېگىنى بويىچە سەھەردە پادىشاھلىق تونىنى كىيىپ، پادىشاھنىڭ يېنىغا «ئەسسالام ئاتا» دەپ كىرىپ كەپتۇ. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ:

— كېلىڭ پادىشاھى ئالەم، ئۆيگە كىرىڭ، — دەپتۇ. نىزناي:

— ئاتا، ئاۋۋال ئۆزلىرى كىرسىلە، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ھەيران بولۇپ:

— مەن قانداق سىزنىڭ ئاتىڭىز بولىمەن؟ — دەپ سوراپتۇ. نىزناي شۇ ھامان تەزىم قىلىپ تۇرۇپ:

— مەن سىزنىڭ كىچىك قىزىڭىزنىڭ ئېرى نىزناي بولىمەن، — دەپتۇ. پادىشاھ ھەيران قېلىپ:

— مېنىڭ كىچىك كۆيۈ ئوغلۇم بىر تاز تۇرسا، سىز بىر پادىشاھ تۇرسىڭىز، قانداقسىگە مېنىڭ كۆيۈ ئوغلۇم بولىسىز؟ — دەپتۇ. نىزناي دەرھال:

— ئاتا، سىز ئىشەنمىسىڭىز قىزىڭىزدىن سوراپ بېقىڭ، — دەپتۇ. پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ، دەرھال قىرىق يىگىتنى چاقىرىپ كېلىپ، نىزنايىنى ئۇنىڭ ئارىسىغا قوشۇپتۇ ۋە كىچىك قىزىنى چاقىرتىپ كېلىپ:

— قىزىم، مۇشۇ قىرىق بىر يىگىتنىڭ ئارىسىدا قايىسى سىزنىڭ ئېرىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ. مەلىكە ئۇدۇل كېلىپ شاھزادىنى قولىدىن تۇتۇپ ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقىپ:

— ئەي شاھ ئاتا! مېنىڭ ئېرىم نىزناي مۇشۇ. بۇ يەتمىش ئىككى ئىقلىمنىڭ

پادىشاھى مىڭكۇ باتۇرنىڭ ئوغلى، ــ دەپتۇ. بۇ گەپتىن پادىشاھ قورقۇپ داڭ قېتىپ قاپتۇ. ئەسلى مىڭكۇ پادىشاھ بۇنداق پادىشاھلىقتىن نەچچە مىڭنى باشقۇرىدىكەن. شۇ-نىڭ بىلەن پادىشاھ شاھزادىنى تۆرگە چىقىرىپ، كاتتا زىياپەت بىلەن كۈتۈشكە باشلاپتۇ. شۇ چاغدا شاھزادە ئۆزىنى ئاشكارىلاپ:

ــ ئەي ئاتا، سىز بىزنى شىكارغا ئەۋەتكەندە مەن بىر توپ تۆگە ئاتتىم، ئۇ تۆ-گىلەرنى ئىككى كۈيۈ ئوغلىڭىزغا بەردىم، ئۇلارنىڭ يوتىسىغا «نىزناي پادىشاھنىڭ قۇلى» دېگەن تامغىنى بېسىپ، ئۇلارنى قۇل قىلىپ ئۆز ئىلكىمگە ئۆتكۈزۈۋالغان-دىم، ــ دەپتۇ. پادىشاھ دەرھال ئىككى چوڭ كۈيۈ ئوغلىنى قىچقىرىپ، ئۇلارنىڭ ئوڭ تېقىمىنى ئاچقۇزۇپ قارىسا، ھەقىقەتەن «نىزناي پادىشاھنىڭ قۇلى» دېگەن تامغا تۇرغان. بۇ چاغدا پادىشاھنىڭ چوڭ قىزى:

ــ ئەي ئاتا، ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ مېنى ۋە يۇرتىنى قۇتقۇزغان يىگىت مۇشۇ، ئۇ بىزنىڭ كۈيۈئوغلىمىز نىزنايكەن ئەمەسمۇ! ــ دەپتۇ ۋە نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سىڭ-لىسىغا قىلغان ئاھانەتلىرىنى ئويلاپ، قاتتىق خىجالەت بوپتۇ. شاھزادە مانا شۇ كۈن-دىن باشلاپ بۇ يۇرتقا پادىشاھ بوپتۇ. ئىككى باجىسى بولسا، پادىشاھنىڭ خىزمىتىنى قىلىش ئۈچۈن دەرۋازا ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرارمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **قۇربان قاسىم**. ئەر، ئۇيغۇر، لوپنور ناھىيەسى تارىم يېزىسى قۇربانكۆل كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **توختى جامال**. ئەر، ئۇيغۇر، لوپنور ناھىيە-سىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1990

«لوپنور خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

خاسيەتلىك ئالما

بۇرۇنقى زاماندا سۇلتان خوجام دېگەن بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ مال ـ دۇنـ ياسى ھېسابسىز كۆپ ئىكەن، شان ـ شۆھرىتى ئالەمگە مەشھۇر ئىكەن. ئـۇ ـ نىڭ چار بېغىدا ئالاھىدە ئۆستۈرۈلگەن ئۈچ تۈپ ئالمىسى بولۇپ، ئۇ ئالمىلار ھەر يىلى بىر تالدىن ئالما بولىدىكەن. ئۇنىڭدىن بىرنى يېگەن كىشىنىڭ ئۆمرى ئون يىل ئۇزىرايدىكەن. بۇ سىرنى پەقەت پادىشاھنىڭ ئۆزىلا بىلىدىكەن. بۇ پادىشاھنىڭ ئـۈچ ئوغلى بولۇپ، چوڭىنىڭ ئىسمى باقىش، ئوتتۇرانچىسىنىڭ ئىسمى دانىش، كىچىكـ ـنىڭ ئىسمى ئەخمەتجان ئىكەن. بۇلارنىڭ مىجەز ـ خۇلقى بىر ـ بىرىگە ئوخشاشمايـ ـدىكەن. باقىش بىلەن دانىش قارا نىيەت، ھەسەتخور، قورقۇنچاق ئىكەن. ئـەخمەتجان تىرىشچان، كەڭ قورساق ئىكەن. نەيزىۋازلىق، قىلىچۋازلىقنى ياخشى كۆرىدىكەن. پـا ـدىشاھنىڭ خاسيەتلىك ئالمىلىرىنى ئۈچ ئوغۇل قىش ـ ياز، كېچە ـ كۈندۈز نۆۋەت بىلەن قاتتىق مۇھاپىزەت قىلىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىر كېچىسى خاسيەتلىك ئالمىنـى قوغداش نۆۋىتى باقىشقا كەپتۇ. باقىش تولـۇق قوراللىنىپ ئالمىنى قـوغداپتۇ. تاڭ سەھەردە يەر تەۋرەپ، چاقماقلار چېقىلىپ، قاپقارا بوران چىقىپ، قاراس ـ قـۇرۇس قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بىر تۈپ ئالما يىلتىز ـ پىلتىزلىرى بىلەن قومۇرۇلـۇپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ ئۈچۈپ كېتىپتۇ. باقىش قورقۇنچلۇقتا نېمە قىلارىنى بىلمەي قاپتۇ.

تاڭ ئاتقاندا ئەھۋالنى پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ:

ــ جاللات، چاپ بۇ ئەبلەخنى! ــ دېگەنىكەن، تۆت جاللات قىلىچلىرىنى يالـ ـڭاچلاپ كىرىپ كەپتۇ. ئوتتۇرانچى ئوغۇل دانىش ئوتتۇرىغا چۈشۈپ:

ــ دادا، بۇگۈن ئاخشام مەن بېقىپ باقاي. ئاكام دېگەندەك ئەھۋال يەنە يۈز بەر ـ سە، ئاكامنىڭ قېنىدىن كېچىڭ. مۇنداق ئەھۋال يۈز بەرمىسە، دەرھال كاللىسىنى ئېلىڭ، ــ دەپتۇ.

ــ خوپ، ــ دەپتۇ پادىشاھ. ئىككىنچى كېچىسى دانىش كۆزەتتە تۇرۇپتۇ. تـۇن تەڭ بولغاندا بوران چىقىپ، ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماقلار چېقىلىپ، قاراس ـ قـۇرۇس قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ يەنە بىر تۈپ ئالمىمۇ يىلتىز ـ پىلتىزلىرى بىلەن قومـۇ ـرۇلۇپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، بوران بىلەن غايىب بوپتۇ. دانىش دەرھاللا ئەھۋالنى پـا ـ

دىشاھقا مەلۇم قىلىپ:

ــ دادا، ئاكامنى ئۆلتۈرگەن بولسىڭىز ئۈۋال بولار ئىكەن. بۇگۈن كېچە بوران چىقىپ يەنە بىر تۈپ ئالمىنى ئېلىپ كەتتى، ــ دەپتۇ.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان پادىشاھ تېخىمۇ دەرغەزەپ بولۇپ:

ــ سەن ئاكا ـ ئۈكا ئىككىڭنىڭ گېپىگە بىر ئىكەن. سەنلەر مەندىن يوشۇرۇپ، ئالمىنى سېتىپ خەجلەپ، مېنىڭ ھاياتىمغا قەست قىلماقچى. جاللات، چاپ بۇ ئىككى ئەبلەخنى! ــ دەپتۇ. تۆت جاللات قىلىچلىرىنى يالتاڭچلاپ كىرىپتۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا ئەخمەتجان ئوتتۇرىغا چۈشۈپ:

ــ دادا، ئىككى ئاكامنىڭ قېنىدىن كەچسىڭىز. بۇگۈن كېچە باغنى مەن كۆزەت قىلسام، يەنە ئاكىلىرىم دېگەندەك ئىش يۈز بەرسە گۇناھىدىن كەچسىڭىز، ــ دەپتۇ.

ــ ئاكىلىرىڭ چوڭ تۇرۇپ ئالمىلارنى قوغدىيالماي ئوغرىغا بەرگەن يەردە سەن نېمە قىلالايتتىڭ؟ ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ دادا، ئەقىل «ياشتا ئەمەس، باشتا» دېگەن گەپ بار. مەن بىر كۆرۈپ باقسام، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان. پادىشاھ بۇ ئوغلىغا بەكمۇ ئامراق بولغانلىقى ئۈچۈن «خوپ» دەپتۇ.

ئەخمەتجان قىلىچ، نەيزە، ئوقيالىرىنى بەللەپ، يېرىم كېچىنى ئۆتكۈزۈپتۇ. بىر ۋاقىتتا تۈيۈقسىزلا جاھاننى قىزىللىق بېسىپ كېتىپتۇ، كۆزنى ئاچقىلى بولماپتۇ. چاقماقلار چېقىلىپ، شېغىل تاشلار ئۈچۈپ، كۆزگە ئاجايىپ ـ غارايىپ سەت بىر نەرسىلەر كۆرۈنۈشكە باشلاپتۇ. بىر ۋاقىتتا قاراس ـ قۇرۇس قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئاخىرقى بىر تۈپ ئالما يىلتىز ـ پىلتىزلىرى بىلەن قومۇرۇلۇپ ئاسمانغا كۆ-تۈرۈلۈپتۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا ئەخمەتجان قىزىل بوراننىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا قارىتىپ ئوقيادىن ئوق ئاتقانىكەن، گۈپ قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئاسماندىن ئېشەكنىڭ كال-لىسىدەك بىر نەرسە چۈشۈپتۇ. ئەخمەتجان بۇ نەرسىنى ئېلىپ دادىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ۋەقەنى بايان قىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ، پادىشاھ تېخىمۇ غەزەپلىنىپ:

ــ ياق، ئۇچىلىكىڭنىڭ گېپىگە بىر ئىكەن. سەنلەر مېنىڭ خاسىيەتلىك ئۇچ تۈپ ئالمامنى يوقاتتىڭ. بۇ كۆتۈرۈپ كىرگەن نەرسەڭ ئاتىنىڭ كاللىسىمۇ، ئېشەكنىڭ كاللىسىمۇ؟ جاللات چاپ بۇ ئۇچ ئەبلەخنى! ــ دەپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىپتۇ. بۇ ۋا-قىتتا ئوردا ئەربابلىرى ئوتتۇرىغا چۈشۈپ «پۈتۈن خەلقنى يىغىپ بۇ نەرسىنى خەلققە كۆرسىتىپ باقايلى. ئېھتىمال بۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان ئادەم چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس» دەپتۇ. ئەخمەتجان بولسا:

ــ سەۋر قىلىڭ دادا، مەن بۇنىڭ سىرىنى چوقۇم تاپىمەن. ماڭا ئىككى يىللىق رۇخسەت بېرىڭ، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ بۇ ۋاقىتتا ئالمىنىڭ سىرىنى ئېيتىپتۇ. ئۈچ ئوغۇل:

ــ ئالمىنىڭ خاسىيىتىنى ئەمدى بىلدۇق، بىز ئالمىنى تاپمىغۇچە قايتىپ كەلمەيمىز، بىزگە رۇخسەت بېرىڭ، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ رۇخسەت بېرىپ:

ــ ئاۋۋال ئاسماندىن چۈشكەن نەرسىنى خالايىق كۆرۈپ باقسۇن، ــ دەپتۇ. شۇ ھامان پۈتۈن يۇرت ئەھلىنى يىغىپ ئۇ نەرسىنى كۆرسىتىپتۇ. بۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ھېچكىم بىلەلمەپتۇ. ئاخىر شۇ يۇرتتا يىراقتىن كېلىپ قالغان بىر دۇئانە بولۇپ، ئۇنىمۇ چاقىرىپ كېلىپ ئۇنىڭغىمۇ كۆرسىتىپتۇ. دۇئانە كۆرۈپ، ئۇيان ئۆرۈپ ــ بۇيان ئۆرۈپ، ئاخىر پادىشاھقا:

ــ ئى پادىشاھى ئالەم، بۇ دۇنىڭ بىر دانە تىرىنقىدۇر، ــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئوغۇللار:

ــ بىزگە رۇخسەت بېرىڭ، دۇنيانى يوقىتىپ ئالمىلارنى قايتۇرۇپ كېلىمىز! ــ دەپتۇ. پادىشاھ باقىش بىلەن دانىشقا رۇخسەت بېرىپتۇ. ئەخمەتجان:

ــ مەنمۇ ئاكىلىرىم بىلەن بىرگە بارىمەن، ــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ــ بالام، سەن كىچىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە يول خەتەرلىك، دۇنيانىڭ ماكانى قەيەردە، ئۇنى بىلىدىغان ئىنسان يوق. سەن بارما، ــ دەپتۇ. ئەخمەتجان يىغلاپ تۇرۇۋېلىپ ئاخىر رۇخسەت ئاپتۇ.

بۇ ئۈچ ئوغۇل تولۇق تەييارلىنىپ، ئۈزۈن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. بۇلار ئالتە ئاي يول يۈرۈپتۇ. ئاخىر بۇ تۈگمەس يولدىن زېرىككەن باقىش:

ــ قايتىپ كېتەيلى. ئالتە ئايدىن بېرى ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمىدۇق، دۇنيا ئۆلتۈرۈۋېتىپ كەلدۇق دەپ دادىمىزنى خۇش قىلمامدۇق، ــ دەپتۇ. دانىش:

ــ مەنمۇ شۇنداق ئويلىغانىدىم، قايتايلى، ــ دەپتۇ. ئىككى ئاكىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان ئەخمەتجان:

ــ ئاكىلار، بەرداشلىق بېرەيلى، دادىمىزغا يالغان سۆزلەپ ئالدىساق بولماس. دۇنيا ئاخىرغىچە ئىزدەپ تاپايلى، يا دۇنيانىڭ قولىدا ئۆلەيلى، يا دۇنيانى يوقىتىپ بالايىئاپەتتىن قۇتۇلايلى، ــ دەپتۇ. ئاكىلىرى بۇ تەكلىپكە ئۇنماپتۇ. ئەخمەتجان:

ــ سىلەر ھېچقانداق ئىش قىلماڭلار، پەقەت ماڭا ھەمراھ بولۇڭلار. مەن بۇ يولدىن قايتمايمەن. مېنى تاشلاپ كەتسەڭلارمۇ بولماس، ــ دەپتۇ. ئەخمەتجانىنىڭ ئاكىلىرى يەنە ئۈچ كۈنگىچە دۇنيا ئىزدەشكە تەستە ماقۇل بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى ئاكا ئۇخلاپتۇ. ئەخمەتجان دۇنيا نەدىن قانداق تېپىشنى ئويلىنىۋاتقاندا،

ئاسماندىن چۈشكەندەك بىر نۇرانە، ئاپپاق ساقال بوۋاي ئالدىدا پەيدا بولۇپ قاپتۇ.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۈم بوۋا، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان.

ــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، بالام. يول بولسۇن، سەپەر قاياقتا؟ ــ دەپتۇ بوۋاي. ئەخمەتجان سەپەرگە چىقىشتىكى مەقسىتىنى بىر - بىرلەپ بايان قىپتۇ. بوۋاي تەپسىلىي ئاڭلىغاندىن كېيىن:

ــ بالىلىرىم، يولۇڭلار خەتەرلىك. يەنە ئۈچ كۈن مەغرىب تەرەپكە ماڭساڭلار بىر قىزىل گۈمبەزگە يېتىپ بارىسىلەر، ئۇ گۈمبەزنىڭ ئالدىدا چوڭقۇر بىر كۆل بار، دائىم شۇ كۆلدىن سۇ ئىچىدىغان بىر ئەجدىها بار. سىلەر گۈمبەزگە كىرىپ ئەجدىها كەلگەندە ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، تېرىسىنى ئۈچ مىڭ غۇلاچ تاسما تىلىڭلار. يەنە بىر كۈن يول ماڭغاندىن كېيىن كۈھىقاپنىڭ ئاغزىغا بارىسىلەر. ھېلىقى تاسما شۇ ۋاقىتىدا لازىم بولىدۇ. ئەجدىهانى ئۆلتۈرسەڭلار دۇنيانىڭ ماكانىغا بارالايسىلەر، بولمىسا بارالمايسىلەر. شۇ ئەجدىها دۇنيا كىرىدىغان تۆشۈكنى قوغدىغۇچىدۇر. سىلەرگە ئاق يول تىلەيمەن. ئاللا سىلەرگە مەدەت بەرسۇن، ئامىن ئاللاھۇئەكبەر، ــ دەپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

بۇلار سەپەرنى يەنە ئۈچ كۈن داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئاخىر ناھايىتى ھەيۋەتلىك بىر قىزىل گۈمبەز كۆرۈنۈپتۇ. ئەخمەتجان ناھايىتى خۇشال بوپتۇ، بىراق باقىش بىلەن دانىش قورقۇپ:

ــ قايتىپ كېتەيلى، ئەجدىها يەپ كەتسە نام - نىشانىمىزمۇ قالمايدۇ، ــ دەپ ئۇنىماپتۇ.

ــ قورقماڭلار. گۈمبەزگە مەن باراي، سىلەر مۇشۇ يەردە يېتىپ ئۈچ كۈن كۈتۈڭلار. ئۈچ كۈن ئىچىدە يېتىپ كېلەلمىسەم، ئاندىن مېنى ئەجدىها يەپ كېتىپتۇ، دەپ قايتىپ كېتىڭلار، ــ دەپ ئۆزى يالغۇز يولغا راۋان بوپتۇ. باقىش بىلەن دانىش قۇرۇق گۈمبەزگىمۇ قاراشقا جۈرئەت قىلالماي، بىر لەخمە كولاپ ئىچىگە كىرىپ يېتىپتۇ. باقىش دانىشقا قاراپ:

ــ ئەخمەتجاننى ئەجدىها يەپ كەتسە قانداق قىلىمىز؟ ــ دەپتۇ.

ــ بىز دۇنيالىرنى ئۆلتۈرۈپ قايتىپ كەلدۇق، ئەخمەتجاننى دۇنيا يەپ كەتتى دەيمىز، ــ دەپتۇ دانىش. باقىش بۇ گەپكە باركاللا دەپتۇ.

ئەخمەتجان گۈمبەزنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. راست دېگەندەك، گۈمبەزنىڭ ئالدىدا بىر چوڭ كۆل بار ئىكەن. ئەخمەتجان قورسىقىنى تويدۇرۇپ، گۈمبەزنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئەجدىهانىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ يېتىپتۇ. خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن كۆلنىڭ سۈيى داۋالغۇشقا باشلاپتۇ، ئەخمەتجان قارىغۇدەك بولسا، ناھايىتى ئېگىز،

بەھەيۋەت بىر مەخلۇق كۆلدىن سۇ ئىچىۋاتقۇدەك. ئەخمەتجان قىلىچىنى بېشىدىن ئېگىز تۇتۇپ قىلىچنىڭ بىسىنى ئەجدىھانىڭ ئاغزىغا توغرىلاپ تۇرۇپتۇ، ئەجدىھا دەم تارتىپتۇ. ئەخمەتجان شۇ ھامان «ياخەلىللا» دەپ ئەجدىھانىڭ ئاغزىغا قارىتىپ ئۆزىنى قويۇپ بەرگەنكەن، ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، قۇيرۇقىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئەجدىھا شۇ ھامان ئىككى پارچە بولۇپ ئۆلۈپتۇ.

ئەخمەتجان ئەجدىھانىڭ تېرىسىدىن ئۇچ مىڭ غۇلاچ تاسما تىلىپ، ئاكىلىرىنى باشلاپ دۇنيەر ماكانى كۇھىقاپنىڭ ئاغزىغا بېرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، تونۇرنىڭ ئاغزىدەك كىچىك بىر كامار، ئىچى قاپقاراڭغۇ تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن باقىش بىلەن دانىش قورقۇپ كېتىپ:

— ياۋاللا، بۇنىڭ ئىچىگە كىرگەن ئادەم ساق چىقمايدۇ، بىز كېتىمىز، — دەپ چۇشكىلى ئۇنىماپتۇ.

— ئاكىلار، مەن چۇشەي، سىلەر مېنىڭ بېلىمگە تاسمىنى باغلاپ كامارغا سېلىڭلار. ئۇچ كۇنگىچە كېلىپ مۇشۇ تاسمىنى مىدىرلاتسام، مېنى بار ئىكەن دەپ تارتىپ ئېلىڭلار، ئۇچ كۇندىن كېيىن قالسام، ئۆلدى دەپ قايتىپ كېتىڭلار، — دەپ ئاكىلىرى بىلەن خوشلىشىپ، دۇنيەر ماكانىغا چۇشۇپتۇ. ئاكىلىرى كامارنىڭ ئاغزىدا تاسمىنىڭ مىدىرلىشىنى كۇتۇپ ساقلاپ يېتىپتۇ. ئەخمەتجان يەر ئاستىغا چۇشۇپ بېلىدىن تاسمىنى يېشىپ ئەتراپقا قاراپ، سۇزۇك سۇلار شارقىراپ ئېقىۋاتقان، ھەر خىل مېۋىلەر سارغىيىپ پىشىپ كەتكەن، رەڭگارەڭ گۇللەر ئېچىلىپ كەتكەن، بۇلبۇللار سايراپ كەتكەن بىر گۇزەل باغنى كۆرۇپتۇ. بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ باغقا كىرىپتۇ. تاماشا قىلىپ يۇرۇپ خاسىيەتلىك ئالمىنى ئىزدەپتۇ، لېكىن تاپالماپتۇ. بىر ۋاقىتتىن كېيىن يېقىنلا بىر جايدىن ئاۋاز كەپتۇ:

— ھەي يىگىت، جېنىڭىزدىن تويدىڭىزمۇ؟ بۇ جايغا قانداق كەلدىڭىز؟

ئەخمەتجان چۆچۇپ شۇنداق قارىغانىكەن، بىر تۆمۇر قەپەسنىڭ ئىچىدە ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۇن دېسە كۇن ئەمەس، پەرىزاتتەك چىرايلىق بىر قىز تۇرغۇدەك. ئەخمەتجان:

— سالام، مەلىكەم، — دەپتۇ.

— ئەي باتۇر يىگىت، سىز قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟ — دەپتۇ قىز. ئەخمەتجان ئەھۋالنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن:

— مەن دۇنيانى ئۆلتۇرۇپ، خاسىيەتلىك ئالمىنى قايتۇرۇپ كېتىش ئۇچۇن كەلدىم، — دەپتۇ.

— ھەي، سىز تېخى كىچىككەنسىز، دۇنيە بىلەن ئويناشقىلى بولمايدۇ، يولىڭىزغا

قايتماق، ــ دەپتۇ قىز.

ــ ياق، «يولۇاس ئىزدىسۇن قايتماس، يىگىت سۆزىدىن» دېگەن گەپ بار. مەن مۇشۇ مەقسەت بىلەن ئالتە ئاي يول يۈردۈم. بۇ يولدا يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم. دۇنيا يوقاتماي ھەرگىز قايتمايمەن، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان.

ــ سىزگە ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ. تېز قايتماق، دۇنيا يوقىتالمايسىز، ــ دەپتۇ قىز.

ــ مەن دۇنيا يوقاتسام قانداق قىلىسىز؟ ــ دەپتۇ ئەخمەتجان.

ــ سىز دۇنيا يوقاتسىڭىز، مەن ئۆزۈمنى سىزگە تەقدىم قىلىمەن، ــ دەپتۇ قىز.

ــ سىز قانداق بولۇپ بۇ تۆمۈر قەپەسكە سولىنىپ قالدىڭىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئەخمەتجان.

قىز زار ـ زار يىغلاپ:

ــ مە بىر چوڭ پادىشاھنىڭ قىزى ئىدىم. بىر كۈنى كېنىزەكلىرىم بىلەن چار-بېغىمدا سەيلە قىلىپ، ئويناپ يۈرسەم، تۇيۇقسىز قارا بوران پەيدا بولدى، باشقىسىنى ئۇقمايمەن، ھوشۇمغا كېلىپ، كۆزۈمنى ئېچىپ ئۆزۈمنى مۇشۇ قەپەسنىڭ ئىچىدە كۆردۈم. ئىككى يىل بولدى، ــ دەپتۇ.

ئەخمەتجان بۇ گەپنى ئاڭلاپ قىزغا ناھايىتى ئىچى ئاغرىپ:

ــ خاتىرجەم بولۇڭ. مەن دۇنيا ئۆلتۈرۈپ، چوقۇم سىزنى قۇتۇلدۇرۇپ، ئىنسان بار جايغا ئەپچىقىپ كېتىمەن، ــ دەپتۇ.

ــ رەھمەت سىزگە. ئەگەر سىز راست دۇغە بىلەن ئېلىشماقچى بولسىڭىز، مۇشۇ يەردىن بىر ئاشپىشمغىچە يول ماڭغاندىن كېيىن بىر دەريانىڭ كۆۋرۈكىگە بارىسىز. شۇ دەريانىڭ كۆۋرۈكى تېگىگە يوشۇرۇنۇپ ياتسىڭىز، دۇغە كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋاتقاندا، سىزنىڭ پۇرىقىڭىزنى بىلىپ توختايدۇ. سىز شۇ ۋاقىتدا چىقىپ ئېلىشىڭىز بولىدۇ. بولمىسا ئۇنىڭغا يۇزلەنگىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ سېھىر ـ جادۇسى ناھايىتى جىق. قورقمىسىڭىز يېڭەلەيسىز. خەير، سىزگە ئاق يول تىلەيمەن، ــ دەپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ قىز.

ئەخمەتجان كۆۋرۈكنىڭ تېگىگە كىرىپ يوشۇرۇنۇپ يېتىپتۇ. ئاز ۋاقىتتىن كېيىن جاھاننى قاراڭغۇلۇق بېسىپ، ھەيۋەتلىك دۇغە كېلىپ كۆۋرۈك ئۈستىدە توختاپتۇ.

ــ ھەي، ئادەمزات ھىدى كېلىدىغۇ، سەن قانداق جان؟ ــ ۋارقىراپتۇ دۇغە. دەل شۇ ۋاقىتدا ئەخمەتجان كۆۋرۈك ئاستىدىن سەكرەپ چىقىپ:

ـــ مەن سەن بىلەن ئېلىشىدىغان جان! ـــ دەپتۇ.

ـــ سەن كىچىك بالا ئىكەنسەن، ھېلى چاينىپ چاينىڭ شامىسىدەك پۇركۇۋېتىمەن، يوقال كۆزۈمدىن! ـــ دەپتۇ دېۋە.

ئەخمەتجان جەڭگە ئاتلىنىپتۇ. ئىككىسى شۇنداق جەڭ قىپتۇكى، ھەي ـ ھەي، قىلىچ ـ قالقانلارنىڭ ئاۋازىدىن جاھان لەرزىگە كەپتۇ. ئاخىر تەڭ كېلەلمىگەن دېۋە سېھىر قىلىپ بىرقانچە ئەجدىھا پەيدا قىپتۇ. ئەخمەتجان بىر ـ بىرلەپ ئۇلارنىڭ كاللىسىنى ئاپتۇ. ئاخىر دېۋىنىڭ غەزەپ ئاتەشلىرى ئۆرلەپ، ئەخمەتجاننى ئاسمانغا بىر ئاتقانىكەن، ھاۋانىڭ قەرىگە چىقىپ كېتىپتۇ. خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن قايتىپ چۈشۈشىدە دەل دېۋىنىڭ كاللىسىغا دەسسەپ چۈشۈپتۇ ـ دە، دېۋىنىڭ كاللىسىنى كېسىپ قىزىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ.

ـــ مانا، مەلىكەم، دېۋىنىڭ كاللىسى، ئەمدى ئۆزىڭىزنى ماڭا تەقدىم قىلغايسىز، ـــ دەپتۇ ئەخمەتجان.

ـــ ئەلۋەتتە ۋەدەمدىن يانمايمەن، ـــ دەپتۇ قىز، ـــ لېكىن بۇنداق ئاسان ئېلىپ كېتەلمەيسىز.

ـــ نېمىشقا؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ئەخمەتجان.

ـــ سىز تېخى ئاران بىر دېۋىنى يوقاتتىڭىز. ئەسلىدە بۇ ئۈچ دېۋە ـــ قارا دېۋە، ئاق دېۋە، قىزىل دېۋە. سىز تېخى قارا دېۋىنى يوقاتتىڭىز. قالغان ئىككى دېۋىنى يوقاتمىسىڭىز بىز بۇ يەردىن ھايات كېتەلمەيمىز، ئىككىلىمىز ھالاك بولىمىز، ـــ دەپتۇ مەلىكە. ئەخمەتجان مەلىكىدىن بۇ ئەھۋالنى بىلىپ:

ـــ بولىدۇ، قالغان ئىككى دېۋىنى يوقىتىپ سىزنى ئېلىپ كېتىمەن، ـــ دەپتۇ.

ـــ ئاق دېۋە بىلەن قىزىل دېۋىنىڭ قېشىدىمۇ ماڭا ئوخشاش بەختسىز ئىككى ساھىبجامال بار، بىر ـ بىرىدىن گۈزەل، ـــ دەپتۇ قىز. ئەخمەتجان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، تەۋەككۈل، ئىككى دېۋىنىمۇ يوقاتسام، ئىككى قىزنى ئىككى ئاكامغا ئېلىپ بېرمەيمەنمۇ، دەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

بىرقانچە تاغ ـ داۋانلاردىن ئېشىپ، بىر يەرگە بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، ھەي ـ ھەي، شۇنداق گۈزەل يەر ئىكەنكى، قىزىلگۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن، بۇلبۇللار سايراۋاتقان، سۈزۈك سۇلار شارقىراپ ئېقىۋاتقان، كۆللەردە ئۆردەكلەر ئۈزۈشۈۋاتقان، ئاپپاق بۇلۇتلار باغلارنى ئايلىنىۋاتقان، يەل ـ يېمىشلەر پىشىپ مەي بولۇپ كەتكەن، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىچىك كۆلچەكنىڭ ئۈستىدىكى بىر كۈمۈش قەپەستە بىر ساھىبجامال قىز ئولتۇرغان، قىزنىڭ شولىسىدىن باغلار روشەنلىشىپ كەتكەن. يىگىت ئاستا بېرىپ:

— سالام، مەلىكەم، — دەپتۇ. قىز چۆچۈپ:

— ئوڭۇمۇ، چۈشۈمۇ؟ ئادەممۇسىز، جىنمۇسىز؟ ئادەم دەي دېسەم، بۇ يەرگە ئادەم ئايىغى يەتمەيدۇ، جىن دەي دېسەم، جىنغا ئوخشىمايسىز، سىز زادى قانداق جان؟ — دەپتۇ.

— مەن ئادەم، ئاق دۆڭنى يوقىتىپ سىزنى قۇتۇلدۇرغىلى كەلدىم، — دەپتۇ ئەخمەتجان. قىز بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ:

— رەھمەت سىزگە. بۇ سىزنىڭ قولىڭىزدىن كەلمەيدۇ. بۇ كۈننى خۇدا ماڭا ساپتۇ، مەندىن باشقا كىشىگە سالمىسۇن. سىز ياش ئىكەنسىز، قايتىپ كېتىڭ، دۆڭنىڭ قايتىپ كېلىش ۋاقتى ئاز قالدى، ھېلى سىزنى يەپ كېتىدۇ، — دەپتۇ قىز.

— سىز ماڭا ئىشىنىڭ، — دەپتۇ قىزغا ۋە ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ ئەخمەتجان، — قارا دۆڭنى يوقاتتىم، ئاق دۆڭنىمۇ يوقىتىپ سىزنى قۇتۇلدۇرۇپ كېتىمەن.

— رەھمەت سىزگە. مەن بىر پادىشاھنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى ئىدىم. كېنىزەكلىرىم بىلەن سەيلە - تاماشا قىلىۋاتسام، بىر ئاق قۇيۇن كېلىپ ئەپقاچتى. كۆزۈمنى ئاچسام، ئۆزۈمنى مۇشۇ قەپەستە كۆردۈم. ئەگەر سىز ئاق دۆڭنى يوقىتىپ مېنى قۇتۇلدۇرسىڭىز، مەن سىزگە ئۆزۈمنى تەقدىم قىلىمەن، — دەپتۇ قىز.

— خوپ، ئىنشائاللا، مەن سىزنى قۇتۇلدۇرۇپ كېتەلەيمەن. دۆڭە بىلەن قانداق كۆرۈشكىلى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئەخمەتجان.

— ئالدىڭىزدىكى دوقمۇش تاغدا بىر ئۆڭكۇر بار، شۇنىڭغا كىرىپ ماراپ ياتسىڭىز، دۆڭە قايتىپ كېلىشىدە سىزنىڭ پۈرىقىڭىزنى بىلىپ توختايدۇ. شۇ ۋاقىتتا سىز ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ، قىلىچ بىلەن چاپسىڭىز ئىش پۈتىدۇ، — دەپتۇ قىز. ئەخمەتجان قىز بىلەن خوشلىشىپ ئۆڭكۇرگە بېرىپ، دۆڭنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ يېتىپتۇ. بىر ۋاقىتتىن كېيىن جاھاننى ئاق تۇتەك بېسىپ كېتىپتۇ، ئەخمەتجان قارايدىغان بولسا، ھەربىر قولىدا بىر تاغنى كۆتۈرۈپ، بىر - بىرىگە ئۇرۇپ دۆڭە يېتىپ كەپتۇ. دۆڭە: «ھەي، ئادەمزاتنىڭ ھىدى كېلىۋاتىدىغۇ. يەنە ھېلىقى ئەخمەت دېگەن ئەبلەخ بولۇپ قالمىسۇن، ئۇ ئاكامنىڭ بىر تىرنىقىنى ئېتىۋالغان» دەپ تۇرۇشىغا، ئەخمەتجان ئۆڭكۇردىن چىقىپ:

— ھەي، ئەخمەت دېگەن مەن بولىمەن، سەن بىلەن ئېلىشقىلى كەلدىم، — دەپتۇ. دۆڭە:

— سەن تېخى مەن بىلەن جەڭ قىلماقچىمۇ؟! — دەپ خىرىس قىلىپ، جاھاننى قاپقارا زۇلمەتكە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ، ئاغزىدىن ئوت چاچرىتىپتۇ، لېكىن ئەخمەتجان

قورقماپتۇ. ئىككىسى شۇنداق ئېلىشىپتۇكى، هاي ـ هاي، بۇ جەڭدىن جاهان لەرزە-گە كېلىپ، تاغ ـ تاشلار ئەخمەتجانغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. ئاخىر ئۇ ئاق دۇنىنى ئۆل-تۈرۈپ، كاللىسىنى ئېلىپ، كۈموش قەپەستىكى قىزنىڭ يېنىغا قايتىپ كەپتۇ.

ــ ئەمدى ئۆزىڭىزنى ماڭا تەقدىم قىلارسىز؟ ــ دەپتۇ ئەخمەتجان.

ــ ئەلۋەتتە، بىراق هەممىدىن يامىنى قىزىل دۇنە. ئۇنى يوقاتمىسىڭىز، سىزمۇ يوق، مەنمۇ يوق، ــ دەپتۇ قىز.

ــ ئىككى دۇنىنى ئۆلتۈردۈم. بۇ هېچقانچە گەپ ئەمەس، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان ۋە قىز بىلەن خوشلىشىپ قىزىل دۇنىڭ ماكانىغا قاراپ راۋان بوپتۇ. بېرىپ قا-رىسا، بۇ جاي شۇنداق گۈزەل، هەممە ياق باغ، گۈل ـ گۈلىستان، مەرمەر تاشتىن ئىشلەنگەن ئاسمان ـ پەلەك بىنالار، ئاجايىپ ـ غارايىب زىننەت بۇيۇملىرى كۆزنى قاماشتۇرىدىكەن. بۇ جايدا هەددى ـ هېسابسىز ئالتۇن، كۈموش بار ئىكەن.

ئەخمەتجان ئايلىنىپ يۈرۈپ، بىر ئالتۇن سارايىنىڭ ئىچىدىكى ئالتۇن قەپەستىكى قىزنى كۆرۈپتۇ. قىزنىڭ هۆسن ـ جامالىدىن قۇياش خىجىل ئىكەن. ئەخمەتجان قىزنى كۆرۈپلا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئالدىدىكى ئەينەكنىڭ يارىمى بىلەن يىگىتنىڭ جامالىنى كۆرۈپ قىزمۇ ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئەخمەتجان قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ سالام، مەلىكەم ! ــ دەپتۇ.

قىز ئېهتىرام بىلدۈرۈپ:

ــ ئادەم زاتىنىڭ ئايىغى يەتمەيدىغان بۇ جايغا سىز قورقماي قانداق كېلىپ قالدىڭىز؟ ــ دەپتۇ. ئەخمەتجان ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ، بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتە-لىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلىپ، بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ.

ــ دۇنىنى يوقىتىش قولىڭىزدىن كەلمەيدۇ. سىزنى كۆرمىگەن بولسام بولار ئە-كەن، ئەمدى قانداق چىدايمەن؟ ــ دەپ ئاه ئۇرۇپتۇ قىز.

ــ مەلىكەم، خاتىرجەم بولۇڭ. مەن دۇنىنى يوقىتىپ، خاسىيەتلىك ئالمىلىرىمنى هەم سىزنى چوقۇم قۇتقۇزۇپ كېتىمەن، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان.

ــ رەهمەت يىگىت غەيرىتىڭىزگە. ئۇنداق بولسا، دۇنە ئۇخلىغىلى قىرىق كۈن بولدى، بۈگۈن ئويغىنىدىغان كۈنى. ئويغىنىپ بولغۇچە ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ چېپىپ تاشلاڭ ـ دە، تېزدىن مېنى ئېلىپ قېچىڭ. ئويغىنىپ كەتسە، سىزنى يەپ كېتىدۇ، ــ دەپ يىغلاپتۇ قىز.

ــ دۇنە ئۇخلاپ قالغاندا قول سېلىش نامەردلىك بولىدۇ. دۇنە ئويغانسۇن، ئاندىن ئېلىشىمەن، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان.

ــ ئۇنداق قىلىشنىڭ نېمە هاجىتى. بېرىپ كاللىسىغا قىلىچ چاپسىڭىزلا ئىش

پۈتمەمدۇ؟ ــ دەپتۇ قىز. ئەخمەتجان:

ــ ئۇ يىگىتنىڭ ئىشى ئەمەس، ــ دەپ دۇننىڭ بېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ ئويغىنىشىنى كۈتۈپ بىر ئاشپىشىم تۇرۇپتۇ، دۇڭە ئويغانماپتۇ. ئەخمەتجان يەنە كېچىكسە بولمايدىكەن، چۈنكى بۈگۈن ئاكىلىرىنىڭ يېنىغا قايتىپ بارمىسا، ئاكىلىرىنىڭ قايتىپ كېتىش ئېھتىمالى بار ئىكەن. ئاكىلىرى قايتىپ كەتسە، بۇ جايدىن مەڭگۈ چىقالمايدىكەن. بۇنى ئويلاپ دۇننىڭ تاپىنىنى قىچقىلاشقا باشلاپتۇ. مىڭ تەسلىكتە دۇڭە ئويغىنىپتۇ. دۇڭە كۆزىنى ئېچىش بىلەن تەڭ ئەخمەتجاننى ئاسمانغا ئېتىۋېتىپتۇ. بىر ئاشپىشمدىن كېيىن ئەخمەتجان دۇننىڭ كاللىسىغا دەسسەپ چۈشۈپتۇ ــ دە، قىلىچ بىلەن گاچ قىلىپ دۇننىڭ كاللىسىنى ئاپتۇ. قىز ناھايىتى خۇشال بوپتۇ.

ــ بىز ھازىرلا يولغا چىقايلى، ئازراقمۇ كېچىكسەك قېلىشقا بولمايدۇ، ــ دەپ قىزغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپتۇ ئەخمەتجان. قىز ماقۇل بوپتۇ. قىز ئۆزىنىڭ بىر پىدىشاھنىڭ ئابرۇيلۇق قىزى ئىكەنلىكىنى، قىزىل دۇننىڭ ئەپقېچىپ كېلىپ قەپەسىكە سولىغانلىقىنى بايان قىپتۇ. ئىككىيلەن باغلارنى ئايلىنىپ ھېلىقى خاسىيەتلىك ئالمىلارنى تېپىپتۇ. ئەخمەتجان ئالمىلارنى ئۈزۈپ قوينىغا سېلىپ، ئۇچ قىزنى ئەگەشتۈرۈپ كەچ بولغاندا كۆھقاپنىڭ ئاغزىغا كەپتۇ. تاسمىنى مىدىرلىتىپ ئاكىلىرىغا خەۋەر بېرىپتۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا ئاكىلىرى كەتمەكچى بولۇپ تۇرغانىكەن. ئالدى بىلەن بىرىنچى قەپەستىكى قىزنى چىقىرىپتۇ. بۇ قىزنىڭ ئىسمى تۇرسۇنئاي ئىكەن، بۇنى كۆرگەن ئاكىلىرى ھەيران قاپتۇ. قىز ئۇلارغا سالام بېرىپتۇ ۋە:

ــ مېنىڭ ئارقامدا چىقىدىغان ئۇچ كىشى بار، تاسمىنى سالايلى، ــ دەپتۇ. تاسمىنى ساپتۇ ۋە ئىككىنچى قەپەستىكى قىزنى چىقىرىپتۇ. بۇ قىزنىڭ ئىسمى كۈمۈشئاي ئىكەن. ئۇچىنچى قېتىمدا ئۇچىنچى قەپەستىكى ئالتۇنئاينى چىقارماقچى بولغانىكەن، قىز ئەخمەتجانغا قاراپ:

ــ سىز ئالدىمدا چىقىڭ ــ دەپتۇ.

ــ ياق، مەلىكەم، مەن سىزنى بۇ يەردە تاشلاپ ئالدىڭىزدا چىقىپ كېتەلمەيمەن، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان.

ــ خەير، ماڭمۇ قىلدىڭىز، ئۆزىڭىزگىمۇ قىلدىڭىز. ناۋادا پەلەك تەتۈر كېلىپ قالسا، مېنى كۆرگەن كۆزدە كۆرەرسىز، ــ دەپ ئىككى دانە بىلەزۈكنى چىقىرىپ يىگىتكە بېرىپتۇ ئالتۇنئاي. ئەخمەتجان بولسا ئۇچ دانە خاسىيەتلىك ئالمىنى قىزغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنى تاسمىغا باغلاپ يۇقىرىغا چىقىرىپتۇ.

ئالتۇنئاينى كۆرگەن باقىش بىلەن دانىش ئەقلى ــ ھوشىدىن ئېزىپتۇ. باقىش:

ــ بىز قايسى يۈزىمىز بىلەن دادىمىزنىڭ ئالدىغا بارىمىز؟ ناۋادا ئىنىمىز: «ئا-

كىلىرىم كېرەككە كەلمىدى، ئۇچ دۈنيا ئۆزۈم يالغۇز ئۆلتۈرۈپ، خاسىيەتلىك ئۇچ ئالمىنى تاپتىم» دېسە، شەنىمىزگە سەت ئەمەسمۇ، ــ دەپتۇ. دانىش:

ــ ئەلۋەتتە شۇنداق. بۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىش كېرەك، ــ دەپتۇ.

ــ قانداق قىلىمىز؟ ــ دەپتۇ باقىش.

ــ ئۇنىڭ چارىسى ئاسان، ئەخمەتجاننى تاشلاپ كېتەيلى، ــ دەپتۇ دانىش. ئۇلار ئىنىسى ئەخمەتجاننى يەر ئاستىدا قالدۇرۇپ، ئۇچ قىز بىلەن ئۇچ ئالمىنى ئېلىپ ئۆز يوللىرىغا راۋان بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئۇزۇن يول يۈرۈپ، باقىش بىلەن دانىش ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەپتۇ. ئۇلارنى ئوردا خادىملىرى قارشى ئاپتۇ. قارايدىغان بولسا، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەخمەتجان يوق. پادىشاھ يىغلاپ تۇرۇپ سوراپتۇ:

ــ مېنىڭ ئەخمەتجېنىم قېنى؟

باقىش بىلەن دانىش كۆرەڭلەپ:

ــ ئەخمەتجان كىچىك بولغىنى ئۈچۈن دېڭە يەپ كەتتى، ئۇنىڭ قولىدىن ھېچ ئىش كەلمىدى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ زار ـ زار يىغلاپتۇ. ئالتە ئاي ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن تۇرسۇنئاي بىلەن كۈمۈشئاينى باقىش بىلەن دانىشقا نىكاھلاپ بېرىپتۇ.

ئالتۇنئاي تولا يىغلاپ، دەردىنى ھېچكىمگە ئېيتماستىن، ئاچچىق يۇتۇپ، ئاجىزلىشىشقا باشلاپتۇ، ئاخىر كېسەل بوپتۇ. پادىشاھ بىر كۈنى ئۇنى چاقىرتىپ ياتلىق قىلىپ قويىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. مەلىكە رازىلىق بەرمەپتۇ. راست گەپنى پادىشاھقا ئېيتالماي، زار ـ زار يىغلاپ، ئاخىر ئەخمەتجان بەرگەن ئۇچ دانە خاسىيەتلىك ئالمىنى بېرىپتۇ. پادىشاھ ناھايىتى خۇشال بوپتۇ، ئىنچىكىلەپ قاراپ ئۆزىنىڭ خاسىيەتلىك ئالمىسىغا ئوخشايدىغانلىقىغا ھەيران قاپتۇ. ئۇنىڭدىن بىرىنى قىزغا يەگۈزگەنىكەن، شۇ ھامان مەلىكىنىڭ كېسىلى ساقىيىپ كېتىپتۇ. قالغان ئىككىسىنى پادىشاھ ئۆزى يەپتۇ ۋە شۇ ھامان تېتىكلىشىپ، ياشىرىپ قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۆزىنىڭ خاسىيەتلىك ئالمىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ، ئۆمرىنى يىگىرمە يىل ئۇزارتىپتۇ.

ئەمدى گەپنى ئەخمەتجاندىن ئاڭلايلى:

ئەخمەتجان بىر ھەپتىگىچىلىك يەر ئاستىدا يېتىپتۇ، لېكىن تاسما قايتىپ چۈشمەپتۇ. ئاخىر ئاكىلىرىم ئىنسابسىزلىق قىلىدى دەپ بىلىپ، جاندىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ زار ـ زار يىغلاپ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئۇنىڭ چۈشىگە ھېلىقى خىزىر كىرىپتۇ. خىزىر باش ـ كۆزىنى سىلاپ: «ئوغلۇم، يىغلىما... ئىنشائاللا يەر ئاستىدىن

سالامەت قايتىپ چىقسەن. مۇشۇ يەردىن كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ يەتتە كۈن يول ماڭساڭ، بىر ئېگىز تاغقا يېتىپ بارسەن. تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر قاراڭغۇ تۆشۈك بار، بۇ تۆشۈك بارغانچە يۇقىرىغا ئۆرلەيدۇ. ئۇ يەر ئۇستىگە چىقىدىغان تۆشۈك. تۆشۈكنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر ئات باغلاقلىق، ئۇ ئاتنىڭ سول كۆزى كور، ئوڭ كۆزى ساق. ئەگەر سەن ئاتنىڭ كور كۆزى تەرەپتىن ماڭساڭ، يەر ئۇستىگە چىقىپ كېتەلەيسەن، ساق كۆزى تەرەپتىن ماڭساڭ، ئات مەيدىڭگە بىرنى تېپىدۇ، يەتتە قات يەرنىڭ تېگىگە چۈشۈپ كېتىسەن. ئىلاھائامىن، خۇدا سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزگەي، ئاللاھۇئەكبەر» دەپتۇ. ئەخمەتجان ئويغىنىپ قارىسا ھېچكىم يوق. كۆرگەن چۈشىنى ئەسلەپ، «يېتىپ ئۆلگۈچە ئېتىپ ئۆل» دېگەن گەپ بار، ھاياتلىق يولىنى ئىزدەپ باقاي، دەپ كۈنچىقىش تەرەپكە راۋان بوپتۇ. شۇ ماڭغانچە يەتتە كۈن يول يۈرۈپ چۈشىدە خىزىر ئېيتقان تاغقا بېرىپ، تۆشۈكنى تېپىپ، ئىچىگە كىرىپ، ئۆملەپ يۇقىرىغا ئۆرلەپتۇ. ئاخىر ئات باغلاقلىق يەرگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇ خۇشاللىقتا سول تەرەپتىن ماڭدىم دەپ ئوڭ تەرەپتىن مېڭىپ ساپتۇ. ئات مەيدىسىگە بىرنى تەپكەنىكەن، يەتتە قات يەر ئاستىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. ھوشىغا كېلىپ قارايدىغان بولسا، بۇ يەر بۇك ـ باراقسانلىق، ناھايىتى گۈزەل جاي ئىكەن. بىراق، بۇ جايدىكى ئادەملەر ئازراقمۇ شەپە چىقارمايدىكەن، ناخشا ئېيتىشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. ئەخمەتجان يىراقتا يەر ھەيدەۋاتقان بىر دېھقانىنىڭ يېنىغا بېرىپ:

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۈم دېھقان ئاكا، ئىشىڭىز ئىلگىرى باسسۇن، ـــ دەپتۇ. دېھقان ناھايىتى قورقۇپ:

ـــ جېنىڭدىن تويدۇڭمۇ ئەخمەق، ئاستا گەپ قىل، ـــ دەپتۇ.

ـــ بىزنىڭ يۇرتتا يەر ھەيدىسەك «ئوش ـ كە» دەپ ۋارقىراپ يەر ھەيدەيمىز، ـــ دەپتۇ ئەخمەتجان.

ـــ سەن بۇ يەرلىك بولمىساڭ كېرەك، شۇڭا ئۇقمايسەن. بۇ يەردە يىلپىز كۆپ، ئادەمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھامان تاغدىن يۇگۈرۈپ چۈشۈپ يەپ كېتىدۇ. بۇ ئاپەتتىن قورقۇپ دېھقانچىلىق قىلالمايمىز ياكى شەپە چىقىرالمايمىز، ـــ دەپ دەردىنى ئېيتىپتۇ دېھقان. ئەخمەتجانمۇ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. دېھقانىنىڭ ئەخمەتجانغا ئىچى ئاغرىپ:

ـــ سەن مۇشۇ يەردە كالامغا قاراپ تۇر، مەن ئۆيدىن نان ئېلىپ كېلەي، ـــ دەپ ئۆيىگە مېڭىپتۇ.

ئەخمەتجان، مەن دېھقانىنىڭ نېنىنى بىكارغا يېمەي، يەر ھەيدەپ تۇراي دەپ، بولۇشىغا ۋارقىراپ يەر ھەيدەشكە باشلاپتۇ. ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىككى يىلپىز قولاقلىرىنى

دىگگايتىپ ئەخمەتجانغا خىرىس قىلىپ كەپتۇ. ئەخمەتجان كاپ قىلىپ يىلپىزنىڭ قۇلىقىدىن تارتىپ كالىنىڭ ئورنىغا قوشقا قېتىپ، ھەش - پەش دېگۈچىلىك مىڭ مودەك يەرنى ھەيدەپ بوپتۇ. دېھقان كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، ئىككى يىلپىز قوشقا قېتىلغان، پۈتۈن يەر ھەيدىلىپ بولغان، ئەخمەتجان ھەدەپ يىلپىزلارنى ئۇرۇۋاتقان، يىلپىزلارنىڭ تىللىرى ساڭگىلىشىپ كەتكەن. بۇنى كۆرگەن دېھقان ھەيران قېلىپ: «نېمە كارامەت بۇ؟» دەپتۇ ۋە ئەخمەتجاننىڭ باتۇرلۇقىغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. ئەخمەتجان يىلپىزلارغا بۇنىڭدىن كېيىن دېھقانلارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەسلىك توغرۇلۇق قەسەم قىلدۇرۇپ، يىلپىزلارنى ھەيدەۋېتىپتۇ. شۇ كۈندىن تارتىپ يىلپىزلارنىڭ بالا-سىدىن قۇتۇلغان خەلق داقا - دۇمباقلارنى چېلىشىپ، ناخشىلارنى ئېيتىشىپ، ئەخ-مەتجانغا رەھمەت ئېيتىشىپتۇ. ئەخمەتجان خەلق بىلەن خوشلىشىپ، بېشى قايغان، پۈتى تايغان تەرەپكە قاراپ نىشانسىز مېڭىپتۇ. مېڭىپ - مېڭىپ، ئاخىر باشقا بىر پادىشاھلىققا بېرىپ قاپتۇ. بۇ يەردە نەگە بارسا يىغا ئاۋازى ئىمىش. بۇنىڭدىن ھەيران قالغان ئەخمەتجان بىر كىشىدىن سوراپتۇ:

— بۇگۈن بىرلا ۋاقىتتا بۇ يەردە شۇنچە كۆپ ئادەم ئۆلدىمۇ؟ بۇ نېمىدېگەن تولا يىغا ئاۋازى؟

— سەن بۇ يەرلىك ئەمەس ئوخشايسەن. بىزنىڭ يۇرتىمىزغا بىر ئەجدىھا پەيدا بولۇپ قالدى، ھەر كۈنى ناشتىلىق ئۈچۈن ئون ئادەم، چۈشلۈك ئۈچۈن ئون ئادەم، كەچلىك ئۈچۈن ئون ئادەم يەيدۇ. بۇنىڭغا پادىشاھمۇ ئامالسىز قالدى. شۇنىڭ كاسا-پىتىدىن يۇرتىمىزدا ئادەملەر شالاڭلاپ كەتتى. بۇگۈنكى كۆپ يىغىنى ئۇقماقچى بول-ساڭ، ئەجدىھاغا يەم بولغۇچىلارنىڭ يىغىسى، ماتىمى. بۇگۈن پادىشاھنىڭ ئەڭ ئارزۇ-لۇق قىزىمۇ ئەجدىھاغا يەم بولماقچى، — دەپ ۋەقەنى چۈشەندۈرۈپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئەخمەتجاننىڭ يۈرەكلىرى ئېزىلىپ، بۇ بىچارىلەرنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كەپتۇ.

— پادىشاھى ئالەم، ئەجدىھانى يوقىتىپ غەمدىن خالاس قىلسام خۇش بولامسىز؟ — دەپتۇ.

— ئەي جاسارەتلىك يىگىت، پادىشاھلىقىمدا پۇقرالىرىم ئاز قالدى، ئەجدىھانى يوق قىلىشقا مېنىڭ قۇدرىتىم يەتمىدى. مېنىڭ بىردىنبىر ئارزۇلۇق قىزىمۇ بۇگۈن ئەجدىھاغا يەم بولماقچى. ئەگەر سەن ئەجدىھانى يوقىتىپ قىزىمنى قۇتۇلدۇرساڭ، قىزىمنى ساڭا نىكاھلاپ بېرىشتىن تاشقىرى پادىشاھلىقىمنىڭ يېرىمىنى ساڭا بېرە-مەن، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ئەخمەتجان:

— ماڭا پادىشاھلىقىنىڭ كېرىكى يوق، مېنىڭ بىرلا تەلىپىم بار، — دەپ، يەر

ئۇستىگە چىقىرىپ قويۇشنى تەلەپ قىپتۇ.

— ئاۋۋال ئەجدىھانى يوقاتقىن، سېنىڭ تەلىپىڭنىڭ ئامالىنى كېيىن قىلايلى، — دەپتۇ پادىشاھ. ئەخمەتجان «خوپ» دەپ، تەييارلىقىنى پۈختا قىلىپ، قاڭغىر قاقشاپ تۇرغان بىچارىلەرنى يولدىن ئۆيلىرىگە قايتۇرۇپ، ئەجدىھاغا قارشى يولغا چىقىپتۇ. قورسىقى ئېچىپ نەپسى تاقىلداپ كەتكەن ئەجدىھا ئەخمەتجاننى كۆرۈپ دەم تارتىپتۇ. ئەخمەتجان چەبدەسلىك بىلەن ئەجدىھانى چېپىپ ئۆلتۈرۈپتۇ. بۇ پادىشاھلىقتىكى كىشىلەر بالايىئاپەتتىن خالاس بولۇپ، ئەخمەتجانغا باركاللا ئېيتىپتۇ. پادىشاھ بولسا، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن تون ـ سەرپاي كىيگۈزۈپتۇ، ئەخمەتجاننىڭ شەرىپىگە كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ، پادىشاھلىقنىڭ يېرىمىنى ھەم قىزىنى بېرىشنى جاكارلاپتۇ. ئەخمەتجان پادىشاھقا رەھمەت ئېيتىپ، ئۇنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلماپتۇ. بۇنىڭدىن خۇشال بولغان پادىشاھ ئۆز دائىرىسىدىكى پۈتۈن مۇنەججىم كىشىلەرنى يىغىپ بۇ يەرگىنى يەر ئۇستىگە چىقىرىشنىڭ ئامالىنى قىپتۇ. نەتىجىدە بىر قېرى مۇنەججىم:

— كۇن ئولتۇرۇش تەرەپتىكى ئېگىز تاغدا بىر سۇرمە قۇش بار. ئۇنىڭ بالىلىرىنى ھەر يىلى بىر ئەجدىھا يەپ كېتىدۇ. كىمدىكىم شۇ ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ، قۇشنى شۇ بالايىئاپەتتىن خالاس قىلالىسا، قۇش شۇ كىشىنىڭ قانداق تەلىپى بولسا ھەل قىلىشى مۇمكىن، — دەپتۇ.

ئەخمەتجان پادىشاھ بىلەن خوشلىشىپ سۇرمە قۇش ماكانى تەرەپكە راۋان بوپتۇ. بىر ھەپتە مېڭىپ قۇشنىڭ ماكانىغا يېتىپ كەپتۇ. قۇشنىڭ بالىلىرىنىڭ يىغا ـ ناسىدىن تاغلار لەرزىگە كەپتۇ. ئەخمەتجان قارىسا، بىر ئەجدىھا قۇشنىڭ بالىلىرىنى يېيىش ئۈچۈن تاغقا يامىشىپ چىقىپ كېتىپ بارغانىكەن. ئەخمەتجان يانداپ ئۆتۈپ، ئەجدىھانى چېپىپ ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ گۆشىدە قۇشنىڭ بالىلىرىنى بېقىپتۇ. ئانا قۇش ئوۋغا چىقىپ كەتكەنىكەن. قۇشنىڭ بالىلىرى ناھايىتى خۇش بوپتۇ.

ئانىسى قايتىپ كەلسە، بالىلىرى ئۇخلاپ قاپتۇمىش. ئانىسى ئويغىتىپ گۆش تاشلاپ بەرسە بالىلىرى يېمەپتۇ. ئانا قۇش ھەيران بولۇپ:

— نېمىشقا گۆش يېمەيسىلەر؟ — دەپتۇ.

— قورساق توق.

— نېمە يېدىڭلار؟

— گۆش يېدۇق.

— گۆشنى نەدىن تاپتىڭلار؟

— ئانا ئېيتىڭا، ۋاپاغا جاپا بارمۇ؟ — دەپتۇ قۇش بالىلىرى.

— ياق، بالىلىرىم، ئەلۋەتتە ۋاپاغا ـ ۋاپا، جاپاغا ـ جاپا، — دەپتۇ ئانىسى. دەل

شۇ ۋاقىتتا بىر قۇش بالىسى:

ــ مانا بۇ ئادەم بىزگە ۋاپا قىلدى، بۇ كىشىگە سىزمۇ ۋاپا قىلىڭ، ــ دەپتۇ ـ دە، قانىتىنىڭ ئاستىدىن ئەخمەتجاننى چىقىرىپتۇ. ئەخمەتجان قۇشقا ئېگىلىپ سالام قىپتۇ. قۇشنىڭ بالىلىرى ئانىسىغا ئەھۋالنى بايان قىپتۇ. قۇش ئەھۋالنى تولۇق چۈشىنىپ، ۋاپا يۈزىسىدىن ئەخمەتجاننى ئۈستىگە مىندۈرۈپ يەر ئۈستىگە چىقىرىپ قويۇشنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىپتۇ، گۆش بىلەن سۇ تەييارلاپ، ئەخمەتجاننى ئۈستىگە مىندۈرۈپ ئاسمانغا قاراپ ئۇچۇپتۇ. قۇش ئۇچۇپتۇ، ئۇچۇپتۇ، ئۇچۇپتۇ... «گۆش، سۇ» دەپتۇ. ئەخمەتجان گۆش بېرىپتۇ، سۇ بېرىپتۇ. قۇش يەنە ئۇچۇپتۇ، ئۇ ـ چۇپتۇ... يەنە «گۆش ـ سۇ» دەپتۇ، بۇ چاغدا گۆش بىلەن سۇ تۇگەپ قالغانكەن. ئەخمەتجان ئۆز يوتىسىنى كېسىپ بېرىپتۇ، سۇ ئورنىغا، ئاللانى سېغىنىپ بىر يىغ ـ لىغانكەن، كۆزىدىن بىر پىيالە ياش چىقىپتۇ، يېشىنى بېرىپتۇ. ئاخىر يەر ئۈستى ـ گە سالامەت ئۇچۇپ چىقىپتۇ. ئايرىلىش ۋاقتىدا قۇش:

ــ بىر سۇ بەردىڭ ناھايىتى ئاچچىق، بىر گۆش بەردىڭ ناھايىتى تاتلىق. بۇنداق تاتلىق گۆشنى تا ھازىرغىچە يېمىگەنىدىم، بۇنداق ئاچچىق سۇنى ھەم ئىچمىگەن، بۇ ـ نىڭ سىرىنى ئېيتىپ بەرگىن، ــ دەپتۇ.

ــ گۆش تۇگىدى، گۆش ئورنىغا يوتامنى كېسىپ بەردىم، سۇ ئورنىغا يېشىمنى بەردىم، ــ دەپ سۆڭەكلىرى كۆرۈنۈپ قالغان يوتىسىنى كۆرسىتىپتۇ ئەخمەتجان. قۇش ناھايىتى خىجىل بولۇپ ھەم تەسىرلىنىپ قانىتى بىلەن بىر سىيپىغانكەن، ئەخمەتجاننىڭ پۇتى سەللىمازا ساقىيىپ كېتىپتۇ. قۇش خوشلىشىتىن بۇرۇن ئۇچ تال پېيىنى يۇلۇپ بېرىپ:

ــ بۇنى بېشىڭغا سۇركىسەڭ تاز بولىسەن، يۈزۈڭگە سۇركىسەڭ سەكسەن ياشلىق قېرىغا ئۆزگىرىسەن، بەدىنىڭگە سۇركىسەڭ ئەسلىڭگە كېلىسەن، ــ دەپ ئەخمەتجان بىلەن خوشلىشىپ، ئۆز ماكانىغا ئۇچۇپ كېتىپتۇ. ئەخمەتجان چۈشكەن جايلار سۇ ـ تان خوجامنىڭ تەۋەلىكى بولۇپ، بۇ يەردە پادىشاھنىڭ چارۋىلىرى ئوتلايدىكەن. ئەخ ـ مەتجاننىڭ كۆزى پادىچى تازغا چۈشۈپتۇ. ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ:

ــ ھەي تاز، تېزىڭنى ساقايتىپ قويسام نېمە بېرىسەن؟ ــ دەپتۇ.

ــ سۇلتان خوجام بەرگەن بىر ئېتىم بار، شۇنى بېرىمەن، ــ دەپتۇ تاز. ئەخ ـ مەتجان ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ پادىچىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ھېلىقى قۇشنىڭ پېيىنى بېشىغا بىر سۇركەپ قويغانكەن، شۇ ھامان تازنىڭ بېشى ساقىيىپ كېتىپتۇ. ئەخ ـ مەتجان پادىچىدىن ئاتىسىنىڭ ئەھۋالىنى ۋە ئاكىلىرىنى بىر ـ بىرلەپ سوراپتۇ. پا ـ دىچى:

ـــ پادىشاھنىڭ كۆزى ئەخمەتجان دېگەن بالىسىغا تولا يېغلاپ قارىغۇ بولۇپ قالـ
دى، ـــ دەپتۇ.
ـــ ئەخمەتجان دېگەن بالىسى نېمە بولغانىكەن؟
ـــ ئەخمەتجان دېگەن بالىسى دۇنيادىن بىلەن جەڭ قىلغاندا كېرەككە كەلمەپتۇ. ئۇ قورقۇنچاقنى دۇنيادىن يەپ كېتىپتۇ.
ـــ پادىشاھنىڭ باقىش بىلەن دانىش دېگەن بالىمۇ؟
ـــ ئۇ ئىككىسى دۇنيادىن ئۆلتۈرۈپ، يەنە ئۇچ قېزنى ئولجا ئېلىپ كەپتۇ، ئىككىسى بىردىن ئېلىپ مۇرادىغا يەتتى.
ـــ يەنە بىر قېزچۇ؟
ـــ ئۇ چىرايلىق قېز ھېچكىمگە تەگكىلى ئۇنىمىدى.
ـــ ئۇ قېز نېمىشقا ئەرگە تەگمەيدىكەن؟
ـــ ئۇقۇشمىزچە، ئۇ قېز بەك يېغلاڭغۇئىمىش.
ـــ ئۇ قېز نېمىشقا يېغلايدىكەن؟
ـــ ئۇنىڭ بىر باتۇر يېگىتى بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئايرىلغىنىغا يېغلار ئىمىش.
ئەخمەتجان پادىچىدىن پۇتۇن ئەھۋالنى ئۇقۇپ، ناھايىتى بىئارام بوپتۇ. تېخىمۇ ئەتراپلىق بىلىش مەقسىتىدە بىر تال پەينى ئۆزىنىڭ بېشىغا سۇرتۇپ بىر تازىنىڭ قىياپىتىگە كىرىپتۇ. پادىچى بىلەن خوشلىشىپ، مەھەللىگە بېرىپ، بىر زەرگەرگە شاگىرت بوپتۇ. زەرگەر ئۇستام بىر جۇپ بىلەزۈكنى سوقۇپ، يەنە ياراتماي قايتا سوقۇدىكەن. ئون قېتىم سوقسا، ئون قېتىم بۇزىدىكەن. ئەسلىدە بۇ بىلەزۈكنى ئالـ تۇنئاي بۇيرۇتقانىكەن. ئۇستامنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرگەن ئەخمەتجان:
ـــ ئۇستام، مۇشۇ بىلەزۈكنى مەن بىر سوقۇپ باقاي، ـــ دەپتۇ.
ـــ ئوتتۇز يىللىق ئۇستا تۇرۇپ مەن سوقالمايۋاتسام، سەن قانداق سوقسەن؟ بۇ ئۇنداق ـ مۇنداق بىلەزۈك ئەمەس. بۇنى پادىشاھ ئوردىسىدىن ئالتۇنئاي دېگەن مەلىكە بۇيرۇتقان، ئەگەر يارىتالمىساڭ كاللاڭ كېتىدۇ، ـــ دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەخمەتـ جاننىڭ قىزغا بولغان مۇھەببىتى ھەسسىلەپ ئېشىپتۇ. ئەخمەتجان:
ـــ ئۇستام، ماڭا ئىشەنسىلە، مەن بىلەزۈكنى چوقۇم يارىتىپ ياسىيالايمەن، ـــ دەپتۇ. ئىشتىن زېرىككەن ئۇستام دۇكاننى تاشلاپ ئۆيگە كىرىپ ئۇخلاپتۇ. ئەخمەتجان كۆھىقاپنىڭ ئاغزىدا قېز سوۋغا قىلغان بىلەزۈكنى «مەن ياسىدىم» دەپ ئەتىسى زەرـ گەر ئۇستامغا بېرىپتۇ. ئۇستام ئۆمرىدە مۇنداق ئېسىل بىلەزۈكنى كۆرمىگەنىكەن، ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقان ھالدا، مەلىكىدىن ئىنئام ئېلىش ئۈچۈن ئوردىغا يۈگۈرۈپـ تۇ. قېز بىلەزۈكنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ بىلەزۈكى ئىكەنلىكىنى تونۇپ

زەرگەرگە:

— بۇنى قەيەردىن ئالدىڭ؟ راستىڭنى ئېيت، مەن جىق ئالتۇن بېرىمەن، — دەپ بىر ئوچۇم ئالتۇننى ئالدىغا قويۇپ قويۇپتۇ.

— ئۆزۈم سوقتۇم، — دەپتۇ زەرگەر.

— ياق، يالغان ئېيتتىڭ. بۇنى سەن سوققان ئەمەس. سەن ئەمدى مۇشۇنى ساڭا بەرگەن ئادەمنى ئالدىمغا ئېلىپ كەلسەڭ، ئۆمۈر بويى يەتكۈدەك ئالتۇن - كۈمۈش بېرىمەن. ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭ، كاللاڭنى ئالىمەن، — دەپتۇ ئالتۇنئاي.

— راستىنى ئېيتسام، بۇنى مېنىڭ بىر شاگىرتىم ياسىغان، — دەپتۇ ئۇستام.

— شۇ شاگىرتىڭنى ئالدىمغا ئېلىپ كەل، — دەپتۇ. بۇ چاغدا ئەخمەتجان قىز-نىڭ مۇھەببىتىنى تېخىمۇ سىناش ئۈچۈن، بىر تال قۇشنىڭ پېيىنى يۇزىگە سۈرتۈپ سەكسەن ياشلىق بوۋايغا ئايلىنىۋاپتۇ. ئۇستام بوۋاينى تونۇيالماپتۇ ھەم شاگىرتىنى تاپالماپتۇ. قىز بولسا زار - زار يىغلاپ، ئاشىقى ئەخمەتجانىنى تېپىش مەقسىتىدە پا-دىشاھقا مۇنداق تەلەپ قويۇپتۇ:

— پادىشاھى ئالەم، چوڭ مەيدانغا مىڭ گەز خادا ئورناتسىڭىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر داچەن پۇل ئېسىپ قويسىڭىز. كىمدىكىم شۇ داچەن تۆشۈكىدىن ئوقيا ئوقىنى ئۆتكۈزەلىسە شۇ كىشىگە مېنى بەرسىڭىز.

قىزنىڭ قارىشىچە، مۇنداق ماھارەت پەقەت ئەخمەتجاندىلا ئىكەن، ئۇنىڭدىن باشقا كىشىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىكەن، قىز بۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنىدىكەن. پادىشاھ بۇ تە-لەپكە قوشۇلۇپتۇ. خادا تىكلىنىپتۇ. قىز دېگەندەك ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ جاي - جايلارغا: «كىمدىكىم بولسۇن، شاھ بولسۇن، گاداي بولسۇن، مۇشۇ خادىنىڭ ئۇچىدىكى داچە-نىڭ تۆشۈكىدىن ئوقيا ئوقىنى ئۆتكۈزگەن كىشىگە قىرىق كېچە - كۈندۈز تۇي - تاماشا قىلىپ ئالتۇنئايىنى نىكاھلاپ بېرىمەن» دېگەن جاكار چىقىرىلىپتۇ.

شۇ كۈندىن باشلاپ جاي - جايلاردىن مەرگەنلەر كېلىشكە باشلاپتۇ. پۇتۇن تەي-يارلىق پۇتكەندىن كېيىن مەلىكە ئېگىز راۋاقنىڭ ئۈستىگە چىقىپ مەرگەنلەر ئاتقان ئوقنى كۆزىتىپ تۇرۇپتۇ. كىشىلەر ئوق ئۇزۇشكە باشلاپتۇ. مىڭلىغان كىشىلەر ئوق-ياسىدىن ئوق ئۇزۇپتۇ، ھېچقايسىسى ئۆتكۈزەلمەپتۇ. ئەڭ ئاخىرىسىدا سەكسەن ياش-لىق بىر بوۋاي كېلىپ مەلىكىگە قاراپ:

— مەلىكەم، ئاشۇ داچەن پۇلنىڭ تۆشۈكىدىن ئوقيا ئوقىنى ئۆتكۈزسەم، مېنى قېرى كۆرمەي، ئۆزلىرىنى قوبۇل قىلالىمۇ؟ — دەپتۇ.

— ئەلۋەتتە، — دەپتۇ مەلىكە.

بوۋاي ئوقياسىنى ئانچە قارىلاپ تۇرمايلا ئاتقانىكەن، ئوق داچەن پۇلنىڭ تۆشۈ-

كىدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. مەلىكە خۇشاللىقىدا:

— ئەخمەتجاننى تاپتىم، — دەپ راۋاقتىن يۈگۈرۈپ چۈشۈپ بوۋايغا ئېسىلىپتۇ. بۇنىڭدىن خالايىق ھەيران قاپتۇ. ئەخمەتجان دەرھال بىر تال پەينى يۇزىگە سۈرتۈپ ئۆز ئەسلىگە كەپتۇ. پۈتۈن شەھەر خۇشاللىقتا چۆمۈپتۇ، ئەخمەتجاننى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن ئوردىغا باشلاپ كىرىپتۇ. كۆزىدىن ئايرىلغان پادىشاھ بالىسىنى باغرىغا بېسىپ يىغلاپتۇ. ئەخمەتجان قۇشنىڭ پېيىنى دادىسىنىڭ كۆزىگە سۈرگەنىكەن، پادىشاھنىڭ كۆزى ۋاللىدە ئېچىلىپ كېتىپتۇ. باقىش بىلەن دانىش غەمگە پېتىپتۇ. ئەخمەتجان ئاكىلىرىغا ئاداۋەت تۇتماپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ ئەخمەتجان بىلەن مۇڭدىشىپتۇ. ئەخمەتجان بېشىدىن ئۆتكەن بارلىق سەرگۈزەشتلىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىپتۇ. ھەقىقىي ئەھۋالنى ئۇققان پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ، باقىش بىلەن دانىشنى توسۇن ئاتىنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈپتۇ. ئىككىسىنىڭ ئۆلۈكى دەشت ـ چۆلدە قاپتۇ. جەسىتىنى قاغا ـ قۇزغۇن يەپتۇ. پادىشاھ ئەخمەتجاننى ئۆز ئورنىغا پادىشاھ قىلىپ، ئالتۇنئايىنى نىكاھلاپ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ـ تاماشا قىلىپ بېرىپتۇ. ئەخمەتجان پادىشاھ بولغاندىن كېيىن يۇرتىنى ئادىللىق بىلەن سوراپتۇ، مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىپ، ئاخىرقى ئۆمرىنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ياقۇپ ئاخۇن**. ئەر، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **ئەمەت نۇر**. ئەر، ئۇيغۇر.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (10)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1987

تادان بىلەن گول

زامانى ئاۋۋالدا بىر پادىشاھ ئۆتكەنمىكەن. ئۇنىڭ بىرلا ئوغلى بولۇپ، شىكارنى ياخشى كۆرىدىكەن. شاھزادە بىر كۈنى قىرىق قاۋۇل مۇلازىم ۋە كېنىزەكلەر-نىڭ ھەمراھلىقىدا شىكارغا چىقىپتۇ. ئۇلار قەيەردە قارىغايلىق تاغ، مېۋىلىك باغ يو-لۇقسا، شۇ يەرگە چۈشۈپ سەيلە قىپتۇ، ئوۋ ئوۋلاپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاھزادە ئوۋ مىلتىقىنى ئېلىپ، باش مۇلازىمنى ئارقىسىغا سېلىپ، بىر قارىغايزار-لىقنى ئارىلاپ كېتىۋاتسا يىراقتىن بىر توشقان كۆرۈنۈپتۇ. شاھزادە مىلتىقىنى بەت-لەپ، توشقاننى چەنلەپ ئېتىپتىكەن، ئوق توشقاننىڭ سۆڭگىچىنى سىيپاپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. كۆڭلى يېرىم بولغان شاھزادە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ شۇ تەرەپكە بې-رىپ قارىسا، ئاتقىنى توشقان ئەمەس، زىلچىدەك رەڭدار بىر پۇشقاق مۇشۇك ئىكەن. مۇشۇك دىڭگۈسلاپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپتۇ، پۇتىغا ئۆزىنى سۈركەپ مىياۋلاپتۇ. شاھزادە پۇشايمان قىلىپ، مۇشۇكنىڭ يانپىشىنى سىلاپ-تۇ. بىراق، ئوق ئىزى ئەسلىگە كەلمەپتۇ.

— ھەي مۇلازىم، — دەپتۇ شاھزادە، — يېقىن ئەتراپتا ئۆي بارمىدەك قىلىدۇ. مۇشۇككە ئۇۋال، مۇشۇكنىڭ ئىگىسىنى تېپىپ، بوسۇغىسىدا يېتىپ ئەپۇ سورايلى.

— خوپ تەقسىر، — دەپتۇ باش مۇلازىم توققۇز تەزىم قىلىپ.

ئىككىيلەن قونالغۇغا قايتىپ، يەنە بىر مۇلازىمنى ئېلىپ، ئۇچەيلەن دېھقانچە ياسىنىپ، ئۇچ كۈنلۈك ئوزۇق - تۈلۈك ئېلىپ، مۇشۇككە ئەگىشىپ دەشتكە قاراپ قەدەم بېسىپتۇ، قۇم بارخانلىرىنى ئېشىپتۇ. مۇشۇك تاملىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، ۋەيرانە بىر ئۆينىڭ ئالدىدا توختاپتۇ. شاھزادە سەپسېلىپ قارىغۇدەك بولسا ئۆينىڭ ئىشىكى ھەم بارمىدەك، ھەم يوقتەك. شاھزادە ھەيران بولۇپ مۇلازىملارغا:

— كۈتۈپ تۇرساق ئۆي ئىگىسى چىقىپ قالار، — دەۋاتسا، مۇشۇك بىر شوخ-لىق چىتنىڭ ئارىسىدىن ھويلىغا كىرىپ كېتىپتۇ، ھويلىنى بىر ئايلىنىپ مىياۋلاپ-تۇ. شاھزادە «ئىشىك مۇشۇ بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپ، چىتنى قايرىپ ھويلىغا كىرسە، ئۆي ئىچىدە ئىككى قىز گەپ تالىشىۋاتقۇدەك. ئۇلار پاتمە - زوھرە ئىسىم-لىك قوشكېزەك ئاچا - سىڭىل ئىكەن.

— ئەگەر ئەرگە تەگسەم، — دەپتۇ پاتمە جاۋلداپ، — ناۋايغا تېگمەن. شۇ چاغدا سېنىمۇ ئېلىپ كېتىپ، كۆزۈڭنى نانغا تويغۇزۇپ قويمىسام ھېساب ئەمەس.

— بەرىكەت تاپقىن، ماڭمۇ خۇدايىم بېرەر، — دەپتۇ زۆھرە ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ.

— مەن تېخى ناۋايغا تەگسەم، سەن پىتىلىق ئارقامدىن بارمىغىيدىكى! خەپ توختا، باي ناۋايدىن بىرنى تېپىپ، پەشخۇننى كەڭرى ئېچىپ، كۆزۈڭدىن ئوت چىقىرىۋەتمىسەم، — دەپتۇ پاتىمە كايىپ.

— سەنمۇ قاراپ تۇر، — دەپتۇ زوھرە ئاچچىقىغا پايلىماي، — مەنمۇ پادىشاھ-نىڭ شاھزادىسىگە تېگىپ كۆز - كۆز قىلمىسام.

پاتىمە زاڭلىق قىلىپ، تىزىغا كاچاتلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپتۇ ۋە:

— ھەي نەپسى بالا يېتىمەك، تۇرقۇڭ خۇددى يېلىم چۆچەك، گەر سالساڭ بارغا ئۆزۈڭنى، بېرەرمۇ بىراۋ ھەققىڭ ئۈچۈن نىمشەك كېپەك! ھالىڭغا بېقىپ ھال تارت، خالتاڭغا بېقىپ ئۇن تارت جۇمۇ! — دەپتۇ.

زۆھرە ئاچچىقتىن بوغۇلۇپ كۆز يېشى تۆكۈپتۇ، پاتىمە ئەزۈيىلىگىلى تۇرۇپتۇ. شۇ ئەسنادا شاھزادە مۇلازىملىرىنى باشلاپ ئۆيگە كىرىپ كەپتۇ.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — دەپ تەزىم قىپتۇ شاھزادە بېشىنى ئېگىپ ۋە ئەھۋالىنى بايان قىلىپ ئەپۇ سوراپتۇ.

پاتىمە مۇشۇكىنى كۆرۈپ ئاللا - چۇقان كۆتۈرۈپتۇ. زوھرە شاھزادىنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىۋېتىپ:

— ئاچا، ئاتا - ئانىمىزدىن ئايرىلىپ، قانات - قۇيرۇقىمىز قايرىلىپ، ئۆيىمىزگە كەلگەن مېھمان ئاران مۇشۇ. بۇلارمۇ مۇساپىرلاردەك قىلىدۇ. بىر مۇشۇك ئۈچۈن مۇنچە كايىپ، نامىمىزنى بۇلغىمايلى، — دەپتۇ.

پاتىمە جىمىپتۇ. مۇشۇك ئۇنىڭ قولىنى تاتلاپ بوشىنىپ، زوھرەنىڭ ئاياغلىرىغا ئۆزىنى سۈركەپتۇ، ئاندىن شاھزادىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىپتۇ. شاھزادىنىڭ زوھرە بىلەن مۇشۇككە ئىچى ئاغرىپتۇ، پاتىمەگە شەپقەت قىلغۇسى كەپتۇ - دە:

— ھالىڭلار خاراب، باغرىڭلار كاۋاپ ئىكەن، ئىككىڭلارنىڭ ھەۋىسى ھەم بۆلەكچە ئىكەن. بىز بىلەن بىرگە كەتسەڭلار قانداق؟ — دەپتۇ. پاتىمە بوينىنى تولغاپ:

— بىللە كېتىمىشىمىز تېخى! مال تۇرى بىلەن، ئادەم خىلى بىلەن. سىلەر بىزنىڭ، بىز سىلەرنىڭ خىلىڭلار ئەمەس. مەرھەمەت، يول بولسۇن، كېتىشىۋالاملا كايىماي، — دەپتۇ.

— ئاكا، بىز نامرات سەھرا بالىلىرى، سىلەرگە ئارتۇق يۈك بولۇشنى راۋا كۆرمەيمىز، رەھمەت. بىزگىمۇ خۇدايىم بار. كېتىشىۋەرسىلە، — دەپتۇ زوھرە ئىككى

قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ.

شاھزادە زوھرەگە ئىچىكىپ قالغاندەك بوپتۇ ـ دە، ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋېتىۋ. مۇلازىملار سالا قىپتۇ. ئاچا ـ سىڭىل نائىلاج بىللە كېتىشكە كۆنۈپتۇ ۋە ئۆيدىكى بار ـ يوق بىساتى ـــ مۇشۇكىنى ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، شاھزادە ـ لەر چۈشكەن يېرىگە قايتىپ كەپتۇ ۋە كىيىمىنى يەڭگۈشلەپ ھەمراھلىرى ئارىسىغا بېرىپتۇ.

ـــ ھەزرەت ئالىيلىرى، ـــ دەپتۇ كېنىزەكلەر بىلەن مۇلازىملار گۈل تاجلىرىنى قولىغا ئېلىپ، باشلىرىنى ئېگىپ، ـــ ئېلىپ كەپلا ئىككى گۈل ـ غۇنچە، مۇبارەك بولسۇن دەيلىمۇ ياكى غەملىرىنى يەيلىمۇ؟ جاۋاب بەرسىلە شاھزادە، بولسۇن كۆڭلـ ـمىز ئازادە.

ـــ تونۇمايمىز دېمەڭلار، غېمىمنىمۇ يېمەڭلار. مىسكىن ئىكەن تۇرمۇشى، ساقايـ سۇن دېدىم بېشى. پاتمە كىيسۇن دېدەكلىك كىيىمى، زوھرە تاقىسۇن كېنىزەكلىك گۈل تاجى، ـــ دەپتۇ شاھزادە.

ئاچا ـ سىڭىل ئىككىيلەن بولۇۋاتقان ئىشلاردىن، بولۇنۇۋاتقان گەپلەردىن ھەم ھەيران قېلىپ، ھەم ئۆيىدە شاھزادىگە قىلغان ـ ئەتكەنلىرىدىن ئۇيلىپ تۇرغىنىدا، كېنىزەكلەر ئېلىپ مېڭىپتۇ، يۇيۇندۇرۇپ، چاچلىرىنى تاراپ، شاھزادىنىڭ ئەمرى بو ـ يىچە كىيىندۇرۇپتۇ. زوھرە كېنىزەكلەر قاتارىغا قىرىق بىرىنچى بولۇپ قېتىلىپتۇ.

شاھزادە ئەتىسى تاڭ سەھەردە يەنە شىكارغا ماڭماقچى بولۇپ، كېنىزەكلەرنى كۆزدىن كەچۈرگەنىكەن، زوھرە پەرىزاتتەك كۆزگە تاشلىنىپتۇ. شاھزادىنىڭ يۈرىكىگە ئىشق ئوتى تۇتىشىپ، ئۇنى ئەمرىگە ئېلىشنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ ۋە شىكار قـ ـلىش نىيىتىدىن يېنىپ، چېدىر ـ بارگاھلىرىنى يىغىشتۇرۇپتۇ ـ دە، دەرھال ئـور ـ دىغا قايتىپتۇ. ئوغلىنىڭ مۇددىئاسىدىن خەۋەر تاپقان شاھ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ، شاھزادىنى زوھرەگە ئۆيلەپ قويۇپتۇ، پاتمەنى ناۋايغا ياتلىق قىپتۇ.

زوھرە شاھزادە بىلەن ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولغاندىن كېيىن، مەرتىۋىسى چەڭـ ـدان ئۆسۈپ، دۆلىتى زىيادە بوپتۇ. سىڭلىسىنىڭ مەئىشەتلىرىنى كۆرگەن پاتمە تۇ ـ رالماي قاپتۇ. «توۋا، ـــ دەپتۇ ئۇ ياقىسىنى تۇتۇپ، ـــ مەن ئاچا، ئۇ سىڭىل تۇ ـ رۇپ، مەن ناۋايغا، ئۇ شاھزادىگە تەگكەن نەدە بار؟! بالدۇرراق پادىشاھنىڭ ئوغلىغا تېگمەن دەۋالسام بوپتىكەن. ھەي شۇم ئاغزىم! ھېلىمۇ كېچىكمەسمەن...» ئۇ ئەنە شۇنداق ئىچىنى ئۆۋاپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، زوھرە ھامىلىدار بوپتۇ. شاھزادە خۇش بولۇپ، يېمەي يېدۇرۇپ، كىيمەي كىيدۇرۇپ، خوتۇنىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئاپـ ـتۇ. زوھرەنىڭ ئاي ـ كۈنى يېقىنلاشقانسېرى پاتمەنىڭ ئايىغى قويۇقلىشىپ، كۈندە

دېگۈدەك سىڭلىسىنى يوقلاپ تۇرىدىغان بوپتۇ، شاھزادىنىڭ بۇرنىدىن كىرىپ، ئاغ-زىدىن چىقىپ، شەپقەتلىك قېيىنئېگىچە بولۇۋاپتۇ. بىر كۈنى ئۇ شاھزادىنىڭ ھۇ-زۇرىغا كىرىپ:

ــ مەلىكە كېيىك گۆشىگە سېزىك بوپتۇ. يەنە كېلىپ، شاھزادە ئۆز قولى بىلەن ئوۋلاپ، سويۇپ بەرمىسە يېمەيمەن، دەيدۇ. خوتۇن كىشى سېزىككە قانمىسا، بالا كەم-تۇك تۇغۇلۇپ قالىدۇ ياكى ھايۋانغا ئايلىنىپ كېتىدۇ، ــ دەپتۇ.

شاھزادە ۋەھىمگە چۈشۈپ، شىكار تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ. يولغا چىقىدىغان چاغدا، مۇشۇك مىياۋلاپ ئوردىنى بېشىغا كىيىپتۇ، شاھزادىنىڭ ئاياغلىرىغا ئۆزىنى سۈركەپ، ئۆتۈكىنىڭ پۈپۈكىنى چىشلەپ ئۆزى تەرەپكە تارتىپتۇ. شاھزادە مۇشۇكىنىڭ قىلىقىدىن ئەنسىزلىككە پېتىپ، چارباغ تەرەپكە مېڭىپتۇ ــ يۇ، پاتمەنىڭ «شىكارغا چىقىدىغانلىقلىرىنى ھېچكىم ئۇقمىسۇن، مەلىكىمۇ بىلمىسۇن، بولمىسا ئىش چاتاق» دېگىنىنى ئەسلەپ، زوھرە تۇرۇشلۇق چارباغدىن چەتنەپ مېڭىپ كېتىپتۇ.

شاھزادە يولغا چىقىپ ئەتىسى كېچىدە زوھرە پاقلاندەك بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. پا-تمە بالىنى يۆگەككە يۆگەپ، سېۋەتكە سېلىپ، ئوردىنىڭ ئوتتۇرىسىنى كېسىپ ئۆ-تىدىغان دەريانا تاشلۇۋېتىپتۇ ــ دە، ئالدىن يوشۇرۇپ قويغان مايمۇنىنىڭ بالىسىنى ئەپلىك زاكىلاپ، سىڭلىسىنىڭ يېنىغا بىر چىرايلىق ياتقۇزۇپ قويۇپتۇ. زوھرە ھو-شىغا كېلىپ قارىسا، تۇغقىنى بىر تۈكلۈك مايمۇن بالىسى! ئۇ ئاھ ــ پەريات ئۇرۇپ-تۇ، يېشى قار ــ يامغۇردەك تۆكۈلۈپتۇ. پاتمە يالغاندىن تەسەللى بېرىپ:

ــ يىغلىما سىڭلىم، خۇدانىڭ بەرگىنى شۇ. ھېلىھەم جېنىڭ ئامان قالدى، شۇ-كۇر قىل! ئېرىڭ تاشلۇۋەتسە بارغۇ مەن خەۋەر ئالىمەن، غەم يېمە، ئۇنى ــ بۇنى ئويلاپ يۈرمە، ئېرىڭدىن شىكارغا چىقىشىنىڭ سەۋەبىنى سورايمەن دېمە، ــ دەپتۇ.

ــ ماقۇل، جېنىم ئاچا، نېمە دېسەڭ ماقۇل، ــ دەپتۇ زوھرە ياستۇقتا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، كۆز يېشى بىلەن سەۋر قاچىسىنى تولدۇرۇپ.

شاھزادىنى ئىشق ــ مۇھەببەتتىن قايدۇرۇپ، مەلىكە زوھرەدىن چاندۇرۇپ، ئۆزد-گە رام قىلىشنى قەستلەپ يۈرگەن پاتمە «ھېلىھەم جايىدىن چىقتى، شاھزادە ئالى-قىنىمغا چۈشتى» دەپ ئويلاپتۇ. يۈزىگە ئۇپا ــ ئەڭلىك سۈرتۈپ، قېشىغا ئوسما قو-يۇپ، كىرپىكلىرىگە سۈرمە تارتىپ، سەكسەن ياڭزا كىيىنىپ، شاھزادىنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇشنىڭ ئامالىنى ئىزلەپتۇ.

پاتمەنىڭ كۈتكەن چاغلىرى يېتىپ كەپتۇ. شاھزادە ئۇۋ كېيىكلىرىنى ئېتىغا غانجۇغلاپ، شىكاردىن قايتىپتۇ. پاتمە ئوردا ئالدىغا چىقىپ خۇش خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ:

ــ مەلىكە ئالىيلىرىنىڭ كۆزى يورۇدى ! مۇبارەك بولسۇن شاھزادەم!

ـــ مۇبارەك بولسۇن! پەرزەنت قاشقىرمۇ، تۇلكىمۇ؟

ـــ سىلى سورىمىسىلا، مەن ئېيتماي، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پاتىمە.

شاھزادە گۈمانسىراپ ئوردىغا كىرىپتۇ. قارىسا، مەلىكە زوھرە چىرايى سۇنۇق، قاپاقلىرى تۇتۇق، چاچلىرى چۈۋۈق ئولتۇرغۇدەك، مۇشۇك مەلىكىنىڭ ئەتراپىنى پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈرگۈدەك. شاھزادە تەزىم قىلىپ، مەلىكىدىن ھال سوراي دە- ۋاتسا، پاتىمە يوتقانىنى شاپپىدە قايرىپ، تەتىللا ـ كىمخابتا زاكىلاقلىق «بوۋاق»نى ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ. شاھزادە «بوۋاق» نىڭ يۈزىدىكى پەرەڭ ياغلىقىنى قايرىپلا ۋار- قىراپ تاشلاپتۇ.

پاتىمە ئوت ئۈستىگە ياغ چېچىپتۇ:

ـــ سۆيۈملۈكۈم شاھزادەم، كۆيۈملۈكۈم شاھزادەم، ـــ دەپتۇ ئۇ كۆزلىرىنى ئويـ- نىتىپ، قاپاقلىرىنى سۈزۈپ، ـــ سىڭلىمنىڭ رەڭگى تازا، ئىچى قارا ئىكەن، مانا تۇغۇپ بىر مايمۇن كۆچۈكى، كەلتۈردى ئالەمچە بالا ـ قازا.

ئاچىسىنىڭ ئېيتقانلىرىدىن ئىچى كۆيۈپ، يۈرەك ـ باغرى پارە ـ پارە بولۇۋاتقان مەلىكە شاھزادىگە تاشلىنىپ يالۋۇرۇپتۇ:

ـــ ھېچ بىلمىدىم شاھزادەم، نەدىن پەيدا بولدى بۇ مايمۇن بالا، يۈرەك ـ باغرىم بولدى يارا. ئەمدى مەن قانداق قىلاي، نەگە بېرىپ، نەدە تۇراي، رەھىم قىلسىلا شاھزادەم!

شاھزادىنىڭ دىلى يۇمشاپتۇ. بۇمۇ ئۆزلۈكىدىن ئەمەستۇ، خەير، بوپتۇ، دەپتۇ ـ دە، مەلىكىنى باغرىغا ئاپتۇ، تەسەللى بېرىپ، كۆڭلىنى ياساپتۇ. پاتىمە بولسا قولىنى چىشلەپ، يېڭى تاپان ـ تۇزاققا ئىشلەپ يۈرۈپتۇ، شاھزادە بىلەن سىڭلىسىنىڭ پوس- تىغا كىرىپ، ئامراق بىر تۇغقان ـ قېرىنداشلاردىن بولۇۋاپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. ئۇچ يىل، ئۇچ قىش ئۆزاپ كېتىپتۇ. مەلىكە زوھرەنىڭ بويىدا يەنە قاپتۇ. شاھزادە شىكارغا چىقماي بېقىپ يېتىپتۇ. پاتىمە بىر چارە تېپىپتۇ.

ـــ كۆز نۇرۇم سىڭلىم، ۋاپادارىم سىڭلىم، شاھزادە ئالدىدا قالمىدى ئىككىلىك تىلىم، بۇ قېتىم ئادەم بالىسى تۇغسا ئىككەن جېنىم، ـــ دەپ گەپ تېشىپتۇ پاتىمە.

زوھرە ئاي ـ كۈنى يېقىنلاشقانسېرى بېشى قېتىپ، غەمگە پېتىپ يۈرگەنكەن، ئاچىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ سوراپتۇ:

ـــ جېنىم ئاچا، قانداق قىلسام ئادەم بالىسى تۇغىمەن؟

ـــ بۇنىڭ چارىسى ئاسان. ئاۋۇلىمىزدىكى باشتا بۇيرۇغان دورامنى رەت قىلماي يېيىش ھەققىدە ۋەدە بېرىسەن، ئاندىن دورا بۇيرۇيمەن. بولمىسا، نېمە تۇغساڭ تۇغ، ـــ دەپ-

تۇ پاتمە. زوھرە تىزلىنىپ يالۋۇرۇپ ۋەدە بېرىپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دەپتۇ پاتمە مەلىكىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ، ــ كەلگۈ-لۈك ئۆيدىكى پۇشقاق مۇشۇككە كەلگەندەك. مۇشۇك ئادەم مەسىللىك نەرسە. ئۇنىڭ گۆشىنى يېسەڭ جەزمەن ئادەم بالىسى تۇغىسەن. ئەمما، مۇشۇكنى ئېرىڭ ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرۈپ بېرىشى شەرت. قالغىنىنى ئۆزۈم توغرىلايمەن.

ــ رەھمەت جان ئاچا ! دېگىنىڭنى قىلاي، بىر قىز تۇغۇپ باغرىمغا باسساي، شاھزادىنىڭ قالغان كۆڭلىنى ئالاي، ــ دەپتۇ مەلىكە زوھرە ۋە شاھزادىگە مۇشۇكنى ئۆلتۈرۈپ بېرىشنى ئىلتىجا قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. شاھزادە ئائىلاج ماقۇل كەپتۇ.

پاتمە مۇشۇكنى ئۇرۇپ ئۆيدىن تەزدۇرۇۋەتكەن، مۇشۇك ئۆزىنى ياقىغا ئالغانىكەن. شاھزادە مۇشۇكنى تاپالماي جىمە بوپتۇ، باشقىلارغا ئېيتىشتىن ئۇيىلىپتۇ. ئاخىرى پاتمەنىڭ مەسلىھەتىنى ئاپتۇ.

ــ مۇشۇكنىڭ جېنى تۇيغان ئوخشايدۇ، بىلسەم ـ بىلمىسەم قەدىم جايىمىزغا بېرىۋالدى، كاتىنىڭ ئاستىغا مۆكۈۋالدى. تۇتۇپ كەلمىسىلە مەلىكىنىڭ ئىشى چاتاق، خەلقىئالەم ئالدىدا تۇگەيدۇ ناموئاتاق، ــ دەپ ئەقىل كۆرسىتىپتۇ پاتمە.

شاھزادە پاتمەگە رەھمەت ئېيتىپ، مەلىكىنى بىلەن خوشلىشىپ، يولغا چىقىپتۇ. ئۇ يولغا چىققان كېچىسى مەلىكە زوھرەمۇ كۆزى يورۇپ، تولۇن ئايدەك بىر قىز تۇغۇپتۇ. پاتمە بۇ بالىنىمۇ جاڭگالغا تاشلىۋېتىپتۇ ـ دە، ئالدىن تەييارلاپ قويغان ياۋا توڭگۇزنىڭ بالىسىنى چىرايلىق زاكىلاپ، سىڭلىسىنىڭ بېقىنىدا ياتقۇزۇپ قويۇپتۇ. زوھرە ھوشىغا كېلىپ قارىسا، نەدىكىنى، ئىچىدە ياتقىنى سالپاڭ قۇلاق توڭگۇز كۇچۇكى ! زوھرە ئاھ ئۇرۇپ، نالە قىلىپ، ھوشىدىن كېتىپتۇ. پاتمە ئەل ئىچىگە سۆز ـ چۆچەك تارقىتىپ، ھەر قەدەمدە قىچا ئۇرۇقى چېچىپتۇ؛ بويىنى كالا سۈتىدە يۇيۇپ، ئىشىك يوچۇقىدىن ماراپ، كۇندە يۇز ۋاق ئەينەككە قاراپ، يۇز ـ كۆزلىرىنى تاراشلاپتۇ؛ مىڭ ياڭرا ياسىنىپ، شاھزادىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپتۇ. شاھزادە قۇرۇق قول قايتىپ كەپتۇ. كېنىزەكلەر، مۇلازىملار ئوردا ئالدىدا ئۇنى كۈتۈۋاپتۇ. پاتمە ئوردا ئىشىكىدىن ناياقلاپ چىقىپ، شاھزادىنىڭ ئالدىغا پەيدا بوپتۇ.

ــ شاھزادەم، ــ دەپتۇ ئۇ قولىدىكى زاكىلاقلىق «بوۋاق» نى تەڭلەپ، ــ پەرزەنتلىرىنى كۆرۈۋالسىلا، ئارزۇلۇق مەلىكەمنىڭ كارامىتىنى بىلىۋالسىلا.

شاھزادە بوۋاقنى كۆرۈپلا نومۇستىن ئېسىنى يوقىتىپتۇ. كېنىزەكلەر يەردە غىڭشىپ تېپىرلاۋاتقان توڭگۇز كۇچۇكىگە قاراپ، كۈلۈپ زاڭلىق قىلىشىپتۇ. مۇلازىملار ياقىلىرىنى چىشلەپ، توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىشىپتۇ. شاھ تۇپان بالاسى كەلسە ئوشۇقىغا ئالمايدىغان، ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشسە تېگىدە مانتا يەيدىغان ئادەم ئىدى-

كەن. پاتمە «بۇ ئاھانەت ئۈچۈن زوھرەنى دارغا ئاسماي قالمايدۇ، ئەمدىغۇ شاھزادە مېنىڭ بولار» دەپ ئاغزىنى تاتلىق، كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۇرگىنىدە، شاھ شەھەر-دىكى ئۆلىما، ھۆكۈما، دانىشمەن، قۇرئەندازلارنى مەسلىھەتكە چاقىرتىپتۇ. تالاش-تارتىش قىزىپ كېتىپتۇ.

— مەلىكە زوھرەنى دارغا ئاسقۇلۇق، — دەپتۇ بەزىلەر.

— ھايۋان تۇغقان مەزلۇمنى ئاتىنىڭ قۇيرۇقىغا سۆرىتىپ ئۆلتۈرگۈلۈك، — دەپتۇ يەنە بەزىلەر.

— دەشتۇبايا‌ۋان، چۆل - جەزىرىگە پالاپ، نەسلىنى تۇگەتكۈلۈك، — دەپتۇ بەزىلەر.

— يالىڭاچلاپ، كوچىدا سازايى قىلىپ، خالايىقنى ئىبرەت ئالدۇرغۇلۇق، — دەپتۇ بەزى بىراۋلار.

ئۇ دېمەك، بۇ دېمەك، كۆپچىلىك بىر كۈن تالىشىپتۇ، ئىككى كۈن تالىشىپتۇ، بىر توختامغا كېلەلمەپتۇ. شۇ ئەسنادا سورۇنغا يېڭىلا كىرىپ كەلگەن بىر دانىشمەن:

— ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم، مەلىكە زوھرەنىڭ ئۇدا ھايۋان تۇغۇشى شاھزادىدىنمۇ ياكى ئۆزىدىنمۇ ۋە ياكى باشقا بىرسىنىڭ شەيتانلىقىدىنمۇ، بىلىپ بولمايدۇ. مەلىكىنى زىندانغا تاشلاپ ئوبدان بايقاپ باقساق بولارمىكىن، — دەپتىكەن، ئۇنىڭ مەسلىھەتى هەممىگە يېقىپتۇ. شاھ مەلىكە زوھرەنى زىندانغا تاشلاشنى بۇيرۇپتۇ. زىندان ئىشىكىدە پايلاقچى قويۇپتۇ.

ئارىدىن بەش يىل ئۆتۈپتۇ. مەلىكە ئۆلمەپتۇ، پاتمىمۇ شاھزادىگە تېگەلمەپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاھزادە چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ئىككى ھايۋان بالىسىنىڭ تۇرۇپلا بىر جۈپ ئوغۇل - قىزغا ئايلىنىپ، ئەركىلەپ مەلىكە زوھرەنىڭ قۇچىقىغا چىقىۋالغانلىقى، ئۆزىنىڭ قولىنى سوزۇپ بالىلارنى قېشىغا چاقىرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئويغانسا، يۇرىكىگە بىر پارچە ئوت تۇتاشقاندەك بولۇپ، زىندانغا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە شام يېقىپ قارىسا، يەتتە قات يەر ئاستىغا كولانغان زىندانىدا بىلىنىڭ تۆۋىنى قان - زەردابقا چىلىنىپ تۇرغان زوھرە ۋە ئۇنىڭ قېشىدىكى تەكچىدە دۆۋىلىنىپ كەتكەن سۆڭەك ۋە نازۇنېمەتلەرنى كۆرۈپتۇ. مەلىكە بولسا كۈنىگە يېرىم ھەجىر ئۇماچ بېرىلگىنىگە قارىماي ئايدەك جامالىدىن قالماپتۇ. شاھزادە ھەيران بولۇپ سوراپتۇ:

— ئەي مەلىكە، ئېيتە، ساڭا گۆش بىلەن نازۇنېمەتنى كىم بەردى؟

مەلىكە زوھرە يۈزىنى ئۆرۈپ جىم تۇرۇۋاپتۇ. شاھزادە گۈندىپايغا كايىپتۇ:

— ھاڭۋاقتى! نېمىنى باقتىڭ سەن؟ نېمىگە قارىدىڭ سەن؟ مەلىكىنىڭ شېرە-

كىنى تۇتۇپ كۆزۈمگە كۆرسەتمەيدىكەنسەن، كاللاڭنى قولتۇقۇڭغا قىسىپ قويىمەن!

— خوپ تەقسىرا! — دەپ تىك تۇرۇپتۇ گۈندىپاي ۋە كېچىسى بىر بۇلۇڭغا پۇختا جايلىشىپ، كۆزىنى ئۇزمەي پايلاپ ئولتۇرۇپتۇ. يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە، بىر پۇشقاق مۇشۇك غىمىسىدە كېلىپ، مەلىكە زوھرە ياتقان زىندان ئىشىكى زەگۈندىسىنىڭ تېگىدىكى كامارغا بېشىنى تىقىپتۇ. مۇشۇكنىڭ ئاغزىدا بىر بولاق چىشلەكلىك ئىكەن. گۈندىپاي مۇشۇكنى كاپ تۇتۇپتۇ - دە، بولاقتىكى گۆش، نازۇنېمەتلەر بىلەن قوشۇپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. شاھزادە بىر قاراپلا مۇشۇكنىڭ بەش يىل ئىلگىرى يوقاپ كەتكەن ئۆز مۇشۇكى ئىكەنلىكىنى تونۇپتۇ - دە:

— سەن ھارامزادىگە يولۇقمىغان بولسام، بېشىمغا مۇنچە دىشۋارچىلىقمۇ كەلمەس ئىدى. ھەممە بالانى ئۆزۈڭ تېرىپ، يەنە مەلىكىگە ئوغرىلىقچە تاماق توشۇپ بەرگىنىڭ نېمىسى؟! سېنىڭ بارىڭدىن يوقالغىنىڭ خوپ! — دەپلا مۇشۇكنى گۈندىپايىنىڭ قولىدىن ئېلىپ يەرگە ئۇرۇپتۇ. مۇشۇك ماقىراپ - ۋارقىراپ كۆز يېشى تۆكۈپتۇ. گۇلدۇر - غالاپنى ئىشتىكەن پادىشاھ يېتىپ كېلىپ ئەھۋالنى سۈرۈشتە قىپتۇ.

— بۇ مۇشۇكتە بىر خىسلەت بارەك قىلىدۇ، قويۇپ بېرىڭلار، — دەپتۇ شاھ شاھزادە بىلەن گۈندىپايىنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ.

مۇشۇك ئۇچ يۈمىلىنىپ، يانپېشىنى سۆرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، شاھزادىنىڭ ئاياغلىرىغا ئۆزىنى سۈركەپتۇ، شاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ، زوك ئولتۇرۇپ بېشىنى ئۇچ قېتىم ئېگىپتۇ. شاھ ھەيران بولۇپ:

— ھەي مۇشۇك، قورسىقىڭدا بارەك قىلىدۇ لەكمىڭ سۆزۈڭ، تىلىڭ بولسۇن ئېيتار ئىدىڭ، — دەپتۇ. مۇشۇك بىر تولغىنىپلا تىك تۇرۇپ زۇۋانغا كەپتۇ:

— ھەي ئۇلۇغ شاھىم شاھىم،
ئېيتاي مەن ھالۇ ئەرزىم.
ساقىت بولسۇن بوينۇمدىن
يۈكلىۋالغان ئۇ قەرزىم.

دەپ ئادەمگە ئوخشاش نەزم ئوقۇپتۇ ۋە شاھزادە بىلەن پاتمە - زوھرەلەر تېپىشقاندىن بۇيانقى ئۆي ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ كېلىپ:

— مەلىكەم تۇغقان ئوغۇل دەريانىڭ ئايىغىدىكى بېلىقچى بوۋاينىڭكىدە، قىز جاڭگالدا ئولتۇرۇشلۇق مومانىڭكىدە. ئوغۇل سەككىز ياشقا، قىز بەش ياشقا كىردى، — دەپتۇ ۋە گېپىنى مۇنۇ نەزم بىلەن ئاياغلاشتۇرۇپتۇ:

— بولمىغاچقا ئۇ چاغ زۇۋان،
ئەيلەلمىدىم ئەرزىم بايان.
پەرق ئەتكەي دەپ كۆتتۈم يەنە،
كىم ياخشىدۇر ۋە كىم يامان.

شاھزادە مۇشۇكنىڭ باش ـ كۆزىنى سىلاپ ئەپۇ سوراپتۇ. شاھ تۆت ياساۋۇلنى بېلىقچى بوۋاي بىلەن ئوتۇنچى مومانىنى چاقىرىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. ياساۋۇللار بوۋايغا ئوغۇلنى، مومايغا قىزنى يېتىلىتىپ، پۈتىنى يەرگە تەگكۈزمەي، زەررە ۋاقىتنى ئۆتكۈزمەي شاھنىڭ ئالدىغا ھەيدەپ كەپتۇ.

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم پادىشاھ ئالىيلىرى، — دەپتۇ بوۋاي بىلەن مومای شاھ ئالدىغا تىزلىنىپ، بېشىنى ئېگىپ، — گۇناھىمىزنى بىلمىدۇق، چاقىرتىپتىكەنلا خوپ دېدۇق. نېمە پەرمانلىرى بارکىن، ئاڭلاپ كەتسەك ئىدۇق.

شاھ ئۇلارنى كۆرپىدە بەھۇزۇر ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىۋېتىپ ئوغۇل بىلەن قىزغا سىنچىلاپ قاراپتىكەن، ئوغۇل شاھزادىگە، قىز مەلىكە زوھرەگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاپ تۇرغۇدەك. شاھ ئىچىدە خۇش بولۇپ، تېخىدا دەر گۇمانغا تولۇپ سوراپتۇ:

— بالىلار ئۆزۈڭلارنىڭمۇ؟

بوۋاي بىلەن مومای:

— يوقسۇ، ھەزرەتلىرى، بالىلارنى تېپىۋالغان، — دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ.

— قېنى، قانداق تېپىۋالغان، سۆزلەڭلار! — دەپتۇ پادىشاھ.

بوۋاي سۆز ئاپتۇ:

— پېقىر، — دەپتۇ ئۇ ئوغلىنىڭ قولىنى تۇتۇپ، — ئەتىگەنلىكىم چۈشكە، چۈشلۈكۈم كەچكە يەتمەيدىغان، دەريانىڭ تور سېلىپ جان باقىدىغان بويتاق ئادەم ئىدىم. بۇنىڭدىن سەككىز يىل بۇرۇن تازا مۇشۇ كۈنلەردە بېلىق تۇتقىلى دەريا بويىغا بارسام، سۇدا بىر نېمە بىر چۆكۈپ، بىر لەيلەپ ئېقىپ كېلىۋاتىدۇ. سۈزۈپ قارىسام، سېۋەتكە قاچىلانغان ئوغۇل بالا ئىكەن. ئوغۇل بولغاندىمۇ تولۇن ئايدەك چىرايلىق، پاقلاندەك سېمىز، تىمەن بوۋاق ئىكەن. بالىنى سۇغا تاشلىۋەتكەن تاش يۈرەك ئانىغا يۇز مىڭ لەنەت ئوقۇپ، بالىنى قوينۇمغا سولاپ ئۆيۈمگە قايتۇرۇپ كەلدىم. ئۆيۈمدە تۆت بۇلۇڭ، بىر كۇلۇڭدىن باشقا بىسات يوق ئىدى. ئوقتىم ئاققان كۆنلىرى بىرەر توغرام نان تاپسام بالا بىلەن بىرگە روزانە قىلىپ، تاپالمىغان كۈنلىرى شۇ-

كۇر ـ قانائەت قىلىپ، ئۇنى مۇشۇنچىلىك چوڭ قىلدىم. قازارا، جان ئۇزۇپ كەتسەم، بىچارە بالا نەلەردە تېنەپ، كىملەرنىڭ ئىشىكىدە دوقۇرۇپ يۇرەر دەيتتىم. ھەزرەتلىرىنى خۇدا يەتكۈزدى. خۇش بولاي، بالىنىڭ ئىگىسىنى تاپتۇرۇپ بەرسىلە، جېنىم تېنىمدا ئامانەت چېغىدا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قولىغا تاپشۇرۇۋېتەي.

بوۋاي دەيدىغىنىنى دەپ بولۇپ نۆۋەت مومايغا كەپتۇ.

ـــ مەن، ـــ دەپتۇ موماي قىزنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ـــ جاڭگالدىن چاۋار تېرىپ سېتىپ جان باقىدىغان تۇل خوتۇن ئىدىم. بۇنىڭدىن بەش يىل بۇرۇن تازا مۇشۇ كۇنلەردە چاۋار تەرگىلى جاڭگالغا بارسام، ئالەمگە يېڭىلا كۆز ئاچقان مۇشۇ بالا داق يەردە يىغلاپ ياتىدۇ. بالا بولغاندىمۇ تولۇن ئايدەك چىرايلىق، پاقلاندەك سېمىز، تىمەن بوۋاق ئىكەن. بالىنى جاڭگالغا تاشلىۋېتىكەن تاش يۇرەك ئانىغا يۇز مىڭ لەنەت ئوقۇپ، بالىنى ئېتىكىمگە يۆگەپ، ئۆيۈمگە قايتۇرۇپ كەلدىم. ئۆيۈمدە تۆت بۇلۇڭ، بىر كۇلۇڭدىن باشقا بىسات يوق ئىدى. ئوقتىتىم ئاققان كۇنلىرى بىرەر توغرام نان تاپسام بالا بىلەن بىرگە روزانە قىلىپ، تاپالمىغان كۇنلىرى شۇكۇر ـ قانائەت قىلىپ، مۇشۇنچىلىك چوڭ قىلدىم. قازارا، جان ئۇزۇپ كەتسەم، بىچارە بالا نەلەردە تېنەپ، كىملەرنىڭ ئىشىكىدە دوقۇرۇپ يۇرەر، دەيتتىم. ھەزرەتلىرىنى خۇدا يەتكۈزدى. خۇش بولاي، بالىنىڭ ئىگىسىنى تاپتۇرۇپ بەرسىلە، جېنىم تېنىمدا ئامانەت چېغىدا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قولىغا تاپشۇرۇۋېتەي.

مومانىڭ دېگۈلۈكى تۇگەپتۇ. شۇ ئاردا مەلىكە زوھرە زىنداندىن ئازاد قىلىنىپ، ھامامدا يۇيۇندۇرۇلۇپ، مەلىكە كىيىمى كىيدۇرۇلۇپ، ياساندۇرۇپ قويۇلغانىكەن. شاھ ئۇنى چاقىرىپ كىرىپ بوۋاي بىلەن مومايغا:

ـــ بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى شاھزادە بىلەن مەلىكە زوھرە، ـــ دەپتۇ.

بوۋاي بىلەن موماي ھاڭ ـ تاڭ قېلىپ، شاھقا رەھمەت ئېيتىۋاتقاندا، شاھزادە بىلەن مەلىكە زوھرە ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى ئېتىپ يۇزمىڭ رەھمەت ئېيتىپتۇ، بالىلىرىنى باغرىغا بېسىپ، كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ. مۇشۇك بارىكاللا ئەيلەپ، چاۋاك چېلىپ ئالقىشلاپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان پاتىمەگە ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق كەپتۇ.

سىر ئېچىلغاندىن كېيىن، شاھ شەھەر خەلقىنى يىغىپ، ئوچ كېچە ـ كۇندۇز مەلىكىنىڭ تۇغۇت تويىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. بوۋاي بىلەن مومانىنى چارباغدىكى مەخسۇس قورۇغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلار ئالەمدىن ئۆتكۈچە ھالىدىن خەۋەر ئالماق بوپتۇ. موللا ـ ئۆلىمالارنىڭ پەتىۋاسىغا ئاساسەن، پاتىمەنى دارغا ئېسىپ، كاللىسىنى شەھەر دەرۋازىسىغا مىخلاش يارلىقىنى چۇشۇرۇپتۇ. ئىككى جاللات ئۇنى دارقىرىتىپ

سۆرىگىنىچە دار ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. پاتىمە تىزلىنىپ، بىر ئاغزىدا مىڭ قېتىم توۋا قىلغانلىقىنى ئېيتىپ، پادىشاھتىن بىر قوشۇق قېنىنى تىلەپتۇ.

— بوپتۇ، ئاچام قىلغانىنى مەن قىلماي، ئۇنى قويۇۋەتسىلە، ئادەم بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ مەلىكە شاھقا مۇراجىئەت قىلىپ.

— خەير، بوپتۇ. ئۇنى قويۇۋېتىڭلار، لېكىن ھۇزۇرۇمدىن كەتسۇن، باشقا شەھەرگە بېرىپ جېنىنى جان ئەتسۇن! — دەپتۇ شاھ.

شاھزادە بىلەن مەلىكە زوھرە پاتىمەگە ئون قېچىر دۇنيا ـ دەپنە، مال ـ مۈلۈك، ئوزۇق ـ تۈلۈك جابدۇپ، ناۋاي ئېرىنى قوشۇپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **سېيىت زۇنۇن** (1931). ئەر، ئۇيغۇر، مۇھەررىر، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتىدىن.
ئابدۇرەھمان مۆمىن. ئەر، ئۇيغۇر، قەشقەر شەھىرىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (4)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

ئامەتلىك شاھزادە

ۇزۇن زامانلار ئىلگىرى بىر شەھەردە سەلتەنەتلىك بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. پادىشاھنىڭ ئوچ خانىشى بولسىمۇ پەرزەنت كۆرمەپتۇ. پادىشاھ پەرزەنت ئوتىدا قوقاستەك پۇچۇلۇنۇپتۇ. پادىشاھنىڭ ئاھى ئاللاغا يېتىپ كىچىك خانىشى ھامىلىدار بوپتۇ. پادىشاھ بۇنىڭدىن چەكسىز سۆيۈنۈپ، كىچىك خانىشىنى ئىززەتلەپ، ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئاپتۇ. بۇنىڭغا چوڭ خانىشلىرىنىڭ ھەسىتى تۇتۇپتۇ.

كۈنلەر، ئايلار ئۆتۈپتۇ، كىچىك خانىشىنىڭ ئاي - كۈنى توشۇپ كۆزى يورۇشقا ساناقلىقلا كۈنلىرى قاپتۇ. شۇ كۈنلەردە پادىشاھنىڭ شىكار خۇمارى تۇتۇپ شىكارغا كېتىپتۇ. پادىشاھ شىكارغا كېتىپ تۇتىنچى كۈنى كىچىك خانىشىنىڭ مىجەزى ئۆز-گىرىپ، يەڭگىشىنىڭ ئالامەتلىرى كۆرۈنۈپتۇ. چوڭ ئىككى خانىش كىچىك خانىش يەڭگىگەندە بوۋاقنى كۇچۇككە ئالماشتۇرۇۋېتىشنى مەسلىھەتلىشىپتۇ.

كىچىك خانىش قوشكېزەك يەڭگىپتۇ، تۇغۇتتا ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئىككى خانىش كىچىك خانىشىنىڭ ئىككى بالىسىنى ئىككى كۇچۇككە ئالماشتۇرۇپ قويۇپتۇ. بىر جادۇگەر ئايالغا بالىلارنى ئەسكى چاپانغا ئورىتىپ شەھەر سىرتىدىكى چۆل - جەزىرىگە تاشلاتقۇزۇۋېتىپتۇ. ھەپتە توشۇپ پادىشاھ شىكاردىن قايتىپ كەلگەندە، چوڭ خانىشلىرى پادىشاھنىڭ ئالدىغا چىقىپ كىچىك خانىش ئۇستىدىن شىكايەت قىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنىڭ شىكايىتىگە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي ئوردىغا كىرسە خانىش بىھوش ياتقان، ئىككى كۇچۇك ئۇنى ئېمىۋاتقانىكەن. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ خانىشنى زىندانغا تاشلاشنى بۇيرۇپتۇ.

بۇ پادىشاھقا قوشنا شەھەردە بىر پادىشاھ بار ئىكەن، ئۇ پادىشاھمۇ شىكارغا خۇ-مار ئىكەن. بىر كۈنى شىكارغا چىقىپتۇ، ئۇزۇن ئۆتمەي ئالدىغا بىر چىشى بۆرە ئۇچراپتۇ. پادىشاھ ئوقياسى بىلەن بۆرىنى چەنلىگەنىكەن، بۆرە بىر تۇپ يۇلغۇنىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ بۆرىنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ قوغلاپتۇ. پادىشاھ كېلىپ قارىسا بۆرە يوق، يۇلغۇن تۇۋىدە بىر زاكىدا يېڭى تۇغۇلغان بىر قىز، بىر ئوغۇل ياتقۇدەك. پادىشاھ بالىلارنى ئېلىپ شىكاردىن قايتىپتۇ.

پادىشاھ بالىلارنى ئوردىسىغا ئېلىپ بېرىپ، ئوغۇلغا «غېرىب»، قىزغا «سەرۋەر» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ. غېرىب بىلەن سەرۋەر قۇرامىغا يېتىپتۇ. غېرىب ئەقىللىك يىگىت بوپتۇ. سەرۋەر ھۆسن - جامالدا تەڭداشسىز قىز بوپتۇ.

پادىشاھنىڭ بىر قىزى بار ئىكەن، مەلىكە بويىغا يېتىپ، غېرىبقا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ، غېرىبمۇ مەلىكىگە ئاشىق ئىكەن. كۈنلەر ئۆتۈپ، پادىشاھ مەلىكىسى بىلەن غېرىبنىڭ كۆڭۈل سىرىنى سېزىپ قاپتۇ. پادىشاھ كۆڭلىدە، غېرىبنىڭ تېگى - تەكتى ئېنىق ئەمەس، قىزىمنى بەرسەم قانداق بولار؟ دەپ ئويلاپ ۋەزىرگە مەسلىھەت سالىتۇ.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، غېرىبنى ئادەم بالىسى بەجا كەلتۈرەلمەيدىغان بىر ئىشقا بۇيرۇيلى، — دەپ ۋەزىر مەسلىھەت بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇ مەسلىھەتنى قوبۇل كۆرۈپتۇ.

پادىشاھ غېرىبنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئەي غېرىب، مەن سېنى بېقىپ قاتارغا قوشتۇم. سەن مەلىكەمگە ئاشىق ئىكەنسەن، ۋىسالىغا يېتەي دېسەڭ شەرتىم بار، شۇنى ئورۇنلىشىڭ شەرت، — دەپتۇ.

— نېمە شەرت بولسا باش ئۈستىگە ئورۇنلايمەن، — دەپتۇ غېرىب.

— بىزدىن يىراق بىر شەھەردە بىر موزدۇز بار ئىكەن، ئۇ موزدۇزلۇق قىلغاندا بىگىزنى ئايىغا سانجىغاندا يىغلايدىكەن، يىپىنى تارتقاندا قاقاقلاپ كۈلىدىكەن، شۇنىڭ سىرىنى بىلىپ كەل، — دەپتۇ پادىشاھ.

غېرىب بىر يىللىق مۆھلەت سوراپتۇ. ئۇ يول تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ سەپەرگە چىقىپتۇ. غېرىب كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. يەتتە كۈن ئىزدىگەن بولسىمۇ، بىر يىغلاپ - بىر كۈلىدىغان موزدۇزنى بۇ شەھەردىن تاپالماپتۇ. كەچ كىرگەندە بىر ئىشكىنى قېقىپتۇ. ئۆي ئىچىدىن ئاجىز بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. غېرىب ئۆيگە كىرىپ قارىسا، بىر بوۋاي نىمجان ھالەتتە ياتقانكەن. بوۋاي غېرىبنى كۆرۈپ ئۈسسۈلۇق بېرىشنى ئىشارەت قىپتۇ. غېرىب بوۋاينىڭ ئاغزىغا سۇ تېمىتىپتۇ. بوۋاي:

— ئوغلۇم، سېنى خۇدا ئەۋەتتى. سەن مېنى ئۇ دۇنياغا ئۇزىتىپ قوي، بۇنىڭ بەدىلىگە مەن ساڭا خاسىيەتلىك بىر ئەڭگۈشتەر بېرىمەن، موھتاج بولساڭ، بۇ ئەڭگۈشتەر سېنىڭ ھاجىتىڭدىن چىقىدۇ، — دەپتۇ.

بوۋاي ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۇ ئالەمگە سەپەر قىپتۇ. غېرىب بوۋاينى ئۇ ئالەمگە ئۇزىتىپتۇ، لېكىن ئەڭگۈشتەرنىڭ ئەپسۇنىنى بوۋاي ئېيتىپ بەرمىگەچكە ئەڭگۈشتەر ئۇنىڭ موھتاجلىقىدىن چىقالماپتۇ. غېرىب باشقا شەھەرگە بېرىشنى مەقسەت قىلىپ شەھەردىن چىقىشقا بىرتوپ قاراقچىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ. قاراقچىلار غېرىبنىڭ قولىدىكى ئەڭگۈشتەرنى تارتىۋاپتۇ. قاراقچىلارنىڭ سەردارى ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ:

— مەن ئۆمرۈمدە ئېرىشمەكچى بولغان ئەڭگۈشتەرگە ئىگە بولدۇم، ئەي خىسلەت-

لىك ئەڭگۈشتەر، بۇ يېتىمچىنى موزدۇز بار شەھەرگە تاشلىۋەت، ــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

غېرىبنىڭ قۇلىقىغا دەھشەتلىك چاقماق چېقىلغاندەك ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. غېرىب كۆزىنى چىڭ يۇمۇپتۇ. بىر چاغدا ئۇنىڭ قۇلىقىغا يىغا ئاۋازى كىرىپتۇ. ئۇ نېمە ئالامەت بولغاندۇ؟ دەپ كۆزىنى ئاچسا، ئۆزىنى باشقا بىر شەھەردە كۆرۈپتۇ، ئۆزى بىر موزدۇزنىڭ ئالدىدا تۇرغۇدەك. موزدۇز چەمگە بىگىز سانجىپ يىغلايدىكەن، يېنىنى تارتىپ قاقاقلاپ كۈلىدىكەن. غېرىب موزدۇزغا سالام بېرىپ:

ــ بىر يىغلاپ، بىر كۈلۈشلىرىنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ. موزدۇز غېرىبنىڭ ئۇستىبېشىغا قاراپ:

ــ ئەي بالام، بۇ ئىشنى سەن سورىما، مەن ئېيتمايي، ــ دەپتۇ.

غېرىب، يېلىنىپتۇ، يالۋۇرۇپتۇ. موزدۇز پەرۋا قىلماپتۇ. ئاخىر غېرىب مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. موزدۇز غېرىبنىڭ مەقسىتىنى بىلگەندىن كېيىن:

ــ ئەي، ئوغلۇم، سەن بىر ھاجەتمەن ئىكەنسەن، شۇنداقتىمۇ سەن مېنىڭ دەردىمگە يەتكىن، ئاندىن ساڭا سىرىمنى ئېيتىپ بېرەي. بۇ شەھەردىن تۆت كۈنلۈك يىراقتا بىر شەھەر بار، شۇ شەھەردە بىر مەزىن بار. ئۇ مەزىن ھەر كۈنى سەھەردە ئېگىز پەشتاقتا چىقىپ ئەزان ئېيتىدۇ. ئەزانىنى ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن پەشتاقتىن ئۆزىنى يەرگە ئېتىپ بىھوش بولىدۇ، خېلى ياتقاندىن كېيىن ئەسلىگە كېلىدۇ. ئۇ بۇ ئىشنى ھەر كۈنى تەكرارلايدۇ. سەن مەزىنىڭ سىرىنى بىلىپ كەلسەڭ، سىرىمنى ساڭا ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دەپتۇ.

غېرىب موزدۇز كۆرسەتكەن يول بويىچە مەزىن بار شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ مەزىننى تېپىپتۇ.

ئەتىسى بامدات نامىزى ۋاقتىدا مەزىن ئېگىز پەشتاقتا چىقىپ ئەزان ئېيتىپتۇ. ئەزان ئېيتىپ بولۇپ ئۆزىنى يەرگە تاشلاپتۇ. خېلىدىن كېيىن ھوشىغا كەپتۇ. غېرىب مەزىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

ــ ئەي مەزىن، بۇنداق قىلىشلىرىنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ. مەزىن غېرىبنىڭ ئۇستىبېشىغا قاراپ:

ــ ئەي بالام، سەن سورىما، مەن ئېيتمايي، ــ دەپتۇ. غېرىب مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ.

ــ ئەي ئوغلۇم، سەن ھاجەتمەن ئىكەنسەن، شۇنداقتىمۇ سەن ئاۋۋال مېنىڭ ھاجىتىمدىن چىققىن، ــ دەپتۇ مەزىن، ــ بۇ يەردىن يەتمىش كۈنلۈك يىراقتا بىر شەھەر بار. شۇ شەھەرنىڭ چېتىدىكى قۇملۇقتا بىر ئاخۇنۇم بار. ئۇ ھەر كۈنى بىر كالىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ بېشىنى بۆلەك، پۇتىنى بۆلەك، تېنىنى بۆلەك، ئۇستىخى-

ننى بۆلەك قىلىپ تاشلايدۇ، ئاندىن ئۇ يەنە كالىغا قاراپ قان - زار يىغلاپ، دۇئا ئوقۇپ كالىنى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ. بۇ ئىشنى ھەر كۈنى تەكرارلايدۇ. سەن شۇ سىرنى بىلىپ كەلسەڭ، سىرىمنى ساڭا ئېيتىپ بېرىمەن.

غېرىب ماقۇل بولۇپ، مەزىن بىلەن خوشلىشىپ، ئاخۇنۇمنى ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ. يەتمىش كۈن يول يۈرۈپ ئاخىر ئاخۇنۇمنى تېپىپتۇ. ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىدە قونۇپ، ئەتىسى مەزىن ئېيتقان ئەھۋالنى كۆرۈپتۇ. ئاخۇنۇم كالىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بولغاندا، غېرىب ئاخۇنۇمدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. ئاخۇنۇم غېرىبنىڭ ئۇستىبىشىغا قاراپ:

— ئەي بالام، سەن سورىما، مەن ئېيتماي، — دەپتۇ. غېرىب مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ.

— ئەي ئوغلۇم، بۇ سىرنى بىلمىگۈچە نېيىتىڭدىن يانمايدىغان ئوخشايسەن. ئۇنداق بولسا، سەن مېنىڭ ھاجىتىمدىن چىققىن، — دەپتۇ ئاخۇنۇم، — مۇشۇ يەردىن قىرىق توققۇز كۈن يول يۈرسەڭ، بىر چىنار تۈۋىگە بارسەن. چىنارنىڭ ئوڭ تەرىپىنى سىلىسالڭ، بىر ئىشىك ئېچىلىدۇ. ئىشكتىن كىرىپ مېڭىۋەرسەڭ، بىر يەرگە بېرىپ توسۇلىسەن. شۇ يەردىكى تامنى باسساڭ، يەنە بىر ئىشىك ئېچىلىدۇ. ئىشكىتىن كىرىپ بىر تۈلپارنى كۆرىسەن. شۇ تۈلپارنى مىنەلىسەڭ، ئۇ سېنى ئۇچۇرۇپ يەر ئاستىدىكى قىرىق بىر ھۇجرىغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇ يەردىكى بىر ھۇجرىدا بىر ساندۇق بار، ئۇ ساندۇقتا بىر ئەڭگۈشتەر بار. شۇ ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ مۇشۇ يەرگە كەلسەڭ، ئۆز سىرىمنى ئېيتىپ بېرىمەن.

غېرىب، يولنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئۇ نۇرغۇن جەبىر - جاپالارنى چېكىپ قىرىق توققۇز كۈندە ئاخۇنۇم ئېيتقان چىنارنىڭ تۈۋىگە يېتىپ بېرىپتۇ. چىنار تۈۋىدە ئارام ئېلىپ ئۇخلاپ قېلىپ چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە ئاپپاق ساقال، نۇرانە چىراي بىر بوۋاينى كۆرۈپتۇ. غېرىب بوۋايغا سالام بېرىپتۇ. بوۋاي ئۇنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلىپ:

— ئەي، ئوغلۇم، سەپىرىڭ قايان؟ — دەپ سوراپتۇ. غېرىب ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— ئەي ئوغلۇم، خەتەرلىك يولغا قەدەم بېسىپسەن. تۈلپارنى مىنگەندە تىزگىنىنى ھەرگىز تارتما، تىزگىنىنى تارتىپ قويساڭ ھالاك بولىسەن. غەپلەت ئۇيقۇڭنى ئاچ، بۇ دۇنيادىكى ماكانى، — دەپتۇ بوۋاي. غېرىب چۆچۈپ ئويغىنىپتۇ. ئۇ چىنارنىڭ ئوڭ تەرىپىنى سىلىغانىكەن، بىر ئىشىك ئېچىلىپتۇ. ئۇ شۇ ئىشكتىن كىرىپ يەنە بىر ئىشىكنىمۇ ئېچىپ كىرىپ تۈلپارنى كۆرۈپتۇ. غېرىب تۈلپارغا مىنىپتۇ، تۈلپار

شۇ هامان بىر كىشنەپ ئۇچۇپتۇ. كەينىدىن دۈە قوغلاپتۇ. غېرىب تۇلپارنىڭ بوينىدىكى ئوقيانى ئېلىپ دۈنيانىڭ سىڭا كۆزىنى چەنلەپ ئېتىپتۇ. ئوق دەل جايىغا تېگىپتۇ، دۈە ئۆلۈپتۇ. شۇ هامان قارا بوران كۆتۈرۈلۈپ، جاهاننى قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇ. غېرىب تۇلپارنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، ئېگەرگە چىڭ يېپىشۋاپتۇ. بوران توختىغاندا، غېرىب يەر هەيدەڭاتقان بىر بوۋاينىڭ يېنىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ بوۋايغا سالام بېرىپ بۇ يەرنى سوراپتۇ. بوۋاي غېرىبنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلىپ:

ــ بالام، ئاۋازىڭنى بوش قىل، بۇ يەر دۈنيانىڭ ماكانى. دۈنيادىكى ئاڭلاپ قالسا، مەن تۇرماق، كالىلارمۇ ئامان قالمايدۇ، شۇڭا كالىلارنىمۇ هۇش - پۇش دېمەي جىمىتىۋەتكەن، ــ دەپتۇ. غېرىب:

ــ ئەي بوۋا، سىلىنىڭ قوشلىرىنى مەن هەيدەپ تۇراي، سىلى بازارغا بېرىپ نان، قېتىق ئېلىپ كەلسىلە، ــ دەپ بوۋايغا ئون تىللا بېرىپ بازارغا يولغا سالىپتۇ.

بوۋاي بازارغا كېتىپتۇ. غېرىب بوۋاينىڭ ئورنىدا قوش هەيدەپتۇ. كالىلار ئېتىزنى ئوچ ئايلىنىپ يېتىۋالىپتۇ. غېرىب كالىلارنى قامچىلىغانكەن، كالىلار تىزلىنىپ تۇرۇپ بىر نەرە تارتىپتۇ، شۇ هامان «قاراس» قىلغان ئاۋاز چىقىپ، يەر - جاهاننى ئىس - تۈتەك قاپلاپ كېتىپتۇ. بىرهازادىن كېيىن شامال چىقىپ ئىس - تۈتەكنى بىر تەرەپكە سۈرۈپ كېتىپتۇ. غېرىب كۆرۈپتۇكى، ئېتىزلىقتا ئادەم پاتقۇدەك بىر كامار تۇرغۇدەك. ئۇ تۆۋەنگە چۈشۈپ قارىسا، بۇ يەردە قىرىق بىر هۇجرا بار ئىكەن. ئۇ هۇجرىلارنى بىر - بىرلەپ قاراپ يىگىرمە بىرىنچى هۇجرىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلسە، ئىشىككە خەت يېزىقلىق تۇرغۇدەك. خەتتە: «بۇ تىلىسىم غېرىب ئىسىملىك شاهزادىنىڭ نامىدا پۈتۈلگەن. غېرىب بۇ تىلىسماتتىكى ساندۇقنى ئېچىپ، ئۇنىڭدىكى ئەڭگۈشتەر ئۈزۈكنى ئېلىپ، ئۇنى سول قولىنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىغا سېلىپ، مەلىكىنىڭ ئەمرى، دەپ ئەمر قىلسا، مۇرادى هاسىل بولغاي، يەر ئاستىدىكى بارلىق دۇرۇلەر ئۇنىڭ قۇلىغا ئايلانغاي» دەپ يېزىلغانكەن. غېرىب ساندۇقنى ئېچىپ، ئەڭگۈشتەر ئۈزۈكنى ئېلىپ، سول قولىنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىغا سېلىپ: «مەلىكىنىڭ ئەمرى» دەپ ئەمر قىلغانكەن، غاردىكى ئالتۇن - كۈمۈش، ئۇنچە - مەرۋايىت، تىللا - جاۋاهىرلار ئەسلىگە كەپتۇ. ئۆزى بىر غېرىچ، ساقىلى ئوچ غېرىچ دۈنيادىكى غېرىبنىڭ ئايىغى ئاستىغا باش قويۇپ:

ــ نېمە خىزمەتلىرى بار؟ ــ دەپتۇ.

غېرىب دۈنيادىكى مال - دۇنيانى تاشقىرىغا ئېلىپ چىقىشنى ئەمر قىپتۇ. دۈنيادىكى هەش - پەش دېگۈچە مال - دۇنيانىڭ هەممىسىنى تاشقىرىغا ئېلىپ چىقىپتۇ، نەچچە يۈز تۆگىنى تەييارلاپ، مال - دۇنيانى ئارتىپ تەخلەپ قويۇپ:

— يەنە نېمە خىزمەتلىرى بار؟ — دەپتۇ.

— ئەمدى تاماق تەييارلاڭلار، — دەپ ئەمر قىپتۇ غېرىب.

شۇ هامان تاۋاق - تاۋاقتا تۇرلۈك - تۈمەن تائاملار هازىر بوپتۇ. غېرىب بۇ تائاملارنى هۇزۇرلىنىپ يەۋاتقاندا بوۋاي يېتىپ كەپتۇ. بوۋاي بۇ كارامەتلەرنى كۆرۈپ:

— ئەي بالام، نېمە كارامەت بۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. غېرىب بوۋايغا:

— مەن ئەسلىدە بىر سودىگەر ئىدىم، كارۋانلىرىم كەينىمدە كېلىۋاتقانىدى، هازىر يېتىپ كەلدى، — دەپتۇ.

غېرىب بىر تۆگىدىكى مال - دۇنيانى بوۋايغا قالدۇرۇپ يولىغا راۋان بوپتۇ.

غېرىب بارلىق مال - دۇنيانى ئېلىپ، دىۋىلەرگە ناغرا - سونايلارنى چالدۇرۇپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ئاخۇنۇمنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ بېرىپ:

— ئەي ئاخۇنۇم، ئەمدى كالىنىڭ سىرىنى سۆزلەپ بېرىڭ، — دەپتۇ. ئاخۇنۇم بىر ئۇھ تارتىۋېتىپ:

— ئەي ئوغلۇم، كىشىنىڭ رىزقى كىشىگە سېڭىمەيدىكەن، ئاللا هەممە بەندىسىنى ئۆز مەئىشىتى، رىزقى بىلەن يارىتقانىكەن. مەن ئەسلىي ئاخۇن ئەمەس، بىر سېھىرگەر. مەن كىتاب ئېچىپ سېنىڭ نامىڭدا پۇتۇلگەن بىر تىلسىمنىڭ بارلىقىنى كۆردۇم. ئۇ تىلسىمنى ساڭا ئاچقۇزۇپ ئەڭگۈشتەرگە ئېرىشمەكچى بولدۇم. شۇ مەقسەت بىلەن سېنى بۇ يەرگە ئالداپ ئېلىپ كەلدىم. سەن كۆرگەن كالا راست كالا ئەمەس، ياغاچ كالا. سەن كۆرگەن بىر يىغلاپ، بىر كۈلىدىغان موزدۇز، پەشتاقتىن ئۆزىنى ئېتىپ بىھوش بولىدىغان مەزىن مېنىڭ شاگىرتلىرىم، — دەپ ئۆز سىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

غېرىب ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ:

— بۇ تىلسىم نېمە ئۈچۈن مېنىڭ نامىمدا پۇتۇلدى؟ — دەپ سوراپتۇ. سېھىرگەر:

— ئەي ئوغلۇم، سەن تېگى - تەكتىڭنى ئۇقمايسەن. سەن بىلەن سېڭىلىڭ ئىككىلار ئەسلىدە پادىشاهنىڭ كىچىك خانىشىدىن تۇغۇلغان قوشكېزەك بالىلار. پادىشاهنىڭ چوڭ خانىشلىرى تۇغماس بولغانلىقى ئۈچۈن، كىچىك خانىشقا هەسەت قىلىپ سىلەرنى چۆلگە تاشلاتقۇزۇۋەتكەن. سېنىڭ مانا مۇشۇ تېگى - تەكتىڭنى ساڭا بىلدۇرۇش ئۈچۈن بۇ تىلسىم پۇتۇلگەن، — دەپ پۇتۇن ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

غېرىب سېھىرگەرگە بىر تۆگە مال - دۇنيا بېرىپ خوشلىشىپ مېڭىپتۇ. كۆپ يوللارنى بېسىپ مەزىنىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. غېرىب بېشىدىن كەچۈرگەنلىرىنى سۆز-

لەپ بېرىپ مەزمۇنىنىڭ سىرىنى سوراپتۇ. مەزمۇن:

ــ مەن سېھىرگەرنىڭ شاگىرتى. ئۇ مېنى سېھىرلەپ قويغان. مەن ئەزانىنى ئېيتىپ بولسام، غايىبتىن بىر قول كېلىپ گېلىمنى بوغدۇ، مەن شۇ چاغدا بىھوش بولۇپ پەشتاقتىن ئۇچۇپ چۈشمەن. ئۆزۈمنى پەشتاقتىن ئېتىشمىنىڭ سەۋەبى شۇ. مەن ئىلگىرى بۇ سىرنى ساڭا ئاشكارىلاپ قويغان بولسام، ھېلىقى غايىب قول مېنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولاتتى، ــ دەپ ئۆز سىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

غېرىب مەزمۇنگە بىر تۆگمىدىكى مال ـ دۇنيانى قالدۇرۇپ يولۇغا راۋان بوپتۇ. ئۇ كۆپ يوللارنى بېسىپ موزدۇزنىڭ ئالدىغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ موزدۇز بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكۈزگەنلىرىنى سۆزلەپ بېرىپ موزدۇزنىڭ سىرىنى سوراپتۇ.

ــ مەن ئاشۇ سېھىرگەرنىڭ شاگىرتى. مېنىڭ بىر يىغلاپ، بىر كۈلۈشۈمدىكى سەۋەب، ئۇ مېنى سېھىرلەپ قويغان. ھەر نۆۋەت ئاياغنىڭ چەمىگە بىگىز سانجىغاندا، بىگىز يۇرىكىمگە سانجىلىدۇ، مەن شۇ ئازابقا چىدىماي يىغلايمەن؛ يىپنى تارتقاندا، ئاغرىق تۇگەپ بىر قول مېنى غىدىقلايدۇ، شۇڭا قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىمەن، ــ دەپ ئۆز سىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

غېرىب موزدۇزغىمۇ بىر تۆگمىدىكى مال ـ دۇنيانى بېرىپ، ئۆز يولۇغا راۋان بوپتۇ. غېرىب كۆپ يوللارنى كەينىدە قالدۇرۇپ، ئۇ ئالەمگە ئۆزىتىپ قويغان بوۋاي-نىڭ تۇپراق بېشىغا كېلىپ، دۇئا قىلىپ قايتماقچى بوپتۇ. شۇ چاغدا غايىبتىن:

ــ ئەي ئوغلۇم، مېنىڭ سەۋەنلىكىمدىن مەن بەرگەن ئامانەت يامان ئادەملەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى. شۇ سەۋەنلىكىمدىن مەن گۆرۈمدە تىنچ ياتالمايۋاتىمەن. سەن ئاشۇ ئامانەتنى ئۆز قولۇڭغا قايتۇرۇپ ئېلىپ، مېنى خاتىرجەم قىلغىن، ــ دېگەن ئاۋاز چىقىپتۇ.

غېرىب دۇبلەرگە: «بۇ شەھەردە بىر توپ قاراقچى بار، تۈتۈپ كېلىڭلار!» دەپ ئەمر قىپتۇ. دۇبلەر قۇيۇنتاز قاينىتىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ھەش ـ پەش دېگۈچە قىرىق بىر قاراقچىنى تۈتۈپ كەپتۇ. غېرىب قاراقچىلاردىن ئەڭگۈشتەر ئۈزۈكنى تار-تۇاپتۇ ۋە دۇبلەرگە قاراقچىلارنى ئىنسان ئاياغ باسمايدىغان جەزىرىگە ئاپىرىپ تاشلاشنى ئەمر قىپتۇ.

غېرىب بوۋاينىڭ روھىغا دۇئا قىلىپ يولۇغا رۇخسەت بوپتۇ.

ئۇ بىر يىل مۆھلەت توشىدىغانغا بىر كۈن قالغاندا داغدۇغا بىلەن شەھەرگە كىرىپ كەپتۇ. شەھەر ئەھلى ھەيران قاپتۇ. پادىشاھ غېرىبنى ھۆرمەت بىلەن كۈتۈ-ۋاپتۇ. غېرىب پۈتكۈل كەچۈرمىشلىرىنى پادىشاھقا سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ قايىل

بوپتۇ ۋە قىزىنى غېرىبقا بېرىشكە رازىلىق بېرىپ، قىرىق بىر كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ ئەل - يۇرتقا داستىخان ساپتۇ. غېرىب ۋىسال شادلىقىغا چۆمۈپتۇ. ئاشۇ كۈنلەردە غېرىب ئۆزىنىڭ تېگى - تەكتىنى پادىشاھقا ئېيتىپ بېرىپ، ئۆز ئاتىسىنىڭ شەھىرىگە بېرىشقا رۇخسەت سوراپتۇ. پادىشاھ ئىجازەت بېرىپتۇ. غېرىب سىڭلىسىنى ئېلىپ ئاتىسىنىڭ شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ.

ئۇلار يەتتە كېچە - كۈندۈز توختىماي يول يۈرۈپ ئاتىسىنىڭ شەھىرىگە يېتىپ بېرىپ شاھ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ ۋە ئۆتكەن ئىشلارنى شاھ ئاتىسىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ئەمر قىلىپ زىندانىدىكى كىچىك خانىشنى ئېلىپ چىقىپتۇ. خانىش غېرىب بىلەن سەرۋەرىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئىككى كۆكسىدىن ئايىپاق سۈت ئېتىلىپ چىقىپتۇ.

پادىشاھ ھەسەتخور خانىشلىرىنى ئايغىر كۆرمىگەن بايتالنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ، بايتال كۆرمىگەن ئايغىرنى قويۇپ بېرىپ جازالاشقا بۇيرۇپتۇ.

شاھ تەختىنى غېرىبقا ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. غېرىب خوتۇنىنى ئەكىلدۇرۇپتۇ. غېرىبنىڭ قېينىئاتىسىمۇ ئۆز شەھىرىنى غېرىبقا ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. غېرىب بۇ ئىككى شەھەرنى بىرلەشتۇرۇپ، ئادىللىق بىلەن يۈرت سوراپ، قالغان ئۆمرىنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ھوشۇر ھەمدۇل**. ئەر، ئۇيغۇر، 65 ياش، چالا ساۋات، دېھقان، پىچان ناھىيەسى چىقتىم يېزىسى قۇمكارىز كەنتى تۇغانكارىز مەھەللىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېشىت ئىبراھىم** (1962). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، تۇرپان ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش - رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (18)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000

هېكمەتلىك ساندۇق

بۇرۇنقى زاماندا بىر كىشى ياشىغانىكەن. ئۇنىڭ چوتۇچى، قاقباش بىر خوتۇنى بارئىكەن. بۇ ئادەم بۇرۇندىن تارتىپ ئوتۇنچىلىق قىلىدىكەن. ئوتۇنچىنىڭ دۇنيالىقتا ئىككى قىزى بولۇپ، بىرى خوتۇنىغا ئۆگەي ئىكەن. ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنى ئۆز قىزىنى ئالىقىنىدا كۆتۈرۈپ پەپلەپ باقىدىكەن، ئەمما ئۆگەي قىزىنى كۈندە نەچچە ۋاق تىللاپ، ئۇرۇپ، چاچلىرىنى يۇلۇپ ئازار بېرىدىكەن، ئۆز قىزى بىلەن بېشىنى بىر يەرگە قىلىۋېلىپ، خەقلەرنىڭ غەيۋىتە - شىكايىتىنى قىلىپلا ئولتۇرىدىكەن. ئۆگەي قىزى ئۆي ئىشلىرىغا پىششىق، ئەمگەكچان قىز بولۇپ، ئۆينىڭ پۈتۈن ئېغىر - يېنىك ئىشلىرىنى دائىم ئاشۇ قىزى قىلىدىكەن. ئۆگەي ئانىسى ناننىڭ كۆيۈكىنى، ئاشنىڭ سۇيۇقىنى بەرسىمۇ - بەرمىسىمۇ پەقەت گەپ قىلمايدىكەن. بۇ قىز ئەنە شۇنداق ياۋاش، ساددا ئىكەن. شۇنداق بولسىمۇ ئۆگەي ئانا ھەركۈنى ئېرى كەچتە ئوتۇن تىرىپ، ھېرىپ - ئېچىپ ئۆيگە كەلسە، بىكاردىن - بىكار:

— قىزىڭ ماڭا يوغانچىلىق قىلدى، مېنىڭ قىزىمنىڭ قولىغا سۇ قۇيۇپ بەرمىدى، مەن بىلەن تاكاللاشتى. يا بۇ ئۆيدە قىزىڭ بىلەن قال، مەن كېتىمەن، يا بولمىسا قىزىڭنى بىر يەرگە يوقات، ئاندىن مەن تۇرىمەن... بولمىسا گېپىڭنى ئېيت! — دەپ ياقىسىغا ئېسىلىدىكەن. ئاخىر ئېرى بۇ جېدەل - غوۋغادىن تويۇپ، خوتۇنىدىن سوراپتۇ:

— ئەمىسە سېنىڭچە بۇ قىزنى قانداق قىلىش كېرەك؟

— قانداق قىلاتتىڭ، قىزىڭنى جاڭگالغا ئېلىپ بېرىپ تاشلىۋېتىپ كېلىسەن! — دەپتۇ خوتۇنى. بىچارە ئوتۇنچى «خەير، بوپتۇ، ئۆلمىگەن جاندا ئۇمىد بار دەپتىكەن، قىزىم جاڭگالدا ياۋا ئالما تېرىپ كۈننى ئۆتكۈزەر» دەپتۇ ئىچىدە. شۇنىڭ بىلەن قىزىنى يېتىلەپ جاڭگالغا قاراپ مېڭىپتۇ. قويۇق جاڭگاللىقنىڭ ئارىسىغا يېتىپمۇ كەپتۇ. بۇ يەردە ياۋا ئالما دەرەخلىرى ئىنتايىن كۆپ ئىكەن.

— جېنىم قىزىم، سەن مۇشۇ يەردە ئالما تېرىپ تۇرغىن، مەن ئاۋۇ يەردىن ئوتۇن كېسىپ كېلەي، — دەپ قىزىنى ئورمانلىققا قويۇپ ئۆزى كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ كېتىپتۇ. قىز بۇ يەردە نۇرغۇن ياۋا ئالما، ئۇرۇكلەرنى تېرىپتۇ، يەنە بىكار ئولتۇرۇشنى خالىماي ئىككى - ئۈچ يەرگە ئوتۇن - چاۋار دۆۋىلەپتۇ، لېكىن دادىسى كەلمەپتۇ. كۈن ئولتۇراي دەپ قاپتۇ. قىز قۇلاق سالسا، ئۇيان - بۇياندىن يىغلىپ

كېچىلىرى مۇشۇ ئورماندا تۇنەيدىغان جان - جانىۋارلاردىن بۇلبۇل، كاككۇك، شاتۇ-تى، قارا قۇشقاچ، تورۇلغا... ئوخشاش ئۇچار قۇشلارنىڭ كەچكى بەزمىسى باشلىنىپ-تۇ. قىز بۇ تاماشىغا قىزىقىپ ئۆز جايىدا ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. ئۇنىڭغىچە كۈنمۇ كەچ بوپتۇ، دادىسى يەنىلا كۆرۈنمەپتۇ. بىردەمدىن كېيىن بۆرە، يولۋاسقا ئوخشاش يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ھۆركىرەشلىرى ئاڭلىنىشقا باشلاپتۇ. قىزنى قورقۇنچ بېسىشقا باشلاپتۇ. بىراق، يولنى بىلمىگەچكە قاياققا قاراپ مېڭىشنى بىلەلمەپتۇ. تۆت ئەتراپقا قارىسا، يىراقتىن پىل - پىل قىلىپ بىر چىراغ يورۇقى كۆرۈنۈپتۇ. قىز يورۇق كۆرۈنگەن تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ، بارسا، ئالدىدا بىر كونا ئۆي تۇرغۇدەك. قىز ئۆيگە كىرىپ قارىسا، ئوچاق ئالدىدا بىر مومای داڭقانغا ئوت قالاپ ئولتۇرغانكەن. قىز:

— ئەسسالام موما، — دەپتۇ. مومای:

— كەل قىزىم، — دەپ ئوچۇق چىراي قارشى ئاپتۇ ۋە قانداق قىلىپ بۇ يەر-لەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى سوراپتۇ. قىز بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپ-تۇ. مومای:

— بوپتۇ قىزىم، خاپا بولما. مەنمۇ يالغۇز، سەن ماڭا بالا بول، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، قىز مومانىڭ يېنىدا قاپتۇ.

قىز ھەر كۈنى ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپ ئۆيلەرنى سۈپۈرىدىكەن، سۇ ئەكىرىدىكەن، چاي قاينىتىدىكەن، ئارىلاپ مومانىڭ چاچلىرىنى تاراپ قويىدىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى مومای بۇ قىزنى ئۆگزىدىن ئوتۇن ئېلىپ چۈشۈشكە بۇيرۇپتۇ. قىز ئۆگزىگە چىقىپ ئەتراپنى كۆرۈپ كۆڭلى خېلى ئېچىلىپ قاپتۇ. كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپتىكەن، ئۆز ئۆيى كۆرۈنۈپتۇ. قىز ئۆيىنى كۆرۈپ دادىسىنى ئەسلەپتۇ - دە، كۆزلىرىگە ياش ئاپتۇ. قىز ئوتۇننى ئېلىپ قايتىپ چۈشكەندە مومای قىزنىڭ كۆزىدىكى ياش يۇقىنى كۆرۈپ:

— نېمە بولدۇڭ قىزىم، يىغلىغان ئوخشىمامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. قىز:

— ئۆيۈمنى كۆرۈپ، دادامنى سېغىنىپ يىغلىدىم، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ مومای، — ئۆگزىدە بىر قىزىل ساندۇق بار، شۇنى ئېلىپ چۈش.

قىز ساندۇقنى پەسكە ئېلىپ چۈشۈپتۇ.

— مانا مۇنۇ ئاچقۇچنى مەھكەم تۇت. ساندۇقنى يولدا ھەرگىز ئاچما، ئۆيۈڭگە بارغاندا ئاچ! — دەپتۇ ۋە قىزنى ئوبدان ياساپ - جابدۇپ، بىر ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇپ ئۆيىگە ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. قىزمۇ خۇش بولۇپ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ. دادىسى قىزىنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ، ئاتىلىق باغرىغا بېسىپ، ئۆيىگە باشلاپ كىرىپتۇ. لې-

كىن، خوتۇنى يەنە ئاۋۇالقىدەكلا «چىك - چىك» كېسىلىگە قاپتۇ. بۇ چاغدا قىز ئۆيـ
ىىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېلىقى قىزىل ساندۇقنى ئاچقانىكەن، ساندۇق ئىچىدە چىنە - چـ
ىنىدە ھەسەل - مۇرابىا، سۈت - قايماق، شىرنە - شەربەت... داستىخان - داستىخانـدا
كاكچا، توم نان، گىردە - شىرمەن، لېگەنـدە بەتتە پولۇ، مانتـا - يۇتازا، ساڭـزا -
سامبۇسا چىقىپتۇ. ئارقىدىن توپ - توپى بىلەن شايى - ئەتلەس، تاۋار - دۇردۇن،
دۇخاۋا - مەخمەل؛ ئۇنىڭ كەينىدىن قوشلاپ زىلچا - گىلەم، تەڭلىمات، نوقۇت چۇچـ
لىق كىگىزلەر؛ ئاخىرىدا يەنە چۆگۈن - چەينەك، چىنە - چۆچـەك، تارغاق - سۈزگـۈچ،
تاش ئەينەك قاتارلىق ئېسىل ماللار چىقىپ ئۆينى تولدۇرۇۋېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئـۆ
گەي ئانا ئولتۇرالماي قاپتۇ. ئاخىرىدا ئېرىگە ئۆز قىزىنىمۇ جاڭگالغا ئاپىـرىپ تېنـ
ىىپ قويۇپ كېلىشنى ئېيتىپتۇ.

ئەتىسى دادىسى بۇ قىزىنىمۇ يېتىلەپ شۇ ئورمانغا ئاپىرىپ تېنىتىپ قويۇپ ئۆزى
قايتىپ كەپتۇ.

كەچ بوپتۇ. بۇ قىزىنىمۇ قورقۇنچ بېسىپتۇ. ئەتراپقا قارىسا، يىراقتـا بىر چىـراغ
يورۇقى كۆرۈنۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ قىزمۇ ھېلىقى مومـاي ئولتۇرغان ئۆيگە كـەپـ
تۇ. مومـاي بۇ قىزىنىمۇ ئوچۇق چىراي قارشى ئاپتۇ. ئەمما، بۇ قىز مومـايغا سالامـمۇ
قىلماپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ مومـاي ئۇ قىزنـى ئۆز يېنـىدا ئېلىـپ قاپتـۇ. ئەمما، بـۇ
قىز دائىم باتناپ، يىغلاپلا ئولتۇرىدىكەن، مومـاينىڭ ئۆيىنىمۇ سۈپۈرمەيدىكەن، ئېشـ
ىنىمۇ ئېتىپ بەرمەيدىكەن، چېچىنىمۇ تاراپ قويمايدىكەن. مومـاي ئىشقا بۇيرۇسا:

— مەن خەقنىڭ دېدىكى ئەمەس، ئۆزلىرى قىلسىلا، — دەپ ئولتۇرۇۋالىدىكەن.

بىر كۈنى مومـاي قىزنى ئۆگزىدىن ئوتۇن ئېلىپ چۈشۈشكە بۇيرۇپتۇ. قىز مىڭ
تەسلىكتە غودۇڭشىپ يۇرۇپ ئۆگزىگە چىقىپتۇ. ئۇمۇ تۆت ئەتراپىغا قـاراپ ئۆزىنىـڭ
ئۆيىنى كۆرۈپتۇ - دە، ئوتۇنىمۇ ئالماي قايتىپ چۈشۈپ:

— ئۆيۈمنى سېغىنىدىم، كېتىمەن، — دەپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. مومـاي:

— ئۇنداق بولسا، ئۆگزىدە بىر ئاق ساندۇق بار، شۇنى ئېلىپ چۈش، — دەپتۇ.
قىز ئېلىپ چۈشۈپتۇ. مومـاي ئۇنىڭغىمۇ بىر ئاچقۇچنى تۇتقـۇزۇپ، ئۆيدە ئېچىشنـى
تاپىلاپ، ساندۇقنى ئۆزىگە كۆتۈرتۈپ يولغا سېلىـپ قويۇپتۇ. قىز ئـۆيىگە نـاھايىتـى
خۇش بولۇپ قايتىپ كەپتۇ. قىزنىڭ يوغان بىر ئاق ساندۇقنى كۆتۈرۈپ كـەلگەنلـ
كىنى كۆرگەن ئانىسىنىڭ خۇشاللىقى ئىچىگە پاتماي قاپتۇ. ئاندىن قـىزىغا مۇنـداق
دەپتۇ:

— ۋاي قىزىم، چىڭ تۆت، بۇ ساندۇقنى داداڭ، ئۆگەي ئاچاڭ بار يەردە ئاچمـاي
لى، نېمىكى دۇنيا چىقسا ئۆزىمىزنىڭ بولسۇن، ئۇلارغا كۆرسەتمەيلى، ھېچنېمە بـەر -

مەيلى، ــ دەپ يەتتە قات قازناققا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. ئاخشىمى ھەممەيلەن ئۇخلىشىپ قاپتۇ. تازا يېرىم كېچە بولغاندا ئانا بىلەن قىز ئاستا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قازناققا كىرىشىپ، ھېلىقى ئاق ساندۇقنى شۇنداق ئاچقانىكەن، يەتتە باشلىق بىر ئەجدىھا چاچراپ چىقىپ، قىز بىلەن ئۇنىڭ ئانىسىنى بىرلا دەم تارتىپ يۇتۇۋېتىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى ئوتۇنچى قىزى بىلەن بەخت ـ دۆلەتكە ئىگە بولۇپ، قەـ زىنى ئۆزىگە ئوخشاش ساددا بىر ئىشلەمچى يىگىتكە توي قىلىپ بېرىپ، خاتىرجەم ۋە خۇشال ـ خۇرام كۈن كەچۈرۈشكەنىكەن.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابلىمىت سادىق**.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (2)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

ياخشى ـ يامان ھەمراھلار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

ئىناق دوستلار

قەدىمكى ئىدىقۇت خانلىقىدا بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن، ئۇنىڭ ئۆز زامانىسىدا بىلىملىك ھېسابلىنىدىغان بىر ۋەزىرى بولغانكەن. شاھ ئەنە شۇ ۋەزىرنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە، دانالىقىغا تايىنىپ شاھلىق قىلىدىكەن. ئۆزى شاھ بولۇپ يۇرت سورىغىنى بىلەن، ھېچنېمىنى بىلمەيدىغان قارا تۇرۇك ئىكەن، جېدەل ـ ماجىرالار ـ نىمۇ بىر تەرەپ قىلالمايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە دانىشمەن ۋەزىر شاھقا مۇنداق دەپتۇ:

ـــ ئەي شاھ ئالىيلىرى، بىلىم ئادەمنىڭ كۆزىنى روشەن قىلىدۇ، بىلىملىك ئادەمنىڭ كۆڭلى يورۇق بولىدۇ. بىلىمسىز ئادەم خۇددى قاراڭغۇدا ھېچنېمىنى ئاڭقىرالماي تېنەپ ـ تەمتىرەپ قالغان ئادەمگە ئوخشايدۇ. بىلىمسىز ئادەم ئۆزىنىلا كۆرەلەيدۇ، بىلىملىك ئادەم پۈتۈن ئىقلىمنى كۆرەلەيدۇ. بىزگە شاھلىق، ۋەزىرلىك ئۇ مۇرۋايەت باقىمەندە ئەمەس، چۈنكى ئادەم چەكلىك ئۆمۈر كۆرىدۇ. بەزىدە ئۇرۇش ـ يېغىلار بولۇپ، شاھلىق تەختىدىن ئايرىلىپمۇ قالىدۇ. دۇشمەنگە تاقابىل تۇرۇشتىمۇ يەنىلا بىلىم، ئىلىم ـ ھېكمەت كېرەك بولىدۇ. پەرزەنتلىرىمىز ئۇستىدە ئويلىنىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالدى. ئۇلۇغ شاھىم، مۇڭاپىق كۆرسىلە ھەرئىككىمىز ئوغۇللىرىمىزنى ئوقۇتۇپ مولالا قىلايلى، ئۇلار ئوقۇپ، بىلىم ئىگىلىسۇن.

بۇ تەكلىپ شاھقا يېقىپتۇ. بۇ ئەلدە «بىلىملىك ئۇستاز» دەپ تونۇلغان بىر زات بار ئىكەنىدۇق. شاھ بىلەن ۋەزىر مەسلىھەتلىشىپ، شۇ ئۇستازنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىپ ئەكېلىپ، ئۆز مۇددىئالىرىنى بايان قىپتۇ. ئۇ ئۇستازمۇ «بۇ ساۋابلىق ئىش ئىكەن» دەپ تەكلىپنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، شاھمۇ، ۋەزىرمۇ ئۆز ئوغۇللىرىنى بۇ ئۇستازغا تاپشۇرۇپتۇ. دەرس باشلىنىپتۇ. شاھنىڭ ئوغلى ھاماقەتىرەك ئىكەن، بىلىم ئېلىشقا قىزىقمايدىغان

كەن، پەقەت شاھ ئاتىسىنىڭ مەجبۇرلىشى بىلەنلا مەجبۇرەن ئوقۇيدىكەن. ۋەزىرنىڭ ئوغلى ناھايىتىمۇ زېرەك، ئەقىللىك بالا ئىكەن، ئۇ ئۇستازنىڭ بەرگەن دەرسلىرىنى پۈتۈن زېھنى بىلەن بېرىلىپ تىڭشايدىكەن. شاھنىڭ ئوغلى ساۋاق بېرىلىپ بولغاندىن كېيىن باغچىلارغا كىرىپ ئويۇن - تاماشا قىلىدىكەن. ۋەزىرنىڭ ئوغلى ۋاقىتنى بوشقا كەتكۈزمەي، كۆڭۈل قويۇپ دەرس تەكرارلايدىكەن. شۇ تەرىقىدە بەش يىل ئۆتۈكەندىن كېيىن ئوقۇش تاماملىنىپتۇ. بەش يىل ئىچىدە شاھنىڭ ئوغلى ناھايىتى ئادەدىي نەرسىلەرنىلا بىلۈاپتۇ، مۇھىم دەرسلەر ئۇ قۇلىقىدىن كىرىپ، بۇ قۇلىقىدىن چىقىپ كەتكەچكە ھېچقانچە بىلىم ئىگىلىۋالالماپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلى بولسا دەرسلەرنى كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەنگەچكە نۇرغۇن بىلىملەرنى ئۆگىنىۋاپتۇ، ھەتتا قۇشلار تىلىنمۇ بىلىۋاپتۇ. قۇشلار تىلىنى ئۆگەنگەن ئادەم قۇشلارنىڭ دېيىشىۋاتقان گەپلىرىنى پەقەت ئۆزىلا بىلىشكە بولىدىكەن، قۇشلار تىلىنى بىلمەيدىغانلارغا دەپ بېرىشكە بولمايدىكەن.

شۇنداق قىلىپ، دەرسلەر تۈگىگەندىن كېيىن ئۇستاز ئوردىغا قەدەم تەشرىپ قىلىپ، شاھ بىلەن ۋەزىرگە ئوغۇللىرىنىڭ ئوقۇشنى تاماملىغانلىقىنى بايان قىپتۇ ۋە:

— ئىككى ئوغۇلنى ھەممىدىن خەۋەردار بولۇپ كەتتى دېگىلى بولمايدۇ. ئۆگەنگەنلىرى كۆپ، لېكىن ئەمەلىيەتتە بۇ بىلىملەرنىڭ ھەقىقىيلىقىنى ئىسپاتلاپ كۆرگىنى يوق. مېنىڭچە، بۇ ئوغۇللار دۇنيانى يەنىمۇ تونۇشى ئۈچۈن جاھان كېزىپ، يۇرت ئايلىنىپ كەلسە، — دەپتۇ.

ئۇستازنىڭ بۇ تەكلىپى ۋەزىرنىڭ كۆڭلىگە بەكمۇ يېقىپتۇ. لېكىن، شاھ ئۆز ئوغلىنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي، يۇرت سوراش بىلىملىرىنى ئۆگىنىشى لازىملىقىنى ئېيتىپتۇ.

ئۇستازنى شاھ نۇرغۇن ئىنئام بىلەن يولغا سېلىپ قويۇپ، كۇندە ئۆز ئوغلىنى تەخت يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، يۇرت سوراشنى ئۆگىتىشكە باشلاپتۇ. كۇنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ، ئاردىن بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن ۋەزىر يول خىراجىتىنى غەملەپ، ئوغلىنى سەپەرگە ئاتلاندۇرماقچى بوپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئويۇنخۇمار شاھ ئوغلى «يۇرت ئارىلاشنى كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن» دەپ تونۇپ، ۋەزىرنىڭ ئوغلى بىلەن بىرگە سەپەرگە چىقىشقا شاھ ئاتىسىدىن ئىجازەت سوراپتۇ، شاھ ئۇنماپتۇ. ئەمما، شاھزادە بەك يېلىنىپ - يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالغانلىقتىن ئاخىرى مۇشكۇلدە قوشۇلۇپتۇ. سەپەر تەييارلىقى پۈتۈپ ۋەزىر ئوغلى بىلەن شاھزادە سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. بۇ چاغدا ھەرئىككىسى ئون سەككىز ياشتىن ھالقىغان بولۇپ، بۇرۇتلىرى ئەمدىلا خەت تارتقانىكەن. ئۇلار ئۆزلىرىگە مۇلازىم بالىلارنىمۇ ئالماپتۇ. دانىشمەن ۋەزىر ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويىدىغان

چاغدا ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ، ھەرئىشتا ئېھتىياتچان، سەگەك، ھوشيار بولۇشنى، شاھزادىنى ھۆرمەتلەشنى ۋە قوغداشنى تاپىلاپتۇ. شاھزادە بىلەن ۋەزىر ئوغلى يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، بىر يەرگە بارغاندا كەچ كىرىپتۇ. ئۇلار بىر ئورمانلىقنىڭ چېتىدە بىر تۇپ چىنار دەرىخىنىڭ تۈۋىدە ئارام ئاپتۇ. ئۇزۇن يول يۈرۈپ ھېرىپ كەتكەچكە، شاھزادە يېتىپلا ئۇخلاپ قاپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلى كەچكى شەپەق نۇرىغا قارىغىنىچە سەپەر تەسىراتى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى يولنى قانداق بېسىش توغرىسىدا ئويلىنىپ جىممىدە يېتىپتۇ. بىر چاغدا چىنار شېخىغا ئىككى شاتۇتى پۇرراپ ئۇچۇپ كېلىپ قونۇپتۇ. ئۇلار توزدەك چىرايلىق شاتۇتلار ئىكەن. ۋەزىرنىڭ ئوغلى جىممىدە قاراپ ياتسا، شاتۇتلاردىن بىرى ئۆز ھەمراھىغا قاراپ:

— مۇشۇ ۋەزىرنىڭ ئوغلىغا ئىچىم ئاغرىيدۇ. يول جاپاسىنى يالغۇز شۇلا تارتىدۇ. شاھزادە ھېچنېمە بىلەن كارى يوق، يېيىشنى، ئۇخلاشنىلا بىلىدۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلىغا ئېغىر بىر يۈك بولىدۇ ئۇ ھاماقەت، — دەۋاتقۇدەك. ۋەزىرنىڭ ئوغلى قۇلاق سالسا، يەنە بىر شاتۇتى بۇنى قۇۋۋەتلەپ:

— راست، ۋەزىرنىڭ ئوغلى ناھايىتى ئەقىللىك ھەم بىلىملىك. بۇلار سەپىرىدە چوڭ بىر كۆلگە دۇچ كېلىدۇ، كۆلنىڭ تەكتىدە دۇنيا ئېلىپ قېچىپ ئەكېلىۋالغان ساھىبجامال بىر مەلىكە بار، ئۇ يىراق بىر مەملىكەت پادىشاھىنىڭ قىزى. ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئوغۇل بالا بولسا، كۆلنىڭ شەرقىي چېتىگە بارسا، قۇمغا كۆمۈپ قويۇلغان ئەڭگۈشتەر بار. شۇ ئەڭگۈشتەرنى قولغا ئالالىسا، كۆلنىڭ تەكتىگە چۈشۈپ، مەلىكىنى قۇتۇلدۇرۇپ قالالايدۇ، — دەۋاتقۇدەك.

شاتۇتلار شۇ پاراڭلارنى قىلىشقاندىن كېيىن پۇرراپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى ھېلىقى شاتۇتنىڭ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بىچارە ساھىبجامال مەلىكىگە بەكمۇ ئىچى ئاغرىپتۇ، ئۇنى قانداق قىلىپ بولمىسۇن قۇتۇلدۇرۇۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ.

تاڭ ئېتىپتۇ. ئۇلار ناشتا قىلىۋېلىپ يەنە يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار تاغ ـ داۋانلاردىن ئېشىپ، چۆل ـ جەزىرىلەرنى كېزىپ ماڭە ـ ماڭە دەل كۇن چۈش بولغاندا بىر كۆل بويىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇلار قارىغۇدەك بولسا، بۇ ناھايىتى چوڭ ھەم سۈيى تېرەن كۆلدەكمىش، ئەتراپىدا دەل ـ دەرەخلەر قويۇق سايە تاشلاپ تۇرارمىش. شاھزادە بۇ ھاۋاسى سالقىن جايىنى كۆرۈشى بىلەنلا دەررۇ دەرەخ سايىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ دېمىنى ئاپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلى كۆلنىڭ شەرق تەرىپىگە ئۆتۈپ، قۇملۇقنى ئاختۇرۇپ، شاتۇتى دېگەن ئەڭگۈشتەرنى ئاخىرى تېپىپتۇ. قىزنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشنىڭ يولى ئېچىلىپتۇ. بىراق، شاھزادە كۆلنىڭ تەكتىگە چۈشۈشكە ئۇنىماپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلى

ئۇنىڭغا ئوغۇل بالا دېگەن جەسۇر، مەردانە بولۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىپ ھەرقانچە سۆزلىسىمۇ شاھزادە ئۇنماي تۇرۇۋاپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئاخىرى ئۇنى سۆرەپ سۇغا چۈشۈرۈپتۇ. ئەڭگۈشتەر ۋەزىر ئوغلىنىڭ قولىدا بار بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار كۆلگە قەدەم بېسىشى بىلەنلا شۇ ھامان سۇ ئىچىدە كەتكى، ئازادە يول ھاسىل بوپتۇ. ئىككىسى شۇ يول ئارقىلىق ئۇدۇل كۆلنىڭ تەكتىگە چۈشۈپتۇ. كۆلنىڭ تەكتىدە ھەيۋەتلىك سېلىنغان بىر ئىمارەت بارەدكەمش. بۇنداق كۆركەم سېلىنغان ئىمارەتنى شۇ زامانىدا دۇنيانىڭ ھېچ يېرىدىن تاپقىلى بولمايدىكەن. ئىمارەتنىڭ پەلەمپەيلىرى مەرۋا-يىتتىن، ئىشىك ـ دېرىزىلىرى ياقۇتتىن، تاملىرى ئۇلار ئۇخلاپ چۈشىدىمۇ كۆرۈپ باقمىغان ئېسىل نەرسىلەردىن ياسالغانىكەن. ئۇلار مەرۋايىت پەلەمپەينى دەسسەپ يا-قۇت ئىشىكتىن ئىچكىرىگە كىرىپتۇ. كىرىپ قارىسا، ھەربىر ئۆينىڭ تۆت بۇلۇڭىدا شام چىراغلار يېنىقلىق تۇرغۇدەك. شاھزادە ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ، ئاغزىنى ئېچىپ قا-راپلا قاپتۇ. ئۇلار كۆرە ـ كۆرە ئاخىرى خۇددى پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا ئوخشاپ كې-تىدىغان، ناھايىتى چوڭ، ئازادە بىر ئۆيگە كىرىپ قاپتۇ. شاھزادە يەنە يەرگە سېلىنـ-غان، تاملارغا ئېسىلغان گىلەملەرگە، دېرىزىلەرگە تارتىلغان مەخمەل پەردىلەرگە ھاڭ-ۋېقىپ قاراپ قاپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلى سەگەكلىك بىلەن ئەتراپقا قارىسا، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، ساھىبجامال بىر قىز مۈڭلىنىپ ئولتۇرغۇدەك. سا-ھىبجامال قىز ئۇلارنىڭ بۇ يەرگە كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ۋە:

ـــ سىلەر كىم بولىسىلەر؟ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭلار؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى سالام بەرگەندىن كېيىن، سالماقلىق بىلەن ئۆزىنىڭ ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكى، شاھزادە دوستى بىلەن بىرگە بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. قىز بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ـــ ئەي شاھزادىلەر، مېنىڭ سىلەرنىڭ ھاياتىڭلارغا ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ. بۇ يەر تىلسىم قىلىنغان جاي. ھازىر دېۋە يېتىپ كەلسە، سىلەرنى پارچە ـ پارچە قىلىۋې-تىدۇ. بۇ يەردىن تېزرەك چىقىپ كېتىپ، جېنىڭلارنىڭ غېمىنى قىلىڭلار، ـــ دەپتۇ.

ـــ ئەي ھۆرمەتلىك مەلىكە، ـــ دەپتۇ ۋەزىرنىڭ ئوغلى، ـــ بىز مۇشۇنداق خەۋپكە تەۋەككۇل قىلىپ بۇ يەرگە چۈشتۇق، دېۋە بىلەن جەڭ قىلىپ سىزنى بۇ كۈلپەتتىن قۇتۇلدۇرماقچىمىز.

شاھزادە مەلىكىنى بىر كۆرۈشى بىلەنلا ئۇنىڭغا ئاشىق بىقارار بولۇپ ھوشىدىن كەتكىلى تاس قاپتۇ. لېكىن، مەلىكىنىڭ «بۇيەر ۋەھشىي دېۋىنىڭ ماكانى، تېزرەك جېنىڭلارنىڭ غېمىنى قىلىڭلار...» دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ، قورقىنىدىن دوستىنىڭ قولىدىن تارتىپ:

— تېزرەك بۇ ئەجەل ماكانىدىن چىقىپ كېتەيلى. تېز بول، ماڭا يول باشلا، — دەپ كېتىپتۇ.

— ئالدىرىما، — دەپتۇ ۋەزىرنىڭ ئوغلى، — مەن ئەقىل - پاراسەتنىڭ ھەرقانداق ۋەھشىي مەخلۇق ئۇستىدىن غەلىبە قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. قورقۇنچاقلىق ئۆلۈمنىڭ بەلگىسى. قورقۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

— ئۇنداق بولسا سەن مۇشۇ يەردە قال، مەن كېتىمەن، — دەپتۇ شاھزادە.

مەلىكە ۋەزىر ئوغلىنىڭ جاسارىتىدىن چوڭقۇر تەسىرلىنىپتۇ، شاھزادىنىڭ قورقۇنچاقلىقىدىن يىرگىنىپتۇ. شاھزادە «كېتىمەن» دېگىنى بىلەن كېتەلمەيدىكەن، چۈنكى ئەڭگۈشتەر ئۇنىڭ قولىدا ئەمەس ئىكەن.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى مەلىكىنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ قېلىش سەۋەبىنى ئاڭلاپتۇ. مەلىكە بۇ يەردىن ئون كۈنلۈك يىراقلىقتىكى بىر شەھەر پادىشاھىنىڭ قىزى بولۇپ، توي كۈنى دېۋە قارا بوران چىقىرىپ، ئۇنى ئېلىپ قېچىپ بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىۋالغانىكەن. دېۋە پەستە يېتىپ ئۇخلايدىكەن، ھەربىر ئۇخلىغاندا قىرىق كېچە - كۈندۈز ئۇخلايدىكەن، ئاندىن ئوزۇق ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن سىرتقا چىقىپ كېتىدىكەن. ھەر قېتىم سىرتقا چىقسا، ئۈچ - تۆت كۈن ئىچىدە قايتىپ كېلىدىكەن.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى شاھزادىنى بىر ئۆيگە يوشۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى دېۋە تۇرىدىغان ئۆيگە بىر ئۆڭكۇر كولاپتۇ، ئاندىن ئۇستىگە قاپقاق بېكىتىپ، گىلەم سېلىپ قويۇپتۇ. ئۆزى ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنۇپ دېۋىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ.

بىر چاغدا قارا بوران چىقىپ، ھاۋا گۈلدۈرلەپ دېۋىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىدىن شەپە بېرىپتۇ. ھايال ئۆتمەي دېۋە ھەيۋەت بىلەن كىرىپ كەپتۇ، ئەتراپقا زەن قويۇپ قاراپتۇ، تەكشاپتۇ، پۇراپتۇ. ئۇ تەلەتى يىرگىنچلىك ھەم قورقۇنچلۇق، بويى ئاتمىش گەز دىن ئېگىز كېلىدىغان مەخلۇق ئىكەن. شاھزادە دېۋىنىڭ ئۆزىنى كۆرمەي، شەپىسىنى ئاڭلاپلا قورقمىدىن ۋارقىرىۋېتىشكە تاس قاپتۇ. دېۋە مەلىكىدىن بۇ يەرگە ئادەمزاتنىڭ كەلگەن - كەلمىگىنىنى سوراپتۇ، مەلىكە كەلمىگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ.

دېۋە شۇبھىلىنىپ يەنە ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قاراپ، يەنە بىر قېتىم پۇراپ بېقىپ:

— ئادەمزاتنىڭ پۇرىقى كېلىدىغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— قىزىقكەنسىز، — دەپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ مەلىكە، — سىز ئېلىپ قېچىپ ئەكېلىۋالغان مەلىكە ئادەمزاتمۇ ياكى ئىنس - جىنمۇ؟

دېۋە بۇ گەپنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بوپتۇ - دە، ئۇخلاپ قاپتۇ. ھايال ئۆتمەي دېۋىنىڭ قاتتىق خورەك تارتقان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى پۇرسەتنىڭ كەلگەنلىكىنى پەملەپ ئاستا ئۆڭكۇردىن چىقىپ

قىلىچ بىلەن دۈشمەنگە ھېچىمتۇ. دۈڭە بىر قىلىچ بىلەن ئۆلىدىغان مەخلۇق ئەمەس ئىكەن. ئەتراپ دۈشمەنگە قىزىل قېنى بىلەن بويىلىپتۇ. دۈڭە چاچراپ قوپۇپ دەھشەتلىك ھۆركىرەپ ژەنىرىنىڭ ئوغلىغا تاشلىنىپتۇ. ژەنىرىنىڭ ئوغلى دەل بوينىنى نىشانلاپ ئىككىنچى قىلىچنى ئۇرۇپتۇ. دۈڭە ھالسىراپتۇ. لېكىن، جان تالىشىش ئالدىدا تېخىمۇ ژەھشىيلىشىپ، ژەنىرىنىڭ ئوغلىغا شۇنداق تاشلىنىپتۇكى، ژەنىر ئوغلى چاققانلىق بىلەن ئۆزىنى تۇتۇرۇكسىز قەينىگە ئالغانىكەن، دۈڭە تۇتۇرۇككە ئۇرۇلۇپ تۇتۇرۇك غاراسلاپ سۇنۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭغىچە ژەنىرىنىڭ ئوغلى ئوچىنچى قېتىم قىلىچ ئۇرۇپ دۈشمى ئىككى پارچە قىلىۋېتىپتۇ. دۈڭە ئۆلۈپتۇ. ژەنىرىنىڭ ئوغلىمۇ چارچاپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭغا ئۇسسۇلۇق كەلتۇرۇپتۇ. ئۇ سەل ئارام ئېلىۋالغاندىن كېيىن شاھزادىنى چىقىشقا دەۋەت قىپتۇ. شاھزادە غال ـ غال تىترەپ، چىقىشقا جۇرئەت قىلالماپتۇ. ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ ئېلىپ چىقىپتۇ. لېكىن، ئۇ دۈشمى كۆرۈپلا يەنە كەينىگە داجىپ تۇرۇۋاپتۇ. ئۇلار ئۇنىڭغا دۈشمىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئېيتقاندىن كېيىنلا ئاندىن سەل خاتىرجەم بوپتۇ. ژەنىرىنىڭ ئوغلى ھېلىقى ئۆڭكۇرگە دۈشمى كۆمۈپ تاشلاپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار كۆل تەكتىدە بىر مەزگىل تۇرۇپتۇ. بىر كۈنى مەلىكە سىرتقا چىقىپ چاچ تارىماقچى بوپتۇ، ژەنىر ئوغلى ئېھتىيات قىلىشنى تاپىلاپ، ئىجازەت بېرىپتۇ. مەلىكە ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ كۆل بويىغا چىقىپ، ئەڭگۈشتەرنى تاش ئۈستىگە قويۇپ چېچىنى تاراشقا كىرىشىپتۇ. بۇ چاغدا باشقا بىر يۇرت پادىشاھىنىڭ شاھزادىسى شىكارغا چىقىپ، بۇ كۆل بويىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانىكەن. بۇ شاھزادە مەلىكىنى يىراقتىن كۆرۈپ قېلىپ، شۇنداق بىر قاراپلا ھۆسن ـ جامالىغا ئاشىق بولۇپ، ھوشىدىن كېتىپتۇ. قىز چېچىنى تاراپ بولۇپ، ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ، كۆلگە قايتىپ چۈشۈپتۇ. ھېلىقى شاھزادە بىللە شىكارغا چىققان نۆكەر يىگىتلەر ئاتلىق يېتىپ كېلىپ قارىسا، شاھزادە ئاتتىن يىقىلىپ يەردە بىھوش ياتقۇدەك. نۆكەر يىگىتلەر شاھزادىنى يۆلەشتۇرۇپ ئاتقا مىندۈرۈپتۇ. شاھزادە پەقەت «قىز... قىز... قىز...» دېگەندىن باشقىنى بىلمەيدىكەن. نۆكەر يىگىتلەر ئەتراپقا قارىسا، كۆلدىن، دەل ـ دەرەخلەردىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەپتۇ. شاھزادىنى شەھەرگە ئېلىپ كەپتۇ. ئۇ ھوشىغا كېلىپلا يەنە «قىز... قىز...» دېگەننىلا تەكرارلايدىكەن. پادىشاھ ۋە ژەنىر ـ ژۈزرالار بۇنىڭ سىرىنى بىلىش ئۈچۈن بىر پالچى تېپىپتۇ. پالچى پال ئېچىپ، شاھزادىنىڭ بىر كۆل بويىدا ساھىبجامال بىر قىزغا ئاشىق بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ پۈتۈن مەملىكەتكە پەرمان جاكارلاپ، كىم شۇ قىزنى تېپىپ كەلسە، پۈتمەس ـ تۈگىمەس بايلىق بېرىدىغانلىقىنى ژەدە قىپتۇ. بۇ مەملىكەتتە ناھا-

يىتى يامان بىر جادۇگەر موماي بار ئىكەن. ئۇ بۇ جاكارنى ئاڭلاپ، ئوردىغا كېلىپ، قىزنى چوقۇم تېپىپ ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ۋەدە قىپتۇ. جادۇگەر موماي تۆت نۆ-كەرنى ئېلىپ كۆل بويىغا كېلىپ، ئورا كولاپ يوشۇرۇنۇپ يېتىپتۇ. بىر كۈنى مەل-كە يەنە كۆل بويىغا چىقىپ، ئەڭگۈشتەرنى تاش ئۈستىگە قويۇپ قويۇپ، چاچ تاراش-قا باشلاپتۇ. بۇ چاغدا ماراپ ياتقان جادۇگەر موماي ئاستا ئوردىدىن چىقىپ تۈيدۇرماي كېلىپ ئەڭگۈشتەرنى قولىغا ئېلىۋاپتۇ. نۆكەرلەر ئوردىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ، مەلىكە-نى تۇتۇۋاپتۇ. چۈنكى، ئەڭگۈشتەر بولمىغاچقا مەلىكە كۆل ئىچىگە چۈشۈشكە ئامال-سىز قالغانىكەن.

جادۇگەر موماي قىزنى تۇتۇپ بېرىپ، پادىشاھتىن نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش ئىنئام ئاپتۇ. پادىشاھ بۈيرۇق چۈشۈرۈپ، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي باشلاپتۇ.

ۋەزىر ئوغلى بىلەن شاھزادە خېلىغچە ساقلىغان بولسىمۇ، مەلىكە كۆلگە قايتىپ چۈشمىگەندىن كېيىن، ۋەزىر ئوغلى ئەنسىرەپ، شاھزادىگە سىرتقا چىقىپ ئىزدەپ بېقىشنى مەسلىھەت قىپتۇ. لېكىن، شاھزادە ھۇرۇنلۇق قىلىپ، سىرتقا چىقىشقا ئۇ-نىماپتۇ. ئاخىرى ۋەزىر ئوغلى سىرتقا چىقىپ قارىسا، مەلىكە يوق تۇرغۇدەك. ۋەزىر ئوغلى ئاياغ ئىزىنى بويلاپ مېڭىپ، ماڭە - ماڭە بىر شەھەر يېتىغا كېلىپ قاپتۇ. شەھەردە ناغرا - سۇنايلار چېلىنىۋاتقۇدەك. ۋەزىر ئوغلى شەھەر سىرتىدا بىر دېھقان يىگىتتىن ئەھۋال ئۇقۇشۇپتۇ. دېھقان يىگىت:

ــ شەھەردە ھازىر شاھزادىنىڭ تويى بولۇۋاتىدۇ. ئۇ ئىلگىرى بىر كۆل بويىدا بىر پەرىزاتقا ئاشىق بولغانىكەن، بىر موماي بېرىپ پەرىزاتنى تۇتۇپ ئېلىپ كەلدى. پەرىزات بۇ تويغا نارازىكەن. مەجبۇرىي توي بولۇۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى بۇ يىگىتكە ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ۋە بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسىتىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنىڭدىن قاتتىق تەسىرلەنگەن دېھقان يى-گىت ياردەم بېرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىپتۇ. بۇ يىگىتنىڭ شاھ ئوردىسىدا ئىشلەيدىغان بىر كېنىزەك سىڭلىسى بار ئىكەن. ئۇنىڭ بىلەن ئالاقىلىشىپ مەسلىھەتنى پىشۇ-رۇپتۇ، ئاتلارنىمۇ ھازىرلاپ تەييار قىلىپ قويۇپتۇ. دېھقان يىگىت ۋەزىر ئوغلىنى كېنىزەك قاتارىدا ياساندۇرۇپ، سىڭلىسىغا تاپشۇرۇپتۇ. سىڭلىسى ئۇنى ئوردىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. ئۇ ئۇ يەردە ئىككى كۈن ئىشلەپ، باشقا كېنىزەك، ئاغچا - خېنىملارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىپتۇ. ئاخىرى مەلىكە بار ئۆيگىمۇ كىرەلەيدىغان بوپتۇ.

بىر كۈنى بۇ «كېنىزەك» مەلىكىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ ئۆزىنىڭ ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. مەلىكە بەك خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. ۋەزىر ئوغلى مەلىكىگە ئاستا شۇىرلاپ:

— سىز يالغاندىن شاھزادىگە ماقۇل بولۇپ، ئۇنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىپ، ئەڭ-گۈشتەرنى قولغا چۈشۈرۈڭ، ئاندىن مەن بەلگە بەرگەن كۈنى باغقا چىقىپ سەيلە قىلىشقا ئىجازەت سوراڭ... — دەپتۇ. تولا يىغلاپ چىراي ئاچمىغان مەلىكە چىراي ئېچىپ شاھزادىگە ماقۇل بوپتۇ. شاھزادە بەك خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. مەلىكە يېقىنلىشىپ يۈرۈپ ئاخىرى ئەڭگۈشتەرنى قولغا چۈشۈرۈپتۇ. ئىككىنچى كۈنى باغقا سەيلە قىلىشقا ئىجازەت سوراپتۇ. شاھ ئىجازەت بېرىپتۇ. باغ سەيلىسىگە كېنىزەك قىياپىتىگە كىرىۋالغان ۋەزىر ئوغلىنىمۇ بىرگە چىقىپتۇ. ئۇلارغا كۆز - قۇلاق بولۇپ چىقىقان يەنە باشقا مۇلازىم ئاياللارمۇ بار ئىكەن. ئۇلارنى باغ ئىچىدە ئېزىقتۇرۇۋېتىپتۇ. باغ تېمىنىڭ ئۇ تەرىپىدە دېھقان يىگىت بىر ئاتنى تەييارلاپ تۇرغانىكەن. ۋەزىرنىڭ ئوغلى بەلگە بېرىشى بىلەن تەڭ مەلىكىنى تاماشا ئارتىلدۇرۇپ، ئاتقا مىندۈرۈپ ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. قېچىشتىن ئىلگىرى چېنىپ قالماسلىق ئۈچۈن يىگىتنىڭ سىڭلىسىنى بىر ئالما دەرىخىگە مەھكەم باغلاپ قويۇپتۇ. ئۇلار قېچىپ كېتىشى بىلەن ھېلىقى ماراقچى ئاياللار يېقىنلاپ قاپتۇ. كېنىزەك شۇ چاغدىلا:

— ئادەم بارمۇ؟ ئۇلار قاچتى! قاچتى! — دەپ توۋلاپتۇ. ھېلىقىلار يۈگۈرۈشۈپ كېلىشىپ، كېنىزەكنى يېشىپتۇ. ئوردا ئىچى ئۆرتۆپە بولۇپ كېتىپتۇ. قاچقۇنلارنى دەرھال كەينىدىن قوغلاپتۇ، لېكىن يېتىشەلمەپتۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى مەلىكىنى قۇتقۇزۇپ، ساق - سالامەت كۆلگە قايتۇرۇپ ئېلىپ كەپتۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى مەلىكىگە نۇرغۇن نەسىھەت قىلىپ، ئۆز دوستى شاھزادىگە ياتلىق بولۇشنى ئۆتۈنۈپتۇ. مەلىكە بۇنىڭغا قوشۇلماپتۇ. چۈنكى، ئۇ ۋەزىرنىڭ ئوغلىنى ياخشى كۆرىدىكەن. ۋەزىرنىڭ ئوغلى سەمىمىيلىك بىلەن ئۇنىڭغا يېلىنىپ:

— مەلىكە، مەن بۇنى بىلىمەن. لېكىن، شاھزادە سىزنى ياخشى كۆرىدۇ. بۇ دۇنيادا ئۇ مېنىڭ ئەڭ يېقىن دوستۇم بولىدۇ. مەن ئۆز دوستۇمغا سادىق بولۇشۇم كېرەك. ئۇنىڭ خۇشاللىقى — مېنىڭ خۇشاللىقىم، ئۇنىڭ قايغۇسى — مېنىڭ قايغۇم. دوستۇم سىزنى ياخشى كۆرىدۇ. مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئىزدىسىڭىز، شاھزادىگە ماقۇل دەڭ، — دەپ يېلىنىپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. يەنە قائىدە بويىچە ئاۋۋال شاھزادىلەر توي قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن ۋەزىرلەرنىڭ ئوغلىغا نۆۋەت كېلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپتۇ. مەلىكە ۋەزىر ئوغلىنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ ئاخىرى ئىلاجسىز شاھزادىگە ياتلىق بولۇشقا قوشۇلۇپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، بۇلار يول تەييارلىقىنى قىلىپ، كۆلدىن چىقىپ، ئۆز شەھىرىگە قاراپ يول ئاپتۇ. تاغ - داۋانلار ئېشىپ، چۆل - جەزىرىلەرنى كېزىپ مېڭىپتۇ -

مېڭىپتۇ. مېڭىپ يېرىم يولغا كەلگەندە بىر چاپارمەن بۇلارغا شاھنىڭ خېتىنى يەتكۈزۈپتۇ. خەتتە شاھ ئۆز ئوغلىنىڭ بىر پەرىزاتنى ئېلىپ كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، خۇشال بولغانلىقىنى، قارشى ئېلىشقا شەخسەن ئۆزى ئالدىغا چىقىدىغانلىقىنى يازغانىكەن. بۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئوچ كۈندە يېتىپ بارىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئوردىغا سالام يوللاپ چاپارمەننى يولغا ساپتۇ. ئۇلار يەنە بىر كۈن مېڭىپ، ئاخشىمى بىر يەرگە كەلگەندە دەم ئاپتۇ. شاھزادە يەنە يېتىپلا ئۇخلاپ قاپتۇ. مەلىكە كەچكى شەپەق نۇرىنى تاماشا قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلى بېشىدىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشتىلىرىنى ئويلاپ جىممىدە ياتسا، بېشى ئۇستىدىكى چىنار شېخىغا يەنە بىر جۈپ شاتۇتى ئۇچۇپ كېلىپ قونۇپتۇ. بىر شاتۇتى مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي، ھازىر شاھزادىنىڭ ھاياتىغا قارا كۆلەڭگە چۈشتى. شاھ ئاتىسى ئۆنى ئۆلتۈرۈشنى قەستلەۋاتىدۇ.

— ئاتىسى ئۆز ئوغلىنى قەستلەۋاتامدۇ؟ — ھەيران قالغان ھالدا سوراپتۇ ئىككىنچى شاتۇتى.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى شاتۇتلارنىڭ پارىڭىغا قۇلاق سالىپتۇ.

— شۇنداق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دەسلەپ گەپ باشلىغان شاتۇتى، — دانىشمەن ۋەزىر ۋاپات بولۇپ كەتكەندىن كېيىن ھاماقەت بىر ئادەم ئۇنىڭ ئورنىغا ۋەزىر بولدى. زامان زورلارنىڭ بولۇپ كەتتى. پادىشاھمۇ يولدىن چىقتى. مانا، بىر ساھىبجامال قىزنى شاھزادىدىن قىزغىنىپ پادىشاھ ئۆز ئوغلىنى ئۆلتۈرۈشكە قەستلەۋاتىدۇ.

— لېكىن، — دەپتۇ ئىككىنچى شاتۇتى، — ئىنسانلار ئارىسىدا مەرھۇم دانىشمەن ۋەزىر ۋە ئۇنىڭ ئوغلىدەك ئېسىل پەزىلەتلىك ئادەملەرمۇ ئاز ئەمەسقۇ.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دەپتۇ دەسلەپ گەپ باشلىغان شاتۇتى، — لېكىن، ھازىر شاھزادىنىڭ بېشىغا كېلىدىغان تۆت خەۋپ بار. بىرىنچى خەۋپ، شاھ ئوغلىنى قارشى ئالغىلى چىققاندا ئۇنىڭغا ئۆگىتىلمىگەن شاش ئات سوۋغا قىلىدۇ. شاھزادە ئۇنى مىنگەن ھامان ئات ئۇنى يەرگە ئېتىپ دەسسەپ - چەيلەۋېتىدۇ. ئەگەر ۋەزىرنىڭ ئوغلى مىنسە، شاش ئات ھېچنېمە قىلالمايدۇ؛ ئىككىنچى خەۋپ، شاھ ئوغلىنى قارشى ئېلىش ئۇچۇن بىر زىننەت دەرۋازىسى ياساتتى. ئەگەر شاھزادە بىرىنچى بولۇپ دەرۋازىدىن كىرىدىغان بولسا، دەرۋازا ئۆرۈلۈپ، ئۇنى بېسىپ ئۆلتۈرىدۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلى بىرىنچى بولۇپ ئاتلاپ كىرسە، شاھزادە خەۋپتىن قۇتۇلىدۇ؛ ئۇچىنچى خەۋپ، شاھ ئوغلىنى قارشى ئېلىش يۇزىسىدىن چوڭ زىياپەت ئۆتكۈزىدۇ. بىرىنچى بولۇپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا تاماق ئېلىپ كېلىدۇ. بۇ زەھەر سېلىنغان تاماق. شاھزادە ئۇنى

يېگەن هامان ئۆلىدۇ. ئەگەر ۋەزىرنىڭ ئوغلى بۇ قاچىنى ۋاقتىدا ئۆز ئالدىغا تارتىۋالسا، شاھزادە خەۋپتىن قۇتۇلىدۇ؛ تۆتىنچى خەۋپ، شاھ ئوغلىنىڭ ھۇجرىسىغا بىر زەھەرلىك يىلاننى ئەكىرىپ قويىدۇ. كېچىسى ئۇخلاپ قالغاندا يىلان چېقىپ ئۆلتۈرىدۇ. ئەگەر ۋەزىرنىڭ ئوغلى راستتىنلا شاھزادىنىڭ ھەقىقىي دوستى بولسا، كىرىپ بۇ يىلاننى ئۆلتۈرۈۋەتسە شاھزادە ئامان قالىدۇ. ناۋادا بۇ ئىشلارنى ۋەزىرنىڭ ئوغلى خەلققە ئاشكارىلاپ قويسا، ئۆزى تاشقا ئايلىنىپ كېتىدۇ.

ــ تاشقا ئايلىنىپ كەتسە، كېيىن قانداق بولىدۇ؟ ــ قىزىقىپ سوراپتۇ يەنە بىر شاتۇتى.

ــ ئەگەر شاھزادىمۇ ۋەزىر ئوغلىنىڭ ھەقىقىي دوستى بولسا، تۇنجى بالىسىنى بوغۇزلاپ، تاش ئادەمگە قانىنى تامغۇزسا، ئەسلىگە كېلىدۇ.

شاتۇتىلار شۇ پاراڭلارنى قىلىشقاندىن كېيىن يەنە پۇرراپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئاتىسىنىڭ ۋاپاتىغا چەكسىز قايغۇرۇپتۇ، ئىچىدە ئۇنسىز يىغلاپتۇ. يىغلاپ ئولتۇرۇپ دانىشمەن ئاتىسىنىڭ روھىغا دۇئا ئوقۇپتۇ، ئاندىن دوستى شاھزادىنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان بالا ـ قازالارنى ئويلاپ غەمگە چۆكۈپتۇ.

ئۇلار شۇ يەردە قونۇپ ئەتىسى قوپۇپ يەنە بىر كۈن مېڭىپتۇ. ئۆگۈنلۈكى قارشى ئالغىلى ئالدىغا چىقىشقان شاھ ۋە ئۇنىڭ مۇلازىملىرى بىلەن ئۇچرىشىپتۇ. داقا ـ دۇمباق، كاناي ـ سۇنايلار چېلىنىپتۇ، ئالقىش سادالىرى ياڭراپتۇ.

شاھ ئوغلىنىڭ ئالدىغا شايى بىلەن بېزەلگەن توسۇن ئاتنى كەلتۈرۈپتۇ. شاھزادە خۇشال بولۇپ، ئاتنى مىنمەكچى بوپتۇ. لېكىن، ۋەزىرنىڭ ئوغلى چاققانلىق قىلىپ، دەررۇ ئاتنى مىنىۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن توسۇن ئات ئۆز «ھۇنىرى»نى كۆرسىتىشكە ئامالسىز قاپتۇ. لېكىن، بۇ ئىش شاھزادىنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپتۇ. ئۇلار ئۇزۇن يول بىرگە ئويناپ چوڭ بولغان دوستلار بولغاچقا، ئاغىنىدارچىلىق يۈز ـ خاتىرىنى دەپ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ سەپەرنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

كۆپ ئۆتمەي شەھەر كۆرۈنۈپتۇ. ئۇلار ھېلىقى ھەشەمەتلىك زىننەت دەرۋازىسى ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ يەردە ئۇلارنى مىڭلىغان كىشىلەر زىننەت دەرۋازىسىنىڭ ئىككى قاسنىقىدا تۇرۇپ كۈتۈپ تۇرغانىكەن. ئالقىش سادالىرى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ تۇ. شاھ ئوغلىنى زىننەت دەرۋازىسىدىن كىرىشكە تەكلىپ قىپتۇ. شاھزادە خۇشال بولۇپ ئەمدىلا قەدەم بېسىشىغا، ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئالدىغا ئۆتۈپ، بىرىنچى بولۇپ زىننەت دەرۋازىسىدىن كىرىپ كېتىپتۇ. ۋەزىر ئوغلى كىرىپ بولۇشىغا دەرۋازا ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتۇ. شاھزادە ئامان قاپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلىمۇ چاققانلىق بىلەن ئۆزىنى چەتكە ئاپتۇ.

شۇ ئاخشىمى شاھ ئوغلىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپتۇ. زىياپەتكە خان جەمەتى، پۈتۈن ۋەزىر - ۋۇزرالار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى بولۇپ ناھايىتى نۇرغۇن مېھمان تەكلىپ بىلەن قاتناشتۇرۇلۇپتۇ. ئاشپەزلەر شاھنىڭ ئەمرى بويىچە يەتمىش ئىككى داش قازاندا يەتمىش ئىككى خىل لەززەتلىك تائام تەييارلاپتۇ. ئۇزۇم شارابلىرىدىن تارتىپ، قىمىز - بوزىلارغىچە تۈرلۈك ئىچىملىكلەر ھازىرلىنىپتۇ.

زىياپەت باشلىنىپتۇ. مېھمانلارنىڭ ئالدىغا غىزا تارتىلىشقا باشلاپتۇ. شاھنىڭ ئەمرى بويىچە ئەڭ دەسلەپكى قاچا شاھزادىنىڭ ئالدىغا قويۇلۇپتۇ. بۇ چاغدا ۋەزىرنىڭ ئوغلى بۇ قاچىنى شاققىدە ئۆز ئالدىغا تارتىۋاپتۇ، ئىككىنچى قاچىنى شاھزادىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاھزادە كۆڭلىدە نارازى بولۇپ، بۇ مەن بىلەن ئابرۇي تالىشىپ، مېنى مازاق قىلماقچى، كىشىلەرنىڭ ئالدىدا رەسۋا قىلماقچى. ئىككى قېتىم مۇشۇنداق قىلدى، كەچۈردۈم. بۇ قېتىم زادى كەچۈرمەسلىكىم كېرەك ! دەپ ئويلاپ، يېنىدىن قىلىچىنى سۇغۇرماقچى بوپتۇ. ئۇنىڭ چىرايىدىكى غەزەپلىنىش ئالامەتلىرىنى كۆرگەن مەلىكە ئۇنىڭ نېمە قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى دەررۇ سېزىپ ئىشارەت بىلەن ئۇنى توختىتىپ قويۇپتۇ. شاھزادە ئىچىدە، خەپ توختاپتۇر، سېنىڭ رەزىل نىيىتىڭنى پاش قىلىپ، ئەدىپىڭنى بىر بەرمەسەم... دېگەنلەرنى ئويلاپ ئۆزىنى تۇتۇۋاپتۇ.

زىياپەتتىن كېيىن ھەممەيلەن ئۆز ھۇجرىلىرىغا تارقاپ، ئۇخلىغىلى يېتىشىپتۇ. ھەممە ئۇخلاپ كەتكەن مەھەلدە ۋەزىرنىڭ ئوغلى قىلىچىنى كۆتۈرۈپ ھېچكىمگە تۇيدۇرماي ئاستا شاھزادىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپتۇ ۋە زەھەرلىك يىلاننىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. بىر چاغدا يوغان بىر قارا چار يىلان كۈشۈلدىغىنىچە تۆشۈكتىن چىقىپ، شاھزادىنى چاقماقچى بوپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئوغلى يىلانغا قىلىچ ئۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا كۈتۈلمىگەندە يىلاننىڭ ئاغزىدىن چىققان بىر تېمىم زەھەرلىك شۆلگەي مەلىكىنىڭ ئوچۇق تۇرغان كۆكسىگە چاچراپ چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن ۋەزىرنىڭ ئوغلى تىت - تىت بوپتۇ. چۈنكى، زەھەر ئۇزۇنراق تۇرسا، مەلىكىنىڭ ھاياتىغا خەۋپ يېتىشى مۇمكىن ئىكەن. شۇڭا، ئۇ دەررۇ ئۇنى تازىلىۋەتمەكچى بوپتۇ. لېكىن، دەمال-لىققا بۇ ھۇجرىدىن سۇرتۇشكە مۇۋاپىق كېلىدىغان بىر نەرسە تاپالماپتۇ. پاختا تېپىپ چىققۇچە ۋاقىت ئۇزىراپ كېتىدىكەن. ئامالسىز قالغان ۋەزىر ئوغلى ئاخىرى بۇ زەھەرنى تىلى بىلەن يالاپ ئېلىۋەتمەكچى بوپتۇ. ئۇ دەررۇ ئېڭىشىپ، زەھەرنى تىلى بىلەن يالاپ، پاكىز تازىلىۋېتىپتۇ. لېكىن، بۇ چاغدا مەلىكە چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ. شاھزادىمۇ ئويغىنىپ، ۋەزىر ئوغلىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

— ئەمدى رەزىل مەقسىتىڭ ئاشكارا بولدى. ئۆلتۈرمەي قويمايمەن ! — دەپ چاچراپ قوپۇپ، تامدا ئېسىقلىق تۇرغان قىلىچنى قولىغا ئاپتۇ. ۋەزىر ئوغلى سۆز-لىگەچ ئۆزىنى قوغداپتۇ. مەلىكە ئىككىسىنى ئاجرىتىپتۇ. ۋەزىر ئوغلى تېخىچە قە-مىرلاپ جان تالىشىۋاتقان يىلاننى كۆرسىتىپ، بولغان ۋەقەنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەرمەكچى بوپتۇ ۋە بۇ ئىشلارنى سۆزلەپ بەرسە ئۆزىنىڭ تاشقا ئايلىنىدىغىنىنى، ئە-گەر ئۆزىنى سېغىنسا، تۇنجى پەرزەنتىنى بوغۇزلاپ، تاش ھەيكەلگە قېنىنى تامغۇزۇش لازىملىقىنى ئالدىن ئېيتىپتۇ. ئاندىن شاھنىڭ ئۆز ئوغلىغا قەست قىلىش ھەرىكە-تىرىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ. ئۇ توسۇن ئات ۋەقەسىنى سۆزلەپ بول-غاندىن كېيىن ئىككى پۇتى تاشقا ئايلىنىپتۇ. ۋەھىمىلىك زىننەت دەرۋازىسىدىن ئۆ-تۈشتە شاھزادىنى دەرۋازا بېسۋېلىشىدىن ساقلاپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن بېلىگىچە تاشقا ئايلىنىپتۇ. زەھەر سېلىنغان تائامنى يېيىشتىن ساقلاپ قال-غانلىقىنى سۆزلەپ بولغاندا بوينىغىچە تاشقا ئايلىنىپتۇ. ئاخىرقى زەھەرلىك يىلان ۋەقەسىدە پايلاپ تۇرۇپ يىلاننى ئۆلتۈرگەنلىكىنى، لېكىن ئۇنىڭ زەھىرىنىڭ بىر تامچىسى مەلىكىنىڭ مەيدىسىگە چاچراپ كەتكەنلىكىنى، مەلىكىنىڭ ھاياتىنى قوغداش يۈزىسىدىن زەھەرنى تىلى بىلەن يالاپ ئېلىۋەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن تامامەن تاشقا ئايلىنىپتۇ. مەلىكە تاش ھەيكەلنى قۇچاقلاپ ئۆكسۈپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ئۇ ۋەزىر ئوغلىنى «مېنى زۇلۇم - كۈلپەتتىن قۇتقۇزۇپ، مەشەگە ئېلىپ كەلگەن ئىگەم...» دەپ ئۆز ئاكىسى قاتارىدا كۆرىدىكەندۇق. شاھزادىمۇ ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈللۈ-كىنى، چىن دوستلۇق بۇرچىنى ساداقەتلىك بىلەن ئورۇنلىغانلىقىدىن تەسىرلىنىپ يىغلاپتۇ، ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق سادىق دوستىغا تېغ تەڭلىگەنلىكىگە پۇشايمان قىپتۇ...

مەلىكە تاش ھەيكەلگە توپا قونمىسۇن دەپ ھەركۈنى پاكىز سۈرتۈپ تۇرىدىكەن ۋە ھەيكەلگە قاراپ يىغلايدىكەن. مەلىكە بۇنداق ساداقەتمەن چىن دوستىنى، ساپ دىل، مەرد، زېرەك، باتۇر يىگىتنى ئۆمرىدە ئۇچراتمىغانىكەن.

شاھ ئۆز سۈيىقەستلىرىنىڭ بىرسىمۇ كارغا كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ ۋە بەش - ئالتە ئايدىن كېيىن ئۆلۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھلىق شاھزادىگە قاپتۇ.

ۋەزىر ئوغلىنىڭ تاش ھەيكىلى ئۇنىڭ ھۇجرىسىدا ھامان شۇ ئىسكەتتە تۇرىدە-كەن. ئۇ تاش ھەيكەلگە قاراپ دوستىنى سېغىنىدىكەن. تۇرمۇش ئۇنى تەربىيەلەپتۇ، بۇرۇن چۈشەنمىگەن، بىلمىگەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى چۈشىنىۋاپتۇ، بىلىۋاپتۇ. ئۇ پا-دىشاھ بولغاندىن كېيىن دوستلىرى ھەددى - ھېسابسىز كۆپەيىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ۋەزىر ئوغلىدەك چىن دوست ئۇنىڭغا تېپىلماپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئۇنى

سېغىنىدىكەن. سېغىنىپ ئۇنىڭ ھېچ چىدىغۇچىلىكى قالماپتۇ. شۇنداق ياخشى دوستىنىڭ قەدرىگە يەتمىگەنلىكى ئۈچۈن بەزىدە ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ كېتىدىكەن.

شۇ تەرىقىدە كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ ئاردىن بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن مەلىكە بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. ئەر - خوتۇن مەسلىھەتلىشىپ، بوۋاقنى بوغۇزلاپ قېنىنى ھەيكەلگە تامغۇزۇپتۇ. ئىسسىق قان ھەيكەلنىڭ بېشىدىن تاپىنىغىچە سىرغىپ چۈشكەندىن كېيىن ۋەزىر ئوغلى ئەسلىگە كەپتۇ ۋە دوستىغا قاراپ كۈلۈپتۇ. ھەر ئىككىسى بىر - بىرىنىڭ قولىنى سىقىپ، ئۆمۈرلۈك دوست ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن شاھزادە دوستىنى ئۆمۈرۋايەت قەدىرلەپ ئۆتۈش يۈزىسىدىن تەختىنى ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزى ۋەزىر بوپتۇ. يىراق بىر مەملىكەت پادىشاھىنىڭ بىر ساھىبجامال قىزى مەلىكىنىڭ دوستى ئىكەن. مەلىكە ئۆزىنىڭ بۇ دوستىنى ئۇنىڭغا تېپىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئۇنى ئۆيلەپ قويۇپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ ئىككى دوستىنىڭ ھەرئىككىلىسى پەرزەنت كۆرۈپ، يۇرتىنى ئادىل سوراپ، ئۆمۈرۋايەت ئىناق دوستلاردىن بولۇپ ئۆتكەنىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **رابىخان**. ئايال، ئۇيغۇر، 70 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، تۇرپان شەھىرى ئۇزۇمچىلىك يېزىسى 2 - كەنتتىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئەنۋەر مۇتەللىپ**. ئەر، ئۇيغۇر، 55 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، تۇرپان شەھەرلىك بىلىم ئاشۇرۇش مەركىزىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1989 . 7

«تۇرپان خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

سېخي بىلەن بېخىل

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا، ھەركىمنىڭ ئىشىكى ھويلىسىدا، لەڭمىنى چويلىسىدا، ئۆگزىسى تورۇسىدا، ئوچىقى موريسىدا، ئېگىز ئېرىقنىڭ ئىنىچە، چوڭقۇر ئېرىقنىڭ يېنىچە، ئېشەكلىرىنى ھاڭرىتىپ، پۇتلىرىنى ساڭگىلىتىپ يول ماڭىدىغان زامانلارنىڭ بىرىدە، بۇ شەھەردە ئەمەس بۆلەك شەھەردە ئىككى ئاغىنە بولغانكەن. ئۇلار بىر - بىرىنى بىر كۈن كۆرمىسە تۇرالمايدىغان، بىر نان تاپسا پۈچۈقتىن بىللە يەيدىغان، ھېچقانداق ئىشتا سېنىڭ - مېنىڭ دېيىشمەيدىغان قىيامەتلىك جان دوست ئاغىنىلەردىن ئىكەن. كىشىلەر بولسا ئۇلارنىڭ بىرىنى بېخىل، بىرىنى سېخي دەپ ئاتىشىدىكەن.

ئۇلار ئايلاردىن ئاي ئۆتۈپ، يىللاردىن يىل ئۆتۈپ بىر كۈنى باشقا بىر شەھەرگە بېرىپ كېلىشىنى مەسلىھەتلىشىپتۇ ۋە يولدا يېيىش ئۈچۈن ھەرئىككىسى بىر خۇرجۇندىن سەپەر توقچى ۋە بىر قاپاقتىن سۈنى ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار يولغا چىقىپ بىرىنچى كۈنىلا بېخىل سېخىيغا:

— بۇ يەردىن بىز بارىدىغان شەھەرنىڭ ئارىلىقى بىر ئايلىق چۆل. ھەرئىككىمىز خۇرجۇن، قاپاقنى كۆتۈرۈپ ئاۋارە بولمايلى. ئاۋۋال سېنىڭ خۇرجۇن، قاپىقىڭنى بىكارلايلى، ئۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭكىنى يەپ - ئىچەيلى، — دەپتۇ. سېخي بولسا دوستىنىڭ گېپىگە:

— بولىدۇ، شۇنداق قىلايلى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بېخىل سېخىينىڭ نېنىنى يەپ، سۈيىنى ئىچىپ يۈرۈۋېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، چۆل يېرىم بولغاندا سېخىينىڭ نان، سۈيى تۈگەپ بېخىلنىڭكىنى يېيىشكە نۆۋەت كەپتۇ. ئەمما، بېخىل دوستىنى بىر قېتىممۇ نان يەيلى دېمەپتۇ. سېخي بولسا دوستىدىن بۇگۈن نان يەيلى دېمىسە، ئەتە دە، دەپ تەمە قىلىپ ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇقتا ئىسسىق ئازابىنى تارتىپ ئۈچ كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. بېخىلنىڭ ئۆزىمۇ دوستى بار يەردە ئاغزىغا بىر چىشلەم نان سالماپتۇ، بىر يۇتۇم سۇ ئىچمەپتۇ. تەرەت سۇندۇرۇشنى باھانە قىلىپ چۆلدىكى يۇلغۇن، توغراق ۋە قۇم دۆۋىلىرىنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈپ قورسىقىنى تويغۇزۇۋېلىپ، ئاچلىقتىن ماغدۇرىدىن كەتكەن دوستىنى ئىتتىك مېڭىشقا ئالدىرىتىپ، يېتىشەلمىسە ئارقىسىدا تاشلاپ قويۇپ بىر - ئىككى ئۇن يېتىم ئالدىغا ئۆتۈۋېلىپ، دوستى يېتىپ كېلىپ بولغۇچە ئارام ئېلىپ ئولتۇرۇۋالىدىكەن، دوستى يېتىپ كەل-

گەندە ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە ماڭىدىكەن. شۇنداق قىلىپ، تۆتىنچى كۈنى بولغاندا سېخىنىڭ قورسىقى ئېچىپ، كۆزلىرى تارتىشىپ جان بىر تومۇردا قاپتۇ. ئۇ دوستىغا قاراپ:

— دوستۇم، ياراتقان خۇدانىڭ ھەققىدە بىر نان بەرسەڭ، — دەپتۇ. بېخىل:

— دوستلۇقىمىزنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بىر نان بەرسەم بېرەي، بىر نان بەرسەم سەن ماڭا نېمە بېرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. سېخىي:

— نېمە لازىم بولسا شۇنى بېرەي، — دەپتۇ. بېخىل:

— ئوڭ كۆزۈڭنى ئويۇپ بەر، ئاۋۇال كۆزۈڭنى بەرگەندىن كېيىن ئاندىن نانىنى بېرىمەن، — دەپتۇ. سېخىي بولسا:

— قېنى ئويۇۋال، — دەپتۇ. بېخىل دوستىنىڭ ئوڭ كۆزىنى ئويۇۋالغاندىن كېيىن بىر نان، بىر يۈتۇم سۇ بېرىپتۇ. ئارىدىن ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بېخىل دوستىنىڭ سول كۆزىنى ئويۇۋېلىپ، يەنە بىر نان، بىر يۈتۇم سۇ بېرىپتۇ ۋە ئىككى كۆزىدىن ئايرىلىپ يول يۈرۈشتىن مەھرۇم بولغان دوستىنى چۆلدە تاشلاپ قويۇپ كېتىپ قاپتۇ.

ئىككى كۆزىدىن ئايرىلغان سېخىي سىلاشتۇرۇپ، تاپ - تۇپ ئېتىپ بولسىمۇ يول يۈرۈشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. كەچ كىرگەندە چۆلدىكى بىر تۇپ چوڭ تۇغراقنىڭ تۈۋىگە كېلىپ قاپتۇ ۋە يىرتقۇچ ھايۋانلاردىن ساقلىنىش ئۈچۈن تۇغراققا چىقىپ ئۇنىڭ ئاچىمىقىدا تۇنىمەكچى بوپتۇ. ئۇ تۇغراققا چىقىپ ئاچىمىقىغا جايلىشىۋېلىپ ئارام ئالاي دەپ تۇرغاندا چۆلدىكى يىرتقۇچ ھايۋانلاردىن شىر، يولۋاس، ئېيىق، بۆرە، تۈلكە قاتارلىقلارنىڭ ۋارقىرىشىپ، نەرە تارتىپ تۇغراق تۈۋىگە كېلىۋاتقانلىق شەپسىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كېتىپتۇ. بۇ يوغان تۇغراقنىڭ تۈۋى نەچچە يىللاردىن بۇيان مۇشۇ ھايۋانلارنىڭ بىر يىلدا بىر قېتىم جەم بولۇپ بېشىدىن ئۆتكۈزگەن سەرگۈزەشتىلىرىنى دېيىشىدىغان يىغىلىش ئورنى ئىكەن. ھايۋانلار يىغىلىپ بولغاندا يولۋاس:

— قېنى بىر يىلدىن بۇيانقى كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمىزنى دېيىشىپ باقايلى، — دەپ سۆزىنى باشلاپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ، — گەپنى ئاۋۇال مەن باشلاي. مېنىڭ كۆزىمنى تىشىمچە، مۇشۇ تۇغراقتا بىر خىسلەت بار، ئەگەر كىمكى مۇشۇ تۇغراقنىڭ غازىنىدىن بىر سەمىنى بېلىگە تۇگۈۋېلىپ يۈرسە، بىر يىلغا قالماي بىر يۈرتقا پادىشاھ بولىدۇ.

يولۋاسنىڭ گېپىنى تۇگىگەندىن كېيىن شىر:

— مۇشۇ تۇغراقتىن كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ يىگىرمە قەدەم ماڭغاندا بىر بۇلاق

ئۇچرايدۇ، ئەگەر كىمكى شۇ بۇلاقنىڭ سۈيىدىن ئىچسە ياكى پىشىنسا ئۇنىڭ ھەر-قانچە ساقايمىغان پالەچ - لەقۋا، ئاقساق - چولاق، توكۇر - مايماق، تاز - جىرتاق، پىسە - ئاۋلاق، قارىغۇ - پەشتاق، توكۇر - قىچىشقاق، جوزام - سىزلام قاتارلىق كېسەللىرىنىڭ ھەممىسى سەللىمازا ساقىيىدۇ، — دەپتۇ. ئېيىققا نۆۋەت كەلگەندە ئۇ:

— كۇنچىقىش تەرەپتىكى تاغدىن ئۆتۈپ بىر ھەپتە ماڭسا بىر كاتتا شەھەرگە يېتىپ بارغىلى بولىدۇ. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ كۇن دېسە كۆزى بار، ئاي دېسە يۈزى بار بىر قىزى بار. ئەمما، بۇ قىز تۇغما پالەچ ھەم ئەما. پادىشاھ كېچە - كۇندۇز مۇشۇ قىزنىڭ دەرد - پىراقىدا بولۇپ، كىمكى داۋالاپ ساقايتالىسا پادىشاھلىقىمنى بېرىمەن، دەپ جاكارلىغان بولسىمۇ، نۇرغۇن ھۆكۈمالار قىزنىڭ كېسىلىگە ئىلاج قىلالمىدى. ئەگەر شىرنىڭ گېپى بويىچە بىرەر ئادەمزات خىلەتلىك بۇلاقنى تېپىپ، سۈيىنى شۇ قىزغا ئىچكۈزسە قىزنىڭ كېسىلىنى ساقايتالايدۇ، — دەپتۇ. باياتىن بېرى باشقىلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ نۆۋەت كۈتۈپ ئولتۇرغان بۆرە:

— كۇنچىقىشتىكى تاغدىن ئۆتۈپ ئۇچ كۇن ماڭغاندىن كېيىن ئوت - سۈيى كۆپ بىر يايلاق ئۇچرايدۇ. بۇ يايلاقتا بىر باي ھەرىلى مىڭدىن ئارتۇق قوي باقىدۇ. مەنمۇ باينىڭ يۈزدىن ئارتۇق قويىنى يەپ كېتىمەن. باي مېنى يارام ئارغىماقلار بىلەن قوغلاپمۇ تۇتالمايدۇ. باينىڭ ئېغىلىدا بىر كۆرۈمسىز كالتە قۇيرۇق ئات بار، ئەگەر مېنى ئاشۇ ئاتقا مىنىپ قوغلىسا چوقۇم تۇتۇۋالالايدۇ. بۇ سىرنى بىرەر ئادەمزات ئاڭلاپ قېلىپ بايغا مېنى تۇتۇپ بېرىدىغان بولسا، بايدىن نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش ئىنئام ئالىدۇ، — دەپتۇ. ئۇپۇق ئاقىرىپ تاڭ ئېتىشقا ئاز قاپتۇ.

— مەن گېپىمنى دەۋالاي، — دەپ گېپىنى باشلاپتۇ تۈلكە، — مۇشۇ توغراق-تىن ئۇدۇللاپ كۇن ئولتۇرۇش تەرەپكە ئۇن يېتىم ماڭغاندا بىر قۇم دۆۋىسى ئۇچرايدۇ. شۇ يەردە ئاغمىخانلارنىڭ ئۇۋىسى بار. ئاغمىخانلار ھەركۇنى چۈشتە ئۆز ئۇۋىلىرىدىن تىللالىرىنى ئېلىپ چىقىپ ئاپتاپقا سېلىپ، ئاسمانغا ئېتىپ ئويناشىدۇ. ئەگەر بىرەر ئادەمزات دەل چۈش ۋاقتىدا شۇ يەرگە يېتىپ بېرىپ، مۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، ئاغمىخانلار تىللالىرىنى ئاسمانغا ئېتىپ ئويناشقىلى تۇرغاندا «ھويت !» دەپ تەلپىكىنى ئاسمانغا بىر ئاتىدىغان بولسا، ئاغمىخانلار قورقۇنچىدا ئۇۋىسىغا قېچىپ كىرىپ كېتىدۇ. ئۇ ئادەم نۇرغۇن ئالتۇن - تىللاغا ئېرىشىپ باي بولۇپ كېتىدۇ، — دەپتۇ. تۈلكىنىڭ گېپى تۇگىگەندىن كېيىن يولۋاس يۇقىرىقى مەخپىيەتلىكلەرنى چىڭ ساقلاشنى، بىرەر ئىنسان بالىسىغا بىلدۈرۈپ قويماسلىقنى قاتتىق تاپىلاپ سورۇننى يىغىپتۇ. يىرتقۇچ ھايۋانلار كېلەر يىلى دەل مۇشۇ پەيتتە يەنە مۇشۇ توغراق تۇۋىگە

يىغىلىش ھەققىدە ۋەدە بېرىپ تارقىلىشىپتۇ.

سېخىي يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ تارقاپ كەتكەن شەپسىنى ئاڭلاپ توغراق ئۇستىدىن ئاستا چۈشۈپ، يولۋاستىن ئاڭلىۋالغان گەپ بويىچە توغراقنىڭ پەسكە ساڭگىلىغان شاخلىرىدىن بىر سىقىم غازاڭ سىيرىپ بەلبېغىغا تۇگۇۋاپتۇ ۋە بىر تال شاخنى سۇندۇرۇپ بىر ھاسا ياسىۋاپتۇ. ئاندىن كېيىن ھاسىنى توكۇلدىتىپ شىرنىڭ دېگىنى بويىچە خاسىيەتلىك بۇلاقنى ئىزدەپ كۈنچىقىش تەرەپكە ساناپ يىگىرمە قەدەم ماڭغانىكەن، تۇيۇقسىز پالاق - پۇلۇق قىلىپ مۇزدەك سوغۇق سۇغا چۈشۈپ كېتىپ ئەندىكىپ تىترەپ كېتىپتۇ ۋە باش - كۆزىنى شۇنداق بىر سىلىغانىكەن، خۇددى كۈن چىققاندەك پارقىراپ كۆزى ئېچىلىپ كېتىپتۇ. خۇشلۇقتا بۇلاقنىڭ كۆزىدە تۇرۇپ قانغۇچە سۇ ئىچىپ، بەدەنلىرىنى يۇيۇپ، سۇدىن چىقىپ قولىغا ھاسىنى ئېلىپ، كۈنپېتىشقا قاراپ مېڭىپ ئاغمىخانلارنىڭ ئۇۋۇسىنى ئىزدەپ تېپىپ ئۇلارنىڭ تاماشاسىنى بىردەم كۆرۈپتۇ ۋە تەلپىكىنى ئېتىپ ئۇلارنى ئۇركۈتۈپ، تىللالارنى قوينىغا سېلىپ، كەينىگە يېنىپ كۈنچىقىشتىكى تاغدىن ئۆتۈپ، مىڭ قويى بار باينىڭ يايلىقىغا يېتىپ كەپتۇ ۋە كالتە قۇيرۇق ئاتقا مىنىپ بۆرىنى تۈتۈپ ئۆلتۈرۈپ، بايدىن نۇرغۇن پۇل ئىنئام ئاپتۇ. سېخىي يەنە داۋاملىق كۈنچىقىشقا قاراپ يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپتۇ. بىر ھەپتە بولدى دېگەندە كاتتا بىر شەھىرى ئەزىمگە يېتىپ كېلىپ، بىر سارايغا چۈشۈپتۇ. ئۇ بۇ سارايدا يېتىپ - قوپۇپ بىرقانچە كۈن دەم ئېلىپ، شەھەر كوچىلىرىنى ئايلىنىپ، ئارام ئېلىپ كۆڭۈل - قارىنىنى ئېچىپتۇ. بىر كۈنى ئېيىق دەپ بەرگەن پادىشاھنىڭ ھېلىقى كېسەل قىزى ئېسىگە كەپتۇ ۋە سارايۇەنگە:

ــ مەن ئەسلىدە ئوستا تېۋىپ ئىدىم، بۇ شەھەرگە بۇ ۋاقتىچە باشقا تېۋىپلار داۋالاپ ساقايتالمىغان كونا كېسەللەرنى داۋالاپ ساقايتقىلى كەلدىم. ئەتىدىن باشلاپ داۋالانماقچى بولغانلار مېنىڭ قېشىمغا كەلسۇن، ــ دەپتۇ. سارايۇەن ئۇنىڭ بۇ گېپىنى شەھەرنىڭ ھەممە كوچىلىرىدا توۋلاپ، ھەممە ئادەمگە ئاڭلىتىپتۇ. كۈنلەردىن بىر كۈنى بۇ خەۋەر پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. قىزىم ئەمدى ساقايمايدۇ، دەپ ئۇمىد ئۈزگەن پادىشاھ خۇشاللىقىدا خەۋەر يەتكۈزگۈچىلەرگە سۆيۈنچە بېرىپتۇ. پادىشاھ سالا - سۈپەت، كىبىر - تەكەببۇرلۇقلىرىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، ۋەزىر - ئۆمرالىرىنى كەينىگە سېلىپ تېۋىپنىڭ قېشىغا سالامغا بارماقچى بوپتۇ. بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر:

ــ سەلتەنەتلىك شاھىم، سىلى بىر دۆلەتنىڭ قاياشى، قاراپ تۇرۇپ بىر كەمبەغەل تېۋىپنىڭ ئالدىغا ئوردا ئەھلىنى ئەگەشتۈرۈپ سالامغا بارسىلا ئۆزلىرىنىڭ ئابرۇيىغا

رۇيلىرى تۆكۈلمەمدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە ئۇنى بۇيرۇق بىلەن ئوردىغا چاقىرتايلى، ــ دېيىشىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ:

ــ كىمنىڭ كىمگە ھاجىتى چۈشسە، ھاجەتمەن چوقۇم ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىشى كېرەك، بۇنىڭدا شاھ، گاداي دەپ ئايرىلمايدۇ. ھازىر مېنىڭ شۇ كىشىگە ھاجىتىم چۈشتى، مەن ئۇنىڭ ئالدىغا بارىمەن، ــ دەپتۇ ۋە ۋەزىرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ سارايغا يېتىپ كەپتۇ. پادىشاھ ئۆز قىزىنىڭ كېسەللىك ئەھۋالىنى بايان قىلىپ، ئەگەر دا-ۋالاپ ساقايتالىسا قىزىنى نىكاھلاپ بېرىدىغانلىقىنى ھەم دۆلەتنىڭ پادىشاھلىقىنى بېرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلىپ بىر نامە يېزىپ، ئالتۇن مۆھرىنى بېسىپ تىلخەت بې-رىپتۇ. سېخىيمۇ پادىشاھنىڭ قىزىنى سارايغا ئەكەلدۈرۈپ، ئايرىم بىر ئېغىز ئۆينى جابدۇتۇپ داۋالاشقا تۇتۇش قىپتۇ. ئۇ كېلەر ۋاقتىدا دەردكە داۋا، رەنجىگە شىپا بو-لىدىغان خاسىيەتلىك بۇلاقتىن سۇ ئېلىۋالغانىكەن، قىزغا بۇ سۇنى ئىچكۈزۈپتۇ ۋە بەدەنلىرىنى يۇيۇپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي كۆزى كۆرمەس، قولى تۇتماس، پۇتى باسماس، تىلى سۆزلىمەس، تېرىسى سەزمەس بۇ قىز ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايدەك پارقى-راپ، بارلىق كېسەللىرىدىن سەللىمازا ساقىيىپ، دادىسى بىلەن يۈز كۆرۈشكىلى ئوردىغا قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىپتۇ. قىزنى كۆرۈپ خۇشلۇقتىن پادىشاھنىڭ يۈرىكى يېرىلىپ كەتكىلى تاس قاپتۇ. پۈتۈن شەھەر خەلقىنى يىغىپ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز كاتتا توي مەرىكە قىلىپ قىزىنى سېخىيگە نىكاھلاپ بېرىپتۇ ۋە پادىشاھلىقىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ.

ئەمدى بىر كەلمە گەپنى بېخىلدىن ئاڭلايلى:

كۈنلەردىن بىر كۈنى بېخىل سېخىينىڭ بىر شەھەرگە پادىشاھ بولۇپ يۈرت سوراپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلاپ ھەيران ـ ھەس قىلىپ، ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمەستىن شۇ شەھەرگە بېرىپ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئۇقۇپ كېلىش ئۈچۈن سەپەرگە چى-قىپتۇ. بىرقانچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن سېخىينىڭ شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە بىر سارايغا چۈشۈپ، شەھەر كوچىلىرىنى ئايلىنىپ سېخىينىڭ ئەھۋالىنى تې-كىتكىلاشقا باشلاپتۇ. بىرقانچە كۈن سۈرۈشتۈرۈش ئارقىلىق بېخىل بۇ شەھەرنىڭ پا-دىشاھى ئۆزى ئىككى نان ئۈچۈن ئىككى كۆزىنى ئويۇۋېلىپ چۆلدە تاشلاپ قويۇپ كەتكەن دوستى سېخىي ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ ۋە قانداق قىلىپ پادىشاھ بولغانلىقى، كۆزىنىڭ قانداق ئەسلىگە كەلگەنلىكىنى تېخىمۇ بىلگۈسى كەپتۇ. مۇشۇ مەقسەت بى-لەن ئۇ بىر كۈنى ھەشەمەتلىك شاھ ئوردىسىغا قاراپ يول ئاپتۇ، قىرىق دەرۋازىغا قويۇلغان جېسەكچىلەرنىڭ قاتمۇقات تەكشۈرۈشلىرىدىن مىڭ تەسته ئۆتۈپ ئاران دې-گەندە پادىشاھ سارىيىغا يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بېشىغا شاھلىق ئالتۇن تا-

جىنى كىيىپ، سەلتەنەتلىك ئالتۇن كۆرسىدا دوستى سېخىي ھەشەمەت بىلەن ھەر-خىل چىگىچ ئىشلارغا ئەمرىمەرۇپ قىلىپ ئولتۇرغۇدەك. تەخت ئاستىدا بىرقانچە يۈزلىگەن ۋەزىر - ئۆمرالار، ئوردا ئەركانلىرى قول باغلاپ «خوش - خوش، شۇنداق قىلىلى» دېيىشىپ پادىشاھنىڭ ئەمرىگە تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ تۇرغۇدەك. بۇلارنى كۆرۈپ بېخىلىنىڭ پۈت - قولىغا تىترەك ئولىشىپ، يۈرىكى سېلىشقا باشلاپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىغا مەڭ پۇشايمانلارنى قىپتۇ. بېخىل ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىرى سېخىينىڭ مەرد، تۇز، ئاق كۆڭۈللۈكىنى ئېسىگە ئېلىپ، پادىشاھ مەندىن ئۆچىنى ئېلىپ كاللامنى ئالارمۇ ياكى ئۆمۈرلۈك زىندانغا سېلىۋېتەرمۇ؟ دېگەن غەم - قورقۇنچلاردىن خالاس بوپتۇ. دەرد ئېيتىش نۆۋىتى دادىخاھلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ تۇرغان بېخىلغا كەلگەندە، ئۇ يۈگۈرۈپ بېرىپ سۇرۇنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان يېپەك گىلەم ئۈستىگە بېرىپ پادىشاھنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ:

— داد پادىشاھى ئالەم، خام سۈت ئىچىپ چوڭ بولغان ئىنسان شەيتانىنىڭ ئازدۇرۇشى بىلەن نى ئەسكى كويلاردا بولۇپ گۇناھ، سەۋەنلىكلەردىن خالىي بولالمايدىكەنمىز. ئادەم كىچىكىدە تۇز كۆڭۈل، ئاق نىيەت بولىدىكەن، چوڭ بولغانسېرى نىيىتى بۇزۇلۇشقا باشلايدىكەن. ئىككىمىز كىچىكىمىزدە قىيامەتلىك جان دوستلاردىن ئىدۇق، لېكىن بىر قېتىملىق سەپەر ئۈستىدە نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئۆزلىرىدىگە، دوستلۇقىمىزغا خىيانەت قىلىپ ئۆزلىرىنى ئازاب - ئوقۇبەتلەرگە دۇچار قىلىپ، ئىنسان قېلىپىدىن چىقتىم. بۇگۈن ئالدىلىرىدا تۇرۇپتىمەن. مېنىڭ ئەسكىلىكىم ئۈچۈن مېنى مەڭ قېتىم جادا بىلەن توغراپ قاقتەك، قۇلاقتەك قىلىۋەتسىلىمۇ ئۇۋال بولمايدۇ، — دەپ ئۇن سېلىپ ھۆر - ھۆر يىغلاپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ پۈتۈن ئوردا ئەھلى ھەيران قېلىشىپتۇ. دوستىنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپ پادىشاھنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكى تۇتۇپ كېتىپ، پۈتۈن ئوردا ئەھلىنى ئارام ئېلىشقا قويۇپ بېرىپ، شاھلىق تەختىدىن چۈشۈپ دوستى بېخىلنى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزۇپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئالىي مېھمانخانىسىغا باشلاپ، تۇرلۇك - تۈمەن نازۇنېمەت، مېۋە - چېۋىلەر بىلەن ئوبدان مېھمان قىپتۇ ۋە بىرقانچە كۈن ئۆز يېنىدا ئېلىپ قېلىپ ھالىدىن خەۋەر ئاپتۇ، ياخشى كىيىم - كېچەك، نۇرغۇن پۇل - پۇچەك ھەدىيە قىپتۇ. بىر كۈنى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن پادىشاھ:

— دۇنيادا ئازمايدىغان ئىنسان يوق، بىر قېتىم يامان ئىش قىلغان قايتا سادىر قىلمىسا، ئۇنى كەچۈرۈشكە بولىدۇ. ھەممىدىن نىيەت ئەلادۇر. ماڭا قىلغان بارلىق يامانلىقلىرىڭنى كەچۈردۇم، دوستلۇقىمىز بۇرۇنقىدەك داۋاملاشسۇن، — دەپ ئۆزىنىڭ

سېخىي، مەرد، ئاق كۆڭۈللۈكىنى يەنە بىر مەرتىۋە نامايان قىپتۇ ۋە دوستى بېخىل كۆزىنى ئويۇڭالغاندىن كېيىن قانداق قىلىپ قېرى توغراق تۇڭگە كېلىپ قالغانلىقىنى، توغراقنىڭ ئاچچىقىدا تۇرۇپ هايۋانلارنىڭ گېپىنى قانداق ئاڭلىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ هەربىرسىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى، ئاشۇ هايۋانلارنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلىپ ئاخىرى ئۆزىنىڭ بەخت خەزىنىسىگە ئېرىشىپ پادىشاه بولغانلىق سەرگۈزەشتلىرىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاۋېتىپ بېخىلنىڭ سېخىيغا بولغان هەسەتخورلۇقى مىڭ گەز ئۇرلەپ، قورسىقىغا جىن كىرىپ، ئىككى دوست بىللە سەپەرگە چىققان هېلىقى يولدا ئۆزى يالغۇز يەنە بىر قېتىم مېڭىپ، قېرى توغراقنى تېپىپ، هايۋانلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلۇۋېلىپ، مۇشۇ شەھەرگە كېلىپ دوستى سېخىينى پادىشاهلىقتىن ئۆرۈۋېتىپ ئۇنى زىندانغا سېلىپ، ئۆزى ئۇنىڭ ئورنىغا پادىشاه بولۇش، چىرايلىق مەلىكىنىمۇ تارتىۋېلىش يامان نىيىتىنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. پادىشاهنىڭ سەرگۈزەشتى تۈگەش بىلەن بېخىلنىڭ كەتكۈسى كېلىپ تۇرالماي، كېتىشكە ئىجازەت سوراپتۇ. پادىشاه:

— دوستۇم، يۇرتقا قايتىپ بارغاندىن كېيىن نېمە ئىش قىلماقچىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. بېخىل:

— مەنمۇ چۆلدىكى توغراقنى تېپىپ، شىر، يولۋاسلارنىڭ مەخپىيەتلىكلىرىنى ئاڭلۇۋېلىپ ئۆزلىرى ماڭغان يولدا ماڭماقچىمەن، — دەپتۇ. پادىشاه:

— دوستۇم، مەن ساڭا ئۆمرۈڭ بويى ئىشلىتىپ بولالمىغۇدەك ئالتۇن - كۈمۈش بېرەي، خالىساڭ يېنىمدا ئوڭ قول ۋەزىر بولۇپ قال، لېكىن بۇ يولغا ماڭما، چۈنكى ئۇ هايۋانلار ناهايىتى سەزگۈر. ئۇلار مەخپىيىتىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قالغانلىقىنى بىلىپ قالسا، ئۇ يەرگە يېقىنلاشقان ئىنسانىنى تىرىك قويمايدۇ، — دەپتۇ. لېكىن، بېخىلنىڭ كۆڭلىدىكى يامان نىيىتى ئۈنى تىنچ قويماپتۇ، هەرقانداق قىلىپمۇ ئۇ نەيەتتىن يانالماپتۇ؛ دوستى سېخىينىڭ نەسىھەتىنى بولسا، مەندىن قىزغىنىۋاتىدۇ دەپ چۈشىنىپ، ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. دوستىغا نەسىھەت كار قىلمىغانلىقىنى كۆرگەن پادىشاه ئۇنىڭغا بىر دانە يارام ئارغىماق، ئاش - ئوزۇقلارنى بېرىپ ئىززەت - ئىكرام بىلەن يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ بېخىل چۆل ئوتتۇرىسىدىكى توغراقنىڭ قارىسىنى كۆرۈپتۇ. خۇشاللىقىدا ئارغىماقتىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئاتنى «كەلگەن يېرىڭگە كەت» دەپ كېلىشتۇرۇپ قامچا بىلەن سۆڭگىچىگە بىرنى ئۇرۇپ هەيدۈېتىپ، ئۆزى بىر تۈپ يۇلغۇننىڭ تۈۋىگە كېلىپ كۈننىڭ پاتراق كەچ بولۇشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپ يېتىپتۇ. كەچ كىرىپ كۆز باغلانغاندا يۇلغۇن تۈۋىدىن سەكرەپ چىقىپ ئۇدۇل توغ-

راقفا قاراپ قۇيۇندەك يۈگۈرۈپتۇ ۋە توغراقفا چىقىپ ئۇنىڭ ئاچمىقىغا جايلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن يولۋاس، شىر، ئېيىق، تۈلكىلەر تەرەپ - تەرەپتىن نەرە تارتىپ ھۆركىرىشىپ يېتىپ كېلىشكە باشلاپتۇ. ئادەتتى بويىچە يولۋاس ئاۋۋال گەپ باشلاپ:

— بۇ يىل بىزدىن ئامەت قاچقان بىر يىل بولدى. توغراقنىڭ خاسىيىتىنى بىر كىم بىلىۋالغان ئوخشايدۇ، غازاڭلىرىنى سىيرىۋاپتۇ، شاخلىرىنى سۇندۇرۇپتۇ، — دەپتۇ. شىر:

— بۇلاققا بىر كىم سۇغا پىشىنىپ، بۇلاقنىڭ كۆزىگە توپا تىقىۋېتىپتۇ، سۇيەمۇ بۇلتۇرقىدىن ئاز قاپتۇ، — دەپتۇ. ئېيىق:

— بۇ يىل بىزگە پېشكەللىك كەلدى، ئىشلىرىمىز قاملاشمىدى. ئۆتكەن يىلى مەن سىلەرگە سۆزلەپ بەرگەن كۈنچىقىش تەرەپتىكى پادىشاھنىڭ لەقۋا قىزى ساقىيىپتۇ. ياقا يۈرتتىن كەلگەن بىر ئادەم پادىشاھنىڭ قىزىنى ئاپتۇ ۋە پادىشاھ بوپتۇ. بۈگۈنكى سورۇنىمىزغا بۆرە كەلمەپتۇ. بۈنىڭدا بىر سەۋەب بار. بۆرىنىڭ بۇلتۇر قىلغان گېپى ئۆزىگە دۈشمەن بولۇپ بېشىغا چىققان گەپ، بولمىسا كەلمەي قالمايتتى، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ. بۈنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان باشقا ھايۋانلار «راست، شۇنداق» دېيىشىپ ئالاقزەدە بولۇشۇپ كېتىپتۇ. ئاخىردا تۈلكە سۆز قىلىپ:

— بۇ يىل ئاغمىخانلار تەڭگىلىرىنى ئاپتاپتا ئېتىپ ئويىنىمايدىغان بولۇپ قالدى. مەنمۇ كۆڭۈل ئېچىشتىن مەھرۇم قالدىم. سىنچىلاپ قارىسام ئاغمىخانلارنىڭ تىللالىرىنى بىرەر ئادەم كېلىپ بۇلاپ كەتكەن ئوخشايدۇ، — دەپتۇ. ھايۋانلار ھېچقانداق يېڭىلىق دېمەستىن بىر يىلدىن بۇيانقى كېلىشمەسلىكلەرنى سۆزلىشىپ، پۇشۇلدىشىپ، ئىچى پۈشۈپ ئولتۇرغاندا يولۋاس:

— ھەي ئاغىنىلەر، بىزنىڭ بۇلتۇر مۇشۇ يەردە قىلىشقان گەپلىرىمىزنى بىرەر ئادەمزات بىزگە يېقىن بىر يەرگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ تىڭشىۋالمىغان بولسا ئۇنداق ئىشلار بولمايتتى، — دەپتۇ. شىر:

— مۇشۇ تۇرقىدىمۇ بىرەر ئادەمزات گېپىمىزنى تىڭشاۋاتامدىكىن دەپ گۇمان قىلىۋاتمەن، — دەپتۇ. ئېيىق:

— بەرھەق، مەن شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدە ئادەمزاتنىڭ پۇرىقىنى سېزىۋاتمەن، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان بېخىلنىڭ پۇت - قوللىرىغا تىترەك ئولىشىپ يىقىلىپ چۈشكىلى تاس - ماس قاپتۇ. ئېيىقتىن كېيىن تۈلكە:

— مەن ئۇنىڭ قەيەردىلىكىنى تاپاي، — دەپ ئەترايىنى ئايلىنىپ يۈگۈرۈشكە باشلاپتۇ. بىردەمدىن كېيىن كېلىپ:

ـــ تاپتىم ـ تاپتىم. ئۆتكۈر بۇرنۇم بىلەن پۇراپ، ھەيلىگەر كۆزلىرىم بىلەن سىنچىلاپ قارىسام ئۇ ھارامزادە بىزنىڭ بېشىمىزغا چىقىۋاپتۇ. ئەنە توغراقنىڭ ئا-چىمىقىدا ئولتۇرىدۇ، ـــ دەپ ئوڭ پۇتىدا ئىشارەت قىلىپ كۆرسىتىپتۇ. دەرغەزەپ بولغان يولۋاس ئاچچىقىدا نەرە تارتىپ ۋارقىراپ توغراقنى شۇنداق بىر ئىرغىتقانىكەن، جان ـ پېنى چىقىپ كەتكەن بېخىل خۇددى جاغالۋاينىڭ ئاغزىدىن چۈشۈپ كەتكەن قۇمچاقتەك توغراق تۇۋاگە پالاققىدەك چۈشۈپ ئۆلۈپتۇ. يولۋاس، شىر، ئېيىق، تۈلكىلەر ئۇنىڭ گۆشىنى يەپ، سۆڭىكىنى ئاسمانغا پۇركۈۋېتىپتۇ.

«بەتنىيەتنىڭ قازىنى تۆشۈك» دېگەن تەمسىل شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **خوجائەھمەت ئاخۇنۇم** (1922 ـــ 1990). ئەر، ئۇيغۇر، ساۋاتلىق، دېھقان، گۇما ناھىيەسى سانجۇ يېزىسى قاچىل كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **تۇرسۇنمۇھەممەت ھۇسۇن** (1942). ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، گۇما ناھىيەلىك مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىدارىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1992

«گۇما خەلق چۆچەكلىرى ۋە داستانلىرى»، 1994

ئەقىل - پاراسەت ھەققىدىكى چۆچەكلەر

مەلىكە نۇرجامال

قەدىم زاماندا چىن مەملىكىتىدە مەھمۇد ئىسىملىك بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. پادىشاھنىڭ داڭقى ئالەمگە پۇر كەتكەن، ئېلىدە ئىلىم - مەرىپەت راۋاجلانغانكەن. شاھ ئادىل بولۇپ، پۇقرالارنىڭ ئەمىنلىكى ۋە پاراغىتىنى كۆزلەيدىكەن. شۇڭا، بۇ ئەلنىڭ پۇقرالىرى ئۆز شاھىدىن مەمنۇن ئىكەن.

بىر كۈنى پادىشاھ ۋەزىرىنى چاقىرىپتۇ. ۋەزىر كېلىپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم كەرەملىك شاھىم، مۇبارەك دىللىرى نېمىنى خالىدى؟ كەمىنە سادىقلىرى ھۇزۇرلىرىدا ئەمرلىرىگە ئىنتىزارمەن، — دەپتۇ.

— دىلىم شىكار قىلىشنى خالايدۇ. ئوۋ ئوۋلاپ، جاڭگاللارنى سەير قىلىپ، كۆڭۈل ئېچىپ كەلمەكچىمەن. شۇڭا، بىر ئايلىق شىكار تەييارلىقىغا تۈتۈش قىلىنسۇن! ئوچ كۈندىن كېيىن يولغا چىقىمىز، — دەپ ئەمر قىپتۇ شاھ.

— شاھ ئالىيلىرى، بۇيرۇقلىرىنى بەجا كەلتۈرىمەن، — دەپتۇ ۋەزىر.

مۆھلەت توشقاندىن كېيىن مەھمۇد شاھ بىلەن ۋەزىر - ۋۇزرالىرى، ئەكابىر - ئەشرەپلىرى بولۇپ مىڭ ئادەم قورال - ياراغ، ئوزۇق - تۈلۈك، چېدىر - بارگاھلىرىنى ئېلىپ، داقا - دۇمباقلىرىنى چېلىپ زور ھەيۋەت بىلەن يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار چۆل - جەزىرىلەردە بىر نەچچە كۈن يۈرگەندىن كېيىن بىر جايغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ جاينىڭ بىر تەرىپى تاغ، تاغ باغرى بۈك ئورمانلىق، چوڭ - كىچىك كۆل، ئەتراپى يېشىللىق بىلەن قاپلانغان خۇش ھاۋالىق ئىكەن. ئەمما، بۇ جاينىڭ ھايۋانلىرى بەكمۇ سەزگۈر بولغاچقا دەبدەبە بىلەن كېلىۋاتقان ئادەملەرنى كۆرۈپ، دەرھال جەم بوپتۇ - دە، ئۆز شاھىنىڭ ئەمرىنى ئاڭلاپتۇ. ھايۋانلار پادىشاھى ئۇلارغا شۇنداق دەپتۇ:

— تۆت پۇتلۇقلار ۋە ئۇچارلىقلار، ئورمان ئارىلاپ تاغ ئارىسىغا قېچىڭلار! ئۇچالمايدىغانلار بىلەن تېز ماڭالمايدىغانلار ئورمانلىققا مەھكەم يوشۇرۇنۇڭلار! بىز مۇشۇ

چاره بىلەن بەرداشلىق بەرسەك شىكارچىلار زېرىكىپ يېنىپ كېتىدۇ، ئاندىن كېيىن بىز يەنە قايتىپ كېلىپ خاتىرجەم ياشايمىز.

شىكارچىلار چېدىر ـ بارگاھلىرىنى تىكىپ بولغاندىن كېيىن شىكارنى باشلاپتۇ. قارىسا، بۇ يەردە بىرەر ھايۋاننىڭ ئەسىرىمۇ يوق ئىمىش. ئىت ۋە تايغانلارمۇ ھېچ نەرسە تاپالماي تاغقا قاراپ ھاۋۇشىپتۇ. مەرگەنلەر قۇشقاچ، قاغىغا بىر نەچچە قېتىم ئوقيا ئۇزگەن بولسىمۇ زادىلا تەگكۈزەلمەپتۇ. تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىشىپ غەنىيمەتكە ئېرىشەلمىگەن شىكارچىلار ناھايىتى پەرىشان بوپتۇ. شۇنچە ياخشى جاڭگالدىن بىرەر ئوۋغا ئېرىشەلمىگەنلىكىگە خاپا بولغان پادىشاھ ئىلاجسىز قايتىشقا مەجبۇر بوپتۇ. شۇنچە كۆپ شىكارغا چىقىپ بۇگۈنكىدەك نائۇمىد بولۇپ باقمىغان پادىشاھ ئىنتايىن مەيۇسلىنىپتۇ. شەھەرگە يېرىم كۈنلۈك يول قالغاندا بىر ھاۋالىق جايغا كەپتۇ ـ دە، ۋەزىرنى چاقىرىپ:

ــ بۇ يەردە ئارام ئالايلى، كۈن سالقىنلىغاندىن كېيىن مېڭىشنى داۋاملاشتۇرايلى، ــ دەپتۇ.

مۇلازىملار بۇلاق يېنىدىكى بىر تۇپ تېرەك تۈۋىگە تۆشەك راسلاپتۇ، پادىشاھ تۆشەك ئۈستىدە يېتىپتۇ، كۆزىنى ھەرقانچە يۇمۇپ باققان بولسىمۇ ئۇيقۇسى كەلمەپتۇ. شۇنداق ھالەتتە ياتقاندا بىر قاغا كېلىپ تېرەكنىڭ ئۇچىغا قونۇپتۇ ـ دە، قاقىلداپ سايراپ قويۇپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. پادىشاھقا قاغىنىڭ ئاۋازى باشقىچە تەسىر قىپتۇ. بۇ قاغا نېمىدەپ سايرايدۇ؟ ئەلۋەتتە بۇنىڭ مەنىسىنى بىلمىكىم كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، ۋەزىرنى چاقىرتىپ دەپتۇ:

ــ ئىھ ۋەزىر، سەن بولساڭ ئاقىل ۋە داناسەن. سېنىڭ ئوردىغا كەلگىنىڭگە ئۇزۇن زامان بولدى. شۇنىڭدىن بۇيان سەلتەنەتىمگە شېرىك بولدۇڭ، مەملىكەت خەلقى ئالدىدا چوڭ ئىززەت ۋە شانۇشۆھرەتكە نائىل بولدۇڭ. بۈگۈن ساڭا خىزمەت قىلىدىغان پۇرسەت كەلدى. سەندىن سوئال سورايمەن، مېنىڭ سوئالىمغا ھەرنېمە قىلىپ جاۋاب بېرىپ، مېنى مۇشكۈلدىن ئازاد قىلغايسەن، ــ دەپتۇ.

ــ ئى پادىشاھى ئالەم، سۇلتانى باكېرەم، ھەرقانداق بۇيرۇقلىرى ۋە قىيىن ئىشلىرى بولسا جانۇدىل بىلەن ئورۇنلاشقا ھازىرمەن، ــ دەپتۇ ۋەزىر سەل ھودۇققان ھالدا.

پادىشاھ قاغىنىڭ سايرىغانلىقىنى ئېيتىپ كېلىپ:

ــ سەن قاغىنىڭ سايرىشىدا نېمە مەنە بارلىقىنى ئېيتىپ بېرىشىڭ كېرەك. ئەگەر تولۇق جاۋابقا ئىگە قىلالمىساڭ، سەلتەنەتىمنىڭ نوپۇزى يۇزىسىدىن دارغا ئېسىلىسەن! ــ دەپتۇ.

ۋەزىرنىڭ كۆزىگە ئالەم قاراڭغۇلاشقاندەك كۆرۈنۈپتۇ، ئۆزىنى ئىس - تۈتەك ئىچىدە قالغاندەك ھېس قىپتۇ ۋە ئېسىنى يىغىپ:

— ئى مۇبارەك شاھى ئالەم، ئەمرلىرىنى بېشىم بىلەن ئورۇنلاپ ئۆزلىرىنى مەمنۇن قىلغايمەن. ئىجازەت بولسا ئۆزلىرىدىن مۆھلەت سورايمەن، — دەپتۇ.

— خەير، قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت بېرىمەن، — دەپتۇ پادىشاھ.

پادىشاھ ئوردىغا كەلگەندىن كېيىن تەختتە ئولتۇرۇپ سەلتەنەت ئىشلىرى بىلەن بوپتۇ. ھەرقايسى ئەمەلدارلار ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بوپتۇ. بىچارە ۋەزىرنىڭ كۆزىدىن نەم، بېشىدىن غەم كەتمەپتۇ. شىكاردىن كېلىپلا ئارامىمۇ ئالماي، غىزامۇ يېمەي بار كىتابلارنى جەملەپ كۆرۈشكە كىرىشىپ كېتىپتۇ، قاغا تىلىغا ئائىت بىرەر كىتاب چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، دەپ ئۈمىد قىپتۇ. بەختىگە قارشى، ئۇ ھەقتە بىرەر جۈملە سۆزمۇ تاپالماپتۇ. مۆھلەت ۋاقتى يېقىنلاشقانسېرى بىچارە ۋەزىرنىڭ ھەربىر كىددىيلىشىپ، روھى تېخىمۇ چۈشۈپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ۋەزىر كۈندىن - كۈنگە ياداپ، بىر تېرە - بىر سۆڭەك بولۇپ قاپتۇ. خوتۇن - بالىلىرى تاماق ئېلىپ كىرسە يېمىگەنىڭ ئۈستىگە چېچىلىپتۇ. ئۇلار ئەھۋالنى سوراشقا تېخىمۇ پېتىنالماپتۇ. خوتۇنى بىلەن ئامراق قىزى ۋەزىردىن-مۇ بەكرەك پەرىشان بوپتۇ.

ۋەزىر ئاق كۆڭۈل، پۇقراپەرۋەر ئادەم بولغاچقا پۇقرالار ئۇنى ياخشى كۆرىدىكەن. ۋەزىرنىڭ پەرىشانلىقىنى ئاڭلىغان خەلقلەر ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ، ۋەزىر ئەزەمنىڭ مۇشكۈلىنىڭ ئاسان بولۇشى ئۈچۈن دۇئا قىلىشىپتۇ. ۋەزىر بولسا ئاخىرىغا بېرىپ، ھاياتىدىنمۇ ئۈمىد ئۈزۈش دەرىجىسىگە يېتىپتۇ.

ئەمدى گەپنى شاھتىن ئاڭلايلى:

مەھمۇد شاھنىڭ دۇنيالىقتا بىر ئوغۇل، بىر قىزى بار ئىكەن. بۇ پەرزەنتلەر ئەقىل - ئىدراك، ئىلىم - مەرىپەت، ھۈنەر - سەنئەت، لەشكىرىي ئىلىمدە ۋە ئەدەپ - ئەخلاق جەھەتلەردە كامالەتكە يەتكەن بولۇپ، مۇنداق ئوغۇل - قىزلار كەم تېپىلىدىكەن. ئوغلىنىڭ ئىسمى شاھزادە قەيسەر بولۇپ، شىجائەتلىك، باتۇر ئىكەن، جەڭلەردە دۈشمەنلەرنى يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىدىكەن، نى - نى پالۋانلار ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىكەن. بىراق، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئۈستۈنلۈكىگە قىلچىمۇ تەمەننا قىلمايدىكەن، ھەمىشە خەلقنىڭ ئامانلىقىنى ۋە پاراغىتىنى ئويلايدىكەن. مەھمۇد شاھ ئوغلىدىن مەمنۇن ۋە رازى ئىكەن، چۈنكى ئوغلى دادىسىنىڭ ئەمرىنى جان - دىل بىلەن ئىجرا قىلىدىكەن، چوڭلارغا ھۆرمەت، كىچىكلەرگە شەپقەت قىلىپ، ھەممە ئادەمنىڭ ھال - ئەرزىنى ئاڭلاپ، قۇدرىتى يەتكەنلىرىنى ھەل قىلىپ، زۆرۈرلىرىنى پادىشاھقا يەتكۈزە-

ىدىكەن.

شاھنىڭ گۈزەل ۋە چېۋەر، كۆڭلى يۇمشاق، ئاقىل قىزى بولۇپ، شۇ ئىقلىمنىڭ تامامى قىزلىرىغا نەمۇنە ئىكەن، ئاللا بارلىق ئالىي خىسلەتلەرنى بۇ قىزدىن ئايىمىغانىكەن. ئۇ مەكتەپلەردە ئۇستازلىرى ئالدىدا ئىناۋەتلىك، ساۋاقلاردا ئەلا ئىكەن. ئۇ-زىنىڭ ۋە ئائىلىسىنىڭ شانۇشەۋكىتىگە ھەرگىزمۇ تەمەننا قىلمايدىكەن. كىبىردىن، ھەسەتتىن ۋە باشقا ناچار ئەخلاقلاردىن خالىي ئىكەن. قىزنىڭ قەلبى مەرىپەت گۈل-زارىدىن نۇرلانغاچ، تۇرلۇك پەنلەردە يېتۈك ئالىم بولۇپلا قالماي، يەنە ئۇستا مەرگە-نىكەن. ئۇ ئوقىياسى بىلەن مۇئەللەقتىكى ئۇچار قۇشلارنى ئېتىپ چۈشۈرەلەيدىكەن، قىلىچ بىلەن دەل - دەرەخلەرنى ئۇزەلەيدىكەن. ئۇنىڭ ئۇزۇن قارا چاچلىرى تۇن قا-راڭغۇسىنى ئەسلەتسە، يۈزى تولۇن ئايىنى ئەسلىتىدىكەن. قىيغان قەلەمگە ئوخشاش قاشلىرى ئاستىدا خوتەن ئاھۇلىرىنىڭكىدەك مېھىر- شەپقەتلىك كۆزلىرى بەرق ئۇ-رۇپ تۇرىدىكەن، بۇ كۆزلەرنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن قاراۋۇل كەبى كىرپىكلىرى بولۇپ، ھەرقانداق ئادەم بۇ گۈزەل چىرايغا نەزەر سالسا، ھەربىر تال كىرپىك ئوقيا بولۇپ ئېتىلىپ چىقىپ يۈرەككە سانجىلىدىكەن - دە، ئىشق بالاسىغا مۇپتىلا قىلى-دىكەن. ئوك مەڭزىدىكى بىر دانە قارا خال جامالىغا ھۆسن بېغىشلاپ تۇرىدىكەن، لاتاپەت بىلەن مېڭىشى تاۋۇسلارنىمۇ خىجىل قىلىدىكەن. بۇ قىزنىڭ ئىسمى نۇرجامال ئىكەن. ۋەزىرنىڭ بىر قىزى بولۇپ، ھۆسن - جامالىدا نۇرجامالغا تەڭ كېلىدىكەن. ئۇلار دوست ئىكەن.

ئەمدى گەپنى زەئىپ ھالغا قايتۇرۇپ كېلەيلى:

ۋەزىرنىڭ مۆھلەت ۋاقتىغا بىر كۈنلا قاپتۇ. ئىشنىڭ ئاخىرقى چېكىگە يەتكەن-لىكىنى بىلگەن قىز ئانىسى قېشىغا كىرىپتۇ ۋە:

— ئانا، بۇگۈن قىرىق كۈنگە يېقىنلاشتى، بىچارە دادام تىنىم تاپماي كىتاب ۋا-راقلايدۇ، ھەربىرىتى گويا ئەقىلدىن ئازغان ئادەمدەك كۆرۈنۈۋاتىدۇ. دادامدا ئەزەلدىن مۇنداق ھالەت ۋە ئادەت كۆرۈلمىگەنىدى. ئەمدى بىر ئامال قىلمىساق بولمىدى، تا-قەتنىڭ چېكى پۈتتى، سەۋەبىنى بىلمىسەك بولماس، — دەپ ئىلتىجا قىپتۇ.

— جېنىم بالام، مېنىڭ قايغۇلىرىم داداڭنىڭكىدىن ئېشىپ چۈشەي دەپ قالدى. بۇگۈن ھەرنە قىلىپ ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلەيلى، بولمىسا پۈتۈن ئائىلىمىز ئۆز يۆلەنچۈكىدىن ئايرىلىدۇ، — دەپ ياش تۆكۈپتۇ ئانا. ئانا - بالا ۋەزىرنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. قىز شۇنداق دەپتۇ:

— مېھرىبان دادا، سىلى بىزدىن خۇپىيانە تۇتۇپ كەلدىلە، پەرىشان ھالەتلىرىدىن بىلىپ تۇرۇپتىمىز، روھىي ئالەملىرىگە ئېغىر كۈلپەت بۆسۈپ كىرىپ ۋۇجۇدلىرىنى

ئىنتايىن بىئارام قىلىۋاتىدۇ. ئۆزلىرى ئىشەنمەيلا، مانا ھازىر ۋۇجۇدلىرى زەئىپلىشىپ، بىر تېرە - بىر ئۈستىخان بولۇپ قالدىلا. شۇنچە كۈنلەردىن بېرى كەمىنە قىزلىرى ۋە بىچارە ئانام مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىپ، سىلىنىڭ دەردلىرىدە كۆيدۇق. ئەگەر بىزگە مېھىر - شەپقەتلىرى تۆگەپ كەتمىگەن بولسا، بىزنى ئاۋايلاش، ئۆزلىرىنى ئاسراش يۈزىسىدىن ئىشىنىڭ سىرىنى بىزگە مەلۇم قىلغايلا. مەن سىرنى بىلمىسەم قاشلىرىدىن يانمايمەن. مەن گەرچە قىز بولساممۇ، باشلىرىغا كۈن چۈشكەندە دەردلىرىگە دەرمان، ۋۇجۇدلىرىغا قالقان بولالمىسام پەرزەنتلىك بۇرچۇمنى قانداق ئادا قىلىمەن؟! بىز ئۆزلىرىنىڭ بىر ئېغىز سۆزلىرىگە تەقەززامىز.

ۋەزىر قىزىنىڭ سۆزىدىن تەسىرلىنىپتۇ ۋە بولغان ئىشنى ئۆز ئەينى دەپتۇ - دە، يىغلاپ كېتىپتۇ. قىز ئاھ ئۇرۇپ ئۆزىنى دادىسىنىڭ ئۈستىگە تاشلاپتۇ، كېيىن ئېسىنى يىغىپ دەپتۇ:

— مېھرىبان دادا، ئەھۋالدىن بۇرۇنراق ۋاقىپلاندۇرغان بولسىلا مۇنچىلىك مۇشكۈلچىلىك بولماس ئىدى. بىزمۇ بىر ئامال ئىزدەپ كۆرەر ئىدۇق، دەردلىرىنىڭ دەرمانى بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس ئىدى. ھېلىھەم ئىزلىنىپ كۆرەيلى، — دەپتۇ.

شۇ ئەسنادا بىركىم ئىشىك قېقىپتۇ، قىز نۇرجامالنىڭ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلىپ دادىسى بىلەن خوشلىشىپتۇ. ئۇلار كۈندە مەكتەپكە بىللە بارىدىكەن. نۇرجامال دوستىنىڭ چىرايىدىكى پەرىشانلىقنى كۆرۈپ:

— جېنىم دوستۇم، چىرايىڭدىن پەرىشانلىق چىقىپ تۇرىدۇ، ئۆيدە بىرەر ھادىسە بولدىمۇ - نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىرەر ئەھۋال يۈز بەرمىدى، ئۆزۈمنىڭ بىرئاز تاۋۇم يوق، — دەپتۇ قىز.

— مەندىن ھېچنېمىنى يوشۇرمايتتىڭ، بۈگۈن نېمە ئۈچۈن مەندىن سىر تۇتىسەن؟ ئەگەر مېنى ھەقىقىي دوستۇم دېسەڭ ئۆز پەرىشانلىقىڭغا مېنى شېرىك قىلىشىڭ كېرەك، — دەپتۇ نۇرجامال. ۋەزىرنىڭ قىزى ئاخىر ئەھۋالنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ بېرىپتۇ.

— شۇنچىلىك ئىش ئۈچۈن مۇنچىۋالا مۇشكۈلچىلىك تارتىشىنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. سەن ۋەزىر ئەزەمگە دېگىن، پادىشاھقا: «قاغا ‹ئەرنى ئەر قىلغانمۇ خوتۇن، ئەرنى يەر قىلغانمۇ خوتۇن› دېدى» دېسۇن، يەنە سەۋەبىنى سورىسا: «ئەر كىشىنىڭ خىتىرجەملىكى، ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جارى بولۇشى، ئەل - يۇرت ئالدىدا ئىززەت، ئىناۋەتلىك، بەخت - ئىقبالىلىق بولۇشى شۇ ئەرنىڭ خوتۇنىنىڭ ھوشيار، پەم - پاراسەتلىك، ئىنساب - دىيانەتلىك بولۇشى بىلەن زور ئالاقىدار بولىدۇ» دەپ جاۋاب بەرسۇن. «بۇ جاۋابنى نەدىن تاپتىڭ؟» دەپ سورىسا، تارتىنماي: «جانابلىرىنىڭ قىزى

مەلىكە نۇرجامال ئېيتىپ بەردى» دەپ راستىنى دېسۇن، ــ دەپتۇ نۇرجامال.

ۋەزىرنىڭ قىزى ئاتىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ مەلىكىنىڭ پىكرىنى بىرمۇبىر يەتكۈزۈپتۇ. ۋەزىر نۇر جامالنىڭ جاۋابىغا ئانچە ئېرەن قىلماي، ئۇزۇكسىز كىتاب كۆرۈپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەن ۋەزىرنىڭ ئۆيى گويا مۇسىبەت تۇسىنى ئاپتۇ، پۈتۈن ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى ئۆكسۈپ يىغلاپ، خودادىن ئامانلىق تىلەپتۇ. ۋەزىر يىغا - زار ئىچىدە ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن خوشلىشىپتۇ. ئۇنىڭ كۆزى قاراڭغۇلىشىپ شاھ ئالدىغا قايسى تەرزدە كەلگەنلىكىنىمۇ سەزمەپتۇ.

ــ ئەي ۋەزىر، مۆھلەت توشتى، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ۋەزىر ئۆزىنى ئاران - ئاران تۇتۇۋېلىپ پادىشاھقا قاراپتۇ ۋە لايىق جاۋاب تاپالمىغانلىقىنى ئېيتماقچى بوپتۇ، لېكىن جان ھەلقۇمىغا كەلگەندە نۇرجامالنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، شۇ بويىچە جاۋاب بېرىپتۇ.

ــ بۇ جاۋابنى نەدىن تاپتىڭ؟ كىم ئېيتىپ بەردى؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

ۋەزىر راستىنى دەپتۇ. شاھ بىر مەھەل ئويلىنىپتۇ، ئاندىن:

ــ كەچۇردۇم، ئەمدە - ئىخلاسىڭنى كۆچەيتىپ ھوشيارلىق بىلەن خىزمىتىڭگە مەشغۇل بول، ــ دەپتۇ.

ۋەزىر شاھ ئالدىدىن جېنىنى خۇددى قولىدا تۇتۇپ چىققاندەك قايتىپ چىقىپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئۆيى خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ.

پادىشاھ قىزىنىڭ سۆزىنى قايتا - قايتا ئويلاپتۇ، ئويلىغانسېرى غەزىپى تېشىپتۇ. ئۇنىڭچە ئاياللار ھەممىگە قادىر ئىمىش، ئەگەر ئاياللار بولمىسا ئەرلەر ھېچنېمىگە يارىماسمىش. خوش، مەن سېنىڭ لەۋزىڭگە يارىشا ئۆزۈڭنى شۇنداق بىر تەقدىرگە گىرىپتار قىلايكى، نادانلارچە سۆزۈڭگە مىڭلارچە پۇشايمان قىلغىن، ئۆمۈر بويى خارۇزار بولغىن. سەن شۇنداق ئەرگە خوتۇن بولغىنكى، ئۆز كارامىتىڭنى ئۆزۈڭ تاماشا قىل! دەپ ئويلاپتۇ. پادىشاھ ئوردا ئەھلىگە ئەمر قىپتۇ:

ــ بىزگە تەئەللۇق يەرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئارىلاپ، بىرمۇبىر ئىزدەڭلار، قاداقكى جايدا مېيىپ ئادەم يولۇقسا ئۇنى دەرھال بۇ جايغا ئېلىپ كېلىڭلار. ئۇلارنى بىر - بىرلەپ كۆرۈپ چىققايمەن!

پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بويىچە پۈتۈن مەملىكەت بىر - بىرلەپ ئاختۇرۇلۇپتۇ. مېيىپلەرنىڭ ھەممىسى بىر مەيدانغا جەم قىلىنىپتۇ. ھەش - پەش دېگۈچە بۇ مەيدان گاسلار، گاچىلار، لەقۋالار، ئاقساقلار، تەلۋىلەر، غالجىرلار، چاپاقلار، پوقاقلار، چولاقلار، توكۇرلار بىلەن تولۇپتۇ. ئەپسۇس، بۇ مېيىپلەر پادىشاھقا يارىماپتۇ. پادىشاھ غەزەپ بىلەن تېخىمۇ قاتتىق پەرمان بېرىپتۇ:

— يىراق - يېقىن، بۇلۇڭ - پۇچاقلارنىڭ ھەممىسى تەكشۈرۈلسۇن!

بۇ شەھەردىن ئۇچ كۈنلۈك يىراقلىقتىكى بىر چۆلنىڭ چېتىدە قوموش كەپىدە بىر تۈل خوتۇن ياشايدىكەن، ئۇنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، ئىسمى قاسىم ئىكەن. ئانىسى ھەنىپىخان ئوتۇن سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىدىكەن. قاسىمنىڭ پۇتى باسماس، قولى تۇتماس، بېشى تاز، تىلى كېكەچ، قۇلىقى گاس ئىكەن. ھەنىپىخان، بىر تەرەپتىن، يېمەك - ئىچمەكلەرنىڭ غېمىنى قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئوغلىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىكەن، قاسىمنىڭ چوڭ - كىچىك تەرتىنى ئۆزى تۆكىدىكەن، غىزانى يۇمشىتىپ يېگۈزىدىكەن. ئانا بۇ ئېغىر قىسمەتتىن قەددى ئېگىلىپ كۇندىن - كۈنگە زەئىپلىشىپتۇ. قاسىم بولسا جان چىقىمغاندىكىن بۇ ئېغىر تۇرمۇشقا كۆنۈپ قاپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھنىڭ ياساۋۇللىرى چارلاپ بۇ كەپىگە كەپتۇ، قارىسا، بۇ تۈل خوتۇن كېسەل بالىسىنى بېقىپ ئولتۇرغۇدەك. ياساۋۇللار بۇ ھالىنى كۆرۈپ كۈلۈشۈپ، شاھقا يارايدىغىنىنى ئەمدى تاپتۇق، دەپ ئويلاپ ئانا - بالىنى ئاتقا مىندۈرۈپ، يولغا راۋان بولۇشۇپتۇ. ئۇلار مېيىپلەر مەيدانىغا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن پادىشاھ قاسىمنىڭ قېشىغا كەپتۇ، ئۇنىڭ ئەزايى بەدەنلىرىنى بىر - بىرلەپ تەكشۈرۈپتۇ. ئانىنىڭ ئوغلى توغرۇلۇق دېگەن بارلىق گەپلىرىنى ئاڭلاپتۇ. ئەڭ ئاخىردا پادىشاھ قاسمىنى كۆيۈئوغۇللۇققا تاللاپتۇ - دە، ۋەزىرنى چاقىرىپ جىددىي بۇيرۇپتۇ:

— ئاددىي توي رەسمىيىتى ئۆتكۈزۈڭلار، نۇرجامالنى مۇشۇ مېيىپقا نىكاھ قىلىدۇرۇڭلار، ئاندىن بۇ ئىككىسىگە قوشۇپ دەرھال ئۇزىتىڭلار!

مەلىكە نۇرجامال دادىسىنىڭ ئۆزى ھەققىدە نېمە خىياللاردا بولۇۋاتقانلىقىنى بىلگەچكە تەييارلىقىنى پۈختا قىلىپ، قېيىنئانا بىلەن يىگىتكە سوۋغاتلارنى ھازىرلاپ، ئانىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۇنى باغرىغا چىڭ بېسىپتۇ ۋە ھەرگىز غەم قىلماسلىقىنى، دۇئادا ياد ئېتىشىنى ئىلتىماس قىپتۇ. ئاندىن دادىسى مەھمۇد شاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ ئەدەپ بىلەن سۆز باشلاپتۇ:

— ئەسسالام ئەڭ مېھرىبانىم، قىبلىگاھىم دادا، مەن بولسام ئاللانىڭ ئاجىز بەندىسى، ئۆزلىرىنىڭ جىگەر پارىسىدۇرمەن. مېنى ئۆزلىرى چوڭ ئازرۇ بىلەن پەرۋىش قىلدىلا، ئۆزلىرىنىڭ ئەجرى ۋە جانابى ھەقنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن دىلىمنى تەۋىق ۋە ھىدايەتنىڭ نۇرلىرى يورۇتتى. رەھمەت ئوقۇيمەن، ئۆزلىرىگە چەكسىز رازىلىق بىلدۇرىمەن. مەن كىچىكىمدىن تارتىپ بەزى قىزلاردەك ئەرلەرنىڭ قان - تەرى بەدىلىگە كەلگەن نېمەتلەرگە ھەيرانلارچە ئىگە بولۇپ ھايات كەچۈرۈشنى خالىمايتتىم. ئوقۇغان ئىلمىمنى ئەل - ۋەتەن يولىغا سەرپ ئەتسەم دەپ ئازرۇ قىلاتتىم. بۇگۈن ئازرۇيۇمنىڭ تۇنجى قەدىمى باشلاندى. بۇنى ئاللانىڭ زور نېمىتى، ئىلتىپاتى دەپ بە-

لىمەن. جېنىم دادا، مەندىن خاتىرجەم بولغايلا، مەن ئارزۇ - ئارمانلىرىم يولىدا ھارمايمەن، ئۆزلىرىنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىمەن. جېنىم دادا، ئۆزلىرىگە بىئەدەپلىك قىلىپ كۆڭۈللىرىنى رەنجىتتىم، بۇ گۇناھلىرىمنى ئەپۇ قىلىپ كەمىنە قىزلىرىدىن رازى بولۇشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن، ــ دەپ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ.

مەھمۇد شاھ قىزىنىڭ سۆزلىرىدىن كۆپ تەسىرلىنىپتۇ، لېكىن ھۆكۈمدىن ياناي دېسە، شاھلىق غۇرۇرى يول قويماپتۇ.

ــ خۇدايىمغا ئامانەت قىلدىم، ئاللا تېنىڭغا سالامەتلىك، ئىشىڭغا ئۇتۇق بەرگەي، ئامىن ! ــ دەپ دۇئا قىپتۇ شاھ.

مەلىكە نۇرجامال دادىسىنىڭ دۇئاسىدىن كېيىن خۇدا يولىدا رازىلىق بىلدۇرۇپ خوشلىشىپ يېنىپ چىقىپتۇ ۋە قاسىمنى زەمبىلگە جايلاشتۇرۇپ، زەمبىلنىڭ بىر بېشىنى ئۆزى كۆتۈرۈپ يىگىتنىڭ كەپسىگە راۋان بوپتۇ. ئۇلار ئۇچىنچى كۈنى كەچتە چۆلدىكى كەپىگە يېتىپ كەپتۇ. زەمبىلنى ئاۋايلاپ يەرگە قويۇپ، يىگىتنى ياتقۇزۇپ قويۇپتۇ، ئاندىن ھەنىپىخانغا:

ــ مەرھەمەتلىك ئاتا، مەن گەرچە شاھ قىزى بولساممۇ، ھەشەمەتلىك ئوردىدا راھەت - پاراغەتتە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بولساممۇ، ئاللانىڭ خاھىشى ۋە دادامنىڭ تالىشى بىلەن ھازىردىن باشلاپ ئۆزۈمنى ئۆزلىرىنىڭ كېلىنى، ئوغۇللىرىنىڭ مەڭگۈلۈك ھەمراھى دەپ بىلىمەن. ئۆزلىرى بىزنىڭ ۋاپادار ئانىمىز. بۇ چاقماقچە تۇرمۇشنىڭ پۈتكۈل ئېغىرچىلىقلىرىنى ئۆزلىرى يالغۇز تارتىپ، تۇرمۇش ئازابىدا ۋۇجۇدلىرى زەئىپلىشىپتۇ. شۇنچىۋالا قىينالغانلىرى يېتەر. ئەمدى ئوغۇللىرى خوتۇنلۇق، ئۆزلىرى كېلىنلىك بولدىلا. كېلىن دېگەن قېيىنئانىغا قول - قانات بولۇشى كېرەك. ھازىردىن ئېتىبارەن تۇرمۇشتىكى تامامى ئىشلارنى باشتىن - ئاياغ ئۆزۈم قىلىمەن. ئۆزلىرى ئارام ئېلىپ ياتقايلا. ئۆزلىرىدىن ئىلتىجايىم شۇكى، مېنىڭ قىلماقچى بولغان ئىشلىرىمنى توسمىغايلا، ــ دەپتۇ مەلىكە.

ھەنىپىخان قۇلىقىغا ئىشەنمەي قاپتۇ. قۇلاقتىن كىرگەن شېرىن سۆز يۈرەككە تەسىر قىلغاندەك، ھەنىپىخاننىڭ يۈزىگە قىزىل قان يۈگۈرتۈپتۇ، كۆزلىرىدىن بەخت ياشلىرى تۆكۈلۈپتۇ.

ــ جېنىم خېنىم، ھۆرمەتلىك مەلىكەم بالام، ئۆزلىرىنىڭ شېرىن سۆزلىرى تېنىمگە ئارام بېغىشلىدى، يۈرىكىمنى ياشارتتى. خۇدايىم بەرگەن قىزىم، ئۆزلىرى نېمە دېسىلە شۇنداق بولسۇن. شۇغىنىسى بۇ ئوغلۇمنىڭ كېسىلى بەك ئېغىر، تەرەتكە تۇرالمايدۇ، بۇنداق ئىش ئۆزلىرىگە ھەرگىز خوپ كەلمەيدۇ. بۇ ئىشنى ئۆزۈم قىلاي، ــ دەپتۇ ھەنىپىخان.

— كېلىن يوق چاغدا ئۆزلىرى قىلدىلا، ئەمدى كېلىن كەلدى. مەجبۇرىيەت مېنىڭ زىممەمگە يۆتكىلىشى لازىم، بۇ مېنىڭ مەجبۇرىيىتىم، — دەپتۇ قىز.

مەلىكە نۇرجامال ئەتىسى سەھەر تۇرۇپ، چاچلىرىنى بېشىغا تېڭىپ، پەشنى قىستۇرۇپ، قاسمىنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ پاخالغا ياتقۇزۇپ قويۇپ، كەپە ئىچىدىكى ئەسكى كىگىز، ئەسكى يوتقان، قازان ـ داڭقان، قاچا ـ قومۇچلارنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپتۇ. كەپىنىڭ بوران ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان تۆشۈكلىرىنى ھەملاپتۇ، كەپىنىڭ بىر تەرىپىگە سۇپا، بىر تەرىپىگە ئوچاق ساپتۇ، قازاننى كۆيدۇرۇپ تازىلاپتۇ. سۇ ئىسسىتىپ قاچىلارنى پاكىز يۇيۇپتۇ. تام ـ تورۇس، ھويلا ـ ئارانلارنى سۈپۈرۈپتۇ. ئىسسىق سۇ بىلەن قېيىنئانىسىنى يۇيۇندۇرۇپ، كىگىزدەك چاچلىرىنى تاراپتۇ. ئاخىرىدا ئاق كۆڭلەك، ئاق ئىشتان، ئاق ياغلىق، تاۋار چاپان، مەسە قاتارلىقلارنى كىيدۇرۇپتۇ. ھەنىپىخان ئۆزىنى خۇددى ياش چوكانەك ھېس قىلىپ، ئىككى يانغا قاراپ قويۇپ، تېتىكلىشىپ ئۇيان ـ بۇيان دىگۈ ـ دىگۈ مېڭىپ بېقىپتۇ. بۇ ئۇنىڭ تۇنجى رەت پاكىز بولۇپ، يېڭى كىيىم كىيىشى بولغاچقا، ئۆز ـ ئۆزىگە ئىشەنمەي قاپتۇ. كىچىكىمدە ئاتام ھېكايە ئېيتىپ بېرەتتى، ئۇ دۇنيادا جەننەت ۋە دوزاخ دەيدىغان ئىككى نەرسە بار ئىمىش. جەننەت پۇتۇنلەي پاراغەت ئورنى بولۇپ، دوزاخ ئازابنىڭ جايى ئىمىش. مەن تېخى ھايات بولساممۇ خۇدايىم مېنىڭ ئۇزۇندىن بېرى تارتقان رىيازىتىمگە رەھىم قىلىپ ماڭا جەننەت ئىلتىپات قىلغان ئوخشايدۇ. بۇ قىز چوقۇم ئاشۇ جەننەت ھۆرلىرىدىن بولسا كېرەك، دەپ ئويلىنىپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ھەنىپىخان بۇ كېچە ئۆز ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ئەڭ ھۇزۇرلىنىپ ئارام ئاپتۇ.

نۇرجامال سەھەر تۇرۇپ قېيىنئانىسىغا بىر تىللا پۇل تەڭلەپ:

— جېنىم ئانا، مالال كەلمىسە شەھەرگە بېرىپ بۇ پۇلغا يېمەك ـ ئىچمەك ئېلىپ كەلسىلە، سىلى كەلگۈچە مەن چالا ئىشلارنى قىلغاچ تۇراي، — دەپتۇ.

— ھۆرمەتلىك مەلىكەم بالام، بۇ ئىشنى خۇشاللىق بىلەن ئورۇنلايمەن، — دەپ يولغا راۋان بوپتۇ ئانا.

ئانا بازارغا كېتىۋېتىپ بۇرۇنقى كەچۈرمىشلىرىنى ئويلاپتۇ: يىگىرمە نەچچە يىل ئىلگىرى ھەنىپىخان بارات ئاخۇن ئىسىملىك بىر يىگىت بىلەن توي قىلىپ مەزكۇر بالىسى قاسمىنى تۇغقانىكەن. بالا تۇغۇلۇپ ئۇلارنىڭ ھاياتىغا يېڭى خۇشاللىق قوشۇلۇپتۇ، ئەمما بايلار ئۇلارنى زىيادە بوزەك ئەتكەچكە، يۇرتىنى تاشلاپ، چۆل بولسىمۇ ئارامى خۇدا بۇ دەرگاھقا كېلىپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. ئېغىرچىلىق دەردىدىن بارات ئاخۇنغا سىل كېسەل يامىشىپتۇ، بۇ كېسەل ئاخىرى ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان بۇ بىتەلەيلەر ئېچىنىشلىق ھالدا ھايات كەچۈرۈپتۇ. بۇ سەرگۈزەشتە-

لەر ھەنىپىخاننىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتكەنسېرى ئىختىيارسىز يىغلاپ ساپتۇ. بىردىن ۋاپالىق كېلىننىڭ كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ خۇداغا شۈكۈر ئوقۇپتۇ: «خۇدايا، مەن ئا-جىز بەندىگە رەھىم قىلىپ جەننەت ھۆرلىرىدىن ئىبەرتىپسەن، چۈنكى بۇ قىزدىكى ھۆسن - لاتاپەت، ئەقىل - پاراسەت، ئەخلاق - پەزىلەت، ئىنساب - دىيانەتلەر جەن-نەت ھۆرلىرىدىلا بولۇپ، ئىنسانلاردا كەم تېپىلىدۇ. ئىلاھىم، بۇ مەلىكەمنى مۇراد - مەقسىتىگە يەتكۈزگەيسەن، پېقىر ناتىۋاننى بۇ مەلىكەمدىن جۇدا قىلمىغايسەن» دەپ مېڭىشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىپتۇ.

نۇرجامال بۇ چاغدا بۇ خالىي پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، قاسمنى ئورنىدىن تۇرغۇ-زۇپ پاخال ئۈستىگە ئاپتۇ - دە، كىيىملىرىنى سالدۇرۇپتۇ. بەدەنلىرىنى سوپۇنلاپ قايتا - قايتا يۇيۇپتۇ، تىرناقلىرىنى ئېلىپ، چاچلىرىنى قىرقىپتۇ، تاز يارىلىرىنى پاكىز تازىلاپ دورا سۈركەپتۇ، يېڭىدىن كىيىم - كېچەك كىيگۈزۈپتۇ، سۇپا ئۈستى-گە يۇمشاق پاخال سېلىپ ياتقۇزۇپتۇ. قالغان چالا ئىشلىرىنى تۈگىتىپ، ئۆيدە قالغان بار - يوقى بىر ئاشلىق ئارپا ئۇنىدا چامغۇر توغراپ سۇيۇقئاش ئېتىپتۇ. بۇ ئاش شۇنداق لەززەتلىك ئاش بوپتۇكى، قاسمنىڭ مۇنداق مەززىلىك ئاشنى تۇنجى قېتىم ئىچىشى ئىكەن. كەچتە ھەنىپىخان ئانا بازاردىن قايتىپ كەپتۇ.

— ئەسسالام، ھارمىغايلا قەدىرلىك ئانا، — دەپتۇ كېلىن ئېلىپ كەلگەن نەرسە-لەرنى قولىدىن ئېلىپ.

نۇرجامال قېينىئانىسىنىڭ پېشانىسىدىكى تەرنى سۈرتۈپ قويۇپتۇ. ھەنىپىخان كېلىپ قارىسا، كەپىنىڭ ئىچى پاكىز، ئوغلى يېڭى كىيىملەرنى كېيىپ كۈلۈمسىرەپ ياتقۇدەك.

مەلىكە غىزا ئېتىشكە تۇتۇش قىپتۇ. ئىپار ھىدلىق پولۇ پىشىپ داستىخانغا كەلتۈرۈلۈپتۇ. قېينىئانا تاماقنى ئىشتىها بىلەن يەپ، ئۇنىڭ لەززىتىدىن ھەيران - ھەس قاپتۇ ۋە كۆڭلىدە «بۇ قىز چوقۇم جەننەت ھۆرلىرىدىن ئىكەن. ئۇنىڭ ئۆزى شۇنچىۋالا گۈزەل بولۇشتىن تاشقىرى، ئەتكەن غىزاسىمۇ نېمىدېگەن مەززىلىك. ئىلا-ھا، بۇ مەلىكەمگە نۇسرەت بەرگەيسەن ۋە مەقسىتىگە يەتكۈزگەيسەن» دەپ دۇئا قى-تۇ. نۇرجامال بولسا قاسمغا تاماق يېگۈزۈپتۇ.

مەلىكە نۇرجامال قاسمنى ساقايتىش ھەققىدە كۆپ ئويلىنىپتۇ ۋە كۆپ داۋالا-تۇ. بىر مەزگىل تاماقلارنى ئۆزى يېگۈزۈپ قويۇپتۇ. كېيىن يىگىتنى يېنىچە ياتقۇ-زۇپ، تاماقنى ئۇنىڭغا يېقىن جايغا قويۇپ، ئۆزىنىڭ ئىشنى قىلىۋېرىپتۇ. ئاشنىڭ ھىدى قاسمنىڭ ئىشتىھاسىنى قوزغاپ، «بىر قوشۇق يېگۈزۈپ قويسىلا» دەپ يالۋۇ-رۇپتۇ. كېلىن ياكى ئانا پەرۋا قىلماپتۇ. ئاخىرى ئىشتىها قاسمنىڭ قولىنى مەدەر-

لىتىشقا مەجبۇرلاپتۇ، ناھايىتى تەسلىكتە قوشۇقنى تۇتۇپ بىرقانچە قېتىم تەڭلەپ ئاران ئاغزىغا سالىدۇ. يەنە بىر قوشۇق ئاشمۇ شۇنداق تەسلىكتە قولغا كەلتۇ، لېكىن بۇ ئىش تەكرارلىنىۋېرىپ، بارا - بارا قولى بىرئاز كۆنۈپ قالىدۇ. نۇرجامال ئەمدى غىزانى قاسمىنىڭ ئالدىغا تەرىپىگە قويۇپ قويۇپتۇ. قاسمغا پۈتۈنلەي ئۇچىدا تۇرغان ئاشنى يېيىش ئۈچۈن باشنى كۆتۈرۈپ، بەلنى ئېگىپ، قولىنى ئۇزىتىشقا توغرا كەلدى. ئۇ ئىككى قولىنى تىرەپ، كۆكرىكىنى كۆتۈرۈشكە ئىنتىلىپتۇ - يۇ، بىراق مادارى يەتمەپتۇ. قايتا - قايتا ئۇرۇنغاندىن كېيىن مىڭ مۇشەققەتتە ئولتۇرالايدىغان ھالەتكە كەلتۇ. بۇ ئۇسۇل تەكرارلىنىۋەرگەندىن كېيىن بەلىنىڭ يۇقىرىقى قىسمى ھەرىكەتلىنىپتۇ. ئەمدى نۇرجامال غىزانى قاسمىدىن بىر غۇلاچ نېرىغا قويىدىغان بولدى. قاسىم تاماققا قاراپ ئۆمىلەيدىغان بولدى... بۇ ھەرىكەتلەر بىر مەزگىل تەكرارلىنىپ قاسمىنىڭ تېنىدە كۈچ - قۇۋۋەت پەيدا بولۇشقا باشلايتۇ. قاسىم ساقىيىشقا باشلىغاندىن كېيىن نۇرجامال ئانىسىغا:

— جېنىم ئانا، بۇگۈن شەھەرگە بارغاندا يىپەك يىپ، ئەن رەخت ئالغاچ كەلسىلە، ئەمدى كەشتىچىلىك قىلىپ كۆرەي، بەلكى ئۇنىڭ پۇلى بىلەن خىراجەتتىن قىسلىماسمىز، — دەيدۇ. ئانا بەكمۇ خۇشال بولغان ھالدا بازارغا بېرىپ دېگەن لازىملىقلارنى ئېلىپ كەلتۇ. نۇرجامال بىر ھەپتە ئىچىدە پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن تۇرلۇك - تۇرلۇك نۇسخىلاردا كەشتە تەييارلاپ ئانىسىغا بېرىپتۇ.

كۈنلەر، ئايلار ئۆتۈپتۇ. كېلىن بىر كۈنى قاسمغا:

— ئانىمىز كۆپ جاپا تارتتى، ئەمدى سىز ساقايدىڭىز، سودا ئىشلىرىنى ئانىمىزنىڭ قولىدىن ئېلىڭ، ئۇنى ئېغىر - يېنىك ئىشلارغا سالماي دۇئاسىنى ئالايلى، — دەيدۇ. بۇ سۆزدىن قاسىم بەك خۇرسەن بولىدۇ ۋە مەلىكىگە رەھمەتلەرنى ئېيتىپ:

— مېنىڭ يىرگىنچلىك بەتبۇي ھالىم سىز ئۈچۈن يىرگىنچلىك تۈيۈلمىدى. ناۋادا شەپقىتىڭىزگە مۇيەسسەر بولالمىغان بولسام بۇ دۇنيادىن ئاللىقاچان ئايرىلغان بولاتتىم، — دەيدۇ.

— مېنى كۆپ ماختاشنىڭ ھاجىتى يوق. ئالدىمىزدا تېخى يەنە نۇرغۇن ئىشلار بار. ئەتىدىن باشلاپ تىجارەتنى ئۆز قولىڭىزغا ئېلىڭ، — دەيدۇ نۇرجامال.

ئەتىسىدىن باشلاپ كەشتىلەرنى قاسىم سېتىشقا باشلايتۇ.

بىر كۈنى قاسىم بازاردىن ياناشىدا قارىسا، بىر توپ ئادەم لايغا پېتىپ قالغان تۆگە بىلەن ھەپىلىشۋاتقۇدەك. قاسىم دەرھال ياردەمگە بېرىپتۇ. ئۇ بىر دانە تاختاي تېپىپ كېلىپ ئۈنى لاي ئۇستىگە قويۇپ دەسسەپ تۇرۇپ تۆگىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن تارتىپ لايدىن چىقىرىپتۇ. تۆگىچىلەر ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ. كارۋان بېشى:

ـــ رەھمەت غوجام، تۆگىمىزنى ئۆلۈمدىن، بىزنى غەمدىن قۇتقۇزدىلا، بىز سىلـ
ـنى ھەرگىزمۇ ئۇنتۇپ قالمايمىز. ئەگەر مالال كۆرمىسىلە بىز بىلەن سەپەر قىلسىلا،
يولدىكى خەج ـ خىراجەتلىرىنى بىز كۆتۈرىمىز. ئادەم ياش ۋاقتىدا يىراق ـ يېقىننى
كۆرۈپ جاھانىڭ ئىشلىرىنى ئۆگەنگىنى تۈزۈك، ـــ دەپتۇ. قاسىم ئۇلارغا ئائىلىسى
بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئاندىن جاۋاب بەرمەكچى بوپتۇ. مەلىكە ئاڭلاپ:
ـــ ئىنتايىن ياخشى ئىش بوپتۇ. سەپەردە مېڭە ئېچىلىدۇ، ساغلاملىق ئاشىدۇ.
سەپەردە ھوشيار بولغايسىز، ـــ دەپ يىگىتنىڭ قۇلىقىغا بىر نېمىلەرنى دەپتۇ.
يىگىت مەلىكىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى قەلبىگە پۈكۈپ كارۋانلارغا قوشۇلۇپتۇ، ئۇلار
بىلەن بىر تۇغقاندەك چىقىشىپ كېتىپتۇ. كارۋان قىرىق كۈندىن كېيىن بىر جەزـ
رىگە يېتىپ كەپتۇ. سۇ تۈگەپتۇ، كارۋانلارنىڭ ھالى تەڭ بوپتۇ. ئۇلار سۇ ئىزدەپ
ھەريان چېپىپ ئاخىرى بىر قۇدۇق تېپىپتۇ. كارۋان بېشى:
ـــ ئارغامچا بىلەن بىر ئادەمنى قۇدۇققا چۈشۈرەيلى، سۇ ئېلىپ چىقايلى! ـــ
دەپتۇ ـ دە، بىر ئادەمنى قۇدۇققا چۈشۈرۈپتۇ.
بىردەمدىن كېيىن ئارغامچىنى تارتىپتۇ، قارىسا، ھېلىقى ئادەمنىڭ باشسىز جە ـ
سىتى چىقىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ كارۋانلار قورقۇشۇپ ھەيران بولۇشۇپتۇ. شۇ چاغدا قا ـ
سىم مەلىكىنىڭ ئۆز قۇلىقىغا دېگەن گەپلىرىنى ئەسلەپتۇ ـ دە، كارۋان بېشىنىڭ
ئالدىغا كېلىپ:
ـــ ماڭا رۇخسەت بەرسىلە، قۇدۇققا چۈشۈپ سۇ ئېلىپ چىقسام، ـــ دەپتۇ. كار ـ
ۋان بېشى ئۇنىڭغا كۆزى قىيماي قوشۇلماپتۇ.
ـــ ھېچكىم ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرمەيدۇ. زورلاپ چۈشۈرسەك ھەممىسى ئۆ ـ
لۈپ تۈگەيدۇ، چۈنكى ئۇلار ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى بىلمەيدۇ، شۇڭلاشقا مېنىڭ
چۈشكىنىم ئەقىلگە مۇۋاپىقتۇر، ـــ دەپتۇ قاسىم.
كارۋان بېشى نائىلاج قاسىمغا رۇخسەت قىپتۇ. قاسىم قۇدۇققا چۈشۈپتۇ. قۇ ـ
دۇقنىڭ ئىچىگە سەپسېلىپ قاراپ يورۇق بىر جاينى كۆرۈپتۇ، ئۇ يەرگە بېرىپ قا ـ
رىسا بىر چارباغ، باغ ئىچىدە ئىككى تەخت تۈرغۇدەك، بۇ ئىككى تەختتە ھەيۋەتلىك
دېۋە پادىشاھلىرى ئولتۇرغۇدەك. قاسىم تەخت ئالدىغا كېلىپ ئەدەپ بىلەن سالام بە ـ
رىپتۇ:
ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم پادىشاھى ئالەم.
ـــ نېمە ئادەمسەن، نېمىگە كەلدىڭ؟ ـــ دەپتۇ دېۋىلەر.
ـــ مەن بىر تۆگىچى كارۋان، ئۇسسۇزلۇق دەردىدىن ھالىمىز خاراب بولۇپ جانا ـ
بى ئالىيلىرىدىن سۇ سوراپ كەلدىم، ـــ دەپتۇ قاسىم.

دۇە پادىشاھلىرى:

ــ كەلگىنىڭ ياخشى بوپتۇ. سەندىن سوئال سورايمىز. توغرا جاۋاب بېرەلىسەڭ ھەممە تىلىكىڭ ھەل بولىدۇ، توغرا جاۋاب بېرەلمىسەڭ كاللاڭدىن جۇدا بولىسەن! ــ دەپتۇ. قاسىم:

ــ ھۆرمەتلىك شاھ ئالىيلىرى، ئۇمۇرلىرى ئۇزۇن، دۆلەتلىرى زىيادە بولغاي، سوئاللىرىنى سورىغايلا، ــ دەپتۇ. دۇە شاھىدىن بىرسى مۇنداق دەپتۇ:

ــ مېنىڭ خوتۇنۇم بولسا مانا ماۋۇ گۈزەل مەلىكە، بۇ دوستۇمنىڭ خوتۇنى بولسا پاقا. مەن خوتۇنۇمنى چىرايلىق دېسەم، بۇ بۇرادەر، مېنىڭ خوتۇنۇم چىرايلىق، دەيدۇ. ھەرئىككىمىز ئۆز گېپىمىزدە چىڭ تۇرىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز بۇ سوئالنى ئادەمزاتتىن سوراپ ئاڭلاپ، قانائەتلىنىش قارارىغا كەلگەنتۇق. بۈگۈن ياخشى ۋاقتىدا كەپسەن. سوئالىمىزغا قانائەتلەنگۈدەك جاۋاب بەرگىن. زادى مېنىڭ خوتۇنۇم چىرايلىقمۇ ياكى بۇرادىرىمنىڭمۇ؟

قاسىم دۇنىڭ سوئالىغا نۇرجامالنىڭ ئۆڭەتكىنى بويىچە جاۋاب بېرىپتۇ:

ــ بېشىڭنى كىم سىلىسا ماشايىخلىڭ شۇ، يېنىڭدا كىم ئولتۇرسا چىرايلىقلىڭ شۇ. ھەرقايسىڭلار ئۇچۈن ئۆز مەشۇقۇڭلار چىرايلىق. چۈنكى، سىلەر بىر ـ بىرىڭلارنى ياخشى كۆرۈپ ئوت ـ پىراقىڭلاردا كۆيۈشكەن.

دۇنىلەر جاۋابتىن سۆيۈنۈشۈپ:

ــ باركاللا يېگىت، جاۋابىڭدىن قانائەتلەندۇق. ئەمدى مەقسىتىڭگە يەتكۈزىمىز. كۆپ ئادەمزات مەلىكىنى چىرايلىق، پاقىنى سەت، دەپ جاۋاب بېرىپ جېنىدىن ئايرىلدى. ئەنە ئاۋۇ دۆڭلۈكلەر ئادەم كاللىسىدىن پەيدا بولغان. سەن يەنە نۇرغۇن ئادەملەرنى قۇتقۇزدۇڭ. ئەمدى سەن بىزدىن نېمە تەلەپ قىلىسەن، سورىغىن، ــ دەپتۇ.

ــ مەن سىلەردىن سۇ تەلەپ قىلىمەن، ــ دەپتۇ قاسىم.

دۇە پادىشاھلىرى:

ــ قۇدۇقتىن سىرتقا قارىتا بىر ئۆستەڭ سۇ داۋاملىق ئاققاي، بۇ سۇ ئەبەدىلئەبەد سېنىڭ بولغاي. يەنە سورىغىن، ــ دەپتۇ. قاسىم:

ــ مەن بىر ھاجەتىمەن يولۇچى، سىلەر ئۇلۇغ شاھ، ماڭا ئاتاپ نېمە تۆھپە قىلىسىڭلار زور مۇكاپات بىلىپ قوبۇل قىلىمەن، ــ دەپتۇ. دۇنىلەر:

ــ مانا ماۋۇ خىسلەتلىك ساندۇق، ئۇنىڭ ئىچىدە لىقمۇلىق جاۋاھىرلار بار. ئۇنىڭ ئىچىدىكى دۇنيا ـ دەپىنىلەرنى ئېلىپ، ئاغزىنى يەنە ياپساڭ ئاۋۇالقىدەكلا جاۋاھىرلارغا تولىدۇ. ماۋۇ خاسىيەتلىك ئەگىگۈشتەر، ئۇنى ھەرقانداق بىر كېسەل ئەزاغا سۈرتسە شىپالىق تاپىدۇ. بۇلارنى سەن ئال، سېنىڭ ئۆمۈرلۈك مۇلكۈڭ بولسۇن. ئە-

گەر بېشىڭغا ئېغىر كۈنلەر كەلسە بىزنى ياد قىل، بىز دەرھال يېتىپ كېلىپ مۇشۇكۇلۇڭنى ئاسان قىلىمىز، ــ دەپتۇ. قاسىم كۆپ رەھمەتلەرنى ئېيتىپ ساندۇقنى كۆتۈرۈپتۇ ۋە ئەڭگۈشتەرنى قولىغا ساپتۇ.

دىۋە پادىشاھلىرى يىگىتكە قاراپ يەنە دەپتۇ:

ــ يەنە تەلەپ ـ مۇددىئالىرىڭ بارمۇ؟

قاسىم دەرھال ئويلىنىپ:

ــ مەن سەپەر ئۈستىدە كېتىۋاتىمەن، يول بويى ساندۇقنى كۆتۈرۈپ يۈرسەم ھەسەتخورلار كۆرسە، مېنى ئاۋارە قىلىدۇ. ھەربىرلىرىگە مالال كەلمىسە، بۇنى ئۆيۈمگە يەتكۈزۈپ بەرسەڭلار مىڭ مەرتىۋە خۇشال بولار ئىدىم، ــ دەپتۇ.

ــ ياخشى، بۇ ئىش بىز ئۈچۈن ھېچقانچە ئىش ئەمەس، خاتىرجەم بول، ــ دەپتۇ دىۋىلەر. ئاندىن بىرىگە تاپشۇرۇپتۇ. ئۇ دىۋە ھەش ـ پەش دېگۈچە ساندۇقنى مەلىكە نۇرجامالغا ئاپىرىپ بېرىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئۈچۈرىدىن بىر دانە كەشتىلەنگەن ياغلىق ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ، قاسىم كەشتىنى ئېلىپ خاتىرجەم بوپتۇ.

قاسىم ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ قۇدۇقتىن سىرتقا چىقىشى بىلەن تەڭ بىر ئۆستەڭ سۇ ئېتىلىپ چىقىپ چۆلگە جان كىرگۈزۈۋېتىپتۇ. كارۋانلار ئىنتايىن خۇشال بولۇشۇپتۇ. قاسىم كەشتىنى بېلىگە باغلاپ، ئەڭگۈشتەرنى قولىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ.

نۇرجامال خاسىيەتلىك ساندۇقنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن قېينىئانىسىغا مۇنداق دەپتۇ:

ــ جېنىم ئانا، مالال كۆرمەي شەھەرگە بارسىلا، ئىزدەپ ـ سوراپ تامچى، ياغاچچى، تۆمۈرچى، خۇمدانچى، ئويمىچى، خەتتات، نەققاش، دېھقان، باغۋەن، تىكىمچى، موزدۇز، ئاشپەز، ناۋاي قاتارلىق تۈرلۈك كاسىپلار بىلەن سۆزلىشىپ ماقۇل كەلگەنلىرىنى باشلاپ كەلسىلە، ئۇلارنى ياخشى رازى قىلىمىز. ئەمدى بۇگۈندىن باشلاپ مېنى قىزىم دېمەي ئوغلۇم دەپ ئاتىغايلا، بۇ سىرنى ھېچكىمگە ئېيتمىغايلا.

ئانا دەرھال شەھەرگە راۋان بوپتۇ. ھەرتەرەپتىن ئىزدەپ ـ سوراپ ئوتتۇزغا يېقىن كاسىپ بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇلارنى چۆلدىكى ئۆيگە باشلاپ كەپتۇ. ئۇ ئۇستىلارنى كېلىشكەن، چىرايلىق بىر «يىگىت» قارشى ئاپتۇ، ئاندىن ئۇلارنى مېھمان قىپتۇ. داستىخاندىن كېيىن «يىگىت» سۆز باشلاپتۇ:

ــ مەرھەمەتلىك ئۇستىلار، مۇشۇ چۆلنىڭ ئۆزىدە چوڭ بىر شەھەر بەرپا قىلماقچىمىز. ھەربىرلىرىنى مەسلىھەتكە چاقىردۇق. سىلەر ماقۇل كۆرسەڭلار ھەربىرىڭلار يەنە بىر قىسىم ئۇستىلارنى باشلاپ كەلسەڭلار، ئىشىمىزنى باشلىۋەتسەك.

كىمكى بۇ يەردە ئىشلەشنى ئىختىيار قىلسا ئۇنداقلارغا شەھەردىكىدىن ئىككى ھەسسە زىيادە ھەق ھەمدە يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك تولۇق بېرىلىدۇ. قېنى، نېمە دەيسىلەر؟

— يىگىت غوجام، — دېيىشىپتۇ ئۇلار، — بۇ گەپلىرىگە مىڭ مەرتىۋە ماقۇل لۇق بىلدۇرىمىز. بىز قايتىپ بېرىپ يارەنلەرگە بۇ خۇش خەۋەرنى يەتكۈزەيلى، يەنە نۇرغۇن كەسىپداشلارنى بۇ جايغا تەكلىپ قىلايلى، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار كەتمەكچى بولۇشۇپتۇ. خوشلىشىش ئالدىدا «يىگىت» ئۇلارغا بىردىن تىللا ھەدىيە قىپتۇ. بىر ئاي جان تىكىپ ئىشلەپ بىرەر تىللاغا ئېرىشەلمەيدىغان بۇ بىچارىلەر خۇشاللىقىدىن قىن - قىنىغا پاتماي، ئۆيلىرىگە كېلىپ ئارام ئېلىشقىمۇ تاقەت قىلماي دوست - يارەنلىرىگە خەۋەر قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن نەچچە يۈز ھۇنەرۋەن بۇ يەرگە جەم بوپتۇ - دە، شەھەر قۇرۇش مەشغۇلاتى باشلىنىپ كېتىپتۇ. ھەممە ئادەم ئىخلاسى بىلەن ئۆز ھۇنىرى ۋە غەيرىتىنى ئىشقا سايتۇ. قۇرۇلۇۋاتقان بۇ شەھەرنىڭ داڭقىنى ئاڭلىغان كىشىلەر تەرەپ - تەرەپتىن بۇ يەرگە كېلىشكە باشلاپتۇ. ئۇلار مەلىكە نۇرجامالنى «پادىشاھ يىگىت» دەپ ئاتىشىپتۇ.

پادىشاھ «يىگىت» لەشكىرىي قوشۇن ئۇيۇشتۇرۇپتۇ، ئۇلارنى تەربىيەلەپتۇ. نۆكەرلەر ئىچىدە بىر يىگىت بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى سۇلتانقۇل ئىكەن. ئۇ كۈچ - قۇدرەت ۋە ئەقىل - پاراسەتتە ئۇستۇن، پادىشاھ «يىگىت»كە سادىق ئىكەن. پادىشاھ «يىگىت» ئۇنى پۈتكۈل قوشۇنلارغا سەردار ۋە ئۆزىگە يارەمچى قىپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ «يىگىت» نىڭ ئەتراپىدىكىلەر ئۇنىڭغا شۇنداق مەسلىھەت بېرىپتۇ:

— ئۇزۇن ۋاقىتتىن بېرى ئەمگەك سىجىللىقلىرى نەتىجىسىدە تەنلىرىگە ھاردۇق يەتكەنلىكىنىڭ روشەن ئالامەتلىرى سېزىلمەكتە. ئازراق ۋاقىت ئاجرىتىپ ئارام ئالغايلا، بۇ بولسا ئاباتلىقىمىزنىڭ بەختى ئۈچۈندۇر، — دەپتۇ. پادىشاھ «يىگىت» ماقۇل كۆرۈپتۇ. ئۇ سۇلتانقۇلنى چاقىرتىپ:

— يارەنلەرنىڭ شىكار قىلىپ بىر مەھەل ئارام ئېلىشى توغرىسىدىكى تەكلىپىنى مۇۋاپىق كۆردۇم. مەن شىكاردىن كەلگۈچە ئاباتلىقىنىڭ پۈتكۈل ئىشىنى سىزنىڭ بېجىرىشىڭىزگە تاپشۇردۇم. ساداقەت ۋە ئىشەنچ بىلەن ئىشلىشىڭىزنى ئۆتۈنىمەن.

سۇلتانقۇل ئورنىدىن تۇرۇپ سىپاھلارچە سالام بەرگەندىن كېيىن پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، پادىشاھ «يىگىت» ئىككى نۆكىرى بىلەن شىكارغا چىقىپتۇ. شەرق تەرەپتىن بىر توزان كۆتۈرۈلۈپتۇ، توزان بارغانسېرى يېقىنلىشىپتۇ، قارىسا،

بىر كىيىك ئىكەن. پادىشاھ «يىگىت» پۇرسەتنى تۇتۇپ ئوقيادىن كىيىككە قارىتىپ ئوق ئۇزۇپتۇ. كىيىكنىڭ ئارقا ئىككى پۇتى زەخمىلىنىپ يىقىلىپتۇ. شۇ ئەسنادا يەنە بىر توزان كۆتۈرۈلۈپتۇ. توزان يېقىنشلاشقاندىن كىيىن قارىسا، بېشىغا تاج كىيگەن، بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلىغان، يېنىغا قىلىچ ئاسقان سەلتەنەتلىك بىر پادىشاھ ئىكەن.

پادىشاھ «يىگىت» دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ھېلىقى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ شاھانە سالام قىپتۇ.

— ئۇقۇشماسلىق بولغان ئوخشايدۇ، بىلمەستىن سەيدىلرىنى ئېتىپ ساپتىمەن. گۆدەكلىكىمنى ئەپۇ قىلىشلىرىنى ئۆتۈنۈمەن، — دەپتۇ ـ دە، كىيىكنى كۆتۈرۈپ كېلىپ پادىشاھنىڭ ئېتىغا غانجۇغىلاپ قويۇپتۇ.

— كېرەك يوق، — دەپتۇ پادىشاھ كۈلۈمسىرەپ، — تاسادىپىي ئەھۋاللار بولۇپ تۇرىدۇ.

ياش پادىشاھ چوڭ پادىشاھنى ناشتىلىق غىزاغا تەكلىپ قىپتۇ. ئارىلىقتا ئىككىسى قىسقىچە ئەھۋاللىشىپتۇ. چوڭ پادىشاھ «يىگىت» كە:

— بىزنىڭ تۇرۇشلۇق شەھرىمىز بۇ يەرگە يىراق ئەمەس، مالال كەلمىسە شەھرىمىزگە بىرىپ مېھمان بولسىلا، — دەپتۇ.

— تەكلىپلىرىگە رەھمەت، مېنىڭ مەرتىۋە بارامىدىغان، — دەپتۇ پادىشاھ «يىگىت».

ئۇلار يولغا چىقىپتۇ. چوڭ پادىشاھ يول بويى كۆڭلىدە «مانا مۇشۇنداق يىگىتكە قىزىڭنى بەرسەڭ، دۆلەت ۋە سەلتەنەتكە شۇنداقلار ۋارىسلىق قىلسا، مەنمۇ ئارمانسىز كېتەر ئىدىم. ئۇنىڭ ئەپتىدىن ئەقىل ـ پاراسەت، دىيانەت نۇرلىرى چاقناپ تۇرىدۇ» دەپ ئويلاپتۇ. ئۇلار چوڭ پادىشاھنىڭ شەھرىگە كەپتۇ. خالايىق داغدۇغا بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. سازەندىلەرنىڭ مۇڭلۇق، يېقىملىق نەغمە ـ ناۋاسى، پەردەك قىزلارنىڭ لەرزان ئۇسسۇللىرى تەسىرىدە پادىشاھ «يىگىت» نىڭ ۋۇجۇدىدىكى ھارغىنلىقلار تۈگەپ، رومىي ھالىتىدە خۇشاللىق ئەكس ئېتىپتۇ.

پادىشاھ بۇ ياش «يىگىت» نى كۈيۈ ئوغۇل قىلىۋېلىشنى ئويلاپ ۋەزىرنى چاقىرتىپ:

— بۇ مېھمان شىكاردا يولۇقۇپ قالدى. ئۇنىڭ خۇلق ـ ئەخلاقى، پەم ـ پاراسىتى كۆڭلۈمگە يېقىپ قالدى. بۇ يىگىت ئۆيلەنمىگەن بولسا، ئۇنى كۈيۈ ئوغۇل قىلىۋالسام، دېگەن خىيال كۆڭلۈمگە كىرىۋالدى، — دەپتۇ. ۋەزىر:

— پادىشاھىم، بۇ ئىش ئانچە قىيىن بولمىسا كېرەك. ئاۋۋال ئەھۋالنى ئۇقۇپ كۆرەيلى. مېنىڭچە، ئۆيلەنمىگەندەك تۇرىدۇ. ئۆيلەنگەن بولسىمۇ ئىنىشائاللا ئامالىنى

قىلغىلى بولار، ــ دەپتۇ.

ئۇلار بىر كۈنى سەيلىگە چىقىپتۇ. ۋەزىر سەيلىگاھتا ئولتۇرۇپ «يېگىت»كە دەپتۇ:

ــ ئادەم تۇغۇلۇپ بالاغەتكە يېتىپ مۇھەببەت غۇۋغاسىغا يولۇقمىدىكەن، ئۇنىڭ قايناملىرىغا كىرمىدىكەن. بۇ قاينامدا بەزىلەر ئەركىن ئۇزۇپ يۈرەلەيدىكەن، بەزىلەر غەرق بولىدىكەن. بۇ سەۋدالار بىلەن ھەش ـ پەش دېگۈچە ياشلىقىدىن مەھرۇم بولىدىكەن. پەمىچە ئۆزلىرى ئۆيلەنمىگەن بولسىلا كېرەك؟

ــ شۇنداق ۋەزىر ئەزەم، ــ دەپتۇ «يېگىت» پادىشاھ، ــ مەن تېخى بۇ قاينام تەرەپكە قەدەم ئالمىدىم، ئەمدىلەتىن خىيال قىلساق ئەيىب بولماس.

ــ ناھايىتى ئورۇنلۇق پىكىر، ــ دەپتۇ ۋەزىر، ــ مېنىڭ ئاددىي بىر تەكلىپىم بار. خوپ كەلسە، ئۆزلىرىنى ئۆيلەپ قويساق قانداق بولار؟

ــ مەن بولسام سىلەرگە مېھمان، بۇ ھەقتە سۆز ئاچسام ئۇيات بولۇر. خىجىل قىلماسلىقلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن، ــ دەپتۇ «يېگىت».

ــ پادىشاھىمىز تولىمۇ ئاقىل، ئادىل ۋە پاك ئادەم، ئۇ ئۆزلىرىنىڭ تەرىپ ۋە تەۋسىپلىرىنى كۆپرەك قىلىدۇ. ئۆزلىرىنى كۈيۈ ئوغۇل قىلىۋېلىش پادىشاھىمىزنىڭ ئارزۇسى.

بۇنى ئاڭلىغان «يېگىت» نىڭ يۈزى قىزىرىپتۇ ۋە:

ــ ئاكام تېخى ئۆيلەنمىگەن. ئىنى ئاكىغا يول بەرمەكى زۆرۈر، شۇڭا خۇدا نېسىپ ئەتسە پادىشاھنىڭ بۇ قىزى ئاشۇ ئاكامنىڭ جۇپتى بولۇشقا لايىقكەن، ــ دەپتۇ.

ــ ئۆزلىرىنى كۈيۈئوغۇل قىلىۋېلىش پادىشاھىمىزنىڭ ئارزۇسى. سىلى ماقۇل كۆرسىلە تولا ئوبدان ئىش بولاتتى، ياق دېمىسىلە، ــ دەپتۇ ۋەزىر. ئامالسىز قالغان «يېگىت»:

ــ ئۇلۇغ شاھ مېنى بالىلىققا لايىق كۆرگەن بولسا بوپتۇ، ــ دەپتۇ.

ــ دېيانەتلىرىگە بارىكاللا! ــ دەپتۇ ۋەزىر خۇشال بولۇپ.

ۋەزىر بۇ خەۋەرنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. شاھ خۇشال بولۇپ:

ــ مېنى غەمدىن قۇتقۇزغىنىڭىز ئۈچۈن كۆپ ئىنئام بېرىمەن. سىز توي مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىڭىزگە ئېلىڭ. داغدۇغىلىق توي ئۆتكۈزۈپ يۈرت ئەھلىنى شادىمان قىلايلى! ــ دەپتۇ شاھ.

توي ئىشىدىن خەۋەر تاپقان مەلىكە دىلئارام مىسلىسىز خۇشال بوپتۇ. ۋاقتى ـ سائىتى يېتىپ داغدۇغىلىق توي باشلىنىپتۇ. تويىنىڭ ناغرا ـ سۇناي ساداسى پۈتكۈل شەھەر ئاسمىنىنى ياڭرىتىپتۇ. قىز ۋە «يېگىت» نىڭ نىكاھى ئوقۇلۇپتۇ. ئۇلار شاھا-

نه هۇجرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپتۇ. تۆشۈكىگە كىرگەندە «يىگىت» دىلئارامغا شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئاللانىڭ ئىرادىسى، شاھ ئاتىمىزنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ئىككىمىز بەختلىك ھالدا قوشۇلدۇق. لېكىن، مەن ئانامنىڭ مەسلىھەتىنى ئالماي خوتۇنۇم بىلەن بىر يەردە بولماسلىقنى قەسەم قىلغانىدىم، بۇ قەسەمگە ھەرگىزمۇ خىلاپلىق قىلالمايمەن. ئانام بىلەن كۆرۈشكىچىلىك تەخىر قىلساق، ــ دەپتۇ.

ــ كۆڭۈللىرىچە بولسۇن شاھزادەم. ئانا ئالدىدىكى ئەھدە بىز پەرزەنتلەرنىڭ قەرزى، ــ دەپتۇ مەلىكە. ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى «يىگىت» مەلىكىگە دەپتۇ:

ــ مېنىڭ بۇ يەردە تۇرغىنىمغا بىر ئاي بولدى. ئانامنى بەكمۇ سېغىندىم. مەندىمۇ بىر شەھەرنىڭ شاھلىق مەجبۇرىيىتى بار. يەنە بىر مۇھىم كىشىمىز يىراق يۇرتقا سەپەرگە كەتكەن، ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەرسىزمەن. زۆرۈرىيەت مېنى قىستاۋاتىدۇ. ئىلتىجايىمىزنى شاھ ئاتىمىزغا مەلۇم قىلساق، ئىجازەت بېرىپ بىزنى ئۇزىتىپ قويسىكەن. پات ـ پات كېلىپ شاھ ئاتىمىزنى زىيارەت قىلىپ تۇرساق.

دىلئارامغا بۇ تەكلىپ ئىنتايىن يېقىپتۇ. شاھ ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن خۇشاللىق بىلەن قوشۇلۇپتۇ. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن بەش نۆكەر، يۈز كىنىزەك، قىرىق قېچىر جاۋاھىرات بىلەن سوۋغات تەييارلاپ بۇ ئىككىسىنى ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

ئەمدى گەپنى قاسىمدىن ئاڭلايلى:

قاسىم قۇدۇقتىن ئەڭگۈشتەرنى ئېلىپ چىققاندىن كېيىن كارۋانلار بىلەن بىر قەدىمىي شەھەرگە كەپتۇ. ئۇ كارۋان باشلىقىدىن رۇخسەت ئېلىپ شۇ شەھەردە قاپتۇ. ئەڭگۈشتەرنىڭ كارامىتىنى كۆرمەكچى بولۇپ، بىر دوقمۇشتا تېۋىپلىق قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ. كەلگەن ھەرقانداق كېسەللەرگە ئاز ھەم ئاددىي دورا بېرىدىكەن ـ دە، ئاغرىغان جايىغا ئەڭگۈشتەرنى تەگكۈزىدىكەن، كېسەل شۇئان ساقىيىدىكەن. ئۇنىڭ داڭقى تارىلىپ تەرەپ ـ تەرەپتىن كىشىلەر كەپتۇ، شەھەر ـ شەھەرگە تەكلىپ قىلىنىپتۇ، نۇرغۇن مال ـ مۈلۈككە ئىگە بوپتۇ.

بىر شەھەرنىڭ ھېكىم شاھ دېگەن پادىشاھى بولۇپ، ئۇنىڭ گۈلسارە ئىسىملىك يالغۇز قىزى بار ئىكەن. ھۆسن ـ جامالدا تەڭداشسىز بۇ قىزغا پادىشاھ بەكمۇ ئامراق ئىكەن. پادىشاھ ھەركۈنى قىزىنى كۆتۈرۈپ قىزىلگۈلنىڭ شېخىنى ئېگىپ پۇرىتىدىكەن. بۇ ئىش قىزنىڭ ئادىتىگە ئايلىنىپتۇ. قىز بالاغەتكە يەتكەن چاغلىرىدا، بىر كۈنى گۈل پۇراۋاتقاندا گۈل ئارىسىدىن يىلان چىقىپ قىزنىڭ كۆزىنى چېقىۋاپتۇ. قىزنىڭ كۆزى ئىششىپ، يىلاننىڭ زەھىرى پۈتۈن ئەزالىرىغا تاراپ، بىچارە قىز

دەھشەتلىك ئازاب ئىچىدە قاپتۇ.

شاھ پەرمان چۈشۈرۈپ قىزنى داۋالىغان تېۋىپقا كۆپ ئىنئاملارنى بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ھەرىيەر - ھەرىيەردىن تېۋىپلار كېپتۇ. قىزنىڭ ئازابى كۈچىيىشكە باشلاپتۇ. ئامالسىز قالغان پادىشاھ قىزنى داۋالىغۇچىنى ۋەزىر، كۈيۈئى وغۇل، ھەتتا شاھ قىلىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. شۇ كۈنلەردە قاسىم بۇ شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ. ئوردا ئەھلى ئۇنى شاھ ئالدىغا باشلاپ بېرىپتۇ. پادىشاھ قاسىمغا ئېھتىرام بىلدۈرۈپ:

— كۆپ كىشىلەر كەلدى، داۋالاپ كۆردى، ئۇنۇم بەرمىدى... — دەپ، بولغان ئەھۋاللارنى سۆزلەپ قاسىمدىن قىزنىڭ ساقايتىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. قاسىم قىزنى چوقۇم ساقايتىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئىشقا كىرىشىپتۇ. ئۇ قىزنى سۈت بىلەن يۇيۇندۇرۇپ ئەڭگۈشتەرنى كۆزىگە سۈركىگەنىكەن، قىزنىڭ كۆزى ۋاللىدە يورۇپتۇ. شاھ قاسىمغا كۆپ تەشەككۈر بىلدۈرۈپ:

— سىزگە مىڭلارچە رەھمەت، قىزىمنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزدىڭىز، جانغا - جان قوشتىڭىز، ئوردا ئىچىدە ئازادە ئارام ئېلىڭ، — دەپتۇ. پادىشاھ دەرھال تامامى خاسلىرىنى چاقىرىپ توي ئىشىنى كېڭەش قىپتۇ. ھەممەيلەن شاھنىڭ پىكرىنى قوللاپتۇ. تەييارلىق پۈتۈپ توي باشلىنىپتۇ. تويىنىڭ ئاخىرقى كۈنى گۈلسارەمنى قاسىمجانغا نىكاھلاپتۇ ۋە شاھانە ھۈجرىلارغا جايلاشتۇرۇپتۇ. پۈرسەت پىشقاندىن كېيىن قاسىمجان مەلىكىنى چاقىرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ھۆرمەتلىك مەلىكەم، مېنىڭ دۇنيالىقتا ياشىغان بىرلا ئانام بار. مەن سەپەرگە چىقىدىغان چاغدا ئانامنىڭ ئىجازىتىسىز خوتۇن كىشى بىلەن بىر جايدا بولمايمەن، دەپ ئەھدە قىلغانىدىم. ئەھدەمنى بۇزالمايمەن، شۇڭا مۇبارەك كۆڭۈللىرىگە مالال كەلمىسۇن، بىر مەزگىل سەۋر قىلايلى، ئانامنىڭ ئىجازىتى مەلۇم بولسۇن.

مەلىكە قاسىمنىڭ ئىلتىماسىغا چىن دىلىدىن رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ.

ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن شاھ قاسىمنىڭ ئۆز ئورنىغا شاھ بولۇشىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ قاتتىق تۇرۇۋاپتۇ. ئەمما، قاسىم ئەدەپ بىلەن رەت قىپتۇ. ئاخىرى پادىشاھ قاسىمنىڭ پىكرىگە ماقۇل بوپتۇ، ئۇنىڭ ساپ نىيىتىگە، يۈكسەك ئەقىل - پاراسىتىگە زوقلىنىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، توي قىلغىلى ئالتە ئاي بوپتۇ. قاسىم ئانىسى ۋە مەلىكىنى ئىنتايىن سېغىنىپتۇ. بىر كۈنى قاسىم گۈلسارەمگە مەسلىھەت سېلىپ:

— مەن ئۆيدىن چىققىلى ئۇزۇن بولدى، ئانامنى بەكمۇ سېغىندىم. مەنغۇ ئاتىڭىزنىڭ دۆلىتىدە غەم - غۇسسىسىز ئۆتۈۋاتىمەن. لېكىن، بىچارە ئانام چۈشۈمگە

تولا كىرىدۇ. شاھ ئاتمىزغا ئىلتىماسىمنى يەتكۈزۈپ بىزنىڭ يۇرتىمىزغا بېرىشقا ئىجازەت ئالسىڭىز، ــ دەپتۇ. مەلىكە گۈلسارە قاسىمنىڭ ئىلتىماسىنى ئاتىسىغا يەتكۈزۈپتۇ. شاھ ماقۇل بوپتۇ. سەپەر تەييارلىقى باشلىنىپتۇ. بەش يۈز نۆكەر، يۈز كېنىزەك، يۈز قېچىر مال ـ دۇنيا راسلىتىپتۇ. پادىشاھ بىلەن خانىش ئۇلارنى كۆزى قىيمىغان ھالدا كۆپ دۇئالار بىلەن يولغا ساپتۇ. ئۇلار بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ، ھېلىقى قۇدۇق بويىغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇ يەردە بىر ئۆستەڭ سۇ داۋاملىق ئېقىقلىق تۇرغۇدەك. جەزىرىنىڭ قىياپىتى ئۆزگەرگەن، نۇرغۇن ئادەملەر كېلىپ ئولتۇراقلاشقانىكەن. قاسىم بىلەن مەلىكە ئىككىسى ئۇ يەردە بىر ئاخشام قونغاندىن كېيىن يەنە يولغا راۋان بوپتۇ. قاسىم يول بويى ئاجىزلارغا خەير ـ ساخاۋەت قىلىپ مېڭىپتۇ. ئۇلار نەچچە كۈن يول يۈرۈپ ئۆزلىرىنىڭ ماكانىغا يېتىپ كەپتۇ. قاسىم بۇ يەرلەرنى تونۇيالماي قاپتۇ. قارىسا، بۇ يەردە يېڭى بىر شەھەر بەرپا بولغان، شەھەرنىڭ ھەشەمەتلىك بىنالىرى كۆزلەرنى قاماشتۇرىدىكەن، سودا ـ تىجارەتلىرى ئىنتايىن جانلانغان، ئادەملىرى خۇشال ـ خۇرام ئىكەن. قاسىم مەلىكە نۇرجامالدىن چەكسىز سۆيۈنۈپتۇ ۋە چەكسىز سېغىنىپتۇ.

ئەمدى گەپنى پادىشاھ «يىگىت» تىن ئاڭلايلى:

پادىشاھ «يىگىت» دىلئارامنى ئېلىپ يۇرتىغا قايتىپ كەپتۇ. بىر كۈنى كەچتە ياساۋۇللار ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ شۇنداق مەلۇمات بېرىپتۇ:

ــ ھۆرمەتلىك پادىشاھىمىز، جانابلىرى سەپەرگە ئەۋەتكەن كىشى سەپەرنى تۈگىتىپ قايتىپتۇ، ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلىدىكەن. ئۇنىڭ نۇرغۇن نۆكەرلىرى ۋە باشقا مال ـ دۇنيالىرى بار ئىكەن.

خەۋەرنى ئاڭلىغان پادىشاھ «يىگىت»:

ــ نۆكەرلىرىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇڭلار، ئۇ كىشىنى ئۇچىنچى دەرۋازىدىكى مېھمانخانىغا ئېلىپ كىرىڭلار! ــ دەپتۇ ـ دە، ئۆزى ھۇجرىسىغا كىرىپ كېتىپ ئەرىنچە شاھلىق لىباسىنى سېلىپ ئەسلىدىكى سىياقىغا يېنىپتۇ. «ھەيھات!» بىر پەرى پەيكار، ئاي يۈزلۈك گۈزەل بوپتۇكى، ئوردا گويا قۇياش نۇرىغا چۆمۈلۈپتۇ. دىلئارام-مۇ جابدۇنۇپتۇ. كېنىزەكلەر ئوتتۇرىسىدا ئىككى مەلىكە خۇددى جەننەتنىڭ ھۆرلىرىدەك مېڭىشىپتۇ. قاسىم مەلىكىنىڭ ئالدىغا ئېھتىرام بىلەن كەپتۇ. نۇرجامال پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن سېغىنغان دىلدارىغا ئېگىلىپ تەزىم قىپتۇ. مەلىكە شېرىن سۆزلەنلىك بىلەن يىگىتىدىن ئېسەنلىك سوراپتۇ، يىگىتنىڭ ۋۇجۇدىغا ھارارەت بېرىپتۇ. قاسىم ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلىنىپتۇ. ئۇ ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىۋېتىپ بىر نەرسە ئۇنتۇلۇپ قالغاندەك كەينىگە قارايتۇ. مەلىكە بۇنى كۆرۈپ:

— ئارقىدا بىرىكىم بارمىدى؟ نۆكەرلەر ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇلدى، — دەپتۇ.

— يوقسۇ مەلىكەم، ئۆزلىرىگە كېنىزەك ئالغاچ كەلگەنىدىم، — دەپتۇ. قاسىم گۇلسارەمنى تونۇشتۇرۇپتۇ. مېھمانلار ئازادە ھۇجرىغا باشلىنىپ زىياپەت باشلىنىپتۇ. مېھمانلار بىلەن ساھىبخانىلار غىزادىن كېيىن ئازادە ئولتۇرۇپ سۆھبەت قىلىشىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەن مەلىكە سۇلتانقۇلغا پۇتۇن خالايىقنى يىغىشقا تاپشۇرۇپتۇ. پۇقرالار دېگەن قەرەلدە توپ - توپ بولۇپ مەيدانغا ئېقىپ كېلىشىپتۇ. پادىشاھ «يىگىت» كاتتا بېزەلگەن تەختىراۋاققا چىقىپتۇ ۋە خەلقىگە ئېھتىرام بىلدۇرۇپتۇ، ئاندىن:

— مەن خەلقىمگە نەچچە ۋاقىتتىن بېنىھان تۇتۇپ كەلگەن سىرىمنى ئېچىش قارارىغا كەلدىم. مەن ئەسلىدە ئايال ئىدىم. ئۆز ھەمراھىم، — دەپتۇ قاسىمنى كۆرسىتىپ، — يېنىمدا بولمىغانلىق تۈپەيلىدىن ۋاقتىنچە ئاياللىق سالاھىيىتىمنى يوشۇردۇم. ھازىر ئۆز جۈپتۈم قايتىپ كەلدى. ئۇ مۇشۇ يەرنىڭ ئەسلىدىكى ئىگىسى، پادىشاھلىقنى بۇگۈندىن باشلاپ ئۇنىڭغا ئۆتۈنۈمەن.

مەلىكە نۇرجامال بېشىدىكى تاج ۋە ئۇستىدىكى شاھانە لىباسنى قاسىمغا كىيدۈرۈپتۇ. خەلق قاسىمنى مۇبارەكلەپتۇ. بۇ ئەھۋاللارنى كۆرگەن ھەنىپىخان ئانا چەكسىز شادلىققا چۆمۈپتۇ.

قاسىم شاھلىق تەختىگە ئولتۇرۇپ ئادىللىق بىلەن يۇرت سوراشقا باشلاپتۇ. ئاردىن بىرقانچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن نۇرجامال قاسىمغا:

— ئاتامدىن ئايرىلغىلى ئۇزۇن يىللار بولدى، ئۇلارنى بەك سېغىندىم، شۇڭا شاھ ئاتىمىزنى ئاباتلىقمىزغا چاقىرتساقمىكىن، — دەپتۇ.

— مېنىڭ خىيالىمۇ شۇنداق ئىدى، — دەپتۇ قاسىم.

شاھانە تەكلىپنامە يېزىلىپتۇ، قىرىق قېچىر سوۋغات تەييارلىنىپتۇ. سۇلتانقۇل باشلىق بىر توپ كىشىلەر مەھمۇد شاھنىڭ شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار ئۇچىنچى كۈنى قىيام ۋاقتىدا شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. شاھ بۇ تاسادىپىي ئەلچىلەرنى قوبۇل قىپتۇ. سۇلتانقۇل تەكلىپنامىنى شاھقا سۇنۇپتۇ. مەھمۇد شاھ ئامراق قىزدىن ئايرىلغاندىن بۇيان كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭ جۇدالىقىدا ھەسرەت چېكىدىكەن، يىغلايدىكەن. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ۋەزىر - ۋۇزرالىرى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، قىزلىرىنىڭ دەردىدە كېچە - كۈندۈز غەم - ھەسرەت چېكىپ مۇبارەك چىرايلىرىمۇ سارغىيىپ كەتتى. سەيلە - سایاھەت قىلىپ كۆڭۈللىرىنى ئېچىپ كەلگەنلىرى سالامەتلىكلىرى ئۈچۈن ئىنتايىن پايدىلىق. شۇڭا، بۇ تەكلىپنامىنى ئەۋەتكەن پادىشاھنىڭ يۇرتىغا بېرىپ كەلسىلە، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. مەھمۇد شاھ بۇ مەسلىھەتنى قوبۇل كۆرۈپتۇ.

مەھمۇد شاھ يولغا چىقىپتۇ. مېھمانلار يول بويى مىسلىسىز ئىززەت بىلەن كۈ-تۈۋىلىنىپتۇ. شاھ ئاخىرى نۇرجامالنىڭ شەھىرىگە كەپتۇ. نۆكەرلەر كوچا - كو-چىلاردا ھۆرمەت بىلەن تۇرۇپتۇ. مېھمانلار ئېسىل ھۇجرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپتۇ. ئار-قىدىن زىياپەت باشلىنىپتۇ.

— ھۆرمەتلىك شاھ ئاتا، — دەپ ئۆزىنى ئاشكارىلاپتۇ مەلىكە نۇرجامال زىياپەت-تە يۈزىدىكى ياغلىقىنى ئېلىۋېتىپ، — پېقىر بولسام سىلىنىڭ قىزلىرى نۇرجامال بولىمەن. ئۆزلىرىدىن كۆپ ئەپۇ تىلەيمەن، ئۆز ۋاقتىدا مۇبارەك دىللىرىنى رەنجەت-تىم. سىلى مېنى نىكاھ قىلىپ قويغان ھېلىقى مېيىپ يىگىت ئاللانىڭ ئىلتىپاتى، ئاندىن قالسا پېقىر قىزلىرىنىڭ ئاز - تولا سەۋەبكارلىقى بىلەن ساقىيىپ، ھازىر ئاباتلىقىمىزنىڭ يېتەكچىسى بولۇۋاتىدۇ. مانا بۇ قەمەر شاھنىڭ قىزى دىلئارام بولە-دۇ، بۇ قىز ھېكىم شاھنىڭ قىزى گۈلسارەم، مانا بۇ مېنىڭ قېيىنئانام.

— ئاھ قىزىم، — دەپ ھوشىدىن كېتىپتۇ پادىشاھ. نۇرجامال دەرھال دادىسىنى يۆلەپتۇ. پادىشاھ بىر پەستىن كېيىن ھوشىغا كەپتۇ.

— مەرھەمەتلىك دادا، — دەپ يەنە سۆز باشلاپتۇ نۇرجامال، — ئۆتكەن ئىشلار ئۆتۈپ كەتتى. خۇدا بىزنى مۇشۇنداق بەختلىك ھالدا كۆرۈشۈشكە نېسىپ قىلدى. بىز ھەممىمىز ئۆزلىرىنى بەك سېغىنىدۇق، كېچە - كۈندۈز ياد قىلدۇق. دىدارلىرىغا مۇشەررەپ بولۇش ئارزۇسىدا پۈتۈن قان - تەرىمنى سەرپ قىلىپ «ئەرنى ئەر قىلغاز-مۇ خوتۇن، ئەرنى يەر قىلغانمۇ خوتۇن» دېگەن ھېكمەتلىك ئەمەلنى ئورۇنلاشقا تە-رىشچانلىق كۆرسەتتىم. مەرھەمەتلىك دادا، ئەيىبكە بۇيرۇمىغايلا.

پادىشاھ قىزى نۇرجامالنى قۇچاقلاپ يىغلاپ كېتىپتۇ، كۆڭلىدىكى قايغۇ - ھەسرەتلەر تامام كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى قىلغان ئىشلىرىغا قاتتىق پۇشايمان قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئارىدىن بىر ئاي ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى شاھ قىزىنى ۋە كۈيۈ ئوغلىنى چاقىرىپ دەپتۇ:

— بالىلىرىم، خۇشاللىقىمنى تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرەلمەيمەن، سىلەرنىڭ دۆ-لىتىڭلاردا بەكمۇ ئازادە، خۇشال - خۇرام بىر ئايىنى ئۆتكۈزدۇم. كۆڭلۈمنىڭ ئىنتە-زارلىقى قاندى، سىلەرنى كۆرۈپ بىر ئۆمۈر خاتىرجەملىككە ئېرىشتىم. ئوردىنىڭ ئىشلىرى ئەمدى مېنى تەقەززا قىلمۇاتىدۇ. ئېغىر كۆرمىسەڭلار مېنى ئۈزىتىپ قو-يۇڭلار.

— مەرھەمەتلىك دادا، — دەپتۇ نۇرجامال، — ئۆزلىرى بىلەن يەنە بىر مەسلە-ھەت قىلىشىدىغان ئىشىمىز بار. ئۆزلىرىگە ئېيتىپ بەرگىنىمدەك دىلئارام مەن بىلەن كەلدى. گۈلسارەم كۈيۈئوغۇللىرى بىلەن كەلدى. ئۇچ پادىشاھنىڭ ئامراق ئۇچ مەلە-

كىسى بىر يەرگە جەم بولدۇق. زۆرۈرىيەت تۈپەيلىدىن شۇنداق بولدى. دىلئارامنى قو-
بۇل قىلىشتا پېقىرلىرى جانجىگەر ئاكامنى كۆزدە تۇتقانىدىم، چۈنكى بىچارە ئاكام
مېنىڭ جۇدالىقىمدا تا ھازىرغىچە نىكاھلانماپتۇ. گۈلسارەمنى بولسا لەشكىرىي سەردا-
رىمىز سۈلتانقۇلغا نىكاھلىساق. ئەگەر مېنىڭ تويۇمنى قايتا قىلىپ بېرىمەن دېگەن
ئۇمىدلىرى بولسا مۇشۇ تويلار بىلەن بىرلىكتە قىلساقمۇ بولىدۇ.

پادىشاھ خۇشاللىق بىلەن ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ ۋە ئۆزى دەرھال قايتىپ تەييار-
لىقلارنى قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

مەلىكە يۈز قېچىر جاۋاھىرات سوۋغا قىپتۇ، تۆت يۈز نۆكەرنى بىللە ماڭدۇرۇپ-
تۇ. شاھ ئوردىسىغا يېتىپ كېلىپ مۇلازىملارنى يىغىپ ئۇلارنى قىرىق كۈنلۈك تۇي
تەييارلىقىغا تۇتۇش قىلىشنى تاپىلاپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي كاتتا تۇي مەرىكىسى باشلا-
نىپتۇ. نەغمە ـ ناۋا، داغدۇغىلار ئۈزۈلمەي قىرىق كۈن داۋاملىشىپتۇ. تويدىن كېيىن
ھەممەيلەن ئۆز جايلىرىغا راۋان بولۇشۇپتۇ.

ۋاقتى ـ سائىتى يېتىپ مەلىكە نۇرجامال ئاپپاق، بۇدرۇق بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ.
ئۇنىڭغا «بەختى ئابات» دەپ ئىسىم قويۇپتۇ.

ئاڭلىساق شاھزادە بەختى ئابات ئاتا ـ ئانىسىدىن كېيىن تەختكە ئولتۇرۇپتۇ،
ئاتا ـ ئانىسى بەرپا قىلغان ئاباتلىقنى مىسلىسىز گۈللەندۈرۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئەيسا ياسىن**. ئەر، ئۇيغۇر، 75 ياش، خىزمەت-
چى، خوتەن شەھەرلىك چارۋا مال دوختۇرخانا-
سىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مەتقاسىم ئەكرەم** (1947). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي
تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، خوتەن
ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش ـ رەت-
لەش ئىشخانىسىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1992

«خوتەن شەھەر خەلق چۆچەكلىرى»، 1994

ئىلىم - ھېكمەتنىڭ خاسىيىتى

ۋۆتكەن زاماندا مەلۇم بىر شەھەردە بىر كەمبەغەل كىشى ئۆتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئانىسىدىن كىچىك يېتىم قالغان شەمشىدىن ئىسىملىك ئارزۇلۇق بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. بۇ كىشى شەمشىدىننى بىلىملىك، ئەقىللىك ئادەم قىلىپ يېتىشتۇرۇش مەقسىتىدە بايلارغا كېچە - كۈندۈز چاكار بولۇپ ئىشلەپ پۇل توپلايدىكەن. شەمشىدىن يەتتە ياشقا كىرگەندە دادىسى ئۇنى مەكتەپكە بېرىپتۇ. شەمشىدىن زېرەك، ئەقىللىك بالا بولغاچقا مەكتەپكە كىرگەن كۈنىدىن باشلاپ ئۇستازلىرى ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ غەمخورلۇقىغا ئېرىشىپتۇ، باشقا ساۋاقداشلىرىغا قارىغاندا بەكمۇ تىرىشىپ ئوقۇپتۇ. شەمشىدىن بىر كۈنى ئەنقەر، ئىبراھىم ئىسىملىك دوستلىرى بىلەن بازارغا چىقىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، كوچىنىڭ دوقمۇشىدا نۇرغۇن ئادەملەر تامغا چاپلانغان بىر ئېلاننى ئوقۇۋاتقۇدەك. بۇلار ئادەملەر ئارىسىدا قىستىلىپ يۈرۈپ ئېلاننى ئوقۇپتۇ. ئېلاندا «كىم بەش يۈز تىللا تاپشۇرسا ھېساباتچىلىق ئۆگىتىپ قويۇلىدۇ» دېيىلگەنىكەن. شەمشىدىن ئىككى ساۋاقدىشىغا:

— بىز ھېسابچىلىقنى ئۆگەنسەك قانداق؟ — دەپ مەسلىھەت سالىتۇ.

— تۆلەيدىغان پۇلىمىز يوق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەنقەر. ئىبراھىممۇ شۇنداق دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ شەمشىدىن، — مەن ئوقۇي، سىلەر مەكتىپىڭلارغا كېتىۋېرىڭلار، — دەپ قويۇپ ئۆيىگە كېتىپتۇ.

شەمشىدىن ئۆيىگە بېرىپ، كوچىدا كۆرگەن ئېلانىنىڭ مەزمۇنىنى دادىسىغا دەپ بېرىپتۇ ۋە ھېسابچىلىقنى ئۆگىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. دادىسى شەمشىدىنىڭ ئۆگىنىش ئارزۇسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان تىرىشىپ - تىرمىشىپ تاپقان پۇلىدىن بەش يۈز تىللا بېرىپتۇ. شەمشىدىن بەش يۈز تىللانى ئېلىپ بېرىپ تاپشۇرۇپتۇ. ئۆگىنىش بىر يىل داۋام قىپتۇ. بىر يىل ئىچىدە شەمشىدىن تىرىشىپ ئۆگىنىپ ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇشنى تۈگىتىپتۇ. ئوقۇشنى تۈگىتىپ ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن دادىسىغا ھەمكارلىشىپ كىشىلەرنىڭ ئۆيىدە چاكار ئىشلەپتۇ.

بىر كۈنى شەمشىدىن كوچا ئايلىنىش ئۈچۈن بازارغا چىقىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بازار دوقمۇشىدا نۇرغۇن ئادەملەر بىر ئېلاننى ئوقۇۋاتقۇدەك. شەمشىدىنمۇ بېرىپ ئېلاننى ئوقۇپتۇ. ئېلاندا «ھېكمەتلىك ئەينەكنىڭ سىرى ئۆگىتىلىدۇ. ئۆگىنىشنى خا-

لىغۇچىلار بەش يۈز تىللا تاپشۇرىدۇ» دېيىلگەنىكەن.

شەمشىدىن «بىچارە دادام مېنى بېقىش ئۈچۈن جاپا چېكىپ بايلارغا ئىشلەۋاتىدۇ. ھېسابچىلىقنى ئۆگىنىش ئۈچۈن بەش يۈز تىللا تۆلىدى. بۇ ھېكمەتنى ئۆگىنەي دەپ سەم نەدىمۇ پۇل بولسۇن» دەپ، كۆڭلى يېرىم بولۇپ ئۆيگە يېتىپ كەپتۇ. دادىسى شەمشىدىنىڭ روھىي ھالىتىنى كۆرۈپ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى سوراپتۇ. شەمشىدىن شەھەرگە چاپلانغان ئېلاننىڭ مەزمۇنىنى دادىسىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. دادىسى قاتتىق ئويلىنىشتىن كېيىن:

— خەير، بوپتۇ، ئۆگەنگىن، مەن كىشىلەردىن پۇل سوراپ كۆرەي، — دەپ شەمشىدىنىنى خاتىرجەم قىپتۇ.

ئەتىسى دادىسى بەش يۈز تىللانى شەمشىدىنگە تۇتقۇزۇپ ماڭغۇزۇپتۇ. شەمشىدىن مەكتەپكە بېرىپ پۈلنى تاپشۇرۇپ ئۆگىنىشكە كىرىشىپتۇ. ئوقۇغاندىمۇ شۇنداق تىرىشىپ ئوقۇپتۇكى، ئۇستازلىرى، ساۋاقداشلىرىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. بىر يىلدىن كېيىن ياخشى نەتىجە بىلەن ئوقۇشنى پۈتكۈزۈپ بىر دانە ھېكمەتلىك ئەينەكنى ئېلىپ ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، بىر كۈنى شەمشىدىن بازارغا چىقىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بازار دوقمۇشىدا يەنە نۇرغۇن ئادەملەر ئېلان ئوقۇۋاتقۇدەك. بېرىپ ئېلانىنى ئوقۇغۇدەك بولسا، ئېلاندا «ھەرخىل سازلارنى چېلىشنى ئۆگىتىمىز، ئىختىيار قىلغانلار ئۆزىنى مەلۇم قىلسۇن، ھەققى بەش يۈز تىللا» دېيىلگەنىكەن. بۇ ئېلانىنى كۆرگەن شەمشىدىنىڭ روھى تېخىمۇ چۈشۈپ كېتىپ ئۆيگە يېنىپ كەپتۇ. دادىسى تاماق بەرسىمۇ يېمەپتۇ، گەپ قىلسا گەپكە جاۋاب بەرمەپتۇ ھەم بىر كېچە كۆز يۇمماپتۇ. بۇنىڭدىن ئەنسىرىگەن دادىسى شەمشىدىندىن نېمە ئەھۋال بولغانلىقىنى سوراپتۇ. شەمشىدىن ئىلاجسىز كوچىدا كۆرگەن ئېلانىنىڭ مەزمۇنىنى دادىسىغا سۆزلەپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ ھەرخىل سازلارنى چېلىشنى ئۆگىنىپ باققۇسى بارلىقىنى ئېيتىپتۇ. دادىسى:

— ئەي جېنىم ئوغلۇم، سېنىڭ مېنىڭدىن كېيىن قېلىپ بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە لازىم بولىدۇ، دەپ سېنىڭدىن سىر ساقلاپ، يېرىم ئۆمۈر ئىشلەپ تاپقان بىرمىڭ بەش يۈز تىللا پۈلنى يەرگە كۆمۈپ ساقلىغانىدىم، ئىككى قېتىملىق ئۈچۈن مىڭ تىللا كەتتى. بوپتۇ، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، جاپا تارتسامۇ بۇ كۈنلەر ئۆتۈپ كېتىدۇ، — دەپ ئاخىرىدا قېپقالغان بەش يۈز تىللانى شەمشىدىنگە تۇتقۇزۇپ ماڭغۇزۇپتۇ. شەمشىدىن تىرىشىپ ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن بىر يىل ئىچىدە ھەرخىل

سازلارنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ چالالايدىغان، ئۇنىڭ چالغان سازلىرىنى ئاڭلىغان ئادەم - ئىنسان، ئۇچار قۇشلار بىھوش بولۇپ كېتىدىغان ماھىر سازەندە بولۇپ يېتىشىپ چىقىپتۇ.

بىر كۈنى شەمشىدىن روھى چۈشۈك ھالدا بازار ئايلىنىپ كېتىۋاتسا، بىر توپ ئادەم تامغا چاپلاپ قويغان بىر ئېلاننى ئوقۇۋاتقۇدەك. شەمشىدىن كۆڭلىدە «ئۇچ قېتىم دادامنىڭ ئاران تەستە يىغىپ توپلىغان پۇللىرىنى سەرپ قىلىپ ئوقۇپتىمەن، ئوقۇغىنىم ئەسقاتمىدى، بۇ ئېلاننى كۆرۈپ نېمىمۇ قىلارمەن، ئوقۇمايلا قويساي» دەپ كەينىگە يېنىپ بولۇپ، بوپتۇ، ئوقۇپ باقسام باقاي، دەپ قايتىپ كېلىپ ئېلاننى ئوقۇپتۇ. ئېلانغا قارىغۇدەك بولسا، بۇ شەھەرگە مىسىر شەھىرىدىن كەلگەن بىر كارۋان بېشىنىڭ ھېساباتقا ئۇستا بىر ئادەم ئالىدىغانلىق توغرىسىدىكى ئېلان ئىكەن.

ئېلاننى كۆرگەن شەمشىدىن ئىنتايىن خۇش بوپتۇ - دە، دەرھال مىسىر شەھىرىدىن كەلگەن كارۋان بېشىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. كارۋان بېشى:

— سەن نېمە ئىش قىلالايسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. شەمشىدىن:

— مەن ھەرقانداق ھېسابات ئىشلىرىنى قىلالايمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. كارۋان بېشى:

— ئۇنداق بولسا، بىزنىڭ تۆت مىڭ سەككىز يۈز تۆگىلىك يۈكىمىز بار، بۇنى ساتساق قانچە پۇل بولىدۇ؟ پايدىسى قانچىلىك بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ۋە مالالارنىڭ تۇر - خىلىنى، ئېلىش - سېتىش باھالىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. شەمشىدىن بىردەم-نىڭ ئېچىدە تۆت مىڭ سەككىز يۈز تۆگىلىك يۈكنىڭ ھېساباتىنى ۋە پايدىسىنى چىقىرىپ بېرىپتۇ.

بۇنى كۆرگەن كارۋان بېشى كۆڭلىدە ئاپىرىن ئوقۇپ، شەمشىدىننى ھېسابچىلىققا ئېلىپ قاپتۇ ھەم بىر يىللىق ئىش ھەققى ئۈچۈن بىر مىڭ بەش يۈز تىللا پۇلنى شەمشىدىنگە تۇتقۇزۇپ، ئەتىسى يولغا چىقماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. شەمشىدىن:

— مېنىڭ بىر قېرى دادام بار، مېنىڭدىن باشقا ھېچ نېمىسى يوق، دادامنىڭ قېشىغا بېرىپ رازىلىق ئېلىپ كېلەي، — دەپتۇ كارۋان بېشىغا. كارۋان بېشى رۇخسەت بېرىپتۇ.

شەمشىدىن ئۆيىگە بېرىپ بولغان ئەھۋالنى دادىسىغا ئېيتىپتۇ. دادىسى شەمشىدىنىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەپتۇ. شەمشىدىن:

— ئەي مېھرىبان دادا، ئۇچ يىل ئوقۇيمەن دەپ سىزگە نۇرغۇن چىقىم قىلدۇرۇدۇم. ئەمدى ئوقۇشنىڭ راھىتىنى كۆرىدىغان ۋاقىت كەپتۇ. راھەت كۆرىدىغان چاغدا

نېمىشقا ئۇنىمايسىز؟ بېرىشقا رۇخسەت قىلىڭ، خۇدا ئامان قىلسا پات - يېقىندا كۆرۈشىمىز، — دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ ھەم كارۋان بېشى بەرگەن بىر مىڭ بەش يۈز تىللانى دادىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. دادىسى ئىلاجسىز شەمشىدىنگە رۇخسەت قىپتۇ.

كارۋانلار دېگەن قارار بويىچە ئەتىسى يولغا چىقىپتۇ. بۇلار بىرنەچچە كېچە - كۈندۈز يول مېڭىپ، ماڭغاندىمۇ مول مېڭىپ، بىر قۇملۇق بايابانغا يېتىپ كەپتۇ. ئىچىدىغان سۇلىرى تۈگەپتۇ. ئادەم ۋە تۆگىلىرى ئۇسسۇزلۇقتىن چاڭقاشقا باشلاپتۇ. شەمشىدىنمۇ ئۇسسۇزلۇقتىن قاتتىق بىئارام بوپتۇ. ئەتراپقا قارىسا، ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلگەن ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئۇستىخانلىرى ساينىڭ تېشىدەك ياتقۇدەك. كارۋان بېشىمۇ بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ قاتتىق ئەنسىرەشكە باشلاپتۇ ۋە ئىككى ئادەمنى سۇ تېپىپ ئەكېلىشكە بۇيرۇپتۇ. لېكىن، بۇلار شۇ كەتكىنىچە قايتىپ كەلمەپتۇ. مۇشۇنداق بىر خەتەرلىك ئەھۋالدا شەمشىدىن ئېلىۋالغان ھېكمەتلىك ئەينىكى بىلەن ئەتراپقا قارىغانىكەن، بىر يەردە قۇدۇقنى كۆرۈپتۇ.

— مۇشۇ يەردىن ئازراق ماڭساق قۇدۇق بار يەرگە بارغۇدەكمىز، — دەپتۇ شەمشىدىن كارۋان بېشىغا.

بۇلار بۇ يەردىن قوزغىلىپ ئۇزۇنغا قالماي قۇدۇق بار يەرگە كەپتۇ. قۇدۇققا قارىسا، ئاغزى تاش بىلەن مەھكەم ئېتىلگەنىكەن. كارۋانلار قۇدۇق ئاغزىدىكى تاشنى ئېلىۋېتىپ قارىسا، قۇدۇق چوڭقۇر بولۇپ سۇنىڭ بار - يوقلۇقىنى بىلگىلى بولماپتۇ. كارۋان بېشى:

— قۇدۇققا قايسىڭلار چۈشۈپ قاراپ باقمىسىلەر؟ — دەپتۇ ئەتراپتا تۇرغانلارغا. قۇدۇققا چۈشۈشتىن قورقۇپ، بۇ گەپكە ھېچقايسىسى جاۋاب بەرمەپتۇ. شەمشىدىن:

— قۇدۇققا مەن چۈشۈپ باقاي، — دەپتۇ.

شەمشىدىن ئارغامچا بىلەن بېلىنى باغلاپ قۇدۇق ئىچىگە چۈشۈپ سۇنىڭ بارلىقىنى خەۋەر قىپتۇ.

كارۋانلار ئارغامچىغا چېلەكنى باغلاپ قۇدۇق ئىچىگە چۈشۈرۈپتۇ. شەمشىدىن سۇ ئالاي دەپ چېلەكنى شۇنداق سۇغا سالغانىكەن، سۇ ئاستىدا ھەددى - ھېسابسىز ئالتۇن - كۈمۈش، ئۇنچە - مارجانلار تۇرغۇدەك. چېلەككە سۇنى توشقۇزۇپ قۇدۇق بېشىغا چىقىرىپ بېرىپتۇ. ئادەملەر، تۆگىلەر تەشنالىقتا قېنىپتۇ ۋە قاپاق - قاچىلىرىغا سۇ قاچىلاپتۇ. كارۋان بېشى شەمشىدىننى قۇدۇقتىن تارتىۋېلىش ئۈچۈن چېلەكنى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم چۈشۈرۈپتۇ. شەمشىدىن چېلەككە ئالتۇن - كۈمۈش، ئۇنچە - مارجانلارنى ساپتۇ. كارۋان بېشى چېلەكنى تارتىپ قارىغۇدەك بولسا، چې-

لەكتە ئالتۇن - كۈموش تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن كارۋان بەشى ھەيران قېلىپ، خۇشاللىقىدىن ھوشىدىن كەتكىلى تاس قاپتۇ ۋە ئالتۇن - كۈموشلەرنى قويماي چىقىرىشنى بۇيرۇپتۇ. شەھىدىن كارۋان بېشىنىڭ دېگىنى بويىچە ئالتۇن - كۈموش-لەرنىڭ ھەممىسىنى چىقىرىپ بېرىپتۇ. قۇدۇقتا ئالتۇن - كۈموشلەرنىڭ تۈگىگەنلە-كىنى بىلگەن كارۋان بېشىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، شەھىدىننى قۇدۇق ئىچىدە قالدۇ-رۇپ، قۇدۇقنىڭ ئاغزىنى مەھكەم ئېتىۋېتىپ يولىغا راۋان بوپتۇ.

بۇلار ئۆز يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ تۇرسۇن، گەپنى شەھىدىندىن ئاڭلايلى:

شەھىدىن ئۆزىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئۆلۈم خەۋپىنى، كارۋان بېشىنىڭ ۋاپاسىز-لىقىنى، دادىسىنىڭ قايسى كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، خۇدادىن مەدەت تىلەپ ئۇچ كېچە - كۈندۈز قۇدۇق ئىچىدە تۇرۇپتۇ. تۆتىنچى كۈنى قۇدۇق ئىچىگە سىن-چىلاپ قارىغۇدەك بولسا، قۇدۇقنىڭ بىر بۇلۇڭ تەرىپىدىن ئۆڭكۇر كۆرۈنۈپتۇ. ئۆڭ-كۇرنى كۆرگەن شەھىدىن «تىرىك تۇرۇپ ئۆلگۈچە ھەرىكەت قىلىپ ئۆلگەن ياخشى، ئۆڭكۇرگە كىرىپ باقاي، خۇدا ئامان قىلسا بۇ يەردىن قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتەرمەن» دەپ ئۆڭكۇر ئىچىگە كىرىپ خېلى ئۇزۇن مېڭىپتۇ. بىر چاغدا بىر دەرۋازا كۆرۈنۈپ-تۇ. دەرۋازىدىن شۇنداق ئاتلاپتىكەن، بىر چارباغقا كىرىپ قاپتۇ. باغدا رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلغان، بۇلبۇللار سايراۋاتقان، ھەرخىل مېۋىلەر پىشىپ كەتكەن، گۈللەر ئىچىدە ئالتۇندىن سېلىنغان ئۆي، ئۆينىڭ ئالدىدىكى سۇپىدا ئالتۇن تەخت تۇرغان. لېكىن، بىرمۇ ئادەم يوق تۇرغۇدەك. شەھىدىن بۇ مۆجىزاتنى كۆرۈپ، بىر تەرەپتىن ھەيران بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن سەل قورقۇپتۇ.

ئۇ «ئادەمگە بىر ياشتىمۇ بىر ئۆلۈم، يۇز ياشتىمۇ بىر ئۆلۈم. خۇدا ئۆمرۈمنى بەرسە ھايات قالارمەن، بولمىسا مۇشۇ يەردە ئۆلۈپ تۈگەرمەن» دەپ ئويلاپ ھېلىقى ئالتۇن ئۆيگە كىرسە، تامغا ئېسىقلىق، ئادەمنىڭ كۆزلىرىنى چاقنىتىپ نۇر چېچىپ تۇرغان بىر راۋابقا كۆزى چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن شەھىدىنىڭ كۆڭلى سۆيۈنۈپ، راۋابنى قولىغا ئېلىپ شۇنداق بىر چالغانىكەن، راۋابنىڭ ئۈنىنى ئاڭلىغان بۇلبۇللار سايرىشىنى توختىتىپ راۋابنىڭ قۇلىقىغا قونۇشۇپتۇ.

ئەسلىدە بۇ يەر دۇنيا ئىكەن. سىرتقا كەتكەن دۇنيا - پەرىلەرمۇ را-ۋابنىڭ ئۈنىنى ئاڭلاپ يېتىپ كېلىپ بىھوش بولۇشۇپتۇ. شەھىدىن پۈتۈن ئەس - يادى بىلەن راۋاب چالغانلىقى ئۈچۈن ئەتراپتىكى دۇنيالەرنى كۆرمەپتۇ. بىر چاغدىن كېيىن راۋاب چېلىشنى توختىتىپ يېنىغا قارىسا، بىھوش بولۇپ يېتىپ كەتكەن دۇ-نيا - پەرىلەر تۇرغۇدەك. شەھىدىن ئىنتايىن قورقۇپ كېتىپتۇ.

بىر هازادىن كېيىن دۇنيا پادىشاهى هوشىغا كېلىپ:

ــ سەن ئادەمزاتمۇ ياكى دۇە ـ پەرىمۇ؟ ئادەم بولساڭ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شەمشىدىن دۇە پادىشاهىغا بېشىدىن ئۆتكەن بارلىق كە-چۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇنىڭغىچە بىهوش ياتقان دۇە ـ پەرىلەرمۇ هوشىغا كېلىپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، شەمشىدىنىڭ سۆزىنى تىڭشاپتۇ. دۇە پادىشاهى شەمشىدىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ رەهمى كەپتۇ، ئېسىل تاۋاملار بىلەن مېهمان قىپتۇ هەم بۇ يەرنىڭ دۇنيا ماكانى ئىكەنلىكىنى، باغ ئىچىدىكى خالىغان يەرلەردە سەيلە ـ ساياهەت قىلىشىنى، مۇشۇ يەردە تۇرۇپ قېلىشىنى ئۆتۈنۈپتۇ. بۇنىڭ بىلەن شەمشىدىنىڭ كۆڭلى ئارام تېپىپتۇ. شەمشىدىن دۇە پادىشاهى دېگەندەك، باغلارنى ئەركىن ـ ئازادە سەيلە قىپتۇ، هەركۈنى دۇە پادىشاهىغا ساز چېلىپ بېرىپتۇ. دۇە پادىشاهى شەمشىدىنگە ئۆز ئادىمىدەك ئىشەنچ بىلەن قاراپتۇ. كۈنلەر، ئايلار ئۆتۈۋېرىپتۇ.

بىر كۈنى شەمشىدىن دادىسىدىن ئايرىلغىلى ئۇزۇن بولغانلىقى، دادىسىنىڭ نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقانلىقىنى خىيال قىلىپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كۆز يېشى قىلىپ، بۇ يەردىن كېتىش قارارىغا كەپتۇ ـ دە، دۇنيا پادىشاهىغا بۇ يەردىن كېتىشكە روخسەت قىلىشىنى ئىزهار قىپتۇ. دۇە پادىشاهىمۇ بۇ يىگىتنىڭ ئەقىللىك، زېرەك، ۋاپادار-لىقىغا قايىل بولۇپ، كېتىشىگە رۇخسەت قىپتۇ. ئۇ شەمشىدىندىن:

ــ سېنى قەيەرگە ئاپىرىپ قويىمىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شەمشىدىن:

ــ مېنى يەر ئۇستىگە چىقىرىپ قويساڭلار بولىدۇ، ــ دەپتۇ. دۇە پادىشاهى:

ــ بىزدىن نېمە تەلەپ قىلىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. شەمشىدىن:

ــ مەن سىلەردىن هېچقانداق نەرسە تەلەپ قىلمايمەن. دادام قېشىغا كېتىش جەريانىدا خېيىم ـ خەتەرگە يولۇقۇپ قالمىساملا بولىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

دۇە پادىشاهى بۇ تەلەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن يىگىتنىڭ سەممىي ساداقىتىگە ئاپىرىن ئوقۇپ:

ــ ئۇنداق بولسا بىر ئات، بىر دانە ئەڭگۈشتەر بېرىمەن، بۇنى ئېلىپ يولغا چىقساڭ نەگىلا بارساڭ خېيىم ـ خەتەرگە بولۇقمايسەن. بېشىڭغا كۈن چۈشكەن چاغلاردا ئەڭگۈشتەرگە قاراپ مېنى ياد ئەتسەڭ ساڭا يارەمدە بولىمەن، ــ دەپ بىر ئات، بىر دانە ئەڭگۈشتەرنى بېرىپ، شەمشىدىنىنى يەر ئۇستىگە ئاچىقىپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

شەمشىدىن دۇە پادىشاهى بىلەن خوشلىشىپ، ئاتنىڭ بېشىنى جەنۇپ تەرەپكە

قارىتىپ يۈرۈپ كېتىپتۇ. يولدا ھېچقانداق خېيىم ـ خەتەرگە يولۇقماي بىر شەھەر ـ گە يېتىپ كەپتۇ. شەمشىدىن ئاتنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

ـــ ئەي جانىۋار، مېنى بۇ يەرگە ساق ـ سالامەت يەتكۈزۈپ قويدۇڭ، ساڭا رەھ ـ مەت. ئەمدى ئۆز ماكانىڭغا كەتكەيسەن، ـــ دەپ ئاتنى قويۇپ بېرىپتۇ. ئات بىر كىشنەپتۇ ـ دە، كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

شەمشىدىن كەلگەن شەھەر شۇنداق بىر ئاۋات شەھەر ئىكەنكى، بۇ شەھەرنىڭ گۈزەللىكىنى تىل بىلەن تەسۋىرلەش قىيىن ئىكەن. شەھەرنىڭ گۈزەللىكىنى تاماشا قىلىپ يۈرۈپ بىر سارايغا چۈشۈپ، ئەتىسى كوچا ئايلانغىلى چىقسا، شەھەر خەلقى كەلكۈن سۈدەك شەھەرنىڭ سىرتىغا قاراپ يۈگۈرۈشۈپ كېتىۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن شەمشىدىن بىر قېرى بوۋايدىن:

ـــ بوۋا، بۇ ئادەملەر نېمە ئۈندىق يۈگۈرۈشۈپ ماڭىدۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. بوۋاي:

ـــ ئوغلۇم، سەن باشقا بىر تەرەپتىن كېلىپ قالغان ئوخشايسەن. شەھىرىمىزنىڭ پادىشاھى دۇنيادىن ۋىدالاشقىلى بۇگۈن ئۈچ كۈن بولدى. شەھىرىمىزدە بىر دۆلەت قۇشى بولۇپ، پادىشاھ ۋاپات بولغان كۈنى قۇشنى قويۇپ بېرىدۇ. بۇ قۇش كىمنىڭ بېشىغا قونسا، شۇ كىشى پادىشاھ بولىدۇ. بۇ قۇش ئۈچۈۋاتقىلى ئۈچ كۈن بولدى، تېخىچە ھېچكىمنىڭ بېشىغا قونمىدى. بۈلار شۇ قۇشنىڭ كىمنىڭ بېشىغا قونغانلى ـ قىنى كۆرگىلى كېتىپ بارغان ئادەملەر، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شەمشىدىن ئادەم ـ لەر قاتارىغا قوشۇلۇپ، تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن شەھەر سىرتىغا چىقىپتۇ. قارىسا، بۇ ـ ۋاي دېگەندەك بىر قۇش ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ ئايلىنىپ يۈرگۈدەك، خالايىق قولىغا بىر پارچىدىن گۆش ئېلىپ، قۇشنى «گەھ ـ گەھ» دەۋاتقۇدەك. بىر چاغدا قۇش ئاسماندىن شۇڭغۇپ چۈشۈپ شەمشىدىننىڭ بېشىغا قونۇپتۇ. شەمشىدىن قونغان قۇش ـ نى ئۈچۈرۈۋېتىپتۇ. قۇش يەنە كېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا قونۇۋاپتۇ. بۇ ئىش ئۈچ قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن، پۈتۈن شەھەر خەلقى شەمشىدىننى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ، پادىشاھلىققا تەينىلەپتۇ. يېڭى پادىشاھنىڭ شەرىپى ئۈچۈن قىرىق كېچە ـ كۈندۈز زىياپەت ئۆتكۈزۈلۈپتۇ. قىرىق بىرىنچى كۈنى شەمشىدىن شاھانە كىيىملىرىنى كىيىپ تەختتە ئولتۇرۇپ شاھلىقىنى يۈرگۈزۈشكە كىرىشىپتۇ. دەل شۇ كۈنى ھېلىقى كار ـ ۋانلارمۇ بۇ شەھەرگە سودىگەرچىلىك قىلغىلى كېلىپ قاپتۇ. ئادەت بويىچە سىرتتىن كەلگەن سودىگەرلەر پادىشاھ ھۇزۇرىغا بېرىپ، پادىشاھتىن سودا قىلىش ئۈچۈن رۇخسەت ئېلىشى كېرەك ئىكەن. كارۋان بېشى پادىشاھتىن رۇخسەت ئېلىش ئۈچۈن ئوردىغا بېرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ھېلىقى ئۆزى ياللىۋېلىپ قۇدۇق ئىچىدە قالدۇ ـ

رۇپ كەتكەن شەمشىدىن تۇرغۇدەك. شەمشىدىنمۇ كارۋان بېشىنى تونۇپتۇ ـ دە، شۇ ـ ئان كارۋان بېشىنى زىندانغا تاشلاشقا بۇيرۇق قىپتۇ. ئۇچ كۈندىن كېيىن شەھەر ئوتتۇرىسىغا دار ياستىپ، پۇتۇن شەھەر خەلقىنى يىغىپ، كارۋان بېشىنى دار ئالدىـ دا توختىتىپ قويۇپ، ئۇنىڭ پۇتۇن قىلمىشىنى ئېلان قىلىپ، دارغا ئېسىپ ئۆلتۈـ رۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شەمشىدىن ئۇچ يىل ئوقۇغان ئىلىم ـ ھېكمەتنىڭ خاسىيىتى بىلەن پادىشاھ بولۇپ، دادىسىنى يېنىغا ئەكېلىپ، شەھەرنى ئادىللىق بىلەن سوراپ، ئۆمرىنى ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **تۇردى ھاشىم**. ئەر، ئۇيغۇر، 60 ياش، باشلاۋـ غۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، دېھقان، بۇگۇر نـا ـ ھىيەسى تېرەك بازار يېزىسىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇرېھىم رەھىم**. ئەر، ئۇيغۇر، 50 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، بۇگۇر ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 8.1989

«بۇگۇر خەلق چۆچەكلىرى»، 1991

ئۈچ مىڭ تىللالىق ئۈچ سۆز

ۆتكەن زاماندا بىر باي ئادەم ئۆتكەنكەن، ئۇنىڭ بىر يالغۇز ئوغلى بار ئەكەن. دادىسى ئوغلىغا ناھايىتى ئامراق ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ «ئوغلۇم مېنىڭدىن كېيىن قالغاندا بىر كىمگە خار بولمىسۇن، بىر ھۈنەر ئۆگىتىپ قويايى» دەپ ئويلاپ، ئوغلىغا مەسلىھەت سالىدۇ.

— سودىگەرچىلىك قىلسام، — دەيدۇ ئوغلى.

دادىسى ئوغلىنى شۇ يۇرتتىكى سودىگەرلەرگە قوشۇپ مىڭ تىللا بىلەن يولغا سالىدۇ.

ھېلىقى بالا بىر نەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر ئۆتەڭگە كەيدۇ. بۇ ئۆتەڭدىكى سارايغا ئالدىدا بىر قېرى بوۋاي ئولتۇرغانكەن، ئۇ بالىدىن:

— ئوغلۇم، نەگە بارىسەن؟ — دەپ سورايدۇ.

— ئاتام بەرگەن مىڭ تىللا بىلەن سودىگەرچىلىك قىلىش ئۈچۈن باشقا يۇرتقا كېتىپ بارىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىدۇ ھېلىقى بالا.

— ئۇنداق بولسا، — دەيدۇ بوۋاي، — مېنىڭ بىر ھېكمەتلىك سۆزۈم بار، مىڭ تىللاغا ساتىمەن، شۇنى ئالغىن، مال ـ دۇنيا تېپىلىدۇ.

بالا «مۇشۇ بوۋاينىڭ ھېكمەتلىك سۆزىنى ئېلىپ ئەقلىمنى ئاشۇراي» دەپ ئويلاپ مىڭ تىللانى بېرىدۇ. بوۋاي مىڭ تىللانى ئېلىپ:

— بالام، يولۇڭنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقىنى يەڭگەن باتۇر، — دەيدۇ.

بالا بۇ سۆزنى ئېلىپ، سودىگەرلەردىن ئايرىلىپ، مېنىڭ سودام تامام بولدى، دەپ ئۆيىگە قايتىپتۇ. بالا شەھەرگە يېقىن كەلگەندە، دادىسى بالىسى ھەققىدە «ناھايىتى نۇرغۇن مال ئېلىپ كېلىۋاتقۇدەكمىش» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ ئالدىغا چىقىپتۇ. بۇ بالىنىڭ نېمە ئەكەلگەنلىكىنى كۆرۈش ئۈچۈن چىققان كىشىلەرمۇ ئاز ئەمەسكەن. بالىسىنىڭ قۇرۇق قول كەلگەنلىكىنى كۆرگەن دادىسى گەپ قىلماي قايتىپ كېتىپتۇ. باشقىلار «مېلى ئارقىدا كېلىۋاتقۇدەك» دېيىشىپ كىرىپ كېتىپتۇ. دادىسى بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بالىسىنىڭ نېمە ئەكەلگەنلىكىنى سوراپتۇ. بالا ھېلىقى مىڭ تىللاغا ئالغان سۆزىنى ئېتىپ بېرىپتۇ. دادىسى ئوغلىنىڭ شۇنچە پۇلنى ئورۇنسىز يوقىتىپ قويغانلىقىغا ئېچىنىپ، قانداق قىلسام بولار؟ دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، يەنە مىڭ تىللا بېرىپ، ئىككىنچى قېتىم سودىگەرچىلىككە ماڭدۇرۇپتۇ.

بالا بىر نەچچە كۈن يول يۈرۈپ يەنە ھېلىقى بوۋاي تۈرغان يەرگە كەپتۇ. بوۋاي بالىغا:

— بالام، ياخشى كەپسەن. يەنە بىر سۆزۈم بار، مىڭ تىللا بەرسەڭ بۇ سۆزنىمۇ ئېيتىپ بېرىمەن، — دەپتۇ. بالا:

— ئېيتسىلا، ياخشى سۆز بولسىلا ئالىمەن، — دەپتۇ. بوۋاي:

— بالام، ھەركىمنىڭ سۆيگىنى ئۆزىگە چىرايلىق، — دەپتۇ.

بالا بوۋاينىڭ بۇ سۆزىگىمۇ مىڭ تىللا بېرىپ، يۈرتىغا قايتىپتۇ ۋە دادىسىغا مىڭ تىللاغا يەنە بىر سۆز سېتىۋالغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. دادىسى ناھايىتى خاپا بوپتۇ. ئىچىدە «بوپتۇ، مەرتەم، مەرتەم — ئۈچ مەرتەم، دەپتىكەن، يەنە بىر مەرتەم ئەۋەتىپ كۆرەي، ئەگەر يەنە شۇنداق قىلسا ئاندىن ھەيدىۋېتەي» دەپ ئويلاپتۇ. يەنە مىڭ تىللا بېرىپ ئۈچىنچى قېتىم يولغا ساپتۇ. بۇ قېتىممۇ بالا يەنە ھېلىقى بوۋايغا يولۇقۇپ تۇ. بوۋاي:

— بالام، يەنە بىر سۆزۈم بار، مىڭ تىللا بەرسەڭ دەپ بېرىمەن، — دەپتۇ.

— بوپتۇ ئېيتسىلا، ياخشى سۆز بولسا ئالىمەن، — دەپتۇ بالا.

— بالام، قورقماس ئادەمدىن ھېچ نەرسە قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، — دەپتۇ.

بالا بۇ سۆزنىمۇ مىڭ تىللاغا ئېلىپ، دادىسىنىڭ قېشىغا كەپتۇ. دادىسى بۇ قېتىممۇ بالىسىنىڭ يەنە مىڭ تىللاغا بىر ئېغىز سۆزنى سېتىپ ئەكەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان ھامان غەزىپى ئۆرلەپ:

— خوتۇنۇڭ بىلەن نېمە قىلساڭ قىل، سەندەك بالام يوق ! — دەپ ھەيدەپ چىقىرىپتۇ.

بالا نېمە قىلىشىنى بىلمەي، خوتۇنى بىلەن بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە كەپتۇ. بۇ شەھەردە ئۇ ئۆزى بىلەن بۇرۇن بىللە سەپەرگە چىققان سودىگەرلەر ئولتۇراپتۇ. سودىگەرلەر بالىدىن نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ. بالا بولغان ۋەقەنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. سودىگەرلەرنىڭ ئىچى ئاغرىپ: «بىزنىڭ سەپىرىمىز ئون سەككىز يىللىق سەپەر، بىز بىلەن بىللە ئايلىنىپ كېلىلىك، ئاڭغىچە دادىمىزنىڭ ئاچچىقى يېنىپ قالار» دەپتۇ. بالا خوتۇنىغا ئون سەككىز يىللىق خىراجەت بېرىپ، سودىگەرلەر بىلەن سەپەرگە چىقىپتۇ.

ئۇلار بىر ئايدەك يول مېڭىپ، بىر قۇملۇق چۆلگە كەپتۇ. بۇ چۆلدە نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ ئۆلۈكلىرىنى ھەم يەنە ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلەي دەپ قالغان نۇرغۇن كارۋانلارنى ئۇچرىتىپتۇ. ئەھۋالنى سۈرۈشتۈرۈپ كۆرسە، بۇ يەردە بىر قۇدۇق بولۇپ ئۇنىڭدىن تۈرۈپ - تۈرۈپلا سۇ چىقماس بولۇپ قالىدىكەن. كارۋانلار بۇنداق چاغلاردا

بىر كىشىنى قۇدۇققا سالىدىكەن، ئەگەر ئۇ كىشى چىقسا، سۇ چىقمىدىكەن، بولمىسا، سۇ چىقمايدىكەن. بۇ قۇدۇقتىن ئۆتسە، ئون كۈندە ئاندىن سۇ بار يەرگە باردىكەن. بۇ يەردىن سۇ ئىچىپ، ئۇسسۇلۇق ئېلىپ ماڭمىسا، ھەممە يولۇچىلار قىرىلىدىكەن. شۇڭلاشقا، بۇ قۇدۇققا نۇرغۇن كىشىلەر چۈشكەن بولسىمۇ، سۇ تۈرمىق، ئادەملەرمۇ قايتىپ چىقماپتۇ.

بالىنىڭ يادىغا بوۋايدىن مىڭ تىللاغا سېتىۋالغان «قورقماس ئادەمدىن ھېچ نەرسە قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ» دېگەن سۆز كەپتۇ ـ دە، بىللە كەلگەن سودىگەرلەرگە:

ـــ ئۆلسەم بالىچاقامغا قاراپ قويارسىلەر، ئەگەر ئۆلمىسەم يولۇچىلارغا سۇ يەتكۈزۈپ بېرىمەن، ـــ دەپ قۇدۇققا چۈشمەكچى بوپتۇ. بارلىق كارۋانلار:

ـــ ئەگەر سىز مۇشۇ يەردىن سۇ ئېلىپ چىقسىڭىز، سىزگە كۆپ نەرسە ئىنئام قىلىمىز، ـــ دەپتۇ.

بالا قۇدۇققا چۈشۈپتۇ. قارىسا، قۇدۇقتا بىر موماي ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ بىر يېنىدا پاقىدەك سەت بىر قىز، يەنە بىر يېنىدا ناھايىتى چىرايلىق بىر قىز بار ئىكەن. بالا:

ـــ ئەسسالام موما، ـــ دەپ سالام بېرىپتۇ. موماي بالىنىڭ سالىمىنى ئېلىپ:

ـــ نېمە ئۈچۈن چۈشتۇڭ بالام؟ مەقسىتىڭنى ئېيتقىن، ـــ دەپتۇ.

ـــ بىز يول ئۈستىدىكى كارۋانلار ئىدۇق، كۆپ ئادەملەر ئۇسسۇزلۇقتا قالدى، شۇلارغا سۇ ئالغىلى چۈشتۇم، شۇ كىشىلەرگە رەھىم قىلىپ سۇ بەرسىڭىز، ـــ دەپتۇ بالا. موماي:

ـــ بىر سوئالىم بار، شۇنىڭغا جاۋاب بەرسەڭ سۇ بېرىمەن، بولمىسا ئۆزۈڭمۇ قايتىپ چىقىپ كېتەلمەيسەن، ـــ دەپتۇ.

ـــ سوراڭ، بىلىشىمچە جاۋاب بېرەي، ـــ دەپتۇ بالا.

ـــ ماۋۇ پاقا قىز چىرايلىقمۇ ياكى ماۋۇ قىز چىرايلىقمۇ؟ ـــ دەپتۇ موماي.

بالا بىر دەم ئويلىنىپ، دەرھال ھېلىقى مىڭ تىللاغا سېتىۋالغان سۆز يادىغا كەپتۇ ـ دە:

ـــ ھەركىمنىڭ سۆيگىنى ئۆزىگە چىرايلىق، ـــ دەپتۇ.

موماي ناھايىتى خۇرسەن بولۇپ، سۇ ئېلىشقا رۇخسەت قىپتۇ. بۇنىڭدىن ئىلگىرى سۇغا چۈشكەنلەر چىرايلىق قىزنى كۆرۈپ «مۇشۇ قىز چىرايلىق» دەپتىكەن، موماي پاقىدەك سەت قىزنى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن سۇمۇ بەرمەپتىكەن ھەم ئۆزلىرىنىمۇ ساق قويمىغانىكەن. بالا كارۋانلارنىڭ بەرگەن ئىنئاملىرى بىلەن كاتتا بىر سودىگەر بولۇپ قاپتۇ. باشقىلار بىلەن جاھاننى سایاھەت قىلىپ، كۆپ شەھەرلەرنى ئايلى-

نىپ، ئون سەككىز يىلدىن كېيىن ئۆز شەھىرىگە قايتىپ كېلىپ، يېرىم كېچىدە خوتۇنىنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بىر يىگىت خوتۇنىنىڭ يېنىدا ياتقان. ئۇنىڭ جان - پېنى چىقىپ قىلىچىنى غىلاپىدىن ئېلىپ، ھېلىقى يىگىتنىڭ بېشىنى كەسمەكچى بولۇپ تەمشىلىپتۇ - دە، دەرھال بوۋاينىڭ «يولۋاسنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر» دېگەن سۆزى يادىغا چۈشۈپتۇ. ئاچچىقىدىن يېنىپ يېتىپ قاپتۇ. ئەتىسى خوتۇنىغا:

— مەن ئون سەككىز يىلدىن بۇيان نۇرغۇن جەبىر - جاپالارنى تارتىپ كەلسەم، سەن بىر يىگىت بىلەن ياتقىنىڭ نېمىسى؟ ئەمدى سېنى نېمە قىلاي، ئۆزۈڭ دە، — دەپتۇ.

— سىز بار ۋاقىتتا بويۇمدا قالمىغانمۇ؟ سىز كېتىپ تۇغدۇم، ھازىر بۇ بالا ئۇن سەككىز ياشقا كىردى، بۇ ئۆزىڭىزنىڭ بالىسى، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار خۇشال - خۇرام ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابلىمىت سادىق**.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (2)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

ئەر كىشىگە يەتمىش تۆرلۈك ھۈنەر ئاز

ۆتكەن زاماندا بۇخارا شەھىرىدە ئابدۇللا باي ئىسىملىك بىر چوڭ سودىگەر ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ ئۈچ مىڭ ئالتۇن دىنار سەرمايىسى بولۇپ، بۇنىڭدىن تاپقان پايدىسى بىلەن ئۆزى ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بايىاشات ياشايدىكەن. ئابدۇللا باي ھەمىشە باشقىلارنىڭ ئوغۇللىرى ئۈستىدە سۆز ـ چۆچەك تارقىتىپ: «پالانىنىڭ ئوغلى دادىسىدىن مىراس قالغان مال ـ دۇنيانى خەجلەپ تۈگەتتى»، «پالانى دادىسى بار تۇرۇقلۇقمۇ ئۇنىڭ سەرمايىسىنى بۇزۇپ ـ چېچىپ تۈگەتتى» دەپ يۇرىدىكەن.

ئابدۇللا بايىنىڭ ئىمىن ئىسىملىك بىر ئوغلى بار ئىكەن، ئۇ مەدرىسىدە ئوقۇپ ئىلىم تەھسىل قىلىدىكەن. بۇ يىگىت 18 ياشقا تولغاندا، ئابدۇللا بايىنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ئۇنىڭغا مۇنداق بىر مەسلىھەت بېرىپتۇ:

ـــ بولدى ئەمدى، باشقىلارنىڭ بالىلىرى ئۈستىدە كۈلۈۋەرمەك، ئوغلىڭنىڭ ئوقۇشىمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى. ئۇنى ھازىردىن باشلاپ باشقا سودىگەرلەرگە قوشۇپ قويۇپ، سودا ـ سېتىق قىلىشنى ئۆگىتىڭ.

بۇ مەسلىھەت ئابدۇللا بايغا ناھايىتى خوپ كەپتۇ. ئۇ ئوغلىغا مىڭ تىللا بېرىپ، مىرغىياس دېگەن بىر سودىگەرگە قوشۇپ قويۇپتۇ.

ـــ ئوغلۇم، سەن كارۋان بىلەن بىللە يولغا چىق، ـــ دەپتۇ ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ، ـــ ئۇلار نېمە ئالسا، سەنمۇ شۇنى ئال، پۇلنى ھەرگىز بىھۇدە ئورۇنغا خەجلىمە!

شۇنداق قىلىپ، ئابدۇللا بايىنىڭ ئوغلى ئىمىن مىڭ تىللانى ئېلىپ، سودىگەر مىرغىياس بىلەن بىنارىس شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. بايىنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى خۇشال ـ خۇرام ھالدا ئىمىن بايۇەچچىنى ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

ـــ باي ئاكا، ئوغلىڭنى ئىمىن بايۇەچچە، ـــ دېيىشىپتۇ ئۇلار، ـــ ئوقۇموشلۇق، كۆزى ئوچۇق يىگىت بولدى. ئەمدى سودا ـ سېتىق ئىشلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ، ئۆمرىڭنى مەسچىتتە ئۆتكۈزسىڭمۇ بولۇۋېرىدۇ.

ئىمىن بايۇەچچە كارۋان بىلەن بىللە بىر نەچچە كۈن يول مېڭىپ، ئاخىرى بىنارىس شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە بىر كارۋان سارىيىغا چۈشۈپتۇ. بايۇەچچە بىر نەچچە سائەت ئارام ئالغاندىن كېيىن، كارۋان سارىيىنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. بىر ئاز ئولتۇرغاندىن كېيىن بىرسى ئۇنىڭ قولىغا بىر ئېلان قەغىزىنى بېرىپتۇ. ئېلاندا

مۇنداق يېزىلغانكەن: «ھۆرمەتلىك مېھمان! سىزنى بېغىمىزغا بىر كۈنلۈك تاماشىغا تەكلىپ قىلىمىز. نەچچە يەردە ساز ـ مۇزىكا ئاڭلايسىز، خۇش ئاۋاز قىزلارنىڭ ناخشا ـ قوشاقلىرىنى تىڭشايسىز!» ئېلاندا ئويۇننىڭ باشلىنىش ۋاقتىمۇ يېزىلغان ۋە باغ سەيلىسى ئۈچۈن كىرىدىغانلاردىن بىر تەڭگىدىن پۇل ئېلىنىدىغانلىقىمۇ ئىزھار قىلىنغانكەن. ئېلانىنى كۆرگەن بايۇەچچە تاقەتسىزلىنىپ، بىر يولۇچىدىن سوراپتۇ:

ــ سەيلە ـ تاماشا بولىدىغان باغ بۇ جايغا يېقىنمۇ؟

ــ ئاشۇ ئۇدۇلىڭىزدا كۆرۈنگەن باغ شۇ، ــ دەپتۇ يولۇچى.

ئۇ ھۇجرىسىغا كىرىپ، كىيىملىرىنى كىيىپ، پۈزۈر ياسىنىپتۇ، باغقا قاراپ يول ئاپتۇ، دەرۋازىۋەنگە بىر تەڭگە بېرىپ، باغنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. باغنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ، مۇنداق باغنى ئۇ تېخىچە كۆرمىگەنىكەن. بىردەمدىن كېيىن بىرقانچە جايدا ئويۇن سورۇنلىرى تۈزۈلۈپ، ئويۇن باشلىنىپتۇ، بىر قانچە جايغا گۈلخان يېقىلىپتۇ. ئىمىن بايۇەچچە قارىسا، نۇرغۇن ياش يىگىتلەر قىپقىزىل قەندەللەر يېقىلغان ئاجايىپ كۆركەم ۋە زىننەتلىك بىر ئىمارەتنىڭ دېرىزىسى ئالدىغا يىغىلىپ ئىچكىرىگە قاراۋاتقۇدەك. ئىمىن بايۇەچچىمۇ كېلىپ قاراپتۇ. ئۇ شۇنى كۆرۈپتۇكى، قولىدا غىجەك تۇتقان يىگىرمىدەك ياش يىگىت بىر مويسىپىت ئۇستازنى چۆرىدەپ، ئۇنىڭدىن غىجەك چېلىشنى ئۆگىنىۋېتىپتۇ. توپلانغان يىگىتلەرنىڭ ھەر بىرى ھەرقايسى جايلاردىن بولۇپ، بەزىلىرى پادىشاھلارنىڭ شاھزادىلىرى، بەزىلىرى ئاتاقلىق بەگزادىلەر ئىكەن. بۇنىڭدىن ھەيران بولغان ئىمىن بايۇەچچە يېنىدا تۇرغانلارنىڭ بىرىدىن سوراپتۇ:

ــ بۇ شاھزادىلەر نېمىشقا غىجەك چېلىشنى ئۆگىنىدۇ؟

ــ بۇنى مەن نەدىن بىلەي، ــ دەپتۇ ھېلىقى كىشى، ــ بۇنى دەرۋازىۋەندىن سورا.

ئۇ بىتاقەت بولۇپ دەرۋازا تەرەپكە كەپتۇ. قارىسا، دەرۋازا ئۈستىگە ئالتۇن ھەل بىلەن «ئەر كىشىگە يەتمىش تۈرلۈك ھۈنەر ئاز، ھۈنەرلىك ئەرنىڭ قولى ھەر قاچان ساز» دېگەن خەت يېزىلغانكەن. ئىمىن بايۇەچچە بۇ خەتنى كۆرۈپ، پۇلنى ھەر قاچان تاپقىلى بولىدۇ، ھۈنەرنى ياش ۋاقتىدىلا ئۆگەنگىلى بولىدۇ، مەن ئاۋۇال ھۈنەر ئۆگىنىشىم كېرەك، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ، دەرۋازىنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. بىر خانىگە كىرسە، مۇلازىملار ئۇنىڭغا ئورۇن كۆرسىتىپ سوراپتۇ:

ــ ئۆزلىرى بىزگە نېمە خىزمەت بۇيرۇيدىلا؟

ــ مەن غىجەك ئۆگەنمەكچىدىم، قايسى تەرىقىدە ئۆگىتىسىزلەر؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئۇ.

— بىر يىللىق شاگىرت ئالىمىز، — دەپتۇ مۇلازىملار، — شاھزادىلەر نېمە يېسە شۇنى يەيسىز، شۇلار بىلەن بىللە ئۆگىنىسىز، ئۆگىتىش ھەققى ئۈچۈن مىڭ تىللا تۆلەيسىز. بىر يىل ئىچىدە ئۆگىنىپ بولالمىسىڭىز، يەنە پۇل تۆلەپ ئۆگىنىسىز.

ئىمىن بايۇەچچە بېلىدىكى كەمىرىنى يېشىپ، ئىچ يانچۇقىدىن مىڭ تىللانى چىقىرىپ تۆلەپتۇ ۋە قولىغا ھۆججەت ئاپتۇ. شۇندىن كېيىن كارۋان سارىيىغا بېرىپ، مىرغىياس بىلەن خوشلىشىپتۇ.

— مەن بۇ شەھەردە بىر مەزگىل قالماقچى بولۇۋاتىمەن، — دەپتۇ ئۇ يالغان ئېيتىپ، — ئىلگىرى مەن بىلەن مەدرىسەدە بىللە ئوقۇغان بىر ساۋاقدىشىم ئۇچراپ قالدى، ئۇ بىر چوڭ بايىنىڭ ئوغلى ئىكەن، بۇ يەردە قال، ئاز ۋاقىت تىجارەت قىلساڭ نۇرغۇن پايدىغا ئىگە بولىسەن، دەۋاتىدۇ. مەنمۇ قوشۇلدۇم.

ئۇ ھەمسەپىرى بىلەن خوشلىشىپ، ئارغىماق ئېتىغا مىنىپ باغقا بېرىپتۇ. ئارغىماقنى بىرسىگە سېتىۋېتىپ، شاھزادىلەرنىڭ يېنىغا كىرىپ غېجەك چېلىشنى ئۆگىنىشكە باشلاپتۇ. بىر يىل بولاي دېگەندە ئۇ غېجەككە شۇنداق ئۇستا بولۇپ كېتىپتۇكى، ھەتتا ئۇستازىمۇ ھەيران قاپتۇ. بىر يىلمۇ توشۇپتۇ.

— كېتەمسىز ياكى قالامسىز؟ — دەپ سوراپتۇ مۇلازىملار، — ئەگەر قالمەن دېسىڭىز يەنە مىڭ تىللا تۆلەڭ.

— بۇ يەردىن ھېچ ئايرىلغۇم يوق، — دەپتۇ ئىمىن بايۇەچچە، — لېكىن تۆلەيدىغانغا پۇلۇمۇ يوق.

شۇنداق قىلىپ، ئىمىن بايۇەچچە ئۆز يۇرتىغا كەتمەكچى بوپتۇ. قائىدە بويىچە ئۇنىڭ مىنىپ كېتىشىگە بىر ئېشەك، يول خىراجىتىگە بىر تىللا بېرىلىپتۇ.

ئىمىن بايۇەچچە ئېشىكىگە مىنىپ، بىر كارۋانغا قوشۇلۇپ «نەدە سەن بۇخارا؟» دەپ يولغا چىقىپتۇ. ئاخىرى كارۋان بىلەن بىللە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئېشەكنى تاشلاپ، نامار دىگەر ۋاقىتدا ئۆيىگە كىرىپ كەپتۇ. ئۇنىڭ ئاتاسى ۋە ئانىسى ئالدىغا چىقىپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ ۋە ئۆيگە باشلاپ كىرىپتۇ. دەرھال داستىخان سېلىپ، قەنت ـ گېزەكلەرنى تىزىپ، پولۇ ئېتىپ ئالدىغا ئەكەپتۇ.

— ئوغلۇم، قانداق ماللارنى ئېلىپ كەلدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ ئاتىسى ئابدۇللا باي.

— ئەي مېنىڭ ئىززەتلىك ئاتا ـ ئانام! — دەپتۇ ئىمىن بايۇەچچە خىجىللىق بىلەن، — مەن ياشلىق قىلىپ، كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ مىڭ تىللا تۆلەپ غېجەك

چىلىشنى ئۆگىنىپ كەلدىم، ھېچقانداق مال ئېلىپ كېلەلمىدىم، بۇ ئەيىبىم ئۈچۈن سىلەردىن ئەپۇ سورايمەن!

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان ئابدۇللا باي بىردەم «ئاھ ھەسرىتا، ۋاھ ھەسرىتا!» دەپ يىغلاپتۇ. «مەن باشقىلارنىڭ بالىلىرى ئۈستىدىن زاڭلىق قىلىپ كۈلگەنلىكىم ئۈچۈن بۇ ئەھۋالغا قالدىم» دەپتۇ ئۇ ۋە ئۆز جامائىتىنى چاقىرىپ مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئوغلىنى ھېچكىمگە كۆرسەتمەي، ئەتىسىلا يەنە كارۋانغا قوشۇپ يولغا چىقارماقچى بوپتۇ. قولىغا يەنە مىڭ تىللا تۇتقۇزۇپ، چىن مەملىكىتىدىكى پىرۇزئاباد دېگەن شەھەرگە يولغا سالىپتۇ.

— بۇ قېتىم بىزنى يەنە يەرگە قارىتما! — دەپتۇ ئاتىسى ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ، — ھېچبولمىغاندا بەش تۆگە بولسىمۇ مال ئېلىپ كېلىپ، بىزنى ئەل - يۇرتىنىڭ ئالدىدا خجالەتچىلىكتىن چىقارغىن.

— سالامەتلا بولسام، چوقۇم مال ئېلىپ قايتىمەن، — دەپ ۋەدە قىلىپتۇ ئىمىن بايۋەچچە، — ئەمدى ھەرگىزمۇ كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمەيمەن.

ئۇ ئەتىسى تاڭ سەھەر مەھەللىدە ھېچكىمگە كۆرۈنمەي، ئېسىل كىيىملەرنى كىيىپ، ياخشى ئاتقا مىنىپ سەپەرگە ئايلىنىپتۇ. كارۋانلار بىلەن بىللە بىرنەچچە كۈن يول مېڭىپ پىرۇزئابادقا يېتىپ كېلىپ بىر كارۋان سارىيىغا چۈشۈپتۇ. بىر - نەچچە سائەت ئارام ئالغاندىن كېيىن سەپەرداشلىرى بىلەن بىللە شەھەرنى ئايلىنىپ تاماشا قىلماق ئۈچۈن سىرتقا چىقىپتۇ. قارىسا، شەھەر ئاھالىسى بىر كوچىغا قاراپ كېتىۋاتقۇدەك. «بىزمۇ شۇ تەرەپكە بېرىپ باقمايمىزمۇ» دېيىشىپتۇ ئۇلار ۋە كېتىۋاتقان ئادەملەر توپىغا قوشۇلۇپ ھېلىقى كوچا تەرەپكە مېڭىپتۇ. كوچىنىڭ ئاخىرىغا يەتكەندە، كىشىلەر بىر چوڭ باغقا كىرىپ كېتىۋاتقۇدەك. ئىمىن بايۋەچچىنىڭ ھەمسەپەرلىرىمۇ «بۇ باغنى بىر كۆرۈپ باقايلى» دېيىشىپ، باغقا قاراپ مېڭىپتۇ.

— ياق، مەن باغقا كىرمەيمەن، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ ئىمىن بايۋەچچە. لېكىن، باشقىلار ئۇنىمىغانغا ئۇنماي، ئۇنى باغقا ئېلىپ كىرىپتۇ. ئۇلار باغنى تاماشا قىلىشقا باشلاپتۇ. بىر يەردە بىر توپ كىشىلەر ساز چېلىۋاتقان، يەنە بىر يەردە شائىرلار غەزەلخانلىق قىلىۋاتقان، بىر يەردە ھېكايىچىلەر ھېكايە سۆزلەۋاتقان، كىم نېمىنى خالىسا شۇنى كۆرگىلى بولىدىكەن. ئۇلار سەيلە قىلىپ بىر چوڭ بىنانىڭ ئالدىغا كەپتۇ. بىنانىڭ بىرقانچە دېرىزىسى بار ئىكەن، ھەربىر دېرىزىدە قەنەدىلەر يېنىپ، بىرى يېشىل رەڭدە، بىر ھال رەڭدە تاۋلىنىدىكەن. بىنانىڭ ئىچىدە بىرقانچە ياش يىگىتلەر ئالتۇن ساپلىق قەلەم تۇتۇپ، سەدەپ رەڭلىك قەغەزلەرگە خەت يېزىشىۋاتقۇدەك. يىگىتلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ساقاللىق مويسىپىت ئۇلارغا خەت ئۆگە-

تىۋاتقانىكەن. ئۇلار بۇ ئەھۋالدىن ھەيران بولۇپ بىرسىدىن سوراپتۇ:

ــ بۇلار نېمە يىگىتلەر، ئۆگىنىۋاتقىنى قانداق خەت؟

ــ بۇلار پادىشاھزادىلەر، ــ دەپتۇ سەيلىچىلەردىن بىرى، ــ دۇنيادا قانچە خىل يېزىق نۇسخىسى بولسا، ھەممىنى ئۆگىنىدۇ. بۇ، دۇنيادىكى بارلىق ھۇنەرلەرنىڭ ئەڭ ئېسىلى. سىلەر «ئەر كىشىگە يەتمىش تۈرلۈك ھۇنەر ئاز» دېگەن ماقالىنى ئاڭلىغاز-مۇ؟

ئىمىن بايۋەچچىنىڭ يۈرىكىگە يەنە ئوت چۈشۈپتۇ. مەن يوقىلاڭ بىر ھۇنەرگە مەڭ ئالتۇن سەرپ قىلدىم. بۇ ئاجايىپ كارامەتلىك ھۇنەر ئىكەن. ئەگەر ئۆگىنىۋالسام بۇخاراغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن پادىشاھنىڭ يېزىقىنى بىر كۆرسەملا شۇنىڭغا ئوخشىتىپ «ئىمىن بايغا ئون مەڭ تىللا بېرىلسۇن!» دەپ يازىمەن ــ دە، خەزىنىچىدىن پۇلنى ئالىمەن، دەپ ئويلاپتۇ ئۇ. ئىمىن بايۋەچچە ئەنە شۇ خىياللار بىلەن سىرايغا قايتقاندىن كېيىن، «بۇ شەھەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ قالىدىغان بولدۇم» دەپ سەپەرداشلىرى بىلەن خوشلىشىپتۇ. ئېتىغا مىنىپ توپتوغرا ھېلىقى باغقا كەپتۇ ــ دە، باشقۇرغۇچىلارنى ئىزدەپ تېپىپتۇ.

ــ خەت ئۆگىنىشكە قانچە پۇل ئالىسىلەر؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئۇ.

ــ بىر يىلغىچە شاھزادىلەر بىلەن بىللە يەپ ــ ئىچىسىز ۋە خەت نۇسخىلىرىنى ئۆگىنىسىز، مەڭ تىللا ئالىمىز، ــ دەپتۇ مۇلازىملار.

ئۇ يېنىدىكى مەڭ تىللانى ساناپ بېرىپتۇ. مىنگەن ئېتىنى سېتىپ، كىيىم-كېچەك سېتىۋاپتۇ. شاھزادىلەرگە قوشۇلۇپ قولىغا قەلەم ئېلىپ، خەت نۇسخىلىرىنى ئۆگىنىشكە كىرىشىپتۇ. ئۇ دۇنيادا قانچە خىل خەت نۇسخىسى بولسا ھەممىنى ئۆگىنىۋاپتۇ. بىر نەچچە قېتىم ئۇستازى ئورنىدا ئۇستاز بولۇپ بەش ــ ئون تىللا ئىنئاممۇ ئاپتۇ. ئۇنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىدىن ئۇستازىمۇ رازى بوپتۇ. بىر يىل توشقاندىن كېيىن ئۇ ئۆز يۇرتىغا قايتماقچى بوپتۇ. قائىدە بويىچە بارغۇچە ئۇنىڭغا مەنىپ كەتكىلى بىر ئېشەك، خەجلىگىلى بىر تىللا تەقدىم قىپتۇ. ئۇ ئۇستازى ۋە ساۋاقداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ يولغا چىقماقچى بوپتۇ. ئىزدەپ سوراپ بۇخارادىن ئۆتۈپ رىمغا بارىدىغان بىر سودا كارۋىنىنى تېپىپتۇ ــ دە، كارۋانغا قوشۇلۇپ يولغا چىقىپتۇ. شەھەرگە يېقىنلاشقاندىن كېيىن ئېشەكنى قىردا قالدۇرۇپ، ئاستا قەدەم بېسىپ ھويلىسىغا كىرىپتۇ. ئوغلىنى كۆرۈپ، ئاتا ــ ئانىسىنىڭ بېشى ئاسمانغا تاقاشقۇدەك بوپتۇ، ئوغلىنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ، ئېسىل نازۇنېمەتلەر بىلەن كۈتۈۋاپتۇ.

ــ ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرى، جېنىمنىڭ ھۇزۇرى ئوغلۇم! ــ دەپتۇ خۇشال ھالدا

ئاتىسى، ــ بۇ قېتىم قانچىلىك پايدا بىلەن قايتتىڭ؟ ئەكەلگەن مالىڭىزنى قايسى سارايغا چۈشۈردۇڭ؟

ئىمىن بايۇەچچىنىڭ بېشى تۆۋەن چۈشۈپ كېتىپتۇ. لېكىن، ئۇ بۇ قېتىم ئۆگەنگەن ھۈنىرىدىن چوڭ نەپ تېگىدىغانلىقىغا ئىشەنگەن ھالدا مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئاتا، بۇ قېتىم مېنى ئەيىبلىمەڭ. سىز بەرگەن مىڭ تىللانى سەرپ قىلىپ، دۇنيادا بار خەت نۇسخىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆگىنىپ قايتتىم.

ــ سېنى ئون سەككىز ياشقا قەدەر مەدرىسىدە ئوقۇتۇپ، خەت يېزىشنى ئۆگەتكەن ئىدىمغۇ، ساڭا شۇ يەتمەمتى؟

قانچە تاپا ـ تەنە قىلغان بىلەنمۇ ئۆتۈپ كەتكەن ئىش ئەسلىگە كەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەن ئابدۇللا باي خوتۇنى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، قولىدا قالغان ئەڭ ئاخىرقى پۇلى ــ مىڭ تىللانى بېرىپ، ئوغلىنى يەنە سودىگەرچىلىك سەپىرىگە چىقارماقچى بوپتۇ.

ــ ئوغلۇم! ــ دەپتۇ ئاتىسى، ــ بۇگۈن چىنماچىن تەرەپتىكى ئەھمەر ئاباد شەھىرىگە قاراپ بىر كارۋان يولغا چىقماقچى، سېنى شۇ كارۋانغا قوشۇپ يولغا سالماقچى بولدۇق. بۇ قېتىم ھەرگىزمۇ ئىلگىرىكىدەك ئىشلارنى قىلما! بۇ ئەڭ ئاخىرقى ئالتۇنلىرىمىز، بۇنىڭغا چوقۇم مال ئېلىپ كەل! دوستلىرىمىز خاپا بولۇپ، دۇشمەنلىرىمىز شادلىنىدىغان ئىشلارنى ئەمدى قىلما!

بۇ نەسىھەتلەردىن كېيىن ئابدۇللا باي ئوغلىنىڭ قولىغا مىڭ تىللانى تۇتقۇزۇپ، شاھانە كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، ياخشى ئاتقا مىنگۈزۈپ، يەنە يولغا سېلىپتۇ.

ئىمىن بايۇەچچە يول ئۈستىدە كېتىۋېتىپ مۇنداق ئويلاپتۇ: بۇ قېتىم ئەھمەر ئابادقا سالامەت يېتىپ بارسام، ئويۇن ـ تاماشاغا بېرىلمەيمەن، چوقۇم ياخشى مال ئېلىپ قايتىمەن. ئەگەر بۇ قېتىمقى بېرىلگەن ئاخىرقى پۇلنى زايە قىلمۇەتسەم، ئاتا ـ ئانام قېرىغان چاغدا كۈنلىرىنى قانداق ئۆتكۈزىدۇ؟ ئىلگىرى بىرمۇنچە پۇلنى زايە قىلىپ، ئىككى خىل ھۈنەرنى ئۆگەنگەن بولساممۇ، ئۇنى بىرەر قېتىممۇ ئىشلىتىش پۇرسىتى كەلمىدى. پادىشاھنىڭ نامىدا خەت يېزىپ، خەزىنىدىن ئالتۇن ئېلىشنى ئويلىغان بولساممۇ، لېكىن بۇ چوڭ خىيانەت بولىدىكەن، ئەمدى چۈشەندىم، ھەرگىز خىيانەت يولىغا ماڭمايمەن. ئۇ ئەنە شۇنداق خىياللار بىلەن شەھەرگە كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەپتۇ. ھەمسەپەرلىرى بىلەن كارۋان سارىيىغا چۈشۈپ ئارام ئاپتۇ. كارۋانلار دەم ئېلىۋاتقان چاغدا، ئۇلارنىڭ يېنىغا بىر دەللال كېلىپ مۇنداق خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ:

ــ بىر بايدا نەچچە يىلدىن بېرى سېتىلماي ياتقان زەپە بار، پۇلى نەق بولسىلا

ئەرزان باھادا بېرىدۇ، ئالامسىلەر؟

— مەن ئالاي! — دەپتۇ ئىمىن بايۇەچچە. ھېلىقى دەللال بىللە باينىڭ دۇكىنىغا بېرىپتۇ. دۇكاندار بىر ياش يىگىت ئىكەن. ئۇلار بىردەمدىلا كېلىشىپ قاپتۇ. باينىڭ دۇكىنىدىكى ھەممە زەپەنىڭ پۇلىنى ھېسابلاپ كۆرگەنىكەن، مىڭ تىللاغا توغرا كەپتۇ. بايۇەچچە تىللانى بېرىپ مالنى ئېلىپ كەتمەكچى بولغانىكەن، بىر جۇپ ئات قوشۇلغان مەپىگە ئولتۇرۇپ بىر باي يېتىپ كەپتۇ. ئەسلىدە ئۇ چوڭ غوجايىن ئىكەن. ئۇ نەچچە يىلدىن بېرى سېتىلماي بېسىلىپ قالغان مېلىنىڭ بىراقلا سېتىلغانلىقىنى ئاڭلاپ بەكمۇ خۇشال بوپتۇ.

— يىگىت، توختاپ تۇرۇڭ! — دەپتۇ غوجايىن ئىمىن بايۇەچچىگە، — پۇلنى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تۆلەڭ، مەن ئاۋۇال سىزنى بىر مېھمان قىلىۋالاي.

ئۇلار مەپىگە ئولتۇرۇپ، بىر چوڭ باغقا كىرىپتۇ. غوجايىن ئىمىن بايۇەچچىنى باغدىكى بىر چوڭ ئاشخانىدا مېھمان قىلغاندىن كېيىن:

— يىگىت، يۇرۇڭ، مەن سىزگە بۇ باغچىنى كۆرسىتەي، ئېھتىمال سىزنىڭ يۇرتىڭىزدا مۇنداق باغ يوقتۇر، — دەپتۇ.

ئۇلار باغچىنى ئايلىنىشقا باشلاپتۇ. بىرقانچە مەيدانىدا سازلار چېلىنىپ، ناخشا ـ ئۇسسۇل قىزىپ كەتكەنىكەن. بەزى مەيدانلاردا شائىرلار غەزەلخانلىق قىلىشىدىكەن. ھەممە تەرەپ نەغمە ـ ناۋا، ئويۇن ـ كۈلكە بىلەن تولغانىكەن.

— يۇرۇڭ، ئەمدى سىزگە بىر ئاجايىپ ئىش كۆرسىتەي! — دەپتۇ غوجايىن ۋە ئىمىن بايۇەچچىنى بىر قەسىر ئىچىگە باشلاپ كىرىپتۇ. ئاجايىپ ھەشەمەتلىك ياسالغان بۇ قەسىردە تەرەپ ـ تەرەپكە ئۇستەللەر قويۇلغان بولۇپ، شاھزادىلەر جۇپ ـ جۇپ بولۇپ شەترەنجى (شاھمات) ئوينىشىۋاتقانىكەن. شەترەنجىنىڭ تاختىسى ئالتۇندىن، ئۇرۇقلىرىنىڭ بەزىلىرى ئالماستىن، بەزىلىرى ياقۇتتىن ياسالغانىكەن.

— مانا قارا! — دەپتۇ غوجايىن شەترەنجى ئويناۋاتقانلارنى كۆرسىتىپ، — بۇلارنىڭ ھەربىرى ئاتاقلىق پادىشاھلارنىڭ ئوغلى، بۇلار شەترەنجى ئۆگىنىۋاتىدۇ.

— بۇنى ئۆگەنگەنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن؟ — دەپتۇ ئىمىن بايۇەچچە.

— نېمە پايدىسى بولسۇن دەۋاتامسىز؟ — دەپتۇ غوجايىن، — شەترەنجى ئويۇنى دۇنيادىكى جىمى ئويۇنلارنىڭ پادىشاھى. ئۇ ئادەمنىڭ زېھنىنى ئاچىدۇ، ئەقلىنى زىيادە قىلىدۇ. دۇنيادا بۇنداق كۆڭۈللۈك ھۇنەر يوق.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئىمىن بايۇەچچىنىڭ يۈرىكىدە بىر ھەۋەس قوزغىلىپتۇ. «نېمە بولسا بولسۇن، بۇ ھۇنەرنى بىر ئۆگىنىۋالمايمەنمۇ!» دەپتۇ ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە.

— بۇ ئويۇننىڭ باشقۇرغۇچىلىرى نەدە؟ — دەپ سوراپتۇ غوجايىندىن. غوجايىن

ئۇدۇلدىكى ئۆينى كۆرسىتىپتۇ.

ــ باي ئاتا، سىز بىلەن بولغان سودىدىن ۋاز كەچتىم. شەترەنجى ھۈنىرىنى ئۆگىنىۋالمىسام، ئارماندا قالغۇدەكمەن! ــ دەپتۇ ئۇ غوجايىنىغا.

ئۇ باشقۇرغۇچىلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ بۇ ھۈنەرنى ئۆگىنىشتە قانداق رەسمىيەتلەر بارلىقىنى سورىغانىكەن، ــ مىڭ تىللا تۆلەيسىز. ۋاقتى بىر يىل، ــ دەپتۇ مۇلا. زىمىلاردىن بىرى چۈشەندۈرۈپ، ــ ئاشۇ شاھزادىلەر نېمە يەپ، نېمە ئىچسە سىزگىمۇ شۇ بېرىلىدۇ.

ئىمىن بايۋەچچە مىڭ تىللانى تۆلەپ، شاگىرتلىققا كىرىپتۇ. ئۇنى باشلاپ كەلگەن غوجايىن مىڭبىر پۇشايمان بىلەن ئۆيىگە قايتىپتۇ. ئىمىن بايۋەچچە سارايغا بېرىپ ئېتىنى سېتىۋەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ پۇلىغا شاھانە كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئېلىپ باغچىغا قايتىپ كەپتۇ ۋە شەترەنجى ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كېتىپتۇ. ئۇ شۇنداق ئۇستا بولۇپ يېتىشىپتۇكى، بەزىدە ئۆز ئۇستازىنى ئون ئىككى ئۇرۇق بىلەن مات قىلىپ قويالايدىكەن. ئۇنىڭغا ھېچكىم تەڭ كېلەلمەيدىكەن. شۇنداق قىلىپ بىر يىل ۋاقتىمۇ توشۇپتۇ. ئۇ ئۇستازى ۋە دوستلىرى بىلەن خوشلىشىپ سىرتقا چىققان بولسىمۇ، نەگە بېرىشىنى، يۇرتىغا قانداق قايتىشىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قاپتۇ. ئاخىر ئۇنى باغنىڭ غوجايىنلىرى بىر كارۋان بىلەن سۆزلىشىپ، كىرا ھەققى ۋە يول خەراجىتىنى بېرىپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ئۇ ئۆز يۇرتى بۇخاراغا قۇرۇق قول قايتىپ كەپتۇ. ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى ھېچقانداق مال ئەكەلمەي، بەلكى مىڭ تىللا تۆلەپ شەترەنجى ئويناشنى ئۆگىنىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئاتىسى ناھايىتى رەنجىپتۇ، «مۇشۇنداق ئەقىلسىز، پەمسىز بالىنى ئۆستۈردۈمۇ؟» دەپ زارلاپتۇ. ئەمدى ئۇلارنىڭ ھېچقانداق سەرمايىسى قالماپتۇ. ئاۋۇللاباي خوتۇنىغا مەسلىھەت سالىپتۇ:

ــ بىز قايسى يۈزىمىز بىلەن بۇ شەھەردە يۈرىمىز؟ ھەممە ئادەم بىزنى مەسخىرە قىلىۋاتىدۇ. ئەمدى ئۆي ـ زېمىن ۋە قالغان ـ قاتقانىنى سېتىپ سەمەرقەندكە كۆچۈپ كېتەيلى! ئۇ يەردە تونۇش ـ بىلىشلىرىمۇ خېلى كۆپ، ئۇلارنىڭ ياردىمى بىلەن بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتقىلى بولار.

ئۇلار شۇ مەسلىھەت بىلەن بار مۈلكىنى سېتىپ، سەمەرقەند شەھىرىگە كۆچۈپ كېلىشىپتۇ، كېچىسى بىر سارايغا چۈشۈپ، ئەتىسى تونۇش ـ بىلىشلىرىنى ئىزدەپ تاپماقچى بولۇشۇپتۇ. ئۇلار سەھەر ئۇيغىنىپ قارىسا، پۇل سېلىنغان خۇرجۇنىنى ئوغرى ئاپتۇ. ئۇلار ئاھ ـ داد سېلىشىپ سارايدىن قايتىپ چىقىشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئۇلارنىڭ بىر ۋاقلىق نان ئالغۇدەكمۇ پۇلى يوق ئىكەن. بىر كۈن ئاچلىق ئىچىدە ئۆ-

توپ كېتىپتۇ. ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچىنى كۈنلىرىمۇ شۇنداق بوپتۇ. ئابدۇللا باينىڭ تىلەمچىلىك قىلىشقا يۈزى چىدىماپتۇ. بىچارە ئىمىن بايۇەچچە غېجەك چېلىپ پۇل تاپاي دېسە غېجىكى يوق ئىكەن، خەت يېزىپ پۇل تاپاي دېسە خېرىدارى يوق ئىكەن، شەترەنجى ئويناي دېسە بۇ شەھەردە شەترەنجى ئوينايدىغان كىشى ناھايىتى ئاز ئىكەن. قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۇ ئۆزىنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئاچ قېلىۋاتقانلىقىغا زادىلا چىدىماپتۇ.

ـــ مېنى قۇل بازىرىغا ئاپىرىپ سېتىڭلار! ـــ دەپتۇ ئۇ تۆتىنچى كۈنى ئاتا ـ ئانىسىغا يالۋۇرۇپ، ـــ كىم مېنى مىڭ تىللاغا ئالسا بېرىڭلار، خۇدا نېسىپ قىلسا بىر كۈنى يەنە يۈز كۆرۈشەرمىز.

ئاتا ـ بالا بىردەم يىغا ـ زار قىلىشىپتۇ. مۇشۇنداق قىلمىسا ئاچلىقتىن ئۆلۈمەكتىن باشقا چارە يوق ئىكەن. شۇڭا، ئابدۇللا باي بىلەن خوتۇنى ئۆزىنىڭ جانجىگەر ئوغلىنى قۇل بازىرىغا ئاپىرىپ ساتماقچى بوپتۇ. ھىندىستاندىن بۇ شەھەرگە كارۋان بولۇپ كەلگەن بىر باي قايتىش ۋاقتىدا قۇل سېتىۋالماقچى بولۇپ قۇل بازىرىغا كەلگەنىكەن، چۈنكى ئۇنىڭ ئۆز يېنىدا خىزمەت قىلىدىغان ياش قۇلى ئۆلۈپ كەتكەنىكەن. ئۇ قۇل بازىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، كۆزى ئىمىنگە چۈشۈپتۇ.

ـــ بۇ ئوغۇلىنىڭ نېمە خۇسۇسىيىتى بار؟ ـــ دەپ سوراپتۇ كارۋان بېشى.

ـــ بىرىنچىدىن، ساۋاتلىق، ھەممە ئىلىملەرنى بىلىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، بەك ئىشچان، ھەممە ئىش قولىدىن كېلىدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، غېجەك چېلىش، شەترەنجى ئويناشنى بىلىدۇ، ـــ دەپتۇ ئابدۇللا باي ۋە ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن كۈنلەرنى قىسقىچە سۆزلەپ بېرىپ، ـــ ئەگەر مۇشۇنداق كۈنگە قالمىغان بولساق، ئوغلىمىزنى ھەرگىزمۇ ساتماس ئىدۇق، ـــ دەپتۇ.

ئىمىن بايۇەچچە كارۋان بېشىغىمۇ ياراپتۇ. ئۇ ھۆججەتلىشىپ، مىڭ تىللانى ساناپ بېرىپ، ئىمىننى سارايغا ئېلىپ كەپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ئىمىن بايۇەچچىنىڭ نامى «ئىمىن قۇل» بوپتۇ.

بىر كۈنى كارۋان بېشى سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئىمىن قۇلمۇ بىر ئېشەككە مىنىپ ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. ئۇ يول ئۈستىدە شۇنداق تىرىشىپ ئىشلەپتۇكى، ئۇنىڭ خىزمىتىدىن كارۋان بېشىمۇ، ئۇنىڭ خىزمەتكارلىرىمۇ رازى بوپتۇ. كارۋان توختىماي يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپتۇ. بىر كۈنى بىر چۆل ـ جەزىرىدە كېتىۋاتقاندا تۇيۇقسىز بوران چىقىپ كېتىپ، يولدىن ئادىشىپ قاپتۇ. ئۇلار قاياقتا مېڭىشىنى پەرق ئېتەلمەي، خالىغان بىر تەرەپكە قاراپ مېڭىۋېرىپتۇ. چۆل شۇنداق ئىسسىق ئىكەن، پۈتۈن كارۋان ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلەر ھالەتكە كەپتۇ، تۆگىلەرمۇ باشلىرىنى

ئېگىز كۆتۈرۈپ ئەتراپقا تىكىلىشكە باشلاپتۇ. ئاخىر ئۇلارغا بىر تاشلاندۇق قۇدۇق ئۇچراپ قاپتۇ. قۇدۇق شۇنداق چوڭقۇر، خۇددى جىن - شايتانلار ماكانىدەك سۇرلۇك ئىكەن. ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلەر ھالەتكە كېلىپ قالغان بولسىمۇ، ھېچكىمنىڭ قۇدۇق ئىچىگە چۈشۈپ سۇ ئېلىپ چىقىشقا رازىلىقى يوق ئىكەن. «بۇ جىن - ئالۋاستىلار-نىڭ قۇدۇقى ئىكەن، چۈشۈشكە قورقىمىز» دېيىشىپتۇ چاكارلار.

— ئىمىن قۇل، سەن چۈش! — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ ئاخىرى كارۋان بېشى. ئى-مىن قۇل ئاللاغا تەۋەككۈل قىلىپ بۇ ئىشقا بەل باغلاپتۇ. ئۇنىڭ بېلىگە ئارغامچا باغلاپ، قولىغا بىر چېلەكنى تۇتقۇزۇپ قۇدۇقىغا چۈشۈرۈپتۇ. ئۇ قۇدۇق تەكتىگە چۈشكەندىن كېيىن چېلەكنى ئارغامچىغا باغلاپ، قۇدۇق ئۈستىگە سۇ چىقىرىپ بې-رىشكە باشلاپتۇ. چېلەك بىرقانچە قېتىم چۈشۈرۈلۈپ، ئادەملەر سۇغا قېنىپتۇ. كې-يىن يەنە چېلەكتە سۇ تارتىلىپ تۆگە - ئېشەكلەرمۇ سۇغۇرۇلۇپتۇ. كارۋان بېشى قۇدۇق ئاغزىغا كېلىپ:

— ھاي ئىمىن قۇل، ئەمدى ئۆزۈڭ قايتىپ چىق! — دەپ ۋارقىراپتۇ. ئىمىن قۇل قۇدۇق ئىچىگە كۆز يۈگۈرتكەنىكەن، ئىككى ئىشىك بارلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇنىڭ بىرسىنى ئېچىپ قارىسا، ئاجايىپ ھەيۋەتلىك بىر ھۇجرا كۆرۈنۈپتۇ. ھۇجرىنىڭ ئى-چى قىممەت باھالىق ئېسىل تاشلار بىلەن تولغانىكەن. ئۇ ئاشۇ قىممەت باھالىق تاشلاردىن چېلەككە تولدۇرۇپ يۇقىرىغا سۇنۇپتۇ. كارۋان بېشى چېلەكتىكى ئېسىل تاشلارنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپتۇ. چۈنكى، بىر چېلەك قىم-مەت باھالىق تاش ئۇنىڭ كارۋىنىدىكى ھەممە مالنىڭ قىممىتىدىن بىر ھەسسە ئۇس-تۈن تۇرىدىكەن. ئۇ چېلەكنى يەنە چۈشۈرۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ، يىگىرمە چېلەك قىممەت باھالىق تاش يۇقىرىغا چىقىرىلغاندىن كېيىن، ئىمىن قۇل بار ئاۋازى بىلەن يۇقىرىغا قاراپ ۋارقىراپ، ئەمدى تاش قالمىغانلىقىنى خەۋەر قىپتۇ.

— ئۇنداق بولسا ئۆزۈڭ قايتىپ چىق! — دەپتۇ كارۋان بېشى. ئىمىن قۇل چې-لەكنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئولتۇرۇپتۇ. مىننەتدار بولغان كارۋان بېشى چېلەكنىڭ ئار-غامچىسىنى ئۆزى تارتىپتۇ، لېكىن بىردىن ئۇنىڭ كۆڭلىگە مۇنداق بىر ئىش كەپتۇ: «ئىمىن قۇل تېخى تولۇق سىناقتىن ئۆتمىگەن. ئەگەر ئۇ شەھەرگە بارغاندىن كې-يىن، بۇ بايلىقنى مەن تاپقان، دەپ پادىشاھقا ئەرز قىلسا قانداق قىلغۇلۇق؟ شۇلارنى ئويلاپ، ئۇنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپتۇ. «بۇ قۇلنى كۆزدىن يوقىتىش كېرەك» دېگەن قا-رارغا كەپتۇ - دە، غىلاپتىن پىچىقىنى چىقىرىپ قولىدىكى ئارغامچىنى كېسىپ تاشلاپتۇ. ئىمىن قۇل موللاقلىغان پېتى قۇدۇق تېگىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. كارۋان بېشى يۈكلەرنى تۆگىلەرگە ئارتىپ يولغا چىقىشقا بۇيرۇپتۇ. باينىڭ نېمە ئۈچۈن بۇ-

داق قىلىۋاتقانلىقىنى خىزمەتكارلار سوراشقا پېتىنالماپتۇ.

بىر چاغدا ئىمىن قۇل هوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچسا، قۇدۇق ئىچىدە ياتقۇدەك. ئۇ چېلەككە باغلانغان ئارغامچا نېمىشقا ئۈزۈلۈپ كەتكەندۇ؟ دەپ تەكشۈرۈپ كۆرگەندەكەن، ئۇنىڭ پىچاق بىلەن كېسىلگەنلىكىنى بايقاپتۇ. «ياخشىلىققا ياماناتلىق دېگەن مانا شۇ» دەپتۇ ئۇ ئۆز - ئۆزىگە ۋە كارۋان بېشىنىڭ قىلمىشىدىن ئىنتايىن غەزەپلەنىپتۇ. ئۇ نېمە قىلىشنى بىلمەي، ئىككىنچى ئىشىكنى ئاچقانكەن، قارىسا، بىر كۈرسى ئۈستىدە ساقىلى تىزىغا چۈشكەن، بېشى قازاندەك، قورسىقى قاۋاندەك، قۇلقى ئېشەك قۇلىقىدەك بىر هەيۋەتلىك دېۋە كۆزىنى يۇمغان هالدا، قولىدا بىر غېجەكنى تۇتۇپ ئولتۇرغۇدەك. ئىمىن قۇل غېجەكنى كۆرۈپ تۇرالماي قاپتۇ. ئۇ بېشىغا كېلىدىغان خېيىم - خەتەرنى ئۇنتۇغان هالدا دېۋىگە مۇراجىئەت قىپتۇ:

— هۆرمەتلىك دېۋە، رۇخسەت قىلسىڭىز غېجىكىڭىزنى بىر قېتىم چېلىۋالسام.

دېۋە كۆز ئىشارىتى بىلەن رۇخسەت قىلغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. ئىمىن قۇل غېجەكنى قولىغا ئېلىپ شۇنداق مۇڭلۇق پەدىلەرگە چېلىپتۇكى، بۇنى ئاڭلىغان دېۋە كۆزىنى چوڭ ئېچىپ، پۈتۈن قايغۇ - هەسرىتىنى ئۇنتۇپتۇ. ساز توختىغاندا، دېۋە ئورنىدىن تۇرۇپ ئىمىن قۇلنىڭ يۈزلىرىگە سۆيۈپتۇ.

— ئەي ئادەمزات! — دەپتۇ ئۇ خۇشال بولۇپ، — سېنىڭ چالغان سازىڭ ماڭا يېڭىباشتىن جان كىرگۈزدى. مېنىڭ قەھقەهە ئىسىملىك بىر ئوغلۇم بار ئىدى. ئۇ سۇلايمان ئەلەيهىسسالام ئالدىدا گۇناه ئۆتكۈزۈپ قويۇپ، سۇلايمان ئۇنى ئۆلۈمگە هۆكۈم قىلغانىدى. بۈگۈن ئوغلۇم يادىمغا كېلىپ، قايغۇ - هەسرەتلىرىم ئىچىمنى ئۆرتەپ، ئۆلەر هالەتكە يەتكەنىدىم. سەن چالغان غېجەكنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى ماڭا جان بېغىشلاپ هەسرەتلىرىمنى تارقاتتى. چۈنكى، نادانىنىڭ هەسرەت - قايغۇسى ئويۇن بەلەن تارقىلار، ئالىم ۋە پازىللارنىڭ هەسرەت - قايغۇسى ئىسمى جالالنى ئاڭلاش بەلەن تارقىلار، دەيدۇ. مېنىڭ ئۆلمەي قېلىشىمغا سەن سەۋەب بولدۇڭ. ئەي ئوغۇل، ئېيتقىن، نېمە مۇراد - مەقسىتىڭ بولسا، مەن شۇنى قىلىپ بېرەي.

— مېنى قۇدۇقتىن چىقىرىپ، غوجايىنىمنىڭ ئارقىسىدىن يەتكۈزۈپ قوي، — دەپتۇ ئىمىن قۇل بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بايان قىلىپ، — مەن غوجايىنىمغا قۇدۇقتىكى ئېسىل تاشلارنى ئېلىپ بەردىم، لېكىن ئۇ مېنى قۇدۇقتا قالدۇرۇپ كەتتى. ئۇ ماڭا ياماناتلىق قىلغان بولسىمۇ، مەن يەنىلا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ خىزمىتىنى قىلاي.

— ئەگەر خالىساڭ، — دەپتۇ دېۋە، — مەن غوجايىنىڭنى ئۆلتۈرۈپ، هەممە مال - مۈلكىنى ساڭا ئېلىپ بېرەي.

— سەن ماڭا ياخشىلىق قىلماقچى بولساڭ، — دەپتۇ ئىمىن قۇل تەكرارلاپ، — مېنى غوجايىنىڭ ئارقىسىدىن يەتكۈزۈپ قوي، مەن شۇنىڭغا رازى.

دېۋە ئىمىن قۇلنىڭ تەلىپىگە بىنائەن ئۇنى قۇدۇقتىن چىقىرىپتۇ. قارىسا، ئىمىن قۇل مىنگەن ئېشەك قۇدۇق بېشىدا يۇرگەنىكەن، ئۇنى ئېشەككە مىندۈرۈپتۇ. ئىككىسىنى كۆتۈرۈپ بىر پەرۋاز قىلغانىكەن، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە كارۋاننىڭ ئارقىسىدىن يېتىشىپتۇ، دېۋە خوشلىشىپ ئۆز ماكانىغا قايتىپ كېتىپتۇ.

بىر چاغدا كارۋان باشلىقى ئارقىسىغا قارىسا ئىمىن قۇل ئېشەك بىلەن كېلىۋاتقۇدەك. كارۋان بېشى ئۆز قىلمىشىنى چاندۇرماي:

— ئارغامچا ئۈزۈلۈپ كېتىپ سېنى قۇتقۇزالمىغانىدىم، خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن قۇتۇلۇپ چىقىپسەن! — دەپ ئۇنىڭغا قىزغىن مۇئامىلىدە بوپتۇ.

ئىمىن قۇل غوجايىنىغا قوللۇق بىلدۈرۈپ يەنە ئاۋۋالقىدەك ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋېرىپتۇ. كارۋان بېشى ئىمىن قۇلدىن تېخىچە خاتىرجەم ئەمەس ئىكەن، ئۇ يەنىلا ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىدىكەن. شەھەرگە بىرنەچچە كۈنلۈك يول قالغاندا، ئالدىن چاپارمەن ماڭغۇزۇپ، ئۆز ئائىلىسىگە خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈلارنىڭ ئادىتى ئىكەن. كارۋان بېشى شۇ ئادىتى بويىچە بىر پارچە خەت يېزىپ، ئۇنى مۆھۈرلىگەندىن كېيىن، ئىمىن قۇلنى ئېشەكتىن چۈشۈرۈپ، ياخشى بىر ئاتقا مىنگۈزۈپتۇ.

— سەن مېنىڭ ئەڭ سادىق قۇلۇمسەن، — دەپتۇ غوجايىن تۈلكىلىك بىلەن، — بۇ خەتنى ئائىلەمگە ئۆز قولۇڭ بىلەن يەتكۈزۈپ، بىزنىڭ ساق ـ سالامەت قايتقانلىقىمىزنى خەۋەر قىل. قۇتۇپ يۇلتۇزىنى ئوڭ مۇرەڭگە ئېلىپ، مانا مۇشۇ چوڭ يولدىن چىقماي ماڭساڭ ئۇدۇل شەھەرگە بارىسەن، «سەپەر بايىنىڭ ئۆيى قەيەردە؟» دېسەڭ ھەممە ئادەم بىلىدۇ. ئۆيگە بارغاندىن كېيىن ساڭا ئۇلار ئون تىللا سۆيۈنچە بېرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى خەتكە يازدىم، — دەپتۇ.

ئىمىن قۇل خەتنى ئېلىپ، ئاتنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋەتكەنىكەن، ئات قۇيۇندەك تېز مېڭىپ كېتىپتۇ. ئۇ شەھەرگە يېقىنلاشقاندا كۆڭلىگە بىر ئىش كەپتۇ: «مەن مىڭ تىللا تۆلەپ جاھاندىكى خەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆگەنگەن تۇرسام، بۇ خەتنى نېمىشقا ئوقۇپ كۆرمەيمەن؟» ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ پۇكلەنگەن خەتنى ئېچىپ ئوقۇپ كۆرۈپتۇ. خەتتە مۇنۇلار يېزىلغانىكەن: «ئىززەتلىك ھالال جۇپتۇمگە سېغىنىپ سالام، سۆيۈملۈك قىزىم زىلەيخاغا تېخىمۇ كۆپ سالام. مېنىڭ ئەھۋالىمنى سوراشلار ھالىم خاراب، باغرىم كاۋاپ، چۈنكى بۇ خەتنى ئېلىپ بارغۇچى ئىمىن قۇل تۇپەيلىدىن ھەددى ـ ھېسابسىز زىيان تارتتىم، شۇڭا قازىكالاندىن ئۆتۈنۈشۈم شۇكى، بۇ قۇل بارغان ھامان بېشىنى كېسىپ تېنىدىن جۇدا قىلغاي.»

ئىمىن قۇل خەتنى ئوقۇپ ھەيران قاپتۇ، غوجايىنىڭ قارا كۆڭۈللۈكىدىن بەك-مۇ نەپرەتلىنىپتۇ. ئۇ شەھەرگە كىرىپ بىر دۇكاندىن قەغەز - قەلەم سېتىۋاپتۇ - دە، غوجايىنىڭ خەت نۇسخىسىغا ئوخشىتىپ بىر پارچە خەت يېزىپتۇ. ئاندىن سەپەر بايىنىڭ ئۆيىنى ئىزدەپ تېپىپ خەتنى خوتۇنىغا تاپشۇرۇپتۇ. خوتۇنى خەتنى ئوقۇۋېتىپ، خۇشاللىقىدىن كۈلۈمسىرەپتۇ.

— ئانا، خۇشاللىقىڭدىن كۈلۈپ كەتتىڭ، خەتنى ئۇنلۇك ئوقۇ، مەنمۇ ئاڭلاي! — دەپتۇ بايىنىڭ قىزى. بايىنىڭ خوتۇنى خەتنى ئۇنلۇك ئوقۇشقا باشلاپتۇ:

«ئىززەتلىك خوتۇنۇمغا، سۆيۈملۈك ئەل - جامائەتكە سېغىنىپ سالام. جانجىگەر قىزىم زىلەيخاغا كۆپتىن - كۆپ سالام. خۇداغا شۈكۈر، بىز سالامەت قايتتۇق. بۇ قېتىم تاپقان پايدام پادىشاھلارنىڭ خەزىنىسىدىنمۇ كۆپ. بۇ پايدا ئۇشبۇ خەتنى ئېلىپ بارغان قۇلۇم ئىمىن ئارقىلىق بولدى. مەن ئىنىم بايىزنى ئۆز ئورنۇمدا ۋەكىل قىلدىم، خەت ئېلىپ بارغۇچى يىگىت كۈندۈزى بارسا كۈندۈزدە، كېچىسى بارسا كېچىدە قىزىم زىلەيخانى ئۇنىڭغا نىكاھلاپ بېرىڭلار، مەن قايتقاندا قىزىمنى ئۇنىڭ قوينىدا كۆرەي، تويىنى ئۆزۈم بارغاندا داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈپ بېرىمەن.» بايىنىڭ خوتۇنى خەتكە قايتا - قايتا كۆز يۈگۈرتۈپتۇ. قارىسا، خەت سەپەر بايىنىڭ ئۆز قولى بىلەن يېزىلغانىكەن. شۇ كۈنىلا بايىنىڭ ئىنىسى بايىزنى ۋە مەھەللە ئىمامىنى چاقىرىپ قىز بىلەن يىگىتىنىڭ نىكاھىنى ئوقۇتۇپتۇ. قىزمۇ ھېچبىر ئىككىلەنمەي يىگىت قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. ئېغىر ياتقۇ بولغاندا ئۇلارنى يۇيۇنۇپ كىلىشكە ھامامغا ئەۋەتىپتۇ. قىز بىلەن يىگىت تۇن ئوتتۇرىسىدا ئاتلىق ھاممامدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، بىر كاتتا ئىمارەت ئالدىدىن ئۆتۈپتۇ. قارىسا، ئىمارەت ئىچىدىكى دېرىزىلەرنىڭ ھەممىسىدە قىپقىزىل قەندەل - چىراغلار يېنىپ، ئەتراپقا نۇر چېچىپ تۇرغۇدەك.

— ھەممە يەر تىمتاس ۋە قاراڭغۇ، — دەپ سوراپتۇ ئىمىن قۇل زىلەيخادىن، — پەقەت مۇشۇ ھەشەمەتلىك ئىمارەت ئىچىدىلا چىراغ ئۆچمەپتۇ. بۇ نېمە ئەھۋال؟

— سۆيۈملۈكۈم ! — دەپتۇ قىز ئەركىلەپ، — بۇ بىزنىڭ پادىشاھىمىزنىڭ ئوردىسى. پادىشاھىمىزنىڭ گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق بىرلا قىزى بار. پادىشاھ ئۆزى شەترەنجى ئويۇنىغا بەكمۇ ئامراق. شۇڭا ئۇ: «كىمكى مەن بىلەن شەترەنجى ئويناپ ئۇتۇۋالسا، ئۇنىڭغا قىزىمنى خوتۇنلۇققا بېرىمەن، پادىشاھلىقىمنىمۇ بېرىمەن. ئەگەر ئۇتتۇرۇپ قويسا ئۇنىڭ بېشىنى ئالىمەن» دەپ ئېلان چىقارغانىدى. بىرقانچە ئايدىن بېرى نى - نى شاھزادىلەر، بەگزادىلەر پادىشاھ بىلەن شەترەنجى ئويناپ ئۇتتۇرۇپ قويۇپ ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلدى. ئۇ شەترەنجى ئوينىغۇچىلار كېچىسى كېلىپ قالسا، ۋاقىت ئۆتۈپ كەتمىسۇن دەپ، چىراغنى يېقىپ كۈتۈپ ئولتۇرىدۇ. لېكىن، پادىشاھ-

مىزنى ھېچكىم ئۇتالمايدۇ.

ئۇلار ئۆز ئۆيىنىڭ ئالدىغا يېقىنلاشقاندا:

ــ ئەي ھالال جۇپتۇم! ــ دەپتۇ ئىمىن قۇل مۇراجىئەت قىلىپ، ــ ئەتە قەيىنئاتام كەلسە، بىرقانچە كۈن توي - تۆكۈن ئىشلىرى بىلەن بولۇپ ھېچ يەرگە بارالمايمىز. ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز، شەھەرنى ئايلىنىپ بىر تاماشا قىلىۋالسام.

قىز ماقۇل كۆرۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئىمىن قۇل ئاتىنىڭ چۈلۈۋرىنى تارتىپ ئۈدۈل پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ دەرۋازىغا بېرىپ پادىشاھقا خەۋەر قىلغۇزۇپتۇ. پادىشاھ «كىرسۇن!» دەپ ئەمىر قىلغاندىن كېيىن، پادىشاھنىڭ مەخسۇس خانىسىغا كىرىپ، سالام بەجا كەلتۈرۈپتۇ ۋە ئىززەت - ئىكرام بىلەن ئۆز ئارزۇسىنى بايان قىپتۇ:

ــ مېنىڭ ئىسمىم ئىمىن قۇل. شاھىمىزنىڭ شەھرەنجى ئويناشقا ھەۋەسمەن ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، يىراق جايدىن كەلدىم، شۇڭا تاڭ ئېتىشنىمۇ كۈتمەستىن ھۇزۇرلىرىغا كىردىم. چۈنكى، تاڭ ئېتىشنى كۈتسەم، ئېھتىمال بىرەر بالا - قازا يېتىپ ئۆلۈپ كەتسەم، ئۆزلىرى بىلەن شەھرەنجى ئويناياليمايمۇ ئارماندا قالغۇدەكمەن.

ئىمىن قۇلنىڭ سۆزىدىن پادىشاھ تولىمۇ خۇشال بوپتۇ. ئۇنىڭ بىلەن بىللە شەھرەنجى ئويناشقا ماقۇل بولۇپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ شەرتىمىز ئۇچ مەرتىۋە ئۇتۇش. ئەگەر مەن ئۇچ مەرتىۋە ئۇتۇۋالسام، سېنىڭ كاللاڭنى ئالىمەن. ئەگەر سەن ئۇچ مەرتىۋە ئۇتۇۋالساڭ، ساڭا قىزىمنى ۋە پادىشاھلىقىمنى بېرىمەن. مۇشۇ شەرتكە رازى بولساڭ ئوينايلى، ئەگەر بېشىم ئامان قالسۇن دېسەڭ، ئىلاج بار ئويناما!

ــ ھۆرمەتلىك شاھىم، ــ دەپتۇ ئىمىن قۇل، ــ ئويناماسام مەڭگۈ ئارماندا قالىمەن.

مۇشۇ بويىچە كېلىشىم تۈزۈلۈپ، ھەر ئىككىيلەن قول قويغاندىن كېيىن مۇسابىقە باشلىنىپتۇ. بىرىنچى قېتىم ئىمىن قۇل ئۇتتۇرۇپ قويۇپتۇ.

ــ ياش يىگىت ئىكەنسەن، ــ دەپتۇ پادىشاھ، ــ ھازىر بولسىمۇ نىيىتىڭدىن يان، بىكار بېشىڭ كېتىپ قالمىسۇن.

ئىمىن قۇل مۇسابىقىنى ئاخىرىغىچە داۋاملاشتۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. ئويۇن يەنە باشلىنىپتۇ، ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى قېتىم ئۇدا ئىمىن قۇل ئۇتۇۋاپتۇ.

ــ شەرت بويىچە ئۈچ قېتىم ئۇتۇشۇڭ كېرەك. يەنە ئويناياليلى! ــ دەپتۇ پادىشاھ. تۆتىنچى قېتىم ئويىنىغاندا يەنە ئىمىن قۇل ئۇتۇپتۇ.

ــ يارايسەن يىگىت! ــ دەپتۇ پادىشاھ قاقاقلاپ كۈلۈپ، ــ ھۈنىرىڭگە قايىل

بولدۇم.

پادىشاھ دەرھال بۇيرۇق قىلىپ، ۋەزىر ۋە ئەمىرلەرنى يىغىپتۇ.

ــ ھازىر قازىنى چاقىرىپ قىزىمنى بۇ يىگىتكە نىكاھ قىلىڭلار، ــ دەپتۇ پادىشاھ، ــ داقا ـ دۇمباق چېلىپ شەھەر خەلقىنى ئويغىتىڭلار، تويغا ھازىرلانسۇن! بىرى، نىكاھ تويى، يەنە بىرى، يېڭى پادىشاھنى تەبرىكلەش تويى. جىمى خالايىق ئۇ-نىڭغا ئىتائەت قىلسۇن!

شۇندىن كېيىن پادىشاھ بېشىدىكى شاھلىق تاجىنى ئېلىپ، ئىمىن قۇلغا كىيـ-گۈزۈپتۇ. «شاھلىق مۇبارەك بولغاي!» دەپتۇ شاھ ۋە ئەمىرلەر قۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. دەرھال نىكاھ ئوقۇلۇپتۇ. نىكاھتىن كېيىن ئىمىن شاھ بىلەن مەلىكە مەخسۇس تەيـ-يارلانغان ھۇجرىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

تۇن بويى شەھەر توي تەنتەنىسىگە چۆمۈپتۇ. سان ـ ساناقسىز مەشئەللەر يېقـ-لىپ، كېچە قاراڭغۇسى كۇندۇزگە ئايلىنىپتۇ، داقا ـ دۇمباق، ناغرا ـ سۇناي ئاۋازى ئالەمنى قاپلاپتۇ. شەھەر ئاھالىسى تۇركۇم ـ تۇركۇم بولۇپ ئوردىغا كېلىپ قوش توينى مۇبارەكلەپ، يېڭى پادىشاھقا ئىتائەتمەنلىك بىلدۈرۈپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەن كۇن چىقىش بىلەن تەڭ ئىمىن شاھ ۋەزىرلىرى بىلەن تەخت ئۇستىگە چىقىپتۇ ۋە مۇنداق بۇيرۇق جاكالاپتۇ:

ــ بۇگۇن سەپەربايىنىڭ سودا كارۋىنى شەھىرىمىزگە يېتىپ كېلىدۇ. كارۋان باشلىقى دەرۋازىدىن كىرىشى ھامان ماڭا خەۋەر قىلىڭلار ۋە مالىلىرىنى تەكشۈرۈپ باج ئېلىڭلار!

باجگىر ۋە جاكارچىلار ئاتلىنىپ دەرۋازىغا قاراپ مېڭىپتۇ. دېگەندەك بىرىنچى بولۇپ سەپەر بايىنىڭ كارۋىنى دەرۋازىدىن كىرىپتۇ. ئۇنىڭ مالىرى تەكشۈرۈلۈپ باج ئېلىنىشقا باشلاپتۇ. ئەھۋالىنىڭ نېمە ئۇچۇن بۇنداق بولۇۋاتقانلىقىنى بىلەلمىگەن سەـ-پەر باي يۇگۈرۈك ئېتىنى مىنىپ ئۆيىگە قاراپ چېپىپتۇ ۋە خوتۇنى بىلەن كۆرۈشـ-كەندىن كېيىن «ئەھۋال قانداق؟» دەپ سوراپتۇ.

ــ ئەلھەمدۇلىللا، بىز بەك خۇشالمىز، ــ دەپتۇ خوتۇنى، ــ بۇيرۇقىڭىزغا بـ-ىنائەن تۇنۇگۇن نىكاھ ئوقۇلدى، قىزىڭىز ئىمىن قۇلغا تەگكەنلىكىدىن بەكمۇ خـۇ-شال.

ــ نېمە؟ ــ دەپتۇ غەزەپلىنىپ سەپەر باي، ــ كىمنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قىزىمـ-نى ئىمىن قۇلغا نىكاھلاپ بەردىڭلار؟

ــ ئۆزىڭىزنىڭ بۇيرۇقى بىلەن. مانا يازغان خېتىڭىز.

سەپەر باي خەتنى ئوقۇپ ھەيران قاپتۇ. قارىسا، خەت ئۆز قەلىمى بىلەن يېزىلـ-

غان.

دەل شۇ پەيتتە ئىككى ياساۋۇل كېلىپ:

ــ يېڭى شاھىمىزنىڭ بۇيرۇقى، دەرھال ئوردىغا ماڭ! ــ دەپتۇ ـ دە، سەپەربايـ
ـنىڭ پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئوردىغا ئېلىپ كېتىپتۇ. ئۇ قورقمىدىن پادىشاھنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ سالام بەرگەندىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ تەختكە قاـ
راپتۇ. تەختتە ئولتۇرغىنى ئۆزىنىڭ قۇلى ئىمىن ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئەقلىدىن ئېزىپ، ھوشسىزلىنىپ يىقىلىپتۇ.

پادىشاھ مۇپتىلاردىن سوراپتۇ:

ــ بىر ئادەم ئاتا ـ ئانا ئىزالىقى ئۇچۇن بايغا قۇل بولۇپ سېتىلىپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى ساداقەتمەنلىك بىلەن قىلسا، بايغا نۇرغۇن بايلىق تېپىپ بەرسە، ئۇ باي بولسا ئۇنى ئۆلتۈرۈش قەستىدە بولسا بايغا قانداق جازا بېرىش كېرەك؟

شۇندىن كېيىن ئىمىن شاھ سەپەربايىنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈش ھەققىدە خوتۇنىغا يازغان خېتىنى مۇپتىغا سۇنۇپتۇ.

ــ بايىنى قەتل قىلىش كېرەك! ــ دەپتۇ مۇپتى خەتنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ھۆكۈم قىلىپ.

ــ بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن، ــ دەپ تىزلىنىپتۇ سەپەربايى، ــ رەئىيەتـ
ـتىن گۇناھ، پادىشاھتىن ئەپۇ دەپتىكەن، مەن ئەقىلسىزنى كەچۈرگەيلا.

ئىمىن شاھ سەپەربايىنىڭ نالە ـ زارى ۋە پۇشايمىنىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپتۇ. زىلەيخانى ئوردىغا ئالدۇرۇپ، شاھ قىزىنىڭ يېنىدىن ئورۇن بېرىپتۇ. سەـ
مەرقەندتە قالغان ئاتا ـ ئانىسىنى ئالدۇرۇپ كەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئىمىن شاھ ئادىللىق بىلەن شەھەر سوراپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بايىاشاتلىق ئىچىدە ياشاپتۇ.

«ئەر كىشىگە يەتمىش تۈرلۈك ھۈنەر ئاز» دېگەن ماقال ئەنە شۇنىڭدىن باشلاپ جاھانغا مەنزۇر بولغانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇقادىر مۇھەممەت**. ئەر، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **جاپپا ئەمەت** (1929 ــ 1999). ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومىنى پۇتكۈزگەن، مۇھەررىر، «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1987. 2

تېۋىپ تەجەللى

بۇرۇنقى زاماندا ئالەمنىڭ گىرۋىكىدە، تەكلىماكاننىڭ كىندىكىدە گۈزەل بىر شەھەر بولغانىكەن. بۇ شەھەرگە ئادىل شاھ ئىسىملىك زالىم بىر پادىشاھ ھۆكۈمرانلىق قىلىدىكەن. شەھەر خەلقى پادىشاھنىڭ رەھىمسىزلىكىدىن قاتتىغىرقاقشاپ، پادىشاھقا خۇدادىن ئۆلۈم ياكى ئېغىر كېسەل تىلەيدىكەن.

ئادىل شاھنىڭ ئاينۇر ئىسىملىك گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق بىر قىزى بار ئىكەن. ئاينۇر ناھايىتى ئەقىللىك، زېرەك قىز بولسىمۇ، ئۆزىگە تېگىشلىك بايلىقلارنى خەيرلىك ئىشلارغا ئىشلەتمەي، رەزىل، چاكىنا ئويۇنلارغا سەرپ قىلىپ، خەلقنى قاتتىق كۆڭلىنى خۇش قىلىشقا ئامراق ئىكەن.

ئاينۇر ئون سەككىز ياشقا كىرگەن يىلى ئۇنىڭ گۈزەللىكىدىن خەۋەر تاپقان قوشنا دۆلەتلەرنىڭ شاھزادىلىرى تەرەپ - تەرەپتىن ئەلچى ئەۋەتىشكە باشلاپتۇ. لېكىن، ئاينۇرنىڭ ئالدىغا كەلگەنلا ئەلچىلەرنىڭ قۇلاق - بۇرنى ياكى باشقا ئەزالىرى كېسىلىپ، مەسخىرە كۈلكىسى ئىچىدە كەلگەن يېرىگە ھەيدىلىپتۇ.

بۇ شەھەرنىڭ سىرتىدا بىر قەدىمىي قەلئە بولۇپ، قەلئەدە يىگىرمە ياشلىق تەجەللى ئىسىملىك بىر يىگىت ياشايدىكەن. بۇ يىگىت كۆپ چاغلاردا سىرتلارغا چىقماي، تېبابەت ئىلمىنى تەھسىل قىلىدىكەن. بۇ يۇرتتىن ئۇچ كۈنلۈك يىراق بىر-يۇرتتا كاتتا بىر ئۆلىما ھېكىم بولۇپ، يىگىت شۇ كىشىدىن يىلدا بىر قېتىم بېرىپ ساۋاق ئېلىپ قايتىدىكەن، ئۇنىڭدىن باشقا ۋاقىتلاردا داۋاملىق تىرىشىپ ئىلىم تەھسىل قىلىدىكەن. تەجەللى ئاق كۆڭۈل، خەلق سۆيەر يىگىت بولغاچقا، ئۇ ئۆز شەھرىدىكى خەلقنىڭ كۈلپەتلىك تۇرمۇشىنى كۆرۈپ، خەلقنە چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلغۇسى، خەلقنى بەختىيار تۇرمۇشقا ئېرىشتۇرگۈسى كەلسىمۇ، ئۆزىدە زالىم پادىشاھقا تاقابىل تۇرغۇدەك كۈچنىڭ يوقلۇقىنى ئويلاپ، قاتتىق ئەپسۇسلىنىدىكەن. يىگىت ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىرى كۆڭلىگە ئۇلۇغ بىر مەقسەتنى پۈكۈپتۇ. ئۇ بولسىمۇ، ئادىل پادىشاھتەك زالىم كىشىلەرنىڭ قېنىدىكى زالىملىق، رەھىمسىزلىكلەرنى تازىلاپ، خەلقنە مېھرىبانلىق، ئادىللىق، ھەقىقەتپەرۋەرلىك ئۇرۇقىنى سالىدىغان بىر خىل مۆجىزىلىك دورا ياساش ئىكەن. لېكىن، تەجەللى بۇ ئۇلۇغ غايىنى قانداق قىلىپ ئەملگە ئاشۇرۇشنى بىلمەي بېشى قېتىپتۇ. بىر كۈنى تەجەللى شۇنداق ئېغىر خىياللار ئىلكىدە قەلئە ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، شەھەر سىپىلىغا يېقىن بېرىپ

قاپتۇ. بىر چاغدا تولىمۇ يېقىملىق بىر كۈلكە ئاۋازى بىلەن خىيالدىن ئويغانغان تە-جەللى بېشىنى كۆتۈرۈپ سېپىل ئۈستىگە قاراپتۇ - يۇ، بىردىنلا ئىختىيارىنى يو-قىتىپ، كېنىزەكلەر ئارىسىدا ئۆزىگە قاراپ مەسخىرىلىك كۈلۈپ تۇرغان ئاينۇرنىڭ گۈزەل جامالىغا تىكىلگىنىچە ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قاپتۇ، قانچە-لىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكى نامەلۇم، تەجەللى سېپىل ئۈستىگە زەن سالسا، سېپىل ئۈستىدە قىزنىڭ سايىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. يىگىت ئېغىر مۇڭ ئىچىدە قەلئەگە قاراپ ئاستا يۈرۈپ كېتىپتۇ. لېكىن، شۇ كۈندىن باشلاپ يىگىتنىڭ خىيالى ئۆز ئىختىيا-رىدا ئەمەس، ئۇنىڭ يۈرىكىنى تولىمۇ شېرىن، لېكىن ناھايىتى ئازابلىق بىر تۈيغۇ دائىما غاجىلاپ ئارام بەرمەپتۇ. ئۇنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىدىغان ئىشىمۇ شۇ كۈندىن باشلاپ توختاپتۇ. ئۇنىڭ گېلىدىن غىزا ئۆتمەيدىغان، تۇرغان يېرىدە سائەت - سائەت-لەپ تۇرۇپ كېتىدىغان، ئولتۇرغان يېرىدە كۈنبويى خىيال بىلەن ئولتۇرىدىغان، ئەم-ما خىيالىدىن ئويغىنىپ قالسا شۇنچە ئۇزۇندىن بېرى نېمىنى ئويلىغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ.

بىر كۈنى تەجەللى ئۆزىنى مۇشۇنداق مەجنۇن ھالغا كەلتۈرۈپ قويغان پەرىنى ئىزدەپ تېپىپ، يۈرەك سۆزىنى ئىزھار قىلماق بولۇپ، شەھەرگە كىرىپتۇ ۋە سۇ-رۇشتۇرۇپ ھېلىقى سېپىل ئۈستىدە كۆرگەن گۈزەل جاناننىڭ پادىشاھنىڭ زالىملىق-تا ئۇچىغا چىققان قىزى ئاينۇر ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن قاتتىق ئۇمىدسىز-لىنىپ قەلئەگە قايتىپتۇ. ئۇنىڭ بۇ ئىشتا ئۇمىدلىرى يوقالغانسېرى ئىشقى ئوتى تېخىمۇ ئاۋۇشقا باشلاپتۇ. تەجەللى قانداق قىلىش توغرىسىدا ئويلىنىپ يېتىپ، كۆزى ئويقۇغا ئىلىنىپتۇ. ئۇ ئۇخلاپلا چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ئۇنىڭ پېشقەدەم ئۈستازى ھېلىقى ئۆلىما ھېكىم ئايان بوپتۇ. ئۈستازى: «ئوغلۇم، ئورنۇڭدىن تۇر! بۇنداق ئۇخلاپ مەقسىتىڭگە يېتەلمەيسەن. ئۇنىڭ ئۈچۈن سەن تىرىشىپ ئىشلەپ، مۆجىزىلىك دوراڭنى ياساپ چىققىن. شۇ دورىنى ياساپ چىققىنىڭدىلا، خەلقنى قۇتقۇزۇش، مۇھەب-بەت ۋىسالىغا يېتىشتىن ئىبارەت ھەر ئىككى مۇرادىڭ ھاسىل بولغۇسى» دەپتۇ ۋە بۇ دورىنىڭ ماتېرىياللىرى، ياسىلىش ئۇسۇللىرىنى سۆزلەپ بولۇپ، دۇئا قىپتۇ ۋە كۆزدىن غايىب بوپتۇ. تەجەللى «ئۈستازىم» دەپ توۋلاپ كۆزىنى ئاچسا، ئۆزى قەلئە ئىچىدە تۇرغۇدەك. «بۇ مېنى مۇرادىمغا يېتىش يولىغا باشلاپ بارىدىغان بېشارەت بول-سا كېرەك» دەپ ئويلاپ، شۇ سائەتتىن باشلاپلا مۆجىزىلىك دورا ياساش ئىشىغا تۇتۇ-نۇپتۇ. بۇ دورىنى ياساش يولىدا دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلارنى قەيسەرلىك بىلەن يې-ڭىپتۇ. بۇ دوردىن بىر يىلدا بىر كۈملاچلا ياساش مۇمكىن بولسىمۇ، يىگىت ئەم-

گەك ئۇنۇمىنىڭ بۇنداق ئاستا ئىكەنلىكىگىمۇ پەرۋا قىلماي، ئىشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىپتۇ. شۇنداق جاپالىق ئىشلەش نەتىجىسىدە دورا پۈتۈشكە ئاز قالغاندا، پادىشاھنىڭ ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقىنى ئاڭلىغان تەجەللى پادىشاھنى داۋالاش ياكى داۋالىماسلىق ئۈستىدە ئىككىلىنىپ قاپتۇ. ئاخىرى پادىشاھنىڭ «كىم مېنى داۋالاپ ساقايتسا، قىزىم ئاينۇرنى نىكاھىغا ئالغۇسىدۇر» دېگەن پەرمانى تەجەللىنى قىزىقتۇرۇپتۇ.

ئۇ زۆرۈر بولغان دورا ـ دەرمانلارنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بېرىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ پادىشاھنى داۋالاپ ساقايتىدىغانلىقىنى ئېلان قىپتۇ ھەمدە داۋالاشقا تۇتۇنۇپتۇ. توققۇز كېچە ـ كۈندۈز داۋالاش نەتىجىسىدە پادىشاھنىڭ كېسىلى سەللىمازا سا-قىيىپتۇ. بۇ جەريانىدا ئاللا تائالا ئاينۇرنىڭ دىلىغا تېۋىپ يېگىتنىڭ ئىشقىنى ساپتۇ. لېكىن، ئاينۇر «مەن بىر مەلىكە تۇرسام، مۇشۇنداق جۇلدۇر كېپەن تېۋىپقا ياتلىق بولىمەنمۇ» دېگەنلەرنى ئويلاپ، گەرچە يۈرىكىدە تەجەللىنىڭ ئىشق ئوتى لاۋۇلداپ يې-نىپ تۇرسىمۇ، بۇنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەپتۇ، يېگىتنىڭ ئىشق ـ پىراقىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇنى قەتل قىلىش قارارىغا كەپتۇ. دەل شۇ چاغدا كېسەلدىن ساقا-يغان پادىشاھ دەسلەپكى ۋەدىسىدىن يېنىۋېلىپ، تەجەللىنى ئوردىدىن ھەيدەپ چىقى-رىپتۇ. تەجەللى قەلئەگە قايتىپ كېلىپ، ئۇلۇغ ئىشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىپتۇ. لې-كىن، ئاينۇرنىڭ ھالى كۈندىن ـ كۈنگە زەئىپلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ، تېۋىپ يېگىتنىڭ ئىشقىنى ئېتىراپ قىلىشقا جاھىللىقى يول قوي-ماپتۇ. شەھەر ئىچىدىكى ھەممە تېۋىپلار ئۇنىڭ كېسىلىگە داۋا تاپالماپتۇ.

ئاينۇرنىڭ شىپاسى يوق كېسىلى ئېغىرلاشقانسېرى ئۇنىڭ كاللىسىدا تېۋىپ يې-گىتنى ئۆلتۈرۈپ بۇ ئازابلىق ئوتتىن قۇتۇلۇش ئارزۇسى كۈچىيىپتۇ.

دەل شۇ كۈنلەردە تەجەللىنىڭ مۆجىزىلىك دورىسى پۈتكەنىكەن. تەجەللى پادە-شاھنىڭ «ئاينۇرنى داۋالاپ ساقايتسا، ئۇنى ئۆزىگە نىكاھلاپ بېرىش» شەرتىنى قوشۇپ ئەۋەتكەن تەكلىپكە بىنائەن، ئاينۇرنى داۋالاشقا كەپتۇ ۋە مۆجىزىلىك دورىنى ئىچكۈ-زۈپتۇ. بۇ دورا دەرھال تەسىرىنى كۆرسىتىشكە باشلاپتۇ. ئۇنىڭ قەلبىدىكى پۈتكۈل زالىملىقلار مېھرىبانلىققا، جاھىللىقى ئادالەتپەرۋەرلىككە ئايلىنىپتۇ ھەمدە تەجەللىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان خىيالىدىن ئىز ـ دېرەكسىز يوقىلىپ، كېسىلى بىرئاز ياخ-شىلانغاندەك بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. تەجەللىنىڭ ۋىسالىغا يېتىش ئارزۇسى بارغا-چە كۈچىيىپتۇ. لېكىن، پادىشاھ باشتىكى شەرتتىن يەنە يېنىۋالماقچى بوپتۇ ۋە تە-جەللىنى ئۆلۈمگە بۇيرۇپتۇ. بۇ چاغدا ئاينۇر:

— هۆرمەتلىك شاھ ئاتا، بۇ بىگۈناھ يىگىتنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلەيمەن. بۇ يىگىت سىزنى ۋە مېنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزدى، بۇنىڭدىن كېيىن قانچىلىغان كىشىلەرنى كېسەل ئازابىدىن خالاس قىلىشى مۇمكىن. بۇ تاجۇتەختىمىزنىڭ، خەلقىمىزنىڭ بايلىقى ئىكەن. شۇڭا، سىز دەسلەپكى شەرتىڭىزدىن يانماي، مېنى بۇ يىگىتكە نىكاھلاپ بېرىڭ. ئوردا ئىچىدە بۇ يىگىتنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىشىڭىزنى سورايمەن، — دەپتۇ يىغلاپ تۇرۇپ.

پادىشاھ قىزىنىڭ بۇنداق تېز ئۆزگىرىپ كەتكىنىگە ئىشەنمەي ھەيران قاپتۇ ۋە ئاخىرىدا جانجىگەر قىزىنىڭ نالىسىگە چىدىماي، دەسلەپكى شەرتى بويىچە ئۇلارنىڭ تويىنى قىلىپ بېرىپتۇ. تويدىن كېيىن تەجەللى ئوردا ئىچىدە، بۇ زالىملارنىڭ ئۇ-ۋىسىدا تۇرغۇسى كەلمەي، ئايالىنى ئېلىپ شەھەر سىرتىدىكى قەلئەگە قايتىپتۇ. بۇ ئىككى ياش دەخلىسىز خالىي قەلئەگە كەلگەندىن كېيىن مۇھەببەتنىڭ شېرىن پەيز-ىنى سۈرۈپتۇ، ئۆزلىرىگە ۋىسال بەرگەن ئىلىم ـ ھېكمەتنىڭ قۇدرىتىگە رەھمەت ـ ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. يىگىت خوتۇنىدىن يوشۇرۇن يەنە مۆجىزىلىك دورا ياساشقا تۇتۇنۇپ-تۇ. بۇ ئارقىلىق پادىشاھنىڭ ۋۇجۇدىنى تازىلىماقچى ئىكەن. يىگىت پەخرىلىك خىز-مەت، سۆيۈملۈك ئايال بىلەن كۈنلەرنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ. ئاي-نۇرمۇ دادىسىنىڭ زالىم سىياسەتلىرىنى كۆرۈپ، خەلقنە ھېسداشلىق قىلغۇسى كې-تۇ. ھەر ھەپتىنىڭ بىر كۈنى ئۆز ئۆيىگە ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاپ بارغانلىرىدا دادا-سىدىن خەلق ئۈستىدىكى ئېغىر ئالۋاڭلارنى، باج ـ سېلىقلارنى يەڭگىللىتىشنى ئۆ-تۈنىدىغان بوپتۇ. بۇ ئەھۋال تەرەققىي قىلىپ دادىسىغا نارازىلىق بىلدۈرىدىغان بوپتۇ.

بۇ ئەھۋال تەكرارلىنىۋەرگەندىن كېيىن، «قىزىمنى تەجەللى دېگەن تېجىمەل بۇ-زۇپ بۇ ھالغا كەلتۈرگەن ئوخشايدۇ. شۇنداق ئىرادىلىك بىر قىزنى بۇنداق تېز ئۆز-گەرتىۋەتكەن ئېسىيانكار بىر ھەرىكەت بىلەنلا خەلقنىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئىسىيانكار قىلىۋەتكۈدەك. بۇنى دەرھال ئۇجۇقتۇرۇۋەتمەسەم بولمىدى» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن شاھ تەجەللىنى ئۆلتۈرۈش پىلانى تۈزۈپ، دەرھال ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. ئورۇنلاشتۇرۇلغان كىشى بىر كېچە ئوغرىلىقچە قەدىمىي قەلئەگە بېرىپ، تەجەللىنىڭ خىزمەت قىلىدىغان خاس خانىسىدىكى چاي دەملەپ ئىچىدىغان كورىغا ئۆتكۈر زەھەر-نى تۆكۈپ قويۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. مۆجىزىلىك دورىنىڭ تەييار بولۇش ۋاقتى توشۇپ قالغانىكەن. سەھەر تۇرغان تەجەللى ئىبادەتتىن كېيىن، خاس خانىغا كىرىپ، ئۆز ئىشى بىلەن بوپتۇ ۋە پات پۈرسەتتە پۈتكۈزۈپ، ئارام ئېلىپ ئولتۇرۇپ كورىغا چاي دەملەپ ئىچىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۆتكۈر زەھەرلەنگەن تەجەللى نۇرغۇن ئازرۇ ـ ئارماد-

لىرىنى ئۆزى بىلەن ئېلىپ بۇ ئالەمدىن خوشلىشىپتۇ. تاماقتا چاقىرىپ كەلگەن ئايـ
نۇر ئېرىنىڭ جانسىز ياتقانلىقىنى كۆرۈپ داد ـ پەريات كۆتۈرۈپ، ئېرىنىڭ ئۈستىگە
ئۆزىنى ئېتىپتۇ ۋە ئېرىنىڭ چىرايىنىڭ كۆكىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ زەھەرلەنـ
گەنلىكىنى سېزىپتۇ. ئېرىنىڭ قولىنى چىڭ يۇمۇۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئېچىپ قارا ـ
سا مېغىزدەك چوڭلۇقتا بىرخىل دورا تۇرغۇدەك، بۇ مۆجىزىلىك دورا ئىكەن.

ئاينۇر بۇ ئىشنى رەھىمسىز زالىم دادىسىنىڭ قىلغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ ۋە تەـ
جەللىنىڭ قولىدىكى مۆجىزىلىك دورىنى زەھەر ئىكەن دەپ چۈشىنىپ قاپتۇ. ئاينـۇر
«زەھەر» بىلەن زالىم دادىسىنى ئۆلتۈرۈپ خەلقنى قۇتقۇزماق ۋە ئېرىنىڭ قىساسىنى
ئالماقنى دىلىغا پۈكۈپ دورىنى ئېلىپ ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ.

ئاينۇر دادىسىنىڭ كەچلىك چېيىغا هېلىقى «زەھەر»نى قوشۇپ ئېرىتىپ دادىسـ
غا بېرىپتۇ. بۇ دورىنى ئىچكەن پادىشاهنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تاتلىق بىر سېزىم يامـ
راپ بىردىنلا دىلى يۇمشاپ قاپتۇ. پۈتۈن قېنىدىكى رەزىللىكلەر، زالىملىقلار مېهىرـ
بانلىق، ئادالەتپەرۋەرلىك بىلەن ئالمىشىپتۇ. دادىسىنىڭ «زەھەر» ئىچىپ ئۆلمىگەنـ
لىكىنى كۆرگەن ئاينۇر هەيران بوپتۇ. ئامالسىز قەلئەگە قايتىپ، تەجەللىنىڭ ئۇسـ
تىگە ئۆزىنى ئېتىپ هازا ئېچىپتۇ. كۈيۈ ئوغلىنىڭ قازا قىلغانلىق خەۋىرىنى ئاڭـ
لىغان پادىشاه قاتتىق ئازابلىنىپتۇ. دەرهال قەلئەگە بېرىپ، قىزىدىن ئۆزىنى كەچۈـ
رۈشنى يىغلاپ تۇرۇپ ئۆتۈنۈپتۇ. لېكىن، ئاينۇر چەكسىز قان قەرزگە بوغۇلۇپ گـۇـ
ناهقا پاتقان دادىسىنى كەچۈرۈشنى خالىماپتۇ.

ئاينۇر شۇنىڭدىن كېيىن، تەجەللىنىڭ قەبرىسىنى قەلئە ئىچىگە تۇرغۇزۇپ،
هەركۈنى ئەتراپىنى سۈپۈرۈپ، تەجەللىنىڭ روهىغا ئاتاپ ئىبادەت قىلىپ كۈنلەرنـى
ئۆتكۈزۈپتۇ. ئادىل شاه بولسا ئۆزىنىڭ گـۈناهلىرىغا توۋا قىلىپ كېچە ـ كۈنـدۈز
ئىبادەت قىلغاندىن باشقا، خەلق ئۈستىدىكى ئالۋاڭ ـ ياساق، باج ـ سېلىقلارنى كەـ
چۈرۈم قىپتۇ. يىللار شۇنداق ئۆتۈپتۇ.

بىر يىلى بۇ گـۈزەل ماكانغا ۋابا كېسىلى يامـراپتۇ. شەهـەر تېۋىپلىرى ئامـال
قىلالماپتۇ. ئاخىرى كىشىلەر بىر ـ بىرلەپ ئۆلۈپ شەهەر خەلقى پۈتۈنلەي دېگـۈدەك
قىرىلىپ كېتىپتۇ. ئادىل شاهمۇ ئەزرائىلنىڭ قولىدىن قېچىپ قۇتۇلالماپتۇ. ئۇ ئۆـ
لۈم ئالدىدىمۇ تەجەللىنى ئەسلەپ ئاللادىن گـۇناهىنـى تىلەپ جـايناماز ئـۈستىده جـان
بېرىپتۇ. ئاينۇرمۇ تەجەللىنىڭ قەبرىسىنى قۇچاقلىغان هالدا جان ئۈزۈپتۇ.

بۇ ئەهۋالنى كۆرۈپ تۇرغان خۇدا بۇ شەهەرده ۋابا بىلەن جان بەرگەن خـەلقنـىڭ
بىگۇناهلىرىنىڭ ئۈستىگە غايىبتىن قۇم ياغدۇرۇپتۇ. گـۇناهكارلارنىڭ جەستى بولسـا

قاقاس دالادا ئوچۇق قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بىر گۈزەل ماكان چەكسىز قۇم بارخاز-لىرى ئاستىدا قاپتۇ. شۇندىن بۇيان كىشىلەر بۇ جاينى «تەكتى ماكان» دەپ ئاتاپتۇ. «كىيىنكى پۇشايمان، جانغا دۇشمەن» دېگەن ماقال شۇنىڭدىن قالغانكەن.

ئىيىتىپ بەرگۈچى : **ئەركىن ئۆمەر**. ئەر، ئۇيغۇر، 23 ياش، ئوقۇتۇ-قۇچى، يوپۇرغا ناھىيەسى ئاچچىق يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

خاتىرىلىگۈچى : **مۇھەممەت تۇرسۇن**. ئەر، ئۇيغۇر، ئوقۇتقۇچى، يوپۇرغا ناھىيەسى ئاچچىق يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپتىن.

«يوپۇرغا خەلق چۆچەكلىرى»، 1989

يانتاقچى بوۋاي ۋە ئۇنىڭ ئوغلى

بۇرۇنقى زاماندا يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى كۆپ تارتقان، يۇز - كۆزىنى قورۇق باسقان، ساقال - بۇرۇتى ئاپپاق بىر بوۋاي ئۆتكەنكەن. ئۇ بوۋاي يەتتە يېشىدىن تارتىپ باياۋاندىن يانتاق چېپىپ، بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ جان باقىدىكەن. بۇ بوۋاينىڭ دۇنيالىقتا بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. يانتاقچى بوۋاي يانتاق سېتىپ تاپقان پۇلىغا بالىسىنى ئوقۇتۇپتۇ. بالىسى مەدرىسەلەرنى پۈتكۈزۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن دادىسىغا «دادام مېنى ئەمدى ئۆيلەپ قويسۇن» دەپ كىشى قويۇپتۇ. بوۋايمۇ كېلىن كۆرىدىغان بولدۇم، دەپ خۇشال بولۇپ، كەلگەن كىشىدىن:

— ئوغلۇم كىمنى ئالىدىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مۇشۇ شەھەردىكى پادىشاھنىڭ يالغۇز قىزىنى ئالىمەن دەيدۇ، — دەپتۇ كەلگەن كىشى.

بوۋاي «بالام نېمە دەيدىغاندۇ؟ بىز گاداي تۇرساق، ئۇ پادىشاھ تۇرسا، بۇ ئەقىلگە سىغمايدىغان گەپ...» دەپ بالىسىنى ئۆزىنىڭ ئالدىغا چاقىرىپتۇ. بالا بوۋاينىڭ چىرايىدىن «بولمايدۇ» دېگەن مەنىنى ئۇقۇپ، دادىسى گەپ سورىغىچە:

— دادا، غەم قىلماڭ، پادىشاھقا تەڭ كېلەلەيمىز، — دەپتۇ. بوۋاي تەڭقىسلىقتا قېلىپ:

— قانداق تەڭ كېلىمىز؟ — دەپتۇ. بالىسى:

— ئەتە يانتىقىڭىزنى بازارغا ئېلىپ كىرىپ سېتىپ پۇلىغا ماڭا بىر قۇتا قىزىل بوياق، بىر قۇتا سېرىق بوياق، بىر قۇتا يېشىل بوياق، ئون تاختا قەغەز ئەكېلىپ بېرىڭ، ئاندىن كېيىن كارامەتنى كۆرىسىز، — دەپتۇ.

بوۋاي بازارغا بېرىپ، بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ چىقىپتۇ. بالا شۇ كېچىسى تۇن بويى ئولتۇرۇپ گۈل ياساپتۇ. تاڭ ئاتاي دېگەن چاغدا دادىسىغا:

— دادا، ھازىر قولىڭىزغا تېۋىلغا سۇپۇرگە بىلەن چېلەكنى ھەم مۇنۇ گۈللەرنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ، ئوردىسىنىڭ ئالدىنى پاكىز سۇپۇرۇپ، سۇ چېچىپ، گۈللەرنى دەرۋازىنىڭ بېشىغا قاداپ قويۇپ كېلىڭ، — دەپتۇ. يانتاقچى بوۋاي بۇ ئىشنى ئوغلى دېگەندەك ئورۇنلاپ قايتىپ كەپتۇ.

تاڭ ئاتقاندىن كېيىن پادىشاھ تالاغا چىققۇدەك بولسا، دەرۋازىنىڭ بېشىدا چىرايلىق گۈللەر ھىد چېچىپ تۇرغان، قارىسا، ئوردىنىڭ ئىچى - تېشى نۇرلىنىپ كەتە-

كەن. پادىشاھنىڭ بۇنىڭغا ئەقلى ھەيران بولۇپ «ۋاھ، بۇ نېمە ئىش؟» دەپ ۋەزىرلە-رىنى قىچقارتىپتۇ، ۋەزىرلىرىمۇ ھەيران بولۇپ قاپتۇ. پادىشاھ يۈرتتىكى جىمى ئا-دەمنى يىغىپ سوراپتۇ، ھېچكىم ھېچنېمە دېيەلمەپتۇ. پادىشاھ خەلقە يالۋۇرۇپ:

— ۋاي خەلقىم، بۇنداق ئىش زامان - زاماندىن بېرى بولمىغان، بۇ سىلەرنىڭ بېشىڭلارغا كەلگەن ياخشىلىق. ئېيتىپ بېرىڭلار، كىمكى ئېيتىپ بەرسە، شۇ ئادەم-گە ۋەزىرلىك ئەمەل بېرىمەن، — دەپتۇ. شۇ چاغدا يىغىلغان خەلقنىڭ ئىچىدىن بىر ئادەم سەكرەپ چىقىپ:

— يانتاقچى بوۋاي تاڭ يوراي دېگەندە مۇشۇ جايدىن ئۆتۈپ كېتىپ باراتتى، — دەپتۇ.

پادىشاھ يىغىلغانلار ئىچىدىن يانتاقچى بوۋايىنى ئىزدەتكۈزسە، ئۇنىڭ بۇ يەرگە كەلمىگەنلىكى ئېنىقلىنىپتۇ. ئاخىر ئۆيىگە ياساۋۇللىرىنى ئەۋەتىپتۇ. ياساۋۇللار يا-نتاقچى بوۋايىنى ماڭ دېسە ماڭ دەپ قىستاپتۇ. بوۋاي مېڭىشتىن ئاۋۋال ئوغلىغا:

— جېنىم بالام، مېنى پادىشاھ بىكارغا قىچقارمىدى، ئەمدى مېنى ئۆلتۈرىدۇ. خوش بالام، رازى بولغىن. مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان دارنىڭ ئۈستىگە بىر تال سا-قىلمىنى ئېلىپ قويۇپ ئۆلىمەن. سەن شۇ ساقىلىمنى ئېلىپ قورسىقىڭدىكى ئىلىم-نىڭ كۆچىنى كۆرسىتەرسەن، — دەپ خوشلىشىپتۇ. يانتاقچى بوۋاي پادىشاھنىڭ ئال-دىغا بارغاندا، پادىشاھ يۈمشاقلىق بىلەن سوراپتۇ. بوۋاي پادىشاھنىڭ بىزگە مېھىر - شەپقىتى بار ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ:

— پادىشاھ جانابلىرى، مېنىڭ بىر يالغۇز ئوغلۇم بار ئىدى، ئۇنى ئوقۇتۇپ ئا-لىم قىلىپ قويدۇم. ئۇنىڭ سىزنىڭ قىزىڭىزغا كۆڭلى بار ئىكەن. شۇ ئوغلۇمنىڭ ئارزۇسى بىلەن مۇشۇنداق ئىشلارنى قىلغان، — دەپتۇ.

پادىشاھ يانتاقچى بوۋاينىڭ ئۈستىبېشىغا قاراپ «مەن بىر پادىشاھ تۇرسام، بۇ بىر يالاڭ ئاياغ تۇرسا، مۇشۇنىڭ بىلەن قۇدا بولارمەنمۇ» دەپ غەزەپلىنىپ كېتىپتۇ. جاللاتلىرىنى چاقىرىپ:

— بۇ يالاڭ ئاياغ يانتاقچى بوۋايىنى دارغا ئېسىڭلار! — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. جاللاتلار بوۋايىنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

يانتاقچى بوۋاينىڭ بالىسى دارغا كېلىپ قارىسا، دادىسى ئېسىقلىق، ساقىلىنىڭ بىر تېلى دارنىڭ تۆپىسىدە تۇرغۇدەك. بالا دەررۇلا ھېلىقى بىر تال ساقالنى ئېلىپ دەم ساپتىكەن، دادىسى تىرىلىپ، دارنىڭ ئارغامچىلىرى ئۈزۈلۈپ چۈشۈپتۇ. دادىسى خۇشال بولۇپ، بالىسى بىلەن ئۆيىگە يېنىپ كەپتۇ. ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن بالا دا-دىسىغا:

— ۋاي دادا، بۇگۈن بازارغا يەنە يانتاق ئەكىرىپ سېتىپ، ئۆتكەن قېتىمدىكىدەك بوياق، قەغەزلەرنى ئېلىپ چىقماڭ، — دەپتۇ.

بوۋاي تېخىمۇ ئوبدانراق قەغەز بىلەن بوياقلارنى ئېلىپ چىقىپتۇ. بالا شۇ كېچىسى ئاۋۋالقى گۈللەردىنمۇ نەچچە ھەسسە چىرايلىق ياساپ، پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا دادىسىنى يەنە ئەۋەتىپتۇ. بوۋاي ئوردىنىڭ ئالدىنى ئاۋۋالقىدىن نەچچە ھەسسە پاكىز سۈپۈرۈپ، سۈزۈك سۇلارنى چېچىپ، گۈللەرنى تېخىمۇ كۆرۈنەرلىك جايغا ئېسىپ قايتىپ كەپتۇ. تاڭ ئاتقاندا پادىشاھ تالاغا چىقسا كۆزلىرىنى گۈللەر چېقىپ، ئوردىنىڭ ئىچى - تېشى پال - پۈل قىلىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرلىرىنى چاقىرىپ سوراپتۇ، ۋەزىرلىرى جاۋاب بېرەلمەپتۇ. خەلقنى چاقىرتىپتۇ. ئاۋۋالقى قېتىم كەلگەن خەلقلەر «پادىشاھ يالغانچى» دېيىشىپ، ئازلا بىر قىسىم ئادەم كەپتۇ. پادىشاھ يەنە ھېيلىگەرلىك بىلەن يالغان ۋەدىلەرنى بېرىپ سوراپتۇ. شۇ چاغدا توپنىڭ ئىچىدىن بىرى تۇرۇپ:

— يانتاقچى بوۋاي بۇگۈن سەھەردە مەشەدە يۈرەتتى، — دەپتۇ. پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

— يانتاقچى بوۋاي ئۆلگەن ئەمەسمۇ! — دەپ ئىشەنمەپتۇ. ھېلىقى ئادەم:

— يانتاقچى بوۋاينى راست كۆردۈم، يالغان ئېيتقان بولسام كۆزۈمنى ئويۇڭ، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

پادىشاھ يانتاقچى بوۋاينىڭ ئۆيىگە چاپارمەنلىرىنى ئەۋەتسە، يانتاقچى بوۋاي ئۆيدىكەن. ئۇلار دەررۇلا يانتاقچى بوۋاينىڭ پۈت - قولىنى يەرگە تەگكۈزمەي پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ. يانتاقچى بوۋاي بىرىنچى قېتىم ئېيتقان سۆزىنى يەنە ئېيتىپتۇ. پادىشاھنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كېلىپ، قۇيقا چېچى تەتۇر ئۆرۈلۈپ، يەنە دارغا ئاستۇرۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. بۇ قېتىممۇ يانتاقچى بوۋاي يەنە بىر تال ساقىلىنى دارنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ قويۇپتۇ. بالىسى كېلىپ دادىسىنىڭ ساقىلىنى ئېلىپ بىر «سۇپ» دەپ دەم ساپتىكەن، شۇ زامان بوۋاي تىرىلىپ يەرگە چۈشۈپتۇ. بوۋاي بالىسى بىلەن ئۆيىگە يېنىپ كەپتۇ. كەلگەندىن كېيىن يەنە گۈل ياساپ شۇ ئىشنى قىپتۇ.

پادىشاھ بۇ قېتىم ئاۋۋالقىدىنمۇ چىرايلىق گۈللەرنى كۆرۈپتۇ. يانتاقچى بوۋايدىن قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى بىلىپ، ۋەزىرلىرىگە «قانداق قىلىمىز ئەمدى؟» دەپ مەسلىھەت ساپتۇ. ۋەزىرلەردىن بىرى:

— يانتاقچى بوۋاينىڭ ئوغلىغا مەلىكىنى بەرمەسەك بولمايدىغان ئوخشايدۇ، بېرەيلى، — دەپتۇ. يەنە بىرى:

— توختاڭلار، يانتاقچى بوۋاينى چاقىرىپ ئەكېلىپ ئۇنىڭغا ناھايىتى ئېغىر

سىلىق سالايلى. شۇنى قىلالىسا، ئاندىن كېيىن مەلىكىنى بېرەيلى، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بولۇپ، يانتاقچى بوۋاينى چاقىرتىپ كېلىپ:

ــ ھوي يانتاقچى، سەن مېنىڭ بىلەن قېرىشىپ قالدىڭ، ماقۇل، قىزىمنى بېرەي، ئەمما بىر شەرتىم بار، شۇ شەرتىمنى ئادا قىلىسەن، ــ دەپتۇ. بوۋاي:

ــ بولىدۇ، قېنى ئېيتسىلا، ــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ــ مۇشۇ ئوردىنىڭ ئالدىدىكى دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا ئاستى ـ ئۈستى ئۇنچە ـ مەرۋايىتتىن، بوسۇغىسى گۆھەردىن يەتتە قەۋەت ئۆي ياسايسەن. دەريانىڭ سۈيىنى يەتتە گەز قىلىپ ئاققۇزىسەن. بۇنى ئون بەش كۈندە پۈتكۈزىسەن، شۇ چاغدا ساڭا كېلىنلىككە قىزىمنى بېرىمەن، ــ دەپتۇ. بوۋاي:

ــ خوپ بولىدۇ پادىشاھى ئالەم، ئوغلۇم بىلەن مەسلىھەتلىشەي، ــ دەپ ئوردىدىن كەينىچە مېڭىپ چىقىپ توپتوغرا ئۆيىگە كەپتۇ، بولغان ۋەقەنى بالىسىغا دەپ بېرىپتۇ. بالىسى:

ــ بىز ئۇنى ئون بەش كۈندە ئەمەس، دادا، ئۇچ كۈندە پۈتكۈزۈۋېتىمىز، پادىشاھقا بېرىپ ئېيتىڭ، ــ دەپتۇ. بوۋاي پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ـ دە:

ــ ۋاي پادىشاھى ئالەم، سىز ئون بەش كۈنلۈك مۇددەت بېرىۋېدىڭىز، ئۇنداقتا بەك كېچىكىپ كېتىدىكەن. بالام «ئۇچ كۈندە پۈتكۈزۈۋېتىمىز» دەيدۇ. مۇددەتنى ئۇچ كۈنگە قىسقارتىپ بېرىڭ، ــ دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ.

يانتاقچى بوۋاينىڭ بالىسى غېمىدە يوق ئىككى كۈن بىكار يۈرۈپ، ئۇچىنچى كۈنى كىتابىنى ئېچىپ بىر ئوقۇپتىكەن، پادىشاھنىڭ دېگىنىدەك جاي بىنا بوپتۇ. پادىشاھ شۇ كۈنى سول قول ۋەزىرىنى «قېنى، كۆرۈپ كەلگىن، يانتاقچى بوۋاي سېلىقنى ئورۇنلىدىمۇ ـ يوق؟» دەپ ئەۋەتىپتۇ. سول قول ۋەزىرى:

ــ ۋاي پادىشاھى ئالەم، سىلى دېگەندىن ئارتۇق قىلىۋېتىپتۇ، ــ دەپ كەپتۇ.

پادىشاھ بۇنىڭغا ئىشەنمەي، ئۇنىڭ قول ۋەزىرىنى ئەۋەتىپتۇ. بۇمۇ شۇنداق دەپ كەپتۇ. بۇنىڭغىمۇ ئىشەنمەي، ئۆزى بېرىپ قارىسا، راست ئۆزى ئېيتقان جاي پۈتكەنىكەن. پادىشاھ ئەمدى ھېچقانداق گەپ قىلماستىن، قىرىق بىر كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ، قىزىنى يانتاقچى بوۋاينىڭ ئوغلىغا بېرىپتۇ.

پادىشاھ بىر كۈنى كۆيۈئوغلىدىن:

ــ سىز قانداق قىلىپ شۇنچە ئىشلارنى قىلدىڭىز؟ ــ دەپ سوراپتىكەن، كۆيۈئوغۇل:

ــ دادام ئۆزى يانتاق سېتىپ قىينىلىپ، مېنى ئوقۇتقان، دادامنىڭ پېشانە تېرى بىكار كەتمىسۇن دەپ ياخشى ئوقۇدۇم، ئاخىر مۇشۇنداق ئادەم بولدۇم، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ ئۇنىڭغا قايىل بولۇپ «ماڭا ئوخشاش بىلىمسىزلەر پادىشاھ بولغۇچە، مۇشۇنىڭدەك بىلىملىك ئادەم پادىشاھ بولسۇن» دەپ پادىشاھلىقىنى كۆيۈنۈغلىغا بېرىۋېتىپتۇ. ئوغۇل «مېنى مۇشۇنداق ياخشى ئادەم قىلغان دادام پادىشاھ بولسۇن» دەپ دادىسىغا بېرىپتۇ.

يانتاقچى بوۋاي پادىشاھ بولغاندىن كېيىن، پۈتۈن يۇرت ئاۋات ۋە مەمۇرچىلىقتا ئۆتۈپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **ئابلىمىت سادىق.**

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (2)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982

ئۆزى تويسمۇ كۆزى تويماس

زامانلارنىڭ زامانىسىدا زامان زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ، يول يالاقچىنىڭ، پۇل قاراقچىنىڭ، ئىناۋەت چېقىمچىنىڭ بولۇپ، ئەل - يۇرتتىن خەير - ساخاۋەت كۆتۈرۈلگەن، پىتنە - پاسات كۆپەيگەنكەن. ئەنە شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر تىلەمچى پادىشاھ ئوردىسى ئالدىغا ئۆلگەن ئادەمنىڭ بىر كۆز چانىقىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ:

— ئۇلۇغ دۆلەتمەن شاھىمىزنىڭ خەزىنىسىدىن مەن پېقىر، مىسكىن قۇلغا مۇشۇ چاناق بىلەن تەڭ ئېغىرلىقتا ئالتۇن بېرىشىنى ئىلتىجا قىلىمەن، — دەپتۇ.

شاھنىڭ ۋەزىر - ۋۇزرالىرى ئەھۋالنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ خەزىنىسىدىن ئۇنىڭ تەلىپى بويىچە ئالتۇن بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. تىلەمچى ئوردا ئالدىدا تارازىنىڭ بىر تەرىپىگە ئۆزى ئېلىپ كەلگەن چاناقنى يەنە بىر تەرىپىگە بىر تەخسىنى قويۇپ ئولتۇرۇپتۇ. خەزىنىدىن ئېلىپ چىقىلغان يوغان بىر چوكا ئالتۇن تارازىنىڭ يەنە بىر بېشىغا قويۇلغان بولسىمۇ، لېكىن تارازا تەڭپۇڭلاشماپتۇ. خەزىنىچى تىلەمچى كەلگەن چاناقتىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئالتۇننى ئېلىپ چىقىپ قويسىمۇ چاناق يەنىلا بېسىپ كېتىپتۇ. بۇ ئىشقا ھەيران بولغان ۋەزىرلەر پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— ئەي ئۇلۇغ شاھىم، جانابلىرىنىڭ يارلىقى بويىچە تىلەمچىگە ئۆزى ئېلىپ كەلگەن چاناقتىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئالتۇننى ئۇنىڭ تارازىسىنىڭ بىر تەرىپىگە سالساقمۇ تارازا زادى تەڭلەشمىدى. تىلەمچى بولسا، كۆزىنى يۇمغان پېتى قانائەت ھاسىل قىلماي، كەتمەي تۇرىدۇ، — دېگەنىكەن، پادىشاھ بىر ھازا ئويلانغاندىن كېيىن:

— سىلەر تارازىنىڭ نېمە ئۈچۈن تەڭشەلمىگەنلىكىنى بىلدىڭلارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— يوقسۇ، ئۇلۇغ شاھىم، — دەپتۇ ۋەزىرلەر.

— ئۇنداق بولسا، تىلەمچى ئېلىپ كەلگەن سۆڭەك ئادەمنىڭ كۆز چانىقى، سىلەر ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككى چىمدىم توپىنى تاشلاپ كۆرۈڭلار، — دەپتۇ. ۋەزىرلەر قايتىپ چىقىپ پادىشاھنىڭ دېگىنى بويىچە قىلغانىكەن ئەھۋال ئەكسىچە بوپتۇ. ۋەزىرلەر بۇنىڭ نېمە ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى ئۇقالماي شاھ ئالدىغا كېلىپ:

— ئۇلۇغ شاھىم، تىلەمچى خۇشاللىقتىن كۈلدى، — دەپتۇ.

— نېمە ئۈچۈن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— بىلمىدۇق، — دەپتۇ ۋەزىرلەر.

— ھەي ئەخمەقلەر، دۇنيادا ئادەم ھايات‌لا بولمىدىكەن نېسىپ بولغان نېمەتكە قانائەت قىلمايدۇ، ئۆزى تويسىمۇ كۆزى تويمايدۇ. قاچان رىزقى تۈگەپ، يۈرىكى ئۇرۇشۇتىن توختاپ، ئىككى كۆزنگە توپا تىقىلغاندىن كېيىنلا دۇنياغا تويىدۇ. تىلەمچىنىڭ كۆلگەنلىكى ئۈنىڭ قانائەتلەنگەنلىكىدىن ئەمەس، بەلكى سىلەرنىڭ شۇ ھەقىقەتنى تونۇيالمىغانلىقىڭلاردىن بولغان، — دەپتۇ.

ئەل ئارىسىدىكى «ئۆزى تويسىمۇ، كۆزى تويماس» دېگەن تەمسىل شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئەبەيدۇللا قارىي ھاجى**. ئەر، ئۇيغۇر، قومۇل شەھىرىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئىلى ئىسمائىل**. ئەر، ئۇيغۇر، 54 ياش، ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، قومۇل ۋىلايەتلىك قەدىمىي ئەسەرلەرنى توپلاش ـ رەتلەش ئىشخانىسىدىن.

«مىراس» ژۇرنىلى، 1993. 2

شەيتان بىلەن ئالدار

بىر كۈنى شەيتان بىلەن ئالدار كوئىنلۇن تېغىغا قاراپ بىللە سەپەرگە چىقىپتۇ. ئۇلار ئۈزۈن يول مېڭىپتۇ، ھېرىپتۇ، ئېچىپتۇ، ئاخىرى بىر تاغنىڭ باغرىدا دەم ئاپتۇ. قارىسا، بىر كاللەك ئالتۇن تۇرغۇدەك. بۇ ئالتۇننى ھەر ئىككىسى تەڭلا كۆرۈپتۇ. شەيتان دەرھال ھېلىقى ئالتۇننى ئالماقچى بوپتۇ. ئالدار شەيتانىنىڭ ئالدىنى توسۇپ مۇنداق دەپتۇ:

— بىزنىڭ قائىدىمىز بويىچە قىممەتلىك دۇنيا ئۈچرىسا، كىمنىڭ يېشى چوڭ بولسا شۇ ئالىدۇ. ئىككىمىزدىن قايسىمىزنىڭ يېشى چوڭ بولسا شۇ ئېلىشى كېرەك.

شەيتان:

— مەن سېنىڭدىن چوڭ، — دەپتۇ. ئالدار:

— ياق، سېنىڭدىن مەن چوڭ، — دەپتۇ. مۇشۇنداق تالىشىپ بىر پىكىرگە كېلىشەلمەپتۇ. ئاخىرى ئالدار شەيتاندىن:

— سەن قاچان تۇغۇلغان؟ — دەپ سوراپتۇ. شەيتان مۇنداق دەپتۇ:

— مەن تۇغۇلغاندا يەر قوشۇقتەك، ئاي ئوشۇقتەك، كۈن مۇشۇكتەك بار ئىدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئالدار قۇلىقىنى تۇتۇپ قاتتىق يىغلاشقا باشلاپتۇ. شەيتان ئالداردىن:

— نېمىشقا يىغلايسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. ئالدار:

— سەن دېگەن ئۇ چاغدا مېنىڭ ئىككىنچى ئوغلۇم ئۆلۈپ كەتكەنتى، شۇ ئوغلۇم يادىمغا كېلىپ يىغلايمەن. دېمەك، سەن مېنىڭ شۇ ئىككىنچى چوڭ ئوغلۇم بىلەن تەڭ ياشتا ئىكەنسەن، — دەپتۇ. شەيتان بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۆزىنى كىچىك ھېسابلاپتۇ — دە، غىڭ — پىڭ قىلالماپتۇ. ئالتۇننى ئالدار ئېلىپ كېتىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **يۈسۈپ روزى**. ئەر، ئۇيغۇر، 50 ياش، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتقۇچى، ئۈرۈمچى، لېيۇداۋان باشلانغۇچ مەكتەپتىن.

خاتىرىلىگۈچى : **پازىل قادىر** (1942). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، ئوقۇتقۇچى، شىنجاڭ ئەدلىيە مەكتىپىدىن.

خاتىرىلەنگەن ۋاقىت : 1987

«ئۈرۈمچى تيانشان رايون خەلق چۆچەكلىرى» شىنجاڭ ياشلار — ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1994

ۋاپاسىز ئايالالار ھەققىدىكى چۆچەكلەر

مېھرى نىقاب

قەدىمكى زاماندا، بىرگە نامەلۇم بىر ماكاندا بىر دۆلەت بار ئىكەن. بۇ دۆلەتنىڭ پادىشاھى ناھايىتى ئاق كۆڭۈل كىشى بولۇپ، بۇ پادىشاھ سەلتەنەت، تاجۇ دۆلەتتە يېگانە ئىكەن. تالاي ـ تالاي ئەللەر ئۇنىڭغا پەرمانبەردار ئىكەن، ئۇنىڭ قولىدىكى يەتتە ئىقلىمغا يېتىدىكەن. پادىشاھنىڭ گۈلقەھە ئىسىملىك بىر ۋەزىرى بولۇپ، ئۇ كىشى شۇنداق خاسىيەتلىك ئىكەنكى، ئۇ بىر كۈلسە ئەتراپ پايانسىز گۈل ـ گۈلىستانلىققا ئايلىنىپ، رەڭمۇرەڭ گۈللەرنىڭ شاخلىرىدا بۇلبۇللار، تۈتىي قۇشلار سايراپ كېتىدىكەن، ئۇ مەيلى قەيەردە بولسۇن، شۇنداق ھالەت پەيدا بولىدىكەن. پادىشاھ بۇ ۋەزىرنىڭ كارامىتىدىن چەكسىز ئىپتىخار ھېس قىلىدىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈن پادىشاھ ئالتۇن تەختىگاھىقا ئولتۇرۇپ مۇنداق خىيالغا پېتىپتۇ: مەن دۇنيادا شەۋكەتلىك بىر شاھمەن. يەتتە ئىقلىم مېنىڭ سەلتەنىتىمدىن ئەيمىنىپ تۇرۇپتۇ. قولۇمنى قاياققا ئۇزارتسام يېتىدۇ. جاھان شاھلىرى ئىچىدە شان ـ شۆھرىتىم چەكسىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەزىرىم گۈلقەھە شۇنداق كارامەت ئىگىسى، ئۇنىڭ كۈلكىسىدىن باياۋان بۇلبۇللارغا تولغان گۈلىستانلىققا ئايلىنىدۇ. دۇنيادا مېنىڭ ۋەزىرىمدەك يەنە بىر كارامەت ئەھلى يوقتۇر. شۇنداق ئىكەن مەن نېمىشقا جاھاندىكى بارلىق شاھلارنى يىغىپ ۋەزىرىمنىڭ كارامىتىنى كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۆزۈمنىڭ شان ـ شەرىپىمنى يەنە بىر ھەسسە كۆتۈرمەيمەن.

پادىشاھ شۇنداق ئويلاپ، ئاخىر پۈتكۈل شاھلارنى يىغىپ گۈلقەھەنىڭ كارامىتىنى كۆرسىتىش قارارىغا كەپتۇ ۋە دەرھال گۈلقەھە ۋەزىرنى يېنىغا چاقىرىپ:

ـــ ئى سادىق، پاراسەتلىك ۋەزىرىم، سىز مېنىڭ ئالتۇن قانىتىم ھەم سەلتەنىتىمنىڭ ۋاپادار ھاميىسى. سىز تەڭداشسىز پاراسەتكە ھەم ئالەمدە يېگانە كارامەكتە ئىگە زاتسىز. مەن ھەرقاچان، ھەرزامان سىز بىلەن پەخىرلىنىمەن. ئىككىمىزنىڭ تىرىشچانلىقىمىزدا ئەھلى يۇرت بۇگۈنكىدەك قۇۋناق ھايات، خاتىرجەم تۇرمۇشقا مۇ-

شەررەپ بولۇپلا قالماي، بەلكى سەلتەنەتتىمىز جاھاندا يەكتادۇر، يەتتە ئىقلىم شەۋ-كەتلىك دۆلىتىمىز ئالدىدا پەرمانبەردارىدۇر. مەن مۇشۇ خۇسۇستا ناھايىتى شەۋكەتلىك شاھىمەن. سىزمۇ ھەم شۇنداق بولۇشىڭىز كېرەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە، سىزنىڭ كارامەتىڭىز شەۋكەتلىك سەلتەنەتىمىزنىڭ گۈھەر كۆزىدۇر. شۇڭا، ئويلاپ - ئويلاپ مۇناداق قارارغا كېلىپ قالدىم: بىز ئەل - ئەللەرگە مەكتۇپلار يوللاپ، شاھ - سۇلتانلارنى جەم قىلىپ كارامىتىڭىزنى كۆرسىتەيلى، ئۇلار ھەيران ۋە ئەقلى لال بولسۇن. شۇ ئارقىلىق جاھان بىزنى يەنە بىر تونۇسۇن. سىزگە بۇ ئويلىغانلىرىم ماقۇل كېلەرمۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— جانابلىرى ھەقىقەتەن ئوبدان ئويلاپلا، پېقىر قۇللىرى ئۆزلىرى تەرىپلىگەندەك يۈكسەك ئادەم بولمىسامۇ، ئەمما جانابلىرىنىڭ سەلتەنەتلىك تەختىگە يەنمۇ سەلتەنەت قوشۇش ئۈچۈن ھەرلەھزە تەييارمەن.

پادىشاھ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ماقۇللۇق بىلدۈرگەن ۋەزىرگە رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتىپ:

— باركاللا! ئۇنداق بولسا بۈگۈنلا ئەلچىلەرنى يولغا سېلىپ، ئەتە تەييارلىق كۆرۈپ، ئۆگۈنلۈككە پۈتۈن جاھان شاھ - سۇلتانلىرىغا كارامەت كۆرسىتىپ شەۋكىتىمىزگە شەۋكەت قوشايلى! — دەپتۇ.

ۋەزىر قانداقتۇر بىر نېمىنى ئويلىغاندەك بىر پەس جىممىدە تۇرۇپ قاپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرنىڭ بىر نەرسە ئۈستىدە ئۆزىدىن ئىجازەت سورىماقچى بولۇپ سورىيالمايۋاتقانلىقىنى پەملەپتۇ ۋە ۋەزىردىن سوراپتۇ:

— ۋەزىرىم، كۆڭلىڭىزدە بىر گەپ بارغۇ دەيمەن، ئايانماي ئېيتىڭ.

— شاھىم، — دەپتۇ ۋەزىر ئىتائەتمەن بىر قىياپەتتە، — ئۆزلىرىگە مەلۇمكى، ئايالىم مەن بىلەن بىرگە ئەمەس. مەن ھەر ئايدا بىر قېتىم ئۇنى يوقلاپ باراتتىم. ئۇنىڭ دىل تەشناسىغا مېھىر - مۇھەببەت كەۋسىرىنى قۇيۇپ، ئۇچ كۈن ھەمراھ بولۇپ قايتاتتىم. بۈگۈن دەل ئۇنىڭ سەۋرى پەيمانى تولغان كۈندۇر. ئەتە مەن ئۇنىڭ قېشىغا بارىدىغان كۈنۈم ئىدى. ناۋادا ئەتە مەن ئۇنىڭ قېشىغا بارالماي قالسام، ۋاپادار مەھبۇبەم ھىجران ئوتىدا كۈل بولغۇسىدۇر. شۇڭا، ئۆزلىرىدىن دەرھال سورىيالماي تۇرۇپ قېلىشىم. جانابلىرىنىڭ ئىجازىتى بولسا، كارامەت كۆرسىتىشنى بىر نەچچە كۈن كېچىكتۈرسەك، مەن دىلدارىمنىڭ قېشىغا بېرىپ كېلىۋالسام قانداق بولاركىن ئۇلۇغ شاھىم.

پادىشاھ سەل ئويلىنىپ قاپتۇ - دە:

— بولمامدىغان، بولمامدىغان، ئۇنداق بولسا سىز كەلگەندىن كېيىن شاھ -

سۇلتانلارغا كارامەت كۆرسىتەيلى، سىز كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى باشلايلى، ــ دەپتۇ.

ۋەزىر گۈلقەقەھ پادىشاھنىڭ ئالدىدىن چىقىپ قىممەتلىك سوۋغا ـ سالاملىرىنى تەييارلاپ، ئارغىماق ئاتقا مىنىپتۇ ـ دە، مەشۇقى تەرەپكە يول ئاپتۇ. بىر ئايدىن بېرى ئىشق ـ مۇھەببەت پىراقىدا يۇرىكى كاۋاپ بولۇپ كەتكەن ۋەزىر ئاتنى بوراندەك چاپتۇرۇپ مەشۇقى تۇرۇشلۇق قەسىرگە يېتىپ كەپتۇ. ۋەزىرنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرگەن ئايالى: «ئاھ باغرىم، ئاھ جانجىگىرىم، ئاھ يۇرەك پارەم، كۆزۈمنىڭ نۇرى، ھايات تىمنىڭ شامى» دەپ ئۆزىنى ۋەزىرنىڭ قۇچىقىغا تاشلاپتۇ. ئۇلار ھەشقىپىچەكتەك چىرمىشىپ، مۇھەببەت شارابىدا مەستۇ مۇستەغرەق بولۇپ، بىر ـ بىرىگە قېنىشماي ئۇچ كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. ۋەزىرنىڭ ۋاقتى توشۇپتۇ. ئۇلار ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي كۆز يېشى قىلىشىپتۇ، بولۇپمۇ ۋەزىرنىڭ ئايالى: «ئاھ جېنىمنىڭ جانانىسى، يەنە قاچانمۇ كېلەرسىز؟» دەپ ۋەزىرنىڭ بوينىغا ئاق بىلىكتەك بىلەكلىرىنى مەھكەم گىرە سېلىپ ئۆزاق يىغلاپتۇ. ۋەزىر ئايالىغا بىر مۇنچە تەسەللى بېرىپ، ئوردىغا قاراپ ئات چاپتۇرۇپتۇ. ئۇ خېلى ئۇزاق يەرگە بارغۇچە ئايالىنىڭ قوللىرىنى پۇلاڭشىتىپ بىر نېمىلەرنى دەپ يىغلاۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ تۇرۇپتۇ. ۋەزىر ئارقىسىغا قاراپ ـ قاراپ قويۇپ كېتىۋېرىپتۇ. ئاخىر مەشۇقىنىڭمۇ قارىسى غايىب بوپتۇ. ۋەزىر ئايالىنىڭ ئۆزىگە مۇشتاقلىقىدىن، ۋاپادارلىقىدىن سۆيۈنۈپ كۆزلىرىگە ياش ئاپتۇ. ۋەزىر شۇنداق كېتىپ بارسا ئالدى تەرەپتىن بىر ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپتۇ. بۇ ئادەمنىڭ كۆتۈرگەن پەريادى يەر ـ زېمىننى لەرزىگە سالىتۇ. ۋەزىر ئاتنى قامچىلاپ ھېلىقى ئادەم تەرەپكە تېز يۇرۇپتۇ. قارىسا، جۇلدۇر ـ جۇلدۇر جەندىگە ئورالغان بۇ ئادەمنىڭ كۆزلىرىدىن تۆكۈلگەن ياش قاسماق باغلاپ كەتكەن يۈزلىرىنى بويلاپ تارىلاپ ئېقىپتۇ. ۋەزىر، بۇ دەرۋىشكە نېمە بولغاندۇ؟ دەپ ئويلاپ ئۇنى چاقىرىپتۇ:

ــ ھوي دەرۋىش، نېچۈك بۇنچىۋالا ياش تۆكسەن؟ نېمە دەردىڭ بار ئىدى؟ قايغىتىن كېلىپ، قاياققا كېتىپ بارىسەن؟

دەرۋىش سۆيەت بۇ ئادەم ۋەزىرنىڭ سۆزلىرىگىمۇ ئېرەن قىلماي، پەريادىنى پەككە كۆتۈرۈپ ئۆز يولىغا مېڭىۋېرىپتۇ. ۋەزىر يۈگرىگى سوئالنى بىرقانچە قېتىم تەكرارلىغان بولسىمۇ ئۇ جاۋاب بەرمەپتۇ. ۋەزىر رەھىمدىل، ساخاۋەتلىك ئادەم بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ بىچارىنى قايسى مۇتتەھەم بوزەك قىلغاندۇ؟ ئۇنىڭ دەردىگە يېتىشىم زۆرۈر، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، سوئالىنى يەنە تەكرارلاپتۇ. ئەمما، دەرۋىش ۋەزىرنىڭ سۆزلىرىگە پەرۋاسۇ قىلماپتۇ. ۋەزىر ئارغىماقنىڭ بېشىنى بۇراپ دەل ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپتۇ ـ دە، قىلىچىنى قېنىدىن يېرىم سۇغۇرۇپ:

ــ توختا، سەن زادى نېمە ئادەم؟ نېمىشقا پەرياد كۆتۈرىسەن؟ نېمىشقا سوئالىم-

غا جاۋاب بەرمەيسەن؟ ئېيت! ئەگەر ئېيتمىساڭ بۇ غەمكىن بېشىڭنى ئاچ - زارلىققا گىرىپتار بولغان تېنىڭدىن بىر يولىلا جۇدا قىلىپ، جېنىڭنى ئايۇانى باقىيغا سەپەر قىلدۇرىمەن! — دەپ ۋارقىراپتۇ. ھېلىقى ئادەم چۆچۈپ يىغىسىدىن توختاپتۇ - يۇ، دىر - دىر تىترەپ ئاغزىغا گەپ كەلمەپتۇ. ۋەزىر ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ، بىرمۇنچە كۆڭلىنى ياساپتۇ. دەرۋىشنىڭ قېپىدىن چىقىپ كەتكەن ئىمانى سەل جايىغا چۈشۈپ سۆزلەپتۇ:

— مەن بىر ناتۋان بىچارە ئاشىق، مېنىڭ ساھىبجامال ئاشنام مۇشۇ سەلتەنەتلىك دۆلەتنىڭ ۋەزىرىنىڭ ئايالى بولىدۇ. مەشۇقىمنىڭ گۈلقەھ دېگەن ئېرى ھەر ئايدا بىر قېتىم كېلىپ مېنى ئۆچ كۈن جۇدالىق ئوتىغا تاشلايدۇ. مانا بۇگۈن مەن ئاشنامدىن ئايرىلغىلى ئۆچ كۈن بولدى، چۈنكى ئۇنىڭ ۋەزىر ئېرى كەلگەنىدى. بۇ ئۆچ كۈن بىزگە شۇنداق تەس ئۆتتىدۇ. ھەر قېتىم ۋەزىر كېلىپ ئۆچ كۈن ئايرىلىساق، ھەر ئىككىمىزگە بۇ ئۆچ كۈن ئۆچ مىڭ يىلدەك ئۇزۇن تۇيۇلىدۇ. بۇ ئۆچ كۈنلۈك ھىجراننىڭ ئازابى بىر ئايلىق ۋىسال دەملىرىدىمۇ ئۇنتۇلۇپ كەتمەيدۇ. مانا بۇگۈن دەل ۋەزىر ئوردىغا قايتىدىغان كۈن. مەن ناھايىتى ئالدىراش، تەقسىر، مۇھىبۇبەمنىڭ يۈرەكلىرى چاك - چاك بولۇپ، كۆزلىرى تېشىلەي دېدى ھەقچان. شۇڭا، مېنىڭ يولۇمنى توسۇمىسىلا، ئۆتۈنۈپ قالاي جېنىم تەقسىر.

ۋەزىر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيران بوپتۇ، بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي تۇرۇپلا قاپتۇ. ئىشىنەي دېسە، ۋاپادار ئايالىنىڭ ئۇنداق شەرمەندە ئىش قىلىدىغانلىقىغا كۆزى يەتمەپتۇ؛ ئىشەنمەي دېسە، بۇ ئاشىقى سەرگەردانىنىڭ گەپلىرى راست. شۇڭا، بىر پەس خىيالغا پېتىپتۇ.

— ئەي ئاغزى قۇرغۇر، بايات نېمە دەۋاتقانلىقىڭنى بىلەمسەن زادى؟ — دەپتۇ ۋەزىر دەرۋىشكە تىكىلىپ.

— ئەلۋەتتە دەۋاتقان سۆزلىرىم ئېسىمدە تەقسىر.

— ئۇنداق بولسا راست گەپ قىل، — دەپتۇ ۋەزىر خەنجەرنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، خەنجەر كۇننىڭ نۇرىدا ۋالىلداپ دەرۋىش سۈيەت ئاشىقنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە ساپتۇ. ۋەزىر خەنجەرنىڭ بىسىنى دەرۋىشنىڭ گېلىغا تەگكۈزۈپ تۇرۇپ:

— راست گەپ قىلساڭ ئامان قالىسەن، يالغان ئېيتساڭ ئەجىلىڭنى ئۆزۈڭدىن كۆر. ئېيتە، راست گۈلقەھ ۋەزىرنىڭ ئايالى سېنىڭ ئاشنامۇ؟ — دەپتۇ.

— خوش، تەقسىر، ھەرگىز يالغان ئەمەس.

— ئۇنداقتا نېمە ئىسپاتىڭ بار؟

— ئىسپاتىم تولۇق، — دەپتۇ دەرۋىش پۇتىدىكى چورۇقنى كۆرسىتىپ، — بۇ

چورۇقتىن ئۇ ئىككىنى تەككەن، بىرىنى ماڭا، بىرىنى ئۆزىگە. ئۇ ۋەزىر كەلمىگەن كۈنلەردە ئاشۇ چورۇقنى كىيىۋالىدۇ.

— يەنچۇ؟

— يەنە، — دەپتۇ دەرۋىش مەيدىسىنى ئېچىپ، ۋەزىر ئۇنىڭ كىر باغلاپ كەتكەن قوللىرىدا قايرىلغان ياقىسىنىڭ ئىچىگە قارىغانكەن، بويىندا بىر تېرە تاسما تۇرغۇدەك، — بۇ سېغىنىش تاسمىسى، ئاشقىلىقمىزنىڭ بەلگىسى. بۇ تاسما ئۇ ساھىبجامالنىڭ بويىنىدىمۇ ھەم بار.

ۋەزىر ئۆتكۈر خەنجىرىنى دەرۋىشنىڭ بويىنىدىن ئېلىپ غىلىپىغا ساپتۇ ـ دە، ئاتنىڭ بېشىنى ئايالى تەرەپكە بۇراپ ئۇچقاندەك يۇرۇپتۇ. قەسىرگە يېقىنلىشاي دېگەندە بىر ئايالنىڭ چىدىغۇسىز ئاھلىرى تولغان ناخشا ياڭراپتۇ. ۋەزىر قەسىر دەرۋازىسىدىن ئاتلىق ئۆتۈپ، ئايالنىڭ ھۇجرىسىغا ئۇچقاندەك كىرىپتۇ. ۋەزىر قارىغۇدەك بولسا ئايالى زارلاپ يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك. ۋەزىرنى كۆرگەن ئايالى ھەيران بولۇپ سوراپتۇ:

— قايتىپ كېلىپسىزغۇ قەدىرلىكىم، بىر نەرسىڭىز ئۇنتۇلۇپ قاپتىمۇ؟

— نېمىگە ئۇنچە يىغلاپ كەتتىڭ ئاپىقىم؟ — دەپتۇ ۋەزىر كىنايە ئارىلاش.

— نېمىشقا يىغلايدىغانلىقىمنى تېخى بىلمىدىڭىزمۇ پاناھىم؟ — دەپتۇ ئايال ئۆزىنى كۈلكىگە زورلاپ.

ۋەزىر ئايالنىڭ پۈتىغا قارىغانكەن، راست دېگەندەك، ھېلىقى دەرۋىشنىڭ پۈتىدىكى چورۇققا ئوخشايدىغان بىر چورۇق تۇرغۇدەك. ۋەزىر غەزىپىنى باسالماي ئۇنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىدىن بىرلا تارتقانكەن، ئايالنىڭ كۆڭلىكى يىرتىلىپ ھېلىقىدەك تېرە تاسما كۆرۈنۈپتۇ. ۋەزىر شۇئان خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ ئاپتۇ ـ دە، ئايالنىڭ بوينىغا «ۋاققىدە» بىر ئۇرۇپ، بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. ئايالنىڭ تولۇن ئايدەك يۈزى قانغا بويىلىپ، بېشى تەپكەن توپتەك يۇمىلىنىپ يەرگە چۈشۈپتۇ، پۈت ـ قولىلىرى ئېگىز ـ پەس تولغىنىپتۇ. ۋەزىر خەنجىرىنى ئايالنىڭ كىيىمىگە سۈركەپ تازىلاپ قىنىغا ساپتۇ. ۋەزىر بۇ قىلغان ئىشىغا بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي ئاتقا مىنىپ دەرۋىش تەرەپكە قاراپ يول ئاپتۇ. قارىسا، ئۇ دەرۋىش بايامقىدىنمۇ بەكرەك پەرياد كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقۇدەك. ۋەزىر ئۇنىڭ قېشىدىن ئۇچقاندەك ياندىپ ئۆتكەچ قىلىچىنى بىر شىلتىغانكەن، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بولغان بۇ ئارىلىقتا دەرۋىشنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا بولۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ.

ۋەزىر ئوردىغا كەلسە پادىشاھ ئۇنىڭ يولىغا قاراپ تاقىتى تاق بولۇپ تۇرغانكەن. پادىشاھ گۈلقەھ ۋەزىر كەلگۈچە بارلىق تەييارلىقلارنى پۈتكۈزۈپ تەخ قىپتۇ.

جاهان شاهلىرىمۇ بىر ئاجايىپ كارامەتنى كۆرۈشكە تەقەززا بولغان هالدا جەم بو-لۇشقانىكەن. پادىشاه گۈلقەقەهنى ئەگەشتۇرۇپ سورۇنغا كىرىپتۇ. يۇزلىگەن شاهلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ پادىشاه ۋە ئۇنىڭ ۋەزىرىگە ئېهتىرام بىلدۇرۇپتۇ. پادىشاه ئال-تۇن تەختىدىن ئورۇن ئاپتۇ، ۋەزىر ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. هەشەمەتلىك زال ئاجايىپ سۇر ۋە هەيۋەتكە تولغان بولۇپ، پۈتكۈل شاهلار پادىشاهقا ئۇنسىز تە-كىلىپ تۇرۇشۇپتۇ. پادىشاه شاه - سۇلتانلارغا تەكشى قاراپ مەردانە خىتاب قىپتۇ:

— ئى شەۋكەتلىك شاه - سۇلتانلار، جاهانىڭ پاسىبانلىرى، مىسكىنلەرنىڭ پۇشتى - پاناهلىرى، بۇگۈن هەربىرىڭلارنى هۇزۇرۇمىزغا ئاتايىتەن تەكلىپ قىلىش-تىكى مەقسەت شۇكى، ۋەزىرىم گۈلقەقەه ئاجايىپ بىر هېكمەتلىك ئادەمدۇر. تەڭرىم ئۇنىڭغا شۇنداق كارامەت ئاتا قىلغانكى، ئۇ بىرلا كۈلسە ئەتراپ گۈل - گۈلىستان-لىققا ئايلىنىپ، خۇشئاۋا بۇلبۇللار سايراپ، پانىي دۇنيادا جەننەت بەرپا بولىدۇ. ۋە-زىرىمنىڭ بۇ خىل كارامىتىنى هەربىرىڭلارنىڭ تاماشا قىلىشى ئۈچۈن بۇ يەرگە جەم بولدۇق.

پادىشاه ئەتراپقا مەغرۇر نەزەر تاشلاپ بىر دەقىقە جىم بوپتۇ. پادىشاهلار بىر - بىرىگە هەيرانلىق نەزىرىدە قارىشىپ سۇكۇتكە چۆكۈپتۇ.

— قېنى ئەمىسە دانىشمەن ۋەزىرىم گۈلقەقەه ئۆزىنىڭ كارامىتىنى كۆرسەتسۇن!

ۋەزىر ئورنىدىن تۇرۇپ قانچە كۈلەي دېگەن بولسىمۇ، كۈلەلمەپتۇ. هەجىيىپ بە-قىپتۇ، ئاغزىنى كۈلكىگە زورلاپ بېقىپتۇ، ئەتەي هى، هى، هى دەپ شۇنچە كۈچەپ باققان بولسىمۇ، زادىلا كۈلەلمەپتۇ.

پادىشاهلار بىر - بىرىگە قارىشىپ مەسخىرىلىك هەجارىشىپتۇ. خېلى ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ ۋەزىر گۈلقەقەه هېچ كۈلدىغاندەك ئەمەس. بۇنى كۆرگەن پادىشاه:

— هوي ۋەزىرىم، نېمە بولۇۋاتىسىز؟ كۈلۈڭ دەيمەن، — دەپ يېلىنىپتۇ.

ۋەزىر بىرقانچە مەرتەم ئۆزىنى زورلاپ هەجىيىپ بېقىپتۇ، زادىلا قاملاشتۇرالماپ-تۇ. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدەنلىرىنى تەر بېسىپ چىلىق - چىلىق هۆل بولۇپ كېتىپتۇ. پادىشاه تىت - تىت بولغان هالدا ۋەزىرنى كۈلۈشكە بۇيرۇق قىپتۇ، ئەمما ۋەزىر پە-قەتلا كۈلمەپتۇ. خېلى ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ ۋەزىردىن هېچقانداق كارامەت چىقماپتۇ. شۇنداق قىيىن ئەهۋالدا تۇرغاندا پادىشاه بىلەن ۋەزىرنىڭ قۇلىقىغا تۆۋەن-دىن قىيقاس - چۇقان ئاڭلىنىپتۇ. ئەل - ئەلدىن كەلگەن شاهلار ئىچىدىكى مەس-خىرىنى سىغدۇرالماي قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ. پادىشاه ئابرۇي تاپمەن دەپ مەسخىرىگە قاپتۇ. غەزەپلەنگەن پادىشاه:

— جاللات! — دەپ بىرلا ۋارقىرىغانكەن، قىلىچلىرىنى يالتىڭاچلىغان جاللاتلار:

ـــ لەببەي شاھىم! ـــ دەپ ھازىر بوپتۇ. پادىشاھ:

ـــ بۇ توزكۇر، ئۆز شاھىنىڭ شەۋكىتىنى يەرگە ئۇرغان بەتبەختىنى ئات ئېغىـ لىغا ئاپىرىپ ئوقۇرغا جاي سېلىپ بېرىڭلار، ـــ دەپ پەرمان قىپتۇ.

بىرقانچە جاللات ۋەزىرنى يالاپ ئوردىنىڭ ئات ئېغىلىغا سولاپ قويۇپتۇ. ھايال ئۆتمەي كەچ كىرىپ قاراڭغۇ چۈشۈپتۇ. ۋەزىر بىر ئوقۇرغا بىر باغ بېدە تاشلاپ ئۈستىدە يېتىپتۇ. ۋەزىرنىڭ زادى ئۇيقۇسى كەلمەپتۇ. بېشىغا كەلگەن بۇ كېلىشمەسـ لىكنى ئويلاپ كۆڭلى بۇزۇلۇپتۇ. ئېغىر ئەل ياتقۇ مەھەل بولغاندا بىر كىم ئات ئېـ غىلىنىڭ ئىشىكىنى ئاستا ئېچىپ كىرىپ يان تەرەپتىكى ئات باقارنىڭ ئۆيىگە كـ ىرىپ كېتىپتۇ. ھېلىقى ئادەم ئات باقارنىڭ ئىشىكىدىن كىرىشىگە ئۆينىڭ ئىچىدىن ۋارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ:

ـــ ھۇ پاسكىنا، نەۋاق بولدى؟ مۇشۇ چاغقىچە ساقلىتامسەن ئادەمنى؟!

ۋەزىر بۇ ئاۋازنىڭ ئات باقارنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى دەرھال پەملەپتۇ. ئۇ، بۇ ئات باقار كىمگە بۇنچە كايىيدىكىنە؟ بويىتاق ئادەم ئىدى، بىرەر ئاشنىسى بارمىكىن ـ يا؟ دەپ ئويلاپتۇ ۋە ئوقۇردا جىممىدە يېتىپتۇ. ئارقىدىنلا بىر نازىنىن ئايالنىڭ يېلىنغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ:

ـــ خاپا بولمىسلا غوجام، مېنىمۇ مۇشۇ چاغقىچە ئاسان چىدىدى دەملا.

ـــ ھۇ ئىپلاس، ئەمىسە نەلەردە يۈردۈڭ؟

ـــ خاپا بولمىسلا غوجام، ـــ دەپتۇ ئايال تىترەڭگۇ ئاۋازدا، ـــ خاپا بولماي غىزالىنىڭسىلا. پاقلان گۆشى باسقان پولۇ ئالغاچ كەلدىم. يەنە ...

ئايالنىڭ گېپىنى تۈگىمەيلا ئات باقارنىڭ يەنە ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ:

ـــ ھۇ رەسۋا، كۆتۈر بۇ نەرسىلىرىڭنى!

ئاردىدا جاراڭ ـ جۇرۇڭ ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ۋەزىر ئوقۇردىن ئاستا قوپۇپ ئات باـ قارنىڭ ئىشىكى ئالدىغا پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ كەپتۇ. ئايال بىلەن ئات باقار بىر نېمىلەر دېيىشىپ، ئاخىر ئات باقار ئايالنى سۈر ـ توقاي قىلىپ ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. ئايال ھەدەپ ئات باقارغا يالۇۋۇرۇپ پۈتلىرىنى قۇچاقلاپتۇ، ئەمما ئات باقار پەيلىدىن يانىدىغاندەك ئەمەس. ئۇ ئاتخانىدىكى ئارىلارنى ئېلىپ ئايالنىڭ بەدەنلىرىنى كۆكەرتـ ۋەتكۈدەك ئۇرۇپتۇ. ۋەزىر سەپسېلىپ قارىغانكەن، بۇ ئايال باشقا بىر كىم ئەمەس، دەل پادىشاھى ئالەمنىڭ خانىشى ئىكەن. توۋا بۇ نېمە كارامەتتۇ؟ دەپ ئويلاپتۇ ۋەزىر ئىچىدە، مەنغۇ بىر ئاددىي ئادەم، ئايالىم ۋاپاسىزلىق قىلىپ يۈرىكىمنى قان قىلدى. شۇ ئەلەم قەلبىمنى بېسىۋېلىپ پۈتۈن شاھ ـ سۇلتانلارنىڭ ئالدىدا كۈلەلمەي مەسـ خىرىگە قېلىپ ئات ئېغىلىغا بەند بولدۇم. مانا ئەمدى قارىمامدىغان بۇ خۇدانىڭ تەقـ

دىرىگە، پادىشاھ ھەزرەتلىرىنىڭ بۇ ئۇلۇغ خانىشىنىڭ زادى بۇ نېمە قىلغىنىدۇ؟ ئا-
دەتتە پادىشاھ بۇ خانىشنى شۇنچىلىك ئىززەتلەر ئىدىكى، ھەتتا ئۇنىڭ بەدەنلىرىنى
قولۇم بىلەن تۇتسام ئاغرىيدۇ، دەپ قوللىرىغا مامۇق يۆگەپ تۇتاتتى. بۇ ئىززىتىنى
بىلمىگەن خوتۇن بۇ قارا زەڭگىنىڭ، بۇ تېزەك پۇراپ تۇرىدىغان ئات باقارنىڭ پۇت-
لىرىنى قۇچاقلاپ يالۋۇرۇپ يۇرگىنى نېمىسى؟ مېنىڭ ئايالىمغۇ ھەر ئايدا مەندىن
يىگىرمە يەتتە كۈن ئايرىلىپ تۇراتتى، شۇڭلاشقىمۇ ئاشۇ پەسكەشلىككە قەدەم تاشلاپ
سالغانمىدىكى؟ ئەمما، بۇ خانىشىنىڭ نېمىسىگە نېمە يەتمىگەندۇ؟ ۋەزىر شۇنداق ئويلاپ
ئىچىگە كۈلكە كىرىۋاپتۇ، ئۇ ئۆزىنى باسالماي قاپتۇ، كۈلمەي دېسىمۇ ئىچ - ئىچى-
دىن شەيتىنى قوزغاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ تاشلاپتۇ. توختىماي كۈلۈپتۇ. بۇ چاغدا پادە-
شاھ ھەزرەتلىرى خاقانلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇپ ئولتۇرغانىكەن. پادىشاھ ۋەزىرە-
نىڭ ئۆزىنى ئوسال قىلغانلىقىدىن ھەم خاپا بولۇپ، ھەم مېھمانلاردىن ئەپۇ سوراپ
پەرىشان ئولتۇرغان شۇنداق بىر پەيتتە، ئات ئېغىلى تەرەپتىن ياڭىرىغان كۈلكە سادا-
سى ئوردا ئاسمىنىنى لەرزىگە سالىتۇ. پادىشاھ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ - دە، كۈل-
كە ئاۋازىغا قۇلاق سالىتۇ، بۇ دەل گۈلقەقەھىنىڭ ئاۋازىغۇ، دەپ ئويلاپتۇ. پادىشاھ بۇ
ھالدىن ھەم ھەيران، ھەم غەزەپلەنگەن ھالدا ئات ئېغىلى تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ.
بەزمىگە جەم بولغان شاھلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. ئۇلار كېلىپ قارىغۇدەك
بولسا، گۈلقەقەھ ۋەزىر توختىماي كۈلۈۋاتقۇدەك. ئات ئېغىلى گۈل - گۈلىستانلىققا
ئايلىنىپ، بۇلبۇللار گۈل - غۇنچىلارغا قونۇپ خەندان ئۇرۇپ سايرىشىپ كېتىپتۇ.
گەرچە ئالەم قاپقاراڭغۇ بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئات ئېغىلى كۈندەك روشەن نۇرلە-
نىپ تۇرغۇدەك. كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى بىر پەس داڭ قېتىپ قاپتۇ. بۇ ئىشتىن
تېخىمۇ غەزەپلەنگەن پادىشاھ جاللاتلارغا پەرمان بېرىپ گۈلقەقەھ ۋەزىرنى دارقىرىتىپ
ئالدىغا ئەكەلدۈرۈپتۇ.

— بۇ زادى نېمە قىلىق؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ شاھ ۋەزىرگە قول شىلتىپ.

ئەمما، ۋەزىر يەنىلا كۈلكىسىنى توختاتماي كۈلۈۋېرىپتۇ. پادىشاھ ۋەزىرنىڭ تە-
لمىقىپ كۈلۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۆزىمۇ كۈلۈپ تاشلاپتۇ. قاراپ تۇرغان شاھلارمۇ
مەقسەتسىزلا كۈلكىگە جور بوپتۇ. بىر پەستىن كېيىن ۋەزىر ئاران دېگەندە كۈلكە-
دىن توختاپ:

— ئەپۇ قىلغايلا شاھىم، — دەپتۇ. پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە بىر گۇمان چۈشۈپ
سوراپتۇ:

— ئەي ۋەزىرىم، بۇ زادى نېمە قىلغىنىڭىز؟ ئىككىمىز مەسلىھەتلىشىپ بۇ ئە-
زىز مېھمانلارنى جەم قىلغان ئىدىققۇ، — پادىشاھ ئەتراپتىكى تېخىچە ئەقلى لال بو-

لۇشۇپ تۇرغان شاھلارنى كۆرسىتىپتۇ، ــ ئۇلار سىزنىڭ كارامىتىڭىزنى كۆرۈشكە تەقەززا ئىدى. بايا شۇنداق كاتتا سورۇندا كۈلمەي، ئەمدىلىكتە ئات ئېغىلىدا ئۆزۈڭىزنى توختىتالماي كۈلگىنىڭىز نېمىسى؟ بۇ مېنى كۆزگە ئىلمىغىنىڭىزمۇ قانداق؟

ــ ئۇلۇغ شاھىم، ــ دەپتۇ ۋەزىر پادىشاھقا قول باغلاپ تۇرۇپ، ــ بۇ سوئالنى سورىغانلىرى ناھايىتى ئوبدان بولدى. بايام كۈلمەسلىكىمنىڭ سەۋەبىنى دېسەم، ئايالىم بىر دەرۋىش بىلەن نامەھرەم ئىشقا قەدەم باسقىلى خېلى بولغانىكەن. مەن ئايالىمنى بەك ياخشى كۆرگەچكە، ئايالىمنىڭ ئۇنداق سەت ئىش قىلىشىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىكەنمەن. ئۇنىڭ ئۇ شەرمەندىچىلىكى ماڭا قاتتىق ئەلەم قىلغاچقا ئۇنىڭ بېشىنى ئالدىم، ئۇ ئۆلدى. گەرچە ئايالىم بۇزۇق ئايال بولسىمۇ، ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بېرى ماڭا ھەمراھ بولۇپ كەلگەن. مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىپلا ئۆزلىرىنىڭ ئالدىلىرىغا كەلگىنىدىم. كۆڭلۈم بىئارام بولغاچقا بايام قانچە كۈلەي دەپمۇ كۈلەلمىدىم. ئاخىر غەزەپلىرىگە ئۇچراپ بۇ ئاتخانىغا سولاندىم. ئوقۇردا ياتسام بىرى ئات باقارنىڭ خانىسىگە كىرىپ كەتتى. ئات باقار ئۇنى «نېمىشقا ۋاقتىدا كەلمەيسەن؟» دەپ ئارا ـ توقماقلار بىلەن ئۇرۇپ ئاللا توۋۇسىنى چىقاردى. بېرىپ قارىسام بۇ ئايال ئۆزلىرىنىڭ خانىشى ئىكەن. ھەيران بولدۇم. مەنغۇ بىر ئاددىي ئادەم، ئۆزلىرىدەك كاتتا سەلتەنەت ئىگىسىنىڭ ئايالىنىڭمۇ مۇشۇ تېزەك پۇرايدىغان زەڭگى بىلەن بولغان ئىشىنى كۆرۈپ ئۆزۈمنىڭ بىھۇدە ئازابلىنىپ يۈرگەنلىكىمنى ھېس قىلدىم ـ دە، بۇ ۋاپاسىز دۇنياغا بولغان مەسخىرەم ئىچىمگە سىغماي قاتتىق كۈلۈپ تاشلىدىم.

پادىشاھ بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ساقاللىرى تىترەپ كېتىپتۇ.

ــ يالغان سۆزلىمىگىن؟ ــ دەپتۇ پادىشاھ. ۋەزىر:

ــ يالغان سۆزلىگەن بولسام جېنىم لەھەتكە يوللانسۇن.

پادىشاھ پالاقلاپ مېڭىپ خانىسىگە كىرسە، خانىش ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئولتۇرغۇدەك. پادىشاھ بارغانچە بېرىپ خانىشىنىڭ كىيىملىرىنى تارتىپ سالدۇرغانىكەن، راست دېگەندەك، ئۇنىڭ بەدەنلىرى كۆك ـ زېدىلەرگە تولغانىكەن. پادىشاھ گەپمۇ سوراپ ئولتۇرماي خانىشىنىڭ بېشىنى ئاپتۇ. ئەتىسى ئەل ـ ئەلدىن كەلگەن شاھلار ئۆز دۆلەتلىرىگە قايتىشىپتۇ. پادىشاھ ئۆز يۇرتىدا يۇزىنى كۆتۈرەلمىگۈدەك ھالەتكە يېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ تاجۇتەختىنى تاشلاپ، بۇ ۋاپاسىز دۇنيادا تەركىدۇنيا بولۇپ ياشاش قارارىغا كەپتۇ. ۋەزىر پادىشاھنىڭ قارارىنى ئاڭلاپ ئۆزىنىڭمۇ ئاللىبۇرۇن شۇنداق ئويلىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئۇلار خەزىنىلىرىنى پۇقرالارغا ئۇلۇغ ئېچىۋېتىپ يۇرتىدىن چىقىپتۇ.

ئەلقىسسە: پادىشاھ بىلەن ۋەزىر تاجۇ دۆلەت، سەلتەنەت، يۇرت ـ ماكانلىرىنى

تاشلاپ، ژاپاسىز دۇنيادىن قول ئۈزۈپ، ئۇدۇل كەلگەن تەرەپكە يول ئاپتۇ. پادىشاھ بىلەن ژەنىر ئۈزۈن يول يۈرۈپتۇ. چۆللەردە ئېزىپتۇ، دەريالاردا ئېقىپتۇ، پۈتلىرى تېشىلىپتۇ، ئەمما ئۇلار توختىماي مېڭىۋېرىپتۇ. ئۇلار ئۆزلىرىمۇ نەدە كېتىۋاتقانلىقىنى، نەگە بارماقچى ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمەيدىكەن. تالاي تۈنلەر ئۆتۈپ، تالاي تاغلار ئېتىپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھ بىلەن ژەنىر بىر دۆڭگە كېلىپ قاپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، دۆڭنىڭ توپىسى يۇمشاق، يېتىپ ئارام ئالغىلى ئەپلىك ئىكەن. ئۇلار دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ يانپاشلاپ يېتىپتۇ. پادىشاھ يېتىپلا ئۇخلاپ قاپتۇ، ژەنىر خىيال سۈرۈپ ئۇخلىماپتۇ. ئۇ شۇنداق خىيال بىلەن ئولتۇرسا قۇلىقىغا «چۇ، چۇ، چۇ» دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ژەنىر، بۇ يەردە ئادەم بىرمۇ نېمە؟ دەپ ئويلاپ ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلغانىكەن، دۆڭنىڭ يانباغرىدا بىر دېھقان قوش ھەيدەپ يۈرگۈدەك. ئۇ دۇمبىسىگە يوغان بىر ساندۇقنى تېڭىۋالغان بولۇپ، ئۇنى يۇدۇپ يۈرۈپ قوش ھەيدەۋېتىپتۇ. ئېتىزنىڭ ئۇ بېشىغا بارغاندا ساندۇقنى قىرغا قويۇپ بىردەم ئارام ئېلىۋالىدىكەن، بۇ بېشىغا كەلگەندە يەنە بىردەم ئولتۇرۇۋالىدىكەن. ژەنىر ھەقىقەتەن ھەيران بوپتۇ. ئۇ، بۇ ئادەمنىڭ نېمە قىلغىنىدۇ؟ ساندۇقنى قىردا قويۇپ قويۇپ يەر ھەيدىسە بولمامدۇ-كەنە؟ دەپ ئويلاپتۇ. ژەنىر بۇ ئىشتىن سەل گۇمانسىراپ ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇرۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن دېھقان ساندۇقنى قىردا قويۇپ ئۇنىڭغا يۆلەنگىنىچە ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. شۇ ئەسنادا ساندۇقنىڭ ئاغزى ئاستا ئېچىلىپ، ئىچىدىن ئون سەككىز ياشلاردىكى بىر ساھىبجامال قىز چىقىپتۇ. ژەنىر، ئەمدى نېمە بولاركىن؟ دەپ تېخىمۇ يوشۇرۇنۇپ كۆزىتىپتۇ. ھېلىقى ساھىبجامال دېھقانىنىڭ قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن تۆش يانچۇقىدىن باشمالتەقتەك بىر قۇتىنى ئاپتۇ. ئۇ قۇتىنىڭ ئاغزىغا «توك» كىدە بىر چەككەنكەن، ئۇنىڭ ئىچىدىن يىگىرمە ياشلاردىكى بىر يىگىت ھەجىيىپ چىقىپتۇ. ژەنىر «توۋا!» دەپ ياقىسىنى چىشلەپ قارىغۇدەك بولسا، ھېلىقى ساھىبجامال قىز بىلەن قۇتىنىڭ ئىچىدىن چىقان يىگىت بىر - بىرىگە چىرمىشىپ ئىشرەت تۈزۈپتۇ. ژەنىر ئۇن - تۇش چىقارماي كۆزىتىپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر چاي قاينىغۇدەك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن دېھقان ئاستا ئەسنەپ ئويغىنىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ھېلىقى يىگىت شاققىدە قۇتىنىڭ ئىچىگە كىرىۋاپتۇ. ساھىبجامال قىزمۇ يۇزلىرىنى پەرەنجە بىلەن مەھكەم يۆگەپ ساندۇقنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنۇپتۇ. دېھقان ئورنىدىن تۇرۇپ ساندۇقنىڭ ھەممە تەرىپىنى سىلاپ چىققاندىن كېيىن يەنە ساندۇقنى يۇدۇپ ئاۋۇالقىدەك يەر ئاغدۇرۇشقا كىرىشىپ كېتىپتۇ. ژەنىر پادىشاھنى ئويغىتىپ:

— شاهىم، تۇرسىلا، تۇرسىلا، ئاجايىپ بىر ئىشنى كۆردۈم، — دەپتۇ. پادىشاھ كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ:

— ھە، نېمە ئىشنى كۆردۈڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھازىر بىلىلا شاھىم، — دەپتۇ ۋەزىر. پادىشاھ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلەمەي ۋەزىرگە ئەگىشىپ دېھقانىنىڭ قېشىغا كەپتۇ. ۋەزىر دېھقانغا قاراپ سوراپتۇ:

— ھەي ئاغىنە، نېمە قىلغىنىڭ بۇ، ساندۇقنى قىردا قويۇپ ئاغدۇرساڭ بولمامدۇ بۇ يەرنى؟

— يوقسۇ تەقسىر، — دەپتۇ دېھقان ئۇلارغا، — بۇ ساندۇقنى ئۆزۈمدىن بىر قەدەم نېرى قىلالمايمەن.

— نېمە بار ئىدى بۇ ساندۇقۇڭدا ئۇنچە ئەتىۋار، ئالتۇن بارمۇ - يا؟ — دەپتۇ ۋەزىر. پادىشاھ بولۇۋاتقان گەپلەرگە قۇلاق سالغىنىچە جىممىدە تۇرۇپتۇ.

— ئالتۇن، ئالتۇن دېدىلما؟ ھا، ھا، ھا، — كۈلۈپ كېتىپتۇ دېھقان، — ئالتۇن دېگەن قانچىلىك نېمىدى ئۇ؟ ئالتۇن بولسا مۇنچىلىك قىلىپ كەتمىگەن بولاتتىم، تەقسىر، ئالتۇندىنمۇ قىممەتلىك نېمە بار بۇ ساندۇقتا!

— ئۇنداق بولسا ساندۇقنى ئاچ، كۆرۈپ باقايلى، — دەپتۇ ۋەزىر.

— ياق، ياق بولمايدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە باشقا نەرسە ئەمەس، مېنىڭ خۇدايىم بەرگەن ھالال جۇپتۇم بار دېسىلە. ئايالىم مەندىن باشقا ئادەم ئەمەس، ھەتتا ئەركەك چۈشىنىنى كۆرۈشنىمۇ خالىمايدۇ، تەقسىر، — دەپتۇ.

— ئاچ دەيمەن، ئاچ ! — بۇيرۇق قىپتۇ ۋەزىر. دېھقان قانچە يالۋۇرغان بولسىمۇ ۋەزىر ئۇنىماي چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. پادىشاھ، بۇ ۋەزىرىم نېمانچە قىلىپ كېتىدىغاندۇ؟ ئايالىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تۇرالمايلا قالدىغۇ بۇ. ئېھتىمال ۋەزىرىم ئايال سېغىنىپ قالغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ خاپا بوپتۇ، ئەمما گەپ قىلماپتۇ. دېھقان ۋەزىرنىڭ پۇتىنى قۇچاقلاپ، ساندۇقنى ئېچىشقا مەجبۇرلىماسلىقىنى قانچە ئۆتۈنگەن بولسىمۇ، بىراق ۋەزىرنىڭ جەھلى تۇتۇپ قىلىچىنى سۇغۇرۇپ ئاپتۇ - دە:

— ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن، ساڭا كىمنىڭ گەپ قىلىۋاتقانلىقىنى بىلەمسەن؟ بۇ كىشى، — دەپتۇ ۋەزىر پادىشاھنى كۆرسىتىپ، — يەتتە ئىقلىمغا مەشھۇر پادىشاھ، مەن ئۇنىڭ ۋەزىرى. دەرھال ئاچ ! — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ.

دېھقان «پادىشاھ بولسىڭىزمۇ ئاچمايمەن» دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. ۋەزىر ساندۇقنىڭ قۇلىپىغا خەنجەرنىڭ دەستىسى بىلەن بىرنى ئۇرغانكەن، ئىككى پارە بولۇپ، ساندۇق ئېچىلىپتۇ. ساندۇقنىڭ ئېچىلىشى بىلەن ھېلىقى ساھىبجامال «مەرھابا قەدىرلىكىم» دەپ يۈزىدىن پەرەنجىسىنى شۇنداق ئالغانكەن، ناتونۇش ئىككى ئادەمنىڭ تۇرغانلىقىنى

نى كۆرۈپ جامالىنى رومال بىلەن توسۇپتۇ.

— ۋىيىەي نېمە قىلغىنىڭىز بۇ؟ — دەپتۇ ساھىبجامال ئېرىگە قېيىدىغان قىيا-پەتتە، — نامەھرەم بولار دېمىدىڭىزمۇ؟

— يۈزۈڭنى ئاچ! — ۋارقىراپتۇ ۋەزىر. ئايال قورقۇپ - تىترەپ يۈزىنى ئې-چىپتۇ. ۋەزىر ئۇنىڭ تۆش يانچۇقىدىن قۇتىنى ئاپتۇ - دە، ئايالغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ سوراپتۇ:

— بۇ نېمە؟

— قۇتا.

— ئىچىدە نېمە بار؟

— ئەڭلىك.

— ئاچ!

— بولمايدۇ تەقسىر.

ۋەزىر قۇتىنىڭ ئاغزىغا توككىدە بىرنى چەككەنىكەن، ئىچىدىكى يىگىت ھىجايغان پېتى بېشىنى چىقىرىپتۇ - دە، ئەتراپتىكى ئادەمنى كۆرۈپ غىپپىدە شۇڭغۇۋاپتۇ. ۋەزىر ۋارقىراپ تۇرۇپ قۇتىدىكى يىگىتنى مەجبۇرىي چىقىرىپتۇ. پادىشاھ بۇ ئىشلار-نى كۆرۈپ داڭ قېتىپلا قاپتۇ.

— ھەي نائىنسابلار، ھەي نومۇسسىز شەرمەندىلەر، بۇ بىچارە ئادەم ئىككىنى يۇدۇپ يەر ئاغدۇرۇپتۇ. سەنلەر ساندۇقنىڭ ئىچىدە ئېپلاسلىقلارغا غەرق بولۇشۇپسەن. بۇ جاپاكەش دېھقان يۈزمىڭ مۇشەققەت بىلەن سەنلەرنى بېقىپ يۈرۈپتۇ. ئەي پەسكەش خوتۇن، سەن روپاشمۇ؟ بايا بۇ ئادەم ئۇخلاپ قالغاندا قىلغان ئىشلىرىڭنىڭ ھەممە-سىنى مەن ئاۋۇ دۆڭدە ئولتۇرۇپ كۆردۇم. سەنلەر ئۆلۈمگە مەھكۇم! — دەپتۇ ۋەزىر غەزەپلىنىپ.

بۇ ئاھانەتكە چىدىيالمىغان دېھقان ھوشىدىن كېتىپتۇ. بىر پەس ئۆتكەندىن كې-يىن ئۇ ھوشىغا كەپتۇ - دە، يىغلاپ تۇرۇپ ۋەزىردىن بۇ ئىككى مەلئۇننىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىپ بېرىشنى ئىلتىجا قىپتۇ. ۋەزىرنىڭ قىلىچى قانغا بويىلىش بەدىلىگە ئىككى باش يەرگە دومىلاپ چۈشۈپتۇ. دېھقان ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىپتۇ ۋە ئۇلارنىڭ قەيەرگە بارىدىغانلىقىنى سورىغانىكەن، ۋەزىر پادىشاھ بىلەن ئۆزىنىڭ بېشى-غا كەلگەن ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. دېھقان ئۆزىنىمۇ ھەمراھ قىلىۋېلىشنى سو-راپتۇ. پادىشاھ بىلەن ۋەزىر ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دېھقانمۇ بۇ ۋاپاسىز دۇنيادىن قول ئۈزۈپ پادىشاھ بىلەن ۋەزىرنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپتۇ.

ئۇلار يەنە كۆپ يوللارنى بېسىپتۇ. چۆللەردىن كەنتلەرگە، كەنتلەردىن باياۋانغا

كىرىپ مېڭىۋېرىپتۇ. ئۇلار شۇنداق مېڭىپ بىر جاڭگالدا كېتىۋاتسا يىراقتىن بىر ئۆيدەك نەرسە كۆرۈنۈپتۇ. ئۇلارنىڭ قورساقلىرى ئېچىپ، ئۇسساپ كەتكەنكەن. ئۇلار بىر بەستە - ئىككى بەستە ھېلىقى ئۆينىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ئالەم شام ۋاقتى بولغانكەن. ۋەزىر ئىشىكنى «گۇم، گۇم» قىلىپ ئۇرۇپتۇ، ئارقىدىن:

— ئادەم بارمۇ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

— سىلەر كىم؟ — ئۆينىڭ ئىچىدىن بىر ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ.

— ئىشىكنى ئېچىڭ، بىز پادىشاھ بىلەن ۋەزىر، — دەپتۇ ۋەزىر.

— ئۆيدە ئەر كىشى يوق، ئېرىم ئوتۇنغا كەتكەن، خاپا بولۇشمىسىلا، ئىشىكنى ئاچالمايمەن، — دەپتۇ ئايال ئۆينىڭ ئىچىدە تۇرۇپ. ئۇلار نائىلاج قاپتۇ. ئۇچەيلەن مەسلىھەتلىشىپ بۇگۈنكى كېچىنى مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزمەكچى بوپتۇ. پادىشاھ بىلەن دېھقان جەينەكلىرىگە بېشىنى قويۇپ ئۇيقۇغا غەرق بوپتۇ. ۋەزىر ئۇخلىماي ئىشىكنىڭ ئازراق بىر يېرىقىدىن ئۆينىڭ ئىچىنى كۆزىتىپتۇ:

ئايال ئايىغى - ئايىغىغا، قولى - قولىغا تەگمەي بىر ياغلىق ھېسىپنى قۇيۇپتۇ، ھېسىپ پىشقاندىن كېيىن ئاسقۇغا ئېلىپ قويۇپتۇ. ئارقىدىن تازا قىيمىلىق قىلىپ بىر گۆشنانىنى پىشۇرۇپ داستىخانغا ئوراپ قويۇپتۇ. يۇگۇرۇپ يۇرۇپ بىر قازان چۆچۈرنىمۇ پىشۇرۇپتۇ. ئاندىن كارىۋاتنىڭ قېشىغا كېلىپ «چىقىڭ» دېگەنەكەن، كارىۋات ئاستىدىن بىر يىگىت چىقىپتۇ. ۋەزىر تېخىمۇ سەگەكلىشىپ كۆزىنى ئۇزمەي قاراپ تۇرۇپتۇ. ئايال ياغلىق ھېسىپ، گۆشنانىنى ئېلىپ يىگىتنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. چۆچۈرنى ئۇسۇلىي دېگەندە تالا تەرەپتىن تاراق - تۇرۇق ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ئايال دەرھال ھېلىقى يىگىتنى كارىۋاتنىڭ ئاستىغا، تەييارلىغان غىزالىرىنى ئۇ يەر - بۇ يەرگە يوشۇرۇپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئايالنىڭ ئېرى ئوتۇندىن قايتىپ كەلگەنكەن.

— ھوي نېمە ئادەم سىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ ئوتۇنچى ئولتۇرغانلارغا قاراپ. ۋەزىر دەرھال جاۋاب بېرىپتۇ:

— بىز پادىشاھ بىلەن ۋەزىر، ئايالىڭىز ئىشىكىڭىزنى ئاچمىدى. شۇنداق بولسىمۇ مۇشۇ يەردە تۇنۇڭالايلى، دەپ يېتىپ تۇرغانىدۇق.

— ھوي خوتۇن، ئىشىكنى ئېچىڭلار، ماۋۇ خوتۇنىنىڭ نېمە قىلغىنىدۇ بۇ؟ بۇ ئەزىز مېھمانلارنى تالادا قوندۇرغىنىڭلار نېمىسى؟ — دەپتۇ ئوتۇنچى. ئايال ئىشىكنىڭ زەنجىرىنى ئاچقاچ:

— ئۆيدە سىلى بولمىسىلا، مەن يالغۇز كېچىدە قانداق ئىشىك ئاچاتتىم؟ — دەپتۇ. ئۇلار ئوتۇنچىنىڭ قىزغىن تەكلىپ قىلىشى بىلەن ئۆيگە كىرىپتۇ.

— ھە خوتۇن، ئۆيدە بار ياخشى نەرسىلىرىڭلارنى ئېلىپ بۇ ئەزىز مېھمانلارنى

ئوبدان مېهمان قىلىڭلار! شاھ ئالىيلىرى بىلەن ۋەزىر ئەزەمنىڭ غېرىب كۆلبىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىشى ئويلىمىغان بەخت، خوتۇن، ــ دەپتۇ ئوتۇنچى ئايالىغا چۈشەندۈرۈپ. ئايال ئاغزىنى پۈرۈشتۇرۈپ، ئوڭ قېشىنى يۇقىرىسىغا بىر ئېتىپتۇ ــ دە:

ــ ئوتۇنچىنىڭ ئۆيىدە نېمە بولماقچىدى مۇسۇلمان، ــ دەپتۇ. ئاندىن ئىككى دانە قېتىپ قالغان قوتۇرماچ بىلەن بىر ھېجىر چىنىدە سوغۇق سۇ كەلتۈرۈپتۇ. قارىمىدىغان ماۋۇ خوتۇننى، يا گۆشىنىنى، يا ھېسىپنى، ھېچ بولمىسا چۆچۈرىنى بولسۇن ئەكەلسىچۇ، دەپ ئويلاپتۇ ۋەزىر. ئۇ قېتىپ قالغان زاغرا قوتۇرماچنى بىر چىشلىگەنكەن ئېغىز چىشى زىڭڭىدە قىلىپ كېتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ۋەزىرنىڭ بۇ ئايالغا بولغان غەزىپى تېخىمۇ كۈچەيىپتۇ. قارىسا، ئوتۇنچى ھېلىقى قاتتىق ناننى سۇغا چىلاپ كاراسلىتىپ تازا مەززە قىلىپ يەپ ئولتۇرغۇدەك. بىردىنلا ۋەزىرنىڭ ئاغزى قىچىشىپتۇ:

ــ ئەي دوستلار، مەن ئاجايىپ بىر چۈش كۆردۈمكى، ئەيىۋھانناس، ئاجايىپ ئىش دەڭلار.

ــ قانداق ئىش؟

ــ زادى قانداق ئىش؟

ــ ئېيتىڭچۇ!

ئولتۇرغانلار ھەيران بولۇپ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سورىشىپتۇ. ۋەزىر گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالۇپتىپ، گېلىنى قىرىپ سۆزلەپتۇ:

ــ چۈشۈمدە بىر ئەجەل بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇ شۇنداق ۋەھشىي ئەجەلكەنكى، جېنىڭنى ئالىمەن، دەپ ئالدىمغا يىلاندەك تولغىنىپ كەلدى. راست گەپنى دېسەم ئۇ بىر يىرتقۇچ يىلان ئىكەن. يىلاننىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى قانچىلىك دېمەمسىلەر؟ چوڭلۇقى ئاشۇ ئاسقۇدىكى ھېسىپقا ئوخشاپ كېتىدىكەن، ــ ۋەزىر قولىنى چىنەپ ھېسىپنى كۆرسىتىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئاسقۇدا ھېلىلا سۈزۈۋېلىنغان ياغلىق ھېسىپ ھور چىقىرىپ تۇرغۇدەك. ئوتۇنچى ئايالىغا بىر ئالىيىپ قويۇپتۇ. ۋەزىر سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىپتۇ، ــ قانداق قىلىشىمنى بىلمەي ئارقامغا قاراپ قاچتىم. يىلان قوغلىدى. بىر ئامال قىلاي دەپ كۆزلىرىم چەكچەيگەن ھالدا ئەتراپقا قارىسام ياپىلاق بىر تاش تۇرۇپتۇ. بۇ تاش ھەم ياپىلاق، ھەم يۇمىلاق ئىكەن. تاشنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى دەل مۇشۇ گۆشىنانىدەك بار دەڭلا، ــ ۋەزىر يۇگۇرۇپ بېرىپ داستىخانغا ئوراپ قويۇلغان گۆشىنىنى ئېلىپ كۆرسىتىپتۇ. داستىخاننىڭ ئېچىلىشى بىلەن تارقىغان خۇشبۇي پۇراق دىماقلارغا گۇپىلىدە ئۇرۇلۇپتۇ. ئايالنىڭ چىرايى ئۆ-

ڭۇشكە باشلاپتۇ.

— كېيىن قانداق بولدى؟ تېزرەك دېسىڭىزچۇ ئادەمنى تىتىلداتماي، — دەپتۇ ئولتۇرغانلار. ۋەزىر ئالدىرىماي، بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن:

— يىلان قوغلاپ كەلدى، مەن تاشنى كۆتۈرۈپ ۋاققىدە بىرنى سالدىم، — دەپ-تۇ.

— ھە كېيىنچۇ؟

— يىلان ئۆلدىمۇ؟

— ئۆلمەمدىغان، — دەپتۇ ۋەزىر سوزۇپ سۆزلەپ، — تاش يىلاننىڭ قاق ئوت-تۇرىسىغا تېگىپ ئۇنىڭ تېنى مەلەق - مەلەق بولۇپ كەتتى، خۇددى ماۋۇ قازاندىكى پىشىپ ئېزىلىپ كەتكەن چۆچۈرىدەك، — دەپ شۇنداق بېرىپ قازاننىڭ تۈۋىقىنى ئاچقانكەن، ئولتۇرغانلار قازاندىكى لىققىدە چۆچۈرىنى كۆرۈپ «ياۋاللا» دېيىشىپتۇ.

— شۇنداق بولدى دەڭلار، — دەپتۇ ۋەزىر، — ئاشۇ ھېسىپتەك يىلاننى مۇشۇ گۆشاندەك تاش بىلەن بىرنى قويۇۋىدىم، بەدەن - بەدەنلىرى مۇشۇ چۆچۈرىدەك مە-لەق - مەلەق بولۇپ كەتتى. يىلانمۇ ئۆلدى، مەنمۇ ئامان قالدىم. ئەمما قارىسام يىلاننىڭ ئىككى كۆزى ماۋۇ كارىۋاتنىڭ ئاستىدا ياتقان يىگىتنىڭ كۆزىدەك پارقى-راپلا قاپتۇ، — ۋەزىر بېرىپ كارىۋاتقا يېپىپ قويغان كىگىزنى شۇنداق قايرىغانى-كەن، بىر يىگىت لاغىلداپ تىترەپ، كۆزىنى پارقىرىتىپ ياتقۇدەك. ۋەزىر گەپ قىلى-ماي ئارقىسىغا يېنىپ ئۆز جايىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. نېمە ئىش بولغانلىقىنى بى-لەلمىگەن ئوتۇنچىنىڭ ئۆڭى ئۆچۈپ دەرغەزەپ بولغان ھالدا كارىۋات ئاستىدىكى يى-گىتنىڭ ياقىسىدىن سۆرەپ چىقىرىپتۇ. بىر ياقتا قاراپ تۇرغان ئايالمۇ قورقۇپ - تىترەپ كېتىپتۇ. پادىشاھمۇ ۋەزىرنىڭ ئەقلىگە ھەيران بوپتۇ.

— ھۇ بەتبەخت، كىم سەن؟ بۇ يەردە نېمىش قىلىسەن؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ ئو-تۇنچى يىگىتنىڭ گېلىدىن سىقىپ تۇرۇپ.

— مەن، مەن ... — تىترەپ گەپ قىلالماي قاپتۇ يىگىت. ئوتۇنچى بۇرۇلۇپ خوتۇننىڭ چېچىدىن ئاپتۇ - دە، ۋارقىراپتۇ:

— ئېيتە، بۇ كىم؟ ئەجەب مەن تونۇمىدىمغۇ؟

— مېنى كەچۈرسىلە، مەن ئازدىم ، — ئايال ھەممىنى دەپتۇ.

مەلۇم بوپتىكى، بۇ يىگىت ئوتۇنچىنىڭ ئايالىنىڭ ئاشنىسى ئىكەن. ئوتۇنچى ھەر قېتىم جاڭگالغا كەتكەندە ئۇلار جەم بولۇپ بۇزۇقچىلىق قىلىدىكەن. ئوتۇنچى بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تاقەت قىلالماي ئاي پالتىسىنى ئاپتۇ - دە، يىگىت بىلەن ئايالىنى كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە تۆت پارە قىلىۋېتىپتۇ. ئوتۇنچى ئۆزىنى يەرگە ئېتىپ تۇپ-

راقنى قۇچاقلاپ ھۆكۈرەپ يىغلاپتۇ. پادىشاھ، ۋەزىر ۋە دېھقان ئۇچەيلەن ئۇنى يۆلەپ ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن - كەچكەنلەرنى ئۇنىڭغا سۆزلەش ئارقىلىق تەسەللى بېرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن بۇ تۆتەيلەن ھەمسەپەر بولۇپ، ۋاپاسىز دۇنيادىن كۆڭلى ئاغرىپ، ھازىرغىچە يۇرت ئارىلاپ يۈرگەنمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **مەتتوختى ئىسمائىل**. ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، كېرىيە ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ياسىن زىلال** (1961). ئەر، ئۇيغۇر، ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن، مۇھەررىر، «مىراس» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىن.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (16)
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1996

شاهزادىنىڭ خۇلاسىسى

بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ قىرىق ياشتىن ھالقىغاندا كۆرگەن يالغۇز ئوغلى بار ئىكەن. بۇ بالا كىچىكىدىن تارتىپ ئىلىم ـ بىلىمگە شۇنداق بېرىلگەنىكەنكى، كېچىلىرى كۆز يۇمماي كىتاب كۆرىدىكەن، كۈندۈزلىرى مۇتەپەككۇرلار بىلەن سۆھبەت ۋە مۇتالىئەلەرنى ئېلىپ بارىدىكەن. ئۇ ئون سەككىز يېشىدىلا ئىلىم مۇنبىرىنىڭ شاھىنشاھىغا ئايلىنىپ، ئاتىسىنىڭ تەسەررۇپىدىكى شەھەرلەرنىڭ يېزا ـ قىشلاق ۋە تاغ ـ جىرالىرىغىچە ھەرخىل مەكتەپلەرنى تەسىس قىلىپ، مەملىكىتىنى «بىلىملىكلەر خەزىنىسى» گە ئايلاندۇرغانىكەن. پادىشاھ ئوغلىنىڭ بۇ ئىشلىرىدىن تولىمۇ مەمنۇن ئىكەن. بىر كۈنى پادىشاھ ئەينەككە قاراپ چاچ ـ ساقىلىغا قىروۋ قونغانلىقىغا دىققەت قىلىپ قاپتۇ ـ دە، ئاتىلىق بۇرچىدىن يەنە بىر مۇھىم قەرزىنى ئېسىگە ئېلىپ ئوغلىنى يېنىغا چاقىرتىپ:

ــ بالام، سەن قىران بۇركۈتتەك بولۇپ قالدىڭ، مەن بولسام ئاق چاچلىقلار قاتارىغا ئۆتۈشكە باشلىدىم. كۆزۈمنىڭ يورۇقىدا سېنىڭ تىرىكلىك گۈلىستانىڭنى ــ تەخت ۋارىسىمنىڭ مىراسخورىنى كۆرۈش ئارزۇيۇم بار. كۆڭلۈڭگە پۈككىنىڭ بولسا تارتىنماي ئېيىت، مۇرادىڭنى ھاسىل قىلاي، بولمىسا لايىقىنى مەن ئۆزۈم تاپاي، ــ دەپتۇ.

ــ ھۆرمەتلىك شاھ ئاتا، ــ دەپتۇ شاھزادە، ــ مەن مۇشۇ كۈنلەردە ئىنتايىن يۇقىرى تەلەپ ۋە ئىشتىياق بىلەن بىلىم تەھسىل قىلماقتىمەن. سىز ئېيتقان بۇ ئىشقا يەنە بىر نەچچە ۋاق سەۋر قىلسىڭىز.

پادىشاھنىڭ نەسىھەتلىرى شاھزادىگە كار قىلماپتۇ. ئارىدىن ئۇچ يىل ئۆتۈپتۇ. پادىشاھ خانىش بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، شاھزادىنى مەجبۇرىي ئۆيلەش قارارىغا كەپتۇ ـ دە، ئۇنى ئۆز ھۇزۇرلىرىغا چاقىرتىپتۇ.

ــ ئوغلۇم، ــ دەپ سۆز باشلاپتۇ خانىش، ــ بۇ يىل يىگىرمە بىرگە تولدۇڭ. شاھ ئاتاڭ كېسەلچان بولۇپ قالدى، مەنمۇ مۇكچىيىۋاتىمەن. ئىككىمىزنىڭ كۆرگەن بەختىمىز پەقەت سەن ــ بىرلا ئوغۇل. بىلىم ئۆگىنىشىنى تويدىن كېيىن داۋاملاشتۇرساڭمۇ بولۇۋېرىدۇ. بۇ چاغقىچە بىزنىڭ گېپىمىزنى رەت قىلىپ كەلدىڭ. ئەمدى خالىساڭمۇ ـ خالىمىساڭمۇ تويۇڭنى قىلىش قارارىغا كەلدۇق. قۇدىلىشىدىغان تەرەپمۇ توي ھازىرلىقىنى قىلىپ بولدى.

— جېنىم ئانا، — دەپتۇ شاھزادە، — مېنىڭ سىلەرنىڭ تىلىڭلارنى ئالماسلىققا ھەددىم ئەمەس، بىراق توي قىلىشقا رازىلىق بېرەلمەيمەن، چۈنكى مەن توي قىلماسلىق قارارىغا كەلدىم.

— نېمە؟! — دەپتۇ پادىشاھ ئوغلىنىڭ سۆزىگە ھەيران بولۇپ، ئۇنى ھازىرلا كۆرۈۋاتقاندەك شاھزادىگە تىكىلىپ قاراپ، — دۇنيادا مۇنداق ئىشمۇ بولامدۇ؟! ھازىر بۇ ئەلدە سەندىن كۆپرەك بىلىم تەھسىل قىلغان يەنە بىر كىشىنىڭ بولۇشى ناتايىن. سەن «دىل نۇرلانسا يۇرت گۈللىنىدۇ» دېگەن تەلىماتنى ياراتقان ۋە بۇ يولدا قۇچقان زەپەرلىرىڭنى ئالەمگە تاراتقان بىر بىلىم ئەھلى تۇرۇقلۇق تەنھالىقنى راۋا كۆرۈشۈڭ ئۆزۈڭنى نادانلىق زۇلمىتىگە تاشلىغانلىقىڭ ئەمەسمۇ؟!

شاھزادە يەرگە قارىغان پېتى:

— بەلكىم شۇنداقتۇر، لېكىن ئوقۇغان بەزى ھېكايە كىتابلىرىمنىڭ قىسسە-لىرى ماڭا «ساپ ھاياتنى ۋاپاسىزلار يۇندىسىدا ناپاك قىلغاندىن، بېجىرىم يۇرەكنى ۋىجدانسىزلار خەنجىرىدە تىلىپ زېدە قىلغاندىن كۆرە يالغۇز ئۆتۈشنى ھەممىدىن ئەلا بىل» دېگەندەكلا قىلىپ تۇرىدۇ ئاتا، — دەپتۇ.

— ئېيتقانلىرىڭ بەرھەق، كىتابلاردا بايان قىلىنغان ئۇ ئىشلارنى ئىنسانىيەت ئالىمىدە بولمىغان دەپ ھېچكىم ئېيتالمايدۇ. مەن ئۇنداق شەرمەندىلىكلەرنىڭ ھازىر-مۇ مەۋجۇتلۇقىدىن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ ساقىنىدىلىرى ئەۋرەزدىكى سۇدەك سېسىق پۇراپ تۇرىدىغانلىقىدىن قىلچە شۇبھىلەنمەيمەن. بىراق، ئۇ خىل رەزىلىلەرنىڭ ماخاۋلاردەك ناھايىتى ئازلىقىنى كۆرمەي «ھەممە ئادەم شۇنداق» دەپ قاراش «دۇنيادا ئەخلاقلىق ئادەم يوق» دېگەنلىك بىلەن باراۋەر بولۇپ، بۇ مۇتلەق كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدىغان ياخشى ئادەملەر، ۋاپادارلار جامائەسىگە، پەزىلەت ئىگىلىرىگە قىلىنغان تۆھمەت ۋە ھاقارەت بولىدۇ. بىزنى رەنجىتمە، ۋەدە بەرگىن ! — دەپتۇ پادىشاھ جىددىي تۇستە.

شاھزادە ئويلىنىپ قاپتۇ. ئاخىر ئۇ:

— بىر شەرتىم بار، شۇنى بەجا كەلتۇرسىڭىز ماقۇل بولاي شاھ ئاتا، — دەپتۇ.

— نېمە شەرت؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— شەھىرىمىزدىكى ئەزىم دەريانىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا توغرا كېلىدىغان ھاۋا بوشلۇقىغا بىر قەسىر ياساپ بېرىڭ. بۇ سارايغا چىقىپ چۈشىدىغان شوتا مەندە تۇرىدىغان بولسۇن. كېلىنىڭىزنى شۇ سارايدا تۇرغۇزىمەن. بىرلا خىزمەتچى ئالىمەن. باشقا شەرتىم يوق، — دەپتۇ شاھزادە.

پادىشاھ شۇ كۈنلا ئۆز تەۋەسىدىكى بارلىق ئالىم ۋە ئۇستىلارنى يىغىپ ئۇلارغا

دەريا ئۇستىدىكى ھاۋا بوشلۇقىغا قەسىر سېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئالىملار ئۇچ يىلدا دەريا ئۇستىدىكى ھاۋا بوشلۇقىدا بىر ئاسما سارايىنى مۇئەللەق تۇرغۇزۇپتۇ. شاھزادە ئالىملار بەرگەن شوتا بىلەن ئاسما سارايىنى كۆرۈپ چۈشكەندىن كېيىن توي قىلىشقا رازىلىق بېرىپتۇ. پادىشاھ ئوغلىغا قوشنا پادىشاھلاردىن بىرىنىڭ قىزىنى ئېلىپ بېرىپتۇ.

ئەمدى گەپنى شاھزادە ئالماقچى بولغان مەلىكىنىڭ شەھىرىدىن ئاڭلايلى:

شۇ كۈنلەردە بۇ شەھەرگە يېڭىدىن بىر سودىگەرزادە كەپتۇ. ئۇنىڭ دۇكىنىغا سالغان مالىلىرىنىڭ سەرخىللىقى، ئېسىللىقى پۈتۈن شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ. بۇ خەۋەر مەلىكىنىڭ قۇلىقىغىمۇ يېتىپتۇ. مەلىكە مالىلارنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ تاللاش ئۈچۈن بىر موماي ۋە ئىككى كېنىزەكنىڭ ھەمراھلىقىدا ئالتۇن مەپىگە ئولتۇرۇپ دۇكانغا كەپتۇ. ئۇ مالىلارنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن سودىگەرزادىگە: «پۇلنى ھازىر ئەۋەتىپ بېرىمەن» دەپتۇ ـ دە، مالىلارنى ئېلىپ قايتىپتۇ. بىرئازدىن كېيىن موماي پۇلنى ئېلىپ كەپتۇ. ئەمما، شۇ چاغدا سودىگەرزادە دۇكاننى تاقاپ، دۇكانغا كىرىپ بىمار بولۇپ قالغان ئادەمدەك، ھالسىزلىنىپ ئولتۇرغانىكەن. ئۇ مومايدىن ئۆزىنى ھۇجرىسىغا ئاپىرىپ قويۇشنى ئىلتىجا قىپتۇ. موماي بىر مەپە چاقىرىپ سودىگەرزادىنى ھۇجرىسىغا ئاپىرىپتۇ. ئايھاي ئۇنىڭ ھۇجرىسى شۇنداق كۆركەم ئىكەنكى، ئېسىل يىپەك گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن بۇنداق ياسىداق ھۇجرا شاھ ئوردىسىدىمۇ يوق ئىكەن. سودىگەرزادە بىرئازدىن كېيىن سەل ئۆزىگە كەپتۇ. ئۇ مومانىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ، قەنت ـ گېزەكلەر بىلەن مېھمان قىپتۇ. ئاندىن:

ــ موما، بايىقى گۈزەل سەنەم كىم بولىدۇ؟ ئۇ مال كۆرۈۋاتقاندا شامال يۈزىدىكى رومىلىنىڭ بىر تەرىپىنى قايرىۋەتتى، كۆزۈم ئۇ گۈزەللەر شاھىنىڭ تولۇن ئايدەك نۇرانە جامالىغا چۈشتى، كۆكسۈمگە ئىشق ئوتى تۇتاشتى، ئىختىيارىمنى ئۇ ئېلىپ كەتتى، ــ دەپ ھالىنى بايان قىپتۇ.

ــ ئى يىگىت، ئۇ خىيالىڭدىن ۋاز كەچ، بىھۇدە ئاۋارە بولما. مانا پۇلۇڭنى ئېلىپ كەلدىم، تاپشۇرۇۋال، ــ دەپتۇ موماي.

ــ ئانىجان، بۇ پۇللارنى ساڭا بەردىم. بىر ئامال قىلىپ مېنى ئۇ ساھىب رەنىڭ مۇبارەك جامالىغا بىر يەتكۈزسەڭ، ــ دەپتۇ سودىگەرزادە.

ــ بۇ ئىش مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ، ــ دەپتۇ موماي.

ــ موما، يۈرتۇم يىراقتا قالدى، بۇ يەرگە مۇساپىرمەن، بۇ جايىنىڭ ئەھۋالىنىمۇ بىلمەيمەن، ماڭا رەھمىڭ كەلسۇن. ھېچبولمىغاندا مېنى ئاشۇ گۈلرۇخسارنىڭ جامالىنى بىر كۆرۈۋېلىش بەختىگە ئېرىشتۈرسەڭ، دېگىنىڭنى بەرسەم، ــ دەپ يالۋۇرۇپ

تۇ سودىگەرزادە.

موماي قولىدىكى بىر خالتا تىللاغا ۋە بايۇەچچىنىڭ «دېگىنىڭنى بەرسەم» دەۋاتقانلىقىغا قاراپ بۇ نەق ئولجىنى قولدىن چىقىرىۋەتمەسلىك ئۈچۈن:

— ئى بايۇەچچە، سۆزۈمگە قۇلاق سال. ئۇ قىز مەملىكىتىمىزنىڭ مەلىكىسى، سۇلتانىمىزنىڭ يالغۇز قىزى. ئۇ پات ئارىدا باشقا بىر ئەلنىڭ شاھزادىسىگە ياتلىق قىلىنماقچى. ئۇ سەندىن ئالغان مالالارنى خەيرلىشىش ئالدىدا تۇرغان ۋە ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ بارىدىغان كىنىزەكلەرگە ھەم كىيىن بولۇپ بارغۇسى مەملىكەتتىكى يېڭى كىنىزەكلەرگە سوۋغا قىلىشقا ئالدى. ئىككى پادىشاھ پۇتۇشكەن بۇ ئۇلۇغ توي ئىشىنى بۇزۇش مۇمكىن ئەمەس. لېكىن، مەن سېنى مەلىكە بىلەن ئۇچراشتۇرۇش چارىسىنى ئويلىنىپ كۆرەي، — دەپتۇ.

— شۇنداق قىل ئانا، جېنىم، بارلىق ۋەسلىم بۇ يولدا پىدا، — دەپتۇ بايۇەچچە ۋە شۇئان ئۇنىڭ كاللىسىغا، موماينىڭ ئۆيىدە تۇرسام ... دېگەن خىيال كەپتۇ ـ دە، — بولسا ئۆز ئۆيۈڭدىن پاناھلىق بەرگەن بولساڭ، سېنى بۇ يەرگە كېلىپ كېتىشكە ئاۋارە قىلىپ يول ماڭغۇزمىسام، — دەپتۇ.

بايۇەچچىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغان موماينىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆز ئۆيىنىڭ مۇشۇ ھۇجرىدىكى يىپەك گىلەم، ئېسىل جابدۇقلار بىلەن بېزەلگەن شاھانە مەنزىرىسى لىپ قىلىپ ئۆتۈپتۇ ـ دە:

— بالام، سېنىڭدىن ئۆي ئايلانسۇن. ھازىر كۇن كەچ بولۇپ قالدى، مەن ئەتە مەلىكىدىن ئىجازەت ئېلىپ كېلىپ بۇ ئىشنى جۆندەي، — دەپ كېتىپتۇ. دېگەندەك ئەتىسى كېلىپ بايۇەچچىنى سودىگەرلەر سارىيىدىن ئۆز ئۆيىگە كۆچۈرۈپ ئاپىرىپتۇ. موماينىڭ كىچىككىنە بىر ھويلىسى، ئىككى ئېغىز ئۆيى ۋە بىر يېتىمەك مالىيى بار ئىكەن. موماي بايۇەچچىگە:

— يىگىت، بۇ ئۆي كىچىك ھەم كونىراق، لېكىن ساڭا تارلىق قىلمايدۇ، خالىغىنىڭچە تۇرغىن، بىساتلىرىڭ بىلەن كۆڭلۈڭگە ياققۇدەك قىلىپ جابدۇغىن. ھالىڭدىن ئۆيۈمدىكى خىزمەتچى خەۋەر ئالىدۇ. مېنىڭ ئوردىدا نۇرغۇن ئىشىم بار، — دەپتۇ ـ دە، ئوردىغا كېتىپتۇ. بايۇەچچە پىراق ئوتىدا باغرىنى داغلاپ، موماينىڭ كېلىشىنى ئىشكىتىن ماراپ، ئاھ ئۇرۇپ، پىغان چېكىپ، كۆزىنى دەرد ـ ئەلەم ياشلىرىدا ياشلاپ يېتىپتۇ. ئەمما، موماي شۇ كەتكەنچە قايتىسى كۆرۈنمەپتۇ، چۈنكى مەلىكىنىڭ تويى باشلىنىپ كېتىپتۇ. توي قىرىق كۇن داۋام قىپتۇ. بۇ جەريانىدا سودىگەرزادە بارا ـ بارا تاماقتىنمۇ قاپتۇ. توي تۈگەپ، مەلىكە ئۇزاپ، موماي ئۆيىگە كەلگەندە بايۇەچچە مەيدىسىنى يەرگە يېقىپ ياتقان يېرىدە مىدىرلىيالماي قالغانكەن.

— يىگىت، مۇنداق ئاھ ئۇرۇپ يېتىش بىلەن مۇرادقا يەتكىلى بولمايدۇ. ۋىسال جامىنى كۆتۈرىمەن دېسەڭ سەندە جان بولۇش كېرەك. ئورنۇڭدىن تۇر، يەنە ئۇچ - تۆت ئاي چىداشلىق بەر. بازارغا چىقىپ، ئالدى - بەردىلىرىڭنى تۈگىتىپ، سەپەر كۆكىگە پەرۋاز قىلىشقا قانات - قۇيرۇقۇڭنى راسلاپ تۇر. مەن بىر يول تېپىپ قويىدۇم، ۋاقتى كەلگەندە دەيمەن، — دەپتۇ مومای.

بۇ خەۋەردىن روھلانغان بايۇەچچە بىردىنلا كۈچ - قۇۋۋەتكە تولۇپ كەتكەندەك ئورنىدىن تۇرۇپ مومانىڭ ئايىغىغا يىقىلىپتۇ ۋە شۇ كۈندىن باشلاپ مومانىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە تەييارلىققا كىرىشىپتۇ.

ئەمدى گەپنى شاھزادە بىلەن مەلىكىدىن ئاڭلايلى:

مەلىكە شاھزادىنىڭ يۈرتىغا يۆتكەپ كېلىنگەن كۈنىلا شاھزادە مەلىكىنى بىرلا دېدەك بىلەن ئاسمان سارايغا ئاچچىق كېتىپتۇ. شاھزادە ھەپتىدە بىر قېتىم چىقىدىكەن. ئارىدىن ئۇچ - تۆت ئاي ئۆتۈپتۇ، لېكىن مەلىكىنىڭ قاپىقى ئاسماندا تۇرۇلۇپ يۈرگەن قارا بۇلۇتتەك سېلىنىپ زادى ئېچىلماپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاھزادە بىر كۈنى:

— مەلىكەم، مەن سىزگە ئەرشتىن ئۆي تۈتۈپ بەردىم، ئاتا - ئانىسىنى، يۇرتىنى سېغىنغاندا كۆرۈپ تۇرسۇن، ئالەمنى سەيلە - تاماشا قىلىپ ئېچ پۇشۇقىدىن خالىي بولسۇن دەپ قولىڭىزغا جاھانناما تۇتقۇزدۇم. ئەمما، نېمە ئۈچۈنكى، مۇشۇ سارايغا كەلگەن كۈندىن تارتىپ تا ھازىرغىچە رۇخسارىڭىزنى دائىم كۆيگەن ئايدەك تۇق تۇق كۆرىمەن، — دەپتۇ.

— ئۇلۇغ شاھزادەم، — دەپتۇ مەلىكە كۆزىگە ھەسرەتلىك ياش ئېلىپ، — مەن يەر - جاھاندىن ئايرىلغان بۇ سارايدا ھەر پەيشەنبە كۈنى سىزنى كۈتۈۋېلىپ، جۈمە كۈنى ئۇزىتىپ قويغاندىن سىرت، بىرلا دېدەك بىلەن گويا قەپەستىكى قۇشتەك ياشاۋاتىمەن. جاھاننامدە ئەينىكىدە كۆرۈنگەن كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولغىلى بولمايدىكەن.

— سىزنىڭ كىم بىلەن ھەمسۆھبەت بولغۇڭىز بار ئىدى؟ مەن بۇ يەرگە سىزنى ۋە بىر دېدەكنى ئېلىپ چىقىشقا شەرت قىلغانىدىم، — دەپتۇ شاھزادە ۋە ئاتا - ئانىسى بىلەن قىلىشقان سۆھبىتىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مەلىكە ئاغرىنغاندەك بولۇپ:

— سىز ماڭا ئىشەنمەيدىكەنسىز - دە؟! — دەپتۇ.

— ياق، ئۇنداق ئەمەس، مەقسىتىم سىزنى يامان كۆزدىن ساقلاش، — دەپتۇ شاھزادە.

ـــ بۇ نىيىتىڭىزگە رەھمەت. مەن پايانسىز يايلاقتا ئەركىن تاقلاپ يۈرگەن ئا-
ھۇدەك يۈرۈپ ئۆسكەنىدىم، شۇڭا ماڭا قانات - قۇيرۇقى بوغۇپ تاشلانغان بۇنداق ھا-
يات كېرەك ئەمەس! ـــ دەپتۇ مەلىكە.

ـــ ئۇنداق دېمەڭ مەلىكەم، كۆڭلۈمنى چۈشىنىڭ، ـــ دەپتۇ شاھزادە.

مەلىكە شاھزادىنىڭ ئاغزىدىن دەل مۇشۇ سۆزنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرغانى-
كەن، ئۇ مۇنداق دەپتۇ:

ـــ مەن سىزنىڭ مېنى كېتىزەكلىرىمدىنمۇ، زېمىنىدىنمۇ جۇدا قىلغىنىڭىزدىن
ئاغرىنمايمەن، ئەمما بىر تەلىپىم بار شۇنى بەجا كەلتۈرسىڭىز.

ـــ تەلىپىڭىزنى ئېيتىڭ، ـــ دەپتۇ شاھزادە.

ـــ مېنىڭ مەرھۇمە ئېمىكئانام تېپىپ بەرگەن بىر ھېكايىچى مومام بار ئىدى.
ئۇ دۇنيادىكى ھەممە ھېكايىلەرنى بىلەتتى، ئۇ ھېكايىلىرىنى تېخى سۆزلەپ بولمىغا-
نىدى. شۇ مومايىنى ئەكەلدۈرۈپ بەرسىڭىز، قېرىغاندا ئاخىرقى ئۆمرىنى مۇشۇ يەردە
ئۆتكۈزۈۋالسۇن، ـــ دەپتۇ مەلىكە. شاھزادە:

ـــ مەن ئەتىلا شەھىرىڭىزگە ئادەم ماڭدۇراي، ـــ دەپتۇ.

ئاردىدىن بىرەر ئاي ئۆتەر - ئۆتمەيلا شاھزادە ھېكايىچى مومايىنى مەلىكىنىڭ ھۇ-
زۇرىدا پەيدا قىپتۇ. ئۇنىڭ يوغان بىر ساندۇقىنىمۇ بىللە ئاچقىپتۇ. مومای ئۆزىنى
ئۇنتۇمىغان مەلىكىگە ۋە شاھزادىنىڭ خەيرخاھلىقىغا كۆپتىن - كۆپ مىننەتدارلىق
بىلدۈرۈپتۇ. مومايغا ئايرىم بىر خانە راسلاپ بېرىلىپتۇ. ئەتىسى شاھزادە چۈشۈپ
كېتىش ئالدىدا مەلىكە ئۆزىنىڭ تەۋەررۈكتەك ئەتىۋارلاپ بىلىپ كەلگەن بۇ ھېكايىچى
مومىنىنى شاھزادىگە بىر تونۇتۇپ قويۇش مەقسىتىدە ئۇنى ھېكايە سۆزلەپ بېرىشكە
تەكلىپ قىپتۇ. مومای مۇنۇ ھېكايىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ:

«قەدىمكى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ بىر ۋەزىرىنىڭ گۈزەللىكتە
تەڭدىشى يوق، زىبا بوي، سۈمبۈل چاچ بىر خوتۇنى بار ئىكەن. بىر مەرىكىدە پادە-
شاھ ئۇنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، نىيىتى بۇزۇلۇپ، ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى سۈرۈش-
تۇرۇپ بىلگەندىن كېيىن، ۋەزىرنى بىر شەھەرگە ئىشقا بۇيرۇۋېتىپ، ۋەزىرنىڭ ئۆ-
يىگە بېرىپتۇ. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى پادىشاھنى ھۆرمەت تۆرىگە چىقىرىپ، ئىززەت -
ئىكرام بىلەن قىزغىن كۈتۈۋاپتۇ، لېكىن پادىشاھنىڭ غەرىزىنى پەملىگەندىن كېيىن،
سەككىز دانە تۇخۇمنى پىشۇرۇپ، شاكىلىنى سەككىز خىل رەڭدە بويىاپ ئۇنىڭ ئالدە-
غا ئاچقىپ قويۇپتۇ. پادىشاھ بۇ تۇخۇملارنى ساناپ تېتىپ باققانكەن، بۇ تۇخۇملار-
نىڭ شاكىلى سەككىز خىل رەڭدە بويالغان بولسىمۇ تەمى بىر خىل تۇرغۇدەك. ھەي-
ران بولغان پادىشاھ بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغانكەن، ۋەزىرنىڭ خوتۇنى:

— شاهىم، بەزىلەر ئۇ ئايالغىمۇ، بۇ ئايالغىمۇ قانات سۆرەيدۇ. ۋەھالەنكى، ئا-يالالارمۇ شاكىلى بويالغان مۇشۇ تۇخۇملارغا ئوخشاش خىلمۇخىل بولسىمۇ، تەمى بىر خىل. شۇڭا، ئۇلار ئۆز قوينىدىكى ھالال جۇپتى بىلەن قانائەتلەنسە بولمامدىغاندۇ! — دەپتۇ. پادىشاھ بۇنىڭدىن خىجىل بولۇپ قايتىپ كېتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ۋەزىرنىڭ ئايالى ئۆزىنىڭ ساپلىقىنى ساقلاپ قېلىش بىلەن بىللە، شۇ چاغقىچە تۇمەنلىگەن گۇللەرنى يىرتقۇچ تىرنىقى بىلەن چەيلەپ ئاياغ ئاستى قىلىپ كەلگەن ۋەھشىي يول-ۋاستەك ھايۋان تەبىئەتلىك پادىشاھنىمۇ ناكەسلىكتىن چەكلەپتۇ. جاھاندا ئەنە شۇنداق بېغى چىڭ، ۋۇجۇدىغا كىر قوندۇرمايدىغان ئاياللارمۇ ئۆتۈپتىكەن» دەپ ھېكايىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ موماي. شاھزادە بۇ ھېكايىدىن ھەم مومايدىن مەمنۇن بوپتۇ. شۇ-نىڭدىن تارتىپ مەلىكىنىڭ چىرايىمۇ تولغان ئايدەك ئېچىلىپ كېتىپتۇ.

موماي دېدەك ئۆز ئىشلىرى بىلەن بەند چاغلاردا ياكى ئەپلىك پەيتى كەلگەندە، قولتۇقىغا سېلىۋالغان چۇجىنى قىسىپ مەلىكىنىڭ ئالدىدا قوينىدىن «چۇك - چۇك» قىلغان ئاجايىپ ئاۋاز چىقىرىدىكەن. مەلىكە دەسلەپتە بۇنىڭغا ئېرەن قىلمىغان بول-سىمۇ، بۇ ھال تەكرارلىنىۋەرگەندىن كېيىن بۇنى بىلىشكە قىزىقىپ قاپتۇ. ئۇ بىر كۈنى:

— موما، چۇكۇلدىغان نېمە ئۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— قىزىم، بۇ توغرىدا ئادەم بار يەردە ئېغىز ئاچماڭ، مۆرىتى كەلگەندە سۆزلەپ بېرىمەن، — دەپتۇ موماي. بىر كۈنى ئۇ كەچلىك تاماقتا دېدەكىنىڭ تامىقىغا دورا بىھوش سېلىپ قويۇپتۇ. دېدەك بىرئازدىن كېيىن ئۇخلاپ قاپتۇ. موماي مەلىكىگە ھېكايە سۆزلەپ بېرىۋېتىپ يەنە «چۇك - چۇك» قىلغان ئاۋازنى چىقىرىپتۇ. بۇنى بىلىشكە تەققەززا بولۇپ كەتكەن مەلىكە ئۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سوراپ تۇرۇۋاپتۇ.

— ۋاي ئاپپاق مەلىكەم، بۇ نېمە بولاتتى، «چۇك - چۇك كېسىلىم» — دەپتۇ موماي.

— خۇدايا توۋا، ھېلىغىچە «چۇك - چۇك» كېسەل دېگەننى ئاڭلاپ باقماپتىكەن-مەن، — دەپتۇ مەلىكە تېخىمۇ ھەيران بولۇپ.

— شۇنداق، بۇنداق كېسەل ھەممىلا ئادەمدە بولمايدىكەن، كۆپىنچە خان ئائىلە-سىدىكى گۈزەل ئاياللار مۇنداق كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالىدىكەن.

— ئۇنداقتا سىزمۇ خان ئائىلىسىدىنمىدىڭىز؟ — دەپتۇ مەلىكە.

— ياق مەلىكەم، مەن هاللىق ئائىلىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەنىدىم، بىراق ياش ۋاق-تىمدا بەك چىرايلىق ئىكەنمەن. ئاشۇ گۈزەل چېھرىم ۋە كېلىشكەن قەددىم ئۆزۈمگە دۇشمەن بولۇپ، مۇشۇنداق «چۇك - چۇك» كېسىلىگە گىرىپتار قىلدى، — دەپتۇ

موماي.

— ئانىكا، ئادەمنىڭ چىرايىمۇ ئۆزىگە دوشمەن بولامدىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ مەلىكە.

— هوي قىزىم، — دەپتۇ موماي ئاھ تارتىپ روملىنىڭ بىر ئۇچىدا كۆز يېشىنى ئېيتقاندەك قىياپەتتە، — يالغۇز قىز بولغىنىم، ئۇنىڭ ئۇستىگە، تولىمۇ چىرايلىق قىز بولغانلىقىم ئۈچۈن ئاتام مېنى بىر ئېسىلزادىگە بەردى. ئېرىم مېنى جېنىدىنمۇ ئەتىۋار كۆرەتتى. ئون يىلغىچە ئېرىمدىن ۋە بىر نەچچە دېدەكتىن باشقا ھېچ نەرسىنى كۆرمىدىم. ھەمىشە دېرىزىدىن سىرتقا قارايمەن. كېيىن ئاڭلىسام نۇرغۇن يىگىتلەر ماڭا ئاشىق بولۇپ يۈرۈپتۇ. ئۇلار كېچە - كۈندۈز ئىشق - پىراقىمدا يىغلايدىكەن، ئاھ ئۇرىدىكەن. مەن ئۇلار ماڭا نامۇنشان كىرگۈزسىمۇ پەرۋا قىلمىدىم. يىللار ئۆتتى. «ئاھ ئۇرارمەن، ئاھ ئۇرارمەن، ئاھلىرىم تۇتقاي سېنى» دېگەندەك ئۇلارنىڭ قان ياشلىق ئاھى مېنى تۇتتى.

— كېيىن قانداق بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ مەلىكە.

— قانداق بولاتتى جېنىم مەلىكەم، «ئۇز چېغىدا گۈلۈمسەن، كېسەل بولغاندا كەتمەمسەن» دېگەندەك بولدى. ئېرىم مېنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى. شۇنىڭدىن كېيىن مېنى سەرسان - سەرگەردانلىق گىردابى ئۆز قەھرىگە تارتتى. دەرد - ئەلەم باياۋىنىنى كېزىپ يۈردۈم. ھېلىمۇ ياخشى ئېرىمنىڭ ئۆيى كىتابلار كانى ئىدى. مەن ۋاقىتنى قولدىن بەرمەي ئۇ كىتابلارنى ئوقۇپ نۇرغۇن ھېكايىلەرنى ئۆگىنىۋالغانىكەنمەن. ئاخىر جان بېقىشقا شۇ ھېكايىلەر ئەسقاتتى. بىر كۈنى جاھانكەزدىلىك بىلەن سىزنىڭ شەھىرىڭىزگە كېلىپ قاپتىمەن. بىر مەھەللىدە ئۇششاق بالىلارغا ھېكايە سۆزلەپ بېرىۋاتقىنىمدا، رەھمەتلىك ئېمىكئانىڭىزغا يولۇقۇپ قالدىم. ئۇ مېنى مۇبارەك ئاستانىڭىزگە باشلاپ ھۇزۇرىڭىزغا ئېلىپ باردى. ئىلتىپاتىڭىز بىلەن ئاسايىشلىققا چىقىپ قالدىم، — دەپتۇ موماي.

— توۋا، جاھاندا مۇنداق ئىشلارمۇ بولىدىكەن - ھە؟ خۇداغا شۈكۈر، مەن ئۇنداق گۈزەل ئەمەس، — دەپتۇ مەلىكە.

— قىزىم، — دەپتۇ موماي، — سىز ئۆزىڭىزنى گۈزەللەر قاتارىدىن چىقىرىۋەتسىڭىز، بۇ ئون سەككىز مىڭ ئالەمدە گۈزەل يوق دېگەن گەپ ئەمەسمۇ! سىزنىڭ نۇرانە جامالىڭىز مۇشۇ سۇغا چۈشكەندە، ئۇنىڭدىن ئەكس ئەتكەن شولىدىن دەريانىڭ ئىككى قىرغىقى گويا قۇياش يەرگە چۈشۈپ قالغاندەك باشقىچىلا يورۇپ كېتىدىكەن. بۇ نۇر ئۆز شەھىرىڭىزدىمۇ كىملەرنىڭ يۈرىكىنى كۆيدۈرمىگەن دەيسىز! — دەپتۇ موماي. مەلىكە:

— موما، مەن ئۆز شەھىرىمدە ئاتا - ئانام، رەھمەتلىك ئېمىكئانام ۋە خاس كېنىزەكلىرىمدىن باشقا ھېچكىمنى كۆرمىگەن. كېيىن ئېمىكئانام سىزنى ھېكايە سۆزلەپ بېرىشكە ئېلىپ كەلگەندىلا سىزنى كۆردۇم. بۇ يەردە شاھزادە، سىز ۋە دېدەكتىن بۆلەك ئادەمزاتنى كۆرمىدىم. بەلكىم مەن باشقىلارغا ئىشق ئوتى يېقىشتىن خالىدۇرمەن، — دەپتۇ.

— ھەرگىز ئۇنداق ئويلىماڭ مەلىكەم، — دەپتۇ موماي پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، — ئۆز گۈزەللىكىڭىزگە ھوشيار بولمىسىڭىز ئۇ سىزگە شۇنداق بېھىساب دەرد - ئەلەملەر كەلتۈرگەيكى، رۇدىپايەڭ چاپلىشىۋالغان مەرەز كېسەللىكلەرنى ھەرقانچە قېلىپمۇ بەدىنىڭىزدىن سىلكىپ چۈشۈرۈۋېتىشكە ئامالسىز قالغايسىز. مەن بۇ قېتىم خىزمىتىڭىزگە مۇشەررەپ بولۇش ئىشتىياقىدا يولغا چىقىش ئالدىدا چاربېغىڭىزنى بىر ئايلىنىپ چىقتىم. شۇ چاغدا چاربېغىڭىزنىڭ تېمى تۈۋىدە بىرسىنىڭ مەيدىسىنى يەرگە يېقىپ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. بېرىپ قارىسام بىر ياش بالا ئىكەن. ئۇنىڭدىن ئەھۋال سورىغانىدىم، ئۇ ماڭا: «بىر پەرى پەيكەرنىڭ قوشۇمىسىدىن ئېتىلغان ئوق مېنى يېقتتى، مەن ئۇنىڭ ۋىسالىدىن شىپا ئىزدەپ، ئۇنىڭ مۇبارەك قەدەم ئىزى چۈشكەن تۇپراقنى تاۋاپ قىلىپ يېتىپتىمەن...» دېدى. بۇ سىر ئاندىن ئايان بولدى، — دەپتۇ موماي.

— قانداق سىر؟ — دەپ سوراپتۇ مەلىكە.

— قانداق سىر بولاتتى قىزىم، ئۇ يىگىتنىڭ چاربېغىڭىزنىڭ تېمى ئاستىدا خاكسار بولۇپ ياتقانلىقىدىن ئۇنىڭغا ئىشق ئوتى ياققان سىزدىن باشقا بىرسى ئەمەس دېگەن قارارغا كەلدىم، — دەپ موماي قولتۇقىنى قاتتىق قىسقانىكەن، بايىقى چۇك - چۇك ئاۋاز ئاسمان ساراي سەھنىسىنى بىر ئاپتۇ. مەلىكە ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ. ئۇ بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن مومايغا قاراپ:

— قانداق قىلىش كېرەك؟ — دەپتۇ. موماي:

— مېنىڭمۇ بېشىم قېتىۋاتىدۇ قىزىم. بىلىشىمچە، سىزگە ئاشىق بولغانلار ئاز ئەمەس. بىرەرسىگە بولسىمۇ مەرھەمەت كۆزىنى بىلەن قاراپ قويمىسىڭىز سىزنىڭمۇ مەندەك «چۇك - چۇك» كېسىلى بولۇپ قېلىشىڭىز چوقۇم، — دەپتۇ.

مەلىكە تېخىمۇ چوڭقۇر ئويغا پېتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— موما، ئۇنداق بولسا، ھېلىقى سىزگە ھال ئېيتقاندىن خەۋەر ئالساق بولامدىكىن، — دەپتۇ.

— توغرا دېدىڭىز جېنىم قىزىم، — دەپتۇ موماي.

— بىراق، ئۇنىڭدىن قانداق قىلىپ خەۋەر ئالىمىز؟ — دەپتۇ مەلىكە.

ـــ قىزىم، ئۇ يىگىتنى سىزنىڭ قېشىڭىزغا كېيىن ئېلىپ چىققىلى بولمايدۇ-غانلىقىنى بىلىپ، ئۆزۈم بىلەن بىللە ئېلىپ كەلگەنىدىم. كېلىڭ ئاپپاق قىزىم، ئۇ-نىڭ ھالىغا يېتىڭ، مۇبارەك جامالىڭىز بىلەن دەردىگە دەرمان بولۇڭ، ئۇنىڭ يۈرەك جاراھىتىگە يۇمشاق تېنىڭىزنى مەلھەم قىلىپ يېقىڭ، لالە لېۋىڭىزنى لېۋىگە يېپىش-تۇرۇپ، ئىسسىق تىنىقىڭىز بىلەن ئۇ بىچارىنىڭ نىمجان ۋۇجۇدىغا جان ئاتا قى-لىڭ!... ـــ دەپ مەلىكىنى ئۆز ھۇجرىسىغا باشلاپ كىرىپ، ساندۇقنى ئېچىپتۇ.

ئەمدى باشقا يەردىن ئىككى كەلىمە سۆز ئاڭلايلى:

مەلىكىنىڭ ئېرى بولمىش شاھزادە بىر پەيشەنبە كۈنى ئاسمان سارايغا چىقىپ كېتىۋېتىپ دەريانىڭ نېرىقى قېتىدىكى ئورمانلىقىنىڭ ئىچكىرىرەك بىر جايدا ئېقى-ۋاتقان سۇ بويىغا قىلىچ ئاسقان، قالقان كۆتۈرگەن، ساقال - بۇرۇتلىرى ئۆسۈپ كەتكەن بىر ئاتلىق ئادەمنىڭ كېلىپ توختىغانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، كۆڭلىدە «بىزگە دۈشمەن باستۇرۇپ كېلىۋاتامدۇ نېمە، بۇ ئادەم ئالدىن ئەۋەتىلگەن چارلامچى بولمىسۇن يەنە» دەپ ئويلاپ، دەرھال كەينىگە يېنىپ، ئورمانلىققا چۈشۈپ، ھېلىقى ئاتلىق پەيدا بولغان جايغا يېقىنراق بىر يەرگە يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپتۇ. ھېلىقى ئادەم ئاتتىن بىر كۆرپىنى ئېلىپ يەرگە سالغاندىن كېيىن، ئات ئۈستىدىكى خۇرجۇننى ئېلىپ خۇرجۇندىن بىر ساندۇقچىنى چىقىرىپ ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچقانىكەن، ساندۇق-تىن ئون يەتتە - ئون سەككىز ياشلاردىكى بىر قىز چىقىپتۇ. قىزنىڭ چىرايلىقلى-قىدىن ئورمانلىق يورۇپ كەتكەندەك بوپتۇ. قىز دەرھال سەپەر ئوچىقىنى قۇرۇپ، چۆگۈنگە سۇ ئېلىپ ئېسىپ، ئوتۇن تېرىپ، ئوت قالاپ چاي قاينىتىپتۇ. ئۇلار تۇر-لۇك نازۇنېمەتلەر بىلەن چاي ئىچىشىپ «بەزمە» قۇرۇپتۇ. ئاندىن ئۇ ئادەم قىزنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپتۇ. قىز يانچۇقىدىن بىر نېمىنى ئېلىپ ئۇ كىشىنىڭ بۇرنىغا بىرەم تۇتۇپ تۇرغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بېشىنى قۇچىقىدىن ئېلىپ يەرگە قويغانىكەن، ئۇ كىشى ھېچنېمىنى تۇيماي ئۆلۈكتەك قېتىپ يېتىۋېرىپتۇ. قىز ئۆزى تۇرغان ساندۇقتىكى كىيىمى ئارىسىدىن بىر قۇتىنى ئېلىپ ئاچقانىكەن، قۇتىدىن نەۋقىران بىر يىگىت چىقىپتۇ. قىز ئۇنى ئوزۇقلاندۇرغاندىن كېيىن ئىككىسى ئەتە-راپنى بىرەم سەيلە - تاماشا قىپتۇ، ئاندىن مۇھەببەت چۈشكىدە ئېغىنىشىپ بىر تەن - بىر جان بولۇپ كېتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن قىز: «ئۇنىڭ ھوشىغا كېلىدە-غان ۋاقتى بولۇپ قالدى» دەپ يىگىتنى قۇتىغا كىرگۈزۈپ ساندۇققا جايلاشتۇرغاندىن كېيىن ئاۋۇالقىدەك ھېلىقى كىشىنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا قويۇپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن شاھزادىدە ھەرخىل خىياللار پەيدا بوپتۇ. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ھېكايىچى مومای ۋە ئۇ ئېلىپ كەلگەن يوغان ساندۇق لىپ قىلىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ - دە، ئۇ-

نىڭ كاللىسىدا «مېنىڭ مەلىكەمنۇ تەنها ئەمەس» دېگەن ھۆكۈم چاقماق تېزلىكىدە پەيدا بوپتۇ. بىرئازدىن كېيىن ئۇخلاپ ياتقان كىشى بىر چۈشكۈرۈپ ئويغىنىپتۇ - دە، سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالمان - تالمان قىزنى ئەسلىي جايىغا بەند قىلىپ، لاقا - لۇقسىنى ئاتقا ئارتىپ، ئۇزەڭگىگە پۇتىنى قويۇشىغا تۈيۈقسىز:

— ھەي ئەزىز مېھمان، توختاڭ! — دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ كىشى ئەندىشىگە چۈشكەندەك ئەتراپىغا سارايسىمىلىك بىلەن قاراشقا باشلاپتۇ. شۇ چاغدا شاھزادە دەرەخلەر ئارىسىدىن چىقىپ ئۇ كىشىگە سالام بېرىپتۇ. يەردىن ئۇنۇپ چىققانىدەك پەيدا بولغان بۇ ئادەمنى كۆرۈپ ھەيران بولغان يولۇچى:

— سالامەت بول يىگىت، مېنىڭ ئالدىمغا قەيەردىن كېلىپ قالدىڭ؟ — دەپتۇ.

— كۆڭۈل - كۆكسۈمنى ئېچىش ئۈچۈن ئورمانلىقتا سايا‌ھەت قىلىپ يۈرگەندىم، مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ساڭا يولۇقۇپ قالدىم، — دەپتۇ شاھزادە.

— مەندە ئىشىڭ بولمىسا يولۇمنى ئېچىۋەت، مەن ماڭاي، — دەپتۇ يولۇچى.

— ئاكا، — دەپتۇ شاھزادە، — مەن مۇشۇ مەملىكەت شاھىنىڭ ئوغلى بولىمەن. سېنى قەسىرخانەمگە بىر پىيالە چايغا تەكلىپ قىلماقچىمەن. چۈنكى، سەن بۇ يەرلىك ئەمەستەك قىلىسەن. بىزنىڭ تۇپرىقىمىزغا قەدەم قويغانىكەنسەن، سەن بىزگە مېھمان، — دەپتۇ شاھزادە.

— مەن بارالمايمەن، مەنزىلىم يىراق، يولۇمدىن توسما، — دەپتۇ يولۇچى.

— ئادەمگەرچىلىك بىلەن تەكلىپ قىلىنغان جايغا بارماسلىق ھۆرمەتسىزلىك بولىدۇ، ھۆرمەتسىزلىك دوستلۇقنى بۇزىدۇ، — دەپتۇ شاھزادە.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان يولۇچى ئائىلاج ماقۇل بوپتۇ. شاھزادە ئۇنىڭ ئېتىنى ئوتلاش ئۈچۈن ئورمانغا قويۇپ بېرىپ، ئۇ كىشىنى خۇرجۇنى بىلەن قەسىرگە ئېلىپ چىقىپتۇ ۋە ئىززەت - ئىكرام بىلەن كۈتۈپتۇ. تۇننى قىزىق پاراڭلار بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ. تاڭ ئېتىپتۇ. ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن شاھزادە مەلىكىگە چۈشلۈك تاماقنى سەككىز كىشىلىك تەييارلىتىشنى بۇيرۇپتۇ. تاماق تەييار بولۇپ، داستىخانغا سەككىز تەخسە تاماق قويۇلۇپتۇ. شاھزادە ئۈچ تەخسە تاماقنى مېھمانىنىڭ ئالدىغا، ئىككى تەخسە تاماقنى مەلىكىنىڭ ئالدىغا قويۇپ، بىر تەخسىنى ئۆز ئالدىغا تارتىپتۇ. موماي بىلەن دېدەكنىمۇ ئولتۇرغۇزۇپ ئىككى تەخسە تاماقنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويغاندىن كېيىن:

— قېنى قىممەتلىك مېھمانلىرىم، غىزاغا بېقىڭلار! — دەپ ھەممەيلەننى تاماققا تەكلىپ قىپتۇ. بۇنىڭدىن تەئەججۇپلەنگەن يولۇچى:

— شاھزادە، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ قىزىقچىلىق قىلىۋاتامسىز؟ بىر جېنىمغا

ئۇچ تەخسە تاماقنى قانداق يەيمەن؟ ــ دەپ كۈلۈپ كېتىپتۇ.

ــ ئىگىسى بار، ــ دەپتۇ شاھزادە ۋە، ــ ئەي مېھمىنىم، سەنمۇ مەن ئويلىغانىنى ئويلىغانكەنسەن، ئەپسۇسكى سەن ئۆزۈڭدىنمۇ ئۈستا سېھىرگەرنىڭ بارلىقىنى ئويلىماپسەن. رەنجىمەي خۇرجۇنۇڭدىكى ساندۇقتا ياتقان مەھبۇبەڭنى چىقار، ئۇمۇ ماڭا مېھمان، غىزالانسۇن.

بۇنى ئاڭلىغان مېھماننىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپتۇ، چۈنكى ھېچكىم بۇ سىردىن خەۋەردار ئەمەسكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە، شاھزادىنىڭ سېھىرگەر توغرىسىدىكى گېپى ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويۇپتۇ. لېكىن، ئۇ «شاھزادە ئورمانلىقتا بۇ مەخپىيەتلىمدىن خەۋەردار بولغانكەن ــ دە» دەپ ئويلاپ خۇرجۇنىدىن ساندۇقنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئىچىدىكى قىزنى چىقىرىپتۇ. شاھزادە مېھماننىڭ ئالدىدىكى ئۈچ تەخسە تاماقتىن بىر تەخسىنى قىزنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ، ئاندىن قىزغا:

ــ ساندۇقتا سەن بىلەن بىرگە تۇرغان يېگىتنى قۇتقۇزغىن چىقارا! ــ دەپ ئەمر قىپتۇ. قىز قورقۇنچىدىن چىرايى ساماندەك سارغىيىپ، ئەزايى ــ بەدىنى غال ــ غال تىترەپ كېتىپتۇ، ئەمما نېمە ئىلاج، ئۇ يېگىتنى چىقىرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن مېھمان غەزەپتىن قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرۇپ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، قىلىچىنى غىلاپىتىن سۇغۇرۇپ، ئۇلارنى چېپىپ تاشلىماقچى بوپتۇ. شاھزادە ئۇنى توختىتىپ:

ــ ئەي پالۋان، نامەردلىك قىلما. ئۆزۈڭ كۆتۈرۈپ يۈرگەندە گەپ قىلماي، ماڭا مېھمان بولغاندا تېغ كۆتۈرسەڭ دۇرۇس بولماس! ــ دەپتۇ. ئاندىن ئۆز مەلىكىسىگە قاراپ، ــ سەنمۇ ئېلىپ چىق! ــ دەپ خىتاب قىپتۇ. لېكىن، مەلىكە مىدىر قىلماي ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. غەزىپى قاينىپ تاشقان شاھزادە:

ــ مەن ساڭا بۇيرۇق قىلىۋاتىمەن، قوپ ئورنۇڭدىن! ــ دەپ قولى بىلەن نوقۇغانكەن، مەلىكە ئولتۇرغان جايىغا يېقىلىپتۇ. چۈنكى، مېھماننىڭ ئالدىغا ئۈچ تەخسە تاماق قويۇلغانلىقىنىڭ سىرى ئېچىلىش بىلەن ئۆز ئالدىغا ئىككى تەخسە تاماق قويۇلغانلىقىنىڭ سىرىنى بىلىپ، قورقۇنچىدىن ئاللىقاچان جېنى قەپىسىدىن چىقىپ بولغانكەن. شاھزادە قېرى دەللىگە ئىشارەت قىپتۇ. دەللە تەقدىرگە تەن بېرىپ، ئۆزىگە بېرىلگەن خانىدا ھېلىقى چوڭ ساندۇقتا ساقلاۋاتقان سودىگەرزادىنى ئېلىپ چىقىپتۇ. بۇنى كۆرگەن دېدەك ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي ھەيرانۇھەسلىك ئىچىدە:

ــ ۋاي خۇدايىم، بۇ نېمە ئالامەتا! بۇ نىجىس مەخلۇقنى ئەجەب كۆرمەپتىمەنغۇ، بۇ ئىپلاس دەللە مېنىڭ كۆزۈمنى باغلاپ قويغانمۇ ــ نېمە... ــ دەپ ساراسىمىگە چۈشۈپ قاپتۇ. شاھزادە:

ــ چۆرەم، سەن گۇناھسىز. پەلەكنىڭ مانا مۇشۇنداق كارامەت ئويۇنلىرى بار، ــ

دەپ ئۇنى تىنچلاندۇرۇپتۇ. دەل شۇ پەيتتە يولۇچى ئۆز خوتۇنى بىلەن ئۇنىڭ ئوينىشىنى ئىككى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ قەسىرنىڭ چۆرىسىگە قويۇلغان سالاسۇن تەرەپكە مېڭىپتۇ. شاھزادە:

— مېھمان، ئۇلارنى نەگە ئېلىپ بارىسەن، نېمە قىلماقچى سەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ مەلئۇنلارنى دەريا‌غا تاشلىۋەتمەكچىمەن، لەھەڭلەرگە يەم بولسۇن! — دەپتۇ يولۇچى.

— ياق، بولمايدۇ، — دەپتۇ شاھزادە، — بۇ ئىپلاسلارنىڭ ناپاك تېنى بىلەن سۇزۇك، ساپ دەريا سۇيى بۇلغانمىسۇن! — دەپتۇ ـ دە، يۈگۈرۈپ خانىسىگە كىرىپ زۇلپىقارىنى يالىڭاچلاپ كۆتۈرۈپ چىقىپتۇ ۋە مېھمانغا قاراپ «چاپا!» دەپتۇ. كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بەش نائەھلى قېيما ـ چېيما قىلىنىپ، ئاسمان سارايدا شاھزادە، مېھمان، دېدەكتىن ئىبارەت ئۈچ جان قاپتۇ. شاھزادە مېھمانغا:

— مەن نازاكەت بېغىدىن دىيانەت گۈلىنى كۈتكەنىدىم، بىراق بۇنىڭغا ئاسمان ساراي بىلەنمۇ، سەن ئىشلەتكەن سېھىر ـ جادۇ قىلىش بىلەنمۇ ئېرىشكىلى بولمايدىكەن. مەن ھازىر شۇ خاتالىقىمنى تونۇدۇم. سۆيگۈ سۇلتانىنىڭ تەختى بولغان يۈرەك ئەخلاق ئۇنچىسى بىلەن نەقىشلىنىپ، ئۇنىڭغا تەۋە بولغان پۈتۈن زېمىن ۋۇجۇد ـ ساداقەت بۇلىقىدىن سۇ ئىچىپ، ۋاپا گۈلىستانىغا ئايلىنالىسا، ئاندىن بۇ باغدا توزۇماس بەخت گۈلى پارلايدىكەن، — دەپتۇ ـ دە، بۇ سۆزنى نەزمگە ئايلاندۇرۇپ مۇنۇ قىتئەنى ئوقۇپتۇ:

سېھىرلەرنى سېھىر يېڭەر، ھېيلىنى مىكىر،
ۋە لېكىن ھېچ يېڭىلمىگەي ۋاپا ـ دىيانەت.
خۇلاسەم شۇ: مۇھەببەتكە سادىق بولسا دىل،
ئاسمان ساراي، تىلىسىم ساندۇق، قۇلۇپ بىمھاجەت.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **توختى ئىمىن**. ئەر، ئۇيغۇر، 60 ياش، ساۋاتسىز، دېھقان، ئاتۇش شەھىرى سۇنتاغ يېزىسى تۆركۆل كەنتىدىن.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابدۇشۇكۇر قاۋۇل**. ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتچى، ئاتۇش شەھەرلىك رادىيو ـ تىلېۋىزىيە ئىدارىسىدىن.

«ئاتۇش خەلق چۆچەكلىرى»، 1992

مەلىكە قانخوۇمار

زامانىنىڭ زامانىسىدا زەرقوۇم دېگەن بىر شەھەر بولوۇپ، زەنگارشاھ ئوۇنىڭ سوۇلتانى ئىكەن. شاھنىڭ دىلخوۇمار ئىسىملىك بىر قىزى بار ئىكەن.

دىلخوۇمار بالىغ بوپتوۇ، تەرەپ - تەرەپلەردىن ئەلچىلەر كەپتوۇ. زەنگارشاھ ۋە خانىش زوۇلھايات ئايىم ئەلچىلەرگە ھوۆرمەت بىلەن: «قىزىمىز لايىق كوۆرگەنىنى بىزمۇ لايىق كوۆرىمىز» دەيدىكەن. دىلخوۇمار بولسا توۇرلوۇك باھانە - سەۋەبلەرنى كوۆرسىتىپ ئەلچىلەرنى ئوۇمىدسىز قايتوۇرىدىكەن. بوۇ ھال خېلى ئوۇزاق داۋام قىپتوۇ. ئاتىسى، ئانىسى كىشىلەر ئالدىدا يەرگە قاراپتوۇ. ئاخىرى يوۇمشاق - قاتتىق ۋاستىلەرنى ئىشلىتىپ، قىزىنى ئەرگە تېگىشكە مەجبوۇرلاپتوۇ.

— ئەرگە تېگىپ بىر ئەرنىڭ قوۇلى بولغوۇچە، ئەرگە تەگمەي مىڭ ئەرنىڭ گوۇلى بولوۇشنى خالايمەن! — دەپتوۇ دىلخوۇمار. زەنگارشاھ بوۇ گەپنى ئاڭلاپ غەزەپىدىن سەكرەپ كېتىپتوۇ. ئوۇ قىزىنى چاقىرتىپ:

— سەن مېنىڭ يوۇزوۇمنى چوۇشوۇردوۇڭ، ئابروۇيوۇمنى توۆكتوۇڭ. ئەگەر مېنىڭ قىزىم بولساڭ، ئەرگە تېگىسەن! بوۇنىڭغا كوۆنمىسەڭ ئوۆيدىن چىق! قىزىم ئەمەسسەن! — دەپ ۋارقىراپتوۇ. دىلخوۇمار بىر چارە ئويلاپ قويغانىكەن، شوۇڭا:

— ماقوۇل، گېپىڭىزگە كىرەي، تەگسەم تېگەي. لېكىن، مېنىڭ بىر شەرتىم بار. سىزمۇ ماقوۇل دەڭ، — دەپتوۇ.

— قانداق شەرت ئوۇ؟ — دەپتوۇ زەنگارشاھ.

— سىز ماڭا شەھەر سىرتىغا بىر راۋاق ياستىپ بېرىڭ. راۋاققا قىرىق ۋاخىنلىق شوتا بىلەن چىققىلى بولىدىغان بولسوۇن. مەن راۋاق ئوۇستىدە يالغوۇز ياشايمەن. سىز شەھەرگە ئېلان چىقىرىڭ. مېنى ئالىدىغان يىگىتلەر ئات بىلەن راۋاققا چىقىسوۇن. مەن ئوۇ يىگەتكە بىر دانە قىزىلگوۇل، بىر دانە ئوۇزوۇك بېرىمەن. كىمكى شوۇ گوۇل، ئوۇزوۇكنى ئېلىپ سىزگە كوۆروۇنسە، مەن شوۇنىڭ بولاي. بوۇ شەرتنى ئوروۇنلىيالمىغانلارنىڭ دەرھال كاللىسىنى ئېلىڭ، — دەپتوۇ دىلخوۇمار.

زەنگارشاھ قىزىنىڭ دېگىنىچە بىر راۋاق ياستىپ بېرىپتوۇ. دىلخوۇمارنىڭ ۋەسلىگە يېتىشىنى ئارزوۇ قىلىشقان يىگىتلەر ئاتنىڭ ياخشىلىرىنى مىنىپ تەۋەككوۇل قىلىشقان بولسىموۇ، راۋاققا چىقالمايلا شوتا ئاستىدا كاللىسىدىن جوۇدا بولوۇۋېرىپتوۇ. ياخشى ئاتلارنىڭ باھاسى ھەسسىلەپ ئوۆرلەپتوۇ. بىگوۇناھ يىگىتلەر ئوۆلوۇۋېرىپتوۇ. گوۇل

بىلەن ئۇزۇكنى ئالغۇچىلار چىقماپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن شەھەر خەلقى شاھتىن نارازى بولۇشۇپ، دىلخۇمارىدىن غەزەپلىنىپ: «بۇ دىلخۇمار ئەمەس، قانخۇمار قىز ئىكەن» دەپىشىپتۇ.

زەرقۇم شەھىرىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە خۇجەنت دەپ ئاتىلىدىغان بىر يۇرت بار ئىكەن. ئۇ يەردە لوقمان ئىسىملىك بىر ھۆكۈما كىشى ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ ئۇچ ئوغلى بولۇپ، لوقمان ئۆلۈش ئالدىدا ئۇلارنى چاقىرىپ: «مەندىن كېيىن قالغاندا قايسىڭلارنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشۈپ قالسا، ئېگىز تەكچىدىكى قۇرئاننى ئاختۇرۇڭلار. مەن ئۇنىڭ ئىچىگە ئاتنىڭ ئاق، قارا، قىزىل رەڭدىكى ئۈچ تال قۇيرۇق قىلىنى سېلىپ قويدۇم. ئۇنىڭدىن خالىغان بىرىنى ئېلىپ كۆيدۈرۈپ: ‹پىرىمنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى ئۈچۈن مۇشكۈلۈمنى ئاسان قىلغايسەن› دېسەڭلار، ھەرقانداق ھاجىتىڭلار راۋا بولىدۇ!» دېگەنىكەن. لوقمان ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، چوڭ ئوغۇللار سودىگەرچىلىك قىلىپ كۈننى ياخشى ئۆتكۈزگەچكە، دادىسىنىڭ سۆزلىرى ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. پەقەت كىچىك ئوغۇل باتۇرنىڭ كۈنى ئاران - ئاران ئۆتىدىكەن.

زەنگارشاھنىڭ دىلخۇمار توغرىسىدىكى ئېلانى باتۇرنىڭ قۇلىقىغمۇ يېتىپ كەپتۇ. باتۇرنىڭ ياش قۇرامىغا يەتكەن چاغلىرى ئىكەن. باتۇر بۇ خەۋەرگە تولىمۇ قىزىقىپتۇ. بىراق، ۋەجىنىڭ تايىنى يوق بولغاچقا، دىلخۇمارنىڭ شەرتىنى ئويلاشقا جۈرئەت قىلالماپتۇ. باتۇر كۆپ ئويلاپ ئۇخلىيالماپتۇ. بىردىنلا دادىسىنىڭ ۋەسىيىتى ئېسىگە چۈشۈپ، ئورنىدىن تۇرۇپلا قۇرئان ئىچىدىن ئۈچ تال قىلنى ئاپتۇ. ئاق قىلنى كۆيدۈرۈپ، قالغان قىلنى كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىغا تىقىپ قويۇپتۇ. كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بىر ئاق ئارغىماق پەيدا بوپتۇ. باتۇر ئاتقا مىنىپ شەھەرگە كىرىپتۇ. ئۇ قارىغۇدەك بولسا، دىلخۇمارنى ئېلىش ئۈچۈن كەلگەن شاھزادىلەر، بەگزادىلەر ۋە دېھقان بالىلىرى ئارقا - ئارقىدىن شوتا ئاستىدا كاللىسىدىن جۇدا بولۇۋاتقۇدەك. شۇ ئاردا باتۇرنىڭ ئاكىلىرىمۇ پەيدا بولۇپ، كەينى - كەينىدىن ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلىتۇ. باتۇر ئاكىلىرىنى يۇرتىغا قايتۇرۇپ كېلىپ دەپنە قىلىپ، يەڭگىلىرىگە تەسەللى بېرىپ، يەنە راۋاق ئاستىغا كەپتۇ. «يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم! — دەپتۇ باتۇر ئۆزىگە، — ياكى ئاكىلىرىمغا ئوخشاش ۋاقىتسىز ئۆلۈپ بۇ ۋاپاسىز جاھان بىلەن خوشلىشارمەن، ياكى سانسىز يېگىتلەرنىڭ بېگۈناھ ئاققان قانلىرىنىڭ قىساسىنى ئالارمەن، قان تۆكۈلۈشنى توختىتارمەن!» باتۇرنىڭ ئېتى گويا شامالدەك ئۇچۇپ شوتىنىڭ يېگىرمىنچى ۋاخىنىسىغا چىقىپتۇ - يۇ، بىراق ئالغا ماڭالماي، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قايتىپ چۈشۈپتۇ ۋە ھېچبىر يەردە توختىماي خۇجەنتكە كەپتۇ. ئات زۇۋانىغا كېلىپ:

— مەن مۇنچىلا ئېگىزلىككە چىقىپ باققان ئەمەس، كۆچۈم ئاجىز كەلدى. ئەمدى سەن مېنىڭ قۇيرۇقۇمدىن بىر تال قىلمىنى يۇلۇۋال. مەقسىتىڭگە يەتمەكچى بولساڭ ئاكىلىرىمنى چاقىر، — دەپتۇ.

باتۇر قىزىل قىلنى كۆيدۈرۈپتۇ. شۇئان قىزىل رەڭلىك تۇلپار پەيدا بوپتۇ. باتۇر ئاتقا مىنىپ ئۇدۇل راۋاق ئالدىغا بېرىپ ئۆرلەپتۇ. ئوتتۇزىنچى ۋاخىنغا چىققاندا بۇ ئاتمۇ قايتىپ چۈشۈپ، ئۇدۇل خۇجەنتكە كېلىپ توختاپتۇ. ئاندىن:

— مەقسەتكە يېتەي دېسەڭ ئاكامنى چاقىر، ساڭا نۇسرەت يار بولغاي. مەن كەتتىم. قۇيرۇقۇمدىن بىر تال قىلمىنى يۇلۇۋال! — دەپتۇ.

باتۇر قارا قىلنى كۆيدۈرۈپتۇ. قارا تۇلپار پەيدا بوپتۇ ۋە بىرلا كۆچەپ راۋاق ئۈستىگە چىقىپتۇ. باتۇر دىلخۇماردىن گۇلنى، ئۇزۇكنى ئاپتۇ - دە، شۇ هامان قايتىپ چۈشۈپتۇ، ئەمما قارا تۇلپار ئۇنى ئۇچقاندەك تېزلىكتە خۇجەنتكە قايتۇرۇپ كەپتۇ.

— مۇرادىم هاسىل بولغاندا نېمە ئۈچۈن مېنى شاھ ئالدىغا ئاپارماي بۇ يەرگە قايتۇرۇپ كېلىسەن؟ — دەپتۇ باتۇر ئاتقا.

— سەن ئۇقمايسەن، — دەپتۇ ئات چۈشەندۈرۈپ، — بىز ئاكا - ئۇكىلار سېنىڭ دادائىنىڭ خاسىيىتى بىلەن ئۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ قالغان. شۇڭا، «ئۆمۈر بويى ساڭا، ئەۋلادىڭغا خىزمەت قىلىمىز» دەپ ۋەدە بەرگەنىدۇق. سەن دىلخۇمارنىڭ شەرتىنى ئورۇنلىدىڭ، لېكىن ئۇ سېنى ياراتمايدۇ، ھەرخىل ھىيلە - مىكىرلىرىنى ئىشقا سېلىپ ساڭا تەگمەيدۇ، شۇڭا مەن سېنى يۇرتۇڭغا قايتۇرۇپ كەلدىم. مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى، سەن گۇل بىلەن ئۇزۇكنى ھەرگىز يېنىڭدىن ئاجراتما. ئۆزۈڭنىڭ ئىشىنى قىلىۋەر. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ ئۆزى ئادەم ئەۋەتىپ سېنى ئىزدەيدۇ. شۇ چاغدا بارساڭ، ئۇلار ساڭا زىيان - زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ!

— دىلخۇمار نېمە ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلمايدۇ؟ — سوراپتۇ باتۇر.

— دىلخۇمارنىڭ ئەركە تەگمەيمەن دېگىنى يالغان! — دەپتۇ ئات، — ئۇ ئۇزۇندىن بېرى ئۆزىنىڭ بىر قۇلى بىلەن خۇپىيانە بىللە بولۇۋاتىدۇ. ئۇنى دادىسىدىن يوشۇرۇن راۋاقتا ئەچىقىۋالدى.

باتۇرنىڭ دىلخۇمارغا غەزىپى ئۆرلەپتۇ. ئاتتىن بىر تال قىلنى يۇلۇۋالغاندىن كېيىن ئۆيىگە قايتىپ دېھقانچىلىقنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

زەرقۇم شەھرىنىڭ ئاھالىسى قانداقتۇر بىر قارا ئاتلىق ياش بالىنىڭ گۇل بىلەن ئۇزۇكنى ئېلىپ چۈشۈپ يوقاپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا خىلمۇخىل گەپ - سۆز-

لەرنى قىلىشىپتۇ:

— خۇداغا شۈكۈر، قانخۇمارنىڭ گۈلى بىلەن ئۈزۈكى يەرگە چۈشتى!

— بىھۇدە قان تۆكۈلۈش ئاخىرلاشتى!

— بۇ يىگىت نېمىشقا شەھەردىن قېچىپ كەتكەندۇ؟

زەنگار شاھ ۋە ئۇنىڭ ۋەزىرلىرى بۇ خۇش خەۋەرنى ئاڭلاپ بېشى ئاسمانغا يەتكەندەك بوپتۇ. بىراق شەرتنى ئورۇنلىغان يىگىت نېمىشقا ئوردىغا كەلمەيدىغاندۇ؟ دېگەن خىيال شاھنى غەمگە مۇپتىلا قىپتۇ.

— قايغۇرمىسىلا شاھىم، — دەپتۇ ۋەزىرلىردىن بىرى، — بۇ يىگىت ئەقىللىك ئىكەن. ئۇ بىزنىڭ ۋەدىمىزدە تۇرماسلىقىمىزدىن قورقۇپ، يوشۇرۇنۇۋالغان بولسا كېرەك. مەن ئۇنى چوقۇم تېپىپ كېلىمەن!

— دۆلەتنى ئىدارە قىلىشتا ئەلنى ئىشەنچىكە ئىگە قىلىش كېرەك! — دەپتۇ شاھ، — ئىشەنچىكە ئىگە بولۇشتا ۋەدىگە ئەمەل قىلىش كېرەك. تېز پۇرسەت ئىچىدە بۇ دانا يىگىتنى ئىزدەپ تېپىپ، ھۇزۇرۇمغا كەلتۈرگەيسىز! كۆزۈم يولىڭىزدا، ئاتلىنىڭ!

بۇ ۋەزىرنىڭ ئىسمى بەختىيار ئىكەن. بەختىيار دەرۋىشچە كىيىنىپ. سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. شەھەر ئىچىنى ئارىلاپتۇ، يېزا ـ قىشلاقلارغا بېرىپتۇ، سۆز ـ چۆچەكلەرگە قۇلاق سالىپتۇ، لېكىن باتۇرنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى ئالالماپتۇ.

بىر كۈنى ۋەزىر ھاسىسىغا تايىنىپ، خىلۋەت بىر يۇرت ئايىغىدا ئېتىزدا ئىشلەۋاتقان دېھقان يىگىتىنىڭ قېشىغا كەپتۇ. قارىسا، بىر كەتمەن تۇرغۇدەك، كەتمەن سېپىغا بىر گۈل باغلاپ قويۇلغان بولۇپ، گۈل ئوتتۇرىسىدا ئالتۇن ئۈزۈك تۇرار-مىش. ۋەزىر شۇ ھامان گۈلنى تونۇپ قالىپتۇ ـ دە، «تاپتىم!» دەپتۇ.

— ئوغلۇم، — دەپتۇ ۋەزىر، — بۇ گۈلنى ماڭا سېتىپ بېرسىڭىز قانداق؟

— بۇ ساتىدىغان گۈل ئەمەس، دىلخۇمارنىڭ ۋىسالى! — دەپتۇ باتۇر.

— ئاخىر تېپىپتىمەن ـ دە! — دەپتۇ ۋەزىر، — چاققان بول، مەن بىلەن ئور-دىغا بار. شاھ سېنى كۈتۈپ تۇرىدۇ!

باتۇر كۈتكەن كۈنى يېتىپ كەلگەنلىكىگە ئىشىنىپتۇ. ئۆيىگە كىرىپ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يېڭىۋىلەپ، ۋەزىر بىلەن ئوردىغا كەپتۇ.

زەنگارشاھ باتۇرنى ھۆرمەت بىلەن قوبۇل قىلىپ، شاھانە كىيدۈرۈپتۇ، ياخشى غىزالاندۇرۇپتۇ. ئاندىن قىزىنى چاقىرتىپ كېلىپ:

— قېنى، ئەمدى نېمە دەيسەن؟ — دېگەنىكەن، قىز ۋەدىسىدىن يالتىيىپ:

— بۇ كىچىك بالىكەن، مەن ئويلىغاندەك يىگىت ئەمەس ئىكەن، تەگمەيمەن! —

دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

— بۇ پادىشاھنىڭ خەلق ئارىسىدىكى ئابرۇي - ئىشەنچىنى يەرگە ئۇرغان بىلەن باراۋەر. مېنىڭ يۈزۈمنى قىلمايدىغان بولساڭ دارغا ئاسمەن! — دەپتۇ شاھ.

ۋەزىرلەرمۇ دىلخۇمارغا كۆپ نەسىھەت قىپتۇ. دىلخۇمارنىڭ ئويلاپ قويغان تېخىمۇ خەۋپلىك بىر ھىيلىسى بار ئىكەن. ئۇ دادىسى ئالدىغا يىقىلىپ، يىغلاپ تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ:

— ھۆرمەتلىك شاھ ئاتا! ئالدىڭىزدا بىھۆرمەتلىك قىلىپ قويغان گۇناھىم ئۈچۈن دارغا ئېسىلىشقا تېگىشلىكمەن. مەن بۇ يىگىتنىڭ باتۇرلۇقىغا قايىل بولسامۇ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنى سېھىرگەرمىكىن دەپ ئويلاپ قالدىم. ئەگەر ئۇ ھەقىقىي باتۇر يىگىت بولسا، مېنىڭ يەنە بىر شەرتىمنى ئورۇنلاپ كەلسۇن. شۇ چاغدا يەنە ۋەدەمدە تۇرمايدىغان بولسام، كاللام ئېلىنسىمۇ رازى!

— قېنى قانداق شەرت ئىكەن؟ ئاڭلاپ باقاي، — دەپتۇ باتۇر.

زەنگار شاھ باتۇرنىڭ مەردانىلىكىنى كۆرۈپ ئاچچىقىدىن سەل قايتىپ، ۋەزىرىگە قاراپتۇ. ۋەزىر دىلخۇمارغا قاراپ:

— قېنى ئېيتسىلا مەلىكەم! — دەپتۇ.

— بۇ شەھەرنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە، ئالتە ئايلىق يىراق يەردە بىر شەھەر بار. شۇ شەھەرگە بېرىپ «سەنۇبەر گۈلتاجىغا نېمە قىلغان؟ گۈلتاجى سەنۇبەرگە نېمە قىلدى؟» دېگەن سوئالنىڭ جاۋابىنى تېپىپ كەلسۇن. ئەمما، مۇددەت ئۇچ ئاي، مۇددەت ئۆتۈپ كەتسە كاللىسى ئېلىنسۇن! مېنىڭ شەرتىم مانا مۇشۇ! — دەپتۇ دىلخۇمار.

زەنگارشاھ باتۇردىن ئۆزرىخاھلىق سوراپ، بۇ شەرتنى ئورۇنلاپ كېلىشنى ئۈمىد قىلمىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. باتۇر ماقۇل بولۇپ ئۆيىگە قايتىپتۇ. باتۇر ئالدى بىلەن قىزىل تۇلپارنى يارەمگە چاقىرىپتۇ. قىزىل تۇلپار:

— يولىڭىز كارى چاغلىق ئىكەن، بىزنىڭ ھەرقايسىمىزنى بىر كۈندىن مىنگىن. تەييارلان، مۇرادىڭغا چوقۇم يېتىسەن! — دەپتۇ باتۇرغا.

باتۇر سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. سەپەر جەريانىدا قىزىل، ئاق، قارا تۇلپارلارغا بىر كۈندىن مىنىپتۇ. ئۇچ كۈچ بولغاندا ھەيۋەتلىك بىر شەھەر كۆرۈنۈپتۇ.

— ئەمدى شەھەرگە پىيادە ماڭساڭمۇ ئۇچ كۈندە يېتىپ بارىسەن! — دەپتۇ قارا تۇلپار، — بۇ يولنى ئۆزۈڭ مېڭىشىڭ كېرەك. بۇ شەھەرنىڭ تاملىرى زۇمرەت تاشلاردىن قوپۇرۇلغان، شۇڭا ئۇچ كۈنلۈك يەردىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئېسىڭدە بولسۇن، بۇ شەھەر تىلسىملانغان. خەير، بىز كەتتۇق. لازىم بولساق چاقىرغىن!

باتۇر پىيادە مېڭىپ شەھەرگە كىرگەنىكەن، قارىسا، شەھەر ئىچى قۇپقۇرۇق، ئا-

دەمىزات كۆرۈنمىگۈدەك. باتۇر ھەيران بولۇپ، بىرقانچە كوچىنى ئارىلاپتۇ. ئاستا - ئاستا مېڭىپ، چوڭ بىر مەيدانغا چىقىپ قاپتۇ. قارىسا، بىر توپ ئادەم بىر يەرگە توپلىشىپ، نېمىگىدۇر بىر نەرسىگە قارىشىپ تاماشا كۆرۈپ تۇرغۇدەك. دەرھال شۇ يەرگە بارغان باتۇر ئېسىقلىق يوغان بىر قەپەسنى كۆرۈپتۇ. قەپەس ئىچىدە بىر سېرىق مۇشۇك ئىككى قارا چاشقاننى قوغلاپ يۈرگۈدەك، لېكىن يېتەلمىگۈدەك. باتۇر بىر پەس قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، ئەجەبلىنىپ: «نېمە ئۈچۈن بۇ مۇشۇك چاشقاننى قوغلايدۇ يۇ، تۇتالمايدۇ؟ نېمىشقا ئۇلارنى قەپەسكە سولاپ قويىدۇ؟ بۇ ئىشنىڭ قانچىلىك قىزىقى بار؟» دەپتۇ. بۇ گەپ تېخى تۈگىمەيلا، يەردىن چىققاندەكلا ئىككى ئادەم پەيدا بوپتۇ - دە، باتۇرنى باغلاپ، پۈتىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئاپىرىپ زىندانغا تاشلاپتۇ. ئەتىسى ئۇلار پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا زىندانغا بېرىپ تەپسىلىي ئەھۋالنى ئۇقۇپ كېلىشنى تاپىلاپتۇ. خەۋەرچىلەر شاھقا خەۋەر ئېلىپ كەپتۇ:

— بۇ بىر مۇساپىر ئىكەن، ناھايىتى يىراق يەردىن كەپتۇ. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، «سەنۇبەر گۈلتاجىغا نېمە قىلغان؟ گۈلتاجى سەنۇبەرگە نېمە قىلدى؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب ئىزدەپ يۈرىدىكەن.

— دەرھال زىندانىدىن چىقىرىپ بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىڭلار! — دەپتۇ شاھ. باتۇرنى شاھ ئوردىسىغا ھازىر قىلىشىپتۇ. باتۇر:

— بۇ قانداق شەھەر؟ نېمىشقا مۇساپىرلارنى زىندانغا سولايسىلەر؟ نېمىشقا مۇشۇك بىلەن چاشقاننى قەپەسكە سولاپ قويىدۇڭلار؟ — دەپ سوراپتۇ. پادىشاھ زىندان بەگلىرىنى چىقىرىۋېتىپ، تەخت ئۈستىدىن چۈشۈپ باتۇرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ.

— ئىسمىڭ نېمە؟ دادىڭ كىم؟ قەيەرلىكسەن؟ — دەپتۇ شاھ.

— خۇجەنتلىك لوقمانىنىڭ كىچىك ئوغلى باتۇر بولىمەن.

شاھ كۆزلىرىدىن مۆلدۈرەك ياشلار تۆكۈپ، باتۇرنى سۆيۈپتۇ.

— پادىشاھى ئالەم، نېمە سەۋەبتىن مۇنداق بىئارام، مالال بولىلىكسەن؟ — دەپ سوراپتۇ باتۇر.

— مەن كىچىك ۋاقتىمدا بىر ئۆلىمادىن بىلىم ئالغانىدىم. ئۇ پىرىم ئۆلۈش ئالدىدا ماڭا: «بىر كۈنلەر كېلىپ، زەرقۇم ئېلىنىڭ خۇجەنت يۇرتىدىن لوقمانىنىڭ كىچىك ئوغلى سېنىڭ شەھرىڭگە كېلىدۇ. سەن ئۇنىڭ مۇشكۈلىنى ئاسان، ھاجىتىنى راۋا، تىلىكىنى ھەل قىلغايسەن» دېگەنىدى. مەن كۆپ يىللار كۈتتۈم. بۈگۈن كۆرۈشۈشكە نېسىپ بوپتۇ. خەيرىيەت! پىرىمنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى ئۈچۈن سېنىڭ ھاجىتىڭنى راۋا قىلاي، ھاياتىڭنى ساقلاپ قالاي! سەن ئاۋۋال شەھرىمنى تاماشا

قىل، ئاندىن مەن سوئالىڭغا جاۋاب بېرەي! ــ دەپتۇ شاھ.

باتۇر بىرنەچچە كۈن خۇشال - خۇرام تاماشا قىپتۇ. بىر كۈنى شاھتىن ھېلىقى سوئالنى يەنە سوراپتۇ. شاھ ئالدىرماي:

ــ مۇندىن بۇرۇن مەن بۇ ۋەقەنى سۆزلەشنى، باشقىلارنىڭ بۇ ۋەقەنى سۈرۈشتۈ-رۈشنىمۇ خالىمايتتىم، شۇڭا كىمكى «نېمە ئۈچۈن؟» دېگەن ھامان زىندانغا چۈشەتتى. بۇ سىر ئاخىر پاش بولدى. ھازىردىن باشلاپ بىھۇدە قان تۆكۈش، ئادەم ئۆلتۈرۈشنى مەنئى قىلدىم. مەن بۈگۈن بۇ ۋەقەنىڭ سىرىنى ساڭلا سۆزلەپ بېرىمەن، لېكىن سېنىڭ بۇ سىرنى ھەرقانداق ئادەمگە پاش قىلماسلىقىڭنى تەلەپ قىلىمەن، ــ دەپتۇ شاھ. باتۇر بۇ شەرتكە ماقۇل بوپتۇ. شاھ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:

ــ سەن كۆرگەن سېرىق مۈشۈك ئەسلىدە مېنىڭ خوتۇنۇم سەنۇبەر ئىدى، ئىككى قارا چاشقان ئۇنىڭ ھارامدىن تاپقان بالىلىرى. ئۇلارنىڭ مۇشۇ ھالەتتە تۇرغانلىقىغا ساق ئون يىل بولدى. مېنىڭ ئىسمىم گۈلتاجى. مەن ئون بەش ياشقا كىرگەندە ئاتامنىڭ ئورنىغا پادىشاھ بولدۇم. كېيىنكى يىلى سەنۇبەرگە ئۆيلەندىم. ئۇزاق يىللار بىرگە ئۆتتۇق. ئۇ ماڭا بەكمۇ ساداقەتمەن ئىدى. ھەر نېمە دېسەم بەجا كەلتۈرەتتى، قاپاق تۇرۇپ قارىمايتتى، گەپ يانداۋۇرۇپ تاكاللاشمايتتى. مەنمۇ ئۇنىڭغا ئۆزۈمدەكلا ئىشىنەتتىم. شىكارغا ئامراق ئىدىم. مەن ئۆيدە بولمىغان كۈنلىرىمدىمۇ ماڭا ۋاپاسىزلىق ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيتتى. بىر - بىرىمىزنى تولىمۇ ياقتۇراتتۇق. بىر كۈنى مەن شىكارغا چىقماقچى بولدۇم. خىزمەتكارغا ئاتنى تويغۇزۇپ، جابدۇپ قويۇشنى تاپىلىدىم. ئاندىن خوتۇنۇم بىلەن خوشلىشىپ، ئاتخانىغا باردىم. قارىسام، ئات ئورۇقلاپ كەتكەندەك كۆرۈندى. ئات باقاردىن:

ــ بۇ ئات نېمىشقا ئورۇقلاپ كېتىدۇ؟ ــ دەپ سورىدىم.

ئات باقار گەپ - سۆز قىلماي يەرگە قاراپ تۇراتتى. مەن سوئالنى تەكرارلىدىم. ئات باقار يىغلامسىراپ تۇرۇپ ماڭا يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

ــ كەرەمىلىك شاھىم، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە ئاندىن بۇ سىرنى ئېيتالايمەن.

ــ كەچتىمۇ! ــ دېدىم مەن، ــ چاپسان ئېيت، نېمە ئىش بولدى؟

ــ ھۆرمەتلىك شاھىم، ــ دېدى ئات باقار، ــ بىچارە ئاتنى كۈندۈزى ئۆزلىرى مىنىپ شىكارغا چىقسىلا، كېچىسى مەلىكەم مىنىپ چىقىپ كېتىدۇ. ئاتقا بىرەھمۇ ئارامىلىق يوق.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆڭلۈمگە شەك چۈشتى. مەن، توختا، بىر سىناپ كۆرمەيمۇ؟ دەپ ئويلىدىم. ئەگەر يالغان بولسا ئات باقارنى ئۆلتۈرۈش، راست بولسا خوتۇنۇمنى

ئۆلتۈرۈش قارارىغا كەلدىم. ھېچ ئىش بولمىغاندەك شىكارغا ماڭدىم. كەچقۇرۇنلۇقى قايتىپ كەلدىم. بىز ئۇخلاپ قالدۇق. بىر چاغدا ئويغانسام خوتۇنۇم يوق. كىيىنىپ ئاتخانىغا چىقسام ئات باقار: «ھازىر ماڭدى» دېدى. مەن بىر ئاتنى مىنىپ ئورمانغا باردىم. ئاتنى دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، ئاستا - ئاستا ئىچكىرىلەپ كىردىم. قارىسام، بىر ئات باغلاقلىق تۇرىدۇ. تونۇدۇم، بۇ مەن دائىم مىنىدىغان ئات ئىدى. يېقىن ئا-ربدا بىر ئۆڭكۇر بار ئىكەن، پىللىداپ چىراغ كۆرۈندى. ئاستا باردىم. كۆزۈمگە زا-دىلا ئىشەنگۈم كەلمىدى. خوتۇنۇم بىر بەتبەشىرە قارا زەڭگى بىلەن ئەيش - ئىشرەت قىلىپ ئولتۇراتتى. كۆزۈمگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ ھېچنېمە كۆرۈنمەيلا قالدى. قو-لۇمغا زۇلپىقارىمنى ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئۈستىگە تاشلاندىم، قارا زەڭگىنى ئۆلتۈردۈم. خوتۇنۇمنى ئۆلتۈرمەكچى بولغانىدىم، قارىسام بىر بۇلۇڭدا ئىككى قارا بالا كۇچۇك-تەك غىڭشىپ ياتىدۇ. ئۇلارنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇۋېدىم، خوتۇنۇم قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە بىر نېمىلەرنى پىچىرلاپ، ھۇرۇپ بىر قاچا سۇنى ماڭا چاچتى - دە: «بۇ سۇرەتتىن چىق، ئىت سۈرىتىگە كىرا!» دېدى. مەن شۇ ھامان بىر ئىتقا ئايلىنىپ قالدىم. خوتۇنۇم مېنىڭ شەمشىرىمنى ئېلىۋېلىپ. مېنى ئۆڭكۇردىن قوغلاپ چىقار-دى. ئۆزى ئۇ يەردە قالدى. مەن كىشىلەر ئىشكىدە ئىككى يىلنى سەرسانلىق بىلەن ئۆتكۈزدۈم. بىر كۈنى كېتىپ بارسام بىر بوۋاي نان تەڭلىدى. مەن يېلىنىپ ئالدىغا كەلدىم. كۆزلىرىمدىن مونچاق - مونچاق ياش تۆكۈلەتتى. ماڭا ئىچى ئاغرىدى بول-غاي، بوۋاي ئارقىسىدىن مېڭىشىمنى ئىشارەت قىلدى. مېنى ئۆيىگە ئېلىپ باردى. ئۇنىڭ خېلى كۆپ مالىلىرى بار ئىكەن، مەن مالىلارنى ساقلاپ بەردىم. ساداقەتمەنلىك بىلەن خىزمەت قىلدىم. بوۋايغا ياراپ قاپتىمەن، مېنى تولا داڭلايدىغان بولۇپ كەتتى. مېنىڭ داڭقىمنى شۇ يۇرتتىكى بىر باي ئاڭلاپتۇ. ئۇنىڭ قويلىرىغا بۆرە ئارام بە-رمەيدىكەن. باي مېنى ئىگەمدىن يۈز قويغا تېگىشىپ ئالدى. مەن شۇ كۈنىلا قوتاندا ھوشيار بولۇپ ياتقانىدىم، بىر چاغدا بىر بۆرە كەلدى. مەن كاپ قىلىپلا تۇتۇپ، كاللىسىنى ئۈزۈپ تاشلىدىم. باي بۇنى كۆرۈپ بەك خۇشال بولۇپ كەتتى، ماڭا ياخ-شى يېمەكلىكلەرنى بېرىدىغان بولدى. يەنە بىر نۆۋەت بىر ئوغرىنى تۇتۇپ بەردىم. شۇنداق قىلىپ ئۇ يەردە ئۈچ يىل تۇرۇپ قالدىم. بىر كۈنى ھويلىدا تۇرسام، شۇ مەھەللىدىكى بىر دېھقان كىرىپ، بايدىن مېنى بىرقانچە كۈن بېرىپ تۇرۇشنى، خو-تۇنى ياش تۇغۇتلۇق بولۇپ، بوۋاقنى ئالۋاستى ئوغرىلاپ كېتىشتىن قورقىدىغانلىقىنى ئېيتتى. باي مېنى ئۇ كىشىگە بەردى. مەن ئۇنىڭ ھويلىسىدىن جاي ئالدىم. بۇ ئا-دەمنىڭ ئۈچ ئوغلىنى ئالۋاستى ئوغرىلاپ يەپ كەتكەنىكەن. بارلىق ئۇمىدىنى ماڭا بېغىشلىغانىدى. مەن كېچىچە ئۇخلىماي ئويغاق ياتتىم. بىر چاغدا ئادەم سۇرەتلىك

بىر ئالۋاستى ئۆگزىدىن چۈشتى، مەن «كاپىلا» قىلىپ تۇتۇۋېلىپ شۇ ھامان كۆزىنى ئويۇپ يېدىم، يۇرىكىنى سۇغۇرۇپ يەرگە كۆمدۈم. قالغان ئەزايى توزۇپ كەتتى. بالا ئامان قالدى. ئەتىسى دېھقان خۇشلۇقىدىن ماڭا توخۇسىنى ئۆلتۈرۈپ يېدۈردى، كۆر-پىدە ياتقۇزدى. ئىككى كۈن ئۆتتى، باشقا خەتەرلىك ئەھۋال كۆرۈلمىدى. دېھقان بايغا يەتتە تۆگىنى ھەدىيە قىلدى، رەھمەت ئېيتتى. باي مېنى تېخىمۇ ئاسراپ باقىدىغان بولدى. لېكىن، مېنىڭ كۆڭلۈمدە ھامان خوتۇنۇمنى كۆرۈش ئىستىكى بار ئىدى. مەن بايىنىڭ ئۆيىدىن قېچىپ چىقىپ، قانچە كۈنلەپ يول يۈرۈپ ئاخىر ھېلىقى ئورمانلىق-تىكى ئۆڭكۇر ئاغزىغا كەلدىم. قارىسام، ئىككى قارا، ئاۋاق ئوغۇل بالا ئولتۇرىدۇ. مەن ئۇلارنى ئۆلتۈرمەكچى بولدۇم - دە، ئۆزۈمنى ئاتتىم. شۇ چاغدا خوتۇنۇم كېلىپ مېنى كۆرۈپلا «ئاھ بالام!» دەپ ۋارقىرىدى، ئۆزىنى باللىرىنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى. مەن خوتۇنۇمنى تالاپ ئۆلتۈرمەكچى بولغانىدىم، خوتۇنۇم مېنى تونۇپ قالدى بولغاي، قولىغا بىر قاچا سۈنى ئېلىپ، بىر نېمىلەرنى ھۈرۈپ ماڭا چاچتى، ئاندىن: «بۇ سۇ-رەتتىن چىق، قۇشقاچ سۈرىتىگە كىر!» دېدى. مەن كىچىككىنە قۇشقاچقا ئايلىنىپ قالدىم. نائىلاج ئۆڭكۇردىن قايتىپ چىقىپ دەرەختىن دەرەخكە قونۇپ يۈردۈم. ئۇچۇپ يۈرۈپ يەنە بەش يىلنى ئۆتكۈزدۈم. بىر قېتىم بىرقانچە كۈن قاتتىق قار يېغىپ كەتتى. ئۇچار قۇشلارنىڭ كۆپلىرى توڭلاپ، ئاچ قېلىپ ئۆلۈپ كەتتى. مەن بىر ئامال قىلىپ يۇرت ئىچىگە كىرىۋالدىم. قورساق دەردىدە ھويلىدىن ھويلىغا ئۇچۇپ يۈرەتتىم. بىر كۈنى قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى. قارىسام، بىر ھويلىدا بىرقانچە توخۇ تۇرىدۇ. توخۇلاردىن ئاشقان دانىنى يېيىش ئۈچۈن ھويلىغا چۈشكەنىدىم، ئۇقمايلا قىسماقتا چۈشۈپ قاپتىمەن. سەت بىر بوۋاي مېنى ئالقىنىدا سىقىمداپ تۇرۇپ:

— قانداق، ئەمدى قولۇمغا چۈشتۇڭمۇ؟ ئەمدى سېنى قانداق ئۆلتۈرەي؟! — دېدى.

— مەن ساڭا نېمە يامانلىق قىلدىم؟ — دېدىم مەن ئۆز تىلىمدا.

— سەن مېنىڭ ئۈكام قارا زەڭگىنى ئورمانلىقتا ئۆلتۈردۈڭ. يەنە بىر ئۈكام ھېلىقى دېھقانىنىڭ ئوغلىنى يېگىلى بارسا، ئۇنىڭ كۆزىنى ئويۇپ يەپ ئۇنىمۇ ئۆلتۈردۈڭ. بۇ يامانلىق ھېسابلانمامدىكەن؟! — دېدى ئۇ ۋارقىراپ. مەن بۇ ئەبلەختىن قۇتۇلۇشقا كۆزۈم يەتمىگەن ئەھۋالدا:

— رەھىم قىلسىلا، مەن بۇ يەردىن كېتەي! — دەپ يېلىندىم.

— سېنى ئۇۋچىلار ئۆلتۈرۈپ يېسۇن! — دېدى ئۇ ماڭا قاراپ، — بۇ سۈرەتتىن چىق، كېپىنىڭ سۈرىتىگە كىر!

مەن كېپىنىڭ بولۇپ قالدىم. چۆللەرگە چىقىپ كەتتىم. يەتتە يىلنى تاغۇتاشلار

ئارىسىدا ئۆتكۈزدۈم. كۆرمىگەن كۈنلىرىم قالمىدى. قېرىدىم. بىر كۈنى بىر ئوۋچىغا ئۇچراپ قالدىم. ئۇنىڭ ئوقياسىنى ماڭا بەتلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپلا ئۇنىڭ ئالدىغا بارـدىم ـ دە، يەردە ياتتىم. ئۇ ھەيران بولۇپ، مېنى يېتىلەپ ئۆيىگە ئاپاردى. ئوۋچىنىڭ چىرايلىق بىر قىزى بار ئىكەن. ئۇ مېنى كۆرۈپلا ئاتىسىدىن:

ـــ ئاتا، بۇ يىگىتنى قەيەردىن ئېلىپ كەلدىڭىز؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ بۇ يەردە يىگىت نېمىش قىلسۇن، كېيىكلا تۇرۇپتىغۇ؟ ـــ دېدى ئوۋچى.

ـــ ياق! ـــ دېدى قىز، ـــ بۇ كېيىك ئەمەس، زاتى ئىنسان.

ـــ سەن قانداق بىلىسەن؟ ـــ دېدى ئوۋچى، ـــ چاپسانراق دە!

ـــ مەن كىچىكمىدە سېھىرگەرلىك ئىلمىنى ئوقۇغانىدىم. قارىسام، بۇ يىگىتنىڭ سېھىرلەنگەنلىكى ئايان بولدى. مەن ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرسەم رازى بولامسىز؟ ـــ دېدى قىز.

ـــ مېنىڭ مەرتىۋە رازى بولىمەن قىزىم. تېزرەك ئەسلىگە كەلتۈرگىن، ـــ دېدى ئوۋچى.

ـــ مېنىڭ بىر شەرتىم بار، ـــ دېدى قىز، ـــ بۇ يىگىت مېنى بىرگە ئېلىپ كېتىشى كېرەك. ئۇنى خوتۇنى سېھىرلىگەن. مەن ئۇنىڭ خوتۇنىدىن بۇ يىگىتنىڭ ئۆچىنى ئېلىپ بېرىشىم كېرەك!

مەن ئۇنىڭ سۆزىنى چۈشىنىپ سەكرەپ كەتتىم، باش لىڭشىتىپ قوشۇلغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. قىزمۇ بۇنى چۈشەندى. ئۇ مېنى ئىچكىرى ئۆيگە ئېلىپ كىردى. بىر چىمدىم توپىنى ئۇستۈمگە چاچتى ـ دە: «پىرىمنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى، ھايـۋان بولساڭ ئۆز ھالىتىڭدا قال، ئىنسان بولساڭ ئەسلىي ھالىڭغا قايت!» دېدى. مەن بىرلا يۇمىلاپ ئادەم بولدۇم. شاھلىق كىيىملىرىمنى كىيگەن قىياپەتتە ئەسلىگە كەلگەنىدىم. ئوۋچى مېنى كۆرۈپ چەكسىز خۇشاللىققا چۆمدى.

مەن ھېلىقى قىزنى ئەمرىمگە ئالدىم. ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتتى. ئاندىن ئىككىمىز مېنىڭ پايتەختىمگە كەلدۇق. خوتۇنۇم سەنۇبەر ھۇجرىسىدا ھېلىقى ھارامـدىن بولغان ئىككى ئوغلىنى بېقىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋۇالقى چىرايىمۇ قالماپتۇ. يېڭى خوتۇنۇم مەندىن سەنۇبەرنى كۆرسىتىشىمنى تەلەپ قىلدى. مەن باشلاپ ئاپىرىپ كۆرسەتتىم. خوتۇنۇم تىترەپ جالاقلاشقا باشلىدى. يېڭى خوتۇنۇمنىڭ سېھرىي كۈچى كونا خوتۇنۇمدىن ئۈستۈن ئىكەن. ئۇ بىر قاچا سېھىرلەنگەن سۇنى سەنۇبەرگە چاچـتى. ئۇ ئۆلۈكتەك قېتىپلا قالدى. ئاندىن يېڭى خوتۇنۇم مەندىن:

ـــ ئۇنى قايسى سۈرەتكە كىرگۈزۈپ بېرەي؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ئانىسىنى سېغىنىۋاتقان بالىسىنى چاشقانغا ئايلاندۇرۇپ بەر! ـــ دېدىم

مەن. شۇ هامان دېگىنىم بولدى. مەن ئۇلارنى قەپەسكە سولاپ شەھەر مەركىزىگە ئېسىپ قويدۇم، ئۆتكەن - كەچكەنلەر كۆرۈپ لەنەت ياغدۇرسۇن، دەپ ئويلىدىم. مېنىڭ ئۇستازىم ئۆز ۋاقتىدا سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىڭدىن بېشارەت بەرگەندىن كېيىن مائا بىر قەلەمتىراچنى تۇتقۇزۇپ: «ئۇ يىگىتكە بۇ قەلەمتىراچنى بەر، ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن پالاكەتلەرنى يوقىتالايدۇ» دېگەنىدى. مانا بۇ قەلەمتىراچ، ئال. «سەنۇبەر گۈلتاجىغا نېمە قىلغان؟ گۈلتاجى سەنۇبەرگە نېمە قىلدى؟» دېگەن سوئالنىڭ جاۋابى ئەنە شۇ!

شاھ گۈلتاجى ئۆزى توغرىسىدىكى ھېكايىسىنى تۈگىتىپ، ئاخىرىدا مۇنداق دەپ تۇ:

— سەن ئەمدى ئۆز شەھىرىڭگە قايتىسالىڭ بولىدۇ. سەن دىلخۇمارنىڭ قېشىغا بارغاندا، ئىچكىرى ئۆيىگە كىر. ئۇ يەردە ئۇنىڭ ئىككى بالىسى، قېرى زەڭگى ئاشىنىسى بار. ئۇ ھېيلىگەر ھەم ياۋۇز قۇۋۇ خوتۇن. سېنى كۆرۈپلا ئۆلتۈرمەكچى بولىدۇ. شۇ چاغدا سەن بۇ قەلەمتىراچنى ئاچىسەن - دە، بىسىنى ئۇلارغا توغرىلاپ تۇرۇپ: «پېرىمنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى، ئۇلارنى بەند قىلغايسەن!» دەيسەن. ئۇلار شۇ هامان مەدىر - سىدىر قىلالماس بولىدۇ. ئاندىن قېرى زەڭگىنى، ئىككى ئوغلىنى خالايىققا كۆرسىتىسەن. ئاخىرىدا دىلخۇمارنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى پاش قىلىسەن. پادىشاھ، ۋەزىرلەر، خالايىقلار ئالدىدا ئۇلارنى قىلىچ بىلەن چېپىپ ئۆلتۈرسەن! ئاندىن ناھەق ئۆلگەن بىگۇناھ خەلقنىڭ كاللىسىنى راۋاق ئاستىغا توپلاشقا بۇيرۇيسەن. راۋاق ئۇستىدىن ئاققان قانلار تامغان هامان، بارلىق ئۆلۈكلەر تىرىلىپ ئورنىدىن قوپىدۇ.

باتۇر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ تەييارلىق قىلىپ، گۈلتاجى بىلەن خوشلىشىپ، ئۆز يۇرتىغا راۋان بوپتۇ. ئۇ ھەر كۈنى بىر تۈلپارغا مىنىپ، ئۇچ كۈندە زەرقۇم شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە شاھقا خەۋەر بېرىپتۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭغا بېرىلگەن ئۇچ ئاي مۆھلەت توشقانىكەن. شاھ زەنگارنىڭ ئوردا ئەھلى، شەھەر خەلقى راۋاق ئالدىغا توپلىنىپتۇ. باتۇر قىزىل تۈلپار بىلەن ئۇدۇل راۋاق ئۈستىگە چىقىپ دىلخۇمارنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. دىلخۇمار ئالاق - جالاق بولۇپ چۆچۈپ كېتىپتۇ - دە، دەرھال بىر ئەجدىھاغا ئايلىنىپ ئوت پۈركۈشكە باشلاپتۇ. باتۇر سىرتقا چىقسا، دىلخۇمارمۇ سىرتقا قوغلاپ چىقىپتۇ. بىر پارچە ئوت يەرگە چۈشۈپ كېتىپتىكەن، دەرھال شوتىغا تۇتىشىپ كۆيگىلى تۇرۇپتۇ. باتۇر شۇ هامان قەلەمتىراچنى ئېچىپ: «پىرىمنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى، بۇ مەلئۇنلارنى بەند قىلغايسەن» دېگەنىكەن، ھەممىسى تۇرغان يېردىدىلا قېتىپ قاپتۇ. باتۇر قېرى زەڭگىنى ئۆيىدىن سۆرەپ چىقىپ خالايىققا كۆرسىتىپتۇ، ئىككى بالىسىنى كۆرسىتىپتۇ. ئاخىرىدا دىلخۇمارنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ مۇنداق

داق دەپتۇ:

— بۇ ئەسلىدە دىلخۇمار ئەمەس، قانخۇمار ئىكەن! ئۇنىڭ ئەرگە تەگمەيمەن دەپ-گىنى يالغانكەن. قاراڭلار، ئۇنىڭ بۇ بالىلىرى قەيەردىن كەلگەن؟ بۇلارنىڭ دادىسى مانا بۇ قارا زەڭگى! ئەي كەرەملىك شاھىم، مېنىڭ ناھەق ئۆلگەن بىگۇناھ ئادەملەر-نى تىرىلدۇرۇپ ئەسلىگە كەلتۇرۇشۇمگە رۇخسەت قىلغايلا!

— مېنى بۇ ئار - نومۇستىن قۇتۇلدۇرغىنىڭغا رەھمەت ئوغلۇم، سېنىڭ دېگەن-نىڭچە بولسۇن! — دەپتۇ شاھ.

خالايىق بولغۇسى كارامەت ئىشلارنى كۆتۈپ تۇرۇشۇپتۇ.

— بارلىق ناھەق ئۆلگەن ئادەملەرنىڭ جەسەتلىرىنى راۋاق ئاستىغا توپلاڭلار! — دەپتۇ باتۇر.

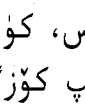
بىردەمدىلا ئۆلۈكلەر توپلىنىپتۇ. باتۇر قولىغا قىلىچىنى ئېلىپ دىلخۇمارنى، زەڭگىنى، ئاخىرىدا ئىككى بالىنى ئۆلتۇرۇپتۇ. قانلار راۋاق ئاستىدىكى ئۆلۈكلەر ئۈستىگە ئېقىپتۇ. بىردەمدىلا ئۆلگەنلەرنىڭ ھەممىسى تىرىلىپ، باتۇرنى باشلىرىغا ئېلىپ كۆتۈرۈشۈپتۇ. خەلقلەر راۋاقنىمۇ بۇزۇپتۇ. باتۇرنىڭ ئىككى ئاكىسى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بېرىپتۇ. ئۇلار خۇشال كۆرۈشۈپتۇ. باتۇر شاھنىڭ ئالدىغا بې-رىپ كۆرۈشەي دەپتىكەن، شاھ ئۆزى باتۇرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ، ئۇنى ئوردىسىغا باشلاپ كاتتا زىياپەت بېرىپتۇ، شاھانە كىيىملەرنى كىيدۈرۈپتۇ. باتۇرنىڭ سۆزلىگەن ھېكا-يىسىنى كىتاب قىلىپ پۈتۈپ، خەزىنىسىگە قويۇپتۇ. بەختىيار ۋەزىرنىڭ ئەقىللىك بىر قىزى بار ئىكەن، باتۇرغا ئۇنى نىكاھلاپ، قىرىق كۈن توي قىلىپ بېرىپتۇ. زەنگار شاھ ئەل - جامائەتنى يىغىپ كاتتا سورۇن تۈزۈپ:

— شاھلىق تاجىنى خىزمەت كۆرسەتكەن باتۇرغا بەردىم! — دەپ جاكارلاپتۇ. پۈ-تۈن ئەل خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ. شۇندىن باشلاپ بۇ ئەلنىڭ خەلقى بايىاشات، دۆلىتى قۇدرەتلىك بوپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى : **ئابدۇللا قادىر**. ئەر، ئۇيغۇر.
خاتىرىلىگۈچى : **يۈسۈپ ئۆمەر**. ئەر، ئۇيغۇر.

«بۇلاق» ژۇرنىلى، 1986. ئومۇمىي 18 - سان

تەكەببۇر مەلىكە

ۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس گۈزەل بىر قىزى بار ئىكەن. مەلىكە بويىغا يېتىپ كۆزگە كۆ-رۈنگەندە تەرەپ - تەرەپتىن لايىق چىقىپ قۇلىقىنى تىنچىتمايدىغان بوپتۇ. لېكىن، مەلىكە لايىقلارنىڭ بىرىنى «ئورۇق»، بىرىنى «سېمىز»، بىرىنى «پاكار»، بىرىنى «ئېگىز» دەپ ئەيىب قويۇپ ياندۇرۇۋېتىدىكەن. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ سىنىقىدىن ھېچكىم ئۆتەلمەي، كۆپ يىللار ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ قىزىنىڭ يېشىنىڭ چوڭىيىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرەپ ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ كېلىپ:

— قىزىم، مەن ياشىنىپ قالدىم. كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا ئاتىلىق قەرزىمنى ئادا قىلىۋەتسەم دەيمەن. ھەرقانداق مەقسەت - مۇددىئايىڭ بولسا ئېيتقىن، — دەپتۇ.

— ئەي جېنىم دادا، — دەپتۇ قىز دادىسىغا، — مەندەك گۈزەلنى بۇ ئىقلىمدا ئەمەس، يەتتە ئىقلىمنىڭ ھېچقايسىسىدا ھېچكىم كۆرمىگەن. مەن يەر يۈزىدە تېخى ئۆز تەڭدىشىمنى ئۇچراتمىدىم، قاچان تەڭداش تېپىلسا، ئۆزۈمگە قوبۇل كۆرىمەن.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ پادىشاھ قىزىنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىپ، — سەن دۇنيادا ھېچبىر تەڭدىشى يوق نەرسىنى ئىزدىمەكچى بولساڭ، كۈنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا ئەلچى قويۇپ باققىن.

قىز دادىسىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن كۈنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— ھەي كۈن، — دەپتۇ كۆرەڭلەپ، — جىمى ئالەمدە سەن ۋە مېنىڭدەك تەڭ-دىشى يوقلارنى ئۇچراتمىدىم. سېنى ھەممىدىن ئارتۇق ۋە چىرايلىق بىلىپ ئۆزۈمگە لايىق كۆردۈم. ئەگەر سەن ئىختىيار قىلساڭ، ئىككىمىز ئۆمۈرلۈك يولداش بولساق دەيمەن.

كۈن قىزغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپتۇ - دە:

— رەھمەت مەلىكەم. مېنىڭمۇ ئۆزۈمگە لايىق بىر كەمچىلىكىم بار. مېنىڭ چى-رايلىق يۈزۈم سىزگە ئەرزىگەن بىلەن، شۇ چىرايلىق يۈزۈمنى بەزىدە بۇلۇت توسۇۋا-لىدۇ، ئۇ چاغدا مەن سىزگە ئەرزىمەي قالىمەن. شۇڭا، مەندىن ئارتۇقراق بۇلۇتنىڭ ئالدىغا بېرىپ، شۇنىڭغا تەگسىڭىز ئوبدان بولارمىكىن، — دەپتۇ.

مەلىكە بۇلۇتنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆز ئارزۇسىنى ئېيتىپتۇ.

— ئەي ئەقىللىك مەلىكەم، — دەپتۇ بۇلۇت، — مەندىن ئارتۇقراق تۇرىدىغان شامال بار. ئۇ مېنى خالىغان يېرىگە ئۇچۇرۇپ كېتەلەيدۇ. شۇڭا، مەن خىزمىتىڭىزنى ياخشى ئادا قىلالمايمەن. سىز بېرىپ شامالغا تەگسىڭىز قانداق بولارىكىن؟

مەلىكە بۇ يەردىن نائۇمىد بولۇپ شامالنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

— مەن، — دەپتۇ شامال قىزنىڭ سۆزىگە جاۋابەن، — تاغمۇتاغلاردىن ئېشىپ، ئوي - چوڭقۇر كېزىپ يۈرگىنىم بىلەن، بىر ئەسكى تامغىمۇ چاپمىم يەتمەيدۇ، ئەسكى تام مېنىڭدىن كۈچلۈكرەك. سىز شۇنىڭغا ئېيتىپ باقسىڭىز.

مەلىكە مەيۈسلەنگەن ھالدا ئەسكى تامنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭغا ئەھۋالنى بايان قىپتۇ.

— رەھمەت مەلىكەم، — دەپتۇ ئەسكى تام، — مەن شامالنى قورقۇتقىنىم بىلەن چاشقاندىن بەك قورقىمەن. ئۇ مېنىڭ ئاستىمغا كىرىۋېلىپ، بېقىنلىرىمنى غاجىلاپ، جېنىمغا ئارام بەرمەيدۇ. ئۇ مەندىن كۈچلۈكرەك، سىز بېرىپ شۇنىڭغا تېگىڭ.

مەلىكە بېرىپ چاشقانغا ئىلتىماس قىپتۇ. چاشقان ئۇيان - بۇيانغا قارىۋېلىپ ئاستا پىچىرلاپ شۇنداق دەپتۇ:

— جىمى ئالەمنىڭ كۈچلۈكى مۇشۇكتىن قورقمايمەن. خۇداغا شۈكۈر، بىر - ئىككى ئېغىز ئۆيۈم بار. سىرتقا بېشىمنى چىقارماي تۇرۇپ تويۇنىڭ تەييارلىقىنى قىلالايمەن، — دەپ رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مەلىكە شامال ئۆتمەيدىغان ئەسكى تامنىڭ غوجايىنى چاشقانىنىڭ مېھمانخانىسىدا ئۆي - ئوچاقلىق بولۇپ قاپتۇ.

خاتىرىلىگۈچى : **ئابلىمىت روزى**. ئەر، ئۇيغۇر، خىزمەتچى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىدىن.

«تارىم» ژۇرنىلى، 10.1957

باشقا سېھرىي چۆچەكلەر

بەھرام ۋە ھەپتە مەنزەر

بىر زامانلاردا بەھرام ئىسىملىك بىر پادىشاھ ئۆتكەن بولۇپ، ئۇ پۇقرالارغا شۇنداق كۆڭۈل بۆلىدىكەنكى، ئۇنىڭدىن ھەممە كىشى خۇشال ئىكەن.

بەھرام ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ، ئاقىل دانىشمەنلەرنى تەربىيەلەپ، ئەلنىڭ ئىشلىرىنى شۇلارغا تاپشۇرۇپتۇ، خەزىنە ئىشكىلىرىنى ئېچىپ غېرىب ـ مۇساپىرلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئاپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ پادىشاھلىقى بارغانسېرى قۇدرەت تېپىپ ـ تۇ، مەملىكەت ئاۋات، پۇقرا بايىشات بوپتۇ. بەھرامنىڭ بۇيۇك نامى پۈتۈن ئالەمگە پۇر كېتىپتۇ.

ئەلقىسسە: بەھرامنىڭ مەلىكە دىلئارام دېگەن بىر ئايالى بار ئىكەن. مەلىكە دىلـ ئارام شەمشەرۋازلىق، كامانداز لىق ۋە نەغمە ـ ناۋازلىقتا تەڭداشسىز ئىكەن. ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن بىللە شىكار قىلىدىكەن. ئۇلارغا دۇچ كەلگەن ھەرقانداق نەرسە قېچىپ قۇتۇلالمايدىكەن، ئۇلار ئۇنى يا ئوق، يا كامان بىلەن چوقۇم قولغا كەلتۈرىدىكەن.

بىر كۈنى ئۇلار شىكارغا چىقىپ، دەشت ـ باياۋاندا يۈرگىنىدە، ئالدىغا ئىككى كېيىك ئۇچراپتۇ. بۇ كېيىكلەرنىڭ بىرى ئەركەك، يەنە بىرى چىشى ئىكەن.

ـــ ھەزرەتلىرىگە ئىلتىماسىم، ـــ دەپتۇ دىلئارام ئېرىگە قاراپ، ـــ ئاۋۇ كېـ يىكلەرگە ئوق ئاتسىلا، شەرت شۇكى، مەن دېگەن نەتىجە يۈز بەرسۇن.

ـــ مەسىلەن قانداق نەتىجە؟ ـــ دەپ سوراپتۇ بەھرام.

ـــ ئاتقان ئوقلىرى تەگكەندىن كېيىن، ـــ دەپتۇ دىلئارام چۈشەندۈرۈپ، ـــ ئەركەك كېيىك چىشى، چىشى كېيىك ئەركەك بولۇپ قالسۇن.

ـــ بولىدۇ! ـــ دەپتۇ بەھرام ئىشەنچلىك ھالدا.

بەھرام بىرىنچى ئوقنى ئەركەك كېيىككە ئاتقانىكەن، ئوق كېيىكنىڭ ئىككى مۈڭگۈزىنى ئۈچۈرۈپ چىقىپ كېتىپتۇ ـ دە، چىشى كېيىكتەك بولۇپ قاپتۇ. ئاندىن

ئىككىنچى، ئۇچىنچى ئوقنى ئاتقانىكەن، بۇ ئىككى ئوق چىشى كېيىنىك بېشىغا خۇددى مۆڭگۈزدەكلا قادىلىپ قاپتۇ ـ دە، چىشى كېيىك ئەركەك كېيىكتەك كۆرۈنۈپتۇ. بۇ ھالدىن مەغرۇرلانغان بەھرام كۈلۈمسىرەپ، سوئال نەزىرى بىلەن مەلىكىگە قاراپ سوراپتۇ:

ـــ قانداق؟

ـــ دۇنيادا بۇنداق مەرگەنلەر تولا، ـــ دەپتۇ دىلئارام يېڭىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ـــ بەلكىم سىلىدىنمۇ ئۈستۈن ماھارەت ئىگىلىرى بولۇشى مۇمكىن. ھەرزەتلىرىنىڭ مەغرۇرلىنىشى بىھاجەت.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بەھرامنىڭ يۈرىكىدە غەزەپ ئوتى يالقۇنلاپتۇ، غەزەپتىن چىرايى تاتىرىپ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى بەزگەكتەك تىترەپ كېتىپتۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا مەندىن ئوبدىنىنى تېپىۋال ! ـــ دەپتۇ ئۇ غەزەپ بىلەن مەلىكىنى ئاتتىن ئۆزۈپ ئېلىپ يەرگە ئۇرۇپتۇ ۋە ئاتنى چاپتۇرغان پېتى ئارقىسىغمۇ قارىماي بايا‌ۋاندىن چىقىپ كېتىپتۇ.

ئەلقىسسە: دىلئارام ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، ئويلىماي قىلغان سۆزىگە پۇشايمان قىپتۇ، لېكىن «كېيىنكى پۇشايمان ئۆزىگە دۇشمەن» دېگەندەك، پۇشايمان پايدا بەرمەپتۇ. دىلئارام ھەسرەت ـ نادامەتتە ئورنىدىن تۇرۇپ ھەر تەرەپكە قاراپتۇ، ئۇنىڭغا ئۆز سايىسىدىن بۆلەك ھەمراھ يوق ئىكەن. ئاخىر ئۇ يىراقتا كۆرۈنگەن تاغ تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ماڭە ـ ماڭە پۇتلىرى قاپىرىپ ئىششىپ كېتىپتۇ، ئەمما ئۇ چىشىنى چىشلەپ، ئازابىنى ئىچىگە يۇتۇپ مېڭىۋېرىپتۇ.

دىلئارام يۈرۈپتۇ، يۈرۈپتۇ، كۆپ مۇشەققەتلەرنى چېكىپتۇ. ئاقىۋەت يىراقتىن بىر يېشىللىقنى كۆرۈپتۇ. ئۇ گويا شىپا تاپقان بىتاپەتك جانلىنىپ، قەدىمىنى تېزلىتىپ، شۇ يېشىللىققا قاراپ مېڭىپتۇ. كۆرۈنگەن يېشىللىق بىر دېھقانىنىڭ ئېكىنزارلىقى ئىكەن. بۇ دېھقان كۆپىنى كۆرگەن، كۆپىنى بىلىدىغان، دانىشمەن، ھۇنەر ـ سەنئەتتىمۇ قولى گۈل كىشى ئىكەن. ئۇ ئۆز ئۆمرىدە پۈتۈن ئالەمنى ئايلىنىپ چىقىپ ئىسسىق ـ سوغۇقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، بىۋاپا دۇنيادىن بىزار بولۇپ، ئىستىقامەتنى ئىختىيار قىلىپ، بايا‌ۋاندا تېرىقچىلىق قىلىپ يۈرگەنىكەن.

دېھقان دەشت ـ بايا‌ۋاندىن چىقىپ كەلگەن ساھىبجامال پەرى سۈپەت دىلئارامنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ سوراپتۇ.

ـــ ئەي نازىنىن، قايسى باغنىڭ گۈلى، قايسى چىمەنلىكنىڭ بۇلبۇلىسىز؟ قايسى پەرىشتە، قايسى پەرىزاتنىڭ نەسلى بولىسىز؟ بۇ دەشت ـ بايا‌ۋاندا نېمە ئىش قىلىپ

يۇرىسىز؟

مەلىكە دىلئارام بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىنى بىر - بىر بايان قىلىپ، ئاخىرىدا:

— ئەمدى ئۆزلىرىگە ئوغۇل ھەم قىز بولغىلى كەلدىم، — دەپتۇ.

— مەن سىزنى قىزىم دېسەم، نامراتلىق ۋە پېقىرلىقىمنى ئەيىبكە بۇيرۇمىغايسىز، — دەپتۇ دېھقان.

— ئەي ئاتا، — دەپتۇ دىلئارام دېھقانغا، — سىز ئاددىيلا دېھقان بولماستىن، كۆپنى كۆرگەن، كۆپنى بىلىدىغان دانىشمەندەك قىلىسىز، مېنى قىزىم دېسىڭىز يۈزمىڭ مەرتىۋە خۇشال بولىمەن، چۈنكى مەن بىر غېرىب - مۇساپىرمەن. سىزدىن ئوبدانراق ئاتىنى قەيەردىن تاپىمەن؟

دېھقان كۈلۈپ قويۇپتۇ ۋە دىلئارامنى ئۆيىگە باشلاپتۇ. مەلىكە ئۆيگە كىرىپلا چاققانلىق بىلەن خۇددى خىزمەتكارەدەكلا ئىشقا كىرىشىپتۇ. قۇلىقىدىكى ئىككى دانە ھالقىنى ئېلىپ دېھقان ئاتىسىغا سۇنۇپتۇ. دېھقان ئۇستا جاۋاھىرشۇناس ئىكەن. ئۇ ياقۇت كۆزلۈك ھالقىنى كۆرۈپ، ياقۇتنىڭ ئىنتايىن قىممەت باھالىق ياقۇت ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. مەلىكىنىڭ سۆزى بويىچە، ئۇنى سېتىپ، دىلئارامغا لايىق ۋە كېرەكلىك نەرسىلەرنى تەييارلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئاتا - بالا بولۇپ كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ.

ئەلقىسسە: ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى بەھرامدىن ئاڭلاڭ:

غەزىپىگە پايلىماي خۇتونى دىلئارامنى ئاتىتىن يۇلۇپ ئېلىپ يەرگە ئېتىۋېتىپ ئوردىغا قايتىپ كەلگەن بەھرام ئالدىراقسانلىق قىلغىنىغا ناھايىتى كۆپ پۇشايمان قىلىپ، كۆپ قېتىم دىلئارامنى تاشلاپ كەلگەن يەرگە ئادەم ئەۋەتىپتۇ، لېكىن بارغانلاردىن مەلىكە توغرۇلۇق ھېچبىر خەۋەر ئالالماپتۇ. دىلئارامنىڭ ھىجران پىراقى بەھرامنى كېچە - كۈندۈز ئازابلاپتۇ. ئۇ ھەسرەت ۋە پۇشايمان ياشلىرىنى راۋان قىلىپ، پادىشاھلىقىنى تاشلاپ، دەرۋىش بولۇپ كەتكىلى تاس قاپتۇ.

ئەلقىسسە: مەلىكە دىلئارام دېھقان ئاتىسىنىڭ ئۆيىدە ياخشى تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئولتۇرسا - قوپسا كۆڭۈل رىشتى باغلانغان ئېرىنى ئويلايدىكەن، ئۆزىنىڭ ئالدىراڭغۇلۇق قىلغىنىغا كۆپ پۇشايمان قىلىدىكەن. بەھرامنىڭ ئىشق - پىراقىدا ئۇنىڭ باغرى كۆيۈپ، رەڭگى - رۇخسارى كۈندىن - كۈنگە سارغىيىپ كېتىپتۇ.

— ئەي ئاتا، — دەپتۇ بىر كۈنى دېھقانغا ئۇ، — ھەر كۈنى پادىشاھ بىلەن شىكارغا چىقاتتىم. بۈگۈن كۆڭلۈم سەل خاموش تۇرىدۇ. رۇخسەت بەرسىڭىز شىكارغا چىقىپ كەلسەم.

دېھقان دىلئارامغا رۇخسەت بېرىپتۇ. دىلئارام خۇشال بولۇپ تەييارلىقىنى پۈتكۈ-زۈپ، شىكارغا راۋان بوپتۇ. ئۇ سەيلە قىلىپ ئايلىنىپ يۈرۈپ شۇنداق شىكار قىپ-تۇڭى، كېيىك - جەرەنلەرنى، ئارقار - بۇغىلارنى گاھى ئوق، گاھى كامان بىلەن ئوۋلاپتۇ. ساز چېلىپ، ئاشقانە ناخشا توۋلاپ، شۇنداق ناۋا قىپتۇڭى، بۇنى ئاڭلىغان ھايۋانلار بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ... دىلئارامنىڭ داڭقى خەلقئالەمگە پۈر كېتىپتۇ. ھەممە يەرگە «دەشت - باياۋاندا تىرىكچىلىك قىلىدىغان بىر دېھقانىنىڭ بىر قىزى بارمىش، ئۇ قىز شۇنداق شىكار قىلارمىشكى، ئۆلۈك كېيىكلەرنى تىرىلدۈرەرمىش، تىرىكلىرىنى بىھوش قىلىپ يىقىتارمىش...» دېگەن خەۋەر تارقىلىپتۇ. بۇ خەۋەر شاھ بەھرامنىڭ قۇلىقىغىمۇ يېتىپ بېرىپتۇ.

ئۇ بىر كۈنى بۇ قىزنى زىيارەت قىلىشنى خالاپ، ۋەزىر - ۋۇزرالىرىنى باشلاپ، ئېسىل ئاتلارغا مىنىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار دېھقانىنىڭ ئۆيىگە يېتىپ بېرىپ كۆرۈپتۇلەركى، ھېلىقى داڭدار قىز ــ دىلئارام ئىكەن.

ــ ئەي قىز، ــ دەپتۇ بەھرام، ــ نەغمە - ناۋا بىلەن جانۇجانىۋارلارنى ئالداپ بىھوش قىلىپ ئوۋلاشنى ئەقىل - پاراسەت، ماھارەت دەپ بىلىپ، تەھسىن - ئاپىرىن ئېيتىشىنىڭ ھېچ ھاجىتى يوق، چۈنكى دۇنيادا مۇنداق ئىشلار كۆپ، ھەتتا سەندىن نەچچە ھەسسە ئۇستۇن تۇرىدىغان شىكارچى، چەۋەنداز خوتۇن - قىزلارمۇ بولۇشى مۇمكىن.

ــ ئەي پادىشاھ بەھرام، ــ دەپتۇ قىز، ــ سەن دىلئارامنىڭ سۆزىگە سەۋر قىلماي ئۇنىڭغا ھېسابسىز زۇلۇم قىلدىڭ...

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بەھرام چىداپ تۇرالماپتۇ. ئۇ پۇشايمىنىنى سۆزلەپ، خجىللە-قىنى بىلدۈرۈپتۇ. دىلئارامۇ ئۆز خجىللىقىنى ئىزھار قىپتۇ. ئۇلار بىر - بىرىدىن ئەپۇ سوراپ، ئۆزئارا ئىھلىق ئېيتىپتۇ. بەھرام دېھقانىنىڭ دىلئارامغا سەممىي ئاتىدار-چىلىق قىلغانلىقىغا كۆپتىن كۆپ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، ئۇنىڭغا ھېسابسىز نەر-سىلەرنى ھەدىيە قىپتۇ ۋە دىلئارامنى ئېلىپ ئوردىغا قايتىپتۇ.

ئەلقىسسە: بەھرام دىلئارامنىڭ ۋىسالىغا يەتكەندىن كېيىن ئەيش - ئىشرەت ۋە ئويۇن - تاماشىغا بېرىلىپ كېتىپ، مەملىكەت خىزمىتىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. ئۇ شە-كارغا شۇنداق بېرىلىپ كېتىپتۇكى، ئوردىغا ئايدا بىرەر قېتىم قايتىپ كېلىدىكەن. بۇ ھالدىن ئەل - جامائەت، دانىشمەن ئوردا كاتتىلىرى ناھايىتى بىئارام بوپتۇ، لې-كىن پادىشاھنى بۇ ئىشلاردىن توسۇشقا ھېچكىم جۈرئەت قىلالماپتۇ. شۇڭا، مەملىكەت كۈنسېرى خاراب بولۇشقا باشلاپتۇ.

پادىشاھ بەھرامنىڭ نەھمان ئىسىملىك بىر ۋەزىرى بولۇپ، ناھايىتى سەزگۈر،

دانا كىشى ئىكەن. ئۇ بەھرام بىلەن تەڭتۇش بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەممىدىن ئامراق ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن پادىشاھ بۇ ۋەزىرنىڭ ھەرقانداق مەسلىھەتى بولسا قوبۇل قىلىپ شۇ بويىچە ئىش قىلىدىكەن.

بىر كۈنى ئوردا كاتتىلىرى نىھاننىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئەي نىھان، — دەپتۇ ئۇلار ھال ئېيتىپ، — مەملىكەت ھالاكەت گىردابىغا كېلىپ قالدى. سەن پادىشاھقا بىر مەسلىھەت بەرگىن، ئەقىل بىلەن ئىش قىلىپ يولىنى تاپسۇن. سەلتەنەت تەختىدە مۇقىم ئولتۇرۇپ، مەملىكەت ئىشلىرىنى ئوبدان يولغا سالسۇن.

ۋەزىر نىھان ئۇلارغا ھېسداشلىق بىلدۈرۈپتۇ.

— ئەي دوستلار، — دەپتۇ ئۇ كۆڭلىدىكى تەدبىرىنى ئىزھار قىلىپ، — مەن پادىشاھ بەھرام بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىمەن. سىلەر يەتتە نەپەر نەقاش كەلتۈرۈڭلار، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ھۈنەردە كامالىغا يەتكەن، يەتتە قەۋەت ئاسمانىنىڭ كۆرۈنۈشىنى نەقىش قىلالايدىغان بولسۇن. قالغان ئىشنى ئۆزۈمگە قويۇڭلار.

ئوردا كاتتىلىرى ۋەزىر نىھاننىڭ سۆزىگە بىنائەن ئالەمگە مەشھۇر يەتتە نەپەر نەققاشنى تېپىپ كەپتۇ. ۋەزىر نىھان ئۇلارغا يەتتە قەۋەت ئاسمانىنىڭ كۆرۈنۈشى چۈشۈرۈلگەن يەتتە مەنزەر بىنا قىلىشنى بۇيرۇپتۇ.

ئەلقىسسە: ئۇستىلار خۇش ھاۋالىق بىر يەرنى تاللاپ يەتتە مەنزەر ياساپتۇ. ھەر بىر مەنزەرنىڭ ئۇستىنى گۈمبەز شەكىللىك چىقىرىپ، ھەربىر مەنزەرگە بىر قەۋەت ئاسمانىنىڭ ئۆز ئەينىنى نەقىشلەپتۇ. بىرىنچى مەنزەرنى مۇشكىدىن، ئىككىنچى مەنزەرنى زەپىراندىن، ئۈچىنچى مەنزەرنى رەيھاندىن، تۆتىنچى مەنزەرنى بىنەپشىدىن، بەشىنچى مەنزەرنى نارەنجدىن[1]، ئالتىنچى مەنزەرنى لاجۇۋەردىدىن[2]، يەتتىنچى مەنزەرنى كافۇردىن[3] ياساپتۇ. بۇ مەنزەرلەر شۇنداق گۈزەل ۋە سەلتەنەتلىك ئىكەنكى، ھاياتلىقتا ھېچ كىشى كۆرمىگەن ۋە ئاڭلىمىغان بولغاي...

ۋەزىر نىھان يەتتە مەنزەر پۈتكەندىن كېيىن يەتتە ئىقلىم پادىشاھلىرىغا ئەلچى ئەۋەتىپ، بىردىن يەتتە نەپەر زىبا قىز ئەكەلدۈرۈپتۇ. بۇ قىزلارنىڭ ھەربىرىنى بىردىن مەنزەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. ھەربىر قىز چۈشكەن مەنزەر قانداق رەڭدە بولسا، ئۇ قىزغىمۇ شۇنداق رەڭلىك كىيىم كىيدۈرۈپتۇ.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، — دەپتۇ خەۋەرچىلەر بەھرامغا، — ۋەزىرىڭىز نىھان يەتتە مەنزەر بىنا قىلدى. ئۇنداق ئىمارەت دۇنيانىڭ باشقا ھەرقانداق يېرىدە يوقتۇر.

① نارەنج — سېرىق رەڭ.

② لاجۇۋەرد — كۆك رەڭ.

③ كافۇر — ئاق رەڭ.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، پادىشاھ بەھرامنىڭ مەنزىرلەرنى زىيارەت قىلىش ھەۋىسى قوزغىلىپتۇ.

بىر شەنبە كۈنى پادىشاھ بەھرام مەنزىرۇ مۈشكىگە كەپتۇ. مەلىكە ھىندۇ بەھرامنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. پادىشاھ مەلىكىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسنىگە، شېرىن سۆزىگە شەيدا بوپتۇ، ئاندىن كۆڭۈللۈك بەزمە ئۇيۇشتۇرۇپتۇ. ساقىيلار ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسالغان جاملارغا لەئەلرەڭ شارابىنى لىقمۇلىق تولدۇرۇپ ئارقىمۇئارقا سۇنۇپتۇ. خۇش ئاۋاز سازەندىلەر بۇلبۇلدەك ناۋا ئەيلەپ ئەتراپنى چاڭ كەلتۈرۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ كەچ بوپتۇ.

نەزم:

دېدى بەھرام: «ئەي پەرى پەيكەر،
چىشلىرىڭ ئۇنچە، لەۋلىرىڭ شېكەر.
غۇنچىدەك ئاغزىڭ ئاچ، ھېكايەت قىل،
ئۆتكەن كۈندىن ماڭا رىۋايەت قىل.»
قىلدى تەزىم ئاي يۈزلۈك زىبا،
دېدى: «ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ،
جاھانباز شەھرىيار ئولغىل،
تەخت - بەخت ئۆزرە تاجىدۇر بولغىل.»

مەلىكە سۆز لىباسىنى پەرۋاز قىلدۇرۇپ، مۇنداق ھېكايە باشلىدىلەر:

ئۆتكەن زاماندا شەراندىپ شەھرىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇ دانىشمەن، پەيلاسوپ بولۇپ، مەشرىقتىن مەغرىبكىچە ھەممە يەر ئۇنىڭ پەرمانىدا ئىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ ئۈچ ئوغلى بار ئىكەن. بىر كۈنى پادىشاھ چوڭ ئوغلىنى چاقىرىپ:

— چوڭ بولغاندا قانداق ئادەم بولغايسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەي ئاتا، — دەپتۇ ئوغۇل، — ۋۇجۇدۇمدا قۇۋۋەت بولسىلا، ھەزرەتلىرى باسقان يولغا قەدەم قويغايمەن. ئۆزلىرى بىلەن تەڭ نەپەس ئېلىپ ئاخىر سەلتەنەت تەختىگە چىققايمەن.

پادىشاھ ئوغلىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ تەھسىن ئېيتىپتۇ ۋە خۇداغا شۈكۈر قىپتۇ، لېكىن زاھىرەن خەشمناك[1] بولۇپ، «مېنىڭ كۆزۈمدىن يىراق بول» دەپ ئوغلىنى چىقىشقا بۇيرۇپتۇ.

ئاندىن ئىككىنچى ئوغلىنى چاقىرىپتۇ. سىناپ بېقىش ئۈچۈن ئۆتكەن ۋەقەنى

① خەشمناك — ئاچچىقلانغان، غەزەپلەنگەن.

سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇ زېرەك ئوغۇل ئەقىل بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ.

— ئەي ئۇلۇغۋار ئاتا، — دەپتۇ ئۇ، — ھەرنە بۇيرۇساڭ بېلىمنى چىڭ باغلىدىم، لېكىن سېنىڭ ئالدىڭدا تاج ھەققىدە ئېغىز ئېچىش، پادىشاھلىقىنى قوبۇل قىلىش ئەدەپسىزلىكتۇر. سەن تەختىڭدە ئامان - ئېسەن ئولتۇرغىنىڭدا، تەختىڭگە قەدەم قويۇشقا ھەددىمىز يوق، ئەمما ئۆز ۋاقتى كەلگەندە قوبۇل قىلغايمىز.

پادىشاھ بۇ ئوغلىدىنمۇ خۇشال بوپتۇ، ئەمما ئۇنىڭغىمۇ زاھىرەن خەشمناك بولۇپ، قايتىشقا بۇيرۇپتۇ.

ئاندىن كەنجى ئوغلىنى چاقىرىپتۇ. ئۇمۇ ئاكىلىرىدەك جاۋاب بېرىپتۇ، پادىشاھ ئونىمۇ قايتۇرۇپتۇ.

پادىشاھ پەرزەنتلىرىدىن خۇشنۇد بوپتۇ، ئۇلارنىڭ ئەقىل - پاراسىتىگە تەھسىن - ئاپىرىنلار ئېيتىپتۇ. ئەمما، ئۇلارنى مۇساپىر قىلىش ئارقىلىق ئەل - ژەتەن قەدىرىنى بىلدۇرمەكچى، مېھنەت ئوتىدا پىشۇرماقچى بوپتۇ.

شاھزادىلەر يول تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ، گاھى ئاۋات يەرلەرنى، گاھى بايا‌ۋانلارنى كېزىپتۇ. بىر كۈنى ئۇلارغا يولدا بىر زەڭگى ئۇچراپتۇ - دە:

— ئەي يىگىتلەر، تۆگە كۆردۈڭلارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تۆگىنىڭ بىر كۆزى قارىغۇمىدى؟ — دەپتۇ شاھزادىلەرنىڭ بىرى.

— بىر چىشى سۇنۇقمىدى؟ — دەپتۇ يەنە بىرى.

— بىر پۇتى ئاقساقمىدى؟ — دەپتۇ ئۈچىنچىسى.

بۇ بەلگىلەر راست ئىكەن. تۆگىچى تۆگىنى ھەقىقەتەن مۇشۇلار كۆرۈپتۇ، دەپ كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ.

تۆگىچى شاھزادىلەر كۆرسەتكەن يول بىلەن تۆگىنى ئىزدەپ كېتىپتۇ. شاھزادىلەرمۇ يولىغا راۋان بولۇپ، خېلى يول يۈرۈپ بىر مەھەللىگە يېتىپ كەپتۇ. يول بويىدا بىر تۈپ چوڭ دەرەخ بار ئىكەن، شاھزادىلەر دەرەخنىڭ تۈۋىگە يېقىن بېرىپتۇ. دەرەخنىڭ تۈۋىدىكى بۇلاقتىن سۇ ئىچىپ، ئارام ئېلىپ ئولتۇرۇپتۇ.

ئەلقىسسە: ھېلىقى تۆگىچى بىرنەچچە چاقىرىم يول يۈرۈپتۇ، لېكىن تۆگىسىنى تاپالماپتۇ - دە، ئالدىراپ كەينىگە قايتىپتۇ. كېلىپ قارىسا يىگىتلەر ئۇخلاۋاتقۇدەك. تۆگىچى يىگىتلەرنى ئويغىتىپتۇ.

— ئەي يىگىتلەر، تۆگە قېنى؟ — دەپتۇ ئۇ ژارقىراپ، — دەرھال تۆگىنى تېپىڭلار!

چوڭ شاھزادە سوراپتۇ:

— تۆگىنىڭ بىر يېنىدا ياغ، يەنە بىر يېنىدا ھەسەل بارمىدى؟

— ئۇستىدە خوتۇن كىشى بارمىدى؟ — دەپ قوشۇمچە قىپتۇ ئىككىنچى شاھ-زادە.

— ئۇ خوتۇن كىشى ئېغىر ئاياغمىدى؟ بىر كالتە قۇيرۇق ئىتمۇ بارمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ ئۈچىنچى شاھزادە.

— شۇنداق، — دەپتۇ تۆگىچى تەستىقلاپ، — مېنىڭ تۆگەمنىڭ دەل ئۆزى شۇ!

— بىز ئۇ تۆگىنى كۆرمىدۇق، — دەپتۇ شاھزادىلەر.

تۆگىچى تۆگىنى بۇ ئۈچى يوقاتقان ئوخشايدۇ، دەپ گۇمانلىنىپ، يىگىتلەرنى پا-دىشاھ ئالدىغا سۆرەپتۇ. يىگىتلەرمۇ بېرىپتۇ. پادىشاھ تۆگىچىنىڭ شىكايىتىنى ئاڭلاپ بولۇپ، يىگىتلەرگە قاراپ:

— تۆگىنى بېرىۋېتىڭلار! — دەپتۇ.

— بىز مۇساپىر، — دەپتۇ شاھزادىلەر، — بىر يىلدىن بېرى ئالەمنى ئايلىنىپ يۈرۈپتىمىز. بۇ شەھەرگە تېخى يېقىندا كەلدۇق. كېتىۋاتساق بۇ زەڭگى ئۈچرىدى، بىزدىن تۆگىنى سورىدى. بىز تۆگىنى كۆرگىنىمىز يوق.

— سىلەر ئېيتقان بەلگىلەرنىڭ ھەممىسى راست ئىكەن. تۆگىنى كۆرمەي تۇرۇپ ئۇنى قانداق بىلدىڭلار؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— يولنىڭ ئىككى تەرىپى بۇك دەرەخزارلىق ئىكەن، ئەمما تۆگە يولنىڭ بىر تەرىپىدىكى دەرەخنىڭ غازىڭىنى يەپ مېڭىپتۇ. شۇنىڭغا قاراپ تۆگىنى بىر كۆزى قارىغۇ بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدۇق، — دەپتۇ بىرىنچى شاھزادە.

— بىر پۇتىنى سۆرەپ مېڭىپتۇ. ئاقساق ئىكەنلىكىنى شۇنىڭدىن بىلدۇق، — دەپتۇ ئىككىنچىسى.

— شاخنىڭ بەزىلىرى يېيىلىپ، بەزىلىرى قاپتۇ. چىشىنىڭ سۇنۇقلۇقىنى شۇ-نىڭدىن بىلدۇق، — دەپتۇ ئۈچىنچىسى.

— ئۇستىدىكى يۈكىنى قانداق بىلدىڭلار؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— تۆگە ماڭغان يولنىڭ بىر تەرىپىگە، — دەپتۇ چوڭ شاھزادە جاۋاب بېرىپ، — چۈمۈلە، ئىككىنچى تەرىپىگە كۈمۈتا ئولىشىپتۇ، شۇنىڭغا قاراپ بىر تەرىپىدە ياغ، يەنە بىر تەرىپىدە ھەسەل بارلىقىنى پەملىدۇق.

— تۆگە چۆكۈنۈپتۇ. شۇ يەردە مەزلۇم كىشىنىڭ ئىزى بار ئىكەن. شۇنىڭدىن تۆگىگە مىنگەن ئايال كىشى ئىكەن، دەپ بىلدۇق، — دەپتۇ ئىككىنچىسى.

— ئۇ خوتۇن تۆگىدىن چۈشۈپ شۇ يەردىلا ئولتۇرۇپتۇ. ئورنىدىن يەرنى تايىنىپ قوپۇپتۇ. بۇنىڭدىن ئۇ ئايالنىڭ ئېغىر ئاياغ ئىكەنلىكىنى بىلدۇق. ئىتنىڭ ئىزى ۋە

قۇيرۇقىنىڭ يەرگە تولۇق تەگمىگىنىگە قاراپ، ئىتنىڭمۇ بارلىقىنى، لېكىن كالتە قۇيرۇق ئىكەنلىكىنى بىلدۇق، — دەپتۇ ئۇچىنچىسى.

پادىشاھ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئۇلارنىڭ پاراسەت - ئىدراكىغا ئاپىرىن ئېيتىپتۇ. ئۇلارغا كۆپ مال - دۇنيا ئىنئام قىپتۇ ۋە ھەرەمگە يېقىن يەردىن ھۇجرا تەييىنلەپ بېرىپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ شاھزادىلەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ، كۆڭۈل ئاچقاندىن كېيىن چىقىپ كېتىپ، خىزمەتچىسىدىن شاھزادىلەرگە بىر جام شاراب، بىر تەخسە كاۋاپ، بىر لېگەن توقاچ چىقىرىپتۇ. ئۆزى ئاستا كېلىپ ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزىنى تىڭشاپ-تۇ. ئۇلار مەينى ئىچىپ، نانىنى، كاۋاپنى يەپتۇ. شاھزادىلەرنىڭ بىرى دەپتۇ:

— بۇ شارابنىڭ تېلىنى ئادەم قېنىدا سۇغارغانىكەن.

— بۇ قوي ئىتنى ئەمگەنىكەن، — دەپتۇ ئىككىنچىسى.

— پادىشاھنىڭ ئاتىسى ناۋاي بولسا كېرەك، — دەپتۇ ئۈچىنچىسى.

پادىشاھ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، دەرھال باغۋەننى چاقىرتىپ سوراپتۇ:

— بۇ شارابنىڭ ئۈزۈمىنى قەيەردىن ئالغان؟

— خاتىرجەم بولسىلا، پادىشاھى ئالەم، — دەپتۇ باغۋەن، — بۇ شارابنى ئۆزۈ-مىز ئۆستۈرگەن تالنىڭ ئۈزۈمىدە چىقارغان، كۆڭۈللىرىگە باشقا خىياللار كەلمىسۇن.

— قۇرۇق گەپىڭنى قوي! — دەپتۇ پادىشاھ قولىغا شەمشەرنى ئېلىپ، — راس-تىنى ئېيت. ئەگەر يالغانغا يول قويساڭ كاللاڭدىن ئايرىلىسەن. بۇ شارابنى چىقارغان ئۈزۈمنى نېمىدە سۇغارغان؟

— پادىشاھى ئالەم، سەۋر قىلغايلا، — دەپتۇ باغۋەن دىر - دىر تىترەپ، — سوئاللىرىنى ئەمدى چۈشەندىم. بىر كۈنى بىر ئوغرى ئۈزۈم ئوغرىلىغىلى كىرگەن-كەن، تۇتۇشۇپ قېلىپ قۇلاق تۇۋىگە بىر ئۇرسام تىن تارتمايلا جان بەردى. ھېچكىم-گە بىلدۇرمەي تالنىڭ تۇۋىگە كۆمۈۋەتكەنىدىم.

پادىشاھ باغۋەننى چىقىرىۋېتىپ قويچىنى چاقىرىپتۇ.

— راستىنى ئېيت، — دەپتۇ پادىشاھ غەزەپ بىلەن، — بۇ قېتىم ئۆلتۈرۈلگەن قوينى نېمىگە ئېمىتكەن؟

— ئەي پادىشاھى ئالەم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قويچى، — ئەقىللىرىگە بارە-كاللا، بۇ قوينى ئانىسى ئۆلۈپ قالغاچقا ئىتنى ئېمىتىپ چوڭ قىلغانىدىم.

پادىشاھ قولىدا شەمشەر تۇتقان ھالدا ئانىسىنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ ۋە سوراپتۇ:

— ئەي ئانا، راستىنى ئېيت، مېنىڭ ئاتام كىم؟

— جېنىم بالام، — دەپتۇ ئانا ھەيران بولۇپ، — بېشىم ئاقارغاندا مۇنداق سو-

ئالنى سورىغىنىڭ نېمىسى؟ غەرىزىڭ نېمە؟ ئاتاڭ پادىشاھ ئىدى.

ــ ئەي ئانا، ــ دەپتۇ پادىشاھ، ــ مېنى ئالدىماي راستىنى ئېيتقىن، بولمىسا كاللاڭنى ئالىمەن!

ئوغلىنىڭ قەھرىدىن قورققان ئانا نائىلاج ئەسلىي ئەھۋالنى ئىزھار قىپتۇ:

ــ ئوغلۇم، ئېيتسام ئېيتاي، سەۋر قىلىپ تىڭشىغىن. ئۆزۈڭ مەجبۇرلىدىڭ، ئاجىز ئاناڭغا نېمە ئىلاج؟ ــ دەپ سۆز باشلاپتۇ ئانا، ــ ئەتىياز كۈنلىرى ئىدى، كۆكتاتلار ئەمدى باش كۆتۈرۈۋاتقان چاغ، ئاتاڭ شىكارغا كەتتى. ئۇ چاغدا شۇنداق چوكان ئىدىمكى، لاتاپەت بابىدا كامالەتكە يەتكەنىدىم، ھۆسن ـ جامالىم كۈندۈزنى خىجىل قىلاتتى. بىر كۈنى راۋاقتا ئولتۇراتتىم، گويا مەست تاۋۇستەك ئۆزۈمنى توختىتالمايتتىم. بىر ناۋاي يىگىت تەۋەككە نان كۆتۈرۈپ ئۆتۈپ قالدى. ئۇمۇ تازا كېلىشكەن يىگىت ئىكەن. بىر كۆرۈپلا يۈرىكىم ئۇنىڭغا مايىل بولدى. ناۋاي يىگىتمۇ سەزدى بولغاي، يەر ئاستىدىن يېقىملىق كۈلۈپ قويدى. ئاخىر سۆزلىشىپ قالدۇق. ئۇ ماڭا ئۇزاقتىن بېرى ئاشىق ئىكەن. پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن ئەيش ـ ئىشرەت قىلدۇق. سەن شۇ چاغدا تۆرەلگەن.

پادىشاھ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئانىسىنىڭ قېشىدىن قايتىپ چىقىپتۇ. ئۇ ئانىنى ئۆزى ياققانىكەن. ئاخىر پادىشاھ يىگىتلەرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ.

ــ ئەي دانا يىگىتلەر، ــ دەپتۇ پادىشاھ، ــ ھەر سۆزكى سىلەردىن ئاڭلىدىم. سۈرۈشتۈرسەم ھەممىسى راست بولۇپ چىقتى. بۇنى سىلەر قانداق بىلدىڭلار؟

ــ شاراب دېگەن شادلىق ھاسىل قىلاتتى. سىز كىرگۈزگەن مەي غەم پەيدا قىلدى، ــ دەپتۇ يىگىتلەرنىڭ بىرىنچىسى، ــ شۇ سەۋەبتىن بۇ شارابنى ياسىغان ئۇزۇمنىڭ تېلىنى ئادەم قېنىدا سۇغارغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدىم.

ئىككىنچى يىگىت ئېيتىپتۇ:

ــ كاۋاپنى يەپلا كۆڭلۈمدە بىر تۇرلۇك تەشۋىش پەيدا بولۇپ، ئاغزىمدىن شالى ياندى. كاۋاپتىن ئىتتىنىڭ پۇرىقى كەلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ قوينىڭ ئىتنى ئەمگەنلىكىنى پەملىدىم، ــ دەپتۇ ئىككىنچىسى.

ــ مەن ئۆزلىرىنىڭ يېنىغا كېلىپ، چېھرىلىرىگە قارىدىم، ھېچبىر تاجدارلىق نىشانىسىنى كۆرمىدىم. سۆزلىرىدە ناندىن باشقا ھېكايىنى ئاڭلىمىدىم. ئۇنىڭ ئۇسۇلىگە، نان شۇنداق ئوخشىغان، شۇڭا بۇ پادىشاھ ناۋاينىڭ بالىسى بولسا كېرەك، دەپ ھۆكۈم قىلدىم، ــ دەپتۇ ئۈچىنچىسى.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ پادىشاھ ھەيران قاپتۇ.

ــ ئەي يىگىتلەر، ــ دەپتۇ پادىشاھ، ــ بىگۇناھ باش كەسمەك ئادىللىق ئە-

مەس. بۇ سىرلىرىمىزدىن سىلەرنىڭ خەۋەر تېپىشىڭلار بىلەدەپلىك، شۇنىڭ ئۈچۈن بېشىڭلارنى كەسمەكچى ئىدىم، ئەمما ئەقىل - پاراسىتىڭلار، زېرەكلىكىڭلارنىڭ ھەق-قى - ھۆرمىتىدىن قېنىڭلاردىن كەچتىم.

پادىشاھ يىگىتلەرنىڭ دانالىقىغا تەھسىن ئېيتىپ، يۈز دىناردىن پۇل بېرىپ، ئۆز دىيارىغا ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. شاھزادىلەر ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ئۆز يۇرتىغا كەپ-تۇ. ئەتىسى شاھ پەرزەنتلىرى بىلەن ساق - سالامەت، خۇشال - خۇرام كۆرۈشۈپتۇ ۋە ھەربىر ئوغلىنى بىر شەھەرگە پادىشاھ قىپتۇ...

ئەلقىسسە: مەلىكە ھىندۇ ھېكايىسىنى تاماملاپ ئۇخلاپ قاپتۇ. شاھ بەھراممۇ مەستلىكتە شېرىن ئۇيقۇغا ئەسىر بوپتۇ.

يەكشەنبە كۈنى ئىكەن. شاھ بەھرام ئۇيقۇدىن بىدار بولۇپ، مەنزەرۇ زەپىرانغا قەدەم قويۇپتۇ. مەلىكە نەمرۇز گۈلدەك ئېچىلىپ، كۈندەك نۇرلىنىپ، شاھ بەھرامنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ ۋە پادىشاھنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن مەنزەرۇ زەپىرانغا باشلاپ كىرىپتۇ. لەئەلرەڭ شارابلارنى ئالتۇن جاملارغا لىمۇلىق تولدۇرۇپ ئىچىشىپتۇ. سا-زەندىلەر سازلىرىنى سايرىتىپتۇ، رەنا قىزلار مەست تاۋۇستەك جىلۋە قىلىپ ئۇسسۇل ئوينىشىپتۇ. ناخشا، سازلارنىڭ ساداسى گۈمبەزنى تىترىتىپتۇ. ئاخىر تۇن ئالەمدە قانات يېيىپتۇ. مەي تەسىرىدىن مەجلىس ئەھلىنىڭ ئەقل - ھوشى قېچىپتۇ، ئۇيقۇ لەشكىرى كۆزلەرگە ھۇجۇم قىپتۇ.

ئەلقىسسە: بەھرامنىڭ كۆزلىرى مەي ۋە ئۇيقۇ مەستلىكى بىلەن خۇمارلىشىپتۇ. مەلىكە ھېكايە باشلاپتۇ:

شەھرى خۇراساندا ھەسەن ئىسىملىك بىر زەرگەر بولۇپ، ئۇنىڭ ماھارىتى تامام ئالەمگە پۇر كېتىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇستا ھەسەن ھەممە ھۈنىرىنى ئىشلىتىپ، يۈز پاتمان مىس-تا بىر پىل ياساپتۇ. تۆت پۇتى بېكىتىلىشى ھامان پىل ھەربىكەتكە كېلىپ ھەر تە-رەپكە مېڭىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ خالايىق ھەيران قاپتۇ. ئۇستا ھەسەن پىلنى پادىشاھقا ھەدىيە قىپتۇ. پىلنى كۆرۈپ پادىشاھمۇ ھەيران قاپتۇ.

— باركاللا ئۇستا ھەسەن، — دەپتۇ پادىشاھ ھەۋىسى قوزغىلىپ، — بۇ ئە-شىكىمۇ يارايدۇ. ئەمدى ئالتۇندا بىر پىل ياسىغىن.

پادىشاھ ئۇستا ھەسەنگە خەزىنىدىن مىڭ پاتمان قىزىل ئالتۇن ئالدۇرۇپ بېرىپ-تۇ. ئۇستا ھەسەن ئالتۇننى ئېلىپ ئۆيگە كېلىپ، بىر ئايدا ئالتۇن پىلنى پۈتكۈ-زۈپتۇ. بۇ ئالتۇن پىل گۈزەل ھەم ھەيۋەتلىك ئىكەن.

پادىشاھ ئالتۇن پىلنى كۆرۈپ خۇشال بولغىنىدىن ئۇستا ھەسەننىڭ ھەققىگە

مىڭ پاتمان ئالتۇن بېرىپتۇ. پادىشاھ بۇ پىلغا ئولتۇرۇپ تاماشا قىلىدىكەن.

ئەلقىسسە: ئۇستا ھەسەننىڭ ماھارىتى ۋە شۆھرىتىنى كۆرگەن باشقا زەرگەرلەر ھەسەت قىلىپ، بىر يەرگە يىغىلىپتۇ، پىنھاندا مەسلىھەت قىلىپ، سۇيىقەست پىلانلىشىپتۇ. ئۇلار «بۇ پىل مىڭ پاتمان كەلمەيدۇ، ھالبۇكى پىلنى جىڭلاشقا بولمايدۇ. بىز پادىشاھقا، ھەسەننى ئوغرى دەپ چاقساق، ئۇنىڭ ھاياتى شۇنىڭ بىلەن تامام بولغۇسى» دەيىشىپتۇ.

بۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىرى ناھايىتى مەككار زەرگەر ئىكەن. ئۇ:

— بۇنىڭ ئامالىنى مەن قىلاي، — دەپتۇ. بۇ سۆز باشقىلارغا ماقۇل كەپتۇ. مەككار ئۆيىگە قايتىپ، خوتۇنىغا:

— سەن ئاياللار ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى سوۋغا قىلىپ بېرىپ، زەرگەر ھەسەننىڭ خوتۇنى بىلەن دوست بولغىن ۋە مەلۇم كۈنلەردىن كېيىن پىلنىڭ ۋەزنىنى سورىغىن، — دەپتۇ.

بۇ خوتۇن ئېرى ئېيتقاندەك ئۇستا ھەسەننىڭ خوتۇنىغا ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ، ئۆيىگە چاقىرىپ مېھمان قىلىپ ۋە ئۆيىگە بېرىپ ئۆز ئېرى ئۇستىدىن شىكايەت قىلىپ، ئۇستا ھەسەننى ماختاپ، سوۋغا ھەدىيە قىلىپ يۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن دوستلۇق ئورنىتىپتۇ. بىر نەچچە مۇددەتتىن كېيىن:

— ئەي دوستۇم، ئاڭلىسام ئېرىڭ پادىشاھقا پىل ياساپ بېرىپتۇ، ئۇنىڭ بىلەن شۆھرىتى تامامى ئالەمگە تارقاپتۇ. مەن بۇ پىلنىڭ ئېغىرلىقى قانچىلىكتۇ، ئۇنى قانداق ئۆلچىگىلى بولار؟ دەپ ھەيران قالدىم، — دەپتۇ ھەسەننىڭ ئايالىغا.

— ۋاي دوستۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھەسەننىڭ خوتۇنى، — مەن ئۇ پىلنىڭ ئېغىرلىقىنىمۇ ھەم ئۇنى قانداق ئۆلچەشنىمۇ بىلمەيمەن، ئېرىم ئۆزىلا بىلىدۇ، مەن سوراپ ئاندىن ساڭا جاۋابىنى بېرەي.

كەچتە ئۇستا ھەسەن دۇكاندىن كەپتۇ. ئۆيدە تاماق يەپ ئولتۇرۇپ خوتۇنى بىلەن پاراڭلىشىپ چۈشۈپتۇ. ئايال دوستىغا بەرگەن ئەھدىسىنى ئويلاپ، ئېرىدىن پىلنىڭ ئېغىرلىقىنى سوراپتۇ.

— ئەي مەزلۇم، — دەپتۇ ئۇستا ھەسەن، — بۇنداق سۆزنى ئېغىزىڭدىنمۇ چىقارما، مۇنداق سوئالنى مەندىنمۇ سورىما. بۇ سىرنى ئاشكارا قىلىش ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئۆلتۈرگەنگە تەڭ.

— مەن ئەھدە قىلاي، — دەپتۇ خوتۇن دوستىنىڭ ئالدىدا ئوسال بولۇپ قېلىشنى ئويلاپ، — ھەرگىزمۇ ئاشكارا قىلمايمەن. مېنىڭمۇ ئۆزۈمگە لايىق ئەقلىم بار. ھەرگىزمۇ باشقىلارغا دېمەيمەن!

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ ھەسەن، ئايال قاتتىق تۇرۇۋالغانلىقتىن، — ۋەدەڭدە چىڭ تۇرغىن. ئەھدەڭدە تۇرمىساڭ قازناققا سولىنىپ ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈچىلەر-دىن بولۇپ قالىسەن. مەن دېگەن سىرنى باشقىلارغا ھەرگىز ئېيتمىغىن. پىل تارازى-غا پاتمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كېمىگە سالسا بولىدۇ. كېمە سۇغا قانچىلىك چۆك-سە، شۇ جايغا بەلگە قىلىۋېلىپ، كېمىنى سۇغا شۇنچىلىك چۆكتۈرەلىگۈدەك ئالتۇننى سالسا، ئاندىن شۇ ئالتۇننى تارازىدا تارتسا بولىدۇ.

ئەتىسى مەككار زەرگەرنىڭ خوتۇنى يەنە كەپتۇ ۋە سوراپتۇ:

— ھەي ئاداش، ھېلىقى ئىشنى سوردىڭمۇ؟

— سوردىم، — دەپتۇ ئۇستا ھەسەننىڭ خوتۇنى، — لېكىن باشقا كىشىلەرگە ئېيتماسلىقنى قاتتىق تاپىلىدى، شۇڭا ئاغزىمدىن چىقىرىشتىن قورقىمەن.

— ھەي ئاداش، — دەپتۇ مەككار زەگەرنىڭ خوتۇنى ھېيىلىگەرلىك بىلەن، — مەن باشقا ئادەم ئەمەس، بىز قېيىمەتلىك ئاداش. مەن سېنى ئۆز بىلسەم، سەن شۇنداقمىدىڭ؟ ئۇنداق بولسا بوپتۇ. ئۆز كۆڭلۈمدە سېنى تېخى ئالەمگە تەڭ قىلماي يۈرۈپتىمەن.

مەككار زەرگەرنىڭ خوتۇنى ماي تارتىپ، قېيىدىغان قېيىپەتكە كىرىۋاپتۇ. ئۇستا ھەسەننىڭ خوتۇنى تەڭقىسلىقتا قاپتۇ ۋە:

— ئۇنداق بولسا مەن ئېيتاي، لېكىن مېنىڭ ھەقىقىي دوستۇم بولساڭ ئاغزىڭدىن چىقارمىغىن.

— ۋاي، خاتىرجەم بول ئاداش، — دەپتۇ مەككار زەرگەرنىڭ خوتۇنى، — مەن ئۇنداق ئاغزى بوش ئاياللاردىن ئەمەس. «سېنىڭ بېشىڭغا كەلگەن قىلىچ مېنىڭ بويۇنۇمنى كەسسۇن» دەيدىغان مەرد ئايالمەن.

ئۇستا ھەسەننىڭ خوتۇنى ئېرىدىن ئاڭلىغانلىرىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. مەككار زەرگەرنىڭ خوتۇنى زەن قويۇپ ئاڭلىۋاپتۇ. ئۆيگە كەن - كەنىغا پاتماي قايتىپ كەپتۇ - دە، ئاڭلىغانلىرىنىڭ بىرىنمۇ قويماي ئېرىنىڭ قۇلىقىغا قۇيۇپتۇ.

ئەتىسى مەككار زەرگەر پادىشاھنىڭ ئالدىغا چېپىپ بېرىپتۇ ۋە پىلنى كۆرۈپتۇ. پادىشاھ ماختىنىپ:

— ھاياتىڭدا مۇنداق ھۇنەرنى كۆرگەنمۇ سەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مۇنداق ھۇنەرنى ھېچكىم قىلالماس، لېكىن ئۇستا ھەسەن ئىنسابسىزلىق قىپتۇ، — دەپتۇ مەككار زەرگەر.

— قانداق دەيسەن؟

— سىز مىڭ پاتمان قىزىل ئالتۇن بەرگەن ئىكەنسىز، لېكىن بۇ پىل ھەر-گىزمۇ مىڭ پاتمان كەلمەيدۇ.

— بۇنى ئۆلچىگىلى بولمايدۇ، قانداق قىلىش كېرەك؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ. مەككار زەرگەر كېمىگە سىلىپ ئۆلچەش مەسلىھەتىنى بېرىپتۇ.

پادىشاھ شۇنداق قىپتۇ. پىلنىڭ ئېغىرلىقى ھەقىقەتەن مىڭ پاتمان كېلەپتۇ. پادىشاھ «دەرھال ئۇستا ھەسەننى تۇتۇپ، مال - دۇنياسىنى تالان - تاراج قىلىڭلار، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈڭلار!» دەپ يارلىق چۈشۈرۈپتۇ.

لېكىن، پادىشاھ ۋەزىرلىرىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئۇستا ھەسەننى ئۆلتۈرمەي، قاتتىق جازالاپتۇ. پادىشاھنىڭ قاتتىق جازاسى مۇنداق ئىكەن: شەھەردىن بىر نەچچە كۇنلۇك يىراق يەردە ناھايىتى ئېگىز بىر مۇنار بار ئىكەن، پادىشاھ ئېغىر گۇناھ قىلغانلارنى شۇ مۇنارغا چىقىرىپ قاماپ قويىدىكەن. ئۇ كىشى شۇ يەردە ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق دەردىدە ھالاك بولىدىكەن. ئۇستا ھەسەننىمۇ شۇنداق قىپتۇ. مال - دۇنيالىرىنى خەزىنىگە ئاپتۇ.

بىر كۇنى ئۇستا ھەسەننىڭ خوتۇنى ئېرىنى كۆرگىلى بېرىپتۇ. ئۇستا ھەسەن خوتۇنىنى كۆرۈپ قاتتىق ئاۋازدا قىچقىرىپتۇ. خوتۇنىمۇ ھەسرەتلىك ياشلىرىنى راۋان قىلىپ پۇشايمىنىنى بىلدۈرۈپتۇ ۋە سوراپتۇ:

— ئەي ئۇستا، ھالىڭ قانداق؟ دانا، زېرەك ئىدىڭ، بۇ بالادىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالى يوقمۇ؟

— ئەي كەم ئەقىل خوتۇن، — دەپتۇ ئۇستا ھەسەن ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ تۇرۇپ، — بۇ بالاغا سەن سەۋەب بولدۇڭ، ئۆلۈشتىن باشقا چارە يوق!

ئۇستا ھەسەننىڭ خوتۇنى يىغلاپ، ھەممە نەرسىسىدىن ئايرىلىپ ۋەيران بولغانلىقىنى دادلاپ كۆز ياشلىرىنى ئېقىتىپتۇ.

— ئەي كەم ئەقىل خوتۇن، — دەپتۇ ئۇستا ھەسەن ۋارقىراپ، — سەن قىلدىن ئىنچىكە ۋە ناھايىتى پىششىق يىپ ئېلىپ كەلگىن، يەنە ھەسەلمۇ ئالغاچ كەل.

ئايال شۇنداق قىپتۇ. ئۇستا ھەسەن ھەربىر تال يىپنىڭ ئۇچىغا ھەسەلدىن تەگ-كۇزۇپ قويۇشنى بۇيرۇپتۇ. مۇنارنىڭ ئۇستىدە چۈمۈلىنىڭ ئۇۋىسى بار ئىكەن. ئۇلار سەپ تۇزۇپ ئۇزۇلمەي تۆۋەندىن ئوزۇق توشۇيدىكەن. ئۇستا ھەسەن يىپنىڭ ھەسەل سۇركەلگەن ئۇچىنى چۈمۈلىلەرنىڭ يولىغا توغرىلاپ قويۇشنى ئېيتىپتۇ. چۈمۈلىلەر ئۇنى چىشلەپ يۇقىرىغا قاراپ مېڭىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بارلىق يىپنى ئۇستا ھەسەنگە يەتكۇزۇپتۇ. بۇ يىپلارنى بىر قىلسا بىر نەچچە ئادەمنى باغلاپ كۆتۇرسىمۇ ئۇزۇلمىگۇدەك ئىكەن. ئۇستا ھەسەن ئۇنى ئېشىپ تاناقىپتۇ.

— ئەي خوتۇن، — دەپتۇ ئۇستا ھەسەن تاننىڭ بىر ئۇچىنى پەسكە تاشلاپ، — بۇ تاننى بېلىگە باغلىغىن. سېنى بەكمۇ سېغىندىم. بۇنىڭ ئۇستىدە قانغۇچە ئويـ
ـنۇبلىپ ئاندىن بىللە چۇشۇپ كېتىمىز.

ئەخمەق خوتۇن تاننى بېلىگە باغلاپ، چىڭ ئېسىلىپ تۇرۇپتۇ. ئۇستا ھەسەن خوتۇننى مۇنار ئۇستىگە تارتىۋاپتۇ. ئەخمەق خوتۇنى ئۆزىنى ئۇستىنىڭ باغرىغا تاشلاپتۇ. ئۇستا ھەسەن:

— خوتۇن، مەن پەسكە چۇشۇپ ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى قىلاي، سەن تاـ
ـنىنى مەھكەم تۇتۇپ تۇر. مەن تاننى بېلىمگە باغلاپ پەسكە چۇشەي، — دەپتۇ.

ئۇستا ھەسەن پەسكە چۇشۇپتۇ ۋە بىر كۇچەپ تاننى تارتىۋاپتۇ ـ دە:

— ئەي ئەقىلسىز، — دەپتۇ ۋارقىراپ خوتۇنىغا، — بۇ ئىشقا ئۆزۈڭ سەۋەب بولغان. ئۆزۈڭ تاپقان بالانى ئۆزۈڭگە تاپشۇردۇم.

ئۇستا ھەسەن شەھەرگە قاراپ راۋان بوپتۇ.

— ئەي ھەسەن، — دەپ توۋلاپتۇ خوتۇن مۇنار ئۇستىدە يىغلاپ تۇرۇپ، — سەن بىۋاپا مەن مەزلۇم بىچارىگە مۇنداق قىلغىنىڭ نېمىسى؟

— ئەي ئەقىلسىز گالۋاڭ، — دەپتۇ ئۇستا ھەسەن ئارقىسىغا قاراپ، — كىمكى ۋەدىگە ۋاپا قىلمىسا، بىۋاپالىق شۇنىڭغا مەنسۇپتۇر. بۇ بالانى ئۆزۈڭ تاپقان، ئۆزۈڭگە تەئەللۇق نەرسىنى ئۆزۈڭگە قايتۇردۇم. سەندەك بىۋاپا، ئەقىلسىز گالۋاڭنىڭ ھايات قالغىنىدىن ئۆلگىنى ياخشىراق.

ئەلقىسسە: بىر كۇنى ئوتۇنغا كېتىۋاتقان بىر توپ ئوتۇنچى مۇنار ئۇستىدە يىغلاپ تۇرغان خوتۇننى كۆرۈپتۇ ۋە بۇ خوتۇندىن سوراپتۇ:

— ئەي مەزلۇم، مۇنار ئۇستىگە ئۇستا ھەسەننى چىقىرىپ قويغانىدى. سەن قاذـ
ـداق قىلىپ چىقىۋالدىڭ؟ ئۇستا ھەسەن قېنى؟

ئۇستا ھەسەننىڭ خوتۇنى ئەھۋالنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ، ياش تۆكۈپ يىغلاپـ
ـتۇ. ئوتۇنچىلار ھەيران بوپتۇ ۋە بېرىپ پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ ھەسەننىڭ ھەقىقەتەن ئەقىللىك ۋە دانا ئىكەنلىكىگە قايىل بولۇپ، ئۇنىڭ گۇناھىنى كەچۈرۈم قىلغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. ئۆزىنى يوشۇرۇپ يۈرگەن ئۇستا ھەسەننى چاقىرىپ ئەھۋالـ
ـنى بايان قىلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئۇستا ھەسەن مەككار، ھەسەتخور زەرگەرلەرنىڭ سۇيـ
ـقەستىنى پاش قىلىپ، خوتۇننىڭ ئەقىلسىزلىك قىلىپ، ئۇلارغا خىزمەت قىلغانلـ
ـقىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەقىل ئىشلىتىپ، خوتۇننى مۇنار ئۇستىگە چىقـ
ـرىپ قويغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ ۋە مەجلىس ئەھلى ئۇستا ھەسەننىڭ پاراسـ
ـتىگە ئاپىرىن دېيىشىپتۇ.

مەلىكە نەمرۇز ئۆز ھېكايىسىنى تاماملاپتۇ. پادىشاھنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا ئەسىر بوپتۇ.

دۇشەنبە كۈنى، نۇرلۇق قۇياش زۇلمەت دېرىزىسىدىن باش چىقىرىپ زېمىننى مۇنەۋۋەر قىپتۇ. شاھ بەھرام مەنزىرۇ رەيھاننى كۆرگىلى كېلىپ يېشىل كىيىملىك مەلىكە بىلەن مەجلىس قۇرۇپتۇ. مەي ئىچىپ سەرخۇش بوپتۇ.

پادىشاھنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن مەلىكە ھېكايىگە ئېغىز ئېچىپتۇ:

ھىندىستاندا خەلقىرۇەر، ئادالەتلىك، مېھماندوست بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇ ھەر ياقتىن كېلىدىغان مېھمانلارنى نەزىردە تۇتۇپ، ئالىي بىر مېھمانخانا ياسىتىپتۇ. كەلگەن مېھمانلارنى ئاشۇ يەرگە باشلاپ مېھمان قىلىپ، باشقا جايلارنىڭ ئابۇ ھاۋا-سىنى، ئاجايىپ - غارايىپ يېڭىلىقلىرىنى سورايدىكەن، يېڭى ھۇنەر - سەنئەت بولسا ئىجتىھات بىلەن ئۆگىنىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ يەرگە بىر دانىشمەن مېھمان بولۇپ كەپتۇ. پادىشاھ ئۇنى مېھمانخانىغا چۈشۈرۈپتۇ، ھەر خىل لەززەتلىك غىزا قىلدۇرۇپ كۈتۈپتۇ. ئادەت بو-يىچە كۆرۈپ ئۆتكەن ئۆزگە شەھەر - ۋىلايەتلەردىكى يېڭىلىقلارنى سوراپتۇ. مېھمان كۆپ نەرسىلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— ئەي دانىشمەن، سەن ھەر خىل ھېكايەتنى قىلىسەن، مەن ئۇلارنىڭ ھەممە-سىنى بىلىمەن، ئەمما ئۆلۈككە جان كىرگۈزەلمەيمەن، ئۆلۈككە جان كىرگۈزۈشنى ئاللاتائالا ئادەمنىڭ قولىغا بەرمەپتۇ، — دەپتۇ پادىشاھ.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان مېھمان كىشى تەبەسسۇم قىپتۇ.

— كۈلۈشۈڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

مېھمان دەرھال بىر چۈننى تۇتۇۋېلىپ ئۆلتۈرۈپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ جېنىنى چە-ۋىنگە بېرىپتۇ، ئۆزى شۇ ھامان ئۆلۈپتۇ. ئۆلۈك چۈن بولسا شۇ ھامانلا تىرىلىپ ئۇچۇپ، ئۆينىڭ ئىچىنى نەچچە ئايلىنىپ كېلىپ مېھمانغا قونۇپتۇ. مېھمان چۈنغا بەرگەن جېنىنى قايتۇرۇۋاپتۇ ۋە شۇئانلا تىرىلىپ ئورنىدىن قوپۇپ كۈلۈپ ئولتۇرۇپ-تۇ، چۈن ئۆلۈپتۇ. پادىشاھ بۇ كارامەتنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ.

— ئەي ئەزىز مېھمان، — دەپتۇ پادىشاھ ئىلتىجا قىلىپ، — بۇ كارامەت ھۇ-نەر ئىكەن، ماڭا ئۆگىتىپ قويغىن. ماڭا يادىكار بولۇپ قالسۇن.

مېھمان ھۇنىرىنى پادىشاھقا ئۆگىتىپ قويۇپتۇ ۋە بىر نەچچە كۈندىن كېيىن بۇ شەھەردىن كەتمەكچى بوپتۇ. پادىشاھ كۆپ سوۋغا - ئىنئام بىلەن ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

ئاي - يىللار ئۆتۈپتۇ. پادىشاھ مەن بۇ نادىر ھۇنەرنى بىلىمەن. مۇبادا ماڭا ئە-جەل كېلىپ ئۆلۈپ كېتىپ قالسام، بۇ ھۇنەر زايا بولىدۇ. قانداق قىلىشىم كېرەك؟

دەپ ئويلاپتۇ. پادىشاھنىڭ ناھايىتى كۆڭلى يېقىن داستۇر ئاتلىق بىر ۋەزىرى بار ئىكەن. بىر كۈنى ئۇنى خىلۋەتكە چاقىرىپتۇ ـ دە:

ـــ ئەي داستۇر، ـــ دەپتۇ پادىشاھ سىرىنى ئايان قىلىپ، ـــ مەن بىر ئاجايىپ ھۈنەر بىلىمەن، ساڭا ئۆگىتىپ قويايي.

ـــ ئالىيلىرىغا تۈمەنمىڭ رەھمەت! ـــ دەپتۇ ۋەزىر خۇرسەن بولۇپ. پادىشاھ «روھ يۆتكەش» ھۈنىرىنى ئۆگىتىپتۇ.

ئەلقىسسە: بىر كۈنى پادىشاھ داستۇر بىلەن شىكارغا چىقىپتۇ. ئۇلارغا بىر كېيىك ئۇچراپتۇ. ئۇلار كېيىكنى بىللە قوغلاپتۇ، كېيىكنى ئۆلتۈرۈپتۇ. ۋەزىرنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپتۇ.

ـــ ئەي پادىشاھى ئالەم، ـــ دەپتۇ ۋەزىر مەككارلىق بىلەن، ـــ جانابلىرى ماڭا روھنى ئالماشتۇرۇشنى ئىجتىھات بىلەن ئۆگەتتىلە، لېكىن چۈشەنچەم دېگەندەك بولمىدى. ھەزرەتلىرىگە مالال كەلمىسە، بۇ كېيىككە روھلىرىنى ئۆتكۈزۈپ باقسىلا، بۇ مەن ئۇچۇن بىر دەرس بولۇپ قالغاي.

ـــ ماقۇل، كۆرۈپ تۇر، ـــ دەپتۇ پادىشاھ ماختىنىپ، ـــ كۆڭلۈڭدە گۇمان قالمىسۇن.

پادىشاھ ئۆز روھىنى كېيىككە ئۆتكۈزۈپتۇ. ۋەزىر ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ، دەرھال ئۆز روھىنى پادىشاھنىڭ بەدىنىگە كىرگۈزۈۋاپتۇ. پادىشاھ كېيىك بولۇپ بايا ۋانغا چېپىپ كېتىپتۇ. ۋەزىر پادىشاھ بولۇپ، ئوردىغا يېنىپ كەپتۇ، پادىشاھنىڭ خوتۇنلىرى بىلەن خالىغانچە ئەيش ـ ئىشرەت قىپتۇ.

پادىشاھنىڭ بىر خوتۇنى بار ئىكەن، ھەممە خوتۇنلىرىدىن ساھىبجامال، ئاقىل ۋە دانا ئىكەن. پادىشاھ ئۇنى ھەممە خوتۇنلىرىدىن ياخشى كۆرىدىكەن.

«پادىشاھ» بۇ خوتۇننىڭ قېشىغا كىرىپتۇ ۋە ئۇ نازىنىنغا قول ئۇزىتىپتۇ. ئاقىل خوتۇن بۇ كىشىنىڭ خۇي ـ پەيلىنىڭ پادىشاھنىڭ خۇي ـ پەيلىدىن ئۆزگىچىلىكىنى پەملەپ، ئۆزىنى قاچۇرۇپتۇ، بىر قولىغا زەھەر، بىر قولىغا خەنجەر ئاپتۇ.

ـــ ئەي پادىشاھ، ـــ دەپتۇ ئۇ، ـــ ماڭا قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت بەرگىن. دەخلى قىلمىغىن. سېنىڭ خۇلق ـ مىجەزىڭ پادىشاھقا ئوخشىمايدۇ. يا خەنجەر بىلەن سېنى ئۆلتۈرىمەن، يا زەھەر بىلەن ئۆزۈمنى ئۆلتۈرىمەن، ـــ دەپتۇ پادىشاھنىڭ ئايالى. «پادىشاھ» ئىلاجسىز سەۋر قىپتۇ.

ئەلقىسسە: ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى كېيىكتىن ئاڭلاڭ:

پادىشاھ كېيىك بولۇپ بايا‌ۋاندا يۈرۈپتۇ، بىسيار نادامەت قىپتۇ، ئەمما پايدا بەرمەپتۇ. ئاخىر بىر يېشىللىققا چىقىپتۇ، قارىسا، بىر ئۆلۈك تۈتى ياتقۇدەك. ھوشۇمـ

نىڭ بارىدا روھىنى تۇتىنىڭ بەدىنىگە ئالاي، دەپ ئويلاپتۇ. تۇتىنىڭ روھسىز جەسىتىگە ئۆز روھىنى ئۆتكۈزۈپتۇ. تۇتى تىرىلىپ ئۇچۇپ ئاسمانغا پەرۋاز قىپتۇ، ئۇچۇپ بىر گۈرۇھ تۇتىلار قېشىغا بېرىپتۇ. تۇتىلارنىڭ ئارىسىدا بىردەم ئولتۇرۇپتۇ. بۇ تۇتىلار يېڭى كەلگەن تۇتىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى بىلىپ ئۆزلىرىگە سەردار قىلىۋاپتۇ. پادىشاھ تۇتى باشقا تۇتىلارغا ھەر خىل تەدبىر - چارىلەرنى ئۆگىتىپتۇ.

بىر كۈنى تۇتىلار بىر دەرەخنىڭ شاخلىرىدا ئولتۇرغانكەن، بىر سەييياد كېلىپ تور قۇرۇپتۇ. تۇتىلار تورغا چۈشۈپ قاپتۇ. ھەرقايسىسى قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپ ئالدىرىشىپتۇ.

— ئەي تۇتىلار، — دەپتۇ پادىشاھ تۇتى، — مۇنداق قىلىش بىلەن تۇتقۇنلۇقتىن قۇتۇلغىلى بولمايدۇ، ئەقىل - پاراسەت بىلەن تەدبىر قىلىش لازىم.

— سەن بىزنىڭ سەردارىمىز، بىزگە بىر تەدبىر ئۆگەتكىن، — دەپتۇ باشقا تۇتىلار.

— ئاۋۇال ھەممىڭلار ئۆلۈك بولۇپ يېتىڭلار، — دەپتۇ پادىشاھ تۇتى، — ئاندىن كېيىنكى ئىشنى ماڭا قويۇۋېتىڭلار.

تۇتىلار شۇنداق قىپتۇ. سەييياد كېلىپ قارىسا، تۇتىلارنىڭ ھەممىسى ئۆلۈپ قالغان، ئۇ ئۇمىدسىزلىنىپ دەرھال تۇتىلارنى توردىن ئېلىپ تاشلىۋېتىپتۇ. تۇتىلار ئۇچۇپ كېتىپتۇ. ئەمما، پادىشاھ تۇتى ئۇچماپتۇ. سەييياد خۇشال بولۇپ تۇتۇۋاپتۇ.

— ئەي سەييياد، — دەپتۇ پادىشاھ تۇتى، — تۇتىلارنىڭ ئۇچۇپ كېتىشىدىن مالال بولمىغىن. مەن ھەممىسىدىن ئاقىل، ئوبدان تۇتى. ھەممە ئىشلاردىن سېنى خەۋەرلەندۈرۈپ تۇرىمەن. مېنى شەھەرگە ئېلىپ بارغىن، ئالغۇچىلار بولسا، باھايىمنى مىڭ دىنار دېگىن، ئۇنىڭدىن كەمگە بەرمىگىن.

سەييياد بۇ تۇتىنىڭ سۆزىگە ھەيران قاپتۇ ۋە خۇشال بولۇپ شەھەرگە ئېلىپ كەپتۇ. بىر يەردە قويغانكەن، تۇتى ئۆتكەن - كەچكەنلەردىن ھېكايە سۆزلەشكە باشلاپتۇ. كىشىلەر ھەيران بولۇپ يىغىلىپتۇ ۋە سەييادتىن تۇتىنىڭ باھاسىنى سوراپتۇ. سەييياد «مىڭ دىنار» دەپتۇ. شۇ ئەسنادا ھېلىقى ۋەزىردىن مۆھلەت تىلەپ سەيلىگە چىققان مەلىكە يېتىپ كەپتۇ. يىغىلغانلارنى كۆرۈپ، يىغىلىشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. خالايىقلار ئىچىدىن بىرى سۆزلەۋاتقان تۇتىنى كۆرسىتىپ، ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپتۇ.

— باھاسى قانچە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ مەلىكە.

— مىڭ دىنار.

مەلىكە مىڭ دىنار بېرىپ تۇتىنى سېتىۋاپتۇ ۋە ئاپىرىپ قېشىدا قويۇپتۇ. تۇتى

ھەر تەرەپتىن ھېكايە ـ داستان سۆزلەيدىكەن.

بەس، بىر كۈنى مەلىكە خىلۋەتتە ئولتۇرغانىكەن، تۈتى سوراپتۇ:

ـــ ئەي مەلىكە، مېنى تونۇمسەن؟

ـــ تونۇيمەن، ـــ دەپتۇ مەلىكە، ـــ سەن بىر شاتۈتى.

ـــ قېنى تونۇغىنىڭ؟ ـــ دەپ يىغلاپتۇ تۈتى، ـــ بىلگىنكى، مەن بۈرۈنقى پادىشاھىمەن، سېنىڭ ئېرىڭمەن.

مەلىكە بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۈن سېلىپ يىغلاپتۇ.

ـــ ئەي پادىشاھ، بۇ قانداق ئەھۋال؟ ـــ دەپ سوراپتۇ مەلىكە.

تۈتى ئۆتكەن ئەھۋالنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپتۇ. مەلىكە ھەيران قاپتۇ.

ـــ ئەي پادىشاھ، ئەمدى قانداق قىلىسەن؟ ـــ دەپتۇ مەلىكە.

ـــ ئۇ ۋەزىر تولىمۇ ھىيلىگەر، ـــ دەپتۇ تۈتى، ـــ سەنمۇ ماھىرلىق بىلەن مۇئامىلە قىلغىن، مۇلايىم تەزىم قىلىپ، ئۆزۈڭنى مايىل قىلىپ كۆرسەتكىن. «سەن روھ كۆچۈرۈش ھۈنىرىڭنى بىر كۆرسىتىپ باققىن» دېگىن. قالغان ئىشنى ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلىمەن.

ئەلقىسسە: شۇ كۈنى «پادىشاھ» مەلىكە قېشىغا كىرىپتۇ. مەلىكە خۇش تەبەسسۇم بىلەن ئالدىغا بېرىپ قارشى ئاپتۇ ۋە ھۆرمەت، ئېھتىرام بىلدۈرۈپتۇ. بىردەم ئۇياق ـ بۇياقنىڭ سۆزلىرىنى قىلىپ «پادىشاھ» نىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپتۇ.

ـــ ئەي شاھ، ـــ دەپتۇ مەلىكە، ـــ سېنىڭ بىر كارامەت ھۈنىرىڭ بار ئىدى، ئەگەر شۇ ھۈنەرنى ماڭا كۆرسەتسەڭ ئەركىمنى ساڭا تاپشۇرىمەن، نېمە دېسەڭ ماقۇل دەيمەن. ئەگەر ئۇ ھۈنەرنى ئايان قىلالمىساڭ ماڭا يېقىن كەلمە.

ـــ سەن قانداقتۇر گۈماندا بولۇۋاتىسەن جېنىم، ـــ دەپتۇ ۋەزىر پوچىلىق قىلىپ، ـــ سەن دېگەن ھۈنەر «روھ كۆچۈرۈش» ھۈنىرى، ئۇنى ساڭا ئەلۋەتتە كۆرسىتىپ بېرىمەن. بىر توخۇ پەيدا قىلغىن.

مەلىكە خىزمەتچىلەرگە بۇيرۇغانىكەن، توخۇ ئېلىپ كەپتۇ. توخۇنى ئۆلتۈرۈپتۇ. ۋەزىر توخۇنىڭ بەدىنىگە ئۆز روھىنى ئۆتكۈزۈپتۇ. ھوشيار تۇرغان شاتۈتى ئۆز روھىنى ئەسلىدىكى ئۆز تېنىگە ئۆتكۈزۈپتۇ ـ دە، توخۇنى ئۆلتۈرۈپ، كۆيدۈرۈپ كۈلىنى كۆككە سورۇۋېتىپتۇ.

پادىشاھ ئۆز ھۈنىرىنى قارا نىيەت ۋەزىرگە ئۆگەتكىنىگە پۇشايمان قىلىپ، ئاچچىق ساۋاق ئاپتۇ. مەلىكىنىڭ ۋاپادارلىقىنى بىلىپ، باشقا خوتۇنلىرىنى تالاق قىلىپ، پادىشاھلىق تەختىدە قارار تېپىپتۇ.

يېشىل كىيىملىك مەلىكە ھېكايىنى شۇ يەردە تاماملاپتۇ. شاھ بەھرام پاراغەت

ئۇيقۇسىغا غەرق بوپتۇ.

سەيشەنبە كۈنى شاھ بەھرام مەنزىرۇ بىنەپشىگە راۋان بوپتۇ. بۇ خەۋىرنى ئاڭلىغان رۇم پادىشاھىنىڭ قىزى سەرۇ ئازاد پادىشاھنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. بەھرام بۇ گۈزەل مەلىكىگە تويماي - تويماي قاراپتۇ. ئۇلار مەجلىس قۇرۇپ شارابخورلۇق قىلىشىپتۇ. ئالتۇن پىيالىلەرگە لىپمۇلىق مەي تولدۇرۇلۇپ ناز - كەرەشمىلەر بىلەن سۇنۇلۇپتۇ. سۇبھىدىن تا شامغىچە سەرۇ ئازاد بىلەن بەھرام مەي تۇتۇشۇپتۇ. بەھرام مەي كەيپى بىلەن مەستخۇش بولۇپ، مەلىكىدىن ھېكايە ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ.

سەرۇ ئازاد ھېكايە باشلاپتۇ:

رۇم شەھىرىدە بىر سودىگەر بولۇپ، مال - دۇنياسىنىڭ ھەددى - ھېسابى يوق ئىكەن. بۇ سودىگەرنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، ئۇ ھوشيار، زېرەك، دانا ئىكەن، ھەرقاچان بۇ ئالەمدىكى ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلارنى كۆرۈشكە ھەۋەس قىلىدىكەن، زامانىنىڭ يېڭى نەرسىلىرىنى مۇلاھىزە قىلىپ تۇرىدىكەن.

بۇ سودىگەر بىر مېھمانخانا بىنا قىپتۇ. بۇ مېھمانخانىنىڭ تاملىرىغا ئالتۇن - كۈمۈش يالىتىپ، رەڭمۇرەڭ زىننەت بېرىپتۇ. ئۇ ھەرقايسى شەھەردىن مۇساپىرلار كەلسە، مېھمانخانىسىغا تەكلىپ قىلىپ ئوبدان كۈتىدىكەن ۋە زامانىنىڭ يېڭىلىقلىرىنى، ئاجايىپ - غارايىپلىرىنى سورايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر مۇساپىر كەپتۇ. بۇ مېھمان جاھانىنىڭ ئىسسىق - سوغۇق قىنى كۆپ كۆرگەن كىشى ئىكەن. سودىگەر مەزكۇر مېھمانىنى ئوبدان مېھمان قىپتۇ، ئۇنىڭغا تۇرلۈك سوئاللارنى بېرىپتۇ.

— مەن ئۆزلىرىگە ئاجايىپ بىر ھېكايە سۆزلەپ بېرەي، — دەپتۇ مۇساپىر، — بىر شەھەر بار، خەلقى ئىنتايىن گۈزەل، ئەمما ئۇ خەلقنىڭ نىسبى سۆزلەيدۇ، نىسبى سۆزلىمەيدۇ. بۇلارنىڭ خامۇشلۇقىنىڭ سەۋەبىنى سۆزلەيدىغانلاردىن سورىسام، ئۇلار ماڭا: «بۇ يەردە ھۆكۈمالار ئىلمىي تىلسىم بىلەن بىنا قىلغان بىر سەراپ بار. كىمدىكىم ئۇ سەراپقا كىرسە بىر يىلدا چىقىدۇ، ئەمما ئۇلار خامۇش بولۇپ چىقىدۇ، كېچە - كۈندۈز بىھوش يۈرىدۇ...» دېيىشتى.

ئەلقىسسە: سودىگەرنىڭ ئوغلى بۇ ھېكايىنى ئاڭلاپتۇ - دە، شۇ سەراپنى كۆرۈشنى ھەۋەس قىپتۇ. ئاتا - ئانىسى ھەرقانچە توسۇپ نەسىھەت قىلسىمۇ ئۇنىماپتۇ. ئاخىر نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش ۋە خىزمەتچىلەرنى ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ، ھېلىقى مۇساپىرنىمۇ ھەمراھ قىلىۋاپتۇ. ئۇلار شەھەرمۇشەھەر يۈرۈپ، بىر يىلدا ھېلىقى شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. سودىگەرنىڭ ئوغلى سەراپقا كىرمەكچى بولۇپ، ھەمراھلىرىغا:

ــ مېنى بىر يىل ساقلاڭلار، تىرىك چىقسام خوپ، ئەگەر تىرىك چىقمىسام بۇ مال، خىزمەتچىلىرىمنى سالامەت ئېلىپ كېتىڭلار، ــ دەپتۇ ۋە ھەمراھلىرى بىلەن خوشلىشىپ سەپاپقا كىرىپ كېتىپتۇ.

ئەلقىسسە: سودىگەرنىڭ ئوغلى سەپاپقا كىرىپ بىر نەچچە قەدەم ماڭغانىكەن، بىر گۈمبەز كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ئىچىدە ھېسابسىز ھۇجرا بار ئىكەن، بۇ ھۇجرىلارنىڭ ھەممىسى قاراڭغۇ ئىكەن. بۇنى كۆرگەن يىگىت ھەيران بوپتۇ ۋە قورقۇپتۇ، بەدىنىنى تىترەك بېسىپتۇ، كىرگىنىگە يۇز مىڭ پۇشايمان قىپتۇ، ئەمما ھېچ پايدىسى بولماپتۇ. ئاندىن بىر ئىشىك كۆرۈنۈپتۇ. ئۇنىڭدىن كىرسە، يەنە يۇز مىڭ ئىشىك تۇرغۇدەك. ئۇ بىر ھەپتە ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇق بىلەن ئۆزىنى خۇداغا تاپشۇرۇپ ناله ـ زارلىق ئىچىدە يىغلاپ يۈرۈپتۇ. ئاقىۋەت يەنە بىر ئىشىك كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ ئىشىكتىن كىرسە، بىر چىراغ نامايان بوپتۇ. بۇ باغدىكى دەرەخلەرنىڭ شاخ-لىرى ئاسمانغا بوي سوزغان بولۇپ، شاخ ـ شاختا ھەر خىل شېرىن مېۋىلەر پىشىپ كەتكەن، تەرەپ ـ تەرەپتە ھەر خىل گۈللەر ئېچىلغان، ئېرىقلىردا سۈلار شىرىلداپ ئېقىپ تۇرغانىكەن.

بىر كىچىسى بۇ يىگىت ھەر خىل مېۋىلەردىن يەپتۇ ۋە ھەر تەرەپنى سەيلە ـ تاماشا قىپتۇ. بىر نەچچە چاقىرىم يول يۈرۈپتۇ. بىر ساراي كۆرۈنۈپتۇ. ئۇنىڭدا مىڭ ھۇجرا، ھەر ھۇجرىنىڭ ئالدىدا بىردىن شاھانە سۇپا بار ئىكەن. يىگىت بۇ يەرلەرنى-مۇ ئايلىنىپ تاماشا قىپتۇ. كۈن ئولتۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشۈپتۇ. يىگىت پەرىشان بو-لۇپ، سارايىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئولتۇرۇپتۇ. چارباغ تەرەپتىن بىر قۇياش مەسەللىك رەنا ئىككى يۇز ساھىبجامال قىز بىلەن پەيدا بوپتۇ ۋە سارايغا كىرىپ كەپتۇ. ئۇ رە-نا ئالتۇن تەختتە، قىزلار تەخت ئەتراپىدا سەپ تۈزۈپ ئولتۇرۇپتۇ. رەنا بىر قىزغا قاراپ:

ــ بۇ يەردە بىر غېرىب ئادەم يېتىپتۇ، ئېلىپ كەلگىن، ــ دەپتۇ.

ھېلىقى قىز يىگىتنىڭ قېشىغا كېلىپ، مەلىكىنىڭ چاقىرىۋاتقانلىقىنى ئېيى-تىپتۇ.

مەلىكە مۇساپىرغا ئابۇ تائام بېرىشنى، ئۇنىڭمۇ ئولتۇرۇشقا قاتنىشىشنى بۇيى-رۇپتۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان يىگىتنىڭ ۋۇجۇدىغا ھاياجان يامراپتۇ. ئۇ دەرھال مەلى-كىنىڭ ئالدىغا بېرىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپتۇ.

ــ ئەي يىگىت، ــ دەپتۇ مەلىكە، ــ غېرىب ـ مۇساپىر ئوخشايسەن، كەل تەختتە ئولتۇرغىن.

مەلىكە يىگىتنىڭ قولىدىن تۇتۇپ تەختكە ئېلىپ چىقىپ، يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ-

تۇ. ئۇلار بىر نەچچە پىيالە مەينى بىللە ئىچىپتۇ. يىگىت مەست بوپتۇ، مەلىكىگە كۆڭلى چۈشۈپ قول سوزۇپتۇ.

ــ ئەي يىگىت، ــ دەپتۇ مەلىكە خىجىل بولۇپ، ــ كېنىزەكلەر مېنىڭ ھەمراھلىرىم، ئۇلار ئالدىدا نومۇس قىلمەن. بۇلارنىڭ قايسىسىنى خالىساڭ تاللاپ ئىشرەت قىل. ھازىر ماڭا قول ئۇزاتما، پۇرسىتىنى كەلتۈرۈپ مېنىڭ بىلەنمۇ ئىشرەت قىلىسەن.

مەلىكە بىر قىزغا ئىشارەت قىپتۇ. ئۇ قىز چاقچاقلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، لەۋلىرىدە تەبەسسۇم غۇنچىسىنى ئېچىلدۇرۇپ، يىگىتنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىپتۇ ۋە قولىدىن تۇتۇپ بىر پىنھان ھۇجرىغا باشلاپ كىرىپتۇ. ئۇلار ئىشرەت قىلىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇيقۇدىن بىدار بولۇپ قارىسا كۈن چىقىپتۇ، ئەمما نازىنىن ـ رەنالارنىڭ ھېچقايسىسى كۆرۈنمەپتۇ. ھەر تەرەپكە قاراپتۇ، نە قىز، نە ئىز يوق، يىگىت ھەيران بوپتۇ.

يەنە كۈن ئولتۇرۇپ قاراڭغۇلۇق قانات يېيىپتۇ. رەنالار يەنە پەيدا بوپتۇ. شۇ تەرىقىدە بىر ھەپتە ئۆتۈپتۇ. يىگىت سەككىزىنچى كۈنى مەلىكە بىلەن ئىشرەت قىپتۇ.

ــ ئەي يىگىت، مېنىڭ بەدىنىمنى كۆرمىگىن، ــ دەپتۇ مەلىكە. يىگىت ئۇخلاپ ئويغىنىپ، مەلىكىنىڭ بەدىنىگە قاراپ سالغانىكەن، مەلىكە بىر كاچات ساپتۇ. يىگىت بىھوش بوپتۇ. يەنە ھوشىغا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا بىر بايقۇشنىڭ ۋەھىمىسىدىن قورقۇپ جېنى چىققىلى ئاز قاپتۇ، پەرياد، پىغانلار قىپتۇ، ھېچ چارە تاپالماپتۇ. ئاخىر بېشى قايغان تەرەپكە قاراپ راۋان بوپتۇ.

ئەلقىسسە: يىگىت چۆلمۇ چۆل، بايقۇشنىمۇ بايقۇشلار ئاچ ھەم ئۇسسۇز يۇرۇپتۇ. ئاقىۋەت بىر كەنتكە چىقىپتۇ ۋە بىر مومايىنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. ئۇ مومايى يىگىتتىن ھال ـ ئەھۋال سوراپ تائام بېرىپتۇ. يىگىت كۆرگەنلىرىنى ۋە بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ــ ئەي يىگىت، ــ دەپتۇ مومايى، ــ ماڭا بىرقانچە كۈن خىزمەت قىلغىن. بىر ساھىبجامال قىزىم بار، ساڭا بېرەي.

مومايى قىزىنى كۆرسىتىپتۇ. يىگىت بىر قاراشتىلا قىزغا شەيدا بوپتۇ. ئاخىر مومايى قىزىنى بېرىپتۇ ـ يۇ، ئەمما بۆلەك ئۆي بەرمەپتۇ. ئۇ يىگىت ھەرقاچان ۋەسال تەقەززاسىدا ئۆتۈپتۇ.

ــ ئەي يىگىت، ــ دەپتۇ قىز مەسلىھەت كۆرسىتىپ، ــ مېنى پىنھان بىر يەرگە ئېلىپ بار، شۇ يەردە ئۆز ئارزۇيىمىزچە ئەيش ـ ئىشرەت قىلايلى!

يىگىت شۇ نىيەتتە مومايغا:

ـــ ئەي ئانا، قىزىڭغا رۇخسەت قىلغىن. ئىككىمىز بۇ ئەتراپتا سەيلە ـ تاماشا قىلىپ كەلسەك، ـــ دەپتۇ.

مومای قىزىغا چىدىمای يىغلاپتۇ، ئاخىر ئائىلاج رۇخسەت قىپتۇ. قىز خۇشال بوپتۇ ۋە يىگىتكە بۇيرۇپتۇ:

ـــ ئېشەكنى توقۇپ، ئوزۇقلارنى يۈكلىگىن. ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىنى ھەرگىز تۇتۇۋالمىغىن.

يىگىت ئېشەكنى ئېلىپ كېلىپ توقۇم ساپتۇ. قۇشقىنىنى سالغاندا ئېھتىياتسىزلىقتىن قۇيرۇقىنى تۇتۇپ ساپتۇ. ئېشەك بىرنى تېپىپتۇ، يىگىتنىڭ كۆزىگە بارچە ئالەم قاراڭغۇلاشقاندەك بولۇپ، بوران چىقىشقا باشلاپتۇ. يىگىت بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ. بىر چاغدا ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچقان يىگىت ئۆزىنى بىر تاغ ئۈستىدە كۆرۈپتۇ، قارىسا مومای، قىز، ئېشەكنىڭ ھېچ بىرى يوقمىش.

ئەلقىسسە: تاغ ئۈستىدە ھاۋا ناھايىتى ئىسسىق ئىكەن. يىگىت ناله ـ زار قىلىپ، ئۆلۈمدىن باشقىغا چارە تاپالماپتۇ. بىر ياققا قارىسا بىر يېشىل بوستان كۆرۈنۈپتۇ، ئۇ يەرگە بارسا بىر بۇۋاي ئولتۇرغۇدەك.

ـــ ئەي سەرگەردان يىگىت، قەيەردىن كەلدىڭ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ بۇۋاي، ـــ بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

يىگىت بېشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇۋاي ھېلىقى مومای ئۇچرىغان يەرلەر ماكانى ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ شۇلارغا تەۋە مەخلۇقلار ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

ـــ ھاياتلىقتىن نېسىۋەڭ بار ئىكەن، ـــ دەپتۇ بۇۋاي، ـــ خۇدا ساڭا رەھىم قىپتۇ، شۇڭا سالامەت قاپسەن. جان تېنىڭدە بولسىلا گىياھ ۋە مېۋىگە قانائەت قىلالىساڭ، ئاخىر سەنمۇ مېنىڭدەك قېرىيسەن. ئەگەر ھەر ياقلارغا بېرىشنى ھەۋەس قىلساڭ، ئادەمخور قۇشلار سېنى پارە ـ پارە قىلىدۇ.

يىگىت بۇۋاينىڭ قېشىدا بىر نەچچە مەزگىل تۇرۇپتۇ. بىر كۈنى يىراقلارغا بېرىپ تاماشا قىپتۇ. بىر چاغدا بىر ئادەمخور قۇش كېلىپ ئۇنىڭغا چاڭگال ساپتۇ ـ دە، ئۇنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا پەرۋاز قىپتۇ. تاغلاردىن ئېشىپ بىر غارنىڭ ئاغزىغا كېلىپ قونۇپتۇ. يەنە بىر قۇش بۇلارنى كۆرۈپ قېلىپ يېتىپ كەپتۇ ۋە ئىككى قۇش يىگىتنى تالىشىپ سوقۇشۇپ كېتىپتۇ. يىگىت پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ئۆزىنى غارنىڭ ئىچىگە ئاپتۇ. ئىچكىرىلەپ بىر ھەپتە قېچىپتۇ، ئاخىر بىر زىرائەتلىك ۋە مېۋىزارلىققا چىقىپتۇ.

ئەلقىسسە: يىگىت بىر كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە يېتىپتۇ. قارىسا، شەھەر

دەرۋازىسى ئالدىدا كىشىلەر سەپ - سەپ بولۇپ يولغا تەقەززالىق بىلەن قاراپ تۇرۇپتۇ. يىگىت يېتىپ بارغان ھامان ئۇلار ئىززەت - ئىكرام بىلدۈرۈپ، شاھانە كىيىم - كېچەك، بېشىغا سەلتەنەت تاجىنى كىيدۈرۈپ، دۇلدۇلغا مىندۈرۈپ، ۋەزىر - ئۆمرالارنىڭ ھەمراھلىقىدا بىر خىلۋەت خانىغا باشلاپ كەپتۇ. ھەممىسى يىگىتكە ئېگىلىپ، قول باغلاپ، تەزىم قىلىپ تۇرۇپتۇ. يىگىت ھەيران بوپتۇ.

— ئەي يىگىت، — دەپ چۈشەندۈرۈپتۇ ئۇلاردىن بىرى، — بۇ شاھەرنىڭ رەسمىي قائىدىسىدە، پادىشاھ ئۆلگەندە ھەممەيلەن شاھەر دەرۋازىسى ئالدىغا چىقىپ يولغا قارايدۇ. يىراقتىن قانداق كىشى يېتىپ كەلسە، ئۇنى ئۆزلىرىگە شەرتسىزلا مۇناسىپ پادىشاھ ھېسابلايدۇ. پادىشاھىمىز ئۇ ئالەمگە كەتكەنلىكتىن، يولغا كۆز تىكىپ تۇرغانىدۇق. ھەق دەرگاھىدا پادىشاھلىق ساقلا نېسىپ بولغانىكەن. بۇگۈندىن باشلاپ بىزنىڭ پادىشاھىمىز سەن. ئۆزۈڭگە ھەرقاچان ئادالەتنى يار قىلىپ، پۇقرالارنىڭ ھال - دەردىگە يەتكەيسەن...

يىگىت خۇشال بوپتۇ. ھەممەيلەن ئۇنى مۇبارەكلەپتۇ. باشقىلار تارقاپ كېتىپتۇ. مەرھۇم پادىشاھنىڭ ھەرەمخانىسىدىن بىر ۋەكىل كېلىپ، تەزىم قىلىپ، ئەدەپ بىلەن تۇرۇپتۇ.

— نېمە ئادەم سەن؟ — دەپ سوراپتۇ يىگىت.

— مەن مەرھۇم پادىشاھنىڭ ساراي ۋەكىلى ئىدىم. ئۇ پادىشاھنىڭ يەنە بىر ھەرىمى بار. سىزنى ئۇ ھەرەمگە باشلاپ بارىمەن، — دەپتۇ ھېلىقى كىشى.

يىگىت بۇ كىشىگە ئەگىشىپ بىر قەلئەگە كەپتۇ. ئېسىل كىيىنىپ، قولىدا بىر جۈپ قىزىلگۈل تۇتقان بىر نازىنىن ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ ۋە قولىدىكى گۈلنى يىگىتكە تۇتۇپتۇ. يىگىتنى بىر خىلۋەت سارايغا باشلاپ كىرىپتۇ. ھاممامغا باشلاپ كىرىپ، مىشىك ۋە گۈلاپ بىلەن پاكىز يۇيۇپتۇ. ئاخىرىدا ئويۇن - تاماشىغا تۇتۇش قىپتۇ.

ئەتىسى ساراي ۋەكىلى كېلىپ، يىگىتنى يەنە بىر ھەرەمگە باشلاپ بېرىپتۇ. ئۇ ھەرەمدىنمۇ گۈل تۇتقان بىر قىز چىقىپ يىگىتنى كۈتۈۋاپتۇ. ھاممامغا باشلاپ كىرىپ، يۇيۇندۇرۇپ، ئالىي كىيىملەرنى كىيدۈرۈپتۇ. شاراب ئىچىپ مەستخۇش بولغاندىن كېيىن ئەيش - ئىشرەت قىلىشقا كىرىشىپتۇ. شۇ تەرىقىدە ئالتە كۈن ئۆتۈپتۇ. نۆۋەت يەتتىنچى ھەرەمگە كەلگەندە، ساراي ۋەكىلى:

— ئەي يىگىت، ئالتە ھەرەمگە كىرىپ ئىشرەت قىلدىڭ. يەتتىنچى ھەرەمدىن ھەزەر قىلغىن، ئىلگىرىكى پادىشاھلار بۇ ھەرەمگە كىرگەندە كۆك لىباس كىيەتتى، — دەپتۇ.

يىگىت بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىماپتۇ. سارايغا ــ نازىنىن قېشىغا كىرىپتۇ. بۇ يىگىتكىمۇ كۆڭ كىيىم كىيگۈزۈشۈپتۇ. شۇ زامان يىگىت ئۆزىنى سارايىنىڭ تېشىدا كۆرۈپتۇ.

يىگىت بىر يىلغىچە بەزى راھەت كۆرۈپ، بەزى مۇشەققەت تارتىپ، ئاتا ـ ئانـ سىنىڭ قېشىغا ساق ـ سالامەت يېتىپ كېلىپ، بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتلىرىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ.

ئەلقىسسە: سەرۋ ئازاد ئېپسانىلىرىنى تۈگىتىپ، بەھرام بىلەن تۆشەك ئارام گاـ ھىدا قارار تېپىپتۇ.

چارشەنبە كۈنى قۇياش زۇلمەت دېرىزىسىدىن باش چىقىرىپ ئالەم روشەن بوپتۇ. بەھرام مەنزىرۇ نارەنجگە راۋان بوپتۇ. كەيلان شاھنىڭ قىزى خۇرشىد چېھرە نارەنجى كىيىملىرىنى كىيىپ، مىڭ تۈرلۈك ناز ـ كەرەشمە بىلەن بەھرامنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋاپتۇ.

شاھ بەھرام كۆرۈپتۈكى، بۇ مەلىكە تولىمۇ گۈزەل ئىكەن. بوستان چاچلىرى يەلپۈنۈپ ھەر تەرەپكە چېچىلىپ تۇرىدىكەن، ھەرقانداق كىشىنى زىبالىق ئېپسۇنى بىلەن دىۋانە قىلىدىكەن. چىشلىرى ئۇنچىدەك، ئاغزى غۇنچىدەك بولۇپ، ئۇنىڭدىن چىققان شېرىن سۆزلەر دىللارغا ھۇزۇر بېغىشلاپ مەست قىلىدىكەن.

بۇ زىبانى كۆرۈپ بەھرامنىڭ ئەقلى بۇزۇلۇپتۇ. خاس خىزمەتچىلىرى كېلىپ، تەخت ئالدىدا سۆھبەت ھازىرلىقىنى قىپتۇ. ساقىيلار پىيالىلەرنى شاراب بىلەن تولـ دۇرۇپ ئۇزىتىشقا باشلاپتۇ. خۇش ئاۋاز سازەندە ـ ناخشىچىلار بۇلبۇلدەك ناۋا قىلـ شىپتۇ. بۇ مەجلىس كەيپىياتىنى باغى ئېرەمنىڭ ھۇر ـ پەرىلىرى كۆرسە ھەسەت قىلىپ ھەسرەت چىشلىرىدا بارماقلىرىنى چىشلىگەن بولاتتى. شاراب بىلەن كۆڭۈلـ لىرى ئېچىلىپ مەستخۇش بولغان مەجلىس ئەھلى ئۆز مەنزىللىرىگە قايتىپتۇ. بەھـ رام بىلەن خۇرشىد چېھرە پاراغەت تۆشكى ئۈستىدە دۆلەت تەكىيەسىگە يۆلىنىپتۇ.

ئەلقىسسە: خۇرشىد چېھرە مەجلەس ئارا ئىسىملىك كېنىزىكىنى چاقىرىپتۇ. بەھرام ئۇنىڭغا قىزىق بىر ھېكايە سۆزلەپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. مەجلەس ئارا ئۆزىنى تۇزەپ ئولتۇرۇپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:

بۇرۇنقى زاماندا شام شەھرىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. دۇنيا ـ دەپىنىلىرى بىھېساب بولۇپ، ھېچ نەرسىدىن ئېھتىياجى يوق ئىكەن. ئۇ خەير ـ ساخاۋەتتە ھاـ تەمدىن قالمايدىكەن. ئەمما، بىرمۇ پەرزەنتى يوق ئىكەن. پەرزەنت ئارزۇسىدا ئۆلـ مالارغا ئالتۇن ـ كۈمۈش، قوي، تۆگە ئىنئام قىلىپ، ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى ئاپتۇ. ئۆـ زىمۇ ياشلىرىنى باھار يامغۇرىدەك راۋان قىلىپ، خۇدايىتائالاغا مۇناجەت قىپتۇ. ئاللاـ

تائالا ئۇنىڭ تىلىكىنى ئىجابەت قىلىپ بىر ئوغۇل ئاتا قىپتۇ. بۇ ئوغۇلنىڭ چېھرىدىن دۆلەت ۋە شىجائەتنىڭ نۇرى كۆندەك نۇرلىنىپ تۇرىدىكەن. پادىشاھ ئوغلىغا روشەن راي دەپ ئات قويۇپتۇ.

ئوغۇل يەتتە ياشقا كىرگەندە مەكتەپكە بېرىپتۇ. تامام ئىلىمدىن بەھرە ئېلىپ ئەقىل كۆزى ئېچىلىپتۇ. ئوغۇل ئون تۆت ياشقا كىرىپتۇ. سىپارگەرچىلىكتىن تەلىم ئاپتۇ. چەۋەندازلىق، شەمشەرۋازلىق قاتارلىق ھۈنەرلەردە كامالەتكە يېتىپتۇ.

روشەن راي بىر كۈنى شىكاردىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، توقايلىققا تۇرغان بىر كىشىنى كۆرۈپتۇ. بېرىپ ئىزدەپتۇ، لېكىن تاپالماپتۇ. ئۇچ كۈنگىچە ئىزدەپتۇ. ھېلىقى ئادەم يىراقتىن كۆرۈنىدىكەن، يېقىن بارسا يوق بولۇپ كېتىدىكەن. روشەن راي ھەمراھلىرىغا بۇ كىشىنى قانداق قىلىپ بولسۇن تېپىپ كېلىشىنى بۇيرۇپتۇ. غۇلاملار ھەر ياقنى ئىزدەپ يۈرۈپ، ھېلىقى كىشىنى تېپىپ كەپتۇ. روشەن راي كۆرۈپتۇكى، ئۇ چېچى تىزىغا چۈشكەن گۈزەل يىگىت ئىكەن.

ــ ئەي پادىشاھ يىگىت، ــ دەپتۇ ھېلىقى مۇساپىر يىگىت، ــ شۇنچە ئامال قىلىپمۇ سىلەردىن ئۆزۈمنى قاچۇرالماي ئەسىر بولدۇم. كىشىلەردىن قېچىشمىنىڭ سەۋەبى بار.

ــ ئەي يىگىت، سەن سىرىڭنى ھەممىنى يارانقۇچى خۇدانىڭ ھەقىدە ماڭا ئېيتقىن، ــ دەپتۇ شاھزادە روشەن راي.

ــ ئەي روشەن راي، يەمەن دەريادا بىر تاغ بار، تاغنىڭ بېشىدا بىر كۆلچەك بار، كۆلچەكنىڭ لېۋىدە بىر تاش بار، ئۇ تاشقا خەت پۈتۈلگەن. ھەرقانداق مۇرادىڭ بولسا شۇ يەردە ھاسىل بولغۇسى...

ئۇ شۇنداق دەپتۇ ــ دە، مەجنۇندەك زار ــ زار يىغلاپ، باشلىرىغا توپا چېچىپ باياۋانغا يۈگۈرۈپ كېتىپتۇ. روشەن راي ھەيران بوپتۇ ۋە شۇ ھەيرانلىق ھەسرىتى بىلەن شىكاردىن قايتىپتۇ، گەپ ــ سۆزدىن، يېمەك ــ ئىچمەكتىن قاپتۇ.

خىزمەتكارلار شاھزادىدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى شاھقا مەلۇم قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ۋەزىرلىرىنى ئوغلىنىڭ ئالدىغا ئەھۋال بىلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. ۋەزىرلەر كېلىپ خامۇش ئولتۇرغان روشەن رايىنى كۆرۈشۈپتۇ.

ــ ئەي شاھزادە، نېمە ئۈچۈن مالالسىز؟ ــ دېيىشىپتۇ ۋەزىرلەر، ــ بۇ ھالىڭىزنى پادىشاھ ئاڭلاپ بىئارام بولدى، بىزنى «ئوغلۇمنىڭ سىرىنى ئېلىپ كېلىڭلار، قانداق مۇرادى بولسا ھەل قىلىپ بېرىمەن» دەپ ئەۋەتتى.

ــ كۆڭلۈمدە بىر ھەۋەس بار، ــ دەپتۇ شاھزادە، ــ شۇنىڭ سەۋەبىدىن مالال بولدۇم.

ئۇ شىكارغا چىققاندا يۇز بەرگەن ۋەقەنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. ۋەزىرلەر بۇ سەرگۈزەشتىنى پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ.

ئەھۋالدىن خەۋەرلەنگەن پادىشاھ دەرھال مەجلىس چاقىرىپ، روشەن رايغا كىشى ئەۋەتىپتۇ. روشەن راي كېلىپ بىر چەتتە خاموش ئولتۇرۇپتۇ.

— ئەي يۈرەك پارەم، — دەپتۇ پادىشاھ يىغلاپ، — نېمە بولدۇڭ؟ سەندىكى قانداق دەرد؟ ھەرقانداق ۋەقە بولغان بولسا خۇدانىڭ ھەققى - ھۆرمىتى ئۈچۈن ماڭا بايان قىلغىن، قولۇمدىن كەلسىلا بىر ئامال قىلغايمەن.

روشەن راي ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ سۆزگە ئېچىپتۇ:

— ئەي ئاتا، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن، دۆلىتىڭ زىيادە بولسۇن، قۇدرىتىڭ كامال تاپسۇن. يەمەن دەرياسىنىڭ بويىدا سەيلە قىلىشنى ھەۋەس قىلىپ قالدىم، ئۇ يەرگە بارماي كۆڭلۈم ئەمىن تاپمايدۇ. بۇ ھەقتە قىلىنغان ھەرقانداق نەسىھەت خۇددى قۇيۇننىڭ پۇتىنى باغلايمەن دېگەندەك، بىھۇدە ئاۋارىگەرچىلىك بولىدۇ، خالاس.

پادىشاھ نائىلاج رۇخسەت بېرىپتۇ. بىھېساب لەشكەر تەييارلاپ، ئوغلىنى يەتتە كۈنلۈك يەرگىچە ئۇزىتىپ بېرىپ، ئاللاتائالاغا تاپشۇرۇپ، ماتەمدار كىشىدەك يىغلاپ كەينىگە يېنىپتۇ.

روشەن راي كېچە - كۈندۈزلەپ يول يۈرۈپ ئاقىۋەت يەمەن دەرياسىنىڭ بويىغا يېتىپ كەپتۇ ۋە كېمە راسلاپ لەشكەرلىرى بىلەن بىللە دەريادا كىرىپتۇ. دەريادا بىر نەچچە كۈن يۈرۈپتۇ. ئالەمنى بىردىنلا قاراڭغۇلۇق بېسىپ، قاتتىق بوران چىقىپتۇ. كېمىلەر ئۇرۇلۇپ سانسىز لەشكەر ھالاك بولۇپ كېتىپتۇ. روشەن راي مۇدەببەر دېگەن بىر خىزمەتچىسى بىلەن ئامان قاپتۇ. روشەن راي بىر ئامال قىلىپ بىر تاختىغا ئولتۇرۇۋاپتۇ. بۇ ئىشقا قەدەم قويغىنىغا پۇشايمان قىپتۇ، توۋا قىلىپ يىغلاپ خۇداغا مۇناجەت قىپتۇ. تاختاينى شامال ئىتتىرىپ دەريا لېۋىگە چىقىرىپتۇ. ئۇ گاھى ھوشيار، گاھى بىھوش بولۇپ، دەريا لېۋىدە تۇرۇپتۇ. گاھى بايقۇانلارنى كېزىپتۇ. خەتمە ئوقۇپ غېرىبلار روھىغا بېغىشلاپتۇ. شۇ ھالەتتە ئارىدىن ئۈچ ئاي ئۆتكەندە بىر تاغ كۆرۈنۈپتۇ. روشەن راي نۇرغۇن مېھنەت ۋە مۇشەققەتلەر بىلەن ئۇ يەرگە بېرىپتۇ.

ئەلقىسسە: روشەن راي تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپتۇ. دېگەندەك ئۇ يەردە بىر كۆل-چەك، كۆلچەككىنىڭ لېۋىدە خەت پۈتۈلگەن بىر تاش بار ئىكەن. تاشقا «ھەر كىم بۇ كۆلچەككە چۈمۈپ چىقىپ راست سۆزلىسە سالامەت بولۇر، ئەگەر يالغان ئېيتسا قارنى يېرىلىپ ئۆلۈر، يالغان سۆزلەشكە، غەيۋەت قىلىشقا بولمايدۇ» دېگەن خەت پۈتۈلگەنىكەن.

مۇدەببەر يالغانچى ۋە غەيۋەتخور ئىكەن. ئۇلار يالغان ئېيتماسلىققا ئەھدە قىلىشىپتۇ.

روشەن راي كۆلچەككە چۈشۈپ چىقىپ قارىسا، كۆل بويىدا بىر بوۋاي ئولتۇرغۇدەك. روشەن راي سالام قىپتۇ. بوۋاي جاۋاب سالام بېرىپتۇ ۋە سوراپتۇ:

— ئەي يىگىت، بۇ باياۋاندا نېمە قىلىپ يۈرسەن؟ بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلدىڭ؟

روشەن راي سەرگۈزەشتىسىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— ئەي شاھزادە، — دەپتۇ بوۋاي، — بۇ سىردىن ۋاقىپ بولمىساڭ، بۇ يولغا قەدەم ئالمىساڭ ياخشى بولاتتى، ئەمدى پايدىسى يوق.

بوۋاي بىر مۇنچە نەسىھەتلەرنى قىپتۇ ۋە ئاخىرىدا مۇنداق دەپتۇ:

— ئۆز دىيارىڭغا بالادىن قۇتۇلۇپ بارارسەن. سەن بۇ يەردىن چىقىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن بىر توپ كىشىلەرگە قوشۇلسەن. خەير - خوش!

روشەن راي بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ يولغا راۋان بوپتۇ. دېگەندەك ئۈچ كۈندىن كېيىن بىرتوپ كىشىلەر ئۇچراپتۇ. ئۇلار شاھزادىنى كۆرۈپ ھەيران بوپتۇ، شاھزادىگە تويغۇدەك تاماق بېرىپتۇ. ئۇلار شاھزادىنى قاراقچىلارنىڭ خەۋەرچىسىمىكىن، دەپ گۇمانلىنىپتۇ. شاھزادىگە كىيىم - كېچەك بېرىپتۇ. شاھزادە نەچچە كۈندىن بېرى ئاچ - يالىڭاچ يۈرگەن ۋە ئۇخلىمىغانىكەن، شۇڭا يېتىپلا ئۇخلاپ قاپتۇ. ھېلىقى كىشىلەر شاھزادىنى ئويغاتماي بۇ يەردىن كۆچۈپ كېتىپتۇ.

سۇبھى سۈزۈلگەندە شاھزادە ئويغىنىپ قارىسا قېشىدا ھېچ ئادەم يوق، پەقەت ئازراق يېمەكلىك تۇرغۇدەك. روشەن راي ھەيران بولۇپ، پايانسىز باياۋاندا يەنە يولغا راۋان بوپتۇ. كەچ كىرىپتۇ. كېتىپ بارسا، بىر تەرەپتە ئوت كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ يولنى ئۆزگەرتىپ، ئوت كۆرۈنگەن ياققا قاراپ مېڭىپتۇ. ئوت بار يەرگە بارسا ئىككى زەڭگى ئولتۇرغۇدەك، شاھزادە ئۇلارغا سالام قىپتۇ.

— ئەي يىگىت، يالغۇز كەلدىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ زەڭگىلەر.

— ھەئە، يالغۇزمەن، — دەپتۇ روشەن راي.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، ئىككى زەڭگى روشەن راينى تالىشىپ ئۇرۇشۇپ قاپتۇ. ئۇلار ئۇرۇشا - ئۇرۇشا ئاخىر ئىككىلىسى ھالاك بوپتۇ. روشەن راي بۇ زەڭگىلەردىن قۇتۇلغىنىغا خۇرسەن بولۇپ، خۇداغا شۈكۈر قىلىپ، ئۇ يەردىن دەرھال قېچىپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭغا ئىككى چىشى دۈگە ئۇچراپتۇ. دۈگىلەرنىڭ سەت ھەم ھەيۋەتلىك قىياپىتىنى كۆرگەن شاھزادە قورقۇنچلۇقتا ھوشىدىن كېتىپتۇ. دۈگىلەرمۇ ئۇنى تالىشىپتۇ.

— بۇ مېنىڭ ئېرىم، — دەپتۇ بىرىنچىسى.
— ياق، بۇ مېنىڭ ئېرىم، — دەپتۇ ئىككىنچىسى.
دۇئىلەر پۈتۈشەلمەي ئۇرۇشۇپ قاپتۇ. ئۇرۇشا - ئۇرۇشا هالسىزلىنىپ ئىككىلىسى ئۆلۈپتۇ.
شاهزاده هوشىغا كېلىپ دۇئىلەرنىڭ ئۆلۈكىنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ، ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا ئىككى شىر پەيدا بولۇپ شاهزادىگه خىرىس قىپتۇ. شاهزاده ئۆزىنى چەتكه ئاپتۇ. شىرلار هېلىقى ئۆلۈكلەرنى يېگىلى تۇرۇپتۇ. شاهزاده ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ يولغا راۋان بوپتۇ.
ئەلقىسسه: شاهزاده يۇره - يۇره تاپانلىرى قاپىرىپ كېتىپتۇ. ئاخىر بىر ئورمانلىققا يېتىپتۇ. ئۇ يەرده غاردەك ئاغزىدىن ئوت پۇركۈپ بىر ئەجدىها تۇرغۇدەك. ئەجدىهانىڭ ئاغزىدىن چىققان ئوت پارچىسى ئورمانزارلىقنى پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ، ئاخىر ئەجدىها ئۆزىمۇ ئوتتا كۆيۈپ هالاك بوپتۇ. شاهزاده بۇ ئاپەتتىن قۇتۇلغىنىغا شۈكۈر ئېيتىپ، هارغىنىغا قارىماي كېچه - كۈندۈز سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپتۇ.
بىر كۈنى كېچىده شاهزادىگه خورازنىڭ چىللىغىنى ئاڭلىنىپتۇ. خۇشال بولغىنىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ خوراز ئاۋازى چىققان تەرەپكه مېڭىپتۇ. تاڭ ئېتىپتۇ. شاهزادىگه بىر شەهەر كۆرۈنۈپتۇ. شەهەرنىڭ سىپىللىرى ۋە دەرۋازىلىرى كۈمۈشتىن ئىكەن. شاهزاده نەزم ئوقۇپ شەهەرگه قەدەم قويۇپتۇ.
شاهزاده شەهەرگه كىرىپلا بىر قىزنى ئۇچرىتىپتۇ ۋە قىزنىڭ قېشىغا كېلىپ سالام بېرىپتۇ. قىز:
— هەرقانداق مۇساپىر بۇ يەرگه كەلسه غەمدىن قۇتۇلىدۇ، — دەپتۇ ۋە يىگىتنى باشلاپ مەلىكىنىڭ قېشىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ.
— هەرقانداق مۇساپىر بۇ شەهەرگه كەلسه، — دەپتۇ ئۇ قىز كېتىۋېتىپ، — مەن ئۇنى مەلىكىگه تونۇشتۇرۇپ قويىمەن.
قىز شاهزادىنى بىر سارايغا باشلاپ كىرىپتۇ، خۇش پۇراق سۇدا يۇيۇندۇرۇپ، ئۇستىگه شاهانه كىيىملەرنى، بېشىغا تاج كىيدۈرۈپتۇ، ئاندىن بىر باغقا باشلاپ كىرىپتۇ. بۇ شۇنداق باغ ئىكەنكى، هەر تەرەپته هەر خىل مېۋىلەر پىشىپ، تۇرلۈك خۇش پۇراق گۈللەر ئېچىلىپ تۇرىدىكەن. ئاستى ئالتۇندىن، گىياهلىرى زەپىراندىن بولۇپ، سۇلىرى سۈتتىن ئاق، هەسەلدىن تاتلىق ئىكەن، تاشلىرى ئۇنچه - مارجاندىن ئىكەن.
باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر راۋاق بار ئىكەن. قىز يىگىتنى شۇ ياققا باشلاپتۇ. راۋاقتا مەلىكه ئولتۇرغانىكەن. روشەن راي مەلىكىگه سالام قىپتۇ. مەلىكه ئورنىدىن

چاچراپ تۇرۇپ شاھزادىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن شاھزادىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپتۇ. ئاندىن خىزمەتكارلىرى ھەر خىل لەزىز تائاملارنى كەلتۈرۈپتۇ. تاماقتىن كېيىن مەلىكە سوراپتۇ:

ــ ئەي يىگىت، قەيەردىن كەلدىڭىز؟ كىمنىڭ نەسلى بولىسىز؟

ــ شام پادىشاھىنىڭ ئوغلى ئىدىم، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ روشەن راي ۋە بەشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى قويماي سۆزلەپ بېرىپتۇ.

مەلىكە مەجلىس ھازىرلىقىنى قىپتۇ. مەجلىسكە كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى ياش قىزلار ئىكەن، بىرمۇ مويسىپىت يوق ئىكەن.

مەرىكىدە نازۇنېمەتلەر دېگەندىن ئارتۇقچە بوپتۇ. شارابلارغا تولدۇرۇلغان پىيالىلەر ئايلىنىپ تۇرۇپتۇ. شاھزادە مەي كەيپىدىن ئۆزىنى تۇتالماي قىزلار تەرەپكە مايىل بولۇپ قاپتۇ.

ئەلقىسسە: مەلىكە شاھزادىنىڭ كۆڭلىنى پەملەپتۇ.

ــ ئەي يىگىت، ــ دەپتۇ ئۇ روشەن رايىغا قاراپ، ــ قايسى قىزنى خالىساڭ شۇنىڭ بىلەن قانغۇچە كۆڭۈل ئاچقىن.

مەلىكە بىر قىزغا ئىشارەت قىپتۇ. ئۇ قىز كېلىپ شاھزادىنى ئۆز ھۇجرىسىغا باشلاپ كىرىپتۇ. شاھزادە ئۇ يەردە تاڭ ئاتقۇچە كۆڭۈل ئېچىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئايرىدىن بىلىنمەيلا ئۈچ يىل ئۆتۈپتۇ.

بىر كۈنى مەي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ شاھزادىنىڭ كۆڭلى مەلىكىنى تارتىپ قاپتۇ، ئۇ شۇ ئارزۇدا مەلىكىنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ. مەلىكە بۇنى سېزىپ:

ــ ئەي يىگىت، نېمە ئۈچۈن ئالدىراڭغۇلۇق قىلىسەن؟ سەۋر قىل، سەۋر ــ خۇشاللىقىنىڭ ئاچقۇچى. ئاخىرقى ھېسابتا مەنمۇ سېنىڭ خىزمىتىڭدە بولۇرمەن، ــ دەپتۇ. لېكىن، شاھزادە مەلىكىنىڭ نەسىھەتىگە قۇلاق سالماي بىتاقەت بولۇپ، تىلەكىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دەپتۇ مەلىكە شەرت قويۇپ، ــ كۆلگە چۈشۈپ پاكىز يۇيۇنغىن.

شاھزادە كىيىملىرىنى سېلىپ كۆلگە چۈشۈپتۇ ـ دە، چۆمۈپتۇ. كېيىن سۇدىن بېشىنى چىقىرىپ كۆزىنى ئاچسا، ئۆزى يالغۇز تۇرغۇدەك. ئۇ ھوشىدىن كېتىپتۇ.

ئەلقىسسە: ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى مۇدەببەردىن ئاڭلاڭ:

شاھزادە كۆلدىن چىقىپ ھوشىغا كەلگۈچە مۇدەببەر ئۆزىنى دەريا‌غا ئېتىپتۇ، كېمىدە ئۆلگەنلەرنىڭ مال ـ مۇلكىنى يىغىۋېلىشقا كىرىشىپتۇ. دەريا سەيلىسىگە چىققان يەمەن پادىشاھى ئۇنى كۆرۈپ سوراپتۇ:

— نېمە ئادەم سەن؟

— مەن شام پادىشاھىنىڭ ئوغلى ئىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ، — دەريا سەيلىسىگە چىققانىدىم، لەشكەرلىرىم دەريانىڭ غەرق بولدى. ئۆزۈم بىر قۇلۇم بىلەن قالدىم. ئۇ قۇلۇم ئارقامدىن كېلىدۇ...

ئۇ شۇنداق دېيىشىگىلا قورسىقى يېرىلىپ ئۆلۈپتۇ. يەمەن پادىشاھى بۇ ئىشقا ھەيران بوپتۇ.

روشەن راي ھوشىغا كېلىپ قارىسا مۇدەببەر يوق. ئۇ ئالدىراپ دەريانىڭ چۆشكەنىكەن، دەريا سەيلىسىگە چىققان يەمەن پادىشاھى بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. قارىسا مۇدەببەر ئۇ يەردە ئۆلۈك ياتقۇدەك.

يەمەن پادىشاھى روشەن رايىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپتۇ. شاھزادە بولغان ۋەقەلەرنى باشتىن - ئاياغ سۆزلەپ بېرىپتۇ.

— تاغ بېشىدا كۆلچەك بار ئىكەن، — دەپتۇ ئۇ، — ئۇنىڭ لېۋىدە بىر تاش بار ئىكەن، ئۇ تاشقا بۇ كۆلچەككە چۆمۈپ چىقىپ يالغان گەپ قىلغۇچىنىڭ قورسىقى يېرىلىپ ئۆلىدىغانلىقى، راستچىل ئادەمنىڭ بۇ كۆلچەككە چۈشسە مۇرادىغا يېتىدىغانلىقى ھەققىدە خەت يېزىلغانىكەن. مۇدەببەر بۇ كۆلچەككە چۆمۈپ چىقىپ، يالغان سۆزلىمەسلىككە ئەھدە قىلغان، ئۇ يالغان سۆزلىگەن بولۇشى مۇمكىن، شۇڭا ئۆلۈپتۇ.

— ئەي شاھزادە، — دەپتۇ يەمەن پادىشاھى، — بىزنىڭ ئوردىغا بېرىڭ، بىر قىزىم بار، سىزگە نىكاھلاپ قويايي.

شاھزادە پادىشاھ بىلەن بىللە ئوردىغا بېرىپتۇ. پادىشاھ چوڭ توي قىلىپ قىزىنى شاھزادىگە بېرىپتۇ. شاھزادە خانىسىغا كىرىپ قارىسا، بۇ قىز ھېلىقى مەلىكىنىڭ ئۆزى ئىكەن. ئۇلار تونۇشۇپتۇ ۋە دىل ئارزۇلىرىنى قاندۇرۇپتۇ. كېچە - كۈندۈز ئاشىق - مەشۇقلاردەك ھايات كەچۈرۈپتۇ.

بىر كۈنى روشەن راي ئاتا - ئانىسىنى سېغىنىپ پادىشاھتىن رۇخسەت سوراپتۇ. پادىشاھ كۈيۈئوغلىنىڭ ئىلتىماسىغا قوشۇلۇپتۇ، قىزىنى ۋە يەنە بىر قانچە كىشىلەرنى قوشۇپ ئۇزىتىپتۇ.

روشەن راي قېيىنئاتىسى بىلەن خوشلىشىپ يولغا راۋان بوپتۇ. بىر نەچچە كۈندە شامغا يېتىپ بېرىپ ئاتا - ئانىسى بىلەن جەم بوپتۇ.

مەجلەس ئارا ھېكايىسىنى شۇ يەرگە يەتكۈزۈپتۇ. شاھ بەھرام بىلەن مەلىكە خۇرشىد راھەت - پاراغەت تەكىيەسىگە باش قويۇپ ئۇيقۇغا ئەسىر بوپتۇ.

كۈن ئالەمنى ئۆز نۇرى بىلەن مۇنەۋۋەر قىپتۇ. بەھرام قىزىل كىيىم كىيىپ

مەنزەرۇ لاجۇۋەردگە قەدەم قويۇپتۇ. ئالتىنچى ئىقلىم پادىشاھنىڭ قىزى گۈلجەتىن بەھرامنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئۇنى ئىززەت - ئىكراملار بىلەن گۈمبىزى لاجۇۋەردگە باشلاپ كىرىپتۇ.

بەھرام مەلىكىنىڭ ھەمراھلىقىدا گۈمبىزى لاجۇۋەردگە كىرىپ، ئالتۇن تەختتە ئولتۇرۇپ، ياقۇت پىيالىدە مەيخۇرلۇققا تۇتۇش قىپتۇ. مەستخۇش بولۇپ، ئالتىنچى ئىقلىم تەرىپىدىن كەلگەن بىر مۇساپىرنى چاقىرتىپ ئەپسانە ئېيتىشقا تەكلىپ قىپتۇ.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ مۇساپىر، — ئۆتكەن زامانىدا جۇنە دېگەن بىر پادىشاھ بولغانىكەن. نۇرغۇن پادىشاھلىقلار ئۇنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىدىكەن. خەزىنىسى بىھىساب بولۇپ، ئادالەت بىلەن ئىش كۆرۈش، خەير - ئېھسان ئۇنىڭ ئادەتتىكى ھۇنىرى ئىكەن. ھەر كىشى زەررە چاغلىق تۆھپە ئېلىپ كەلسە، كۆپ نەرسىلەرنى ئىنئام قىلىدىكەن. ھەرقانداق ھاجەتمەن ئۇنىڭ دەرگاھىدىن نائۇمىد قايتمايدىكەن.

بىر كۈنى بىر موھتاج كىشى پادىشاھقا بىر سېۋەت ئامۇت ئېلىپ كەپتۇ.

— بىرەدەم توختاپ تۇرسۇن، — دەپتۇ پادىشاھ، — مەن ھېلى ئۇنىڭغا كۆپ ئېھسانلار قىلغايمەن.

پادىشاھ شۇنداق دەپتۇ - يۇ، لېكىن ھاجەتمەننى ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ. بۇ ئىش ئۇچ كۈندىن كېيىن ئېسىگە كەپتۇ - دە، ئۇ كىشىنى چاقىرىشنى، تەلەپ قىلغىنىنى بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. خىزمەتچىلەر ئۇ كىشىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا باشلاپ كىرىپتۇ.

— ئەي موھتاج كىشى، نېمە تىلەيسەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— بىر ھەرە بىلەن بىر كەكە تىلەيمەن، — دەپتۇ موھتاج كىشى. پادىشاھ بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ.

— قەيەردە ئامۇت دەرىخى بولسا كەكە بىلەن شاخلىرىنى كەسكەيمەن، — دەپتۇ موھتاج كىشى، — ھەرىدەپ تېنىنى نابۇت قىلغايمەن.

پادىشاھ موھتاج كىشىنىڭ غەرىزىنى چۈشىنىپتۇ ۋە خەزىنىچىگە بۇيرۇپتۇ:

— بۇ كىشىنى خەزىنىگە باشلاپ كىرگىن. ئالتۇن - جاۋاھىراتلاردىن كۆتۈرەلىشچە ئالسۇن.

خەزىنىچى موھتاج كىشىنى خەزىنىگە باشلاپ كىرىپتۇ. ئۇ نەرسە - كېرەكلەردىن خالىغىنىچە ئاپتۇ ۋە يەنە پادىشاھ ئالدىغا كىرىپتۇ. پادىشاھ كۆرۈپ:

— ئاز ئاپتۇ، يەنە ئالسۇن، — دەپتۇ. خەزىنىچى يەنە خەزىنىگە باشلاپ كىرىپ-

تۇ، موهتاج كىشى كۆڭلى خالىغانچە ئاپتۇ.

يەنە بىر كۈنى پادىشاھ سوقا سۆھبەتتە ئولتۇرسا، بىر مۇساپىر بىر ئەينەكنى ھەدىيە قىلىپ كىرىپتۇ. بۇ ئەينەكنىڭ مۇنداق خاسىيىتى بار ئىكەن، ھەر كىمنىڭ يۈزىگە تۇتسا، ئەگەر راست سۆزلىسە يۈزى ئاق كۆرۈنىدىكەن، يالغان سۆزلىسە يۈزى قارا كۆرۈنىدىكەن.

پادىشاھ خىزمەتچىلىرىنى چاقىرتىپ ئەينەكنى سىناپ كۆرگەنىكەن، ئەينەكنىڭ خاسىيىتى تولۇق نامايان بوپتۇ. پادىشاھ مۇساپىرغا كۆپ ئىنئام - ئېھسانلارنى بېرىپتۇ ۋە سوراپتۇ:

— ئەي مۇساپىر، سەن ھەممە شەھەرنى ئارىلاپ تاماشا قىپسەن. ئەلۋەتتە، ياخشى - يامانىنى سىناپ كۆرگەنسەن. جاھان يۈزىدە مەندەك سېخىي پادىشاھنى كۆردۇڭمۇ ۋە ياكى ئاڭلىدىڭمۇ؟

بۇ سوئالنى ئاڭلىغان مۇساپىر ناھايىتى غەمكىن ۋە مالال بوپتۇ. «كۆردۇم» دېسە، پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدۇ، «كۆرمىدىم» دېسە، يالغانچى بولىدۇ. مۇساپىر ئۇزاق ئويلاپتۇ، ئاندىن كېيىن:

— سىزدەك ساخاۋەتلىك پادىشاھنى كۆرگىنىم يوق، — دەپتۇ.

ھېلىقى ئەينەكنى مۇساپىرنىڭ يۈزىگە تۇتقانىكەن، يۈزى قارا كۆرۈنۈپتۇ. مۇساپىر خىجىل بولغىنىدىن يەرگە قارىۋاپتۇ.

— ئەي مۇساپىر، — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ، — بۇ خىجىللىق ساڭا قەيەردىن كەلدى؟ راستىنى ئېيتقىن.

— ئەي پادىشاھ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مۇساپىر، — سىزدىنمۇ ساخاۋەتلىك كىشىنى كۆرگەنىدىم.

پادىشاھ ئەينەكنى مۇساپىرنىڭ يۈزىگە تۇتۇپتۇ، يۈزى ئاق كۆرۈنۈپتۇ.

— سەن كۆرگەن قانداق ساخاۋەتلىك كىشى ئىكەن؟ بايان قىل، — دەپتۇ پادىشاھ.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، بىر شەھەر بار، بۇ شەھەردە موھتاجلىق يوق. ئاشۇ شەھەردە مەسئۇت دېگەن بىر ياش يىگىت بار. ئۇنىڭ ھۆسنى كامالىغا يەتكەن، مال - مۈلكى ھەددىدىن زىيادە، ئەقىل - پاراسەتتە يېگانە. ئۇ ناھايىتى سېخىي بولۇپ، دائىم مەجلىسلەر قىلىپ، سۆھبەت قۇرىدىكەن. ئۇ سۆھبەت قىلغاندا خالايىق بېشىدىن گۈل چاچىدىكەن، ھەر كىم ئۇنىڭ ئەقلىگە ھەيران قالىدىكەن.

پادىشاھ ئۇ ياشنى زىيارەت قىلىپ، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، مېھمان بولۇپ كەلمەكچى بوپتۇ ۋە ھەممە خىزمەتچىلىرىنى ئازاد قىپتۇ.

پادىشاھنىڭ بىر ئېتى بولۇپ، ئۇنىڭ سۈرئىتىگە ئۇچار قۇشلارمۇ يېتەلمەيدۇ. كەن. پادىشاھ ئېتىغا مىنىپ، ھەپتىلىك يولنى بىر كۈندە بېسىپ، ھېلىقى شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. قارىسا، باغدا مېۋىلەر مەي باغلاپ پىشقان، رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلغان، تەرەپ ـ تەرەپتىن خۇش پۇراقلار تارقىلىپ تۇرغان. باغنىڭ گۈزەللىكى ھېلىقى مۇساپىر تەرىپلىگەندىن نەچچە ھەسسە زىيادە ئىكەن.

پادىشاھ جۇنە مەسئۇتنىڭ ئۆيىنى ئىزدەپ تېپىپتۇ ۋە ئېتىدىن چۈشۈپ ئوردۇدەك ھەيۋەتلىك قەسىرنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا تۇرغان خىزمەتكارلارغا سالام بېرىپتۇ. خىزمەتچىلەر پادىشاھنى بىر مۇساپىر بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ مېھمانخانىغا باشلاپ كىرىپتۇ.

مەسئۇتنىڭ قەسىرىنىڭ يېنىدا بىر ھاممام بولۇپ، ئۇ يەرگە جۇڭگو تاۋارلىرى بىلەن رۇم ئەتلەسلىرى ۋە پەرەڭ مەخمەللىرىدە ياسالغان تۆشەكلەر قەۋەت ـ قەۋەت سېلىنغانىكەن. پادىشاھ تەكلىپ بىلەن ھاممامغا كىرىپ يۇيۇنۇپتۇ. پادىشاھ كۆرۈپتۇكى، ھاممامدا تاش ئورنىغا ئالتۇن ئىشلىتىلگەنىكەن، ھالقىلىرى كۈمۈشتىن، لۆڭگىلىرى مۇشكى ئەنبەردىن، يىپلىرى تىللادىن ئىكەن، پەرىزاتقا ئوخشاش نازىنىنلار خىزمەت قىلىدىكەن.

پادىشاھ يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن تەكلىپ بىلەن مەسئۇتنىڭ ساربىيىغا چىقىپتۇ. نازىنىن قىزلار ئالتۇن پىيالىلەرگە گۈل رەڭ شارابنى تولدۇرۇپ قويۇپ، خۇش تەبەسسۇم بىلەن سۇنۇپ تۇرۇپتۇ. مەجلىس ئەھلىنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلا قىزىل كىيىم كىيىشكەنىكەن.

قايتا ـ قايتا سۇنۇلغان شاراب مەجلىس ئەھلىنى مەستخۇش قىپتۇ. مەي كەيپى بىلەن جانلانغان پادىشاھ ئىختىيارسىز ئېغىز ئېچىپتۇ:

ـــ ئەي مەسئۇت، مەن جاھان شاھەرلىرىنى سەيلە قىلدىم، سەندەك ئاقىل، مەرد، سېخىي كىشىنى كۆرمىدىم. بۇنداق دۆلەت ساڭا قەيەردىن كەلدى؟

ـــ بۇ دۆلەت پەرۋەردىگارنىڭ ئاتاسىدۇر، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەسئۇت، ـــ بىزنىڭ ناھايىتى ئادىل، خەلقپەرۋەر بىر پادىشاھىمىز بار. ئۇنىڭ ئادالەت ۋە مېھىر ـ شەپقىتى ھەممەيلەننى خاتىرجەم، بەختلىك قىلدى. قەيەردە ئادالەت نۇرى پارلىسا، كىشىلەر باي، بىھاجەت، بەختىيار بولىدىكەن.

مەسئۇتنىڭ بۇ سۆزىدىن پادىشاھ ناھايىتى خۇشال بوپتۇ.

مەسئۇتنىڭ بىر نەچچە سودىگەرلىرى بار ئىدى. ئۇلاردىن بىر سودىگەر ئېلىپ بارغان مال ـ مۈلكىنى سېتىپ، بىرگە ئون پايدا كۆرگەنىدى. مەسئۇت شۇ پايدىنىڭ ھەممىسىنى پادىشاھقا بېرىپتۇ.

كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە يەنە بەزمە قىلىنىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئۇستىدىن ئاق قا-
چىلاردا ئالتۇن چېچىلىپتۇ. خۇشاللىقىدىن بارلىق مەجلىس ئەھلى گۈلدەك ئېچە-
لىپتۇ.

مەسئۇت بىر ياققا قاراپ ئىشارەت قىلغانىكەن، بىر گۈلئۇزار نازىنىن قولىدا ئالتۇن جام تۇتقان ھالدا چىقىپ تەزىم قىلىپ، قولىدىكى شارابنى پادىشاھقا سۇنۇپ-
تۇ. ئۇ جامنى ئېلىپ شارابنى ئىچىپتۇ.

— ئەي مېھمان، — دەپتۇ مەسئۇت، — بۇ جامنى مەجلىس ئەھلىنىڭ ئوڭ تە-
رىپىگە تۇتۇپ ھەرقانچە ئىچكەن بىلەن جامدىكى مەي تۈگمەيدۇ. مەجلىس ئەھلىنىڭ سول تەرىپىگە تۇتۇپ ئىككىلا كىشى ئىچسە تۈگەپ قالىدۇ. بۇنى ھۆكۈمالار ئىلمىي ھېكمەت بىلەن ياسىغان.

— ئۇنداق بولسا مەن بىر سىناپ كۆرەي، — دەپتۇ پادىشاھ. ئۇ لىپمۇلىق شا-
راب تولدۇرۇلغان جامنى قولىغا ئاپتۇ. ئەھۋال خۇددى مەسئۇتنىڭ دېگىنىدەك بوپتۇ.

پادىشاھ خېلى ئۇزۇن كۈنلەر مېھمان بوپتۇ. ئاخىر بىر كۈنى:

— ئەي مەسئۇت، — دەپتۇ پادىشاھ، — مېھماندارچىلىق ھەرقانچە بولسا شۇ-
چىلىك بولار. مەن سېنى ئۆمۈرۋايەت ئۇنتۇمايمەن. ئەمدى ماڭا رۇخسەت بەرسەڭ.

مەسئۇت يەنە بىرقانچە مەزگىل مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىلىپ تۇرۇپتۇ. لې-
كىن، پادىشاھ قايتا ـ قايتا رەھمەت ئېيتىپ، قايتىشقا ئىجازەت ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ. مەسئۇت پادىشاھقا ھەدىيە قىلىنغان نەرسىلەرنى ئات، تۆگىلەرگە يۈكلەپ ئار-
قىسىدىن يولغا سالىپتۇ.

ئەلقىسسە: مەسئۇت ياشايدىغان شەھەرنىڭ بىر پادىشاھى بار بولۇپ، ئۇ زالىم-
لىقتا مەشھۇر ئىكەن. پادىشاھ جۇنە مەسئۇتنىڭكىدە مېھمان بولۇش جەريانىدا بۇ پا-
دىشاھنىڭ زالىملىقىنى كۆرگەن، ھەم دادىخالارنىڭ شىكايەتلىرىنى كۆپ ئاڭلىغانا-
كەن. ئۇ ئۆز دىيارىغا يېنىپ كېلىپلا ھېلىقى شەھەرگە مەسئۇتنى پادىشاھ قىلىپ بەلگىلەپ، ھېلىقى زالىم پادىشاھنى پادىشاھلىقتىن قالدۇرۇپتۇ.

زالىم پادىشاھ بەختىنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىنى ئويلاپ، بىر سىرداش ۋەزىرىنى يېنىغا چاقىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن خلۇەتتە مەسلىھەت قىلىشىپتۇ.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، — دەپتۇ ۋەزىر يول كۆرسىتىپ، — بۇنىڭغا مەسئۇت سەۋەب بولدى. بىر ھىيلە بىلەن مەسئۇتنى يوقاتقايمىز، بۇ شەھەر بالدۇرقىدەكلا سىزنىڭ ئالىقىنىڭىزدا بولغاي.

— مەسئۇتنى قانداق يوقىتىمىز؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— بۇنىڭ چارىسى ئۇنچۇالا قىيىن ئەمەس، — دەپتۇ ۋەزىر ئىشەنچلىك سۆز-

لەپ، ــ سىز مەسئۇتنى ئۆز ئۆيىڭىزگە تەكلىپ قىلىپ چاقىرتىسىز. دوستلۇق مۇناسىۋىتىدە بولۇپ، مېھمان قىلىپ بەزمە ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىسىز، قالغان ئىشنى ئۆزۈم يەتكۈزىمەن.

ۋەزىرنىڭ مەسلىھەتى بىلەن زالىم پادىشاھ مەسئۇتنى مېھمانغا تەكلىپ قىپتۇ، ئىنتايىن ئالىي بەزمە ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىپتۇ. كېچىسى مەي ئىچىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. مەسئۇتنىڭ خىزمەتكارلىرى مەي ئىچىۋېرىپ ئۇخلاپ قاپتۇ، مەسئۇتمۇ مەست بولۇپ يىقىلىپتۇ. ۋەزىر مەسئۇتنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى باغلاپ، كۆتۈرۈپ ئېلىپ بېرىپ بىر قۇدۇققا تاشلاپتۇ.

ئەتىسى مەسئۇتنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقان، يېقىنلىرى ئۇنى ئىزدەپ تاپالماي ياقىلىرىنى يىرتىپ زار ـ زار يىغلاپتۇ. زالىم پادىشاھ ھېچنەرسىنى بىلمىگەن بولۇۋاپتۇ، بەلكى ھەممىدىن بەكرەك غەمكىن قىياپەتكە كىرىۋاپتۇ، مەسئۇتنى بىر ئىلاج قىلىپ تېزرەك تېپىشقا ئالدىرىغاندەك قىپتۇ، ئاخىر مەسئۇتنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقان، دوستلىرى ۋە خىزمەتچىلىرىنى تەسەللى بېرىپ قايتۇرۇپتۇ.

ئەلقىسسە: ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى ۋەزىرنىڭ قىزىدىن ئاڭلايلى:

ۋەزىرنىڭ بىر قىزى بار ئىكەن. ھۆسن ـ جامالدا مەملىكەت بويىچە ساھىبجامال بولۇپ، مەسئۇتقا غايىبانە كۆيۈپ يۇرگەنىكەن، لېكىن بۇ سىرنى ھېچ كىشىگە ئېيتالمىغانىكەن.

مەسئۇت تاشلانغان قۇدۇق ۋەزىرنىڭ بېغىدا بولۇپ، ئۇ ئاشىق قىز بىر گۈناھكارنىڭ قۇدۇققا تاشلانغانلىقىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ كىملىكىنى ئېنىق بىلمەيدىكەن. ۋەزىرنىڭ قىزى دادىسىنىڭ پادىشاھ ئالدىغا كەتكەن ۋاقتىنى غەنىيمەت بىلىپ، گۈناھكارنى قويۇۋېتىش ئۈچۈن كەپتۇ. قارىسا، قاراۋۇل مەستلىكتە ئۇخلاپ قالغانىكەن. قىز قۇدۇق ئاغزىنى ئېچىپ گۈناھكارنى تارتىۋاپتۇ.

ــ سەن كىم بولىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ قىز.

ــ مەسئۇتمەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يىگىت.

بۇ گۈناھكارنىڭ مەسئۇت بولۇشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن قىز ناھايىتى ھايجانلىنىپتۇ، ئىشق ئوتى لاۋۇلداپ، بىھوش بولۇپ يىقىلغىلى تاس قاپتۇ. ئۇ دادىسىنىڭ ناھايىتى رەھىمسىز، زالىملىقىنى بىلىدىكەن، شۇڭا دەرھال ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ ئۆزىنى تۇتۇۋاپتۇ. ئىككى يېقىن كىشىزىكىنى چاقىرىپ، مەسئۇتنى كۆتۈرۈپ خاس ئۆيگە ئېلىپ كەپتۇ.

ۋەزىر پادىشاھ بىلەن قىلغان مەسلىھەتكە ئاساسەن، مەسئۇتنى ئۆلتۈرمەك بولۇپ قۇدۇق بېشىغا كەپتۇ، قارىسا، مەسئۇت يوق، قاراۋۇللار ئۇخلاۋاتقۇدەك. ئۇ بۇ خەۋەرنى

دەرھاللا پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھ بىلەن ۋەزىر مەسئۇتنى بىر نەچچە كۈن ئىز-دىگەن بولسىمۇ، ھېچ يەردىن دېرىكىنى ئالالماپتۇ.

ئەلقىسسە: ۋەزىرنىڭ ئاشىق قىزى مەسئۇتنى بىر نەچچە كۈن ئوبدان داۋالاپتۇ. مەسئۇت سەللىمازا بولغاندىن كېيىن، ئىككىسى ئىككى ئاتقا مىنىپ كېچىسى قېچىپ كېتىپتۇ. ئەتىسى پادىشاھنىڭ ئادەملىرى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن تاكى دەريا بويىغا قەدەر قوغلاپ بېرىپتۇ، لېكىن قارىسىنىمۇ كۆرەلمەپتۇ.

ئۇلار ئاتلىرىنى ئۇچقاندەك چاپتۇرۇپ دەريادىن ئۆتۈپ، يەنە ئون كېچە - كۈندۈز يول مېڭىپ پادىشاھ جۇنەنىڭ ئوردىسى ئورۇنلاشقان مەشھۇر چوڭ شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. مەسئۇت پادىشاھنىڭ چار بېغىغا كىرىپ خىزمەتچىلەر قاتاردا ئىشلەشكە باشلاپتۇ.

ئەلقىسسە: مەسئۇتنىڭ ئىزسىز يوقالغانلىق خەۋىرى پادىشاھ جۇنەگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇ كۆپ ھەسرەت چېكىپ يىغلاپتۇ.

مەسئۇتنىڭ ئۆز ئەھۋالىنى پادىشاھقا دېگۈسى كەپتۇ، لېكىن خىجىل بولۇپ دېيەلمەي، قولىنى چىشلەپتۇ. ئەگەر ئۆزۈم بېرىپ ھال ئېيتسام، ئۆتكەندە قىلغان مېھماندارلىقىم ھېسابىغا بىر نەرسە تەمە قىلغان بولىمەن، دەپ ئويلاپتۇ. مەسئۇتنىڭ جۇنەگە ئىنئام قىلغان بىرنەچچە خىزمەتچىلىرى چارباغ دەرۋازىلىرىدا تۇرىدىكەن. ئۇلار مەسئۇتنى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە مەسئۇتنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى تاشلاپ يىغلاپتۇ. تاشقىرىغا سالقىنداشقا چىققان پادىشاھ بۇلارنىڭ ئاھۇنالىسىنى ئاڭلاپ قاپتۇ. ئۇ كېلىپ مەسئۇتنى كۆرۈپ، ئالەم قاراڭغۇلاشقاندەك بولۇپ، ھوشىدىن كەتكىلى تاس قاپتۇ. پادىشاھ مەسئۇتقا ئۆزىنى تاشلاپتۇ. ھەر ئىككىيلەننىڭ ياشلىرى سەلدەك ئېقىپتۇ.

پادىشاھ مەسئۇتنى ھاممامغا ئەۋەتىپ يۇيۇندۇرۇپ، شاھانە كىيىملەرنى كىيدۈرۈپتۇ. ۋەزىرنىڭ قىزىنىمۇ ئەكەلدۈرۈپ، ھېلىلە كىيىملەرنى كىيدۈرۈپتۇ، زىياپەتلەر بېرىپتۇ، ئۇلار بەزمە تۈزۈپ، سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. پادىشاھ مەسئۇتنىڭ سەرگۈزەشتىسىنى سوراپتۇ. مەسئۇت بولغان ۋەقەنى باشتىن - ئاياغ سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ قايتا نامە تارقىتىپ مەسئۇتنى پادىشاھ قىلىپ، ھېلىقى زالىم پادىشاھ ۋە ۋەزىرنى ئەكەلدۈرۈپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىپتۇ...

ئەلقىسسە: ئالتىنچى ئىقلىم تەرەپتىن كەلگەن مۇساپىر ھېكايىسىنى تاماملاپ، بەھرام ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.

— سەن كىمنىڭ ئەۋلادىدىن بولىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ بەھرام.

— مەسئۇتنىڭ نەسلىدىن بولىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مۇساپىر.

بەھرام يەتتىنچى كۈنى تامامەن ئاق كىيىملەرنى كىيىپ ئاق مەنزەرگە قەدەم قو-

يۇپتۇ. بۇ مەنزىردە يەتتىنچى ئىقلىم پادىشاھىنىڭ قىزى بار ئىكەن. ئۇلار ئاق رەڭ-لىك بىساتلاردا ئولتۇرۇپ شاراب ئىچكىلى تۇرۇپتۇ. بەھرام يەتتىنچى ئىقلىم تەرىپى-دىن كەلگەن مۇساپىرنى ھېكايە سۆزلەشكە تەكلىپ قىپتۇ.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئۇ، — باغداد شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار بولۇپ، ئۇ ناھايىتى دانا، پاراسەتلىك ئىكەن. بىر كۈنى پادىشاھ ۋە-زىرىنىڭ قىزىنى كۆرۈپ ئاشىق بولۇپ قاپتۇ، ئاندىن ۋەزىرنى چاقىرىپ دەپتۇ:

— ئەي ۋەزىر، ئاڭلىسام بويىغا يەتكەن بىر قىزىڭ بار ئىكەن، ئۇنى ماڭا بە-گىن.

— بەرمەمدىغان، قىزىمنى ئۆزلىرىگە بەرمەي كىمگە بېرىمەن؟ — دەپتۇ ۋەزىر، — ئەمما ئۆزلىرىگە ئەرزىم شۇكى، قىزىمنى ئۆزۈمدەك بىر نامراتقا بەرسەم مۇناسىپراق بولار. مېنىڭ ئېتىكىم ئۆزلىرىنىڭ قولىغا يەتمەس. مۇبادا قىزىم ئۆزلىرىنىڭ خىز-مىتىگە يارىماي قالسا ئەر ئالماس، يەنى قىزىم باشقا كىشىگە تېگەلمەس.

پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خاموش بوپتۇ. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن يەنە ۋەزىر-نى چاقىرىپتۇ.

— ئەي ۋەزىر، — دەپتۇ پادىشاھ، — بۇ دۇنيادا غەمسىز كىشى بارمىدۇ؟

— بۇ دۇنيادا غەمسىز كىشى يوقتۇر، — دەپتۇ ۋەزىر.

— ئەگەر غەمسىز كىشىنى تاپسام سېنى ئۆلتۈرسەم مەيلىمۇ؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— مەيلى، — دەپتۇ ۋەزىر پادىشاھقا، — غەمسىز كىشىنى تاپسىلا مېنى ئۆل-تۈرسىلە.

ئۇلار گۇۋاھ ـ شاھىتلار ئالدىدا ئەھدە قىپتۇ. پادىشاھ سودىگەرچىلىك جابدۇق-لىرىنى راسلاپ، مال ـ مۈلۈكلىرىنى تۆگە ـ قېچىرلارغا يۈكلەپ، ئۇچ ئايلىق سەپەر ئىختىيار قىلىپ، ۋەزىرنى ئۆز ئورنىدا قويۇپ يولغا راۋان بوپتۇ. كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرۈپ، شۇنچە ئىزدەپ سوراپتۇ، غەمسىز كىشىنى ئۇچرىتالماپتۇ.

پادىشاھ كۈنلەرنىڭ بىرىدە چىن ماچىنغا كەپتۇ. قارىسا، چىن پادىشاھىدا غەم ـ ئالامەتلىرى زاھىر بولماپتۇ. پادىشاھ ئەمدى غەمسىز كىشىنى تاپتىم بولغاي، دەپ ئويلاپتۇ. نۇرغۇن سوۋغا ـ سالام بىلەن خاقانىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. بىر نەچچە كۈن ئۇ يەردە بوپتۇ. ئۇلارنىڭ ئاشىنالىقلىرى كۈنسېرى زىيادىلىشىپ، ئارىسىدا دوستلۇق ئورنىتىلىپتۇ.

بىر كۈنى باغداد پادىشاھى سوراپتۇ:

— ئەي خاقان، مەن باغداد پادىشاھى بولىمەن. مەن بىر ۋەزىرىم بىلەن ئەھدە قىلغان، جاھاندىن غەمسىز كىشىنى تاپسام، ۋەزىرنى ئۆلتۈرىدىغان بولدۇم. ئۇمۇ رازى

بولدى. شۇ سەۋەبتىن غەمسىز كىشىنى تېپىش ئۈچۈن ئۇنى ئورنۇمدا پادىشاھلىققا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، سودىگەر قىياپىتىدە سەپەرگە چىققانىدىم. مانا ئۈچ يىل بوپتۇ، شەھەرمۇشەھەر، يېزىمۇيېزا كېزىپ غەمسىز كىشىنى تاپالمىدىم. سىزنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بولدۇم. سىزنى غەمسىز كۆرۈپ ئۇمىدىم جانلاندى، ئەمدى مۇرادىمغا يەتكەيمەن.

چىن خاقانى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئاھ تارتىپ يىغلىۋېتىپتۇ.

ــ ئەي باغداد پادىشاھى، ــ دەپتۇ ئۇ، ــ بىلگىنكى، دۇنيادىن ھەرگىزمۇ غەمسىز كىشىنى تاپالمايسەن، مەندىمۇ غەم يېتەرلىك بار. غەمدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالى بولمىغاچقا، ئۆزۈمنى خۇشال تۇتىمەن.

ــ سىزنىڭ غېمىڭىز قانداق غەم؟ ــ دەپ سوراپتۇ باغداد پادىشاھى.

ــ ئورنۇڭدىن قوپقىن، ــ دەپتۇ خاقانى چىن. ئۇ باغداد پادىشاھىنى بىر سايغا باشلاپ كىرىپتۇ. ئۇ يەردە بىر پەردە تارتىقلىق تۇرغۇدەك. خاقان پەردىنى كۆتۈرۈپتۇ. باغداد پادىشاھى قارىغۇدەك بولسا، قىياپىتى ئىنتايىن سەت، شۇم چىراي بىر زەڭگى ئولتۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ رەڭگرويىنىڭ سەتلىكىدىن كىشى تىكىلىپ قارىيالمايدىكەن. ئۇنىڭ قەددى گويا مۇنارەدەك ئېگىز، قوللىرى چىنارەدەك ئۇزۇن، ئاغزى غارەدەك، بېشى گۈمبەزدەك ئىكەن. بويىندا غوللە زەنجىر، قولىدا كويزا، پۇتىدا ئىشكەل، ئەمما يېنىدا بىر گۈزەل نازىنىن بار ئىكەن. ئۇ گۈزەل بولسا زەڭگىگە يالۇۋراتتى، زەڭگى بولسا چىرايمۇ ئاچماي قوپاللىق قىلاتتى، ھەتتا نازىنىنىڭ زىبا يۈزىگە قاتمال ۋە يوغان قوللىرى بىلەن ئۇراتتى. شۇنداقتىمۇ مەلىكە گويا زەڭگىدىن ئايرىلسا ھاياتىدىن جۇدا بولىدىغاندەك، تېخىمۇ بەكرەك يېلىنىپ ـ يالۇۋرۇپ، ناز قىلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇشقا تىرىشاتتى.

ــ ئەي باغداد پادىشاھى، كۆردۈڭمۇ؟ ــ دەپتۇ خاقانى چىن.

ــ ئەي خاقان، بۇ قانداق ۋەقە؟ ــ دەپ سوراپتۇ باغداد پادىشاھى ھەيران بولۇپ.

ــ بۇ قىز، ــ دەپتۇ خاقان سۆزلەپ، ــ ھامامنىڭ قىزى ئىدى. دەسلەپتە ئۇ ماڭا ئاشىق، مەن ئۇنىڭغا مەشۇق ئىدىم. مەن ئۇنى ئالىدىغان بولۇپ ئەلچى كىرگۈزدۇم. ئۇنىڭ ئاتىسى قىزنىڭ ھەققى ئۈچۈن يۈز مىڭ قىزىل ئالتۇن تەلەپ قىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا ئاجىز كەلدىم. بۇ قىزنىڭ ماڭا مەيلى بار ئىدى، شۇڭا:

ــ ئەي يىگىت، ــ دېدى ئۇ ماڭا، ــ ھەر كۈنى كېچىسى ساراي كەينىگە كەلگىن، ھەر قېتىمدا مىڭ قىزىل ئالتۇن قاچىلانغان بىر ھەمیان بېرەي، ئۇنى يىغۋەرگىن. ئاتام تەلەپ قىلغان مىقدارغا يەتكەندە مېنى ئالغىن. مەن مۇرادىمغا يېتىپ بەختلىك بولۇۋالاي.

بۇ سۆزگە خۇشال بولدۇم. ھەر ئاخشىمى ساراي كەينىگە بېرىپ ساقلىدىم. ئەل جىمىققاندا بىر ھەمىيان ئالتۇن ئەپچىقىپ بەردى. بىر كۇنى كۆڭلەكچان بارغانىدىم، ھەر ئېھتىمالغا قارشى خەنجىرىمنى ئېلىۋالغانىدىم. قىزنى ساقلاپ كۇتە ـ كۇتە، خىيال ئىلكىدە خەنجەرنى زەكىرىم ئۇستىدە تۇتۇپ ئۇخلاپ قاپتىمەن. قىز بىر ھەمـ ـيان ئالتۇننى تاشلاپتۇ. ھەمىيان خەنجەرگە تېگىپ، خەنجەر زەكىرىمنى كېسىۋەتتى. مەن كۆپ داۋالىنىپ ساقايدىم، لېكىن ئايال كىشىنىڭ تەلىپىنى رازى قىلغۇچىلىـ ـكىم يوقالغانىدى. قىز بۇ ئىشنى ئاڭلاپ مەندىن ئالاھىدە ھال سورىدى. مەن راستىنى ئېيىتتىم.

ـــ يالغان ئېيتىسەن، ـــ دېدى قىز سۆزۈمگە ئىشەنمەي، ـــ بۇ سۆزۈڭگە ھەرـ ـگىزمۇ ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ.

ـــ ئېيتقانلىرىمنىڭ ھەرگىزمۇ يالغىنى يوق، ـــ دېدىم مەن چۇشەندۇرۇپ، ـــ بۇ بالا ماڭا يەتتى، خۇدايىم باشقا بەندىسىگە بەرمىسۇن.

قىز سۆزلىرىمگە ئىشەنچ ھاسىل قىلغاندىن كېيىن:

ـــ ئەي نامەرد ! پادىشاھلىقنى تاشلاپ، بۇ شەھەردىن چىقىپ كەت. ئەمدى ھېچ مەقسەت ھەل بولمايدۇ، ـــ دېدى.

ئۇ شۇنداق دەپ يۇز ئۆرىدى، قانچە يالۋۇرسامۇ ئۇنىماي، ماڭا قوپاللىق قىلدى.

ـــ ئەي نازىنىن، ـــ دېدىم ئاخىر، ـــ مېنى خەلق ئارىسىدا رەسۋا قىلما. مەخـ ـپىيەتلىكىمنى ساقلىساڭ پادىشاھلىق، پۇتۇن مال ـ مۇلۇك سېنىڭ بولسۇن، ھەرنە قىلساڭ قىل. مەن ساڭا چاكار بولاي.

ـــ ئەي ئەقىلسىز، ـــ دېدى ئۇ ۋارقىراپ، ـــ سەندىن مۇرادىم ھاسىل بولمىـ ـسا، پادىشاھلىق، مال ـ مۇلۇكنى نېمە قىلىمەن؟!

ـــ ئۇنداق بولسا، لەشكىرىم ئىچىدىن بىرنى تاللىغىن، ئەمما سىرىم سىرتقا چىقمىسۇن.

ئۇ سۆزۈمگە ماقۇل بولدى ۋە چوڭ ـ كىچىك ئەرلەرنىڭ بىر ـ بىرلەپ ئالـدـ ـدىن ئۆتۈشىنى، شۇلاردىن بىرىنى تاللىۋالىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئىلاجسىز قوبۇل قىلدىم.

بۇ قىز بۇ يەردە ئولتۇردى، تامام خەلق جەم بولدى. بارلىق يىگىتلەر ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى. ئۇ ئاخىرىدا ھېلىقى زەڭگىنى تاللىدى. نەچچە يىلدىن بېرى شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرىدۇ...

ـــ مانا مۇشۇنداق دەرد ـ ئەلەم كۆڭلۈم ئاسمىنىدا ماكان تۇتقان، ـــ دەپتۇ خاـ ـقان كۆزلىرىدىن ياشلىرىنى راۋان قىلىپ، ـــ بۇنىڭدىن ئارتۇق غەمىمۇ بولامدۇ؟!

ـــ ئەي خاقان، ـــ دەپتۇ باغداد پادىشاھى، ـــ مەن دۇنيانى كېزىپ يۈرۈپ نۇر-غۇن غەملەرنى كۆردۈم، لېكىن مۇنداق غەمنى كۆرمىگەنىدىم.

ئەلقىسسە: ئۇ خاقان بىلەن خوشلىشىپ باغدادقا يېنىپ كەپتۇ ۋە ۋەزىرنى چا-قىرتىپتۇ.

ـــ ئەي ۋەزىر، ـــ دەپتۇ ئۇ، ـــ ئەمدى قىزىڭنى ماڭا بەرگىن، بولمىسا ساڭا زىيان سالىمەن.

ۋەزىر قورقۇپ قىزىنى بېرىپتۇ.

پادىشاھ خەزىنىگە كىرىپ بىر ساندۇق ئېلىپ چىقىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا قۇلۇپ سې-لىپ، مۆھرىنى بېسىپ پېچەتلەپ مەلىكىگە بېرىپتۇ.

ـــ ئەي مەلىكە دەپتۇ ئۇ، ـــ مەن ئون ئىككى يىللىق شىكارغا بارىمەن. مەن قايتىپ كەلمىگۈچە ساندۇقنىڭ قۇلۇپىنى ئاچمىغىن، بۇ پېچەتنى بۇزمىغىن، لېكىن ئىچىنى ئالتۇنغا تولدۇرغىن. مېنىڭ پۇشتۇمدىن ئون ئىككى ياشلىق بىر ئوغۇل پەيدا قىلىپ قويغىن. مەن سەپەردىن كەلگەندە، ئۇ پەرزەنت ئاشقانە غەزەل ئوقۇپ كېلىپ قۇچقىمدا ئولتۇرغاي ۋە «ئاتا» دەپ مېھرىبانلىق قىلغاي. بۇ ئاتنى ئۆزۈم مىنىپ كېتىمەن. يەنە بىر ئات پەيدا قىلدۇرغىن، ئۇ ئات بۇ ئاتتىن مەن ئايرىيالمى-غۇدەك بولسۇن. ئەگەر بۇ شەرتلەرنى بەجا كەلتۈرمىسەڭ يىلتىزىڭنى قۇرۇتقايمەن.

ئەلقىسسە: ۋەزىرنىڭ قىزى بۇ ۋەھىمدىن قورقۇپ، بىر كۈنى ئاتىسىنى چاقى-رىپ ھەممە ئەھۋالنى بىر - بىرلەپ بايان قىپتۇ.

ـــ ئەي ئاتا، ـــ دەپتۇ ئۇ، ـــ مەن بىر ئىش قىلايكى، تا قىيامەتكىچە دەپتەرگە پۈتۈلگەي. ماڭا قىرىق قىز پەيدا قىلىپ بەرگىن. ھەممىسى ئون تۆت ياشلىق بول-سۇن، كېچە - كۈندۈز مەندىن ئايرىلمىسۇن.

ۋەزىر قىزىنىڭ تەلىپىنى ئورۇنلاپ بېرىپتۇ. قىزلارنىڭ ھەممىسى نىقاب تارتىپ-تۇ. قىز ئۆزىگە «شاھزادە بەدەخشان» دەپ ئات قويۇپتۇ. ئۇلار قورالىنىپ، ئاتلارغا مىنىپ پادىشاھنىڭ كەينىدىن راۋان بوپتۇ.

ئەلقىسسە: بىر كۈنى پادىشاھ شىكار قىلىۋاتقاندا، سۈتتەك ئاق بىر كېيىك پەيدا بوپتۇ. پادىشاھ «بۇ كېيىك كىمنىڭ ئالدىدىن قېچىپ كەتسە، شۇنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىمەن» دەپتۇ. كېيىك پادىشاھنىڭ بېشىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ كېيىكنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. كېيىك قاچە - قاچە مەلىكە چۈشكەن يەرگە يې-تىپ كەپتۇ. مەلىكە شىكار قىلىپ يۈرگەنكەن. كېيىك مەلىكىنىڭ قېشىغا بېرىپ-تۇ. مەلىكە كېيىكنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ ئاتقانكەن، كېيىك يىقىلىپتۇ. مەلىكە ئېتىدىن چۈشۈپ كېيىكنى بوغۇزلاپ، غانجۇغىلىماقچى بولۇپ تۇرغاندا پادىشاھ يېتىپ

كەپتۇ ۋە:

ــ ئەي يىگىت، بىر كىشى قىلىغان ئۇۋنى يەنە بىر كىشى ئالسا بۇ قانداق گەپ؟ ــ دەپتۇ.

«شاھزادە» پادىشاھقا تەزىم قىلىپ ناز قىپتۇ. پادىشاھنىڭ كۆكرەك ساندۇقىغا ئىشق ئوتى كېلىپ تېگىپتۇ. «شاھزادە» كېيىكنى غانجۇغىسىغا باغلاپ، پادىشاھنىڭ قېشىدىن غايىب بوپتۇ. بىر سائەتتىن كېيىن پادىشاھ بىر خىزمەتكاردىن سوراپتۇ:

ــ بۇ شاھزادە قايسى ۋىلايەتتىن؟

ــ بۇ شاھزادە بەدەخشانلىق، ــ دەپتۇ خىزمەتچى تونۇشتۇرۇپ، ــ بۇ شاھزادە ئاتىسىدىن يامانلاپ كەلگەنكەن، بەلكى ئۆزلىرىگە دوست بولغاي.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ پادىشاھ خۇشال بوپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا تېزرەك ئاشنا قىلغىل، ــ دەپتۇ پادىشاھ ئالدىراپ، ــ مەن سېنى رازى قىلغايمەن.

مەلىكىنىڭ خىزمەتكارى كېلىپ مەلىكىگە خەۋەر قىپتۇ. مەلىكە خۇشال بوپتۇ. مەلىكە مىنگەن ئات ناھايىتى ياخشى ئات ئىكەن، ئۇنى پادىشاھقا ئىنئام قىپتۇ. پادىشاھ «شاھزادە» گە ئىززەت ـ ئىكرامىلار قىلىپ، ئالتۇن، دۇر، جاۋاھىراتلار ھەدىيە قىپتۇ. ئۇلار شاراب ئىچىپ ئولتۇرۇشقاندا، پادىشاھ شاھمات ئويناشقا تەكلىپ قىپتۇ. «شاھزادە»: «ئالدى بىلەن باغلىشايلى، ئاندىن ئويناپلى» دەپتۇ. پادىشاھ قوشۇلۇپتۇ. مەلىكە شاھماتقا ناھايىتى ئۇستا ئىكەن.

ــ قانداق باغلىشىمىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

ــ قولىڭىزدىكى ئۇزۇكلەردىن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ «شاھزادە».

پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ، ئويناپ ئۇتتۇرۇپ قويۇپتۇ. شاھزادە ئۇزۇكىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، ئۆزى چۈشكەن جايغا قايتىپتۇ. بۇ ئۇزۇك ئەسلىي پادىشاھنىڭ مۆھرى ئىكەن. مەلىكە ساندۇقنى ئېچىپ ئىچىگە ئالتۇن تولدۇرۇپتۇ، يەنە قۇلۇپ سېلىپ، مۆھۈرنى بېسىپتۇ ـ دە، ئۇزۇكنى پادىشاھقا ئەۋەتىپ بېرىپتۇ.

«شاھزادە» ئەتىسى يەنە شاھمات ئويناپ پادىشاھنىڭ ئېتىنى ئۇتۇۋاپتۇ. ئاتنى ئېلىپ كېلىپ بىر بايتالغا قويۇپتۇ. يەنە بىر كۈنى يەنە شاھمات ئويناپتۇ. بۇ نۆۋەت «شاھزادە» بىرزىبا كېنىزىكنى تىكىپتۇ. بۇ قېتىم قەستەن ئۇتتۇرۇپتۇ. پادىشاھ ئىنتايىن خۇرسەن بوپتۇ. «شاھزادە» پادىشاھنى تەكلىپ قىلىپ قايتىپتۇ ۋە ھېلىقى ئۇتۇۋالغان ئېتىنى ئالدىغا ئەۋەتىپتۇ. پادىشاھ «شاھزادە» نىڭ ئاتنى ئەۋەتكىنىگە ناھايىتى خۇشال بوپتۇ.

مەلىكە ئۆزىنى دو تەككەن كېنىزەكتەك ياساپ، قىزلارغا: «مېنى پادىشاھ ئالدىغا

ئېلىپ بېرىڭلار»، دەپتۇ. كېنىزەك قىزلار شۇنداق قىپتۇ. پادىشاھنىڭ مۇرادى ھاسىل بولۇپ، ئۇچ كۈنگىچە تاشقىرىغا چىقماي، مەلىكىنىڭ قېشىدا تۇرۇپتۇ.

كېنىزەك قىزلار ئېيتىپتۇ:

ــ شاھزادە رۇخسەت تىلەيدۇ، ئۆز شەھىرىگە ئاتىسىنىڭ قېشىغا بارماقچى.

ــ شاھزادە بىزدىن خاپا بولۇپ قايتامدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ، ــ نېمە ئۈچۈن قايتىدىكەن؟

ــ سىزدىن رەنجىپتۇ، ــ دەپتۇ قىزلار، ــ چۈنكى ئۇ سىزنى ئىككى قېتىم ئۆتۈپتۇ، لېكىن ئۇزۇك بىلەن ئاتنى ياندۇرۇپ بېرىپتۇ. سىز ئۇنى بىر قېتىم ئۇ-تۇپسىز، لېكىن ئۇنتاننى قايتۇرماپسىز.

ــ كېنىزەكنى زورلۇق بىلەن ئالمىدىم، ــ دەپتۇ پادىشاھ، ــ شاھمات ئويناپ ئۇتۇۋالدىم، يامانلىسا، يامانلىسۇن.

پادىشاھ خىزمەتچى قىزلارنىڭ سۆزىنى مەلىكىگە دەپتۇ:

ــ قىزلار سىزنى تىلەۋاتىدۇ، قانداق قىلىسىز؟

ــ سىز پادىشاھدۇرسىز، ــ دەپتۇ مەلىكە، ــ مەن بەندىنىڭ نېمە ئىختىيارىم بولسۇن!

پادىشاھ مەلىكىگە ناھايىتى ئامراق بولۇپ قالغانكەن. ئۇ شاراب ئىچىپ مەست-خۇش بوپتۇ. مەلىكە ساقىي بولۇشنى سوراپتۇ، پادىشاھ رۇخسەت قىپتۇ. مەلىكە سا-قىي بولۇپ پادىشاھقا ناز ـ كەرەشمىلەر بىلەن شاراب تۇتۇۋېرىپتۇ. پادىشاھ ئېغىر مەست بوپتۇ ۋە مەلىكىگە چاقچاق قىلىپ، قوپاللىق بىلەن ئېسىلغىلى تۇرۇپتۇ.

ــ ئەي پادىشاھ، ــ دەپتۇ مەلىكە جىددىي قىياپەتتە، ــ ماڭا قالايمىقان چاقچاق قىلىپ، سەت قىلىقلاردا بولما، ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال، بولمىسا يۈزۈڭگە كاچات يەيسەن!

ــ ئەي نازىنىن، ــ دەپتۇ پادىشاھ يۈزىنى تەڭلەپ، ــ يۈزۈمگە خالىغانچە ئۇرغىن.

مەلىكە شۇنداق ئۇرۇپتۇكى، پادىشاھ يىقىلىپ يەر قۇچاقلاپتۇ. مەلىكە مەست ھالدا ئۇچقاندەك مېڭىپ يېنىپ كەپتۇ ۋە ئەرچە ياسىنىپتۇ.

ئەلقىسسە: پادىشاھ مەستلىكتىن يېشىلىپتۇ. قارىسا كېنىزەك يوق تۇرغۇدەك. ھەيران بولۇپ ئۇيان ـ بۇيانغا قاراپتۇ. پادىشاھ خىزمەتچىلىرىگە كېنىزەكنى ئىزەش-كە بۇيرۇپتۇ. خىزمەتكارلار كېنىزەكنى ئىزدەپ ھېچيەردىن تاپالماپتۇ. پادىشاھ بۇ يو-قىتىشتىن ناھايىتى مالال بولۇپ، يەنە شىكارغا بەل باغلاپتۇ.

ئەلقىسسە: مەلىكە شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. قورسىقىدا پادىشاھتىن ھامىلە پەيدا بولۇپ، توققۇز ئاي، توققۇز كۈن، توققۇز سائەتتىن كېيىن ئايدەك بىر شاھزادىنى

تۇغۇپتۇ. ئۇ يەتتە ياشقا كىرىپتۇ، خەت ـ ساۋاتى چىقىپتۇ. مەلىكىنىڭ بايتال ئېتىمۇ تۇغۇپتۇ. ئۇ ئايغىر پادىشاھنىڭ ئارغىمىقىدىن يۇز ھەسسە ياخشى ئىكەن.

مەلىكە دادىسى بىلەن ناھايىتى خۇشال بولۇشۇپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئون ئىككى يىل ئۆتۈپتۇ. پادىشاھ شىكاردىن يېنىپتۇ ۋە مەلىكىنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ.

ــ ئەي قىز، ــ دەپتۇ پادىشاھ مەلىكىگە، ــ قېنى، شەرتلەرنى ئورۇنلىدىڭمۇ؟

مەلىكە دەرھال ساندۇقنى ئېلىپ كېلىپ شاھنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. پادىشاھ كۆرۈپتۇكى، مۆھۈر بۇزۇلماپتۇ، ئەمما ئىچىگە ئالتۇن تولدۇرۇلۇپتۇ.

مەلىكە خىزمەتچىلىرىگە پادىشاھ مىنىپ كەلگەن ئارغامىقىنىڭ ئېگىرىنى ياش ئارغامىقا توقۇپ، ياساپ قويۇشنى بۇيرۇپتۇ. پادىشاھ تاشقىرىغا چىقىپ باغلاقلىق ياش ئارغامىقنى ئۆز ئېتىم دەپ ئويلاپتۇ ۋە:

ــ ئارغامىق قېنى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. مەلىكە:

ــ مانا مۇشۇ، ــ دەپ توقۇقلۇق ئارغامىقنى كۆرسىتىپتۇ.

ــ ئەي مەلىكە، ــ دەپتۇ پادىشاھ كۈلۈپ، مەسخىرە قىلىپ، ــ بېشىڭ ئايلىنىپ قالدىمۇ؟ بۇ مەن مىنىپ كەلگەن ئات ئەمەسمۇ؟

مەلىكە خىزمەتچىلىرىگە پادىشاھ مىنىپ كەلگەن ئاتنى كەلتۇرۇشنى بۇيرۇپتۇ. پادىشاھنىڭ ئېتى كەلتۇرۇلۇپتۇ. ئىككى ئاتنى كۆرگەن كىشىلەر ھەيران قاپتۇ، چۈنكى بۇ ئاتلار بىر ـ بىرىگە بەكمۇ ئوخشايدىكەن.

ــ قايىل بولدۇم، ــ دەپتۇ پادىشاھ، ــ ئاتنىغۇ تېپىپسەن، پەرزەنتنى قانداق قىلىسەن؟

پادىشاھنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەنلا ئون ئىككى ياشلاردىكى بىر ئوغۇل سالام بېرىپ كىرىپ كەپتۇ. قولىدا كىتاب تۇتقان ھالدا ئاشقانە غەزەل ئوقۇپ كېلىپ، پادىشاھنىڭ قۇچىقىغا چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ. پادىشاھنى «قەدىرلىك ئاتام» دەپ مېھرىبانلىق قىپتۇ.

پادىشاھ بۇ گۆزەكنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىدىن غەزەپلىنىپتۇ.

ــ كىمنىڭ ئوغلى سەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ، ــ مەن سېنىڭ ئاتاڭ ئەمەس.

ــ ئەي ئاتا، ــ دەپتۇ ئوغۇل كۈلۈپ ـ ئەركىلەپ، ــ ئۇنداق دېمە، مەن سېنىڭ پەرزەنتىڭدۇرمەن.

ــ مەن ئاناڭ بىلەن توي قىلغان بىلەن بىر ئۆيگە كىرمەيلا شىكارغا كەتكەن، قانداقچىسىگە سەن مېنىڭ بالام بولىسەن؟ ــ دەپتۇ پادىشاھ غەزىپى ئۆرلەپ، ــ سەن

بۇزۇق ئاناڭنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ ھارامزەدىلىك قىلما!

مەلىكە بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بىتاقەت بوپتۇ.

ــ ئەي پادىشاھ، ــ دەپتۇ مەلىكە، ــ ئۆزۈڭنى ئورۇنسىز ئۇپراتما، بۇ ئوغۇل شەكسىز سىنىڭ پەرزەنتىڭ. بۇنىڭ نىشانى ھەم بار.

ــ نىشانىسى قايسى؟ ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ بۇنىڭدىن ئون ئىككى يىل بۇرۇن شىكاردا بىر شاھزادىدىن ئۇتۇۋالغان كېنىزەك ۋە ئۇ كېنىزەك ئۇرغان كاچات يادىڭدىمۇ؟ ــ دەپتۇ مەلىكە.

ــ يادىمدا، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

ــ ئاشۇ كاچات ئۇرغان دەل مەن ئىدىم، ــ دەپتۇ مەلىكە ھەممە ۋەقەلەرنى بىر - بىرلەپ ئەسلىتىپ، ــ بۇ ئوغۇل شۇ چاغدا بويۇمدا قالغان.

پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، بۇ ئوغۇلنىڭ راستتىنلا ئۆز پۇشتىدىن بولغان يۇرەك پارىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. مەلىكىنىڭ پەم - پاراسىتىگە قايىل بولۇپ، ۋەزىرنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپتۇ ۋە قىرىق كېچە - كۈندۈز توي - تاماشا قىلىپ بېرىپتۇ.

يەتتىنچى ئىقلىمدىن كەلگەن مۇساپىر ھېكايىسىنى شۇ يەردە تاماملاپتۇ.

بەھرام شاھ مەلىكە دىلئارام بىلەن كېچە - كۈندۈز مەي ئىچىشىپ ئەيش - ئىشرەتتە ئۆتۈپتۇ. بەزىدە شىكارغا چىقىپ ھەر خىل ھايۋانلارنى ئوۋلاپ كاۋاپ قىلىدىكەن.

بىر كۈنى دىلئارامنىڭ ھەمراھلىقىدا بىمەيسان لەشكەرلىرىنى ئېلىپ شىكارغا ئاتلىنىپتۇ. ئۇلارنىڭ قاتاردا كامانداز ۋە چەۋەندازلارنىڭ ھەممىسى بار ئىكەن. ئۇلار بىر يەرگە بېرىپتۇ. ئۇ يەردە نۇرغۇنلىغان كېيىكلەر بار ئىكەن.

پادىشاھ بەھرام: «ھەر كىم بولسا ئۆز ئورنىدا ئاگاھ تۇرسۇن، بۇ كېيىكلەر كىمنىڭ ئالدىدىن قېچىپ كەتسە، قاچقان ھايۋان ئورنىغا شۇ كىشىنىڭ قېنى ئاققۇزۇلىدۇ» دەپ ئەمر قىپتۇ.

لەشكەرلەر بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن قورقۇپ، كېيىكلەرنى قورشاپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ باشلىق ھەر كىم ئۆزى خالىغانچە نىشانلاپ ئوق ئېتىپتۇ. يەر يۈزى كېيىكلەر قېنىدىن لالە رەڭ ئاپتۇ، ئۇلار كېيىكلەرنى ئۆلتۈرۈپ، قانلىرىنى ئاققۇزۇپ، غەپلەت شارابىدىن مەست بولغانكەن. بىردىنلا ھاۋا گۈلدۈرلەپ قاتتىق چاقماق چېقىلىپ، قاتتىق يامغۇر يېغىپ كېتىپتۇ. ئەتراپ شۇنداق قاراڭغۇلىشىپ كېتىپتۇكى، كىشى كىشىنى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. ھەر كىم ئۆز ئەھۋالى بىلەن قاپتۇ. ئۇلار جان ۋەھىمىدە ناله قىلىپ يىغلاپ، ھەر ياققا ئات چاپتۇرۇپتۇ، لېكىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى تاپالماپتۇ.

شاھ بەھرامنۇ ئۆز قايغۇسى بىلەن ئاۋارە ئىكەن، دىلئارامنۇ ھاياتلىق تەمەسى قىلىپ ھەر ياققا تەلمۈرىدىكەن، بىراق ھېچ ياقتىن ئۈلارغا ھاياتلىق پۈرىقى، قۇتۇ-لۇش شەپىسى كەلمەپتۇ.

ئاخىر بوران چىقىپ قەدىم يۆتكەشكىنۇ ئامال بولماپتۇ. ئاققان قان، گۈرۈلدىگەن بوران، كۆتۈرۈلگەن تۈپراق كىشىلەرگە ئەجەل سىگنالىنى ئاڭلىتىپ ۋەھىمە ساپتۇ. ئۈلار ئەجەل لەشكىرىنىڭ قولىدىن قۇتۇلالماپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **توختى ئابىخان.**

«بۇلاق» ژۇرنىلى، 1983. ئومۇمىي 10 ـ سان.

图书在版编目(CIP)数据

魔法故事.2：维吾尔文 / 阿不力米提·沙迪克汇编. — 乌鲁木齐：新疆大学出版社，2015.5
（中国民间文学集成·新疆卷：维吾尔民间故事集）
ISBN 978-7-5631-2781-8

Ⅰ.①魔… Ⅱ.①阿… Ⅲ.①童话 — 作品集 — 新疆 — 维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.①I287.7

中国版本图书馆CIP数据核字(2015)第091434号

策　　划：合力力·买买提
　　艾尼瓦尔·玉素甫
责任编辑：合力力·买买提
责任校对：克尤木·吐尔逊
装帧设计：艾克拜尔·沙力
美 术 字：尼亚孜·克里木

ISBN 978-7-5631-2781-8
9 787563 127818 >

中国民间文学集成·新疆卷：维吾尔民间故事集－3

魔法故事（2）

（维吾尔文）

阿不力米提·沙迪克 汇编

新疆大学出版社出版发行
（乌鲁木齐市胜利路666号　邮编：830046）
新华书店经销
北京顺诚彩色印刷有限公司印刷
开本：880mm×1230mm　1/16　60.75印张
2015年5月第1版　2015年5月第1次印刷

ISBN 978-7-5631-2781-8
定价：240.00元